

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM.

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS,
ET AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA (ANN. 1439) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIORÆ
ECCLESIAE SÆCULA,

TEXTUS EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGEN-
TER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA; OMNIBUS
OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DERENTUR ABSOLUTAS, DETECTIS
AUCTA; INDICIBUS ORDINARIIS VEL ETIAM ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS, SIVE AUCTORES ALICUIUS
MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS
SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFI-
CANTIBUS, ADORNATA; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN
ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUCENTIS ET QUADRAGINTA INDICIBUS SUB OMNI RESPECTU, SCILICET, ALPHABETICO, CHRONOLOGICO, ANALYTICO,
ANALOGICO, STATISTICO, SYNTHETICO, ETC., OPERA, RES ET AUCTORES EXHIBENTIBUS, ITA UT NON SOLUM
STUDIOSO, SED NEGOTIIS IMPLICATO, ET SI FORTE SINT, FIGRIS ETIAM ET IMPERITIS PATEANT OMNES
SS. PATRES, LOCUPLETATA; SED PRÆERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS INDICIBUS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM
UNUSQUISQUE PATRUM, ABSQUE ulla EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO
INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COM-
PERIRE SIT OBIIVM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS
SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO GENESEOS
USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT :

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, CORRECTIONIS PERFECTIO, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS
TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER
SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆERTIMQUE ISTA COLLECTIO UNA, METHODOICA ET CHRONOLOGICA,
SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM, VEL ETIAM
INEDITORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES
ÆTATES, LOCOS, LINGVAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM,
ET EX INNUMERIS OPERIBUS TRADITIONEM CATHOLICAM CONFLANTIBUS, OPUS UNICUM MIRABILITER EFFICIENTIUM.

SERIES GRÆCA POSTERIOR

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ AB ÆVO PHOTIANO AD
CONCILII USQUE FLORENTINI TEMPORA, ET AMPLIUS, NEMPE MORTEM CARDINALIS BESSARIONIS.

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ cleri universæ,

SIVE CURSuum COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIAM NEMPE LATINAM, ALIAM GRÆCO-LATINAM;
AMBÆ PARTES JAM INTEGRE EXARATÆ SUNT. LATINA, 222 VOLUMINIBUS MOLE SUA STANS, 1110 FRANCIS VENIT; GRÆCA
DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALI COMPLE-
CTITUR, ET 104 VOLUMINA IN 109 TOMIS, PRO PRIMA SERIE, NON EXCEDIT. POSTERIOR VERSIONEM LATINAM TANTUM
EXHIBET, IDEOQUE INTRA 55 VOLUMINA RETINETUR. SECUNDA SERIES GRÆCO-LATINA AD 58 VOLUMINA TANTUM ATTINGIT;
DUM HUIUS VËRSIO NERE LATINA 29 VOLUMINIBUS EST ABSOLUTA. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM 8,
UNUMQUODQUE NERE LATINUM 5 FRANCIS SOLUMMODO EMITUR; UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO
FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM, SIVE LATINAM, SIVE GRÆCAM COMPARET NECESSSE ERIT; SECUS ENIM
CUIUSQUE VOLUMINIS AMPLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT. IDEO, SI QUIS TANTUM EMAT
LICET INTEGRE, SED SEORSIM, COLLECTIONEM GRÆCO-LATINAM, VEL EANDEM EX GRÆCO LATINE VERSAM, TUM QUODQUE
VOLUMEN PRO 9 VEL PRO 6 FRANCIS SOLUM OBTINERIT. ISTÆ CONDITIONES POSTERIORI PATROLOGIÆ LATINÆ SERIE,
PATRES AB INNOCENTIO III AD CONCILIIUM TRIDENTINUM EXHIBENTI, APPLICABUNTUR. PATROLOGIA QUÆ MANUSCRIPTIS
IN BIBLIOTHECIS ORBIS UNIVERSI QUIESCENTIBUS CONSTABIT, NECNON PATROLOGIA ORIENTALIS, CONDITIONIBUS SPE-
CIALIBUS SUBICIANTUR, ET IN TEMPORE SVO ANNUNTIABUNTUR, SI TEMPS EAS TYPIS MANDANDI NOBIS NON DEFUERIT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS CLX.

GENNADIUS SEU GEORGIUS SCHOLARIUS, GREGORIUS MAMMA, CPOLITANI PATRIARCHÆ. ALII,

EXCUDERATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE, EDITOREM,
IN VIA DICTA THIBAUD, OLIM D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO
D'ENFER NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISIINA.

C 550.4

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM XV. ANNUS 1453.

ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ,

ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,

ΤΟΥ ΣΧΟΛΑΡΙΟΥ,

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

GENNADII,

CONSTANTINOPOLITANI PATRIARCHÆ,

QUI ET

GEORGIUS SCHOLARIUS,

OPERA OMNIA,

PARTIM JAM EDITA, PARTIM HUCUSQUE ANECDOTA.

ACCEDUNT

*NICOLAI V ROMANI PONTIFICIS, GREGORII MAMÆ CPOLITANI PATRIARCHÆ,
GEORGII GEMISTI PLETHONIS, MATTHÆI CAMARIOTÆ, MARCI EPHESINI,*

OPUSCULA ET EPISTOLÆ;

ACCURANTE ET DENUO RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS UNICUS.

VENIT 11 FRANCIS GALLICIS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA THIBAUD, OLIM D'AMBOISE. PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO
D'ENFER NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MURIA PARISIINA.

© 1866

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO CLX CONTINENTUR.

GREGORIUS MAMMA CPOLITANUS PATRIARCHA.

De Gregorii *Mammæ oratio*, rebus gestis et scriptis notitia ab Editore Wirceburgensi adornata. 9. — SCRIPTA. — Apologia contra Ephesii confessionem nunc primum edita curante D. Hergenræther, SS. Theologis in Wirceburgensi litterarum Universitate professore, 15. — Responsio ad epistolam encyclicam ejusdem Ephesii, 111. — Ad imperatorem Trapezuntium de additione facta in Symbolo, ex Leonis Allatii *Græcia orthodoxa*, 205.

GENNADIUS SEU GEORGIUS SCHOLARIUS CPOLITANUS PATRIARCHA.

De Gennadii vita et scriptis Eusebii Renaudotii *Dissertatio*, 249. — SCRIPTA: Confessio fidei I, sive sermocinatio de nonnullis capitibus fidei Christianæ de quibus disputavit cum amera Machometis, quæ etiam inscribitur *de via salutis humanæ* (Vide Renaudotium in *Dissertatione*, col. 290), 519. — Confessio fidei II, de Christianorum recta et vera fide homilia ad sapientes Agarenos, hortatio magni Sultani et ipso præsentè dicta (De duplici confessione fidei vide Ern. Jul. Kimmel *judicium in not. ad col. 289*), 553. — Homilia de sacramentali corpore Domini nostri Jesu Christi. (Vide Renaudot. col. 289), 351. — Alia ejusdem argumenti brevis homilia, relata a Melctio Syrico in Refutatione confessionis Cyrilli Lucarici, Cpolitani patriarchæ. (Vide eundem *ibid.*), 375. — (Gennadii Scholarii refutationem libri Marci Ephesini contra Latinos, huc usque ineditam, vide in tomo proxime sequenti, ipso initio, ubi dicitur Gennadius qui opus inchoaverat et Bessarion qui illud absolvit. At veremur ne, quoad nomen Georgii Scholarii, doctus editor in errore versetur.) — Georgii Scholarii Orationes in synodo Florentina habite. (Vide Renaudot. col. 287), 581. — Joan. Matthæi Curyophylli *interpretis Admonitio ad Lectorem*, 581. — De pace deique ferendo patriæ auxilio Adhortatio ad synodum orientalem Florentiæ coactam, 585. — Oratio ad synodum œcumenicam, Quod faciendâ sit unio dogmatica, 405. — Oratio II, in qua parvis impedimenta tolluntur, 459. — Oratio III, in qua exponuntur ea per quæ pax confici possit, 475. — Precatio ad Dominum nostrum Jesum Christum, edita et interprete Aldo Manucio Romæ 1501, cum Prudentii et aliorum carminibus, 525. — Eusebii Renaudotii *Monitum in subsequentia fragmenta*, 529. — Verba Marci Ephesii mortentis ad Georgium Scholarium, 529. — Responsio Scholarii, 533. — Extrema Marci Ephesii verba, 535. — Ex epistola Gennadii ad Maximianum monachum, Sophianum in sæculo appellatum, et omnes ascetas montis Sina, 557. — Epistola de prædestinatione ad Josephum Exarchum. Edidit Græco Hueschelus, Augustæ Viend. 1606, in-4. Latine Fed. Morellus Paris. 1618, in-12, 559. — De Deo in Trinitate uno, adversus atheos et polytheistas, 567. — Epistola ad Plethonem in ejus librum de Spiritu sancti processione seu potius ejus novitates dogmaticas, 597. — Epistola ad Josephum Exarchum. Nuntiât se librum Plethonis polytheismi suspectum igni multis testibus tradidisse, serratis quibusdam tantum partibus, 631. — In sequentia opuscula editoris *Patrologiæ Monitum Prodeunt ex Dosithei Τόμῳ ἀγάτης ἐν Γρασίῳ anno 1638 edito*, 649. — Responsio ad amicum de sententiâ quadam B. Theodori Grapti qua abutebantur Acindynastæ, et de iis quæ circa processionem Spiritus sancti docent, 649. — De processione Spiritus sancti, ad Joannem Comnenum imperatorem Trapezuntinum. (Est, juxta Renaudotium, secundus tomus hujus operis. Prioris vero titulum et proœmium descripsit Renaudotius, quem vide col. 503), 665. — De additione ad Symbolum a Latinis facta, 715. — De hæresi Simonica, 731. — De jejuniis Sabbatino Latinorum, quod non oportet per Quadragesimam quotidie sacrificium fieri, et de conjugio sacerdotum, 737. — Epistola ad Marcum Ephesii metropolitam. Librum suum transmittit quem pro Aristotelis defensione scripserat (1), 745. — Fragmenta libri ejusdem, 745. — (Fragmenta ex Apologia ad Constantinum imp. Vide Gennadii Vitam, col. 255 et 258.) — Fragmenta epistolæ ad Marcum Lipomanum Venetias missæ, et alterius ad Ambrosium Camaldulensem. Col. 256. — *Fragm. querimonie contra Latinismum*. Col. 262. — *Fragm. monodie quæ urbis excidium deplorat*. Col. 265. At, quod mireris, hoc fragmentum legitur etiam in fine Apologiæ pro quinque capitibus concilii Florentini quæ Gennadii non est, sed Josephi Methonensis, et edita existat tomo superiori; inde oriretur, quod jam subolumus, interpolationis vehementis suspicio. — Fragmentum epistolæ ad omnes fideles in Christo, cum dignitatem abdicavit. Col. 264. — Fragmentum epistolæ ad cives suos ecclesiasticæ et sæculares, scriptæ sex ante captam urbem mensibus. Col. 272. — Ex epistola ad Sylvestrum magnum ecclesiarcham, scripta cum liturgia publice celebraretur post renovatum unionem cum Isidoro c. r. d. Russia, legato apostolico. Col. 275. Gennadii et Lucæ Notaræ Epistolæ arabicæ. — (Inseritur Joannis Moschi Narratio de Lucæ Notaræ et filiorum ejus cæde, jussu Mahometis II intersectorum), 747. — Expositio litterarum quas in sepulcro Constantini Magni inscriptæ erant, ex Bandurii Imperio Orientali, 767. — *Monitum in Gennadii libros de divina providentia et prædestinatione, partim jam editos, partim nunc primum ex codd. Paris., Gennadii autographis, excerptos*, 1105. — De divina providentia et prædestinatione liber primus, 1105. — De prædestinatione ad Josephum Exarchum epistola, seu totus operis liber secundus (Exstat col. 539). De divina providentia liber tertius, ex cod. Reg. Paris. 1289, 1125. — Liber quartus, ex eodem codice, 1137. — Lib. quintus, ex eodem cod., 1149. — De Christi humanatione, ex cod. Græc. Paris. 1292, 1137. — (Apologiam pro quinque capitibus concilii Florentini, quæ Græce et Latine Romæ sæculo XVI sub eodem nomine Gennadii edita est, Josepho Methonensi, vero, ut videtur, auctori, restitimus in tomo superiori; at, nostro quidem iudicio, opus interpolationum eapens non est.) *Revisio codicis Græci Matritensis qui continet Logiam Petri Juitani Utysiponiensis (Joannis Papæ XXI) et S. Thome De Sophismatibus librum a Georgio Scholario in Græcum sermonem translatus*, 1135.

GEORGIUS GEMISTUS PLETHO.

Notitia ex Allatio de Georgiis, 775. — Notitia altera, excerpta ex Præfatione D. Alexandri ad Plethonem de legibus, passim, 795. — Hieronymi Charitonij *Laudatio funebris Plicthoris*, 805. — Gregorii monachi *Monodia ejusdem argumenti*, 815. — SCRIPTA. De rebus Peloponnesiacis ad Manuelem imperatorem oratio I, 821. — Oratio II, 841. — Argumentum orationis qua Manuel Palæologus Theodorum despotam fratrem detentum laudavit, 865. — Quatuor virtutum justæ explicatio, ex ed. Basil. 1552, 865. — Platonica et Aristotelica philosophiæ comparatio. Præcedit Georgii Chariandri Præfatio de philosophiæ usu ad cognitionem divinarum rerum accommodato. Ex ed. Basil. 1574, 889. — Laudatio funebris Cleopæ Augustæ, ex editione Georgii Gustav. Fullborn, Lipsiæ 1793, cum Michaelis Apostoli laudatione funebris Bessarionis, 959. — Laudatio funebris Helenæ Palæologinæ imperatricis, quæ post susceptum sacrum habitum Hypomone monacha dicta est. Ex cod. gr. Paris n. 1700, cum interpretatione nostra, 951. — Fragmenta ex libro De legibus, 955. — Compendium dogmatum Zoroastris et Platonis, 975. — Contra dogma Latinorum de processione Spiritus sancti, ex Dosithei Τόμῳ ἀγάτης, et Contra Scholarii defensionem Aristotelis, 979. — MATTHÆUS CAMARIOTA.

Synopsis rhetoricæ, ex Joan. Schefferi *Miscellanæis*. Upsaliæ 1697, 1019. — Narratio lamentabilis de Cpoli capta, ex Martini Crusii *Turco-Græcia*, 1039.

MARCUS EUGENICUS, EPHESIUS METROPOLITA.

Notitia historica et litteraria, 1071. — SCRIPTA. Quod non solum a voce Dominicorum verborum sanctificantur divina dona, verum a consequente oratione et benedictione sacerdotis, virtute S. Spiritus. Ex Liturgiis SS. Patrum, 1079. — Confessio fidei, 1091. — Epistola ad omnes orthodoxos, 1091. — *Sequentia, ex mss. dæscripta, nobis suppeditavit D. Hergenræther, in Universitate Herbipolensi theologiæ professor.* — Epistola Marci Ephesini ad Georgium Scholarium, 1091. — Ejusdem epistola ad Theophanem monachum, 1096. — Marci metropolitæ Ephesii Apologia ab eo dicta instante morte, 1099. — Marci Ephesii Dialogus qui inscribitur *Latinus*, sive de additamento in Symbolo, 1099. — Ex ejusdem epistola ad Joannem Palæologum imp., 1105. — Expositio Officii ecclesiastici, edita ad calcem Operam Symeonis Thessalonicensis, ἐν Γρασίῳ τῆς Μοδῆβιας, 1103. — Epistola ad Isidorum de vitæ termino, 1195.

NICOLAUS V ROMANUS PONTIFEX.

Epistola ad Constantinum, Romæorum imperatorem ultimum, de unione Ecclesiarum, cum interpretatione Græca Theodori Gazæ, 1201.

(1) De hujus libri fatis vide notam ad col. 745.

DE GREGORIO

COGNOMENTU MAMMA, CONSTANTINOPOLITANO PATRIARCHA

EJUSQUE SCRIPTIS.

Exhibemus eruditus Gregorii Constantinopolitani Patriarchæ opus hucusque ineditum, quod jamdudum Leo Allatius tertio tomo *Græciæ orthodoxæ* inserere voluerat (1), quem tamen nunquam publici juris fecit (2). Congruum visum est, paucis tum de auctore ipso, tum de ejus libris, qui interdum Georgio Scholario, ab eo penitus distinguendo, ascripti fuerunt (3), disserere.

Gregorius, cognomento Mamma, Melissenus quoque et Strategopolus (4) a nonnullis dictus, monachatum dudum professus (5) et protosyncelli et pœnitentiarii dignitate insignitus, Florentinæ synodo, ubi una cum Antonio Heracleensi metropolita Alexandrii patriarchæ vices agebat (6), interfuit ejusque decretis sincera mente subscripsit, quibus per totam deinde vitam immota constantia iussit. Metrophane u Kaleudis Augusti anno 1443 vita functo (7) et sede Constantinopolitana diu inter tristissimos bellicos eventus pastore destituta, Gregorius tandem, licet invitus et reluctans (8), patriarcha renuntiatus est, anno 1445 (9), vel, ut alii (10) volunt, anno 1446, die 7 Julii. Maxima tunc sacrarum rerum erat in illa urbe confusio; difficultates et angustia undique obruebant virum doctum et pium, ab adversariis calumniis et injuriis lacessitum; nullum amplius ab imperatore pro causa unionis expectari poterat patrocinium, et in dies crescebat vesanus schismaticorum furor. Hinc quinquennio tantum Gregorius III patriarchalem sedem retinuit, et anno 1451, sive injuste pulsus (11), sive abdicato regimine sponte cœdens (12), Romam confugit, ubi nihil proficientibus, quæ pro eo reducendo susceptæ erant, tractationibus (13), illustris exsul non sine sanctitatis opinione (14), anno 1459 diem obiit supremum, ad S. Georgii in Velabro sepultus (15). Summis eum laudibus celebrat Georgius Trapezuntius (16), tanquam confessorem et martyrem, veritatis athletam et Ecclesiæ columnam; eum Constantinopoli discedentem triste ejus urbis excidium prædixisse plures Græci scriptores tradunt (17); modestiam et humilitatem viri ejus scripta patefaciant, quibus unionem tot adversariorum moliminibus agitatam acerrime propugnavit.

Porro tria potissimum nobis nota sunt eximii hujus Præsulis opera : I. Liber apologeticus sive epistola ad imperatorem Trapezuntium de additione facta in Symbolo, cujus

(1) Allatius in Rab. Creighton. Exercit. P. 1. Romæ 1665, p. 145.

(2) Scribit Combefisius in Opp. S. Maximi L. I, p. 313, not. 26 : « Optaram omnino, ut Leo Allatius tertium suum tomm Græciæ orthodoxæ produceret, ne accepti a me Georgii Melochitzæ libri, quibus ille catholicam fidem strenue propugnat, mihi perirent, nec in communem, cui detestaram, utilitatem cederent. At vero perire ejus morte, quisquis sibi usurpaverit. »

(3) Vide Fabric., Biblioth. Græc. vol. XI, p. 591.

(4) Phrantza, l. II, c. 11.

(5) Quod ipse testatur lib. Ad imp. Trapez. n. 7 (*infra col. 215*).

(6) Cf. Hefele, Dissert. de unione Græcæ Ecclesiæ, art. 2 (Teubinger theologische Quartalschrift, 1847, fasc. II, p. 195).

(7) Synopulus, Hist. conc. Flor., sect. III, c. 11, p. 547-549; Allat. c. Creighton., p. 157.

(8) Quod tum ipse locus (nota 5) citato, tum alii apud Allatium, l. c. p. 155, 158, testantur.

(9) Cuper. in Actis SS., t. I Aug., p. 190, 191, n. 1144-1148. Hefele Diss. cit., art. III. (Quartalschrift, 1848, fasc. n, p. 209, 210.)

(10) Le Quien, Orient. Christ. t. I, p. 309.

(11) Hefele, l. c., p. 213.

(12) Ita plures apud Allatium, p. 155, 158.

(13) Hefele, l. c., p. 214-219.

(14) Ita Aeneas Sylvius seu Pius II in Comment., l. II, apud Allat., l. c. p. 140.

(15) Pura de eo dabant Arradius in Concordia utriusque Ecclesiæ, l. II, c. 15, p. 112; Leo Allatius, De consens. l. III, c. 4, n. 4; Contra Creighton., p. 129 seq.; Cuper, l. c.; Le Quien, l. c. Cf. Natal. Alex. H. E., sæc. XV, cap. 4, art. 2, n. 3.

(16) G. Trapez. Orat. ad Cretenses, De una S. Cath. Ecclesiâ, n. 18, 19. Græc. orthod., l. I, p. 578, 579.)

(17) Ita Natalus Cigala, Dorotheus Monembasiensis, Historia politica Cæsari apud Allat. c. Creighton, p. 155, 158, 162.

initium: Ἡμεῖς, ὁ Θεοῦτα βασιλεῦ, quem librum Allatius (1) edidit. II. Apologia conscripta ad Marci Ephesii *Confessionem* exordientem hisce verbis: Ἐγὼ τῆ τοῦ Θεοῦ χάριτι. Hic tractatus, qui incipit: Ὁ τῆς Ἐφεσίων πᾶσιως ἀρχιεραὺς κύριος Μάρκος, ab Arcudio olim lectus, hucusque tamen typis editus non fuit (2). III. Apologia adversus Marci Ephesii *epistolam* encyclicam alteram, quæ incipit: Ἐγὼ δὲ ἀ τὴν ἐπιταγὴν καὶ τὴν χρεῖαν τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας ἀνατελέσσω, conscripta et in conciliorum editionibus (3) jam publici juris facta, cujus initium est: Τὸ μὲν προοίμιον τοῦ αἰδεσίμου Ἐφέσου. Eo, quem descripsimus ordine, tres hi libri in pluribus, quos vidimus, codicibus occurrunt. Ita in Monacensi Gr. 27, f. 97 b, usque ad fol. 114 a, legitur liber ad imperatorem Trapezuntium; a fol. 114 b, usque ad fol. 144 a, Apologia in Marci Confessionem; a fol. 144 a usque ad fol. 177 b, Apologia in Marci epistolam. Pariter Vaticanus codex Gr. 1428 f. 81 a — 98 b, exhibet opus a nobis primo loco recensitum; a f. 210 b — 241 b, opus alterum; f. 242 a — 278 b, opus tertium. In Marciana quoque, quæ Venetiis est, bibliotheca, cod. 589 (sign. LXXXVIII, 3), f. 76 a seq., præcedit liber ad imperatorem Trapezuntium et Apologia in Marci confessionem a fol. 203 a reperitur. Hic tamen ordo certe non est chronologicus; videtur imo liber ad imperatorem Trapezuntium post duas illas contra Marcum Apologias conscriptus, dum hic unionis hostis jam e vivis excesserat, et ad eas aperte provocat (4). Quæ, ni fallor, etiam tempus, quo hæc tria opera exaravit Gregorius, satis indicant. Marcus Ephesius anno 1447 obiisse traditur (5); ante hunc igitur annum Apologiæ adversus ipsum editæ fuere; liber autem ad Trapezuntium imperatorem, qui nusquam innuit auctorem jam sedem patriarchalem abdicasse, ante annum 1451 scriptus sit necesse est, neque tamen ante a. 1445, cum auctor patriarchatum suum aperte commemoret (6), neque ante annum 1447, cum Marcum jam mortuum esse non obscure indicet. Liber ergo ad imperatorem Trapezuntium intra annos 1448—1450 exaratus conscribi potest.

Alia præter tria hæc opera scripsisse Gregorium certum plane videtur, et huc ea faciunt quæ ipse in Apologia εἰς τὴν τοῦ Ἐφέσου ἐμολογίαν, quam nunc edendam curamus, cap. 20 affirmat. Nos tamen in præsentia reliqua ejusdem opera non curamus, quæ nobis in nullo eorum manuscriptorum codicum, quos hactenus pervolvimus, obviam facta sunt, et jam ad ea properamus, quæ præfatam Apologiam nunc primum edendam respiciunt.

Marci Ephesii Confessio supra commemorata, quam refutationi suæ in partes commode dissectam præmissam voluit Gregorius, sæpius in sæculi decimi quinti codicibus sine Gregorii Responsionibus occurrit, in iis nimirum codicibus, qui a schismaticis unionem abhorrentibus conscripti sunt. Sic in codice Vaticano-Palatino n. 403 f. 99—101, ubi Marci quoque de igne purgatorio contra Latinos disceptatio (f. 1 seq.) et epistola superius dicta: Ἐγὼ διὰ τὴν διαταγὴν, etc., invenitur. Sic in codice quoque Monacensi Gr. 236 (7), qui plurima Ephesii scripta suppeditat, f. 118 legitur epistola Ἐγὼ διὰ τὴν διαταγὴν; f. 123 vero Confessio Ἐγὼ τῆ τοῦ Θεοῦ χάριτι. Nos hunc Monacensem optimæ notæ codicem quoad Marci textum cum supra nominato Monac. 27. contulimus, et parum ab hoc reperimus discrepantem.

Multis quoque in codicibus manuscriptis exstat Gregorii in hanc Marci Confessionem Apologia, ex quibus eum, qui Florentiæ in Laurentiana bibliotheca cod. XIV, n. 12, 13, p. 14, x (8) habetur, brevi solum temporis spatio perlustravimus. Textum ipsum ex codice Monacensi 27, quo et in aliis sæpe usi sumus, descripsimus; hunc, quandiu per rerum temporumque adjuncta nobis licuit, cum Marciano 589 comparavimus; Vaticanum quoque 1428, sed obiter tantum, inspicere datum erat. Lectio vel brevis horum duorum codicum nos docuit, vix istos ab illo in quibusdam lectionibus esse diversos. Igitur inspectis iis locis, quibus Allatius jam usus fuerat, eoque opere cum aliis ejusdem

(1) Græc. orthod., t. I, p. 419, 468.

(2) Vide Fabric. l. c., p. 394, n. 3.

(3) Labbe, t. XIII, p. 739 seq.; Hard. t. IX, p. 601-669.

(4) Ad imp. Trapez., e. 5 (infra col. 211). Καὶ ταῦτα (Patrum testimonia) ἐν ταῖς πρὸς τὸν αἰδεσίμου Ἐφέσου ἀπολογίαις εἰσι περιόντος τοῦ βίου, ἐγχαράξωντες.

(5) Fabricius, l. c., p. 670.

(6) Ad imp. Trapez. n. 5, infra col. 215.

(7) Est codex chartaceus sæc. xv, non XIV, ut

ait V. D. Hardt (Aretin Beitræge zur Literat., t. V, p. 49 seq.). Pariter in Monac. cod. 145, chartar. ejusdem sæculi epistola illa legitur f. 188 seq., nostra vero Confessio, f. 191 seq.; a fol. 202 sequitur Gregorii nostri jam editum responsum ad epistolam, τὸ μὲν προοίμιον, x. τ. λ.

(8) Vide Bandinii catalogum, t. I, p. 483. Idem opus Scoriaci in bibliotheca regia exstare videtur. Fabricius Bibl. Gr., vol. XII, p. 151, ed. Harless. Marci Confessio fidei etiam in codicibus Paris. 1217, 1259, 1527, 2075, 5104, legi dicitur.

auctoris collato versionem Latinam adornavimus notisque aliquot, ubi opus esse visum est, textum illustravimus. Plura sane pro rei natura et eorum temporum consuetudine huic scripto cum aliis ejusdem argumenti sunt communia, et nonnulla quoque eodem fere modo ac in aliis Gregorii libris recurringunt; non caret tamen hæc Apologia propria sua et dispositione et tractatione atque omnino digna visa est, quæ cæteris scriptis in Allatii *Græcia orthodoxa* publicatis hoc tandem loco adjungatur. Citatos Patrum textus non omnes in suo fonte adire potuimus; potiores tamen non negleximus in melioribus editionibus indagare, quod interdum non parum dispendii afferebat, cum antiquiorum allegandi ratio nec undequaque sit accurata nec cum hodiernarum editionum ordine apte conspiret.

ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, ΤΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ,

ΑΠΟΛΟΓΙΑ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΤΟΥ ΕΦΕΣΟΥ ΟΜΟΛΟΓΙΑΝ.

BEATI GREGORII

CONSTANTINOPOLITANI PATRIARCHÆ ET CONFESSORIS

APOLOGIA

CONTRA EPHESI CONFESSIONEM.

NUNC PRIMUM EDITA CURANTE J. HERGENROTHER, S. THEOL. IN WIRCEBURGENSI LITTERARUM UNIVERSITATE PROFESSORE.

ΠΡΟΘΕΩΡΙΑ.

Ὁ τῆς Ἐφεσίων πόλεως ἀρχιερεὺς κύριος Μάρκος ὁ ἐκ τινος πατρωνυμίας Εὐγενικὸς καλούμενος, τὴν τοῦ μακαρίου Παύλου φωνὴν ἀκηχοῦς τὴν οὕτω κελεύσαν, ὡς *Καρδιά μὲν πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην, στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν* (1), ὁμολογίαν ἐγγράφως ἐξέθετο, ἵνα κατὰ δῆλον ποιῆσθαι τὴν, οὐ μόνον τοῖς ἔγγιστα, ἀλλὰ καὶ τοῖς πύρρω καὶ μακρὰν οὖσι. Διὸ χρωτὴν ἐστὶ τοῖς ἐκφυγάνουσι ταύτῃ, ἀναρουνῆν, εἰ συνῆδει ταῖς τῶν μακαρίων Πατέρων θεολογίαις, ἵν' ἐνστερνίζηται, εἰ οὕτως ἔχει, παρὰ πάντων, ὡς συνῆδουσα ταῖς ἐκείνων παραδόσεσι καὶ χάριτας ὁμολογεῖν τῷ ἐκτεθειμένῳ, καὶ τοῦτ' ἐνοῦσθαι μᾶλλον ἢ τοῖς ἄλλοις κηρύττασθαι· εἰ δ' ἄλλως καὶ οὐ κατὰ τὴν ἀκριβῆ τῶν θεολόγων παράδοσιν, ἐπισημαιοῦσθαι εἰς δόλωσιν τῆς ἀληθείας. Καὶ ἡμεῖς οὖν ταύτῃ ἐντυχόντες ἀρετῶς εἰς ἡμᾶς καταγενησάση ἀναρουνῆσαι

A

PREFATIO.

Ephesiorum urbis antistes dominus Marcus, qui ex patronymia quadam vocatur Eugenicus, beati Pauli voce audita, quæ ita præcipit: *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem.* scripto confessionem consignavit, ut manifestam eam redderet non solum iis qui prope ipsi sunt, sed et iis qui longinqui et procul degunt. Ideo necessarium est iis, quibus ea ad manus venit, scrutari, an cum beatorum Patrum theologicis institutionibus concordet, ut omnes, si ita est, eam amplectantur velut illorum traditionibus consonantem: et gratias deinde agere ei qui illam conscripsit, eique adhærere magis quam iis qui aliter prædicant; si vero aliter se habet et non secundum accuratam theologorum traditionem, id indicare in veritatis manifestationem oportebit. Et nos igitur, cum illa nuper ad manus nostras pervenerit, perscrutari eam studebi-

(1) Rom. x, 10. Verba: Ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν, omisit scriptor cod. Mcn.

ius, et quidquid invenerimus bene recteque expositum et declaratum, uti decet, libenter amplectemur; quidquid vero secus, i doctorum et theologorum armis refutabimus. Neque vero hoc mirandum, si scripta viri, qui in grammatica disciplina et in scribendis libris celebre nomen adeptus est (a) et scholæ puerorum diuturno tempore præfuit, nunc ab indocto ac rudi homine subjiciuntur examini; oportet enim eum, qui illi jungitur et unitor, non simpliciter ei adhærere, nisi sententiam, quam tenet, explorarit, maxime cum et ad impugnamdam œcumenicam synodum ipse insurgat. Si itaque et rudes sumus, novimus tamen eum qui dixit, id quod sæpe perfectis non adfuit, puerum invenisse, et quod sapientes fugit, idiotis apparuisse, et quod magistros latuit, discipulis affulsisse. Congruum itaque est, quæ ipso omisit, vel quæ eum latuerunt ac fugerunt, exquirere ac diligenter animadvertere et notare; putamus enim et nos Spiritum Dei habere. Sed ne longius sermonem protrahamus, ad ipsam Confessionem accedamus per partes eam pertractantes, prius ex ipsa partem proponentes, consequenter vero defensionem, ipsaque ex Ecclesiæ doctoribus ac theologis confirmantes. Verba vero honorabilis Ephesii sic se habent (b):

EPIHES. (1).

Εὐο, Dei gratia piis dogmatibus innutritus et sanctam et catholicam Ecclesiam sequens per omnia, credo et confiteor Deum et Patrem solum ingenitum et principium expertem, fontem vero et causam Filii et Spiritus sancti; etenim Filius ex ipso genitus est, et Spiritus ex ipso procedit, neque Filius quidquam consorti ad processionem, quemadmodum neque Spiritus ad generationem; sive simul progressiones fieri et secum invicem, ut Patres theologo docent; ideo enim et Spiritus sanctus per Filium procedere dicitur, hoc est cum Filio (c) et sicut Filius, licet non per generationis modum ut ille; Filius vero non dicitur per Spiritum generari, propterea quod relativum est Filii nomen, ne Filius Spiritus esse videatur.

RESP. (1).

Iste igitur hunc in modum hanc theologiam a sanctis semet accepisse ostendere nititur. Nos vero

(1) Cf. Matth. xi, 25; Luc. x, 21; 1 Cor. i, 27. Eadem verba habet Pseudo-Damasceus Orat. De iis qui in fide dormierunt, c. 4, Opp. Dam. I, p. 565

(a) Non adeo laudant Ephesii doctrinam et eruditionem tum Georgius Scholaris in resp. ad eisdem capita syllogistica, tum Bessarion. Ducas in Hist. Byz., c. 31, Marcum vocat in Græcis disciplinis et in sacrarum synodorum decretis canoem et stateram immobilem (ἐν Ἑλληνικοῖς μαθηματικῶν καὶ ὁρίοις τῶν ἁγίων συνόδων κανόνα καὶ σταθμὴν ἀπαρσέκτον. Erat omnino, cur adversarii unionis Marcum suum summis laudibus celebrarent, qui tamen nunquam solide pugnavit et

σπουδάσομεν, καὶ πᾶν ὃ ἐν εὐροίμην καλῶς συνταθέν καὶ ἐξηγηθὲν, κατὰ τὸ εἰκὸς ἀσμένως ἐνστερνισόμεθα, ὃ δὲ ἄλλως, διὰ τῶν διδασκάλων καὶ θεολόγων τούτου τὸν ἔλεγχον ποιησόμεθα. Καὶ οὐ θαυμαστόν γε τοῦτο, εἰ ὁ ἀνὴρ ἐπὶ γραμματικῆ καὶ λογογραφίᾳ κέκλειται καὶ διδασκαλείῳ παιδῶν προέστη χρόνον ἤδη συχνόν, ὑπὸ ἀμαθοῦ; δὲ καὶ ἰδιώτου τὰ αὐτοῦ νῦν ἐξετάζονται· δεῖ γὰρ τὸν ἐνούμενον αὐτῷ μὴ ἀπλῶς ἐνοῦσθαι, εἰ μὴ τὴν δόξαν, ἣν ἔχει, ἀνσρευνῶν· ἐπεὶ καὶ μάλιστα πρὸς οἰκουμένης συνόδου ὀπόρῃσιν ὀνήλοσται. Εἰ οὖν ἰδιῶται ἔσμεν, ἀλλ' οἴδαμεν τὴν εἰπόντα, ὡς ὁ πολλάκις τελείους ἔλιπε, παιδίον εὐρατο, καὶ ὁ σοφοῦς παρέδραμεν, ἰδιώτας ἐνέσκηψε, καὶ ὁ διδασκάλους διέλαθε, μαθηταῖς ἐπεφοίτησεν (1). Εἰκὸς οὖν ἔστιν, ὃ αὐτῷ ἐνέλιπεν ἢ παρέδραμεν ἢ διέλαθεν, εὐρεῖν καὶ συνίναί ἡμῖν· δοκοῦμεν (2) γὰρ καὶ ἡμεῖς Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν. Ἄλλ' ἵνα μὴ μακρὸν ἐκτείνωμεν τὸν λόγον, ἴωμεν ἐπ' αὐτὴν τὴν ὁμολογίαν, κατὰ μικρὸν ταύτην ἐπεξεργαζόμενοι, πρότερον ἐξ αὐτῆς μέρος προθέτες καὶ ἀκολουθῶς τὴν ἀπολογία, βεβαιούτες ἐκ τῶν διδασκάλων καὶ θεολόγων τῆς Ἐκκλησίας, Ἐχουσι δὲ τὰ τοῦ αἰδεσίμου Ἐφῆσου ἐπὶ λέξεω; οὕτως·

ΕΦΕΣΟΥ.

Ἐγὼ τῆ τοῦ Θεοῦ χάριτι δόγμασιν ἐντραφεῖς εὐσεβεῖς καὶ τῆ ἀγία καὶ καθολικῆ Ἐκκλησίᾳ διὰ πάντων ἐπόμειος, πιστεύω καὶ ὁμολογῶ τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα μόνον ἀναρχον καὶ ἀνατίον, πηγὴν δὲ καὶ αἰτίαν τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος· ὃ τε γὰρ Υἱὸς ἐξ αὐτοῦ γενένηται, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐξ αὐτοῦ ἐκπορεύεται, μηδὲν τοῦ Υἱοῦ συμβαλλομένου πρὸς τὴν ἐκπόρευσιν, ὡσπερ οὐδὲ τοῦ Πνεύματος πρὸς τὴν γέννησιν· ἢ κατὰ τὸ ἅμα τὰς προόδους· εἶναι καὶ σὺν ἀλλήλαις, ὡς οἱ θεολόγοι Πατέρες διδάσκουσι· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τὸ Πνεῦμα ἅγιον ἐκπορεύεσθαι· δι' Υἱοῦ λέγεται, τοῦτέστι μετὰ τοῦ Υἱοῦ, καὶ ὡς ὁ Υἱὸς, εἰ καὶ μὴ γεννητῶς ὡς ἐκείνο· ὃ δὲ Υἱὸς οὐ λέγεται γεννᾶσθαι διὰ τοῦ Πνεύματος; διὰ τὸ σχετικὸν εἶναι τὸ τοῦ Υἱοῦ ὄνομα, ἵνα μὴ δι' ἐξ ὃ Υἱὸς εἶναι τοῦ Πνεύματος.

ΑΠΟΛΟΓΙΑ.

Καὶ οὗτος μὲν οὕτω παρὰ τῶν ἁγίων ελληγεῖται τῆς θεολογίας ταύτης πειρᾶται δεικνύναι· ἡμεῖς

ed. Le Quien.

(2) Mon. f. 115: δοκῶμεν. Alludit ad 1 Cor. vii. 40.

eadem sexcenties ad nauseam usque inculcavit. (b) Revera nihil aliud continet Ephesii scriptum, quam quæ Gregorius suis inseruit. Eum nihil omisisse ostendit facta huius textus cum Marci operibus collatio, prout in manuscriptis codicibus existant.

(c) Ita de his propositionibus διὰ et μετὰ et veteriores nonnulli schismatici statuerunt apud Bec. c. l. 1, ad Theod. Sudg. n. 9, G. O. ii, p. 109, 110.

δέ φαμεν, ὡς εἰ μὲν ἡ ἐκθεσις αὐτῆ τῆς ὁμολογίας τῆ τῶν Πατέρων ἀκραιφνῆ θεολογία εἶπετο, εὐα-
 πώδεκτος ὑπῆρχεν ἂν καὶ ἡμῖν καὶ τῆς προστηκού-
 σης εὐλαθείας ἔξιοῦτο. Ἐπει δὲ εὐθύς καὶ ἐν
 προομιόις συρφετώδη τινὰ ἐγκατέμιξε ταύτῃ, τὸ,
 « Μὴ δὲν τοῦ Υἱοῦ συμβαλλομένου πρὸς τὴν ἐκπό-
 ρευσιν, » καὶ τὸ, « Ἡ (1) κατὰ τὸ ἅμα τὰς προ-
 ὄδους εἶναι, » καὶ τὸ, « Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τὸ
 Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπερεύσθαι δι' Υἱοῦ λέγεται,
 τοῦτοῦ μετὰ τοῦ Υἱοῦ, » ἅτινα καινοφωνοῦσι εἰς
 προδήλως καὶ πόρρω τῆς τῶν διδασκάλων διανοίας,
 φέρε δὴ διὰ τῶν διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας τὰ
 ἀντιδοξοῦντα αὐτῶ προθῶμεν εἰς μαρτύριον τῆς
 ἀληθοῦς θεολογίας ἡμῶν· ἐκείθεν γὰρ ἡ τῶν δογ-
 μάτων ἀλήθεια. Φησὶ γὰρ (2) Ἀθανάσιος ὁ μέγας·
 « Ὅσα ἔχει τὸ Πνεῦμα, ταῦτα παρὰ τοῦ Λόγου
 λαβὼν ἔχει, » καὶ ὁ Νύσσης Γρηγόριος ἐν τῷ κατὰ
 Μακεδονιανῶν τρίτῳ λόγῳ φησὶν (3)· « Ἐφ' ᾧ γὰρ
 ἡ κατὰ τὸ ἀγαθὸν ἐνέργεια οὐδεμίαν ἐλάττωσιν
 ἢ (4) παραλλαγὴν ἔχει, πῶς ἔστιν εὐλογον, τὴν
 κατὰ τὸν ἀριθμὸν τάξιν ἐλαττωσιώς τινος (5) ἢ τῆς
 κατὰ φύσιν παραλλαγῆς οἰεσθαι σημεῖον εἶναι;
 Ὡσπερ ἂν εἰ (6) τις ἐν τρισὶ λαμπάσι διηρημένῃ
 βλέπων τὴν (7) φλόγα, αἰτίαν δὲ τοῦ τρίτου φω-
 τὸς (8) ὑποθιόμεθα εἶναι τὴν πρώτην φλόγα, ἐκ δια-
 δόσεως διὰ (9) τοῦ μέσου τὸ ἄκρον ἐξάψασαν· Ἐπει-
 τα κατασκευάζει πλεονάζειν (10) ἐν τῇ πρώτῃ φλογὶ
 τὴν θερμασίαν, τῇ δὲ ἐφεξῆς ὑποθετικῆναι καὶ πρὸς
 τὸ ἐλαττον ἔχειν τὴν παραλλαγὴν, τὴν δὲ τρίτην
 μὴδὲ πῦρ εἶτι λέγεσθαι (11), καὶ παραπλησίως καίη
 καὶ φαίη καὶ πάντα τὰ τοῦ πυρὸς ἐργάζεται. »
 Καὶ ἀπὸ τούτου τοίνυν τοῦ ὑποδείγματος τοῦ ἀγίου
 δῆλον, ὡς τὸ τρίτον ἐκ τοῦ πρώτου διὰ τοῦ μέσου
 οὐσιωδῶς τὸ εἶναι ἔχει· ἐκ γὰρ διαδόσεως διὰ τοῦ
 μέσου τὸ ἄκρον ἐξάπτεσθαι εἴρηκεν. Ὁ δὲ ἱερεὺς
 Δαμασκηνὸς ἐν τῷ τρισκαιδεκάτῳ τῶν Θεολογικῶν,
 « Αὐτὸς οὖν, » φησὶν (12) (ὁ Πατὴρ δηλονότι), « Λό-
 γου ἄβυσσος, Λόγου γεννήτωρ, καὶ διὰ Λόγου προ-
 εολογῆς ἐκφαντορικῶ Πνεύματος »· ἔθεν δῆλον εἶσιν,
 ὡς οὐ τὸ μετὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ σημαίνει,
 καὶ αὐτὸς τοῦτο διευχυρίζεται. Ἀλλ' οὐδὲ μὴν αἱ
 πρόοδοι ἅμα εἰσὶ. Καὶ βεβαίως τοῦτο Γρηγόριος ὁ
 Θεολόγος φάσκειν (13)· « Τὸ τῆς ἐκφάνσεως διάφορον
 ἢ τῆς πρὸς ἄλληλα σχέσεως διάφορον καὶ τὴν κλη-
 σιν πεποίηκε »· δῆλον γὰρ ὡς εἰ ἅμα αἱ πρόοδοι,

(1) Mon. f. 115 a. Marc. f. 205 b, et.

(2) Hæc verba ex Athan. or. 3 (al. 4), c. Arian. auctor noster pariter dat ad imp. Trapez. c. 4; sic et Niceph. Blem. or. 2, c. 6 (G. O. I, 44, 45); Constant. Meliten. or. 1, n. 35 (ib. I, 742).

(3) Celebrerrimus hic locus, de quo vide M.ium, Nov. P.P. Bibl. IV, p. 20, ut ex orat. de Spirit. sanct. adv. Maced. allegatur a Becco epigr. 1 (G. O. II, 537), a Georgio Trapez. ad J. Cultu. I, (I, 530, 531) et ante hos a Niceph. Blem (I, 56),

(4) B cc. I, c. ca.

(5) H. add. ap. Becc. et al.; Blem., Trapez. et

A dicimus, quod si hæc fidei expositio intemperatam Patrum sequeretur doctrinam, facile et nobis videretur admittenda et digna quæ cum veneratione susciperetur. Quoniam vero statim atque in ipso exordio sublesta quædam illi immiscuit, qualia sunt ista : « Nihil Filius confert ad processionem sive secundum simul fieri progressiones », deinde, « Idcirco enim et Spiritus sanctus per Filium procedere dicitur, hoc est cum Filio, » quæ manifeste novæ sunt assertiones et longe a doctorum mente alienæ, age jam per Ecclesiæ doctores contraria ipsius sententiæ proponamus in veræ theologiæ nostræ testimonium; exinde enim nobis dogmatis veritas fluit. Dicit namque magnus Athanasius : « Quæcumque habet Spiritus, hæc a Verbo habet accepta, » et Gregorius Nysseus libro tertio contra Macedonianos ait : « In quibus enim quæ secundum bonum operatio est, nullam immutationem aut immutationem habet; quomodo rationi consentaneum fuerit, ordinem secundum numerum immutationis alicujus aut secundum naturam immutationis signum esse existimare? Quem admodum si quis in tribus lampadibus subdivisam flammam conspiciens, causam vero tertii luminis supponamus esse primam flammam ex communicatione cum medio extremam inflammantem, postmodum astrueret, in prima flamma abundare calorem, eam vero quæ subsequitur, immutari et paulatim imminui, tertiam vero nec ignem amplius censendam esse, licet æqua ratione adurat et splendeat, omniaque quæ sunt ignis, operetur (a). » Ex hoc igitur sancti exemplo manifestum est, tertium ex primo per medium essentialiter habere existentiam; namque ex communicatione cum medio extremum inflammari dixit, Sanctus vero Damascenus capite tertio decimo Theologicorum, « Ipse igitur, » inquit (videlicet Pater), Verbi abyssus, Verbi genitor et per Verbum revelantis et explanantis Spiritus productus; » unde apertum est, illud per Filium non idem significare ac cum Filio, etiamsi ipse (Eph.) hoc pertinaciter asserat. Sed neque progressiones sunt simul (b). Et confirmat hoc Gregorius Theologus dicens : « Apparitionis vel mutæ habitudinis diversitas diversam quoque eorum appellationem esse-

D cod. I. nostri omittunt.

(6) Codd. nostri εἴη.

(7) πρώτην add. Becc.

(8) Becc. φωτὸς τοῦ τρίτου.

(9) Marc. εἶ.

(10) Trap. κατασκευάζειν. Becc. πλεονάζων.

(11) Becc. et Blem. λογίζεσθαι.

(12) Idem textus ap. Greg. ad imp. Trap. n. 18 (infra col. 242), apud Becc. (Epigr. 1; G. O. II, 535), Georg. Metoch. c. Manuel. c. 21 (ib. II, 1039).

(13) Naz. De Spirit. sanct. ap. Becc. Epigr. 1, et in tom. Cypr. I, n. 5 (G. O. II, 536, 224).

(a) Allatii versio, quæ in tribus locis fere eadem est.

(b) Negat simul esse progressiones, non spectato

ordine temporis, sed ordine logico. Hac de re confer Constantinum Meliteniensem, orat. 1, c. 28 (G. orthod. t. II, p. 704 706).

cit; » perspicuum enim, quod si simul essent progressionibus, haud dixisset diversum esse apparitionis nōdum. Discere idem quis poterit et clarior ex cæteris quoque Ecclesiæ theologis et doctoribus. Ait enim Athanasius libro tertio Contra Arianos: « Non Spiritus conjungit Patri Verbum, sed Spiritus a Verbo id accipit », et in epistola ad Serapionem: « Talei naturam et ordinem habet Spiritus ad Filium qualem Filius ad Patrem. » Alterum minime theologorum sententiæ expositio ista consonat; neque vox *per Filium* concordat illi voci *cum Filio*: nemo enim Sanctorum hanc exposuit theologiam. Nam si eadem est præpositio *per* cum præpositione *cum*, ut iste dicit, « Procedit Spiritus per Filium, hoc est eum Filio, » licebit dicere et vice versa, generari et Filium ex Patre per Spiritum. Quod vero præpositio *per* non significat simul procedere Filium et Spiritum, ad id probandum procedant Ecclesiæ theologoi, litem dirimant et hanc perversam judicent expositionem. Ait enim Nyssenus libro primo Adversus Eunomium. « Quemadmodum conjungitur Patri Filius et, licet ex illo originem ducat, tamen secundum existentiam non est posterior, ita et Unigenito adhæret sanctus Spiritus, sola ratione secundum causæ rationem præ Spiritus existentia præintellecto. » Et Basiliius divus, l. XVII, ad Amphilochoium docet: « Sicut igitur se habet Filius ad Patrem, ita et ad Filium Spiritus secundum traditum a Verbo ordinem. Quod si Spiritus cum Filio una collocatur, et Filius cum Patre, collocabitur et Spiritus cum Patre. » Esse vero etiam ordinem in sancta Trinitate, quem omnes pie prædicantes custodiant oportet, ipse Basiliius declarat epistola ad canonicas concludendo dicens: « Usque adeo hæc de ordine innovatio ipsius substantiæ annihilationem et fidei totius abnegationem habet. Æque ergo impium est et ad creaturas Spiritum detrudere et superiorem Filio vel Patre statuere sive secundum tempus sive secundum ordinem. » Et rursum idem epistola ad Gregorium fratrem: « Quemadmodum in catena, » inquit, « qui unius annuli summitatem apprehendit, hoc ipso simul et alterum insertum attrahit, ita et hic Spiritum trahit, per ipsum et Filium et Patrem simul attrahit; et Filium si quis vere apprehenderit, habebit et ipsum utrinque hinc Patrem illius, illinc Spiritum sanctum una compactum. » Hac ratione sancti distinctionem in divi-

οὐκ ἂν ἔλεγε τὸ τῆς ἐκφάνσεως εἶναι διάφορον. Καὶ καταμάθοι ἂν τις τοῦτο καὶ τρανότερον καὶ ἐκ τῶν λοιπῶν τῆς Ἐκκλησίας θεολόγων καὶ διδασκάλων. Φησὶ γὰρ Ἀθανάσιος ἐν τῷ γ' τῶν Κατὰ Ἀρειανῶν (1)· « Οὐ τὸ Πνεῦμα συνάπτει τὸν Λόγον τῷ Πατρὶ, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦτο παρὰ τοῦ Λόγου λαμβάνει· » καὶ ἐν τῇ πρὸς Σεραπίωνα (2)· « Τοιαῦτη φύσιν καὶ τάξιν ἔχει τὸ Πνεῦμα πρὸς τὸν Υἱόν, ὡς καὶ ἔχει ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν Πατέρα. » Ἡμισυα λοιπὸν τῆ τῶν θεολόγων γνώμη σύμφωνος ἡ ἐξηγησις αὕτη· οὐδὲ γὰρ τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ τῷ μετὰ τοῦ Υἱοῦ συμφωνεῖ· οὐδαμῶς γὰρ τῶν ἁγίων ἐξέθετο ταύτην τὴν θεολογίαν. Εἰ γὰρ ταυτὴν ἡ διὰ τῆ μετὰ, ὡς αὐτὸς φησὶν, εἶ· « Ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα διὰ τοῦ Υἱοῦ, τοῦτέστι μετὰ τοῦ Υἱοῦ, » ἔξεστι λέγειν καὶ τὸ ἀνάπαλιν, ὡς γινέσκει καὶ ὁ Υἱὸς ἐκ Πατρὸς διὰ τοῦ Πνεύματος. « Οἱ δὲ οὐ τὸ ἰσοῦ βούλεται ἢ διὰ, παρίτωσαν οἱ θεολόγοι (3) τῆς Ἐκκλησίας καὶ διακρινησάτωσαν τὴν παρεξηγησιν ταύτην. Φησὶ γὰρ ὁ Νύσσης ἐν τῷ κατ' Εὐνομίω πρώτῳ (4)· « Ὡς γὰρ συνάπτεται τῷ Πατρὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ εἶναι ἔχων οὐχ ὑστερεῖται (5) κατὰ τὴν ὑπαρξιν, οὕτως καὶ (6) τοῦ Μονογενοῦς ἔχεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐπινοεῖ μόνῃ κατὰ τὸν (7) τῆς αἰτίας λόγον προθεωρουμένου τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως· » καὶ Βασίλειος ὁ θεοφάντωρ ἐν τῷ ιζ' τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον οὕτω θεολογεῖ (8)· « Ὡς τοίνυν ἔχει ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν Πατέρα, οὕτως καὶ πρὸς τὸν Υἱὸν τὸ Πνεῦμα κατὰ τὴν (9) παραβεδομένην τοῦ Λόγου σύνταξιν. Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα τῷ Υἱῷ συντάσσεται ὁ δὲ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, καὶ τὸ Πνεῦμα τῷ Πατρὶ δηλονότι. » « Οἱ δὲ καὶ τάξις ἐστὶν ἐν τῇ ἁγίᾳ Τριάδι, ἣν δεῖ φυλάττειν πάντα τὸν ἀσεβῶς θεολογοῦντα, ὁ αὐτὸς Βασίλειος παρίστησιν ἐν τῇ πρὸς κανονικάς (10)· φησὶ γὰρ συμπεριλην· « Ὅστε ἡ πρὸς τὴν τάξιν καινοτομία αὐτῆς τῆς ὑπάρξεως ἀθέτησιν ἔχει καὶ ὅλης τῆς πίστεως ἐστὶν ἀρνησις· ὁμοίως οὖν ἐστὶν ἀσεβῆς καὶ ἐπὶ τὴν κτίσιν καταγαγεῖν καὶ ὑπεριθῆναι αὐτὸ ἢ Υἱοῦ ἢ Πατρὸς, ἢ κατὰ (11) χρόνον ἢ κατὰ τὴν τάξιν (12)· » καὶ αὐτὸς ὁ αὐτὸς ἐν τῇ πρὸς τὸν ἀδελφὸν Γρηγόριον (13) φησὶν· « Ὅσπερ ἐξ ἀλύσεως ὁ τοῦ ἐνὸς ἄκρου ἀψάμενος καὶ τὸ ἕτερον ἄκρον συνεπισπάσαστο, οὕτως ὁ τὸ Πνεῦμα ἀλύσας δι' αὐτοῦ καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα συνεφιλκύσαστο· καὶ τὸν Υἱὸν ἀλήθως ὁστις (14) λάβῃ, ἔξει αὐτοῦ ἐτέρωθεν ποῖ (15) μὲν τὸν αὐτοῦ Πατέρα, ποῖ δὲ τὸ ἅγιον Πνεῦμα συνεπαγόμενον. » Οὕτως οἱ ἅγιοι τὴν διακρίσιν ἐπὶ τῶν θεῶν προσώ-

(1) Apud Becc. Epigr. iv (G. O. II, 550), dicitur oratio 4. Cf. et Constant. Meliten. (ibid. 753).

(2) Ep. I ad Ser. Becc. Epigr. iv. G. O. II, 552.

(3) Verba οἱ θεολόγοι — διακρινησάτωσαν (sic) in Cod. Mon. prius ommissa posterior manus margini adscripsit.

(4) Becc. de un. Eccl. de proc. Sp. sanct. Epigr. I (G. O. I, 423, 248, 249; II, 524). Greg. ad imp. Trap. c. 20 (infra col. 246).

(5) Mon. ὑστερεῖται.

(6) πάλιν add. apud Greg. l. c. et Becc. Epigr. I. De proc. Spirit. sancti.

(7) Τὸν omitt. Cod. Mon. et Marc.; habet Becc. l. c.

(8) Becc. Epigr. iv, l. c. p. 552, 553.

(9) Apud Becc. l. c. additur, Ἐν τῷ βαπτισματι.

(10) Epigr. iv, l. c. p. 556.

(11) Τὸν χρόνον Becc. l. c.

(12) Cf. de hac Bas. disputatione Constant. Meliten. orat. I n. 53 (G. O. III, 725, 726).

(13) Becc. Epigr. iv (ib. p. 550, 557).

(14) Becc. εἰ τις.

(15) Becc. πῆ — πῆ.

παν θεολογοῦσι καὶ τὸ τῆς φύσεως ἀδιαίρετον ὁμολογοῦσι. Καὶ ὁ Νύσσης Γρηγόριος (1)· « Τὸ ἀπαράλλακτον τῆς φύσεως ὁμολογοῦντες τὴν κατὰ τὸ αἷτιον καὶ αἰτιατὸν διαφορὰν οὐκ ἀρνούμεθα ἐν ᾧ μόνον διακρίνεσθαι τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου καταλαμβάνομεν, τῷ (2) τὴ μὲν αἷτιον πιστεύειν εἶναι, τὸ δὲ ἐκ τοῦ αἷτιου· καὶ τοῦ ἐξ αἷτίας ὄντος ἄλλην πάλιν διαφορὰν ἐνοοῦμεν· τὸ μὲν γὰρ ἐστὶ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου· ὥστε καὶ τὸ μονογενὲς ἀναμφίβαλον ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ μένειν καὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα μὴ ἀμφιβάλλειν (3). τῆς τοῦ Υἱοῦ μεσιτείας καὶ ἐκτυπῶ τὸ μονογενὲς φυλαττούσης, καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς φυσικῆς πρὸς τὸν Πατέρα σχέσεως μὴ ἀπειροῦσης. » Διὸ καὶ ἡμεῖς μεσιτεῖαν Υἱοῦ κατὰ τὰς τῶν Πατέρων γραφὰς ἐν τῇ ἁγίᾳ Τριάδι πρεσβεύοντες, οὐ κατὰ τι διάστημα τοπικῶν, οὐδὲ κατὰ τὰ συναπτόμενα ἐν ὅλῃ καὶ πάχει σωματικῷ φρονούμεν αὐτὴν, ἀλλὰ κατ' ἀξίαν τῆς ὅλου ἐκείνης οὐσίας, ἥτις εἰς τρία αἰὲλα μὲν, ἐκυπόστατα δὲ πρόσωπα διαίρεται· συνάπτεται γὰρ ἐν τῷ διαίρεσθαι, καὶ διαίρεται ἐν τῷ συνάπτεσθαι. Καὶ οὐδὲ ἐκτυπῶν ἀίδειται ὁ εἰμίος οὗτος Ἐφέσου τὸν ἅγιον Νύσσης μετὰ μικρὸν προφίρων λέγοντα, ὅτι· « Ὁ Υἱὸς τοῦ Πνεύματος οὐτε ἐστίν, οὐτε λέγεται· οὐδὲ ἀντιστρέφει ἡ σχετικὴ αὐτῆ ἀκολουθία. » Διὰ τοῦτο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰκὼν λέγεται τοῦ Υἱοῦ, ὡς φησὶν ὁ θεὸς ἀπόστολος· ἐξ οὗ λαβὼν καὶ Βασιλείος ὁ μέγας ταυτὸ ἔφησε· καὶ Ἰωάννης—ὁ Δαμασκηνὸς ἐν τῷ εἰς τὸν ἅγιον Βασιλείον κανόνι· « Εἰκὼν τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἐφέρυκεν· » ὡσαύτως καὶ οὐσιώδης καὶ φυσικῆ ἐνέργεια τοῦ Υἱοῦ λέγεται παρὰ τῶν ἁγίων τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ· ὁ δὲ Υἱὸς οὐτε εἰκὼν λέγεται τοῦ Πνεύματος οὐτε δύναμις οὐτε ἐνέργεια φυσικὴ καὶ οὐσιώδης, οὐτε ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱὸς. Οὐκοῦν οὐτε τὸ ἅμα, ἕπερ ὁ Ἐφέσου φησὶν, οὐτε τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἀντὶ τοῦ (4) μετὰ τοῦ Υἱοῦ ἢ σὺν τῷ Υἱῷ ὀνομασίᾳ ἀν ἀποδείξαι εἰρημένον παρὰ τῶν ἁγίων, καὶ ταῦτα πολλῶν ἁγίων κηρυκτῶντων, καὶ αὐτῆς τῆς ἁγίας (καὶ) οἰκουμένης συνόδου, τὸ ἐκ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορευόμενον. » Ἄλλ' ἀρκεῖν ἡγοῦμαι τὰ προειρημένα πρὸς ἀπόδειξιν, ὡς τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορευόμενον οὐ μετὰ τοῦ Υἱοῦ ἢ σὺν τῷ Υἱῷ ἐκπορευόμενον δηλοῖ, διὰ τε τοῦ διαφύρου τρόπου τῆς ὑπάρξεως, καὶ ὡς οὐ δείκνυσιν δηλοῦσι ταῦτα, ἀλλ' ἔνωσιν καὶ οὐ τάξιν (5).

nis personis predicant et naturam divisionis expertem consistunt. Et Gregorius Nyssenus ait : « Immutabilem et per omnia similem naturam consistentes, discrimen causae et causati non indicantur, in quo solum distingi alterum ab alteroprehendimus, cum credamus, hoc quidem causam esse, illud autem ex causa, et illius, quod ex causa est, aliud rursus discrimen comprehendimus ; namque hoc quidem est immediate a primo, illud vero per id, quod contiguit et immediate est ex primo, adeo ut Unigeniti natio absque dubio in Filio permaneat et ex Patre esse Spiritum nulli dubium sit, Filio, qui medius est, tibi ipsi Unigeniti rationem conservante et Spiritum a naturali ad Patrem habitudine minime arcente. » Idcirco et nos, mediationem Filii secundum Patrum scripta in sancta Trinitate asserentes, neque secundum localem quamdam distantiam, neque secundum localem materiam et corporum crassitiam copulantur, eam intelligimus (a), verum secundum dignitatem substantiae illius omnis materiae expertis, quae in tres personas immateriales et subsistentes distinguitur. Coniungitur enim in distinctione et in conjunctione distinguitur. Verum neque seipsum veretur honorabilis iste Ephesinus antistes post paucos sanctum Nyssenum adducens ita dicentem : « Filius Spiritus sancti neque est neque dicitur ; neque contra vertitur relativa ista consequentia (b). » Propterea Spiritus sanctus imago Filii dicitur, ut ait divus Apostolus ; ex quo desumptum idem dicit magnus Basilius, et Juannes Damascenus in canone in sanctum Basilius ait : « Imago Patris est Filius, et imago Filii Spiritus existit. » Eodem pacto et substantialis ac naturalis Filii operatio dicitur pones SS. Patres Spiritus sanctus, et ex essentia Filii ; Filius autem neque imago Spiritus dicitur neque virtus neque operatio (c) naturalis et substantialis, neque ex essentia Spiritus Filius. Quamobrem neque simultaneam progressionem quam dicit Ephesinus, neque phrasis per Filium pro locutione cum Filio adhibitam unquam apud SS. Patres fuisse poterit ostendere, cum tamen « Spiritum ex Patre per Filium procedere » multi Patres predicent, et ipsa sancta et oecumenica synodus. Verum sufficere censo ea quae dicta sunt ad demonstrandum locutionem per Filium procedere non significare procedere cum Filio vel una cum Filio (d), tum per (propter) diver-

(1) Nyss. lib. ad Ablab. Opp. II, p. 459. Hoc testimonio utuntur Niceph. Blem. orat. 2, c. 13 (G. O. I, 55, 56) ; Becc. de un. Eccl. de proc. Sp. S. c. 7. Epigr. (ib. I, 120, 293 ; II, 536, 537). Expositio filii a Gregorio P. IX ad Germanum patriarcham missa (apud Combess. Opp. S. Maximii, I, II, p. 691).

(a) De his fuisse Becc. de process. Spirit. sancti, c. 7, n. 2 seq. (G. O. I, 292 seq.).

(b) Allat. in G. O. II, 952, 979, habitualis ista sequela ; ib. I, 143. II 993 : et correlativa haec series non convertitur.

(2) Ita G. O. II, 536 ; I, 120, 293 ; codd. nostri τὸ legunt.

(3) Cod. Mon. ἀναμφίβαλον.

(4) Mon. f. 117 a, τὸ.

(5) Haec postremo corrupta esse videntur ; pari tamen modo ut in Monac. legantur et in cod. Marciano f. 207 b.

(c) Cf. de his Becc. Epigr. III, G. O. II, 548 ex Cyrillo Alex.

(d) Vide de hac re Demetrium Papanum Opp. ed. Rom. t. I, p. 539 seq.

sum existentie modum, tum quia non distinctionem ista significant, sed unionem, et non ordinem.

EPHES. (II).

Etiam et Spiritus quidem Filii dicitur, quia et secundum naturam proprius est et per ipsum apparet et dat'ur hominibus; Filius autem Spiritus neque est neque dicitur teste Nysseno Gregorio.

RESP. (II).

Convenit igitur hac in parte honorabili Ephesio dicere, admodum præclarum esse inventionem et expositionem; nam per hoc dictum sustulisti illud, cum Filio et una cum Filio. Si enim locutio per Filium significaret, simul et una cum Filio procedere Spiritum, omnino et Filius per Spiritum esse diceretur. Verum summus iste Theologus: « Spiritus sancti, » inquit, « neque est neque dicitur. » Sed et adjunctum habent ea verba, quod ipse omisit; « Nec convertitur relativa ista sequela. » Itaque per hoc cum antea dictis et istud concordat et præclare omnino declarat vocem per Filium non significare cum Filio. Et illud, quod ex divo Basilio in medium affert, propterea quod secundum naturam proprius sit Filii, Spiritum Filii dici, recte dicit. Eunomius enim cum audiret eum una cum aliis, quæ dixit, ostendentem, ejusdem deitatis esse Spiritum sanctum, inimicus Deo ac male sentiens toriæ naturæ cum esse contendit, ut Basilius libro primo patefacit ejus malam opinionem refellens atque dicens: « Spiritus Christi dicitur ut secundum naturam illi conjunctus, » atque plura profert testimonia tum per angelos tum per sidera et per celestes mansiones, ut demonstret, eos, licet ordine differant, non tamen substantia differre. Propterea et Spiritum Christi ut secundum naturam ipsi conjunctum dixit; hoc est: etsi et Filii est et dicitur Spiritus ipso Christo Spiritum veritatis appellante et Apostolo prædicante: *Si quis Spiritum Christi non habet, non est ejus*, tamen unus est natura et indivisus, et non sicut infelix Eunomius sentiebat, qui solo Filio causam (Spiritus) ascripsit et eum effectum naturæ Filii vocavit et gradus induxit divinitatum, verum secundum naturam est in Filio cum una et indivisa natura ac deitas sit in Patre et Filio et Spiritu sancto. Nam essentia et natura et deitas in tribus personis una est numero et vobis una res est in divinis personis, nullam omnino habens distinctionem, etsi

(1) Hic Gregorii Nysseni textus ut ex homilia tertia in Dominicam orationem, quæ incipit: "Ὁτε προσήγεν ὁ μέγας Μαρτύριος, allegatur a Becco De op. Eccl. (G. O. I. 143-188), a Constantino Melitenio Orat. I, n. 29 (ib. II, 755, 756), a Georgio Monacho. c. Max. Plan. et c. Man. Crêt. (ib. II, 952, 953 et 979-993), atque ab Hugone Etheriano l. I, c. 3. Non tamen hodie legitur in Gregorii sermonibus in *Pater noster*, ut jam notavit Le Quien Dissert. I Damasc. § 47, p. 26 et 27. Porro card. Mains (Nov. PP. Bibl. t. I, l. IV, p. 40-41) ostendit, in novem Vaticanis codicibus, iisque vetustioribus,

A

ΕΦΕΣΟΥ.

Ἐνευθεν καὶ Πνεῦμα μὲν Υἱοῦ λέγεται, διὰ τὸ κατὰ φύσιν οὐκ εἶναι καὶ τὸ δι' αὐτοῦ παρῆναι καὶ δίδοσθαι τοῖς ἀνθρώποις· ἡ δὲ Ἰδιὰ τοῦ Πνεύματος οὔτε ἐστὶν οὔτε λέγεται κατὰ τὸν Νύσσην· Γρηγόριον (1).

ΑΠΟΛΟΓΙΑ.

"Ἄξιον οὖν ἐστὶν ἐν τούτῳ τῷ μέρει εἰπεῖν πρὸς τὸν ἀλθίσαιμον Ἐπίσκοπον, ὡς ὑπέρευγε καὶ τῆς εὐρέσεως καὶ τῆς ἐκθέσεως· ἀνεῖλες γὰρ τὸ μετὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ σὺν τῷ Υἱῷ διὰ τοῦ ῥητοῦ τούτου. Εἰ γὰρ τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ μετὰ τοῦ Υἱοῦ ἢ σὺν τῷ Υἱῷ ἐκπηρευόμενον ἐδήλου, πάντως καὶ ὁ Υἱὸς διὰ τοῦ Πνεύματος ἐλέγετο ἄν. Ἄλλ' ὁ θεολογικώτατος, οὗτος, « Ὅτε ἐστὶν οὔτε λέγεται, » ἔφησεν. Ἄλλὰ καὶ προσηκόμενον ἔχει, ἡ αὐτῆς παρέλιπε, τὸ « οὐδὲ ἀντιστρέφει ἢ σχετικῆ ἀπὸ ἀκολουθίας. » Οὐκ οὖν καὶ διὰ τούτου σὺν τοῖς προσηκείοις καὶ τούτο συμφωνεῖ καὶ μάλιστ' ἀπὸ παλαιῶν παρ' ἱστορίας, ὡς τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ οὐ μετὰ τοῦ Υἱοῦ δηλοῖ. Καὶ ἡ προφῆρεια τοῦ ἱεροῦ καὶ θεοῦ Βασιλείου, ὡς διὰ τὸ κατὰ φύσιν οὐκ εἶναι λέγεται Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, καλῶς λέγει. Ὁ γὰρ Εὐνόμιος ἀκούων αὐτοῦ σὺν τοῖς ἄλλοις οἷς ἔλεγε δεικνύοντος, ὡς τῆς αὐτῆς θεότητος ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἡ θεοσυτηγῆ· οὗτος τρίτης εἶναι φύσεως κακῶς φρονῶν ἔλεγε, ὡς δηλοῖ Βασίλειος ἐν τῷ πρώτῳ λόγῳ στηλιτευῶν αὐτοῦ τὴν κακότητα καὶ φάσκων· « Πνεῦμα Χριστοῦ λέγεται ὡς κατὰ φύσιν ἕνωμένον αὐτῷ (2) » καὶ πολλὰ εἰσάγει μαρτυρίας διὰ τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν ἀστέρων καὶ τῶν θείων μονῶν, ἵνα δείξῃ, ὡς εἰ καὶ τῇ τάξει διαφέρουσιν, ἀλλ' οὐ τῇ οὐσίᾳ διαφέρουσιν (3). Αἰδὲ καὶ Πνεῦμα Χριστοῦ ὡς κατὰ φύσιν ἕνωμένον αὐτῷ ἔφησεν· τοῦτέστιν ὅτι εἰ καὶ Υἱοῦ Πνεῦμα ἐστὶ τε καὶ λέγεται, αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ Πνεῦμα ὀνομαζόμενος τῆς ἀληθείας (4)· καὶ τοῦ Ἀποστόλου, *Εἰ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ* (5), κηρύττοντος, ἀλλ' ἐν ἐπιτηφύσει καὶ ἀδελφείῳ, καὶ οὐχ ὡς ὁ θεόπλατος Εὐνόμιος ἔφησεν καὶ μόνῳ τῷ Υἱῷ αἰτίαν ἐτίθει, καὶ κατηγορήματα τῆς φύσεως τοῦ Υἱοῦ ἔλεγε, καὶ βεβημῶς εἰσήγε θεοτήτων. Ἄλλ' ἐστὶ κατὰ φύσιν ἐν τῷ Υἱῷ ὡς μετὰ καὶ ἀμεπλοῦτος τῆς φύσεως οὐσίας ἐν τῷ (6) Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι καὶ τῇ θεότητι. Ἡ γὰρ οὐσία καὶ φύσις καὶ θεότης ἐν ταῖς τρισὶν ὁποσείσεσι μία ἐστὶ τῷ ἀριθμῷ, καὶ ὡς ἐν πράγματι ἐστὶν ἐν τοῖς θεοῖς

hanc pericopam legi eamque genuinam omnino esse habendam, etiam particulam ex ibidem contentam vere Gregorii esse, quam Escammatismenus erasisse convinctus est in Becchi synodali iudicio a 1280, cuius textum jam dedit Allatus (G. O. I. p. 366-374).

(2) Eadem ex Basil. (ad Amph. c. 18) adducit Const. Meliten. Or. 2, c. 7; G. O. II, 788).

(3) Cf. Basil. c. Eunom. III, 1 seq.

(4) Joan. XIV, 16.

(5) Rom. VIII, 9.

(6) Marc. I, 208 a, ἐν Πατρὶ.

προσώποις, μηδ' ὅλων διακρίσειν ἔχουσα, εἰ καὶ τὰ
 λεῖτα πρόσωπα διακρίνονται· οὐ γὰρ ἐπινοῖα ἢ (1)
 φύσις καὶ οὐσία καὶ θεότης ἐν τοῖς θεοῖς προσώ-
 ποις, ἀλλ' ὡς πρᾶγμα ἔχει. Καὶ τοῦτο ὁ θεὸς Μάξι-
 μος ἐν τῇ τοῦ Ἀγορείου ἐπιπέσει διασαφεῖ· αὐτοῦ
 γὰρ λέγοντος πρὸς τὸν ἱερὸν Μάξιμον, « Ἄλλο οὐ-
 σία καὶ ἄλλο ὑπόστασις, » ὁ θεὸς Μάξιμος, « Ἄλλο
 καὶ ἄλλο εἶπον οὐχ ἐν πρᾶγμα (2). » Εἰ οὖν νομίζει
 τις οὕτως κατὰ φύσιν οἰκίον λέγεται τὸ Πνεῦμα τὸ
 ἅγιον καὶ μόνον τοῦ Υἱοῦ, πρῶτον διακεκριμένον
 ἀξιοῖ τὴν φύσιν τῶν θεῶν προσώπων, ὃ πόρρω
 πάρος Χριστιανικῆς ψυχῆς καθίστηται· ἢ γὰρ μία
 οὐσα τῷ ἀριθμῷ, πῶς διὰ μίαν ἔξει; Τὸ ἐν γὰρ
 πρὸς· ἐαυτὴ πραγματικῆν οὐ ποιεῖ διακρίσειν· πῶς
 οὖν αὐτὸς τοῦτο νοεῖ ἢ τίτι σκοπεῖ τίθειεν, οὐ
 συνορώμεν. Τὸ δὲ ἐν αὐτοῦ πεφηνῆναι καὶ διδοῦσθαι
 τὸ προεῖναι φυσικῶς δηλοῖ μᾶλλον διὰ καὶ σύμφω-
 νῶς εἶσι κατὰ τοῦτο οἱ ἅγιοι σαφῶς καὶ ἐκ τοῦ τῷ
 βήματι τοῦτῃ χρῆσθαι τοὺς θεολόγους καὶ ἐπὶ τῆς
 τοῦ Υἱοῦ γεννήσεως. Καὶ γὰρ ὁ θεὸς Κύριλλος εἰς
 τὸ εὐαγγελικὸν ῥητὸν τὸ, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος (3),
 φησί· « Κἂν γὰρ ἐν Πατρὶ καὶ ἐκ Πατρὸς νοῆται
 καὶ λέγεται (4), οὐκ ἐκφυλος (5) ἡμῖν καὶ ξένος
 ἢ ὡς μετ' αὐτὸν δευτέρος εἰσθῆσεται, ἀλλ' ὡν ἐν
 αὐτῷ καὶ συνυπάρχων, ἀεὶ καὶ ἐξ αὐτοῦ πεφηνῶς
 κατὰ τὸν ἄρρητον τῆς θείας γεννήσεως τρόπον. »
 Καὶ πάλιν ἐν τῷ αὐτῷ ῥητῷ· « Ἀναγκάως ὁ μα-
 κάριος Εὐαγγελιστῆς δριμύτερον τοῖς ἑτεροδι-
 δασκαλοῦσιν ἐπιπεθεῖ, καὶ δουλείας μὲν ἀπά-
 σης ἐξέλκει τὸν Υἱὸν, ἐκ δὲ τῆς ἐλευθέρως καὶ
 πάντων ἀρχούσης οὐσίας ἐκπεφηνότα δεικνύει,
 καὶ ἐν αὐτῇ φυσικῶς ὑπερχειν ἰσχυρίζεται
 λέγων· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος. Καὶ εἰς τὸ, Καὶ
 Θεὸς ἦν ὁ Λόγος, φησί· « Καὶ τὸν ἀγοράσαντα
 αὐτοῦς δεσπότην ἀρνούμενοι διὰ τοῦ κατὰ φύσιν
 ὄψεσθαι μὴ εἶναι Θεὸν ἐκ Θεοῦ καὶ Πατρὸς
 πεφηνότα Λόγον, ἀλλὰ νόθον ὡσπερ τινὰ καὶ
 ψευδώνυμον ἡμῖν ἐπιειφέροσθαι. » Καὶ πάλιν
 ὁ αὐτὸς ἐν τῷ πέμπτῳ πρὸς· Ἐρμείαν (6)· « Εἶτα
 τιμᾶν οἴονται (7) τὸν ἐξ αὐτοῦ πεφηνότα κατὰ
 φύσιν Υἱὸν ταῖς εἰς τὸ μεῖον καταλιπόντες (8) ψή-
 φοις. » Καὶ ὁ Βασίλειος ὁ θεὸς ἐν ταῖς Ἀντιρρητι-
 κοῖς· « Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τελειότατον διὸ πρὸ
 αὐτῷ πάντα τέλεια· » καὶ μετὰ βραχία· « Οὐδὲν
 ἔχον ἐν ἑαυτῷ ἐπίκτητον, ἀλλ' ἀίδιως πάντα ἔχον,
 ὡς Πνεῦμα Θεοῦ καὶ ἐξ αὐτοῦ πεφηνός (9), αἰτίων
 ἑαυτοῦ ἔχον ὡς πηγὴν ἑαυτοῦ, καὶ κειθὲν πηγάζων. »
 Καὶ Κύριλλος ἐν τῷ λόγῳ οὗ ἢ ἀρχῆ· « Τῆς μὲν ἐν
 ἀνθρώποις εὐκλείας, » φησὶν· « Ἰδιὸν ἐστὶ (10) τὸ
 Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, οὗτοι (11) που μόνου ἢ Λόγος (12)

divinæ personæ distinguuntur. Non enim ratione
 tantum natura et essentia et deitas est in divi-
 nis personis, sed ut res se habet. Hoc explanat
 divus Maximus in disputatione Anomæi; cum
 enim iste sancto Maximo diceret: « Aliud essentia
 et aliud persona, ille ait: Aliud et aliud non unam
 rem dixerunt. » Si quis igitur putat, quia secun-
 dum naturam proprius est Filii, ideo solummodo
 Spiritum sanctum Filii esse dici, primo divinarum
 personarum naturam distinctam existimat, quod
 longe ab omni Christiano sensu abest; cum enim
 una sit numero, quomodo distinctionem habebit?
 Unum namque ad seipsum realem distinctionem
 non constituit. Quo itaque pacto iste hæc cogitet
 vel quonam consilio posuerit, haud perspicimus.
 Quod vero per Filium appareat Spiritus atque
 doneatur, potius naturalem progressionem decla-
 rat; ideoque sancti etiam hac in re concordant;
 perspicuum namque ex eo id sit, quod theologi
 eodem utuntur vocabulo ad Filii quoque generatio-
 nem declarandam. Etenim divus Cyrillus in Evangelii
 verba: *In principio erat Verbum*, « Quamvis, inquit,
 in Patre et ex Patre intelligatur et dicatur, tamen
 nobis minime ut alienus et peregrinus vel ut se-
 cundus post ipsum intrabit, sed ut in ipso exsi-
 stens et semper cum ipso existens et ex ipso appa-
 rens secundum divinæ generationis ineffabilem
 modum. » Et rursus in idem dictum ait: « Nec-
 cessario beatus Evangelista acrius in eos insurgit,
 qui diversa docent, et ab omni servitute Filium
 exiunit, et ex libera rerumque omnium domina
 substantia apparentem ostendit, atque in ipsa na-
 turaliter existere asseverat, dicens: *In principio
 erat Verbum*. » Et in illud: *Et Deus erat Verbum*, ita
 disserit: « Dominum, qui nos emit abnegantes
 propterea quod putant eum secundum naturam non
 esse Deum ex Deo et Patre apparens Verbum, sed
 quasi spurium quemdam et falsi nominis nobis in-
 trudi. » Et rursus idem libro quinto ad Hermianum:
 « Deinde honorare se arbitrantur Patrem, dum
 Filium ex eo secundum naturam natum suis cal-
 culis ad minorem dignitatem dejiciunt. » Et divi-
 nus Basilius in Antirrheticis, « Spiritus, inquit, san-
 ctus perfectissimus est, quapropter penes eum
 cuncta perfecta. » Et post pauca: « Nihil in se habet
 (Spiritus) ascitilium, sed ab æterno omnia pos-
 sidet ut Spiritus Dei et ex eo apparens, principium
 sui habens ut fontem sui ipsius et exinde fluens. »
 Et Cyrillus, in oratione quæ incipit: « Ejus quæ apud
 homines est gloriæ, » ait: « Proprius est Spiritus

(1) Mon. f. 117 b. ἢ.

(2) Maximi, Opp. ed Combefis. t. II, p. 394. Eundem locum auctor noster allegat lib. ad imp. Trapez. c. 20 (infra col. 246).

(3) Joan. i, 1.

(4) Codd., νοῆται καὶ λέγεται.

(5) Marcian. f. 208 a, ἐκφυλλος.

(6) Idem textus in Becci epigr. I (Gr. orth. II, 539, 540).

(7) Τὸν Πατέρα add. Becc.

(8) Sic Mquac. et Marc. f. 208 b. Beccus tamen habet καταλιπόντες, mærore afficientes, vel: dum Filium, ut minor sit, offendunt.

(9) Hucusque hæc Basilli verba adducunt Niceph. Blem. Orat. I, n. 12. Becc. Epigr. 13 (G. orth. I, p. 15; II, p. 630).

(10) Allegat i-ta Niceph. Blem. l. c.

(11) Sic Nic. Blem. Codd. οὗ τοῦ.

(12) Ἐστὶ add. N.c. Blem.

Filii, non ea ratione tantum, qua Verbum est ap- A
parens ex Patre, sed ea etiam, qua a nobis con-
cipitur factus homo. » Quod vero ad illud spectat,
quod Spiritus nobis datur per Filium, nisi et per
Filium esse intelligatur, qui eum dat Filius
minister potius statuitur. At istud non permittit
beatus Cyrillus, qui in expositione evangelici illius
dicti, *Cum autem venerit Paracletus, Spiritus ve-*
ritatis, hæc habet: « Nam sicuti Filius Spiritus est
proprius, naturaliter in ipso existens et per ipsum
progrediens, ita certe Patris quoque est proprius.
Quibus autem Spiritus communis est, iis profecto
et ea, quæ sunt substantiæ, separata et diversa esse
nequeunt. Nemo enim eorum, qui impie sentire
solent, nos ad ea, quæ intelligere nefas est, ver-
bis suis ex imperitia profectis conetur impetere;
nemo, inquam, credat, Spiritum Patris per Filium
quasi famuli ministerium adimplemtem creaturis
distribui. Nam id etiam nonnulli insipientes dicere
veriti non sunt. Sed potius inde credendum est,
quoniam Spiritus sic proprius Filii est, sicut sane
ipsius quoque Dei et Patris, idcirco ad sanctifican-
dos suos sanctos discipulos ab eo mitti. » Si igitur
Spiritus proprius Filii naturaliter et in ipso existens,
et per ipsum progrediens, et eodem pacto proprius,
quæ Dei quoque Patris, et Spiritum sanctum apparere
per Filium idem denotat atque esse eum ex Filio,
et quia ex eodem esse et proprius ejus dicitur, per
quem est proprius et per eum apparuit, idcirco et
Filius sancti Spiritus neque est neque dicitur; nec
convertitur relativa ista sequela secundum Gre-
gorium Nyssenum, quia Filius cum Spiritus neque
sit neque dicatur, non habet vel admittit relativam
istam sequelam e converso, nec apparet nec datur
per Spiritum (a). Si vero et illud prophetæ verbum
proponunt quidam: *Dominus misit me et Spiritus*
ejus, attamen magnus Basilius et hanc contradi-
ctionem præclare solvit libro tertio Adversus Euno-
mum, cujus initium: « Vix tandem exsatiatus. »
Isaias vero ex Domini persona loquens secundum
ejus humanitatem ea profert verba: *Dominus mi-*
sit me et Spiritus ejus (b). Nihil ergo ex dictis
prodest venerabili Ephesino antistiti ad proban-
dum, Spiritum sanctum non esse per Filium, imo
ea magis confirmant dicta et male explanatum ca-
sus vocabulum, præpositio *per pro cum*, quod talis
ejus interpretatio nullo modo quadrat in proces-
sionem sanctissimi Spiritus, sed potius contrarium,
quam ipse voluit, ostensum est et adhuc ostende-
tur limatius atque manifestius procedente disquisi-

(1) Idem textus allegatur in Epigr. 5 Becci (Gr.
Orth. II, p. 567, 568).

(2) Τοῦ, quod in codd. deest, ex Becco supplē-
vimus.

(3) Becc., τὸ παρὰ τοῦ Π.

(a) Hæc postrema periculis suspicionem inficit,
ne forte quid desit, cum tautologia quædam ap-
pareat in his verbis.

(b) Vide de his verbis Animæ diversiones in Pho-
tini librum De Spirit. sancto, cap. 2, § 4. Eodem

περηνὸς ἐκ Πατρὸς, ἀλλ' εἰ καὶ νοοῦτο καθ' ἑμᾶς
ἄνθρωπος γαγονίς. » Τὸ δὲ διδοῦσθαι εἰ μὴ διὰ τοῦ
Υἱοῦ ἐστίν, ὑπουργὸς μᾶλλον ὁ διδοὺς Υἱός. Ἄλλ' οὐ
συγχῶρσι τοῦτο ὁ μακάριος Κύριλλος ἐν τῇ ἐξηγήσει
τοῦ εὐαγγελικοῦ ῥητοῦ, τοῦ, Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Παρά-
κλητος, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, λέγων (1).
« Ὅσπερ γὰρ ἴδιον τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, φυσικῶς τε
ἐν αὐτῷ ὑπάρχον καὶ δι' αὐτοῦ προῖον, οὕτως καὶ
τοῦ Πατρὸς· οἷς δὲ τὸ Πνεῦμα κοινόν, τούτοις εἰη
δήπου πάνωσ' ἂν καὶ τὰ τῆς οὐσίας οὐ διωρισμένα·
μὴ γὰρ δὴ τινες ἡμᾶς τῶν δυσσεβεῖν ἐπιθότων
τοῖς (2) ἐξ ἀμαθείας ἀποκομιζόντων λόγοις, εἰς ἃ
μὴ θέμις ἔννοεῖν, ὡς ὑπουργικὴν τινα χρεῖαν ἀπο-
πληρῶν ὁ Υἱὸς τὸ τοῦ (3) Πατρὸς Πνεῦμα τῇ κατὰ
δικονομίᾳ. Καὶ τοῦτο γὰρ ἀσυνέτως τινὲς οὐ κατέ-
δειξαν εἰπεῖν. Πιστεύειν δὲ μᾶλλον ἀκούουθον, ὡς
ἐπέπερ ἴδιον ἐστίν αὐτοῦ, καθάπερ ἀμέλει τοῦ (4)
θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἀποστέλλει τοὺς ἁγίους αὐτοῦ μα-
θηταῖς πρὸς ἀγασμόν. » Εἰ οὖν ἴδιον τοῦ Υἱοῦ φυσ-
ικῶς, καὶ ἐν αὐτῷ ὑπάρχον, καὶ δι' αὐτοῦ προῖον,
καὶ οὕτως ἴδιον καθάπερ ἀμέλει τοῦ θεοῦ καὶ Πα-
τρὸς, καὶ τὸ περηνεῖν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ καὶ
ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι δηλοῖ· καὶ ἐκεῖ ἐξ αὐτοῦ εἴρηται
καὶ ἴδιον αὐτοῦ, δι' οὐ ἐστίν ἴδιον, καὶ δι' ἐκείνου
πέφηνε· διὰ τοῦτο καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Πνεύματος· οὕτε
ἐστίν οὕτε λέγεται, οὕτε ἀντιστρέφει ἡ σχετικὴ αὐτῇ
ἀκολουθία κατὰ τὸν Νόσον Γρηγόριον διὰ τὸ ἐν
Υἱὸν μῆτε ἐντὰ μῆτε λεγόμενον τοῦ Πνεύματος
μῆδὲ τὴν σχετικὴν ἀκολουθίαν ἀντιστρέφουσιν
C ἔχειν, μῆδὲ περηνεῖν τὸν Υἱὸν μῆδὲ διδοῦσθαι διὰ
τοῦ Πνεύματος. Εἰ δὲ καὶ τὸ προφητικὸν ἐκεῖνο
προστίθεισιν τινες, τὸ, Κύριος ἀπέσταλκέ με καὶ τὸ
Πνεῦμα αὐτοῦ (5), ἀλλ' ὁ μέγας Βασίλειος· καὶ ταύ-
την τὴν διαφωνίαν λύει μάλᾳ καλῶς ἐν τῷ τρίτῳ
τῶν πρὸς Εὐνόμιον (6), οὗ ἡ ἀρχὴ· « Μόλις ποτὲ
κορροθεῖς. » Ὁ δὲ Ἡσαίας ἐκ προσώπου Κυρίου διά-
λεγόμενος κατὰ τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ δηλοῦσθαι,
Κύριος, φησὶν, ἀπέσταλκέ με καὶ τὸ Πνεῦμα
αὐτοῦ. Οὐδέμινα ἔρα ὑφέλεια ἐκ τῶν εἰρημάτων
πρὸς τὸ μὴ εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τοῦ Υἱοῦ
τὸ αἰδεσίμῳ συνάγεται Ἐπίστου, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ
βεβαιούσι τὰ εἰρημένα, καὶ τὸ παρῆρηγηθὲν πο-
τικὸν ῥῆμα ἢ διὰ ἀντι τῆς μετὰ καὶ σὺν ὡς οὐχ
ἀρμόζει ἕως ἡ τοιαύτῃ ἐξηγήσει αὐτοῦ ἐπὶ τῆς
D ἐκπορεύσεως τοῦ παναγίου Πνεύματος, ἀλλὰ μᾶλλον
τοῦναντίον οὐ αὐτὸς ἐβούλετο ἀπεδείχθαι καὶ ἐπι-
ἀποδείχθησθαι τρανότερόν τε καὶ περιφανέστερον
προβαίνουσης τῆς ἐξετάσεως· εἰ καὶ ἀρκοῦσι τὰ εἰρη-
μένα, ὡς ἡ διὰ μᾶλλον ἀντι τῆς ἐκ παρὰ τοῖς ἁγίοις
νοεῖται, οὐ μὴν ἕως ἀντι τῆς μετὰ καὶ σὺν νοεῖται.

(4) Becc., ἀμέλει καὶ τοῦ θ.

(5) Isa. XLVIII, 16.

(6) Basil. I. in c. Eunom. n. 1. Cf. Becc. Gr.
Orth. III, p. 638.

molo S. Anselmus Cantuariensis lib. De proc.
Spir. sancti contra Græcos, c. 5: *Hæc secundum*
hominem, quem gerebat, intelligendum est, qui Pa-
tris et Spiritus sancti una voluntate et dispositione
mundum redempturus in mundo apparuit.

tione Quoniam et dicta sufficient ad probandum, præpositionem per magis pro ex apud sanctos sumi, nullo vero pacto pro præpositione cum.

ΕΦΕΣΟΥ.

A

EPHES. (II).

Εἰ δὲ τὸ δι' Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὴν αἰτίαν ἰδιόλου, καθάπερ οἱ νεοὶ θεολόγοι φασίν, ἀλλ' οὐ τὸ δι' αὐτοῦ ἐκλάμπειν καὶ πεφηνέαι. καὶ ὅπως τὸ συμπροκίνας καὶ συμπρομαρτοῦν (1) κατὰ τὸν θεολόγον ἀκατακρινόν· οὐκ ἂν οἱ θεολόγοι πάντες ἐξῆς ῥητῶς ἀφήρουν Υἱοῦ τὴν αἰτίαν.

Si vero dictio procedere per Filium causam denotaret, quemadmodum novi isti dicunt theologi, non autem per ipsum effulgere et apparere et prorens simul cum eo prodire et cum concomitari secundum divinitum Damascenum, neque theologi omnes inde disertis veritas a Filio causæ rationem excluderent.

ΑΠΟΛΟΓΙΑ.

RESP. (III).

Καλῶς φησιν ὁ τίμιος οὗτος τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ δι' αὐτοῦ ἐκλάμπειν καὶ πεφηνέαι νοεῖν τὸ δὲ ἐκλάμπειν εἰς ἐκείνου ἐστὶ, δι' οὗ καὶ ἐκλάμπει, καὶ δι' ἐκείνου πέφυγε, δι' οὗ καὶ ἴσται, ὡς ἐν τοῖς ἐμπροσθεν ἀπεδείξαμεν. Τὸ δὲ συμπροκίνας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τῷ Υἱῷ αὐτοῦ μόνου ἐστὶ φωνή· τὴ γὰρ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παρὰ τῶν διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας ἐκπορεύεται μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς, παρὰ τοῦ Υἱοῦ δὲ λαμβάνει. Καὶ τοῦτο Ἀθανάσιος ἐν τῷ κατ' Ἀρειανῶν πρώτῳ, οὗ ἡ ἀρχή, « Αἱ μὲν αἰρέσεις πᾶσαι, » φησὶ· « Καὶ μὲν αὐτὸ τὸ Πνεῦμα μᾶλλον παρὰ τοῦ Λόγου λαμβάνει, ὡς αὐτὸς εἴρηκεν (2). » Καὶ Ἀναστάσιος δὲ ἐν τῷ λόγῳ οὗ ἡ ἐπιγραφή, « Περὶ τῶν κατ' ἡμῶς ὁρθῶν τῆς ἀληθείας δογμάτων (3). » ἡ δὲ ἀρχὴ τοῦ λόγου, « Τῶν περὶ τῆς ὀνομασίας ἡμῶν πίστεως, » φησὶν· « Ὁ δὲ Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς περὶ τοῦ συμπροκίνας αὐτοῦ Παρακλήτου φησὶν, ὅτι παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, λαμβάνει δὲ καὶ τοῦ Υἱοῦ τὰ πάντα τοῦ Πατρὸς οὐκ ἐκπορεύοντος καὶ ἔχοντος· μία γὰρ οὐσία καὶ τῆς μιᾶς οὐσίας πάντα κοινὰ, κοινή δὲ ἡ οὐσία· φυσικὴ γὰρ ἡ σχέσις. » Καὶ μετὰ βραχέα· « Λόγος γὰρ χωρὶς πνεύματος οὐκ ἔστιν, ὡς οὐδὲ νοῦς χωρὶς λόγου· νοῦν δὲ φησὶν τὸν Πατέρα τοῦ Λόγου, νοῦν ἔν τῳ ὁ λόγος, μεθ' οὗ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον πνεῦμα στόματος τοῦ Θεοῦ χρηματίζον· στόμα γὰρ Πατρὸς ὁ Υἱὸς (4). » Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς· « Καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀληθείας Πνεῦμα· τοῦτο δὲ παρὰ τοῦ Πατρὸς μὲν ἐκπορεύεται, λαμβάνει δὲ τὰ τοῦ Υἱοῦ πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς ἔχοντος, ὡς (5) ἀποδείξιν καὶ φανέρωσιν τοῦ ὅτι μία οὐσία ἐστὶ τοῦ τε λαμβάνοντος· καὶ τοῦ παρ' οὗ λαμβάνει, καὶ τοῦ ἐξ οὗ φυσικῶς ἐκπορεύεται. Οὐ γὰρ προήλθεν ἐξ ἑτεροουσίου ἢ ἐλαβὲ τι τοῦ μη ὁμοουσίου· εἰ δὲ ὁμοουσίον ἐστὶν αὐτῷ τῷ θεῷ προήλθε, καὶ τῷ (6) ἐξ οὗ λαμβάνει, κακείνα πάντως ἑαυτοῖς ἐστὶν ὁμοουσία· τὰ γὰρ τῷ αὐτῷ ὁμοουσία δηλονότι καὶ ἀλλήλοις ἔσται, καὶ ὅσται ἀληθῶς ὁμοουσία· διὸ καὶ ἀναγκαιῶς συνδοξάζεται καὶ συμπροσκυνεῖται. » Καὶ Κύριλλος δὲ εἰς τὸ, Ἐνεφύσησε καὶ λέγει αὐτοῖς, Ἀδέσθε Πνεῦμα ἅγιον (7)· ἔχει δὲ Πατὴρ ἐξ ἑαυτοῦ τε καὶ ἐν ἑαυτῷ τὸ ἴδιον Πνεῦ-

Béné dicit venerandus iste vir per Filium procedere notare per eum effulgere et apparere; effulgere vero (ex illo est, per quem et effulget, et per eum apparet, per quem et est, ut in precedentibus ostendimus. Quod vero Spiritus sanctus simul cum Filio proleat, ipsius solius est assertio; nam Spiritus sanctus juxta Ecclesiæ doctores procedit quidem ex Patre, a Filio vero accipit. Et hoc Athanasius libro primo Adversus Arianos, cujus initium: « Hæreses quidem omnes, » testatur: « Et ipse quidem Spiritus a Verbo potius accipit, ut Verbum ipsum edixit. » Et Anastasius, in oratione quæ inscribitur, « De rectis nostris veritatis dogmatibus, » quæque incipit: « Eorum quæ de sana nostra fide, » ait: « Salvator noster Jesus de conaturali sibi Spiritu dicit, hunc a Patre procedere, accipere vero a Filio, qui Patris omnia sibi vindicat et possidet. Una enim essentia et unius essentiæ omnia communia; communis est essentia, naturalis enim est habitudo. » Et post pauca: « Verbum non est sine spiritu, sicut neque mens sine verbo. Mentem vero dicimus Patrem Verbi, mentem in qua Verbum. Cum hoc est Spiritus sanctus spiritus oris Dei existens; os enim Patris est Filius. » Et rursum idem: « Et Spiritus sanctus, inquit, veritatis est Spiritus; hic a Patre quidem procedit, sumit vero a Filio Patris omnia possidente, ad hoc ostendendum et manifestandum, quod una est essentia et accipientis et ejus a quo accipit, et ejus e quo natura iter procedit. Non enim progressus est ex alterius naturæ persona vel accepit quid ab eo qui non ei sit consubstantialis. Si vero consubstantialis est ei unde progressus est, et ei ex quo accipit est consubstantialis et ea omnino sibi sunt consubstantialia; quæ enim eidem consubstantialia sunt, hæc manifeste et inter se consubstantialia erunt et vere consubstantialia. Propterea et necessario simul conglorificatur et coadorantur. Cyrillus vero in verba illa: Insufflavit et dixit eis: Accipite Spiritum sanctum, ait: « Habet ex se et in se proprium Spiritum, habet eundem in se et Filius, quandoquidem con-

(1) Marc. f. 209 a, Συμπρομαρτοῦν καὶ συμπροκίνας.
(2) Eundem Athanasii locum addidit auctor ad iurp. Trap. c. 4 (i fra col. 209).
(3) Marc., Δογμάτων τῆς ἀληθείας.
(4) Contra eundem Anastasii textum apud

Georg. Metoch. c. Man. Cret. c. 3 (G. O. II, p. 1013).
(5) Leg. sic
(6) Monac. f. 119 v. τό.
(7) Joan. xx, 22.

substantialis est et ex eo apparuit essentialiter, A omnia quæ sunt genitoris naturaliter habens in se- ipso. » Et in Apologia ad Theodoretum, « Proce- dit, inquit, Spiritus sanctus ex Deo et Patre secundu- m Salvatoris vocem, sed non alienus est a Filio; om- nia enim habet cum Patre, » et quæ sequuntur. Nul- lenus ergo locum habet, quod dicit iste, nihil conferre Filium in Spiritus sancti processionem. Spiritum quidem sanctum accipere a Filio sæpius in sancti Athanasii scriptis, sicut et in aliorum sanctorum libris diligens indagator reperiet (a). Fi- lium vero a Spiritu accipere, nullibi reperiet. Ex dictis ergo non probavit, causæ rationem sanctos Filio abjudicare, quod contenderat; quare nec hic apologia conveniens videtur.

EPHES. (IV).

Alius dicit: « Unus fons, id est una causa superes- sentialis deitatis Pater et hoc a Filio et a Spiritu distinguitur » (Dionysius); alius vero (Athanasius): « Solus immiscibilis et solus fons deitatis Pater, » id est solus causa, sicut et solus causæ expers; » alius vero (Gregorius Theologus): « Quæcunque habet Pater, ea sunt Filii, excepta causa, » alius demum (Maximus): « Etiam Romani Filium non faciunt causam Spiritus sancti. »

RESP. (IV).

At necessarium est primo ea dicta proferre prout in ipsis eorum libris exstant, deinde sic et eorundem C explicacionem rursus ex sanctis facere. Ac Dionysius quidem ita dicit: « Ea quæ supersubstan- tialis illius divinæ generationis sunt, inter se mi- nime recipiuntur. Solus Pater fons supersub- stantialis deitatis, cum Patre non sit Filius et Fi- lius non sit Pater, conservent vere personæ invio- late propria sua præconia. » Hoc autem dicit sanc- tus contra asserentes, ex se invicem esse principia. Cum enim Dominus dicat: « Ego in Patre et Pater in me, » non intelligentes recte dicta ea asserebant qui fortes erant circa impietatem, tanquam in vasis repletis Filium quidem complere Patris vacuitatem, Patrem vero complere Filii vacuum, vel seipsam dissolvere et consumere deitatem. Sed ut res ma- nifestior evadat, ipsorum sanctorum, qui hæc D notant atque refellunt, dicta adjungamus. Sanctus enim Athanasius, secunda Adversus Arianos ora- tione, cujus initium, « Ego quidem putaveram eos qui Arii insanix, » hæc dicit: « Neque enim, ut

(1) Vide Camat. c. 101 (Gr. orth. t. II, p. 446, 447).

(2) Τούτω, quod deest in reliquis, addidimus ex Mon. 256 f. 125 b.

(3) Mon. 27, f. 119 b, μόνη.

(4) Dionys. De div. nomin., c. 2. Verba eadem paucis divergentibus habes apud Camaterum, c. 116 (Gr. orth. II, p. 467).

μα· ἔχει τοῦτο ἐν ἑαυτῷ καὶ ὁ Υἱός, ἐκείπερ ἐστὶν ὁμοούσιος, καὶ ἐξ αὐτοῦ πέφηνεν οὐπωδὺς πάντα τὰ τοῦ γεννήσαντος ἴδια φυσικῶς ἔχων ἐν ἑαυτῷ. » Καὶ ἐν τῇ πρὸς Θεοδώρητον ἀπολογίᾳ φησὶν: « Ἐκπο- ρύεται μὲν ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνὴν, ἀλλ' οὐκ ἄλλο- τριόν ἐστι τοῦ Υἱοῦ· πάντα γὰρ ἔχει μετὰ τοῦ Πα- τρὸς, » καὶ τὰ ἐξῆς (1). Τὸ μὴδὲν ἄρα συμβάλλεσθαι τὸν Υἱὸν εἰς τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος οὐδαμῶς ἔχει χώραν. Ὅτι τὸ μὲν Πνεῦμα λαμβάνει πρὸς τοῦ Υἱοῦ καὶ πολλαχῶς ἐν τοῖς τοῦ ἁγίου Ἀθα- νασίου εὐρήσει τοῦτο καὶ ἄλλων ἁγίων ὁ φιλοπόνως ἐρευνῶν, τὸν δὲ Υἱὸν παρὰ τοῦ Πνεύματος λαμβά- νειν οὐδαμῶς εὐρήσει. Ἐκ τῶν εἰρημένων οὖν οὐκ ἀπίδειξε περὶ τῆς αἰτίας ἣν λέγει ἀφαιρεῖν τοὺς ἁγίους ἐκ τοῦ Υἱοῦ διὸ οὐδὲ ἐνταῦθα ἀρμόζει ἡ ἀπολογία.

ΕΦΕΣΟΥ.

Ὁ μὲν λέγων: « Μόνη πηγὴ, τούτέστιν αἰτία, τῆς ὑπερουσίου θεότητος ὁ Πατήρ καὶ τούτω (2) τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος διακρίνεται: » ὁ δὲ: « Μόνος ἀγέννητος καὶ μόνος (3) πηγὴ θεότητος; ὁ Πατήρ, » τούτέστι μόνος αἰτία, καθάπερ καὶ μόνος ἀναίτιος: » ὁ δὲ: « Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, τοῦ Υἱοῦ πληρῆ τῆς αἰτίας: » ὁ δὲ, ὅτι, « Καὶ οἱ Ῥωμαῖοι οὐ τὸν Υἱὸν ποιοῦσιν αἰτίαν τοῦ Πνεύματος. »

ΑΠΟΛΟΓΙΑ.

Ἄλλ' ἀναγκαῖόν ἐστι πρώτον ὡς ἔχουσιν ἐν τοῖς β· β· τοῖς τὰ εἰρημένα προθεῖναι, εἴθ' οὕτως καὶ τὴν τούτων πάλιν ἐκ τῶν ἁγίων διασάφειν ποιῆσαι. Καὶ ὁ μὲν θεὸς Διονύσιος οὕτω λέγει (4): « Τὰ τῆς ὑπερουσίου θεογονίας οὐκ ἀντιστρέφει πρὸς δι- ἄλλα. Μόνη δὲ πηγὴ τῆς ὑπερουσίου θεότητος ὁ Πατήρ, οὐκ ὄντος Υἱοῦ τοῦ Πατρὸς, οὐδὲ Πατρὸς τοῦ Υἱοῦ (5), φυλαττόντων δὲ τὰ οἰκεία τῶν ὕμνων εὐαγῶς. » Τοῦτο δὲ φησὶν ὁ ἅγιος πρὸς τοὺς λέ- γοντας ἐξ ἀλλήλων εἶναι τὰς ἀρχάς. Τοῦ γὰρ Κυ- ρίου λέγοντος, Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί (6), μὴ συνιέντες καλῶς τὰ εἰρημένα ἐφασκον οἱ δεινοὶ περὶ τὴν ἀσέβειαν, ὥσπερ ἐν ἀγγείοις κε- πληρωμένοις τὸν μὲν Υἱὸν πληροῦντα τὸ κενὸν τοῦ Πατρὸς, τὸν δὲ Πατέρα πληροῦντα τὸ κενὸν τοῦ Υἱοῦ, ἢ τὸ ἀναλλίσκειν ἑαυτὴν τὴν θεότητα: ἀλλ' ἵνα σαφέστερον γένηται, αὐτῶν τῶν ἁγίων τῶν δηλοῦν- τῶν ταῦτα καὶ ἐλεγχόντων τὰ ῥητὰ προσθήσωμεν. Ὁ γὰρ ἅγιος Ἀθανάσιος ἐν τῷ Κατὰ Ἀρειανῶν δευτέρῳ λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχὴ, « Ἐγὼ μὲν ἤμην τοὺς τῆς Ἀρείου μανίας, » (7) φησὶν: « Οὐ γὰρ, ὡς ἐπί- »

(5) Mon. 27, τοῦ Πατρὸς Υἱοῦ.

(6) Joan. x, 38.

(7) In editis Athanasii operibus est oratio 3, quæ incipit, Οἱ Ἀρειομανεῖται, ὡς ἔδικε. Vide Opp. Athan. t. I, p. 551 ed. Paris. 1698. Sæpe tales ci- tationis defectus occurrunt. Poterat in causa esse, quod Noster in suo codice orationis tertix prin- cipium legendo non advertit.

νοι νομίζουσιν, ἀνταμιβαζόμενοι εἰς ἀλλήλους εἰ-
σιν ἐν τῷ λέγεσθαι· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πα-
τήρ ἐν ἐμοῦ· ὡσπερ ἐν ἀγγελίαις κενοῖς, ἐξ ἀλή-
λων πληρούμενοι (1), ὥστε τὴν μὲν Υἱὸν πληροῦν-
τα (2) τὸ κενὸν τοῦ Πατρὸς, τὸν δὲ Πατέρα πλη-
ροῦντα τὸ κοῖλον (3) τοῦ Υἱοῦ· καὶ ἑκάτερον αὐτοῖς
μὴ εἶναι πλήρες (4) καὶ τέλειον. Διὸ καὶ τὸ μόνον
εἰπεῖν τοῦτο πλῆρον ἐστὶν ἀσεβείας. Πλήρης γὰρ καὶ
τέλειός ἐστιν ὁ Πατήρ, καὶ πλήρωμα θεότητος ἐστὶν
ὁ Υἱός· καὶ μετὰ πάνυ βραχέα· Ἐαυτὸς γὰρ ὡς
ἐκ πηγῆς τοῦ Πατρὸς, ἐστὶ ζωὴ (5). καὶ ὁ Θεολό-
γος πρὸς τὰ ἀνωτέρω εἰρημένα ἀπολογούμενος· καὶ
τὰ ἐκείνων προθεῖς φησιν· Ἐν τῷ ἀναλίσκειν
ἑαυτὴν τὴν θεότητα, ὁ τοῖς προάγουσι μὲν ἐκ τοῦ
Πατρὸς τὸν Υἱὸν, εἰς ἑαυτὴν δὲ πάλιν ἀναλύουσιν
ἤρξε· Ἐπὶ γοῦν τοῖς τὰ τοιαῦτα καὶ [πρὸς τὸ (6)]
ἄγονοι εἶναι τὸν Πατέρα λέγονται· ὁ τε κλεινός
Διοπόσιος· καὶ ὁ θεῖος Ἀθανάσιος· ἀπολογούνται· ὁ
μὲν γὰρ ἔφησε· Ἐκ τῆς ὑπερουσίου θεογονίας οὐκ
ἀντιστρέφει πρὸς ἄλληλα· ὁ δὲ (7)· Ἐκρινόμεθα
καὶ τῶν Ἰουδαϊζόντων καὶ τῶν τὴν Χριστιανισμὸν
ἐν Ἰουδαϊσμῷ παραθεϊρόντων, οἱ τὴν ἐκ
θεοῦ Θεὸν ἀρνούμενοι Θεὸν ἕνα παραπλησίως Ἰου-
δαίοις λέγουσιν· οὐκ ὅτι μόνος ἀγέννητος καὶ μόνῃ
πηγῇ θεότητος, διὰ τοῦτο φάντες (8) αὐτὸν εἶναι
μόνον Θεόν, ἀλλ' ὡς ἄγονον Υἱὸν καὶ ἄκαρπον
ζώντος Λόγου καὶ σοφίας ἀληθινής. Λόγον γὰρ οἶον
τὸν ἐκ καρδίας ἀνθρώπου νομίζουσι τὸν τοῦ Θεοῦ,
καὶ σοφίαν τὴν ἐν τῇ ψυχῇ· διὰ τοῦτο πρόσωπον
ἔν ἅμα τῷ λόγῳ φασίν, ὡσπερ καὶ τὸν ἀνθρώπον
ἅμα τῷ ἐαυτοῦ λόγῳ ἕνα ἀνθρώπον, οὐδὲν πλῆρον
Ἰουδαίων δοξάζοντας· καὶ ὁ θεῖος Δαμασκηνός
ἐν τῷ ὀγδόῳ τῶν Θεολογικῶν φησιν· Ὁ Υἱὸς ἐκ
τοῦ Πατρὸς, ἐγεννήθη, οὐκ ὁ Πατήρ ἐκ τοῦ Υἱοῦ,
καὶ ὁ Πατήρ τοῦ Υἱοῦ αἰτιός· ἐστὶ φυσικῶς· Ταῦτα
τοῖνον οὐ συντελοῦσιν αὐτῷ πρὸς, τὸ μὴ εἶ-
ναι καὶ τὸν Υἱὸν πηγὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, εἰ
μήπως καὶ ἑαυτοῦ ἐπελάθετο ὁ στίβός τῆς Ἐκκλη-
σίας θεμέλιος· ὁ μέγας Ἀθανάσιος· πηγὴν εἶναι τὸν
Υἱὸν τοῦ ἁγίου Πνεύματος Θεολογῶν, ὡς προῶν ὁ
λόγος δηλώσει· Ἀλλὰ χωρὶς τῶν εἰρημένων τὸ μόνον
πηγὴν εἶναι τὸν Πατέρα τῆς ὑπερουσίου θεότη-
τος· οὐκ ἐκβάλλει τὸν Υἱὸν τοῦ εἶναι πηγὴν τοῦ
ἁγίου Πνεύματος. Πάντα γὰρ, ὅσα ἔχει ὁ Υἱός,
ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχει, ὡς αὐτὸς φησιν· Πάντα ὅσα
ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμὰ ἐστὶ, καὶ ὅτι· Κάγῳ ζῶ διὰ
τὸν Πατέρα (9). Καὶ τί δεῖ παλιλλογεῖν περὶ
τούτων, ἀκούωντων τῶν εἰρημένων; Ὡσπερ δ' εἰ-
τις κ' ἰ τὸν Ἀδάμ μόνον πατέρα τῆς ἀνθρωπότη-
τος λέγων πάντων ἂν λέγοι τῶν ἀνθρώπων πατέρα,
ὅπερ οὐκ ἂν εἴποι πατέρα πάντων ἀνθρώπων, οὐ
κὴν καὶ τινῶν τούτους λέγεσθαι πατέρας κωλύσει,

(1) Apud Athan. l. c., πληρούμενοι. Codd. plu-
res haesent, πληρούμενοι.

(2) Πληροῦν in ed. Athan.

(3) Πληροῦν τὸ κενόν, ibid.

(4) Athan. ed. αὐτῶν μὴ εἶναι πλήρη, καὶ τί-
λειον ὁμολογῶν μὲν εἶναι τοῦτο γε.

(5) Athan. ed. η ζωὴ.

(6) Πρὸς τὸ vel omittendum vel quid supplen-

illi opinantur, his verbis : *Ego in Patre et Pater in me*, significatur, eos in se invicem immitti seseque veluti vacua quaedam vasa invicem implere, ita ut Pater Filii et Filii Patris vacantem repleat, neuterque ex eis plenus et perfectus sit. Ideo neque sine summa impietate id vel dici queat. Plenus enim et perfectus est Pater et plenitudo deitatis est Filius. » Et post valde pauca : « Ipse enim ut ex fonte Patre est vita. » Et Theologus ad superius dicta apologiam instituens et eorum verba asserens ait : « Vel consumere et absorbere se ipsam deitatem, quod illis placuit, qui ex Patre Filium producant quidem, in ipsum autem rursus eum resolvunt. » Adversus igitur eos qui talia dicunt et Patrem Filio carentem aiunt inclytus Dionysius ac divus Athanasius defensionem proferunt, quorum alter, « Quæ ad divinam, » inquit, spectant generationem, non convertuntur ad invicem ; » alter vero ait : « Sejungimur a Judaizantibus et a pervertentibus Christianismum in Judaismo, qui Deum ex Deo negantes unum Deum adinstar Judæorum dicunt, non quis unus solus innascibilis et solus fons deitatis, idcirco cum solum Deum dicentes, sed quod Filius non genuerit et fructu Verbi viventis careat ac vera sapientia. Nam Verbum Dei tale existimant, cujusmodi illud est, quod ex hominis corde procedit, et sapientiam talem, qualis ea, quæ in anima existit ; idcirco personam unam simul cum Verbo dicunt, sicut et hominem una cum verbo suo unum hominem, nihil amplius quam Judæi sentientes. » Et divus Damascenus octavo theologiorum capitulo, « Filius, inquit, ex Patre genitus est, non Pater ex Filio, et Pater Filii causa est naturaliter. » Hæc itaque non juvabunt ipsorum ad ostendendum, non esse Filium sancti Spiritus fontem. Nisi forte et sui ipsius immemor fuit firmum Ecclesiæ fundamentum magnus Athanasius, qui Filium fontem Spiritus sancti predicavit, ut procedens oratio ostendet. Sed præter jam dicta quod Pater solus fons est superessentialis deitatis, non remouet Filium, nisi fons sit Spiritus sancti. Quæcumque enim habet Filius, ex Patre habet, ut ipse dicit : *Omnia, quæcumque habet Pater, mea sunt*, et : *Ego vivo propter Patrem*. Et quid oportet ea cuncta repetere, cum ea sufficiant quæ dicta sunt ? Quemadmodum si quis Adamum solum patrem humanitatis dicens omnium hominum diceret patrem, cum dictum illud haud omnium hominum patrem dicat ; minime prohiberet, quominus et hi nonnullorum hominum patres dicerentur, quos filii non carentes noverit. Theologus ait : « Omnia quæcumque habet Pater, Filii sunt, præter causam, »

dum, sive potius legendum πρὸς τοῦ.

(7) Non est Athanasius, sed Pseudo-Athanasius, qui ista habet libro contra Sabellii gregales, n. 2, ubi Sabellii homin. 27 contra Sabellianos præ oculis habuit.

(8) Φθάζαντες, cod.

(9) Joann. xvi, 15 ; vi, 58.

infert vero : « Omnia quæcumque Filii, etiam Spiritus sunt præter filiationem ; » causam hic dicit eam, quæ est secundum generationem (a), quemadmodum ipse explicat in alia sua oratione. Dicit enim in oratione de dogmate et de constitutione episcoporum : « Filius vero, si quidem ut causam Patrem sumis, non principii expers est ; principium enim Filii est Pater ut causa. » Verba autem divi Maximi (b) sic se habent : « Sanctissimi, qui nunc est, pater synodice non in tot capitulis, quot scripsistis, regie urbis cives reprehenderunt, sed in duobus duntaxat : quorum alterum est de fide Trinitatis ac quod, ut aiunt, dixerit Spiritum sanctum etiam ex Filio procedere ; alterum vero de divina incarnatione. » Et post valde pauca : « Et de primo quidem consonantia Latinorum Patrum protulerunt testimonia, præterea etiam Cyrilli Alexandrini ex sacra, quam elaboravit, in Joannem Evangelistam lucubratione. Ex quibus non causam se et auctorem Spiritus Filium facere ostenderunt (unam quippe Filii ac Spiritus sancti causam Patrem noverunt, alterius quidem generationis modo, alterius vero processionis), sed ut per cum prodire Spiritum significarent eaque ratione conjunctionem substantiæ et absque ulla variatione similitudinem demonstrarent. » Quoniam vero Cyrilli meminuit in Expositione in Joannem, licet antea quadam protulerimus ex hac lucubratione, tamen et in hac apologia et alterius dicti meminisse oportet. Dicit enim in illa verba, *Et ego rogabo Patrem* : « Nam cum una cum Deo Patre naturalibus deitatis bonis Filius communicet, eodem modo Spiritum habet, quo Pater habere intelligitur, non adventitium, neque de foris (stultum enim, imo furiosum est ita sentire) ; sed quemadmodum unusquisque nostrum proprium in scipso spiritum continet, et ab intimis visceribus ad exteriora profundit ; propterea et Christus corporaliter illum insufflavit, ostendens hoc sigis quod, quemadmodum ex ore huius spiritus prodit corpo-

A οὗς οὐκ οἶδεν οὐκ ἀπαιδα; ὄντας. Τοῦ θεολόγου · « Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, τοῦ Υἱοῦ πλὴν τῆς αἰτίας ; (1) » ἐπιφέρει · « Πάντα δὲ ὅσα τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ Πνεύματος, πλὴν τῆς υἰότητος ; » αἰτίαν λέγων ἐνταῦθα τὴν κατὰ τὸ γενεῶν, καθὼς αὐτὸς διασαφεί ἐν ἑτέρῳ αὐτοῦ λόγῳ φησὶ γὰρ ἐν τῷ περὶ δόγματος καὶ καταστάσεως ἐπισκόπων · « Ὁ δὲ Υἱὸς ἐάν μὴ ὦ; αἰτίου τὸν Πατέρα λαμβάνης, οὐκ ἀναρχός. Ἄρχη γὰρ ὁ Πατήρ Υἱοῦ ὡς αἰτίου ; (2) » Τὰ δὲ τοῦ θείου Μαξίμου οὕτως ἔχει · « Τῶν τοῦ νῦν ἀγιωτάτου πάππα συνοδικῶν οὐκ ἐν τοσοῦτοις, ὅσα γαγράφετε, κεφαλαίοις οἱ τῆς βσιλίδος ἐπελάβοντο· δυοὶ δὲ μόνοις, ὧν τὸ μὲν ὑπάρχει περὶ θεολογίας, ὅτι τε, φησὶν, εἶπεν ἐκπορεύεσθαι κακὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· τὸ δὲ ἄλλο περὶ τῆς θείας σαρκώσεως. » Καὶ μετὰ πάνυ βραχεία (3) · « Καὶ τοῦ μὲν πρώτου συμφώνους παρήγαγον χρεῖσις (4) Ῥωμαίων Πατέρων, ἔτι γε μὴν καὶ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας ἐκ τῆς πονηθείσης αὐτῷ εἰς τὸν Εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην ἱερᾶς πραγματείας. Ἐξ ὧν οὐκ αἰτίαν τὸν Υἱὸν ποιῶντας τοῦ Πνεύματος σφᾶς αὐτοὺς ἀπέδειξαν (μὴν γὰρ ἴσασι Υἱοῦ καὶ Πνεύματος τὸν Πατέρα αἰτίαν, τοῦ μὲν κατὰ γέννησιν, τοῦ δὲ κατ' ἐκπόρευσιν) · ἀλλ' ἵνα τὸ δι' αὐτοῦ προέλται δηλώσωσι, καὶ αὐτῇ τὸ συναφὲς τῆς οὐσίας καὶ τὸ ἀπαράλλακτον παραστήσωσιν. » Ἐπεὶ δὲ Κυρίλλου μνησθῆναι ἐκ τοῦ κατὰ Ἰωάννην, εἰ καὶ προῦθηκαμεν ἐκ ταύτης τῆς πραγματείας, « ἀλλ' οὖν καὶ ἐν τῇδε τῇ ἀπολογίᾳ χρεῖων ἴσται καὶ ἑτέρου μνησθῆναι βητοῦ. Φησὶ (5), γὰρ εἰς τὸ, *Καὶ ὡς ἀρωγήσω εἰς Ἡγτέρα* · « Τῶν γὰρ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς φυσικῶν ἀγαθῶν κοινωνοὶ ; (6) ὑπάρχον ὁ Υἱὸς, ἔχει κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον τὸ Πνεῦμα, καθ' ὅνπερ ἂν νοοίτο (7) καὶ ὁ Πατήρ, οὐκ ἔπακτον οὐδὲ ἐξῆθεν (-ὄνθε; γὰρ, μᾶλλον δὲ καὶ (8) μανικὸν τὸ οὕτω φρονεῖν) · ἀλλ' ὡσπερ (9) ἡμῶν ἕκαστος; τὸ ἰδιὸν ἐν ἐαυτῷ πνεῦμα συνέχει, καὶ ἐκ τῶν ἰσοστάτων (10) σκιάγγων εἰ; τὸ ἐξω προέλται· δ.ἀ γὰρ (11) τοῦτο καὶ σωματικῶ; αὐτὸ (12) ἐνεφύση-

(1) Naz. Or. 24, de adventu Ægypt., recent. ed., Or. 36. Citatio hæc apud Nostram est abrupta et lacunæ suspitionem ingerit.

(2) Marc. f. 211, ὁ αἰτίου.

(3) Apud Maxim. l. c. legitur : « Ὅτι περὶ γέγραφα ὅσα τὸν Κύριον εἶναι τῆς προπατορικῆς ἀμαρτίας ὡς ἀγῶρῳπον· καὶ τὸ μὲν πρῶτον συμφώνους, κ. τ. λ., ut in textu nostro. »

(4) Ed. Max., τῶν Ῥωμ. Π. Hucusque textum addidit Georg. Trapez. Gr. orth. I, p. 449.

(5) Cyrill. in Joan. XIV, 16. Eodem citant Beccus Or. De un. E. cl. Epigr. 1 et 5 (Gr. orth. I, p. 140 ; II, p. 529, 560). Gregorius noster ad imp.

Trap. c. 20 (Gr. orth. I, p. 466, 467), et Andreas Rhod. in Conc. Flor. sess. vi (Hard. IX, p. 72, 73).

(6) Alias additur οὐσώδῳς (substantialiter).

(7) Cod. vasito, Gr. orth. II, 529 : sed alibi (I, p. 567 ; II, p. 560) νοοίτο.

(8) Καὶ deest Epigr. 1, Gr. orth. II, 529.

(9) Καὶ addi ur ap. Becc. l. c.

(10) Cod. mend. δογματῶν.

(11) Γὰρ τοι τοῦτο, Græc. ad imp. Trap. Beccus Epigr. 1 et 5.

(12) Αὐτὸ deest Epigr. 5 (Gr. orth. II, p. 560).

(a) Ignorare videtur Gregorius, jamdiu Joannem Beccum, orat. 2, De injusta depositione, c. 18 et l. iv ad Const. c. 6 (Gr. orth. II, p. 63-65, 245) lectionem αἰτία; ut subleatam traduxisse legitque voluisse : ἀγεννησία; (innascibilitati-).

(b) Exstant hæc in S. Maximi epist. ad Marinum presb. Opp. II, p. 69, 70, ed. Paris. 1675. Cf. de ea Allatum contra Creyghton., Romæ 1665, p.

191. Aliter textum dat Pitzipios l'Église orientale, t. I, p. 30, nota 13 ; Latine cum exhibet Anastasius in Collectaneis (Galland. Bibl. PP. XIII, p. 33, 39) Vide et Le Quien Oper. Damasceni t. II, p. 141. Hujus epistolæ, qua plures utuntur auctores, inter quos et Nilus Thessaloniensis in Enchiridio adversus Latinos (Cod. Ambros. C. 256 Inf. f. 13 b), multos tum Græcos tum Latinos au-

σεν ὁ Χριστὸς θεικνὸς, ὅτι καθάπερ (1) ἐκ σώματος τοῦ ἀνθρωπίνου (2) πρόεισι τὸ πνεῦμα σωματικῶς, οὕτως καὶ ἐκ τῆς θείας οὐσίας θεοπροπῶς προχέεται τὸ ἐξ αὐτῆς (3). Ὅτι τοίνυν αὐτὸ τὸ πνεῦμα τοῦ τε Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐστὶ καὶ τοῦ Υἱοῦ, πῶς οὐχὶ πάντως μίαν ἔχουσι τὴν ἐξουσίαν διηρημένως τε ἅμα καὶ ἡνωμένως (4); Πατὴρ γάρ ὁ Πατὴρ, καὶ οὐχὶ Υἱὸς, καὶ Υἱὸς ὁ Υἱὸς, καὶ οὐ Πατὴρ· πλὴν ὁ Πατὴρ ἐν Υἱῷ, καὶ ὁ Υἱὸς ἐν Πατρὶ. Καὶ ὁ μὲν θεὸς Κύριλλος (5)· «Καθ' ὃν τρόπον ἔχει ὁ Θεὸς τὸ πνεῦμα, οὕτως καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ ὡς ἐστὶ πνεῦμα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἐκ λοιπὰ. Τὸ δὲ ἔστι ἐν ῥήματι ὑπάρχει; Οἱ εὐλόγητοι νοήσουσιν αὐτὸ, καὶ τὰ ὅλον τῆς περικοπῆς. Τὸ δὲ λέγειν τοὺς δυτικούς, ἀγίους καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ ἅγιον πνεῦμα καὶ τὸν ἅγιον Μάξιμον τὸ δι' αὐτοῦ προϊέναι φυσικῶς, μὴ καὶ αἰτίαν τὸν Υἱὸν ἔχειν, θαυμάσιόν τι δοκεῖ καὶ παράδοξον. Ἄλλ' ἵσα σαφέστερον γίνηται τὸ περὶ τούτου τοῦ θεοῦ Βασιλείου ἐπὶ τῇ αὐτῇ πραγματείᾳ, αὐτὰ προθώμεν τὰ τοῦ εὐνομίου, ἃ ἐν τῷ κατ' αὐτοῦ δευτέρῳ λόγῳ ὁ μέγας Βασίλειος ἐκτίθησι. Φάσκοντες γάρ· «Εἰ δὲ διὰ τὸ ἀπλοῦν καὶ ἀσύνθετον τῆς θείας φύσεως τῆ μὲν δυνάμει σὺνδρομον τίθεται τὴν οὐσίαν καὶ διὰ τὴν προσοῦσαν ἀγαθότητα τῷ Θεῷ, ὅλην μὲν κεινῆσθαι τὴν τοῦ Πατρὸς δύναμιν εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Υἱοῦ, ὅλην δὲ πάλιν τὴν τοῦ Μονογενοῦς εἰς τὴν ὑπόστασιν τοῦ ἁγίου πνεύματος (6), καὶ ἐκ λοιπὰ, ὁ θεὸς Βασίλειος; ὡς δυσσεβείας ἀνάμυστα ταῦτα ἀπήλεγε καὶ ἐπὶ τὸ πέρας τοῦ λόγου ἐλθὼν φησιν· «Ἐκείνο δὲ τίνι τῶν ἀπάντων ἁδελῶν, ὅτι οὐδὲ μὲν ἐνέργεια τοῦ Υἱοῦ ἀποτεταγμένη ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, οὐδὲ ἐστὶ τι ἐν τοῖς οὐσι τῷ Υἱῷ ὑπάρχον, ὃ τοῦ Πατρὸς ἡλλοτριώται; Πάντα γάρ, φησὶ, ἐὰ ἐμὰ σὰ ἐστί, καὶ τὰ σὰ ἐμὰ. Πῶς οὖν τὴν αἰτίαν τῷ Μονογενεῖ προστίθῃσι μόνου, καὶ κατηγόρημα τῆς φύσεως αὐτοῦ τὴν τοῦτου λαμβάνει δημιουργίαν; Εἰ μὲν οὖν δύο ἀρχὰς ἀτιπαρεξάγων ἀλλήλαις ταῦτά φησι, μετὰ Μανιχαίου καὶ Μαρκεῖωνος συντροφέησθαι· εἰ δὲ μίαν; ἐξάπει τὰ ὄντα, τὸ παρὰ τοῦ Υἱοῦ γεγενῆσθαι λεγόμενον πρὸς τὴν πρώτην αἰτίαν τὴν ἀναφορὰν ἔχει· ὥστε καὶ τὰ πάντα παρῆσθαι εἰς τὸ εἶναι διὰ τοῦ Θεοῦ Λόγου ποστεύωμεν (7), ἀλλὰ τὸ πάντων αἰτίον εἶναι τὸν Θεὸν τῶν ὄλων οὐκ ἀφαιρούμεθα (8). Πῶς δὲ οὐ

raliter, sic ex divina substantia modo deitati congruente Spiritus, qui ab ea est, profanditur. Quando igitur ipse Spiritus Dei Patris et Filii est, quomodo non Pater et Filius unam omnino potestatem distincte simul et conjunctim possident? Pater enim est Pater, et non Filius, et Filius est Filius, et non Pater; et tamen Pater in Filio et Filius in Patre. Ac divus quidem Cyrillus ait: «Quo modo Pater habet Spiritum, eodem et Filius, et ut est Spiritus Patris, sic est et Filii, et cætera. Illud est vero quale verbum est? Qui norunt intelligent illud, et totum quod est in ea pericope. Quod vero Occidentales sancti etiam ex Filio Spiritum sanctum dicunt et sanctus Maximus per eum prodire illum naturaliter, non et causam habere Filium asserit, mirabile videtur et paradoxum. Sed ut clarius fiat quod de hoc divus Basilus in eadem tractatione habet, præmittamus ipsa Eumonii verba, quæ libro secundo adversus eundem magnus Basilus proponit. Cum enim iste diceret: «Si vero propter simplicitatem ab omni compositione liberam divinæ naturæ virtuti concurrentem ponit substantiam et propter bonitatem, quæ Deo inest, totam Patris virtutem commotam fuisse in Filii generationem, totam vero rursus Unigeniti virtutem in subsistentiam sancti Spiritus, et cætera. Divus Basilus ut impietate referta hæc refutavit et cum ad libri finem venisset, «Illud vero, inquit, cui omnium non patet, quod nulla Filii operatio a Patre divisæ et dissecta est, neque est aliquid in rebus, quod Filio insit et a Patre alienum sit? *Omnia enim, inquit, mea sunt et tua mea.* Quomodo ergo causam (Spiritus) Unigenito attribuit soli, et ad ejus accusandam naturam (a) hujus creationem assumit? Si igitur duo principia in oppositum inter se ducens hæc ait, cum Manichæo et Marcione conteretur. Quod si ab uno principio res existentes dependere ac prodire putat, quod a Filio dicitur esse factum, ad primam causam refertur. Quare, ut si cuius producta esse per Deum Verbum credimus, omnium tamen causam esse Deum universorum non negamus. Quo pacto autem dividere Spiritum a Deo, non habet manifestum periculum, partim Apostolo conjunctum nobis tradente, et modo Christi

(1) Καθώσπερ. Becc. Epigr. 1 (Gr. orth. II, p. 529).

(2) Cod. nost. ἀνθρωπίνου.

(3) Hucusque textus in Epigr. 1, reliqua Epigr. 5 quoque existant.

(4) Συνημμένως. Becc. Epig. 5.

(5) Hæc et sequentia minus concinna sunt, loquuntur vero eodem modo in Manac. cod. f. 124, et

in Mariano f. 211 b.

(6) Τοῦ πνεύματος; additur in editis et apud Beccum, qui ista Basilii profert, lib. de process. Spirit. sancti, c. 4, n. 1. Gr. orth. I, p. 274, 275.

(7) Mon. 27. f. 124. πιστεύωμεν.

(8) Hucusque verba eadem dat Boecus l. c.; sequentia profert ibid. n. 4, p. 278, 279.

thentiam impugnasse notat Leo Allatius contra Hottinger. p. 392 seq. Eundem textum adducunt J. Boecus, l. iv ad Constantinum, c. 1, Georg. Melech. contra Manuel. Cret. c. 27, et Georg. Trappenzont. ad Joan. Cubiclesium (Gr. orth. I, II, p. 203 seq. 1068 seq., t. I, p. 499), atque demum Græci in concilio Florentino (Hard. t. IX, p. 306 seq.) Bessarion tamen præ cæteris fidei hanc

epistolam habuit. (Vide ejus resp. ad Marci Ephes. capita syllogistica, n. 20 (arg. 37).)

(a) Est ista versio Allatii; melius tamen fortasse redditur, Et prædicamentum (ita in logicis dicitur κατηγόρημα) naturæ ejus sumit ejus creationem. Hoc pacto alibi (in Niceph. Blem. or. I, c. 9, G. O. I, p. 74) apud Allatium vertitur: «et prædicari de illius natura illius officium vult.»

Spiritum dicente, et modo Dei, ubi scribit : *Si quis autem Spiritum Christi non habet, hic non est eius*; et rursus : *Nos vero non spiritum mundi accepimus, sed Spiritum, qui ex Deo est*; partim vero Domino eum Spiritum veritatis appellante, quoniam ipse est veritas, et a Patre procedere dicente. At iste in dejectionem Domini nostri Jesu Christi aufert eum a Patre. Unigenito vero attribuit peculiariter ad destructionem gloriæ, injuria afficiens, ut putat, et quæ sequuntur. Nam sicut iste a Deo percussus (a) tertium natura dicens Spiritum ad rectam fidem destruendam, refutatus est a magno Basilio, qui tunc testimonia protulit tum a divinis tum a materialibus rebus vel exemplis, videlicet ab angelis et astris et a divinis mansionibus, et exinde confirmavit, non tertie nature esse Spiritum sanctum, licet ordine tertius sit, et hæc si et ordine differunt, ejusdem tamen esse substantiæ licet et dignitate differant : sic et hic refellentur qui duo dicunt principia in processione Spiritus sancti, nimirum Patrem et Filium, ex prænotato divi Basilii dicto, qui ait : « Quod a Filio factum esse dicitur, ad primam causam refertur; » et rursus : « Nulla Filii operatio divisa et dissecta est a Patre. » Secundum eundem modum et Cyrillus secundo The-saurorum libro dicit : « Ostenditur enim perspicue Spiritum sanctum non esse alienum ab essentia Filii, sed in ipso et ex ipso velut actionem quamdam naturalem quæ omnia quæcunque et voluerit potest complere. » Et rursus ibidem : « Non separatur a divina essentia, sed ex illa naturaliter emissus universam habet Patris (et Filii) operationem. » Et magnus Athanasius, in epistola ad Serapionem, *operationem Filii* nominat Spiritum. Si igitur operatio est Patris et Filii, operatio vero non divisa est secundum divinum Basilium, ergo non duo sunt principia. Manifestum enim est, una spirativa virtute vel operatione Patrem et Filium producere Spiritum sanctum et omnia quæ sunt Filii ad Patrem refertur, etiam quorum Filius causa est. Gregorius Theologus id declarat dicens : « Omnia quæ sunt Unigeniti ad primam causam relationem habent. » Præterea idem, Oratione in Pentecosten : « Quæcunque, inquit, hic humilliori modo dicuntur, ut dari, mitti, dividi, charisma, susufflatio, promissio, oratio, sive quid aliud ejusmodi, ne singula quæque enumeratio, ad primam causam referenda sunt ut ostendatur ex

φανερὸν ἔχει τὸν κίνδυνον διαίρειν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα, τοῦτο μὲν τοῦ Ἀποστόλου συνημμένως ἡμῖν παραδίδοντο, καὶ νῦν μὲν Χριστοῦ λέγοντο. νῦν δὲ τοῦ Θεοῦ, ἐν οἷς γράφει· *Κι δὲ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔσται αὐτοῦ* (1)· καὶ πάλιν· *Ἡμεῖς δὲ οὐ τὸ Πνεῦμα τοῦ νόμου ἐλάβομεν, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐκ Θεοῦ* (2)· τοῦτο ἐκ τοῦ Κυρίου Πνεῦμα τῆς ἀληθείας λέγοντος, ἐπαυθῆ αὐτὸς ἡ ἀλήθεια, καὶ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι (3). Ἀλλ' οὗτος εἰς καθαιρέσιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀφαιρᾷ μὲν αὐτὸ ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, τῷ δὲ Μονογενεῖ διαφερόντως ἐπὶ καθαιρέσει τῆς δόξης προστίθεισιν, ἐξυβρίζων, ὡς οἴεται, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ γὰρ ὡσπερ τρίτον τῆ φύσει ὁ θεῖος οὗτος λέγων ἐπὶ καθαιρέσει τῆς ὁρθῆς πίστεως ἡλέγχθη (4) παρὰ τοῦ μεγάλου Βασιλεῖου τηλικαῦτα μαρτυρίας προκομίσαντος; ἀπὸ τε θείων καὶ ὑλικῶν πραγμάτων ἢ παραδειγμάτων, τῶν τε ἀγγέλων λέγων καὶ τῶν ἀστέρων καὶ τῶν θαλιων μυνῶν, καὶ ἐντεῦθεν βεβαιώσαντος ὅτι οὐ τρίτος ἐστὶ φύσει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰ καὶ τῆ τάξει τρίτον ἐστὶ (καὶ ταῦτα γὰρ, εἰ καὶ τῆ τάξει διαφέρουσιν, ἀλλὰ τῆς αὐτῆς οὐσίας ἐστίν, εἰ καὶ διαφέρουσι τοῖς ἀξιώμασιν) (5)· οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἐλεγχθῆσονται οἱ δύο τὰ αἰτία λέγοντες ἐπιτῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὸν Πατέρα δηλονότι καὶ τὸν Υἱόν, ἀπὸ τοῦ προσηρημένου βητοῦ τοῦ θείου Βασιλεῖου φάσκοντος· *Τὸ παρὰ τοῦ Υἱοῦ γεγενῆσθαι λεγόμενον πρὸς τὴν πρώτην αἰτίαν τὴν ἀναφορὰν ἔχει* (6)· καὶ, *Ὅτι οὐδέμια ἐνέργεια τοῦ Υἱοῦ ἀποτετμημένη ἐστὶ τοῦ Πατρὸς*; καὶ ἄ φησι καὶ ὁ Κύριλλος ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν Θεσσαυρῶν· *Δείκνυται γὰρ σαφῶς οὐκ ἄλλοτερον τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλ' ἐν αὐτῷ καὶ ἐξ αὐτοῦ ὡσπερ ἐνέργειά τις φυσικῆ πάντα δυναμένη πληροῦν ὅσα καὶ βούλεται* (7). Καὶ πάλιν ἐν τοῖς αὐτοῖς· *Οὐ διώρισται τῆς οὐσίας τῆς θείας, ἀλλ' (8) ἐξ αὐτῆς φυσικῶς ἐκπαμπόμενος ὁλην ἔχει τὴν τοῦ Πατρὸς (9) ἐνέργειαν*. Καὶ Ἀθανάσιος ὁ μέγας ἐν τῇ πρὸς Σεραπίωνα ἐνέργειαν τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ὀνομάζει (10). *Εἰ οὖν ἐνέργειά ἐστὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἡ δὲ ἐνέργεια οὐκ ἀποτετμημένη ἐστὶ κατὰ τὸν θεοφάντορα Βασίλειον, οὐκ ἄρα δύο τὰ αἰτία. Πρόδηλον γὰρ, ὡς μιᾷ προβλητικῆς δυνάμει ἡ ἐνέργεια ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱὸς, προβάλλουσι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ἔτι ὡς πάντα τὰ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα ἀναφέρονται [καὶ] ὣν ὁ Υἱὸς αἰτιος. Γρηγόριος ὁ Θεολόγος· τοῦτο παριστά· *Πάντα γὰρ, φησὶ, τὰ τοῦ Μονογενοῦς εἰς τὴν πρώτην αἰτίαν τὴν ἀναφορὰν ἔχει* (11). Καὶ ἔτι ὁ αὐτὸς ἐν τῷ εἰς τὴν*

(1) Rom. viii, 9.

(2) Cf. Rom. viii, 15. Apud Allat. l. c. ὁμοίως... ἐλάβετε.

(3) Apud Allat. l. c. ἐκπορεύεται. Hucusque textum impeditat.

(4) Cod., ἡλέχθη.

(5) Cf. Basil. iii c. Eun., n. 1 seq. de quo textu cf. Beccum de proc. Sp. S. c. 1 seq. Gr. orth. I, p. 225 seq.

(6) Vide Beccum l. c. c. 4, p. 274 seq.

(7) Idem textus in Becci epigr. 4 (Gr. orth. II, p. 548) lectione parum diversa.

(8) Sic recte Marc. Mon. καὶ loco ἀλλὰ habet.

(9) Idem textus Epigr. 8, l. c., p. 583 habet, καὶ Υἱοῦ, quod deest in nostris codicibus.

(10) Idem citatur Epigr. 4 (Gr. orth. II, p. 548.)

(11) Vide et Greg. textum apud Beccum l. c. 9. (Gr. orth. I, p. 75).

(a) Eunomium intelligit a Basilio refutatum.

Πεντηκοστήν λόγῳ φησίν· « Ὅσα δὲ πάντα ὅσα λέγεται ταπεινότερον, τὸ διδόναι, τὸ ἀποστέλλεσθαι, τὸ μερίζεσθαι, τὸ χάρισμα, τὸ ἐμφύσημα, ἡ ἐπαγγελία, ἡ ἐντευξις· εἴτε τι ἄλλο τοιοῦτον, ἵνα μὴ τὰ καθ' ἕνα λέγω, ἐπὶ τὴν πρώτην αἰτίαν ἀνακτιόν, ἵνα τὸ ἐξ οὗ δειχθῆ καὶ μὴ τρεῖς ἀρχαὶ πολυθέως παραδεχθῶσι. » Οὕτω (1) καὶ πάντες οἱ ὑπὸ Χριστὸν τεταγμένοι τὰ τοῦ Μονογενοῦς εἰς τὸν Πατέρα ἀναφέρουσι, καὶ αὐτῆς τῆς δημιουργίας, ἧς καὶ ὁ Υἱὸς αἰτίας ἐστίν, ἐπὶ τὸν Πατέρα ἀναφέρουσι (2), ὡς ὁ κλεινὸς Βασιλεὺς ἐν τῷ πρὸς Ἀμφιλόχιον ἐγδόφῳ φησίν (3)· « Τὰ ἐμὰ πάντα σὰ ἐστίν, ὡς ἐκ' αὐτὸν τῆς ἀρχῆς τῶν δημιουργημάτων ἀναγομένης καὶ τὰ σὰ ἐμὰ, ὡς ἐκείθεν αὐτῷ τῆς αἰτίας τοῦ δημιουργεῖν καθηκούσης (4). » Ὅρα, ὅπως συμφωνοῦντες τοῖς ἀγίοις ἐξακολουθοῦμεν τῇ ἀκριβεστάτῃ θεολογίᾳ τούτων. Καὶ τὴν αἰτίαν, ὡς φασίν οὗτοι, καὶ ἐπὶ τὸν Πατέρα ἀναφέρουσιν· εἰ καὶ δι' Υἱοῦ τὰ πάντα γέγονε, καὶ αἰτίας ἐστίν ὁ Υἱὸς, ἀλλ' οὖν ἐν αἰτίῳ ὁμολογοῦν τῆς κτίσεως. Ὁ δὲ τεχνολογῶν τὴν διὰ ἀντι τῆς μετὰ καὶ σὺν, τῷ Ἀρεῖῳ συνηγορήσει ἀκούοντι; δι' Υἱοῦ τὰ πάντα ἐγένετο, καὶ μετὰ τοῦ Υἱοῦ τὰ πάντα γεγενῆσθαι νομίζοντι.

EΠΕΞΟΙ.

Ὁ δὲ, ὅτι· « μόνος αἰτίας ὁ Πατήρ, » καὶ ἐν ἄλλοις· « Τὸν Υἱὸν οὐ λέγομεν αἰτίον, οὐδὲ Πατέρα· » καὶ ἐν ἄλλοις· « Ὅσα ἀρμόζει πηγῇ, αἰτίᾳ, γεννήτορι, τῷ Πατρὶ μόνῳ προσαρμοστέα. » Οὐκ ἂν ὁ θεολογικώτατος οὗτος Δαμασκηνὸς τὴν διὰ τιθεὶς ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ τὴν ἐκ ἀπηγόρευσεν· ἐν μὲν τῷ ἐγδόφῳ τῶν θεολογικῶν λέγων· « Ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα οὐ λέγομεν, Πνεῦμα δὲ Υἱοῦ ἐνομάζομεν, καὶ δι' Υἱοῦ φανεροῦσθαι καὶ μεταδίδωσθαι ἡμῖν ὁμολογοῦμεν (5)· ἐν δὲ τῷ τρισκαιδεκάτῳ πάλιν ὁ αὐτός· « Πνεῦμα Υἱοῦ οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον· μόνος γὰρ αἰτίας ὁ Πατήρ (6)· » ἐν δὲ τῇ πρὸς Ἰερζάνην ἐπιστολῇ πρὸς τὴν τέλει· « Πνεῦμα ἐνυπόστατον ἐκπόρευμα καὶ πρόβλημα, δι' Υἱοῦ δὲ καὶ οὐκ ἐξ Υἱοῦ, ὡς Πνεῦμα στόματος Θεοῦ Λόγου, ἐξαγγελτικόν (7). » Ἐν δὲ τῷ εἰς τὴν θεόσωμον ταφὴν τοῦ Κυρίου λόγῳ (8)· « Πνεῦμα ἅγιον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὡς ἐξ αὐτοῦ ἐκπορευόμενον· ὅπερ καὶ τοῦ Υἱοῦ εἶναι λέγεται, ὡς δι' αὐτοῦ χορηγούμενον, καὶ τῇ κτίσει μεταδιδόμενον, ἀλλ' οὐκ ἐξ αὐτοῦ ἔχον τὴν ὑπαρξίν. »

ΑΠΟΛΟΓΙΑ.

Καλῶς ὁ τίμιος οὗτος; καὶ αἰδέσιμος τὰ τοῦ θείου Δαμασκηνοῦ συνήψε. Καὶ περὶ μὲν τοῦ « μόνος αἰτίας ὁ Πατήρ, » ὅσον ἂν ὁ Θεὸς ἡμῖν ἐχορήγησεν, εἶπομεν ἴσω; δὲ καὶ πάλιν ἐρούμεν Θεοῦ αὐτοῦ

(1) Cod. Mon., f. 122 b, τοῦτο.

(2) Cod. cit. ἀναφέρωσιν.

(3) Item citatur in Becci Epigr. 13 Græc. orth. t. II, p. 631.

(4) Mon., καθηκούσης.

(5) Damascen. de fide orthodox. l. I, c. 8, p. 141, 142 ed. Le Quien.

(6) Ibid. l. I, c. 13, p. 148 in fine.

(a) Hæc cum iis connectenda, quæ supra, cap. 3, Marcum perorantem audivimus.

EPHES. (V).

Alius vero dicit: « Solus causa Pater; » et alibi: « Quæcumque conveniunt fonti, causa, genitori, ea soli Patri aptanda sunt. » Neque tunc (a), in theologia acutissimus hic Damascenus præpositionem per poneret, dum de Etitio agit, et præpositionem ex rejiceret. Octavo enim Theologicorum scriptum ait: « Ex Filio Spiritum non dicimus, Spiritum vero Filii nominamus, et per Filium manifestari nobisque suppeditari consitemur. » Et rursus idem capite decimo tertio: « Spiritus Filii, non ut ex ipso, sed ut per ipsum ex Patre procedens; solus enim causa Pater. » Et in epistola ad Jordanam prope finem: « Spiritus personatiter subsistens spiraculum et productum, per Filium vero et non ex Filio, ut Spiritus oris Dei Verbi enuntians. » In oratione autem in Dominici corporis sepulchram ait: « Spiritus sanctus Dei et Patris, ut ex ipso procedens; qui et Filii esse dicitur ut per illum suppeditatus et creaturis communicatus; sed non ut ex ipso existentiam habens. »

RESPONS.

Recte honorabilis et venerandus iste vir verba divi Damasceni conjunxit. Ac primo quod attinet ad illud: « Solus causa Pater, » quæcumque Deus nobis largitus est, jam diximus; dicemus vero et

(7) Ep. ad Jord. de Trishagio, c. 28, p. 497 ed. Le Quien.

(8) Hanc orationem tomæ II Le Quienii contentam spuriam esse plerique censent; jam Hugo Ethe-rius textus authenticam in dubium vocasse cernitur. Vide de hac re Le Quienii notam ad l. I, d. F. O., c. 8, p. 141.

rursam Deo ipso opitulante ostendentes, nos veritati adherere et hi ipsa stare. Que vero profert : « Filium non dicimus causam neque Patrem, » non sic se habent in antiquis et vetustissimis exemplaribus ; verum ibi legitur : « Filium non dicimus causam expertum (a) neque Patrem. » Et quod ita congruat, sive ipse sive alius quispiam dicit, manifestum est ex his quæ superius idem divus Damascenus asserit in eodem capite. At enim : « Unus Pater est Pater, id est principii expertus ; non enim est ab alio quoriam ; unus est Filius et non principii expertus sive non causa carens. » Et post aliqua recapitulatiorem faciens ait : « Oportet cognoscere quod Patrem non dicimus ex ullo, dicimus vero eum Filium Patrem ; Filium vero non dicimus principii expertum neque Patrem, dicimus vero eum ex Patre et Filium Patris. » Liqueat ergo ex prædictis et ex recapitulatione, Sanctam istum non dixisse causam seu principium, sicut antea diximus (b). Moschamper autem qui vehementer contra Latinos commotus erat, ita exponit (c). Si enim Sanctus aliud significare voluisset, oportebat primo nominare *Putrem*, deinde *causam*. Quæ vero postea adducit (Marcus), nimirum verba : *Quæcumque conveniunt fonti, causæ, genitori, ea soli Patri optanda sunt*, ea si quidem adjuvasset et *spiratorem*, magnum sane ei subsidium præbuisset ; quoniam vero non addidit *spiratorem*, haud magnum auxilium ex hoc venerabilis Ephesorum antistes habuit. Nimirum si hic et *spiratorem* dixisset, omnino etiam significasset unice eum esse *spiratorem*, sicut et in hoc capite, quamvis sufficientia essent dicte ad probandum solum ex solo Patre esse Filium, tamen et hoc addidit dicens quod solus ex solo Patre unice genitus est. Quod spectat ad illud, « Neque tunc iste in theologia acutissimus præpositionem *per* poneret et præpositionem *ex* rejiceret ; ex Filio Spiritum non dicimus, » nos in hac doctrina ipsum sanctum doctorem verborum hæc unice interpretem producimus. Ac primo quidem *non dicimus* non æquivaleret apud ipsum *non est* ; quod liquet ex eis quæ ipse declarat in synopticis capitulis. At enim capite 77, cujus inscriptio : *Coiparam esse sanctam Virginem* : « Christiparam non dicimus sanctam Virginem. » Sed quomodo intelligat hoc *non dicimus*, in alio suo sermone, cujus inscriptio : *Verbum accuratissimum contra Deo invisam Nestorianorum*

συναϊρουμένου (1) δεικνύντες, ὡς τῆς ἀληθείας ἐχόμεθα καὶ ἐν ταύτῃ ἐσμέν. Ὅθεν δὲ λέγει : Ἐν τῷ Ἰῶν οὐ λέγομεν αἰτιον οὐδὲ Πατέρα, οὐχ οὕτως ἔχει ἐν τοῖς ἀρχαίοις καὶ παλαιότεροις βιβλίοις, ἀλλ' ὅτι, ἐ τὸν δὲ Ἰῶν οὐ λέγομεν ἀναίτιον, οὐδὲ Πατέρα. Καὶ δὲ οὕτως ἀρμόζει, ἥ ὡς αὐτὸς ἡ ἑτέρις τις λέγει, δῆλον ἐξ ὧν ἀνωτέρω ὁ αὐτὸς θεὸς Δαμασκηνὸς λέγει ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ φησὶ γάρ : Εἰς Πατὴρ ὁ Πατὴρ, τοῦτέστι ἀναίτιος (ὁ γὰρ ἐκ τινος), εἰς ὁ γίης καὶ οὐκ ἀναρχος, τοῦτέστι οὐκ ἀναίτιος (2). Καὶ μετὰ τινα ἐπανάληψιν ποιούμενός φησι : Ἐ Χρῆ γενώσκειν, ὅτι τὸν Πατέρα οὐ λέγομεν ἐκ τινος, λέγομεν δὲ αὐτὸν τοῦ Ἰοῦ Πατέρα· τὸν δὲ Ἰῶν οὐ λέγομεν ἀναίτιον (3) οὐδὲ Πατέρα· λέγομεν δὲ αὐτὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ Ἰῶν τοῦ Πατρὸς. Ἀῆλον οὖν ἐκ τῶν εἰρημένων καὶ ἐκ τῆς ἐπανάληψως, ὡς οὐκ αἰτιον ὁ ἅγιος εἶρηκε, καθὰ φάσαντες ἐφημέν. Ὁ Μοσχάμπαρ δὲ ὁ σφοδρῶς κατὰ Λατίνων κινήεις οὕτως ἐκτίθησαν· εἰ γὰρ δὲ ἅλως ὁ ἅγιος ἐβούλετο, ὡς αὐτὸς φάσκει, πρῶτον ἐγγρῆν εἰπεῖν Πατέρα, εἶτα αἰτιον· ἀλλ' οὐχ οὕτως εἶρηκε. Ἐξ δὲ ἐξῆς· ἤγουν (4), « Ὅσα ἀρμόζει· πηγῆ, αἰτία, γεννήτορι, τῷ Πατρὶ μόνῳ προσρμοστέα, ἰ εἰ καὶ [τῷ] προβολεύς συνηρίθμει, πολλὴν ἂν αὐτῷ τὴν συνηγορίαν παρεχέιν. Ἐπει δὲ τὸ προβολεύς οὐ προσέθηκεν, οὐ πολλὴν ἐκ τούτου τὴν βοήθειαν ὁ αἰδέσμιος ἔσχεν Ἐφέσου. Εἰ γὰρ καὶ τὸ προβολεύς ἔλεγε, πάντως ἂν καὶ τὸ μόνως προβολεύς ἐδήλου, ὡσπὲρ καὶ ἐν τούτῳ τῷ κεφαλαίῳ καὶ ἐν γὰρ ἐκ τῶν ἐν τῷ δειξάι, ὅτι καὶ μόνως (5) ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ὁ γίης, ἀλλὰ καὶ τούτο προσέθηκε καὶ φησιν, ὅτι μόνως ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς μόνως ἐγεννήθη. Πρὸς δὲ τὸ « οὐκ ἂν ὁ θεολογικώτατος, οὐδὲ τὴν διὰ τῶν εἰς τὴν ἀπηγόρευσην (6)· ἐκ τοῦ Ἰοῦ τὸ Πνεῦμα οὐ λέγομεν » ἐν ταύτῃ τῇ θεολογίᾳ αὐτὸν τὸν ἅγιον ἐξηγήτην τῶν αὐτοῦ προβαλούμεθα. Καὶ πρῶτον μὲν τὸ οὐ λέγομεν οὐ τίθησιν αὐτὸς ὁ ἅγιος ἀντὶ τοῦ οὐκ ἐστὶ· δῆλον γὰρ καὶ ἐξ ὧν αὐτὸς ἐν τούτοις τοῖς συνοπτικοῖς κεφαλαίοις δηλοῖ· φησὶ γὰρ ἐν τῷ οὐ κεφαλαίῳ, οὐ ἡ ἐπιγραφή· « Ὅτι θεοτόκος ἡ ἅγια Παρθένος, » ἐ Χριστοτόκον οὐ λέγομεν τὴν ἅγίαν Παρθένον· ἀλλὰ πῶς (7) ἐναυθὰ νοεῖ τὸ οὐ λέγομεν ἐν τῷ αὐτοῦ λόγῳ οὐ ἡ ἐπιγραφή· Ἐπος (8) ἀκριβέστατον κατὰ τῆς θεοστυγοῦς αἰρέσεως (9) τῶν Νεστοριανῶν, ἡ δὲ ἀρχὴ τοῦ λόγου· ἐ Πρὸς τοὺς Νεστοριανούς ὁμόφρονας, »

(1) Leg. συναϊρουμένος.

(2) Paulo aliter eadem verba adducit Andr. Camaterus c. 141. (Gr. orth. II, p. 497).

(3) Apud Camaterum (l. c. p. 498) αἰτιον.

(4) Mon., f. 123 a, ἤγουν.

(5) Mon. f. 123 b. μόνως.

(6) Marcian. ἀπηγόρευσην.

(7) Mon., ἔπος.

(8) Mon., ἀλλ' ὅπως.

(9) Mon., αἰρήσεως.

(a) Videlicet pro αἰτιον legendum esse ἀναίτιον contendit. Alii vero plures orthodoxi Græci αἰτιον legunt.

(b) Scilicet Damascenum voluisse abjudicare Filio *innascibilitatem*, non vero causæ rationem.

(c) Georgius Moschamper, magnæ Ecclesiæ char-tophylax, Becco æqualis et ab eo prorsus dissidens, multa scripsit contra Latinos, quorum aliqua idem

patriarcha opuse. De libris suis (Gr. orth., t. II, p. 3) se refutasse scribit. Sed neque ejus scripta neque Becci refutationes adhuc reperta sunt. Vide Allatum De consens., l. II, c. 15, n. 15 et dist. de Georgiis, p. 349. Audronicus tamen Camaterus legit ut supra Marcus eandemque lectionem Beccus (Gr. orth., II, p. 501, n. 141 in fine) retinuit.

περὶ τὸ τέλος τοῦ λόγου οὕτω διασαφεί· Ἰδοὺ καὶ Θεοτόκον τὴν ἁγίαν Παρθένον κηρύττομεν ὡς κυρίως καὶ ἀληθῶς ἐξ αὐτῆς σαρκωθέντα γεννήσαν, Χριστοτόκον δὲ αὐτὴν ἴσμεν· Χριστὸν γὰρ ἐγέννησαν. Ἄλλ' ἐπεὶ ἐπ' ἀναίρειται τῆς Θεοτόκου φωνῆς ὁ θεώλης Νεστόριος ταύτην κατεχρήσατο, οὐ Χριστοτόκον, ἀλλ' ἐκ τοῦ κρείττονος ταύτην Θεοτόκον ὀνομάζομεν. Ἐἰ οὖν ὁ λόγος οὗτος ὁ διασαφῶν τὴν τοῦ ἁγίου τοῦτου διάνοιαν ἀγνωστος καὶ ἀφανὴς ἦν, πάντως ἀν μὴ Χριστοτόκον φρονεῖν τὴν ἁγίαν Παρθένον ἐλέγομεν διὰ τὸ λέγειν· Ἐ Χριστοτόκον δὲ τὴν ἁγίαν Παρθένον οὐ λέγομεν, ἔ καὶ πῶς ἀν εἶχε τοῦτο λόγον; οἶδε γὰρ καὶ αὐτὸς μάλα καλῶς· Γρηγόριον τῆς Θεολογίας ἐκώνομον φάσκοντα ἐν τῷ περὶ τοῦ Πνεύματος λόγῳ· τῶν πραγμάτων τὰ μὲν οὐκ ἔστι, λέγεται δὲ, τὰ δὲ ὄντα οὐ λέγεται (1). Πῶς δὲ συμφωνήσει ὁ ἅγιος ἐαυτῷ λέγων ἐν τῷ τετάρτῳ (2) τῶν Θεολογικῶν· Ἐ Δεῖ τὸν Λόγον καὶ Πνεῦμα ἔχειν καὶ γὰρ ὁ ἡμέτερος λόγος οὐκ ἀμειρόν ἐστι πνεύματος. Ἐἰ οὖν ὁ Λόγος Πνεῦμα ἔχει, ὡς αὐτὸς φησι, καὶ μετὰ τινος ἐπιφέρει· Ἐπὶ δὲ τῆς θείας φύσεως καὶ ἀπλῆς καὶ ἀσυνθέτου τὸ μὲν Πνεῦμα Θεοῦ εὐσεβῶς ἑμολογητέον διὰ τὸ μὴ εἶναι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον ἐλλειπέστερον τοῦ ἡμετέρου λόγου, πάντως ἀν τὸ Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ ἔχοντος αὐτό (3) ἔστι. Καὶ γὰρ ὀκταχῶς λέγεται τὸ ἔχειν παρὰ τῶν θύραθεν καὶ παρὰ τοῦ ἁγίου τοῦδε ἕνε συμφωνούντος αὐτοῖς· τὸ γὰρ ἔχειν ἢ κατὰ ποιόν ἔστιν εἶον ἔξιν καὶ διάθεσιν ἢ ἐπιστήμην, ἢ κατὰ ποσόν, ὡς λέγει τις τὸ ξύλον τρεῖς πήχεις ἔχειν, ἢ ὡς κτήμα, εἶον οὐσίαν ἢ ἀγρόν, ἢ ὡς τὰ περὶ τὸ σῶμα, εἶον ἐμάτιον ἢ χιτῶνα, ἢ ὡς γυναῖκα ἔχειν ἢ ὡς ἐν μορίῳ, εἶον ὁ δακτύλιος ἐν χειρὶ· ἢ ὡς μέρος, εἶον χεῖρα ἢ πῆδα, ἢ ὡς ἐν ἀγγείῳ, ὡς μέθυμος τοῖς πυρούς. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν τίθεται δηλοῦντα τὴν τοῦ ἔχειν σαφήνειαν καὶ ὅπως ἡμεῖς μᾶλλον τῷ ἁγίῳ συμφωνοῦμεν. Ἄλλ' ἴσμεν καὶ ἐπ' ἑτέραν διασαφῆσιν. Οὐ γὰρ (4) τὸ ἐ οὐ λέγομεν ἢ τὸ ἐ οὐκ ἔστι· δηλοῖ, ὡς αὐτὸς ὁ ἅγιός φησιν· ἀλλὰ καὶ ἐν ἑτέρῳ τρόπῳ φανερόν γενήσεται, καὶ μάλιστα διὰ τοὺς λέγοντας, ὅτι τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ φανεροῦσθαι καὶ μεταδίδωσθαι μόνον δηλοῖ, καὶ τὸ ἐ μετὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ ἐ σὺν τῷ Υἱῷ ἐκπορευόμενον, ἢ εἰ καὶ προαπεδείχθη διὰ πολλῶν ἁγίων κρύτερον, ὡς ἐδὲ τοῦτο δηλοῖ, ὡς περὶ οἱ ταῦτα λέγοντες βούλονται. Τοῦ μὲν Εὐνομίου λέγοντος ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τοῦ δὲ Νεστορίου ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς τὴν ὑπαρξίν ἔχειν, ὁ ἅγιος μήτε τῷ τοῦ Εὐνομίου δόγματι συμβαίνειν τὸν λόγον, μήτε τῷ (5) τοῦ Νεστορίου ἡγούμενος, ἀλλὰ διὰ μέσου τῶν δύο ὑπολήψεων

A hæresin, initium vero : « Ad Nestorianos consequentes, » prope finem orationis hoc pacto patet : « Idcirco et Deiparam sanctam Virginem predicamus, u: pote quæ proprie et vere ex ipsa incarnatum genuit; Christiparam vero eam novimus; Christum enim genuit. Sed quoniam ad evertendam Deiparæ vocem ea abusus est impius Nestorius, non Christiparam, sed ex nobilitari Deiparam eam nominamus. Si igitur oratio hæc declarans Sancti istius sententiam ignota et nullibi apprensens foret, prorsus diceremus, cum sanctam Virginem non habere Christiparam propter ejusdem verba : « Christiparam vero sanctam Virginem non dicimus, » et quomodo hoc haberet rationem? Novit enim et ipse optime Gregorium qui a theologia cognomen sortitus est, in oratione de Spiritu sancto dicere : « Rerum aliæ quidem non sunt, dicuntur autem, aliæ vero sunt et non dicuntur. » Quomodo vero concordaret sanctus doctor secum ipso, cum in quarto (septimo) capitum theologorum dicit : « Oportet Verbum et Spiritum habere, Etenim et verbum nostrum spiritu non caret, » Si igitur Verbum Spiritum habet, ut ipse ait, et post aliqua infert : « la divina vero natura, quæ simplex et omnis compositionis experta est, Spiritus Dei pie est confidendus, quia Dei Verbum non est indigentius et minus perfectum, quam verbum nostrum, » omnino et Spiritus ex eo est, qui ipsum habet. Etenim habere octo modis dicitur a profanis et ab hoc sancto ijs concordante. Dicitur enim habere : 1. secundum qualitatem, ut habere habitum, affectionem, vel scientiam; 2. secundum quantitatem, ut lignum tres ulnas habere; 3. tanquam possessio, v. g. habere domum vel agrum; 4. ut ea quæ sunt circa corpus, ut habere vestem vel tunicam; 5. ut habere uxorem; 6. ut in membro habere, v. gr. anulum in manu; 7. ut habere tanquam partem, v. gr. manum vel pedem; 8. ut in vase, v. gr., ut modius habet triticum. Sed hæc ponantur quidem ut declarantia vocis habendi explicationem et quomodo nos magis sancto isti concordamus. Sed procedamus etiam ad aliam explicationem. Non enim verba non dicimus significant idem ac non est; verum et alio modo res patet (a) et maxime propter eos, qui dicunt vocem per Filium solum manifestationem et suppeditionem denotare atque ideam valere ac procedere Spiritum cum Filio, licet jam superius per multos sanctos demonstratum fuerit, non id significare, ut horum assertores volent. Cum Eunoimius quidem diceret ex Filio Spiritum sanctum, Nestorius vero ex solo Patre existentiam eun-

(1) Naz. Orat. 31 ed. nov. (ol. or. 37.)

(2) In marg. cod. Mon. rubro calamo, ἐν τῷ 5'.

(3) Mon. et Marc., αὐτῷ.

(4) Cod. εἰ γὰρ-δηλοῖ, ὡς αὐτὸς ὁ ἅγιός φησιν.

quod contextui contrarium. Aut legendum, Οὐ γὰρ, aut pro ὁ ἅγιος ponendum ὁ ἀνὴρ, aut post οὐ λέγομεν addendum οὐ.

(5) Mon. f. 124 a, τό.

(a) Vel mutata lectione : etiamsi non dicimus idem denotaret ac non est, tamen alio modo res manifesta fiet.

habere, sanctus hic neque Eunomii neque Nestorii placito rationem concordare censens, verum per medium duarum suppositionum incedens et utriusque hæreseos placitum evertens, priori quidem occurrens, quæ ex Filio solo Spiritum esse aiebat, ait: « Ex Filio Spiritum non dicimus; » posteriori vero: quæ ex solo Patre eum affirmabat, semet opponens. Vocem per Filium ponit, quæ et dictionem ex solo Patre et aliam ex solo Filio evertit. In epistola enim ad Jordanem, « Verbum, inquit, per se subsistens sætus (proles) et Spiritus per se subsistens spiramen ac productum, per Filium vero, et non ex Filio, ut Spiritus oris Dei Verbi annuntiativus. » Sanctos vero os Patris vocare unigenitum Filium, S. Anastasius declaravit, ut superius dictum est. Et rursum idem Damascenus ait: « Ipse est mens, Verbi abyssus, Verbi genitor et per Verbum productur Spiritus manifestantis. » Quid igitur ipse clarissimus scriptor, qui decernit præpositionem per loco cum dici et quisquis alius amplectitur præpositionem per pro cum et hoc in 'oec? Patet enim quod si per dicitur esse cum, quando agitur de processione Spiritus sancti, tunc mentem, Verbi abyssum, Verbi genitorem una cum Verbo producturum Spiritum sanctum secundum ipsius subtiliorem interpretationem. Vel igitur in divi et sancti Damasceni sermonibus de Spiritus sancti processione præpositionem per vere pro per amplectatur, vel, si loco præpositionis cum eam positam arbitratur, id etiam dicat de verbis illis: Per Verbum productur (a). Sed quoniam non refutationem scribere nobis mens est ob viri huius venerandi reverentiam, verum solummodo veritatem explicare intendimus, age jam addamus et reliqua, de hac re, quantum vires nobis suppetunt, ad explicationem, ut clariorem adhuc tractationem faciamus. Divus Cyrillus cum Nestorii scripta ei ad manus venissent et cum Symbolum vidisset ab eo constitutum, ut fere omnes norunt, duodecim capitula composuit contra impios illius libros; unde et Theodoretus Cyri episcopus vehementer adversus ea cuncta commotus proprio scripto semel eis opposuit. Quorum capitulorum unum peculiari modo de Spiritu sancto agebat. Quære et ad declarandam veritatem hoc proferemus, prout se habet, deinde et omnia quæ Theodoretus operavit, insuper et defensionem Cyrilli pro seipso et pro confirmatione duodecim capitulorum. Hoc vero capitulum ita ad verbum sonat: « Si quis unum Dominum Jesum Christum gloriosum esse dicit a Spiritu, quasi aliena usum ea

(1) Mon., χορών.

(2) Dam. cap. theol. 15 apud Beccum Epigr. 1, p. 535. Refutat. XIII in Phoin de Sp. S., cap. 17.

(3) Mon., f. 124 b, δ. ρ.

(a) Sic omnes fere Damascenim explicant et cum aliis Patribus conciliant. Vide Hægonem Ether. c. Græc. l. iii, c. 21; Niceph. Blem. orat. 1, c. 25; Beccum, orat. 2 de injusta depos. n. 20, et passim; Constant. Melitenotam orat. 1; Demetrium Cyion.

χωρών (1) καὶ ἐκτιρίων τῶν αἰρέσεων καθαιρῶν τὸ δόγμα, τῆς μὲν διὰ τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ μόνου τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ οὐ λέγομεν, ἢ τῆς δὲ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ τίθῃσιν, ὅπερ τὸ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἀναίρει καὶ τὸ ἐκ μόνου τοῦ Υἱοῦ. Φησὶ γὰρ ἐν τῇ πρὸς Ἰορδάνην· « Λόγος ἐξ ἐνυπόστατον γέννημα· διὸ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ Πνεῦμα ἐνυπόστατον ἐκπόρευμα καὶ πρόβλημα, δι' Υἱοῦ δὲ, καὶ οὐκ ἐξ Υἱοῦ, ὡς Πνεῦμα στόματος Θεοῦ Λόγου ἐξαγγελτικόν. » Ὅτι δὲ στόμα τοῦ Πατρὸς οἱ ἅγιοι τὸν μονογενῆ Υἱὸν αὐτοῦ λέγουσιν, ὁ ἅγιος Ἀναστάσιος ἐδήλωσεν, καθὼς ἐν τοῖς ἐμπροσθέν εἰρηται. Καὶ ἐτι ὁ αὐτὸς Δαμασκηνὸς φησιν· « Αὐτὸς ἐστι νοῦς Λόγου ἄβυσσος, Λόγου γεννήτωρ καὶ διὰ Λόγου προβαλεὺς ἐκφαντορικῶ Πνεύματος; (2). » Τί οὖν ὁ αὐτὸς ἄριστος λογογράφος ὁ νομοθετῶν τὴν διὰ ἀντὶ τῆς σὺν καὶ μετὰ, καὶ ὅστι; ἕτερος στέργει τὴν διὰ ἀντὶ τῆς μετὰ καὶ σὺν καὶ ἐνταῦθα; ὁ γὰρ ὡς εἰ ἡ διὰ μετὰ καὶ σὺν λέγεται ἐπὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὁ νοῦς ὁ Λόγου ἄβυσσος, ὁ Λόγου γεννήτωρ μετὰ τοῦ Λόγου ἢ σὺν τῷ Λόγῳ προβαλεῖται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατὰ τὴν αὐτοῦ λεπτὴν ἐξήγησιν. Ἦ οὖν ἐν τοῖς τοῦ Θεοῦ καὶ ἱεροῦ Δαμασκηνοῦ λόγοις περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν διὰ ἀντὶ τῆς διὰ προθέσεως στεργέτω, ἢ ἀντὶ τῆς μετὰ καὶ σὺν τιθέμενος; λεγέτω καὶ ἐπὶ τοῦ διὰ Λόγου προβαλεὺς. Ἄλλ' ἐπεὶ οὐκ ἐλέγγειν, βουλόμεθα διὰ τὸ τὸν ἀνδρὸς τίμιον τε καὶ αἰδέσιμον, ἀλλὰ μόνον τὴν ἀλήθειαν ἐθέλωμεν διασαφῆσαι, φέρε καὶ ἐτι προθώμεν καὶ τὰ λοιπὰ διατρανοῦντες; περὶ τούτου κατὰ τὸ δυνατόν ἡμῖν, ἵνα καὶ σαφέστερον τὴν λόγον ποιήσωμεν. Ὁ Θεὸς Κύριλλος τοῖς συγγράμμασιν ἐντυχῶν Νεστορίου καὶ τὸ παραπλασθῆν σύμβολον καθὼς πάντες σχεδὸν ἴασι, παρ' αὐτοῦ ἰδίον, εὖ καὶ δέκα κεφάλαια συνέθετο κατὰ τῶν μισθῶν ἐκείνου συγγραμμάτων· ὅθεν καὶ Θεοδώρητος ὁ Κύριον σφοδρῶς κατ' ἐκείνων κινήσει πάντα ἐγγράφως ἀντίειπεν· ὡς περ (3) τὸ ἐν ἰδιοτρόπως περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος; ἐδήλωτο· διὸ καὶ εἰς δήλωσιν τῆς ἀληθείας αὐτὸ προθήσομεν ὡς ἔχει, εἶτα καὶ τὰ τοῦ Θεοδώρητου πάντα, ἐτι δὲ καὶ τὰς ἀπολογία; ὅπερ τε αὐτοῦ καὶ βεβαιώσεως τῶν δύο καὶ δέκα κεφαλαίων. Τὸ δὲ κεφάλαιον οὕτω κατὰ ῥῆμα διέξεισιν· « Εἰ τις τὸν ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν δεδύξασθαι παρὰ τοῦ Πνεύματος, ὡς ἄλλοτριὰ δυνάμει τῇ δι' αὐτοῦ χρώμενον καὶ παρ' αὐτοῦ λαβόντα τὸ ἐνεργεῖν δύνασθαι κατὰ πνευμάτων ἀκαθάρτων καὶ τὸ πληροῦν τὰς θεοσημείας, καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον ἴδιον αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα φησὶ, δι' οὐ ἐνήβγει καὶ τὰς θεοσημείας, ἀνάθεμα ἐστω (4) Τούτου τοῦ κε-

(4) Cyrilli anathem. ix, in A. t. Conc. Ephes. Citatur quoque ab Andronico Camalero (Ap. Becc. Gr. orthodox. t. II, p. 444).

op. de proc. Spirit. sancti; Manu-lem Calecam, l. iii, Georg. Trapez. ad Joan. Cubnel. c. 4; Bessarionem, epist. ad Alex. Lasc. c. 9; et auctorem nostrum in Apol. contra Marcii epistolam. (Hard. IX, 650.)

φαλαίου σὺν τοῖς ἄλλοις· Θεοδώρητος· ἐπελάβετο, καὶ γράφων πρὸς τοὺς ἐν Εὐφρατησίᾳ καὶ Ὑσρονηῇ καὶ Συρίᾳ καὶ Φοινίκῃ καὶ Κιλικίᾳ μονάζοντας (1) κατὰ τοῦ θείου Κυρίλλου φησὶν· Ἐν μὲν τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομίαν ἐκβάλλει, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ καὶ τρίτῳ κεφαλαίῳ, ὡς περ ἐπιλαθόμενος ὧν ἐν προομίῳ· ἐξέθετο, τὴν κατὰ ὑπόστασιν ἔνωσιν εἰσάγει· ἐν δὲ τῷ τετάρτῳ κεφαλαίῳ ἀπαγορεύει τῶν εὐαγγελικῶν καὶ ἀποστολικῶν φωνῶν τὴν διαφρεσιν (2). Καὶ μετὰ ταῦτα, ὡς φετο, διασύρας τὰ εἰρημίνα καὶ βλάσφημα καὶ δυσσεβείας μεστὰ ἀποκαλέσας καὶ κακῶς ἐπιξεργασάμενος ἐπιφέρει· Ἐβλασφημεῖ δὲ καὶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ὡς οὐκ ἐκ τοῦ Πατρὸς· αὐτὸ λέγων ἐκπορεύεσθαι κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου φωνήν, ἀλλ' ἐξ Υἱοῦ τὴν ὑπαρξιν ἔχειν. Ὁ δὲ ἅγιος, ὡς περ κἀν τοῖς ἄλλοις κεφαλαίοις ἀπολογούμενος ὑπὲρ τῆς ἀληθείας καὶ ἑαυτοῦ οὕτω καὶ ἐν τῷ θ' κεφαλαίῳ καὶ φησὶ (3)· Ἐθάσαντες ἐφημεν, ὅτι τοῖς Νεστορίῳ βλασφημοῦσι, ἤγουν δυσφημίαις, καὶ τοῖς ἄγαν ἀτημελῶς εἰρημμένοις ἡ τῶν κεφαλαίων μάχεται δύναμις. Ἐκεῖνον γὰρ λέγοντος περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· τοῦτο δὴ τὸ τηλικαύτην αὐτῷ χαριζόμενον δόξαν τὸ δαίμοσιν αὐτὸν φοβερὴν ἐργασάμενον τὸ τὴν ἀνέληψιν αὐτῷ τὴν εἰς οὐρανοῦς χαριζόμενον· καὶ ὡς περὶ (4) τινος τῶν καθ' ἡμῶς ἀνθρώπου κοινῶς τὰ τοιαῦτα πεφλυαρηκότος, γέγονεν ἀναγκαῖος (5) ὁ ἀναθεματισμὸς, οὗ κατὰ γε τῶν λεγόντων, δεδοξάσθαι παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὸν Ἰησοῦν, τουτέστι· ἐνανθρωπήσαντα τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, κατ' ἐκείνων δὲ μᾶλλον, οἱ καὶ ἀνέδην αὐτὸν ὡς ἄλλοτριᾷ δυνάμει τῆ δὲ τοῦ Πνεύματος κεχρησθῆαι φασί. Μερήμεθα δὲ τοῦ εἰπόντος σαφῶς περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει (6)· ἴσμεν δὲ πρὸς τοῦτω (7) τῆ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐνεργείᾳ τὰς πονηράς τε καὶ ἀκαθάρτους δυνάμεις συντριβόντα, ἀλλ' οὐχ οὕτω φαμέν αὐτὸν, καθάπερ καὶ τῶν ἄλων ἕκαστον, ὡς ἄλλοτριᾷ δυνάμει κεχρησθῆαι τῆ δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· Ἦν γὰρ καὶ ἔστιν αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα, καθάπερ ἀμέλει καὶ τοῦ Πατρὸς· (8). Καὶ τοῦτο ἡμῖν εἰς μάλα σαφηνεῖ γεγραφώς ὁ θεοπέσιος Παῦλος· Οἱ δὲ ἐν σαρκὶ ὄντες Θεῷ ἀρέσαι οὐ δύνανται· ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκὶ, ἀλλ' ἐν πνεύματι, εἰ κερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν· εἰ δὲ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ (9). Ἐκπορεύεται μὲν γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνήν, ἀλλ' οὐκ ἄλλοτριῶν ἐστι τοῦ Υἱοῦ· πάντα γὰρ ἔχει μετὰ τοῦ Πατρὸς. Καὶ τοῦτο αὐτὸς ἐδίδαξεν εἰπὼν περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· Πάντα ὅσα ἔχει ὁ

A virtute, quæ per ipsum est, et accepisse ab ipso facultatem operandi contra immundos Spiritus et adimplendi divina signa, et non potius proprium ipsius Spiritum dicit, per quem et divina signa operatus est, anathema sit. » Hoc capitulum una cum cæteris reprehendit Theodoretus, et scribens ad monachos in Euphratesia, Osrœne, Syria, Phœnicia et Cilicia contra divum Cyrillum : « In primo quidem, inquit, capitulo œconomiam pro nobis susceptam eliminat; capitulo vero secundo ac tertio, velut oblitus eorum quæ in præmissis exposuerat, unionem secundum hypostasim inducit; quarto vero denegat distinctionem evangelicarum et apostolicarum vocum, » etc. Et post hæc, ut putabat, dicta reprehendens et blasphema atque impietate plena ea vocans et male prorsus pertractans infert : « Blasphemat vero quoque in Spiritum sanctum, utpote non ex Patre secundum Dominum vocem eum procedere, sed ex Filio existentiam habere dicens. » At Sanctus sicut in cæteris capitulis defensionem instituens tum pro veritate tum pro seipso, ita et in nono capitulo quoque ait : « Antea jam diximus, quod Nestorii nugis seu blasphemiiis et ejus dictis admodum temerariis virtus capitulorum repugnat et obsistit. Cum namque ille de Spiritu sancto diceret : Is qui tantam Christo gloriam contulit, eum dæmonibus fecit terribilem, donavitque ei ad cælos ascensionem, eumque de eo tanquam de communi aliquo secundum nos homine hæc deblateraret : Factus est necessarius hic anathematismus, non adversus eos qui dicunt clarificatum fuisse a Spiritu sancto Jesum, hoc est Verbum Dei hominem factum, sed potius adversus illos qui impudenter cum virtute, quæ est per Spiritum, tanquam aliena usum esse dicunt. Minimum enim aperte de Spiritu sancto eum dixisse : Ille me clarificabit; novimus vero præterea sancti Spiritus operatione eum conterentem nequissimas immundasque virtutes; sed non ita dicimus eum, sicut unumquemque sanctorum tanquam aliena usum esse ea virtute, quæ est per Spiritum sanctum. Erat enim et est ejus Spiritus, sicut certe et Patris et hoc nobis bene satis explanat divus Paulus qui scripsit : Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt, Vos autem non estis in carne, sed in spiritu, si quidem Spiritus Dei habitat in vobis. Si quis autem Spiritum Christi non habet, hic non est ejus. Procedit enim ex Deo et Patre Spiritus sanctus secundum Servatoris vocem, sed non est alienus a Filio. Omnia enim habet cum Patre, et hoc ipse edocuit, cum diceret de Spiritu sancto : Om-

(1) Theodoretii ep. 151, t. IV Opp., p. 4233, ed. Schulze. Vide etiam ejus resp. ad Anathematismos ib. t. IV, p. 718. Porro plura in Gregorii allegatione ommissa sunt, quæ Theodoretus ep. 151 (vide Patrolog. gr., Ser. I, tom. LXXXIII, p. 1417), habet.

(2) Hæc tres voces desunt in Monac. cod.

(3) Cyrilli verba, quæ sæpe in hac controversia citantur (Cf et Andron. Camater. c. 101, Gr. orth. t. II, p. 445 seq.), hic variantes plures lectiones

præbent. Vide et Allat., Vindic. Syn. Ephes. p. 35.

(4) Monac., f. 125 a, ὡς περ.

(5) Al. ἀναγκαῖος ut Allat. l. c.

(6) Joan. xvi, 14.

(7) Mon., f. 125 b, πρὸς τοῦτο.

(8) Hæc verba, ἦν γὰρ Πατὴρ, desunt in Mon. cod.

(9) Rom. viii, 8, 9.

nia quæcunque habet Pater, mea sunt; propterea dixi quia de meo accipiet et annuntiabit vobis. Ergo clarificavit quidem Christum Spiritus sanctus admirabilia opera operans, verumtamen ni Spiritus ejus, et non ut aliena virtus et eo præstantior, secundum quod intelligitur Deus (a). Etenim quemadmodum Patris virtus dicitur et est revera Filius, ita et virtus Filii Spiritus sanctus; sicut et Verbum Patris Filius et Filii locutio Spiritus sanctus, secundum divum Basilium. — Verum procedamus adhuc quoque ad Theodoretii verba, ut ea profectus, sicuti se habent, ad perfectam persuasionem et convictionem, quo pacto tum Theodoretus scripsit dixitque, tum quo pacto Cyrillus sensit ac prædicavit. Verba autem Theodoretii in epistola ad Joannem Antiochenum sic se habent: « Qui cuncta sapienter moderatur Deus, et nostram providens concordiam et populorum procurans salutem nos in unum congregare præparavit et consensas inter se omnium sententias ostendit. In communi enim perfectis Ægyptiacis litteris earumque sermo accurate perpenseo, invenimus consona a nobis dictis quæ inde directa sunt et palam contraria duodecim capitulis, quibus utpote a pietate alienis usque ad præsens adversarii perstitimus. Illa quidem habebant, carnaliter carnem factum esse Deum ex Deo Verbum, atque secundum hypostasim univocam et conventionem secundum unionem naturalem, et Dei Verbum primogenitum factum ex mortuis, abdicabant vero distinctionem verorum de Domino adhibitam, et alia præterea continebant ab apostolicis quidem institutis aliena, hæreticorum vero zizaniorum germina. Quæ vero nunc directa sunt evangelica generositate decorantur. Prædicatur namque in his Dominus noster Jesus Christus et Deus perfectus et homo perfectus, atque duæ naturæ, earumque differentia et unio inconfusa, non secundum mixturem et coagulationem, sed ineffabiliter et Deo decenter effecta et duarum naturarum proprietates integras plane conservans; et impassibilis quidem est Deus Verbum et Inconvertibilis; templum vero passibile et morti ad modicum traditum et rursus uniti Dei virtute resuscitatum; et Spiritus sanctus non ex Filio vel per Filium subsistentiam habens, verum ex Patre procedens, proprius tamen Filii, utpote consubstantialis, appellatus. Hanc rectitudinem in litteris ipsis conspici et contraria omnino eis quæ ante conscripta fuerant, reperientes, collaudavimus Deum, qui blasphemorum linguis ineditur et male sonantem inax-

Α Πατρός, ἐμὰ ἐστίν· διὰ τοῦτο εἶπον ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, καὶ ἀγγελεῖ ὑμῖν (1). Οὐκοῦν ἐδέχασα μὲν τὸν Χριστὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐνεργοῦν τὰ παράδοξα, κλῆν ὡς Πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἄλλοτρία δύναμις, καὶ κρείττων αὐτοῦ καθ' ὅ νοεῖται Θεός. » Καὶ γὰρ ὡς περ λέγεται καὶ ἐστὶ δύναμις τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός, οὕτω καὶ δύναμις τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς καὶ Λόγος τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός, καὶ βῆμα τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, κατὰ τὸν θεοφάντορα Βασίλειον. Ἄλλ' ἴωμεν μὲν καὶ ἐτι εἰς τὰ τοῦ Θεοδώρητου, ὅπως καθὼς ἔχουσιν ἐκθῶμεν εἰς τέλειαν πληροφορίαν (2), ὅπως τε Θεοδώρητος Ἐγραφέ τις καὶ ἔλεγε, ὅπως τε Κύριλλος ἐφρόνει (3) καὶ ἐθεολόγη. Τὰ δὲ τοῦ Θεοδώρητου ἔχουσιν οὕτως ἐν τῇ ἐπιτολῇ τῇ πρὸς Ἰωάννην Ἄντιοχείας (4)· « Ὁ πάντα σοφῶς πρυτανεύων Θεός, καὶ τὰς ἡμετέρας· προμηθεύμενος ἔμνοιας, καὶ τῆς τῶν λαῶν κηδόμενος σωτηρίας, συναθροισθῆναι ἡμᾶς κατὰ ταυτὸν παρεσκεύασεν, καὶ συμφώνους ἀλλήλοις τὰς πάντων εἰδείε γνώμας. Ἐν κοινῷ γὰρ ἀναγνόντες τὰ Αἰγύπτια γράμματα, καὶ ἐξετάσαντες αὐτῶν ἀκριβῶς τὴν διάνοιαν, εὐρομεν σύμφωνα τοῖς εἰρημέτοις τὰ ἐκείθεν ἀπισταλέμενα καὶ ἀντικρὺς ἐναντία τοῖς δώδεκα κεφαλαίοις, οἷς μέχρι τοῦ παρόντος ὡς ἄλλοτρίοις τῆς εὐσεβείας πολεμοῦντες· διατελέσαμεν. Ἐκεῖνα μὲν εἶχε σαρκετικῶς σάρκα γεγονέναι τὸν ἐκ Θεοῦ Θεὸν Λόγον καὶ καθ' ὑπόστασιν ἕνωσιν καὶ ὁμόθεον τὴν καθ' ἕνωσιν φυσικὴν, καὶ τὸν Θεοῦ Λόγον πρωτότοκον γεννημένον ἐκ νεκρῶν· ἀπηγόρευε δὲ καὶ τῶν περὶ τοῦ Κυρίου φωνῶν τὴν διαίρεσιν, καὶ ἕτερα πρὸς τοῦτοις εἶχε τῶν μὲν ἀποστολικῶν ἐπιγράμτων ἄλλοτρία, τῶν δὲ αἰρετικῶν ζιζανίων βλαστῆματα. Τὰ δὲ νῦν ἀπισταλέμενα τῇ εὐαγγελικῇ εὐγενεῖ καλύπτεται. Θεός γὰρ τέλειος καὶ ἄνθρωπος τέλειος ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός ἐν αὐτοῖς ἀναγορεύεται καὶ φύσις (5) δύο· καὶ τούτων διαφορά καὶ ἕνωσις ἀσύγχυτος (6) οὐ κατὰ κρᾶσιν καὶ φαρμῶν, ἀλλ' ἀπορήρητος καὶ θεοκρατικῶς γενομένη, καὶ τῶν δύο φύσεων ἰδιότητα ἀκρατῶς διαφυλάξασα· καὶ ἀκαθῆς μὲν ὁ Θεός Λόγος, καὶ ἀτρεπτός, παθητός δὲ ὁ υἱός, καὶ τῷ θανάτῳ πρὸς ἄλλογον παραδοθείς, καὶ πάλιν τῇ δυνάμει τοῦ ἐνωθέντος Θεοῦ ἔγερθείς. Καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἐξ Υἱοῦ ἢ δι' Υἱοῦ τὴν ὑπαρξίν ἔχον, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, ἴδιον δὲ (τοῦ Υἱοῦ), ὡς ὁμοούσιον, ὁμομαζόμενον. Ταύτην τὴν ὀρθότητα ἐν τοῖς γράμμασι θεασάμενοι καὶ ἐναντία ἐκ διαμέτρου τοῖς ἤδη ἤρτοτερον γραφείσιν εὐρόντες· ἠμνήσαμεν τὸν τὰς ψευδολογίας γλώσσας λατρεύοντα, καὶ τοῦ ἀπηχῆ φθόγγον εἰς ἡδῆμα ἤχην μεταβύθμιζοντα. » Τούτων

(1) Joan. xvi, 15.
 (2) Mon., πληρωφορίαν.
 (3) Sic Marc. Mon., ἐφρόνη.
 (4) Hæc epistola exstat in Synodico adversus

εὐαγγελίαν Ἰερωσὶ, cap. 93. Mansi, Concil. t. V, p. 876.
 (5) Mon., φύσις.
 (6) Mon., ἀσύγχυτος.

(a) Hisce utitur et Allatius, Vindic. Syn. Eph., c. 25, p. 169.

ἀπὸ κωδ.: ἤδη ὁ μακάριος Κύριλλος, ὡς συκοφαντούμενος; τοιάδε γράφει πρὸς τὸν Εὐσέβιον (1)· ἡ δ' ἀρχὴ τῆς ἐπιστολῆς οὕτως ἔχει· Ἔτη μὲν παρὰ τῆς σῆς εὐλαβείας ἐπιστολὴν ἀνέγνων, καὶ μετὰ βραχέα· Περιφέρουσι γὰρ, ὡς μανθάνω, τινὲς ἐπιστολάς ὡς πρὸς με γραφεύσας παρὰ τοῦ εὐλαβεστάτου καὶ θεοσεβειστάτου ἐπισκόπου Ἰωάννου· εἰκὸς δὲ αὐτὰς καὶ (2) πεπλασμέναις εἶναι ἢ καὶ προσθήκας ἔχειν (3) τοῖς φρονουσί τοις Νεστορίου καθ' ἡθονήν. Ἐγὼ γὰρ κατὰ τὸ δόξαν τῆ ἀγίης συνόδου ἐν τῇ Ἐφεσίῳ μητροπόλει οὐ πρότερον αὐτῶν τὴν κωνωνίαν ἀποδίδωκα, εἰ μὴ ἀνεπιμαρτυρίαν ἐγγράφως τὰ Νεστορίου δόγματα. Καὶ μετὰ τίνα οὕτως ἐπιμένει αὐτοῦ; τῷ σῆματι, ἐν ᾧ καὶ σύνταξι· συγκειώρηκα δὲ τὴν εἰς ἐμὲ γενομένην παρ' αὐτῶν ὕβριν. Καὶ μετὰ πολλά (4)· οὐτε γὰρ ἐκ μεταβολῆς πρὸς τὸ οὕτω φρονεῖν ἀπλῆμαι, οὐτε δὲ ἐν τόμῳ ἢ ἐπιστολῇ ἔκτε ἐν βιβλίῳ εὐρίσκειται τι τοιοῦτον ποτὲ εἰρηκῶς. Τὸ δὲ συνουσίως εὐνοια οὐδὲ τί ποτὲ ἔστιν, ἴσμεν ὅλω· Εἰκὸς δὲ τοὺς τοιαῦτα γράφοντας ἕκαστος ἀπολογούμενος περὶ τῆς προπετείας τῆς ἐν Ἐφεσίῳ καθ' ἡμῶν γενομένης ἀβραιολογεῖν τοιαῦτά τινα, ἵνα μὴ δοκοῖεν κεινηθεῖσθαι (5) μάτην. Ἐλέγχει γὰρ αὐτοὺς τὸ συνεῖδος· Ἀπολογεῖσθε τοῖσιν ἢ σὴ εὐλάβεια τοῖς ἕτεροι ἀν' ἑτέρων ἔκτισε λαλοῦσι· πάντα γὰρ γέγονεν ἀσφαλῶς. Ὁρᾷς, ὅπως ὁ ἅγιος φησιν, οὗτι πάντα γέγονεν ἀσφαλῶς; Καὶ οὐτε ἐν τόμῳ, οὐτε ἐν ἐπιστολῇ, οὐτε ἐν βιβλίῳ τὰ ἐναντία τοῖς δώδεκα κεφαλαίοις ἐξέθετο· ὥστε φανερόν ἐστι τοῖς μὴ ἐθέλουσι τὸ ψεῦδος συνιστῆν, ὡς τὰ παρὰ τοῦ Θεοδώρητου εἰρημένα συκοφαντία ἐστὶν πρὶς Θεολογίας. Οὐδὲ μὲν γὰρ ἐναντίως καὶ ἐκ διαμέτρου τῶν προτέρων ὁ ἅγιος Κύριλλος πεποιήκεν, ὡς ὁ Κύριος Θεολόγητος διαχυρίζεται. Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς ἐν τῇ πρὸς Εὐσέβιον οὕτω γράφει κατὰ ῥῆμα· Κύριλλος; τῷ εὐλαβεῖ καὶ ποθεινοτάτῳ ἀδελφῷ καὶ συλλειτουργῷ Εὐσέβιῳ ἐν Κυρίῳ χαίρειν. Ἐν ταύτῃ φησὶ· Δίδεγμαί καὶ νῦν εἰς πληροφροσίαν τῆς ἐνοῦσης (6) διαδέξασθε τῆ σῆ θεοσεβεία, τὴν διατηροῦντα μοι τόμον, ὃν συνθεῖναι λέγεται κατὰ τῶν ἀναθηματιῶν Θεοδώρητος ὁ Κύριος· καλεῖσθαι γὰρ οὕτω φασὶ τὸ πολίγιον. Ἐντυχῶν δὲ τοῖς ἐγκειμένους, ἀνέθηκα τῷ Κυρίῳ τῆς (7) ψῆδος, οὐ διαλέλυτα δὲ κάκεῖνο λέγων· Κύριε, ῥῦσαι τὴν ψυχὴν μοι ἀπὸ χαλῶν ἀδικῶν καὶ ἀπὸ γλώσσης δολίας. Εὐρίσκει γὰρ ἐμαυτὸν συκοφαντούμενον πανταχῇ (8) καὶ ἐπ' ἐκάστῳ (9) τῶν κεφαλαίων ὑπομείνοντα ταῦτο (10). Ἐγκονήκας δὲ ἐτι καίτοι,

liculatamque sonum in usavem vocem traducit (a). Quae cum audisset beatus Cyrillus, tanquam calumniosus appetitus, haec scribit in epistola ad Eusebium, cuius initium est : « Epistolam a pietate tua scriptam perlegi, post pauca : Circumferunt eulp, ut comperio, quidam epistolas tanquam ad me datas a religiosissimo et piatissimo episcopo Ioanne. Verosimile vero est eas fictitias esse vel additaments habere ad libitum et in favorem eorum qui cum Nestorio sentiunt. Ego enim secundum id quod visum est sanctae synodo in Ephesiorum metropoli non prius ipsi reddidi communionem, nisi postquam scripto Nestorii dogmata anathematizasset. » Et aliquot interjectis, quod nullam de depositis mentionem facio; sed in eo oportet ipsas habitu permanere, in quo et erant omnes. Indulsi autem injuriam, qua in me facta est. » Et post multa : « Neque enim ex inconstantia et mutabilitate ad ita sentiendum deveni, neque in tome vel epistola sive libro quid ejusmodi unquam locutus reperior. Coconsentiationis (sive consubstantiationis), vero nomen neque quid sit omnino novimus; verosimile autem est eos qui ista scribunt, ibi defensionem institueri de temerario ausu quo Ephesi in nos irruerunt, et inde talia quaedam excogitare ac fingere, ne incensum permoti videantur. Arguit enim eos conscientia. Igitur defensionem faciat tua pietas apud eos qui alia pro aliis loquuntur ibi. Omnia enim sine discrimine gesta sunt. » Vides quomodo sanctus dicit; « omnia sine discrimine gesta esse? » Et neque in tome neque in epistola neque in libro, contraria illis duodecim docuit capitulis. Unde liquet his qui volunt stabilire mendacium, ea quae a Theodoro dicta sunt, calumniam esse manifestam; nullibi enim contrario atque prioribus opposito modo sanctus egi Cyrillus, ut Cyri Theodoretus asseverat. Ac rursum idem in epistola ad Eusebium, ita ad verbum scribit « Cyrillus religioso et desideratissimo fratri ac comministro Evoptio in Domino salutem. » In hac epistola ait : « Abundantius autem comprobatum est mihi tuae pietatis erga me studium libro ab te exhibitio, quem composuisse dicitur contra anathematismos Theodoretus Cyri episcopus (ita enim oppidulum nuncupari dicunt); lectis autem his quae in eo habentur, gratias Deo egi cum hymnis, sine intermissione illud dicens : Domine, libera animam meam a labiis iniquis et a lingua dolosa. Reperio enim ubique me calumniis impetii, idque

(1) Nomen deest in codd. nostris. Haec leguntur ep. 54 (Patrol. gr., Ser. 1, tom. LXXVII, p. 288).

(2) Gr. ed. ἢ.

(3) Tās addunt Cyrilli ed.

(4) L. c. p. 289.

(5) Mon., f. 126 b, κεκοινήσθαι.

(6) Mon., f. 126 b, ἐνοῦσης; Marc., f. 156 b,

ἐνοῦσης.

(7) Χαριστηρίους add. ed. et Allat., qui ista citat Vindic. Syn. Eph., c. 11, p. 35.

(8) Omissa verba εὐρίσκει — πανταχῇ in Mon.

(9) Allat., ἐκάστου.

(10) Hucusque Allat. l. c.

(a) Haec Theodoretus epistola utitur Allatius, Vindic. Syn. Ephes. c. 29, p. 157, c. 13, p. 45, qui eam

descripsit ex cod. Vatic. 1431 p. 250, qui idem argumentum per plura capita pertractat.

per singula capita patientem. Intellexi verò, A virum istum, licet, ut quidam probe gnari aiunt, non parum ad sermōnem quod spectat exortatus sit et sacrarum litterarum non medioeri scientia locupletatus, tantum abreptum esse ab intelligenda eorum capitulorum vi atque sententia. Quare equidom cæterum puto ac sentio, eam quorundam cupiditatibus id largitum esse ut ignorasse ea videretur, eum in finem, ut non ineliquante et superflue ac præter rem, verum opportune et congrue conviciis in nos projectis putaretur usus fuisse. Quanquam nihil, ut equidem censeo, difficile et arduum est in iis que a nobis dicta sunt, neque intentionem habent difficile assequendam. Quoniam verò necessarium erat nos, licet jam de istis scripserimus, pauca quedam et ad ipsam dicere, ne quis nos existimet silentium prætulisse ut condemnatos, breviter, prout licet, me defendam. Oportebat itaque ipsum libris divinitus inspiratis exercitatum, siquidem propositum omnino ipsi erat de divinis nostris mysteriis verba facere, sacrarum litterarum tantum plane meminisse et mentionem ita convenienter sacræ huic materię contexere, non vero fabulas nobis obtrudere ventatas atque adeo tritas, et quæ sequuntur. Manifestum igitur est ex dictis, non aliter sensitisse sanctum Cyrillum quam antea exposuerat, ut calumniando scribit Theodoretus, qui a rectitudinem Ægyptiacarum litterarum se reperisse atque contraria prioribus capitulis, indeque laudasse Deum, qui linguas blæsorū sanat et inarticulatum sonum in suavem vocem traducit. Ipse namque Theodoretus potius non solum blæsus erat, sed et blasphemus et impia dicta duodecim capitulis opposuit, quæ etiam sacrosancti Patres in œcumenicis synodis anathemati subjecerunt. Nam tertio actione decima tertia sanctæ sextæ synodi ita scriptum invenies: « Si quis non anathematizat ea quæ Theodoretus scripsit contra rectam fidem sancti Cyrilli, et hęc epistolam dictam, atque Theodorum Mopuestenum et ejus scripta, et si quis non recipit scripta sancti Cyrilli, et maxime quæ scripsit contra Theodorum et Theodoretum, Andream et Nestorium atque eos qui similia his vel ex iis uni senserunt vel sentiunt, anathema sit. » Atque firmus quidem veritatis præco divinorumque dogmatum interpres Cyrillus juxta Ephesiorum petitionem solutiones duodecim æquo numero positorum capitulorum confecit; Theodoretus vero Cyri etiam usque ad sanctam et œcumenicam quartam synodum extra communionem mansit et non receptus est ab universa Ecclesiâ; atque cum in sancta quarta synodo adesset, ac peteret ut sibi una cum cæteris Patribus ingredi liceret, non prius receptus est, quam ex

καθα φασι τῶν γνωρίμων τινῶν, οὐκ ἔξω τριδῆς, τό γε ἦρον εἰς λόγους, ὑπάρχων ὁ ἀνὴρ, συναγωγῆς δὲ καὶ τῶν ἱερῶν γραμμάτων οὐ μετρίαν εἰδῆσιν ἀπικομίσθη τοσοῦτον τοῦ συνίνααι τῶν κεφαλαίων τὴν δύναμιν. Ὡστε με λοιπὸν οἴεσθαι τε καὶ φρονεῖν, ὅτι ταῖς τῶν τινῶν ἐπιθυμίαις τὸ δοκεῖν ἠγνοῦν καὶ χαρίζεται, ἵνα μὴ ἀκόμῳ καὶ περιτῶς, εὐσφόρως δὲ μᾶλλον ταῖς καθ' ἑμῶν λοιδορίαις κεχρῆσθαι νομιζῆται· καὶ τοὶ δυσχερεῖς ἢ ἀναντες οὐδὲν, ὡς γε οἱ μαι παντελῶς· ἐν τοῖς παρ' ἡμῶν εἰρημένους ἐστὶν οὐτε μὴν δυσέφικτον ἔχει τὴν προβολὴν· ἐπειδὴ δὲ ἦν ἀναγκαῖον καί τοι γεγραφέας ἦδη περὶ τούτων ἡμᾶς· ὀλίγα καὶ πρὸς αὐτὸν εἰπεῖν, ἵνα μὴ τις οἴηται σιωπᾶν ἐλθεῖναι κατεγνωσμένους, ποιήσωμαι (1) τὴν ἀπολογίαν βραχυλογήσας ὡς ἐνι. Ἐδει μὲν οὖν αὐτὸν ταῖς θεοσπεύστοις ἐνησημένιον Γραφαῖς, εἴπερ ἦν ὄλιγος σκοπὸς αὐτῷ, τοῦ· περὶ τῶν θεῶν ἡμῶν (2) μυστηρίων ποιῆσθαι λόγους, τῶν ἱερῶν γραμμάτων διαμνησθαι μόνων, ἐξυφαίνων τε οὕτως ἀγιοπροπῶς τὴν ἀφήγησιν, καὶ μὴ μύθους ἡμῖν ἀρχαίους καὶ ὀβριδίας παρακομίσσειν εἰς μέτρον, καὶ τὰ ἐξῆς (3). Ἀλλοι οὖν ἐκ τῶν εἰρημένων, ὡς ὁ θεοπίσιος Κύριλλος οὐκ ἄλλως ἐφρόνησεν ἢ ἐξίθετα, καθὼς ὁ Θεοδώρητος συκοφαντῶν γράφει, ὅτι τὴν ὀρθότητα τῶν Αἰγυπτίων γραμμάτων εὐρῶν, καὶ ἀπεναντία τῶν πρώτων κεφαλαίων τὸν λατρεύσαντες τὰς ψελλίζουσας γλώσσας καὶ τὸν ἀπηχῆ φθόγγων ματαρθημισαντα εἰς ἡδῆσαν ἁρμονίαν ἀνύμνησεν. Αὐτὸς γὰρ μᾶλλον οὐ μόνον ἐψέλλισεν, ἀλλὰ καὶ βλάσφημα καὶ δυσσεβῆ ἀπεναντί τοῖς δώδεκα κεφαλαίοις συνέθετο, ἅπερ καὶ οἱ ἐν ταῖς οἰκουμηνικαῖς συνόδοις θεοὶ καὶ ἱεροὶ Πατέρες τῷ ἀναθέματι περιπέμψαν. Ἐν γὰρ τρίτῳ τρίτῳ, πρᾶξει τριακατακτῆ τῆς ἁγίας Ἐκτῆς συνόδου οὕτως εὐρήσασιν· « Εἰ τις οὐκ ἀναθεματίζει τὰ συγγράμματα Θεοδώρητου τὰ κατὰ τῆς ὀρθῆς πίστεως τοῦ ἐν ἁγίοις Κυρίλλου, καὶ τὴν λεγομένην Ἰδα ἐπιστολὴν καὶ Θεόδωρον τὸν Μοφουεστία· καὶ τὰ συγγράμματα αὐτοῦ, καὶ εἰ τις οὐ δέχεται τὰ συγγράμματα τοῦ ἁγίου Κυρίλλου, καὶ μάλιστα τὰ κατὰ τοῦ Θεόδωρου καὶ Θεοδώρητου καὶ Ἀνδρέου καὶ Νεστορίου καὶ τῶν τὰ ὅμοια αὐτοῖς καὶ ἐνὸς αὐτῶν πεφρονηκότων ἢ φρονούντων, ἀνάθεμα ἔστω. » Ὁ δὲ (4) γε στερεῶς τῆς ἀληθείας κήρυξ καὶ τῶν θεῶν δογματικῶν ὀφρηγῆς κατὰ τὴν τῶν Ἐφεσίων τὰ ἐπαλύσεις τῶν δώδεκα ἱσαριθμῶν κεφαλαίων πεποίηκε· ὁ δὲ Κύρου Θεοδώρητος μέχρι καὶ τῆς ἁγίας οἰκουμηνικῆς τετάρτης συνόδου ἀκοινῶντος ὄπρηγε καὶ ἀπρόσδεκτος παρὰ πάσης τῆς Ἐκκλησίας· καὶ ἐν τῇ ἁγίᾳ τετάρτῃ συνόδῳ παραγενόμενος καὶ αἰτῶν συνεισθελθῆναι τοῖς λοιποῖς Πατέρεσιν, οὐ πρότερον προσεδέχθη, εἰ μὴ ἐκ τοῦ Ἰώμης τοῦ μακαρίου Λέοντος ἐπιστολᾶς ἐπεφέρτετο· οἱ γὰρ τῆς συγκλήτου ἄρχοντες ἔλεγον, ὅτι ὁ βασιλεὺς κτελεῖ

(1) Monac., ποιήσωμεν.

(2) Mon., μυστηρίων ἡμῶν.

(3) Hucusque ep. 84 ad Evopt. Patrol. gr. ser. 1,

I. LXXVI, p. 383.

(4) Verba Ὁ δὲ — οὕτως εἰσοδέχθη adducit Allat. U. syn. Phot. p. 265.

μη συνεισελθεῖν Θεοδώρητον· οἱ δὲ τοποτηρηταὶ Α τοῦ Ῥώμης ἔφησαν, ὡς ὁ Ῥώμης κληρὸς συνεισελθεῖν, καὶ οὕτως εἰσεδέχθη (1). Καὶ τί δεῖ διεξιέναι καθ' εἰρημὸν πάντων σχεδὸν τὰ τῆς τετάρτης συνόδου εἰδόμεν, ἐν οἷς καὶ ταῦτα ἀνάγραπτά εἰσιν; Ἡ δὲ ἐξήγησις τοῦ ἐνάτου κεφαλαίου οὕτως ἔχει· Ἐνθὺν ἄνθρωπος γεγωνὸς ὁ μονογενῆς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐπιμεμένηκε καὶ οὕτω Θεός, πάντα ὑπάρχων ὄσα καὶ ὁ Πατὴρ διὰ μόνου τοῦ εἶναι Πατὴρ καὶ Υἱὸν ἔχων τὸ ἐξ αὐτοῦ καὶ οὐσικῶς ἐμπεφυκὸς αὐτῷ Πνεῦμα ἅγιον εἰργάζετο τὰς θεοσημείας· ὥστε καὶ ἄνθρωπος γεγωνὸς μεμένηκε καὶ οὕτω Θεός, ὥστε ἰδίᾳ δυνάμει ἐκπαλήρου τὰ θαύματα, καὶ τὰ ἐξῆς. Ὅσοι δὲ τὰ τοῦ Θεοδώρητου κεφάλαια πάντα ἐν ἀναθέματι κατέπεψαν, ἐν οἷς καὶ τὸ ἐνάτον, ἀναγκαλὸν ἐστὶ τὰ παρὰ τῶν ἁγίων οἰκουμενικῶν ἐκθεῖναι συνόδων εἰς δόλωσιν τῆς ἀληθείας. Ἐν γὰρ τόμῳ ἐβδόμῳ, πρῶξι τεσσαρεσκαίδεκάτῃ, περὶ τῶν Θεοδώρητου συγγραμμάτων μέμνηται καὶ ἀναθέματι καθυποβάλλει αὐτὰ ἢ προειρημένη ἕκτη ἀγία σύνοδος· καὶ ἐν τόμῳ ὄγδω, πρῶξι ἑπτακαίδεκάτῃ (2), ἀκαριθμοῦσα πάσας τὰς αἰρέσεις (3) καὶ καθ' ὅν συνιθρολοθησαν, ἐπιφέρει πρὸς ταῦταις καὶ τῇ τελευταίᾳ τούτων πέμπτῃ συνόδῳ τῇ ἐνταῦθα συναθροισθείσῃ κατὰ Θεοδώρου τοῦ Μοφουσειᾶς, Ἀριγένους, Ἀδύμου τε καὶ Εὐαγρίου καὶ τῶν συγγραμμάτων Θεοδώρητου κατὰ τῶν δώδεκα κεφαλαίων τοῦ αἰδασίμου Κυρίλλου· καὶ μετὰ τὸ ἐν Νικαίᾳ ἱερὸν καὶ θεῖον σύμβολον ἐστὶ καὶ τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει συντάττει καὶ τὰ γράμματα τοῦ Κυρίλλου μετὰ τῶν λοιπῶν ἁγίων. Καὶ πολλὰκις ἐρήσεις ἐν ταύτῃ τῇ ἀγίᾳ συνόδῳ τὰ τοῦ Θεοδώρητου κεφάλαια ἀναθέματι καθυποβλήθη, μετὰ τῶν ἄλλων αἰρετικῶν. Ἐν τῇ ἀγίᾳ ἐβδόμῃ συνόδῳ μετὰ τὸ ἀναθεματίζει Νεστόριον, Εὐτυχία καὶ Διόσκορον, καὶ ἑτέρους ἐπιφέρει αὐτῇ καὶ τὰ συγγράμματα Θεοδώρητου, ἃ κατὰ τῶν ὁρθῶν δώδεκα κεφαλαίων τοῦ ἐν ἁγίοις Κυρίλλου συνεγράφατο. Ἀρκετὴν τούτων ἐστὶ καὶ ἐκ τούτων δεῖξαι, ὡς τὰ τοῦ Κυρίλλου κεφάλαια οὐδέποτε μετεποιήθησαν, ἀλλὰ καὶ σεπτὰ ἠγήσαντο οἱ ἐν ταῖς οἰκουμενικαῖς συνόδοις (Πατέρες) καὶ σεβάσματα καὶ τῇ ἀληθεῖ πίστει τῶν ὀρθόδοξων σύμφωνα, τὰ δὲ κατ' αὐτῶν τοῦ Θεοδώρητου οὐ μόνον ἕξυμφωνα, ἀλλὰ καὶ δυσσεβῆ. Διο καὶ τῷ ἀναθέματι περιπέμφθησαν.

ΕΦΕΣΟΥ.

Ἄηλον γὰρ ὡς ἐνθα μετέταλαν αἰτιώδη δηλοῖ ἡ διὰ καὶ τὸ προσεχὲς αἴτιον, ὡς οἱ Ἄατινοι βούλονται, πάντως ἰσοδυναμεῖ τότε τῇ ἑκ, καὶ ἡ ἑτέρα τῆς ἑτέρας τὴν χρῆσιν ἀντιλαμβάνει, ὡς τὸ Ἐκτεσάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ· ταυτὸν τὸ ἐκ Θεοῦ· καὶ ὁ ἀνὴρ διὰ γυναικός, ταυτέστιν ἐκ γυναικός. Ἐνθα

(1) Cf. Conc. Chal. act. 1; Mansi, t. VI, p. 530 seq.

(2) Mansi Conc. t. XI, p. 652, 653, sess. 18.

(a) Vel, omnes synodos enumerans, et contra quos (hæreticos) congregatæ fuerunt.

Romano Pontifice beato Leone epistolas proferret. Nam senatus præsidēs dixerunt : Imperator vetat, ne simul ingreditur Theodoretus ; legati vero Romani fati sunt, papam Romanum jubere ut ingreditur ; atque sic admissus fuit. Et quid opus est secundum factorum seriem ea prosequi, cum fere omnes acta quartæ synodi noverint, in quibus et hæc consignata sunt? Explanatio vero noni anathematis sic se habet : Homo factus Dei unigenitus Filius mansit et sic Deus, omnia existens, quæcunque Pater sola paternitate excepta, et proprium habens eum, qui ex ipso est et essentialiter ipsi inest, Spiritum sanctum divina prodigia operatus est. Unde et homo factus mansit etiam sic Deus, unde propria virtute complevit miracula, et quæ sequuntur. Quod vero omnia Theodoretii capitula, in quibus est et nonum anathematis subjecerunt, necessarium est, quæ a sanctis et œcumenicis synodis dicta sunt, in veritatis manifestationem proponere. Etenim tomo septimo actione decima quarta de Theodoretii libris mentionem facit, eosque anathemati subijcit præfata sancta sexta synodus, et tomo octavo actione decima septima omnes hæreses enumerans contra quas synodi congregatæ sunt (a), infert ad has et postremam earum quintam synodum hic congregatam contra Theodorum Mopsuestenum, Origenem, Didymum, Evagrium et scripta Theodoretii adversus duodecim capitula venerandi Cyrilli et post sacrosanctum Symbolum Nicææ editum etiam Constantinopolitanam adjungit, atque Cyrilli epistolas et scripta cum cæteris sanctis. Et pluries reperies in hac sancta synodo Theodoretii capitula anathemati subacta cum cæteris hæreticis. In sancta septima synodo post anathema dictum Nestorio, Eutychi et Dioscuro atque reliquis, eadem adjicit etiam scripta Theodoretii, quæ contra rectam fidem continentia duodecim capitula Cyrilli inter sanctos viventis exaraverat. Sufficiens igitur est vel ex his ostendere Cyrilli capita nunquam immutata vel retractata fuisse, verum et veneranda ac sacra esse Patribus in œcumenicis synodis congregatis atque veræ orthodoxorum fidei consonantia, ea vero, quæ contra ipsa conscripsit Theodoretus, non solum a veritate dissona, verum etiam omnino impia ; propterea etiam anathemati subacta fuerunt.

EPHES. (VI).

Manifestum enim est, ubi mediationem causalem præpositio per denotat atque causam contiguous, quemadmodum Latini volunt prorsus eam æquivalentem esse præpositioni ex et alteram alterius usum vicissimi recipere; sicut illud : Possedit hominem per Deum, idem est atque ex Deo et vir

(3) Vel legendum συνόδους vel καὶ post αἰρέσεις delendum ac sup. tendendum : καὶ ὅν αἱ σύνοδοι συνήθη.

per mulierem, hoc est ex muliere. Ubi igitur præpositio ex rejecta et exclusâ est, liquet etiam, una cum ea causam rejectam esse et exclusam. Relinquitur ergo, ut ita ex Patre per Filium procedere Spiritus sanctus dicatur secundum theologiæ implicitæ modum, eo sensu quo Spiritus ex Patre procedens per Filium manifestari vel cognosci vel effulgere vel apparere intelligitur. « Hoc enim, inquit magnus Basilus, hoc cognoscendum suæ secundum hypostasin proprietatis habet signum, quod post Filium et cum Filio cognoscitur et quod ex Patre subsistit. » Hoc itaque et dictio per Filium sibi vult, nimirum cum Filio cognosci. Neque enim alia quædam proprietas Spiritus sancti ad Filium hoc loco assignata est, quam quod eum ipso cognoscitur, et non alia quædam ad Patrem, quam quod ex ipso subsistit.

APOLOGIA.

Divus Cyrillus in explanatione sua in prophetam Joel et divus Epiphanius præpositionem ex a Filio non removeat, verum et mediationem elicunt Sancti et præpositionem ex potius constentur. Ille enim : « Qua ratione, inquit, est Deus et ex Deo secundum naturam Filius (natura ex Deo et Patre generatus est), proprius ipsius et in ipso et ex ipso est Spiritus sanctus, quemadmodum scilicet ex (de) ipso Deo et Patre intelligitur. Et homo factum Dei Verbum permansit, et sic Deus, omnia existens, quæcumque et Pater, excerpta duntaxat paternitate, et proprium habens Spiritum sanctum, qui ex ipso est et ipsi essentialiter inest (a). » Et Epiphanius : « Quo modo nemo novit Patrem, nisi Filius, neque Filium nisi Pater, ita audeo dicere, quod neque Spiritum, nisi Pater et Filius, a quo procedit et a quo accipit, neque Filium vel Patrem nisi Spiritus sanctus vere clarificans, omnia docens, qui est a Patre et ex Filio. » Atque Chrysostomus, sermone in incarnationem Domini nostri Jesu Christi, et in illud : *Cuius regioni præfecti sunt angeli* : « Venit Christus ad nos, dedit nobis Spiritum, qui ex ipso est, et assumpsit nostrum corpus (b). Item Nysæus :

(1) T, quod omittit Mon. 27, f. 128 b, legit Mon. D 256, f. 124 a.

(2) Basil. ep. 38, a. 43, ad Gregor. fratrem de discrimine usæ et hypost., n. 4.

(3) Μετά τὸν Υἱὸν legunt Basilii codices et scriptores plurimi. Vide Petav. de Trinit. l. VII, c. 6, n. 3. Same hæc lectio præferenda videtur, quia μετὰ τοῦ Υἱοῦ et σὺν τῷ Υἱῷ tautologiam constituunt. Videndum Gregorii responsum.

(4) Mon. 27 et 256, ἀλη.

(5) Ad marg. cod. Monac. 27 est nota, quæ postremam hæc propositionem verboteus repeiit.

(6) Marc. ἦ vel ἦν.

(a) Notum est, Græcos Patres ex lectione textus Deuteronom. xxxii, 8, ipsis adoptata, ut ex Dan. x, 13, 20, communiter docere variis regionibus angelos præstitutos esse. Vide Gregorium Naz. orat. 28, n. 3, p. 521, orat. 42, n. 9, 27, p. 755, 768, ed. Clem.; Theodoret. q 3; in Genes.; Theodorum Studitam, orat. 1, in SS. Angelos, c. 2 (Mai, Nova PP.

τὸν υἱὸν ἢ ἐκ ἀπηγορεύεται, ὁ δὲ αἰτία ταύτη συναπηγορεύεται. Λαίπεται δὲ τὸ (1) ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτῷ λέγεσθαι κατὰ τὸν τῆς συνεπτυγμένης θεολογίας τρόπον, ὡς ἐκ Πατρὸς ἐκπορευόμενον δι' Υἱοῦ φανεροῦσθαι ἢ γνωρίζεσθαι ἢ ἐκλάμπειν ἢ πεφηνέμεναι νοεῖσθαι, « Τοῦτο γάρ, φησὶν ὁ μέγας Βασίλειος (2), ἡ γνωριζτικὸν τῆς κατὰ τὴν ἐπίστασιν ἕλιότητος σημεῖον ἔχει τὸ μετὰ τοῦ Υἱοῦ (3) εὐν εὐτῷ γνωρίζεσθαι, καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑφραστῆναι. » Τοῦτ' ἄρα καὶ τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ βούλεται τὸ μετ' αὐτοῦ γνωρίζεσθαι. Καὶ γὰρ οὐκ ἄλλη (4) τις ἕλιότης ἀποδίδεται τοῦ Πνεύματος ἐνταῦθα πρὸς τὸν Υἱὸν, ἢ τὸ μετ' αὐτοῦ γνωρίζεσθαι, καὶ οὐκ ἄλλη τις πρὸς τὸν Πατέρα, ἢ τὸ ἐξ αὐτοῦ ὑφραστῆναι (5).

ΑΠΟΛΟΓΙΑ.

Ὁ θεὸς Κύριλλος ἐν τῇ εἰς τὸν προφήτην Ἰσηὶ ἐξηγήσει καὶ ὁ θεὸς Ἐπιφάνιος ἐπὶ τῇ ἐκ τοῦ Υἱοῦ οὐκ ἀπαγορεύεσθαι, ἀλλὰ καὶ μεσιτείαν λέγουσιν εἰ ἅγιοι καὶ τὴν ἐκ ὁμοιοῦσι μᾶλλον. Ὁ μὲν γὰρ φησὶν : « Ἡ (6) μὲν γὰρ ἐστὶ θεὸς καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ὁ Υἱὸς (γενένηται γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς), ἴδιον αὐτοῦ ἐκ καὶ ἐν αὐτῷ καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα ἐστὶ, καθάπερ ἀμφίαι καὶ ἐξ (7) αὐτοῦ νοεῖται τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς (8). Καὶ ἀνθρώπος γεγονὼς ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος μεμέληκε καὶ οὕτω θεός, πάντα ὑπάρχων ὅσα καὶ ὁ Πατήρ, διχα μόνου τοῦ εἶναι Πατὴρ, καὶ ἴδιον ἔχων τὸ ἐξ αὐτοῦ καὶ αὐτῶς ἴσχυος ἀπεφηνῆται ἐκ τῷ Πνεύμα ἁγίον (9). » Καὶ Ἐπιφάνιος : « Ὅν τρόπον οὐδεὶς ἔγνω τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, οὐδὲ τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατήρ, οὕτω τολμῶ λέγειν δεῖ οὐδὲ τὸ Πνεῦμα, εἰ μὴ ὁ Πατήρ καὶ Υἱὸς, παρ' οὗ ἐκπορεύεται καὶ παρ' οὗ λαμβάνεται, οὐδὲ τὸν Υἱὸν ἢ τὸν Πατέρα, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ δοξάζων ἀληθῶς τὸ διδάσκων πάντα, ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ (10). » Καὶ ὁ Χρυσόστομος ἐν τῷ εἰς τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ εἰς τὸ ἐκδοσθῆναι κ. ἡμῶν ἐφραστήμεσαν ἀγγελοι : « Ἦλθεν ὁ Χριστὸς εἰς ἡμᾶς, ἔδωκεν ἡμῖν τὸ ἐξ αὐτοῦ Πνεῦμα, καὶ

(7) Mon. habet ἐπ'.

(8) Locus sæpiissime allegatus, v. gr. a Nicoph. Blem. orat. 2, n. 9; a Becco De un. Eccl., n. 28, Epigr. II; a Georgio Metochita contra Manuel. Cræt. et a J. Plusiadenō in dial. (Gr. orth., t. I, p. 50, 138; II, p. 525, 1016; I, p. 634).

(9) Eadem Cyrilli verba paucis vocibus diversa jam ad superius Ephesii caput Gregorius noster dedit.

(10) Epiphanius: Ancor. n. 16, 9; Camater. c. 126, 127 (Gr. orth., t. II p. 481 seq.). Becc. De un. Eccles. n. 28 (Gr. orth., I, p. 142, 143.)

Bibl. t. V, n. p. 3); et Photium in Amphilocho. quæst. q. 161.

(b) Vid. de hoc testimonio, cuius tamen authenticitas suspecta est, Petavium de Trinitate, l. vii, c. 3, n. 19. Verba ex ipso legerunt Beccus, De un. Eccl. (Gr. orth. t. I, p. 139), Manuel Calceas, Josephus Methouensis, aliique plurimi.

ἀνελάβετο τὸ ἡμέτερον σῶμα. » Καὶ ὁ Νύσσης· **A** « Τὸ μὲν γὰρ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου (1), τὸ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου· ὥστε καὶ τὸ μονογενὲς ἀναμφιβόλως ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ μένειν, καὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα μὴ ἀμφιβάλλειν, τῆς τοῦ Υἱοῦ μεσιτείας καὶ ἐαυτῷ τὸ μονογενὲς φυλαττούσης, καὶ τῆς φυσικῆς πρὸς τὸν Πατέρα σχέσεως (τὸ Πνεῦμα (2)) μὴ ἀπειργούσης. » Ἄλλων οὖν, ὅτι ἢ ἐκ οὐκ ἀπηγέρευται, ὡς αὐτὸς φησι, καὶ μεσιτείαν ἐνταῦθα δηλαῖ ἢ διὰ· ὡς γὰρ διὰ τοῦ προσεχῶς λέγοντος· *ἐκ τοῦ πρώτου*. Εἰ δὲ ὁ θεὸς Δαμασκηνὸς τὴν *ἐκ ἀπαγορεύει* διὰ τοὺς προειρημένους λόγους, ἀλλ' ἐπομένως τὴν *διὰ ἐπιφέρει*, τὴν τοῦ Νεστορίου καὶ Εὐνομίου κακοδοξίαν ἐκτρέφόμενος. Ἐνθα γὰρ τὴν *ἐκ ἀπαγορεύει*, *ἐκ τοῦ Υἱοῦ λέγων αὐτὸ λέγομεν*, ἀλλὰ διὰ τοῦ Υἱοῦ ὁμολογοῦμεν ἐπιφέρει. Εἰ δὲ τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ μετὰ τοῦ Υἱοῦ ἐβούλετο ὁ ἅγιος, οὐδαμοῦ δὲ τῶν ἐαυτοῦ λόγων τοῦτο τάθειαι, πάντως θαυμαστόν γε δοκεῖ καὶ παράδοξον, καὶ ταῦτα κολλάκις τῇ δὲ τῷ πτωτικῷ τούτῳ ῥήματι χρίμενας· ἀλλὰ καὶ πλέον μᾶλλον σοφιστοῦ ἢ ἀσφου ἐποιοῖ οὗτος ὁ ἅγιος, εἰ τὴν μετὰ πρόθεσιν νοῦν τὴν διὰ ἐπιθεῖ. Οἱ μὲν γὰρ σοφιστικὰ ὁμολογούμενοι φωνὰς τίθεισιν, ἵνα συμπάρωνσιν οὐκ ἀναγκαῖα, ἀλλὰ κατὰ βούλησιν· αἱ δὲ ἀσφαί· ἀλλὰς κατ' ἑλλεν λέξεις· ἀποφέρουσιν. Ὁ δὲ ἅγιος οὗτος καὶ σοφὸς ὢν καὶ θεολόγος, καὶ τὸ Εὐνομίον καὶ Νεστορίου καὶ Θεοδοῦρητου ἀναγνοὺς, καὶ μήτε· ἐκ μόνου τοῦ Υἱοῦ δεχόμενος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καθὼς ὁ (3) Εὐνόμιος ἔλεγε μήτε **C** ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς, καθὼς ὁ Νεστόριος ἔφρονει καὶ Θεοδώρητος, καὶ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ θεολογῶν τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐκπαρεύσθαι, εἰ τὴν διὰ τίθει ἀντὶ τῆς μετὰ καὶ σὺν ἕνδοι, καὶ πλέον σοφιστοῦ ἐποιοῖ· ὁ πῶρῳ τῆς ἀγίας καὶ ἀνεπιλήπτου ἐν πᾶσι ψυχῆς ἐκείνου. Ἀλλὰ καὶ ἂ προφέρει ὁ αἰδέσιμος Ἐφῆσαι συμβιβάζων διὰ παραδειγμάτων, ὡς Ἰσοδυναμοῦσαν τῇ διὰ τὴν ἐκ, μᾶλλον ἡμῖν συμφωνεῖ ἢ οὐτῷ φρονοῦντι τὴν διὰ ἀνεῖ τῆς μετὰ καὶ σὺν, ὅπερ οὐδεὶς τῶν ἁγίων εἰρηκεν οὕτως ἐπὶ τῆς ἐκπαρεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος· καὶ ἦν συνεπιτυγμάνη θεολογίαν εἶναι φάσκει, τὸ δι' Υἱοῦ ἐκπαρεύσθαι, δηλονότι τὸ δι' Υἱοῦ φανεροῦσθαι ἢ γνωρίζεσθαι ἢ ἐκλάμπειν ἢ πεφάνεαι, τοῦτο ἢ Ἐκκλησία οὐ κηρύττει. Εἰ γὰρ τὴν εἰς τὸν κόσμον καὶ μόνον φανέρωσιν δηλαῖ, καὶ οὐ δι' ἐκείνου ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, πέφηνε δὲ αὐτὸ καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς, μὴ λεγέσθω (4) καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι. Ἐν γὰρ τῷ περὶ τοῦ Πνεύματος λόγῳ ὁ μέγας Βασιλεὺς φησι· « Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐδὲν ἔχον ἐπικτητον ἐν ἐαυτῷ, ἀλλ' αἰδίως πάντα ἔχον, ὡς Πνεῦμα Θεοῦ καὶ ἐξ αὐτοῦ πεφάνος (5). » Τὸ δὲ *ὄνκ ἀλλή τις ἰδιότης τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Υἱὸν ἢ τὸ μετ' αὐτοῦ γνωρίζεσθαι* οὐχ ὡς ὁ μέγας Βασιλεὺς λέγει, οὕτως· ἐξέβητο καὶ αὐτός· ὁ γὰρ θεὸς Βασι-

A « Aliud enim est proxime ex primo, aliud vero per id quod proxime exprimo; adeo ut Unigeniti ratio absque dubio in Filio permaneat et ex Patre esse Spiritum nemini sit dubium, Filii mediatione et ipsi Unigeniti rationem conservante et Spiritum a naturali ad Patrem habitudine minime arcente. » Itaque manifestum est præpositionem *ex* non amoveri (a Filio), quemadmodum ipse contendit, atque mediationem hic denotare præpositionem *per*, cum dicat *per id quod proxime ex primo*. Si vero divus Damascenus præpositionem *ex* removel propter eas, quas antea diximus, rationes, attamen consequenter præpositionem *per* inserit, evertens malam Nestorii atque Euzomii opinionem; ubi enim præpositionem *ex* removel iis verbis: *Ex Filio Spiritum non dicimus, inserit tamen: per Filium eum constamus*. Quod si autem hic Sanctus *per Filium* idem esse ac *cum Filio* voluit, nullibi vero in suis scriptis hoc posuit, valde mirandum id videtur atque peregrinum, præsertim cum sæpe utatur præpositione *per* eadem casus forma; verum et multo amplius quam sophista vel insipiens homo fecisset iste sanctus, si præpositionem *cum* intelligens, tamen *per* posuisset. Etiam Sophistas æquivalentes voces ponunt, ut inde concludere possint non necessitate logica sequentia, sed sua voluntati respondentia; insipientes vero alius pro aliis dictionibus preferunt. At iste sanctus, qui et sapiens et theologus erat atque Euzomii, Nestorii et Theodoroti scripta legerat, atque ex solo Filio procedere Spiritum sanctum, quemadmodum Euzomius dicebat, neque ex solo Patre, quemadmodum Nestorius atque Theodoretus sentiebant, admittens, sed ex Patre per Filium procedere theologica oratione prædicans, si præpositionem *per* ponens eam pro *cum* intellexisset, multo plura quam sophista fecisset; quod longe a sancta atque in omnibus irreprehensibili illius anima alienum est. Sed etiam ea quæ profert venerabilis Ephesi, deducens per exempla præpositionem *ex* præpositioni *per* æquivalere, magis nobis concordant, quam ipsi sumenti per loco *cum*, quod homo sanctorum ita dixit de sancti Spiritus processione et quam theologiam implicitam esse ait, per Filium procedere idem esse ac per Filium manifestari vel cognosci vel effulgere vel apparere, hoc Ecclesia minime prædicat. Si enim id denotat in mundum vel solum manifestationem, et Spiritus sanctus non est per Filium, apparuit autem ipse etiam ex Patre, non dicendum erit quoque eum ex Patre esse. Nam in libro *De Spiritu sancto*, magnus Basilius ait: « Spiritus sanctus nihil in se habet ascititium, sed ab æterno omnia possidet uti Spiritus Dei et ex eo apparens. » Quod vero ad ea verba spectat, « Non alia quædam proprietas est

(1) Hoc textu jam ad cap. 1 usus fuerat Noster.
(2) Τὸ Πνεῦμα dicest in cod., tamen necessario est ponendum.

(3) Ὁ habet Marc., f. 218 b, omitt. Mon. f. 129 a.

(4) Mon., f. 129 b, μὴ λέγεσθαι.

(5) Eadem Basilii verba apud Beccum Epigr. 13 (Gr. orth., t. II, p. 650).

Spiritus sancti ad Filium quam quod cum eo cognoscitur; non sicut magnus Basilius dicit, ita et ipse proposuit. Nam divus Basilius dicit *post Filium cognoscitur*, ut in vetustissimis exemplaribus reperies. Quod manifestum sit etiam ex aliis libris magni Basili, qui de ordine theologicam tradit doctrinam et similiter capite decimo septimo eorum quæ scripsit ad Amphiloichium: « Quemadmodum igitur, inquit, Filius se habet ad Patrem, ita et ad Filium Spiritus sanctus secundum formam et ordinem in baptismo trahitur. Quod si Spiritus una cum Filio collocatur, Filius vero cum Patre, etiam Spiritus cum Patre collocabitur. Et rursus in iisdem: Unus vero etiam est Spiritus sanctus per unum Filium cum Patre conjunctus. Liquet igitur exinde, non scriptum esse: *Cum Filio*, sed: *post Filium et cum ipso Spiritum cognosci*. Cum enim dialisset *post Filium*, ne quis temporis posterioritatem id significare putaret, protinus intulit: *et cum ipso cognosci*, summam unitatem per hoc declarans eorumque inseparabilitatem. Non enim est proprietas spiritus relate ad Filium, quod cum ipso cognoscitur; nam si hoc esset, etiam magnus Athanasius id edixisset. Sed quid dicit hic in epistola ad Serapionem, cujus initium: « Forsitan miraberis? » « Qualem, inquit, proprietatem Filii ad Patrem cognovimus, talem ad Filium habere Spiritum reperiemus, et quemadmodum Filius dicit: *Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt*, ita et hæc omnia per Filium in Spiritu esse reperiemus. » Verum et illud quod divus Gregorius Nyssenus dicit, « Illud enim est proxime ex primo, hæc vero per id quod proxime ex primo » non consonat venerabilis Ephesii effatio illo: « Non alia quædam cum ipso cognoscitur. »

EPHES. (VII).

Si itaque proprium accurate cum eo, cujus est proprium, convertible sit necesse est, non ergo aliam habitudinem ad Filium habet Spiritus sanctus, nisi quod cum ipso cognoscitur, sicut ad Patrem, quod ex ipso subsistit. Non igitur ex Filio subsistit vel esse habet Spiritus sanctus. Nam quid prohibuit, quominus per Filium procedere diceretur Spiritus sanctus eo modo quo per Filium omnia dicuntur esse facta? Sed illud quidem dicitur præpositione *per* loco *ex* accepta, hoc vero nullo modo. Neque invenire quis ullibi poterit *per Filium* dici absque Patris mentione, sed *ex Patre per Filium* dicitur. Hoc autem causam non necessario tribuit Filio. Idcirco et dicitur *ex Filio* prorsus non invenitur et perspicue proscribitur.

APOLOGIA.

Si itaque proprium secundum veram doctrinam, ut et ipse honorandus iste vir exponit, cum eo cujus proprium est convertible sit necesse est;

(1) Kal omitt. Monac., habet Marcianus codex.

(2) Eadem apud Becc., Epigr. 4, l. c., p. 552. 553.

λειος μετὰ τὸν Υἱὸν καὶ σὺν αὐτῷ γνωρίζεσθαι φάσκει, ὡς ἐν τοῖς παλαιωτάτοις τῶν βιβλίων εὐρήσεις. Καὶ δῆλον καὶ (1) ἐξ ἄλλων μὲν λόγων τοῦ μεγάλου Βασιλείου περὶ τάδεως θεολογούντος, ὡσαύτως δὲ καὶ ἐν τῷ ἑπτακαίδεκάτῳ κεφαλαίῳ τῶν πρὸς Ἀμφιλόχῳ φάσκοντος: « Ὡς τοίνυν ἔχει ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν Πατέρα, οὕτω καὶ πρὸς τὸν Υἱὸν τὸ Πνεῦμα κατὰ τὴν ἐν τῷ βαπτίσματι παραδεδομένην τοῦ Λόγου σύνταξιν. Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα τῷ Υἱῷ συντάσσεται, ὁ δὲ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, καὶ τὸ Πνεῦμα τῷ Πατρὶ δηλονότι (2). » Καὶ πάλιν ἐν τοῖς αὐτοῖς: « Ἐν δὲ καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα δι' ἐνὸς Υἱοῦ τῷ Πατρὶ συναπτόμενον (3). » Δῆλον οὖν ἐντεῦθεν, ὡς οὐ μετὰ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ μετὰ τὸν Υἱὸν γέγραπται, καὶ σὺν αὐτῷ γνωρίζεσθαι. Εἰπὼν γὰρ μετὰ τὸν Υἱὸν, ἵνα μὴ τις ὑστεροχρονίαν νομίῃ, οὐδὲς ἐπιφέρει: καὶ σὺν αὐτῷ γνωρίζεσθαι, τὴν ἀκραν ἔνωσιν (4) διὰ τοῦτου δηλῶν καὶ τὸ ἀχώριστον: οὐ γὰρ ἰδιότης τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Υἱὸν τοῦ μετ' αὐτοῦ γνωρίζεσθαι: εἰ γὰρ τοῦτο ἦν, καὶ ὁ μέγας Ἀθανάσιος εἰπὼν ἄν. Ἀλλὰ τί φησιν οὗτος ἐν τῇ πρὸς Σεραπίωνα ἐπιστολῇ, ἧς ἡ ἀρχὴ: « Ἰσως θαυμάσεις. Ὅταν γὰρ ἔγνωμεν ἰδιότητα τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα τοιαύτην ἔχειν τὸ Πνεῦμα πρὸς τὸν Υἱὸν εὐρήσομεν, καὶ ὅσπερ ὁ Υἱὸς λέγει, Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, ἐμὰ ἐστίν, οὕτω καὶ ταῦτα πάντα διὰ τοῦ Υἱοῦ εὐρήσομεν ὄντα ἐν τῷ Πνεύματι. » Ἀλλὰ καὶ ὁ λέγει ὁ θεὸς Γρηγόριος: ὁ Νύσσης (5), « Τὸ μὲν γὰρ προσειχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, τὸ δὲ διὰ τοῦ προσειχῶς ἐκ τοῦ πρώτου, οὐ συμφωνεῖ τῷ εἰρημένῳ παρὰ τοῦ αἰδεσίμου Ἐφέσου, τῷ οὐκ ἄλλη τις ἰδιότης τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Υἱὸν, ἢ τὸ μετ' αὐτοῦ γνωρίζεσθαι. »

proprietas est Spiritus sancti ad Filium, nisi quod

ΕΦΕΣΟΥ.

Εἰ τοίνυν τὸ ἴδιον ἀκριβῶς ἀντιστρέφειν ἀνάγκη πρὸς τὸ οὐ ἔστιν ἴδιον, οὐκ ἄρα σχεῖν ἑτέραν πρὸς τὸν Υἱὸν ἔχει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἢ τὸ μετ' αὐτοῦ γνωρίζεσθαι, καθάπερ πρὸς τὸν Πατέρα τὸ ἐξ αὐτοῦ ὄφρα ναίει. Οὐκ ἄρα ἐκ τοῦ Υἱοῦ ὄφρα στηκεν, οὐδὲ τὸ εἶναι ἔχει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἐπὶ τὴν ἐκώλυε δι' Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι λέγειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡσπερ δι' Υἱοῦ τὰ πάντα γεγενῆσθαι λέγεται; Ἀλλ' ἐκεῖνο μὲν λέγεται τῆς διὰ κείμενης ἀντὶ τῆς ἐκ, τοῦτο δὲ οὐδαμῶς. Οὐδ' ἂν εὖροι τις οὐδαμῶς κείμενον οὕτω χωρὶς τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ λέγεται: τοῦτο δὲ τὴν αἰτίαν οὐκ ἐξ ἀνάγκης τῷ Υἱῷ δίδωσι: διὰ τοῦτο καὶ τὸ ἐξ Υἱοῦ παντελῶς οὐκ εὐρηται καὶ καθαρῶς ἀπηγόρευται.

ΑΠΟΛΟΓΙΑ.

Εἰ τοίνυν τὸ ἴδιον κατὰ τὴν ἀληθείαν λόγον, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ τίμιος ἐκτίθησιν, ἀναγκαῖον ἔστιν ἀντιστρέφειν πρὸς τὸ οὐ ἔστιν ἴδιον, ἔστι δὲ τὸ

(3) Apud Beccum l. c., p. 555, ut ex cap. 18.

(4) Sic recte Marc.; Monac. f. 129 b, ἔνωσιν.

(5) Marc., f. 219 a, Νυσσαίων.

Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἴδιον τοῦ Υἱοῦ, καθὼς παρὰ τῶν Ἀ τῆς Ἐκκλησίας διδασκάλων θεολογεῖται, ἀνάγκη καὶ ἀντιστρέφειν. Ἄλλὰ δεῖ πρώτων ἐκθεῖναι τὸ ποσαχῶς λέγεται τὸ ἴδιον μετὰ καὶ μικρᾶς διασαφήσεως, εἴτ' εὐθύς ἀψασθαι τοῦ προκειμένου. Τὸ ἴδιον ἢ μόνω μὲν ὑπάρχει τῷ εἶδει, οὐ παντὶ δὲ, ὡς τὸ γεωμετρεῖν ἀνθρώπων, ἢ παντὶ μὲν τῷ εἶδει ὑπάρχει, οὐ μόνω δὲ, ὡς τὸ εἰπεῖν παντὶ ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ ἑτέροις εἶδεσιν, ἢ ὅπερ παντὶ μὲν καὶ μόνω, οὐκ ἀεὶ δὲ, ὡς τὸ ἐν γῆρα παλαιῦσθαι, ἢ μόνω καὶ (1) παντὶ καὶ ἀεὶ, ὡς τὸ γελαστικὴν, κατὰ τὸ πεφυκέναι (2). τοῦτο δὲ πάλιν τετραχῶς· ἀπὸ τῆς διοργανώσεως, ὡς τὸ πλατυῶνυχον, ἀπὸ τῆς ἐνεργείας, ἢ ἐπὶ τὰ ἄνω τοῦ πυρὸς πρόδος, ἀπὸ τῆς δυνάμεως, ὡς κατὰ τὴν θερμαντικὴν δυνάμιν ὑπερβάλλει τὰ ἄλλα τὸ πῦρ, ἀπὸ τῆς ποιότητος, ὡς τὸ γελαστικὸν ἐν ἀνθρώπων. Ἄλλα ταῦτα μὲν εἰρηται εἰς (3) εἰδησιν τοῦ ποσαχῶς λέγεται τὸ ἴδιον. Ἔστι δὲ ἀληθῶς ἴδιον τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, ὡς οἱ διδύσκαλοι θεολογοῦσι. Φησὶ γάρ ὁ Κύριλλος· « Εἰ τις τὸν ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν δεδοξάσθαι παρὰ τοῦ Πνεύματος ὡς ἄλλετρία δυνάμει τῆ δὲ αὐτοῦ χρώμενον καὶ παρ' αὐτοῦ λαβόντα τὸ ἐνεργεῖν δύνασθαι κατὰ πνευμάτων ἀκαθάρτων καὶ τὸ πληροῦν τὰς θεοσημείας, καὶ οὐχὶ δὴ μᾶλλον ἴδιον αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα φησὶ, δι' οὗ καὶ ἐνήργησε τὰς θεοσημείας, ἀνάθεμα ἔστω (4). » Καὶ ἐν τῇ ἐπιλύσει τοῦ κεφαλαίου τούτου κατὰ τὴν τῶν Ἐφεσίων ἀξίωσιν φησὶ· « Ἰδιον ἔχων τὸ ἐξ αὐτοῦ καὶ οὐκ ἐκ τῶν ἐμπεφυκέντων αὐτῷ Πνεῦμα ἅγιον (5). » Καὶ ἡ ἅγια πρῶτη (6) σύνοδος διὰ Λεοντίου φησὶν· « Εὐρήται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορευόμενον μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἴδιον δὲ τοῦ Υἱοῦ καὶ ἐξ αὐτοῦ ἀναβλύζον (7). » Καὶ Κύριλλος ἐν τῇ πρὸς Νεστόριον τὸ ἐξ αὐτοῦ καὶ ἴδιον αὐτοῦ τίθησιν (8). Ἀπεδείχθη οὖν μάλα περιφανῶς, ὡς ἐξ αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ καὶ ἴδιον αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἔστι (9), καὶ σχέσιν πρὸς τὸν Υἱὸν ἔχει, καὶ Πνεῦμα αὐτοῦ ἔστι, καθὼς καὶ ὁ ἐκ Δαμασκου θεὸς Ἰωάννης ἐν τῇ ἐβδόμῃ τῶν θεολογικῶν φησὶ· « Δεῖ καὶ τὸν Λόγον Πνεῦμα ἔχειν (10). » Διὸ καὶ πρὸς τὸν οὗ ἔστι Πνεῦμα ὡς εἰς πνέοντα ἢ προβολία ἀναφέρεται (11), καὶ πνέων ἔχει αὐτὸ ὁ Υἱός· ὡς καὶ Ἀθανάσιος· ὁ μέγας φάσκει· « Τοῦτο τὸ χρίσμα πνοῆς ἔστι τοῦ Υἱοῦ (12), καὶ ὁ θεὸς Ἐπιφάνιος· « Τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ πνέει (13). » Οὐκ ἄρα τὸ μετ' αὐτοῦ γνωρίζεσθαι ἔχει πρὸς τὸν Υἱὸν τὸ Πνεῦμα τὸ λέγεσθαι ἴδιον, ὡς αὐτὸς βούλεται ὁ (14) αἰδέσιμος Ἐφέσιον,

(1) Καὶ ponit Marc., omitt. Monac.

(2) Πιφυκέναι Monac.

(3) Εἰς omitt. Monac.

(4) Anath. 9 jam supra ad cap. 5 productus.

(5) Cap. 5 pariter prolatus textus.

(6) Monac. α' (η' in marg).

(7) Isdem verbis noster Gregorius utitur ad imp. Trapez., n. 20 (Gr. orth., t. I, p. 464, 465), sicut et Becc. De un. Eccl., n. 16 (ib. p. 106).

(a) Acta hæc apocrypha esse nemini hodie dubium est. Citantur tamen a Nicephoro quoque Blemmida, orat. 1, n. 19 (Gr. orth., t. I, p. 25) tanquam a Leon-

est autem Spiritus sanctus proprius Filii, quemalmodum ab Ecclesie doctoribus traditur, necesse est et convertibilis sit. Verum oportet primum explanare, quotupliciter dicatur proprium cum parva quoque explicatione, deinde statim presentem materiam attingere. Proprium vel soli inest speciei, non vero omni, ut geometria homini, vel omni quidem speciei adest, non vero soli, velut bipedem esse homini, sed et aliis speciebus; vel quod omni et soli speciei inest, non vero semper, ut canescere in senectute, vel soli et omni et semper, veluti risibilem esse secundum naturam; hoc autem rursum quadrupliciter ab organisatione velut latis unguibus esse, ab operatione velut progressio ignis ad superna, a virtute, velut: secundum virtutem calefaciendi ignis cæteris rebus præstat, vel a qualitate, ut risibile in homine. Sed ista dicta sunt, ut sciatur, quomultiplici modo dicatur proprium. Est autem vere proprius Filii Spiritus sanctus, ut doctores docent ac prædicant. At namque Cyrillus: « Si quis unum Dominum Jesum Christum glorificatum esse dicit a Spiritu, quasi aliena usum ea virtute, quæ per ipsum est, et accepisse ab ipso facultatem operandi contra immundos spiritus et adimplendi divina signa, et non potius proprium ipsius Spiritum dicit, per quem et divina signa operatus est, anathema sit. » Et in resolutione et explanatione hujus capituli facta secundum Ephesiorum rogationem, dicit. Proprium habens Spiritum sanctum, qui ex ipso est et essentialiter ipsi inest. Atque sancta prima synodus per Leontium (a) « Invenitur, inquit, Spiritus sanctus procedere quidem ex Patre, proprius vero esse Filii et ex eo emanans. » Rursum Cyrillus in epistola ad Nestorium Spiritum qui ex ipso et ipsius proprius est ponit. Demonstratum ergo est valde perspicue, ex ipso Filio et proprio Filii esse Spiritum sanctum, eundem habitudinem ad Filium habere et ipsius Spiritum esse, sicut et divus Joannes Damascenus capitulum theologorum sequenti ait: « Oportet ut Verbum Spiritum habeat. » Idcirco et ad eum, cujus Spiritus est, ut ad spirantem vel productorem refertur, et spirans eundem habeat Filium; sicut et Athanasius magnus ait: « Unctio hæc spiramen Filii est; » ac divus Epiphanius: « Spiritus ex Patre et ex Filio spirat. » Non ergo quod cum ipso cognoscitur, ratio est cur Filii proprius dicatur Spiritus,

(8) Idem locus citatur a nostro loco superiori nota citato.

(9) Ἐστὶ δεest in Monac., habet Marcianus.

(10) Damasc. F. O. I. c. 7.

(11) Codd. ἀναφέρεται.

(12) Ep. ad Serap. epigr. 9 (Gr. orth. t. II, p. 608).

(13) In Ancorato epigr. 1 (ibid. p. 532).

(14) δὲ add. Monac., quod in Marc. recte deest.

tio Cæsareæ episcopo nomine Nicæni concilii conscripserat, eoque pariter titulo a Becco epigr. 1 (Gr. orth., t. II p. 525).

ut ipse venerandus Ephesi antistes vult, sed quod A refertur ad Filium ut ad spirantem, cum spiramen ipse sit secundum magnum Athanasium. Quod vero spectat ad illud (Marc): « Quid prohibuit quominus per Filium procedere, » et cætera, et hoc valde bene venerabilis iste adjunxit. Etenim novit et ipse, præpositionem *per* poni loco præpositionis *ex*; atque nos ad hoc etiam ex sanctis testimonia proferemus opportuna et idonea, quæ a doctoribus et a divina pagina præpositionem *per* vice præpositionis *ex* usurpâri probant. Nam sanctus Athanasius adversus dicentes, differre inter se *ex quo* et *per quod*, multa inducit ex evangelicis, apostolicis ac propheticis libris, testimonia, ostendens, idem esse *ex quo* et *per quod*. Basilius vero in compendiosa ad Amphitochium oratione hoc pacto rem explanat et ait: « Neque enim solum in theologia harum vocum usus variat, verum etiam ea quæ ab his significantur, sæpe numero invertuntur, quoties altera alterius recipit significationem, veluti *Possedi hominem per Deum*, idem dicendo ad si diceretur *ex Deo*. » Atque ex quibus divus Athanasius, ex isdem sine discrimine testimonia protulit divinæ Scripturæ declarantia præpositionem *per* sumi pro *ex* magis necessario; consequenter vero etiam sacer Cyrillus, in epistola ad Nestorium, cuius initium *Nugantur, sicut comperio*, dicit necessarium esse confiteri Filium etiam secundum carnem natum esse *per mulierem*; et post pauca, *Factus est, inquit, secundum nos ex muliere*. Et sæpe in hac epistola alternantes et commutatas præpositiones quis reperiet, sanctumque hunc modo præpositione *per* modo *ex* inquam æquivalentibus usentem. Inclytus autem Maximus in dialogis cum Anomæo: « Puris omnia pura; apud nos secundum Scripturæ mentem *Per quem* idem est ac si diceret *Ex quo*; certe dicit Paulus; *Fidelis Deus, per quem vocati estis in ministerium*. » Ac divus Chrysostomus, homilia quinquagesima prima in Evangelium secundum Mattheum: « Sciet enim illud *per hoc* usurpare Scriptura vice dictionis *ex hoc*, ut cum dicit: *Possedi hominem per Deum* non secundam, sed primam causam exprimens. Et rursum: *Nomis per Deum horum manifestatio est?* et quæ sequuntur. Manifestum est itaque, præpositionem *per* idem valere ac præpositionem *ex*, ut et ipse hic venerabilis vir posuit et nos adhuc magis per sanctos ipsi concordavimus, cum multi sint et magni, qui perspicue tradunt præpositionem *per* causam significare et æquipollentem præpositioni *ex*. Neque quis regerere potest, *per* non significare causam, nisi et sanctum Joannem

ἀλλὰ τὸ ἀναφέρεισθαι εἰς αὐτὸν ὡς πνεύοντα πνοῆ δι αὐτοῦ κατὰ τὸν μέγαν Ἀθανάσιον. Τὸ δὲ εἰ ἐκώλυε δι' Υἱοῦ ἐκπορευέσθαι, καὶ τὰ ἐξῆς; καὶ τοῦτο μάλα καλῶς ὁ τίμιος οὗτος συνέταξε. Καὶ γὰρ οἶδε καὶ αὐτὸς, ὡς ἡ διὰ ἀντὶ τῆς ἐκ τίθεται, καὶ ἡμεῖς πρὸς τοῦτο καὶ ἐκ τῶν ἁγίων μαρτυρίας προθήσομεν ἀρμολίως ἐχούσα;. ὡς ἡ διὰ ἀντὶ τῆς ἐκ τίθεται παρὰ τῶν διδασκάλων καὶ τῆς θείας Γραφῆς. Ὁ γὰρ ἅγιος Ἀθανάσιος πρὸς τοὺς λέγοντας τὸ ἐξ οὗ καὶ δι' οὗ διαφέρει πολλὰς ἐκ τῶν εὐαγγελικῶν καὶ ἀποστολικῶν καὶ προφητικῶν βιβλίων μαρτυρίας εἰσάγει, δεκνὺς ὡς ταυτὸν ἔστι τῷ ἐξ οὗ τὸ δι' οὗ καὶ Βασίλειος ἐν τῷ εἰς τὸν Ἀμφιλόχιον κεφαλαιώδει λόγῳ οὕτω διασαφεί καὶ φησιν· « Ἦδη δὲ καὶ πρὸς τὰ ὅπ' ἀλλήλων σημαίνοντα πολλάκις ἀντιμεθίσταται ἡ διὰ καὶ ἡ ἐκ, ὅταν ἡ ἑτέρα τῆς ἑτέρας σημασίαν ἀντιλαμβάνη, οἷον· ἐκτεσθῆναι ἀνθρώπων διὰ τοῦ Θεοῦ, ἴσον λέγων τῷ (1) ἐκ τοῦ Θεοῦ (2). » Καὶ ἐξ ὧν ὁ θεὸς Ἀθανάσιος ἀπαρλλάκτως μαρτυρίας προῦφερον ἐκ τῆς θείας Γραφῆς δηλοῦσας, ὡς ἡ διὰ ἀντὶ τῆς ἐκ ἐκλαμβάνεται, μᾶλλον ἀναγκαίως· ἀκολούθως δὲ καὶ Κύριλλος ὁ (3) ἱερός ἐν τῇ πρὸς Νεστόριον, ἧς ἡ ἀρχὴ· Καταφλυαροῦσιν, ὡς μαρθάνω φησιν ἀναγκαῖον ὁμολογεῖν, ὅτι καὶ γεννήθη κατὰ σάρκα διὰ γυναικός· καὶ μετ' ὀλίγα· γεννήθη κατὰ τὴν ἐκ γυναικός (4). Καὶ πολλάκις ἐν ταύτῃ τῇ ἐπιστολῇ ὑπαλλαιτομένους τὰς προθέσεις εὐρήσει τις, ὅτι μὲν τῇ διὰ, ὅτι δὲ τῇ ἐκ ὡς ἰσοδυναμοῦσαι· χρώμενον τὸν ἅγιον. Ὁ δὲ κλεινὸς Μάξιμος ἐν τοῖς πρὸς Ἀνόμοιον (5) διαλόγοις φησὶ· « Τοῖς καθάροις πάντα καθάρᾳ· παρ' ἡμῖν κατὰ τὸν σκοπὸν τῆς Γραφῆς τὸ δι' οὗ ταυτὸν ἔστι τῷ ἐξ οὗ· ἀμέλαι λέγει Παῦλος· πιστός ὁ θεός, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς διακονίαν (6). » Καὶ ὁ θεὸς Χρυσόστομος ἐν τῇ τοῦ κατὰ Ματθαῖον (εὐαγγελοῦ) να' ὁμιλίᾳ· « Οἶδε γὰρ τὸ δι' οὗ τὸ ὅφ' οὗ λέγειν ἡ Γραφή, ὡς ὅταν λέγῃ· ἐκτεσθῆναι ἀνθρώπων διὰ τοῦ Θεοῦ οὐ τὸ δεύτερον αἰτίον, ἀλλὰ τὸ πρῶτον τιθέτω· καὶ πάλιν· Ὁὐχὶ διὰ (7) τοῦ Θεοῦ ἡ διασάφησις αὐτῶν ἔστι (8), καὶ τὰ ἐξῆς. Ἀἴτιον οὖν, ὡς ἡ διὰ πρόθεσις ταυτὸν δύναται τῇ ἐκ, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ τίμιος τάθεικε, καὶ ἡμεῖς δὲ μᾶλλον διὰ τῶν ἁγίων ἀετῶν συνεφωνήσαμεν, πολλῶν ὄντων καὶ μεγάλων, οἳ καὶ περιφανῶς τὴν διὰ αἰτίαν σημαίνειν φασὶ καὶ ἰσοδυναμοῦσαν τῇ ἐκ. Καὶ οὐ δύναται τις ἀντειπεῖν (9), ὡς οὐκ αἰτίαν ἡ διὰ σημαίνει, εἰ μὴ καὶ τὸν ἅγιον Ἰωάννην τὸν Χρυσόστομον ἀμαθῆ ἐθέλομεν δεῖξειν ῥητῶς ταῦτο λέγοντα. Εἰ οὖν ἡ διὰ ἰσοδυναμεῖ τῇ ἐκ, κλέγετο δὲ παρὰ τῶν διδασκάλων κεχωρισμένως τοῦ Πατρικοῦ ὀνόματος ἡ τῆς Πατρικῆς ὑποστάσεως ἐκπορευόμενον τὸ

(1) Mon., f. 151 a, τῶν.

(2) Contextium accuratius dat Beccus, orat 1 de Un., n. 20 et epigr. 1. (Gr. orth., I, p. 114; II, p. 559).

(3) ὁ οὐκ ἐπιφέρει. Marc., f. 220 b.

(4) Postrema verba ex Marc. cod. dedimus. Textus Cyrilli enucleatus occurrit in Becci epigr. 1.

(5) Marc. ἀνόμιον.

(6) Eadem Maximi verba dat Greg. ad imp. Trapez., n. 5 (Gr. orth., I, p. 427).

(7) Cod. Mon. ἐκ, alias διὰ.

(8) Idem textus apud Gregor. ad imp. Trapezunt., I, c.

(9) Codd. 2; ἀντιπεῖν.

ἀγρον Πνεῦμα (1) δι' Υἱοῦ, ὡς αὐτὸς λέγει, οἱ κατὰ τὴν Ἄειτον καὶ Ἐνώμιον πολλῆν ἂν πάροδον εἶχον ἐπεὶ καὶ τούτο ἦν τὸ βουλόμενον αὐτοῖς δεῖξαι, ὡς ἐκ μόνου τοῦ Υἱοῦ ἐστὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἀγρον, καὶ Υἱὸν τοῦ Υἱοῦ ἄγον, ὡς Ἀθανάσιος; μαρτυρεῖ, καὶ πάλιν τὸν Πατέρα καὶ ἄγονον τὸ Πνεῦμα (2) ὡσπερ καὶ ὁ μέγας Βασιλεὺς ἀπολογούμενος καθὰ καὶ Ἀθανάσιος: «Θεὸς διὰ τὸ μὴ εἶναι ἐκ Θεοῦ δι' Υἱοῦ, ἀλλ' ἵνα ἡ Τριάς μὴ νέμωσθῃ πλήθος ἀπειρον, οὐσίας ἐξ οὐτιῶν, ὡς καὶ ἐν ἀνθρώποις, εἶχον ὁμοιωθεῖσα (3), ἔφησαν. Εἰ οὖν ἀπλῶς καὶ ἀπολυκρινῶς χρωρὶ; τοῦ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπαρεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἀγρον παρὰ τῶν διδασκάλων ἐλέγετο, ἐκ μόνου ἂν τοῦ Υἱοῦ ἐπιστατέτο παρὰ τῶν κακοδόξων καὶ ὁμοφρόνων Ἐνωμιῶν τῶ λέγοντι ἐκ μόνου τοῦ Υἱοῦ καὶ τὴν αἰτίαν τῶ μωσιγενεῖ μόνῳ τιθεῖν. Διὸ καὶ δεῖ συνημμένως ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ ὡς Ἄγροι κηρύττουσι τε καὶ λέγουσι, καὶ ἐξ ἀμφοῖν ὁδοιωδῶς. Εἰ οὖν οὕτω κηρύττοντες καὶ τὴν διὰ οὕτως ἐπιστάμενοι λέγουσιν ὡσπερ τὴν ἐκ, πῶς κεχωρισμένως ἐτίθεσαν, ὡς αὐτὸς βούλεται ὁ αἰδέσιμος ἀνὴρ, καὶ πλέον τῶν σοφιστῶν ἢ ἀσφῶν ἀξίων τοῖς θεολόγοις ποιεῖν; Ἀλλὰ τίς ἂν τοῦτο φαίη εὐσεβῆς ἀνὴρ ἐπὶ τῶν ματαρίων καὶ ἀγίων ἐκείνων ἀνθρώπων, οἵτινες πολλοὶς νόμοις καὶ ἔρωσι τὰ θεῖα διατρέψωσαν καὶ διευκρίνησαν (4) ὡς ἱεροκλήρικες; ut ipse hic venerandus vir confesidit, qui et majora quam sophistas vel insipientes attentare theologos stantit? Veram quis unquam hoc diceret religiosus homo de beatis illis sanctisque viris, qui laboribus multis atque sudoribus divina dogmata exposuerunt et diducarunt ceu sacri praecones.

ΕΠΕΡΩΤ.

Τίς δὲ τῶν Ἀνατιῶν Πατέρων καὶ (5) διδασκάλων φωνάζει, αἱ τὴν αἰτίαν τοῦ Πνεύματος τῶ Υἱοῦ διδόντες, οὐτε γυναικῶν (καὶ γὰρ οὐδὲ (6) μετεβλήθησάν σου πρὸς τὴν ἡμετέραν γλῶσσαν οὐδ' ὑπὲρ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων ἰδοικόμεθησαν) οὔτε παραδέχονται, ταγματίζονται, ἢ διεκδικεῖσθαι εἰσὶ καὶ περιγράφονται.

ΑΠΟΛΟΓΙΑ.

Εἰ οὖν οὐκ ἰδοικόμεθησαν αἱ τῶν Ἀνατιῶν (7) ἀγίων Πατέρων φωναὶ, οὐκ εἶδει αὐτοὺς ἄγλους ἀποκαλεῖν οὐ τὰς προκομιζόμενας αὐτῶν μαρτυρίας ἐπὶ βεβαιώσει τῶν ὁρθῶν δογμάτων προσδέχεσθαι παρὰ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων, ἀλλ' ἀποστρέφεσθαι ταύτας καὶ ἀποστραχίζειν, διὰ τὸ ἀδοικόμεσθαι εἶναι, ὡς αὐτὸς νομοθετῶν φάσκει. Τοῦτο δὲ οὐδ' ἐν μίᾳ τῶν συνόδων γέγονε. Προσκομισθησαν γὰρ

(1) Marc. τὸ Πν. τὸ ἀγρον.

(2) Athanas. ad Serap., apud Bescum epigr. 13. (Gr. orth., II, p. 639).

(3) Basil. apud B. cc. de proc. Sp. sancti c. 1, n. 11, epigr. 1 (ib. I, 243, II, 533).

(4) Neutrūm Marci assertum verum prorsus est. Saeculo xv, praeter Gregorii M. scripta jam pridem in Graecam linguam translata, Graece quoque existabant Augustini libri De Trinitate, Anselmi De process. Spirit. sancti opusculum, aliaque opera Demetrii Cytonii versa. Sunt quidem haec

Chrysostomum imperitum declarare velimus, qui ita diserte dicit. Si igitur praepositio per aequae valet ac ex, a deo verbis vero seorsim a nomine Patris vel a paterna hypostasi Spiritus sanctus per Filium procedens diceretur, ut ipse dicit, Aetli et Eunomii assuetis facilem transitum haberent; quomodoquidem et hoc ipsis propositum erat, ut ostenderent, ex solo Filio Spiritum sanctum esse, eundemque Filii Filium dicebant, ut Athanasius testatur, et Patrem avum atque Spiritum nepotem; quemadmodum et magnus Basilius defensionem instituit, sicut et Athanasius, dixit: «Non quia non est ex Deo per Filium, sed ne Trinitas infirma putetur multitudo, illis ex illis, ut in hominibus accidit, habere in suspicionem ventens.»

Si itaque simpliciter et absolute absque illis verbis ex Patre per Filium Spiritus sanctus procedere apud doctores diceretur, ex solo esse crederetur Filio apud multos sentientes eademque statuentes cum Eunomio, qui dictionem Ex solo Filio usurpabat et (Spiritus sancti) causam soli unigenito tribuebat. Propterea etiam semper conjunctum ex Patre Filioque et ex Patre per Filium sancti praedicant ac docent atque ex utroque essentialiter. Si itaque ita praedicantes atque praepositionem per tali pacto intelligentes dicunt, sicut praepositionem ex: quomodo seorsim et separatim per posuerunt,

EPHES. (VIII).

Dicta vero Occidentalium Patrum atque doctorum, quae causam Spiritus sancti Filio tribuunt, neque cognosco (neque enim translata unquam sunt in nostram linguam, neque ab oecumenicis synodis probata fuerunt (a), neque recepto, conficiens, ea corrupta esse atque supposita.

ΑΠΟΛΟΓΙΑ.

Si igitur non probatae sunt Occidentalium sanctorum Patrum voces, non oportebat eos sanctos appellare, neque testimonia ex his prolata ad recta dogmata consultantia recipi ab oecumenicis synodis, verum ea rejicere ac procul amandare; propterea quod probata haud fuerunt, quemadmodum iste novus legislator decernit. Hoc autem in nulla synodorum factum est. Producta enim in iis sunt

(1) Mon., f. 151 b; διεκρίθησαν.

(2) Mon., 256 f. 124 b; ομντ. κατ. κατ.

(3) Mon. 256, ού.

(4) Mon., f. 151 b; Marc., f. 271 a, hoc tantum loco sic habent.

ex plurimis perpaucis, attamen id non omnino est negligendum. Oecumenica vero concilia Latinorum Patrum auctoritatem agnovisse certum est, inter quae quintum Hilarium, Ambrosium, Augustinum et Leonem eodem quo Graecos Patres ordine recensuit.

testimonia Ambrosii, Hilarii, Leonis et Augustini, A et nemo in tantam audaciam prorupit, ut ejusmodi quid eructaret. Quid vero videtur ipsi sancti Maximi epistola dicens, Occidentales Patres dicere etiam ex Filio procedere Spiritum sanctum, quam ipse paulo ante protulit (a), ut declararet eos se non Filium causam facientes ostendisse. Quid vero? Nonne amplectitur Photium patriarcham qui id confitetur? Causam vero Latinos negare dicit divus Maximus; potius divus Basilius jam antea hanc negat, ut in superioribus demonstratum est. Namque quæcumque Filius habet, hæc non ex se ipso habet, neque esse, sed ex Patre tum esse tum omnia possidere habet, ut ipse, qui est ipsa veritas, ait: *Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt.* Propterea dixi, quia de meo accipiet et annuntiabit vobis. Quod explanans divus Chrysostomus dicit: « De mea scientia accipiet, de iis quæ ego scio. » Patet igitur, ex Filio accipere Spiritum sanctum. Non est ergo alia res Filii scientia et alius Filius, ut divus Cyrillus in Thesauris tradit: Simplex et compositionis expertus Deus apud omnes glorificabitur. » Proinde absurdum est de ipso dicere, cum talem habere scientiam, qualem habemus nos. Si enim ipse quidem aliud quidquam est, alia vero præter ipsum scientia, quæ in eo est, compositus erit et non simplex. Quoniam vero simplex est ex confesso, non aliud quidquam præter ipsum existit scientia, quæ est in ipso. Nos vero non ita. Sumus enim aliquid secundum essentiam, in essentia vero positam habemus scientiam (b). Et divus Athanasius, oratione tertia contra Arianos: « Nam et ipse, inquit, uti dictum est, Spiritum dat et quæcumque habet Spiritus, ea a Verbo habet. » Non aliter ergo habet hæc ex Filio et aliter ex Patre; uti enim sæpius dictum est, omnia ex Patre habet, quod patet ex iis quæ pluries dicta sunt. Patet quoque ex divi Basilius verbis in epistola ad Amphiloichium, ita dicentes: « Sextum illum apud Matthæum, Pater solus novit diem finis, et apud Marcum, quoniam videtur perspicue etiam Filium dividere ab hac scientia, ita intelligimus: Nemo novit, neque angeli Dei, sed neque Filius cognovisset, nisi nosset Pater, hoc est: causa quod Filius scit, a Patre est, et minime violenta et contorta est hæc expositio ei, qui recta et aqua mente audit. Et post ali-

'Αμβροσίου καὶ Ἡλαρίου καὶ Λέοντος καὶ Ἀύγουστίνου, καὶ οὐδαὶ εἰς τοῦτο τολμήσας ἦλθεν, ὡς τοιούτων τι ἐρεῖξασθαι. Τί δὲ δοκᾷ αὐτῷ ἢ τοῦ ἁγίου Μάξιμου ἐπιστολῇ λέγουσα, τῶς Ἀπτοκούς Πατέρας λέγειν καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἢν μικρὸν πρόσθεν προῦθρκεν ἐν ἐμφανίῃ, ὡς οὐκ αἰτίαν τὸν Υἱὸν ποιοῦντας σφᾶς αὐτοὺς ἀπέδειξαν; Τί δ' οὐ στέργει Φώτιον τὸν πατριάρχην τοῦτο ὁμολογῶντα; Τὴν δ' αἰτίαν ὁ θεὸς Μάξιμος ἀρνεῖσθαι φησι τοῦς Λατίνους· μᾶλλον ὁ θεὸς Βασίλειος πρότερον ταύτην ἀρνεῖσθαι, ὡς προσηποδῶνται. Καὶ γὰρ ὅσα ὁ Υἱὸς ἔχει, οὐκ ἐξ ἑαυτοῦ ταῦτ' ἔχει, οὐδὲ τὸ εἶναι, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τὸ εἶναι καὶ τὸ πάντα ἔχειν, ὡς αὐτῆς αὐτοαλήθεια ὡν ἐφη, Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, ἐμὰ ὅστι· διὰ τοῦτο εἶπον, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. Ὑπερ ὁ θεὸς Χρυσόστομος; (1) ἐξηγουόμενος ἐφη: Ἐκ τῆς ἐμῆς γνώσεως, ἐξ ὧν ἐγὼ αὐτὸς οἶδα. » Δῆλον οὖν, ὅτι ἐκ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Οὐκ ἐστὶ τοῖνον ἢ γνώσεις τοῦ Υἱοῦ ἄλλη καὶ ἄλλος ὁ Υἱὸς, ὡς ὁ θεὸς Κύριλλος ἐν τοῖς Θησαυροῖς φησιν: Ἐκ τῆς ἀπλοῦς καὶ ἀσύνθετος ὡν ὁ θεὸς πρὸς (2) ἀπάντων ὁμολογηθήσεται. » Οὐκοῦν ἀποπον τὸ λέγειν περὶ αὐτοῦ, τοιαύτην ἔχειν αὐτὸν τὴν γνώσιν, ὅποσαν ἂν καὶ ἡμεῖς. Εἰ γὰρ αὐτὸς μὲν ἑτερόν τι ἐστίν, ἑτέρα δὲ τις παρ' αὐτὸν ἢ ἐν αὐτῷ γνώσις, σύνθετός ἐστι καὶ οὐκ ἀπλοῦς· ἐπεὶ δὲ ἀπλοῦς ὁμολογούμενος οὐκ ἑτερόν τι παρ' αὐτὸν ἢ ἐν αὐτῷ γνώσις. Ἡμεῖς δὲ οὐκ οὕτω, ἐγμὲν γὰρ τι κατ' οὐσίαν, ἐν δὲ τῇ οὐσίᾳ κειμένην ἔχομεν τὴν γνώσιν. Καὶ ὁ θεὸς Ἀθανάσιος ἐν τῷ κατὰ Ἀρειανῶν τρίτῳ φησιν: Καὶ αὐτὸς γὰρ, ὡς περ εἴρηται, τὸ Πνεῦμα δίδωσι, καὶ ὅσα ἔχει τὸ Πνεῦμα, ταῦτα παρὰ τοῦ Λόγου ἔχει (3). » Οὐκ ἄλλως οὖν ἔχει ταῦτα ἐκ τοῦ Υἱοῦ καὶ ἄλλως ἐκ τοῦ Πατρὸς· ὡς γὰρ πολλάκις εἴρηται, πάντα ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχει καὶ δῆλον ἐκ τῶν πολλάκις εἰρημένων, ἀλλὰ δὴ καὶ ἐκ τῶν τοῦ θεοῦ Βασιλείου ἐν τῇ πρὸς Ἀμφιλόχιον οὕτω φάσκοντος: Τὸ παρὰ τῷ Ματθαίῳ κείμενον· Ὁ Πατὴρ μόνος οἶδε τὴν ἡμέραν τοῦ τέλους (4)· τοῦ δὲ Μάρκου... (5), ἐπειδὴ φανερώς δοκᾷ καὶ τὸν Υἱὸν ἀπομαρτίζειν τῆς γνώσεως, ὅτω νοοῦμεν, ἐτι οὐδαὶς οἶδαν, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' οὐδ' ἂν ὁ Υἱὸς ἔγνω, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ, τοῦτέστιν ἢ αἰτία τοῦ εἰδέναι τὸν Υἱὸν παρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ ἀβίατός ἐστι τῷ εὐγνωμόνως ἀκούοντι ἢ ἐξηγηταί; αὐτῇ (6). » Καὶ μετὰ τινα: Οὐδαὶς οἶδαν, οὐδὲ οἱ

(1) Chrys. hom. 78 in Joan.

(2) Πρὸς, habet Mon., deest in Marc.

(3) Ibidem Athanasii verbis (ad. orat. 4) utitur Gregorius noster ad Imp. Trapez., c. 4, et Niceph. Blennida, orat. 2, c. 6 (Gr. orth., t. I, 424, 44, 45).

(a) Vide supra cap. 4.

(b) Recte Natalis Alexander, Hist. eccl., sæc. ix et x, dissert. 18, prop. 1; « Spiritus sanctus accipit a Filio non aliquid creatum, ut nos accipimus, sed divinum esse, cum nihil aliud possit accipere a Filio in Trinitate SS.; nam omne quod accepit et accipit et accipiet, in æternaliter habet. Et quod Filius a Patre audit, idem est quod scien-

(4) Matth., xxiv, 36.

(5) Deest aliquid, fortasse Marc. xiii, 32.

(6) Breviter Basilius textum adumbrat Beccus de process. Spirit. sanct. cap. 12 n. 18 (Gr. orth. t. I, p. 355.)

tia; scientia vero in divinis idem est quod esse: et audire a Patre, juxta expositionem Græcorum ac Latinorum Patrum, est accipere essentiam et scientiam a Patre: atque ita Spiritus audiens accipit a Filio, et auditio scientia est, et esse et divina essentia, quæ omnia Spiritus a Filio accipit. » Uberius idem argumentum illustrat Petavius, de Trinitate, l. vii, c. 5, n. 1 seq.

ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' οὐδ' ἂν ὁ Υἱὸς ἔγνω, εἰ μὴ ἂν
ὁ Πατήρ. Ἐκ γὰρ τοῦ Πατρὸς ὑπέβη δεδομένη ἡ
γνώσις· τοῦτο δὲ εὐφημέσασον καὶ θεοπραπὲς ἴσκι
περὶ τοῦ Υἱοῦ λέγειν ὅτι, οὐκ ἔστιν ὁμοφύσιον,
ἐξ αὐτοῦ καὶ τὸ γινώσκω ἔχει. » Καὶ ὁ Νύσσης ἐν
τῷ πρὸς Ἀδιάβιον· « Καὶ πάλιν ἀκούσαντες ὅτι Ὁ
Πατήρ κρίνεται οὐδέποτε (1), ἡγαθήματα μάχεσθαι πρὸς
ἑσπέρην τὴν Γραφήν. Ὁ γὰρ κρίων πᾶσαν τὴν γῆν
διὰ τοῦ Υἱοῦ, ὃ πᾶσαν δίδωκε τὴν κρίσιν, τοῦτο
ποιεῖ, καὶ πᾶν τὸ παρὰ τοῦ Μονογενοῦς γινώμενον
εἰς τὸν Πατέρα τὴν ἀναφορὰν ἔχει. »

ΕΦΕΣΟΥ.

Διὰ τε πολλῶν ἄλλων καὶ διὰ τοῦ χόδς καὶ πρώην
προσνεχθέντος παρ' αὐτῶν βιβλίου τῆς οἰκουμηνικῆς
ἐκδόμης συνόδου τὸν ὄρον ἔχοντος μετὰ καὶ τῆς ἐν
τῷ συμβόλιῳ προσθήκης· ὅπερ ἀναγνωσθὲν ὀπίσθην
αὐτοῖς ἀισχύνην κατέχευε, ἴσασιν οἱ τότε παρόντες.

ΑΠΟΛΟΓΙΑ.

Εἰ γοῦν αὐτὸς τοῦτο οὐ πέπονθεν, ἴδει αὐτοῖς
ἐγκαλεῖν· εἰ δὲ τὸ ἐν Νίκαιᾳ τῆς ἁγίας πρώτης
συνόδου σύμβολον οἰκείαις χερσὶν ἐν βιβλίῳ γράψας
ἄλλως καὶ ἄλλως ἔγραψε καὶ προσθήκην καὶ ὑφαί-
ρασιν (2) ἔχει, πῶς ἐγκαλεῖ περὶ τούτου, καὶ ταῦτα
τῶν Λατίνων ὁμολογούντων ἐς αἰ τὴν ἀνάπτυξιν ἐν
τῷ συμβόλιῳ πεποιθῆναι; Εἰ οὖν οὐχ ὠμολόγουν
τὴν ἀνάπτυξιν πεποιθῆναι ἐν τῷ συμβόλιῳ, καλῶς
ἂν ὡς ψευδομένοις καὶ τὰ θεῖα καπηλεύουσιν ἢ πα-
ραχαράττουσιν ἔχρην ἐγκαλεῖν· εἰ δ' ἔκεινοι αἰ τὴν
προσθήκην ἔλεγον πεποιθῆναι καὶ τὴν φωνὴν ἐκ
τῶν ἁγίων ἔχειν, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ τίμιος ἐξ ἁπαντὸς
ἠμολόγησεν, ὅτι ἡ φωνὴ ἡ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τῶν
ἁγίων ἐστὶ, κατὰ τὰ ὠμολογημένα (3) παρὰ τὴν
φωκίου πατριάρχου καὶ τοῦ ἐν ἁγίους Μαξιμου, ἐπὶ
καινὸν ἡγείται, εἰ κατὰ λήθην τοῦ γραφῆως ἐγένετο
διὰ τὴν συνήθειαν; καὶ ταῦτα αὐτοῦ τοῦτο παθόντος
ἐν τῷ κατὰ Νίκαιαν συμβόλιῳ, ὅπου καὶ Κύριλλος
ὁ θεσπέσιος εἶρηκεν· « Οὐκ ἐπιτρέπομεν ἑαυτοῖς ἢ
ἑτέροις λέξιν ἀμείψαι, ἢ γοῦν μίαν παραβῆναι συλ-
λαβὴν· » οὗτος δὲ καὶ ἡμεῖς καὶ παρέλειψε, ὡς
οἴμαι, κατὰ λήθην· πῶς γὰρ ἂν ἄλλως; Ὅτι δὲ ἐν
τῷ κατὰ Νίκαιαν συμβόλιῳ ὁ ἅγιος λέγει· « Οὐκ
ἐπιτρέπομεν ἑαυτοῖς ἢ ἑτέροις, ἢ φανερόν ἐστιν ἐκ
τῶν τῆς ἁγίας τρίτης καὶ οἰκουμηνικῆς συνόδου
πρακτικῶν· καὶ γὰρ ἐν πολλαῖς συνελεύσεσι τὸ τῆς

(1) Joan. v. 22.

(2) Mon. f. 132 b, πρ. ὑφαίρουσιν.

(a) De his Scripturæ locis varie disputant Patres
tum Latini tum Græci. Ex Latinis consule Hilarium
De Trinit. l. 12, sn., Ambrosium De fide, l. v, c.
8, 16; Augustinum, lib. LXXXIII quæst., 9, 60, De
Genesi contra Manicheos, c. 22; Gregorium M. l. 1.
x, epist. 40; ex Græcis Gregorium Nazianzenum,
orat. 36, p. 558, ed. Bill., et Joan. Damasc. de
fide orthodox., l. III, c. 21. Vide insuper Petavium, De
Trinitate, l. II, c. 3.

(b) Alludit ad sessionem Ferrariæ habitam die
16 Oct. a. 1458, de qua Syropulus in Historia
Patriol. Gr. CLX.

A qua : « Nemo novit, neque angelus Dei : sed neque Fi-
lius cognovisset, nisi novisset Pater. Ex Patre enim
data erat scientia. Hoc vero maxime plura ac Deo
conveniens est de Filio dicere quod ejus est con-
substantialis, ex ipso etiam cognitionem habet (a). »
Ac Nyssenus libello ad Ablabium : « Et rursum,
inquit, audientes, Pater neminem judicat, puta-
mus pugnare cum seipso. Scripturam. Nam qui ju-
dicat universam terram per Filium, cui omnis ju-
diciū dedit, hoc facit, et omne quod ab Unigenito
fit, id ad Patrem relationem habet. »

EPHES. (CAP. IX),

(Id conjicio) tum per multa alia tum per nuper
ab illis prolatum volumen septimæ œcumenicæ
synodi, definitionem continens una cum additamento
in symbolo; quod cum prælegeretur, quanta eos
ignominia asperserit, norunt qui tum præsentés
erant (b).

ΑΠΟΛΟΓΙΑ.

Si quidem ipse hoc non esset passus, potuisset
id Latinis exprobrare; si vero sanctæ primæ sy-
nodi Nicææ congregatæ symbolum propriis manibus
ipse in libro describens aliter et aliter scripsit,
et additionem et detractionem habet, quomodo hæc
de re Latinos vituperat, præsertim cum ii consi-
teantur, se explicationem semper in symbolo fecisse?
Si itaque non faterentur Latini, se explicationem
fecisse in symbolo, recte oportebat eos accusare ut
mentientes atque res divinas falsificantes ac cor-
rumperentes; si vero illi dicebant semper se addi-
tionem adjunctisæ eamque dictionem ex sanctis
habere, ut et ipse honorabilis iste vir omnino con-
stebatur, eam dictionem etiam ex Filio sanctorum
esse, secundum confessionem tum Photii patriarchæ
tum sancti Maximi, quid novum arbitrat, si
secundum scriptoris oblivionem factum est, ut
fieri assolet? præsertim cum ipse hoc passus fue-
rit in Nicæno symbolo, ubi divus Cyrillus dixit :
« Non permittimus nobis vel aliis dictionem mutare
vel etiam unam syllabam præterire. » Iste vero per-
mutavit et prætermisit, ut equidem puto, ex obli-
vione; quomodo enim aliter id fecisset? Quod vero
circa Nicænum symbolum sanctus dicit : « Non per-
mittimus nobis vel aliis », etc., liquidum est ex
Actis sanctæ et œcumenicæ tertie synodi. Namque

(3) Mon. f. 133 a, ὁμολογημένα.

unionis ed. Creyghon. a. 1660, p. 171. Ex œdifice
enim perantiquo septimæ synodi Latini ostendere
moliebantur, jam tum symbolo vocem *Filiusque*
additam fuisse. Quod sane verum non erat et a
Gemistio Plethone explodebatur. Verum Tarasii
epistolam ad Orientales in eadem synodo lectam
dictionem *per Filium* exhibuisse, certum est; et inde
argumentum desumi poterat, quo revera cum
Nicephoro Blemmida, Becco, Mauuele Caleca quam
plurimi scriptores usi sunt.

In multis congressibus Nicænum symbolum, idque A solum legerunt, nulla prorsus Constantinopolitani mentione facta, ut procedente oratione loco convenienti manifestum reddemus.

EPHES. (CAP. X).

Verum neque contraria œcumenicis synodis et communibus earundem dogmatibus, sed neque prorsus non consentientia orientalibus doctoribus scripserunt Patres illi, neque his non cohærentia, sicut per alia multa illorum dicta demonstratur.

APOLOGIA.

Mirabile quid et peregrinum loquitur venerandus Ephesiorum antistes. Ubinam enim prorsus perspicuum reddere potest, œcumenicas synodos ex solo Patre Spiritum sanctum procedere prædicasse, ex quo per contrarietatem et contradictionem sequitur et necessario concluditur, ex Filio eum non procedere? Existimo enim eum, quamvis multum laboret et sexcenties œcumenicarum synodorum exemplaria pervolvat, nullibi prorsus reperturum dictum, ex solo Patre procedere Spiritum sanctum; item id neque in reliquis doctoribus atque theologis reperiet. Quod si Photius patriarcha dixit, sed animadvertito, Photium non esse in sanctorum numero collocatum, licet una simul et eodem tempore vixerint Photius et Ignatius. Sed hic quidem inter sanctos adnumeratur et die vicesimo tertio Octobris in synaxiariis locum habet. Photius vero nullo modo sanctitatis nomen consecutus est, licet operæ pretium fuerit, illius gesta silentio præterire, eo quod in ambone anathemati subijcitur, quæ adversus sanctum Ignatium Photiumque scripta sunt (a). Si vero quis Thessalonicensem objiciat voce ex solo (Patre) utentem, at vero hic quoque in propria confessione, quam Ecclesiæ Christi dedit ostendens, qualem habeat sententiam circa sacrosancta dogmata, istud non adjuvit. Ergo contraria et minime ait.

EPHES. (CAP. XI).

Propterea ejusmodi periculosas voces de sancti Spiritus processione rejicio.

APOLOGIA.

Quales voces rejicit vir iste honorabilis? An eas, quæ Spiritum dicunt *proprium ipsius*, Filii nimirum, et *ex ipso*? At antea demonstratum est, sanctam tertiam synodum una cum divo Cyrillo potius dicere. An eas quæ dicunt *ex Patre per Filium*? At et istas sancta œcumenica septima synodus cum Athanasio et Basilio aliisque sanctis, qui ante ipsam florere, deprædicat, et postmodum divus Damascenus. An eas quæ dicunt *ex Patre et ex Filio*? At admodum clare per sanctissimi

(1) Mon. f. 133 a, ποιήσωμεν.

(2) Μη δεest in Monac.; sensus tamen id poscit.

(3) Ο' addit Allatius, qui a verbis: Εἰ δ' ὁ Φώτιος

(a) Hæc pericope ex Allatii versione data.

ἐν Νικαίᾳ, καὶ μόνον ἀνέγνωσαν, μὴ δ' ὄλωσ μνεῖαν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ποιούμενοι, ὡς προλόγοντος τοῦ λόγου ἐν τῷ προσήκοντι τόκῳ φανερὸν ποιήσωμεν (1).

ΕΦΕΣΟΥ.

'Ἄλλ' οὐδ' ἐναντία ταῖς οἰκουμενικαῖς συνόδοις καὶ τοῖς κοινοῖς αὐτῶν δόγμασιν, ἀλλ' οὐδ' ἂν ὄλωσ ἀσύμφωνα τοῖς ἀνατολικοῖς διδασκάλοις ἔγραψαν οἱ Πατέρες ἐκεῖνοι, οὐδὲ αὐτοῖς ἀνακλόουθα, καθάπερ δι' ἄλλων πολλῶν ἐκεῖνων ῥητῶν ἀποδείκνυται.

ΑΠΟΛΟΓΙΑ.

Θαυμάσιόν τι καὶ παράδοξον ὁ αἰδέσιμος Ἐφέσου λέγει. Πού γάρ ὄλωσ ἐμφανίσει ἔχει, ὡς αἱ οἰκουμενικαὶ σύνοδοι ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐκήρυξαν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι, ὥπερ ἔπειτα ἐναντίως καὶ ἀντιφατικῶς τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ μὴ (2) ἐκπορεύεσθαι, καὶ ἔστιν ἀναγκαίως ἀκλόουθον; Οἴμαι γάρ, ὡς πολλὰ μογήσας καὶ ἀμυρίακι τὰς τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων ὑποτυπώσεις διελεθῶν, οὐδαμῆ οὐδαμῶς εἰρήσει τὸ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι τὸ ἅγιον Πνεῦμα· ὡσαύτως καὶ τῶν λοιπῶν διδασκάλων καὶ θεολόγων. Εἰ δ' ὁ Φώτιος πατριάρχης εἶπεν, ἀλλ' ὄρα, ὅτι ἐν ἁγίοις οὐ συνέτακται· καίτοι γε ἐν τῷ αὐτῷ τε καὶ ἐν καιρῷ Φώτιος καὶ (3) Ἰγνάτιος· ἀλλ' ὁ μὲν σὺν ἁγίοις τέτακται καὶ ἐν τῇ εἰκοστῇ τρίτῃ τοῦ Ὀκτωβρίου ἐν τοῖς συναξαρίοις μετὰ τῶν ἁγίων συντάττεται· ὁ δὲ Φώτιος οὐδαμῶς τοῖς ἁγίοις συνηριθμηται, εἰ καὶ δίκαιον τὰ κατ' αὐτὸν παραδραμεῖν διὰ τὸ ἐπ' ἄμβωνος τὰ κατὰ τοῦ ἐν ἀγίοις Ἰγνατίου καὶ αὐτοῦ τοῦ Φωτίου ἀναθεματίζεσθαι (4). Εἰ δὲ τὸν Θεσσαλονίκης εἶποι τις τὸ ἐκ μόνου λέγοντα, ἀλλὰ καὶ οὗτος ἐν τῇ οἰκείᾳ ὁμολογίᾳ, ἣν δέδωκε τῇ Ἐκκλησίᾳ Χριστοῦ δεικνύς, ὅποιαν ἔχει τὴν δόξαν περὶ τὰ ἱερὰ καὶ θεῖα δόγματα, οὐ συνέταξε τοῦτο. Οὐκοῦν ἐναντία καὶ ἀνακλόουθα οὐ λέγουσιν, ὡς αὐτὸς ὁ τίμιος λέγει.

cohærentia non dicunt, ut ipse hic venerandus vir

ΕΦΕΣΟΥ.

Διὰ τοῦτο τὰς τοιαύτας ἐπικινδύνους φωνὰς περὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως ἀθετῶ.

ΑΠΟΛΟΓΙΑ.

Ποίας φωνὰς ἀθετεῖ ὁ τίμιος οὗτος; τὰς λεγούσας *ἴδιον αὐτοῦ*, τοῦ Υἱοῦ δηλονότι, καὶ *ἐξ αὐτοῦ*; Ἄλλὰ τοῦτο προαποδίδεται ὡς ἡ ἁγία τρίτη σύνοδος μετὰ καὶ τοῦ θεσπεσίου Κυρίλλου μᾶλλον λέγει. Ἄλλὰ τὰς *ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ*; Ἄλλὰ καὶ ταύτας ἡ ἁγία οἰκουμενικὴ ἐβδόμη σύνοδος μετὰ Ἀθανασίου καὶ Βασιλείου καὶ ἄλλων ἁγίων τῶν πρὸ ταύτης θεολογεῖ καὶ ἐς ὑστερον ὁ θεῖος Δαμασκηνός. Ἄλλὰ τὰς *ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ*; Καὶ μάλα τρανῶς διὰ τοῦ ἱεροῦ καὶ θείου Μαρτύριου

ista adducit contra Creyghton. p. 309.

(4) Illicusque Allatii allegatio, l. c.

ἀποδίδεσθαι, ὡς οἱ τῆς ἐσπέρας ἄγιοι τοῦτο λέγουσιν. Ἀλλὰ τὰς ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ καὶ τὰς ἐξ ἀμφῶν οὐσιωδῶς, καὶ ὡς προχθῆται καὶ ἀρδίσιν ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Ἀλλ' αὐτὰ Κυριλλοῦ καὶ τῶν διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας φωνάζουσιν· ἀλλὰ καὶ τὸν μέγαν Ἀθανάσιον ἀκούομεν λέγοντα τὸν Υἱὸν μείζονα τοῦ Πνεύματος καὶ ἴσον, καὶ πιστεύομεν τοῦτο καὶ ὁμολογοῦμεν. Φησὶ γὰρ ἐν τῇ κατὰ Ἀρειανῶν τρίτῃ, οὐ ἡ ἀρχὴ ἢ αἱ μὲν αἱρέσεις, ὅσαι κατὰ τῆς ἀληθείας; — «Τοιαῦτα μὲν οὖν τοῖς Ἰουδαίοις ὡς ἄνθρωπος ἔλεγεν ὁ Κύριος; τοῖς δὲ μαθηταῖς τὴν θεότητα καὶ τὴν μεγαλειότητα θεϊκῆς αὐτοῦ, οὐκ ἔτι ἐλάττονα αὐτῶν τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ μείζονα καὶ ἴσον ὄντα σημαίνων ἐδίδου μὲν τὸ Πνεῦμα καὶ ἔλεγεν ὁ Ἐγὼ αὐτὸ ἀποσταλῶ· καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνέβη, καὶ ὅσα ἀκούσαι λαλήσει (1). » Τὸ οὖν μείζον ὁ μέγας Βασιλειος εἰ; τὰ ἀνευλεγόμενα τῆς Γραφῆς οὕτως ἐξηγεῖται· «Ἡ μεγαλὴ ἢ χρόνῳ ἢ ἀξιώματι ἢ ὡς αἰτιον μείζον λέγεται (2). » καὶ Γρηγόριος δὲ ὁ Νύκσης ἐν τῇ πρὸς Εὐνόμιον τρίτῃ, οὐ ἡ ἀρχὴ ἢ οὐκ ἦν ἄρα, ὡς ἔοικε, τὸ πάντα ἐθέλειν εὐεργετῆν; φησὶν· «Εἰ μὲν τινα χρονικῆς ἔμφρασην ὑπερίθει; (3) τῆς τοῦ Μονογενοῦς ὑποστάσεως; ὁ τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ μόνῳ τῷ τῆς αἰτίας λόγῳ προθεωρῶν, εἰκότως ἀν ὁ τῆς ἀδιότητος ἡμῖν περὶ τοῦ Υἱοῦ λόγος ἐκινδυνεύετο. » Καὶ μετὰ τινα· «Ὡς γὰρ συνάπτεται τῷ Πατρὶ ὁ Υἱός, καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ εἶναι ἔχων, οὐκ ὑπερέχει κατὰ τὴν ὑπαρξίν, οὐκ ἔτι καὶ τοῦ Μονογενοῦς ἔχεται; τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐπινοεῖ μόνῳ κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον προθεωρουμένου τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως. » Ταῦτα ἡμεῖς πιστεύομεν τε καὶ κηρύττομεν· καὶ εἰ βούλεται ἀθετεῖν, ἀθετεῖτω· ἐγὼ γὰρ, οἶμαι, οὐδ' ἡμᾶς; εἴποι ἂν ἄλλως ὁμολογοῦντας; οὐδ' αὐτὸς ταύτας ὀρθήσεται τὰς φωνάς, εἰ τοῖς θεοῖς ἐθέλει συμφωνεῖν Πατέσιν· ἡμεῖς γὰρ καὶ τῶν ἁγίων καὶ διδασκάλων θεολογίας; ἐρμένομεν καὶ ἀλοχερῶς ταύτας κατέχομεν, καὶ τοῖς ἱεροῖς αὐτῶν δόγματιν ἐξακολουθοῦμεν μηδὲν ἀθέλοντες ἄλλως πιστεύειν, ἢ ὡς οἱ Πατέρες ἐδίδαξαν, οἱ τῆς Ἐκκλησίας φωστῆρες καὶ διδάσκαλοι, τὸ ἀρχαῖον καὶ πατροπαράδοτον δόγμα ἀσφαλῶς κατέχοντες, καὶ ἄλλως οἱ κακολογοῦντες ἡμᾶς λέγῃσι καὶ τὰ ἡμέτερα διασύροντες.

ΕΦΕΣΟΥ.

Καὶ συμφωνῶν (4) τῷ ἁγίῳ Δαμασκηνῷ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα οὐ λέγω, καὶ ὅτι οὐκ ἔτερος τοῦτο λέγειν δοκῆ.

ΑΠΟΛΟΓΙΑ.

Καὶ μάλιστα γὰρ ἡμεῖς τῷ ἁγίῳ Δαμασκηνῷ συμ-

(1) Joan. xv. 26; xvi. 13, 14.

(2) Confer et alium Basilii locum, l. i c. Eunom. a Constantino Meliteniota, orat. 1, n. 38 (Gr. orth. t. II, p. 750) allatum.

(a) Est oratio prima § 50, ed. Montfaucon. Primum dicit etiam Beccus, qui epigr. 13 (Gr. orth. t. II, p. 630) et alibi eadem plane ratione hunc celeberrimum textum protulit. De quo uberius dis-

num Maximum ostensum est, occidentales sanctos ita loqui. An eas quæ dicunt *ex essentia Filii*, quæ *ex ambobus essentialiter*, et quod *profunditur et prodit ex Patre et Filio Spiritus sanctus*? Sed hæc Cyrilli ac doctorum Ecclesiæ locutiones sunt. Verum et magnam Athanasium audimus dicentem, Filium esse Spiritu majorem eique æqualem, et hoc credimus atque constemur. Ait enim oratione tertia (a) contra Arianos, cujus initium: «Hæreses, quæcunque contra veritatem:» — «Talia itaque Judæis dixit Dominus tanquam homo; discipulis vero deitatem et magnitudinem suam ostentans, non minorem semetipsum Spiritu, sed majorem et æqualem significans elargiebatur Spiritum dicebatque: *Ego eum mittam*, et: *Ille me clarificabit, et quæcunque audiet, loquetur.*» Illud majus Basilii Magnus in controversa Scripturæ loca ita exponit: «Vel magnitudine vel tempore vel dignitate vel ut causa majus aliquid dicitur.» Et Gregorius Nyssenus libro tertio (b) contra Eunomium, cujus initium: «Fieri, ut videtur, non potest, ut quis de omnibus bene mereatur,» dicit: «Si temporalem quamdam intercapedinem hypostasi Unigeniti anteponeret, qui Patrem sola principii ratione Filii præintelligit, jure censori posset doctrina de Filii æternitate in periculum vocari.» Et nonnullis interjectis: «Quemadmodum enim Patri Filii conjungitur, et cum ex illo originem ducat, existentia tamen posterior non est: ita rursus Spiritus sanctus ad Unigenitum se habet, adeo ut sola cogitatione secundum causæ rationem ipse prius quam Spiritus sancti hypostasis concipiatur.» Hæc nos et credimus et prædicamus; et si ipse hæc vult repudiare, repudiet; puto enim equidem, neque nos aliter consentientes dicet, neque has abnegabit voces ipse, si divinis Patribus velit consentire. Nos enim sanctorum doctorumque theologice institutionibus inhæremus easque ex integro retinemus, et sacra eorum dem dogmata sequimur, non prorsus modo aliter credere volentes, quam sicut docuerunt Patres, Ecclesiæ lumina et doctores, dogma antiquum et a majoribus traditum firmiter retinentes, licet aliter dicant ii qui nobis maledicunt ac nostras D doctrinas irrisu habent.

EPHES. (CAP. XII).

Et concordans sancto Damasceno *ex Filio Spiritum non dico*, licet alius qualiscunque tandem id dicere videatur.

ΑΠΟΛΟΓΙΑ.

Sancto Damasceno maxime nos in omnibus

(3) Al. textus habet, ὑπερεπίθει.

(4) Ita Monac. 256, f. 124 b; συμφωνῶν habet Mon. 27 f. 134 a.

putavimus in Animadversionibus ad Photii librum de Spirit. sanct. mystagogia, cap. 4, § 23.

(b) Apud Beccum epigr. 1 (Gr. orth. t. II, p. 524), lib. 1.

concordamus ejusque theologiam amplectimur. Ex Filio enim Spiritum procedere neque dicimus, neque unquam dicemus, sed ex Patre et ex Filio, atque ex Patre per Filium. Etenim dicere Spiritum sanctum ex Filio, et non præmittere dictionem *ex Patre*, causam principalem esse Filium subindicat, quod Eunomius prædicabat, sicuti dictionem *ex solo Patre* Nestorius. Hic autem sanctus per medium harum duarum suppositionum incedens neque ex Filio dicit, neque ex solo Patre, sed ex Patre per Filium. Atque ex hoc utriusque partis sententia conteruntur, quemadmodum in superioribus diffusius explicavimus, neque nunc oportet eadem repetere. Nam formula *ex Filio* utebatur Eunomius, separans inde Spiritum a Patre, ut divus Basilius probat libris suis contra eundem; dictionem vero *ex Patre per Filium* et *ex Patre et Filio* cum copulativa conjunctione et bene ac recte explanat, qui id dicit, paternam hypostasim fontem esse sancti Spiritus, et ex hoc fonte esse Filium sancti Spiritus fontem, sicut magnus Athanasius libro de Incarnatione Verbi ait: « Novit siquidem apud Patrem Filium esse fontem Spiritus sancti. » Ac Gregorius Theologus oratione de Spiritu sancto docet, Patrem oculo, Filium fonti, sanctum vero Spiritum fluvio comparari ac similiter se habere. Ait enim: « Enimvero cum mentis curiositate multum diuque mecum considerassem atque orationem undequaque explorarem, rei tantæ imaginem quamdam exquirens, cui tandem rerum inferiorum divina illa natura comparanda sit, reperire non potui. Quamvis enim exiguam aliquam similitudinem invenerim, major tamen pars me fugit, humique me cum meo exemplo reliquit. Oculum quemdam et fontem ac fluvium mihi proposui, quemadmodum alii quoque, ut viderem, num Pater cum oculo, Filius cum fonte, Spiritus sanctus cum fluvio proportionem quadam conveniret. Hæc enim nec tempore discernuntur, nec ob continuitatem a se invicem abruptuntur, ac tribus insuper proprietatibus

EPHES. (CAP. XIII).

Neque dico Filium Spiritus sancti causam neque pro ductorem, ne secundum principium in Trinitate et exinde duæ causæ duoque principia intelligantur.

APOLOGIA.

Paulus apostolus atque inclytus Athanasius rationem reddent, ille in epistola ad Thessalonicenses, hic in ejus explanatione oratione secunda contra Arianos. Paulus quidem ait: *Ipse autem*

(1) Mon. 27, f. 134 a omittit verba *ex τοῦ Πατρὸς καὶ*.

(2) Mon. cit. χορῶν.

(3) Levi verborum discrimine idem textus allegatur a Becco in Camat. Animadv. c. 8, et Constantino Meliteniensi, orat. 2 n. 37 (Gr. orth. t. II, p. 304, 305, 747), et alias passim.

(4) Greg. Naz. orat. 37, p. 611 ed. Billii, nunc crat. 31. Eo loco utuntur Isaias Cyr. ep. ad Ni-

φωναῖον ἐν ἀπαισι καὶ τὴν αὐτοῦ θεολογίαν ἐνστερνωζόμεθα. Ἐκ τοῦ Υἱοῦ γὰρ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται οὐτ' εἰπομεν οὐτε μὴν ἱροῦμεν, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ (1), καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ. Τὸ γὰρ λέγειν τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ, καὶ μὴ προηγουμένον ἔχειν τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἀρχικὸν αἴτιον τὸν Υἱὸν παρεμφανίζει, ὡς ἐν Εὐνόμιοις ἐκλήρυτταν, ὡς παρ' ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς Νεστόριος. Ὁ δὲ ἅγιος διὰ μέσου τῶν δύο ὑπολήψεων χωρῶν (2) οὕτως ἐκ τοῦ Υἱοῦ λέγει, οὕτως ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ καὶ ἐκ τούτου ἀμφοτέρων αἱ δόξαι συντρέπονται, καθὼς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν κλειότερον διασαφήσαμεν, καὶ οὐ δεῖ τὰ αὐτὰ ἀνακυκλεῖν. Τὸ γὰρ ἐκ τοῦ Υἱοῦ Εὐνόμιοις

B ἔλεγεν, ἀφαιρῶν τοῦτο ἀπὸ τοῦ Πατρὸς, ὡς ὁ θεὸς Βασιλείως ἀποδείκνυσιν ἐν τοῖς Ἀντιρρήτικαῖς· τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ μετὰ τοῦ καὶ συμπλεκτικοῦ συνδέσμου μάλα καλῶς διασαφίζει ὁ ταῦτα λέγων, ὡς ἡ πατρικὴ ὑπόστασις πηγὴ ἐστὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ ἐκ ταύτης τῆς πηγῆς ἐστὶν ὁ Υἱὸς πηγὴ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὡς ὁ Ἀθανάσιος ὁ μέγας ἐν τῷ Περὶ τῆς ἐνσάρκου εἰκονομίας· « Οὕτως γὰρ, φησὶ, παρὰ Θεῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν τὴν πηγὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος (3). » Καὶ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ἐν τῷ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος λόγῳ τὸν μὲν Πατέρα ὀφθαλμῷ, τὸν δὲ Υἱὸν πηγῇ, τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα ποταμῷ ἀναλόγως ἔχειν· φησὶ γὰρ (4)· « Ὡς ἐγὼ γε πολλὰ διασκεψάμενος πρὸς ἑμαυτὸν τῇ φιλοπραγμοσύνῃ τοῦ νοῦ καὶ πανταχόθεν τὸν λόγον εὐθύως καὶ ζετῶν εἰκόνα τιγὰ τοῦ τοσούτου πράγματος, οὐκ ἔσχον, ὥς τινα χρῆ τῶν κάτω τὴν θείαν φύσιν παραβάλλειν (5)· κἀν γὰρ μικρὰ τις ὁμοίωσις εὐρεθῆ, φαῖγε τὸ πλεον, ἀρῶν με κάτω μετὰ τοῦ ὑποδείγματος· ὀφθαλμὸν τινα καὶ πηγὴν καὶ ποταμὸν ἐνόησα (καὶ γὰρ καὶ ἄλλοι) μὴ τῷ μὲν ὁ Πάτερ, τῷ δὲ ὁ Υἱὸς, τῷ δὲ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἀναλόγως ἔχη (6). Ταῦτα γὰρ οὕτως χρόνῳ διέστηκεν, οὕτως ἀλλήλων ἀπέρρηκται τῇ συνεχείᾳ, καὶ (7) δοκεῖ πως τρισὶν ἰδίῳ τῆσι τέμνεσθαι, » καὶ τὰ ἐξῆς.

quodammodo acti dī videntur, » et quæ sequuntur.

ΕΦΕΣΟΥ.

Οὕτως λέγω τὸν Υἱὸν τοῦ Πνεύματος αἴτιον οὐδὲ (3) προβολία, ἵνα μὴ δεύτερος αἴτιος ἐν τῇ Τριάδι, κατεῦθεν δύο αἴτιοι καὶ δύο ἀρχαὶ γνωρισθῶσι.

ΑΠΟΛΟΓΙΑ.

Παῦλος ὁ ἀπόστολος σὺν τῷ κλεινῷ Ἀθανασίῳ τὸν λόγον ἀποδώσουσιν, ὁ μὲν ἐν τῇ πρὸς Θεσσαλονικεῖς Ἐπιστολῇ, ὁ δὲ ταύτην ἐξηγούμενος ἐν τῷ κατὰ Ἀρειανῶν δευτέρῳ· ὡς ὁ μὲν φησιν· Ἀδελφ

col. Seleg.; Constant. Meliten. orat. 1 n. 29; Georg. Metoch. c. Max. Planud. (Gr. orthod. t. I, p. 397, 398; t. II, p. 706, 707, 941).

(5) Παραβάλλειν in ed. Greg.

(6) Cod. Mon. ἔχειν.

(7) Bill. κἀν.

(b) Monac. 256, f. 124 b omittit duas voces αἴτιον οὐδέ.

ὁ δὲ Θεὸς Πατὴρ καὶ ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς κατευθύναι (1) τὴν ὁδὸν ἡμῶν πρὸς ἑμᾶς (2) τὴν ἐνότητά τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐφύλαξαν· οὐ γὰρ εἶπα· κατευθύναιεν (3), ὡς παρὰ δύο διδομένους, παρὰ τούτου καὶ τούτου, διπλῆς χάριτος (4), ἀλλὰ κατευθύναι ἵνα δείξῃ, ὡς ὁ τε Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς (5) διδῶσι ταύτην. » Οὐκοῦν ὡσπερ οὗτοι οἱ ἄγιοι οὐ συναλείφουσι τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, οὐδ' ἡμεῖς διὰ τὸ λέγειν ἐν αἰτίον τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν. Ἔτι πέμπει μὲν ὁ Πατὴρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, πέμπει δὲ καὶ ὁ Υἱὸς, ἀλλ' οὐ δύο εἰσὶν οἱ πέμποντες, ἵνα καὶ δύο ἀρχαὶ νομισθῶσι καὶ δύο τὰ αἰτία. Ἄλλὰ καὶ ὁ λέγει Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, « Ἀξίωμα ἔχει ὁ πέμπων πρὸς τὸν πεμπόμενον, » κατὰ τὴν τὸ ἀξίωμα νοήσομεν? Φησὶ γὰρ ἐν τῷ περὶ τοῦ Πνεύματος λόγῳ (6)· « Ἐρωτήσω τὸν Πατέρα καὶ ἄλλον Παράκλητον πέμψει ἑμῶν, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας (7)· ἵνα μὴ ἀντίθεος εἶναι δοξῆ (8) καὶ ὡς ἀπ' ἄλλης τινὸς ἐξουσίας ποιησθῶσι τοὺς λόγους· εἶτα· Πέμψει μὲν, ἐν δὲ τῷ ὀνόματί μου· τὸ ἐρωτήσω παρὰ, τὸ πέμψει (9) τετήρησαν· εἶτα πέμψω (10) τὸ οἰκεῖον ἀξίωμα· εἶτα ἦξει (11) ἡ τοῦ Πνεύματος ἐξουσία. » Τὸ ἀξίωμα οὖν οὐδὲν ἄλλο λέγεται παρὰ τῶν διδασκάλων ἢ ἀρχῆ, ἢ αἰτία, καθὼς ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος ἐν τῇ 18' ὁμιλίᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην φησὶν· ὡς (τινων) ἀπὸ τῶν Ἀρειανῶν ἐρωτῶντων, Καὶ πῶς τῆς αὐτῆς οὐσίας ὁ πέμπων καὶ ὁ πεμπόμενος; ἀποκρίνεται· Πάλιν ἐπὶ τὰ ἀνθρώπινα καταφέρεις τὸν λόγον, καὶ οὐκ ἔνοοις, ὅτι ταῦτα δι' οὐδὲν εἰρηται, ἀλλ' ἵνα καὶ τὸν αἰτίον ἴδωμεν, καὶ εἰς τὴν τοῦ Σαβελίου μὴ καταπίσωμεν (12) νόσον. » Ἄλλὰ τι καὶ μικρὸν προθῶμεν ἐκ τοῦ θεοῦ Ἀγούστίνου σύμφωνον δὲ περὶ τῆς πέμψου· τῷ τοῦ θαυμαστοῦ Γρηγορίου. Φησὶ γὰρ ἐν τῇ τετάρτῳ βιβλίῳ (περὶ (13) Τριάδος) κεφαλαίῳ εἰκοστῷ· « Οὐδὲ γὰρ μάτην τὸ αὐτὸ Πνεῦμα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ Πνεῦμα λέγεται, ὅτι μὴν συνορῶ, τί ποτε ἕτερον σημαίνει ἡθεούλετο, ἢ εἶκα ἐμφυσησας εἰς τὸ πρόσωπον τῶν μαθητῶν εἶπα· Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον· οὐδὲ γὰρ τὸ σωματικὸν ἐκεῖνο ἐμφύσημα οὐκ αἰσθῆσαι τοῦ σωματικῶς διγγάνειν πρὸς τὸν (14) ἐκ τοῦ στόματος ἡ οὐσία τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἦν, ἀλλ' ἐνδειξίς διὰ καταλήλου δηλώσεως, μὴ μόνον ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. » Καὶ μετὰ τινα· « Καὶ ὅπερ ὁ Κύριός φησιν· Ὅν ἐγὼ ἐμῶν πέμψω παρὰ τοῦ Πατρὸς, δείκνυσσι τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς δὲ καὶ τοῦ Υἱοῦ. » Καὶ γὰρ εἰπὼν, Ὅν πέμψω ὁ Πατὴρ, προσέθηκεν, ἐν τῷ ὀνόματί μου· οὐ μέντοι εἶπεν· Ὅν

A Deus et Pater et Dominus Jesus Christus dirigit viam nostram ad vos. (Athanasius vero addit) : « His verbis unitatem Patris et Filii servavit. Nam non dixit : dirigeat, quasi duplex gratia a duobus, nempe ab illo et illo, daretur, sed dirigeat, ut illam a Patre et Filio dari significaret. » Neque sicut sancti isti non contraxerunt in unam personam Patrem et Filium, ita nec nos, eo quod dicimus unum principium Patrem et Filium esse. Præterea mittit Pater Spiritum sanctum, mittit eum quoque Filius, sed non duo sunt mittentes, ne duo existimentur principia et duæ causæ. Sed et quod dicit Gregorius Theologus : « Dignitatem habet mittens præ missa, » quomodo in eo dignitatem intelligimus? Ait enim in oratione de Spiritu sancto : « Ego rogabo Patrem, et alium Spiritum sanctum mitte: vobis, Spiritum veritatis, quem quidem verba dixit (Salvator), ne adversarius quisquam Deus esse aut quasi ab alia quadam potestate sermonem facere videretur. Postea mittit quidem, inquit, ceterum in nomine meo; hic omissa rogandi verbo mittendi verbum retinuit. Mox dicit: mittam, ut propriam dignitatem ostendat; tum denique: veniet, quo verbo Spiritus potestas indicatur. » Dignitas igitur apud doctores nihil aliud dicitur, quam principium vel causa, sicut sacer Chrysostomus homilia tricesima nona in Joannis Evangelium ait tanquam quibosdam ab Arianis interrogantibus: Et quomodo ejusdem substantiæ sunt mittens et missus? respondet: « Rursum ad humanas res sermonem demittis et non intelligis, hæc ob nihil aliud dicit, nisi ut causantem videamus, neve in Sabellii morbum incidamus. » Verum brevem quoque textum profereamus ex divo Augustino, qui mirabilis Gregorii verbis circa missionem omnino concordans est. Dicit enim libro quarto (De Trinitate) capite vicésimo : « Neque enim frustra idem Spiritus Patris et Filii Spiritus dicitur. Nec video, quid aliud significare voluerit, cum sufflans in faciem discipulorum ait : Accipite Spiritum sanctum. Neque enim status ille corporeus cum sensu corporaliter tangendi procedens ex ore substantia Spiritus sancti fuit, sed demonstratio per congruam significationem, non tantum a Patre, sed et a Filio procedere Spiritum sanctum. » Et nonnullis interjectis : « Et quod Dominus dicit : Quem ego mittam vobis a Patre, ostendit Spiritum Patris esse et Filii. Namque dicendo : Quem mittet Pater,

(1) Κατευθύναι habet Mon. 27 f. 134 b.

(2) I Thessal. 3, 11. Hic excidisse videntur verba : ὁ δὲ ἐξηγῆται ὁδῶς, vel similia; sequuntur enim immediate Athanasii verba oral. 3 c. Arianos, n. 41 (Opp. t. 1, p. 584, ed. Paris., 1698).

(3) Ed. Athan. κατευθύναιεν.

(4) Monac. omittit. διπλῆς χάριτος.

(5) Athan. ed. ὅτι ὁ Πατὴρ δι' Υἱοῦ.

(6) Greg. Naz. orat. cit. p. 608 ed. vel.

(7) Joan. xiv, 16, 17.

(8) Τις addunt edita.

(9) Mon., πέμψαιεν. Locus est Joan. xiv, 26 (cf. xvi, 7).

(10) Joan. xv, 26.

(11) Joan. xvi, 8, 13.

(12) Mon., καταπίσωμεν.

(13) Titulum operis omisit Gregorius. Eundem textum adducit libro ad imp. Trapez. c. 20 (infra col. 246).

(14) Marc. f. 224_b, προίων.

adjecit in nomine meo; non tamen dixit: Quem mittet Pater a me quomodo dixit: Quem mittam vobis a Patre, ostendens, totius divinitatis, vel ut rectius dicam deitatis Patrem principium esse. » Ac magnus Basilius in sermone *De fide*, ejus est initium: « Dei boni gratia, » versus finem ait: « Neque Spiritu sancto a semetipso faciente quidquam, atque Patre quidem mittente Filium, Filio vero mittente Spiritum sanctum. Ita sentimus, et ita credimus in Trinitatem consubstantialem. » Et libro quinto apostolicarum Constitutionum, capite decimo: « Unum Deum unius Filii Patrem, non plarium unius Paracleti per Christum, aliorum vero ordinem creatorem, unum conditore», diversæ creaturæ per Christum factorem. » Videlicet utrumque dicitur per Christum. Qui igitur dicunt, præpositionem per loco cum poni, num dicent utrumque hoc in loco cum Christo? Quomodo omnino possunt ista discernere? An vero dicent viros a Spiritu sancto illuminatos hanc theologiam ignorasse et ipsum sapientissimum Clementem? Puto nonnumquam eorum qui veritati adhærent id dicturum.

EPHES. (CAP. XIV).

Neque enim essentialis hoc loco causa intelligitur, ita ut communis et in tribus personis existat. Et propterea duo principia nullo unquam pacto Latini effugient, quandiu Filium dixerint sancti Spiritus principium. Sed principium personale est et personas distinguens. Igitur secundum ista obsequens sanctis et œcumenicis septem synodis et a Deo illustratis Patribus, qui in iisdem claruerunt, *Crede in unum Deum, Patrem omnipotentem*, et quæ sequuntur in symbolo.

APOLOGIA.

Essentialis, inquit, hoc loco causa non est. Et vere. Nam si esset essentialis, etiam communis foret. Sed neque personale quid est, ut progrediens sermo manifestabit. Quid igitur dicet de Patre et de mittente? Hæc enim non convertuntur et duo sunt; duo ergo erunt per ipsum principia Pater et mittens. Puto eum nec hoc dicturum, si vera sentire ac dicere velit; neque enim sufficere dicere mittentem non causam esse ejus qui mittitur. Verum de his satis. Puto autem neque hypostaticum eum dicturum causam, sicut et antea dictum est. Etenim ipse hypostases servabit, quemadmodum et Dominus tradidit qui sacrosanctæ Trinitatis mysterium nos docuit in salutaris baptismi traditione, in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti discipulos baptizare jubens, ac per verba in nomine unam essentialiam indicans, per adjecta vero *Patris et Filii et Spiritus sancti* proprietates ostendit.

(1) Marc. sic recte habet; Mon. 27, f. 135 b. θεότητος.

(2) Hæc postrema allegat Constant. Meliten. orat. 1, u. 35 (Gr. orth. t. 1, p. 743).

πέμφει ὁ Πατήρ παρ' ἐμοῦ, ὃν τρέπον εἶπαν· Ὅν πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς. δεικνύς, ὡς ὁλης τῆς θεϊότητος (1), ἡ βέλτιον φάναι, ὡς ὁλης τῆς θεότητος ὁ Πατήρ ἐστὶν ἀρχή. » Καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἐκ τοῦ *Περὶ πίστεως* λόγου, οὗ ἡ ἀρχὴ: « Θεοῦ τοῦ ἀγαθοῦ χάριτι, » περὶ τὸ τέλος φησὶ: « Μῆτε τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀφ' ἑαυτοῦ λαλοῦντος, μῆτε τοῦ Υἱοῦ ἀφ' ἑαυτοῦ τι ποιοῦντος, καὶ τοῦ μὲν Πατρὸς πέμποντος τὸν Υἱόν, τοῦ δὲ Υἱοῦ πέμποντος τὸ ἅγιον Πνεῦμα (2), οὕτω φρονούμεν καὶ οὕτω πιστεύομεν εἰς Τριάδα ὁμοούσιον. » Καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ βιβλίῳ τῶν ἀποστολικῶν Διατάξεων, κεφαλαίῳ δεκάτῳ: « Ἐνα Θεὸν ἐνδὸς Υἱοῦ Πατέρα, οὐ κλειδόνων ἐνδὸς Παρακλήτου ἐκ Χριστοῦ· τῶν δὲ ἁλῶν ταγμάτων ποιητῆν· ἕνα δημιουργόν, διαφόρου κτίσεως (3) ἐκ Χριστοῦ ποιητῆν. » Ἀμφότερα γὰρ φασὶ διὰ Χριστοῦ. Οἱ γοῦν λέγοντες τὴν διὰ ἀντι τῆς μετὰ καὶ ὄν, καὶ ἀμφότερα ταῦτα μετὰ Χριστοῦ φήσουσιν ἢ σὺν τῷ Χριστῷ; Πῶς ἄλλως ἔχουσι διασπῆλαι ταῦτα; ἢ ἠγνοχέναι φήσουσι τοὺς ὅπθ τοῦ ἁγίου Πνεύματος; ἔλλαμθέντας (4) τὴν θεολογίαν ταύτην καὶ τὸν σοφώτατον Κλήμεντα; Οἴμαι οὐδένα τῶν τῆς ἀληθείας ἐχομένων τοῦτο εἶπεν.

ΕΦΕΣΟΥ.

Οὐδὲ γὰρ οὐσιῶδες ἐνταῦθα τὸ αἷτιον, ἕνα κοινὸν καὶ ἐν τοῖς τρισὶ πρόσωποις ὑπάρχει (5). Καὶ διὰ τοῦτο τὰς δύο ἀρχὰς οὐδαμῶς οἱ Λατῖνοι φεύξονται, μέχρις ἂν τὸν Υἱόν λέγωσιν ἀρχὴν τοῦ Πνεύματος· ἡ δὲ ἀρχὴ προσωπικὸν ὑπάρχει καὶ διακρίνον τὰ πρόσωπα. Κατὰ πάντα τοῖνον ἐπόμενος ταῖς ἀγίαις καὶ οἰκουμενικαῖς ἐπέτα συνόδοις καὶ τοῖς ἐν αὐταῖς ἐπιλάμψασι θεοφόροις Πατράσι· « Πιστεύω εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, » καὶ τὰ ἐξῆς; τοῦ συμβόλου.

ΑΠΟΛΟΓΙΑ.

Οὐσιῶδες ἐνταῦθα τὸ αἷτιον οὐκ ἐστὶ, φησὶ καὶ ἀληθῶς. Εἰ γὰρ οὐσιῶδες, καὶ κοινὸν ἂν ἦν· ἀλλ' οὐδὲ προσωπικόν, ὡς προκῶν ὁ λόγος δηλώσει. Τὶ οὖν ἐρεῖ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ πέμποντος; Ταῦτα γὰρ οὐ τε ἀντιστρέφει καὶ δύο εἰσὶ· δύο γοῦν ἔσονται κατ' αὐτὸν ἀρχαὶ ὁ Πατήρ καὶ ὁ πέμπων· οἴμαι οὐδὲ τοῦτο ἐρεῖ, εἰ τάλῃθι βούλεται φρονεῖν καὶ λέγειν· οὐ γὰρ ἀρκέσει λέγειν τὸν πέμποντα μὴ αἷτιον εἶναι τοῦ πεμπομένου; Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων ἄλλοι. Ἄλλ' οἴμαι οὐδ' ὑποστατικόν φαίη ἂν, ὡς καὶ προκίρηται· καὶ γὰρ αὐτὸς τὰς ὑποστάσεις φυλάξει, ὡς καὶ ὁ Κύριος παρέδωκεν ὁ τὸ τῆς Τριάδος ἡμῖν παραδοῦς μυστήριον ἐν τῇ τοῦ σωτηρίου βαπτίσματος παραδόσει, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος βαπτίζειν εἰπὼν, διὰ μὲν τοῦ εἰς ὄνομα εἰπεῖν τὴν μίαν οὐσίαν ἐμφαινῶν, διὰ δὲ τοῦ ἐπαγαγεῖν Πατρός καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος τὰς ἰδιότητας δεικνύς;

(3) In Monac. rasura; verba sunt ex Marc.

(4) Marc. f. 225 a, ἐλλαμθέντας.

(5) Mon. 27, ὑπάρχει. Recte Mon. 256, f. 125 a.

καθ' ἃς τὰ πρόσωπα ὑφίσταται κατὰ τὰς ταυτῶν ὑπάρξεις ἐν τοῖς ἰδίῳ ἀκοινωνήτα ὄντα. Δείκνυται εὖν τὸ αἴτιον οὐθ' ὑποστατικὸν εἶναι, ἀλλ' οὐδ' οὐσιώδες, ἵνα κοινὸν ὑπάρχη καὶ ταῖς τρισὶν ὑποστάσεσιν, ἀλλ' οὐδ' ἐνὶ προσώπῳ. Λέπεται ἔρα δυὸ προσώποις εἶναι κοινὸν καὶ μὴ συναλείφασθαι, μηδὲ δυαρχίαν εἶναι, ὡς αὐτὸς ὁ αἰδέσιμος μᾶλλον νομοθετῶν διδάσκει, ὃς καὶ ἀκούων τὸν Υἱὸν αἰτίαν καὶ ἀρχὴν, δύο τὰ αἴτια καὶ δύο ἀρχὰς νομίζει. Ἄλλ' ἡμεῖς ἀκούοντες τοῦ ἐπιστηθείου Ἰωάννου ἐν τῇ Ἀποκαλύψει λέγοντος ἐν τῷ ἐνδύτῳ (1) κεφαλαίῳ. Τάδε λέγει ὁ μάρτυς ὁ πιστὸς καὶ ἀληθινός, ἡ ἀρχὴ τῆς κτίσεως τοῦ Θεοῦ, καὶ Γρηγορίου τὸ Θεολόγου φάσκοντος (2)· « Ἡ ἐκ τῆς ἀρχῆς ἀρχὴ, τὸ ἐκμαγαίον τοῦ ἀρχετύπου, » παρὰ δύο ἀρχῶν οὐ νομιζόμεν τὴν κτίσιν γεγενῆσθαι· αὐτὸς γὰρ ἔφη· « Πάντα τοῦ Μονογενοῦς ἐπὶ τὴν πρώτην αἰτίαν ἀναφέρονται (3). » Καὶ Βασίλειος ὁ Μέγας ἐν τῇ πρὸς τὸν ἴδιον ἀδελφὸν περὶ οὐσίας καὶ ὑποστάσεως (4), ἧς ἡ ἀρχὴ· « Ἐπειδὴ πολλοὶ τὸ κοινὸν τῆς οὐσίας, » φησί· « Πάλιν ὑπὸ τῆς Γραφῆς ὁδηγούμεθα εἰς τὸν τῆς χορηγίας (5) τῶν ἀγαθῶν τῶν διὰ τοῦ Πνεύματος ἡμῖν ἐνεργουμένων ἀρχηγὸν καὶ αἴτιον τὸν μονογενῆ Θεὸν εἶναι πιστεύειν· πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι καὶ ἐν αὐτῷ συνεστάναι παρὰ τῆς ἁγίας Γραφῆς ἐδιδάχθημεν (6). » Ὅταν τοίνυν καὶ πρὸς ἐκείνην ὑψωθῶμεν τὴν ἔνοιαν, πάλιν ὑπὸ τῆς θεοπνεύστου χειραγωγίας ἀναγόμενοι διδασκόμεθα, ὅτι δι' ἐκείνης μὲν πάντα τῆς δυνάμεως ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παράγεται· οὐ μὴν οὐδὲ ἐξ ἐκείνης ἀνάρχως, ἀλλὰ τίς ἐστι δύναμις ἀγεννήτως καὶ ἀνάρχως ὑφειστώσα, ἧτις ἐστὶν αἰτία τῆς ἀπάντων τῶν ὄντων αἰτίας. »

que ex illa absque initio producantur, sed quod sit potentia quædam ingenite et sine principio subsistens, quæ causa sit illius causæ, per quam omnia facta sunt. »

ΕΦΕΣΟΥ.

Τοῦτο τὸ ἱερὸν τῆς πίστεως μᾶθημά τε καὶ σύμβολον τὸ (7) παρὰ μὲν τῆς πρώτης καὶ δευτέρας τῶν συνόδων ἐκτεθὲν, παρὰ δὲ τῶν λοιπῶν κυρωθὲν καὶ βεβαιωθὲν ἐν ψυχῇ δεχόμενος καὶ φυλάττων ἀποδέχομαι καὶ ἀσπάζομαι πρὸς ταῖς εἰρημέναις ἐπὶ τὰς συνόδοις καὶ τὴν μετ' αὐτὰς ἀθροισθεῖσαν ἐπὶ τοῦ εὐσεβοῦς Βασιλείου βασιλέως Ῥωμαίων καὶ τοῦ ἀγιωτάτου πατριάρχου Φωτίου, τὴν καὶ οἰκουμένην ὀγδόην ὀνομασθεῖσαν, ἣ (8) καὶ τῶν τοποτηρητῶν παρόντων Ἰωάννου τοῦ μακαρίου πάππα τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης, Παύλου καὶ Εὐγενίου τῶν ἐπισκόπων καὶ Πέτρου πρεσβυτέρου καὶ καρδινάλιου ἐκύρωσε μὲν καὶ ἀνεκήρυξε τὴν ἐβδόμην οἰ-

(1) Sic in Mon. et Marc.; est vero Apoc. vi, 14.

(2) Naz. Orat. 32 (nunc 42), p. 520 ed. Colon.

(3) Similia habet Naz. or. 39, p. 490; 32, l. c., 37, p. 601 ed. vet. Vide Becci Ep. in Camat. c. 40, 64 (Gr. orth., t. II, p. 369-374).

(4) Basil. ep. 43 ad Gregor. fratrem. Citatur a

(a) Intelligit synodum exeunte anno 879 et ineunte 880 Constantinopoli celebratam, quæ ex Photii mente veram octavam synodum ante de-

A dens, secundum quas personæ subsistunt, juxta suas proprias existentias in propriis suis incommunicabiles existentes. Demonstratur ergo, causæ rationem neque hypostaticam neque essentialem esse, ita ut etiam vel tribus personis communis sit vel tantum conveniat personæ. Relinquitur igitur, ut duabus personis communis sit, hæc vero minime contrahantur, neque dualitatem principiorum inde sequi existimetur, quemadmodum ipse venerandus vir potius legislatoris adinstar docet, qui etiam, dum audit, Filium causam et principium esse, duas putat induci causas ac duo principia. Sed nos audientes Joannem, qui in postore Domini recubuit; in Apocalypsi capite nono dicentem: *Hæc dicit testis fidelis et verus, qui est principium creaturæ Dei*; atque Gregorium Theologum aientem: « Principium ex principio, primi exemplaris exemplatum, » a duobus principiis non putamus factam esse creaturam; ipse enim dixit: « Omnia quæ sunt Unigeniti, ad primam causam referuntur. » Et magnus Basilius, in epistola ad proprium fratrem, cujus initium: « Quoniam multæ communi essentia, » inquit: « Iterum per Scripturam ducimur et instruimur, ut suppeditationis eorum honorum, quæ Spiritus sanctus in nobis operatur, auctorem et causam esse credamus unigenitum Deum. Per sacram enim Scripturam edocti sumus, per ipsum facta esse et in ipsa consistere omnia. Quando igitur ad illam cogitationem subvehimur, iterum divinitus inspiratæ Scripturæ veluti manu ductione introducti perloquemur, quod per illam quidem potentiam, ex eo quod non est, ad esse producantur omnia; ita tamen, ut neque sit potentia quædam ingenite et sine principio sub-

EPHES. (CAP. XV.)

Hoc sacrum fidei institutum ac symbolum, quod a prima et secunda œcumenicarum synodorum expositum, a reliquis vero confirmatum corroboratumque est, tota anima recipiens et custodiens suscipio et amplector cum prædictis septem synodis etiam synodum post ipsas congregatam sub pio Basilio Romanorum imperatore et sanctissimo patriarcha Photio, œcumenicam quoque octavam nuncupatam (a), quæ etiam præsentibus legatis Joannis beatissimi papæ vetustioris Romæ, videlicet Paulo et Eugenio episcopis, et Petro presbytero et cardinali, confirmavit et promulgavit, septimam œcumenicam synodum eamque præceden-

Camatero, c. 26 (Gr. orth., t. II, p. 341 seq.).

(5) Al., χρίτος.

(6) Al., δεοδάγμεθα.

(7) Τό omitt. Mon. 27; habet Mon. 256, l. 126 a.

(8) Hæc habent tres codices, Mon. 27, 256 et Marc.

cennium absolutam obliterare debebat, cujusque acta leguntur apud Mansi Concil., t. XVII.

adjecit in nomine meo; non tamen dixit: Quem mittet Pater a me quomodo dixit: Quem mittam vobis a Patre, ostendens, totius divinitatis, vel ut rectius dicam deitatis Patrem principium esse. » Ac magnus Basilius in sermone *De fide*, cujus est initium: « Dei boni gratia, » versus finem ait: « Neque Spiritu sancto a semetipso faciente quidquam, atque Patre quidem mittente Filium, Filio vero mittente Spiritum sanctam. Ita sentimus, et ita credimus in Trinitatem consubstantialem. » Et libro quinto apostolicarum Constitutionum, capite decimo: « Unum Deum unius Filii Patrem, non plarium unius Paracleti per Christum, aliorum vero ordinum creatorem, unum conditorem, diversæ creaturæ per Christum factorem. » Videlicet utrumque dicitur per Christum. Qui igitur dicunt, præpositionem per loco cum poni, num dicent utrumque hoc in loco cum Christo? Quomodo omnino possunt ista discernere? An vero dicent viros a Spiritu sancto illuminatos hanc theologiam ignorasse et ipsum sapientissimum Clementem? Puto nonnumquam eorum qui veritati adhærent id dicturum.

EPHES. (CAP. XIV).

Neque enim essentialis hoc loco causa intelligitur, ita ut communis et in tribus personis existat. Et propterea duo principia nullo unquam pacto Latini effugient, quandiu Filium dixerint sancti Spiritus principium. Sed principium personale est et personas distinguens. Igitur secundum ista obsequens sanctis et œcumenicis septeni synodis et a Deo illustratis Patribus, qui in lisdem claruerunt, *Crede in unum Deum, Patrem omnipotentem*, et quæ sequuntur in symbolo.

APOLOGIA.

Essentialis, inquit, hoc loco causa non est. Et vere. Nam si esset essentialis, etiam communis foret. Sed neque personale quid est, ut progrediens sermo manifestabit. Quid igitur dicet de Patre et de mittente? Hæc enim non convertuntur et duo sunt; duo ergo erunt per ipsum principia Pater et mittens. Puto eum nec hoc dicturum, si vera sentire ac dicere velit; neque enim sufficere dicere mittentem non causam esse ejus qui mittitur. Verum de his satis. Puto autem neque hypostaticum eum dicturum causam, sicut et antea dictum est. Etenim ipse hypostasēs servabit, quemadmodum et Dominus tradidit qui sacrosanctæ Trinitatis mysterium nos docuit in salutaris baptismi traditione, in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti discipulos baptizare jubens, ac per verba in nomine unam essentialiam indicans, per adjecta vero *Patris et Filii et Spiritus sancti* proprietates ostendit.

(1) Marc. sic recte habet; Mon. 27, f. 135 b. θεότητος.

(2) Hæc postrema allegat Constant. Meliten. orat. 1, u. 35 (Gr. orth. t. 1, p. 743).

πέμφει ὁ Πατήρ παρ' ἐμοῦ, ὃν τρόπον εἶπεν· Ὅτι πέμφω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς. δεικνύς, ὡς ὅλης τῆς θεότητος (1), ἢ βέλτιον φάναι, ὡς ὅλης τῆς θεότητος ὁ Πατήρ ἐστὶν ἀρχή. » Καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἐκ τοῦ *Περὶ πίστεως* λόγου, οὗ ἡ ἀρχὴ· « Θεοῦ τοῦ ἀγαθοῦ χάριτι, » περὶ τὸ τέλος φησὶ· « Μῆτε τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀφ' αὐτοῦ λαλοῦντος, μῆτε τοῦ Υἱοῦ ἀφ' αὐτοῦ τι ποιοῦντος, καὶ τοῦ μὲν Πατρὸς πέμποντος τὸν Υἱόν, τοῦ δὲ Υἱοῦ πέμποντος τὸ ἅγιον Πνεῦμα (2), οὕτω φρονοῦμεν καὶ οὕτω πιστεύομεν εἰς Τριάδα ὁμοούσιον. » Καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ βιβλίῳ τῶν ἀποστολικῶν Διατάξεων, κεφαλαίῳ δεκάτῳ· « Ἐνα Θεὸν ἐνδὲς Υἱοῦ Πατέρα, οὐ πλειόνων ἐνδὲς Παρακλήτου διὰ Χριστοῦ· τῶν δὲ ἁλῶν ταγμάτων ποιητὴν· ἕνα δημιουργόν, διαφόρου κτίσεως (3) διὰ Χριστοῦ ποιητὴν. » Ἀμφότερα γὰρ φασὶ διὰ Χριστοῦ. Οἱ γοῦν λέγοντες τὴν διὰ ἀντι τῆς μετὰ καὶ ὄν, καὶ ἀμφότερα ταῦτα μετὰ Χριστοῦ φήσουσιν ἢ σὺν τῷ Χριστῷ; Πῶς ὅμως ἔχουσι διασπῆλαι ταῦτα; Ἡ ἡγνοχέναι φήσουσι τοὺς ὁπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐλλαμφθέντας (4) τὴν θεολογίαν ταύτην καὶ τὸν σοφώτατον Κλήμεντα; Οἴμαι οὐδένα τῶν τῆς ἀληθείας ἐχομένων τοῦτο εἶπεν.

ΕΦΕΣΟΥ.

Οὐδὲ γὰρ οὐσιῶδες ἐνταῦθα τὸ αἰτιον, ἵνα κοινὸν καὶ ἐν τοῖς τριῶν προσώποις ὑπάρχη (5). Καὶ διὰ τοῦτο τὰς δύο ἀρχὰς οὐδαμῶς οἱ Λατῖνοι φεύξονται, μέχρις ἂν τὸν Υἱόν λέγωσιν ἀρχὴν τοῦ Πνεύματος· ἢ δὲ ἀρχὴ προσωπικὸν ὑπάρχει καὶ διακρίνον τὰ πρόσωπα. Κατὰ πάντα τοῖσιν ἐπόμενος ταῖς ἀγίαις καὶ οἰκουμενικαῖς ἐπέτα συνοδοῖς καὶ τοῖς ἐν αὐταῖς ἐπιλάμβασαι θεοφόροις Πατέρας· « Πιστεύω εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, » καὶ τὰ ἐξῆς τοῦ συμβόλου.

ΑΠΟΛΟΓΙΑ.

Οὐσιῶδες ἐνταῦθα τὸ αἰτιον οὐκ ἐστὶ, φησὶ καὶ ἀληθῶς. Εἰ γὰρ οὐσιῶδες, καὶ κοινὸν ἂν ἦν· ἀλλ' οὐδὲ προσωπικόν, ὡς προκτὴν ὁ λόγος δηλώσει. Τί οὖν ἐρεῖ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ πέμποντος; Ταῦτα γὰρ οὐ τε ἀντιστρέφει καὶ δύο εἰσὶ· δύο γοῦν ἔσονται κατ' αὐτὸν ἀρχαὶ ὁ Πατήρ καὶ ὁ πέμπων· οἴμαι οὐδὲ τοῦτο εἶπεν, εἰ τάλῃθι βούλεται φρονεῖν καὶ λέγειν· οὐ γὰρ ἀρχέσει λέγειν τὸν πέμποντα μὴ αἰτιαν εἶχαι τοῦ πεμπομένου; Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων ἄλλοι. Ἄλλ' οἴμαι οὐδ' ὑποστατικὸν φαίη ἂν, ὡς καὶ προεῖρηται· καὶ γὰρ αὐτὸς τὰς ὑποστάσεις φυλάξει, ὡς καὶ ὁ Κύριος παρέδωκεν ὁ τὸ τῆς Τριάδος ἡμῖν παραδοῦς μυστήριον ἐν τῇ τοῦ σωτηρίου βαπτίσματος παραδόσει, εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος βαπτίζειν εἰπὼν, διὰ μὲν τοῦ εἰς ὄνομα εἰπεῖν τὴν μίαν οὐσίαν ἐμφαινῶν, διὰ δὲ τοῦ ἐπαγαγεῖν Πατὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος τὰς ιδιότητας δεικνύς;

(3) In Monac. rasura; verba sunt ex Marc.

(4) Marc. f. 225 a, ἐλλαμφθέντας.

(5) Mon. 27, ὑπάρχει. Recte Mon. 256, f. 125 a.

καθ' ἃς τὰ πρόσωπα ὑφίσταται· κατὰ τὰς ἑαυτῶν ὑπάρξεις ἐν τοῖς ἰδίοις ἀκονώγητα ἔγχα. Δείκνυται ὅν τὸ αἰτιον οὐθ' ὑποστατικὸν εἶναι, ἀλλ' οὐδ' οὐσιώδες, ἵνα κοινὸν ὑπάρχη καὶ ταῖς τρισὶν ὑποστάσεσιν, ἀλλ' οὐδ' ἐνὶ προσώπων. Λέγεται ἄρα δύο προσώποις εἶναι κοινὸν καὶ μὴ συναλειφθεῖν, μηδὲ διαρχίαν εἶναι, ὡς αὐτὸς ὁ αἰδέσιμος μᾶλλον νομοθετῶν διδάσκει, ὅς καὶ ἀκούων τὸν Ἰῶν αἰτίαν καὶ ἀρχὴν, δύο τὰ αἰτία καὶ δύο ἀρχὰς νομίζει. Ἄλλ' ἡμεῖς ἀκούοντες τοῦ ἐπιστηθείου Ἰωάννου ἐν τῇ Ἀποκαλύψει λέγοντος ἐν τῷ ἐννάτῳ (1) κεφαλαίῳ· *Τὰδε λέγει ὁ μάρτυς ὁ πιστός καὶ ἀληθινός, ἡ ἀρχὴ τῆς κτίσεως τοῦ Θεοῦ, καὶ Γρηγορίου τὸ Θεολόγου φάσκοντος (2)*· « Ἐκ τῆς ἀρχῆς ἀρχῆ, τὸ ἐκμαγεῖν τοῦ ἀρχετύπου, » παρὰ δύο ἀρχῶν οὐ νομίζομεν τὴν κτίσιν γεγονέναι· αὐτὸς γὰρ ἔφη· « Πάντα τοῦ Μονογενοῦς ἐπὶ τὴν πρώτην αἰτίαν ἀναφέρονται (3). » Καὶ Βασίλειος ὁ Μέγας ἐν τῇ πρὸς τὸν ἴδιον ἀδελφὸν περὶ οὐσίας καὶ ὑποστάσεως (4), ἥς ἡ ἀρχὴ· « Ἐπειδὴ πολλοὶ τὸ κοινὸν τῆς οὐσίας, » φησί· « Πάλιν ὑπὸ τῆς Γραφῆς ὀδηγούμεθα εἰς τὸν τῆς χορηγίας (5) τῶν ἀγαθῶν τῶν διὰ τοῦ Πνεύματος ἡμῖν ἐνεργουμένων ἀρχηγῶν καὶ αἰτιῶν τὸν μονογενῆ Θεὸν εἶναι πιστεύειν· πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ γεγενῆσθαι καὶ ἐν αὐτῷ συνεστάναι παρὰ τῆς ἀγίας Γραφῆς ἐδιδάχθημεν (6). » Ὅταν τοίνυν καὶ πρὸς ἐκείνην ὀφωθῶμεν τὴν ἔνοιαν, πάλιν ὑπὸ τῆς θεοπνεύστου χειραγωγίας ἀναγόμενοι διδασκόμεθα, ὅτι δι' ἐκείνης μὲν πάντα τῆς δυναμῆς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παράγεται· οὐ μὴν οὐδὲ ἐξ ἐκείνης ἀνάρχως, ἀλλὰ τίς ἐστὶ δύναμις ἀγεννήτως καὶ ἀνάρχως ὑφειστώσα, ἥτις ἐστὶν αἰτία τῆς ἀπάντων τῶν ὄντων αἰτίας. »

que ex illa absque initio producantur, sed quod sit potentia quædam ingenite et sine principio subsistens, quæ causa sit illius causæ, per quam omnia facta sunt. »

ΕΦΕΣΟΥ.

Τοῦτο τὸ ἱερὸν τῆς πίστεως μᾶθημά τε καὶ σύμβολον τὸ (7) παρὰ μὲν τῆς πρώτης καὶ δευτέρας τῶν συνόδων ἐκτεθῆν, παρὰ δὲ τῶν λοιπῶν κυρωθῆν καὶ βεβαιωθῆν ἅλη ψυχῇ δεχόμενος καὶ φυλάττων ἀποδέχομαι καὶ ἀσπάζομαι πρὸς ταῖς εἰρημέναις ἐπὶ τὰ συνόδοις καὶ τὴν μετ' αὐτάς ἀθροισθείσαν ἐπὶ τοῦ εὐσεβοῦς Βασιλείου βασιλέως Ῥωμαίων καὶ τοῦ ἀγιωτάτου πατριάρχου Φωτίου, τὴν καὶ οἰνομηνικὴν ὀγδόην ὀνομασθείσαν, ἥ (8) καὶ τῶν τοποτηρητῶν παρόντων Ἰωάννου τοῦ μακαρίου πάππα τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης, Παύλου καὶ Εὐγενίου τῶν ἐπισκόπων καὶ Πέτρου πρεσβυτέρου καὶ καρδινάλιου ἐκύρωσε μὲν καὶ ἀνεκήρυξε τὴν ἐδδόμην οἰ-

dens, secundum quas personæ subsistunt, juxta suas proprias existentias in propriis suis incommunicabiles existentes. Demonstratur ergo, causæ rationem neque hypostaticam neque essentialem esse, ita ut etiam vel tribus personis communis sit vel uni tantum conveniat personæ. Relinquitur igitur, ut duabus personis communis sit, hæc vere minime contrahantur, neque dualitatem principiorum inde sequi existimetur, quemadmodum ipse venerandus vir potius legislatoris adinstar docet, qui etiam, dum audit, Filium causam et principium esse, duas putat induci causas ac duo principia. Sed nos audientes Joannem, qui in postore Domini recubuit; in Apocalypsi capite nono dicentem: *Hæc dicit testis fidelis et verus, qui est principium creaturæ Dei*; atque Gregorium Theologum aientem: « Principium ex principio, primi exemplaris exemplatum, » a duobus principiis non putamus factam esse creaturam; ipse enim dicit: « Omnia quæ sunt Unigeniti, ad primam causam referuntur. » Et magnus Basilius, in epistola ad proprium fratrem, cujus initium: « Quoniam multæ commune essentialiæ, » inquit: « Iterum per Scripturam ducimur et instruimur, ut suppeditationis eorum bonorum, quæ Spiritus sanctus in nobis operatur, auctorem et causam esse credamus unigenitum Deum. Per sacram enim Scripturam edocti sumus, per ipsam facta esse et in ipsa consistere omnia. Quando igitur ad illam cogitationem subvehimur, iterum divinitus inspiratæ Scripturæ veluti manuductione introducti perdoceamur, quod per illam quidem potentiam, ex eo quod non est, ad esse producantur omnia; ita tamen, ut neque sit potentia quædam ingenite et sine principio subsistens, quæ causa sit illius causæ, per quam omnia facta sunt. »

EPHES. (CAP. XV.)

Hoc sacrum fidei institutum ac symbolum, quod a prima et secunda œcumenicarum synodorum expositum, a reliquis vero confirmatum corroboratumque est, tota anima recipiens et custodiens suscipio et amplector cum prædictis septem synodis etiam synodum post ipsas congregatam sub pio Basilio Romanorum imperatore et sanctissimo patriarcha Photio, œcumenicam quoque octavam nuncupatam (a), quæ etiam præsentibus legatis Joannis beatissimi papæ vetustioris Romæ, videlicet Paulo et Eugenio episcopis, et Petro presbytero et cardinali, confirmavit et promulgavit, septimam œcumenicam synodum eamque præceden-

(1) Sic in Mon. et Marc.; est vero Apoc. vi, 14.

(2) Naz. Orat. 32 (nunc 42), p. 520 ed. Colon.

(3) Similia habet Naz. or. 39, p. 490; 32, l. c., 37, p. 601 ed. vet. Vide Becci Ep. in Camat. c. 40, 64 (Gr. orth., t. II, p. 369-374).

(4) Basil. ep. 43 ad Gregor. fratrem. Citatur a

Camatero, c. 26 (Gr. orth., t. II, p. 341 seq.).

(5) Al., χόριτος.

(6) Al., δευδάγμεθα.

(7) Τό ομῖτ. Mon. 27; habet Mon. 256, f. 126 a.

(8) H habent tres codices, Mon. 27, 256 et Marc.

(a) Intelligit synodum exeunte anno 879 et ineunte 880 Constantinopoli celebratam, quæ ex Photii mente veram octavam synodum ante de-

cennium absolutam obliterare debebat, cujusque acta leguntur apud Mansi Concil., t. XVII.

libus adjuvandum esse decrevit, resistit vero propriis sedi sanctissimum Phœtium, condemnavit deinde ut anathematizati subiecit non secus ac synodi œcumenicæ anteriores eius qui audent additionem quamdam innovare vel distractionem vel universam alterationem aliquam in prædicto symbolo.

ΑΠΟΛΟΓΙΑ.

Et nos quem maximo sanctissimi Spiritus constanti virtute et sanctorum apostolorum Deo acceptis precibus, tota animæ promptitudine et affectu ita ut primo expositam fuit, sanctorum apostolorum Symbolum amplectentes ac diligimus, quod a venerabili Epheso in disputationibus œcumenicæ concilii (a) non susceptum est, a nobis autem suscipitur et prædicatur, ut divi Dionysii *læstimonio Byzantini*, qui ita dicit: « Hunc hymnum alii confessionem appellant, alii vero divini cultus symbolum. » Et in Constitutionibus eorundem apostolorum, quas sacer Clemens octo libris collegit, in traditione sancti baptismatis descriptum est, ut et ipse novit; nam tenuit eas Constitutiones in Italia; quæ amant in coryphæorum terra, tenet nunc Naupacti antistes; sed et in hac magna urbe similia etiam sunt exemplaria eadem continentia. Verum etiam sancta tertia œcumenica synodus mentionem facit hujus sacrosancti symboli. Dicit enim in epistola ad (Theodosium II) Imperatorem: « Non potuimus fidei et pietatis dogmata non discutere. Ac primo actorum monumentis religiosum pietatis vestræ placitum suo fulgore præminimus; posthac sacræ fidei editionem addidimus, quæ primo a sanctissimis apostolis nobis tradita fuit, postea vero exposita a trecentis decem et octo Patribus in metropoli Nicææ congregatis. » Verum non sicut ipse in disputationibus dixit, unam discentibus normam fecerunt Patres unientes Symbolum Nicænum cum eo, quod Constantinopoli editum est (b). Etenim sancta et œcumenica tertia synodus in pluribus congressibus nullibi Constantinopolitani Symboli mentionem fecit. Sed et ipse hic reverendus acta concilii quarti transcribens, sicut et primi in hoc quidem, quem admodum ab antiquo et a principio editum fuit Symbolum, ita descripsit; in quarto vero divisim expositum fuit et Nicænum et Constantinopolitanum Symbolum. Et post lectum Nicænum omnes clamaverunt: « Hæc orthodoxorum fides et æterna fides! Et in hoc baptizati fuimus, et in hoc baptizavimus, et in hoc baptizamus. Papa Leo ita credidit. Papa Leo ita docuit, » et quæ sequuntur. Mandato vero

(1) Mon. 27 f. 136 b, ἀναλαγήν.
 (2) Sic recte Marc. f. 226 a; Mon. 27, f. 137 a, ὡς.
 (3) Exstat epistola, et hæc ejus verba leguntur apud Mansi Conc., t. IV, p. 1234.
 (4) Uepi add. edit. conc.

(a) Nimirum concilii Florentini.
 (b) Vide Marci Ephesii Dialogum qui inscribitur

κουμηνικήν σύνοδον, καὶ ταῖς πρὸ αὐτῆς συντάττασθαι διορίσαστο, ἀπεκατέστησε τῷ οἰκείῳ θρόνῳ τὴν ἐγκριτέραν φώτιον, κατέκρινε δὲ καὶ ἀνεθεμάτισε, καθάπερ καὶ αἱ πρὸ αὐτῆς οἰκουμηνικαὶ σύνοδοι τοὺς τολμῶντας προσθήκην τινὰ ἢ ὑφαίρειν ἢ ἕλως ἐναλλαγήν (1) ἐπὶ τῷ προβρῆθέντι συμβόλῳ.

ΑΠΟΛΟΓΙΑ.

Καὶ ἡμεῖς μάλιστα γὰρ τῇ τοῦ παναγίου Πνεύματος φρουρητικῇ δυνάμει καὶ ταῖς τῶν ἁγίων ἀποστόλων θεοπροσδέτοις εὐχαίς, ὅλη ψυχῆς προθυμίᾳ καὶ διαθέσει ὡς πρῶτως ἐκτεθὲν τὸ τῶν αὐτῶν ἁγίων ἀποστόλων σύμβολον στέργομεν τε καὶ ἀσπάζομεθα, τὸ παρὰ μὲν τοῦ αἰδεσίμου Ἐφέσου ἐν ταῖς διαλέξεσι τῆς οἰκουμηνικῆς συνόδου μὴ παραδεχόμενον, παρ' ἡμῶν δὲ στεργόμενον τε καὶ κηρυττόμενον, ὡς παρὰ τοῦ θεοῦ Διονυσίου μαρτυρούμενον, οὕτως λέγοντος: « Τὸν θύμον τοῦτον οἱ μὲν ἁερολογίαν καλεῖσιν, οἱ δὲ τὸ τῆς θρησκείας σύμβολον. » Καὶ ἐν ταῖς διατάξεσι δὲ τῶν αὐτῶν ἀποστόλων, α; (2) ὁ ἱερεὺς Κλήμης συντάξεν ἐν ὀκτώ βιβλίοις, ἐν τῇ παραδόσει τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, ἀνάγκαστόν ἐστιν, ὡς καὶ αὐτὸς οἶδε· καὶ γὰρ κατέχευε ταύτας εἰς τὴν Ἰταλίαν ἀπερ ἀπώλεσεν εἰς τὴν τῶν κορυφαίων χώραν, κατέχει νῦν ὁ Ναυπάκτου. Ἄλλὰ καὶ ἐν τῇδε τῇ μεγαλοπόλει ἑταίροι οἱ εἰσιν οὕτως ἔχουσαι. Ἄλλὰ καὶ ἡ ἁγία καὶ οἰκουμηνικὴ τρίτη σύνοδος μνηστὴν ποιεῖται τοῦ ἱεροῦ τούτου καὶ θεοῦ συμβόλου· φησὶ γὰρ πρὸς τὴν βασιλέα (3): « Τὰ (4) τῆς πίστεως καὶ εὐσεβείας (5) ἐκινούμενα δόγματα· προλάμπειν τῶν πραττομένων ὁπομημάτων τυπώσαντες (6) τὸ θεοσεβῆς δόγμα (7) τῆς ἡμετέρας εὐσεβείας· μεθ' οὗ τὴν ἔχθειν τῆς εὐσεβοῦς πίστεως προθέντες τῆς πρότερον μὲν παρὰ τῶν ἁγιωτάτων ἀποστόλων παραδεδομένης ἡμῖν, μετὰ δὲ ταῦτα ἐκτεθείσης παρὰ τῶν τῆ' τῶν ἐν τῇ Νικαίᾳ μητροπόλει (8). » Ἄλλ' οὐδ' ὡς αὐτὸς ἐν ταῖς διαλέξεσιν ἔλεγεν, οἱ ἐν μάθημα ἐποίησαν οἱ Πατέρες ἐνώσαντες τότε ἐν Νικαίᾳ καὶ τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἡ γὰρ ἁγία καὶ οἰκουμηνικὴ τρίτη σύνοδος ἐν πολλαῖς συναλεύσεσιν οὐδαμῶς τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐνημηθέντος οὐδαμῶς τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐνημηθέντος. Ἄλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ τίμιος τὰ Πρακτικὰ τῆς τετάρτης συνόδου μεταγράφας καὶ τῆς πρώτης, ἐν μὲν ταύτῃ καθὼς ἀνωθέν τε καὶ ἀπ' ἀρχῆς ἐτέθη τὸ σύμβολον, οὕτως ἔγραψεν· ἐν δὲ τῇ τετάρτῃ διηρημένως ἐξέθετο καὶ τὸ ἐν Νικαίᾳ καὶ τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει. Καὶ ἀναγνωσθέντος τοῦ ἐν Νικαίᾳ, οἱ πάντες ἐβόησαν, ὡς, « Αὕτη ἡ πίστις τῶν ὀρθοδόξων καὶ αἰωνία (9) πίστις· καὶ ἐν τούτῳ ἐβαπτίσθημεν, καὶ ἐν τούτῳ

(5) Ἀναγκαίως add. edit.
 (6) Τυπώσαντες deest in codd. nostris.
 (7) Ed. γράμμα.
 (8) Συνηγμένον addunt ed.
 (9) Marc. f. 226 b, αἰωνίων.

Latinus, sive De additamento in Symbolo, ex codice Monacensi a nobis editum infra in Marco.

ἰδραπίσαμεν, καὶ ἐν τούτῳ βαπτίζομεν. Ὁ πάππας Λέων οὕτω ἐπίστευσεν, ὁ πάππας Λέων οὕτως ἐβίβαξεν, » καὶ τὰ ἐξῆς (1). Κελύσει δὲ τῶν ἐνδοξοτάτων ἀρχόντων ὑπὸ Ἀστίου διακόνου ὑπὸ βιβλίῳ ἀνεγνώσθη καὶ ἐδὲ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὡς καὶ πλατύτερον ἐξηθέμεθα ἐν ἑτέρῳ πραγματείᾳ. Ἄλλὰ καὶ τὰς ἀποστολικὰς διδασκαλίας (2), τὰς τε ἑγγράφους καὶ ἀγγέλους, καθὼς Παῦλος ὁ ἀπόστολος παραίτη (3), τηρούμεν τε καὶ φυλάττομεν, καθὼς ὁ θεὸς Βασιλεὺς ἐν τοῖς πρὸς Ἀμφιλόχιν (4) φησι. « Τῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πεφυλαγμένων δογμάτων καὶ κηρυγμάτων τὰ μὲν ἐκ τῆς ἑγγράφου διδασκαλίας ἔχομεν, τὰ δὲ ἐκ τῆς τῶν ἀποστόλων παραδόσεως διαδοθέντα ἡμῖν ἐν μυστηρίῳ παρεδέξαμεθα, ἅπερ ἀμφοτέρω τὴν ἰσχὴν ὁμοίαν ἔχει πρὸς τὴν εὐαγγελίαν, καὶ τοσούτοις οὐδεὶς ἀνταρῆ (5) οὐκοῦν δοτεὶ γε κατὰ μικρὸν τῶν θεσμῶν τῆς Ἐκκλησίας πεκαίραται. Εἰ γὰρ ἐπιχειροῦσιν μὲν τὰ ἄγραφα τῶν ἐδῶν ὡς μὴ μεγάλην ἔχοντα δύναμιν παρατείσθαι, λάθομεν ἂν εἰς αὐτὰ τὰ καιρῶτα ζημιούμενοις τὸ εὐαγγελίον, μᾶλλον δὲ εἰς ὄνομα φίλων περιστῶντες τὸ κήρυγμα. » Ἄλλὰ δὴ καὶ τὰς ἁγίας οἰκουμενικὰς συνόδους, ἐτι δὲ καὶ τὰς τοπικὰς τὰς παρὰ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων στεργηθείσας στήριγμαί τε καὶ ἐντετριφόμεθα. Ἐτι δὲ καὶ τὰς τῶν μακαρίων καὶ ἁγίων διδασκάλων φωνὰς τὰς ἐπὶ συστάσει τῶν ὁρθῶν δογμάτων, ἐξ ὧν εἰς βεβαίωσιν τῆς ἀληθοῦς πίστεως μαρτυρίας προσεδέξαμεν ἐν ταῖς συνόδοις κατὰ καιροῦς. Περὶ δὲ τῶν τῆς ἐγδοῦς συνόδου μάλᾳ καλὰς εἰδὲν αὐτὸς ὁ αἰδολογὸς τὰ ταύτης Πρακτικὰ ἐν τῇ βιβλίῳ τῆς μόνης τοῦ τιμίου Προδρόμου τῆς καὶ Πέτρας ὀνομαζομένης ἡνωμένα ὄντα μετὰ τῶν (6) τῆς ἑκτοῦ καὶ ἐβδόμου, τὰ συνιστώμενα Ἰγνάτιον καὶ ἑγχειρίζοντα αὐτῷ τὴν καθέδραν Κωνσταντινουπόλεως, φώτισεν δὲ ὡς ἐπιπάθην ἐξαλειφοντα καὶ ἀναθεματίζοντα. Τῶν δὲ γε Ἰγνατίου ἐν τοῖς ἁγίοις συνέταξεν ἡ Ἐκκλησία, καθὰ προεγγράφεται· εἰ καὶ ἐν τῷ Συνδικῷ συνέταξται (7) τῷ Φωτίῳ (8) καὶ τὰ κατ' αὐτῶν γραφέντα τε καὶ κηρυχθέντα τῷ ἀναθέματι καθυποβάλλονται, ἵνα μὴ γνώριμα τοῖς πᾶσι γίνωνται (9) τὰ τοῦ Φωτίου. Εἰ καὶ οἱ χρονογράφοι (10), ὅ τε Κασθηρὸς καὶ Μανασσῆς καὶ Γλυκῆς καὶ Σκυλίτζης, καὶ ὁ εὐρισκόμενος ἐν βιβλίῳ τῆς μόνης τῆς Περιδλέπτου βίος τοῦ ἁγίου Ἰγνατίου διασαφούσιν, ὅσα τε πέπονθεν ὁ θεὸς Ἰγνάτιος παρὰ

A gloriosissimorum principum ab Actio disceno ex libro lectum est et Symbolata Constantinopoli expositum, ut etiam uberius in alio tractatu declaravimus. Sed etiam apostolicas doctrinas, tum scriptas tum non scriptas, sicut et Paulus apostolus hortatur, servamus et custodimus, quemadmodum divus Basilius in scriptis ad Amphiochium ait: « Eorum dogmatum predicationumque (a), quae in Ecclesia servantur, quaedam habemus ex doctrina scripto tradita, quaedam rursus ex apostolorum traditione communicata nobis in mysterio recepimus; quae ambo vim eandem habent ad pietatem, et haec nomen semet opponet: nullus certe, qui vel tenui experientia noverit, quae sint Ecclesiae instituta. Nam si consuetudines, quae scripto proditae non sunt, tanquam haud multum habentes momenti aggrediamur rejicere, imprudenter ac nocui Evangelium in ipsis rebus praecipuis laedemus, in eo potius praedicationem ad nudum nomen contrahemus. » Sed etiam sanctas oecumenicas synodos ac praeterea locales quosque, quae ab oecumenicis conciliis receptae fuerunt, recipimus atque amplectimur. Insuper etiam beatorum ac sanctorum doctorum voces, quae ad recta dogmata constituenda faciunt, ex quibus ad veram fidem confirmandam testimonia in synodiis juxta tempora recepta fuere. De Actis vero octavae synodi bene novit hic reverendus, Acta illius in codice monasterii venerandi Praecursoris, quod etiam Petra nuncupatur, haberi conjunctionem cum Actis sexti et septimi concilii, quae confirmant Ignatium, illicque cathedram Constantinopolitanam in manus tradunt, sed Photium veluti insultorem (invasorem) efficiunt et anathemate feriunt (b). Porro Ignatium inter sanctos Ecclesia collocavit, ut supra scripsimus, licet in Synodico Ignatius et Photius conjuncti reperiantur, et scripta contra eos et acritate anathemati subjiciantur, ne Photii omnia omnibus innotescant. Quaequam etiam chronographi, tum Cedrenus tum Manasses, tum Glycas et Scylitza, et quae in volumine monasterii Periblepti Vita sancti Ignatii (c) legitur palam faciunt, quae sanctus Ignatius passus est a Photio, et quemodo sanctus Ignatius decreto synodi in propriam sedem restitutus est, et Cosmidii monasterium Photium exsulem custodiebat (d). Nos porro

(1) Conc. Chale. act. n; Mansi, t. VI, p. 955.

(2) Mon. 27, f. 136 a, διδασκαλίας.

(3) II Thess. II, 14.

(4) Basil. de Sp. S. c. 27, n. 66. Patrol. Gr., t. XXXII, p. 188.

(5) Mon., ἀνταρῆ. Marc., ἀνταρῆ.

(6) Τὴν ομίλησιν Allatius, qui ista allegat contra Creighton., p. 280.

(a) De discrimine inter δόγμα et κήρυγμα vide Petavium, De Trinitate, Praefat. cap. 1, § 5.

(b) Marcus octavam synodum dixerat synodum Photianam, anno 879 Constantinopoli celebratam, de qua vide Allatii scriptum De octava synodo Photiana, Romae 1662. Sed Gregorius noster hic loquitur de octava synodo anno 869 congregata,

(7) Allat., τὰταξται.

(8) Allat., τῷ Ἰγνατίῳ καὶ Φωτίῳ. Mon. 27, f. 137 b., τῷ Ἰγνατίῳ. Cum Synodici verba non adducantur, superior lectio praefenda videtur.

(9) Allat., γίνηται.

(10) Mon. 27, οἱ χρονοικοὶ χρονογράφοι. Marc. et Allat. ut supra.

quae merito ab Occidentalibus octava universalis dicitur.

(c) Videlicet biographia S. Ignatii a Niceta Davide conscripta. Mansi Concil., t. XVI.

(d) Hucusque Allatii versio magis ex parte adoptata.

atibus adjuvandum esse decrevit, restituit vero propriæ sedi sanctissimum Photium, conplonnavit deinde et anathemati subiecit non secus ac synodi œcumenicæ anteriores eus qui auserent additionem quamdam innovare vel detractionem vel universam alterationem aliquam in prædicto symbolo.

ΑΠΟΛΟΓΙΑ.

Et nos quam maxime sanctissimi Spiritus cœlestis virtute et sanctorum apostolorum Deo accipis precibus, tota animæ promptitudine et affectu ita ut primo expositum fuit, sanctorum apostolorum Symbolum simpliciter ac diligenter, quod a venerabili Epheso in disputationibus œcumenicæ concilii (a) non susceptum est, a nobis autem suscipitur et prædicatur, ut divi Dionysii testimonio Origenem, qui ita dicit: « Hunc hymnum alii confessionem appellant, alii vero divini cuius symbolum. » Et in Constitutionibus eorumdem apostolorum, quæ sacri Clementis octo libris colligunt, in traditione sancti baptismatis descripta est, ut et ipse novit; nam tenuit eas Constitutiones in Italia; quæ amissæ in coryphæorum terra, tenet nunc Naupacti antistes; sed et in hac magna urbe similia etiam sunt exemplaria eadem continentia. Verum etiam sancta tertia œcumenica synodus mentionem facit hujus sacrosancti symboli. Dicit enim in epistola ad (Theodosium II) Imperatorem: « Non potuimus fidei et pietatis dogmata non discutere. Ac primo actorum monumentis religiosum pietatis vestræ placitum suo fulgore præmissimus; posthac sacræ fidei editionem addidimus, quæ primo a sanctissimis apostolis nobis tradita fuit, postea vero exposita a trecentis decem et octo Patribus in metropoli Nicææ congregatis. » Verum non sicut ipse in disputationibus dixit, unam discentibus normam fecerunt Patres unientes Symbolum Nicænum cum eo, quod Constantinopoli editum est (b). Etenim sancta et œcumenica tertia synodus in pluribus congressibus nullibi Constantinopolitani Symboli mentionem fecit. Sed et ipse hic reverendus acta concilii quarti transcribens, sicut et primi in hoc quidem, quem admodum ab antiquo et a principio editum fuit Symbolum, ita descripsit; in quarto vero divisim expositum fuit et Nicænum et Constantinopolitanum Symbolum. Et post lectum Nicænum omnes acclamaverunt: « Hæc orthodoxorum fides et æterna fides! Et in hoc baptizati sumus, et in hoc baptizavimus, et in hoc baptizati sumus. Papa Leo ita credidit. Papa Leo ita docuit, » et quæ sequuntur. Mandato vero

(a) Mon. 27 f. 136 b, ἐναλλαγήν.
 (2) Sic recte Marc. f. 226 a; Mon. 27, f. 137 a, ὡς.
 (3) Exstat epistola, et hæc ejus verba leguntur apud Mansi Conc., t. IV, p. 1234.
 (4) Ἐπί add. edit. conc.

(a) Nimirum concilii Florentini.
 (b) Vide Marci Ephesii Dialogum qui inscribitur

κουμηνικήν σύνοδον, καὶ ταῖς πρὸ αὐτῆς συντάττασθαι διορίσαστο, ἀποκατέστησε τῷ οἰκείῳ θρόνῳ τὸν ἀγιώτατον Φώτιον, κατέκρινε δὲ καὶ ἀνεθεμάτισε, καθάπερ καὶ αἱ πρὸ αὐτῆς οἰκουμηνικαὶ σύνοδοι τοὺς τολμῶντας προσθήκην τινὰ ἢ ὑφαίρεσιν ἢ ἕλως ἐναλλαγήν (1) ἐπὶ τῷ προβηθέντι συμβόλῳ.

ΑΠΟΛΟΓΙΑ.

Καὶ ἡμεῖς μάλιστα γὰρ τῆ τοῦ παναγίου Πνεύματος φρουρητικῆς δυνάμει καὶ ταῖς τῶν ἁγίων ἀποστόλων θεοπροσδέτοις εὐχαίς, ὅλη ψυχῆς προθυμίᾳ καὶ θαλάσσει ὡς πρώτως ἐκτεθεὶν τὸ τῶν αὐτῶν ἁγίων ἀποστόλων σύμβολον ἀτεργόμεν τε καὶ ἀσπαζόμεθα, τὴ παρὰ μὲν τοῦ αἰδεσίμου Ἐφέσου ἐν ταῖς διαλέξεσι τῆς οἰκουμηνικῆς συνόδου μὴ παραδεχόμενον, παρ' ἡμῶν δὲ στεργόμενον τε καὶ κηρυττόμενον, ὡς παρὰ τοῦ θεοῦ Διονυσίου μαρτυρούμενον, οὕτως λέγοντος: « Τὸν ὕμνον τοῦτον οἱ μὲν ὁμολογῶν καλοῦσιν, οἱ δὲ τὸ τῆς θρησκείας σύμβολον. » Καὶ ἐν ταῖς διατάξεσι δὲ τῶν αὐτῶν ἀποστόλων, ἃς (2) ὁ ἱερὸς Κλήμης συνέταξεν ἐν ὀκτώ βιβλίοις, ἐν τῇ παραδόσει τοῦ ἁγίου βαπτίσματος, ἀνάγκαστόν ἐστιν, ὡς καὶ αὐτὸς οἶδε· καὶ γὰρ κατέχευε ταύτας εἰς τὴν Ἰταλίαν· ἀπερ ἀπώλεσεν εἰς τὴν τῶν κορυφαίων χώραν, κατέχει νῦν ὁ Ναυπάκτου. Ἄλλὰ καὶ ἐν τῇδε τῇ μεγαλοπόλει ἑτεραὶ δρομαὶ εἰσιν οὕτως ἔχουσαι. Ἄλλὰ καὶ ἡ ἀγία καὶ οἰκουμηνικὴ τρίτη σύνοδος μνηστὴν ποιεῖται τοῦ ἱεροῦ τούτου καὶ θεοῦ συμβόλου· φησὶ γὰρ πρὸς τὸν βασιλέα (3): « Τὰ (4) τῆς πίστεως καὶ εὐσεβείας (5) ἐκινουμένων δόγματα· προλαμβάνειν τῶν πρᾶττομένων ὑπομημάτων τυπώσαντες (6) τὸ θεοσεβῆς δόγμα (7) τῆς ἡμετέρας εὐσεβείας· μεθ' ὅ τὴν ἔχουσαν τῆς εὐσεβοῦς πίστεως προθένας τῆς πρότερον μὲν παρὰ τῶν ἀγιωτάτων ἀποστόλων παραδεδομένης ἡμῖν, μετὰ δὲ ταῦτα ἐκτεθείσης παρὰ τῶν τῆ' τῶν ἐν τῇ Νικαίᾳ μητροπόλει (8). » Ἄλλ' οὐδ' ὡς αὐτὸς ἐν ταῖς διαλέξεσιν ἔλεγεν, ὅτι ἐν μάθημα ἐποίησαν οἱ Πατέρες ἐνώσαντες τότε ἐν Νικαίᾳ καὶ τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἡ γὰρ ἀγία καὶ οἰκουμηνικὴ τρίτη σύνοδος ἐν πολλαῖς συνελεύσεσιν οὐδαμῶς τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐρημηόνευσεν. Ἄλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ τίμιος τὰ Πρακτικὰ τῆς τετάρτης συνόδου μεταγράφας καὶ τῆς πρώτης, ἐν μὲν ταύτῃ καθὼς ἀνωθέν τε καὶ ἀπ' ἀρχῆς ἐτέθη τὸ σύμβολον, οὕτως ἔγραψεν· ἐν δὲ τῇ τετάρτῃ διηρημένως ἐξέθετο καὶ τὸ ἐν Νικαίᾳ καὶ τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει. Καὶ ἀναγρωθέντος τοῦ ἐν Νικαίᾳ, οἱ πάντες ἐβόησαν, ὡς, « Αὕτη ἡ πίστις τῶν ὀρθοδόξων καὶ αἰωνία (9) πίστις· καὶ ἐν τούτῳ ἐβαπτίσθημεν, καὶ ἐν τούτῳ

(5) Ἀναγκαίως add. edit.
 (6) Τυπώσαντες deest in codd. nostris.
 (7) Ed. γράμμα.
 (8) Συνηγμένον addunt ed.
 (9) Marc. f. 228 b, αἰωνίων.

Latinus, sive De additamento in Symbolo, ex codice Monacensi a nobis editum infra in Marco.

ἰδραπίσαμεν, καὶ ἐν τούτῳ βαπτίζομεν. Ὁ πάππας Ἀλέων οὕτω ἐπίσταυεν, ὁ πάππας Ἀλέων οὕτως ἐβίβαξεν, καὶ τὰ ἐξῆς (1). Κελεύσει δὲ τῶν ἐνδοξοτάτων ἀρχόντων ὑπὸ Ἀστίου διακόνου ὑπὸ βιβλίου ἀνεγνώσθη καὶ τὸ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὡς καὶ πλατύτερον ἐξεθέμεθα ἐν ἑτέρῳ πραγματείῳ. Ἄλλὰ καὶ τὰς ἀποστολικὰς διδασκαλίας (2), τὰς τε ἑγγράφους καὶ ἀγγέλους, καθὼς Παῦλος ὁ ἀπόστολος παραινῶν (3), τηροῦμέν τε καὶ φυλάττομεν, καθὼς ὁ θεὸς Βασιλεὺς ἐν τοῖς πρὸς Ἀμφιλόχιν (4) φησι. Ἐτῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πεφυλαγμένων δογμάτων καὶ κηρυγμάτων τὰ μὲν ἐκ τῆς ἑγγράφου διδασκαλίας ἔχομεν, τὰ δὲ ἐκ τῆς τῶν ἀποστόλων παραδόσεως διαδοθέντα ἡμῖν ἐν μυστηρίῳ παρεδέξαμεθα, ἅπερ ἀμφοτέρω τὴν ἰσχὴν ὁμοίαν ἔχει πρὸς τὴν εὐαγγελίαν, καὶ τοσούτοις οὐδεὶς ἀνταρῶν (5) οὐκοῦν δοτεῖ γὰρ κατὰ μικρὸν τῶν θεσμῶν τῆς Ἐκκλησίας πεκαίραται. Εἰ γὰρ ἐπιχειροῦσιν τὸ ἀγρᾶφα τῶν ἐθῶν ὡς μὴ μεγάλην ἔχοντα δύναμιν παραιτεῖσθαι, λάθομεν ἀν εἰς αὐτὰ τὰ καιρῶτα ζημιούμενοι τὸ εὐαγγελίον, μᾶλλον δὲ εἰς ὄνομα φίλων κεριστῶντες τὸ κήρυγμα. Ἄλλὰ δὴ καὶ τὰς ἀγίας οἰκουμενικὰς συνόδους, ἐπὶ δὲ καὶ τὰς τοπικὰς τὰς παρὰ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων στεργθείας στήριγμαί τε καὶ ἐντεταρξόμεθα. Ἐπὶ δὲ καὶ τὰς τῶν μακαρίων καὶ ἀγίων διδασκάλων φωνὰς τὰς ἐπὶ συστάσει τῶν ὁρθῶν δογμάτων, ἐξ ὧν εἰς βεβαίωσιν τῆς ἀληθοῦς πίστεως μαρτυρίας προσεδέξαμεν ἐν ταῖς συνόδοις κατὰ καιροῦς. Περὶ δὲ τῶν τῆς ὀγδόης συνόδου μάλᾳ καλῶς εἶδεν αὐτὸς ὁ αἰδέσιμος τὰ ταύτης Πρακτικὰ ἐν τῇ βιβλίῳ τῆς μόνῃς τοῦ τιμίου Προδρόμου τῆς καὶ Πέτρας ὀνομαζομένης ἡνωμένα ὄντα μετὰ τῶν (6) τῆς ἑκτῆς καὶ ἑβδόμης, τὰ συνιστάμενα ἴγνώσιον καὶ ἑγχερίζοντα αὐτῷ τὴν καθέδραν Κωνσταντινουπόλεως, φώτισεν δὲ ὡς ἐπιπάθην ἐξαλειφοντα καὶ ἀναθεματίζοντα. Τῶν δὲ γὰρ Ἰγνατίου ἐν τοῖς ἀγίοις συνέταξεν ἡ Ἐκκλησία, καθὰ προεγέγραπται καὶ ἐν τῷ Συνδικῷ συνέταξται (7) τῷ Φωτίῳ (8) καὶ τὰ κατ' αὐτῶν γραφέντα τε καὶ κηρυχθέντα τῷ ἀναθέματι καθυποβάλλονται, ἵνα μὴ γνώριμα τοῖς πᾶσι γίνωνται (9) τὰ τοῦ Φωτίου. Εἰ καὶ οἱ χρονογράφοι (10), ὅ τε Κεθρηὸς καὶ Μανασσῆς καὶ Γλυκάς καὶ Σκυλίτζης, καὶ ὁ εὐρισκόμενος ἐν βιβλίῳ τῆς μόνῃς τῆς Περιδελέπου βίος τοῦ ἀγίου Ἰγνατίου διασαφούσιν, ὅσα τε πέπονθεν ὁ θεὸς Ἰγνατίος παρὰ

A gloriosissimorum principum ab Aelio discono ex libro lectum est et Symbolata Constantinopoli expositum, ut etiam uberius in alio tractatu declaravimus. Sed etiam apostolicas doctrinas, tum scriptas tum non scriptas, sicut et Paulus apostolus hortatur, servamus et custodimus, quemadmodum divus Basilius in scriptis ad Amphitochium ait: « Eorum dogmatum predicationumque (a), quae in Ecclesia servantur, quasdam habemus ex doctrina scripto tradita, quasdam rursus ex apostolorum traditione communicata nobis in mysterio recepit; quae ambo vim eandem habent ad pietatem, et hinc nemo semet opponet: nullus certe, qui vel tenui experientia noverit, quae sint Ecclesiae instituta. Nam si consuetudines, quae scripto proditae non sunt, tanquam haud multum habentes momenti aggrediamur rejicere, imprudentes ac nosci Evangelium in ipsis rebus praecipuis ledemus, imo potius praedicationem ad nudum nomen contrahemus. » Sed etiam sanctas concilias synodos ac praeterea locales quoque, quae ab oecumenicis conciliis receptae fuerunt, recipimus atque amplectimur. Insuper etiam beatorum ac sanctorum doctorum voces, quae ad recta dogmata constituenda faciunt, ex quibus ad veram fidem confirmandam testimonia in synodis juxta tempora recepta fuerunt. De Actis vero octavae synodi bene novit hic reverendus, Acta illius in codice monasterii venerandi Praecursoris, quod etiam Petra nuncupatur, haberi conjunctim cum Actis sexti et septimi concilii, quae confirmant Ignatium, illicque cathedram Constantinopolitanam in manus tradunt, sed Photium veluti insultorem (invasorem) ejiciunt et anathemate feriunt (b). Porro Ignatium inter sanctos Ecclesia collocavit, ut supra scripsimus, licet in Synodico Ignatius et Photius conjuncti reperiantur, et scripta contra eos et acritate anathemati subiciantur, ne Photii omnia omnibus innotescant. Quaequam etiam chronographi, tum Cedrenus tum Manasses, tum Glycas et Scylitza, et quae in volumine monasterii Periblepti Vita sancti Ignatii (c) legitur palam faciunt, quae sanctus Ignatius passus est a Photio, et quemodo sanctus Ignatius decreto synodi in propriam sedem restitutus est, et Cosmidii monasterium Photium exsulem custodiebat (d). Nos porro

(1) Conc. Chale. act. n; Mansi, t. VI, p. 955.

(2) Mon. 27, f. 136 a, διδασκαλίας.

(3) II Thess. II, 14.

(4) Basil. de Sp. S. c. 27, n. 66. Patrol. Gr., t. XXXII, p. 188.

(5) Mon., ἀνταρῶν. Marc., ἀνταρῶν.

(6) Τῶν οὐκ ἐπιτίθεται Allatius, qui ista allegat contra Creighton., p. 290.

(7) Allat., τῆς ταύτης.

(8) Allat., τῷ Ἰγνατίῳ καὶ Φωτίῳ. Mon. 27, f. 137 b., τῷ Ἰγνατίῳ. Cum Synodici verba non adducantur, superior lectio praefenda videtur.

(9) Allat., γίνονται.

(10) Mon. 27, οἱ χρονογράφοι. Marc. et Allat. ut supra.

(a) De discrimine inter δόγμα et κήρυγμα vide Petavium, De Trinitate, Praefat. cap. 1, § 5.

(b) Marcus octavam synodum dixerat synodum Photianam, anno 879 Constantinopoli celebratam, de qua vide Allatii scriptum De octava synodo Photiana, Romae 1662. Sed Gregorius noster hic loquitur de octava synodo anno 869 congregata,

quae merito ab Occidentalibus octava universalis dicitur.

(c) Videlicet biographia S. Ignatii a Niceta Davide conscripta. Mansi Concil., t. XVI.

(d) Hucusque Allatii versio magis ex parte adoptata.

Acta ab Ephesio producta, ac si essent octavæ sy- A nodi, recipimus, (a) necnon quam ipse appellat Joannis papæ epistolam, licet in multis suspecta sit (b), eo quod tota in omnibus Græcæ dictata esse comprehendatur, et nullum in se Latinæ dictionis genium præferat. Et alia quoque ratione, quod primum in hac synodo ante alia omnia lectitanda fuisset, tum deinceps apponenda, quæ Photio sedem Constantinopolitanam astruerent. Quod alio modo peractum est. Nam cum papæ locum tenentes advenissent et Photio datas litteras ac missa munia consignassent, et omophorium et sticharium et sandalia, nullo examine prævio, obtulissent, statim ipse Photius eos excepit et quæ ad ipsum missa fuerant, ut Acta ejusdem synodi contestantur atque Photii verba (c): «Christus Deus noster, qui cœlum novibus circumvolvitis, nostramque naturam, ut renovaret expurgaretque, sibi assumpsit, ipse fratrem nostrum et comministrum et spirituales Patrem nostrum et in præsentī vita custodia tuta protegat, et in futuro sæculo nuptiali indumento circumambiat, dignumque cœlestis illius thalami demonstrat.» Necessitas itaque flagitabat coram omnibus epistolam legi et legatorum professionem scriptam recipi, et his peractis ea quæ ad throni et præsulatus restitutionem pertinebant compleri. Nihilominus nos ipsam ut œcumenicam recipimus perquam libentissime, nec non ipsam epistolam. Quid igitur ea pronuntiat? «Opinamur autem, neque tuam sanctitatem ignorare, tanquam quæ prudens C et plena sapientia est, nos reliquos nostros episcopos ad ita sentiendum adigere volentes non levi implicari difficultate, quod rem adeo divinam ita derepente immutare haud facile valuerit quisquam, licet per breve tempus illud initium coperit, nec multorum annorum spatio firmitatem obtinuerit. Propterea nobis bene visum est, ne quis vi a nobis adducatur desistere ab adilitamento, quod in symbolo jam apposuit, sed potius cum prudentia præparare paulatim adhortantes blasphemiam abjurare. *Pascite enim gregem qui in vobis est, non violenter, sed leniter, neque uti clerico prædominantes, sed forma gregis et exemplaria facti, summus apostolorum princeps Petrus dicebat,* » et cætera. Et hæc verba ex Epistola excerpta sunt. Quis porro non audiit, a Latinis potius per ignem desertores fidei (male sentientes) probari? Quæ ratione (Joannes papa) sic rectam fidem violantes

Φωτίου, καὶ οὕτως ὁ Ἰγνάτιος ἐπανήλθεν εἰς τὸν ἴδιον θρόνον κτίσας τῆς συνόδου· τὸν δὲ Φώτιον ἐξώριστον εἶχεν ἢ τοῦ Κοσμοδίου (1) μονῆ. Ἡμεῖς δὲ καὶ τὰ Πρακτικὰ τὰ παρὰ τοῦ Ἐφέσου προκομιζόμενα ὡς τῆς ὀρθῆς συνόδου δεξόμεθα· ἔτι δὲ καὶ ἦν (2) λέγει ἐπιστολὴν τοῦ ἁγιωτάτου πάππα Ἰωάννου, καίτοι γε πολὺ τὸ ὑποκτον εἶχουσαν διὰ τὸ εἶναι ὀλην δι' ὄλου (3) Ἑλληνικὴν τὴν γραφὴν καὶ μηδὲν εἶναι ἐν ἐκτυτῇ ἰδιώματι (4) Λατινικόν. Ἄλλως τε ἐν ταύτῃ τῇ συνόδῳ πρῶτον ὤφειλεν αὐτῇ ἀναγνωσθῆναι, εἶτα δέξασθαι τὸν Φώτιον τὰ ἐγγειρίζοντα τῆν καθέδραν Κωνσταντινουπόλεως. Τὸ δὲ ὀρθῶς ἐγένετο· ἀλλ' ἕμα τῷ παραγενέσθαι τοὺς τοποτηρητὰς τοῦ πάππα καὶ τῷ Φωτίῳ κομίσαι τὰ σταλέντα, τὸ τε ὀμφορίον καὶ τὸ στιχάριον καὶ τὰ σανδάλια μηδεμίαν προσηγησαμένην ἐξετάσας, εὐθὺς ὁ Φώτιος δέδεκται αὐτοῦ· καὶ τὰ κομισθέντα αὐτῷ, ὡς τὰ Πρακτικὰ τῆς συνόδου ταύτης μαρτυροῦσι καὶ τὸ, «Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν, εἰπεῖν, ὁ νεφέλαις τὸν οὐρανὸν περιβάλλων καὶ τὴν ἡμετέραν φύσιν ἀναχωνεύσαι καὶ καθάραι (5) στολισάμενος, αὐτὸς τὸν ἀδελφὸν καὶ συλλειτουργὸν καὶ πνευματικὸν Πατέρα ἡμῶν, καὶ ἐν τῷ παρόντι βίῃ φρουρὰν ἀσυλον καὶ σωτηρίαν ἀσφαλῆ στολισαι, κἀν τῷ μελλόντι αἰῶνι τὸν νυμφικὸν περιβάλλοι χιτῶνα ἀξιον τοῦ μακαρίου ἐκείνου νυμφῶνος ἀναδείξει (6).» Ἐδὲ οὖν πρότερον ἐν κοινῷ (7) ἀναγνῶναι τὴν ἐπιστολὴν καὶ τὴν ὁμολογίαν τῶν πρέσβευον ἔγγραφον λαβεῖν, καὶ οὕτω τὰ τῆν τοῦ θρόνου καὶ τῆς ἀρχιερωσύνης ἀνακῆρυξεν δηλοῦντα δέξασθαι. Ὅμως γε μέντοι ἡμεῖς ὡς οἰκουμενικὴν σύνοδον αὐτὴν δεξόμεθα ἀσμενώστατα, ὡσαύτως (8) καὶ τὴν ἐπιστολὴν. Τὶ οὖν φησιν αὕτη; «Ὀνόματα δὲ μὴδὲ τὴν σὴν ἐσότητα ἀγνοεῖν ὡς οὖσαν νουνεχῆ τε καὶ πλήρη σοφίας, ὅτι τε τοὺς λοιποὺς ἡμῶν ἐπισκόπους καταπαῖσαι οὕτω φρονεῖν εἰς δυσχέρειαν ἡμῶν οὐ μικρὰν ἐμπίπτει, ὅτι πρῶτόν τι θεϊότερον οὕτω ταχέως μεταβαλεῖν οὐδεὶς ἂν εὐκόλως δυνηθεῖν, εἰ καὶ βραχίῃ χρόνῳ τὴν ἐναρξιν εἰληψα, καὶ οὐκ ἔστι παγωθὲν ἐκ πολλῶν ἐνιαυτῶν. Καὶ διὰ ταῦτα καλῶς εδοξεν ἡμῶν, ἵνα μὴ μετὰ βίας ἀναγκασθῆ τις παρ' ἡμῶν ἱδῆσαι τὴν προσθήκην, ἣν ἐφθασεν (9) ἐν τῷ συμβόλῳ προθεῖναι· ἀλλὰ μᾶλλον μετὰ οἰκονομίας παρασκευάσαι κατὰ βραχὺ παραινῶντας ἀποστῆναι τῆς βλασφημίας. Ποιμαίνετε γὰρ τὸ ἐν ὑμῶν κοίμῳ, οὐκ ἀναγκαστῶς (10), ἀλλ' ἐπεικῶς, οὐδ' ὡς κατακυριεύοντες τοῦ κλήρου, ἀλλ' ὡς τέποι γινόμενοι, ὁ ἄρκος τῶν ἀπο-

(1) Mon., Κοσμοδίου μονῆ. Hucusque Allat. l. c.

(2) Mon., f. 138 a, ἔτι δὲ ἦν. Marc., f. 227 b, ἔτι δὲ καὶ ἦν. Allat. ut supra, qui hæc profert op. cit., p. 237 seq.

(3) Mon., διόλου.

(4) Marc., ἰδιώματι.

(5) Mon., ἀναχωνεύσαι καὶ καθάρσαι.

(6) Photii verba in act. I concilii cit. Mansi XVII, p. 390-392.

(7) Ἐν κοινῷ habet Allat., omitt. Monæ.

(8) Ὁσούτως habet Mon., omitt. Allat.

(9) Sic Allat. Mon., ἐφθασαν.

(10) Sic Mon. Allat., ἀναγκαστικῶς.

(a) Benignius et mitius loquitur auctor agens de pseudo-synodo Photiana, quæ omnino explodenda est.

(b) Certe supposititiam et spuriam eam esse om-

nia probant. Vide Patrol. Gr., ser. 1, t. CII, p. 382, not. 89.

(c) Aliter Allatius l. c., p. 239: *Dixissetque ille.* Doest tamen ei apodosis.

στόλων Πέτρος Εφη (1), » και τὰ ἐξῆς. Καὶ ταῦτα ἄ μὲν ἐκ τῆς ἐπιστολῆς. Ἦς δὲ οὐκ ἀπήκοον, ὡς Λατῖνοι τοὺς κακοδόξους μᾶλλον διὰ πυρὸς (2) δοκιμάζουσι; Πῶς δὲ οὐκ ἀνεθεμάτισεν οὕτω βλασφημούντας; Πού δὲ ἐν τῇ κακοδοξίᾳ μᾶλλον ἀρμόζει τὸ μὴ κατακυριεύειν τοῦ κλήρου; Τοῦτο γὰρ Ἄρειος καὶ Μακεδόσιος καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς εἶπον ἂν, ὅτι γέγραπται: « Μὴ κατακυριεύετε τοῦ κλήρου » καὶ πάντες ὁμοίως οἱ τῶν ὀρθῶν δογμάτων ἀλλότριαι. Πού δὲ ὁ κανὼν ὁ θεσπίζων: « Ὁ κοινῶν τῶ (3) ἀκοινωνήτω καὶ αὐτὸς ἀκοινωνήτος (4) ἔσται; » Ἄθλον οὖν ὡς οὐχ ἀρειοὺς τὸ καὶ ἐκ τοῦ Ἰσοῦ προσεθῆν ἐν τῷ θείῳ συμβόλιῳ. Εἰ γὰρ ἀρειοὶ ἦν τοῦτο, οἱ οὕτω ψάλλοντες τῷ ἀναθέματι καθυπεβάλλοντο, εἰ καὶ τὴν τοῦ πυρὸς δίκην διέφυγον. Ἄλλ' ὁ μακαριώτατος πάππας Ἰωάννης καὶ ἡ περὶ αὐτὸν (5) σύνοδος; τοῦτο οὐκ ἐποίησε; καίτοι γε τοσαύτην ἀκρίθειαν ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς τηροῦντες, ὡς καὶ διὰ τὸ συντάξαι τὸ τοῦ Ἀνθίμου ὄνομα ἐν τοῖς διπτύχοις τὴν ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν, ἀποσχισθῆναι ἀπὸ ταύτης τὴν Ῥωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν. Ἄλλ' ἀναγκίον προθεῖναι ἐκ ταύτης τῆς συνόδου, ἀφ' ἧς ὁ αἰδέσιμος προκομίζει Ἐφέσου ὅπως τε λέγει, ὅτι ὁ ὀπιστολικὸς θρόνος πολλὴν τὴν ἰσχὺν ἔχει, καὶ σύνοδος ὀρθαίτη σύνοδος λύουσα διὰ τὴν κοινήν ὠφέλειαν, καὶ ὅσα αὐτῇ διαλαμβάνει, καὶ μαρτυρίας προκομίζει (6), ἃς καὶ ὡς ἔχουσιν ἐκθῆσμεν (7), ἵνα γινῶ αὐτὸς τε καὶ εἰ τις ἕτερος, ὡς οὐ μόνον ἐξ ἄλλων ἀποδείξεων δυνάμεθα συστήσαι τὴν γενομένην ἀνάπτυξιν παρὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ταύτης τῆς συνόδου. Φησὶ γὰρ αὐτῇ ἐν τῇ δευτέρᾳ αὐτῆς Πράξει οὕτως (8): « Καὶ δὴ νομίζαντες: ἀρμόδιον εἶναι τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ εἰρηνοποιῆσαι, ἀπεσελαμην ἀποκρισιαρίους ἡμῶν, ἐκκληροῦντες (9) τὸ θέλημα ὑμῶν: εἰ καὶ ἡ ὁμετέρα εὐσέβεια τὸν ἄνδρα βίαια ἐφάσε καὶ πρὸς ἡμῶν ἀποκαταστήσαι πρὸς τοῦ παραγενέσθαι τοὺς ἡμετέρους τοποτηρητὰς αὐτόθι, ὅμως ἡμεῖς τοῦτο θεραπεύομεν, οὐκ ἐκ τῆς ἡμετέρας αὐθεντίας, καίπερ ἔχοντες ἐξουσίαν τοῦτο ποιεῖν, ἀλλ' ἐκ τῶν ἀποστολικῶν διατάξεων καὶ πατρικῶν θεσπισμάτων τὰς ἀποδείξεις φέροντες: οὐ τοὺς θεσμοὺς τῆς Ἐκκλησίας τοὺς ἀνέκαθεν παραδομένους λύοντες, ἀλλ' ἐν οἷς ἡ τούτων ἀκρίθεια ἀπαράτρεπτος συντηρουμένη διασπᾶ καὶ λυμαίνεται τὴν ὁλοκληρίαν τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸ συμφέρον ἄγειν τὰ παρ' αὐτῆς (10). Καὶ γὰρ ὁ τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου δευτέρου κανὼν οὕτω λέγει:

(1) I Petr. v, 2, 3.

(2) Allat. l. c. p. 238, διὰ π. μᾶλλον.

(3) Sic recte Marc. et Allat; Monac., τό.

(4) Mon. ἀκηνώτης.

(5) Mon., αὐτῶν.

(6) Sic Allat. Mon. f. 139 a, προκομίζουσιν.

(7) Allat., ἐκθῆσμεν.

(8) Hucusque Allat. l. c. p. 238.

(9) Al., ἐκκληροῦντας.

(10) Ita codd. nostri. Sic et apud Bevereg. Pand. can. t. II, p. 276.

(a) Melius quam Anthimi hanc in rem quadraret Acacii historia, cuius gratia revera diuturnum schisma exortum est.

(b) Sunt hæc de prompta ex Joannis VIII epistola ad Basilium Macedonem, quæ duplici textu nobis

non tradidit anathemati? Ubinam vero contra malam doctrinam accommodabitur, clero non prædominari? Hoc siquidem Arius, Macedonius eorumque æsclæ dixissent, scriptum esse: « Ne prædominimini clero, » et omnes insimul catholicorum dogmatum conculcatores. Ubinam vero erit canon decernens: « Qui communicat cum illo, qui extra communionem est, et ipse extra communionem erit? » Manifestum itaque est non hæresim esse illud etiam ex Filio Symbolo divino appositum. Namque si hæresis esset hoc, qui ita concinunt, anathemati subjicerentur, licet ignis pœnam evaderent. Sed beatissimus papa Joannes et synodus ab eo celebrata illud non peregit. et si perquam exquisitissime res ecclesiasticas observarent, adeo ut, quod in diptychis orientalis Ecclesia Anthimi (a) nomen apposuisset, idcirco Ecclesia Romana ab ea scissa sit. Sed necessarium est addere ex ea ipsa synodo, ex qua reverendus Ephesius sua habet, qua ratione ea asserat, thronum apostolicum magnum habere robur, et quomodo propter universale bonum synodus synodum dissolvens conspiciatur, et quæcumque ipsa comprehendat et testimonia producat, quæ, uti se habent exponemus, ut agnoscat ipse et si quis alius est, nos non solum ex aliis demonstrationibus expositionem per Romanam Ecclesiam factam stabilire posse, verum etiam ex hac ipsa synodo. Dicit enim ipsa (b) in secunda sua actione hæc: « Atque omnino congruum censentes Ecclesiam Dei pacificare, misimus legatos vestram perficientem voluntatem: licet pietas vestra Photio vim inferendo nos prævenit, in illo restituendo videlicet, antequam legati nostri istuc venissent: nos tamen hæc sanamus et supplemus, non ex nostra auctoritate, licet hoc etiam faciendi potestatem habeamus, sed ex apostolicis constitutionibus et sanctorum Patrum decretis horum demonstrationes affrentes, non Ecclesie regulas ab antiquo traditas solventes, sed ubi earum nimis exacta et immutabilis observantia divellit et destruit totam compagem corporis Ecclesie, ibi ejus res ad id quod conducit trahere ab ipsamet Ecclesia edocti. Secundum enim canon Nicænzæ synodi hæc habet: Quoniam frequenter vel a a necessitate vel alio quovis modo coguntur homines ecclesiasticos canones transgredi. Nec non papa Gelasius de eadem re inquit: Ubi vis non apponitur, sanctorum Patrum statuta inconcussa ma-

servata est: altera Latino et genuino, altera Græco et a Photio falsificato, quo et epistola in secunda sessione Photiani concilii recitata fuit. Porro ea verba leguntur apud Baronium, a. 870, n. 22 seq.; Mansi, Conc. t. XVII, 397 seq.

neant. Similiter etiam sanctissimus papa Leo in eodem spiritu præcipit dicens : Ubi vis non præcedit, immobilia permaneant sanctorum Patrum statuta ; ubi vero necessitas et vis reperitur, ibi id ad quod prodest Ecclesie Dei, ille qui potestatem habet dispenset. Ex necessitate enim juxta divinum Apostolum etiam legis fit translatio. Felix prætorum papa consona etiam habet dicens : De hoc oportet animadvertere, ut ubi necessitas contigerit, sæpenumero etiam constitutiones Patrum transgredi liceat. Sancta etiam synodus Carthaginensis ait tricesimo quinto capitulo : Mandamus, ut Donatistarum elerici iterum ad Ecclesiam revertantur, licet etiam a synodo fuerint damnati. Synodus quoque synodum abrogasse cernitur propter unionem et concordiam Ecclesie. Et Innocentius papa ait, capite quinto : Isti a Bonoso hæretico ordinati recipiantur, ne iterum scandala in Ecclesia Dei orientur. Neque damnatis solum istis, licet tales essent, et ex ipsorum promptuariis existentibus (a), hæc apostolica sedes ecclesiasticæ pacis curam gerens auxiliatricem manum porrexit ; verum etiam orthodoxis episcopis et patriarchis ad ipsam confugiens. Et paucis interjectis : Cum enim semel hæc apostolica sedes claves accepisset regni cælorum a primo et magno pontifice Jesu Christo per principem apostolorum Petrum, cum illi dixisset : *Tibi dabo claves regni cælorum, et quæcumque ligaveris super terram, erunt ligæ in cælis ; et quæcumque solveris super terram, erunt solvæ in cælis* : habet facultatem universam ligandi atque solvendi et secundum prophetam Jeremiam evellendi atque plantandi. Hæc de causa nos auctoritate usi principis apostolorum Petricam universam, quæ apud nos est, sanctissima Ecclesia assessoramus, quod recipimus Photium. » Quid itaque in his est, quod nos debemus addiscere? Primum quidem, synodum a synodo ob utilitatem dissolvi. Deinde confirmatur urgente necessitate canonos item unionis causæ et concordie Ecclesie relaxari, et apostolicum thronum possidere claves regni cælorum, ligandi atque solvendi, eradicandi atque plantandi. Si itaque hæc synodum uti œcumenicam amplectitur, et testimonia ex ipsa profert, quid novum aut præter expectationem factum fuisse opinatur ab ipsa synodo, cum una cum primo præsulæ talem sibi auctoritatem asserente et in tali agnito ab octava Synodo concesserit, etiam nunc tam sacrum Symbolum cum dicta expositione in Romana Ecclesia, in Orientali vero, prout a principio contextum est ?

λαίας (9) τῶν οὐρανῶν, τοῦ δεσμεῖν τε καὶ λύειν

Ἐπειδὴ πολλάκις, εἴτε ὑπ' ἀνάγκης, εἴτε ἄλλως πως ἐπιγεγομένῳ τῶν ἀνθρώπων παραβαίνεσθαι τῶν ἐκκλησιαστικῶν κανόνων συμβαίνει. Ἐτι δὲ καὶ ὁ πάππας Γελάσιος περὶ τοῦ αὐτοῦ λέγει, ὅτι Ὅπου βία οὐ πρόκειται, ἀμετάστρεπτοι μνηστῶσαν οἱ τῶν ἁγίων Πατέρων θεσμοί. Ὁσαύτως καὶ ὁ ἀγιώτατος πάππας Λέων ἐν τῇ αὐτῇ διακαλεῖται πνεύματι λέγων Ὅπου οὐ πρόκειται βία, ἀσάλευτοι διαμενέωσαν οἱ θεσμοὶ τῶν ἁγίων Πατέρων ὅπου δὲ ἀνάγκη καὶ βία εὐρίσκειται, καὶ πρὸς τὸ συμφέρον τῆς Ἐκκλησίας Θεοῦ ὁ τὴν ἐξουσίαν ἔχων οἰκονομεῖτω. Ἐξ ἀνάγκης γὰρ κατὰ εὐθὺν Θεῶν Ἀποστόλων καὶ νόμου μεταδρασεῖς γίνεσθαι. Καὶ Φηλιξ (1) δὲ ὁ πάππας τοῦτοις συνήγειρε λέγων Καὶ περὶ τούτου χρὴ σκέψασθαι, ἵνα ὅπου ἀπαντήσῃ ἀνάγκη, πωλλάκις αἱ συστάσεις τῶν Πατέρων παραβαίνονται. Οὐκοῦν ἀλλὰ καὶ (2) ἡ ἁγία σύνοδος ἣ ἐν Καρθαγίνῃ ἐν λα' κεφαλalaίῳ λέγει Ὁ καλούμεν, ἵνα οἱ κληρικοὶ πάλιν τῶν Δονατιστῶν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἀνακάμψωσιν, καίπερ καὶ πρῶτην ὑπὸ συνόδου καθαιρεθῆντας καὶ σύνοδος ὁρᾷται σύνοδον λύουσα διὰ τὴν ἔνωσιν καὶ ὁμόνοιαν τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ Ἰννοκέντιος δὲ ὁ πάππας λέγει ἐν τῇ πέμπτῃ κεφαλalaίῳ Οὗτοι οἱ χαιρετονηθέντες ὑπὸ Βονόσου (3) τοῦ πρεσβυτέρου δεχθέντων, ἵνα μὴ πάλιν σκάνδαλα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ ἀνασπῶν. Καὶ οὐ μόνον τούτοις, καίπερ οὗτοι τοιούτους, καὶ ἐξ αὐτῶν οὖσιν ἐξαιρέσεως (4), ἡ ἀποστολικὴ αὐτῆ καθέδρα καθαιρεθεῖσθαι τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης φροντίδα ποιουμένη χεῖρα βοηθείας ἔωρεξεν (5), ἀλλὰ καὶ ἐρθεδόφοις ἱερέρχαις καὶ πατριάρχαις εἰς αὐτὴν καταφυγεῖσιν. Καὶ μετὰ τινὰ Καθάποξ γὰρ ὁ ἀποστολικὸς οὗτος θρόνος λαθὼν τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν παρὰ τοῦ πρώτου καὶ μεγάλου ἀρχιερέως Ἰησοῦ Χριστοῦ διὰ τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων Πέτρου, εἰπόντος πρὸς αὐτόν Ὁμοῦ δώσω τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν καὶ ὃ ἐὰν θήσῃ ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδραμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ ὃ ἐὰν λύσῃ ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδραμένον ἐν τοῖς οὐρανοῖς (6), ἔχει ἐξουσίαν καθόλου δεσμεῖν τε καὶ λύειν καὶ κατὰ τὸν προφήτην Ἰερεμίαν ἐκρίζουν καὶ καταφυτεύειν (7) διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς τῇ αὐθεντικῇ τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων Πέτρου χρώμενοι μετὰ πάσης τῆς καθ' ἡμᾶς ἀγιωτάτης Ἐκκλησίας παραγγυώμεθα δεξασθαι εὐθὺς φῶτιον. » Τί οὖν (8) ἔστιν ἐν τούτοις μαθεῖν ; Πρῶτον μὲν, ὅτι σύνοδος σύνοδον λύει δι' ὠφέλειαν εἴτα συνίσταται, ὅτι ἀνάγκης ἐπιχειμένης παραλύονται κανόνες δι' ἔνωσιν καὶ ὁμόνοιαν τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὅτι ὁ ἀποστολικὸς θρόνος ἔχει τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας καὶ ἐκρίζουν καὶ καταφυτεύειν (10). Εἰ οὖν ταῦτη

(1) Cod. Mon. 27, f. 139 a, Φηλιξ.

(2) Melior lector, οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ reperitur alias.

(3) Cod. Mon., Βονόσου. Sic et Bevereg. l. c.

(4) Mon., ἐξ ἀίρησεως. Bever. eadem habet.

(5) Mon. ὠρεξεν.

(6) Matth. xvi, 19.

(7) Jerem. i, 10.

(8) Hæc usque ad finem cap. rursus habet Ahat. l. c. p. 239.

(9) Τῆς βασιλείας omitt. Mon. 27, f. 139 b.

(10) Mon. εἰλ., φυτεύειν.

(a) Apud Baron. l. c. n. 23 : « Licet tales essent, ut ex illis fuissent ut hæretici damnati. »

οικουμενικήν σύνοδον στέργει καὶ μαρτυρίας ἐξ αὐτῆς προφέρει, εἰ καινὸν καὶ παράδοξον ἤγειται τὴν οἰκουμενικήν σύνοδον πεποιθέναι μετὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ πρώτου ἀρχιερέως τοῦ οὕτω τὴν ἐξουσίαν λέγοντος ἔχειν καὶ δεχομένου παρὰ τῆς ἐγδῶς συνόδου συγχωρήσασαν, καὶ νῦν ψάλλεσθαι τὸ ἱερὸν σύμβολον μετὰ καὶ τῆς (1) ἀναπτύξεως ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐν δὲ τῇ Ἀνατολικῇ, ὡς ἀρχαῖον ἐπέθη ;

ΕΦΕΣΟΥ.

« Εἰ τις γάρ, φησί, παρὰ τοῦτο τὸ ἱερὸν σὺμβολον τολμήσει ἕτερον ἀναγράψασθαι ἢ προσθεῖναι ἢ ἔρπειν, καὶ ὄρον ὀνομάσαι ἀποθρασυνθεῖη, κατάκριτος καὶ πάσης Χριστιανικῆς πολιτείας ἀπόδητος. » Τὰ δ' αὐτὰ (2) καὶ ὁ πάππας Ἰωάννης πρὸς τὸν ἀγιώτατον Φώτιον ἐπιστάλλον φησὶ πλατύτερόν τε καὶ καθαρώτερον περὶ τῆς ἐν τῷ σὺμβόλῳ καύτης προσθήκης.

ΑΠΟΛΟΓΙΑ.

Περὶ τούτου οὐ χρὴ ἀπολογίαν δοῦναι. Οὐδεὶς γάρ ἕτερον σὺμβολον ἀνάγραφτον πεποιθεν, οὐδὲ καθάπαρ ἢ ἐν Τύρῳ σύνοδος καὶ ἢ ἐν Ἀντιοχείᾳ καὶ ἢ ἐν Σελευκίᾳ καὶ ἢ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ Εὐδοξίου καὶ ἢ ἐν τῇ Νίσει τῆς Θράκης, καὶ ἢ ἐν Σιρμίου, καὶ ἢ ἐν Ἐφέσῳ, ἐν ᾗ ἐξῆρχε Διόσκορος, καὶ σὺμβολον ἕτερον ἐπεποιήσαν (3), οὕτω καὶ νῦν γίγονεν, ἵνα ἀρμόσῃ τὰ παρ' αὐτοῦ εἰρημένα.

ΕΦΕΣΟΥ.

Αὕτη ἡ σύνοδος καὶ κανόνας ἐξέθετο τοῖς ἐν πᾶσι τοῖς κανονικοῖς βιβλίοις εὐρισκομένους. Κατὰ τοὺς ὄρους τοίνυν αὐτῆς (4) καὶ τῶν πρὸ αὐτῆς συνόδων τὸ ἱερὸν τῆς πίστεως σὺμβολον ἀκίνητον δεῖν φυλάττεσθαι κρίνουν, ὡς ἐξεδόθη, καὶ (5) οὐκ ἀποδέχονται συναποδεχόμενος καὶ οὐκ ἀποβάλλονται συναποβαλλόμενος, οὐδέποτα εἰς κοινωνίαν προσδέξομαι τοῦ; τολμήσαντας ἐν τῷ ἱερῷ σὺμβόλῳ τὴν καινοτομίαν προσθεῖναι περὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως, ἕως ἂν ἐμμένωσι (6) τῇ τοιαύτῃ καινοτομίᾳ. Ὁ γὰρ κοινωνῶν, φησὶ, τῷ ἀκοινωνήτῳ, καὶ αὐτὸς ἀκοινωνητος ἔστω (7).

ΑΠΟΛΟΓΙΑ.

Καὶ τὸν κανόνα, ὃν Θεόφιλος ὁ Ἀλεξανδρεὺς κατὰ τοῦ ἱεροῦ καὶ θείου Χρυσοστόμου προσέμισεν, ἐν πᾶσι τοῖς κανονικοῖς τῶν βιβλίων εὗροι ἂν τις. Ἄλλ' ὁ θεῖος Χρυσόστομος ὑπὸ Ἀρειανῶν γεγενῆσθαι τοῦτόν φησι, καθὼς ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ κατὰ ῥῆμα ἔχει οὕτως : « Τρεῖς δὲ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐπισκόπων ἐκπέμπει, κανόνα δούς εἰς κατηγορίαν, ὃν οἱ Ἀρειανοὶ πρότερον κατὰ τοῦ στερέου τῆς Ἐκκλη-

(1) Αδτῆς ΑΠατ. l. c.
 (2) Sic Mon. 256 f. 126 a ; Mon. 27, f. 140 a, ταῦτα καί.
 (3) Cod., πεποιήσαν.

(a) Exstant ista in actione sexta et septima synodi Photianæ. Vide Mansi Concil. t. XVII, p. 520 E. 521, A.
 (b) Nimirum in synodo Photiana generatim quodlibet additamentum proscriptum est; supposita vero Joannis VIII epistola, quæ inter æta conciliabulæ non est, diserte de additioe Filioque agit.
 (c) Priores sex synodi sæculo quarto ab Arianis habita: una cum Ephesino latrocínio anni 449 al-

A

EPHES. (CAP. XVI.)

Nam « Si quis, inquit, præter hoc sacrum Symbolum aliud conscribere ausus fuerit, vel addere vel detrahere aliquid, et definitionem hoc appellare, damnatus talis et ab omni Christiano consortio abjectus erit (a). » Eadem quoque papa Joannes in epistola ad sanctissimum Photium uberius et clarior dicit de hoc in Symbolo additamento (b).

ΑΠΟΛΟΓΙΑ.

De his non oportet apologiam promere. Nemo enim aliud Symbolum litteris consignatum edidit, neque sicut synodus Tyri celebrata et ea quæ Antiochiæ, et quæ Seleuciæ, et quæ Constantino-poli sub Eudoxio, et quæ Nicæ Thraciæ, et quæ Sirinii habita fuit, atque Ephesina Dioscori præside coacta (c), quæ aliud Symbolum fecerant, ita et nunc factum est, unde ab eo dicta minime quædrant.

EPHES. (CAP. XVII.)

Hæc synodus etiam canones edidit, qui in omnibus canonicis libris reperiuntur (d). Secundum ipsius igitur sanctionem atque synodorum ante ipsam habitaram sacrum fidei Symbolum immutatum custodiendum esse judicans, prout editum fuit, atque eos, quos recipiunt, una cum iis recipiens, quosque abjiciunt simul cum eis abjiciens, nunquam in communionem admittam eos qui addent in sacro Symbolo innovationem adiere de Spiritus sancti processione, quandiu in ejusmodi innovatione persistent. Nam qui communicat, inquit, cum eo, cui communicandum non est, et ipse extra communionem esto.

ΑΠΟΛΟΓΙΑ.

Etiam canonem, quem Theophilus Alexandrinus contra sacrosanctum Chrysostomum promisit, in omnibus canonicis libris quis reperiet. Sed divus Chrysostomus ab Arianis hunc conditum esse dicit, prout in ejus Vita his ipsis verbis legitur : « Tres vero episcoporum sibi subjectorum mittit, canonem dans in accusationem, quem Arianiprius contra firmum Ecclesiar-

(4) Mon. 27, αδοτῶς.
 (5) Κατ' δεστ in Mon. 27.
 (6) Τε add. Mon. 27.
 (7) Ἀκηνώνητος Mon. 27.

terius symboli prolæti et formularum fidei sæpius immutatarum reæ traducuntur.
 (d) Tres hi canones leguntur in concil. Phot. Mansi t. XVI, p. 549, 550; t. XVII, p. 497, 504. Licet hos canones Balsamon, Blastares alique habent, tamen non in omnibus canonicis libris reperiuntur; desunt v. gr. in Aristini et Symeonis Magistri collect. (apud Voellum et Justell. Bibl. jur. can. vet. t. II, p. 675-748).

propugnaculum Athanasium protulerunt dicentem : « Si quis episcopus vel presbyter juste aut injuste depositus ad suas functiones revertatur absque synodo ecclesiastica, non amplius tali locum dari defensionis (a). » Non ergo mirandum est, si tres isti Photii canones in codicibus reperiuntur. Quin uno et ex his unum (b) resolverunt, cum Mauroblachiz Anthimi illius negotium tractaretur. Hic siquidem cum angelicum (monasticum) habitum induisset, rursus adhortante synodo pontificalia munera exsecutus erat (c). Et Gothiz (d) Holobolus ante suum ex hac vita exitum cum idem fecisset, ut præsul judicatus et ut præsul in monasterio Christi philanthropi humatus est, venerabilis et sanctissimo patriarcha Mattheo (e) nec non Serrarum, Berthæ et aliis metropolitibus præsentibus. Et prorsus canon iste nullo erat in usu; quin et reperitur ejus usus prohibitus a sancto Theodoro Studita (f), ut in ejus Interrogationibus et Responsionibus legitur. Verum nos et hanc recipimus, sicuti prædiximus, et quos hæc suscipit, et nos suscipimus. Namque ipsa, ut beati Joannis papæ epistola testatur, eos qui cum additamento sacrum Symbolum canunt, in communionem habuit (g). Nos vero cum judicio et sententia universæ ecumenicæ synodi eam, quæ in confesso est, explanationem et explanationem, non complementum ejus quod deficiat, recipimus, et maxime quidem ob prædicta sanctæ hujus synodi verba, quam profert Ephesi antistes.

EPHES. (CAP. XVIII.)

Et divus Chrysostomus explanans Pauli verba : *Si quis evangelizet vobis præter id quod accepistis, anathema sit*, « Non dixit, inquit, si contraria annuntient vel totum evertant, sed et si parvum quid evangelizent præter id quod accepistis, si quodcumque de loco moveant, sit anathema. » Et rursus idem : « Dispensatione utendum, ubi non prævari-

(1) Et omitt. Mon. 27, f. 140 b; habet Allatius qui ista citat contra Creyght., p. 285.

(2) Allat. l. c. p. 286 verit., « Licet hi tres Photii canones habeantur in codicibus, in observatione non esse. » Hæc posteriora tamen in Græco textu non habet, sicut nec codices nostri.

(3) Mon. 27. Γοθία;

(4) Ita Marc. et Mon. 27. Allat. Ὀλόβωλος. Le

(a) Concil. Antioch. a 341, can. 4. Cf. can. 12 ejusdem synodi et can. ap. 27 (al. 29). De quibus agit Hefele in Historia conciliorum, t. I, p. 489, 495; t. II, p. 84. Quæ ad Chrysostomum hoc titulo depositum spectant, narrat Palladius in ejus Vita, c. 9.

(b) Nimirum Photii canonem secundum, qui statuit, ut si quis episcopus ad vitam monasticam descendere et pœnitentiæ locum implere voluerit, antistitis dignitatem non amplius retineat.

(c) Hæc adducit Le Quien, Or. Christ. t. I, p. 1251.

(d) Gothia est episcopatus in provincia Mœsiæ inferioris. Vide Le Quien, l. c. t. I, p. 1246, ubi hæc quoque verba allegantur.

(e) Mattheus I Constantinopolitanam sedem tenuit ab anno 1591 usque ad annum 1410. De quo

στας ἑρείσματος Ἀθανασίου πρότεινον, ἢ Ἐί τις ἐπίσκοπος, λέγοντα, ἢ πρεσβύτερος δικαίως ἢ ἀδίκως καθαιρεθείς ἐπ' αὐτῷ ἐπανέλθοι: συνόδου δίχα τῆς Ἐκκλησίας, τῷ τοιούτῳ μὴ χεῖ τι δίδοσθαι χώραν ἀπολογίας. » Οὐ θαυμαστὸν οὖν, εἰ (1) καὶ οἱ τρεῖς τοῦ Φωτίου κανόνες ἐν τοῖς βιβλίοις εὐρίσκονται (2)· μᾶλλον δὲ καὶ τὸν ἓνα παρέλυσαν ἐπὶ τοῦ Μαυροβλαχίας Ἀνθίμου ἐκείνου. Οὗτος γὰρ εἰς ἐαυτὸν τὸ ἀγγελικὸν σχῆμα ἀναπλήρωσα;· πάλιν ὑπὸ συνόδου προτραπέας τὰ ἀρχιερατικὰ ἐνήργει. Καὶ Γοθίας (3) δὲ ὁ Ὀλόβωλος (4) τὰ ὁμοία ποιήσας; (5) ἐν τῷ τέλει αὐτοῦ ὡς ἀρχιερεὺς ἐκρίθη, καὶ ὡς ἀρχιερεὺς ἐκηδεύθη ἐν τῇ μονῇ τοῦ φιλανθρώπου Χριστοῦ, παρόντος καὶ τοῦ ἀοιδίμου καὶ ἁγιωτάτου πατριάρχου κυρίου (6) Ματθαίου καὶ τοῦ Σεβρῶν καὶ τοῦ Βερβόλας καὶ τῶν λοιπῶν ἀρχιερέων. Καὶ μέχρι παντὸς ὁ κανὼν οὗτος οὐκ ἐστέρηστο, εἰ μὴ δι: ἐβρέθη κεκλυμένως ὑπὸ τοῦ ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, καθὼς περιέχεται ἐν ταῖς ἐρωτοποκρίσεσιν αὐτοῦ (7). Ἄλλ' ἡμεῖς καὶ ταύτην στέργομεν, ὡς προειρήκαμεν, καὶ οὐδ' αὐτὴ ἀποδέχεται, καὶ ἡμεῖς ἀποδεχόμεθα. Καὶ γὰρ τοὺς μετὰ προσθήκης τὸ ἱερὸν σύμβολον ψάλλοντας, ὡς ἡ ἐπιστολῇ τοῦ μακαρίου Ἰωάννου πάππα μαρτυρεῖ, κοινωσὺς εἶχεν. Ἡμεῖς δὲ μετὰ κρίσεως (8) καὶ διακρίσεως ἀπάσης τῆς οἰκουμένης συνόδου τὴν ὁμολογηθεῖσαν ἀνάπτυξιν καὶ σφηνίειαν, καὶ οὐ τὴν ἀναπλήρωσιν τοῦ ἑλλείποντος, δεχόμεθα, καὶ μάλιστα γὰρ διὰ τὰ προειρημένα τῆς ἁγίας συνόδου ταύτης, ἣν προκομίζει ὁ Ἐπίστος.

ΕΦΕΣΟΥ.

Καὶ ὁ θεὸς Χρυσόστομος ἐξηγούμενος τὸ Ἐί τις εὐαγγελίζεται ὑμῖν παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα (9)· « Οὐκ εἶπε, φησὶν, ἵνα ἐναντία καταγγέλλωσιν ἢ τὸ πᾶν ἀνατρέπωσιν, ἀλλὰ πᾶν μικρὸν τι εὐαγγελίζωνται παρ' ὃ παρελάβετε, πᾶν τὸ τυχὸν παρακινήσωσιν, ἀνάθεμα ἐστὼσαν. » Καὶ ὁ αὐτὸς; αὖθις· « Οἰκονομητέον, ἐνθα μὴ παρανομητέον. » Καὶ ὁ

Quien, qui hæc citat in Oriente Christ., t. I, p. 124 Ὀλόβωλος;

(5) Le Quien l. c., τετάρτηται.

(6) Allat, κυροῦ.

(7) Hucusque Allatius l. c.

(8) Mon., μετακρίσεως.

(9) Gal. 1, 9.

vide Le Quien l. c. t. I, p. 305. Cuper in Serie patriarcharum Byzantinorum (Acta SS., t. I Aug., n. 1106-1109, p. 183, 184) ejus patriarchatum ponit inter annos 1398 et 1407.

(f) Atqui Theodorus Studita jamdiu ante hanc Photii synodum, ubi canon ille promulgatus fuit, diem obierat supremum. Allatius in sua versione, l. c. p. 286, rem ua inflectit : « Quin ejusdem, ut in S Theodorli Studitiæ Interrogationibus et Responsionibus adnotatur, usus prohibetur. »

(g) Fallax ea est conclusio. Joannis VIII spuria illa epistola nec Actis Photianæ synodi est inserta nec in ea commemorata; in plurimis, quos ego vidi, codicibus, omnino seorsim ab ea synodo legitur, et multi codices, qui ea acta habent, ne vestigiū quidem ejusdem epistolæ suppeditant.

μέγα· Βασίλειος ἐν τοῖς Ἀσκητικοῖς· « Φανερά ἄκαθαρτα ἐκπτώσις πίστεως καὶ ὑπερηφανίας κατηγορία (1) ἢ ἀθετεῖν τι τῶν γεγραμμένων ἢ ἐπεισάγειν τι τῶν μὴ γεγραμμένων, τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰκότος· Τὰ ἐμὰ πρόβατα τῆς φωνῆς μου ἀκούει (2), καὶ πρὸ τούτου (3) εἰρηκότος· Ἄλλοτριῶ δὲ οὐ μὴ ἀκολουθήσουσιν (4), ἀλλὰ φεύξονται ἀπ' αὐτοῦ, ὅτι οὐκ οἶδασιν τὴν φωνὴν τῶν ἄλλοτριῶν (5).

ΑΠΟΛΟΓΙΑ.

Τὸ ὁμοούσιον καὶ τὸ θεοτόκος, ἢ ἀπὸ παρθένου Μητέρα Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ, οἱ ἀπόστολοι οὐκ εὐαγγελίσαντο, ἀλλ' οὐδ' ὅσα οἱ ἅγιοι ἐξήπλωσαν ἐν τοῖς ἱεροῖς αὐτῶν συγγράμμασιν· ἅ πάντα ἡ Ἐκκλησία ἐνοστερνίζεται παραδεξαμένη ταῦτα καὶ πιστεύει. Τί οὖν καὶ περὶ τῆς ἐναλλαγῆς (6) τῆς προθέσεως τῆς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ Κυριακῆς φωνῆς λεγούσης; « Ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, παρὰ δὲ τῶν ἑκατὸν πενήκοντα ἁγίων Πατέρων τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, εἶποι (7) ἄν; Πρόδηλον ἄρα, ὅτι περὶ κακοδοξίαν εἶπον καὶ μόνον οἱ ἅγιοι· οὐ γὰρ αὐτοὶ ταυτοῖς ἐναντία εἶπον· ὅλην γὰρ ὡς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ οὐ γέγραπται, δι' Ἰησοῦ ἐκπορευόμενον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐδὲ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, ὡς ὁ θεὸς Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς θεολογεῖ, οὐδ' ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Ἰησοῦ. Οὐκ ἄρα χῶρον ἔχουσι τὰ εἰρημένα παρὰ τοῦ αἰδεσίμου Ἐφέσου, καὶ ἡ προκομιζομένη παρ' αὐτοῦ ῥῆσις τοῦ θεοῦ Ἀποστόλου, ὡσαύτως καὶ ἡ ἐξήγησις τοῦ Χρυσοστόμου Πατρὸς.

ΕΦΕΣΟΥ.

Καὶ ἐν (8) τῇ πρὸς μονάζοντας ἐπιστολῇ· « Οἱ τινες τὴν ὑγιῆ πίστιν προσκοινοῦνται ὁμολογεῖν, κοινοῦσι δὲ τοῖς ἑτερόφρονσι, τοὺς ταυτούτους, εἰ μετὰ παραγγελλῆν μὴ ἀποστῶσι, μὴ μόνον ἀκοινονήτους ἔχειν, ἀλλὰ μὴδὲ ἀδελφοὺς ὀνομάζειν. » Καὶ πρὸ τούτων ὁ θεοφόρος Ἰγνατίος ἐν τῇ πρὸς τὸν θεῖον Ποιμέναρον τὸν (9) Σμύρνης ἐπιστολῇ· « Πᾶς ὁ λέγων, φησί, παρὰ τὰ διατεταγμένα, καὶ ἀξιοπίστος ἦ, καὶ νηστεύῃ, καὶ παρθενεύῃ, καὶ σημεῖα ποιῇ, καὶ προφητεύῃ, λύκος σοὶ φαινέσθω ἐν προβάτου δορᾷ προβάτων φθορὰν κατεργαζόμενος. » Καὶ τί δεῖ πολλὰ λέγειν; Ἄπαντες οἱ τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλοι, πᾶσαι αἱ σύνοδοι καὶ πᾶσαι αἱ θείαι Γραφαὶ φεύγειν τοὺς ἑτερόφροννας παραινοῦσι καὶ τῆς αὐτῶν κοινοῦντας διίστασθαι (10).

ΑΠΟΛΟΓΙΑ.

Εἰ καὶ τὰ προειρημένα ἀρκέσουσιν εἰς ἐναργῆ

(1) Sic Mon. 256 b, et Marc. f. 230 a; Mon 27, f. 141 a, ὑπερηφανία καὶ κατηγορία.
 (2) Joan. x, 27.
 (3) Mon. 27, πρὸ τοῦ
 (4) Mon. 256, ἀκολουθήσωσιν.
 (5) Joan. x, 5. Marc., τῶν ἄλλοτρ. τὴν φωνήν.
 (6) Ita Mon. 27. f. 141 a; Marc. f. 230 b, τῆς ἀλλαγῆς.

(a) Hæc, ni fallor, non habentur in genuinis Ignatii septem epistolis, sed in uberiori recensione quæ spuria censenda est. Sensus tamen est Ignatii,

A candum. » Et magnus Basilius in Aseeticis : « Manifesta fidei desertio et superbix orimen vel contemnere quid eorum, quæ scripta sunt, vel inducere quid non scriptum, cum Dominus noster Jesus Christus dicat : Oves meæ vocem meam audiant, et jam antea dixerit : Alienum autem non sequentur, sed fugient ab eo, quia non noverunt vocem alienorum.

ΑΠΟΛΟΓΙΑ.

Voces illas : *Consubstantialis, Deipara, semper Virgo Mater Christi Dei*, apostoli non evangelizaverunt, sed neque quæcunque sancti explicuerunt in sacris suis scriptis, quæ omnia Ecclesia amplectitur hæc suscipiens atque credit. Quid igitur dixerit de commutatione præpositionis, cum in Evangelio Dominica vox edicat, *Qui (Spiritus) a Patre procedit*, centum vero quinquaginta sancti Patres Constantinopoli congregati : *Ex Patre procedit?* Manifestum ergo, sanctos circa malam opinionem eamque solam locutos esse; neque enim ipsi sibi met ipsis contraria locuti sunt. Liquet enim, in Evangelio non scriptum esse *Per Filium procedere Spiritum sanctum*, neque *ex essentia Patris*, ut divus Joannes Damascenus prædicat, neque *ex essentia Filii*. Non ergo locum habent ea quæ dicta sunt a reverende Ephesiorum antistite, et producta ab eo divi Apostoli locutio, atque similiter sancti Chrysostomi explanatio.

EPHES. (CAP. XIX).

Et in epistola ad monachos : « Qui sanam fidem se confiteri simulant, communicant autem cum diversa sentientibus, tales, si post admonitionem non desistant, non solum communionis extorres habendos, sed nec fratrum nomine esse salutandos. » Et ante istos deifer Ignatius in litteris ad divum Polycarpum Smyrnæ episcopum ait : « Omnis qui loquitur præter constituta, etiamsi fide dignus sit, etiamsi jejuset, etiamsi virginitatem servet, etiamsi signa faciat, etiamsi prophetizet, lupus tibi censeatur, in pelle ovium perniciem ovium operans (a). » Et quid oportet plura dicere? Omnes Ecclesiæ doctores, omnes synodi et universæ divinæ Scripturæ ad aliter sentientes vitandos et ut ad eorum communionem alieni simus nos cohortantur.

ΑΠΟΛΟΓΙΑ.

Et si superius dicta sufficient ad plene eviden-

(7) Mon. 27, εἶποι.
 (8) Καὶ ἡ habet Mon. 27, f. 141 a.
 (9) Τὸν omitt. Mon. 27.
 (10) Mon. 27, f. 141 b ad marg. habet hanc notam sub nomine Plusiadeni : Ὅτι δεῖ ἀποστρέφεισθαι τοὺς ἑτερόφροννας, καλῶς ἂν λέγεις, ὡς λῶστε· ὅτι δεῖ εἶσιν ἑτερόφροννας οἱ Λατῖνοι, πειράσαι μὲν ἀποδείξαι οὕτω (cod. οὕτω) δὲ γε ἀποδεικνύεισ.

qui sæpe communionem hæreticorum fugiendam esse docet. Ad Polyc. c. 3; Smyrn. c. 4; Philad. c. 3; Trall. c. 6, 11; Eph. c. 8, 9, 10.

terque probandum, posteriores synodis, non solum eas, quæ post deiferum Ignatium, sed etiam eas quæ post sanctam Basilium et Joannem surse eloquio clarum congregatae sunt, multa explanasse et explicasse, atque neminem id prohibuisse, autamen ex dialogo quoque sancti Maximi aliqua profereamus utpote prædictis sanctis longe posterioris, ad eam ostendendam veritatem, quod non omnis explicatio et explanatio prohibetur, ac rursus quod non omnis expositio et interpretatio, quæ sacrosanctis definitionibus addita est, a firm per introductionem aliarum vocum consistit definitionem, verum et ea quæ prius in questione non venerant, posteriori vere explanata sunt, merito suscipiuntur et custodiuntur. Ait enim Maximus in Apologia compendio exposita, quam pro Chalcedonensi synode complavit, cujus initium : « Quoniam admodum generose aut ignaviter, ut apertius dicam : » — « Quodsi de veritate ipsa vera dicenda sunt, omnes post Nicenam synodum a Deo electi Patres, et omnis orthodoxorum et sanctorum hominum cotus, non aliam fidei definitionem propriorum verborum introductione et additione induxerunt, ut vos nimium perperam obloquentes et plane insanientes decernitis, sed eam ipsam veluti primam et unicam a sanctis trecentis decem et octo Patribus sanctam firmiter confirmarent, dilucidantes eam et enarratione sua apertius enucleantes propter eos, qui illam et illius dogmata ad propriam impietatem constabiliendam detorquebant et perperam exponebant. » Quid igitur, et pari quoque modo Latini fecissent propter eos qui Filium Patri inæqualem dicebant, sacre Symbolo addentes explanationem, vocem videlicet *Filioque*, quam et ipse divus Maximus in propria epistola (a) Patrum vocem esse testatur? Præterea ex disputatione sancti Maximi cum eo qui Anonici (Macedonii) sententiam sectabatur, ubi Macedonius dicit ad Maximum : « An igitur subscribis expositioni Luciani? » *Maximus* : « Quid condamnasti expositionem a trecentis decem et octo sanctis Patribus Nicææ Bithynii congregatis promulgatam, ut et aliam quæras? » *Macedon.* : « Tu vero quid condemnasti Luciani confessionem? » *Orthodoxus* : « Condamnavi additionem, quam expositioni Luciani apposuistis; possumque ostendera, additionem illi adversari. » *Macedon.* : « Et vos nonne addidistis Nicæus? » *Orthod.* : « Sed non illi contraria. » *Macedon.* :

πληροφορίαν, ὡς αἱ μεταγενέστεραι σύνοδοι, οὐ μόνον αἱ μετὰ τὸν Θεοφύλον Ἐγνάσιον, ἀλλὰ καὶ αἱ μετὰ τὸν ἱερὸν Βασίλειον καὶ ἐπὶ τοῦ Κρυστοῦν τὴν γλῶσσαν, πᾶλλα διεπράνωσαν καὶ ἐξήπλωσαν, καὶ οὐδεὶς κατέκλιτο ταῦτο, ἀλλ' ὡς εἰς ἐνδειξὴν τῆς ἀληθείας, ὡς οὐ καλύπτει πᾶν τὸ ἐξαπλοῦμα καὶ σαφηνιζόμενον, καὶ ἐκ τοῦ διαλόγου τοῦ θεοῦ Μαξιμίου προδήσαν, ὡς ὑποτάτου (1) ὄντος τῶν προειρημένων ἁγίων, καὶ ὡς οὐ πᾶν τὸ ἐξαπλοῦμα καὶ σαφηνιζόμενον καὶ τοῖς θεοῖς ὁμοίως προστιθεὶν οὐκ ἄλλον ὅρον ἐμπνεῖται διὰ τῆς ἐκπαιγωγῆς, ἀλλὰ καὶ τὰ μὴ ζητηθέντα πρότερον, ἐρμηνευθέντα δὲ ὑστερον καλῶς προσδέχονται καὶ φυλάττονται. Φησὶ γὰρ ὁ Μάξιμος ἐν τῇ συντόμῳ ἀπολογίᾳ (2) αὐτοῦ, ἣν ποιῆται ὑπὲρ τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου, ἥς ἡ ἀρχὴ : « Ἐπειδὴ (3) λίαν γενναίως ἢ ἀγενῶς εἶπεν οἰκιστέρον : » — « Εἰ γὰρ (4) ἔστι τάληθῃ ὑπὲρ ἀληθείας εἶπαι, πάντες οἱ μετὰ τὴν Νικαίων θεόκριτοι Πατέρες, καὶ πᾶσα σύνοδος ὀρθοδόξων καὶ ἁγίων ἀνθρώπων, ὅσα ἄλλον πιστεύει ὅρον διὰ τῆς ἐκπαιγωγῆς τῶν ὁμοίων ῥημάτων παντελῶς ἐπιτηγγαγον, ὡς ὑμεῖς ἀποφαίνεσθε (5) πλείστον παραληρούντες καὶ τὸ ἄλον μαυνοῦμενοι, ἀλλ' αὐτὸν ὡς πρῶτον καὶ μόνον τὸν ἐκ τῶν ἁγίων τριακοσίων ἕκκα καὶ ἑκτῶ (6) Πατέρων νομοθετηθέντα βεβῶτως ἐκύρωσαν, τραυνοῦντες αὐτὸν καὶ ὡς ἐπιτηγγόμενοι τε καὶ ἐπιτηγγαζόμενοι διὰ τοῦ ἐκείνου καὶ τὰ ἐκείνου δόγματα πρὸς τὴν οἰκίαν κακῶς ἐκπερθεύοντες καὶ παρεξηγουμένους δυσσεβείαν. » Τί ὅν, αἱ καὶ ὁμοίως ἑστένοι ἐπιποιήθησαν διὰ τοῦς ἄπιστον τὸν Υἱὸν λέγοντας τῷ Πατρὶ, προσθέντας τὴν ἀνάπτωξιν τῷ ἱερῷ συμβόλῳ, τὴν καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ φωνήν, ἣν καὶ αὐτὸς ὁ θεὸς Μάξιμος μαρτυρεῖ ἐν τῇ οἰκίᾳ ἐπιστολῇ ὡς ἔστι τῶν Πατέρων φωνή : « Ἐπὶ ἐκ τῆς διαλέξεως τοῦ ἁγίου Μαξιμίου, ἣν ποιῆσαι μετὰ τοῦ τῷ Ἀνομίου (7) φρονούντος, φησὶν ὁ Μακεδόνας (8) πρὸς τὸν Μάξιμον : « Ὑπογράψαι ὄν τῇ ἐκθέσει τοῦ Λουκιανοῦ ; » *Μάξιμος* : « Τί κατέγνωσ τῆς ὑπὸ τῶν τριακοσίων ἕκκα καὶ ἑκτῶ Πατέρων ἁγίων τῶν ἐν Νικαίᾳ τῆς Βιθυνίας ἐκτεθείσης, ἢ καὶ ἄλλην περιβλήψῃ ; » *Μακεδ.* : « Σὺ τί κατέγνωσ τῆς τοῦ Λουκιανοῦ ; » *Ὁ Ὀρθόδοξος* : « Κατέγνωσ τῆς προσθήκης, ἥς προσεθήκατε ἐν τῇ ἐκθέσει τοῦ Λουκιανοῦ καὶ ἔχω δεῖξαι, ὅτι προσεθήκατε ἐναντίον (9) αὐτῆς. » *Μακεδον.* : « Ὑμεῖς οὐ προσεθήκατε τῇ ἐν Νικαίᾳ ; » *Ὁρθόδ.* : « Ἄλλ' οὐκ ἐναντία αὐτῇ (10). » *Μακεδον.* : « Ὅπως προσεθήκατε. » *Ὁρθόδ.* : « Τὰ τότε μὴ ζητηθέντα νῦν ἠρμηνεύσαν οἱ Πατέρες εὐσεβῶς. » Τί οὖν ἐρεῖ ἐπὶ τοῖς εἰρη-

(1) Ita Monac.; Marc. f. 230 b, ὑποτάτου.
 (2) Al., ὁμολογία. Sic habet noster lib. ad imp. Trapez. c. 16 (infra, col. 231), ubi idem Maximi scriptum allegat.
 (3) Sid. cold.; alias, ἐπὶ δὲ.
 (4) Hæc profert Gregorius op. cit., col. 235 et jam ante col. 206.
 (5) Ita recte Marc.; Mon. 27, f. 142 a, ἀποφαίνεσθαι.

D (5) Mon., ὡκτῶ.
 (7) Forte Μακεδονίου, ut Gregor. l. c., p. 449.
 (8) Hic et in sequentibus legitur in codic. Μακεδόνιος; legendum foret, Μακεδονιάδος.
 (9) L. ad imp. Trapez. c. 16, col. 231, ἐναντίον. Moh. 27 οὐκίτιι verba ἥς προσεθήκατε — δεῖξαι δτι.
 (10) Hæc etiam habet auctor. l. c.

(a) Epistola ad Marinum. Vide supra, cap. 4.

μένους; Ἦγνόησεν ὁ θεὸς Μάξιμος τοὺς ὄρους, ἵνα δι' αὐτῶν ἀπελέγξῃ μᾶλλον τὸν μὴ καλῶς λέγοντα; Οὐδαμῶς· οἶδε γὰρ καὶ αὐτὸς τὴν ἀπόφασιν τῆς ἱερᾶς καὶ ἁγίας τετάρτης συνόδου, καθὼς περιέχεται ἐν τῷ προσφωνητικῷ τῷ πρὸς τὸν βασιλέα (1), οὕτω θεσπίζουσαν· «Εἰ δέ τις μέχρι τούτου στήναι τοῖς (2) πίστει συνηγορεῖν βουλομένοις προστάττει τὴν ἄδειαν, μάλιστα μὲν τοῖς αἰρετικοῖς τοῦτο νομοθετεῖτω τὸ πρόσταγμα· ἐκείνους παύσῃ τῆς ἀδικίας, μὴ τοὺς ποιμένας τῆς ἀντιλήψεως. Πᾶς γὰρ νόμος τοῖς ποιητοῖς ἀπαγορεύει τὴν ἀμαρτίαν, οὐ τοὺς κριτὰς ἀπελργεῖ τῆς ἐξουσίας. Ἄλλως τε μανθανέτωσαν, ὡς καὶ νῦν ἔξιστιν ἀμφοτερότησεως ἀναφύσεως ταῖς τῶν Πατέρων ἐρμηνείαις τὴν ἡμετέραν ἐπισυναίπειν ἐμολογίαν, ὡς οὐκ ἀπᾶσθον τῆς ἐκείνων διανοίας ἐπιδεικνύμεθα φρόνημα.» Ἡμεῖς τοσοῦτον ἐγνώμεν ἐκ τῶν Πατέρων τὸ διάταγμα. Καὶ οὕτως φρονοῦμεν ἐξακολουθοῦντες τοῖς ὑπὲρ τῶν ἁγίων εἰρημένους, μηδὲν ἐξω τῶν παραβεδομένων ἡμῖν ποιῶντες (δηλοῦσι γὰρ τὰ ἐν πίστῃ τῇ ὁμολογίᾳ ἀπολελογημένα, ὡς ἅπαν ὃ λέγομεν οὐκ ἐκ τοῦ ἡμετέρου φρονήματος ἔστιν, ἀλλ' ἐκ τῆς τῶν θεολόγων καὶ ἁγίων Πατέρων διδασκαλίας)· μηδὲν ἄλλο τι φρονεῖν ἐθέλοντες, ἢ ὡς οἱ τρισμκάριοι Πατέρες καὶ διδασκαλοὶ τῆς Ἐκκλησίας Χριστοῦ παρὰ τοῦ τελεταρχικοῦ καὶ θεοῦ Πνεύματος ἑλλαμψθέντες διεστράνωσαν.

nisi sicut ter beati Patres ac doctores Ecclesie Christi a Spiritu divino perfectam initiationem tribuente illuminati dilucidarunt atque explanarunt.

ΕΦΕΣΟΥ.

Τούτων οὖν (3) ἐγὼ πάντων καταφρονήσα; ἀκολουθήσω τοῖς ἐν προσχήματι πεπλασμένης εἰρήνης ἐνωθῆναι καλεῖσθαι, τοῖς τὸ ἱερόν καὶ (4) θεῖον σύμβολον κτεθλεῖσθαι (5), καὶ τὸν Υἱὸν ἐπεισάγουσι δευτέρον αἰτίον τοῦ ἁγίου Πνεύματος; Τὰ γὰρ λοιπὰ τῶν ἀποπημάτων ἐγὼ τὸ γὰρ νῦν ἔχον· ὦν καὶ ἐν μόνον ἱκανὸν ἦν ἡμᾶς ἐξ αὐτῶν διαστῆσαι. Μὴ πάθοιμι τοῦτο ποτε, Παράκλητε ἀγαθὲ, μηδ' οὕτως; ἐμαυτοῦ καὶ τῶν καθ' ἑκόντων λογισμῶν ἀποπέσοιμι, τῆς δὲ σῆς διδασκαλίας καὶ τῶν ὑπὲρ σοῦ ἐμπνευσθέντων μακαρίων ἀνδρῶν ἐχόμενος; προστεθειὴν πρὸς τοὺς ἐμοὺς πατέρας, εἰ μὴ τι ἄλλο, ἀντεῦθεν ἀποφερόμενος; τὴν εὐσέβειαν.

ΑΠΟΛΟΓΙΑ.

Ἡμεῖς τὴν πεπλασμένην ἔνωσιν οὐτε ἐθελήσαμεν ποτε οὐτε μὴν ἐθελήσομεν, ἐπεὶ πᾶν τὸ πεπλασμένον συνεζευγμένην ἔχει τὴν πλάνην· αἱ δὲ συστάσεις καὶ μαρτυρίαι τῶν ἱερῶν καὶ θεῶν Πατέρων αἱ (6) ἐταῦθα γεγραμμένα καὶ ἐν ἄλλαις πραγματεῖαις περὶ ταύτης τῆς ἐνώσεως ἐκτεθειμένα πρὸς τὰ ὑπ' αὐτοῦ (7) εἰρημένα καὶ τῶν ὁμοίως ἐχόντων αὐτοῖς

(1) Vide Mansi Concil. t. VII, p. 455. Eiusdem textum affert Gregorius ad imp. Trapez. col. 239.

(2) Marc. f. 231 b, τῆς.

(3) Οὗν habet Mon. 256, f. 127 a.; omitt. Mon. 27, f. 142 b.

(a) Hoc quoque loco Gregorius ad alia sua scripta provocat; hisque verbis inter alia Allatius contra

«Attamen omnino addidistis.» *Orthod.* : « Ea quæ tunc non in quæstionem venerant, ea nunc Patres pie explanaverunt. » Quid igitur dicit de his dictis? An ignoravit divus Maximus definitiones, ut exinde magis refutaret eum qui non bene loquebatur? Nullo modo. Novit enim et ipse prædicationem sacrosanctæ quartæ synodi, quemadmodum continetur in acclamatione ad imperatorem, quæ ita sancit : « Si quis autem censet hucusque consistendum illis esse, qui fidem pro facultate defendere cupiunt, maxime quidem hoc præceptum hæreticis promulgare debet; illos ab iniqua impugnatione removens, non avertens a protectione pastores. Omnis enim lex improbis hominibus delicta prohibet, non iudicibus admittit potestatem. Alias autem doceantur, nunc quoque licere, ut ambiguitate exorta Patrum interpretationibus nostram adjungamus confessionem, tanquam qui in nullo discordem intelligentiæ eorum deferimus sententiam. » Nos in tantum cognovimus ex Patribus præceptum. Et sic nos sentimus sequentes dicta sanctorum, nihil præter ea quæ nobis tradita sunt facientes (ea enim quæ in tota confessione pro defensione allata sunt declarant, omne quod dicimus, non ex nostra esse sententia, sed ex doctrina theologorum ac sanctorum Patrum), nihil aliud quidpiam sentire volentes,

Christi a Spiritu divino perfectam initiationem

C

EPHES. (CAP. XX).

Egone itaque hisce omnibus spreto sequar eos, qui sub prætextu conflictæ pacis unionem præcipiunt, eos qui sacrosanctum symbolum adulterant et Filium secundam sancti Spiritus causam inducunt? Nam reliquas absurditates in præsentia prætermitto. Quarum vel una sufficiens foret ad nos ab ipsis prorsus separandos. Ne id unquam patiar, o bone Paraclete, neque adeo a memetipso et a decentibus cogitationibus unquam decidam, verum firmiter inhærens tuæ doctrinæ atque beatis viris a te inspiratis apponar ad patres meos, si non quid aliud abhinc deferens, certe tamen pietatem.

ΑΠΟΛΟΓΙΑ.

Nos conflictam unionem neque desideravimus aliquando neque unquam desiderabimus, cum omne conflictum conjunctum habeat errorem. Sed documenta ac testimonia sanctorum et divinorum Patrum, quæ tum hic consignata, tum in aliis lucubrationibus de hac unionem (a) exposita fuerunt ad ea quæ ab ipso dicta sunt et quæ his similiter

(4) Ἱερόν καὶ οὐκ. Mon. 256.

(5) Ita Mon. 256; Mon. 27 habet κτεθλεῖσθαι.

(6) Al. omitt. Allat., qui hæc adducit c. Creyght. p. 145.

(7) Allat. l. c., αὐτῶν.

Creyghton., p. 145 et 146, utitur ad probandum eundem plurimum librorum fuisse auctorem.

se habent, aperte declarant, nos nihil confictum A perogisse neque spurium quidquam introduxisse in sacrum Symbolum, quemadmodum olim illi qui vocem *eiusdem substantiæ* cum voce *similis substantiæ* commutarunt. Neque secundam causam sancti Spiritus dicimus Filium, ut ipse putat; sic enim et duos deos crederemus, sicut ipse somniatur. Attamen et de his sufficiens supra datum est responsum. Quod autem spectat ad reliquas absurditates, quas silentio præterit, si quidem de beatitudine ac fruitione sanctorum loquitur, quam maxime ipse sibi repugnat in ea oratione, quam in sanctum Eliam edidit. Ait enim: « Ego vero, quod nunc licet ipsi, sicut et animabus sanctorum, ubicunque vult, secundum tempus commorari, dum in propriis templis libenter mansionem facit et iis qui ope singulis vicibus indigent, advenit, et necessarium et verum esse censeo; non vero propterea eum cælos derelinquere dixerim ac lumen ibi resplendens et cum angelis assistentiam coram summo Domino; sic enim minus quam cæteri sancti haberet is, qui super omnes fere est, si quidem ideo, quia carne indutus est (a), a communione cum ipsis et a contemplatione Dei ad faciem separatus esset, qua eximio modo per omnem vitam fruebatur. » Per hoc igitur clarum est confiteri et ipsum, sanctos beatitudine perfrui (b), nisi forte aliud quidpiam censeat beatitudinem a contemplatione Dei ad faciem. De Dei autem in præsentī vita ad faciem contemplatione silere præstat (c). Quod deinde ad azyra pertinet, Eusebius, Eutychius Constantinopolitanus, Epiphanius Cypri, Joannes Chrysostomus, et alii sanctorum defensionem dabunt (d). De primatu vero Romani pontificis sufficiens erat ex synodo octava, cui ipse testimonium perhibet, ad plenam persuasionem essendam eum stabilire. Sed et Theodorus Studita et sanctorum synodorum Acta perspicue eum confirmant. Atque quamlibet ex his quæstionem propria lucubratione tractavimus, ut cognoscentes, hæc eum exprobrare Latinis. Quando igitur et alia cognoveri-

(1) Omitt. Allat. τι.

(2) Ita recte Marc. f. 232 a, dum Mon. habet, ὁμοουσίου.

(3) Mon. 27, f. 143 a, ἐναλλάξαντες.

(4) Mon. 27, ἐμφιλοχωρῶν.

(5) Mon. cit., ἐκάστω τε.

(6) Sic recte Marc.; Mon., ἡγούμεθα.

(a) De Elia cum carne in cælum raptο Patres in IV Reg. u, 11, sæpe disputant.

(b) Nimirum ante universalem resurrectionem, quod Marcus cum aliis Græcis negasse constat. Vide conc. Florent., Hard. t. IX, p. 19 seq., Syrop. Hist. conc. Florent. p. 136. Hinc Plusiadenus (1) notat: « Vide hominem alias non consistentem sanctos esse in regno Dei, hoc vero loco perspicue asseverantem eos contemplatione Dei ad faciem frui sanctos: quod et mirabile videtur pru-

(1) Sive Josephus Methonensis. Vide tomum superiorem.

παριστώσιν, ὡς οὐδὲν πεπλασμένον πεποιθήκαμεν οὐδὲ κίβδηλόν τι (1) ἐπαισηγάγομεν ἐν τῷ ἱερῷ συμβόλῳ, ὡς οἱ τότε οἱ τὸ ὁμοούσιον ἀντὶ τοῦ ὁμοιουσίου (2) ἐναλλάξαντες (3). Οὐδὲ δευτέρον αἰτιον τὴν Ἰβὸν λέγομεν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὡς αὐτὸς νομίζει· ἥ γὰρ ἂν καὶ δύο τοὺς θεοὺς ἐπιτεύομεν, ὡς αὐτὸς φαντάζεται. Ὅμως γὰρ μέντοι καὶ περὶ τούτων ἱκανῶς ἀπελογησάμεθα πρότερον. Τὰ δὲ λοιπὰ τῶν ἀτοπημάτων, ἃ σιωπῶν παρατρέχει, εἰ μὲν περὶ τῆς ἀπολαύσεως τῶν ἁγίων λέγει, καὶ μάλιστα αὐτὸς ἑαυτῷ μάχεται ἐν τῷ λόγῳ τῷ παρ' αὐτοῦ ἐκτεθέντι εἰς τὸν ἅγιον Ἡλίαν. Φησὶ γὰρ· « Ἐγὼ δ' ὅτι μὲν ἔξεστιν αὐτῷ, καθάπερ καὶ ταῖς τῶν ἁγίων ψυχαῖς, οἱ ποτὲ βούλεται κατὰ καιρὸν ἐπιχωριάζειν, ναοὶ τε οἰκείους ἐμφιλοχωρεῖν (4) καὶ τοῖς ἐκάστω (5) δεομένοις ἐπιφοιτῆν ἀναγκαῖόν τε ἡγούμαι (6) καὶ ἀληθὲς εἶναι· οὐ μὴν διὰ ταῦτα φαίην ἂν αὐτὸν τῶν οὐρανῶν ἀπολείπεσθαι καὶ τῆς ἐκείσε λαμπροφωρίας καὶ μετὰ τῶν ἀγγέλων δεσποτικῆς παραστάσεως· ἥ γὰρ ἂν εἶχεν ἑλαττον τῶν ἄλλων ἁγίων ὁ ὑπὲρ πάντας σχεδὸν, εἰ γὰρ διὰ τὴν σάρκα φορεῖν ἀπειστήκει τῆς μετ' αὐτῶν κοινωνίας καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ πρὸς πρόσωπον θεωρίας. Ἡ· καὶ παρὰ πάντα τὸν βίον ἐξαιρέτως ἀπῆλαυσε (7). » Γνώριμον οὖν ἐστὶ διὰ τούτου, ὡς τοὺς ἁγίους τῆς μακαριότητος καὶ αὐτὸς ὁμολογεῖ ἀπολαύειν, εἴπερ μὴ ἕτερόν τι νομίζει τὴν μακαριότητα τῆς πρὸς πρόσωπον Θεοῦ θεωρίας. Περὶ μὲν τῆς ἐν τῷ παρόντι θεωρίας τῆς πρὸς πρόσωπον σιγῆν ἀμεινον. C Περὶ δὲ γὰρ τῶν ἀζύμων Εὐσέβιος, Εὐτύχιος ὁ Κωνσταντινουπόλεως, Ἐπιφάνιος ὁ Κύπρου, Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος καὶ ἕτεροι τῶν ἁγίων ἀπολογησονται. Περὶ δὲ τοῦ τοῦ πάππα πρωτείου ἤρκει καὶ ἐκ τῆς μαρτυρουμένης παρ' αὐτοῦ ὀρθότητος συνόδου εἰς ἐναρξῆν πληροφορίαν τοῦτο συστήσαι. Ἄλλὰ καὶ Θεόδωρος ὁ Στουδίτης καὶ τὰ Πρακτικὰ τῶν ἁγίων συνόλων σαφῶς παριστῶσι περὶ τούτου. Καὶ ἕκαστον ζήτημα ἀπὸ τούτων ἵβων πραγματεῖαν πεποιθήμεθα, ὡς ταῦτα γινώσκοντες ἐγκαλεῖν αὐτὸν τοῖς Λατίνοις. Ἄν οὖν καὶ ἕτερα γνῶμεν, εἰ μὲν ἀληθῆ, καὶ ἡμεῖς μετ' αὐτοῦ στησόμεθα συνεγκαλοῦντες· εἰ δὲ ὡς τὰ προσηρημένα, σιγῇ παραδραμούμεθα κανονικῶς

D (7) In Mon. et Marc. nota Plusiadeni legitur: « Ὅρα τὸν ἀλλάχθῃ μὲν μὴ ὁμολογοῦντα, τοὺς ἁγίους εἶναι εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ βασιλείαν, ἐνταῦθα δὲ προφανῶς τῆς πρὸς πρόσωπον αὐτοῦ θεωρίας ἀπολαμβάνοντας διεσχυριζόμενον· ὃ καὶ θαυμαστὸν δοκεῖ τοῖς ἐχέφροσι. Πῶς οὐ νοεῖ, ὅτι προδήλως αὐτὸς ἑαυτῷ ἀντιλέγει; »

dentibus. Quomodo non intelligit se aperte sibi ipsi contradicere? »

(c) Ultima Marci verba supra citata eum errorem indicant, posse hominem in hac mortali vita Deum facie ad faciem conspiceret.

(d) Vide de azyris dialogum Plusiadeni pro concilio Florent; Initiationem monachum De pane mystico (Gr. orth. t. I, p. 637 seq., 655 seq.), et Le Quien, dissert. 6 Damascenica, et in Panoplia adv. schisma Græcorum.

τούτο ποιούντες. Φασί γάρ· Πρότερον τὸ βαρύτερον ἔγκλημα δεῖ γυμνάζεσθαι, καὶ εἰ τὸ πρότερον οὐ δεχθῆι, οὐδὲ τὰ λοιπὰ ἐξετάζεσθαι· τοῦτο καὶ οἱ νόμοι θεσπίζουσι. Περὶ δὲ γε τῆς εὐχῆς, ἣν ἐν τῷ τέλει εὐχεται, εἰ μὲν ἐξακολουθεῖ τοῖς Πατράσιν, πάντως καὶ τὸ αἰτούμενον ἐπακολουθήσει· εἰ δ' ἄλλως καὶ κατὰ πεισμονὴν, τὸ ἐσόμενον πρόδηλον. Καὶ ἡμεῖς, εἰ μὲν διὰ τι τοῦ αἰῶνος τούτου τὴν ἔνωσιν τηροῦμεν (1), εἴημεν κολασθησόμενοι, ἔπιρ καὶ ἀναγκαίως ἔπεται· εἰ δὲ τοῖς ἴχνησι τῶν Πατέρων ἐξακολουθοῦμεν, καὶ τὴν εἰρήνην καὶ ὁμόνοιαν τῆς Ἐκκλησίας Χριστοῦ δι' αὐτὸν τὸν εἰρηνοποιήσαντα καὶ καταλλάξαντα ἡμᾶς τῷ ἰδίῳ Πατρὶ, καὶ ἐτι διὰ τὸ συμφέρον τῶν Χριστιανῶν καὶ τὴν τῆς πίστεως ἐξάπλωσιν, ἥτις ὑπὸ τῶν ἀθέων καθ' ἑκάστην ὥς εἰπεῖν στενοῦται καὶ σχεδὸν εἰς τὸ μὴ ὂν χωρεῖ, ὅση ἡμῖν δύναμις, συνέχειν σπουδάζομεν, συνεσόμεθα καὶ ἡμεῖς τοῖς θεοῖς Πατράσιν ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ παρουσίᾳ, εἰ καὶ μέγα ἐστὶ καὶ παρὰ τὴν ἡμετέραν πολιτείαν τὸ αἰτούμενον, Παράσχοι δὲ ὁ Θεὸς καὶ τῷ αἰδεσίμῳ Ἐφέσου ἰδεῖν πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἰάσαντι πάντα τὰ κατὰ πεισμονὴν καὶ τὸ ἐβελόγνυμον, καὶ μὴ πρὸς τὴν ὑπεροχὴν τῶν αὐτοῦ λόγων ἀποβλέποντι καταφρονεῖν τῶν χθαμαλωτέρων, εἰ λόγου τι καὶ οὗτοι λέγουσιν ἄξιον, καὶ μάλιστα τὴν σύστασιν ἔχουσιν ἐκ τῶν θεῶν Πατέρων· ὧν ταῖς εὐπροσδέκτοις εὐχαῖς ὁμαλίσαι Κύριος καὶ ἀπευθύναι τὰς γνώμας πρὸς ἔν, ὅπως γένηται μία ποίμνη καὶ εἷς ποιμὴν· ᾧ ἡ δόξα καὶ ἡ ἀνεσις εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Quorum Deo acceptis precibus exequet, emolliat ac dirigat sententias in unum Dominus, ut fiat unum ovile et unus pastor : cui laus et gloria in sæcula sæculorum. Amen.

1) Mon., τηρῶμεν.

A mus, siquidem vera sunt, et nos cum ipso consistemus simul ea exprobrantes, si vero ut prædicta, silentio ea præteribimus, canonicè id facientes. Ajunt enim : Prius oportet gravius, quod impingitur, crimen denudari, et si prius non admittatur, reliqua non examinanda sunt. Idem quoque leges sanciant. Quod demum spectat ad precationem, quam in sine recitat, siquidem Patribus obedit eosque sequitur, omnino id quod rogat, consequetur; si vero aliter et secundum suasionem arbitrariam, id quod futurum erit manifestum est; et nos, si quidem propter rem quampiam hujus mundi unionem tenemus, poenas omnino dabimus, quod et necessario sequitur; si vero vestigia Patrum presso sequimur, et pacem concordiamque Ecclesiæ Christi propter ipsum, qui pacificavit et reconciliavit nos proprio Patri, et adhuc propter utilitatem Christianorum et fidei explicationem, quæ ab impiis quotidie, ut ita dicam, in angustias redigitur et fere in nihilum demigrat, conservare, quantum nobis suppetunt vires, studemus, tunc simul erimus et nos cum divi Patribus in Christi adventu, licet res flagitata magna sit et supra nostræ vitæ instituta. Concedat autem Deus venerabili Ephesio, ut ad veritatem respiciat, cunctis ex mero voluntatis arbitrio et inani persuasionem profectis valedicat, neve respectu habito ad suarum rationum excellentiam humiliores spernat, si quid et hi ratione dignum loquuntur, et maxime ex divi Patribus

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ

ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΠΡΩΤΟΣΥΓΚΕΛΛΟΥ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΥ

ΤΟΥ ΥΣΤΕΡΟΝ ΧΡΗΜΑΤΙΣΑΝΤΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ, ΚΑΙ ΕΝ ΡΩΜΗ ΤΑΦΕΝΤΟΣ ΚΑΙ
ΘΑΥΜΑΤΟΥΡΓΟΥΝΤΟΣ

ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΤΟΥ ΕΦΕΣΟΥ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ

ΕΚ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΑΓΙΩΝ.

GREGORII HIEROMONACHI

MAGNI PROTOSYNCELLI ET A CONFESSIONIBUS

QUI POSTMODUM CREATUS EST PATRIARCHA, ET ROMÆ SEPULTUS CORUSCAVIT MIRACULIS,

RESPONSIO AD EPISTOLAM MARCI EPHESII

EX VARIIS SANCTORUM SENTENTIIS (1).

EPHESIUS.

Omnibus ubique terrarum degentibus Christianis et insulas habitantibus, Marcus Ephesiorum metropolis salutem in domino.

GREGORIUS.

Exordium, quo venerabilis Ephesius utitur, omnes ubique terrarum homines et insularum incolas excitat ad ejus sermones audiendos: Nos contra hæc dicimus cunctis terrarum orbis habitatoribus, suas ut aures prius dent ejus dictis, nostra deinde audiant. Namque hac de causa verba ejus præponimus, et nostras responsiones subjicimus, ut veritas omnibus pateat. Sicut enim sol, qui sensu percipitur, exoriens, mundumque sua luce complens, et seipsum ponit ob oculos, et inferiora facit ut conspici possint: quoniam ^B exorto sole non opus est qui nobis lucem indicet, ipso radio solis præsentiam ostendente; nec est, qui dicat alteri: Intuere solem: ita verus quoque divinorum dogmatum sermo et sanctorum Patrum linguarum solis instar effulgens, veritatem aperit hominibus, qui mente non cæcutiant; certamque fidem facit de divinorum sinceritate dogmatum, deque integritate et puritate fidei; et invitat omnes, ut ad veritatis castra transfugiant. Ut enim tenebras, cum nihil sint, luminis præsentia fugat: nam quod nihil est, rei quæ natura sua constat, non valet obsistere; ita divini Spiritus illustratio per sacra deiferorum Patrum eloquia et veritatem

A

Τοῖς ἀπανταχοῦ τῆς γῆς καὶ τῶν νήσων εὐρισκομένοις Χριστιανοῖς Μάρκος ἐπίσκοπος τῆς Ἐφεσίων μητροπόλεως ἐν Κυρίῳ χαίρειν.

ΕΦΕΣΙΟΣ.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ.

Τὸ μὲν προοίμιον τοῦ αἰδεσίμου Ἐφέσου τοὺς ἀπανταχοῦ γῆς καὶ τῶν νήσων πρὸς ἀκρόασιν τῶν αὐτοῦ διεγείρει· ἡμεῖς δὲ πάλιν πρὸς τοὺς κατοικοῦντας πάντα τῆς γῆς τὰ πέρατά φαμεν, ἀκροῦσθαι τῶν αὐτοῦ λόγων πρότερον, εἶτα τῶν ἡμετέρων. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ προτίθεμεν τὰ αὐτοῦ πρότερον, εἶτα τὰς ἡμετέρας ἐπάγομεν ἀπολογία, ἵνα ἡ ἀλήθεια φανερὰ τοῖς πᾶσι γένηται. Ὡσπερ γὰρ ὁ αἰσθητὸς ἥλιος ἀνατέλλων καὶ τὸν κόσμον φωτίζει, δεικνύσι τε ἐαυτὸν, καὶ τὰ ὑπ' αὐτὸν γενόμενα πράγματα φανερὰ καθίστησι· καὶ γὰρ ἡλίου φανέντος οὐ δεόμεθα τῶν διδασκόντων καὶ δεικνυσάντων ἡμῖν τὸ φῶς, αὐτῆς τῆς ἀκτίνας δῆλην ποιούσης τὴν τοῦ ἡλίου φανέρωσιν· οὐδ' ἔστιν ὁ λέγων τῷ πλησίον, Βλέπε τὸν ἥλιον· οὕτω καὶ ὁ τῶν θεῶν δογμάτων ἀληθῆς λόγος διὰ τῆς τῶν ἱερῶν Πατέρων γλώττις ἐμφαινόμενος, ἡλίου δίκην λάμπων, τὴν ἀληθειάν τε ἐμφαίνει τοῖς μὴ τὴν διάνοιαν τυφλώττουσι, καὶ πληροφορίαν παρέχει τῆς τε εὐκρινείας τῶν θεῶν δογμάτων, καὶ τοῦ καθαρῶ καὶ ἀδόλου τῆς πίστεως, καὶ πάντας αὐτομολεῖν ποιεῖ πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Καὶ γὰρ ὡσπερ ἡ παρουσία τοῦ φωτὸς τὸ ἀνοῦσιον σκότος ἀπελαύνει· οὐδὲ γὰρ δύναται τὸ ἀνοῦσιον πρὸς τὸ ἐνοῦσιον ἀντιβαίνειν· οὕτω καὶ ἡ τοῦ θεοῦ

(1) Interprete Joan. Matthæo Caryophyllo. Labbe, *Concil.* tom. XIII. Marci epistola edita est in τὴν ἀρχαίαν Dosithei, Iassie in Moldavia, anno 1698.

Πνεύματος Ἐλλαμψίς διὰ τῆς τῶν θεοφόρων Πατέρων θεολογίας τὴν τε ἀλήθειαν ἐμφαίνει, τοὺς τε λέγοντας καὶ ἐχομένους τῆς τούτων διανοίας ἢ συγγραφοῦντας φωτίζει, καὶ τοῖς ἀκούουσι τὸν ἄνωθεν σωτήριον φωτισμὸν ἐπιβραβεύει. Ἐνεκεν οὖν τῆς κοινῆς ταύτης ὠφελείας, καὶ τῆς ἀληθείας ἀνευρέσεως (ἣτις ὀφείλει ζητεῖσθαι οὐ μόνον ἐπὶ τῶν θείων δογμάτων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ παντὸς ἄλλου πράγματος, καθὼς φησὶν ὁ Κύριος· *Ζητεῖτε καὶ εὐρήσετε*) ταύτην καὶ ἡμεῖς ἐκζητήσωμεν ἐκ τῆς τῶν διδασκάλων θεολογίας, καὶ τὴν αὐτοαληθεῖαν Χριστὸν τὸν Θεὸν ἡμῶν ἰκετεύσωμεν, ὅπως τὸν φωτισμὸν καὶ τὴν ἄνωθεν χάριν καταπέμψας καταυγάη τὴ τῆς διανοίας ἡμῶν ὄμμα, εἰς τὸ μὴ κατόπιν τῆς ἀληθείας ἐλθεῖν· αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ εἰπὼν· *Χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν*· καὶ· *Πᾶς ὁ αἰσίων λαμβάνει*. Αὐτοαληθεῖα γὰρ ὡν ἀληθείας ἐκζητεῖ, καθὼς καὶ θεὸς· *Δαυὶδ* φησὶν· *Ἀληθείας ἐκζητεῖ Κύριος*· καὶ· *Ἀληθείαν μελετήσῃ ὁ ἀδρυγέ μου*. Ἐπεὶ οὖν καὶ ὁ αἰδέσιμος οὗτος τοῖς ἀπανταχοῦ γῆς ἐπιστέλλει καὶ τῶν νήσων εὐρισκομένοις Χριστιανοῖς, ὡς ἂν ἐκ τῶν ἡδὴ πρὸς αὐτοὺς ἐπισταλμένων τὴν τῆς πίστεως ἀλήθειαν λάβωσι, καὶ τοὺς τῶν Λατίνων ἔνωσιν τηροῦντας ἀποστραφῶσι, φέρε καὶ ἡμεῖς ταῦτα δὴ τὰ ἐπισταλμένα ἐξετάσωμεν· καὶ εἰ μὲν ὁ τίμιος οὗτος τῆς ἀληθείας ἔχεται, καὶ ἡμεῖς μετ' αὐτοῦ στησόμεθα ταύτην ἀνακηρύττοντες, καὶ αὐτὸν μεγαλύνοντες, ὡς τῆς ἀληθείας ἐχόμενον· εἰ δὲ πόρρω που τῆς ἀληθείας λέγει, τὰ τῶν ἁγίων Πατέρων προθέentes, δι' αὐτῶν τὴν ἀπολογία καὶ ἐντυγχάνουσι κατὰ δὴλον ποιήσωμεν· ὅπως γινώσκῃ, ὁπότερον μέρος τάληθῃ λέγει, καὶ τὸ λευκότερον μεθ' αὐτοῦ ἔχει, τίς δὲ ὁ πρᾶσσολλογιζόμενος καὶ τὰ ψευδῆ λέγων καὶ ἀμαυρά· Ἄλλ' ἐπεὶ καὶ ἄμφω τὰ μέρη αὐτὸς τε δηλοῖ, καὶ ἡμεῖς τὸ κρεῖττον καὶ ἀληθὲς κατέχειν νομίζομεν, ἔπειθαι πάντως ἀνάγκη ταῖς τῶν θεοφόρων Πατέρων μαρτυρίας ὡπερ φωτὶ· ἵνα δύο χρωμάτων ὄντων, ἐρυθροῦ τε καὶ μέλανος, ἐκάστου λέγοντος τὸ ἐρυθρὸν κατέχειν καὶ βασιλικὸν καὶ χρησιμὸν, διὰ τὸ ὑπὸ τοῦ φωτὸς μὴ ἐλέγχεσθαι τὸ ἐκάστου, τοῦ μὲν ἢ πλάνη, τοῦ δὲ φανερωθῆ ἢ ἀλήθεια· οὐκ ἄλλοθεν δὲ τὸ φῶς, ὡς εἴρηται, εἰ μὴ ὑπὸ τῶν θεοφόρων καὶ ἁγίων Πατέρων, οἵτινες ὑπὸ τοῦ θείου Πνεύματος ἔλλαμψθέντες τοῖς τῆς ἀληθείας δόγμασι, δίκην ἡλίου φωτίζουσι τοὺς ἐκζητοῦντας ἰσοσερῶς καὶ τὸν νοῦν αὐτῶν ἐρευνῶντας. Ποθῆσαντες γὰρ ἐξεζήτησαν, καὶ ἐκζητήσαντες εὔρον, ὡς φησὶν ἡ Σοφία· *Οἱ ζητοῦντές με γὰρ εὐρήσουσίν με*· καὶ ἡμᾶς εἰς τοῦτο προτρέπουσιν, ἵνα μὴ ψιλῶ τῷ γράμματι τῆς ἀληθείας ἐκπέσωμεν, ὡς οἱ Ἰουδαῖοι. Τοῦτο οὖν τοῖς ἄλλοις Πατράσι καὶ Βασιλείοις ὁ Μέγας ἐν τῷ κατ' Εὐνομίου πρώτῳ λόγῳ φησὶν· ὡς, *Εἰ τις ἀδασανίστως κατὰ τὴν πρόχειρον ἐδοχῆν ψιλῶ παρίστασθαι φιλονεικίῃ τῷ πράγματι, πρὸς Ἰουδαίους καὶ γραῶδεις μύθους ἀνατραπέις, πτωχὸς παντελῶς τῶν ἀξίων περὶ Θεοῦ νοημάτων κατα-*

A ipsam declarat; et ea usurpantes, mentemque doctorum sequentes scribentesque illuminat, et audientibus salutarem desuper illuminationem largitur. Itaque ad communem hanc omnium utilitatem, et veritatis adinventionem (quæ non solum in divinis dogmatibus, sed etiam quavis alia in re queri debet juxta dictum Domini : *Quærite et invenietis* ¹) illam et nos perquiramus ex doctorum sententiis; fusisque ad Christum Deum nostrum, qui ipsa veritas est, precibus petamus, ut missa nos luce suæ gratiæ, mentis nostræ oculum illustret, ne quæsitæ veritas nos effugiat. hæc enim est qui dixit : *Sine me nihil potestis facere* ²; et : *Omnis qui petit, accipit* ³. Cum sit enim ipsa veritas, vera requirit, ut testatur et sanctus David : *Veritatem requirit Dominus* ⁴; et : *Veritatem meditabitur guttur meum* ⁵. Quoniam ergo venerabilis hic vir scribit ad omnes ubique terrarum insularumque incolas Christianos, ut, quemadmodum prioribus suis jam significaverat litteris, fidei veritatem accipiant, et aversentur eos, qui pactam cum Latinis unionem tuentur; age nos quoque examinemus hæc ipsa quæ scribit; et si quidem egregius vir a veritate non abhorret, nos etiam cum ipso stabimus eam deprædicantes, ipsumque laudibus extollentes, utpote veritatis amicum; sin autem longe aberrat a veritate, prolatiis sanctorum dictis, palam legentibus faciemus, quid ad ejus scripta respondeamus; ut intelligant, ultra pars verum dicat, et secum veritatis candorem habeat; quæ contra vitiosis utatur syllogismis, et obscuritate mendacii tenebrosis. Sed quoniam ipse profert quæ sunt utriusque partis, et nos sentire melius, et veritatem a nobis esse arbitramur, est plane necessarium sanctorum Patrum sequi testimonia quasi faciem prælucentem, ut veluti duobus propositis coloribus, rubro et nigro, si unusquisque dicat se rubrum et regium et pretiosum habere, non præsentē lumine, per quod discerni possit quid quisque habeat, perspicitur luce, quis falsum, quis verum asserat. Porro lumen hoc non aliunde, quam a Deo plenis sanctis Patribus haberi potest, ut diximus: qui a sancto Spiritu illustrati per veritatis dogmata, solis instar illuminant eos qui tota mente exquirunt, et sensum illorum scrutantur. Nam illi desiderio incensi exquisierunt, et exquirentes invenerunt, ut ait Sapientia : *Qui quærunt me, invenient me* ⁶; et nos ad hoc idem faciendum hortantur, ne litteram sequentes nudam, ut Judæi, ad veritatem ipsam non perveniamus. Hoc sane tum reliqui Patres, tum Basiliius Magnus primo contra Eunomium libro docet : Si quis enim, inquit, nulla disquisitione adhibita rem ita intelligendam esse contendat, ut sese primo offert aspectu, is ad Judaicas et seniles fabulas devolutus, inops omnino a sensibus Deo dignis consenscet. Itaque quod pro-

¹ Matth. vii, 7. ² Joan. xv, 5. ³ Matth. vii, 8.

⁴ Psal. cxx, 24. ⁵ Eroz. v, 1, 7. ⁶ Sap. vi, 15.

missimus, venerabilis Ephesii dicta prius singula A exponentes, tum nostras etiam responsiones apponemus fultas desferorum sanctorumque Patrum testimoniis, ut fiat per ea manifesta veritas. Nam sermo fide dignorum auctoritate firmatus evidentem habet sui demonstrationem.

EPHES.

Qui dira nos captivitate captivarunt, atque in Latinorum rituum dogmatumque Babylonem abstrahere voluerunt, id quidem perducere ad exitum nequaquam potuerunt, natura absonum esse perspicientes, et præterea impossibile, sed in media quadam itineris parte subsistentes tum ipsi, tum sectatores eorum, neque jam sunt amplius quod erant, neque illud evasere, ad quod tendebant; nam relicta quidem est ab iis Hierosolyma, quæ vere est pacis visio, et Sion mons, hoc est firma et inconcussa fides; verum fieri et dici unquam Babylonii nec volunt, nec possunt; hanc sane ob causam vocandi merito Græco-Latini, usitato autem nomine vulgo appellati Latinizantes.

RESP.

Cum epistolæ suæ vir eximius titulum prænotaverit, ad omnes ubique locorum et insularum, et salutem illis impertiverit, statim exorditur ab historia captivitatis, quæ facta est quondam ab Jerusalem in Babylonem, sermonem volens suavitate quadam perfundere, et auditores attentos reddere ad audienda quæ dicentur. Nam allegorici sermonis proprium est, ut ad voluntatem dicentis et rem exprimentis dicta accommodet; idcirco attulit hanc historiam, ut schemate allegorico pro sua voluntate uteretur. Licet ergo nobis etiam nihil a veritate discedentibus dicere: Nos Hierosolymam potius tenere, et eam incolere, quam interpretantur pacem, quam Dominus etiam præcepit servandam, cum diceret: *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis*¹. Hanc igitur tenentes Domini vocem, qua id jubetur, veluti Sion montem, eos qui seindunt Christi Ecclesiam, Babylonios vocamus: nos vero nec fuimus unquam Babylonii, ut qui confusionem et schisma vitemus; nec voluntas unquam erit ut fiamus, cum vere illius discipuli simus, qui mandatum dedit, ut pacem sequamur. Subsannando porro nos vocat Græco-Latinos, adinvento, ut putavit, novo quodam et congruente nomine: at nos illud nequaquam pro subsannatione habemus, sed verum esse fatemur. Cum enim Constantinus Magnus Roma profectus nobilissimos ab urbe Romanos optimates incolas duxerit eam in urbem, quæ nuper tum condita ejus nomine est insignita, quæque Nova Roma nuncupata est; eorum posterii, Græce loquentes, sed oriundi ab illis, jure sunt vocandi Græco-Latini; Hellenas enim Græcos vocant Latini. Atque ita quod nobis præstantissimus vir objicit ut

γράφει. Κατὰ γοῦν τὴν ἐπαγγελίαν ἡμῶν πρότερον τὰ τοῦ αἰθεσίμου Ἐφέσου προθέντες κατὰ μέρος, ἐπομένως καὶ τὰς ἡμετέρας ἀπολογίας ἐπιθήσομεν μετὰ καὶ τῆς τῶν θεοφόρων Πατέρων καὶ ἁγίων μαρτυρίας, ἐν ἑξ αὐτῶν ἡ ἀλήθεια φανερά γίνεται· ὁ γὰρ ἐξ ἐνδόξων λόγος βεβαιούμενος ἀναντιρρόητον ἔχει τὴν ἀπόδειξιν.

ΕΦΕΣ.

Οἱ τὴν κακὴν ἡμᾶς αἰχμαλωσίαν αἰχμαλωτεύσαντες, καὶ πρὸς τὴν Βαβυλῶνα τῶν Λατινικῶν ἰθῶν καὶ δογμάτων θελήσαντες κατασύραι, τοῦτο μὲν οὐκ ἠδυνήθησαν ἀγαγεῖν εἰς πέρας αὐτόθεν τε ἀπεμπαίνον ὄρωντες, καὶ ἄλλως ἀδύνατον, ἐν μέσῳ δὲ πού τῆς ὁδοῦ καταμείναντες αὐτοὶ τε καὶ ὅσοι τούτοις ἐπηκολούθησαν, οὐτ' ἔκαινο λοιπὸν μεμενήκασιν, οὔτε τοῦτο γέγονασιν· Ἱεροσόλυμα μὲν ἀπολιπόντες, τὴν ὡς ἀληθῶς ὄρασιν τῆς εἰρήνης, καὶ τὸ Σιών ὄρος, τὴν βεβαίαν πίστιν καὶ ἀσειστον· καὶ Βαβυλώνιοι δὲ γενέσθαι ποτὲ καὶ κληθῆναι μήτε βουλόμενοι μήτε δυνάμενοι, καὶ διὰ τοῦτ' ἀνδικαίως κληθέντες Γραικολατίνοι, καλούμενοι δ' οὖν ὅπῃ τῶν πολλῶν Λατινόφρονες.

ΑΠΟΛΟΓΙΑ.

Τοῖς ἀπανταχοῦ γῆς καὶ τῶν νήσων ἐπιστελλας ὁ τίμιος οὗτος ἀνὴρ, καὶ χαίρειν προσειπὼν, εὐθὺς ἀπὸ ιστορίας ἀρχεται τῆς πάλαι ποτὲ γενομένης αἰχμαλωσίας ἀπὸ Ἱερουσαλήμ εἰς Βαβυλῶνα, τὸν λόγον ἡδύτερον κατασκευάσαι βουλόμενος, καὶ τοὺς ἀκροατὰς διεγείραι πρὸς τὴν τῶν βῆθησομένων ἀκρόασιν. Ὁ γὰρ ἀλληγορικὸς λόγος πρὸς τὴν θέλησιν τίθεται κυρίως τοῦ χρωμένου τὸν λόγον ἡ τὸ πρᾶγμα, καθ' ὃ λέγεται· διὸ καὶ τὴν ιστορίαν προῦθηκε ταύτην, ἵνα τῷ ἀλληγορικῷ σχήματι χρῆσθαι καθὼς βούλεται. Ἐξεστὶν οὖν καὶ ἡμῖν ἀληθεύουσιν εἰπεῖν, ὡς τὴν Ἱερουσαλήμ μᾶλλον κατέχομεν, καὶ ἐν ταύτῃ ἔσμεν, ἥτις ἐρμηνεύεται εἰρήνη, ἣν καὶ ὁ Κύριος ἡμῖν ἐνετείλατο λέγων· *Εἰρήνην τὴν ἐμὴν δίδωμι ὑμῖν, εἰρήνην τὴν ἐμὴν ἀφίημι ὑμῖν*. Ταύτην οὖν τὴν τοῦ Κυρίου φωνὴν τὴν τοῦτε κελεύουσαν ὥσπερ τὸ Σιών ὄρος κατέχοντες, τοὺς σχίζοντας τὴν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν Βαβυλωνίους καλούμεν· Βαβυλώνιοι δὲ ἡμεῖς οὔτε γεγόναμεν, ὡς τὴν σύγχυσιν καὶ τὸ σχίσμα ἀποσειόμενοι, οὔτε ποτὲ θελήσομεν γενέσθαι, μαθηταὶ ὄντες κατὰ ἀλήθειαν τοῦ κελεύοντος· *Εἰρήνην διώκετε*. Γραικολατίνους δὲ ἡμᾶς διασύρων ὀνομάζει, καινότερον τι ἄνομα καὶ προσήκον ὡς ἐνόμισεν εὐρών· ὅπερ ἡμεῖς οὐ διασυροῦμεν τοῦτο λογιζόμεθα, ἀλλ' ἀληθῆς εἶναι ὁμολογοῦμεν. Τοῦ γὰρ μεγάλου Κωνσταντίνου ἐκείθεν ὀρμωμένου, καὶ τοὺς λίαν εὐγενεστάτους μεγιστάνας Ῥωμαίων ἐκ Ῥώμης μετοικισαμένους εἰς τὴν ἐπ' ὄνοματι αὐτοῦ ἀνεγερθεῖσαν πόλιν, τὴν καὶ Νέαν Ῥώμην ὀνομασθεῖσαν, οἱ ἔξ ἐκείνων φῦντες τὴν μὲν τῶν Ἑλλήνων ἐξασκήσαντες γλῶτταν, καὶ διὰ ταύτης φθειγόμενοι, τὸ δὲ γένος ἐκείθεν ἔλκοντες, εἰκότως καὶ Γραικολατίνοι ὀφείλουσι λέγεσθαι, διότι οἱ Λατίνοι

¹ Joan. xiv, 27.

τούς Ἑλληνας Γραικοὺς ὀνομάζουσι· καὶ ὅπερ αὐ-
 τὸς ὁ τίμιος ἀνὴρ καθ' ἡμῶν προφέρει. ἡμεῖς
 ἀληθῆς τε εἶναι ἠγούμεθα καὶ ὁμολογοῦμεν. Ἐὼμεν
 νῦν λέγειν, ὅτι καὶ οἱ βασιλευόντες· ἡμῶν Ῥωμαῖοί
 εἰσι· ἐκεῖθεν ἔλκοντες τὸ γένος. Ἄλλὰ τὸ περὶ
 Γραικολατίνων παιδίδας χάριν εἰρήται· διὰ γὰρ τῆς
 τοῦ Χριστοῦ χάριτος ἐκ παντὸς τρόπου δεικνύντες
 ὡς τάληθῆς ζητοῦμεν, καὶ τοὺς μὴ ταύτης ἑστερη-
 μένους εἰς κοινωνίαν δεχόμεθα, εἴτε Γραικοὶ εἰσι,
 εἴτε Λατίνοι, εἴτε βάρβαροι, εἴτε Σκύθαι. Ἐν γὰρ
 μόνον οὐδαμῖν τε καὶ λέγομεν, ὅτι οἱ τῆς οἰκουμε-
 νικῆς συνόδου τῇ ἀποφάσει με στέργοντες καὶ ἐξα-
 κολουθοῦντες, ἐκεῖνοι καὶ ἕτερον ὄνομα λαμβάνου-
 σιν, ὡς Ἀρειανοὶ μὴ στέργοντες τῇ τῆς συνόδου
 ἀποφάσει, ἀλλὰ τῷ Ἀρείῳ, Ἀρειανοὶ ἐκλήθησαν·
 καὶ οἱ τῷ Εὐνομίῳ Εὐνομιανοὶ, καὶ οἱ τῷ Νεστορίῳ
 Νεστοριανοὶ· οὐ μὴν δὲ καὶ οἱ τῇ οἰκουμενικῇ ἀπο-
 φάσει στέργοντες ἕτερον ὄνομα λαμβάνουσιν. Ὅτι
 δὲ καὶ οἰκουμενικῆ συνόδου ἡ ἐν Φλωρεντίᾳ, οὐδεὶς
 ἂν ἀρνήσαστο. Ἄλλ' ὁ λόγος ἐπὶ τὸ πρόσω χω-
 ρῶν ἐν τῷ προσήκοντι τόπῳ περὶ τούτου τὴν
 ἀπόδειξιν ποιήσει. Οὕτως οὖν ἀρξάμενος, καὶ οὕτω τὸν λόγον κατασκευάσας, ὡδὲ πως κάλιν ἔρ-
 χεται·

ΕΦΕΣ.

Οὗτοι τοίνυν οἱ μιξόθρησες ἄνθρωποι κατὰ τοὺς
 ἐν μύθοις ἱπποκενταύρου· μετὰ τῶν Λατίνων μὲν
 ὁμολογοῦσι τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον
 ἐκπορεύεσθαι, καὶ τὴν γίναν αἰτίον ἔχειν τῆς ἐαυ-
 τοῦ ὑπάρξεως· οὕτω γὰρ καὶ ὁ αὐτῶν ἕρος διαλαμ-
 βάνει· μεθ' ἡμῶν δὲ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι
 λέγουσιν.

ΑΠΟΛ.

Πάλιν ἀπο ιστορίας ἄρχεται Ἑλληνικῆς, τῆς μὴ
 οὐκ μὲν, ἀναπλασθεῖσης δὲ ὑπὸ τῶν κενεμβα-
 τούτων τὸν λογισμὸν καὶ τὴν διάνοιαν· ἔδει γὰρ
 αὐτὸν ἐκ τῶν ὄντων ὑπόδειγμα λαβεῖν, ἵνα τούτῳ
 καὶ προσηκόντως ἐφαρμόσῃ. Πᾶς γὰρ λογογραφῶν
 ἐκ τῶν ἀληθῶς ὄντων προφέρει τὰς ὁμοιώσεις καὶ
 τὰ παραδείγματα, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῶν ἐκκλησια-
 στικῶν ὑποθέσεων. Ἄλλ' ὁ αἰδέσιμος οὗτος τὸ μὴ
 ἔν ὡς ὄν προθεῖς, καὶ ὡς περὶ πράγματος ὑποκειμέ-
 νου ἰσομοιώσας, μιξόθρησας ἡμᾶς ὀνομάζει, ὑπὲρ
 θυμοῦ κινούμενος, ἵν' εὐλογώτερον εἴπωμεν· δῆλον
 γὰρ ὡς πάντῃ ἀπεικὸς τὸ παράδειγμα· ἐκ γὰρ τοῦ
 μηδαμῆ μηδαμῶς ὄντος ἰσομοιοῖ· πῶς οὖν ἐφαρ-
 μόσει τοῦτο μετὰ τοῦ ὄντος καὶ ὑπεστηκός·
 Ἄλλ' ἵνα μὴ πρὸς οὐδὲν ἐλέγχοντες δόξωμεν, ἀφέν-
 τες τὸν προκείμενον σκοπὸν (οὐ γὰρ ἐλέγγειν ταῦ-
 τον βουλόμεθα θυμοῦμένον τε καὶ ὀργιζόμενον, ἀλλὰ
 τὴν ἀλήθειαν ἐρευνᾶν, καὶ ταύτην φανεροῦν), φέρε
 καθ' εἰρμὸν τὰ παρ' αὐτοῦ εἰρημίνα ἐξετάσωμεν.
 Φησὶ γὰρ οὕτως· Μετὰ τῶν Λατίνων μὲν ὁμολο-
 γοῦσι τὸ, ἐκ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τὰ λοιπὰ· μεθ' ἡμῶν δὲ
 τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι λέγουσι. Ταῦτα δὲ
 λέγων ἀφνοεῖν προσποιεῖται, ὅτι καὶ Λατίνοι ἐκ τοῦ
 Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι μεθ'
 ἡμῶν ὁμολογοῦσι· τὸ δὲ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ μετὰ Λα-
 τίνων μὲν ὁμολογοῦμεν, παρὰ δὲ τῶν ἁγίων τοῦτο
 μαθόντες λέγομεν. Ὅτι δὲ οὕτω· ἔχει, αὐτοῦς τοὺς

probrum. nos verum opinamur atque fatemur.
 Prætereo nunc illud, quod imperatores nostri Ro-
 mani sunt, et originem inde trahunt. Verum Græco-
 Latini vox dicta est joci causa. Nos enim Chri-
 sti beneficio veritatem quavis ratione quæri a
 nobis ostendentes, quicumque illam habent, omnes
 ad communionem admittimus, sive Græci, sive La-
 tini sint, sive Barbari, sive Scythæ. Nam illud
 unum et scimus et dicimus, eos qui sententiæ ge-
 neralis concilii non acquiescunt, nec eam sequun-
 tur, aliud quoque nomen sortiri, ut Ariani, quod
 non synodi sententiam, sed Arium secuti sint,
 Ariani dicti, et qui Eunomium, Eunomiani, et
 qui Nestorium, Nestoriani; eos vero qui œcume-
 nicam amplectuntur sententiam, nequaquam mu-
 tare nomen. Œcumenicam porro fuisse Floren-
 tinam synodum, nemo negaverit. Cæterum ubi
 ad ulteriora progressi erimus, hæc de re suo loco
 demonstrationem asseremus. Ita igitur exorsus,
 atque in huic modum composito sermonis princi-
 pio, rursus hoc pacto orditur :

EPHES.

Isti ergo homines, juxta fabulosos hippocentauros
 semiferi, cum Latinis quidem fatentur Spiritum
 sanctum ex Filio procedere et habere Filium sub-
 sistentiæ suæ causam : hæc enim sunt definitionis
 ipsorum verba ; nobiscum autem dicunt illum ex Pa-
 tre procedere.

RESP.

A profana rursus orditur historia rei quæ nun-
 quam fuit, sed conficta est inanibus futilium inge-
 niorum commentis. Oportebat vero ipsum e rebus
 quæ sunt exemplum petere, quod posset etiam con-
 gruenter adaptare. Omnis enim serius scriptor si-
 militudines adhibet, et exempla non fictitia, præ-
 sertim in rebus ecclesiasticis. At reverendus iste
 posito quod nullum est, ac si esset, allatoque simili
 quasi rei natura constantis, vocat nos semifera ani-
 malia, ira profecto incensus, ut congruentius dica-
 mus ; liquet enim exemplum esse penitus absonum,
 quædoquidem exemplum sumit e re prorsus com-
 mentitia ; quomodo ergo quadraverit in naturam
 existentem et reapse consistentem ? Sed ne videamur
 ad id quod nihil est respondere, omisso illo
 quod nobis est propositum (nolumus enim redar-
 guere hominem ira inflammatum, sed veritatem
 perquirere, et eam patefacere), age, dicta ejus or-
 dine singula expendamus. Ait igitur : Cum Latinis
 quidem fatentur illud, ex Filio, etc., nobiscum au-
 tem dicunt, ex Patre procedere. Hæc dicens nescire
 te simulat, Latinos quoque nobiscum fateri, Spi-
 ritum sanctum ex Patre procedere ; ex Filio vero
 etiam nos quidem fatemur cum Latinis, verum
 hoc ipsum a sanctis edocti asserimus. Id ita esse,
 doctores ipsos ac theologos testes proferamus, non
 omnes aut omnia, quæ de hac materia scripserunt,

sed quosdam, et pauca illorum dicta, ut aliquatenus probemus nos hoc asserere desumptum a sanctis.

τινας, και ἐξ αὐτῶν ὀλίγα εἰς μερικὴν τινα γομεν.

Itaque sanctus Cyrillus in sermone ad Theodosium imperatorem, qui ita incipit: Supremum humanæ gloriæ culmen, sic ait: Baptizatum inquit Jesum in igne et Spiritu sancto; non quod Spiritum baptizatis deberet infundere alienum quasi servus et minister, sed cum suprema potestate ut natura Deus illum, qui ex ipso est, et ejus proprius est. In epistola quoque ad Nestorium, cujus initium est: Cum Salvator noster diserte pronuntiet, Quamvis, inquit, Spiritus suam habeat peculiarem subsistentiam, qua intelligitur per sese existens Spiritus, non Filius, est tamen haud alienus a Filio: dictus quippe est Spiritus veritatis, veritas autem est Christus: et effunditur ab illo non secus atque ab ipso Deo Patre. Quod vero sanctus Pater per vocem, effunditur, intelligat processionem, ipsemet declarat in expositione Symboli. Ait enim: Et effunditur, hoc est procedit, tanquam ex fonte a Deo Patre. Hic illud, effunditur, ab illo non secus atque ab ipso Patre; quomodo intelligendum? Si enim dixisset solum, effunditur, alius quoque sensus locum haberet; sed cum addat, Non secus atque ab ipso Patre, omnem detorquere sensum volentibus præcidit occasionem. Et magnus Basilius in opusculis contra Eunomium, in capite, cuius inscriptio est: Quod ut se habet Filius ad Patrem, Ius Spiritus se habeat ad Filium: Idcirco, ait, Filius quidem est Dei Verbum, verbum autem Filii Spiritus: *Portans enim, inquit, omnia verbo virtutis suæ*^a; et quia verbum Filii, propterea gladium inquit Spiritus, quod est verbum Dei: vivum porro et efficax est Dei verbum et sermo. Sanctus autem Ambrosius (ad quem scribens divinus Basilius: Age, inquit, vir Dei, quando Christi Evangelium non ab hominibus accepisti aut didicisti, sed ipse te Dominus transtulit de iudiciis terræ ad apostolicam dignitatem), libro primo De Spiritu sancto ad Gratianum imperatorem, cap. 10, Sed neque, inquit, cum de Patre exit, de loco recedit, et quasi corpus a corpore separatur; neque cum in Patre est, quasi in corpore tanquam corpus includitur. Spiritus quoque sanctus cum procedit ex Patre et Filio, non separatur a Patre, non separatur a Filio. Quemadmodum enim separari potest a Patre, qui spiritus oris ejus est? quod utique et æternitatis iudicium, et divinitatis exprimit unitatem. Sanctus Agatho in sua epistola quam misit subscriptionibus centum et viginti episcoporum munitam ad sanctam synodum sextam, de beato Augustino hæc habet: Beatus Augustinus præstantissimus doctor. Et rursus: Veritatis prudentissimus prædicator beatus Augustinus. Illic igitur beatus Augustinus

διδασκάλου; τε και θεολόγους τοὺς τοῦτο λέγοντας εἰς μέσον προθῶμεν, οὐ πάντας οὐδὲ πάντα τὰ ὑπ' αὐτῶν ἐν ταύτῃ τῇ ὑποθέσει εἰρημμένα, ἀλλὰ πληροφορίαν, ὅτι ἐκ τῶν ἁγίων λαβόντες λέ-

Και δὴ φαμεν, ὡς ὁ θεὸς Κύριλλος ἐν τῷ πρὸς βασιλέα Θεοδοσίον λόγῳ, οὐ ἡ ἀρχὴ, τῆς μὲν ἐν ἀνθρώποις εὐκλείας τῆς ἀνωτάτω, φησὶ· Βαπτίζειν ἔφη τὸν Ἰησοῦν ἐν πυρὶ και ἁγίῳ Πνεύματι, οὐ τὸ ἀλλότριον τοῖς βαπτιζομένοις ἐνιέντα Πνεῦμα δουλοπρεπῶς και ὑπηρευτικῶς, ἀλλ' ὡς θεὸν κατὰ φύσιν μετ' ἐξουσίας τῆς ἀνωτάτω τὸ ἐξ αὐτοῦ και ἴδιον αὐτοῦ. Καὶ ἐν τῷ πρὸς Νεστόριον λόγῳ, οὐ ἡ ἀρχὴ, τοῦ σωτήρος ἡμῶν λέγοντος ἐναργῶς, φησὶν· Εἰ και ἔστιν ἐν ὑποστάσει τὸ Πνεῦμα ἰδιότης, και δὴ και νοεῖται καθ' ἑαυτοῦ, καθὼς Πνεῦμα ἔστι και οὐχ Ἰῶς, ἀλλ' οὖν ἔστιν οὐκ ἀλλότριον αὐτοῦ· Πνεῦμα γὰρ ἀληθείας ὀνόμασται, και ἔστι Χριστός ἡ ἀλήθεια· και προχέεται παρ' αὐτοῦ, καθάπερ ἀμέλει και ἐκ τοῦ θεοῦ και πατρὸς. Ὅτι δὲ τὸ προχέεται ἀντὶ τοῦ ἐκπορεύεται ὁ ἅγιος λέγει, πιστοῖσι τοῦτο ὁ αὐτὸς ἐν τῇ τοῦ συμβόλου ἐξηγήσει· φησὶ γάρ· Καὶ προχέεται, ἦγουν ἐκπορεύεται, ὡς ἀπὸ πηγῆς τοῦ θεοῦ και πατρὸς. Ἀλλὰ τὸ προχέεται παρ' αὐτοῦ καθάπερ ἀμέλει και ἐκ τοῦ πατρὸς, τί ἂν νοήσοι τις; Εἰ γὰρ τὸ προχέεται ἀπλῶς ἔλεγεν, εἶχε χώραν ἄλλο τι νοεῖν· εἰ δὲ, καθάπερ ἀμέλει και ἐκ τοῦ πατρὸς, οὐδεμίαν πρόφασιν κατέλιπε τοῖς ἐθέλουσι λέγειν. Καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ κατ' Εὐνομίου, ἐν ἐνὶ τῶν κεφαλαίων, οὐ ἡ ἐπιγραφή, Ὅτι ὡς ὁ Ἰῶς πρὸς τὸν πατέρα ἔχει, οὕτω τὸ Πνεῦμα πρὸς τὸν Ἰῶν, φησὶ· Διὰ τοῦτο και θεοῦ μὲν λόγος; ὁ Ἰῶς, ῥῆμα δὲ Ἰῶου τὸ Πνεῦμα· Φέρων γάρ, φησὶ, τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ· και ἐπιθετὴ ῥῆμα τοῦ Ἰῶου, διὰ τοῦτο τὴν μάχαιράν φησὶ τοῦ Πνεύματος, ὁ ἔστι ῥῆμα θεοῦ· λόγος δὲ θεοῦ και ῥῆμα ζῶν και ἐνεργόν. Ὁ δὲ ἅγιος Ἀμβρόσιος (ὃ ὁ θεὸς Βασίλειος; ἐπιστέλλων ἔλεγεν· Ἄγε δὴ, ὦ ἀνθρώπε τοῦ θεοῦ, ἐπιθετὴ οὐ παρ' ἀνθρώπων παρέλαβες ἡ ἐιδιόχθης τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' αὐτὸς σε ὁ Κύριος; ἀπὸ τῶν κριτῶν τῆς γῆς ἐπὶ τὴν προεδρίαν τῶν ἀποστόλων μετέθηκεν), οὗτος δὴ πρὸς Γρατιανὸν τὸν βασιλέα ἐν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ τῷ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, κεφαλαιῷ δεκάτῳ, φησὶν· Ἀλλ' οὕτω ἐπειδὴν ἐκ τοῦ πατρὸς ἐξέρχεται, ἀπὸ τόπου ἀναχωρεῖ, και ὡσαύτῃ σῶμα χωρίζεται ἀπὸ σώματος· οὐδὲ γὰρ ἐν τῷ πατρὶ ὡς δεῖθεν ἐν σώματι ἄτε δὴ σῶμα ἐμπερικλείεται. Καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον ἦνίκα ἐκ τοῦ πατρὸς και τοῦ Ἰῶου ἐκπορεύεται, οὐ χωρίζεται τοῦ πατρὸς, οὐ χωρίζεται τοῦ Ἰῶου· τίνα γὰρ τρόπον δύναται χωρίζεσθαι τοῦ πατρὸς, Πνεῦμα στόματος αὐτοῦ ὄν; ὁ πάντως και τῆς ἀδιόττοτος δειγμά ἔστι, και τῆς θεότητος ἐμφαίνει τὴν ἐνότητα. Ὁ ἅγιος; Ἀγάθων ἐν τῇ ἐπιστολῇ αὐτοῦ, ἦν πρὸς τὴν ἁγίαν ἐκτενὴ σύνοδον

^a Hebr. 1, 3.

ἐπεμφε, παρὰ ἑκατὸν εἰκοσιν ἐπισκόπων βεβαιου-
 μένην, περὶ τοῦ μακαρίου Αὐγουστίνου τοιαύτη φά-
 σκει· Ὁ μακάριος Αὐγουστίνος ὁ ἐξοχώτατος διδά-
 σκαλος· καὶ πάλιν· Ὁ σοφώτατος τῆς ἀληθείας
 κήρυξ ὁ μακάριος Αὐγουστίνος. Οὗτος οὖν ὁ μακά-
 ριος Αὐγουστίνος πρὸς Ὁρώσιον γράφων οὕτω
 φησί· Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἰς
 τὸν Υἱὸν ἐκπορεύεται, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται
 ἐπὶ τῷ ἁγιάσαι τὴν κτίσιν, ἀλλ' ἅμα ἐξ ἀμφοτέρων
 ἐκπορεύεται. Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς ἐν τῷ κατὰ Μαξι-
 μίνου γ' βιβλίῳ φησί· Ζητεῖς παρ' ἡμοῦ, εἰ ἐκ τῆς
 οὐσίας τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ὁ Υἱὸς, ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ
 Πατρὸς ἐστὶ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, διὰ τί ὁ μὲν
 εἰς ἐστὶν Υἱὸς, τὸ δὲ ἕτερον οὐκ ἐστὶν Υἱὸς; Ἰδοὺ
 ἀποκρινόμεαι, κἀν τε λάθῃς, κἀν τε μὴ λάθῃς· Ἐκ
 τοῦ Πατρὸς ἐστὶν ὁ Υἱὸς, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐστὶ καὶ
 τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἀλλ' ἐκεῖνος γεννητὸς, τοῦτο
 ἐκπορευόμενον. Διὸ ἐκεῖνος μὲν Υἱὸς ἐστὶ τοῦ Πα-
 τρὸς, ἀφ' οὗ ἐγενήθη, τοῦτο δὲ τὸ Πνεῦμα ἑκα-
 τέρου, οὗ ἐξ ἀμφοτέρων ἐκπορεύεται. Ἀλλὰ διὰ
 τοῦτο περὶ ἐκείνου λέγων ὁ Υἱὸς ἐφη· Ἐκ τοῦ
 Πατρὸς ἐκπορεύεται, οὗ ὁ Πατὴρ τῆς ἐκπορεύσεως
 αὐτοῦ ἐστὶν ἀρχηγός· ὅς τοιοῦτον Υἱὸν ἐγέννησε,
 καὶ ἐν τῷ γεννᾶν δέδωκεν αὐτῷ, ἵνα καὶ ἐξ αὐτοῦ
 ἐκπορεύηται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Καὶ γὰρ εἰ μὴ
 ἐξεπορεύετο τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἐξ αὐτοῦ, οὐκ
 ἂν εἶπε τοῖς μαθηταῖς· *Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον*.
 καὶ τοῦτο εἰδίδου ἐμφυσῶν, ἵνα καὶ παρ' αὐτοῦ ἐκ-
 πορεύεσθαι παραδηλῶν, ἀποκαλυμμένως ἐμφυ-
 σῶν ἀποδείξῃ, ὅπερ πνέων κεκαλυμμένως εἰδίδου. C
 Ἐπειδή περ οὖν εἰ ἐγεννᾶτο, οὐ μόνον ἐκ τοῦ Πα-
 τρὸς, οὕτε μόνον ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλ' ἐξ ἀμφοῖν δη-
 πουθεν ἂν ἐγεννᾶτο, ἀναντιρρήτως Υἱὸς ἀμφοῖν ἂν
 ἐλέγετο· καὶ διὰ τοῦτο, Υἱὸς γὰρ ἀμφοῖν οὐδαμῶς
 εἶναι δύναται, οὐκ εἶδε γεννηθῆναι αὐτὸ ἐξ ἀμφοῖν.
 Ἀμφοῖν ἄρα Πνεῦμά ἐστὶν, ἐκπορευόμενον ἐξ ἀμ-
 φοῖν. Καὶ χαριτέρω ἐν τῷ αὐτῷ καφαλαίῳ· ἀρκεῖτω
 τοῖνον ἡμῖν, οὗ ὁ Υἱὸς οὐκ ἐστὶν ἐξ ἑαυτοῦ, ἀλλ'
 ἐξ οὗ ἐγεννήθη· οὐκ ἐστὶν ἐξ ἑαυτοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ
 ἅγιον, ἀλλ' ἐξ οὗ ἐκπορεύεται· καὶ ἐπεὶ παρ' ἀμ-
 φοτέρων ἐκπορεύεται, ὡς ἤδη ἀπεδείξαμεν, ὅθεν
 Πνεῦμα Πατρὸς εἰρηται· καὶ τὰ λοιπά. Ὁ δὲ
 ἅγιος Ἀναστάσιος, περὶ οὗ ἡ ἁγία ἕκτη σύνοδος
 λέγει· Ἀποδεχόμεθα τὸν ἅγιον Ἀναστάσιον· καὶ
 Θεόδωρος ὁ Μελιτηνῆς ἀπεκρίθη· Ἄγιον ἀποκαλεῖ
 πᾶσα ἡ Ἀνατολή τοῦτον τὸν τῆς ὁρίας μνήμης
 Ἀναστάσιον, τὸν γενόμενον ἐπίσκοπον Ἀντιο-
 χείας· καὶ τὸν μὴ δεχόμενον αὐτὸν ὁ Θεὸς ἀναθε-
 ματίσθη. Καὶ πάντες ὁμοφώνως εἶπον τὸ Ἀμῆν·
 οὗτος οὖν ὁ ἅγιος ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ, οὗ ἡ μὲν ἐπι-
 γραφή, *Περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς ὀρθῶν δογμάτων τῆς*
ἀληθείας, ἡ δὲ ἀρχὴ, τῶν περὶ τῆς ὑγιούς ἡμῶν
 πίστεως, οὕτω φησί· Τοῦ δὲ σώματος τὸ ἰδίωμα
 λαβόντες ὡς παράδειγμα, τὴν ἀλληλουχίαν τῶν
 θείων παρεστήσαμεν διὰ τῆς τῶν μελῶν ἀναλογίας
 τε καὶ εἰκασίας. Ταύτη γὰρ καὶ πνεῦμα στόμα-
 τος αὐτοῦ, δηλὸν τοῦ Θεοῦ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λέγεται, στόματος ἑντος τοῦ Μονογενοῦς· καὶ Πνεῦμα
 πάλιν ἐξ αὐτοῦ ἐκπορευόμενον καὶ ἀποστελλόμενον, οὐ μόνον παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῦ Υἱοῦ.

A ad Orosium scribens : Spiritus, inquit, sanctus non
 procedit ex Patre ad Filium, et a Filio ad sanctifican-
 dam creaturam ; sed ab utroque simul procedit.
 Rursus idem libro tertio contra Maximum : Quæris
 a me, si de substantia Patris est Filius, de substan-
 tia Patris est etiam Spiritus sanctus, cur unus Fi-
 lius sit, et alius non sit Filius? Ecce respondeo, sive
 capias, sive non capias : De Patre est Filius, de Patre
 est Spiritus sanctus : sed ille genitus est, iste proced-
 ens ; ideo ille Filius est Patris, de quo est genitus ;
 iste autem Spiritus utriusque, quoniam ab utroque
 procedit. Sed ideo cum de illo Filium loqueretur, ait :
De Patre procedit *, quoniam Pater processionis ejus
 est auctor, qui talem Filium genuit, et gignendo ei de-
 dit ut etiam de ipso procederet Spiritus sanctus. Nam
 nisi procederet et de ipso, non diceret discipulis : *Ac-
 cipite Spiritum sanctum* 10 ; eumque insufflando daret,
 ut a se quoque procedere significans, aperte ostende-
 ret flando, quod spirando dabat occulte. Quia ergo
 si nasceretur, non tantum de Patre, nec tantum de
 Filio, sed de ambobus utique nasceretur, sine du-
 bio Filius diceretur amborum. Ac per hoc, quia
 Filius amborum nullo modo est, non oportuit nasci
 eum de ambobus. Amborum est ergo Spiritus sanctus
 procedendo de ambobus. Et infra in eodem
 capite ; satis sit ergo nobis, quia non est a seipso
 Filius, sed ab illo, de quo natus est : non est a se-
 ipso Spiritus sanctus, sed ab illo de quo procedit ;
 et quia de utroque procedit, sicut jam ostendimus,
 unde et Spiritus Patris dictus est, etc. Sanctus au-
 tem Anastasius, de quo sancta synodus sexta,
 Suscipimus, inquit, sanctum Anastasium ; et Theo-
 dorus Melitenæ episcopus respondit : Sanctum vocat
 universus Oriens hunc beatæ memoriæ Anasta-
 sium, Antiochenum olim episcopum ; et qui hunc
 non recipit, illum Deus anathematizet ; et respon-
 derunt omnes una voce, Amen : hic ergo sanctus
 in sermone, qui inscriptus est, *De rectis quæ nos
 credimus dogmatibus veritatis*, cujus tale est initium :
 Eorum quæ de recta fide nostra, sic ait : Ex eo porro
 quod proprium corporis est, petito exemplo, de-
 claravimus, quomodo in divinis alterum sit in al-
 tero ex proportionem et similitudine membrorum.
 Hac enim ratione et spiritus oris ejus, Dei videlicet,
 Spiritus sanctus dicitur, cum os sit Unigenitus.
 Et rursus : Spiritus, qui ab eo procedit et mittitur,
 non a Patre solum, sed etiam a Filio. Et quibus-
 dam interpositis : Itaque, inquit, Dominus ostendens
 eum se esse, a quo existit Spiritus iusufflans in
 discipulos aiebat : *Accipite Spiritum sanctum*. Esse
 porro sermonem illum hujus auctoris, testabitur
 Constantinopolitanorum synodus contra Acindynum
 celebrata ; profert enim inde testimonia. Te-
 stis erit etiam Nilus Cabasilas.

* Juan, xv, 26. 10 Joan, xx, 22.

καὶ μετὰ τῶα· Καὶ μὴν ὁ Κύριος ἐξ αὐτοῦ δεικνύς αὐτὸ ὑπάρχειν, ἐμφυσῶν τοὺς ταυτοῦ μαθηταίς
 ἔλεγεν· *Λάβετε Πνεῦμα Ἅγιον*. Ὅτι ἐκ τοῦδε ὁ λόγος, μαρτυρήσει καὶ ἡ σύνοδος· ἢ κατὰ Ἀκινδύνου, μαρτυρίας
 ἐκ τούτου προκομίζουσα· καὶ κύρ Νεῖλος ὁ Καβασιλάς.

Ad hæc Epiphanius, de quo sanctus Theodorus A Studita ad finem secundi sui libri contra Iconomachos ait: Epiphanium scimus et sanctum et miracolorum virtute maximum. Rursus idem in sua ad Naucratum epistola, quæ sic incipit: Altera tibi iterum cautela, fili dilecte: Ea vero, inquit, quæ a me quæstisti de hæreseon et baptismatum differentia singulatim, plura sunt quam modus epistolæ ferre possit. Et rursus: Superfluum est ea percensere, quæ a deifero Epiphanio inventa sunt et descripta diligentius, quam ab alio quovis Patre. Sacrum ergo de hæresibus librum ejus evolve, et quæ scire cupis, pernosces omnia. Sancta quoque sexta synodus tomo quarto, actione decima, de sancto hoc ita loquitur: Lecta sunt et multorum aliorum testimonia, nec non auctoritates sancti Epiphanii ex Panariis, sermone sexagesimo nono. Rursus eadem synodus hæc habet: Et persuadet hoc nobis eximius Pater noster Epiphanius tractatu contra Arianos. Sancta insuper generalis septima synodus actione sexta: Libri, inquit, sancti Patris nostri Epiphanii, Ancoratus, et reliqui notissimi sunt per totum orbem, et sonus eorum longe lateque vagatur, et fere per omnes ecclesias disseminati sunt. Itaque hic sanctus in dictis libris, tractata adversus Semiarianos in Panariis: Patentur, inquit, delatam unam et principatum et dominium: personas pariter in proprietatibus hypostaticis pie agnoscunt; Patrem in majestate paterna subsistentem intelligentes, Filium quoque non partem aliquam Patris, sed plane perfectum ex perfecto natum et subsistentem asserentes; et Spiritum sanctum quem sacra Scriptura Paracletum nominat, ex Patre per Filium subsistere existimantes. Et in Ancorato: Spiritus sanctus, Spritus veritatis est, lumen tertium, ex Patre et Filio. Et post pauca: Sicut enim *Nemo novit Patrem nisi Filius, nec Filium nisi Pater* ¹¹, ita pariter dicere audeo, nec Spiritum, nisi Pater et Filius, a quo procedit et a quo accipit, nec Filium et Patrem, nisi Spiritus sanctus qui vere glorificat, qui docet omnia, qui est a Patre et Filio. Et rursus: Semper igitur erat Pater, semper erat Filius, et Spiritus ex Patre et Filio spiratus. Itaque perspicuum est et plane manifestum, et a nobis et a Latinis vocem illam, Etiam ex Filio, desumptam esse a doctoribus et theologis: ex quibus sanctæ synodi œcumenicæ, dum quæstio theologica tractaretur, adhibebant testimonia, ut explicatum est.

τοῦ Υἱοῦ, παρελάδομεν· ἐξ ὧν καὶ αἱ ἅγια οἰκουμενικὰ σύνοδοι μαρτυρίας ἐπὶ ζητήσει θεολογικοῦ πράγματος προεκόμισον, ὡς προεδήλωται.

EPHES.

Et cum illis quidem licite ac rationabiliter fuisse appositum Symbolo additamentum aiunt;

¹¹ Matth. xi, 27.

Ὁ δὲ ἅγιος Ἐπιφάνιος, περὶ οὗ ὁ ἅγιος Θεόδωρος ὁ Στουδίτης ἐν τῷ τέλει τοῦ β' αὐτοῦ βιβλίου τοῦ κατὰ Ἐικονομάχων λέγει· Ἐπιφάνιον ἴσμεν καὶ ἅγιον καὶ μέγιστον ἐν θαυματουργίαις· καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς ἐν τῇ πρὸς Ναύκρατον ἐπιστολῇ αὐτοῦ, ἧς ἡ ἀρχή, Πάλιν ἑτέρῃ σοι φυλαχῇ, τέκνον ἡγαπημένον, φησίν· Ἄ δὲ ἐπεζήτησας ἀποκριθῆναι με περὶ τῶν αἰρέσεων καὶ βαπτισμάτων κατ' ἔπος, ἐπιστολῆς ὑπερβαίνει μέτρον· καὶ πάλιν· Περιττολογεῖν ἐστὶ τὰ αὐτὰ ἀφηγεῖσθαι, ἃ ὁ θεοφόρος Ἐπιφάνιος ἐξεῦρα καὶ διεγράψεν, ὡς οὐδεὶς τῶν Πατέρων· ἐντυχῆ οὖν τῇ περὶ αὐτῶν ἱερᾶ αὐτοῦ βιβλίῳ, κάκεισε διαγνώσῃ ἃ μαθεῖν ἐπρέσαι. Ἡ δὲ ἅγια οἰκουμενικὴ ἕκτη σύνοδος ἐν τόπῳ τετάρτῳ, πρῶξι δεκάτῃ, περὶ τοῦδε τοῦ ἁγίου τάδε λέγει· Ἀνεγνώσθησαν καὶ ἄλλων πολλῶν μαρτυρίαι, ἔτι καὶ χρήσεις τοῦ ἁγίου Ἐπιφανίου ἐκ τῶν *Παναρίων*, ἀπὸ λόγου ξβ'· καὶ πάλιν ἡ αὐτὴ λέγει· Καὶ περὶ τῶν ἡμᾶς ὁ περιφανῆς Πατὴρ ἡμῶν Ἐπιφάνιος ἐν τῷ κατὰ Ἀρειομανιτῶν λόγῳ. Καὶ ἡ ἅγια οἰκουμενικὴ ζ' σύνοδος· ἐν τῇ ἕκτῃ πρῶξι αὐτῆς οὕτω λέγει· Αἱ βιβλίοι τοῦ ἁγίου Πατρὸς ἡμῶν Ἐπιφανίου, ἧς τε λεγομένη Ἀγκυρωτὸς, καὶ αἱ λοιπαὶ εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην διαδεδοθένται, καὶ ὁ φθόγγος αὐτῶν ἐξήχηται, καὶ παρὰ μικρὸν κατὰ πᾶσαν Ἐκκλησίαν διεσπαρμέναι εἰσίν. Οὗτος οὖν ὁ ἅγιος ἐν τοῖς εἰρημένοις βιβλίοις, ἐν μὲν τοῖς *Παναρίοις* ἐκ τοῦ κατὰ Ἡμιαρείων λόγου φησίν· Ὁμολογοῦσι μίαν θεότητα καὶ βασιλείαν καὶ ἀρχὴν· ὁμοίως τὰ πρόσωπα ἐν ταῖς ἰδιότησι τῶν ὑποστάσεων εὐσεβῶς γνωρίζουσι· τὸν Πατέρα ἐν τῇ πατρικῇ ἀθθενείᾳ ὑφ' ἑστώτα νοοῦντες, καὶ τὸν Υἱὸν οὐ μέρος ὄντα τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ καθαρῶς τέλειον ἐκ τελείου γεγεννημένον καὶ ὑφ' ἑστώτα ὁμολογοῦντες· καὶ τὸ Πνεῦμα δὲ τὸ ἅγιον, ὃ ἡ θεία Γραφή Παράκλητον ὀνομάζει, ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ὑφ' ἑστώτα γνωρίζοντες. Ἐν δὲ τῷ Ἀγκυρωτῷ· Πνεῦμα ἅγιον, Πνεῦμα ἀληθείας ἐστὶ, φῶς τρίτον, παρὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ· καὶ μετ' ὀλίγα· Ὅν γὰρ τρόπον οὐδεὶς ἔγνω τὸν Πατέρα εἰ μὴ ὁ Υἱός, οὐδὲ τὸν Υἱὸν εἰ μὴ ὁ Πατὴρ, οὕτω τολμῶ λέγειν ὅτι οὐδὲ τὸ Πνεῦμα, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός, παρ' οὗ ἐκπορεύεται, καὶ παρ' οὗ λαμβάνει· καὶ οὐδὲ τὸν Υἱὸν καὶ τὸν Πατέρα, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ δεξιῶν ἀληθῶς, τὸ διδάσκον τὰ πάντα, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ· καὶ μετὰ τινά· Τοῖνον Πατὴρ ἦν ἀεὶ, καὶ Υἱὸς ἦν ἀεὶ, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ πνέει. Πρόδηλον οὖν ἐστὶ καὶ φανερόν, ὅτι καὶ ἡμεῖς τε καὶ οἱ Λατῖνοι παρὰ τῶν διδασκάλων καὶ θεολόγων τῆς Ἐκκλησίας, τὸ καὶ ἐκ

EΦΕΣ.

Καὶ μετ' ἐκείνων μὲν θεμιτῶς καὶ εὐλόγως τὴν προσθήκην ἐν τῷ συμβόλῳ γεγονέναι φασι· μεθ'

ἡμῶν δὲ λέγειν ταύτην οὐ καταδέχονται· καίτοι γε ἡμεῖς ἐπιθετικῶς καὶ εὐλόγως γενόμενον τίς ἂν παραιτήσαιο λέγειν;

ΑΠΟΛ.

Τὸ μὲν οὖν θεμιτῶς καὶ εὐλόγως λέγει, τὸ δὲ πρὸ τούτου παράσιωπᾶ· ποῖον δὲ τοῦτο; Τὸ τὴν τῶν ῥημάτων ἐκείνων ἀνάπτουσαν τὴν, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, χάριν τοῦ τὴν ἀλήθειαν σαφηνισθῆναι, ἀνάγκης τότε ἐπικειμένης, θεμιτῶς καὶ εὐλόγως; ἐν τῷ συμβόλῳ προστεθῆναι. Τί οὖν; πᾶσαν ἀνάπτουσαν καὶ σαφηνίαν ἀνάγκη αἰεὶ προσκεῖσθαι τῷ κειμένῳ, καὶ χωρὶς ταύτης μὴ ἀναγινώσκεισθαι τὸ κείμενον τῆς βίβλου Γραφῆς; Ἡ δὲ διὰ τὸ μὴ ἀναγινώσκεισθαι οὕτω συνημμένως, οὐ θεμιτῶς καὶ εὐλόγως ἐροῦμεν τὴν ἀνάπτουσαν γεγονέναι καὶ τὴν σαφηνίαν τὴν μετὰ τοῦ κειμένου ἠνωμένην; Καὶ τίς ἂν τοῦτο ἐρεῖ νοῦ καὶ φρενῶν κύριος; Ἡμεῖς γὰρ ἐγνωμεν τὴν ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ δεκάλογον παρὰ Βασιλείου τοῦ Μεγάλου σαφηνισθεῖσαν· καὶ τὸ αὐτὸ ἄπαν ἱερὸν Εὐαγγέλιον παρὰ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου τὴν σαφηνίαν δεξάμενον, καὶ παρὰ τοῦ θεσπεσίου Κυρίλλου καὶ ἄλλων· ἀλλ' οὐ μετὰ τῆς ἐξηγήσεως καὶ σαφηνείας αἰεὶ ἐπ' Ἐκκλησίαν ἀναγινώσκειται, διδῶν εἰ μὴν τὸ ἐλλείπον ἢ τὸ παραλείμενον ἐλέγμενον προστεθῆναι ἢ ἀναπληρωθῆναι, εἴτα οὐ μετὰ τοῦ προστεθέντος εἰς ἀναπλήρωσιν ἐξάλλομεν, καλῶς ἂν εἶχεν ἐγκρατεῖν ἡμῖν· ἐπεὶ δὲ ἀνάπτουσαν ἀκούει καὶ σαφηνίαν, ἢ δὲ ἀνάπτουσαν οὐκ αἰεὶ μετὰ τοῦ κειμένου ἀναγινώσκειται, οὐ δικαίως ἐγκρατεῖ ἡμῖν. Τοῦτο μόνον ἐστὶν ἀνάγκη, ὅτι πᾶν τὸ ἐξαπλούμενον ἢ σαφηνιζόμενον ἐκ τῶν ἁγίων δεῖ εἶχαι τὴν μαρτυρίαν· καὶ, ὅτι ἂν ποιήσῃ σύνοδος, οὐκ ἄλλον ὅρον ποιεῖ διὰ τῆς ἐπιστομῆς τῶν προστεθέντων, ἀλλ' αὐτὸν ἐκείνον τὸν πρῶτον ὅρον ἐξαπλοῖ καὶ ἐπεξεργάζεται. Καὶ ὅτι τοῦθ' οὕτως εἶχει, ἀκούσον καὶ τοῦ ἱεροῦ Μαξίμου οὕτω βεβαιουμένου· φησὶ γὰρ ἐν τῇ συντόμῳ ἀπολογίᾳ αὐτοῦ, ἣν ποιεῖται ὑπὲρ τῆς ἐν Καλιθέδρῳ συνόδου, ἧς ἡ ἀρχὴ· Ἐπειδὴ λίαν γενναίως ἢ ἀγεννῶς εἰπεῖν οἰκειότερον· Εἰ γὰρ ἐστὶ τάλῃ ὑπὲρ ἀλήθειας εἰπεῖν, πάντες οἱ μετὰ τὴν Νικαίων θεοκρίτοι Πατέρες, καὶ πᾶσα σύνοδος ὀρθοδόξων καὶ ἁγίων ἀνδρῶν; οὐκ ἄλλον πίστεως ὅρον διὰ τῆς ἐπιστομῆς τῶν οἰκείων ῥημάτων παντελῶς ἐπιστήγαγον, ὡς ὁμεις ἀποφείνεσθε, πλείστον παραληροῦντες καὶ τὸ ὅλον μαινόμενοι· ἀλλ' αὐτὸν εἰς πρῶτον καὶ μόνον τὸν ἐκ τῶν τῆς Πατέρων νομοθετηθέντα βεβαίως ἐκύρωσαν, τρανοῦντες αὐτὸν καὶ οἶον ἐπεξηγουμένοι τε καὶ ἐπεξεργαζόμενοι διὰ τοῦς ἐκείνον καὶ τὰ ἐκείνου δόγματα πρὸς τὴν οἰκείαν κακῶς ἐκλαμβάνοντας καὶ παρεξηγουμένους δυσσεβίαν.

ΕΦΕΣ.

Καὶ μετ' ἐκείνων μὲν τὸ ἄζυμον σῶμα τοῦ Χριστοῦ λέγουσι, μεθ' ἡμῶν δὲ αὐτοῦ μεταλαμβάνειν οὐκ ἂν ἐτόλμησαν.

ΑΠΟΛ.

Ὅτι μὲν οὖν ἐγκρατεῖ ἡμῖν, καὶ διασῶρει ἐνεκεν τῶν ἄζυμων, οἶδεν· ὅτι δὲ ὁ Κύριος δι' ἄζυμου τὴν μυστικὴν ἐτέλεσε θυσίαν τότε, οὐκ οἶδεν, οὐδὲ ἀδιάφορον ἡγεῖται τὸ δι' ἐνζύμου ἢ δι' ἄζυμου τὴν θυ-

Α nobiscum vero illud exprimere nequiquam volunt; quoniam quod licite ac rationabiliter factum est, quis recuset exprimere?

RESP.

Definitionis verba illa: Licite ac rationabiliter, ponit, antecedentia vero tacet; et quænam hæc, verborum scilicet illorum, Filioque, explicationem-veritatis declarandæ gratia, et imminente tunc necessitate, licite ac rationabiliter Symbolo fuisse appositam. Quid igitur? necesse est omnem explicationem et declarationem textui semper adici, nec legi potest sine illa textus sacræ Scripturæ? An quia recitamus Symbolum sine adiectione explicationis, dicemus explanationem et declarationem textui appositam nec licite, nec rationabiliter factam? Et quis hoc dicat mentis suæ compos? Scimus decem Evangelii Joannis capita fuisse a magno Basilio commentariis illustrata; et idem integrum sacrum Evangelium a Joanne Chrysostomo declaratum, nec non a præstantissimo doctore Cyrillo, et aliis: non semper tamen illud in ecclesia legitur cum enarratione. Quare si diceremus additum esse quod deerat, et supplemento perfectum quod non erat integrum, deinde caneremus Symbolum absque addito supplemento, esset cur merito ab illo reprehenderemur. At quando factam audit explicationem declarationemque, ea vero non semper cum textu legitur, nullo sane merito nos accusat. Hoc unum est necessarium, ut sanctorum testimoniis probatum sit omne quod explanatione declaratur. Nam quidquid statuerit synodus, per ea quæ infert addendo, non aliam definitionem condit, sed ipsam primam definitionem explicat, et explicatione dilatat. Quod autem hoc verum sit, audi sanctum Maximum ita testimonium tribuentem. Is enim in compendiosa sua pro synodo Chalcedonensi apologia, cujus initium est: Quoniam nimis generoso animo, vel ut aptius dicam, ignavo, Si enim, inquit, licet verum pro veritate proloqui, omnes post Nicænam synodum a Deo selecti Patres, omneque orthodoxorum sanctorumque omnium concilium, nullo modo aliam inducere fidei definitionem suis ipsis verbis utendo, ut vos dicitis plurimum desiderantes et penitus insanientes; sed ipsam uti primam et unicam, quæ a sanctis trecentis decem et octo Patribus sancita est, firmam et ratam esse voluerunt, dilucidantes eam, et veluti apertius enucleantes, propter eos qui illam illiusque dogmata pravis interpretationibus ad suam ipsorum detorquent impietatem.

EPHES.

Et cum illis quidem azymum Christi corpus esse dicunt, nobiscum vero illud ad communionem sumere non ausint.

RESP.

Objurgare quidem, et detrabere nobis propter azyma novit, ignorat autem per azymum a Domino fuisse olim peractum mysticum sacrificium; nec putat indifferens, sive per azymum, sive per fer-

mentatum conficere, sed omnia frustra esse arbitratur, sacerdotium, aliare, Dominicam vocem: *Hoc facite in meam commemorationem*; et divina verba: *Hoc est corpus meum*; et: *Hic est sanguis meus*¹², et reliquos ritus qui observantur, si non adsit ejusdem massæ, seu ejusdem materiæ modicum acidumque fermentum. Quod vero Dominus ac Deus noster legale Pascha prius celebravit, deinde mysteria discipulis tradiderit, audi sanctum Patrem Chrysostomum homilia octogesima prima sic dicentem: Sed quam ob causam Pascha celebrabat? Ostendens per omnia usque ad ultimum diem, se non esse legi contrarium. Attende quid dicat: Ne legi esset contrarius, Pascha celebrabat. Num ergo perfregit legem, asservans fermentatum panem? Quod vero etiam per septem dies illo tempore fermentum non exstaret, testis erit idem sacer Chrysostomus in priorem ad Corinthios Epistolam: Dicamus, inquit, prius, cur de cunctis finibus pellatur fermentum; quid ergo sibi vult hoc ænigma? Omni nequitia liberum oportet esse fidelem. Sicut enim ibi peribat is, apud quem repertum esset vetus fermentum, ita e vobis ille, apud quem erit nequitia. Neque enim sub legis umbra, pœnæ graves constitutæ, nobis autem haud multo graviores. Si enim domos ita repurgant, ut murium quoque cavernas rimentur, multo magis decet nos perscrutari secreta animi. Cum igitur cavernas murium riuarentur, et sanctus Pater affirmet Christum ad ultimum usque diem non fuisse legi contrarium, et ideo Pascha celebrasse; certe contrarius fuisset, si Pascha celebrasset, et fermentatum servasset. Esse porro id lege vetitum, audi verba ejus præcipientis: *Septem diebus azyma comeditis: die primo non erit fermentum in domibus vestris. Quicumque comederit fermentum, peribit anima illa de Israel*. Et paulo post: *Primo mense, quarta decima die mensis, ad vesperam comeditis azyma usque ad diem vicesimam primam ejusdem mensis ad vesperam: septem diebus fermentum non invenietur in domibus vestris: qui comederit fermentatum, peribit anima ejus de cætu Israel*¹³. Quod vero Christus servato legis præscripto Pascha celebravit, Judæi vero nequaquam illud servarint, sed diem transgressi fuerint, audi oris aurei Patrem homilia octogesima quarta in Joanne, dum verba illa exponit: *Adducunt Jesum a Caipha in prætorium: Cur enim illuc eum duxerunt, ubi omnes congregati erant? Ut res fletet communi omnium pontificum consensu; erat enim ille tunc pontifex, et omnes illum præstolabantur. Ita pernoctabant vigilabantque hujus rei causa: Non enim, inquit, comederunt Pascha tunc, sed propterea vigilabant. Nam post illa verba: *Erat autem mane, Joannes intulit, Et ipsi non introierunt in prætorium, ut non contaminarentur, sed ut manducarent Pascha*¹⁴. Quid ergo ad hæc dicemus? Illud sane, quod altera die*

οίαν τελείσαι. Ἄλλ', ὡς οἴεται, πάντα, ἢ τε ἱεροσύνη, καὶ τὸ θυσιαστήριον, καὶ ἡ φωνὴ τὴν προφηκτικὴν ὁ Κύριος, Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἑμὴν ἀνάμνησιν, καὶ τὰ θεῖα ῥήματα, Τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου, καὶ, Τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου, καὶ πᾶσα τελετὴ, ἀργά εἰσι διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἐκ τοῦ αὐτοῦ ὑποκειμένου, ἢ ἐκ τῆς αὐτῆς ὕλης ὀξὼδη μικρὰν ζύμην. Ὅτι δὲ ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ Θεὸς νομικῶν Πάσχα ἐτέλεσεν, εἶτα τὰ μυστήρια δίδωκε τοῖς μαθηταῖς, ἀκουσον τοῦ θαλοῦ Χρυσοστόμου ἐν ὁμιλίᾳ πρῶτοντος· Τίνος δὴ ἔνεκεν τὸ Πάσχα ἐτέλει; διὰ πάντων δεικνύς μέχρι τῆς ἑσχάτης ἡμέρας, ὅτι οὐκ ἔστιν ἐναντιὸς τῷ νόμῳ. Ὅρα τί φησὶν· Ἴνα μὴ ἐναντιὸς γένηται τῷ νόμῳ, τὸ Πάσχα ἐπετέλει. Τί οὖν; ἐναντίον τοῦ νόμου ἐπέει φυλάττων τὸν ἐνζυμον ἔρπον; Ἄλλ' ὅτι καὶ ἐν ἑπτὰ ἡμέραις κατ' ἐκεῖνο καιροῦ ἡ ζύμη οὐχ εὐρίσκειτο, μαρτυρήσει τοῦτο πάλιν ὁ θαλὸς Χρυσόστομος ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους πρώτῃ Ἐπιστολῇ· Πρότερον εἰπωμεν, διὰ τί ἐκ τῶν ὀρίων πάντων ἀπελαύνεται ἡ ζύμη· τί οὖν ἐστι τὸ αἰνίγμα; Πάσης πονηρίας; ἀπηλλάχθαι δεῖ τὸν πιστόν. Ὡσπερ γὰρ ἐκεῖνος ἀπόλλυται, ὅπου ἂν εὐρεθῇ παλαιὰ ζύμη, οὕτω καὶ παρ' ἡμῶν ἐνθα ἂν εὐρεθῇ πονηρία· οὐ γὰρ δὴπου ἐπὶ μὲν τῆς σκιά; πολλῇ ἡ κόλασις, ἐπὶ δὲ ἡμῶν οὐ πολλῷ μείζων· εἰ γὰρ τὴς οἰκίας οὕτω καθαίρουσιν, ὡς καὶ μῶν ὅπας περισεργάζεσθαι, πολλῷ μᾶλλον ἡμᾶς τὴν ψυχὴν διερευνησθαι δεῖ. Ἐπεὶ οὖν μῶν ὅπας περισεργάζαντο, ὁ δὲ ἅγιος λέγει, ὅτι μέχρι τῆς ἑσχάτης ἡμέρας, ἵνα μὴ ἐναντιὸς γένηται τῷ νόμῳ, τὸ Πάσχα ἐπετέλει, μᾶλλον ἂν ἐναντιὸς ἦν τὸ Πάσχα τελῶν καὶ τὸ ἐνζυμον φυλάττων. Ὅτι δὲ ὁ νόμος ἀπαγορεύει τοῦτο, ἀκουσον οὕτω προστάττοντος· φησὶ γάρ· Ἐπὶ ἑπτὰ ἡμέρας ἄζυμα ἔδεσθε· ἀπὸ δὲ τῆς ἡμέρας τῆς πρώτης ἀφανίσθε ζύμην ἐκ τῶν οἰκιῶν ὑμῶν, Πᾶς ὅς ἂν φάγῃ ζύμην, ἐξολοθρευθήσεται ἡ ψυχὴ ἐκεῖνη ἐξ Ἰσραὴλ· καὶ μετὰ τινος· Ἐνυρχόμενοι τῇ τεσσαρεσκαίδεκάτῃ ἡμέρᾳ τεῦ μηνὸς τεῦ πρώτου, ἀπ' ἑσπέρας ἔδεσθε ἄζυμα ἕως ἡμέρας μιᾶς καὶ εὐκάδου τοῦ μηνὸς ἕως ἑσπέρας· ἐπὶ ἡμέρας ζύμην οὐκ εὐρεθήσεται ἐν ταῖς οἰκίαις ὑμῶν. Πᾶς ὅς ἂν φάγῃ ζυμῶν, ἐξολοθρευθήσεται ἡ ψυχὴ ἐκεῖνη ἐκ συναγωγῆς Ἰσραὴλ. Ὅτι δὲ κατὰ νόμον ὁ Χριστὸς τὸ Πάσχα ἐτέλεσεν, οἱ δὲ Ἰουδαῖοι παρανόμως ἐποίησαν παραβάσαντες τὸ Πάσχα, ἀκουσον τοῦ Χρυσοστόμου Πατρὸς ἐν τῇ ὁμιλίᾳ τοῦ κατὰ Ἰωάννην, εἰς τὸ· Ἄγουσι τὸν Ἰησοῦν ἀπὸ τοῦ Κατὰφα εἰς τὸ πραιτώριον· διὰ τί ἐκεῖ ἀπήγαγον αὐτὸν, ἐνθα ἅπαντες ἦσαν συνηγμένοι; Ἴνα μετὰ γνώμης πάντων ποιήσωσι τῶν ἀρχερῶν· ἐκεῖνος γὰρ ἦν τότε ἀρχιερεὺς, καὶ πάντες ἦσαν αὐτὸν ἀναμένοντες. Οὕτω διενοχτέρευον καὶ ἠγγύπνου ἐπὶ τοῦτω· οὐδὲ γὰρ ἔφαγον τότε τὸ Πάσχα, φησὶν, ἀλλὰ διὰ τοῦτο ἠγγύπνου· εἰπὼν γὰρ, ὅτι Πρωτὸ ἦν, ὁ Ἰωάννης ἐπήγαγεν· Οὐκ εἰσηλθὼν εἰς τὸ πραιτώριον, ἵνα μὴ μιανθῶσιν, ἀλλ' ἵνα φάγωσι τὸ Πάσχα. Τί οὖν

¹² Luc. xii, 19; I Cor. xi, 24. ¹³ Exo. xii, 15 seqq. ¹⁴ Joan. xviii, 28.

ἐστιν εἰπεῖν; Ὅτι ἐν ἑτέρῳ ἔφαγον, καὶ τὸν νόμον ἔλυσαν διὰ τὴν ἐπιθυμίαν τὴν περὶ τὴν σφαγὴν ταύτην. Οὐδὲ γὰρ ὁ Χριστὸς παρέβη τὸν καιρὸν τοῦ Πάσχα, ἀλλ' ἐκεῖνοι οἱ πάντα τολμῶντες καὶ μυρίους καταπατοῦντες νόμους. Τούτων οὕτως ἐχόντων πῶς κατηγορήσομεν τοὺς μετὰ ἀζύμων τὴν θυσίαν τελούντας; Περὶ δὲ ἡμῶν αὐτῶν οὕτω λέγομεν, ὅτι οὕτω παρελάβομεν, καὶ οὕτω στέργομεν, ὡς οἱ ἀπόστολοι κατ' οἶκον κλώντες ἄρτον τὴν θυσίαν ἐπέτελουν· καὶ οὐδαμοῦ φαίνεται ὡς ἐζυμον ζητοῦντες τὴν θυσίαν ἐπέτελουν. Καὶ πάλιν ἐν ταῖς τῶν ἀζύμων ἡμέραις μηδαμῶς ἐν Ἱερουσόλοις ἐνζύμου εὐρισκομένα, οὐδαμοῦ πάλιν φαίνεται, ὅτι ἐνζυμον αἰτοῦντες, οὕτως ἔποδον. Ἡδῆσαν γὰρ, ὅτι τὰ αὐτὸ ἐστὶν ὑποκείμενον, ὃ ἐκ τοῦ σίτου ἀλευρός. Οὐ γὰρ διὰ τὸ μὴ ἔχειν μικρὰν ζύμην, ἴδη πάντα τὰ τελούμενα ἀργά, καὶ μάλιστα τὰ τοῦ Κυρίου ῥήματα, ἅτινα καὶ μεταποιοῦσι τὸν ἄρτον καὶ τὸν οἶνον σὺν τῷ ὕδατι εἰς σῶμα καὶ αἷμα αὐτοῦ. Ὅτι δὲ αὐτὰ τὰ ῥήματα μεταβῆθιμιζοῦσι τὴν ὕλην ταύτην εἰς τὰ εἰρημένα, ἀκουσον τοῦ θαύτου Χρυσοστόμου ἐν τῷ λόγῳ, οὗ ἡ ἐπιγραφή, *Εἰς τὴν προδοσίαν τοῦ Ἰουδαίου, καὶ εἰς τὸ μυστικὸν δεικνόν τοῦ Σωτήρος, καὶ κατὰ Ἰουδαίων*· ἡ δὲ ἀρχὴ τοῦ λόγου· Ἐβουλόμην, ἀγαπητοί, τῆς κατὰ τὸν πατριάρχην πάλιν ὑποθέσεως. Πάρεστι καὶ νῦν ὁ Χριστὸς ἐκεῖνος τὴν τράπεζαν ταύτην κοσμών· ὃ γὰρ τὴν τράπεζαν ἐκείνην κοσμήσας τότε, οὗτος καὶ ταύτην διακοσμεῖ νῦν. Οὐ γὰρ ἀνθρωπὸς ἐστὶν ὃ ποιῶν τὰ προκείμενα γενέσθαι σῶμα καὶ αἷμα Χριστοῦ, ἀλλ' αὐτὸς ὁ σταυρωθεὶς ὑπὲρ ἡμῶν Χριστός. Σχῆμα πληρῶν ὃ ἱερεὺς μόνον ἔσθηκε, καὶ προσφέρει τὴν δέξιν τὰ ῥήματα φεγγόμενος ἐκεῖνα· ἡ δὲ χάρις καὶ ἡ δύναμις ἐστὶ τοῦ Θεοῦ ἢ πάντα ἐργαζομένη. *Τοῦτό μοι ἐστὶ τὸ σῶμα*, φησί· τοῦτο τὸ ῥῆμα τὰ προκείμενα μεταβῆθιμιζει. Καὶ καθάπερ ἐκείνη ἡ φωνὴ ἡ λέγουσα· *Ἀυξάνεσθε, καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν*, ἐβρέθη μὲν ἅπαρ, διὰ παντὸς δὲ τοῦ χρόνου γίνεται ἔργον, δυναμοῦσα τὴν φύσιν τὴν ἡμετέραν πρὸς παιδοποισίαν· οὕτω καὶ αὕτη ἡ φωνὴ ἅπαρ λεχθεῖσα παρὰ τῆς θαλάσσης γλώττης ἐκείνης, τὸ, *Τοῦτό μοι ἐστὶ τὸ σῶμα*, καθ' ἑκάστην τράπεζαν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, ἐκεῖνου τοῦ ῥήματος ἢ δύναμις μέχρι τῆς σήμερον, καὶ ἄχρι τῆς αὐτοῦ παρουσίας τὴν θυσίαν ἀπρητισμένην ἐργάζεται. Εἰ οὖν τοῦτο τὸ ῥῆμα εἰς σῶμα Χριστοῦ καὶ αἷμα τὰ προκείμενα μεταποιοῖ, καὶ φρικτὰ μυστήρια ἀπεργάζεται, ἀδυνατεῖ δὲ ταῦτα εἶναι τέλεια διὰ τὸ μὴ ἔχειν μικρὰν ζύμην, θαῦμα ἂν εἴη· καὶ ταῦτα ἐν ταύτῃ τῇ ὕλῃ τοῦ Χριστοῦ τελείαντος, ὡς προαποδέδεικται.

ΕΦΕΣ.

Ἄρ' οὐκ ἱκανὰ ταῦτα τὴν γνώμην αὐτῶν διαδειξαι, καὶ ὅτι οὐκ ἀληθείας ἔρευναν ποιοῦμενοι τοῖς Λατίνοις συνῆλθον, ἧν ἐν χερσὶν ἔχοντες προδεδώκασιν, ἀλλὰ χρυσοχῆσαι βουλόμενοι, καὶ πεπλασμένην οὐκ ἀληθῆ συστήσασθαι ἐνωσιν;

¹⁵ Gen. 1, 28.

comederunt, et a lege discesserunt cædis hujus faciendæ desiderio. Neque enim Christus tempus Paschæ non observavit, sed illi qui nihil non audebant, et leges innumeras perrumpelant. Cum hæc ita se habeant, qua ratione erunt a nobis reprehendendi, qui azymo sacrificant? De nobis autem ipsis dicimus, ita nos accepisse, et nostram consuetudinem ratam habere; et apostoli domi panem frangentes sacrificium facitabant; neque usquam apparet, quæsitum esse ab illis panem azymum ad sacrificandum. Rursus cum dies essent azymorum, et fermentatus panis non esset Hierosolymis, nusquam similiter apparet, quæsito fermentato illos consecrasse, quod scirent materiam esse eandem, nempe farinam triticeam. Neque enim quod modicum non adsit fermentum, invalida jam erunt omnia quæ ad sacrificium spectant, præsertim Domini verba, quæ panem et vinum cum aqua transmutant in corpus ejus et sanguinem? Quod autem verba hæc materiam illam transmutent in ea quæ diximus, audi ex divino Chrysostomo in oratione, quæ inscribitur: *In Judæa prodittonem, et mysticam Salvatoris cænam, et contra Judæos*; orationis autem initium hoc est: *Volebam sane, dilectissimi, rursus patriarchæ argumentum, etc. Adest nunc etiam Christus ipse mensam hanc ornans: qui enim tunc mensam illam ornavit, idem nunc et hanc ipsam condecorat. Neque enim homo est, qui facit ut proposita fiant corpus et sanguis Christi, sed qui pro nobis crucifixus est, ipse Christus. Figuram tantum gerens stat sacerdos, et preces offert, dum verba illa enuntiat; verum gratia et efficacia Dei est, quæ operatur omnia. Hoc est, inquit, corpus meum; verba hæc propositam transmutant materiam. Et quemadmodum vox illa: *Crescite et multiplicamini et replete terram*¹⁵, prolata quidem est semel, sed perpetuis temporibus sit opus, naturam nostram ad procreationem corroborans: ita et hæc vox semel missa ab illa divina lingua: *Hoc est corpus meum*, in singulis altaribus per ecclesias virtute sua efficit, ut ad hanc diem et usque ad futurum ejus adventum sacrificium integrum peragatur. Si ergo verba hæc transmutant materiam propositam in corpus et sanguinem Christi, efficiuntque ut sint tremenda mysteria; mirum profecto fuerit, si perfecta illa esse non possint, quod non adsit modicum fermentum; idque cum in tali materia Christus ipse confecerit, ut probavimus.*

EPHES.

An non satis hæc sunt ad declarandum ænigmum eorum, quod non indagandæ veritatis studio, quam in manibus habentes prodidere, in unum cum Latinis convenere locum; sed voluntate expiscandi aurum, et fictam, non veram unionem conciliandi?

RESP.

Quod nos veritatem indagantes potius, per eam conjuncti fuerimus cum Latinis, constat plane omnibus, qui contentiones non amant: nam veritatis inquisitio per sanctorum theologiam habita est, non ut ipse ait, quod et ipsam quam habebamus, veritatem prodiderimus. Alioquin hoc idem de quavis œumenica synodo dici posset, relicta videlicet prima fide, aliam esse ab his editam. Verum hoc nusquam scriptum est, quod explanando novam fidem conderent. Hujus rei testis erit et sanctus Maximus in illo tractatu, cujus antea mentionem fecimus. Qua enim, inquit, ratione, et quo pacto sanctam Chalcedonensem synodum, cum illa Patrum vocibus aperte usa sit, criminamini? et quasi novam fidei definitionem condiderit, passim conviciis illam tum scriptis, tum dictis proscinditis? *Nolite, inquit Dominus, judicare secundum faciem, sed justum judicium judicate*¹⁶. Cur in una eademque materia de Patribus synodi Chalcedonensis conquerimini, et antiquiores hoc ipso crimine liberatis? Nam si licet accusare Patres Chalcedonensis concilii, ut aliam fidei definitionem promulgantes, eo quod voces adhibuerint, quæ non habentur in definitione Patrum Nicænorum; sequitur omnino, ut hoc idem ob eandem causam dici possit et contra Cyrillum, et contra centum quinquaginta Patres: sed si de illis hoc dici non licet, non video cur liceat de hac synodo. Quod igitur paternas secuti voces, per eas unionem perfecimus, jam demonstratum est: Idcirco nec jure nos insinuat, quod veritatem, quæ a nobis erat, prodiderimus. Sed neque auro inhiantes unionem consecimus; nam et ipso æque ac nos constituta salaria sumebat, et nummum aureorum expers non erat: quin etiam de pecunia, quæ huc missa erat ad comæmentum navigationis, nos non Venetiis, et menstrua quæ dabantur inibi, similiter et ipse accipiebat. Nescio porro, an quia sancti Eugenii depinxerit imaginem, ut eam papæ adferret, et sermonem ad eum scripserit, in quo præter alia dicebat: Pater Abraham, eleva oriente veniunt; et nihil ex eo mercedis habuerit, eructet.

EPHES.

Sed quemadmodum cum illis conjuncti fuerint, considerandam. Nam omne quod cum alio conjungitur, per aliquod certe medium unitur. Quod igitur ad sententiam de Spiritu sancto attinet, visi sunt illis conjungi, sancientes illum a Filio etiam suam subsistentiam habere; at cætera omnia differunt, nec est inter eos quidquam unum, aut medium, aut commune.

RESP.

Nos medio ad unionem usi sumus theologia sanctorum, non relicto eo, quod antea tenebamus, ut jam satis bene perspicueque demonstratum est.

¹⁶ Joan. vii, 24.

ΑΠΟΛ.

Ἄξιον ὂν ἀληθείας ἔρευναν ποιούμενοι μᾶλλον, διὰ ταύτης Λατινοῖς ἠνώθημεν, πρόδηλον καὶ φανερόν τοις μὴ φιλονεικεῖν ἐθέλουσι· διὰ γὰρ τῆς τῶν ἁγίων θεολογίας ἡ ἔρευνα γέγονε, καὶ οὐχ ὡς αὐτοὶ φησιν, ὅτι προδεδώκαμεν καὶ ἦν εἰχόμεν· τοῦτο γὰρ καὶ ἐπὶ πάσης οἰκουμένης συνόδου ἐλέγετο ἂν, ὅτι τὴν πρώτην πίστιν ἔασαντες, ἑτέραν ἔσχον. Ἄλλ' οὐδαμοῦ τοῦτο γέγραπται, ὅτι διὰ τῆς ἐξακλώσεως ἑτέραν πίστιν ἔσχον. Μαρτυρήσει τοῦτο καὶ ὁ ἐν ἁγίοις Μάξιμος ἐν τῷ προμνημονευθέντι λόγῳ αὐτοῦ· φησὶ γάρ· Τίνι ὄγω καὶ πῶς τὴν ἐν Καλιχιδόνι ἁγίαν σύνοδον, καίτοι πατρικαῖς προδήλω; ἀποχρησαμένην φωναῖς, αἰτιᾶσθε, καὶ ὡ; ἄλλον πίστει; ὅρον εἰσαγούσαν, τῆδε κάκιστος καὶ ἔγγριφος καὶ ἀγράφως διαλοδορεῖτε καὶ διασκοπέτε; Μὴ κατ' ὄψιν κρίνητε, διὰ τὸν εἰπόντα Θεόν, ἀλλὰ τὴν δικαίαν κρίσιν κρίνατε. Τίς ἢ ἐπὶ τῆς αὐτῆς καὶ μιᾶς ὑποστάσεως τῶν ἐν Καλιχιδόνι Πατέρων ἔγκλησις ὁμῶν, καὶ τίς ἢ τῶν προλαβόντων ἀνάρρησις; Εἰ γὰρ ἔστι κατὰ τῆς Καλιχιδόνων ἄλλων αἰτιᾶσθαι πίστει; ὅρον διὰ τὰς οὐκ ἔγκειμένες τῷ ὄρω τῆς Νικαίων φωνᾶς, τοῦτο γὰρ πάντως ἔφηται λέγειν διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν καὶ κατὰ Κυρίλλου καὶ κατὰ τῶν ἑκατὸν πενήκοντα· εἰ δὲ κατ' αὐτῶν οὐκ ἔστι, πῶς κατ' ἐκείνης, συνιδεῖν οὐκ ἔχω. Ὅτι οὖν πατρικαῖς ἐπόμενοι φωναῖς, διὰ τούτων τὴν ἑνωσιν πεποιθήκαμεν ἀποδέδεικται· διὸ οὐδὲ δικαίως ἔγκλει, ὅτι ἦν εἰχόμεν προδεδώκαμεν· ἀλλ' οὐδὲ χρυσοχοῆσαι βουλόμενοι τὴν ἑνωσιν πεποιθήκαμεν· καὶ γὰρ καὶ αὐτοὶ ὁμοίως ἡμῖν τὸ τεταγμένον ἐλάμβανε, καὶ τῶν χρυσοίων στατήρων οὐκ ἀμέτοχος ἦν· ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν τεαλέντων ἐνταῦθα δι' ἐφόδια τοῦ πλοῦ, καὶ ἐν τῇ Βενετίᾳ, καὶ τὸ κατὰ μῆνα διδόμενον ἐκείσε, ὁμοίως ἐλάμβανεν. Οὐκ ἔσθαρμεν δὲ, εἰ εἶδοι τὸν ἁγίον Εὐγένιον ἰστορήσειν, ἵνα δώσῃ τῷ πάππῳ, καὶ ὅτι προσφωνητικῶν ἔγραψε πρὸς ἐκείνον, γράφων καὶ τοῦτο· Πάτερ Ἀβραάμ, ἔπαρον τὰς χεῖρας σου, καὶ εὐλόγησον τὰ τέκνα σου ἕκοντα ἐξ ἄρας· καὶ μὴ λαβῶν ἀντιμισθίαν τούτων, μηδὲ χρυσοχοῆσας, τὰ τοιαῦτα ἐρεύγεται.

manus tuas, et benedic filiis tuis, qui illi ab nec aurum expiscatus fuerit; hujusmodi verba

ΕΦΕΣ.

Τίνα δὲ καὶ τρόπον αὐτοῖς ἠνώθησαν, ἐπισκεπέτον. Πᾶν γὰρ τὸ ἑτέρω ἐνούμενον δι' ἐνός τινος μέσου πάντως ἐνοῦται. Τῆ μὲν οὖν δόξῃ τῇ περὶ τοῦ αἰθίου Πνεύματος ἔδοξαν ἐνωθῆναι σὺν αὐτοῖς, ἀποφηνόμενοι καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τοῦτο ἔχειν τὴν ὑπαρξίν· τὰ δ' ἄλλα πάντα διάφορα, καὶ οὐδὲν ἐν αὐτοῖς ἐν, οὐδὲ μέσον, οὐδὲ κοινόν.

ΑΠΟΛ.

Ἡμεῖς διὰ μέσου ἠνώθημεν τῆς τῶν ἁγίων θεολογίας, οὐ καταλιπόντες ἦν εἰχόμεν πρότερον, ὡς προαποδέδεικται μάλα καλῶς καὶ περιφανῶς· κατὰ

γὰρ τὰ ἄνωθεν εἰρημένα παρὰ τῶν θεοφόρων Πατέρων πᾶν τὸ ἐξαπλούμενον καὶ ἐπαξεργαζόμενον οὐκ ἀναίρειται τὸ πρῶτον, οὐκ ἄλλοιοί, ἀλλ' οὐδ' ἀμαυροί οὐδ' ἀφανίζονται, ἀλλὰ μᾶλλον συνίστησι καὶ διατρανοί, καὶ φανερώτερον καθίστησιν. Ὅτι δὲ ἀληθῆς ἡ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δόξα ἡ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, προσηγορεύεται, ὅτι τῶν μακαρίων Πατέρων ἐστὶν ἡ φωνὴ αὐτῆ. Μεσότητα δὲ οὐδ' ὄλω; ἐνοήσαμεν ἄλλην, εἰ μὴ τὴν ἀλήθειαν, ἣν καὶ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος φησί· Μεσότητα δὲ ἔταν εἶπω, τὴν ἀλήθειαν λέγω· καὶ ἀλλαχού· Ἡμεῖς δὲ τὴν μέσῃ ὁδῷ καὶ βασιλικῇ βαδίζοντες, ἐν ἧ καὶ τῶν ἀρετῶν ἔστηκεν ἀκρότατον. Ταύτην μόνην τὴν μεσότητα καὶ ἡμεῖς ἀεὶ στέργομεν κυρίως, εἰδότες ὅτι τὸ μέσον ἐστὶ καὶ ἐνούσιον, τὰ δὲ παρ' ἐκάτερα τοῦ μέσου κακία ἀνούσιος· καὶ οὐτε ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς, οὐτε μὴν ἐκ μόνου τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι λέγομεν, ἀλλὰ τὴν μέσῃ ὁδῷ τῶν ἁγίων καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐξ Υἱοῦ, καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ.

ΕΦΕΣ.

Ἄλλὰ δύο μὲν σύμβολα καὶ παρηλλαγμένα λέγονται· πάλιν, ὡσπερ καὶ πρότερον· διτταὶ δὲ καὶ διάφοροι λειτουργίαι τελοῦνται, ἡ μὲν δι' ἐνζύμου θυσίας, ἡ δὲ δι' ἀζύμου.

ΑΠΟΛΑ.

Δύο μὲν σύμβολα οὐκ εἰσιν, οὐδὲ παρηλλαγμένα· ἐν γὰρ ἐστὶ τὸ τῆς πίστεως σύμβολον, ὃ ψάλλομεν ἡμεῖς· τε καὶ Λατίνοι· οὐ γὰρ διὰ τὴν σαφήνειαν, ἣν ἐδέξατο παρ' ἐκείνων, ἦδη ἄλλο σύμβολόν ἐστιν. Εἰ δὲ καὶ δύο ἦσαν, οὐδ' οὕτως ἂν ἐκαλοῦντο δύο· καὶ γὰρ καὶ τὸ ἐν Νικαίᾳ σύμβολόν ἐστιν ἄλλο, καὶ τὸ τῶν ἀποστόλων ἕτερον· ἀλλὰ κατὰ τὸν νοῦν οὐ διαφέρουσι, διὰ τοῦτο οὐδὲ παρηλλαγμένα. Διτταὶ δὲ λειτουργίαι οὐτε εἰσιν, οὐτε λέγονται, διότι εἷς ἐστὶν ὁ σκοπὸς τοῦ τὸν ἱερεῖα ὑπηρετήν γενέσθαι τῆς τοιαύτης θυσίας· καὶ ταύτην ἔχει θεμέλιον πᾶς ἱερεὺς ἀρχόμενος τῆς θείας μυσταγωγίας, τὴν κυριακὴν φωνὴν, ἣν ὁ Κύριος προήκατο· *Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν*, διὰ τοῦ ἐκ τοῦ σίτου ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου καὶ τοῦ ὕδατος· ὡστε διὰ τούτων, καὶ διὰ πάσης τελετῆς, καὶ τῶν κυριακῶν θείων ῥημάτων, καὶ τοῦ θυσιαστηρίου τελεῖσθαι τὸ μυστήριον, καὶ γίνεσθαι σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ, αὐτοῦ μεταποιούντος τῇ παντοδυνάμει θεότητι. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ τίμιος ἀνὴρ ὁμολογήσει, ὅτι καὶ πρὸ τοῦ ἱεροῦ Βασιλείου καὶ τοῦ θείου Χρυσοστόμου ἡ τελετὴ τῆς θείας λειτουργίας οὐ διέλειπεν, ἀλλ' οὐ διὰ τῶν ἐκθέσεων τῶν εἰρημένων ἁγίων ἐτελείτο· πῶς γὰρ, μήπω γεγονότων; Καὶ πάλιν γενόμενων, οὐδαὶς ἂν ἔχοι δεῖξαι, ἐν τοῖς ἐσπερίοις διὰ τῶν ἐκθέσεων τῶν εἰρημένων ἁγίων ἐτελείτο ἡ μυστικὴ αὐτῆ θυσία· ἀλλ' οὐδέποτε διτταὶ λειτουργίαι ἐβρέθησαν, διότι μία ἡ δὲ τῶν θείων ῥημάτων, καὶ τοῦ σκοποῦ, καὶ τῆς ὕλης, καὶ τοῦ ἱερέως ὑπηρετοῦ τάξιν ἔχοντος, καὶ τῆς ἄνωθεν θείας χάριτος τελουμένη.

(1) Orat. de theol. 1.

Nam juxta supra citatas sententias Patrum Deo plenorum, omne quod explanatur et latius explicatur non evertit, non immutat, non obscurat, non tollit denique quod prius est, sed confirmat potius et declarat, dilucidiusque constituit. Esse porro veram de Spiritu sancto sententiam, quod a Filio quoque procedat, jam probatum est evidenter, eo quod scilicet hæc vox a sanctis Patribus desumpta sit. Medium vero nullum venit nobis in mentem præter veritatem : quæ etiam Gregorius Theologus illam nomine vocat (1), Medium, inquit, cum dico, veritatem dico. Et rursus alibi (2), Nos vero, inquit, media regiaque via incedentes, in qua etiam summus virtutum consistit. Hoc unum perpetuo nobis quoque medium probatur, quod proprie tale est, scimus enim medium esse rem natura constantem, extrema vero malum, quod nihil est. Itaque Spiritum sanctum neque ex solo Patre, neque ex solo Filio procedere dicimus, sed mediam tenentes sanctorum viam, fatemur et ex Patre, et ex Filio, sive per Filium.

EPHES.

Sed duo diversa Symbola nunc quoque recitantur, sicut et antea ; duo quoque sunt differentia sacrificiorum genera, alterum quod pane fermentato conficitur, alterum quod azymo.

RESP.

Duo certe Symbola non sunt, nec diversa : nam fidei Symbolum, quod nos et Latini canimus, unum est ; neque enim ob declarationem, quam illi apposuerunt, aliud propterea Symbolum est. Quod si etiam duo essent, ne tunc quidem vocarentur duo, siquidem aliud Patrum Nicænorum, aliud apostolorum Symbolum est ; hæc tamen quia sensu non differunt, nequaquam diversa vocantur. Duo quoque sacrificiorum genera nec sunt, nec dicuntur, quoniam scopus unus est, ut scilicet sacerdos fiat minister hujus sacrificii : et hoc est omni sacerdoti sacris operaturo fundamentum, Dominica vox quam protulit Dominus : *Hoc facite in meam commemorationem*, per triticeum panem et vinum cum aqua ; ut per hæc, et ritus omnes, et sacratissima Domini verba, et altare, perficiatur mysterium, fiatque corpus et sanguis Christi Salvatoris, ipsomet transmutante omnipotentis vi deitatis. Nam et ipse venerabilis Ephesius fatebitur, divinum sacrificium celebrari solitum etiam ante tempora sanctorum Basilii et Chrysostomi, non tamen eo ritu, quem ipsi exposuerunt : quoniam, cum posteriores illi fuerint ? Et postquam illi modum celebrandi missam exposuere, nemo probare poterit, Occidentalem Ecclesiam eo modo fuisse usam : nec tamen duo sacrificandi genera dicta unquam sunt, eo quod una sit vocum divinarum virtus, et intentio, et materia, et sacerdotis ministerio fungentis facultas, et celestis gratia quæ operatur. Nam, ut supra dictum est, intentio est

(2) Orat. apologet.

conficiendi quod dixit Dominus : *Hoc facite in meam commemorationem*, materia farina, sive panis triticeus, et vinum cum aqua, super quæ Dominus dixit : *Hoc est corpus meum* ; et : *Illic est sanguis meus* ; sitque materia hæc semper corpus ipsius virtute ejus qui hæc transmutat. Unum est igitur hoc sacrificium, dum fiat juxta normam et præscriptum nobis a Domino traditum, ut explicatum est. De azymo vero et fermentato jam allata demonstratio est ; nam sanctus Pater Chrysostomus homilia quinquagesima in Matthæum : *Credite*, inquit ; illa nunc etiam cœua sit, in qua et ipse accumbebat ; nihil enim hæc differt ab illa, cum non homo hic, ipse vero illic sit operatus. Verum satis probatum est, quid sit de hoc mysterio sentiendum. In nostri porro officii lectionibus, de beato Gregorio mense Martio et hoc habemus : Gregorius e medio vitæ sublatus, et in medium angelorum cœtum evocatus. Et : Sanctus Gregorius in omni scientiarum genere et in Scripturis versatus multos a se compositos libros reliquit. Et paucis interjectis : Non humanis, inquit, rationationibus et studiosa tantum eruditione conscriptos, sed per Spiritum sanctum, quemadmodum eo vita functo Petrus archidiaconus ejus narravit. Visam enim a se aiebat albam columbam, dum ille scriberet, ad os ejus advolantem, et veluti suggerentem et dictantem quæ scribebantur. Et non multo post : Aiunt autem ex hujus institutione factum, ut quadragesimali tempore apud Romanos Missæ sacrificium integrum peragatur, quod apud illos hodieque servatur. Sed non propterea disjuncti fuimus, neque illius ævi homines duo missarum genera dixerunt ; et neque illos ipsi unquam culpavimus, neque illi nos coegerunt ad hujusmodi consuetudinem ; quoniam hæc veritati fidei nihil efficiunt.

EPHES.

Bina quoque baptismata ; unum quod trina immersione confertur, alterum quod aquæ infusione a summo vertice ; et unum quidem, quod chrisma etiam adhibet, alterum vero quod adhibere illud nihil prorsus necesse habet.

RESP.

Bina certe baptismata nemo unquam dixit. Unum quippe est sacram baptismata, quod fit in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti ; et qui ita baptizatur, perfectus est Christianus. Significantur autem per Patrem, et Filium et Spiritum sanctum tres divinæ hypostases ; per commune vero nomen unitas et identitas essentialis, nec non æqualitas et inseparabilitas et indistinctio potentiarum personarum. Et quisquis ita baptizatur, ita baptismus non iteratur : quod si addito aliquo vel ablato baptizetur, tunc nec dicitur, nec est baptismus. Baptismus enim ex Deo proprie est ; quemadmodum divinus Pater Chrysostomus quinquagesima in Matthæum homilia docet : Nam minister, inquit, est sacerdos ; sicut enim cum ba-

Καὶ γὰρ, ὡς προκίρηται, ὁ σκοπὸς ἐστίν, ὅτι ὁ Κύριος εἶπε· *Τοῦτο ποιῆτε εἰς τὴν ἑμὴν ἀνάμνησιν*· ὕλη δὲ ἐκ τοῦ αἵτου ἄλευρος ἦτοι ἄρτος, καὶ ὁ οἶνος, καὶ τὸ ὕδωρ, ἐφ' οἷς ὁ Κύριος εἶπε· *Τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου*, καὶ, *Τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου*· καὶ αἱ εἰς σῶμα αὐτοῦ ἤ ὕλη γίνεταί τῆ τοῦ μεταποιούντος αὐτὰ δυνάμει. Μία οὖν ἐστὶν ἡ θυσία αὕτη, εἰ μόνον κατὰ τὸν παραδοθέντα ἡμῖν ὑπὸ τοῦ Κυρίου ὄρον τε καὶ λόγον τελείται, καθὼς ἐδηλώσαμεν. Περὶ δὲ δι' ἐνζύμου ἢ δι' ἀζύμου προσαπεδείχθη· καὶ γὰρ ὁ ἱερεὺς Χρυσόστομος ἐν τῇ ὕμμιλλῃ τοῦ κατὰ Ματθαῖον φησὶ· Πιστεύσατε τοῖσιν, ἐκεῖνο καὶ νῦν τὸ δεῖπνόν ἐστίν, ἐν ᾧ καὶ αὐτὸς ἀνέκειτο· οὐδὲν γὰρ ἐκεῖνου τοῦτο διενήνοχεν· οὐδὲ γὰρ τοῦτο μὲν ἀνθρώπος ἐργάζεται, ἐκεῖνο δὲ αὐτό· Ἄλλὰ τὸ περὶ μυστηρίου ἀρκούντως εἰδείχθη. Ἐν τοῖς συναξαρίοις δὲ ἡμῶν περὶ τοῦ μακαρίου Γρηγορίου ἐν τῇ Μαρτίῳ μηνί καὶ τοῦτο περιέχεται· Ὁ Γρηγόριος ἐκ μέσου μὲν τοῦ βίου, ἐν μίῳ δὲ τοῦ χοροῦ τῶν ἀγγέλων γενόμενος· καὶ Ὁ ὄσιος Γρηγόριος ; πάσης σοφίας καὶ Γραφῆς ἐμπειρος πολλὰ συγγράμματα καταλείπει· καὶ μετ' ὀλίγα· Οὐ δι' ἀνθρωπίνων συλλογισμῶν καὶ τῆς ἐν λόγοις σοφίας μόνον συντεθέντα, ἀλλὰ διὰ Πνεύματος ἁγίου, ὡς μετὰ τὴν αὐτοῦ ἐκ τοῦ βίου ἀνάλυσιν Πέτρος ὁ ἀρχιδιάκονος αὐτοῦ ἐξηγήσατο, ἰδὲν λέγων περισσερὰν λευκὴν ἐν τῇ γράφῃ αὐτὸν τῷ αὐτοῦ προσεγγίζουσαν στόματι, καὶ ὄσον ἐξηγουμένην καὶ προσορμῶσαν πρὸς τοὺς γεγραμμένους· καὶ μετὰ βραχέα· Φασὶ δὲ, ὅτι ἐπιτελεῖσθαι λειτουργίαν τελείαν παρὸ Ῥωμαίους ; ἐν ταῖς νηστείοις ἡμέραις οὗτός ἐστιν ὁ νομοθετήσας, ὅπερ κρατεῖται μέχρι τῆς σήμερον παρ' αὐτοῖς. Ἄλλ' οὐ εἰς τοῦτο ἐσχίσθημεν, οὐδὲ διττὰς λειτουργίας ὠνόμασαν οἱ τότε ὄντες· ἀλλ' οὐδ' ἡμεῖς ποτε ἐκείνοις ἐνεκαλέσαμεν, ἀλλ' οὐδ' ἡμᾶς ἠγάγκασαν οὕτω ποιεῖν. Ταῦτα γὰρ τὴν τῆς πίστεως ἀλήθειαν οὐ παραδίδκπτουσιν.

ΕΦΕΣ.

Διττὰ δὲ βαπτίσματα, τὸ μὲν διὰ τριττῆς καταδύσεως ; τελειῶν, τὸ δὲ δι' ἐπιχύσεως ὕδατος ἐκ κορυφῆς ἀνωθεν· καὶ τὸ μὲν τῷ μύρῳ προσχρῶμενον, τὸ δ' οὐδ' ἔτι οὖν αὐτοῦ χρεῖαν ἔχον.

ΑΠΟΛ.

Βαπτίσματα δὲ διττὰ οὐδέποτε ἐβρέθησαν. Ἐν γὰρ ἐστὶ τὸ εἶον βάπτισμα εἰς τὸ ὄνομα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος· καὶ ὁ οὕτως βαπτίζομενος ; τελειός ; ἐστὶ Χριστιανός. Ἀλλοὶ δὲ διὰ μὲν τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὰς τρεῖς θεαρχικὰς ὑποστάσεις ; διὰ δὲ τοῦ κοινῶν ὀνόματος τὸ ἐν τῆς οὐσίας καὶ ταυτὴν, καὶ τὸ ἐν τρισὶν ὑποστάσεσιν ἴσον τε καὶ ἀχώριστον καὶ ὁμοδύναμον. Καὶ ὅστις οὕτω βαπτίζεται, οὐκ ἀναβαπτίζεται. Εἰ δὲ μετὰ προσθήκης ἢ ἀλλείψεως βαπτίζεται, τοῦτο οὐ βάπτισμα λέγεται οὔτε ἐστὶ. Τὸ γὰρ βάπτισμα κυρίως μὲν ἐκ Θεοῦ· οὕτω γὰρ καὶ ὁ θεὸς Χρυσόστομος ; ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον ἐν τῇ πεντηκοστῇ ὕμμιλλῃ φησὶν· Ὑψηρέτης ; γὰρ ἐστὶν ὁ ἱερεὺς· ὡσερ γὰρ ἔταν βαπτίζῃ, οὐκ αὐτὸς-σε βαπτίζει, ἀλλ' ὁ

Θεός ἐστὶν ὁ κατέχων σου τὴν κεφαλὴν ἀοράτῳ δυνάμει, καὶ οὕτως ἀγγελος, οὕτως ἀρχάγγελος, οὕτως ἄλλοι, τὶς δύναται προσελθεῖν καὶ ἄψασθαι, οὕτως καὶ νῦν· διὰ τὸν γὰρ ὁ Θεός ἀναγεννᾷ, αὐτοῦ μόνου ἐστὶν ἡ δωρεά. Ἐπεὶ οὖν αὐτός ἐστιν ὁ βαπτίζων Θεός καὶ κατέχων τὴν κεφαλὴν τοῦ βαπτιζομένου, ὡς φησὶν ὁ ἄγιος, πῶς αὐτὸς φάσκει, ὅτι δύο βαπτίσματα εἰσι; Ἦθὲν τοῦτο λαβὼν ἔχει, τοὺς εἰ; ὄνομα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος βαπτιζομένους μὴ εἶναι τελείους Χριστιανούς;

Ὅτι μὲν ἀναγκαῖον ἐστὶ καὶ τὸ διὰ τριῶν καταδύσεων, φανερόν· οὕτως γὰρ ὑπὲρ τῶν ἁγίων παρεδόθη, ὡς τὴν τριήμερον τοῦ Κυρίου ταφὴν εἰκονίζον· καὶ οὕτως ἐστὶ παραδεδομένον, καὶ τὰ τακτικὰ τῶν Λατίνων οὕτως λέγουσι. Τὸ ἀναγκαῖον οὖν καὶ ἀπαραίτητόν ἐστιν ἡ ἀποταγή τοῦ Σατανᾶ καὶ τῆς κομπῆς αὐτοῦ καὶ τῆς λατρίας καὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ, καὶ συνταγή εἰς τὸν Χριστόν, καὶ ἡ ὁμολογία τῆς πίστεως, καὶ ἡ μετ' εὐχῆς τοῦ ἐλαίου χρίσις. Ἐπεὶ καὶ Λατῖνοι ποιοῦσιν ἀπαραίτητως. Ἄλλ' οὐδ' ἡμεῖς καταδύομεν τὰ νήπια μέχρις ὄλης κορυφῆς, διότι οὐ δυνάμεθα παραγγέλλειν αὐτοῖς φυλάττειν τὴν εἰσπνοὴν καὶ ἐκπνοὴν τῆς ρινῆς, ἵνα ταύτης φυλάττηται· καὶ ἡ δὲ ὕψων τοῦ ἱεροῦ ὕδατος εἰσοδος φυλάττηται· ἀλλ' οὐδὲ τὸ στόμα τοῦ νηπίου κλείειν δυνάμεθα. Ἄλλ' ἐμβάλλομεν αὐτὰ εἰς τὴν κολυμβήθραν, ὡς πᾶν ἀναγκαῖον καὶ παραδεδομένον οἰονεῖ τῆς κολυμβήθρας μήτραν εἰκονίζούσης, καὶ τὴν ἀναγέννησιν διὰ τοῦτου δηλοῦσης. Καὶ ἵνα μὴ ἡ κεφαλὴ, ἔνθα ἡ τῶν αἰσθήσεων ξυμωρὶς καὶ τὸ τῆς ψυχῆς ἔργον, ἄμοιρος γένηται τοῦ θεοῦ βαπτίσματος, ὑποκοιλιαίνοντες τὴν χεῖρα, καὶ ταύτην ἐκ τοῦ ἁγίου ὕδατος; ἐμπλάσαντες, ἐπιχέομεν ἐπάνω αὐτῆς, τὸ θεῖον ἐκφωνοῦντες ὄνομα, καὶ ἐκάστης ὑποστάσεως ἰδίωμα. Καὶ ὁ ἅγιος; δὲ Ἀπολλώνιος ὀνειδιθεὶς παρὰ τοῦ τυράννου, ὡς ἀβάπτιστος εἶναι καὶ οὐκ εἶναι Χριστιανός, στὰς εἰς προσευχὴν, ὁ Θεός θέλων πληροφορῆσαι αὐτόν, τὴν δέξιιν αὐτοῦ οὐ παρεῖδεν, ἀλλὰ νεφέλην πέμψας δρόσον κατέχευεν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. Εἰ οὖν τὸ χεόμενον ἐπὶ κεφαλῆς οὐ βάπτισμα, οὐκ ἂν οὕτως γέγονεν, ἀλλ' ἑτέρῳ τρόπῳ. Ἀλλὰ τί χρὴ λέγειν πολλὰ περὶ τοῦτου; Καὶ οὗτος ὁ τίμιος ἀνήρ ἐν οἷοις τὸ βάπτισμα τὸ τε ἡμέτερον καὶ τὸ τῶν Λατίνων, καὶ οὐ δύο· καὶ γὰρ τρίψιμος ὡν τῆς Ἐκκλησίας οὐδέποτε εἶδε παρ' ἡμῶν τοὺς Λατίνους ἀναβαπτίζομένους· ὅμως ὑπὲρ ἀηδίας κινούμενος ταῦτα λέγει, καὶ οὐ χρὴ τὰ ὑπὲρ ἀηδίας λεγόμενα πολυπραγμονεῖν. Ἀλλὰ καὶ τῆ μύρου τοὺς βαπτιζομένους οἱ Λατῖνοι χρίουσι, καὶ ὡς ἡμεῖς ἐν τῶν ἐπτὰ μυστηρίων τῆς Ἐκκλησίας τὴν τελετὴν τοῦ μύρου λέγουσι. Χρίουσι δὲ τοῦτο, ἕταν τελείας ἡλικίας ἐπιλάβωνται οἱ ἄνθρωποι, ἡνῖκα καὶ ἀκοῦσαι τι μυστικὸν καὶ ἀποκρίνασθαι δυνατόν κατὰ τὸν μέγαν ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριον.

EPIES.

Αὐτὰ δὲ τὰ εἶθι πάντα καὶ πᾶσι παραλλαγμένα,

(3) Loquitur de necessitate quadam consuetudinis, non autem absoluta. Vide Greg. libr. 1, ep. 1.

(4) Orat. in baptismum.

PATROL. GR. CLX.

plizati, non te ille baptizat, sed Deus est, qui tuum caput invisibili potentia tenet; et nec angelus, nec archangelus, neque quisquam alius potest accedere et tangere, ita et nunc. Quando enim Deus regenerat, ipsius est donum solius. Cum igitur, ut sanctus Pater docet, ipse Deus sit qui baptizat, tenetque baptizandi hominis caput, quomodo iste asserit duos esse baptismos? Unde vero sumit, perfectos non esse Christianos, qui in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti baptizati sunt?

Esse porro necessariam trinam immersionem, (3) patet; nam et a sanctis hoc traditum est, nempe ad significandam triduanam Domini sepulturam. Ita sane traditum est, et ritualia Latinorum ita observandum docent. Quod igitur necessarium est et nulla ratione omittendum, abrenuntiatio est Satanæ, et pompæ et cultus et operum ejus; nec non promissio, quæ Christo fit, et fidei professio, oleique cum oratione unctio: quæ a Latinis etiam inviolabiliter observantur. Sed et nos hæc nunquam immergimus iufantes usque ad summum verticem; nec enim possumus illis præcipere, ut respirationem et expirationem per nares cubilbeant; ne etiam per aures sacra permeet aqua; sed neque os infantis obturare possumus. Verum eos in sacrum immittimus fontem, ut ne quid valde necessarium ex traditione prætermittamus, quasi uteri imaginem referente lavacro, et regenerationem per hoc indicante. Et ne caput, in quo est sedes omnium sensuum et vehiculum animæ, sacri baptismatis fiat expertus, cava manū aquam e sacro fonte haurientes, illud perfundimus, divinum invocantes nomen, et proprietatem singularum hypostasem. Nam et sancto Apollonio, cum obiectum illi esset a tyranno un probrum, quod baptismum non ablutus, proinde non esset Christianus; fuis ab eo precibus satisfacit Deus, deprecationem ejus benigne audiens; demissa enim nube caput ejus rore perfudit. Si igitur baptismus non perficitur perfusione capitis, non ita, sed alio modo res gesta esset. Quid multa? Unum et ipse vir egregius novit baptismum nostrum et Latinorum, non duo. Cum enim alumnus Ecclesiæ sit, nunquam vidit Latinos iterum baptizari a nobis, verum hæc ille profert irrationem; quæ autem ex averso animo proficiscuntur, non sunt curiosius examinanda. Cæterum Latini etiam baptizatos inungunt chrismate; et æque ac nos credunt unctionem chrismatis esse unum de septem Ecclesiæ sacramentis. Adhibent vero illud, cum profectioni ætate sunt homines; quando, juxta exitium theologiæ doctorem Gregorium (4), et mysticum quid audire et respondere per ætatem licet.

EPHES.

Instituta quoque ac mores in omnibus di-

versa omnino sunt, jejuniis, et ritus ecclesiastici, et similia. Quæ ergo hic unio, ubi nullam patens ac manifestum apparet signam? et quomodo uniti sunt, qui sua retinere volunt? Hac enim ego suum ad unionem præbuere assensum, quamvis a Patrum traditionibus desciverint.

RESP

Nescit ergo, ut plane videtur, eximius hic vir, varios in hac etiam magna urbe Constantinopolitana servari mores, jejuniorumque ac rituum ecclesiasticorum esse diversitates. Namque ante Christi Natalem sunt qui ordiuntur jejunium ex die quinto decimo Novembris; alii ex die sexto Decembris; alii ex vicesimo. Ad honorem quoque ascensionis Christi quidam jejunare incipiunt ex Kalendis Maii; et alia ab aliis jejuniis observantur. Nam et ipso sanctæ ac magnæ Quadragesimæ tempore diebus Sabbati et Dominicæ multi vescuntur piscibus, aliis quoque aliis diebus; sunt etiam qui iis omnino se abstinent. Quid ergo? dicemusne illos fide etiam inter se dissidere? In ritibus quoque ecclesiasticis consuetudo est varia; nam Constantinopolitana major ecclesia in celebrandis officis alio more utitur, alio vero majora monasteria, alio minora ad quietem accommodata, denique alio sacerdotum sæcularium Ecclesiæ. Quin et Tabennesiote in uno eodemque cœnobio varios jejunandi psallendique modos habebant, aliis per diuum jejunantibus, aliis per hebdomadam; et his quidem ad vesperam, illis vero de media nocte sacros hymnos canentibus: quod fœbat etiam in monasterio Acœmetorum (5). Sanctus Simeon Stylita quadraginta dierum jejunium nihil omnino degustans complevit; idem beatus quoque Daniel præstitit; hæc tamen nemo ad hanc diem in crimen vocavit. Jubet canon (6), omnibus sextis feriis esse jejunandum: nos quibusdam non jejunamus; Latini vero nunquam ejus diei solvunt jejunium, nisi Natalis Domini dies contingat. Rursus præcipiente canone (7), non esse jejunandum Sabbato, Socrates, qui fuit ante synodum tertiam, in Occiduis, inquit, partibus jejunant diebus Sabbati: nec tamen qui illis fuere temporibus crimini hoc dederunt, quod scirent, varios jejuniorum et rituum mores non inferre differentiam fidei. Mirum porro fuerit, cur iste vir et linguæ diversitatem, et variam indumentorum genus vitio non verterit; aut quod illi floctant genua cum adorant et erant, servantes morem antiquitatis; nos minime. Verum vox illa, quam subdit quis summo opere demiretur.

EPHES.

At quam illi præclaram obtendunt rationem? Nunquam, inquit, Græcorum Ecclesia dixit, Spiritum ex solo Patre procedere, sed simpliciter ex Patre procedere; hoc autem Filium non excludit a productione: ita ut hac ratione fuerimus et

(5) Acœmeti, id est, perpetuis vigillis Deo vacantes.

νηστεία τε καὶ ἐκκλησιαστικαὶ τάξεις, καὶ εἴ τι τοιοῦτον. Τίς οὖν ἡ ἑνωσις, ὅταν μὴ φανερὸν καὶ ἐπίδηλον σημεῖον ἔχη, καὶ πῶς ἠνώθησαν οἱ τὰ οἰκεία στέργειν βουλόμενοι; Τοῦτο γὰρ πού καὶ συνεφώνησαν καὶ μὴ τὸς ἐκ τῶν Πατέρων παραδομένοις ἀκολουθοῦντες.

ΑΠΟΛ.

Οὐκ οἶδεν οὖν, ὡς ἔοικεν, ὁ τίμιος οὗτος, ὅτι κατ' ἐν ταύτῃ τῇ μεγαλοπλείε διαφορά ἐστὶ εἰσι, νηστεία τε καὶ ἐκκλησιαστικαὶ τάξεις παρηλλαγμένα. Καὶ γὰρ οἱ μὲν ἀπὸ τῆς 18 τοῦ Νοεμβρίου ἀρχοῦσι νηστεύειν τὸ τεσσαρακονθήμερον· οἱ δὲ ἀπὸ τῆς ἑκτης τοῦ Δεκεμβρίου· οἱ δὲ ἀπὸ τῆς 19· καὶ ἕτεροι δὲ ἀπ' ἀρχῆς τοῦ Μαΐου διὰ τὴν ἐρσην τῆς Χριστοῦ ἀναλήψεως· καὶ ἄλλοι ἄλλας νηστείας. Καὶ οἱ μὲν τὰ Σάββατα καὶ τὰς Κυριακὰς τῆς ἁγίας καὶ μεγάλης Τεσσαρακοστῆς ἰχθύας ἐσθίουσιν, ἕτεροι δὲ καὶ ἄλλας ἡμέρας· ἄλλοι δὲ τούτων ἀπέχονται· τί οὖν, ἀσυμφώνους· καὶ περὶ δὲ τὴν πίστιν ἐροῦμεν; Ὅμοιος καὶ ἐν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς τάξεσι διαφορὰν ἔστιν εὐρεῖν· καὶ γὰρ ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία ἐν ταῖς ψαλμοῦσιν ἄλλην τάξιν ἔχει, καὶ ἄλλην αἱ μεγάλαι μοναί, καὶ ἄλλην τὰ ἡσυχαστήρια, καὶ ἄλλην αἱ κοσμικαὶ ἐκκλησίαι. Καὶ οἱ Ταβεννησιῶται δὲ ἐν τῇ αὐτῇ καὶ μιᾷ μονῇ διαφόρους νηστείας καὶ διαφόρους ψαλμοῦσιν ἐπετέλουσιν· καὶ οἱ μὲν αὐτῶν διὰ δύο ἡμερῶν ἐψηστουσι, οἱ δὲ δι' ἑβδομάδος. Καὶ οἱ μὲν ἀπ' ἀρχῆς, οἱ δὲ ἀπὸ μέσης νυκτὸς τὴν ὀκτωβρίαν ἐπετέλουσιν ὁμοίως· καὶ ἐν τῇ τῶν Ἀκοιμητῶν μονῇ. Καὶ ὁ ἅγιος δὲ Σιμωνὸς ὁ Στυλιτῆς· τεσσαράκοντα ἡμερῶν νηστείας ἐπετέλεσε μεθοσιῶν γευσάμενος· ὁμοίως καὶ Δανιὴλ ὁ ὄσιος· ἀλλ' οὐδεὶς ταῦτα ἐνεκάλεσε ποτε μέχρι καὶ τῆμερον. Καὶ τοῦ κανόνος δὲ λέγοντος, τὰς Παρασκευὰς πάσας νηστεύειν, ἡμεῖς καταλύομεν ὅσας δεῖτα καταλύομεν· Λατῖνοι δὲ πάσας νηστεύουσιν, εἰ μὴ τῶν Χριστουγέννων ἡμέραν τύχη. Καὶ πάλιν τοῦ κανόνος λέγοντος, τὰ Σάββατα μὴ νηστεύειν, Ἰωκράτης δὲ πρὸ τῆς τρίτης συνόδου ὡν φησὶν· Ἐν ταῖς ἑσπερίοις τὰ Σάββατα νηστεύουσιν, ἀλλ' οἱ τῷ τότε ὄντες τοῦτο οὐκ ἐνεκάλεσαν· ἤβουσαν γὰρ, ὅτι τὸ διάφορον τῶν νηστειών καὶ τῶν ἰθῶν διαφορὰν πίστεως οὐκ εἰσάγει. Θαυμάσειε δ' ἂν τις τοῦτον, πῶς καὶ τὸ διάφορον τῆς γλώττης καὶ τῶν ἐνδυμάτων οὐκ ἐνεκάλεσαν· ἢ πῶς ἐκείνοι τὸ γόνυ κλίνοντες προσκυνοῦσι καὶ προσεύχονται κατὰ τὴν ἀρχαίαν τάξιν, ἡμεῖς δὲ οὐχ οὕτως. Ἀλλ' οἶμαι τὸ, καὶ εἴ τι τοιοῦτον, οὕτω θεολογῆσθαι ἔστιν, ὃ καὶ παράδοξον εἶναι δοκεῖ.

Et similia, hoc sibi velle videtur, quod sane

ΕΦΕΣ.

Ἀλλὰ τίς ὁ σοφὸς αὐτῶν λόγος; Οὐδέποτε, φησὶν, ἡ τῶν Γραικῶν Ἐκκλησία τὸ, ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, ἔλεγεν, ἀλλ' ἀπλῶς, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι· τοῦτο δὲ τὸν Υἱὸν οὐκ ἐνβάλλει τῆς ἐκπορεύσεως· ὥστε κατὰ τοῦτο καὶ πρότερον ἤμεν

(6) Can. apost. 69, juxta Græcos.

(7) Can. apost. 66, lib. v, cap. 21.

καὶ οὖν ἔσμεν ἠνωμένοι. Φεῦ τῆς ἀνοίας! φεῦ τῆς ἄντιθετος! Εἰ δὲ ἀεὶ ἡ τῶν Γραικῶν Ἐκκλησία τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι ἔλεγεν, ἐξ αὐτοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἱερῶν ἀποστόλων καὶ τῶν ἐν ταῖς συνόδοις Πατέρων παραλαβοῦσα, τὸ δὲ ἐκ τοῦ Υἱοῦ οὐδέποτε ἔλεγεν, οὐδὲ γὰρ παρέλαβε τοῦτο παρ' οὐδενός, τί γε ἄλλο ἢ τὸ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι ἔλεγεν; Εἰ γὰρ οὐκ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἔηλον ὡς ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς.

ΑΠΟΛ.

Ἵτι δὲ ἡ τῶν Γραικῶν Ἐκκλησία τὸ ἐκ μόνου οὐκ ἐκήρυττεν, οὐδὲ κηρύττει, φανερόν ἐστι, διότι τὸ ἐκ μόνου τὸ δι' Υἱοῦ ἀναίρει. Ταῖς πατρικαῖς οὖν παραδόσεσιν ἐπομένη, καὶ τῶν ἁγίων ἀκρωμένη λεγόντων, δι' Υἱοῦ καὶ ἐξ Υἱοῦ τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι Πνεῦμα, καὶ τὴν ὀρθοδόξιαν ἀσπάζομένη, πῶς ἂν τὸ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐφῆνοι; Τὸ γὰρ ἐκ τοῦ Πατρὸς οὐ τὸ μόνον δηλοῖ, διότι ὁ πατέρα λέγων καὶ υἱὸν συνοεῖ. Φησὶ γὰρ ὁ μέγας Βασίλειος εἰς τὰ ἀντιλεγόμενα περὶ τοῦ Υἱοῦ ἐν τῇ καινῇ καὶ παλαιᾷ Διαθήκῃ, ἐν ἐνὶ τῶν κεφαλαίων, οὗ ἡ ἐπιγραφή, *Εἰ φύσει Θεὸς ὁ Υἱός· Πατέρα δὲ εἰπεῖν ἀδύνατον μὴ ὄντος υἱοῦ· καὶ ὁ εἰπὼν πατέρα οὐκ ἁπλῶς λέγει πατέρα, ἀλλὰ τινός. Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς ἐν ταῖς πρὸς Ἀμφιλόχιον φησὶ· Παρασιωπήσας τοῖνον ὡς ὁμολογούμενον τὸ ἑαυτοῦ πρόσωπον ὁ Κύριος, εἰδέναι τὸν Πατέρα μόνον φησὶ τὴν τοῦ Πατρὸς γινῶσιν κατὰ τὸ σιωπώμενον καὶ ἑαυτοῦ εἶναι λέγων. Καὶ ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος ἐν τῷ λόγῳ, οὗ ἡ ἐπιγραφή, *Ἵτι ἐν Νικαίᾳ συνόδος ἔωρακνία τὴν πανουργίαν, ἡ ἰδέ ἀρχὴ τοῦ λόγου· Καλῶς ἐποίησας, οὕτω φησὶ· Καὶ τὸ τοῦ Πατρὸς ὄνομα λέγοντες, ἐπιγινώσκωμεν ἐκ τοῦ ὀνόματος τούτου καὶ τὸν ἐν Πατρὶ Λόγον. Ἵρα οὐκ ἀληθῶς λέγουσιν, ὅτι τὸ τοῦ Πατρὸς ὄνομα ἐκβάλλει τὸν Υἱόν, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ συνεισάγει. Ἵτι δὲ τὸ δι' Υἱοῦ ἀναίρει τὸ ἐκ μόνου, ἀκούσον τῶν ἱερῶν Πατέρων τούτου κηρυττόντων. Φησὶ γὰρ ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῷ λόγῳ, ὃς ἐπιγράφεται, *Ἐλεγχος ἐποκρίσεως τῶν περὶ Μελέτιον καὶ Εὐσεβίου· οὗ ἡ ἀρχὴ, Ἀ.θρωπος καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ γέγονεν· Ἦν δὲ ἀδύνατον ἐν τῇ τῆς Τριάδος δόξῃ τὸ Πνεῦμα δοξάζεσθαι, μὴ προδικῶς ὄν ἐκ Θεοῦ δι' Υἱοῦ, ἀλλὰ ποιητικῶς ἐκ Θεοῦ γεγονός, ὡς λέγουσιν· Ἵτι ὁ αὐτὸς ἐν ἡ ἐκτίθεται διαλέξει Ὀρθοδόξου καὶ Μακεδονιανοῦ· Ἐκν οὖν δειχθῆ τῆς αὐτῆς εἶναι φύσεως καὶ θεότητος τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πατρὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ ἐκχυθῆν, καὶ προσκυνητὸν καὶ λατρευτὸν ἀποδειχθῆσεται. Καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ κεφαλαίῳ, οὗ ἡ ἐπιγραφή, *Εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα ἐκ Θεοῦ λέγοι τις, οὐδὲ τὸν Λόγον, φησὶ· Πῶς ἂν οὖν χωρίζοιτο τὰ ἀχώριστα, Λόγος Θεοῦ καὶ Πνεῦμα ἐκ Θεοῦ δι' Υἱοῦ; Καὶ ὁ Δαμασκηνός Ἰωάννης ἐν τῷ ἑ' κεφαλαίῳ φησὶ· Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἡ ἐκφαντορικὴ τοῦ κρυφίου τῆς θεότητος δύναμις τοῦ Πατρὸς, ἐκ Πατρὸς ἐστι δι' Υἱοῦ ἐκπορευομένη, ὡς οἴδε. Καὶ τί δεῖ τοὺς κατὰ****

Antea, et nunc quoque simus uniti, pro hominum dementiam! pro excacationem! Si Græcorum Ecclesia ex Patre procedere semper dixit, a Christo ipso, et sanctis apostolis patribusque synodorum edocta; ex Filio vero nunquam dixit; hoc enim a nullo traditum accepit; quid aliud, quæso, assererat, quam ex solo Patre procedere? Si enim non ex Filio certum est ex Patre solo.

RESP.

Ecclesiam Græcorum non affirmasse, nec affirmare Spiritum ex solo Patre, constat ex eo quod vox, Ex solo, tollit omnino vocem, Per Filium. Illa ergo paternas secuta traditiones audiensque sanctos dicentes, Spiritum sanctum procedere per Filium et ex Filio, et rectam fidem amplectens, qua ratione sentire potuit, Spiritum sanctum ex solo Patre procedere? Modus enim dicendi, Ex Patre, non significat, Ex solo. Nam qui Patrem dicit, simul quoque Filium intelligit. At quippe magnus Basilius refellens ea quæ obijciuntur Filio ex novo et antiquo Testamento, capite quod inscribitur, *An Filius sit natura Deus*: Patrem vero dici non existente filio est impossibile. Et qui patrem dixit, non absolute, sed alterius patrem dixit. Idem rursus in libro ad Amphilochem (8): Nulla ergo, inquit, facta de se mentione Dominus in confesso enim erat, solum ait scire Patrem; cognitionem Patris suam quoque esse affirmans; id enim non expressum intelligitur. Et sanctus Athanasius in sermone, cui præfixus est titulus: *Quod Nicæna synodus cognita Eusebii calliditate*, etc., initium vero tale, Recte fecisti: Et Patris, inquit, nomen pronuntiantes, ex hoc nomine Verbum quoque quod in Patre est agnoscimus. Non ergo verum asserunt, qui dicunt, Patris nomine excludi Filium, cum potius per illud ipse etiam significetur. Quod vero dicendo, Per Filium, tollatur illud, Ex solo, audi sanctos Patres clara id voce docentes. Magnus quippe Athanasius in tractatu, quem inscripsit: *Refutationem simulationis Meletii et Eusebii*; incipit autem hoc modo: Homo ad similitudinem Dei factus est: Atqui impossibile, inquit, esset in Trinitatis gloria Spiritum conglorificari, nisi esset ex Deo per Filium modo processionis, non factus vi creationis, ut ipsi aiunt. Præterea idem Athanasius, in dialogo, quem scribit inducens Orthodoxum et Macedonianum: Si ergo, inquit, ostendatur, eandem habere naturam deitatemque, quam Pater et Filius, Spiritum qui ex ipso Patre per Filium effusus est; demonstratum quoque erit, ipsum esse adorandum et patriæ cultu prosequendum. Et magnus Basilius in capite, quod inscriptum est: *Quod nisi quis dicat ex Deo esse Spiritum, nec Verbum dicat ex Deo esse*: Quomodo ergo, inquit, separantur inseparabilia, Verbum Dei, et Spiritus ex Deo per Filium? Joannes quoque

(8) Epistola ad Amphilochem, num. 45.

Damascenus capite decimo tertio (9) : Spiritus vero, inquit, sanctus occultæ Patris deitatis manifestativa vis, procedens est ex Patre per Filium, ut ipse novit. At quid opus est singulos enumerare sanctos, qui id apertissime pronuntiant, cum ipsa sancta œcumenica synodus septima hoc dicat (10)? Nam illa per Tarasium patriarcham sic ait : Crede etiam in Spiritum sanctum, qui ex Patre per Filium procedit, qui et ipse est et agnoscitur Deus. Si qui vero quod sancti dicunt, Per Filium, idem esse volunt ac, simul cum Filio procedere Spiritum, non bene hoc intelligunt. Nam sanctus Athanasius in epistola ad Serapionem, quæ incipit, Litteræ tuæ pietatis : In Christo, inquit, erat Spiritus, sicut Filius in Patre. Rursus ibidem : Sancta et beata Trinitas indivisa et unita in se est ; et si quis dicat Patrem, in eo est ejus Verbum, et qui est in Filio Spiritus. In alia quoque epistola ad eundem, quæ incipit, Fortasse miraberis : Non enim est, inquit, extra Verbum Spiritus, sed cum in Verbo sit, per ipsum in Deo est. Ex quibus ostenditur eos qui dicunt, Spiritum procedere per Filium, hoc est cum Filio, dissentire ab his qui prolati sunt, et cæteris qui similia dicunt, quos, ne nimium sit, omisimus. Certe enim modus iste ad unionem potius quam ad distinctionem spectat. Idecirco doctores Ecclesiæ non ita loquuntur, neque ita hoc intelligunt, sed dictam distinctionem tradiderunt, imo vero præpositionum, per et ex, concordiam statuunt ; et, per, significare causam omnino existimant. Ita divinus Chrysostomus homilia quinquagesima nona in Matthæum : Novit enim Scriptura, inquit, loco hujus vocis, Ex aliquo, uti hac voce, Per aliquem, ut cum dicit : *Possedi hominem per Deum* ¹⁷, non secundariam, sed primariam intelligens causam ; et rursus : *Nunquid non per Deum est interpretatio eorum* ¹⁸ ? et : *Fidelis Deus per quem vocati estis in societatem Filii ejus* ¹⁹. Vides, vocem hanc, Per Filium, aperte denotare causam, ut contradicere nemo possit ? Verum ut probeatur efficacius, per et ex, ita alteram in alterius significationem migrare, ut causam significant, alios quoque sanctos audiamus. Itaque Basilii Magni in capitulari tractatu, quem de Spiritu sancto inscripsit, cap. 5, cujus initium : Hæc sunt, quæ ab illis dicuntur, nos autem quod proposuimus, ostendemus : Jam vero, ait, per et ex, altera in alterius sæpe locum succedit, cum altera alterius subit significatum ; ut, *Possedi hominem per Deum*, quod perim'e est, ac si diceret, Ex Deo. Et alibi : *Quæcumque præceperat Moyses Israel per mandatum Domini*. Et rursus : *Nunquid non per Deum est interpretatio eorum* ? Per Deum enim dixit, cum dicere vellet, Ex Deo. Sanctus etiam Cyrillus in epistola ad Nestorium, quæ incipit : Intelligo quosdam falso detrudere meæ existimationi : Quoniam,

μέρο; ἀγίους τοῦτο κηρύττοντας ἀπαριθμῆναι, αὐτῆς τῆς ἀγίας οἰκουμένης ἐδόξμης συνόδου τοῦτο λεγούσης ; Καὶ γὰρ αὐτὴ διὰ Ταρασίου τοῦ πατριάρχου φησὶ· Πιστεύω καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορευόμενον, καὶ αὐτὸ Θεὸν ὄν τε καὶ γνωριζόμενον. Εἰ δὲ τινες τὸ δι' Υἱοῦ τὸ μετὰ τοῦ Υἱοῦ ἢ σὺν τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορευέσθαι λέγουσιν, οὐ καλῶς τοῦτο ἐννοοῦσι. Φησὶ γὰρ ὁ θεὸς Ἀθανάσιος ἐν τῇ πρὸς Σεραπίωνα ἐπιστολῇ, ἧς ἡ ἀρχὴ, Τὰ γράμματα τῆς σῆς ἱερᾶς διαθήκης· Ἐν τῷ Χριστῷ ἦν τὸ Πνεῦμα, ὡσπερ ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ· καὶ πάλιν ἐν τῇ αὐτῇ· Ἡ ἀγία καὶ μακαρία Τριάς ἀδιάρητος καὶ ἠνωμένη πρὸς ἑαυτὴν ἐστὶ, καὶ λεγομένου τοῦ Πατρὸς πρόσεισι καὶ ὁ τοῦτου Λόγος καὶ τὸ ἐν τῷ Υἱῷ Πνεῦμα· καὶ πάλιν ἐν ἐτέρᾳ ἐπιστολῇ πρὸς τὸν αὐτὸν, ἧς ἡ ἀρχὴ, Ἴσως θαυμάσεις, φησὶν· Οὐ γὰρ ἐκτός ἐστι τοῦ Λόγου τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' ἐν τῷ Λόγῳ ὄν, ἐν τῷ Θεῷ ἔ· αὐτοῦ ἐστίν. Ὅθεν δαίκνυται, ὅτι τοῦ μετὰ τοῦ Υἱοῦ ἢ σὺν τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα ἐκπορευέσθαι, οὐ συμφωνεῖ μετὰ τῶν προσηρημένων, καὶ τῶν λοιπῶν τῶν ὡσαύτως λεγόντων, ἀ διὰ τὸ πλῆθος παρήκαμεν. Καὶ ἄλλως ὁ τρόπος οὗτος ἐνώσεως μᾶλλον ἐστὶ καὶ οὐ διακρίσεως· διὰ τοῦτο οἱ θεολόγοι τῆς Ἐκκλησίας οὐ λέγουσιν οὐδὲ νοοῦσι τοῦτο οὕτως, ἀλλὰ τὴν προσηρημένην διάκρισιν ἀποδοῦσαι, μάλιστα τὴν, διὰ, μετὰ τῆς, ἐκ, ὁδοῖσι συμφωνεῖν, καὶ αἰτίαν ταύτην νομίζουσιν ἐξ ἁπαντας, ὡς φησὶν ὁ θεὸς Χρυσόστομος ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον ἐν νό· ὁμιλίᾳ· οἶδα γὰρ τὸ δι' Υἱοῦ τὸ ὑφ' οὗ λέγειν ἡ Γραφή· ὡς ὅταν λέγῃ· Ἐκτεσάμην ἀνθρώπων διὰ τοῦ Θεοῦ· οὐ τὸ δεύτερον αἰτιον, ἀλλὰ τὸ πρῶτον τιθεῖσιν· καὶ πάλιν· Οὐχὶ διὰ τοῦ Θεοῦ ἢ διασάφησις αὐτῶν ἐστι ; καὶ, Πιστὸς ὁ Θεός, δι' οὐ ἀκλήθηται εἰς διακονίαν· Ὅρξος τὸ, δι' Υἱοῦ, πῶς αἰτίαν σημαίνει προφανῶς καὶ ἀναντιρρήτως ; Ἀλλ' ἵνα καὶ ἐτι βεβαιότερον δειχθῆ, ὅτι ἀντιμεθίσταται ἡ, διὰ, τῆ, ἐκ, καὶ αἰτίαν σημαίνει, τῶν λοιπῶν ἁγίων ἀκούσωμεν. Φησὶ γὰρ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ οὕτωσι πως ἐπιγραφόμενῳ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος κεφαλαίῳδεϊ λόγῳ κεφ. ε', οὐ ἡ ἀρχὴ, Τὰ μὲν δὲ ἐκείνων τοιαῦτα, ἡμεῖς δὲ δείζομεν ὃ προεθέμεθα· Ἦδη δὲ πρὸς τὰ ὑπ' ἄλλῶν σημαίνόμενα πολλάκις ἀντιμεθίστανται ἡ διὰ, καὶ ἡ, ἐκ, ὅταν ἐτέρα τῆς ἐτέρας σημασίαν ἀντιλαμβάνῃ· ὅλον, Ἐκτεσάμην ἀνθρώπων διὰ τοῦ Θεοῦ· καὶ ἐτέρωδε· Ὅσα ἐνστελλυτο Μωσῆς τῷ Ἰσραὴλ ἐμὲ προστάγματος Κυρίου· καὶ πάλιν· Οὐχὶ διὰ τοῦ Θεοῦ ἢ διασάφησις αὐτῶν ἐστίν ; ἀντὶ τοῦ ἐκ τοῦ Θεοῦ εἰπεῖν διὰ τοῦ Θεοῦ εἴρηκεν. Ὁ δὲ ἅγιος Κύριλλος ἐν τῇ πρὸς Νεστόριον ἐπιστολῇ, ἧς ἡ ἀρχὴ, Καταφλυαροῦσι μὲν, ὡς μανθάνω, τινεῖς τῆς ἐμῆς ὑπολήψεως, φησὶν· Ἐπειδὴ σάρκα λαβὼν κερχρημάτιζε καὶ οὐδὲ ἀνθρώπου, ἀναγκαῖον ὁμολογεῖν, ὅτι γεγέννηται κατὰ σάρκα διὰ γυναικός· καὶ μετὰ βραχέα· Ὁ ἐκ Θεοῦ Παιτὸς Λόγος ἐκ τῆς ἀγίας

¹⁷ Gen. iv, 1. ¹⁸ Gen. xl, 8. ¹⁹ I Cor. i, 9.

(9) De fide orthodoxa.

(10) Act. 3, in litteris Tarasii.

Παρθένου ἐστὶ· καὶ παρακατιῶν· Γεγέννηται καθ' ἡμᾶς ἐκ γυναικός· καὶ μετ' ὀλίγα· Ὁ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Λόγος ἐν μορφῇ τοῦ γεγεννηκότος ὑπάρχων κατέφκησεν ἐν ἀνθρώπῳ γεννηθῆναι διὰ γυναικός. Ἐπιὸν οὖν ἀντιμεθίσταται ἡ, *διὰ, ἐξ, ἐκ*, λέγουσι δὲ οἱ δυτικοὶ Πατέρες, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, οἱ δὲ ἀνατολικοὶ, διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, οὐ δίκαιόν ἐστι τούτους παριδόντας, τὴν, *διὰ, ἀντὶ τῆς, μετὰ*, καὶ ἀντὶ τῆς, *σὺν*, ἔννοσιν· τὸ γὰρ, *Ἐν τῷ Υἱῷ* ἐκπορευόμενον, ἢ *Μετὰ τοῦ Υἱοῦ* ἐκπορευόμενον, οὐδεὶς τῶν ἁγίων εἴρηκε· διότι, ὡς καὶ προσεῖρηται, ὁ τρόπος· οὗτος ἐνώσεως μᾶλλον ἐστὶ καὶ οὐ διακρίσεως. Διὰ τοῦτο καὶ τὴν διάκρισιν ταύτην εἰδότες οἱ καλῶς ἐπιστάμενοι τὰ τοῦ Πνεύματος λέγουσιν, οὐ μετὰ τοῦ Υἱοῦ ἢ ἐν τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα ἐκπορευέσθαι ἔφησαν· εἰ γὰρ τοῦτο ἔγνωσαν, οὐκ ἂν ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἡ πηγὴ τῆς θεολογίας ἐν τῷ κατὰ Ἀρειανῶν τετάτῳ λόγῳ ἔλεγεν· Οὐ τὸ Πνεῦμα συνάπτει τὸν Λόγον τῷ Πατρὶ, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ Πνεῦμα παρὰ τοῦ Λόγου τοῦτο λαμβάνει· καὶ ἐν τῇ πρὸς Σεραπίωνα· Ἐν Χριστῷ ἦν τὸ Πνεῦμα, ὡς· ἐρὸς ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ· καὶ· Τοιαύτην φύσιν καὶ τάξιν ἔχει τὸ Πνεῦμα πρὸς τὸν Υἱόν, ὡς ἔχει ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν Πατέρα. Καὶ Βασίλειος δὲ ὁ μέγας ὁ τῆς θεολογίας βυθὸς ἐν ἰς τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον οὕτω φάσκει· Ὡς τοίνυν ἔχει ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν Πατέρα, οὕτω καὶ πρὸς τὸν Υἱόν τὸ Πνεῦμα κατὰ τὴν ἐν τῷ βαπτίσματι παραδεδομένην τοῦ λόγου σύνταξιν· εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα τῷ Υἱῷ συντάσσεται, ὁ δὲ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, καὶ τὸ Πνεῦμα τῷ Πατρὶ δῆλον. Καὶ ἐπὶ Ἀθανάσιος· ἐν τῷ λόγῳ τῷ κατὰ πασῶν τῶν αἰρέσεων, οὗ ἡ ἀρχὴ. Τὸ προκείμενον ἀπὸ τοῦ Εὐαγγελίου, φησὶν· Ὁμοίως καὶ ὁ μέγας Παῦλος, Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν, κρᾶζον, Ἀββᾶ ὁ Πατήρ· καὶ αὐτὸς ὁ Πατήρ λέγει διὰ τοῦ μεγάλου προφήτου· Ἐρχώ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα· καὶ προφητεύσουσι· καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος ἐλθὼν σώσει τὸ γένος ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων, αὐθεντικῆ φωνῇ εἶπεν· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί· καὶ· Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια· καὶ· Ἐὰν ἀπέλθω πρὸς τὸν Πατέρα μου, οὐκ ἀφήσω ὑμᾶς ὀρφανούς, ἀλλὰ ἀποστέλλω ὑμῖν τὸν Παράκλητον τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας. Ἰδοὺ τὸ Πνεῦμα ἐν τῇ ἀληθείᾳ, ἡ ἀλήθεια ἐν τῷ Πατρὶ· Ἰδοὺ ἡ Τριάς ἀδιαίρετος. Οἱ οὖν λέγοντες τὴν, *διὰ, ἀντὶ τῆς, μετὰ*, καὶ τῆς, *σὺν*, οὐ προδήλως ἐναντιῶς λέγουσι ταῖς τῶν Πατέρων θεολογίας;

ΕΦΕΣ.

Ὅρα δὲ καὶ ἐπὶ τῆς γεννήσεως· Τὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς, φησὶ, *γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων*. Μὴ τις ἄνταῦθα τὸ, ἐκ μόνου, προστίθῃσιν; ἀλλ' οὐδὲν ἤττον νοοῦμεν τοῦτο, καὶ λέγομεν ἡνίκα δεήσῃ· παρ' οὐδενὸς γὰρ ἄλλου γεννηθῆναι τὸν Υἱόν μεμαθηχάμενον.

ΑΠΟΛ.

Ὅτι μὲν ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν εἶναι καὶ

A inquit, assumpta carne Filius quoque hominis existit, necessario fatendum est secundum carnem natum esse per mulierem. Et paulo post : Dei Patris Verbum de sancta Virgine est. Et infra : Natus est æque ac nos de muliere. Et non multo post : Dei Patris Verbum in forma sui genitoris existens habitavit in homine nato per mulierem. Cum igitur per et ex ita se habeant, ut alterius altera vice fungatur, et Patres Occidentales asserant, etiam ex Filio, Orientales autem per Filium et ex Filio, non est æquum illis posthabitis sumere per, quasi idem significentem atque cum. Procedentem enim cum Filio, nemo dixit sanctorum, quandoquidem modus iste, ut antea dictum est, unionis potius est quam distinctionis. Idcirco distinctionem hanc scientes, qui bene norunt philosophari de Spiritu, nunquam dixerunt Spiritum procedere cum Filio; nam si hoc scissent, certe magnus Athanasius, fons ille facultatis theologice, non dixisset quarto contra Arianos libro : Non coaptat Spiritus Verbum Patri, sed Spiritus potius a Verbo hoc accipit. Et in epistola ad Serapionem : In Christo erat Spiritus, sicut Filius in Patre. Et : Talem naturæ ordinem habet Spiritus ad Filium, qualem Filius ad Patrem. Et Basiliius Magnus, theologice profundum, capite ad Amphilochem decimo septimo : Itaque sicut, inquit, Filius se habet ad Patrem, ita et Spiritus ad Filium, juxta seriem in baptismi formulæ traditam; et si Filio Spiritus coordinatus est, Filius vero Patri, Spiritum quoque Patri coordinatum esse perspicuum est. Rursus hæc habet Athanasius in sermone contra omnes hæreses, cujus initium : Propositum nobis est ex Evangelio. Similiter et magnus Paulus *Misit Deus Spiritum Filii sui in corda nostra clamantem, Abba Pater* ²⁰. Et Pater ipse per magnam prophetam ait : *Effundam de Spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt* ²¹. Et ipse Dominus cum ad ferendam humano generi salutem venisset, voce usus, quæ majestatem Domini decebat : *Ego, inquit, in Patre, et Pater in me est* ²². Et : *Ego sum veritas* ²³; et : *Si abiero ad Patrem meum, non relinquam vos orphanos, sed mittam vobis Paraclatum Spiritum veritatis* ²⁴. Ecce in veritate Spiritus : et veritas in Patre; ecce Trinitas individua. Qui ergo dicunt præpositionem per sumi loco præpositionis cum, nonne manifestè adversantur theologiæ sanctorum?

EPHES.

Hoc ipsum generationis exemplo scies ex Patre, inquit, *natum ante omnia sæcula*. Numquid alius quispiam, Ex solo? Nihil tamen secius hoc intelligimus, et si quando opus fuerit, exprimimus : nam Filium a nullo generari didicimus.

RESP.

Fatetur et ipse vir præstantissimus, Filium ex

²⁰ Galat. iv, 6. ²¹ Joel ii, 29. ²² Joan. xiv, 11. ²³ ibid. 6. ²⁴ ibid. 18; xv, 26.

Patre solo, licet in Symbolo non sit expressum. Ita enim se ait intelligere, et cum opus fuerit, proferre. Ita plane et nos, licet in Symbolo non sit expressum, Et ex Filio, tamen intelligimus et exprimimus, quando est opus; et, Per Filium, similiter. Cur ita? Quia sicut sancti Filium ex solo Patre asserunt, licet in Symbolo non dicatur, et nos ita prædicamus; ad eundem modum illis affirmantibus, Spiritum sanctum non ex solo Patre procedere, sed ex Patre et Filio, et ex Patre per Filium, quamvis in Symbolo non recitetur, hoc idem intelligimus et dicimus. Quod vero sanctorum Patrum theologia non doceat, ex solo Patre Spiritum sanctum procedere, Filium contra ex solo Patre generari, audi. Basilium Magnū in confutationibus, capite, cui titulus: Quod Filius non sit creatura: Unigenitus, inquit, est Filius, quia solus de solo generatur. Sanctus Joannes Damascenus rerum theologiarum capite decimo tertio: Pater, inquit, solus est Filii; et capite de Trinitate, quod incipit, Credimus igitur: Unigenitus vero, inquit, quia solus de solo Patre singulariter genitus est. Gregorius Theologus, oratione in Heronem: Filium, ait, vere Fillum; solus enim de solo singulariter et solummodo, neque enim etiam est Pater; totusque Filius, et totius, et ab initio. Iidem præterea oratione secunda de Filio: Unigenitus autem, inquit, non modo quia solus de solo et solummodo, sed etiam quia singulariter non more corporeo. Hoc etiam Maximus in dialogo cum Anomæon dicit: Quandoquidem solus ex solo. Et Gregorius Nyssenus dum narrat, quæ revelata fuerant sancto Gregorio Thaumaturgo: Unus, inquit, Deus et Pater Verbi viventis, sapientie et virtutis subsistentis, figuræ ab omni æternitate existentis, perfecti perfectus, Fili genitor unigeniti; et unus Dominus ab uno unus. Et multos alios sanctos reperias hoc asserentes. Quod si isti Spiritum quoque ex solo Patre procedentem credidissent, utique non tacuissent; et nos licet in Symbolo non expressum, prædicaremus, quemadmodum ex solo Patre Filium agnoscerimus, dicimusque edocti ab illis. Verum neque in Symbolo, neque in scriptis sanctorum Patrum id scriptum est: Imo cum de sanctis hæretici quærerent, nunquam illi, E solo, dixerunt. Nam Basilium Magnū in opusculis contra Eunomium, capite quod inscriptum est: Cur non filius Filii Spiritus sanctus: Non, inquit, quod non sit ex Deo per Filium; sed ne Trinitas multitudine infinita censeatur, injecta suspicione, ibi quoque filiorum esse filios ut in hominibus. Objicit: Si Dei quidem imago est Filius, Filii autem Spiritus; et Filius quidem Dei Verbum, Filii vero Spiritus, cur Filii filius non est dictus Spiritus sanctus? Hoc enim usus est fortissimum ad impietatem argumento; siquidem aut Filium aut creaturam statuis intelligi Spiritum. Cum hoc idem quærerent hæretici a Gregorio Nazianzeno, ut scribit ipsemet in oratione de Spiritu sancto, Ex solo tamen Patre nec

α μη προσκειμένου ἐν τῷ συμβόλῳ, καὶ αὐτὸς ὁ τίμιος ἀνήρ ὁμολογεῖ· καὶ γὰρ οὕτω καὶ λέγει, φησὶν, ἤνεκα δεήσῃ. Καὶ ἡμεῖς μὴ προσκειμένου ἐν τῷ συμβόλῳ, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, νοοῦμεν τοῦτο καὶ λέγομεν ἤνεκα δεήσῃ· ὡσαύτως καὶ δὲα τοῦ Υἱοῦ. Διὰ τί; Ὅσαυτὰ γὰρ οἱ ἅγιοι ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν λέγουσι, -κὼν ἐν τῷ συμβόλῳ οὐ προσκίηται, καὶ ἡμεῖς οὕτως κηρύττομεν· οὕτως καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐκ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι λεγόντων, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ, καὶ μὴ προσκειμένου ἐν τῷ συμβόλῳ, νοοῦμεν καὶ λέγομεν. Ὅτι δὲ τὸ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι οὐ θεολογοῦσιν οἱ ἅγιοι, τὸ δὲ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν γεννᾶσθαι λέγουσιν, ἀκουσον· φησὶ γὰρ ὁ μέγας Βασιλεὺς ἐν τοῖς ἀντιρρητικοῖς, ἐν κεφαλαιῷ οὗ ἡ ἐπιγραφὴ, Ὅτι ἐκ κτίσμα ὁ Υἱὸς· Μονογενὴς ὁ Υἱὸς διὰ τὸ μόνως ἐκ μόνου γεννᾶσθαι. Καὶ ὁ θεὸς Ἰωάννης ὁ ἐκ Δαμασκού ἐκ τῶ ἐγ' τῶν Θεολογικῶν φησὶ· Πατὴρ δὲ μόνου Υἱοῦ. Καὶ ἐν τῷ περὶ Τριτάτου τοῦ αὐτοῦ θεοῦ Δαμασκηνοῦ, οὗ ἡ ἀρχὴ, Πιστεύομεν τοιγαροῦν, φησὶ· Μονογενὴς δὲ, ὅτι μόνως ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς μόνως ἐγεννήθη. Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ἐν τῷ εἰς τὸν Ἑρῶνα φησὶν· Ἀληθῶς Υἱὸν τὸν Υἱὸν, ὅτι μόνως καὶ μόνου καὶ μόνως καὶ μόνον, οὐ γὰρ καὶ Πατὴρ, καὶ ὅλον Υἱὸς καὶ ὅλου καὶ ἀπ' ἀρχῆς. Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς ἐν τῷ περὶ Υἱοῦ β' λόγῳ φησὶ· Μονογενὴς δὲ, οὐκ ὅτι μόνως ἐκ μόνου καὶ μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ μονοτρόπως οὐκ ὡς τὰ σώματα. Τοῦτο καὶ Μάξιμος μετὰ Ἀνομοίου διαλεγόμενός φησιν· Ἐπειδὴ μόνως ἐκ μόνου. Καὶ ὁ Νύσσης Γρηγόριος ἐν τῇ ἀποκαλύψει τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ φησὶν· Εἰς θεὸς καὶ Πατὴρ Λόγου ζῶντος, σοφίας ὁρασιότητος καὶ δυνάμεως καὶ χαρακτῆρος ἁγίου, τέλειος τελείου, γεννήτωρ Υἱοῦ μονογενοῦς· καὶ εἰς Κύριος μόνως ἐκ μόνου. Καὶ πολλοὺς ἄλλους τῶν ἁγίων εὐρήσεις τοῦτο λέγοντας. Εἰ οὖν ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύμενον ἴδουσιν, ἔλεγον ἂν, καὶ ἡμεῖς καὶ μὴ προσκειμένου ἐν τῷ συμβόλῳ κηρύττομεν, ὡσαυτὰ καὶ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν ἔγωμεν, καὶ λέγομεν παρ' αὐτῶν διταχθέντες. Ἀλλ' ὅτε ἐν τῷ συμβόλῳ, ὅτε ἐν τοῖς τῶν ἱερῶν Πατέρων συγγράμμασι γέγραπται. Ἀλλὰ καὶ ἐρωτώμενοι παρὰ τῶν αἰρετικῶν οἱ ἅγιοι, οὐκ εἶπον ἐκ μόνου. Φησὶ γὰρ ὁ μέγας Βασιλεὺς ἐν τοῖς κατ' Εὐνομίου, ἐν ἐνὶ τῶν κεφαλαίων οὗ ἡ ἐπιγραφὴ, Διὰ τί μὴ Υἱὸς τοῦ Υἱοῦ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Ὅδ διὰ τὸ μὴ εἶναι ἐκ θεοῦ ἐκ' Υἱοῦ, ἀλλ' ἵνα ἡ ἐριὰς μὴ νομισθῇ πλῆθος ἄπειρον, υἱοὺς ἐξ υἱῶν ὡς καὶ ἀνθρώποις ἔχειν ὑποπτευθεῖσα. Ἀλλὰ λέγεις· Εἰ θεοῦ μὲν εἰκὼν ὁ Υἱὸς, Υἱοῦ δὲ τὸ Πνεῦμα· καὶ εἰ θεοῦ μὲν Λόγος ὁ Υἱὸς, ῥῆμα δὲ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, διὰ τί μὴ Υἱὸς τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα εἰρηται; τοῦτο γὰρ ἰσχυροτάτω πρὸς τὴν ἀσέβειαν ἐχρήσατο· ἡ γὰρ Υἱὸν, ἢ κτίσμα κλειύεις νοσῖν. Ταῦτα καὶ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος παρὰ τῶν αἰρετικῶν ἐρωτώμενος, ὡς αὐτὸς φησὶν ἐν τῷ περὶ τοῦ Πνεύματος

λόγω, οὐδ' αὐτὸς εἶπεν, ἐκ μόνου Πατρὸς· εἰ γὰρ οἶδεν ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἔλεγον ἂν, καὶ λόγων ἀπηλλάγη παλῶν. Καὶ Ἀθανάσιος ὁ πολὺς τὰ θεῖα ἐν τῇ πρὸς Σεραπίωνα ἐπιστολῇ, ἧς ἡ ἀρχὴ, ἐνετύχον καὶ τῇ νῦν γραφείῃ, ἐπάγει ὡς ἀπὸ τῶν αἱρετικῶν ταῦτα· Εἶτα ἐπιλέγουσιν, ὡς γράφεις, εἰ ἐκ τοῦ Υἱοῦ λήφεται τὸ Πνεῦμα, καὶ παρ' αὐτοῦ διδοται· οὕτως γὰρ γέγραπται· εὐθύς ἐπάγουσιν, Οὐκοῦν πάππος ὁ Πατήρ, καὶ ἔχονον αὐτοῦ ἔστι τὸ Πνεῦμα· εἰ οὖν ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἤδεισαν τὸ Πνεῦμα εἶναι οἱ ἅγιοι, ἔλεγον ἂν, ὡσπερ καὶ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν θεολόγησαν· ἀλλ' οὐλαμοῦ τοῦτο εἶπον, καίτοι γε παρὰ τῶν κακοδόξων πολλὰ ἀναγκασθέντες. Πόθεν οὖν ὁ εἰμῖος οὗτος τὸ, ἐκ μόνου, ἔλαβε καὶ λέγει, οὐ συνορώμεν· ἴδει γὰρ καὶ τοὺς τοῦτο θεολογοῦντας λέγειν, καὶ μὴ παρσιωπῆν πρὸ γὰρ τοῦ σχίσματος οὐδαίς τῶν ἁγίων τοῦτο εἰρηκεν. Δὲ ἀρκεῖν ἡγοῦμαθα λέγειν καὶ μόνον, ὅτι τὸ μὲν οἱ ἅγιοι λέγουσι, τὸ δὲ οὐ λέγουσι· καὶ ὁ μὲν λέγουσι, καὶ μὴ προσκείμενον ἐν τῷ συμβόλῳ, λέγομεν καὶ πιστεύομεν· ὁ δὲ οὐ λέγουσιν, οὐτε φρονούμεν, οὐτε κηρύττομεν.

ΕΦΕΣ.

Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης ἐκ προσώπου τῆς Ἐκκλησίας ἀπάσης καὶ τῶν Χριστιανῶν ἀπάντων ἐκ τοῦ Υἱοῦ, φησὶ, τὸ Πνεῦμα οὐ λέγομεν, εἰ δὲ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα οὐ λέγομεν, ὁ δὲ καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς μόνου λέγομεν. Διὰ καὶ μικρὸν ἀνωτέρω, Τὸν Υἱὸν, φησὶν, οὐ λέγομεν αἴτιον· καὶ ἐν τῷ ἐφεξῆς κεφαλαίῳ, Μόνος αἴτιος ὁ Πατήρ.

ΑΠΟΛ.

Εἰ μὲν οὖν ὁ θεὸς Δαμασκηνός, ἐνθα τίθησι τὸ, οὐ λέγομεν, τὸ οὐκ ἔστιν, ἐδήλου, καλῶς ἂν εἶχμεν καὶ ἐνταῦθα καί· εἰ δὲ καὶ ἀλλαγῶ τίθησι τὸ, οὐ λέγομεν, οὐ διὰ τὸ μὴ εἶναι, ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ λέγεσθαι διὰ τοὺς αἱρετικούς, πῶς ἐνταῦθα τὸ, οὐ λέγομεν, εἰ δὲ τὸ μὴ εἶναι φρονήσομεν; Ὅτι θεοτόκος ἡ ἁγία Παρθένος αὐτοῦ οὕτω δηλοῦντας· φησὶ γὰρ ἐν τῷ οὐ κεφαλαίῳ, οὐ ἡ ἐπιγραφὴ· Ὅτι θεοτόκος ἡ ἁγία Παρθένος· Χριστοτόκον οὐ λέγομεν τὴν ἁγίαν Παρθένον· καὶ ἐτέρω λόγῳ αὐτοῦ, οὐ ἡ ἐπιγραφὴ, Ἔτος ἀκριβέστατον κατὰ τῆς θεοσυγούς αἰρέσεως τῶν Νεστοριανῶν, ἡ ἀρχὴ, πρὸς τοὺς Νεστορίου ὁμόφρονας, φησὶ περὶ τὸ τέλος τοῦ λόγου· Διὰ καὶ θεοτόκον τὴν ἁγίαν Παρθένον κηρύττομεν, ὡς Θεὸν κυρίως καὶ ἀληθῶς ἐξ αὐτῆς σαρκωθέντα γενήσασαν· Χριστοτόκον δὲ αὐτὴν ἴσμεν, Χριστὸν γὰρ ἐγέννησεν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐπ' ἀναίρεσιν τῆς Θεοτόκου φωνῆς ὁ θεώλης Νεστόριος αὐτῇ καταγράφησεν, οὐ Χριστοτόκον, ἀλλ' ἐκ τοῦ κρείττονος ταύτην Θεοτόκον κατονομάζομεν. Ὅρῃς ὅπως· Χριστοτόκον οἶδε μὲν τὴν ἁγίαν Παρθένον, οὐ λέγει δὲ, οὐ διὰ τὸ μὴ εἶναι Χριστοτόκον, ἀλλὰ διὰ τὸ λέγεσθαι. Οἶδε γὰρ καὶ Γρηγόριον τὸν Θεολόγον ἐν τῷ περὶ τοῦ Πνεύματος λόγῳ φάσκοντα· Τῶν πραγμάτων τὰ μὲν οὐκ ἔστι, λέγεται δὲ· τὰ δὲ ὄντα οὐ λέγεται· τὰ δὲ

ipso respondit. Quod si hanc habuisset sententiam, nempe Spiritum ex solo Patre procedere, dixisset hoc, et multa se verborum molestia liberasset. Et rerum divinarum peritissimus Athanasius, in epistola ad Serapionem, quæ incipit : Legi et nunc a tua pietate scriptam epistolam ; infert quæ ab hæreticis objiciebantur hoc modo : Deinde, ut scribis, addunt : Si ex Filio accipiet Spiritus, et ab ipso datur, sic enim scriptum est ; protinus inferunt : Ergo avus Pater, et Spiritus ejus nepos. Certe si sancti Patres ex solo Patre Spiritum esse credidissent utique, sicuti et Filium ex Patre solo affirmarunt ; at nusquam dixerunt hoc, cum tamen illos vehementer urgerent hæretici. Unde ergo vir egregius sumpserit vocem, Ex solo, noscimus ; oportebat enim auctores afferre, qui ita philosophati sint, et non silentio præterire ; cum ante schisma nullus sanctorum hoc dixerit. Idcirco satis esse arbitramur, si tantum dicimus, hoc quidem esse dictum a sanctis ; illud autem nihilime ; et nos dicere et credere quod illi dicunt, licet in Symbolo non sit expressum ; quod vero illi non dicunt, nos itidem esse sentire, nos predicare.

EPHES.

Quocirca Joannes Damascenus ex persona totius Ecclesie et omnium Christianorum : Ex Filio, inquit (11), non dicimus Spiritum. Si ergo etiam ex Filio non dicimus Spiritum, profecto ex Patre solo dicimus. Propterea paulo ante dixerat : Filium non dicimus causam ; et sequenti capite (12) : Pater, inquit, solus est causa.

RESP.

Si sanctus Pater Damascenus ubicunque voces illas adhibet, Non dicimus, intelligeret : Non esse, possemus hic etiam recte hunc sensum admittere ; sed si alio quoque loco utitur hoc modo loquendi, Non dicimus ; non quasi res non sit, sed quia propter hæreticos non protulerit ; cur hic illud, Non dicimus, quasi res non sit intelligamus ? Id ita esse, ipsum audi his verbis explanantem : nam cap. 77, cujus titulus est, Quod sancta Virgo sit De mater : Christiparam, inquit, non dicimus sanctam Virginem. Et in alio suo tractatu, qui inscribitur : Sermo exactissimus contra Deo invisam hæresim Nestorianorum ; incipit autem sic : Ad Nestorii sequaces, hæc habet ad finem sermonis : Idcirco sanctam Virginem Deiparam prædicamus, ut quæ Deum ex seipsa incarnatam vere et proprie peperit ; Christiparam vero illam scimus quidem, nam Christum genuit, verum quia perditissimus Nestorius ea voce abusus est ad negandam Deiparam vocem, non Christiparam, sed a potiori Deiparam nuncupamus. Vides, agnosci quidem ab eo nomen Christiparæ, sed non usurpari, non quia Virgo Christipara non sit, sed quod ita non vocetur : non enim latebat eum, quod ait Greg. Nazians. in oratione de Spiritu sancto : Rerum quasdam non

(11) De fide orthod., c. 8.

(12) Cap. 15.

esse, sed dici; alias esse, sed non dici; *αὐτὸς ἄλλοτε nec esse, nec dici; aliquas vero utrumque, et esse et dici.* Sicut enim hic apertissime declaravit, non dici Christiparum propter Nestorium et sectatores ejus, non quod ea non sit; ita propter Eunomium asserentem ex solo Filio esse Spiritum: Ex Filio, inquit, Spiritum non dicimus. Si enim sentiret illum a Filio non esse, ita locutus esset de hoc, sicut ait de Filio; Filium vero nec Spiritus esse dicimus, neque de Spiritu; quemadmodum et Gregorius Nysenus ait: Filius autem cum ex Deo sit, nec est, nec dicitur Filius Spiritus; nec relativa hæc consequentia convertitur. Notandum quoque illud: Quando enim Damascenus inquit, Ex Filio non dicitur, non sistit illic sermonem, sed continuo infert, Per Filium; nam *Rerum divinarum*, cap. 13, Spiritus, inquit, sanctus Spiritus est ex Patre procedens, nulla enim motio sine Spiritu; Filii quoque est Spiritus, non ut ex ipso, sed ut per ipsum ex Patre procedens. Perspectum quippe erat sancto Patri, quippe ut perito Græciani idiomatis ex præpositionem ubicunque apponitur, nihil significare antierius; sed indicare illud, unde prima origo, ibique sistere mentem auditoris; per vero, ubi ponitur, denotare omnino principium aliud originale et primum. Hæc de causa negat esse dicendum, Ex Filio; Per Filium vero sane quam comprobatur. Ex Filio, inquit, non dicimus; non dicit, Et ex Filio non dicimus, addita copulativa conjunctione *et*, sed Ex Filio non dicitur; nam conjunctio *et*, sicuti *et per*, quiddam etiam aliud quærit; conjunctionemque aliam *et*, præintelligi indicat. Et vide, ut exemplo antiquiorum doctorum et ipse dicat, Per Filium. Ait enim: Spiritus sanctus manifestativa vis occultæ Patris divinitatis, procedens est ex Patre per Filium, ut novit ipse. Rursus: Ipse igitur, nempè Pater, est mens, Verbi abyssus, Verbi genitor, perque Verbum Spiritus manifestativi productor. Itaque qui dicunt præpositionem *per* sumi loco præpositionis *cum*, intelligant et fateantur hoc loco etiam, mentem, Verbi abyssum, Verbi genitorem una cum Verbo producere Spiritum. Verum, ut puto, non fatebuntur. Alique hinc falsæ expositionis inventum redarguetur. Non enim frustra sanctus, ubi negasset præpositionem *ex*, intulit *per*; sed ob prædictam causam, ad refellendum scilicet Eunomium et sequaces, qui Spiritum ex solo Filio affirmabant. Novit enim ipse Spiritum sanctum procedentem ex Patre per Filium; atque ita de eo disserit, ut patet ex locis jam citatis, et ex hymnis, quos ipse Domino canit: Propitium, inquit, largire nobis Spiritum a quo bonitas emanat, et ex Patre per te procedentem. Ita plane nos quoque fatemur ut Spiritus ex Filio nequaquam principaliter, sed etiam ex ipso dicatur. Fatendum quippe est, paternam hypostasim esse principium et causam Filii et Spiritus; Filium vero primordiale principium hancquaquam fatebimur, nec dicimus Spiritum

οὗτε ἐστὶ, οὗτε λέγεται· τὰ δὲ ἄμφω, καὶ ἐστὶ καὶ λέγεται· ὥσπερ γὰρ ἐνταῦθα σαφέστατα ἰδήλωται, διὰ τὸν Νεστορίου καὶ τοῦ; κατ' αὐτὸν Χριστοτόκον οὕτως λέγομεν, οὐ διὰ τὸ μὴ εἶναι· οὕτως καὶ διὰ τὸν Εὐνόμιον λέγοντες, ἐκ μόνου τοῦ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα, ἐκ τοῦ Υἱοῦ, φησὶ, τὸ Πνεῦμα οὐ λέγομεν. Εἰ γὰρ ἔδει, ὅτι οὐκ ἐστὶν, ἔλεγετο ἂν καὶ περὶ τούτου, ὥσπερ λέγει καὶ περὶ τοῦ Υἱοῦ, τὸν δὲ Υἱὸν οὕτε τοῦ Πνεύματος λέγομεν, οὕτε μὴν ἐκ τοῦ Πνεύματος· ὡς καὶ ὁ Νύσσης Γρηγόριος φησιν· Ὁ δὲ Υἱὸς ἐκ τοῦ Θεοῦ ὢν, οὐκ ἐστὶ καὶ τοῦ Πνεύματος· οὕτως ἐστὶν οὕτως λέγεται, οὐδὲ ἀντιστρέφει ἡ σχετικὴ ἀκολουθία αὕτη. Σημειώσαι καὶ ἄλλω· ὅταν γὰρ φησιν, Ἐκ τοῦ Υἱοῦ οὐ λέγομεν, οὐ μέχρι τούτου ἵσταται, ἀλλ' εὐθέως συνημμένως ἐπιφέρει, διὰ τοῦ Υἱοῦ· φησὶ γὰρ καὶ ἐν τῷ ἰγ' τῶν Θεολογικῶν· Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, οὐδέμια γὰρ ἄμφω Πνεύματος καὶ Υἱοῦ δὲ Πνεῦμα, οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον. Οἶδε γὰρ ὁ ἅγιος ἀκριδῶς, ὡς ἐπιστήμων τῆς Ἑλληνικῆς σοφίας, ὡς ὅπου ἂν τίθεται ἡ, ἐκ, πρόθεσις, ἀνώτερον τε οὐ ζητεῖ, ἀλλ' ἐκείθεν ἔχει τὴν πρώτην ἀρχὴν, κἀκεῖσε ἵσται τὸν ἀκροατὴν· ἡ δὲ, διὰ, πρόθεσις ὅπου ἂν τίθεται, ἐξ ἀπαντος· ἐτέραν ἐπιζητεῖ τὴν ἀρχαίαν, δὴ καὶ προκαταρκτικήν. Τούτου οὖν χάριν τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἀπαρνέεται, τὸ δὲ δι' Υἱοῦ, καὶ πάνυ τίθεται. Ἐκ τοῦ Υἱοῦ οὐ λέγομεν, φησὶν οὐ γὰρ λέγει, ὅτι, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ οὐ λέγομεν, μετὰ τοῦ, καὶ, συμπλεκτικοῦ συνδέσμου, ἀλλ', Ἐκ τοῦ Υἱοῦ, φησὶν, οὐ λέγομεν. Ὁ γὰρ, καὶ, σύνδεσμος καὶ ἄλλο τι ζητεῖ, ὥσπερ καὶ ἡ, διὰ, πρόθεσις, καὶ προσεινούμενον ἔχει τὸν, καὶ, σύνδεσμον. Ὅρα δὲ τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ, ὅπως ἐπόμενος τοῖς λοιποῖς πρὸ αὐτοῦ ἁγίοις λέγει· φησὶ γὰρ· τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἡ ἐκφαντορικὴ τοῦ κρυφίου τῆς θεότητος δύναμις τοῦ Πατρὸς, ἐκ Πατρὸς ἐστὶ δι' Υἱοῦ ἐκπορευομένη, ὡς οἶδε. Καὶ πάνιν· Αὐτὸς μὲν ἐστὶ νοῦς, ὁ Πατὴρ δὴλον, Λόγου ἄδυστος, Λόγου γεννήτωρ, καὶ διὰ Λόγου προβολεῖς ἐκφαντορικῶς Πνεύματος. Οἱ γοῦν λέγοντες, ὅτι ἡ, διὰ, πρόθεσις ἀντὶ τῆς, μετὰ, προβάσεως λαμβάνεται, καὶ τῆς, σύν, νοείτωσαν καὶ λεγέτωσαν καὶ ἐνταῦθα, ὅτι ὁ νοῦς ὁ Λόγου ὢν ἄδυστος, ὁ Λόγου γεννήτωρ μετὰ τοῦ Λόγου προβάλλει τὸ Πνεῦμα, ἢ σύν τῷ Λόγῳ προβάλλει. Ἄλλ' οὐ θελήσουσιν, ὡς οἶμαι· καὶ ἐντεῦθεν ἡ μηχανὴ τῆς παρεξηγήσεως ἐλεγχθήσεται. Οὐ γὰρ μάτην ὁ ἅγιος, ὅταν τὴν, ἐκ, πρόθεσιν ἀρνήται, ἐπόμενος τὴν, διὰ, ἐπιφέρει, ἀλλὰ διὰ τὴν προσηρημένην αἰτίαν καὶ τὸν Εὐνόμιον καὶ τοὺς κατ' αὐτὸν ἀποσεβῶν, ἐκ μόνου τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα λέγοντας· οἶδε γὰρ οὕτως ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορευόμενον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ οὕτως θεολογεῖ· δὴλον γὰρ ἐκ τῶν προσηρημένων, καὶ ἐν οἷς πρὸς Κύριον ἐν ὕμνοις ψάλλει· Ἰεῶν νέμοις ἡμῖν Πνεῦμα μεταδοτικῶν ἀγαθότητος, ἐκ Πατρὸς διὰ σοῦ προερχόμενον. Οὕτω καὶ ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν, ὡς οὐκ ἂν ἐκ τοῦ Υἱοῦ προηγουμένως λεχθεῖ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ· χρῶν γὰρ ὁμοιο-

γαίσθαι τὴν πατρικὴν ὑπόστασιν ἀρχὴν καὶ αἰτίαν τοῦ ἁγίου Πνεύματος· τὸν δὲ Υἱὸν οὐκ ἂν ἀρχικὸν αἰτίον ὁμολογήσαιμεν, οὐδὲ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐροῦμεν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ μετὰ τὸν Πατέρα, μετὰ τοῦ, καὶ, συμπλεκτικοῦ συνδέσμου. Ὁ μὲν γὰρ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα λέγων ὑπερίαν παρέχει τὸν Υἱὸν ἀρχικὸν αἰτίον νοεῖν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ θεὸς Ἰωάννης φησὶν, Ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα οὐ λέγομεν. Ὁ δὲ λέγων, τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Υἱοῦ, ἢ ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, προδήλως ὁμολογεῖ τὸν Πατέρα μόνον ἀρχικὸν αἰτίον τῆς τοῦ Πνεύματος ἐκπορεύσεως· πάντα γὰρ ὅσα ἔχει ὁ Υἱὸς, ἔχει λαθὼν ταῦτα παρὰ τοῦ Πατρὸς, οδοιπορῶς δηλαδὴ καὶ φυσικῶς, ὡς κυρίως Υἱὸς ἐκ κυρίως Πατρὸς· μᾶλλον δὲ πάντα ἔχει μετὰ τοῦ Πατρὸς, ὡς αὐτὸς ὁ Κύριος· φησὶ, καὶ ὡς ὁ Κύριλλος ἐξηγεῖται· φησὶ γὰρ ἐν τῇ ἀπολογίᾳ τῇ πρὸς Θεοδώρητον τοῦ ὁ κεφαλαίου, ἢ ἢ ἀρχὴ, φθάσας ἔφη, οἱ τοῖς Νεστορίου βαπτισμοῖς, ἡγουν δυσσημαίαις· Ἐκπορεύεται μὲν γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνήν, ἀλλ' οὐκ ἀλλοτριὸν ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ, πάντα γὰρ ἔχει κατὰ τοῦ Πατρὸς· καὶ τοῦτο αὐτὸς ἐδίδαξεν εἰπὼν περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ ἐμὰ ἐστὶ· διὰ τοῦτο εἶπον, Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. Καὶ οὕτω νοοῦμεν τὸν ἅγιον Ἰωάννην συμφωνεῖν μετὰ τῶν λοιπῶν ἁγίων τῶν λεγόντων, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, διὰ τοῦ Υἱοῦ, καὶ Ἐξ ἑαυτοῦ. Εἰ δὲ οὐχ ὡς ἀρχικὸν αἰτίον νοοῦμεν τὸν ἅγιον φρονεῖν καὶ λέγειν, ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ οὐ λέγομεν, ἀλλ' ἀπλῶς καὶ ἀποκλειστικῶς, οὕτε πρὸς ἑαυτὸν τὸν ἅγιον συμφωνήσομεν, οὕτε μετὰ τῶν λοιπῶν ἁγίων· τὸ γὰρ, διὰ λόγου προβολεὺς ἐκφαντορικοῦ Πνεύματος· καὶ, Δεῖ τὸν Λόγον καὶ Πνεῦμα ἔχειν, ὡς ἐν τῷ ζ' τῶν Θεολογικῶν φησὶν, οὐ συγχωρεῖ, ὅπως μὴ εἶναι καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἢ διὰ τοῦ Υἱοῦ. Τοῦτο δὲ καὶ Κύριλλος ὁ θεὸς περιέστησιν εἰς τὸ· Ὅταν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος· φησὶ γὰρ· Ὅσπερ γὰρ ἐστὶν ἴδιον τὸ Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ φυσικῶς, ἐν αὐτῷ τε ὑπάρχον, καὶ δι' αὐτοῦ προῖον, οὕτω καὶ τοῦ Πατρὸς· οἷς δὲ τὸ Πνεῦμα κοινὸν, τοῦτοις εἰη δέπου πάντως ἂν καὶ τὰ τῆς οὐσίας οὐ διωρισμένα. Τὸ δὲ, Μόνος αἰτίος ὁ Πατὴρ, ἐν τοῖς πλαισιωτάτοις τῶν βιβλίων οὐχ εὐρίσκειται· ἀλλ' ἡμεῖς καὶ τοῦτο δεχόμεθα, καὶ καλῶς ἔχειν λέγομεν· καὶ γὰρ πάντα ὅσα ἔχει ὁ Υἱὸς, πρὸς τὴν πρώτην αἰτίαν τὸν Πατέρα ἀνάγονται, καθὼς καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῷ πρὸς Ἀμφιλόχιον, περὶ τοῦ μὴ ἀγνοεῖν τὴν ἡμέραν τοῦ τέλους τὸν Κύριον, οὕτω φησὶν· Οὕτω καὶ οὐδεὶς οἶδε τὴν ἡμέραν τοῦ τέλους, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ μόνος, τὴν πρώτην εἰδῶσιν τῶν τε δυνάτων τῶν τε ἐσομένων ἐπὶ τὸν Πατέρα ἀνάγοντος τοῦ Υἱοῦ, καὶ διὰ πάντων τὴν πρώτην αἰτίαν τοῖς ἀνθρώποις ὑποδεικνύοντος, εἰρησθαὶ νομίζομεν. Καὶ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ἐν τῇ τῆς εὐαγγελικῆς περι-

sanctum esse ex Filio, sed etiam ex Filio post Patrem, apposita et conjunctione copulativa. Nam qui Spiritum ex Filio dicit, suspicionem dat, Filium a se intelligi primum principium. Idecirco sanctus Joannes, Spiritum, inquit, ex Filio non dicimus. Qui vero dicit Spiritum ex Patre per Filium, sive ex Patre et ex Filio, aperte fateatur solum Patrem esse primordiale principium productionis sancti Spiritus. Nam omnia quæ habet Filius, accepta refert Patri, essentialiter nimirum et naturaliter, ut proprie Filii proprie dicit Patris: imo vero cum Patre habet omnia, ut ipse Dominus ait, et Cyrillus exponit. Is enim, in responsione ad Theodoretum pro nono capite, quæ incipit: Jam dixi, contra Nestorii nugas, hoc est blasphemias: Procedit quidem, inquit, Spiritus sanctus ex Deo Patre juxta vocem Salvatoris, sed non est alienus a Filio, nam omnia cum Patre habet; et hoc ipse docuit, de Spiritu sancto dicens: Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt; propterea dixi, quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis¹⁵. Atque ita intelligimus sanctum Joannem convenire cum cæteris sanctis dicentibus: Et ex Filio, Per Filium, et Ab utroque. Quod si intelligamus non eo sensu dictum esse a sancto, Ex Filio vero non dicimus: ut primum negaret principium, sed simpliciter et absolute: neque sibi constantem, neque cum reliquis sanctis consentientem Patrem hunc statuemus. Illud enim: Per Verbum Spiritus manifestavi, productor; et: Oportet Verbo non deesse Spiritum, ut septimo rerum divinarum capite ait: nullo modo permittunt, ut Spiritus non sit etiam ex Filio, vel per Filium. Hoc idem sanctus Cyrillus ostendit, explanans illud: Cum venerit Paracletus. Ait enim: Nam quemadmodum proprius Filii est Spiritus naturaliter, cum in ipso sit, et per ipsum procedat, ita et Patris: quibus autem communis est Spiritus, illorum certe substantia non potest esse distincta. Cæterum enuntiatum illud: Solus Pater est causa, in vetustissimis libris non habetur; nos vero hoc etiam admittimus, atque ut recte dictum approbamus. Nam omnia quæ habet Filius, ad primam causam, hoc est ad Patrem referuntur; quemadmodum testatur et magnus Basilius in epistola ad Amphiloichium: Quo non sit ignota Domino ultima dies, per hæc verba: Ita et nemo diem novissimum novit, nisi solus Pater: dictum putamus, quia Filius tribuit Patri primam rerum presentium futurarumque cognitionem, et primam causam hominibus per omnia patefacit. Gregorius quoque Theologus exponens (13) locum evangelicum, sic ait: Ut singula quidem alia, sic etiam rerum potissimarum notitia referatur ad causam, et Genitori honos habeatur. Videtur porro mihi, si quis ita legat, ut quidam

¹⁵ Joan. xvi, 15.

e nostris studiosus, haudquaquam contemnendus sensus : Filio scilicet non aliter esse notum illum diem et horam, ac illa sint nota Patri. Nam quid colligitur? Quoniam Pater novit, idcirco et Filius, cum certum sit, hoc a nullo alio sciri et capi posse, quam a natura divina. Creaturarum quoque causalitatem, cum sit illarum Filius etiam conditor et opifex, Basilius Magnus ad Patrem refert. Nam octavo capite libri ad Amphiloichium hæc habet : Ait enim ad Deum et Patrem Dominus : *Omnia mea sua sunt*, quod illi accepta referatur causalitas creaturarum, *et tua mea*¹⁶, quod inde illi proveniat vis et facultas creandi : quorum autem virtus æqualis est, erit plane etiam operatio æqualis ; Christus enim Dei virtus et Dei sapientia ; atque ita omnia per ipsum facta sunt. Idem præterea Basilius in opusculis, quibus confutat Eunomium (14), egregie admodum ostendit arguens quod ille soli Unigenito tribuerit causam, Patrique illam denegaret, et creaturam Filii diceret Spiritum. Itaque sanctus non soli Filio, sed Patri quoque tribuendam causalitatem astruens : Illud vero, inquit, quis plane ignorat, nullam Filii operationem esse a Patre sejunctam, nec esse omnino quidquam, quod Filius habeat, alienum a Patre? *Omnia enim*, inquit, *mea tua sunt, et tua mea*. Quomodo igitur soli Unigenito ascribit causalitatem Spiritus, atque ad deprimendam ejus naturam creaturis illum adnumerat? Si igitur hæc dicit ad constituenda duo principia sibi invicem opposita, cum Manichæo et Marcione pessum ibit : sed si res omnes ab una causa pendere vult, quod factum a Filio dicitur, ad primam causam refertur. Ut licet omnia producta credamus per Deum Verbum, Deo tamen universorum integrum illud reservemus, ut ipse sit rerum omnium causa. Atque ita intelligimus credimusque a sancto quoque Maximo causalitatem reduci ad Patrem.

τοῦ Θεοῦ Λόγου πιστεύομεν, ἀλλὰ τὸ πάντων αἰτιῶν νοῶμεν καὶ πιστεύομεν καὶ τὸν ἱερὸν Μάξιμον πρὸς
EPHES.

Quid præterea? Latinos, inquit, nunquam habuimus ut hæreticos, sed tantum schismaticos. Sumpserunt autem hoc ab iis ipsis Latinis ; nam illi nos vocant schismaticos, nihil habentes, cur nos de nostra accusent sententia, sed quoniam a debita illis, ut putant, descivimus obedientia. An vero sit æquum, a nobis etiam idem illis præstari, et accusandi non sint de sententia ipsi sua, considerandum.

RESP.

Ita est, illi nos vicissim vocabant schismaticos. Quid enim culparent in nobis ꝑ orthodoxi orthodoxis? Si enim vere in fide illi errarent, non schismaticos, sed hæreticos nos vocarent. Nam

¹⁶ Joan. xvii, 10.

(14) Orat. 2 contra Eunomium.

κοπῆς ἐξηγήσαι οὕτω φησίν· Ὡς παρ τῶν ἄλλων ἑκαστον, οὕτω δὴ καὶ ἡ γνώσις τῶν μεγίστων ἐπὶ τῆσ αἰτίαν ἀναφύρασθε τιμῆ τοῦ γεννήτορος. Δοκεῖ δὲ μοί τις μὴδ' ἂν ἐκείνω; ἀναγνοῦς, ὡς τῶν καθ' ἡμῶς φιλολόγων τις, μικρὸν ἐννοῆσαι, δεῖ οὐδὲ ὁ Υἱὸς ἄλλως οἶδε τὴν ἡμέραν ἢ τὴν ὥραν ἢ ὡς ὁ Πατήρ· τὸ γὰρ συναγόμενον ἑποῖον; Ἐπειδὴ ὁ Πατήρ γινώσκει, δεῖ τοῦτο καὶ ὁ Υἱὸς· ὡς δὴλον, δεῖ μηδενὶ γνωστὸν τοῦτο, μηδὲ ληπτὸν, κλήν τῆς πρώτης φύσεως. Ἀλλὰ καὶ τῶν δημιουργημάτων ὁ μέγας Βασίλειος τὴν αἰτίαν, ὣν καὶ ὁ Υἱὸς δημιουργός τε καὶ αἰτίας ὑπάρχει, ἐπὶ τὸν Πατέρα ἀναφέρει· φησὶ γὰρ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα ὁ Κύριος, καθὼς φησι Βασίλειος ὁ Μέγας ἐν τῷ ἡ' τῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον·

Τὰ ἐμὰ πάντα σὰ ἐστίν, ὡς ἐπ' αὐτὸν τῆς ἀρχῆς τῶν δημιουργημάτων ἀναγομένης· καὶ τὰ σὰ ἐμὰ, ὡς ἐκείθεν αὐτῷ τῆς αἰτίας τοῦ δημιουργεῖν καθηκούσης. Ὡν δὲ ἡ δύναμις ἴση, ἴση που πάντως καὶ ἡ ἐνέργεια· Χριστὸς γὰρ Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία· καὶ οὕτω πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Ὁ αὐτὸς δὲ Βασίλειος μᾶλα καλῶς περιστησὶν ἐν τοῖς κατ' Ἐβνομίου ἀντιβήρτικοῖς, ἐλέγχων ἐκεῖνος, ὅπως τῆσ αἰτίαν μόνον τῷ Μονογενεῖ ἵκθιαι, ἀφαιρῶν ταύτην ἐκ τοῦ Πατρὸς, καὶ ποίημα τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα λέγων. Ὁ ἅγιος πιστούμενος, ὡς καὶ ὁ Πατήρ ἐστίν αἰτίας, καὶ οὐ μόνος ὁ Υἱὸς, φησίν· Ἐκεῖνο δὲ εἶναι τῶν ἀπάντων ἀδελον, δεῖ οὐδεμίαν ἐνέργειαν τοῦ Υἱοῦ ἀπετεμμένην ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, οὐδ' ἐστὶ τι ἐν τοῖς οὔσι τῷ Υἱῷ ὑπάρχον, ὃ τοῦ Πατρὸς ἡλο-ρίσται; *Πάντα γὰρ*, φησὶ, *τὰ ἐμὰ σὰ ἐστίν, καὶ τὰ σὰ ἐμὰ*. Πῶς οὖν τοῦ Πνεύματος τὴν αἰτίαν τῷ Μονογενεῖ μόνῃ προστίθῃσι, καὶ κατηγορημα τῆς φύσεως αὐτοῦ τὴν τοῦτου λαμβάνει δημιουργίαν; Εἰ μὲν οὖν δύο ἀρχὰς ἀντιπαρεξάγων ἀλλήλαισ ταυτά φησι, μετὰ Μανιχαίου καὶ Μαρκιωνος συντριβήσεται· εἰ δὲ μιά; ἐξάπτει τὰ ὄντα, τὸ παρὰ τοῦ Υἱοῦ γεγενῆσθαι λεγόμενον πρὸς τὴν πρώτην αἰτίαν τὴν ἀναφορὰν ἔχει. Ὅστε κἂν πάντα εἰς τὸ εἶναι παρῆχθαι διὰ εἶναι τὸν Θεὸν τῶν ὄλων οὐκ ἀφαιρούμεθα. Καὶ οὕτω τὸν Πατέρα ἀναφέρειν τὴν αἰτίαν.

ΕΦΕΣ.

Τί ἐτι; Οὐδέποτε, φησὶ, τοὺς Λατίνους ὡς αἱρετικούς εἶχονεν, ἀλλὰ μόνον Σχισματικούς. Τοῦτο μὲν οὖν παρ' αὐτῶν ἐκείνων εἰλήφασι· σχισματικούς γὰρ ἡμῶς ἐκεῖνοι καλοῦσιν, οὐδὲν ἡμῖν ἐγκαλεῖν ἔχοντες περὶ τὴν ἡμέτεραν δόξαν, ἀλλ' δεῖ τῆς ὑποταγῆς αὐτῶν ἀπεσχίσθημεν, ἣν οφειλομεν, ὡς ἐκεῖνοι νομίζουσιν. Εἰ δὲ καὶ ἡμῶς τοῦτο δίκαιον ἐκεῖνοι; ἀντιχαρίζεσθαι, καὶ οὐδὲν αὐτοῖς ἐγκαλοῦμεν περὶ τὴν δόξαν, σκεπτέον.

ΑΠΟΑ.

Ἵτι μὲν οὖν κἀκεῖνοι Σχισματικούς ἡμῶς ἔλεγον, ἀληθές· τί γὰρ ἂν καὶ εἶχον ἡμῖν ἐγκαλεῖν ὀρθόδοξοι οὔσι, κἀκεῖνοι ꝑ ὀρθόδοξοι ὄντες; Εἰ γὰρ κυρίως κακόδοξοι ὑπῆρχον, οὐ Σχισματικούς ἡμῶς ἐκάλοον

ἀλλ' αἰρετικούς, διδοὶ πάντες οἱ αἰρετικοὶ τοῦ; ὀρθο- A
δόξου αἰρετικούς ἀπεκάλουν καὶ οὐ Σχισηματικούς·
καὶ ἡμεῖς δὲ αἰρετικούς ἐκείνους οὐτε νομίζομεν,
οὐτε λέγομεν· εἰ γὰρ αἰρετικούς εἶχον, οὐκ ἂν ὁ
αὐτῶν πάππας μακαριώτατος καὶ ἀγιώτατος καὶ
ἄκρος ἀρχιερεὺς παρὰ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας ἐπι-
τολογραφεῖτο· τοὺς γὰρ κακοδόξους μετὰ τὴν τοσού-
του καιροῦ περίπτουσαι οὐκ οὕτω γράφουσιν οἱ ὀρ-
θόδοξοι.

† Ὁρθόδοξοι ἐκείνους λέγει τοὺς Γραικοὺς, οἷς
οὐχὶ τῷ ἀποκλείειν τὸν Υἱὸν τῆς προσηλυτικῆς δυνά-
μειος, ἀλλὰ διὰ τὸ νομίζειν διαρχίαν ὑπὸ τῶν Λατι-
νων δογματίζεσθαι, ὑποπίπτος ἦν ἡ πρὸς ἐκείνους
ἐνωσις· ὡς ἔστιν ἰδεῖν ἐν τῷ ὄρω τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ
συνόδου, καὶ οἵτινες ἐτοιμῶς εἶχον ὑπὸ οἰκουμενικῆς B
διορθωθῆναι συνέδου.

ΕΦΕΣ.

Τὴν μὲν αἰτίαν τοῦ σχίσματος ἐκείνοι δεδώκασι,
τὴν προσθήκην ἐξεργάζοντες ἀναφανδόν, ἣν ὅπ'
ἔδόντα πρότερον ἔλεγον· ἡμεῖς δὲ αὐτῶν ἐσχίσθημεν
πρότερον, μᾶλλον δὲ ἐσχίσσαμεν αὐτοὺς καὶ ἀπεκώ-
ψαμεν τοῦ κοινῆς Ἐκκλησίας σώματος.

ΑΠΟΑ.

Ὅτι μὲν τὴν αἰτίαν τοῦ σχίσματος ἐκείνοι δεδώ-
κασι διὰ τῆς ἐν τῷ συμβόλῳ προσθήκης †, δηλον·
οὐκ ὅτι ταύτην ὅπ' ἔδόντα ἔλεγον· μαρτυρεῖται
γὰρ καὶ αὐτὸς τὴν φωνὴν ταύτην προΐοντος τοῦ λό-
γου τὴν, Ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ὅτι οἱ τῆς Ἐσπέρας ἄγιοι
ἔλεγον· τὸν γὰρ νοῦν ἴσως καὶ αὐτὸς ἀρνήσεται,
καὶ ἄλλως νοήσει, ὡς περὶ δὴ καὶ νοεῖ, τὴν δὲ λέξιν C
αὐτὴν τὴν καὶ Ἐκ τοῦ Υἱοῦ, οὐ δυνήθει ἀρνήσα-
σθαι, ἐπεὶ καὶ τὸν ἅγιον Μάξιμον εἰσάγει μάρτυρα
διὰ τὸν σκοπόν, ὃν βούλεται συστήσαι, καὶ μέρες
τῆς ἐπιστολῆς αὐτοῦ τίθησιν, εἰ καὶ τὸ, Διὰ τοῦ
Υἱοῦ, παρατρέχει. Πῶς οὖν ὅπ' ἔδόντα ἔλεγον, ἣν
παρὰ τῶν ἁγίων παρέλαθον; Ἄλλ' ὅτι μόνοι τὰ κοινὰ
βουλόμενοι ποιεῖν, αἱ λοιπαὶ ἐκκλησίαι οὐ κατεδέ-
ξαντο· διὸ καὶ τοὺς τὰ κοινὰ βουλομένους ποιεῖν
καὶ μόνοις κατελίπομεν· καὶ μέχρι παντὸς ἂν μό-
νους κατελίπομεν, εἰ μὴ κατεδέξαντο ὑπὸ οἰκουμε-
νικῆς συνόδου κατὰ τὴν ἀρχαίαν ἐξίτην τὰ κοινὰ
ἐξετάζεσθαι καὶ κανονίζεσθαι, ὅπερ καὶ νῦν γέγονε.

† Ἡ ἐν τῷ συμβόλῳ καλουμένη προσθήκη παρὰ
Λατίνων ἐλέγεται καθ' ὃν ἦν χρόνον ὁ Φώτιος, ὡς
αὐτὸς ἐκεῖνος μαρτυρεῖ ἐν τῇ ἐγκυκλίῳ αὐτοῦ ἐπι-
στολῇ καὶ ἐν ἄλλοις, ὅπου κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς
Ἐκκλησίας γράφει Δῆλον οὖν ὅτι οὐ γέγονεν ἡ προσ-
θήκη αἰτία τοῦ σχίσματος, εἰπερ λεγομένης τῆς
προσθήκης οἱ μετὰ τὸν Φώτιον οὐκ ἐσχίζοντο, Δῆ-
λον δὲ κάκεινο, ὡς καὶ ἐν ἄλλαις πρὸ τῆς ἐν Φλω-
ρεντίᾳ συνόδου οἰκουμενικαῖς σπουδῇ γέγονε περὶ
ἐνώσεως, ὅφ' ὧν καὶ τὸ περὶ τῆς ἐκπορεύσεως δό-
γμα λαμπρῶς ἐξητάσθη.

ΕΦΕΣ.

Διὰ τί εἶπέ μοι; πρότερον ὡς ὀρθὴν ἔχοντας δόξαν,
ἢ ὀρθῶς τὴν προσθήκην ἐξεργάζοντας; καὶ τίς ἂν
τοῦτο εἶποι, μὴ σφόδρα τὸν ἐγκέφαλον διασει-
σμένος; ἀλλ' ὡς ἀτοπα καὶ δυσσεβῆ φρονούντας,
καὶ παραλόγως τὴν προσθήκην ποιήσαντας. Οὐ-

omnes hæretici orthodoxos non schismaticos, sed
hæreticos vocare consueverunt. Nos quoque illos
nec hæreticos habemus, nec vocitamus; nam si
hæreticos haberemus, certe nostra Ecclesia eorum
pontificem beatissimi summique pontificis titulis
non insigniret: prave enim in fide sentientes post
tantum temporis decursam orthodoxi his nomini-
bus non insigniunt.

† Orthodoxos vocat Græcos illos qui, quod a Lat-
inis duo poni crederent principia, suspectam habe-
bant unionem illorum, non quod Filium excluderent
a principio Spiritus sancti, ut videre licet in defini-
tione concilii Florentini, quodque parati essent ab
Ecclesia corrigi.

EPHES.

Causam certe schismatis illi dederunt, addita-
mento palam appositio, quod antea clam mussita-
bant. Ipsi vero non ab iis priores sejunximus; imo
vero illos segregavimus ac præcidimus a communi
Ecclesiæ corpore.

RESP.

Certum est illos dedisse causam schismatis per
additamentum in Symbolo †, non quod illud antea
mussitarent, nam et ipsemet testis erit infra, vo-
cem, Ex Filio, sanctis occidentalibus fuisse in usu:
sensum enim fortasse negabit, et aliter vocem in-
telliget, quemadmodum plane intelligit; at vocem
ipsam: Et ex Filio, negare non poterit, cum et
sanctum Maximum testem proferat ad probandum
quod sibi propositum est, partemque epistolæ ejus
citet, quamvis illud, Per Filium, suppresserit. Quo-
modo ergo mussitabant, quod a sanctis traditum
habebant? Verum quis soli volebant efficere quæ
communia sunt, cæteræ ecclesiæ non sunt hoc pas-
sæ. Idcirco solos reliquimus, quod negotia vellent
communia gerere; et solos certe illos in perpetuum
reliquissemus, ni voluissent pro vetere instituto
per generalem synodum communia examinarè
et regulari, quod et factum modo est.

† Additamentum, quod Græci vocant in Symbolo,
tempore Photii relictatur a Latinis, ut Photius
ipse testatur in sua encyclica et aliis opusculis,
quæ adversus Romanam Ecclesiam scripsit. Con-
stat ergo causam schismatis non fuisse additamen-
tum; nam Græci post Photium adhuc uniti erant.
Constat præterea, etiam ante Florentinum in aliis
generalibus conciliis tractatum esse negotium uni-
onis, in quibus dogma de sancti Spiritus proces-
sione satis superque agitatum est.

EPHES.

Qua de causa, obsecro? num ut recte sentientes,
aut ob additamentum rite appositum? et quis hoc
dicat, nisi sit prorsus mente permotus? ergo ut
absurda et impia sentientes, et temerarios addita-
menti auctores. Ut hæreticos igitur sumus aver-

sati : et hanc ob causam sumus ab illis dissociati. A
Quid enim aliud causæ fuerit ? Aiunt vero piæ leges : Hæreticus est, et hæreticorum legibus subiacet, qui vel minimam a recta fide declinat.

RESP.

Non alia de causa, quam prædicta : qua permoti argumentabantur, qui contra illos scripta edebant, absurda quæ videbantur ex additamento sequi, objicientes et fatentes quidem illud, Ex Filio, vocem esse sanctorum Patrum, sensum vero negantes, atque ex ea vel duo principia, vel personarum confusionem inferentes. Quanquam si ita esset, non Latini, sed sancti Patres essent in crimine, qui primi vocem hanc emisere. Cæterum illi, quæ sequi aliquibus videntur ex hac voce absurda, subjiciunt anathemati: ideirco nullo modo sumus mente permoti, quo nos ipse convicio lacerat. Nec vero Latinos aversati sumus, ut absurda et impia prædicante; nam si absurda et impia prædicarent, ecclesia nostra et imperatores nostri non misissent assiduas legationes ad flagitandam synodum. Hæreticos enim ab Ecclesiæ corpore semel abacissos catholici nullo loco habent : at vero e nostris, qui sapientia et virtute plurimum excelluerunt, Macarius Nicomediensis, et Euthymius, qui ad eadem postea Constantinopolitanam evectus est, et Joasaph Ephesius, et Macarius abbas monasterii titulo Pantocratoris, illuc profecti benedictionem papæ accipiebant, quin imo et qui hæc ipsa scripsit, fecit quod et alii. Non ergo aversati sumus eos ut hæreticos. Verum quia legem profert, Latini quoque legem citabunt : Neminem videlicet damnari absentem. Lex enim ita præcipit : Quod si reus citatus non se sistat, pœna tantum teneatur, quod iudicium declinaverit, donec in jus adducatur. Ideirco et e diptychis expunctum fuit nomen papæ. Esse porro hæreticum, qui de recta fide deflexerit, non opus est legibus præbare : nam persuasum habent hoc omnes Christiani, et prædicatur ab omnibus tam ante legem, quam post legem. Verum hoc ipse, cum ibi præsens esset et disputaret, non demonstravit ; imo disputationis tempore disputationem detrectavit ; nam si hoc demonstrasset, nullus omnino Christianus unionem cum Latinis admisisset, præsertim Ecclesiæ præules, et clerici qui subscripserunt. Nemo enim sive minor, sive major Christi beneficio voluisset suscipere unionem Latinorum, si demonstrasset ipse non recte illos sentire. Sed quemadmodum in hac epistola vocem, Ex solo, pronuntiat: ita quoque ibi cum hoc idem, Ex solo, inferret, Latini Patrum testimonio protulere : ipse vero disputare amplius noluit, nec omnino ad synodum accedere voluit : cum tamen si qui cum eo disputabat, præsentem imperatore, et optimatibus, et præsulis, et universo populo clamaret : Accedat volo dominus reverendus Ephesius, ut responsiones audiat ad ea quæ dixit, reddatque rationem de iis.

κούν ὡς αἰρετικὸς αὐτοὺς ἀπειστράφημεν, καὶ δεῖ
τοῦτο αὐτῶν ἰχωρήσθημεν· διὰ τί γὰρ ἄλλο; φασὶ
γὰρ οἱ φιλευσεθεῖς νόμοι· Αἰρετικὸς ἐστίν, καὶ
τοῖς κατὰ τῶν αἰρετικῶν νόμοις ὑπόκειται, ὁ καὶ
μικρὸν γοῦν τι παρεκκλίνων τῆς ὀρθῆς πίστεως.

ΑΠΟΛ.

Διὰ τὴν προειρημένην αἰτίαν καὶ μόνην, καθ' ἣν οἱ κατ' αὐτῶν συγγράφοντες ἔλεγον τὰ ἐπὶ τῆς προσθήκης ὑπονοούμενα ἄτοπα ἐγκαλοῦντες, καὶ τὸ Ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ὁμολογοῦντες μὲν εἶναι τῶν Πατέρων φωνῆς, τὴν δὲ ἔνοιαν ἀρνούμενοι, καὶ ὡς εἰς δύο ἀρχάς, ἢ συναλειφὴν τὴν φωνὴν ἀνάγοντες· καίτοι γε εἰ τοῦτο ἦν, οὐ πρὸς αὐτοὺς τὸ ἐγκλημα. Ἄλλὰ πρὸς τοὺς ἁγίους Πατέρας τοὺς ταύτην τῆς φωνῆς πρῶτως εἰπόντας· αὐτοὶ δὲ ἐκ τῆς φωνῆς ταύτης ὑπονοούμενα ἄτοπα τῷ ἀναθέματι καθυπεβάλλουσι. Διὸ οὐδὲ διασεσισμένοι διὰ τὸν ἐγκέφαλον, ὡς αὐτὸς ἡμᾶς διαλειδορσά· ἀλλ' οὐδ' ὡς ἄτοπα καὶ δυσσεθεῖ κηρύττοντας αὐτοὺς ἀπειστράφημεν· εἰ γὰρ ἄτοπα καὶ δυσσεθεῖ ἐκέρυττον, οὐκ ἂν ἡ καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησία τε καὶ βασιλεία συνεχεῖς πρὸςθείας ἐπίου, σύνοδον αἰτοῦντες γενέσθαι· τοὺς γὰρ αἰρετικούς ἀπᾶς τοῦ τῆς ἐκκλησίας πληρώματος ἀποτεμόντας οἱ ὀρθόδοξοι, οὐδαμῶς ἀξιοῦσι λόγου· ἀλλ' οἱ ἡμέτεροι οἱ κατὰ σοφίαν καὶ ἀρετὴν θαυμαστοί, Νικημηδείας τε Μιχάριος, καὶ Εὐθύμιος ὁ ἐσῴστερον ἐπὶ τὴν προεδρίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως· προδιδασθεῖς, καὶ Ἰωάσαφ ὁ Ἐφέσου, καὶ Μακάριος ὁ τῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορος προϊστάμενος ἐκείσε παραγενόμενοι εὐλογίαν παρὰ τοῦ πάππα ἐλάμβανον· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ ταῦτα γράφων ὁμοίως τοῖς ἄλλοις πεποίηκεν· οὐ καὶν οὐδ' ὡς αἰρετικούς αὐτοὺς ἀπειστράφημεν. Ἐπιπὶ δὲ καὶ νόμον προβάλλεται, καὶ Λατίνου νόμον ἐροῦσιν· φησὶ· Ἀπάν οὐδεὶς καταδικάζεται· οὕτω γὰρ φησιν ὁ νόμος· Ἐάν δὲ κληθεῖς ὁ κατηγορούμενος οὐκ ἀπαντήσει, τῷ τῆς φευγοδικίας καὶ μόνον ὑπόκειται ἐπιτιμῆ, ἕως οὐ ἀπαντήσῃ εἰς τὸ κριτήριον. Διὰ τοῦτο καὶ τῶν διπτύχων τὸ τοῦ πάππα ὄνομα ἐξεβλήθη! ὅτι δὲ ὁ ἐκκλίνων τῆς ὀρθοδόξου πίστεως αἰρετικὸς ἐστίν, οὐ χρεία νόμου· κήρυξ γὰρ οἱ Χριστιανοὶ τοῦτο πιστεύουσι καὶ πρῶτεροι καὶ πρὶ τοῦ νόμου, καὶ μετὰ τὸν νόμον. Ἀλλ' οὐκ ἀπέδειξε τοῦτο ἐκείσε παρῶν καὶ διαλεγόμενος; ἀλλὰ μάλλον ἐν τῷ καιρῷ τῆς διαλέξεως ἀπέπατο τὴν διάλεξιν· εἰ γὰρ τοῦτο ἀπεδείκνυεν, οὐδεὶς ἂν Χριστιανὸς συνέθετο καταδικασθαι τὴν τῶν Λατίνων ἔνωσιν, καὶ μάλιστα οἱ τῆς Ἐκκλησίας προτίτται καὶ κληρικοὶ ὑπογράφοντες· οὐδεὶς γὰρ διὰ τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ, οὐ μικρὸς, οὐ μέγας, ἠθέλησε καταδικασθαι τὴν τῶν Λατίνων ἔνωσιν, εἰ αὐτὸς ἀπεδείκνυεν αὐτοὺς κακοδόξους· ἀλλ' ὡς περ ἐν ταύτῃ τῇ ἐπιστολῇ τὸ Ἐκ μόνου, λέγει, οὕτω κακείσε τὸ Ἐκ μόνου, συμπεραίνων, οἱ Λατῖνοι τὰς τῶν Πατέρων μαρτυρίας προκομισάντες, αὐτὸς ἀπηγήνατο τὴν διάλεξιν, μηδὲν ἰθελήσας ἀπαντήσασθαι· καίτοι γε τοῦ προδιαλεγόμενου βοῶντος ἐνώπιον βασιλέως, καὶ ἀρχόντων, καὶ ἀρχιερέων, καὶ παντὸς τοῦ λαοῦ, τὸν κύριον τὸν αἰδέσιμον τὸν Ἐφέσου ἐθέλω ἰδοῦν, ἵνα ἀκούσῃ

τὰς ἀπολογίας εἰς ἃ ἐκεῖνος εἶπε, καὶ λόγον ἀποδοῦναι. Ἄλλ' οὐκ ἠθέλησεν ἀπαντῆσαι, κολλὰ παρὰ πάντων ἀνγκασθεῖς. Πῶς οὖν ταῦτα λέγει νῦν, ἃ μὴ ἄλλοι εἶπον, μὴ αὐτὸς ἐδυνήθη ἀποδείξαι; Ἐκεῖσε οὖν ὑπῆρχεν ἡ πάλη, καὶ οἱ λόγοι, καὶ αἱ ἀπολογίαι, καὶ οὐκ ἠθέλησεν ἀπαντῆσαι, καὶ νῦν λέγει ὅσα καὶ βούλεται· διὸ οὐδὲ χρεῖα πολλῆς ἀπολογίας.

ΕΦΕΣ.

Εἰ μὲν οὖν οὐδὲν τι παρεκκλίνουσιν οἱ Λατίνοι τῆς ὀρθῆς πίστεως, μάτην αὐτοῦς ὡς ἔοικεν ἀπεκόψαμεν· εἰ δὲ παρεκκλίνουσιν ὀλίως, καὶ ταῦτα περὶ τὴν θεολογίαν τοῦ Πνεύματος, εἰς ὃ βλασφημῆσαι κινδύνων ὁ χαλεπώτατος, αἰρετικοὶ εἰσιν ἄρα, καὶ ὡς αἰρετικούς αὐτοῦ; ἀπεκόψαμεν.

ΑΠΟΛ.

Εἴτε παρεκκλίνουσιν εἴτε μὴ, προαποδείδειται τὸ δὲ βλασφημῆσαι περὶ τὴν θεολογίαν τοῦ Πνεύματος, ὅπως ὁ Κύριος τό τε τοῖς Ἰουδαίοις εἶρηκεν, οὐκ οἶδα πῶς ἀγνοεῖ· ἡμεῖς γὰρ εἰς ὀποτέραν τῶν θείων ὑποστάσεων βλασφημῆσαι τις, κινδύνων, λέγομεν, ἐστὶν ὁ χαλεπώτατος· ἐπίσης γὰρ τὰ θεῖα πρόσωπα ὁμολογοῦμεν ἐν τε ἀϊδιότητι καὶ δυνάμει καὶ θεότητι· καὶ ὅς εἰς πρόσωπον τῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων βλασφημῆσαι, οὐχ ἔξει ἄρεσιν οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι. Τοῦτο καὶ ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ εὐαγγελικοῦ ῥητοῦ, Πάντα μοι παραδόθη, διαβεδαίει. Ὁ γὰρ εἰς ὀποτέραν φησὶ τῶν θείων ὑποστάσεων βλασφημῶν οὐχ ἔξει ἄρεσιν οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι.

Καὶ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος αὐτὸς φησὶν ὡς· Ὁ τι ἂν τῶν τριῶν κάτω βάλῃς, τὸ πᾶν ἔση καθηρηκῶς, καὶ σεαυτῷ τὴν τελείωσιν. Καὶ οἱ Λατίνοι οὖν ἐκ τῶν τριῶν οὐδὲν κάτω βάλλουσιν· ἐπίσης γὰρ τὰ θεῖα πρόσωπα ὁμολογοῦσιν ἐν τε δυνάμει καὶ κυριότητι καὶ θεότητι, καὶ ἀϊδιότητι. Πῶς οὖν λέγει, ὅτι εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημοῦσι; Πόθεν τοῦτο μαθῶν λέγει; Ὅτι δὲ λέγει, αἰρετικοὶ εἰσι, καὶ ὡς αἰρετικούς αὐτοῦ; ἀπεκόψαμεν, ἀναμνησθῆτω πρότερον Ἰωάννου τοῦ Ἀντιοχείας καὶ Κυρίλλου· ἀμφότεροι γὰρ τῆς ὀρθῆς πίστεως εἶχοντο, ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ προσμεῖναι τὸν Κύριλλον, ἀλλὰ ἀποφῆνασθαι κατὰ Νεστορίου πρὸ τοῦ παραγενέσθαι τὸν Ἰωάννην, κατὰ Κυρίλλου τοῦ θείου οἱ περὶ τὸν Ἰωάννην Ἀντιοχείας ἔγραψον· καὶ τοῦτο μαρτυρήσουσι τὰ τῆς τρίτης συνόδου Πρακτικά. Εἰ δὲ ὡς αἰρετικούς ἀπεκόψαμεν, ὡς αὐτὸς φησὶν, ἐμφανισάτω τὴν κατ' αὐτῶν ἀπόφασιν τῆς συνόδου, ὅπως καὶ πότε καταδικάσθησαν· καὶ εἰ ἐμμένωσι τῇ κριθείσῃ κακοδοξίᾳ, δι' ἣν καταδικάσθησαν· ἵνα καὶ ἡμεῖς τὴν κρίσιν γνόντες καὶ τὴν ἀπόφασιν στερῶμεν ἀσμενέστατα. Ἄλλ' οὐκ ἔχει ταῦτα δεῖξαι· ποῦ γὰρ ἔχει δεῖξαι, ὅτι αἰρεσὶν κηρύττουσιν οἱ Λατίνοι; εἰ μὴ, ὅτι ἔπεται. Οἱ δὲ Λατίνοι φασιν, εἰ καὶ ἔπεται, ὑμεῖς λέγετε· ἀλλ' οὖν ἡμεῖς, οὐκ ἔπεται,

²⁷ Matth. xi, 27.

(15) Orat. in S. baptisma.

A At ipse noluit accedere multis sane omnium cohortationibus sollicitatus. Quomodo ergo nunc ea dicit, quæ nec ab aliis dicta sunt, nec ab ipso demonstrari potuerunt? Ibi lucta erat, ibi disputationes et responsiones, et noluit accedere: nunc dicit quæcunque vult. Itaque non opus est longa responsione.

EPHES.

Si igitur Latini a recta fide nihil deflectunt, nequidquam illos plane præcidimus, sed si certe deflectunt, idque circa divinitatem Spiritus, in quem blasphemare periculum est omnium exitiosissimum, hæretici ergo sunt, atque ut hæreticos a fidelium cœtu abscidimus.

B

RESP.

An illi deflectant necne, jam demonstratum est. Blasphemare autem circa divinitatem Spiritus, quo sensu fuerit Judæis a Domino dictum, cur nesciat, ignoro. Nos enim periculum esse dicimus exitiosissimum, in quamcumque quis blasphemet divinam personam; nam cas et æternitate et potentia et divinitate fatemur æquales: ut quicumque in divinam aliquam hypostasim blasphemaverit, hoc ei neque in hoc sæculo neque in futuro remittatur. Ita sentit magnus Athanasius exponens illud evangelicum: *Omnia mihi tradita sunt*. Qui enim, inquit, in unam divinarum hypostasion blasphemaverit, non remittetur ei neque in hoc sæculo, neque in futuro. Et Gregorius Theologus (15). Quidquid, inquit, ex tribus de gradu dejeceris, totum profecto deturbaveris, et perfectionis sacramentum tibi deperdideris. Ita ergo Latini nullam e tribus personis de gradu dignitatis dimovent, cum fateantur illas esse æquales potentia, principatu, deitate et æternitate. Quomodo ergo dicit eos in Spiritum sanctum blasphemare? Unde vero sumpsum hoc asserit? Quod porro ait, hæreticos esse, atque ut hæreticos fuisse a nobis præcisos; redeat prius in memoriam Joannis Antiocheni et Cyrilli: nam recte fidem uterque defendebat; quia tamen Cyrillus non expectaverat, sed ante Joannis adventum tulerat contra Nestorium sententiam, Joannes Antiochenus scriptis sanctum Cyrillum exagitavit: testabuntur hoc Acta tertie synodi. Si autem illos ut hæreticos resecurimus, quod ipse affirmat, ostendat sententiam synodi, quæ illos damnaverit, quove modo et quando hoc illa fecerit; et an illi damnatas sequantur opinioniones, ob quas lata fuerit in eos sententia; ut agnito iudicio nos quoque libentissimæ pronuntiatam amplectamur sententiam. At nunquam hæc ostenderit; unde enim probaverit hæresin a Latinis defendi? Dicit id colligi per sequelam; at vero Latini respondent, id sequi, sed apud vos; nam talem sequelam ipsi negamus; primo quidem, quod

vocem hanc docent sancti Patres nostri, deinde quia non ita intelligimus, ut ex hac voce aut personalis distinctio tollatur, aut ita personæ uniantur ut sequatur confusio, quod vos sequi enixe asseveratis: nam et unitatem perbene intelligimus, et distinctionem egregie declaramus, ut neque duo sint principia Spiritus sancti Pater et Filius, neque in productione ejusdem una sint persona Pater et Filius; ita enim duo quoque essent mittentes, cum et Pater mittat et Filius. At res non ita se habet, siquidem vox illa, Ex solo, apud nullum sanctum est, a nullo dicta reperitur: quoniam? cum ipsi his utantur vocibus, Ex Patre et Filio; et per Filium; et ex utroque substantialiter. Inter has enim voces et illam, Ex solo, contradictionis est oppositio. Eain sicut istæ propositiones; Dum sol super terram est, dies est, et nox non est; et rursus, Dum ille subter terram est, nox est, dies non est; ita etiam hæc duo nunquam convenient, Ex solo, et ex Filio et per Filium et ex ambobus substantialiter; et hæc quidem pronuntiata sunt a doctoribus et Ecclesiæ theologis, quos sanctæ generales synodi pro sanctis habendos promulgarunt, quorumque scripta complectuntur; vox autem, Ex solo, post schisma et contentiones aulita est. Quod si res theologicas ex consequentibus judicare volumus, in multa sane absurda delabemur. Ita enim, quia Deum de Deo dicimus, duo ergo sint dii, et non unus quem credimus; et quia natum dicimus, tempus intelligamus; et quia descendit de caelis, loco circumscribamus; et quid opus est plura congerere, quæ inferri videntur per consequentias? Nam qui prave sentit, ea quæ dicta sunt per sequelas omnia concludet. At nos eum simus homines facti ex argilla et luto, non possumus de Deo congruentibus uti sermonibus. Quapropter humano more res omnes divinas explicamus. Nec oportet ea consequentibus, sed ex confessione nos redarguere; vere enim cum Deo de rebus Dei judicamus.

EPIHES.

Cur vero eos qui ab illis ad nos transeunt, chrismate inungimus? an non liquet, ut hæreticos? Ait enim septimus œcumenicæ synodi secundæ canon: Eos qui ab hæreticis accedunt ad rectam fidem, et partem consequentium salutem, recipimus ordine et consuetudine quam subjiciemus. Arianos quidem, et Macedonianos, et Sabbatianos, et Novatianos qui se Catharos et Aristeros vocant; et Quartodecimanos, et Apollinaristas recipimus libellum dantes, et anathematizantes omnem hæresin, quæ non sentit ut sancta Dei catholica et apostolica Ecclesia; nec non consignatos sive unctos primum sacro chrismate in fronte, oculis, naribus, ore et auribus. Et consignantes eos dicimus: Signaculum deni Spiritus sancti. Vides, quibus adnumeremus eos qui a Latinis ad nos perfugiunt? Si ergo hi omnes hæretici sunt, illi quoque inter hæreticos numerandi. Quid porro de his Theodorus Balsamon, doctissimus patriarcha Antiochenus,

ὁμολογοῦμεν· πρῶτον μὲν ὅτι οἱ Πατέρες ἡμῶν οἱ ἄγιοι ταύτην λέγουσι τὴν φωνὴν· δεύτερον, ὅτι οὐχ οὕτω νοοῦμεν, ὡς ἀπὸ ταύτης τῆς φωνῆς ἢ παρασαλεύεται ἢ προσωπικὴ διάκρισις, ἢ ἐνοῦται οὕτως ὡς συναλείφασθαι, ὡς ὑμεῖς διισχυρίζεσθε· ἀλλὰ καὶ τὴν ἑνωσιν νοοῦμεν πάνυ καλῶς, καὶ τὴν διάκρισιν μάλα θαυμασίως, καὶ ἐνεῦθεν οὕτω δύο ἀρχαὶ εἰσιν ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἁγίου Πνεύματος, οὕτω ἐν πρόσωπόν ἐστιν ὁ Πατήρ καὶ Υἱὸς ἐν τῇ προβολῇ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ἢ γὰρ ἂν καὶ δύο ἦσαν οἱ πέμποντες, θεοὶ πέμπται ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱός· ἀλλ' οὐχ οὕτως ἔχει· πᾶν μὲν γάρ, Ἐκ μόνου, οὕτω ἐστίν, οὕτω ἐβρέθη παρὰ τοῦ τῶν ἁγίων· πῶς γάρ; αὐτὸν λεγόντων, Ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἐξ ἀμφοῖν οὐσιωδῶς.

Β Ταῦτα γὰρ πρὸς τὸ, Ἐκ μόνου, ἀντίφασίς ἐστιν. Ὡς γὰρ ἡλίου ὄντος ὁπὲρ γῆν ἡμέρα ἐστίν, νύξ οὐκ ἐστίν, καὶ πάλιν, ἡλίου ὑπὸ γῆν ὄντος νύξ ἐστίν, ἡμέρα οὐκ ἐστίν· οὕτως οὐδ' ἐκ μόνου, καὶ, Ἐκ τοῦ Υἱοῦ καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ ἐξ ἀμφοῖν οὐσιωδῶς, συμφωνῆσαι ποτε· ταῦτα γὰρ λέγεται παρὰ τῶν διδασκάλων καὶ θεολόγων τῆς Ἐκκλησίας, οὓς αἱ ἄγιοι οἰκουμενικαὶ σύνοδοι ἁγίους ἀνεκήρυξαν, καὶ τὰ αὐτῶν ἐνστερνίζονται· τὸ δὲ, Ἐκ μόνου, μετὰ τὸ σχίσμα καὶ τὴν φιλονεικίαν. Καὶ γὰρ ἂν ἀπὸ τοῦ, ἔπεται, κρίναι βουλώμεθα τὰ τῆς θεολογίας, εἰς πολλὰ ἄτοπα ἐμπεσεῖν ἔχομεν· καὶ θεὸν ἐκ Θεοῦ λέγοντες, ἄρα δύο θεοὶ, καὶ οὐχ εἰς ὁ παρ' ἡμῖν πιστευόμενος Θεός· καὶ γεννηθέντα λέγοντες, χρόνον ἐννοήσωμεν· καὶ καταλθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν, τόπῳ περιγράψωμεν. Καὶ τί δεῖ παραιτέρω χωρεῖν, ὅσα ἀπὸ τοῦ, ἔπεται, νομισθήσεται; πάντα γὰρ τὰ προκείμενα ἐρεῖ τις τῶν κακοδόξων ἀπὸ τοῦ, ἔπεται. Ἄλλ' ἡμεῖς ἄνθρωποι ὄντες ἐκ πληθὸς καὶ χύματος οὐ δύναμεθα λόγους εὐρεῖν ἀρμύζοντας τῷ Θεῷ· διὸ καὶ πάντα τὰ περὶ τὸν Θεὸν ἀνθρωποπρεπῶς λέγομεν, καὶ οὐ δεῖ κατακρίνειν ἡμῖς ἀπὸ τοῦ ἔπεται, ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ ὁμολογεῖν· καὶ ἀληθῶς μετὰ τοῦ Θεοῦ τὰ τοῦ Θεοῦ κρίνομεν.

ΕΦΕΣ.

Διὰ τί δὲ καὶ χρίσωμεν τῷ μύρω τοὺς ἐξ αὐτῶν ἡμῖν προϊόντας; οὐκ εὐθελον ὡς αἰρετικούς ὄντας; Λέγει γὰρ ὁ τῆς δευτέρας οἰκουμενικῆς συνόδου κανὼν ἰσδομας· Τόδς προστιθεμένους τῇ ὀρθοδόξῃ καὶ τῇ μερίδι τῶν σωζομένων ἀπὸ αἰρετικῶν δεχόμεθα κατὰ τὴν ὑποεταγμένην ἀκολουθίαν καὶ συνήθειαν· Ἀρειανούς μὲν, καὶ Μακεδονιανούς, καὶ Σαββατιανούς, καὶ Ναυασιανούς τοὺς λέγοντας ἐκτοὺς Καθαροὺς καὶ Ἀριστεροὺς, καὶ Τεσσαρεσκαίδεκαίτας, ἤγουν Τετραδίτας, καὶ Ἀπολλιναριστὰς δεχόμεθα διδόντας λιθέλλους, καὶ ἀναθεματίζοντας πᾶσαν αἵρεσιν μὴ φρονούσαν ὡς φρονεῖ ἡ ἅγια τοῦ Θεοῦ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία, καὶ σφραγίζομένους ἡτοῦ χριστομένου πρῶτος τῷ ἁγίῳ μύρῳ τὸ τε μέτωπον, καὶ τοὺς ὀφθαλμούς, καὶ τὰς ῥίνας, καὶ τὸ στόμα, καὶ τὰ ὠτα· καὶ σφραγίζοντας αὐτοὺς λέγομεν· Καὶ σφραγίς δωρεὰς Πνεύματος ἁγίου. Ὅρξ· τίσι συντάττομεν τοὺς ἐκ Λατίων ἡμῖν προϊόντας; Εἰ οὖν οὗτοι πάντες

αἰρετικοί, δῆλον κίχαινοι. Τί δὲ ὁ σοφώτατος κα-
 τράρχης Ἀντιοχείας Θεόδωρος ὁ Βαλσαμών ἐν ταῖς
 πρὸς Μάρκον τὸν ἀγιώτατον πατριάρχην Ἀλεξαν-
 δρείας ἀποκρίσσει περὶ τούτων γράφει; Ἐρώτησις
 Μάρκου. Αἰγμάλωτοι Λατῖνοι καὶ Ἴτεροι παρου-
 σιάζοντες εἰς τὰς καθολικὰς ἐκκλησίας ἡμῶν ζη-
 τοῦσι μεταλαμβάνειν τῶν θεῶν ἀγασμάτων. Εἰ οὖν
 ἐγγωρητέον τοῦτό ἐστι, ζητοῦμεν μαθεῖν. Ἀπόκρι-
 σις Θεοδώρου. Ὁ μὴ ὦν μετ' ἐμοῦ, κατ' ἐμοῦ
 ἐστι· καὶ ὁ μὴ συνάγων μετ' ἐμοῦ σκοπεῖται.
 Ἐπεὶ οὖν πρὸ χρόνων πολλῶν ἀπεσχίσθη τῆς δυτι-
 κῆς Ἐκκλησίας, τῆς Ῥώμης φάμεν, τὸ περιώνυμον
 δθροισμα ἐκ τῆς τῶν ἑτέρων τεσσάρων ἀγιωτάτων
 πατριαρχῶν κοινωνίας, ἀποσχισθὲν εἰς ἔθνη (α) καὶ
 δόγματα τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, καὶ τῶν ὀρθο-
 δόξων ἀλλότρια· διὰ γὰρ τοῦτο οὕτε ἐν ταῖς θείαις
 ἱεροτελεσείαις κοινῆς τῶν πατριαρχικῶν ὀνομάτων
 ἀναφορᾶς ὁ πάππας ἤβλιωται· οὐκ ὀφείλει γίνος
 Λατινικὸν ἐν χειρὸς ἱερατικῆς διὰ τῶν θεῶν καὶ
 ἀχράντων μυστηρίων ἀγιάζεσθαι, εἰ μὴ κατὰ τὴν
 πρότερον ἀποσχέσθαι τῶν Λατινικῶν δογμάτων τε
 καὶ συνθειῶν, καὶ κατὰ κανόνας κατηχηθῆ, καὶ
 τοῖς ὀρθοδόξοις ἐξισωθῆ. Ἀκούεις; ἀπεσχίσθησαν
 οὐ μόνον εἰς ἔθνη, ἀλλὰ καὶ δόγματα τῆς Ἐκκλη-
 σίας ἀλλότρια· τὰ δὲ τῶν ὀρθοδόξων ἀλλότρια πάν-
 τως αἰρετικά· καὶ ὅτι κατὰ κανόνας κατηχηθῆναι
 ὀφείλει, καὶ τοῖς ὀρθοδόξοις ἐξισωθῆναι; Εἰ δὲ κα-
 τηχηθῆναι, δηλονότι καὶ τῷ μύρῳ χρισθῆναι. Πόθεν
 διὰ τοσούτων χρόνων καὶ ὑπὸ τοσούτων Πατέρων καὶ

ΑΠΟΛ.

Ἐν κανόνα προκομίνας τὸν νομοθετοῦντα τίνας
 δεῖ χρεῖν, μηδὲν περὶ τῶν Λατίνων λέγοντα, καὶ
 ἐπισυνάψας καὶ τὴν τοῦ Βαλσαμών πρὸς τὸν Ἀλεξαν-
 δρείας ἀπόκρισιν καὶ μόνην, ἐπιφέρει· Οἱ διὰ το-
 σοῦτων Πατέρων κριθέντες αἰρετικοί. Πρόδηλον οὖν,
 ὡς οὐχ ὑπὸ πολλῶν Πατέρων ἐκρίθησαν, ἀλλ' ὑπὸ
 τοῦ Βαλσαμών καὶ μόνου, καὶ ταῦτα μετὰ τὸ σχίσμα
 καὶ τὴν φιλονεικίαν. Εἰ οὖν ὁ Ἀλεξανδρείας μετὰ
 τοσούτων χρόνων παρίπτευσιν (τριακόσιοι γὰρ χρό-
 νοὶ παρήλθον) οὐκ οἶδε περὶ τοῦ ὅπως δεῖ τοὺς ἀπὸ
 Λατίνων προσερχομένους προσδέχεσθαι, πρόδηλον
 ὡς οὐχ αἰρετικοὶ ὑπὸ πολλῶν Πατέρων ἐκρίθησαν·
 πάντως γὰρ καὶ ὁ Ἀλεξανδρείας καὶ αἱ λοιπαὶ ἐκ-
 κλησὶαι ἐγίνωσκον ἂν τὴν κατὰ Λατίνων κρίσιν τε
 καὶ καταδικήν. Ἀλλὰ καὶ Λατῖνοι τοὺς ἡμετέρους
 † ἔχριον καὶ χρισμαρισμένους ὠνόμαζον. Ὅτι δὲ
 οὐ κατὰ δίκαιον λόγον ταῦτα ἐγίνοντο, δῆλον, ὅτι ἐν
 τῇ ἐνώσει ἡμῶν οὐδένα λόγον εἶχον εἰπεῖν καθ'
 ἡμῶν, ἀλλ' ὀρθοδόξοι ὄντες παρὰ τῶν ὀρθοδόξων ὀρ-
 θόδοξοι ἐκρίθημεν.

† Ἐχρισαν ἐνίοτε οἱ Λατῖνοι τοὺς Γραικοὺς μετὰ
 προσδιορισμοῦ καὶ διαστολῆς, ἐπειδὴ περ οἱ πρεσβύ-
 τεροι οὐκ εἰσιν οἰκεῖοι τοῦ μυστηρίου τούτου ὑπηρέται.
 quales erant in Bulgaria sacerdotes Photii, vel quia
 sim conferunt, non sunt ordinarii confirmationis ministri.

¹⁰ Luc. xi, 23.

(α) Editio Dosithei in Τόμῳ Ἀγάπης, δθροισμα, ἥτις ἐκ τῶν ἑτέρων τεσσάρων πατριαρχῶν κοινωνίας
 ἀποσχισθεῖσα, εἰς ἔθνη, etc.

A respondens ad quæsitâ Marci sanctissimi patriar-
 chæ Alexandrini, scriptum reliquit? *Interrogatio*
Marci. Captivi Latini et alii ad nostras catholicas
 ecclesias accedentes petunt divinæ sanctificationis
 communionem. An sit concedendum hoc, scire cu-
 pimus. *Responsio Theodori.* Qui non est mecum,
 contra me est: et qui non colligit mecum, dispergit ¹⁰.
 Quoniam igitur ante multos annos Ecclesiæ Occi-
 dentalis, Romanæ inquam, celebris illa portio di-
 vulsa est a consortio reliquorum sanctissimorum
 quatuor patriarcharum, per mores et dogmata a
 catholica Ecclesia et orthodoxis aliena. Nam pro-
 pterea et in divinis sacrificiis papa non immerito cum
 muni uominum patriarchalium commemorationi;
 ideirco non debet homo Latinus sacerdotali manu
 per divina et immaculata mysteria sanctificari, ni
 prius Latinorum dogmata moreque velit ejurare,
 et canonicè catechismo initiatur, et in numerum
 orthodoxorum referatur. Audis? divulsi sunt non
 modo per mores, sed etiam dogmata quæ non agno-
 scit Ecclesia; quæ vero non agnoscunt orthodoxi,
 hæretica certe sunt. Audis etiam, initiandum esse
 canonicè, atque in numerum orthodoxorum refe-
 rendum? Quod si initiandus est, chrismate etiam
 profecto ungendus. Unde ergo nobis repente ortho-
 doxi apparuerunt, qui per tot tempora, et per tot
 Patres et doctores hæretici iudicati sunt?

οὖν ἡμῖν ἀνεφάνησαν ἐξαφνης ὄντες ὀρθόδοξοι καὶ
 διδασκάλωι κριθέντες αἰρετικοί;

C

RESP.

Cum protulisset canonem præcipientem, quinam
 sint consignandi, ubi nulla mentio de Latinis, et
 subiecisset responsionem unius Balsamonis ad
 Alexandrinum, intulit: Qui per tot Patres hære-
 tici iudicati sunt. Liqueet ergo a Balsamone tantum,
 non a multis Patribus tales esse iudicatos, idque
 post schisma et concertationem. Certe si Alexan-
 drinus post tot exacta tempora (jam enim anni
 trecenti abierant) ignorabat, quomodo recipiendi
 essent Latini, perspicuum est illos non fuisse hæ-
 reticos a multis Patribus iudicatos; nota enim fuis-
 sent procul dubio Alexandrino et reliquis eccle-
 siis iudicium et sententia, qua damnati essent La-
 tini; verum Latini etiam nostros consignabant †, et
 chrismatos appellabant. Sed hæc non fuisse in
 æquo et bono facta constat ex eo, quod in nostra
 unione nihil habuerunt quod nobis objicerent, sed
 cum essemus orthodoxi, habiti sumus ab ortho-
 doxis orthodoxi.

† Episcopi Latini Græcos aliquando sub condi-
 tione consignabant, vel quia ministri hujus sacra-
 menti excommunicati fuerant et pro laicis habiti,
 presbyteri, qui apud Græcos sacramentum hoc pas-

EPHES.

Quis illos tam facile orthodoxos fecit? Aurum, si quod verum est, sateri velis, et lucra tua: imo vero aurum non illos fecit orthodoxos, sed te reddens illis assimilē in hæreticorum partem detrusit.

RESP.

Facile illos orthodoxos fecit voluntas, qua dogma in Ecclesiam ab eis inductum passi sunt examinari per synodum œcumenicam †, quod antea non patiebantur; et præterea sanctorum Patrum allatæ sententiæ, quæ Spiritum sanctum etiam ex Filio asserunt; et prolatum ex epistola sancti Maximi testimonium, quo probatur sententias illas esse germanas; et Patrum dicta, quos et ipsi pro sanctis habemus et Ecclesiæ doctoribus: quin et publicus anathematismus duorum principiorum, et confusionis personarum, de quibus accusabantur; ut plane fatebitur et ipse, qui ibidem aderat et audiebat. Auri vero rursus mentionem facit, vel aurum amans, vel carens auro, quod ipse expetit.

† Auctoris sententiâ: nam dogma hoc, ut dictum est, in aliis conciliis jam antea discussum erat.

EPHES.

Sed si medium, inquit, aliquid inter dogmata excogitemus, per illud et cum iis conjungemur, et res nostras optime componemus, cum nihil lateri cogamur præter ea quæ nobis consueta sunt et a Patribus tradita. Hoc illud est quod ab initio multos decepit, persuasitque sequi homines, qui eos ad prærupta impietatis abduxerunt. Nam esse quid medium inter utramque sententiam rati, ut contingit in quibusdam contrariis, ultro in perniciem incurserunt. Verum dictio quidem reperiri poterit media inter duas opiniones, æquivoce utramque significans, sed contrariis sententiis interjectam esse median sententiam de re eadem, est impossibile; alioquin erit etiam quid medium inter verum et falsum, affirmationemque et negationem. Atqui non est; etenim de omni re aut affirmatio, aut negatio. Si ergo Latinorum dogma verum est, quod ex Filio procedat, nostrum quod ex Patre solo, erit falsum, propter quod et dissidium secutum est: si contra nostrum verum est, dogma illorum erit falsum. Inter hæc igitur quidnam erit medium? Profecto nihil; nisi dictio aliqua ad utramque sententiam accommodata instar cothurni. Hæc ergo pacem conciliare poterit? Et quid agemus, quando nostros invicem sensus et opiniones examinabimus? Fierine poterit, ut contraria sentientes utriusque orthodoxi vocemur? Ego certe non crediderim; tuum erit hoc scire, qui omnia misces, et rebus omnibus facile nomina adaptas.

RESP.

Nos a principio et a primis Patribus accepimus, atque a Gregorio Theologo, medium in fide tenere; nam veritas consistit in medio; quæ vero extrema sunt, excessus vocantur et defectus, ut necessario

A

ΕΦΕΣ.

Τίς αὐτοὺς οὕτω ῥηδίων ὀρθοδόξους πεποιήκεν; Ὁ χρυσοῦς, εἰ βούλοιο τὴν λέγειν, καὶ κέρδη τὰ σά· μᾶλλον μὲν οὖν ἐκείνους οὐ πεποιήκεν ὀρθοδόξους, σὲ δὲ ποιήσας ἐκείνους ὁμοιον, εἰς τὴν αἰρετικὴν ἀπέωσατο μοίραν.

ΑΠΟΛ.

Ῥηδίων αὐτοὺς ὀρθοδόξους πεποιήκεν ἡ θέλησις αὐτῶν τοῦ κριθῆναι ὅτι οἰκουμενικὴν † σύνοδον τὸ παρ' αὐτῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ εἰσαγόμενον, ὅπερ πρότερον οὐ κατεδέχοντο· ἐπεὶ δὲ καὶ τὰ ἐμφανισθέντα τῶν θείων Πατέρων ῥητὰ, τὰ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ λέγοντα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ ἡ ἀπὸ τῆς ἐπιστολῆς μαρτυρία τοῦ θείου Μαξίμου, δηλοῦσα οὐ γνήσιά εἰσι ταῦτα· καὶ τῶν Πατέρων αἱ φωναί, οὗς καὶ ἡμεῖς δοξάζομεν ἁγίου· καὶ διδασκάλους τῆς Ἐκκλησίας· ἀλλὰ καὶ ὁ ἐνώπιον πάντων ἀναθεματισμὸς τῆς διαρχίας καὶ τῆς συναλοιφῆς, οἱ δὲ ἐνεκαλοῦντο, ὡς καὶ αὐτὸς ὁμολογήσει παρῶν ἐκείσε καὶ ἀκούων. Χρυσοῦ δὲ πάλιν μέμνηται ἡ χρυσοῦ φίλων, ἢ χρυσοῦ ἑστρημένους τοῦ παρ' αὐτοῦ φιλουμένου.

† Δόξα τοῦ συγγραφέως· πάσαι γὰρ ἐξήταστο ἐν ἁλλαις συνόδοις τὸ δόγμα τοῦτο.

ΕΦΕΣ.

Ἄλλ' εἰ μεσότητά τινα, φησὶν, ἐπινοήσαιμεν τῶν δογμάτων, ἐκείνους τε συναφθησόμεθα δι' αὐτῆς, καὶ πρὸς ἡμᾶς αὐτοῦ· καλῶς ἔξομεν, οὐδὲν ἀναγκάζομενοι λέγειν παρὰ τὰ εἰσθότα καὶ παραδεδομένα. Τοῦτ' ἐστὶν ἐκείνο, τὸ τοῦς πολλοὺς ἐξ ἀρχῆς ἀπατήσαν, καὶ κείσαν ἀκολουθεῖν τοῖς εἰς τὸν κρημνὸν τῆς δυσσεθείας ἀπάγουσι. Πιστεύσαντες γὰρ εἶναι τι μέσον ἀμφὸν τῶν δοξῶν, ὅπερ ἐπὶ τινῶν ἐναντίων συμβαίνει, πρὸς τὸ δεινὸν ἠυτομώλησαν. Ἄλλὰ λέξιν μὲν ἐνδέχεται μέσον δύο δοξῶν εὑρεθῆναι, τὴν ἀμφοτέρως σημαίνουσαν ὁμωνύμως, ὅθεν ἐξ ἐκείνων ἐναντίων δοξῶν περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος, εὐδύνατον· εἰ δὲ μή καὶ ἀληθείας καὶ ψεύδους ἔσται τι μέσον, καὶ καταπάσεως καὶ ἀποπάσεως· ἀλλ' οὐκ ἔστιν· ἐπὶ παντὸς γὰρ ἡ κατάφρασις, ἢ ἡ ἀπόφρασις. Εἰ μὲν οὖν τὸ Λατινικὸν ἀληθὲς δόγμα, τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι, ψευδὲς τὸ ἡμέτερον, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔκθου, διὰ τοῦτο γὰρ ἐχωρίσθημεν· εἰ δὲ τὸ ἡμέτερον ἀληθὲς, ψευδὲς ἂν εἴη ὀρθοδόξου τὸ ἐκείνων. Τί οὖν ἂν εἴη μέσον τούτων; Οὐδὲν· κλην εἰ μὴ λέξιν πρὸς ἀμφὸς τὰς δύο; ὁρῶσα, καθάπαρ εἰς κίθονος. Αὕτη οὖν ἡμᾶς ἐνωθῆναι ποιήσει; Καὶ τί δράσομεν, εἴαν ἀλλήλου; ἐξετάσομεν περὶ τῶν νοημάτων καὶ τῶν δοξῶν; Ἐνὶ καὶ ἀμφοτέρως ἡμᾶς προστεταῖν ὀρθοδόξους τοὺς τάναντία φρονούντας; Ἐγὼ μὲν οὐκ οἶμαι· σὺ δ' ἂν εἰδείης ὁ πάντα φύρων, καὶ πάντα ῥηδίων; ἰκονομάζων.

ΑΠΟΛ.

Ἡμεῖς ἀνωθέν τε καὶ ἐκ πρώτων παρελάβομεν, καὶ παρὰ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου τὴν μεσότητα ἐν τῇ πίστει φυλάττειν, ἐπεὶ ἡ μεσότης ἐστὶ καὶ ἀληθία· τὰ δὲ παρ' ἐκείτερα τοῦ μέσου ὑπερβολαὶ λή-

γονται και ἑλλείψεις, και ἐξ ἀνάγκης και τὸ ἀνούσιον ἔχουσαι. Καλῶς οὖν μετὰ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου ταῦτα λέγομεν. Μεσότης δὲ ὅταν εἶπω, φησὶ, τὴν ἀλήθειαν λέγω, πρὸς τὴν βλέπειν καλῶς ἔχουσαν και μόνον, και τὴν φαύλην συναίρειται παραιτούμενοι, και τὴν ἀτοπωτέραν διαίρειται· και πάλιν· Ἡμεῖς τὴν μέσην ὁδὸν βαδίζοντες και βασιλικὴν, ἐν ἧ και τὸ τῶν ἀρετῶν ἔσθηκεν ἀκρότατον. Ταύτην και ἡμεῖς λέγομεν· ἦν δὲ αὐτὸς λίξιν μέσην δύο δοξῶν εἰσάγει, οὐκ οὐδαμὲν πέθειν και παρὰ τοῦ λαβῶν φάσκει· διὸ δ οὔτε ἡμεῖς οὐδαμὲν λέγειν, οὔτ' ἄλλους ἠκούσαμεν λέγοντας, πῶς ἀπολόγηται ὄντων; Αὐτὸς γὰρ εἰσάγει τὸ μὴ παρὰ τῶν ἁγίων εἰρημένα, και κατὰ τὴν θέσιν αὐτοῦ καταφασιν ποιεῖ και ἀπόφασιν. Τὸ γὰρ, Ἐκ μόνου, οἱ ἅγιοι οὐ λέγουσιν, ἀλλὰ, διὰ τοῦ Υἱοῦ, και, Ἐξ ἀφοῦν, ὡς προαπειδέχθη. Διὸ και τὰ μὴ εἰρημένα παρὰ τῶν ἁγίων ἢ Ἐκκλησίας οὐκ ἐφρόνει ποτὶ ἡμεῖς δὲ τὰ παρὰ τῶν ἁγίων εἰρημένα στήργουμέν τε και φυλάττομεν, και φυλάττομεν, μηδὲν περὶ μεσότητος ἄλλης λέγοντες, πλὴν τῆς παραδεδομένης παρὰ τῶν ἁγίων, καὶ αὐτὸς ταύτην ἀναπλάττη, ὡς βούλεται.

ΕΦΕΣ.

Βούλει παρὰ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου μαθεῖν, οἷα περὶ τῆς μεσότητος γράφει; Ἡ πρὸς πάντας ὁρῶσα τοῦς παριόντας εἰκῶν, ὁ κοινὸς ἀμφοτέρων τῶν ποδῶν κόθορνος, ἢ κατὰ πάντα ἀνερον λίμνησις, ἔξουσιαν λαβούσα, τὴν ἔγγραφον (α) κακουργίαν και τὴν κατὰ τῆς ἀληθείας ἐπίνοιαν. Τὸ γὰρ ὁμοιον κατὰ τὰς Γραφὰς τῆς εὐσεβείας πρόσχημα ἦν τῆ χαλκῆ τῆς ἀσεβείας περικείμενον. Ταῦτα μὲν οὖν περὶ τῆς (β) ἐπινοηθείσης τῆς μεσότητος· περὶ δὲ τῆς αὐτῆς ἐξυρούσης συνόδου τοιαῦτα πάλιν φησὶν· Εἴτε τὸν Χαλάννης πύργον, ὃς καλῶς τὰς γλώσσας ρισαί, ὡς ἔφελόν γε και ταύτας, ἐπὶ κακῶ γὰρ ἢ ἐμέσσημωνα· εἴτε τὸ Καίφα συνίδριον, ὃ Χριστὸς κατακρίνεται· εἴτε τι ἄλλο τοιοῦτον τὴν σόνοδον ἐκείνην ὀνομαστέον, ἢ πάντα ἀνέτριψε και συνέχεε, τὸ μὲν εὐσεβὲς δόγμα και παλαιὸν και τῆς Τριάδος συνήγαρον καταλύσασα τῆ βλαβερῆ χάρακα, και μηχανήμασι κατασείσαι τὸ ὁμοιούσιον, τῆ δὲ ἀσεβείᾳ ὕβραν ἀνοίξασα διὰ τῆς τῶν γεγραμμένων και λεγμένων μεσότητος· σοφοὶ γὰρ ἐγένοντο τοῦ κακοποιῆσαι, τὸ δὲ καλοποιῆσαι οὐκ ἔγνωσαν. Τοσαῦτα μὲν ἡμῖν ἀρκεῖ περὶ τῆς μεσότητος· ὅτι τε οὐδ' ἔστιν ἄλλως μεσότης ἱκανῶς ἀποδειχθῆσαι, και ὅτι τὰ τοιαῦτα ζητεῖν ἀσεβὲς και τῆς Ἐκκλησίας ἀλάτρηον.

ΑΠΟΑ.

Ταῦτα δὲ λέγων ὁ τίμιος οὗτος προσποιεῖται ἔγγυριαν, ὅπως ἄλλως νοεῖται τὸ ὁμοιούσιον, και ἄλλως τὸ ὁμοιούσιον· τὸ γὰρ ὁμοιούσιον οὐ ταυτὸν τῆ οὐσίᾳ κατὰ τὴν τεχνικὴν εἶπειν, οὐδὲ κατὰ τὴν τῶν ἁγίων Πατέρων ἀληθῆ ἐξήγησιν. Τὸ μὲν γὰρ, ἦγουν τὸ ὁμοιούσιον, τὸ ἀπαράλλακτον τῆς οὐσίας θελοῦ· τὸ δὲ ὁμοιούσιον τὸ ὁμοιούσιον ὁμοιον· ὡς τὸ·

(16) Orat. de theolog. 1.

(a) νεόγραφον Dosith. (a) πρόσχημα ἦν περὶ τῆς ἰδ. omissis intermediis.

PATROL. GR. CLX.

A sint etiam nihil. Itaque cum Gregorio Nazianzeno (16) recte dicimus: Medium vere cum deo, veritatem dico, ad quam unam respicere sine vitia possumus, nec prave contrahentes, nec absurditas dividentes; et rursus: Nos media regiaque via incedentes, in qua etiam situm est virtutum fastidium. Hoc ergo et nos medium sciamus. Vocem autem inter duas sententias mediam, quam ipse inducit, unde habeat, et a quo sumptam proferat, nescimus. Quare quod et nobis ignotum est, et dictum ab aliis nunquam audivimus, ad hanc quomodo respondeamus? Inducit enim ipse quae non sunt dicta a sanctis, et ex suo sensu statuit affirmationem et negationem; cum sancti nunquam, Ex solo, dixerint, sed, per Filium, et, Ex utroque, ut jam antea ostensum est. Quapropter Ecclesia nunquam sensit, quae non accepit a sanctis; sed ea recipimus et observamus quae dicta a sanctis habemus, et nunquam ab illis recedimus, aliud medium non agnoscentes praeter illud, quod sancti nobis tradiderunt, licet ipse suo arbitratu novam confingat medium.

EPHES.

Visne ex Gregorio Nazianzeno scire (16') quae ipse de mediis scribat? Imago, inquit, quocumque in omnes praetereuntes intuens, communis utriusque pedis cothurnus, ventilatio ad omnem ventum, arrepta facultate per scriptam calliditatem et versutiam adversus veritatem. Nam similitudinis nomen juxta Scripturas praetextus pietatis erat, quo hamus impietatis obtegebatur; et haec quidem de medio tunc excogitato. De synodo vero, quae talis mediis fuit inventrix, rursus haec ait: Sive Chalanæ turrim, quae linguas rite divisit (utinam divisisset et istas, in malo quippe fuit consensus); sive concilium Caiphæ, in quo Christus condemnatur; sive alio non absimili nomine vocemus eam synodum, quae omnia evertit et miscuit, dogma piæ et antiquum demolita, quod Trinitati suffragabatur: vallo enim sospit, et machinis fidem consubstantialitatis labefactavit: impietati vero fores aperuit, mediis scriptione et usurpatione vocabulorum; etenim ingeniosi fuerunt ad malefaciendum, quid vero sit recte facere, ignorarunt. Haec nobis de medio sufficiant; satis enim ostendimus nullum plane medium dari; nec non impium esse et a sensu Ecclesiae alienum, hujusmodi media quaerere.

RESP.

Dum haec dicit egregius vir, nescire se simulat, aliud significari per homœusion, et aliud per homousion. Nam quod homœusion est, non habet eandem essentiam, si quis vocem more grammaticorum explicet, aut etiam secundum veram sanctorum Patrum expositionem. Quia vox, homousion, significat essentiae nulla cum varietate identitatem;

(16') Orat. in Athan.

homœstion vero rem assimilatiōne non dissimilem, quale est illud : *Simile est regnum celorum grano sinapis* 29 ; et illud : *Cum Christus apparuerit, similes ei erunt* 30 ; hæc enim non indicant similitudinem essentialē. At vero in Dei Filio Salvatore nostro non ita, sed consubstantialē ipsum novimus, Christum ipsum audientes dicentem : *Ego et Pater unum sumus* 31. Ubi per illud, *unum*, identitatem essentialē cum invariabilitate declaravit; per illud autem, *sumus*, duas expressit hypostases. Cæterum Ariani, quis non credebant Dei veri et Patris Filium eandem quæm et Pater habere substantiam, remota prorsus omni variatione, esseque illi æqualem, si generationem excipias, mutarunt homœusion in homœusion : idque medium nominabant, et simplicioribus imponebant. Hoc in nos et Latinos quomodo quadrabit, qui Patrem et Filium et Spiritum sanctum unum Deum pariter fatemur? et quidquid est Pater et Filius, hoc esse Spiritum sanctum, sive virtutem, sive principatum dicess, sive potestatem et deitatem, proprietatibus immotis manentibus?

EPHES.

Quis ergo futurum est mediis hæc Gæcolasticis, qui medium amplectentes, ex Latinorum institutis et dogmatibus quædam aperte approbant; aliqua vero probant quidem, sed ipsi nequaquam amplectenda duxerint, alia vero ne probant quidem? Devitandi sunt non secus atque colubri; non secus atque illi, cum sint etiam deteriores, qui Christum cauponantur, habentque illum quæstui : *Hi enim sunt*; ut inquit Apostolus, *qui existimant quæstum esse pietatem*; de quibus ipse subjungit : *Hujusmodi homines devota* 32; non enim ut addiscant, sed ut sibi aliquid acciscant, ad illos transfugiunt. Quæ vero societas luci ad tenebras, aut quæ conventio Christi ad Belial? Et quæ pars fideli cum infideli?

RESP.

Ad hæc nulla responsione est opus; contumelias enim in nos jacit ira percitus ac inflammatus. Bene ergo dicat, necne, responsiones quas dedimus et daturi sumus, ostendunt, et patebit hoc cordatis hominibus.

EPHES.

Siquidem nos cum Damasceno et cunctis Patribus, ex Filio vero Spiritum non dicimus : isti autem cum Latinis ex Filio Spiritum dicunt.

RESP.

Nos quoque cum sancto Damasceno Spiritum non dicimus ex Filio, sed etiam ex Filio; nam conjunctio copulativa optime indicat Spiritum et ex Patre et ex Filio. Dicere autem absolute Spiritum ex Filio, denotat Filium esse causam originariam, quæ erat Eunomii et sequacium ejus sententia. Nos vero cum Damasceno et universis Patribus dicimus et

Ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν κόκκῳ σινάπεως· καὶ Ὅταν ὁ Χριστὸς φανερωθῆ, ὁμοιοὶ αὐτῷ ἐσόμεθα· οὐ τῆ οὐσίας δηλοῖ. Ἐπὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν λόγος οὐτως, ἀλλ' ὁμοίωσιν ἐγνωμεν, αὐτῷ τοῦ Χριστοῦ ἀκούοντες λέγοντες· *Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμέν*· διὰ τοῦ, *ἐν*, τὸ ταυτὸν τῆς οὐσίας ἐμφαίνων καὶ ἀπαράλλακτον· διὰ δὲ τοῦ, *ἐσμέν*, τὰς δύο ὑποστάσεις δηλών. Ὅθεν οἱ περὶ τὸν Ἄρειον μὴ φρονούντες· τὸν Υἱὸν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ Πατὴρ τῆς αὐτῆς οὐσίας κατὰ πάντα ἀπαράλλακτον, καὶ ἴσον τῷ Πατρὶ πληρὸν τοῦ γεννῆν, ἀμφίβουτες τὸ ἑμοῦσιον, τὸ ὁμοίουσιον ἐτίθεσαν, καὶ μεσότηα ὠνόμαζον ἀπαιτώντες τοὺς ἀφελεσετέρους. Πῶς ἐφαρμόζει τοῦτο ἐφ' ἡμῶν τε καὶ Λατίνων, ὅτινις κοινῶς ἐμολογοῦμεν τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἓνα Θεόν· καὶ πάντα θσα ὁ Πατὴρ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱός· καὶ θσα ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός, ταῦτα καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν τῇ δυνάμει καὶ κυριότητι καὶ ἐξουσίᾳ καὶ θεότητι, τηρουμένων τῶν ἰσοτήτων ἀκινήτων;

EΦΕΣ.

Ἄλλὰ τί, φησὶ, δράσομεν πρὸς τοὺς μέσους τούτους Γραικόλατινοὺς, οἱ τὴν μεσότητα περιέποντες; εἰ μὲν ἐπαινοῦσι τῶν Λατινικῶν ἰθῶν καὶ δογματῶν ἀναφανδόν, τὰ δ' ἐπαινοῦσι μὲν, ἀλλ' οὐκ ἂν εἰλοιντο, τὰ δ' οὐδ' ἐπαινοῦσιν ὅλως; Φευχτέον αὐτοῖς, ὡς γεύει τις ἀπὸ ὄψεως· ὡς αὐτοὺς ἐκείνους, ἢ κἀκείνων πολλῶν δήπου χεῖρνας τοὺς Χριστοκαπήλους καὶ Χριστοεμπόρους. *Οὗτοι γὰρ εἰσι*, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον, *οἱ κρισμόν ἠγούμενοι τῆς εὐσέβειας*· περὶ ὧν ἐπάγει λέγων· *Ἀγρίτασο ἀπὸ τῶν τοιοῦτων*· οὐ γὰρ ἵνα μάθωσιν, ἀλλ' ἵνα λάθωσι πρὸς ἐκείνους; αὐτομολοῦσι. Ποῖα δὲ κόνικονία φωνεῖ πρὸς σκότος, ἢ συμφώνησις Χριστῷ πρὸς Βελίαν; ἢ τίς μερὶς πιστῶ μετὰ ἀπίστου;

ΑΠΟΛ.

Ἐνταῦθα εὐδεμία ἀπολογίας χρεια· ὅθρεις γὰρ κατ' ἡμῶν προφέρει θυμούμενος μᾶλλον καὶ ἔργιζόμενος. Ἐπεὶ οὖν καλῶς λέγει, εἴτε μὴ, αἱ προαναγεγραμμένα ἀπολογίαί θήλουσε, καὶ εἴτε αἱ ὅψι προβαίνουσαι· καὶ ὁ νόων νοήσει.

EΦΕΣ.

Ἡμεῖς μὲν γὰρ μετὰ τοῦ Δαμασκηνοῦ καὶ τῶν Πατέρων ἀπάντων, ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ Πνεῦμα οὐ λέγομεν· οὗτοι δὲ μετὰ τῶν Λατίνων ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα λέγουσι.

ΑΠΟΛ.

Καὶ ἡμεῖς μετὰ τοῦ ἁγίου Δαμασκηνοῦ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα οὐ λέγομεν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ· διότι ὁ ἀσυμπλεκτικός σύνδεσμος περιστάσει μᾶλα καλῶς καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ· τὸ δ' ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἀπολελυμένως λέγειν, προκαταρκτικῶν αἰτίων τὸν Υἱὸν τίθεισιν, ὅπερ ὁ Εὐνόμιος καὶ οἱ κατὰ τὴν Εὐνόμιον ἐπρόβουν. Ἡμεῖς δὲ μετὰ τοῦ Δαμασκηνοῦ

29 Matth. xiii. 31. 30 1 Joan. iii. 2. 31 Joan. i. 30. 32 1 Tim. iv. 15.

και των Πατέρων πάντων και εκ του Υιού, και διὰ του Υιού λέγομεν· τὸ μὲν γὰρ ἔστιν Ἐδνομίου, ἐκ μόνου του Υιού τὸ Πνεῦμα λέγοντας, και βαθμοῦς θεοσέτων εισάγοντας· τὸ δὲ, Καὶ εκ του Υιού, των Πατέρων ἐστὶ φωνή. Ἄλλα και ἐξηγητὴν των ἑαυτου λόγων τὸν Δαμασκηνὸν Ἰωάννην διασαφούντα τὰ ἑαυτου προεκκομισαμεν, και καλῶς τὴν διασάφωσιν τὴν περὶ τούτου πεποιτήκαμεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν.

ΕΦΕΕ.

Και ἡμεῖς μὲν μετὰ του θεου Διονυσίου μόνῃ πηγῆν τῆς ὑπερουσιου θεότητος τὴν Πατέρα λέγομεν, οὔτερι δὲ μετὰ των Ἀγίων και τὴν Υἱὸν πηγῆν του ἁγίου Πνεύματος λέγομεν, ἐκβάλλοντες αὐτὸ δηλαδὴ τῆς θεότητος.

ΑΠΘΑ.

Ἐμοῦτω, και ἡμεῖς μετὰ του θεου Διονυσίου και πάντων των ἁγίων μόνῃ πηγῆν και ἀρχὴν τῆς θεότητος τὴν Πατέρα ἔγνωμεν, οὔτε προεπινοεῖται ταύτης ἄλλη· ἀλλὰ μὴν ἐκ ταύτης τῆς πηγῆς του Πατρὸς πηγῆν τὸν Υἱὸν γινώσκουμεν του ἁγίου Πνεύματος. Φησὶ γὰρ ὁ πολὺς τὰ θεῖα ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῷ *Περὶ ἐνσάρκου ἐπιφανείας* λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχὴ, Οἱ κακοτέχνως τὰς θεῖας Γραφὰς βουλόμενοι νοεῖν· Οἶδα γὰρ παρὰ τῷ Θεῷ Πατρὶ ὄντα τὸν Υἱὸν πηγῆν του ἁγίου Πνεύματος· και ὁ μέγας Βασίλειος· Πηγὴ ζωῆς ὁ Υἱός· φησὶ γὰρ ὁ Δαβὶδ πρὸς τὸν Πατέρα· *Ὅτι παρὰ σοὶ πηγὴ ζωῆς*. Και πάλιν ἕτερος πρόφητης λέγει περὶ των Ἰουδαίων· *Ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγῆν ὕδατος ζῶντος*· ὕδωρ δὲ ζῶν C ὀνομάζεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· περὶ οὗ ὁ Κύριος εἶρηκεν ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις· *Ὅς δ' ἂν πῖν ἐκ του ὕδατος, οὗ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτου βρῦσσουσιν ὕδατος ζῶντος*· τοῦτο δὲ ἔλεγε περὶ του Πνεύματος, ὃ ἐμελλον λαμβάνειν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν. Δι' ὧν δείκνυσι σαφῶς πηγῆν του ζῶντος ὕδατος ἦτοι του Πνεύματος ὄντα τὸν Υἱόν. Καὶ ὁ Χρυσόστος τὴν γλῶτταν ἐν τῷ λόγῳ τῷ εἰς τὸ μυστήριον του βαπτίσματος, οὗ ἡ ἀρχὴ, Πάλιν ἡμῖν ἡ του μακαρίου Δαβὶδ πνευματικὴ κιθάρα, φησὶ· Διὰ τουτο ὁ Σωτὴρ δείκνυσιν ἑαυτὸν πηγῆν ζωῆς, και ὕδωρ ζῶν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Συμφώνως και ὁ ἅγιος Ἀμβρόσιος ἐν τῷ πρὸς Γρατικῶν βασιλέα πρώτῳ βιβλίῳ ἐν 17 κεφαλαίῳ· *Τοίνυν ὡσπερ τὸ ῥῆμα τῆς ζωῆς ζωὴ ἐστίν, οὕτω και τῆς ζωῆς τὸ Πνεῦμα ζωὴ ἐστίν*. Δίχου δὲ, ὅτι καθάπερ ὁ Πατὴρ πηγὴ ζωῆς ἐστίν, οὕτω και τὸν Υἱὸν ὅτι πλεῖστοι πηγῆν ζωῆς ἐμνημόνευσαν σημαίνόμενον, ὅτι παρὰ σοῖ, φησὶ, Θεὸς παντοδύναμη, ὁ Υἱός σου πηγὴ ζωῆς ἐστίν, τουτέστι πηγὴ του ἁγίου Πνεύματος· ὅτι Πνεῦμα ζωὴ ἐστίν, καθὼς ὁ Κύριος φησὶ· *Τὰ ῥήματα δ' ἐγὼ ἐλάλησα ὑμῖν, πνεῦμά ἐστι και ζωὴ*. Καὶ γὰρ ἵπου τὸ πνεῦμα, και ζωὴ· και ὅπου ζωὴ, και τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐστίν. Πολλοὶ μέντοι ἐν τῷδε τῷ χωρίῳ τὸν Πατέρα βούλονται μόνον πηγῆν σημαίνεσθαι, και περ ὁρῶντες τί ὑπέμνησεν ἡ Γραφή· *Πατὴρ*

A ex Filio et per Filium: Nihil enim assererat Eunomius, nimirum ex solo Filio; qui gradus etiam deitatum iudacebat. Vox autem, Et ex Filio, accepta est a Patribus. Certe nos Joannem Damascenum protulimus verba sua exponentem, sive ipsius interpretem; et satis hoc in antecedentibus declaravimus.

EPHES.

Et nos quidem cum sancto Dionysio solum superessentialis deitatis fontem dicimus Patrem; isti vero cum Latinis Filium quoque fontem Spiritus sancti affirmant, excludentes nimirum a deitate Spiritum.

RESP.

Et nos pariter cum sancto Dionysio (17) et sanctis omnibus solum fontem et principium deitatis nominamus Patrem, et nullum alium illi præintelligi; verum ex fonte hoc, nempe Patre; Filium scimus fontem sancti Spiritus. Ait enim rerum divinarum peritissimus Athanasius Magnus, in oratione de Dei Verbi in carne apparitione, quæ incipit: Qui divinas Scripturas magistose voluit intelligere: Novit enim apud Deum Patrem Filium esse fontem sancti Spiritus. Et Basilius Magnus, Fons, inquit, vitæ est Filius. Dicit enim David ad Patrem: *Quoniam apud te est fons vitæ* 22; et rursus alius propheta de Judæis: *Mæ dereliquerunt fontem aquæ vivæ* 23; aqua vero viva nominatur sanctus Spiritus, de quo Dominus in Evangelio: *Qui biberit ex aqua, quam ego dabo ei, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ* 24; hoc autem dicebat de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum. Per quæ manifesto docet, Filium esse fontem aquæ vivæ, videlicet Spiritus. Aurei quoque oris Pater sermone in sacramentum baptismi, cujus initium: Rursus nobis beati David spiritalis cithara, Propterea, inquit, Salvator ostendit se fontem vitæ, et viventem aquam esse Spiritum sanctum. Similiter et sanctus Ambrosius, libro primo ad Gratianum imperatorem, capite decimo octavo: Itaque, inquit, sicut verbum vitæ vita est, ita et vitæ Spiritus, vita est. Accipe nunc, quia sicut Pater fons vitæ est, ita etiam Filium plerique fontem vitæ memorarunt significatum, eo quod apud te, inquit, Deus omnipotens, Filius tuus fons vitæ sit, hoc est, fons Spiritus sancti; quia Spiritus vita est, sicut Dominus ait: *Verba quæ ego locutus sum vobis, spiritus et vita sunt* 25. Quia ubi spiritus, et vita; et ubi vita, etiam Spiritus sanctus. Plerique tamen hoc loco Patrem volunt tantummodo fontem significatum, quantum videatur quod Scriptura memoraverit: *Apud te, inquit, fons vitæ*; hoc est apud Patrem Filius; quoniam Verbum apud Deum, quod erat in principio, et erat apud Deum; sed sive Patrem quis

22 Psal. lxxv, 10.

23 Jerem. ii, 13.

24 Joan.

vii 38. 25 Joan. vi, 64.

(17) Cap. 2 De divinis nominibus,

hoc loco, sive Filium intelligat fontem, fontem utique intelligimus non aquæ istius quæ creatura est, sed divinæ illius gratiæ, hoc est Spiritus sancti; ipsæ est enim aqua viva. Et Gregorius Theologus, oratione in Spiritum, quæ incipit: Et hæc quidem de Filio dicta sint, Oculum, inquit, et fontem et fluvium mente apprehendi; nam hoc idem et aliis in mentem venit. Si ergo quia dicimus, Filium esse Spiritus sancti fontem de fonte, hoc est ipso Patre, secundum hosce divinos sanctosque Patres; ideo Spiritum, ut contendit ipse, a deitate excludimus; certe ipse quoque Filium a deitate excludet, eo quod solus Pater sit Filius et Spiritus sancti fons. Sed quemadmodum ipse hoc ut absurdum negaverit; ita multo aptius veriusque idem de nobis intelligat. Credimus enim in Trinitatem ejusdem essentia, potentia et deitatis, quamquam injuria sicut in aliis, hæc etiam in re nobis obtrahat.

καλῶς καὶ ἀληθῶς· καὶ περὶ ἡμῶν νοεῖται· εἰς Τριάδα ἓνα, εἰ καὶ ἀδίκως ἡμεῖς καὶ ἐν τούτῳ ὡς καὶ ἐν τοῖς

EPHES.

Et nos quidem cum Gregorio Nazianzeno † Filium a Patre causalitate distinguimus; isti vero cum Latinis causalitate illos conjungunt.

RESP.

Conjungimus Patrem et Filium natura et deitate ut Patrem et Filium, non causalitate. Alioquin ex verbis suis ipse quoque conjunget Filium et Spiritum sanctum, cum sit et dicatur uterque causatus. Unum est, obloqui vult, et causas rimatur quæcunque vult, imo vero quæcunque fingit. Quare ad minus necessaria multis demonstrationibus non indigemus.

† Idem iste auctor Gregorius protosyncellus in responsione ad confessionem Marci Ephesii, eidem Marco hæc eadem objicienti sic respondet: Nazianzenus vero ubi dixit: Omnia quæ Pater habet, sunt Filii præter causam, intulit: Omnia vero, quæ Filius habet, sunt Spiritus, præter filiationem: causam dicens ratione generationis, ut ipsemet explicat oratione prima *De theologia*: Filius enim, inquit, siquidem ut causam accipias Patrem, non est sine principio: nam Pater est principium, utpote causa. Itaque argumentum Ephesii æquivocatione laborat.

EPHES.

Et nos quidem cum venerabili Maximo et illorum temporum Romanis, et cum Patribus occidentilibus Filium non statuimus causam Spiritus sancti. Isti vero Filium secundum Græcos causam, secundum Latinos principium Spiritus in definitione, seu potius deformatione sua pronuntiant: honoranda quippe est a nobis hoc nomine, cum et formidinis pleni subscriptioni ejus assensum præbuerint.

RESP.

Debat sane vir præstantissimus integram epistolæ partem, exponere, quæ huc spectat; et non

σοὶ κληρὶ ζωῆς ἐστὶ· τούτῃσι παρὰ τῷ Πατρὶ· ὁ Υἱός· διὸ ὁ Λόγος πρὸς τὸν Θεόν, ὃς ἦν ἐν ἀρχῇ, καὶ ἦν πρὸς τὸν Θεόν. Ἄλλ' εἶπε τὸν Πατέρα ἐν τῷ-δέ τις τῷ χωρίῳ, εἶπε τὸν Υἱὸν νοεῖν κληρὶν, κληρὶν πάντων; νοοῦμεν οὐ τοῦτου τοῦ ὕδατος, ὅπερ κτίσις ἐστὶν, ἀλλὰ τῆς θείας; ἐκείνης χάριτος, δηλαδὴ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· αὐτὸ γὰρ ἐστὶ τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν. Καὶ Γρηγόριος δὲ ὁ Θεολόγος· ἐν τῷ *Περὶ Πνεύματος λόγῳ*, οὗ ἡ ἀρχή, Ὁ μὲν δὴ περὶ τοῦ Υἱοῦ λόγος τοιοῦτος, φησὶν· Ὁφθαλμὸν τινα καὶ κληρὶν καὶ πεταμὸν ἀνεύρησα, καὶ γὰρ καὶ ἄλλοι. Εἰ οὖν δίδῃσι λέγομεν, διὸ κληρὶν ὁ Υἱός τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ἐκ κληρὶν τοῦ Πατρὸς κατὰ τοὺς ἱεροὺς· καὶ θεοῦ τούτους Πατέρας, ἐκβάλλομεν αὐτὸ τῆς θεότητος, ὡς αὐτὸς δισχυρίζεται, πάντως· ἀν καὶ αὐτὸς ἐκβάλλῃ τὸν Υἱὸν τῆς θεότητος; διὰ τὸ τὸν Πατέρα μόνον εἶναι κληρὶν τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἄλλ' ὅπερ ἀν αὐτὸς ὡς ἀποκρινόμενος καὶ ἀποδοῦναμον καὶ Θεὸν ἄλλοις διασφύρει.

ΕΦΕΣ.

Καὶ ἡμεῖς μὲν μετὰ τοῦ Θεολόγου Γρηγορίου † τῇ αἰτίᾳ διακρίνομεν τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα· οὗτοι δὲ μετὰ τῶν Λατίνων τῇ αἰτίᾳ τούτους συνάπτουσιν.

ΑΠΟΛ.

Συνάπτομεν τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν τῇ φύσει καὶ θεότητι ὡς Πατέρα καὶ Υἱὸν, οὐ τῇ αἰτίᾳ. Εἰ δ' ὡς αὐτὸς λέγει, συνάψει καὶ αὐτὸς τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα, διὰ τὸ ἄμφω αἰτιατὰ εἶναι καὶ λέγεσθαι. Ἐν μόνον ἔρωμεν, διὸ βούλεται διασφύρειν, καὶ πολλὰς ἐνωσεὶ αἰτίας ὅσας καὶ βούλεται, μᾶλλον δὲ ὅσας ἀναπλάττει. Διὸ οὐδὲ πολλῶν ἀποδείξεων δεόμεθα εἰς τὰ μὴ ἀναγκαῖα.

† Αὐτὸς οὗτος Γρηγόριος ὁ πρωτοσύγκελλος· ἐν τῇ ἀπολογίᾳ πρὸς τὴν τοῦ Ἐφέσου ὁμολογίαν ἀπακρινόμενος πρὸς τοῦτό φησιν· Ὁ δὲ Θεολόγος εἰπὼν· Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατήρ, τοῦ Υἱοῦ, πλην τῆς αἰτίας· ἐπιφέρει· Πάντα δὲ ὅσα τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ Πνεύματος, πλην τῆς υἰότητος· αἰτίαν λέγων ἐνταῦθα τὴν κατὰ τὸ γενεῖν, καθὼς αὐτὸς διασαφῆν ἐν τῷ λόγῳ *Περὶ δόγματος καὶ καταστάσεως ἐπισκόπων*· φησὶ γάρ· Ὁ δὲ Υἱός, τὰν μὲν ὡς αἰτίαν τὸν Πατέρα λαμβάνης, οὐκ ἀναρχός· ἀρχὴ γὰρ ὁ Πατήρ τοῦ Υἱοῦ, ὡς αἰτίας· οὐδὲν ἄρα συμπεραίνει ὁ Ἐφέσου, ὁμωνυμῆα χρησάμενός.

ΕΦΕΣ.

Καὶ ἡμεῖς μετὰ τοῦ σεπτοῦ Μαξίμου καὶ τῶν τότε Ῥωμαίων καὶ τῶν δυτικῶν Πατέρων οὐ ποιῶμεν τὸν Υἱὸν αἰτίαν τοῦ Πνεύματος· οὗτοι δὲ κατὰ μὲν τοὺς Γραικοὺς αἰτίαν, κατὰ δὲ τοὺς Λατίνους ἀρχὴν τοῦ Πνεύματος τὸν Υἱὸν ἐν τῷ ὄρω αὐτῶν ἀποφαίνονται· τιμᾶν γὰρ αὐτὸν οὕτω δίκαιον γράφοντας, ἔπει καὶ ὀρθωδοῦντες αὐτοὶ τούτῳ συνέθεντο.

ΑΠΟΛ.

Ἔδει γὰρ τὸν τιμιὸν ἄνδρα τοῦτον ὅλον ἐκθεῖναι τὸ μέρος· τῆς ἐπιστολῆς τὸ περὶ τούτου φάσκον.

καὶ μὴ τὸ μὲν διὰ τοῦ Υἱοῦ παραδραμεῖν, τὸ δὲ ἄλλο
 οὐκ αἰτίαν ποιῶντας τὸν Υἱὸν σφᾶς αὐτοῦ; ἀπί-
 δεῖσαν καὶ μόνον προκομίζειν. Ἄλλ' ἡμεῖς τὸ χω-
 ρίον ὅλον ἐκθήσομεν, ἵνα καὶ σαφεστέρᾳ γένηται
 ἡ δὴλωσις, ὡσαύτως καὶ ἡ ἀπάντησις. Φησὶ γάρ·
 Τῶν τοῦ νῦν ἀγιωτάτου πάππα συνδικαῶν οὐκ ἐν
 τοσοῦτοις ἡσίοις γεγράφατε κεφαλαιοὶ οἱ τῆς βασι-
 λίδος ἐπελάθοντο, δυσὶ δὲ μόνοις· ὧν τὸ μὲν ὑπάρ-
 χει περὶ θεολογίας, ὅτι τε, φησὶν, εἶπεν, ἐκπο-
 ρεύεσθαι καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· τὸ δ'
 ἄλλο περὶ τῆς θείας σαρκώσεως. Καὶ μετὰ πάνυ
 βραχεία· Καὶ τῷ μὲν πρώτῳ συμφώνου; παρήγα-
 γον χρήσεις Ῥωμαίων Πατέρων, εἴτι γε μὴν καὶ
 Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας ἐκ τῆς πονηθείσης αὐτῷ
 εἰς τὸν εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην ἱερᾶς πραγματείας·
 ἐξ ὧν οὐ τὸν Υἱὸν αἰτίαν ποιῶντας τοῦ Πνεύμα-
 τος σφᾶς αὐτοῦς ἀπέδειξαν. Μίαν γὰρ ἴσασιν Υἱοῦ
 καὶ Πνεύματος τὸν Πατέρα αἰτίαν, τοῦ μὲν κατὰ
 γέννησιν, τοῦ δὲ κατ' ἐκπόρευσιν· ἄλλ' ἵνα τὸ δι'
 αὐτοῦ προίεναι δηλώσωσι, καὶ ταύτη τὸ συναφές
 τῆς οὐσίας καὶ ἀπαράλλακτον παραστήσωσιν. Οὐκ
 εἶδει οὖν τὸν αἰδέσιμον ἄνδρα τοῦτον λέγειν τὸ, Ἐκ
 μόνου· Ἰσοῦ γὰρ προφανῶς καὶ ἐπιδήλως ὁ ἅγιος
 Μάξιμος μαρτυρεῖ, ὡς οἱ ἅγιοι Πατέρες οἱ τῆς
 Ἑσπέρας μετὰ καὶ τοῦ θεοῦ Κυρίλλου καὶ ἐκ τοῦ
 Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ ἅγιον Πνεῦμα θεολογοῦσιν.
 Εἰ οὖν καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, δηλοῦν ὡς οὐκ ἐκ μόνου τοῦ
 Πατρὸς, ὡς αὐτὸς πολλάκις εἶρηκε. Περὶ δὲ τοῦ,
 οὐκ αἰτίαν τὸν Υἱὸν ποιῶντας, τουτέστιν οἷαν δ'
 Εὐνόμιος ἔλεγεν, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐδηλώ-
 σαμεν· καὶ γὰρ αἰτίαν κυρίως οἱ ἅγιοι τὴν ἀρχαι-
 δῆ καὶ προκἀταρκτικὴν εἰώθασι λέγειν, καθὼς καὶ
 ὁ Θεολόγος Γρηγόριος δηλοῖ ἐν τῷ εἰς τὸν κατὰ-
 πλων τὸν ἀπ' Αἰγύπτου, φάσκων οὕτως· Θεὸς ἐν
 τριοῖν ἴσταται τοῖς μεγίστοις, αἰτίᾳ, καὶ δημιουργ-
 ῶν, καὶ τελειοποιῶν, τῷ Πατρὶ λέγω καὶ τῷ Υἱῷ
 καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. Τί οὖν, οὐκ αἰτίας ὁ Υἱὸς
 τῆς τοῦ κόσμου δημιουργίας; Πῶς οὖν φαμεν ἐν
 τῇ ὁμολογίᾳ τῆς πίστεως, Δι' οὗ τὰ πάντα ἐγέν-
 ηστο; Ἄλλ' ὁ Θεολόγος καὶ ὁ Βασιλεὺς τὸ, αἰτίας,
 ἐπὶ μόνου τοῦ Πατρὸς ἔφησαν. Ἄλλ' οὐδὲ μάτην ὁ
 θεὸς Μάξιμος· τὸ, Δι' αὐτοῦ προίεναι, ἐπιφέρει·
 ἐπεὶ ἀδύνατον διὰ τοῦ Υἱοῦ προίεναι, καὶ μὴ καὶ
 τὸν Υἱὸν αἰτίαν ὑπάρχειν τῆς τοῦ Πνεύματος ἐκπο-
 ρεύσεως. Τοῦτο καὶ Γρηγόριος ὁ Νύσσης μάλα κα-
 λῶς βεβαίως ἐν τῷ κατ' Εὐνομίου ἀντιβῆτικῷ ἀδ-
 τοῦ λόγῳ πρώτῳ, λέγων οὕτως· Εἰ μὲν οὖν χρονι-
 κὴν ἐμφασιν ὑπερετίθη τῆς τοῦ Μονογενοῦς ὑπο-
 στάσεως ὁ τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ μόνῳ τῷ τῆς αἰ-
 τίας λόγῳ προθεωρῶν, εἰκότως ἂν ὁ τῆς ἀδιδίτη-
 τος ἡμῖν περὶ τοῦ Υἱοῦ λόγος ἐκινδυνεύετο. Καὶ
 μετὰ τινά· Ὡς γὰρ συνάπτεται τῷ Πατρὶ ὁ Υἱὸς,
 καὶ τῷ ἐξ αὐτοῦ εἶναι οὐχ ὑστερίζει κατὰ τὴν
 ὑπαρξιν· οὕτω πάλιν τοῦ Μονογενοῦς ἔχεται τὸ
 Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐπινοία μόνῃ κατὰ τὸν αἰτίας
 λόγον προθεωρουμένου τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστά-
 σεως. Καὶ Βασίλειος ἐν τῷ πρὸς Ἀμφιλόχιον ἐν τῷ
 ις' κεφαλαιῳ, οὗ ἡ ἐπιγραφή, Ὅτι ἀχώριστον ἐπι-
 πάσης ἐννοίας Πατὸς καὶ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα,

illud, Per Filium, præterire silentio; illas vero
 tantum vocas afferre, Ostenderunt a se Filium non
 statui causam Spiritus sancti. Ergo nos locum in-
 tegrum exponemus, ut res clarius intelligatur, et
 objectioni dilucidius respondeatur. Ait igitur : In
 synodis sanctissimi papæ, qui nunc præest,
 litteris non tot capita, ut scripsistis, regniæ urbis
 incolæ notarunt, sed duo tantum; quorum alterum
 ad divina spectat, quod Spiritum sanctum aiunt
 etiam ex Filio procedere dixerit, alterum vero ad
 incarnationem. Et paucis admodum interjectis :
 Et in primum quidem consonas Romanorum Patrum
 attulere sententiæ, nec non Cyrilli Alexandrii
 ex sacris ejus in Joannem commentariis; per
 quas evidenter ostenderunt, sese non statuere Fi-
 lium Spiritus sancti causam (unam quippe norant
 causam Filii et Spiritus Patrem, illius per genera-
 tionem, hujus per processionem), sed voluisse si-
 gnificare Spiritum produci per Filium; et hæc
 ratione probare essentia nulla cum varietate
 communionem. Non ergo debet egregius hic vir
 usurpare vocem, Ex solo. En quippe sanctus
 Maximus aperte palamque testatur, sanctos Patres
 Occidentales una cum sancto Cyrillo asserere Spiritum
 sanctum etiam ex Filio procedere; quod si etiam
 ex Filio, constat, non ex Patre solo, quod sæpe di-
 etum ab ipso est. Porro autem voces illæ, sese Filium
 non statuere causam, intelligendæ sunt de causa qua-
 lem ponebat Eunomius, quemadmodum declaravi-
 mus. Causam enim proprie primordiale sancti Pa-
 tres nuncupare solent, ut Gregorius Nazianzenus do-
 cet oratione ad eos qui ex Ægypto adnavigarunt,
 his verbis : Deus in tribus hisce maximis subsistit,
 causa, creator et perfectore, Patre, Inquam, et Fi-
 lio, et Spiritu sancto. Anne igitur Filium non erit au-
 ctor creationis mundi? Quomodo ergo in hæc confes-
 sione dicimus : Per quem omnia facta sunt? Verum
 Nazianzenus et Basilius causæ nomen soli Patri tri-
 buunt. Nec vero frustra divinus Maximus infert
 verba illa, Per ipsum produci; cum impossibile sit
 per Filium procedere, quin sit et ipse Filius causa
 processionis Spiritus. Hoc idem egregie admodum
 confirmat etiam Gregorius Nyssenus prima sua
 oratione inter eas, quibus confutat Eunomium, per
 hæc verba : Nam si spatium temporis ante perso-
 nam unigeniti statueret, qui Patrem Filio præintel-
 ligit sola causæ prioritare, jure profecto nobis Filii
 æternitas periclitaretur. Et paulo post : Quemad-
 modum enim conjunctus est Patri Filius, nec est
 illo posterior, quod ab ipso sit: ita et Spiritus
 sanctus Unigenitum sequitur, sola mentis conside-
 ratione antecedente Filio hypostasim Spiritus ra-
 tionis causalitatis. Et Basilius in libro ad Amphi-
 lochium, capite decimo sexto, cui titulus : Quod
 inseparabilis sit Spiritus sanctus a Patre et Filio in
 quovis rerum conceptu. Comprehende, inquit, animo
 Patrem, rerum quæ sunt primordiale causam,
 creatricem Filium, perfectricem Spiritum sanctum.
 Hi omnes causalitatem referunt ad Patrem, cum

Filius etiam horum omnium causa sit : aut certe neque, in his dictis Filio tribui causam, et corrigant errorem errore. Sed clariora sunt dicta illa sanctorum, quibus ex Filio etiam dicitur esse Spiritus sanctus, quæ sanctus Maximus agnoscit, essentia Filium esse causam non aliam a Patre ; nam quidquid habet Filius, naturaliter a Patre habet. Ita sanctus Cyrillus in illud Joannis, *Et ego rogo Patrem*, Bona, inquit, naturalia Dei Patris, cum essentialiter communia sibi Filius habeat, habet etiam Spiritus ea ratione, qua Pater illum habere intelligitur, non ascititium, aut extrinsecus advenientem, stulti enim, aut potius insani fuerit ita sentire, sed quemadmodum unquam nostrum suum in seipso continet spiritum, et ex intimis visceribus foras emittit : nam propterea etiam corporaliter insufflavit Christus, ut ostenderet, ita ex divina essentia divino modo effundi, quod ex ipsa est, quemadmodum ex ore humano spiritus corporeus exhalatur. Cum igitur Spiritus sit Dei Patris et Filii, cur non eadem sit illis potestas, sive conjunctum, sive separatim intelligantur ? Pater enim est Pater, non Filius, et Filius non Pater, sed Filius. Attamen Pater in Filio, et Filius in Patre. Item sanctus Cyrillus exponens illud Joelis propheta, *Effundam de Spiritu meo* 23, Nam quæ, inquit, Filius Deus est, et ex Deo naturaliter ; hatus enim est de Deo Patre ; proprius ipsis, et in ipso, et ex ipso est Spiritus, non secus ac de ipso Deo Patre intelligitur. Et beatus Leo papa primo in Pentecosten sermone, qui incipit : *Hodiernam solemnitatem, dilectissimi, hæc habet : Cum Spiritus sanctus Patris Filiique sit Spiritus, non sicut quæcunque creatura, quæ et Patris et Filii est, sed sicut cum utroque vivens et potens, et sempiternus, et ex eo quod est Pater Filiusque, subsistens.*

καὶ Πατρός. Καὶ ὁ μακάριος Δέων ὁ πάππας ἐν τῷ σήμερον πανήγυριν, ἀδελφοὶ ποθεινότατοι, αὐτῷ Πνεῦμα ὄν, οὐχ ὡς τῶν κτισμάτων, ἀπὸ Πατρός εἰσι καὶ Υἱοῦ ἀλλ' ὡς μετ' ἀμφοτέρων ζῶν καὶ δυνάμενον, καὶ ἀδίδως ἐκ τούτου ὅπερ ἐστὶν ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός, ὁμοιότατον.

Et sanctus Hilarius in sermone, qui legitur post Pentecosten, die festo sanctæ Trinitatis, ita loquitur : *Credimus in sanctam Trinitatem, hoc est Patrem et Filium et Spiritum sanctum, unum Deum omnipotentem, unius essentiæ, unius naturæ, unius potestatis, opificem creaturarum omnium ; ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia ; Patrem a se ipso, non ab alio ; Filium ex Patre genitum, Deum verum de Deo vero, lumen verum de lumine vero, non duo lumina, sed unum lumen ; Spiritum sanctum a Patre et Filio equaliter procedentem. Et beatus Augustinus quinto de Trinitate, sic ait : Si ergo et quod datur, in principium habet eum, a quo datur ; quia non aliunde accepit illud, quod ab ipso procedit, sciendum est Patrem et Filium principium esse Spiritus sancti, non duo principia. Sed sicut Pater et*

φρσίν· Ἐνώθησάν μοι τὴν προκατάρατικὴν αἰτίαν τῶν γινομένων τῶν Πατέρα, τὴν δημιουργικὴν τῶν Υἱῶν, τὴν τελειωτικὴν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Οὗτος γὰρ πάντας τὴν αἰτίαν ἐπὶ τὸν Πατέρα ἀναφέρουσιν, ἀλλὰ καὶ ὁ Υἱὸς αἰτίας τούτων ἀπάντων ἐστίν· ἢ ἀρνησάμεσάν καὶ ἐκ τῶν εἰρημένων τὴν αἰτίαν, καὶ κακῶ τὸ κακὸν διορθώσωσάν. Καὶ ἐτι δηλοῦσάι μάλιστα ἀσφέτερον τὰ τῶν ἁγίων βητὰ τὰ παρακτώμενα καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀ καὶ μάξιμος ὁ θεὸς· διαβεβαῶν, ὅτι καὶ αἰτίαν λέγοντα τὸν Υἱὸν παρὰ τὸν Πατέρα· καὶ γὰρ πάντα ὅσα ἔχει ὁ Υἱὸς φυσικῶς, ἐκ τοῦ Πατρός λαβὼν ἔχει. Φησὶ γὰρ ὁ θεὸς Κύριλλος ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην εἰς τὸ βητόν τὸ, *Κἀγὼ ἐρωτήσω τὸν Πατέρα· τῶν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός φυσικῶν ἀγαθῶν οὐσώδως ὑπάρχων κοινωνὸς ὁ Υἱός, ἔχει καὶ τὸ Πνεῦμα κατὰ τούτον τὸν τρόπον, καθ' ὅνπερ ἀν νοοῖτο καὶ ὁ Πατὴρ, οὐκ ἐπακτόν, ὡς ἐξ ἑαυτοῦ· εὐθεὺς γὰρ, μᾶλλον ἐκ μανικῶν ἐδ οὕτω φρονεῖν· ἀλλ' ὡς περ ἡμῶν ἕκαστος τὸ ἴδιον ἐν ἑαυτῷ πνεῦμα συνέχει, καὶ ἐκ τῶν ἐνδοτάτων σπλάγγνων εἰς τὸ ἐξω προχέει· διὰ γὰρ τοῦ τούτου καὶ σωματικῶς ἐκπεφύσκει ὁ Χριστὸς, δεικνύς ὅτι καθὼς περ ἐκ στόματος τοῦ ἀνθρωπίνου πρόεισι τὸ πνεῦμα σωματικῶς, οὕτω καὶ ἐκ τῆς θαλάσσης οὐσίας θεοσωπεπῶς προχέεται τὸ ἐξ αὐτῆς. Ὅτι τοίνυν αὐτὸ τὸ πνεῦμα τοῦ τε Θεοῦ καὶ Πατρός ἐστὶ καὶ τοῦ Υἱοῦ, πῶς οὐχὶ πάντως μίαν ἐξουσίαν τὴν ἐξουσίαν διηρημένως τε ἅμα καὶ συννημένως ; Πατὴρ γὰρ ὁ Πατὴρ καὶ οὐχὶ Υἱός, καὶ Υἱὸς ὁ Υἱὸς καὶ οὐχὶ Πατὴρ· πλὴν ὁ Πατὴρ ἐν Υἱῷ, καὶ ὁ Υἱὸς ἐν Πατρί. Ὁ αὐτὸς θεὸς Κύριλλος ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ εἰς τὸν προφήτην Ἰωὴλ τοῦ, *Ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος μου, οὕτω φησὶν· Ἡ μὲν γὰρ ἐστὶ θεός, καὶ ἐκ Θεοῦ κατὰ φύσιν ὁ Υἱός, γαγέννηται γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ Πατρός, ἴδιον αὐτοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα ἐστὶ, καθὼς περ ἀρραῖαι καὶ ἐκ' αὐτοῦ νοεῖται τοῦ Θεοῦ* εἰς τὴν Πεντηκοστὴν πρώτῳ λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχὴ, τὴν φησὶ· Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Πατρός καὶ Υἱοῦ*

καὶ ὁ ἅγιος Ἰάριος ἐν τῷ λόγῳ τῷ μετὰ τὴν Πεντηκοστὴν ἀναγινωσκομένου ἐν τῇ ἰσορῇ τῆς ἁγίας Τριάδος οὕτω φησὶ· Ἰκατεύομεν εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα, τοῦτέστι τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἕνα Θεὸν παντοδύναμον, μίαν οὐσίαν, μίαν ὑπόστασιν, μίαν ἐξουσίαν, δημιουργὸν πάντων τῶν κτισμάτων· ἐξ οὗ πάντα, δι' οὗ πάντα, ἐκ ὧ πάντα· Πατέρα ἀπ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' οὐκ ἀπ' ἑτέρου· Υἱὸν ἐκ τοῦ Πατρός, γεννητὸν, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, φῶς ἀληθινὸν ἐκ φωτός ἀληθινοῦ, οὐ μὴν δύο φῶτα, ἀλλ' ἐν φῶς· Πνεῦμα ἅγιον παρὰ Πατρός καὶ Υἱοῦ ἐπίσης ἐκπορευόμενον. Καὶ ὁ μακάριος Ἀβγουστίνος ἐν τῷ πέμπτῳ περὶ Τριάδος τοιάδε φησὶν· Εἰ κοῖνον καὶ ὁ δίδεται ἀρχὴν ἔχει τούτον, ἀπ' οὗ δίδεται, καὶ γὰρ οὐκ ἄλλοθεν ἐλασεν ὁ παρ' αὐτοῦ ἐκπορευόμενος, ὁμοιογενέος ἐστὶ τῶν

Joel ii, 28.

Πατέρα και τὸν Υἱὸν ἀρχὴν εἶναι τοῦ ἁγίου Πνεύματος, οὐ δύο ἀρχάς· ἀλλὰ καθάπερ ὁ Πατήρ και ὁ Υἱὸς εἰς Θεός, και πρὸς τὴν κτίσιν ἀναφορικῶς εἰς κτίστης και εἰς Κύριος, οὕτως ἀναφορικῶς πρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον μίαν ἀρχὴν, καθάπερ πρὸς τὴν κτίσιν ὁ Πατήρ και ὁ Υἱὸς και τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Κύριος.

Δείκεται σαφῶς, ὅτι αἱ χρήσεις, αἱ μαρτυροὶ ὁ Θεὸς Μάξιμος, και τὸν Υἱὸν ἄκτιον τῆς τοῦ Πνεύματος ὑπάρξεως μαρτυροῦσιν. Ὅτι δὲ διὰ τῶν δύο ῥῆ λέγει· τιμῶν τὸν ὄρον (ὄρων γὰρ, φησί, τιμῶν κούτων δίκαιον· και τὰ ἐξῆς), πρῶτον μὲν θαυμάζω τὴν τοῦ ἀνδρός εὐλάβειαν, και ὅτι οὐκ οἶδεν ἕσον τιμῆς ἕξιον τὸ θεῖον ὄνομα. Εἰ γὰρ τὰ ὑπὸ τοῦ Δαθάν και Ἀβειρών κατασκευασθέντα εἰς ὑπουργίαν και λατρείαν Θεοῦ ὁ θεόκτης Μωϋσῆς οὐκ ἠθέλησε κοινὰ εἶναι, διὰ τὸ ἀπαξ εἰς ὑπουργίαν Θεοῦ και λατρείαν· ὀνομασθῆναι· τοῦτο γὰρ και ὁ Θεὸς τῷ θεράποντι αὐτοῦ ἐνετέλειτο· αὐτὸς ἐν τῷ ὄρον τὸ τοῦ Θεοῦ φησὶ τὸν ὄνομα περιέχοντι Πατρός και Υἱοῦ και ἁγίου Πνεύματος κολλαχῶ μὴδ' ἄλλως εὐλαβηθεὶς ποιεῖαυτα ἐραύεται· Ἄλλ' ἡμῖς πάντοθεν τὸ σεμνὸν περιποιούμενοι ἐν ταῖς ἀπολογίαις, ἀναπολόγητον τοῦτο εἴωμεν, ὥσπερ και τέλλα, ἕπερ ἐπὶ θυμοῦ και ὀργῆς, αἷς εἰσι, κινούμενος λέγει, μὴδ' ἄλλως διὰ τῶν ἐλέγγων ἀπαντῶν βουλόμενοι· μόνην γὰρ τὴν ἀλήθειαν φανεροῦν ἐθέλοντες, τέλλα παρορῶμεν, ἅπερ οὐ πρὸς αὐτὴν φέρουσιν, ἀλλὰ πρὸς μόνην ἐπίδειξιν.

ΕΦΕΕ.

Και ἡμεῖς μὲν μετὰ τοῦ φιλοσόφου και μάρτυρος Θεοδοσιου, ὡς ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρός, οὕτως και τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρός λέγομεν· οὗτοι δὲ μετὰ τῶν ἡατιῶν τὸν μὲν Υἱὸν ἀμέσως, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐμμέσως ἐκ τοῦ Πατρός λέγουσι. Και ἡμεῖς μὲν μετὰ τοῦ Λερασκηνοῦ και πῶν Πατέρων ἀπάντως τὴν εὐποράν τῆς γενήσεως· και ἐκπερασεως· ἀγοεῖν ἐμολογοῦμεν· οὗτοι δὲ μετὰ τοῦ Θωμᾶ και τῶν ἡατιῶν τῷ ἐμμέσῳ και ἀμέσῳ διαφέρειν φασὶ αἰς πρόθεως.

ΑΠΘΑ.

Και ἡμεῖς ἐκ τοῦ Πατρός λέγομεν τὸν Υἱὸν και τὸ Πνεῦμα, κλην τοῦ τρόπου τῆς ὑπάρξεως, ὡς αὐτὸς κλην ὁ ἅγιος, κλην αὐτὸς τοῦτο παρέδραμεν. Εἰ γὰρ και ἀμφοτέρων ὁ Πατήρ ἀκτίως ἐστιν, ἀλλὰ τοῦ μὲν ἐστὶ κατὰ γέννησιν, τοῦ δὲ κατ' ἐκπέρευσιν· και τοῦ μὲν ὡς γεννήτωρ, τοῦ δὲ ὡς προσθελεύς· και τοῦ μὲν προσεχῶς και ἀμέσως, δηλαδὴ τοῦ Μοῦ ἐκ τοῦ Πατρός, τοῦ δὲ διὰ τοῦ προσεχῶς ἐκ τοῦ Πατρός, τοῦτοστιν ἐμμέσως και διὰ τοῦ Υἱοῦ, τοῦτοστιν τοῦ Πνεύματος. Κα. ταῦτα μαθόντες οὐ παρὰ ἡατιῶν, ὡς αὐτὸς φησιν, ἀλλὰ ἀμφοτέρω ἐπὶ τῶν τῆς Ἐκκλησίας διδασκάλων. Και ὁ μὲν Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, τὸ τῆς ἐκπέρευσεως διάφορον, φησὶ, διάφορον· και τὴν κλησιν πεποιήκεν. Ὁ δὲ Νύσσης Γρηγόριος ἐν τῷ πρὸς Ἀβλάδιον λόγῳ φησὶ· τὸ μὲν γὰρ ἐστὶ προσεχῶς ἐκ τοῦ πρώτου,

A Filius unus Deus, et ad creaturam relative unus creator et unus Dominus : sic relative ad Spiritum sanctum unum principium : ad creaturam vero Pater et Filius et Spiritus sanctus unum principium, sicut unus creator et unus Dominus.

ἀρχὴ μία εἶσιν, ὥσπερ εἰς δημιουργὸς και εἰς

Perpicue ostensum est, dicta sanctorum, quibus sanctus Maximus dat testimonium, etiam Filio tribuere causalitatem subsistentis Spiritus. Quod vero definitionem quæ ἕρος Græce dicitur, honorandam esse ait per duplex pp. scribendo ὄρον, hoc est extremam causam (ita enim, inquit, illam honorari æquum est, etc.), primum quidem miror pietatem hominis; quodque ignoret, Dei nomen quantum sit in honore habendum. Nam si vasa a Dathan et Abiron conflatæ ad ministerium et cultum Dei, Moyses illi divino aspectu dignatus noluit esse communia, quod somel fuerint Dei ministerio et cultui dicata (ita enim Deus ipse famulo suo mandaverat), quomodo vir iste in definitionem, quæ continet et sæpe repetitæ formidabile Dei nomen, Patris et Filii et Spiritus sancti, nihil veritus talia eructat? Verum nos respondendo, ubique modestiam sectantes, nihil ad hoc didimus, et ad alia quoque ab ipso per hilem plane et iracundiam prolata, quæ redarguere non est in animo: solum quippe veritatem defendere volentes, cætera parvipensimus quæ non extendant, sed ostentationem præ se ferunt.

ΕΦΗΕ.

C Et nos quidem cum Justino philosopho et martyre dicimus : Quomodum ex Patre Filius, ita etiam ex Patre Spiritus ; isti vero cum Latinis Filium quidem immediate, Spiritum vero ex Patre mediate asserunt. Et nos quidem cum Damasceno et cunctis Patribus differentiam generationis et processionis ignorare scemur ; isti vero cum Thoma et Latinis mediatone et immediatione hanc differre aiunt productiones.

ΕΦΕΠ.

Nos quoque Filium et Spiritum ex Patre dicimus, diverso tamen subsistendi modo, ut ipsemet sanctus exprimit, licet iste hoc transilierit. (18). Etsi enim Pater est causa utriusque, tamen illius per generationem, hujus vero est per processionem : et illius quidem ut genitor, hujus vero ut productior : et illius quidem proximo et immediate, scilicet Filii ; hujus vero per illum qui proximo ex Patre est, hoc est, mediate, et per Filium, sancti videlicet Spiritus. Et hæc ipsi non a Latinis didicimus, ut iste ait, sed utrumque ab Ecclesie doctoribus. Nam Gregorius Nazianzenus (19), Diversus, inquit, productionis modus diversam quoque appellationem fecit. Et Gregorius Nyssenus, in tractatu ad Ablabium. Ille enim est, inquit, proximo a primo ; hic vero per illum qui proximo est a pri-

(18) In Expositione fidei.

(19) Orat de Spiritu sancto.

mo : ut certa maneat et Filio ratio unigeniti, et Spiritus ex Patre sine dubio sit ; nam quia Filius medius est, et sibi rationem unigeniti integram servat, et Spiritui naturalem cum Patre conjunctionem non adimit. Cyrillus quoque, in *Thesauris*, Generat, inquit, Filium Pater nullo assistente intermedio. Idem rursus in illud, *Omnia per ipsum facta sunt*, intelligimus, inquit, Patrem simul cum Filio existere propter invariabilitatem essentie, summamque inter illos absque ullo medio habitudinem. Magnus præterea Athanasius, sermone contra Arianos, cuius initium tale est : Ariani, ut videre est, cum semel statuerint, Non, inquit, Spiritus conjungit Patri Verbum, sed potius a Verbo Spiritus hoc accipit. Et sanctus Basilius, sermone secundo contra Eunomium, Ut enim, ait, stulta esset interrogatio, si quis, an sit aliquid ingenito principioque carente, Patre antèrius, quæreret : ita hic etiam si quis de eo quærat, qui coæternus Patri est, inter quem et genitorem nihil intervenit medium. Hos igitur sæculi doctores utrumque affirmamus ; et si reprehendere nos vult, reprehendat adhuc. Certe digniores et ipse et alii testes habebunt, quos ipsi proferimus, quam dicta sua et ipse et alii. Propterea vocas illas *mediate*, et *immediate*, apte admodum vereque usurpamus, sequentes doctrinam sanctorum, quamvis ipsi non probentur.

EPHES.

Et nos quidem increatæ et divinæ naturæ increatam dicimus et voluntatem et operationem, ut Patres docent : isti vero cum Latinis et Thoma voluntatem quidem ideam esse dicunt atque essentiam, sed divinam operationem creatam asserunt, sive illa nuncupetur deitas, sive divinum et immateriali lumen, sive Spiritus sanctus, sive quiddam aliud ejusmodi. Atque ita deitatem creatam, et creatum hominem divinum, et creatum Spiritum sanctum colunt improbe creaturæ.

RESP.

Nos et Latini ex sanctorum Patrum et Gregorii Nazianzeni doctrina (quem fidei stabilimentum vocant ; et jure quidem optimo, propter eminentem scientiam dogmatumque altitudinem) profitemur cum hæc, quæ profert in oratione, quam discodens Constantinopoli habuit his verbis : Creatura igitur Dei vocatur, nam hoc etiam nobis magna res est ; Deus autem minime. Aut certe tunc admittam rem creatam esse Deum, cum et ipse suero proprie Deus. Res enim ita se habet. Si Deus est, creatura non est ; nostri enim ordinis est creatura, qui dil non sumes ; si vero creatura, Deus non est, habuit enim initium temporis ; quod autem habuit initium temporis, aliquo tempore non erat. Quod vero tale est, ut non esse sit illo antiquius, hoc non est proprie dictum ens. Quod autem non est proprie dictum ens, quomodo fuerit Deus ? Nulla igitur ex tribus personis creatura est ; neque quod pejus est, facta propter me ; ne non solum creatura, sed

τὸ δὲ διὰ τοῦ προσώχῳ ἐκ τοῦ πρώτου ὥστε καὶ τὸ μονογενὲς ἀκωροῦθλον ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ μένειν, καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα μὴ ἀμφιβάλλειν, τῆς τοῦ Υἱοῦ μεσιτίας καὶ ἀκωροῦ τὸ μονογενὲς φυλαττώσης, καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς φυσικῆς πρὸς τὸν Πατέρα σχέσεως μὴ ἀκωροῦσης. Ὁ δὲ Κύριλλος ἐν τοῖς *Θησαυροῖς* φησι Ἐγενῆ ὁ Πατὴρ τὸν Υἱὸν ἀκωροῦτως. Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς εἰς τὸ βῆτον τὸ, *Ἦδὲτα δι' αὐτοῦ ἐγένετο*, φησί Ἐγενῆται τῷ Υἱῷ τὸν Πατέρα νοῦμην διὰ τὸ ἀπαράλλακτον τῆς οὐσίας, καὶ ἀκωρον προσώχῳ τε καὶ ἀκωσον αὐτοῦ. Καὶ Ἀθανάσιος ὁ Μέγας ἐν τῷ κατὰ Ἀρειομανιῶν, οὐ ἡ ἀρχῆ. Οἱ Ἀρειομανιῆται, ὡς εἶπες, κριναντες, φησὶν Ὁὐ τὸ Πνεῦμα συνάπτει τὸν Λόγον τῷ Πατρὶ, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ Πνεῦμα παρὰ τοῦ Λόγου τοῦτο λαμβάνει. Καὶ ὁ θεὸς Βασίλειος ἐν τοῖς κατ' Εὐνομίου φησὶν Ὁὐ γὰρ ἐκείνο ἀνόητον τὸ ἐρώτημα, ἐπὶ τοῦ ἀνάρχου καὶ ἀγεννήτου ζητεῖν τὸ ἐνώτερον, οὕτως καὶ ἐναρῆθα ἐπὶ τοῦ ἀδελφῶ τῷ Πατρὶ συνέντας, καὶ οὐδὲν ἔχοντος μέσον ἀκωροῦ τε καὶ τοῦ γεννήσαντος. Τούτους οὖν ἡμεῖς ἔχοντες δοκωοκάλους ἀμφοτέρωτα ταῦτα λέγομεν καὶ εἰ θέλει ἐγκωλῆν ἡμῖν, εἰ ἐγκωλῆται. Ἀξιοκωστοτέρους γὰρ νομῆται καὶ αὐτὸς καὶ πάντες εὐς ἔχομεν μάρτυρας, ἡ τὰ αὐτῶ αὐτὸς τε καὶ πάντας. Διὰ τοῦτο τὸ ἀκωροῦ καὶ ἀκωροῦς λίαν κωλῶς λέγομεν καὶ ἀληθῶς, καὶ ὡς θεολογοῦσιν οἱ ἄγιοι, κῶν αὐτὸς ἀκωροῦσι καὶ.

EΦΕΣ.

Καὶ ἡμεῖς μὲν τῆς ἀκωροῦ καὶ θείας φύσεως ἀκωροῦ καὶ τῆς θελήσειν καὶ τῆν ἐνέργειαν εἶναι φεμεν κατὰ τοὺς Πατέρας ὅστις δὲ κατὰ Λατίνων καὶ τοῦ Θεοῦ τῆν μὲν θελήσειν ταυτὸν τῆ οὐσίῳ, τῆν δὲ θεῆαν ἐνέργειαν κωροῦ εἶναι λέγουσι, κῶν τε θεότης ἐνομῆζοιτο, κῶν τε θεῶν καὶ ἀδύλον φῆς, κῶν τε Πνεῦμα ἄγιον, κῶν τε τι τοιοῦτον ἔτερον καὶ οὕτω κωροῦ θεότῳ, καὶ κωροῦ θεῶν φῆς. Καὶ κωροῦ Πνεῦμα ἄγιον τὰ κωροῦ κωροῦσεσι κῶροῦ φεμεν.

ΑΠΟΑ.

Ἡμεῖς καὶ Λατῖνοι τῶς θεοῖς Πατέρασιν ἀκωροῦθεῦντες καὶ Γρηγοροῦ τῷ Θεολόγῳ, ἐν καὶ συστατικῶν τῆς πίστεως ἐνομῆζοισι καὶ γὰρ οὕτως ἔχει διὰ τὸ παρὲν τῆς σοφίας, καὶ τὸ τῶν δογματικῶν ἕφος ὅτι αὐτῷ ἀμολογοῦμεν, ὡς ἐν τῷ συντακτικῷ ἀκωροῦται. Κῶρο δὲ Θεοῦ μὲν λαγῆσθω, μέγα γὰρ ἡμῖν καὶ τοῦτο, Θεός δὲ κῶρο μῶς. Ἦ ὅτε δέξομαι κῶρομα εἶναι Θεόν, ὅταν κῶρο γένωμαι κωροῦς Θεός. Ἐχει γὰρ οὕτως ἔλε μὲν Θεός, οὐ κῶρομα, μῶδ ἡμῶν γὰρ τὸ κῶρομα τῶν οὐ θεῶν ἔλε κῶρομα δὲ, οὐ Θεός, ἡρῆατο γὰρ κῶροικῶ ὅ δὲ ἡρῆατο, ἡν δὲ οὐκ ἦν οὐ δὲ κῶροῦτερον τὸ οὐκ ἦν, τοῦτα οὐ κωροῦς ἐν τὸ δὲ μῆ κωροῦς ἐν πῶς Θεός ὅστις οὖν κῶρομα τῶν τριῶν οὐδὲν, ὅστις, ὁ τοῦτου κῶρον δι' ἐμῆ γενόμενον, ἔνα μῆ κῶρομα ἡ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡμῶν ἀκῶροτερον. Πῶς οὖν ἡμεῖς τὸ μῆ ἀρῆσμενον κῶροικῶς ἐν τῇ μακαρίῳ Τριάδι ἐνοῦσομεν κῶροῦτον ; Καὶ ὁ θεός Βασίλειος ἐν τοῖς Ἀκῶροῦρητικῶς, ἐν κῶροκῶ, οὐ

ἡ ἐπιγραφὴ, Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, φησὶν, ὅτι τὰ κοινὰ τῆς κτίσεως ἀποιώνητα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, καὶ τὰ ἴδια τοῦ Πνεύματος ἀποιώνητα τῇ κτίσει, ἐξ ὧν συνάγεται μὴ εἶναι κτίσμα τὸ Πνεῦμα· ὅτι τὰ κοινὰ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ, ταῦτα κοινὰ καὶ τῷ Πνεύματι· ὅτι ἐν οἷς χαρακτηρίζεται Θεὸς ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἐν τῇ Γραφῇ, ἐν αὐτοῖς χαρακτηρίζεται καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἐξ ὧν συνάγεται τῆς αὐτῆς θεότητος τὸ Πνεῦμα τῷ Πατρὶ, ὅτι τὴ μόνῃ προσόντα τῷ Πατρὶ ὡς Θεῷ καὶ οὐχ ὡς Πατρὶ, καὶ τῷ Υἱῷ ὡς Θεῷ, ταῦτα μόνῃ πρόσκειται καὶ τῷ Πνεύματι, οὐκ ἔτι δὲ καὶ τῇ κτίσει, ὡς τὰ ἀποιώνητα ὀνόματα καὶ πράγματα τῇ κτίσει μόνῃ κοινὰ τῇ Τριάδι· ἐξ ὧν συνάγεται ὁμοούσιος ἡ Τριάς.

solī quoque insunt Spiritui, non autem creaturæ; qualia sunt nomina et res creaturæ incommunicabiles, unī Trinitati communes; ex quibus Trinitatis consubstantialitas probatur.

Ὅτι δοξαζόντων ἡμῶν, πῶς τοιαῦτα φέγγεται; **B** Τίς οὖν ἐστὶ ὁ δοξάζων, ὡς αὐτὸς φησὶ, κτίσμα τὸ Πνεῦμα, δι' οὗ θεοῦμεθα; Τοσοῦτον οὖν λέγεται ἀπαθάνειν ἡμᾶς περὶ τὴν εὐσέβειαν, ὡς κτίσμα λατρεύειν; Ὁ κτίσμα λατρεύων μὴ ἴση ἑωσφόρον ἀπεπέλλοντα, ὡς φησὶν ὁ Θεολόγος Γρηγόριος· οὐδὲν γὰρ κτιστὸν ἐν τῇ ἁγίᾳ καὶ μακαρίᾳ Τριάδι τῇ ἀπαράλλακτῃ καὶ ἀμερίστῃ οὐσίᾳ καὶ ἑναρτήᾳ ἐνοουμένῳ· τοῦτο γὰρ ἀλλότριον τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας.

EPHES.

Καὶ ἡμεῖς μὲν οὕτως τοὺς ἁγίους ἀπολαβεῖν τὴν ἡτοιμασμένην αὐτοῖς βασιλείαν καὶ τὰ ἀπόρρητα ἀγαθὰ, οὕτως τοὺς ἀμαρτωλοὺς εἰς τὴν γένναν ἐμπροσθεῖν ἦδη φανερόν· ἀλλ' ἐπιθέσθαι ἐν ἱσίοις ἑκατέρους κληθῆναι, καλεῖσθαι τοῦτο καιροῦ τοῦ μέλλοντος, μετὰ τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν κρίσιν. Οὗτοι δὲ μετὰ τῶν Ἀσινῶν τοὺς μὲν αὐτίκα μετὰ θάνατον ἀπολαβεῖν ἦδη τὰ κατ' ἄλφιν ἐθέλουσι, τοὺς δὲ μέσους, εἰσεῖν τοῖς ἐν μετανοίᾳ τελευτητήσιν, πῦρ αὐτοὶ καθάρισον ἑαυρὸν τι τῆς γέννησης ὑπάρχον ἀναπλάσσωσας ἀποδοῦσιν, ἵνα δι' αὐτοῦ, φησὶ, καθαιρέμενοι τὰς ψυχὰς μετὰ θάνατον ἐπὶ τὴν βασιλείαν καὶ αὐτοὶ μετὰ τῶν δικαίων ἀποκαταστῶσι· τοῦτο δὲ καὶ ὁ ἕρως αὐτῶν περιέχει.

APHO.

Ἐνταῦθα καὶ ἑαυτῷ ὁ αἰδέσιμος οὗτος ἐν προομιόις ἀντιλέγει, καὶ οὐ μόνον ἑαυτῷ, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ἀδοξομένοις ἐπ' ἐκκλησίας, καὶ πᾶσι τοῖς ἁγίοις. Διὸ χρεῖον ἐστὶ πρότερον τὰ αὐτοῦ προσθεῖναι, μετὰ δὲ ταῦτα καὶ ὀλίγα τινὰ ἐκ τῶν ἁγίων. Οἱ ἐν τῇ περιωνύμῳ νήσῳ Κρήτῃ ἤξλωσαν αὐτὸν τὸν αἰδέσιμον Ἐφέσιον λόγον ποιῆσαι, ἵνα ἀναγινώσκωσιν ἐν τῇ ἐτησίῃ μνήμῃ τοῦ ἁγίου Ἠλίου. Ὁ δὲ δεξάμενος τὴν οὐκ ἀμισθον παράκλησιν, τὴν μὲν ἀπὸ τοῦ ἁγίου, τὴν δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ οἴνου μετὰ οὕτωσιν πῶς ὀνομαζομένου βαρβέλου, λόγον ἐποίησεν, οὗ ἡ ἀρχή,

(20) Orat. de Spiritu sancto.

A nobis etiam inhonoratior sit. Quomodo igitur nos, quod nullum habuit initium temporis, in sancta Trinitate creatum opinemur? Et sanctus Basilius in opusculis contra Eunomium capite cui titulus *De Spiritu sancto*: Communia, inquit, creaturæ non sunt communicabilia sancto Spiritui; et quæ sunt Spiritus sancti propria, non sunt creaturæ communicabilia; ex quibus colligitur, Spiritum non esse creaturam. Quod ea quæ sunt Patri et Filio communia, sunt ipsi quoque Spiritui communia: quod notis, per quas Pater et Filius Deus in Scriptura designatur, iisdem quoque describitur Spiritus sanctus. Unde concluditur, eandem esse Patri et Spiritui deitatem, quod ea quæ soli Patri insunt ut Deo non ut Patri, quæque Filio ut Deo,

Cum nos ita sentiamus, cur iste talia loquitur? Quis vero opinetur, ut ipse ait, Spiritum, per quem deificamur, esse creaturam? An tanta nos ceaset ignorantia religionis laborare, ut creaturæ latrām offeramus? Qui latrām creaturæ offeri, non videat Luciferum orientem, ut verbis utar Gregorii Nazianzeni (20): etenim in sancta beatique Trinitate, quæ sine ulla varietate una indivisa est essentia et operatio, nihil plane creatum intelligimus; alienum quippe id est ab Ecclesia Christi.

EPHES.

Et nos quidem nec sanctos dicimus paratum sibi regnum obtinuisse et arcana illa bona, nec peccatores iam esse in gehennam contritos; sed utrosque esse in expectatione sortis, quæ illos manet; ilque pertineret ad futurum tempus post resurrectionem et iudicium. Isti vero cum Latinis hos quidem statim post mortem pro meritis volunt aut præmio, aut pœna iam esse affectos: mediis vero, hoc est illius quæ non sine pœnitentia decesserunt, ignem ipsi purgatorum confluentes diversum a flammis gehennæ assignant; ut per illum, ut aiunt, purgatis animabus post mortem, il quoque cum iustis cœlesti regno fruantur. Hæc enim continet definitio ipsorum.

RESP.

Hic non modo secum venerabilis hic vir principio pugnat, sed etiam cum omnibus quæ in ecclesia canuntur, et universis plane sanctis. Quapropter ejus verba prius afferenda sunt; postea e sanctis citanda pauca. Incolæ celeberrimæ insulæ Crete rogaverant hunc ipsum venerabilem Ephesum præsulem, ut sermonem scriberet, quem annua sancti Eliæ celebritate in officio legerent. Annua ille, petitionique eorum satisfaciens non absque mercede, tum a sancto ipso exigenda, tum exacta per vinum in vase, quod vulgo barile vocant, scri-

psit sermōnem, cuius principium tale est: Opus profecto esset nobis sermo granditate verborum turgidus atque in ecclesia pervolans, dum cupimus per eum una cum sancto Dei aspectu dignato sublimia petere. In hoc ipso igitur verba hæc habet: Ego vero licere quidem ipsi, sicut et animabus sanctorum, quocumque volueris, per tempus sese conferre, sibi que dicata templa invisere, atque ad eos accedere, qui ejus opem implorant, necessarium arbitror et verum esse: non tamen propterea dixerim abesse illum a caelis et micantibus illuc splendoribus, aut cum angelis et ipsum non assistere Domino; Ita enim fieret, ut cæteris sanctis minims haberet, qui fere omnibus stant, si quia carnem gestat, orbatus esset eorum consortio, et clara Dei visione non frueretur. cuius præcipue fruitione non caruit per totum vite curriculum. Testimonio mihi est illud etiam, quod in eum his verbis eam Ecclesia: Prophetæ Christi præco tu nunquam a sedo majestatis abjungeris, et singulis egrotantibus semper ades, in excelsis fundens pro omnibus proces, orbi terrarum beneficia tribuis, et laudibus ubique celebraria. En vir eximius palam aperteque asseverat sanctos frui clara Dei visione, et sanctum Eliam vel cum ipso corpore hujusmodi visione non doceri. Decet ergo nos, an patrum regnum et arcana illa bona diversum quid sint a clara Dei visione, ita enim fruitio illa est visione Dei quid majus. At nemo sanctorum ad hanc diem dixit, esse quidpiam, quod sua visione Dei plus conferat ad fruitionem: sicut etiam neco dixit, quod ipse asserit, in hujus scilicet vite curriculum ejusmodi visionem concedi. Quod vero sancti Deum clare nunc videant, congruenter veroque affirmat; habet enim hujus rei testes et alios, nempe sanctos, inter quos Patrem doctoremque Joannem Chrysostomum, qui in illo sermone, cuius inscriptio est: *Quod peccatores deplorandi sint, quodque dormientibus magnam afferant utilitatem sacrificia pro illis oblata*: initium vero sermonis tale: Mors, fratres, res est indifferens, Gaudeamus, inquit, propter justos non solum superstitēs, sed etiam vita functos. Illi dum adhuc hanc lucem aspiciunt, miserandi omnibus sunt, quoniam offendunt, hi vero ubi etiam illuc migraverint, beati sunt, quoniam evolarunt ad Christum. Peccatores ubicumque fuerint, procul a rege sunt, et propterea defendi; justī autem sive hic, sive ibi vitam agant, cum rege sunt: atque ibi propius conjuncti que, non per speculum, non per fidem, sed coram ipso intuentes. Et Gregorius Nazianzenus ad finem sermonis in sanctum Cyprianum, Et radiantem, inquit, fulgorem sanctæ Trinitatis, cui nunc astas. Idem fusius de hac ipsa re in funebri oratione in sororem. At quid opus est afferre multa testimonia? Nam in tractatu, quem de hac materia edidimus, copiosius explicatiusque disserimus, apologiam

A Έδει μὲν ἀληθῶς ἡμῖν ὀυρανοδρόμου τοῦ λόγου, συνεπαρθῆναι δι' αὐτοῦ τῷ θεόπτη προθυμουμένοις· ἐν τούτῳ φησὶν· Ἐγὼ δ' ὅτι μὲν ἔξεστιν αὐτῷ, καθάπερ καὶ τῶν ἁγίων ψυχῶν, ὅποι ποτὲ βούλεται κατὰ κἀκρόν ἐπιχωριάζειν, ναοὶς τε οἰκείοις ἐμφιλοχωρεῖν, καὶ τὸς ἐκάστοτε δεομένοις ἐκπιφοιτῆν, ἀναγκαῖόν τε ἡγοῦμαι καὶ ἀληθὲς εἶναι· οὐ μὴν διὰ ταῦτα φαίην ἂν αὐτὸν τῶν οὐρανῶν ἀπολείπεσθαι, καὶ τῆς ἐκεῖσε λαμπροφωρίας, καὶ μετὰ τῶν ἀγγέλων δεσποτικῆς παραστάσεως· ἡ γὰρ ἂν ἔλαττον εἶχε τῶν ἄλλων ἁγίων ὁ ὑπὲρ πάντας ὄχედόν, εἰ γε διὰ τὸ τὴν σάρκα φέρειν ἀφειστήκει τῆς μετ' αὐτῶν κοινωνίας καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ πρὸς πρόσωπον θεωρίας, ἧς καὶ κατὰ πάντα τὸν βίον ἐξαιρέτως ἀπῆλαυσε. Μαρτυρεῖ μοι τῷ λόγῳ καὶ τὸ εἰς αὐτὸν παρὰ τῆς

B Ἐκκλησίας ἡδόμενον οὕτως ἔχον· Προφήτα κήρυξ Χριστοῦ τοῦ ὄρονου τῆς μεγαλωσύνης; οὐδέποτε χωρίζῃ, καὶ ἐκάστῳ ἀσθενούντι δει παρίστασαι, ἐν τοῖς ὀφίστοις λειτουργῶν τὴν οἰκουμένην εὐλογεῖς πανταχοῦ δοξαζόμενος. Ἰδοὺ λαμπρῶς καὶ προφανῶς ὁ τίμιος ὄθος τῆς πρὸς πρόσωπον θεωρίας τοῦ Θεοῦ τοὺς ἁγίους ἀπολαύειν δισχυρίζεται, καὶ τὸν ἅγιον Ἠλίαν καὶ μετὰ τοῦ σώματος τῆς τοιαύτης ἀξιοῦσθαι θεωρίας φάσκει. Εἰ ὅν ἄλλο τί ἐστὶν ἢ ἡτοιμασμένη βασιλεία καὶ τὰ ὑπὸρρητα ἀγαθὰ εἰ μὴ ἡ τοῦ Θεοῦ θεωρία ἢ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, ἐμφανισάτω ἡμῖν· ἔστι γὰρ ἐκεῖνη μεζῶν τῆς θεωρίας αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ἢ ἀπὸλαυσις. Ἄλλ' οὐδεὶς τῶν ἁγίων μέχρι καὶ τῆμερον τοῦτ' εἶρηκεν, ὅτι ἔστι τι μεζῶν εἰς ἀπὸλαυσιν, εἰ μὴ μόνῃ ἡ τοῦ Θεοῦ θεωρία. Ἄλλὰ καὶ τὸ παρὰ τοῦτον τὸν βίον τοιαύτης ἀξιοῦσθαι θεωρίας, ὡς αὐτὸς φησιν, οὐδεὶς εἶρηκε· τὸ δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον ὄρῃν τοὺς ἁγίους νῦν τὸν Θεὸν καλῶς καὶ ἀληθῶς λέγει· ἔχει γὰρ καὶ ἄλλους πῶν ἁγίων λέγοντας τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τὸν Πατέρα καὶ διδάσκαλον Ἰωάννην τὸν χρυσοῦν τὴν φλόγαν· φησὶ γὰρ ἐν τῷ λόγῳ, ὃ ἡ ἐπιγραφή· Ὅτι τοὺς ἀμαρτωλοὺς δεῖ θρηνεῖν καὶ δεῖ μετὰ τὸν ὄρατον τὸς πενομημένους αἰ δὴ ἀπὸ ἀπὸ τῶν λειτουργῶν· ἡ δὲ ἀρχὴ τοῦ λόγου· Θάνατος, ἀδελφοί, τῶν ἀδικησάντων ἐστί· Καίρωμεν δὲ ἐπὶ τοῖς δικαίοις μὴ ζῶσι μόνον, ἀλλὰ καὶ τεταλευτηκόσιν. Ἐκεῖνοι καὶ ἐνταῦθα ὄντες ἐλευσῶν πᾶσιν εἰσιν, ἐπειδὴ προσκρούουσιν· οὗτοι καὶ ἐκεῖ μεταστάντες μακάριοι, δεῖ πρὸς Χριστὸν ἀπῆλθον· Οἱ ἀμαρτωλοὶ ὅπου ἂν ὄσι πόρῳ τοῦ βασιλέως εἰσὶ, διὰ τοῦτο καὶ θαυρῶν ἄξιοι· οἱ δὲ δικαιοὶ ἂν τε ἐνταῦθα, ἂν τε ἐκεῖ, μετὰ τοῦ βασιλέως εἰσὶ, καὶ κεῖ ἄλλον καὶ ἑγγύτερον, οὐ διὰ ἐσπῆρου, οὐ διὰ πίστεως, ἀλλὰ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. Καὶ Γρηγόριος δὲ ὁ Θεολόγος ἐν τῷ τέλει τοῦ λόγου τοῦ εἰς τὸν ἅγιον Κυπριανόν φησὶ· Καὶ τὴν τῆς ἁγίας Τριάδος Ἐλλαμψίν, ἧς νῦν παραστάτης (21)· δεῖ πλαυτέρον ὁ αὐτὸς περὶ τούτου ἐν τῷ εἰς τὴν ἀδελφὴν ἐπιταφίῳ. Καὶ τί δεῖ πολλὰ εἰσαγεῖν μαρτυρίας; Ἐν γὰρ τῇ περὶ τρίτου πραγματείας πλαυτέρον εἰπωμεν καὶ σαφέστερον, ὑπεραπολογούμε-

(21) Decet ὑπάρχεις aut quid simile.

νοι τοῦ ἐν τῷ ὄρῳ τετάρτου κεφαλαίου. Καὶ ὁ ἐν-
 τυχῶν ἐκείνους καὶ τὰς λοιπὰς εὐρήσει μαρτυρίας.
 Εἰ οὖν οἱ ἅγιοι παρίστανται τῇ ἁγίᾳ Τριάδι, καὶ
 πρόσωπον πρὸς πρόσωπον ὁρῶντες τὸν Θεὸν οὐκ
 ἀπολαμβάνουσι τελείως, ἀλλὰ ἄλλο τί ἐστὶν ἡ ἀπό-
 λαυσις, ἐμφανισάτω αὐτοῦς, καὶ ἡμεῖς σιγήσομεν. Ἄλλ'
 οὐκ ἔχει τι πλεόν δεῖξαι, εἰ μὴ τὴν θεωρίαν ταύτην.
 Ἐν μόνον ἐστὶν, ᾧ οἱ πολλοὶ καὶ διαφωνοῦντας τοὺς
 ἁγίους νομίζουσιν, ὅτι ποτὲ μὲν τελείως λέγουσιν
 ἀπολαμβάνειν τοὺς ἁγίους, ποτὲ δὲ οὐ τελείως.
 Ὅταν γὰρ περὶ τῶν ψυχῶν αὐτῶν ἐννοοῦσι καὶ λέ-
 γουσιν, ἀπολαμβάνειν τελείως φασίν· ὅταν δὲ περὶ
 τοῦ οἴου ἀνθρώπου, οὐ τελείως· πῶς γὰρ τῆς κοινῆς
 ἀναστάσεως μὴ ἀλλοῦσης τὸ συναμφοτέρον ἀπο-
 λαμβάνοι; Διὸ καθὼ μὲν ψυχῇ τελείως ἀπολαμβά-
 νουσιν οἱ ἅγιοι, καθὼ δὲ οὐ μόνον ψυχῇ ἦσαν, ἀλλὰ
 σώματα ἐνεδέχοντο, οὐ τελείως ἀπολαμβάνουσιν.
 Ὡς γὰρ εἶδος ἐν τῷ σώματι ἡ ψυχὴ· καὶ ἡ μὲν ὕλη,
 ὅπερ ἐστὶ τὸ σῶμα, οὐπω ἀνέστη, οὐδ' ἀπέλαβεν ἡ
 δὲ ψυχὴ τελείως ἀπολαμβάνει. Ὅτι δὲ τὸ συναμφο-
 τέρον ὁ ἀνθρώπος, καὶ τὸ συναμφοτέρον ἠγωνίσασθαι,
 οὐπω τελείως λέγομεν ἀπολαμβάνειν. Ὅταν δὲ ἀπὸ
 μέρους τὸ πᾶν λογισθῆται καὶ τοῦ τιμιωτέρου, τε-
 λείως λέγομεν ἀπολαμβάνειν τοὺς ἁγίους. Μαρτυ-
 ρήσει τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Γρηγόριος ὁ Διάλογος ἐν
 τῷ κεφαλαίῳ τῶν Διαλόγων. Ἐπει πῶς ἄλλως ἔγα-
 μεν ἐννοεῖν, ὅτι εἰ μὴ τέλειον ἀπέλαβον τὸν στέφανον
 ἐν οὐρανοῖς, ἵνα προσδεύωσιν ἕκαστῶν τῶν ψυχῶν
 ἡμῶν; Εἰ γοῦν οὐκ ἀπέλαβον τὸ τέλειον, οὐδὲ προ-
 σδεύουσιν, ἀλλ' οὐδὲ προσδεύουσιν, ἐν γὰρ τῷ μέλ-
 λοντι προσβεβία οὐκ ἔσται. Ἄλλ' ὅτι καὶ ἐν πυρὶ
 κολάζονται πρὸς αἰῶνα κοινῆς ἀναστάσεως οἱ μὴ ἐνεαῦθα
 ἱκανοποιησάντες, ἀπὸ διηγήσεως τῶν Πατέρων καὶ
 περὶ τοῦτου ἐμφανέστερον ποιήσομεν. Ἐν τῷ ἐπ'
 ἐκκλησίας ἀναγιγνωσκόμενῳ λόγῳ, τῷ ἐπιγραφῆν
 ἔχοντι, Ἰωάννου μοναχοῦ καὶ πρεσβυτέρου τοῦ
 Δαμασκηνοῦ, μετὰ τῶν ἄλλων τῶν ὁμοίων τούτῳ καὶ
 εὐτε περιέχεται· οἱ τις τῶν θεοφόρων Πατέρων
 μαθητὴν ἔχων ἐν ἀμελείᾳ βιῶντα, καὶ τοῦτον πρὸς
 εὐδὸ τοῦ βίου πέρας βραθύμως ἐπιφθάσαντα, ὁ παγο-
 χιτρίμων καὶ φιλόφυχος Κύριος μετὰ βακρύων αἰτα-
 σαμένου τοῦ γέροντος, ὡς κατὰ τὸν Λάζαρον πλού-
 σιον, ἐν τῇ φλογὶ καυσόμενον μέχρι τοῦ τραχήλου
 ἀπέδειξεν ὡς ἐντεῦθεν πολλὰ τῷ ἁγίῳ πονήσαντος,
 καὶ σὺν βακρύσι τὸν Θεὸν ἐκλιπαρήσαντος, πνιγε-
 λεῦθερον καὶ τοῦ πυρὸς κελυτρωμένον ἐν ὀπτασίᾳ
 τῷ γέροντι δεδειχθαι· διὰ γὰρ τῆς ἀμελείας τὴν
 κόλασιν ὑπέμεινε, διὰ τῆς καὶ εὐδαιμονίας ἢ σοφίας
 ἁμαρτίας. Εἰ οὖν τοῦτο ψεῦδος, καὶ τὸ παρὰ Λατι-
 νοῖς πορρωτέρω ψεῦδος ἐστὶν· εἰ δὲ τοῦτο ἀλη-
 θές, ἔπει καὶ τὸ πλήρωμα τοῦ Εὐαγγελίου ἐκ τῶν
 βίων τῶν ἁγίων Πατέρων πιστεύομεν, πάντως ἀλη-
 θῆ εἶσι καὶ ἅ οἱ Λατινοὶ λέγομεν, κἂν αὐτοῦς
 ὑπάρσκηται. Καὶ Μαλαχίας δὲ ὁ προφήτης φησὶν·
 Ὡς πῦρ ἐν χωρευτηρίῳ, καὶ ὡς κοιλία πλυγόντων
 κλυνεῖ καὶ καθαριεῖ ὁ Θεὸς τινας. Ἦ δὲ πῦρ ὅν
 ἔχει τὸ αἰώνιον οὐ καθαριεῖ τινας, οὐδὲ πλυνεῖ.

A pro quarto definitionis capite scribentes, quam
 qui legerit, inveniet aliorum quoque testimoniorum
 congeriem. Itaque si sanctæ Trinitati assistunt san-
 cti, et coram præsentibus Dei faciem intuentur, nec
 tamen perfecta fruuntur beatitudine, sed alia in re
 consistit beatitas ostendat ipse, et nos silebimus :
 verum nihil poterit ostendere visione Dei sublimius.
 Unum est, in quo sanctos multi dissentire existi-
 mant, quod si modo perfectam dicant a sanctis ac-
 quiri beatitudinem, modo vero non perfectam. Nam
 cum sermo est illis de animabus sanctorum, per-
 fectam aiunt haberi beatitudinem ; cum vero de
 solo homine, nondum perfectam. Qui enim frui
 possit utraque hominis conjuncta pars ante com-
 munionem resurrectionem ? Idcirco sancti, quod atti-
 net ad animas, perfecte beati sunt ; quod vero ad
 corpora, quibus inditi erant, cum non essent nuda
 animæ, non sunt perfecte beati. Est enim in cor-
 pore anima ut forma, et materia quidem, scilicet
 corpus, nondum surrexit, nec præmiis affectum
 est ; anima vero perfectum beatitudinis statum
 assequitur. Et quoniam homo ex utroque constat,
 et pars utraque labores sustinuit, ideo nondum per-
 fectam esse dicimus beatitudinem. Cum vero to-
 tum a nobilliori intelligimus, completam dicitur a
 sanctis possideri beatitudinem. Hujus rei testis est
 beatus Gregorius papa in libro *Dialogorum* (22).
 Alioquin qua ratione concipiamus animo, sanctos
 intercedere pro animabus nostris, si illa perfecta
 beatitudinis corona sunt redimti ? Si ergo plenam
 beatitudinem nondum adepti sunt, nec intercedunt,
 nec intercedunt ; in futuro enim sacro nulla erit
 intercessio. Cæterum eos etiam qui in hac vita non
 satisfecerunt, ignis cruciatum ante communem re-
 surrectionem pati, probabimus ex narratione Pa-
 trum. Legitur in ecclesia sermo hac inscriptione,
 Joannis monachi et presbyteri Damasceni ; in quo
 cum multa alia consimilia narrentur, habetur hoc
 etiam, fuisse Patrem quemdam sanctitate conspic-
 uum, qui discipulum haberet vitam negligentius tra-
 ducentem ; hunc igitur ubi eodem negligentia e vita
 cessisset, clementissimus animarumque amator Deus
 ad preces et lacrymas senis, ut alterum evangelicum
 epulonem, ostendit usque ad cervicem flammis
 immersum : ut propterea vir sanctus post multum
 sudorem et lacrymas ad Deum cum precibus fusas,
 liberum omnino illum et e flammarum pennis erep-
 tum per visum conspexerit : namque ob negligentiam
 peccatis fuerat addictus, idcirco veniam hujus-
 modi peccatum impetravit. Si falsum est hoc, pur-
 gatorum quoque, quod Latini asserunt, est falsum.
 Si verum (nam et ipsi evangelicæ historiæ fidem
 habemus per ea quæ legitur in Actis sanctorum
 Patrum), vera profecto erunt, quæ nos cum Latinis
 dicimus, licet ipsi non probentur. Prophetia quo-
 que Malachias, *Quasi ignis, inquit, conflans, et
 quasi herba fullonum purgabit Deus et emundabit*

quosdam²¹. Atqui ignis ille æternus neminem purgabit, nullius maculas absterget. Quod si peccatoribus ad finem vitæ per solam confessionem poena omnis remittitur, superflua certe erunt, quæcumque seu manente in vita, seu defuncto poenitente observanda statuit Ecclesia pro vivis atque defunctis. Illud præterea certum est, peccatores sine poenitentia decedentes ad æterna migrare supplicia: nam sanctus Maximus Cubiculario scribens sic ait: Quis mei similitum, dilectissime, peccatorum sordibus pollutus non paveat sanctorum angelorum præsentiam, a quibus ex hac vita jussu Dei discessorus, vi et iracunde e corpore vel invitus extrahitur? Quis sibi consiliu scelerum non reformidet ferocissimum et inhumantum impiorum dæmonum occursum, cum eorum unusquisque per aeris spatium miseram animam post egressum ad sese tenacissime pertrahat, et illa manifestis convicta criminibus spem omnem acquirendæ beatitudinis miserabiliter abiciat? Ita post habitam in aere per spiritualia nequitæ quæstionem, rationisque supplicationem, sequitur præcipitatio ad inferos et incolatus: ubi densissimæ tenebræ et altissimum silentium; ubi damnatorum animæ pro alimento habent acerbissimos gonitus, et amarissimas lacrymas, et ætatem in perditissimo stata: omni tempore nihil aliud præstolantes, quam æque iudicio ferendam de meritis suis sententiam. Hanc illis perpetuam tristitiam ac dolorem facit resurrectionis spes, terribilis Christi adventus dies, horroris plenissimus ad tribunal accessus, totius vitæ reddenda ratio, per quam qui ad Christi dexteram stabunt, premissa ineffabilium bonorum præmia consequentur, qui vero ad sinistram, ignem habebunt æternum, et tenebras exteriores, et vermem perpetuo rodentem, et stridorem dentium, et jugiter wananentem lacrymam, et semper duraturam ignominiam. Et heatus Gregorius papa libro *Dialogorum* citato (23) ait:

Petrus. Inquisitioni meæ sufficienter jam video satisfactam; sed hoc est adhuc, quod quæstione animarum potest; quia cum superius dictum sit, esse jam sanctorum animas in cælo, restat procul dubio ut iniquorum quoque animæ esse non nisi in inferno credantur; et quid hac de re veritas habet, ignoro. Nam humana æstimatio non habet, peccatorum animas ante iudicium posse cruciari.

Gregorius. Si esse sanctorum animas in cælo sacri eloquii satisfactione credidisti, oportet ut per omnia esse credas et iniquorum animas in inferno. Quia ex retributione æternæ justitiæ, ex qua iusti jam gloriantur, necesse est per omnia ut et iniusti crucientur. Nam sicut electos beatitudo iustificat, ita credi necesse est, quod a die exitus sui ignis reprobos exurat.

²¹ Malach. ii, 3.

(23) Lib. iv, c. 28.

Εἰ οὖν οἱ ἀμαρτάνοντες ἀπὸ μόνης ἔξομολογήσεως ἐν τῷ τέλει τοῦ βίου συγχωροῦνται, περισσὰ πάντα δεῖ μετὰ θάνατον ἢ καὶ ζῶντος τοῦ ἔξομολογουμένου ἢ Ἐκκλησίας νενομοθέτησε ποιεῖν ὑπὲρ τῶν ζῶντων τε καὶ τεθνεώτων. Ἄλλὰ καὶ οἱ ἀμετανοήτως ἀποθνήσκοντες ἀμαρτωλοὶ εἰς κόλασιν ἀπέρχονται. Φησὶ γάρ ὁ θεὸς Μάξιμος πρὸς Κουβικουλάριον γράφων· Τίς γάρ, ἀγαπητέ, τῶν κατ' ἐμὲ ῥόποις ἀμαρτημάτων κατεστιγμένος οὐ φοβεῖται τὴν τῶν ἁγίων ἀγγέλων ἐπιστάσιαν, ὑφ' ἧν κατὰ τὴν θέλει ψήφον τῆς παρουσίας ζωῆς τὸ πέρασ δεχόμενος βίᾳ τοῦ σώματος μετ' ὀργῆς ἐξωθείται καὶ μὴ βουλόμενος; Τίς κεκλιδωμένην ἐαυτῷ συνεπιστάμενος τὴν συνείδησιν, οὐ δέδοικε τὴν ὁμοτάτην τῶν πονηρῶν δαιμόνων καὶ βαρβαρώδη ὑπάντησιν, ἐκαστοῦ τούτων κατὰ τὸν ἀέρα μετὰ τὴν ἔξοδον πρὸς ἐαυτὸν ἀπειθῶς τὴν ἀθλίαν ψυχὴν ἔλκοντος; καὶ τῷ ἐλέγχῳ τῶν αὐτῆ πεπραγμένων τῆς ἐπὶ τοῖς μέλλουσιν ἀγαθοῖς ἐλπίδος ἐλεινήν ἀπόγνωσιν; Μετὰ δὲ τὴν γενομένην κατὰ τὸν ἀέρα πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας διάγνωσιν τε καὶ λογοθέτησιν ἢ πρὸς τὸν ἄδην κατὰ πτωσίς διαδέχεται καὶ πάροικησις ἐν ᾧ σκότος βαθεῖ καὶ βαθυτάτη σιγή ἔροφην ἔχουσι· αἱ ἐκείσε καταδικασμένοι ψυχὰι τοὺς δριμυτάτους στεναγμούς, καὶ τὰ πικρότατα δάκρυα, καὶ τὴν ἐπὶ τοῖς θενοῖς κατ' ἔπειαν ἐκδεχόμεναι διὰ παντὸς οὐδὲν ἄλλο ἢ μόνον τὴν ἐπὶ τῇ δικαίᾳ ψήφῳ θικαίαν ἀνασπῆσιν. Ταύτην οὖν συνίστησιν αὐτοῖς τὴν ἀπαιετον λύπην καὶ οὐδύνην ἢ τῆς ἀναστάσεως ἐλπίς, ἢ τῆς φοβεραῖς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας ἡμέρα, ἢ φρικωδεστάτη παράστασις, ἢ περὶ τῶν βεδωμένων πάντων ἀπολογία καθ' ἣν οἱ μὲν ἐκ δεξιῶν τοῦ Χριστοῦ σπάντες λήφονται τῶν ἀποβῆτων ἀγαθῶν τὰς ἐπαγγελίας, οἱ δὲ τὴν ἀριστερὰν στάσιν λαχόντες τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, καὶ τὸ ἐξώτερον σκότος, καὶ τὸν ἀκόμητον σκώλημα, τὸν βρυγμὸν τῶν οὐδύνων, καὶ τὸ διηνεκὲς δάκρυον, καὶ τὴν ἀπέραντον αἰσχύνην. Καὶ ὁ μακάριος Γρηγόριος ὁ Διάλογος ἐν τῷ προμνημονευθέντι λόγῳ τῶν διαλόγων φησὶν·

Πέτρος διάκονος. Συντίθεμαι· τοῦτο δὲ ἀμὴν ἀπορώ, εἰ καθὼς τὰς τῶν ἁγίων ψυχὰς ἐν τῷ οὐρανῷ εἶναι ἀπεδείχθη, οὕτω καὶ τὰς τῶν ἀμαρτωλῶν ἐν τῷ ἄδῃ εἶναι πιστευτέον. Τί δὲ περὶ τούτου τοῦ ζητήματος; ἢ ἀλήθεια ἔχει ἀγνοῶ· ἢ γὰρ τῶν πολλῶν ὑπόληψις οὐκ ἔχει τὰς τῶν ἀμαρτωλῶν ψυχὰς πρὸ τῆς κρίσεως δύνασθαι τιμωρεσθαι.

Γρηγόριος. Ἐάν τὰς τῶν ἁγίων ψυχὰς ἐν τῷ οὐρανῷ εἶναι ἐπίστευσας, θεὸν εἶπεν ἵνα καὶ τὰς τῶν ἀδίκων ψυχὰς ἐν τῷ ἄδῃ εἶναι ἐκ παντὸς πιστεύσῃς. Ἐκ γὰρ τῆς ἀναποδόσεως τῆς ἀδίκου δικαιοσύνης, εἴ ἢς οἱ δίκαιοι δοξάζονται, ἀναγκαῖον καὶ ἀπόλουθόν εἶπεν, ἵνα καὶ οἱ ἀδικοὶ πάντως κολάζωνται. Καθάπερ γὰρ τοὺς ἐκλεκτοὺς ἢ μακαριώτερος εὐφραίνει, οὕτω πιστεύειν χρὴ ὅτι καὶ τοὺς ἀδίκους ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἔξοδου αὐτῶν τὸ πῦρ καταφλέγει.

Ἰδοὺ δέδεικται σαφῶς, ὅτι καὶ οἱ ἀμετανοήτως Ἀ ἀποθνῄσκοντες εἰς κόλασιν ἀπέρχονται, ἐκδεχόμενοι καὶ τὴν ἐπένδυσιν τῶν σωμάτων, ἵνα τὸ συναμφοτέρον κολάζηται, ὅτε καὶ τελεία λέγεται κυρίως καὶ ἔστιν ἡ ἀπέραντος κόλασις. Οὐ χρεῖα οὖν τοῦ λοιποῦ ἐπιδεικνύειν περὶ τούτου, ἀρχούντων τῶν εἰρημένων· εἰ δὲ καὶ τούτοις οὐ πεισθήσεται, οὐδ' ὅσα ἂν τις εἴπῃ, πεισθήσεται.

ΕΦΕΣ.

Καὶ ἡμεῖς μὲν ἀποστραφόμεθα τὸ Ἰουδαϊκὸν ἄζυμον, τοῖς ἀποστόλοις κανονίζουσιν ὑπακούοντας· οὔτοι δὲ ἐν τῷ αὐτῶν ὄρφ σώμα Χριστοῦ τὸ παρὰ τῶν Ἰατίνων ἱεραουργουμένον ἀποφαίνονται.

ΙΑΠΟΛ.

Ὅς ἴσκειν οὖν ὁ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος οὗτος ἀγνοεῖ, ὅσον τὸ διάφορον τοῦ Ἰουδαϊκοῦ Πάσχα καὶ τῶν ἄζυμων, καὶ τῆς μυστικῆς ἱερουργίας. Ὁ γὰρ ἀποστολικὸς κανὼν τοὺς μετὰ Ἰουδαίων τὸ Πάσχα τελοῦντας, ὅπερ ἔστιν ὁ ἄμνος καὶ τὰ ἄζυμα, κωλύει· ὅπερ καὶ ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος, διὰ πολλῆς σπουδῆς εἶχε τοῦτο κατορθῶσαι· ὅπερ καὶ κατορθώσασα τῇ Ἀλεξανδρείᾳ Ἐκκλησίᾳ γράφει· Εὐαγγελίζομεθα ὑμῖν καὶ περὶ τῆς συμφωνίας τοῦ ἀγιωτάτου Πάσχα, ὅτι ταῖς ὑμετέραις εὐχαῖς κατορθώθη καὶ τοῦτο τὸ μέρος· ὥστε πάντας τοὺς τῆς Ἐφῆς ἀδελφοὺς, τοὺς μετὰ Ἰουδαίων τὸ πρότερον ποιοῦντας, σύμφωνα Ῥωμαίοις καὶ ὑμῖν καὶ πᾶσι τοῖς ἐξ ἀρχῆς μεθ' ἡμῶν φυλάσσοιτε, τὸ Πάσχα ἐκ τοῦ δεύρου μεθ' ἡμῶν ἀγειν. Τελείας οὖν ἀναστάσεως γενομένης ἀτελῶς τινες ἐφορτάζοντες ταύτην οὐκ ἐρυθριῶσιν. Αὐτὸς δὲ οὐκ οἶδ' ὅπως εἰπεῖν, προσποιούμενος μὴ εἶδέναι ὅσα τε λέγουσιν οἱ ἄγιοι, καὶ μάλιστα ὅτι ὁ Χριστὸς τὸ νομικὸν Πάσχα τελέσας, μετὰ δὲ ταῦτα τὴν μυστικὴν ἐκείνην θυσίαν τετέλεκε, καὶ μετέδωκεν αὐτὸς τὴν μυστικὴν καὶ φρικτὴν ἱερουργίαν, καὶ τὰ θεῖα ῥήματα τὰ· *Τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου· καὶ· Τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου*· πάντα τὰ τελούμενα κατὰ τὸν δοθέντα παρὰ τῆς Ἐκκλησίας Χριστοῦ ὅρον τε καὶ κανόνα εἰς τὴν τοῦ Ἰουδαϊκοῦ Πάσχα τελετὴν ἀναφέρει, καὶ τὸν κανόνα προβάλλεται. Οὐκ οἶδεν οὖν ὁ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος, ὡς ἴσκει· κρεῖττον γὰρ τοῦτο λέγειν ἡμᾶς· ἢ εἶδε μὲν, ἐκουσίως δὲ ταῦτα λέγει, ἐξαπατῶν τοὺς ἀφελεστέρους. Ἡμεῖς δὲ φάμεν, ὅτι τέσσαρα περιεῖχεν ὁ παλαιὸς νόμος· κριτικὰ, μυστικὰ ἢ τυπικὰ, ἀμφοτέρα γὰρ ἐν δηλοῦσιν· ἠθικὰ, καὶ οὐκ ὀδῆ. Καὶ τὰ μὲν κριτικὰ ἡμέρωσεν ὁ Κύριος· τὴν γὰρ ἐπὶ μοιχείᾳ κατεληγμένην πρὸ νόμου κελεύοντος λιθοβολεῖν, ὁ Κύριος εἰρηκεν· *Ὅστις οὐχ ἡμάρτε, βαλλέτω λίθον ἐπ' αὐτήν*· καὶ πάλιν· *Ὅδόντα ἀντὶ ὀδόντος*· καὶ τό· *Ὅστις σε ραπίσει*. Καὶ τί δεῖ λέγειν κατὰ μέρος, πάντων ταῦτα εἰδόντων ἀκριβῶς; Τὰ ἠθικὰ ἠβύθη διὰ τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας· ὅπερ θεμέλιον ἔχοντες οἱ τε ἀπόστολοι καὶ οἱ διδάσκαλοι πολλὰ περὶ ἀρετῆς εἶπον, καὶ τὴν κακίαν ἐστηλάτυσαν

En perapicue ostensum est, eos qui sine penitentia diem suum obeunt, migrare ad penes lucas, expectantes interim suorum assumptionem corporum, ut pars utraque supplicia ferat; quando reversa perfecta est et dicitur futura sine sine panarum exactie. Quare non opus est probare hoc pluribus, cum sint satis quae attulimus: quibus si fidem habere noluerit, nec etiam habebit aliis, quantumvis multa congeramus.

EPHES.

Et nos quidem Judaicum azymum aversemur, obtemperantes apostolorum canonibus; isti vero in sua definitione, quod Latini sacrificant, Christi corpus esse affirmant.

RESP.

Nos ite profecto bonus iste vir quantum differat inter Judaicum Pascha et azyma, et mysticum sacrificium. Nam apostolicus canon prohibet celebrari Pascha cum Judæis, hoc est agnum et azyma comedi; ad quod etiam Nicæna synodus magnum adhibuit studium, et re solliciter transacta, scripsit Alexandrinæ Ecclesie his verbis; Nuntiam vobis nuntiamus jucundum de consensione in celebrando sacratissimo die festo Paschæ: nam vestris precibus effectum est, ut fratres quoque omnes Orientales, qui antea cum Judæis Pascha celebrabant, nunc cum Romanis, vobisque, et omnibus qui ab initio hunc morem tenuimus, solemnitatem Paschæ deinceps agant. Perfecta enim resurrectione facta, quidam Imperfecto illam celebrantes non erubescunt. Sed nescio quomodo vir iste similes se ignorare quæ dicuntur a sanctis, et præsertim ut Christus, ubi juxta legis mandatum Pascha peragisset, mysticum illud sacrificium fecerit, tradiditque ipse tremendum rei sacræ mysterium, et divina illa verba: *Hoc est corpus meum*; et: *Hic est sanguis meus*; omnia quæ sunt ex institutione et decreto Ecclesie Christi defecit ad Judaici Paschæ celebrationem, et objicit canonem. Versatur ergo plane vir bonus in ignorantia rerum? Sane enim est ita dicere; aut certe non ignorans, sed sciens prudensque ita loquitur ad circumvenientes simplices. Nos autem dicimus, in lege fuisse rerum genera quatuor, judicialia, mystica seu figurata (idem namque per utrumque significatur), moralia, et umbras. Et judicialia quidem a Domino mitiora reddita; nam mulierem in adulterio deprehensam, cum lex jubere lapidibus obrui, Dominus per illa verba dimisit: *Qui sine peccato est, primus in illam lapidem mittat* 23. Et rursum: *Dentem pro dente* 24. Et: *Si quis te percusserit* 25. Et quid attinet referre singula, cum sint omnibus antissima? Moralia per evangelicam aucta prædicationem; quo fundamento innixi apostoli et doctores multa de virtute disseruerunt, et inveci sunt in vitta, illa expellentes, morumque integritatem explicantes, atque in animis hominum inserentes. Figurativa

23 Joan. viii, 7. 24 Matth. v, 38. 25 ibid. 39.

vero seu mysticâ abrogatâ, circumcisionem, Sab-
batum, immolationes animalium, Pascha et agnum.
Quapropter Hierosolymis tantum observari illa vo-
luerat, ut facilis esset eorum abrogatio, templo et
urbefunditus eversis. Cum enim alibi non esset fas
illa servare, certe siam habitura erant. Umbrae de-
mum in lucem veritatis fuisse mutatas. Iste autem
incrumentum tremendumque sacrificium; quod vit-
tute Spiritus et ipsius Christi Patriisque perficitur:
indivisa enim sunt opera sanctæ Trinitatis, licet
vox illa efficax sit Salvatoris: *Hoc est corpus meum*;
et: *Hic est sanguis meus*; qua panis et vinum
cum aqua transmutantur in corpus et sanguinem
Christi, ut inquit Chrysostomus; ad Judaici Pas-
chalis observationem refert, et canonem perverse
interpretatur. At nos mysticas omnes Judæorum
cæremonias pro impuris et profanis habemus, ut
Chrysostomus etiam in sermonibus contra Judæos
habitis apertius probat, inter quas et Pascha nu-
meratur: cum extra templum Hierosolymitanum
contra divinum præceptum fiant. De hac materia
mystici sacrificii jam antea diximus, nec opus est
repetere eadem: quanquam ab ipso eoacti hoc loco
disputavimus, haud sane libentes, ipse enim cau-
sam dedit.

περὶ τῆς μυστικῆς ταύτης θυσίας, καὶ οὐ χρὴ περὶ
ἀναγκαζόμενοι λέγομεν, ὅσα ἔθη καὶ λέγομεν καὶ

EPHES.

Et nos quidem contra leges, juxta et decreta
Patrum dicimus appositum esse Symbolo addita-
mentum. Isti vero licite et rationabiliter factum
illud asserunt: adeo norunt veritati et sibi ipsis
congruentia dicere.

RESP.

Nos omnem explicationem et declarationem non
contrariam sententiæ sanctorum, sed per ipsos po-
tius firmatam, a synodo quovis in loco appositam
recipimus. In hac sententiâ est etiam sanctus Maxi-
mus, ut constat ex ejus dialogo cum Eunomiano.
Interrogat enim ibi Macedonius Maximum, et:
Subscribisne, inquit, expositioni Luciani? *Maximus*.
Quid enim est causa, cur improbata expositione
sanctorum Patrum trecentorum decem et octo Nicææ
in Bithynia congregatorum, inquiras aliam? —
Macedonius. Tu vero qua de causa improbas Lu-
ciani expositionem? — *Orthodoxus*. Improbo quod
addidistis contrarium fidei Patrum. — *Macedonius*.
Quasi vos non addideritis ad fidem Nicenam. —
Orthodoxus. Addidimus, sed non contraria. — *Ma-
cedonius*. Omnino addidistis. — *Orthodoxus*. Quæ
tunc in disquisitionem non venerant, Patres postea
pie exposuerunt. Idcirco nos etiam hujus et aliorum
Patrum testimonio fulti asserentium, expositionem
sarræ Scripturæ congruentem non esse veitam,
suffragati sumus veritati. An negare ipse poterit,
universam sacram Scripturam admittente explana-
tionem? Quare id quod additum est Symbolo ur-
gente necessitate, visum est jure optimo appositum.

καὶ ἀπεδύωσαν, τὴν δὲ σεμνότητα ἐπέρασσαν, καὶ
ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς ἐπεφύτευσαν. Τὰ δὲ
τυπικὰ δὲ καὶ μυστικὰ καλοῦσιν ἀπέκοψε· τὴν
περιτομήν, καὶ τὸ Σάββατον, καὶ τὰς ζωοθυσιὰς,
καὶ τὸ Πάσχα; καὶ τὸν ἀγνόν. Διὰ τοῦτο καὶ ταῦτα
ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκλείουσι καὶ μόνον τελεῖσθαι, ἵνα
καὶ ῥηθῆς ἡ κατάλυσις αὐτῶν γένηται, τοῦ ναοῦ
καὶ τῆς πόλεως κατασκαφέντων, ἄλλοθεν δὲ μὴ
δυναμένων ταῦτα τελεῖν παύσωνται. Τὰ δὲ σκιώδη
ἀνεμόρφωσεν, ἀντὶ σκιᾶς τὴν ἀλήθειαν μορφώσας.
Κιτὸς δὲ τὴν ἀναιμακτον καὶ φρικτὴν θυσίαν, τὴν
τελειωμένην παρὰ τοῦ Πνεύματος καὶ αὐτοῦ Χρι-
στοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς, ὡς ἀδιαιρέτων ὄντων τῶν
ἔργων τῆς ἁγίας Τριάδος, εἰ καὶ αὕτη ἡ φωνὴ τοῦ
Σωτῆρός ἐστιν, ἡ κελεύουσα· *Τοῦτό ἐστι τὸ σῶμα
μου· καὶ· Τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου· ἡ τὸν ἔριον,
καὶ τὸν οἶνον καὶ τὸ ὄψωρον εἰς σῶμα Χριστοῦ μετα-
ρρυθμίζουσα καὶ αἷμα, ὡς φησὶν ὁ θεὸς Χρυσόστο-
μος· εἰς τὴν τοῦ Ἰουδαίου Πάσχα τελετὴν ἀνάγει,
καὶ τὸν κανόνα παριζήγειται. Ἄλλ' ἡμεῖς πάντα
τῶν Ἰουδαίων τὰ μυστικὰ ἀκάθαρτα, ὡς καὶ ὁ
Χρυσόστομος ἐν τοῖς κατὰ Ἰουδαίων λόγοις τρανό-
τερον παρίστησιν, ὧν ἐν ἐστὶ καὶ τὸ Πάσχα, ὡς
ἔξω τοῦ ναοῦ τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις παρὰ τὴν τοῦ
θεοῦ νόμου κλείουσιν τελούμενα. Προσέποιμεν καὶ
τούτου παλλολογεῖν· εἰ καὶ ἐνταῦθα ὑπ' αὐτοῦ*

μη βουλόμενοι, αὐτῆς γὰρ ὁ αἴτιος.

EΦΕΣ.

Καὶ ἡμεῖς μὲν ἀθεμίτως, καὶ παρανόμως, κα-
τὰ τοὺς Πατέρας ἐξ ἐναντίας τῆν ἐν τῷ συμβόλῳ
προσθηκῆν γεγενῆσθαι φημεν· οὗτοι δὲ αὐτῆν
θεμιτῶς καὶ εὐλόγως διορίζοντες γεγενῆσθαι·
τοσοῦτον οὐδασὶ τῇ ἀληθείᾳ καὶ ἑαυτοῖς συμφω-
νεῖν.

ΑΠΟΑ.

Καὶ ἡμεῖς πᾶσαν ἀνάπτυξιν καὶ σαφήνειαν μὴ
ἐναντίαν οὖσαν τῇ δόξῃ τῶν ἁγίων, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν
μᾶλλον βεβαιουμένην, παρὰ συνόδου προστεθεῖσαν,
ὅπου ἂν προστεθῆ, δεχόμεθα. Τοῦτο καὶ Μάξιμος
ὁ θεὸς βεβαίον ἐν τῇ διαλέξει αὐτοῦ τῇ πρὸς τὸν τῆ
Εὐνομίου φρονούντα. Φησὶ Μακεδόνιος πρὸς τὸν
Μάξιμον· Ὑπογράφετε οὖν τῇ ἐκλήσει Λουκιανοῦ;
Μάξιμος. Τί κατέγνωσ τῆς ὑπὲρ τῶν τιμῶν Πατέρων
ἁγίων τῶν ἐν Νικαίᾳ τῆς Βιθυνίας ἐκτεθείσης, ἵνα
καὶ ἄλλην περιδέλῃς; — *Μακεδόνιος*. Σὺ τί κατέ-
γνωσ τῆς τοῦ Λουκιανοῦ; — Ὁ Ὀρθόδοξος.
Κατέγνωσ τῆς προσθήκης, ἧς προσεθήκατε ἐναντία
αὐτῆς. — *Μακεδόνιος*. Ὑμεῖς γὰρ οὐ προσεθήκατε
τῇ ἐν Νικαίᾳ; — Ὁ Ὀρθόδοξος. Ἄλλ' οὐκ ἐναν-
τία αὐτῇ. — *Μακεδόνιος*. Ὅλω; προσεθήκατε. —
Ὀρθόδοξος. Τὰ τότε μὴ ζητηθέντα νῦν ἠρμήνευ-
σαν οἱ Πατέρες εὐσεβῶς. Διὰ καὶ ἡμεῖς τὴν τούτου
μαρτυρίαν ἔχοντες καὶ τῶν λοιπῶν Πατέρων τῶν
λεπόντων, οὐκ ἀνάπτυξις οὐ κωλύεται συμφωνήσαι
τῇ ἱερᾷ Γραφῇ, τῇ ἀληθείᾳ συνηγορήσαμεν. Οὐ
γὰρ δύναται αὐτὸς ἀνταπεῖν, οὐκ ἔστι ἡ ἁγία
Γραφή ἀνάπτυξιν δεχομένη οὐ κωλύεται· διὰ καὶ
τὸ προσεθεῖν, ἀνάγκης γενομένης, ἐν τῷ συμβόλῳ
δικαίον εἶδος προσκεῖσθαι. Καὶ ἐτι ἐκ τῆς βιβλίου

πανσυλλέκτου Ἀποβόλου Εὐλογοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας· φησὶ γάρ· Ἀλλὰ γὰρ τῆς αἰρέσεως κλίην ἢ ἀπόνοια τὴν τετάρτην μέμφεται σύνοδον, ὡς ὅρον ἐκθεμένην, κατενομένην τὴν τοιαύτην ἐπιχειρήσεν ὑπὸ τῆς κατὰ τὴν Ἐφεσον πρώτης συνόδου παντελῶς ἀποκαταλύσθαι. Καίτοι γε εἰ κατὰ τὸν λήρον αὐτῶν ἀπαίρων ἢ σύνοδος ἕτερον μηδὲν προάγειν, αὐτὴ καθ' ἑαυτῆς πρὸ τῶν ἄλλων τὴν καταδικάζουσαν ἐξήνεγκε φῆρον· ὀρίζει γὰρ αὐτὸ τοῦτο τυποῦσα, ἃ μηδέτερα τῶν πρὸ αὐτῆς διωρίσατο. Ἀλλὰ καὶ ἡ καθ' ὑπόστασιν ἑνωτικὴ αὐτῆς ἐστὶν ὅρος, ὃ τὰς προσδυτέραις τῶν συνόδων οὐ διώριστα. Ναὶ δὴ καὶ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει τῶν ῥ' ἁγίων Πατέρων ἐξ ὧν αὐτοὶ ληροῦσι παραγράφονται, ἧτις τῶν Ἡνευματομάχων τὴν αἵρεσιν καθελούσα, τῷ κατὰ τὴν Νίκαιαν ἐκφωνηθέντι ὄρω τὴν περὶ τοῦ ἁγίου Ἡνεύματος θεολογίαν προσθεῖσα συνήρροσεν. Εἰ γὰρ αἱ προλαβοῦσαι προστιθεῖσαι τὸν μῦθον ἐκφυγούσιν, οὐδ' αἱ μετ' αὐτά· ἐν τοῖς ὁμοίως ἀνομοίως ἔξουσιν τὴν κατάγνωσιν. Ὄβτω τὸ ἀσύνητον πάντα φύρει καὶ διαστρέφει. Καὶ γὰρ ἡ ἐν Ἐφέσῳ σύνοδος πίστιν μὲν ἑτέραν, ἥς ἐναντία τὰ δόγματα πρὸς τὴν ἐν Νίκαιᾳ καθέστηκεν σύνοδον, παντελῶς ἐκτίθεσθαι διακώλυσεν· ἀκηράτων δὲ τῶν ἐν αὐτῇ σωζομένων, ἕπερ ὁ καιρὸς ἀπαιτεῖ προστιθέναι αὐτῆς τε γέγονεν ἔργον, καὶ τῶν πραγμάτων ἡ φύσις διδάσκαλος, καὶ τῆς Ἐκκλησίας ὁράται τοῦτο στέργουσα διὰ παντὸς ἢ παραδόσις. Ἀπὸ καὶ κατὰ τὴν Ἀλεξανδρείαν, ὅπως τῆς οἰκουμένης συγκροτηθείσης συνόδου, τοὺς ἐν αὐτῇ τῶν ἱερῶν λογάδας ὁ θεοσκόπιος ἀποροισάμενος Κύριλλος, καὶ πίστιν διαθέμενος ἔγραψεν, τῷ Νεστορίῳ διεπέμφατο. Καὶ μετὰ τινὰ ἐν τῇ αὐτῇ βίβλῳ Ἐφραεμίου τοῦ Μεγάλου καὶ ταῦτα εὐρησθεῖς· Πάλιν δὲ ἐπηρεάθουσιν οἱ αἰρετικοὶ τὴν τετάρτην σύνοδον, λέγοντες, ὡς ἐδεδογμάτιστο μηδὲν ἐξείναι προφέρειν, ἢ συγγράφειν, ἢ συντιθέναι, ἢ φρονεῖν πίστιν ἑτέραν, περ' ἣν ἐξέθετο αὐτῇ· καίτοι οὐ τοῦτο ἡ σύνοδος διωρίσατο, κἄν ἀναισχύντως οὗτοι καταφεύδονται· ἀλλὰ τὴν πίστιν, ἣν οἱ τριακόσιοι δέκα καὶ ὀκτὼ ἄγιοι Πατέρες ἐξέθεντο, τιμῶσα τε καὶ θειάζουσα, παρὰ ταύτην ἔφησε μηδὲν ἐξείναι προφέρειν ἑτέραν πίστιν, καὶ τὰ ὑπόλοιπα. Δῆλον δὲ ἐστὶν ἐξ αὐτῶν μάλιστα τῶν συνοδικῶν φωνῶν, ὧν καὶ μόνων ἀναγιγνωσκόμενων οὐδεμιᾷ ἄλλῃ· δεῖται κατασκευῆς ἢ συστάσεως ἐπιδειχθεῖσα ἢ ἀλήθεια. Καὶ οὐχ ὥρισε μόνον τοῦτο, ἔπραξε δὲ ἄλλως· ἀλλ' ὡς ὥρισεν, οὕτω πανταχοῦ διαπραττομένη γνωρίζεται. Καὶ γὰρ τοῦς τῇ εὐσεβείᾳ προσιόντας οὐκ ἄλλο σύμβολον ἀλλὰ τῶν τι' ἁγίων ἐκδιδάσκει καὶ παρατίθεται. Γέλωτα δὲ μᾶλλον καθ' ἑαυτῶν ἢ διαβολὴν τῆς συνόδου καταγέουσιν ἐν οἷς φασὶν αὐτὴν ὑπὸ πολλῶν διασῦρσθαι· πόσαι γὰρ τῆς πρώτης καὶ οἰκουμένης ἁγίας συνόδου κατεκπον σύνοδοι καίτοι ἀρχιερίων οὔσαι κλήρωμα; Τὴν δὲ τῶν ῥ' οὐδ' εἰ γέγονε τινὲς τῶν Αἰγυπτίων εἰδέναι ἠθέλησαν. Ἀλλ' ἐάσωμεν τὸ ἀλόγιστον· τῶν γὰρ ἁγίων Πατέρων οὕτω διασαφούντων, καὶ λήρους ἀναισχύντους καὶ ἀλογιστοῦς

A Hoc idem probatur ex Florilegio collectæorum e libro cujusvis generis Eulogii patriarchæ Alexandriani. Sic enim ait : Rursus hæreticorum amentia de quartæ synodi definitione conquæritur, asserens primam synodum Ephesiensem hoc penitus fieri prohibuisse. Quod est, ut Nili nugantur, synodus vetuit quidvis aliud omnino proferrî, certe in seipsam prior illa tulit sententiam. Ipsa enim definit quæ nulla prior definiverat synodus : siquidem ipsius auctoritate recepta est vox illa, Hypostatica unio, de qua synodi antiquiores nil sanxerant. Quin et Constantinopolitanam centum quinquaginta sanctorum Patrum concilium pro suis nugis rejiciunt ; a quo profligata hæretis oppugnantium Spiritum, et æditis Nicæno Symbolo verbis de sancti Spiritus divinitate, fides congruenter explicata est. Si enim priores synodi addendo reprehensionem fugiunt, non debent posteriores in similibus dissimiliter vituperationem subire. Hæc desipientium mens confundit omnia pervertitque. Nam Ephesina synodus fidem diversam, cujus dogmata fidei Nicænæ adversentur, omnia prohibuit : dum tamen illibata illa servetur, addi poterunt quæ occasio tulerit, sicut ipsamet addidit : hoc et magistra rerum natura docet, et Ecclesiæ usus juxta perpetuam traditionem confirmat. Propterea vir admirabilis Cyrillus, œcumenica synodo nondum celebrata, congregatis provinciæ suæ episcopis, Alexandrinæ fidei scripsit expositionem, quam Nestorio misit. Et infra in eodem libro verba hæc magni Ephræmii reperies : Rursus hæretici quartam synodum calumniantur dicentes decretum fuisse ante illam, ne cui liceret proferre, aut scribere, aut componere ; aut tenere aliam fidem, præter eam quæ erat exposita : quantum synodus non hoc decreverat, licet impudenter ipsi mentiantur : sed fidem a trecentis decem et octo Patribus expositam summo in honore habens præceperat, ne cui fas esset aliam proferre fidem, et quæ sequuntur. Id certe ex ipsis synodi vocibus maxime constat ; patebit enim ipsa per se veritas nulla probatione indigens, si solum ex legantur. Nec ita quidem decrevit, aliud vero fecit ; sed illud ubique servavit, quod ab ea decretum fuit. Nam ad veram accedentes religionem non alio Symbolo, quam a trecentis decem et octo Patribus edito, instituit. Risum vero potius in se movent, quam petunt calumniis synodum, dum aliunt multos illi obtrectare. Nam de prima sancta et œcumenica synodo quot synodi detraxerunt, cum et ipsæ cœtus essent episcoporum ? Quid dicam de synodo centum quinquaginta Patrum, de qua Agyptii quidam, ne si facta quidem fuerit, scire voverunt ? Sed missa faciamus deliramenta : Nam sanctis Patribus ita exponantibus, et nugis hæc esse impudentes verbaque futilia affirmantibus, quid nos ad proferentes ea dicamus ? Refellamusne illos, an vero dicta probemus ? Utrumque negaverit, quinque suæ mentis est compos.

ταῦτα ἀποφηνάμενων τ.ῆς τὰ τοιαῦτα φεγγομέ-

νοις, τί ἄν καὶ ἐροῦμεν ἡμεῖς; Ἀντιφροσύνημα τοῦτοις, ἢ σπέρζωμεν τὰ παρ' αὐτῶν λεγόμενα; Οὐκ ἔγωγε οἶμαι, ἐπεὶ παρ' αὐτῶν κύριος.

EPHES.

Et nos quidem papam ut unum de patriarchis habemus, idque si recte de fide sentiat; isti vero illum Christi vicarium, patrem et doctorem omnium Christianorum magna gravitate prosuntiant.

RESP.

Nec ipsi duos aut tres esse dicimus papam, sed unum patriarcharum: est tamen etiam inter eisdem ordinis plures unus primarius. Aut enim sanctus Pater Chrysostomus homilia decima septima in Acta apostolorum: Vide, ut etiam inter illos septem unus fuerit præpositus, et primas tenens; nam etsi communis erat ordinatio, majorem tamen ille æsserutus est gratiam. Cæterum omnem episcopum dicimus Christi esse successorem, et in cathedra Jesu Dei mei sedentem. Ipsa enim dicit: Qui recipit vos, me recipit⁴¹, et, Qui vos audit, me audit⁴². Et hæc quidem communis sunt; æqualiter enim est in omnibus sacerdotium, quod attinet ad conferendum baptismum, et faciendum sacrificium, et peccata continentibus dandam absolutionem, et sacrum christiana conficiendum, et monachum tonsendum, et oleum benedicendum, unguendumque ad maculas peccatorum delendas, et sacerdotem per gradus promovendum; eandem enim vim et eandem vires habet unusquisque ad functiones rerum ecclesiasticarum obeundas; et hoc pro certo habemus, quippe ut acceptum a Patribus. Sed etiam quod de papa dicimus, non ex nobis dicimus. Nam Theodorus Studita scribens ad Michaëlem imperatorem nomine omnium regum-norum, in epistola quæ sic incipit: Nos omnes in unum congregati jussu vestri a Deo coronati imperii, humillimi episcopi et regum: Si quid vero, inquit, dubitat, aut minus solutum credit sacra tua mentis excellentia a religioso prævale, jubeat magna tua et a Deo confirmata potentia, ut quæ ad universorum utilitatem zelo rerum divinarum flagrat, a seniore Roma mitti sibi hujus rei declarationem, ut per antiquam traditionem ab initio servatum est. Hæc est, imitator Christi imperator, supremus apex Dei Ecclesiarum, cui primus præsedit Petrus, ad quem Dominus: Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam; et portæ inferi non prævalent adversus eam⁴³. Idem Theodorus in alia epistola ad Naucratiū, cujus initium est: Non complebuntur aures meæ vocibus auditionum: Deum, inquit, hominesque in præsentem contestor; sejunxerunt se a corpore Christi, a coryphæa sede, in qua Christus posuit fidei claves; adversus quam non prævaluerunt per omne sæculum, nec prævalent usque ad finem sæculi inferi portæ, ora videlicet hæreticorum, sicut pronovit ille qui

A

Καὶ ἡμεῖς μὲν τὸν πᾶντα ὡς ἓνα τῶν πατριάρχων λογίζομεθα, καὶ τοῦτο γε ἂν ὀρθόδοξος ἢ αὐτὰς δὲ αὐτὸν βασιλεῖον τοῦ Χριστοῦ, καὶ πατέρα, καὶ διδάσκαλον τῶν Χριστιανῶν ἐπίσταν μάλα σερμῶς ἀπαρτίζονται.

EPEL.

AHOA.

Ἄλλ' οὐδ' ἡμεῖς ὡς ἓνα καὶ τρεῖς αὐτὸν λέγομεν, ἀλλ' ὡς ἓνα τῶν πατριάρχων· ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ὁμοταγείαις ἐστὶ τις πρωτεύουσα. Φησὶ γὰρ ὁ θεός· Χρυσόστομος ἐν τῇ ἐπιτομικῆς ὁμιλίᾳ τῶν Πράξεων· Ὅρα πῶς καὶ ἐν τοῖς ἐπισκοπῆς ἦν τις πρῶτος καὶ τὰ πρωτεία εἶχεν· εἰ γὰρ ἡ χειροτονία κοινή ἦν, ἀλλ' ἕως ἐκτελέσασθε χάριν κλεινοῦ. Πάντα δὲ ἀρχιερεῖα διδόχον Χριστοῦ λέγομεν, καὶ ἐπὶ τῆς καθέρας καθήμενον τοῦ Ἰησοῦ μου καὶ θεοῦ· αὐτὸς γὰρ ἐστιν ὁ λέγων· Ὁ δεξιότατος ὁμᾶς ἐμὲ δεῖται· καὶ, Ὁ ἀκρίων ὡμῶν ὁμοῦ ἀκούει. Καὶ ταῦτα μὲν κοινῶς πρὸς πάντας· ἐπίσης γὰρ ἡ ἱεροσύνη πρὸς τὸ θεομαρτυρεῖται ἐπὶ θεῶν, λουτρῶν, καὶ τὴν ἱερὰν μυσταγωγίαν τεύχει, καὶ συγχώρησιν ἁμαρτιῶν δοῦναι τοῖς ἐξομολογούμενοις, καὶ ἱερὸν χρίσμα τεύχει, καὶ μοναχὸν ἀποκαίρει, καὶ ἕλκεται ἀγιότητα, καὶ χάριτος πρὸς ἀκρίων ἁμαρτιῶν, καὶ ἱερὰ κατὰ βαθμὸν χειροθετῆσαι· καὶ εἰς πάντας τὰ ἐκκλησιαστικὰ τὴν αὐτὴν ἰσχίον καὶ ἰσὴν ἕκαστον ἄλλοις ἔχειν. Καὶ οὕτως ἔγωγε ἀκριβῶς παρὰ τῶν Πατέρων ταῦτα λαβόντες. Καὶ ὁ δὲ λέγομεν, οὐκ ἐξ ἡμῶν τοῦτο λέγομεν· φησὶ γὰρ θεόδικος ὁ Στουδίτης γράφων πρὸς Μιχαὴλ τὸν βασιλεῖα ἐν προσώπῳ πάντων τῶν ἔργων ἐν τῇ ἐπιστολῇ ἧς ἡ ἀρχὴ· Ἡμεῖς ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνεληλυθότες κατὰ κίλευσιν τῆς θεοσιτίτου ὡμῶν βασιλείας, ἐλάττωται ἐπίσκοπος καὶ ἡγούμενος· εἰ δὲ τι ἀμφικαλλόμενον ἢ ἀπιστούμενον τῇ θεῶ ὡμῶν μεγαλοῦρα διαλύσθαι παρὰ τοῦ ἀρχιερέως εἰσεσθῶς, ἢ μαγάτη καὶ θεοατήριτος αὐτῆς χειρὸς, ὡς ζηλοτυποῦσα τὰ θεῶ ἐπ' ὠφέλειαν τοῦ παντός, κλεισάτω παρὰ τῆς πρῆστυρίας· Ρώμης δέξασθαι τὴν διασάφην, ὡς ἀνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς πατριπαράδοξως ἐξεβόθη. Αὕτη, Χριστομύτης βασιλεῦ, ἢ κορυφαία τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ θεοῦ, ἢ; Πάτερως πρωτόθρονος, πρὸς ὃν ὁ Κύριος· φησὶ· Ἰὺ εἰ Πάτερως, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πύργῳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ἄβου οὐ κλεισθήσονται αὐτῆς. Καὶ ἄλλιν ὁ αὐτὸς ἐν ἑτέρῃ ἐπιστολῇ πρὸς Ναυκράτιον, ἧς ἡ ἀρχὴ, Ὁδὸ πλησθήσεται τὴ οὖς μου ἀπὸ φωνῶν ἀπροσέπων, φησὶ· Μαρτυρῶ ἄρει κατενώπιον θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἑαυτοῖς ἀπὸρρήξαν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, τοῦ κορυφαίου ἑρόνου, ἐν ᾧ Χριστὸς ἔθετο τὰς κλειδας τῆς πύργου, ἢ; εἰ κατισχύσαν ἀπ' αἰῶνος οὐδ' ἂν κατισχύσονται μέχρι συντελείας αἱ πύλαι τοῦ ἄβου, τὰ τῶν αἰρετικῶν δηλαδὴ στόματα, ὡς ἡ τοῦ ἀφενδοῦ; ὁπότερτις. Ἐν δὲ τῇ ἀγίᾳ τρίτῃ συνόδῳ

⁴¹ Matth. x, 14. ⁴² Luc. x, 16. ⁴³ Matth. xvi, 18.

Ἀρκάδιος ἐπίσκοπος εἶπε· Κελευσάτω ἡ ὁμετέρα μακαριότης τὰ προσενεχθέντα ὑμῖν γράμματα τοῦ ἁγίου καὶ μετὰ πάσης προσκυνήσεως ὀνομαζομένου πάππα Καίλεστίνου τῆς ἀποστολικῆς καθέδρας ἐπισκόπου ἀναγνωσθῆναι· ἐξ ὧν γῶναι δυνήσεται ἡ ὁμετέρα μακαριότης, ὅποσον ἔχει φροντίδα πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν. Τὰ αὐτὰ καὶ Προφεκτός. Καὶ μετὰ πάντο βραχέα φησί· Κύριλλος Ἀλεξανδρίας εἶπεν· Ὑποδεχθὲν τὸ γράμμα τοῦ ἁγιωτάτου καὶ κατὰ πάντα ὁσιωτάτου τῆς ἁγίας ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας ἐπισκόπου τῆς Ῥωμαίων Καίλεστίνου, μετὰ τῆς προσφόρου τιμῆς ἀναγινωσκέσθω. Ἐν δὲ τῇ ἁγίᾳ τετάρτῃ συνόδῳ ὁ βασιλεὺς ἐν τῷ γράμματι ὁ καὶ θεῖον γράμμα ἐπιγράφει, τοιαῦτα φησὶν· Ἵνα ὁ μακαριώτατος ἐπίσκοπος τῆς Ῥωμαίων πόλεως, ὧ τὴν ἱερουσόνην κατὰ πάντων ἡ ἀρχαιότης παρέσχε, ἡ πόλιν καὶ εὐπορίαν ἔχη περὶ πίστεως καὶ ἱερέων ἀνακρίνειν. Ἐπεὶ οὖν πίστεως καὶ ἱερέων εὐπορίαν ἔχει τοῦ ἀνακρίναι, δικαίως καὶ διδάσκαλος τῶν Χριστιανῶν ἀπάντων ἐν τῷ ὄρω γράφεται.

ΕΦΕΣ.

Γίνονται πατέρες εὐτυχέστεροι, τὰ δ' ἄλλα ὁμοιοί· καὶ γὰρ δὴ κακείνος οὐκ εὐτυχεῖ, τὸν ἀντιπάππαν ἔχων ἐπιεικῶς διολοῦντα· καὶ οὗτοι τὸν Πατέρα μιμεῖσθαι καὶ τὸν διδάσκαλον οὐκ ἀνέχονται.

ΑΠΟΑ.

Καὶ ἡμεῖς εὐχόμεθα τοσοῦτους διδασκάλους πλουτήσεν ἐπ' Ἐκκλησίας διδάσκοντας ἐν ταῖς ἑορτασμοῖς ἡμέραις καὶ ἐν ταῖς Κυριακαῖς ὅσους καὶ ἡ τῶν Πατρίων Ἐκκλησία πλουτεῖ, καὶ περὶ τὰ ἐκκλησιαστικά εὐτυχεῖ, καὶ τοσοῦτους μοναχοὺς ἀκτήμονας ἔχει. Λέληθε δὲ αὐτὸν, ὅτι ἀντιπάππας ἐβούλετο μὲν γενέσθαι, ὑπὸ δὲ τῶν καλῶς φρονούντων καὶ καλῶς διευθετούμενων τὰ κινῆ, καὶ τὴν τιμὴν ἑαυτῶν περιποιουμένων (25). Καὶ διὰ ταῦτα καὶ τὸ μὴ εἶναι σχίσμα ἐν Ἐκκλησίᾳ Χριστοῦ, ὅπερ ἐστὶ χειρὸν πάντων τῶν κακῶν, ἀντιπάππας οὐκ ἐγένετο. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐν Βασιλείᾳ σύνοδος διελύθη, καὶ τὰ πάντα ἐν γαλήνῃ καὶ ἡσυχίᾳ. Οὐκ ἔδει οὖν αὐτὸν ἄνθρωπον τοιοῦτον τῆς Ἐκκλησίας κατεύχεσθαι, ἀλλὰ μᾶλλον ὅπερ εὐχεσθαι τὰ κράτωσιν καὶ βασιλείᾳ.

ΕΦΕΣ.

Φεύγετε οὖν αὐτοὺς, ἀδελφοί, καὶ τὴν πρὸς αὐτοὺς κοινωνίαν· οἱ γὰρ τοιοῦτοι ψευδαπόστολοι, ἐργάται δόλιοι, μετασχηματιζόμενοι εἰς ἀποστόλους Χριστοῦ· καὶ οὐ θαυμαστόν· Αὐτὸς γὰρ ὁ Σατανᾶς μετασχηματίζεται εἰς ἄγγελον φωτός. Οὐ θαῦμα οὖν, εἰ καὶ οἱ διάκονοι αὐτοῦ μετασχηματίζονται ὡς διάκονοι δικαιοσύνης, ὧν τὸ τέλος ἐστὶ κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν. Καὶ πάλιν ἀλλαχόῃ περὶ τῶν αὐτῶν ὁ αὐτὸς ἀπίστολος· Οἱ τοιοῦτοι ἐπὶ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ οὐ δουλεύουσιν, ἀλλὰ τῇ ἑαυτῶν κοιλίᾳ, καὶ διὰ τῆς χρηστολογίας καὶ εὐλογίας ἐξαιπατώσιν τὰς καρδίας τῶν ἀκάκων· ὁ μέτροι

A non mentitur. Et in tertia sancta synodo Arcadius episcopus dixit: Præcipiat vestra beatitudo litteras sancti et omni cum veneratione nominandi papæ Cælestini, sedis apostolicæ episcopi, vobis allatas recitari, ex quibus vestra beatitudo perspicere poterit, quali omnès ecclesiis cura ille complectatur. Projectus quoque iisdem est usûs verbis. Et paucis interpositis: Cyrillus, inquit, Alexandrinus dixit: Suscepta sanctissimi et per omnia sacratissimi Cælestini episcopi sanctæ apostolicæ Ecclesiæ Romanæ epistola cum honore condecente recitetur. Similiter in sancto concilio quarto (24), in sacris Valentiniani ad Theodosium litteris, hæc scripta leguntur: Ut beatissimus Romanæ urbis episcopus, cui principatum sacerdotii super omnes antiquitas contulit, locum et facultatem habeat de fide et sacerdotibus judicandi. Cum igitur facultas illi sit exercendi iudicium de fide et sacerdotibus, jure Christianorum omnium doctor in definitione inscribitur.

EPHES.

Fiant patre feliciores, cætera similes: nam et ille adversa utitur fortuna antipapam habens, satis molestiarum illi exhibentem; et istis patrem et doctorem suum imitari non patitur animus.

RESP.

Utinam nobis tot essent concionatores in Ecclesia diebus festis ac Dominicis populum docentes, quot summa felicitate visuntur in Latina Ecclesia, quotque monachi extremam amplexi paupertatem. Ignorat vero ipse de antipapa, voluisse quidem illum dignitatem arripere, sed a prudentioribus, et republicam recte administrantibus, honoremque suum tutantibus suis rejectum. Ex quo factum est, ut antipapa non sit, ne etiam in Ecclesia Dei schisma esset, quod est malorum omnium gravissimum. Basileensis quoque synodus dissoluta est, omniaque in pace sunt et summa tranquillitate. Quare non oportebat, talem virum imprecationes in Ecclesiam jacere, sed precari potius ut ei fauste prospereque eveniant omnia.

EPHES.

Fugite ergo, fratres, illos et communionem eorum; sunt enim pseudopostoli, subdoli operarii, transfigurantes se in apostolos Christi. Et non mirum: Ipse enim Satanas transfiguratur se in angelum lucis⁴¹. Non est ergo magnum, si ministri ejus transfigurentur velut ministri justitiæ; quorum finis erit secundum opera ipsorum. Rursus idem apostolus de iisdem alio in loco: *Injuscemodi*, inquit, *Domino nostro Jesu Christo non serviunt, sed suo ventri, et per dulces sermones et benedictiones seducunt corda innocentium*⁴². *Sed firmum fundamentum fidei stat, habens signaculum hoc*⁴³.

⁴¹ II Cor. xi, 14. ⁴² Rom. xvi, 19. ⁴³ II Tim. ii, 19

(24) Conc. Chalced. part. I, epist. 25.

(25) Ἰσ. λέγει κεκώλυται ἡ τι τοιοῦτον.

Et alibi rursus : Si quis vobis evangelizaverit præter id quod accepistis, licet angelus de cælo, anathema sit ⁴⁴. Videtis prophetice dictum illud : Licet angelus de cælo, ne quis eminentiam papæ obtendat. Et dilectus discipulus : Si quis, inquit, venit ad vos, et hanc doctrinam non affert, nolite recipere eum in domum, nec Ave ei dixeritis : qui enim dicit illi Ave, communicat operibus ejus malignis ⁴⁵. μή λαμβάνετε, καὶ χαιρεῖτε αὐτῶ μὴ λέγετε ὁ αὐτοῦ τοῖς ποτηροῖς.

Cum hæc vobis sint a sanctis apostolis præscripta, state in traditionibus quas accepistis, sive scriptas, sive non scriptas ; ne improborum errore traducti a propria excidatis firmitate. Deus autem qui omnia potest, et illis, ut suum agnoscant errorem, præstet, et nos veluti purum selectumque frumentum ab illis tanquam pravis zizaniis secernens, in horreo suo reponendos colligat in Christo Jesu Domino nostro, quem decet omnis gloria, honor, et adoratio.

RESP.

Ad hæc sane, quæ hic profert, nulla esset danda responsio ; nam suo more jacit in nos contumelias : tamen dicemus pauca. Vox, Consubstantialis, et vox Deipara, et quæcunque sancti explanarunt, non sunt ab apostolis explicite tradita. Nos tamen omnia, quæ Patres nostri de rebus divinis locuti hæc explicarunt, tanquam apostolicas recipimus traditiones. Itaque si sancti illi pœnis per apostolum constitutis tenentur, et nos tenemur. Quæ porro in nos profert ex Epistolis apostolorum, non facient ad rem. Traditiones enim apostolicas tam scriptas quam non scriptas orationibus illorum sulti constanter tenemus, credentes in Trinitatem consubstantialiam, Deumque incarnatum, ex semper Virgine Dei Genitricem natum. Sed hæc dicta sint non contentiosæ ostentationis ergo ; neque enim rixari et contendere volumus, sed veritatem scrutari duce nobis divinitus tradita scientia et doctrina sanctorum, a quibus sacra dogmata explicata sunt, non alia via persuadere volentes hominibus, quam ea, quæ nobis per lumina Ecclesiæ patet. Testis cogitationum Dominus, qui rationem ab omni mendacium proferente reposcet. Nos enim inimici pacis esse nec habuimus, nec habebimus unquam in animo ; nam si pacem amittamus, hostes illorum erimus, quibus a Christo dictum est : Pax vobis, sed hanc tenere volumus et optamus. Potens autem est Deus pacem donare et confirmare per universam Ecclesiam suam : ut omnes unanimiter dem sentientes et profitentes, Christo Deo, cui sic placitum est, gloriam tribuamus, quoniam ipsum decet gloria in sæcula. Amen.

⁴⁴ Galat. 1, 8. ⁴⁵ I Joan. x, 11.

Ἀ στεφάνος θεμέλιος τῆς πίστεως ἔστηκεν ἔχων τὴν σφραγίδα ταύτην. Καὶ ἄλλα ἔτι πάλιν· Εἰ τις ὑμᾶς εὐαγγελίζεται παρ' ὃ παρελάβετε, κἄν ἄγγελος ἔξ οὐρανοῦ, ἀνάθεμα ἔστω. Βλέπετε προφητικῶς τὸ, κἄν ἄγγελος ἔξ οὐρανοῦ, ἵνα μὴ τις τὴν ὑπεροχὴν τοῦ πάππαι προβάλλῃται. Καὶ ὁ ἡγαπημένος μαθητὴς· Εἰ τις ἔρχεται πρὸς ὑμᾶς, καὶ ταύτην τὴν διδασχὴν οὐ φέρει, εἰς οἰκίαν αὐτῶν γὰρ λέγων αὐτῶ χαιρεῖτε ποτῶνται τοῖς ἔργοις

Τούτων ὑμῖν ὑπὲρ τῶν ἁγίων ἀποστόλων διωρισμένων, στήκετε κρατοῦντες τὰς παραδόσεις, ἃς παρελάβετε τὰς τε ἐγγράφους, καὶ ἀγράφους· ἵνα μὴ τῇ τῶν ἀθέσμων πλάνῃ συναπαχθέντες ἐκπέσῃτε τοῦ ἰδίου στηριγμοῦ. Θεὸς ἔδ' ὁ πάντα δυνάμενος ἐκείνους τε ἐπιγνώνας τὴν οἰκίαν πλάνην παρασκευάσει, καὶ ἡμᾶς αὐτῶν ἀπαλλάξει ὡς ποτηρῶν ζιζανίων ὅσα καθαρὸν καὶ εὐχρηστον αἶτον εἰς τὴν αὐτοῦ ἀποθήκας συνάξειεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις.

ΑΠΟΛ.

Ἔδει μὲν ἡμᾶς μηδεμίαν ἀπολογίαὶν δοῦναι, ἐν οἷς ἐνταῦθα προφέρει· συνήθως γὰρ ποιεῖ προφέρων ὕβρεις καθ' ἡμῶν ὁμοῦ ἐροῦμεν ὀλίγα. Καὶ γὰρ τὸ, Ὁμοούσιον, καὶ τὸ, Θεοτόκος, καὶ ὅσα οἱ ἅγιοι διατρέψαντες, αὐταῖς λέξεσιν οἱ ἀπόστολοι οὐκ εὐηγγελίσαντο. Ἄλλ' ἡμεῖς ὅσα τε οἱ Πατέρες ἡμῶν ἐβουλόγησαν καὶ ἐξήπλωσαν, ὡς ἀποτολικῶς παραδόσεις καὶ ταῦτα στέργομεν. Εἰ οὖν ὑπὲρ τὸ ἐπιτίμιον τοῦ Ἀποστόλου οἱ ταῦτα ἐκθέμενοι, καὶ ἡμεῖς ἔσμεν. Ὅσα δὲ ἐκ τῶν ἀποστολικῶν Ἐπιστολῶν καθ' ἡμῶν προφέρει, οὐ συμβάλλουσι πρὸς ἡμᾶς. Τὰς γὰρ παραδόσεις τῶν ἀποστόλων, τὰς τε ἐγγράφους καὶ ἀγράφους, τὰς εὐχαῖς αὐτῶν στηριζόμενοι βεβαίως κατέχομεν, εἰς Τριάδα πιστεύοντες ὁμοούσιον, καὶ Θεὸν σεσαρκωμένον ἐκ τῆς ἀειπαρθένου Θεοτόκου γεννηθέντα. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν εἰρηται οὐ κατὰ φιλόνηκον ἀπόδειξιν, οὐδὲ γὰρ βουλόμεθα ἐρίσειν τε καὶ φιλονικεῖν, ἀλλὰ τὴν ἀλήθειαν ἐρευνᾶν διὰ τῆς ὁδηγούσης ἡμῖν παρὰ Θεοῦ γνώσεως καὶ τῆς τῶν ἁγίων διδασκαλίας, οἷτινες τὰ θεῖα δόγματα διατρέψαντες οὐκ ἄλλως βουλόμενοι πείθειν ἀνθρώπους ἢ ὡς οἱ τῆς Ἐκκλησίας φωστῆρες διδάσκουσι. Μάρτυς ὁ τῶν ἑνωτῶν Δεσπότης, ὃς ἀπαιτῆσει λόγον πάντων τῶν λαλοῦντα τὸ ψεῦδος. Καὶ γὰρ ἔχθροί εἰρήνης οὐτε ἠθέλησαμεν, οὐτε ποτὲ θελήσομεν γενέσθαι· ἐὰν γὰρ τὴν εἰρήνην ἀπολέσωμεν, ἔχθροί ἔσμεν ἐκείνων τῶν ἀκουσάντων παρὰ Χριστοῦ· Εἰρήνη ὑμῖν· ἀλλὰ ταύτην θέλομεν καὶ ποθοῦμεν κατέχειν· δυνατὸς δὲ ὁ Θεὸς εἰρήνην δοῦναι καὶ πῆξαι καὶ βραθεῦσαι ἐν τῷ πληρώματι τῆς αὐτοῦ Ἐκκλησίας, ἵνα πάντες ὁμοθυμαδὸν τὸ ἐν φρονούντες καὶ λέγοντες τῷ οὕτως εὐδοκῆσαντι Χριστῷ τῷ Θεῷ δόξαν ἀναπέμφωμεν· ὅτι αὐτῷ πρέπει δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας· Ἀμήν.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΠΡΩΤΟΣΥΓΚΕΛΛΟΥ

ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΑ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΟΣ.

GREGORII PROTOSYNCÉLLI

PATRIARCHÆ CONSTANTINOPOLITANI

AD IMPERATOREM TRAPEZUNTIS.

(L. Alletio interprete, Græcia Orthodoxa, t. I.)

α'. Ἦρεῖς, ὦ θεοτάτε βασιλεῦ, χρεῖαν ἔχομεν οὐ μόνον τῇ σὴ ὑψηλοτάτῃ βασιλείᾳ λόγον ἀποδοῦναι καὶ ἔκτανόσιν, ἀλλὰ καὶ πνευτῶ αἰτοῦντι ἡμᾶς λόγον περὶ τῆς ἐν ἡμῖν ἐλπίδος, ὡς ἐκ τοῦ κοινου διδασχάλου τῆς Ἐκκλησίας τοῦ μακαριωτάτου Πίτρου κατὰ τὴν θείαν φωνὴν ἐπ' αὐτοῦ θεμελιωθείσης τοῦτο παραλαβόντες. Εἰ οὖν τοῦτο πᾶσιν ὀφειλομεν, πολλῶ γε μᾶλλον σοι, ὑψηλοτάτε βασιλεῦ, ἅτε παρὰ Θεοῦ κατὰ σειρὰν τὸ βασιλεύειν λαχόντι, καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ τῇ γνώσει, καὶ τοῖς ἄλλοις προτερήμασι καὶ ἀνδραγαθίαι· ἐκ προαιρέσεως ἀγαθῆς τὴν βασιλείαν διαφερόντως κοσμοῦντι, καὶ τὸ μέγιστον καὶ ὄντως ἀξίον χρῆμα βασιλείας τὴν ὀρθοδοξίαν ὅση δύναμις ἀσπαζομένῳ καὶ κατέχοντι, ὑπερ μᾶλλον τὸν βασιλεία κοσμεῖ, καὶ λαμπρὸν ἀπεργάζεται, καὶ ζωὴν καὶ ὑγίαν δωρεῖται, καὶ τρόπαια καὶ νίκας παρέχει, καὶ τοῖς ὑπὸ χεῖρα ἀξίον βασιλείας ἀναδείκνυσσι. Καὶ τί δεῖ τὰ καθ' ἕκαστον ἀπαριθμεῖν, ὅσων αὕτη πρόξενος γίνεται; Αὕτη καὶ μόνῃ τῷ βασιλεῖ κἂν τῷ παρόντι, κἂν τῷ μέλλοντι πάντα τὰ ἀγαθὰ δωρήματα παρέχει, ὥστε συμβασιλεύειν τῷ ζῶντι καὶ αἰωνίῳ καὶ μόνῳ ἀληθεῖ Βασιλεῖ. Ἄ πάντα τὰ προειρημένα ἔχειν μὲν τὴν σὴν βασιλείαν κατανοῶ καὶ δοξάζω· ἀεὶ δὲ αὖξιν τῷ τούτων δοτῆρι Θεῷ καὶ εὐχομαι καὶ εὐξομαι, καὶ εἰρηνικὴν διὰ πάντων τὴν σὴν βασιλείαν ἐκ παντὸς διατηρεῖν, καὶ μετὰ πολλὴν ζωὴν, καὶ διαδοχὴν ὁμοίαν τε καὶ ἀρίστην τὴν οὐράνιον καὶ ἀίδιον βασιλείαν. Ταῦτα ἀεὶ εὐχομαι καὶ εὐξομαι.

β'. Ἀποκρίνομαι οὖν πρὸς τοὺς ὄρους τῶν μακαρίων καὶ ἁγίων Πατέρων, προσθεὶς πρότερον καὶ περὶ τοῦ ζητήματος μικρόν, καὶ διὰ τὴν ἐπιταγὴν τοῦ Χριστοκῆρυκος Πέτρου, καὶ διὰ τὴν ἐν Χριστῷ διάθεσιν, ἣν ἔχω πρὸς τὴν ὑψηλοτάτην σου βασιλείαν. Μόνον παρακαλῶ, ἵνα μετὰ μακροθυμίας ἀκούσῃ τῶν λεγομένων, καὶ μὴ ὡς τινες τῶν ἐνταῦθα, μᾶλλον δὲ οἱ πλεονεξοῦντες ματαιάζοντες φωνοῦσι, καὶ μόνον ἐκταράττουσιν, ὡς ἔ τὸ πάτριον κατέχο-

A 1. Necessæ est, resque ipsa cogit, divinisissime imperator, non tantum tuæ excelsissimæ majestati rationem, sed omnibus etiam qui eam a nobis exposcunt, de nostra spe, ut ex communi Ecclesiæ magistro beatissimo Petro, divino oraculo super eundem fundatæ, accepimus, reddere atque persolvere. Id itaque si debemus omnibus, multo magis tibi, excelsissime imperator, qui a Deo majorum tuorum imperium assecutus es, illudque non cognitione solum, et aliis prærogativis, rebusque fortiter gestis probo proposito consilioque insistens, excellenter condecoras, et quod potissimum est atque imperio dignum, rectam fidem, quantum potes, amplecteris, et constanter retines, quæ præ reliquis imperatorem exornat, illustriorem reddit, vitam sanitatemque impertitur, tropæa atque victorias congegit, dignumque imperio subditis comonstrat. Et quid opus est singula recensere, quæ illa late fuseque conciliat? Illa sola imperatori, et hoc et futuro sæculo omnia bona muneratur, ut una cum vivo, sempiterno, soloquo vero Rege imperet. Quæ omnia tuam majestatem possidere, et reor, et firmiter teneo, eaque semper auctiora fieri a Deo eorum datore, suppliciter exoro, exoraboque, tum præterea ut quietum ac prorsus tranquillum ab omni noxa tuum imperium conservet, et post diturnam vitam, et similem atque optimam filiorum successionem, cælestis regnum æviternumque elargiatur. Hæc indemisse obsecro obsecraboque.

C 2. Respondes itaque ad beatorum sanctorumque Patrum decreta, si prius pauca de Quæstione addidero, tum ut Christi præconi Petro obediam, tum ut meæ erga excelsissimam tuam majestatem propensionem morem geram. Unum tantum te rogo ut æquo animo audias, neque te geras, ut quidam, qui istic sunt; qui mentis desipientes clamitant tantummodo, turbasque cient: « Rem a Patribus nobis traditam tenemus: non est cur aliis aures

præbecamus. Et nihilominus nos, veritate, et munere, gratiaque Domini et Servatoris nostri Jesu Christi et Dei, paternum dogma rebus in omnibus integrum tenemus, et conservamus, et conservabimus, ut procedens oratio apertissime declarabit. Proptereaque simplicibus verbis hæc exponimus, industriis, et dictionum plicis, illisque perobscuris eliminatis, ne quæ a nobis dicuntur, aut scribuntur perniciem afferant, in hoc quoque communem omnium Dominum ac Magistrum æmulati, dicentem: *Sermo et prædicatio ne sit in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione Spiritus et virtutis, ut fides nostra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei*¹. Quapropter nos quoque, illius doctrinam sequentes, quæ nobis tradita sunt a Christi Ecclesia dicimus et prædicamus, non sermonibus venustis scitisque, neque ab externis petitis argumentationibus, ut dictum est, sed ex Patrum monitis et scripto nobis tradita traditione, verba nostra scriptaque comprobamus, Patrumque nostrorum in omnibus vestigia sequimur, sequemurque, neque unquam aliter communiſcemur: quemadmodum sacram tuam et imperialem animam imaginamur, et credimus, nunquam aliter se habituram.

3. Neque propter de novo statis temporibus quæstiones exortas, et male opinantium nova commenta, fidem aliam sanctos Patres idævi in unum coactos propriorum verborum nova inductione edidisse affirmabimus, ut sanctus Maximus palam explicat, cum hunc in modum edisserit: « Namque si pro veritate vera enuntianda sunt, omnes post Nicænam synodum a Deo electi Patres, universaque synodi recte sentientium, et sanctitate illustrium Patrum, non aliam fidei definitionem propriorum verborum additione prorsus superinduxerunt, veluti vos nimium perperam obloquentes, et plane insauientes decernitis, et quæ sequuntur, quæ tempore opportuno ad veritatem nostram explanandam in melium adducemus. Namque unaquæque sancta atque œcumenica synodus superaddidit, quod verbis ipsis haud erat in sacra Scriptura explicitum, sed illa sua additione aliam novamque fidem minime concinnavit, licet additum bullo in loco antea enuntiatum esset; et ante omnia *homousion*, sive *consubstantiale*, neque in sacra Scriptura, neque etiam in gentiliū monumentis, imo nec a sanctis apostolis expresse traditum hæc synodus addidit; non ideo tamen apud eos qui veritatem sedulo exquirunt, aliam fidem condidisse reputata est. Non alia ratione et sancta œcumenica secunda synodus sanctissimum Spiritum Deum esse pronuntiavit, et vere, quemadmodum et prima homousion. Sed id nusquam in divinis Litteris erat. Sanctaque item tertia synodus vocem, *Deipara*. Quæ omnia verissima sunt, eoque modo se habent, quo sancti divino Spiritu conciti decreverunt. Et quarta item synodus, duas naturas et unionem secun-

μεν· καὶ πλέον οὐκ ἐθέλομεν ἀκούειν. Καίτοι γε ἐπ' ἀληθείας καὶ δωρεᾶς καὶ χάριτος τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ, ἡμεῖς τὸ πάτριον δόγμα ἐν πᾶσι τηροῦμεν, καὶ φυλάττομεν, καὶ φυλάξομεν, ὡς προῶν ὁ λόγος παραστήσει σαφέστατα. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν ἀπλοικοῖς· ῥήμασι ταῦτα ἐκτίθεμεν, μηδὲ κομψὸν ῥῆμα τιθέντες, μήτε πλοκάς λέξεων εἰς τὰ ἀσαφῆ καὶ δηλήματα εἶναι τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα, ἢ γραφόμενα, κἀν τούτῳ τὸν κοινὸν μιμούμενοι δεσπότην καὶ διδάσκαλον φάσκοντα, ὅτι Ὁ λόγος καὶ τὸ κήρυγμά μου οὐκ ἐν κειθοῖ ἀνθρώπινης σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν ἀποδείξει πνεύματος καὶ δυνάμει, ἴσα ἢ πίστις ἡμῶν μὴ ἦ ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐν δυνάμει Θεοῦ. Διὸ καὶ ἡμεῖς ἐπόμειοι τῇ τούτου διδασκαλίᾳ, τὰ παραδοθέντα ἡμῖν ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας Χριστοῦ λέγομέν τε καὶ κηρύττομεν οὐ λόγοις κομφοῖς καὶ συλλογισμοῖς ἐκ τῶν ἐξωθεν, ὡς προλέλεκται, ἀλλ' ἐκ τῆς τῶν Πατέρων διδασκαλίας, καὶ τῆς ἐγγράφου ἡμῶν παραδόσεως πιστεύοντες τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενά τε καὶ γραφόμενα, καὶ τοῖς Πατράσι ἡμῶν ἐν ἅπασιν ἀκολουθοῦμεν καὶ ἀκολουθήσομεν, καὶ οὐδέποτε ἄλλως ἔξομεν· ὡς περ οὐδὲ τὴν σὴν ἱερὰν καὶ βασιλικὴν ψυχὴν ἐννοοῦμεν καὶ πιστεύομεν ἄλλως ἔξειν πώποτε.

γ'. Οὐδὲ διὰ τὰς ἀναφύσεως κατὰ καιρὸν ζητήσεις, καὶ τῶν κακοδόξων καινοφρονίας ἄλλην πίστιν τοὺς ἁγίους Πατέρας ἐροῦμεν τοὺς κατὰ κειρὸν συναχθέντας πεποιθέναι διὰ τῆς ἐπεισαγωγῆς τῶν οικείων ῥημάτων, ὡς καὶ ὁ θεὸς Μάξιμος διασαφαί λέγων οὕτως· « Εἰ γὰρ ἐστὶ τάληθῆ ὑπὲρ ἀληθείας εἰπεῖν, πάντες οἱ μετὰ τὴν Νικαίων θεόκριτοι Πατέρες, καὶ πᾶσα σύνοδος ὀρθοδόξων καὶ ἁγίων ἀνδρῶν οὐκ ἄλλον πίστειας ὄρον διὰ τῆς ἐπεισαγωγῆς τῶν οικείων ῥημάτων παντελῶς ἐπεισήγαγον, ὡς ὑμεῖς ἀποφαίνεσθε πλείστον παραληροῦντες, καὶ τὸ ὄλον μιμούμενοι· » καὶ τὰ ἐξῆς· ἐν τῷ προσηκόντι τόπῳ ἐκθήσομεν, διατρανούντες τὴν ἀλήθειαν ἡμῶν. Καὶ γὰρ ἐκάστη ἁγία καὶ οἰκουμένη σύνοδος προσέθηκεν, ὃ μὴ ῥητῶς προσέκειτο τῇ θεῇ Γραφῇ. ἀλλ' οὐκ ἄλλην πίστιν πεποίηκε διὰ τῆς ἐπεισαγωγῆς· καίτοι γε τοῦ προστεθέντος οὐδαμοῦ προκηρυττομένου ὄντος. Ἀδελφὰ γὰρ τὸ ὁμοούσιον, ὃ μήτε ἐν τῇ κερὰ Γραφῇ ἐδρισκόμενον ὑπάρχει, μήτε ἐν Ἑλληνικῇ, ἀλλ' οὐδὲ τῶν ἁγίων ἀποστόλων τούτου ῥητῶς ἐπιπόντων, ἢ σύνοδος αὕτη προσέθηκεν, ἀλλ' οὐδαμῶς ἐνημίση παρὰ τοῖς τὴν ἀλήθειαν ἐκζητοῦσιν, ἐτέραν πίστιν παποιήκεναι. Ὡσαύτως δὲ ἡ ἁγία οἰκουμένη δευτέρα σύνοδος Θεὸν τὸ πανάγιον Πνεῦμα εἶρηκεν, καὶ ἀληθῶς, ὡς περ καὶ τὸ ὁμοούσιον. Ἄλλ' οὐδαμοῦ ἐν τῇ Γραφῇ τοῦτο εὐρίσκετο. Καὶ ἡ ἁγία δὲ τρίτη σύνοδος τὸ, Θεοτόκος. Καὶ ἀληθῶς ἔχουσι μὲν ταῦτα, καὶ οὕτως ὡς καὶ οἱ ἅγιοι πνευματοκινήτως ἐθεσοθέτησαν. Καὶ ἡ τέταρτη δὲ τὰς δύο φύσεις, καὶ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἕνωσιν, καὶ ἡ πέμπτη δὲ τὰ δύο θελήματα, καὶ ἕνα τὸν θέλοντα, καὶ ἡ ἕκτη δὲ τὰς δύο ἐνεργείας, καὶ ἕνα τὸν ἐνεργοῦντα. Ἄλλ' οὐδαμοῦ εὐρήσεις ταῦτα

¹ 1 Cor. ii, 4.

καίμενα ἐν τῇ Γραφῇ. Ἄλλ' αἱ σύνοδοι διαρρόοντως προσέθηκαν, ἐκ τῶν θείων Γραφῶν ταῦτα συνάγουσαι, ἀληθῆ γε ὄντα. Καὶ οὐκ ἐνταῦθεν ἐτέραν πλῆθιν πεποιθήσασιν, ὡς καὶ προλαβὼν ὁ θεὸς Μάξιμος ταφέστατα ἐδήλωσεν, εἰκῶν· « Πᾶσα σύνοδος ὀρθοδόξων καὶ ἀγίων ἀνθρώπων οὐκ ἄλλον πίστεως ὄρον διὰ τῆς ἐπεισαγωγῆς τῶν οἰκείων ῥημάτων παντελῶς ἐπεισήγαγον, ὡς ὁμοίως ἀποφαίνασθε, » καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ἡ ἀγία δὲ οἰκουμένη ἐβδόμη σύνοδος ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον θεολόγησε. Καὶ πρὸ ταύτης πλείστοι τῶν ἀγίων οὕτω γε θεολόγησαν, καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ, καὶ Ἰδιῶν αὐτοῦ τε, καὶ ἐξ αὐτοῦ, ὡς ὁ Κύριλλος ἐν τοῖς Ἀναθεματισμοῖς ὁ θεσπέσιος, καὶ Βασίλειος πρὸς τοὺς λέγοντας, Διατί μὴ Υἱὸς τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα; ἀπολογοῦμενος· « Οὐ διὰ τὸ μὴ εἶναι ἐκ Θεοῦ δι' Υἱοῦ, ἔφησεν, ἀλλ' ἵνα ἡ Τριάς μὴ νομισθεῖται πλήθος ἀπειρον υἱοῦ ἐξ υἱῶν, ὡς καὶ ἐν ἀνθρώποις ἔχειν ὀποπτευθεῖσα. » Καὶ πρὸ τούτου τοῦ κεφαλαίου φησὶν ὁ αὐτὸς ἅγιος· « Διὰ τοῦτο καὶ Θεοῦ μὲν Λόγος ὁ Υἱὸς, ῥῆμα δὲ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, » καὶ τὰ ἐξῆς.

« Propterea et Dei quidem Verbum Filius, Verbum

δ. Συνελθοῦσαι τοίνυν καὶ ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία καὶ ἡ Δυτικὴ, καὶ οἰκουμένης συνόδου γενομένης, καὶ ἐξέτασιν ποιήσασαι, ὡς τί ἂν βοῦλοιντο οἱ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλοι, καὶ τῆς Δυτικῆς λέγειν περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ παναγίου Πνεύματος· Εἰ ἄρα ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἢ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἢ πῶς ὀφείλει νοεῖσθαι τὸ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ. Καὶ εἰ συνεισφέρει ὁ Υἱὸς εἰς τὴν ἀίδιον πρόδοον τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἢ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐστίν, ὡσπερ καὶ ὁ Υἱὸς ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς, καὶ εἰ λαμβάνει ὁ Υἱὸς ἀπὸ τοῦ Πνεύματος, ὡσπερ λαμβάνει τὸ Πνεῦμα παρὰ τοῦ Υἱοῦ. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐν ταῖς Γραφαῖς οὐχ εὔρον. Τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον λαμβάνει, καὶ τὸ εἶναι ἔχειν δι' Υἱοῦ, ταῦτα πόλλαχού εἶρον. Ἀθανάσιος γάρ ἡ τῆς ἀληθείας κρηπίς ἐν τῷ κατὰ Ἀρειανῶν τρίτῳ φησὶν, « Πάντα ὅσα ἔχει τὸ Πνεῦμα, ταῦτα παρὰ τοῦ Λόγου ἔχειν. » Ἀλλὰ τίς ἂν φαίη τῶν εὐ φρονούντων, ὡς μὴ ἀπλοῦν πάντη πάντως εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ἐπὶ τῶν ἀπλῶν πᾶν ὅπερ λαμβάνει, τούτων γὰρ ἐπὶ τῶν συνθέτων γίνεται, ἀλλ' ὅπερ ἂν λέγοιτο λαμβάνειν ἐν ὅλον ἐστίν; Ἀλλὰ καὶ πρὸ τούτου ἐν τῷ αὐτῷ λόγῳ φησὶν· « Οὐ γὰρ καὶ ὁ Υἱὸς μετέχων ἐστὶ τοῦ Πνεύματος, ἵνα διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῷ Πατρὶ γένηται, οὐδὲ λαμβάνων ἐστὶ τὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ μάλλον τὸ Πνεῦμα παρὰ τοῦ Λόγου λαμβάνει. » Διὰ τοῦτο καὶ παρὰ τῶν διδασκάλων ἀμέσως λέγεται ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς, ὡς φησὶ Κύριλλος ἐν τοῖς Θησαυροῖς· « Γεννᾷ ὁ Πατὴρ τὸν Υἱὸν ἀμεσιτεύτως. « Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς εἰς τὸ βιβλίον τὸ Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, λέγει· « Συνεῖναι τῷ Υἱῷ τὸν Πατέρα νοοῦμεν διὰ τὸ ἀπαράλλακτον τῆς οὐσίας, καὶ τὸ ἄκρον προσεχῆς τε καὶ ἀμεσον αὐτοῦ. » Καὶ ὁ Νύσσης Γρηγόριος ἐν τῷ πρὸς Ἀβλάθιον λόγῳ φάσκει, « Τὸ μὲν γὰρ ἐστὶ προσεχῆς ἐκ τοῦ πρώτου, » καὶ οὐδαμοῦ φαίνονται

A dum hypostasim; et quinta duas voluntates, et unum volentem; et sexta duas operationes et unum operantem: quæ tamen nunquam in Scriptura inveneris. Sed synodi confidenter colligentes ea uti vera ex sacris Litteris addiderunt, neque propterea fidem aliam composuere, quemadmodum jam supradictus divus Maximus aperitissime illis declaravit: « Omnis synodus recte sentientium et sanctitate illustrium virorum non aliam fidei definitionem priorum verborum additione prorsus superinduxit, veluti vos decernitis, » et reliqua. Tum præterea sancta œcumenica septima synodus ex Patre per Filium Spiritum sanctum procedere tradidit, et ante eam sanctorum plurimi dicendi illum modum usurparunt, et ex ipso Filio, et proprium illius, et ex illo ut divinus Cyrillus in Anathematismis, et Basilius illis qui dicebant: Quare non Filius Filii Spiritus? respondens, dixit: « Non quod non esset ex Deo per Filium, sed ne Trinitas numerus innumerus reputaretur, et filios ex filiis, ut apud homines fieri sœvit, habere, in suspicionem veniret. » Et ante illud caput idem sanctus dicebat: « Et ante illud caput idem sanctus dicebat: autem Filii Spiritus, » et quæ sequuntur.

4. Quare cum in unum et Orientalis et Occidentalis Ecclesia convenissent, et œcumenico concilio celebrato, examinassent quid Orientalis atque Occidentalis Ecclesiæ magistri de processione sanctissimi Spiritus statuisent: num ex solo Patre procederet Spiritus sanctus, an etiam ex Filio, et quomodo illud intelligendum sit, ex Patre per Filium, et, an aliquid conferat Filius in æternam Spiritus sancti processionem, vel an ex solo Patre est, veluti et Filius ex solo Patre est, et an accipit Filius a Spiritu, quemadmodum accipit Spiritus a Filio; at ista quidem in Scripturis nulla sunt: verumtamen Spiritum sanctum accipere, et quod sit, habere ex Filio, passim invenere. Namque Athanasius veritatis fundamentum, oratione tertia adversus Arianos dicit: « Quæcumque habet Spiritus, ex Filio habet. » Sed quis, dummodo sapit, diceret, Spiritum sanctum non esse prorsus et per omnia simplicem; at ex simplicibus quidquid accipit, quod in compositis aliter sit, totum accipere dicitur? Ante etiam in hac eadem oratione scribit: « Neque enim Filius particeps est Spiritus, ut per illum in Patre fiat, neque accipit Spiritum, sed potius Spiritus a Verbo accipit. » Ideoque a doctoribus immediate dicitur Filius ex Patre, ut tradit Cyrillus in *Thesauris*: « Generat Pater Filium absque ullo medio. » Rursusque idem in Expositione dicti: « Omnia per ipsum facta sunt, ait, « Simul esse cum Filio Patrem intelligimus propter essentialiter per omnia similem, illiusque summum continens, atque immediatum. » Nysenus item Gregorius, oratione ad Ablabium scribit, « Hoc enim est continenter ex primo. » Nulloque in loco sancti Patres ab ipso Salvatore nostro ad sanctam œcumenicam septimam synodum ex solo Patre Spiritum sanctum enuntiarunt, quemadmodum

Filium ex solo Patre generari prodiderunt, sed per Filium et proprium ipsius, et ex ipso; et præ cæteris Cyrillus in Actis sanctæ et œcumenicæ Synodi tertiæ, in duodecim Capitibus, et in *The-sauris*, « ex essentia Patris, et ex essentia Filii, et existens ex ipso, » affirmat.

οἱ ἅγιοι ἀπ' αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μέχρι καὶ τῆς ἁγίας οἰκουμενικῆς ἐβδόμης συνόδου, ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰρηκότες, ὡς περ τὸν Υἱὸν ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἰσθολόγησαν γεννᾶσθαι, ἀλλὰ διὰ τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἴδιον αὐτοῦ, καὶ ἐξ αὐτοῦ, ὡς φησὶ Κύριλλος ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς ἁγίας καὶ οἰκουμενικῆς συνόδου τρίτης ἐν τοῖς δώδεκα Κεφαλαίοις, καὶ ἐν τοῖς Ἐθναυροῖς, ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ, καὶ ὑπάρχον ἐξ αὐτοῦ » θεολογῶν.

5. Ex solo porro Patre sanctos Filium generari, tradidisse, audi. Magnus siquidem Basilius in *Antirrheticis* inquit : « Unigenitus Filius, quod solus ex solo generatur. » Et Theologus Gregorius, oratione secunda de Filio : « Unigenitus enim, non quod solus ex solo, sed quod etiam singulariter. » Et Maximus contra Anomœum edisserens, « Quandoquidem solus ex solo. » Et Thaumaturgus Gregorius, « Unus Deus Pater Verbi, et unus Dominus solus ex solo. » Et inelytus Damascenus Oratione de Triade, cujus principium *Credimus itaque* : « Solus ex solo Patre Filius solus generatus est. » Anastasium item, et alios plerosque sanctos repperis, id idem asseverantes. Attamen ex solo Patre ante sanctam œcumenicam synodum nemo dixit, per Filium vero, ut prænotavimus, sancti selectiores et sancta septima synodus. Octava itaque præcedenti septimæ per Filium Spiritum sanctum procedere asseveranti insistentis, examinansque quid illa præpositio per insinaret, ex Evangelio, Symbolo, et doctoribus Ecclesiæ intellectum hauriens, causam denotare decrevit. Etenim ab Evangelio dicitur : *Omnia per ipsum facta sunt*, et : *Per quem omnia facta sunt*, sacrosanctum Symbolum definit, Paulusque Apostolus : *Per voluntatem Jesu Christi*; et : *Benedictus Deus per quem vocati estis in ministerium*. Quæ omnia causam significant. Aut igitur, et in hisce per causam non inuere comprehendant, maloque malum medeantur; aut sanctos non recte scripsisse, cum dicerent, Spiritum per Filium procedere, affirmant, et alio sensu eos per accepisse, quod neque periti neque theologi fuerit. Sed quis similia de sancta œcumenica synodo aliisque asserere aude-ret? Licet Pater Chrysostomus ad verbum hæc tradat : « Solet enim per hoc, illud ab hoc Scriptura usurpare, ut cum dicit, *Possedi hominem per Deum*, non secundam, sed primam causam exprimens, » et quæ sequuntur. Videsne divum Chysostomum affirmare, per causam apud Scripturam notare? Divinus item Maximus in Dialogis adversus Anomœum ait : « Puris omnia pura apud nos secundum Scripturæ mentem. *Per quem* idem est, ac si diceret, *ex quo*. » Et superaddit apostolicum testimonium, cum Paulus dicat : *Per quem, fidelis Deus, vocati estis in ministerium*. Et Nyssenus Gregorius, Filium causam aperte dicit Spiritus sancti his ipsis-
simis verbis, Oratione ad Anomœum : « Si quidem aliquod temporarium intervallum apponeret Unigeniti hypostasi, qui Patrem ante Filium sola cau-

οἱ ἅγιοι ἀπ' αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μέχρι καὶ τῆς ἁγίας οἰκουμενικῆς ἐβδόμης συνόδου, ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰρηκότες, ὡς περ τὸν Υἱὸν ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἰσθολόγησαν γεννᾶσθαι, ἀλλὰ διὰ τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἴδιον αὐτοῦ, καὶ ἐξ αὐτοῦ, ὡς φησὶ Κύριλλος ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς ἁγίας καὶ οἰκουμενικῆς συνόδου τρίτης ἐν τοῖς δώδεκα Κεφαλαίοις, καὶ ἐν τοῖς Ἐθναυροῖς, ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ, καὶ ὑπάρχον ἐξ αὐτοῦ » θεολογῶν.

ε'. Ὅτι δὲ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς οἱ ἅγιοι τὸν Υἱὸν θεολογοῦσι γεννᾶσθαι, ἀκουσον. Φησὶ γὰρ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τοῖς *Ἀντιρρητικοῖς*, « Μονογενὴς ὁ Υἱὸς διὰ τὸ μόνος ἐκ μόνου γεννᾶσθαι. » Καὶ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ἐν τῇ περὶ Υἱοῦ δευτέρῳ « Μονογενὴς δὲ οὐχ ὅτι μόνος ἐκ μόνου καὶ μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ μονοτρόπως. » Καὶ Μάξιμος δὲ μετὰ Ἀνομοίου διαλεγόμενος φάσκει, « Ἐπιπέδη μόνος ἐκ μόνου. » Καὶ ὁ Θαυματουργὸς δὲ Γρηγόριος λέγει « Εἰς Θεὸς Πατὴρ Λόγου, καὶ εἰς Κύριος μόνος ἐκ μόνου. » Καὶ Δαμασκηνὸς δὲ ὁ κλεινὸς ἐν τῇ περὶ Τριάδος λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχὴ, Πιστεύομεν τοιγαροῦν, φησὶν, ὅτι « Μόνος ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός, μόνος ἐγεννήθη. » Καὶ Ἀναστάσιον δὲ, καὶ ἄλλους πολλοὺς τῶν ἁγίων εὐρήσεις οὕτως τοῦτο θεολογοῦντας. Ἐκ μόνου δὲ τοῦ Πατρὸς πρὸ τῆς ἁγίας οἰκουμενικῆς συνόδου οὐδεὶς εἶπεν. Διὰ τοῦ Υἱοῦ δὲ, ὡς καὶ φθάσαντες εἶπομεν, οἱ τῶν ἁγίων ἐκκριτοὶ, καὶ ἡ ἁγία ἐβδόμη σύνοδος. Ἡ γοῦν ὀρθοῦ τῇ πρὸ αὐτῆς ἀκολουθούσα ἐβδόμη, τῇ λεγομένῃ δι' Υἱοῦ ἐκπορευόμενον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ τί ἂν βούλοιο σημαίνειν ἡ διὰ, αἰτίαν ἐφῆσεν ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τοῦ συμβόλου καὶ τῶν διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας τοῦτο πορισμένη. Θεωρεῖτε γὰρ τὸ Εὐαγγέλιον, *Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ δι' οὗ ἐὰ πάντα ἐγένετο*, τὸ ἱερὸν σύμβολον ὁρίζεται. Καὶ Παῦλος ὁ ἀπόστολος, *διὰ θελήματος Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ, Εὐλογητὸς ὁ Θεός, δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς διακονίαν*, ἅπερ ταῦτα πάντα αἰτίαν σημαίνουσιν. Ἡ γοῦν καὶ ἐν τοῦτοις μὴ σημαίνειν αἰτίαν φρονήτως τὴν διὰ, καὶ κακῶ τὸ κακῶν θεραπεύεωσαν, ἢ τοὺς ἁγίους μὴ ὀρθῶς γράφοντας, ἐν τῇ λέγειν δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἐκπορευέσθαι λεγέτωσαν, καὶ ἄλλως τὴν διὰ τοῦτους νοεῖν, ὅπερ οὕτως ἐπιστημόνων ἐστίν, οὕτως θεολόγων. Ἀλλὰ τίς ταῦτα τολμήσειεν εἰπεῖν περὶ τῆς ἁγίας οἰκουμενικῆς ἐβδόμης συνόδου, καὶ τῶν λοιπῶν; Καίτοι γε τοῦ Χρυσόστομου Πατρὸς οὕτως ῥητῶς λέγοντος : « Οἶδε γὰρ τὸ δι' οὗ, τὸ ὑφ' οὗ λέγειν ἢ Γραφῆ, ὡς ὅταν λέγῃ, *Ἐκτεσάμην ἄνθρωπον διὰ τοῦ Θεοῦ*, οὐ τὸ δεύτερον αἴτιον, ἀλλὰ τὸ πρῶτον τιθεῖσα, καὶ τὰ ἐξῆς. Ὅραξ ὅτι ὁ οἰεὸς Χρυσόστομος τὴν διὰ αἰτίαν σημαίνειν λέγει παρὰ τῇ Γραφῇ; Καὶ ὁ οἰεὸς Μάξιμος ἐν τοῖς πρὸς Ἀνόμοιον διαλόγοις φησὶ : Ἐτοῖς καθαροῖς πάντα καθαρὰ παρ' ἡμῖν κατὰ τὸν σκοπὸν τῆς Γραφῆς. Τὸ δι' οὗ ταυτὸν ἐστὶ τῇ ἐξ οὗ, » καὶ ἐπιφέρει μαρτυρίαν ἀποστολικήν, ἀμέλει λέγει ὁ Παῦλος, *δι' οὗ, πιστὸς ὁ Θεός, ἐκλήθητε εἰς διακονίαν*. Καὶ ὁ Νύσσης δὲ Γρηγόριος τὸν Υἱὸν αἰτίαν λέγει σαφῶς τοῦ ἁγίου Πνεύματος, λέγων οὕτως ἐν τῇ πρὸς τὸν Ἀνόμοιον

¹ I Cor. 1, 9.

πρώτῳ λόγῳ· «Εἰ μέν τινα χρονικὴν ἔμφασιν ὑπερ-
 ετίθει τῆς τοῦ Μονογενοῦς ὑποστάσεως ὁ τὸν Πα-
 τέρα τοῦ Υἱοῦ μόνῳ τῷ τῆς αἰτίας λόγῳ προθεω-
 ρῶν, εἰκότως ἂν ὁ περὶ τῆς ἀϊδιότητος· ἡμῖν λόγος
 περὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκινδυνεύετο· » καὶ μετὰ τινα· «Ὡς
 γὰρ συνάπτεται ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ, καὶ ἐξ αὐτοῦ εἶναι
 ἔχων, οὐχ ὑστερίζει κατὰ τὴν ὑπαρξίν· οὕτω πάλιν
 καὶ τοῦ Μονογενοῦς ἔχεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἐπι-
 νοήσῃ μόνῳ κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον προθεωρουμέ-
 νου, τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως. » Καὶ Κύριλλος
 δὲ ὁ θεσπέσιος ἐν τοῖς *Θησαυροῖς ἐν τριακοστῷ*
τρίτῳ κεφαλαίῳ φησὶν· «Ὅτε τοίνυν εἶς ἐστὶ Κύ-
 ριος Ἰησοῦς Χριστὸς κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνήν,
 Κύριον δὲ τὸ Πνεῦμα καλεῖ, οὐδεμίαν ἄρα φύσεως
 διαφορὰν τοῦ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος, ἀλλ' ὡς ἐξ αὐτοῦ,
 καὶ ἐν αὐτῷ φυσικῶς ὑπάρχων τῷ τῆς κυριότητος
 δυνάμει καλεῖ. » Καὶ τί δεῖ πάντα τῶν ἁγίων προ-
 τίθεναι, ἅπερ πολλὰ ὄντα εἰς μῆκος τὸν λόγον ἐκ-
 τείνει; καὶ ταῦτα ἐν ταῖς πρὸς τὸν αἰδέτιμον ἐκεί-
 νον Ἐφέσου ἀπολογίαις, ἐτι περιόντος τοῦ βίου, ἐγ-
 χαράξαντες, καὶ πρὸς ἄλλους τοῦ; ἐκείνῳ ἐξακολου-
 θούντας. Διὸ ἀρκεῖν ἡγορημέθα καὶ μόνον ἐμφανίσει,
 ὅτι ἡ διδόχη σύνοδος τῆ πρὸ αὐτῆς ἐβδόμη ἐξακο-
 λουθούσα, οὐδὲν καινὸν δόγμα εἰσήξεν, ἀλλὰ τὴν διὰ
 διεσάφησεν, ἣν αὐτὴ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος; ἐθεο-
 λόγησε καὶ οἱ πρὸ αὐτῆς ἅγιοι Πατέρες καὶ θεοφύ-
 ροι, ἐκ τῶν ἁγίων λαβοῦσα τὰς μαρτυρίας, καὶ τῶν
 ἀρχάντων Εὐαγγελίων, καὶ τῶν ἀποστολικῶν βιβλίων,
 καὶ τῶν τῆς Ἐκκλησίας διδασκάλων. Καὶ οὐδαμῶς
 ἐνηλλάξαμεν τὸ πάτριον ἡμῶν δόγμα, ἀλλ' αὐτὸ ὅπερ
 συνεπτυγμένως ἐκηρύττομεν, νῦν διεσάφησμεν,
 ὡς περ καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις συνόδοις γέγονε, τὰ συνεπτυγμένως
 κηρυττόμενα ἐξηπλοῦντες.
 ζ'. Εἰ δὲ καὶ οἱ Λατῖνοι οὐ λέγουσιν αἰτιον καὶ αἰ-
 τιατὴν ἐπὶ τῶν ἐντὸς δύο προβλεταί, ὡς οὐδὲ ὁ θεσπέ-
 σιος Κύριλλος τοῦτο βούλεται, λέγων, «Αἰτιον καὶ
 αἰτιατὸν ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος, οὐ θεμιτὸν λέγειν, »
 ἀλλ' ἀρχὴν ἀντὶ αἰτίου λέγουσι, καὶ εἰς ταυτὴν συν-
 ἔρχονται τὸ τε αἰτιον καὶ ἡ ἀρχή. Ὅπερ καὶ ὁ Θεο-
 λόγος Γρηγόριος λέγει, «Ἢ ἐκ τῆς ἀρχῆς ἀρχή·
 ἀλλ' οὐ δύο ἀρχαὶ νομιζόμεν. » Διότι πᾶν τὸ μὴ δια-
 κρινῶν τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν κοινὸν ἐστὶ Πατὴρ
 καὶ Υἱὸς. Τὸ προβάλλειν οὖν οὐ διακρίνει τὸν Πατέρα
 καὶ τὸν Υἱὸν, τὸ προβάλλειν ἄρα κοινὸν Πατὴρ καὶ
 Υἱὸς. Διὰ τοῦτο καὶ μία ἀρχὴ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὁ
 Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς, καθὼς καὶ ὁ μαρτυρούμενος παρὰ
 τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων πέμπτης τε, καὶ ἕκτης,
 καὶ ἐβδόμης σοφώτατος καὶ ἐξοχώτατος καὶ μέγας
 διδάσκαλος; τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἅγιος καὶ μακάριος
 Ἀγούστίνος, οὕτω γὰρ μαρτυρεῖται παρὰ τῶν εἰρη-
 μένων ἁγίων καὶ οἰκουμενικῶν συνόδων, λέγει, ὅτι
 «Μία ἀρχὴ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἁγίου Πνεύμα-
 τος. » Καὶ εἰ μὲν ἀρκοῦσιν αὐτὰ τῆ σῆ βασιλείᾳ ὡς
 ὑπόμνησις κατὰ τὸ, «Δίδου σοφῶ ἀφορμὴν, καὶ σο-
 φώτερος; ἔσται, » χάρις τῷ Θεῷ· εἰ δὲ καὶ ἐτι πλείονα
 κελεύει, καὶ σαφέστερα ἐροῦμεν, δικνύντες διὰ τῆς
 χάριτος τοῦ Χριστοῦ, ὡς οὐδὲν καινὸν εἰς τὴν θεολο-
 γίαν εἰσήξαμεν, καθὼς καὶ διὰ τοῦ Θεοῦ Μαξίμου
 δεδηλώκαμεν.

Asse ratione præintelligit, non incongrue ratio de
 aternitate Filii periclitaretur. » Et paucis adjectis :
 « Ut enim conjungitur Filius Patri, et ex eo quod
 sit, habens secundum existentiam, posterior non
 est, eadem plane ratione Spiritus sanctus coheret
 Unigenito, qui cogitatione sola secundum causa-
 rationem Spiritus hypostasi præintelligitur. » Di-
 vinus quoque Cyrillus *Thesaurorum* capite tricesimo
 tertio dicit : « Quando igitur unus est Dominus
 Jesus Christus secundum Pauli vocem, Dominum
 vero Spiritum vocat, nullum ergo discrimen nature
 Filii et Spiritus, sed tanquam ex ipso et in ipso na-
 turaliter existens, dominationis nomine nuncupat. »
 Et quid opus est sanctorum omnia hoc in loco testi-
 monia digerere quæ, cum plurima sint, prolixiorum
 sermonem redderent : et ea jam nos in Responsio-
 nibus ad reverendum illum Ephesium, cum adhuc
 inter vivos esset, aliosque qui cum eo una sentie-
 bant, exscripsimus? Quapropter satis esse remur,
 si vel solum palam fecerimus octavam synodum
 septimæ, quæ eam præcesserat, insistentem vesti-
 giis, nullum novum dogma induxisse, sed solu-
 modo propositionem per declarasse, quam illa de
 Spiritu sancto, et ante eam sancti ac deiferi Pa-
 tres asseveraverant, ex sanctis, et Evangeliiis imma-
 culatis, et voluminibus apostolicis, necnon et
 doctoribus Ecclesiæ petitis testimoniis : nosque
 nullo modo paternum dogma immutasse, sed quod
 obscure prædicabamus, aperte enuntiasse, velut
 et in aliis synodis factum est, contracta et perob-
 scura productionibus vocabulis dilatantes.

6. Et licet Latini in duabus divinarum persona-
 rum progressionibus interioribus non fateantur
 causam et effectum, quemadmodum neque divinus
 Cyrillus simile quid in illis admittit, cum dicit :
 « Causam et effectum in sanctissima Triade, haud
 fas est dicere ; » nihilominus principium pro causa
 ponunt, et in unum conveniunt et causa et princi-
 pium, quod et theologus Gregorius astruit : « Ex
 principio principium : verumtamen non duo prin-
 cipia intelligimus. » Quod omne, quod non separat
 Patrem et Filium, Patri et Filio commune est.
 Producere itaque non separat Patrem et Filium ;
 est ergo producere commune Patri et Filio. Pro-
 ptereaque et unum principium est Spiritus, Pater
 et Filius, quemadmodum, qui œcumenicarum
 synodorum quintæ, sextæ et septimæ testimonio
 sapientissimus, et eminentissimus, magnusque
 Ecclesiæ doctor declaratur, sanctus beatusque
 Augustinus (his enim præconiis a jam laudatis et
 œcumenicis synodis extollitur) tradit : « Unum
 principium Pater, et Filius, Spiritus sancti. » Et hæc
 quidem si majestati tuæ satis videbuntur, ut me-
 moriam excitent : namque dicitur, « Da occasionem
 sapienti, et sapientior erit : » Deo gratia sit. Quod si
 plura afferri jubes, et planiora dicemus, gratia Dei
 ostendentes nos nihil novi in res theologicas intro-
 duxisse, ut ex divo Maximo manifestum fecimus.

7. Verumtamen necessum esse video, ut id quoque apertius demonstramus, nos divina statuta neque contempsisse neque pro nihilo daxisse, ut qui terrarum orbem universum scriptis adversus nos editis replevere, hac ratione nos diffamantes, commiscentesque omnia sollicitè, ad Christi Ecclesiam dividendam, licet divinum ac sanctum Patrem Chrysostomum in expositione Epistolæ beati Pauli ad Ephesios dicentem audiant: « Non minus malum esse Ecclesiam dividere quam in hæresim prolabi. » Et in eadem Epistola idemmet alia Homilia fatetur: « Nihil tantum Deum irritat, quantum divisio Ecclesiæ, et licet innumera bona effecerimus, nos qui plenitudinem et integritatem ecclesiasticam scindimus, non minores pœnas dabimus, quam qui corpus Christi discerpunt. Hoc enim in utilitatem totius orbis peractum est, licet non eo animo, si reprobos illos respexeris, illud vero nulli commodo est, quin imo maximam noxam affert. Hæc vero non ad principes duntaxat, sed ad subditos quoque edicuntur. Vir quidam sanctus pronuntiavit, quod nonnullis audaciam sapere visum est, at pronuntiavit tamen. Quid illud est? Neque martyrii sanguine simile facinus obliterari posse. Dico enim mihi, quæso, quam ob causam martyrio te dedis. Nonne propter Christi gloriam? Quo itaque modo Ecclesiam deprædaris, pro qua Christus suam projecit animam? » Et Dionysius Alexandrinus in propriis canonibus ait: « Quodlibet tolerandum erat, ne Dei Ecclesia discinderetur, neque minus gloriosum erat ob non sacrificandum, quam ob non dividendam Ecclesiam martyrium: me autem iudice, et multo illustrius. » Verum, hisce postputatis neglectisque, obturbant confunduntque et in his, et in reliquis aliis regionibus omnes. Ego porro pro certo confirmo excelsissimæ tuæ majestati, et veritatem ipsam testor, me propensissimo animo esse, minimeque reluctari, e solio patriarchico dimoveri: neque enim unquam in mentem meam venerat, testemque advoco Deum, patriarcham Constantinopolitanum creati, quin imo nec ante triginta annos episcopum, sed tantummodo in vita monastica immorari. Debitum vero me prægravat indeprecabile, non tantum excelsissimæ tuæ majestati, et animæ sacræ, sed et singulis hominibus, prout vires suppetent, isthæc declarare, et nunc ex parte declaro, et quod rursus deerit ad complementum, illud quoque, si

8. Necessarium porro ducto altius initio de decretis et definitionibus fidei, quantum per tempus licuerit, in præsentii Commentario, ad veritatem manifestandam aliquid in medium afferre. Etenim si semel quispiam excommunicationi subactus ab episcopo, tympani instar intumescit, ut hoc nostro tempore vidimus, et præsulis absolutione dissolvitur, et in pulverem fatiscit, multo magis cum sancti Patres in œcumenicis synodis convenerint, in nomine Christi Servatoris pro veritate, et rectis

ζ. Ἄλλ' ἀναγκαῖόν ἐστι καὶ μᾶλλον δεῖξαι, ὅτι οὐδὲ τῶν θεῶν ὄρων κατεφρονήσαμεν ἢ παρεῖδομεν, ὡς οἱ τὴν οἰκουμένην ἅπασαν καθ' ἡμῶν ἐμπλήσαντες γραφῶν, οὕτω περισύροντες, καὶ πάντα πρὸς τὸ διαιρεῖν τὴν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν σπύδοντες, φατέ. Καίτοι γὰρ τοῦ θεοῦ Χρυσοστόμου καὶ ἱεροῦ Πατρὸς ἀκούοντες ἐν τῇ ἐξηγήσει τῆς πρὸς Ἐφεσίους Ἐπιστολῆς τοῦ μακαρίου Παύλου φάσκοντες, « Τοῦ εἰς ἀρεσὴν ἐμπσεῖν τὸ τὴν Ἐκκλησίαν σχίσαι οὐδὲν ἑλάττων κακὸν δείκνυσι. » Καὶ ἐν τῇ αὐτῇ Ἐπιστολῇ ὁ αὐτὸς ἅγιος ἐν ἄλλῃ ὁμιλίᾳ φησὶν, « Οὐδὲν οὕτω παροξύνει Θεόν, ὡς τὸ Ἐκκλησίαν διαιρεθῆναι, κἂν μὴ ὡς ἔργασάμενοι καλὰ, τῶν τὸ σῶμα αὐτοῦ διατεμόντων οὐκ ἑλάττωτα δώσομεν δίκην, οἱ τὸ πλήρωμα κατατέμνοντες τὸ ἐκκλησιαστικόν. Ἐκεῖνο μὲν γὰρ ἐπὶ κέρβει τῆς οἰκουμένης ἐγένετο, εἰ καὶ μὴ ἀπὸ διανοίας τοιούτης· τοῦτο δὲ οὐδαμῶς τὸ χρήσιμον, ἀλλὰ πολλῇ ἢ βλάβῃ. Ταῦτά μοι οὐ πρὸς τοὺς ἀρχομένους, ἄνθρωποι δὲ τὸς ἅγιος, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἀρχομένους. Ἄνθρωποι δὲ τὸς ἅγιος, φησὶν εἰπέ τι δοκοῦν τοι μὲν, πλὴν ὁμοῦ ἐφθέγγετο. Τί δὲ τοῦτο ἐστίν; Οὐδὲ μαρτυρίου αἷμα δύναται ἐφαλεῖν τὴν ἁμαρτίαν ταύτην. Εἰπέ γὰρ μοι τίνας ἐνεκεν μαρτυρεῖς; Οὐ διὰ τὴν δόξαν τοῦ Χριστοῦ; Πῶς Ἐκκλησίαν πορθεῖς, ὑπὲρ ἧς τὴν ψυχὴν προήκατο ὁ Χριστός; » Καὶ Διονύσιος ὁ Ἀλεξανδρείας ἐν τοῖς ἰδίοις κανόσι φησὶν: « Ἐδει μὲν γὰρ καὶ πᾶν ὁτιοῦν παθεῖν ὑπὲρ τοῦ μὴ διακόψαι τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἦν οὐκ ἀδοξότερον τῆς ἐνεκεν τοῦ μὴ εἰδωλοατρῆσαι γινομένης ἢ ἐνεκεν τοῦ μὴ σχίσαι μαρτυρία. Κατ' ἐμὲ δὲ καὶ μελίζων. » Ἄλλὰ ταῦτα εἰς οὐδὲν θέμενοι διακυκῶσι καὶ ἐκταράττουσι, καὶ τοὺς ἀπανταχοῦ. Ἐγὼ δὲ πληροφορῶ τῇ σῇ ὑψηλοτάτῃ βασιλείᾳ ἐπὶ μάρτυρι τῇ ἀληθείᾳ, ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς ἀποδέχομαι ἐξελεῖν τοῦ πατριαρχείου. Οὐδέποτε γὰρ ἀνέβη τὸ τοιοῦτον ἐπὶ μάρτυρι τῷ Κυρίῳ εἰς τὸν ἐμὸν λογισμὸν, τὸ γενέσθαι με ἐπίσκοπον Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ' οὐδὲ πρὸ τριάκοντα χρόνων, ἵνα γένωμαι ἀρχιερεὺς, ἀλλ' ἐν μόνῳ ἐμμένειν τῷ τῶν μοναρχικῶν σχήματι. Χρέος δὲ ἔχω ἀπαραίτητον κατὰ τὸ ἐνόν μοι διασαφῆσαι οὐ μόνον τῇ σῇ ὑψηλοτάτῃ βασιλείᾳ καὶ ἱερᾷ ψυχῇ, ἀλλὰ καὶ παντὶ ἀνθρώπῳ. Νῦν οὖν ἀπὸ μέρου, διασαφῶ, καὶ ὁ πάλιν ἐλάττει εἰς ἱκανοποίησιν, καὶ τοῦτο, εἰ Θεὸς κολέυει, καὶ ἡ σῇ βασιλείᾳ ἔχει ὀλέθημα, βασιλείῳ φέριστε, ἀποπληρώσομεν.

Deus dederit, et tua majestas injunxerit, imperato-

η'. Ἄλλ' ἀναγκαῖόν ἡγοῦμαι ἀκωθέν τε καὶ ἐξ ἀρχῆς ἐκθεῖναι τὸ περὶ τῶν ὄρων, καθόσον ἐγγυρεῖ νῦν ἐν τῷ παρόντι ὑπομνήματι εἰς δῆλωσιν ἀληθείας. Εἰ γὰρ ἀπλῶς ἀφορισμὸν ἐπισκόπου δεξάμενός τις τυμπανίας ἐράται, ὡς καὶ νῦν εἶδομεν, καὶ τῇ συγχωρήσει τοῦ ἀρχιερέως διαλύεται, πολλῷ μᾶλλον ἁγίων Πατέρων ἐν οἰκουμένικαῖς συνόδοις συνελθόντων ἐν ἐνόματι τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ ὑπὲρ ἀληθείας καὶ τῶν ὀρθῶν δογματῶν, καὶ τῶν Χριστῶν ἐχόντων ἐν ἑαυτοῖς λαλοῦντα, καθὼς αὐτὸς φησὶν, Ὁποιεῖς εἰσὶ

συνηγμένοι ἐν τῷ ὄνοματι αὐτοῦ μέσοι εἶναι, τὰ παρ' ἐκείνων εἰρημένα τοσοῦτον ἔχει τὸ ἰσχυρὸν, ὥστε μηδένα πρὸς ταῦτα ἀντιβλέπειν. Ἄλλὰ τὸ κώλυμα τῆς ἐτέρας πίστεως ἀπὸ τῶν πανευφήμων ἀποστόλων ἐστίν. Ἐπεὶ καθὼς φησι Παῦλος, *Mia πίστις, εἰς Κύριος*, Ἐπεὶ οὖν μία πίστις, ἡ ἐτέρα πάντως ἐναντία. Εἰ γὰρ ἐτέρα, οὐ μία. Ἦν γὰρ ἡ αὐτὴ, καὶ οὐχὶ ἐτέρα. Εἰ δὲ ἐτέρα, οὐχ ἡ αὐτὴ. Παῦλος δὲ ὁ μέγας ἀπόστολος κηρύττει, *Εἰ τις εὐαγγελίζεται ἄλλο παρ' ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω*. Καὶ Διονύσιος δὲ ὁ τοῦτου φοιτητῆς ἀποφαίνεται καθόλου λέγων, «Ὁὐ τολμητέον εἰπεῖν παρὰ τὰ θειωδῶς ἡμῖν περὶ τῶν θείων λογίων ἐκπερασμένα, οὔτε εἰπεῖν, οὔτε ἐνοησαί. » Ἄλλὰ πᾶσαι αἱ σύνοδοι καὶ ἀγ.αι καὶ ἱερ.αι ἐξήπλωσαν καὶ διεσάφησαν, καὶ οἱ ἱεροὶ Πατέρες, καὶ οὐδαμοῦ ἔδοξαν ἐτέραν πίστιν ποιῆσαι διὰ τῆς διασαφήσεως καὶ ἐξαπλώσεως τῶν ἱερῶν λογίων. Ἄλλ' ἴωμεν ἐπὶ τὴν ἀπόδειξιν ἀποδεικνύντας, ὡς οὐ καλῶς λεγόντων τῶν καινοφρονούντων, ὅτι τοὺς ὄρους παρείδωμεν, λεγόντων καθ' ἡμῶν ἐκεῖνα, ἅπερ οὐ θέμις λέγειν. Καὶ γὰρ τὸ ὁμοούσιον, καὶ τὸ θεὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ τὸ θεοτόκος, καὶ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἕνωσιν οἱ θεοὶ ἀπίστολοι οὐκ εἶπον, ἀλλ' οὐδ' ὅσα οἱ ἅγιοι διεσάφησαν· ἀλλ' οὐ τολμηταί, οὐδ' ὑπὸ τὸ ἀνάθεμα ἐκρίθησαν. Καὶ τοῦτο μάλα καλῶς παρίστησι καὶ ἡ σύνοδος ἡ κατὰ Ἀκινδύνου συναχθεῖσα, ἐγκαιρομένη παρὰ τῶν στασιαζόντων, καθὼς περιέχεται ἐν τῷ Τόμῳ, οὗ ἡ ἀρχὴ· «Ὅτε κατὰ τὴν τῆς Ἐκκλησίας τοῦ κοινοῦ πολεμίου ἀγνοεῖν οὐδένα. » Μετὰ πολλά φησι·

«Τίνος ἕνεκεν βασιλέως εὐσεβοῦς ζώντος παρ' αὐτῶν τοιαῦτα κατὰ τῆς εὐσεβείας τολμήται; Οἱ δὲ ἠτιάσαντο προσθήκην τινὰ ἐν τῇ ὁμολογίᾳ τῶν χειροτονομένων ἀρχιερέων γενημένην. » καὶ μετὰ τινά·

«Ἐπὶ τοῦτοις ἡ θεία σύνοδος, πρὸς ἣν προσθήκη ἀνδικαίως καλεῖται, ὡς ἀνάπτυξις οὐσα τῆς ἀγίας καὶ οἰκουμενικῆς ἕκτης συνόδου. » Οὕτω σαφῶς φαίνεται καὶ παρὰ τούτων τῶν Πατέρων, ὅτι ἀνάπτυξις οὐ κωλύεται, οὐδὲ σαφήνεια, ὡς νοουμένου καὶ τοῦ μὴ εἰρημένου. Πῶς οὖν ἐν αἰτίοις ποιήσομεν τοὺς ταυτὰ τοῦτοις λέγοντας, ὡς σαφήνεια καὶ ἀνάπτυξιν πεποιχέναι;

¹ Matth. xvii, 20. ² Ephes. iv, v. ³ Galat. i, 8.

A fidei dogmatibus, Christum in semetipsis loquentem habentes, ut ipse dicit: *Ubi sunt congregati in nomine meo, in medio eorum sum* ¹, eam decretis suis firmitatem tribuunt, ut nemini fas sit ex adverso in ea aspicere. Prohibitio alterius fidei a gloriosissimis ipsis apostolis est, quandoquidem Paulus scribit: *Una fides, unus Dominus* ². Cum igitur una fides est, modis omnibus alia contraria illi fuerit: nam si alia est, non utique una est. Esset enim eadem, et non alia; quod si alia est, non eadem est. Paulus item magnus apostolus intonat: *Si quis evangelizet aliud præter id quod accepistis, anathema sit* ³. Et Dionysius illius discipulus decernit, «In universum non esse nobis audendum præter ea, quæ divinitus de divinis eloquiis revelata sunt; aliquid vel dictione prosequi, vel mente concipere. » Sed universæ synodi sacrosanctæ, et Patres res divinas extendunt, et declararunt, et tamen nullo in loco reputati sunt, propter sanctorum eloquiorum extensionem et declarationem, aliam fidem composuisse. Propereamus ad ipsam demonstrationem, qua palam omnibus fiet, non recte loqui, qui inaniter vociferantur, asserentes, nos decreta Patrum contempsisse, obloquunturque adversus nos, quæ nefas est dicere. Etenim *Homousion, et Deum Spiritum sanctum, et Deiparam, et secundum hypostasim unionem*, neque divini Apostoli enuntiarunt, neque Patres sanctissimi per omnia declararunt, sed non propterea audaces fuisse, et anathema incurrisse eos qui declararunt, existimatum est: quod aptissime confirmat adversus Acindynum coacta synodus, ab iis, qui seditiosis operam dabant, in crimen vocata, ut habetur in tomo, cujus principium: «Neque adversus Ecclesiam communis adversarii ignorare neminem. » Multis interjectis demum subdit: «Qua de causa pio imperatore adhuc superstite similia contra pietatem audent? Hi vero criminati sunt additionem quamdam factam esse in confessione eorum præsum, qui in dignitatem promoventur. » Et post pauca: «De his sancta synodus, adversus

D quam iniquiores estis, additionem, dicit, quæ nec merito additio vocari debet, tanquam quæ declaratio sit sanctæ et œcumenicæ sextæ synodi. » Sic manifesto apparet apud hos quoque Patres non prohiberi expositionem, neque declarationem, neque ac si subintelligeretur, quod verbis expressum non est. Qua igitur ratione in crimen vocabimus eos, qui eadem atque isti fatentur, et declarationem atque expositionem apposuisse non negant?

9. Præterea dicebat Ephesius, prohibitionem hanc a sancta et œcumenica tertia synodo præscriptam fuisse; namque scribit: «Nullo modo moveri ab aliquibus sustinemus decretam fidem, sive fidei Symbolum a sanctis Patribus nostris Nicææ certis temporibus congregatis compositum: neque nobis ipsis, vel aliis permittimus, aut rerum ibi positarum dictionem immutare, aut unam syllabam prætergredi, dicentis memores, ne sustolle fines sempiternos, quos posuere Patres tui, et quæ se-

quantur. Hæc ut se habeant, consideremus. Neque ex alienis, neque ex nostris cogitatis demonstrabimus, sed ex sanctorum Patrum et Ecclesiæ doctorum dictis, non a tertia synodo, sed ante secundam quoque prohibitionem illam factam fuisse. Scribit namque magnus Basilius epistola ad Antiochenam Ecclesiam, cujus principium : Quis dabit mihi alas instar columbæ? : « Fidem nos neque recentiorē ab aliis conscriptam acceptamus, neque ipsis mentis nostræ fœtus aliis obtrudere audent, ne humana faciamus pietatis verba, sed quæ a sancti Patribus edocti sumus, ea nos interrogantibus annuntiamus. Est itaque Ecclesiæ nostræ a Patribus administratæ etiã a sanctis Patribus, qui Nicææ convenere, conscripta fides, quam tametsi arbitramur ore tenus, et apud vos in usu haberi, non tamen detrectabimus, ne desidiæ crimine notemur, ipsa quoque verba litteris annotare. Sunt autem ista : *Credimus in unum Deum Patrem omnipotentem*, et reliqua Symboli Nicæni. » Annon congruunt inter se concorditer et magnus Basilius, et divus Cyrillus, qui ait, « Non permittimus neque nobismetipsis, neque aliis? » Et divinus quidem Cyrillus hoc modo, et magnus Basilius, quæ supra apposita sunt : « Fidem nos neque recentiorē ab aliis conscriptam acceptamus, neque ipsi mentis nostræ fœtus aliis obtrudere audent. » Quod unum idemque est cum eo : « Non permittimus nobis ipsis, nec aliis. »

10. Præterea, pluribus enim hoc idem exponendum est, ait sanctus Athanasius tomo ad Antiochenos, cujus principium, Dilectis, et desideratissimis, : « Nil præter ea, quæ Nicææ decreta sunt, promere. » Et paucis interjectis : « Voluere enim nonnulli quasi manca essent, quæ Nicæna synodus tradiderat, de fide aliquid scribere et manus audacter adinverere. Verumtamen synodus Sardicæ coacta non æquo animo tulit, ordinavitque, nihil præterea de fide scripto tradere, sed acquiescere illi quæ a Patribus in Nicæa urbe fides tradita est, quod nihil in ea desit, sed pietate abundet. Et quod secunda fides scriptitanda non est, ne, quæ Nicææ scripta est, veluti manca atque imperfecta existimata, ansa præbeatur volentibus multa scribere decernereque de fide. » Et non post multa : « Meliorem accuratiorēque esse, quæ a Patribus fides composita est, et in posterum illius verbis esse acquiescendum, illisque utendum. » Ex hoc item sancto palam fit, ante secundam synodum hanc prohibitionem fuisse, superadditque, Sardicæsynodum, non æquo animo tulisse, ordinasseque ne quid in posterum de fide scriberetur, sed acquiescerent fidei a Patribus Nicææ conscriptæ, quod nihil in ea deficeret, sed esset pietatis plena. Subscribereque dicto tomo triginta tres. Et sanctus ad corroboranda dicenda Sardicæsynodi mentionem inducit. Et hæc satis abundeque sint; quibus commonstratum est, prohibitionem alterius fidei multo ab hinc tempore et a

ρες σου, » καὶ τὰ ἐξῆς. « Ἴδωμεν δὲ πῶς ἔχει. Καὶ οὐκ ἔχομεν τοῦτο ἄλλως ἀποδείξαι οὐδ' ἀπὸ τῆς ἡμετέρας διανοίας, ἀλλ' ἐξ ὧν οἱ θεοὶ Πατέρες καὶ διδασκαλοὶ λέγουσιν, ὅτι οὐκ ἀπὸ τῆς τρίτης συνόδου ἐγένετο τὸ κώλυμα, ἀλλὰ καὶ πρὸ τῆς δευτέρας. Φησὶ γάρ ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῇ ἐπιστολῇ τῇ πρὸς τὴν Ἀντιοχείαν Ἐκκλησίαν, ἧς ἡ ἀρχὴ, Τίς δώσει μοι πτέρυγας ὡσεὶ περιστερᾶς; » « Πίστιν ἡμεῖς οὔτε παρ' ἄλλου γραφομένην ἡμῖν νεωτέραν παραδεχόμεθα, οὕτε αὐτοὶ τὰ τῆς ἡμετέρας διανοίας γεννήματα παραδιδόναι τολῶμεν, ἵνα μὴ ἀνθρώπινα ποιήσωμεν τὰ τῆς εὐσεβείας ῥήματα, ἀλλ' ἅπερ παρὰ τῶν ἁγίων Πατέρων δεδιδάγμεθα, ταῦτα τοῖς ἐρωτώσιν ἡμῖν διαγγέλλομεν. Ἔστι τοίνυν ἐκ Πατέρων ἐμπολιτευομένη τῇ Ἐκκλησίᾳ ἡμῶν ἡ γραφεῖσα παρὰ τῶν ἁγίων Πατέρων πίστις τῶν κατὰ Νίκαιαν συνελθόντων ἡμῖν, ἣν ἠγοῦμεθα μὲν διὰ στόματος εἶναι καὶ παρ' ὁμῖν, οὐ παραιτούμεθα δὲ, ἵνα μηδὲ ὅκνου ἔγκλημα ἐπενεγκώμεθα, καὶ αὐτὰ τὰ ῥήματα ἐνοσημῆναι τῷ γράμματι. Ἔστι δὲ ταῦτα *Πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα*, καὶ τὰ ἐξῆς τοῦ κατὰ Νίκαιαν Συμβόλου. » Οὐ συμφώνως τῷ θεῷ Κυρίλλῳ καὶ ὁ μέγας Βασίλειος ταῦτά φησιν; ὅτι, « Οὐκ ἐπιτρέπομεν ἑαυτοῖς, ἢ ἑτέροις. » Καὶ ὁ μὲν θεὸς Κύριλλος οὕτως; ὁ δὲ μέγας Βασίλειος τὰ ἀνωτέρω, ὅτι, « Πίστιν ἡμεῖς οὔτε παρ' ἄλλου γραφομένην ἡμῖν νεωτέραν παραδεχόμεθα, οὕτε αὐτοὶ τὰ τῆς ἡμετέρας διανοίας γεννήματα παραδιδόναι τολῶμεν. » Ὅσαρ ἴσον καὶ ταυτὸν ἐστὶ τῷ, « Οὐκ ἐπιτρέπομεν ἑαυτοῖς, ἢ ἑτέροις. » Ἔτι, δεῖ γὰρ καὶ διὰ πλείονων τὸ περὶ τοῦτο διασαφῆσαι, φησὶν ὁ μακάριος Ἀθανάσιος ἐν τῷ πρὸς Ἀντιοχείας τόμῳ, οὗ ἡ ἀρχὴ, Τοῖς ἀγαπητοῖς καὶ ποθεινοτάτοις, « Μηδὲν πλέον τῷ ἐν Νικαίᾳ προβάλλεσθαι » καὶ μετὰ τινά; « Ἡξίωσαν μὲν γάρ τινες ὡς ἐνδεῶς ἐχούσης τῆς κατὰ Νικαίαν συνόδου, γράψαι περὶ πίστεως, καὶ ἐπεχείρησαν προκειτῶς. Ἡ δὲ ἁγία σύνοδος ἢ ἐν Σαρδικῇ συναχθεῖσα ἠγανάκτησε, καὶ ὥρισε μηδὲν εἶτι περὶ πίστεως γράφεσθαι, ἀλλ' ἀρκεῖσθαι τῇ ἐν Νικαίᾳ παρὰ τῶν Πατέρων ὁμολογηθείσῃ πίστει, διὰ τὸ μηδὲν αὐτῇ ἐλλείπειν, ἀλλὰ πλήρη εὐσεβείας εἶναι; καὶ ὅτι μὴ δεῖν δευτέραν ἐκτίθεσθαι πίστιν, ἵνα μὴ ἢ ἐν Νικαίᾳ γραφεῖσα ὡς ἀτελὴς οὖσα νομισθῆ, καὶ πρόσφασις δοθῇ τοῖς ἐθέλουσι πολλὰ γράφειν, καὶ ὀρίζειν περὶ πίστεως. » Καὶ μετὰ τινά φησι; « Βελτίονα καὶ ἀκριβεστέραν εἶναι τὴν ἐν Νικαίᾳ παρὰ τῶν Πατέρων ὁμολογηθείσαν πίστιν, καὶ τοῦ λοιποῦ τοῖς αὐτῆς ἀρκεῖσθαι καὶ χρῆσθαι ῥήμασιν. » Καὶ ἐκ τούτου τοῦ ἁγίου φανερὸν καθίσταται, ὅτι καὶ πρὸς τῆς δευτέρας συνόδου τοῦτο τὸ κώλυμα ἦν. Καὶ προστίθῃσιν ὅτι ἢ ἐν Σαρδικῇ ἠγανάκτησε, καὶ ὥρισεν, Ὅτι μηδὲν εἶτι περὶ πίστεως γράφεσθαι, ἀλλ' ἀρκεῖσθαι τῇ ἐν Νικαίᾳ παρὰ τῶν Πατέρων ὁμολογηθείσῃ πίστει, διὰ τὸ μηδὲν αὐτῇ ἐλλείπειν, ἀλλὰ πλήρη εὐσεβείας εἶναι. Καὶ τοῦτον τὸν Τόμον ὑπέγραψαν τριάκοντα τρεῖς. Ὁ δὲ ἅγιος εἰς βεβαιώσιν τῶν ῥηθησομένων καὶ τῆς ἐν Σαρδικῇ μένηται συνόδου. Καὶ ταῦτα μὲν ἐς τούτων. Ὅθεν

δ' δεκτα: ὅτι τὸ κώλυμα τῆς ἐτέρας πίστεως ἀνω-
 θέν τε καὶ ἐξ ἀρχῆς παρὰ τῶν ἁγίων Πατέρων ἦν
 ἀποφανθέν. Ἄλλὰ καὶ οἱ ὅροι τῶν ἁγίων Πατέρων,
 εἰ δεῖ τάληθες εἶπεῖν, καὶ τὸ τοῦ ἁγίου Κυρίλλου
 τὸ, « Οὐκ ἐπιτρέπομεν ἑαυτοῖς, ἢ ἐτέροις, » περὶ τοῦ
 α'. Ὅτι δὲ τὰ δύο Σύμβολα οὐκ ἐγένοντο ἐν μί-
 θημα, οὐδὲ ἤνωσέ τις τῶν Πατέρων ταῦτα, ἀπο-
 θειχθήσεται νῦν. Καὶ πρῶτον μὲν ἀπὸ τῆς τρίτης
 συνόδου. Αὕτη γὰρ τοῦ ἐν Νικαίᾳ μέμνηται, καὶ
 περὶ ἐκείνης φησὶν, « Οὐτε μὴν ἐπιτρέπομεν ἑαυ-
 τοῖς, ἢ ἐτέροις, ἢ λέξιν ἀμειψαί τῶν ἐγκειμένων
 ἐκείσε, ἢ μίαν γοῦν παραβῆναι συλλαβὴν. » Τοῦτο
 εἰς ἔλεγε πρὸς τοὺς μαχομένους ἀεὶ τῷ ὁμοουσίῳ,
 ὡς προῶν ὁ λόγος δηλώσει. Ὅτι δὲ οὕτως ἔχει, ὡς
 διηρημένως ἔχουσι τὰ Σύμβολα, παρίσταισι τοῦτο
 σαφῶς ἢ ἅγια καὶ εἰκαυμενικῆ τετάρτη σύνοδος
 ἐν τῇ δευτέρᾳ πράξει αὐτῆς: « Πιστεύομεν εἰς ἕνα
 Θεὸν Πατέρα παντοκράτορα, ὁρατῶν τε καὶ ἄορα-
 τῶν ποιητὴν, καὶ εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν,
 τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, γεννηθέντα ἐκ τοῦ Πατρὸς, μονο-
 γενῆ, τωτέστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς, Θεὸν ἐκ
 Θεοῦ, φῶς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθι-
 νοῦ, γεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ Πα-
 τρι, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τὰ τε ἐν οὐρανῷ καὶ
 τὰ ἐν τῇ γῆ, τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ διὰ
 τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα, καὶ σαρκω-
 θέντα, καὶ ἐνανθρωπήσαντα, παθόντα, καὶ ἀνα-
 στάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, ἀνελθόντα εἰς οὐρανούς,
 ἐρχόμενον κρῖναι ζώοντας καὶ νεκρούς, καὶ εἰς τὸ
 Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τοὺς δὲ λέγοντας, Ἦν ποτε ὅτε
 οὐκ ἦν, καὶ πρὶν γεννηθῆναι οὐκ ἦν, καὶ ὅτι ἐξ οὐκ
 ὄντων ἐγένετο, ἢ ἐξ ἐτέρας ὑποστάσεως ἢ οὐσίας
 φάσκοντας εἶναι, ἢ τρεπτόν, ἢ ἄλλοιωτὸν τὸν Υἱὸν
 τοῦ Θεοῦ, τούτους ἀναθεματίζει ἡ ἀποστολικὴ Ἐκ-
 κλησία. Οἱ εὐλαβέστατοι ἐπίσκοποι ἐβόησαν· Αὕτη
 ἡ πίστις τῶν ὀρθοδόξων. Ταύτην πάντες πιστεύομεν.
 Ἐν ταύτῃ ἐβαπτίσθημεν. Ἐν ταύτῃ βαπτίζομεν. Ὁ
 μακάριος ἐπίσκοπος Κύριλλος οὕτως ἐδίδαξεν. Αὕτη
 ἡ ἀληθινὴ πίστις. Αὕτη ἅγια πίστις. Αὕτη αἰωνία πί-
 στις. Εἰς ταύτην ἐβαπτίσθημεν. Ὁ πάππας Λέων οὕ-
 τως ἐπίστευσεν. Ὁ πάππας Λέων οὕτως ἠρμήνευσεν.
 Οἱ ἐνδοξέστατοι ἀρχόντες καὶ ἡ ὑπερφυῆς σύγκλη-
 το: εἶπον· Ἀναγινωσκέτωσαν δὲ καὶ τὰ ἐκτεθέντα
 παρὰ τῶν ἑκατὸν πενήκοντα ἁγίων Πατέρων. Ἀέ-
 τιος εὐλαβέστατος διάκονος ἀπὸ βιβλίου ἀνέγνω·
 Ἡ ἅγια πίστις, ἣν ἐξέθεντο οἱ ἅγιοι ἑκατὸν πενή-
 κοντα Πατέρες συμφωνοῦσα τῇ ἀγίᾳ καὶ μεγάλῃ
 συνόδῳ τῇ ἐν Νικαίᾳ· Πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεὸν Πα-
 τέρα παντοκράτορα καὶ τὰ ἐξῆς· μέχρι τοῦ, ἐμέλ-
 λοντος αἰῶνος. Ἀμήν. Πάντες οἱ εὐλαβέστατοι ἐπί-
 σκοποι ἐβόησαν· Αὕτη πάντων πίστις. Αὕτη πίστις
 τῶν ὀρθοδόξων. Οὕτω πάντες πιστεύομεν. Ἀναγνο-
 σθέντων δὲ καὶ τῶν Κυρίλλου ἐπιστολῶν, οἱ ἐπί-
 σκοποι ἐβόησαν· Ὁμοίως οὕτως πιστεύομεν.
 Ὁ πάππας Λέων οὕτως πιστεύει. Ὁμοίως Λέων
 καὶ Ἀνατόλιος. Ὁς Κύριλλος, οὕτω πιστεύομεν. Ἀναγνο-
 σθείσης δὲ καὶ τῆς ἐπιστολῆς Λέοντος, τὰ
 αὐτὰ ἐπεβόησαν. Ὁμοίως περὶ τούτων τῶν συμ-
 βόλων, καὶ ἐν τῇ πέμπτῃ ἀγίᾳ καὶ εἰκαυμενικῇ

A principio a sanctis Patribus fuisse decretam. Sed
 et definitiones sanctorum Patrum, si verum faten-
 dum est, et illud Cyrilli: « Non permittimus nobis
 ipsis, neque aliis, » de Nycæno Symbolo loquuntur.

11. Duo porro Symbola non fuisse unam doctri-
 nam, neque ea aliquem unum ex Patribus univise
 in presenti demonstrabitur. Et primum quidem ex
 tertia synodo. Hæc enim Symboli Nicæni mentio-
 nem fecit, et de ea tradit: « Neque permittimus
 nobis ipsis, neque aliis, aut dictionem immutare
 ex iis quæ ibi sunt, aut saltem unam syllabam
 prævertere. » Hoc vero adversus homousii appu-
 gnatores dicebat, ut procedens oratio manifesta-
 bit. Id autem ita se habere, duo scilicet Sym-
 bola divisa inter se esse, plane confirmat sancta et
 œcumenica quarta synodus actione secunda: « Credi-
 mus in unum Deum Patrem omnipotentem, visi-
 biliam et invisibilem factorem. Et in unum Domi-
 num Jesum Christum Filium Dei, ex Patre natum,
 unigenitum, hoc est ejusdem cum Patre substantiæ,
 Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo
 vero, genitum, non factum, consubstantialem Pa-
 tri, per quem omnia facta sunt, tum quæ in cælo,
 tum quæ in terra sunt. Qui propter nos homines, et
 propter nostram salutem descendit, et in-
 carnatus est, et humanatus est, passus, et
 resurrexit tertia die, et ascendit in cælos, et ventu-
 rus est judicare vivos et mortuos. Et in Spi-
 ritum sanctum. Eos porro, qui dicunt, erat ali-
 quando sanctum. Eos porro, qui dicunt, erat ali-
 quando quando non erat, et ante quam genera-
 retur non erat, et quod ex iis quæ non erant factus
 est, aut ex alia substantia, aut essentia affirmantes
 esse, aut mutabilem, aut alterabilem, eos Ecclesia
 apostolica anathemata ferit. Reverendissimi episcopi
 clamaverunt. Hæc fides orthodoxorum. Omnes sic
 credimus. In hac baptizati sumus. In hac baptiza-
 mus. Beatus episcopus Cyrillus ita docuit. Hæc
 vera fides. Hæc sancta fides. Hæc æterna fides. In
 hanc baptizati sumus. Papa Leo ita credidit. Papa
 Leo ita interpretatus est. Gratosissimi principes,
 et amplissimus senatus dixerunt: Recitentur et quæ
 a centum quinquaginta Patribus exposita sunt.
 Aetius piissimus diaconus ex volumine recitavit:
 Sancta fides, quam ediderunt centum quinquaginta
 Patres, et est concors sanctæ magnæque synoda
 Nicæne: Credimus in unum Deum, Patrem omni-
 potentem, » et reliqua usque ad illa, « futuri sæculi.
 Amen. Omnes piissimi Episcopi clamaverunt: Hæc
 omnium fides est. Hæc fides orthodoxorum. Sic
 omnes credimus. » Recitatis autem et Cyrilli epi-
 stolis, episcopi clamaverunt: « Sic omnes credimus.
 Leo Papa sic credit. Similiter Leo et Anatolius. Uti
 Cyrillus, ita credimus. » Lecta item Leonis epi-
 stola, eadem clamaverunt. Eodem quoque modo hæc
 Symbola et in sancta quinta et œcumenica synodo,
 nullo immutato, et in octavo tomo sanctæ sextæ
 synodi, actione decima septima non alia ratione di-
 visa reperies. Namque scribitur: « Expositio fidei

centum decem et octo Nicænorum sanctorum et A
 leatorum Patrum: Credimus in unum Deum Patrem
 omnipotentem: totum Nicænum, ejus in fine
 subditur: « Expositio fidei centum quinquaginta
 Constantinopolitanorum beatorum Patrum. » Vides-
 ne separatim se junctimque hæc sacra-Symbôla di-
 geri, et non ut Ephesius contendebat, « Unam do-
 ctrinam fecisse Patres, in unum illis unitis, sicut
 reum harum insciis videbatur? Et divinus Cyrillus:
 « Non permittimus neque nobis ipsis, neque aliis, aut
 dictionem ex iis quæ in eo habentur, immutare, aut
 unam saltem syllabam prævertere, » adversus eos qui
 semper homousio adversabantur, eloquitur.

Ξιν ἀμεΐψαι τῶν ἐγκειμένων ἐκεῖσε, ἢ μίαν γοῦν παραδῆναι συλλαβὴν, » πρὸς τοὺς μαχομένους; ἀεὶ
 τῷ ὁμοουσίῳ τοῦτὸ φησιν.

12. Et rem ita se habere, atque de homousio B
 sermonem esse et alii quidem quamplurimi asse-
 verant; sed ad id roborandum satis superque mihi
 fuerint et Basilius et Maximus, Ecclesiæ lumina et
 doctores. Ille enim, ad Patrophilum episcopum
 epistola, ejus principium, Legi litteras tuas,
 post multa: « Ut quæ interea temporis gesta sunt
 ab illis, omittam, quoties fidem exponendo nova-
 runt? Ancyræ deleverunt aliam, Seleuciæ aliam,
 aliam Constantinopoli divulgatam illam, et aliam
 Lampsaci; postea et quam dederunt Nicæ Thra-
 ciæ, et jam nunc rursus aliam Cyzici, de qua et si
 reliqua ignoro, hoc tamen audio, quod silentio
 omissa consubstantialis confessione, τὸ κατ' οὐ-
 σίαν ὁμοιον, secundum essentiam nempe simile,
 jam circumferunt. » Divinus quoque Maximus hæc
 habet: « Si factas synodos imperatorum mandata
 confirmant et non pia fides, acceptabunt utique
 adversus homousion celebratas synodos, quando
 jam illæ jussibus imperatorum celebratæ sunt,
 nempe primam Tyri, secundam Antiochiæ, tertiam
 Seleuciæ, quartam Byzantii sub Adoxio Ariano,
 quintam Nicæ in Thracia, sextam Sirmii: et præter
 has multos post annos septimam Ephesi secundum
 coactam, cui Dioscôrus præerat. » Quibus apertum
 remanet homousii gratia sermonem ita digestum
 fuisse. Proptereaque et Athanasius et Basilius et
 Cyrillus, Ecclesiæ firmissima fundamenta, hoc
 proprie ab ipsa prima sancta synodo consistuntur,
 hic quidem, quod et assensum præbuerit, illi quod
 exceperint. Divus autem Basilius dicit: « Fidem
 nos neque recentiore ab aliis conscriptam acci-
 pimus, neque ipsi nostræ mentis sætus aliis ob-
 trudere audemus, ne humana faciamus pietatis
 verba, » etc. Sanctus Athanasius: « Nihil præter
 ea, quæ Nicææ decreta sunt, promere. Et Sardi-
 censem synodum, ægre tulisse, ordinasseque ne
 quid in posterum de fide scriberetur, sed acquie-
 scerent fidei a Patribus Nicææ traditæ, quod in ea
 nihil deficeret, sed plena esset pietatis. » Cyrillus:
 « Non permittimus nobismetipsis, aut aliis, aut
 dictionem ex iis quæ ibi sunt, immutare, aut vel
 unam syllabam prævertere. » Adde, qui in Ægypto
 et in Libya erant, nonaginta episcoporum et beati

συνόδῳ ἀπαρallάκτως, καὶ ἐν τῷ ἑξῶς Τόμῳ
 τῆς ἁγίας Ἐκκλησίας συνόδου ἐν Πράξει ἐπιτακτικαί, ἐκ
 εὐρήσεις οὕτω τὰ σύμβολα δηρημένα. Φησὶ γάρ·
 « Ἐκθεσίς πίστεως τῶν ἐν Νικαίᾳ τῆς ἁγίων καὶ
 μακαρίων Πατέρων· Πιστεύομεν εἰς ἓνα Θεὸν Πα-
 τέρα παντοκράτορα· τὸ ὄλον τὸ ἐν Νικαίᾳ, καὶ
 μετὰ τὸ τέλος τοῦτου φησὶν· « Ἐκθεσίς πίστεως
 τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑκατὸν πενήτηκοντα μα-
 καρίων Πατέρων. » Ὅρξας δὲ ἀνὰ μέρος· ἔχουσι τὰ
 ἱερά σύμβολα, καὶ οὐχ ὡς ὁ Ἐφέσου ἔλεγε, δὲ ἐν
 μάθημα ἐποίησαν οἱ Πατέρες, ἐνώσαντες ταῦτα,
 ὅπερ τοῖς ἀγνοοῦσιν ἰδοῦμαι. Καὶ ὁ θεὸς δὲ Κύριλλος
 τὸ, « Οὐκ ἐπιτρέπομεν ἑαυτοῖς, ἢ ἑτέροις, ἢ λέ-
 ξιν ἀμεΐψαι τῶν ἐγκειμένων ἐκεῖσε, ἢ μίαν γοῦν παραδῆναι συλλαβὴν, » πρὸς τοὺς μαχομένους; ἀεὶ

ἱβ'. Ὅτι δὲ οὕτως ἔχει, ὡς περὶ τοῦ ὁμοουσίου
 λέγει, καὶ ἄλλοι μὲν πολλοὶ τοῦτο διασαφῶσιν·
 ἀλλ' ἀρκεῖ μοι εἰς τὴν τοῦτου βεβαίωσιν Βασιλεῖος
 καὶ Μάξιμος, οἱ τῆς Ἐκκλησίας φωστῆρες καὶ δι-
 δάκταλοι. Ὁ μὲν γάρ ἐν τῇ πρὸς Πατρόφιλον τὴν
 ἐπίσκοπον ἐπιστολῇ αὐτοῦ, ἢ ἡ ἀρχὴ, Ἐνέτυ-
 χόν σου τοῖς γράμμασι, μετὰ πολλὰ φησιν· « Ἴνα
 τὰ ἐν μέσῳ παραλείπω, ὅσας ἐξέθεντο πίστει;
 ἐπ' Ἀγκύρας ἄλλην, ἑτέραν ἐν Κωνσταντινουπόλει
 τὴν πολυθρόλλητον, ἐν Λαμψάκῳ ἑτέραν, μετὰ
 ταῦτα τὴν ἐν Νίκῃ τῆς Θράκης, νῦν πάλιν τὴν ἐν
 Κυζίκῳ, ἢς τὰλλα μὲν οὐκ ἐπίσταμαι, τοῦτο δὲ
 ἀκούω, δὲ τὸ ὁμοουσίον κατασιγάσαντες, τὸ κατ'
 οὐσίαν ὁμοιον ἐπιφέρουσιν. » Ὁ δὲ θεὸς Μάξιμος
 τάδε φησιν· « Εἰ τὰς γενομένας συνόδους αἱ κελύσεις
 τῶν βασιλέων κυροῦσιν, ἀλλ' οὐχ ἑθεσθεῖς πίστις, δέ-
 ξαντε' ἀντὰς κατὰ τοῦ ὁμοουσίου γενομένας συνόδους,
 ἐπειδὴ κελύσεσθε βασιλέων γαγόνασιν· φημὶ δὲ τὴν ἐν
 Τύρῳ πρώτην, δευτέραν τὴν ἐν Ἀντιοχείᾳ, τρίτην τὴν
 ἐν Σελευκείᾳ, τετάρτην τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει
 ἐπὶ Ἀδοξίου τοῦ Ἀρειανοῦ, πέμπτην τὴν ἐν Νίκῃ τῆς
 Θράκης, ἕκτην τὴν ἐν τῷ Σιρμίου, καὶ μετὰ ταῦ-
 τας πολλοὺς ὑστερον χρόνους, ἐβδόμην τὴν ἐν Ἐφέ-
 σῳ τὸ δεύτερον, ἢς ἐξῆρχε Διόσκορος. » Ὅθεν
 φανερόν ἐστιν, δὲ τοῦ ὁμοουσίου χάριν ὁ λόγος.
 Διὰ τοῦτο καὶ Ἀθανάσιος, καὶ Βασίλειος, καὶ Κύ-
 ριλλος, οἱ τῆς Ἐκκλησίας ἀρραγεῖς θεμέλιοι, οἱ
 τοῦτο κυρίως ὁμολογοῦντες ἀπὸ τῆς πρώτης ἁγίας
 συνόδου, ὁ μὲν καὶ συνθεῖς, οἱ δὲ καὶ διαθεξάμενοι.
 Ὁ μὲν θεὸς Βασίλειός φησιν· « Πίστιν ἡμεῖς οὐτε
 παρ' ἄλλου γραφομένην ἡμῖν νεωτέραν παραδεχόμεθα,
 οὐτε αὐτοὶ τὰ τῆς ἡμετέρας διανοίας γεννήμα-
 τα παραδίδόναι τολμῶμεν, ἵνα μὴ ἀνθρώπινα
 ποιήσωμεν τὰ τῆς εὐσεβείας ῥήματα. » καὶ τὰ
 ἐξῆς· Ὁ δὲ ἅγιος Ἀθανάσιος, « Μηδὲν πλέον τῶν ἐν
 Νικαίᾳ προβάλλεσθαι, καὶ ὅτι ἢ ἐν Σαρδικῇ ἠγαν-
 ἀκτησε, καὶ ὥρισεν ὅτι μηδὲν ἐτι περὶ πίστεως
 γράφεσθαι, ἀλλ' ἀρκεῖσθαι τῇ ἐν Νικαίᾳ παρὰ τῶν
 Πατέρων ὁμολογηθείσῃ πίστει, διὰ τὸ μηδὲν αὐτῇ
 ἕλλεῖπειν, ἀλλὰ πλήρη εὐσεβείας εἶναι. » Καὶ ὁ
 Κύριλλος δὲ φησιν· « Οὐκ ἐπιτρέπομεν ἑαυτοῖς ἢ
 ἑτέροις, ἢ λέξιν ἀμεΐψαι τῶν ἐγκειμένων ἐκεῖσε, ἢ
 μίαν γοῦν παραδῆναι συλλαβὴν. » Ἐτι τῶν κατ'
 Ἀἴγυπτον καὶ Λιβύην ἐπισκόπων ἐνεπήκοντα, καὶ

τοῦ μακαρίου Ἀθανασίου κατὰ Ἀρειανῶν πρὸς Α
 τοὺς ἐν Ἀφρικῇ, ἡ ἀρχή, « Ἰκανὰ μὲν τὰ γρα-
 φέντα παρὰ τε τοῦ συλλειτουργοῦ ἡμῶν, » φησὶν
 « Οἱ δὲ γε ἐπίσκοποι ἀληθῶς γνήσιοι δοῦλοι τοῦ
 Κυρίου, καὶ ὀρθῶς πιστεύοντες, ἦσαν ἐγγὺς διακό-
 σιοι, ἔγραψαν ἀρκεῖσθαι τῇ ἐν Νικαίᾳ μόνῃ, καὶ
 μηδὲν πλέον, ἢ ἔλαττον παρ' ἐκείνην ζητεῖν ἢ
 φρονεῖν. » Ταῦτα καὶ Κωνσταντίῳ δεδηλώκασι,
 τῷ καὶ τὴν σύνοδον κελεύσαντι γενέσθαι. Καὶ μετὰ
 βραχέα « Εἰπερ οὖν τὴν Ἀρίμην ὀνομάζουσι,
 δεικνύτωσαν πρῶτον καθαίρειν τῶν προειρημένων,
 καὶ ἄπειρ ἔγραψαν οἱ ἐπίσκοποι λέγοντες, Μηδὲν
 πλέον ζητεῖν τῶν ἐν Νικαίᾳ παρὰ τῶν Πατέρων
 ὁμολογηθέντων; μηδὲ ὀνομάζειν ἄλλην σύνοδον
 παρ' ἐκείνην. » Ἰδοὺ καὶ ἐνθαῦτα ἐννεήκοντα
 ὄντες, μηδὲν πλέον ἢ ἔλαττον παρὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ
 ζητεῖν ἢ φρονεῖν θεσπίζουσι. « Καὶ διακόσιοι, φη-
 σὶν, οἱ Κωνσταντίῳ δηλώσαντες, μηδὲν πλέον ζη-
 τεῖν τῶν ἐν Νικαίᾳ, μηδὲ ἄλλην σύνοδον ὀνομάζειν. »
 Ὁ αὐτὸς ἅγιος ἐν τῷ τόμῳ αὐτοῦ, ὡς προεδήλω-
 ται, ἐν ψ καὶ τριάκοντα τρεῖς ὑπέγραψαν, « Μηδὲν
 πλέον, φησὶ, τῶν ἐν Νικαίᾳ προβάλλεσθαι καὶ ὅτι
 ἢ ἐν Σαρδικῇ ἠγανάκτησε, καὶ ὤρισεν, ὅτι μηδὲν
 ἐπιπερπίστεως γράφεσθαι, ἀλλ' ἀρκεῖσθαι τῇ ἐν
 Νικαίᾳ παρὰ τῶν Πατέρων ὁμολογηθείσῃ πίστει,
 διὰ τὸ μηδὲν αὐτῇ ἐλλείπειν, ἀλλὰ πλήρη εὐσε-
 βείας εἶναι. » Ἡ δὲ Σαρδικὴ ἀγία σύνοδος ἐπί-
 σκοποι ἦσαν τριακόσιοι καὶ τεσσαράκοντα. Οὗτοι
 οὖν πάντες μηδὲν πλέον τῶν ἐν Νικαίᾳ ζητεῖν, ἢ
 φρονεῖν νομοθετοῦσιν. Ταῦτα δὲ πάντα πρὸ τῆς
 δευτέρας συνόδου εἶσι. Τί οὖν ἐρεῖ πᾶς φιλόνοικος
 καὶ ἐφευρέτης καινῶν λόγων; καὶ γὰρ ἀπὸ τῆς πρῶ-
 τῆς συνόδου δηλονότι τὸ κώλυμά ἐστι.

ιγ'. Καὶ τί λέγω ἀπὸ τῆς πρώτης συνόδου; Ἄπ'
 αὐτῶν τῶν ἁγίων ἀποστόλων ἐστὶ τὸ κώλυμα,
 αὐτοῦ τοῦ Παύλου κηρύττοντος, *Εἰ τις εὐαγγελί-
 ζεται ὑμῖν ἄλλο πῦρ ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα
 ἔστω.* Καὶ Διονύσιος ὁ τοῦτου φοιτητῆς, « Καθόλου οὐ
 τολμητέον εἰπεῖν, ἢ ἐνοησαί παρὰ τὰ θειωδῶς ἡμῖν
 παρὰ τῶν θείων λογίων ἐκπεφασμένα. » Ἀλλὰ πρόδηλον
 μὲν, ὡς τὸ *ἑμοῦσίον* οἱ ἀπόστολοι οὐκ εἶπον, εὐδὲ
 τὸ *Θεοτόκος*, Τολμηταὶ οὖν καὶ ὑπὸ τὸ ἐπιτίμιον
 τοῦ Ἀποστόλου οἱ ταῦτα εἰρηκότες, ἢ κατεφρόνη-
 σαν τῶν τασούτων ἁγίων Πατέρων τῶν ἀποφνημα-
 γων, μηδὲν πλέον τῶν ἐν Νικαίᾳ προβάλλεσθαι,
 καὶ προσέθηκάν οἱ ἐν τῇ ἀγίᾳ οἰκουμένην δευτέραν
 σύνοδον; Οὐδαμῶς. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἀπόστολοι καὶ αἱ
 σύνοδοι πᾶσαι τοὺς τάναντία φρονούντας κωλύουσι,
 καὶ ἐπιτιμῶσι, τοὺς δὲ τάλῃθι λέγοντας καὶ προσ-
 λένονται, καὶ χρεῖας ἐπειγούσης ἐκ τῆς τῶν Πατέρων
 ἐρημνείας τὴν ἡμετέραν ἐπισυνάπτειν ὁμολογίαν
 ὀρίζουσι, καὶ τοὺς χριτάς οὐκ ἀπειροῦσι τῆς ἐξου-
 σίας. Πρόδηλον οὖν, ὡς οὐ περὶ ἀληθοῦς πίστεως ὁ
 λόγος, ἀλλ' ὡς περὶ ἀλλοτριᾶς τὸ κώλυμα γέγονεν.
 Τοῦτο καὶ Βασίλειος καὶ Κύριλλος, « Οὐτε γὰρ
 ἑαυτοῖς, φησὶν, ἢ ἑτέροις ἐπιτρέπομεν, ἢ λέξιν
 ἀμείψαι τῶν ἐγκειμένων ἐκείσε, ἢ μίαν γοῦν πα-
 ράβηθαι συλλαβὴν. » Τὸ δὲ *ἡμεῖψαι* ἐστὶ τὸ ἀλ-
 λην λέξιν ἀνεῖν ἄλλῃ θεῖναι, καὶ ἐναλλάξαι. Διὸ δεῖ

Athanasii ad Africanos adversus Arianos verba ;
 principium : Satis sunt scripta a nestro collega :
 « Episcopi autem vere germani servi Domini et
 qui recte credebant, numero fere ducenti, scri-
 pserunt, acquiescendum esse soli Nicæne, neque
 ultra quærendum, aut tenendum esse, vel amplius,
 vel minus. » Hæc et Constantio significarunt, qui
 synodum eam cogi præceperat. Et post pauca :
 « Si vero Ariminensem, compellant, ostendant prius
 prædictorum abolitionem et eorum quæ scripse-
 runt episcopi, Non ultra quidpiam quærendum iis,
 quæ a Patribus Nicææ decreta sunt, nec præ illa
 synodum aliam nuncupandam. » En etiam hic
 nonaginta, nihil ultra quærendum, aut tenendum,
 vel minus, vel amplius Nicææ statutis decernunt.
 « Et ducenti, inquit, qui Constantio significarunt,
 non ultra quidpiam quærendum iis, quæ Nicææ
 decreta sunt, nec aliam synodum nuncupandam. »
 Idem sanctus in tomo suo, ut præsignificavi-
 mus, cui tres et triginta subscripserunt : « Nihil præter
 ea, inquit, quæ Nicææ decreta sunt, promere ; et
 Sardicensem synodum ægre tulisse, ordinasseque
 ne quid in posterum de fide scriberetur, sed ac-
 quiescerent fidei a Patribus Nicææ traditæ, quod
 in ea nihil deficeret, sed esset plena pietatis. »
 Sardicensis autem synodus trecentis et quadra-
 ginta complebatur episcopis, qui omnes, nihil ul-
 tra quærendum aut sentiendum esse, præter ea
 quæ Nicææ statuta erant, præcipiunt. Et hæc om-
 nia ante secundam synodum evenere. Quid hic di-
 cet, qui contentionis studio agitur, verbaque nova
 conmiscitur, cum prohibitio similis ab ipsa
 usque prima synodo divulgata habeatur ?

13. Et quid inquam a prima synodo ? Ab ipsis
 sanctis apostolis prohibito emanavit, Paulo aperte
 edicente : *Si quis evangelizat vobis aliud, præter id
 quod accepistis, anathema sit* ; et Dionysio ejusdem
 discipulo : « In universum audendum non est di-
 cere aut cogitare quidquam, præter ea quæ di-
 vinitus nobis per sacra eloquia revelata sunt. »
 Verumtamen planum est, apostolos, neque *homo-
 mousion*, neque *Deiparam* expressisse. Temerarii
 itaque fuerunt, dignique, qui pœnas ab Apostolo im-
 positas luan, qui similia dixerunt, aut tot sanctos
 Patres, nihil ultra præter ea quæ Nicææ tradita
 sunt, promendum, decernentes contemptui ha-
 buere ; et addiderunt, qui in secunda sancta et
 œcumenica synodo convenere ? Nihil minus. Sed
 et apostoli et synodi universæ contraria sentientes
 a sese arcent et puniunt, excipiuntque eos qui
 vera cœrunt et, cum sese offert occasio, ex inter-
 pretatione Patrum nostram concinnandam esse
 fidei professionem præcipiunt ; nec judices aucto-
 ritate, qua polent, spoliunt. Apertissimum itaque
 est, non esse de vera fide sermonem, sed de aliena
 prohibitionem factam esse. Hoc et Basilius et Cy-
 rillus stabiliunt. « Neque enim nobismetipsis, in-
 quiunt, neque aliis permittimus, aut dictionem
 i. mutare ex illis quæ ibi collocatæ sunt, aut

unam saltem syllabam prævertere. » *Immutare* vero est, dictionem unam loco alterius ponere et alterare. Quare attendendum est illis, quæ leguntur, prudenterque scripta consideranda: et non leviter temereque legenda percurrendaque. Et *prævertere* illis etiam qui pleno pectore sapiunt præterire indicat. Et Basilius et Athanasius, qui hæc dicunt, scribuntque ante sanctam œcumenicam secundam synodum fuere, proptereaque, ut prædiximus, ante eam prohibitio similis invaluerat propter homousion, ut nostra oratio jam laudatorum sanctorum et doctorum testimoniis demonstravit, ad hæreticorum temerarios conatus, atque immutationes ad-

14. Ut vero pluribus plantis ac manifestius pateat, prohibitionem homousii gratia factam esse, licet jam dictis satis id superque probatum sit, rursus divinus Athanasius audiendus est. Hic enim in quadam sua epistola, cujus principium, addecebat; fratres maxime honorandi, hæc habet: « Qui itaque Acacium sequebantur, suæ stultitiæ audacia abutentes, prorsus scripta Nicæna negabant, et synodum criminabantur; alii vero ex multitudine et plebe, reliqua omnia synodi acceptabant, tantummodo dictionem homousii veluti obscuram in suspicionem vocabant. Pari ratione synodus apud Hierosolimam Dei gratia coacta dicit: nullam aliam ob causam cum magna illa synodo decertant, nisi quod illa Arianam hæresim condemnavit. Hæc enim et homousii dictionem in-cusant, male ipsi de ea sentientes. » Præterea in hac eadem epistola post pauca scribit: « In ipsa Isauria contraria scripserunt, dicentes, homousium, homœniumque tanquam a Scripturis alienum ejicientes, et essentiae nomen ejiciemus, tanquam quod nusquam in Scripturis est. » Hinc probe divus Cyrillus: « Non permittimus nobis ipsis, aut aliis, dicit, ne libertas volentibus detur immutare, et contraria scribere. » Idque manifeste apparet ex septimo canone tertie synodi, in quo scribitur: « Qui fidem aliam quam eam quæ Nicæne definita est, introducens episcopus, ab episcopatu alienus est, laicus ejiciatur. » Cujus interpretatio est: « Qui præter eam fidem quam sancti Patres in Nicæna synodo congregati ediderunt, aliud symbolum impium afferens, ad eversionem atque interitum eorum qui ex gentilitate, aut judaismo, vel ex quacunque alia hæresi convertuntur ad veritatis agnitionem, si laicus est, anathematizetur; si vero episcopus, aut clericus, ab episcopatu et clero ejiciatur. » En jam ostensum est, separata esse Symbola sanctarum synodorum, licet sententiæ inter se nihil differant et definitiones de Nicæno mentionem facere propter homousion, ut dictum est. Nam quod in urbe Constantinopolitana compositum fuit, ita poscentibus clarissimis principibus ab Aetio diacono lectum est: quod Nicænum tantum innotesceret, cum omnes in eo baptizarentur et baptizarent, at quod Constantinopoli conscriptum fuerat veluti definitio

προσέχειν τοῖς ἀναγινωσκομένοις, καὶ καλῶς νοεῖν τὰ γεγραμμένα, καὶ μὴ ἐπιπολαίως, καὶ ὡς ἔτυχεν ἀναγινώσκειν καὶ παρατρέχειν. Καὶ τὸ παραδῆναι δὲ τοῖς καλῶς νοοῦσι τὸ παραδραμεῖν σημαίνει. Βασίλειος δὲ καὶ Ἀθανάσιος οἱ ταῦτα λέγοντές τε καὶ γράφοντες πρὸ τῆς ἁγίας οἰκουμένης δευτέρας συνόδου ὑπήρχον. Διδὸν καὶ, ὡς προεῖρηται, καὶ πρὸ ταύτης τὸ κώλυμα τοῦτο νενομοθέτητο διὰ τὸ ὁμοούσιον, ὡς σαφέστατα ὁ λόγος; διὰ τῶν προσηρημένων ἁγίων καὶ διδασκάλων ἀπέδειξε, καὶ τοὺς αἰρετικούς ἐκκόπτων τῆς κατὰ τοῦ ὁμοουσίου τολμῆς καὶ μεταποιήσεως.

versus homousion impediendas.

15. Ἡ δὲ σαφέστερον καὶ ἐκδηρότερον γένηται διὰ πλείονων, ὡς τοῦ ὁμοουσίου χάριν ἐγένετο ἡ κώλυσις, εἰ καὶ τὰ εἰρημένα ὀρκούτως ἀπέδειξαν τοῦτο, πάλιν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἀκούσωμεν. Οὗτος γὰρ ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ ἦς ἡ ἀρχὴ. Προσηκόν ἦν, ἀδελφοί τιμιώτατοι, τίδε φησὶν. « Οἱ μὲν οὖν περὶ Ἀκάκιον ἀποχρησάμενοι τῷ τῆς ἀπονοίας θράσει τέλειον ἠρνοῦντο τὰ ἐν Νικαίᾳ γραφέντα, καὶ τὴν σύνδοον διέβαλλον· οἱ δὲ ἄλλοι, τὸ πλῆθος δὲ ἦσαν οὗτοι, τὰ μὲν ἄλλα πάντα τῆς συνόδου ἀπέδεχοντο, μόνον δὲ τὴν τοῦ ὁμοουσίου λέξιν ὡς ἐκ τῆς ἀσαφείας ὑποπτον ἐπροφασίζοντο. Ὁμοίως δὲ καὶ ἡ σύνοδος ἡ ἐν Ἱεροσολύμοις Θεοῦ χάριτι συναχθεῖσα φησὶ· Δι' οὐδὲν ἕτερον μάχονται πρὸς τὴν σύνδοον ἐκείνην τὴν μεγάλην, ἣ ὅτι τὴν Ἀρειανικὴν αἵρεσιν κατέκρινε. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τὴν τοῦ ὁμοουσίου λέξιν διαβάλλουσι, κακῶς αὐτοὶ φρονοῦντες περὶ αὐτῆς. » Ἐτι καὶ ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ φησὶ μετ' ὀλίγον· « Ἐν τῇ αὐτῇ Ἰσαυρίᾳ τάναντία ἔγραψαν λέγοντες, τὸ ὁμοούσιον καὶ τὸ ὁμοιούσιον ἐκβάλλοντες ὡς ἀλλότριον τῶν Γραφῶν, καὶ τὸ τῆς οὐσίας ὄνομα περιαιρούμεν, ὡς μὴ κείμενον ἐν ταῖς Γραφαῖς. » Καὶ γὰρ καλῶς καὶ ὁ θεὸς Κύριλλος τὸ· « Οὐκ ἐπιτρέπομεν ἑαυτοῖς, ἢ ἑτέροις, φησὶν, ἵνα μὴ ἔδωκε δοθῆ τοῖς βουλομένοις ἐναλλάττειν, καὶ ἐναντία γράφειν. » Καὶ τοῦτο δὴλον καὶ ἐκ τοῦ ἐδδύμου κανόνος τῆς τρίτης συνόδου φησὶ γὰρ· « Ὁ πιστὸν ἕτερον τῆς ἐν Νικαίᾳ προσάγων ἐπίσκοπος ἡλλοτριῶται, λαϊκὸς δὲ καὶ ἐξωστράκιεται. » Ἡ δὲ Ἐξηγητικὴ· « Ὁ πρὸς τὴν πίστιν τὴν παρὰ τῶν ἁγίων Πατέρων τῶν ἐν Νικαίᾳ συναθροισθέντων συντεθείσων ἕτερον Σύμβολον δυσσεβὲς προκομίζων εἰς καταστροφὴν καὶ ἀπώλειαν τῶν ἐξ Ἑλληνισμοῦ, ἢ Ἰουδαϊσμοῦ, ἢ ἐξ οἰασηποτοῦν αἰρέσεως ἐπιτρέφόντων εἰς ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας, εἰ μὲν λαϊκὸς ἐστίν, ἀναθεματίζεισθω· εἰ δὲ ἐπίσκοπος ἢ κληρικὸς, τῆς ἐπισκοπῆς καὶ τοῦ κλήρου ἡλλοτριῶσθαι. » Ἰδοὺ δέδεικται, ὅτι ἀνὰ μέρος ἔσχον τὰ Σύμβολα τῶν ἁγίων συνόδων, εἰ καὶ κατὰ τὸν νοῦν οὐ διαφέρουσι, καὶ ὅτι περὶ τοῦ ἐν Νικαίᾳ οἱ ὅροι μέμνηται διὰ τὸ ὁμοούσιον, ὡς προεῖρηται· Καὶ γὰρ τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐξ αἰρέσεως τῶν ἐνδοξοτάτων ὀρχόντων ἀπὸ βιβλίου ἀνεγνώσθη παρὰ Ἀετίου διακόνου, διὰ τὸ ἐν Νικαίᾳ γνωρίμον εἶναι καὶ μόνον, ὡς πάντας ἐν τοῦτῳ βαπτίζεσθαι καὶ βαπτίζειν, τοῦτο δὲ τὸ ἐν Κων-

σταντινουπόλει κείσθαι ὡς ὄρον. Εἰ γὰρ καὶ ὑστε-
ρον ἐν τούτῳ βαπτίζομεθα καὶ βαπτίζομεν, ἀλλ'
οὖν τὸ ἐν Νικαίᾳ πάντας διὰ γλώττης εἶχον, ὡς καὶ ὁ
θεὸς Βασίλειος εἶρηκεν, καὶ ἡ ἅγια τρίτη σύνοδος.

εἰ. Ἄλλ' ἀναγκαῖον καὶ τὰ προκομιζόμενα ἐκ τῶν
ὄρων προθεῖναι, ἵν' ἐκδηλοτέρα γένηται ἡ ἀπόδει-
ξις· φησὶ γάρ· « Τούτων τοίνυν μετὰ πάσης παντα-
χόθεν ἀκριθείας τε καὶ ἐμμελείας παρ' ἡμῶν δια-
τυπωθέντων, ὀρίζομεν ἑτέραν πίστιν μηδὲν ἐξεῖναι
προφέρειν, ἢ γοῦν συγγράφειν, ἢ συντιθέναι, ἢ φρο-
νεῖν, ἢ διδάσκειν ἑτέρως. Τοὺς δὲ τολμῶντας ἢ συν-
τιθέναι πίστιν ἑτέραν, ἢ προκομίζειν, ἢ διδάσκειν, ἢ
παρορθεῖν ἑτερον σύμβολον τοῖς ἐθέλουσιν ἐπι-
στρέφειν εἰς ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας ἐξ Ἑλληνισμοῦ
ἢ Ἰουδαϊσμοῦ, ἢ γὰρ ἐξ αἰρέσεως οἰασοῦν, ἢ και-
νοφωνίαν, ἢ τοὶ λέξεως ἐφεύρεσιν πρὸς ἀνατροπὴν
εἰσαγεῖν τῶν νυνὶ παρ' ἡμῶν διορισθέντων, τούτους,
εἰ μὲν ἐπίσκοποι εἴεν ἢ κληρικοὶ, ἀλλοτρίους εἶναι
τοὺς ἐπισκόπους τῆς ἐπισκοπῆς, καὶ τοὺς κληρι-
κοὺς τοῦ κλήρου· εἰ δὲ μονάζοντες εἴεν ἢ λαϊκοὶ,
ἀναθεματίζεσθαι αὐτούς. » Καὶ ἐν τῇ ἕκτῃ συνόδῳ
φησὶ· « Τούτων τοίνυν μετὰ πάσης πανταχόθεν
ἀκριθείας καὶ ἐμμελείας παρ' ἡμῶν διατυπωθέντων,
ὤρισεν ἡ ἅγια αὕτη καὶ μεγάλη σύνοδος οἰκουμε-
νική, ἑτέραν πίστιν μηδὲν ἐξεῖναι προφέρειν, ἢ
γοῦν συγγράφειν, ἢ συντιθέναι, ἢ φρονεῖν, ἢ διδά-
σκειν ἑτέρως. Τοὺς δὲ τολμῶντας ἢ συντιθέναι
πίστιν ἑτέραν, ἢ προκομίζειν, ἢ διδάσκειν, ἢ
παρορθεῖν ἑτερον Σύμβολον τοῖς ἐθέλουσιν
ἐπιστρέφειν ἐξ Ἑλληνισμοῦ ἢ Ἰουδαϊσμοῦ, ἢ ἐξ
αἰρέσεως οἰασθησοῦν, τούτους, εἰ μὲν εἴεν ἐπί-
σκοποι ἢ κληρικοὶ, ἀλλοτρίους εἶναι τοὺς ἐπισκό-
πους τῆς ἐπισκοπῆς, καὶ τοὺς κληρικοὺς τοῦ κλή-
ρου· εἰ δὲ μονάζοντες εἴεν ἢ λαϊκοὶ, ἀναθεματίζε-
σθαι αὐτούς. » Φανερόν οὖν ἔστιν ἐκ τῶν εἰρημένων
ὄρων τῶν μακαρίων Πατέρων, ὡς τὸ ἑτέραν πίστιν
μηδὲν ἐξεῖναι προφέρειν, ἢ γοῦν συγγράφειν, ἢ
συντιθέναι, ἢ καινοφωνίαν, ἢ τοὶ λέξεως ἐφεύρεσιν
πρὸς ἀνατροπὴν εἰσαγεῖν τῶν ὀρισθέντων, περὶ
ἐναντίας φασὶ πίστεως. Τὸ γὰρ πρὸς ἀνατροπὴν
τοῦ· οὐ θελοῦ. Οὐ γὰρ μόνον περὶ τῶν ἰερῶν Συμβό-
λων ταῦτά φασι. Πᾶσα ἐκθεσις πίστεως Σύμβολον
ὀνομάζεται καὶ ἔστι. Περιέχει γὰρ οὗτος ὁ ὄρος
περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυρίου, καὶ ὅτι ἀπα-
θὴς ἡ θεότης, καὶ περὶ δύο θελημάτων, καὶ καλῶς
ταῦτα ἐπεξεργασμένων Πατέρων ἐπάγουσιν·
« Τούτων τοίνυν, » καὶ τὰ λοιπὰ. . . ὤρισεν ἡ ἅγια
σύνοδος μηδὲν ἐξεῖναι. » Καὶ ταῦτα μὲν περιέχον-
ται ἐν τῷ ὄρῳ τῆς ἁγίας συνόδου· ὁ δὲ τῆς ἁγίας
τρίτης συνόδου φησὶν· « Ἦρκει μὲν οὖν εἰς ἐντελῆ
τῆς εὐσεβείας ἐπίγνωσιν τε καὶ βεβαίωσιν τοῦτο
τὸ τῆς θείας χάριτος Σύμβολον· περὶ τε γὰρ τοῦ
Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκ-
διδάσκει τὸ τέλειον. » Εἶτα λέγει περὶ τῆς τοῦ Κυ-
ρίου ἐνανθρωπήσεως, καὶ ὅτι Θεοτόκος ἡ ἅγια
Παρθένος, καὶ τὴν ἑνωσιν τῶν δύο φύσεων, καὶ
ὅτι τὸ τῶν τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτώ Πατέρων Σύμ-
βολον ὀφείλει μένειν ἀπαρρηχέτητον· εἶτα καὶ τὸ
τῶν ἑκατὸν πεντήκοντα Σύμβολον, καὶ φησὶ, διὰ

appositum esset. Licet enim postmodum in eo ba-
ptizemur et baptizemus, attamen Nicænum in om-
nium ore erat, ut tradidit divinus Basilius, et
sancta tertia synodus.

15. Verum digerenda sunt hic, quæ in definitio-
nibus apponuntur, ut clarior demonstratio collu-
cescat. Scribitur enim : « His itaque cum accurata
diligentia et attentione a nobis præscriptis, man-
davi non licere cuiquam, aliam fidem asserere,
vel scribere, vel componere, vel tenere, vel aliter
docere. Qui autem audent fidem aliam compo-
nere, vel offerre, vel docere, vel tradere aliud
Symbolum iis qui ad veritatis cognitionem volunt
converti, vel ex gentilitate, vel ex judaismo, vel
ex quacunque alia hæresi, aut novam vocem, vel
dictionem introducere ad evertenda, quæ nunc a
nobis decreta sunt, eos, si sunt episcopi aut cle-
rici, episcopos ab episcopatu esse alienos, et cle-
ricos a clero ; si vero monachi fuerint, aut laici,
anathematizari. » Et in sexta synodo : « His itaque
accurate admodum diligenterque statutis, manda-
vit sancta hæc et magna synodus œcumenica, nulli
licere, fidem aliam proponere, aut scribere, aut
componere, aut tenere, aut alio modo docere ; qui
vero ausi fuerint, aut componere aliam fidem,
aut proponere, aut docere, aut tradere aliud Sym-
bolum, iis qui ex gentilitate et judaismo, vel alia
qualibet hæresi convertuntur, eos, si episcopi aut
clerici sunt, episcopos episcopatu, clericos clero
moveri ; si vero monachi aut laici sunt, anathe-
matizari. » Est ergo manifestum ex jam dictis
beatorum Patrum definitionibus, aliam fidem ne-
mini licere proponere, aut scribere, aut compo-
nere, aut novas voces aut dictiones comminisci,
et ad eversionem decretorum introducere, de fide
contraria esse dicta. Namque ad eversionem, illud
notat. Non enim de sanctis Symbolis hæc prolata
sunt, cum omnis fidei expositio Symbolum appel-
latur, et est. Continet siquidem hæc definitio, de
incarnatione Domini, divinitatem non esse pas-
sionibus obnoxiam, et de duabus voluntati-
bus. Quæ cum optime expediissent Patres, sub-
dunt : « His itaque mandavit sancta synodus,
nemini licere. » Et hæc quidem in definitione
sanctæ synodi continentur. Sed ea, quæ est ter-
tiæ synodi, ait : « Satis igitur esset ad perfe-
ctam pietatis cognitionem ac firmitatem hoc di-
vinæ gratiæ Symbolum ; » postmodum adnectit,
de Domini incarnatione, et sanctam Virginem esse
Deiparam, et duarum naturarum unionem, et
trecentorum decem et octo Patrum Symbolum in-
tactum atque inviolatam conservandum esse ; tum
deinceps et centum quinquaginta Symbolum, sub-
ditque, propter Spiritus sancti hostes, et synodicas
Cyrilli et Leonis epistolæ, et Divinitatem Unigeniti
passionibus non subjacere, et Dominum nostrum
Jesum Christum secundum divinitatem esse con-
substantialiam Patri, secundum vero humanitatem
nobis. Quibus omnibus perquam accommode ex-

positis digestisque, tanquam qui in se mentem Christi possidebant Patres, subnectunt: *His itaque decretis, omnibus scilicet ante dictis.*

ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς κατὰ τὴν θεότητα, ταῦτα πάντα διασαφήςαντες λίαν ἀρμοζόντως, ὡς νοῦν Χριστοῦ ἔχοντες, ἐπάγουσιν· *Τούτων τοίνυν ἐρισθέντων, δηλονότι πάντων τῶν προειρημένων.*

16. Manifestum itaque est, eos similia de contraria fide enuntiasse. Nam plerique etiam alii de iis quæ inibi continebantur, conscripserunt, eaque fusiore sermone prosecuti sunt; et inter eos a Deo edocti Patres, Maximus et Damascenus. Quid itaque dicemus? Ignorassene Patres prohibitionem? an novisse et neglexisse? Absit verbo injuria. Sed enim prohibito erat de fide contraria et quæ rectam fidem everteret, cum una fides sit; confirmatque id beatus Paulus dicens: *Unus Dominus, una fides.* Si itaque una fides, modis omnibus alia contraria fuerit. Nemoque, dummodo a sapientia non aberret, dicet veram esse aliam fidem propositam, cum una tantum vera sit. Quapropter et contrariam divus Maximus additionem rejicit, veram amplectitur. Idque aperte colligitur ex Dialogo ipsius adversus illum qui Macedonii, Spiritus hostis, sententiam tutabatur, in quo cum Orthodoxus diceret: «Condemnavi additionem, quam editioni Luciani apposulistis: possumque ostendere additam illi adversari;» et respondente Macedoniano: «Et vos nonne addidistis Nicæna?» Orthodoxus infert: «Sed non illi contraria.» Et manifestus idem ipse sanctus in sua confessione compendio exposita, quam pro Chalcedonensi synodo compilavit, cujus principium, Cum admodum generose, aut ignaviter, ut aptius eloquar, post pauca: «Quis igitur, et de quibus criminatio? Asserit, aliam fidei definitionem diversam ab ea quæ in sancta Nicæna synodo tradita est a sanctis tercentum decem et octo Patribus introduxisse.» Rei quoque peraccusanda erit, ex Florilegio e cujusvis generis libris concinnato Photii Constantinopolitani, Eulogii patriarchæ Alexandrini sententia, habetque se hunc in modum: «Sed hæreticorum rursus vesania quartam synodum criminatur, quod decretum ediderit, contenditque, talem conatum a prima synodo Ephesi habita omnino prohibitum fuisse. Et licet, si, ut ipsi nugantur, synodum quidvis aliud decretum producere vetuit, hæc ante alias contra se condemnationis sententiam protulit: definit enim hoc ipsum discernens, quod nulla alia ante ipsam defini- vit. Sed hypostatica siquidem unio hujus est vox, de qua antiquiores synodi nil sanxerant. Quin et Constantinopolitanam centum quinquaginta Patrum suis ipsi nugis rejiciunt, et condemnant, a qua profligata est Spiritum oppugnantium hæresis, et additis Nicæno Symbolo verbis de sancti Spiritus divinitate, fides congruenter explicata est. Si enim præcedentes apponendo reprehensionem effugiunt, neque illas subsecutæ in similibus dissimiliter vituperationem incurrunt. Sic desipientium mens omnia commiscet et turbat. Ephesinæ etenim

τοὺς Πνευματομάχους, καὶ τὰς συνδικὰ; ἐπιστο- λὰς Κυρίλλου καὶ Λίοντος, καὶ ὅτι οὐ παθητὴ ἡ θεότης τοῦ Μονογενοῦς, καὶ ὡς ἁμοούσιος τῷ Πατρὶ καὶ ἁμοούσιος ἡμῖν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Καὶ

ἰς'. Πρὸς δὲ γοῦν ὡς περὶ ἐναντίας πίστεως ταῦτά φασι. Πολλοὶ γὰρ καὶ ἄλλοι συνεγράψαντο περὶ τῶν περιεχομένων ἐν τούτοις, καὶ ἐξήκλωσαν· ἀλλὰ καὶ οἱ θεόσοφοι Πατέρες Μάξιμος καὶ Δαμασκηνός. Τί οὖν ἐροῦμεν; Ἰγνοοῦνται τοὺς ἀγίους; τὸ κώλυμα τῶν ὄλων, ἢ ἔγνωσται καὶ καταφρονῆσαι; Μὴ γένοιτο. Ἀλλὰ περὶ ἐναντίας πίστεως ἦν τὸ κώλυμα καὶ ἀνατροπῆς τῆς ὁρθῆς πίστεως, ἐπεὶ καὶ μία πίστις ἐστὶ, καὶ παρίσταισι τοῦτο ὁ μακάριος Παῦλος λέγων, *Ἐὶς Κύριος, μία πίστις.* Εἰ οὖν μία πίστις, πάντως ἢ ἕτέρα ἐναντία. Καὶ οὐδεὶς τῶν νοῦν ἔχόντων, ὡς ἡ ἕτερα προσθεῖσα πίστις; ἀληθὴς ἐστίν, ἐπεὶ μία ἐστὶν ἡ ἀληθὴς. Διὸ τὴν ἐναντίαν καὶ Μάξιμος ὁ ἱερεὺς ἀποπέμπει προσθήκην, τὴν δὲ ἀληθῆ καὶ προσδέχεται. Καὶ τοῦτο δηλονότι ἐκ τοῦ Διαλόγου αὐτοῦ πρὸς τὸν τὰ τοῦ Πνευματομάχου Μακεδονίου φρονούντα, ἐν ᾧ τοῦ Ὀρθοδόξου λέγοντος, «Κατέγνων τῆς προσθήκης; ἢ προσεθήκατε ἐν τῇ ἐκθέσει τοῦ Λουκιανοῦ; καὶ ἔχω δεῖξαι, ὅτι προσεθήκατε ἐναντίον αὐτῆς.» τοῦ δὲ τὰ Μακεδονianoῦ φρονούντος ἀντεπάγοντος, «Ἰμεῖ; γὰρ οὐ προσεθήκατε τῇ ἐν Νικαίᾳ;» ὁ Ὀρθόδοξος πρὸς τοῦτο· «Ἄλλ' οὐκ ἐναντία αὐτῇ.» Καὶ ἔτι ἐκδηλότερον ὁ αὐτὸς ἅγιος τίθησιν ἐν τῇ αὐτοῦ συντόμῳ ὁμολογίᾳ, ἣν ποιεῖται ὑπὲρ τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου, ἢς ἡ ἀρχὴ; Ἐπεὶ δὲ λίαν γενναίως ἢ ἀγενῶς εἰπεῖν οικειότερον, καὶ μετὰ τινα· «Τίς οὖν ἄρα καὶ περὶ τίνων ἡ ἐγκλησις; Ὅτι δὲ, φησὶν, ἄλλον πίστεως ὅρον παρὰ τὸν ἐν Νικαίᾳ ἁγίᾳ συνόδῳ θεθέντα ἐκ τῶν ἁγίων τριακοσίων ὄκτα καὶ ὀκτὼ Πατέρων εἰσηγάγεν.» Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς βιβλιοπανσυλλέκτου Ἀρθολογίας Φωτίου Κωνσταντινουπόλεως καὶ τοῦ Εὐλόγιου πατριάρχου Ἀλεξανδρείας προκείμεων λίαν ἁρμοζέειν. Ἐχει γὰρ οὕτως· «Ἀλλὰ γὰρ τῆς αἰρέσεως; πάλιν ἡ ἀπόνοια τὴν τετάρτην μέμφεται σύνοδον, ὡς ὅρον ἐκθεμίην, διατεινομένην τὴν τοιαύτην ἐπιχειρήσιν; ὑπὲρ τῆς κατὰ τὴν Ἐφεσον πρώτης συνόδου, παντελῶς ἀποκεκωλῦσθαι. Καίτοι γε εἰ κατὰ τὸν λῆρον αὐτὴν ἀπείργεν ἡ σύνοδος ἕτερον ὅρον μηδὲν πρὸς αὐτὴν, αὐτὴ καθ' ἑαυτῆς πρὸ τῶν ἄλλων τὴν διακρίνουσαν ἐξήνεγκε ψῆφον. Ὅριζει γὰρ αὐτὴ τοῦτο τυπούσα, ὁ μὲν δ' ἕτερα τῶν πρὸ αὐτῆς διωρίσατο. Ἀλλὰ καὶ ἡ καθ' ὑπόστασιν ἔνωσις αὐτῆς ἐστὶν ὅρος, ὁ ταῖς πρεσβυτέραις τῶν συνόδων οὐ διωρίσται. Ναὶ ἐπὶ καὶ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει τῶν ἑκατὸν πενήκοντα ἁγίων Πατέρων ἐξ ὧν αὐτοὶ ληρούσι παραγράφεται. Τὸν Πνευματομάχων γὰρ αὐτὴ καθελούσα τῷ κατὰ τὴν Νίκαιαν ἐκφωνηθέντι ὄρω τὴν περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος; θεολογίαν προσθεῖσα συνήρμοσεν. Εἰ γὰρ αἱ προλαβοῦσαι προσθεῖσαι τὸν μῦθον ἐκφεύγουσιν, οὐδὲ αἱ μετ' αὐτάς ἐν τοῖς ἁμοίοις ἀνομοίως; ἐξουσι τὴν κατέγνωσιν. Οὕτω τὸ ἀσύνητον

πάντα φύρει καὶ διαστρέφει. Καὶ γὰρ ἡ ἐν Ἐφέσῳ Ἀ
 σύνοδος πίστιν μὲν ἑτέραν, ἥς ἐναντία τὰ δόγματα
 πρὸς τὴν ἐν Νικαίᾳ καθέστηκεν σύνοδον, παντελῶς
 ἐκτίθεσθαι διεκώλυσεν· ἀκηράτων δὲ τῶν ἐν αὐτῇ
 σωζομένων, ἅπερ ὁ καιρὸς ἀπατᾷ προστιθέναι,
 αὐτῆς τε γέγονεν ἔργον, καὶ τῶν πραγμάτων ἡ φύ-
 σις διδάσκαλος, καὶ τῆς Ἐκκλησίας ὄραται τοῦτο
 στέργουσα διὰ παντὸς ἢ παράδοσις. Διὸ καὶ κατὰ
 τὴν Ἀλεξάνδρειαν οὕτω τῆς οἰκουμένης συγκρο-
 τηθεὶς συνόδου, τοὺς ἐν αὐτῇ τῶν ἱερέων λογάδας
 ὁ θεοσέβιος Κύριλλος ἀθροισάμενος, καὶ πίστιν
 διαθέμενος ἐγγριφὸν τῷ Νεστορίῳ διεπέμψατο. »
 Καὶ ὁ ἅγιος Ἐφραίμῳ πατριάρχῃ· Ἀντιοχείας
 φησί· Ἡάλιν δὲ ἀκηράτους οἱ αἰρετικοὶ τὴν
 τετάρτην σύνοδον, λέγοντες, ὡς ἰδομάτισεν, μηδὲν
 ἐξείναι προφέρειν, ἢ συγγράφειν, ἢ συντιθέναι πί-
 στιν ἑτέραν, ἢ φρονεῖν, παρ' ἣν ἐξέτετο αὐτή. Καί-
 ται οὐ τοῦτα ἡ σύνοδος διωρίσατο, κἂν ἀντισχύνεται·
 οὗτοι καταψεύδονται. Ἀλλὰ τὴν πίστιν, ἣν οἱ τρια-
 κοῖσιοι δέκα καὶ ὀκτὼ Πατέρες ἐξέθεντο, τιμῶσά τε
 καὶ θεσπίζουσα, παρὰ ταύτην ἔφησε μηδὲν ἐξείναι
 προφέρειν ἑτέραν πίστιν, » καὶ τὰ ὑπόλοιπα. « Δῆλον
 δὲ ἔστιν ἐξ αὐτῶν μάλιστα τῶν συνοδικῶν φωνῶν,
 ὧν καὶ μόνον ἀναγινωσκομένων, οὐδὲ μίαν ἄλλαν
 δεῖσθαι κατασκευῆς, ἢ συστάσεως ἐπιδειχθεῖσα ἢ
 ἀλήθεια. Καὶ οὐχ ὥρισε μὲν τοῦτο, ἔπραξε δὲ ἄλ-
 λως, ἀλλ' ὡς ὥρισε, οὕτως πανταχοῦ καὶ διαπρα-
 τομένη λογίζεται. Καὶ γὰρ τοὺς τῇ εὐσεβείᾳ προσ-
 ἰόντας οὐκ ἄλλο σύμβολον, ἀλλὰ τὸ τῶν τριακοσίων
 δέκα καὶ ὀκτὼ ἁγίων Πατέρων ἐκδιδάσκει καὶ πα-
 ραδίδωσι. Γέλωτα δὲ μᾶλλον καθ' ἑαυτῶν ἢ διαβλήτην
 τῆς συνόδου κατέχουσιν, ἐν οἷς φασιν αὐτὴν ὑπὸ
 πολλῶν διασύρεσθαι. Πόσαι γὰρ τῆς πρώτης καὶ οἰ-
 κουμένης ἁγίας συνόδου κατεῖπον σύνοδοι, καὶ
 τότε ἀρχιερέων οὔσαι πλήρωμα; Τὴν δὲ τῶν ἑκατῶν
 πενήκοντα, οὐδ' εἰ γέγονε, τινὲς τῶν Αἰγυπτίων
 εἰδέναι ἤβλησαν. Ἀλλ' ἐάσωμεν τὸ ἀλόγιστον. »
 Καὶ πάλιν ὁ θεῖος Μάξιμος· Ἐὖς οὖν τὴν οὕτω
 ταῦτα σεβασμίως ἅμα καὶ διακρυσίως δρώσαν τε
 καὶ διαγορευούσαν ἁγίαν ἐν Χαλκηδόνι σύνοδον, ὡς
 διαπεμπομένην τὴν τῆς Νικαίων ἔρον παραστῆσαι,
 τίς ἂν ἐξισχύσειε πώποτε, κἂν πάντων ἢ ποριμώ-
 τatos εἰς ἐξυύρεσιν τῶν διὰ ψεύδους τὰ μὴ ἔντα
 κατὰ τῆς ἀληθείας καὶ ὄντως πλαττομένων; Εἰ δὲ
 καὶ ὡς τοῦτον μὲν τηροῦσαν βεβαίως, ὡς δεῦτερον
 δὲ τυχὸν ἐπεισάγουσαν ὄρον διαλοιδορεῖτε καὶ μέμ-
 φασθε, τίς οὗτος καθέστηκεν ὁ ὑπ' αὐτῆς ἐπεισαγό-
 μενος; δεῦτερος ὄρος; Ἡ ὁμολογία, φησί, τῶν δύο
 φύσεων, καὶ ἐν δύο φύσεσι φωνῆς. Οὐ γὰρ ἔχει
 ταύτην ὁ τῆς Νικαίων ὄρος. Εἰσῆχθη δὲ προδήλως
 ὑπὸ τῶν ἐν Χαλκηδόνι Πατέρων, οὐ πρότερον γνω-
 ρισθεῖσα, ἢ ἔνομασθεῖσα παρὰ τινος. Ὅτι μὲν οὐδὲ
 τοῦτο δύνασθε, παραστῆσαι δῆλον. Πολλοῖς τε γὰρ
 τῶν πρὸ αὐτῆς ἁγίων Πατέρων ὡς εὐσεβῆς ἢ φωνῆ
 καὶ ἐκρίθη καὶ ἀνηγορεύθη, καὶ μαρτυροῦσι τῶν
 ταύτην κηρυξάντων οἱ λόγοι, πάσης ὄντος ἡλιακῆς
 ἀκτείνος φανεοειδέστατος καὶ λαμπρότεροι. Καὶ
 ὁμεις; ἢ ἄγνωεῖτε δι' ἀπαιδεύσαν, ἢ ἄγνωεῖν προ-
 ποιεῖσθε διὰ λοδορίαν, καὶ τῶν εὐσεβῶν Πατέρων

PATROL. GR. CLX.

synodus fidem quidem aliam, cujus dogmata Nicæna
 contraria essent, omnino exponi vetuit. Paris vero
 atque inviolatis, quæ in ea sunt, servatis, quæ oc-
 casio postulat apponenda, sicut ipsamet addidit,
 hoc et rerum natura magistra docet, et Ecclesie
 usus videtur non rejecisse. Quare et Alexandri
 nondum œcumenica synodo coacta, delectos in ea
 sacerdotes divinus Cyrillus congregans, et fidem scri-
 ptam disponens, Nestorio misit. » Et sancti Ephræmii
 patriarchæ Antiocheni: « Ecce iterum quartam syno-
 dum calumpiantur hæretici, tanquam quæ docuerit,
 non licere alicui proferre, aut scribere, aut compo-
 nere, aut tenere aliam fidem præter eam quam ea
 exposuit. Et tamen id synodus non decreverat,
 quamvis id hæretici impudentissime mentiantur. Sed
 eam fidem, quam trecenti octodecim Patres asserue-
 runt, summo in honore habens atque confirmans,
 præter illam dixit, nemini licere aliam fidem pro-
 ferre, » et quæ sequuntur. « Ex his omnibus synodi
 vocibus, quæ dummodo lectæ fuerint nulla alia
 probatione aut demonstratione veritatem indigore,
 compertum est, nec aliud definisse, aliud vero fec-
 disse; sed ut decrevit, sic et ubique fecisse cogno-
 scitur. Namque eis qui ad pietatem gradum faciunt,
 nullum aliud Symbolum, quam trecentorum octode-
 cim Patrum docuit tradiditque, risum autem potius
 contra seipsos, quam synodi accusationem excitant,
 ubi dicunt eam a pluribus deideri. Quot enim pri-
 vum et œcumenicam sanctam synodum synodi cri-
 minatæ sunt, tum etiam ipsam præsulibus abundantes?
 Illam vero centum quinquaginta Patrum, an vel fuerit
 Ægyptii scire noluerunt. Sed missa faciamus eo-
 rundem deliramenta. » Ad hæc divus Maximus:
 « Quanam igitur ratione, quæ hoc pacto similia pie-
 clareque operatur et sancit sanctam Chalcedonen-
 sem synodum æque ac si Nicænam definitionem rep-
 undiret, poterit unquam quispiam probare, licet
 omnium ad res, quæ nusquam sunt, iungaturque
 adversus veritatem, etiam cum mendacio commini-
 scendas acerrimus sit. Quod si ut hæc quidem firmi-
 ter conservantem, et secundam forte definitionem
 introducendam maledictione et convicio excipitis,
 quæ hæc fuerit ab eadem secunda definitione introducta?
 Confessio, inquis, duarum naturarum, dictioque illa,
 in duabus naturis, quæ nullo modo Nicæna defini-
 tio continet, sed palam a Chalcedonensibus Patri-
 bus intrusa sunt, nullo modo antea cognita, vel a
 quoquam recensita. Quod vero neque id probare
 potestis, manifestum est: a multis siquidem ante
 eam Patribus vox illa uti pia reputata est et pu-
 blice prædicata, testesque sunt eorum sermo-
 nes, qui eam edixerunt, quovis solis radio cla-
 riores atque splendidiore. Vosque id aut propter
 incitiam ignoratis, aut ignorare fingitis propter
 maledictionem, et piorum Patrum ac dogmatum
 vesaniam criminationem. Quod si nullum id quoque
 esset, cum tamen plurimum, ut dixi, sese offerat,
 quid impedit tot Patres, imo Christianorum om-
 nium cœtum, id namque proprie est orthodoxorum

Patrum sanctissima synodus, sua auctoritate eam emittere, præscribereque adversus hæresim Eutychianam? Et nonnullis interjectis, subdit: Quæ ratione et modo sanctam Chalcedonensem synodum aperte paterna dictiones usurpantem, criminamini, et æque ac si aliam fidei definitionem introduceret, locis in omnibus ore et scriptis convicio exipitis, et derisui habetis? *Ne judicetis secundum faciem, Deus dixit, sed justum judicium judicate*¹. Quæ in uno eodemque argumento Chalcedonensium Patrum vestra criminatio est, et eorum qui præverunt, præconium? Si adversus Chalcedonenses est, quod illi scilicet aliam fidei definitionem, propter Nicænae definitioni voces appositæ, promulgaverint, hoc plane sequetur, eadem ob causam, et contra Cyrillum, et contra centum quinquaginta. Quod si contra eos non est, quomodo contra eam esse possit, non capio. Veruntamen vestram rabiem et contentionem in iis quæ demonstrari minime possunt, proponere moneor: si forte hac ratione, uti par est, erubescentes, missam faciliæ hæsitationem, sinemque imponatis tantæ adversus veritatem ipsam conspirationi. Quandoquidem et Gregorius theologiæ vindex vestram contra Chalcedonensem synodum accusationem minus effugiet; imo, uti vos præscribitis, maxime illi erit obnoxius, ex trunca atque mutila Nicæna integram faciem doctrinam de Spiritu sancto: quod tum nondum nota erat hæc quæstio, cum Patre et Filio Spiritum sanctum agnosceret, hortansque Cledonium ut ita sentiret aliosque instrueret. Sed videmini mihi, cum visus ob sui imbecillitatem neque adversus solis splendorem intueri, neque illum decipere valeat, splendorem veluti imbecillum, non propriam visus debilitatem mensare: et cum vobis gravitate valetudinis non bene sit propter confusionem, eam veluti impiam atque inconcinnam, si cum veritate duarum naturarum, quæ in Christo conservantur, abunde refellentes, æque ac si non sint communia luminaria, et veritatis interpretes criminamini. Quod si de veritate ipsa vera dicenda sunt, omnes post Nicænam synodum a Deo electi Patres, et omnis orthodoxorum et sanctorum hominum cætus, non aliam fidei definitionem priorum verborum additione induxerunt, ut vos nimium perperam obloquentes et plane insanientes decerneritis. Sed eam ipsam veluti primam et unicam a sanctis trecentis decem et octo Patribus sanctam firmiter confirmarunt, dilucidantes eam, et enarratione sua apertius enucleantes, propter eus qui illam et illius dogmata ad propriam impietatem constabiliendam detorquebant et perperam exponebant. Næc multo post, quæ ibidem de divinitate habebantur, violare conantes, Eunomium atque Macedonium centum quinquaginta Patres propriis vocibus et decretis non permiserunt; et alio modo œconomizæ arcanum dividere Nestorium contendente beatus non permisit Cyrillus. Quemadmodum

Α τε καὶ δογματῶν ἀνόητον ἔγκλησιν. Εἰ δὲ καὶ μηδὲν ἦν ὅποτε πλείστον, ὡς ἔφη, καθέστηκεν, τί τὸ κωλύον ἁγίου; τοιούτους, μᾶλλον δὲ τὸν ἅπαντα Χριστιανισμόν, τοῦτο γὰρ κυρίως, εἰσὶν ἡ τῶν ὀρθοδόξων Πατέρων ἁγιωτάτη σύνοδος, ἐξουσιαστικῶς ταύτην προσδοκῶν, καὶ νομοθετεῖν κατὰ τῆς; Εὐτυχοῦς συναίρεσως; ὁ Καὶ μετὰ τινὰ φησι: «Τίνι λόγῳ καὶ πῶς τὴν ἐν Χαλκηδόνι ἁγίαν σύνοδον, καίτοι πατρικῆς προδήλως ἀποχρησαμένην φωναίς, αἰτιώσθε, καὶ ὡς ἄλλον πίστεως ὄρον εἰσάγουσαν τῆς κάκεισε καὶ ἔγγράφως διαλοιδορεῖτε καὶ διασκήπτετε; Μὴ κατ' ὄψιν κρίνητε, διὰ τὸν εἰπόντα θεῖον, ἀλλὰ τὴν δικαίαν κρίσιν κρίνατε. Τίς ἡ ἐπι τῆς αὐτῆς καὶ μιᾶς ὑποθέσεως τῶν ἐν Χαλκηδόνι Πατέρων ἔγκλησις ἡμῶν, καὶ τίς ἡ τῶν προλεπόντων ἀνάρρησις; Εἰ γὰρ ἔστι κατὰ τῆς ἐν Χαλκηδόνι ἄλλον αἰτιώσθαι πίστεως ὄρον διὰ τὰς ἔγκαιμένας τῆ ὄρω τῆς Νικαίων φωνάς, τοῦτο γε πάντως ἐφέτα λέγειν διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν καὶ κατὰ Κυρίλλου, καὶ τῶν ἑκατὸν πενήτηνonta. Εἰ δὲ κατ' αὐτῶν οὐκ ἔστι, πῶς κατ' ἐκείνης, συνιδεῖν οὐκ ἔχω. Περιστερῶν δὲ προτρέπομαι τὴν ὑμῶν ἐπι τοῖς ἀναποδείκτοις λύσσαν καὶ ἐνοστασιν, εἴγε καὶ ἄρα οὕτως ἰκανῶς ἀσχυρθέντες συσταλήτε τῆς ἀπορίας τῆς τοσαύτης κατὰ τῆς ἀληθείας ψευδοῦς συστάσεως. Ἐπι καὶ Γρηγόριος ὁ τῆς θεολογίας συνήγορος οὐδὲν τι μᾶλλον ἐκπεύζεται τῆς ὑμῶν κατὰ τῆς Χαλκηδονίων ἐνοχῆς· πλείστον δὲ ὅσον ὑποπίσσειται ταύτῃ παρὰ τὸν ἡμέτερον νόμον, προδιαρθρῶν τὸ ἕλληπῶς εἰρημένον τῆς ἐν Νικαίᾳ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος; διὰ τὸ μηδὲ κινεῖσθαι, φησί, τὸ τὴν κατὰ τοῦτο τὸ ζήτημα, μετὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ εὐ ἁγίου Πνεῦμα γινώσκων, καὶ Κληρονόμῳ γράφων οὕτω νοεῖν καὶ διδάσκειν. Ἄλλ' ἰδοὺ κατὰ μοι τῆς σαθρᾶς ὄψεως οὐκ ἰκανούσης πρὸς ἠλιακῆς ἀγλῆς ἀνεύσειν καὶ μετάρψιν, τὴν αὐτὴν ὡς ἀμυδρὰν αἰτιωμένης, οὐ τὴν οικείαν ἀδράνεια, ἐκμιμείσθαι τὸ πάθος. Αὐτοὶ τε καὶ νοσηλευόμενοι διὰ τὴν σύγχυσιν, καὶ τοὺς ταύτην ὡς ἀσεβῆ καὶ ἀνάρμοστον πρὸς τὴν ἐν Χριστῷ τῶν σωζομένων ἀλήθειαν φύσεων ἰκανῶς ἐξελέγχοντας, ὡς οὐ φωστῆρας κοινούς, οὐδὲ τῆς ἀληθείας ἐκφάντορας ἐκδιαβάλλοντες. Εἰ γὰρ ἔστι τάληθῆ περὶ ἀληθείας εἰπεῖν, πάντες; οἱ τε μετὰ τὴν Νικαίων θεόκριτοι Πατέρες, καὶ πᾶσα σύνοδος ὀρθοδόξων καὶ ἁγίων ἀνδρῶν οὐκ ἄλλον πίστεως ὄρον διὰ τῆς ἐπιεσαγωγῆς τῶν οικείων βημάτων παντελοῦς ἐπισηγάγον, ὡς ὁμοῦ ἀποκαίνεσθε, πλείστον παραληροῦντες καὶ τὸ ὅλον μαινομένοι, ἀλλ' αὐτὸν ὡς πρῶτον καὶ μόνον τῶν ἐκ τῶν ἁγίων τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτώ Πατέρων νομοθετηθέντα βεβαίως ἐκύρωταν, τρανοῦντες αὐτὸν, καὶ οἷον ἐπεξηγούμενοι καὶ ἐπεξεργαζόμενοι διὰ τοὺς ἐκείνον καὶ τὰ ἐκείνου δόγματα πρὸς τὴν οικείαν κακῶς ἐκλαμβάνοντας καὶ παρεξηγουμένους δυσσεβείαν. Αὐτίκα γοῶν τὸν τῆς θεολογίας ἐν αὐτῷ κείμενον λόγον παραβλάσαι βεβουλημένους Εὐνομίαν τε καὶ Μακεδόνιον οἱ ἑκατὸν πενήτηνonta

¹ Joan. vii. 26.

Πατέρες οὐ συνεχώρησαν διὰ τῶν εὐκλείων φωνῶν καὶ δογμάτων. Οὕτω δὲ καὶ τὸν τῆς οἰκονομίας Νεστορίου διαιρεῖν μηχανώμενον ὁ μακάριος οὐκ εἶπας Κύριλλος· ὡσπερ οὖν καὶ Εὐτυχία συγγεῖν ἐβελήσαντα διεκώλυσαν οἱ ἐν Χαλκηδόνι τίμιοι Πατέρες. Πῶς οὖν ὑπὲρ τοῦ ἀγαθοῦ οὐν ἐκείνας φημι ταῖς συνόδοις καὶ ταύτην οὐκ ἀποδέχεσθε, διὰ τὸ αὐτὸ καὶ ἴσον καλόν; Ἡ ταύτην ὡς μισήκοι διαλοιδροῦντες· συνδιαλοιδροεῖτε κάκεινα, ὃ δὴ μάλιστα ποιοῦντες τοῖς πράγμασιν, εὐλαβεῖσθε τοῖς ῥήμασιν, ἐν' εὐσεβείας πλάσμασιν ἐκείνας δῆθεν κατὰ ταύτης σεμνύναντες, διὰ ταύτης κάκεινας λυμήνησθε, τὸ ἴσον αὐταῖς διὰ τὴν ἴσην πρᾶξιν ἐπιφέροντες ἔγκλημα. Τίς οὖν ἡμῶν τὴν τοσαύτην ὑποίσει κατὰ τῆς εὐσεβείας καὶ τῶν εὐσεβούντων αὐθάδειαν; καὶ τὰ ἐξῆς.

17. Ὅτι δὲ ἡ ἁγία καὶ οἰκουμένη τριτὴ συνόδος διὰ τοῦ θεοῦ Κυρίλλου τὴν ἐναντίαν ἀπετρέπει, ἀλλ' οὐ τὴν ὀρθόδοξον, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον προτρέπει ταύτην, καὶ ἐτέραν κυρίως τὴν ἐναντίαν ἀποκαλεῖ· τῇ δὲ ἀληθείᾳ καὶ προσεται, καὶ βδελυροῦς ἀποκαλεῖ τοὺς ἀποσειομένους ταύτην, αὐτῆς τῆς ἁγίας συνόδου πρὸς Ἀκάκιον λεγουσῆς ἀκούσωμεν. Φησὶ γὰρ ἐν ταύτῃ· «Ὁὐ πίστεως ἔχθεσιν ἐξήτητο παρ' ἡμῶν τινες, ἢ γούν καινοτομηθεῖσαν παρ' ἐτέρων καταβεξάμεθα. Ἀπόχρη γὰρ ἡμῖν ἡ θεόπνευστος Γραφή, καὶ τῶν ἁγίων Πατέρων ἡ νῆψις, καὶ τὸ πρὸ πάντων ἐτιοῦν ἐχόντων ὀρθῶς ἐκτεταμένον τῆς πίστεως Σύμβολον. Ἐπεὶ δὲ ἦσαν οἱ κατὰ τὴν ἀνατολὴν ἐπισημωτατοὶ ἐπίσκοποι διχονοήσαντες πρὸς ἡμᾶς κατὰ τὴν Ἐπιστίαν, καὶ γεγόνασι πῶς ἐν ὑποψίᾳ τοῦ καὶ ἐναλῶναι βρόχοις τῶν τοῦ Νεστορίου δυσφημιῶν, ταύτην τοῦ καὶ μᾶλα ἐμφορόνως ἀπάλλασσομεν. ἐκαυτοῦς τῆς ἐπὶ τούτοις αἰτίας, καὶ τοὺς τῆς ἀμωμῆτου πίστεως ἐραστὰς πληροφροσίν σπουδάζοντες, ὅτι τῆς ἐκείνου β' εὐρυίας ἀμοιρεῖν ἐγνώκασι, πεποίηται τὴν ἀπολογίαν. Καὶ τὸ χρῆμά ἐστι ψόγου τε παντὸς καὶ μύμου μακράν. Ἄρα εἰ καὶ Νεστορίος κατ' ἐκεῖνο καιροῦ, καὶ ὃν αὐτὴ προεπέμπετο παρὰ πάντων ἡμῶν, τὸ χρῆμα καταψηφισαθῆαι τῶν ἐαυτοῦ δογμάτων, καὶ ἀνθελίσθαι τὴν ἀλήθειαν, ἔγγραφον ἐποίησατο τὴν ἐπὶ τούτοις ὁμολογίαν· καὶ αὐτὸν ἂν τίς ἐφη πίστεως ἡμῖν καινοτομητὴν Σύμβολον; Τί τοίνυν διαλοιδροῦντες μάτην ἔχθεσιν Συμβόλου καὶ νῦν ὀνομάζοντες; τὴν σύνεσιν τῶν κατὰ τὴν Φοινίκην θεοσεβαστάτων ἐπισκόπων, ἣν πεποίηται χρησίμως τε καὶ ἀναγκαίως, ἀπολογούμεναί τε καὶ θεραπεύοντες τοὺς οὐχθέντας, ὅτι ταῖς Νεστορίου κατακολουθοῦσι καινοφρονίαις; Ἡ μὲν οὖν ἁγία σύνοδος καὶ οἰκουμένη ἡ κατὰ γὰρ τὴν τῶν Ἐφesiῶν συναλεγμένη προεπέμπετο ἀναγκαίως τοῦ μὴ εἶναι ταῖς Ἐκκλησίαις τοῦ Θεοῦ πίστεως ἔχθεσιν ἐτέραν εἰσπρίνεσθαι παρὰ γὰρ τὴν οὐσαν, ἣν οἱ τρισμακάριοι Πατέρες ἐν ἁγίῳ Πνεύματι λαλοῦντες ὤρισαντο. Ὅς γὰρ μὴν ἀπαξ οὐκ εἰδέτε; τοῦ μὴ ὀρθῶς ἐλίσθαι φροσίν, μήτε ἄλλοις τοῖς ἀποστολικοῖς τε καὶ εὐαγγελικοῖς; ἐπισθῆαι δόγμασιν, ἅρα σιωπῶντες ἀτηλάγησαν ἂν τῆς ἐπὶ τούτῳ δασκαλίας; ἢ μᾶλλον ἀπολογούμενοι, καὶ τῆς ἐνοούσης αὐτοῖς διέξῃ; τὴν

et Eutychem confundere tentantem venerandi Patres Chalcedonenses impediverunt. Quare igitur una cum illis synodis hanc quoque propter ideam et par bonum non amplectimini? Aut hanc veluti rerum honestarum osoros opprobrie excipientes, opprobrio item et illas excipitis, quod potissimum cum opera prastetis, verhis id adversari fugitis, ut pietatis fictionibus illas adversus hanc commendantes atque extollentes, per hanc et illis labefactatis, æquale illis propter æquale facinus crimen appingatis. Quis itaque tantam vestri adversus pietatem piosque viros arrogantiam sustinebit? et quæ sequuntur.

17. Sanctam præterea et œcumenicam tertiam synodum divi Cyrilli verbis, contrariam aliorum, non orthodoxam, quam potius iuculeat, et aliam proprie contrariam nuncupat: veram amplecti, et eam repudiantes, execrandos appellare, ab eadem ipsa synodo Epistola ad Acacium, hæc eadem insinuante, audiamus. Ait namque in ea: «Nos neque novam fidei expositionem ab ullo exegimus, neque ab aliis innovatam admisimus. Sufficit enim nobis a Deo inspirata Scriptura, sanctorumque Patrum prudentia, et ante omnia Symbolum fidei ad omnia recta dogmata apte riteque concinnatum. Quia vero sanctissimi Orientales episcopi, cum Ephesi easent, a nobis dissentiebant, eaque de causa, quasi blasphemiarum Nestorii laqueis irretitos teneri, suspicio erat, ut eo crimine, uti par erat, quam prudentissime se liberarent, inculpataque fidei amatoribus per omnia satisfacerent, ac Nestorianæ impietatis se expertes esse ostenderent, apologiam composuerunt, et id quidem admodum prudenter, tantum abest, ut horum factum aliqua omnino nota aut reprehensione dignum videatur. Quid enim si ipse Nestorius eo tempore, quo a nobis omnibus illi proponebatur, ut sua ipse dogmata condemnaret veritatemque amplecteretur, scriptam iis de rebus confessionem exhibuisset, quispiam dicturus erat, illum novum fidei Symbolum conscripsisse? Quid igitur temere conviciis insectantur sanctissimos Phœnicie episcopos, eorum consensum novum Symbolum appellantes, quem illi utiliter et necessario ediderunt, ut nimirum se purgarent, eosque demulcerent, qui ipsos Nestorianam vocum novitatem approbare sibi persuasum habebant? Sancta quippe et œcumenica synodus, quæ Ephesi convenerat, necessario providit, non oportere aliam fidei expositionem in Ecclesias Dei inferre, præter eam, quæ jam exstabat, quam beatissimi Patres nostri sancto Spiritu locuti defuniverant. Illi tamen ab hac semel, nescio quomodo, dissentire videri, et quod neque recte sentirent, neque apostolicis et evangelicis dogmatibus adhererent, in suspicionem adducti, numquid taciturnitate ab hac ignominiosa nota se liberarent, an plena potius satisfactioe suæ-

que sententiæ declaratione? Atqui divinus Christi discipulus scriptum reliquit: *Parati semper ad satisfactionem omni poscenti eos rationem de ea quæ in vobis est spe*¹. Qui ergo hoc vult facere, nihil utique novi mollitur, nec fidel expositionem innovare reprehenditur, sed potius eam quam de Christo habet fidem interrogantibus prospiciam reddit. Audivi præterea veritatis hostes piissimorum episcoporum concordiam ægerrime ferre, et rursum ac deorsum miscere omnia atque jactare, confessionis, quam illi de recta fide, nihil, ut dixi, innovantes, hoc est, nihil ad ea quæ olim constituta sunt, adjicientes, sed potius inculpatis sanctorum Patrum dogmatis adherentes, ediderunt, sensum et vim cum impiis suis commentis congruere. » Cum id itaque approbet, et ut fiat synodus adhortetur, quomodo nonnulli affirmant, a tertia synodo prohibitioni factam? Quin et sanctus Gregorius, cui a theologia nomen est, ad Cledonium ita scribit: « Nos fidei Nicææ editæ a sanctis Patribus, qui eo convenerant, ad Arianam hæresim profligandam nihil unquam anteposuimus, nec anteponeere possumus, sed illius fidel divina gratia, quod non integre de Spiritu sancto dictum est, integrum faciemus. » Quod admirabilis interpret Elias Cretensis ita exponit: « Corpore siquidem dictionum omissum fuerat, at anima, quæ sententiæ sunt, nusquam. Quapropter sanctus, non omissum, sed non integre dictam corporis dictione integrans, absolvens scilicet et conformans, enuntiavit. » Sed et sexcenti triginta Patres in sancta et œcumenica quarta synodo in allocutione ad imperatorem hunc in modum decernunt: « Si quis autem censet, hucusque consistendum illis esse, qui fidem pro facultate defendere cupiunt, maxime quidem hoc præceptum hæreticis promulgare debebit, illos ab impugnatione removens, non avertens a protectione pastores. Omnis etenim lex improbis hominibus delicta prohibet, non potestatem iudicibus admittit. Alias autem doceantur, nunc quoque licere, ut ambiguitate exorta, Patrum interpretationibus nostram confessionem adjungere, tanquam qui in nullo discordem intelligentiæ eorum deferimus sententiam. » Sed hoc sanctorum ac beatorum Patrum decretum nullam iis qui contentiones ac dissidia amant, tergiversandi ansam reliquit, tanquam quod seipsum aperte interpretetur, et hæsitaciones universas ac dubia tollat, et ad imperatorem veluti lex et statutum missum sit. At enim: « Alias autem doceantur, nunc quoque licere, ut, ambiguitate exorta, Patrum interpretationibus nostram confessionem adjungere, » etc. Sed hæc in presentis satis sint, ut plane id aperiat, nos nunquam divinos terminos prætergressos fuisse. Neque enim iustum est neque piium, illos neglecti habere, quos totis viribus amplecti servareque debemus; et fidem aliam, veluti contrariam non tantum excutere, sed rejicere etiam et anathema-

¹ 1 Petr. III, 15.

δύναμιν ἐμφανίζοντες; Καίτοι γέγραπεν ὁ θεοπίσιος μαθητής· Ἔτοιμοι δεῖ πρὸς ἀπαλογίαν παντὶ τῷ αἰτοῦντι ἡμᾶς λόγον περὶ τῆς ἐν ἡμῖν ἐλπίδος. Ὁ δὲ τοῦτο ὄραν ἡργημένους, καινοουργῶν μὲν οὐδὲν, ἀλλ' οὐδὲ πίστει ἐκθεοῖν ὄραται καινοτομῶν, ἐναργῆ δὲ μᾶλλον καθίστησι τοὺς ἐρομένους αὐτῶν, ἦν καὶ αὐτὸς πίστει ἔχει περὶ Θεοῦ. Ἐκυθόμην δὲ πρὸς τοῦτοις, ὅτι ταῖς τῶν θεοσεβούντων ἐπισκόπων ὁμοφυλίαις οὐ μετρίως ἐπιστυγάζοντες τῆς ἀληθείας ἐχθροὶ ἄνω καὶ κάτω διακυκῶσι· τὰ πάντα, καὶ τοὺς ἀνοσίους αὐτῶν εὐρήμασι συμβῆναι φησι· τῆς παρ' αὐτῶν γενομένης ὁμολογίας τὴν δύναμιν ἦν ἐπὶ τῇ ὁρθῇ πεποιήται πίστει, καινοτομοῦντες, ὡς ἔφην, ἥως προσπαθόντες τοὺς κάλαι διωρισμένους τὸ σὺμπαν οὐδὲν, ἐπόμνηοι δὲ μᾶλλον τοῖς τῶν ἁγίων Πατέρων ἀνεπιλήτοις δόγμασι. » Τῆς ἁγίας οὖν τοῦτο μάλιστα προσεποῦσης συνόδου, πῶς φασί τινες, ὅτι ἀπὸ τῆς τριτῆς συνόδου τὸ κώλυμα γέγονεν; Καὶ ὁ ἅγιος δὲ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος πρὸς Κληδόμιον οὕτω γράφει· « Ἡμεῖς τῆς κατὰ Νίκαιαν πίστεως τῶν ἁγίων Πατέρων τῶν ἐκεῖσε συνελθόντων ἐπὶ καθαιρέσει τῆς Ἀρειανικῆς αἰρέσεως οὐδὲν οὔτε προσημασμένον ποτε, οὔτε προτιμῶν δυνάμεθα, ἀλλ' ἐκείνης ἐσμὲν τῆς πίστεως σὺν Θεῷ καὶ ἰσόμεθα, προσδιαρθρῶντες τὸ ἑλλειπῶς εἰρημένον περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. » Ὅπερ ὁ θαυμάσιος ἐξηγητὴς ὁ Ἠλίας Κρήτης ἐν ταύτῃ φησὶ τῇ περιχοπῇ· « Τῷ μὲν γὰρ σώματι τῶν λέξεων παρελείπειτο, τῇ δὲ ψυχῇ λέγω δὴ τὰ τῶν νοημάτων οὐδαμῶς. Διὸ καὶ ὁ ἅγιος οὐ τὸ παρελείπειμένον, ἀλλὰ τὸ ἑλλειπῶς εἰρημένον τοῦ σώματος λέξει διαρθρῶν, ἦτοι ἐξακριβοῦν, καὶ διαμορφοῦν ἐπηγγεῖλαιτο. » Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐξ-κόσιοι τριάκοντα Πατέρες οἱ ἐν τῇ ἁγίᾳ καὶ ὀικουμένην τετάρτῃ συνόδῳ ἐν τῷ πρὸς βασιλέα Προφωνητικῷ οὕτω θεοπίστουσι· « Εἰ δὲ τις μέχρι τοῦ στήναι τοὺς πίστει συνηγορεῖν βουλομένους; προστάττει τὴν ἀδειαν, μάλιστα μὲν τοῖς αἰρετικοῖς τοῦτο νομοθετεῖτω τὸ πρόσταγμα. Ἐκείνους καύσῃ τῆς ἀδικίας, μὴ τοὺς ποιμένας τῆς ἀντιλήψεως. Πᾶς γὰρ νόμος τοὺς ποιητοὺς ἀπαγορεύει τὴν ἀμαρτίαν, οὐ τοὺς χριτὰς; ἀπέργει τῆς ἐξουσίας. Ἄλλω; τε μανθανέτωσαν, ὡς καὶ νῦν ἔξεστιν, ἀμφισθητήσεως ἀναφύσει; τὰς τῶν Πατέρων ἐρμηνείαις, τὴν ἡμετέραν ἐπισυνάπτειν ὁμολογίαν, ὡς οὐκ ἀπέθον τῆς ἐκείων δεινοῖς; ἐπιδικαινώμεθα φρόνημα. » Ἀλλ' αὕτη ἡ τῶν θείων καὶ μακαρίων Πατέρων ἀπόφασις οὐδεμίαν κατέλιπε πρόφασιν τοῖς ἐθέλουσι φιλονικεῖν καὶ ἐρεθίζειν, ὡς αὐτεγήγητος οὖσα, καὶ μηδεμίαν ἀμφισθητήσιν καταλιπούσα, καὶ ὅτι ὡς νόμος καὶ ἀπόφασις πρὸς τὴν βασιλέα ἀπεστάλη. Φησὶ γὰρ, « Ἄλλως τε μανθανέτωσαν, ὡς καὶ νῦν ἔξεστιν, ἀμφισθητήσεως ἀναφύσει; τὰς τῶν Πατέρων ἐρμηνείαις, ἐπισυνάπτειν τὴν ἡμετέραν ὁμολογίαν. » καὶ τὰ ἐξῆς. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐς τοσοῦτον νῦν, ὡς διατρανούτων ἀληθῶς, ὅτι οὐ παρείδομεν τοὺς θείους δρους ποτε. Οὐδὲ γὰρ δσιον, οὐδ' εὐσεβῆς αὐτοῦ; παροφῆν, ἀλλ'

ὄση δύναμις αὐτοῦ ἀσπάζεσθαι τε καὶ φυλάττειν, καὶ τὴν ἑτέραν πίστιν ὡς ἐναντίαν οὐ μόνον ἀποσεῖσθαι, ἀλλ' ἀπορρίπτειν καὶ τῷ ἀναθέματι παραπέμπειν, τὴν δὲ ἀληθῆ καὶ προσείσθαι κατὰ τὸν ἱερὸν καὶ θεῖον Μάξιμον, καὶ τοὺς λοιποὺς ἁγίους, καὶ τοὺς ἑξακοσίους καὶ τριάκοντα Πατέρας τῆς ἁγίας καὶ οἰκουμενικῆς τετάρτης συνόδου, καὶ τὴν ἡμετέραν ἐπισυνάπτειν ὁμολογίαν, τὴν ἀληθῆ πίστιν, εἰπερ μάλιστα ταῖς τῶν ἁγίων ἐξακολουθοῦμεν γνώμαις καὶ ἀποφάσεσι, καὶ πάντα τὰ κοινῇ δεδογμένα φυλάττειν. Οὐ γὰρ ἔξεστιν ἑκάστῳ καινουργεῖν, μᾶλλον δὲ καινοτομεῖν. Εἰ δὲ ἐκ τῶν Πατέρων τῶν ἱερῶν καὶ διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας εἰσὶ τὰ προστιθέμενα, κατ'τῆ κοινῇ κρίσει ὀρίζονται, οὐδὲν τὸ κωλύον. Καὶ τοῦτο Βασίλειος ὁ θεῖος πρὸ τῆς δευτέρας συνόδου ὤριστο, ὅτι « Πίστιν ἡμεῖς παρ' ἄλλου γραφομένην ἡμῖν νεωτέραν οὐ παραδεχόμεθα. » Καὶ Ἀθανάσιος δὲ ὁ πολῦταλας περὶ τῆς ἐν Σαρδικῇ συνόδου διασαφεί, ὡς θεσπίζει αὕτη « ἀρκεῖσθαι τῇ ἐν Νικαίᾳ μόνῃ. » Ἀλλὰ καὶ ἡ ἁγία δευτέρα σύνοδος θαρβρόντως προσέθηκε, καὶ καλῶς ὤριστο ἡ ἁγία τετάρτη σύνοδος, καὶ μετὰ τὴν τρίτην οὖσα, ὡς χρείας γενομένης τὴν ἡμετέραν ἐπισυνάπτειν ὁμολογίαν ταῖς τῶν Πατέρων ἐρμηνείαις.

17. Ἀλλ' οὐδ' ἐκ τοῦ Υἱοῦ λέγομεν ἀπλῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι, καὶ ἀπολελυμένως, ἵνα μὴ τῇ δόξῃ τοῦ Εὐνομίου περιπέσωμεν, ἀλλ' οὐδὲ ἐξ Υἱοῦ τὴν ὑπαρξίν ἔχειν. Ἦν γὰρ ἂν ἀρχικὸν αἴτιον ὁ Υἱὸς, καὶ οὐχ ὁ Πατήρ, ὡσπερ ὁ θεῖος ἑκατοστής Εὐνόμιος ἔφασκε, καθὼς ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τοῖς ἐκείνου ἐλέγχοις ἐν δευτέρῳ λόγῳ τῶν Ἀντιρρήσιων φησιν « Ἐκεῖνο δὲ τίτι τῶν ἀπάντων ἄβηλον, ὅτι οὐδεμίαν τοῦ Υἱοῦ ἐνέργειαν ἀποτελεμένην ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, οὐδὲ ἐστὶ τι ἐν τοῖς οὐσι τῷ Υἱῷ ὑπάρχον, ὃ τοῦ Πατρὸς ἠλλοτριῶται; Πάντα γὰρ, φησὶ, τὰ ἐμὰ σὰ ἐστὶ, καὶ τὰ σὰ ἐμὰ. Πῶς οὖν τοῦ Πνεύματος τὴν αἰτίαν τῷ Μονογενεῖ προσέθῃσι μόνῳ, καὶ κατηγορήμα τῆς φύσεως αὐτοῦ τὴν τοῦτου λαμβάνει δημιουργίαν; » Διὸ καὶ ὁ θεῖος Δαμασκηνός, « Ἐκ τοῦ Υἱοῦ, φησὶ, τὸ Πνεῦμα οὐ λέγομεν. » Δι' Υἱοῦ δὲ ὁμολογεῖ καὶ κηρύσσεται, καὶ ἐξ Υἱοῦ τὴν ὑπαρξίν ἀπαρνεῖται, δι' Υἱοῦ δὲ ταύτην οὐκ ἀπαρνεῖται. Εἰ δὲ καὶ τινες τῶν ἀνατολικῶν ἁγίων ὡσαύτως καὶ οἱ πλείους τῶν ἐσπερίων καὶ, ἐκ τοῦ Υἱοῦ, θεολογοῦσιν, οὐ διαφωνία τοῦτο, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον συμφωνία. Ταῦτό γὰρ βούλεται τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τῷ διὰ τοῦ Υἱοῦ. Πρόβηλον οὖν τοῖς ἐθέλουσι συνेतῶς νοεῖν, ὡς ἔνθα ἂν τίθεται ἡ διὰ πρόθεσις παρηγουμένη ἔχει τὴν ἐκ πρόθεσις. Ὁσαύτως καὶ ὁ καὶ συμπλεκτικὸς σύνδεσμος προῦποκαίμενον ἔχει τὴν ἐκ. Ὁ γοῦν λέγων, ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἀπολελυμένως οὐκ ἄλλως νοεῖ καὶ λέγει. Ὁ δὲ καὶ τὴν ἐκ προῦποκαίμενος καὶ ἐπισυνάπτειν δ' ἃ τοῦ καὶ συνδέσμου, ἔχον ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, διείκυσιν, ὅτι πηγὴ καὶ ἀρχὴ καὶ αἰτία ἐστὶν ὁ Πατήρ τῆς ὅλης θεότητος. Ἐπειτα τὸ λέγειν καὶ φρονεῖν ἐξ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι, καὶ τὴν οὐσίαν ὑπαρξίν ἔχειν, οὐκ ἀληθές. Ἦν γὰρ ἂν καὶ ἐξ Υἱοῦ μόνου μὴ μεσολαβούντος τοῦ Πατρὸς, πρὸς τὴν τοῦ Πνεύματος πρόδον. Οὐδὲ γὰρ ὁ Πατήρ μεσὸς ἀμφὸν τοῖν πρώτων Υἱοῦ καὶ Πνεύματος. Ταύτη

li subdicere, veram amplectentes, uti sanctus divinusque Maximus, et reliqui sancti, et sexcenti et triginta Patres sanctæ et œcumenicæ quartæ synodi præcipiunt, et nostram confessionem adjuungere; veram, inquam, fidem, si sanctorum monita decretaque sequi potissimum volumus, et omnia communiter constituta conservare. Neque enim singulis licet, res novas designare et decernere. Quod si ex sanctis Patribus et Ecclesiæ doctoribus sunt quæ apponuntur, et communi judicio proposita comprobantur, nihil est quod ea prohibeat. Et hoc divinus Basilius ante secundam synodum statuit: « Fidem nos neque recentiore ab aliis conscriptam acceptamus. » Et multa perpeccus Athanasius de Sardicensi synodo tradit, illam decernere, « Fidei Nicænæ acquiescere. » Imo secunda synodus confidenter superaddidit, recteque statuit quanta synodus, tertiam subsecuta, si necessitas urgeat, nostram confessionem Patrum interpretationibus adjungendam esse.

18. Neque nos simpliciter et absolute asserimus, Spiritum ex Filio procedere, ne in Eunomii sententiam abeamus, neque ex Filio existentiam habere. Esset enim principalis causa Filius, et non Pater, quemadmodum calamitas Ecclesiæ a Deo inmissa Eunomius prætendebat, ut divinus Basilius in illius refutationibus, oratione secunda *Antirrhætica* scribit: « Illud vero cui notum non est nullam esse operationem Filii a Patre divisam, neque esse quidpiam in rebus, quod in Filio sit, et sit alienum a Patre. *Omnia enim, ait, mea tua sunt, et tua mea.* Quomodo itaque causam Spiritus soli Unigenito appingit, et naturæ illius accusationem hujus opificium accipit? » Quare et divinus Damascenus, « Ex Filio, ait, Spiritum non dicimus, » per Filium vero fatetur et prædicat, et ex Filio existentiam habere pernegat, non vero per Filium eam habere. Quod si ex Orientalibus sanctis quidam, multoque plures ex Occidentalibus, etiam *ex Filio* tradant, non est discors hæc sententia, sed potius concors. Hoc namque sibi vult *ex Filio*, quod *per Filium*. Quare iis qui prudenter res examinare voluerint, manifestum erit, ubicunque *per præpositio* apponitur, præeuntem habere *ex*; similiter et copulativæ conjunctioni *ex* præponi. Quare qui absolute inquit, *ex Filio*, non alio modo nec sentit, nec enūtiat. At qui *ex præponit* adnectitque *per* conjunctionem *et*, nempe *ex Patre et Filio*, ostendit, fontem, et principium, et causam totius divinitatis Patrem esse. Postmodum dicere ac tenere, *ex Filio* Spiritum sanctum esse et propriam existentiam habere, verum prorsus non est. Esset enim *ex Filio* solo, cum Pater in Spiritus processione medius non sit: neque enim Pater inter duas personas Filium et Spiritum medius est. Proptereaque non dicimus *ex Filio* Spiritum, neque procedere, neque quod sit, accipere, neque effundi, sed *per Filium tantum*

ex Patre. Quod idem erit ac dicere, ex Patre simul A ac Filio, ut sacer divinusque Damascenus in decimo tertio capite scribit: « Et per Verbum productum omnia manifestantis Spiritus. » Inlytus item divinusque Maximus in interpretatione, quo sensu accipiendum sit dictum Zachariæ: *Et super ipsam parva lampas, et lucernæ*¹, tradit: « Spiritus sanctus quemadmodum natura secundum essentiam est Dei et Patris, ita et Filii secundum essentiam est, tanquam qui ex Patre essentialiter per Filium genitum, modo, qui exprimi verbis non potest, procedens. » Et multa perpressus Athanasius ad Serapionem Epistola, cujus principium: « Admiraberis fortasse: » — « Non enim extra Verbum Spiritus est, sed in Verbo cum sit, in Deo per ipsum est. » Et paucis interjectis: « Spiritu existente in Verbo, B clarum est, et in Deo esse per Verbum Spiritum. »

19. Neque enim proprietas Patris est producere, ut et solus producat. Patris siquidem proprietas generare est: siquidem tres tantum proprietates credimus, ut sancti et inter eos divinatorum arcana interpretis Basilius, epistola ad fratrem, De essentia et hypostasi tradit: « Pater vero qui super omnia est, peculiarem hypostasis suæ notionem solus habet, quod Pater est, et quod ex nulla omnino causa subsistit; atque isto iterum indicio et ipse proprie ac separatim agnoscitur. » Theologus Gregorius id idem multis suis orationibus asseverat, tum in funebri laudatione magni Basilii: « Tria quidem proprietatibus, essentia unum colentes; » tum in sacra Lumina: « Dei vero cum dixerō, uno lumine circumlustrati estis et tribus, tribus quidem secundum proprietates, hypostasias scilicet; » tum in sanctum Athanasium: « Namque una essentia, et tribus hypostasibus a nobis pie intellectis, hoc enim essentiam deitatis, illud tres notat proprietates. » Tum de dogmate et episcoporum compositione: « Adoramus itaque Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, proprietates quidem separantes, divinitatem unientes. » Demonstratum est itaque apertissime, tres nos credere proprietates. Aut enim producere, aut generare proprietas est; sed producere nullo modo proprietas est, generare igitur tantummodo Patris proprietas est. Hinc probe ab Ecclesiæ doctoribus Filium a solo Patre generari edocemur, Spiritum vero non ex solo, sed ex Patre per Filium. Proptereaque credimus Patrem generare et producere, et generantem producere secundum diversum modum, non secundum aliam ipsius proprietatem: ideoque per Filium dicitur producere, et per Filium educere, ut Damascenus eodem capite tradit: « Revelans secreti Deitatis virtus Patris ex Patre est per Filium procedens. »

τοι οὐκ ἐξ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα φαιμεν, οὐτ' ἐκπορεύεσθαι, καὶ τὸ εἶναι λαμβάνειν, οὐτε μὴν προχεῖσθαι, δι' Υἱοῦ δὲ μόνον ἐκ Πατρὸς. Ταυτὸν δὲ εἶπεν ἐκ Πατρὸς τε ἅμα καὶ Υἱοῦ, ὡς καὶ ὁ ἱερεὺς καὶ θεὸς Δαμασκηνὸς ἐν τρισκαιδεκάτῃ κεφαλῇ φησὶ: « Καὶ διὰ Λόγου προβαλεῖς ἐκφαντορικῶς Πνεύματος. » Καὶ ὁ κλεινὸς καὶ θεῖος Μάξιμος ἐν οἷς ἐρμηνεύει, τί δῆτα βούλεται τῷ προφήτῃ Ζαχαρίᾳ, Καὶ ἐπ' αὐτῇ λαμπάδιον καὶ οἱ λύχνοι, φησὶ, « Τὸ ἅγιον Πνεῦμα ὡς περ φύσει κατ' οὐσίαν ὑπάρχον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, εὖ τῶ καὶ τοῦ Υἱοῦ κατ' οὐσίαν ἔστιν, ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς οὐσιωδῶς δι' Υἱοῦ γεννηθέντος ἀφράστως ἐκπερευόμενον. » Καὶ ὁ πολῦτλας δὲ Ἀθανάσιος ἐν τῇ πρὸς Σαραπίωνα, ἧς ἡ ἀρχὴ, « Ἰσως θαυμάσεις: » — « Οὐ γὰρ ἐκτός ἐστι τοῦ Λόγου τὸ Πνεῦμα, ἀλλ' ἐν τῷ Λόγῳ ὄν, ἐν τῷ Θεῷ δι' αὐτοῦ ἐστι. » Καὶ μετ' ὀλίγα: « Τοῦ δὲ Πνεύματος ὄντος ἐν τῷ Λόγῳ, δῆλον ἂν εἶη, ὡς καὶ ἐν τῷ Θεῷ ἦν διὰ τοῦ Λόγου τὸ Πνεῦμα. »

10. Οὐ γὰρ ἰδιότης τοῦ Πατρὸς τὸ προβάλλειν, ἵνα καὶ μόνος προβάλλῃ. Ἡ γὰρ ἰδιότης τοῦ Πατρὸς τὸ γεννᾶν ἐστίν, εἴπερ τρεῖς ἰδιότητας πιστεύομεν καὶ μόνον κατὰ τοὺς ἁγίους, καὶ κατὰ τὴν θεοφάντορα Βασιλείου ἐν τῇ πρὸς τὸν ἴδιον ἀδελφόν, Περὶ οὐσίας καὶ ὑποστάσεως φησὶν: « Ὁ δὲ ἐπὶ πάντων ἐξαιρετικὸν γνώρισμα τῆς ἑαυτοῦ ὑποστάσεως τὸ Πατὴρ εἶναι, καὶ ἐκ μηδεμιᾶς αἰτίας ὑποστῆναι μόνον ἔχει: καὶ διὰ τοῦτου τοῦ σημείου καὶ αὐτὸς ἰδιαζόντως ἐπιγινώσκεται. » καὶ τὸν ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριον ἐν πολλοῖς τῶν αὐτοῦ λόγων τοῦτο θεολογούντα λέγων ἐν μὲν τῷ τοῦ μεγάλου Βασιλείου ἐπιταφίῳ: « Τρία μὲν ταῖς ἰδιότησιν, ἐν δὲ τῇ οὐσίᾳ εὐθέως: » ἐν δὲ εἰς τὰ Φῶτα: « Θεοῦ δὲ ὄντος εἴπω, ἐνὶ φωτὶ περιεστράφητε καὶ τρισί: τρισὶ μὲν κατὰ τὰς ἰδιότητας, ἡγῶν ὑποστάσεις: » καὶ ἐν τῷ εἰς τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον: « Τῆς γὰρ μιᾶς οὐσίας, καὶ τῶν τριῶν ὑποστάσεων νοουμένων μὲν ὅψ' ἡμῶν εὐσεβῶς: τὸ μὲν γὰρ τὴν οὐσίαν δηλοῖ τῆς θεότητος, τὸ ἐκ τὰς τρεῖς ἰδιότητας. » Καὶ ἐν τῷ περὶ δόγματος καὶ καταστάσεως ἐπισκόπων: « Προσκυνοῦμεν οὖν Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, τὰς μὲν ἰδιότητας χωρίζοντες, ἐνοῦντες δὲ τὴν θεότητα. » Δείδειται οὖν περιφανῶς, ὡς τρεῖς ἰδιότητας πιστεύομεν. Ἡ γοῦν τὸ προβάλλειν ἐστὶν ἰδιότης, ἢ τὸ γεννᾶν. Ἀλλὰ μὴν τὸ προβάλλειν οὐκ ἐστὶν ἰδιότης, τὸ γεννᾶν ἄρα καὶ μόνον ἐστὶ τοῦ Πατρὸς ἰδιότης. Καλῶς καὶ παρὰ τῶν τῆς Ἐκκλησίας θεολόγων ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν γεννᾶσθαι θεολογοῦσι, τὸ δὲ Πνεῦμα οὐκ ἐκ μόνου, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ πιστεύομεν ὡς ὁ Πατὴρ γεννᾷ καὶ προβάλλει, καὶ γεννῶν προβάλλει κατὰ διάφορον τρόπον, οὐ κατ' ἄλλην ἰδιότητα αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ λέγεται προβάλλειν, καὶ δι' Υἱοῦ ἐκπορεύειν, ὡς καὶ ὁ Δαμασκηνὸς ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλῇ φησὶν: « Ἡ ἐκφαντορικὴ τοῦ κρυφίου τῆς θεότητος δύναμις τοῦ Πατρὸς ἐκ Πατρὸς ἐστὶ δι' Υἱοῦ ἐκπορευομένη. »

¹ Zach. i. 12, 2.

κ'. Φανερόν οὖν ἔστιν ἅπασιν Χριστιανοῖς τοῖς λόγῳ μετέχουσι, ὡς προσηγορεῖται ἡ τοῦ Υἱοῦ γέννησις τῆς προόδου τοῦ ἁγίου Πνεύματος, οὐ τῆ ἀιδιότητι, τῆ γὰρ ἀιδιότητι ἅμα εἰσὶν ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱός, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἀλλ' ὡσπερ προσηγορεῖται ὁ Πατήρ τοῦ Υἱοῦ, οὕτω καὶ ὁ Υἱός τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καθὼς τοῦτο πολλοὶ τῶν ἁγίων καὶ ὁ Νυσσαίων ἱερεὺς Γρηγόριος ἐπιθεσασί λέγων· « Ὡς γὰρ συνάπτεται τῷ Πατρὶ ὁ Υἱός, καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ εἶναι ἔχων, οὐχ ὑστερίζει κατὰ τὴν ὑπαρξιν, οὕτω πάλιν καὶ τοῦ Μονογενοῦς ἔχεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπινοεῖα μόνῃ κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον προθεωρουμένου τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως. Αἱ δὲ χρονικαὶ παρατάσεις ἐπὶ τῆς προαιωνίου ζωῆς χώραν οὐκ ἔχουσιν, ὥστε τοῦ λόγου τῆς αἰτίας ὑπεξηρημένου, ἐν μηδενὶ τὴν ἁγίαν Τριάδα πρὸς ἑαυτὴν ἀσυμφῶνως ἔχειν. » Καὶ ὁ μέγας Βασίλειος, ἐν τῇ πρὸς τὰς Κανονικάς τρανότερον τοῦτο παρίστησι. Φησὶ γάρ· « Εἰ ἀνωτέρω τοῦ Θεοῦ τὸ Πνεῦμα, οὐκ ἐκ τοῦ Θεοῦ· εἰ δὲ ἐκ τοῦ Θεοῦ, πῶς προεούτερόν ἐστι τοῦ ἐξ οὗ ἔστιν; Ἄλλ' οὐδὲ τοῦ Μονογενοῦς, πρότερον· οὐδὲ γὰρ μέσον Υἱοῦ καὶ Πατρός. » Καὶ ἐν τῇ πρὸς Νεστόριον Κύριλλος ὁ μέγας τὸ ἐξ αὐτοῦ καὶ ἴδιον αὐτοῦ φησὶ· καὶ ἡ ἁγία δὲ πρώτη σύνοδος διὰ Λεοντίου· ἐϋρῆται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορευόμενον μὲν ἐκ τοῦ Πατρός, ἴδιον δὲ τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἐξ αὐτοῦ ἀναβλύζον. » Καθὼς οὖν λέγεται ἴδιον τοῦ Πατρός, οὕτω λέγεται καὶ ἴδιον τοῦ Υἱοῦ· καὶ ὡσπερ λέγεται ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρός, οὕτω λέγεται καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ. Καὶ ὁ μὲν θεὸς Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός ἐν κεφαλαιῷ ὀγδόῳ, οὗ ἡ ἀρχὴ, « Πιστεύομεν τοιγαροῦν· » καὶ μόνον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορευτὸν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρός, οὐ γενώμενον, ἀλλ' ἐκπορευόμενον. » Τοῦτο καὶ ὁ πάμμεγας Ἀθανάσιος λέγει· « Ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρός τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. » Ἀλλὰ καὶ ὁ θεσπέσιος Κύριλλος ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ ἐν κεφαλαιῷ τριακοστῷ τετάρτῳ τῶν Θησαυρῶν λέγει· « Ὅθεν ἐν ἰδίᾳ τιμὴ θελήσει, οὐδὲ μὴν ἄλλοτριᾷ βουλήσει, ἐν ᾧ καὶ ἐξ οὗ ἔστιν ὁμολογούντες, ἀλλ' ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ προῖόν. » Ἔτι οὖν, « Ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα, ποιότης τις, ἐν οὕτως εἰπωμεν, ὑπάρχον τοῦ κυριεύοντος ἀπάντων Θεοῦ. Εἰ δὲ τοῦτο, θεὸς ἄρα, καὶ οὐ γεννητὸν, ἢ κτιστὸν, ὡσπερ τοῖς κακοδόξοις ἰδοῦμαι. » Καὶ πάλιν, « Ἐν τοῖς Εὐαγγέλοις; ὁ Σωτὴρ ποῦ φησὶ περὶ ἑαυτοῦ· Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια. Ὁ δὲ γε μακάρος Ἰωάννης ἐκ τε τῆς οὐσίας τοῦ Πατρός καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα δεικνύων, ἐν μὲν τοῖς Εὐαγγέλοις φησὶ· *Τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας.* » Ἐκ τῆς οὐσίας οὖν Πατρός καὶ Υἱοῦ παρὰ τῶν διδασκάλων ὁμολογεῖται· καὶ οὐ λέγομεν διακεκριμένην τὴν θεῖαν οὐσίαν ἐκ τῶν θεῶν προσώπων, ἀλλὰ πᾶν θεῖον πρόσωπον ὅλην τὴν οὐσίαν ἐν ἑαυτῷ ἔχειν. Ὅταν οὖν λέγωμεν οὐσίαν μετὰ τοῦ ἀναφορικῶ ὀνόματος, τὸ κοινὸν μετὰ τοῦ ἰδιάζοντος λέγομεν, ὡς· τῷ ἱερῷ Δαμασκηνῷ δεκεῖ, καὶ τοῖς λοιποῖς ἁγίοις, καὶ τῷ θεῷ Μαξίμῳ. Μετὰ Ἀνομοίας γὰρ οὕτως διαλεγόμενός φησὶ, τοῦ Ἀνομοίου λέγοντος,

20. Plānam itaque est Christianis omnibus quibus usus rationis inest, praeintelligi Filii generationem processionem Spiritus sancti, non aeternitate, cum aeternitate una simul sit Pater, et Filius, et Spiritus sanctus; sed quemadmodum praeintelligitur Pater Filio, ita et Filius Spiritui sancto, veluti sancti plerique Patres, et inter eos praecipuus sanctus Gregorius Nyssaensium episcopus constabilit dicens: « Quemadmodum enim conjungitur Patri Filius, et ex eo habens, quod sit, secundum existentiam, tamen non est posterior, ita rursus et Unigenito adhæret Spiritus sanctus intellectu tantum secundum causæ rationem praeintelligito Spiritus hypostasi. Temporis autem extensiones et intervalla in vita, quæ ante sæcula est, locum non habent, adeo ut ratione causæ ablata in nullo sancta Trias inter sese discordet. » Et Basilius Magnus ad Canonicas epistola hoc idem expressius asserit: « Si Deo subsistit superior Spiritus, nequaquam potest ex Deo esse. Quod si ex Deo est, antiquior esse Deo, qui potest esse, ex quo est? Imo nec prior quidem Unigenito, cum inter Filium sit et Patrem nullum medium. » Et magnus Cyrillus, epistola ad Nestorium: « Quod ex eo est, et proprium ipsius, » appellat. Et sancta prima synodus per Leonium: « Invenitur Spiritus sanctus procedere quidem ex Patre, proprius vero esse Filii, et ex eo emanans. » Ea igitur ratione, qua dicitur proprius Patris, est et proprius Filii. Joannes Damascenus, capite octavo, cujus principium, « Credimus ergo, » « Et solum Spiritum sanctum procedentem ex essentia Patris non genitum, sed procedentem. » Hoc quoque maximus Athanasius insinuat: « Ex essentia Patris Spiritus sanctus. » Nec non et divinus Cyrillus: « Ex essentia Filii. » Capite tricesimo quarto *Thesaurorum* inquit: « Non in propria voluntate, aut alieno a voluntate ejus consilio, in quo, et ex quo est, consentiens, sed veluti ex essentia ejus emanans. » Item, « Ex essentia Filii Spiritus, et quasi qualitas quædam, ut ita dicamus, est, dominantis omnium Dei. Id si est, Deus igitur est, et non generatus, nec factus, quemadmodum improbe opinantibus videbatur. » Et rursus: « In Evangeliiis Salvator de se ipso dicit: *Ego sum Veritas.* Et beatus Joannes ostendens Spiritum ex essentia Patris et Filii esse in Evangeliiis *Spiritum veritatis* appellat. » Ex essentia itaque Patris et Filii a doctoribus asseritur; neque nos divinam essentiam a divinis personis disjungi, sed divinam quamque personam universam essentiam in semetipsa continere dicimus. Cum itaque dicimus essentiam cum nomine relativo, commune cum proprio dicimus, ut sancto placeat Damasceno et sanctis aliis, tum præterea sancto Maximo. Hic enim cum Anomæo edisserens, cum ille dixisset, « Aliud essentia, et aliud hypostasis; » « Aliud, dixit sanctus, et aliud, non uti res. » Sed Pater Spiritum producit, non ab alio accipiens; ipse enim est sola causa et prin-

cipium. Neque enim causa alia præintelligitur, neque principium; at Filius non a seipso Spiritum habet, sed a Patre, sicuti divus Cyrillus in interpretationem illius: *Et ipse rogabo Patrem, et alium Paracletum*, ait: « Dei enim et Patris naturalium honorum Filius particeps cum sit, habet Spiritum secundum illum eundem modum, secundum quem intelligitur Pater habere. » Tum modum exprimens exemplo ab homine desumpto quam apūssimo rei, de qua sermo est, atque indicio subdit: « Sed quemadmodum unusquisque nostrum spiritum proprium in semetipso continet, et ex intus præcordis ad exteriora emittit. Propter id enim et corporee illum Christus insufflavit, ostendens, quemadmodum ex ore hominis egreditur spiritus corporee, pari modo ex divina essentia, ut Deum decet, effunditur, qui ex ipsa est. » Jam enim satis patenter et modum tradidit, quo Spiritum Filius habet: non alio scilicet, quam quo illum Pater habet. Sed hic quidem non a seipso, sed a Patre, Pater autem non ab alio, sed a seipso. His conformia sanctus quoque Augustinus dicit secundo de Trinitate libro, capite octavo (est libri IV cap. 20): « Nec possumus dicere, quod Spiritus sanctus et a Filio non procedat. Neque enim frustra idem Spiritus et Patris et Filii Spiritus dicitur. Nec video, quod aliud significare voluerit, cum sufflans in faciem discipulorum ait: *Accipite Spiritum sanctum*. Neque enim efflatus ille corporeus cum sensu corporaliter tangendi procedens ex corpore substantia Spiritus sancti fuit; sed demonstratio per congruam significationem, non tantum a Patre, sed et a Filio procedere Spiritum sanctum. »

εις τὸ πρόσωπον τῶν μαθητῶν, εἶπε· *Δότες ἐμπύσημα συναίσθησι τοῦ σωματικῶς θιγγάνει το; ἤν, ἀλλ' ἐνδειξις διὰ καταλλήλου δηλώσεως, μὴ πορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.* »

21. Et sic nos, orationem facile ac prompte digerentes, ad finem pervenimus, debitum persolventes, ut antea præfati sumus, a nobis hæc propositis demonstrantes, nostrorum sermonum Patres auctores habere: et hac ratione nos in nostro paterao dignate perseverare, sicuti ea, quæ diximus, palam faciunt: et nihil novi in sanctam Christi Ecclesiam præ his quæ a sanctis nostris Patribus, nec non doctoribus et theologis constituta sunt introduxissæ. Quod si ea majestati tuæ satis non sunt, sed ea pluribus quoque demonstrationibus confirmari desideras, dummodo, quod scandalum injicit, innotescat, similibus sanctorum testimonio explicabimus. Non enim possumus omnia, quæ afferuntur in hoc argumento, unico tantum colloquio expedire propter sætietatem, quæ auribus adversatur, licet quam maxime digna sit admiratione, gratissique abundant. Conservet Dominus majestatem tuam ad multos annos cum sanitate integra et incorrupta, acceptis Numini precibus sanctorum, qui ista tradiderunt ad ingentem nostram lætitiā et voluptatem.

« Ἄλλο οὐσία καὶ ἄλλο ὑπόστασις, » « Ἄλλο, ἔφησεν ὁ ἅγιος, εἶπον καὶ ἄλλο, οὐχ ὡς πρᾶγμα. » Ἄλλ' ὁ μὲν Πατήρ ἔχει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον προβάλλων, εὐπαρ' ἄλλοι λαθῶν· αὐτὸς γάρ ἐστι καὶ μόνος αἰτίας, καὶ μόνη ἀρχή· οὐ γὰρ ἔχει προεπικινουόμενον αἰτίων, οὐδὲ προεπικινουμένην ἀρχήν· ὁ δὲ Υἱὸς οὐ παρ' ἑαυτοῦ τὸ Πνεῦμα ἔχει, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρ'·, καθὼς καὶ ὁ θεοπέσιος Κύριλλος ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τῇ εἰς τὸ, *Κἀγὼ ἐρωτήσω τὸν Πατέρα, καὶ ἄλλον Παράκλητον*, φησί: « Τῶν γὰρ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρ' φυσικῶν ἀγαθῶν οὐσιωδῶς ὑπάρχων ὁ Υἱὸς κοινωνῆς, ἔχει τὸ Πνεῦμα κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον καθ' ὃν περ ἂν νοοῖτο καὶ ὁ Πατήρ. » Εἶτα καὶ τὸν τρόπον ἐκφαίνων διὰ τε παραδείγματος ἀνθρωπίνου καὶ σημείου εἰκιστάτου τῷ πράγματι, φησί: « Ἄλλ' ὡσπερ ἡμῶν ἕκαστος τὸ ἴδιον ἐν ἑαυτῷ πνεῦμα συνέχει, καὶ ἐκ τῶν ἐνδοτάτων σπλάγγων εἰς τὸ ἐξω προχέει. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ σωματικῶς αὐτὸ ἐνεψόησεν ὁ Χριστὸς, δεικνύς, ὅτι καθάπερ ἐκ τοῦ στόματος τοῦ ἀνθρωπίνου πρέεισι τὸ πνεῦμα σωματικῶς, οὕτω καὶ ἐκ τῆς θείας οὐσίας θεοπροπῶς προχέεται τὸ ἐξ αὐτῆς. » Ἦδη γὰρ σαφῶς καὶ τὸν τρόπον ἀπέδωκε, καθ' ὃν τὸ Πνεῦμα ἔχει ὁ Υἱὸς, οὐκ ἄλλον δηλονότι ἢ καθ' ὃν ἔχει τοῦτο ὁ Πατήρ. Ἄλλ' ὁ μὲν οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς· ὁ δὲ Πατήρ οὐ παρ' ἄλλου, ἀλλ' ἀφ' ἑαυτοῦ. Συνορθὰ τούτῳ καὶ ὁ θεὸς Ἀγούστινος φθέγγεται ἐν τῷ περὶ Τριάδος βιβλίῳ δευτέρῳ ἐν κεφαλαίῳ ὀγδέκῳ, φάσκων· « Οὐ μόνον δυνάμεθα λέγειν, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐχὶ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται. Θυδὲ γὰρ μᾶτην αὐτὸ τὸ Πνεῦμα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ λέγεται. Οὕτε μὴν συνορθῶμεν εἰ ποτε ἕτερον σημάζει ἡθεύλετο, ἥνίκα ἐμφυσήσας Πνεῦμα ἅγιον. Οὐδὲ γὰρ τὸ σωματικὸν ἐκεῖνο προῖδν ἐκ τοῦ στόματος ἢ οὐσία τοῦ ἁγίου Πνεύματος μόνον ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκ-

κα'. Ταῦτα μὲν οὖν ὡς ἐν προχείρῳ τὸν λόγον βουλόμενοι ποιῆσαι, ἤδη καὶ πεποήκαμεν ἀφοσιῶντες τὸ χρέος, ὡς καὶ φθάσαντες ἔρημεν, δεικνύντες διὰ τῶν εἰρημένων, ὡς τοὺς Πατέρας ἡγεμόνας τῶν ἡμετέρων λόγων ἔχομεν, καὶ οὕτως ἐν τῷ ἡμετέρῳ τῷ πατρ' ἐμμένονεν δόγματι, ὡς διασαφοῦσι μάλα τρανῶς τὰ εἰρημένα. Καὶ οὐδὲν καινὸν εἰσηξαμεν εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ ἁγίαν Ἐκκλησίαν παρὰ τὰ δεδομένα τοῖς ἁγίοις ἡμῶν Πατράσι καὶ διδασκάλοις καὶ θεολόγοις. Εἰ δὲ οὐκ ἀρκεῖται ἡ σὴ βασιλεία ἐν τούτοις, ἀλλὰ καὶ πλεονασιν ἀποδείξει βούλει, εἰ μόνον γινώμεν τὸ σκανδαλίζον, δι' ὁμοίω μαρτυριῶν ἁγίων καὶ ταῦτα διασαφήσομεν. Οὐδὲ γὰρ δυνάμεθα πάνθ' ὅσα λέγουσιν ἐν ταύτῃ τῇ ὁποθεσίᾳ εἰπεῖν ἐν μιᾷ ὁμιλίᾳ διὰ τὸν κόρον, ὃς πολέμιος ὑπάρχει ταῖς ἀκοαῖς, κὰν πάνυ ἀξιοθαύμαστος καὶ χάριτος γέμων. Διαφυλάξοι δὲ τὴν σὴν βασιλείαν ὁ Κύριος ἐν πολυετείᾳ ζωῇ σὺν ὑγαίᾳ σταθιρᾷ εὐπροσδέκτοις εὐχαῖς τῶν ταῦτα θεολογησάντων ἁγίων εἰς πολλὴν εὐφροσύνην ἡμῶν.

GEORGIUS SCHOLARIUS

SEU, MUTATO NOMINE,

GENNADIUS

CONSTANTINOPOLITANUS PATRIARCHA

DE GENNADII VITA ET SCRIPTIS

EUSEBII RENAUDOTII

DISSERTATIO

(Parisiis, ap. Gabrielem Martin, via Jacobæ ad insigne Stellæ, 1709 4°)

Gennadii homiliam de corporis sanguinisque Christi sacramento celebrem apud Græcos, rarissimam tamen, nec apud nos Græce aut Latine visam, exhibemus, Christiane Lector, ex codice monasterii Bruntisini, chartaceo optimæ notæ, qui ante annos saltem centum quinquaginta scriptus est, perita manu. Gennadius is est, qui circa annum 1453, quo capta est Constantinopolis, iubente Muhamede Turcarum imperatore, a Græcis more majorum electus est patriarcha. In eodem codice leguntur Oratio funebris desponsæ matris Constantini imperatoris; alia in funere Sophiani dicta; Homiliæ in decollationem Joannis Baptistæ, in Transitum B. Mariæ Virginis, in Nativitatem Domini, de Publicano et Phariseo; Opus de tempore et modo existentie animarum rationalium, et alia Opuscula, quæ in variis præsertim bibliothecæ Regiæ codicibus Gennadii nomen præ se ferunt, certissimisque argumentis eidem auctori vindicantur. Sed cum in aliis opusculis auctoritas sola codicum mss. et aliquot rationes non contemnendæ titulos confirmant, *Expositio religionis Christianæ* coram Turcarum imperatore facta, maximum omnino pondus habet. Cum enim qui primus post

eladem Constantinopolitanam patriarcha renuntiatus est, auctorem hujus nostræ Orationis sive Homiliæ tam perspicue designat, ut dubitare ne ipsi quidem possint qui duos Gennadios excogitaverunt. Non eos accusamus, qui opuscula quædam Gennadii ediderunt superiori sæculo, vel in *Bibliothecam Patrum* transtulerunt; piis enim viris nec indoctis, sed in critica recentiori peregrinis, licebat Gennadium, sive Georgium Scholarium non agnoscere, cum vix ullos Græcos codices tractavissent. Sed excusari plane non possunt Græci duo, Matthæus Caryophyllus archiepiscopus Iconiensis, et Leo Allatius Coreyræus, qui hanc primi luserunt fabulam, et in quorum sententiam iverunt theologi, præter unum Richardum Simónem virum doctissimum, qui eam primus exposuit in *Defensione vernacula adversus Thomam Smith, theologum Oxoniensem*. Agebatur de fide Ecclesiarum Græcorum circa Eucharistiæ sacramentum, de qua ab annis ferme viginti acerrime inter Catholicos et Protestantes disputabatur, occasione opusculi *De perpetuo utriusque Ecclesiæ consensu circa Eucharistiæ fidem*, quod multa deinceps volumina in utraque partem scripta peperit.

Agebat Protestantium causam vir d'sertus, et multis naturæ præsiidiis ad suaviter politeque scribendum paratissimus, sed doctrinæ mediocris, et in antiquitate ecclesiastica, maxime vero in Græciæ barbaræ literis peregrinus supra quam credi potest. Accedebat negantis, quæ luce magis perspicua forent, sancteque de rebus aut falsissimis aut inanissimis affirmantis audax quidem, sed modesta et placida impudentia, quæ hominem populari magis inter suos, commendavit, quam doctrina, eloquentia, sincerus animus meliores ex eadem secta theologos. Cum vero ille spisso volumine totum Albertinum explicuisset, et nova de præsentis Ecclesiarum Orientalium præsertim Græcarum fide quæstio institueretur vix a Protestantibus delibata, negavit Græcos credere veram in Eucharistia corporis Christi præsentiam: si qui fortassis ita existimarent, Græcos a Latinis corruptos esse asseruit; atque ita causam vicisse sibi visus est. Provocavit ad patriarcharum testimonia; postulavit ut acta publica exhiberentur, ut fidei confessiones, ut synodorum sententiæ, existimans scilicet fieri non posse ut hæc ex Græcia haberentur. Venerunt tamen vix elapso biennio instrumenta a Græcorum, et a Syrorum Melchitarum, Jacobitarum et Nestorianorum Ecclesiis, et post annos duos et deinceps tam multa alia a cl. viro Carolo Francisco Olerio Nointelio regis ad Othomanicam aulam legato, ut jam desiderari nihil posset vel ad veritatem stabilendam, vel ad hominem perpetuo silentio damnandum. Sed qui verecundiæ fines semel transierat, cum naviter oportebat esse impudentem. Ita qui in privatis judiciis tam certa actorum fide calumniæ convictus infamiam tulisset, cavillando obtinuit apud suos ut sibi de Orientalium doctrina contra actorum fidem crederetur. Neque acta solum et sententiæ synodales, sed et libri etiam integri ex Græcia missi sunt, quibus acta confirmarentur; et sane multos ad saniolem mentem revocatos, et ad catholicam Matrem reversos, eorum auctoritate non sine lætitia experti sumus. Ejusmodi fuerunt *Confessio orthodoxa Ecclesiæ Orientalis*, ipsis Bataavorum typis edita in gratiam Panagiottis, primarii interpretis apud Turcarum imperatorem; *Synodus Bethlehemitica*, et *Meletii Syrigi Opus adversus Cyrilli Lucaris fulsam fidei expositionem*, quam tantopere exoscentantur multi Protestantes, reclaudantibus apud eos doctissimis.

Ipsæ alia quæ adversus inauditam Lucaris theologiam testimonia produxerat Syrigus, occurrebat sententia Gennadii, qui, inquit ille, *florabat circa annum 1453, primus post captam urbem renuntiatus patriarcha*. Illo sane testimonio vix quidquam in litterarum monumentis expressius occurrit. Nec enim solæ sententiæ Gennadii Catholicorum sententiis, sed verba etiam verbis conveniunt, dum transmutationem elementorum in corpus et sanguinem Christi per μεταστώσεως, sive *transub-*

stantiationis, vocem exprimit, quæ in metaphoricam significationem trahi per calumniosas interpretationes non potest. Si quid fortassis ex bibliothecis in lucem editur, quod doctrinæ catholicæ videatur contrarium, duo a theologis præstari solent: scrutantur nempe codices, ut primum de illius qui in testimonium adducitur, auctoritate constet, tum doctrina explicatur, neque si a vulgari in qua vivimus opinione recedere videatur, statim censetur explodenda. Qui aliter fecere, ut olim avorum memoria Petrus Molinæus, qui quæcunque Patrum scripta, si suæ sectæ placitis adversarentur, ut spuria rejiciebat, si doctissimorum inter suos virorum censuram experti sunt. At novus ille theologus neque bibliothecarum fornios scrutatus est, neque criticen ullam adhibuit, sed totam Græciam veterem, novam, et quæcunque tandem futura erit, uno sibi visus est argumento prostravisse. Alebat scilicet se probasse quantum satis erat, Græcis præsentiam realem, multo minus transubstantiationem venisse nusquam in mentem, omnes ab initio schismatum eam fidem habuisse, quæ Cyrilli Lucaris Confessione contineretur: qui ergo aliter sentirent, eos Αζηρόφρονας esse, non Græcos legitimos, sed avitæ fidei, sacrorumque patriarum proditores, quorum nulla esset in ejusmodi controversiis auctoritas. Hoc fundamento subnixæ stetit per annos multos tota Claudianarum argutiarum machina. Mitto alia ejusmodi, quorum vel ipsos Protestantes pudeat, ut multos sane audiivi viros bonos qui Claudium valere juberent, quod communem causam in tales angustias deduxisset, unde pedem referre non licebat. Neque enim, inquiebat, nostra refert quid Græci aut reliqui Orientales credant, quid vituperent in nostra doctrina, quæ non humanis peregrinarum Ecclesiarum testimoniis, sed solo Dei verbo nititur.

Productus erat ex Meletio Syrige Gennadins; et cum excerpta ex eodem Richardus Simou publicasset, Thomas Smith theologus Oxoniensis opuscula duo edidit de Græcarum Ecclesiarum statu, et Miscellanea quædam, in quibus de Græcorum fide, de Cyrilli Lucaris Confessione et ejus historia veteres æntias certissimis argumentis confutatas iterum proposuit, atque inter alia divinationem adversus Gennadium, vel potius adversus Meletium Syrigum, quem suppositæ Gennadio Homiliæ de Eucharistia reum peragit, nullis indicis, sed tantum conjecturis, quæ opinor æquis lectoribus inanissimæ videbuntur. Docet quoque Gabrioli Philadelphicæ metropolitæ debere Græcos recentiores vocem μεταστώσεως, qua ab annis octoginta uti solent, ex quo infusa apud eos latinitas fuit, quod falsissimum esse Epistola Meletii Pigæ, patriarchæ Alexandrini, quam edimus, fiet manifestum. Virum suæ, ut existimamus, religio fefellit, cujus laborans præjudiciis, Constantinopoli indiligentem omnino operam navavit in eo quod susceperat negotio explicando, aut fateatur necesse est

nihil inde retulisse quod ad causæ deploratæ suæ A patrociniū pertineret. Varios enim rumores de Lucari, quos Ecclesiæ Constantinopolitanæ tabularia refellunt, collectaque ex Allatio et Caryophyllo, si ex miscellaneo illo opere dempseris, quicumque Græciæ recentioris litteras vel primis labris degustavit, nihil novum, nihil trans mare natum agnosceret. Nemo catholicus, etsi Allatii, Arcudii, Caryophylli, et aliorum bene de Ecclesia meritum memoriam cum charitate complectatur, in eorum verba jurandum sibi arbitratur, aut nihil in eorum scriptis desiderat. Imo qui se in Græcas litteras abdiderunt, codicesque ipsos serio tractaverunt, desiderant illorum diligentiam et prudentiam, nec raro candorem et bonam fidem. Testes tot catholicorum libri editi ab annis triginta, in quibus Arcudius vapulat tanquam perpetuus Ecclesiæ Græcæ calumniator; Allatio non parititur; Caryophyllus et alii Hellenomastiges sæpe refelluntur. Qui igitur Syrigum tanquam ὑποβολιμαῖον scriptorem, Gennadium ut Λατινογράφον traducere in animum induxerat suum, debebat is procul dubio non Allatium, non Arcudium, non Possevinum exscribere, sed codices inss. ad quos provocavius, ea de Gennadio dicturi, quæ nulla deinceps ratione vocari possint in dubium. Sed prius videntur in medium adducenda quæ ab auctoribus catholicis de Gennadio scripta sunt, quibus suam Smitheus disputationem tanquam certissimis fundamentis superstruxit.

Gennadius, qui primus novæ Romæ patriarcha post imperii Græcorum Orientalis excidium renuntiatus est, ante susceptam dignitatem Georgii Scholarii nomen habuit. Ita testantur auctores Historiæ Constantinopolitanæ apud Crusium in Turco-Græcia: « Elegerunt, inquit, philosophum dominum Georgium, virum sanctum et pium, iudicem imperatorii iudicii, et electionem ejus juxta consuetudinem acclamationibus comprobantēs, constituerunt patriarcham, appellantes eum Gennadium. Hunc, ut scribit Malaxus, Joannes Palæologus, cum in Franciam seu Italiam proficisceretur, ubi habita est octava synodus, secum duxit tanquam sapientissimum. » In Actis Græcis Florentinæ synodi, sess. 25, Georgii Scholarii verba ad imperatorem referuntur, a quo rogatus sententiam de sancienda cum Latinis concordia, respondit se jam editis orationibus exposuisse quæ sibi mens esset, amplecti Romanæ Ecclesiæ doctrinam de capitibus inter utramque Ecclesiam controversis, quæ mox synodali definitione explicata sunt. Earum quoque orationum mentio fit in Apologia Josephi Methonensis; et magna inter eruditos questio est, num de iis quas habemus Græcæ et Latine in *Bibliotheca Patrum*, et in concillorum Collectionibus, intelligenda sint Græcorum Actorum verba. Erat tunc Georgius Scholarius inter laicos, iudexque primarius aulæ imperatoris; atque adeo nihil mirum, quod in definitione synodica scribendo non adue-

rit; nam soli ecclesiastici subscribebant, et ex laicis præter imperatorem nemo. Reversus Constantinopolim Gennadius anno 1459, post absolutam synodum, in magna apud Joannem imperatorem Constantidumque fratrem et successorem dignitate vixit, usque ad annum 1465, qui imperio Græcorum Constantinopolitano supremus fuit. Quid vero totis his annis tredecim Gennadio factum sit, divinavit Allatius. Neque enim a Græco ullo auctore didicit eum catholicæ fidei, quam Florentinæ cum aliis Græcis professus fuerat, observantissimum, schismaticos vocari et scriptis confirmasse, præsertim vero Marcum Ephesium schismaticis antesignanum, Latinoque novitni infensissimum. Quia tamen ex variis actis et monumentis, quorum pauca edita sunt, reliqua servantur in bibliothecis, intelligitur eodem tempore quemdam Georgium Scholarium Marco Ephesio summa familiaritate conjunctum, multa adversus Latinos scripsisse, Matthæus Caryophyllus, et eum secutus Leo Allatius, duos Gennadios, duos Georgios Scholarios effinxerunt, illum qui concilio Florentino interfuit, catholicum; alterum schismaticum esse jusserunt. Illic monachus factus, Gennadii nomen simul cum habitu religionis accepit; ille ex laico factus patriarcha post captam urbem, Gennadius quoque novo nomine appellatus fuit, qui post annos quinque, depositis infulis patriarchalibus, in monasterium se recepit, atque anno circiter 1460 diem suum obiit. Imo alium quemdam Georgium Scholarium Cortesium existisse suspicatur Allatius, quem auctorem existimat diversorum adversus Latinos operum; atque ita tres Georgios Scholarios et Gennadios recenset, sed, ut infra videbitur, plane infeliciter. Hanc tamen ejus conjecturam secuti sunt omnes ferme theologi, donec R. Simou vir doctissimus docuit certissimis argumentis unicum fuisse Gennadium. Quia tamen hæc quasi in περιγραφή ab eo scripta sunt, cum brevis operis non pateretur ut totam ex antiquis monumentis questionem explicaret, superest ut quantum licet paucis eam expediamus.

Gennadius sane qui Georgii Scholarii nomen habuit, patria ut videtur Constantinopolitanus, doctrina, eloquentia et juris peritia magnam ab ineunte ætate famam apud suos consecutus, in aulæ imperatoris ministerio fuit, antequam Joannes Palæologus in Italiam proficisceretur. Tunc vero iudicis primarii munus sustinebat, Κριτικῆς τῆς βασιλικῆς κρισεως, ut non solum Historia politica et ecclesiastica apud Crusium, sed varii etiam opusculorum tituli testantur. Negotiorum ipse molestiam conqueritur ad Philelphum scribens his verbis: Ἄλλ' ὅπῃ τῶν ἐν τῷ δικάζειν θεοῦ ὄνδ' ἀναπνεῖν σχεδὸν συγχωρούμενος, καὶ ἄκων ἐξαμαρτάνω τι πρὸς τοὺς φίλους. Sed iudiciorum tumultu oppressus, vix respirare ut concedatur, etiam incivis nonnihil erga amicos delinquo. Quod etiam in aliis quibusdam ad amicos epistolis, et

in orationibus apologeticis non obscure designat. Interea cum doctissimis Italis, Francisco Philelpho, Ambrosio Camaldulensi, Marro Lipomano patrio Veneto, litterarum commercium habebat, quarum plures exstant hæc inelegantes in codice Regio 2955, paucæ in Colbertino 4958; verum summa librorum negligentia, sine die et consule, aut loco unde missæ sunt, adeo ut historiæ Gennadii mediocrem omnino lucem afferant. Philelphus ipse (1) Græco quodam carmine testatur se admodum juvenem in ejus adhuc juvenis familiaritatem venisse, Constantinopoli cum esset.

Ὅν μοι ἔντι γένη νεαρὸν πάνυ διὰ θεάων
Ἐν Βύζαντος ἔρω ἤφατο Καλλιόπη.

*Quem juveni mi olim, juvenem Byzantis in urbe
Calliopes Diæ conciliavit amor.*

Ad nostrum enim Gennadium pertinet hoc Philelphi carmen, non, ut censet Allatius, ad nescio quem Georgium Scholarium Gennadium, metropolitam Phasorum. Argumento est quam mox laudavimus epistola, quæ in Regio codice octava est, qua Philelpho scribit, Imperatori summiopere placuisse scriptas ab eo litteras, cujus perspectam haberet erga se humanitatem. Utebatur familiarissime Georgius Scholarius Luca Notara magno duce, Imperatoris Joannis Palæologi genero, ad quem exstant aliquot non inelegantes Epistolæ, et dncis ad Scholarium; Imperatoris ejusdem fratris Constantino Palæologo, qui imperavit ultimus Christianorum, ad quem scripta est secunda epistola Regii codicis; Theodoro Despotæ eorum fratre, quem funebri oratione laudavit, quæ exstat in eodem codice; et aliis præcipue dignitatis viris. Inter ecclesiasticos colebat præ cæteris Marcum Ephesium, ad quem exstat decima quinta, qua significat mittere se defensionem doctrinæ Aristotelis contra Gemistum Plethonem, tum etiam Nomophylæm, Chartophylacem Païsium Cretæ ut videtur archiepiscopum, et alios non paucos. Ad hos exstant Epistolæ de privatis plerumque negotiis, omnes sine die et consule. Plures opinor interciderunt, quia electiores tantummodo selectæ videntur fuisse, ut antiquis Demosthenis, Isocratis, Libanii, et aliis præcipuorum auctorum adjungerentur, ut in codice Colbertino; reliquæ perierunt, ut multa alia Gennadii opera, quia auctor nunquam ea, ut videtur, colligenda curavit; sed post ejus obitum a studiosis in codices relata sunt quæcunque tam Constantinopoli quam in monasteriorum bibliothecis delitescabant.

Tricesimo ætatis anno Georgius Scholarius votum fecit amplectendæ solitariæ vitæ, quod tamen non nisi paulo ante captam urbem, et post Joannis Palæologi mortem persolvit. Ita de se scribit in Apologia ad Constantinum: *Quod, inquit, ego*

(1) Philelphus Constantinopolim juvenis profectus est, Emmanuelis Chrysoloræ filiam duxit. V.

non dum tricesimum annum egressus firmiter statuerim et roverim Christo, magistratum ut incommodum quiddam negotium abdicare, et ad privatam vitam, quam Christus nobis designavit, declinare, tanquam multæ philosophiæ, spei quoque futurorum et uno verbo boni cujuscunque plenissimam, nullus arbitror meorum civium ignorat. Causam cur tantu distulerit, fuisse refert parentum curam, quos in senili ætate destituere absque impietate vix poterat, et quasdam alias.

Itaque sub Joanne Palæologo Georgius Scholarius imperialis judicis munus sustinens, cum procurandæ concordiæ inter Latinam et Græcam Ecclesiam causa Imperator in Italiam proficisceretur (2), in ejus comitatu Ferrariam primo, mox Florentiam venit. Ita testantur auctores ferme omnes, et acta Græca concilii Ferrariæ, ut videtur, scriptæ sunt epistolæ duæ, una Venetias ad Marcum Lipomanum, ad Ambrosium Camaldulensem altera. In prima scribit optasse se ad eum proficisci, *sed fortuna quædam, inquit, me ad imperatorem currere cogens, aureis Venetiis commorari non sinit, neque lepores hujus urbis et gratias degustare, in qua Lipomanus optimus primum locum obtinet; sed statim atque excensum fecimus, iter ad imperatorem per flumen instituimus. Nempe fortassis quia serius advenerat. In altera ad Ambrosium, quem non alium esse existimamus quam Camaldulensem, ita scribit: At quandoquidem cum imperatore qui te plurimum diligit, nos quoque unionis desiderium ad tuam urbem transfert, aut potius ipse ex tali desiderio nobis transmigrandi necessitatem imposuit; reliquis quidem sufficit tuam adire urbem, et habere illic delicias, spectacula, ardes magnificas et alia domesticis non inferiora. Nobis vero angulum aliquem concede tui monasterii quod in chara urbe charissimum habes et ornas. Ita eos qui te maxime diligunt, tuorum tibi conjunctissimis non immerito præferes, tuncque facilius una esse nobis licebit, neque morbos causabimur, neque tantum ex infelicitate nostra dolorem capiemus. Quod si aliquando rursus, minus tamen omnino quam nunc, te a nobis disjüngunt publicorum negotiorum curæ, hanc absentiam monachorum illic viventium virtus et sapientia solabuntur. Quos quidem sub tali patre et rectore ad virtutem provecios, nullissimos et jucundissimos accedentibus fore confido, adeo ut singuli ipsorum sufficiant non habentibus patrem.*

Non alieno ab ecclesiastica concordia animo Scholarium fuisse præter ea quæ supra dicta sunt, suadet particula epistolæ ad magnum ducem, quam aliena interpretatione corrupti Allatius, dum eam ex Græcia scriptam existimavit, cum ex Italia missa fuerit. *Nunc vero scito nos præclara omnino tranquillitatis initia experiri; quæ verba ad ec-*

Poggium de Philelph. Ep. ad Justinianum l. xvi.
(2) Anno 1438.

clesiasticæ concordiæ spem videntur referenda. A Sed quæ legitur act. 25 Florentini concilii in Græcis actis Georgii Scholarii Responsio, ejusmodi est, ut viro pio pacisque studiosissimo dignissima vidratur. Rogatus enim ab imperatore sententiam de unionis decreto, ita respondit (1): *Optime et potentissime imperator, quam ego quidem habuerim et nunc habeam sententiam de proposita unionis materia, indicat sermo a me utcumque compositus, et huic nostræ synodo oblatus, quo sacros hosce adhortabar Patres ad unionem et auxilium rebus Constantinopolitanis ferendum. Testantur etiam duo libelli, quos antea compositos, nunc præsentii synodo trado, quorum alter consilium dat ut fiat, et quomodo fieri debeat unio, et exponit quidquid aliud ad hanc materiam spectat: alter vero quæstionem ipsam tractat, eisque illi scopus ostendere doctores Ecclesiæ inter se concordēs esse non rationibus ac demonstrationibus humanis, sed sacræ Scripturæ et doctorum eorundem sententiis. Eisdem libros oblatos synodo fuisse testantur eadem Acta paulo superius: Post orationem Bessarionis obtulit nobis Scholarius dominus Georgius tres Orationes pro unione deliberativas, cohortans animansque nos ad amplectendam unionem. Vulgo existimant illas ipsas orationes esse quæ cum Actis concilii, et seorsim sub Georgii Scholarii nomine editæ sunt, contra quam sensit Matthæus Caryophyllus, qui hanc vulgarem opinionem solidissimis rationibus confutavit, adversus quas Allatiana defensio nihil aut parum facit. Sed de his, quia operosior quæstio est, dicetur ubi de operibus Scholarii disputandum erit. Id habet autem Caryophylli sententia commodi, quod si suppositas Scholario fuisse a Græcis concordiæ studiosis orationes istas statuimus, nulla ferme superest de uno vel geminis Scholariis et Gennadiis controversia. Qui enim fetum hunc celeberrimo apud Græcos schismatis tenacissimos auctori supposuit, potuit etiam nullo negotio Actis græcis inserere quæ illic ad illarum auctoritatem confirmandam leguntur. Nam si hæc pauca verba excipiuntur, et Marci Ephesii Epistola quæ ante paucos annos ab Allatio edita est, vix quidquam in illius sæculi monumentis occurrit, unde Gennadium sive Scholarium constet Ecclesiarum sancientiæ concordiæ navasse operam, cum in eadem disruptenda deinceps ad extremam usque ætatem pertinacissime occupatus fuisse videatur.*

Sive igitur, ut fieri omnino potuit, Georgius Scholarius Græcos Florentiæ ad unionem hortatus fuerit, sive secus egerit, id enim plane obscurum est, reversus cum Joanne Palæologo Constantinopolim, adjunxit se Marco Ephesio in oppugnanda unione quæ Florentiæ sancita fuerat. Atque illo, ut videtur, temporis intervallo scripsit Georgius multa adversus Latinos opuscula, quæ existant in

variis bibliothecæ Regiæ codd., nempe *Homiliam ad Ἀατινέσποννας de purgatorio, et Responzionem ad eorum objectiones; De processione Spiritus sancti, et alia quædam, de quibus dicetur suo loco. Hac occasione Georgius Scholarius in Joannis Palæologi offensionem incurrit, graviter commoti quod unionem tanto labore a se procuratam, et cujus beneficio auxilia ab Italis in summo rerum suarum discrimine necessaria sperabat, Scholarius voce, scriptis et auctoritate, quæ erat apud populares suos præcipua, disturbare conaretur. Testis ipse in Oratione apogetica ad Constantinum imperatorem, ita tamen ut Joanni simulatam potius indignationem quam sinceram ascribat. Deinde, inquit, optimo illo imperatore indignationem præ se ferens ob verorum dogmatum defensionem, committendum non existimavi, ut quibus fabula ignota erat, videretur quod me ira imperatoris ad Christi jugum compelleret, et quod invitus ad tranquillam vitam confugerem. Illam enim causam assignat, cur vivo Joanne votum monasticæ vitæ diu ante conceptum non impleverit.*

Eo etiam regnante, post reditum ex Italia scripsit Orationes in homiliarum modum multas, quæ legebantur concionis loco, vel scribebantur, postquam viva voce erant declamatæ, ut ex inscriptione quæ occurrit in nostro codice colligimus. Etsi enim laicum usque ad susceptam patriarchalem dignitatem Georgius Scholarius vixerit, vix tamen dubitare licet eum coram imperatore et senatu singulis sextis feriis ex suggestu concionatum fuisse, non quod magistratus ille quem gerebat, ecclesiasticam quamdam dignitatem adjunctam haberet, sed quia in imperatorio triclinio vespertinis et pomeridianis horis declamabat, non ex ambo, aut mane inter synaxes; hoc enim sacerdotum secundum ecclesiasticam disciplinam munus erat, et similes Leonis Philosophi et aliquot aliorum laicorum orationes existant.

Testatur ipse Scholarius reconciliatum tandem sibi fuisse extremo vitæ tempore Joannem imperatorem, jamque sibi non obscure faventem vitam cum morte commutasse. Quamvis porro apud Latinos omnes auctores et Græcos unioni ad dictos legamus imperatoris animum a concordia quam Florentiæ subscriptione firmaverat, nusquam fuisse alienatum; dissentiunt tamen schismatici ferme omnes. Ita legitur in titulo pseudosynodi Constantinopolitane, in Addendis apud Allatum (2): *Quæ, inquit, habita fuit post exactam pseudosynodum Florentinam unius et dimidii anni intervallo, et post obitum Joannis Palæologi qui cum Latinis sentiebat, ab Italis sub spe auxilii delusus, ante tamen obitum orthodoxo dogmati assensus præbuerat. Tunc Scholarius domesticis rebus ordinatis erat mox sese in monasterium recepturus, cum propositum mutare coactus est. Obiit eodem*

(1) Ex versione Caryoph. p. 478 edit. Par.

(2) Add. ad l. III De perp. cons. p. 1580 et seq.

circiter tempore Marcus Ephesius, paulo ante mortem Joannis Palæologi. Georgius morientis supremas voces excepit, et in ejus verba juravit, Deo et angelis in testimonium advocatis, servaturum se veterem fidem, et contra Florentinam unionem perpetuo ex amici et præceptoris sui sententia pugnaturum. Hæc ipse scribit in Epistola ad Constantinopolitanos tanquam notissima: mortuum vero oratione laudavit, quæ exstat in variis codicibus. Exstant quoque in codicibus Regiis extrema Marci Ephesii morituri ad Scholarium verba, quibus ipsi Græcæ Ecclesiæ et ejus dogmatum defensionem commendat: Scholarii quoque responsio, quæ hinc Epistolæ plane consentanea est.

Joanni Palæologo successit Constantinus frater, imperatorum Constantinopolitanorum postremus, exeunte anno Jesu Christi 1448. Apud quem statim Scholarium accusatus est, quasi ecclesiasticis, apud quos plurimum poterat, auctor fuisset procrastinandæ coronationis quæ ecclesiastico ritu cum variis precibus celebrari solebat. Neque negabat plane Georgius Scholarium differendam esse, donec Ecclesiæ et reipublicæ consulere; sed non alio id aiebat fecisse animo, quam ut labefactam majorum fidem restaurandam curaret, tam fidei quam imperatori consulens, ab hominum vero nefariorum consiliis alienissimus, quippe qui novum imperatorem singulari amore complecteretur, et ab eo in melius res suas commutatum iri speraret, cujus gratia adversam, ut sciebant omnes, fortunam fuisset expertus. Cum vero Constantinus imminens sibi, et quæ post annos vix quinque consecuta est, cladem metuens, auxilia ab Italici postularet, quæ Nicolaus V, pontifex Romanus, non aliter pollicebatur, quam si Florentinam unionem confirmaret, et ad eam amplectendam Græcos præsertim ecclesiasticos et monachos compelleret, missæ sunt a pontifice legationes aliquot Constantinopolim; prima videtur fuisse episcopi Cortonæ, qui cum Græcis theologis sæpius disputavit, annis circiter quatuor ante captam urbem. Græcorum partes tuebatur Georgius Scholarium, qui disputatione scripto complexus est, et variis opusculis Latinos refellendos suscepit. Meminit ipse in Epistola ad Constantinopolitanos scripta 29 Novembris anno 1452, in qua scribit perseverare se in ea doctrina quam exposuerat in disputationibus habitis adversus Cortonæ episcopum ad demonstrationem, inquit, ejus quæ apud nos est veritatis, et multis variisque operibus quæ scripta pro patria fide divino munere, ut etiam in confessione fidei suæ, vel potius catholicæ Ecclesiæ, quam ante annos tres elaboratam publicaverat.

Eo circiter tempore Georgius ob unionis odium, quo omnia imperatoris consilia vehementer turbabat, sibi, ut videtur, metuens sæculo renuntiavit, et in monasterium Pantocratoris urbi proximum se

recepit. Scripsit simul valedictoriam Orationem ad Constantinum, quæ exstat in codice Regio, quæ non solum eriminationes adversariorum eonatur diluere, sed sæpe in suis laudibus nimius, res gestas pro majorum religione tuenda, susceptosque labores in cælum tollit, ita ut vanitatis et proterviæ, in qua accusatus est, culpa non vacet. Cum hæc orationem scriberet, adhuc laicus in monasterio Pantocratoris residebat, unde migrans in Gard'neti, illuc schema sive habitum religiosum accepit. Ita docet nos hujus orationis inscriptio in Regio codice. Videtur autem simul accepisse nomen Gennadii juxta vulgarem apud Græcos consuetudinem, ut qui mundo per vitæ monasticæ professionem renuntiarent, etiam nomen antiquum quasi per alteram nativitatem mutarent: mox enim Gennadius vocari cœpit, atque alio antequam patriarcha designaretur, contra quam ex Malaxo *Historia politica*, et quibusdam aliis auctoribus docuit Allatius. Quo solo argumento, etsi nullius ponderis, totam de Juobus Gennadii disputationem superstruxit. Unde etiam refellitur altera ejus historica observatio circa Gennadii professionem monasticam, quam abdicata patriarchali dignitate, et quinquennio post captam urbem factam existimat, cum novennio plus minus abdicacionem præcesserit. Nec enim Malaxi et Theodori Zygomalæ, qui *Historiam politicam* concinnavit, tanta est auctoritas, ut auctorum æqualium testimonia labefaceret. Nam Michael Ducas ante captam urbem Gennadii monachi nomine designat eum qui antea Georgius Scholarium dicebatur.

Cum Gennadius sæculo valedixisset, misit imperator ad Nicolaum papam Briennium Leontarem. Isidorus cardinalis Russiæ paulo post a Nicolao V legatus Constantinopolim venit anno 1452, ut Ducas in *Historia* docet (1), quo nemo melius ecclesiasticas res illius temporis videtur explicasse. Is igitur legatum Constantinopolim appulisse scribit mense Novembri, anno secundum Græcos 6961, qui erat Christi 1452; habitis de Ecclesiarum concordia sermonibus, imperatorem et quosdam ecclesiasticos consensisse ut unio Florentina observaretur, ecclesiasticorum et monachorum plures et præcipuos ab ea fuisse alienissimos: *Nihilominus, inquit, qui Henotico obtemperare videbantur clerici, sacerdotes et diaconi, imperator et senatus in Magnam Ecclesiam convenerunt, ut concordibus animis et unitis divinam liturgiam celebrarent, sinceraque mente vota Deo redderent. Tum etiam schismatici ad Pantocratoris monasterium currunt, Gennadium antea Georgium Scholarium adveni, consiliumque ab eo quomodo se gerere debeant petunt. Is inclusum se cella tenebat; accepta ergo charta, sententiam suam consiliumque rogatus, scripto aperuit, quo Italia continebantur: Miseri Romani, quare aberratis, etc., quæ apud Ducam leguntur. Hæc et alia*

(1) Ed. reg., p. 142.

cum scripsisset, cellæ suæ januā a cunctis postea **A** lecta clavo affixit, iterumque intra eam se conclusit. Scilicet ex variis et aliis hujus temporis actis et epistolis intelligitur post habitas cum episcopo Cortonæ et aliis Latinis de unione disputationes, Gennadium se in cellam receperat, neque prodibat in vulgus, ita fortassis jubente Constantino, vel cogente potius, ne unionem, quam sive per dissimulationem, sive sincero animo conabatur procurare, viri apud plebem et ecclesiasticos acceptissimi auctoritas disturbaret. Questus est ipse sæpe intentatas minas; atque ea potissimum causa fuisse videtur servati per annos admodum duos silentii statim post susceptum religiosum habitum. Eo temporis intervallo scripsit Orationem contra Simoniacam hæresim ad Constantinum, duobus ante excidium urbis annis, cujus titulus in cod. Reg. talis est: Γενναδίου μοναχού του Σχολάρου κατά της Σιμωνιακής αίρέσεως, ήτοι άπιστίας. Έγράφη δουλν έτερι πρό της άλώσεως, και επέμφθη τῷ βασιλει Κωνσταντινῳ, άλλ' εκείνος ούδέ τι βελτίον ήν. *Gennadii monachi, qui et Scholarius, contra Simoniacam hæresim, sive infidelitatem. Scripta est oratio duobus annis ante captam urbem, et missa imperatori Constantino, sed ille nihilo melior effectus est.* Epistolam item ad eundem, cujus initium est: 'Αλλ' ούκ έξεστι μῦθαχοίς, άριστε βασιλεῦ, σπαινοίς και δυσπειρίστοίς τρέφεσθαι βρώματιν. *Verum non licet monachis, optime imperator, variis nec facile parabilibus alimentis uti: quæ officii tantum causa scripta videtur, ut de misso fortassis munusculo gratias ageret.* Exstat decima in cod. Reg.

Scripsit etiam homilias quasdam, sed controversiis ecclesiasticis plane se non immisit usque ad adventum cardinalis Russiæ. Nam paulo ante quam adveniret, scripsit Gennadius ad 'Αγιορείτας, hoc est sancti montis Atho monachos, Epistolam hortatoriam, ut in antiqua fide, omnia synodi Florentinæ definitione, permanerent; quam epistolam misit per ejusdem montis monachos duos Anastasium et Simonem, ut ipse in ejusdem epistolæ fragmento testatur. Scripsit etiam ad imperatorem 12 Martii, eodem ut videtur anno, vel 1453, paulo ante eadem. Orationem quoque recitavit coram eo, magna nobilium civium frequentia, in monasterio Pantocratoris seu Omnipotentis, περί τῆς έλεώσεως του θεου και οξοθεν παρασκευής, *De placando Numine et interiori præparatione*, 15 Novembris anni 1452, forte antequam legatus venisset; nam imperatorem omnino dehortabatur Gennadius ab unione Florentina observanda; quod præsentente legato nec ipse ausus fuisset, nec passus imperator. Cum vero, ut supra ex Duca dictum est, frustra plerisque reclamantibus renovata esset unio, statim eam voce et scriptis Gennadius impugnavit. Exstat ea de re opusculum virulentissimum hoc titulo: Γενναδίου έλαχίστου Σχολάρου επί την διέκατάλειψιν θεού ματαίαν και άλογον και άσού δε-

τον καινοτομίαν τῆς πίστεως; *Gennadii minimi Scholarii de ea quæ per Dei desertionem facta est vana inepta et inconcinna fidei innovatione.* Scriptum fuit in monasterio Pantocratoris, in quod venisse Gennadium intelligimus, imperatore ita jubente, existimante illum si Latinismum, ut vocant, amplexus fuisset, reliquis ut idem facerent statim persuasurum; sed contrarium prorsus accidit. Neque enim a sententia sua removeri Gennadius potuit, nec efficere ut negotium unionis omitteretur, quæ ut ex Scholio cod. Reg. discimus in eodem monasterio perfecta est uno mense postquam Gennadius orationem suam recitasset. Unde turbatis jam omnino rebus, et Turcis urbem obsidione cingentibus, unionem liberius cœpit impugnare, et Latinismo insultare petulantius.

Interea cum, ut scribit Ducas, cella se iterum conclusisset, et neminem admitteret, scripsit epistolas duas, unam ad Constantinopolitanos omnes ecclesiasticos et laicos, 27 Novembris datam, cujus titulus est: Γεννάδιος ό άρματωλός, του θεου δουλος και έλαχίστος, τοις εύγενεστάτοις πολιταις της Κωνσταντινουπόλεως, άπαισιν Ιερωμένοις και κοσμικίς: *Gennadius peccator, Dei servus et minimus, nobilissimis civibus Constantinopolis, omnibus tam sacri ordinis quam secularibus.* Hæc ita incipit: Γινώσκατε πάντες καλώς. Alteram ad ecclesiasticos, quæ eodem tempore data videtur, et missa dicitur ad magnum ecclesiarcham, Syropulum scilicet auctorem Historiæ synod. Florentinæ, magnum Charophylacem Agallianum, quando ecclesiastici convenire jussi sunt in palatium Xylocerci, et celebrata est Liturgia, cum omnia ex sententia cardinalis et trium pontificum anni istius gesta essent 13 Nov. In ea excusat se quod non venerit, testaturque se cum milites exposnerit sententiam de hoc unionis negotio suam, displicereque sibi illam vehementer, tam imperator quam reliqui omnes intelligant in eadem persistere. Mox unionem et Latiniæ Ecclesiæ fidem vehementer exagitat.

Scripsit præterea, ut Ducas observat, brevem contra Latinismum querimoniam; sed quæ ab illo auctore refertur, differt ab altero ejusdem exemplo, quod suppeditat codex Regius in hæc verba: *Οπαρπερες ci ves, perdidistis omnia, et nunc tandem abjicitis pietatem turpiter et absque conscientia. Cum enim deberetis ad Deum confugere in præsentem rerum statu, a Deo separamini. Ego immoxius sum, testemque habeo Deum, ejus sanctos et vos ipsos, quod nihil unquam neglexerim. Et nunc ita me Deus juret, malam unionem facitis, peribitis. Calumniamini me, et minas intentatis; sed etiamsi mortem quam minamini inferatis, ego ad illum subeandam paratus sum. Quid enim juvat vivere, ut videam Dei tam manifestam erga vos derelictionem? Domine, ne sinas hos homines in talem ruinam præcipitari, ne justificentur orthodoxa fides in Oriente, in Occidente et in insulis contra nostram urbem, ita ut quia illam et te negleximus, pereamus. Justificet votius illum. ita ut*

non percamus. Da illis aures ad audendum, quandoquidem est qui verbis significet voluntatem tuam, aut me eripe, Domine, a presenti vita citius, antequam videam talis impudentiæ fructus vindemiantem. Non negabo te, amica orthodoxia, neque te mendaciter dissimulabo, angusta traditio, quousque spiritus meus in hoc corpore permanebit. Ne me igitur amplius tentetis, o homines; etenim nunquam ego ejusmodi unionis particeps ero, quia neque sic cum Latinis uniri eritis, et a Deo separati, infamiam æternam sustinebitis. Neque tamen velim in dubium revocari quod a Duca relatam exemplar est, quod quisque per otium potest cum altero comparare. Affixum autem perpendi a prima mensis Novembris, ut inscriptio docet, post cardinalis adventum, ut habet codex mss. his quoque postremis temporibus, aut saltem ultimo Constantini anno, alia scripsit Gennadius adversus Λατινῶνρονας, ut duodecim Capitula ad imperatorem Constantinum missa per papam Ignatium, alia ad magnum ducem: metropolitanarum subscriptiones, sive synodales definitiones adversus Florentinam unionem, et diversas Apologias legato aut episcopo Cortonæ pro Græcia contra Latinos datas, quæ non alium quam Gennadium auctorem videntur habuisse.

Quantus fuerit Græcorum schismaticorum, præsertim monachorum et monialium, adversus Henotiros furor, narrat Ducas (1), et variis exemplis confirmat. Omnes Gennadium quasi ducem et magistrum sequentur, ex cujus sententia a Latinorum et Henotiorum communione separati, non modo turbas in Ecclesiis, sed tota passim urbe seditionem fecerunt. Quæ dum a Turcis obsideretur, Gennadius sæpe vaticinatus est apud suos imperii ruinam et urbis cladem, non aliam tot malorum

(1) P. 112.

(2) Locum ex Turco-Græcia petiitum cum interpretatione nostra subiicimus. Erir.

Μνήσθητε, ἀδελφοί καὶ πατέρες, πόσον τε καὶ ποταπὸν ὑπέρχε τὸ γένος ἡμῶν. Ἦν γὰρ σοφὸν, ἐνδοξόν, γενναῖον, φρόνιμον, ἀνδρείον, πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ὑποτάξαν εἰς μοναρχίαν, καὶ μὴν καὶ τὴ κατ' ἀρετὴν σπουδῆ τε, καὶ ἀγῶσύνῃ καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν, ἀπομαζόμενον τὴν καθόλου ἀρετὴν, καθάπερ σπόγγος τὰ νάματα. Ἀλλὰ νῦν, φεῦ τῶν κακῶν! ἀπόλετο πᾶν. Ἐάλω γὰρ ἡ Κωνσταντινούπολις, ἥς μόνον ἐν τῷ μνησθῆναι, ἔστιν ἐκρῆσαι φω. ἦν μετὰ κρυψῆς καὶ ὀλολυγμοῦ, καὶ πνεῦσαι τὰ λοιπὰ. Ἀλούσης γὰρ, ἐμιάθη θυσιαστήρια, κατεπατήθη τὰ ἱερὰ, χυσις αἵματος πολλὴ γέγονεν. Ἐμιάθησαν μοναστήρια, ἐφθάρθησαν παρθένοι, ἀπεκεφαλίσθησαν βρέφη. Ἀπέθανον μαχαίραις τῶν ἀσεβῶν, ἀρχόντες, ἱερεῖς, ἄνδρες, γυναῖκες, ἡλικία πᾶσα. Οἱμοὶ τῷ ταλαιπώρῳ τε καὶ ἀλλῶ! Τίς ἱκανὸς ἐκτραγῶδῆσαι τὸ μέγα τοῦτο πάθος, καὶ τοῖς εἰς ἔπειτα ἀναγγεῖλαι τὴν συμφορὰν; Φεῦ! ποῦ ἡ βασιλικὴ παράστασις καὶ παράταξις; ποῦ ἡ τῶν παλατιῶν σύνταξις; ποῦ ὁ τοσοῦτος ἐσμός; τῶν ἀρχόντων; ποῦ τὰ παιδευτήρια τῆς σοφίας; Οἱμοὶ τῷ κάλαμ! Ποῦ ἡ πατριαρχικὴ διοίκησις; ποῦ ἡ τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας καλλονή; ποῦ ὁ τοσοῦτος καὶ τηλικούτος τοῦ ἀρχιερατικοῦ καὶ μοναχικοῦ τάγματος; χορὸς; Κατεπίθησαν ὀπὸ τοῦ Νικαίμαθ. Καὶ οὐκ ἐν τῇ βασιλευσούσῃ μόνη τὰ κακά, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς μετ' αὐτὴν εἰ καὶ πλεῖω καὶ χεῖροιστα. Γαῖα δὲ παντα ὀκτὰ τὰς ἀμαρ-

A causam assignans, quam quod paternam fidem prodidissent, et Latinis hæreticis fuissent per legatum reconciliati.

Capta est urbs 29 Maii ann. 1453, et eodem anno Gennadius, quo nullus Græcis acceptior, sultani Mubamedis jussu electus est patriarcha, ut Malaxus *Historia politica*, Phranzes et alii docent. Fugerat cum aliis, et extra urbem se receperat, atque eo intervallo temporis quod ab urbis excidio ad ejus electionem effluxit, Monodiam scripserat, qua publicam deploravit calamitatem. Exstat illa in variis codicibus, et partim edita est in *Turco-Græcia* et in *Bibliotheca Patrum* (2). Qua ratione a thronum patriarchalem assumptus fuerit, refert ipse in Epistola, cui titulus, *Τὸ εἰς πάντα τοῖς πιστοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, Ad omnes fideles in Christo Jesu*, cum dignitatem abdicavit. Multi, inquit, eo die liberabantur ab iis qui prius qua se ratione eriperent nesciebant. Ego vero pondus inutile in victorum hostium manibus eram, cum semel amicos exorasse, et iis nolentibus succurrere, Deo omnia commissem. Ego quidem non mediocri pecunia redemissem licentiam latendi alicubi, et communes calamitates cum peccatis meis deplorandi. Sed huic Domino latitantem manifestaverunt, hunc ipsum esse vociferantes quem oporteret animarum nostrarum curam gerere, simul laudibus ad cælum tollentes, quem latentem salvare oportebat, si vere talem esse ipsi apud se existimassent, non ejusmodi labyrinthi includere.

C Statim itaque raptus sum ex remotiori loco, et ingredior urbem magis infelicitate, quam cum ex ea egressus eram. Sed transferente Domino, jubeor monasterium plane desertum et conculcatum regere, et liberator absque pecunia fieri monachorum qui simul degerent, monachorum qui prius malitia et tu-

τας ἡμῶν. Ὅταν δὲ πρὸς ταῦτα ἀποβλέψω, ἄλλος ἐξ ἄλλου γίνομαι, ἡ ψυχὴ μου ταράττεται, καὶ λαίψω μὲν τὸ πνεῦμα.

Mementote, fratres patresque, quam egregium quamque præclarum genus quandam fuerit nostrum; quod doctrina, gloria, nobilitate, ingenii acuminis, fortitudine omnem terrarum orbem in monarchiæ formam redegit. Nostra enim gens virtutis studio et morum integritate omnem prorsus virtutem, ut sponsa aquam, absorbit. Nunc autem, eheu! omnia funditus pessum ire. Capta enim est Constanti-nopolis, quæ calamitas sola vocem suffocat et suspiria ac gemitus ciet. Ilac enim disrepta civitate, altaria inquinata sunt, templa sacriægo pede profanata, sanguis multus effusus, monasteria polluta, virgines violatæ, teneri adolescentines capti plexi, impiorum ensibus trucidati sunt magistratus, sacerdotes, viri, uxores, omnis juvenus. O me miserum! Quis huic calamitati, huic miseriæ posteris enarrande par erit? Quid splendor et gloria imperatorum, quid palatiorum magnificentia facta est? quo magistratum multitudinem, quo sapientia academici abierunt? Proh dolor! ubi sedes patriarchæ? ubi Christi Ecclesiæ niter? ubi ordo sacerdotum ac monachorum? Mahometes omnia devoravit. Et non in urbe regina solum res in angustiis jacenti, sed multo pejora in provinciis grassantur ac sæciunt. Omnia autem ista mala propter peccata nostra ortum habuere. Hæc omnia intuentis animus ex intimo perturbatur, et mens titubet.

multa omnia impleverant, qui etiam nunc plusquam opus erat præterentes Christianorum calamitates, occasionem explendi concupiscentiam nacti, infamia quidem sacrum olim ordinem, scandalo spectantium animas, omni malo totum orbem repleverunt. Deinde edificare cogor, templa eversa a fundamentis excitare, et necessaria providere istis, utinam Christianis, qui singulis in locis reperiuntur, qua ratione secundum legem patriam viverent, Deumque colerent non curabant. Deinde coacta est synodus multorum episcoporum ex Europa et Asia confluentium, quorum suffragiis ego primum diaconus, deinde presbyter, deinde episcopus et patriarcha constituor.

Quæ in patriarchali munere constitutus Gennadius gesserit, vix aliunde habemus, quam ex Historia ecclesiastica Græco-Barbara (1). Cum Turcæ Sanctæ Sophiæ templum et patriarcheum occupassent, ipse ad SS. Apostolorum monasterium se recepit, vastum et jam solitudine horridum, unde eodem aut sequenti anno fugit, veritas ne cædis commissæ erga Turcam, cujus cadaver intra muros repertum erat, pœnæ a Christianis exigenterentur. Videtur porro Gennadius urbe profugisse, nam tres βιαιὰς ἀνδρός, sive violentos in urbem regressus commemorat in aliquot opusculorum titulis juxta antiquissimum Regium codicem. Ter autem urbe excessit, semel cum hostis irumperet, iterum post cædem quæ intra muros SS. Apostolorum patrata est; tandem deposito patriarchali munere cum se recepit in monasterium Prodromi ad Menœceum montem, unde compulsus est in urbem redire, et tunc aliquas Homilias ad populum habuit. Hinc emendanda quæ ante paucos annos prodit Philippi Cyprii Patriarchalis Historia, qui statim patriarchas Constantinopolitanos ad Pammacaristæ habitasse scribit contra historicorum omnium fidem, ut et multa alia quæ hunc auctorem sive potius consarcinatorem sæpe hallucinatum esse demonstrant.

Cum ex fuga rediisset, sed quo anno nescitur, habuit Gennadius orationem sive disputationem illam celebrem, quæ Græce, Latine, imo et Turcice, sed Græcis litteris edita est, περὶ τῆς μόνης ὁδοῦ πρὸς τὴν σωτηρίαν ἀνθρώπων. Occasionem narrat Historia Græco-Barbara (2). *Eo tempore, inquit, idem sultanus ipsemet intravit patriarcheum, cumque in templo Pammacaristæ venisset, in sacellum ingressus est, ubi hodie armarium rerum sacrarum est, et cum patriarcha Gennadio libenter sermones contulit. Tunc omni motuposito, universam ei patriarcha veritatem fidei Christianæ aperuit, scripsitque pro numero questionum ejus capita viginti... quæ et dedit sultano.* Subjiciuntur autem hæc capitula loco citato, cum Turcica interpretatione Acumatis sive Achmetis Berrhææ præfecti. At in nostro codice non per quesita et responsa hæc

A Apologia scripta est, sed continua oratione, qualem coram sultano Gennadius habuit, antequam compendiarium illam Christianæ fidei expositionem scripto complecteretur. Editam est quoque oratio ipsa multoties, tum scorsim, tum in *Bibliotheca Patrum*.

Paulo postquam hæc orationem habuisset Gennadius, patriarchali se dignitate abdicavit, ægre obtenta a sultano venia; mox epistolam seu potius prolixam Orationem apologeticam scripsit ad omnes fideles in Christo Jesu, τοῖς πανταχοῦ πιστοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Narrat quomodo post prædictam serpius urbis et totius imperii cladem cumminationemque divinæ vindictæ ob susceptum Latinismum, capta urbe in hostium manus venerit, et ex fuga retractus, patriarcha renuntiatus fuerit, licet invitus: cui tandem muneri, statim atque per sultanum licuit, renuntiandum statuerit, tum quia destitutus esset eorum auxilio, qui oneris partem secundum ecclesiasticas leges sustinere debuerant, tum ob impensos inaniter labores in auferendis scandalis et componendis simultatibus. Varias etiam calamitates refert, quas ab invidis fuisset perpressus, qui patriarchatum non obscure ambientes, multa ipsi negotia facebant: significat tandem se dignitati renuntiare, ut jam sibi soli vacet, pœnitentiamque in tranquilla et solitaria vita de peccatis suis agat. Hæc est illa παρατήρησις, quam in codice Ecclesiæ Constantinopolitanæ descriptam fuisse memorie et auctoritatis causa docet *Historia ecclesiastica*, apud Crusium (3).

Mox recepit se Gennadius in monasterium S. Joannis Baptistæ in monte Menœceo prope Seras vel Pherras, ut scribitur in cod. Regio, cum annos quinque et menses aliquot Ecclesiæ Constantinopolitanæ præfuisset, atque ita ejus abdicatio ad annum 1459 refertur. Videtur tamen aliter statuendum; nam titulus Orationis quam habuit Gennadius in funere Theodori Sophiani, sui ex fratre nepotis, docet pronuntiatam fuisse 28 Septembris anno 6965, secundum Græcos, hoc est anno Christi 1457 a Gennadio monacho. At vulgo non ita appellatur in titulis eorum opusculorum quæ in patriarchatu scripsit. Quæ conjectura confirmatur altera satis verisimili. Nam in monasterio Joannis sive Prodromi, multa Gennadius elaborate scripsit, quæ si secundum Panvini et Genebrardi chronologiam, obiit anno 1460, unius anni intervallo vix poterat absolvere. Tales sunt tractatus *De Existentia et natura animarum, de Purgatorio, de Prædestinatione*, ad Josephum Thessalonicensem; tres alii de Prædestinatione Sermones, Epistolæ ad Theodorum Brennum sive Briennium, et alia nec pauca nec extemporanea. Unde cum nemo huc usque ex certis Græcæ Historiæ monumentis annum Gennadii

(1) Turcogr. I. II. p. 108.

(2) Ibid. pag. 109.

(3) Ibid. pag. 120.

supremum designaverit, si quis eum ultra annum 4460 vitam produxisse statuatur, non inaniter videbitur conjectari. Nam in Regio cod. Homilia de transitu B. Mariæ virginis scripta Constantinopoli dicitur in monasterio Pammacariæ, cum tertio in urbem redire coactus fuisset anno 66', hoc est, ut nemo non intelligit, 6972, secundum Græcam chronologiam, qui annus respondet anno Christi 1464, cuius certus character est indictio 12, quam huic anno adjunctam habet Canon annorum expansorum ab Allatio editus, in opere *De dominicis et hebdomadibus Græcorum* (1). Scripsit etiam opusculum Περί τῆς πρώτης τοῦ Θεοῦ λατρείας, post abdicatam dignitatem in Menæceo monte et monasterio Prodromi an. mundi 6966, qui est Jesu Christi 1458. Itaque jam ab anno 1458, aut 1457, si vera est inscriptio Orationis in funere Sophiani, Gennadius monachus vocabatur, et patriarcha esse desierat, cum, si Malaxo et Historiæ barbaræ fides habenda est, non ante 1459 privatam vitam repetiisse videatur. Tum etiam non recte statim eum obisse scribunt, cum annos ut minimum quatuor supervixerit. Atque hæc sunt quæ de Gennadii vita et rebus gestis in tanta historiæ recentioris caligine observare potuimus.

Multa scripsit Gennadius præter ea quæ variis locis dudum edita sunt. Nam quæcunque tribus suis Georgiis sive Gennadiis Allatio attribuit, hunc nostrum auctorem habent; sed plura longe in bibliothecis delitescunt, quorum indicem qui leviter inspexerit, mirari desinet virum doctissimum parum accuratam in iis recensendis criticen exercuisse. Vix enim quartam eorum partem viderat, et plerumque alienis oculis. Neque tamen etsi plura et certiora designamus, omnia Gennadii opera existimabimus explicasse. Sparsa siquidem et disiecta hinc inde scrinia a studiosis post illius mortem collecta sunt, atque ita non mirum est quædam intercidisse. Homiliæ ante patriarchatum scriptæ, Constantinopoli repetitæ sunt post captam urbem, quædam Thessalonicæ et Callipoli, ut alia ejusdem scripta, quæ deinceps recensebuntur, adeo ut mirari nemo jure queat quod nonnulla perierint in tanta reipublicæ et Ecclesiæ Græcæ calamitate.

Ex iis quæ supra exposita sunt, manifestum est Georgium Scholarium Philelpho, Lipomano, Ambrosio Camaldulensi Latinis hominibus conjunctissimum, Græcis vero Lucæ Notaræ, Theodoro Despotæ, et aliis, eundem judicis primarii munus in aula Joannis Palæologi sustinuisse, Florentiam in ejusdem imperatoris comitatu venisse animo prompto et alacri ad procurandam utriusque Ecclesiæ concordiam, ita tamen ut ab episcoporum et patriarchæ nutu penderet, cum laicus inter eos sententiam dicere non posset. Eo fortassis animo apud imperatorem exposuit quid sibi factu optimum videretur, et consilium de amplectenda unione dedit.

(1) *De consensu*, p. 1522.

(2) *Hist. eccl. Flor.* p. 245.

quod refert Græcorum actorum scriptor: cuius idcirco fides vacillare non debet. Sylvester enim Syropulus (2) Latinismi non suspectus, refert formulam concordiæ circa quæstionem de processione Spiritus sancti, quæ a Georgio Scholario composita, coram imperatore et Græcorum præcipuis lecta fuit. Orationum quæ cum iisdem actis circumferuntur, nulla in nostris codicibus memoria est, neque illarum meminit Sylvester Syropulus, et eas Georgio Scholario Matthæus Caryophyllus adjudicat. Etsi enim non indiligentiæ solum nomine, sed perpetuo adversus Latinos odio suspicissimus Syropulus esse debeat, nemo tamen Græcæ recentioris historiæ vel mediocriter peritus, cuiusdam critici præposterum iudicium quo homini fidem omnem adjudicat, sequendum existimabit. Sed Allatio potius credet, qui Sylvestrum agnoscit auctorem unum ex assediis patriarchæ, non eum tamen qualem e cerebro suo effinxit temerarius interpret (3), *linguam et mentem synodi Græcorum, doctum, elegantem, antiquis Græciæ luminibus comparandum*, cum pessime scribat et semibarbare. At ille Georgium Scholarium in synodo cum Marco Ephesio unionem impugnasse non refert, atque ita Actorum Græcorum fidem non impugnat, eum eo tamen Florentia se proripuisse testatur peracta synodo. Nullus interea occurrit sive apud Græcos auctores editos sive manuscriptos aliter, quem Caryophyllus et Allatio designant, Georgius Scholarius, qui Constantinopoli substiterit, cum Joannes Palæologus et Josephus patriarcha, simul cum Græcis aliis, Ferrariæ et Florentiæ unioni sancienti operam darent.

Marco Ephesio utebatur familiarissime noster Georgius; duos autem ejusdem nominis et cognominis eodem tempore, summa doctrinæ, præsertim vero philosophiæ Platonicæ et Aristotelicæ, laudat floruisse, iisdem amicis usos, cum circa religionis negotium vehementissime dissiderent, id quidem fieri vix potuisse nemo non videt. At ex meris conjecturis ita statuere, ut Caryophyllus et Allatio fecerunt, sine ullis auctorum testimoniis, confusa et insuper habita temporum ratione, absurdum prorsus est et excusatione caret. Neque enim, ut ita apud se haberent, cæterisque suadere conarentur, alia causa fuit, quam quod Georgium Scholarium, qui Florentino concilio cum purpuratis aulæ Constantinopolitanæ interfuit, ex suasoria oratione qua Joannem Palæologum hortatus est ad unionem, Catholicis adjunxerint, quem demceps Constantinopolim reversum non agnoscunt. Tunc enim contraria prorsus sensus illum, certis argumentis ex historia illorum temporum constat, maxime vero scriptis in Latinos acerbissimis, quæ tam singulares Georgii Scholarii auctoris notas præse ferunt, ut benignam nullam interpretationem aut falsæ inscriptionis accusationem admittant. Hoc

(3) Rob. Creyghthonus in Præfat. ad Syropuli Historiam.

autem solo argumento tota Allatianarum disputationum strues nititur, tam in opere *De perpetuo consensu*, quam in *Diatriba de Georgiis*, et in *Exercitationibus adversus Robertum Creyghionum*. Quod argumentum cogit nos ut de fide Georgii Scholarii sive Gennadii quæstionem instituamus, tanquam institutæ disputationi necessariam.

Statim vero fatendum est non plane constare quæ Florentiæ circa unionem Georgii Scholarii sententia fuerit præterquam ex citatis Actis, act. 25, quæ non quibusdam regiis codd. solum, sed libris vetustis consentiunt antequam Græca Romæ prodirent, atque adeo falsitatis aut interpolationis suspicione vacant. Eum enim reconciliandis in pristinam concordiam Ecclesiis fuisse haud mediocriter, non Actorum sola fides confirmat. Ea sive Xanthopulum sive alium auctorem habeant, præstant sane salebrosis Syropuli narrationibus, tum naturali quadam simplicitate et nitore orationis, tum etiam rerum gestarum historia quæ ab Actis Latinis raro dissentit, cum monumentis ecclesiasticis utraque lingua exstantibus, tam editis quam mss., nullo negotio potest conciliari. Ex illorum autem testimonio, ex Epistola ad Magnum duces et altera ad Ambrosium Camaldulensem, non dubitamus asserere Scholarium cum Græcis aliis præsertim patriarcha Josepho unioni fuisse et imperatorem scripta oratione hortatum fuisse, ut illa secundum propositam a Pontifice Romano definitionis formulam componeretur. Orationes tamen illas secundum Caryophylli sententiam aut falsas, aut admodum interpolatas esse, non immerito suspicamur. Nam in plerisque exemplaribus mentio captæ urbis interseritur, cujus clades cum nonnisi post annos duodecim consecuta sit, locum illic non habebat. Ita etiam suadent alia non pauca, quæ in his orationibus a viris doctis observata sunt. Hac occasione propensioris in Latinos animi videtur Marcus Ephesius, arctissima cum Scholario amicitia conjunctus, scripsisse ad illum epistolam, quam edidit Allatius, communicatam a viro cl. Emerico Bigotio, qui eam ex Ambrosianæ Biblioth. Mediolanensis cod. descripserat, et quam integerrimam nacti sumus in optimo codice ms. biblioth. Reg. (1) : Ὁσως ἡμᾶς ἐνέπλησας ἡδονῆς ἤνικα τῆς δρθῆς πίστεως; ἐγένου, καὶ τοῦ εὐσεβοῦς καὶ πατρῖου φρονήματος, καὶ τῆ καταδικασθεῖση παρὰ τῶν ἀδίκων κριτῶν συνηγόρησας ἀληθείᾳ, ποσαύτης ἐκ τοῦ ἐναντιοῦ λύπης καὶ κατηφείας ἐνεπλήσθημεν, ἀκούσαντες μεταθεῖσθαι σε πάλιν καὶ τάναντία φρονεῖν τε καὶ λέγειν, καὶ τοῖς κακοῖς οἰκονόμοις συντρέχειν ἐπὶ τὰς μεσότητας καὶ οἰκονομίας. *Quantum voluptatis et lætitiæ nobis attulisti, cum rectam fidem, et piam patriamque sententiam amplextus es et condemnatæ ab injustis iudicibus, veritatis patrocinium suscepisti; tantum e contrario mœrore et*

tristitia repleti sumus, cum ad aures nostras peruenit, te rursus alterata facie pugnantia tenere loquique et cum pessimis œconomis una conflueres ad procuranda media unionis et dispositionis. Ita vertit Allatius; melius dixisset, ad media quædam et temperamenta; id enim, ut ex Actis constat, catagebant imperator et patriarcha, Bessarion, Isidorus et alii, quorum in numero tunc erat Georgius Scholarius, ut salva doctrina, integraque disciplina quas a majoribus acceperant, concordia cum Latinis coalesceret.

Quod vero synodum Florentinam designet Ephesius, probant subsequencia Epistolæ verba Ἄλλ' ἐρεῖς ἰσως ὡς οὐκ ἐπὶ τάναντία γέγονεν ἡ μετάθεσις, μεσότητα δὲ τινα καὶ οἰκονομίαν περισκοποῦμεν· οὐδέποτε διὰ μεσότητος, ἀνθρώπε, τὰ ἐκκλησιαστικὰ διωρθώθη· μέσον ἀληθείας καὶ ψεύδους οὐδέν ἐστιν. *Forsan asseres non in contraria mutationem factam, medium vero quoddam et temperamentum investigamus. Nusquam, mi homo, ejusmodi mediis res ecclesiasticæ in melius reformatæ sunt; medium inter veritatem et mendacium nullum est.* Citat verba Gregorii Theologi de synodis Arianorum, quas Caiphæ concilium vocabat, ubi Christus condemnatus esset, mox addit: Ἄρ' οὐ προσήκει ταῦτα τῇ νῦν ἡμετέρα συνόδῳ· καὶ πάνυ μὲν οὖν, φαίην ἂν ἐγωγε. Et infra: Καὶ ἰστέν ἀράχνης ὑφαίνουσι, καὶ θντος ἰστέν ἀράχνης ὁ παρ' αὐτῶν συνθεῖς καὶ ὀνομασθεῖς ἔρος. *Nomine hæc conveniant huic nunc congregatæ nostræ synodo, et omnino sane mea quidem sententia... Telam aranearum texunt; vers enim aranæ tela est, composita et ab ipsis nominata definitio.* Hortatur fugere Sodomam et Gomorrhiam; reprehendit quod dignitatis et divitiarum amor, et alia mundana commoda eum perverterint, jubet cogitare quam cito finem acceptura sint et iudicium subeundum. Ὅσπερ ἡ ψευδώνυμος σύνοδος ἀπαίτησεται τὸ αἷμα τῶν ἀπολλυμένων ψυχῶν, τῶν σκανδαλισθέντων ἐπὶ τῷ μυστηρίῳ τῆς πίστεως, τῶν τὴν ἀφόρητον βλασφημίαν καὶ ἀσυγχώρητον ταῖς ψυχαῖς ὑποδεξαμένων τὴν κατὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ εἰς δύο τολμώντων ἀρχὰς ἀναφέρειν τὴν αὐτοῦ ὑπαρξίν, τῶν ὑπαχθέντων τοῖς ἀθέτοις καὶ λατινοῖς ἔθεσιν: *Ut etiam pseudosynodus rationem reddere cogetur sanguinis pereuntium animarum, eorum qui scandalizati fuerunt in mysterio fidei, qui intolerabilem blasphemiam et irremissibilem contra Spiritum sanctum amplexi sunt, quique attendunt ad duo principia ejus subsistentiam referre, qui illegitimis Latinorum ritibus abduci se passi sunt.*

Hanc Epistolam Florentiæ scriptam oportuit statim atque Scholarius orationem illam exhibuisset, cujus in actis Græcis mentio est, vel saltem paulo postquam Constantinopolin Græci redierunt. Neque interest quod uterque Ephesius et Scholarius

(1) Allatius in Creygh., p. 88.

Florentiæ simul essent. Sed Ephesium verisimile est quo plus haberet ponderis ejus oratio, eam scripto comprehendisse. Sane tam perspicua synodus Florentinam designat, ut Allatius ipse, qui nodos ejusmodi sæpius rescindere quam explicare solet, aquam sibi hæcere non diffiteatur, sed recurrit ad suum illum Scholarium sive Gennadium schismaticum, ad quem datam arbitratur, nulla ratione fultus, quam quod si ad Scholarium qui cum imperatore ad concilium venit, scripta sit, coincidit tota duorum Gennadiorum fabula. At cum liquido appareat non alium hoc loco designari, quam virum doctissimum, philosophum, in amplissima dignitate constitutum, qui ad concordiam reliquos hortatus fuerit, quod de suo Gennadio schismatico ne suspicatur quidem Allatius, hæc in larvam illam cadere non possunt, Gennadium nempe alterum, qui obscurus in cella, solo in Latinos odio commendatus, ante captam urbem diem suum obiisse dicitur.

Verum etsi Scholarium Florentinam unionem oratione laudaverit, non tamen eam subscriptione firmavit, cum laici non subscripserint. Atque ita nihil propemodum egisse sibi visus est, quasi oratoris potius more sententiam dixisset imperatori perjurandam, Græcorumque afflictis rebus commo- dissimam. Atque ita Constantinopolim reversus, Marco Ephesio reconciliatus est, et a Latinis Hæreticis abalienatus, unde in Joannis Palæologi offensionem incurrit, quod habemus ex ejus Apologetica ad Constantinum oratione, quæ Allatio nunquam visa est. Nulla toto intervallo temporis quod inter Florentinæ synodi finem, et Joannis Palæologi obitum intercessit alterius Georgii, sive Gennadii mentio est, sed tantum hujus nostri qui conjunctissime cum eo vixit, qui suos ei pro Aristotele contra Gemistum libros dicavit, qui morienti adfuit, et Deo teste multis presentibus Ecclesiæ suæ adversus Latinos defensionem in se recepit, quique tot libros edidit quibus unio Florentinæ facta convelleretur, qui Græcos amicitias adhuc laicus a coronando Constantino deterruit, et tandem in monasterium se recepit paulo ante captam urbem. Quæ omnia ex sola ad Constantinum epistola tam perspicue demonstrantur, ut in obscurum alterum Gennadium cadere nequaquam possint, quem Florentiam ivisse, unioni favisse, philosophum, judicem primum Notaræ amicissimum (1), Italici doctis conjunctissimum, Marci Ephesii discipulum et pernecessarium fuisse, nemo unquam ullo idoneo testimonio probare potest, multo minus id quod Allatius palmarium argumentum habet, Scholarium non nisi postquam dignitatem abdicasset, monasticam vitam professum esse.

Quia vero illum in eandem semper, quam Florentinæ significaverat, concordiam cum Latinis san-

ciendæ sententia fuisse existimavit, non mirum si quem Latino homini infensissimum esse negare non poterat, alium fuisse existimavit. Alius nempe factus est dum mutavit sententiam, tot Græcorum antistitum exemplo, qui unioni subscripserant, quod Scholarium non fecerat. Quæ vero circa Florentinam synodum animo fuerit, nemo jam conjecturis assequi divinando debet, sed ejus orationibus credere. Præcipua est valedictoria ad Constantinum, in qua non aliam inimicis suis calumniandi causam fuisse testatur, quam quod innovationi per definitionem synodalem factæ totis viribus obsteret. Idem probant varia adversus Latinos et Latinophonas scripta, disputationes cum Cortonæ episcopo, et alia quæ vel supra designata sunt, vel in Notitia ejus operum designabuntur: tum quæ sub Isidori cardinalis adventum, et in ipsa obsidione scripsit, tandem Oratio codici Magnæ Ecclesiæ inserta, cum patriarchale munus deposuit. Priores enim demonstrant eum qui iudicis primarii dignitate ornatus, Florentiam in imperatoris comitatu profectus est, ipsum esse qui tantas contra Latinos et Florentinam unionem turbas excitavit: posteriores eundem patriarcham primum designatum, ex quo Constantinopolis in Turcarum potestatem venit, omnes inter se consentiunt et lucem alteræ alteris sœnerantur, ut insitium illum nullo neque loco neque tempore consistere patiantur.

Operæ pretium est ipsius Gennadii de seipso scribentis verba referre ex inedita Epistola ad cives suos ecclesiasticos et sæculares, scripta sex ante captam urbem mensibus. Postquam initio questus est peti se variis inimicorum calumniis, intentari minas: *Non alia, inquit, ratione nisi quod nolumus separari a patria traditione, et simul cum ipsis impudentes contra Deum esse. Nisi desidero pacem Ecclesiarum, et concordiam Christianorum omnium, sed veram, spiritualem, ecclesiasticam, justam et salutarem, vita mea pace careat. De primo autem capite, nempe quod religionem attingebat, dico et testor quod hanc ego sanctam matrem Ecclesiam cum aliis tribus sanctissimis patriarchis habui semper et habeo tanquam veram Matrem orthodoxorum Christianorum, in qua, sicut initio prædicationis evangelicæ, juxta Domini prædicationem fidei probatio efficaciter perficitur, ex omnibus apostasiæ incursibus. Omnia etiam hujus Ecclesiæ dogmata amplector tanquam divina, verissima et salutaria, quorum unum est, quod Spiritus sanctus ex Deo et Patre procedit sive subsistit, quemadmodum habetur in Symbolo omnium generalium conciliorum. Neque enim ex Patre et Filio, ut Latinorum Symbolum dicit, et Florentina synodus inauditis explanationibus exponit. Amplector factam contra Bæcum Latinophonem sanctam et magnam synodum, et eam firmiter inter œcumenicas collocandam cen-*

(1) Vide infra Gennadii et Notaræ amobæras epistolas. EDIR.

seo, quia schismatici absentia œcumenicæ synodo qualitatem non aufert. Ejusdem terribilem sententiam cum sententiis et anathematismis trementer suscipio, tanquam sacram et divinam sententiam, quæ de Latinorum dogmatibus, et de Papæ commemoratione convenientia decreta statuerit, Persisto in ea promissione qua me obstrinxi beato Ephesino episcopo, cum ad Deum migraturus esset, coram Deo, angelis et hominibus, et disputationibus quas habui adversus episcopum Cornotæ ad demonstrationem veritatis quam profitemur, ut etiam diversis operibus quæ pro patria fide, divino munere publicavi: confessione quoque fidei meæ, vel potius catholicæ Ecclesiæ, quam ante biennium accurate elaboratam evulgavi: subscriptionibus etiam quas cum ecclesiasticis viris, eadem nobiscum sentientibus scripto firmavimus legati tempore, et deinde post legationem domini Brennii, cujus particeps nullo modo fui, cum nusquam Papæ commemorationem suscipere statuissemus, quandiu circa præcipua fidei dogmata divisi et discordes essemus ab eo secuti prædictæ synodi definitionem, patrum nostrorum magistrorumque omnium.

Idem in epistola ad Sylvestram magnum ecclesiarcham, et ad Agallianum chartophylacem, reliquosque ecclesiasticos scripta cum Liturgia publice celebraretur post renovatam unionem cum Isidoro cardinale Russiæ legato apostolico, postquam excusavit se quod vocatus ire ad synodum renuisset. Ad quid porro hæc synaxis habita est? Nempe quia ex quo unio per populum facta est (vah! nam dirisio est a Deo), ecclesiasticorum consensum obtinere gestiunt. Relinquitte me horum inexpertum, meam enim de hoc negotio sententiam millies dominus noster imperator, et ejus consilarii, et vos omnes perspexistis. Ante hos siquidem dies misi ad eum per venerabilem monachum et sacerdotem D. Ignatium capitula duodecim de hoc argumento, quæ et ipsi vidistis. Ego vero aliud quid ab eo quod nunc dico, nunquam dicam, quandoquidem Florentinam illam synodum eo loco habeo, quo apud Deum est, et veritas docet, Christianique omnes legitimi Ecclesiæ Orientalis filii juxta sanctorum Patrum sententiam et conscientiam suam sentiunt, et ut clarius dicam, eam synodum talem existimo, qualis pseudo-œcumenica illa sub Constantio fuit, quæ Consubstantiale, ut sibi videbatur, sustulerat. Quoniam item mea sententia est, quod qui Papæ commemorationem facit, aut facienti communicat, etiam consilio aut adhortatione, talis apud me est, qualis is quem damnavit sancta et magna synodus Constantinopoli congregata, quæ Latinorum doctrinam examinavit, Beccumque tunc, et qui eadem cum illo sentiebant, deposuit. Neque existimo leve quiddam esse Papæ, aut alterius cujusdam episcopi commemorationem.

A Sed spiritualis paria sentientium communio, et perfecta subordinatio erga legitimos pastores, in commemoratione illa consistit. Synodi vero et SS. Patres definiunt, ut a quorum opinione abhorremus, eorumdem communionem fugere oporteat. Multa alia ejusmodi definiunt vobis haud ignota. Præ omnibus vero Dominus dicit: alienum non sequentur, sed fugient ab ipso, quia non norunt vocem alienorum. Absit quoque ut Ecclesiam meam, quæ sancta est Orthodoxorum mater, faciam hæreticam, suscipiens Papæ commemorationem, quamdiu Papa ea constebitur et credet, quorum causa a nostra Ecclesia non suscipitur. Si quis enim nunc confiteatur eum recte dispensare verbum veritatis, scietur is majores suos fuisse hæreticos. Sententia igitur mea talis est, fuit et erit, eroque extra communionem Papæ, et omnium qui illi quoecunque modo communicant, ut patres nostri, quorum pietatem imitari nos decet, cum ne sanctitatem, nec sapientiam illorum habeamus. Hæc sane oratio non est Latini hominis, aut ejus qui in Romanorum sententiam transierit. Est autem ejus qui in aula vixerat, qui Florentiam profectus erat, quique patriarcha post captam urbem statim creatus est: quod non sola probat codicum mss. fides, sed vel una epistola ad omnes fideles valedictoria cum dignitatem deponeret, abunde confirmat.

B Porro quæcunque de duobus Gennadiis sive Scholariis a Caryophyllo aut Allatio disputata sunt, præter ea quæ carpiim delibavimus, non tanti videntur esse, ut ad singulare examen revocanda sint. Id enim non nisi proliza et tædiosa commentatione potest absolvi, sed absque ullo operæ pretio. Nam cui semel perspecta fuerit brevis, quam ex certis monumentis delineavimus, Historiæ Gennadianæ synopsis, is statim intelliget, in quibus et quoties hallucinatus fuerit vir doctissimus. Mirari vero satis non possumus eum, cum primum in opere de perpetuo consensu (1), edito anno 1644, contentiosum hunc de duobus Gennadiis funem ducere cœpisset, deinde paulo post Dissertationi de Georgiis (2) totam suam verbotenus disputationem inseruisset, post annos triginta non secundis aut tertiis vel tricesimis curi meliorem factam in opere contra Creyghtonum recoctam iterum dedisse, ita ut verba ipsa, jocos, sales religiosissime, ne mutato quidem apice, servaverit. Qui itaque unam harum Dissertationum novit, ambas alteras noverit.

Felicit virum doctissimum Caryophylli Judicium (a) de duobus Gennadiis, quæ opinio cum ad asserendum catholicæ Ecclesiæ Gennadium commodissima videretur, eam, quo se duceret non satis prævidens, secutus est non alio fine, quam ne periret auctoritas Apologeticarum pro Floræ-

(1) Lib. III, c. 5.

(2) In Georgio Scholario.

(a) Præf. ad Gennadii Apologiam pro quinque capitibus concilii Florentini. Romæ, 1628, 4°.

una synodo orationum, quæ tanti non erat, ut totam idcirco ecclesiasticæ historiæ recentioris ærelem conturbari necesse foret. Caryophyllo duplicem Gennadium cur primus somniaret, ratio nulla erat, nisi quod ita ex collectore *Bibliothecæ Patrum* Margarino Bigneo didicerat, quo nemo fortassis in ferenda de veterum scriptis sententia infeliciof fuit, ex Bellarmino et aliis, quorum critique in exscribendis allorum commentariis tota constabat.

Sane ex iis quæ supra disputata sunt, tam constat apud nos Gennadium schismaticum pertinacissimum et furiosum fuisse, quam quod certissime. Atque ita hujus Homiliæ quam edimus, major omni exceptione auctoritas esse debet. Solent enim Protestantes, si quod ex Græcorum qui ante quadringentos annos scripserunt, libris testimonium proferatur, statim inelamare, quod fuerit Latinis addictus. Qua vero ratione in *λατινοφρονήσιω*; suspicionem vocari possit Gennadius, qui Latinos tam virulente insectatur, qui pro hæreticis habet, et illos ad communionem admitti vetat; qui additionem Symbolo factam, processionem sancti Spiritus a Patre et Filio, Azyma, Purgatorium, et ea ipsa quæ non inter necessaria fidei capita apud nos habentur erroris aut hæreseos, tam aperte condemnat (1); qui anathema Joanni Becco dicit, et pseudo-synodum, in qua vir pius et multis nominibus venerandus damnatus est, amplecti se multoties testatur; cujus denique horatu et consilio monachi et moniales a communionem Latinorum palam recesserunt, et sancta etiam profanum in modum conculcaverunt; qui in Marci Ephesii verba juravit, quique palam profectus est *ἀποινώνηρον* erga Latinos mansurum se, donec Romana Ecclesia tot hæreses, quarum illam ubique postulat, abjurasset. Hæc igitur resellenda incumbunt Protestantibus, antequam Gennadium de Eucharistiæ fide nobis testimonium perhibentem ex testium numero rejiciant. Ut autem id efficiatur, non hanes conjecturas, sed certa argumenta ab ipsis postulamus.

Quæ vero, ex nostris auctoribus in contrarium adducere solent, ea habebimus omnino nihili. Neque enim si quid Allatius, Caryophyllus, Arcudius aut alii de Græcorum rebus scripserunt, legis aut edicti perpetui apud nos vim obtinent, ut reclamare non liceat; multo minus scripta a sordidis auctoribus, quorum testimoniis Claudius tam inut liter abusus est, ut Orientales Calvinistis adjungeret, cum ante annos centum et decem Lutheranis Wirtembergensibus, quorum tolerabilior sententia erat, tam perspicue significaverit Jeremias patriarcha, quantum illa sibi et toti Ecclesiæ Orientali displiceret.

Verum quia Jeremias vocem Transsubstantiationis

non usurpavit, quævis rem voce significatam docuerit, ut Wirtembergenses ipsi qui Acta ediderunt, nota ad marginem testati sunt, nata inde nova argumentorum æges, in qua Thomas Smithus Ecclesiæ Anglicanæ theologus se exercuit. Ediderat Constantinopoli redux epistolam de Græcarum Ecclesiarum statu, in qua virum doctissimum Richardum Simonem impugnaverat, quod in Historia fidei Orientalium Græcos præsentiam realem, et transsubstantiationem credere firmissimis argumentis docuisset. Quia vero Smithus ita statuerat *primum aut saltem inter primos* qui *μετουσιώσιω*; voce usi forent, Gabrielem Philadelphię metropolitanam fuisse, Gennadii testimonium opposuerat R. Simon ex brevi illa homilia quam Syrius operi suo inseruit, quod opus a nobis accepterat. Smithus in prima Miscellaneorum suorum editione, cum ex illo solo testimonio totam evanescere de Gabriele suam divinationem videret, Gennadii opus ut *ὑποβολιμαίου* scriptoris rejectit. At doctissimus ejus adversarius dissertatione *vernacula* (2) *De fide Ecclesiæ Orientalis circa transsubstantiationem*, illum ita confutavit, ut is responsione *Adversus cavillationes Simonii*, nam ita illam inscribere placuit, nihil quod ad rem faceret, respondisse agnoscat.

Cum igitur in prima dissertatione homiliam brevem, aut epistolam, si quidem talis videri etiam potest, quæ ex Meletii Syrii libro producta fuerat, rejicere satageret, hæc argumenta protulit, Gennadium ait Catholicis addictissimum fuisse, solo testimonio Allatii et aliorum qui Georgium Scholarium et Gennadium duplicem faciunt, cum ex iis quæ superius exposita sunt, satis constet unum eundemque Scholarium et unioni promovendæ dedisse operam cum esset Florentiæ, et mutata sententia, acerbissimis deinde in Latinos odiis apud suos inclaruisse.

Aliud argumentum sumit ex Allatii, Posseviani aliorumque silentio, quibus nunquam hæc homilia lecta fuit, etsi ille diligentem in Gennadii scriptis investigandis navavit operam. Judicium sit penes eos qui Allatianum Iudicem cum nostro conferent, an hæc invidiosa laude dignus sit Allatius. Possevinus multis aliis nominibus, sed nunquam a diligentia in recensendis auctoribus laudatus est. Quis omnia se vidisse audeat venditare, nisi quibus hæc studia ignota sunt? Habuimus ex bibliotheca Regia coud. mss. qui tam proxime ad Gennadii ætatem accedunt, ut statim ab ejus obitu, aut ipso etiam supersite scripti videantur, imo nonnulli ipsius, ut non vana conjectura est, manu emendati. In iis loquuntur inter multa alia Epistolæ et Orationes quas Gennadius cum in monasterium se reciperet, et cum patriarchalem dignitatem abdicaret, scripsit, quæ totam de Gennadii

(1) Epist. ad Maximum et monachos alios Montis Sina, ms.

(2) Ed. Lutetiæ 1687.

duobus disputationem evertunt. Neget quispiam genuina hæc esse, habebit idem in Allatii silentio præsidium.

Quotidie ex bibliothecarum forulis multa doctissimis viris incognita eruuntur: neque mirum exstare in Gallicanis, quod in Romanis non exstabat. Regiam Vaticanæ conferri non fert Smitheus æquo animo: cur tandem? Nam quid sua refert quæ illarum ditior sit? Nempe ut ex Vaticanæ laudibus regiæ invidiosam suspicionem comparet, quasi quod in altera deest, in alia esse non possit; aut si reperiatur, debeat adulterinum judicari.

Hanc vero homiliam, inquit Smitheus, non in codicibus Regiæ bibliothecæ, sed apud D. Burdelotium exstare dixit Simonius, frigide quidem et admodum parce... titulo homiliæ tantum addito. Neque enim an singulæ harum homiliarum nomen Gennadii tanquam veri auctoris prætulerint, per ipsum scire nobis licet. An non debuit ille codicem illum una cum cæterarum Homiliarum titulis suspicionis ne quisquam impostor vafritie non insolita nomen Gennadii forte ementitus fuerit amovendæ causa accuratius et specialius describere? Nunquam Burdelotii Simonius meminit, aut codicem apud eum exstare dixit. Quid sit frigide aut parce codicem designare non satis capimus. An quod nimium multi faciunt, verbosissime commendare, et sæpius parum fideliter? Quot enim sunt qui ἀπόγραφα sua sæpe mendosissima mss. codicum loco laudaverunt, quod qui apud nos faceret, non in tactus esset a sibilo.

Codex ipse, ut judicaverunt viri in antiquitate Græca exercitatissimi, talis est, ut de ejus ἀθενείη nemo præter eos qui illum non viderunt, dubitaverit. Habuit illum Nointelius a Panagiotte; nos a Nointelio. Cur porro de suspitione amolienda quisquam cogitaret, quæ sine summa calumnia cogitari multa posset? Exstat homilia cum aliis Gennadii operibus, quæ certissime illius esse non modo multorum codicum consensus, sed Græcorum testimonia confirmant. In ea quam laudat Meletius Syrigus, alterius quam edimus: in infelici palatio, coram imperatore et senatu pronuntiatæ auctoritas stabilitur. Laudat eam Callinicus patriarcha Constantinopolitanus ex recentioribus in synodica sua, et alii magno numero.

Sed Meletium Syrigum repellit Miscellaneorum auctor tanquam Græculum tenebrionem, partium studiis addictissimum, Romæ, nisi fallitur (vehementer autem fallitur) educatum. At nemo fortassis inter Græcos recentiores majori doctrinæ et ὀρθοδοξίας laude floruit, commendatus scilicet tum ab eo qui ante paucos annos Constantinopoli sedebat Callinico, a Dionysio, Parthenio: tum Nectario et Dositheo Hierosolymitanis patriarchis, cujus opus adversus Cyrillum capitula ab anno 1640, quo perfectum fuit, huc usque laudatum, ne levisima quidem censura perstrinxit.

Tenebrionem nemo unquam appellavit cum, qui

esset doctor Evangelii in Ecclesia Constantinopolitana: qui synodo an 1638 sub Cyrillo Berrhœensi adversus Cyrillum Lucarin habitæ interfuit, et eam subscriptione firmavit: qui a Parthenio seniori patriarcha Constantinopolitano in Moldoblachiam missus, decretis adversus ejusdem Lucaris Confessionem scribendis adfuit: tum ea ut patriarchalem confirmationem acciperent, Constantinopolin tulit: qui inter alios omnes theologos ab eodem designatus est, ut orthodoxam Confessionem, quæ primo ad Russicarum Ecclesiarum usum composita fuerat, recenseret et expenderet: quæ deinde totius Græcæ Ecclesiæ consensu tanquam communis fidei verissima expositio probata, et bis edita, tractatur Græcorum omnium manibus.

Si hæc Constantinopoli Smitheus non didicit, culpa ipsius est; sed editus est, ut Venetiis ad nos scriptum nuper fuit, liber ipse Meletii adversus Cyrilli Confessionem, et illius tanquam editi in Moldavia meminit Petrus Allixius vir doctissimus. Ea porro editio cum Græcorum opera prodierit, non est jam ullus adversus Meletii Syrigi fidem suspitioni locus. Non enim tenebrionum et partium studiis addictissimorum hominum, sed eorum qui in clara Ecclesiæ Græcæ luce, doctrinæ et pietatis laude floruerunt, scripta huc usque Jassi aut Buchorestæ excusa sunt.

Quod porro nos ex libris didicimus, si Constantinopoli Smitheus non audivit, nostra non refert: sed Parthenius et Dionysius patriarchæ Constantinopolitani, Nectarius et Dositheus Hierosolymitani, et alii qui orthodoxam Confessionem testimoniis suis ornaverunt, et omnibus suis tanquam fidei regulam commendaverunt, testes hoc in argumento locupletiores Smitheo esse nemo non fatebitur.

Miratur quomodo illius homiliæ non meminerit Jeremias patriarcha adversus Wirtembergenses scribens, atque novam inde argumentum illi nascitur, quo suspicionem confirmet. At cum de processione Spiritus sancti tam fuse contra eosdem disputaret, de prolixo ejusdem Gennadii adversus Latinos opere circa eandem theologiæ partem, verbum non fecit, ut neque meminit multorum aliorum ex Græcia theologorum, quorum scripta vel edita sunt, vel in bibliothecis servantur. Qui ex tam levi conjectura opera auctoribus abjudicaret, ridiculus foret. Nempe movisset Lutheranos Gennadii auctoritas, quibus exprobrat ultimis literis Jeremias, quod sanctorum Patrum veterum auctoritates insuper haberent.

Nihil quoque esse in tomis adversus Latinos duobus quod homiliæ similem doctrinam repræsentet, res suspicionis plena Smitheo videtur. Mirum potius et monstro simile fuisset, Gennadium de Spiritus sancti processione disserentem, deque aliis inter suos Latinosque controversiis, alieno plane in loco de Eucharistiæ fide disputasse, de qua inter utrosque perfectam consensionem esse non ignorabat. Disputatum erat acriter Ferrariæ

et Florentiæ inter Latinos et Græcos, præsertim de Azymais, materia scilicet in qua celebratur Eucharistiæ sacramentum; cedat Smitheus vel auctorem Græcum unum (neque Sylvestrum Syropulum excipimus) qui Latinos a Græcis de aliquo errore circa Eucharistiæ fidem insinulatos commemoret. Contra cum Bohemi, eandem prope quam Reformati, de eodem sacramento opinionem haberent, videat in ipsius Syropuli narratione quam graviter Græci tulerint, quod in prima decreti ad concilium celebrandum formula Bohemis comparati quadam ratione fuissent, quos *multis et pessimis hæresibus laborare* agnoscebant. Quod igitur non modo in duobus illis voluminibus contra Latinos, quos Smitheus nunquam vidit, tum in multis aliis adversus eos scriptis, quorum indicem dabimus, nihil de Eucharistiæ controversiis reperiatur, certissimum integræ circa illum articulum concordiam argumentum erat.

Verum, tantum abest ut vim illius agnoverit Miscellaneorum auctor, nihil ut potius duplici sua Dissertatione designare videatur, quam causam suspitionis adversus Gennadium et ejus homiliam, in ea non sententiarum modo, sed etiam vocem conformitate subesse gravissimam. Nempe si Claudio Carentoniano credendum est; neque enim ultimum Smitheus ex Græcia, vel ex Orientalibus provinciis, alium hujus paradoxo auctorem habet, cum realis præsentia, multo magis transsubstantiationis dogma et nomen omnibus in Oriente Christianis ignotum huc usque fuerit, qui utrumque admittunt, pseudo-Græci sunt et *Λατινόφωνοι*. Hoc si a Claudio demonstratum Smitheus existimat, ut non uno loco satis significavit, nos potiori jure, ne verisimilem quidem conjecturam eum attulisse probatum invicte a nostris theologis existimamus. Res in medio relinquitur, ut in ejusmodi quæstionibus fieri debet: ne syllabam quidem habent Protestantibus, qua probari Claudiana censura possit: tota enim argumentorum vis in hoc uno erit, quod Græci et doctrinam et vocem ante Gabrielis Philadelphiensis metropolitæ tempora non usurpaverunt. Sciunt porro omnes quantum in similibus controversiis fallat sæpe argumentum illud quod vocant negativum. Quod si alicujus momenti est, ut sane sæpe cum judicio potest adhiberi, eo quoque utemur catholici, sed certiori et evidentiori. Nam cum existent Græcorum adversus Latinos libri tam editi quam mss. magno numero, existent acta et monumenta rerum ad concordiam procurandam inter utrosque gestarum, nihil occurrit unde vel Latinos a Græcis accusatos esse constet, quod transsubstantiationem docerent; aut a Latinis Græcos, quod illam rejicerent.

Accedit alia magnæ auctoritatis probatio ex disciplina Græcorum, quæ non hæc aut nudius-tertius inventa, sed a multis sæculis huc usque observata, ejusmodi est, ut absque realis transmutationis fide consistere nequeat. Nam ritus et preces quibus

Liturgia celebratur, circumlatio panis et calicis, antequam consecrentur, et eorum veneratio ex futura mox consecratione: communionis distribuendæ forma; particularum conservatio ad infirmorum viaticum, Missa præsenificatorum, et tam multa alia certa ejusdem fidei argumenta sunt, unde quidquid simile occurreret in Latina missa, statim Protestantes sustulerunt.

Quasi tamen de re minus quam de voce ageretur, nisi transsubstantiationem expresse nominaverint Græci, vetat Smitheus existimare quidquam eos de reali substantialique transmutatione cogitasse. Quia igitur Claudius ita statuerat, Gabrielem Philadelphensem primum fuisse a quo *περὸς τοὺς πρώτους*; usurpata vox fuisset, Smitheus primum aut inter primos; Gennadii vero testimonium omnes illius rationes evertit, supposititium illum scriptorem esse jussit. Neque enim alia judicii tam præcipitis ratio quærenda est, cum ex duplici ejus opusculo eum de Gennadio nihil omnino scivisse præter pauca nec vera quæ ex Allatio didicerat, manifestum sit: quibus si quis acquiescat, illius non est de Gennadio aut illius operibus ferre sententiam. Nihil ergo Miscellaneorum auctorem movit, ut homiliam falsam judicaret: Gennadiiunque, si auctor illius foret, Latinismo imbutum, quam mendacissima illa Claudiana hypothesis, quæ neminem Græcum legitimum agnoscit, nisi qui præsentiam realem et transsubstantiationem rejiciat.

Quam porro falsa illa foret, ex Gabriele Philadelphensi satis fuerat demonstratum. Larva ille primum Claudio fuit, liberque fictitius: ita quippe videbatur homini minime Græco, ut admiratores ejus negare non possunt. Supererat secundus actus fabulæ, ut primus qui vocem *transsubstantiationis* usurpasset, Gabriel foret: mox non primus aut inter primos. Fidem omnium appellamus qui Græcos auctores legerunt, an ullum repererint, qui eo nomine Gabrielem laudaverit aut accusaverit, quod primus aut inter primos vocem eatenus inusitatam mysterio Eucharistiæ explicando adhibuerit. At erat sane locus laudandi illius Meletio Syrigo, cum de *περὸς τοὺς πρώτους* voce disputaret, fatereturque eam primis Ecclesiæ doctoribus usurpatam non fuisse, sed a posterioribus recte ad fidem explicandam postea adhibitam.

Cum igitur Gennadii testimonio evertetur prosus Smithei conjectura; nam ex eo constabat non ante centum annos, sed centum et sexaginta aut amplius vocem eam usurpatam, non ex falsissima hypothesis, saltem valde dubia, et probationibus destituta, convellenda erat Gennadii auctoritas; sed ex Græcorum testimonio fide, quos nemo audiri in rebus suis debere negaverit: aut saltem illud evincendum et dogma et vocem ab ipsis pariter ignorari. Si Cyrillum Lucarin excipimus, nullus Græcus theologus et vocem et dogma non præbavit. Gabriel Meletiusque Syrigus laudantur ab omnibus, tanquam veri græcæ doctrinæ interpretes. Cyrillus judicii

synodalibus damnatus est: refutata ab eodem Syrygo fuit illius Calvinistica Confessio: et contra hæc testimonia quæ Actis et Confessionibus multis ex Oriente missis confirmata sunt, audet quisquam conjecturas insuisissimas opponere.

Primus aut inter primos, si Smitheo credimus, Gabriel Philadelphiensis Transsubstantiationis vocem usurpavit, anno 1600, quo libellus illius editus est. Sed Meletius Piga, patriarcha Alexandrinus in epistolis ann. 1593 et 1594, eam vocem adhibuerat, ejusque sensum et consecutanea accurate explicaverat, iudicans simul tractatus alios suos in quibus fusius de eodem argumento pridem disseruerat. Latinismi suspectus esse non potest, quem impense Georgius Douza et alii Protestantes laudaverunt, eo præsertim nomine, quod concordiæ inter Poloniæ regno subditos Græci ritus et Catholicos conciliandæ acerrime restitisset. An subdititias illas epistolas esse Smitheus dicit? Verum eas ex authentico exemplari descriptas Constantinopoli ad Panagiotem misit Paisius Alexandrinus patriarcha: et Constantinopolitanus Callinicus in synodali definitione anni 1691. inter eos qui transsubstantiationis voce usi sunt, Meletium Pigam numeravit.

Eadem auctoritate patriarchæ Constantinopolitani, et Dosithei patriarchæ Hierosolymitani confirmatur ea quam Smitheus oppugnat Gennadii homilia. Verba sunt: *Est porro ea (voce transsubstantiationis) Ecclesia est, quoniam nec æquivocis subjicitur, et superat omnium hæreticorum sophismata. Nec eam a Latinis mutuata est, sed est ea voce ditata ante annos plurimos, a domesticis et legitimis suis orthodoxis doctoribus, ut promptum videre est ex commentariis veræ religionis defensoris illius domini Gennadii patriarchæ Constantinopolitani, qui coram orthodoxis imperatoribus, et piis patriarchis ac sacro senatu, ipsisque doctoribus rectæ fidei nostræ, per hanc vocem ut ante cognitam, atque ab Ecclesia receptam, pro hoc mysterio depugnavit.* Edita est Græce synodalis illa Definitio Jæsi in Moldavia, anno 1694, a Dositheo Hierosolymitano in libro contra Joannem Caryophyllum Logothetam, sed eam huc usque illum habere non poterimus, versionem datus Nicolai Comneni Papadopoli, insertam Epistolæ ad Chrysanthum Notaram Cæsareæ metropolitam, quæ edita est Venetiis an. 1703.

In ea porro synodica Definitione duo sunt quæ diligenter observari operæ pretium sit. Primum, Homiliam quam publici-juris facimus, patriarchæ duobus, Callinico et Dositheo, tum metropolitæ et episcopis qui scribendo adfuerunt, fuisse notissimam: atque adeo de ejus auctoritate dubitare neminem posse, nisi qui auctoritatem Smitheanam talibus testimoniis præferendam existimavit. Alteram est, quod antistes ipsi Græci testantur Gennadium vocem μεταστώσεως usurpasse, ut pridem cognitam, idque verissime ab illis observatum fuit. Cum enim homiliam illam declamaret in palatio coram

A imperatore, episcopis et senatu, erat adhuc sæcularis: nemo autem suspicabitur ab homine, doctro quidem, sed laico, ignotam nec usu stabilitam in mysterio explicando vocem usurpari potuisse, nullo episcoporum aut theologorum reclamante.

Sed Callinicus, Dositheus et alii Græci antistes erant Smitheo Λατινῶπωνες novi scilicet et huc usque ignoti generis; nam eum ea vox usurpari cepit, nullus alios quam qui stabilitam Florentiæ fidei Definitionem amplectebantur, designabat. Verum non Constantinopoli, sed in Claudii libris dicit Smitheus Λατινῶπωνες; esse, qui realem præsentiam et transsubstantiationem crederent. Erunt igitur etiam isti, ut illi qui synodo Hierosolymitanæ subscripserunt, in eadem Λατινῶπωνόντων classe, qui tamen priuatum Romani Pontificis negant, qui Spiritum a Patre solo procedere credunt, docent tandem reliqua quæ Romæ damnantur. Ea ratione Gennadius et ejus homiliæ ab ipso proscribuntur: nam aliam nullam habet; adeoque si Gennadius Latinismi suspectus est, eadem suspicione involvi oportet Meletium Pigam, Gabrielem Philadelphensem, Georgium Coressium, Meletium Syrygum, Cyrillum et Parthenium, qui in synodis, ann. 1638 et 1642, Lucaris confessionem ut hæreticam damnaverunt: omnes metropolitæ et episcopos, aliosque ecclesiasticos qui decretis subscripserunt, ut eos qui synodi Hierosolymitanæ anno 1672 Decreta confirmaverunt, Nectarium Hierosolymitanum, omnes tandem Græcos sincerissimos, si qui unquam fuerunt. Nullus enim eorum est, qui Decreta adversus Cyrillum Lucarin non amplexus fuerit, quique eadem sententibus ac nefarius ille fidei avitæ proditor, anathema non dixerit. At omnes illi tandem ita Latini sunt, ut plerique adversus Latinos stylo acerrimo decertaverint, quo nomine laudantur a suis ut Græcæ Ecclesiæ insignes theologo, illiusque defensores. Si igitur sinceri Græci non sunt, ubi tandem Græca Ecclesia ab annis ducentis fuit; omnes enim quoscunque ex historia et libris novimus, Græci, aliam fidem non habuerunt. Verum opponit Smitheus Cyrillum Lucarin, Zachariam Gerganum Artæ exiguæ urbeuulæ episcopum, et Metrophanem Critopulum. Nova jura condenda sunt, ut tribus testibus fides habeatur contra mille alios, imo contra publicum et multoties renovatum totius Ecclesiæ Græcæ testimonium. At illorum primus anathemate damnatus est, proscriptaque judiciis publicis synodalibus quatuor Calvinistica ejus confessio Constantinopoli scilicet, annis 1638, 1642, et 1691, Hierosolymis anno 1672, quæ judicia retractata nunquam fuerunt, cum eas omnes sententias Dositheus Enchiridio suo in Moldavia edito inseruerit. Gergatius, vix notus inter suos, tot patriarchis et episcopis opponi non potest. Metrophanes si vere et ex animi sententia eam confessionem edidit quæ Helmsdadi excusa est, se ipse retexuit; nam patriarcha Alexandrinus cum esset, synodi Constantinopolitanae Decreta subscri-

bendo confirmavit. Adjungantur si lubet pauci alii erronei, quid illorum testimonia valere possunt contra totius Ecclesiæ Græcæ constans a septuaginta et amplius annis testimonium?

Ita ex abnormis illius juris dispositione Cyrillo damnato, et sententiis teterrimis confixo, non de sua solum, sed de totius Orientalis Ecclesiæ fide credi oportet: Græcis ipsis de sua ipsorum fide non credetur, etsi per annos centum et amplius, eam scriptis privatis et publicis disciplinaque sua quam omnium oculis patet, confirmaverint. Quod itaque Gennadius docuerit, transsubstantiationem quam Cyrillus informi et furtiva Confessione condemnavit, erit Smitheo ὑποβολιματός Gennadius. Ex falsa illa hypothese nascuntur aliæ non minus falsæ, adversus Gennadii laudatorem Syrigum, Georgium Coreasium, reliquos tandem qui transsubstantiationem recipere se professi sunt, hoc est Græcos omnes: nam quicumque a Cyrillo huc usque patriarchatus, metropoles, episcopatus, dignitatesque ecclesiasticas tenuerunt, haud aliter crediderunt et locuti sunt, quam Synodi annorum 1658, 1642, 1672, 1691, Confessio orthodoxa, et alia publicæ auctoritatis scripta. Id si verum est, ut est sane verissimum ex Græcorum omnium consentientibus testimoniis, non esse debet Latinismi suspectus Gennadius, etiamsi transsubstantiationem docuerit, neque homiliæ ejus fides detrahenda, quia illam vocem representat.

Sed nihil simile de Gennadio aut ejus operibus Constantinopoli audit Smitheus, quisi vel unum qui plane illitteratus non fuisset, Græcum interrogasset, audisset procul dubio quod omnes sciunt neminem Latinis minus addictum patriarcha illo fuisse, neminem Syrigo, Coreasio, aut aliis quos tam inclementer habet. Constantinopolin non erat navigandum, ut Claudius exscriberetur. At cum nihil illic audiverit de Gennadio et aliis quos testes producant catholici, unde habuit illum fuisse Λατινιστὴς: falsam esse illius homiliam: Syrigum tenebrionem Romæ educatum, Confessionem orthodoxam opus fuisse hominum Λατινοφρονοῦντων, ut reliqua prætereamus? Non hæc sane a Græcis accepit qui dudum antequam Smitheus Constantinopolin proficisceretur, et postea, contraria prorsus publice testati sunt. Cur porro patriarcham Hierosolymitanum in *familiari colloquio quo anno 1671 illum dignatus est*, de iis omnibus non interrogavit? Is erat Nectarius aut Dositheus, utroque nemo inter Græcos recentiores Latino nomini magis infensus. Non aliud certe respondissent quam quod primus in epistola ad Paisium Alexandrinum, et in altera ad monachos Sinaitas, sine ambagibus testatus est, ex scriptis eorum quos Smitheus, ut Latinismo corruptos rejicit, petendam esse Græcorum fidei sinceram expositionem, non ex falsa Confes-

sione Cyrilli quam cum horrore rejiciunt. Audisset quam diversum a Smitheano esset Nectarii de Claudio judicium de Calvino, de Lutero, de Legero.

Sed non solus confodiendas erat Gennadius, cujus stabat intacta auctoritas, si Hierosolymitana synodus, anno 1672 contra Calvinistas habita, in qua transsubstantiatio perspicue stabilitur, non simul concideret. Sic igitur eam aggreditur (1), Græcis ut ubique facit illudens: *Num, inquit, ex integro affectu et amore veritatis Hierosolymis nuper convenerunt oracula contra Calvinistas hæreticos edituri? Quæ cum legerim, plane obstupui, dum probe meminissen patriarcham Hierosolymitanum Constantinopoli agentem [familiari quo me dignatus est colloquio, mihi ineunte anno 1671 in Angliam propediem redituro dixisse, se quidpiam contra pontificios moliri quod illic cuperet edendum. Nomen illius patriarchæ tacere non debebat testis oculatus, sed anno 1671 Nectarius erat aut Dositheus, qui post illius voluntariam abdicationem Hierosolymitanam sedem diutissime obtinuit: nam vix ante duos annos mortuus est. Sed parum refert: nam Nectarium scimus opus adversus primum Papæ elaborasse, quod Dositheus illius successor anno 1682 Jasii excudendum typis curavit, et Latine vertit Petrus Allixius. Quæ causa igitur obstupescendi Smitheo fuit? Nempe quod is qui contra Romanum Pontificem scriptum pararet, auno sequenti Hierosolymis Calvinum, Cyrillum Lucarin, Claudium anathemate damnaret: nam hæc illi videntur ἀσύντατα. Inde modeste eonticescit, sed aculeo relicto, nempe ut apud se quisque colligat suspecta aut falsa esse decreta illius synodi: sed quam vana illa conjectura sit, non multis verbis conficitur: nam in eo ipso tractatu Nectarii contra Papæ primum, fellis venenique plenissimo, dum miracula quædam in Eucharistia facta refert, transsubstantiationem docet perspicue: et epistola Constantinopoli (2) scripta 1692 Confessionem Orthodoxam eximie commendat: tandem tenebrionem illum, et Latinis addictum Meletium Syrigum, cujus in ea scribenda præcipuæ partes fuerant, post laudes alias vocat (3) *præconem, interpretem et amussim rectorum fidei dogmatum, κήρυξ, διαρρηγνός, καὶ στάθμη τῶν ἑρῶν τῆς πίστεως δογμάτων*. Qui tam infelicitur de Syrigo judicavit, eum de Gennadio et ejus homilia idoneum judicem nemo agnosceret.*

Neque est quod ἀπόπλα illa quam nonnulli ad nauseam usque ingerere solent, objiciatur. Cui enim persuadebit aliquando Smitheus, se quæ de Cyrillo Lucari scripsit, Constantinopoli didicisse, aut in Ecclesia Græca eum ut sanctum et martyrem coli, qui anathematibus confixus est. Imo si *Dia veritas*, cujus se amantissimum testatur, alicujus apud eum pretii est, agnoscat, conjectanea illum omnia sua

(1) Smith p. 99.

(2) Pag. 205 ed. Gr.

(3) Confess. orth. ad. Lips. p. 6

Constantinopolim tulisse, et ut merces parum vendibiles damnum retulisse. Quo enim modo Græci falsum illud systema non ignorassent, quod præterquam Claudio in Græca litteratura plane hosti, nemini unquam venerat in mentem? aut quomodo in contrariam Decretis synodalibus suis, Confessionem orthodoxæ, disciplinæ, communi doctrinæ sententiam intra paucos annos transducti fuissent, nemine contradicente, aut animadvertente? Sed satis confutata sunt hæc omnia paradoxa ab adversario doctissimo, neque illa uberius refellendi causa ulla foret, nisi animadverteretur quotidie, nihil tam absurdum aut falsum a quoquam alicujus nominis Calvinista affirmari posse, quod non statim laudatores credulos inveniat, moxque apud reliquos transeat quodammodo in rem judicatam. Nam mendacium illud totum, de Græcis nihil minus quam realem præsentiam transsubstantiationemque credentibus, sed eam fidem amplectentibus, quam Cyrillus sua Confessione exposuit, a Claudio confutum est, dissimulante, vel ignorante potius quam diversum foret non Græcorum modo, sed doctissimorum etiam extra Romanam communionem de eadem judicium. Creditum id fuisse ab illiteratis ex ejus secta, nemo mirabitur: quis existimaret enim verbi divini ministrum in re tam seria aut ignorasse quod scriberet, aut quod incompertum sibi foret, tam certo affirmasse? Redit alter Constantinopoli, et quæ Claudius affirmaverat oculis se vidisse et auditu accepisse tribus libellis editis contestatur. Nos catholici patriarcharum omnium, metropolitaram et aliorum ecclesiasticorum testimoniis publicis privatisque, libris editis et ineditis, fama publica, disciplina quæ observatur oculis omnium, et aliis certæ auctoritatis argumentis muniti, Smitheum non vidisse vel audivisse Constantinopoli, quæ nunquam fuerunt, non tenere asserimus,

A sed certissime demonstramus; atque adeo Gennadii quamdam Homilia oculatus ejusmodi testem, et nasutiores, ut loqui amat, ejusdem generis censors non reformidat. Unde quantumcumque commendetur cum laudibus ejus *ἀπόφα*, recedere æssim videmus ab illius sententia doctos Protestantes: ut Laurentius Normannus fecit circa Confessionem orthodoxam, Petrus Allixius circa synodum Jasii habitam anno 1642, et Meletium Syrigum: dudumque eam exploserunt Marbachius, Calovius, Felhavins Augustanæ Confessionis theologi, circa Cyrilli Confessionem et synodos an. 1638 et 1642, a quibus proscripta est. Neque ipse Smitheus omnino negat Græcos tandem hodiernos præsentia realis et transsubstantiationis dogma imbibisse: sed id factum pessimis Latinorum fraudibus, quas arcanorum revelator dies docebit. Si supremum Judicii diem intelligit, ita sane: nam coram summo Judice patebunt omnia: si longinquum aliquod tempus, jam aliquot anni lapsi sunt ex quo dubitari non potest quin Græci nihil minus quam *Λατινόφρονες*, de Cyrilli Confessione, de synodis contra eam ejusque auctorem habitis, de confessione orthodoxa, de transsubstantiatione, de Gennadio, de Syrigo, de Coressio, de Gregorio proto-synkello ejus discipulo, eam opinionem firmissime teneant, quam oculatus ille testis totis viribus impugnare aggressus est. Cum enim synodi Hierosolymitanæ decreta ipse Dositheus in Moldavia edi curaverit, quibus omnia perspicue continentur, quæ cum Claudiana *Λατινόφρονούντων* definitione stare non possunt, sed sinceros Græcos esse constat, qui præsentiam realem et transsubstantiationem credunt, frustra conjecturæ omnes sunt ubi Græci ipsi loquuntur. Unde quidquid ex falsa illa hypothesis contra Gennadium et ejus homilias Smitheus deduxit, accuratiori refutatione non indiget.

GENNADII OPERUM NOTITIA.

Quæcumque a Gennadio scripta ad nos pervenerunt, aut ante patriarchatum scripsit, aut in ipso patriarchatu, aut deposita dignitate cum privato in monasterium Sancti Joannis Baptistæ prope Serras ad Menæceum montem se recepisset. Hunc ordinem ejus operum qui vitæ seriem sequitur, quidam mss. codices repræsentant, qui tamen id habet incommodi, quod de multis non ita liquet, ut quando scripta sint certo habere possimus, quo in genere sunt homilia complures, et minutiora quædam opuscula. Sed tamen hunc ordinem, quia commedior est, sequemur.

Georgius Scholarius adhuc laicus, circa Florentini concilii tempora scripsit epistolas, ut videtur,

bene multas; quarum selectæ quædam supersunt in cod. Regio 2953, hoc titulo, *Ἐκ τῶν Ἐπιστολῶν Γεωργίου τοῦ Σχολαρίου τοῦ ἑστέρον Γενναδίου*, *Ex Epistolis Georgii Scholarii qui Gennadius postmodum fuit*. 1^a nemini inscripta; 2^a Imperatoris fratri; 3^a magno chartophylaci; 4^a Marco Lipomano, Florentia Venetias missa; 5^a Ambrosio Camaldulensi; 6^a Magno duci: ibidem quoque scripta, ut videtur, non ex Græcia, ut suspicatus est Allatius qui illius meminit (1). Exstat quoque in cod. Colbertino 4958; 7^a anonymo de privatis negotiis; 8^a Philelpho Mediolanum Constantinopoli scripta, ut existimo, et ante professionem Italicam, aut post reditum; nam in ea dolet eripi sibi per stre-

(1) De consensu, p. 962.

bendo confirmavit. Adjungantur si lubet pauci alii errones, quid illorum testimonia valere possunt contra totius Ecclesiæ Græcæ constans a septuaginta et amplius annis testimonium?

Ita ex abnormis illius juris dispositione Cyrillo damnato, et sententiis teterrimis confixo, non de sua solum, sed de totius Orientalis Ecclesiæ fide credi oportet: Græcis ipsis de sua ipsorum fide non credetur, etsi per annos centum et amplius, eam scriptis privatis et publicis disciplinaque sua quæ omnium oculis patet, confirmaverint. Quod itaque Gennadius docuerit, transsubstantiationem quam Cyrillus informi et furtiva Confessione condemnavit, erit Smitheo ὑποβολιματός Gennadius. Ex falsa illa hypothese nascuntur aliæ non minus falsæ, adversus Gennadii laudatorem Syrigum, Georgium Coreasium, reliquos tandem qui transsubstantiationem recipere se professi sunt, hoc est Græcos omnes: nam quicumque a Cyrillo huc usque patriarchatus, metropoles, episcopatus, dignitatesque ecclesiasticas tenuerunt, haud aliter crediderunt et locuti sunt, quam Synodi annorum 1638, 1642, 1672, 1691, Confessio orthodoxa, et alia publicæ auctoritatis scripta. Id si verum est, ut est sane verissimum ex Græcorum omnium consentientibus testimoniis, non esse debet Latinismi suspectus Gennadius, etiamsi transsubstantiationem docuerit, neque homiliæ ejus fides detrahenda, quia illam vocem representat.

Sed nihil simile de Gennadio aut ejus operibus Constantinopoli audiit Smitheus, quasi vel unum qui plane illitteratus non fuisset, Græcum interrogasset, audisset procul dubio quod omnes sciunt neminem Latinis minus addictum patriarcha illo fuisse, neminem Syrigo, Coreasio, aut aliis quos tam inclementer habet. Constantinopolin non erat navigandum, ut Claudius exscriberetur. At cum nihil illic audiverit de Gennadio et aliis quos testes producant catholici, unde habuit illum fuisse Ἀρτινόσσοβα: falsam esse illius homiliam: Syrigum tenebrionem Romæ educatum, Confessionem orthodoxam opus fuisse hominam Ἀρτινόσσοβούτων, ut reliqua prætereamus? Non hæc sane a Græcis accepit qui dudum antequam Smitheus Constantinopolin proficisceretur, et postea, contraria prorsus publice testati sunt. Cur porro patriarcham Hierosolymitanum in *familiari colloquio quo anno 1671 illum dignatus est*, de iis omnibus non interrogavit? Is erat Nectarius aut Dositheus, utroque nemo inter Græcos recentiores Latino nomini magis infensus. Non aliud certe respondissent quam quod primus in epistola ad Paisium Alexandrinum, et in altera ad monachos Sinaitas, sine ambagibus testatus est, ex scriptis eorum quos Smitheus, ut Latinismo corruptos rejicit, petendam esse Græcorum fidei sinceram expositionem, non ex falsa Confes-

sione Cyrilli quam cum horrore rejiciunt. Audisset quam diversum a Smitheano esset Nectarii de Claudio judicium de Calvino, de Lutero, de Lehero.

Sed non solus confodiendus erat Gennadius, cujus stabat intacta auctoritas, si Hierosolymitana synodus, anno 1672 contra Calvinistas habita, in qua transsubstantiatio perspicue stablilitur, non simul concideret. Sic igitur eam aggreditur (1), Græcis ut ubique facit illudens: *Nam, inquit, ex integro affectu et amore veritatis Hierosolymis nuper convenerunt oracula contra Calvinistas hæreticos edituri? Quæ cum legerim, plane obstupui, dum probe neminissen patriarcham Hierosolymitanum Constantinopoli agentem [familiari quo me dignatus est colloquio, mihi ineunte anno 1671 in Angliam propediã redituro dixisse, se quidpiam contra pontificios moliri quod illic cuperet edendum. Nomen illius patriarchæ tacere non debebat testis oculatus, sed anno 1671 Nectarius erat aut Dositheus, qui post illius voluntariam abdicationem Hierosolymitanam sedem diutissime obtinuit: nam vix ante duos annos mortuus est. Sed parum refert: nam Nectarium sciunus opus adversus primatum Papæ elaborasse, quod Dositheus illius successor anno 1682 Jasii excudendum typis curavit, et Latine vertit Petrus Allixius. Quæ causa igitur obstupescendi Smitheo fuit? Nempe quod is qui contra Romanum Pontificem scriptum pararet, auno sequenti Hierosolymis Calvinum, Cyrillum Lucarin, Claudium anathemate damnaret: nam hæc illi videntur ἀύστατα. Inde modeste eonticescit, sed aculeo relicto, nempe ut apud se quisque colligat suspecta aut falsa esse decreta illius synodi: sed quam vana illa conjectura sit, non multis verbis conficitur: nam in eo ipso tractatu Nectarii contra Papæ primatum, fellis venenique plenissimo, dum miracula quædam in Eucharistia facta refert, transsubstantiationem docet perspicue: et epistola Constantinopoli (2) scripta 1692 Confessionem Orthodoxam eximie commendat: tandem tenebrionem illum, et Latinis addictum Meletium Syrigum, cujus in ea scribenda præcipuæ partes fuerant, post laudes alias vocat (3) *præconem, interpretem et amussim rectorum fidei dogmatum, χήρυξ, διαρρηγνός, καὶ στάθμη τῶν ὁρθῶν τῆς πίστεως δογμάτων*. Qui tam infeliciter de Syrigo judicavit, eum de Gennadio et ejus homilia idoneum judicem nemo agnosceret.*

Neque est quod ἀπόφθα illa quam nonnulli ad nauseam usque ingerere solent, objiciatur. Cui enim persuadebit aliquando Smitheus, se quæ de Cyrillo Lucari scripsit, Constantinopoli didicisse, aut in Ecclesia Græca eum ut sanctum et martyrem coli, qui anathematibus confixus est. Imo si *Dia veritas*, cujus se amantissimum testatur, alicujus apud eum pretii est, agnoscat, conjectanea illum omnia sua

(1) Smith p. 99.

(2) Pag. 205 ed. Gr.

(3) Confess. orth. ad. Lipsa. p. 6

Constantinopolim tulisse, et ut merces parum vendibiles demum retulisse. Quo enim modo Græci falsum illud systema non ignorassent, quod præterquam Claudio in Græca litteratura plane hosti, nemini unquam venerat in mentem? aut quomodo in contrariam Decretis synodalibus suis, Confessioni orthodoxæ, disciplinæ, communi doctrinæ sententiam intra paucos annos transducti fuissent, nemine contradicente, aut animadvertente? Sed satis confutata sunt hæc omnia paradoxa ab adversario doctissimo, neque illa uberius refellendi causa ulla foret, nisi animadverteretur quotidie, nihil tam absurdum aut falsum a quoquam alicujus nominis Calvinista affirmari posse, quod non statim laudatores credulos inveniat, moxque apud reliquos transeat quodammodo in rem judicatam. Nam mendacium illud totum, de Græcis nihil minus quam realem præsentiam transsubstantiationemque credentibus, sed eam fidem amplectentibus, quam Cyrillus sua Confessione exposuit, a Claudio conflatum est, dissimulante, vel ignorante potius quam diversum foret non Græcorum modo, sed doctissimorum etiam extra Romanam communionem de eadem judicium. Creditum id fuisse ab illiteratis ex ejus secta, nemo mirabitur: quis existimaret enim verbi divini ministrum in re tam seria aut ignorasse quod scriberet, aut quod incompertum sibi foret, tam certo affirmasse? Redit alter Constantinopoli, et quæ Claudius affirmaverat oculis se vidisse et auditu accepisse tribus libellis editis contestatur. Nos catholici patriarcharum omnium, metropolitaram et aliorum ecclesiasticorum testimoniis publicis privatisque, libris editis et ineditis, fama publica, disciplina quæ observatur oculis omnium, et aliis certæ auctoritatis argumentis muniti, Smitheum non vidisse vel audivisse Constantinopoli, quæ nunquam fuerunt, non temere asserimus,

A sed certissime demonstramus; atque adeo Gennadii quamdam Homilia oculatum ejusmodi testem, et nasutiores, ut loqui amat, ejusdem generis censores non reformidat. Unde quantumcumque commendetur cum laudibus ejus ἀποφά, recedere sensim videmus ab illius sententia doctos Protestantes: ut Laurentius Normannus fecit circa Confessionem orthodoxam, Petrus Allixius circa synodum Jasii habitam anno 1642, et Meletium Syrigum: dudumque eam exploserunt Marbachius, Calovius, Felhavins Augustanæ Confessionis theologi, et circa Cyrilli Confessionem et synodos an. 1638 et 1642, a quibus proscripta est. Neque ipse Smitheus omnino negat Græcos tandem hodiernos præsentiam realis et transsubstantiationis dogma imbibisse: sed id factum pessimis Latinorum fraudibus, quas arcanorum revelator dies docebit. Si supremum Judicii diem intelligit, ita sane: nam coram summo Judice patebunt omnia: si longinquum aliquod tempus, jam aliquot anni lapsi sunt ex quo dubitari non potest quin Græci nihil minus quam Λατινόφωνοι, de Cyrilli Confessione, de synodis contra eam ejusque auctorem habitis, de confessione orthodoxa, de transsubstantiatione, de Gennadio, de Syrigo, de Coressio, de Gregorio proto-syncello ejus discipulo, eam opinionem firmissime teneant, quam oculatus ille testis totis viribus impugnare aggressus est. Cum enim synodi Hierosolymitanæ decreta ipse Dositheus in Moldavia edi curaverit, quibus omnia perspicue continentur, quæ cum Claudiana Λατινόφωνοῦντων definitione stare non possunt, sed sinceros Græcos esse constat, qui præsentiam realem et transsubstantiationem credunt, frustra conjecturæ omnes sunt ubi Græci ipsi loquuntur. Unde quidquid ex falsa illa hypothesi contra Gennadium et ejus homilias Smitheus deduxit, accuratiori refutatione non indiget.

GENNADII OPERUM NOTITIA.

Quæcumque a Gennadio scripta ad nos pervenerunt, aut ante patriarchatum scripsit, aut in ipso patriarchatu, aut deposita dignitate cum privato in monasterium Sancti Joannis Baptistæ prope Serras ad Menæceum montem se recepisset. Hunc ordinem ejus operum qui vitæ seriem sequitur, quidam mss. codices repræsentant, qui tamen id habet incommodi, quod de multis non ita liquet, ut quando scripta sint certo habere possimus, quo in genere sunt homiliæ complures, et minutiora quædam opuscula. Sed tamen hunc ordinem, quia commodior est, sequemur.

Georgius Scholarius adhuc laicus, circa Florentini concilii tempora scripsit epistolas, ut videtur,

bene multas; quarum selectæ quædam supersunt in cod. Regio 2953, hoc titulo, Ἐκ τῶν Ἐπιστολῶν Γεωργίου τοῦ Σχολαρίου τοῦ ὑστερον Γενναδίου, *Ex Epistolis Georgii Scholarii qui Gennadius postmodum fuit.* 1^a nemini inscripta; 2^a Imperatoris fratri; 3^a magno chartophylaci; 4^a Marco Lipomano, Florentia Venetias missa; 5^a Ambrosio Camaldulensi; 6^a Magno duci: ibidem quoque scripta, ut videtur, non ex Græcia, ut suspicatus est Allatius qui illius meminit (1). Exstat quoque in cod. Colbertino 4958; 7^a anonymo de privatis negotiis; 8^a Philelpho Mediolanum Constantinopoli scripta, ut existimo, et ante professionem Italicam, aut post reditum; nam in ea dolet cripi sibi per stre-

(1) De consensu, p. 962.

pitum iudiciorum occasiones ad amicos scribendi ; 9^a principi, πρίγκιπι, sive is sit Theodorus Despotas, sive Constantinus qui postea imperator ultimus fuit ; 10^a imperatori Constantino, quam scripsit jam monachus, gratias agens de munusculis missis ; 11^a Paisio Cretæ, ut conjicimus, archiepiscopo, cui perpetuus pro Christo labores et liberationem ex carcere gratulatur ; 12^a Lemnum de turbis Constantiopolitania ; 13^a Imperatori Trapezuntis de missa ad Italos legatione ; 14^a Nomophylaci in Pe'oponnesum ; 15^a Marco Ephesino præfixa epusculo adversus Gemistum Plethonem pro Aristotelis defensione ; 16^a absque titulo, de privatis negotiis. Has Epistolas omnes repræsentat codex ms. bibliothecæ Regiæ, selectas, ut videtur, ex aliis pluribus, quasi digniores quæ in codicem referuntur. In Colbertino adjunctæ sunt veterum aliquot epistolis, unde styli potius gratia quam ad historiam illustrandam videntur collectæ, ut etiam paucae aliquot Lucæ Notaræ Magni ducis, Theodori Despotæ, et quorundam aliorum imperii Constantinopolitani procerum.

Florentiæ scriptis Orationes quæ cum Actis concilii circumferuntur, si tamen illius sunt ; potuit sane eas scripsisse, ut ex Actis liquet : nam ad eorum sententiam qui unionem cum Latinis suaderent, accessisse Georgium Scholarium verisimile est, imò certum, nisi quis Acta falsitatis accuset, quod certis argumentis probare difficile est. Confirmat Actorum fidem epistola Marci Ephesini ex col. Florentino et quæ exstat in Regio 2955 producta ab Allatio, qua in Scholarium invenitur, quod aliquam cum Latinis concordiam fieri posse existimasset. Verum non pauca in has orationes irrepsisse fatendum est, quæ adnotare prolixioris esset operæ. Editæ sunt et Romæ cum concilio Florentino in fol. Græco-Latine, Matthæo Caryophyllo interprete, et in 4° tum in editione Romana conciliorum an. 1612, tom. IV. Exstare ait Allatius in codd. mss. Scoriacensi, Bavaricis duobus, Altempsiano, et Ant. Augustiani. Habentur quoque in codd. Regiis, et in Cæsarea bibliotheca n° 61, inter Græcos historicos (1).

Apologia pro quinque capitibus concilii Florentini serius scripta, edita est Romæ 1577 in fol. cum eodem concilio Græca ; et Latine, Fabio Beneyolentio interprete, in 4° 1539, Græco-Barbare versa a Matthæo Caryophyllo, et aliquoties in *Bibliotheca Patrum*. Eam Caryophyllus Gennadio abjudicat, quem refellit Allatius. Illorum rationes ad examen revocare prorsus inutile videtur. Nam cum ex iis quæ a nobis de Gennadio dicta sunt, constet eum statim atque Constantinopolin reversus est, Marco Ephesino reconciliatum, operam omnem in per-

(1) V. Lambecium l. viii, p. 505 et seq.

(a) Josepho Methonensi assernit R. P. Cuperus, socius Bollandianus, in *Historia patriarcharum Cypolitiorum* quæ Actis SS. Augusti t. I præmittitur, p. 193. Recole quæ jam tomo superiori monuimus in Josepho Methonensi. Edit.

vertenda unione contulisse, frustra quæreretur quo tempore hæc Apologiam edidit, quæ non nisi post cladem urbis, atque adeo in patriarchatu scripta censetur, ab iis qui illam Gennadio attribuant (a) : nunquam enim resumptum semel in Latinos edium deposuit, imò perpetuis accusationibus in eos invecus est, et in ea sententia ad finem usque vitæ perseveravit. Si ergo illius opus hæc Apologia censenda est, scriptam fuisse oportuit aut Florentiæ, aut statim post reditum. Sed si quis ita statuat, eandem interpolatam fuisse fateatur necesse est, adnata de calamitatibus Constantinopolitanis satis longa lacina.

Orationes hæc exstant : Εἰς τὴν ἄγλαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ Μεταμόρφωσιν, in *Jesu Christi Domini nostri Transfigurationem*. Scripta, ut habetur in codice Regio 2955, cum adhuc sæcularis esset, sub Joanne imperatore, reperta Thesalonica post captam Constantinopolin.

In festo τῶν Ἐισόδων προσφωνητικός. Lecta hæc oratio in monasterio Periblepti primum, præsentate Constantino imperatore.

Alia absque titulo, πάλας μὲν Ἰουδαίος, in eodem codice.

In Commemoratione Decollationis S. Joannis Baptistæ. Oratio exstat in eodem cod. In nostro, sub titulo Gennadii Monachi, incipit : Ὁ μὲν μακάριος Ἰωάννης καὶ Βαπτιστής. Omittitur ab Allatio.

Alia, εἰς τὴν κατὰ σάρκα γέννησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, In *Nativitatem Domini nostri Jesu Christi secundum carnem*. Gennadii Monachi in eodem cod. et in nostro, incipit, Οἱ λαμπρότατοι τῆς Ἐκκλησίας φωστῆρες. Scripta est autem in monasterio S. Joannis Baptistæ. Exstat in codd. Regiis 2955 et 2959 et in nostro : ejus non meminit Allatius.

Alia de Transitu B. Mariæ Virginis, ἐπὶ τῇ μεταστάσει τῆς ὑπαρχίας Δεσποῦντος ἡμῶν Θεοτόκου. Exstat in eodem Regio codice, et in 2959. Ex ejus titulo colligitur scriptam fuisse in monasterio Pammacarissæ, nempe Constantinopoli, lectam in festo Dormitionis B. Mariæ, in tertio, inquit, nostro ad urbem violente reditu, indict. 12, an. 72, hoc est anno mundi secundum Græcos 6972, cui respondet indiclio 12, J. C. 1464. Atque ita falluntur qui annum 1460 supremum Gennadio fuisse nullo fundamento affirmant. Videntur autem verba isto manu ipsius Gennadii scripta. Incipit, Ἡ μὲν τοῦ ἔτους ἀρχή, habetur quoque in nostro cod.

Alia, de secundo Adventu Domini nostri, et de Resurrectione corporum. Περὶ τῆς δευτέρας παρουσίας τοῦ Κυρίου ἡμῶν, καὶ περὶ τῆς τῶν σωμάτων ἀναστάσεως. Exstat in eod. cod. Reg.

Alia, ἐπὶ τῇ παραβολῇ τοῦ τελώνου καὶ Φαρισαίου, *de parabola Publicani et Pharisæi*, cuius initium est, Τὸν τῆς ὑπερηφανείας κρημνόν. Exstat in cod. Reg. 2958 et in nostro, neque hanc vidit Allatius.

Alia, ἐπὶ τῇ παραβολῇ τοῦ ἀσώτου, καὶ περὶ μετανοίας, *de Parabola Prodigii, et de Pœnitentiâ*. Incipit, Ὁ τῶν Φαρισαίων καὶ Γραμματέων γογγυσμός. In eodem cod. Reg. et nostro: non meminit Allatius.

Alia hoc titulo, Τοῦ μακαριωτάτου καὶ δοιδίμου πατριάρχου κυρίου Γενναδίου ὁμιλία βηθεῖσα τῇ ἀγίᾳ καὶ μεγάλῃ Παρασκευῇ ἐν τῷ παλατίῳ, ἐπὶ ἐν τῷ τῶν κοσμικῶν σχήματι τυγχάνοντος. *Beatisissimi et venerandi patriarchæ domini Gennadii Homilia dicta in sancta et magna Parasceve in palatio, cum adhuc in sæcularium habitum esset*. Exstat in eodem cod. 2958.

Alia sub hoc titulo, Θεωρία περὶ τῶν ἐν τῇ εὐαγγελικῇ παραβολῇ ταλάντων, *de parabola talentorum in Evangelio consideratio*. Hujus initium, Ὁ τὰ πέντε τάλαντα πεπιστευμένους. In eod. cod.

Homilia de corpore et sanguine Domini, quam hic usque in solo nostro codice reperimus hoc titulo prænotatam: Ἐκ τῶν ὁμιλιῶν αἱ ὁμιλούμεναι ἐν τῷ δυστυχεῖ παλατίῳ κατὰ Παρασκευὴν ἐν τῇ μεγάλῃ Τεσσαρακοστῇ, εὐρημένων μετὰ τὴν ἄλωσιν. Ἐγράφοντο δὲ μετὰ τὸ ἀγράφως ὁμιληθῆναι παρακλήσεις φίλων. αὕτη δὲ ὁμιλήθη ἐν τῇ Παρασκευῇ τοῦ Λαζάρου. Ὅμιλία περὶ τοῦ μυστηριώδους σώματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. *Ex Homiliis quæ pronuntiatæ fuerunt in infelici palatio, singulis sextis feriis in magna Quadragesima, inventis post captam urbem. Scriptæ autem fuerant postquam viva voce fuissent pronuntiatæ amicorum hortatu. Porro hæc pronuntiatæ est in Parasceve Lazari. Homilia de sacramentali corpore Domini nostri Jesu Christi*.

Alia de eodem argumento brevior, scripta ut videtur Constantinopoli postquam patriarcha renuntiatus esset, in qua alterius meminit. Eam in nullo codice reperimus, sed eam transtulimus ex Opere Meletii Syrigi adversus Cyrillum Lucarin, ubi refertur.

Multas præter enumeratas a nobis Homilias scriptas Gennadium testatur ipse in Epistola quadam, in qua de suis operibus ad amicum scribit: Ἐπὶ δὲ ὁμιλίαι αἱ σχεδιασθεῖσαι, ἵνα μετὰ τὰς ἀπὸ στόματος γεννησόμενας ὁμιλίας τῷ λαῷ ἀνγινώσκωνται αὐτὰς ἐν ταῖς ἐκκλησίαις καθ' ἑκάστην Κυριακὴν ἐκ διαδοχῆς μετὰ τὸ ἀριστον συναγομένων

(1) Exstat idem opusculum in bibl. imperatoria Viennensi ad Gr. theol. 296. Vide Lambec. l. v, 257.

(2) De duplici Gennadii Confessione et de Gennadio ipso hæc scribit Ern. Jul. Kimmel in Proleg. ad Libros Symbolicos Ecclesiæ Orientalis. Jenæ, 1813: « Quod in munere Græcorum patriarchali, rebus valde ancipitibus, Gennadius quanta prudentia se gesserit, ex eo patet, quomodo cum ipso Muhammede

τῶν Ἐνορειτῶν ἐν ἑκάστῃ ἐκκλησίᾳ, πῖν ἀναγκαῖον σχεδὸν περιέχουσαι. *Item Homiliæ compositæ, ut post eas quæ viva voce pronuntiatæ sunt Homiliæ in Ecclesiis populo prælegerentur per singulas Dominicas successive post prandium, congregatis Enoritis, sive montis accolis in unaquaque ecclesia, quidquid fere necessarium est continentes.*

Homiliis adjungi possunt, *Oratio contra simoniacam hæresim*, scripta biennio ante captam urbem ac Constantinum imp. Κατὰ τῆς σιμωνιακῆς αἱρέσεως ἡ ἀπιστίας, initium: Τὰ ἐξ ἀθέτων τούτων βαρβάρων, in cod. Reg. 2955 et nostro.

Περὶ διαφορᾶς τῶν συγγνωστῶν καὶ θανασιμῶν ἀμαρτημάτων, *De differentia peccatorum venialium et mortalium*. Inc. Ὁ μὲν ἀκριδέστερος, in eodem Reg. codice (1).

Περὶ τοῦ μὴ γίνεσθαι νῦν θαύματα ὡς πρότερον. *De eo quod nulla nunc ut olim miracula fiant*, in cod. Reg. 2959. Initium, Ζητοῦσι τινες.

Opera Gennadii theologica varia sunt, præter ea quæ adversus Latinos scripsit, de quibus agetur postremo loco.

Primum inter opera theologica locum tenet, *Expositio fidei Christianæ coram Turcarum imperatore Muhamede facta, et scripto comprehensa*. Hujus duplex editio est, altera prolixior, altera brevior. Primæ titulus in nostro et Regiis codd. talis est: Γενναδίου μοναχοῦ καὶ πατριάρχου τῶν τοῦ Χριστοῦ πενήτων, περὶ τῆς μόνης ὁδοῦ πρὸς τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων. Ἐξεδόθη δὲ τῷ σουλτάνῳ αἰτήσαντι μετὰ τὰς ἐνώπιον αὐτοῦ διαλέξεις ἐν τῷ πατριαρχεῖῳ τότε γεγεννημέναις: καὶ μετὰ τοῦτο ἄλλο συντομώτερον ἐξεδόθη. Ἠρμηνεύθη δὲ ἀμφοτέρω Ἀραβικῶς, καὶ οὕτως ἐδόθησαν. *Gennadii monachi et patriarchæ Christi pauperum de sola via ad salutem hominum. Datum vero est hoc opus sultano petenti, post habitas coram eo disputationes in patriarchio, et deinde aliud brevius editum est: ambo autem Arabice interpretata sunt et ita publicata*. Arabice cum interpretatum aiunt, Turcice intelligi; neque enim ullum Arabicæ versionis vestigium in cod. mss.; exstat sicut in plerisque codicibus. De eo Allatius p. 402. Brevius alterum opusculum idem est quod edidit *Turro-Græciæ* lib. II Martinus Crusius, eum versione Turcica quæ, ut titulus habet, facta est ab Ahmeto judice Berrhææ, patre Mahmouti Chelebi, scribæ imperatorii. Ejusdem exemplar simul cum Turcica versione elegantissima manuscriptorum, sed Græcis litteris, et fortassis idem quod aut imperatori, aut primario alicui Turcæ destinatum fuit, habetur in bibliotheca regia n° 2961 (2).

versatus sit, et quantum apud eum valuerit. Quod enim vix fieri posse videbatur, ut, Turcis, gente horrida ac fera, urbem tenentibus, Græci possent intra eadem mœnia tranquille degere, id patriarchæ ope et libera fidei Christianæ expositione effectum est. Habemus vero hujus *fidei confessionis* duplicem cautionem: unam, dialogica forma conscriptam, alteram continua oratione, quæ est primæ illius retractatio. Inducitur in illa Muhammedes de articulis Christiana-

Editum quoque est anno 1556, in Hæresiologia, A
translatum Latine a Gregorio Hermonymo Sparta-

no Helmestadii Gr. Lat. 1611 4°, in *Bibliotheca Pa-*
trum tom. IV, p. 950. De eo videnda quæ scribit

næ fidei, quos sane fama atque auditione potuerat accipere, interrogans, Gennadius ei respondens. Hanc primo patriarcha videtur litteris consignavisse. Post vero, cum imperator eam professionem litteris mandari sibi tradidisset, retractavit, elimavit et absolute reddendo hanc alteram evulgasse videtur. Utraque vero hoc habet commune, quod veterem tractat theologiam, i. e. duo illa dogmata, in quorum persecutione veteres præcipue versati sunt, de Deo ejusque natura et de Christo ejusque sublimiore natura. Cætera quidem dogmata quod omiserit auctor, multum absum quin vituperem. Quis enim est, qui nesciat, in illis duobus tunc temporis Christianorum proprietatem conspicuam habitam fuisse? Nullo igitur pacto patriarchæ opus fuit, cætera dogmata, veluti ea, de quibus Græci a Romanis disenserunt, attingere. Satis fuit, illa duo ita absolute, ut Turcarum principi etsi non plena assensio, certe lenius iudicium medicis reverentia exprimeretur. Id quod talem habuit eventum, ut sæpius Gennadius ad Imperatorem vocatus esse, utque ipse Muhammedes de sua religione addubitative diceretur. Ex quo id certe efficitur, eum liberaliorem ac mitiorem rebusque divinis et audiendis et percipiendis aptiorem fuisse, quam vulgo creditur.

« Spirant vero illæ confessiones, et a liberalitate et a doctrina merito laudatissimæ, Platonicam de dogmatis illis palmariis sentiendi rationem. Viguit enim adhuc illo tempore Platonicum studium, cui optimi quique sese dederunt. Sed exsiterunt jam Aristotelis amici, qui cum Platonice concertare, eorum magistro palmam eripere eamque Aristoteli deferre omni ope niterentur. Ex his fuit imprimis Georgius Trapezuntius, Romæ demortuus anno sæculi xv octogesimo sexto. Scripsit is librum plenum, ut tradunt auctores, contumeliarum, quibus Platonis auctoritatem infringere studuit, cujus patrocinium Bessarion, a papa jam inter purpuratos patres relatus, ita suscepit, ut, plaudentibus ei plurimis doctis hominibus, Trapezuntius temeritatis suæ poenas daret (1). Bessarion autem, quanquam pro Platonis gloria certamen subit, tamen non inter acerrimos hujus propugnatores stetit. Ut in Ecclesiarum discordiis in se præbuit, neutri plane repugnantem, sed neutri prorsus servientem, sic etiam in scholarum philosophicarum contentionibus ita versabat naturam, ut Platonis quidem fautor, non vero Aristotelis contemptor aut implacabilis hostis numerandus videretur esse. Neque hoc in genere Gennadius ejus dissimilis fuit. Platonice palam sectatus est scholam, non vero Platonice, quæ minus viderentur Christiana esse temere amplexabatur. Constat, eum contra Plethonem, Byzantinum, medio sæculo xv in Peloponneso denatum, acriter pugnasse, quia Platonis quidem placita docte et subtiliter docebat, sed destructo ipso Christianæ doctrinæ fundamento, quod in Dei unitate invittitur. Ille ille similitatem contraxerat sibi ob libros *De Platonice atque Aristotelice philosophiæ differentia et de legibus* (a) conscriptis, qui præter Gennadium etiam Georgium Trapezuntium et Manuelem Peloponnesium (2), magnæ ecclesiæ rhetorem, nacti sunt acerbissimos adversarios.

« Sed ut ad Gennadii confessiones redeam, hæc fere sunt, quæ ad Platonice familiæ consuetudinem

ac formam cogitata videntur esse. *Deum non esse interpretabilem* ut est initio; summum Platonice dogma est: Plat. Tim. 303 Bip. edit.; Orig. contr. Cels. VII. 48.; Greg. Naz. orat. XXVIII. Per vitam eminentiæ, ut aiunt, de Dei virtutibus posse conjecturam fieri, quod Gennadius altera confess. num. 2 docuit; hoc idem, duce Dionys. Areop. *De div. nom.* 7, Platonici imprimis persecuti sunt. Θεού nomen repetendum esse a θεόν (col. 319) ex veteribus illius philosophiæ sectatoribus tradidit Γ. ροphilus ad *Autol.* I, p. 70 et 71. Homines interdum et quidem per participationem, i. e. ob vitam puram, qua divinæ naturæ participes facti sunt, deos nuncupatos esse (*ibid.*), non minus est sententia a Platonice sæpe memorata: Athanas. *De defin.* tom. II. p. 44; Clem. Alex. *Strom.* VIII, 2, 25. Mundum a Deo ἀπὸ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι esse creatum p. 11, consueta quidem formula fuit, sed eadem a Platonice culta et frequentata, ut Aristotelicorum de æternitate materiæ somnia restinguerentur. Deum non σῶμα εἶναι, sed ζῆν νοερόν; (*ibid.* art. 1.); cum gravitate monet vel Aristotelicorum gratia, vel quod a Platonice ita didicerat, qui idem proponere solerent: Orig. *Eclog. in Genesis.* p. 25. Neque a Platonice axiomatibus remota sunt quæ dicit (col. 338), διὰ τοῦ λόγου τῆς σοφίας; καὶ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ mundum condidisse Deum; similia sunt, quæ Irenæus tradit (II, 50): *Omnia fecit Deus per se ipsum — per verbum et sapientiam.* Quod porro aliquoties non tam exposuit Gennadius, quam significavit, Deum et mundum condidisse et gubernare solo suo in homines amore ductum, id ipsum a veteribus Platonice sæpe disputatum esse scimus. Gravibus verbis (col. 334) esse quidem in mundo movuit Deum, sed supra mundum, ut, quod Platonice similibus formulis usi dicere consueverunt, Deum extra ipsum mundum, cum eo non necessario natura coherentem monstraret. Adjecit admodum apposite, eum ἐν οὐδενὶ τόπῳ καὶ ἐν παντὶ τόπῳ esse, quam utriusque placiti conjunctionem item veteres, qui ex Platonice schola prodierunt, theologi amarunt, veluti Clem. Alex. *Strom.* II, c. 2, Οὐ γὰρ ἐν γνόφῳ ἢ τόπῳ ὁ Θεός; ἀλλ' ὑπεράνω καὶ τόπου καὶ χρόνου καὶ τῆς τῶν γηγόντων ἰδιότητος. Magnum porro momentum tribuit divinæ providentiæ eamque amplioribus verbis describit (col. 338), plane ex mente illorum qui Aristotelicorum placito, *sub luna nullam esse providentiam* vellent occurrere: Talian. II, Chalcidius 345, Theodor. II orat. Hanc simplicitatem antiquitate venerabilem, philosophice coloribus distinctam repræsentavit etiam in Trinitatis expositione. Ut Iren. IV, 20, *adest semper*, inquit, *Verbum et sapientia, Filius et Sp. S.*: eodem modo Gennadius (col. 338 A) jam ante conditum mundum affirmat fuisse Λόγον καὶ Πνεῦμα ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ φυσικῶς, καὶ τὸ Θεὸς νοῦς ἐστίν, cui id affine est, quod veteres de Λόγῳ certe dixerunt, eum ante mundi creationem Deo infuisse, id quod apud Athenag. exstat *Legat. pro Christianis* X: Ἐξ ἀρχῆς; γὰρ ὁ Θεός, νοῦς ἀλόγος ὢν, εἶχεν ἐν ἑαυτῷ τὸν Λόγον, αἰδίως λογικὸς ὢν. Magnum porro antiquitatem sapit, quod Dei naturam ob ejus trinitatem non quidem verbis definiiri ac circumscribi posse censet, (col. 322 A). Idem enim sensit ex Origenis schola progressus Didymus *De Trinit.* I, 9, 15; II, 1; nihilominus

(1) Cfr. Leo Allatius Diatribæ de Georgiis p. 378.

(2) Manuelem propterea offendisse fertur alius liber Plethonis περί τῆς ἔκπορεύσεως τοῦ Πνεύματος; ἀπόδειξις, ὅτι ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἔκπορεύεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, etc., in quo argumenta

(a) Cf. Alexandre in libro inscripto: *Plethonis De legibus quæ superveniunt.* Paris. 1868.

maxime ex Platonice gentium philosophia petierat. Quo ita exarsit Manueles ira, ut eum infensi Christianæ virtuti animi insimularet. Cfr. Leo Allatius, *De per. et.*, etc., p. 955.

Possevinus *Apparatu sacro*: quanquam falso sus- A processioem Spiritus sancti a Patre et Filio perti-
picatur a Græcis, subtracta quædam fuisse quæ ad nerent. Id enim non ex collatione mss. codicum,

vero illud ipsum mysterium imaginibus et similitudinibus illustrare, quantum possit, studet. Nec in harum delectu a veteribus dissidet. *Solis* certe imaginem (col. 322) invenimus apud Athenagor. *Legat. X*, qui, qualis sit spiritus, lectoribus voluit ita clarius reddere. Platonice formulis, quibusnam locus I Joann. IV, 16, commiscebatur, innititur illa mysticorum magis quam scholasticorum propria Trinitatis explicatio, qua tres personæ esse dicebantur *Deus, Sapientia, Amor*. Hanc mysterii absconditi expositionem legimus in Gennadii conf. II, p. 13. Ipsam vero duarum in Christo naturarum earumque distinctarum et καθ' ὑπόστασιν tantum et προσωπικῶς unitarum, non igitur commistarum et confusarum, rationem illustrat exemplo antiquitus jam adhibito, quod de hominis ex anima et corpore compositi natura sumpsit (col. 342). Idem non solum est in Augustini plurimis locis, sed etiam apud alios qui philosophorum Platonice doctrinam et dicendi rationem ad res Christianas enarrandas accommodarunt. Cfr. Cyrilli altera *ad Succ. epist.*, Opp. V, 2, 143. Hinc affine est illud, quod, qui huic similitudini aliquid momenti ac ponderis inesse arbitrarentur, usi sunt formula, qua, quo pacto humana natura juxta divinam esse potuisset, explicare sese posse opinarentur, hac nimirum, quæ ibidem apud Gennadium est art. 7, τὴν ἀνθρώπιαν φύσιν ἐν αὐτῷ τῷ προσληφθῆναι συστήναι, quod idem plane est quod ex veteribus Alexandrina philosophia imbutis dixit Hippolyt. *contr. Noet.*, 15, ἐν λόγῳ τὴν οὐσίαν ἔχει ἡ σὰρξ, et quod Bellarminus, multis interjectis sæculis contendit, *De Christo*, III, 17: Verbum sustentat humanitatem. Humana natura eo ipso, quod a divina assumpta est, substituit, subsistendi facultas humanitati a divina altera personæ parte indita est. Ne vero Christi divinitas humanæ naturæ astricta arctiore, quam par erat, loco circumscribi videretur, vindicavit ei (col. 343) Dei virtutem, qua veteres, veluti Theoph. *ad Autol.* II, 3; Orig. *de princ.* II, 13, Deum mundo longe superiorem, ei minime quasi implicatum esse, conantur monstrare; dico id, quod apud Origenem passim est τὸ ἀπειρον, ἀπερίγραπτον, ἀπερίληπτον. Dixit Gennadius prorsus ex mente illorum philosophorum art. VIII: Ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ἀπειρος, ὡς περὶ καὶ Θεός; ἐστὶν ἀπειρος, contendens, hunc Λόγον et in Christo (homine) esse, et in mundo et in cælo et in Deo Patre; quippe qui ex eorumdem illorum sententia nunquam esse possit ἄλογος. Dicere autem ausus est, Λόγον in Deo ipso esse et tamen per se subsistentem. Priscam enim sententiam ante jam (col. 342) professus fuit: quodcumque sit in Deo et ex Deo, id sua natura (Crusii rursus lectionem secutus sum) Deum ipsum esse, non ita divinæ naturæ quasi involutum, ut non suis viribus existat; in Deo enim nullum esse συμβεβηκός, unde Λόγον non solum natura sui compositum, sed etiam Deum esse. Dixi priscam hanc esse argumentationem et philosophiæ speciem præ se ferre. Iisdem enim rationibus Greg. Naz. orat. xxxi declarare conatus est, Spiritum esse οὐσίαν, non συμβεβηκός, deinceps Deum esse. — Viguit antiquitas de inspiratione etsi non accuratus definita hæc certe opinio, non, ut videtur, apud omnes, sed apud eruditiores ac liberaiores: fuisse non omnes sacros auctores eodem divino afflatu dignatos, alios potius aliis superiores vel largiore vel diutius durante revelationis bene-

ficio. Hoc certe Origenes sæpius fassus est; disertis verbis in homil. in *Numer.* xvi. 8: Aliqua quidem *Dominus* locutus est, et non *propheta*; alia vero *propheta* et non *Dominus*. Pari modo etiam Gennadius hanc sibi sinit sententiam, prophetarum, qua usi essent, inspirationem et exiliorem fuisse et interruptam. Hoc certe latere puto illis verbis, quæ sunt (col. 346 A): Dei benevolentia magis adacta est ex eo, quod ipse Deus (ex Crusii edit. *Ipsæ Logus divinus et Deus*) cum omni sua virtute in Jesum pervenit, quam quod ἐπεμπεν εἰς τοὺς προφήτας; αὐτοῦ μὲν χάριν ἦ δύο, καὶ εἰς ἄλλον μὲν προφήτην ἔλαττονα, εἰς ἄλλον δὲ μεζζονα. Non igitur omnis prophetarum multitudo eadem inspiratione adjuncta est, nedum illa, quæ in Jesu fuit, postquam Deus ipse ejusque Λόγος ei inhabitavit; sed modo majore, modo minore, utique pro eorum dignitate. Nec eis in fuit Λόγος, sed χάρις, id quod etiam de cunctorum scriptorum natura dixit art. 14.—Λόγος vero cur cum homine Jesu copularetur oportuerit, bene exposuit Gennadius (col. 339), nec hoc in loco a priscorum philosophantium theologorum alienatus. Totus enim terrarum orbis divinarum legum oblitus præter Judæos multorum deorum, qui non veri essent dii (θεοὶ μὴ ὄντες (ibid.)), cultui addictus fuit. Voluit igitur Deus ἀνάπλασιν τῶν ἀνθρώπων fieri per Verbum et Spiritum, et ob hanc potissimum *novam creationem* — quæ rursus ex Platonice sententia dicta est — divinitas susceperit humanam naturam. Sic quidem paravit Deus ob solam suam misericordiam convertere homines et liberare ἀπὸ τῆς πλάνης τῶν δαιμόνων. Quam totam opinionem ex Platonice scriptis mutuatus est. Hi enim deos alienarum gentium *deorum* nomine indignos habuerunt, sed dæmones vocabant, quorum fraude factum sit, ut unus Deus negligenter, inque eum officia violarentur, ut deorum nomina inventa essent fabulæque, quarum suavitate omnis veritas sublata esset, excogitatæ atque in vulgus dissipatæ (1). Quod animarum post mortem statum attingit, ex prisce Ecclesiæ consuetudine illarum immortalitatem cum corporum resuscitatione arcte composuit, corpora sanctorum secundum Platonice formulas ἀθάρατα, φωτεινά, διαρκῆ futura esse ratus (col. 346). Quid interim usque ad illam corporum restitutionem agant ac sentiant animæ, non satis liquet ex art. 12. Ni vero egregie fallor, præparari eas putavit ad plenam beatitudinis perceptionem. Dixit enim, tales animas τελετωσθαι εἰς τὴν γνῶσιν, qua usque ad corpora reddita adactæ videbunt Dei arcana, quæ nunc quidem jam cognoscunt, sed tantum per fidem. Refellit igitur illorum sententiam, qui animarum vel iustorum conditionem esse insensum, virium et conscientiæ carentiæ opinarentur; rectissime et cum veterum optimis et sagacissimis viris (2) jam illo tempore, inter mortem et resuscitationem posito, esse remunerationis initium statuens (3). — Addere denique pauca lubet de argumentis pro rei Christianæ veritate a Gennadio prolatis. Ac primo loco ponit *vaticinia* (col. 347), quam item Justinus, *Apol.* II, 30, μαγιστην καὶ ἀληθεστάτην ἀπόδειξιν esse censuit. Vaticinatos esse prophetas, quæcumque fecerint et Christus et apostoli, quem accuratum vaticiniorum in Christo eventum miratus jam fuit Orig. *De princ.* II, 2 sqq.; in Joann. Iov. II, 28; vera etiam oracula Græcorum συγχωρησάι Θεοῦ de Christo facta fuisse; id quod non multum abest a

(1) Baumgarten-Crusius, *Theol. bibl.*, p. 35; *Hist. Dogm.*, II, p. 982, n. 2.

(2) Justin., *Diat. c. Tryph.*, 80.

(3) Eandem fere sententiam legimus multis argumentis stabilitam in libro pro concil. Florent., c. 4.

sed conjectando tantum colligit, quia Gennadium, A non existimabat. Sed quam inanis hæc conjectura qui ipsi catholicus videbatur, ea silentio præterisse sit, ex superius dictis manifestum est.

sententia late pervagata, antiquitatis doctissimis et summis hominibus infuisse *αἰθέρα* quoddam divinum, quo ad verum indagandam et Christiana quædam inveniendi lati essent (*μακρὰ ἀσθημῶν τοῦ Ἰησοῦ* apud Gennad. art. 14). Astronomis etiam et Persarum (1) et Græcorum ab eodem hanc tribui laudem, quod futura prævideriat, permittente scilicet Deo, et quasi eminus Christum intuentes, non mirabitur, qui, quantopere astrologorum artem veteres ad futura præcognoscenda valere opinati sint, secum reputari (2). Alterum pro Christiana veritate petiit argumentum ex Scr. sacr. perfectissima consensione, et hanc ex eius auctore, quæ fuerit gratia divina (art. XV). Quæ cuilibet in veterum lectione versato id in memoriam revocant, quod est apud Iren. vi, 9 sqq., 15 sq., 32. (cfr. Clem. Alex., *Pædag.* iii, 12); hoc tantum discrimine inter utrumque intercedente, quod ille consensum ex inspiratione, hic inspirationem ex consensu repetiit. Tertio argumento ex eo desumpto, quod multi et sapientissimi quidem homines ad hanc fidem accesserint, apte adnectit quartum, quod *morale* dixerim, perantiquum, ex Apologeticis a Justino (3) jam frequentatum; religione Christiana contineri *πάτρια πνευματικά*, nihil quod hanc tantum vitam spectet, sed instillare hominibus amorem Dei et futuræ ejusque æternæ vitæ; eripere eos hujus et calamitibus et fortunis, collocareque in sublimiore loco, unde terrena despiciant, cælestia quærant. Cui affine est, quod deinceps sequitur art. XVIII, fideles Christi assecras vere vitam egisse probam atque sinceram; ad quam et ii, qui primis Ecclesiæ sæculis ejus patrocinium susceperunt, provocabant (4). Neque miraculorum obliviscitur per charisinata, quæ diu Christianis data fuisse credebantur, patrum, quippe non dæmonum ope, quorum *πλάνη* penitus explosa est (art. XVI), sed vi Dei, qui inde suam rem sustentari voluit. Horum argumentorum seriem claudit ita, ut duo *ultima philosophicum et historicum* (5) poneret (art. XIX et XX): argumentorum, quæ Christianæ doctrinæ possint opponi, tantam esse imbecillitatem ac levitatem, ut facilia sint ad refutandum, ipsi autem hanc vim, ut per plura sæcula, persecutionum et cædis plena, duraverit intacta eamque immaculatam atque incolumem Dominus, ubi redierit, reperturus sit.

Hæc paulo uberius disputata facile apud lectores veniam impetrabant, cum exinde et confessionum gravitas et sententiarum pondus atque ubertas æque conspicua sit, ac fidei, quam repræsentat, antiquitas, sensus ac mentis simplicitas. Quapropter si ea laus Græcæ Ecclesiæ merito tribuenda est, quod tumultibus dogmaticis minus percussa sit, opinionum novitati et illecebris fere nunquam cesserit, quod denique antiquioris Ecclesiæ, cujus vestigiis fideliter institerit, et dignitatem et venerabilem speciem præ seferat, pro-

fecto hæc cometa cadunt in hæc, de quibus quærimus, confessiones, eo laudabiliores, quod nullis admistis incertis et dubiis ea tantum proponunt quæ omnibus Christianis non probata non esse debuerant, Platonicis quasi luminibus ita distincta, ut facile lectorum capiant mentes et oblectent.

Unum continere me non possum quin commemorare, in quo eum video ab uno suæ Ecclesiæ dogmate descivisse. Summam scimus omnium Græcos inter et Latinos disceptationum fuisse in *processione Spiritus sancti*, de qua iudicium quasi tessera fuit, qua potius quilibet dignoscet. Quid igitur dicamus, cum in *conf. i* (col. 322 C) verba legitur: *Pater generat Filium et a Patre et Filio procedit Spiritus sanctus*; id quod etiam similitudine stabilit, qua illud associatus sibi videbatur esse: *Corpus solis producit radios, a sole et radiis procedit lumen*? Et hoc idem est, in quo exponendo versatur primum caput libr. pro concil. Florent. — His si refragari videntur, quæ sunt col. 323 D, *quemadmodum spiratio generatur ab anima, et Spiritus sancti procedit a Patre*; non tam cogitandum est de quadam mentis varietate, quasi eorum imperatore, harum rerum rudi atque experte, liceret modo hoc modo illud proferre, prout linguæ volubilitas et rerum connexio postulaverit; sed tum de imaginis, qua usus est, ratione, tum de alio auxilio, quo illa discrepantia elevetur. Imaginem duxit ex anima, ut Trinitatis unitatem monstraret. Anima producit et sermonem et spiritum, sic et unus Deus, i. e. *unum Dei principium* tum Filium generat, tum Spiritum, ut ajuat, aspirat. Non itaque agit de Deo, una in Trinitate persona, sed de ipsius divini numinis substantia, quæ animam humanam exæquans duorum est causa, sermonis et spiritus. Quamquam igitur ipsius imaginis natura Gennadium prohibuit, quominus juxta Patrem, Spiritus auctorem, poneret et Filium; tamen, non de processione Spiritus sancti agens, sed de Deo, universorum causa, uno, duobus aliis in suam naturam ex se accitis, non de sua sententia abiisse putandus est. Ac si quis ex eo quærere voluisset, quid ipse de his verbis, quibus secum pugnae videatur, sentiret, haud arbitrator eum alia responderum fuisse, quam quibus in libro pro concil. Florent., i, 4.; in re simillima se expedit. Cyrilus M. in *Joann.* xiv, his verbis cum usus esset, *ex divina essentia profluit, quod ex ea procedit*, quibus Spiritus sancti processio ad solam Patrem referri videtur, Gennadius non dubitavit his opponere illud, a Deo cum Filio omnes sui proprias virtutes communicari, non *improprie, sed naturaliter et essentialiter*; ergo etiam illam vim, qua Spiritus sanctus ex ipso progreditur. Quo quidem concessio illibata erit Gennadii fides, nec debuit ubi vis locorum, necessitate urgente nulla, vel ne opportunitate quidem data, Patris nomini addere Filium, cum neuter sine altero sit (6). — In alterius

(1) Justin., *Cohort.*, c. 11 Euseb., *Præp. evang.*, ix, 10

(2) Baumgart. *Crus.*, *Dogm. Hist.*, II, 860 not.

(3) *Dial. c. Tryph.* c. 110, *Apol.* i, c. 15 sqq.

(4) Neander, *Historia. eccl.*, i, p. 181.

(5) Hoc etiam in libro pro concil. Florent. composito c. 5, sect. 18, exposuit auctor, his Chrysostomi verbis usus: «Quot jam inde a principio adversus Ecclesiam bellum gesserunt, cum erat planta recens, arma adversus eam sunt expedita? At nunc Dei gratia et sancti Spiritus robore et imperator est pius et milites, et omnis terra fide est repleta. At in origine ejus, in exordio reges impii,

milites irreligiosi, ob jussa principum ardebant, undique tumus (in textu male: *sumus*) et nidus, acer inquinabatur, dæmones bacchabantur, diabolus satabat, pater filium ablicabat, filius patrem non colebat, natura scindebatur et religio; ubi igitur, qui ausi sunt adversus Ecclesiam in acie stare?»

(6) Id sæpius de Filio prædicat, eum scilicet nunquam a Patre abesse, etsi in terra sit et inter homines versatus. Quapropter dicit (col. 330, *principium productionum esse Patrem et etiam Filium, productus autem esse Filium et Spiritum sanctum*; quod utrumque facile potest concociari.

Contra Judæos scripsit per modum dialogi librum A gi. Colloquantur Christianus et Judæus. Initium hoc titulo Ἐλεγχος τῆς Ἰουδαϊκῆς πλάνης ἐκ τε τῆς Γραφῆς καὶ τῶν πραγμάτων, καὶ πρὸς τὴν Χριστιανικὴν ἀλήθειαν παράδεισις ἐν σχήματι διαλόγου, *Consultatio erroris Judaici ex Scriptura et rebus gestis et ad Christianam veritatem cohortatio per modum dialo-*

est, Βούλοι διαλεχθῶμεν ἐφ' οἷς πρὸς ἀλλήλους διαφέρομεθα Χριστιανοὶ τε καὶ Ἰουδαῖοι. Exstat in eod. Reg. 2934 et 2939 et in nostro similiter. In utroque scriptus dicitur, Ἐν τῇ τρίτῃ μου βίβλῃ πρὸς τὴν πλὴν ἀνάθεσθ. In meo additur, Καὶ δόξα ἐκείθην

confessionis loco, ubi eandem rem disquirat, clarior et distinctior, vel, si mavis, cautius dixit; rectissime (col. 334) et Ecclesiae Græcæ, quæ personarum semper unam πηγὴν et ἀρχὴν esse statuit, accommodatæ ἐκ τῆς φράσεως τοῦ Θεοῦ exoriri Verbum et Spiritum attributus, cum in natura divina universa νοῦς, λόγος et πνεῦμα sint, ut in humana νοῦς, λόγος νοητὸς et θέλησις νοητῆ, quæ tria in uno humane animæ principio innitantur. Jam vero ex iis, quæ dixit ad naturarum duarum origines explanandas, facile sequitur, eum noluisse Spiritus processionis Filium penitus expertem esse. Deus cum se intueatur, se cogitat. Hæc ipsa cogitatio — cum sit nihil inane ac vanum in Deo — est Dei Filius seu sapientia. Per hanc vero se ipsum Deus et intelligit et diligit; oritur igitur ex sua mente, se et cogitante et intelligente, dilectio, qui est Spiritus sanctus. Ergo in spirando Spiritu sancto et ipsa Dei natura interior et hujus sui ipsius conscientia, quasi exterior Dei natura, suas habet partes, i. e. et Deus et Filius. Hac sane ratione, quam sagacissime excogitatam esse cognoscimus, potuit Gennadius Græcum cum Latino dogmate ita consociare, ut utræque factiones in ea acquiescerent. Monstrum enim hoc quasi carmine dimovit, quod Græci veluti larvam semper extimuerant, dico sententiam, abominabilem ductam, in divino numine esse duo principia. Romanis vero satisfacit, quod ex uno principio divino posito produci censuit tria, quorum tertium ex primis duobus, quæ vicissim in se valeant, esse atque oriri voluit.

Adnotavit Posssevinus in *Apparatu sacro ad scriptores V. et N. Testam.*, memoratu dignum esse illud, quod Gennadius sacræ Trinitatis personas dixerit *idiomata seu proprietates*. Quod cum Lugdunensis Bibl. Patr. maximæ editores priori confessioni præfigerent, quasi ad hanc Posssevini iudicium spectaret, vehementer falsi sunt. In hac enim sæpius *personarum* in Trinitate mentio fit. Spectat potius ad alteram confessionem, in cuius tertio articulo in Deo præter alias virtutes ad humanas propius accedentes esse ἄλλα τρία ἰδιώματα dicuntur, ex quibus cæteræ illæ tanquam ex suo fonte prominent, inque quibus ipsa Dei vita consistat. Non vero Gennadius in hoc solo nomine acquievit, cuius vix excusationem nactus esset. Prudenter adiecit: Hæc tria idiomata nos vocamus τρεῖς ὑποστάσεις, et quæ insuper apud Crusium leguntur, ἦγονν τρεῖα πρόσωπα, quæ Posssevinus in suo textu non invenisse videtur. Utcunque res se habet, hoc certissimum est, Gennadium, ut nos Trinitatem, tria illa singula vocasse *proprietates*, non *Dei*, ut nos Trinitatem dicimus, sed *in Deo*, in quibus verbis omnis cardo vertitur. Insuerunt illa Deo, tanquam ἐνέργεια, art. 4, ut supra dictum est, ita ut pro ejus expositione dici liceat: in Deo est Νοῦς, Λόγος, Πνεῦμα, quod

nullus graviter ferat. Non vero inania virtutum hæc verba sunt, sed sua natura in Deo subsistunt tanquam naturæ seu personæ; sunt enim *hypostases personæ substantiales*. Hoc igitur additamento, præter quod illis apud Crusium lectis ἦγονν τρεῖα πρόσωπα non egemus, amovit quidquid offensionis esse possit. Evitavit fortasse de industria *personarum* appellationem, quamvis a Græcis potissimum frequentatam, non tam ne coram Muhammede, harum subtilitatum ignaro, de tribus diis loqui videretur, quam aut quia Muhammedes id in prima confessione falso intellexerat, aut quod ad sublimiorem Trinitatis explicationem hoc nomen, quasi robustius et crassius, minus aptum visum est.

Ita Gennadio defensione vel certe excusatione data, restat ut de confessionum editionibus pauca apponam. Prior lucem aspexit Viennæ 1530, per jurisconsultum Joannem Alexandr. Brassicanum, Græcæ et Latine, cujus etiam exordium Crusius in Adnot. ad *Turcogræc.*, p. 191, mentionem injecit. Doleo, ab eodem Crusio non repetitum esse libellum. Ipse vidit et legit, nam præter exordium alia etiam paulo post addit. Non enim librum potui nancisci (a), quanquam repetitum esse dicitur *Zwickaviae*, 1677. Latine tantum exstat in Bibl. Patr. Lugdun. XXVI, p. 536, interpretis nomine omisso. Hanc igitur interpretationem reddidi Alterius confess. prima editio illa est, cujus exemplar Emmanuel Malaxas Peloponesius misit ad Crusium Tubingensem, in cuius *Turro-Gr.* lib. n. p. 109 sqq. legitur Græcæ, Latine et Turcice. Turcica Græcis et Latinis litteris consignata sunt. Sub finem adjectum etiam est Muhammedis responsum, Græcæ et Latine redditum p. 110; quare nescio quomodo Heineccius l. l. 1, p. 232, dicere poterit, hoc responsum nondum esse explicatum (1). — Repetita est posterior hæc confessio in *Davidis Chytræi oratione de statu Ecclesiarum hoc tempore in Græcia etc.*, quibus confessio fidei a Gennadio patriarcha Mahometi II exhibita, etc. et alia accesserunt Francof. 1583, p. 175. Non vero is cum lectoribus communicavit, unde acceperit exemplar; habuisse enim multa cum doctis Græcis vel aliis in terris commorantibus commercia, ex ἡνέλλο, cui non paucæ eorum epistolæ interjectæ sunt, clare elucet. Feccrat etiam, ut ipse dicit p. 8, imperatoris Maximiliani auctoritate et vocatione ex Academiæ Rostochiensis exitus multa ac magna itinera, ut de statu Ecclesiarum Orientalium potissimum sciscitaretur. Latina denique illius interpretatio est in Biblioth. quam memoravimus p. 538, ex Crusio *Turco-Græcia* facta, sed ab hujus interpretationibus paulum diversa. Meæ editionis textus ex Chytræo descriptus est, adnotatis accurate ex Crusio lectionibus et ex hoc atque ex Bibl. versione variantibus.

(1) In errorem induxit Heineccium ordinis inversio. Alii enim in articulis agmen ducunt Græca cum Latinis, quæ excipiuntur Turcica. At postremo Turcica quædam priora sunt, nempe hæc: Τέματ τρεῶν δατί, quæ redduntur Græcis: ἦγονν ἐπιλή-

ρωσιν, Latinis: *id est absolvit*. Turcica illa amice Gust. Stickelhus, Orient. in hac acad. professor, mihi explicuit: *His absolutus est tractatus, disputatio, expositio*: quæ cum illis Græcis pene conveniunt.

(a) Edidit 1844 D. W. Gass in *Gennadius und Pletzo* et ad hujus editionis fidem textum Latinum reformavimus.

λευθερώσαντι με τρίτον ἡδὴ Θεῷ, *Scriptus in tertio*. A sterium se recopissel. Exstat simul in eod. Regii 2955 et 2959.

mea ad urbem violenta profectio, et gloria Deo tertium inde me liberum abire sinenti. Non viderat Allatius, qui ex Bibliotheca Roberti Constantini titulum citat, p. 408, opus non contemnendum salique prolixum, foliorum circiter sexaginta in eodem Regio.

Ejusdem, Ἐκ τῶν περὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ προφητειῶν αἱ σαφέστεραι, sive *Collectio prophetiarum de Christo quæ magis perspicuæ sunt*. Incipit, Οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ Ἰουδα, in nostro cod. et in Reg. 2959. Non meminit Allatius.

Κατὰ Αὐτοματιστῶν καὶ Ἑλληνιστῶν, ἕως πολυθῶν, καὶ ὅτι Θεὸς εἰς ἔστι καὶ δημιουργὸς τοῦ παντὸς ἐν Τριάδι ὑποστάσεων. *Contra Automatistas et Hellenistas, sive multorum deorum opinionem tenentes, et quod unus Deus sit conditor universi in Trinitate hypostaseon*. Incipit, Οὐσθαί μὲν μὴ εἶναι Θεόν (1). *Scriptum fuit opus in monasterio Prodromi in monte Menoæco; habetur in cod. reg. 2955, 2958, 2959, et in nostro.*

Ἐρωτήσεις καὶ ἀποκρίσεις περὶ τῆς θεότητος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, *Interrogationes et responsiones de divinitate Domini nostri Jesu Christi: ex disputatione habita cum primariis duobus Turcis, qui missis litteris ex monasterio Ferras eum venire jasserant. Exstat in cod. Reg. 2955. Πρὸς τῷ τέλει τοῦ Μαῦου.*

Περὶ τῆς πρώτης τοῦ Θεοῦ λατρίας, ἡ νόμος ἀγγελικὸς ἐν ἐπιτομῇ, *De primo Dei cultu, sive lex ei angelica compendio explicata*. Opus dividitur in capita 40. *Scriptum est rogante quosdam familiari monacho, rapha anno 6966, J. C. 1458, in monasterio S. Joan. Baptiste in Menoæco monte post a dicatam dignitatem, Μετὰ τὴν τοῦ πατριάρχου ἀποκατάθεσιν, ut habet idem eod. Regius. Incipit, Ἀνοὶν οὐσῶν τοῖς εὐσεβοῦσι λατρειῶν. Exstat in codice Reg. 2955 et 2959.*

Περὶ τῆς θείας προνοίας καὶ προορισμοῦ, *De divina Providentia et predestinatione*. Initium est, Τὴν ἐξ αἰθέλου περὶ τῶν ὄντων καὶ γινομένων γινώσκων.

Περὶ προορισμοῦ δευτέρου, *De predestinatione secundum*. Initium, Κλινοπέτης ἰδεξάμην. Is libellus editus est primo Augustæ Vindelicorum a Davide Hoeschelio, an. 1665. Iterum cum versione Latina a Carolo Libertino societatis Jesu theologo, Uratistavia. *Scriptus fuit ad Joannem archiepiscopum Thesalonicensium in eodem monasterio.*

Περὶ τοῦ θελοῦ προορισμοῦ τρίτου, *De divina predestinatione tertium*, ad eundem. Incipit, Πολὴν οἰδὰ σοι χάριν.

Περὶ τοῦ θελοῦ προορισμοῦ τέταρτου, *De divina predestinatione quartum*. Ad magnum orononum deminum Theodorum Agallianum. Σὺ μὲν καλῶς ποιῶν, φίλαται. Quatuor illi de predestinatione libri scripti videntur postquam privatus factus in mona-

sterium se recopissel. Exstat simul in eod. Regii 2955 et 2959.

Ὅπως ἡ θεία πρόνοια καὶ ὁ θελὸς προορισμὸς οὐκ ἀνατρέτῃ τὸ χρήσιμον τῶν εὐχῶν, *Quod divina providentia et divina predestinatio non aufert precum utilitatem*, in cod. Reg. 2958. Incipit, Ὁ παρὶ τῆς θείας προνοίας λόγος, eod. Reg. 2958.

Περὶ τῆς ἐν τῷ Δεσπότη ἡμῶν Χριστῷ ἀθροωπέτητος, *De humanitate J. C. D. N.* Incipit, Ζητοῦσί τινας. Ibid.

Περὶ ἀναστάσεως, *De resurrectione*. Init., Τὰ μὲν τῆς ἀναστάσεως ἔνομα. Ibid.

Περὶ τοῦ δεσποτικοῦ καὶ θελοῦ αἵματος, *De Dominico et divino sanguine, ad Dionysium Hieronimodum*. Init., Ἐζητημένον ἡδὴ τῷ μεγάλῳ Π. τρι Γρηγορίῳ. Ibid.

Περὶ τῶν ἀγγέλων πρὸς τὴν τοῦ Ἀργυροποῦλου γνώμην ἀντιφερόμενον, *De angelis contra Argyporoli sententiam*. Incipit, Ὁ Θεὸς φῶς ἐν ἀκρότατον. Ibid.

Εἰς τὸ ἀποστολικὸν ῥητὸν τὸ, Ἐκέρωσεν ἑαυτὸν μορφήν δοῦλου λαβών, *In illud Apostoli, Emisernit ut semetipsum, formam servi accipiens*. Ibid.

Λύσις διεφθῶν εὐαγγελικῶν ἀποριῶν, *Solutio diversarum ex Evangelio difficultatum*. Ibid.

Περὶ τῶν ἐπιφερόμενων ἐν τῇ θεῇ εὐχῇ φημάτων, *Kýria Ἰησοῦ Χριστέ, Υἱέ Θεοῦ, ἐλέησον ἡμᾶς, De verbis in divina prece contentis, Domine Jesu Christe, Fili Dei, miserere nobis*. Ibid.

Περὶ τῶν καρπῶν τοῦ πνεύματος, *De fructibus spiritus*. Ibid.

Ἐκφρασις τοῦ Μάρτυρος σταφανίου, *Expositio hymni ecclesiastici, qui ita incipit*. Ibid.

Ἐκ τῶν ἑμμέτρων εὐχῶν τοῦ αὐτοῦ, Ὁ Πάτερ ἄμβροτε, *Hexametri versus ad Deum*. Ibid.

Περὶ τοῦ πῶς διακρίνονται αἱ θεαταὶ ἐνέργειαι πρὸς γε ἀλλήλας καὶ τὴν θεῖαν οὐσίαν ἢ; εἰς ἑνέργειαι, *Quomodo divina operationes distinguantur tam inter se quam inter divinam essentiam*. Ibid.

Περὶ τῶν φαῦλα πραττόντων, πότερον ἔκοντες πράττουσιν ἢ ἐκόντες, *De iis qui mala committunt, nam volentes aut nolentes agunt*. Incipit, Ζητητέον ἀνεστῆ, in eod.

Synesis Oratio metrica, soluta oratione expressa, eod. 2955.

Ὑμνος μετὰ δεήσεως. Incipit, Τολμῶντά με, μέγιστε βασιλεῦ. Ibid.

Περὶ τοῦ καιροῦ καὶ τοῦ τρόπου τῆς ὑπέρφωστος τῶν νεκρῶν καὶ ἀθανάτων ψυχῶν, *De tempore et modo existentiam animarum intelligentium et immortalium, amico cuidam. Inc.*, Ἐπειδὴ πυνθάνη, τιμώταται καὶ φιλταται ἡμῖν ἐν Χριστῷ. Exstat in eod. 2955, 2958, et in nostro. Allatius per densam umbram designavit, quem vide p. 405.

Περὶ τῆς τῶν ψυχῶν μετὰ τὴν ἐκ τῶν σωματίων ἀνάλυσιν διαθέσεως ἐκιδεχαιωτικῶν συγγράμματος, ὃ προσέκομισεν αὐτῷ; ὁ Ἐαβδάτιος τοῦ μακαρίου

(1) Edit. D. W. Gass in *Gennadius und Pletho*; exstat etiam in Append. ad Πάθρονος νόμων συγγραφῆν, Paris, 1858, 8, ed. Alexandre. Graece et Latine olim proferat apud Aldum Manuctium Venet. 1501, 4°, cum S. Joann. Lemnicensi et aliorum hymnis, quod novissimos editores luxit.

Θεσσαλονίκης κυρίου Συμεών, *De animarum, postquam corporibus solutæ sunt, statu et conditione, ad confirmationem scripti Symeonis Thessalonicensis, quod ad se attulerat Sabbatius ad eundem qui ex Sina monte ad Gennadium venerat. In nostro cod. p. 4. Non vidit Allatius.*

Ad Joannem opinor Thessalonicensem de eodem Epistola prolixa. Exstat in nostro codice p. 12. Inc., Ἠδιστα μὲν σοι ἀποκρινόμεθα. Nec vidit Allatius.

Πρὸς τὸν πανιερώτατον Μηδέλας κύριον Θεοφάνην, περὶ τῆς λογικῆς καὶ ἀνθρωπίνης ψυχῆς δευτέρου, *De anima humana et rationali ad sanctissimum Mediæ metropolitam, secundo.* Hujus Theophranis exstant in cod. 2958, ubi hic tractatus habetur, Epistolæ tres, una ad Ignatium monachum cum adhuc esset œconomus, altera ad magnum ecclesiarum, tertia ad arch. Ephesium.

Περὶ τοῦ βιβλίου τοῦ Γεμιστοῦ, καὶ κατὰ τῆς Ἑλληνικῆς πολυθείας, *De libro Gemisti, et contra Græcam superstitionem, ad Joannem exarchum (1).* Exstat cod. 2955 et 2959. Ἐπινοούμεν σου τήν-

In singularem classem referendæ sunt Orationes quedam funebres. Exstat in Reg. cod. 2955, et in nostro, hoc titulo: Τοῦ σοφωτάτου καὶ ἀγιωτάτου κυρίου Γενναδίου τῷ βασιλεῖ Κωνσταντίνῳ, ἐπὶ τῇ κοιμήσει τῆς ἀοιδίμου δεσποίνης τῆς αὐτοῦ μητρὸς παραμυθητικός, *Sapientissimi et sanctissimi domini Gennadii ad imperatorem Constantinum in morte venerandæ Despænæ matris ejus consolatoria oratio.* Incipit, Ἡ μακαρία καὶ ἀοιδίμος μήτηρ τοῦ κράτους σου.

Ἐπιτάφιος Θεοδώρου δεσπότη, *Oratio in funere Theodori despote fratris imperatoris, inc.* Τῷ μὲν τοῦ κρατίστου βασιλέως ἡμῶν ἀδελφῷ τρίτος μὲν ἐξήκει κειμένῳ, in cod. Reg. 2955.

Τοῦ σοφωτάτου διδασκάλου κυρίου Γεωργίου τοῦ Σχολαρίου, μετέπειτα δὲ καὶ ἀοιδίμου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως κυρίου Γενναδίου μοναχία ἀπικτήσιο; ἐπὶ τῷ μακρνωτάτῳ Πατρὶ καὶ διδασκάλῳ κυρίῳ Μάρκῳ Ἐφέσου, κατὰ κόσμον Εὐγενικῷ, *Sapientissimi doctoris D. Georgii Scholarii, deinde venerandi patriarchæ Constantinopolitani D. Gennadii monodia funebris de beatissimo Patre et doctore Marco Ephesino, qui in mundo Eugenicus dictus est.* Incipit, Θεῷ νῦν, ὡ παρόντας, ἡμῖν αἱ τῶν ἀγαθῶν ἐλπίδες σφρονται. Exstat in cod. Reg. 2958 et aliis.

Ἐπιτάφιος τῷ μακαρίῳ Θεοδώρῳ τῷ Σοφικῷ ἐν τῇ ἰερᾷ μονῇ τοῦ Βατοπεδίου ταφέντι, ὃν εἶπεν ἐξ ὑπογυίου ὁ θεὸς αὐτοῦ Γεννάδιος μοναχὸς ἐν τῷ ταφῷ Σεπτεμβρίῳ, ἡ 28 ἔτος. *Oratio funebris beati Theodori Sophiani in sacro monasterio Batopedii sepulti, quam ex tempore pronuntiavit avunculus ejus Gennadius monachus ad sepulcrum 28 Septembris an. 6965, J. C. 1457.* Exstat in nostro cod. Inc., Ἄλλὰ ζῶντος μὲν ἐτι τὴν ἐνταῦθα ζωὴν.

Sequuntur ea quæ historica vocare possumus,

(1) Exstat in Append. ad Plethonem *De legibus.*

A quamvis pleraque ad inimicitias acerrime cum Latinis susceptas pertineant.

Ὅτι ἀνεχωρήθη τοῦ παλατίου καὶ τῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορος, ἐν ἧ πρώτῳ φησι κοσμικὸς, καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὸ τοῦ Χαρδιανῆτος κοινόδιον, καὶ ἤτοιμάζετο πρὸς τὸ μοναχικὸν σχῆμα, *Cum recessisset ex palatio et monasterio Omnipotentis, in quo prius habitabat cum secularis esset, abiitque in cœnobium Chardianeti, preparareturque ad habitum monasticum.* Inc., Πολλὰκις προσεπικῶς σε, γαληνότετα βραυλεῦ. Exstat in cod. Reg. 2955. Missa est autem ad Constantinum imperatorem statim fere post mortem Joannis Palæologi.

Γενναδίου ἐλαχίστου Σχολαρίου ἐπὶ τὴν δι' ἔγκαιτάλειψιν Θεοῦ πατάταν καὶ ἄλογον καὶ ἀνόητον καινοτομίαν τῆς πίστεως, *Gennadii minimi Scholarii de ea quæ derelicto Deo facta est vana, irrational et inædncinna fidei innovatione.* Inc., Τίς δῶστε μοι πτέρυγας. Ibid. Inventam esse Callipoli exemplar, unde Regium descriptum est, testatur marginalis ejusdem nota.

Ejusdem Epistola scripta sex mensibus ante captam urbem, Τοῖς κύγενεστάτοις πολιταῖς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἅπασιν ἱερωμένοις καὶ κοσμικοῖς, *Ad nobilissimos cives omnes Constantinopolitanos ecclesiasticos et laicos.* Ibid.

Ejusdem Θρήνος, sive Lamentatio, scripta in Μενόεο monte 20 Junii ind. 8, hoc est, nisi error codicem occupavit, anno 1445, atque adεὸ septennio circiter ante captam urbem. Inc., Τοῦ τῆς δούνης. Ibid. et cod. 2959.

Quæ sequuntur huc usque non reperta a nobis recenset ipse Gennadius in Epistola ad amicum.

Συμβουλευτικὸς λόγος, ὃν ἀνέγνω ἐν τῷ Παντοκράτορι ἐνώπιον τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ὅλης τῆς πόλεως, περὶ ἐλευσέως τοῦ θεοῦ καὶ τῆς οἰκοῦν παρασκευῆς, τῇ 15 Ὀκτωβρίου, *Consilium quod legi in Pantocratoris monasterio coram imperatore et tota urbe, de placando Deo et domestico belli apparatu 15 Octobris.*

Νισὰρὰ ἡ χρυσοβούλλος, ἣν ἐσχεδίασα ἵνα γένηται παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἀναιρετικὴ τῶν θεοστυγῶν παραβάσεων τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ θείων νόμων, δι' ἃς ἐκ Θεοῦ τοσοῦτοις ἔτεσι πειζόμεθα, *Novella sive bulla aurea, quam composui ut ab imperatore promulgaretur ad tollendas Deo odibiles transgressiones ecclesiasticarum et divinarum legum, propter quas a Deo tot annis affligimur.*

Alia quæ promulgare debebat ecclesiastica Novella ad renovationem legum ecclesiasticarum et divinarum singularum transgressionum species, et earum emendationes continent. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ νισὰρὰ ἦτις ὤφειλε γίνεσθαι παρὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν εἰς ἀνανέωσιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ θείων νόμων δεινῶς καὶ πολυειδῶς πατουμένων, ἦτις καὶ ἐσχεδιάσθη, τὰς παραβάσεις καὶ τὰς διορθώσεις κατὰ μέρος περιέχουσα.

Oratio ad imperatorem scripta 12 Maii.

Varia scripta ad Magnum Ducem. Duodecim capitula ad imperatorem, missa per Ignatium. Alia ad Agioretas sive monachos montis Atho, missa antequam cardinalis Russiæ Constantinopolin adveniret, per Athanasium et Simonem monachos. Hæc diversa scripta ipse Gennadius commemorat.

Epistola ad omnes fideles, τοῖς ἀπανταχοῦ πιστοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Exstat in cod. Reg. 2955.

Alia missa ad magnum ecclesiarcliam Sylvestrum Syropulum, magnum chartophylacem Agallianum, et alios quosdam ecclesiasticos, cum celebrata est Liturgia præsente cardinali, postquam omnia circa religionem dissidia per eundem cardinalem Isidorum composita sunt. Initium est, Ἅγιοι Πατέρες, ἐγὼ ἤθελον ἐλθεῖν. Exstat in eodem cod.

Gennadio eidem, qui et Georgius Scholarius in hisdem titulis appellatur, varii adversus Latinos tractatus tribui solent. Hos quidem Allatius alteri suo Gennadio schismatico attribuit, quem cum non alium ab hoc nostro fuisse ostensum fuerit, idcirco ms. codicum fidem secuti, præsertim Regii unius, qui Sylvestri Syropuli magni ecclesiarclia, cui Gennadius probe notus erat, manu eleganter scriptus est anno 6958, ind. ii, hoc est anno 1448, vivente adhuc Gennadio imò ante captam urbem cum nondum esset patriarcha, nostro vindicamus.

Περὶ τοῦ καθαρτηρίου κυρὸς λόγοι δύο, *De purgatorio libri duo*. Exstant cod. Reg. 2958. Prior initio mutilus est. Opus elegans nec contemnendum, quidquid dicat Allatius.

Κεφαλαιώδης ἀπόκρισις πρὸς τοὺς παρὰ Λατίνων εἰρημένους λόγους; παρὶ τοῦ αὐτοῦ Πουργατορίου, *Summaria responsio ad objectiones Latinorum circa idem purgatorium*. Ibid. Initium, Ἐπειδὴ σαφέστερον ἡμᾶς ἀπατεῖτε.

Ejusdem *ad Joannem Thessalonicensem de purgatorio Epistola*; in nostro cod. incipit, Αὐτοσχιδάζω σοι.

Ejusdem *Σύντομον κατὰ τῆς δόξης τῶν Λατίνων, Breve scriptum contra Latinorum opinionem*, in eod. cod. Reg.

De processione Spiritus sancti contra Latinos tomi duo. Primus scriptus est ante captam urbem post disputationes cum legato papæ episcopo Cortonensi, et aliis Latinis habitas coram Joanne imperatore. Exstat is liber in bibliotheca Regia, n° 2956, pertinuitque ad Antonium quemdam Pyropolum medicum, mortuo jam Gennadio, ut testatur iambi Joannis ejusdam Dotheiani ad finem libri. Hujus operis initio hæc auctor manu propria inscripserat: Γεωργίου τοῦ Σχολαρίου. Συνετέθη μετὰ διαλέξει; πέντε καὶ δέκα γινόμενας ἐν τῷ παλατίῳ μετὰ τοῦ παπικοῦ πρέσβειος καὶ ἑπισκόπου Κορτωνῆς, καὶ διδασκάλου τῆς παρὰ Λατίνους θεολογίας,

Α παρόντος καὶ τοῦ κυρίου Γρηγορίου τοῦ πατριάρχου καὶ τοῦ καρδινάλου, καὶ πολλῶν Λατίνων καὶ ὀρθόδοξων, ἐνώπιον τοῦ βασιλέως Ἰωάννου καὶ τοῦ μακαρίτου δεσπότης Θεοδώρου. Παρακληθεὶς γὰρ τὰ συμπεράσματα τῶν διαλέξεων ἐκείνων ἐν τῇ δευτέρῃ τῷ βιβλίῳ, ὃ μεταγραφὴν εἰς πολλὰ καὶ διαδοθὲν πανταχοῦ καὶ παρὰ Λατίνοις νῦν εὐρυσκόμηνον. Ἦν δὲ τότε ὁ συγγραφέμενος καθολικὸς σεκρετάριος τοῦ βασιλέως Ἰωάννου, καὶ καθολικὸς κριτὴς τῶν Ῥωμαίων, καὶ διδάσκων ἐν τῷ τρικλινίῳ τοῦ βασιλέως κατὰ Παρασκευὴν ἐκάστην, παρούσης τῆς συγκλήτου καὶ πλείστης τῆς πόλεως τὴν λόγον τοῦ Θεοῦ εἰς δόξαν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ τοῦ πάντα διδόντος. *Georgii Scholarii. Compositum est hoc opus post collationes quindecim factas in palatio*

cum legato papati episcopo Cortonæ, et quodam theologia apud Latinos doctore, præsente quoque domino Gregorio patriarcha, cardinali, et multis aliis Latinis et orthodoxis coram imperatore Joanne et Theodoro despotæ felicitis memoratæ. Hortantibus autem plurimis harum disputationum conclusiones in hoc libro collegi, qui postea transcriptus, et quæcumque missus, eum apud Latinos reperitur. Auctor vero erat universalis secretarius imperatoris Joannis, generalisque Græcorum judex, docens in triclinio imperatoris singulis sextis feriis, præsente senatu et magna civium frequentia, verbum Dei ad ejusdem gloriam Dei qui omnia donavit. Hæc sola inscriptio totam de duobus Gennadiis Allatianam disputationem refellit.

Secundus tomus adversus Latinos de Spiritu sancto (1), non eodem tempore scriptus, sed paulo serius, missusque ad Joannem Comnenum imperatorem Trapezuntinum, cui auctor illum inscripsit, adjecta epistola, qua rogat ut fibrum non prius aliis committet, quam aut se obitisse, aut aliis communicasse compererit. Exstat in cod. Reg. 2957. Scriptus manu Sylvestri Syropuli diaconi et magni ecclesiarclia, vivo Gennadio, nempe anno 6956, ut supra diximus, et cod. 2963.

Ejusdem *Dialogus prolixior adversus Latinos de processione Spiritus sancti*, in quo præsertim agit de recentiorum Inter Latinos doctorum, præsertim Thomæ et Scoti, de processione Spiritus sancti doctrina. Dialogi personæ, Oribianus, Eulogius, Benedictus. Init., Ἄλλὰ καὶρός ἐστιν ἐπισκέψασθαι, ὦ εὐλόγητε, εἰ βούλει, τὰ Λατίνων διδασκαλοὺς τοῖς νεωτέροις περὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως ἠπορημένα τοῖς τε ἄλλοις καὶ τῷ Θωμᾷ καὶ τῷ Σκότῳ. Exstat cod. Reg. eod. 2963.

Legatus hinc de Spiritu sancto Dialogus, in eodem. Ejusdem Gennadii *Epistola*, Τῷ τιμιωτάτῳ ἐν μοναχοῖς κυρίῳ Μαξίμῳ τῷ κατὰ κόσμον Σοφιανῷ, καὶ πᾶσι τοῖς ἐνασκουμένοις τῇ ἀγίᾳ μονῇ τοῦ Σινᾶ δσιωτάτοις ἱερομονάχοις καὶ μοναχοῖς, *Venerabilissimo inter monachos domino Maximo, qui cum se-*

(1) Exstat in bibliotheca Viennensi n. 277, teste Lambecio l. v, pag. 226, qui alteri Scholario tribuit, secutus Allatium.

cularis esset, Sophianus vocabatur, et omnibus vitam monasticam exercentibus in sancto monasterio Sina sanctissimis sacerdotibus, et aliis monachis. Incipit, Αἱ γραφαὶ τῆς σῆς ἐκκλησίας. Agitur in ea de variis disciplinæ capitibus, occasione eorum quæ non recte illic se habere circa eos qui ad visitanda loca sacra montis Sinai consuebant, a Joachimo et Gregorio monachis didicerat. De episcopo dignitatem abdicante, quod absque patriarchæ licentia negat posse fieri: an absque diaconō celebrare episcopus possit, quod licere ait in sacello, seu παρεκκλησίῳ, et factum ab Euthymio et Matthæo patriarchis, non publice in ecclesia: de episcopo Bosnia, qui multos ex Latine religionis hominibus ad fidem Ecclesiæ Græcæ adducebat: de Charæza principe, quem ad eandem adducere idem episcopus conabatur: ne in Liturgia commemoratio ejus publice fiat, quia adhuc σκεπάσεται τὸν χριστιανισμόν, christianismum dissimulat. Verum asserit licere in gratiarum actione ad mensam, præseente ipso orare pro eodem. Ἐν δὲ τῇ εὐχαριστίᾳ τῆς τραπέζης ἡμῶν παρόντος εἰ θέλετε εὐχασθαι ὑπὲρ αὐτοῦ, ὅτι Κύριος ὁ Θεὸς διαφυλάξει τὴν ζωὴν τοῦ αὐθέντου. Καρτεχά. Quis ille fuerit, aut quinam nomine Kouδουγέρων, qui ut videtur illius subditi erant, intelligendi sint, nescimus. Tum de Latinis et Armeniis ad loca sacra adorandi causa venientibus definit, non repellendos, etiamsi heterodoxi et schismate ab Ecclesia Græcæ divisi sint: nec tamen dandam loca eucharistiam, sed ἀντίδωρον, seu panem benedictum, nisi proprias opiniones suas abjuraverint. De simonia; eam deplorat tanquam malum, quod temporum calamitate tolerari potius debeat, quam idcirco obedientiam episcopis negari, ne scandalum generetur, ex quo episcopalis ordinis, mox ipsius religionis contemptus nascatur: ferendum esse quod emendari non possit: se saltem neminem pecuniis ordinasse, imo propriis sumptibus episcopos fecisse multos, quos ex captivitate redemerit: mali initia, ante quinquaginta annos fuisse: sufficere ut episcopos observent, sintque orthodoxi, et nihil alienum ab Ecclesiæ Græcæ fide docentes: minutis circa ritus et officia ecclesiastica non attendendum.

Epistola hæc eadem est quam refert existare Lambecius in bibliotheca Vindobonensi ad quemdam monachum: nam verbis iisdem incipit. Sed quod aliam recenset ad Joachimum monachum Sinaitam de controversiis quibusdam partim ad patriarcham Hierosolymitanam, partim ad Armenios et Latinos loca sacra invisentes spectantibus, veremur ne vitiosum exemplar viro diligentissimo fraudi fuerit. Nam de eo Joachimo loquitur Gennadius epistola ad Maximum Sophianum, a quo, ut a Gregorio didicerat ea quæ Sinaitarum pacem turbabant. Cum igitur eos statim remisisset mandatis instructos, ut plenius de eo argumento apud Siqaitas loquerentur, ad Joachimum de eodem scribentis causa nulla erat. Sed non raro porum

A felix in conjectando Lambecius fuit, quod sequenti exemplo manifestum erit.

Historiam enim rerum inter Latinos et Græcos Ferrariæ et Florentiæ gestarum scriptam a Gennadio fuisse, quæ in Cæsarea bibliotheca servetur, scribit l. viii, p. 509. Codicem ait esse chartaceum, centum et sedecim annorum (ita scribebat an. 1679), quo continetur pseudo-historia concilii Ferrariensis et Florentini a Gennadio Scholario monacho schismatico Græco, et Ecclesiæ Occidentalis perpetuo ac insensissimo hoste, qui ante monachatum Georgius Scholarius appellatus fuerat, et ante oppugnationem Constantinopolis per Turcas obisse videtur, maligne atque injuriose conscripta. Quem titulum sibi ipse Lambecius consarcinavit ex falsissimis conjecturis Allatii. In cod. vero ms. ita exhibetur: Γενναδίου Σχολάρου τὰ ἐν τῇ συνόδῳ παραθέντα τῇ ὀγδόῃ ἱστορικῶς τῇ Φλωρεντίᾳ, Γενναδίου Σχολαρίου ἔκτα Florentiæ in octava synodo historice conscripta. Qui titulus nisi typographorum culpa est, vitio non caret, et inertiam scriptoris indicat, vel potius possessoris. Nam sæpissime in codd. mss. reperiuntur tituli scripti aliena manu, quorum nulla, nisi aliunde confirmetur, fides apud criticos esse solet. Specimen vero a Lambecio exhibitum est ejusmodi: Ἡ εἰς τὴν Φεράραν εἰσελευσας σὺν Θεῷ. Μετὰ δὲ τὸ Σάββατον τῆς Τυροφάγου εἰσηλθὼν ὁ πατριάρχης εἰς τὴν Φεράραν μετὰ τοῦ βασιλέως, καὶ εἰσηλθὼν εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Γεωργίου. Καὶ πρῶτον μὲν ἐβράντισατο (ita leg. pro ἐβραντίσατο, voce nihil) καὶ αὐτὸς καὶ ὁ πατριάρχης διὰ τοῦ βραντιστηρίου εἰτα ὑπέδειξαν αὐτῷ. οἱ ἑκάστος Ἀπτινοράχοι ἀμαγέθη καὶ εὐτραφέη χεῖρα, τοῦ ἁγίου Γεωργίου λέγοντες εἶναι, ὑπὸ σαγίδος κοιλανθείσης περιχομένην, etc. Non viderat, opinor, Lambecius Historiam ejusdem concilii a Sylvestro Syropulo scriptam, etsi editam antequam octavum ipse suum librum publicaret, annis integris decem et octo. In ea porro hæc verba quæ sola nobis exhibuit speciminis loco leguntur p. 89 editionis quæ unica est, Hagæ-Comitis an. 1660, ut etiam in authentico et autographo exemplari ipsius Syropuli manuscripto: unde exemplum descriptum a Claudio Sarravio habuit Isaacus Vossius, ad eo Robertus Creyghthonus, infidus juxta et imperitus interpres, quo nemo fortassis unquam in interpretando infelicius nugatus est, adeo ut ne quidem auctori nomen suum constare passus sit: tanta et tam inepta commentatus, ut Syropulum in Sguropulum verteret, contra manum auctoris, et omnium illius temporis actorum fidem. Quam ergo Historiam Gennadio Græculus quispiam Imperitus, et eum secutus Lambecius, ascripsit, ea Syropuli est, ut etiam postrema verba ab eo citata indicant: Ἐξ ὧν πίπτειματ ὡς οὐ παραχωρήσει ποτὲ ὁ Θεός, συστῆναι τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ κακῶς γενομένην ἔνωσιν. Quæ leguntur extrema p. 350. Nullius vero auctoritatis est subscriptio Theodosii notarii Ecclesiæ Constantinopo-

lianæ, qui anno mundi 7071, Chr. 1563, librum A
transcripsit, ex πρωτοτύπου καλαιού, cum auto-
graphum ipsum habeat bibliotheca regis Christiani-
ssimi. Mirum sane fuisset inter tot tamque di-
versa Gennadii opera, quæ in mss. codd. leguntur
vel indicantur, et Notitia opusculorum quam ha-

bemus ab ipso Gennadio scriptam, non existare
ullam tam proluxi operis memoriam: præsertim
cum in orationibus contra unionem, et disputatio-
nibus adversus Latinos, tam multiplex illius ci-
tandi esset occasio. Hæc porro a nobis necessario
dicenda erant, ne cui fraudem faceret Lambecius.

Hactenus Eusebius Renaudotus et qui Renaudotum exscribit, Fabricius. Is sequentia
addit, duce præsertim Allatio.

In Catenis Patrum frequens sit mentio Gennadii
seu Georgii Scholarii et fragmenta occurrunt. V.
supra in vol. VIII, p. 645, §. 5, p. 693; p. 696, §.
20. In pluribus Catenarum codd. Coislinianis vid.
Montfauc. *Bibl. Coisl.* p. 82, 251, 359, etc.: in
bibl. Bqdlei, cod. Barocc. 76. — In Niconis Colle-
ctione variorum locorum Scripturæ sacræ et scripto-
rum ecclesiasticæ; in Montfauc. *Bibl. Coisl.* p. 111.

Gennadio perperam ascribitur *Vita Gregorii Na-
zianz.* V. supra, vol. VIII, p. 432. — In Niconis
collect. et cod. cit. memoratur Gennadii *Vita Jo.
Chrysostomi.*

Εὐχὴ εἰς τὸν ἕνα καὶ τριουπόστατον Θεόν. Lat. in
Bibl. Patrum. tom. IV, Paris. 1590 et alibi. (Allat.)
V. supra in h. vol. p. 175 sqq.

Litteras in sepulcro Constantini M. excisas, *De
excidio urbis et Turcarum imperio*, obtusas ad illa
tempora, nullique notas ipse primus exposuit et vul-
gavit. Edidit eas Dorotheus, Monembasiæ metropo-
lita, in fine sui Chronici, Venet. ap. Jo. Petr. Pi-
nellum, 1657, 4 [rec. Βιβλίον ἱστορικὸν περιεχόν
τὴν συνῆψιν διαφόρων καὶ ἐξόχους ἱστορίας, etc. Ve-
net. ap. Nic. Glykam, 1786, 4, p. 548, sq. *Harl.*],
et Mathæus Cigala, Cyprius, post novam variarum
historiarum synopsis, Venet. ap. Anton. Julianum,
1657, 4. Alii codd. vaticinium illud tribunt Leoni
Sapienti, etc. (Allat.) Conf. supra, vol. VII, p. 695 sqq
et in not. s. Jam citavi plures codd. ac p. 697;
Baudrill edit. Add. cod. Escorial. teste Plüero, in
Itinerar. per Hispan. p. 169. — Paris. in bibl. publ.
cod. 938, nr. 7. (*Harl.*)

Ad nondum vulgata referuntur ab Allatio *Monodia
de direpta Cpoli per Turcas*, et provocatur ad Fa-
bium Benevolentium, ac Theodori Zygomalæ epist.
ad Crusium a. 1581, datam in Turco-Græcia p. 100;
et addit jam Allatius: « An hæc, ait, epistola eadem
cum Monodia, qua Angelus Justinianus (ap. Fabium
Benevolent.) legerat? an ex quinto capite pro de-
cretis Florentinæ synodi ἀποσπασματικόν; an separ-
ratim ea conscripsit Gennadius, dein, cum opus
esset, iisdem, ne verbo quidem immutato, more
gravissimorum hominum, tanquam suis, in aliis
operibus usus est? Sane quæ Zygomala retulit, in
capite jam laudato verbatim exscripta sunt. »

Gaulminus in notis in Eustathium de Ismeuzæ et

Ismenes amoribus commemorat Gennadii librum, cu-
jus titulus est: Ἐτέρα ἔκθεσις τοῦ Παμπλοῦ, ἢν ἔλα-
βον ἀπὸ τοῦ βιβλίου Γενναδίου πατριάρχου. *Alia expo-
sistio Ramplii, quam habui ex libro Gennadii patriar-
chæ.* Gennadii in Ramplium expositione non uno
in loco usus est Joannes Meursius in Glossario
Græco-Barbaro. (Allat.) Fabricius vero sequentem
subjecit notam: « Πάμπλου titulus libri astrologici
ex Persarum disciplina, σύνθεσις τῆς Περσικῆς τέ-
χνης τοῦ Παμπλοῦ. Dividitur in XII σχήματα sive
tonos, quorum ἀπελάσματα describuntur. In ms.
cod Paris. reg. (a) subjicitur simplex explicatio;
altera anonymi, hoc titulo: Ἐρμηνεία τῆς Περσικῆς
τέχνης; altera isto: Ἐτέρα ἔκθεσις τοῦ Παμπλοῦ,
ἢν ἔλαβον ἀπὸ τοῦ βιβλίου Γενναδίου πατριάρ-
χου. Sed ex his verbis incertum est, judice Cangio,
utrum Gennadius auctor sit hujuscæ alterius expo-
sitionis, an illa descripta sit ex libro aliquo, qui
desumptus fuerit ex Bibliotheca Gennadii. Vide
Cangii *Glossarium Græcum*, p. 1281, ubi et ipse
non duos, sed unum eundemque Georgium Schola-
rium fuisse, qui jam Græcis, jam Latinis favit, ob-
servat ex his verbis Marci Ephesii archiepiscopi,
ex ejus ad Gennadium epistola inedita in cod. Reg.
3118: Μάρκου ἀρχιεπισκόπου Ἐφέσου εἰς κύριον
Γεώργιον τὸν Σχολάριον. Ὅσως ἡμᾶς ἐπέλησας ἦδον
νῆς, etc. [V. supra Renaudot. de Gennadio (col. 269.)]
Eundem produxit Allatius p. 88 contra Creyghto-
num, et Renaudot. p. 53. » Hactenus Fabricius.

Allatius n. 9 commemorat Gennadium *Περὶ φυ-
χῆς, De anima*, et ὑκάρτως ἀδτις, et *existentia
ipitus*, Scoriaci in bibl. Regia, VI, 8° 11, c^o, 3.

Idem, n. 10, postquam acriter iuventus est in
D Marcum Ephesinum antistitem, fusius loquitur de
Gennadii responsione ad illius capp. syllogistica con-
tra Latinos: de qua v. supra ad § 3; de scriptis
Gennadii et alibi.

N. 11, 12, 13, Gennadii *De catholica fide, de S.
Trinitate* et alia, de quibus ad Renaudot. *De scri-
ptis Genn.* egimus.

N. 14, *De Georgio Plethone*, Gennadii adversa-
rio, Conf. Schroeckh. *Hist. eccl. christ.*, tom. XXI,
p. 435 sq. et paulo post ad n. 24.

N. 15, Gennadii ἀδήγησις εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Προ-
φυροῦ, τὸ περὶ τῶν πέντε καθόλων, εἰκὼν τῆν εἰς-

(a) 2419, n. 12. *Rhamplius de Persica arte* sec.
cat. mss. Regg. Paris. vol. II, p. 499, ubi n. 15

subjicitur alia ejusdem e libro Gennadii patriarchæ
exscripta. (*Harl.*)

αγωγήν τοῦ Πορφύρου, *Expositio in librum Porphyrii, qui est de quinque universalibus, vel in introductionem Porphyrii*. Princ. Τέσσαρά τινα τῶ ἀνθρώπων ἐκ τῆς φιλοσοφίας προσίγεται; mss. autem Romæ in bibl. Vaticana, Georgii Schol. *Prolegg. in logicam et in Porphyrii Isagogen*. V. Montfauca. *Bibl. biblioth. vss.* p. 9 A. Florentiæ, in cod. bibl. Laurent. 17 n. 54, p. 9 A. plut. 59, Porphyrii Introduct. de quinque vocc. cum scholiis margin. (quorum nonnulla Scholarii nomen præ se ferunt), et quibusdam præliminariis. V. Bandin. *Cat. codd. Gr. Laur.* vol. II, p. 535; et *conf. supra*, vol. V, p. 735 sqq. ac mox n. 16.

N. 16. Ejusdem ἐξήγησις εἰς τὰς δέκα κατηγορίας τοῦ Ἀριστοτέλους, *Expositio in decem prædicamenta Aristotelis*. Princ. "Ὅσα μὲν εἶσι περὶ τῆς φιλοσοφίας, καὶ ἐτι περὶ τῆς λογικῆς. Idem opus legitur in Vaticano cod. 942, p. 155, cum hoc titulo: Γεωργίου τοῦ Σχολαρίου προλεγόμενα εἰς τὴν ῥητορικὴν, καὶ εἰς τὴν Πορφύρου εἰσαγωγήν ἐκ διαφόρων συλλεγόμενα βιβλίων μετὰ ἰδίων ἐπιστολῶν. (*Alat.*) V. supra, vol. III, p. 209 sq. p. 213, 216 et 494. — In cod. Vossiano 129, s. n. 2240. *Cat. mss. Angliæ*, vol. II. Georg. Schol., *De sensu Aristotelis circa animam et de ratione syllogismorum Aristotelis*. — Paris. in bibl. publ. cod. 1941 Georgii Schol. n. 1, *Prolegomena in logicam et in Porphyrii isagogen*; n. 2, *Expositio in Aristotelis categorias*; n. 3, *Expositio in librum de interpretatione*. — In bibl. Escorial. Georgii Schol. *Prædicamenta in logicam et physicam Aristotelis*. V. Montfauca. *Bibl. biblioth. mss.* p. 619 E.

N. 17. Ejusdem ἐπι τὸ περὶ ἐρμηνείας ἐξήγησις, *Expositio in librum de interpretatione*, ab Allatio iis qui logicæ operam navant, valde commendata. — Addatur liber rarus: *Cursus optimarum questionum super philosophiam Aristotelis cum interpretatione textus sec. viam modernorum, ac sec. cursum magistri Georgii: per magistr. Thomam Bricot S. Theologiæ professor. emendata*, sine notis typograph. fol. min.; et *Cursus optimarum questionum super totam logicam (Aristot.) sec. rel. uti in superiore opere*. V. Ferd. Fossii *Cat. codd. sæc. xv impressorum* in bibl. Magfabechnana etc. tom. I, p. 416 et 417.

N. 18. Librum quoque *Guilielmi Porretani de sex principiis* e Latino in Græcum transtulit, et in decem prædicamenta Commentario lect. 15 (ex interpretatione Latina). Et, « Hæc quidem, ait, satis sunt ad deprehendendam causam propter quam non fusc reliqua prædicamenta pertractat. Veruntamen Boetius, vel, ut plurimi asserunt, Porretanus quidam theologus, nam qui opus illud ad Aristotelem deferunt audiendi non sunt, de his sex principiis Aristotelem æmulatus conscripsit, quod ipse e Latina in linguam nostram traduxi. Opus sane haud contemnendum. » *Allat.*

N. 19. Scripsit etiam contra Nicolaum Cabasilam ἀντιρρήσεις, et Allatius ipsius Gennadii testimonium ex ejus responsione ad argumenta Marci Ephesini contra Latinos ad quintum attulit.

N. 20. Allatius testatur, in Indice bibliothecæ Mediolanensis se legisse Georgii Scholarii Περὶ τῆς τοῦ Γρηγόρα ψευδογραφίας, *De falsa scriptione Gregoræ*; sed docet, id esse pseudo-epigraphum, mendamque exscriptoris, aut illius potius, qui indicem concinnavit; et se aliquando, nisi memoria fallat, in mss. legisse: Φακρῶσι περὶ τῆς τοῦ Γρηγόρα ψευδογραφίας; aliis vero, quibus conferendi codices data est facultas, relinquit dijudicandum, num eadem, an diversa a Mediolanensibus, sub Georgii Scholarii nomine divenditis. Atque Montfaucon. in *Bibl. biblioth. mss.* I, p. 497 inter codd. bibl. Mediolan. et libros Georgii Schol. ejusmodi libri nullam facit mentionem. — Quæ scripta Gennadii theologici ex bibliothecis Roberti Constantini Galli ac Gesneri, n. 21; nominat.

N. 22, 23. Pleraque etiam e lingua Latina in Græcam traduxit. In bibl. Palatina habebatur interpretatio ejusdem in Græcum sermonem, *Expositionem D. Thomæ in Aristotelis libros de anima, et D. Thomæ Aquinatis Opusculum De ente et essentia*, ab eo lem Gennadio Græce versum; et commentariis ab eodem illustratum. — Florentiæ in cod. Laurent. 19 n. 12, plut. 86, *Thom. Aquin. in libros Aristot. de anima interpretatio*, Gr. versa a Gennadio; et cod. 17, n. 8, plut. 87, eadem; tum in cod. 27, n. 1, plut. 86, est Gennadii *Enarratio in lib. magistri Thomæ Aquinatis de esse et essentia*, dedicata ipsius præceptoris, Mathæo Camariotæ. Plura dabit Bandin. in *Cat. codd. Gr. Laur.* 3, p. 363 et 403, ac p. 579 sq., ubi quoque mentio fit libri, ab Allatio et Fabricio omitti, qui vero in eod. cod. 27, n. 2, existat.

Gennadii Schol. περὶ ἀνθρωπίνης Ἀριστοτέλους εὐδαιμονίας καὶ Πλωτίνου συμβιβαστικῶν, *De humana felicitate conciliatio Aristotelis et Plotini*. Inc., Ἐν πρώτῳ τῶν ἡθικῶν Ἀριστοτέλους, etc.

N. 24. Item ἐκ τῆς διαλεκτικῆς τοῦ μαγίστρου Πέτρου, τοῦ Ἰσπανοῦ, ἐρμηνεία κυροῦ Γεωργίου τοῦ Σχολαρίου, *Ex Dialectica magistri Petri, Hispani, interpretatio domini Georgii Schol.* Inc., Διαλεκτικὴ ἐστὶ τέχνη τεχνῶν etc. Mediolani in bibl. Ambros. (*Alat.*) — Martii in cod. Regio 76 fol. 121; eadem interpretatio Georgii Scholarii; et fol. 163, *De sophismatibus ex libris philosophi Thomæ*, quem librum a Thoma Aquinate Lat. scriptum, et a Georgio Schol. Græce versum esse ostendit Iriart. in *Cat. codd. Gr. Martii* p. 276. In eod. cod. est Georgii Gemisti, s. Plethonis, liber contra Scholarii pro Aristotele objectiones; tum in eod. cod. fol. 183 et 191 inserti auctoris (quem Iriarte p. 278 Georgium Schol. esse suspicatur), *Synopsis syllogismorum scil. hypotheticorum*. — Vindobonæ, in cod. Cæs. 39, *Excerpta ex Dialectica Petri Hispani*, interprete Georgio Scholario, et ex *Thoma Aquinate De differentia inter essentiam et esse*, interprete eodem. V. Lambec. VIII, p. 818 sq. — In bibl. Ambrosiana Mediolan. Georgii Schol. *De octo partibus*

oratorii interpretatio ex *Dialectica. Petri Hispani* grammatica, de pseudographia et impietate Græcorum. V. Montfauc. *Bibl. biblioth. mss.* p. 497 B. — et p. 529 C in ead. *Biblioth. Georgii Schol. Grammatica*. Add. supra, in hoc vol. ad § 1, de vita Gennadii, de Georgii Curtesii Scholarii scriptis grammaticis. — Hactenus Allatius de 24 Opp. quæ attribuerat Georgio Schol. s. Gennadio. Illis addatur:

Aristotelis libri VIII physicæ auditionis cum scholiis simplicii, in compendium reductis a Georgio Scholaria, qui postea Gennadius dictus est. Mosquæ in cod. syn. 7. V. Matthæi Not. codd. Gr. Mosquens. p. 24 sq.

Ex Renaudoti diss. jam. constat, Allatium a Gennadio, patriarcha CPolitano, discernere Georgium Scholarium, quem vocat schismaticum, et Georgium Curtesium, et pauca recenset scripta; multo plura relata sunt a Renaudoti et a me. Ex Allatio igitur tantummodo quædam adjungere lubet. Georgio Schismatico ascribit opus, quod Londini 1624, 4, sine nomine typographi Græce prodiit inscriptum: Γεωργίου τοῦ Σχολάρχου σύνταγμα, ἐπιγραφόμενον Ὁρθοδόξου Κατηφύγιον, τοῦ ὑστερον λεγομένου Γενναδίου μοναχοῦ, τμήμα πρῶτον περὶ τῶν αἰτίων τοῦ σχίσματος κατ' ἐπιδρομήν, καὶ οὐτὶ κατὰ τὴν τρίτην σύνοδον σαφῆς ἀπόδειξις τοῦ Γρηγορίου ὁρθῶς εἰρηθεῖν. *Georgii Scholarii commentarius, inscriptus Orthodoxi Perflugium — sectio prima de causis schismaticis per transcursum, et plana demonstratio, Græ-*

cor recte sentire ex his, quæ in tertia synodo statuta sunt. Id opus, post Florentinam synodum scriptum, Allatius valde condemnat, et abortum, qui parum curato auctori excidisset, vocat; notat denique, mss. esse in biblioth. Paris., Vaticana, Palatina et alibi passim. Fabric. in nota addit, id Londini editum esse cum aliis scriptis Græcorum, Nili, Gregorii Palamæ Thessalouicensis, Barthaami, Meletii Pigæ, Maximi Margunii, Gabrielis Severi et Georgii Corossii. Tum, «Cæterum, inquit, hoc Georgii Scholarii opus magnum paginarum 292, totum versatur in defendendo dogmate Græcorum de processione Spiritus sancti atque vindicandis circa illud veteris Ecclesiæ doctorum sententiis. Incip. Τὸν θεῖον λόγον καὶ τῆς ἀληθείας ἔφορον. Distinguitur in λόγους sex et capita 53.» Postea Allatius ex Possevino memorat Georgii Scholarii *Monodiam in dormitionem S. Marci*, dein cod. Paris. in quo est ejus oratio *De inani, absurda et incomposita, per permissionem Dei, innovatione fidei* (V. supra Renaud. de vita Gennadii); porro ejusdem *canonem in Gregorium Palamam, Thessalon. archiepiscopum*, alibi laudatum et ejusdem *Orat. funebrem in despota Porphrogennotam Palæologum*, in cod. bibl. Medicæ; sed incertus est, num ea fuerit schismatici, an catholici. Sed hæc sufficiant. Atque Oudin. l. c. p. 2488 sq. ex Caruli Dufrenii, dom. du Cange *Glossario mediæ et inf. græcitatæ*, fol. 1281, longum locum apposit, ubi ille multos Gennadii libros, ab Allatio prætermissos, paulo latius recensuit. (HARL.)

EXCERPTUM

EX

PATRIARCHICA CPOLEOS HISTORIA,

CUI TITULUS :

Historia patriarcharum qui sederunt in hæc C Magna catholicae Ecclesia Constantinopoleos, postquam cepit eam sultanus Mechemeta. In qua describitur, quid singulorum temporibus gestum sit: et quisnam fuerit auctor pescesii, id est muneris, quod patriarcha novus sultano dat: quis prætoræa charataii, hoc est annui tributi ecclesiastici: quis item additionem quoque tempore, quæ usque in hodiernum diem durat, fecerit: et quo sultano dominante hæc facta sint. Quæ omnia in vulgarem linguam Græcam transtulit MANUEL Malaxus, Peloponnesius, Martino Crusio describens anno Domini 1577, mense Aprili (1).

Illo tempore, quo Turcicus rex Mechemeta hanc urbem Constantinii expugnavit, numeraban-

(1) Tarco-Græcia, p. 106.

περὶ τῶν πατριαρχῶν ὁποῦ ἐπατριάρχευσαν ἐν τῇ καθολικῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ ταύτης τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τὸ λαθεῖν ταύτην σουλτᾶν Μεχμέτης. Καὶ τίνα γεγόνασιν ἐν τῷ ἐκάστου καιρῷ. Καὶ πόλος τὸ λεγόμενον πεσκέσιον, καὶ τὸ χαράτζιον, πρῶτον αὐτῷ δέδωκε, καὶ τίς τὴν αὐξήσιν, ἣτις ὑπάρχει ἕως τοῦ νῦν, ἐποίησατο· καὶ ἐν πόλου σουλτάνου καιρῷ ταῦτα γεγόνασιν. Ἄτινα ἐμετεγλωττίσθησαν εἰς κινήν φράσιν παρ' ἐμοῦ ΜΑΝΟΥΗΛ Μαλαξῶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ κυρῷ Μαρτίνῳ τῷ Κρουσίῳ, ἐν ἔτει ἀφοῦ, μηνὶ Ἀπριλίῳ.

Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, ὁποῦ ἐπολέμησεν ὁ σουλτᾶν Μεχμέτης ταύτην τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἦσαν

χρόνοι ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως χίλιοι τετρακόσιοι πενήντα τρεῖς, Μῆτις εἰκοστὴ ἑνάτη, ἡμέρα τρίτη. Ὅμως ἔξευρεν, ὅτι πῶς οἱ Ῥωμαῖοι ἔχουν πατριάρχην πάντοτε διότι ἐδῶ εἰς τὴν πόλιν ἔκαμε τὸν πλῆθον καιρὸν, πρὶν περὶ τὰ τὴν ἐπάργη ἔχοντας, ὅπου ἀφέντευεν ὁ πατέρας· αὐτοῦ σουλτάν Μουράτης, εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν. Καὶ ἔξευρε τὰ Ῥωμαϊκά καλλὰ καὶ λεπτότατα, καὶ τὰς τάξεις τῶν Ῥωμαίων. Λοιπὸν ἐθαύμασε, πῶς δὲν ὑπῆγεν ὁ πατριάρχης, νὰ τὸν ἐπροσκυνήσῃ, ὡς ἀφέντη, καὶ ἐθυμώθη πολλὰ, καὶ ἐσυλλογίζετο, τί ἔναι τοῦτο. Καὶ ἐν τῷ ἄμα ἔκραξε τοὺς κληρικοὺς, καὶ εἶπε· Ποῦ ἔναι ὁ πατριάρχης, καὶ δὲν ἦλθε νὰ μὲ προσκυνήσῃ, ὡς βασιλεῖαν; Διότι πῶς ὁ σουλτάνος ἐπεθύμα πολλὰ νὰ ὁμιλεῖ μετὰ τοῦ πατριάρχου περὶ πίστεως· καὶ νὰ ἐρωτᾷ, νὰ μανθάνῃ τὰ τοῦ Θεοῦ. Ὅμως εἶπαν αὐτοῦ οἱ κληρικοὶ, ὅτι ἀπὸ πολὺν καιρὸν πατριάρχην δὲν ἔχωμεν· ὅτι ὁ πατριάρχης, ὅπου ἦτον, θεληματικῶς ζῶντος τοῦ ἀφηκε τὸ σκαμνὴν του, καὶ ἀπὸ τότε ἄλλον δὲν ἐκάμαμε.

enim patriarcha fuit, sua sponte, adhuc vivens, sedem suam reliquit, et ab eo tempore nullum alium suffecimus.

Καὶ ἀκούσας τοῦτο ὁ σουλτάνος, ἔπαυσεν ἀπὸ τὸν θυμὸν ὅπου εἶχε· καὶ θέλημα τοὺς ἔδωκε, καὶ τοὺς εἶπε· Ὅποιον θέλου, νὰ κάμουν, κατὰ τὴν πίστιν τους. Καὶ τοῦτο, ὅπου εἶπεν ὁ σουλτάνος, ὅτι νὰ κάμουν πατριάρχην, τὸ ἔκαμε με τέχνη· διὰ νὰ ἀκούουν οἱ Χριστιανοί, ὅτι ἔχουν πατριάρχην, νὰ ἐρέχουν εἰς τὴν πόλιν.

Διότι οἱ κληρικοὶ, κατὰ τὸν ὄρισμὸν τοῦ σουλτάνου ἐσύνεξαν μερικὸς τοὺς πλησίον ἀρχιερεῖς. Καὶ συνόδου γενομένης, ἔκλεξαν ὅλοι ὁμοφώνως τὸν σοφώτατον κύριον, Γεωργίον τὸν σχολάριον, ὁ ὅποιος ἦτον κριτὴς τῆς βασιλικῆς κρίσεως, εἰς τὰς ἡμέρας τῶν βασιλέων τῶν Ῥωμαίων. Καὶ ὅταν ὑπῆγεν ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ὁ Παλαιολόγος εἰς τὴν Φραγγίαν, ὅπου ἔκαμαν τὴν ὀγδόην σύνοδον· ἐπῆρε καὶ αὐτὸν, ὡς σοφώτατον. Ἦτον δὲ ἄνδρας ἀγιώτατος καὶ ἐβλαβέστατος. Καὶ, ὡς ἔδωκεν αὐτοῦ τὸ μικρὸν μῆνυμα διὰ νὰ τὸν ἐκάμουν πατριάρχην, τελείως δὲν ἤθελε νὰ τὸ ἀκούσῃ, οὐδὲ νὰ τὸ στέρξῃ, διὰ νὰ γένη πατριάρχης. Οἱ δὲ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ κληρικοὶ, καὶ ὁ λαὸς ὅλος, καὶ στενικῶς αὐτοῦ ἔκαμαν αὐτὸν πατριάρχην, δώσαντες αὐτοῦ καὶ τὸ μέγα μῆνυμα. Ἐχειροτόνησεν αὐτὸν ὁ Ἡρακλείας, μετὰ καὶ ἄλλων πολλῶν ἀρχιερέων, ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, ὅπου ἔκτησε Θεοδώρα ἡ βασίλισσα, ἡ ἑμίθυγος τοῦ μεγάλου Ἰουστινιανοῦ τοῦ βασιλέως, καὶ Γεννάδιον, τὸν ὄνομα-

Sanctorum Apostolorum, quod olim a regina etique Gennadium dixere nomen.

A. Gennadius ὁ Σχολάριος, ὁ σοφώτατος.

Τοῦτος ἔγινε πρῶτος πατριάρχης ἐδῶ εἰς τὴν Κωνσταντινουπόλιν, ἀφ' οὗ ἐβασίλευσεν αὐτὴν ὁ αὐτὸς σουλτάνος, ὡς ἐγράψαμεν. Καί, ὡσάν τὸν

tur anni a nato Christo mille quadringenti quinquaginta tres, ipsa urbe 20 die Maii, feria tertia (die Martis), capta. Tunc ille scivit, Romanis, seu Grecis, semper fuisse patriarcham: propterea quod hac in urbe, antequam eam cepisset, ipse majorem temporis partem exegerat, patre ipsius Mirata Adrianopoli dominante. Norat itaque res Romanas et ordines gubernationemque Romanorum probe et exacte. Proinde mirabatur quid causae esset quod patriarcha non veniret ad se suppliciter honoris causa, pro domino agnoscens, iraque commotus cogitabat quid hoc rei esset. Ac continuo accitis ecclesiasticis viris, dixit: Ubi est, qui patriarchae munus gessit? Quare non accessit, ut mihi tanquam regi reverentiam debitam exhiberet? Haec sultanus. Magna enim ejus animum incesserat cupido videndi patriarcham, et cum eo de religione colloquendi, ut ex eo quaerens, res divinas cognosceret. Tunc responderunt ei clerici illi: Jam a longo tempore non habemus patriarcham. Qui

Pro rex audito, cessavit ab ira quam conceperat, suaque voluntate potestatem dedit eis creandi, dicens: Vos vero facite patriarcham quemcunque voletis ex praescripto religionis vestrae. Hoc autem, quod ita de faciendo patriarcha dixit, non amore religionis ab eo dictum fuit, sed callide. Voluit scilicet, ut Christianis ubique dispersis innotesceret, iterum praesesse patriarcham, quo se ad conferendum se in urbem allicerentur.

Accepta igitur hac facultate, clerici de mandato regis congregarunt certos quosdam, qui in vicinia erant, sacrorum antistes. Hoc modo synodo coacta, elegerunt una mente et voce docilissimum et prudentissimum virum Georgium Scholarium, qui stante adhuc imperio Romano, in judicio imperatorio judicem egerat. Ac, quo tempore rex Joannes Palaeologus in Italiam profectus fuerat, ubi octava synodus facta est, secum illum inter alios duxerat, ut eruditione praestanti praeditum. Erat porro idem pietate sanctitateque insignis vir. Ut autem significationem (sicut in patriarcharum creatione fieri solebat) minorem, quae appellatur, illi dederunt, ut scilicet ipsum constituerent patriarcham, nullo modo eam audire voluit, nec acquiescere illorum suffragiis, ut patriarcha fieret. Pontifices vero, et clerici et populus totus etiam invitum et reluctantem crearunt, data quoque altera quae major vocatur, suae voluntatis significatione. Ordinans renuntiavit eum Heraclae antistes, praesentibus aliis pontificibus multis, in tem

Theodo: a, Justiniani Magni conjuge, conditum fuerat,

1. Gennadius Scholarium vir doctissimus.

Hic fuit primus in urbe nostra Constantiupoli patriarcha, postquam ejus rex exstitit Mechemeta, ut diximus. Eum statim, ut patriarchae dignitatem

accepit, pontifices, et clerici, primosque pu-
puli, ad sultanum deduxerunt, quom. etiam ille
adoravit. Tum, clericos interrogavit sultanus,
equam consuetudinem habuissent Romani impe-
ratores in creatione alienigenae patriarchae. Respon-
derunt illi: Quoties aliquis futurus esset patri-
archa, donasse imperatorem ei pretiosum pileum,
cum velamento sub pileo, pallium. item uquidatum,
nec non album equum, cui patriarcha insidens,
circumiens urbem huic sauta, precatus sit datum,
praeterea esse manu imperatoris ei pedum, insignis
curae pastoralis in gregem primum. Ita sultanus, his
auditis, pedum manu sua accepit, idque in manum
patriarchae dedit; mandatoque ejusdem, sultani,
omnia illa modo dicta, quae patriarcha honoris
beneficium causa ab imperatoribus accipere
soliti fuerant, rite administrata sunt. Clementia
porro et benevolentia magna idem hunc patriar-
cham prosecutus est, quod cognovisset, sapientia
pietateque singulari praeditum esse. Concessit quoque
templum, in quo hic patriarchicam sedem locavit.

In eo loco dein ubi patriarcha residebat, norte
quadam inventus est homo quispiam occisus. Unde
ingens metus animum patriarchae inessit, ne vel
sibi vel alicui suorum familiarium idem ibi acci-
deret: eo quod totus ille locus, qui circa patriar-
cheum erat, incultus et desertus, esset; civibus
qui ibi habitaverant, in expugnatione urbis inter-
fictis, necdum aliis in locum eorum deductis. Con-
fessum itaque patriarchae inde excessit, relicto illo
templo, obserato: cumque sultanum convenisset,
retulit quid factum esset: ac rogavit eum daret sibi
monasterium Deiparae Pammacaristae, ut in patriar-
cheum verteret. Sultanus, hoc audito, eadem mox
hora de eo mandatum dedit. Accepto igitur san-
ctissimae Dei Genitricis Pammacaristae templo, ex
eo patriarchae domicilium fecit, quod solidum
conservet Dominus Deus et conservator noster
Christus, ad consummationem usque saeculi hujus,
ab omni hostis vexatione et contumelia tutum.
Erat id templum foris totum circumferebat habitatum
hominibus: vicinia tota domorum plena, supra
et infra colonis aliunde ex oppidis eo deductis
ibi que habitare jussis. Cum itaque multitudine
hominum totus ille tractus celebris esset, ea fuit
causa, cur de eo patriarcha sultanum appellaverit,
qui et illi hoc templum concessit, in quo ab eo
tempore, tanquam in patriarcheio, ille residit sicut
diximus.

Fuerat autem sub imperatoribus Romanis, haec
Pammacarista semineum coenobium. Verum ex
templo SS. Apostolorum, in quo antea sederat pa-
triarca, eidem regi Mechemetæ templum (Hima-
rotium vocant) fecerunt: exstatque etiamnum hodie
aliquid de prioris templi suucturis.

Eo tempore idem sultanus ipsemet intravit
patriarcheum; cumque in templum Pammaca-
ristae venisset, in sacellum ejus ingressus est (quo

Α ἔκαμαν πατριάρχη, τὸν ἐπύραν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ
οἱ κληρικοὶ καὶ οἱ πρῶτοι τοῦ λαοῦ καὶ ὑπήγυ, καὶ
ἐκπροσώνησε τὴν αἰδὸν σουλτάνου. Καὶ ἐκεῖ
ἐρώτησε τοὺς κληρικούς, ὅτι τί συνήθειαν εἶχαν οἱ
βασιλεῖς τῶν Ῥωμαίων, ὅταν ἔκαμαν πατριάρχη.
Καὶ τοῦτοι ἀπεκρίθησαν, καὶ εἶπαν· ὅτι, ἔταν ἤθελε
γίνει πατριάρχης, τοῦ ἐχάριζε κατόπιον ἐνδυμὸν,
μὲ εὖς κχιμουχὸν· καὶ μανθὴ με τοὺς ποταμούς· καὶ
ἀλογον ἀσπρον, καὶ ἐκαθαλίκευεν αὐτὸ, καὶ ὄπι-
γεν ἐγύρωθεν τῆς πόλεως, καὶ εὐλόγηε αὐτὴν· καὶ
ἔδειξε τοῦ ὁ βασιλεὺς με τὸ χέρι του εὖ δικανίκη· καὶ
ἐζήτηε εἶλαθιν ὁ σουλτάνος μὲ τὸ χέρι του τὸ δικανίκη·
καὶ τὸ ἔδωκεν εἰς τὸ χέρι του πατριάρχου. Καὶ
ὄρισε, καὶ ἔγιναν δια ἐκεῖνα, ὅπου εἴπαμε, τὰ ὅμοια
εἶχαν οἱ πατριάρχαι εὐεργεσίαν ἀπὸ τοῦς βασιλεῖς.

Β Ἠγάπησε δὲ πολλὰ τὸν πατριάρχη ὁ σουλτάνος,
ἴσοντας, νὰ μάρθῃ, ὅτι ἦτον σοφώτατος καὶ εὐλα-
βὴς ἄνθρωπος. Ἐξῆκεν· τὸν δὲ καὶ τὸν πατριάρχη
ναὸν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, καὶ ἔταξε πατριάρχη.

Καὶ ἐκεῖ εἰς τὸν αἰὸν ἐκαλεῖται ἡ ἀποστολικὴ

Καὶ ἐκεῖ, ὅπου ἐκαθίζετον ὁ πατριάρχης· μετ
νύκτα εὐρέθη ἕνας ἄνθρωπος θρησκίμος. Καὶ ἐπα-
θίθη μέγαν φόβου, ἵνα μὴ σφάξουν αὐτὸν, ἢ ἀπὸ
τὴν συνουσίαν αὐτοῦ· ἐκεῖ, διότι ὄλος ὁ τόπος γυρόμενος
τοῦ πατριαρχείου ἦτον ἔρημος· ἴσοντας, ὅπου ἄν-
θρωποι ἄν ἐκατοίκουσι ἐκεῖ, οἱ ἐπαγγέλου εἰς τὸν
πόλεμον. Ὅμως ἐν τῷ ἔργῳ ὁ πατριάρχης εὐεργε-
σεν· ἐκεῖ καὶ ἀρῆκε τὸν ναὸν ἐκαλεῖται σφαιλαμέντου,
καὶ ὄπηγεν εἰς τὸν σουλτάνον, καὶ ἀνήφερε τὰ γυ-
νόμνα· καὶ ἐζήτησεν αὐτοῦ, νὰ τοῦ δώσῃ τὴν μο-
νήν τῆς Παμμακαρίστου, νὰ τὴν ἐκάρθη πατριαρ-
χέον. Καὶ ὁ σουλτάνος, ὡς ἤκουσε τοῦτο, εὐεργε-
τῆσεν αὐτοῦ ὄρισμόν, καὶ ἔλαβε τὸν ναὸν τῆς Παμ-
μακαρίστου, τῆς ὑπερέμνου Θεοτόκου· καὶ ἔκαμαν
αὐτὴν πατριαρχεῖον· ὁ στερῶσι Κύριος ὁ Θεός,
Χριστός ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, ἕως τῆς συντελείας τοῦ
αἰῶνος ἀνευρόλητον καὶ ἀνεπαράστατον ἀπὸ παντὸς
ἐχθροῦ. Καὶ τοῦτος ὁ ναὸς τῆς Παμμακαρίστου,
ἦτον ὄλος ἔξωθεν τὸ γύρων κατεσκεύασαν ἄνθρωποις· τὸ
ὀπίστω· γεμάτος ὄλη· ἢ γετονίε, καὶ ἐπάνω καὶ
κάτω, διότι ἤφεραν σερφούινδες ἀπὸ ἄλλα κάστρα,
καὶ τοὺς ἐκατοίκησαν ἐκεῖ. Διὰ τοῦτο, ὁ πατριάρ-
χης ἴσοντας, νὰ εἶναι ὄλος ὁ τόπος ἐκαλεῖται τῆς
Παμμακαρίστου γεμάτος ἄνθρώπων· ἐζήτησε τοῦ
σουλτάνου· καὶ ἔδωκεν αὐτοῦ αὐτὸν τὸν ναὸν· καὶ
ἐκάθησαν ἐκεῖ· καὶ τὸν ἔκαμε πατριαρχεῖον, ὡς
ἤπαμε.

Ἦτον δὲ εἰς τὸν καιρὸν τῶν Ῥωμαίων, αὐτὴ ἡ
Παμμακαρίστου, γυναικίαν μοναστήριον, ὁ δὲ ναὸς
αὐτῶν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, ὅπου ἐκαθίζετον
πρῶτιστρα ὁ πατριάρχης· τὸν ἔκαμαν ἱερα-
τίον τοῦ αὐτοῦ σουλτάν Μιχαήλη. Καὶ στέκον-
ται ἀκομὴ ἀπὸ τὰ κτίσματα τοῦ ναοῦ ἕως τῆσῃ-
μερον.

Τότε καὶ ὁ αὐτὸς σουλτάνος ὄπηγε σωματικῶς
εἰς τὸ πατριαρχεῖον, εἰς τὸν ναὸν τῆς Παμμακαρί-
στου, καὶ ἐμπήκε μέσα εἰς τὸ παρεκκλήσιον (ὅπου

ἐναι τὴν σήμερον σκευοφυλάκιον) καὶ ὁμίλησε, καὶ ἐδιελέγχθη μετ' αὐτοῦ τοῦ πατριάρχου, κυροῦ Γενναίου. Καὶ ἀπέδειξεν αὐτοῦ ὁ πατριάρχης τὴν πᾶσαν ἀλήθειαν τῆς πίστεως ἡμῶν, χωρὶς κανένα φόβον. Καὶ ἔγραψεν εἰς τὰ ζητήματα αὐτοῦ κεφάλαια εἰκοσι τῶν ὁποίων φαίνονται κάτωθεν. Ἐνα καὶ ἕνα, τί λέγει, καὶ ἔδωκεν αὐτὰ τῷ αὐτῷ σουλτάνῳ.

Vid. infra Gennadii. Confessionem posteriorem. Pergit historia.

Ὁ δὲ σουλτάνος, ἀκούσας ταῦτα τοῦ πατριάρχου, ἄπερ ἐγγράφως τοῦ ἔδωκε, ἰθαύμασε μεγάλως εἰς τὴν θεολογίαν καὶ σοφίαν αὐτοῦ, καὶ ἐπληροφόρησεν τὴν πᾶσαν ἀλήθειαν περὶ τῆς πίστεως τῶν Χριστιανῶν, ὅτι ἔναι ἀληθινὴ, καὶ τὰ μυστήρια τῆς πίστεως αὐτῶν, ἀληθινὰ καὶ θαυματουργὰ, καὶ κανένα δόλος δὲν ἔναι εἰς αὐτὰ, ἀλλ' καθαρὰ καὶ λαμπρότερα ὑπὲρ τὸ χρυσάφι. Ἀγάπησε δὲ πολλὰ τὸ γένος τῶν Χριστιανῶν, καὶ ἔβλεπε καλῶς. Καὶ ὁρισμὸν ἔδωκε, καὶ ἔκαμε καὶ μεγάλα, φοβερὰ εἰς ἐκείνους ὅπου νὰ πηράζουσι, ἢ διαβάλλουσι τινὰ τῶν Χριστιανῶν, νὰ παιδεύωνται βαρέως. Καὶ οὐκ ἴσχυον ὁ φοβηθένος ἀγάπα τοὺς Χριστιανούς, ἀμύηκαί ἐλοι-οι-μου-σουλμάνοι, ἕνεκεν τοῦ ὁρισμοῦ τοῦ ἀφεντός. Ἐίχε δὲ ὁ σουλτάνος μεγάλην χαρὰν καὶ εὐφροσύνην, ἕνεκεν ταῦ, νὰ γένῃ τοιοῦτος γένους ἀσφάλεια καὶ βασιλείας.

Ὁ δὲ πατριάρχης κύριος Γεννάδιος, ἔκαμεν εἰς τὸν ὑψηλότερον πατριαρχικὸν θρόνον τῆς ἀμωσύτης τοῦ Χριστοῦ μεγάλης Ἐκκλησίας, χρόνους πέντε, καὶ μῆνας. Καὶ ἀπὸ τὰ πολλὰ καὶ μεγάλα σκάνδαλα, ὅπου ἦσαν, ἐκάλεσε σύνοδον ἀρχιερίων, καὶ κληρικῶν, καὶ ἀρχόντων, καὶ πάντων τῶν Χριστιανῶν, καὶ ἔκαμε παραίτησιν τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου. Οἱ δὲ ἀρχιερεῖς ἐπαρεκάλεσαν αὐτὸν, καὶ οἱ κληρικοὶ καὶ ὄλος ὁ λαός, διὰ νὰ βασιλεύῃ ἀμὴ δὲν ἠδέησε τελείως, νὰ τὸ ἀκούσῃ· μόνον ἔγραψε τὴν παραίτησιν αὐτοῦ εἰς τὸν κώδικα τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας. Καὶ λαθὼν τὰ πράγματα αὐτοῦ, ἤτοι ἂν εἶχεν, ὅπηγεν ἐν τῷ ἔμα εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ ἁγίου Προδρόμου, τοῦ ἐν τῷ ὄρει Μενοικίως, πλησίον εἰς τὰς Σέρρας, καὶ ἐκεῖ ἀπέθικεν εἰρηηνικῶς, καὶ ἀμετήλαθον ἀντι-ταῦ κλισμοῦ τοῦτοῦ, τὴν οὐράνιον βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.

A in loco hodie armarium rerum sacrarum est) et cum patriarcha Genuadio clementer sermones contulit. Tunc omni metuposito, universam ei patriarcha veritatem fidei Christianæ aperuit : scripsitque pro pumero questionum ejus capita viginti. quæ singula inferius ordine sequuntur, sententiaque eorum perspicitur, quæ et dedit ipsi sultano.

Tunc sultanus, hisce ex ore patriarchæ auditis, et in scripto etiam acceptis, magnopere admiratus est illius divinarum rerum cognitionem et sapientiam : certusque de religione Christiana factus est, tota esse verissima mysteria ejus, non modo vera, sed etiam intricata : nullum his subesse dolum, sed puritate et splendore vincere aurum. Hinc amore prosequutus est gentem Christianam, benigneque aspexit vultu. Hac de causa, edicto proposito, gravia minatus est illis quicumque molestarent aut calumniarentur aliquem Christianorum, in eosque graviter animadverti jussit. Nec ipse solum sultanus diligebat Christianos, sed cuncti etiam Turcæ (qui ipsorum lingua Musulmani, hoc est, circumcisi, appellantur) propter edictum regium. Enimvero, magno gaudebat opere, oblectabaturque sultanus, quod se talis nationis dominum regemque sibi contigisset.

Cæterum patriarcha Gennadius in sublimi magne sanctissimæque Christi Ecclesiæ throno annos quinque et aliquot menses egit. Tunc, multis magnisque dissidiis exortis, concilium convocavit pontificum, clericorum, optimatumque Christianorum, in quo se patriarchico munere abdicavit. Adhortabantur quidem pontifices ipsos, et ecclesiastici viri, populusque cunctus, ad manendum ; sed prorsus ipse noluit audire ; verum abdicationem suam in codice Magnæ Ecclesiæ inscripsit. Deinde, rebus suis acceptis, rectis se in monasterium D. Prodroimi, in monte Menocæi prope Serras situm, contulit, ibique bona pace mortuus, cum hoc caduco mundo cælesti Dei regnum commutavit.

ΤΟΥ ΑΙΔΕΣΙΜΩΤΑΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ ΣΧΟΛΑΡΙΟΥ

BIBAIION ΣΥΝΤΟΜΟΝ ΤΕ ΚΑΙ ΣΑΦΕΣ ΠΕΡΙ ΤΙΝΩΝ
ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ ΤΗΣ ΗΜΕΤΕΡΑΣ ΠΙΣΤΕΩΣ, ΠΕΡΙ ΟΝ Η ΔΙΑΛΕΞΙΣ ΓΕΓΟΝΕ ΜΕΤΑ
ΑΜΟΙΡΑ ΤΟΥ ΜΑΧΟΥΜΕΤΟΥ ·

Ἐπιγράμματα

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΟΔΟΥ ΤΗΣ ΣΩΤΗΡΙΑΣ ΑΝΘΡΩΠΩΝ (1).

Ἐρωτῆ δὲ Τούρκος, ὃ δὲ Πατριάρχης ἀποκρίνεται.

REVERENDISSIMI PATRIARCHÆ CONSTANTINOPOLIS

GENNADII SCHOLARII

SERMOCINATIO BREVIS ET SAPIENS DE NONNULLIS CAPITIBUS FIDEI NOSTRÆ
DE QUIBUS DISPUTAVIT CUM AMERA MACHUMETIS ;

QUÆ ETIAM INSCRIBITUR

DE VIA SALUTIS HUMANÆ

Interrogat Turcos, respondet Patriarcha.

T. Quid est Deus?

P. Deus est substantia invisibilis, intelligibilis, intelligensque et non interpretabilis. Deus est spiritus sine materia, oculus pervigil, intellectus aetn, semper existens. Deus est causa omnium visibilium et invisibilium creaturarum.

T. Unde dicitur Θεός, quod est Deus?

P. Dicitur ἀπὸ τοῦ θεωρεῖν, quod est a speculari, eo quod cuncta speculetur, quasi speculator et spectator omnium. Dicitur praeterea Θεός ἀπὸ τοῦ θεῖν, hoc est percurrere, anima intelligibilis sine tempore, Deus enim semper et ubique adest.

T. Et quot dii sunt?

P. Unus Deus deorum et Dominus dominantium, et praeter eum non est alius. Dicuntur tanquam dii aliquando homines per participationem, ut patet: « Ego dixi, Dii estis et filii Altissimi omnes; vos autem tanquam homines moriemini et sicut unus de principibus cadetis ».

T. Si itaque unus Deus est, cur dicitis etiam tres esse personas, Patrem videlicet, Filium et Spiritum sanctum?

¹ Psal. LXXIII, 6, 7.

(1) Graece post J. Brassicanum (Viennæ 1550) et J. Fuchtiium (Melmatædi 1611) edidit D. W. Gass in *Gennadius und Pletho*, Breslau 1844.

A T. Τι ἐστὶ Θεός;

Π. Θεός ἐστὶν οὐσιὰ ἀθεώρητος, νοερά τε καὶ ἀνερμήνευτος · Θεός ἐστὶ πνεῦμα ἄβυσσον, ὀφθαλμὸς ἀκρίβητος, νοῦς ἀεικίνητος · Θεός ἐστὶν αἰτία πάντων τῶν ὁρατῶν καὶ ἀορατῶν κτισμάτων.

T. Καὶ διὰ τί λέγεται Θεός;

Π. Θεός λέγεται ἀπὸ τοῦ θεωρεῖν τὰ πάντα οἰοῦν θεωρῶν, καὶ Θεός ἔχουν θεότης πάντων, καὶ πάλιν Θεός; λέγεται ἀπὸ τοῦ θεῖν καὶ ἀπερρέχειν νοητῶς καὶ ἀχρόνως τὰ πάντα · ὁ γὰρ Θεός ἀεὶ καὶ πανταχοῦ παρῆστιν.

T. Καὶ πόσοι θεοὶ εἰσὶν;

Π. Εἷς Θεός τῶν θεῶν καὶ Κύριος τῶν κυρίων, καὶ πλὴν αὐτοῦ οὐκ ἐστὶν ἄλλος · λέγονται δὲ θεοὶ οἱ ἄνθρωποι διὰ τινὰ μετοχὴν, ὡς τὸ « Ἐγὼ εἶπα, Θεοὶ ἐστέ καὶ υἱοὶ Ἰψίστου πάντες, ὁμοῖς δ' ὡς ἄνθρωποι ἀποθνήσκατε, καὶ ὡς εἷς τῶν ἀρχόντων κίπτετε. »

T. Καὶ ὡς ἐνὶ εἷς Θεός, πῶς λέγετε αὐτὸν τὸν ἕνα Θεὸν τρισυπόστατον, Πατέρα, Υἱὸν καὶ Ἅγιον Πνεῦμα;

II. Ἰδοὺ γὰρ τρεῖς λέγομεν καὶ ἓνα.

T. Ἀλλὰ διδάξον ἡμᾶς πῶς ἐστὶ καὶ εἷς Θεός, καὶ πῶς πάλιν τρεῖς πρόσωπα, ἐπεὶ θαυμαστὸν ἡμῖν δοκεῖ τοῦτο, ὅπως καὶ εἷς ἐστὶ Θεός καὶ τρεῖς εἰσὶ τὰ πρόσωπα αὐτοῦ.

II. Ἄκουε συνετώ, καὶ νοήσεις τὸ τῆς ἀγίας Τριάδος μυστήριον, καθὼς δύναται νοῦς νοῆσαι ἀνορθώπινος, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ· πλὴν τὸ κατὰ δύναμιν ἡμῖν λέξω. Ὡς γίνωσκε τοῦτο, ὅτι διὰ τοῦτο λέγεται ὁ Θεός ἀνεξεμήνευτος, διὰ τὸ οὐ δυνάμεθα καταλαθεῖν αὐτοῦ τὴν φύσιν, οὐδὲ ὁμοίως ἐστὶν ἡμῖν μονοπρόσωπος. Εἰ γὰρ ἦν, ἐγινώσκομεν ἀν αὐτὸν, ὡς γινώσκομεν ἀλλήλους ἡμεῖς· ἀλλὰ ἐστὶν εἷς μὲν ὁ Θεός, τὰ δὲ πρόσωπα αὐτῆς τῆς θεότητος τρεῖς· καὶ βλέπει ἀπ' ἑαυτοῦ τὰ λεγόμενα. Ὅσπερ ἐστὶν ἥλιος εἷς, ὁ δὲ ἥλιος ἔχει ἀκτῖνα καὶ φῶς, καὶ εἰσὶν ἐν τῷ ἡλίῳ σχεδὸν πρόσωπα τρεῖς, δίσκος, ἀκτίς καὶ φῶς· δίσκος μὲν τὸ σῶμα τοῦ ἡλίου, ἀκτίς δὲ ἡ καταβαίνουσα λαμπαδοφανῶν καὶ κρούουσα πρὸς τὴν γῆν, φῶς δὲ τὸ φωτίζον καὶ εἰς τοὺς ἐπισκιάζοντας τόπους χωρὶς ἀκτίνων· καὶ ἰδοὺ σχεδὸν πρόσωπα τρεῖς, δίσκος, ἀκτίς καὶ φῶς· οὐ λέγομεν τρεῖς ἡλίους, ἀλλ' ἓνα καὶ μόνον, οὐδὲ λέγομεν πρόσωπον ἓν, ἀλλὰ τρεῖς πρόσωπα. Ἐκ γὰρ ἐρωτηθῆς, πόσοι ἡλιοὶ εἰσὶν ἐν τῷ οὐρανῷ; μὲλλεις εἰπεῖν, ὅτι εἷς ἥλιος ἐστὶν· εἰάν δὲ ἐρωτηθῆς τὰ πρόσωπα τοῦ ἡλίου πόσα εἰσὶ; εἰπέ τρεῖς, δίσκος, ἀκτίς καὶ φῶς· — οὕτως νόει καὶ περὶ τοῦ Θεοῦ. Θεὸς μὲν εἷς, πρόσωπα δὲ τοῦ ἑνὸς Θεοῦ τρεῖς, Πατὴρ, Υἱὸς καὶ Ἅγιον Πνεῦμα· καὶ ἐκ τούτου γίνωσκε, ὅτι ὡσπερ ἐστὶν ἥλιος τριπρόσωπος, οὕτως ἐστὶ καὶ εἷς Θεός τρισυπόστατος· τύπος γὰρ ἐστὶ τοῦ Πατρὸς ὁ δίσκος ὁ ἡλιακός, τύπος δὲ ἐστὶ τοῦ Υἱοῦ ἡ ἀκτίς, καὶ τύπος τοῦ παναγίου Πνεύματος τὸ φῶς ἐστὶ τοῦ ἡλίου· καὶ ἐπεὶ οὕτως ἐπὶ τοῦ ἡλίου δίσκος, ἀκτίς καὶ φῶς, καὶ εἷς ἥλιος καὶ οὐ τρεῖς, ὁμοίως καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς, Υἱὸς καὶ Ἅγιον Πνεῦμα εἷς Θεός καὶ οὐ τρεῖς θεοί. Καὶ πάλιν εἰπέ οὕτως· ἐπεὶ τοῦ ἡλίου ἀχώριστος ὁ δίσκος, καὶ ἡ ἀκτίς καὶ τὸ φῶς οὐ χωρίζονται ἀπ' ἀλλήλων, διὰ τοῦτο λέγεται εἷς ἥλιος καὶ οὐ τρεῖς, διότι οὐ χωρίζονται τὰ πρόσωπα αὐτῶν ἀπ' ἀλλήλων· καὶ ὡσπερ ὁ δίσκος ὁ ἡλιακὸς γεννᾷ τὴν ἀκτίνα, καὶ παρὰ τοῦ ἡλίου καὶ τῶν ἀκτίνων ἐκπορεύεται τὸ φῶς· οὕτως ὁ Θεός καὶ Πατὴρ γεννᾷ τὸν Υἱὸν καὶ Λόγον αὐτοῦ, καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Βλέπε συνετώ· ὡσπερ ἡ ἀκτίς τοῦ ἡλίου καταβαίνει ἐξ οὐρανοῦ πρὸς τὴν γῆν καὶ ἀπὸ τοῦ ἡλιακοῦ δίσκου οὐ χωρίζεται, καὶ οὕτως ἐκ τοῦ οὐρανοῦ λείπει, οὕτως ἀπὸ τῆς γῆς, ἀλλ' ἐστὶν ἐν τῷ ἡλιακῷ δίσκῳ καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆ γῆ καὶ πανταχοῦ, καὶ οὕτως τῶν ἀνω οὕτως τῶν κάτω ἡ ἀκτίς λείπει· οὕτως καὶ ὁ Υἱὸς Λόγος τοῦ Θεοῦ καθῆλθε πρὸς τὴν γῆν, καὶ οὕτως ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐλείπει οὕτως, ἐκ τῶν οὐρανῶν, οὕτως ἐκ τῆς γῆς, ἀλλ' ἦν δεῖ καὶ εἶπεν ἐν τοῖς κόλπαις τοῦ Πατρὸς ἀχώριστος, καὶ ἀνω καὶ κάτω καὶ πανταχοῦ καὶ οὐδέ τινος ἐλείπει. Καὶ ὡσπερ τὸ ἡλιακὸν φῶς ἐστὶ καὶ ἐν τῷ ἡλιακῷ δίσκῳ καὶ ἐν τῇ ἀκτίνῃ καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ, καὶ εἰσέρχεται εἰς τὰς οἰκίας καὶ πανταχοῦ φωτίζει· οὕτως

A. P. Ecce sic esse tres dicimus et unum.

T. Doccas nos, quæso, quomodo est unus Deus et tres personæ, quoniam nobis mirum videtur, quomodo unus Deus sit, et tres in eo personæ.

P. Animadvertite, quæso, et facile poteris intelligere mysterium sanctæ Trinitatis, quantum mens humana valet intelligere : ego autem pro virilius exprimere contendam. Idcirco dicitur Deus non interpretabilis, quia non possis ejus naturam percipere, neque similis est ulla nobis persona. Si enim esset persona unica, illum procul dubio cognosceremus, quemadmodum nos invicem cognoscimus. Sed est unus quidem Deus, tres autem personæ ejusdem deitatis; proinde animadvertite quæ dicturi sumus. Quemadmodum est unus sol, qui quidem radios habet et lumen, suntque in sole tres quasi personæ, substantia solis, radius et lumen; radius vero, qui discedit, lampadis instar terram percutiens, lumen autem, quod illuminat loca tenebrosa, absque radio : ecce itaque tres quasi personæ, corpus scilicet solare, radius et lumen; non tamen dicimus tres soles, verum unum et solum, nec dicimus personam unam, sed tres. Si enim fueris interrogatus, quod sunt soles in cælo? respondere debes, Unus est sol. Si autem interrogatus fueris, quæ sunt personæ in sole? responde tres, solare corpus, radius et lumen. Similiter sentiendum est etiam de Deo. Deus quidem unus, personæ autem in Deo tres, Pater, Filius et Spiritus sanctus. Ex his poteris intelligere, quod, quemadmodum sunt in sole tria distincta, ita est et unus Deus trium personarum. Pater est ipse corpus solare, Filius autem est radius, Spiritus sanctus est lumen solis. Et sicut in sole est corpus solare, est radius et lumen, et tamen unus sol, et non tres; similiter et in Deo Pater, Filius et Spiritus sanctus unus Deus et non tres dii. Insuper dic sic. Quando substantia solis et radius et lumen non invicem separantur, propterea dicitur unus sol, et non tres, quia non separantur ab invicem; et quemadmodum substantia solis producit radios, et a sole et radiis procedit lumen : ita Pater generat Filium seu Verbum ejus et a Patre et Filio procedit Spiritus sanctus. Sis igitur attentus quæso. Quod sicut radius solis descendit de cælo ad terram et a corpore solari non separatur, et neque a cælo abest neque a terra, sed est in corpore solari et in cælo, in terra et ubique, neque sursum neque deorsum abest; ita et Filius seu Verbum Dei descendit in terram et neque a Patre abest, neque a cælo, neque a terra, sed fuit et semper est in gremio Patris, inseparabilis et sursum et deorsum ubique et nusquam deest. Et quemadmodum est lumen solare et in corpore solari et in radio et in cælo et in terra et ingreditur interiora domus et omnia illuminat, ita et Spiritus sanctus ubique et cum Patre et cum Filio est sursum et deorsum, et omnes homines illuminat et

nullibi deest. Spiritus enim, ut ait Paulus, A
 certam inquit et profunditates Dei. Ecce igitur
 quædammodum si nunquam Iesum Thes-
 bitem, prophetam illum, potuissemus cognoscere,
 qualis fuerit; quando autem videmus illius imagi-
 nem, tunc paulatim intelligimus figuram prophetæ
 illius Iesæ, licet non ejusdem honoris: ita etiam
 de Deo intelligere oportet: nam Deum nullus un-
 quam vidit. Et quia Deum non videmus, nec co-
 gnoscere possumus, qualis est; quia tamen Deus est
 lumen, reperimus lumen sensibile solis, tanquam
 imaginem invisibilis Dei. Si autem dicimus, quo-
 niam sol visibilis et unus est, et tria in se habet
 et hæc tria sunt inseparabilia, sol itaque est imago
 intelligibilis solis, videlicet Dei, cum sunt in sole
 uno tria distincta, et cum ita sit, ita sentiendum B
 est et credendum.

Si autem exemplum hoc tibi nequaquam satisfacit ad cognitionem trium personarum deitatis, animadvertite et aliam imaginem Dei. Est autem anima hominis; quando enim Deus hominem creare voluit, dixit: « Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram ». » Ecce igitur et homo ipse imago Dei est: videlicet anima hominis. Est enim anima hominis una quidem, et trium quasi personarum; tres enim potentias, quasi tres personas habet anima; et quomodo, animadvertite. Est autem anima una persona, anima vero producit sermonem, et ecce sermo, alia persona; anima producit spirationem, et ecce spiratio, alia persona; sunt ergo quasi personæ tres: anima, sermo, spiratio. Animæ sunt personæ et non corpora, quoniam evolans anima ab corpore, nec sermo, nec spiratio remanet in corpore; sed jacet corpus absque sermone et spiratione, sermo vero et spiratio sunt in anima; et hoc quidem patet, quia sermo et spiratio ab anima sunt personæ: et ecce igitur anima est persona, spiratio alia. Anima est tria quasi in personis, licet anima sit una et non tres. Si autem interrogatus fueris, quot animas habeat homo, respondebis unam; interrogatus autem quot personæ unius sint animæ, respondere convenit tres, quoniam anima, sermo et spiratio est una anima, et tres personæ. Et anima quidem est ad modum Patris, sermo vero animæ est ad modum Filii et Verbi Dei, spiratio vero animæ est ad modum Spiritus sancti. Quemadmodum enim anima est ingenuita, ita Deus Pater ingenuitus est, et quemadmodum sermo generatur ab ipsa anima, ita et Verbum De a Patre generatur, et quemadmodum spiratio generatur ab anima, et Spiritus sanctus procedit a Patre; et dic sic: Anima, sermo, spiratio, anima una et non tres; ita et Pater, Verbum et Spiritus sanctus unus Deus, non tres. Inseparabilis anima, et sermo et spiratio una anima et non tres, inse-

καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον πανταχοῦ καὶ μετὰ τοῦ Πατρὸς ἐστὶ καὶ μετὰ τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἄνω καὶ κάτω, καὶ πάντα ἄνθρωπον φωτίζει καὶ οὐ λείπει ποδίν. Τὸ γὰρ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, φησὶν ὁ μέγας Παῦλος, πάντα ἐρευνᾷ καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ. Ἰδοὺ λοιπὸν, ὡς περ εἰ οὐκ ὄδαμεν τὸν Ἥλιον τὸν Θεοσβίτην ἐκεῖνον τὸν προφήτην, οὐ γινώσκομεν ποταπὸς ἦν ὅταν εἰδωμεν τὴν εἰκόνα ἐκεῖνου, τότε μικρὸν κατανοοῦμεν τὸν χαρακτηριστὴρα τοῦ προφήτου ἐκεῖνου Ἥλιου, κἄν καὶ μὴ ἰσοτιμὸς ἐστὶν ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ εἰ νοεῖν. Καὶ γὰρ Θεὸν οὐδεὶς ἐώρακεν κώποτι· καὶ ἐπὶ τὸν Θεὸν οὐχ ἐώρακαμεν οὐδὲ γινώσκομεν ποταμὸς ἦ· ἐπεὶ δὲ φῶς ἐστὶν ὁ Θεός, εὐρίσκαμεν τὸ εἰσθητὸν φῶς ὡς περ εἰκόνα τοῦ ἀοράτου Θεοῦ. Εἰ δὲ λέγομεν, πῶς ὁρατός ἐστιν ἥλιος, καὶ εἰς ἐστὶ καὶ τρεῖς πρόσωπα τοῦ ἡλίου καὶ τὰ πρόσωπα εἰσὶν ἀχώριστα τοῦ ἡλίου· ὁ δὲ ἥλιός ἐστιν εἰκὼν τοῦ νοητοῦ ἡλίου ἡγουν τοῦ Θεοῦ· ἐστὶ δὲ ὁ ἥλιος τρισυπόστατος· καὶ οὕτως ἔχει καὶ νοεὶ καὶ πιστεῖ.

Εἰ δὲ οὐκ ἀρκεῖ σοι τὸ τοῦ ἡλίου παράδειγμα εἰς ἐπίγνωσιν τρισυποστάτου θεότητος, βλέπε καὶ ἄλλην εἰκόνα Θεοῦ. Ἔστι δὲ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου. Ὅταν γὰρ ἐμείλλε πλάσσειν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, εἶπεν, ὅτι Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν· Ἰδοὺ λοιπὸν, καὶ ὁ ἄνθρωπος εἰκὼν ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, ἡγουν ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου. Ἔστι δὲ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου μία μὲν, ἀλλὰ τρισυπόστατος· τρεῖς γὰρ πρόσωπα ἔχει ἡ ψυχὴ καὶ πῶς ἀκουσον. Ἔστιν ἡ ψυχὴ ἐν πρόσωπον, ἡ δὲ ψυχὴ γεννᾷ τὸν λόγον, καὶ ἰδοὺ ὁ λόγος ἄλλο πρόσωπον· ἡ ψυχὴ ἐκπορεύει τὴν πνοήν, καὶ ἰδοὺ ἡ πνοὴ ἄλλο πρόσωπον. Καὶ ἰδοὺ πρόσωπα τρεῖς, ψυχὴ, λόγος καὶ πνοὴ τῆς ψυχῆς εἰσι, οὐ τοῦ σώματος· ἐπειδὴ ψυχῆς ἐξελθούσης ἐκ τοῦ σώματος, οὕτε λόγος ἐναπομένει τῷ σώματι οὕτε πνοὴ, ἀλλὰ κείτται τὸ σῶμα καὶ ἄλογον καὶ ἀπνοον. Ὅ δὲ λόγοι καὶ ἡ πνοὴ εἰσὶν ἐν τῇ ψυχῇ· καὶ τοῦτο δηλόν ἐστιν, ὡς ὅτι ὁ λόγος καὶ ἡ πνοὴ ἀπὸ τῆς ψυχῆς εἰσι πρόσωπα· καὶ ἰδοὺ λοιπὸν, ἡ ψυχὴ πρόσωπον ἐν, ὁ λόγος ἄλλο πρόσωπον, καὶ ἡ πνοὴ ἄλλο πρόσωπον, τρεῖς σχεδὸν πρόσωπα τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ ψυχὴ μία καὶ οὐ τρεῖς. Εἰ γὰρ ἐρωτηθῆς, πόσας ψυχὰς ἔχει ὁ ἄνθρωπος; μάλιστα εἰπεῖν ὅτι μίαν· εἰ δὲ ἐρωτηθῆς, καὶ πόσα πρόσωπα εἰσι τῆς μιᾶς ψυχῆς; ἀραδίαι D
 ἵνα εἴπῃς ὅτι τρεῖς, ἐπειδὴ ψυχὴ καὶ λόγος καὶ πνοὴ μία ψυχὴ καὶ πρόσωπα τρεῖς. Καὶ ἐστὶν ἡ μὲν ψυχὴ εἰς τύπον τοῦ Πατρὸς, ὁ δὲ λόγος τῆς ψυχῆς εἰς τύπον τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ, ἡ δὲ πνοὴ τῆς ψυχῆς ἐστὶν εἰς τύπον τοῦ παναγίου Πνεύματος. Ὡς γὰρ ἡ ψυχὴ ἀγέννητος, οὕτως καὶ ὁ Θεός καὶ Πάτερ ἀγέννητος· καὶ ὡς περ ὁ Λόγος τῆς ψυχῆς γεννητός ἐστ' αὐτῆς, οὕτως καὶ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ γεννητός ἐστ' τοῦ Πατρὸς· καὶ ὡς περ ἡ ἀναπνοὴ γεννᾶται ἐκ τῆς ψυχῆς, οὕτως καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται ἀπὸ τοῦ Πατρὸς. Καὶ εἰπέ οὕτως· Ὑψυχὴ, λόγος καὶ πνοὴ μία ψυχὴ καὶ οὐ τρεῖς· αὐτὸς καὶ Πάτερ, Λόγος καὶ Πνεῦμα ἅγιον εἰς Θεός καὶ οὐ τρεῖς· ἀχώριστος

1 I Cor. ii, 10. 2 Gen. i, 26.

ὁ Πατήρ καὶ ὁ Λόγος καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἀόρατος ἢ ψυχὴ, ἀόρατος καὶ ὁ Θεός. Καὶ ὅταν διαστῶς ἐν τῷ νοῦ σου καὶ λέγεις, ὅτι πῶς ἐν ὁ Θεός εἰς πλὴν τρισυπόστατος, ἐνθυμοῦ τὴν ψυχὴν σου καὶ λέγε· Ὅσπερ ἡ ψυχὴ μου μία ἐστίν, ἀλλὰ τρισυπόστατος ἐνὶ ψυχῇ, λόγος καὶ πνοή, οὕτω καὶ ὁ Θεός εἰς ἐστίν, ἀλλὰ τρισυπόστατος, Πατήρ, Λόγος, καὶ Πνεῦμα ἅγιον· καὶ λέγε τῷ νοῦ σου· Ἐάν ἡ ψυχὴ τὸ ποίημα τοῦ Θεοῦ, ὁμοίως καὶ ὁ ἡλίος· ἐστὶ τρισυπόστατος, ἡ δὲ φύσις αὐτῶν ἐστὶ μία, πῶς μᾶλλον ὁ Θεός ὁ ποιητὴς πάντων τούτων οὐκ ἐνδέχεται εἶναι οὕτως, ὥστε εἶναι εἰς καὶ τρισυπόστατος; Ναὶ ἀληθῶς ἡ ψυχὴ, ὁ λόγος καὶ ἡ πνοὴ τρία πρόσωπα; οὕτω καὶ εἰς Θεός καὶ οὐ τρεῖς καὶ οὕτως ἐάν συλλογίζῃ πάντοτε, μὴ βλασφημῆσθαι ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος.

Ἰδοὺ τὸ πῦρ ἐν ἐστίν, ἀλλὰ τρισυπόστατον ἐν αὐτῷ γὰρ ἐστὶ πρόσωπον τὸ ὑποκειμενον πῦρ, τὸ δε καυστικόν αὐτοῦ ἕτερον πρόσωπον καὶ τὸ φωτιστικόν αὐτοῦ ἄλλο. Ἰδοὺ λατῶν τρία πρόσωπα τοῦ εἰδὸς πυρός, ἡγεῖν πῦρ, καυστικόν καὶ φωτιστικόν, μία δὲ φύσις ἐστὶ πυρός. Ὁμοίως καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ. Ὁ γὰρ Πατήρ ἐν τῷ πῦρ, ὁ Χρῆς τὸ καυστικόν, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν τῷ φωτιστικόν· καὶ ὥσπερ ἐπὶ τοῦ πυρός τὸ πῦρ, τὸ καυστικόν καὶ τὸ φωτιστικόν ἐν λέγομεν, οὐ τρία, οὕτως καὶ ἐπὶ Θεοῦ τρία ἐκ πρόσωπα, Θεὸν δὲ εἷνα λέγομεν καὶ οὐ τρεῖς, καὶ περὶ μὲν τῆς ἁγίας Τριάδος διεγίνωσθαι ἀρκεῖ τοσαῦτα τῷ πιστεύοντι.

Ὁ λόγος τοῦ ἀνθρώπου δηλονότι διπλῶν ἔχει τὴν γέννησιν· ἐν δυοὶ γὰρ προφοραῖς γινώσκται, ἀπὸ τῆς ψυχῆς· μίαν, ἐτέραν δὲ ἀπὸ τῶν χειλέων. Γινώσκται μὲν γὰρ ὁ λόγος ἀπὸ τῆς ψυχῆς, ὅταν ἐνθυμηθῇ τις τοῦ εἰπεῖν τι· ἡ γὰρ ἐνθυμησις πρώτη γινώσκει τοῦ λόγου γίνεσθαι, ἐπει ἐννομεῖται τὸν λόγον τοῦ εἰπεῖν ἐκείνου· οὐ λέγει δὲ τοῦτον διὰ τῶν χειλέων, ἀλλὰ φυλάσσει τὸν λόγον ἡ ψυχὴ ἐν τοῖς κόλποις αὐτῆς· καὶ ἐστὶν ἡ ἐνθυμησις ἐκείνη πρώτη γέννησις τοῦ λόγου ἀπὸ τῆς ψυχῆς. Ἐμῶς πάλιν γινώσκει ὁ λόγος, πρώτην γέννησιν ἔχει, ὅταν ἐνθυμηθῇ αὐτὸν ἡ ψυχὴ, ἀλλ' οὐ φανεροὶ αὐτὸν ἡ ψυχὴ. Ὅταν δὲ εἴλη φανερώσαι τὸν λόγον, τότε γινώσκει αὐτὸν καὶ δευτέρην γέννησιν ἐκ τῶν χειλέων· καὶ ἐστὶν αὐτῆ δευτέρα γέννησις ἐκ τῶν χειλέων· τότε οἱ πάντες ἀκούουσι τὸν λόγον καὶ φανεροὶ αὐτὸν τοῖς πᾶσι, καὶ οὐκ ἐπὶ λέγεται ὁ λόγος ἀφανής, ἀλλ' ἐμφανής. Ὅταν δὲ γινώσκει ὁ λόγος, ἡγεῖν ὅταν λαλοθῇ διὰ τῶν χειλέων, καὶ λέγεται αὐτῆ ἡ γέννησις διὰ τῶν χειλέων. Δευτέρα γέννησις τοῦ λόγου· ὥστε δύο εἰσὶν αἱ γέννησις τοῦ λόγου ἡμῶν, μία ἐκ τῆς ψυχῆς, ὅταν ἐνθυμηθῇ τοῦ λόγου, ἡ καὶ πρώτη λέγεται γέννησις, καὶ ἄλλη ἐκ τῶν χειλέων, ἡ καὶ φανεροὶ τὸν λόγον ἐν πᾶσιν ἀνθρώποις, καὶ λέγεται δευτέρα γέννησις. Βλέπε δὲ, ὥσπερ τοῦ ἀνθρώπου ὁ λόγος δύο γεννήσεις ἔχει, μίαν ἐκ ψυχῆς καὶ μίαν ἐκ χειλέων· οὕτω καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος· δύο γεννήσεις ἔχει, μίαν ἐκ Θεοῦ Πατρὸς, ἥτις καὶ πρώτη λέγεται γέννησις, καὶ μίαν ἐκ τῆς σαρκός, ἥτις καὶ δευτέρα λέγεται γέννησις. Καὶ ὥσπερ ὁ λόγος ἡμῶν πάλιν γινώσκει, τὴν

A patribus Pater et Verbum et Spiritus sanctus. Invisibilis anima, invisibilis et Deus. Et quantum mente habitabis, quomodo possit esse unus Deus, et trium personarum, cogita et dic: Quomodo enim anima mea est una, sed trium personarum: anima, sermo et spiratio; ita et Deus unus est, sed trium personarum, Pater, Verbum et Spiritus: et dic menti tuae: Si enim anima, quae est creatura Dei, admittit et solus quasi unum personarum; si autem natura eorum una est; tanto magis Deus creator omnium horum; quare igitur non legitur esse, ita ut sit unus et trium personarum? Si profecto anima, sermo et spiratio tres personae sunt, sic unus Deus et non tres. Ita enim si semper consideras, de sancta Trinitate nunquam errabis.

Ecce ignis unus est, sed trium personarum, ista enim est persona igni subjecta, calefactiva autem virtus altera persona, illuminans autem alia: ecce igitur quasi tres personae unus ignis, videlicet ignis, calefactivum et illuminativum, una tamen natura ignis est. Similiter et in Deo Pater est ignis, Filius vero calefactivum, et Spiritus vero sanctus illuminativum. Et quomodo enim in igne calefactivum et illuminativum dicitur unum et non tres, ita et in Deo tres sunt personae, Deum autem unum dicitur et non tres debet. Et de cognitione sanctae Trinitatis satis est haec tradere.

C Sermo vero hominis duplicem habet originem, duabus enim pronuntiationibus producit, una ab anima, altera a labiis. Producit quidem sermo ab anima, quando aliquis cogitat aliquid exprimere: cogitatio sit ante formationem sermonis, quoniam cogitatio est ante formationem sermonis, quoniam cogitatio est ante formationem sermonis, quoniam cogitatio est ante formationem sermonis, ut exprimat illum, non pronuntiat autem per labia, sed conservat sermonem illum in gremio animae et est illa cogitatio prima animae. Productio tamen etsi formatur, sermo primam formationem habet; quando autem vult manifestare sermonem, tunc format. Secunda autem formatio est ex labiis. Haec autem secunda formatio labiorum est tunc, quando omnes audiunt sermonem et manifestatur omnibus et non simpliciter dicitur absconditus sermo, sed clarus. Quando vero generatur sermo? Videlicet quando labiis articulatur, et dicitur haec formatio per labia secunda formatio sermonis. Itaque duae sunt origines sermonis nostri, una ex anima, quando cogitat sermonem, quae et prima formatio dicitur, altera vero ex labiis, quae et manifestat sermonem in omnibus hominibus et dicitur secunda formatio. Aspice igitur: quomodo enim sermo hominis duas origines habet, unam ex anima, alteram ex labiis; ita et Verbum Dei duas generationes habet, unam ex Deo Patre, quae et prima dicitur generatio, et alteram ex carne, quae et secunda dicitur generatio. Et quomodo enim sermo noster, et si formatur, primam originem habet ab anima, etiam non est clara, nec manifestatur, sed iterum post formationem manet

in gremio animæ; sic et Verbum Dei, quantum natum est ante sæcula a Deo Patre, non fuit tamen manifestum hominibus, sed fuit in paterno gremio. Quemadmodum sermo noster, quando volumus, formatur ex labiis nostris, et manifestatur omnibus astantibus: ita similiter et Verbum Dei, quando bene placuit, natum est (sicut ex labiis prophetarum fuit prædictum) ex sancta Virgine Maria, et tunc manifestum fuit toti orbi. Quemadmodum enim manifestatur sermo noster, cum sit natus ex labiis nostris, ita et Verbum Dei natum est ex carne sanctæ Virginis, ac manifestatum est toti orbi, et qui credunt in eum, salvi sunt. Et quemadmodum sermo noster, quando formatur a labiis, nec ab anima deest, nec a labiis nostris et in auribus audientium et nusquam deest, et si mille millia audirent sermonem, non diminuitur sermo, sed semper sermo noster integerrimus est: ita Verbum Dei natum est ex Virgine Maria, ut ex prophetarum labiis fuerat prædictum; attamen nec a Patre defuit, nec a carne, nec ab omnibus hominibus, nec ab universo orbe, sed ubique erat, et non diminutum est, verum amplissimum erat. Ita intellige et de Verbo Dei, qui duplicem habet generationem, unam ex Deo Patre ante sæcula, carne vero alteram a novissimis dierum, quemadmodum sermo noster primum producit ab anima, secundo a labiis. Et hæc de duabus generationibus Verbi Dei. κτίσεως, ἀλλὰ πανταχοῦ παρῆν και οὐκ ἐλαττονήθη, ἀλλὰ πληρίστατο; ἦν. Οὕτω νόει και περι τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, ὅτι δεκάτην ἔχει τὴν γέννησιν, μίαν ἐκ Θεοῦ Πατρὸς, και μίαν ἐκ τῆς σαρκὸς· και ἡ μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς προαιώνιος, ἡ δὲ ἐκ τῆς σαρκὸς ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ὡσπερ ὁ ἡμέτερος λόγος πρῶτον γεννᾶται ἀπὸ τῆς ψυχῆς, ὁ δεῦτερος ἀπὸ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ.

T. Quid est commune sanctæ Trinitatis?

P. Commune est substantia, carens principio, potestas, bonitas ac iustitia, et omnia hæc æqualiter habet Pater, Filius, Spiritus sanctus præter ipsas proprietates.

T. Quid est proprium Patris?

P. Ingenitum.

T. Quid est proprium Filii?

P. Genitum.

T. Quid est proprium Spiritus sancti?

P. Procedens.

T. In Deo quot naturas fateris?

P. In Deo dicimus unam naturam, unam formam, unum genus, unam gloriam, unam dignitatem, unam dominationem.

T. Hypostases quot fateris in Deo?

P. In Deo dicimus tres personas, tria individua et tres formas.

T. Et cur dicitur pater Pater?

P. Pater dicitur Deus ab hoc verbo πάντα τηρεῖν (1).

T. Et videtur, i. e. Filius unde dicitur?

P. Videtur, i. e. Filius dicitur ab hoc nomine

(1) Id est omnia observare.

πρῶτην γέννησιν ἀπὸ τῆς ψυχῆς ἔχει, ἀλλὰ ὁμοίως ἀφανῆ; ἐνι και οὐ φανεροῦται, ἀλλὰ πάλιν μετὰ γέννησιν μένει ἐν τοῖς τῆς ψυχῆς κόλποις· οὕτω και ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, κἀν γεννηθῆ πρὸ τῶν αἰώνων ἐκ τοῦ Θεοῦ και Πατρὸς, ἀλλ' οὐκ ἐφανεροῦτο ἐν τοῖς ἀνθρώποις, ἀλλ' ἦν ἐν τοῖς κόλποις τοῖς πατρι- κῆς. Καὶ ὡσπερ ὁ ἡμέτερος λόγος, ὅταν βουλευθῶ- μεν, γεννᾶται ἐκ τῶν χειλέων ἡμῶν και φανεροῦ- ται ἐν ὄλοις τοῖς ἡμῶν κλησιάζουσι· οὕτω και ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὅταν ὑδόχησεν, ἐγεννήθη, ὡς προ- εῖρηται ἐκ τῶν χειλέων τῶν προφητῶν, ἐκ τῆς παν- αγίας Μαρίας, και τότε γέγονε φανερός ἐν ὄψι τῆς κτίσεως. Ὡς γὰρ φανεροῦται ὁ ἡμέτερος λόγος, γεν- νηθεὶς ἐκ τῶν χειλέων ἡμῶν· οὕτω δὲ και ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος γεννηθεὶς ἐκ τῆς σαρκὸς τῆς ἀγίας Παρθένου, ἐφανερώθη πάση τῇ κτίσει, και οἱ πι- στεύοντες αὐτῷ σωζονται. Καὶ ὡσπερ ὁ ἡμέτερος λόγος, ὅταν γεννᾶται ἀπὸ τῶν χειλέων, οὕτε ἀπὸ τῆς ψυχῆς λείπει, οὕτε ἀπὸ τῶν χειλέων ἡμῶν, οὕτε ἀπὸ τῶν ὠτίων τῶν ἀκούοντων, ἀλλὰ και ἐν τῇ ψυχῇ και ἐν τοῖς χιλιεσιν ἡμῶν και εἰς τὰ ὠτα τῶν ἀκου- ὄντων, και οὐ λείπει ποθὲν, κἀν χίλια χιλιᾶδες ἀκούσῃσι τὸν λόγον, οὐκ ἐλαττοῦται ὁ λόγος, ἀλλ' αἰεὶ ὁ λόγος ἡμῶν πληρίστατος εἶη· οὕτω και ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐγεννήθη ἐκ τῆς Παρθένου Μαρίας, ὡς ἐκ τῶν προφητικῶν χειλέων προεῖρηται· ἀλλ' οὐν οὕτε ἀπὸ τοῦ Πατρὸς ἐλείπεν, οὕτε ἀπὸ τῆς σαρκὸς, οὕτε ἀπὸ πάντων τῶν ἀνθρώπων, οὕτε ἀπ' ἄλλης τῆς

C T. Τί κοινὸν τῆς ἀγίας Τριάδος;

Π. Κοινὸν ἡ οὐσία, κοινὸν τὸ ἀναρχον, κοινὸν ἡ δύναμις, ἡ ἀγαθότης, και ἡ δικαιοσύνη· και πάντα ἐξ Ἰσοῦ ἔχει ὁ Πατήρ και ὁ Υἱὸς και τὸ ἅγιον Πνεῦμα κτλ. τῶν ἰδίων αὐτῶν.

T. Τί ἴδιον τοῦ Πατρὸς;

Π. Τὸ ἀγέννητον.

T. Τί ἴδιον Υἱοῦ;

Π. Τὸ γεννητόν.

T. Τί ἴδιον τοῦ ἀγίου Πνεύματος;

Π. Τὸ ἐκπορευτόν.

T. Ἐπὶ τοῦ Θεοῦ πόσας φύσεις ὁμολογεῖς;

Π. Ἐπὶ τοῦ Θεοῦ μίαν λέγω φύσιν, μίαν μορφήν, ἓν γένος, μίαν δόξαν, μίαν ἀξίαν, μίαν κυριότη- τα.

D T. Ὑποστάσεις δὲ πόσας ὁμολογεῖς ἐπὶ τοῦ Θεοῦ;

Π. Ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τρεῖς λέγω, τρεῖς πρόσωπα, τρεῖς ὅμοια και τρεῖς χαρακτήρας.

T. Καὶ διὰ τί λέγεται πατήρ ὁ Πατήρ;

Π. Πατήρ λέγεται ὁ Θεὸς και Πατήρ ἀπὸ τοῦ πάντα τηρεῖν.

T. Καὶ ὁ Υἱὸς διὰ τί λέγεται Υἱός;

Π. Υἱὸς λέγεται παρὰ τοῦ ὄψε· ὄψος γὰρ ὁ Πα-

τήρ, τοιοῦτος καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ τροπή τοῦ ο εἰς υ υἱός· ἄλλοι οὖν ὅμοιος γὰρ ὁ υἱὸς τῷ πατρὶ.

A οὗτος, hoc est talis; qualis enim pater, talis filius, et mutatione ο in υ Græcum υἱός, hoc est filius. Similis enim patris est filius.

T. Καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τί λέγεται πνεῦμα;

Π. Πνεῦμα λέγεται παρὰ τὸ νοεῖν· πάντα γὰρ δέξιος ἐπινοεῖ, ἤγουν πᾶσαν νόησιν συντόμως; ἐπινοεῖται· τὸ γὰρ ἅγιον Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ.

T. Ἐπὶ Θεοῦ πόσα αἰτία;

Π. Ἐν αἰτίῳ ἐπὶ Θεοῦ λέγω, καὶ τοῦτό ἐστιν ὁ Πατήρ· αὐτὸς γεννᾷ τὸν Υἱὸν καὶ ἐκπορεύει τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Γίνωσκε ὅτι ὁ Πατήρ μόνος ἐστὶν αἰτιός, ὁ δὲ Υἱὸς οὐκ ἐστὶν αἰτιός ἀλλὰ αἰτιατός, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ὁμοίως οὐκ ἐστὶν αἰτιόν ἀλλ' αἰτιατόν· ὥστε τὸ μὲν αἰτιόν ἐν ἐστὶν ὁ Πατήρ, τὰ δὲ αἰτιατά B δύο, ὁ Υἱὸς καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Αἰτιός λέγεται ὁ Πατήρ διὰ τὸ γεννᾶν καὶ οὐ γεννᾶται, ἐκπορεύει καὶ οὐκ ἐκπορεύεται· γεννᾷ μὲν τὸν Υἱόν, ἐκπορεύει δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ διὰ τοῦτο λέγεται ὁ Πατήρ αἰτιός.

T. Καὶ πόσα αἰτιατά;

Π. Αἰτιατά δύο, ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Οὐ γεννᾷ ὁ Υἱὸς, ἀλλὰ γεννᾶται, διὰ τοῦτο λέγεται αἰτιατός· ὁμοίως καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα οὐκ ἐκπορεύει, ἀλλ' ἐκπορεύεται, καὶ διὰ τοῦτο λέγεται αἰτιατόν. Λοιπὸν ἐάν τις ἐρωτήσῃ σε, ὅτι ἐπὶ Θεοῦ πόσα αἰτία λέγεις; εἰπέ ἐν· ποῖον τοῦτο; Πατήρ.

T. Καὶ διὰ τί λέγεται αἰτιόν;

Π. Διὰ τὸ γεννᾶν τὸν Υἱόν καὶ ἐκπορεύειν τὸ Πνεῦμα ἅγιον.

T. Ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος τίς πρῶτος ἐκ τῶν τριῶν, ὁ Πατήρ ἢ ὁ Υἱὸς ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον;

Π. Ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος οὐδεὶς ἐστὶ πρῶτος, οὐδεὶς ἐστὶν ὑστερός, ἀλλὰ ἅμα Πατήρ, ἅμα Υἱὸς, ἅμα καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ διὰ τοῦτο καὶ συναράχοι λέγονται, τὸ πρὸ τῆς ἀρχῆς ὄν. Ὁ δὲ Θεὸς οὐκ ἔχει ἀρχὴν, ἀλλὰ πρὸ τῆς ἀρχῆς ἐστὶ, διὰ τοῦτο λέγεται ἀναρχός· ἀναρχός λοιπὸν ὁ Πατήρ, ἀναρχός λοιπὸν ὁ Υἱὸς, ἀναρχὸν καὶ τὸ Πνεῦμα ἅγιον· καὶ ἰσοῦ συναράχοι, καὶ οὐδεὶς πρῶτος καὶ οὐδεὶς ὑστερός ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος.

T. Καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον πῶς ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς;

Π. Ἔδει σε καὶ περὶ τούτου μὴ ἐρωτᾶν, καὶ τοῦτο γὰρ ἀνερμήνευτον. Πλὴν μάθανε καὶ περὶ τούτου, ὅτι ὡσπερ ἡ ἀναπνοὴ τοῦ ἀνθρώπου ἐκ τῆς ψυχῆς ἐκπορεύεται, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται.

T. Ἄρα χωρεῖται ὁ Θεὸς ἐν ἐνὶ τόπῳ ἢ οὐ;

Π. Θεὸς τὸν νοῦν σου καὶ νόησον, ὅτι ὁ Θεὸς φῶς ἐστὶν, ἀθεώρητος καὶ ἀχώρητος, οὔτε οὖν θεωρεῖται ὁ Θεός, οὔτε χωρεῖται εἰς τὸ πᾶν, ὅπου μέλλει χωρεῖν καὶ κατοικεῖν· ὥστε δῆλον, ὅτι οὐ χωρεῖται ἐν ἐνὶ τόπῳ, ἀλλὰ πανεὶ καὶ πανταχοῦ πάρεστιν ὁ Θεός. Πάντα ἤκουσας περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος, ὅτι ἐν πρόσ-
ωπον ὁ Πατήρ καὶ τὸ ἕτερον λέγεται Πνεῦμα ἅγιον,

PATROL. GR. CLX.

T. Et pneῦμα, i. e. Spiritus, unde dicitur?

P. Ab hoc verbo νοεῖν, i. e. intelligo. Omnia enim veraciter et acute intelligit et providet. Spiritus enim sanctus omnia inquit, et profunditates etiam Dei.

T. In Deo quæ sunt principia productiva?

P. Unum dicimus principium generativum in Deo, h. e. Pater, ipse enim generat Filium et spirat Spiritum sanctum. Scias, quod solus est Pater generativus Filii; Filius autem non est generativus, sed genitus; Spiritus sanctus non est productivus, sed productus. Itaque principium productivum est Pater et etiam Filius; producti autem sunt Filius et Spiritus sanctus. Principium productivum dicitur Pater, quia generat et non generatur, producit et non producitur; generat quidem Filium, spirat autem Spiritum sanctum, et ideo dicitur Pater principium productivum.

T. Et quot sunt personæ in divinis productæ?

P. Duæ sunt in divinis personæ productæ, Filius et Spiritus sanctus. Non generat Filius, sed generatur, propterea dicitur productus: similiter Spiritus sanctus non spirat, sed spiratur, et ideo dicitur productus. Si igitur interrogatus fueris, in divinis quæ sint personæ producentes? responde: una. Quænam illa? Pater.

T. Et cur dicitur producens?

P. Quia generat Filium et spirat Spiritum sanctum.

T. In sancta Trinitate quis fuit primus, Pater an Filius an Spiritus sanctus?

P. In sancta Trinitate nullus est primus neque ultimus, sed simul Pater, simul Filius, simul et Spiritus sanctus, et propterea simul non inchoati dicuntur ante principium. Deus vero Pater principio caret, licet est ante principium, et propterea dicitur sine principio; et non inchoatus Filius, non inchoatus Spiritus sanctus. Et ecce simul coæterni, et nullus primus, nullus ultimus in sancta Trinitate.

T. Et Spiritus sanctus quomodo procedit a Patre?

P. Interrogare de hoc minime te decet, non est interpretabile; attamen addisce quæso de hac re: quemadmodum spiratio hominis procedit ab anima, ita et Spiritus sanctus procedit a Patre.

T. Utrum loco capitur Deus an non?

P. Animadvertite et intelliges diligenter, quod Deus lumen est invisibile et loco non receptabile; neque igitur aspicitur Deus, neque respicitur in toto, ubi habitaturus et receptaturus; itaque clarum manifestumque est, quod non recipitur in uno loco, sed in toto et ubique adest Deus. Etiam audivisti de sancta Trinitate, quod una persona

est Pater, altera vero Spiritus sanctus, et alia Filius et Verbum. Ecce igitur scias, quod hic Filius indutus est carne humana et ambulavit in terra, et postea quam induit carnem et ambulavit in terra cum carne, nominatus est Jesus et appellatus Christus. Igitur Christus Filius et Verbum Dei est incarnatus, habens formam hominis.

T. Qua necessitate ductus Filius et Verbum Dei incarnatus est, ut ambularet ut homo in mundo?

P. Quoniam interrogasti, qua causa Deus incarnatus est, audi causam. Deus nulla re indigens incarnatus est; sed humana natura indigebat medicamine. Postquam enim Deus fecit cælum et terram et omnia quæ sunt in eis, et creavit hominem et posuit eum in medio paradisi, ordinavit eum imperare omnibus creatis, et habitare in paradiso tanquam Deus; aspiciens eum diabolus invidit dignitati hominis consuluitque homini, non parere mandatis Dei. Homo autem cum esset inexpertus pravitatis diaboli, parvitatis diaboli, non obediens Deo, et tunc accepit homo mortem peccati, et similiter omnes qui ab homine illo sunt nati, quia acceperunt peccatum a parentibus, et tenebant hanc mortem, et dominabatur in eis peccatum. Et propter hominem misit Deus prophetas, doctores in mundum, ut docerent homines, ut a peccato converterentur. Non potuerunt vero prophetae corrigere eos, et propterea talia secum dixit Deus: Descendam et induam me carne et sim in forma hominis et docebo creaturam meam, ut convertatur a consilio diaboli, et erit omnis homo tanquam Deus non secundum naturam, sed secundum participationem. Et hoc voluit Deus Pater bona voluntate et cooperatione Spiritus sancti: descendit Filius aut Verbum Dei, et ingressus est puram et immaculatam Virgineam, et suscepit carnem, et homo factus est, et postea ex utero Virginis egressus conversatus est in mundo cum hominibus ut homo, et nominatus est Christus, qui docuit homines viam veritatis. Iste est Christus Filius et Verbum Dei, sumens carnem, cui convenit gloria et laus in sæcula sæculorum. Amen.

ὁ Χριστός ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ σάρκα φορῶν· αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

καὶ τὸ ἄλλο τὸ πρόσωπον λέγεται Υἱὸς καὶ Λόγος. Ἰδοὺ λοιπὸν γίνωσκε, ὅτι οὗτος ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος ἐνεδύθη σάρκα ἀθρώπινον καὶ περιεπάτησεν ἐν τῇ γῆ, καὶ μετὰ τὸ φορῆσαι τὴν σάρκα, καὶ ἐν τῷ περιπατεῖν αὐτὸν ἐν τῇ γῆ μετὰ σαρκὸς ὠνομάσθη καὶ ἐκλεῖτο Χριστός· καὶ λοιπὸν ὁ Χριστός, ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐστὶ σεσαρκωμένος ἔχων ἀθρώπου μορφὴν.

T. Καὶ τί χρεῖαν εἶχεν ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἵνα σαρκωθῆ, καὶ ὡς ἀνθρώπος περιπατεῖν ἐν τῷ κόσμῳ;

Π. Ἐπειδὴ ἠρώτησας μαθεῖν, τί ἤθελεν ὁ Θεός· καὶ ἐσαρκούτο, ἀκουσον τὴν τρόπον. Θεὸς οὐδεμίαν χρεῖαν εἶχε σαρκωθῆναι, ἀλλ' ἡ ἀνθρωπότης ἐδέετο ἰατρείας. Ἐπειδὴ γὰρ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐπλασε τὸν ἀνθρώπον καὶ ἐθήκεν αὐτὸν ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου, καὶ ἐταξεν αὐτὸν βασιλεύειν εἰς πάντα τὰ κτίσματα καὶ κατοικεῖν ἐν τῷ παραδείσῳ ὡς Θεὸν· εἰδὼς τούτων ὁ διάβολος, φθονήσας τὴν τοῦ ἀθρώπου ἀξίαν συναβούλευσεν αὐτῷ τῷ ἀθρώπῳ παρακοῦσαι τῷ Θεῷ. Ὁ δὲ ἀνθρώπος, μὴ ἔχων πείραν τῆς κακίας τοῦ πονηροῦ, ἤκουσε τῆς συμβουλῆς τοῦ διαβόλου καὶ παρήκουσε τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἐκ τότε ἐδέξατο τὴν θάνατον τῆς ἁμαρτίας· ὁμοίως· καὶ ἐξ ἐκείνου τοῦ ἀθρώπου γενόμενοι ἀνθρώποι ὡς ἐκ προγόνων τὴν ἁμαρτίαν λαβόντες ἐκράτησαν ταύτην καὶ ἴσχυεν ἡ ἁμαρτία. Διὰ τὸν ἀνθρώπον ἐπεμφεν ὁ Θεὸς τοὺς προφήτας διδασκάλους εἰς τὸν κόσμον, ἵνα διδάξωσι τοὺς ἀνθρώπους καὶ στραφῶσιν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας. Οὐκ ἐδυνήθησαν δὲ οἱ προφῆται τοῦ διορθῶσαι. Καὶ διὰ τοῦτο εἶπεν ὁ Θεὸς ἐν ἑαυτῷ· Καταθήσομαι καὶ φορέσω σάρκα, καὶ γενήσομαι ἀνθρωπόμορφος καὶ διδάξω τὸ πλάσμα μου, καὶ στραφήσονται ἀπὸ τῆς τοῦ διαβόλου συμβουλῆς, καὶ ἔσται πᾶς ἀνθρώπος ὡς Θεός, καὶ οὐ κατὰ τὴν φύσιν, ἀλλὰ κατὰ τινὰ μετοχὴν. Καὶ τοῦτο βουλήθει; ὁ Θεὸς εὐδοκίᾳ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς; καὶ συνεργεῖα τοῦ ἁγίου Πνεύματος, συγκτίθει ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ εἰσῆλθεν εἰς καθαρὴν καὶ ἁγίαν παρθένον ἀγνήν, καὶ προσλαβόμενος σάρκα ἐνανθρώπησεν. Καὶ πάλιν ἐκ τῆς Παρθένου ἐξελθὼν περιεπάτησεν ἐν τῷ κόσμῳ μετὰ τῶν ἀνθρώπων. Καὶ τότε ὠνομάσθη Χριστός· καὶ ἐδίδασκεν τοὺς ἀνθρώπους τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθείας· καὶ οὐ φορῶν· αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων.

ΤΟΥ ΑΓΙΩΤΑΤΟΥ ΚΑΙ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ

ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ

ΟΜΙΛΙΑ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΟΡΘΗΣ ΚΑΙ ΑΛΗΘΟΥΣ ΠΙΣΤΕΩΣ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ

ΔΙΑΛΕΧΘΕΙΣΑ

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΣΟΦΙΣΤΑΣ ΠΕΡΣΑΣ ΤΩΝ ΑΓΑΡΗΝΩΝ,

ΠΡΟΤΡΟΠΗ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΥΘΕΝΤΟΥ, ΕΜΠΡΟΣΘΕΝ ΑΥΤΟΥ.

Ἐρωτηθεὶς δὲ παρ' αὐτοῦ, Τί πιστεύετε ὑμεῖς οἱ Χριστιανοί ; οὕτως ἀπεκρίνατο.

SANCTISSIMI PATRIARCHÆ ET PHILOSOPHI

GENNADII

DE CHRISTIANORUM RECTA ET VERA FIDE

HOMILIA

AD SAPIENTES PERSAS AGARENORUM HORTATU MAGNI SULTANI
ET IPSO PRÆSENTE DICTA (1)

Interrogatus enim ab eo, Quid creditis vos, Christiani? in hunc modum respondit :

ΚΕΦΑΛ. Α'.

ΣΧΟΛΑΡΙΟΣ. Πιστεύομεν ὅτι ἔστι Θεός, δημιουργός πάντων ὅσα εἰσιν, ἀπὸ τοῦ μὴ εἶναι· ὅτι οὕτε σῶμα ἔστιν, οὕτε σῶμα ἔχει, ἀλλὰ ζῆ νοερός· καὶ ἔστι νοῦς ἀριστος καὶ τελειώτατος, καὶ σοφώτατος, ἀσύνθετος, ἀναρχος, ἀτελεύτητος. Ἔστιν ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ ὑπὲρ τὸν κόσμον. Οὐκ ἔστιν ἐν οὐδενὶ τόπῳ, καὶ ἔστιν ἐν παντὶ τόπῳ. Ταῦτα εἰσιν ἰδιώματα τοῦ Θεοῦ, δι' ὧν χωρίζεται ἀπὸ τῶν κτισμάτων αὐτοῦ, καὶ ἄλλα ἕμοια τούτοις εἰσιν.

Μεταγλωττίσθη δὲ εἰς τὴν τουρκοαραβόγλωσσον ὑπὸ τοῦ Ἀχμάτ, καθδὴ Βερρόλας, τοῦ πατρὸς Μαχουμουτ Τζελεμπι, τοῦ ἀναγραφέως.

Τοῦ Ἀχμάτ ἑρμηνεία. Ἰχτικατουμοῦς μπουνοῦν οὔζεριντέτουρ κίμ ἀλάχ βάρουτουρ χαλικί τζούμλε μὲδ τζουδάτουρ κίμ γλοκτάν βάρ ἐκλετι νὲ τζεσμίτουρ νὲ τζισμανίτουρ χέιτουρ ἀκίλκι μπι βὲ χέμ ἀκίλτουρ ἀκλὲ μπενζεμάς κεαμίλ βὲ μου κεμίλ ἀλίμ μπασίτ κατιμ μπίλαλι χαγὲ ἀλέμ ιτζιντέτουρ βὲ τανιστέτουρ λαμικιάντουρ ἔργερ τὲ χατίρτουρ

A

CAPUT I.

SCHOLARIUS. Credimus esse Deum qui omnia, quæ usquam sunt, cum non essent, fecerit. Hic quippe nec corpus est, nec corpore indutus, sed actu intelligendi vivit : et est mens optima, perfectissima et sapientissima. Nihil in eo compositi reperitur, nullum principium, finis nullus. Est in mundo et supra mundum. Non est in ullo loco, et tamen est in omni loco. Hæ sunt proprietates Dei, quibus a rebus, quas condidit, ipse distinguitur : quibus etiam aliæ generis ejusdem notæ propriæ accedunt.

Translata est hæc confessio in Turcarabicam linguam ab Achmate, Berrhær prætoris, qui Machumutæ Zelebi Commentariensis pater fuit.

B

Achmat interpretatio : Ichti catumus bunun uzer rindetur kimalach baratur chaliki tzumle mezudatur kim gloctan bar ecleti ne tzesmitur ne tzmanitur cheitur akilki bi be chem skiltur akle henizemas keamil bemu ke mil alium basit catim bilali chage aten itzindetur be tanistetur lamekiandur erger te chatirtur isibu diker uleam siphettler atacha

(1) Turco-Græcia, p. 100. Textum contulimus cum edit. D. W. Gass, Gennadius und Pletio.

maszstur bu narun lamachlucunde mutzaz olur- A tachi neki bungra benizer barisa.

CAPUT II.

SCHOL. Est sapiens et bonus; est verus atque ipsa veritas. Quidquid commodorum et prerogativæ, singularæ ipsius creaturæ seorsim habent, id ipse omne solus in se continet, sublimiore quodam modo. Et hæc commoda, quibus perficiuntur, habent et creaturæ ipsius, quod ipse eis hæc dat, eademque bonæ sunt. Et quia ipse sapiens est, hæc sapientes sunt; quia ipse verax, hæc veritatem habent. Eodemque in cæteris modo, illo duntaxat discrimine, quod in Deo hæc primo et proprie sunt; in rebus vero creatis, participatione

Achmat. Giani alimtur be chelimtur gkeritzeçtur be çkeritzek gkenditur nectar chaillet barisa machlucunde laxim holun misi metzimuusi alimer tcheile gken dite meftzatur etisi bu dikir olunan Chasterler machlucunde barutur zira kim machlucune tachi birur gkiortumesisin gkendu chelim okhugutzin machlocunde tachi chilim barutur alihitur machlucundata elmi baritur satictur machlucundachi sit kibarutur tachi ne kimbunara benizer barisa ila bu cater barutur kim bariter ol chaslatler latitur machlukine andatur.

CAPUT III.

SCHOL. Credimus in Deo esse alias tres proprietates, quæ sunt tanquam principium et fons omnium aliarum ejus proprietatum. Hisce tribus proprietatibus Deus æternum vivit in seipso, etiam antequam conditus ab ipso mundus esset, et per has proprietates condidit mundum, his quoque gubernat eum. Has tres proprietates nominamus tres hypostases seu personas. Quia vero hæc ipsæ proprietates non partiuntur unicam illam et simplicissimam Dei essentiam: ideo ipse, licet tribus his proprietatibus præditus, unus Deus est: non autem tres dii sunt, sicut quidam dicere audent.

Achmgtes. Giani Catumus bunun uzerindetur kim baratè utzisi phat barutur gairisi phallarun meplij le manteni kipitur be bu utzisi phet lecheitur Chagiati gairi mer igile alami giaratimastan on tun tachi be aicmi tachibu utzile giarati be aleu itzintè Cherekia be sekianat bu utziletur eile hosa bu utzisi phata. Be utzi suret tegiute smiè sonuutzun kim isi bluzi phet airmas ol pir chakicatinu barinun bunundzun isi bu utzisi phatla bir alachtur utzite giul.

CAPUT IV.

SCHOL. Credimus ex natura Dei oriri Logum, seu Verbum, et Spiritum: sicut ex igne, lux et caliditas existit. Et quemadmodum ignis, etiamsi nihil subjiciatur, quod illustretur et calefiat ab ipso, tamen ipse per se semper habet lucem et caliditatem, et hæc ambo emittit ad nos: eodem modo, etiam antequam fundamenta mundi jacerentur, erant Lo-

gimpoù çkir oülèân sipetlèr ålaçá maçoúçtoursu muçá varouñ lamachloumuntè mouçá çolourçáçi néçi mpounarà mpenciçer barisa.

ΚΕΦΑΛ. Β΄.

ΣΧΟΛ. Ἔστι σοφὸς καὶ ἀγαθός, καὶ ἀληθινός καὶ αὐτοαλήθεια. Ὅσα προτερήματα ἔχουσι τὰ ποιήματα αὐτοῦ μεμερισμένως· ἔχει αὐτὸς μόνος, ὑψηλότερον τρόπον. Καὶ ταῦτα· τὴν τελειότητα· ἔχουσι καὶ τὰ κτίσματα αὐτοῦ, διότι αὐτὸς δίδωσι ταῦτα καὶ τοῖς κτίσμασιν αὐτοῦ. Ἀγαθὰ εἶσι, διότι σοφὸς, σοφὰ, διότι ἀληθής, ἀληθῆ. Καὶ τὰ ἄλλα, ὁμοίως. Πλὴν, ὅτι ὁ μὲν Θεὸς κυρίως ἔχει αὐτὰ, τὰ δὲ κτίσματα κατὰ μετοχὴν ἔχουσιν.

Ἀχμάτ. Γιάνη ἀλίμτoursu βὲ χελίμτoursu γκεριτζίκτoursu βὲ γκεριτζίχ γκεντίτoursu νεκτάρ χαλιέτ βάρισα μαχλουκουντὲ λαξιμ ὀλουμνισι μετζιμουούσι ἀλλίμερ τεμπελλε γκενιτὲ μεδτζούτoursu εἰσι μπου ὄκιρ ὀλουνάν Χασλετλέρ μαχλουκουντὰτε βαρούτoursu çira kim μαχλουκουνὰ ταχί βερούρ γκιουρούμεσισιν γκεντοῦ χελίμ ὀθουγούτζιν μαχλουκουντὲ ταχί χλιμ βάρουτoursu ἀλίμτoursu μαχλουκουντὰτα εἰμι βάριτoursu σατίκτoursu μαχλουκουνταχί εἰτ κιδάρουτoursu τάçi νὲ κιμπουναρὰ μπεινιçer βάρισα ελα μπου κατὲρ βάρουτoursu κιμ μπαριτὲρ δι χασλατλέρ λατίτoursu χλουκινὲ ἀντὰτoursu.

ΚΕΦΑΛ. Γ΄.

ΣΧΟΛ. Πιστεύομεν, ὅτι εἰσὶν ἐν τῷ Θεῷ ἄλλα τρία ἰδιώματα, ἅτινα εἰσὶν ὡσπερ ἀρχαὶ καὶ πηγὰὶ πάντων τῶν ἄλλων ἰδιωμάτων αὐτοῦ. Καὶ δὲ τούτων τῶν πρώτων ἰδιωμάτων çñ ὁ Θεὸς ἀϊδιῶς ἐν ἑαυτῷ, καὶ πρὸ τοῦ δημιουργηθῆναι ὑπ' αὐτοῦ τὸν κόσμον, καὶ διὰ τούτων ἰδημιούργησι τὸν κόσμον, καὶ διὰ τούτων κυβερνεῖ αὐτόν. Καὶ ταῦτα τὰ τρία ἰδιώματα ὀνομάζομεν τρεῖς ὑποστάσεις, ἦσιν τρία πρόσωπα. Καὶ διότι αὐτὰ τὰ ἰδιώματα ὀμερζῶσι τὴν μίαν καὶ ἀπousτάτην οὐσίαν τοῦ Θεοῦ, διὰ τοῦτο εἶσι Θεὸς καὶ μετὰ τῶν ἰδιωμάτων τούτων εἰς Θεός, καὶ οὐκ εἰσὶ τρεῖς Θεοὶ, καθὼς τινες τοῖ μῶντες λέγομεν.

Ἀχμάτ. Γιάνη Κατουμεῦς μπουουñ οὔçερντέτoursu κιμ μπαρατὲ οὔçιτὲ φάτ βάρουτoursu γαχίμεσι φατλαροῦν μεπτίη βὲ ματενί κιπίτoursu βὲ μπου ὀτζεσι φέτ λεχίτoursu Χαγιατὲ γαηλί μέρ ηγιε ἀλαμὲ γιαρατιμαστάν δν τοῦν ταχί βὲ ἀλεμὲ ταχίμπου ὀτζελε γιαρατὲ βὲ ἀλέμ ἰτζιντὲ Χερεκιάτ βὲ σεκιανὰτ μπου ὀτζίçιτoursu ἐκλὲ ὄσα μπου ὀτζεσι φατὰ. Βὲ ὀτζε: σουρετ τεγιουτε σμιέ σοουντζου κιμ ἰσι μπλουσι φέτ ἀηρημὰ; δλ πὲρ χακικατινὲ μπαρινουñ μπουουντζου ἰσι μπου ὀτζεσι φάτλα μπὲρ ἀλάχτoursu ὀτζετὲ γιούλ.

ΚΕΦΑΛ. Δ΄.

ΣΧΟΛ. Πιστεύομεν, ὅτι ἐκ τῆς φύσεως τοῦ Θεοῦ ἀνατέλλουσι Λόγος καὶ Πνεῦμα· ὡσπερ ἀπὸ τοῦ πυρὸς φῶς καὶ θερμῆ. Καὶ, καθάπερ τὸ πῦρ, καὶ εἰ μὴ εἶσι τι τὸ φωτιζόμενον καὶ θερμαινόμενον ὑπ' αὐτοῦ, ἀλλ' ὁμῶς αὐτὸ τὸ πῦρ αἰετὲ ἔχει φῶς καὶ θερμῆν, καὶ ἐκπέμπει φῶς καὶ θερμῆν ἡμῖν, οὕτω καὶ πρὸ τοῦ δημιουργηθῆναι τὸν κόσμον,

ἦσαν ὁ Λόγος καὶ τὸ Πνεῦμα, ἐνέργειαι τοῦ Θεοῦ φυσικαί, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς νοῦς ἐστίν, ὡς προέφηται. Καὶ ταῦτα τὰ τρία· Νοῦς, Λόγος, καὶ Πνεῦμα εἰς Θεὸν, ἐστίν, ὡς περ ἐν τῇ μιᾷ ψυχῇ τοῦ ἀνθρώπου, ἐστὶ νοῦς, καὶ λόγος, νοητὸς, καὶ θέλησις νοητῆ, καὶ ἡμῶς ταῦτα τὰ τρία εἰσὶ μία ψυχὴ κατὰ τὴν οὐσίαν. Πάλιν τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ ὀνομάζομεν σοφίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ δύναμιν, καὶ Υἱὸν αὐτοῦ, διότι ἐστὶ γέννημα τῆς φύσεως αὐτοῦ· ὡς περ τὸ γέννημα τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου καλοῦμεν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὡς περ τὸ νόημα τοῦ ἀνθρώπου ἐστὶ γέννημα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. Καὶ πάλιν ὀνομάζομεν τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ. Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀγάπην. Αὐτὸν δὲ τὸν νοῦν καλοῦμεν Πατέρα· διότι αὐτός ἐστιν ἀγέννητος καὶ ἀνάρχιος, αἴτιος δὲ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος. Ὅτι οὖν ὁ Θεὸς οὐ νοεῖ μόνον τὰ κτίσματα αὐτοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον νοεῖ καὶ γινώσκει ἑαυτὸν, καὶ διὰ τοῦτο ἔχει λόγον καὶ σοφίαν, δι' ἧς νοεῖ ἑαυτὸν ἰδίως· ὁμοίως οὐ θέλει καὶ ἀγαπᾷ μόνον τὰ ποσῆματα ἑαυτοῦ ὁ Θεός, ἀλλὰ θέλει καὶ ἀγαπᾷ ἑαυτὸν πολλῶν μᾶλλον. Διὰ τοῦτο αἰδίως προέρχονται ἐκ τοῦ Θεοῦ ὁ Λόγος καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ· καὶ αἰδίως εἰσὶν ἐν αὐτῷ, καὶ ταῦτα τὰ δύο, μετὰ τοῦ Θεοῦ, εἰς ἐστὶ Θεός.

A gus et Spiritus, actiones Dei naturales; quandoquidem Deus mens est, sicut antea dictum est. Hæc tria, Mens, Logus, et Spiritus, unus Deus est: sicut in una eademque hominis anima est mens, est ratio mente intellecta, est voluntas item mente percepta: et tamen hæc, quoniam tria sunt, una est ratione essentiali suæ anima. Rursus, Logum Dei nuncupamus sapientiam Dei, et potentiam, et virtutem, et Filium Dei: quia: genitum quiddam est ex natura: ejus: sicut quod e natura hominis generatum est, hominis vocamus filium; et sicut hominis cogitatio seu animi sensus, est quidam anime ejus partus. Rursus Dei voluntatem appellamus Spiritum Dei et charitatem; sed ipsam mentem, Patris nomine vocamus, eo quod ipse nec genitus sit, nec causam ante se habeat, causa autem sit Filii et Spiritus sancti. Quoniam igitur Deus non solum res a se creatas intelligit, sed multo magis intelligit et novit seipsum: ideoque habet Logum et sapientiam, quæ seipsum intelligit seorsim et proprie, sinill modo non tantum vult et diligit ea quæ fecit, se l vult et diligit seipsum multo magis; ideo ab æterno procedunt ex Deo, tum Logus, tum Spiritus ipsius, et in æternum sunt in ipso, atque hæc ambo cum Deo Patre unus est Deus.

Ἀχμάτ. Γιάνι ιχτικατουμοῦς μπουνοῦν οὐζερινεὲ τουρκιμ μπαριγεν διαχιρ ὀλορ νούτκου βε ιραδέτ νετέκιμ ὀτάν χαραρετ βε σοχλέ ἐγέρκιτζιμ. Ὅτουν χαραρετ μουτεχερί ὀδέ σοχλεσι βάριτουρ χέμπτεμε βιτζούλε χαραρετ βε σοχλέ γκιοντεροῦν μπιανιχι γκιαννάτ γιόγου κενταχι νούτ κουβέ ιραδέτ μπαρινοῦν κατιμι ἐναλίητι ὀλ οὔτζι Κιμ τίρις ἀκι βε νότκου βε ιραδέτ τουρμπου οὔτζε μπιρ τααρή, τέρις νετέκιμ ἀτεμιν τζανιδὲν ἀκι βε νότκου ἀκλιδέ ιραδέτ ἀκλιδάριτουρ ἐκλέ ὀσά ὀλ οὔτζι τζανουῦν χακικατινὲ νά δάρ μπιρ τζᾶν τζουρβέ ἄχιμ γκουροῦ μπαρινοῦν νουτκουνέ ἔλ μουλάχ βε ἐκουντετουλάχ βε ἱπυιλάχ τεγιού τεσμι ἱτέρουν ζήρα κιμ ἂν λάρ μπαρινοῦν χακικατινὲ μοντεβελιτ ὀλντι νετέκιμ ἀδεμτὲν τὸ γουνᾶ ἱπνι ἀτέμ τέρις βὲν ἐτέκιμ ἀτεμῶν φικιρινὲ βουχτὲν μουτεβελιτ ὀλντι νετέκιμ ἀτεμτὲν τὸ γουνᾶ ἱπνι ἀτέμ τέρις βε νετέκιμ ἀτεμῶν φικιρινὲ βουχτὲν μουτεβελιτ ὀλντι βε ταχι γκουρι ιρατετούλαχ βε βούχ κόντζου βε μεχεμπετουλάχ τεγιού τεσμι ἱτέρουρ βε ταχι ἀκλέ ἐπ τίρις ζήρα κιμ ἐνκλιε μέσε τενοῖγματι νούτ κουβέ ιραδέτ μπουντᾶν τὸ γάρ βε ταχι ἐκτουρουσκιμ μπατρινοῦν χακικατινὲ μπιλιμὲ γιτζινετὲ γιούλτουρ μπέλιε γκιεντινοῦν χακικατιν ταχι γεηρέκ μπιλοῦρ βε ἀνλάρνε τελιχζοῦς γκεντινοῦν χακικατοῦν ντασκούλ ιτιγιτζουν ἀνοῦν οὔτζοῦν νουντι βάριτουρ βε ἱμι βάριτουρ ὀλ ἱμιε ἐμπένετὲ χακικατοῦν ἀνλάρ βε μπιλοῦρ ζήρα ἂμᾶν βε ταχι τίρις Κιμ χαμᾶν μαχλουκουσι σεδερ βε τιλέρτε γιόλτουρ μπέλιε γκεντινὲ ταχιγι γρέκσε βερ βε τιλέρ ἀνοουνουζινουτ ἐμπένετ γκεντικετοῦρ ὀσε μεμπετιν μπαριέ μπιρ ἀλάχ τέρια.

Achmat. Gian ichticatumus bounn izerindè turkim barigen diachir ou'ur nutcu be iradet netckim hotan chararet be sochlè egerkitzim. Hotun chararet mutecheri obe sochlesi baritur chempteme bitruclè chararet be sochlè gkionterun bianichi gkiaknat giogu kendachi nout kubè iradet barinun catimi enaliiti ol utzi Kim tiris akil be notcu be iradet turbu utzè bir taari teris netekim atemin tzaniden acil be nutku acilibe iradet acilbaritur eklè osa ol utzi tzanun chakicatinè na dar bir tzan tzurbe achimi gburu barinun nutcuwè hel mulach be ecuntetu'ac be ipnilach teglu tesmie iterun zira kim an lar barinun chakicatinè montefelit oldi netekim ademtkin to guna ipni atem teris ben etekim atemun phikirinè rhuchten mutefelit oldi netekim atemten toguna ipni atem teris be netekim atemun phikirinè rhuchten mutefelit oldi be tachi gkuri iraletu lach be rhuch entzu be meohembetulach teglu tesmi eterun be tachi acle hep tiris zira kim encliki mese tendogmati nut cubè iradet bundan to gar be tachi ekturuskim batrinun chakicatin bilime gitzindè giultur belki gkiedinun chakicatin tachi geirec bilur be anlarne teliczus gkendenun chakacatun daacul itigitzun anun utzun nuntki baritur be ilmi baritur ol ilmile ebendi chaciketun anlar be bilur zira anan Le tachi tiris Kim chaman machluenni seber be tilerte gioltur belki gkentij tachigi grecseber be tiler anunuzinut cuber uchi cutzu taim chaitan gkejur be ebendi gkendiletur hose bebten bariè bir alach teria.

ΚΕΦΑΛ. Ε΄.

CAPUT V.

ΣΧΟΛ. Πιστεύομεν ὅτι ὁ Θεός, διὰ τοῦ Λόγου τῆς σοφίας καὶ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, ἐδημιούργησε τὸν

SCHOL. Creditimus Deum Logo sapientiae et potentiae suæ condidisse mundum: ac Spiritu bonæ

voluntatis et charitatis suæ, providere, gubernare et movere omnem naturam suam in mundo, ad bonum, pro cuiusque naturæ ordine. Ideo credimus Deum, quando voluit, sola misericordia sua convertisse homines, abducendo a seductione et errore idolorum, et cultu idolorum: propterea quod excepta angusta regione Judæorum, in qua unus adorabatur et credebatur Deus, ex lege Moysi, reliquis omnibus terrarum orbis colebat Dei creaturas: homines item multos deos, qui non sunt, pro uno solo vero Deo adorabant: vivebant denique secundum suas singuli concupiscentias, non secundum aliquam Dei legem.

Achmat. Ichti catimis sonun uzerindetur bari nut k'lebè ilmi labe cutretile alemi giariti be chem ruch cutsile kim gkentonun achseni ichthi giari be muchabetiur anunile techigè iter be chem catiur be techric iter alem itzindè chuersec alachitè ggendichasasinè gpiorè be tachi anundi tzocali narurus kim ol factin kil alach taharè k'rbè taala tilepi gkentiann keamalsen katinden turmegitzin atemleri seitannit mainden be but pereslictèn zira kim barinn biriligè be musann kitapinè echtikat iterler be inanurlariti an lertan gairi atemler kim qer giuzumteki fariti alachaichtikat itemleri tibekki machlokine taparlariti but bigi ai bigi gkiun qkpi tzoita arigè ta parlariti bir gkeritzeeta arigè tapclariti seitam malatasilla ueusleri chabasinè ngiarlariti alach emrinè imtilbal itup mu sa kitapinè inanmaslariti.

CAPUT VI.

SCHOL. Tunc Deus talem reformationem humani generis per Logum perque sanctum Spiritum suum fecit. Hicirco Logus Dei induit humanam naturam, ut qua homo esset, versaretur cum hominibus; qua autem Logus Dei, et sapientia Dei, doceret homines credere in hunc unum et verum Deum, et vivere secundum legem, quam ipse dedisset; rursus, qua homo, ut mores vitamque suam exemplum daret doctrinæ suæ: primus enim ipse servavit legem, quam hominibus dederat: qua vero Logus Dei, et potentia, posset illud toti mundo salutare bonum, cuius causa venerat, conficere: quia fieri non poterat ut simplicis hominis viribus ad Deum converteretur orbis terrarum. Ita, Logo quidem suo seminavit Omnipotens ille, et oculorum effugiens obtutum, Deus, veritatem Hierosolymis; Spiritu autem suo illuminavit et roboravit apostolos suos, ut veritatem in totum etiam terræ orbem disseminarent, propter charitatem Dei, qui ipsum miserat, et propter cupiditatem, qua flagrabat, salutis humani generis: secundum exemplum ipsius Jesu, qui qua humanam assumpserat naturam, pro communi salute hominum ultro inortuus est. Sic nos credimus unum in tribus personis Deum: Patrem,

Α κόσμον, καὶ διὰ τοῦ Πνεύματος τῆς ἀγαθῆς θελήσεως καὶ ἀγάπης αὐτοῦ, προνοεῖται καὶ κυβερνεῖ, καὶ κινεῖ πᾶσαν φύσιν αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ, πρὸς τὸ ἀγαθόν, κατὰ τὴν τάξιν ἐκάστης φύσεως. Καὶ διὰ τοῦτο πιστεύομεν, ὅτι, ὅτε ἠθέλησεν ὁ Θεός, διὰ μόνην τὴν ἐλεημοσύνην αὐτοῦ, ἐπιστρέψαι τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τῆς πλάνης τῶν δαιμόνων, καὶ τῆς εἰδωλολατρίας, διότι, πλὴν τοῦ ὀλίγου τόπου τῶν Ἰουδαίων, ἐν ᾧ προσεκυνεῖτο καὶ ἐπιστεύετο εἰς Θεόν, ἐκ τοῦ νόμου τοῦ Μωϋσέως, ἡ δὲ ἄλλη πᾶσα οἰκουμένη ἐσεβάδετο τὰ κτίσματα τοῦ Θεοῦ, καὶ πολλοὺς θεοὺς, τοὺς μὴ ὄντας, ἀντὶ τοῦ ἐνθὸς; καὶ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ προσεκύνουν· καὶ ἐπολιτεύοντο κατὰ τὰς ἰδίας ἑκαστοὶ ἐπιθυμίας, οὐ κατὰ τινος τοῦ Θεοῦ νόμου.

Ἀχμάτ. Ἰχτι κατιμῆς σοουῦν οὐζεριντέτουρ μκαρι νοῦε κιλεβὲ Ἰμι λαβὲ κουρετίλε ἀλεμι γιαρτι βὲ χῆμ βουχ κοῦτσιλε κιμ γκεντονουῦν ἀχσὲν ἰχθι γιαρῆ βὲ μουχαρεπιτέτουρ ἀνοῦνιλε τεχηγὲ ἰτερ βὲ χῆμ κατιρουρ βὲ τεχηρ ἰτερ ἄλλμ ἰτziνι χερσὲκ ἀλαχιτὲ γγεντιχασασινὲ Γγιορὲ βὲ ταχὶ ἀνοῦντι τζουακῆ ναοῦρους κιμ ὀλ βάκτιν κιλ ἀλαχ ταμπαρὲ καβὲ τὰδλα τιλεπὶ γκεντινουῦν κεαμάσεν κατινιτὲν τὸν τουρμέγιτζιν ἀτεμελερῆ σεκεάνητ μαητιν βὲ μοῦτε περεσηκτὲν ζῆρα κιμ μκαρινουῦν μπιρλιγιτὲ βὲ μουσανουῦν κιταπινὲ ἰχτικὰτ ἰτερλὲρ βὲ ἡναουρλάριτι ἀν λαρτὰν γάηρι ἀτεμλερ κιμ γε γιουζουντέκι βάριτι ἀλαχὰ ἰχτικὰτ ἰεμελέρη τιμπέλιμ μαχλουκινὲ ταπαρλάριτι μοῦτε μπιγὶ ἄκ μπιγὶ γχιουῦν γχιπὶ τζόκτα ἀριγὲ τὰ παρλάριτι μπιρ γκεριτζέκτα ἀριγὲ ταπκασλάριτι σεητὰν μαλατασειλα νευσερι χαβασινὲ οὐγιαρλάριτι ἀλάχ ἔμρινὲ Ἰμιτθὰλ ἰτουκ μουσὰ κιταπινὲ ἰνανμασλάριτι.

ΚΕΦΑΛ. Γ΄.

ΣΧΟΛ. Τότε ἐποίησεν ὁ Θεός τὴν τοιαύτην ἀνάπλασιν τῶν ἀνθρώπων διὰ τοῦ Λόγου, καὶ διὰ τοῦ ἀγίου Πνεύματος αὐτοῦ, καὶ διὰ τοῦτο ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐνεδύθη τὴν ἀνθρωπείαν φύσιν, ἵνα, ὡς μὲν ἀνθρωπος, ὁμιλήσει ἀνθρώποις, ὡς δὲ Λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ Θεοῦ σοφία, διδάξῃ τοὺς ἀνθρώπους πιστεύειν εἰς τὸν ἕνα ἀληθῆ Θεόν, καὶ πολιτεύεσθαι κατὰ τὸν νόμον, ὃν αὐτὸς ἔδωκε· καὶ πάλιν, ὡς μὲν ἀνθρωπος, ἵνα διὰ τὴν πολιτείαν αὐτοῦ παράδειγμα τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ. Πρῶτος γὰρ αὐτὸς ἐτήρησε τὸν νόμον, ὃν ἔδωκε τοῖς ἀνθρώποις. Ὁ δὲ Λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ δύναμις, δυναθῆ κατορθῶσαι τὸ παγκόσμιον ἀγαθόν, ἔπερ ἐδούλετο· διότι ἦν ἀδύνατον, δι' ἐνθὸς ἀνθρώπου δύναμις ἐπιστρέψαι τὴν οἰκουμένην πρὸς τέλος τὸν Θεόν. Καὶ οὕτως διὰ μὲν τοῦ Λόγου αὐτοῦ ἔσπειρε τὴν ἀλήθειαν ὁ παντοδύναμος καὶ ἀόρατος Θεός ἐν Ἱερουσαλήμ· διὰ δὲ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ, ἐφώτισε καὶ ἐνίσχυσε τοὺς ἀποστόλους αὐτοῦ, ἵνα σπειρωσιν αὐτοὶ τὴν ἀλήθειαν, καὶ εἰς πάντα τὸν κόσμον, διὰ τὴν ἀγάπην τοῦ πέμψαντος αὐτὸν Θεοῦ, καὶ διὰ τὴν ἀγάπην τῆς σωτηρίας τοῦ κόσμου κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Ἰησοῦ, ὅστις ἐκουσίως ἀπέθανε κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, ὅπως τοῦ σωθῆναι τὸν κόσμον. Οὕτως πιστεύ-

μεν ημεῖς τὸν ἕνα Θεὸν ἐν Τριᾷδι Πατέρα, Υἱὸν καὶ Πνεῦμα ἅγιον, καθὼς ἐδίδαξαν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, καὶ διότι ἐστὶν ἀληθής, πιστεύομεν, ὅτι ἐστὶ καὶ αὐτοαληθής, καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ οὕτως ἐδίδαξαν ἡμῶν πλατύτερον. Οὕτω νοοῦμεν, καὶ ἀπὸ τῆς δυνάμεως τῆς σοφίας.

Ἀχμάτ. Ἀνοῦνουτζιν ἀτέμσουρα τινὲ νωτ κουλεδέρ ουχι κούτζι λεμπουναρι Ιρσιὰτ ἐκλετι μπουνοτδν ὁ τουρη νούτκου μπαρι ἀτέμσουρα τίνκις φελετιν ἀτέμ κιμπι ἀτεμλέρη λεμουσαχιμπέτ ἐτὲν οὐτκουλεθετ βλαϊε ἀλαμπέ Ιρσατ Ιτουπ φασιτ Ιχτικατερενι Ιπτάλ ἐκλε ἀλαχιν βέχ τανιλεγινέ Ιουτικὰτ ἐτελερ Ισαγγιορ σεταιγι κιμπι βέ χέμ ἀτέμ μπιγι ἀλεμπέ ἀμὲλ ἐτιπού βλαϊε Ιρσατινι τεημιλ ἐκλε βέ χέμ ἐκλε ἐκλετι βέ χέμ ἀλάχ νούτι βέ κουτρατιμπιρ λὲ κατιρ δλούπτζε μὲ δλεμι Ισαδχ Ιτὲ Γγεντι Ιχτιγιαρη οὐζερε ζήρα μονκιν τεγιτερ μπιρ Ισιτ τζεμι ἀλεμι χάχ τιν Γιανά τὸν τουρε ἐκλε ἀλτιγτζιν δλμπαι σάχ ἀλεμι ἐζέλ κατιρ καγούμ νουτκούκλε γκέρτζικε κοντζού μουμπαρεκτέ ἀντι βέ εμ δλ ρούχε τούτσι λεχαβαριγρουνη μου νεδέρ ἐκλετι βέ γκουβετλετιρητῆ δλε ρήτζεγι τζεμι ἀλεμ ἀνουμέγτζιν. Βέ χέμ ἀλουμουτὲν κόρημα ἱπ Γγεριτζεγούμου χιμπετι βέ ἀμιροῦν ἐμρι μεχημπετιτὲν ὀτουρι βέ ἀλεμι δαλατετὲν γκουρταμακτάν ὀτουρι βέ τάχι Ισά κιμπι Γγεντι Ιχτιάρικλε ἀτελικ σουρετικλε ὀτουγι γκιμπι Γγεντι Ιχτιάρικλε ἀτελικ σουρετικλε ὀτουγι γκιμπι δλμάγιτζιν μαχλουκατι χεδρετι Ιμπαριέ γκετιστιρ μέγιτζουν ἐκλε Ιχτικὰτ ἐτέρως μπιρ δλ μπιρ ἀλαχι μπου οὐτζιλε ἔπ Ιπνίριε ρούχκου τούσιε Ιρσιὰτ ἐκλετι δαμπουμούς Ισά Γγεντοῦ γκιριτζέκ ὀλτιγιτζη Ιχτικὰτ ἐτέρις Κίμ Ιρσατι ταχιγγερι τζέκτουρ σαγιτελερη ταχι ἀσανι βάκλε ἀνλάρους μπιρ ταχι βλαμ κουβετικλε.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

ΣΧΟΛ. Πιστεύομεν ὅτι ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ ἄνθρωπος, ὃν ἐνεδύθη ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ἐστὶν ὁ Χριστός. Καὶ ἡ μὲν ζωὴ τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ, ἦν ζωὴ ἀνθρώπου ὑπεραγίου. Ἡ δὲ δύναμις τῆς σοφίας, καὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ, ἦν Θεοῦ δύναμις.

Ἀχμάτ. Γιάνη Ιχτικασουμοῦν μπουνοῦν οὐζερινετόουρ Κίμ ἀλάχ σοζι βέ ἀτεμλικ ἀνοῦν κιμπι ἀτεμλικ κὲ νούτκου μπαρουμούς ἀλάχ σοζι ἀνι κισφελεντι ἐσάτουρ ἐσανοῦν χαγιετζις μανισι ἀτέμ χαγιατι βέ λιλέρ χαγιατι κιμπίτουρ ταχι ἀλὲ ἐδιν βέ βλαμ γκουλι μεδτζισλερι Γκουβέτι βλαχίτουρ.

ΚΕΦΑΛ. Η'.

ΣΧΟΛ. Πιστεύομεν, ὅτι, ὡσπερ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἐνὸς ἀνθρώπου γίνεται εἰς ἄνθρωπος, οὕτως ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ἀφ' ἐνὸς μέρους, καὶ ἀπ' ἄλλου μέρους, ἡ ψυχὴ, καὶ τὸ σῶμα, εἰσι πάντοτε δύο φύσεις, μεμερισμένα τελείως ἐν ἐνὶ ἀνθρώπῳ. Οὕτω καὶ ἡ ἀνθρωπότης καὶ ἡ θεότης εἰσὶν ἐν τῷ ἐνὶ Χριστῷ μεμερισμένα τῇ φύσει τελείως, καθ' ὑπόστασιν μόνον, καὶ προσωπικῶς, ἡνωμένα, καὶ οὕτε ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ μεταβλήθη εἰς τὴν σάρκα, ἢ τὴν ψυχὴν τοῦ Χριστοῦ, οὕτε ἡ σὰρξ τοῦ Χρι-

A Filium et Spiritum sanctum, quemadmodum Dominus noster Jesus Christus docuit. Et, quia verax est, credimus eum esse ipsam veritatem. Discipuli etiam ipsius sic nos latius docuerant. Sic ex vi quoque sapientiae intelligimus.

Achmates. Anunutzin atemsure tinte nut culeher nchi entzile bunari irsiat ecleti bundam ho turi nutcu bari atem sure tinkis pheletin atem kimbi atemleri lemusachibet eten ut culehe ilmile alamte irsat itup phasit ichtikat lereni iptal eile alachin bech tanilegine iuticat eteler isaggior stetigi kimbi be chem atem bigi alemte amel etipu elmile irsatini tecmile eile bo che eile eileti be chem alach nu ki be cutretibir le catir oluptze mi olemi islachite ggenti ichtigiari uzerezira monkin teglitir bir kisi tzemi alemi chac tin giana ton ture eile altigitzin olbati sach alemi exel catir cagum nuten:le gker tziki contzu mubarecte andi be em ol rhuchi tuisi lechabarignni muneber eileti be gcubetteifrti oike rhitzezi tzemi aleme anumegitzen. Be chem alumnuten corima ipggeritzegun mu chambeti be amirun emri mechembetiten oturi be alemi dalaleten gkurtamactan oturi be tachi isa kimbi ggenti ichtiariile atelic suretiile olugigkimbiggendi ichtiariile atelic suretiile olugi gkimbi olmagitzin macnlucati chadreti imbarie gketistir megitzun eile ichticat eterushbir ol bir alachi hu utzile ep ipnirie rhuechu tusile irsiat eileti rhabumus isa ggentu gkeritzec oligitzi ichticat eteris Kim irs ati tachinggeri tzeetur sagitleri tachi asani rhacle anlarus bir tachi ilmi cubetiile.

CAPUT VII.

SCHOL. Credimus, Logum illum Dei, et hominem a Logo indutum, esse Christum. Sane vita Christi, quam in carne sua ducebat, erat vita hominis plusquam sancti. Vis autem sapientiae et operum ejus, erat Dei potentia.

Achmates. Giani ichticatumus bunun uzerindetur Kim alach sozi be atemlic anun kibi atemlicki mutkubarumus alach sozi ani Kispheleudi esatur esanun chagetitzis manisi atem chagiati be liler chagiati kibitur tachi ala edn be ilmi gculi mestzisleri Gkubeti ilachitur.

CAPUT VIII.

SCHOL. Credimus, quemadmodum anima et corpus unius hominis, constituunt unum hominem, ita Logum Dei, ab una parte : ab altera vero, animam et corpus esse perpetuo duas naturas, perfecte divisas in uno homine. Sic et humanitas, et divinitas, sunt in uno Christo natura perfecte divisae, tantum hypostasi et personaliter coadunatae. Ac neque Logus Dei mutatus est in carnem, aut in animam Christi : neque caro Christi, aut anima ejus, conversa in Logum Dei, sed erat, et est, in

Christo. Post illam ejus summe admirandam dispensationem, tum Dei Logus, Logus, tum humanitas, humanitas. Nec etiam humanitas Christi divinitatem assumpsit, sed divinitas Logi Dei naturam humanam assumpsit, in ipsa assumendi actione coagmentatam. Quidquid in Deo est, et ex Deo, natura Deus est; quia uullum in Deo accidens est. Ideo, qui sub intelligentiam cadit, Logum Dei, Deum nominamus et credimus. Et quia hic Dei Logus erat in Christo, ideo Christum Deum et hominem constemur: hominem quidem propter animam et corpus, Deum vero propter Dei Logum, qui in ipso est.

Achmat. Giani ichticatumus bunnu uzerindetur B Kim bir atem sol izani leten Kim bir sachse nasir bir atem oldi bacnichi barinann nutcatalhisi bir taraphitan be bir taraphitan rhuchiile tzesmosi esa ipni mergem sureti isa oldi be netekim izismi taim atenite iki chakikatiti er bitiri alacheti chakikalli chai katile bir biriden scriiti ne chod ol nutcu ilachi tzeseti isa oindi anasir kimbi be nechod izan oldi be nechod isanin kani be izani nukki ilachi oleti efet zaim emtzun nutcu ilachi be atemlic be tachi erneste Kim barindetur be andatur chakikat baritur zira Kim barinde aridi tetiltur zatitur anu nontzin barinon nukki tachelisine bari terus be inanusur zira bu nutcu bari isate ol tugutzun, esae tanari be atem teris atemtesmie olundi rhuchils tzesete nadar ismi bari tesmie olundi bari nutki tachelisine nadar.

CAPUT IX.

SCHOL. Credimus Logum Dei fuisse in Christo et in mundo, atque in coslo et in Deo Patre: quoniam Logus Dei est infinitus; sicut Deus nullo sine clauditur, qui generat eum, id est, intelligit, et infinitam potentiam habet. Verumtamen in Deo alio modo erat, et in Christo, alio; itemque in mundo, alio.

Achmat. Giani ichticatumus bunnu uzerindetur Kim nutki bari esacti be tutiateici be gkiuteiti be gertecti be bariteiti be bari atasindaiti zira utcu bari lamekiandur netekim bunnu togurun bari lamekiandur cutreti tachi liamekiandur ila bu catar baritur Kim barinde airizitze cheitetur.

CAPUT X.

SCHOL. Quando Deus de bonitate sua et gratia cum aliquo creato communicet, eum tunc prorsus nihil deperdere, sed magis magnificari, propterea quod ex præstantia rerum conditarum celsitudo Dei manifesta fit. Ac quanto major creatis præstantiæ accessio fiat ex majore bonitatis ejus communi-
one, tanto magis bonitas et potentia Dei illustratur. Hinc adeo factum est ut bonitas Dei, et potentia, et charitas, humano generi major et illustrior

A στοῦ, ἡ ἢ ψυχὴ αὐτοῦ, μετετρέπη εἰς Λόγον Θεοῦ· ἀλλὰ ἦν, καὶ ἔστιν, ἐν τῷ Χριστῷ, μετὰ τὴν ὑπερθαύμαστον αὐτοῦ οἰκονομίαν ἐκείνην, ὁ μὲν τοῦ Θεοῦ Λόγος, Λόγος, ἡ δὲ ἀνθρωπότης, ἀνθρωπότης. Καὶ ὅτι οὐ προσέλαβεν ἡ ἀνθρωπότης τοῦ Χριστοῦ τὴν θεότητα, ἀλλ' ἡ θεότης τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ προσέλαβε τὴν ἀνθρωπιαν φύσιν, ἐν αὐτῷ τῷ προσληφθῆναι συσῆδσαν. Πᾶν, ὅπερ ἔστιν ἐν τῷ Θεῷ, καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ, φυσικῶς Θεός ἐστιν, διότι οὐκ ἔστιν ἐν τῷ Θεῷ συμβεβηκός. Καὶ διὰ τοῦτο, τὸν νοητὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, Θεὸν ὀνομάζομεν, καὶ πιστεύομεν. Καὶ διότι οὗτος ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἦν ἐν τῷ Χριστῷ, διὰ τοῦτο τὸν Χριστὸν, Θεὸν καὶ ἀνθρώπον ὁμολογοῦμεν, ἀνθρώπον μὲν, διὰ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα, Θεὸν δὲ, διὰ τὸν ἐν αὐτῷ Λόγον τοῦ Θεοῦ.

Ἀχμάτ. Γιάνι ιχτικατουμοῦς μπουνοῦμ οὔζεριντέτουρ Κίμ μπίρ ἀτέμ οὐλ τζάνι λετέν Κίμ μπίρ σαχσε νασίρ μπίρ ἀτέμ ὄννι μπαννιχί μπανρινούν νουτκουταχίηει μπίρ ταραφτᾶν βέ μπίρ θαραφθᾶν βούχιλε τzesmosi esa ipni mergem sureti esa olnti be netekim izismi taim atenite iki chakikatiti er bitiri alacheti chakikalli chai katile bir biriden scriiti ne chod ol nutcu ilachi tzeseti isa oindi anasir kimbi be nechod izan oldi be nechod isanin kani be izani nukki ilachi oleti efet zaim emtzun nutcu ilachi be atemlic be tachi erneste Kim barindetur be andatur chakikat baritur zira Kim barinde aridi tetiltur zatitur anu nontzin barinon nukki tachelisine bari terus be inanusur zira bu nutcu bari isate ol tugutzun, esae tanari be atem teris atemtesmie olundi rhuchils tzesete nadar ismi bari tesmie olundi bari nutki tachelisine nadar.

ΚΕΦΑΛ. Θ.

ΣΧΟΛ. Πιστεύομεν ὅτι ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἦν ἐν τῷ Χριστῷ, καὶ ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἐν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ· διότι ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἔστιν ἀπειρος, ὡσπερ ὁ Θεός ἐστιν ἀπειρος ὁ γεννῶν αὐτὸν, ἤγουν νοῦν, καὶ ἀπειρον δύναμιν ἔχων. Πλὴν, ἐν τῷ Θεῷ κατὰ ἄλλον τρόπον ἦν· καὶ ἐν τῷ Χριστῷ, κατὰ ἄλλον, καὶ ἐν τῷ κόσμῳ, κατὰ ἄλλον.

Ἀχμάτ. Γιάνι ιχτικατουμοῦς μπουνοῦν οὔζεριντέτουρ Κίμ νούτκι μπαρὶ εσακί βέ τουτιατέητι βέ γχιουτέητι βέ γερέκτι βέ μπαριτέητι βέ μπαρή ἀτασιντέητι ζήρα οὐτκου μπαρή λαμεκιάντουρ νετέκιμ μπουνοῦν τογουροῦν μπαρή λαμεκιάντουρ κουτρετι ταχί λαμεκιάντουρ ἰλα μπου κατάρ βαρίτουρ κίμ μπαριντέ ἀκριζιτζε χετιλέτουρ.

ΚΕΦΑΛ. Ι.

ΣΧΟΛ. Πιστεύομεν ὅτι, ὅταν ὁ Θεὸς κοινωνῇ τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ, καὶ τῆς χάριτος, κτίσματι τινι, οὐδαμῶς ζημιούται, ἀλλὰ μᾶλλον μεγαλύνεται· διότι ἐκ τῆς ἀρετῆς τῶν κτισμάτων τὸ ὕψος τοῦ Θεοῦ φανερούται, καὶ, ὅσῳ μᾶλλον βελτιούται τὸ κτίσμα τῇ πλείονι κοινωνίᾳ τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ, τοσοῦτω πλέον ἡ ἀγαθότης τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ δύναμις δείκνυται. Διὰ τοῦτο, ἡ ἀγαθότης τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ δύναμις, καὶ ἡ ἀγάπη εἰς τοὺς ἀνθρώπους πλέον ἐμεγα-

λῶσθη, ἐκ τοῦ ἰλθεῖν αὐτὸν τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ ἄ
 Θεὸν, μετὰ πάσης αὐτοῦ τῆς δυνάμεως, εἰς τὸν
 Ἰησοῦν ἢ ὅτι ἔπεμψεν εἰς τοὺς προφήτας μίαν χά-
 ριν αὐτοῦ, ἢ δύο καὶ εἰς ἄλλον μὲν προφήτην ἑλάτ-
 τωσα, εἰς ἄλλον δὲ, μεῖζωσα.

Ἀχμάτ. Γιάνι ἰχτικατουμοῦς μπουνοῦν οὐζερι-
 τέτουρ Κίμ σὸ βάητι κιμπαρι κεαμάλη Χίλμιν τίν βὲ
 μπαξαισιντέν μαχλοκουντέν μπρινέ ἀτὰ εἰτὲ μποῦ
 ἀτατὲν γκεντὶ ἱτζί νοζάν γκελιμὲς μπάλκι ταχὶ κεα-
 μάλ μπούλερ ζήρα κίμ μαχλοῦ κουνταγὶ κεαματέν
 γκεντὶ ἀδαμετὶ δαχίρ ὀλοῦρ δλ μικτάρ ἀλαχοῦν ἰλμὶ
 βὲ κεαμαλὶ δαχίρ ὀλοῦρ βὲ ταχὶ μπουνοῦντζου Κίμ
 ἀλαχοῦν σεκατινὶ βὲ μεχεμπετὶ ἀτεμελερὲ βὲ γάηρι
 ἀτεμελερὲ γχιοντέρ τοῦ γουντέν ταχὶ ζιχιατὲ ὀλντὶ
 δλ νοῦτκι μπαρὶ τζεμὶ γκαμαλιήλε ἔσατὲ κελτζι-
 τζουν μπουντέν ὄντοῦν γκελὲν μεγαμπερλερὲ ἀλε-
 κάτρι μερατὶκ γκελτιγιδὲ χασὶλ ὀλαντέν ἔσατὲ με-
 λιτζεκ μαχλοκουντέ σεκατουλάχ βὲ μεχεμπατούλαχ
 ταχὶ ζιατὲ ὀλντὶ.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ΄.

ΣΧΟΛ. Πιστεύομεν ὅτι ὁ Χριστὸς ἑσταυρώθη καὶ
 ἀπέθανεν οὐκ ἐφ' ἑαυτοῦ, διὰ πολλὰς καὶ μεγάλας
 ὠφελείας δεομένας; πολλῶν λόγων, καὶ πάντα ταῦτα,
 κατὰ τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ. Ὁ γὰρ Λόγος τοῦ Θεοῦ
 οὔτε σταυροῦται, οὔτε ἀποθνήσκει, οὔτε ἀνίσταται,
 ἀλλὰ μᾶλλον ἀνέστησεν αὐτὸς τοὺς νεκροὺς, ὡσπερ
 ἀνέστησε καὶ τὴν σάρκα, ἣν ἐφόρησεν. Πιστεύομεν
 ὅτι ὁ Χριστὸς ἀναστάς ἀνελήφθη εἰς τοὺς οὐρανοὺς
 καὶ πάλιν μελλεῖ ἔρχεσθαι μετὰ δόξης, ἵνα κρίνῃ
 τὸν κόσμον.

Ἀχμάτ. Γιάνι ἰχτικατουμοῦς μπουνοῦν οὐζερι-
 τέτουρ ἔσατὲ τζαρμὶχ ὀλντὶ βὲ οὐλνζ. Γκεντὶ ἰχτια-
 ρήλε τζήκ τουρλί φαητελερτέν ὄτουρὶ ἰσι μπουνάς
 ἀτεμιγιτὲ ναζάτουρ γιάνι μπαρινούνοσ ζι νὲ τζούρ-
 μιλε ὀλοῦρ βὲ νὲ γκιροῦ χαγιατὲ μπαουλοῦρ ἔβὲτ γκεν-
 τοῦ ἔχγιάη μεθάτ ἰτὶ χέμ γκεντοῦ κισφαλετὶ γι-
 τζισμὶ ἔχγία ἔτιγὶ κιμπὶ βὲ χέμ γκουρουχαγιατὲ
 μπουλτουκτάνσορα γχογὲ σοοῦτ ἔκλετὶ γκερὶ γερὲ
 ἔνοῦπ χακίμ ὄσαργκερέκ.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ΄.

ΣΧΟΛ. Πιστεύομεν, ὅτι αἱ ψυχαὶ τῶν ἀνθρώπων
 εἰσὶν ἀθάνατοι· ὅτι τὰ σώματα τῶν ἀγίων ἀναστή-
 σονται ἀφθαρτα, φωτεινά, ἑλαφρὰ, μήτε τροφῆς
 χρῆζοντα, μήτε πόσεως, μήτε ἐνδυμάτων, μήτε ἄ-
 λης σωματικῆς ἰδονῆς. Καὶ ὅτι αἱ ψυχαὶ καὶ τὰ
 σώματα τῶν καλῶς πολιτευομένων, ἀκαλεύσονται
 εἰς τὸν παράδεισον, τῶν δὲ ἀμετάνοητων, πονηρῶν
 καὶ ἀπίστων, εἰς τὴν κόλασιν. Καὶ ὁ μὲν παράδει-
 σος τῶν ἀγίων καὶ ἡ ἀπόλαυσις ἐστὶν ἐν τῷ οὐρανῷ,
 ἡ δὲ κόλασις τῶν πονηρῶν ἐν γῆ. Καὶ ἡ ἀπόλαυσις
 τῶν ἀγίων, οὐδὲν ἕτερον ἐστίν, εἰ μὴ ὅτι τελειωθή-
 σονται αἱ τοιαῦται ψυχαὶ εἰς τὴν γῆν. Καὶ τότε
 θεωρήσουσι τὰ μυστήρια τοῦ Θεοῦ ἀ νῦν οὐ γινώ-
 σκουσι, εἰ μὴ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἀχμάτ. Γιάνι ἰχτικατιμοῦς μπουνοῦν οὐζερι-
 τέτουρ Κίμ ἀτεμελεροῦν βουχὶ ὀλμὲς ζήρα ἀνλαροῦν
 τευλερὶ γκερὶ χογίατὲ μπουλισάτουρ χογίατὲ ἔμπεν-
 τήλε ζατμετζούς μουνεδέρ χαδὶδ, γιμετέν ἱτζιμετέν

exstiterit, quando ipse Dei Logus, qui Deus est,
 cum tota sua potentia descendit in Jesum : quam,
 cum ad prophetas unam aut alteram gratiam misit,
 et quidem eorum alii atque alii, majorem aut mino-
 rem.

Achmat. Gianı ıchtıcatımus bunun uzerındetur
 Kim sofaiti kimbari keamali Chilmin ten be baxai-
 sindem machlocunden birine ara ite bu araten gkendi
 i zi nozam gkelimes belki tachi keamal buler zira-
 Kim machlu cundagi keamalten gkendi adameti da-
 chır olur ol mictar alachun ilmi be keamali dachır
 olur be tachi bununtzun kiw alachun seu kutini
 be mechembeli atemlere be gairi atemlere gkionder
 tu gunden tachi Zichiatê olndi-ol mutki bari tze-
 mli gkeamalii le esae keltigitzun bundan ondun gkeleb-
 begamberlere alecatrı meratic gkeltigide Clasil
 olandan esae melitze machlucunde sefcatulach be
 mechem betulach tachi ziate oludi.

CAPUT XI.

SCHOL. Credimus Christum esse crucifixum
 et mortuum sua propria voluntate, ob multas ma-
 gnasque utilitates, in quibus explicandis longa ora-
 tione opus esset, et id omne, ratione humanæ suæ
 naturæ; Logus enim Dei nec cruci affigitur, nec
 moritur, neque a morte resurgit, sed ipse alios po-
 tuit mortuos resuscitavit : sicut etiam carnem,
 quam ipse gestavit. Credimus Christum post re-
 surrectionem suam assumptum esse in cœlos, et
 inde cum gloria, ad iudicium de mundo faciendum,
 rediturum.

Achmat. Gianı ıchtıcatımus bunun uzerındetur
 esatzar mich olndi be ulnz. Gkendi ıchtıariile tzo-
 turli phaitelerten otarı isi bunas atemlige nadatur
 gianı barınun sozi ne tuzmıle olur be ne gkiru cha-
 giat bulur ebetgken tu echgiaı mebat itı chem gkendu
 kispheleti gıtzısmı sehgia etigi kibi be chem gcuru-
 chgiat bulıuctanso ra gkoqe sout ecletı gkeri gere
 enup chakim hosargkerec.

CAPUT XII.

SCHOL. Credimus animos humanos esse immor-
 tales, corpora sanctorum resurrectura, corruptioni
 non obnoxia, lucida, levia, nec cibi indigentia, nec
 potionis, nec vestium, nec aliarum corporis volupta-
 tum. Animas item et corpora eorum qui se bene
 gesserint, in paradysum abitura; impœnitentium
 vero, malorum et infidelium, ad inferorum crucia-
 tus. Quod item paradysus sanctorum, et beatitas,
 in cœlo sit, sceleratorum vero punitio in terra.
 Præterea, beatitudinem sanctorum, nihil aliud esse,
 nisi quod perficiuntur animi tales ratione cognitio-
 nis. Tunc videbunt arcana Dei, quæ nunc non no-
 scunt, nisi fide in Jesum Christum.

Achmat. Gianı ıchtıcatımus bunun uzerındetur
 Kim atemlerun rhuchi olmes zira anlarun tenleri
 gkeri chogiat bulisatur chogiatı ebendiile zachmet-
 zus munber chafıf. Gimeten itzimeten beri olachaz-

he gkisphten philtzwüle neusani arzulerter beri olalar sol erbach Kim chairi ameler gkilwisariti be lchtatleriti chael oluamisiti anlartzenete gkirelir sunar Kim geunach isteti be geunachlariade musir oltilar israri ustre gkentiler anarma teni olalar tænetuni onte be tzechenem gerie be foliler oltur kim buntan tacliti lebiliti cleri esrarulaclhi, anda moagene gkioreler.

CAPUT XIII.

SCHOL. Quare autem necesse fuerit, carne vestiri Logum Dei, Deum, id necessarium et multarum rationum est. Ac quando necesse fuerit, parati sumus eas dare. Præter autem illas rationes, certitudinem et veritatem Dei nostræ præterea confirmant hæc septem.

Achmat. Gianî nutki barl tzeseti esac kispilleti gine chekimer netur tigtu istiphthar olonursa mi-ehemtzuâ, be chatiris oltzoa pleten gairi getitur lichontzet himisfarutur Kim butinî chakicatise sachitu.

CAPUT XIV.

SCHOL. Primum quæ prædixerunt prophætæ Judæorum (quorum vaticinia et nos approhamus) de Jesu, et de rebus ejus gestis, et quæ sub ipso facta sunt, quæ item posterius discipuli ejus, hujus potentia et munere gesserunt. Similiter præcinuerunt et Græcorum oracula, permîssu Dei, sed et astronomi Persarum ac Græcorum. Et hæc omnia, cum illustri laude prædicationeque Jesu. Omnes etiam

Achmat. Gianî efelki chontzer oltur kibeni Israil Cabumî begamberleri Kim biste anlari tasticlerus esai tzin erne kim isleti be gketie faki oltigun tza-miesi tieler be sagitleri Kim chabari gundur anlar ieletigin be ulara fake olanin uli ta dimatile esoin menagihin birti tigumer kibi sachatit kiltilar sachatletleri keritzegitigin iphsiphthar olurnursatzuab: catiri.

CAPUT XV.

SCHOL. Deinde quod omnes religionis nostræ libri et Scripturæ per omnia inter se consonant. Nec mirum. Qui enim eos scripserunt, unum et eundem doctorem habuerunt, ipsam gratiam Dei. Quodni fuisset, certe in quibusdam ut dissonarent, futurum fuisset.

Achmat. Gianî ikintzi chontzet ol turkim ne ca tar tinumize inutalic kitaplarumus farisa piri pirine muchaliph tegiul z'ra Kim machasdari biriti Kim Larititi eger ocle almaraiti piri pirine muchaliph olaiti.

CAPUT XVI.

SCHOL. Tertio loco, quod receperunt hænc fidem, licet nova esset, et præter communem opinionem, ac mira, homines ubique locorum, magno studio, multis cum periculis. Nec idiotæ solum, et nulla

A μπερι διαχάρ βε γκισφτεν φιλ τζούμα νεουσάνι άρζουλερτέρ μπερι διαλάρ σάλ έρβάχ Κίμ χάηρι άμελέρ γκιλμισάριτι βε ιχτικατλέριτι χαλλέλ όμιαμισιτι ανλαρτζενετε γκιρελήρ σουνάρ Κίμ γκουσάχ ισταετι βε γκουσαχλαριντε μουσιρ άντιλαρ ισραελ ούστρε γκινετιλάρ ανάρμα τονι διαλάρ τζενετμι όντε βε τζεχενέμ γερετι βε βελιλήρ άιτουρ Κίμ μπουνεδν τακλίτι λεμπαιτικλερι ισραρουσαχλ άντε μοαγενε γκιουρελήρ.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ΄.

SCHOL. Διά τί δε ήν αναγκαίον, σαρκωθῆναι τόν Λόγον τοῦ Θεοῦ, καί Θεόν, εἶσιν ἀναγκαῖοι καί πολλοί λόγοι. Καί, όταν ή χρεία, εἰμὲν ἑτοιμοὶ δοῦναι αὐτοῖς. Ἐπέκεινα δέ ἐκειῶν τῶν λόγων πληροφωροῦσιν ἡμᾶς τήν ἀλήθειαν τῆς πίστεως ἡμῶν, τὰ

B ἐπ' αὐτά.

Άχμάτ. Γιάνι νοῦτικι μπαρλ τζεσέτι εσάχ κισριλατιγινε γκιμιμτε νέτουρ τιγιού ιστιφθάρ όλονούρσα μιχέκμιτζουα, μπέ χατίρι: άιτζοα πλερτέν γάηρι γείτουρ λεχοντζετ ημισοδάρουτουρ Κίμ μπουτιεγν χακικατισε σχίτου.

ΚΕΦΑΛ. ΙΔ΄.

SCHOL. Ὅτι ἐπροφήτευσαν οἱ προφῆται τῶν Ἰουδαίων (οὗ; στέργομεν καί ἡμεῖς) τόν Ἰησοῦν, καί ὅσα ἐποίησε, καί ὅσα ἐγένοντο ἐπ' αὐτόν, καί ὅσα ἐποίησαν ὕστερον οἱ μαθηταί αὐτοῦ, τῆ δυνάμει αὐτοῦ. Ὅμοίως προεφήτευσαν καί τὰ μαντεῖα τῶν Ἑλλήνων συγγραφεῖς Θεοῦ, καί οἱ ἀστρονόμοι τῶν Περσῶν καί Ἑλλήνων καί ταῦτα πάντα, μετὰ εὐφημίας μεγάλης τοῦ Ἰησοῦ. Καί ὅτι πᾶσαι αὗται αἱ προφητεῖαι ἦσαν ἀπαράγραπτοι, ἔχομεν δεῖξει.

Άχμάτ. Γιάνι δελακλ χοντζετ άιτουρ κίμπνι ισραήλ καθουμλ μπεγαμπερλερē Κίμ μπίστε ανλαρι ταττικλέρους εσάητζιν ερ Κέκιμ ισλεετι βε γκαεά βακί άιτιγιούν τζαμησι τιτελέρ βε σαγιτελερι Κίμ χαδάρι γούντουρ ανλάρ ιελετιγιν βε ούλαρβ βακέ άινιν ούλι τὰ διμάτιλε εσαην μεναγιμπιν κίριτι τιγουμερ κίμπι σαχατιτε κιλτιλάρ σαχατετελερι κερτζεγίτιγιν ιφστιφθάρ όλονουρσατζουαμπέ κατیره.

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ΄.

SCHOL. Ὅτι αἱ Γραφαί πᾶσαι τῆς πίστεως ἡμῶν συμφωνοῦσιν ἐν πᾶσι, διότι εἶχαν οἱ γράφοντες αὐτάς ἕνα διδάσκαλον, τήν χάριν τοῦ Θεοῦ. Ἄλλως γάρ ἔμελλον ἐν τισι διαφανεῖν.

Άχμάτ. Γιάνι ικινεζι χοντζετ άι τουρκίμ νε κατάρ τινουμιτζε μουταλικ κίταπλαρουμού; βάρισα κίρι πιρινε μουχαλiph τεγιούλ ζήρα Κίμ μαχασαβρι κίριτι Κίμ μπαρίητι εγέρ άκλε άλμαράητι κίρι πιρινε μουχαλiph όλάητι.

ΚΕΦΑΛ. ΙΣ΄.

SCHOL. Ὅτι ἐδέξαντο ταύτην τήν πίστιν, νῦν οὔσαν καί κεράδοξον οἱ ἀνθρώποι πανταχοῦ μετὰ σπουδῆς καί μετὰ κινδύνων πολλῶν. Καί οὐ μόνον ἰδιώται καί ἀμαθεῖς, ἀλλά καί οἱ φρόνιμοι, καί οἱ

σοφοί. Καὶ διὰ τοῦτο καταλύθη τελείως ἡ πλάνη Ἀ τῶν δαιμόνων.

Ἀχμάτ. Γιάνι οὐτζίτζι χοντζέτ δλτουρ Κίμ Ισι-
μπού τιν γινί βέ ἀτζέπ τίνετι βαμπέτ βέ μεχαμπέτ
μπέριλε δλ μπούτ μπερεσλέρ βέ ἀτεσιμπιρε σλέρ
έργέρ τὲ καμπούλε ἐλλετιλέρ τζόκ ζαχιμέτ βέ τζόκ
μεισικὰτ τζιγκίμπεν χαμάν τζαχιλερι μπού τινέτ ἱμάν
γκεντι μερτιμπέλι ἀλιμλερι βέ ἀκλιλερι ταχιγε-
κρέκ ἰχτικὰτ ἐηλετιλέρ μπουνοῦνλε δλ μπατίλ τιν
φασίτ ὀννέτ.

ΚΕΦΑΛ. ΙΖ΄.

ΣΧΟΛ. Ὅτι ἡ πίστις αὐτὴ οὐδὲν περιέχει ἀδύνα-
τον, οὐδὲ ἀσύμφωνον, οὐδὲν σωματικόν, ἀλλὰ πάντα
πνευματικά. Καὶ ἔστιν ὁδὸς φέρουσα τὰς ψυχὰς τῶν
ἀνθρώπων εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ, καὶ τῆς μελ-
λόσης αἰωνίου ζωῆς.

Ἀχμάτ. Τορτίν τζιχοντζέτ ἰδλτουρ μπού τιν
Ιτζιντέ βέ τζιχθὲν μουλαλιφ νέστε γιοκότουρ μου
πταθάγευσα νι τεγλτουρ μουπταδάη ρουχανίτουρ
μπέκ ταρίκ μου σακίρι τουρμίμ χλεριμιτζί μεχε-
μπετουλάχ βέ χαγιάτ ἔμπειγινέ ἰλουρ.

ΚΕΦΑΛ. ΙΗ΄.

ΣΧΟΛ. Ὅτι, ὅσοι ἔλαβον ταύτην τὴν πίστιν, καὶ
ἐπολιτεύσαντο ἐναρέτως κατὰ τὸν Ἰησοῦ νόμον, ἔλα-
βον μεγάλα χαρίσματα ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ δυνάμεις
ἐποίησαν πολλὰς ἐν τῷ ὄνοματι Ἰησοῦ· ὅπερ οὐκ ἂν
ἦν, εἰ ἡ πίστις αὐτὴ ἦν ἐναντία τῇ ἀληθείᾳ.

Ἀχμάτ. Γιάνι μπεισιντζί χοντζέτ δλτουρ Κίμ
σουλὰς κίμ Ισι μπού τινι καμπούλ κιλιτλέρ μπου-
νοῦν οὐζερινέ θαπίτ ὀννιτλέρ βέ χάρη ἀμὲλ Ισλε-
τιλέρ μερτεμπέ χασίλ κιλιτλέρ χέμ τζόκ μονετζί-
λέρ Ιστατιλέρ Ισά ἀτίηλα μπού μποηλὲ ὀλμάζητι
έγάρ μπού τὴν χὰκ ὀλμαγιάγιτι.

ΚΕΦΑΛ. ΙΘ΄.

ΣΧΟΛ. Ὅτι, ὅσα λέγουσι τινὰς κατὰ τῆς πίστεως
ταύτης, δυνάμεθα λύειν εὐκόλως καὶ εὐλόγως.

Ἀχμάτ. Γιάνι ἀλιτετζίτ χοντζέτ δλτουρ Ἐρ κίμισε
Ισι μποῦ τι νιν ἀλετχισινέ μαστλὸχ ὀλά τζουαμπ΄
κατίρις.

ΚΕΦΑΛ. Κ΄.

ΣΧΟΛ. Ὅτι τῇ πίστει ταύτῃ ἐπολέμησαν διὰ
πολλῶν τιμωριῶν καὶ φόνων οἱ βασιλεῖς τότε, καὶ
οἱ ἑπαρχοὶ αὐτῶν, ἐν τῇ οἰκουμένῃ τῆς χρόνους,
πολύθεοι ὄντες, καὶ εἰδωλολάτραι καὶ οὐδὲν ἰσχυσαν,
ἀλλὰ ἐνίκησαν ἡ πίστις, καὶ διαμένει μέχρι τοῦ νῦν.
Καὶ ἐλθὼν ὁ Κύριος εὐρήσει αὐτήν. Καὶ, εἰ μὴ ἦν
ἡ πίστις αὐτὴ ἐκ θελήματος Θεοῦ, διελύθη ἂν τότε
εὐκόλως. Αὐτῷ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ, δόξα.
Ἄμήν.

Ἀχμάτ. Γιάνι γελιτζίν χοντζέτ δλτουρ οὐτζου γλοὰς
σεκίς γιλ Ισι μπού τινιν ἰπταλινέ μουκαταλέκλε
μουχαρεμπέκλε μουτζεατέ λέηλε ὀλα μανοῦν μπα-
τισαχτάρι Κίμ τζόκ ταχριαθὲ πουτλαρὰ ταπαρλά-
ριτε μεσιτοῦχ ὀλοῦπ ἰπτάλ ἰτὲ μετλίουρ μπέλι:

doctrina eruditi, sed etiam qui prudentes et sa-
pientes habiti fuerunt. Dissoluti jam hinc prorsus,
doli et deceptio dæmonum.

Achmat. Gianì utzintzi chonzet oltur Kim Isibu
tim gini be atzop tineti rhabet be mechabet birile
ol bu beresler be atesibere slor erger te cabule
eiletiler tzoc zachimet be tzoc mesikat tzingiben
chaman tzachileri bu tine iman gkendi mertibelki
alimlari be acilileri tachigecrek ichticat eiletiler bu-
nunle ol batil tin phasit oldi.

CAPUT XVII.

SCHOL. Quarto, quod nihil impossibile, nihil
dissentaneum hæc fides continet; nihil corporale,
sed omnia spiritualia. Et via est, quæ animos homi-
num ad charitatem Dei, et futuræ vitæ æternæ,
ducit.

Achmat. Tortin tzychondzer oltur bu tin itzinde
be tzychthen mulaliph nesté giocotur inuptadai
neshan tegiltur muptadai rhuchanitur bis taric mu-
stakim iturkim chlerimwiti mechebetulach be chagial
ebetigine iltur.

CAPUT XVIII.

SCHOL. Quinto, quotquot susceperunt hanc fi-
dem et cum virtute secundum Jesu legem et insti-
tuta vixerunt, hi magis donis a Deo ornati fuerunt,
et miracula multa potenter, nomine et concessu
ipsius Jesu, fecere: quod profecto, si veritati hæc
fides adversaretur, secuturum non fuisset.

Achmat. Gianì besindzi chondzer ochtur Kim su-
las kim isì butini cabul kiltilar bunun uzerine thapit
oldilar bechair amel isletiler merthebe Chasil kiltil-
lar chem tzoc monetziler istlatiler isa atila bu boile
olmaziti egar bu tin chac olmagiagiti.

CAPUT XIX.

SCHOL. Sexto, quidquid ab aliquibus adversus
hanc fidem assertur, id tum facile, tum veritati
congruenter, solvere possumus.

Achmat. Gianì altizit chondze oltur er kimise isì
bu tinin alet chisine mastluch ofa tzuabe catiris.

CAPUT XX.

SCHOL. Postremo, fidem hanc olim oppugna-
runt multis supplicis et cædibus reges, et præsi-
des eorum, per orbem terrarum 318 annis; ut mul-
titudinem scilicet deorum suorum, et idola sua, quo-
rum cultui dediti erant, tuerentur: nec hilum pro-
fecerunt, sed eluctata vicit fides, in hunc usque
diem permanens. Sed et Dominus, quando venerit,
reperiet eam. Quod nisi in voluntate Dei fuisset
hæc fides fundata, facile tunc velut nebula disso-
luta evanisset. Ipsi huic Domino nostro Jesu
Christo gloria. Amen.

Achmat. Gianì gelidzin chondzet oltur utzu gloas
on sekis gilisi bu tinin lpta line mucataleile mucha-
rebeile inutzate leile olza manun matasachtari Kim
tzoc tacriabe putlara taparlarite mastluch olup ip-
tal ite metilurbelki cuberbuldi alcunta tasinticte

ineger alachun rhi dasiocle olmagiagiti bile olu-
masti.

SCHOL. Hæc sunt, quæ nos de religione nostra
sentimus, breviter dicta.

Achmat. Gian eile tiris birtinibus babinde ichti-
sar itipen.

Temet tamam olati. Id est, absolvit.

Α κουδάε μπουλνεί άλεμετά τασιντιέτε ήνεγέρ άλαχούν
ρίδασι όκλή όλμαγιάγητι μουιλέ όλουμάστι.

ΣΧΟΛ. Ταύτα λέγομεν ήμεις πέρι τής πίστεως
ήμών συντόμως.

Άχματ. Γιάνι ειλέ τίρις βιρτινούς βιρτι-
σαρ ιτιπεν.

Τέμετ ταμάμ όλατι, ήγουν, έπέλθρωσεν.

GENNADIOY OMILIA

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΜΥΣΤΗΡΙΩΔΟΥΣ ΣΩΜΑΤΟΣ

ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΗΜΩΝ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ.

GENNADII HOMILIA

DE SACRAMENTALI CORPORE

DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI.

Quandoquidem sanctorum istorum dierum ab-
stinentis, et nostris de illa sermonibus ad sacram
mensam præparati estis, auditores, Deo juvante,
et Eucharistiæ sacramentum sexta abhinc die
suscepturi estis, communicaturi corpori et sanguini
Domini nostri: existimavi scilicet oportere de
hoc etiam sacramento dicentem, quantum Domi-
nus concesserit, adhortari vos ut talem animum
adhibeatis, qui indubitanter et cum summa fide ad
illud accedat, etsi rei magnitudine obstupescat.
Varia vero cum sit et multiplex circa corpus Christi
consideratio, scilicet ut naturalis, ut gloriosi, ut
glorificati, ut mystici, secundum unamquamque
rationem et argumenti diversitatem, diversum
quoque et multiplicem sermonem admittit: alios
quidem nunc præmittam, statim vero ad mysti-
cum tota convertetur oratio. Cum vero secundum
triplicem rationem de illo possit disputari, scilicet
de sacramenti existentia, de digna illius perce-
ptione, et de ejusdem accurata conservatione, de
existentia prius hodie ad vos disseram, veritatem
vobis exponens, eamque manifestans exemplis,
quibus infidelium objectiones refelluntur. Etenim
si quidquam eorum quæ mirabiliter a Christo
gesta sunt, istud maxime infidelibus offendiculo
esse solet: quanto scilicet præ cæteris admira-
tione dignissimum est, tanto magis fides ei dene-
gatur, ita ut et illis qui de eo primum audierunt,
durus sermo visus fuerit, et scandali prætextus
existiterit. Omnia quidem Domino nostro bene suc-
cescerant, viamque secreta illius et omnem ser-

Α Ἐπειδὴ τῇ διὰ τῶν ἱερῶν τούτων ἡμερῶν ἐγκρα-
τείᾳ, καὶ τοῖς ἡμετέροις λόγοις περὶ αὐτῆς πρὸς
τὴν ἱερὰν παρεσκευάσθητε τράπεζαν, ὡ παρόντες,
συναρπαστομένου Θεοῦ, καὶ τοῦ τῆς εὐχαριστίας μυσ-
τήριον, ὃ μετὰ ἑκτὴν ἡμέραν ἀπὸ τῆς παρουσίας
μέλλετε δεῦξασθαι, καὶ τοῦ σώματός τε καὶ αἵματος
κοινωνεῖν τοῦ ἡμετέρου Δεσπότη, δεῖν ἡγησάμην
καὶ περὶ τοῦ μυστηρίου τούτου τὸν ἡμέτερον λο-
γισμὸν, εἰς ἕσον ἂν ὁ Κύριος δοίῃ, παραμυθή-
σασθαι ἀνευδοιάστως μὲν αὐτῷ προσκόνοντα, καὶ μετὰ
πίστεως ἄκρας, τῷ δὲ μεγέθει τοῦ πράγματος ἐκ-
πληττόμενον. Ποικίλης δὲ καὶ πολυσχιβοῦς οὐσίας
τῆς περὶ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ θεωρίας, τῆ-
ς μὲν ὡς φυσικοῦ, τῆς δὲ ὡς ἐνδύξου, τῆς δὲ ὡς δε-
δοξασμένου, τῆς δὲ ὡς μυστικοῦ, καὶ λόγου· ἐκάστης
ἐπιδεχομένης τῷ διαφόρῳ τῆς ὑποθέσεως πρέπον-
τας, τὰ μὲν ἄλλα νῦν παραλείψω, εὐθύς δὲ περὶ τοῦ
μυστικοῦ τὸν λόγον πάντα ποιήσομαι. Τριπλῆς δὲ
καὶ περὶ τούτου τῆς θεωρίας οὐσίας, τῆς μὲν περὶ
τὴν ὑπαρξίν τοῦ μυστηρίου, τῆς δὲ περὶ τὴν ἀξίαν
τούτου μετάληψιν, τῆς δὲ περὶ τὴν μετ' ἐπιμελείας
αὐτοῦ φυλακὴν, περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ μυστηρίου
προσδύγου διολέξομαι σήμερον, τὴν τε ἀλήθειαν ὅμιν
ἐκτιθέμενος, καὶ παραδείγματα αὐτῆν φανερῶν ἐξ
ὧν αἱ τῶν ἀπίστων ἀντιθέσεις ἐλέγχονται. Ἐπερ
γὰρ τι τῶν Χριστοῦ θαυμάτων, καὶ ταῦτα τοῖς ἀπί-
στοις πρόσκομμα γίνεται, ἕσω θαυμαστότερον τῶν
ἄλλων ἐστὶ, τοσοῦτω πλέον διαπιστούμενον· ὥστε
καὶ τοῖς πρώτως ἀκηκόεσι σκληρὸς ὁ λόγος· ἔδοξεν
εἶναι, καὶ σκιυδιάλου γέγονε πρόφασις. Ἐίχε μὲν δὲ
πάντα τῷ ἡμετέρῳ Δεσπότη καλῶς, καὶ τὴν ὁδὸν

διεξήκει τῆς ἀπορήτου, καὶ πάντα λόγον νικώσης ἁ
οικονομίας, διδάσκων τε καὶ θαυματουργῶν, καὶ
σπείρων μὲν τὰ τῆς ἀληθείας σπέρματα, ὅσα τε ἐν
δόγμασι, καὶ ὅσα ἐν ἡθεσι, καὶ τὴν οὐράνιον καὶ
θεῖαν νομοθεσίαν ὑποδεικνύς, λόγῳ τε τοῖς τότε
δυναμένοις προσέχειν, δι' ὧν ἐμελλε τοῦ χρόνου
προβαλίνοντες, καὶ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης τοῦς
ἐργῶν, θαύμασι δὲ τὸν τῆς ἀληθείας λόγον βεβαιῶν,
πρὸς πάντας δὲ τοὺς ἀκούοντας, ὧν ἔσχετον καὶ
μέγιστον ἦν ἡ τοῦ Λαζάρου πρὸς τὴν ζωὴν ταύτην
ἐπάνοδος. Ἰστία δὲ ἦν ἐκείνων ἀπάντων ἐξειργασμέ-
νων ἡ κατ' αὐτοῦ μανία τῶν Ἰουδαίων, καὶ ὁ σταυ-
ρὸς, καὶ τὸ δι' αὐτοῦ τρέπαιον. Ταῦτα δὲ προειδώς,
καὶ μέλλων ἀνέχεσθαι καὶ προλέγων, καὶ πρὸς τὴν
τούτων ἔκθασιν ἐπείγων τὰ πράγματα, τῶν δικαίως
ἂν γενομένων αἰτίων εὐνοίας τε καὶ τιμῆς ἔργων
αὐτοῦ καὶ λόγων, μίσος ἔκκαυσάντων, μᾶλλον δὲ
φθόνον ἐν ταῖς τῶν ἀπονενοημένων ψυχαῖς, ἐπί-
σπευδε δὲ οὕτω τὸν σταυρὸν καὶ τὸν θάνατον ὡς
κεφάλαια τῆς οἰκονομίας ὄντα, καὶ τῆς κοινῆς
ἡμῶν ἀμαρτίας, καὶ ποινῆς ἐπ' αὐτῇ λυτήρια, ἣν
ἀφίκετο λύσων φιλανθρώπως ὁμοῦ καὶ δικαίως. Τὰ
γὰρ πρόσθεν ἅπαντα τῆς ἐν ταύτῃ τῇ χάριτι τῶν
πιστῶν πολιτείας παιδαγωγίαι τινὲς ἦσαν, καὶ νό-
μοι τῶν ἀνθρώπινων βίον ρυθμίζειν δυνάμενοι. Οὕτω
τοῖσιν ἔχων, καὶ συνειδώς ἐκρυπτοῦ τοῦ μαθητᾶς
ἀπολείποντι, μυστικῶν τινα τρόπων, ἐκείνοις τε δι-
δωσκὼν ἐκρυπτοῦ, καὶ ἡμῖν δι' ἐκείνων. Μὴ γὰρ νομι-
σητε, φησὶν, ὅτι καὶ σωματικῶς ἐμοῦ ποτε χωρι-
σθήσεσθε, ἢ τῶν τῆς ζωῆς βρμάτων ἐκείνων ἀπο-
λειφθήσεσθε, εἰς ὑμᾶς παρῶν ἔτραψον· ἀλλὰ τὸ
ἐμὸν σῶμα καινὸν τινα τρόπον καὶ μυστικῶν ἡδὴ
παρέχω, καὶ τὸ αἷμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν καὶ τοῦ παντὸς
κόσμου μέλλον μετ' ἁλίῳν ἐκχεῖσθαι· καὶ τὸν τύ-
πον ὑμῖν δίδωμι τῆς τοιαύτης θαυματουργίας, καὶ
τὴν τοῦ ποιεῖν ἐντίθημι δύναμιν. Ἢ γὰρ τῶν ἐμῶν
λόγων δραστηριότης πάντα ἄρτον καὶ πάντα οἶνον
πρὸς τὸ ἐμὸν αἷμα καὶ σῶμα μεταβαλεῖ, ἐπειδὴν
ἐμοῦ μνησθῆναι θελήσετε, καὶ ὡς συνόντα, καὶ
ἑνόντα, καὶ βωννύοντα πρὸς πᾶν ἀγαθὸν ἔχειν. Τίς
γὰρ ἂν γένοιτο τοῦ βρωθῆναι καὶ ποθῆναι πλείων
συνάφεια; Οὕτως οὖν τὸ ἐμὸν σῶμα τρώγοντες, καὶ
τὸ αἷμα πίνοντες, ὡς τρώεσθαι ταῦτα καὶ πίνεσθαι
δεῖ, ζωὴν αἰώνιον ἔχετε, συμμορφοῦμενοι μὲν ἐμοί,
καὶ οἶον εἶπεῖν ἀποτελούμενοι σύσσωμοι, ἀγαθοὶ δὲ
πρὸς τὴν ζωὴν ἐκείνην ὁδοιπόροι γινόμενοι κατ'
ἐμὲ, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς ὁδοιπόρος ὑπὲρ ὑμῶν ἐγενή-
μη, ὁδὸς τε ὧν καὶ τέλος τὸ ἔσχατον. Οὐδὲ ἔσται
τι θεός πλάνην παθεῖν τοὺς τοιαύτης σαρκὸς καὶ
αἵματος ποιοῦτου μετέχειν ἀξιουμένους. Οὐδεὶς γὰρ
ἂν ὁδοιπορῶν κινδυνεύσει ἐμοὶ συνών, ἐμοὶ χρώ-
μενος ἰδηγῶ. Ὁ δὲ κοινωνῶν οὕτως οὐκ ἔξωθεν
ἔξει καθοδηγούντα, ἀλλ' ἐνδοθεν τὸ δέον ὑποτιθέ-
μενον· συνανακραθήσεται γὰρ μοι, καὶ αὐτός τε ἐν
ἐμοὶ μενεῖ, καὶ γὰρ ἐν αὐτῷ. Οὐδὲ φορτικῶν εἶναι δεῖ
καὶ σκληρῶν τὸν τῆς μεταλήψεως λόγον ὑμῖν· οὐ
γὰρ ἀποναρκήσετε, σάρκα τρώγοντες ἀνθρωπίνην,
καὶ αἷμα πίνοντες, ὑπὲρ ταύτη τῆ διαθέσει ὑφ' ἧ

monem superantis dispensationis decurreret docens et miracula faciens, spargens veritatis semina, tum quæ ad dogmata, quam quæ ad mores pertinebant, cœlestemque illam et divinam legislationem non obscure designans tum viva voce ad eos qui tunc attendere poterant, per quos progressu temporis proprias constituturus leges erat et singularium operum demonstrationibus. Miraculum autem, quod veritatis verbum confirmans ad omnes et ad eos qui audituri erant, ultimum et maximum edidit, Lazari fuit ad hanc vitam revocatio. Successerunt omnia quæ deinceps gesta sunt, furor Judæorum adversus eum, crux, et tropæum per crucem. Hæc autem prævidens, quæ passurus erat, eaque prædicans, et ad eorum eventum res festinanter ordinans; cum sermones ejus et opera quæ benevolentiam ipsi et honorem merito concillare debuerant, tamen odio, vel potius invidia, desperatorum hominum animos inflammassent, ita festinavit ad crucem et mortem tanquam ad præcipua dispensationis suæ capita expiatoris communis nostræ culpæ, et poenæ eidem debitæ, quam venerat soluturus benigne simul et jure. Quæcunque enim præcesserant, et morum secundum eandem gratiam a fidelibus recte instituendorum documenta quædam erant, et leges quibus humana vita posset reformari. Ita igitur se habens, sciensque apud se quod discipulos relicto esset, secundum mysticum quemdam modum dat illis se ipsum, et nobis per illos. Ne enim existimetis, inquit, quod corporaliter aliquando a me separandi estis, aut verbis illis vitæ caritatis, quibus vos præsens nutriebam; sed corpus meum secundum novum quemdam et mysticum modum jam exhibeo, et sanguinem, qui pro vobis et pro toto mundo paulo post effundendus est: formam etiam vobis trado mirabilis illius operationis, et faciendi potestatem vobis tribuo. Etenim verborum meorum efficacia omnem panem et omne vinum in meum sanguinem et corpus transmutabit, quando mei memoriam agere, et me tanquam simul existentem, præsentem et confortantem ad omne bonum habere volueritis. Quæ enim major conjunctio esse possit, quam manducari et bibi? Ita igitur meum corpus edentes, et sanguinem bibentes, sicut ea edi et bibi oportet, vitam æternam habebitis, conformati mihi, et quodammodo concorporei effecti, boni vero ad hanc vitam viatores facti per me, quandoquidem et ipse pro vobis viator factus sum, qui sum via et finis ultimus. Neque erit ultus aberrandi timor, quibus carnis hujus et sanguinis participos fieri contiget. Nullus enim in via constitutus periclitabitur mecum existens, et me ducem habens. Qui autem ita communicat, non exterius, sed interiorius, habebit vitæ ducem quæ opus est suggerentem: mecum enim commiscebitur, in me manebit, et ego in illo. Neque vero gravis vobis debet aut durus esse communionis sermo: non enim abster-

rebimini carnem edentes humanam, et sanguinem bibentes sub eadem forma qua subsistunt, et in me sunt, sed tanquam in pane et vino manducabitis et bibetis : panis autem et vini apparens veritas, veritatem non apparentem corporis et sanguinis, continebit : substantia quidem transmutata, ut in vobis sacramentum operetur ; externa vero forma eadem permanente, ne qua vos hæsitatio et horror detineas, a communione abducat. Hæc itaque sic facientes, non amicitie solum, sed utilitatis etiam causa, sermonum meorum et vite mee memoriam habentes, tum in spirituali vita proficietis, tum futura illa vita digni opportuno tempore efficiemini, ad quam vos antehac, quantum satis erat, præparavi. Talis est hujus sacramenti scopus, auditores, quantum paucis de maximo et divinissimo sacramento dicere licet. Et nunc sacramentum in communicantibus, profectum vite in Christo operatur, quodque corporaliter efficit, id quo ejus videtur, hoc secreto et invisibiliter perficit, id quod interiorius est. Nutrit enim et reficit animam nostram Christi corpus, sicut panis corpori idem præstat. Et sicut regenerati et baptizati accipimus esse gratie quo desinit esse peccati, uncti vero chrismate in regenerationis dono confirmamur, et signati confortamur ad spiritualia certamina, quæ nos spiritualiter genitos subire prorsus necesse est ; ita etiam robustiores factos nutriri oportet, et accipere perseverantiam et augmentum in eadem gratia per sacramentum communionis. Ut enim calor naturalis corporis consumeret humidum ejusdem inuatum, nisi alimentorum accessione facta sustentaretur, et idecirco cibo et potu conservantur optime vitalia interiorius, quibus natura nostra consistit, corrupta calore reparantur et conservantur, et impossibile est aliter humanam vitam qualitercunque sustentari : ita et malitie calor interiorius animam depascens, pietatisque bonam habitudinem emacians, faceret eam omnino deficere, nisi anima hunc spiritualem cibum acciperet, obstantem vi corruptrici malitie, et in nobis dona spiritualia confirmantem et agentem.

Corpus autem Christi corporis ratione est nutriens, ratione vero puritatis per unionem cum divina natura purificans et sanctificans, sufficienter nobis spirituale præbet alimentum. Ita vero præclare nutritus, ad spiritualem puritatem et sanitatem reducit, qua olim nos veluti fructus coemptio dejecerat. Oportebat enim nos, qui corporeo quodam cibo innocentiam et sanitatem amiseramus, corporeo quodam alimento illam restaurare, ut ita similia similibus, et contraria contrariis opportune curarentur, quemadmodum cibi illi, uterque corporeus, tam qui prius exitio fuit, quam qui nunc saluti est, sanitas et vita spiritualis, id quod nunc cibum, et quod olim corruptum. Sed illum quidem cibum, Deus prohibuerat, istum vero nunc et usurpari præcipit et subministrat : illum malus

νῦν ὑπεστήχασι καὶ εἶσιν ἐν ἐμοί· ἄλλ' ὡς ἐν ἄρτῳ καὶ οἴνῳ ἐσθῆεν καὶ πίνειν μέλλετε, καὶ ἡ τοῦ ἄρτου καὶ οἴνου φαινομένη ἀλήθεια, τὴν ἀλήθειαν ἀφανῆ τοῦ σώματος καὶ αἵματος περιέξει, τῆς μὲν οὐσίας μεταβληθείσης, ὡς ἂν ἐν ὕμῃν τὸ μυστήριον ἐνεργῆ, τῆς δὲ ἐξωθεν διαβάσεως τῆς αὐτῆς σωζομένης, ἵνα μηδεὶς ὑμᾶς λαιγγος κατασχῶν ἀπαγάγῃ τῆς μεταλήψεως. Ταῦτα τοῖνον οὕτω ποιοῦντες, οὐ φιλίας ἕνεκα μόνον, ἀλλὰ καὶ ὠφελείας, καὶ λόγου καὶ βίου μνημονεύοντες τῶν ἐμῶν, ἐν τῇ πνευματικῇ ζωῇ προκόψετε θήπου, καὶ τῆς μελλούσης ἐκείνης ἐγκαίρως ἀξιωθήσεσθε, πρὸς ἣν ὑμᾶς ἀρκούντως πρόσθεν κατήρησα. Οὗτος ὁ τοῦ μυστηρίου σκοπὸς, ᾧ παρόντες, ὡς ἐν ὀλίγοις περὶ τοῦ μεγίστου καὶ θειοτάτου διαλαβεῖν. Καὶ νῦν τὸ μυστήριον τοῖς μετέχουσι προκοπῆν τῆς κατὰ Χριστοῦ ζωῆς ἐνεργάζεται περ σωματικῶς ὁρᾷ τὸ φαινόμενον αὐτοῦ· τοῦτο μυστικῶς τε καὶ ἀοράτως ἔδον ἀνοῦν. Τρέπει γὰρ καὶ ἀναχτᾶται τὴν ἡμετέραν ψυχὴν τὸ τοῦ Χριστοῦ σῶμα, καθάπερ ὁ ἄρτος τῷ σώματι τοῦτο ἐργάζεται. Καὶ καθάπερ ἀναγεννώμεθα βαπτιζόμενοι, καὶ τὸ εἶναι τῆς χάριτος, τοῦ εἶναι τῆς ἀμαρτίας ἀντιλαμβάνομεν, χρισόμενοι δὲ τῷ μύρῳ ἐν αὐτῷ τῆς ἀναγεννήσεως βεβαιούμεθα δώρῳ, καὶ πρὸς τοὺς πνευματικὸς ἀγῶνας ἐνισχυόμεθα σημειούμενοι, οὐς ἀνάγκη πᾶσα τοὺς πνευματικῶς γεννωμένους ὑπέρχεσθαι, οὕτω δεῖ καὶ τρέφεσθαι δυναμωθέντας, καὶ τὴν ἐν τῇ χάριτι λαμβάνειν διαμονὴν καὶ ἐπίδοσιν, τῷ μυστηρίῳ τῆς μεταλήψεως. Ὅσπερ γὰρ ἡ φυσικὴ τοῦ σώματος θερμὴ ἀναλώσει ἂν τὴν ἐμφυτον ὑγρότητα τούτου, μὴ ταῖς ἀπὸ τῶν τροφῶν προσθήκαις βοηθουμένην, καὶ διὰ τοῦτο τῇ τροφῇ καὶ τῷ κόματι φυλάττεται μὲν τὰ συνιστώμενα τὴν φύσιν ἔδον καλῶς, ἀνεπληροῦται δὲ τὰ φθαρίντα τῇ θερμῇ, καὶ ἀνασώζεται, καὶ ἀδύνατόν ἐστιν ἄλλως τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν, οὐδ' ἐφ' ὁσονοῦν διαρκέσαι· οὕτω, ἡ θερμὴ πονηρίας ἔδουθεν τὴν ψυχὴν κατατρόγουσα τῷ τὴν πίστιν τῆς εὐλαβείας ξηραίνειν, ἐποίησεν ἂν αὐτὴν παντάπασιν ἐκλιπεῖν, εἰ μὴ τὴν πνευματικὴν ταύτην ἢ ψυχὴν τροφὴν προσελάμβανεν, ἀντικαθισταμένην τῇ φθαρτικῇ δυνάμει τῆς πονηρίας, καὶ συνιστώσαν ἐν ἡμῖν τὰ πνευματικὰ τοῦ Θεοῦ δῶρα, καὶ αὐξουσαν.

Τὸ δὲ τοῦ Χριστοῦ σῶμα τῷ μὲν λόγῳ τοῦ σώματος τρέφον, τῷ δὲ τῆς καθαρότητος λόγῳ τῇ πρὸς τὴν θείαν φύσιν ἐνώσει καθαίρον καὶ ἀγιάζον, ἀρκούντως ἡμῖν τὴν πνευματικὴν παρέχεται τέρψιν. Τρεφόμενοι δὲ οὕτω καλῶς πρὸς τὴν πνευματικὴν καθαρότητα καὶ ὑγείαν ἐπαναγόμεθα, ἕως ἡμᾶς τῆς κεκωλυμένης βρώσεως ἐξέωσι τότε. Ἐδὲ γὰρ ἡμᾶς σωματικῇ τινι βρώσει τὴν ἀκεραιότητα καὶ τὴν ὑγείαν ἐκείνην ἀποβαλόντας, σωματικῇ τινι πάλιν τροφῇ πρὸς ἐκείνην ἐπανελεῖν, καὶ τὰ μὲν ὅμοια τοῖς ὁμοίοις θεραπευθῆναι καλῶς, τοῖς δὲ ἐναντίοις τὰ ἐναντία, οἷον βρώσεις μὲν ἀμφοσωματικαί, ἡ τε διαφθείρασα τὴν ἀρχὴν, ἡ τε σώζουσα νῦν, καὶ ὑγεία καὶ πνευματικὴ ζωὴ, τὸ τε σωζόμενον, τὸ τε φερόμενον. Ἄλλ' ἐκείνην μὲν ἀπίτρεπεν ὁ Θεός, ταύτην δὲ νῦν ἐπιτρέπει καὶ χορη-

γαί· κάκεινη μὲν ὁ πονηρὸς εἰσηγεῖτο δαίμων, A ταύτης δὲ ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς, οὐ σύμβουλος μόνον, ἀλλὰ διάκονος γίνεται· κάκεινη μὲν ἠρπάξεται, πρὸς ταύτην δὲ καὶ παρακαλούμεθα φανερώς· κάκεινη μὲν ὑφέδρευε τῆς παραβάσεως ὁ ἴδς, ταύτη δὲ ὑποκέρπυται θησαυρὸς ἀγαθῶν ἀναρίθμητος. Τὸ γὰρ ἱερωτάτον τοῦ Χριστοῦ σῶμα καλῶς ἐσθιόμενον, ὡς φησὶν ὁ θεὸς Φρηγόριος, πολεμοῦσι μὲν ἐστὶν ὄπλον, ἀποδημοῦσι δὲ ἐπάνοδος· τοὺς ἀσθενεῖς ἐνισχύει, τοὺς ἐρρωμένους εὐφραίνει, τὰς νόσους ἰάται, τὴν ὑγίαν διαφυλάττει· διὰ τοῦτου γινόμεθα πρῶτεροι πρὸς διόρθωσιν, πρὸς τοὺς πόνους μακροθυμότεροι, θερμότεροι πρὸς ἀγάπην, πρὸς γνῶσιν ἀγχινοῦστεροι, προθυμότεροι πρὸς ὑπακοήν, ὀξύτεροι πρὸς τὴν τῶν χαρισμάτων ἐνέργειαν, ὡν τάναντι B τοῖς οὐ καλῶς μεταλαμβάνουσιν ἔπεται· γίνεται ἡ τράπεζα κατ' αὐτῶν εἰς βόθρον, καὶ εἰς ἀνταπόδομα, καὶ εἰς σκάνδαλον, καὶ ὅσα ἄλλα τοῖς τοιοῦτοις συμβαίνειν περὶ τῆς ἱερᾶς ταύτης τραπέζης προφητεύων ὁ Δαβὶδ ἀριθμεῖ. Ὁ μυστηρίου πάντων μυστηρίων ἱερωτάτου, καὶ αὐτὸ τὸ τοῦ βαπτίσματος; ὑπερβαίνοντος· δι' ἐκείνου μὲν γὰρ ἡμῖν ὁ Δεσπότης κατὰ δύναμιν μόνην, διὰ δὲ τοῦτου κατ' οὐσίαν ἡμῖν κοινωνεῖ. Ὁ θαύματος θαῦμα πᾶν ὑπερβαίνοντος! Ὁ Μετουσιώσεως πολὺ τὸ παράδοξον ἔχουσης, καὶ χαρίεν, τοῖς τῇ πίστει πεφωτισμένοις. Οὐδὲν μὲν οὖν ἐστὶ χαλεπὸν, οὐδ' ἀπίθανόν τι, τὴν πρώτην πάντων αἰτίαν ποιεῖν τι παρὰ τὴν ἐγκαθεστειῶσαν ὅπ' αὐτοῦ τοῖς πράγμασι τάξιν, ἐπειδὴν βουληθῆ, ὃ δὲ θαυματουργίαν εἶναι φημέν· C ὅπου γε καὶ τῇ φύσει συμβαίνει, καὶ οὐκ ὀθέν τι τοιοῦτον ποιεῖν ἢ πάσχειν ὅπως ποτὶ. Πᾶσα γὰρ μεταβολὴ φυσικὴ ἢ τε γέννησις ἢ, ἢ τε αὐξήσις, ἢ τε ἀλλοίωσις ἢ κατὰ φύσιν ἐστὶν, ἢ παρὰ φύσιν, ὡς τῷ φιλοσόφῳ δοκεῖ· ὡς ἔχει τὰ κατὰ καιρὸν ἀδρυνόμενα ἢ ἄωρως. Καὶ ὥστε ἐν ταῖς κρισίμοις ἡμέραις ὑγιαζόμενα τῶν νοσημάτων, ἢ καὶ πρὸ τοῦτων, καὶ μετὰ ταῦτα· ὡν τὰ μὲν κατὰ φύσιν γινόμενα, οὐδὲν ἐν ἡμῖν θαῦμα κινεῖ, τὰ δὲ παρὰ φύσιν μόνον θαυμάζεται. Πολλῶν δὲ θεόθεν γινόμενων καὶ γεγεννημένων θαυμάτων, τοῦτο μέγιστον ἀτεχνῶς. Τοῦτ' γὰρ τὸ μυστήριον μεταβολῆν τινὰ περιέχον οὐσίαν εἰς οὐσίαν ἐν ἀκαρεῖ γενομένην τῶν συμβεβηκότων ἀμεταβλήτων μενόντων πάσης μεταβολῆς φυσικῆς τε καὶ παρὰ φύσιν ἐξήρηται. D Ἀλλὰ νῦν τὰς φυσικὰς ἀφέντες μεταβολὰς, αἱ; αἱ παρὰ φύσιν παραπετήγασιν σπανίως ἐν τῇ φύσει γινόμεναι, τὰς θείας σκοπῶμεν θαυματουργείας. Ἀπαλλάττει μὲν οὖν ὁ Θεὸς πυρετοῦ καὶ νοσημάτων ἄλλων χωρὶς ἰατρίας, ὡς περὶ τὴν Πέτρου πενθερᾶν, καὶ τὸν ἑκατοντάρχου παῖδα, καὶ πολλοῦ; ἄλλους ἰάτατο· καὶ πυκνοὶ τὸν ἀέρα πρὸς ὑπερβολὴν, μηδεμιᾶς προηγησαμένης φυσικῆς αἰτίας τῶν θυμῶν, ὡς διὰ τοῦ Σαμουὴλ καὶ τοῦ Ἡλίου πεποίηκε πρῶτερον· ἀλλ' ἐν τοῖς τοιοῦτοις πᾶσι τὴν τάξιν μόνον, καὶ τὸν τρόπον τῆς φύσεως μεταποιεῖ· ποιεῖ δὲ πρῶγμα καὶ ἑκάστην γίνεσθαι δυνάμενον, εἰ καὶ μὴ ταύτη τῇ ὁδῷ. Πάλιν νεκροὺς ἀνίστησιν ὡς περὶ τὸν Λάζαρον, καὶ ὀφθαλμοὺς ἀνοίγνυσιν

tor solum, sed et minister est : ille raptus est, ad istum manifeste invitatur, in illo latebat transgressionis venenum, in isto reconditur thesaurus infinitus bonorum. Sanctissimum enim Christi corpus comestum ut decet, sicut ait divinus Gregorius, pugnantis armatura est, peregrinantibus reditus, infirmos corroborat, robustos lætificat, morbos sanat, sanuatem conservat : per illud efficitur mitiores ad emendationem, constantiores ad labores, ferventiores ad charitatem, subtiliores ad cognitionem, ad obedientiam promptiores, promptiores ad charismatum operationem, sicut non recte percipientibus contraria prorsus accidunt, et sit mensa B contra eos in foveam, et in retributionem, et in scandalum, et quæcunque alia talibus accidere de hac sacra mensa prophetans David enumerat. O sacramentum omnium sacramentorum sacratissimum, et ipso baptismatis sacramento præstantius ! per hoc enim Dominus nobis secundum potentiam solummodo, per illud secundum substantiam se communicat ! O miraculum omni miraculo superius ! O Transsubstantiationem plane mirabilem et stupendam, et his qui fide sunt illuminati gratissimam ! Non equidem difficile est aut incredibile, quod prima rerum omnium causa efficere quidquam possit præter constitutum a seipsa in rebas ordinem, cum voluerit, quod quidem miraculum esse dicimus, quoties et naturæ ipsi aliquando tale quid in se ipsa agere aut pati accidat. Omnis enim mutatio naturalis, sive generatio, sive augmentum, sive alteratio, vel secundum naturam est, vel præter naturam, ut philosopho videtur : quomodo se habent ea quæ certo temporis spatio in justam magnitudinem crescunt, aut quæ intempestive ; veluti etiam in criticis diebus, quidam morbi sanantur, vel ante illos, vel deinde : quorum quæ qualem secundum naturam sunt, nullam in nobis admirationem excitant : quæ vero præter naturam, ea sola admirationi esse solent. Cum vero miracula multa divinitus fiant, et porro facta sint, istud certe maximum est. Hoc enim sacramentum transmutationem quamdam continens substantiæ in substantiam, quæ sit in momento, accidentibus manentibus nec mutatis, omni transmutatione naturali aut præter naturam longe præstantius est. Sed nunc prætermissis naturalium transmutationum exemplis, quas proxime sequuntur illæ quæ præter naturam sunt, licet rarius fieri solent, divinas miraculorum operationes consideremus. Liberat quidem Deus a febre et aliis morbis absque medicina ; atque ita socrum Petri, centurionis puerum et multos alios sanavit : aereni in pluviam condensat, nulla præcæ lente imbrium causa naturali, ut per Samuelem et Heliam fecit aliquando ; sed in omnibus ejusmodi (miraculis) ordinem solum et modum naturæ commutat, rem vero efficit, quæ quotidie potest fieri, etsi non eadem via. Iterum mortuos resuscitat sicut Laza-

rum, et cæcorum oculos aperit. In talibus miraculis excludit quidem naturæ ordinem, non quantum ad ea quæ sunt, sed quantum ad id in quo sunt, nempe quantum ad subjectum. Efficit enim et ipsa natura vitam, sed non in mortuo, et dat visum, sed non ei qui semel oculis orbatus est. Iterum sistit solem per Jesum filium Nave, et corpus humanum per seipsum glorificat; corpus per aliud corpus transmeare facit, quæ quidem inter Dei miracula maximum et præcipuum locum habent, adeo ut nullo modo a natura produci possint: sed hæc etiam superat propositum miraculum. Illic enim solummodo solem sistit, sed non simul moveri quoque eum facit, neque simul esse et non esse; hic vero facit quidem panem, sed et corpus absque convenientibus ipsi accidentibus, et panis accidentia absque conveniente ipsis substantia conservat, et substantiam aliis accidentibus congenitav, et substantiam aliis accidentibus congenitav, conjungit cum accidentibus alteri substantiæ congruentibus. O maximum miraculum et omni sermone superius! iterum dicam. Sed alterum quod huic comparem, miraculum habeo, quod humanam naturam Deus divinæ personæ conjunxit, non sicut animæ corpus conjungit, utroque seorsim proprium nomen retinente. Neque enim anima corpus, aut corpus anima dicitur, sed ita unit (naturas duas) personaliter, ut Deus homo sit, et homo Deus. Verum isto mirabilius et illud mysterium: hic enim neutra in alteram transmutata natura fuit, sed in Christi persona, et divinitas et humana natura inconfuse reperiuntur. Illic vero creatura in Creatorem transformatur mediante corpore, et præexistens panis substantia corpus Dei fit, dum corpus Christi efficitur. Maximum quidem revera omnium Dei mirabilium est ex his argumentis panis in corpus Dominicum *Transsubstantiatio*, sed quæ potestatem divinam consideranti non impossibilis iudicabitur. Neque enim existimare oportet præter naturalem rerum ordinem facere nihil posse Deum, cui et natura et ordo subjiuntur: multo magis cum et ipsam naturam videre liceat suos terminos aliquando prætergredientem. Neque oportet miraculorum quædam quasi facilia et obvia Deo concedere, ad majora vero et difficiliora impotentiam ascribere ei qui infinitam potestatem habet, nec aliis quam voluntatis suæ terminis circumscriptam. Si enim naturæ ordinem transgreditur tanquam superior omnibus causa, secundum subjectorum diversitatem, cur non et in eadem re eundem, si voluerit, ordinem transgreditur? Si porro non servit ordini naturæ qui conditor ejus est, cur non et naturam ipsam transmutabit sicut ipse voluerit? Ut enim creaturæ alicui potentia miracula, etiam illa postremi generis, omnino sunt impossibilia, ita potentia infinitæ amplitudinem sequitur, ut cum voluerit, maximum quodque miraculum designare et efficere queat, et quod ad nullam sublimitatem quasi impedita desistat. Quomodo vero difficile esse possit ei qui omnia constituit, parti-

Α τυφλῶν. Ἄλλ' ἐν τοῖς τοιοῦτοις ἐμβάλλει μὲν τὴν τῆς φύσεως τάξιν, ἀλλ' οὐχ ὅσον πρὸς τὰ γινόμενα, ὅσον δὲ πρὸς τὸ ἐν ᾧ ταῦτα γίνεται πρὸς τὸ ὑποκειμενον δηλαδὴ. Ποιεῖ γὰρ καὶ ἡ φύσις αὐτῆ ζωὴν, ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ νεκρῷ, καὶ δίδωσιν ὄψιν, ἀλλ' οὐ τῷ καθάπαξ πεπηρωμένῳ τοῖς ὀφθαλμοῖς. Πάλιν ἴστησιν ἥλιον διὰ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ· καὶ τὸ ἀνθρώπινον σῶμα δοξάζει δι' αὐτοῦ, καὶ σῶμα δὲ σώματος δεῖναι ποιεῖ, ἃ δὴ τὴν μεγίστην ἐν τοῖς τοῦ Θεοῦ θαυμασίοις τάξιν ἐπέχουσιν, ὡς οὐδένα τρόπον ὑπὸ τῆς φύσεως δυνάμενα γίνεσθαι. Ἀλλὰ καὶ τούτων ὑπέρχεται τὸ προκειμενον θαῦμα. Ἰστησι γὰρ μόνον ἐκεῖ τὸν ἥλιον, ἀλλ' οὐκ ἄμα καὶ κινεῖσθαι τὸν αὐτὸν ποιεῖ, οὐδ' ἄμα εἶναι τε, καὶ μὴ εἶναι. Ἐνταῦθα δὲ ποιεῖ μὲν σῶμα τὸν ἄρτον, ἀλλὰ καὶ τὸ σῶμα χωρὶς τῶν αὐτῷ περιόντων συμβεβηκότων, καὶ τὸ τῷ ἄρτου συμβεβηκότε, χωρὶς τῆς αὐτοῦ πρεπούσης οὐσίας διαφυλάττει, καὶ οὐσίαν ἄλλοις συμβεβηκότε συμπεφυκυῖαν συνάπτει μετὰ συμβεβηκότων ἄλλη προσηκόντων οὐσία. Ὁ μεγίστου θαύματος, καὶ πάντα λόγον νικῶντος! αὐθις ἔρω. Ἄλλ' ἔγω τούτῳ τῷ θαύματι παραλαβεῖν ἕτερον, ὅτι τὴν ἀνδρείαν φύσιν ὁ Θεὸς τῷ θεῷ συνῆψε προσώπῳ, οὐχ ὡσπερ τῇ ψυχῇ τὸ σῶμα συνάπτει, ἑκατέρου τῷ ἰδίῳ μόνον ὀνόματι καλουμένου. Οὕτε γὰρ ἡ ψυχὴ σῶμα, οὕτε τὸ σῶμα ψυχὴ λέγεται· ἀλλ' οὕτως ἐνοὶ προσωπικῶς, ὥστε τὸν Θεὸν ἀνθρώπον εἶναι, καὶ Θεὸν ὑπάρχειν τὸν ἀνθρώπον. Ἄλλὰ καὶ τούτου θαυμαστότερόν ἐστι τὸ μυστήριον. Ἐκεῖ μὲν γὰρ οὐδέτερά πρὸς τὴν ἐτέραν μεταβέβηται φύσιν· ἀλλ' ἐν τῷ τοῦ Χριστοῦ προσώπῳ, καὶ ἡ θεότης, καὶ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἀσυγχύτως ἐστίν. Ἐνταῦθα δὲ τὸ κτίσμα πρὸς τὸν κτίστην μεταποιεῖται διὰ μέσου τοῦ σώματος, καὶ ἡ προὔρεστηκυῖα τοῦ ἄρτου οὐσία σῶμα Θεοῦ γίνεται, γινόμενον σῶμα. Μείζον μὲν δὴ πάντων τῶν θεῶν θαυμάτων ὡς ἀληθῶς διὰ ταῦτα, ἡ τοῦ ἄρτου πρὸς τὸ σῶμα τὸ θεοποιτικὴν *Μετουσίωσις*, ἀλλ' οὐκ ἀδύνατος τῷ πρὸς τὴν θεῖαν βλέποντι δύναμις. Οὕτε γὰρ δεῖ τὸν Θεὸν ἠγεῖσθαι μὴ δύνασθαι παρὰ τὴν φύσιν καὶ τῶν ὄντων τάξιν ποιεῖν, ᾧ καὶ ἡ φύσις καὶ ἡ τάξις ὑπόκειται, καὶ πολλῶ μᾶλλον ὅπου καὶ τὴν φύσιν αὐτὴν ἐστὶν ἰδεῖν τῶν αὐτῆς ὄρων ἐξισταμένην ποτε. Οὕτε τὰ μὲν ὡς πρόχειρα τῶν θαυμάτων δεῖ τῷ Θεῷ συγχωρεῖν, πρὸς δὲ τὰ μείζονα καὶ δυσχερέστερα καταδικάζειν ἀδυναμίαν τοῦ δύναναι ἀπειρον ἔχοντος, καὶ σύστοιχον τῇ θελήσει. Εἰ γὰρ τὴν τάξιν ὑπερβαίνει τῆς φύσεως ὡς ὑπερκειμενον πάντων αἰτίον ἐν τῇ τῶν ὑποκειμένων διαφορᾷ, τί μὴ καὶ ἐν τῷ αὐτῷ πράγματι ταύτην βουλήσῃ; ὑπερβήσεται; Εἰ δὲ μὴ δουλεύει τῇ τάξει τῆς φύσεως δημιουργοῦς αὐτῆς ὦν, τί μὴ καὶ τὴν φύσιν αὐτὴν μεταποιήσῃ ὡς ἂν αὐτὸς βουλήσῃ; Ὅσπερ γὰρ κτιστῆ τινι δυνάμει, καὶ τὰ τῶν θαυμάτων ἔσχατα τῇ τάξει καθάπερ ἀνεπιχείρητα, οὕτω τῇ περιουσίᾳ προστῆται τῆς ἀπειροῦ δυνάμεως, ἐπειδὴν βουλήσῃ μείζον δεῖ μείζονος θαύματος ἐπινοεῖν καὶ ποιεῖν, καὶ πρὸς οὐδεμίαν ὑπερβολὴν ἴστασθαι. Τί δ' ἂν εἴη χαλ πᾶν τῷ τότε τὸ τῶν

ὑποστηζαμένῳ, καὶ μερικὴν τινα διαθέσθαι φύσιν ὡς βούλεται; Διὰ τοῦτο λύει μὲν ὁ Θεὸς πυρετὸν ἱατρικῶν καὶ ὀδῶν φύσεως· δι' αὐτοῦ γὰρ καὶ τέχνη καὶ φύσις ἀνύει πάσης ἀταξίας παρασκευῆς ἐκεῖθεν ἠκούσης. Λύει δὲ ποτε πυρετὸν οὔτε τῆ ὀδῶν τῆς φύσεως, οὔτε τῆ τέχνη χρώμενος. Τῇ αὐτῇ δὲ δυνάμει ζῶν ἐμπνεῖ τῶ νεκρῶ, ἣν ἡ φύσις ζῶντι δίδωσι· μόνῳ. Ἐπέκεινα δὲ καὶ τὸ φύσει βαρῦ καὶ γῶδες σῶμα τοῦ φυσικοῦ βάρους, καὶ τῆς θνητότητος; ἀπαλλάττων εἰσοικίζει τῶν θυρῶν κεκλεισμένων, καὶ μεταωρρίζει πρὸς τὸν οὐράνιον χώρον, καὶ σωματότητα καὶ πνευματότητα συνίστησιν ἐν τῶ αὐτῷ πράγματι, ὡς εἶναι μὲν τὸ αὐτὸ σῶμα ἀληθῶς ἀνθρώπου, εἶναι μὲντοι σῶμα πνευματικόν, καὶ ὅλον ἂν διὰ τῶν στεγανῶν διελθεῖν ἐνδιδόντων τῇ θείᾳ δυνάμει, καθάπερ εἶνα τῶν ἀπλῶν σωματῶν διὰ σωματῶν διέρχεται στεγανῶν, βίας χειρῶν ἀνθρώπων τοῦτο πρατούσης.

Περὶ μὲν δὴ τῶν θείων θαυμάτων ἀρκαῖ τοσοῦτον εἰπεῖν, ὅσον εἰς τὴν προκειμένην ἡμῖν ἀρμόσκει χρεῖαν, τῶ δὲ προκειμένῳ μόνῳ ἐπιστῶντες νῦν μυστηρίῳ, πάλιν ἀναλαμβάνοντες λέγομεν, ὅτι τῇ μὲν θείᾳ δυνάμει ἀπλῶς οὐδαμῶς ἀδύνατον τοῦτο, καὶ πρὸς ἐκάστην δὲ τῶν ἀποριῶν αἰς τινες πρὸς τὴν ἀπιστίαν ἀνάγονται τοῦ μυστηρίου, ῥάδιον ἀντιμνηχᾶσθαι τὸν ἀνθρώπινον λόγον, καίτοι τοῦ μυστηρίου καθάπερ πίστει μόνῃ λαμβάνεσθαι ὀφείλοντος, καὶ κατέχεσθαι. Αὐτίκα τὸ μὲν τῆς μεταβολῆς ἀκαριαῖον τῇ ἀπειρίᾳ τῆς θείας δυνάμεως θεωρεῖται· ἡ γὰρ ἀπειρος δύναμις ἐν ἀκαρεῖ χρόνου δύναται τὰ μέγιστα τῶν σωματῶν κινεῖν, ὡς τῶ φιλοσόφῳ δοκεῖ, ὡς καὶ μεταβάλλειν ἐν ἀκαρεῖ χρόνου ἢ πάντα πράγματα δύναμις οὐκ ἂν ἀτονοῖ. Τῶ δὲ τὴν τῶν οὐσιῶν ἐκπληττομένῳ μεταβολῆν πολλὰς μὲν ἡ θεία Γραφή, πολλὰς δὲ ἡ φύσις αὐτῇ δίδωσιν ὁμοιότητος. Ἔστι μὲν γὰρ ὕδατων φύσις, ὡς ἐμβαλλόμενον ξύλον οὐκ εἰς μακρὰν εἰς λίθου φύσιν μεταποιεῖται. Ἐν δὲ τῇ κοιλίᾳ καὶ τῶ στομάχῳ τοῦ ζώου καθ' ἐκάστην ἡμέραν τὸ τῆς τροφῆς καθαρεῖον μετὰ τὴν πέψιν καὶ τὴν ἀλλοίωσιν ἀναδιδόμενον ἥπατι καὶ φλεβῶν δι' αὐτοῦ προσθήκη τῇ οὐσίᾳ τοῦ τριπομένου γίνεται. Πῶς οὖν; Οὐχὶ καὶ ταῦτα δοκεῖ θαυμαστὰ τοῖς ἀπίστοις; Ἄλλὰ τὸν μὲν ἄρτον σάρκα γινόμενον ἐν αὐτοῖς οὐ διαπιστοῦσι, κατὰ δὲ τοῦ μυστηρίου μόνου τὴν ἀπιστίαν ἐγείρουσιν. Εἰ δὲ καὶ ὁ Σατανᾶς ἔλεγεν ἐκπειράζων· *Εἰπέ Ἰσα οἱ λίθοι οὗτοι ἄρτοι γίνονται, εἰ Θεὸς εἶ,* ὡς εἰδὼς δηλονότι τὴν θείαν δυνάμειν ἐξαρκοῦσαν ἐν ἀκαρεῖ τοῦτο ποιεῖν, εἰ θελήσει· πῶς ὁ λέγων μὴ δύνασθαι τὸν Θεὸν τὸν ἄρτον εἰς ἀνθρώπινον σάρκα μεταβαλεῖν, ὃ καὶ ἡ φύσις; ἐν ὥρισμένῳ μέρει χρόνου ποιεῖ, οὐ ψεύδεται χεῖρον τοῦ πειραστοῦ ὅς ἐστι τοῦ ψεύδους πατήρ; Ἡ τοῦτο νῦν ἐργαζομένη τὸ θαῦμα δύναμις, τὴν γυναικα ποτὲ τοῦ Λῶτ ἀλλὰ ἀδὸς στήλην ἀφρη; μεταβαλοῦσα τοὺς μὴ θέλοντας πείθεσθαι τῶ Θεῷ προστάττοντι σωφρονίζει. Καὶ αὐτῇ τὴν Μωσέως ῥάβδον εἰς ὄφιν, καὶ ἐξ ὄφeos αὐθὺς εἰς ῥάβδον

cularem quaedam naturam disponere ut velit? Idcirco depellit quidem Deus febrem medicina, et via naturali: per ipsum enim et ars et natura effectum habent, cum ab eo facultas utriusque omnis oriatur. Depellit etiam febrem, neque naturali via neque arte eadem utens. Eadem quoque potentia vitam inspirat mortuo, quam natura viventi dat soli. Præterea corpus natura grave et terrenum, naturali gravitate et mortalitate liberans, introducit per clausas januas, et elevans transfert in caelestem sedem corporeitatem et spiritualitatem, in eodem ipso constituens, ita ut idem sit corpus verum hominis, sitque simul corpus spirituale, adeo ut solida corpora transmeet, quæ potestati divinæ cedant, sicut simplicia quædam corpora per solidum corpus transeant, humanarum manuum vi illud efficiente.

Sed de divinis miraculis satis dictum est, quantum instituti ratio postulabat; proposito autem mysterio solum insistentes, et sermonem resumentes, dicimus quod divinæ potestati simpliciter illud nullatenus impossibile est, et singulis difficultatibus, quibus nonnulli ad incredulitatem circa hoc sacramentum adducuntur, facile est humanam rationem opponere; licet omnino sacramentum hoc sola fide apprehendi, et firmiter teneri debeat. Statim vero dubitationi circa momentaneam transmutationem occurritur per divinæ potentie infinitatem: infinita namque potentia in momento temporis potest maxima quæque movere corpora, ut Philosopho videtur, ita ut et transmutare in momento temporis illius rerum omnium creatricis potentie vim non superet. Ad substantiarum autem transmutationem obstupescenti, multas Scriptura divina, multas etiam ipsa natura similitudines subministrat. Ea enim quarundam aquarum natura est, ut injectum lignum non longo intervallo in lapidis naturam transmutetur. In ventre et stomacho animalis quotidie pars alimenti purior, post coctionem et mutationem in hepar, et per illud in venas transfusa, ad nutriti animalis substantiam adjungitur. Quid tandem? Nonne et ista incredulis mirabilia esse videntur? Sed panem quidem in seipsis carnem fieri, non diffuculter credunt; contra solum vero mysterium eorum incredulitas excitatur. Si vero ipse Sataanas tentando dixit: *Dic ut lapides isti panes fiant, si filius Dei es*¹, sciens nempe divinam potentiam præstare id momento temporis sufficienter posse, qui dicit Deum non posse transmutare panem in humanam carnem, quod natura determinato temporis spatio facit, quomodo is non mentitur ipso tentatore deterius, qui est pater mendacii? Ipsa quæ nunc miraculum illud operatur potentia, quæ aliquando uxorem Lot in salis statuam subito transformavit, eos qui Deo imperanti fidem habere nolunt, ad saniozem mentem revocat: illa scilicet virgam Mosis in serpentem, et ex serpente

¹ Matth. iv, 3.

rum, et cæcorum oculos aperit. In talibus miraculis excludit quidem naturæ ordinem, non quantum ad ea quæ sunt, sed quantum ad id in quo sunt, nempe quantum ad subjectum. Efficit enim et ipsa natura vitam, sed non in mortuo, et dat visum, sed non ei qui semel oculis orbatus est. Iterum sistit solem per Jesum filium Nave, et corpus humanum per seipsum glorificat; corpus per aliud corpus transmeare facit, quæ quidem inter Dei miracula maximum et præcipuum locum habent, adeo ut nullo modo a natura produci possint: sed hæc etiam superat propositum miraculum. Illic enim solummodo solem sistit, sed non simul moveri quoque eum facit, neque simul esse et non esse; hic vero facit quidem panem, sed et corpus absque convenientibus ipsi accidentibus, et panis accidentia absque conveniente ipsis substantia conservat, et substantiam aliis accidentibus congenitam, conjungit cum accidentibus alteri substantiæ congruentibus. O maximum miraculum et omni sermone superius! iterum dicam. Sed alterum quod huic comparem, miraculum habeo, quod humanam naturam Deus divinæ personæ conjunxit, non sicut animæ corpus conjungit, utroque seorsim proprium nomen retinente. Neque enim anima corpus, aut corpus anima dicitur, sed ita unit (naturas duas) personaliter, ut Deus homo sit, et homo Deus. Verum isto mirabilius et illud mysterium: hic enim neutra in alteram transmutata natura fuit, sed in Christi persona, et divinitas et humana natura inconfuse reperiuntur. Illic vero creatura in Creatorem transformatur mediante corpore, et præexistens panis substantia corpus Dei fit, dum corpus Christi efficitur. Maximum quidem revera omnium Dei mirabilem est ex his argumentis panis in corpus Dominicum *Transsubstantiatio*, sed quæ potestatem divinam consideranti non impossibilis iudicabitur. Neque enim existimare oportet præter naturalem rerum ordinem facere nihil posse Deum, cui et natura et ordo subjiciuntur: multo magis cum et ipsam naturam videre liceat suos terminos aliquando prætergredientem. Neque oportet miraculorum quædam quasi facilia et obvia Deo concedere, ad majora vero et difficiliora impotentiam ascribere ei qui infinitam potestatem habet, nec aliis quam voluntatis suæ terminis circumscriptam. Si enim naturæ ordinem transgreditur tanquam superior omnibus causa, secundum subjectorum diversitatem, cur non et in eadem re eundem, si voluerit, ordinem transgreditur? Si porro non servit ordini naturæ qui conditor ejus est, cur non et naturam ipsam transmutabit sicut ipse voluerit? Ut enim creaturæ alicui potentia miracula, etiam illa postremi generis, omnino sunt impossibilia, ita potentia infinitæ amplitudinem sequitur, ut cum voluerit, maximum quodque miraculum designare et efficere queat, et quod ad nullam sublimitatem quasi impedita desistat. Quomodo vero difficile esse possit ei qui omnia constituit, parti-

Α τυφλῶν. Ἄλλ' ἐν τοῖς τοιοῦτοις ἐμβάλλει μὲν τὴν τῆς φύσεως τάξιν, ἀλλ' οὐχ ὅσον πρὸς τὰ γινόμενα, ὅσον δὲ πρὸς τὸ ἐν ᾧ ταῦτα γίνεται πρὸς τὸ ὑποκείμενον δηλαδὴ. Ποιεῖ γὰρ καὶ ἡ φύσις αὐτὴ ζωὴν, ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ νεκρῷ, καὶ δίδωσιν ὄψιν, ἀλλ' οὐ τῷ καθάπαξ πεπηρωμένῳ τοῖς ὀφθαλμοῖς. Πάλιν Ἰστησιν ἥλιον διὰ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ· καὶ τὸ ἀνθρώπινον σῶμα δοξάζει δι' αὐτοῦ, καὶ σῶμα δὲ σῶματος διένειαι ποιεῖ, ἃ δὴ τὴν μεγίστην ἐν τοῖς τοῦ Θεοῦ θαυμασίοις τάξιν ἐπέχουσιν, ὡς οὐδένα τρόπον ὑπὸ τῆς φύσεως δυνάμενα γίνεσθαι. Ἄλλὰ καὶ τούτων ὑπέρκειται τὸ προκείμενον θαῦμα. Ἰστησι γὰρ μόνον ἐκεῖ τὸν ἥλιον, ἀλλ' οὐχ ἅμα καὶ κινεῖσθαι τὸν αὐτὸν ποιεῖ, οὐδ' ἅμα εἶναι τε, καὶ μὴ εἶναι. Ἐνταῦθα δὲ ποιεῖ μὲν σῶμα τὸν ἄρτον, ἀλλὰ καὶ τὸ σῶμα χωρὶς τῶν αὐτῷ προσόντων συμβεβηκότων, καὶ τὰ τοῦ ἄρτου συμβεβηκότι χωρὶς τῆς αὐτοῖς προεούσης οὐσίας διαφυλάττει, καὶ οὐσίαν ἄλλοις συμβεβηκότι συμπεφυκυῖαν συνάπτει μετὰ συμβεβηκότων ἄλλῃ προσηκόντων οὐσίᾳ. Ὁ μεγίστος θαύματος, καὶ πάντα λόγον νικῶντος! ὄψις ἐρῶ. Ἄλλ' ἔχω τούτῳ τῷ θαύματι παραλαβεῖν ἕτερον, οἷον τὴν ἀνθρώπιναν φύσιν ὁ Θεὸς τῷ θεῷ συνῆψε προσώπων, οὐχ ὡσπερ τῇ ψυχῇ τὸ σῶμα συνάπτει, ἐκατέρου τῷ ἰδίῳ μόνον ὀνόματι καλουμένου. Οὐτε γὰρ ἡ ψυχὴ σῶμα, οὔτε τὸ σῶμα ψυχὴ λέγεται· ἀλλ' οὕτως ἐνοὶ προσωπικῶν, ὥστε τὸν Θεὸν ἀνθρώπων εἶναι, καὶ Θεὸν ὑπάρχειν τὸν ἀνθρώπων. Ἄλλὰ καὶ τούτου θαυμαστότερόν ἐστι τὸ μυστήριον. Ἐκεῖ μὲν γὰρ οὐδετέρα πρὸς τὴν ἐτέραν μεταβέβηται φύσιν· ἀλλ' ἐν τῷ τοῦ Χριστοῦ προσώπῳ, καὶ ἡ θεότης, καὶ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἀσυγχύτως ἐστίν. Ἐνταῦθα δὲ τὸ κτίσμα πρὸς τὸν κτίστην μεταποιεῖται διὰ μέσου τοῦ σώματος, καὶ ἡ προῦρεσηκυῖα τοῦ ἄρτου οὐσία σῶμα Θεοῦ γίνεται, γινόμενον σῶμα. Μείζων μὲν δὴ πάντων τῶν θείων θαυμάτων ὡς ἀληθῶς διὰ ταῦτα, ἡ τοῦ ἄρτου πρὸς τὸ σῶμα τὸ δεσποτικὴν *Μετουσίωσις*, ἀλλ' οὐκ ἀδύνατος τῷ πρὸς τὴν θεῖαν βλέποντι δύναιμι. Οὐτε γὰρ δεῖ τὸν Θεὸν ἠγεῖσθαι μὴ δύνασθαι παρὰ τὴν φύσιν καὶ τῶν ὄντων τάξιν ποιεῖν, ᾧ καὶ ἡ φύσις καὶ ἡ τάξις ὑπόκειται, καὶ πολλῶν ἄλλων ὅπου καὶ τὴν φύσιν αὐτὴν ἐστὶν ἰδεῖν τῶν ἐαυτῆς ὄρων ἐξισταμένην ποτε. Οὐτε τὰ μὲν ὡς πρόχειρα τῶν θαυμάτων δεῖ τῷ Θεῷ συγχωρεῖν, πρὸς δὲ τὰ μείζω καὶ δυσχερέστερα καταδικάζειν ἀδυναμίαν τοῦ δύναιμι ἀπειρον ἔχοντος, καὶ σύστοιχον τῇ θελήσει. Εἰ γὰρ τὴν τάξιν ὑπερβαίνει τῆς φύσεως ὡς ὑπερκείμενον πάντων αἰτίων ἐν τῇ τῶν ὑποκειμένων διαφορᾷ, τί μὴ καὶ ἐν τῷ αὐτῷ πράγματι ταύτην βουληθεῖ; ὑπερβήσεται; Εἰ δὲ μὴ δουλεύει τῇ τάξει τῆς φύσεως δημιουργῆς αὐτῆς ὡν, τί μὴ καὶ τὴν φύσιν αὐτὴν μεταποιήσεται ὡς ἀν αὐτὸς βουληθεῖ; Ὅσπερ γὰρ κτιστὴ τινὶ δυνάμει, καὶ τὰ τῶν θαυμάτων ἑσχατὰ τῇ τάξει καθάπερ ἀνεπιχειρήτα, οὕτω τῇ περιουσίᾳ προσήκει τῆς ἀπειροῦ δυνάμεως, ἐπειδὴν βουληθεῖ μείζων εἶναι μείζονος θαύματος ἐπινοεῖν καὶ ποιεῖν, καὶ πρὸς οὐδεμίαν ὑπερβολὴν ἵστασθαι. Τί δ' ἂν εἴη χαλκὸν πᾶν τῷ τότε τὸ τῶν

ἑποστηζαμένω, καὶ μερικὴν τινα διαθέσθαι φύσιν ἄ
ὡς βούλεται; Διὰ τοῦτο λύει μὲν ὁ Θεὸς πυρετὸν
ἰατρικῶν καὶ ὀδῶν φύσεως· δι' αὐτοῦ γὰρ καὶ τέχνη
καὶ φύσις ἀνύει πάσης ἀταξίας παρασκευῆς ἐκείθεν
ἠκούσης. Οὕτως δὲ ποτε πυρετὸν οὕτε τῆ ὀδῶν τῆς
φύσεως, οὕτε τῆ τέχνης χρώμενος. Τῆ αὐτῆ δὲ
δυνάμει ζωὴν ἐμπνέει τῶ νεκρῶ, ἢ ἡ φύσις ζῶντι
θίδωσι μόνω. Ἐπέκεινα δὲ καὶ τὸ φύσει βαρὺ καὶ
γεῶδες σῶμα τοῦ φυσικοῦ βάρους, καὶ τῆς θνητό-
τητος; ἀπαλλάττων εἰσοικίζει τῶν θυρῶν κεκλεισμέ-
νων, καὶ μεταωρίζει πρὸς τὸν οὐράνιον χώρον, καὶ
σωματικότητα καὶ πνευματικότητα συνίστησιν ἐν τῶ
αὐτῶ πράγματι, ὡς εἶναι μὲν τὸ αὐτὸ σῶμα ἀληθῶς
ἀνθρώπου, εἶναι μὲντοι σῶμα πνευματικόν, καὶ
οἷον ἂν διὰ τῶν στεγανῶν διελθεῖν ἐνδιδόντων τῆ
θειᾷ δυνάμει, καθάπερ ἕνια τῶν ἀπλῶν σωμάτων
διὰ σωμάτων διέρχεται στεγανῶν, βίας χειρῶν ἀνθρωπίνων τοῦτο πραττούσης.

Περὶ μὲν δὴ τῶν θείων θαυμάτων ἀρκεῖ τοσοῦτον
εἰπεῖν, ὅσον εἰς τὴν προκειμένην ἡμῖν ἀρμόσκει
χρεῖαν, τῆ δὲ προκειμένη μόνω ἐπιστῶντες νῦν
μυστηρίω, πάλιν ἀναλαμβάνοντες λέγομεν, ὅτι τῆ
μὲν θειᾷ δυνάμει ἀπλῶς οὐδαμῶς ἀδύνατον τοῦτο,
καὶ πρὸς ἐκάστην δὲ τῶν ἀπορῶν αἷς τινες πρὸς
τὴν ἀπιστίαν ἀνάγονται τοῦ μυστηρίου, ῥάδιον ἀντι-
μηχανᾶσθαι τὸν ἀνθρώπινον λόγον, καίτοι τοῦ μυσ-
τηρίου καθάπερ πιστεῖ μόνω λαμβάνεσθαι ὀφεί-
λοντος, καὶ κατέχεσθαι. Αὐτίκα τὸ μὲν τῆς μετα-
βολῆς ἀκαριαῖον τῆ ἀπειρίᾳ τῆς θείας δυνάμειως
θεραπεύεται· ἡ γὰρ ἀπειρος δύναμις ἐν ἀκαρεῖ
χρόνῳ δύναται τὰ μέγιστα τῶν σωμάτων κινεῖν, ὡς
τῶ φιλοσόφῳ δοκεῖ, ὡς καὶ μεταβάλλει ἐν ἀκα-
ρεῖ χρόνῳ ἢ πάντα παραγούσα δύναμις οὐκ ἂν
ἀτονοίη. Τῶ δὲ τὴν τῶν οὐσιῶν ἐκπληττομένω με-
ταβολῆν πολλὰς μὲν ἡ θεία Γραφή, πολλὰς δὲ ἡ
φύσις αὐτῆ δίδωσιν ὁμοιότητας. Ἔστι μὲν γὰρ
ὕδατων φύσις, αἷς ἐμβαλλόμενον ξύλον οὐκ εἰς
μακρὰν εἰς λίθου φύσιν μεταποιεῖται. Ἐν δὲ τῆ
κοιλίᾳ καὶ τῶ στομάχῳ τοῦ ζώου καθ' ἐκάστην
ἡμέραν τὸ τῆς τροφῆς καθαρεῖον μετὰ τὴν πέψιν
καὶ τὴν ἀλλοίωσιν ἀναδιδόμενον ἥπατι καὶ ψεψί δι'
αὐτοῦ προσθήκη τῆ οὐσίᾳ τοῦ τρεφομένου γίνεται.
Πῶς οὖν; Οὐχὶ καὶ ταῦτα δοκεῖ θαυμαστά τοῖς
ἀπίστοις; Ἀλλὰ τὸν μὲν ἄρτον σάρκα γινόμενον ἐν
αὐτοῖς οὐ διαπιστοῦσι, κατὰ δὲ τοῦ μυστηρίου μόνου
τὴν ἀπιστίαν ἐγείρουσιν. Εἰ δὲ καὶ ὁ Σατανᾶς
ἔλεγεν ἐκπειράζων· *Elas! Ira oi lithoi outoi artoi
ginontai, ei theos ei*, ὡς εἰδὼς δηλονότι τὴν θείαν
δύναμιν ἐξαρκούσαν ἐν ἀκαρεῖ τοῦτο ποιεῖν, εἰ θε-
λήσει· πῶς ὁ λέγων μὴ δύνασθαι τὸν θεὸν τὸν
ἄρτον εἰς ἀνθρωπίνην σάρκα μεταβαλεῖν, ὃ καὶ ἡ
φύσις ἐν ὀρισμένῳ μέρει χρόνου ποιεῖ, οὐ ψεύδεται
χειρὸν τοῦ πειραστοῦ ὃς ἐστὶ τοῦ ψεύδους πατήρ;
Ἡ τοῦτο νῦν ἐργαζομένη τὸ θαῦμα δύναμις, τὴν
γυναῖκα ποτὲ τοῦ Λὼτ εἰς ἄλλο στήλην αἴφνης με-
ταβαλοῦσα τοὺς μὴ θέλοντας πειθεσθαι τῶ θεῶ
προσάττοντι σωφρονίζει. Καὶ αὐτῆ τὴν Μωσέως
ῥάβδον εἰς ὄφιν, καὶ ἐξ ὄφως αὔθις εἰς ῥάβδον

cularem quaedam naturam disponere ut velit?
Idcirco depellit quidem Deus febrim medicina, et
via naturali: per ipsum enim et ars et natura
effectum habent, cum ab eo facultas utriusque om-
nis oriatur. Depellit etiam febrim, et quoque naturali
via neque arte eadem utens. Eadem quoque poten-
tia vitam inspirat mortuo, quam natura viventi dat
soli. Præterea corpus natura grave et terrenum,
naturali gravitate et mortalitate liberans, introduc-
cit per clausas januas, et elevans transfert in cœles-
tem sedem corporeitatem et spiritualitatem, in eodem
ipso constituens, ita ut idem sit corpus verum homi-
nis, sitque simul corpus spirituale, adeo ut solida
corpora transeat, quæ potestati divinæ cedant, sic-
ut simplicia quædam corpora per solidum corpus
transeant, humanarum manuum vi illud efficiente.

Sed de divinis miraculis satis dictum est, quantum
institutum ratio postulabat; proposito autem mysterio
solum insistentes, et sermonem resumentes, dici-
mus quod divinæ potestati simpliciter illud nullatenus
impossibile est, et singulis difficultatibus, quibus
nonnulli ad incredulitatem circa hoc sacramentum
adducuntur, facile est humanam rationem oppo-
nere; licet omnino sacramentum hoc sola fide ap-
prehendi, et firmiter teneri debeat. Statim vero du-
bitationi circa momentaneam transmutationem
occurritur per divinæ potentæ infinitatem: infinita
namque potentia in momento temporis potest
maxima quæque movere corpora, ut Philosopho
videtur, ita ut et transmutare in momento tem-
poris illius rerum omnium creatricis potentæ vim
non superet. Ad substantiarum autem transmuta-
tionem obstupescenti, multas Scriptura divina,
multas etiam ipsa natura similitudines submini-
strat. Ea enim quarundam aquarum natura est, ut
injectum lignum non longo intervallo in lapidis na-
turam transmutetur. In ventre et stomacho ani-
malis quotidie pars alimenti purior, post coctionem
et mutationem in hepar, et per illud in venas trans-
fusa, ad nutriti animalis substantiam adjungitur.
Quid tandem? Nonne et ista incredulis mirabilia
esse videntur? Sed panem quidem in seipsis car-
nem fieri, non diffuculter credunt; contra solum
vero mysterium eorum incredulitas excitatur. Si
vero ipse Sathanas tentando dixit: *Dic ut lapides
isti panes fiant, si filius Dei es*¹, sciens nempe divi-
nam potentiam præstare id momento temporis suf-
ficienter posse, qui dicit Deum non posse transmu-
tare panem in humanam carnem, quod natura de-
terminato temporis spatio facit, quomodo is non
mentitur ipso tentatore deterius, qui est pater men-
dacii? Ipsa quæ nunc miraculum illud operatur po-
tentia, quæ aliquando uxorem Lot in salis statuam
subito transformavit, eos qui Deo imperanti fidem
habere nolunt, ad sanioerem mentem revocat: illa
scilicet virgam Moysis in serpentem, et ex serpente

¹ Matth. iv, 3.

rursus in virgam transmavit : eadem postea aquam vinum fecit in Cana : ipsa fructum carnem animalis facit intra aliquod temporis spatium, et carni augmentum ex eodem fructu per transmutationem adjicit. Verum postquam concesserunt substantiæ transmutationem in hoc sacramento non esse prorsus impossibilem, rursus eam impugnare ex quantitatis ratione aggrediuntur. Substantia enim panis in illam corporis transmutata, accidentia panis manere absque subjecto, cum supra naturam sit, tamen non superare id quod mente concipi potest. Equidem accidentia non existere in subjecto impossibile est; id enim ex ratione et definitione ipsorum accidentium constat. Attamen tale quidpiam animo concipere possumus, et accidens a subjecto separare per mentis potentiam : qua ratione universalis rationem in unum colligimus, ex singularibus separantes. Quod autem sit per mentis nostræ potentiam, utique efficietur per potentiam maximæ et primæ mentis, simul illud intelligentis, et reipsa operantis. Sed aliud quidpiam esse dicunt in hoc sacramento, quod non modo naturam, sed ipsam etiam mentis nostræ potentiam superet, scilicet quod in parva apparentis panis quantitate totus Christus creditur : sed neque hoc miraculum rationibus quibus difficultati occurratur, caret. Neque enim in sacro hoc sacrificio est corpus Christi naturaliter, sed sacramentaliter solum; ideo in eo non est tanquam tabernaculo velatum in quodam loco, neque sub propriis veri corporis dimensionibus, sed sub solius panis dimensionibus : unde quandoquidem panis substantia secundum seipsam, et quatenus substantia est, locum nec occupat nec exigit, nisi quantum subest corporis dimensionibus, sequitur in hoc sacramento Christi corpus non exigere, neque occupare ampliorem locum, quam quantum exigunt et occupant dimensiones panis, sub quibus corporis substantia tegitur. Istis autem denegare fidem non oportet, cum alia multa in rerum natura sicut, quæ eandem prope statim dubitandi causam præbeant. Humana enim anima tota est in toto corpore, et tota in singulis partibus corporis, eandemque in parte et in reliquo corpore naturam habet : parem ita magnitudinem habet in infantis atque in gigantis corpore. Siquidem vero animæ aliquam magnitudinem imaginari oportet, tamen per accretionem aut diminutionem corporis, aut resectionem membri alicujus, neque accretionem, neque diminutionem, neque resectionem ullam anima sustinet. Id vero licet verissimum sit, omnibusque Græcorum sapientibus sacrisque doctoribus ita visum fuerit, clare tamen et perspicue non venit in mentem ut aliorum intelligibilibus manifesta quæque et obvia. Quomodo etiam turris vel montis magnitudinem visu metimur, in oculo parvo talis magnitudinis speciem impressam ferentes? Est enim quasi in anima intelligibiliter species turris, et cum materialis sit in ipsa, ita spiritualiter est in oculo, et per hanc spirituales speciem, exterioris magnitudinis com-

Α μετέβαλεν· τὸ ὕδωρ ἢ αὐτὴ πεποίηκεν οἶνον ὑστερον ἐν Κανᾶ· αὐτὴ τὴν σὰρκα τοῦ ζώου καρπὸν ποιεῖ διὰ χρόνου, καὶ τῆ σαρκὶ τὸν καρπὸν αὐθις προστίθῃσιν ἐκ μεταβολῆς. Ἄλλ' ἐπειδὴ δῶσι τὴν τῆς οὐσίας μεταβολὴν ἐν τούτῳ τῷ μυστηρίῳ μὴ εἶναι καθάπαξ ἀνένδεκτον, ἀπὸ τῆς ποσότητος αἰθις ἐπιχειροῦσιν. Τὸ μὲν γὰρ τῆς τοῦ ἄρτου οὐσίας εἰς τὴν τοῦ σώματος μεταβαλλομένης τὰ συμβεβηκότα τῷ ἄρτι μένειν τοῦ ὑποκειμένου χωρὶς, ὑπὲρ τὴν φύσιν ὄν, ὅμως οὐχ ὑπερβαίνειν τὴν... ἐν παρ' αὐτοῦ νοῦ. Μὴ ἐνυπάρχειν μὲν γὰρ ὑποκειμένῳ τᾷ συμβεβηκότῳ ἀδύνατον· τοῦτο γὰρ ἐκ τοῦ λόγου τῶν συμβεβηκότων ἐστίν. Ἐπινοεῖν δὲ ἐι τοιοῦτον ὅμως δύναμεθα, καὶ τοῦ ὑποκειμένου τὸ συμβεβηκὸς ἀφαιρῆν τῇ δυνάμει τοῦ νοῦ, ᾧ ἐρόφῳ καὶ τὸν τοῦ καθόλου λόγον ἀθροίζομεν ἐκ τῶν μερικῶν ἀφαιροῦντες. Τὸ δὲ τῇ δυνάμει τοῦ νοῦ γινόμενον τοῦ ἡμετέρου, γένοιτ' ἂν καὶ τῇ θυμῷ τοῦ μεγίστου καὶ πρώτου, τοῦ ἅμα τε νοῦντος αὐτό, καὶ ἐν τῷ πρᾶγμα: οὕτω δημιουργοῦντος. Ἄλλ' ἕτερον εἶναι φασὶν ἐν τῷ μυστηρίῳ τούτῳ, οὐ μόνον τὴν φύσιν, ἀλλὰ καὶ τὴν τοιαύτην τοῦ νοῦ δυνάμιν ὑπερβαίνον· ὅτι ἐν μικρᾷ τοῦ φαινομένου ποσότητι ὅλος ὁ Χριστὸς εἶναι πιστεύεται· ἀλλ' οὐδὲ τούτο παραμυθίας ἐστέρηται τὸ θαυμάσιον. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἐν τῇ ἱερᾷ ταύτῃ θυσίᾳ τὸ τοῦ Χριστοῦ σῶμα φυσικῶς; ἀλλὰ μυστηριωδῶς μόνον, καὶ εἰς τούτο οὐκ ἐστὶν ἐν αὐτῇ καθάπερ ἐσκηνωμένον ἐν τινι τόπῳ· οὐδ' ὄπῳ ταῖς ἰδέαις ταῖς τοῦ ἀληθινοῦ σώματος διαστάσεις, ἀλλ' ὑπὸ ταῖς τοῦ ἄρτου διαστάσεις μόναις· ὅθεν ἐπέπερ ἢ οὐσία καθ' αὐτὴν καὶ καθ' ὃ ἐστὶν οὐσία, οὐ κατέχει τόπον οὐδὲ ζητεῖ, εἰ μὴ καθόσον ἐστὶ ὑπὸ ταῖς διαστάσεις τοῦ σώματος, ἐπιδόμενον ἐστὶν ἐν ταῦθα ἐν τούτῳ τῷ μυστηρίῳ τῷ τοῦ Χριστοῦ σῶμα μὴ ζητεῖν, μηδὲ κατέχειν πλείονα τόπον ἢ ὅσον ζητοῦσι καὶ κατέχουσιν αἱ διαστάσεις τοῦ ἄρτου, ὅφ' αἱ τῆ τοῦ σώματος οὐσία καλύπτεται. Διπίστεῖν δὲ περὶ τούτου οὐ χροῖ, πολλῶν ἄλλων ἐν τῇ φύσει πραγμάτων τὴν αὐτὴν σχέδον ἀπορῶν προβαλλομένων· ἢ γὰρ ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ ὅλη ἐστὶ ἐν ὄφ τῷ σώματι, καὶ ὅλη ἐν ἐκάστῳ τῶν μορίων τοῦ σώματος, καὶ τὴν αὐτὴν ἐν ταῖς τῷ μορίῳ καὶ τῷ λοιπῷ σώματι φύσιν ἔχει, καὶ οὕτως ἔχει μεγέθους ἐν τῷ νηπίῳ ὡς ἐν τῷ τοῦ γίγαντος σώματι. Εἴτε δὲ ἐι ψυχῆς μέγεθος ἐπινοεῖν, καὶ διὰ τὴν τοῦ σώματος ἀβυσσὸν τε καὶ μέωσιν, ἢ μέλους τινὸς ἔκκοπήν, οὕτε ἀβυσσὸν οὕτε μειωσιν, οὕτε τομήν τινα καὶ ἡ ψυχὴ συνεψίσταται. Καίτοι τοῦτο ἀληθέστατον ὄν, καὶ πᾶσι μὲν Ἑλλήνων σοφοῖς, πᾶσι δὲ τοῖς ἱεροῖς διδασκάλοις οὕτω φρονούμενον, καθαρῶς ὁμῶς οὐχ ὑποπίπτει τῷ νῷ, καθάπερ τῶν ἄλλων νοήτων τὰ φανερά τε καὶ πρόσχειρα. Πῶς; εἰ καὶ πύργου μέγεθος ἢ ὄρου; τῆ ὕψι μετροῦμεν, ἐλαχίστῳ τῷ ὀφθαλμῷ τηλικούτου μεγέθους εἶδος ἐμφέρωντες; Ἔστι γὰρ ὡς ἐν τῇ ψυχῇ νοητῶς τὸ εἶδος τοῦ πύργου, καὶ ὀλικῶς ἐν αὐτῷ, οὕτω πνευματικῶς ἐν τῷ ὀφθαλμῷ, καὶ τούτῳ τῷ πνευματικῷ εἶδει τὴν τοῦ ἕξω μεγέθους ποιούμεθα σύγκρισιν. Τίς λόγος; ἀποδιδόσθαι τοῦ τοιοῦτου δύναται,

καίπερ οὗτος ἀληθεστάτος; Οὕτω δὲ καὶ ἐν κα-
τόπτρῳ βραχέϊ μεγίστων πραγμάτων καθορῶντες
εἰκόνας, οὐδὲ τοῦτου σχεδὸν τὸν λόγον ἀπέχειν
δυνάμεθα.

Πρὸς τοῦτους ἀδύνατον εἶναι φαῖν οἱ τῷ μυστη-
ρίῳ διαπιστοῦντες τὸ τοῦ Χριστοῦ μυστικὸν σῶμα
τεμνόμενον, ἀκέραιον διαμεῖναι, καὶ τῶν τμη-
μάτων ἕκαστον, αὐτὸ ὅλον εἶναι τὸ τοῦ Χριστοῦ
σῶμα καὶ τέλειον. Ἄλλ' ἡ πίστις ἡμῶν καὶ τοῦτο
κηρύττει, θαῦμα μὲν ὁμοίως ἄλλοις παραδόξοις τοῦ
μυστηρίου, πολλαῖς δὲ ὁμοιότησι συνηγορούμενον,
καὶ πρό γε πάντων τῷ λόγῳ τοῦ μυστηρίου. Ἡ γὰρ
διαίρεσις ἐκείνη καὶ ἡ τομῆ, οὐ τοῦ σώματος ἀπει-
ταί τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ἐν ταῖς τῆς ποσότητος δια-
στάσεσι γίνεται μόναις, ὅφ' αἷς μετὰ τὴν μεταβο-
λὴν ἐκείνην τὸ τοῦ Χριστοῦ σῶμα καλύπτεται. Ὡ-
σπερ καὶ τοῦ κατόπτρου κλασθέντος, οὕτε τὸ
εἶδος κλάται τοῦ σώματος τὸ ἐν αὐτῷ καθορῶμενον,
καὶ ἐν ἑκάστῳ τμήματι τὸ αὐτὸ κατοπτέυεται εἶδος.
Καὶ τῶν ἐντόμων ζῶων διαιρουμένων ὅλη ἡ αἰσθη-
τικὴ ψυχὴ παραμένει ταῖς τμήμασιν, ὡς τῷ φιλο-
σόφῳ δοκεῖ. Καὶ ἡ ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ ἐστὶ μὲν ὅλη ἐν
ἐκάστῳ μορίῳ τοῦ σώματος, οὐδὲν δὲ μορίῳ τεμνο-
μένῳ συναποτεμένεται· καὶ αὖ ἐν ἑκάστῳ μέρει τῆς
αἰσθητικῆς σαρκὸς ἡ σαρκὸς ὑπαρξίς σώζεται, καὶ
πᾶν τοῦ ἄρτου μέρος ἄρτος ἐστίν. Οὕτω δὲ καὶ
ἕκαστον μέρος τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ὅλον ἐστὶ
τὸ τοῦ Χριστοῦ σῶμα, τὸ ἐν ταῖς ὁμοιότησι ταύταις
ἐνδόν, τῆς θείας πληροῦσης ἐν τῷ μυστηρίῳ
δυνάμεως, λέγω δὲ ἂν ἡ τοσοῦτόν τι μέρος ὥστ' ἐν
αὐτῷ δύνασθαι αὐτὸν τοῦ ἄρτου σώζεσθαι λόγον, εἴ
μη πρὸς τὴν οὐσίαν τῆς σαρκὸς μετεβάλλετο· εἴ
γὰρ εἰς πᾶν λεπτὰ διαιροῖτο, καὶ ὁ τοῦ σώματος
οὐ σώζεται λόγος, ὡσπερ ἂν ἀπολώλει καὶ ὁ τοῦ
ἄρτου.

Ἔστι δὲ τὸ τοῦ Χριστοῦ σῶμα καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ
καὶ ἐν τῇ γῆ ἐν παντὶ θυσιαστηρίῳ ἐν καὶ ταυτὸν
ἀριθμῷ. Καὶ πολλῶν ἐν τούτῳ τῷ μυστηρίῳ γενο-
μένων θαυμάτων, ὡς εἴρηται, τοῦτο πάσης ἐκπλη-
ξείως ἐστὶν ἐπέκεινα, καὶ πλείστης γέμει τῆς
ἀπορίας. Διαφόροις μὲν γὰρ ἀποβλέψεσιν ἐγχερεῖ
τὸ αὐτὸ πολλαχῶς εἶναι, οἷον τὴν ψυχὴν ἡμῶν, κατὰ
μὲν τὸ τῆς φύσεως εἶναι, ἐν ἐκείνῳ τυγχάνειν τῷ
τόπῳ ἐν ᾧ καὶ σωματικῶς ἴσμεν, ἅτε τοῦ σώματος
εἶδος οὖσαν καὶ ἐντελέχειαν· κατὰ δὲ τὸ εἶναι τοῦ
ἔρωτος καὶ τῆς διαθέσεως, ἐκεῖ εἶναι ὅπου τὸν
ἔρωτα ἔχει, καθὼς εἴρηται, Ὅπου ὁ θεσσαυρὸς
ὑμῶν, ἐκεῖ ἐστὶν ἡ καρδία ὑμῶν· καὶ πάλιν, τὸ
πολίτευμα ἡμῶν ἐν οὐρανοῖς ἐστὶν, ὁ θεὸς εἶπεν
Ἁπόστολος. Εἰ τοίνυν καὶ τὸ τοῦ Χριστοῦ σῶμα τοῦτον
ἐλέγετο τὸν τρόπον ἐν διαφόροις εὐρίσκεισθαι τόποις,
οὐδὲν ἂν ἦν χαλεπὸν νοηθῆναι. Νῦν δὲ τὸ αὐτὸ τῷ
ἀριθμῷ σῶμα κατὰ τὸ αὐτὸ καὶ εἶναι ἐν διαφό-
ροις ὑπάρχειν τόποις πιστεύομεν, ὃ παντάπασιν μὲν
ἀδυνάτως ἔχειν δοκεῖ τῷ νόμῳ τῆς φύσεως· πι-
στεύομεν δὲ οὕτως ἔχειν ἀναμφισβητήτως, τοῖς τῶν
θεοπνεύστων λόγοις ἐπόμενοι, καὶ παραδείγμασι δὲ

* Matth. vi, 21. * Philipp. iii, 20.

parationem facimus. Quænam hujus rei licet veris-
simæ ratio reddi potest? Ita etiam in exiguo specula
rerum maximarum imagines intuemur, et vix illius
rei rationem dare possumus.

Præterea impossibile esse dicunt qui sacramen-
to fidem non habent, Christi corpus mysticum in
partes divisum, persistere integrum, et singularum
partium unquamque totum esse et perfectum
Christi corpus. Sed fides postea id quoque prædi-
cat, miraculosa sane aliis non absimile quæ in hoc
sacramento occurrit, multis similitudinibus con-
firmatum, et maxime ipsius sacramenti ratione.
Divisio enim illa et sectæ Christi corpus non at-
tingit, sed locum habet in solis quantitatis dimen-
sionibus, sub quibus post transmutationem illam
Christi corpus latet. Sicut et speculum si fran-
gatur, neque species corporis in eo representati
frangitur, sed in unoquoque fragmento eandem
adhuc speciem intueri licet. Insecta etiam animalia
cum dividuntur, anima sensitiva in singulis seg-
mentis manet, ut Philosopho videtur. Et humana
anima est quidem tota in unaqueque parte cor-
poris, cum qualibet parte resecta non simul sec-
tatur: in singulis quoque partibus sensitivæ carnis
eiusdem carnis existentia servatur, et omnis pars
panis, panis est. Ita etiam unaqueque pars corporis
Christi, totum est Christi corpus, id quod ejusmo-
di similitudinibus deficit, supplementis virtutis divinæ
in sacramento. Quod ita dictum velim, si panis
particulæ ejusmodi sit, ut in ipsa conservari possit
panis ratio: alioquin in substantiam carnis non trans-
mutaretur: si enim in exiguas omnino partes divi-
deretur, non jam corporis ratio conservatur, quem-
admodum perit panis ratio.

Est autem Christi corpus et in cælo et in terra
et in omni altari unum et idem numero. Et cum
in hoc sacramento miracula plurima fiant, ut dic-
tum est, istud omnem longe admirationem superat,
et multiplici difficultate plenum est. Diverso enim
respectu fieri potest idem variis in locis esse, ut
animam nostram, quæ quidem secundum esse na-
turæ in eodem loco est in quo corporaliter suavis,
virtute quæ corporis forma et ἐντελέχεια, seu actus
sit: secundum esse amoris et affectus, illic est ubi
amat, sicut dictum est: *Ubi est thesaurus vester,*
illic et cor vestrum erit; et iterum, ut ait divinus
Apostolus, *Conversatio nostra in cælis est*. Si igitur
et Christi corpus diceretur secundum hunc mo-
dum in diversis locis reperiri, non adeo difficile for-
tassis intellectu foret. Nunc verò idem numero cor-
pus secundum unum et idem esse, in diversis ex-
sistere locis credimus, quod omnino impossibile
esse secundum naturæ legem videtur: credimus ta-
men rem ita se habere indubitanter, seculi doctri-
nam sanctorum divinitus inspiratorum, exemplis
quoque et rationibus mentem tali difficultate labo-

rursus in virgam transmūtavit : eadem postea aquam vinum fecit in Cana : ipsa fructum carnem animalis facit intra aliquod temporis spatium, et carni augmentum ex eodem fructu per transmūtationem adjicit. Verum postquam concesserunt substantiæ transmūtationem in hoc sacramento non esse prorsus impossibilem, rursus eam impugnare ex quantitatis ratione aggrediuntur. Substantia enim panis in illam corporis transmūtata, accidentia panis manere absque subjecto, cum supra naturam sit, tamen non superare id quod mente concipi potest. Equidem accidentia non existere in subjecto impossibile est ; id enim ex ratione et definitione ipsorum accidentium constat. Attamen tale quidpiam animo concipere possumus, et accidens a subjecto separare per mentis potentiam : qua ratione universalis rationem in unum colligimus, ex singularibus separantes. Quod autem sit per mentis nostræ potentiam, utique efficietur per potentiam maximæ et primæ mentis, simul illud intelligentis, et reipsa operantis. Sed aliud quidpiam esse dicunt in hoc sacramento, quod non modo naturam, sed ipsam etiam mentis nostræ potentiam superet, scilicet quod in parva apparentis panis quantitate totus Christus creditur : sed neque hoc miraculum rationibus quibus difficultati occurratur, caret. Neque enim in sacro hoc sacrificio est corpus Christi naturaliter, sed sacramentaliter solum ; idcirco in eo non est tanquam tabernaculo velatum in quodam loco, neque sub propriis veri corporis dimensionibus, sed sub solius panis dimensionibus : unde quandoquidem panis substantia secundum seipsam, et quatenus substantia est, locum nec occupat nec exigit, nisi quantum subest corporis dimensionibus, sequitur in hoc sacramento Christi corpus non exigere, neque occupare ampliorem locum, quam quantum exigunt et occupant dimensiones panis, sub quibus corporis substantia legitur. Istis autem denegare fidem non oportet, cum alia multa in rerum natura sicut, quæ eandem prope statim dubitandi causam præbeant. Humana enim anima tota est in toto corpore, et tota in singulis partibus corporis, eandemque in parte et in reliquo corpore naturam habet : parem ita magnitudinem habet in infantis atque in gigantis corpore. Siquidem vero animæ aliquam magnitudinem imaginari oportet, tamen per accretionem aut diminutionem corporis, aut resectionem membri alicujus, neque accretionem, neque diminutionem, neque resectionem ullam anima sustinet. Id vero licet verissimum sit, omnibusque Græcorum sapientibus sacrisque doctoribus ita visum fuerit, clare tamen et perspicue non venit in mentem ut aliorum intelligibilibus manifesta quæque et obvia. Quomodo etiam turris vel montis magnitudinem visu metimur, in oculo parvo talis magnitudinis speciem impressam ferentes? Est enim quasi in anima intelligibiliter species turris, et cum materialis sit in seipsa, ita spiritualiter est in oculo, et per hanc spirituales speciem, exterioris magnitudinis com-

μετέβαλεν· τὸ ὕδωρ ἢ αὐτὴ πεποίηκεν ὄνον ὑστερον ἐν Κανᾷ· αὐτὴ τὴν σὰρκα τοῦ ζώου καρπὸν ποιεῖ διὰ χρόνου, καὶ τῆ σαρκὶ τὸν καρπὸν αὐθις προστίθῃσιν ἐκ μεταβολῆς. Ἄλλ' ἐπειδὴν δῶσι τὴν εἰς οὐσίας μεταβολὴν ἐν τούτῳ τῷ μυστηρίῳ μὴ εἶναι καθάπαξ ἀνένδεκτον, ἀπὸ τῆς ποσότητος αὐθις εἰσιγερούσιν. Τὸ μὲν γὰρ τῆς τοῦ ἄρτου οὐσίας εἰς τὴν τοῦ σώματος μεταβαλλομένης τὰ συμβεβηκότα τῷ ἄρτῳ μένειν τοῦ ὑποκειμένου χωρὶς, ὑπὲρ τὴν φύσιν ἐν, ὅμως οὐχ ὑπερβαίνειν τὴν... ἐν παρ' αὐτοῦ νοῦ. Μὴ ἐνυπάρχειν μὲν γὰρ ὑποκειμένη τᾷ συμβεβηκότα ἀδύνατον· τοῦτο γὰρ ἐκ τοῦ λόγου τῶν συμβεβηκότων ἐστίν. Ἐπινοεῖν δέ τι τοιοῦτον ὁμῶς δυνάμεθα, καὶ τοῦ ὑποκειμένου τὸ συμβεβηκὸς ἀφαιρῆναι τῇ δυνάμει τοῦ νοῦ, ᾧ ἐρώπῳ καὶ τὸν τοῦ καθόλου λόγον ἀρθροζόμεν ἐκ τῶν μερικῶν ἀφαιρούντες. Τὸ δὲ τῇ δυνάμει τοῦ νοῦ γινόμενον καὶ πρώτου, γένοιτ' ἂν καὶ τῇ δυνάμει τοῦ μεγίστου καὶ πρώτου, τοῦ ἅμα τε νοούντος αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ πράγματι οὕτω δημιουργοῦντος. Ἄλλ' ἕτερον εἶναι φασὶν ἐν τῷ μυστηρίῳ τούτῳ, οὐ μόνον τὴν φύσιν, ἀλλὰ καὶ τὴν τοιαύτην τοῦ νοῦ δυνάμιν ὑπερβαίνου· ὅτι ἐν μικρᾷ τοῦ φαινομένου ποσότητι ὅλος ὁ Χριστὸς εἶναι πιστεύεται· ἀλλ' οὐδὲ τούτο παράμυθιας ἐστέρηται τὸ θαυμάσιον. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἐν τῇ ἱερᾷ ταύτῃ θυσίᾳ τὸ τοῦ Χριστοῦ σῶμα φυσικῶς; ἀλλὰ μυστηριωδῶς μόνον, καὶ διὰ τούτο οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῇ καθάπερ ἐσκηνωμένον ἐν τινι τόπῳ· οὐδ' ὑπὸ ταῖς ἰστίαις ταῖς τοῦ ἀληθινοῦ σώματος διαστάσεσιν, ἀλλ' ὑπὸ ταῖς τοῦ ἄρτου διαστάσεσι μόναις· ὅθεν ἐπιπέτρῃ ἢ οὐσίᾳ καθ' αὐτὴν καὶ καθ' ὃ ἐστὶν οὐσία, οὐ κατέχει τόπον οὐδὲ ζητεῖ, εἰ μὴ καθόσον ἐστὶ ὑπὸ ταῖς διαστάσεσι τοῦ σώματος, ἐπιμένον ἐστὶν ἐν ταῦθα ἐν τούτῳ τῷ μυστηρίῳ τῷ τοῦ Χριστοῦ σῶμα μὴ ζητεῖν, μὴδὲ κατέχειν πλείονα τόπον ἢ ὅσον ζητοῦσι καὶ κατέχουσιν αἱ διαστάσεις τοῦ ἄρτου, ὑπ' αἷς ἢ τοῦ σώματος οὐσία καλύπτεται. Διαπιστεῖν δὲ περὶ τούτου οὐ χρὴ, πολλῶν ἄλλων ἐν τῇ φύσει πραγμάτων τὴν αὐτὴν σχέδον ἀπορίαν προβαλλομένων· ἢ γὰρ ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ ὅλη ἐστὶ ἐν ὅλῳ τῷ σώματι, καὶ ὅλη ἐν ἐκάστῳ τῶν μερῶν τοῦ σώματος, καὶ τὴν αὐτὴν ἐν τε τῷ μερίῳ καὶ τῷ λοιπῷ σώματι φύσιν ἔχει, καὶ οὕτως ἔχει μεγέθους ἐν τῷ νηπίῳ ὡς ἐν τῷ τοῦ γίγαντος σώματι. Ἐπει δὲ τι ψυχῆς μεγέθους ἐπινοεῖν, καὶ διὰ τὴν τοῦ σώματος ἀξίτητον καὶ μείωσιν, ἢ μείωσις τινὸς ἐκκοπήν, οὕτε ἀξίτητον οὕτε μείωσιν, οὕτε τομὴν τινα καὶ ἢ ψυχῆ συνεψίσταται. Καίτοι τοῦτο ἀληθέστατον ἐν, καὶ πᾶσι μὲν Ἑλλήνων σοφοῖς, πᾶσι δὲ τοῖς ἱεροῖς διδασκάλοις οὕτω φρονούμενον, καθάρως ὁμῶς οὐχ ὑποπίπτει τῷ νῷ, καθάπερ τῶν ἄλλων νοητῶν τὰ φανερά τε καὶ πρόσχειρα. Πῶς ἔτι καὶ πύργου μέγεθος ἢ ὄρου; τῇ ὄψει μετροῦμεν, ἐλαχίστῳ τῷ ὀφθαλμῷ τηλικούτου μεγέθους εἶδος ἐμφέρωντες; Ἔστι γὰρ ὡς ἐν τῇ ψυχῇ νοητῶς τὸ εἶδος τοῦ πύργου, καὶ ὀλικῶς ἐν αὐτῷ, οὕτω πνευματικῶς ἐν τῷ ὀφθαλμῷ, καὶ τούτῳ τῷ πνευματικῷ εἶδει τὴν τοῦ ἔξω μεγέθους ποιούμεθα σύγκρισιν. Τίς λόγος; ἀποδείξασθαι τοῦ τοιοῦτου δυναταί,

καίπερ ὄντος ἀληθεστάτου; Οὕτω δὲ καὶ ἐν κα-
τόπτρῳ βραχέϊ μεγίστων πραγμάτων καθορῶντες
εἰκόνας, οὐδὲ τοῦτου σχεδὸν τὸν λόγον ἐπέχειν
δυνάμεθα.

Πρὸς τοῦτοις ἀδύνατον εἶναι φασὶν οἱ τῷ μυστη-
ρίῳ διαπιστοῦντες τὸ τοῦ Χριστοῦ μυστικὸν σῶμα
τεμνόμενον, ἀκέραιον διαμεῖναι, καὶ τῶν τμη-
μάτων ἕκαστον, αὐτὸ ὅλον εἶναι τὸ τοῦ Χριστοῦ
σῶμα καὶ τέλειον. Ἄλλ' ἡ πίστις ἡμῶν καὶ τοῦτο
κηρύττει, θαῦμα μὲν ὁμοίως ἄλλοις παραδόξοις τοῦ
μυστηρίου, πολλαῖς δὲ ὁμοιότησι συνηγορούμενον,
καὶ πρὸ γε πάντων τῷ λόγῳ τοῦ μυστηρίου. Ἡ γὰρ
διαίρεσις ἐκείνη καὶ ἡ τομῆ, οὐ τοῦ σώματος ἀπτε-
ταί τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' ἐν ταῖς τῆς ποσότητος δια-
στάσεσι γίνεται μόναις, ὃφ' αἷς μετὰ τὴν μεταβο-
λὴν ἐκείνην τὸ τοῦ Χριστοῦ σῶμα καλύπτεται. Ὡ-
σπερ καὶ τοῦ κατόπτρου κλασθέντος, οὔτε τὸ
εἶδος κλάται τοῦ σώματος τὸ ἐν αὐτῷ καθορώμενον,
καὶ ἐν ἑκάστῳ τμήματι τὸ αὐτὸ κατοπτρεύεται εἶδος.
Καὶ τῶν ἐντόμων ζώων διαιρουμένων ὅλη ἡ αἰσθη-
τικὴ ψυχὴ παραμένει τοῖς τμήμασιν, ὡς τῷ φιλο-
σόφῳ δοκεῖ. Καὶ ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ ἐστὶ μὲν ὅλη ἐν
ἑκάστῳ μορίῳ τοῦ σώματος, οὐδενὶ δὲ μορίῳ τεμνο-
μένῳ συναποτέμενται· καὶ αὐτὸ ἐν ἑκάστῳ μέρει τῆς
αἰσθητικῆς σαρκὸς ἡ σαρκὸς ὑπάρχει σώζεται, καὶ
πᾶν τοῦ ἔρτου μέρος ἔρτος ἐστίν. Οὕτω δὲ καὶ
ἕκαστον μέρος τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ ὅλον ἐστὶ
τὸ τοῦ Χριστοῦ σῶμα, τὸ ἐν ταῖς ὁμοιότησι ταύταις
ἐνδέον, τῆς θείας πληροῦσης ἐν τῷ μυστηρίῳ
δυνάμεως, λέγω δὲ ἂν ἡ τοσούτον τι μέρος ὡς· ἐν
αὐτῷ δύνασθαι αὐτὸν τοῦ ἔρτου σώζεσθαι λόγον, ἐφ'
μὴ πρὸς τὴν οὐσίαν τῆς σαρκὸς μετεβάλλετο· εἰ
γὰρ εἰς πᾶν λεπτὰ διαιροῖτο, καὶ ὁ τοῦ σώματος
οὐ σώζεται λόγος, ὡσπερ ἂν ἀπολώλει καὶ ὁ τοῦ
ἔρτου.

Ἔστι δὲ τὸ τοῦ Χριστοῦ σῶμα καὶ ἐν τῷ οὐρανῷ
καὶ ἐν τῇ γῆ ἐν παντὶ θυσιαστηρίῳ ἓν καὶ ταυτὸν
ἀριθμῷ. Καὶ πολλῶν ἐν τούτῳ τῷ μυστηρίῳ γενο-
μένων θαυμάτων, ὡς εἰρηται, σοῦτο πάσης ἐκπλη-
ξείως ἐστὶν ἐπέκεινα, καὶ πλείστης γέμει τῆς
ἀπορίας. Διαφόροι μὲν γὰρ ἀποβλέψουσιν ἐγχεῖν
τὸ αὐτὸ πολλαχῶς εἶναι, ὅσον τὴν ψυχὴν ἡμῶν, κατὰ
μὲν τὸ τῆς φύσεως εἶναι, ἐν ἐκείνῃ τυγχάνειν τῷ
τόπῳ ἐν ᾧ καὶ σωματικῶς ἐσμεν, ἅτε τοῦ σώματος
εἶδος οὖσαν καὶ ἐντελέχειαν· κατὰ δὲ τὸ εἶναι τοῦ
ἔρωτος καὶ τῆς διαθέσεως, ἐκεῖ εἶναι ὅπου τὸν
ἔρωτα ἔχει, καθὼς εἰρηται, Ὁπου ὁ θεσαυρὸς
ὑμῶν, ἐκεῖ ἐστὶν ἡ καρδία ὑμῶν· καὶ πάλιν, τὸ
πολίτευμα ἡμῶν ἐν οὐρανοῖς ἐστὶν, ὁ θεὸς εἶπεν
Ἁπόστολος. Εἰ τοίνυν καὶ τὸ τοῦ Χριστοῦ σῶμα τοῦτον
ἐλέγεται τὸν τρόπον ἐν διαφόροις εὐρίσκεισθαι τόποις,
οὐδὲν ἂν ἦν χαλεπὸν νοηθῆναι. Νῦν δὲ τὸ αὐτὸ τῷ
ἀριθμῷ σῶμα κατὰ τὸ αὐτὸ καὶ ἓν εἶναι ἐν διαφό-
ροις ὑπάρχειν τόποις πιστεύομεν, ὃ παντάπασιν μὲν
ἀδυνάτως ἔχειν δοκεῖ τῷ νόμῳ τῆς φύσεως· πι-
στεύομεν δὲ οὕτως ἔχειν ἀναμφισβητήτως, τοῖς τῶν
θεοπνεύστων λόγοις ἐπόμενοι, καὶ παραδείγμασι δὲ

parationem facimus. Quænam hujus rei licet veris-
simæ ratio reddi potest? Ita etiam in exiguo speculæ
rerum maximarum imagines intuemur, et vix illius
rei rationem dare possumus.

Præterea impossibile esse dicunt qui sacramen-
to fidem non habent, Christi corpus mysticum in
partes divisum, persistere integrum, et singularum
partium unamquamque totum esse et perfectum
Christi corpus. Sed fides nostrâ id quoque prædi-
cat, miraculâ eamque aliis non abstruibile quæ in hoc
sacramento occurrat, multis similitudinibus con-
firmatum, et maxime ipsius sacramenti ratione.
Divisio enim illa et sectio Christi corpus non at-
tingit, sed locum habet in solis quantitatibus dimen-
sionibus, sub quibus post transmutationem illam
Christi corpus latet. Sicut et speculum si fran-
gatur, neque species corporis in eo representati
frangitur, sed in unoquoque fragmento eandem
adhuc speciem intueri licet. Insecta etiam animalia
cum dividuntur, anima sensitiva in singulis seg-
mentis manet, ut Philosopho videtur. Et humana
anima est quidem tota in unaqueque parte cor-
poris, cum qualibet parte resecta non simul se-
catur: in singulis quoque partibus sensitivæ carnis
eiusdem carnis existentia servatur, et omnis pars
panis, panis est. Ita etiam unaqueque pars corporis
Christi, totum est Christi corpus, id quod ejusmodi
similitudinibus defecit, suppleto virtute divinâ
in sacramento. Quod ita dictum velim, si panis
particulâ ejusmodi sit, ut in ipsa conservari possit
panis ratio: alioqui in substantiam carnis non trans-
mutaretur: si enim in exiguas omnino partes divi-
deretur, non jam corporis ratio conservatur, quem-
admodum perit panis ratio.

Est autem Christi corpus et in cælo et in terra
et in omni altari unum et idem numero. Et cum
in hoc sacramento miracula plurima fiant, ut dic-
tum est, istud omnem longe admirationem superat,
et multiplici difficultate plenum est. Diverso enim
respectu fieri potest idem variis in locis esse, ut
animam nostram, quæ quidem secundum esse na-
turæ in eodem loco est in quo corporaliter sumus,
virtute quæ corporis forma et ἐντελέχεια, seu actus
sit: secundum esse amoris et affectus, illic est ubi
amat, sicut dictum est: *Ubi est thesaurus vester,
illic et cor vestrum erit*; et iterum, ut ait divinus
Apostolus, *Conversatio nostra in cælis est*. Si igitur
et Christi corpus diceretur secundum hunc mo-
dum in diversis locis reparari, non adeo difficile for-
tassis intellectu foret. Nunc veropidem numero cor-
pus secundum unum et idem esse, in diversis ex-
sistere locis credimus, quod omnino impossibile
esse secundum naturæ legem videtur: credimus ta-
men rem ita se habere indubitanter, secuti doctri-
nam sanctorum divinitus inspiratorum, exemplis
quoque et rationibus mentem tali difficultate labo-

² Matth. vi, 21. ³ Philipp. iii, 20.

rantem confirmamus. Omne siquidem corpus existens quodam in loco, ipsum quidem totum toti commensuratur loco, et partes illius partibus loci attribuantur, et mediante propria quantitate est in loco. Nam esse in loco, quantitati proprie convenit, consequenter etiam substantiæ cujus est eadem quantitas. Atque inde accidit corpus illic solum esse, ubi quantitas ejus et dimensiones reperiuntur. Impossibile est enim eandem quantitatem pluribus simul commensurari locis. In corpore autem Christi res non ita se habet : existit enim in loco, mediante ea quantitate quæ pani prius inerat. Si vero et propria quantitas sanctissimi corporis inseparabiliter ipsi coexistit, consequenter eane et mediante substantia, quæ sine propria quantitate subsistere non potest. Cum igitur nihil impediat quominus multæ quantitates panum existant in multis altaribus, inde accidit et Christi corpus unum numero in multis existens quantitatibus non propriis, illis mediantibus in multis reperiri locis. Hoc etiam exemplis confirmare licet animæ nostræ, quæ, cum per se non habeat quantitatem qua commensuretur continenti se corpori, tota est in toto et singulis corporis partibus. Tam etiam sermonis exemplo, qui ipse et unus numero potest interiorius esse, dici, audiri et scribi : dictus vero sive pronuntiat, ipse etiam a multis simul auditu percipitur. Præterea exemplo solis, cuius lumen extra et intra domum illustrat et per vitrum penetrans, interiorius eam illuminat, idem simul existens, et neque a seipso, nec a sole separatum. Sed et species in omnibus est et singularibus individuis, ubicunque illa sint, cum tamen una numero sit, autem δὲ ὁμοῦς τυγχάνοντι, καὶ μήθ' ἑαυτοῦ μήτε πᾶσιν ἔστι τοῖς ἰδίοις ἀτόμοις, ὅπουπερ ἂν εἴη ταῦτα, ἐν ὄν ἀριθμῷ.

Multis ejusmodi exemplis dubitationem mentis obortam depellere possumus : verum sufficit ut indubitata fide ita sentiamus, et ea sola confirmati, perfunctorie reliquis adjiciamus animum. Hujus enim sacramenti quod supernaturale est et prodigium, quod reliqua omnia longo intervallo superat, quænam humana ratio reddi potest, aut quod exemplum ex rebus naturalibus desumptum eidem convenienter accommodari ? At ego, inquires, persuaderi non possum : exempla enim et rationes fidem præsupponunt ; ego autem demonstratione indigeo : credere non possum. Sed potes, inquam ego, credere, si vis ; nam fides voluntaria est animi consensio. Quod si nollis, res aliter se habebit, etiamsi nollis. Non credes asserenti quod ex terra ferrum fiat, longe fortassis ab ejusmodi artificio remotus, et illud ignorans : neque quod ex cinerea quadam materia vitrum fiat, quia fortassis nunquam dum ista sunt intervenisti, neque sensibus corporis hæc percepisti, atque ita de aliis. Ego vero ostendam tibi, quod multa credas, quæ videre non potes. Credis ex quatuor elementis constare corpus tuum ; sed non vides quod ex iisdem com-

καὶ λόγοις τὴν τοῦ νοῦ δυσκολίαν παραμυθούμεθα. Ἄπαν μὲν γὰρ σῶμα τυγχάνον ἐν τινι τόπῳ, αὐτὸ τε ὅλον ὅλῳ συμμετρεῖται τῷ τόπῳ, καὶ τὰ μέρη τούτου τοῖς τοῦ τόπου μέρεσιν ἀποδίδεται, καὶ μεσιτευούσης τῆς ἰδίας ποσότητός ἐστιν ἐν τῷ τόπῳ. Τὸ γὰρ ἐν τόπῳ εἶναι τῇ ποσότητι κυρίως προσήκει· ἐπομένως δὲ καὶ τῇ οὐσίᾳ, ἥς ἡ τοιαύτη ποσότης ἐστὶ. Κάνει ὅθεν συμβαίνει τὸ σῶμα ἔχει μόνον εἶναι, ὅπου ἡ ποσότης αὐτοῦ καὶ αἱ διαστάσεις εὐρίσκονται. Ἀδύνατον δὲ τὴν αὐτὴν ποσότητα πλείοσι συμμετρεῖσθαι τόποις ὁμοῦ. Ἐπὶ δὲ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ οὐχ οὕτως ἔχει· ἔστι γὰρ ἐν τόπῳ μεσιτευούσης τῆς ποσότητος, καὶ πρῶτερον ἐνυπαρχούσης τῷ ἄρτῳ. Εἰ δὲ καὶ ἡ ἰδία ποσότης τοῦ παναγίου σώματος ἀχωρίστως αὐτῷ εὐνεσται, ἀλλ' ἐπομένως καὶ τῆς οὐσίας μεσιτευούσης, ἥτις ἀνευ ἰδίας ποσότητος ὑφεστάναι οὐ δύναται. Ἐπει τοίνυν οὐδὲν κωλύει πολλὰς εἶναι ποσότητας ἄρτων ἐν πολλοῖς θυσιαστηρίοις, ἐνεῦθεν συμβαίνει καὶ τὸ τοῦ Χριστοῦ σῶμα τὸ αὐτὸν ἀριθμῷ ἐν πλείοσιν ὑπάρχον ποσότησιν οὐκ ἰδίαις, τούτων μεσιτευουσῶν ἐν πολλοῖς; εὐρίσκεσθαι τόποις. Τούτου δὲ καὶ παραδείγμασι δυνατόν ἐστι χρῆσθαι· τῇ δὲ ἡμετέρῃ ψυχῇ, ἥτις διὰ τὸ μὴ ἔχειν ποσότητα καθ' αὐτὴν ἢ συμμετροῖτο ἂν τῷ περιέχοντι σώματι, ὅλη καὶ ἐν ὅλῳ καὶ ἐν ἑκάστῳ μορίῳ τοῦ σώματος κέφυκε. Καὶ ἐν τῷ λόγῳ, ὃς ὁ αὐτὸς καὶ εἰς ἀριθμῷ, καὶ ἐνδιάθετος εἶναι δύναται, καὶ λεγόμενος, καὶ ἀκούμενος; καὶ γραφόμενος; καὶ ὁ λεγόμενος δὲ ὃς καὶ ὁ αὐτὸς ἀκοαῖς περιλαμβάνεται πλείοσι. Πρὸς τούτοις τῷ τοῦ ἡλίου φωτὶ ἐν τε τῷ ἔξω τῆς οἰκίας διαφανεῖ καὶ ἐνδον αὐτῆς· καὶ ἐν τῇ ὕλῳ δὲ ὄντι δι' ἥς τὸ φῶς ἐνδον τῆς οἰκίας διαφανὲς καταλάμπει· τῷ τοῦ ἡλίου χωριζομένῳ. Ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ εἶδος ἐν ταῦτα, ἐν ὄν ἀριθμῷ.

Καὶ πολλοὶ τοιοῦτοις παραδείγμασι τὴν ἀπορίαν τοῦ νοῦ παραμυθίσθαι δυνάμεθα· ἀλλ' ἀρκεῖ μετὰ πίστεως ἀδιστακτοῦ τούτο φρονεῖν καὶ ταύτη μόνῃ βεβαιουμένους τᾶλλα ὡς ἐν παρέργῳ σκοπεῖν. Ὑπερφυεῖ γὰρ ὄντι τῷ μυστηρίῳ καὶ τεραστίῳ πᾶν νικῶντι τεραστίον. τίς ἂν ἀποδοθεῖ λόγος ἀνθρώπινος, ἢ τί ἂν οἰκείως ἐκ τῶν φυσικῶν φαρμασθειῆ παραδειγμα; Ἀλλ' οὐ δύναμαι, φησὶ, κείθεσθαι· τὰ μὲν παραδείγματα καὶ οἱ λόγοι τὴν πίστιν προὑποτιθέασιν, ἐγὼ δὲ ἀποδείξω δέομαι, πιστεύειν δὲ οὐ δύναμαι. Ἀλλὰ δύνῃ, ἐν ἐθέλῃς, πιστεύειν· πίστις γὰρ ἐστὶν ἐκούσιος ψυχῆς συγκατάθεσις. Ἐὰν δὲ μὴ θέλῃς, ἄλλος ἂν εἴη λόγος, ἐὰν μὴ θέλῃς. Οὐδ' ὅτι ἐκ γῆς γίνεται αἰθήρος, πιστεύσεις τῷ λέγοντι, ἴσως πῶρρω τῆς τοιαύτης ἐργασίας τυγχάνων, καὶ οὐκ εἰδώς, οὐδ' ὅτι ἐκ τινος εὐφρόδους ὕλης ὁ ὕλος διὰ τὸ μὴ παραγενέσθαι ποτὲ γινόμενοις, μὴδὲ σωματικαῖς αἰσθήσεσι ταῦτα ἰδῖν, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως. Ἐγὼ δὲ δεῖξω σοι, ὅτι πολλὰ πιστεύεις ἃ βλέπειν οὐ δύνη. Πιστεύεις ἐκ τῶν ἑσθάρων εἶναι στοιχείων τὸ σῶμα τὸ σὸν, ἀλλ' οὐ βλέπεις αὐτὸ στοιθεμένον ἐξ αὐτῶν· πιστεύεις τὸν σὸν πρόπαππον καὶ ἐπίπαππον τοιοῦσδε γεγονέναι, ἀλλ' οὐκ εἶδες αὐτούς· πιστεύεις τὸν

ὠκεανὸν περικλύζειν τὴν γῆν· πιστεύεις τῷ λέγοντι ἅ τὸν ἥλιον ἐκλείπειν ὄλον ἢ τὸν ἡμέτερον μετὰ τοσαύ-
 τας ἡμέρας καὶ ὥρας, ἀλλ' οὐκ εἶδες αὐτὰ, ἢ οὐ πῶ
 εὐρακας. Εἰ δὲ τοῖς ταῦτα ἱστοροῦσιν ἀποδίδω; τὴν
 πίστιν, πόσῳ θεὸς ἀξιοπιστότερος ἀνθρώπων τῶν
 ταῦτα διηγουμένων λέγων, ὅτι, *Τοῦτο ἔστι τὸ σῶμά
 μου, καὶ, Τοῦτο τὸ αἷμά μου*; Ἄλλὰ καὶ περὶ τῆς
 ἀληθείας τοῦ εἰπόντος ἀμφιβάλλω, φησι, καὶ τῆς
 ἐκείνου θεότητος. Ἄλλ' ἐκτετύφλωσαι ὄντως,
 δ·ὀρωπε, περὶ τῶν προδῆλων ἀμφιγυῶν ἡλίου
 λαμπρότερον μαρτυροῦσι τὴν ἀλήθειαν τοῦ εἰπόντος
 καὶ τὴν θεότητα, αἱ περὶ αὐτὸν προφητεῖαι τῶν
 ἱερῶν προφητῶν, τῶν χρηστηρίων, τῶν Σιβυλλῶν,
 πάντων σοφῶν, πάντων μάντεων εὐφῆμως τὴν με-
 γίστην ἐκείνην καὶ σωτηριώδη καινοτομίαν ἐπι
 βελτιώσαι τῆς φύσεως πόρρωθεν προαγγέλλουσαι, B
 οἰκονομησαμένου τοῦτο Θεοῦ, ἵνα ἀπροφάσιτος ἢ σὴ
 ἀπιστία κατακρηθῆ· τὰ προηγησάμενα τῆς γεννή-
 σεως αὐτοῦ, καὶ τῆς ἀναδείξεως θαύματα· ὁ ὑπὲρ
 ἀνθρώπων αὐτοῦ βίος, ἡ ὑψηλοτάτη καὶ οὐράνιος
 καὶ θεία ὄντως νομοθεσία, αἱ προρρήσεις αὐτοῦ εἰς
 ἔργον ἐκβεβηκυῖαι πᾶσαι, αἱ ὑπερφύεις ἐκείναι
 θαυματοργίαι, ὁ ἐκούσιος θάνατος, τὰ ἐπ' αὐτῷ
 θαύματα· αἱ μετὰ τοῦτο λαμπρότητες πᾶσαι. Τὸ
 τῶν μαθητῶν ἀμετάπτωτον μέγα μὲν εἰ τῆς αὐτῶν
 πίστεως ἦν, καὶ πολλῆ τῆς περὶ τοῦ Χριστοῦ συν-
 εγνωσμένης αὐτοῖς ἀληθείας ἀπόδειξις· μείζον δὲ
 εἰ τῆς ἐκείνου χάριτος ἦν οὐ παρόντος; σωματικῶς,
 ὡς πρότερον, ἀλλ' ἀοράτως ἐκ τῶν οὐρανῶν αὐτὸν
 ἐντιθέντος. Οἱ τῶν ἀποστόλων ἄγωνες ὑπὲρ αὐτοῦ· C
 ὁ βίος αὐτῶν οὐδὲν ἀπᾶσον ἔχον τῶν καλῶν δογμα-
 των καὶ παραδειγμάτων τοῦ διδασκάλου· οἱ κίνδυ-
 νοὶ τούτων ὑπὲρ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς σωτηρίας
 τοῦ κόσμου μετὰ τοσοῦτου ζήλου· τὰ θαύματα δ' δι'
 αὐτῶν ἐνηργουῦντο, καὶ οἷς ἐφυλάττοντο. Τὰ τῶν
 μαρτύρων αἵματα καὶ τὰ θαύματα· ἡ λαμπρὰ πάν-
 των τῶν τῆς γῆς κλιμάτων ἀπὸ τῆς πλάνης· πρὸς
 τὴν ἀληθῆ περὶ Θεοῦ πίστιν ἐπιστροφή· ἡ τῆς
 πολυχρονίου δεσποδαιμονίας κατάλυσις τοσοῦτους
 τυράννους καὶ δυνάστας προϊσταμένους ἐχούσης καὶ
 ὑπερέχουσ; ἡ τῆς ἱερᾶς Ἐκκλησίας; μετὰ ταῦτα
 κατὰστασις, παντὸς σεμενοῦ καὶ τιμίου καὶ πνευ-
 ματικῶ κλήρης χρήματος, καὶ πρὸς εἰκόνα τῆς ἐν
 οὐρανοῖς εὐταξίας ἐξεργασμένη. Καὶ τί ἄν τις
 καταλέγοι τὰς ἐναργεστάτας περὶ τῆς Χριστοῦ
 θεότητος ἀποδείξεις ἀπείρους οὐσας τῷ πλήθει, καὶ
 τῇ δυνάμει μεγίστας; Ὅθεν τὰς μὲν περὶ τοῦτου
 τοῦ μυστηρίου καὶ τῶν ἄλλων σὺν αὐτῷ θεῶν καὶ
 ἱερῶν μυστηρίων, καὶ ὅλης τῆς πίστεως ἀμφιβολίας
 τοῖς ἀπίστοις καὶ αἰρετικοῖς καταλίπωμεν· μάλλον
 δὲ καὶ τούτοις εὐξώμεθα τῇ τῆς ἀληθείας αἴγλη
 καταλαμπῆναι. Ἡμεῖς δὲ τῷ καλῷ λιμένι προσ-
 ορμιζόμενοι, τῇ ζωῇ, τῷ φωτὶ, τῇ ἀληθείᾳ, τῇ
 πρὸς τὴν σωτηρίαν ὁδῷ, τῇ ἡμετέρῳ λέγω δεσπῶ-
 τη, καὶ ὑπὲρ πάντων οἷς ἡμεῖς εὐηργέτηκα χάριν
 ὁμολογοῦντες ἀποδώμεν αὐτῷ καὶ νῦν, καὶ τῆς πνευ-
 ματικῆς ταύτης τροφῆς τὴν εὐχαριστίαν, δι' ἣς τὴν
 ἐν ἡμῖν τῆς χάριτος θέρημν μένουσαν μὲν αὖξει
 μετὰ πολλῆς τῆς προσθήκης, ὑπὸ δὲ τῆς πονηρίας

positum sit; credis proavum et avam tuam hos
 vel illos exstitisse, sed eos non vidisti; credis
 oceanum circumfundi terram, credis dicenti so-
 lem eclipsin passurum totum vel dimidium post
 tot dies et horas; sed non vidisti, neque un-
 quam hæc oculis usurpasti. Si vero hæc referen-
 tibus fidem adhibes, quanto magis præ homini-
 bus ista narrantibus fidem meretur Deus dicens :
Hoc est corpus meum; et : Hic est sanguis meus.
 Sed dubito, inquis, de veracitate ejus qui dixit,
 et de ejus divinitate. At cæcuis vere, o homo,
 de rebus manifestis hæsitans, cum sole clarius
 testimonium perhibeant de veracitate et divini-
 tate loquentis, sanctorum prophetarum de eo vatici-
 nia, oracula, Sibyllæ, sapientes et vates omnes; que
 quidem prophetiæ diu ante prænuntiaverunt ma-
 ximam illam et salutarem rerum novarum seriem,
 ad naturæ nostræ provectionem in melius, Deo
 ita dispensante, ut inexcusabilis incredulitas tua
 condemnaretur. Miracula quæ ejus nativitatem
 et manifestationem præcesserunt; vita ejus ho-
 minis conditionem superans; sublimissima ejus.
 cælestis et vere divina legislatio; prædictiones
 ejus, quæ omnes eventum comprobatae fuerunt;
 miracula edita, quæ naturalem potentiam exce-
 dunt; mors voluntaria; prodigia quæ eam com-
 mitata, et quæ eam secuta sunt, omnia tam illu-
 stria. Discipulorum immutabilis firmitas, magnum
 quiddam sane, si ex eorum fide erat; simulque
 amplissima agnita ab ipsis de Christo veritatis
 demonstratio: majus vero, si id ipsius gratiæ
 tribuendum erat, qui non jam, ut prius, corpo-
 raliter præsens, sed invisibiliter e cælis eam
 insinuabat. Apostolorum pro ipso certamina; vita
 eorum nihil habens ælsonum a præclaris doctrinis
 et exemplis magistri; pericula ab ipsis cum
 tanto fervore suscepta pro veritate et salute
 mundi; miracula quæ per eos efficiebantur, et
 quibus servabantur. Martyrum sanguis et mira-
 cula: splendida omnium orbis climatum ab er-
 rore ad veram de Deo fidem conversio: diutur-
 næ illius superstitionis destructio, licet tot ty-
 rannos et dynastas protectores et vindices habe-
 ret: demum sanctæ Ecclesiæ constitutio, in qua
 D quidquid augustum, pretiosum et spirituale est,
 abunde reperitur, quæque ad imaginem præclari
 illius in cælo constituti ordinis expressa est.
 Quis vero enumeret evidentissimas de Christi
 divinitate demonstrationes, infinitas quidem, si
 numerus spectetur, si vis et pondus, maximas?
 Quapropter omnes tam circa hoc mysterium,
 quam reliqua sacra et divina mysteria, atque
 adeo circa fidem, dubitationes infidelibus et hæ-
 reticis relinquamus: maxime vero oremus, ut
 veritatis splendore illuminentur. Nos vero ad
 tutum portum appellentes, Dominum, inquam,
 nostrum, qui est vita, lux, veritas et via ad salu-
 tem, et pro omnibus quæ in nos contulit bene-
 ficis gratias referentes, redilamus etiam nunc

pro hoc spirituali alimento gratiarum actionem, per quod ejus quæ in nobis est gratiæ, calorem permanentem auget ampliori adjectione, præ malitia deficientem restaurat, hebetatam excitat et roborat. Firmiter quoque et indubitanter credamus quæcunque de hoc sacramento docet Christi Ecclesia mater nostra; scilicet in hoc mystico corpore ipsum esse Christum sub accidentibus panis velatum; totum, inquam, et integrum esse illum ipsum qui natus est ex beata Virgine, et qui olim in cruce fuit, nunc in cælo est. Demus operam ut hoc vere cælesti pane nutriamur continuo, quem bene manna præfiguravit, ita autem ut nutriat, non ut exurat; ignis enim vere est comburens erga indigne participantes, et iis cibus damnationis potius quam justificationis est, secundum divinum Apostolum. In Judam post susceptum hunc cibum introivit Satanus. Ozias, sacrificium quod non licebat offerens, leprosus factus est. Oza percussus est a Deo, eo quod ausus esset arcam tangere: et lignum de quo edens primus homo mortuus est, vitæ lignum erat; sed propter inobedientiam causa mortis gustanti fuit. Hiera Galeni juvat quidem utiliter data, sed mortuo nihil ei fortassis nocebit.

De sacratissimo hoc mysterio quæ hucusque dicta sunt sufficiant. Accedamus autem et ad miraculum Lazari, non solum tanquam miraculi facti contemplatores, sed tanquam potestatem illius qui operatus est miraculum, et reconditum illius sensum attentius inspecturi. Videbimus enim Jesum Dominum nostrum amici monumento astantem, qui quidem jam ante quadriduum depositus fuerat, et fœtebat: Mariam a sorore vocatam ut irent obviam, occurrentem et lacrymantem miserabiliter, pedibusque ejus advolutam: Jesum fletum moderate et frementem, naturalique miseriæ benigne compatiens, sive tanquam legislatorem nostrum ponentem lacrymis modum, etiam in luctu defunctorum, et paulo post suscitantem Lazarum, oratione et voce vocantibus cum potestate; illa quidem, ut ostenderet utilitatem orationis; altera vero, ut divinitatis potestatem ostenderet. Videbimus Lazarum ad sonitum vocis resurgentem, ligatum iustitiis, velatis oculis, fœtentem, tandemque iis qui cum Jesu recumbebant adjunctum: Judæos turbatos miraculo, vulnusque hoc sibi lethale inflietum existimantes, Demonstrabatur enim magnitudine miraculi, quod ipse Deus esset: cumque credere debuissent, vitæ largitorem e medio tollere, et in præmium resurrectionis aliorum, ipsi mortem inferre statuerunt. Id vero cum absque calumnia præstare non possent, suspicionem affectatæ tyrannidis populo inspirant, Romanorum metum incutiant, urbisque desolationem cavere jubent, suffragia populi inde aucupantes. Videbimus Jesum nostrum festinantem ad diu meditatam

ἄκλειπουσαν ἀναζωπυροί, καὶ ἀμβλυνομένην διεγείρει καὶ βίωνυσιν. Καὶ βεβαίως καὶ ἀναμφισβήτηως πιστεύωμεν, ὅσα περὶ τούτου τοῦ μυστηρίου ἡ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία διδάσκει ἡ μήτηρ ἡμῶν· τοῦτο ἔστιν ἐν τῷ μυστικῷ τούτῳ σώματι αὐτὸν εἶναι τὸν Χριστὸν ὑπὸ τοῖς συμβεβηκόσι τοῦ ἄρτου συγκαλυπτόμενον, καὶ ὁλοκλήρον εἶναι αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν ἐκ τῆς μακαρίας Παρθένου γεγεννημένον, τὸν ἐπὶ σταυρὸν τότε, τὸν ἐν οὐρανῷ νῦν. Καὶ τούτῳ τρέφεσθαι σπουδάζωμεν διηλεκτῶς τῷ ὡς ἀληθῶς οὐρανῷ ἄρτι, ὃν τὸ μάννα καλῶς προετύπωσε, καὶ τρέφεσθαι ὡς ἂν τρέψαιεν, ἀλλ' οὐχ ὡς ἂν καύσαιεν· πῦρ γάρ ἐστιν ὡς ἀληθῶς ἐμπιπρῶν τοῖς ἀναξίως μετέχουσι, καὶ τροφή κατακρίσεως μάλλον ἢ δικαιώσεως κατὰ τὸν θεόν Ἀπόστολον. Εἰς τὸν Ἰούδαν μετὰ τὴν βρώσιν ἐκείνην εἰσῆλθεν ὁ Σατανᾶς· καὶ Ὁζίας θυσίαν προσενεγκῶν ἦν οὐκ ἐξῆν, ἐλεπρώθη· καὶ Ὁζᾶν ἐπατάχθη παρὰ Θεοῦ, ἐπεὶ τετόλμηκεν ἀναξίως εἰσελθεῖν τῆς κιβωτοῦ· καὶ τὸ ξύλον ὄφρα γῶν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος τέθνηκε, ζωῆς ἦν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀνυποταξίαν αἰτίον θανάτου τῷ μετεληφότι γεγένηται. Ἡ τοῦ Γαλιθαίου ἰερά ὠφελεῖ μὲν διδομένη χρησίμως, νεκρῷ δὲ οὐ λυσιτελεῖ· τὸν δὲ μὴ χρῆζοντα τῆς ἐξ αὐτῆς ὠφελείας καὶ βλάπτειν δύναται; qui vero eodem remedio non indiget,

Περὶ μὲν οὖν τοῦ ἱερωτάτου μυστηρίου τοσαῦτα τό γε νῦν ἔχον ἀρκείτω. Παραγενώμεθα δὲ καὶ ἡμεῖς τῷ κατὰ τὸν Λάζαρον θαύματι, οὐ θεατὰ μόνον τοῦ γινομένου, ἀλλὰ καὶ τῆς ἰσχύος τοῦ θαυματουργοῦντος ἐπόπται, καὶ τῆς ἐγκεχυρμένης διανοίας τῷ θαύματι. Ὁφόμεθα γὰρ ἡμέτερον Ἰησοῦν καὶ Δεσπότην μνήματι φίλου παράγινόμενον, τετάρτην ἡμέραν ἀγοντος ἐν αὐτῷ, καὶ ὀδωδότος ἦδη τὴν Μαρίαν καλουμένην ὑπὸ τῆς ἀδελφῆς πρὸς τὴν ὑπάντησιν τοῦ Δεσπότη, καὶ ὑπαντήσαν καὶ κλαύσαν φορτικῶς, καὶ τοῖς ποσὶν αὐτοῦ προσκυλινομένην· τὸν Ἰησοῦν θαυρόντα μετρώως καὶ ἐμφορμώμενον, ἢ τῇ τάλαιπωρίᾳ τῆς φύσεως ἀνθρωπίνως συμπεπονθότα, ἢ ὡς νομοθέτην ἡμῶν μέτρα δίδοντα τῶν ἐπὶ τοῖς κειμένοις θαυρόων, καὶ μετ' ὀλίγον ἀνιστάμενον τὸν Λάζαρον εὐχῇ καὶ φωνῇ καλοῦσης μετ' ἐξουσίας· τὸ μὲν ἵνα δείξῃ τὸ χρησίμον τῆς εὐχῆς, τὸ δὲ ἵνα τῆς θεότητος ἐκφήνη τὴν δύναμιν. Ὁφόμεθα τὸν Λάζαρον πρὸς τὴν φωνὴν ἀνιστάμενον, δεδεμένον χειρῶν, καὶ τὴν βίην κεκαλυμμένην, καὶ ὀδωδότα, καὶ λοιπὸν τοῖς συνανακειμένοις τῷ Ἰησοῦ προστιθέμενον· τοῦς Τριδαίους ταραττομένους ἐπὶ τῷ θαύματι, καὶ πληγὴν ἔχουμένους τοῦτο καιρίαν. Ἦδη γὰρ ἀπεδεικνυτο λαμπρῶς Θεὸς ὢν τῷ μεγαλεῖν τοῦ θαύματος, καὶ θεὸν πιστεύειν, ἀνελεῖν ἠπειλοῦντο τὸν τῆς ζωῆς χρηγόν, καὶ τῆς τῶν ἄλλων ἀναστάσεως ἀμοιβὴν αὐτῷ τὸν ἐζυτοῦ δοῦναι θάνατον. Καὶ τοῦτο μὴ δυνάμενοι πράττειν ἀνευ διαβολῆς ὑποφύλας τυραννίδος, ὑποβάλλουσι τῷ λαῷ, καὶ τὸν τῶν Ῥωμαίων ἐπιστείουσι φόβον, καὶ τὴν τῆς πόλεως ἀναστάσειν, τὴν τοῦ δήμου ψῆφον ἐντεθεῖν κλέψαι βουλόμενοι. Ὁφόμεθα τὸν Ἰησοῦν ἡμῶν κατεπέμψαντα μὲν οὕτω τὸ

τώμενον πάθος, ἐπὶ λαμπροτάταις ἀποδείξεισι τῆς θεότητος, ἀναχωροῦντα δὲ πάλιν εὐθύς, μὴ φθάσῃ τὸ πάθος τὴν βασιλικὴν ἐκείνην πομπήν, καὶ τὴν μετὰ τῶν βασιῶν ὑπάντησιν, καὶ τὰς τῶν παιδῶν φωνὰς ἀπερ ἔμελλε συμβαίνειν εἰσιόντι τὴν πόλιν τῶν προφητῶν καὶ ταῦτα προαναφωνούτων, μὴ κωλυθῆ τὸ δεῖπνον ἐκεῖνο τὸ ἱερὸν περὶ οὗ νῦν ἡμεῖς τὸν λόγον ἐποιησάμεθα, καὶ ὁ θαυμαστός ἐκεῖνος νεπτῆρ, ὁ τῆς ταπεινώσεως καὶ τῆς ἀγάπης διδάσκαλος, καὶ ἡ τελευταία πρὸς τοὺς μαθητὰς συμβουλή, καὶ ὅσα πρὸς τοῦ θανάτου τελεῖσθαι ἐχούσιν, μεγάλην αὐτοῦ τῆ δόξῃ, μᾶλλον δὲ τῆ ἡμετέρᾳ δόξῃ καὶ σωτηρίᾳ βεβαίωσιν φέροντα. Ἴνα μὴ τοίνυν ἅπαντα ταῦτα διακοπῇ τῇ περισσοτέρᾳ τοῦ Χριστοῦ παρῆρσις πρὸς ὀξυτέραν θηριωδίαν ἐρεθισθέντος τοῦ πονηροῦ συνεδρίου, καὶ φορτικώτερον αὐτῷ τὴν τελευταίην ἐπιφέροντος· οὐκέτι παρῆρσις περικατοῦντα τοῦτον ἀψόμεθα, ἀλλ' ἐγγὺς τῆς ἐρήμου μετὰ τῶν μαθητῶν διατρέθοντα. Ἴτις, ὡ παρόντες, ἀπογνώσεται τῆς σωτηρίας τηλικαῦτον ἔχων Δεσπότην; τίς νεκρὸς ὢν, οὐχ ὡ; ἡ τοῦ Ἰαερίου θυγάτηρ, οὐδ' ὡς τῆς χήρας υἱός, ἀρτι τοῦ θανάτου γευσάμενοι, ἀλλὰ τεταρταῖος, τουτέστι χρόνιος, καὶ τοῖς τέταρσι τοῦ χρόνου καιροῖ; συμπάρατεινομένην ἔχων τὴν νέκρωσιν καὶ τὴν πονηρίαν, καὶ δεδεμένος μὲν πολλοῖς ἁμαρτήμασι χεῖρας καὶ πόδας τὰς τῶν ἀγαθῶν πρακτικὰς δυνάμεις, δηλονότι κεκωλυμένος ὑπὸ τῶν πονηρῶν ἐνεργειῶν τε καὶ ἔξωθεν, τὴν δὲ νεκρὰν ὄψιν πεπεδημένος ἀγνοῖα τοῦ θέντος ἔκουσιψ, καὶ τὴν τῆς πονηρίας δυσωδίαν ἐκπνέων; τίς τοίνυν καὶ τοιοῦτος ὢν ἀπελπίσει τὴν σωτηρίαν, ταῦτα πάντα ἔρῶν; Οὐ γὰρ τὰς σωματικὰς λύει νόσους ὁ Δεσπότης ἡμῶν, ἀλλὰ τὰς ἁμαρτίας ἀφίησι πολλῷ προχειρότερον, ὡς τὴν ψυχικὴν ἀνέλε νόσον τοῦ Παραλύτου πρὶν ἐπιστῆσαι τῇ θεραπείᾳ τοῦ σώματος. Πρῶτερον γὰρ εἶπεν, Ἀφέωνται σου αἱ ἁμαρτίαι· εἶτα, Ἄρον τὸν κράββατόν σου, καὶ ὄπαγε. Τῇ πρακτικῇ τοίνυν ἀρετῇ τὴν θεωρίαν ἀνακαλεσώμεθα σπεύσαντες, ὡς ἐκεῖ τὴν Μαρίας ἢ Μάρθα, καὶ ὑπαντήσωμεν τῷ ἡμετέρῳ Δεσπότη ὑπὸ φιλανθρωπίας καὶ αὐτῷ πρὸς τὴν ἡμῶν ἀνάστασιν σπεύδοντι· ἂν μόνον ἐτοιμασθῶμεν καὶ προφθάσωμεν αὐτοῦ τὸ πρόσωπον ἐν ἐξομολογήσει καὶ κλαυθμῷ, τὸν τοῦ Δεσπότη καὶ ἱατροῦ οἶκτον ἐπισπασώμεθα. Κἂν οὕτω ποιήσωμεν, αὐτὸς τὸν ἡμέτερον ἀναστήσει. Λάζαρον, τουτέστι τὸν νεκρὸν καὶ δυσωδίαν ἀποπνέοντα νοῦν, καὶ ἕνα τῶν συνανακειμένων αὐτῷ ποιήσει καὶ συνεστιωμένων, μᾶλλον δὲ τοῦ σώματος ἀπὸ μεταδώσει τοῦ ἱεροῦ καὶ τοῦ αἵματος, καὶ πρὸς τὴν πνευματικὴν ἐπιδιδόναι ποιήσει ζωὴν, οὐ μόνον τῆς ἐνοχῆς τῶν ἁμαρτιῶν ἀπολύων, ἀλλὰ καὶ χάριν χάριτι προστίθεις. Δόξα τῷ ἔλεει αὐτοῦ εἰς τοὺς αἰῶνας. Amen.

A passionem, non sine præclarissimis demonstrationibus suæ divinitatis : statimque secidentem, ne passio anticiparet regiam illam pompam, et obviam cum palmis itionem, puerorumque voces, quæ omnia ingredienti urbem accidere debebant, cum hæc propheta prædixissent; ne impediretur cæna illa sacra, de qua modo sermonem ad vos habuimus et mirabilis illa pelvis, humilitatis et charitatis magistra; ultima ad discipulos exhortatio, et quæcumque ante mortem compleri oportebat, magnam ipsius gloriæ, magis vero nostræ et gloriæ et saluti certitudinem afferentia. Ne igitur hæc omnia interromperentur, malo illo synhedrio ad acerbiorem feritatem irritato per amplio rem Christi fiduciam, et impudentius jam ipsi necem inferre cogitante : videbimus eum non eadem fiducia ambulante, sed circa desertum cum discipulis versantem. Quis tandem, auditores, talem habens Dominum, de salute desperabit? Quis mortuus, non sicut Jairi filia, neque ut viduæ filius, nuper mortem obeuntes, sed quatruiduanus, hoc est, diuturnam, et quatuor temporum intervallis confirmatam mortem et malitiam habens, et multis peccatis ligatus manus et pedes, scilicet honorum operum affectrices potentias habens, detentusque per malos actus et habitus, spirituali visu orbatus per voluntariam officii sui ignorantiam, et malitiæ sciorum spirans? quis igitur, etiam si talis existat, de salute desperabit, hæc omnia considerans? Non enim corporales morbos solummodo solvit Dominus noster, sed multo facilius peccata dimittit; sicut spiritualem paralytici morbum, prius quam corporis curationi insisteret. Prius enim dixit, *Dimittuntur tibi peccata* : mox, *Tolle grabatum tuum, et ambula*. Festinemus igitur virtutem opere exercentes, ejus contemplationem ad opus revocare, ut illic Martha Mariam : occurramus Domino nostro maxima benignitate ad nostram resurrectionem festinanti; si modo præparati simus, et præoccupemus faciem ejus in confessione stetique, Domini et Medici misericordiam eliciemus. Et si ita fecerimus, ipse nostrum suscitabit Lazarum, hoc est, mentem mortuam et sistentem, unumque ex discumbentibus secum convivis suis faciet : præsertim vero communicabit ei sacrum suum corpus et sanguinem; ad spiritualem vitam proficere faciet, non solum reatu peccatorum liberans, sed et gratiam gratiæ adjiciens. Gloria sit misericordiæ ejus in sæcula sæculorum. Amen.

pro hoc spirituali alimento gratiarum actionem, per quod ejus quæ in nobis est gratiæ, calorem permanentem auget ampliori adjectione, præ malitia deficientem restaurat, hebetatam excitat et roborat. Firmiter quoque et indubitanter credamus quæcunque de hoc sacramento docet Christi Ecclesiæ mater nostra; scilicet in hoc mystico corpore ipsum esse Christum sub accidentibus panis velatum; totum, inquam, et integrum esse illum ipsum qui natus est ex beata Virgine, et qui olim in cruce fuit, nunc in cælo est. Demus operam ut hoc vere cælesti pane nutriamur continuo, quem bene manna præfiguravit, ita autem ut nutriat, non ut exurat; ignis enim vere est comburens erga indigno participantes, et is cibus damnationis potius quam justificationis est, secundum divinum Apostolum. In Judam post susceptum hunc cibum introivit Satanus. Ozias, sacrificium quod non licebat offerens, leprosus factus est. Oza percussus est a Deo, eo quod ausus esset arcam tangere: et lignum de quo edens primus homo mortuus est, vitæ lignum erat; sed propter inobedientiam causa mortis gustanti fuit. Hiera Galeni juvat quidem utiliter data, sed mortuo nihil ei fortassis nocebit.

De sacratissimo hoc mysterio quæ hucusque dicta sunt sufficiant. Accedamus autem et ad miraculum Lazari, non solum tanquam miraculi facti contemplatores, sed tanquam potestatem illius qui operatus est miraculum, et reconditum illius sensum attentius inspecturi. Videbimus enim Jesum Dominum nostrum amici monumento astentem, qui quidem jam ante quatrimum depositus fuerat, et fœtebat; Mariam a sorore vocatam ut irent obviam, occurrentem et lacrymantem miserabiliter, pedibusque ejus advolutam: Jesum fientem moderate et frementem, naturalique miseræ benigne compatientem, sive tanquam legislatorem nostrum ponentem lacrymis modum, etiam in luctu defunctorum, et paulo post suscitantem Lazarum, oratione et voce vocantibus cum potestate; illa quidem, ut ostenderet utilitatem orationis; altera vero, ut divinitatis potestatem ostenderet. Videbimus Lazarum ad sonitum vocis resurgentem, ligatum iustitiis, velatis oculis, fœtentem, tandemque iis qui cum Jesu recumbebant adjunctum: Judæos turbatos miraculo, vulnusque hoc sibi lethale inflietum existimantes, Demonstrabatur enim magnitudine miraculi, quod ipse Deus esset: cumque credere desuissent, vitæ largitorem e medio tollere, et in præmium resurrectionis aliorum, ipsi mortem inferre statuerunt. Id vero cum absque calumnia præstare non possent, suspicionem affectatæ tyrannidis populo inspirant, Romanorum metum incutiant, urbisque desolationem cavere jubent, suffragia populi inde aucupantes. Videbimus Jesum nostrum festinantem ad diu meditatam

ἔκλειπουσιν ἀναζωπυροῖ, καὶ ἀμβλυνομένην διεγείρει καὶ βίωνουσιν. Καὶ βεβαίως καὶ ἀναμφισβήτητως πιστεύωμεν, ὅσα περὶ τούτου τοῦ μυστηρίου ἢ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία διδάσκει ἢ μήτηρ ἡμῶν· τοῦτο ἔστιν ἐν τῷ μυστικῷ τούτῳ σώματι αὐτὸν εἶναι τὸν Χριστὸν ὑπὸ τοῖς συμβεβηκόσι τοῦ ἄρτου συγκαλυπτόμενον, καὶ ὁλόκληρον εἶναι αὐτὸν ἐκείνον τὸν ἐκ τῆς μακαρίας Παρθένου γεγεννημένον, τὸν ἐπὶ σταυρὸν τότε, τὸν ἐν οὐρανῷ νῦν. Καὶ τούτῳ τρέφεσθαι σπουδάζωμεν διηλεκτικῶς τῷ ὡς ἀληθῶς οὐρανῷ ἄρτῳ, ὃν τὸ μάννα καλῶς προετύπωσε, καὶ τρέφεσθαι ὡς ἀντρέψειεν, ἀλλ' οὐχ ὡς ἀνκαύσειεν· πῦρ γάρ ἐστιν ὡς ἀληθῶς ἔμπιπρῶν τοῖς ἀναξίως μετέχουσι, καὶ τροφή κατακρίσεως μάλλον ἢ δικαιοσεως κατὰ τὸν θεόν Ἀποστόλων. Εἰς τὸν Ἰούδαν μετὰ τὴν βρώσιν ἐκείνην εἰσῆλθεν ὁ Σατανᾶς· καὶ Ὁζίας θυσιαν προσενεγκῶν ἦν οὐκ ἐξῆν, ἐλεπρώθη· καὶ Ὁζὼν ἐπατάχθη παρὰ Θεοῦ, ἐπεὶ τετόλμηκεν ἀναξίως ἀψάσθαι τῆς κιβωτοῦ· καὶ τὸ ξύλον ὄφρα γῶν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος τέθνηκε, ζωῆς ἦν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀνοποταξίαν αἰτιον θανάτου τῷ μετεπιφορῆ γεγέννηται. Ἡ τοῦ Γαλιθαίου ἐπερὶ ὠφελεῖ μὲν διδομένη χρησίμως, νεκρῷ δὲ οὐ λυσिताίει· τὸν δὲ μὴ χρῆζοντα τῆς ἐξ αὐτῆς ὠφελείας καὶ βλάψειεν ἀνπροβίαι; qui vero eodem remedio non indiget,

Περὶ μὲν οὖν τοῦ ἱερωτάτου μυστηρίου τοσαῦτα τό γε νῦν ἔχον ἀρκείτω. Παραγενώμεθα δὲ καὶ ἡμεῖς τῷ κατὰ τὸν Ἀδάραρον θαύματι, οὐ θεαταὶ μόνον τοῦ γινομένου, ἀλλὰ καὶ τῆς ἰσχύος τοῦ θαυματουργοῦντος ἐπόπται, καὶ τῆς ἐγκεκρυμμένης διανοίας τῷ θαύματι. Ὀψόμεθα γὰρ ἡμέτερον Ἰησοῦν καὶ Δεσπότην μῆματι φίλου παραγινόμενον, τετάρτην ἡμέραν ἀγοντος ἐν αὐτῷ, καὶ ὀδωδότος ἤδη· τὴν Μαρίαν καλουμένην ὑπὸ τῆς ἀδελφῆς πρὸς τὴν ὑπάντησιν τοῦ Δεσπότη, καὶ ὑπαντῶσαν καὶ κλαύσαν φορτικῶς, καὶ τοῖς ποσὶν αὐτοῦ προσκυλινομένην· τὸν Ἰησοῦν θαυρούμετα μετρίως καὶ ἐμβριμώμενον, ἢ τῇ τάλαιπωρίᾳ τῆς φύσεως ἀνθρωπίνως συμπεπονητά, ἢ ὡς νομοθέτην ἡμῶν μέτρα δίδόντα τῶν ἐπὶ τοῖς κειμένους θαυρούων, καὶ μετ' ὀλίγον ἀνιστῶντα τὸν Ἀδάραρον εὐχῇ καὶ φωνῇ καλοῦσης μετ' ἐξουσίας· τὸ μὲν ἵνα δείξῃ τὸ χρησίμον τῆς εὐχῆς, τὸ δὲ ἵνα τῆς θεότητος ἐκφήνη τὴν δύναμιν. Ὀψόμεθα τὸν Ἀδάραρον πρὸς τὴν φωνὴν ἀνιστάμενον, δεδεμένον κειραίαι, καὶ τὴν ὄψιν κεκαλυμμένην, καὶ ὀδωδότα, καὶ λοιπὸν τοῖς συνανακειμένοις τῷ Ἰησοῦ προστιθέμενον· τοῖς Ἰουδαίους παρατρομένους ἐπὶ τῷ θαύματι, καὶ πληγῆν ἔχουμένους τοῦτο καιρίαν. Ἡδὴ γὰρ ἀπεδείκνυτο λαμπρῶς Θεὸς ὢν τῷ μεγαλειῷ τοῦ θαύματος, καὶ δεόν πιστεύειν, ἀνελεῖν ἠπειλούντο τὸν τῆς ζωῆς χρηρῆτον, καὶ τῆς τῶν ἄλλων ἀναστάσεως ἀμοιβὴν αὐτῷ τὸν ἑαυτοῦ δοῦναι θάνατον. Καὶ τοῦτο μὴ δυνάμενοι πράττειν ἀνευ διαβολῆς ὑποψίασιν τυραννίδος, ὑποβάλλουσι τῷ λαῷ, καὶ τὸν τῶν Ῥωμαίων ἐπισείουσι φόβον, καὶ τὴν τῆς πόλεως ἀναστάτωσιν, τὴν τοῦ δήμου ψῆφον ἐντεῦθεν κλέψαι βουλόμενοι. Ὀψόμεθα τὸν Ἰησοῦν ἡμῶν καταπειθίζοντα μὲν οὕτω τὸν

τώμενον πάθος, ἐπὶ λαμπροτάταις ἀποδείξεισι τῆς θεότητος, ἀναχωροῦντα δὲ πάλιν εὐθύς, μὴ φθάσῃ τὸ πάθος τὴν βασιλικὴν ἐκείνην πομπήν, καὶ τὴν μετὰ τῶν βασιῶν ὑπάντησιν, καὶ τὰς τῶν παιδῶν φωνὰς ἄπερ ἐμεῖλλε συμβαίνειν εἰσιόντι τὴν πόλιν τῶν προφητῶν καὶ ταῦτα προαναφωνούντων, μὴ κωλυθῆ τὸ δεῖπνον ἐκεῖνο τὸ ἱερὸν περὶ οὗ νῦν ἡμεῖς τὸν λόγον ἐποιησάμεθα, καὶ ὁ θαυμαστός ἐκεῖνος νεπηρ, ὁ τῆς ταπεινώσεως καὶ τῆς ἀγάπης διδάσκαλος, καὶ ἡ τελευταία πρὸς τοὺς μαθητὰς συμβουλή, καὶ ὅσα πρὸς τοῦ θανάτου τελείσθαι ἐχούσιν, μεγάλην αὐτοῦ τῆ δόξῃ, μᾶλλον δὲ τῆ ἡμετέρας δόξῃ καὶ σωτηρίᾳ βεβαίωσιν φέροντα. Ἵνα μὴ τοίνυν ἅπαντα ταῦτα διακοπῇ τῇ περισσοτέρᾳ τοῦ Χριστοῦ παρρησίᾳ πρὸς δευτέραν θηριωδίαν ἐρεθισθέντος τοῦ πονηροῦ συνδριού, καὶ φορτικώτερον αὐτῷ τὴν τελευταίην ἐπιφέροντος· οὐκ ἐστὶ παρρησίᾳ περικατοῦντα τοῦτον ἀψόμεθα, ἀλλ' ἐγγὺς τῆς ἐρήμου μετὰ τῶν μαθητῶν διατρίβοντα. Ἴτις, ὡ παρόντες, ἀπογνώσεται τῆς σωτηρίας τηλικούτου ἔχων Δεσπότην; τίς νεκρὸς ὢν, οὐχ ὡ; ἡ τοῦ Ἰαείρου θυγάτηρ, οὐδ' ὡς τῆς χήρας υἱός, ἀρετὴ τοῦ θανάτου γευσάμενος, ἀλλὰ τεταρταίος, τουτέστι χρόνιος, καὶ τοῖς τέταρσι τοῦ χρόνου καιροῖς συμπάρατεινομένην ἔχων τὴν νεκρωσιν καὶ τὴν πονηρίαν, καὶ δεδεμένος μὲν πολλοῖς ἁμαρτήμασι χεῖρας καὶ πόδας τὰς τῶν ἀγαθῶν πρακτικὰς δυνάμεις, δηλονότι κεκωλυμένος ὑπὸ τῶν πονηρῶν ἐνεργειῶν τε καὶ ἔξωθεν, τὴν δὲ νοερὰν ὄψιν πεπεδημένος ἀγνοῖα τοῦ δέοντος ἔκουσιψ, καὶ τὴν τῆς πονηρίας δυσωδίαν ἐκπνέων; τίς τοίνυν καὶ τοιοῦτος ὢν ἀπεκρίσει τὴν σωτηρίαν, ταῦτα πάντα ἔρων; Οὐ γὰρ τὰς σωματικὰς λύει νόσους ὁ Δεσπότης ἡμῶν, ἀλλὰ τὰς ἁμαρτίας ἀφίησι πολλῶν προχειρότερον, ὡς τὴν ψυχικὴν ἀνελε νόσον τοῦ Παραλύτου πρὶν ἐπιστῆσαι τῇ θεραπείᾳ τοῦ σώματος. Πρῶτερον γὰρ εἶπεν, Ἐφέωνται σου αἱ ἁμαρτίαι· εἶτα, Ἄρον τὸν κρᾶττατόν σου, καὶ ἄπαγε. Τῇ πρακτικῇ τοίνυν ἀρετῇ τὴν θεωρίαν ἀνακαλεσώμεθα σπεύσαντες, ὡς ἐκεῖ τὴν Μαρίας ἢ Μάρθα, καὶ ὑπαντήσωμεν τῷ ἡμετέρῳ Δεσπότην ὑπὸ φιλανθρωπίας καὶ αὐτῷ πρὸς τὴν ἡμῶν ἀνάστασιν σπεύδοντι· ἂν μόνον ἐτοιμασθῶμεν καὶ προφθάσωμεν αὐτοῦ τὸ πρόσωπον ἐν ἐξομολογήσει καὶ κλαυθμῷ, τὴν τοῦ Δεσπότης καὶ ἱατροῦ οἶκτον ἐπισπασόμεθα. Κἂν οὕτω ποιήσωμεν, αὐτὸς τὸν ἡμέτερον ἀναστήσει. Λάζαρον, τουτέστι τὸν νεκρὸν καὶ δυσωδίαν ἀποπνέοντα νοῦν, καὶ ἕνα τῶν συνανακειμένων αὐτῷ ποιήσει καὶ συνεστειωμένων, μᾶλλον δὲ τοῦ σώματος αὐτῷ μεταδύσει· τοῦ ἱεροῦ καὶ τοῦ αἵματος, καὶ πρὸς τὴν πνευματικὴν ἐπιτιδύναϊ ποιήσει ζωὴν, οὐ μόνον τῆς ἐνοχῆς τῶν ἁμαρτιῶν ἀπολύων, ἀλλὰ καὶ χάριν χάριτι προστιθείς. Δόξα τῷ ἔλεει αὐτοῦ εἰς τοὺς αἰῶνας Ἀμήν.

A passionem, non sine præclarissimis demonstrationibus suæ divinitatis : statimque secedentem, ne passio anticiparet regiam illam pompam, et obviam cum palmis itionem, puerorumque voces, quæ omniâ ingredienti urbem accidere debebant, cum hæc propheta prælixissent; ne impediretur cæna illa sacra, de qua modo sermonem ad vos habuimus et mirabilis illa pelvis, humilitatis et charitatis magistra; ultima ad discipulos exhortatio, et quæcumque ante mortem compleri oportebat, magnam ipsius gloriæ, magis vero nostræ et gloriæ et salutis certitudinem afferentia. Ne igitur hæc omnia Interrumperentur, malo illo synhedrio ad acerbiorum feritatem irritato per ampliores Christi fiduciam, et impudentius jam ipsi necem inferre cogitante : videbimus eum non eadem fiducia ambulante, sed circa desertum cum discipulis versantem. Quis tandem, auditores, talem habens Dominum, de salute desperabit? Quis mortuus, non sicut Jairi filia, neque ut vidua filius, nuper mortem obeuntes, sed quadridianus, hoc est, diuturnam, et quatuor temporum intervallis confirmatam mortem et malitiam habens, et multis peccatis ligatus manus et pedes, scilicet honorum operum effectrices potentias habens, detentusque per malos actus et habitus, spirituali visu orbatus per voluntariam officii sui ignorantiam, et malitiæ scelerem spirans? quis igitur, etiam si talis existat, de salute desperabit, hæc omnia considerans? Non enim corporales morbos solummodo solvit Dominus noster, sed multo facilius peccata dimittit; sicut spirituales paralytici morbum, prius quam corporis curationi insisteret. Prius enim dixit, *Dimittuntur tibi peccata* : mox, *Tolle grabatum tuum, et ambula*. Festinemus igitur virtutem opere exercentes, ejus contemplationem ad opus revocare, ut illic Martha Mariam : occurramus Domino nostro maxima benignitate ad nostram resurrectionem festinanti; si modo præparati simus, et præoccupemus faciem ejus in confessione stetique, Domini et Medici misericordiam eliciemus. Et si ita fecerimus, ipse nostrum suscitabit Lazarum, hoc est, mentem mortuam et scelerentem, unumque ex discumbentibus secum convivis suis faciet : præsertim vero communicabit ei sacrum suum corpus et sanguinem; ad spirituales vitam proficere faciet, non solum reatu peccatorum liberans, sed et gratiam gratiæ adjiciens. Gloria sit misericordiæ ejus in sæcula sæculorum. Amen.

EJUSDEM ALIA BREVIS HOMILIA

DE CORPORE ET SANGUINE DOMINI

*Relata a Meletio Syriago, hieromonacho Cretensi, in Refutatione Confessionis Cyrilli
Lucaris Cpolitani patriarchæ.*

Cum de sacramentali corpore et sanguine Domini nostri Jesu Christi nuper ad vestram interrogationem ex tempore responderimus, nunc iterum fusius respondebimus, necesse habentes veram sacramenti cognitionem vobis tradere, tanquam sanctissimis animabus quæ secundum Deum diligunt, nec minus diliguntur.

Primum igitur scire debetis, quod Domini nostri corpus sanctissimum, unum semper existens, diversos considerandi modos admittit. Aliter enim a nobis consideratur, quatenus naturale, sive statim ab ipsa conceptione, usque ad ipsius per miracula manifestationem: aliter quatenus gloriosum, sive a manifestatione usque ad passionem et sepulturam: aliter quoque quatenus glorificatum, sive ab resurrectione, et semper deinceps: aliter tandem ut mysticum seu sacramentale, nempe quatenus in diversis altaribus Christianorum orthodoxorum, nimium quam mirabiliter, quotidie præsens exhibetur. Hi porro considerandi modi quamvis diversi, Christi corpus, quod secundum illas omnes rationes unum est, nullatenus dividunt.

Secundo, scire quoque vos oportet, quod miraculorum omnium quæ a Deo supra naturam facta sunt, magis supernaturale nullum est hoc sacramento; unde nullum magis ignoratur ab illitteratis, neque in ullo alio magis exercetur divina humanaque sapientia, neque aliud est in sacra nostra fide, cui plus contradicant infideles et hæretici. Idcirco nos aliquando in infelici palatio, die parasceves Lazari, de mystico Christi Domini corpore sermonem habuimus, coram imperatore et senatu, urbisque optimatibus, qui tunc multas servis gratias retulerunt. Nunc breviter et perspicue de eodem verba faciemus.

Scitote igitur, inter Dei miracula primum illa locum habere, in quibus ordo solum et modus naturæ mutatur, efficiturque, sed alia via, id quod quotidie fieri potest. Ita infirmos multos sanavit Dominus absque medicina, ut soerum Petri, et centurionis puerum: atque in veteri Testamento per Samuelem et Eliam condensavit aerem ad pluviam demittendam, absque ulla alia causa naturali quæ pluviam produceret.

Ἐπειδὴ περὶ τοῦ μυστηριώδους σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ προχειρώς πρῶτην ἀπεκρινάμεθα πρὸς τὴν ὑμετέραν ἐρώτησιν, νῦν πάλιν πλατύτερον ἀποκρινόμεθα, ἔχοντες ἀνάγκην ὡς δυνατὸν ἐνθελῆναι ὑμῖν τὴν ἀληθῆ γνῶσιν τοῦ μυστηρίου, ὡς ὁσιωτάταις ψυχαῖς καὶ ἀγαπῶσαις κατὰ Θεὸν, καὶ ἀγαπωμέναις.

Πρῶτον μὲν γινώσκειν ὀφείλετε, ὅτι τὸ τοῦ Κυρίου ὑμῶν σῶμα τὸ πανάγιον, ἐν ὑπάρχον ἀεὶ, διαφόρους ἐπιδέχεται θεωρίας. Ἄλλως γὰρ θεωροῦμεν περὶ αὐτοῦ καθὼ φυσικοῦ, ἤγουν εὐθὺς ἀπὸ τῆς συλλήψεως μέχρι καὶ τῆς διὰ τῶν θαυμάτων ἀναδείξεως· καὶ ἄλλως καθὼ ἐνδόξου, ἤγουν ἀπὸ τῆς ἀναδείξεως μέχρι τοῦ πάθους καὶ τῆς ταφῆς· καὶ ἄλλως δεδοξασμένου, ἤγουν ἀπὸ τῆς ἀναστάσεως καὶ μέχρι παντός τοῦ χρόνου διηλεκτῶς· καὶ ἄλλως ὡς μυστικοῦ, ἤγουν καθὼ ἐν διαφόροις θυσιαστηρίοις τῶν ὀρθοδόξων Χριστιανῶν, ὑπερθαυμάτως καθ' ἑκάστην παρουσιάζεται. Αἱ τοιαῦται δὲ ὁμοῦς διαφοροὶ θεωρίαι οὐ διαίρουσι τὸ τοῦ Χριστοῦ σῶμα, ἀλλὰ διὰ πασῶν ἐν ἑστί.

Δεύτερον γινώσκειν ὀφείλετε, ὅτι πάντων τῶν ὑπὲρ φύσιν θαυμάτων γινομένων παρὰ Θεοῦ, οὐδὲν ἐστὶν ὑπερφυέστερον τοῦ μυστηρίου τούτου, καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲν ἀγνοεῖται παρὰ τοῖς ἰδιώταις πλέον τούτου, καὶ ἐν οὐδενὶ γυμνάζεται ἡ θεία καὶ ἀνθρωπίνη σοφία πλέον τούτου, καὶ οὐδενὶ τῶν τῆς ἱερᾶς ἡμῶν πίστεως ἀντιλέγουσιν οἱ ἀπίστοι καὶ αἰρετικοὶ μᾶλλον τούτου. Διδὼ καὶ ἡμεῖς ποτε ἐν τῷ δυστυχεῖ παλατίῳ ὠμιλήσαμεν κατὰ τὴν Παρασκευὴν τοῦ Λαζάρου περὶ τοῦ μυστικοῦ σώματος τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ ἐνώπιον τοῦ βασιλέως καὶ τῆς συγκλήτου καὶ τῶν ἐξαιρέτων τῆς πόλεως, καὶ πολλὰς χάριτας ἀνήνεγκαν τῷ Κυρίῳ τότε, καὶ ἡμῖν τοῖς ταπεινοῖς δούλοις αὐτοῦ. Νῦν δὲ σύντομον καὶ σαφὲς περὶ τούτου λέγομεν.

Γινώσχετε οὖν ὅτι τὴν πρώτην τάξιν ἐν τοῖς θαύμασι τοῦ Θεοῦ ἔχουσιν ἐκεῖνα, ἐν οἷς ἡ τάξις μόνον καὶ ὁ τρόπος τῆς φύσεως μεταποιεῖται, γίνεται δὲ πρῶτον δυνάμενον γίνεσθαι καθ' ἑκάστην, πλὴν δι' ἄλλης ὁδοῦ· ὡς περὶ ἴασατο πολλοὺς ἀβρώστους ὁ Κύριος ἡμῶν χωρὶς ἰατρίας, ὡς τὴν πενθερὰν τοῦ Πέτρου, καὶ τὸν παῖδα τοῦ ἑκατοντάρχου. Καὶ ἐν τῇ Πλατείᾳ διὰ τοῦ Σαμουὴλ καὶ τοῦ Ἠλιοῦ ἐπέκλυσε τὴν ἀέρα πρὸς ὑετὸν χωρὶς τοῦ γενέσθαι φυσικῆν τινα δύναμιν καὶ αἰτίαν τοῦ ὁμβροῦ.

Δευτέραν ἔχουσι τάξιν ἡ ἀνάστασις τοῦ Λαζάρου, ἢ καὶ ἡ ἀνάβλεψις τοῦ τυφλοῦ· ἐν τούτοις γὰρ τὸ μὲν γινόμενον, κατὰ τὴν φύσιν ἐστὶ· ὅσον δὲ πρὸς τὸ ὑποκειμένον ἐν ᾧ γίνεται, παρὰ τὴν φύσιν ἐστὶ. Ποιεῖ γὰρ καὶ ἡ φύσις αὐτὴ ζωὴν, ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ νεκρῷ· καὶ οἴδωσιν ὄψιν ἡ φύσις, ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ πεπηρωμένῳ τοὺς ὀφθαλμούς.

Τρίτην ἔχουσι τάξιν τὸ στῆλαι τοῦ οἰκείου δρόμου τὸν ἥλιον, ὃ γέγονε διὰ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ· καὶ τὸ σῶμα χωρῆσαι διὰ σώματος, ὡς ὁ Κύριος ἡμῶν διήλθε τῶν θυρῶν κεκλεισμένων· ταῦτα γὰρ κατ' οὐδένα τρόπον παρὰ τῆς φύσεως δύναται γίνεσθαι. Ἐπέκεινα δὲ πάντων τούτων τῶν θαυμασίων, ἀλλὰ δύο εἰσὶ θαύματα μέγιστα, καὶ πάντα λόγον νικῶντα, ἐν μὲν ἀπαξ γεγενημένον, ὅτε τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ὁ Θεὸς συνῆψε τῷ θεῖῳ προσώπῳ· ἕτερον δὲ μετίζον τούτου, καὶ καθ' ἡμέραν γινόμενον, ὅτι αὐτίκα μεταβάλλει τὴν οὐσίαν τοῦ ἄρτου εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ ἰδίου σώματος ὁ Χριστὸς, καὶ τὴν οὐσίαν τοῦ οἴνου εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ ἰδίου αἵματος. Ἐν μὲν γὰρ τῷ πρώτῳ θαύματι, οὐδετέρα φύσις μετεδλήθη πρὸς τὴν ἑτέραν· ἀλλ' ἐν τῷ τοῦ Χριστοῦ προσώπῳ, καὶ ἡ θεότης καὶ ἡ ἀνθρωπότης ἀσυγχύτως εἰσὶν. Ἐν δὲ τούτῳ τῷ μυστηρίῳ τὸ κτίσμα πρὸς τὸν κτίστην μεταποιεῖται διὰ μέσου τοῦ σώματος, καὶ ἡ προϋφαστώσα τοῦ ἄρτου οὐσία σῶμα Χριστοῦ γίνεταί· καὶ ἡ μὲν οὐσία τοῦ ἄρτου μεταβάλλεται, ἵνα ἐν ἡμῖν τὸ μυστήριον ἐνεργῆ, καὶ συσσωμῶμεν ἡμᾶς ποιῆ τοῦ Χριστοῦ. Ἡ δὲ ἐξωθεν διάθεσις τοῦ ἄρτου μένει πάλιν ἡ αὐτὴ, συγκαλύπτουσα τὴν οὐσίαν τοῦ σώματος, ἵνα μηδεὶς ὀλιγῶς ἡμᾶς κατασχῶν, ἀπαγάγῃ τῆς μεταλήψεως. Μέγιστον μὲν οὖν πάντων τῶν τοῦ Θεοῦ θαυμασίων τοῦτό ἐστι τὸ μυστήριον, διὸ καὶ πολλὰς, ὡς προείπομεν, ἐνοστάσεις πρὸς τοῦτο κινῶσιν ἔνθεν μὲν ἄπιστοι, ἔνθεν δὲ αἰρετικοί, ἔνθεν δὲ ἰδιῶται, οὐκ ἔχοντες συνορᾶν τὸν λόγον τοῦ μυστηρίου, ὡς ἐνοστάσεις ἐν ἐκείνῃ τῇ ὁμιλίᾳ διελευσάμεθα τότε.

Οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν ἀποροῦσι, πῶς ἐν τῷ περρυτίκα μεταβάλλεται ἡ οὐσία τοῦ ἄρτου καὶ οἴνου εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ σώματος. Οἱ δὲ ἀποροῦσι πῶς δυνατόν ἐστὶ τῆς οὐσίας τοῦ ἄρτου μεταδληθείσης εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ σώματος, μένειν τὰ συμβεδηκότα τοῦ ἄρτου, ἦγουν τὸ μήκος αὐτοῦ, τὸ βῆρος, τὸ πλάτος, τὸ χρῶμα, τὴν ὁσμὴν, καὶ τὴν ἐν τῇ γεύσει ποιότητα, ὥστε εἶναι τὰ συμβεδηκότα τοῦ ἄρτου χωρὶς τῆς οὐσίας τοῦ ἄρτου, καὶ τὴν ἀληθινὴν οὐσίαν τοῦ σώματος κρύπτεσθαι ἐν συμβεδηκόσιν ἄλλης οὐσίας. Ἄλλοι ἀποροῦσι πῶς δυνατόν ὅλον εἶναι τὸν Χριστὸν ἐν μικρᾷ τοῦ φαινομένου ποσότητι. Ἄλλοι πάλιν διαπιστοῦσιν ὅπως τὸ τοῦ Χριστοῦ μυστικὸν σῶμα καὶ τεμνόμενον ἀκέραιον διαμένει, καὶ τῶν τμημάτων ἕκαστον, αὐτὸ ὅλον ἐστὶ τοῦ Χριστοῦ σῶμα καὶ τέλειον. Ἀποροῦσιν ἕτεροι, ὃ καὶ μεγίστην ἔχει ἀπορίαν, πῶς τὸ αὐτὸ εἰς ἐν τοῦ Χριστοῦ σῶμά ἐστι, καὶ ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐν πλείστοις ἅμα θυσιαστηρίοις ἐν γῆ. Ἀλλὰ ταύτας μὲν τὰς ἀπορίας καὶ λελύκαμεν τότε, καὶ δυνάμεθα λύειν, τῇ Χριστοῦ φωτίσαντος ἡμᾶς χάριτι· μᾶλλον δὲ οἱ

Secundum locum habent quædam alia, ut Lazari resurrectio, et visus in cæco restitutio; in istis enim quod fit, secundum naturam est; sed ratione habita ad subjectum in quo fit, præter naturam est. Ea quippe vitam efficit, sed non in mortuo; eadem visum dat, sed non in oculis orbato.

Tertium locum habent, cursum proprium solis sistere, quod per Jesum Nave factum est: corpus per aliud corpus penetrare, ut fecit Christus Dominus, cum per clausa ostia pertransiit: hæc enim nullo modo a natura effici possunt. Longe vero supra omnia hæc mirabilia, duo maxima miracula sunt, quæ rationem omnem superant, unum quod semel factum est, quando humanam naturam Deus conjunxit divinæ personæ: alterum vero majus illo, et quod quotidie efficitur, quando statim Christus transmutat substantiam panis in proprii corporis substantiam, et substantiam vini in substantiam proprii sanguinis. In primo enim miraculo, neutra in alteram natura transmutata est; sed in Christi persona, et divinitas et humanitas sunt inconfuse. At in hoc sacramento creatura in Creatorem transformatur, mediante corpore, et præexistens panis substantia, Christi corpus efficitur. Et substantia quidem panis transmutatur, ut in nobis sacramentum operetur, nosque concorporeos Christi efficiat. Exterior vero panis habitudo manet nihilominus eadem, tegens substantiam corporis, ne qua nos hæsitatio detinens, a communione detrahat. Maximum igitur omnium Dei mirabilium est hoc sacramentum; unde multas, ut supra diximus, adversus illud objectiones movent hinc infideles, illinc hæretici, ex alia denique parte idiotæ illitterati, quod rationem mysterii perspicere minus valeant, quas quidem objectiones nunc diluimus in eadem homilia.

Illorum quidem nonnulli objiciunt, quomodo in momento transmutatur substantia panis et vini in substantiam corporis. Alii, quomodo possibile sit, substantia panis mutata in substantiam corporis, manere accidentia panis, nempe longitudinem ejus, pondus, latitudinem, colorem, odorem, et in gustu qualitatem, adeo ut accidentia panis sint absque substantia panis, et vera substantia corporis lateat in accidentibus alterius substantiæ. Alii quærent quomodo possibile sit totum Christum esse in minima illius quod videtur quantitate. Alii, quomodo corpus Christi mysticum seu sacramentale, dissectum, maneat integrum tamen, et unaquæque particula sit corpus Christi totum atque perfectum. Quærent alii, quod etiam maximam difficultatem habet, quomodo idem et unum Christi corpus in cælo est, et in plurimissimul super terram altaribus. Sed difficultates illas et tunc solvimus, et solvere etiamnum possumus, Christi gratia nos illuminante; vel potius eas dissolvunt sapientissimi Ecclesiæ doctores, gratia

et studii si quæ in nobis sunt, auctiores et principes.

Vos porro absque dubitatione credere debetis, et Christiani omnes, idem credere debemus, quod in sacramentali illo corpore vere est Dominus noster Jesus Christus, qui natus est ex Maria Virgine, qui in cruce olim fuit, et nunc in cælo est, idem ipse et integer sub accipientibus panis occultatus, et secundum substantiam est in sacramento, non secundum gratiam aut potentiam. Neque sacramentale Christi corpus typus est veri corporis, sed veritas ipsa est illius corporis. Nunc enim non per typos aut umbras, ut in veteri Testamento, sed per res et veritates religiosum cultum exhibemus. Quod si sanctorum aliquis antitypum appellat sacrificium hoc cœnæ istius Dominicæ, manifestum est, sacrificium quidem ipsum, typum esse sacrificii illius, ut qui nunc sacrificant, typi sunt Jeau tunc sacrificantis. Effectus autem sacrificii, idem est ut olim et nunc, Transsubstantiatio panis in carnem animaliam, et divinam factam, et vini in pretiosissimum ejus sanguinem. Antitypa igitur dici possunt ea quæ in sacrificio sunt, secundum operationis modum, nempe quia tunc immediate Jesus miraculum operabatur, nunc vero per Ecclesiæ ministros id ipsum invisibiliter efficit, cum divina potestate præsens ubique sit, et omnia repleat. Effectus vero operationis, scilicet transmutatio panis et vini in verum Christi corpus et sanguinem, et tunc fuit, et nunc etiam est.

Hoc Ecclesia Christi prædicat: hoc miraculis sæpe confirmatum est erga incredulos, ut jam diximus, quorum aliqui viderunt in sacro vase integrum et viventem Dominum nostrum, et attoniti crediderunt. Alii temerariam sacramenti experientiam facientes, cum animam vitam quoque violenta morte amiserunt. Efficacia igitur omnis hujus sacramenti, et præ reliquis sacramentis excellentia, ex istis quæ dicta sunt efficitur et demonstratur: quæ cum multi homines ignorarent, minorem idcirco quam par esset ei reverentiam impendunt, et ante communionem, et in ipsa communionem, et post communionem, in quo a sacerdotibus et laicis æque peccatur. Vos autem semper erga magnum istud et stupendum mysterium religiosi estote: tum vero deinceps pro nobis orate impensius, ut pietatem quæ in vobis augmentum capiet, imitemur.

πάνσοφοι τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλοι λύουσιν οἱ καθηγεμόνες τῆς ἐν ἡμῖν χάριτος καὶ σπουδῆς.

Ἵμεῖς δὲ ὀφείλετε πιστεύειν ἀναμφιβόλως, καὶ πάντες Χριστιανοὶ οὕτω πιστεύειν ὀφείλομεν, ὅτι ἐν μυστικῷ τούτῳ σώματι, αὐτὸς ἐστὶν ἀληθῶς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὁ ἐκ τῆς Μαρίας Παρθένου γεννηθείς, ὁ ἐπὶ σταυροῦ, ὁ ἐν οὐρανῶ νῦν, αὐτὸς ἐκεῖνος ὁλόκληρος, ὑπὸ τοῖς συμβεβηκόσι τοῦ ἄρτου συγκαλυπτόμενος· καὶ κατ' οὐσίαν ἐστὶν ἐν τῷ μυστηρίῳ, οὐ κατὰ χάριν ἢ δύναμιν. Οὐδὲ τύπος ἐστὶ τὸ μυστικὸν τοῦ Χριστοῦ σῶμα τοῦ ἀληθοῦς σώματος, ἀλλὰ ἡ ἀλήθεια ἐκείνη τοῦ σώματος ἐστίν. Οὐ γὰρ τύπος οὐδὲ σκιαὶ νῦν ὡς ἐν τῇ Παλαιᾷ, ἀλλὰ πράγμασι καὶ ἀληθείαις λατρεύομεν. Εἰ δέ τις τῶν ἁγίων ἀντίτυπον λέγει τὴν θυσίαν ταύτην τοῦ Δεσποτικοῦ δείπνου ἐκείνου, δηλὸν ἐστὶν ὅτι ἡ θυσία μὲν αὕτη, τύπος ἐστὶ τῆς θυσίας ἐκείνης, ὡσπερ καὶ οἱ νῦν θύοντες τύποι εἰσι τοῦ τότε θύσαντος Ἰησοῦ. Τὸ δὲ ἀποτέλεσμα τῆς θυσίας τὸ αὐτὸ ἐστὶ καὶ τότε καὶ νῦν, ἡ μετουσίωσις θελοντί, καὶ ἡ ὑπερφυσιότης μεταβολῆς, πρὸς τὴν ἐμφυχον καὶ θεωμένην σάρκα, καὶ τοῦ οἴνου πρὸς τὸ ὑπερτιμον αὐτοῦ αἷμα. Ἀντίτυπα οὖν δύνανται λέγεσθαι τὰ ἐν τῇ θυσίᾳ γενόμενα κατὰ τὴν ἐνέργειαν, ὡς τότε μὲν ἀμέσως αὐτοῦ τοῦ Ἰησοῦ τὸ θαῦμα ποιούντος, νῦν δὲ διὰ τῶν τῆς Ἐκκλησίας ὑπηρέτων, τοῦτο αὐτὸ ἀφανῶς πράττοντος, καὶ πανταχοῦ παρόντος θεῖα δυνάμει, καὶ πάντα πληροῦντος. Τὸ δὲ ἀποτέλεσμα τῆς ἐνεργείας, ἡ μεταβολὴ τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου πρὸς τὸ ἀληθὲς τοῦ Χριστοῦ σῶμα καὶ αἷμα, καὶ τότε ἦν, καὶ νῦν ἐστὶ.

Τοῦτο ἡ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία κηρύττει· τοῦτο θαυμασίως πολλάκις ἐβεβαιώθη πρὸς τοὺς διαπιστοῦντας, ὡς πρότερον εἶπομεν, καὶ εἶδον ἐν τῷ ἱερῷ σκεύει ὁλόκληρον τὸν Κύριον ἡμῶν ζῶντα, καὶ πεπιστεύκασιν ἐκπλαγέντες. Ἄλλοι πειρασμῶν τοῦ μυστηρίου ποιήσαντες, τομητῶν, μετὰ τῆς ψυχῆς καὶ τὴν ζωὴν βιαίως ἀπώλεσαν. Καὶ δραστηριότης πᾶσα τοῦ μυστηρίου τούτου, καὶ πρὸς τὰ ἄλλα τῶν μυστηρίων ὑπεροχὴ ἐντεῦθεν ἐστὶ καὶ δείκνυται, καὶ οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ἀγνοοῦντες, ἐντεῦθεν καὶ ἑλαττον τῆς ὀφειλομένης εὐλαθείας ἀπονέμους καὶ πρὸ τῆς μεταλήψεως, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ μεταλήψει, καὶ μετὰ τὴν μετάληψιν, ἱερώμενοι τε ὁμοίως καὶ λαϊκοί. Ἵμεῖς δὲ ἀεὶ μὲν εὐλαβεῖς ἐστε περὶ τὸ μέγα τοῦτο καὶ ξενίζον μυστήριον· ἀπὸ τοῦ νῦν δὲ καὶ ἡμῶν ὑπερεῦχεσθε μίμεισθαι τὴν ἐν ἡμῖν γενησαμένην προσθήκην τῆς εὐλαθείας.

GENNADII SCHOLARII

REFUTATIO

LIBRI MARCI EPHESINI CONTRA LATINOS

Huc usque inedita.

Vide tomum sequentem, ipso initio, ubi Gennadius qui opus inchoaverat et Bessario qui illud absolvit una eduntur.

Hic in Conspectu nostro Operum Gennadii locum habebant libri nondum editi *De Providentia et Prædestinatione*, quos ex codd. Reg. Paris., Gennadii autographis, describendos suscepimus; at cum descriptores nostri, moras trahentes, nondum labori finem fecerint, materiarum ordinem paululum inflectere cogimur.

GEORGHII SCHOLARII

ORATIONES.

(Interprete Joanne Matthæo Caryophyllo.)

Τοῖς ἐντευξομένοις.

Γεώργιος ὁ Σχολάριος, ὁ τῶν ἐπιπερομένων λόγων πατήρ, συμπαραγένητο μὲν τῷ βασιλεῖ Παλαιολόγῳ εἰς τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδον, κατεβάλετο δὲ πολλοὺς καὶ καλοὺς λόγους προτραπόμενος εἰς ἔνωσιν τοῦς Γραικοῦς. Ἐρωτηθεὶς δὲ παρὰ τοῦ βασιλέως, ἤνικα τὸ θεῖον τῆς ἐνώσεως ἔργον ἐμελλε συμπεραίνεσθαι, γενναίως τὴν δικαίαν γνώμην ἐδήλωσε· καὶ πολλῶν ἄλλων ἀρχόντων ἐρωτηθέντων, τούτου μόνου φέρονται ἐγγράφως οἱ λόγοι ἐν τοῖς Πρακτικοῖς. Οὗτος μετὰ τὴν ἔνωσιν ἐν Κωνσταντινουπόλει, αὐτίσει Γρηγορίου τοῦ τότε μὲν πρωτοσυγκέλλου, χρηματίσαντος δὲ ὑστερον πατριάρχου, πολλὰ Μάρκου τοῦ Ἐφέσου ἐπιχειρήματα κατὰ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, σφοδρῶς ἀπεκρούσατο· εἶτα τούτου τελευτήσαντος, τὰς λοιπὰς τοῦ Μάρκου πλοκάς διέλυσεν ὁ σοφὸς Βησσαρίων. Ὅθεν δὴ τοῦ Σχολαρίου τούτου μετὰ πλείστης ὀσμῆς τιμῆς μνημονεύουσιν οἱ πρὸς τὰς Μάρκου τοῦ Ἐφέσου ἐπιστολάς ἐκδόσεις, αἱ ἀντιβήρητικαὶ ἀπολογίαι. Τούτῳ ὁμῶνυμὸς τις γέγονεν ἕτερος Γεώργιος Σχολάριος, οὗ κατὰ Λατίνων καὶ τῆς ἁγίας ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου εἴρεται σύγγραμμα· ἦν δὲ οὗτος, ὡς εἶρικα, συνήθης ἦ καὶ μαθητὴς Μάρκου τοῦ Ἐφέσου. Ἄηλον γάρ,

A

Ad lectorem.

Georgius Scholarius, auctor orationum quæ sequuntur, imperatorem Paleologum comitatus ad Florentinam synodum profectus est, ubi Græcos ad unitatem cohortans multa præclare dixit et scripsit. Cum vero sacrum unitatis negotium jam expediri deberet, rogatus ab imperatore sententiam, quid sentiret libere protulit, atque ex omni nobilium numero, qui sententias dixere, hujus unius verba in commentariis sacre synodi relata sunt. Is postea Constantinopoli, rogatu Gregorii, tunc protosyncelli, deinde vero patriarchæ, complura Marci Ephesii argumenta contra Spiritus sancti a Filio quoque processionem, valide confutavit: sed interea eo Vita functo, Bessario doctissimus reliqua Marci sophismata diluit. Quapropter hujusce Scholarii perhonorificam mentionem faciunt, qui ad Marci Ephesii epistolas edidere oppositas responsiones. Fuit ejusdem nominis alter Georgius Scholarius (I), cujus exstat liber adversus Latinos et sacrosanctam Florentinam synodum. Videtur autem fuisse familiaris, sive etiam discipulus, Marci Ephesii. Constat enim Marcum, dum ex hac vita decederet, Georgio cuidam Scholario suæ opinionis

(1) Hæc refutavit Eusebius Renaudot. Vide supra col. 254. Confer etiam in tomo CLIX *Monitum* nostrum præmissum *Apoloγiæ pro quinque capitibus concilii Florentini* quam Josepho Melhonsi, ut vero auctori, restitimus, cum antea Gennadio male ascriberetur. Edit.

patrocinium contra sanctam synodum reliquisse. A Ille vero, ut dictum est, librum de sancti Spiritus processione in multa capita divisum consarcinavit, totus ad Marci voluntatem et sensum sese conformans. Porro autem inter hosce duos Georgios plurimum differre manifestissimum est. Alter enim, dum Florentina synodus celebraretur, et dixit et scripsit non pauca tum rogatus, tum etiam non rogatus. Scholarius vero familiaris Marci scribens post synodum, in sui operis proœmio fatetur, se tum demum abjicere silentium, quando maturior, inquit, et fructuosior futura esset ejus sententia contra sanctam unionem. Ad calcem quoque sui libri verba hæc habet: Meipsum præ omnibus acenso, et lugeo præterea nos omnes, quotquot rebus illis sponte aut vi, in totum vel ex parte interfui-
 mus; qui cum loqui possemus, tacebamus tamen, et metu sermonem reprimebamus. Quomodo ergo is, qui tacuit, et metu sermonem repressit, quique multa dixit, et liberrime locutus est, unus aique idem erit? Adde, si unus hic est Georgius, qui cœcinerit palinodiam, cur eo in libro, quem composuit, prius a se dicta non retractat? nec ullum facit verbum de prioribus erratis, nec solvit fortissimas illas rationes, per quas ad unionem adhortatus est Græcos, laudando Latinos, et clamando, nihil in fide ab iis peccari? nam quæ antea scripta leguntur, et quæ postea liber ille continet, summe opposita sunt, et maxime inter se pugnant. Ad hæc Scholarius Marco addictus de se ipso ait, multos ad illum diem ignorasse, an contrarium ipse sentiret, errantes, inquit, tum quod ipse silentium opportune servasset, tum quod prave interpretarentur prudentem ejus dissimulationem, et nonnihil etiam calumniarentur. Quamobrem, inquit, opus fuit librum hunc conscribere ad corrigendos illos quorum salus desperata non esset, et multos dubitatione liberandos, et propulsandas calumnias, si suam ipse sententiam notam omnibus faceret. Hæc in nostrum Scholarium quomodo quadrare possunt, cujus sententia fuit omnibus ab initio notissima? Cum enim rogatus esset ab imperatore, in proœmio sui sermonis, Invictissime, inquit (1), imperator, in qua ego fuerim, ei nunc sim sententia de proposita unionis materia, declarat oratio, quam utcumque composui, tradidique huic sacræ synodo: testantur etiam duo libri, quos a me antea scriptos nunc synodo huic offero. Multa alia, si quis perquirat, inveniet, quibus duo isti Georgii inter se differunt: propter quæ alter quidem jure vocandus est sacræ œcumenicæ synodi rectæque fidei defensor ac propugnator: ut qui germanos Orientalis Ecclesiæ Patres ad finem usque secutus est; alter vero studio, quo Marcum prosequeretur, abductus dicendus merito opinionis assertor, quam a Nestorio primum inductam et san-

ως Γεωργίω τινὶ Σχολαρίω τῶν τῆδε ἀπαίρων ὁ Μάρκος παρακατέθετο τῆς οἰκείας δόξης τὴν προστασίαν κατὰ τῆς ἱερᾶς συνόδου. Ὁ δὲ βιβλίον, ὡς εἰπόντες ἐφθηνεν, συγγράφας περὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως, πολλῶν κεφαλαίων διαστολῆ πλείστα ἐβραβύθησεν, ὅλος δὲ τοῖς τοῦ Μάρκου βουλήμασι χαριζόμενος. Ὅτι δὲ τῶν δύο τούτων Γεωργίων πάμπολυ τὸ διάφορον, αὐτίθεν δῆλον· ὁ μὲν γὰρ συγχροτουμένης τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου πολλὰ καὶ εἶπε καὶ ἐγραψε πρὸς τὴν ἑνωσιν, ἐρωτηθεὶς τε καὶ μὴ ἐρωτηθεὶς· ὁ δὲ τοῦ Μάρκου φίλος γράφων μετὰ τὴν σύνοδον ἐν τῷ προοίμῳ τοῦ οἰκείου συγγράμματος, λύειν φησὶ τότε τὴν σιωπὴν, ὅτε ἐμελλεν ὠριμωτέρα καὶ ὠφελιμωτέρα γενέσθαι ἢ αὐτοῦ γνώμη κατὰ τῆς θέας ἐνώσεως. Καὶ πρὸς τῷ τέλει τοῦ βιβλίου αὐταὶ λέξεις φησὶν Ἐμαυτοῦ δὲ πρὸ πάντων κατηγορῶ, καὶ ὑπὲρ ἡμῶν αὐτῶν θρηνῶ, ὅσοι τοῖς πράγμασιν ἐκείνοις ἐκόντες ἢ ἀκόντες, καὶ ἡ καθάπαξ ἢ ἐκ μέρους τινὸς ἐνεσχέθημεν, ἢ δυνάμενοι λαλεῖν, ὅμως ἐσιγῶμεν ὑποστελλόμενοι. Πῶς οὖν ὁ τε σιγήσας καὶ ὑποστειλάμενος, καὶ ὁ πλείστα εἰπὼν καὶ μηδὲν ὑποστειλάμενος, εἰς ἂν εἴη Γεώργιος; Ἐτι εἶπερ ὁ αὐτός ἐστι Γεώργιος παλινοφθιάς ἄρας, πῶς ἐν ᾧ συνέγραψε βιβλίῳ οὐκ ἐπανορθοῦται δῆθεν τὰ πρότερον ἐσφαλμένα; οὐδεμίαν ὄλωσ ποιεῖται μνείαν τῶν πρώην αὐτῷ γεγραμμένων; καὶ οὐ λύει τοὺς θεινοὺς ἐκείνους λόγους, δι' ὧν παρεκάλει τοὺς Γραικοὺς πρὸς τὴν ἑνωσιν, ἐπεικῶν τοὺς Λατίνους, καὶ μηδὲν αὐτοὺς ἀμαρτάνειν ἐν τῇ πίστει βοῶν; Καίτοι ἐκ διαμέτρου ἀντίκειται ἂν τε πρότερον γέγραπται, καὶ ἂ μετὰ ταῦτα φέρεται ἐν τῷ βιβλίῳ κατὰ τῆς συνόδου. Πρὸς τούτοις ὁ τοῦ Μάρκου φίλος περὶ ἐξουτοῦ φησὶ, τοὺς πολλοὺς μέχρι τότε ἀμφιγνοῦσας, ὡς τάναντία δοξάζοντος, πλανωμένους ποτὲ μὲν ὑπὸ τῆς καιρῶν ἐχούσης σιωπῆς, ποτὲ δὲ τὴν ἐν λόγῳ ἢ πράγμασιν οἰκονομίαν αἰτοῦ παρερμηνεύοντας, ἔστι δὲ ἂν καὶ συκοφαντοῦντας. Ἐδει οὖν, φησὶ, διὰ ταῦτα λόγον συγγράψαντα διορθώσασθαι μὲν αὐτῶν τοὺς μὴ καθάπαξ ἀνιάτως ἐχόντας, ὥστε ἀμφιβολίας περὶ αὐτοῦ καὶ συκοφαντίας παῦσαι πολλοὺς. Οὐτε γὰρ ἀμφιγνοῦσιν τις λοιπὸν, οὐτε συκοφαντεῖν προαχθήσεται, τῆς αὐτοῦ γνώμης ἐκδήλου γεγεννημένης. Ταῦτα δὲ πῶς ἂν ἐφαρμόσειε τῷ ἡμετέρῳ Σχολαρίῳ, οὐ πᾶσιν ἐκδηλὸς ἦν ἀρχῆθεν ἢ γνώμη, ὡς αὐτός φησὶν ἐν τῷ πρὸς βασιλεῖα λόγῳ; Προοιμιάζόμενος γὰρ φάσκει· Ἄριστε καὶ κράτιστε βασιλεῦ, ἧς μὲν γνώμης γέγονα καὶ εἰμι περὶ τὴν προκειμένην τῆς ἐνώσεως ὕλην, ὁ πρὸς τὴν καθ' ἡμᾶς ἱερὰν ταύτην σύνοδον σχεδιασθεὶς μοι καὶ πεμφθεὶς λόγῳ; δηλοῖ μαρτυροῦσι δὲ καὶ τὰ δύο βιβλία, ἅπερ πρότερον συνθεῖς, νῦν ἐγχειρίζω τῇ πρὸς τὴν σύνοδον. Καὶ ὅλωσ ζητῶν τις οὐκ ὀλίγας ἂν εὗροι διαφορὰς τῶν δύο τούτων Γεωργίων· αἷς ἀλλήλων διακρινόμενοι, ὁ μὲν δίκαιός ἐστιν ἀκούειν τῆς ἁγίας οἰκουμενικῆς συνόδου καὶ τῆς ὀρθοδοξίας προσταπτιστῆς, ἅτε δὴ τοῖς ἀληθινοῖς Πατράσι τῆς

(1) Conc. Florent. sess. 25.

Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἄχρι τέλους ὁμόφρων γεγο- A cti patres, et generalia concilia sæpenumero diman-
νός και ἀκόλουθος· Ἐταρος δὲ τῷ πρὸς τὸν Μάρκον verunt.

φίτρω, δόξης ὑπέρμαχος, ἥτις ἀρχὴν λαβοῦσα παρὰ Νεστορίου εἰσάγεσθαι, ὑπὸ τε ἁγίων Πατέ-
ρων και συνόδων οἰκουμενικῶν πολλάκις ἀπεκηρύχθη.

ΤΟΥ ΣΟΦΩΤΑΤΟΥ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΟΥ ΣΧΟΛΑΡΙΟΥ

ΥΠΕΡ ΕΙΡΗΝΗΣ, ΚΑΙ ΒΟΗΘΕΙΑΣ Τῆ ΠΑΤΡΙΔΙ ΠΑΡΑΚΛΗΣΙΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΝ
ΣΥΝΟΔΟΝ ΕΝ ΦΛΩΡΕΝΤΙΑ.

SAPIENTISSIMI VIRI

GEORGII SCHOLARII

DE PACE, DEQUE FERENDO PATRIÆ AUXILIO ADHORTATIO
AD SYNODUM ORIENTALEM FLORENTIÆ.

Τῇ θεῷ και ιερῷ συνόδῳ τῆς καθ' ἡμᾶς ἁγίας B *Sacrosanctæ synodo nostræ sanctæ Ecclesiæ,*
Ἐκκλησίας, ἀρίστοις και τιμιωτάτοις Πατέροι *Patribus optimis ac summe honorandis, Georgius*
Γεώργιος ὁ Σχολάριος τὴν ὀφειλομένην εὐλό- *Scholarius debitam reverentiam.*
γειαν.

Ἡ μὲν κοινὴ τῶν σοφῶν ἀπάντων παραγγελία
μηδένα δεῖν φησι συμβουλεύειν πρὶν ἂν κληθεῖ·
ἐγὼ δὲ και μὴ κληθεὶς τοῦτο πράττειν προάγομαι,
και τὸν παρόντα πέμπω λόγον ὑμῖν, εἰδὼς τοῦτον
παράκλησιν ὄντα μᾶλλον ἢ συμβουλήν· και κηδόμενος
μὲν τῶν ὄλων πραγμάτων, κηδόμενος δὲ ἐν τῷ μέ-
ρει και ἑμαυτοῦ και γονέων και συγγενῶν· και ἴμα
τὴν ὑμῶν φιλανθρωπίαν, εἰδὼς, και πεπεισμένους
ὑμᾶς, κἂν οὐκ ἀρέσκοισθε τοῖς ὑπ' ἐμοῦ λεγομένοις,
οὐκ ὀργισθεσθε μοι, ἀλλὰ και χάριν ἔξαι τῆς προθυ-
μίας. Δικαίους γὰρ ὑμᾶς και τᾶλλα εἰδὼς, νῦν πολλῶ
μᾶλλον ἐλπίζω διατηρήσειν τὴν γνώμην. Δεῖ δὲ και
τὴν ἐμὴν πρὸς ὑμᾶς εὐνοίαν ἐνθυμηθῆναι· ἥς χάριν
οὐθ' ἐνί τινι, οὔτε πᾶσιν ὁμοῦ προσκεχρονκῶς φαί-
νομαι, σιγῇ δὲ μᾶλλον πολλῶν ἀνασχόμενος δυσχε-
ρῶν, ὧν οἶδε Θεός, και ὧν οὐκ ἂν τις βραδίως ἀνέ-
σχετο· οὔτε γὰρ τινα λυπεῖν, οὔτε ταράττειν ἔδει τὰ
πράγματα. Πρὸς ταύτην τοίνυν τὴν εὐνοίαν ἀπεδέ-
ψαντες και τῇ τῶν πραγμάτων ἀνάγκῃ τὴν παροῦ-
σαν λογισάμενοι τόλμαν, οὕτω τοὺς λόγους κρίνειν
βουλῆθητε, δεσπόται μου και Πατέρες, και ἡγεμό-
νες πάντων ὁμοῦ τῶν καλῶν και νῦν και πάντα τὸν
χρόνον ἐσόμενοι.

Commune quidem omnium sapientum præcep-
tum, non esse inquit a quoquam dandum consi-
lium, antequam vocetur. Ego vero etiam invocatus
hoc agere aggredior, mittoque hunc ad vos ser-
monem; quod sciam adhortationem esse potius
quam consilium, sollicitusque sum tum de toto re-
rum statu, tum de me ipso privatim, et parentibus,
et cognatis; et nota mihi sit vestra humanitas, et
persuasum habeam fore ut, etiamsi minus placit-
ura sint quæ a me dicentur, mihi tamen non
irascamini, imo gratiam quoque habeatis. Nam
cum vos æquitatis studiosos in cæteris esse sciam,
nunc multo magis spero hunc animum retenturos.
Meminisse vero etiam debetis meam erga vos bene-
volentiam, ob quam nec singillatim quempiam,
nec omnes universe unquam offendi; sed multa
gravia silentio pertuli, quæ Deus novit, et quæ
non facile quispiam pertulerit: neque enim dece-
bat quemquam esse molestum, aut rerum pertur-
batores. Ad hanc ergo vos benevolentiam respi-
cientes, et necessitati in qua res sunt, præsentem
audaciam tribuentes, ita de sermone meo judicare
velitis, domini mei, Patres, ac duces ad omnia
simul bona nunc et omni tempore futuri.

Οὔτε σιωπῆν λοιπὸν οἶμαι δεῖν, κύριοί μου και
πατέρες αἰδέσιμοι, τῶν προσδοκωμένων δεινῶν και
πλέον τι τοῦτου τολμῆν ἤδη πειθόντων, οὔτε πολ-
λῶν λόγων τὰ παρόντα πράγματα δεῖσθαι, ἐν ἀκμῇ
D *Nec tacendum jam ultra arbitror, domini ac Pa-
tres venerandi, cum impendentia mala plusculum
etiam audere jam suadeant; nec præsentem rerum
statum multis indigere sermonibus, summo in peri-*

culo constitutum ; quique vix possit in tuto colloca-
ri, licet multa quidem agantur, dicantur vero pau-
ca. Porro dictionis apte disponendæ studium, et
sermonis elegantiam, et oratoriam artem præsentia
mala, dolorque quo propter illa opprimor, eripuerem
mihi majorem partem ; eo vero quod superest,
quomodo uti liceat hoc tempore, non video : quod
præsertim necesse est, simplex sit et perceptum om-
nibus facilis sermo, quem ad vos omnes habeo.
Sit vero mihi quidem orationis dux Deus ; quem
benevolentia erga vos meæ, et patriam, et genus
universum citare testem non erubuerim ; vobis au-
tem viæ ad eligendum utilia, et illa agere aggredien-
dum.

Quod igitur nonnulli sint inter vos, qui puta-
bant se Latinorum scientiam eluctaturos, atque
illis persuasuros manere in illis antiquitatis termi-
nis, et ipse scio : id vero mihi certe magnam admi-
rationem moverit, quod viri alioquin docti tantum
in hac parte erraverint ; idque cum sciant et se et
alios non esse bene instructos facultate ad persua-
dendum ; non modo si quis instet, dubitetque de
rebus gravissimis : sed si vel hinarium esse inter
pares numeros primum ; aut hominem ex anima
et corpore constare, ac similia negare voluerit :
Latinos vero ad captum omnem humanum in dia-
lectica, omnique scientia, cunctarumque præcel-
lentissima theologia exercitissimos. Verum etsi
plures non ignorabant Latinorum scientiam, mul-
tasque illis non defore rationes ad ostendendum
se recte sentire ; arbitrati tamen et isti omnes et
isti, unionem cum Latinis rem esse plurimi æsti-
mandam, et præterea facillimam, et suum et affo-
rum animum inducere cum voluptate advenire. Sed
fac idem omnes sensisse, et ea spe venisse, ut La-
tinos ignorantia pravæque opinionis arguerent ;
persuaderent vero a sententia discedere aut sua
sponte, aut invitos atque ita unionem eorum am-
plexerentur. Hæc si quidem ex sententia succede-
rent, fortasse melius esset ; Deusque cum quo per
agnitionem veritatis et mutuam charitatem conjun-
geremur, neutri partium majorem impenderet fa-
vorem ; sed tam eos qui veritatem edocuisent,
quam qui illam æquo animo addidicissent, pari co-
rona donaret, et æque sibi conjungeret. Ita visi
quoque essemus obtinere locum magistrorum, su-
moque famæ oblectaremur, quem vos spiritalia qua-
rentes, Deoque vacare pollicitos ambire non con-
venit. Sed videtis omnes, ut Latini pro sua sen-
tentia egregie decertaverint, ut nemo illos possit,
si velit æquus esse iudex, reprehendere. Et com-
munis quidem magister ac dominus noster, oportere
inquit in ore duorum vel trium stare omne
verbum, et lex civilis ita præscribit ; illi vero ex
communibus Ecclesiæ doctoribus sex præstantissi-
mos dignitate et doctrina, susceptisque pro pieta-
te laboribus ; nam alios prætereo ; sententiæ suæ
testes protulere, quorum quisque tantumdem fide
valere, quantum universi homines, censendus est :

καθεστῶτα κινδύνου, καὶ μάλιστα μετὰ πολλὰ μὲν
πράττειν, λέγειν δὲ ἐλάττω, θυνάμενα αἰδέσθαι.
Συνθήκης δὲ καὶ φράσεως καὶ τέχνης ῥητορικῆς τὸ
πλεῖστον μὲν ὑπὸ τῶν παρόντων δαινῶν καὶ τῆς
ἐπὶ τούτοις λύπῃς ἀφήρηται, τῷ δὲ περιλειπομέ-
νῳ καιρῷ οὐχ ὀρῶ τὸν παρόντα χρῆσθαι : καὶ ἄμα
πρὸς πάντας ὑμᾶς ὅτος τοῦ λόγου, ἀπλοῦν τε
εἶναι τοῦτον ἀνάγκη καὶ πᾶσιν εὐσύνετον. Ἦγοῦτο
δὲ ἔμοι μὲν τῶν λόγων Θεός, ὃν οὐκ ἂν αἰδέσθαιην
καὶ τῆς εἰς ὑμᾶς καὶ πατρίδα καὶ ἔθνος ὄλον εὐ-
νοίας καλέσθαι μάρτυρα ὑμῖν δὲ τῆς ἐπὶ τὸ τὰ
συμφέροντα ἐλθεῖν τε καὶ ἀρξασθαι πράττειν
ὁδοῦ.

Ἵτι μὲν οὖν εἰσὶ τινες ἐξ ὑμῶν, οἱ τὴν τῶν
Λατίνων καταγωνιέσθαι σοφίαν, καὶ πείσειν αὐτοὺς
ἐπὶ τῶν ἀρχαίων ἐκείνων μένειν ἐνδομίζον, τοῦτο
καὶ αὐτὸς οἶδα· καὶ λίαν αὐτῶν θαυμάζω, ὅτι καίτοι
τῆλλα σοφοὶ τινες ὄντες, τοσοῦτον ἐν τούτῳ τῷ
μέρει πεπλάνηται· καὶ ταῦτα καὶ συνειδότες σφίσι
τε αὐτοῖς καὶ τοῖς ἄλλοις φαύλως ἔχουσι τῆς πρὸς τὸ
πειθεῖν παρασκευῆς, οὐ μόνον ἂν τις περὶ τῶν με-
γίστων ἐνίσταται, ἀλλ' εἰ καὶ τὴν δυάδα πρῶτον ἐν
ἀριθμοῖς ἀρκούντων εἶναι, ἢ τὸν ἀνθρώπον ἐκ ψυχῆς
καὶ σώματος συνεστάναι, καὶ τὰ τοιαῦτα ἀρνεῖσθαι
θελήσειεν· εἰδότες δὲ καὶ Λατίνους μέχρι τῆς ἀν-
θρωπίνης εὐπορίας ἀπάσης διαλεκτικὴν τε καὶ πᾶ-
σαν ἐπιστήμην, καὶ τὴν πασῶν ὑψηλοτάτην θεολο-
γίαν ἐξητακότας τε καὶ ἀσκήσαντας. Ἄλλ' εἰ καὶ
πλείους ὑμῶν οὕτε τὴν Λατίνων ἠγγέουσαν σοφίαν,
οὐδ' εἰ πολλῶν εὐπορησούσι λόγων πρὸς τὸ δεῖξαι·
σφᾶς αὐτοὺς δοξάζειν καλῶς, ἀλλ' ὅμως ἐκείνοι τε
πάντες καὶ οὗτοι τὴν μετὰ Λατίνων ἔνωσιν τοῦ
παντὸς ἀξίον χρῆμα καὶ βῆστον εἶναι πρὸς τούτοις
νομίσαντες, ἑαυτοὺς τε καὶ τοὺς ἄλλους ἐπέσαν
μεθ' ἡδονῆς ἀφικέσθαι. Κεῖσθω δὲ καὶ πάντας τὴν
αὐτὴν ἐσχηκέναι γνώμην, καὶ ἔκειν ἐλπίζαντας
μηδὲν μὲν εἰδότες μήτε τάληθῃ φρονούντας Λατί-
νους ἐλέγξειν, πείσειν δὲ ἐκόντας ἢ ἀκόντας τὴν
σφετέρην δόξαν ἀρνήσασθαι, καὶ οὕτω τὴν μετ' αὐ-
τῶν ἔνωσιν διαπράξασθαι. Εἰ μὲν οὖν ἐξῆβαινε
ταῦτα κατὰ σκοπόν, ἄμεινον ἂν ἴσως ἦν· καὶ ὁ μὲν
Θεός, ᾧ συνάπτειναι τῇ γνώσει τῆς ἀληθείας καὶ
τῇ πρὸς ἀλλήλους εἰρήνῃ πάντες ἐμέλλομεν, οὐδέ-
τέροις ἂν τῶν ἐτέρων ἐχαρίσατο μάλλον· ἀλλὰ τοῦς
τε διδάσκοντας τὴν ἀλήθειαν, καὶ τοὺς σὺν εὐγνω-
μοσύνῃ ταύτῃ διδιδασκόμενους ἐπίσης ἐμέλλει στε-
φανοῦν, καὶ ἑαυτῷ συνάπτειν ὁμοίως. Ἐδόξαμεν
δ' ἂν οὕτως διδασκάλων τάξιν ἐπέχσιν, καὶ τῷ κα-
πῷ τῆς φήμης ἐτέρφθημεν· οὐ τοῖς τὰ πνευμα-
τικὰ ζητοῦσιν ὑμῖν καὶ Θεῷ προσανέχειν, ὅπως ἴ-
μῆνοις οὐδαμῶς ἔστιν ἀρμόδιον ἐφίεσθαι. Ἄλλ'
ὄρατε πάντες, ὅτι Λατίνοι τῆς ἑαυτῶν ὑπερηγανί-
σαντο δόξης καλῶς· ὥστε μηδένα ἂν αὐτοῖς ἐγκα-
λεῖν ἔχειν, εἰ βούλοιο δίκαιος εἶναι. Καὶ ὁ μὲν ὁ
κρινὸς ἡμῶν διδάσκαλος καὶ δεσπότης ἐπὶ δυσὶν ἢ
τριῶν μαρτύρων δεῖν ἴστασθαι πᾶν ῥῆμά φησι, καὶ
ὁ πολιτικὸς νόμος οὕτω διαγορεύει· οἱ δὲ ἐκ τῶν
κοινῶν διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας ἐξ τούτων μεγί-

σίου ἀξιώματι· καὶ σοφία καὶ τοῖς ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἀγῶσι, τοὺς γὰρ ἄλλους παρήγαμι, μάρτυρας τῆς ἑαυτῶν δόξης παρήγαγον· ὧν ἕκαστον δεῖ τῶν ἐν τῷ κόσμῳ πάντων ἀνθρώπων κρίνειν ἀνάξιον, κακείνους οὐχ ἀπλῶς οὕτως οὐδὲ παρέργως, ἀλλ' ὥσπερ εἰ δικάσται τινες ἦσαν ἡμῖν τῆς παρούσης ἀμφιβολίας, οὕτω διαλεγόμενους διωρισμένως τε καὶ σαφῶς· καὶ αὐταῖς μὲν λέξεσι λέγοντας τὸ ζητούμενον, προστιθέντας δὲ καὶ τὰς αἰτίας, καθὼς διδασκάλους προσήκε, καὶ τὰ μέρη τῆς θείας Γραφῆς, ἐξ ὧν τὴν δόξαν ταύτην ἀναγκαίως ἔχουσι εἰληφότες, καθ' ἕνα ἄλλας ἐξ ἄλλων μερῶν συναλέξαντο. Πρὸς οὗς διδασκάλους τούτους τε ὄντας καὶ τηλικούτους, καὶ οὕτως σαφῶς τὴν δόξαν ταύτην εἰσαγόντας, οὐδ' ἂν βουλευθέντες ἔχοιμεν ἀνασχυντεῖν. Πρὸς τοὺς ἄλλους ἐκ τῶν κοινῶν διδασκάλων παρήγαγον, τοὺς ἐξ Ἀνατολῆς λέγω, ἰση σοφία καὶ ἀξιώματι κεκοσμημένους, οὐχ οὕτω μὲν διαβρῆθην ὥσπερ ἐκείνοι, λέγοντας δ' ὁμοίως καὶ αὐτοὺς τοῖς ἄλλοις ταυτὰ, εἰ τις μετ' ἀληθείας καὶ σοφίας ὁμοῦ τὰς ἐκείνων ἐξετάζειν βούλοιο βήσεις· καὶ σοφιστικὸν οὐδὲν οὐδὲ βλαίον, ἀλλὰ πάντα ἀπλᾶ καὶ τῇ θείᾳ Γραφῇ καὶ τοῖς διδασκάλους ἐπιδομένα πρὸς ἀπόδειξιν τῆς ἑαυτῶν προσεδάλοντο δόξης· καὶ εἰρηταί παρ' ἡμῶν οὐδὲν πρὸς αὐτοὺς, πρὸς δ' μὴ σοφῶς τε καὶ γενναίως· καὶ μετὰ τῆς ἀληθείας ἀποκρινάμενοι φάλλοντα· οὐδ' ἔχοιμεν τίνα τῶν ἁγίων φανερώς αὐτοῖς ἀντιφάσκοντα· εἰ δὲ τις ἦν, καὶ τοῦτον ἔδει τοῖς πολλοῖς μηχανῆν τινα καὶ λόγῳ συνάπτειν πολλῶν μᾶλλον καὶ δικαιότερον, ἢ πρὸς τὸν ἕνα πλῆθος τούτων διδασκάλων παραβιάζεσθαι. Εἰς ἃ δὲ νομιζόμεν αὐτοὺς ἐκ τῆς δόξης ταύτης ἐκπίπτειν, καὶ ταῦτα μῆτε φρονεῖν μῆτε ἐξ ἀνάγκης ἐπεσθαι τῇ δόξῃ, διαμαρτύρονται. Ἀλλὰ καὶ τὰ αὐτὰ φασὶ μεθ' ἡμῶν πιστεύειν, καὶ πρὸς τὸν ἕνα ἡμῖν φέρεσθαι νοῦν, εἰ καὶ προσθήκη λέξεων ἀμεινον ἀναπτύσσουσι· καὶ οὐδένα τῶν ἁγίων ἀναγκάζοντα συκοφαντεῖν ἢ διαγράφειν, ἀλλὰ μᾶλλον συνάπτουσι ἀλλήλοις τοὺς διδασκάλους· καὶ μίαν ταύτην ἀπόδειξιν ἀρκούσαν ἔχειν ἡγοῦνται παρ' ἑαυτοῖς τοῦ τέληθ' ἡγοῦνται καὶ πιστεύειν, οἷοι μῆδεν πρὸς μηδένα τῶν διδασκάλων ἀντίφασιν τίνα καὶ μάχην ἐγείρουσιν· ἀλλὰ τάκεινον πάντα γαλήνης γέμει καὶ ὁμονοίας, τῆς δόξης ταύτης κρατούσης. Πρὸς δὲ τοῦτοις, καθάπερ διδασκάλους ἡμῖν ἢ κριταῖς αὐτῶν καθημένοις, οὕτω προσφέρονται· καὶ δέονται σφᾶς προσήκασθαι, καὶ μὴ θέλειν ἀνθρώπων οὕτω μὲν ἀδελφᾶ φρονούντων ἡμῖν, οὕτω δὲ συμβαινόντων τοῖς κοίνοις διδασκάλους, μικρὰ προφάσει χωρίζεσθαι. Οὐδ' ἀπαίτουσιν ἐξ ἡμῶν τὴν ὁμολογίαν τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἡμῖν καταλείπουσιν, εἰ βουλοίμεθα τελείως πιστεύειν, καὶ μὴ νομιζόμεν ἀισχύνην φέρειν ἡμῖν τὴν ἐλπίδα τῆς σωτηρίας· εἰ γὰρ, φησὶ, πρὸς τὸ σῶζεσθαι, καὶ χεῖλεσι τὴν πίστιν ὁμολογεῖν. Ἄυτοὶ δὲ ἀρκεῖν ἡγοῦνται πρὸς τὴν εἰρήνην τὸ πάσασθαι λοιπὸν ἔγκαλειν αὐτοῖς, οὕτω πολλὰς τοῦ μὴ ψεῦδεσθαι μηδὲ κακῶς φρονεῖν παρασχομένους τὰς ἀποδείξεις. Ὅσα ἔξεῖναι τρόπον ἡμῖν ἕτερον μετὰ τοῦ τὴν εἰρήνην πράττειν, καὶ τῆς ἕξω καὶ φαινομένης τῆς

A eosque non obiter et perfunctorie, sed ita distincte planeque locutos, ac si controversiæ nostræ sodiscenti iudices; et apertis verbis experimentes quod quaeritur, adiectis etiam causis, uti doctores decebat; et citatis sacrae Scripturae locis, ex quibus sententiam hanc necessario sumpserant, et collectis per illa variis rationibus. Quos sane doctores, cum tot tantique sint, et adeo perspicue sententiam hanc doceant, nec si velimus, impudenter adversos conteri possumus. Alios præterea ex communibus doctoribus producere. Orientales, inquam, pari doctrina et dignitate præditos; non ut illi quidem admodum clare, idem tamen et ipsos quod et illi asserentes, si quis velit dicta eorum cum veritate pariter et scientia perpendere. Nec sophisticam aliquam affectatum, sed plana omnia, et sacrae Scripturae, doctoribusque consona ad demonstrandam sententiam suam protrahere. Nec objectum a nobis est quidquam, ad quod illi erudite et animose cum veritate non responderint. Ex sanctis porro aliquem, qui aperte illis adversetur, nullum habemus: quod si etiam esset, oporteret hunc quoque via et ratione aliqua multis adiungere, æquius sane et commodius, quam ad unum vi pertrahere tantam multitudinem doctorum. Ea vero incommoda, in qua illos labi arbitramur, se nec sentire, nec sequi necessario ex sua sententia plane testantur; sed idem ac nos aiunt se credere, et in eundem ferri sensum, licet additis verbis melius explicent, nec ullum sanctorum calumniari, aut auctoritatem ejus elevare coguntur; imo doctores inter sese concilians, et potentissimo argumento satis demonstrare se putant recte sentire et credere, quod doctorem cum doctore nullum pugnantem, aut contraria dicentem faciunt; sed apud illos omnia per hanc sententiam tranquilla sunt et convenientia. Ad hæc ita nobiscum agunt, ac si magistri illorum aut iudices sederemus; rogantque ut se suscipiamus, nec velimus modica de causa disjungi ab hominibus adeo nostris consimilia, adeo communibus doctoribus congruentia sentientibus. Neque vero exigunt a nobis professionem veritatis; sed hoc quidem nobis relinquunt, si perfecte credere velimus, neque salutis spem arbitremur nobis ignominiam inurere: *Onortet enim, inquit, ad salutem labiis quoque fidem constiteri.* Illi vero satis esse ducunt ad pacem, si finem insimulandi faciamus post tam multas demonstrationes, quibus se nec falsa dicere, nec male sentire probarunt: ut sit nobis integrum alia via et pacem facere, et populari hoc apparenteque splendore ac rumore, nec pertinere deflectionem gentium nobis junctarum, quandoquidem fidei confessio non aliter ab illis et nobis fiet, ac prius fiebat.

¹ Rom. x, 10.

της ἀπολαύσαι λαμπρότητός τε καὶ φήμης, καὶ μὴδὲ τὴν ἀποστασίαν τῶν ἡμῖν προσηκόντων δεδιέναι γενῶν, ἐπειδὴ τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως οὐκ ἄλλως ἢ πρότερον ἐκείνοις τε καὶ ἡμῖν ἔσται ποιησάται.

Et Latini quidem hæc ostendunt, hæc dicunt, tanto conficiendæ nobiscum unionis desiderio flagrant: adeo nihil volunt fieri a nobis, quod sibi gloriam, nobis ignominiam aut detrimentum afferre possit. Nobis vero ad hæc omnia fortasse quidem verba non deerunt, sed non multi roboris aut decoris, et quæ virtute et sapientia nostra sint digna, aut hominum volentium præ se ferre speciem ac dignitatem Patrum, qui in antiquis fuere conciliis, et omnia cum veritate et charitate mutua examinerunt. Nec vero propositum nobis est de re non magni ponderis certamen, sed agitur de veritate fidei, per quam nos salvari speramus, et quam contentiose oppugnare non solum turpe est, sed et maxime periculosum. Neque enim aut doctiores negare licet, quibus etiam deprecatoribus ad Deum pro peccatis nostris uti solemus, et quibus universa Ecclesia pro certaminibus ob veritatem susceptis, et laboribus in docendo, quam maximam retulit gratiam, ut omittam alias sanctitatis partes, propter quas illos secundum Deum honoramus. Neque dicemus doctores inter se pugnare; hoc enim est omnia confundere, ac totam abnegare fidem. Porro autem voluisse Latinos depravare fidem, et doctorum omnium adulterare theologiam, quis adeo stolidus, ut credat? quisve id asserendo contra Latinos, risu non excipiat? Nulla enim criminatio potest falsitatis redargui pluribus, fortioribus, ac verioribus argumentis. At objiciemus nos apparentem doctorum dissensionem; verum illi eam nullo negotio dissolvent, imo etiam jam dissolverunt. Sed neque decorum amplius est hæc a Latinis querere; possumus enim et nos ipsi conciliare inter se doctores. Ego cum sim vestrum omnium minimus, ubi id mandaveritis, paratus sum hoc præstare et privatim et publice, atque omnibus ostendere apertissime doctores Ecclesiæ in universum de præposita materia idem sentire. Hoc autem non multis ostendam sermonibus, sed satis erit duarum spatium horarum ad persuadendum vobis omnibus nequaquam dubitare amplius de consensione doctorum, ut nec vos ultra habeatis, nec Latinis negotium exhibeatis, harum inquisitione rerum commissa synodo communi. Sed neque si tempus etiam frustra conterere liceat, veluti sedentibus in otio, nullaque oppressis necessitate ad cogitandum de redivit, oporteret de rebus divinis inanes fundere sermones, et instantias disputationis ergo afferre, victoriamque solum spectare, ac multa dicere, in quibus etiam par est aliquid erroris miscere; idque non multum valentibus contendere cum Latinis theologice ac philosophicæ facultatis notitia; infelici rerum nostrarum statu ita ferente, propter quem qui primas tenent inter nos, ita theologiam ac philosophiam attingunt, ut non omnino incruditi videan-

A Καὶ οἱ μὲν Λατίνοι ταῦτα δεικνύουσι, ταῦτά φασιν, οὕτω πρὸς τὴν μεθ' ἡμῶν ζέουσιν ἔνωσιν, οὕτως ἡμᾶς τῆς ἐκείνων ἕνεκα δόξης οὐδὲν βούλονται πράττειν αἰσχρὸν ἢ δυνάμενον βλάπτειν. Ἡμεῖς δὲ πρὸς ταῦτα πάντα λόγων μὲν ἰσως εὐπορήσομεν, ἀλλ' οὐ πᾶνυ γενναίων, οὐδ' εὐπρεπῶν, οὐδ' ἀξίων τῆς ἡμετέρας ἀρετῆς καὶ σοφίας, οὐδὲ βουλομένων ἀνδρῶν σχῆμα σώζειν καὶ τάξιν τῶν ἐν ταῖς συνόδοις ἐκείναις Πατέρων, οἱ μετὰ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀγάπης πάντα ἐξήτασαν. Οὐδ' ὑπὲρ τῶν τυχόντων ἡμῖν ὁ ἀγών, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ἀληθείας τῆς πίστεως, μεθ' ἧς δὴ ἐλπίζομεν σώζεσθαι καὶ πρὸς ἣν ἐθέλειν φιλονικεῖν, οὐκ αἰσχρὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ κινδύνου γέμον μεγίστου. Οὕτε γὰρ ἀρνήσασθαι τοὺς διδασκάλους ἔξεστιν, οἷς καὶ πρέσβει πρὸς Θεὸν ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ἀμαρτημάτων εἰώθαμεν χρῆσθαι, καὶ οἷς τὸ κοινὸν τῆς Ἐκκλησίας μεγίστος τῶν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἀγώνων καὶ τῶν ἐν τῷ διδάσκειν πόνων ἀπένειμε χάριτας ἀνευ τῆς ἄλλης ἀγιοσύνης, ἧς ἕνεκα ταῖς δευτέραις μετὰ Θεοῦ αὐτοὺς τιμῶμεν τιμαῖς· οὗτ' ἐροῦμεν ἀντιφάσκειν τοὺς διδασκάλους ἀλλήλοις· τοῦτο γὰρ πάντες συγγεῖν ἐστὶ, καὶ τὴν πίστιν πᾶσαν ἀρνεῖσθαι. Τὸ δὲ Λατίνους διαφθεῖραι βουληθῆναι τὴν πίστιν, καὶ τὴν τῶν διδασκάλων ἀπάντων νοθεύσαι θεολογίαν, τίς οὕτως ἀπλοῦς ἐστὶ ὥστε πιστεῦσαι; ἢ τίς τοῦτο κατὰ Λατίνων εἰπὼν οὐχὶ καὶ γέλωτα προσοφλήσει; οὐδεμία γὰρ ταυτησὶ τῆς κατηγορίας πλειοσὶ τε καὶ μείζονσι καὶ ἀληθεστέροις ἀν' ἐλέγχοντο λόγοις.

C Ἄλλὰ τὴν φαινομένην προβαλλόμεθα τῶν διδασκάλων διαφωνίαν. Λύσουσι τοίνυν αὐτὴν καὶ μάλα εὐκόλως· μέλλον δὲ καὶ ἤδη λελύκασιν. Ἄλλ' οὐδ' εὐπρεπές ἐστὶ λοιπὸν παρὰ Λατίνων τὰ τοιαῦτα ζητεῖν· καὶ ἡμεῖς γὰρ παρ' ἑαυτοῖς δυνάμεθα τοὺς διδασκάλους συνάπτειν. Ἐγὼ πάντων ὁμῶν ἐλάχιστος ὢν, ὑπόταν κελύσῃς, τοῦθ' ἔτοιμός εἰμι πράττειν καὶ ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ, καὶ δεῖξαι πᾶσιν οὕτως ἁφανερῶς, ὅτι διὰ πάντων οἱ τῆς Ἐκκλησίας διδασκαλοὶ τὴν αὐτὴν περὶ τῶν προκειμένων ἔχουσι γνώμην· καὶ τοῦτο οὐκ ἐν λόγοις δεῖξω πολλοῖς, ἀλλ' ἀρχέουσιν ὦραι δύο, ὥστε πείσαι πάντας ὁμᾶς μηκέτι περὶ τῆς τῶν διδασκάλων συμφωνίας ἀμφιγοεῖν· μὴδὲ πράγματα τοιαῦτα αὐτοῦς τε ἔχειν καὶ Λατίνους παρέχειν, κοινῇ συνόδῳ τὴν περὶ τούτων ἀνατιθέντας ἐξέτασιν. Ἄλλὰ μὴν οὐδ' εἰ τρίθειν ἐξῆν τὴν κατὰ τὸν καθάπερ ἐπὶ σχολῆς καθημένους, καὶ πρὸς τὴν ἐπάνοδον οὐδεμίαν ἀνάγκην ἔχοντας, ἔδει περὶ τῶν θεῶν πραγμάτων κενὰ καὶ μάταια λέγειν, καὶ πρὸς τὸν ἔξω λόγον ἐνίστασθαι, καὶ τὴν νίκην μόνον σκοπεῖν, καὶ πολλὰ λέγειν, ἐν οἷς εἰκός τι καὶ ἀμαρτάνειν· καὶ ταῦτα περὶ θεολογίας τε καὶ φιλοσοφίας οὐ σφόδρα δυναμένους ἀμιλλᾶσθαι Λατίνους· τοῦτο τῆς ἐν ἡμῖν δυστυχίας τῶν πραγμάτων πεπονηκυίας, δι' ἣν οἱ παρ' ἡμῶν ἀκριοῦ τοσοῦτον θεολογίας τε καὶ φιλοσοφίας ἄπτονται, ὥστε μόνον ἢ δοκεῖν καθάπερ ἀκαίδευτοι, ἐκλελοιπότεων μὲν παιδευτηρίων,

οβεσθείσης δὲ τῆς περὶ μαθήματα καὶ λόγους φιλοτιμίας, καὶ πάντων τῆς χρείας μόνης καὶ τῆς ἀνάγκης γεγεννημένων. Πέπεισμαι δὲ μὴδὲ τῷ Πνεύματι σφόδρα ἀρέσειν τὴν τοσαύτην ἀδολοσχίαν, ἀλλὰ πειραστὰς ἡμᾶς αὐτοῦ νομίζειν, εἰ τοσαῦτα μὲν ἐκ τῆς θείας Γραφῆς, τοσαῦτα μὲν ἐκ τῆς τῶν διδασκάλων συμφωνίας ἔχοντες πρὸς τὰ προκείμενον βοηθήματα, εἴτα καθεδούμεθα τούτων πάντων καταφρονούντες, καὶ λόγους λόγοις συμπλέκομεν, ἢ νομίζοντες ἐν τοῖς ἡμετέροις λόγοις ἄμεινόν τι τῆς ἐκ τῶν Γραφῶν χρηρηγίας εὐρήσειν, ἢ ζητοῦντες παρὰ τοῦ Πνεύματος σαφέστερόν τι τῶν ὅπ' αὐτοῦ λαμπρῶς οὕτως διωρισμένων λαβεῖν. Ὑπὸ τούτων γὰρ τῶν λόγων καὶ τῆς τοιαύτης ὁδοῦ μᾶλλον ὕμᾶς οἶδα πρὸς διχονοίαν τε καὶ στάσιν ἢ πρὸς ὁμόνοιαν ἀγομένους τε καὶ μᾶλλον ἀχθισομένους.

Τούτων τοίνυν οὕτως ἔχόντων, καὶ Θεῷ φίλον, καὶ τοῖς διδασκάλοις τῆς Ἐκκλησίας χάριεν ἔσται, καὶ ἡμῖν εὐπρεπές, καὶ πρὸς τούτοις βῆδιον, τὸ τὴν ἔνωσιν ἤδη, τῶν πολλῶν ἀφαιμένους λόγων, διαπρῆξασθαι, καὶ μετὰ ταύτης ἐπανιέναι. Καὶ οὐδὲν ἡμῖν ὄλιως προσίσταται πρὸς τὸ πράττειν ὧν ἐπιθυμήσαντες ἤκομεν, τῆς μὲν δόξης Λατίνων ὑπὸ τοσοῦτων μαρτυρουμένης, καὶ πανταχόθεν ἀξίας οὐσης πιστεύεσθαι, ἡμῶν δὲ δυναμένων αὐτοῖς ἐνωθῆναι. Διὸ καὶ περὶ τὸ σύμβολόν τι καινοτομεῖν. Καὶ μὴν ἴσως πάντες καλῶς, ὅτι τὴν ἔνωσιν τῆς Ἐκκλησίας Χριστοῦ, καίτοι πολλῶν ἄλλων ἕνεκα καὶ δικαιοτέρων μάλιστα ἂν ὑπὸ παντὸς ζητηθῆσαν, τὸ παρὰ τῶν ἀσεβῶν θεός καὶ τὰ πράγματα ἡμῖν εἰς τοσοῦτον ἤκοντα δυστυχίας, καὶ ποθῆσαι καὶ σπουδάσαι διὰ πολλῶν, καὶ ὅτι μάλιστα τοῦ τέλους ἰγγύς αὐτὴν ἀγαγεῖν, τὰ γὰρ μεταξὺ παραλείπω πάντα, ἡμᾶς ἰδίως ἐποίησαν. Δεῖ τοίνυν τῆς προθέσεως ἔχομένους, ἐπεὶ δυνατόν καὶ εὐπρεπές ἐστὶ, ταύτην εἰς τέλος ἐξενεγκεῖν. Ἄλλως δ' ἂν ματαιότεροι πάντων ἀνθρώπων ἐδόξαμεν εἶναι, εἰ πολλὰ μὲν ὑπὲρ αὐτῆς ὑποστάντες, πολλῶν δὲ ἀγαθῶν ἕλπίσι κεκνημένοι, ἐπιδοῦσιν δὲ ἡμῖν τὰ δευτέρως, τοῦ σχίσματος βεβαιωθέντος, πάντες πιστεύοντες, εἰθ' ὥσπερ ἐπιλαθόμενοι τούτων ἀπάντων, κεναῖς, ὡς φασὶ, χερσὶ καὶ μηδὲν πράξαντες ἐπανέλθοιμεν, καὶ ταῦτ' εὐπρεπές οὕτω καὶ βῆδιον ἂν, καὶ μηδενὸς ἡμῖν εὐλόγως εἰς τοῦτο προσισταμένου. Οὐδὲ προσέχειν δεῖ τοῖς μηδὲν ἀγαθὸν ἡμῖν ἐκ τῆς ἐνώσεως λέγουσιν ἤξειν καὶ τούτου πρόφασιν οἰομένους ἔχειν ἀκούσαν, τὰ τε τῶν Λατίνων γένη τῇ κατ' ἀλλήλων μάχῃ φθειρόμενα καὶ ταῖς οικείαις προσέχοντα συμφοραῖς, καὶ τὰ τοῦ πάππα πράγματα τάξιν οὕτω λαβόντα καὶ δύναμιν, ἀλλ' ἀσθενούντα καὶ πολλαχόθεν ἀκμήν ἐπιβουλεύόμενα. Ἄνευ γὰρ τῆς ἄλλης ὠφελείας ἀπάσης, ἣν εἰ τε πάππας ἡμῖν καὶ τὰ λοιπὰ τῶν Λατίνων ἔθνη, καὶ τῶν πραγμάτων οὕτω σφίσι ἐχόντων, παρέχονται τὸ γὰρ ἡμέτερον ὀλίγον ἂν, ὡς καὶ ὑμεῖς ἴσαστε, δυσχέρειαν αὐτοῖς οὐ μεγάλην μέλλει παρέχειν. Τέως γὰρ ἀσφαλείας μόνης καὶ τοῦ μὴ δεδιέναι τοὺς πολεμίους, ἡμᾶς οἶδασι χρῆζοντας· ὃ χρήμασι μὲν οὐ πολλοῖς, ναυσὶ δὲ ὀλίγαις δύνονται πράττειν· ἐγὼ

tur; non vigente jam scholarum usu publicarum, et extincto disciplinarum ac rei litterariæ ambizioso studio, cunctis necessitati tantum, et angustiis rei familiaris vacantibus. Certum vero mihi est, ipsi quoque Spiritui non placere admodum tantam loquacitatem, sed sui nos tentatores existimaturum, si cum tot ex divina Scriptura, tot etiam ex doctorum consensu nobis suppetant ad propositum auxilia, sedeamus tamen ipsi posthabitis illis omnibus, nectentes sermoni sermonem; quod vel putemus nos inventuros quidpiam per nostros sermones eo præstantius, quod Scripturæ suppeditant; vel aliquid a Spiritu quaeramus apertius iis quæ adeo clare sunt ab eo definita. His enim sermonibus et hac via vos utentes, scio, in dissensionem potius et concertationem agimini, magisque etiam agemini quam in consensionem.

Cum igitur hæc ita se habeant, Deo gratum, et Ecclesiæ doctoribus jucundum erit, nobisque decorum, et præterea facile, multis omissis sermonibus, unionem amplecti, cumque illa domum reverti. Nec erit prorsus aliquid nobis impedimento quominus agamus ea quorum ducti desiderio sumus hæc profecti: cum Latinorum quidem sententia fulciatur tot testibus, et usquequaque digna sit quæ credatur; nobis vero liceat cum eis conjungi nulla in Symbolo facta innovatione. Ea quidem bene nostis omnes peculiarem causam cur optaverimus, multisque viis efficiendum enixe curaverimus, potissimumque prope finem perduxerimus, ut media præteream omnia, Ecclesiæ Christi unitatem, existisse mala, quæ formidamus ab impiis, resque nostras ad extremam redactas miseriam; quamvis multas alias ob causas et acquies dignam, quæ ab omnibus expetatur. Oportet ergo propositum consilium sequentes, cum ei fieri, et honeste fieri possit, ad exitum illud perducere: alioquin omnium hominum levissimi videremur, si propter illud multa perpressi, multorumque bonorum spe ducti; et omnes pro certo habentes fore, ut confirmato schismate major cumulus malorum accedat; velut hæc omnia oblitæ, vacuis, ut aiunt, manibus, re infecta rediremus: idque cum res sit adeo decora et facilis, nihilque sit quod, ne illa peragatur, nobis merito obstet. Nec vero audiendi sunt, qui nihil boni nobis ex hac unione futurum aiunt: quod satis putant a se probari, propterea quod Latinorum nationes mutuis inter se contentantur bellis, et propriis vacent calamitatibus: et papæ res nondum statum et firmitatem acceperint; sed infirmæ sint, et multorum adhuc insidiis pateant. Nam ut omnes alias utilitates taceam, quas afferret nobis tum papa ipse, tum reliquæ Latinorum nationes vel in tali rerum statu (nostræ enim cum non magna sit, ut et ipsi scitis, non tantam illis exhibebit molestiam; norunt quippe hoc uno in præsentem nos indigere, ut res nostræ in tuto sint, et ne hostes pertimescamus: id quod non grandi pecunia et paucis navibus præstare possunt),

ego vel ipsam unionis famam satis fore aino nobis ad depellendum hostium timorem. Quandoquidem verendum non erit amplius ne illi nos adoriantur, si sciant auxilia sociorum nobis affutura: qui si sæpe nobis opem tulerunt nondum sibi reconciliatis, nunc multo magis et alacrius hoc præstare volent, et veluti quoddam solvere debitum, societatem in bello. Neque enim aut Latinorum aut Barbarorum quisquam ignorat, primariam unitatis causam esse spem auxilii, quodque nulla alia salutis via nobis supersit: e contrario vero, si nobis aversato et odium in Latinos augetur, vacuis hinc et re infecta abeuntibus, quod statim inde notum erit omnibus, quia noster reditus nullo apparatu aut splendore, et viribus exiguis fiet, et nobis arbitrator nullam amplius salutis spem superesse et hostibus, etiam si nolint, commodum fore nos adoriri.

Comprehendite vero animis vestris quod præcipuum est, quanta sit præsentis magnitudo periculi, in quo versamur. Audistis enim Barbarum, maximis copiis terra marique comparatis, bellam contra nostram urbem instruere; fortasse etiam antequam certus ad nos nuntius allatus sit, illam obsidisset, aut quasprimum obsidebit. Eam porro scitis omnes, si non adit adventitium subsidium, ne primum quidem impetum hostis laturam; sed periculum illi esse, ne citra prælium veluti læcerum sortitio elidatam ab hostibus occupetur, ad solum eorum aspectum conferrita. Quod si etiam obsidionem paulisper ferat, fieri tamen non poterit, ut omnino periculum sine damno possit evitare; sed necesse est prorsum succumbat. Meministis enim, cum ab his lideni Barbaris terra olim obsideremur, et muri pars quæ mare spectat, et duplo major est reliqua, nullam haberet custodem; nemo enim inde urgebat, quanto in timore, quantis sacrificiis in angustiis. At nunc omnis quidem mœniorum pars tuenda est necessario; militaris vero copia, et reliqua universæ urbis multitudo, neque ad dimittam eorum partem accedit, qui tunc erant, proque tertia murorum parte propugnabant, nec tamen ad tantum numerum, tantumque hostium apparatus satis esse videbantur: pestis enim, quæ per tot annos premimur, omnes graviter depasta est: dimidium vero partem esse dico, nobis quoque ibi præsentibus, et annumeratis. Nunc vero abest imperator, qui, unus cum sit, plurimum valet ad omnia; abestis etiam vos, et adeo multi, et virtute adeo præstantes, ut loco maximarum copiarum auxiliarium esse possitis, si derepente accedatis. Sagittarii vero conductilii præter viginti-quinque omnes aufugerunt. Causas autem tacere oportet; fortasse vero et illi pariter atque alii pro se ipsis idem hactenus cepere consilii. Quæ igitur spes, tanta hominum penuria tam formidolosum bellum iri propulsatum? Quapropter etiam si profectionis nostræ causa non esset concilianda uni-

φημι και την τῆς ἐνώσεως φήμην ἀρκίσειν ἡμῖν πρὸς τὸ μηκέτι δεδιέναι τοὺς πολεμίους. Οὐδὲ γὰρ θεὸς ἐστὶ λοιπὸν ἡμῖν αὐτοὺς ἐπιθήσεσθαι, ἐγγύθεν ἰσομῖνους ἡμῖν τοὺς συμμαχοὺς εἰδότες· οἱ πολλὰκις βεβηθηκότες οὕτω διελλαγμένοι, νῦν ἤδη πολλὰ μᾶλλον καὶ προθυμότερον τοῦτο πράττειν βουλήσονται, καὶ καθάπερ τι χάρις ἀποτινύουσι τὴν συμμαχίαν. Οὐδε γὰρ Λατίνων οὔτε Βαρβάρων οὐδεὶς ἀγνοεῖ πρώτην αἰτίαν ἐνώσεως τὴν τῆς βοήθειας οὖσαν ἰλιπθεῖν, καὶ τὸ μηδένα ἄλλον ἡμῖν περιλειφθῆναι τρέπων, ἢ μέλλομεν σῶζεσθαι· τούτων· οὐδὲ, τοῦ πρὸς Λατίνους μίσους καὶ τῆς ἀγρίας ἡμῖν ἀξιοθύντων ἐκ τοῦ πεινῶς ἡμᾶς καὶ ἀπρόοπτος ἐπιπέσειν ἀκαλλαγῆναι, ὅπερ ἐκ τοῦ φαύλους καὶ ταπεινῶς καὶ μετὰ μικρᾶς δυνάμεως ἐπανήκειν εὐθύ· ἔστι καὶ κατὰδὸλον, καὶ ἡμῖν οὐκέτι περὶ τῆς σωτηρίας ἐλπίζειν εἶναι ἀν, καὶ τοὺς πολεμίους ἐπιθήσεσθαι, καὶ μὴ βουλομένους, ἡμῖν καιρὸν ἔχειν ἡγοῦμαι.

Λογισαῖθα δὲ ἐπὶ πᾶσι καὶ τὴν παρούσαν ἀνάγκην, ὁπόση τίς ἐστίν· ἀκούετε γὰρ τὴν Βίρβαρον μεγίστη δυνάμει παρασκευάζεσθαι πειρῆ τε καὶ ναυτικῆ κατὰ τῆς ἡμετέρας πόλεως ἔξιν· καὶ ἴσως πρὶν ἡμᾶς σαφές τι μαθεῖν, ἀφίκετο, ἢ ἔσον οὕτω μέλλει παρῆναι· ἴστε δὲ πάντες ἐκίλην ἀνευ τῆς ἔξωθεν συμμαχίας· οὐδὲ πρὸς τὴν ἐρεθὸν ἀντιστῆναι δυνατομένην, ἀλλὰ κινδυνεύουσαν ἔρμαιον γενέσθαι τῶν πολεμίων ἀμαχητῆ. πρὸς μόνην τὴν ἡμῖν αὐτῶν καταπεπληγμένην. Εἰ δ' ἀντισταίη μέχρι τινὸς πολιορκουμένη, ἀλλ' οὐδεμία μηχανὴ παντάκταιν αὐτὸν ἀπαθῆ δύνηθῆναι διαγενέσθαι· ἀλλ' ἀνάγκη πᾶσα ταύτην ἐνδοῦναι. Μέννησθε γὰρ, ὅτι τῶν αὐτῶν τούτων Βαρβάρων ποτὲ πολιορκούντων ἡμᾶς ἀπὸ γῆς, τοῦ δὲ πρὸς θαλάσσης τείχους, ὃ διπλασίον ἐστὶ τοῦ λοιποῦ, μέναντες ἀφυλάκτους, οὐδεὶς γὰρ ἐκείθεν ἠνώχλει, εἰς πόσον ἡμῖν φ' οὗ καὶ ἀνάγκης ἦλθε τὰ πράγματα. Νῦν δὲ ἅπαν μὲν τὸ τεῖχος ἀνάγκη φυλάττειν· τὸ δὲ νῦν στρατιωτικὸν καὶ τὸ λοιπὸν ἅπαν τῆς πόλεως πλήθος, οὐδ' ἡμισυ τῶν ἔστε ἔχων ἐστίν· οἱ τὴν εὐρίτην τοῦ τεύχους μοῖραν φυλάττοντες καὶ προπολεμοῦντες, οὐκ ἔδουκον πρὸς τοσοῦτον πλήθος καὶ τοσαύτην παρασκευὴν τῶν πολεμίων ἀρκεῖν. Ὁ γὰρ τοσοῦτοις ἔτεσιν ἡμᾶς πείζων λοιμὸς διηνῶς πάντας ἀνάλωκεν. Ἦμισυ δ' εἶναι φημι, καὶ ἡμῶν ἐκεῖθι παρόντων καὶ συναριθμουμένων. Νῦν δὲ ἀπεσι μὲν βασιλεὺς, ὃς εἰς ἂν, ἐν πᾶσι πράγμασι τὰ μέγιστα δύναται· ἀπεσι δὲ τοσοῦτοι τὸν ἀριθμὸν καὶ οὕτω καλοὶ ὡστ' ἀρκέσαι ἀν ἡμᾶς ἀντὶ συμμαχίας· μεγίστης, ἀφρη; προσγενομένου. Οἱ δὲ μισθοφόροι τοξίται πλην εἰκοσι καὶ πέντε πάντες ἔχοντο φεύγοντες· τὰς δ' αἰτίας πρέπει σιγᾶν· ἴσως δὲ χάσειν τοῖς Ἕλλησι ὁμοίως ὑπὲρ σφῶν αὐτῶν ἀχρι νῦν ἐδουλεύσαντο. Πῶς οὖν ἕλπις ἐστίν ἐρημῆς τοσαύτης σωματῶν οὕτω φρικώδη κόεμον διακρούεσθαι; Εἰ τοίνυν μὴ ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως ἐτύχομεν ἀφιγμένοι, μήτε τὴν ἐνωσιν ἐνεκα τοῦ τῶν κινδύνων ἀπηλλάχθαι καὶ φρόων μέγιστα ἐποδοῦμεν, ἀλλ' ἄλλο τι καὶ δι' ἄλλην αἰτίαν πράττοντες ἐκαθήμεθα, εἶδε μετὰ τὴν

παρὴν ἀγγελίαν ἐκεῖνην, πάντα ῥίψαντα; τὰ ἐν χερσὶ, καὶ πᾶσαν πραγματείαν εἰς χάριν ἀρίθμητα, παριδόντας, ζητῆσαι μὲν, εἰ δυνάμεθα Λατίνου; προσδέξασθαι, καὶ κοινωνῆσαι σφίσι καλῶς· τοῦτο δ' ἐστὶ, τῇ τε θεῆ Γραφῇ καὶ τοῖς διδασκάλοις; τῆς Ἐκκλησίας συμφώνως. Τοῦτο δ' εὐρόντας, αὐτίκα τὴν πρός; αὐτοὺς φιλοῦσαν ἀνανεώσασθαι· εἴτα αὐς; ἐτοιμάσαντας, τὰς μὲν διδόντων αὐτῶν, τὰς δὲ καὶ ἡμῶν ὠνουμένων, εἰ οἷόν τε καὶ σώματα αὐτῶν; περρασκόντων, μήτε τροφὴν αἰρουμένους, μήθ' ὕπνον λιμνάζοντας, ἀλλ' ἐν τῷ πράττειν ὄντας; νόκτωρ τε καὶ καθ' ἡμέραν, πρός; τὴν βοήθειαν τῆς; ἡμετέρας; ἐπαίγεσθαι πόλεως. Ἀρχοῦντι γὰρ παρα-; γόμενοι ναυτικῶ, καὶ φυλάξειν αὐτὴν, καὶ τοὺς; πολεμίους ἀπρίκτους ποιῆσειν καὶ ἀποσοδήσειν, καὶ συμβαλεῖν αὐτοῖς; εἰ δεήσει, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα ἡδυνήθημεν ἄν. Πολλῶ δὲ μᾶλλον ταῦτα; πράττειν ἀνάγκη, ὅποτε καὶ μηδὲν ἄλλο ζητήσουντες; ἢ τὴν ἔνωσιν, οὐδ' ἐτίρου χάριν τινὸς ἀφίχθαι, πάντες; ἐπιποιμεν ἄν.

unitatem; nec enim alterius rei gratia itineri nos commisisse omnes fatēbimur.

Τὴν δ' ἔνωσιν, οὕτω ῥάστην καὶ εὐπρεπῆ καὶ θεῶ καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ἀρέσκειν μέλλουσαν, ἤδη; πράττειν δυνάμεθα. Οὐ δεῖ τοίνυν μέλλειν οὐδ' ἀναβάλλεσθαι, ἀλλὰ καὶ τὴν ἔνωσιν πράττειν, καὶ; ὅτι τάχιστα βοηθεῖν. Ἐνθυμηθῆναι γὰρ ἐκάστους; ἡμᾶς δεῖ καὶ γυναῖκας καὶ παῖδας ἑαυτῶν, καὶ; ἀπλῶς συγγενεῖς καὶ πολλὰς, οἰκτρῶς πολιορκου-; μένους καὶ ἀμυχανοῦντας; καὶ θρηνοῦντας· καὶ φόνους καὶ θασμὰ καὶ πληγὰς καὶ ὄβρις καὶ λιμὸν; καὶ δίψαν, καὶ οἰκτροτάτην περιαιγωγὴν, καὶ δου-; λειαν ἀπαραμύθητον, καὶ νηπίων ἔλκυσμον, καὶ; γερόντων σφαιγὴν, καὶ χωρισμὸν ἀλλήλων ἐλευ-; τωτάτων, καὶ ἱερῶν ἀτιμίαν, καὶ βλασφημίαν εἰς ὕψος; αἰρουμένην κατὰ Θεοῦ· καὶ τοὺς μὲν ἐκόντας, τοὺς; δὲ ἄκοντας; τὸν μὲν Ἰησοῦν ἀποβαλλομένου; τὸν ἀληθῆ Θεὸν καὶ μόνον διδάσκαλόν τε καὶ νομοθέτην, τῇ; δὲ Μωάμεθ φλυαρίᾳ καὶ ὀργίλοις ἐκείνου προστι-; θεμένουσ, καὶ τὴν ἀσέβειαν ἐπιδιδοῦσαν, τὴν δὲ; πίστιν διωκομένην· καὶ τὰ τοιαῦτα πάντα φανα-; ζομένους, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἡμᾶς ἀνακαλουμένους, καὶ; τὴν ἡμῶν ἀμέλειαν ὀνειδίζοντες· ὅφ' ὧν οὐδέποτε; προσεδόκησαν οὕτως καταφρονηθῆσεσθαι· οὐς ἐν; τάξει δεσποτῶν καὶ κατέρων καὶ διδασκάλων εἶχόν; τε καὶ ἐτίμων· καὶ οὐς ἐπίστατον τῆς αὐτῶν ἀσφα-; λείας καὶ σωτηρίας; πάντα θήσεσθαι δεύτερα· ὅπερ; ὧν ἀποδημεῖν αὐτοῖ τε ἐνόμιζον, καὶ ὑμεῖς ἐλέγετε; φανερῶς. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν τὰ ἑαυτῶν μόνον δεῖνὰ; φαναζόμενοι θρηνησοῦσι, καὶ ἡμᾶς ἀνακαλέσονται; γοαρῶς· καὶ ταῖς ἐλπίσι τοῦ σήμερον, αὐριον, ἡμᾶς; ἔξειν μόναις ψυχαγωγήσουσιν ἑαυτοῦς· ἀ πρὶν; ἐκείνους παθεῖν, ἡμᾶς γένοιτο πάντα ἀποβα-; νεῖν. Οὐδὲν γὰρ ἐλευνότερον, οὐδὲν ὀλιω; αἰσχρῶν, οὐδὲν βδελυκτότερον καὶ θεῶ καὶ ἀνθρώποις ἡμῶν; ἔσται, ἂν ἐκείνους συμβαίῃ ταῦτα παθεῖν. Ἡμᾶς; δὲ καὶ μέχρι τῶν ἄλλων Χριστιανῶν ἀφικέσθαι; τρέπει τῷ λογισμῶ, καὶ ἄπερ ὅπερ ἐκῆτων ἐκείνοι; δεθείσαι, ταῦθ' ἡμᾶς ὅπερ τε ἐκείνων καὶ τῶν ἄλλων; Χριστιανῶν καὶ ἡμῶν αὐτῶν λογίζεσθαι γρή. Τὰ

tas, neque hanc nos potissimum optaremus ad pe- ricula timoresque depellendos, sed aliquid aliud et aliam ob causam agentes consideremus; oporteret tamen post acerbum illam nuntium, projectis om- nibus quæ sunt præ manibus, omnique propter quod venimus postposito negotio, perquirere qui- dem, an possimus Latinos suscipere, et hene cum illis conjungi, hoc est juxta mentem sacre Scripturæ et doctorum Ecclesiæ: hoc autem invento, statim cum eis renovare amicitiam: moxque naves pa- rare, partim quidem ab illis acceptas, partim vero a nobis coemptas, vel ipsis, si fieri posset, corpo- ribus divenditis, et neque cibum sumere, neque somnum capere, sed de nocturno opus non inter- mittere ad ferendum urbi nostræ festine auxilium.

Nam idonea classe profecti et servare illam, et hostes fracto eorum conatu repellere; et si opus esset, cum eis congregari, et ejusmodi omnia facere possemus. Multo igitur magis necesse est hæc fieri, quando nihil aliud quesituri accessimus quam

Quare unitas cum et summe facilis, et non inde- cora sit, Deoque et cunctis hominibus placitura, con- ficienda jam est; nec interponenda mora, nec diffe- renda res, sed et unio paragenda, et ferendum quam citissime auxilium. Repetenda quippe est unicuique nostrum memoria et uxorum et filiorum nostrorum, et summam consanguineorum et civium, misere obsessorum, animi pendentium ac lugentium: po- nendæ ante oculos cædes et vincula, et verbera, et contumeliæ, et fames, et sitis, et luctuosissima cir- cumvectio, et servitus inconsolabilis, et infantium abstractio, et senum jugulatio, et mutua divisio, res omnium miserrima, et templorum profanatio, blas- phemiaque in excelso contra Deum efferenda: cum hi quidem sponte, illi autem vi Jesum abjicient Deum verum, solumque magistrum ac legislatorem, et transibunt ad Mahometi nugas ac cæremônias: et impietas quidem incrementa faciet, fides vero perpe- cutionibus premetur: atque ejusmodi omnia statuunt in conspectu animi, et illud in primis, quod nos in- vocent, exprobrentque nobis desidiâ a quibus so- nunquam ita contemptum iri sperabant: quos ut dominos, ut patres et magistros habebant et hono- rabant, et a quibus credebant omnia posthabituiri iri salutem et incolumitatem eorum, pro quibus sus- ceptam hanc peregrinationem et ipsi putabant, et vos aperte dicebatis. Itaque illi suorum tantum imaginatione malorum lugebunt, nosque ejulando invocabunt, sperantesque nos hodie, cras, ventu- ros, recreabunt animos suos. Utinam vero ante- quam illis hæc eveniant, moriamur nos omnes: miserabilis enim, aut omnino turpius, Deoque et hominibus detestabilis nihil erit nobis, si hæc illos pati contingat. Cæterum nos et pro aliis Christianis curam suscipere: et quæ illi sibi ti- ment, nos et pro illis, et reliquis Christianis, et nobis ipsis cogitare oportet. Necesse enim plane est hæc eadem eveniant ubi vis habitantibus Chri-

stianis, nec non subjectis domino Barbarorum, et Christi cultus ubique terrarum aboleatur. Ego vero eluvionem illam intra paucos annos obruturam puto omnes Christianos, et impietatem omnia depopulaturam, et Barbaros in suam omnia potestatem redacturos. Oportet autem, si nihil aliud, at certe Latinis quoque hisce nos incusantibus, pudore affici: qui nos vel etiam post acerbos nuptios, timoremque nobis injectum, cum adhuc confidentes videant, tempusque frustra conterentes, et veluti ludentes ubi ludendum non est, deque malis propinquantibus nihil curantes, saxeos, et mente captos, rerumque nostrarum proditores vocant: et omnino asserunt nihil esse in nobis humani sensus, quod nos de nostris nihil sollicitos videant, nec ullum inesse nobis studium humanum. Quales vero putatis, se nobis isti præbent, cum nos hosce quidem sanctos nullo loco habeamus, illos vero rejiciamus: et has quidem sententias dicimus adulteratas, illas vero ita simpliciter non admittamus: semperque sophismata excogitemus, et inter nos dissentiamus: et ad judicanda dogmata existimemus satis esse ignorantiam, aut si dicamus, negatum hoc esse a multis, sive a viro tali: scientiam vero et intelligentiam et eruditionem excludamus, Latinis hæc tolerantibus? neque enim status illorum periclitabitur, si dum hæc a nobis geruntur, malus aliquis nuntius afferatur: quod tu, dominator Deus, averte, et ostende te nobis non justum potius judicem quam benignum patrem ac dominum. Nullus sermo poterit exprimere quanta nunc notabimur ignominia: imo vero ne præsentem quidem declarare potest: tunc vero nobis plus quid etiam concedentibus non præbent aures, sed propter hoc perpetuo in nos odio flagrabunt, nostrorumque turpiter proditores, et Christi hostes appellabunt.

Si quis vero dicat, nobis quidem hic ita esse considerandum, sperandum vero hostes a Deo ulciscendos, qui nostram urbem nobis conservabit: ille et seipsum decipit, et omnino de Deo falsa affirmat. Nulli enim solet is opitulari sequitur agenti, sed si pro virili quidem parte laboret, ipsius vero etiam indignat auxilio, sine quo nihil perficere possumus. Ego enim nec si omnes quidem vires nostras conferamus, dixerim hoc sufficere ad ulciscendos hostes; sed si et pecuniam omnem, et naves hinc omnes sumentes abeamus, nihil hoc nobis profuturum, nisi etiam adsit desuper auxilium; quod bene sperantibus et credentibus advenit necessario: in otio vero et sordida nobis, unde omnia illuc pendent, contabescentibus, nullum quoque a Deo par est sperare subsidium. Palam igitur est, præter alia omnia, ob quæ nos oportet aliquid perficere, præsensque negotium ad qualemcunque finem perducere, satis esse impudentem nunc hostium terrorem; habet enim is evidentem et inevitabilem necessitatem. Quare de damnis et utilitatibus, quæ subsequenter, si conciliatur ue-

αὐτὰ γὰρ ταῦτα τοῖς δουροῦσι γῆς οἰκοῦσι Χριστιανοῖς, καὶ ὑπὸ τὴν Βάρβαρον τελοῦσιν ἀρχὴν, ἀνάγκη πᾶσα συμῶναι, καὶ τὸ τοῦ Χριστοῦ εἶδος πανταχόθεν ἐξαλειφθήσεσθαι. Ἐγὼ δὲ καὶ διὰ πάντων Χριστιανῶν ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν ἀφίξεσθαι τὴν κατακλυσμὸν ἐκείνον ἠγοῦμαι, καὶ πάντα κερμηθήσεσθαι τὴν ἀσείβειαν, καὶ τοῖς Βαρβάροις πάντα δουλοῦναι. Δεῖ δὲ εἰ μὴδὲν ἄλλο, καὶ τὰς μέμφεις αἰδεσθῆναι τουτωνῶν τῶν Λατίνων, οἳ καὶ μετὰ τὰς πονηρὰς ἀγγελίας καὶ τὸν ἐπισεισθέντα φόβον ἡμῶν, ἐτι καθήμενος ὀρῶντες, καὶ μάτην τρίβοντας τὸν καιρὸν, καὶ ὡσπερ παίζοντας ἐν οὐ παικτοῖς, καὶ τῶν δεινῶν ἐγγιζόντων οὐδ' ἐπιστρεφομένου, λιθῶδεις καὶ ἀνοήτους, καὶ προδότας τῶν ἰδίων ἀποκαλοῦσι· καὶ ὅπως τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἔξω τὸ ἡμέτερον τίθενται, οὕτε πρόνοιαν τῶν οικειῶν, οὕτε σπουδὴν ἀνθρώποις προσήκουσαν ἡμῶν ἐνορῶντες. Πῶς δὲ νομίζετε τοῦτους ἡμῶν χρῆσθαι ἂν ἡμῶν τοῦς; μὲν τῶν ἀγίων ἀτιμαζόντων τῶς; δὲ ἐκκρινόντων· καὶ τὰ μὲν τῶν ἀξιομάτων νενοθεῦσθαι λεγόντων, τὰ δ' ἀπλῶς οὕτως μὴ προσιεμένων, καὶ ἀεὶ μελετώντων ὅ τί γε σοφιοῦμεθα· καὶ πρὸς ἀλλήλους; στασιάζοντων, καὶ πρὸς τὴν τῶν δογμάτων κρῖσιν ἠγοούμενων ἀρκεῖν ἀμαθίαν τε καὶ τὸ τοῦς πολλοῦς φάναι, ἢ τὸν δεῖνα ἀρνήσασθαι, ἐπιστήμην δὲ καὶ νοῦν καὶ σοφίαν ἀποκλειόντων, καὶ Λατίνων ταῦτα ἀνεχομένων; οὐ γὰρ δῆπου σοφίαι κινδυνεύει τὰ πράγματα, ἂν ταῦτα ποιούντων ἡμῶν ἀγγελοῦσι τὸ δεινόν· ὃ μὴ γένοιτο, θεὸς βασιλεῦ, μηδὲ φάνηθι μᾶλλον ἡμῶν δίκαιοι δικαστῆς ἢ φιλόανθρωπος πατήρ καὶ δεσπότης. Οὐδεὶς λόγος ἐξαρκέσαι τὴν τὸθ' ἡμᾶς καταληφθεμένην αἰσχύνην δηλώσαι· μᾶλλον δὲ οὐδὲ τὴν νῦν οὖσαν οὐδεὶς ἀρκεῖ παραστῆσαι. Τότε δὲ καὶ πλέον τι συγχωροῦσιν ἡμῶν οὐ προσέξουσιν, οὐδὲ παύσονται διὰ τοῦτο μισούντες; τε καὶ προδότας τῶν οικειῶν αἰσχυρῶς καὶ τοῦ Χριστοῦ πολεμοῦς ἀποκαλοῦντες.

Εἰ δὲ λέγει τις, ἡμᾶς μὲν οὕτω δεῖν ἐνταῦθα καθῆσθαι, ἐλπίζειν δὲ τὸν Θεὸν ἀμυνεῖσθαι τοὺς πολεμοῦς, καὶ τὴν ἡμέτερον διαφυλάξειν πόλιν ἡμῶν, οὕτως καὶ ἑαυτὸν ἀπατᾷ, καὶ τοῦ Θεοῦ καταφρονοῦται πάντως· οὐδὲν γὰρ εἴωθε βοηθεῖν ἀμελοῦναι, ἀλλ' ἐπὶ τὴν τὰ κατὰ δύναμιν πράττων τι, ἐτι καὶ τῆς πρὸ ἐκείνου δέητα; βοηθείας, ἧς ἀνευ οὐδὲν ἀνύειν δυνατόμεθα. Ἐγὼ γὰρ, οὐδ' ἂν πάντα πεποιηκότες ὤμεν τὰ δυνάτῃ, εἰ·οιμ' ἂν πρὸς τὴν ἀμυναν τῶν πολεμίων τοῦτ' ἐξαρκεῖν· ἀλλ' ἂν πάντα μὲν χρεῖματα, ναῦς, δὲ ἀπάσας ἐντεῦθεν εὐληφότες ἀπίωμεν, οὐδὲν ἔσσεσθαι πλέον ἡμῶν, μὴ καὶ τῆς ἀνωθεν βοηθείας προσυνομένης· ἦν καλῶς ἐλπίζοντες καὶ πεπιστευκότες, ἀνάγκη πᾶσα λαβεῖν. Ἀμελοῦντων δ' ἡμῶν καὶ ἀφροτιστούντων, ὧν ἐξήρηται πάντα τάκεν, οὐδὲ παρὰ Θεοῦ τινα συμμαχίαν ἐλπίζειν εὐλογόν ἐστι. Δῆλον τοίνυν ἐστίν, ὅτι καὶ χωρὶς τῶν ἄλλων ἀπάντων, ὧν ἕνεκα δεῖ τι περᾶναι ἡμᾶς, καὶ τέλος τοῖς παροῦσι πράγμασιν ἐπιθεῖναι, ἀρκεῖ τὸ νῦν ἐπιστάμενον δέος τῶν πολεμίων· τοῦτο γὰρ πρόδηλον ἔχει καὶ ἀπαραίτητον τὴν ἀνάγκην. Διὰ τοῦτο βλάθῃ; τε καὶ ὠφελείας τὰς ἐκ τε τοῦ

πράττειν ἢ μὴ συμβησομένης, καὶ αἴθρῃς ἐκ τοῦ προσ-
ήκασθαι Λατίνοις ἢ μὴ, οὐκ ἔδε: λέγειν ἡμῖν, πρὸς
τὸ πείθειν τῆς ἀνάγκης ἀρκούσης.

Ὅποσα δὲ λογίζεσθαι χρὴ πρὸς τὴν παρούσαν
ἀνάγκην, αὐτὸς μὲν μετρίως τούτων ἐψάμην, ὑμῖν
δὲ ἱκανὰ πάντως λαβὴν ἐπὶ νοῦν καὶ ἀναπολῆσαι·
μᾶλλον δὲ πάντα σαφῶς οὕτως καὶ σχεδὸν ὀρώμενα
πρόκειται, ταύτη μόνον οὐ φαινόμενα καθαρῶς, ὅτι
δύναται τις ἐπισκοπούμενος ἰδίῳ πάθει τιμὴ μὴδὲ τὰ
φανερώτατα καλῶς συνορᾶν. Καὶ πρὸς τούτοις, ἔτι
μῆτε νῦν μῆτε λόγῳ περιλαβεῖν ἔστι δυνατόν, ὅποσα
πᾶρσσι μὲν ἐφ' ἑκάτερα καὶ φάσμα καὶ ἀγαθὰ, μέλ-
λει δὲ θάτερα ἐξ ἀνάγκης συμβαίνειν. Συμβουλευῶ
δὲ καὶ δεόμεαι πάντων ὑμῶν, πρῶτα μὲν τῆς χρείας,
ἐπειτα τοῦ πρέποντος, πρὸς δὲ τούτοις τῆς ἀνάγκης,
ἐπὶ πᾶσι δὲ καὶ τῆς ἡμετέρας προθέσεως γενομέ-
νους, ἅμα ἀθροισθέντας, λόγων μὲν παύσασθαι,
ἀψασθαι δὲ ἔργων· ἐν δὲ πάντων σκοποῦντας, ὅπως
καὶ πατρίδα καὶ ἔθνος καὶ ἱερά καὶ τάφους καὶ ἀεὶ
μὲν, νῦν δὲ μάλιστα διασωζώμεθα· καὶ Λατίνοις
μὲν φημι δεῖν προσδέξασθαι τε καὶ κοινωνεῖν, οὐδὲν
ἀμαρτάνοντας ἐν τῇ πίστει, εἴπερ μὴ οἱ τῆς πί-
στεως ἡμῖν ἡγεμόνας γεγενημένοι, καὶ τὸ τούτοις
ἐμπνεῦσαν Πνεῦμα, ἡμάρτανον· καὶ ἔτι τὰ αὐτὰ
φρονεῖν ἡμῖν λέγοντας, καὶ πρὸς τούτοις διαλάτ-
τοντας ἀλλήλοις τοὺς διδασκάλους, οὐδὲ ἐκ τῆς ἡμε-
τέρας ἀντιλογίας ἐκπεπολεμῶσθαι μᾶλλον συμβαί-
νει· ὁ καὶ ὑμεῖς ἴσπερ καλῶς, κἀγὼ πᾶσι· ἑτοιμός
εἰμι τοῦτο δῆλον ποιεῖν ὅπταν καλεσητε· ἐπὶ δὲ
πᾶσιν ἀναθήματι καθυποβάλλοντας ἄπερ αὐτοὺς
ἑνομιζόμεν ἐκ τῆς δόξης ταύτης ὁμολογεῖν· καὶ μὴ
μόνον τοῦτο ποιοῦντας, ἀλλὰ καὶ δεικνύντας ἡπίας
ἐκείνα τῇ δόξῃ σπῶν πολλοῦ θέουσιν ἔκπεσθαι. Τού-
τοις μὲν οὖν προσδεκτέον· ἀναγνωστέον δὲ τὸ Σύμ-
βολον καθώσπερ εἰώθαμεν· τοῦτο γὰρ δοκεῖ καὶ πρὸς
τοὺς ὄρους ἀρκεῖν, οὐς φαρμὴν δεδέναι, καὶ πρὸς τὸ
πᾶσι τοῖς ὑπὸ τὴν ἡμετέραν Ἐκκλησίαν εἶνεοσι τὴν
εἰρήνην ταύτην ἀρᾶσαι, συμφέρειν. Νῆας δὲ παρ-
σκευαζέσθωσαν ἑπὶ οὐκ δυνατὰ· μεταξὺ δὲ ὅποσα
δεῖ, διαθέσθαι περὶ τε βοηθείας τῆς εἰς τὸ μέλλον,
καὶ βεβαιώσεως τῆς εἰρήνης, καὶ τινῶν ἄλλων· τὰ
μὲν δεῖ· ἑαυτῶν πράττοντας ὅποσα νῦν ἔξεστι, τὰ δὲ
τριστῶν εἰσιν ἢ τέταρσιν ἐπιτρέψαντας πράττειν, οὐδὲ
ἀνάγκη καταλείπειν ἐν τῇ παρουσίᾳ συνόδῳ, τοῦ-
τῶν ἄλλων βελτίστους τε καὶ σοφωτάτους. Ἔπειτα καὶ
αὐτοὶ εἰθώμεν εἰς Βενετίας, καὶ καὶ πάντες ποιήσαν-
τες ὅποσα δεῖ καὶ συμφέρει, εὐθὺς τῆς ἡμετέρας
ἡμερῶν πόλεως, ἅμα τε ἐπανήκοντες καὶ ἀμμαχοὶ
ἦκοντες οἱ αὐτοί. Ταῦτα δὲ πάντα δεῖ πράττειν μετὰ
τῆς γιγνομένης ἐν πᾶσι σπουδῆς. Δυνάμεθα γὰρ τὰ
μὲν ἐνταῦθα μέχρι πεντεκαίδεκα ἡμερῶν, κἀν ὧμεν οἱ
νοθέστατοι, συμπεράνασθαι. Τούτων δὲ συναριθμου-
μένων μέχρις ἄλλων τεσσαράκοντα, καὶ αὐτοὶ ἐνθὺς
εἶναι τῶν νεῶν ἑποσωνδῆποτε οὐσῶν· ὧν καὶ πλείους
δυσνησόμεθα κατὰ τὸν πλοῦν προσλαμβάνειν, πάν-
των ἡμῖν κατ' εὐνοίαν καὶ τῶν σφετέρων ἀρχόντων
ἐπιταγῆν εἶνεκα τῆς παρουσίας χρείας προστιθε-
μένων. Εἰρήκα δ' ἄχρι τοσοῦτων ἡμερῶν τῶν πα-
σῶν, ὅτι πάντα ἅμα δεῖ καὶ δυνατόν ἔστι γίνεσθαι,

gotium, aut non conficiatur, et si uniamur, aut
non uniamur cum Latinis, agendum nobis non
esset, cum sit satis ad persuadendum necessitas.

Et ego quidem leviter attingi quæcunque ad præ-
sentem necessitatem cogitare oportet. Vobis autem
satis hæc erunt ad excitandum animum, ut ea dili-
genter expendatis; cum profecto palam omnia nos-
tris fere oculis sese offerant, ea tantum ratione
non aperte apparentia, quod tenebris propriæ cu-
jusdam affectionis præpeditis quispiam potest vel
manifestissima non perspicere: et præterea quia
nec mente nec sermone potest quis comprehendere
quot bona quotque mala hinc inde sequantur,
et necesse est ut eveniant altera. Consilium ergo
do, rogoque vos omnes ut indigentibus et honestati,
necnon necessitati, adhæc et proposito nostro
operam navantes conveniatis, et posthabitis ser-
monibus opus ipsum aggrediamini, illum in
omnibus sequem vobis statuentes, ut et patriam, et
gentem, et sacra, et sepulcra semper quidem, hinc
vero potissimum tueamur: et Latinos quidem a
susceptis esse, et amplectendam eorum com-
munionem, cum nihil errent in fide: si nec fidei
nostræ duces, et ipse Spiritus, qui illi sunt afflatus,
errarunt, quodque se affirmant idem atque nos
sentire, et doctores ad hæc inter sese conciliant,
quos ex nostra opposita sententia contingit potius
loqui pugnantia; quod et vos optime scitis, et ego
paratus sum omnibus palam facere, cum jusseritis:
præsertim vero quod anathemati subiant, quæ illis
ex hæc sententia nos tribuebamus: nec id solum
agant, sed etiam ostendant, ea ex sua sententia,
quæ ut multum distantia, nequaquam sequi.
Nos igitur dico esse suscepturos, Symbolum vero
recitandum, ut consuevimus: hoc enim tum ad
decreta satis esse videtur, quæ nos pertimescere
dicimus; tum conducere ad efficiendum, ut pax
ista placeat cunctis nationibus, quæ nostræ sub-
sunt Ecclesie. Naves autem parentur eo quo fieri
poterit numero. Interim quæ sunt opus disponan-
tur, tum quæ faciunt ad ferendum in posterum
auxilium, tum quæ ad pacem confirmandam, et
quædam alia: quæ partim per nos ipsos agamus,
nimirum quæ nostræ nunc facultatis erunt; par-
tim agenda tribus quatuorve committamus, quos in
præsenti synode relinqui necesse est, cæterorum
optimos ac doctissimos. Deinde eundem et nobis
erit Venetias: ibique rebus compositis et neces-
sariis et utilibus, recta ad nostram urbem navi-
gandum, simul et redeuntibus, et ad ferendam
opem iisdem euntibus. Agenda porro sunt hæc
omnia festinatione, quæ adhibenda ubique est. Pos-
sumus enim quæ hic agenda sunt absolvere,
quamvis omnium simul tardissimi, dierum quindecim
spatio: iis vero adnumeratis, ad quadagesimum
diem naves et ipsi conscendere, quotcumque illæ
fuerint: quibus etiam plures in ipsa navigatione
poterimus assumere, omnibus scilicet ad nos adjun-
gentibus, tum benevolentia, tum suorum principum

mandato, præsentis causa necessitatis. Dixi autem totum numerum dierum præstiens, quot sit opus, possintque omnia simul fieri, et unio confici, et auxilium peti, et militi qui naves parat, et deligi qui ad Barharum legetur, et classis comparari, nosque hinc profecti iter facere; ut connumeratis hisce diebus in nostræ urbis portum septuagesimo, vel paulo amplius, die pervenire possimus. Quod si satis esse existimatis, si tantum idoneum militatur subsidium, atque ita unio perficiatur; summa celeritate utendum est: aliter enim non erit salis datum auxilii: et illud quidem mitemus, nos vero postea per otium rebus omnibus melius compositis, statu jam nostro in tuto collocato, pauciori numero navium per Hellespontum ineunte autumnō navigabimus. Sed si nulla ratione vultis pacem cum Latinis jungere (quam a mente vestra sententiam Deus avertat), scitis, ut reliqua mala silentio præveream, omnes, exceptis paucis, non eodem quo prius averso animo futuros erga fidelem Latinorum: sed ple illos credere, et recte sentire existimatos. Ita vero fiet, ut animis quidem hominum insideat unio: bonis vero omnibus, quibus frui per unionem sperabamus, et quorum gratia potissimum ejus desiderio sumus affecti, careamus. At si hanc omnino sententiam sequi volueritis, decretum hac de re statim sanciat et confirmetis oportet, ac de reditu cogitetis, acceptis a papa, quæ vel humanitate sua ductus, vel promissa faciens dare voluerit: de vestro quoque insumentes, et præterea publicis privatisque rebus oppigneratis plura mutuo accipientes. Omnino autem oportet aut nos ipsos proficisci, aut auxilium, quod quidem sufficiat, mittere: hoc enim arbitror, et in præsens et in posterum profuturum, et utile deinceps fore ad quamcunque fortunam. Nec dicendum est, aut nos euntes, aut eos qui mittentur, elapso necessitatis tempore adfuturos; fortasse enim non in totum erit elapsus: quod si etiam hoc certo sciremus, at nos certe aliquid negligere eorum, quæ interim fieri a nobis possunt, nec æquum nec conscientium est. Itaque ex his duobus alterum nobis dico esse agendum: aut admissa unione Latinorum reverti, seu mittere facta unione: aut desperata omnino pace cum illis, haud vacuos consulere; sed feroculum nostris esse auxilium totis viribus, licet nos selamus mille adituros pericula. Nam ex quovis alio, quod capiamus, consilio erimen præditiōnia nostrorum: aut minimum, ut ne ejus criminis rei nostris, cujusque videamur hominibus, nequaquam evitabimus. Quod si etiam parvipendam hanc ignominiam, Deusque præter omnem spem benignitate sua manum ostendat, et patria nostra, sive nobis accedentibus, sive non accedentibus, ab hostium damnis libera evadet: persuasum tamen habeo, nulla in re nobis procrastinationem profuturam: nam propter illam omnia in pejorem statum delabentur, quod hæcenus ex præsumpta negligentia contigit. Dixi: paratus ad ferenda

καὶ τὴν ἑνωσιν πράττειν, καὶ τὴν βοήθειαν ἀπαρτεῖν, καὶ τὸν παρασκευασόμενον τὰς ναῦς ἐκπέμπειν, καὶ πρὸς τὸν Βάρβαρον αἰεῖσθαι καὶ ἀποπέμψαι, καὶ τὸ ναυτικὸν ἐξαρτύεσθαι, καὶ ἡμεῖς ἐνταῦθα εἶναι ἀπηλλαγμένους. Καὶ οὕτω τούτων τῶν ἡμερῶν συναριθμουμένων μέχρις ἑβδομήκοντα τῶν πασῶν ἢ μικρόν τι πρὸς τῷ λιμένι τῆς ἡμετέρας πόλεως ἐξέσται ἡμῖν προτορμίσασθαι. Εἰ δ' ἀρκεῖν ἤγελθε τὸ πέμπειν βοήθειαν μόνον τὴν ἱκανήν, καὶ οὕτω τὴν ἑνωσιν πράττειν, ὅτι τάχιστα δεῖ. Ἄλλως γὰρ ἀδύνατον ἱκανῶς βοηθεῖν. Ἐκείνην μὲν πέμψομεν, ἡμεῖς δὲ πάντα τὰ μετὰ ταῦτα σχολῆ βέλτερον διαθέμενοι, καὶ ἐπ' ἀσφαλῆσι τοῖς πράγμασι καὶ ἐλάττωκ ναυτικῷ ἔμα φθινοπώρῃ διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου πλευσόμεθα. Οἱ δὲ κατ' οὐδένα τρόπον τὴν πρὸς Λατίνους βούλευσιν πράττειν εἰρήνην, ἰγὼ μὲν ἀπαύχομαι ταύτην ἐν ὁμίῳ κινήσει τὴν γῶμην· ἀνευ γὰρ τῶν ἄλλων δεινῶν, ἴσπε πλην ὀλίγων τοῦς πάντας οὐκέτι τὴν αὐτὴν πρὸς τὰ τῶν Λατίνων ἔχοντας ἀθλίαν ἤνπερ καὶ πρότερον, ἀλλ' εὐσεβεῖν αὐτοὺς καὶ ὀρθὰ φρονεῖν ὑποληφόμενους. Καὶ οὕτως ἢ μὲν ἑνωσις ἐν ταῖς τῶν ἀνθρώπων ἔσται ψυχραῖς· ὣν δ' ἐκ τῆς ἑνώσεως ἠλπίζομεν ἀπολαύεσθαι, καὶ ὧν μάλιστα χάριν αὐτῆς ἐπιθυμήσει προήχθημεν, τούτων στερησόμεθα πάντων. Εἰ δ' ὅπως ταύτης μέλλοιτε γενέσθαι τῆς γνώμης, δεῖ καὶ τοῦτο αὐτίκα ψηφισαμένους τε καὶ κυρώσαντας, τῆς ἐπαπόδου φρονεῖσθαι, λαμβάνοντάς τε ὅποσα ἡμῖν ὁ πάππας φιλανθρωπισόμενος, ἢ καὶ τὰς ὑποχρέσεις πληρῶν ἐθέλοι δίδόναι, καὶ οἰκοθεν ἀναλίσκοντας, καὶ ἐπὶ κοινοῖς καὶ ἰδίαις ἐνεχύροις πλεῖω δανεῖσθαι. Πάντως δεῖ δεῖ ἢ αὐτοῦ, ἀφικνεῖσθαι, ἢ τὴν ἀρκεῖσαν πέμπειν βοήθειαν. Τοῦτο γὰρ ἐν τῷ παρόντι καὶ πρὸς τὸ μέλλον ὅμα λυσिताῖσθαι, καὶ πρὸς πᾶσαν τύχην αὐθις ὠφέλιμον ἴσασθαι. Οὐδὲ δεῖ λέγειν ὅτι κατόπιν ἔχομεν, ἢ ἔξουσιν οἱ πεμπομένοι, χρείας· εἰκό, γὰρ μηδὲ σφόδρα κατόπιν ἔλαθαι· εἰ δὲ καὶ τοῦτ' ἤδειμεν ἀκρῶς, ἀλλ' ἡμεῖς οὐ δίκαιον, οὐτ' εὐλογόν ἴσται, τῶν ἡμῖν τέως δυνατῶν τινος ἀμελεῖν. Ὡσθ' ἐν τῷ τῶν δύο τούτων θεῖν φημι πράττειν ἡμεῖς· ἢ Λατίνους ἐνωθέντας αὐτοῦς ἐκνήκειν, ἢ πέμπειν μετὰ τὴν ἑνωσιν· ἢ τὴν πρὸς αὐτοῦς εἰρήνην καθάπερ ἀπεγνωσῶτας, μήτε κενούς καθήσθαι, καὶ τοῖς οἰκείοις πάσῃ κειράσθαι δυνάμει βοηθεῖν, κἴν μυρίοις εἰδῶμεν κινδύνοις περιπεσόμενοι. Ὁ τι δ' ἂν ἄλλο βουλευσάμεθα πράττειν, τὸ πρόδοτας γενέσθαι τῶν ἡμετέρων, ἢ τοβλάχιστον δοῦναι τοῖς τῆς ἡμετέρας αὐτοῖς; καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις, οὐκ ἐκφευξόμεθα. Ἄν δὲ καὶ τοῦ ἀσχετοῦ τούτου καταφρονήσῃμεν, καὶ θεοῦ παρ' ἐλπίδα πᾶσαν φιλανθρωπισάμενος χεῖρα ὑπέραχῃ, καὶ τῆς παρὰ τῶν πολεμίων βλάβης ἢ πατρὸς ἡμῶν ἐλευθέρῃ εἴτε προσελθόντων αὐτῆ, εἴτε καὶ μὴ, διαγένηται, ἀλλ' οὐδὲ πρὸς ἄλλο τι τῶν ἀπάντων σπουδασῆν ἡμῖν τὸ τὰ πράγματα ἀναβάλλεσθαι· τίκαίσομαι· πάντα μὲν οὖν διὰ τοῦτο χεῖρω γενήσεται, ὅπερ αὐτοῖς καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἐκ τῆς προτέρας ἀμελείας συνέδη. Εἰρηχά· ἔτομος ὧν ὑπὲρ τῆς ἀλη-

θείας και τοῦ καλοῦ και πᾶσιν ὑμῖν συμφέροντας. Ἄ
δ και ἐμοὶ και τοῖς οἰκείοις ἔσται συμφέρον, πάντα
ἀν ὑποστήναι· και ἐτι πρὸς πᾶσαν τύχην ἐμοὶ
νομίμων ἀρκεῖν τὸ μὴ κρῖναι τὰ παριστάμενα.
Ἐμεῖς δὲ ἐλοισθε τὰ συνοίσοντα, πάντες μὲν Θεὸν
ἠγεμόνα και βουλῆς και λόγου και ἔργου παραλα-
βόντας· εἰ δὲ τις ἔστιν ὁ τὰ χεῖρω θείων κρατεῖν,
οἱ πλείους τε και σοφώτεροι και νοῦν μάστιγα
ἔχοντες, πρῶτοντες τὰ βελτίω. Οὗτος γὰρ συνόδου
και πολιτείας ἀπάσης και συλλόγου παντός και ὅλων
ἀνθρώπων πέφυκε νόμος.

omnia pro veritate et honesto, omnia quod vobis
omnibus utile futurum sit, et vobis ac meis : et
prætorum existimans, satis mihi esse ad quamvis
fortunam, quod quam mihi videbatur, non subti-
cuerim. Vos autem eligite quæ in rem sunt, omni-
bus quidem Deo et consilii et sermonis et operis
duce proposito. Si quis vero est, qui velit deteriora
prævalere, plures et doctiores et prudentia maxime
præstantes agant meliora : hæc enim est synodi
lex, et cæjusvis reipublicæ, et conventus omnis,
atque ut uno verbo dicam, hominum.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

Πρὸς τὴν ἐν Φλωρεντίᾳ οἰκουμένην συνόδον ὑπὲρ εἰρήνης.

*Ὅτι δογματικὴν ἐρωσιν δεῖ ποιεῖν, ἀπὸ εἰρήνης οἰκουμένην, ὡς τινος βούλωνται·
και τις ἔστιν αὕτη*

EJUSDEM ORATIO I

Ad synodum œcumenicam Florentinam de pace.

*Quod facienda sit unio dogmatica, et non pax, quæ præsentis rerum statui sit profutura,
ut quidam volunt, et quædam ea sit.*

Παρακαλεῖν μὲν ἐπὶ τὴν εἰρήνην ὑμᾶς, οὐκ οἶδ' ὅ B
τι χρῆ, οὐκ ἔστιν ἔπ' αὐτὴν και πρὸ πολλοῦ παρα-
κακλημένου· και δι' ὅσης ἄγετε ταύτην σπουδῆς
ἔργου· αὐτοῖς ἐπιθεδεύοντας, ἄλλως τε και πολλῶν
ὑπὲρ αὐτῆς εἰρηκότων δεῖα μὲν αὐτῇ συνοῦσασιν
ἀγαθὰ, ὅπως δὲ τοῖς αἰρουμένοις οἶδε τίεται τὰς
ὠφελείας· ἀν δὲ δι' ὧν ἀν γένοιτο ταύτης τυχεῖν,
και ποταπὴν τινα συνοῖσαι ταύτην κατασκευάζειν,
και τὰ τοιαῦτα ἤδη λέγει τις ἀναστάς, τῷ καιρῷ τε
προσέχοντα, και ὑμῖν ἀρέσκοντα λέγειν, οὗτος
εὐκότως ἐμίγη δόξει. Τοῦτο τοίνυν, ἀν ὑμῖν ἢ βου-
λομένοις, ἐγὼ ποιήσω. Οὐκ ἀγνωστὸν μὲν οὖν, ὅτι και
ταύτης τῆς ὑποθέσεως κοινῆς τε οὐσίας και πάλυ
τὸ πρόσαντες κεκτημένης, ἀνάγκη και λόγους ὑπὲρ
αὐτῆς καταδιθῆναι πολλούς· και τινος ἀναστάν-
τας γνώμας ἀν εἰσαγγεῖσθαι και ἴσως ταυτησὶ τῆς
ἡμετέρας ἐμείνουσ. Ἄλλ' ἐπιπὶ περὶ μὲν εἰρήνης
ἀπάντων ἀκούω λεγόντων, και τοὺς πεπεισμένους
πιθεῖν, ὡς δοκεῖ, πειρωμένους· πάντες γὰρ ὡς
ὑπὲρ ἀγαθοῦ τῆς εἰρήνης δήπου συνήλθον, και εὐ-
δοεῖς ἤλθε δεδαχθῆσόμενος, εἰ τῶν καλῶν ἔστιν αὕτη
και τιμίων· οὐδένα δὲ πραιτέρω που προχω-
ροῦντα ὀρώ· ἀλλὰ τῶν καιρῶν τριβομένων, ἐν οἷς
εἰκὸς τε και τῶν ἀξιολόγων ἀνύσαι, πάντας ἀνεχο-
μένους, ἀπαγαγεῖν μὲν· ἐκείνων τὸν λόγον, ἐπὶ δ'
ἑτέραν ὑπόθεσιν μεταστῆσαι βούλομαι· και καθά-
περ ἀρχὴν τινα και παράκλησιν εἰσενεγκεῖν τοῖς
βουλομένοις ἀπτεσθαι ταύτης. Ἀξιούσιν δ' ὑμᾶς ὡς
ἔθος ὑπὲρ τῶν λόγων και ἀκούσαι και σὺν εὐμε-
νεῖα τούτους προσδέξασθαι, εἴπερ ποτὲ και νῦν, D
παρέλθον οἶμαι τυγχάνειν. Οὐ γὰρ ὑπὲρ ἀγαθοῦ
τινος ἰδίου συνήλθμεν ἕκαστος, σκεψόμενοι τε και
λόγον ἐροῦντες, ὥστε και δεῖν τὰς τῶν ἀκούοντων
γνώμας προκαταστήσασθαι, και τοῖς λόγοις αὐτοῖς

Non video cur opus sit vos adhortari ad pacem,
cum per vos ipsos jam pridem sitis ad eam pro-
pensi, et reipsa ostenderitis quanto ejus studio
teneamini : quod præsertim multi de ea sermonem
habuerint, declarantes quibus eam bonis sciant af-
ficere, et se amplectentibus quantas afferat utili-
tates. Quod si exurgens quispiam ea proponat
per quæ illam possimus assequi, et cujusmodi præ-
stet ipsam veri, et id genus alia, is mihi jure vide-
bitur et temporì congruentia dicere, et vobis sane
placitura. Hoc igitur, si vobis libitum erit, ego
præstabo. Non ignoro autem, eum materies ista
sit multiplex, et quamplures habeat difficultates,
necesse esse de ea et multos sermones institui,
et proferri sententias ab aliis in medium prodeun-
tibus nostra hæc fortasse meliores. Sed quoniam
omnes quidem audito de pace loquentes, utique
videre est, in eo ponentes operam ut persuadeant
persuasus : omnes enim pacem bonum quid esse
scientes convenerunt, et nemo ut doceatur an pax
bona sit res et honorabilis : neminem vero video
ulterius progredi ; et omnes opportuna tempora
labi patimini, quibus par est memorabile quid-
piam perfici, volo abductum inde sermonem in
aliud argumentum convertere : et pacem tentare
volentibus, veluti quoddam principium et adhorta-
tionem ordiri. Porro autem rogare vos, quemad-
modum moris est, ut orationem et audiat, et
benevole excipiatis, si quando alias et nunc arbi-
tror supervacuum : non enim pro bono proprio
quisquam nostrum convenit, ut consilia et sermo-
nes conferamus, opusque sit mentes auditorum
præparare, sermonique ut attente audiat et cre-
datur, consulere : sed linguas omnium movet com-

munium bonorum desiderium, quod antea illorum animos pariter excitavit : neque hinc præter pacem optatam omnibus, lucrum aliud quisquam sibi domum reportabit. Dicant igitur omnes necesse est, et vos attente audiat, et amplectamini quæ apostolice dicuntur, ut divinitus venientia : eorumque donatori pro illis etiam gratias agatis. Qua enim potius alia in re par est mentes hominum a Deo amari, quam ubi de eo queritur, studiumque navatur ? Quæ vero secus se habuerint, nec fuerint pravo quodam animo prolata, cum mentis, non voluntatis peccata sint, non erunt a vobis reprehendenda. Nec præterea si, qui sermocinantur, pravam apud vos opinionem habeant, debetis eorum dicta, si forte sint meliora, contemnere ; quod in humanis quoque negotiis cavendum est iis qui quod utile est, undecunque venantur : quandoquidem humilis fortunæ hominibus multo magis convenit in re proposita gloriam sperare ex bono consilio ; nam ab his etiam aliquando proficiat potest aliquid virtutis opus, ita Dei providentia disponente, ne quis minus considerate tribuat humanæ arti et sagaci consilio, maximi et post hominum memoriam omnium difficillimi negotii exitum. Propterea igitur et illam orationis partem declinavi, et vos attente audire volo quæ jam dicuntur.

ἔκ τοῦ παντός αἰῶνα; ἔγχειρημάτων ἐκδοσιν ἐπιγράφων. Διὰ τούτων τοίνυν ἐκείνῳ τε τοῦ λόγου τὸ μέρος ἐξέφυγον, καὶ προσέχειν ὑμᾶς βόλομαι τοῖς λεγομένοις ἐντεῦθεν ἤδη.

Quod igitur sacram hanc synodum ex universo fere terrarum orbe congregavit, persuasitque omnibus ut alacriter huc convenirent, postpositis aliis omnibus ; Christianorum omnium concordia, et cognitio est veritatis : quibus nihil potest esse jucundius hominibus, qui norunt et amare, et concupere, et incumbere ad honesta. Nam et veritas lux plane est naturæ ratione utentis, qua sine necesse est ea volutetur in tenebris, nullamque ex dignitate donoque sibi tradito percipiat utilitatem ; quamque assidue illa prehensens, dum quaerit ignota, et seipsa sit splendidior, atque ad Deum primam veritatem, quantum fas est, proxime accedit. Pace autem concordiaque in rebus honestis rerum natura nihil habet majus ; quæ primo quidem in anima et conceptibus ejus ; utitur autem exterioribus veluti signis quibusdam, per quæ omnis sit manifesta. Et credibile quidem est esse quosdam, qui, aliis ducti cogitationibus, et bona quaedam corporalia mente volventes, quæ spes est fore, ut nascantur ex concordia, alacriores visi sint ad præsens negotium. Mihi autem si cui etiam illi videtur quidem, multorum magnorumque bonorum causam fore illam Christianis, si de iis rebus eandem amplectantur sententiam, quas antea in controversiam vocabant : ceterum eorum desiderio nullum sapientem arbitror moveri debere, nec statuenda esse bona, quæ ultimo loco numerantur, et quæ facillime quis contemnat, sine maximi ac divinissimi operis : sed loco omnium satis esse quidem veritatis cognitionem, pro pace

τὴν ἀσφάλειαν ὁμοῦ καὶ τὴν περὶ πρὸς ἡμᾶς ἀλλά τὰς ἀπάντων γλώττας ἢ τῶν κοινῶν καλῶν ἐπιθυμία κινεῖ, ἢ καὶ πρότερον οὐδὲν ἤττον τὰς ψυχὰς αὐτοῖς διεγείρασα· καὶ κέρδος οὐδὲν ἴδιον οὐκ ἔχει πλὴν τῆς ποδομένης πᾶσιν εἰρήνης οὐδεὶς ἐντεῦθεν φέρων ἀφίξειται. Ἀνάγκη τοίνυν ἅπαντας λέγειν· καὶ τοῖς μὲν εὐφυῶς λεγομένοις ὡς ἀνωθεν ἤκουσι προσέχειν τὸν νοῦν ὑμᾶς, καὶ ταῦτα αἰρεῖσθαι, καὶ τῷ δωδεκάτοιο καὶ ὑπὲρ τούτων χάριν ὁμολογεῖν. Ποῦ γὰρ ἄλλοθι τὸν Θεὸν μᾶλλον ἢ περὶ αὐτοῦ τῆς σκέψεως οὐσης καὶ τῆς σπουδῆς, τὰς τῶν ἀνθρώπων εἰκὸς ἐστὶν ἐμπνεῖν διανοίας ; Τῶν δ' ὡς ἐτέρως ἐχόντων, καὶ οὐ μετὰ πονηρᾶς τινος γνώμης προτιθεμένων, ὡς γνώσεως, οὐ προαιρέσεως ὄντων ἐλαττωμάτων, μηδὲν τὴν μέμφιν ἐπάγειν. Πρὸς δὲ τούτοις, μὴδ' εἰ τις ἡμῖν φαύλη περὶ τῶν λεγόντων ἐνεστὶ δόξα, καὶ τῶν λόγων, ἂν ἀμείνους τῷ ὄντι ὄντες, καταφρονεῖν· ὁ μὴδ' ἐν ταῖς ἀνθρωπικαῖς πραγματεῖαις εὐλόγον ἐστὶ πάσχειν τοὺς τὸ συμφέρον ἐξ ἀπαντος θηρωμένους. Ἔπειτα περὶ γε τῶν προκειμένων τοῖς ἀδόξοις καὶ ταπεινοῖς πολλῶν ἄλλων ἀρμόττει τὴν ἀπὸ τοῦ κατορθώσαι δόξαν ἐλπίζειν· καὶ παρὰ τούτων γὰρ γένοιτ' ἂν τί ποτε σπουδαῖον· οὕτω τῆς προνοίας οἰκονομοῦσης, μὴ καὶ λάθῃ τις τῇ τῶν ἀνθρώπων δεινότητι καὶ μηχανῇ τὴν τοῦ μεγίστου τε καὶ δυσχερεστάτου τῶν

Τὸ μὲν δὴ τὴν ἱερὰν αὐτὴν σύνοδον ἐξ ἀπάσης σχεδὸν τῆς οἰκουμένης πεποιητὸς καὶ πείσων ἅπαντας μετὰ προθυμίας ἐνταῦθα συντρέχειν, τῶν ἄλλων ἀπάντων ἤμισα λόγον πεποιημένους, ἢ τῶν Χριστιανῶν ἀπάντων ὁμόνοια καὶ ἡ τῆς ἀληθείας γνώσις ἐστίν· ὧν οὐδὲν ἥδιον γένοιτο τοῖς τὰ κατὰ καὶ φιλεῖν καὶ εὐχεσθαι καὶ σπουδάζειν ἐπισταμένοις. Ἡ τε γὰρ ἀλήθεια φῶς ἀντικρυσ τῆς λογικῆς καθέστηκε φύσεως, οὐ χωρὶς ἀνάγκῃ ταύτην ἐν σκοτίῃ κυλινδουμένην μὴδὲν ἀπύνασθαι τῆς ἀξίας καὶ τοῦ δεδομένου αὐτῇ χαρίσματος· καὶ ἥς δραστομένη συνεχῶς ἐν τῇ περὶ τῶν ἐγνωσμένων ζητήσει· ἐαυτῆς τε γίνεται λαμπρότερα, καὶ Θεοῦ τῆς πρώτης ἀληθείας ὅσον ἐξίστιν ἐγγυτάτω. Εἰρήνη δὲ καὶ τῆς ἐν τῷ καλῷ συμφωνίας τῶν ἐν τῷ κόσμῳ πραγμάτων μείζων οὐδὲν, ἀρχομένη μὲν ἀπὸ ψυχῆς καὶ τῶν αὐτῆς νοημάτων, καθάπερ δὲ τισι τεκμηρίοις τοῖς ἐξῶ χρωμένης, καὶ διὰ τούτων πᾶσι φανερομένης. Εἰκόσ μὲν οὖν ἐστὶ καὶ ὅπ' ἄλλων ἐνίου ἀγεσθαι λογισμῶν, καὶ σωματικὰ τινα φανταζομένου κατὰ, ἃ τὴν ὁμόνοϊαν ἐλπὶς ἐστὶν ἀποτέξαι, προθυμοτέρους ἐπὶ ταύτην ὄφθαι τὴν χρεῖαν. Ἄλλ' ἔμοιγε τὸ μὲν τοὺς Χριστιανοὺς κοινῇ εἰληφέναι, περὶ ὧν ἡμῶς ἐσθίου πρότερον, γνώμης, πολλῶν ἀγαθῶν καὶ μεγάλων αἰτίων σφίσι γενήσεται, εἴπερ καὶ ἄλλῳ τῷ τῶν ἀπάντων δοκεῖ· ὅπ' δὲ τῆς τούτων ἐπιθυμίας οὐδένα τῶν σπουδαιότερων οἶμαι δεῖν κεινησθαι, μὴδὲ σκοπῆν τοῦ μεγίστου καὶ θειοτάτου τῶν ἔργων τὰ φαυλότερα τῶν ἀγαθῶν προτιθέναι, καὶ ὧν ἂν τις βέλτερα καταφρονήσειεν· ἀλλὰ τὴν μὲν γνῶσιν τῆς ἀληθείας ἀντὶ πάντων ἀρκεῖν, ὅτι

δὲ τῆς τῶν ὄλων εἰρήνης καὶ τὰ πλεῖστα τῶν ἰκαρ-
χόντων χρῆναι προσέσθαι. Διοῦν τοίνυν τούτων, ὧν
ἕνεκα καὶ τοὺς πολλοὺς ὑπέστημεν πόνους, βάτερον
μὲν κατορθωκόσιν ἡμῖν, τὴν γνῶσιν λέγω τῆς ἀλη-
θείας, ἀνάγκη πάσα καὶ τὸ λοιπὸν ἐπακολουθεῖν.
Οὐδὲν γὰρ ἔσται, τῆς ἀληθείας περὶ τῶν ἀμφισθη-
τουμένων ἐπιγνωσθείσης, ἢ καὶ πάλιν ἡμῖν σχίσαι
τὰς γνώμας, καὶ τὴν οἰκουμένην ὁμοίως ἄπεισαν
διελεῖται. Οὐτε γὰρ περὶ γῆς ὄρων ἢ χρημάτων ἢ
νήσων καὶ πόλεων δίκας πράττοντες καθεδοῦμεθα,
οἷδ' ἤκομεν τούτων ἕνεκα τὴν ἀρχὴν, οὔτε δυνατόν
ἔστι περὶ τούτων πάντας πᾶσιν ἀμφισθησεῖν. Εἰ-
ρηνεύσαντες δὲ πρὸς ἀλλήλους ἀνευ τοῦ καὶ περὶ τῶν
δόγματα παντάσῃ συμφωνεῖν, καὶ τὴν αὐτὴν παρὰ
πᾶσι κρατῆσαι δόξαν, περὶ ὧν σκοπεῖν πρόκειται,
πρὸς τῷ μὴδὲ τὴν εἰρήνην ἀν' ὑνηθῆναι σώσαι μέ-
χρι πολλοῦ, ἐπὶ σαβοῦ τινος ἰβρυθεῖσαν, καὶ τῆς
ἀληθείας ἄλλο τι δόξομεν προτιμᾶν, ἢ μόνῃ τῶν
πολλῶν ἀναλωμάτων καὶ κόπων τέλος γένοιτ' ἀν-
δξιον· καὶ πρόφασιν μὲν τοῦ συνελθεῖν ἐναυθα τὴν
περὶ τῶν δογμάτων ἐρευνᾶν εἶναι, τὸ δ' ἀληθὲς
ἦκειν ἐκάστους ἑαυτοῖς ἀγαθὸν τι περιποιησομέ-
νους, καὶ τὸν κατὰ ταῦτα βίον ἀμείνω κατασκευά-
σοντας. Ταῦτα δ' ὁμῶς ἠγοῦμαι πάντως φυλάξε-
σθαι, ὧς πᾶσι μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις ὑπὸ τοῦ Πνεύ-
ματος ἀγομένους καὶ τὴν ἀλήθειαν προτιμῶσι πάν-
των ἀρμόττοντα.

Οὐκοῦν ἐκείνου καὶ πρώτου καὶ μᾶλλον πρέπει
φροντίζειν, οὐ τὸ προσῆκον πέρας ἀπειληφότος, ἀέ-
τικα τὰ κρείττω καὶ περὶ τῶν ὑπολοίπων ἔξῃσι
προσοχᾶν. Ἄν γὰρ τὴν ἀλήθειαν πᾶσι μὲν ζητή-
σαι ἐπίδοσι θελήσωμεν, φανεῖσθαι δὲ ἀρπάζει καὶ
κατασχέει, ἀναλάμψει μὲν τὸ τῆς ὁμοφίας καλόν,
τὸ δὲ τοῦ σχίσματος λυθήσεται νέφος· καὶ οὐκέτι
προσφιθέντες κακῶς ἢ φιλονεικοῦντες ἀλόγως, τῶν
ἀδελφῶν ἀποβράχυσόμεθα. Τοῦ δὲ μίσους καὶ τῆς
ἀηδίας οὕτω λυθέντων, μεταδώσομεν ἀλλήλοις τῶν
παρ' ἡμῖν ἀγαθῶν, καὶ καθάπερ οἰκείους καὶ συγ-
γενέσι χρῆσόμεθα· καὶ ὅπως οὐκ ἔσθ' ὅ τι τῶν ἀγα-
θῶν οὐχ ἔψεται παραχρημα. Ἐγὼ δ' εἰποιμ' ἂν, ὧς
εἰ καὶ τῶν ὑπαρχόντων ἐμῆλομεν ἐκπίπτειν ἀπαν-
των, καὶ πένητες καὶ ἀδοξοὶ τὴν οἰκουμένην περι-
νοσεῖν ἐκ τοῦ πλεῖστην φροντίδα θεοῦ τῆς ἀληθείας
καὶ περὶ ταύτης σκέψασθαι προὔργου, μὴδ' οὕτω
δεῖν τῆς περὶ ταύτην σπουδῆς ὀτιοῦν καθυφεῖναι·
μὴδὲ νομίζειν ἄλλο τι τὸ ἡμέτερον ἀγαθὸν πλὴν
ταύτης, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην εὐδαιμονίαν. Ὅπου δὲ
καὶ τᾶλλα διὰ ταύτην ἡμῖν περιέσται, οὕτω τε τῆς
τῶν πραγμάτων φύσεως ἀπαιτούσης, καὶ τοῦ θεοῦ
χάριν ἡμῖν τῆς περὶ τὸ κάλλιστόν τε καὶ θεϊότατον
πραγματείας ἐκτινέειν ἐθέλοντος, πῶς οὐ καὶ ταύτη
μάλιστα τοῦ χρήματος φροντιστέον, καὶ σπουδα-
στέον αὐτὸ λαβεῖν ὄση δύναμις; Ὅτι δὲ οὐδὲ τῆς
εἰρήνης ἄλλον τινὰ τρόπον καθισταμένης, ἀσφαλῶς
ἡμῖν ἀπολαβεῖν ἔξισται, ἀλλ' ἐνός τινος ἀηδοῦς
ἐποτέρωθεν, ὅσα φιλεῖ γίνεσθαι, συμπεπτωκότος,
πρόφασιν ποιησόμεθα πολέμου καὶ μάχης τὴν ἐπὶ
τῶν δογμάτων ἀσυμβασίαν, καὶ πάλιν ὄνειδη καὶ
συγγράφαί κατ' ἀλλήλων ἔξουσι χώραν, καὶ τὸ μᾶ-

A autem communi projiciendam esse facultatem par-
tem vel maximam. Cum igitur horum dnorum, pro
quibus tam multos labores suscepimus, alterum
egregio præstiterimus, nimirum veritatis cogni-
tionem; necesse omnino est alterum quoque con-
sequatur. Veritate enim agnita rerum quæ versa-
bantur in controversia, nihil erit amplius quod
nostros animos disjungat, totumque terrarum or-
bem similiter distrahat: neque enim de terræ
confiniis, aut pecunia, aut insulis et urbibus recu-
perandis otiosi litigabimus; neque propterea hanc ob
causam profecti sumus, neque fieri potest ut pro-
pter hæc omnibus contra omnes lis oriatur. Sed si
pacem conficiamus citra firmam de dogmatibus
consensionem, unamque a cunctis receptam sen-
tentiam de iis quæ modo tractantur; præterquam
quod pacem diu conservare non poterimus, debili
fundamento innixam, videbimur etiam veritati ipsi
aliquid aliud præponere, quæ una dignis finis
existit multorum sumptuum atque laborum:
videbitur quoque protectionis nostræ vera causa
non fuisse inquisitio dogmatum, sed ut unusquis-
que boni aliquid lucratur, et vitæ quod superest,
traducat jucundius. Hæc autem vos plane devita-
tos existimo, ut cuius potius congruentia quam
hominibus, qui Spiritu ducuntur, veritatemque
omnibus præferunt.

De illo igitur et primo loco et magis est cogitan-
dum; quod si ad debitum perducatur finem, con-
tinuo reliqua etiam prospera sunt expectanda. Si
enim modis omnibus veritatem quaerere, et visam
arripere ac retinere velimus, elucescet quidem con-
cordiæ bonum, discutietur autem schismatis nubes:
neque ultra aut iniquis aggressionibus, aut
vanis concertationibus sejungemur a fratribus. Ita
porro sublato odio, placatisque aversis animis,
alteri cum alteris bona nostra communicabimus,
affinimumque et cognatorum loco habebimus: nec
erit ullum omnino bonum, quod non sit e vestigiis
secuturum. Ego vero etiam dixerim, etsi bonorum
omnium jaecturam essemus facturi, et vagaturi per
orbem inopes et inglorii propter maximam de ve-
ritate sollicitudinem, et seriam ejus tractationem,
nihil tamen de studio quo illam inquirimus, esse
omnino remittendum; nec aliud existimandum
bonum nostrum, sive felicitatem humanam, præter
hanc ipsam. Cum igitur et reliqua propter eam
accessura sint, ita rerum natura exigente, Deoque
nos propter opus pulcherrimum ac diviniissimi
remunerare volente, cur hanc etiam ob causam
non sit de hac re maxime cogitandum, totisque
viribus ad assequendam eam laborandum? Quod
vero si pax alia quavis ratione fiat, nobis eni tuto
frui non licebit, sed ex utraque parte, re quæpiam
minus jucunda contingente, belli ac pugnae occa-
sio fiet discrepantia dogmatum, et rursus probris
et scissionibus conflictationi mutua locus erit,
et inanis videbitur tota hæc rerum innovatio: ego
quidem ostendere, quamvis nullo negotio possim,

nalo; res autem ipsæ testantur, quis legendo didicit, quoties in hunc modum pace inter nos confecta, non modo lucri nihil a nobis factum, sed malo etiam incaute incrementum adjectum. Taceo vero tempora, et res gestas, et a quibus gestas, quæ sunt nota plurimis memoria repetendæ, hisque cavens, ne videar traducere aliquos.

Si igitur notum non esset ex multis superiorum temporum factis, quem soleat modus iste pacis exitum habere, sed nunc primum illius periculum faceremus, ignosceret nobis fortasse quispiam, in rerum obscuritate aberrantibus ab eo quod fieri decet. Cum verum tot exempla sint, quibus persuaderi nobis potest ut illam rejiciamus, jure optimo pate reprehendemur ab omnibus, si nobis contingat hunc modum diligentibus errare, et in eadem mala delabi, in quæ illi quos antea dixi; quod eveniat omnino necesse est. Unum igitur hoc est, et primum, et maximum, Quapropter ad inveniendam veritatem ponendum est omne studium; quod per illam effecturi simus ea quorum gratia convenimus, et pace perpetua, Deo propitio conficienda, fruituri; utque verius dicam, quod hoc sit studii nostri caput; et quo quidem peracto, cætera omnia homo se habebunt, neglecto vero, nec illa sunt a sapientibus magnificienda, nec erunt talia, ut et honestissima et utilissima sint. Alterum vero est, quod omnibus hominibus jucundum est, et res omnium suavissimam vitam sibi in pace esse: huic enim illud conjunctum est quod nemo homini vim cogatur afferre, sed liceat fortunis uti cum voluptate, tranquilleque vitam traducere; quo potissimum dignoscitur quæ sit vita humana. Omnino enim arma et pugnae, et acierum instructiones, et collocata in urbibus præsidia, et omnes bellorum apparatus pacis causa sunt, fiuntque ut vita possit cum pace transigi. Possunt autem tuto pacem habere, qui vel nulla prorsus de re certant, vel quibusdam conditionibus dirimant controversias, et quod justum est pari voluntate amplectuntur, existimantes se nec pati injuriam, nec inferre. Qui vero deponunt inimicitias nondum extinctis querimoniis, hos bellum non mittere, sed intermittere dixerit quispiam, et inducias facere, non pacem aut belli finem. Est enim videntur conciliati animi, non ambobus tamen animi voluntas, quoad alter ab altero sciat se injuriam passum: nisi quis præ magna saecordis, non quod rapiant de suis conqueri insidiatoribus, sed ob ea quæ relinquunt, velit habere gratiam. Ita igitur hic quoque res se habet: si disputationum vi, Deique auxilio, diuturni belli causas adimemus, et querelas mutuas e medio prorsus tollemus, et in eandem omnes conveniunt sententiam, licet hanc veram nuncupare pacem, et animorum indissolubile vinculum, fraternam conspirationem, et spiritalem unionem, omnisque scandalii radicibus præcisionem, et quidvis aliud humani modum: ac tali cum pace revertentes et nos ipsi

ταίον εἶναι δοκεῖν πᾶσαν ταυτηνὴν τὴν καινοτομίαν, ἐγὼ μὲν καίτοι ῥῆδιον ὄν οὐ βούλομαι δεῖξαι, αὐτὰ δὲ τὰ πράγματα μαρτυρεῖ, εἰ τις εἶδεν ἀνεγνωκῶς ὁσάκις τοῦτον τὸν τρόπον συνθέμενοι πρὸς ἀλλήλους, πρὸς τῷ μηδὲν τι κερδᾶναι καὶ τὸ δεῖν ἔλαθμεν ἡύξησθε: σιγῶ δὲ καιρῶς καὶ πράγματα καὶ ὅψ' ὢν ἐπράχθη, εἰδὼτας τε τοὺς πλείστους ἀναμνησκῶν, καὶ τὸ δοκεῖν καθάπτεσθαι τινῶν εὐλαβοῦμενος.

Εἰ μὲν τοίνυν μὴ πρόδηλον ἦν ἐκ πολλῶν τῶν πρόσθεν γεγεννημένων, ὅποι τῆς εἰρήνης ὁ τρόπος οὗτος πέφυκε τελευτᾶν, ἀλλὰ νῦν πρῶτον ἐπειρώμεθα τοῦτου, ἵσως ἂν τις ἡμῖν συνεγίνωσκων, ἐν ἀληθείᾳ πραγμάτων τοῦ κρείοντος ἕμαρτοῦσι τοσοῦτων δὲ ὄντων τῶν δυναμένων παθεῖν αὐτὸν παραιτῆσθαι, πάντας οἶμαι δικαιότατ' ἂν ἡμῖν μεμψασθαι, ἂν συμβαίη τοῦτον ἐλορμένοις σφαλῆναι, καὶ ταυτὸν τι παθεῖν τοῖς καὶ πρότερον εἰρημέναις, ὃ πᾶσα παθεῖν ἀνάγκη. Ἐν μὲν δὴ τοῦτο καὶ πρῶτον καὶ μέγιστον· διὸ πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας εὐρεσιν πᾶσαν δεῖ καταβαλέσθαι σπουδὴν, ὡς ταύτη μόνη ὄν εἴνεκα συνέληθθαμεν διαπραξομένους, καὶ τῆς σὺν Θεῷ γενησομένης εἰρήνης, μέχρι παντὸς ἀπολαύσοντας· μάλλον δ' εἶπαι, ὡς τοῦτο κεφάλαιον ὄν τῆς ἡμετέρας σπουδῆς· καὶ οὗ γενομένου μὲν, καὶ τᾶλλα πάνθ' ἔξει καλῶς· ἡμελημένου δὲ, οὐδ' ἐκείνων ἂν εἴη τοσοῦτος τοῖς νῦν μετέχουσι λόγος, οὐδ' ἂν μέλλοι κάλλιστα καὶ λυσιτελέστατα ἔξειν. Δεύτερον δὲ, ὅτι τὸ μὲν εἰρήνην ἔχειν ἡδὺ πᾶσιν ἀνθρώποις, καὶ πάντων ἡδιστον· τοῦτ' γὰρ σύνεστι μὲν τὸ μηδένα ζημιῶν ἀναγκάζεσθαι, τὸ δὲ τοῖς ὑπάρχουσι χρῆσθαι μεθ' ἡθονῆς ἐνυπάρχει, καὶ τὸ σὺν ἡμερότητι ζῆν· ὃ μάλιστα τῆς ἀνθρωπίνης διαίτης πέφυκε γνώρισμα. Καὶ ὅπως ὅπλα τε καὶ μάχαι καὶ παραδόξαι καὶ φρουραὶ πόλεων καὶ πᾶσαι πολέμων παρασκευαὶ τῆς εἰρήνης χάριν εἰσ', καὶ ταῦ μετὰ ταύτης δύνασθαι ζῆν ἕνεκα γίνονται. Ἔστι δὲ καλῶς εἰρηνεύειν τοῖς ἢ μηδὲναις ἐπι οὐδενὶ ποτε διαφερομένους, ἢ συνδρακῆς ἐπι λόντας τὰς διαφορὰς, καὶ τὴν αὐτὴν περὶ τῶν δικαίων ἔχοντας γνώμην, μήτ' ἀδικεῖσθαι μήτ' ἀδικεῖν ἀλλήλους νομίζοντας. Τοῖς δὲ σωζομένων ἐπι τῶν ἐγκλημάτων διαλλαττομένους ἀλλήλοις εἶποι τις ἂν οὐ παθεῖν ἀλλ' ἀναπαύειν τὸν πόλεμον, καὶ ὅπλων ἀναχωρῆν, οὐ μάχης κατάλυσιν οὐδ' εἰρήνην εἶναι τὸ πρόβλημα. Οὐδὲ γὰρ προσέεται ταῖς φαινόμεναις διαλλαγῆς καὶ τὸ κατὰ ψυχὴν εὐνοεῖν, ἕως ἂν συνειδῶσιν ὑπ' ἀλλήλων ἡδικοημένοι· εἰ μὴ τις ὑπὸ βραθυμίας, οὐχ ὢν ἀρκέζουσιν ἀχθεσθαι τοῖς ἐπιβουλεύουσιν, ἀλλ' ὢν αὐτῷ καταλείπουσιν, ὀφείλουν βούλοιο χάριν. Ὅστω τοίνυν ἔχει κἀναυθα· τὸ μὲν κρίσει λόγων καὶ τῆς ἐνωθεν βοηθείας συνεφαπτομένης ἡμῖν τὰς τοῦ μακροῦ πολέμου καταλύσαι προφάσεις, καὶ ἅπαν ἀλλήλοις ἔχομεν ἐγκαλεῖν ἐκ μέσου καθάπαξ πεπλημένους, πρὸς ἐνφρόνημα καὶ μίαν γνώμην ἅπαντας συναλθεῖν, τοῦτ' εἰρήνην ἀληθινήν, καὶ ψυχῶν ἀρβηκτον σύνδεσμον, καὶ σύμπνοιαν ἀελεφικὴν, καὶ πνευματικὴν ἐνωσιν, καὶ σκανδάλου παντὸς πρόβριζον ἐκκοπήν, καὶ εἰ τι τοιοῦτον, ἔξεισιν ὀνομάσαι. Καὶ μετὰ τοιαύτης ἐπανιδόντες εἰρήνης, αὐτῆ τε

χειρῶσμεν ἀληθῶς, καὶ τοὺς ὑποδεχομένους πει- A
σομεν χαίρειν. Ἄν δ' ἄλλο τι γένηται, εἰρήνης
ἔκταν, καὶ διαλλαγῶν εὐθελον, καὶ δογματικῶν ἀσυμ-
φωνιῶν, καὶ σκανδάλων ἀρχῆν, καὶ δεύτερον κλοῦν,
καὶ συνθήκην ἀνάγκη; ἅπαντες προτεροῦσι. Καὶ
τοῖς μὲν ἀπλουστέροις ἴσως τι δόξομεν ἠνυκίναται,
καὶ τῷ τῆς εἰρήνης ὀνόματι πείσομεν αὐτοὺς ἀγα-
πῶν, μηδεὶς φροντίζοντας ἄλλου· τὰ δὲ παρὰ τῶν
νοῦν ἐχόντων ὀνειδῆ δικαίως ὑποστρέψομεθα, τὸ σε-
μὲν ὄνομα τῆς εἰρήνης προφερόντων ἡμῖν, καὶ τὰς
ἀνηνθόους ἐλπιδας, καὶ τὰς μέχρι τοῦ φαινομένου
διαλλαγὰς· εἰ μὴ καὶ προδότης ἡμᾶς ἔροῦσι τῆς
ἀπάντων εὐδαιμονίας, ὅτι γενομένης ἐγγύς, καὶ ὡς-
περ χειρῶν ἐκτάσει πρὸςκαλουμένης, οὐκ ἠελήσα-
μεν δρᾶσθαι, πρὸς ἄλλο τι ῥᾶδιον ἀποκλίναντες. B
Καὶ χωρὶς δὲ τούτων τῶν ὀνειδῶν, οὐδ' ἡμᾶς αὐτοὺς
πθεῖν ἔχομεν δεόντως μὲν χρῆσασθαι τοῖς συμπε-
σοῦσι καιροῖς, ἐλπίσθαι δὲ τῶν εἰς δύναμιν ἔχόντων
τὰ κρείττω, καὶ μετὰ θεοῦ τὰ τοῦ θεοῦ καταπρά-
ξασθαι. Παρήμι δὲ τὰς μετὰ ταῦτα συμδησόμενας
ἀμφιβολίας, ὧν ἅκτιοι δόξομεν ἡμεῖς γεγενῆσθαι,
τὰ τῶν σκανδάλων ὀπολιζόμενοι σπέρματα· καὶ
πρόβριζον ἀνασπᾶν τὸ δεινὸν ἐξῆν, οὐ βεβουλημέ-
νοι. Καὶ μὴ πολλοὺς ἄλλοις τρέποικ ἀπονωτέροις
καὶ ῥᾶσι τὴν θρυλλουμένην πράττειν ἔχοντες ἔνω-
σις, ἐκείνους πάντας ἀφέντες, οἰκουμενικὴν σύνοδον
συγκροτῶν, καὶ ταύτην τὸ πᾶν ἐπιτρέπειν ἐβουλευ-
σάμεθα· ὅτω γὰρ μόνον μενεῖν τὰ δόξαντα κύρια,
μηδεὶς ἀντιλέγειν τολμῶντος ὡς ἂν τοιαύτην σύ-
νοδος ἀποφηνάτο· καὶ παντάου τῶν περὶ τῆς ἐνω-
σεως συνθηκῶν συνεχῶς ἔστιν ἰδεῖν τὸ πρόσρημα
τοῦτο· καὶ τοὺς ἐκατέρωθεν πρέσβεις μέμνησθε
θήπου κἂν τοὺς λόγους αὐτῶν κἂν τοὺς γράμμασιν
ἴσω καὶ κἂν τοῦτομα στρέφοντας, καὶ δι' ὄχλου τότε
τοὺς ἀκούουσι γενομένους.

Τὴν δ' ἱερὰν ταύτην σύνοδον, τὸ μὲν ἐξ ἀπάντων
ἢ τῶν γε κλειστῶν τῆς οἰκουμένης μερῶν ἐλθεῖν
τινας, τῶν ἐνταῦθα λόγων καὶ πράξεων καιωνήσον-
τας, καὶ μὴ χρησόμενους γνώμῃ περὶ τῶν ὅλων,
οἰκουμενικὴν ἀναμφιδόλις ποιεῖ. Ἀνάγκη δὲ κἂν
τοῖς ἄλλοις αὐτῇ τὸ σῆμα τῶν οἰκουμενικῶν συνό-
δων ἀκριβῶς περισώζειν· ὧν ἔν ἐστι καὶ τὸ πρὸς
τοῦ μὲν περὶ τῶν ἐκάστοτε ζητουμένων σκοπεῖν,
καὶ τῶν αἰτίων τοῦ σχίσματος· καὶ μετὰ πολλοὺς D
ἀγῶνας καὶ λόγους ἐκατέρωθεν γινόμενους τῇ μὲν
τῆς ἀνευρίσκειν, τῇ δὲ τούναντιον· κἀκεῖνο
μὲν ἀναγορεύειν, τὸ δὲ ψεύδος ἀποκηρύττειν· καὶ
τοὺς μὲν πειθομένους ὀρθοδόξους εἶναι λοιπῶν, τοὺς
δ' εἶτι φιλονεικούντας ταῖς τῶν αἰρετικῶν εὐθύναις
ὀπάγεσθαι· ὥστε δύνασθαι τὴν οἰκουμένην πᾶσαν
ἐκείθεν ἀπλῆν περὶ τῶν πρότερον ἀμφισβητουμέ-
νων δόξανφυλάττειν, καὶ τοὺς ἄλλοις λέγοντας μὴ
προσεσθαι. Τοῦτο μὲν πρὸ πάντων τῶν ἄλλων·
μετὰ δὲ ταῦτα καὶ τῆς ἄλλης εὐταξίας τῶν ἐκκλη-
σιῶν προνοεῖν, καὶ τῶν τῶν ἀνθρώπων βίον ρυθμι-
ζειν κανόσι καὶ νόμοις πρὸς τοῦτο φέρουσι· κἂν τι-
νες ἰδίας δέωνται δίχης, μηδὲ τούτων καταφρονεῖν.
Ἄν τοίνυν καὶ αὕτη παράδειγμα τὰς τοσαύτας συν-

vere gaudebimus, et illis qui nos excipient, lætitiā
ut capiant suadebimus. Si vero aliud quid fiat, pa-
cis umbram, et conciliationis simulacrum, et dogma-
tum dissensionem, et scandalorum exordium, et
rem haud primo loco expetitam, et necessitatis con-
ventionem appellabunt omnes. Et simplicioribus
quidem peregrinæ aliquid fortasse videbimur; sua-
debimusque illis ut pacis nomine contenti sint,
et nihil aliud requirant: at sapientiam probis jure
obnoxii erimus, objicientium nobis egregium pacis
nomen, spesque in nihilum redictas, et apparentem
tantummodo conciliationem; dum non etiam com-
munis omnium felicitatis proditores vocent, quod
prope accedentem, et veluti porrectis manibus ad-
vocatam prehendere noluerimus, sed nosmet alio
facilius converterimus. Verum hisce etiam probis
omissis, neque nobis ipsis persuadere poterimus,
occasione oblatis fuisse a nobis bene arreptas, et
inter ea quæ nostrarum virium erant, potioribus
nos adhæsisse, remque Dei cum Deo egisæ. Præ-
terea quæstiones, quæ postea emergent, quarum
nos actores fuisse videbimur, relictis seminibus
scandalorum, et non evulso radicitus malo, cum
hoc in nostra voluntate situm esset. Et certe mul-
tis aliis expeditioribus facilioribusque molis decan-
tata hanc unionem facere licebat; illis tamen
omnibus posthabitis, colebrandæ generalis synodi
remque illi totam permitteudi consilium iussimus;
quod hac ratione tantum futurum esset, ut firma
et stabilia manerent decreta, audente nemine iis
adversari, quæ hujusmodi synodus promittisset, et
clausulam hanc in omnibus scripturis, quibus conti-
nentur pacta et conventiones perficiendæ unionis, vi-
dere licet assidue repetitam; et legatos utrinque mis-
sos esse hac voce, ut audirent tunc afficerent tædio.
Quod igitur ad hanc sacram synodum ex omni-
bus, aut certe plurimis orbis terrarum partibus
convenerint aliqui, sermonum ejus actorumque
futuri participes, eandemque laturi sententiam de
summa rerum, hoc illam procul dubio facit œcume-
nicam; necesse vero est, ut in reliquis etiam œcu-
menicarum ei synodorum forma perfecte servetur,
quorum unum est, ut ea quæ quotidie queruntur,
et causas schismatis accurata consideratione me-
ditatur et post multa certamina sermonesque habitos
utrinque, comperiat tum verum, tum etiam opposi-
tum et illud quidem promulget, eliminet vero inauda-
cinnam: ut qui parent, jam sint orthodoxi, qui vero
adhuc refragantur, emensuris subijciantur hæreti-
corum, possitque orbis terrarum universus simpli-
cem deinceps de rebus antea controversis tenere
sententiam, et aliter dicentes rejicere. Hoc igitur
ante omnia quævis agentium, tum reliquis ecclesia-
rum apte ordini committendum, et hominum vita
canonibus et legibus ad hoc spectantibus inatituen-
da; et si qui sunt qui velint privatam sibi licentiam
dirimi, neque hi contemnendi. Si igitur hæc etiam
exemplum sibi statutus tot synodorum, ex iisdem

unde et illæ, orsa fuerit, volueritque in ea pari, ne dicam majori, studio incumbere; deinde etiam de reliquis, quibus providentiæ vestra opus est, æque ac illæ cogitaverit, nemo erit qui hanc ipsam inter alias œcumenicam esse negaverit, et ejusdem qua sunt aliæ dignitatis; nec erit quo aliquis confugiens, velit parvipendere quæ ab ea fuerint decreta, existimans perinde esse hanc atque antea celebratas aspernari, timensque tum execrationes hominum, tum poenas desuper irrogandas. Alioqui multi erunt, qui illi insidentur, et nunc quidem fortasse nemo contradicet, ne videatur etiam impedimento esse bono concordiæ; et quod præterea sciat rem esse arduam tanto numero prævalere, si conetur illos eo verbis pertrahere, quo animus non propendet; tempore vero procedente non pauci decreta vestra volent convellere, veneranda hæc vos appellatione denudantes; denudabunt autem, quia generalium conciliorum formam multitudinem tantum servatam a vobis dicent, in rebus vero maxime necessariis viam vos iussisse plane illis contrariam, ut qui conventum egeritis ob aliud quidvis potius, quam dogmatum veritatis ergo. Atque ita soli nos fortasse pace fruemur, posteris vero nostris bellum illico relinquemus vel priori deterius; sicque nullum nobis afferet fructum omne hujus appellationis studium. Quod ne fiat, generalium conciliorum dignitas per exactam illorum imitationem huic etiam est adaptanda, et ne ullum ei periculum imminet ex dissimilitudine, prospiciendum. Nam etiam pia mentis hominum aminos prætextus isti non turbabunt, nec erit quisquam, qui honestum insequens concilio inferat bellum; bene tamen positis, adversus maxima et summæ utilitatis opera non modo perditissimos homines, sed adversarios quoque nostros ab initio demones struere insidias, simillimum sui hominum ad hoc opera et auxilio utentes. Porro autem demonibus Ecclesiarum pace nihil injucundius, ex qua totus bonorum circuitus pendet, et quam Salvator ascendens reliquit hominibus: tantumdem enim erat hæc largiri, atque omnia simul tradere bona, quæ præsens nobis tribuere poterat. Sicut ergo iulnici pacis omnes ad eam evertendam adhibebunt machinas, et omnes captabunt occasiones; ita nos quoque, quod futurum est prospicientes, omnem decet illis viam malefaciendi præcludere, paciæque bonum usquoquoque tutum reddere, ut necessario improbi vel acquiescentes non ciant turbas, vel adorientes nihil efficere valeant, experimentoque sciant cosum se voluisse ferire capite. Illud præterea considerandum, futuros homines pravos non modo sententiis nostris molestos, et easdem rursus controversias et pugnas copiosius revocatuos, si quam nacti fuerint criminandi nos occasione, sed multa quoque alia bella excitatuos, veramque fidem multa confusione oppleueros. Et nunc quidem in Orientalem et Occidentalem Ecclesiam divisa est Christianorum multitudo, hanc autem ne numerari quidem sectæ poterunt,

Α δούος προστησαμένη ἀρξεται μὲν ἀπ' ὧν ἐκίναται, καὶ περὶ ταῦτα τὴν ἰσὴν, ἵνα μὴ λέγω πλείω, σπουδὴν ἐνδείξασθαι βουλευθῆ· ἐπομένως δὲ καὶ περὶ τῶν ἄλλων, ἠπόσα δεῖται προνοίας, τὸν αὐτὸν ἐκίναται· σκέψηται τρόπον, οὐδεὶς ἂν ἀντίποι μὴ καὶ ταύτην οἰκουμεικὴν εἶναι, καὶ ταυτὸ ταῖς ἄλλαις ἔχειν ἀξίωμα· οὐδ' ἔξει τις εἰς ὃ τι καταφυγῶν, ὡς ἂν αὕτη ψηφισαίτο, καταφρονεῖν βουλευθείη, ἡγούμενος ἴσον εἶναι ταύτην τε καὶ τὰς πρὸ αὐτῆς ἀτιμάζουσιν· καὶ δεδιώς μὲν τὰς ἐκ τῶν ἀνθρώπων ἀράς, τρέμων δὲ τὰς ἀνωθεν δίκας· ἄλλως τε πολλοὺς ἔξειν τοὺς ἐπιβούλους· καὶ νῦν μὲν ἴσως οὐδεὶς ἀντερεῖ, μὴ καὶ δόξη τὸ τῆς ὁμονοίας ἀγαθὸν ἐμποδίζεσθαι, καὶ ἅμα εἰδῶς ὡς χαλεπὸν ἔστι τοσοῦτον περιγενέσθαι, ἐφ' ἧσπερ οὐ προθυμοῦνται, τοῖς λόγοις πείθειν περιώμενον· οὐκ ὀλιγοὶ δὲ τοῦ χρόνου προβαίνοντες; τὰ μὲν ὁμῶν δόξαντα σαλεύειν θελήσουσι, τῷ τὴν σεμνὴν ταύτην προσηγορίαν ἡμῶν ἀφαιλέσθαι. Ἀφαιρήσονται δὲ, κλήθει μόνον σώζειν ὁμῶς τὸν τῶν οἰκουμεικῶν συνόδων λέγοντες χαρακτηριστὰ, ἐν δὲ τοῖς ἀναγκασιότατοις καὶ σφόδρα τὴν ἐναντίαν ἐκίναται ἐλθεῖν, ὡς περὶ πάντων μάλλον ἢ περὶ τῆς τῶν δογμάτων ἀληθείας τῶν συλλογῶν πεποιημένους· καὶ οὕτως αὐτοὶ μόνου τῆς εἰρήνης ἀπολαύσομεν ἴσως, τοῖς δὲ μεθ' ἡμᾶς εὐθύς καὶ χεῖρω τοῦ προτέρου καταλείψομεν πειλομον· καὶ οὕτως ἡμῶν ἀνόνητος ἔσται ἢ περὶ ταυτησὶ τῆς προσηγορίας πᾶσα σπουδὴ. Ὅσαρ ἵνα μὴ γένηται, τὸ τῶν οἰκουμεικῶν συνόδων ἀξίωμα τῷ πρὸς ἐκίναται ἀκριβεὶς ζήλω καὶ ταύτη προσαρμοστέον· καὶ ὅπως μηδεὶς ἐκ τῆς ἀνομοιότητος ἐπιηται κίνδυνος αὐτῇ φροντιστέον. Εἰ γὰρ μὴ καὶ τὰς τῶν εὐγνωμόνων ψυχὰς αἱ προφάσεις αὗται ταραξουσιν, μὴδ' ἔσται μηδεὶς ὁ τοῦ καλοῦ χάριν τῶν πρὸς αὐτὴν ἀναθεξόμενος πόλεμον· ἀλλ' ἴσως δὴ που καλῶς τοῖς μεγίστοις καὶ λυσιτελεστάτοις τῶν ἔργων οὐ τοὺς πονηροτάτους μόνον ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀνεκαθεν δυσμενεῖς ἡμῶν ἐπιβουλεύοντας δαίμονας, ὁμοίως ἀνθρώποις συνεργοὶς πρὸς τοῦτο χρωμένους. Δαίμοσι δὲ ἅρα τῆς τῶν ἐκκλησιῶν εἰρήνης οὐδὲν ἀπείστερον, ἢς ἅπας ὁ τῶν ἀγαθῶν ἀπῆρτηται κύκλος, καὶ ἦν ὁ Σωτὴρ ἀνήλθε τοῖς ἀνθρώποις καταλιπὼν, ὡς ἴσον ὄν ταύτην τε χαρίσασθαι, καὶ πάντων ἀθρῶν μεταδοῦναι τῶν ἀγαθῶν, ὅποσα παρὼν ἡμῶν παρέχειν ἠδύνατο. Καθ' ἅπασιν οὖν οἱ τῆς εἰρήνης ἐχθροὶ πᾶσαν ἐπὶ τῇ ταύτη· ἀνατροπῇ κινήσουσι μηχανῆν, καὶ προφάσεις πᾶσας διερευνηθήσονται, οὕτω δὲ καὶ ἡμᾶς τὸ μέλλον προορωμένους πᾶσαν μὲν αὐτοῖς ὁδὸν ἀποκλιθεῖται τῆς κακουργίας, πανταχῶθεν δὲ τὸ τῆς εἰρήνης ἀγαθὸν ἀσφαλίσασθαι· ἐξ ὧν ἢ πειθομένους ἡσυχάζειν ἀνάγκη τοὺς πονηροὺς, ἢ προσβάλλοντας ἀσθενεῖν, καὶ πείρα μανθάνειν, ὡς ἅρα τῇ κεφαλῇ τῶν ὀφθαλμῶν ἐγνώκασιν προσαράττειν. Πρὸς δὲ τοῦτοις κάτειναι πρέπει σκοπεῖν. Οὐ γὰρ μόνον ταῖς ἡμετέροις ἐνοχλήσουσι ψήφοις οἱ πονηροὶ τῶν ἀνθρώπων, καὶ πάλιν τὰς αὐτὰς μετὰ περιστάσεως εἰσαξουσιν ἀμφισβητήσεις καὶ μάχας, ἐάν τις αὐτοῖς τῶν καθ' ἡμῶν ἐγκλημάτων πρόφασις ἦ, ἢ ἀλλὰ καὶ πολλοὺς ἄλλως

ἐγροῦσι πολέμους, καὶ πολλῶν συγχύσεων τὴν ἀληθινὴν ἐμπλήρουν· πῆστιν. Καὶ νῦν μὲν εἰς Ἀνατολίαν καὶ Δυτικὴν Ἐκκλησίαν τὸ τῶν Χριστιανῶν διήρηται πλήθος· τότε δὲ οὐδὲ ἀριθμῆναι ἐξέσται τὰ τμήματα, ἐκάστου πρὸς ἑαυτὸ τεταυρωμένου καὶ στασιάζοντος, ἄλλων ὑπὲρ ἄλλου φιλονεικίας ἀφορμῶν σπειρομένων. Εἰ γὰρ ἔτι τῆς συνόδου ταύτης προσδοκωμένης, ἥτις ἐμελλε τὰς μεγίστας τῆς οἰκουμένης μοίρας συνίψασα, εἶτα καὶ περὶ τῶν ἐκισταχοῦ καινοτομηθέντων ἐπιμελῶς σκοπούμενη, τὴν ἀληθῆ καὶ βεβαίαν ψῆφον πᾶσιν ἐπάγειν, διήρηντο μὲν οἱ πρότερον ἠνωμένοι, ἢ δ' ὅπως ποτὲ κρατήσασα μοῖρα τοὺς ἡττημένους ἐπαράτους καὶ τῶν ἀπίστων χεῖρους; ἠγήσαστο, καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἀπὸ τῶν τῆς ἐρίδος, ἐκείνης ἀρξασμένων κλοῦσα, καὶ σχίσμα ἐν σχίσματι παλαιῶ γέγονε νέον, ἐν ἐλάττωσι μὲν, πολλὸ δὲ νικῶν τῇ τε ὕλῃ τῶν ζητουμένων καὶ τῷ μῆτι τῷ πρὸς ἀλλήλους, ἥδιστα γὰρ ἂν ἐγεύσαντο καὶ σπαρακῶν· τί χρῆ προσδοκᾶν, ὅποτε σύνοδον οἰκουμένην ἐπιφέρειν οὐκ ἔσται; ἥς μόνως ἐμελλον δεδῆναι πάντες τὰς ψήφους, ἀδύλους ὁποτέρως ἀρῆσκαι μέλλουσιν οὕτως. Τοιαύτην δὲ σύνοδον τίς νοῦν ἔχων ἐπίσει ποτὲ, τὴν τοσοῦτοις ἤδη χρόνοις μελετωμένην, καὶ μετὰ τοσαύτης ἐκατέρωθεν δυσχερείας συστάσαν, ἐκ τοῦ μὴ δυναθῆναι διασῶσαι ταύτην ἀπὸ τῆς τῆν προσηγεῖαν βλέπων ἀκυρουμένην;

Οὐκοῦν τοῦ χρόνου καινὸν αἶ τι προσεξευρίσκοντος, καὶ τῶν ἀνθρώπων δι' ἀγνοίαν ἢ φιλονεικίαν ἐχομένων τοῦ ψεύδους, καὶ τὰς ἐν δόγμασι διαφορὰς ἔστιν ὅτε προφάσεις τοῦ πρὸς ἀλλήλους ποιουμένων πολέμου, ἐφ' ὃν δ' οἱ μετὰ τῆς ἀληθείας ἰστάμενοι καταφεύξονται, καὶ οὐ τὴν ψῆφον ἀρμόττει πάντας ἀβελθεῖναι, μήτ' ὄντος μήτε προσδοκωμένου, ἀνάγκη πάντας δεινῶς ἀλλήλους συρρήγνυσθαι· καὶ διδασκάλους τῆς ἀληθείας ἐκάστους ἑαυτοῖς γινομένους, τῶν ἄλλοι τι φρονούντων καταψηφίζεσθαι καὶ τὸ δὴ πάντων χεῖριστον, αἰρέτικους καὶ ἀπίστους ἀπικαλεῖν, οὐ καθάπερ νῦν διαφερομένους καὶ σχισματικούς καὶ τὰ τοιαῦτα προσαγορεύουσι, τὰς συνοδικὰς ὑποτελλόμενοι ψήφους. Τοῦτων δὲ τί ἂν γένοιτο χεῖρον; Ὅτε γὰρ εἴσεται τις τῶν ἀπλουστέρων, τί ἂν δεῖ φρονεῖν καὶ τίσει προσθέσθαι, οὐτ' ἀκίνδυνον ἔσται τοῖς ὅποιον ἔλομένοις, εἰς πολλὰ νεμερημένου τοῦ ψεύδους· καὶ τὸ μέγιστον εἰς σωτηρίαν, ἢ πίστις, ἐκ τῶν ἀνθρώπων κατ' ὀλίγον οἰχήσεται. Καὶ νῦν μὲν ἀκούοντες εἶναι που καὶ σώζεσθαι τὰς ἐξ ἀρχῆς γεγεννημένας αἰρέσεις ἡγουμένα θυμαστὸν, εἰ τοσαῦτα διαφερόμενοι πρὸς ἀλλήλους, καὶ οὕτω πολλαῖς καὶ πεικίλαις ἐναντιότησι συζῶντες ἀνθρώποι δύνανται συνοικεῖν· τότε δὲ τοῦτ' ἐκ δεινῶν τὴν οἰκουμένην πᾶσαν ἐμπλήσει· καὶ οὐδ' ἂν εἰ τις ἐκ τῶν ἐθνῶν πρὸς τὴν ἀληθινὴν ἐπιστρέφειν βούλοιο πιστῶν, τίσι χρήσεται τῆς ἐπιθυμίας ὁδηγοῦ τε καὶ διδασκάλου εἰδείη καλῶς· μᾶλλον δὲ τὴν τοσαύτην ἀτυμβασίαν ὄρων, οὐδ' ἂν βουληθεῖη. Ἄ δεῖ μετὰ τῶν ἄλλων ἀπάντων προειδομένους ἡμᾶς, καὶ νομισαντας ἐκεῖνον εἶναι τὸν χρόνον, ἐν ᾧ καθάπερ ἐν νυκτομαχίᾳ πάντες φερόμενοι συμπέπτοντι ἀλλήλοις καὶ συναπῶλυνται, καὶ τῶν μὲν ἀπολλυμένων οἶκτον λαθόντας, τῷ δὲ κατεληφῶτι τὴν Ἐκκλησίαν δεινῶ

singularum divisione partium in alias per seditiones intestinas, et variis variis contentionum disseminantibus causas. Nam si dum hæc synodus adhuc expectaretur, quæ, maximis orbis terrarum partibus conjunctis, deinde novitatibus, quæ singulis in locis exorta sunt, diligenter examinatis, veram certam que sententiam erat de omnibus lata, divisi quidem erant prius uniti, devictos vero pars utcumque superior exsecrata est, infidelibusque deteriores habuit, et ad hanc diem eo nomine vocat usque a primis illis qui fuerunt pugnae auctores, novumque in antiquo schismate, pauciorum quidem, sed longe superans et materia quesitorum, et mutuo inter se odio, libentissime enim vel carnes ipsas degustavit: quid expectandum, quando nulla spes erit œcumenicæ synodi, cujus tantum calculos erant formidaturi, quod incertum esset secundum quos illa esset decretura. Tale vero synodum quis unquam mentis compos speraverit, si hanc tanto ante meditatam tempore, tanta vero utrinque cum difficultate coactam, irritam videat, quod sibi nomen hoc tueri minus potuerit?

Cum igitur tempus novi semper aliquid adveniat, et homines, sive ob ignorantiam, sive ob certandi studium, mendacio adhæreant, et differentias dogmatum quandoque faciant causas pugnarum, nullusque sit, aut expectetur, ad quem confugiant qui pro veritate stant, cuius sententiam conveniat omnes revereri: necesse est omnes inter se manus conserant, dumque sibi quisque sit veritatis magister, aliter sententias condemnet; quodque deterrimum omnium est, hæreticos infidelisque appellet, non nisi nunc sit, ob discrepantiam, schismaticos et id genus alia, metu synodicæ definitionis. Hoc parro statu rerum quid pejus? nemo enim simpliciorum sciet quid sentiendum, quibusve assentiendum: nec erit a periculo vacuum quodcumque quisque delegerit, mendacio multifariam diviso: ex quo fiet ut res ad salutem maxime necessaria, fides paulatim hominibus abeat. Et nunc quidem audientes, exortare alicubi hæreses principio exortas, mirum putamus, si homines tanta inter se opinionum diversitate, tam multis, tam variis, tam contrariis sententiis discordes possint simul habitare, tunc autem malum hoc totum terrarum orbem occupabit: nec si quis a gentilitate velit ad veram converti fidem, scribere poterit plane, quibus utendum sit desiderii sui ducibus ac magistris, quin imo tantam inspicens discrepantiam, ne voluerit quidem. Quæ nos ac cætera omnia prospicientes, existimantesque illud esse tempus, quod veluti conserta nocturna pugna permisit omnes, alter in alterum corruunt, simulque pereunt; pereuntium commiseratione motos, malo vero quod Ecclesiam depascitur, debitam objicientes providentiam, oportet unicam omnium causam rescere. Ad hanc enim non

opus erit alio seorsum tractatu, aut aliis laboribus, aut temporis mora: nec si res in presentia bene componantur, opus erit de his iterum sedentes cogitare, sed quod oportet adhibere ad presentia, hoc vobis erit pharmacum etiam ad futura. Nam si effeceritis ut revera synodus œcumenica habeatur, ex quo etiam fiet ut firma sint quæ a vobis fuerint decreta, nemo, quidquam de rebus jam definitis in dubium vocans, fieri unquam schismatis auctor voluerit, et Ecclesiam sciens hoc animadverturam, et pœnas ab œcumenica synodo constitutas reformidans; quod par est tunc potius, utpote toto terrarum orbe idem sentiente, quam nunc exspectare.

Et hanc quidem synodum non minus a Spiritu, quam de Spiritu dicimus congregatam, quæ illi videntur definituram: id vero quanam alia ratione re ipsa ostendatur, præterquam si cætera quidem parvipenderit, veritatem autem de ejus processione modis omnibus examinaverimus, et sine hoc nulla ratione hinc recedere passi erimus? aut quomodo illi rem magis gratam facere possimus, a quo solo, qui amor est et dicitur, sperare convenit bonum concordie, quam si sanas ac piæ de ipso sententias investigaverimus, puramque ac sinceram in eum fidem reperire et conservare voluerimus? Cum enim ille sit Spiritus veritatis, vult quidem nos cujuslibet veritatis esse studiosos, nobisque ad eam viæ ducem se præbet, ut qui sine ipso per illam ire citra periculum non possimus: sed eis potissimum oblectatur, qui volunt inquirere quid de ipso personisque ipsi consubstantialibus sit sentiendum, quod si maximam primamque veritatem assequi cupiant: nec eos patitur in hujusmodi cogitationibus mendacii nexibus implicari. Quod si qua aut dubitatio, congregat eos undique, qui toto animo veram inquirant sententiam, eamque sine contentione amplectantur, efficitque ut veritatem quaesitam inventiant, dummodo non sint superbi ejus investigatores, suæque virtuti rem totam committant. Quorsum enim vos congregavit Spiritus, nisi ut verum aliquod beneficium in totum conferat orbem, unde vos collecti estis? certe enim non ut divitiis augeat, et potentatas vobis acquirat, cum posuit de quibusdam fortasse nonnihil conquiri ob possessarum etiam dispensationem facultatum: neque ut præclaros illos restituat titulos, et verbosas inscriptiones a schismate rite sublatas: quæ tumoris potius superbiæque ostentationem habent hominum Spiritui obsistentium. Sed hæc quidem ad vera bona sunt veluti adventitiæ partes, quæ nobis a Spiritu venient, et præmia quedam susceptorum pro veritate laborum, ad præbendum angusto parvoque animo nostro solatium: quæ non paucis arbitror sapientibus erunt contemptui, ne si dentur quidem recipienda; quod illi sola veritatis notitia sint contenti, præmiumque rebus omnibus æquivalens id putent hominibus, qui pro illa decer-

την ὀφειλομένην ἀντιτάξαντας πρόνοιαν, τὴν μόνην ἀπάντων αἰτίαν περιελθῆν. Ἐπὶ γὰρ ταύτην οὐκ ἰδίως δεῖ πραγματοῦσθαι, οὐδὲ πόρων ἄλλων οὐκὲ χρῆνον τριβῆς· οὐδὲ τὰ παρόντα διοικουμένου; καλῶς δεήσει περὶ τούτων καθήμενος σκέπτεσθαι πάλιν· ἀλλ' ὁ πρὸς τὰ παρόντα δεῖ προελθεῖν, τοῦθ' ἴμῃν καὶ τῶν μελλόντων φάρμακον ἔσται· ἂν γὰρ ὅπως ἀληθῶς οἰκουμένην νομισθῆσεται σύνοδος διαπράξῃσθε, ἐξ οὗ καὶ τὰ περὶ τῶν προκειμένων δόξαντα κρατεῖν ἴμῃν περιέσται, οὐδεὶς ποτε, κινῶν τι τῶν καθεστῶτων, σχίσματος ἀρχὴ γενέσθαι βουλήσεται· οὐτε περισφόμενῃ τὴν Ἐκκλησίαν εἰδώς, καὶ τὰς ἐκ τῆς οἰκουμένης συνόδου φυλατόμενος δίκας, ἦν τότε μάλλον ἢ νῦν, ἄτε τῆς οἰκουμένης ἀπάσης ὁμοιοσύσης προσδοκῶν ἔστιν εὐλογῶν.

Καὶ μὴν τὴν μὲν σύνοδον ταύτην ὑπὸ τοῦ Πνεύματος οὐδὲν ἦστον ἢ περὶ τοῦ Πνεύματος φάμεν συνηθροῦσθαι, τὰ ἐκείνῳ δοκοῦντα ψηφισομένην· πῶς δ' ἂν ἄλλως ἐπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων τούτο διεχθῆν, ἢ τὰ μὲν ἄλλα περιδόντων ἡμῶν, τὴν δὲ περὶ τῆς αὐτοῦ προόδου πᾶσι τρόποις ἐξητακῶτων ἀλήθειαν, καὶ τούτου χωρὶς μηδ' ἀπελθεῖν ἐνταῦθα ἀνασχομένῶν; Ἡ πῶς ἂν δυνηθείμεν αὐτῷ χαρισασθαι μάλλον, παρ' οὗ μόνου καὶ τὸ τῆς ὁμοιοῦσας εἰκός ἐστιν ἐλπίσαι καλῶν, ἀγάπης ὄντος καὶ λεγομένου, ἢ τὰς ὀφειλομένης ὑπὲρ αὐτοῦ θηρώμενοι δόξας, καὶ τὴν εἰς αὐτὸ πίστιν εὐκρινῆ καὶ ἀκίβδηλον εὐρεῖν καὶ σώζειν βουλόμενοι; Ἐκεῖνο γὰρ ἀληθείας ἐραστὰς ἡμᾶς εἶναι βούλεται, καὶ τὴν πρὸς αὐτὴν ὁδὸν ἡμῖν ὀφθαλματι, ὡς ἔνευ αὐτοῦ μὴ δυναμένους ἀκινδύνως ταύτην ἐδίξαι· τοῖς δ' ὅτι δεῖ φρονεῖν ὑπὲρ παντὸς καὶ τῶν ὁμοουσίῶν τούτων προσώπων ἐξετάζειν ἐθέλουσι, τοῦτοις ὡς τῆς μεγίστης καὶ πρώτης ἀληθείας ἐπιεμένους πάντων μάλιστα χάρει· κἀν ταῖς τοιαύταις ἐνοιαῖς οὐ συγχωρεῖ τούτους ταῖς πλοκαῖς τοῦ ψεύδους ἀλλοσκεσθαι. Ἄν δὲ τις ἀμφισβήτησις ἢ, συλλέγει μὲν πανταχόθεν τοῦς ὁλοφύχως τὴν ἀληθῆ γυμνάσονται; δόξαν, καὶ ταύτην προσθησομένου; ἔνευ φιλονοητικῆς. Ὅπως δ' ἂν τῆς ἀληθείας τύχῃαι, πράττει, ἂν μόνον οὐκ ἀλαζόνες τινὲς ὦσιν αὐτῆς θῆραται, καὶ τῆ σφῶν δυνάμει τὸ πᾶν ἐπιτρέποντες. Ἡ εἰ βουλόμενον ἡμᾶς συνῆξε τὸ Πνεῦμα, ἢ τί τῶν ἀληθῶς ἀγαθῶν τὴν οἰκουμένην πᾶσαν εὐεργετήσων, ἔθεν ἡμεῖς συνελέγητε; Οὐ γὰρ δὴ χρέματα προσθήσων ὄντων, καὶ δυναστείας κατακτησόμενον, ὡν ἐνίκαι καὶ τῆς τῶν ὑπαρχόντων οἰκονομίας ἴσως; ἔχεται μὲν βουλοῦσθαι οὐδὲ τὰς σεμνάς ταῦτας ἀποδώσων ἐκωνομίας, καὶ τὰς πολυτολμάδους ἐπιγρηφὰς ὑπὸ τοῦ σχίσματος καλῶς περιαιριθεῖσας· αἱ τύφου μάλλον καὶ ὑπερηφανίας ἀποδείξιν ἔχουσι τῶν ἀντικαθησταμένων τῷ Πνεύματι. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὡς περὶ ἐπεισόδια τῶν ὡς ἀληθῶς εἰσιν ἀγαθῶν, ἄπερ ἡμῖν παρὰ τοῦ Πνεύματος ἔξω· καὶ ἀθλά τινα τῶν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας καματων, τὴν ἡμετέραν μικροψυχίαν παραμυθούμενα· ὡν οὐκ ὀλίγους εἶμαι τῶν νοῦν ἐχόντων καταφρονήσων, καὶ δόδεμένα μὴ προσήσονται, τῇ γνώσει τῆς ἀληθείας ἀγαπήσαντας μόνον, καὶ ταύτην τοῦ παντός ἀξίον γέρας νομίζοντας

τοὺς ὑπὲρ ταύτης ἠγωνισμένοις· εἰ δὲ καὶ ἄλλοι προσδοκῶντες ἔστιν ἄθλον, τὴν μέλλουσαν εὐδαιμονίαν καὶ τὴν τότε καθαρωτέραν γνώσιν τῆς ἀληθείας, τοῦτ' εἶναι πιστεύοντες. Καὶ γὰρ καὶ τῆ γυναικὸς τῶν ἀνθρώπων ζωῆ μίγα ταῦτα ἐμποδίων ἔσμεν ἔπαντες ὄντα· οὐ χάριν καὶ τοῦ; ἐκείνης ἐπιμενούς ἔρωμεν ἡμεῖς τῆ τούτων κτήσας προτρέχοντας. Ταῦτα μὲν οὖν τοιαύτην ἔχοντα φύσιν, οὐδ' ἡμεῖς εἰσπρεπέ; ἀν εἰη προὔργου ζητεῖν, τὸ Πνεῦμα χαίρειν ἐπιρούμενον, ὥστε καὶ ἡμεῖς ὡς ἐνταῦθα συναγαγεῖν, τούτων μάλιστα τῶν ἀγαθῶν μεταδώσον· ἀλλ' ὡς εἰνεκα συνηγμένοις ἐπίσταται τοῖς ἀνθρώποις, καὶ τούτων γίνεσθαι μέσον οὐκ ἀπαξιοῖ, ἐπὶ τούτοις δὴ καὶ συνάγει, καὶ ταῦτα διδωσι φιλοτίμως τοῖς λαμβάνειν προσιρούμενοις, ὅποσα θελοντες πρὸς ὄψαν φέρει Θεοῦ, καὶ τὴν ἀληθῆ B τὸν λαμβανόντων ἀφάλαται. Οὐκοῦν καὶ ἡμεῖς τοὺς ἐνταῦθα συνήροισι, διδάξον μὲν τὴν ἀλήθειαν, ἥς ἂνευ σωθῆναι τῶν ἀμυγάνων ἔστιν, εἰρήνην δὲ πρὸς ἀλλήλους κατασκευάσαν, ἣν οὐτ' ἀγνωσμένης τῆς ἀληθείας ἔστι μένειν ἐν τοῖς ἀνθρώποις, κἀκείνης πτωριζομένης ἀνάγκη πᾶσα καὶ ταύτην ἔπανεῖναι· καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἀπαλλάξον σκανδάλων, ἔπερ ὁ τῶν ζιζανίων σπορεὺς αὐτῇ συνήθως ἐπιστείρας πίνηται καὶ στείραν ἐποίησε, καὶ πάλιν δεῖξον εὐθουμένην, καὶ τοῖς αὐτῆς συνάγουσαν παιδας, καὶ μέχρι κόρου τούτους ἐκτρέφουσαν. Οὐ τίνων λόγον ἔχον ἔστιν ὡπὸ μὲν τοῦ Πνεύματος συνήχθαι νομίζειν; ὡς δὲ μόνων χάριν εἰκόσ ἔστιν ἡμεῖς ἐκείνη συναγαγεῖν, ταῦτα περιυδόντας ὅπως C ποτὲ ἄλλο τι σκέπτεσθαι καθημένους· τοῦτο γὰρ καὶ τὸ Πνεῦμα πειραζόντων ἀν εἰη, καὶ σφίαν ἀποτοῖς ἐναντισωμένων. Ἐὼ γὰρ οὐ καὶ τὸ τῆς ὁμοιοῖας καλὸν, οὐδ' οὐ πῶ Πνεύματι συναπτόμεθα, περισώζειν οὐκ ἔστιν ἐπὶ τῆς ἰδίας ἰσταμένου ἐκπαιδευτοῦ ὁξῆς, ἀλλὰ μὴ μίαν ἀπειθεῖν πάντα; τὴν ἀληθῆ, καὶ ταύτην κρατῶμεν ἐθέλοντας· χωρὶς δὲ τούτων ἡμεῖς μὲν ὅπερ εἰρήνης ἔστιν ἡ πᾶσα σπουδῆ· ταύτην δ' ἀν ἀληθῆς ἡ καὶ τελεία, καὶ Θεῶ μὲν ἀρεσκουσα, ἡμῶν δὲ καὶ τῶν ἡμετέρων πόων ἀξία, οὐδαὶς ἀγνωστὴ τρικλήν οὖσαν τὴν μίαν, καὶ τρεῖς ἡμεῖς διαλλάττουσαν. Ἄνευ γὰρ τῶν φαινομένων διαλλαγῶν, καὶ τοῦ παύεσθαι λοιπὸν ἐκπεριμένους τὰ χεῖριστα, καὶ χεῖρα καὶ γλώτταν ὀπλιζόντας κατ' ἀλλήλων, δεῖ μὲν πρὸς τὸν Θεὸν D εἰρηνεύειν ἐἀληθῆ περὶ ἐκείνου φρονούντας· ἐπει τὸ τῆς ἀληθείας διαμαρτάνειν καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἔστιν ἀπηχθῆσθαι· ἀνάγκη καὶ πρὸς αὐτὸν ἕκαστον τὸ τῆς εἰρήνης σώζειν καλὸν, τοῖς ἔνδοσ νοήμασι τῆς ψυχῆς τοῖς ἔξω λόγουσ παρέχοντα συμφωνούντας, καὶ μὴδ' ἔχνοσ ἀμφοβολίας περὶ τῶν προκαίμενων ἐν αὐτῶ καταπέλονται. Δεῖ γὰρ τὴν πρὸς τοῖς ἄλλουσ εἰρήνην ἐν ἡμῖν αὐτοῖσ ἰδρῦεσθαι πρῶτον· ἄλλωσ δ' εἰρηνεύειν προσπονησόμεθα, καὶ σχῆμα περιεχέμενοι φέλωσ τὰς τῶν ἐχθρῶν ἀηδίας ἔνδοσ κρύπτοντας; λήσομεν. Οὐ γὰρ δήπου περὶ πραγμάτων ἡμφοισθητοῦμεν ἀλλήλοισ, ἀ συγχωρήσαντας τοῖς ἀφελομένοισ, ἡ λαθόντας δικαίωσ, εἰκόσ ἔστι μὴδ' ἐνοχλεῖν ἀλλήλοισ; λοιπὸν, μὴδ' εἶναι τι τὸ

latuit: quod si aliquid quoddam expectandum est premium, hoc esse illi credant festivitatem futuram, et clariorem tunc veritatis notitiam: nam et puræ germanæque hominum vitæ scimus omnes magno illa esse impedimento, quapropter et illius studiosis, si hæc possideant, videmus ea curæ non esse. Hæc igitur cum tali natura sint, nec decet a nobis dedita opera queri, nec a Spiritu libenter donari, ut nos etiam hoc munus congregaverit ad bona hæc potissimum deferenda. Verum ad ea congregat, et ea suscipere volentibus munifice donat, quorum gratia coactis præest hominibus, et interesse illorum cœtui non dedignatur: quæcunque videlicet ad gloriam Dei conferunt, veramque suscipiæntium utilitatem: Itaque nos etiam, qui hic sumus congregavit, ut veritatem quidem edoceret, sine quo impossibile est consequi salutem: pacem vero inter nos conciliet, quæ nec veritate ignorata manere inter homines potest, nec illa agnita necessario non redire; et scandalis Ecclesiam liberet, quibus pro more insæminatis zizaniorum sator. Inopem illam ac sterilem reddidit, efficiatque illum rursus copioso secundam, sunoque congregantem nator, et ministrantem illis alimenta ad satietatem. Non est ergo consentaneum putare quidem nos a Spiritu coactos: posthabitis vero illis, ob quæ tantum nos ille congregasse censendus est, tanquam otio fruentium quomodocumque aliquid agere: id enim fuerit tentantium Spiritum, sibi quoque ipsi contraria facientium. Præterea vero comœdix bonum, per quod Spiritui conjungimur, non posse consistere, si propria quisque sententiam teneat, et non eligatur una ab omnibus, vera scilicet, quam velint etiam meri. Quin imo nobis quietem tantum pro pace gerenda est studium: quam si vera sit et perfecta, Deusque placite, et nobis ac nostris laboribus non indigna, nemo ignorat, una cum sit, triplicem futuram, tribusque nos reconciliaturam: nam præter exteriorem conciliationem, qua fiet, ut deinceps alter alteri passivus quæque imprecari desinamus, inanimisque et linguam in nos invicem non artemus, oportet pacem nobis esse cum Deo, vera de illo optantibus: quæmodoquidem a veritate aberrare, cum Deo quoque est inimicitias gerere: necesse est etiam bonum pacis sibi quisque conservet, ut sermo qui profertur, consentientes exhibeat cum interiore animi sensu, et ne vestigium quidem dubitationis de rebus propositis sibi ipsi relinquat. Pax enim cum aliis firmanda prius est in nobis ipsis: alioquin pacem habere fingemus, et prætextu amicitie latentem fiet ut aversos animos intus occultemus. Neque enim controversia inter nos erat de rebus, quæ si raptoribus concedantur, aut si juste recipiantur, per est inter nos nullum fore amplius bellum, et nihil esse quod vellet pacem haberi pro perfecta: sed pugna bellumque nobis erat de opinionibus, quæ ipsum nostræ fidei caput attingunt: quarum alteram qui sequuntur, non possunt alteram omnino

parvipendere, cum stent ab utraque multa partim quidem ex Scripturis sumpta, partim vero humano studio reperta, quæ faciunt ut difficile omnibus videatur de his ferre iudicium. Et opiniones istæ inter nos antea versabantur in controversia : et illud nos simul turbabat, timentes ne a veritate aberramus, et maximam astimantes calamitatem, si cum fratre pugnantem contingeret et cum Deo bellum erat susceptum. Hæc porro de illis dico qui sapiunt ; nam homines pervicaces et contentiosos, eosque qui pro vero illud solum habent cui semel adhererint, et aures claudunt contrariis rationibus, missos facio : quos, non quod vera esse sciant quæ senserint, aut ejusmodi, ut refelli non possint, ea credere dicat quispiam : sed quia semel concepta sibi illa probantur.

τ.ὐτ' εἶναι μόνον τάλιθες ἡγουμένους, καὶ τοῖς δεῖ συνοδοῖσιν ἀληθείῃν οὕτι καὶ κρείττους πάσης νῆσταιν, πιστεύειν εἴποι τις ἄν.

Hæc igitur cum ita se habeant, si futurum esset ut, extincto munito inter nos bello, continuo pax nobis esset, Dei que favor bene de illo sentientibus adesset, sive quod prosperiore quadam fortuna terior nobis placuisset sententia, sive aliam ob causam nihil timentibus, nullamque periculum aut damnum formidantibus, quod non fuerimus voluntatem assecuti, satis nobis esset loco omnium vivere pacem, qua utcumque confecta, nihil opus esset ad alia studiosè incumbere. Verum quia, deposita contentione apparente, bella nobis alia supererunt deteriora, parisque bonum deerit æque ac prius, quiddam potius aliud quam pacis negotium tractare videbimur, aut prorsus necesse quomodo voti compotes fieri debeamus, si, nostris tantum rebus hinc inde bene compositis, totum opus a nobis absolutum existimabimus. Si vero contra, ordiendo a dogmatibus, pacisque cum Deo studiosè perquirendo, statim cætera omnia cedent, et nulla erit undique tranquillitas, et quam nemo possit effici voluptas, omnibus inter se consentientibus exterioribus, interioribus, erga nos invicem, erga Deum, hancque adeo stabilem et firmam, adeoque illustrem unitatem nihil obcurare, nihil omnino poterit labefactare, plane manifestum est esse inde ordiendum. Imo vero non pacis exordium illud vocandum, sed veram perfectamque pacem, et quidquid dixerit quispiam ex iis quæ requiruntur, amplectentem. Qui enim erunt adeo proceres, et propria salutis hostes, ut post huiusmodi pacem alio quopiam pretextu confecto a fratrum communione divellantur ? Ego enim plane ne relictam quidem video maligne agere volentibus ullam occasionem. Quem vero vos adeo dementem existimatis, ut post vestram sententiam de rebus propositis latam, imo vero quam Deus feret in vobis, adhuc ipse fluctuans angatur ?

Cum igitur tria sint quæ ad absolutissimam re-

την εἰρήνην τελείαν εἶργον νομίζεσθαι· ἀλλὰ περὶ δοξῶν ἡμῶν ἢ μάχη καὶ ὁ πόλεμος ἦν, καὶ δοξῶν, αὐτοῦ τῆς ἡμετέρας πίστεως ἀπτομένων τοῦ κεφαλαίου, καὶ ὧν τοὺς θατέρω προταθειμένους οὐκ ἔστι παντάπασιν τῆς ἐτέρας καταφρονεῖν, πολλῶν ἐκατέρω συνηγορούντων, τῶν μὲν κειμένων ἐν ταῖς Γραφαῖς, τῶν δ' ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης ἐξευρημένων μελέτης, καὶ ποιούντων ἅπασιν δυσχερῆ τὴν περὶ τούτων φαίνεσθαι χρίσιν. Καὶ περὶ τούτων γε τῶν δοξῶν ἀλλήλοις πρόσθεν διαφερόμεθα, μετὰ τοῦ καὶ πρὸς αὐτοὺς τεταράχθαι, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς ἀληθείας ἐκπτώσειν τρέμειν, καὶ συμφηρὰν ἡγεῖσθαι μεγίστην, ἂν συμβῇ τινι τοῖς ἀδελφοῖς μαχομένω, καὶ θεῶ πολεμῶν, καὶ τῆς ἀληθείας διαμαρτάνειν, ὅπερ ὧν ὁ πόλεμος ἦν. Ταῦτα δὲ περὶ τῶν νῦν ἔχόντων φημί· τοὺς γὰρ ἰσχυρογνώμονας καὶ φιλονεικούς παραιτητέον, καὶ τοὺς οὐπερ ἂν λάθωνται, ἐναντίας λόγοις τὰς ἀποκὰς ἀποκλείοντας· οὐδ' οὐχ ἀντιλογίας, ἀλλ' ὅτι σφίσι ἀρέσκουσιν οἷς ἂν φρο-

Τούτων τοίνυν οὕτως ἔχόντων, εἰ μὲν ἐπιλλομέν τὴν πρὸς ἀλλήλους παύσαντες πόλεμον, εὐθὺς καὶ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς εἰρηνεύειν καὶ τὰ πρὸς θεὸν εὐτυχελν, ἢ τύχη τι· τῆς ἀληθεστέρως δόξης ἐπιληγμένοι, ἢ καὶ τούτου χωρὶς, οὐδὲν δεδιότες, μηδὲ κινδυνόν τινα καὶ ζημίαν ἐκ τοῦ τῆς ἀληθείας ἐκπεσεῖν ὑποριόμενοι, ἀντὶ πάντων ἂν ἀπέχρησεν ἡμῶν ἢ πρὸς ἀλλήλους εἰρήνη· καὶ ταύτην ὅπως ποτε καταπράξασιν οὐκ ἂν ἐδέχετο τῆς περὶ τὰλλα σπουδῆς· ἐπεὶ δὲ, τῆς φαινομένης καταλυθείσης φιλονεικίας, ἕτεροι χεῖρους ἡμῶν ὑπολειφθήσονται πόλεμοι, καὶ τὸ τῆς εἰρήνης ἡμῶν ἀπέσται· καλὸν οὐδὲν ἦεν ἢ πρότερον, ἄλλο τι μᾶλλον ἢ τὴν εἰρήνην δοξάμεν πραγματεύεσθαι, ἢ μηδὲ συνορᾶν τὴν ἀρχὴν ὅπως δεῖ τυγχάνειν τοῦ ποθουμένου, εἰ μόνον τὰ πρὸς ἀλλήλους εἰ διαθέμενοι ἡγησόμεθα τὸ πᾶν ἡνωμένοι. Εἰ δὲ τούναντίον τὴν ἀρχὴν ἐκ τῶν δογματικῶν λαβοῦσι, καὶ τὴν πρὸς θεὸν εἰρήνην προδργου ζητήσισιν αὐτίκα τὰλλα πάντα ὑπαίξει, καὶ γαλήνη σφίδρα πανταχόθεν ἔσται καὶ ἰδοῦν τις ἀβήρητος, πάντων ἅπασιν συμφωνούντων, τῶν ἔξω, τῶν ἐνδον, τῶν πρὸς ἀλλήλους, τῶν πρὸς θεὸν, καὶ ταύτην οὕτω μὲν βεβαίαν καὶ μόνιμον, οὕτω δὲ λαμπρὰν ἔσται οὕσαν οὐδὲν ἀμαυροῦν, οὐδὲν σαλεύειν ἕως δυνησεται, πρόδηλον δὴπου καθέστηκεν ὡς ἐκείθεν ἀρῆσθαι δεῖ· μᾶλλον δὲ ὅδ' ἀρχὴν εἰρήνης ἐκείνο πρίπει καλεῖν, ἀλλ' εἰρήνην ἀληθῆ καὶ τελείαν, καὶ πᾶν ὅ τι ἂν εἴποι τις τὴν πρὸς θεὸν εἰρήνην ζητουμένων περιλαμβάνουσαν. Τίνες γὰρ οὕτως ἀναιδέις καὶ τῆς σφῶν σωτηρίας πολέμοι, ὥστε καὶ μετὰ τοιαύτην εἰρήνην ἄλλην τινὰ συμπλάσασθαι πρόφασιν τῆς τῶν ἀδελφῶν ἀπορρήγνυσθαι καινωνίας ; Μᾶλλον δὲ οὐδ' ὀρῶ τινα πρόφασιν τοῖς ἐθέλουσι κακοουργεῖν ὑπολειπομένην. Τίνα δ' οἴσθε φρενῶν οὕτω παντελῶς ἐστερησθαι, ὡς καὶ μετὰ τὴν ὑμετέραν ψῆφον, ἣν περὶ τῶν προκειμένων ἐξοίσατε, μᾶλλον δ' ἦν ἐξοίσα θεός ἐν ὑμῶν, εἰ· ῥδς αὐτῶν περὶ τούτων ἀμφισβητούντα πράγματα ἔχουσιν ;

Οὐκοῦν τριῶν δυντων τῶν πρὸς τὴν ἔκραν ζητου-

μένων εἰρήνην, τῷ μετὰ Θεοῦ γενέσθαι τῇ τῆς ἀλη-
 θείας εὐρέσει, καὶ πρὸς ἐκεῖνον ἠνώσθαι κλιῶς, καὶ
 τὰ λοιπὰ δύο σύνεστιν. Ἐκεῖνο τοίνυν σπουδαστέον
 λαβεῖν τοὺς τῆς ἀληθοῦς εἰρήνης ἐπιθυμοῦντας ταύ-
 τος δ' ἐπιθυμεῖν ἀνάγκη, καὶ πάντα ἐλάττω τοῦ
 τοσοῦτου νομιζεῖν καλοῦ τοὺς ἀρετῇ καὶ λόγου δυνά-
 μει τῶν ἀπανταχοῦ διαφέροντας, καὶ κινδύνων καὶ
 πόνων ἀνασχομένους, ὧν ἂν τις τοιοῦτος ὦν ὑπὲρ τῶν
 μεγίστων μόνων ὑφίστασθαι βουληθεῖη. Καὶ ζηλω-
 τέον μὲν τοὺς ἐπὶ τῶν προτέρων χρόνων Πατέρας
 καὶ διδασκάλους, οἳ πλεῖστα μὲν ὑπὲρ τῆς τῶν ἀδελ-
 φῶν ἠγωνίσαντο σωτηρίας, τὸ καθ' αὐτὸν ζητεῖν ἕκα-
 στος καὶ πόνων ἀπηλλάχθαι δυνάμενοι, τὰ δὲ τότε
 τὰς τῶν ἀνθρώπων θορυβοῦντα ψυχὰς ἐκ μέσου πε-
 ρεῖδόντες, καὶ τῇ μαχαίρᾳ τοῦ Πνεύματος τὸ ψεῦδος
 τοῦ ἀληθοῦς διακρίναντες, εἰρήνην εἰλικρινῆ τοῖς
 μετὰ ταῦτα κατέλιπον· ἦν ὁ μακρὸς οὐ συνέχες χρό-
 νος, οὐδ' αἱ τῶν πονηρῶν ἀνθρώπων φιλονεικίαι.
 Καὶ τὴν εἰρήνην ἄλλον τρόπον οἰκονομεῖν ἐξόν, οὐκ
 ἔνεσχετο· οὐ γὰρ ἤδυσαν αὐτοῖς τε προσήκον, καὶ
 τοῦ κινουόντος ἐπὶ ταῦτα Πνεύματος ἄξιον· καὶ μάλ-
 λον ὥροντο δίκας ὑφέξειν ὧν δυνάμενοι σὺν πόνῳ
 πράττειν ἠμέλησαν ἂν, ἢ τῶν ἀφελῶς οὕτως ἐπρα-
 τομένων ἕνεκα μισθοῦς τινος λήψεσθαι. Ὑμῖν δ' εἰ
 καὶ μηδεμία τοιαύτη σύνδοσις ἦν, πρὸς ἣν εἶδει βλέ-
 ποντας κατορθοῦν, οἰκοθεν εὐρεῖν τὸ πρέπον ἤρμο-
 σεν ἂν, καὶ παράδειγμα καὶ τύπον ἄλλαις ἰστάναι
 ταῖς ἰσως μετὰ ταῦτα γενησομέναις, σοφίᾳ μὲν οὐ-
 δεμίᾳ, ἐκεῖνων ἑλαττον ἔχουσιν, ἀρετῇ δὲ ὀλίγα λει-
 πομένοι· ἐκάστης, τῷ δὲ πληθεῖ καὶ σφόδρα πασῶν
 ὁμοῦ διαφέρουσιν. Ὅπου δὲ τοσοῦτοι παραδείγμα-
 σιν ἔχοντες χρῆσθαι καὶ οὕτω καλοῖς, οὐδὲ βουλομέ-
 νους ἔξεστι μάθουμιν, ἕως ἂν ἡμῖν προσήκειν ἠγώ-
 μεθα τὰς παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀνθρώπων μέμψεις
 φυλάττεσθαι. Οὐ γὰρ ὀφείλουσιν τοὺς μὲν ἄλλους ἀπαν-
 τας ἐν οἷς πράττουσιν ἀξιῶσμεν τοὺς ἐν ἐκείνοις
 διενεγκόντας ζηλοῦν, κἂν ὡς ἔξεστιν ἀριστα τοῦτο
 ποιῶσιν ἐπαινεσόμεθα, ἡμεῖς δὲ τηλικούτων ἡμελη-
 κότες πραγμάτων, ἔξω φύγον ἐσόμεθα· τὸ γὰρ τῆς
 μιμήσεως ἐν ἅπασιν τοῖς καλοῖς τὴν ἰσὴν δύναμιν
 ἔχει· καὶ τοὺς ἐν τοῖς μεγίστοις ταύτην παραιτουμέ-
 νους, ἐν οἷς καὶ μεῖζον ὁ τῆς διαμαρτίας ὑπεστί
 κίνδυνος, οὐδὲν ἐξαιρεσέσθαι τῆς εὐλόγου μέμψεως
 δύναται. Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἔστιν εἰπεῖν, ὡς ἄλλο τι
 πρὸ τῆς ἀληθείας ὁ τῶν μακαρίων χορὸς ἐκεῖνος
 ἐσκέψατο, ἢ περὶ τῶν ἐκάστοτε ζητηθέντων ἰχνος
 γοῦν ἀμφιβολίας τοῖς μετὰ ταῦτα κατέλιπον· φανερὰ
 γὰρ ἐκ τῶν ὑπομνημάτων ἢ περὶ τὴν ἀλήθειαν ἐκεῖ-
 νων σπουδῇ· καὶ τὰς τότε κινήσεως αἰρέσεις οὕτως
 ἀπεστράφησαν ἄνθρωποι, ὥσθ' οἳ μὲν πολλοὶ μὴτ'
 εἰδότες μὴτ' ἔχοντες, ἐγκαλεῖν, ὡς τῆς ἀληθείας προ-
 μάχους ἀξιοῦσι τιμᾶν τοὺς κατ' ἐκεῖνων ἠγωνισμέ-
 νους· οἳ δ' ἀκριβῶς εἰδότες καὶ τῶν ἀπίστων ἠγοῦν-
 ται χεῖρους τοὺς ἐκεῖνων προστησαμένους. Οὕτω
 παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις αἱ τῶν ἀνδρῶν ἐκεῖνων κρίσεις
 ἐκράτησαν. Ἐκεῖνους τοίνυν ὅπερ εἶπον ζηλωτέον·
 καὶ μὴ ταῖς ἄλλαις μόνον τιμαῖς, ἀλλὰ καὶ τῷ μι-
 μεσέσθαι καθύσον ἔξεστι, καὶ νομιζεῖν ἀρίστους εἶ-
 ναι συμβούλους ἐν τοῖς τοιοῦτοις καὶ ὁδηγούς, τὴν

quiruntur pacem, si ea Deo iuvante fiat cum in-
 ventione veritatis, et per eam ipsi Deo perfecte
 adhaeremus, reliqua etiam duo sequentur. Illud
 igitur avide captandum est iis qui veram cupiunt
 pacem : hanc vero cupiant necesse est, tantoque
 bono omnia ducant inferiora, qui virtute rationisque
 praestantia omnibus antecellunt, et pericula labo-
 resque susceperunt, quae quis adeo praecellens pro
 rebus tantum maximis subire voluerit. Et imitari
 sane oportet priorum temporum Patres ac doctores,
 qui plurimum pro salute fratrum desudarunt, cum
 possent quisque sua quaerere, et labores devitare :
 qui sublatis e medio rebus, quae tunc temporis
 animos hominum turbabant, cum verum a men-
 dacio Spiritus gladio secrevisent pacem posteris
 liquere sinceram, quam longa non turbavit aetas,
 nec pravorum hominum contentiones; non sunt
 vero passi alia via, cum possent, pacem utcumque
 componi; sciebant enim id nec sibi convenire, nec
 Spiritui, quo ad illa movebantur, et poena se po-
 tius multandos iudicabant, si quae possent cum
 labore perficere, neglexissent, quam aliquo affi-
 ciendos praemio, si res leviter et perfunctorie ges-
 sissent. Caeterum vobis, licet nulla talis praeces-
 sisset synodus, ad cuius exemplum res apte fieri
 deberent, ex vobis ipsis congrueret adinvenire
 quod deceret, ut exemplar et norma essetis aliis,
 quae postea fortasse fient, cum in vobis haud mi-
 nor insit quam cuivis illarum scientia; virtute au-
 tem non multo minores unaquaque sitis, multitu-
 dine vero simul cunctas longe etiam superetis.
 Nunc autem cum tot et tam praecleara suppetant
 nobis exempla, nec si velimus quidem, possumus
 oscitanter agere, dum convenire nobis censeamus
 illud cavere, ne in Dei et hominum reprehensiones
 incurramus. Neque enim plane dignum iudicabimus
 alios quidem omnes in iis quae agunt, imitandos
 sibi eos proponere, qui ad agenda illa praestiterint
 caeteris, et laudabimus, si quam fieri optime poterit,
 eos amulentur, nos vero tantis rebus neglectis
 culpa vacabimus. Habet enim imitatio in omni re
 honesta easdem vires, nec est quod eos a justa
 incusatione possit liberare, qui non adhibent illam
 in rebus gravissimis, in quibus etiam majus est
 periculum peccandi. Nec dici potest a beato illo
 Patrum caetu aliud, quam veritatem, esse agitatum,
 aut de rebus quibusque in controversiam vocalis
 vel dubitationis vestigium posteris relictum : ex
 monumentis enim et rerum commentariis liquet,
 quantum illi studium in veritatem contulerint. Et
 quidem exortas tum haereses ita homines aversati
 sunt, ut plurimi quamvis nec sciant, nec habeant
 de quo conquerantur, Patres tamen, qui contra
 illos decertarunt, honore afficiant ut veritatis pro-
 pugnatores; qui vero bene norunt, ut infidelibus
 etiam peiores habeant haereticorum illorum ante-
 signanos. Ita apud omnes homines virorum illorum
 judicia rata sunt. Illos igitur, ut dixi, amulandum;
 et non solum aliis honoribus, sed imitando etiam

quoad ejus fieri possit, et consilia eorum ac præcun-
tia exempla in hujusmodi rebus aptissima exi-
stimando, qua observantia sint colendi, declaran-
dum, et inquirendum cum Spiritu, quid sit de Spi-
ritu sentiendum; et tollendus ab hominum animis
status et perturbatio, et liberanda Ecclesia lite
inuiti, et multis aliis negotiis, quibus longa concer-
tatio, quodque neutri partium nisi de fratribus cura
fuerit, locum dedit. Post hæc autem opportunum
erit etiam de reliquis cogitare, et nemo nos in-
simulaverit, quod deferendi mutui honoris et af-
ferendarum bine inde utilitatum, ac jamdiu decen-
tate illius felicitatis curam suscipiamus. Ego enim
spes etiam illas contra infideles, quibus duci so-
liunt nonnulli, quasque nostrorum laborum caput
esse contendunt, si quidem, ut tuto vivere possi-
mus, et servitutis mala non timeamus, sive etiam
ut de illorum in nos petulantia pœnas sumamus,
ad quem progressi sunt ex nimia procacitate, si
propter hæc spes alimus contra illos, rem eas ar-
bitror inanem et non magni faciendas, si tamen
utcumque potuerint succedere; neque tales, ut
perfici sine Dei ope possint, quod ilem est ac di-
cere, non proposito illis scopo aliquo, qui Deo sit
gratus. Si vero de salute animarum solliciti hu-
manarum, et onitentes ut tollantur e medio sordes
mendacii, et propter alia hujusmodi, spes hasce
sequimini, laudo quidem quod huc illæ tendant,
sed posteriorum locum eas vindicare sibi arbitror,
nec esse rationi consonum, propositis illis negoti-
um gerere, priusquam in una veritatis sententia
eorum qui nomen Christo dederunt, unionem con-
ficiatis. Sive enim mendacium odio habendum sit,
et quam longissime ab Ecclesia projiciendum, lo-
cum hoc maxime habet in re nostra, cum sane
constet oppositas nos tueri sententias, et utraque
pars trahat secum maximam hominum partem:
sive necessarium sit consulere fratrum salutem, cum
hoc sit charitatis erga illos index, quem vel atarri
profusione animæ impendere illis debemus, qui
mendacium hoc rite agnoscent et aversabuntur,
non minorem nobis gratiam habebunt, quam iis
qui ab infidelitate liberassent, ob salutem, quam
impossibile est consequi mendacio obsecutos, quantumcumque illud sit, et quacumque pugnet cum
veritate fidei.

Quocirca pacem eo quo propono modo facere, et D
fratrum salutis curam est suscipere, et mendacium
expellere, et gloriam Ecclesiæ dilatare additamento
hominum consequentium salutem. Si quis igitur
illo sibi persuaso curam ad alia convertat, videbitur
quidem inuoluntate fratrum et mendacii prætextu
moveri, cum revera spe corporis felicitatis ad hæc
moveatur. Nam cum æqua sit utrinque utilitas, et
possit utraque suo ordine præstare, cur altero plane
postposito ad solum alterum incumbet et facillimum
veritatem aggredietur id, quod multam habet
difficultatem? Quis enim ignorat, ad bella quidem
contra infideles opus esse et armis et pecunia, cop-
iusque terrestribus ac navalibus, et ducibus, e

πρὸς ἐκείνους ἐπιδεικνύσασθαι αἰῶν· καὶ τί δεῖ φρονεῖν
περὶ τοῦ Πνεύματος, ἐξεταστέον μετὰ τοῦ Πνεύματος·
καὶ παυστέον μὴν θορύβου καὶ ταραχῆς τὰς τῶν
ἀνθρώπων ψυχὰς, τὴν δ' Ἐκκλησίαν ἐριδος ἀνονή-
του καὶ μαρῶν ἄλλων λήρῳ ἀκαλλακτέον, οἷς ἡ
μακρὰ φιλονεικία καὶ τὸ μηδετέροις μέλειν τῶν ἀδελ-
φῶν δέλωκε χώρην. Μετὰ ταῦτα δὲ καὶ τῶν ὑπολο-
πῶν φροντίζειν ἔγκαιρον ἔσται· καὶ τῆς παρ' ἄλλη-
λων τιμῆς τε καὶ ὠφελείας καὶ τῶν ἐκ πολλοῦ θρυλ-
λουμένων ἐκείνων οὐδεὶς ἡμῖν ἔγκαλέσει πρόνοιαν
ποιουμένους. Ἐγὼ γὰρ καὶ τὰς κατὰ τῶν ἀπίστων
ἐλπίδας, ὅφ' ὄν ἐπιγεσθαί τινες λέγουσι, καὶ ἃς
ισχυρίζονται τῶν ἡμετέρων ἔργων εἶναι κεφάλαιον,
εἰ μὴν ἕνεκα τοῦ δύνασθαι ζῆν ἀσφαλῶς, καὶ τὰ τῆς
δουλείας μὴ δεδιδέαι δεῖν, ἢ καὶ δίκα ἐκείνους εἰσ-
πράξασθαι τῆς εἰς ἡμᾶς παροινίας, εἰς ἣν ἐκ πολ-
λῆς ἠνέχθησαν ὀρθῶς, εἰ μὴν δὴ τούτων ἕνεκα τρέ-
φομεν τὰς κατ' ἐκείνων ἐλπίδας, μάταιον ταῦτα·
ἡγοῦμαι χρῆμα, καὶ οὐτε πολλοῦ τινας ἀξίας, ἀν-
έπιστῶν καὶ δυσνηθῶσιν ἐκθῆναι, οὐτ' ἀνύσθαι δυ-
ναμένους ἀνευ Θεοῦ, ταυτὸν δ' εἰπεῖν μὴ σκοποῦ τινος
θεοφιλοῦς αὐταῖς ἡγοῦμένου. Εἰ δὲ τῆς τῶν ἀνθρω-
πίνων ψυχῶν κηδόμενοι σωτηρίας, καὶ τὸ τοῦ ψεύ-
δοῦς αἰσχος ἐξελεῖν ἐκ μέσου πειρώμενοι, καὶ τοιού-
των δὴ τινῶν χάριν ἐπὶ ταύτας ἀγασθε τὰς ἐλπίδας,
ἐπαιῶ μὲν ἐπὶ τούτοις οὐσας αὐτὰς, δευτέρως δὲ
πραγματείας εἶναι νομίζω, καὶ μηδένα λόγον ἔχειν
ἐπὶ ταῦταις ἔρρασθαι, πρὶν τὴν ἐν μὲν δόξῃ τῆς
ἀληθείας τῶν ἀπὸ Χριστοῦ καλουμένων ἕνωσιν κα-
τεπράξασθαι. Ἔστε γὰρ τὸ ψεῦδος μισεῖν δεῖ, καὶ
τῆς Ἐκκλησίας ἐκβάλλειν ὡς πορρωτάτω, πλὴν
τούτου κἀν τοῖς προκειμένοις ἔστιν, ἐν οἷς δὴ περὶ
φαινόμεθα τὰς ἀντικειμένας ἔχοντες δόξας, καὶ πλεί-
στης τῶν ἀνθρώπων μοίρας κρατεῖ, ὅποτέραν ἀν-
εἰποι τις· ἔστε τῆς τῶν ἀδελφῶν προνοσίαν σωτηρίας
ἐπάναγκες, ἅτε τῆς πρὸς αὐτοὺς ἀγάπης ἔνδειξιν
ἔχον, ἣν καὶ τῷ τῆν ψυχῆν ὑπὲρ αὐτῶν τιθεῖν προ-
θυμῶς τούτοις ὀφειλομεν, οἱ τοῦτ' ἐκ ψεύδος γνωσθ-
μένοι καλῶς· καὶ μισήσαντες, τῶν τῆς ἀπιστίας ἀπολλ-
λαζομένων οὐδὲν ἐλάττω τῆς σωτηρίας ἡμῖν ὀφλή-
σουσι χάριν· ἥς τῶν ἀμηχανῶν ἔστι τυχεῖν τοῦ τῷ
ψεύδει βεβιωκότας, ὅσῳσιν ἀν εἶη, καὶ ποδὸς ἦν· ἵνα
τῆς πίστεως ἀλήθειαν διαμάχοιτο.

Ἄστε τὸ τὴν εἰρήνην ἐν συμβουλείῳ τρόπῳ ποι-
εῖσθαι, καὶ τῆς τῶν ἀδελφῶν σωτηρίας φροντίζειν
ἔστι, καὶ τὸ ψεῦδος ἐλαύνειν, καὶ τὴν δόξαν τῆς Ἐκ-
κλησίας τῇ τῶν σωζομένων αὔξειν προσθήκη· Εἰ
τις οὖν ἐκεῖνο πεισθεῖς, ἐπὶ τὰλλα τρέποι τὴν ἐπι-
μέλειαν, πρόσθεν ἄλλως τοῖς ἀδελφοῖς καὶ τὸ ψεῦ-
δος δόξει ποιεῖσθαι, ἐλπίσει σωματικῆς εὐτυχίας ἀλη-
θῶς πρὸς ταῦτα κινούμενος. Πῶς γὰρ ἐκατέρωθεν
ἐσθης οὐσης τῆς ὠφελείας, καὶ δυνάμειος ἐν τάξει
πράττειν ἀμφοτέρω, θατέρου καθάπαξ ὑπεριδῶν, τὸ
λοιπὸν προθήσεται μόνον, καὶ τὸ βέλτερον εὐλαβηθεῖς
ἐπιχειρήσει τῷ πολλῶν δυσχερείαν ἔχοντι; τίς γὰρ
οὐκ οἶδεν, ὅτι πρὸς μὴν τοὺς κατὰ τῆς ἀπιστίας
πολέμους καὶ ὀπλων δεῖ καὶ χρημάτων καὶ δυνάμειος

πεζῆς τε καὶ ναυτικῆς καὶ στρατηγῶν καὶ καιρῶν καὶ χρόνου τῷ μεγέθει τοῦ πράγματος ἐφαρκούντος; ὥστε δὲ περὶ τῶν προκειμένων τάληθῆ διορίσασθαι, καὶ μίαν περὶ τούτων πάντας γνώμην λαβεῖν, ἐβουληθῆναι μόνον ἀπόχρη, καὶ Θεὸς ἀνωθεν πρὸς τὸν σκοπὸν ἰθύνων τὴν βούλησιν, καὶ τῷ τέλει τὴν ἐπαινετὴν ἐπιθυμίαν προσάγων; "Ὡστ' εἰ καὶ τὰς κατὰ τῶν ἀπίστων μελέτας δευτέρας ἀξιοῦσθαι φροντίδος, καὶ τοὺς περὶ τῶν δογμάτων ἀγῶσιν ἐπιθεῖναι, δεῖ, τοῦ τιμᾶς καὶ προσόδων ἀυξήσεις καὶ κοινωνίαν τοῖν ὑπαρχόντων καὶ τὰλλα πάντα θετέον; ἃ τῆς εἰρήνης ἀποτελέσματα μᾶλλον ἢ περὶ εἰρήνην πρέπει· καλεῖν· καὶ ὧν οὔτε τὴν τῶν ἀδελφῶν σωτηρίαν, οὔτε τὴν τῆς ἀληθινῆς πίστεως ὑψώσιν καὶ τοῦ ψεύδους ἀνατροπὴν ἔστιν αἰτιάσθαι· οὐ γὰρ δῆπου πρὸς ταῦτα δύνανται φέρειν, οὐδὲ πάντας ἐκ τούτων ἔστιν ὠφελεῖσθαι Χριστιανούς, ἀλλ' ὀλίγους τοὺς αὐτῶν θεομένους, καὶ οἷς ἀρμόττει ταῦτα ζητεῖν. Ἄλλὰ μὴν ἐφ' ἅπασιν τοῖς εἰρημένοις τὴν μὲν παρασκευὴν πᾶσαν ἡμῶν ὁρῶ οἰκουμεικῆς ἀξίαν συνόδου, καὶ τῇ περὶ τῶν δογμάτων κρίσει καὶ λίαν ἀρκούσαν, οὐδεὸς ἡμῶν τῶν ποιησόντων βράβριαν ταύτην ἀλλοίπωντος· ἦν δὲ τινες ἐπιθυμοῦσι πράττειν εἰρήνην, πολλοῦ δεῖ τηλικαύτης ἔργον εἶναι παρασκευῆς· ἐξῆν γὰρ καὶ πρέσβεις ταύτην περῖναι, αὐτοὺς πραγμάτων ἀπηλλαγμένους· καὶ οὐτ' ἀναλωμάτων ἔδει τοσούτων, ὅποσα τοῖς μὲν διδοῦσιν εἶχε δυσχέρειαν, τοῖς δ' οὐκ ἔχουσιν οἰκοθεν καὶ θεομένους ἄλλων, εἰ δεῖ τάληθῆ λέγειν, αἰσχρὴν μὲθ' ὑποψίας, οὔτε πόδων καὶ κινδύνων τασούτων τοῖς πικταχόθεν συνηθροισμένοις· μᾶλλον δ' οὐκ ἔστιν εἰπεῖν τὰς ἐκατέρωθεν δυσχερείας, ἃς ἡ τῆς εἰρήνης ἐπιθυμία συνεργὸν ἐδρούσα τῷ θεῶν, πάσας ἐνίκησε· καὶ ὧν χαλεπῶς μὲν, ὑπερεῖθε δ' ἄνωγ. Οὐκ οἶδα τοίνυν τί πρὸς τοὺς ἐγκαλοῦντας ἀπολογῆσεσθε, μάταιον δεῖξαντες τὴν τοιαύτην καὶ τοσαύτην παρασκευὴν, καὶ τὴν εἰρήνην πεποιηκότες ὄνομα μόνον καὶ φῆμην ὄλωσεν· τὸ γὰρ βούλεσθαι καταλείπεται μόνον, τῶν ἄλλων ἀπάντων ἔμεινον ἢ κατ' εὐχὴν, ὡς ἔξεστι βλέπειν, εὐτρεπισμένων. Θαυμάζω δὲ, εἰ μηδὲνα ὁμῶν ἐγκαλέσειν ἠγάσθε δικαίως, οὕτω τὰ τῆδε διωρημένοις. Καθάπερ γὰρ τὸ τοῖς μεγίστοις ἐπιχειρεῖν ἄνευ τῆς προσηκούσης παρασκευῆς ἀπονοίας ἐστὶ σημεῖον, οὕτω τὸ πρὸς τὰ μέγιστα μὲν ἀρκούντως παρεσκευάσθαι, χρῆσθαι δὲ τῇ παρασκευῇ πρὸς τὰ τῶν ἔργων φαυλότερα, καὶ τὴν προθυμίαν ἀκρι τούτων ἐκτείνειν, ἐγὼ μὲν οὐ βούλομαι λέγειν, πολλῶν δ' ἐγκλημάτων τοῖς οὕτω προαλομένοις πρόφασιν ἔχει. Καὶ οὔτε στρατηγὸν νοῦν ἔχειν ἠγείται τις νοῦν αὐτὸς ἔχων, ὅς καὶ πῆθῃ καὶ ἀρετῇ καὶ ὄπλοις καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἀρκούντως ἐξηρτυμένος πρὸς ζήτησιν ἔξεισι τῶν ἐχθρῶν, καὶ πολὺν μὲν χρόνον ἀναλωκώς, διὰ πολλῆς δὲ δυσχερείας ἐλάσας, εἶτα μόλις ἐντυχὼν αὐτοῖς ὀλίγοις τε καὶ πεφοβημένοις, καὶ τὴν κατὰ πρόσωπον οὐ φέρουσι μάχην, τὸ τρέψαι τούτους ἀρκούσαν ἠγείται νίκη, παντάπασιν αὐτοὺς διαφθεῖραι, καὶ τοῦ; μὲν συγκόψαι, τοὺς δὲ λαβεῖν αἰχμαλώτους δυνάμενος· οὐθ' ὁμῶς τὰ παρὰ τὸν νοῦν ἐγόντων

A occasionibus, et tempore, quod sit rei magnitudini aatis? Ut autem de rebus propositis verum definitur, et unam omnes de illis sententiam amplectamini, satis superque esse velle tantum, Deumque desuper, qui voluntatem ad scopum dirigat, et laudabile desiderium ad finem perducatur? Itaque si et cogitationes adversus infideles secundo loco habendae sunt, et sequi illas oportet post labores dogmatibus impertitis, quo loco nobis erunt honores, proventuumque amplificationes, et opum communio, ac caetera omnia, quae potius effectus pacis, quam pax ipsa dicenda sunt: et a quibus neque fratrum salutem, neque verae fidei exaltationem, aut mendacii eversionem oriri discendum est? neque enim ex his possunt hauriri inferri, neque Christianis omnibus per ea speranda est utilitas, sed paucis qui illis egent, quibusque congruit ea quaerere. Ad haec omnia illud addo. Nam totum quidem nostrum apparatus oecumenica synodo dignum conspicio, dijudicandisque dogmatibus abunde sufficientem, et nihil nobis deesse, per quod praestari facile id possit; pacem vero, quam aliqui optant, multo inferiorem, quam ut sit tanti opus apparatus; poterat enim haecet per legatos fieri, nulla nobis incommoda sentientibus: nec tantis opus erat impensis, quae graves quidem essent suppeditiatis: non habentibus vero quid de suo insumerent, et alieno aere indigentibus, si verum fateri oportet, ignominiam cum suspitione inurerent, nec tantis laboribus ac periculis eorum, qui undique coacti sunt, ut ne dicam potius utriusque pacis desiderium, Deum adiutorem nactum, superavit omnes; quasque aegre quidem, contempsit tamen. Quapropter nescio quid responsuri sitis ad eos qui de vobis conquerentur, si talem tantumque apparatus frustra existisse ostendatis, et pacem nomine tenus fama que prorsus inani conficiatis: restat enim velle tantum, cum, ut videre licet, reliqua omnia praesto sint supra omne votum. Miror autem, si nullum vos merito incusaturum arbitramini, rebus in hunc modum in Italia compositis. Sicut enim dementiae signum est, res maximas aggredi sine conveniente apparatu; ita si cum sit ad res maximas apparatus satis, eo quis utatur ad exiliora opera, studiumque extendat usque ad illa; ego quidem nolim dicere, certe tamen hac voluntate utentes id facit multis criminibus obnoxia. Neque enim ducem exercitus sapere quis putat, dum ipse sapiat, si copulis ac robore et armis caeterisque omnibus satis instructus expeditionem in hostes suscipiat; atque ubi post multum temporis et diuturnam indaginem, post multum itinerum difficultates tandem aliquando illos habuerit obvius et paucos et metu perterritos, pugnamque conserere non ferentes, tunc satis esse ad victoriam existimet, eos in fugam vertere, cum possit omnino delere, et partim trucidare, partim in servitutem redigere: nec vos sapientum probra evitare poteritis, si ad Ecclesiarum unitatem tanta praeparatione adhibita, ubi jam collegistis hic om-

nia, per quæ illam perfici oportet, nunc faslera quædam et pacis umbram faciat in speciem, projecta instar inanis ponderis, materiæque inutilis, scientia et virtute et multitudine virorum hic congregatorum. Quodsi opinionem de re præclare gest, et nominis apud posteros celebritatem nihili facitis; nec deterrent vos querelæ, quibus necessario subiciemini, propterea quod non probantur omnibus quæ hic fiunt; consentaneum esset vos alia quoque parvi facere, quorum desiderio veram neglexeritis pacem: sed si iugens horum vos tenet desiderium, multo magis esset optanda illinc proveniens gloria, et gerenda quidem res, ex quibus immortalia vos maneat præmia, et in ore cunctorum hominum laus vestra jure versetur; illa vero penitus declinanda, propter quæ ab omnibus reprehendimini. Nam si nihil aliud, certe nostra ipsa verba debemus erubescere, idoneumque contra nos testimonium ea censere, si qui nos voluerint redarguere.

αἰδεῖσθαι λόγους προσήκει, καὶ καθ' ἡμῶν μαρτυρίαν λησομένους.

Meministis enim plume utrique, ut dictis scripsique alios ad salutem fratrum adhortabimini, suadentes illius ergo omnia facere, et nihil aliud curare. Interrogantibus vero, quid essent illis allatura utilitatis tot pericula et labores, ad quæ illos incitabatis, Ecclesiæ gloriam respondebatis, reductionemque ad veritatis agnitionem eorum qui ab illa contentiose abhorrent. Quibus permoti prudentiores, alii quidem contulere pecuniam, alii vero ab ultimis terræ finibus ea cum voluptate, quæ vix exprimi possit, huc advenerunt, tam præclaræ spei postponentes reliqua omnia. Neque enim, ut Romæorum imperatori facultas sit in posterum felicem traducendi vitam, nullosque hostium impetus formandi, atque ut Constantinopolitanis omnibus fiant reditus ampliores dici poterit, Iberos, ac Ruthenos, et reliquas nationes vocatas auscultasse, quorum nonnulli optarent etiam Romæos cernere vel in humiliore fortuna; tantum abest, ut quo illis boni aliquid cedat, labores velint et pericula suscipere. Ita quoque Gallos arbitror et Celtas, Transalpinarumque gentium plures parum curare de statu rerum Italicarum, nec multum esse de eo sollicitos, ut papa Romam vel aliam civitatem feliciter incolat; propter quod etiam pecuniam erogent, et labores parvipendant, atque ita multa cum alacritate singuli occurrant, ac si ad partem vocarentur imperii. Verum, ut ratio suadet, nec veritate quidquam jucundius cordatis hominibus, nec magis necessarium salute fratrum iis, qui Deum ejusque judicia pertimescunt; nec ulla res est, pro qua libentius vel ipsam quis profuderit animam, quam ut Ecclesiam videat conjunctam, et perfecta tranquillitate fruente. His ergo promissis, eorumque proposita spe animis hominum allectis, persuasistis, ut rem maxime arduam cum voluptate aggredierentur. Repetent igitur jure optimo hæc

ἀνεῖδη δύναιτο ἂν διαδραναί, εἰ πρὸς τὴν τῶν Ἐκκλησιῶν ἔνωσιν τοσοῦτον παρασκευαζόμενοι χρόνον, καὶ πάντα νῦν ἐνταῦθα συναγαγόντες, ἐξ ὧν αὐτὴν περᾶνεσθαι δεῖ, εἴτα συνθήκας τινὰς καὶ οὐκ εἰρήνης; οἰκονομήσετε, σοφίαν καὶ ἀρετὴν καὶ πλοῦτος τῶν ἐνταῦθα συνειλεγμένων, ὡς περ ἄλλοι; ἀλλως καὶ ὕλην ἀχρηστον ἀπορρίψαντες. Οὐ μὴν ἀλλ' εἰ μὲν τοῦ δόξαι τι κατὰ τοῦ νῦν καὶ τῆς ἐς ὕστερον εὐκλείας καὶ φήμης οὐδένα λόγον ποιεῖσθε. οὐδ' εὐλαβεῖσθε τὰς μέμφεις, ὧν ἐκ τοῦ μη παντὰς ἀρεσκεσθαι τοῖς ἐνταῦθα γενησομένοις; ὕμᾶς ἀνάγκη πειρᾶσθαι, οὐδὲ τοῖς ἄλλοις προσέγειν εὐλογον ἦν, ὧν ἀρεγόμενοι τῆς ἀληθοῦς εἰρήνης ἂν ὑπεριδοίτε· εἰ δ' ὑπὸ τῆς τούτων ἐπιθυμίας; σφόδρα κατέχεσθε, πολὺ μᾶλλον εἶδει καὶ τῆς ἐκείθεν δόξης ἐπιθυμεῖν, καὶ πράττειν μὲν τὰ τῶν ἀθανάτων γερῶν ὁμᾶς ἀξιώσονται, καὶ πάντας ἀνθρώπους πρὸς τὴν ὁμῶν εὐφρομίαν διεγερῶντα δικαίως· ὧν δ' εἴνεκα τὰς παρὰ πάντων μέμφεις ἐπάξεσθε ταῦτα καθάπαξ εὐλαβεθῆναι. Εἰ γὰρ καὶ μηδὲν ἄλλο, τοὺς ἡμῶν αὐτῶν ἀρκοῦσαν εἶναι νομίζειν τοῖς ἐξελεγχθῆναι βου-

Μέμνησθε γὰρ ἑκάτεροι δήπου καὶ λόγοις καὶ γράμμασι τοὺς ἄλλους ἐπὶ τὴν τῶν ἀδελφῶν προτρέπόμενοι σωτηρίαν, καὶ πάνθ' ὑπὲρ αὐτῆς ποιεῖν αὐτοὺς ἀναπειθόντες, μηδὲν ὑπιδόμενους τῶν ἄλλων· καὶ τοῖς ἔρωτάσι, τί τῶν τοσοῦτων κινδύνων καὶ πόων, ἐφ' οὓς προκαλεῖσθε, σφίσι δύναιτο εἶναι, τὴν τῆς Ἐκκλησίας ἀποκρίνεσθαι; δόξαν, καὶ τὸ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐπαναγαγεῖν τοὺς φιλονεικῶς ταύτης ἀφισταμένους· ὅφ' ὧν τοὺς νοῦν ἔχοντες κινήσονται, τοὺς μὲν εἰσενέγκασθαι χρήματα, τοὺς δ' ἀπὸ τῶν ἐσχάτων τῆς γῆς μετ' ὅσης οὐδ' εἰπεῖν ἔστιν ἡδονῆς ἐνταῦθα παραγενέσθαι, τῶν οὕτω κελῶν ἐλπῶν θεμένων ἅπαντα δεύτερα. Οὐ γὰρ ἴνα τῷ βασιλεῖ τῶν Ῥωμαίων ἐξῆ τὸν ὑπόλοιπον εὐδαιμόνως βίον ἀνύειν, καὶ τοῦ παρὰ τῶν πολεμίων ἔξω θεοῦς ἰστέναι, καὶ τοῖς ἐν Κωνσταντινουπόλει πᾶσιν αἱ τῶν χρημάτων πλεονάσῃ προέσοδοι, Ἰβηρὰς τε καὶ Ῥώσους καὶ τοὺς ἐπὶ τῶν ἄλλων γενῶν ὑπακούσαι κληθέντας εἰποιμὲν ἂν· τοῦτον γὰρ ἔνοιον καὶ ταπεινότερους ἂν εὐξαιντο Ῥωμαίους ἰδεῖν, οὐχ ὅπως ἐκείνοις γένοιτό τι καλὸν, αὐτοὶ πονεῖν καὶ κινδυνεύειν ἀνάσχοιντο. Καὶ Γάλλους δὲ οἶμαι καὶ Κελτοὺς καὶ τῶν ὑπὲρ τὰς Ἄλπεις τοὺς πλείους οὐδὲν μέγα ποιεῖσθαι τὴν τῶν Ἰταλικῶν πραγμάτων κατάστασιν· μηδὲ εἰ Ῥώμην ἢ τινα τῶν πόλεων ὁ πάππας οἰκήσει καλῶς, σφόδρα μελεῖν αὐτοῖς, ὡς ὑπὲρ τούτων καὶ χρήματα δοῦναι καὶ πόων ὑπεριδοῖν, καὶ καθάπερ ἐπὶ βασιλείας μέθεξιν καλουμένους, οὕτω μετὰ πολλοῦ τοῦ γήθους ἕκαστον τρέχειν. Ἄλλ' οὐδὲν, ὡς εἴποιεν, οὐδ' ἀληθείας ἡδίων ἀνθρώποις νοῦν ἔχουσιν, οὐτὰ τῆς τῶν ἀδελφῶν σωτηρίας ἀναγκαϊότερον τοῖς γε Θεῶν καὶ τὰς ἐκείνου ψήφους εὐλαβουμένοις· οὐδ' ἔστιν ὑπὲρ οὗ μᾶλλον βουλήθει τις ἂν καὶ τὴν αὐτοῦ προέσθαι ψυχὴν, ἢ τοῦ τὴν Ἐκκλησίαν ἰδεῖν ἐνωθεῖσθαι καὶ γαλήνης εὐκρινοῦς ἀπολαύσασθαι. Ταῦτα τοῖσιν ἐπαγγελάμενοι, καὶ ταῖς τούτων ἐλπίσι τὰς

ἀπάντων ψυχὰς γοητεύσαντες, πράγματι δυσχερ-
στάτω μεθ' ἡδονῆς ἐπιχειρεῖν ἀνεπίσαστε. Ταῦτα
αἰτήσουσι καὶ μάλα δικαίως τὰς ὑποσχέσεις· καὶ
μηδὲν τοιοῦτον εὐρόντες ἐξηπατήθηα! τε νομοῦσι,
καὶ τὰ τῶν ἡδικημένων βοήσουσιν. Εἰ δὲ καὶ τοῦ
ἐνταῦθ' ἀφιγμένους μηχανῆτινι καὶ πάλιν πείσατε
μηδὲν ἀντιλέγειν, τοὺς γε πεπομφότας αὐτοὺς ἀρ-
χόντας οὐκ οἶδ' ὅπως ἀγοῆσαι μὲν τὰς ὑποσχέσεις
ἐκόντας, χάριν δ' ὑμῖν ὑπὲρ τῶν πεπραγμένων εἰ-
δῆναι, τοὺς δὲ ταῦτα συγκαταπράξαντας πρέσβεις
αὐτῶν ἐπαινεῖν, καὶ τιμᾶν ἐπανεληθόντας ποιήσατε.
Μηδὲ καλῆς οὕτω καὶ γενναίας ἀμελητέον παρα-
σκευῆς, μηδ' ἐγκλημάτων ἀφορμὰς τὰς ὑποσχέσεις
ἐκείνας δεικτέον· τούναντιόν δὲ μᾶλλον κατὰ τῶν
ἰσως ἀντιλέγειν πειρασομένων αὐτὰς φυλακτέον.
Εἰ γὰρ ὑπὲρ εἰρήνης ἀληθοῦς ἦν καὶ τῆς τῶν ἀδελ-
φῶν σωτηρίας ἢ θ' ἡμετέρα κλῆσις ἢ τ' ἐκείνων
ὑπακοή, οὐκ ἂν εἴη δίκαιον δυσχεραίνειν κατὰ γνώ-
μην ταῦτα προβαίνοντα· μηδ' εἰ τοὺς ἀδελφούς
ἠθούλοντο σώζειν ἐκείτους τὴν ἀληθῆ διδάσκοντες
δόξαν, τὴν αὐτῶν αὐτοὺς ἀπαναίνεσθαι σωτηρίαν,
ἵνα μὴ δόξωσιν ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν ὑφελῆσθαι· καὶ
ὅπερ ἂν τοῖς ἄλλοις ἐμέμφαντο πρὸς τὴν ἀληθῆσαν
φιλονεικοῦσιν ἐναργῶς δεικνυμένην, τοῦτ' αὐτοὺς
ἀνέχεσθαι πάσχοντας. Μᾶλλον δ' εἰ δεῖ τάληθῆ λέ-
γειν, ἂν μόνον εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τῆς ἀληθείας πεφρον-
τικότες φανῶμεν, καὶ θεῶν συνεργῶν εὐληφότες ταύ-
την ἀνεύρωμεν, τῶν τῷ ψεύδει συνηγορούντων λο-
γισμῶν ἀπάντων ἀνατραπέντων, οὐτ' εἰς τοσαύτην
ἀναίσθησιαν οἶμαι τινα τῶν ἀπάντων ἐλάσειν, ὥστε
ταῖς τοῦ Θεοῦ καὶ ταῖς ὑμετέρας ψήφοις καὶ τῷ
φωτὶ τῆς ἀποδείξεως ἀντιλέγοντα τοῖς ἀνηνύτοις
ἐπιχειρεῖν, οὐθ' ὑμᾶς πρὸς τὸ πείθειν ἐκείνον, λό-
γων δεήσεσθαι, τῇ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων
βράδην χρημένους, ἣν κάκεῖναι τοῖς οὕτω θρασυνο-
μένοις ἐπαντελεῖναιτο. Ἄλλ' ἀδύνατον ταύτην τὴν
ἐνωσιν ὀρῶμεν οὐσαν, ἰσως ἐροῦσι τινες, καὶ βίβ-
λιόν ἐστιν ὁπωσοῦν εἰρηνεύειν, ἢ τὰς μὲν ἀκριβεῖς
διαλλαγὰς μὴ δυναμένους εὐρεῖν, τῶν δ' ἐνδεχομέ-
νων ὑπεριβόντας, κενούς καὶ μηδὲν ἐργασμένους
τὸ σύνολον ἀπολλάττεσθαι. Ἐγὼ δὲ πρῶτον μὲνοῦδ'
ἠγγύρμαι δεῖν ἀδύνατόν τι τῶν πραγμάτων ἢ δυσχε-
ρὲς ἀποφαίνεσθαι, πρὶν ἂν τις καὶ λάβοι πείραν
ἐκείνου, τὸ πρέπον ἅπαν πεποιηκῶς μικροψυχίας
γὰρ τοῦτ' ἂν εἴη τεκμήριον, καὶ τοῦ μὴ βούλεσθαι
τὰ μεγάλα πράττειν τῶν ἔργων, οἷς ἡ δυσχέρεια
συνεστίν. Ὑμῶν δὲ πολλὰ μὲν ἄξια λόγου καὶ σο-
φίας καὶ ἀρετῆς ἀποδείξειν ἔχοντα καθ' ἡμέραν
ἀκούω λεγόντων, τῶν δὲ τῆς ἐπὶ τὴν τοιαύτην εἰρή-
νην ἀφαμένων ὁδοῦ, καὶ τοῦλάχιστον πεποιηκῶτων,
ἐξ ὧν οὐκ ἔστιν ὡς ἀδύνατον ταύτης παντελῶς ἀπο-
γῶναι, οὐπω καὶ τῆμερον ἤστημαι· ὁ γὰρ τῆς οἰ-
κονομίας σκοπὸς, καὶ τὸ πάντα συγκαλύψαι τῷ τῆς
εἰρήνης ὀνόματι βούλεσθαι, ὡς εἴκεν, ἀπάγει τοῦ-
των ὑμᾶς. Ἐγὼ γὰρ ὅτι καὶ τοῖς προοιμίαις ἀπά-
σαις τῶν ἀδυνάτων ὑπάγεσθαι κινδυνεύομεν, ἂν
ἀληθῶς ἀδύνατον ἦ. Φανούμεθα γὰρ ἀδυνάτων πάν-
τες ἐπιθυμήσαντες, εἰ μὴ πρόφρων ἄλλως καὶ εἰ-
ρωνία τι, ἣν τὰ πρὸ τῆς θαυμαστῆς εἰρήνης ἀδύ-

A promissa; et nihil tale invenientes, deceptos sese
putabunt, utque injuriam passi exclamabunt. Quod
si etiam arte aliqua profectis huc persuadebitis, ut
nihil contradicant, non video tamen, qui facere
possitis, ut principes, a quibus missi sunt, et pro-
missa velint sponte ignorare, vobisque pro rebus
gestis habere gratiam, sociosque in hisce rebus
agendis suis legatos commendare, et redeuntes ho-
nore afficere. Itaque tam pulcher, tam egregius
apparatus non est parvifaciendus; nec committen-
dum, ut promissa illa fiant ansæ criminationum;
imo vero contra ita illa servandum, ut obijci queant
iis, qui forte sunt contradicturi. Si enim pro vera
pace et fratrum salute et nos vocavimus, et illi
auscullarunt, non est æquum ægre ferre, quod res
ex sententia succedant, neque si salvos utriusque fra-
tres volebant veram sententiam edocendo, suam ip-
sos salutem respuere, dum videri volunt nullam a
fratribus percipere utilitatem: et de quo alios ve-
ritati evidenter ostensæ obnitentes arguerent, id
ipsum eosdem patientes tolerare. Quin mo, ut ve-
rum ingeque fatear, si modo nos statim ab initio
videamur curam suscepisse veritatis, Deoque adju-
vante illam comperiamus, convulsis omnibus quæ
mendacio favent cogitationibus, neminem arbitror
eo stupiditatis venturum, ut Dei, vestrisque sen-
tentiis, et demonstrationis luci contradicendo, id
aggrediamur quod assequi non possit: aut vobis
verba opus futura ad persuadendum ei, baculo uten-
tibus synodorum œcumenicarum, quem et illæ in
hujusmodi contumaces usurparunt. Dicant fortasse
aliqui, videre se unitatem hanc fieri non posse, et
salius esse pacem utcumque gerere, quam dum
perfectam non possumus reconciliationem invenire,
et eam que fieri potest negligere, et re penitus
infecta vacuis abire. Ego vero primum quidem
nihil aut impossibile, aut arduum puto dicendum,
antequam experimento id sciat, quantumque de-
cet operæ in ea ponatur; certum enim hoc fuit
pusilli animi signum, et voluntatis quæ res mag-
nas, quibus est conjuncta difficultas, agere nolit.
Vos autem audio quidem multa quotidie dicere
magni ponderis, scientiamque et virtutem plane
redolentia, nondum vero cognovi ad hunc diem,
qui viam hujusmodi pacis conficiendæ attigerint,
aut minimum quid ostenderint, unde hanc non
liceat tanquam omnino impossibilem desperare.
Consilium enim pacis conciliandæ in speciem,
et voluntas contegendi omnia hoc nomine, ab-
ducit profecto vos ab eorum cogitatione. Præ-
tereo, quod si vere impossibile hoc sit, pericul-
um est, ne omnia in nos quadrent adagia, quibus
impossibilia notantur: videbimur enim omnes op-
tasse impossibilia, si non fuere certe prætextus et
simulatio, que de admirabili pace decantabuntur.
Deinde licet hoc omnino esset impossibile, et discen-
dum nobis hinc esset nulla re hujusmodi peracta,
non video que oriatur, si fiant, e reliquis utilitas,
dum illa unitatis nomine non honoramus. Nam si
vel solus amicitie causa, vel communicationis, aut

erogationis pecuniæ, vel ad petendum contra hostes auxilium, seu ob cuiuscunque rem, quæ prius infirma esset, constabiliendam, aut quovis alio nomine cepit nos illius desiderium; certe rationi consonum esset saltem his velle frui, postquam a summæ rerum adeptione decidissemus: et dolere quidem, quod ad pacem non pervenissemus, levare tamen aliqua ratione dolorem inde acceptum per aliarum rerum utilitates, quas si Ecclesiarum unionem ac pacem appellemus perinde ac si quis dum frigus est, nivæ et imbris peti, quod sibi ab aliquo pecunia detur, hoc esse dicat calesceri: nescio quis erit, qui pro huiusmodi pace mactare victimam velit, et exhilarandi animi gratia pacis nomen assumat, ac e rebus speratis aliquid consecuturum se putet, non videns in pristina res controversia aliud fuit consideratum, conjunctam solum id habet ignominiam desiderii rerum nulla ratione perficiendarum; at si redeamus unionem afferentes, in qua nihil plus insit, quam priori continebatur differentia, et ob nudum ejus nomen communibus efferramur gaudiis, secundæ ac peioris fraudis hoc erit crimen, quod et primi nos a nobis ipsis decipiamur, et alios velimus eludere. Verum ego, quod unum satis fore arbitror ad eos refellendos, qui illa qui obijciant, omissis omnibus aliis, finem dicendi facturus, hoc volo dicere.

Θέλειν εξαπατῆν. Οὐ μὴν ἀλλ' ὅπερ ἤγοῦμαι μόνον πάντα ἀρεῖς, καὶ βουλόμενος ἤδη παύειν τὸν λόγον,

Impossibile, impossibile est, venerandi Patres, pacem illam esse impossibilem, si quod sæpe factum est, nemo dicit impossibile: talis vero unio septies jam peracta est, et nulla vos illarum synodorum, per quas ea toties confecta est, ulla estis ex parte inferiores: esse vero illam perquam difficilem non negaverim, verum et maximam et optatissimam, et vincentem omnia quæ quis deprecatur, multisque vos coronis redimituram, et pro qua longæ peregrinationes, et labores, et pericula, et pecunia, et huiusmodi omnia pro nihilo sunt habita. Nam et aliis conciliis ea visa est pariter ardua, nec tamen propterea destiterunt ab exoptanda illa, et per Dei opem perficienda. Si quis vero impossibilia vocat, quæ magnam habent difficultatem, audiendus non est. Quod vero unam certam et veram de proposita materia definire sententiam, et tanta ambiguitate ac intestino schismate liberare Dei Ecclesiam, non modo non impossibile, sed si quando alias, nunc etiam facile sit, per se patet iis qui nullo affectu præoccupati dijudicant. Si enim ex illis quæ recepta sunt, non possemus afferre multa ad præsentem disquisitionem, sed oporteret rerum adhuc ignotarum nos fieri inventores, veluti per conjecturas veritatem, quæ vires naturæ superat, inquirentes; aut si non nisi nostro incommodo dirimi posset hæc controversia, nec ita quidem esset omnino arduum eligere, quod maxime cum hæc congruit, et nulla ratione cum ea pugnat; il-

μενα. Ἐπειτ' εἰ καὶ καθάπαξ ἀδύνατον ἦν, καὶ μηδέν τι τοιοῦτον πεπραχότες ὄλωσ' ἐμέλλομεν ἀπέβαιναι, οὐχ ὁρῶ τὴν ἐκ τῶν τίλλα πράττειν ὠφέλειαν, ἕως ἀναυτὰ μὴ τῷ τῆς ἐνώσεως τιμῶμεν ὄνοματι. Εἰ γὰρ διὰ φιλίαν ἀπὸ τῶς ἢ κοινωνίαν ἢ χορηγίαν χρημάτων ἢ κατὰ τῶν πολεμίων βοήθειαν ἢ βεβαίωσιν τῶν δουθήτινος πραγμάτων πρότερον κλονουμένων, ἢ τῶν τοιοῦτων τινὰ προσηγοριῶν αὐτῆς ἐπεθυμήσαμεν, εὐλογον ἀν εἴη τούτων γούν ἀπολαῦσαι βούλεσθαι τοὺς τῶν μεγίστων διαμαρτόντας, καὶ τῆς μὲν εἰρήνης οὐ τευχηκίτας ἀγχιῖν. ταῖς δ' ἐκ τῶν ἄλλων πραγμάτων ὠφελείας τὴν ἐκείθεν λύπην ἀμηγήτην παραμυθίσθαι. Εἰ δ' ἐνωσιν Ἐκκλησιῶν καὶ εἰρήνην ταῦτα καλέσομεν, ὡσπερ εἰ τις ἐν ψύχει τῇ ταῖς χίσι βάλισσθαι καὶ τοῖς ὄμβροισι, διότι τις αὐτῷ παρέχει χρήματα, θερμαίνεσθαι λέγοι, οὐκ ὀδῶ τις ὑπὲρ τοιαύτης εἰρήνης θύειν βουλήσεται, καὶ τὰ πράγματα ἐπὶ τῆς προτέρας ἀμφιβολίας ἰστάμενα καὶ πειθόντα σκυθρωπάσειν ἀφεῖς, τοῦνομα τῆς εἰρήνης εὐθυμίας λήψεται πρόρασι, καὶ νομει εἶνος; τῶν ἐλπισθέντων τυχεῖν. Ὅστε τῷ μὲν μηδὲ πρὸς ἄλλο τι καθάπαξ ἰδεῖν ἢ τῆς τῶν ἀμηχάνων ἐπιθυμίας ἀισχύνῃ πρόσεσι μόνον τὸ δ' ἐνωσιν ἐπανόδους κομίζειν οὐδὲν ἔχουσιν πλέον τῆς πρόσθεν διαφορῆς, καὶ τῷ ταύτης ἐμπανηγυρίζειν ὄνοματι, δευτέρως; καὶ χείρονος ἀπάτης ἔχει κατηγορίαν, καὶ τοῦ πρώτους αὐτοὺς ὅψ' αὐτῶν ἐξαπατωμένους καὶ τοὺς ἄλλους ἀρκέσειν πρὸς τοὺς ἐκεῖνα ἀντιτιθέντας, τῆλα τοῦτο βούλομαι λέγειν.

Ἄδύνατόν ἐστιν, ἀδύνατον, ὦ Πατέρες σεβάσμιοι, τὴν εἰρήνην ἐκείνην ἀδύνατον εἶναι, εἴπερ τὰ πολλάκις γεγενημένον οὐδεὶς ἀδύνατον λέγει. Τοιαύτη δ' ἐνωσι; ἐπτάκις πέπρακται ἤδη καὶ ὁμαῖς τῶν ἐκεῖνας διαπραξαμένων συνόδων οὐδεμιᾶς κατ' οὐδὲν ἐλάττους ἰστέ. δυσχερῆ μέντοι καὶ λίαν εἴποιμ' ἀν εἶναι. ἀλλὰ μεγίστην τε καὶ ποθεινοτάτην, καὶ, ἃ τις ἀν ἀπέυξαιτο πάντα νικῶσιν, καὶ πολλῶν ὕμιν σεφάνων αἰτίαν γεννησομένην, καὶ ὅπερ ἦς ἀποδημαὶ μακρὰ καὶ πόνοι καὶ κίνδυνοι καὶ χρήματα καὶ πάντα δὴ τὰ τοιαῦτα καταπεφρόνηται καὶ δυσχερῆ μὲν ὁμοίως φανείσαν καὶ ταῖς ἄλλαις συνόδοις, ἀλλ' ὁμως οὐκ ἀπέσχογον διὰ τοῦτο ποθέσαι ταύτην καὶ καταπράξασθαι πρὸς Θεοῦ. Εἰ δέ τις ἀδύνατα τὰ πολλῆν δυσκολίαν ἔχοντα λέγοι, οὐδεῖ τούτῳ προσέχειν. Ὅτι δὲ τὸ μίαν τινὰ τὴν ἀληθῆ περὶ τῶν προκειμένων συμπεράνισθαι δόξαν, καὶ παῦσαι τὴν Ἐκκλησίαν Θεοῦ περὶ τῶν τηλικούτων ἀμφιγνοῦσσαν, καὶ πρὸς ἑαυτὴν σχιζομένην, οὐχ ὅπως ἀδύνατον, ἀλλ' εἴπερ ἄλλοτε ποτε καὶ νῦν εὐχερῆς, δῆλον αὐτόθεν τοῖς γε ἀνευ πάθους λογιζομένοις. Εἰ μὲν γὰρ οὐκ ἦν ἡμῖν ἐκ τῶν ὁμολογουμένων πολλὰ πρὸς τὴν περὶ τῶν ζητουμένων ἔλκειν ἐξέτασιν, ἀλλ' ἔδει τῶν οὕτω φανερωθέντων εὐρετὰς ἡμᾶς γίνεσθαι, καθάπερ στοχαζομένους τῆς ὑπερφυοῦς ἀληθείας καὶ εἰ κακοῖς τισιν ἡμετέροις οὐκ ἦν λύειν τὴν ἀμφισβήτησιν, οὐδ' οὕτως ἀν ἦν παντάπασιν δυσχερῆ; τὸ μάλιστα τῇ πίστει συμβαῖνον καὶ μηδ' ἄλλο πρὸς τὴν ἐκείνην ἐκλεξομένην

νους, ὡς ἀληθοστέρῳ τούτῳ προσκεισθαι· εἰκὸς δ' ἦν τινὰς ἐνδοιάζειν καὶ τοὺς ἀνθρωπίνους φυλάττεσθαι λογισμοὺς ὡς ἐπισηφαλεῖς, ἢ μὴδὲ συμφωνεῖν ἀλλήλοις ἐθέλειν, τὰς ἑαυτῶν ὑπολήψεις ἐκάστους διαφυλάττοντας. Ἐπεὶ δὲ τῶν εἰς ταῦτα φερόντων πλήρης μὲν ἡ θεία Γραφή, γέμουσι δὲ τῶν ἁγίων οἱ λόγοι, καὶ τοὺς πλείστους διαβήθηδον περὶ τούτων λέγοντας ἴδοι τις ἂν, καθάπερ ἐπίτηδες δικαστὰς ἡμῖν τῶν ἀμφισβητήσεων καθήμενος, καὶ χαλεπὸν ἔστιν ἀριθμεῖν ὅποσα Γραικοὶ καὶ Λατινοὶ συνελοχότες ἐκείθεν ὑπὲρ τῆς ἰδίας ἐκάτεροι δόξης προσφέρουσι, τίς χαλεπὸν, τὰ μὲν τῆς Γραφῆς ὡς ἂν εἴη δίκαιον καὶ προσήκον ἐξηγουμένους, μᾶλλον δὲ τοῖς ἐξηγησαμένοις ἄριστα πειθομένους, τοὺς δὲ ἁγίους ἀλλήλοις συνάπτοντας, καὶ τοὺς μὲν ἐλάττους τοῖς πλείοσι, τοὺς δὲ σιγήσαντας τοῖς εἰποῦσι, τοῖς δ' ἀρχαιότερῃ διαφέρουσι τοὺς ὑστέρους, τοῖς δὲ ταφῶς ὁμιλήσασιν τοὺς ἀσαφέστερον τῷ λόγῳ χρησαμένους προσθέντας, ὅπερ κατὰ τῶν πολιτικῶν ζητημάτων ἄξιόουσιν οἱ νόμοι, καὶ ὃ κἂν αὐτοὺς οἶμαι ποιῆσαι πρὸς ἑαυτοὺς, εἴπερ οἶόν τ' ἦν εἰς ταυτὴν συνελθόντας τὰς ἀλλήλων ἐπισκέψασθαι γνώμας, οὕτω δὴ καὶ ἡμεῖς ἀλλήλοις συμβῆναι, καὶ παύσασθαι τὸν ἡμέτερον πόλεμον ἐπὶ τοὺς τῆς εἰρήνης διδασκάλους διαδιδάσκοντας; ἔως γὰρ ἂν ἡμεῖς στασιάζωμεν, συμμάχους τὰς ἐκείνων ἐπαγόμενοι βήσεις, ἀδύνατον μὴ κάκεινους τὸ καθ' ἡμῖς κοινωνοὺς ποιῆσθαι τῆς στάσεως. Ταῦτ' οὐδεμίαν ἔχει δυσχερίαν, εἰ μὴ μόνοις τοῖς φιλονεικεῖν βουλομένοις, καὶ τὰς ἰδίας μὲν προλήψεις φυλάττουσι, δι' ὧν δ' ἂν γένοιτο τῆς ἀληθείας τυχεῖν, τούτων οὐδὲν δῶκε προσειμένους· ὧν καταφρονεῖν τοὺς τῆς ἀληθείας ἐπιθυμοῦντας πέφυκε δίκαιον. Ἄλλ' εἰ καὶ δυσχερῆ ταῦτ' ἦν ἀντικρυς, καὶ μηδέποτε πρὸ ἡμῶν ἐτέροις μῆτε σπουδασθέντα μῆτε ἀνυσθέντα, τὴν γε παρὰ τοῦ Πνεύματος συμμαχίαν οὐκ εὐλογον ἀπέπλινξεν, ᾧ καὶ κατὰ τῶν ὡς ἀληθῶς ἡμῖν ἀδυνάτων ὑπερβάλλουσα πρόσεστι δύναμις· ἀλλὰ πιστεύειν ἐκείνο τῶν πόνων ὁμᾶς καὶ τῶν κινδύνων ὧν ὑπέστητε κατοικτίσαν, καὶ τὸν σφοδρὸν ἐν ὑμῖν τῆς ἀληθείας πόθον ἀποδεξάμενον, ἀρκοῦσαν παρ' ἑαυτοῦ προσθήσειν βοήθην. Εἰ γὰρ τοῦναντίον μὴ προχειρότατα ἦν, ἐκείθεν τὴν τοῦ κατορθώσειν δύναμιν ἐπιπέσειν προσήκεν, οὐ χωρὶς οὐδὲν ἀνύειν ἔστιν. Αὐτοῦ τοίνυν γένοιτ' ἂν ἔργον τό τε μάλιστα συνοῖσον ὁμᾶς ἐλέσθαι, καὶ ὡς ἐλάχιστα πεπονηκότα αὐτὸ καταπράξασθαι.

Alique ut veriori adherere. Essent vero forrasse, qui dubitarent, et humanarum cogitationum non satis tuto iudicio diffiderent, aut consentire cum alteris nollent, suis quique contenti opinionibus. At cum plena sit sacra Scriptura sententiis ad hoc spectantibus, et sanctorum libri iisdem scateant, plurimosque de hac materia tam aperte quis dissenserere videat, ac si data opera nobis iudices controversiarum sederent; nec facile sit enumerare, quam multa Græci ac Latini pro sua utriusque sententia ex illis collecta proferant; quis difficile dicat, Scripturæ quidem dicta interpretari, ut æquum est, utque decet, imo vero optimis eorum interpretibus acquiescere, sanctos vero inter se conciliare, et pauciores quidem ad plures, et eos qui nihil dixerunt ad eos qui rem expresserunt, et posteriores ad antiquiores, et obscurius rem involventes ad clare locutos adjungere, quod leges etiam in civilibus quæstionibus fieri jubent, quodque vel ipsi, arbitror, sancti inter se facerent, si fieri posset ut unum in locum convenientes alterius examinarent sententiam, atque ita nos quoque in unam convenire sententiam, ac desinere bellum nostrum transferre in pacis doctores? Quandiu enim ipsi contrarias habebimus sententias, dicta illorum pro se quisque afferentes, fieri non potest, quin faciamus et illos, quantum in nobis est, pugnæ hujus participes. Hæc nullam habent difficultatem, nisi tantum penes illos, qui contendendi voluntatem habent, et suas quidem retinent anticipatas opiniones, nihil vero penitus admittunt ex iis, per quæ licet veritatem assequi, quos æquum est despici a veritatis studiosis. Nam licet hæc essent prorsus difficilia, et nunquam ante nos ab aliis enixe quæsitæ et ad exitum perducta: certe tamen alienum est a ratione desperare auxilium Spiritus, a cujus potentia vel ea, quæ re vera nobis impossibilia sunt, longe superantur: sed credere oportet illum laborum ac periculorum, quæ passi estis, commiseratione permotum, et vehemens in vobis desiderium veritatis approbantem, sui quoque favoris, quæ sint satis, momenta daturum. Quanquam e contrario, si ad manum et facillima non essent, ab eo speranda est facultas rem præclare agendi, sine quo effici nihil potest. Illius ergo sit opus, ut simul et quod maxime conducit, eligatis, atque idem minimo negotio peragatis.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΛΟΓΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ,

Ἐν ᾧ ἀναιρεῖται τὰ κωλύματα τῆς τοιαύτης εἰρήνης.

EJUSDEM ORATIO II,

In qua hujusmodi pacis impedimenta tolluntur.

Primum quidem, venerandi Patres, ago gratias A Deo, tum propter vestrum in res honestas studium, quod facit ut boni aliquid dicentibus aures præbere nequaquam gravemini, considerantes non a quo dicatur, sed quid valeant ea quæ dicuntur, tum propter suam erga me bonitatem, a qua profectum est, ut voti compos fuerim, tantisque Patribus plane non displicerim. Neque enim fas est existimare aliud præter Dei impulsum fuisse causæ, cur et vos de rebus honestis consenseritis, cunctisque prorsus cogitationibus utilitatem ac pacem de qua consultaturi profecti hoc sumus, præposueritis, et unus quidam, dum de tantis rebus consilium dat, omnibus visus fuerit æqua dicere. Deinde cum nuper, non modo quem ego censeam utiliorem pacis modum, sed etiam qua ratione ad illum perveniri possit, me vobis consilio promiserim ostensurum, jamque alterum præstiterim, nunc reliquam debiti partem soluturus accedo. Et scio quidem me difficillimam aggredi materiam, et non modicum imminere periculum de hac materia tractaturo, si contingat aut neutri partium, aut alteri tantum placere quæ sum dicturus: verumtamen audere quidem de ea quidpiam dicere, visum iri arbitror omnibus non tam impudentiæ et procacitatis, quam spei bonæ argumentum, quam ab antecedentibus acceptam consentaneum est etiam in præsentibus conservare, et ea proposita rursus ad dicendum aggredi: ad temperandam vero offensionem, si aut neutri partium placitura sint quæ dicam, aut alteri tantum contingat esse gravia: primum quidem satis fore arbitror, si veritatis bonique apparentis ergo illam patiamini, deinde illud etiam, quod ad eam quæ vobis tandem placebit, accedam sententiam, nihilque erit impedimento, quo minus vestram sententiam sequar, quod aliter antea de his consenserim. Quare puto vos quod æquum est facientes, aut nihil omnino ægre laturos, si quid minus placitum vobis dicere videbor, ad mentem potius meam respicientes, aut postea offensionem deposituros, veniamque daturus nolenti contradicere, et decreta sequi non abnuenti, et communi sententiæ meam hanc non præferenti. Has ergo rationes difficultati materiæ opponens, et ante omnia vestram præ oculis benevolentiam habens, qua me fretum oportet aliquid etiam subire periculum,

Ἡρώτων μὲν, ὦ Πατέρες σεβάσμιοι, χάρις Θεῷ τῆς θ' ὑμετέρας περὶ τὰ κατὰ προθυμίας, δι' ἣν τοῖς ἀγαθὸν τι λέγουσι προσέχειν ἀξιοῦτε τὸν νοῦν, οὐκ αὐτοὺς τοὺς λέγοντας ἐξετάζοντες, τὴν δὲ τῶν λόγων ἐπισκεπτόμενοι δύναμιν· τῆς τε περὶ ἐμὲ φιλανθρωπίας αὐτοῦ· ἥς ἔργον τὸ γνώμης ἐπιτεχεῖν, καὶ τοσοῦτος ἀρέσαι Πατράσι γέγονεν ἀντικρυς. Οὕτε γὰρ ὑμῖν τῆς ἐν τῷ καλῷ συμφωνίας καὶ τοῦ πάντων ἀπλῶς λογισμῶν τὸ συμφέρον καὶ τὴν εἰρήνην, ὑπὲρ ἧς ἤκομεν σκεψόμενοι, προτιθέναί, οὐθ' ἐνὶ τινι περὶ τηλικούτων γνώμην εἰσφέρουσι, τοῖς πᾶσι δόξαι δίκαια λέγειν, ἄλλο τι πλὴν τῆς ἐκεῖθεν βροπῆς νομίζειν ἔξεστιν αἰτιῶν. Ἐπειτα πρῶτον οὐ μόνον ὄντινα τῆς εἰρήνης τρόπον ἡγοῦμαι λυσιτελέστερον ἔσεσθαι, ἀλλὰ καὶ δι' ὧν ἂν γένοιτο τούτου τυχεῖν, συμβουλευέσθαι ἐπαγγελλόμενος, καὶ θάτερον ἀποδεδωκώς, νῦν ἤκω καὶ τὸ λοιπὸν τοῦ χρέους ἐκτίσω. Καὶ οἷδ' αὖ μὲν δυσχερστάτης ὕλης ἀπτόμενος, κἂν συμβῆ μηδετέροις ὑμῶν ἢ τοῖς ἑτέροις μόνοις τοὺς λόγους ἀρέσκειν, κίνδυνον οὐκ ὀλίγον ἔχουσας τῇ ταύτῃ ὑφισταμένην· ἀλλ' ὅμως τὸ μὲν τολμῆσαι τι περὶ ταύτης εἰπεῖν οὐ μᾶλλον θράσους καὶ προπετείας ἢ τῆς ἀγαθῆς ἐλπίδος δόξαι ἄπασιν οἶμαι· ἦν ἐκ τῶν προτέρων λαθόντα, εὐλογόν ἐστι κατὰ τῶν παρόντων διαφυλάττειν, καὶ ταύτην προβαλλόμενον αὐθις ἐπιχειρεῖν· τῆς δ' ἀπὸ τοῦ μηδετέροις ἀρέσκειν ἢ τοῖς ἑτέροις φαίνεσθαι φορητικὸν ἀηδίας συμθηγομένης· πρῶτον μὲν τὸ τῆς ἀληθείας χάριν αὐτῆς ἀνασχέσθαι καὶ τοῦ φαινομένου καλοῦ, ἀκούσαν ὑπάρξαι ἡγοῦμαι παραμυθίαν· Ἐπειθ' ὅτι καὶ τῶν ὑμῖν ὕστερον ἀρεσόντων ἔσομαι κοινωνῶν, καὶ τὸ περὶ τούτων ἄλλο τι πρότερον πεφρονηκέναι πρὸς τὸ ταῖς ὑμετέρας τίθεσθαι ψήφοις οὐδὲν ἐμπόδιον ἔσται. Ὡσθ' ἡγοῦμαι τὰ δίκαια ποιοῦντας ὑμᾶς ἢ μηδὲ τὴν ἀρχὴν, ἂν τι τῶν οὐκ ὑμῖν ἀρεσκόντων φαίνομαι λέγων, δυσχεραίνω, πρὸς τὴν γνώμην ἀποβλέποντας μᾶλλον, ἢ καὶ μετὰ ταῦτ' ἀντιλέγειν ἀξιοῦντι μηδὲ θέλοντι τοῖς ἐγνωσμένοις ἐμμένειν καὶ τούτ' ἀντὶ τῶν ἅπασιν δοκούντων αἰρεῖσθαι, συγγνώμης τε μεταδώσειν καὶ λύσειν τὴν ἀηδίαν. Τούτους ἐγὼ τῷ τῆς ὑποθέσεως ἐργῶδει τοὺς λογισμοὺς ἀντιτάξας, καὶ πρὸ πάντων τὴν ὑμετέραν προστητάμενος εὐνοίαν, ἢ θαρβύοντα δεῖ τι καὶ παρακινδυνεύειν, καὶ ἦν προσήκει διαφυλάττειν:

τοῖς χαλεπωτάτοις ἐπιχειρεῖν, τὰς δευτέρας ὑποσχέ-
σεις ἀποτίσαι πειράσομαι, ὧν ἄνευ οὐδὲν ἂν ἐκ τῶν
προτέρων μῆτε λέγοντος ταῦτα μῆτε πειθοντος
ἔφλο; εἴη. Πολλὰ μὲν οὖν τὰ τὴν θαυμαστὴν ταύ-
την εἰρήνην εὐχερῆ καὶ βῆδιαν ἡμῖν, ἂν βουλη-
θῶμεν μόνον, δειξόντα πέφυκεν· οὐκ ὀλίγων δὲ
γέμουσαν ἐναντιωμάτων αὐθις ἔστιν ἰδεῖν τοῖς μὴ
καθαρῶς ἐπισκεπτομένοις· ἃ οἶμαι περὶ τῶν κω-
λύοντων πρώτων εἰπῶν, καὶ ταῦτ' ἐξορίσαι ὡς πορ-
ρωτάτων τῶν ὑμετέρων ψυχῶν. Ἡῴσιθε γὰρ ἂν
καὶ αὐτοὶ τῶν τοῖς καλεῖ; ἐπιβουλευόντων λογισμῶν
γενναίως ἐλαυνομένων, καὶ πρὸς τὰ ποιῶντα ταύτην
εὐκολώτερον βαδίσθε, καθάπερ ἐν ἰδῶ τινι τῶν ἐν
αὐτῇ δυσκόλων ἀφαιρεθέντων. Ἀνάσχεσθε δὲ μικρὸν
λαμβάνοντος ἄνωθεν.

Τὸ μὲν οικονομικὴν τινα καὶ φαινομένην ἔνωσιν
καταπράξασθαι, τῶν ἀμφισβητουμένων ὡς ἔχει
τέως μενόντων, οὔτε συμφέρον, οὔτ' εὐπρεπὲς
ἐδειξαμεν ἂν, ἀλλ' ἀνάξιον μὲν τῆς ἡμῶν ἀρετῆς,
πόρρω δὲ τῆς ἡμετέρας προσηγορίας· καὶ τῷ
Πνεύματι μὲν ἤκιστ' ἀρέσκον, ὅφ' οὐ καὶ συνῆχθαί
φαιμεν, οὐκ ὀλίγας δὲ τὰς παρὰ τῶν ἀνθρώπων
μέμφεις ἐπάξον ἡμῖν· πρὸς δὲ τούτοις οὔτε ταῖς
ἀγαθαῖς ἐλπίσι συμβαῖνον ὅφ' ὧν κεκινήμεθα τὴν
ὄρχην, οὔτε τῇ διὰ πάντων παρασκευῇ προσῆκον,
ἣ καὶ πρὸς ἄλλο τι μεῖζον, εἴπερ ἦν, τοῦ παρόντος
ἤρκεσαν ἂν· καὶ χεῖρονος πολέμου καὶ μάχης ἄρξον
μετὰ ταῦτα Χριστιανοῖς· τὴν δὲ τῆς ἀληθείας
εὐρέσιν τε καὶ ζήτησιν καὶ τὴν ἀπ' αὐτῆς τοῦ
ψεύδους τομὴν μόνην ἀληθῆ καὶ τελείαν ἔνωσιν
εἶναι, καὶ πάντων μὲν ἐλαττωμάτων ἀπηλλαγμένην,
καλοῦ δὲ παντὸς γέμουσαν, καὶ πρὸ πάντων θεο-
φιλῆ, οὐ μάλιστ' ἐν πᾶσι τοῖς ὅφ' ἡμῶν πραττο-
μένοις πρέπει στοχάζεσθαι. Αὐτὴ δ' ἂν γένοιτο, ἣ
Λατίνων τὴν προσθήκην ἀτιμαζόντων, καὶ παυρομέ-
νων μετὰ ταύτης· τὴν πίστιν ὁμολογεῖν, ἣ καὶ τῶν
Γραικῶν αὐτὴν προστιθέντων ὡς ἀναγκαίαν. Μᾶλλον
δ' εἰπεῖν, τὰ μὲν τῆς ὁμολογίας ἐπεσθαι δεῖ, τὴν
δὲ τῆς καρδίας πίστιν ἠγεῖσθαι, καὶ πρὸς αὐτῇ
παγῆναι πρώτῃ τὴν γνώσιν τῆς ἀληθείας καὶ τὴν
ἐν αὐτῇ πάντων ἔνωσιν. Οὐκοῦν ἣ Λατίνους ἀγνοῆ-
σαι παντελῶς ἦν ἐφρόνου κατάφασιν, καὶ παρὰ
μόνου τοῦ Πατρὸς πιστεύειν εἶναι τὸ Πνεῦμα, ἣ
Γραικοῦς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ φρονεῖν ἐκεῖνο δεήσει·
ἄλλο; γὰρ οὐκ ὑπολείπεται τρόπος τοῖς γε κατ'
ἀληθειαν ἀλλήλοις σπένδεσθαι θέλουσιν. Ἐπεὶ νῦν
ἐν ἀντιφάσει τούτων ἣ πίστις, ἣς οὐδὲν ἔστιν εὐρεῖν
μεταξὺ, ἀλλ' ἀνάγκη θάτερον οὐτῆς ἀμφοτέρους
μέρο; ἀπισσαμένους, τοῦ λοιποῦ καὶ ἀμφοτέρους
ἔχεισθαι μόου. Εἴτε τὴν πίστιν ἀπὸ καρδίας ἐπὶ τὰ
χειρὶν προάγοντας, διὰ τούτων ἐπὶ σωτηρίᾳ ταύτην
ὁμολογεῖν, καὶ οὕτως ὑπὸ μίαν καθολικὴν Ἐκκλη-
σίαν πάντας τελείν, ἣ τὴν τῆς ἀληθοῦ; ὁμολογίας
καὶ δόξης δηλοῦν ἐνότητά βούλεται. Ταύτην ἐγὼ
τὴν ἀληθινὴν ἔνωσιν ὑπάρχειν ὀρίζομαι ἦν εἰσηγη-
σάμην μὲν πρώτῃ αὐτὸς, ἔπειτα δ' ὑμᾶς οὐκ ἂν
εἴπωμι, καὶ πάσαι πεπεισμένους ὅφ' ἑαυτῶν, μᾶλ-
λον δ' ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦτ' εἶναι τὸ καλὸν τε

A quamque mihi timentem difficillima convenit aggredi,
secunda promissa conabor persolvere, sine quibus
nulla erit ex prioribus utilitas, si hæc ego non
dicam, aut suadeam. Multa sunt igitur, quæ præ-
claram hanc pacem facilem nobis ac nullius nego-
tium, dummodo velimus, ostendent : rursus non pau-
cis eam scatere oppositionibus viderint, qui rem
non sincere considerant. Primum ergo de impedi-
mentis agendum censeo, ut a vestris animis ea
quam longissime removeantur ; gratum enim hoc
vobis etiam erit, si cogitationes illæ, quæ rebus
honestis molliuntur insidias, strenue abigantur ;
faciliusque ad ea transibitis, per quæ fiet pax, si
quæ illam asperiores faciunt, quasi offe ndicula de
via submoveantur. Patimini vero, quæso, me paulo
B altius rem ordiri.

Unionem itaque conficere apparentem, et solum
præsentem rerum statui profuturam, rebus quæ ver-
santur in controversia, ita ut nunc se habent man-
entibus, nec utile nec decorum esse ostendimus ;
sed rem nostra quidem virtute indignam, ab ejus
vero nominis, quo nuncupamur, significato longe
distantem, et Spiritui quidem, a quo nos congre-
gatos asserimus, minime placentem, multis vero
nos hominum reprehensionibus subjicientem ; et
præterea bonæ spei, qua sumus ab initio ducti,
haud respondentem, nec universo apparatusi con-
gruentem, qui satis esset ad quodlibet aliud, si ullum
esset, præsentem negotio majus ; et postremo rem,
quæ foret Christianis origo prælii ac pugne deter-
rioris. Inventionem autem et inquisitionem veri-
tatis, ejusque a mendacio secretionem, esse solam
veram et perfectam unitatem, omni sane vitio
liberam, et bonis omnibus affluentem, quodque
caput est, Deo gratam, quod in omnibus quæ
sunt a nobis, debet esse in primis propositum.
Erit porro hæc aut Latinis additamentum abjicien-
tibus, et cum illo fidei professionem emittere
desinentibus, aut Græcis etiam illud ut necessa-
rium adjicientibus. Imo vero, ut melius dicam,
confessio quidem sequi debet, fides autem cordis
præcedere, in quo primum stabilienda est veritatis
agnitio, omniumque per illam conjunctio. Aut ergo
Latinos oportebit omnino affirmationem ignorare,
D quam tuebantur, et credere Spiritum esse a Patre
solo, aut Græcos sentire illum esse etiam ex Filio :
etenim alius non restat modus iis, qui veram
volunt pacisci pacem. Nunc enim fides horum in
contradictione est posita. quæ nullum admittit me-
dium, sed necesse est alteram ejus partem utrique
abjiciant, et solam alteram utrique retineant ; de-
inde fidem e corde ad os efferentes, per hoc illam
fateantur ad salutem ; atque ita in unam omnes
catholicam convenient Ecclesiam, quæ significare
vult veræ confessionis et sententiæ unitatem. Hanc
ego veram esse unionem statuo, quam pridem ipse
quidem proposui, sed eam vobis suasisse non di-
xerim, cum a vobis ipsis jam olim persuasi essetis,
imo vero a Spiritu didicissetis, hoc esse pulchrum

et justum. Verum hanc multi ægre audiunt, quod ex sententiæ mutatione dedecus imprimatur. Et Latinos quidem dicere studio, rem esse gravem, si postquam per tot annos sententiam hanc tenuissent, et credidissent ipsi, atque in fidei Symbolo expressissent, necnon alios studiosè docuissent, et scriptis eam veluti ex maxime necessariis unum probassent, ac rationibus demonstrassent: nunc puerorum more veritatem edocui ab aliis sua ipsi damnarent, et sibi quidem primis hanc notam inurerent, posteros vero etiam ejusdem participes facerent: ignorantiam quoque et cæcitatè crimen non in se modo, sed in cunctos etiam suos majores conjicerent, inter quos multi habuere sanctitatis opinionem tantaque Ecclesiæ Romanæ iniusta macula putarent se præclarum facinus fecisse: gravissimum vero illud esse, quod ita nescirent, an essent fundendæ preces pro suis majoribus, ut recte de fide sentientibus, et iusta illis persolvenda: an vero deberent illos ut hæreticos, mendaciumque per totam vitam amplexos desperata eorum salute contemnere, et cognationis jura illis negare. Si enim, inquit, crederemus solum, ex Filio etiam procedere Spiritum sanctum, non accessisset autem et vocis confessio, tolerabile esset relicta una sententia sequi aliam. Potest enim utraque pars aliam quoque non rectam post schisma secuta sententiam, nunc ab ea discedere, dum mutuas sibi operas tradunt, nulla mutationem ignominia consequente, quod neutra pars statuerit illam tueri veluti quid fixum et necessarium ad salutem: cujus indicium est quod inter alia quæ ejusmodi sunt, non fuerit positum in fidei confessione. Cum autem relatum a nobis sit in numerum immobilium fidei dogmatum, et sine ulla hæsitacione per tam longa tempora prædicetur, ut ne illud quidem certo scire propemodum valeamus, quinam addiderint, aut qua per moti causa id fecerint, sed alii alia narrent; quis hoc dimoveri patiat, ni prius velit extremam ferre ignominiam, et risui omnibus esse? Nulla enim fuerit ignominia major, quam si nobis ipsi simus testes erroris, et diuturnæ professionis mendacii; idque cum doctrina et exacta disserendi facultate aliis magistri veritatis esse possumus. Et hæc quidem audio a Latinis dici. Græcos vero arbitror et ipsos sapientiæ laudem sibi tribuentes, valde illud cavere ne videantur altercationem affectasse, et existimare turpe esse, videri se tanto tempore nugatos, et verissimam opinionem insectatos, fratrumque communionem aversatos: ex quo multa illos mala perpetuè contigerint, nimirum ut soli contra ingruentem infidelitatis cluvionem absque sociis bella gerere cogereant. Utrosque autem pariter existimo declinare ignominiam, si devincantur: quam putant cum eo conjunctam, quod est veritatem addiscere, et dediscere mendacium. Convenerunt enim utrique, ut videre licet, ea spe, ut alios doceant potius, atque ad suam traducant sententiam. Ego vero dixim

και δικαιον διδαχθέντας. Ἀλλὰ ταύτην τοὺς πολλοὺς ἢ τῆς μεταβολῆς αἰσχὺνη δυσχεραίνειν ποιεῖ. Καὶ τῶν μὲν Λατίνων ἀκούω λεγόντων, ὡς δεινὸν ἂν εἴη τῆς δόξης ταύτης τοσοῦτοις ἔτεσιν ἔχομένους, καὶ πιστεύοντας μὲν αὐτοῦ, κἀν τῷ τῆς πίστεως ὁμολογούντας Συμβόλῳ, διδάσκοντας δὲ τοὺς ἄλλους μετὰ σπουδῆς, κἀν τοῖς συγγράμμασιν ὡς τι τῶν κρὸς τὴν σωτηρίαν ἀναγκασιωτάτων ταύτην κυρούμετας καὶ λόγοις ἀποδεικνύοντας, νῦν ὥσπερ τινὰς παιδᾶς τὴν ἀλήθειαν ὅπ' ἄλλων διδιδασκόμενοι αὐτῶν καταγῶναι: καὶ παθεῖν μὲν πρῶτους αὐτοὺς ἐδδειν, μεταδοῦναι δὲ τῆς αἰσχύνης τοῖς μετὰ ταῦτα, τῶν δὲ τῆς ἄγνοιας καὶ τυφλώσεως ἐγκλημάτων καὶ τοὺς κρὸς ἡμῶν πάντας ποιήσασθαι κοινωνοὺς, ἐν οἷς πολλοὶ τοῦ τῆς ἀγνοίας ἀνόμιτος ἔτυχον: καὶ τοσαύτην ἀδοξίαν τῆς Ῥωμαϊκῆς κατὰ χεῖρας ἔκλειψαν οἰεσθαι τι κατωρθωκίνας: καὶ τὸ δὴ χειρίστον ἀπάντων, ἄθλον εἶναι, κέτιον ὡς ὑπὲρ ὀρθοδόξων εὐχεσθαι δεῖ τῶν ἡμετέρων προγόνων, καὶ τὰς ὀφειλομένας αὐτοῖς ἀφοσιώσασθαι τιμὰς, ἢ ὡς αἰρετικῶν καὶ τῷ ψεύδει συμβεβηκότων καταφρονεῖν, τὴν αὐτῶν σωτηρίαν ἀπογιώσκοντας, καὶ τὴν αὐτῶν ἐκείνους σχεῖν ἀρνεῖσθαι. Εἰ μὲν γὰρ ἐπιστεύομεν μόνον καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ προέλαι τὸ Πνεῦμα, μὴ προσῆν δὲ καὶ ἡ τῆς γλώττης ὁμολογία, ἀνεκτὸν ἂν ἦν δόξαν δόξης ἀντιλαβεῖν: ἀνδέχεται γὰρ καὶ ἄλλο τι τῶν οὐ καλῶν μετὰ τὸ σχίσμα δοξάσαντας ἐκτέρους, νῦν ἀποθεσθαι τοῦτο παρ' ἀλλήλων ὠφεληθέντας, καὶ τὴν αἰσχύνην μὴ προσεῖναι τῇ μεταθέσει, ἀτε μηδιστέρων ὡς ἀκίνητόν τι καὶ κρὸς τὴν σωτηρίαν ἀναγκαῖον ἐγκλωκῶν διαφυλάττειν: οὐ σημαῖον τὸ μὴδ' ἐν τῇ τῆς πίστεως ὁμολογίᾳ τοῖς οὕτως ἔχουσιν αὐτὸ συνομολογεῖν. Ἐπει δὲ τὴν τῶν ἀκινήτων δογμάτων τῆς πίστεως παρ' ἡμῶν ἀπειληγε τάξιν, καὶ πάσης ἀνευ ἀμφιβολίας τοσοῦτοις ἤδη χρόνοις κηρύττεται, ὡς μὴδ' εἰδέναι δύνασθαι σχεδὸν ἀκριβῶς μῆτε τοὺς προσθέντας, μῆθ' ὅπ' ὦν κρὸς ταῦτα ἐκινήθησαν, ἀλλ' ἄλλους ἄλλο τι διηγεῖσθαι, τίς ἂν ἀνδραγαγοῦ τοῦτο κινεῖν, μὴ πρότερον ἀδοξίαν ἐσχάτην καὶ τὸ γέλωσ ἀπαιεῖν εἶναι καταδεξάμενος; οὐδεμία γὰρ ἂν αἰσχὺνη γένοιτο μείζων τοῦ μαρτυρεῖν ἡμῖν αὐτοῖς τὴν ἀπάτην, καὶ τὴν μακρὰν τοῦ ψεύδους ὁμολογίαν: καὶ ταῦτα σοφία καὶ λόγων δεινότητι διδασκάλους ἄλλοις τῆς ἀληθείας γινώσθαι δυναμένους. Λατίνους μὲν ταυτεῖ πυθάνομαι λέγειν: τοὺς δὲ Γραικοὺς εἶμαι σφόδρα τὴν τῆς φιλονεικίας δόξαν φυλάττεσθαι, καὶ αὐτοὺς ἐπὶ σοφίᾳ φρονούντας, καὶ νομίζειν αἰσχρὸν, ἂν φανῶσι τοσοῦτον χρόνον ληροῦντας, καὶ τὴν ἀληθεστάτην δόξαν ἐλαύνοντες, καὶ τὴν τῶν ἀδελφῶν παραιτούμενοι κοινωνίαν: ἐξ οὗ δὲ καὶ πολλῶν δεινῶν περιεβήθη: σφίσι συνέβη, κρὸς ἐν τῆς ἀπιστίας κατακλυσθῶν ἀνευ συμμάχων πολεμεῖν ἀναγκαζομένοις. Κοινῇ δ' ἀμφοτέρους ἡγοῦμαι τὴν ἀπὸ τῆς ἡττης αἰσχύνην ἐκτρέπεσθαι, ἦν τῷ τε παθεῖν τὴν ἀλήθειαν καὶ τῷ ἐδ ψεύδος ἀπομαθεῖν νομίζουσι συνεζεύχθαι: ἐκότεροι γὰρ, ὡς ἔστιν ὄρθν, ἐπὶ ταῖς τοῦ διδάξει μᾶλλον τοὺς ἄλλους καὶ σφίσι δεῖξει συμφύωνος

ἤλθον ἐλπίζειν. Ἐγὼ δὲ τὴν μὲν φαινομένην αἰσχύ-
 νην ἤκιστα ἂν φαίην Γραικοὺς ὑπολογίζεσθαι δεῖν
 ἐπὶ τὸ μὴ παραδέχεσθαι δόξαν ἡδὲ πρῶτον εἰσαγο-
 μένην, καὶ ἀληθῆς ἔτυχεν οὖσα, καὶ πρὸς ταύτην
 φιλονεικεῖν· τὸ γὰρ πιστεύειν τὸ ψεῦδος· ἐστὶν
 αἰσχρότερον, καὶ φιλονεικία ψευδοῦς ὁμολογίας
 ἑλαττον εἰς ἁμαρτήματος· λόγον. Καὶ Γραικοὺς μὲν
 ἐστὶν εἰς τὴν ἀσφάλειαν τοῦ Συμβόλου καταφυγεῖν,
 καὶ τὴν κοινὴν ὁμολογίαν ἑαυτῶν προβάλλεσθαι·
 ἦν, εἰ μὴδὲν ἄλλο, βουλομένους σφᾶς αἰδῆσθαι καὶ
 σώζειν φαλεῖν ἂν μέχρι τοῦ φιλονεικεῖν· τοῖς δὲ
 Λατίνοις τὸ τῆς καινοτομίας ὑπεστῆν ἔγκλημα· καὶ
 τὸ μόνους ἀψασθαι τῶν κοινῶν ἐφ' ἑαυτοῖς θαρβή-
 σαντας τὴν κλίαν σφίσι χεῖρα ποιεῖ. Καὶ πολλοῖς
 ἄλλοις τρόποις ἑλαττον τὸ τῆς αἰσχύνῃς· δέος τῆ τῶν
 Γραικῶν ὑπάρχειν ἡγοῦμαι μεταβολῆς, ὡς μὴδ' αἰ-
 σχύνῃν ὅλως ἐξείναι ταύτην καλεῖν. Ποῦ γὰρ αἰσ-
 χρὸν τὸ τῆς ἀληθείας ἀκριβῶς περιέχεσθαι, καὶ
 τοῖς κοινῇ δεδογμένοις ἐμμένοντας τὴν περὶ τῶν
 ἰδίᾳ τισὶν ἀρεσάντων ψῆφον συνόδῳ κοινῇ πάντων
 ἀνατιθέναι; καὶ μὴθ' ἑαυτοῖς μόνοις μὴτ' ἄλλοις
 ἄνευ αὐτῶν τὴ τοιαῦτα θέλει πιστεύειν;

Τί δὲ καὶ δεῖν, ἔρει τις, τὸ τὰ δέος ἔχοντα δε-
 διέναι; ἐδεδίσαν γὰρ καὶ αὐτοὶ φωνῆν οὕτω πᾶσιν
 ἀρεσκουσάν ἐπαινεῖν, καὶ πρὸ τοῦ δοκιμάσαι ταύ-
 την κηρύττειν· τοῦτο δὲ τὸ δέος λόγον ἔχον ἐστίν·
 ἐπεὶ μετ' ἀσφαλείας ἐπὶ τὰς περὶ Θεοῦ δόξας πρέ-
 πει χωρεῖν, ἔτε πολλῶν κινδύνων, καὶ μεγίστου τοῦ
 τὴν σωτηρίαν καθάπαξ ἀποβαλεῖν, ἐπομένῳν τῇ προ-
 πετείᾳ. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτ' ἦν, ἀλλὰ τῆς δόξης παντά-
 πᾳσι κατεγίνωσκον, οὐδεὶς ἂν αὐτοῖς πρὸς ὑμᾶς
 ἐδέησε λόγου· ὥσπερ οὐδὲ τοῖς ἄλλοις τῶν ἀνηκέ-
 στων φρονούσιν ἀνάσχοιτ' ἂν ὑπὲρ αὐτοῦ συζητεῖν.
 Ἄλλὰ μὴν οὐδ' αἰσχρὸν ἐστὶν οὐδετέροις ἄγνοοῦντας
 μάθειν, εἰ μὴ καὶ πᾶσαν ἀτιμάζειν μέλλομεν ἐπι-
 στήμην ἦν οὐκ ἐστὶ λαθεῖν μὴ πρότερον τὴν ἀντι-
 κειμένην ἀποβάλλοντας ἄγνοιας, καὶ τῶν ὁτιοῦν
 ἐπισταμένων κατηγορεῖν, ὅτι μὴ τῆς ἄγνοιας ἔγε-
 σθαι μέχρι παντὸς ἠβουλήθησαν, τὴν ἐκ τοῦ δόξαι
 μανθάνειν δεδιότες αἰσχύνῃν. Τούναντιον γὰρ μάλ-
 λον αἰσχρὸν, ἅπαντ' εἰδέναι νομίζοντας, μὴδὲ βου-
 λομένους χάριν τινὲ τῆς ὠφελείας ὁμολογεῖν, μετ'
 ἄγνοιας ἀπαλλάττειν τοῦ βίου. Πρὸς δὲ τούτοις
 ὑπὲρ ἀληθείας ὄντων ἡμῖν τῶν ἀγώνων, ἡδὲ μὲν
 ἐῆκου μετὰ ταύτης νικᾶν· τὸ δὲ ταύτην εὐρίσκοντας
 ἔττασθαι δοκεῖν πάσῃ; αἰσχύνῃς ἀπήλλακται. Τοῦς
 γὰρ τοῖς τῆς ἀληθείας ὅπλοις ἐνδιδόντας ἐτοίμως,
 καὶ φανερίῃ μόνον ὑπείκοντας οὐδεὶς ἂν εἴποι νικᾶ-
 σθαι παρ' οὐδεὶς τῶν ἀνθρώπων, ὧν αἰσχρὸν ἐστὶ
 καὶ χεῖρους ὀφθῆναι, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἀληθείας αὐτῆς,
 ὅφ' ἦς εὐχὴ πᾶσιν ἀνθρώποις· ἐστὶ τὸ νικᾶσθαι.
 Νικᾶν δὲ ψεῦδος αὐτοῦς καὶ μάλα δικαίως εἴποι τις
 ἂν, ἅτε μετὰ τῆς ἀληθείας ἐπιόντας τῷ ψεῦδει, ὅ
 τὸν πρόσθεν χρόνον ἐδοῦλευσαν. Καὶ μὴν οὐδὲ τῷ
 δόξαν δόξης νουνεχόντως ἀλλόξασθαι, καὶ ὅλως πρὸς
 τάχαθδν ἐκ τοῦ χεῖρονος μεταβαλεῖν, αἰσχύνῃ τις
 πρόσσειν· οὐ γὰρ ἡ τοῦ κακοῦ μετάθεσις, ἀλλ' ἡ
 τοῦ κακοῦ τήρησις τὸ αἰσχρὸν, ὡς εἶπέ τις, ἔχει.
 Τοῦς μὲν οὖν Γραικοὺς διὰ ταῦτά φημι δεῖν ἐκ τοῦ

Græcos non debere esse sollicitos de hac appa-
 rente ignominia, quod non sit ab illis recepta
 opinio, dum primum induceretur, licet vera esset,
 sed oppugnata; turpius enim est credere falsum,
 et minus erratur contendendo, quam falsam con-
 fessionem proferendo. Et Græci quidem possunt ad
 Symbolum tuto confugere, communemque pro se
 objicere confessionem: quam si nihil aliud sup-
 peteret, velle se dixerint observare et colere vel
 concertando. Latini vero sunt in crimine inno-
 vationis, et quod soli tractaverint communia sibi
 confidentes, gravior illis error efficitur, et multis
 aliis modis puto minus esse timendam Græcis mu-
 tationis ignominiam, ut ne ignominiam quidem
 hanc vocare penitus liceat. Quæ est enim igno-
 minia, veritati perfecte adhærere; et persistendo
 in iis quæ communi omnium decreto definita sunt,
 generali concilio permittere de iis iudicium, quæ
 privatim aliquibus placuere? nec sibi ipsis tantum,
 nec aliis velle fidem habere in rebus hujusmodi
 suo non accedente consensu?

Quid vero mali est, dixerit quispiam, timere ti-
 menda? Timebant enim et ipsi vocem nondum om-
 nibus probatam probare, et antequam esset rece-
 pta, prædicare; timor autem iste non est a ratione
 alienus. Oportet enim ad ea quæ de Deo sentimus,
 accedere tuta cum cantione, cum temeritatem
 nulla sequantur pericula, maximum vero illud;
 salutis omnino amittendæ. Si enim id ita non esset,
 sed plane sententiam reprobasent, non opus esset
 ut vobiscum agerent: quemadmodum cum homini-
 bus alia quadam incurabili opinionis pravitate labo-
 rantibus ne disputationem quidem habere pateren-
 tur de ea. Nec vero turpe est utrisque, si ignorant,
 addiscere; nisi velimus scientiam prorsus rejicere,
 quæ non nisi abjecta opposita ignorantia potest ha-
 beri, et cujusvis scientiæ peritos damnare, quod
 ignorantiam perpetuo non coluerint metu dedeco-
 ris quod sequitur, dum addiscere videntur. E con-
 trario namque turpe potius est, dum nos scire om-
 nia putamus, nullique ob perceptam utilitatem ha-
 bere gratiam volumus, ex hac vita cum ignorantia
 decedere. Præterea cum pro veritate simus a nobis
 suscepta certamina, jucundum sane est cum ea vic-
 toriam consequi; sed nullo modo turpe est videri, ea
 comperta se dedere. Qui enim prompto animo ce-
 dunt armis veritatis, eique vel apparenti tantam colla
 submitunt, non dicendi sunt a quoquam hominum
 vinci, quibus etiam turpe est videri inferiores, sed a
 veritate ipsa; a qua se vinci optant omnes homines;
 vinci autem ab illis mendacium jure optimo dicit
 quispiam, si veritatis ope illud impetant, cui fuerant
 antea famulati. Nec etiam illud turpe est, senten-
 tiam prudenter mutare, et omnino de malo in bo-
 num transire: turpitudine enim in eo sita est, dixit
 quidam, non si a malo recedatur, sed si in malo
 perseveretur. Græcos igitur propter hæc dico de-
 bere opinari, nullam in sese ignominiam cadere, si

credant Latinis, dum vera illi dicant, idque modis omnibus palam faciant; nec velle propter eam respicere veram sententiam, quam fatentes et credentes, eique se per ambo hæc conjungentes necesse est concordiae veritatisque mercedem a Deo indubitanter expectent. Latinos vero (quanquam video rationes eorum enervatas per nonnulla a me jam dicta (1), nec immerito plane ignominiam ab eis timeri, cum propter hæc ipsi plusquam alii jure turbentur) illud etiam æquum est considerare: nullam se majoribus suis injuriam illaturos, si veritatem ipsi amplectantur; imo potius utilitatem allaturos, dum fortasse puram et illibatam opinionem tenentes ipsi orabunt pro hominibus falsitate deceptis, et humani aliquid passis: mercedis loco a Deo petentes ob certamina pro veritate suscepta, misericordiam eis tribuit; quin etiam probra illorum paulatim obtegere poterunt: quæ augerent potius, si acceptum ab illis sequerentur errorem, et malum sibi ipsis foverent. Quod si non aviditate gloriæ, voluntateque primas tenendi inter fratres, prævidendique omnibus quæ vera et justa sunt, sed necessitate quadam quæ a ratione non abhorreret, et cogitationibus victi, quas despiciere non poterant, induxere hanc opinionem, par est nobis etiam tacentibus illos esse misericordiam consecutos, expertosque Deum propitium: qui se vel gravissimis criminibus judicem præbet humanum, si non e simili voluntate proficiscantur, id quod potius viris illis contigisse mihi ipse persuadeo. Neque enim viros sanctimonia vitæ præstantes, quique Deum dilexerunt super omnia, visus ipse esset affecisse præmiis, quibus sibi charos donat, atque in cætum beatorum ascivisse, ni prius illis condonasset pœnas ob errorem luendas, quæ falsitate captos in perpetuum a beatorum sorte secernunt. Quod vero Deus multorum, et dum viverent, et ubi vita functi essent, testatam voluerit sanctitatem, ostendit et Latinorum Ecclesia, cultum illis et honorem adhibendo, et Græci ipsi non contradixerint, nec errore id fieri quisquam dixerit, quasi vos frustra illis sanctitatis gloriam tribuatis, nihil in ipsis agnoscendo ex iis quæ requiruntur ad sanctitatem. Quare spes est omnino certa, nihil illis nociturum ad salutem factum in Symbolo additamentum: cum permoti tantum fuerint necessitate quadam et rationibus periculo illud vacare probantibus: nec vestris orationibus fore illis opus, ac multo magis si ad illorum errorem vester non accedat, et veritate agnita faciatis, ut illi solum ex mendacio damnum contraxerint: erit enim ab illis pro se tantum, non pro vestris etiam animabus reddenda ratio, quam par est ab illis non exigi, si in pauciores pravæ opinionis labem diffuderint. Quod si non perfectam pœnæ liberationem, ac certe refrigerium quoddam et consolationem emendatio posteriorum illis attulerit,

Α πεισθῆναι Λατίνοις, ἂν ἀληθῆ λέγωσι, καὶ τοῦτο πᾶσι τρόποις ἐργάζεσθαι φανερόν, μηδεμίαν ὑποψίαν ἔχειν αἰσχύνης· μηδ' εἴνεκα τούτου τὴν ἀληθῆ προσεσθαι δόξαν, ἣν ὁμολογοῦντάς τε καὶ πιστεύοντας, καὶ ταύτη δι' ἀμφοτέρων τούτων συναπτομένους, ἀνάγκη τοὺς τε τῆς ὁμοιοῦσας καὶ τῆς ἀληθείας μισθοῦς βεβαίως ἀνωθεν προσδοκᾶν. Λατίνοις δὲ, εἰ καὶ τινὰ τῶν εἰρημένων ὀρῶ σαθροῦς ἐκείνων δεῖξαι τοὺς λογισμοὺς, καὶ τὸ τῆς αἰσχύνης δέος οὐ παντάπασιν ἄλογον, καὶ τὴν πλῆθον τῶν ἄλλων αὐτοῖς εἰκότως ὑπὸ τούτων ταραττομένους, κάκεῖνα προσεθυμείσθαι δίκαιον, ὅτι τοὺς μὲν προγόνους οὐδὲν ἐκ τοῦ τὴν ἀληθείαν φρονεῖν αὐτοὶ παραβιάψουσιν, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον ὠφελήσουσιν, ἴσως ὑπὲρ ἀνθρώπων ἐκλωκότων τῷ ψεύδει, καὶ τὴν παθόντων ἀνθρώπων, αὐτοὶ μετὰ καθαρᾶς καὶ ἀκρεδδῆλου δόξης εὐχόμενοι, καὶ τῶν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἀγώνων μισθὸν αἰτοῦντες παρὰ Θεοῦ τὴν εἰς ἐκείνους φιλοanthropίαν. Καὶ τὰ ἐκείνων δὲ συγκαλύψαι κατὰ μικρὸν ὄνειδῆ δυνήσονται, ἅπερ ἐμῶν ἀβυσσίων, ἥς ἐκκληρονόμησαν ἐχόμενοι πλάνης, καὶ τὸ δεινὸν ἐν σφίσι διαφυλάττοντες. Ἐξ δὲ μὴ δόξης ἐπιθυμία καὶ τῷ βούλεσθαι πρωτεύειν τῶν ἀδελφῶν, καὶ τὰ ἀληθῆ καὶ δίκαια πᾶσιν ὀρίζειν, ἀλλ' ἐκ τινος ἐχούσης λόγον ἀνάγκης καὶ λογισμῶν ἡττηθέντες, ὧν οὐκ εἶχον ὑπερορᾶν, τὴν δόξαν ταύτην εἰσὴνεγκαν, εἰκόσ ἐστι καὶ σιγῶντων ἡμῶν αὐτοῖς φιλοanthropίαν εὐρέσθαι καὶ Θεοῦ τυχεῖν ἴλεω, ὃς καὶ τῶν χειριστῶν ἀμαρτημάτων, ἂν οὐκ ἐξ ὁμοίας ἀμαρτανῆται γινώμτες, φιλοanthropos γίνεται δικαστῆς· ὃ καὶ μᾶλλον ὑπὲρ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων ἐγώγε πείθομαι. Οὐ γὰρ ἂν τοὺς ὀρθότῃ βίου τῶν ἄλλων διενεγκόντας καὶ πρὸ πάντων αὐτῶν ἀγαπήσαντας ἔδοξε ταῖς τῶν γνησίων ἀμεψόμενος· δωραῖς καὶ τῷ τῶν μακαρίων καταλέξας χορῶ, μὴ πρῶτον αὐτοῖς τὰς ἐκ τῆς πλάνης ὀφειλομένας δίκας ἀφεῖς, ἀλλ' διηνεκῶς τοὺς ἐκλωκότας τῆς τῶν μακαρίων ἐργουσι λήξωσι. Ὅτι δὲ πολλοὺς τὴν ἀγισσύνην καὶ ζῶσι καὶ τελευτήσασι μεμαρτύρηκεν ὁ Θεὸς δι' ὧν εἰσθεν αὐτὴν μαρτυρεῖν, ἥ τε τῶν Λατίνων Ἐκκλησία τιμῶσα τοῦτους καὶ σέβουσα δεικνύσει, καὶ Γραικοὶ πάντως ἂν συγχωρήσαιεν, οὐδὲ πλάνην φαίεν εἶναι τὸ πρᾶγμα, καὶ μάτην ὕμῃς ἐκείνοις τὴν τῆς ἀγισσύνης δόξαν προσάπτειν, τῶν εἰς ταύτην ζητουμένων οὐδοτιῶν αὐτοῖς συνειδότας. Ὅστι' ἐλπὶς ἐστὶ καὶ πάνυ βεβαία μηδὲν αὐτοῖς πρὸς τὴν σωτηρίαν τὴν ἐν τῷ Συμβόλιῳ προσθήκην λυμανεῖσθαι, ὅπ' ἀνάγκης μόνον τινὸς καὶ λόγων δεικνύοντων ταύτην ἀκίνδυνον προσχθεῖσι, μηδὲ τῶν ὑμετέρων εὐχῶν δεήσασιν αὐτοῖς· καὶ πολλῶ μᾶλλον ἂν μὴ καὶ τὸ ὑμέτερον αὐτοῖς προστεθῆ, ἀλλὰ τὴν ἀληθείαν ὁμῶν ἐπιγινόντων, μέχρις αὐτῶν μόνων τὸ παρὰ τοῦ ψεύδους βλάβος ἐκτείνεται· τὸν ὑπὲρ σφῶν αὐτῶν, οὐχὶ δὲ καὶ τῶν ὑμετέρων ψυχῶν ὀφλήσουσι λόγον· ὃν εἰκόσ ἐστὶν αὐτοῖς ἀφεθῆναι, εἰς ἐλάττους τὴν τῆς κακοδοξίας λύμην ἐχέασιν· ἀλλ' εἰ καὶ μὴ παντελῆ τῆς δίκης ἀπα-

(1) Hæc et similia dixit auctor ante factam unionem. — Imo post factam.

λαγὴν ἀναψυχὴν γούν τινα καὶ παραμυθίαν αὐτοῖς, ἢ τῶν ἐκγόνων ὡσει διόρθωσις, φροντίζουσι δὴπου περὶ ὑμῶν, καὶ ὑμᾶς γούν εὐχομένους ἔξω τῶν αὐτοῖς ἐπενεχθέντων ἐστάναι.

Οὕτε τοίνυν ἐκείνοις, ὅπερ εἶπον, οὔτε πολλῶ μᾶλλον τοῖς μετὰ ταῦτα τὴν ὑμετέραν διόρθωσιν αἰσχύνης ὑπόθεσιν ποιησόμεθα. Πῶς γὰρ αἰσχυνθήσονται δι' ἡμᾶς, οἳ μεθ' ὑμῶν κάκεινους τῆς ἐκ τοῦ ψεύδους αἰσχρότητος ἀπαλλάξομεν, καὶ οἷς εὐγνώμονες ὄντες ἀθάνατον τῆς ὠφελείας εἰδένα: χάριν βουλήσονται; οὐδὲ γὰρ αὐτοὶ μὲν χαίρησους τοῦ ψεύδους ἀπὸ πλάγμενοι, τοὺς δὲ τοῦτο διαπραξαμένους σφίσι μισήσουσι, καὶ τὰς τῶν ἀδικῶν καὶ πονηρῶν εἰσπράξονται δίκας. Καὶ μὴν οὐδ' ὀνειδίει τις αὐτοῖς τὴν ὑμετέραν ἐπὶ τὰ κρείττω μεταβολὴν καὶ τὴν τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσιν, ἕως ἂν μεθ' αὐτοὺς ὡς πλανωμένους ἐλαύνη ἢ πονηρὸς τις ἢ καὶ ἀνόητος, τὰ στεφάνων ἄξια ψέγων, καὶ νοῦν ἔχριν τοὺς μετὰ τῆς ἀληθείας καὶ τὴν σφῶν σωτηρίαν προτεμένους ἀλαζονείας; χάριν οἰόμενος· πολλὸν δὲ μᾶλλον αὐτοὺς τῶν ὑμετέρων κληρονομήσειν ἐγκωμίων ἡγοῦμαι, καὶ τοῖς ὑμετέροις ἐγκωμῆσθαι πόνοις, οὓς ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ὑφίστασθε. Ὅλω; δὲ τὸ μὲν τὴν αἰσχύνην τοῖς μετέπειτα περαπέμφειν ὑμᾶς οὐδὲ λόγον ἔχειν ἡγοῦμαι, τοὺς γε μὴ πρῶτον αὐτοὺς ἀξίου; ἵστας αἰσχύνεσθαι· οὔτε δὲ τὸ μανθάνειν αἰσχρὸν, καὶ τῆς ἀληθείας ἢ κτήσις εὐπρεπεστέρους μᾶλλον ἀποτελεῖν καὶ λάμποντας εἶδεν. Οὐ μὴν ἀλλ' εἰ καὶ τοῖς ἐφ' ἑκατέρους τῶν χρόνων ἐμέλλομεν ἀδοξίαν τινὰ καὶ ὀνειδῆ, ἔκ γε τοῦ γῶναι τὴν ἀληθεῖαν αὐτοὺς προξενεῖν, μήτ' ἐκείνοις αἰτίοι γεγονότες τοῦ ψεύδους, καὶ τοῦτοις δυνάμενοι τῆς ὑγιαίνουσας δόξης εἶναι καθηγηταί, οὐκ ἔχρηθ' ἡμᾶς; τῆς τῶν ἄλλων προνοούσας τιμῆς, τῆς οἰκείας ὑπεροχῆν καὶ τὴν ἐκ τῆς ἀληθείας δόξαν προλεσθαι. Εἰ δὲ καθ' ἡμῶν αὐτῶν ἥδαιμεν ἅπαν μέμφεως ἐφεθησόμενον βέλος, ὁμῶς πᾶσιν ἔδει χωρεῖν, οὐδὲν τοῦ μετὰ τῆς ἀληθείας ἀτιμάζεσθαι τε καὶ θησικεῖν, εἰ δέοι, νομιζόντας αἰρετώτερον· καὶ λογισζόμενους μὲν τὴν ἐν οὐρανοῖς παρῆρσιαν καὶ δόξαν, ἣν ἕνεκα τῶν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας καμάτων ὀρελιζομένην ἡμῖν αἰ τῶν ἀνθρώπων μέμφεις ἐμελλον αὖξιν· ἐνθυμούμενους δὲ τὸ, ὅπως; ἡμεῖς βίῃ καὶ πίστει διορθωθέντες σωζώμεθα τε καὶ δοξαζώμεθα, πᾶν ἀδοξίας εἶδος ἐφ' ἑαυτοὺς προσηκάμενοι. Ὅλω; δὲ οὐκ ὀρίῳ τοὺς ὑμῖν ὀνειδιούστας ὀκτινες ἔσονται, καὶ ὧν αἰδεῖσθε σφόδρα τὰς μέμφεις. Τοὺς μὲν γὰρ μεθ' ὑμᾶς καὶ φριττεῖν τὰς ὑμετέρας ψήφους ἀνάγκη, τὴν ἄξιαν εὐλαβουμένους, ἣν τοῖς τε ἄλλοις καὶ τῷ τῆς ἀληθείας ὡς ἔδει πεφροντικέαι περικεῖμενοι διεξίετε, καὶ τηλικαύτη συνόδῳ προπετὲς ἡγουμένους καὶ κινδύνου γέμον διακυρίτεσθαι· ἐμμένοντας δὲ τοῖς ὑφ' ὑμῶν ἐγνωσμένοις, καὶ τιμᾶν εἰκὸς ταῦτα καὶ τοῦ παντός ἄξια κρίνειν, καὶ χάριν ὑμῖν ὑπὲρ τούτων ὁμολογεῖν, καὶ ταῖς τῶν μακαρίων ὑμᾶς ἀγάλλειν τιμαῖς, ὧν ἀξιοῦσι τοὺς τοῖς ὁμοίοις ἀγῶσιν ἐνδιαπρέψαντας. Εἰ δὲ τινες παρῆρσια ταῦτα τιμῶντες, ὑμῖν ὡς τῆς ἐκ τοῦ νικᾶσθαι καταφρονήσασιν ἀτιμίας μέμφεσθαι βούλοιντο, ἀλλ' ὑμῖν ἢ παρὰ τῶν ἔργων ἐβ-

sollicitis plane de vobis, et orantibus, ut saltem vos poenas sibi irrogatas effugiatis.

Neque igitur illis, ut dixi, nec multo magis posteris vestram emendationem ducemus ignominiae materiam. Quam enim accipiant propter nos ignominiam, qui una vobiscum illos a mendacii turpitudine liberabimus? quibus, si grati esse velint, immortales libenter habebunt gratias ob acceptum beneficium? neque enim se quidem liberatos a mendacio gaudebunt, auctores vero beneficii odio habebunt, et iniquorum pravorumque hominum poenam subibunt. Nec erit qui illis exprobet vestram in meliora mutationem, veritatisque agnitionem, nisi qui et illos insectetur quasi errori addictos, improbus quispriam aut mente captus, dum quæ sunt coronis digna reprehendit, et mentis esse compotes puta eos qui superbia elati propriam salutem cum veritate projiciunt: multo vero magis arbitror illos fore vestrorum hæredes encomiorum, et factaturos sese de vestris laboribus, quos suscipitis pro veritate. Omnino autem de ignominia in posteros a vobis transfundenda nec curandum arbitror, dum prius vos ipsi digni non sitis, qui merito erubescatis; nam et dicere turpe non est, et veritas ornatiores potius reddere solet atque illustres eos, a quibus ipsa possidetur. Quod si etiam futurum esset, ut probra et dedecus utriusque temporis hominibus imprimeremus, eo quod ipsi veritatem agnosceremus; cum nec illis credendi mendacii auctores fuerimus, et his possimus sanæ opinionis esse magistri; non oporteret nos aliorum honori consulentes nostrum contemnere, et aspernari gloriam ex veritate provenientem. Et si contra nos ipsos omne reprehensionis telum sciremus conjiciendum, eundem cominus esset ad excipienda omnia, nihil optabilius existimantibus, quam pati contumelias cum veritate, et si opus sit, emori; ac præ oculis quidem habentibus amplitudinem et gloriam cælestem, quam nobis ob labores pro veritate debitam oblocutiones hominum cumularent; illam autem cogitationem volentibus, quo pacto per vitæ ac fidei emendationem consequamur salutem et gloriam, admissio in nos ipsos omni contumeliæ genere. Omnino autem non video quinam erunt a quibus probra vobis objiciantur, et quorum querimonias valde revereamini. Nam posterius perhorrescant etiam necesse est vestras sententias, ducti vestræ dignitatis observantia, quam præ vobis feretis, tum per alia, tum si seriam curam ad veritatem contuleritis: temeritatis enim se putabunt tantam synodum cornu petere, imo vero amplectentur vestra decreta, honorantes ea, et plurimi facientes, vobisque propterea gratias agent, et honoribus quos tribuere solent beatis, qui splendore consimilium certaminum emicuerunt, ornabunt. Quod si qui fuerint, qui ea quidem aperte probeant, vos autem reprehendere velint, quod victi ab aliis dedecus hoc susceperitis: at vobis certe satis erit ex

rebus gestis nancisci gloriam : quodque tam vestrae, tum aliorum sponte vos sequentium saluti per veritatis agnitionem consulueritis. Sed nec eorum qui nunc vitam degunt, vos quisquam culpaverit : non Græci, quibus videbitur maximam laudem mereri, et penes quos immortalis vivetis memoria, quod et sumptibus, et corporibus, et scientia, animi denique moderatione ac divinis quibusdam cogitationibus pacem soli fere ex omnibus confeceritis : neque vosmetipsos ipsi, nec alius ex iis qui vestrae partes sequuntur. Omnes enim sententiam vestram tanquam divinitus latam arripient : tum quia congregatio est universalis Ecclesiae, quam errare impossibile est, tum quia illa pacis erit causa, quam omnes optant, quod per eam expectent liberatum se iri ab omnibus teterrimis malis, quorum origo exstitit utrisque schisma. Cæterum si fiat ut non ab omnibus laudemini, nec omnibus arrideat vestra sententia : sed sit aliquis, cui potius concertando placeretis, et convertendo omnia, ne ignorasse præterito tempore quod credi oportebat : videamini non debetis propterea paucorum laudes, easque vitiosas commutare cum fastidio plurimorum et optimorum, et optimæ rei causæ concepto : cum licet cuncti simul prave sentiant, et moleste hoc ferant, vos tamen nihil curare, sed tantum de honesto et vero sollicitos esse oporteat : illud scientes omnem querelam et oppositionem frivolum fore, si modo rata sint, quæ fient a vobis. Nam si verum est a me dicendum, omnino eorum offendam suspitione remota, vos tantum opus est ut inanem gloriam despiciatis, et omnia bene se habebunt ; et si illud pro certo animis vestris proposueritis, fore ut nunquam vos vestri pudeat, aut ob sententiæ mutationem turbemini, nihil est quod de aliis timeatis. At vos nec justum, nec consentaneum est aliquid aliud veritati præferre, et propter turpe repugnandi studium et humani affectum, nolle amplecti concordiam, quæ sola corporibus et animis potest afferre salutem, cum tantum non illam manu teneatis, et reliquum sit solum illamprehendere. Non est enim hoc Patribus, doctoribus, scientia præditis, omni virtutum genere excultis, non Dei procuratoribus, apostolorum successoribus, non demum hominibus pro veritate congregatis, et præterea tam numero cœtu dignum. Neque dici poterit, prodi ab utraque parte spes illas bonas, quas secuti convenistis. Ubi enim pro vestra utriusque sententia pugnaveritis, et spei periculum feceritis, et pugnae exitus erit manifestus ; tunc ad illud, quod vestro concilio reliquum est, accedetis ac de pace, quomodo facienda sit, deliberabitis utque mendacium prorsus a veritate devincatur, curabitis. Naud enim hac mente omnino utriusque venistis, ut vincatis alteros ; hoc enim est velle mendacio quoque dare victoriam, cum de rebus controversis non habeatur determinata veritas : dum autem veritas adhuc ignota est, necesse est suspitioni quoque mendacii apud utrosque locum esse. Sed venistis primum quidem pro vestra

ἄρα, καὶ τὸ πῶς εἶναι μὲν αὐτοὶ, σώζειν δὲ καὶ τοὺς ἄλλους ἐκόντας τῇ γνώσει τῆς ἀληθείας ἀρκεῖται. Ἄλλὰ μὴν καὶ τῶν νῦν ὄντων ῥύδιες ὑμᾶς αἰτιάσεται· οὔτε γὰρ οἱ Γρατικοί, οἷς καὶ πολλῶν ἐγκωμίων ἕξιοι δόξετε, καὶ παρ' οἷς ἀθανάτου τεύξεσθε μνήμης, ἀτε καὶ χρήμασι καὶ σώμασι καὶ σοφίᾳ καὶ τῷ τελευταίῳ ταπεινοφροσύνῃ, καὶ λογισμοῖς τισι θειοτέροις τὸ τῆς εἰρήνης χρέμα μόνοι σχεδὸν ἀπάντων καταπραξάμενοι· οὐθ' ὑμεῖς ἑαυτοὺς, οὔτε τις τῶν ὑμῖν προσκειμένων. Πάντες γὰρ ὡς ἠκούσας ἀπὸ θεοῦ τὰς ὑμετέρας ψήφους ἀπάσσοι, τοῦτο μὲν ἀτε τῆς Ἐκκλησίας ἀπάσης οὐσης ἑμοῦ, ἦν οὐκ ἔνεστι πλανηθῆναι, τοῦτο δὲ καὶ ὡς εἰρήνης αἰτίας· ἦν ἐπιθυμοῦσι πάντες ἰδεῖν· ταύτῃ τῶν ἀνηκέστων, ὧν παρ' ἐκατέρου ἤρξε τὸ σχίσμα, προσδοκῶντες πάντων ἀπαλλαγῆσθαι. Εἰ δὲ καὶ μὴ πάντας ἐπινοῶντας ἔξετε καὶ τὰς ὑμετέρας χαίροντας ψήφοις, ἀλλ' ἔσται τις, ᾧ φιλονεικοῦντες μᾶλλον ἠρέσατε ἂν καὶ πάντ' ἀνατρέποντας, ὥστε μὴ δόξαι τὸν ἔμπροσθεν χρόνον ἠγνοῦσθαι τὸ δέον. ἀλλ' οὐ δεῖ τοὺς παρὰ τῶν ὀλίγων καὶ ταῦτ' ἐπὶ κακῷ γινομένους ἐκαίνοὺς τῆς παρὰ τῶν πλείστων τε καὶ βελτίστων καὶ τοῦ βελτίστου χάριν ἀληθείας ἀλλέξασθαι· ὅπου γε καὶ πάντων ἅμα διεσπορότων καὶ δευρὸν ποιουμένων τὸ πρᾶγμα, οὐδένα λόγον ἔχειν, τοῦ δὲ καλοῦ καὶ τῆς ἀληθείας φροντίζειν μόνον ἐχρήν· εἰδόντας ὡς ἅπαντα μέμψις καὶ πᾶν ἐναντίωμα σαθρὸν ἐστίν, ἂν τὰ ὑμέτερα μόνον κρατῆ. Εἰ γὰρ δεῖ με τάληθῃ λέγειν μηδὲν ὑπολογιζόμενον, ὑμᾶς δεῖ μόνον κενῆς δόξης καταφρονησαί, καὶ πᾶνθ' ἔξει καλῶς· κὲν ὑμεῖς βεβαίως ὑποθήσασθε, μηδέποτε ἂν ἑαυτοὺς αἰσχυνθῆναι, μηδὲ θέρουδόν τινα παθεῖν ἐπὶ τῇ μεταθέσει τῆς δόξης, τὸ περὶ τῶν ἄλλων δέος οὐδὲν ἐστίν. Ὑμᾶς τοίνυν οὔτε δίκαιον οὔτε προσήκόν ἐστι τῆς ἀληθείας ἄλλο τι προτιμῆσαι, καὶ τὴν μόνην σώματα καὶ ψυχὰς δυναμένην σώζειν ὁμόνοιαν, ἐπειδὴ μόνον οὐκ ἐν χερσὶν ὑμῶν ἦ, καὶ τὸ λαβίσθαι λείπηται μόνον, φιλονεικίας αἰσχροῦς εἰκόνα καὶ πάθους ἀνθρωπίνου προέσθαι· οὐ γὰρ Πατέρων, οὐ διδασκάλων, οὐ σοφῶν κεκοσμημένων, οὐ πάσαν ἀρετὴν μετιόντων, οὐκ ἐπιτρόπων θεοῦ, οὐ διαδόχων τῶν ἀποστόλων, οὐ τὸ τελευταῖον ὑπὲρ τῆς ἀληθείας συνθηροισμένων, καὶ πρὸς τούτοις τοσοῦτων, ἔξια ταῦτα. Ἄλλὰ μὴν οὐδ' εἰποι τις ἂν οὐδέτερος ὑμῶν τὰς ἀγαθὰς ἐπιβίβας προδοῦναι, ἀεὶ ἔχοντες ἤκατε. Τῆς γὰρ δόξης προπολεμήσαντες ἐκατέροις τῆς ἑαυτῶν, καὶ τῶν ἐπιβίβων πέραν λαβόντες, ἐπειδὴν φανερὸν τὸ τοῦ πολέμου γένηται πέραν, ἐπὶ τὸ λείπον τῆς προθέσει· βαδισθε, καὶ τὴν εἰρήνην ὅπως ἔσται προβλέψασθε, καὶ τὴν ἀληθειαν ὅπως πάντῃ τὸ ψεῦδος καταγωνισθῆται φροντιστε. Οὐδὲ γὰρ ἐξ ἅπαντος ἐκατέροις τοὺς ἐτέρους νικήσαντες ἤκατε· τοῦτο γὰρ ἐστὶ καὶ τὸ ψεῦδος θέλει νικᾶν, ἐπὶ περὶ τῶν ἀμφισβητούμενων οὐ δὴ ὀρισταί τάληθες, καὶ τῆς ἀληθείας ἐν ἀδήλω δήπου κειμένης, ἀνάγκη καὶ τῇ τοῦ ψεύδους ὑποψίᾳ παρ' ἐκατέροις εἶναι χῶραν τινά. Ἄλλ' ἤκατε πρῶτα μὲν ὑπὲρ ὧν πεφρονήκατε πρὸς ἀλλήλους ἀγωνισόμενοι, καὶ τοῦτον πρῶτον ἐκτελέουσας ἄλλον· εἶτα

ψεύδει καὶ ἀληθείᾳ δικάζοντες, καὶ τούτην στεφάνου
 νύσαντες καὶ περιπλεξόμενοι πάντες· ἐξ ἧς καὶ αἱ
 διαλλαγῆαι καὶ τὰ τῶν ἐλπίδων κεφάλαια μεθ' ὑπερ-
 βολῆς ὑμῖν ἀναλάμψουσιν. Οὐδεὶς τοίνυν ὑμῖν ἐγκα-
 λῆσαι δικαίως, ὧν χάριν συνήλθετε καταπράξασαι,
 καὶ τούτην ἀρκοῦσιν νίκην ἀνηρημένοι. Ἐπὶ παῖσι
 δὲ τούτοις οὐδ' εἰκὸς ἐστὶ τοὺς μεταβαλόντας πλείω
 χάριν ὑφαιλεῖν τοῖς πεπεικόσιν ἢ τοὺς ἐπὶ τῆς προ-
 τέρας μείναντας δόξης τοῖς πεπεισμένοις· ἵνα τις
 καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ δοκεῖν ὠφελῆσθαι τε καὶ μαθεῖν
 ἑτιοῦν αἰσχύνῃ φυλάττειτο. Ἐκότεροι γὰρ ἐπίσης
 ὑπ' ἀλλήλων ὠφελήθησθε δὲ τε καὶ τιμηθήσεθε· πρῶ-
 τον μὲν τῆς ἐκ τοῦ νικᾶν ἡδονῆς γενόμενοι κοινω-
 νοί· ἐπεὶ τῆς παρὰ πάντων σπουδῆς καὶ τῶν κοι-
 νῶν ἀγῶνων καὶ διαλέξεων ἔσται τέλος ἡ τῆς ἀλη-
 θείας ἀνάδειξις τε καὶ νίκη· καὶ τῆς ἐτέρας μόρας,
 ἐποτέραν ἂν εἴποι τις, μὴ πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας
 ζήτησιν συμπραττεύσης, καὶ δειχθῆναι ταύτην καὶ
 τοῦ ψεύδους περιγενέσθαι τῶν ἀμηχάνων πέφυκεν
 ὅν· ἔπειτα καὶ τὸ τῆς δόξης βεβαίως ἔχεισθαι τῆς
 αὐτῶν, παρὰ τῶν πεπεισμένων τοῖς πεπεικόσιν
 ὅλως ὑπάρξει· ὧν ἀντιλεγόντων, κακίνοι πάντως
 ἔμελλον ἀμφισβᾶλλειν, ὃ καὶ πρότερον ἔπασχον. Ὅτι
 μὲν οὖν οὐδετέροις ὑμῶν ἢ φανερὰ τῆς δόξης μετά-
 θεσις αἰσχύνῃν ἔχει τινά, οὐτ' εἰ τίς ἐστίν, ἀρμόττει
 ταύτης φροντίσαι· ἀλλὰ δεῖ τὴν φαινομένην ἀλή-
 θειαν ἐν τῷ Συμβόλῳ τῆς πίστεως· ἐπίσης πάντας
 ὁμολογεῖν, οὔτε προστιθέσαι τὸ παῖσι ἀρέσκον
 ὀκνοῦντας, οὔτε τὸ προσιστάμενον ποῦ διαγράψαι
 αἰσχυνομένους, καὶ οὕτως τὴν ἀληθῆ καὶ βεβαίαν
 εἰρήνην παῖσι κηρύξοντας μεθ' ἡδονῆς ἐπανήκειν,
 ἵκανῶς τῶν εἰρημένων ἡγοῦμαι δῆλον ὑπάρχειν·
 καὶ ὅτι τοῖς ἄλλοις τι θορυβοῦσιν οὐδὲ προσέχειν
 ἄξιον, οὐθ' ὑμᾶς αὐτοὺς ὑπ' ἐκείνων ἐνοχλεῖσθαι
 τῶν λογισμῶν· ἤδη δὲ καὶ πρὸς τὰ λοιπὰ τῶν κω-
 λυμάτων ἴσθον.

Φήσουςι τοίνυν ἐκατέρωθεν οἷδ' ὅτι καὶ μάλα πολ-
 λοι, ὡς οὐ μόνον ἡμῖν τοῖς ἐνταῦθα συνειλεγμένοις
 δεῖ τὸν τῆς εἰρήνης τρόπον ἀρέσκειν, ἀλλὰ καὶ πα-
 σιν, ὅποσα τοῖς τῶν Ἐκκλησιῶν ἀφοτέρων νόμοις
 ὑπέκουσιν ἔθνη· καὶ μὴ μόνον ὅπως ἡμεῖς συνθῶ-
 μεθα πρὸς ἀλλήλους, σκοπεῖν, ἀλλὰ καὶ ὅπως κά-
 κεινοὶ ταῖς ἡμετέραις ψήφοις πεισθήσονται· εἰ ἐξ
 μὴ, λήσομεν ἀντὶ εἰρήνης μάχην ἔγειραντες, καὶ τῷ
 συνάπτεσθαι τοῖς πόρρω κακῶς τῶν οἰκιστάτων
 ἀποβρῆγγύμεναι· ὃ πλείω τοῦ προτέρου εἰνοῦ τὴν
 ἀνίαν τε καὶ τὸν θόρυβον ἐμποιήσει τοῖς πεπονθό-
 σιν. Ἴσμεν δ' αὐτῶν πλὴν ὀλίγων τοὺς πάντας δυσ-
 χερῶς περὶ τὴν μετάθεσιν ἔχοντας, καὶ τὸ δόξει
 τι καινοτομεῖν ἀσεβείας ὑπερβολὴν ἡγουμένους.
 Ἔνιοι δ' αὐτῶν καὶ μέχρι μόνου τοῦ διδάσκαλοι γε-
 νέσθαι τοῖς ἄλλοις τῆς ἀληθείας, συνόδου τε οἰκου-
 μενικῆς καὶ τῶν ταύτης ἔργων ἐφίενται· οὐδ' ἐγ-
 χωρεῖν φασὶν ὧν αὐτοὶ πιστεύουσιν, ἄλλο τι βέλτιον
 οὐδ' αὐτῷ δοκεῖν τῷ Θεῷ. Πῶς οὖν οὕτως ἔχοντες
 γνώμης, ἀφαιρούμενων ἡμῶν ἢ προστιθέντων ὅλως
 ἀνέξονται; Ἡ ποῦ δίκαιον τῆς ἡμετέρας συμμα-
 χους καταλιπεῖν, οἷς τὴν πρὸς ἀλλήλους ἔχθραν
 συνδιεφέρομεν, καὶ τοὺς τῶν δυσχερῶν ἡμῖν πρότε-

A utriusque sententia propugnaturi, et in hoc primum
 certamen descensuri : deinde inter verum et falsum
 arbitri futuri, et veritati palmam daturi, et illam
 omnes amplexuri, ex qua et conciliatio et rerum
 speratarum capita satis superque vobis emicabunt.
 Nemo igitur vos in crimen vocaverit, quod ea quo-
 rum gratia conveniatis, effeceritis, et hanc certe
 victoriam, quæ satis erit, adepti fueritis. Præter
 hæc omnia non est ratio, plus debere persuasos
 persuadentibus quam persuadentes persuasos ; ut
 illud quis vereatur dedecus, in quod incurritur, si
 quid videatur accepisse beneficium, aut quidvis di-
 dicisse. Nam utraque pars in alteram æque benefi-
 cium conferet et honorem, tum quia voluptas ob
 victoriam partam erit communis : quandoquidem
 B finis, ad quem tendunt omnium studia, communis-
 que labores ac disputationes, erit declaratio ac
 victoria veritatis : fieri vero nullo modo poterit,
 ut ea declararetur, et victoriam a mendacio reportet,
 si pars altera, quamcumque dixeris, suam non det
 operam ad inquirendam veritatem ; tum quia per-
 suadentibus illud præstabant persuasi, ut sua in
 sententia absque hæsitacione perseverent ; nam istis
 contradicentibus illi quoque dubitarent, sicut et
 antea. Quod igitur ex aperta mutatione sententia
 neutri partium ulla iniuratur ignominia, nec si qua
 iniuratur, curandum de illa sit : sed oporteat perspi-
 cuam veritatem omnes pariter fateri in Symbolo
 fidei, nec paventis addere quod placet omnibus, nec
 recusantes ob veredundiam expungere quod alicubi
 C offendit, atque ita prædicata omnibus vera et certa
 pace cum lætitia reverti, satis per ea quæ dicta
 sunt, puto esse perspectum : quodque indignum sit
 eos audire, qui contrarios spargunt rumores, et
 vos huiusmodi cogitationibus turbari. Transeun-
 dum jam est ad cætera quoque impedimenta.

D Dicent itaque quamplures plane ex utraque parte
 debere non modo nobis hic congregatis pacis mo-
 dum placere, sed reliquis etiam gentibus, quæcum-
 que utriusque Ecclesiæ ritibus subjaceant : nec tan-
 tum esse considerandum, quomodo nos convenia-
 mus, sed etiam qua ratione illi decreta nostra
 suscipiant : alioquin loco pacis pugnam inconsi-
 derate ciebimus, dumque cum loge dissitis male
 D conjungimur, a conjunctissimis disjungomur : quod
 passuris maiorem afferet mœrorem animique per-
 turbationem quam prius malum. Scimus autem
 omnes præter paucos mutationem ægre ferre, sum-
 mamque impietatem arbitrari, si quam videantur
 innovationem admittere. Quidam vero ex ipsis ad
 hoc tantum optant synodum œcumenicam, et quæ
 per illam sunt, ut evadant aliis magistri veritatis :
 nec fieri posse aiunt, fide sua quidquam præstan-
 tius ne ipsi quidem Deo videri. Cum igitur illi hoc
 animo sint, quomodo patientur a nobis quidquam
 omnino addi vel detrabi ? An vero æquum erit,
 nostros in gerendis inimicitias socios rerumque
 arduarum ac difficilium participes deserere, nec
 velle illos in meliore fortuna consortes habere ?

nec ita pacem componere, quemadmodum ipsi libenter annuerint? Ad hæc ergo quid ipse respondeam, quidve potius consilii vobis denique propter huiusmodi rationes, volentem dicere attente audietis. Qui sint longe dissiti, quisve secus, Patres æquissimi, non terræ spatiis iudicandum est, sed morum institutorumque similitudine, aut contra: nec non linguæ, si fieri possit, et quod omnium est maximum, benevolentia et societate, mutuaque opera præhenda, cum opus est. Hanc igitur vos adhibendo regulam, contrarium omnino ac illi volunt de rebus propositis capietis consilium. Quis enim ignorat, notissimis Latinorum nationibus cum Græcis, ut primum de his sermo fiat, eorum plane omnium quæ dixi, perfectissimam intercedere affinitatem? et tamen eorum aliquæ plurimis terræ spatiis a nobis distant? Quis nescit etiam, multos ex iis qui interim nobiscum in fide sentiunt, esse quidem nobis vicinos, moribus autem et institutis differre quantum vix dici queat? et calamitates, quibus affligimur quotidie, non curare? Scimus etiam nonnullos ex iis insidiam nobis, ac invidere: qui vero se nobis amicos præbere volunt, perinde valent atque ii qui nolunt, similibus et ipsi atque etiam gravioribus oppressi miseriis, ut ne sibi quidem ipsi opem ferre queant. Prætereo quod, exceptis Gallis et Hispanis, reliquæ Latinorum nationes minus distant loco a nobis, quam aliqui eorum (nominem enim eos appellare nolo) quibus vehementer sumus addicti. Quin etiam ut vicinos eosdem habemus, coloniis quibusdam insulisque illis subditis maxime conjuncti; et cum nonnullis ita nostra omnia communicavimus, ut veluti consanguineos civesque adhibeamus. Ad hæc lata nobis opportune auxilia, vicemque a nobis redditam, nec non ut moribus utriusque alterorum potius quam propriis oblectemur, et communia sint nobis eruditio, disciplina, et exacta dogmatum scientia cæteraque vincula quibus copulamur, percensere singula difficillimum arbitror. Itaque si et nostram cum Latinis pacem sequi omnes voluerint, felicitatis hic erit cumulus, et veritatis contra mendacium illustris victoria, et late diffusa pax, atque omnia complectens. Sed si periculum est, ne alteri adherentes parti amittamus alteram, hominum erit prudenter agentium, maxime vicinos præferre aliis: eos videlicet, quibus præpositis et veritatem fatebimur, et pacem stabilem conficiemus. Scitis enim plures eorum hoc etiam tempore nullius parere imperio, et nullam habere nobiscum communionem, neque Ecclesiam nostram audire, sed nullum hinc nobis dispendium oritur: neque igitur omnino a nobis divulsi poterunt invehere ullum incommodum. Sed si possent etiam dare aliquod damnum, perfecta certe cum Latinis conjunctio adeo numerosis satis superque poterit molestiam demere inde provenientem: ut jam ne ipsam quidem prius conjunctio amissionem sentiamus. Nec vero aliqua nobis fiet illis injuria, Deo iudice hominibusque qui sapiunt:

Α ρον συμμετέχοντα; μή καί τῶν ἀμεινόνων ποιείσθαι βούλεσθαι κοινωνούς; μηδ' ὡς ἂν αὐτοὶ συνθοῖντο καὶ κατανεύσουσιαν, οὕτω τὴν εἰρήνην πράττειν ἐπιχειρεῖν; Τίς οὖν ἔσται καὶ πρὸς τούτους ἀπολογία, μᾶλλον δὲ τί ποτε καὶ περὶ τούτων τῶν λόγων ἔχω συμβουλευεῖν ὑμῖν προσέχοιτ' ἂν ἤδη λέγειν ἐθέλοντι. Τοὺς πόρρω καὶ τοὺς ἔγγυς, ὧ Πατέρες ἐπεικέστατοι, οὐ γῆρας διαστήμασι δίκαιόν ἐστι κρίνειν, ἀλλὰ τρόπων καὶ ἡθῶν ὁμοιότητι, καὶ τοῦ ἀντιόν, καὶ γλώττης ἐφ' ᾧ ἔστι δυνατόν· καὶ ὁ μέγιστον ἀπάντων εὐνοία, καὶ κοινωνία καὶ τῷ συμπράττειν ἀλλήλοις ἐν οἷς ἂν δεῖσι καὶ συνεργεῖν. Τούτῳ τοίνυν τῷ κανόνι χρωμένους ἑμαῖς, παντάπασιν ἐναντίως οἷς ἀξιοῦσιν ἐκεῖνοι, περὶ τῶν προκειμένων ἔστι βουλευέσθαι. Τίς γὰρ οὐκ οἶδε τὰ τῶν Λατίνων γνωριμώτατα γένη, ὡς ἂν πρὸς Γραικοὺς ὁ λόγος γίγνητο πρῶτον, ἐν πᾶσιν ὁμοῦ τοῖς προειρημένοις ἀκριβεστάτην τὴν πρὸς ἡμᾶς ἔγγυτητα σώζοντα; καίτοι τούτων ἕνια πλείστον ἡμῶν ἀπέχει τῆ γῆ. Τίς δ' ἀγνοεῖ πολλοὺς τῶν ἡμῖν τέως ὁδοξοῦντων, ἔγγυς μὲν συνφιτισμένους ἡμῶν, ἡθεοὶ καὶ τρόποι; οὐδ' ὅσον εἰπεῖν ἔστι διαφέροντα; καὶ τῶν ἡμῖν ἐκάστοτε συμπιπτόντων οὐδ' ἐπιστρέφοντες; Ἐνίοις δ' αὐτῶν Ἰσμεν ἐπιβουλεύοντας καὶ φθονοῦντας. Οἱ δὲ καὶ τὰ τῶν εὐνοῦν πράττειν ἐθέλοντες ἐν ἴσῳ τοῖς μὴ βουλομένοις εἶσιν, ὁμοία δυσπραγοῦντες ἡμῖν καὶ χεῖρω, καὶ μηδὲ σφίσι αὐτοῖς ἀμύνειν δυνάμενοι. Ἐὼ γὰρ δεῖ πλὴν Γάλλων τε καὶ Ἰσπανῶν, καὶ τὰ λοιπὰ τῶν Λατίνων ἔθνη καὶ τόπων διέστηκεν ἡμῶν ἕλαττον ἢ τούτων τινὲς (οὐ γὰρ βούλομαι τοῦνομα λέγειν) ἐν σφίδρα περιεχόμεθα. Τοῖς δὲ αὐτοῖς καὶ καθάπερ γείτοσι χρώμεθα, ἀποικίαις τισὶ καὶ νήσοις δὲ αὐτῶν ἀρχομένης; μάλιστα συναπτόμενοι; ἐνίοις δὲ καὶ τῶν παρ' ἡμῖν μεταδεωκότες ἀπάντων, ὁπόσα γνησίους καὶ πολίταις ἀντικρυς προσφερόμεθα. Τὰς δ' ἐπὶ καιροῦ βοηθείας αὐτῶν καὶ τὰ παρ' ἡμῶν ἀμοιβὰς, πρὸς δὲ καὶ τὸ τοῖς ἀλλήλων ἡθεοὶ χαίρειν πρὸ τῶν οικείων, μαθήματα εἰ καὶ λόγους καὶ δογματικῶν ἐπιστημῶν οὐκ ἀκριβεῖα, καὶ τὰλλα δεῖ ὧν συναπτόμεθα καταλέγειν ἕκαστα, τῶν δυσχερεστάτων εἶναι νομίζω. Εἰ μὲν οὖν τῆς πρὸς Λατίνους εἰρήνης καὶ πάντες ἡμῖν βουλήσονται κοινωνεῖν, εὐδαίμων ἂν εἴη τοῦτό γε, καὶ λαμπρὰ τῆς ἀληθείας νίκη κατὰ τοῦ ψεύδους, καὶ εἰρήνη πλατεία καὶ πάντα διαλαμβάνουσα· εἰ δὲ καὶ κινδυνεύομεν ἑτέρων περιεχόμενοι τοὺς ἑτέρους ἀποβαλεῖν, σωφρόνων ἂν εἴη τοὺς μάλιστα πλησιάζοντας τῶν ἄλλων προεἶσθαι· καὶ οὐς προτιμήσασι, τὸ τε τὴν ἀληθειαν ὁμολογεῖν, καὶ τὸ τὴν εἰρήνην ὡς ἂν μάλιστα διαρκοῖη, πράττειν προσέσται. Ἴστε γὰρ δεῖ καὶ νῦν αὐτόνομοι τούτων οἱ πλείους, καὶ οὕτως τῶν ἄλλων ἡμῖν ἐν οὐδενὶ κοινωνοῦσιν, οὕτως τῆς Ἐκκλησίας; ἡμῶν ἐπακούουσιν· ἀλλ' οὐδὲν ἡμῖν ἐντεῦθεν γίνετα βλάβος· οὐδὲ τοίνυν παντάπασιν ἀπερρωγότες ἡμῶν, ἔξουσιν οὐ χάριν λυπήσουσιν. Εἰ δὲ τι καὶ ζημιοῦν ἡμᾶς; ἔχοιεν, ἀλλ' ἢ τῶν Λατίνων ἀκριβῆς κοινωνία τοσοῦτων ὄντων μετὰ πολλῆς τῆς περιουσίας τὴν ἐκεῖθεν ἀηδίαν λυεῖν ἀρκεί-

σει, ὡς μὴδ' αἰσθάνεσθαι λοιπὸν, εἴ τις τῶν πρῶτην ὀφειωμένων κατέστηκεν ἕρημος. Ἄλλὰ μὴ οἷδ' ἀδικήσομεν ὄλους αὐτοὺς Θεῷ δικαστῆ καὶ τοῖς νῦν ἔχουσι τῶν ἀνθρώπων· τούναντιον γὰρ μάλλον, οὐτοὶ καὶ τὴν Ἐκκλησίαν Θεοῦ καὶ σφᾶς αὐτοῦς ἀδικήσουσιν. Οὐ γὰρ ἡμῖν μόνους λοιπὸν ἀνταρῶσιν, οὐς καὶ πρότερον τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας μοῖραν ἤδεσαν ὄντας, ἀλλὰ πρὸς πᾶσαν ὁμοῦ τὴν Ἐκκλησίαν φιλονεικήσουσι, καὶ πάσης ἀποβραγήσονται. Τῆς γὰρ κατὰ Κωνσταντινούπολιν Ἐκκλησίας μετὰ τῶν ἄλλων τριῶν τῆ Ῥώμῃ συναπτομένης, οὐδὲν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας; ἔξω καταλείπεται· ἥς ἀποσχίζοντες ἑαυτοὺς, καὶ τὰς αὐτῆς ἀπαναινόμενοι ψήφους, οὐκ οἶδ' εἴ τις ὑπ' ἄλλου τούτου πάσχειν δύναιντο χεῖρον. Οὐδ' ἡμᾶς ὀφείλειν εἶποι τις ἂν ἄχρι καὶ τοῦ τῆς ἀληθείας καλόν, καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς ζημιούν, τὰ σφῶν θεραπεύειν, ὃ καὶ δεσπότης λίαν ἀτοπὸν ἴσκι συχωρεῖν.

Ἄλλ' οὐδ' ἀθῆς τι καὶ νῦν πρῶτον συμβαῖνον ἢ πρὸς τὴν οἰκουμένην σύνοδον καὶ τὰς ψήφους αὐτῆς ἐνίω ἀπειθεία, ἵνα τις καὶ τῆς ἡμῶν οἰκονομίας ἔχη κατηγορεῖν, οὐ δυνθῆντων πάντας ἔχειν ὀπεικόντας. Πολλὰ γὰρ ἔθνη καὶ πόλεις ὄλαι τῶν προτέρων συνόδων γνώμας ἀντέλεγον, ἀνθρώπων ἢ τι παθεῖν ἐκαίνας ἡγούμενοι, καὶ τὸ δόξαν αὐταῖς τοῦτ' εἶναι ἀληθῆς ἀποφνηματίας· ἕως ἢ τῆς ἀληθείας ἰσχύς τὰς ἀπάντων εἰσθῶσα ψυχὰς, πάντας ἔδειξε παιθομένους, καὶ ὡς Θεοῦ φωναῖς ταῖς τῶν ἀνθρώπων ἐκαίμων προσέχοντας. Καὶ τοῦτ' ἤδεσαν ἀκριθῶς οἱ τῆς ἀληθείας ἐξετασταί· ἀλλ' οὐ δῆπου τοῦτ' εὐλαδοῦμενοι, καὶ τὴν τινων εἰς ἀναίδειαν εἰς ἀπιστίαν δεῖν ἡγούμενοι θεραπεύειν, τὰς τῶν εὐγνωμόνων ψυχὰς ἀφῆκαν σαλευέσθαι, καὶ τὴν ἀλήθειαν περιεῖδον ὑπὸ τοῦ ψεύδους πολεμουμένην, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν Θεοῦ τὰ χεῖριστα πάσχουσαν, καὶ σφᾶς αὐτοὺς ἀπάντων τούτων αἰτίους εἶναι δοκοῦντας· ἀλλὰ τούτων μάλιστα καὶ προύργου πεφροντικότες, αὐτίκα μὲν τῶν ἄλλων ἡμέλου, εἶτα κάκείνους εὐχαῖς τε καὶ ταῖς ἄλλαις ἐπιμελείαις ἰώντο, καὶ πρὸς τὴν τοῦ καλοῦ καὶ δικαίου γνώσιν ἀπίστρεπον. Οὐ τοίνυν οὐδ' ἡμᾶς νῦν τοῦ δεῖνος καὶ τοῦ δεῖνος πρέπει φροντίσαι, ὅπως μὴ γένηται πονηρὸς ἀμείνων εἶναι δυνάμενος, ἀλλὰ τὸ δεῖον αὐτοὺς διαπραξαμένους, ταῖς νῦν ἔχουσι καταλείπειν αἰρεῖσθαι τοῦτο καὶ στέργειν· οὐς εἰκὸς εἶναι τοὺς πιστοῦς τε καὶ δοκιμωτάτους τῶν ἡμετέρων· τοῖς δ' ἀντιβαίνειν ἰσως βουλῆσομένοις τὸν μετὰ ταῦτα καιρὸν ἀφορίζειν εἰς ἰατροίαν, καὶ μὴδὲ τὴν ἐκαίμων ἐπιστροφὴν παντελῶς ἀνέλπιστον οἴεσθαι. Εἰσὶ γὰρ, εἰσι πολλοὶ παρ' ἡμῖν, οἱ παύσουσι φιλονεικόντας ἀληθῆ καὶ δίκαια λέγοντες. Οὐ γὰρ τῆ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἐκκλησίᾳ μόνον οἱ ἄνθρωποι πολεμήσει τούτους ἐροῦσιν, ἀλλὰ τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν ἀτιμάζειν, ὡς εἰκοι, βούλεσθαι· ὃ καὶ τῆς ἀληθείας ἴσκι καταφρονεῖν, καὶ τὴν πρὸς Θεῶν αἰδῶ παρατεῖσθαι, ἐφ' ἧς ἡμῖν αἱ τῆς σωτηρίας ἐλπίδες. Πᾶσα γὰρ νῦν ἢ τῶν Χριστιανῶν Ἐκκλησία τὴν αὐτὴν παρὶ τῶν πρῶτην ἀμφισθητουμένων γνώμην προσέλετο· καὶ πλὴν ὅμων ἄπαντες τὰς τῆς

PATROL. GR. CLX.

contra enim potius ab illis Ecclesiæ Dei, sibi que ipsis fiet iniuria : siquidem deinceps non tantum nobis contraria sentient, quos et antea catholicæ Ecclesiæ partem agnoscebant, sed pugna illis erit cum tota prorsus Ecclesia, eruntque ab universa separati. Nam ubi Constantinopolitana Ecclesia nua cum tribus aliis conjuncta erit cum Romana, nulla catholicæ Ecclesiæ pars extra manet, a qua seipsos sejungendo, et decreta ejus non recipiendo, non video quid a quoquam alio possint hoc malo deterius pati. Neque debere nos dixerit quispiam ita illis obsecundare, ut et veritatem contemnamus, et pacis bonum respuamus, nobisque ipsis damna creemus : quod vel dominis concedere valde est absurdum.

καταφρονεῖν, καὶ τὸ τῆς εἰρήνης παρατεῖσθαι

Porro autem novum non est, aut nunc primum usu venit, esse qui synodum œcumenicam ejusque decreta non admittant ; ut si non poterimus ad nostram omnes perducere sententiam, possit quispiam concilia nostra dæmnare : multæ enim gentes, et civitates integræ priorum conciliorum decreta oppugnabant, humani aliquid passa illa opinatæ, et quod sibi visum esset, illud tanquam verum pronuntiasse ; donec vi sua veritas in omnium animos sese insinuans effecit, ut omnes acquiescerent, et hominum illorum vocibus tanquam divinis auscultarent. Et perspectum sane hoc habebant iudices illi veritatis ; non tamen aut veriti hoc sunt, aut piorum animos fluctuare sinit passi, quod putarent, impudentiæ seu perfidiæ quorundam esse inservendum ; aut neglexerunt a mendacio veritatem oppugnatam, Ecclesiamque Dei gravissimis laborantem malis ; aut sustinuerunt se horum omnium auctores videri : sed omnes suas curas in his desigentes parvipendebant quidem alia sine cunctatione ; deinde illos etiam, preces ad Deum effundendo, aliisque molelis curabant, atque ad honesti et justii agnitionem convertebant. Nec vos igitur curare decet, ne hic aut ille malus fiat, cum possit esse vir bonus ; sed ubi quod fieri oportet peregeritis, sapientibus eligendum et amplectendum illud relinquitis ; quos fore eos qui fideles sunt et inter nostros probatissimi, consentaneum est ; his vero qui forte contradicturi sunt, tempus insequens tribuetis ad curationem, nec eorum conversionem omnino desperatam habebitis : sunt enim apud nos, sunt multi, qui persuadebunt contentiones deponere, vera illis et justa dicentes : quod scilicet ii non modo cum Constantinopolitana pugnent Ecclesia, sed velint etiam, ut videre est, universam Ecclesiam parvipendere ; quod et veritatem spernere est, et reverentiam quæ Deo debetur projicere, qua spes nostræ salutis insuitur. Omnis enim nunc, dicent, Christianorum Ecclesia de rebus antea controversis consentit ; et præter vos œcumenicæ hujus synodi decreta omnes honorant,

15

existimantes impossibile illam errasse: quod si hoc etiam fieri posset, satius esse illi ducunt una cum omnibus periculum suscipere, satis, quod a mendacio abhorreant, declarantes per odientiam, et cum omnibus consensionem; quam se omnium solos, quasi tutiori hærentes sententiæ, dum sibi confidunt, et doctiores omnibus sese putant, si contingat errare, spe etiam, quæ opinionè illa fundabatur, excidere, et omni se defensione nudare. Neque enim cælestibus se dicent oraculis, quæ omnibus præferenda essent, admonitos de generali synodo, ut decepta fuerit, et non sit illi credendum. Quod si vobis ita temere libet sentire contra quam omnes sentiunt, et œcumenicam synodum aspernari, nulla ratione habita aut veritatis, aut laudum, aut futuræ securitatis, aut laborum pro pace susceptorum, quorum vos etiam aliqua ex parte fuistis participes, nullum plane est adhibendum consilium; precibus tantum opus est vobis, quas utique universalis Ecclesiæ fundere non dubitabit, vestram quidem salutem avidè optans, videns autem tali vos in periculo constitutos, ut illam non assequamini, et propterea dolens; ac præterea quod nulla sit spes adduci vos posse sermonibus aut consiliis. Si vero in antiqua omnino vultis perseverare confessione, in tuto vos esse existimantes, sed non valentes ipsi per vos perspicere, an additamentum a synodo factum sit verum atque ad salutem necessarium, nec aliis multum in hoc confiditis, sed fieri posse putantes, ut omnes hallucinati fuerint, illud recipere non audeatis; scitote vos illa timere, quæ timenda non sunt. Ut enim ea tantum quæ possunt vos hoc timore liberare, dicamus, obtulissis in præsentia nullis et non minoris momenti demonstrationibus: partem quidem Ecclesiæ Dei aliquam fortasse mendacio famulari, nec omnino absolum, nec tale est, ut crebro non contingerent. Dum enim homines ea sunt natura, qua formati sunt, et agunt quidem voluntarie, opinantur autem electione, fieri non potest, quin multi etiam agendo pariter et opinando peccent, falsa credentes opinionibus, actionibus reprehendenda patrant: ipsa certe rerum natura ita ferente, et Deo permittente, qui damnatum ex hoc proveniens cælesti medicina scit posse curari: utitur enim

Α οἰκουμένης ταῦτοις συνόδου ψήφους τιμῶσιν, ἀδύνατον πλανηθῆναι ταύτην ἠγροῦμενοι· εἰ δὲ καὶ τοῦτ' ἦν δυνατόν, ἀμεινον ἠγροῦμενοι μετὰ πάντων ὁμοῦ κινδυνεύειν, ἰκανὴν τοῦ φεδούς παραίτησιν τὴν πειθῶ καὶ τὴν πρὸς ἅπαντας ἔχοντες ὁμογνωμοσύνην, ἢ μόνοι τῶν ἄλλων θῆθεν ἀσφαλεστέρως δόξης ἔχόμενοι, ἐκ τοῦ θαρρῆν ἑαυτοῖς καὶ σωφρότεροι πάντων εἶναι νομίζειν, ἂν συμφῆ τι σφαλῆναι, καὶ τὰς τῆς γνώμης ἰλιπίδας προσσφρηθῆναι, καὶ πάσης ἀπολογίας ἐκβαλεῖν ἑαυτοῦς. Οὐ γὰρ δήπου τοῦ τὴν οἰκουμένην συνόδον κατασχέθῃ τῷ ψεύδει, καὶ μηδὲν ἐκείνη πιστεύειν, παράγγελιας τινὰς προβαλοῦνται καὶ φήμας ἐξ οὐρανῶν αὐτοῖς ἀφικόμενας, ἀ; πρὸ πάντων ἐπρεπε τίθεσθαι. Οὐ μὴν ἀλλ' εἰ μὲν ἀπῶς εὐτῶτι πᾶσι προέλιθε προνεῖν ἐναντία, καὶ τῆς καθολικῆς συνόδου καταπρονεῖν, μήτ' ἀληθείας μήτ' ἐπαίων μήτε τῆς μετὰ ταῦτ' ἀσφαλείας μήτε τῶν ὑπὲρ τῆς εἰρήνης πόνον, ὧν καὶ ὑμεῖς ἐν τῷ μέρει μετέσχετε, λόγον ποιούμενοι, ὅργει μὲν ἅπαντα συμβουλή, εὐχῶν δὲ δεῖσθε μόνον, ἀς ὑπὲρ τὸ κοινὸν τῆς Ἐκκλησίας οὐκ ἐκνήσει ποιεῖσθαι· τῆς μὲν ὑμετέρας σωτηρίας σφόδρα ἐπιέμενον, ἐκπίπτειν δὲ αὐτῆς κινδυνεύοντας βίβιον, καὶ τοῦτο χάριν ἄλλοῦν, τοῦ δὲ λόγους κίθειν καὶ συμβουλαῖς καθάπαξ ἀπειγναικός. Εἰ δὲ τῆς μὲν καλαιδῆς ὁμολογίας ἔχετε πάντως, νομίζοντες ἐπ' ἀσφαλοῦς τινος βεβηκῆναι, τὴν δὲ τῆς συνόδου προσθήκην οὐκ ἔχοντες αὐτοὶ συνθεῖν εἰ τῶν ἀληθῶν καὶ πρὸς σωτηρίαν ἀναγκαίων ἐστίν, οὐτ' ἄλλοι; περὶ ταύτης σφόδρα θαρροῦντες, ἀλλὰ τὸ πάντα ἐξηπατησθαι τῶν ἐνδεχομένων εἶναι νομίζοντες, ὁμολογεῖν αὐτὴν κατοκνεῖτε, ὅσα τὰ μηδὲνα φόβον ἔχοντα δεδιότες. Ἴνα γὰρ τὰ μόνον ὁμᾶς τοῦ παρόντος θεοῦ ἀπαλλάττειν δυνάμενα λέγωμεν, τῶν πολλῶν καὶ οὐδὲν ἥττον ἀναγκαίων ἀπεδείξαι τῶς ὑπεριδόντες· τὸ μὲν μοῖράν τινα τῆς Ἐκκλησίας θεοῦ λαθεῖν τῷ ψεύδει δουλεύσασαν οὐτ' ἀπεικός, καὶ τῶν πολλῶν γενομένων ἐστίν. Ἐω; γὰρ ἐν τῇ σφῶν φύσει διαμένουσιν ἄνθρωποι, καὶ πράττωσι μὲν ἐκόντες, δοξάζονται δὲ αἰρούμενοι, ἀδύνατον μὴ καὶ πολλοὺς ἐν τε ταῖς πράξεσι καὶ τῆς δόξης ὁμοίως τοῦ τε πρέποντος ἀποτυγχάνοντας εἶναι, καὶ δοξάζοντας μὲν τὰ ψευδῆ, τὰ δὲ ψόγων ἄξια πράττοντας· καὶ τοῦτ' ἀπαιτεῖ μὲν ἡ τῶν πραγμάτων δήπουθεν φύσις, συγχωρεῖ δὲ καὶ θεός, ἀνωθεν ἰσισμόν τὴν ἀπὸ τοῦτου βλάβην εἶδῶ. Τῷ γὰρ ὑγιαίνοντι τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν τοῦ νεοσηκῶτος χρῆται διόρθωσιν. Καὶ πολλὰ τοιαῦτα τὴν Ἐκκλησίαν θεοῦ παρθύσαν εὐροί τις ἂν· ἐξ ὧν οὐχ ὅπως ἐλαθεῖ τι θεινὸν, ἀδεία καὶ πρὶν φηναῖ σχεδὸν τὸ ψεύδος ἐκπέψασα, καὶ τῶν ἀπ' αὐτοῦ θορόων ἀπῆλλαγμένη, ἀλλὰ καὶ λαμπροτέρα δεῖκεται πάντως· καὶ τοὺς τότε πολέμους; μέγα πρὸς τὴν μετὰ ταῦτα γαλήνην ἔσχεν ἐφόδιον. Πᾶσαν δ' ὁμοῦ πλανηθῆναι τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ τὸ τῆς ἀληθείας φῶς ἐκ μέσου γενέσθαι ταύτης ἀδύνατον. Καὶ χωρὶς γὰρ τῶν ἄλλων, τίς ἂν πιστεύσειε πάντα; οὐδὲ Χριστιανός ἢ τὸ ψεῦδος ἐκόντας ἐλέσθαι, ἢ τὴν ἀήθειαν ἀγνεῖν, τοσοῦτων ὄντων τῶν πρὸς ἐπίσην

χειραγωγούντων, και τασαύτην ὑπὲρ αὐτῆς φρον-
 τισα πεποιημένων; Τὸ γὰρ ὑμέτερον λείπεται μόνον·
 ὃ πρὸς μὲν εὐνοίας λόγον ἡμῖν και πᾶνυ μάγα δοκεῖ,
 τάξει δὲ και ποσότητι οὐδ' εἰπαῖν ἔστιν ὁπίσσω τι
 τοῦ παντός ἔσσε. Τίς δ' ἂν εἴη λοιπὸν ἔλπις τῆς
 πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐκτανόδου, μηδεὸς τοῦ πρὸς ταύ-
 την ἡγησομένου τοῖς ἄλλοις ὑπολειφθέντος; οὐ γὰρ
 ὑμεῖς γε τοῦτο δυνήσεσθε μόνοι, κἂν νῦν ἔχοντες
 αὐτοί, τοὺς ἄλλους πείσητε σωφρονεῖν· ὡσπερ εἴ-
 τι; θυσι ὦν τοῦ παντός ἀρχεῖν βούλοιστο σώματος,
 και κινεῖν αὐτὸ, και ἰερεῦειν, και τὰ πρὸς ὑγείαν
 φέροντα συμβουλεύσειν. Οὐ μὴν ἄλλ' ἐκεῖνο προσή-
 και σκοπεῖν ὑμᾶς, ὅτι τὴν Ἐκκλησίαν οὕτως ἐπ'
 ἀσφαλοῦς ὁ Δεσπότης; ἡμῶν ὑποκόμησεν, ὡς μηδέ-
 ποτε πύλας ἔξου κατασχύσειν αὐτῆς, τὰς ἐκτανιστα-
 μένας δηλονότι τῇ ἀληθείᾳ πρὸς ἔξου βάραθρον
 τοῦς πειθομένουσ κατασπᾶσας αἰρέσεις. Και καθ-
 ἄπερ τι ὄρωρ ἐξάρτερον αὐτῆς τοῦτο δέδωκεν, ὡ-
 χωρὶς οὐδ' ἂν ἦν μάγα τὸ τῆς οικονομίας, εἰπερ
 ἡμεῖς και μετ' αὐτὴν ἀνιέντως νοσήσασα και τῷ
 ψεύδει κατασχεθεῖσα ἢ περιῶφθαι παντάπασιν, ἢ
 φαρμάκων δεῖσθαι δραστηκωτέρων. Και ὑπὸ μὲν
 τοῦ ψεύδους ταύτην ἐνοχληθῆσεσθαι συγχωρεῖ, ἵπαι;
 δὲ και καθάπαι ἄλλῳ, και θούλη γένηται τῆς ἀπάτης,
 οὐ φησιν ἐπιτρέψειν. Ἐκκλησίαν δὲ γε Θεοῦ τοῦς
 πάντε τῶν πατριαρχῶν εἶναι θρόνους και τοὺς αὐ-
 τοῖς ὑπακούοντας, ὅτε τῶν συνόδων κανόνες, και
 τὸ μακρὸν αὐτῆς ἔθος, και τῶν πραγμάτων ἢ φύσις
 ὑπαγορεύουσιν. Εἰ γὰρ τινες τῶν ὁποῦδήποτε γῆς
 ἀρχόντων ἀλογίᾳ και τυραννίδι τὴν τοῦτων ὁμοῦ
 πάντων τῶν θρόνων ποιμαντικὴν ἀπηνήναντο, και
 χαίρουσιν ὑφ' αὐτῶν ποιμαίνόμενοι, και νόμος ἔντες
 σφίσι αὐτοῖς, οὐκ ἐπακούσῃς τοῦτο τῆς Ἐκκλη-
 σίας και βουλομένης ἐξείναι πᾶσιν οὕτω ποιεῖν,
 ἀλλὰ συγκαταβατινούσῃς τῇ τόλμῃ και τι μεῖζον
 εὐλαδουμένης, ἐκράτησεν· οὐς εἰποι τις ἂν και
 νῦν ἀντιλέγειν ἐθέλοντας, οὐ λογισμῷ τινι και
 καιρὸν ἔχοντι φρόνῃ προήχθαι, ἀλλὰ πάλαι με-
 μαθηκότας ἀναισχυντεῖν, μηδὲ νῦν ἀφιέναι τὸ
 ἔθος.

Τούτων τοῖνυν οὕτως ἀναμφιθέως ἐχόντων, και
 τῆς μὲν Ἐκκλησίας Χριστοῦ ταύτην, ἦν ποτε και
 εἴλετο, δόξαν στεργούσῃς, και μέχρι παντός ἀπο-
 δεξομένης, ἐκεῖνοι δὲ μηδέποτε τὸ ψεύδος κατα-
 κρατήσειν αὐτῆς ἐπαγγελαμένου, οὐκ ἐσθ' ὅπως,
 εἰ τὰς ὑποσχέσει, μᾶλλον δὲ τὰς εὐεργεσίας τὴν
 τῆς ἀληθείας; δόξαν μη διαφυλάξετε, ἡγούμενοι τῆς
 ἀληθείας κατασχύσαι τὸ ψεύδος, ἢ μενεουσῶν ἐκει-
 νων κυρίων, τοῦτ' αὐτοῖ νομιζόντες, οὐ μάταιόν τι
 δόξετε λέγειν. Ἡ γὰρ ἀνάγκη τὸν τῆς ἀληθείας
 λόγον διαπείσειν, τῆς Ἐκκλησίας ὑπαχθείσῃς τῷ
 ψεύδει, ἢ παρελθεῖν ἐκεῖνον οὐ δυνατόν ὄν, και ταύ-
 την τῆς τῶν χειρόνων ὑποψίας παντελῶς ἀπῆλλά-
 χθαι. Εἰ τοῖνυν ἐκεῖνο βλαστημία, μᾶλλον δὲ μα-
 νία σαφῆς, τοῦτ' ἂν αἰνετὸν εἴη και πισταῖς ἀκοαῖς
 και γνώμας εὐπρόσδεκτον. Καίτοι τῶν θεῶν ἀνευ
 γρησῶν και τῆς ἐξ αὐτῶν ἀσφαλείας, οὐδ' ὄλω
 ἐχρῆν ἀμφιβάλλειν ἀπλανῆ μέχρι παντός τὴν Ἐκ-
 κλησίαν Θεοῦ τηρηθῆσεσθαι, και τὸ τῆς ἀπάτης

A vos benevolentia, pars valde magna videbitur;
 sed ordine ac numero dici non potest, quantula
 sitis universi pars. Quæ vero in posterum esset
 spes agnoscendæ veritatis, si relictus esset nemo,
 qui se ducem alii ad eam præberet? neque enim
 uni vos hoc efficere poteritis, nec licet ipsi sapiatis.
 aliis ut sapiant persuadebitis: perinde ac si quis
 cum unguis sit, vellet totum corpus regere, et mo-
 vere, et medicinam illi adhibere, et consillis suis
 ostendere, quæ bonam afferant valetudinem. Illud
 porro etiam considerare vos oportet, Ecclesiam
 ita esse a Domino in tuto ædificatam, ut portæ in-
 feri nunquam sint adversus eam prævalituræ; hæ-
 reses, inquam, contra veritatem insurgentes, et
 sectatores suos in barathrum inferorum detur-
 bantes: hoc enim illi velut eximium largitus est
 donum, sine quo magna res non esset dispensa-
 tionis mysterium, si futurum erat, ut illo etiam
 peracto, morbo laboraret insanabili, et oppressa
 mendacio vel jaceret penitus neglecta, vel phar-
 macis indigeret potentioribus. Et a falsitate qui-
 dem agitari illam permittit, ut vero succumbat fal-
 laciæ, errorque illi dominetur, negat se permissu-
 rum. Esse vero Dei Ecclesiam quinque sedes
 patriarcharum, et eos qui illis subjacent, tum sy-
 nodorum canones, tum longa ejus consuetudo, et
 ipsa rerum natura declarat. Nam sicubi quidam
 principes nulla ratione ducti, sed tyrannice cun-
 ctarum simul harum sedium pastoralis nolunt sub-
 esse regimini, juvatque illos a se ipsis pasci, et
 sibi loco legis esse: certe non approbante hoc Ec-
 clesia, aut volente communitur id esse licitum,
 sed condonante illud audaciæ, ne quid pejus ad-
 mittatur, obtinuit; quos etiam nunc contradicere
 volentes dixerit quispiam, non ratione aliqua sive
 opportuno timore duci, sed antiqua impudenter
 agendi consuetudine suam quosque nunc non de-
 servisse morem.

Cum hæc ita procul dubio se habeant, et Chris-
 ti quidem Ecclesia sententiam hanc, utramlibet dicas,
 sequatur, et secutura semper sit; ille vero pro-
 miserit fore, ut ipsa nunquam superetur a men-
 dacio, fieri non potest, quin inania loqui videamini,
 si vel promissis, imo vero collatis beneficiis veri-
 tatis vim opinionis vestra denegatis, expugnatam a
 mendacio veritatem existinantes, aut ratis illis
 manentibus hoc jam evenisse putetis, Necesse est
 enim aut falsus exstiterit veritatis sermo, Ecclesia
 per mendacium seducta, aut si fieri non potest ut
 is evanescat, illa quoque libera omnino sit ab omni
 malorum suspitione. Si ergo illud blasphemum,
 seu potius aperta est insania, restat hoc appro-
 bandum, piisque auribus atque animis suscipien-
 dum. Quanquam omissis etiam divinis oraculis,
 et proveniente ex illis certitudine, nulla ratione
 dubitandum esset, quin Dei Ecclesia sit in perpetuum
 sine ullo errore servanda, et deceptionis

labe tota nunquam inficienda; neque enim esse aut constare omnino potest aliquid sine veritate, neque consentaneum est frustra natos esse homines, cum nemo veritate orbatus salutem consequi possit, atque hinc commigrare, ut vitam in caelis deget, quam natura humanae scimus esse finem. Si vero ipsi a catholica vos Ecclesia segregantes, uni et verum sentire, et salutem tuto sperare existimatis, id quod satis esse dixeritis, ut simul et veritas salva sit, et suo sine natura non fraudetur, nobis certe cogitationes istae non probantur. Nam praeterquam quod vos nullo fere numero estis, et veritati non placet in vobis tantum conservari, aut naturae suum in vobis assequi finem, nec vos felicitate ista usque ad finem perfruemini, soli contra mendacium sumentes bellum et saepe terga daturi, quod et sociorum auxilio careatis, et invalidis armis pugnetis. Si enim universa Christianorum Ecclesia tanto undique collecto robore, mendacium, ut ipsi dixeritis, superare non valuit, quomodo vos resistere posse credamini, qui ad eam universam plurimis partibus estis pauciores? Et illa quidem hoc uno errore seducta de futuris melius fortasse consilium capiat; vos autem veluti in tenebris versabimini, ne illud quidem scientes, quid sit agendum in rebus quae sors obtulerit: nunquam enim fuistis huiusmodi rerum disceptatores et iudices; sed bono consilio illos sequebamini, qui norunt et possunt haec iudicare: eveniunt autem quamplurima quae aulam debunt veritatis inimico adoriendi vos omni praesidio destitutos: atque ita praesens hic, ut opinamini, tutus status fiet periculis occasio. Neque enim de vobis curae erit iis qui modo contempti sunt; neque vobis satis erit virium ad omnia. Quod si vix tandem tunc resipueritis, et ad catholicam Ecclesiam confugeritis, et pollicenti eritis omnia vos veneraturos et recepturos quaecumque illa praeeperit, refractarios olim et contumaces sensus valde execrati, illa quidem certe vos suscipiet, sed vobis poenitentia non sine pudore erit, quem fugientes satius est ab initio nolle contendere.

Nulite ergo fratrum aversari communionem, et nocere quidem illos afficere, caritatis autem Spiritum contristare: et falsa quidem in catholicam Ecclesiam, quae aberrare non potest a veritate, vestro certe damno probra jacere, vobis autem vitam in posterum multis replere perplexitatibus. His usi ad eos verbis persuadebunt, sat scio, ut nihil contradicant: et licet per se ipsos non haec perspiciant, audientes quae hic erunt definita, libenter admittent: quamvis enim non multum scientia polleant, tamen persuasum mihi satis est fore, ut ea pro sinceris et justis habeant. Graecos igitur propter haec dixerim non debere moveri, si qui forte sint contradicaturi; aut illorum causa se ipsos privare confessione veritatis, et pace cum Latinis, cum et se ipsos juvare, et illos, si quid dixerint,

δεινὸν ἄπασαν μὴδέποτε ἂν αὐτὴν ὑποστῆναι. Οὐτε γὰρ ἀληθείας χωρὶς εἶναι τι καὶ συστάναι καθόλου, οὐτε μάτην τὴν τῶν ἀνθρώπων γένεσιν εἶναι τῶν εὐλόγων ἐστὶ, μὴδενδὲ ἐρήμου τῆς ἀληθείας σώζεσθαι δυναμένου, καὶ πρὸς τὰς ἐν οὐρανοῖς ἀφικνεῖσθαι διατριβὰς, ἃς τέλος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἴσμεν. Εἰ δ' ὑμεῖς τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας σφῆς αὐτοῦς ἀποσχίσαντες, μόνοι καὶ τἀληθῆ φρονεῖν καὶ τὴν σωτηρίαν ἀσφαλῶς ἐλπίζειν νομίζετε, ὃ καὶ τῶ τὴν ἀληθειαν σώζεσθαι καὶ τῶ τῆν φύσιν μὴ διαμαρτάνειν τοῦ τέλους εἴποιτ' ἂν ἐξαρκεῖν, οὐκ ἐπινοοῦμεν τοὺς λογισμοὺς. Χωρὶς γὰρ τοῦ μὴδ' εἶναι τι σχεδὸν τὸ ὑμέτερον, μὴδ' ἐν μόνοις ὑμῖν τὴν τ' ἀληθειαν χαίρειν φυλαττομένην, τὴν τε φύσιν τῶν εικότων τυγχάνουσαν, οὐδ' ὑμεῖς μέχρι τέλους τῆς εὐτυχίας ἀπολαύσετε ταύτης, μόνοι τὸν πρὸς τὸ ψεῦδος ὑφιστάμενοι πόλεμον, καὶ πολλάκις ἐνδύοντες; ἔρημιά τε συμμάχων καὶ ὀπίων ἀδυναμίας. Εἰ γὰρ ἡ καθολικὴ τῶν Χριστιανῶν Ἐκκλησία, καίτοι τοσαύτην ἐπαγομένη πανταχόθεν ἰσχὺν, οὐκ ἴσχυσε, ὡς ἀφαιήτε, περιγενέσθαι τοῦ ψεύδους, πῶς ὑμεῖς μὴδὲ πολλοστοὺς αὐτοῖς ὄμοις τυγχάνοντες, εὐχὴ ἐστὶν ἀντιστῆναι; Κάκιστή μὲν ἐν τῷ τοῦτο σφαλίσσα, περὶ τῶν μετὰ ταῦτα βέλτιον ἴσως; βουλεύσεται ὑμεῖς δὲ καθάπερ ἐν σκότῳ διδάξετε, μὴδ' εἰδότες ὅπως χρῆσθε τοῖς συμπίπτουσιν· οὐ γὰρ γυνοτά ποτε τῶν τοιούτων ἐξετασθαι καὶ κριθαι, ἀλλὰ καλῶς ποιούντας εἴπεσθε τοῖς ταῦτα κρίνειν εἰδότες καὶ δυναμένοις· συμπεσοῦνται δὲ καὶ μάλιστὰ πολλὰ, ὅτι τοῦ τῆς ἀληθείας ἐχθροῦ καιρὸν ἔχοντες ὑμῖν ἐπιφύεσθαι, βοηθείας ἀπάσης; ἔξω καθεστηκῆσι· καὶ οὕτως ὑμῖν ἢ πρὸς τὸ παρὸν ἀσφάλεια εἴθδεν ἀφορμὴ κινδύνων γενήσεται. Οὐτε γὰρ φροντιοῦσιν ὑμῶν εἰ νῦν καταφρονηθέντες, οὐδ' ὑμεῖς πρὸς πάντα ἀρκέσετε. Ἄν δὲ τότε μάλιστ' ἔτι εὐχόμενοι, τὴν καθολικὴν Ἐκκλησίαν ζητήσητε, καὶ πᾶν ὃ τι ἂν ἐπιτάξῃεν αὐτῇ τιμᾶν ὑπόσχησθε καὶ φρονεῖν, πολλὰ τῆς προτέρας ἐνοστάσεως καὶ τῶν ὑπερηφάνων καταρῶμενοι λογισμῶν, ἐκείνη μὲν ἀντιλήψεται πάντως, ἀλλ' ὑμῖν οὐκ ἄνευ αἰσχύνης ὁ μετὰμελος ἐσται, ἢ φεύγοντας, βέλτιόν ἐστι μὴδὲ τὴν ἀρχὴν ἐθέλειν φιλονεικεῖν.

Παύσεσθε τοίνυν τὴν τῶν ἀδελφῶν παραιτούμενοι κοινωνίαν, καὶ λυποῦντες μὲν αὐτοὺς, τὸ δὲ τῆς ἀγάπης παροξύνοντες Πνεῦμα· καὶ καταψευδόμενοι μὲν ἐφ' ὑμέτερω πάντως κακῶ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἢν ἀμύχανον τῆς ἀληθείας διαμαρτεῖν, πολλῶν δ' ἀποριῶν γέμειν ὑμῖν τὸν μετὰ ταῦτα βίον ποιούντες. Τοιαῦτα λέγοντες πρὸς αὐτοὺς πείσουςιν, ὅμαι, μὴδὲν ἀντιλέγειν, καὶ εἰ μὴ καὶ ὀκνηθὲν ταυτὶ συνωρῶντες, τὴν περὶ τῶν ἐνταῦθα διωρισμένων φήμην ἄσμενοι δέξονται, ἃ μὴδὲ σφόδρα σφοδρὸς ὄντας, ὡς ἀπλᾶ τε καὶ δίκαια λογιεῖσθαι καὶ λαν ἔγωγε πείθομαι. Τοῦς μὲν οὖν Γραικοῦς; διὰ ταῦτα τὸ τῶν ἀνίστησθαι τυχόν ἐν αὐτοῖς εἰποιμ' ἂν οὐχ ὑπολογίζεσθαι δεῖν, μὴδ' ἐκείνους εἴθδεν χαριζόμενους τῆς τἀληθοῦς ὁμολογίας καὶ τῆς πρὸς Λατίνους; εἰρήνης στερεῖν ἑαυτοὺς, ἐξῆν

καὶ τῶν ὠφελῶν, κἀκαίους ἂν τι λέγῃσι μετα-
 κείθῃ· τῇ δὲ Λατίνοις Ἐκκλησίᾳ τὰς τοιαύτας
 ὑποφίας οὐδὲ προσποιεῖσθαι γούν ἔξεστι. Πρῶτον
 μὲν γὰρ οὐδὲν ἐστὶ γένος Λατίνων, ὃ μὴ τοῖς ἀδελ-
 φῶν προτάγμασι· μᾶλλον δ' οὐδὲν ἐστὶν, ὃ τῆς
 πρὸς ταύτην αἰδοῦς παραχωρεῖν ἂν ἀνάγκη τοῦ
 πρωτείων. Οὕτω πολλῆς παρὰ πάντων ἀπολαύει
 τιμῆς, καὶ τοσοῦτων ἀπέχει, περὶ ὧν ἂν βούλοιο
 τάττειν, ἐνστάσιν τινα καὶ φιλονεικίαν ὀθενοῦν
 ὑποπεύειν· ἄνευ γὰρ τῆς περὶ τὴν πνευματικὴν
 ἀρχὴν ἀκριβείας, δι' ἣν τῷ ἡπίῳ καὶ θεραπευ-
 τικῷ τῷ στυφῶν κεράσσασι, οὐδένα τῶν ὅπ' αὐτῇ
 τεταγμένων ἐξ κατὰ τῶν αὐτῇ δοκούντων στρα-
 τεύεσθαι, καὶ πρόπετε· τι κατὰ τῆς δεσποίνης
 καὶ μητρὸς ἐνθυμῆσθαι· καὶ Λατίνοι πάντες καὶ
 ἐκόντες μηδὲν ἀναγκάζοντες πρὸς τὴν αὐτῆς
 εὐλάβειαν ὄρμηται, σοφία καὶ φρονήσει πλέον
 τῶν ἄλλων κεκοσμημένοι, κἀν ταῖς συνεχεῖσι τῶν
 διδασκάλων δημηγορίαις ὅσοον τι ταύτη σέβας
 ὀφείλεται διδασκόμενοι. Ὡστε τῇ πρὸς αὐτὴν αἰδοῖ
 καὶ τῇ πίστει πολλὰ καὶ τοῖς αὐτῆς προστάταις συ-
 κχωρηχασιν· ἃ τῆς τῶν διδασκάλων εὐγνωμοσύνης
 ἀπόδειξις ὄντα, πῶς οὐκ εἰδῶσι χρῆσθαι καλῶς ὀνει-
 δῶν ἀρχῇ καὶ σκανδάλων εἴθε γίνεσθαι. Οὐκοῦν
 καὶ νεώτερόν τι νομοθετοῦση μηδὲν πολυπραγμο-
 νοῦντες πάντες προσέξουσιν· καὶ νῦν οὐκ ἤτεον ἐπι-
 δείξονται τὴν αἰδῶν, ὅτε καὶ πειθομένους εἴπερ ποτὲ
 λυσιστήθειν ἤγούνται, καὶ ἀντιλέγοντες δριμυτέ-
 ρας τῶν συνήθων δώσειν εὐθύνας. Ἐπειτα καὶ
 βουλευθέντες φιλονεικεῖν οὐδεμίαν ἔξουσιν πρόφασιν·
 οὐ γὰρ ἂν νεώτερά τις εἰσάγοιτο δόξα, ἀλλ' ἀφαι-
 ροῖτο προστεθειμένη· ὃ ταυτὸν ἐστὶ καὶ πρὸς τὴν
 ἀρχαίαν ἐπιμένειν καὶ πάσης ὑποφίας ἀπηλλαγμέ-
 νην ὁμολογίαν. Ἄστοπον οὖν ἂν εἴη καινοτομοῦση
 μὲν πρότερον πείθεσθαι, ἔχομένης δὲ τῶν ἀρχαίων
 καὶ ταῦτα βεβαιούσης ἀφιστάσθαι· καὶ μόνης μὲν
 τὰ τοιαῦτα κραττοῦσης μηδὲν ὑποπεύειν, μετὰ δὲ
 τῶν ἀδελφῶν ἀνευρισκούσης τὸ δέον, ἀμφιγυρεῖν
 καὶ τιμῶν μὲν αὐτοῦς ὑπὲρ τῶν ἄλλων πολεμουμέ-
 νην, τοῖς δὲ πρότερον θυσιμέναι νῦν συμμαχί-
 χουμένην, καταφρονεῖν. Εἰ γὰρ ἐμῶν ποτε τὴν
 εὐλάβειαν ἀποβρίβαντες, αὐθαδέι τι καὶ προπετεῖς
 ἐγγυρεῖν, τῇ πίστει προστιθείσης ἄνευ τῶν ἀδελ-
 φῶν καὶ τοσοῦτον τι θαρρόους, εὐλογον ἔν. Ἐπεὶ δὲ
 τότε πάντες ὑπέβαν, παντὸς λογισμοῦ τὴν εἰς αὐτὸν
 προσθέτες εὐλάβειαν, οὐδὲ νῦν εἰκὸς ἐστὶν αὐτοῦς
 ἀντιλέγειν. Εἰ δὲ καὶ τινες παντὸς δικαίου καὶ λόγου,
 πρὸς δὲ καὶ τῆς ὑμετέρας ὑπεριδόντες ὀργῆς, τοῖς
 ὑφ' ἡμῶν ὀρισθησομένοις μὴ προσέχουν τὸν νοῦν, ἀλλὰ
 τοῖς ἐξ ἀρχῆς ἐμμένειν βουλήσονται, ἃ τοῖς Γραικοῖς
 περὶ τῶν ἀντερουμένων αὐτοῖς ἔφθην εἰπῶν, ταῦτα
 καὶ ὑμῖν πρὸς τοὺς τοιοῦτους ἀρκέσειν ἤγομαι. Καὶ
 καθάπερ τὴν τῶν Γραικῶν Ἐκκλησίαν, οὕτω δὲ καὶ
 τὴν ὑμετέραν μὴ παύσασθαι τοῖς σωφρονοῦσι κτω-
 μένην ἀγαθὰ, φόβῳ τῆς τῶν ἀνοήτων ἐνστάσεως·
 ἣν ἐλπίς μὲν δῆπου καὶ μὴ συμβῆσθαι· γενομέ-
 νην δὲ, ἣ λυθῆναι καλῶς, ἣ κολασθῆναι δικαίως
 ἀνάγκη. Παρήμι δ' ἐστὶ καὶ βῆρον ὑμεῖς τοῖς ἐν
 ὁμῶν φιλονεικίῃσιν πεῖσεται, σοφοῦς ὄντα· καὶ

A possint de sententia dimovere. At vero Latinorum
 Ecclesiarum suspensiones ejusmodi ne simulare qui-
 dem licet. Primo enim nullum est Latinorum genus,
 quod mandatis ejus non pareat; quin potius nullum
 est, quod se in ea colenda et observanda patiatur
 vinci ab aliis: adeo multus honor ei deferitur ab
 omnibus, tantumque abest ut incidat illi suspicio,
 ne qua sibi adversus ea quae praecipere voluerit,
 repugnantia seu contentio alicunde suboriat.
 Nam praeter absolutam spiritualis domini potesta-
 tem, per quam benigna mansuetudine temperat
 severitatem, nec sinit contra sua jussa subditorum
 aliquem sese extollere, aut petulans quidpiam con-
 tra dominam et matrem engitare: Latini etiam
 omnes sponte sua cogente nomine, suo ad eam ob-
 servandam nutu feruntur, doctrina et prudentia
 plusquam alii praestantes, et assiduis praecavum
 conclusionibus edocti, quantum illi debeatur veneratio.
 Itaque reverentiam, qua illam prosequuntur, et ad-
 ducti multis quoque bonis domarunt ejus praesules,
 quae cum pia eorum, qui illa dedere, mentem
 declarent, saepe probrorum et scandalorum origo
 illis sunt, qui datis bene uti nesciunt. Profunde no-
 vum etiam aliquod edente decretum, omnes illud
 sine ulla curiositate recipient: et nunc haud mi-
 norem praestabunt reverentiam, cum sibi, si quando
 alias, obedientiam existimant profuturam, et si
 repugnant, asperiores solito se perbas daturus.
 Quod si vellent etiam contendere, nulla esset illis
 occasio: non enim nova aliqua induceretur opinio,
 sed addita tolleretur, quod idem esset atque ad an-
 tiquam et omni suspicione liberam redire con-
 fessionem. Inconveniens ergo esset, novitatem
 quidem invehenti obedire, ab ea vero fidem anti-
 quam retinente et comprobante recedere: et sola
 quidem ea res hujusmodi agente nihil habere sus-
 pectum, cum fratribus autem comperiente quod
 tenendum est, animo fluctuare, et eam quidem op-
 pugnatam ab aliis colere, nunc vero, qui prius
 hostes erant, socios habentem aspernari. Nam si
 quando abjecta reverentia audendum quid erat illis
 petulantius, consentaneum erat id contingere, cum
 sine fratribus posuit adilitamentum, tanta in ro
 sibi confidens: at cum omnes tunc obtemperave-
 rint quavis cogitatione postposita reverentiae, quam
 adversus illam adhibebant, par est eos nunc etiam
 nolle contradicere. Quod si qui omni aequitate et
 ratione, nec non iracundia vestra contempta ve-
 stris sententiis noluerint acquiescere, sed persis-
 tere in prioribus maluerint, quae de contradicturiis
 jam dixi ad Graecos, eadem et vobis fore satis puto
 ad hujusmodi homines: et quemadmodum Graeco-
 rum Ecclesiam, ita decet et vestram non desistere
 bona comparare sapientibus metu contentione in-
 sipientium, quam certe spes est non futuram, quod
 si fuerit, aut rite tollatur, aut juste puniatur ne-
 cesse est. Praeterea quod vos vestris facilius per-
 suadebitis, si contradicant, cum et non indocti
 sint, et eadem lingua utantur, et possint efficacis-

simis traduci rationibus, quam Græci hominibus hæc peregrinæ linguæ ac rudibus ad percipiendam rationum et sensuum profunditatem atque magnitudinem plane ineptissimis; non minus certe, quam sit ad volandum structura corporum. Ad hæc Græci quidem unam aut duas ex hisce nationibus non sine lacrymis, et magnæ infelicitatis opinione dimiserunt, quod pauca remaneant, quibuscum una pace fruantur: vos autem, si qua vestrarum gentium divellatur omnino a vobis, et morbo opprimi videatur insanabili, ægre quidem feretis amissionem et errorem illorum, a quo neminem capi vobis est in optatis, sed nullam vos pati censebitis amicorum et affinium orbitatem, cum futuri sint vobis multi, et quovis numero frequentiores, qui promptæ ad obediendum exhibeant animos, sicut alii refractarios, quibusque seculis utamini pacis consuetudine cum Græcis. Neque enim dici potest fore, ut omnes seu plures in squam caput arma capiant, et sese transfodiant gladio.

Ita hæc quoque suspicionem, quæ non contenti-
nenda videbatur, nullius esse momenti, nec posse
naturam ejus accurate considerantes abducere a
recto proposito, et oratio jam ostendit, et vos me-
lius perspicietis, animum attente ad illam adji-
cientes. Desinant ergo qui nobis quasi terriculum,
defectionem quorundam objiciunt, et pravorum
insuper insolentiam audaciamque fovent: frustra
hæc pios et rerum honestarum studiosos optasse
affirmantes, nosque nescio quo non inertiores ac
leviores redituros, ne alia probra dicam, quibus
jure obnoxii eritis. Prius enim oportebat cogita-
tiones istas explicare, vel terriculamenta potius ad
iacutiendum timorem objicere ut suis utriusque
vellet manere in finibus: nec modum pacis ag-
gredierentur, tanquam propter hæc ipsa inutilem,
ac talem ut fieri nulla ratione possit: non modis
omnibus tunc ad pacem adhortari, quid non dicen-
do, quid non agendo, quod inovere posset ad
pacem? et quo non illam faciliorem asserendo,
vel ipso uno congressu futuram asseverando, nunc
vero difficultates commemorare, et timores inji-
cere: in his enim etsi licebat initio, at nunc certe
non licet curas defigi ab iis, qui in ipsa deventerunt
agendi tempora. Cum vero ne tunc quidem habi-
tura locum essent hujusmodi impedimenta penes
homines, qui bonis uti norunt consiliis, quis det
esse hujus temporis agere de hisce rebus? Qua
parro ratione fiat, ut qui nunc talia dicunt, neces-
sario sese præ pudore non contegant: et qui in
eam adducentur sententiam, quod Deus avertat,
postea præ rubore non se cooperiant? neque enim
est culpræ ejusdem aut consilii auctoribus, aut illi
assensuentibus, dum de tantis rebus adhuc delibe-
rarent, metu rationis experte percussos non perspi-
cere quid honeste et utiliter esset agendum, et
studium, ubi rem sunt aggressi, restinguere:

τῆς ὁμῶν φωνῆς ἐπαγοντας, καὶ τοῖς ἀντιβήτορας
τῶν λόγων παύσασθαι δυναμένους, ἢ Φραῖκοι τοῖς
ἄλλοθρόους τούτους, καὶ ἀπαιδεύτους, καὶ οἷς πρὸς
λόγων καὶ νοημάτων ὕψος καὶ μέγεθος πάντα
ἄπλῶς ἀποπέφυκεν, οὐδὲν ἤττον ἢ πρὸς τὴν δι'
ἄερος πτῆσιν ἢ τῶν σωμάτων κατασκευῆ· καὶ οἱ
Φραῖκοι μὲν ἐν ἡ δύο τῶν τοιοῦτων ἐθνῶν οὐκ ἐν
ἄδακρυτι προύοντο, καὶ χωρὶς τοῦ δοκεῖν ἠτυχη-
ναὶ τὰ μέγιστα, ὀλίγων ὄντων τῶν ὀπολοῖσκων καὶ
οἷς τῆς εἰρήνης συναπολαύσονται· ὁμοίως δ' ὅπῃ
τι καὶ καθάπερ ἀποβράχῃ τῶν ὑμετέρων ἐθνῶν,
καὶ δίξῃ νενοσηκῆς ἀθεράπευτα, δυσχερῶς μὲν οἰ-
σεται τὴν ἐκπαύσιν αὐτῶν καὶ τὴν κλάνην ἢν εὐ-
δέγια τινὰ παθεῖν τῶν ἀπάντων ἐσθλῆς ἔργον τί-
θεσθε· τὴν δὲ τῶν φίλων τε καὶ γνησίων ἐρημίαν
οὐδαμῶς ὀπολογείσθε, πολλῶν ἐσομένων ὑμῖν καὶ
παντὸς ἀριθμοῦ κρειττόνων, οἱ τὴν εὐπείθειαν,
καθάπερ ἄλλοι τὴν παρακοήν, ἐπιδειξόμενοι, καὶ οἷς
τῆς πρὸς Φραῖκοὺς εἰρήνης χρήσεσθε κοινῶς.
Οὐ γὰρ δὴ πάντας ἢ τοὺς πλείστους κατὰ τῆς
σφῶν ὀπλίσεσθαι κεφαλῆς, καὶ καθ' ἐλευθερίαν ὀδη-
σειν τὸ ξίφος Ἰσταν εἰπεῖν.

Ὅτι καὶ τοῦτο τὸ θέος, καίτοι τῶν οὐ τυχόντων
καὶ εἶναι δοκοῦν, φαῦλόν τι καὶ μὴ θεοῦ μὲν
ἀπάγειν τῶν προκειμένων καλῶς τοῖς ἀποσφύτῃ
φύσει προαχόντας, ὃ τε λόγος εἰδείξεν ἤδη, καὶ
ὁμοίως ἡμεῖς ἐπιμένοντες, τὸν λογισμὸν οὐτὶ καλῶς
ἐπιστήσαντες. Πausάσθων τοῖνον οἱ τὴν ἐπίαν
ἀποστασίαν ἡμῖν ἐπισείοντες, καὶ τὴν τῶν πονηρῶν
ἀλαζονείαν καὶ τόλμην προσθεραπεύοντες, εὐς
εὐγνώμονας τε καὶ τῶν καλῶν ἐραστῆς μέτην εὐ-
ξαμένους αὐτὰ περιεῖν ἐξοῦντες, καὶ ἡμῶς οὐκ
οἶδα τίνας οὐκ ἀργότερους καὶ νεωφότερους ἐπαυ-
θεῖν, ἢ καὶ μὴδὲ λέγω τῶν ἄλλων ὀνομασθέν, οἷς δι-
καίως ἐνέξεσθε. Τούτους γὰρ εἶαι πρότερον ὀπο-
δάλλειν τοὺς λογισμοὺς, μᾶλλον δὲ τοῖς μορμολυ-
κείοις τοῦτοις δεδότησθαι, καὶ παθεῖν ἐκατέρους
ἐφ' ὧν εἶχον μένοντες, ὡς ἀσυμφῶν διὰ τῆς
καὶ ἀδυνάτων τῆς εἰρήνης τρόπῳ μὴ ἐγχειρεῖν
οὐ τότε πᾶσι τρόποις ἐπὶ τὴν εἰρήνην παρακαλῶν-
τας, καὶ τί μὲν οὐ λέγοντας, τί δ' οὐ ποιοῦντας
τῶν δυναμένων κινεῖν; τίνας δ' οὐ βλάστην αὐτῆν
ἀποφηνάμενους, καὶ τῶ συνελεῖν μόνον ἀλλήλοις
ἀκολουθήσους; νῦν δυσχερῶν τιμῶν μεμνησθαι
καὶ φόβους ἐπανατείνεσθαι. Τούτων γὰρ εἰ καὶ τὴν
ἀρχὴν ἐξῆν, ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ παρόντι φροντίζειν
ἔξεσι τοὺς ἐν τοῖς τοῦ πράττειν ἀφιγμένους και-
ροῖς. Ὅπου δὲ οὐδὲ τότε χῶραν ἐμελλεν ἔχειν τὰ
τοιαῦτα τῶν κωλυμένων παρά γε τοῖς καλῶς εἰδῶσι
βουλεύεσθαι; πῶς ἐν δόξῃ τις τῶ παρόντι καιρῷ
τὴν περὶ τούτων σκέψιν ἀρμόττειν; ἢ πῶς οὐκ
ἐμψράττεσθαι μὲν τοὺς λέγοντας νῦν, ἐγκαλύφασθαι
δὲ τοὺς, ὃ μὴ γένοιτο, κεισθησμένους πᾶσα ἀνάγκη;
οὐδὲ γὰρ τὴν ἰσὴν ἔχει κατηγορίαν οὐτε τοῖς
βουλεύεσθαι οὐτε τοῖς πεπεισμένοις τό τε περὶ
τηλικούτων ἐπιβουλεύομενους, ἀλόγῳ δέει τοῦ κα-
λοῦ καὶ συμφέροντος ὑπεριεῖναι, καὶ τοῦ πράττειν
ἀρξάμενους ἐπισχεθῆναι. Τῶ μὲν γὰρ ἢ τῆς βεβου-
μίας ὑπᾶσσι δόξα, τὸ δὲ οὐδὲ τῶν τῆς ἀνοίας ἐγ-

κλημάτων ἀπὸλλεται· κακείνῳ μὲν οὐδὲς συνέ-
ζευκται κίνδυνος, τοῦτου δ' εἴνεκα καὶ περὶ τῶν
ὑπαρχόντων κινδυνεύειν ἀνάγκη.

Τούτων τοίνυν ἀμφοτέρων τῶν κωλυμάτων σαφῶς
ἐξελεγχθέντων ὑπὸ τοῦ λόγου, δοκεῖ τοῖς ἄλλοις
οὐδὲ προσέχειν δίκαιον ἔλως· ὦν τὴν σαθρότητα
πρόβρωθεν ἔξεστι τοῖς βουλομένοις πᾶσι φωρᾶν.
Αὐτίκα τίς οὐκ οἶδε τοὺς θρυλλομένους περὶ τοῦ
μὴ δεῖν μήτε προστιθέναι μήτ' ἀφαιρεῖν τοῦ Συμ-
βόλου διορισμοὺς, ἐπήρειαν ἄλλως ὄντας ὡς οἱ λέ-
γοντες αὐτοὺς ἐκλαμβάνουσι, καὶ χάριν τοῦ συγ-
καλύπτειν τὴν ἐκ τῆς φιλονεικίας αἰσχύνῃν ἐξευρη-
μένους; εἰ μὲν γὰρ ἔσται τι πείθον Γραικοῦς τὴν
τῶν Λατίνων ἀπανάνεσθαι δόξαν, καὶ προστιθέναι
τῷ Συμβόλῳ ταύτην ἀπαξιούην, ἄλλος ἂν εἴη λόγος·
καὶ τὴν τῆς συνόδου ψήφον ἐκείνην ὕγιως νοοῦντας
οὐδέτε αἰτιάσεται. Κατὰ γὰρ τῶν ὑφαιρέσεσιν ἴσι
καὶ προσθήκαις τὴν πίστιν λωμαιομένων, καὶ νό-
θον εἰσαγόντων θεολογίαν, ἐξηνήκεται τὴν ἀρχὴν
ἣν αἰδομένους, αὐτοὺς τε μὴδὲ τοιοῦτον τολμᾶν,
καὶ τοῖς τετολημηκόσι μὴ κοινωνεῖν φαίεν ἂν ἅπαν-
τες. Ἄν δὲ τοῦναντίον μᾶλλον ἀληθεστάτην καὶ
τοῖς τῆς πίστεως θεμέλοις σφόδρα συμβαίνουσιν,
καὶ τοῖς ἁγίοις δοκοῦσαν τὴν δόξαν ταύτην εἶναι
πεισθῶσι, μάταιος ἢ πρὸς ἐκεῖνα καταφυγὴ· οὐ γὰρ
λέγουσι τὴν τῶν Πατέρων διαστρέφοντες ψήφον, ἕως
ἂν ἐκείνοι τὸ ψεῦδος προαγαιρῶντες, οὐ τὰς ἀληθεῖς
ἐκβάλλοντες δόξας, ταύτην ἐξήνεγκαν. Τοῖς γὰρ ἄλ-
λην πίστιν συγγράφουσιν ἀπειλοῦσι, καὶ τοὺς ὁτιοῦν
τῶν ὁμολογημάτων προσθήκαις ἴσι ἐναντίας καὶ
ὑφαιρέσει δολεραῖς ἀνατρέπειν βουλομένους ἀνεργ-
γοῦσιν. Ὅτε καθὰ προσήκει νοουμένης τῆς ψήφου,
οὐτε Λατίνοι τάλῃθες προστιθέντες ἐγκαλοῦντ' ἂν δι-
καίως, καὶ Γραικοῦς συμφωνοῦντας μὲν οὐδὲν ἀμαρ-
τάνειν, ἄλλο δὲ τι λέγοντας ἐπιηράζειν ἀντικρυς
λείπεται. Ἐπειτα εἰ καὶ Λατίνοις μόνοις ἢ Γραικοῖς
Λατίνων χωρὶς οὐκ ἔξεστι καὶ ὁτιοῦν προστιθέναι,
ἀλλὰ γε τὴν οἰκουμένην σύνοδον οὐδέτε τοῦτ' ἐπὶ
γέρας ἀπελείσθαι δυνήσεται· ἐπεὶ καὶ τὰς ἄλλας
συνόδους προσθήκαις ἴσι τὴν ἀληθινὴν ἀναδειξάσας
οἰδαμεν πίστιν, καὶ ὁ τῆς προσθήκης καταψηφίζο-
μενος ὅρος, ἦν ἂν τις εἰς ὧν καὶ δόξαν ἰδίαν δημο-
σιεύων ποιήσαιο, οὐχ ἦν ἂν σύνοδος ἅλη βουληθεῖη
προσθεῖναι, ταύτην ἐλαίνει· οὐδαμοῦ γὰρ ἐκεί
συνόδου γίνεται μνήμη, ἀλλὰ μὴδὲν φησὶν εἶναι.
Καὶ μὴν ἂ κωλύει πιστεύειν, ταῦτα καὶ προστιθέναι
τῷ Συμβόλῳ τῆς πίστεως; οὐκ ἔσ' ταῦτα δὲ ἔστιν
ἐπίσης τοῖς ἀληθεῖσιν ἐναντιοῦται, καὶ τοῖς μετὰ
πολλοῦ ἀγῶνας κερκατηκόσιν οὐ συμφωνεῖ. Ἄ δὲ
πιστεύειν ἔξεστι, ταῦτα καὶ ὁμολογεῖν συγκεχώρη-
ται· τὴν γὰρ τοῦ Συμβόλου δηπουθεν ὁμολογίαν, τὸ
μὴ δεῖν λαθάνειν ἐπίλους περὶ τὴν πίστιν διεφθα-
ρμένους, ἀναγκαίαν κηποίησαν· ἦν ἐφόσον τοῖς ἀκιν-
δύνως πιστευομένοις συμφωνοῦσαν ποιῆται τις, οὐκ
ἂν δικαίως νομίζοιτο παραβλάπτειν. Ἄλλως δὲ
καὶ καταψευσόμεθα τοῦ Συμβόλου τῆς πίστεως, καὶ
μάτην ἀναγνώσόμεθα τοῦτο, τῆς ἐξ αὐτοῦ γινομένης
ἀσφαλῆς ἤδη πεπετημένης. Οὐτε γὰρ Σύμβολον

A illud enim habet opinionem socordiae, hoc vero de-
mentiae quoque crimen non effugit: et illi quidem
nullum est adjunctum periculum, per hoc autem
necesse est summa quoque rei periclitetur.

Cum ergo demonstratum sit per ea quae diximus,
utrumque hoc impedimentum, quae pondus ali-
quod habere videntur, nihil obstare: reliqua ne
consideratione quidem ulla sunt digna, quae frivo-
la esse deprehendere poterit e longinquo qui-
cunque voluerit. In primis enim quis ignorat, de-
cantata illa decreta, quod nihil in Symbolo aut
addere, aut demere liceat, iuxta sensum eorum qui
objiciunt esse plane calumnias, ad obtegendam
contentionis ignominiam adinventas? Nam si quid
est, quod persuadeat Graecis, ut respiciant senten-
tiam Latinorum, prohibeatque illam Symbolo ad-
dere, alia res est: et nemo decretum illud synodi
sane intelligentes culpaverit: latum quippe est a
principio in eos, qui detractionibus atque addita-
mentis quibusdam fidem depravant, et adu-
lterinam invehunt theologiam: ejus reverentia nec
sibi tale quidpiam audendum, nec si qui ausint,
admittendos esse ad communionem, omnes affir-
maverint. Quod si potius e contrario persuadeatur
illis, sententiam illam esse verissimam, et cum
fundamentis fidei valde congruentem, et sanctis
probatam: inane est ad illa refugium: nihil enim
dicunt perverse intelligendo decretum Patrum, cum
hoc illi ediderint, ut mentis facio viam praeccluderent,
non ut veras sententias eliminerent: minas enim
in eos jactant, qui aliam fidem conscribunt: et his
tollunt facultatem qui adhaerendo quid contrarium,
et subdole auferendo quodlibet ex confessis evortere
voluerint. Quare si decretum intelligatur ita ut oportet,
neque Latini culpandi sunt, si adjecerunt quod
verum est, neque Graecos errare dicendum, si con-
senserint: alioquin restat, ut aliud dicentes calum-
nias certe struant. Deinde si Latinis solis, aut
Graecis absque Latinis non licet addere quidlibet;
at oecumenicae synodo honorem hunc nemo po-
terit negare: nam et alias synodos adjectionibus
quibusdam scimus veram declarasse fidem, et
decretum, quo reprobatum additamentum, ita hoc
excludit, si ab uno quopiam fiat propriam divul-
gante sententiam, non si tota synodus voluerit ad-
dere, nulla enim in eo fit synodi mentio, sed no-
mini, inquit, liceat. Praeterea quae prohibet credi,
ea quoque non permittit addi Symbolo fidei: ea
vero sunt, quae veritati adversantur, et non conso-
nant iis quae post multos labores recepta sunt.
Quae porro licet credere, fateri quoque permissum
est. Symboli enim confessionem illud fecit neces-
sariam, quod non oporteat latere aliquos in fide
corruptos, quam nemo laedere juré censendus est,
dum illam praestat iis consentientem, quae sine
periculo creduntur. Alioquin fidei Symbolum falso
appellabimus nomine, et frustra illud recitabimus
proculcata jam illa, quae ex eo procedit, hesita-
tionis liberatione. Neque enim erit amplius Sym-

simis traduci rationibus, quam Græci hominibus. A hisce peregrinæ linguæ ac rudibus ad percipiendam rationum et sensuum profunditatem atque magnitudinem plane ineptissimis; non minus certe, quam sit ad volandum structura corporum. Ad hæc Græci quidem unam aut duas ex hisce nationibus non sine lacrymis, et magnæ infelicitatis opinione dimiserunt, quod paucæ remaneant, quibuscum una pace fruantur: vos autem, si qua vestrarum gentium divellatur omnino a vobis, et morbo opprimi videatur insanabili, ægre quidem feretis amissionem et errorem illorum, a quo naminem capi vobis est in optatis, sed nullam vos pati consuebitis amicorum et affinium orbitatem, cum futuri sint vobis multi, et quovis numero frequentiores, qui promptæ ad obediendum exhibeant animos, sicut alii refractarios, quibusque seculis utamini pacis consuetudine cum Græcis. Neque enim dici potest fore, ut omnes seu plures in suam caput arma capiant, et sese transfodiant gladio.

Ita hæc quoque suspicionem, quæ non contemnenda videbatur, nullius esse momenti, nec posse naturam ejus accurate considerantes abducere a recto proposito, et oratio jam ostendit, et vos melius perspicietis, animum attente ad illam adjicientes. Desinant ergo qui nobis quasi terriculum, defectionem quorundam objiciunt, et pravorum insuper insolentiam audaciamque fovent: frustra hæc pios et rerum honestarum studiosos optasse affirmantes, nosque nescio quo non inertiores ac leviores redituros, ne alia probra dicam, quibus jure obnoxii eritis. Prius enim oportebat cogitationes istas explicare, vel terriculamenta potius ad iaculandum timorem objicere ut suis utrique vellent manere in finibus: nec modum pacis aggrederentur, tanquam propter hæc ipsa inutilem, ac talem ut fieri nulla ratione possit: non modis omnibus tunc ad pacem adhortari, quid non dicendo, quid non agendo, quod invere posset ad pacem? et quo non illam faciliorem asserendo, vel ipso uno congressu futuram asseverando, nunc vero difficultates commemorare, et timores injicere: in his enim etsi licebat initio, at nunc certe non licet curas defigi ab iis, qui in ipsa deventurunt agendi tempora. Cum vero ne tunc quidem habitura locum essent hujusmodi impedimenta penes homines, qui bonis uti norunt consiliis, quis det esse hujus temporis agere de hisce rebus? Qua porro ratione fiat, ut qui nunc talia dicunt, necessario sese præ pudore non contegant: et qui in eam adducentur sententiam, quod Deus avertat, postea præ rubore non se cooperiant? neque enim est culpræ ejusdem aut consilii auctoribus, aut illi assensuibus, dum de tantis rebus adhuc delibarent, metu rationis experte percussos non perspicere quid honeste et utiliter esset agendum, et studium, ubi rem sunt aggressi, restinguere:

τῆς ὑμῶν φωνῆς ἐπαγοντας, καὶ τοῖς ἀντιβήτοισι τῶν λόγων παθεσθαι δυναμένους, ἢ Γραικοὶ τοῖς ἀλλοθρόοις τούτοις. καὶ ἀπαιδεύτους, καὶ οἷς πρὸς λόγων καὶ νοημάτων ὕψος καὶ μέγεθος πάντα ἀπλῶς ἀποπέφυκεν, οὐδὲν ἤττον ἢ πρὸς τὴν δι' αἴρος πτῆσιν ἢ τῶν σωμάτων κατασκευῇ· καὶ οἱ Γραικοὶ μὲν ἐν ἡ δύο τῶν τοιοῦτων ἐθνῶν οὐκ ἐν ἀδακρυτῷ πρόβοντο, καὶ χωρὶς τοῦ δοκεῖν ἠτυχηῖναι τὰ μέγιστα, ὀλίγων ὄντων τῶν ὀπαλοῦσαν καὶ οἷς τῆς εἰρήνης συναπολαύσονται· ὑμεῖς δ' ὅποτεν τι καὶ καθάπερ ἀποβραγῆ τῶν ὑμετέρων ἐθνῶν, καὶ διζῆ γενουσηκὸς ἀθεράπευτα, δυσχερῶς μὲν οἴσεται τὴν ἐκπτοσιν αὐτῶν καὶ τὴν κλάνην ἣν εὐδία τινὰ παθεῖν τῶν ἀπάντων εὐχῆς ἔργον εἶθεσθε· τὴν δὲ τῶν φίλων τε καὶ γνησίων ἐρηρίαν οὐδαμῶς ὀπαλογοῖσθε, πολλῶν ἐσομένων ὑμῖν καὶ παντὸς ἀριθμοῦ κρειττόνων, οἱ τὴν εὐπειθειαν, καθάπερ ἄλλοι τὴν παρακοήν, ἐκιδάξονται, καὶ οἷς τῆς πρὸς Γραικοὺς εἰρήνης χρήσεσθε κοινωνοί. Οὐ γὰρ δὴ πάντας ἢ τοὺς πλείστους κατὰ τῆς σφῶν ὀπαλοῦσθαι κεφαλῆς, καὶ καθ' ἑαυτῶν ὀδησεῖν τὸ ξίφος ἔστιν εἰπεῖν.

Ὅτιω καὶ οὕτω τὸ θεός, καίτοι τῶν οὐ τυχόντων καὶ εἶναι δοκοῦν, φαῦλόν τι καὶ μὴ δυναμένον ἀπάγειν τῶν προκειμένων καλῶς τοῖς αὐτοῦ τῆ φύσει προσέχοντας, ὃ τε λόγος εἰδείν ἤδη, καὶ ὑμεῖς ἔμεινον ἔφασθε, τὸν λογισμὸν αὐτῶ καλῶς ἐπιστήσαντες. Παισάσθων τοίνυν οἱ τὴν ἐπίαν ἀποστασίαν ἡμῖν ἐπισείοντες, καὶ τὴν τῶν πονηρῶν ἀλαζονείαν καὶ τόλμην προσθεραπεύοντες, εὐς εὐγνώμονός τε καὶ τῶν καλῶν ἐρασσῶς μέτην εὐξαμένους αὐτὰ περιεῖν ἀξιοῦντες, καὶ ἡμεῖς οὐκ οἶδα τίνος οὐκ ἀργότερους καὶ κευφοτέρους ἐπαυθεῖν, ἢ καὶ μὴ ἐπὶ λόγῳ τῶν ἄλλων ὀνειδέειν, οἷς ἐκαίως ἀνίξεσθε. Τούτους γὰρ εἶσι πρότερον ὀπαλόειν τοὺς λογισμοὺς, μᾶλλον δὲ τοῖς μορμολοκείοις τούτοις δεδότεσθαι, καὶ παθεῖν ἐκατέρους ἐφ' ὧν εἶγον μένοντες, ὡς ἀσυμφῶν διὰ ταῦτα καὶ ἀδυνάτω τῆς εἰρήνης τρόπῳ μὴ ἐγχειρεῖν οὐ τότε πᾶσι τρόποις ἐπὶ τὴν εἰρήνην παρακαλοῦντας, καὶ τί μὲν οὐ λέγοντας, τί δ' οὐ ποιῶντας τῶν δυναμένων κινεῖν; τίνος δ' οὐ βῆσται αὐτῆ ἀποφηνάμενοι, καὶ τῶ συνελθεῖν μόνον ἀλλήλοις ἀκολουθήσουσαν; νῦν δυσχερῶν τιμῶν μεμνησθαι καὶ φόβους ἐπανατινέσθαι. Τούτων γὰρ εἰ καὶ τὴν ἀρχὴν ἐξῆν, ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ παρόντι φροντίζειν ἔξεστι τοὺς ἐν τοῖς τοῦ πράττειν ἀφιγμένους καιροίς. Ὅπου δὲ οὐδὲ τότε χάριαν ἐμελλεν ἔχειν τὰ τοιαῦτα τῶν κωλυμάτων παρὰ γε τοῖς καλῶς εἰδῶσι βουλευέσθαι; πῶς ἂν δοίη τις τῷ παρόντι καιρῷ τὴν περὶ τούτων σκέψιν ἀρμόττειν; ἢ πῶς οὐκ ἐμψράττεισθαι μὲν τοὺς λέγοντας νῦν, ἐγκαλύψασθαι δὲ τοὺς, ὃ μὴ γένοιτο, κεισθησμένους πᾶσα ἀνάγκη; οὐδὲ γὰρ τὴν ἰσὴν ἔχει κατηγορίαν οὐτε τοῖς βεβουλευέσθαι οὐτε τοῖς πεπεισμένους, τὸ τε περὶ τῆς κωλύσεως ἐπιβουλεύοντος, ἀλόγῳ δέει τοῦ καλοῦ καὶ συμφέροντος ὀπαθεῖν, καὶ τοῦ πράττειν ἀρξάμενους ἐπισχεθῆναι. Τῶ μὲν γὰρ ἢ τῆς βεβουλεύσεως ὑπεστέ δόξα, τὸ δὲ οὐδὲ τῶν τῆς ἀνοίας ἐγ-

κλήμάτων ἀπῆλλακται· πάκειν μὲν οὐδεὶς συνέ-
ζευκται κίνδυνος, τούτου δ' εἴνεκα καὶ περὶ τῶν
ὑπαρχόντων κινδυνεύειν ἀνάγκη.

Τούτων τοίνυν ἀμφοτέρων τῶν κωλυμάτων σαφῶς
ἐξελεγχθέντων ὑπὸ τοῦ λόγου, δοκεῖ τοῖς ἄλλοις
οὐδὲ προσέχειν δίκαιον ἄλλω· ὦν τὴν σαθρότητα
πρόβρωθεν ἔξεστι τοῖς βουλομένοις πᾶσι φωρᾶν.
Αὐτίκα τίς οὐκ οἶδε τοὺς θρυλλουμένους περὶ τοῦ
μὴ δεῖν μήτε προστιθέναι μήτ' ἀφαιρεῖν τοῦ Συμ-
βόλου διορισμοὺς, ἐπῆρειαν ἄλλως ὄντας ὡς οἱ λέ-
γοντες αὐτοὺς ἐκλαμβάνουσι, καὶ χάριν τοῦ συγ-
καλύπτειν τὴν ἐκ τῆς φιλονεικίας αἰσχύνῃν ἐξευρη-
μένους; εἰ μὲν γὰρ ἔσται τι πείθον Γραικοῦς τὴν
τῶν Λατίνων ἀπαναινεσθαι δόξαν, καὶ προστιθέναι
τῷ Συμβόλῳ ταύτην ἀπαξιούην, ἄλλος ἂν εἴη λόγος·
καὶ τὴν τῆς συνόδου ψῆφον ἐκείνην ὕγιως νοουντας
οὐδέ τις αἰτιάσεται. Κατὰ γὰρ τῶν ὑφαιρέσεσσι τισὶ
καὶ προσθήκαις τὴν πίστιν λυμαινομένων, καὶ νό-
θον εισαγόντων θεολογίαν, ἐξηνήκεται τὴν ἀρχὴν
ἣν αἰδομένους, αὐτοὺς τε μὴδὲ τοιοῦτον τολμᾶν,
καὶ τοῖς τετολημηκόσι μὴ κοινωνεῖν φαίεν ἂν ἅπαν-
τες. Ἄν δὲ τούναντιον μᾶλλον ἀληθεστάτην καὶ
τοῖς τῆς πίστεως θεμελίους σφόδρα συμβαίνουσιν,
καὶ τοῖς ἁγίοις δοκοῦσαν τὴν δόξαν ταύτην εἶναι
πεισθῶσι, μάταιος ἢ πρὸς ἐκεῖνα καταφυγὴ· οὐ γὰρ
λέγουσι τὴν τῶν Πατέρων διαστρέφοντας ψῆφον, ἕως
ἂν ἐκεῖνοι τὸ ψεῦδος προαγαυροῦντες, οὐ τὰς ἀληθεῖς
ἐκβάλλοντες δόξας, ταύτην ἐξηνεύχων. Τοῖς γὰρ ἄλ-
λην πίστιν συγγράφουσιν ἀπειλοῦσι, καὶ τοὺς ὄτιοῦν
τῶν ὁμολογητῶν προσθήκαις τισὶν ἐναντίας καὶ
ὑφαιρέσεσι δολεραῖς ἀνατρέπειν βουλοισμένους ἀνελ-
γοῦσιν. Ὡστε καθὰ προσθήκαι νοουμένης τῆς ψῆφου,
οὔτε Λατίνοι τάληθὲς προστιθέντες ἐγκαλοῦντ' ἂν δι-
καίως, καὶ Γραικοῦς συμφωνούντας μὲν οὐδὲν ἄμαρ-
τάνειν, ἄλλο δὲ τι λέγοντας ἐπηρεάζειν ἀντικρυς
λείπεται. Ἐπειτα εἰ καὶ Λατινοῖς μόνοις ἢ Γραικοῖς
Λατίνων χωρὶς οὐκ ἔξεστι καὶ ὄτιοῦν προστιθέναι,
ἀλλὰ γε τὴν οἰκουμένην συνόδον οὐδεὶς τοῦτ' ἐδ
γέρας ἀφείλεσθαι δυνήσεται· ἐπεὶ καὶ τὰς ἄλλας
συνόδους προσθήκαις τισὶ τὴν ἀληθινὴν ἀναδειξάσας
οἰδαμεν πίστιν· καὶ ὁ τῆς προσθήκης καταψηφιζό-
μενος ὄρος, ἦν ἂν τις εἰς ὦν καὶ δόξαν ἰδίαν δημο-
σιεύων ποιήσαιοτο, οὐχ ἦν ἂν σύνδοσις ἅλη βουληθεῖη
προσθεῖναι, ταύτην ἐλαίνει· οὐδαμοῦ γὰρ ἐκαὶ
συνόδου γίνεται μνήμη, ἀλλὰ μηδενὶ φησὶν ἐξεῖναι.
Καὶ μὴν ἂ κωλύει πιστεύειν, ταῦτα καὶ προστιθέναι
τῷ Συμβόλῳ τῆς πίστεως; οὐκ ἐξ· ταῦτα δὲ ἔστιν
ἐπίσης τοῖς ἀληθεῖσιν ἐναντιοῦται, καὶ τοῖς μετὰ
πολλοὺς ἁγῶνας κερκατηκόσιν οὐ συμφωνεῖ. Ἄ δὲ
πιστεύειν ἔξεστι, ταῦτα καὶ ὁμολογεῖν συγκαχώρη-
ται· τὴν γὰρ τοῦ Συμβόλου δηπουθεν ὁμολογίαν, τὸ
μὴ δεῖν λανθάνειν ἐνίοις περὶ τὴν πίστιν διεφθα-
ρμένους, ἀναγκαίαν κεποίηκεν· ἦν ἐφόσον τοῖς ἀκιν-
δύνως πιστευομένοις συμφωνοῦσαν ποιηταί τις, οὐκ
ἂν δικαίως νομιζοίτο παραβλάπτειν. Ἄλλως δὲ
καὶ καταψευδόμεθα τοῦ Συμβόλου τῆς πίστεως, καὶ
μάτην ἀναγνωσόμεθα τοῦτο, τῆς ἐξ αὐτοῦ γινομένης
ἀσφαλτοῦς ἤδη πεπετημένης. Οὔτε γὰρ Σύμβολον

A illud enim habet opinionem socordiae, hoc vero de-
mentiae quoque crimen non effugit: et illi quidem
nullum est adjunctum periculum, per hoc autem
necesse est summa quoque rei periclitetur.

Cum ergo demonstratum sit per ea quae diximus,
utrumque hoc impedimentum, quae pondus ali-
quod habere videntur, nihil obstare: reliqua ne
consideratione quidem ulla sunt digna, quae frivo-
la esse deprehendere poterit e longinquo qui-
cunque voluerit. In primis enim quis ignorat, de-
cantata illa decreta, quod nihil in Symbolo aut
addere, aut demere liceat, juxta sensum eorum qui
objiciunt esse plane calumnias, ad obtegendam
contentionis ignominiam adinventas? Nam si quid
est, quod persuadeat Graecis, ut respiciant senten-
tiam Latinorum, prohibeatque illam Symbolo ad-
dere, alia res est: et nemo decretum illud synodi
sanè intelligentes culparit: latum quippe est a
principio in eos, qui distractionibus atque addita-
mentis quibusdam fidem depravant, et adulto-
rinam invehunt theologiam: cujus reverentia nec
sibi tale quidpiam audendum, nec si qui ausint,
admittendos esse ad communionem, omnes affir-
maverint. Quod si potius e contrario persuadeatur
illis, sententiam illam esse verissimam, et cum
fundamentis fidei valde congruentem, et sanctis
probatam: inane est ad illa refugium: nihil enim
dicunt perverse intelligendo decretum Patrum, cum
hoc illi ediderint, ut mensacio viam praeccluderent,
non ut veras sententias eliminarent, minas enim
in eos jactant, qui aliam fidem conscribunt: et his
tollunt facultatem qui adhaerendo quid contrarium,
et subdole auferendo quodlibet ex confessis evolvere
voluerint. Quare si decretum intelligatur ita ut oportet,
neque Latini culpandi sunt, si adjecerunt quod
verum est, neque Graecos errare dicendum, si con-
senserint: alioquin restat, ut aliud dicentes calum-
nias certe struant. Deinde si Latinis solis, aut
Graecis absque Latinis non licet addere quidlibet;
at oecumenicae synodo honorem hunc nemo po-
terit negare: nam et alias synodos adjectionibus
quibusdam scimus veram declarasse fidem, et
decretum, quo reprobatum additamentum, ita hoc
excludit, si ab uno quopiam fiat propria divulgante
sententiam, non si tota synodus voluerit ad-
dere, nulla enim in eo sit synodi mentio, sed ne-
mini, inquit, liceat. Praeterea quae prohibet credi,
ea quoque non permittit addi Symbolo fidei: ea
vero sunt, quae veritati adversantur, et non conso-
nant iis quae post multos labores recepta sunt.
Quae portò licet credere, fateri quoque permissum
est. Symboli enim confessionem illud fecit neces-
sariam, quod non oporteat latere aliquos in fide
corruptos, quam nemo laedere jurè censendus est,
dum illam praestat iis consentientem, quae sine
periculo creduntur. Alioquin fidei Symbolum falso
appellabimus nomine, et frustra illud recitabimus
praeconata jam illa, quae ex eo procedunt, hesita-
tionis liberatione. Neque enim erit amplius Sym-

bolum, si totam non detegat infixam animæ de fidei articulis sententiam: nec impossibile est aliquos falsa sentientes latere, qui nobiscum quidem confessione stent, fide vero sejungantur, si hoc omnino concedatur. Plenam vero fidei rationem quomodo integram exhibebimus, quam in confessione sui consistere accipimus, nobis prædicationem ejus per ipsam præterea linguam refugientibus? aut quæ nobis erit salutis spes per ea quæ necessario creduntur, si cum audiamus, fateri illam oportere propter salutem, ipsi ignominiam habere putemus: si ore etiam fateamur veritatem? Sicut enim nullo modo credenda sunt, quæ deficiunt a regula veritatis; ita ad recte credita necesse est exterior quoque accedat confessio. Aut igitur demonstranda est Latinorum sententia a veritate prorsus aliena, aut si hoc non potestis, ut vera illa honoranda et suscipienda est, et fides in Symbolo declaranda. Latini enim nobiscum sententiam recipientibus, et ratam esse judicantibus, fortasse de confessione non magno opere pugnabant, satis enim est illis ostendere, se recte sensitse, et efficere ne ulterius contendamus, veritatemque ut mendacium persequamur: at nobis sola fides cordis non erit satis, non adjuuncta etiam exteriori confessione. Decreta vero, quæ aliqui reformidant, pro nobis potius egregioque additamento stare putanda sunt, atque eo modo intelligenda, quo pro se et aliis vellent intelligi qui ea condidere. Neque enim se ipsos, aut alios pari dignitate præditos facultate hujusmodi privare volebant, ut plane definire non possint quæ spectant ad fidem: alioquin decreta hæc nullius esse momenti inconsiderate ostendissent, et quæ possint non observari: nam et illa additamentum quoddam sunt, et sententia de fide tunc primum lata, et a nulla superiorum approbata synodorum; omnes enim, ut patet, addebant. Sed neque Latini, si nec œcumenicam existimant, nec omnino talem, cujus mandata non liceat transgredi, synodum illam, quæ posuit additamentum, pertinere decreta, improbant additamentum, et volentes illud expungere. Quæ enim non valde certa sunt ratione definita, possunt ab illis immutari, qui majorem habent facultatem. Si vero illam arbitrantur œcumenicam, et decreta ejus rata esse debere in perpetuum, æque ut aliarum generalium statuta synodorum; non dubium est quin et ipsi decreta sint omnino prolaturi, et quæ Græcis est difficultas ad inserendum, eam sibi esse demere volentibus sint dicturi. Ego vero utrum ea synodus œcumenica sit habenda, nec ne, Latinis ipsi considerandum relinquo: sed consilium eis dederim primum quidem, ut potius a se decreta observari existiment, si priorum illorum sequantur conciliorum sententiam, quam si illis omnibus posthabitis uni omnium postremo adhæreant: deinde ut nullam de illa synodo cum Græcis habeant controversiam, sed missam faciant hanc materiam. Ego enim

Α ἔσται λοιπὸν μὴ πᾶσαν τὴν ἐν τῇ ψυχῇ πιπηγυῖαν περὶ τῶν τῆς πίστεως ἀρθρῶν δόξαν ἀνακαλύπτου, οὔτε τῶν ἀδυνάτων ἐστὶ καὶ ψευδῆ τινὰς πεφρονιχότας λαμβάνειν· καὶ τῇ μὲν ὁμολογίᾳ μεθ' ἡμῶν ἴστασθαι, τῇ δὲ πίστει διαμακρῖσθαι, ἀπαξ τοῦτου συγχωρηθέντος. Ποῦ δὲ καὶ τὴν τῆς πίστεως ἀκριβείαν περιτῶρομαι, ἣν ἐν τῷ ταύτην ὁμολογεῖν παραλιψάμεν συνεστάναι, αὐτοὶ τοῦ καὶ γλώττη κηρύττειν ταύτην φειδόμενοι; Ἡ τίς ἡμῖν ἐκ τῶν ἀναγκαίως πιστευομένων ἔσται σωτηρίας ἰλιπς, εἰπερ εἴνεκα μὲν σωτηρίας ὁμολογεῖσθαι τὴν πίστιν ἀκούομεν, αὐτοὶ δ' ὡσπερ ἀισχύνην τὴν ἀλήθειαν καὶ χαλῆσαι ὁμολογεῖν νομιζόμεν; ὡσπερ γὰρ οὐδὲ πιστεύειν χρὴ τὴν ἀρχὴν ὁπίσω τῶν τῆς ἀληθείας κανόνων ἔξω χωρεῖ, οὕτω τοῖς καλῶς πιστευομένοις καὶ τὴν ἔξωθεν ὁμολογίαν ἀνάγκη πᾶσα προσεῖναι. Ἡ τοίνυν τὴν τῶν Λατίνων δόξαν δεικτιόν τῆς ἀληθείας; πόρρω που βάλλουσαν, ἢ τοῦτο μὴ δυναμένους, ὡς ἀληθῆ τιμητέον, καὶ φρονητέον οὕτω, καὶ τῷ Συμβόλῳ τὴν πίστιν φανερωτέον. Λατίνοι μὲν γὰρ ἀποδεχομένοις τὴν δόξαν ἡμῖν, καὶ κυρίαν εἶναι ψηφίζομένοις, περὶ τῆς ὁμολογίας τυχόν οὐ σφόδρα διοίσονται· ἀρκεῖ γὰρ αὐτοῖς τὸ δεῖξαι σφῶς τὰ ὄντα πεφρονηκότας, καὶ ἡμᾶς καῦσαι φιλονεικοῦντας, καὶ τάληθός ὡς ψεῦδος; εὐκοντας. Ἄλλ' ἡμῖν μόνῃ τῆς καρδίας ἢ πίστεως οὐκ ἀρκέσει πρὸς σωτηρίαν, μὴ καὶ τῆς ἔξωθεν ὁμολογίας συνεζευγμένης. Καὶ οὐς τινες δεδίζτιν ὄρους, ὅπερ ὑμῶν μᾶλλον καὶ τῆς καλῆς προσθήκης ὁμοληπτιέον, καὶ νοητέον αὐτοῦς, ὡς ἂν αὐτοὶ βουληθεῖεν ὑπὲρ ἑαυτῶν καὶ τῶν ἄλλων οἱ θέμενοι. Οὐτε γὰρ ἑαυτοῦς οὔτε τοῦ ἴσον περικατεμένους ἀξίωμα, τῆς περὶ ταῦτ' ἐξουσίας καὶ τοῦ τὰ περὶ τὴν πίστιν ὀρίζτιν ἤθελον ἀποκαλείειν. Ἄλλως δὲ καὶ τοὺς ὄρους τούτους σαθρόν τι χρῆμα δεικνύντες καὶ παραβαίνεσθαι δυναμένοι; Ἐλαθον ἂν· καὶ οὔτοι γὰρ προσθήκη τίς εἰσι, καὶ γνώμη τῶν τῆς πίστεως; τότε πρῶτον ἔξενεχθεῖσα, καὶ μηδεμιᾶ τῶν πρὸ αὐτῆς συνόδων ἀρέσασα· πᾶσαι γὰρ, ὡς δῆλον πέφυκε, προσετίθου. Ἄλλὰ μὴν καὶ Λατίνοι εἰ μὲν οὔτ' οἰκουμένην, οὔθ' ἀπλῶς ἀπαραίτητον τὴν σύνοδον ἐκείνην, ἢ; γέγονεν ἡ προσθήκη, νομιζουσιν οὐδ' ἂν εὐλαθηθεῖεν τοὺς ὄρους, τῆς προσθήκης κατεγνωχότες καὶ ταύτην θέλοντες ἀφαιρεῖν· τὰ γὰρ οὐ πᾶνυ βεβαίως διωρισμένα ἔξεστι μεταποιεῖν τοῖς μετῴω δύναμιν ἔχουσιν. Εἰ δ' οἰκουμένην ἐκείνην ἠγούνηται, καὶ ἄπερ ἔγνωκε κρατεῖν ὀφείλοντα μέχρι παντός; οὐδὲν ἤττον ἢ τὰ ταῖς οἰκουμένηκαῖς συνόδοις διωρισμένα, εὐθελον οὔτε προβαλοῦνηται καὶ οὔτοι πάντως τοὺς ὄρους· καὶ τὴν Ἰσπὴν Γραικοῖς τε προστιθένηται, καὶ αὐτοῖς ἀφαιρεῖν βουλομένοις ἐροῦσιν εἶναι δυσχέρεσσαν. Ἐγὼ δὲ τὸ μὲν πότερον οἰκουμένην ἢ μὴ τοιαύτην τὴν σύνοδον ἐκείνην οἰεσθαι χρῆ, αὐτοῖς ἀφήμι Λατίνους σκοπεῖν· συμβουλεύομαι δ' ἂν αὐτοῖς πρῶτον μὲν μᾶλλον νομίζτιν τοὺς ὄρους διαφυλάττειν τῷ μετὰ τῶν προτέρων ἐκείνων συνόδων ἐστάναι τῇ γνώμῃ, ἢ τῷ περιθεῖν μὲν ἐκεῖνας ἀπάσας, μετὰ δὲ γε τῇ πασῶν ἐσχάτῃ προσέχειν· ἔπειτα μὴδὲ πρὸς Γραι-

κοὺς περὶ τῆς συνόδου διαφερομένους ἐκείνης, τῶν προκειμένων ἰδέσθαι ἀφίστασθαι· ἐγὼ γὰρ οἶδα Γραικοὺς οὐδέποτε ταῖς οἰκουμένικαῖς συνόδοις συντάττειν ἐκείνην ἀνεξομύνητος, καὶ πρὸς τοῦτο μᾶλλον ἢ παρ' ἄλλο τι τῶν ἀπάντων ἐνοσησομένων εἰδέναι ὡς ἀνάγκη πανταχόθεν αὐτοὺς ζημιῶσθαι, καὶ νομιζεσθαι χεῖρους εἰ ταῦτα βούλοιντο συγχαρεῖν. Διὰ δὲ ταῦτα τὴν μὲν σύνοδον ἐατέον ἐκείνην, ὅπως ποτὲ βουλευθεῖεν ἑκότεροι τοιαύτην εἶναι δοκεῖν· τὴν δὲ τοῦ σχίσματος αἰτίαν προσθήκη, ἀνφαινεταί που λυμάλνεσθαι, μὴ δὲ Λατινοὶ ὀκνητέον ἐκβάλλειν· μὴ δ' εἰ προστιθεῖσθαι τῇ παρούσῃ συνόδῳ δίκαιον ἡγούνηται Γραικοὺς ἀπαντας πείθεσθαι, αὐτοὶ νομιζέτωσαν ἀδικεῖσθαι ἀφαιρούσης οὐ παρακούοντες· ἐπίσης γὰρ ἄμφω καὶ ἕξασιν οἷς ἂν ἐξῆ, καὶ κενώλυται. Οὐτε τοὺς τοίνυν ὄρους ἐκείνους ἐυλαθεύμενος, παντὶ μᾶλλον ἢ τῇ παρούσῃ χρεῖα συμβαίνοντες, τὴν μόνην ἀληθῆ καὶ βεβαίαν εἰρήνην πρέπει προλεσθαι· οὐδὲ τῷ φθάσαντας ἐκείνης ἢ ταύτης ἐπιληθῆσαι τῆς δόξης, εὐλογόν ἐστι δυσχεραίνειν πρὸς τὴν μετάθεσιν. Αἰσθάνομαι γὰρ ἐνίων καὶ ταῦτα λογιζομένων, καὶ δευῶν ἡγουμένων, δόξαν τοσοῦτοις χρόνοις κεκρατηκυῖαν ἀμείψαι. Οὐ γὰρ καθάπερ θίαν ταῦτα κρίνεσθαι δεῖ· οὐδὲ τῷ χρόνῳ τὰ τοιαῦτα πιστεύειν, ἧς καὶ τῶν φυλοτέρων εὐρετῆς ἐστὶ δεξιός· οὐδὲ αἰδεῖται τῷ ψεύδει κατὰ τῆς ἀληθείας συμπράττων· καὶ πολλάκις μὲν τοῖς σκοποῦσιν ἐπανέστησε τὰ μέμψεις δέξαι, πολλάκις δὲ τοῖς χεῖροισι κρατῆσασιν ἤδη καὶ πιστεύσεισι σφοδρότερον τὴν παρὰ τῶν ἀμεινῶν μάχην ἐπήγαγε. Καὶ νῦν οὖν οὐδὲν ἀπεικόξ· ἐστὶν ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον τὴν κλίανην ἔλθειν, ἢ τοῦ ψεύδους ἀληθείας φαντασίαν λαθόντος· καὶ μετὰ ταύτης κηρυττομένου, ἢ τὴν αὐτοῦ φαντασίαν ταύτην περιθέντος, καὶ φιλονεικούντος ὁσῶς ἐκβάλλειν. Ὅμως δὲ τῶν μὲν ἡμῶν προκειμένων μεγίστων ὄντων, καὶ πρὶν ἐξ τούτου σχίσματος ἦκειν σχεδὸν ὅψ' ἀπάντων ἀπιστομένων, οἱ τὰς πολλὰς δυσχερείας συνήδσαν, εἰκόξ ἐστὶ καὶ πολλὰ πλείω τῶν εἰρημένων νῦν ἡμῶν φανεῖσθαι κωλύματα· καὶ πολλάκις ἐγγυτάτω τοῦ καλοῦ γινομένου, ὅπλ τούτων ἐνοχλομένου· ἀποστῆσθαι πάλιν. Οὐ γὰρ γέγονεν, εἰ δεῖ τὰληθῆ λέγειν, οὐδ' ἐστὶ πράγμα πλείους καὶ μείζους ἔχον τὰς δυσκολίας τῆς πάντα καλλίστης καὶ χρησιμότητος· ταύτης εἰρήνης. Ἐγὼ δὲ παραίνεσαι' ἂν ἡμῶν, καὶ μοι μηδαίς ὑμῶν ὀργισθῆ, μᾶλλον ἂν ἐλέσθαι μὴ δὲ ὁμῶν ἀρχὴν ἐπιχειρῆσαι τῷ πράγματι, ἀλλ' ὡσπερ καθ' ἱστορίαν συνεληλυθότας ἐνταῦθα, ὁσῶς ὁμιλήσαντας· καὶ γνωρισθέντας ἀλλήλοις ἐπινελεῖν, ἢ μετὰ προθυμίας ἀψχημένους ἐνδοῦναι, καὶ μικρὰς τινος ἢ μείζονος δυσχερείας ἤτους ὀφθῆναι. Εἰ γὰρ ἐλάττους ἦτε τὸν ἀριθμὸν, ἢ τῆς χρεῖας ἐνδεδέτερον παρεσκευασμένοι, ἢ σύνοδος ἰσαγική καὶ μὴ πᾶσαν τὴν Ἐκκλησίαν Θεοῦ παραστάουσα, ἢ δι' ἄλλο τι προῦργου συνελεγμένοι, ἐπειτα καὶ περὶ τῆς εἰρήνης σκοπεῖν παρέρω· ἐμιλλεταί, τό γε τοῖς μεγίστοις· ἐπιχειρήσαντας ἀπογῶναι καὶ δόξαν φρονήματος· ὑμῶν ἤνεγκεν ἂν. Ἐπεὶ δὲ καὶ πλῆθει, καὶ ὀρετῇ, καὶ σοφίᾳ, καὶ

A scio, Græcos nullo modo passuros eam synodum œcumenicis annumerari, sed contra hoc potius quam quidvis aliud repugnaturus: sciunt enim, si velint hæc admittere, fore ut necessario damnatum usquequaque faciant, deteriorisque habeantur conditionis. Propter hæc nihil de illa synodo agendum, qualemcunque eam velint utriusque videri: sed Latinis etiam, sicubi malum afferre videtur, dubitandum non erit ejicere causam schismatis, additamentum: nec si æquum esse arbitrantur, Græcos omnes parere huic synodo additamentum apponenti, ipsi se injuriam pati arbitrentur obedienter auferenti: æque enim utrumque et licitum est, quibus licet, et prohibitum pariter. Neque igitur timore decretorum illorum, quæ potius ad quidvis aliud quam ad rem nostram faciunt, projicienda est sola vera et solida pax, neque ob antipatum hanc vel illam opinionem consentaneum est mutationem ægre ferre. Audio quippe hæc esse quorundam cogitationes, indignum esse opinantium, receptam tanto tempore mutare sententiam. Non sunt enim hæc judicanda more spectaculorum nec decursu temporis credenda, quod facit ut deteriora etiam videantur apte excogitata, nec erubescit ferre opem mendacio contra veritatem, quod feci, ut præclare sæpe res oppugnarentur a rebus vituperatione dignis, sæpe etiam deteriora recepta jam et credita bello acriori a potioribus peterent. Nihil ergo absonum, nunc etiam tanto tempore latuisse errorem, aut imagine veritatis assumpta a mendacio, et sub ea prædicato, aut eodem sui imaginem veritati adaptante, atque ita ut exturbet illam contendente. In universum res, quas præ manibus habemus, cum sint longe maximæ, et antequam ventum esset ad tantum schisma, visæ fere omnibus, qui conscii multarum erant difficultatum, incredibiles, par est multo etiam plura, quam dictum est, oblatura se nunc vobis esse impelimenta, et sæpe vos ad egregium hoc opus perficiendum maxime vicinos, per ea turbatos detentum iri. Nam si verum dici oportet, multa sunt res aut erit pluribus et majoribus implicata difficultatibus, quam usquequaque honestissima et utilissima hæc pax. Ego vero tale vobis dederim consilium, irascatur autem nemo. Satius plane esset, omnino rem non aggredi, sed tanquam studio visendorum locorum profectos convenisse huc, collatisque sermonibus, habitaque mutua vestri notitia regredi, quam alacriter exorsos despondere animum, et sive parvæ, sive magnæ difficultati succumbere. Nam si minori esse numero, aut minus quam res exigit parati, aut synodus provincialis, et non totam Dei repræsentans Ecclesiam, aut alterius rei gratia non inutilis collecti, sed ubiter etiam postea pacis negotium tractaturi, quod res maximas exorsæ, desperare, id vobis etiam magni animi virorum pareret nomen: at quia et multitudine, et virtute, et scientia, omnique apparatu, si qua unquam alia superiorum

generalium synodorum, instructi estis, quæ pares difficultates simili robore tunc viciorunt; inest autem et vehemens pacis desiderium, et nullam aliam ob rem profecti estis, ad decertandum, turpe est, venerabiles Patres, turpe, personæ quam geritis, atque appellationis ordini non respondere, et abscedere minorem consecutos gloriam, quam alii qui proposita sibi similia certamina ad felicem exitum perduxerunt. Nemo enim vos audiet, si excusationis causa protuleritis impedimenta et difficultates, cum sciat quam pleno veneritis apparata, quavis quidem alia re validiori, per solam autem ignaviam projecto. Ad hæc fieri non potest, quin aliis quoque probris vexemini, quæ secum affert pax impedita: hoc enim superbix crimen infert, illud timiditatis reprehensionem, aliud contentionis vitium; atque ita aliud alii conjunctum est dedecus, quibus ne merito statis obnoxii, curandum vobis est et singulis et universis: æque enim omnia plurimum distant a vestra virtute et spe, quæ sita in vobis est. Omnium porro, quæ dicta sunt, caput hoc est: reliqui certe omnes homines manifestis hisce ac perspicuis, quæ ex pace proficiscuntur, bonis fruuntur, quorum erit pulcherrimum veritatis cognitio, et suarum salus animarum: vos autem primi utilitatem ex hisce bonis perspicientes, eoque titulo insigniti, quod per vos auctores illa in omnes fluxerint, mercedem etiam utilitatis perceptæ ab aliis accipietis. Præter hæc adest quoque Deus vestrorum animi motuum spectator et iudex, quem nemo latere potest aut segniter agens, aut molliter fluens, aut carnales et caducas cogitationes operibus ejus immiscens. Hunc igitur omnes præ oculis semper habentes, et eam quæ sequetur, si rem præclare gesseritis, utilitatem et gloriam, omnino quidem quod adversatur, frivolum et iuane ostenditis; exoptatam vero pacem quamcivissime ac utilissimam vestro decreto sancietis.

A πᾶσι παρασκευῆ, εἴπερ τις τῶν πόποτε γενομένων οἰκουμηνικῶν συνόδων, ἐξήρτυσθε, αἱ τῶν ἰσῶν δυσχερειῶν μετὰ τῆς ὁμοίας ἰσχύος, τότε περιεγίνοντο, πρόσεται δὲ καὶ ἡ ἀφοδρὰ τῆς εἰρήνης ἐπιθυμία, καὶ τὸ μηδενὸς ἄλλου χάριν ἰλθεῖν ἀγωνιουμένους, αἰσχρὸν ἔστιν, ὧ σεδάσμιοι Πατέρες, αἰσχρὸν τὴν τοῦ σχήματος καὶ τῆς ἐκωνυμίας τάξιν λιπεῖν, καὶ τῶν ἄλλοτε κατωρθωκότων ἐν τοῖς ὁμοίοις ἀγῶσι χεῖρα λαβόντας εἶδαν ἀπαλλαγῆναι. Οὐδαὶς γὰρ ἡμῖν τὰ κωλύματα καὶ τὰς δυσχερείας ἀπολογίαν προτείνουσι προσέχειν ἐθέλῃσι τὸν νοῦν, τὴν ὑμετέραν εἰδῶς διὰ πάντων παρασκευῆν πασῶν οὖσαν ἰσχυροτέραν, βραθυμία δὲ μόνη προδεδομένη. Πρὸς δὲ ταῦτοις οὐδὲ τοῖς ἄλλοις ἐνεῖδεν ἐστ' ὅπως οὐχ ὑποκαίσαθε, ἃ τῶν τῆς εἰρήνης ἔχεται κωλυμάτων· τῶ μὲν γὰρ αὐτῶν τὸ τῆς ὑπαρξιατικῆς ἡρεστικῆς ἐγκλημα, τοῦ δ' ἡ τῆς δικαιοσύνης ἡρεστικῆς μεμψικῆς, τῶ δὲ τὸ τῆς φιλονεικίας συνέζευκται, καὶ ἄλλοις ἄλλα σύνεστιν εἰσῆχη· οἷς ὅπως οὐκ ἐνέεσθε δικαίως, ἐκάστην τε ὑμῶν καὶ πᾶσιν ἔμα πρόπει φροντισαί· πάντα γὰρ ὁμοίως τῆς ὑμετέρας ἀρετῆς καὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν ἐπιπέδων πλείστον ἀπέχει. Ἀπάντων δὲ τῶν εἰρημίων ἐστὶ κεφάλαιον· εἰ μὲν ἄλλοι πάντες ἀνθρώποι τῶν ὁμολογουμένων τούτων καὶ πᾶσι προδῆλων ἐκ τῆς εἰρήνης ἀγαθῶν ἀπολαύσονται, ὧν ἡ γνώσις τῆς ἀληθείας καὶ ἡ τῶν ψυχῶν αὐτοῖς σωτηρία τὸ κάλλιστον ἔσται· ὑμεῖς δὲ πρῶτοι τῶν ἀγαθῶν ἀπονάμεινοι, καὶ σὺ πᾶσι γενέσθαι τούτων αἰτιοὶ κοσμηθέντες, καὶ τῆς τῶν ἄλλων ὠφελείας ἀφέξετε τοὺς μισθοὺς. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ θεὸς κἀρεστικῆν ἦδη τῶν ὑμετέρων ἐνθυμημάτων ἐπέπεσε, καὶ δικαιοσύνης· ὅν οὐκ ἔστιν οὐδένα λαθεῖν ἢ βραθυμοῦντα καὶ βλακευόμενον, ἢ σωματικῶς τινας λογισμοὺς καὶ προσκαίρους αἰτοῦ τοῖς ἔργοις ἀναμυγνόντα. Τούτων τε τοῖνυν πρὸ ὀφθαλμῶν ἀεὶ καὶ τὴν ἐκ τοῦ κατορθῶν ὠφελείαν τε καὶ εἶδαν ἀπαντας ἔχοντας, σαφῆρ μὲν δεῖξετε πᾶν ἐναντιώμα, τὴν δὲ ποθουμένην εἰρήνην οὐ τὰχιστα καὶ λυγροτεστάτην ψηφισθε.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΛΟΓΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

Ἐν ᾧ τίθεται τὰ ποιήσονται τὴν τοιαύτην εἰρήνην.

EJUSDEM ORATIO III

In qua exponuntur ea, per quæ pax hujusmodi confici possit.

Hæc sunt, quæ maxima et difficillima pacis hujus impedimenta visum iri existimavi, quæ vos tamen considerantes nihili puto facietis, sed ambabus, ut aiunt, manibus strenueque pacem amplectemini, nihil prætermittentes, quod per vos fieri possit:

A μὲν τοῖνυν νερόμικα τῶν τῆς εἰρήνης ταυτησὶ κωλυμάτων μέγιστα καὶ δυσχερέστατα εἶδειν, καὶ ἃ σκοπομένους αὐθὺς ὑμᾶς περὶ οὐδενὸς ἂν ἐκείνα λόγου ποιήσεσθαι, ἀλλ' ἀμφοτέραις, δ λέγεται, καὶ γενναίως ἀντιλήψεσθαι ταύτης τῶν εἰ; δυνάμιν

ἡκότων οὐδοτιοῦν παρίεντας, ταῦτά ἐστι· τῶν μὲν πολλῶν κωλυμάτων τρισὶν ἢ τέταρσι τοῦτοις συνεξαιρεθέντων· ἃ δὲ κατὰ τοῦτων τοσούτων ὄντων ἐξῆν εἰπεῖν, τῶν πλείστων τοῖς ἕκαστα βουλομένοις ἐπισκέπτεσθαι παρειμένων· ἔμοι γὰρ τὴν ἐκείνων ὑπογράφοντι φύσιν, καὶ ταῦτ' ἔδοξεν ἀποχρῆν. Ἐπ' αὐτὸ δὲ λοιπὸν τὸ τῶν λόγων βωδιούμαι κεφάλαιον· καὶ τὰ ποιήσονται τὴν εἰρήνην ταύτην ὑμῖν, μετὰ τῆς ἀνωθεν βοήθειας, ὑπομνήσκων ὡς οὕτως εἰπεῖν καὶ μόνον ἀπτόμενος, ἐρχομαι δεῖξιν. Τῶν μὲν γὰρ ὑποσχέσεων αὕτη λοιπὴ, καὶ μείζω δύναμιν ἔχουσα. Οὐτε δὲ ἡγοῦμαι σαφοῖς ἀνδράσι καὶ πνεύματος γέμουσι καὶ φρονήσει διοικουμένοις μακροτέρων ὑπὲρ ἕκαστου λόγων δεῖξαι, οὐτ' αὐτὸς τῆς χρείας περισσοτέροις χρώμενος λόγοις οὐχὶ καὶ προσενοχλεῖν ἂν ὑπειληφθῆαι.

Ἐγὼ γὰρ, ὦ Πατέρες σεβάσμιοι, θεωρῶν εὐρίσκω, πόρρωθεν τὴν ἡμετέραν διάστασιν ἀρξαμένην ἄχρι τοῦδε παρ' ὑμῖν καὶ βλάβους πολλοῦ καὶ ὠφελείας οὐκ ἤττονος αἰτίαν εἶσαν, καὶ τοῦ μὲν ἄλλου μετασχόντας τοὺς πρὸ ἡμῶν, τῆς δὲ ὠφελείας πρώτους ἡμᾶς, ἂν μόνον θελήσωμεν, ἀπολαύσοντας. Ἐν γὰρ τῷ τοσούτῳ ἤδη χρόνῳ ἀλλήλων πολεμῆν ἀδιέλλακτα, προσεῖναι δὲ ἑκατέρους δόξαν ἐπὶ σοφίᾳ καὶ τὸ διὰ πάντων ἀξίωμα, καὶ διὰ ταῦτα βούλεσθαι νικῆν ἐκ περιουσίας, οὐδ' ἀριθμῆν ἔστιν ὅποσα κατ' ἀλλήλων συγγεγραφότες ἐπὶ καιρῶν οὐκ ὠνήσαμεν ἀλλήλους ταῖς ἀνηκέστοις περιβαλεῖν, καὶ δεῖξει πάντων ἀνθρώπων χεῖρω νοσήσαντας. Ταῦτα δὲ πάντα συκοφαντεῖται τινὲς εἶσιν ἐκ τῆς περὶ τὴν μάχην ἀνάγκης, καὶ λόγων ὑπερβολῆς, καθάπερ ἐπὶ πάσης συμβαίνειν εἰθωεν ἐριδος· ὅψ' ὦν δὴ πρὸς τοὺς ἀπλουστέρους ἀναπεισθέντας μέχρι καὶ τῶν ἐξω τούτων καὶ φαινομένων ἔκτειναι τὴν ἔχθραν, ἔβη τινὰ καὶ τὰ περὶ τὴν θρησκίαν ἔχοντα διασύροντάς τε καὶ μισοῦντας, οἷς ἀνεξετάστως πρότερον ἔχαιρον. Τὸ δ' αὐτὸ τοῦτο καὶ πρὸς τὴν παροῦσαν χρεῖαν λυσιστελέστατον ἔτυχεν ὄν, καὶ πρὸς τὴν εἰρήνην μέγα βοήθημα. Πάντα γὰρ Γραφῆν διερευνησάμενοι, καὶ τὸν νοῦν ἐπιβαλόντες τῇ σκέψει, τὰ δυνάμενα τῇ σφῶν δόξῃ συνηγορεῖν, ὅσα τε εἰς λογισμοὺς ἦκει, καὶ ὅσα πρὸς τὴν ἐκ τῶν Γραφῶν συμμαχίαν ἐξεῦρον, ὡς μηδὲως ὑπολείπεσθαι τοῖς μετὰ ταῦτα προσεπινοήσαι τι καὶ προσεξευρεῖν· ἐξ ὧν ὑμεῖς δυνηθείητ' ἂν σὺν ἐλάττονι κόπῳ γέεσθαι τῆς ἀληθείας εὐστοχοὶ δικασταί· οὐδὲ δεήσει, βλάβους ἀναλεγόμενοις κἀκεῖθεν τὰ πρόσφορα προσλαμβάνουσιν, ἢ παρ' ἑαυτῶν ἐσφόν τι πορίζομένοις καὶ ταῖς γεγραμμένοις ἐπόμενοι, τὰς δόξας ἀμφω γυμνάσειν· ἀλλ' ἀρκεῖ τοῖς ὑπὸ τῶν ἄλλων ἐξευρημένοις χρωμένους, καὶ ταῦθ' ἕκαστα σκοπουμένους, τὴν ἀληθῆ καὶ δικαίαν ψῆφον ἐκφέρειν. Οἶμαι δὲ καὶ Θεὸν αὐτὸν συνειδὸτα δυσχερῆ τὴν περὶ τῶν προκειμένων κρίσιν ὑπέβουσαν τοῖς τε πρώτοις εὐθὺς ἀρξαμένοις περὶ τούτων ἀμφισβητεῖν, καὶ πολλῶν μᾶλλον τοῖς ἐκδεξαμένοις τὴν ἀμφισβήτησιν, ὧν οἱ μὲν ὑπὸ τῶν ἀντικειμένων φωνῶν, οἱ δ' ὑπὸ τῶν ταύταις συνηγορούντων λόγων ἔθορυβοῦντο, οὐς πλείους δὲ καὶ σφοδρότερος ἀνεύρισκεν, μέχρις

A multis aliis impedimentis per hæc tria negotiis simul e medio sublati. Satis vero mihi videretur eorum describendi naturam dixisse, expositis iis quæ contra res tanti momenti dicere potui relictiis plurimis, ut ea dicant, qui singula volunt perpendere. Ad ipsum vero jam sermonum meorum caput accedam, declaraturus vobis, Dei favente auxilio, per quæ pax hæc confici possit, ad memoriam vos, ut ita dicam, revocans, atque ea tantum alligans. Solvendum enim hoc restat promissum, quod etiam plus habet ponderis. Cum porro mihi sit eundem cum viris doctis, et spiritu plenis, resque suas cum prudentia moderantibus, non erunt opus, arbitror, in singulis longi sermones, et ipse si pluribus quam res postulet, verbis usque suæro, merito etiam molestus esse existimabor.

Ego enim, venerandi Patres, mecum cogitare reperio, disjunctionem vobis jam olim exortam ad hæc usque nostra tempora et damni non exigui et non minoris utilitatis causam esse: et illo quidem affectos esse majores nostros, utilitate vero nos primos, si modo velimus, perfruituros. Quod enim tanto jam tempore bella inter nos seclusa concillitione gesserimus, et pars intraque doctrinæ opinionem habeat, omni que dignitate præfulgeat, et velit propterea pluribus rationibus victoriam sibi arrigare, numerari non possunt quæcumque per singula tempora utrique conscripsimus, alteri alteros malis gravissimis onerare non dubitantes et ostendere inter omnes homines morbo pressimo oppressos. Hæc porro omnia calumniæ quædam sunt, quas pugnæ necessitas peperit, et verborum excessus, ut assolet in omni contentione, quibus profecto simpliciores persuasi, inimicitias usque ad exteriora hæc et apparatus protraxerunt, rursus quosdam et cærimonias, quæ illis antea sine ulla disquisitione valde placebant, proscindentes, odioque habentes. Verum hoc idem et rei, quæ agitur, conducit maxime, et ad conficiendam pacem magno est adjumento: totam enim Scripturam perscrutari, studioque ad considerationem adhibito, quæ suæ possent favere sententiæ, sive ratiocinationibus, sive locis in rem utriusque suam e Scriptura depromptis adinvenirent, ut nihil omnino supersit posteris ad excogitandum, per quæ vos poteritis minori cum labore acres fieri iudices veritatis: nec opus erit libros evolovere, atque inde sumere quæ ad rem faciunt, aut per vos doctum aliquod et cum scriptis congruens argumentum cominisci ad examinandam utramque opinionem, sed satis erit adhibere quæ sunt ab aliis inventa, et singula ponderare ad veram justamque ferendam sententiam. Puto autem et Deum ipsum, quod videret iudicium de re proposita fore difficile, tum iis qui primi dubitare cœperant, tum et multo magis iis qui subsequuti sunt, quorum aliquos turbabant voces oppositæ, aliquos vero rationes, quibus illæ probantur, et quas illi semper plures et fortiores inveniebant, pacem usque ad vos prora-

gasse, quorum præcipue illa opus exstiterit. Neque enim vestras de pace cogitationes tollet certandi studium, neque apparens discrepantia vos turbabit, ut earum quæ utrinque sunt suspitione difficultatum et periculorum, temerarium esse de his aliquid pronuntiare existimetis. Quare ex hoc temporis beneficio sit vobis, ut perfectum judicantium obtineatis statum, eum labores alii studiose susceperint, et vestram solam, ut ita dicam, exspectent sententiam, quam ferre vobis non erit valde laboriosum. Oportet igitur vos quidem continere a probris et contumeliis, et argumentis ad absurda deducentibus, et cæteris omnibus, quæ diuturna tulit discordia, primos autem eorum inventuros arguere, imo vero benigne illis veniam dare, et solo temporis uti beneficio, et propter hoc unum illis hominibus agere gratias, quicumque apud utrosque laborem hunc subierunt, nec plus illis tribuere auctoritatis, quam congruit litigantibus: neque enim veritatis arbitri et iudices fuero illi hominum generi, ut estis vos, propter quod sit illis tribuendus honor maximus, et rata habenda quæ dicunt: sed suam quisque partem tutatus est, et pro viribus illam defendit, quam bene vero dixerit, iudicandum reliquerunt sententiam de rebus hisce laturis. Et pro his quidem, quæ bene sunt ab illis dicta, et quæ vobis commodiorem viam facient ad reperendam veritatem, et habendam illis gratiæ, et dicta illa confidenter usurpanda: quæ vero prolata sunt contentionis studio, et præstabat silentio præteriri, ea penitus rejicienda. Quia imo illorum hominum scripta supervacuum prorsus arbitror legi a vobis, quippe quæ ad præsens negotium nullam possunt afferre utilitatem: neque enim pacis modum vobis ostendunt, aut quomodo maxime utriusque conducat, sed vel omnino partem hanc omiserunt, vel difficillima postulant, de illo tantum usquequaque solliciti, quomodo victoriam ab altera parte reportent: at vobis propositum est pacem quærere et cognitionem veritatis.

ἑτέρων πανταχόθεν μόνον φροντίζοντες· ὑμεῖς δὲ ζητεῖτε.

Quoniam igitur rei naturam, de qua quæritur, tum ex oppositis aliorum lucubrationibus cognitam habere potestis, tum per vos ipsi jam perspexistis, non modo vestra scientes, sed et aliorum utriusque altercationes quidem istas omnino missas facere, ad ea vero statim oportet incumbere, per quæ sola licet consequi pacem. Consideranti porro mihi videntur hæc esse; primo quidem recurrere ad fundamenta fidei, veræque theologiæ principia, atque ad hæc utramque opinionem examinare, et dispicere utra cum illis maxime congruat: deinde inquirere, quomodo accepta fuerint ab Ecclesiæ doctioribus pronuntiata Scripturæ, quæ videntur spectare ad hanc materiam: ad hæc quid singuli de quæsito hoc philosophæ fuerint. Et quidem ex eo quod primum dixi, arbitror multam emergere

ὑμῶν τὴν εἰρήνην ἀναβαλίσθαι, ὧν μάλιστα ἐν ἔργον αὐτὴ γένοιτο. Οὐτὲ γὰρ ἡ τῶν ἀγῶνων φιλοτιμία τοὺς εἰρηνικοὺς ὑμῶν λογισμοὺς ἀφελείται, οὐδ' ὑπὸ τῆς φαινομένης διαφορᾶς παραττόμενοι, καὶ τὰς ἐκατέρωθεν ὑποπτεύοντες δυσχερείας καὶ τοὺς κινδύνους, προπετές τι περὶ τούτων ἀποφαίνεσθαι νομίζετε. Ὡστ' ἐκ γὰρ τῶν τοιούτων ἀπὸ τοῦ χρόνου βοηθημάτων τό τε τῶν δικαζόντων ἀκραιφνῶς ὑμῖν περιγίγνεται σχῆμα, ἄλλων τῶς ἀγῶσιν ἐμφιλοτιμησαμένων, καὶ μόνην, ὡς εἰπεῖν, τὴν ὑμετέραν ψῆφον ἀναμενόντων, καὶ τὸ γνώμην ἀποφαίνεσθαι πόνον ὑμῖν οὐ μέγαν παρέξει. Δεῖ τοίνυν ὑβρεων καὶ λοιδοριῶν καὶ τῶν εἰς ἄτοπα ἀπαγωγῶν, καὶ ὧν ἡ μακρὰ διάστασις πεποήκη πάντων, αὐτοὺς τε ἀποσχομένους, καὶ τοὺς εὐρῶσι πρῶτοις ἐπιτιμησαντας, μᾶλλον δὲ συνεγνωκότας ὑπὸ φιλανθρωπίας, μόνῳ τῷ παρὰ τοῦ χρόνου χρήσασθαι βοηθηματι, καὶ ὑπὲρ τούτου μόνου χάριν εἶδέναι τοὺς ἀνδράσιν ἐκείνοις, ὅσοι παρ' ἐκατέρωσιν τὸν ἀγῶνα τοῦτον ὑπέστησαν· μηδὲ πλέον τι νέμειν αὐτοῖς ἀξιώματος, ἢ ὅσον δικαζομένοις ἀρμόσκει. Οὐ γὰρ τῆς ἀληθείας ἐξετασταὶ καὶ κριταὶ τῷ κοινῷ τῶν ἀνθρώπων ὑπῆρξαν, τοῦτο δὲ τὸ ὑμέτερον, ὥστε καὶ δεῖν αὐτοῖς τὴν μεγίστην ἀποδίδναι τιμὴν, καὶ νομίζειν, ἃ φασὶ κύρια· ἀλλὰ τῆς εὐκείας ἕκαστοι προὔστησαν μοίρας, καὶ ταύτη τὴν δυνατὸν συνηγωνίσαντο τρόπον, τοὺς δὲ τοιαῦτα δικάσους τὴν ὑπὲρ ὧν εἶπον ψῆφον καταλιπόντας. Τῶν μὲν δὲ καλῶς εἰρημένων, καὶ ὅσα πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας εὑρεσιν ὑμῖν μέλλει λυσιτελεῖν, ἰστέον τε χάριν αὐτοῖς καὶ θαρρόντως σφίσι χρηστέον· ἐφ' ἃ δ' ὑπὸ φιλονεικίας προήχθησαν, καὶ ἃ σιγᾶσθαι ῥητιον ἦν, τούτων καθάπαξ ἀποστατέον· μᾶλλον δὲ καὶ παντάπασιν οἶμαι τὰ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων παρέλκον εἶναι μεταχειρίζειν ἡμᾶς, ἅτι μηδὲν πρὸς τὴν παρούσαν σκέψιν ἐξ αὐτῶν ὠφελησομένους. Οὐδὲ γὰρ τὸν τῆς εἰρήνης τρόπον ὑμῖν ὑφηγοῦνται, ἢ ὡς ἂν ἀμφοῖν συνενέγκαι μάλιστα· ἀλλ' ἢ παρήκαν ἀντὶ τοῦτο τὸ μέρος, ἢ τὰ χαλεπώτατα ἀξιοῦσιν, ὅπως παρίσονται τὸν τὴν εἰρήνην καὶ τὴν τῆς ἀληθείας γνώσιν προὔργου

Ἐπεὶ τοίνυν τὴν τοῦ ζητουμένου φύσιν ἐξ ὧν ἄλλοι τε ἠγωνίσαντο καὶ αὐτοὶ δύνασθε συνορᾶν, καὶ οἰκοθεν ἤκατε κατελιφότες ἤδη, οὐ μόνον τὰ ἐαυτῶν εἰδότες, ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν ἄλλων ἑκάτεροι, τῶν μὲν ἀγωνισμάτων τούτων καθάπαξ ὑπεριδεῖν, ἃ ὧν δὲ μόνον ἐνεστὶν εἰρήνης τυχεῖν, τούτων αὐθὺς ἀψασθαι δεῖ. Τὰ δ' ἐστὶν, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ σκοπευμένῳ, πρῶτον μὲν πρὸς τοὺς θεμελίους ἀναδραμόντας τῆς πίστεως, καὶ τὰς τῆς ἀληθοῦς θεολογίας ἀρχὰς, τούτων ἑκατέραν δόξαν προσάγειν, καὶ ἥτις ἂν ἐκείνοις συμβαίνοι μάλιστα θεωρεῖν· εἰ γὰρ μὴ οἱ τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλοι πῶς ἐξεληφασί τὰ τῆς Γραφῆς ἀξιώματα, ἃ πρὸς ταύτην τὴν βίαν τεῖναι δοκεῖ· πρὸς δὲ τούτοις, τί περὶ τοῦ ζητήματος ἐθεολόγησαν ἕκαστοι. Ὡν ἐκ μὲν τοῦ πρώτου ρηθέντος πολλὴν ἠτοῦμαι δυσχέρειαν ἀνακύπτειν.

περὶ γὰρ τὰς τῆς πίστεως ἀρχὰς εἰκὸς εἶναι κλειούσας A
 διαφορὰς, ἐξ ὧν τῶν συμπερασμάτων ἐναντιότης
 συνάγεται· ἃς οὐτ' ἀναιρεῖν εὐπράκτως, λήσομεν γὰρ
 πολλαπλασιασάντες τὸ δεινὸν καὶ πολλοῖς τισιν αι-
 τίοις ἀποβραχύντες ἀλλήλων, ἐν οἷς ἔσται τις καὶ
 χαλεπωτέρη τῆς παρουσίας διαφορὰς, οὐτ' εἰκὸς ἔστι
 συγχωρεῖν οὕτε τοὺς ἐτέρους τοῖς ἄλλοις, τοῦτο
 γὰρ ταυτὸν ἔσται καὶ τὴν ἤτταν ὁμολογεῖν, οὐτ'
 ἀλλήλους· καὶ ταύτη γὰρ ἀσύμβατοι μέχρι παντὸς
 ἐσόμεθα, τὰ ἀντικεισθῆαι δοκούντα συμπραίνοντες
 ἐξ ἀντικειμένων ἀρχῶν, καὶ πρὸς ἑαυτοὺς τὴν τῶν
 ἐτέρων δόξαν ἀντιμεθιστάνας ἐκάτεροι. Συμφέρεαι
 δὲ τὰς μάλιστα ἀρεσκούσας ἀλλήλους ἐκλεξαμένους
 ἀρχὰς, ἐκ τούτων ἐπιχειρεῖν· εἰ δ' οἶόν τε καὶ περὶ
 πάσας τὰς ἄλλας δεῖκνυσθαι συμφωνούντας, σκέψα-
 σθαι μετὰ ταῦτα· εἰ μὴ τις οἰοίτο περιττὸν εἶναι B
 τοῖς περὶ τὸ συμπέρασμα συμφωνεῖν δυνήθεσι τὰς
 ἀρχὰς ἐξετάζειν, ἐξ ὧν ἡ προτέρα μάχη συνήπτετο.
 Περὶ δὲ τὰ λοιπὰ δύο μηδεμίαν εἰποιμ' ἂν εἶναι
 δυσχέρειαν· τὰς τε γὰρ ἐξηγήσεις τῶν διδασκάλων
 ῥῆθιον οἶμαι χρήμα τοῖς γε τὰ ταῦτα μάλιστα
 δεινότεροις ἀκριβῶς συνιδεῖν, ὁπόσας τοῖς τῆς Γρα-
 φῆς χωρίοις ἀπέδωκαν· εἰ δὲ τινες ἐν ὑμῖν διαφο-
 ρως καὶ ταύτας νοσῶν, τοῖς σοφωτέροις καὶ κλειοῖσι
 τὴν νίκην ἀφορίζεσθαι δεῖ· τοῦτο γὰρ καὶ δίκαιον
 καὶ προσήκον ἂν εἴη· τὰς τε τῶν ἁγίων περὶ τῶν
 προκειμένων δόξας ἐφαρμόττειν ἀλλήλαις, καὶ πρὸς
 μίαν ἀπάσας γνώμην συνάγειν, κἄν ἔστιν οὐ δοκῶσι
 διεννηθῆαι, καὶ προσήκον οἶμαι καὶ ῥῆθιον. Οὐ γὰρ
 δεῖ γε προσέχειν, εἰ τις καταψήφισθαι τινος βού-
 λουτο τῶν ὑπὸ τοῦ κοινοῦ τῆς Ἐκκλησίας τετιμη-
 μένων, ἢ διαφθάρθαι τὴν ἐκείνου θεολογίαν ὑπὸ τῶν
 οικειῶν τιθεὶς, τὰς παρ' αὐτοῦ μὴ προσοίτο μαρ-
 τυρίας· πλὴν ἂν μὴ τί ποτε φανερῶς διαφθορῆ· ἢ,
 καὶ συγχωρηθεὶ μὲν ἐκάτεροι, μαρτυρῆ δὲ καὶ τὰ
 παρ' ἐκατέροις βιβλία τῆς λύμης ταύτης ἀπηλλαγ-
 μένα, καὶ τὸ γνήσιον ἑαυτοῖς περισώζοντα. Καθό-
 λου μὲν οὖν ἐπὶ τὴν γνώσιν τῆς ἀληθείας, τρισὶ
 τούτοις ἐξηγηθήσεσθε· τοῖς τῆς Γραφῆς ἀξιώμασι,
 δηλοῦντι ταῖς αὐτῶν ἀναπτύξεις, καὶ ταῖς ἰδίαις τῶν
 διδασκάλων γνώμαις· ἃς ἐποθέτωσι τῶν οικειῶν
 λόγων τοῖς ἄλλοις κατέμειξαν, μνηστῆναι τῆς τοῦ
 Πνεύματος προόδου δεῖσαν. Ὡς δὲ ταῦτα πάντα
 διέθθητε κάλλιστά τε καὶ προχειρότατα, τὰ· τε
 προλήψεις καὶ φιλονεικίας ἐνοστάσεις ἐξαιρετέον, καὶ D
 τὰς σθερὰς καὶ ῥῥθίως ἐξελέγεσθαι δυναμένους
 ἀποφυγὰς, καὶ πανταχοῦ μετὰ τῆς ἰσότητος χωρη-
 τέον· οὐ γὰρ μᾶλλον νῦν ἀλλήλους καθήμεθα δικασ-
 σταὶ περὶ τῶν ἀμφοισθηομένων ἢ τῆ τε θεῆς Γρα-
 φῆς καὶ τοῖς ταύτης· ἐξηγηταῖς τε καὶ διδασκάλους
 τῆς ἀναγκαίας συμφωνίας ἐφευρεταὶ καὶ συνήγοροι.
 Ὅθεν οὐκ ὀρθῶς κεχηρημένοι τοῖς προκειμένοις,
 πολλοῖς καὶ ποικίλοις ἀδικήμασιν ἐνεξόμεθα. Οὐ-
 κούν ὡς τῆς φιλονεικίας ἐπὶ πλεον τῶν ἀνηκίστων
 ἡμᾶς δυναμένης ἐκφέρειν, ἀπέχειν μὲν αὐτῆς· παν-
 τειῶς, συμμάχους δὲ ἐπὶ ταῦτο τὴν τε πρὸς ἀλλή-
 λους εὐνοίαν, καὶ τὸ μετὰ τῆς ἀληθείας ἅπαντα λέ-

difficultatem. Nam circa principia fidei (1) par
 esse multas discrepantias, ex quibus contrariæ
 conclusiones inferuntur. Ea porro nec destruere
 decet, ita enim fiet, ut aliud agendo multiplicemus
 malum, simulque multis de causis disjuncti,
 de quibus aliqua erit gravior quam præsens diffi-
 rentia, neque par est aut alteram partem alteri
 concedere, hoc enim idem esset atque se victos
 fateri aut utramque alteri : hæc enim ratione
 nunquam convenimus, deducentes quæ videntur
 opposita ex oppositis principiis, et alterius partis
 sententiam utrique in nos ipsos transferentia. Operæ
 pretium ergo est seligere principia maxime utrisque
 probata, et inde argumenta ducere : quod si fieri
 poterit de aliis etiam omnibus consentire, id postea
 B considerandum relinquere, nisi quis superfluum
 putet, ab illis qui potuere in unam de conclusione
 convenire sententiam, examinari principia, ex
 quibus prior pugna conserebatur. Reliqua vero duo
 nullam dico habere difficultatem, nam et docto-
 rum expositiones facile posse perspicui opinor a
 riorum hujusmodi peritis, quæcumque Scripturæ
 locis tribuæ ab illis sunt : si qui vero sunt inter
 vos, qui et hos aliter intelligant, sapientioribus
 et placibus victoria danda est, hoc enim æquum et
 consentaneum est : et sanctorum de re proposita
 sententias conciliare et ad unam omnes redigere,
 licet in aliquo dissentire videantur, conveniens
 arbitror et facile esse. Neque enim audendus erit
 C si quis velit reprobare quempiam ex iis, quos uni-
 versa honorat Ecclesia ; aut ejus testimonia non
 admittat, quod patet ejus theologiam a suis cor-
 ruptam ; nisi quid sit perspicue depravatum,
 idque utriusque affirmatis, et probe utriusque par-
 tis libri tali corruptela liberi, germanaque lec-
 tionem in se conservantes. Omnino igitur tribus
 hisce ducemini ad cognoscendam veritatem ; vide-
 licet Scripturæ auctoritatibus, earum explanationi-
 bus, et propriis doctorum sententiis, quas illi suis
 in sermonibus sparsim protulerunt, cum opus esset
 mentionem facere de Spiritus processione. Ut vero
 hæc optime facillimeque præstetis, tollendæ sunt
 anticipatæ animo opinioniones, et contentiosæ relu-
 cationes, atque infirmæ effugia, quæ facile re-arg-
 D qui possunt ; et ubique plana ingenuitate utendum :
 neque enim nunc magis alteri alteris judices con-
 troversis sedemus, quam divinæ Scripturæ ejusquæ
 interpretum ac doctorum, quorum est necessario
 adinventiva consensio, conciliatores et patroni.
 Quare si propositum negotium non recte tractave-
 rimus, multorum ac diversorum rei criminum
 erimus. Cum igitur contentio nos possit ulterius in
 mala gravissima devenire, abjicienda omnino illa
 est, et assumenda sunt nobis subsidia tum mutua
 inter nos benevolentia, tum voluntas emittendi ut
 omnia cum veritate proferantur. Et primo quidem
 non de et velle omnia disertis verbis e Scriptura

(1) Id est, circa principia fidei varie intellecta.

desumere, nam et *maiores hæreticos scimus præsertim hoc usus*: sed si quid verbis ita prolatis sit consequens, adeoque erit honorandam: similiter quod *veritas et confossis visam repugnans et contrarium, nullo modo erit admittendam. Deinde eorum que obocærius dicta sunt, sumendis sunt e Scriptura ipsa veluti magistra explicationes per ea que uspiam clarius illa dissoris. Ad hæc si qua videtur esse discrepantia, tollenda est adhibita expositione, si tempora, usus ac necessitas, sensuumque diversitas, et huiusmodi alia perpendantur. Neque enim est omnino credendum, in doctrina Spiritus inesse quidquam disseminationis, aut minus solidas veritatis. Sed quomodo nos plura loca huiusmodi distinguere debeamus, non solum exemplo communitum nobis doctorum, et imitatione eorum que ab illis adhibita sunt, dum pari necessitate premerentur; sed certis quoque de hoc eorum adnotationibus, cum vellet nos hæc etiam in parte non esse auxilio destitutos, dignoscere se percipere valeamus. Ut enim Cyrillum et Chrysostomum et Augustinum, et reliquos præterea theologos, nam longum esset exempla omnium enumerare, quibus illud curæ fuit, si quidquam aliud, Scripturas inter se consonas demonstrare, beati Patris Nysseni dicta vestram in memoriam rodigam, ita enim puto fore ut et Scripturis ea merito habeatur reverentia, que ab omnibus debetur, et sanctos Patres ostendam fuisse pios et doctos Scripturarum auditores. Propositum ergo illi est beatum Stephanum laudibus celebrare; at inter alia recenset illud, quod se vidisse Stephanus ait: qua tum occasione scito admodum in hæreticos iuehitur, quod illi visionem Stephani ansam sibi facerent; futilis argumenti atque mendacii exponam vere ipsa propemodum illius verba. Nam quia visionem illam rabiosi Spiritus oppugnatores existimabant esse in rem suam, ita dicentes: Si Patri et Filio annumerandas omnino est Spiritus, cur a Stephano non est visus una cum Filio? ex ipsismet verbis, quibus enarratur visio, refellit eos, consequentia cum antecedentibus connectens, ostenditque ibi annumerari Spiritum sanctum, sed eos tanquam pravitate obocæcatis illum præterire. Si enim per simile, inquit, videntur similia, et non nisi in lumine potest lumen videri, perspicuum sano est et ipsum Stephanum gloria Spiritus aut illustratum conspexisse gloriam Patris et Filii: *Stephanus enim, inquit, cum esset plenus Spiritu sancto, vidit gloriam Dei, ejusque Unigenitum*¹. Nam quod Scriptura tacuit, enumerans que fuerit visa, jam antea posuerat, dum asseruit a gratia Spiritus profectam esse elevationem ac visionem illam martyris; et rem adeo præclaram existuisse non humanæ opus solertis, sed divinæ virtutis. Est igitur verum undecunque colligendum apud exemplo sedularum: idcirco enim et scrutari iubemur Scripturas,*

¹ Act. vii, 55.

γειν περιδεσθαι, πρέπει παλεῖν· καὶ πρῶτα μὲν μὴ πάντα βούλεσθαι διαβέβηθαι λαμβάνειν ἐκ τῆς Γραφῆς, τοῦτω γὰρ καὶ πολλοὺς τῶν αἰρετικῶν ἴσμεν χρησαμένων· τῷ προκαλούμεται, ἀλλ' ἔν τι τοις αὐτῶ λεγομένοις ἀκόλουθον ἦ, καὶ τοῦτο τῆς ἴσης τιμῆς ἀξιοῦν· ὡσαύτως εἰ τι τοῖς ἀληθείαι καὶ ἀναντιβ-βήτοις ἰναντιούμενον φαίνοτο, τοῦτο μηδένα παρα-δέχεσθαι τρόπον· ἔπειτα τῶν μὴ σαφῶς εἰρημένων αὐτὴν τὴν Γραφὴν λαμβάνειν διδάσκαλον, ἐξ ὧν ἄλλοθι που σαφέστερον πραγματεύεται· πρὸς δὲ τοῦτοις τὴν δοκοῦσαν διαφωρίαν ἐξηγουμένους λύειν περιδεσθαι, καιροὺς τε καὶ χρείας καὶ διαφορὰς ἐννοίας καὶ τὰ τοιαῦτα παραλαμβάνοντας. Οὐ γὰρ πιστεύειν ὅπως εἰκὸς ἀσυμφωνίας τι καὶ σαθρότητος τῆ τοῦ Πνεύματος διδασκαλίᾳ προσεῖναι· καὶ ὅπως πῶς δαί τὰ τοιαῦτα τίμειν ἡμῶς, οὐ μόνον τῷ κατὰ κοινούς ἡμῶν διδασκάλους παραδειγμῶσι καὶ οἷς ἐπὶ τῆς ἴσης εἴλοντο χρείας, ἀλλὰ καὶ οἷς εἴ-πον περὶ τούτων ἐπιτήδεις, οὐδὲ τοῦτο τὸ μέρος ἀδοξηθῆναις ἔόντας, συμβάλλειν τε καὶ εἶδέναι δυ-νάμεθα. Ἴνα γὰρ Κύριλλον καὶ Χρυσόστομον καὶ Ἀδούστρινον, καὶ τοὺς ἄλλους τῶν θεολόγων παρῶ, μακρὸν γὰρ ἂν εἴη τὰ πάντων ἐξαριθμῆναι, οἷς ἑ-περ ἄλλου τοῦ καὶ τῆς τῶν Γραφῶν ἐμέλησε συμ-φωνίας, ὅτω κἀκείναις τὴν παρὰ πάντων αἰδῶ τη-ρήσειν θεκίως, καὶ σφῶς ἐγνώμονας καὶ σοφοὺς ἐκείνων ὁμιλητὰς διέξειν ὁμιλητὰς, τῶν τοῦ μακαρίου Νύσσης ὁμῶς ἀναμνησῶσι βούλομαι· ἂ ἐν μακρόνιν Σεφρανὸν ἐγνωμῶσι προδέμνους, ἐπεὶ καὶ τὴν ὁρασίαν ἐκείνου τοῦ λόγου μέρος ἔγνω ποιήεσθαι, κατὰ τῶν αἰρετικῶντων εὐφῶς ἀπο-κίρπει, πρόφασιν εἰκασιλογίας καὶ ψεύδους· ἐκείνῃν πεποιθμένων. Ἐδοξέσμαι δὲ αὐτὰ σχεδὸν ἐκείνω τὰ ῥήματα. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκ τῆς θεωρίας ἐκείνης οἱ λυσιπῶνες κατὰ τοῦ Πνεύματος ἔροντο βοηθεῖ-σθαι, λόγοντας· Εἰ μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ δεῖ πάντως ἀριθμῆσθαι τὸ Πνεῦμα, πῶς οὐκ εἶδε Στέφανος ἐν τῇ ὁρασίᾳ μετὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ τὸ Πνεῦμα; ἐξ αὐτῶν τῶν τῆς θεωρίας ῥημάτων αὐ-τοῦς ἀνατρέπει, τὰ ἐπέματα τοῖς ἡγουμένοις συν-ἀπταν· καὶ δεικνυσιν ἀριθμούμενον μὲν ἐκεῖ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, αὐτοῖς δ' ἔπε ευφλώττοντας ὅτι τῆς ποτηρίας περιέντας αὐτῶ. Εἰ γὰρ τῷ ὁμοίῳ, φησι, καθορῆται τὰ ὁμοία, καὶ οὐκ ἔστι τὸ φῶς ὁρῶθῆναι μὴ ἐν τῷ φῶτι καθορῶμενον, εὐδῆλον ἔστι καὶ Στέφανος προκαταγωγῶσις τῇ δόξῃ τοῦ Πνεύ-ματος, ἐν περινοίᾳ τῆς τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ δόξης ἔγένετο. Στέφανος γὰρ, φησι, πλήρης ὧν Πνεύματος ἁγίου εἶδε τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν Μονογενῆ τοῦ Θεοῦ. Ὁ γὰρ σεσίγηκεν ἡ Γραφή ἐν τῇ τῶν φανέντων ἀπαριθμῆσει, τοῦτω τέθεικε πρό-τερον, τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος ἔργον εἶναι τὴν ὑψωσιν καὶ τὴν θεωρίαν ἐκείνην τοῦ μάρτυρος ἀπο-φηνωμένην, καὶ δυναμῶς εἶναι θείας, ὅτι ἀνθρω-πίνης μηχανῆς τὸ κατόρθωμα. Ἄσπε πανταχῶθεν συλλέγειν δεῖ τάληθῆς καθάπερ τὰς φιλοπόνοους μελίττας· δεῖ γὰρ τοῦτο καὶ ἐρυνῆν τὰς Γραφὰς

προστατέμεθα, ὡς ὁ προχέρον τῆς ἀληθείας ἐν ταύταις κειμένῃς, ἀλλ' ἄσπουδῆ καὶ πένου ἀνευρ- σκεσθαι δυναμένης. Ἀλλ' οἱ πνευματομάχοι, μέραι τῶν λεγομένων προέχοντες, ἐὰν λοιπὰ δι' ὧν πρὸς τὴν γνώσιν ἐμελλόν ἀφικέσθαι τοῦ ζητούμενου, κα- κούργουντες παρελίπον. Ὁ δὲ μακάριος Νύσσης οὐ μόνον αὐτὰ τὰ μέρη τῆς θεωρίας ἀλλήλοις συνάπτει καλῶς, ἀλλὰ καὶ τὰς ἄλλας Γράφαις αὐτὰ συμβάλ- νοντα δείκνυσιν, ἐνθεν μὲν τῷ τοῦ Εὐαγγελίου· θεὸν οὐδαὶς ἑώρακε πώποτε· ἐκεῖθεν δὲ τῷ τοῦ Ἀποστόλου· Ὅτε τις εἶδεν ἀνθρώπων θεόν, οὐκ ἴδεν ὄνταται. Εἰ γὰρ ἀνθρωπίνῃ φύσει καὶ δυνά- μει, φησὶν, ἢ τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ δόξα χωρητῆ κατέστη, ψευδὴ πάντως ἐκότερα· Ἀλλὰ μὴν οὐκ ἐκεῖνα ψεύδεσθαι, καὶ τὴν ἱστορίαν ἀληθεύειν ἐπά- ναγκες. Ὅτε δὲ οὐ τὸ θεῖον ὄρξην περιγίνεται μό- νον, καὶ αὐτὸ θεὸς ἐστὶν ἀντικρως. Τὰ δ' αὐτὰ καὶ τῶν Ἀρεισιῶν κακούργουμένων ἐκ τῆς αὐτῆς θεω- ρίας, καὶ τὸ παρεστάναι λέγουσιν τῇ δόξῃ τοῦ Πα- τρὸς τὸν Υἱόν, τῆς τοῦ Μονογενοῦς ἑλαττώσεως ἀποδεικνύειν ποιούμενων, μετὰ τῆς ἰσῆς ἀποκρίνεται σοφία; καὶ χάριτος· καὶ τὸν Ἀπόστολον μετὰ τοῦ Δαυὶδ ἀφορίζοντά τοῦτο παραγγί, τὴν ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς καθέδραν, ἢ τῆς δροτιμίας ἐστὶ σημεῖον. Εἰτά φησὶν· Ἡ τοίνυν παραγραφισθῶσαν τὰς με- γαλοκρίτους μαρτυρίας, δι' ὧν τὸ ὑψηλὸν τῆς ἀξίας διασημαίνεται, ἢ καὶ ταύτην εὐσεβῶς ἐκδέξασθῶ- σαν· εἰς γὰρ ἐπ' ἐκάστου τῶν εἰρημένων διδάσκα- λος, ἢ τοῦ Πνεύματος χάρις. Ἀλλ' εἴπερ εἰς, φησὶν, τὸ διδάσκαλος τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας ἐστὶ, τὸ ἐν τῇ θεοφορούμενοις γινόμενον, πῶς ἂν τις διαφω- νίαν τινὰ τῶν δογμάτων καθυποπτεύσειεν; Οὐκοῦν τὴν μὲν ἑτερότητα τῆς καθέδρας τε καὶ τῆς στά- σεως κατὰ τὸ προχέρον νοούμενον τὸς σώμασι φυλακτέον· τῆς δ' ἄσωμάτου φύσεως οὐδὲν ἕως προσιμένης, ἐξ ὧν ἢ τῶν ὀνομάτων τούτων εἰσα- γεται διάφορὰ, λείπεται δι' ἐκατέρας φωνῆς τὸ ἐν τῷ ἀγαθῷ ὑστάμενόν τε καὶ ἀμετάθετον ἐννοεῖν εὐσεβῶς. Ὁ τε γὰρ ἐστάναι καὶ ὁ καθέσθαι τὸ βήματων ἑτερότητι περὶ τὸν νοῦν διαφέρονται· ὁ ταθέτω; τὸ θεῖον ἐν τῷ ἀγαθῷ δογματίζοντες.

Πῶς οὖν ἂν τις ἀρεινὸν ὑψηλίσαιτο τὰ τῆς Γρα- φῆς ὄντινα χρῆ τρόπον νοεῖσθαι, καὶ τὰς ἐν αὐτῇ φαινόμενας λύειν διαφωνίας; Ἐἰ μὲν δὲ τίς ἀνέγε- νετο βελτίων ἀποδείξεις τοῦ φαύλου μὲν χρῆμα καὶ τῆς τῶν ἀρειτικῶν κακούργιας τὴν τῶν Γραφῶν διαί- ρεσιν καὶ τὸν συγχροσμένον, τὴν δὲ τούτων συνεσα- γωγὴν θεοφιλὲς εἶναι καὶ τοῦ παντὸς ἀξίον; Εἰ δὲ καὶ μόνος ἂν ἤρκασεν ἡμῖν οὗτος, οὕτως μὲν σαφέ- στατα περὶ τούτων ἀποφαινόμενος, ἀξιώματι δὲ μηδενὸς τῶν τῆς Ἐκκλησίας διδασκάλων ἡττώσθαι δίκαιος ὧν, τίς ἂν μετὰ τούτου καὶ τοὺς ἄλλους πάν- τας περιδῶν τὴν ἰσῆν ἔχοντας γνώμην, καὶ τὰ τῆς Γραφῆς ἄλλον τινὰ τρόπον αὐτὸς θέλων ἐκδέχασθαι ὑγιές τι καὶ νοῦ μετέχον πράττειν δόξειεν ἂν; Οὐ μόνον δὲ τῶν ἁγίων ἕκαστος οὕτω τῇ Γραφῇ προση- νέθη, αὐτὸς τε οἰκοθεν τὸ θεόν εὐρίσκων, καὶ τοῦ;

quod veritas in illis non ita facile se det obvisum; sed studio ac labore possit inveniri. At Spiritus oppugnatores non integrum considerantes locum; multos praetermittébant reliqua; per quae pote- rant assequi quod querebant. Verum beatus Pater Nyssenus non modo patet visionis huius inter se apte conjuñgit; sed cum aliis etiam Scripturae locis convenire illas ostendit; tum evangelico: Deum nemo vidit unquam, tum et illo apostolico: Deum nullus hominum vidit, sed nec videre potest. Nam si Patris, inquit, et Filii gloria capi potuit viribus naturae humanae, falsum prorsus erit horum utrum- que: verum ista falsa non esse, et historiam non mentiri necesse est. Illud ergo, per quod unum sit ut videatur Deus; et ipsum plane Deus erit. Simi- liter Arianis ex eadem visione, quod Filius dicatur aetate Patris gloriae, perverse inferentibus, Unigenitum esse minorem; respondet pari scientia dicen- dique lepore, proferturque Apostolum cum Davide hoc decidendum, quod nimirum ad Patris dexteram sedere, honoris aequalitatem significet. Deinde ait: Aut ergo circumducant magna testimonia, quae summum dignitatis fastigium designant; aut haec etiam die excipiant; ab uno enim magistro profecta sunt singula haec dicta, nempe a Spiritus gratia. Quod si unus, inquit, est magister, Spiritus veritatis, quo agitur homines divino numine affati, quis ullam inter dogmata suspicetur discrepantiam? Itaque sedendi standique diversitas juxta vulgarem sensum corporibus reservanda est: cum vero natura incorporea nihil prorsus admittat eorum, ex quibus desumitur horum nominum differentia, reliquum est, per utramque vocem esse pie intelli- gendum, fixum atque immutabilem in bono statum. Nam et qui Deum stare, et qui sedere illum ait, nulla inter se ob diversitatem vocum sensus differen- tia pugnant: ille Dei firmam in bono stabilitatem, iste immutabilem collocationem dogmatizantes.

θεῖον λέγων οὐδὲν πρὸς ἀλλήλους ἐν τῇ τῶν μὲν βεβηκέναι παγίως, ὁ δὲ καθέδρῶσθαι ἀμε- Equis commodius intelligendorum Scripturae locorum, aut tollendarum, quae in eis videntur esse, discrepantiarum explicet rationem? Imo vero quænam aptior fuerit demonstratio, qua probetur, improborum, et perversitatis hæreticorum esse Scripturas distrahere, atque inter se pugnanties velle; Deo vero gratum et plurimi faciendum, eas in concordiam reducere? Cum igitur vel unus hic nobis sufficeret, planissimis verbis hac de re pronuntians, et dignitate inter doctores Ecclesiae nulli jure posthabendus; quis, quæso, spretis etiam eum isto cæteris omnibus idem atque iste sentiën- tibus, dum vult Scripturae dicta alio quodam modo excipere, videri possit rem facere cordato homine dignam? Nec vero solum sanctorum quisque ita se gesit erga Scripturam, tum ipse per se adinveniens

Joan. i, 18. I Tim. vi, 16.

quod opus esset, tum exempla majorum sequenda ducens, sed universi etiam sententiam hanc sequebantur, si quando illos occasio suscipiendi pro veritate certamina unum in locum congregaret. Sic Patres, qui primum convenere Nicæam, cum periculum esset, ne Dei Patris atque Unigeniti exploderetur æqualitas, pro ea ipsa propugnarent. Censebant enim, audiendos non esse simpliciter eos, qui ad probandum mendacium, Scripturæ sententiis vim afferebant; sed cum opinionem opinionem viderent contrariam, pugnam vero hanc ad Scripturam quoque pervenire, quæ oppositis favere videbatur opinionibus, putarunt quidem impossibile solam veritatis magistram sibi non constare, nequaquam vero aliquibus ejus partibus alias præferre voluerunt, sed congruentem cum universa Scriptura sententiam compererunt, nempe Filium esse Patri æqualem, verumque Deum. Sublata enim æqualitate divinarum personarum, videntur quidem fortasse quæ humilior de Christi humanitate dicuntur consistere, at vero pro iis quæ dant Divinitati testimonium, frustra esset sublata: immota vero illa manente, utraque salva esse poterant. Hanc igitur illi, quæ bellum excitabat, proposuerunt, nec prius destiterunt, quam huic victoriam tribuerint, et Scripturæ, quod per sententiam illam fit, convenientiam consensumque reddiderint. Horum studium, ac certamina pro pietate suscepta consecuti alii, primi quoque fuerunt modi hujus adhibendi æmulatores. De rebus enim tunc in controversiam deductis illi etiam exacta peræque diligentia, caventes ne qua ex parte Scriptura labefactaretur, tulere sententiam, et deinceps unaquæque synodus eadem mente quæstionum alias aliter agitarum tractationem suscepit, ut ex omnibus una vere aurea catena connexa sit, omni pariter pulchritudine ornata, eademque in declarando Scripturæ sensu optime conserta et coaptata. Quamvis enim singuli non possent per se ipsos adinvenire quod rectum et æquum esset, suppetebant tamen posterioribus priorum exempla: quod si etiam his caruissent, certe Spiritus auxilio poterant ipsi per se totum hoc egregie præstare. Itaque non modo sanctorum quisque separatim, sed congregati etiam omnes omnia, servata concordia Scripturarum, egerunt: neque tantum singulariter, sed complures quoque simul eandem de fisdem habuerunt sententiam. Neque docendo suos putarunt habendam esse præ oculis usquequaque convenientiam Scripturarum; pugnano vero cum adversariis alium esse modum adhibendum, sed contra, priora illis fuere opus propter posteriora. Atque ut nemo apparentia tantum attendens, latentem vero non effodiens thesaurum sibi fieret causa erroris, putaretque duce ad præcepta lumine uti, illas etiam viarum asperitates, hoc est loca, quæ videntur asserere pugnantia, complanabant, eundemque in omnibus sensum consistere demonstrabant. Ita veluti communi consilio tum publice

A φθάσαντας ζηλοῦν ἀξιών, ἀλλὰ καὶ πάντας ὁμοῦ ταυτησὶ τῆς γνώμης ἐγίνοντο, ὅποτε τῶν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἀγῶνων αὐτοῦς ἢ χρεία συνήγεν. Ἀδείκτα γὰρ οἱ τὸ πρῶτον συναλθόντες ἐν Νικαίᾳ Πατέρες, τῆς πρὸς τὸν Πατέρα τοῦ Μονογενοῦς ἰσοτιμίας κινδυνευούσης ἐκβάλλεσθαι, τοῦτον τὸν τρόπον προέστησαν· οὐ γὰρ ἤξιον προσέχειν ἀπλῶς τοῖς εἰς ἀπόδειξιν τοῦ ψεύδους βιαζομένοις τὰ τῆς Γραφῆς ἀξιώματα· ἀλλὰ δόξη μὲν δόξαν μαχομένην ὄρωντες, τὸν δὲ πόλεμον τοῦτον καὶ πρὸς τὴν Γραφὴν διαβαίνοντα, ἢ ταῖς ἐναντίας δόξαις ἐδόκει συηγορεῖν, τὴν μὲν μόνην τῆς ἀληθείας διδάσκαλον ἀδύνατον ἐνόμισαν εἶναι περιπέπτειν αὐτῇ· οὐκ ἤξιωσαν, ἀλλὰ μᾶλλον ἄλλων τιμᾶν αὐτῆς μέριμνην δ' ἀπάση τῇ Γραφῇ συμφωνούσαν δόξαν ἀνέυραν, ἧτις ἦν ἡ τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν ἴσον εἶναι· τίθειαι, καὶ θεὸν ἀληθῆ. Τῆς γὰρ τῶν θεῶν προσωπῶν ἰσοτιμίας ἀναιρουμένης, ἔδοξε μὲν ἂν ἰσως τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ ταπεινότερόν τε καὶ ἀνθρωπικώτερον λεγόμενα σώζεσθαι, τοῖς δὲ τὴν θεότητα μαρτυροῦσι μάτην ἀνηρῆσθαι περιγεγόνει. Ἐκινήθη δ' ἀκινήτου μενοσύνης, καὶ ἀμφοτέροις τοῦτοις ὑπήχη κρατεῖν. Ταύτην οὖν τῆς τὸν πόλεμον ἀνεγερούσης προδοσίμην, οὐδ' ἀπίστησαν ἕως ταύτης μὲν τὸ νικᾶν, τῇ δὲ Γραφῇ τὸ γινόμενον δι' αὐτῆς καὶ τὴν συμφωνίαν ἀπέδωσαν. Τούτων ἄλλοι τοὺς ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἀγῶνας καὶ τὴν προθυμίαν ἐκδεξάμενοι, πρῶτοι καὶ τῆς περὶ ταύτην μεθόδου κατέστησαν ζηλωταί· τοῖς γὰρ τότε ζητηθεῖσι καὶ οὗτοι μετὰ τῆς αὐτῆς ἀκριθείας καὶ τοῦ πανταχοῦθεν τὴν Γραφὴν φυλάττειν ἀσάλευτον, τὴν κρίσιν ἀπέδωκαν. Καὶ πᾶσα σύνοδος ἐφεξῆς μετὰ τῆς αὐτῆς διανοίας περὶ τῶν ἄλλοτε ἄλλως ζητουμένων ἐσκέφατο, ὡς ἕκαστων μίαν τινὰ χροσὴν ὡς ἀληθῶς ἀποτελεσθῆναι σπειράν, ἴσην ἕπασιν τοῖς καλοῖς, πρὸς δὲ καὶ τῇ περὶ τῶν Γραφῶν γνώμῃ συμβεβηκυῖαν ἀριστα καὶ συνηρμοσμένην. Εἰ γὰρ καὶ μὴ παρ' αὐτῶν ἕκαστοι τὸ καλὸν καὶ δίκαιον εἶχον εὐρίσκειν, ἀλλ' ἦν ἐκ τῶν προτέρων τοῖς ὑστέροις τὰ παραδείγματα. Εἰ δὲ καὶ τούτων ἠπύρου, ἀλλ' ὀκνοῦν αὐτοὶ κατορθοῦν ἠδύναντο τῷ Πνεύματι βοηθούμενοι, ὥστε οὐ μόνον ἕκαστοι τῶν ἀγίων χωρὶς, ἀλλὰ καὶ πάντες ὁμοῦ μετὰ τῆς τῶν Γραφῶν συμφωνίας πάντα ἐποίησαν· καὶ μὴ μόνον καθ' ἕνα, ἀλλὰ καὶ κατὰ πλείους τὴν αὐτὴν περὶ τῶν αὐτῶν προελόντο γνώμην· οὐδ' ἠγήσαντο τοῖς μὲν οικείοις διδάσκοντες; τῆς τῶν Γραφῶν συμφωνίας στοχάζεσθαι πανταχοῦ, τοῦ; δὲ πρὸς τοὺς ἐναντίους ἀγῶνας ἄλλον τινὰ διατίθεσθαι τρόπον· τούναντίον γὰρ μᾶλλον καὶ τῶν προτέρων αὐτοῖς τῶν ὑστέρων χάριν ἰδίησε. Καὶ ὥστε μηδένα τῷ φαινομένῳ μόνον προσέχοντα, τὸν δ' ἐγκείμενον οὐκ ἀνορούττοντα θησαυροὺν, πλάνης αἰτίου ἀτῶν γεγενῆσθαι, καὶ οἰεσθαι τῷ φωτὶ χρῆσθαι; πρὸς τοῖς κρημνοῦς ὁδηγῶν, καὶ ἀνοδίαις τὰς δοκούσας διαφωνίας ἐξήρουν, καὶ τὸν αὐτὸν διὰ πάντων σώζεσθαι νοῦν ἀπεικίνοον. Οὕτω καθάπερ ἀπὸ συνθήματος; καὶ κοινῇ καὶ ἰδίᾳ καὶ πανταχοῦ καὶ πρὸς πᾶσαν χρεῖαν τοῦτου μάλιστα πᾶτων ἐφρόντισαν, ὡς τοῦτο κεφάλαιον ἦν αὐτοῖς τῆς

σπουδῆς. Τὸν γὰρ αὐτὸν ὑπὲρ τε τούτου καὶ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς αὐτῶν σωτηρίας ἤδεσαν ὄντα σφίσιν ἀγῶνα· καὶ μετ' αὐτοῦ μὲν τὰ λοιπὰ κατορθώσιν, ἐν δὲ τούτων περιδόντες, καὶ τῶν λοιπῶν ἐκπεσιῖσθαι πάντως ἐνόμιζον.

Τούτων τοίνυν οὕτω κειμένων, καὶ μηδενὸς ἄλλως ταῦτ' ἔχειν εἰπόντος ἄν, κἄν σφόδρα φιλόνηκος ἦ, καὶ ὑμᾶς τὴν αὐτὴν ἐλέσθαι πρὸς τὰ παρόντα γνώμην ἐπάναγκες, καὶ τοῦ ταῖς Γραφαῖς γινόμενον διασώσασθαι πάντα ἀγειν ἐλάττω. Ἐπεὶ γὰρ πρὸς ἕκαστον τῶν μακαρίων ἐκεῖνων χρῆ ἀπιθεῖν, ὑμεῖς ὄντες τοσοῦτοι δικαίτερον ἂν καὶ βουλευθῆιτε ταῦτα, καὶ καταπράξαισθε· εἴτε πάντας ὁμοῦ λογισαίητε, τὸ μετ' ἐκείνους εἰς τὴν αὐτὴν χρεῖαν ὑμᾶς, καὶ ζηλοῦν, βούλεσθαι λυσισταλεῖς· καὶ τὴν ἐναντίαν τοῖς φόνων αἴτιον ἔσται. Καίτοι τοῖς μὲν, εἰ καὶ μὴ πᾶσιν, ἀλλὰ τοῖς γε προτέροις αἱ Γραφαὶ μόνον προῦκειντο, ἃς δυσχερὲς μὲν ἦν, ὁμῶς δ' ἰσχυσαν συμβιάσαι· ὅμιν δ' οὐ μικρὰ βοηθείας προσθήκη, ἀλλὰ σχεδὸν αὐτὴ τὸ πᾶν οὖσα, αἷ τε τῶν διδασκάλων ἐπιταῖς Γραφαῖς ἐξηγήσεις, καὶ ἄλλοι τούτων ἀγῶνες, οὓς ἐπὶ ἐλέγχῳ μὲν τῶν ἀνθισταμένων τῇ ἀληθείᾳ, βεβαιώσει δὲ τῶν οικειῶν καὶ πειθομένων αὐτοῖς ἐνεστήσαντο· ὧν τοσοῦτων ὄντων καὶ μαρτυρούντων ἀλλήλοις τὴν συμφωνίαν, ὥσπερ ὁδηγόν τινα ἀπλανῆ τῆς ζητουμένης ἀληθείας λαθεῖν πρόχειρόν ἐστιν οὐδὲν ἦντο ἢ δίκαιον. Ἀλλὰ τὰ μὲν παρ' τῶν διδασκάλων αὐτεῖα, τὰ δὲ τῶν Γραφῶν ἀξιώματα δεῖ συνάπτεσθαι πρώτων. Ἐχει γὰρ οὕτω· Τὸ μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καίτοι μὲν διαβρήθη ἐν τῇ Γραφῇ, ὁμολογεῖται δὲ παρὰ πάντων ἡμῶν, καὶ οὐ μᾶλλον πρὸς Γραικῶν ἢ Λατίνων ἔστηκε τοῦτο, οὐδ' ἔστιν ἐκ τούτου λύειν τὴν ἀμφισβήτησιν· οὔτε γὰρ ἀνάγκη καὶ ἐκ τῷ Υἱοῦ προῖέναι τὸ Πνεῦμα τούτου κειμένου, οὔτ' ἀδύνατον καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι. Ἡ γὰρ κατάφασις αὕτη τὴν ἐτέραν κατάφασιν οὔτε τίθησιν, οὔτ' ἀναιρεῖ, ἀλλ' ἐνδέχεται μὲν ἐκ τοῦ Υἱοῦ προῖέναι, ἐνδέχεται δὲ καὶ μὴ προῖέναι ὅσον ἐκ γε τοῦ λόγου· ὥσπερ εἰ τις λέγοι τὸν ἄνθρωπον εἶναι ζῶον, οὔτε λογικόν, εἶναι τίθησιν ἐξ ἀνάγκης, οὔτε τοῦτ' ἀναιρεῖ· καίτοι πρὸς τὸν τῆς προόδου τῶν θεῶν προσηλπίων τρόπον ἀφορῶσιν ἡμῖν καὶ ἦν οἱ θεοὶ Πατέρες τούτοις ἀπέδωκαν τάξιν, τίθησιν καὶ πολὺ μᾶλλον ἢ κατάφασιν τὴν κατάφασιν. Τῶν γὰρ τῷ Πατρὶ προσόντων καὶ τὸν Υἱὸν δεῖ κοινωνεῖν, ἂν μὴ τι κωλύῃ· καὶ τὸ διὰ τίνος ἐκ τίνος οὐσιωδῶς προῖεν αἰτίαν ἔχει καὶ τὸ δι' οὐ πρόεσι· καθάπερ εἰ τις τὴν θερμὴν ἐκ τοῦ ἡλίου προέρχεται λέγοι, τὸ καὶ ἐκ τῆς ἀκτίνος προῖέναι· αὐτὴν οὔτε τίθησιν οὔτ' ἀναιρεῖ· οὐκ οὖν ἐκ γε τοῦ λόγου· καίτοι τίθησιν μᾶλλον, ἂν τις τὸν τῆς προόδου τρόπον λογίζοιτο, καὶ τὸ μεσιτεύον ἦν τινα τάξιν πρὸς ἑκάτερον ἔχει· τότε γὰρ τὸ διὰ τῆς ἀκτίνος φυσικῶς προῖεν καὶ ἐξ αὐτῆς ὡς ἐκ προσεχούσης αἰτίας προέρχεται πάντως ἐρεῖ· τῶς δὲ τὸν λόγον μόνον σκοποῦντες, οὐδέτερον ἐξ ἀνάγκης ἀποφαινόμεθα. Ἄρ' οὖν οὕτω κατὰ

PATROL. GR. CLX

tum privatim, quovis loco, et quando res ita ferret, hoc ante omnia curarunt, ut sui studii caput. Idem quippe certamen pro hoc ipso, pro veritate, proque sua ipsorum salute propositum sibi sciebant : et cum ipso quidem, recte se alia peracturos, hoc autem uno posthabito, reliqua etiam se amissuros plane censebant.

His igitur ita se habentibus, quæ aliter se habere nemo unquam dixerit, vel nimium contentiosus, necesse est vos etiam eodem erga materiam propositam animo sitis, et postponatis omnia concordia Scripturarum. Sive enim oportet inspicere, quid sanctus quisque egerit : vos, qui tanto estis numero, justius hoc idem et velle debetis et perficere ; sive quis etiam eos consideret universos, operæ pretium est vos eadem post illos necessitate adactos, illorum velle sequi vestigia ; opposita vero incedentes via reprehensionem non effugietis. Quanquam illis quidem, etsi non omnibus, at certe primis, solæ Scripturæ erant ob oculos, quas difficile quidem, potuere tamen in unam revocare convenientiam : at vobis non parva adjumenti accessio est, imo vero ipsa totum fere valet, quod doctorum expositiones in Scripturas, et certamina eorum habetis proposita, quæ illi tum ad veritatis hostes redarguendos, tum ad suos confirmandos, dictis scilicet eorum audientes, susceperunt. Quorum, cum adeo multi sibi invicem testes sint, consensionem facile pariter ac justum est sumere veluti ducem certissimum ad veritatem indagandam, Ac de doctorum quidem consensu postea : prius autem agendum est de convenientia sententiarum Scripturæ, etenim res ita se habet : Spiritum sanctum ex Patre procedere, testatur manifeste Scriptura, et communicari omnes fatemur, nec magis Græcis quam Latinis id favet, nec solvitur per hoc dubitatio. Hæc enim posito, neque necessarium neque impossibile est, etiam ex Filio procedere Spiritum, cum hæc affirmatio nec ponat nec tollat alteram affirmationem, sed possibile sit ex vi hujus propositionis procedere aut non procedere ex Filio ; ut qui dicit hominem esse animal, nec rationis participem illum necessario asserit, neque id negat. Quanquam si modum processionis divinarum personarum spectemus, ordinemque illis assignatum a sanctis Patribus, multo magis affirmatio ponit affirmationem : nam ea quæ Pater habet, sint etiam Filio communia necesse est, nisi aliquid obstat : et quod ex aliquo per aliquid essentialiter prodit, causam habet illud etiam per quod prodit, ut si quis calorem e sole dicat oriri, illum e radio quoque oriri neque ait neque negat, quod attinet ad ipsam propositionem, quanquam affirmat magis, si quis modum productionis consideret, et ordinem quem habet ad utrumque res intermedia ; tunc enim plane non negabit ex ipso etiam radio ut proxima causa oriri, quod per illum emanat naturaliter : interim id solum considerantes, quod pronuntiatum est, neutrum exprimumus necessari-

quod opus esset, tum exempla majorum sequenda ducens, sed universi etiam sententiam hanc sequerentur, si quando illos occasio suscipiendi pro veritate certamina unum in locum congregaret. Sic Patres, qui primum convenere Nicæam, cum periculum esset, ne Dei Patris atque Unigeniti exploderetur æqualitas, pro ea ipsa propugnarent. Censebant enim, audiendos non esse simpliciter eos, qui ad probandum mendacium, Scripturæ sententiis vim affererent; sed cum opinionem opinionem viderent contrariam, pugnam vero hanc ad Scripturam quoque pervenire, quæ oppositis favere videbatur opinionibus, putarunt quidem impossibile solam veritatis magistræ sibi non constare, nequaquam vero aliquibus ejus partibus alias præferre voluerunt, sed congruentem cum universa Scriptura sententiam compererunt, nempe Filium esse Patri æqualem, verumque Deum. Sublata enim æqualitate divinarum personarum, videntur quidem fortasse quæ humilior de Christi humanitate dicuntur consistere, at vero pro iis quæ dant Divinitati testimonium, frustra esset sublata: immota vero illa manente, utraque salva esse poterant. Hanc igitur illi, quæ bellum excitabat, proposuerunt, nec prius destiterunt, quam huic victoriam tribuerint, et Scripturæ, quod per sententiam illam fit, convenientiam consensumque reddiderint. Horum studium, ac certamina proprietate suscepta consecuti alii, primi quoque fuere modi hujus adhibendi æmulatores. De rebus enim tunc in controversiam deductis illi etiam exacta peræque diligentia, caventes ne qua ex parte Scriptura labefactaretur, tulere sententiam, et deinceps unaquæque synodus eadem mente quæstionum alias aliter agitarum tractationem suscepit, ut ex omnibus una vere aurea catena connexa sit, omni pariter pulchritudine ornata, eademque in declarando Scripturæ sensu optime conserta et coaptata. Quamvis enim singuli non possent per se ipsos adinvenire quod rectum et æquum esset, suppetebant tamen posterioribus priorum exempla: quod si etiam his caruissent, certe Spiritus auxilio poterant ipsi per se totum hoc egregie præstare. Itaque non modo sanctorum quisque separatim, sed congregati etiam omnes omnia, servata concordia Scripturarum, egerunt: neque tantum singularim, sed complures quoque simul eandem de iisdem habuere sententiam. Neque docendo suos putarunt habendam esse præ oculis usquequaque convenientiam Scripturarum; pugnando vero cum adversariis alium esse modum adhibendum, sed contra, priora illis fuere opus propter posteriora. Atque ut nemo apparentia tantum attendens, latentem vero non effodiens thesaurum sibi fieret causa erroris, putaretque duce ad præcepta lumine uti, illas etiam viarum asperitates, hoc est loca, quæ videntur asserere pugnantia, complanabant, eundemque in omnibus sensum consistere demonstrabant. Ita veluti communi consilio tum publice

φθάσαντας ζηλοῦν ἀξίω, ἀλλὰ καὶ πάντας ὁμοῦ ταυτησεῖ τῆς γνώμης ἐγίνοντο, ὅποτε τῶν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἀγῶνων αὐτοὺς ἡ χρεῖα συνῆγεν. Αὐτεῖκα γὰρ οἱ τὸ πρῶτον συναλθόντες ἐν Νικαίᾳ Πατέρες, τῆς πρὸς τὸν Πατέρα τοῦ Μονογενοῦς ἰσοτιμίας κινδυνευούσης ἐκβάλλεσθαι, τοῦτον τὸν τρόπον προσέτησαν: οὐ γὰρ ἤξιουν προσέχειν ἀπλῶς τοῖς εἰς ἀπόδειξιν τοῦ ψεύδους βιαζομένους τὰ τῆς Γραφῆς ἀξιώματα· ἀλλὰ διέβη μὲν δόξαν μαχομένην ὁρῶντες, τὸν δὲ πόλεμον τοῦτον καὶ πρὸς τὴν Γραφήν διαβαίνοντα, ἡ ταῖς ἐναντίας δόξαις ἰδοῦσαι συνηγορεῖν, τὴν μὲν μόνην τῆς ἀληθείας διδάσκαλον ἀδύνατον ἐνόμισαν εἶναι περιπίπτειν αὐτῇ· οὐκ ἤξιωσαν, ἀλλὰ μᾶλλον ἄλλων τιμᾶν αὐτῆς μέρι· τὴν δ' ἀπάσῃ τῇ Γραφῇ συμφωνοῦσαν δόξιν ἀνεύραν, ἥτις ἦν ἡ τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν ἴσον εἶναι τιθεῖσα, καὶ Θεὸν ἀληθῆ. Τῆς γὰρ τῶν θεῶν προσώπων ἰσοτιμίας ἀναίρουμένης, ἰδοῦσαι μὲν ἂν ἴσω; τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ ταπεινότερον τε καὶ ἀνθρωπικώτερον λεγόμενα σώζεσθαι, τοῖς δὲ τὴν θεότητα μαρτυροῦσι μάτην ἀνηρησθαι περιγεγόνει. Ἐκείνης δ' ἀκινήτου μενούσης, καὶ ἀμφοτέροις τοῦτοις ὑπῆρχε κρατεῖν. Ταύτην οὖν τῆς τὸν πόλεμον ἀναγερούσης προδείμησαν, οὐδ' ἀπέστησαν ἕως ταύτης μὲν τὸ νικᾶν, τῇ δὲ Γραφῇ τὸ γινόμενον δι' αὐτῆς καὶ τὴν συμφωνίαν ἀπέδοσαν. Τούτων ἄλλοι τοὺς ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἀγῶνας καὶ τὴν προθυμίαν ἐκδεξάμενοι, πρῶτοι καὶ τῆς περὶ ταῦτα μεθόδου κατέστησαν ζηλωταί· τοῖς γὰρ τότε ζητηθεῖσι καὶ οὗτοι μετὰ τῆς αὐτῆς ἀκριθείας καὶ τοῦ πανταρχοῦ τὴν Γραφήν φυλάττειν ἀσάλευτον, τὴν κρίσιν ἀπέδοσαν. Καὶ πᾶσα σύνοδος ἐφεξῆς μετὰ τῆς αὐτῆς διανοίας περὶ τῶν ἄλλοτε ἄλλως ζητουμένων ἐσκέφατο, ὡς ἑκαπασῶν μίαν τινὰ χρυσὴν ὡς ἀληθῶς ἀποτελεσθῆναι σπειρᾶν, ἴσην ἅπασιν τοῖς καλοῖς, πρὸς δὲ καὶ τῇ περὶ τῶν Γραφῶν γνώμῃ συμβεδικνύειν ἄριστα καὶ συνηρμοσμένην. Εἰ γὰρ καὶ μὴ παρ' αὐτῶν ἕκαστοι τὸ καλὸν καὶ δίκαιον εἶχον εὐρίσκαι, ἀλλ' ἔν ἐκ τῶν προτέρων τοῖς ὑστέροις τὰ παραδείγματα. Εἰ δὲ καὶ τούτων ἠπόρουσαν, ἀλλ' οἰκοθεν αὐτοὶ κατορθοῦν ἠδύναντο τῷ Πνεύματι βοηθούμενοι, ὥστ' οὐ μόνον ἕκαστοι τῶν ἁγίων χωρὶς, ἀλλὰ καὶ πάντες· ὁμοῦ μετὰ τῆς τῶν Γραφῶν συμφωνίας; πάντα ἐποίησαν· καὶ μὴ μόνον καθ' ἑνα, ἀλλὰ καὶ κατὰ πλείους τὴν αὐτὴν περὶ τῶν αὐτῶν προσέλιοντο γνώμην· οὐδ' ἠγήσαντο τοὺς μὲν οικειοὺς διδάσκοντες; τῆς τῶν Γραφῶν συμφωνίας στοχάζεσθαι πανταχοῦ, τοῦ; δὲ πρὸς τοὺς ἐναντίου; ἀγῶνας; ἄλλον τινὰ διατίθεσθαι τρόπον· τούναντίον γὰρ μᾶλλον καὶ τῶν προτέρων αὐτοῖς τῶν ὑστέρων χάριν ἰδέθησε. Καὶ ὥστε μηδένα τῷ φαινόμενῳ μόνον προσέχοντα, τὸν δ' ἐγκείμενον οὐκ ἀνορύττοντα θησαυρὸν, πλάνης αἰτίον αὐτῷ γεγενῆσθαι, καὶ οἰεσθαι τῷ φωτὶ χρῆσθαι πρὸς τοῦ; κρημνοῦς ὁδηγῶν, καὶ ἀνοδίως τὰς δοκοῦσας διαφωνίας ἐξήρουν, καὶ τὸν αὐτὸν διὰ πάντων σώζεσθαι νοῦν ἀπέδεικνυον. Οὕτω καθάπερ ἀπὸ συνθήματος; καὶ κοινῇ καὶ ἰδίᾳ καὶ πανταχοῦ καὶ πρὸς πᾶσαν χρεῖαν τοῦτου μάλιστα πᾶτων ἐφρόντισαν, ὡς τοῦτο κεφάλαιον ὅν αὐτοῖς τῆς

σπουδῆς. Τὸν γὰρ αὐτὸν ὑπὲρ τε τούτου καὶ τῆς Ἀ
ἀληθείας καὶ τῆς αὐτῶν σωτηρίας ἤδεσαν ὄντα σφί-
σιν ἀγῶνα· καὶ μετ' αὐτοῦ μὲν τὰ λοιπὰ κατορθώ-
σιν, ἐν δὲ τούτων περιδόντες, καὶ τῶν λοιπῶν ἐκ-
πεσιεῖσθαι πάντως ἐνόμιζον.

Τούτων τοίνυν οὕτω κειμένων, καὶ μηδεὶς ἄλλως
ταῦτ' ἔχειν εἰπόντος ἂν, καὶ σφόδρα φιλόνομος ἦ,
καὶ ὁμᾶς τὴν αὐτὴν ἐλέσθαι πρὸς τὰ παρόντα γνώ-
μην ἐπάναγκες, καὶ τοῦ ταῖς Γραφαῖς γινόμενον
διασώσασθαι πάντα ἄγειν ἐλάττω. Εἴτε γὰρ πρὸς
ἕκαστον τῶν μακαρίων ἐκεινῶν χρῆ ἀπιθεῖν, ὅμοι-
ον δὲ τοσοῦτοι δικαιοῦτερον ἂν καὶ βουλευθείητε ταῦτα,
καὶ καταπράξαισθε· εἴτε πάντας ὁμοῦ λογιεῖται τις,
τὸ μετ' ἐκεινοῦ εἰς τὴν αὐτὴν χρεῖαν ὁμᾶς, καὶ
ζηλοῦν, βούλεσθαι λυσιστελεῖν· καὶ τὴν ἐναντίαν τοῦαι,
φύσιν αἰτιον ἔσται. Καίτοι τοῖς μὲν, εἰ καὶ μὴ πᾶ-
σιν, ἀλλὰ τοῖς γε προτέροις· αἱ Γραφαὶ μόνον προ-
κειντο, ὅς θυγατρὶς μὲν ἦν, ὅμοιος δ' ἔσχεσαν συμ-
θεῖσθαι· ὁμῖν δ' οὐ μικρὰ βοήθειας προσθήκη, ἀλλὰ
σχεδὸν αὐτὴ τὸ πᾶν οἶσα, αἱ τε τῶν διδασκάλων ἐπὶ
ταῖς Γραφαῖς ἐξηγήσεις, καὶ ἄλλοι τούτων ἀγῶνες,
οὗς ἐπὶ ἐλέγχῳ μὲν τῶν ἀντισταμένων τῇ ἀληθείᾳ,
βεβαιώσῃ δὲ τῶν οικειῶν καὶ πειθόμενων αὐτοῖς
ἐνεστήσαντο· ὡν τοσοῦτων ὄντων καὶ μαρτυρούντων
ἀλλήλοις τὴν συμφωνίαν, ὥσπερ ὁδηγόν τινα ἀπλανῆ
τῆς ζητουμένης ἀληθείας λαβεῖν πρόχειρόν ἐστιν
οὐδὲν ἥττον ἢ δικαίον. Ἀλλὰ τὰ μὲν παρ' τῶν διδα-
σκάλων αὐτίκα, τὰ δὲ τῶν Γραφῶν ἀξιώματα δεῖ
συνάπτεσθαι πρώτων. Ἐχει γὰρ οὕτω· Τὸ μὲν ἐκ
τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κεί-
ται μὲν διαβρόχῃ ἐν τῇ Γραφῇ, ὁμολογεῖται δὲ παρὰ
πάντων ἡμῶν, καὶ οὐ μᾶλλον πρὸς Γραικῶν ἢ Λα-
τίνων ἔστηκε τοῦτο, οἷδ' ἐστιν ἐκ τούτου λυεῖν τὴν
ἀμφισβήτησιν· οὕτε γὰρ ἀνάγκη καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ
προῖναι τὸ Πνεῦμα τούτου κειμένου, οὕτ' ἀδύνατον
καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι. Ἡ γὰρ κατάφασις
αὕτη τὴν ἑτέραν κατάφασιν οὕτε τίθησιν, οὕτ' ἀνα-
ρεῖ, ἀλλ' ἐνδέχεται μὲν ἐκ τοῦ Υἱοῦ προῖναι, ἐνδέ-
χεται δὲ καὶ μὴ προῖναι ὅσον ἐκ γε τοῦ λόγου· ὥσ-
περ εἴ τις λέγοι τὸν ἄνθρωπον εἶναι ζῶον, οὕτε
λογικόν, εἶναι τίθησιν ἐξ ἀνάγκης, οὕτε τοῦτ' ἀνα-
ρεῖ· καίτοι πρὸς τὸν τῆς προόδου τῶν θεῶν προ-
σώπων τρόπον ἀφορῶσιν ἡμῖν καὶ ἦν οἱ θεοὶ Πατέ-
ρες τοῦτοις ἀπέδωκαν τάξιν, τίθησι καὶ πολὺ μᾶλλον
ἢ κατάφασιν τὴν κατάφασιν. Τῶν γὰρ τῷ Πατρὶ
προσόντων καὶ τὸν Υἱὸν δεῖ κοινωνεῖν, ἂν μὴ τι κω-
λύη· καὶ τὸ διὰ τινος ἐκ τινος οὐσιωδῶς προῖναι αι-
τίαν ἔχει καὶ τὸ δι' οὐ προῖσιν· καθάπερ εἴ τις τὴν
θέρμην ἐκ τοῦ ἡλίου προέρχεται λέγοι, τὸ καὶ ἐκ
τῆς ἀκτίνος προῖναι αὐτὴν οὕτε τίθησιν οὕτ' ἀνα-
τρέπει· οὐκ οὐκ ἐκ γε τοῦ λόγου· καίτοι τίθησι μᾶλ-
λον, ἂν τις τὸν τῆς προόδου τρόπον λογίζοιτο, καὶ
τὸ μεσιτεῖον ἦν τινα τάξιν πρὸς ἑκάτερον ἔχει· τότε
γὰρ τὸ διὰ τῆς ἀκτίνος φυσικῶς προῖναι καὶ ἐξ αὐ-
τῆς ὡς ἐκ προσεχούσης αἰτίας προέρχεται πάντως
ἔρεῖ· τῶς δὲ τὸν λόγον μόνον σκοποῦντες, οὐδέτε-
ρον ἐξ ἀνάγκης ἀποφαινόμεθα. Ἄρ' οὖν οὕτω κατὰ

PATROL. GR. CLX

tum privatim, quovis loco, et quando res ita fere-
bat, hoc sate omnia curarunt, ut sui studii caput.
Idem quippe certamen pro hoc ipso, pro veritate,
proque sua ipsorum salute propositum sibi scie-
bant : et cum ipso quidem, recte se alia peractur-
os, hoc autem ipse posthabito, reliqua etiam se
anissuros plane censebant.

His igitur ita se habentibus, quæ aliter se habere
nemo unquam dixerit, vel nimium contentiosus,
necesse est vos etiam eodem erga materiam pro-
positam animo sitis, et postponatis omnia concor-
diæ Scripturarum. Sive enim oportet inspicere, quid
sanctus quisque egerit : vos, qui tanto estis nu-
mero, justius hoc idem et velle debetis et perficere ;
sive quis etiam eos consideret universos, operæ
pretium est vos eadem post illos necessitate adactos,
illorum velle sequi vestigia ; opposita vero inced-
entes via reprehensionem non effugietis. Quan-
quam illis quidem, etsi non omnibus, at certe pri-
mis, solæ Scripturæ erant ob oculos, quas difficile
quidem, potuere tamen in unam revocare conven-
ientiam : at vobis non parva adjumenti accessio
est, imo vero ipsa totum fere valet, quod docto-
rum expositiones in Scripturas, et certamina eo-
rum habetis proposita, quæ illi tum ad veritatis
hostes redarguendos, tum ad suos confirmandos,
dicitis scilicet eorum audientes, susceperere. Quorum,
cum adeo multi sibi invicem testes sint, con-
sensionem facile pariter ac justum est sumere ve-
luti duce certissimum ad veritatem indagandam.
Ac de doctorum quidem consensu postea : prius au-
tem agendum est de convenientia sententiarum Scri-
pturæ, etenim res ita se habet : Spiritum sanctum
ex Patre procedere, testatur manifeste Scriptura, et
communiter omnes fatemur, nec magis Græcis
quam Latinis id favet, nec solvitur per hoc dubi-
tatio. Hæc enim posito, neque necessarium neque
impossibile est, etiam ex Filio procedere Spiritum,
cum hæc affirmatio nec ponat nec tollat alteram
affirmationem, sed possibile sit ex vi hujus propo-
sitionis procedere aut non procedere ex Filio ; ut
qui dicit hominem esse animal, nec rationis parti-
cipem illum necessario asserit, neque id negat.
Quanquam si modum processionis divinarum perso-
narum spectemus, ordinemque illis assignatum a
sanctis Patribus, multo magis affirmatio ponit af-
firmationem : nam ea quæ Pater habet, sint etiam
Filio communia necesse est, nisi aliquid obstat :
et quod ex aliquo per aliquid essentialiter pro-
dit, causam habet illud etiam per quod prodit,
ut si quis calorem e sole dicat oriri, illum e ra-
dio quoque oriri neque ait neque negat, quod
attinet ad ipsam propositionem, quanquam affirmat
magis, si quis modum productionis consideret, et
ordinem quem habet ad utrumque res intermedia ;
tunc enim plane non negabit ex ipso etiam radio ut
proxima causa oriri, quod per illum emanat natu-
raliter : interim id solum considerantes, quod pro-
nuntiatum est, neutrum exprimumus necessario.

Itane ergo philosophandum est de proposita quoque materia? Minime. Procedere quippe illum a Filio, rursusque non procedere, omnino est impossibile. Restat igitur ut alterum illorum sit verum. At neutrum licet e Scriptura planis verbis desumere: colligendum ergo est ex quibusdam aliis, quæ Scriptura dicat aperte. Ea igitur consideranda: Et si quidem omnia Scripturæ loca Latiorum affirmationi favent, amplectenda illa est: si vero negationi Græcorum, rejicienda affirmatio. Veluti si mitti a Patre et Filio: si quia dicitur Spiritus virtusque, non solius videlicet Patris, sed modo quidem veritatis, modo vero Christi et Filii; si quod omnia quæ Pater habet, sint etiam Filii; si accipere a Filio, et annuntiare; si dari discipulis Spiritum insuflatione corporca; si quod Filius mittat illum a Patre, sicut Pater mittit eundem in nomine Filii; si quia missus a Filio glorificet illum, quemadmodum Filius a Patre missus glorificat eum a quo missus est: si hæc omnia sunt affirmationi consona, habenda est illa pro vera et certa. Rursus si qua sunt perspicua Scripturæ dicta, quæ saveant propositioni asserenti Spiritum non procedere ex Filio, negationi adhaerendum. Si vero omnia, uno quopiam excepto, non decet illud arripere, forte aliunde pendens, quovis possit explanari per multa alia, atque per hoc utramvis confirmare sententiam, contemptis aliis, quæ possunt oppositam firmare opinionem, quod vero videtur contrarium, et placet, facitque nobiscum, minime inferunt: hæc igitur calumniari non oportet, sed ita interpretantes omnia, ut cohæreant convenientique inter se, dijudicantesque pauciora et obscuriora per ea quæ clara sunt et clariora, tum deum de sententiis tutissime pronuntiare, et eam quidem amplecti, quæ facit, ut Scriptura nulla ex parte secum pugnet, quæ vero aliter se habet, rejicere, atque ad hoc potissimum adhibere rationes ad absurda deducentes: illud unum omnino absurdum caventes, ne Scripturæ loca collidamus, et opinionem sequamur, quæ bellum inter Scripturæ sententias excitet. Nam alioquin hujusmodi deductiones ad impossibile in ea de qua agimus materia, invalidas arbitror, atque ut uno verbo dicam, insidiosas (nec vero difficile est ad incommoda quæque nos invicem deducere, sed facilis est omnia declinare); quamquam licet nullum ex his sequeretur periculum, merito non decet illas admittere. De quibus enim e Scriptura non licet accipere pronuntiata, sed oportet nos conjecturis uti ad ferendam sententiam, ad ea nullum crimen est afferre etiam deductiones ad impossibile, et quamvis aliam argumentationem, quæ nos ducat ad assequendum id, quod esse verius videtur. Nunc vero cum tot pronuntiata nobis suppetant, quorum aliqua satis esse nobis possunt, cum recta tendant ad id quod quaeritur, ex aliquibus autem licet inferre veritatem, itane quiddam est et supervacuum hujusmodi argumentationum usus, nec est aliud, quam vana

Α τοῦ πράγματος ἔχει; Ὁμῶνουν· ἐκπορεύεσθαι γὰρ αὐτὸ παρὰ τοῦ Υἱοῦ, καὶ πάλιν οὐκ ἐκπορεύεσθαι, καθάπαξ ἀδύνατον. Λέγεται τοίνυν ἕταρον τούτων ἀληθὲς εἶναι. Ἄλλ' οὐδέτερον τούτων ἐκ τῆς Γραφῆς διαβρῆδην ἔστι λαβεῖν. Οὐκοῦν ἐκ τινων ἄλλων τούτο συναγάσθαι δεῖ φανερώς ἐκεῖ λεγομένων. Ταῦτα τοίνυν δίκαιόν ἐστι θεωρεῖν· καὶ εἰ μὲν πάντα τὰ τῆς Γραφῆς τῇ τῶν ἁγίων βοήθει καταφάσει, ταύτην ἐλέσθαι· εἰ δὲ τῇ τῶν Γραικῶν ἀποφάσει, τὴν κατάφασιν ἀτιμάζειν. Οἶον εἰ τὸ πέμπεσθαι παρὰ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ· εἰ τὸ καὶ ἀμφοτέρων λέγεσθαι Πνεῦμα, οὐ μόνον δηλονότι Πατρὸς, ἀλλ' ἔνθα μὲν ἀληθείας, ἔνθα δὲ Χριστοῦ καὶ Υἱοῦ· εἰ τὸ πάντα τὰ τοῦ Πατρὸς ἔχειν καὶ τὸν Υἱόν· εἰ τὸ παρὰ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνειν καὶ ἀναγγέλλειν· εἰ τὸ τοῖς μαθηταῖς ἐμφυσῆματι σωματικῶ τὸ Πνεῦμα διδοσθαι· εἰ τὸ πέμπειν αὐτὸ τὸν Υἱὸν παρὰ τοῦ Πατρὸς, ὡσπερ ὁ Πατὴρ αὐτὸ πέμπει ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Υἱοῦ· εἰ τὸ πεμπόμενον ἐκ τοῦ Υἱοῦ δοξάζει αὐτόν, ὡσπερ ὁ Υἱὸς ἀποσταλεὶς ἐκ τοῦ Πατρὸς δοξάζει τὸν ἀποστελλαντα· εἰ τὰ τοιαῦτα πάντα τῇ καταφάσει συνῆδει, ἀληθῆ καὶ κυρίαν αὐτὴν πρέπει νομίζειν. Καὶ πάλιν, εἰ τῷ μὴ ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ διαβρῆδην ἐν τῇ Γραφῇ τινα κείμενα συνηγορεῖ, τῇ ἀποφάσει προστίθεσθαι. Εἰ δὲ καὶ πάντα πρὶν ἐνός τινος, δραξαμένους ἄλλοθεν ἡρηγμένου τυχήν, ἣ δὲ πολλῶν ἄλλων φανερούμενον, καὶ τούτω βεβαιούντα; τὴν δόξαν ὑποτέραν ἂν εἴποι τις, τῶν ἄλλων ὑπερορῆν, ἃ τῇ μὲν ἀντικειμένη δόξῃ βοῦθειν ἔχει, τὸ δὲ δοκοῦν ἀνίστασθαι φθλον καὶ σύμμαχον ἐπάγεται, μὴ συκοφαντοῦντας, ἀλλὰ μάλλον ἀπανθ' ὡς ἂν ἀλλήλοις συνάπτοιεντο, καὶ συνέδοεν ἐξηγησαμένους, καὶ τοῖς πλείοσι καὶ φανερωτέροις τὰ ἐλάττω καὶ ἀσαφέστερα κρίναντας, ἐκεῖθεν καὶ περὶ τῶν δοξῶν ἀσφαλῶς ἀποφαίνεσθαι· καὶ τὴν μὲν αἰτίαν γινομένην τοῦ διὰ πάντων ἐαυτῇ τὴν Γραφὴν συμφωνεῖν, ταύτην αἰρεῖσθαι, τὴν δ' ὡς ἐτέρως ἔχουσαν ἀποπέμπεσθαι, καὶ ταῖς εἰς ἀτοκὸν ἀπαγωγαῖς ἐπὶ τούτου μάλιστα χρῆσθαι· ἐν ἀτοκῶν διὰ πάντων φυλαττομένων, τὸ τὰ τῆς Γραφῆς συγκρούειν πρὸς ἄλληλα, καὶ δόξαν τιμῆν πολέμου καὶ μάχης τούτοις αἰτίαν· ἐπὶ τὰ γε ἄλλα σαθρῶς ἡγοῦμαι τὰς τοιαύτας μεθόδους ἐπὶ τῶν προκειμένων, καὶ τὸ πᾶν εἰπεῖν ἐκαθούλους· καὶ ῥῆδιον μὲν ἀπαγαγεῖν ἀλλήλους ἐπὶ τὰ χεῖριστά, τὸ δὲ πάντα ἐκκλίνειν μεζονος εὐκολίας· καίτοι καὶ μηδὲν ἐκ τούτων ἐπομένον κινδύνου, οὐκ ἂν εὐλόγως ταύτας προσεσθαι. Περὶ μὲν γὰρ ὧν οὐκ ἔστι λαβεῖν ἐκ τῆς Γραφῆς ἀξιώματα, ἀλλὰ δεῖ τοῦ εἰκότος στοιχοζομένους; ἡμᾶς ἀποφαίνεσθαι, πρὸς ταῦτα καὶ ταῖς εἰς ἀδύνατον ἀπαγωγαῖς ἀνέγκλητόν ἐστι χρῆσθαι, καὶ πάσαις ἄλλαις μεθόδοις, αἱ πρὸς τὴν τοῦ δοκοῦντος ἀληθεστέρου κατάληψιν ἡμᾶς μέλλουσιν ὀδηγεῖν· τοσοῦτων δὲ νῦν ὄντων ἀξιωμάτων, ὧν τὰ μὲν αὐτὰ καὶ μόνον ἀρκεῖ, τείνοντα πρὸς τὸ προκειμένον ἀντικρυσ, ἐκ δὲ τῶν ἔξοσι τὴν ἀλήθειαν ἡμῖν συμπεραίνεσθαι, περιττόν τι χρῆμα καὶ μάταιον ἢ τῶν μεθόδιον τούτων καθέστηκεν χρῆσις, καὶ φιλοτιμία μόνον κενή. Οἶδα δὲ καὶ ὑμᾶς, ὦ Γραικοί, οὐδὲ ταῖς

ἀποδείξεσιν ἐν γὰρ τοῖς τοιοῦτοις θαρβύουνας, ἀλλ' ἂν ἐπιμένοντες αὐτὰς ὑποπέτον τι χρεῖμα καὶ ἀφαιρέσθαι· πολλῶν μᾶλλον τοῖνον τὰς δι' ἐδυνάτου συλλογισμοῖς αὐτοὶ τε εὐλαδῆθήσεσθε χρῆσθαι, καὶ χρωμένων ἄλλων φυλάξεσθε. Ἐξεν.

A gloriola cupiditas. Scio vero etiam vos, Græci, ne demonstrationibus quidem in hujusmodi rebus confidere, sed habere illas suspectas et periculi plenas; multo ergo magis ipsi a syllogisticis deductibus ad impossibile refugietis, ab aliisque illos adhibentibus cavebitis. Et hæc quidem sic se habent.

Οὐ τοῖνον τὰ μὲν τῆς Γραφῆς ἀξιώματα συνάπτειν ἀλλήλοις καὶ συμβιβάζειν, ὡς ἂν μάλιστα συνάπτουσι, δεῖ, τοὺς δὲ τούτων ἐξηγητὰς; ἐν οἷς ταῦτ' αὖτε διαλευκαίνοντες, καὶ ἄλλως περὶ τῶν τοιούτων ἀγωνιζόμενοι λέγουσι, διαίρειν ἀξιώσομεν· ἀλλὰ καὶ τούτοις μετὰ τῆς ἰσῆς εὐνοίας χρῆσασθαι δεῖ, καὶ μηδένα τῆς ὀφειλομένης πᾶσιν ἀποκλείειν αἰδοῦς. Εἰ γὰρ τοὺς μὲν στέργειν καὶ τιμᾶν ψηφιοῦμεθα, τοῖς δὲ δεῖν ἠγγεῖσθαι μὴ προσέχειν, νομίζοντες αὐτοὺς διαφέρεισθαι, πρῶτον μὲν οὐδὲ τῆς περὶ τὰς Γραφὰς εὐλαδίας ἀπολαύειν τι δυνησόμεθα, τῆς ἐξ ἐκείνων περιγενομένης εἰρήνης· οὐκ ἐπιφανομένης τῶν διδασκάλων διαφωνίας πάλιν συγχεομένης, καὶ τῶν ἐκείνων μισθῶν ἡμῖν διὰ τὴν κατὰ τῶν ἁγίων συκοφαντίαν ἀπολλυμένων, οὐ; εἰκὸς ἐστὶ τὴν τῆς ἀληθείας εἶναι φανερωσιν. Ἐπειτα καὶ τὸ δεῖν διπλοῦν ἡμῖν ἀπαντᾶν· ἢ γὰρ ἐνίοις αὐτῶν τῆς ἐν ἀγριότητι στερήσομεν δόξης, ἵνα καὶ τῷ ψεύδει συγχωρήσῃ τις αὐτοὺς ὑποκείσθαι, καὶ δικαίους περὶ αὐτῶν· ἢ τὸ τῆς διαφωνίας ἐγκλημα καὶ ἄνοτες ἀπ' αὐτῶν ἐπὶ τὰς Γραφὰς μεταστήσομεν πάλιν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐ τυγχάνουσιν αἱ Γραφαί· κακείνους μὲν καλῶς ἐπιστῆσαι πᾶσι καὶ βουνοχρόντιος, τὴν δὲ Γραφὴν τὰς τῆς διαφορᾶς αἰτίας σφίσι προβάλλεσθαι νομιώμεν. Πρὸς δὲ τούτοις σοφωτέρους ἡμᾶς καὶ ἀγιωτέρους ἐκείνων δεῖξομεν ὄντας, εἴπερ ἡμεῖς μὲν καὶ τῇ παρὰ τῶν Γραφῶν ἀληθείᾳ καὶ τοῖς ἄλλοις τῶν διδασκάλων δυνάμεθα συμφωνεῖν, αὐτοὶ δὲ καὶ τούτων ἀμφοτέρων διήμαρτον· καὶ νενομίχασιν μὲν ἄπερ οὐκ ἴδει, ἀθάνατον δὲ πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς ἐνεστήσαντο πόλεμον. Μᾶλλον δὲ ταῦτα μὲν οὐτε τις ὑπὲρ ἡμῶν ἀξιώσει, οὐδ' ἡμᾶς ὑπὲρ ἑαυτῶν λογιζέσθαι χρῆ· ἀλλὰ δεῖξομεν ἀληθῶς ἀφυσίς ὄντες αὐτῶν μαθηταί, καὶ πάντα μᾶλλον ἢ τοῖς τῶν διδασκάλων λόγοις προσέχοντες, εἴπερ ἐκείνων ὅπως ἀρμόττει τοῖς ὑπὸ τοῦ Πνεύματος λεγομένοις προσφέρεσθαι, καλῶς ἡμῖν ὑφηγησαμένων, καὶ παραδείγμασιν ἱκανοῖς τὴν διδασκαλίαν βεβαιωσάντων, αὐτοὶ παντάπασιν ἐναντίως χρῆσθαι βουλόμεθα. Καὶ μὴν οὐδὲ δίκαιον ὄτως, ἐκείνους μὲν ἐξηγητὰς ἄλλων καθισταμένους, ὡς μέγιστόν τι τῶν ἀγαθῶν αὐτοῖς ἀπονεμαίει τὴν συμφωνίαν, ἡμᾶς δὲ τὰ ἐκείνων αὐτοῖς ἐξηγουμένους, τῆς τηλικαύτης ὡς περ φθονήσαι φορᾶς· καὶ ὧν αὐτοὶ τοῖς ἄλλοις μετέδωκαν, τούτων ὅφ' ἡμῶν στερηθῆναι. Ἀλλ' εἰ καὶ μηδενὸς ἄλλου χάριν χαλεπῶς ἡμῖν ἔξουσι, τό γε καταψεύδεσθαι τῆς αὐτῶν σοφίας καὶ ἀρετῆς, καὶ ταῦθ' ὅφ' αὐτῶν ὠφελήμενους; τὰ μέγιστα, καὶ πάντων αὐτοῖς δικαίαν χάριν ἐφείλοντας, δεῖν οὐ φαῦλον ποιήσονται. Οὕτε γὰρ ἁγίοι; οὕτε σοφοί; δοκεῖν αὐτοῖς; περιέσται,

Non erunt porro Scripturæ quidem pronuntiata concilianda inter se, ut maxime oportet; eorum vero interpretes, aut ubi ea dilucidant, aut etiam ubi de illis disputant, in oppositas sententias distrahendi; sed par in illos quoque navanda benevolentia, nullique deneganda illa observantia, quæ omnibus debetur. Nam si hos quidem recipiendos, atque in honore habendos, alios vero censebimus rejiciendos, putantes inter se illos pugnare; primum quidem nihil frui nobis licebit reverentia, qua Scripturas honoramus, inturbata rursus pace Scripturarum, quam nobis illi peperere, per apparentem pugnam doctorum; et pereunte nobis mercede illi debita, quam par est esse veritatis manifestationem, ob calumniam sanctis illatam. Deinde malum nobis duplo majus fiet; aut enim quosdam ex illis sanctitatis gloria privabimus, ut possint illis mendaciam tribui, et jure debeant contemni, aut rursus discrepantiæ crimen ab eis ad Scripturas vel inviti transferemus, et Spiritui sancto ascribemus, a quo Scripturæ manarunt; et illos quidem arbitrabitur examinasse omnia recte atque prudenter, Scripturam vero illis delisse causas pugne. Ad hæc sapientiores nos, sanctioresque illis ostendemus, si veritatem Scripturarum nos quidem assequi possumus, et cum aliis doctoribus concordare; ipsi vero neutrum sunt assecuti, et opinati sunt quæ non oportebat, et bellum cum fratribus perpetuum susceperunt. An vero nec quisquam nobis hæc tribuenda putaverit, nec nos ea de nobis cogitare debemus; sed ostendemus revera ineptos nos esse illorum auditores, et quidvis potius attendere, quam dicta præceptorum; cum illi nobis egregia documenta dederint, quales nos conveniat præstare ad ea, quæ a Spiritu dictata sunt, et idoneis exemplis doctrinam firmarint; nos vero contrario modo uti velimus. Nec vero etiam æquum omnino est, ipsos quidem, dum se præberent aliorum interpretes, tanquam eximium quiddam illis concordiam tribuisse; nos autem rursus scripta eorum interpretautes, tantam quodammodo illis invidere fortunam, et negare ipsis bona illa, quibus ipsi alios cumularunt. Quod si nullam aliam ob causam nobis succensebunt, at certe molestissime ferent, falso a nobis accusari scientiam ac virtutem suam, idque cum ab illis affecti simus beneficiis maximis, ob quæ illis omnia gratiam referre debemus. Neque enim esse aut sancti aut docti videbuntur, qui senserint et scripserint quæ sunt a veritate aliena; imo etiam digni videbuntur, qui poenas luant graves propter eos qui decepti sunt. Præterea nec doctores illi, quibus honorem deferimus, habebunt potius gratias, quam

merito de populo conquerebantur, tum quia fratrum A
injuria communis etiam est ipsis; et inhonoratis
illis censebunt nullum sibi quoque fieri honorem,
licet multum honorari videantur: tum si versati
esse in errore ipsi videbuntur, quod quasi doctores
celebraverint homines, qui errori subservierunt.
Ignorat enim nemo, quam miris laudibus alter alterius
mentionem faciendo, sese invicem ornaverint
tum publice, tum privatim. Has igitur ob causas, et
plures alias consimiles, (neque enim percensendo
singula obstrependum arbitror vestris auribus)
oportere aio omnes Ecclesie doctores honorari a
vobis, et nullum eorum haberi tanquam in errorem
lapsum, nec ullum inter illos pugnae vestigium sus-
picionem attingi; sed jure illud opinantibus, exopta-
tam vobis concordiam fuisse illis cordi magis, re B
melius considerata, primo quidem illud pro certo
esse ponendum, eadem illos sibi congruentia
sensisse; deinde quod placet illis omnibus, ut ve-
stram itidem sententiam confidenter amplectendum.
Quod quamvis arduum penitus esset, ipsorum ar-
bitror doctorum studio et opera fieret, ut vobis id
facile futurum esset. Verum et facillimum est et
nullo labore, sed alacri tantum voluntate indiget.
Nam si viderentur sancti digladiari inter se, aut
certe sermonibus oppositis de rebus propositis ute-
rentur, ne sic quidem esset difficile eos interse con-
ciliare, verborumque pugnam tollere per conveni-
entiam sensus: non enim deessent nobis ad hoc
viae quaedam et praecleara inventa, quae subministrat
ubertas philosophica, si vellemus apparentes oppo-
sitiones diluere cum adminiculo veritatis: sed tamen
refugeret hoc quisquam, sciens multum hoc esse
opus negotii ac laboris. Nunc autem non ita se ha-
bere sanctorum scripta omnes videmus; sed multa
in illis tranquillitas est, et emittunt nobis eminens
concordiae radios. Quod si quid etiam in illis discre-
pantiae mistum est, superficie tenuis illud est at-
que in speciem. Aut enim diversa de iisdem plures
loquuntur, quod eruditos homines turbare minime
potest, turbaverit autem primo aspectu simpliciores:
aut dicendo et tacendo inter se differunt, quod illis
contingere est consentaneum. Nam et nos ipsi per
dies singulos diversa de iisdem sentientes ac enun-
tiantes, nihilominus conjuncti sumus, nec propterea
inter nos decertamus, et jure quidem optimo:
cum enim in unaquaque re multa considerentur,
et alius aliter illam concipiat animo, variis quoque
sermonibus exprimentur ea necesse est, aut iisdem
sane, sed varie acceptis, dum rerum naturae con-
gruere volumus ipsos sermones, hoc est esse veros;
quandocumque ipsum esse rei sequitur orationis veri-
tatis, ut norunt omnes. Quod si dicendo de iisdem
diversa, pugnaremus, contraria quoque ipsi veri-
tati assereremus, quae rerum naturae ex multis di-
versoque modo inexistens constare vult. Neque
igitur in his dissentimus, neque rem exprimere, aut
silentio praeterire, talia sunt, ut manus propterea
conseramus; imo vero contra, pacem conciliare vi-

πάναντα τοῖς ἀληθεῖσι φρονούσι τε καὶ συγγρά-
φουσι πρὸς δὲ τοῦτοις καὶ πολλὰς ὑπὲρ τῶν ἡγε-
τημένων δικὰς ἐφείλειν. Ἄνευ δὲ τούτων οὐδ' οἱ
παρ' ἡμῶν τιμῆς ἀξιούμενοι χάριν εἰσονται μέλλον
ἡμῖν, ἢ δικαίως ἐνειδιούσι καὶ μέμψονται, τοῦτο
μὲν καὶ αὐτοὶ κοινωνοῦντες τῆς τῶν ἀδελφῶν ἀτι-
μίας, καὶ νομίζοντες ἐκείνων ἀμελουμένων, μηδ'
αὐτοὶ τῶν εἰκότων τυγχάνειν κἄν σφόδρα δοκῶσι,
τοῦτο δὲ εἰ δόξουσιν ἡπατήσθαι, καὶ ταῖς τῶν διδα-
σκάλων τιμαῖς τοῦς τῆ κλάνη κατασχεθέντας ἀπο-
σεμνύναι. ἀγνοεῖ γὰρ οὐδεὶς ὅποσα μεμνημένοι μετ'
εὐφημίας ἀλλήλους ἰδίᾳ τε καὶ κοινή τειμήσασαι.
Τούτων τε τόλῃν εἴνεκα καὶ πολλῶν ἄλλων ὁμοίων,
οὐ γὰρ οἶμαι δεῖν ἀποκνεῖν τὰς ὁμῶν ἀκράς
ἕκαστα καταλέγων, δεῖν φημι πάντας τοῦς τῆς
Ἐκκλησίας διδασκάλους τιμᾶν ὁμᾶς, καὶ μήθνα
τούτων πεπλανησθαι νομίζειν, μηδ' ἴχνος τι μάχης
ἐν τούτοις ὑπονοεῖν. ἀλλὰ τὴν ὑμῖν ποθειμὴν
ὁμόνοιαν πολλῶ μᾶλλον ἐκείνοις καὶ σπουδασθῆναι
καὶ κατωρθῶσθαι δικαίως ὑπειληφότας, πρῶτα
μὲν ἐκείνους ἀδελφὰ φρονούντας καὶ ἀλλήλους συμ-
βαίνοντας ὑποθέσθαι, ἔπειτα τὸ πᾶσιν ἐκείνοις
ἀρέσκον καὶ ὑμετέραν γνώμην θαρρῶντως ποιή-
σασθαι. Τοῦτο δὲ εἰ καὶ παντάπασι δυσχερὲς ἐτύ-
χανεν ὄν, αὐτοῦς οἶμαι τοῦς διδασκάλους συνεπα-
ψαμένους ὑμῖν ῥῆδιον ἀποδείξειν. Ἄλλὰ μήν καὶ
τῶν εὐχολωτάτων ἐστὶ, καὶ πόνου μὲν οὐδενός,
προθυμίας δὲ μόνης δεόμενον. Εἰ μὲν γὰρ ἀντι-
φάσκαι ἀλλήλοις ἰδόκουν οἱ ἄγιοι, καὶ λόγοις γού
ἀντικειμένους περὶ τῶν προκειμένων ἔχρῶντο, οὐδ'
οὕτω μὲν χαλεπὸν ἂν ἦν συνάπτειν αὐτοῦς, καὶ τὴν
περὶ τοῦς λόγους ἀντίθεσιν τῆ τῶν φρονημάτων
ἀναιρεῖν συμφωνίᾳ. Οὐ γὰρ ἂν ἐνέλιπον ἡμῖν
ὀδοὶ τινες ἐπὶ τοῦτο καὶ μηχαναί, ἅς ἡμῖν ἢ τῆς
φιλοσοφίας εὐπορία παρέχει, τὰς φαινόμενας ἐναν-
τιότητας λύειν μετὰ τῆς ἀληθείας ἐθέλουσιν. ἀπό-
κνησε δ' ἂν τις ὅμως πρὸς τοῦτο, πολλῆς πραγμα-
τείας ἔργον καὶ πόνου εἰδώς. Νῦν δ' οὐχ οὕτω τὰ
τῶν ἁγίων ὀρώμεν ἄπαντες ἔχοντα, ἀλλὰ πολλῆς
γέμει γαλήνης, καὶ πόθρῳθεν ἡμῖν ἐφίσει τὰς τῆς
ὁμοσίας ἀκρίνας. Εἰ δὲ εἰ καὶ παραλλάττον αὐτοῦς
ἀναμείκται, ἐπιπόλαιόν ἐστὶ καὶ μέχρι τοῦ φαινο-
μένου· ἢ γὰρ διάφορα περὶ τῶν αὐτῶν ἀξιοῦσιν οἱ
πλείους, ὃ τοῖς μὲν σοφωτέροις οὐδένα παρέχειν
δύναται ὀρθοῦν, τὰρᾶξει δ' ἂν τοῦς ἀπλουτέροις;
εὐθὺς, ἢ λόγῳ καὶ ἰσῳπῇ τὰ τούτων διήρηται,
οὕτω δὲ συμβαίνειν ἀλλήλοις οὐδὲν ἐστὶ χαλεπὸν καὶ
ἡμεῖς γὰρ καθ' ἕκαστην διαφορά περὶ τῶν αὐτῶν
φρονούντες καὶ λέγοντες, οὐδὲν ἤττον μένομεν
ἡνωμένοι καὶ περὶ τούτων οὐδεὶς ἡμῖν συρρήγγυται
πόλεμος, καὶ εἰκότως· πολλῶν γὰρ ἐφ' ἕκαστου
θεωρουμένων, καὶ ἀλλοτρόπως ἄλλου προσόντος
αὐτοῦ, καὶ διαφόροις ἀνάγκη ταῦτα λόγοις σημαι-
νοσθαι· ἢ τοῖς αὐτοῖς μὲν, διαφόρως δὲ δῆπου λαμ-
θανομένοις, ἔως ἂν τῆ τῶν πραγμάτων ὑπάρξει
τοῦς περὶ τούτων λόγους συνάδειν βουλώμεθα· ὃ
ταυτὸν ἐστὶ καὶ ἀληθεῖς εἶναι θέλειν αὐτοῦς, ἐφ-
σον τὴν τῶν λόγων ἀλήθειαν τῷ εἶναι τῶν πραγ-
μάτων ἴσμεν ἀκολουθεῖν. Εἰ δ' ἐκ τοῦ διαφῶρα λέ-

γειν περὶ τῶν αὐτῶν, ἐμαχόμεθα, καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν αὐτὴν ἠγναυτιούμεθα ἂν ἢ τὰς τῶν ὄντων ὑπάρξεις ἐκ πολλῶν τιμῶν καὶ διαφορῶν ἐνυπαρχόντων αὐτοῖς συνίστασθαι βούλεται. Οὕτε τοίνυν αὐτοῖς ἐπιτρέψεται ἡμᾶς· συβήγγυνοι· τούναντιον γὰρ μᾶλλον καὶ διαλλάττειν δοκοῦσιν, εἴπερ ἐν ἰσῶ τῇ συγκρατήσεσι τὸ τῆς σιγῆς καὶ ὑπὸ τῶν πολιτικῶν λαμβάνεται νόμων· πρὸς δὲ τὸν συναίνουοντα τῶν εὐδαίμων οὐδὲ μάχῃ τῶ γε νοῦν ἔχοντι.

Εἰ μὲν οὖν ἄλλον τινὰ τρόπον ἐκ τῶν τῆς Ἐκκλησίας διδασκαλῶν εἰχομεν εἰληφότες, ᾧ τὰς ἐξ ἐκείνων ἡμῶν ἀποτικτομένας ἀμφισβητήσεις λύεσθαι δεῖ, καὶ ᾧ δυνασόμεθα συνάπτειν ἐκείνους ἐν οἷς ἂν διαφερόμενοι φαίνονται, τῶν ἡμῶν ἐγνωσμένων τούτων ἡμελημένων, καὶ οἷς χρῆσθαι πρὸς ἀλλήλους εἰώθαμεν, ἐκείνῳ δὲ καὶ χρηστέον. Εἰ δὲ τοῦτο μὲν οὐκ ἔστιν εὐρεῖν, οὐ γὰρ ἠδύνατο ἀνθρώποις τε διαλεγόμενοι καὶ αὐτοὶ τὴν ἡμετέραν ἔχοντες φύσιν, οἷς δ' ἐπὶ τῶν Γραφῶν αὐτοὶ τοῖς εἰωθόσι τοῦτοις τῶν διαλλαγῶν ἐχρήσαντο τρόποις, καὶ ἡμῶν ἰσχυροῦσιν συμβουλεύειν μηδ' ἐπ' αὐτῶν βελτίους ἄλλους ζητεῖν, ἤνικα ἂν δέη συμφωνοῦντα· ἀλλήλοις δεικνύσθαι, οὕτε παρατεῖσθαι δεῖ τὴν ἐκείνων εἰρήνην, ἧς ἤρτηται τὰ τῆς ἡμῶν ὁμολοίας, οὕτε δυσχερές ἔστιν οἷς ἐφ' ἡμῶν ἐχρησάμεθ' ἂν τῆς ὁμολοίας σημεῖοις, διὰ τούτων τὴν σύμνοιαν καὶ τὴν φρονεῖν οὐδὲν ἀκαίριον ψηφίζεσθαι. Οὕτε κινδύνον τινα προσεῖναι τῶν πράγματι πιστεύειν ἄλλοις· Ἐμοίγε γὰρ τούναντιον μᾶλλον δοκεῖ, μηδὲν ἂν ἀσφαλέστερον τούτου γενέσθαι τοῖς εὐθύναις βίου τε καὶ εὐδαίμων ὁμοίως δώσειν ὑπειληφόσιν. Εἰ γὰρ καὶ τῆς ἀληθείας ἐμείλομεν ταύτῃ διαμαρτάνειν, ἱκανὴ πρὸς Θεὸν ἡμῶν ἂν εἴη παραίτησις, τὸ βουληθῆναι μὲν εἰρήνην εἶναι μετὰ πολέμους μακροῦς, καὶ τὴν αὐτὴν περὶ τῶν πρὶν ἀμφισβητούμενων γνώμην λαβεῖν, ἑαυτοῖς δὲ θαρβύνειν οὐκ ἔχοντας ἐπὶ τὰς Γραφὰς ἀπίδειν καὶ τοὺς διδασκαλῶν φαينوμένης δὲ τινος κίνου τούτοις διαφορῶν, ἐνθυμηθέντας ὡς ἀδύνατον τοῖς ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ἐνησομένοις ἐναντιότητάς τι καὶ πλάνης ἔχουσι προσεῖναι, καὶ βουληθέντας πᾶσιν ὁμοίως τὴν τῆς ἐγνωσμένης δόξαν τηρεῖν, διαλλακτάς μᾶλλον ἢ δικαστάς αὐτῶν γεγονέναι· καὶ συνάψαι μὲν ἀλλήλοις ἐκείνους ὡς ἐνεχώρει, συναφθῆναι δ' ἔπειτα καὶ αὐτοῖς, καὶ ταύτην ὡς ἀσφαλέστεραν ἐλέσθαι τῆς εἰρήνης ὁδόν, ταῖς ἄλλαις πολλῶν τε καὶ προφανῶν κινδύνων συνεζευγμένων τούτοις ἡγοῦμαι καὶ πάνυ τὸν φιλόνηρον δυσωπηθησέσθαι δικαστήν, καὶ συγγνώμης ἀξιώσειν πολλῆς τοὺς ἐπιθυμήσαντας μὲν τῶν μεγίστων, ἐλομένους δὲ τι καὶ παρακινδυνεύειν ὑπὲρ αὐτῶν, τῶν δὲ κινδύνων συνιδόντας τε καὶ στέρεξαντας τὴν κοινωδέστερον. Οἷς γὰρ ἅπαντα θεμέτοις καλῶς οὐκ ἐξεγένετο τῆς ποθομένης ἀληθείας τυχεῖν, τούτων οὐ πονηρὰ γνώμη, ἀλλὰ τῇ δυσχερείᾳ τῆς ἀληθείας ἐπιγράφεσθαι δεῖ τὸ ἀτύχημα. Ὅτι μὲν τοίνυν τοὺς μὴ τὰ αὐτὰ τοῖς πλείοσι φάσκοντας θεολόγους, οὐχ ὡς ἐκείνοις ἀντιλέγοντας, ἀλλ' ὡς ἄλλο τι βουλομένους τῶν ἀναγκαίων ἐπισημαίνεσθαι, περὶ δ' ὧν εἶπον ἐκείνοι τὴν ἰσῶν ἔχοντας γνώμην, πρέπει νοεῖν, ἐκ πολλῶν ἄλλων ὁμοίων συνάγεσθαι· δυνα-

dentur, quando silentium civiles quoque leges sumunt pro assensu; cum assentiente vero configit nemo, si sapiat.

Ἐπὶ τούτοις διαφερόμεθα, οὕτε λόγος καὶ σιωπῆ ἐπιτρέψεται ἡμᾶς· συβήγγυνοι· τούναντιον γὰρ μᾶλλον καὶ διαλλάττειν δοκοῦσιν, εἴπερ ἐν ἰσῶ τῇ συγκρατήσεσι τὸ τῆς σιγῆς καὶ ὑπὸ τῶν πολιτικῶν λαμβάνεται νόμων· πρὸς δὲ τὸν συναίνουοντα τῶν εὐδαίμων οὐδὲ μάχῃ τῶ γε νοῦν ἔχοντι.

Si quis igitur est alius modus a doctoribus Ecclesiae nobis traditus, quo dirimenda sint controversiae, quae per illos oriuntur, et quo possimus conciliare illos inter se, ubi dissentire videntur; posthabitis hisce quos novimus, et quibus uti inter nos solemus, age illum adhibeamus. Sed si talem reperire modum non licet; neque enim poterant, cum sermo illis esset ad homines nostram et ipsis naturam habentibus; et per consuetos hosca conciliationum modos, quibus ipsi usi sunt ad componenda Scripturae loca, nobis id concilii dare videntur, ut nullus queramus meliores, per quos oporteat, cum opus fuerit, probare ipsorum quoque doctorum convenientiam; profecto nec pacem illorum debemus missam facere, ex qua pendet nostra concordia; nec difficile est, per quae nos signa nostram significarem concordiam, per haec eadem illorum convenientiam et consensionem declarare. Neque ullum omnino hac in re periculum subesse censendum est; nihil enim videtur potius contrarium, nihil posse tutius contingere hominibus, qui se existimant reddituros rationem vitae pariter ac opinionis. Quamvis enim ita futurum esset, ut a veritate aberrarem, idonea tamen nobis esset apud Deum excusatio, quod pacem habere voluerimus post longa dissidia, depositisque controversiis in unam omnes ire sententiam: cum vero nobis ipsi non confidereimus, ad Scripturas accederemus et doctores: apparente vero in iis etiam discrepantia quadam, consideraverimus nullum esse posse vestigium pugnae et erroris in illis qui sunt Spiritus afflatus electi: volentesque omnibus aequae conservare opinionem sanctitatis, conciliatores potius quam iudices ipsorum sederimus: et illi quidem a nobis quoad eius fieri potuit in unam reducti concordiam, postea vero et nos unum fuerimus, delectaque a nobis haec pacis via uti tutior, aliis multa et manifesta habentibus conjuncta pericula. Haec plane arbitror clementissimum iudicem aequi bonique facturum, veniamque abunde daturam hominibus, qui rerum quidem maximarum affecti fuerint desiderio, proque illis aliquod etiam periculum subire voluerint: ex periculis autem cognoverint adierintque levissimum. Quibus enim, ubi omnia recte atque ordine disposuissent, non successit exoptatae veritatis assecutio, haud pravae illorum voluntati debet ascribi exitus infelix, sed arduae veritatis indagatiōni. Quod igitur intelligendum sit, theologos qui non conveniant cum pluribus, nequaquam illis adversari, sed velle quiddam aliud necessarium significare, eadem vero sentire quae illi de rebus per eos explicatis, colligi potest ex multis aliis stimi-

libus. Quis enim ignorat, sanctos omnes passim **A** causæ et causæ i voces usurpare, et præ omnibus Nysseum? Attamen Cyrillus (1) utendum his esse negat. Anne ergo dissentiendo ab aliis id asserit, eodemque ubi scopo proposito contrarium habuit sententiam; ut oporteat ab aliis præter ipsum, aut ab ipso uno stare veritatem? Et qua ratione fieri possit, aut alios adeo multos non perspexisse quod opus est, aut hunc in tantum esse lapsum errorem, idque posteriorem multis qui usi sunt illis vocibus? Imo vero et illi simul omnes, et iste nihilominus propter sanctatis opinionem effugiunt suspitionem mendacii. Non ergo contraria dicunt, et verum utrique dicunt; par enim est respicientes ad diversas vocum istarum significationes, illos quidem usurpasse, hunc autem refugisse. Nam alii quidem certe respexerunt ad processionem, hic vero ad artem Aristotelicam. Ut si quis commutata causa, cur hi usurpaverint, ille tacuerit, ex iis quærentur, futurum esset ut caverent qui usurparunt, non dubitaret usurpare qui cavet.

Quid præterea, magis pium, aut passim in theologia usitatum, quam divinarum ordo personarum? Quidam tamen sanctorum in hanc etiam invehuntur vocem; verum neutri mentiuntur. Licet enim in divinis aliquem ordinem necessarium ponere, et alium rursus inde repellere, ut naturæ creatæ convenientem. Solius Patris imaginem esse solum Filium Augustinus asserit, et Occidentalium Patrum cæterva, nomenque imaginis dicunt esse proprium hypostasis Filii; doctores autem Orientales Spiritum quoque Filii, nec non Patris imaginem sine ulla hæsitatione vocant omnes. Sed hi quidem ita loquuntur respicientes ad essentialis identitatem, et utuntur nomine imaginis loco perfectæ similitudinis; illi vero formalem habebant sine dubio præ oculis similitudinem, quam ratio Filii continet; productioni enim Verbi proprie tributa est similitudo formalis ad id a quo procedit.

Basilius quoque (2) genimen vocari Dei Filium non permittit, cum alii utantur intrepide hoc vocabulo. Dicemus ergo propter hoc dissentire hunc ab illis, an potius et ipsum conjungemus cum cæteris omnibus? Dicemus enim illos quidem geniminis significatione adductos, quæ rite Filio aptatur, usos esse hac voce, hunc vero considerata vocis usurpatione; nam in deteriorem partem accepit eam Scriptura, vocans Judæos viperarum genimina, et imperfectis illam assignavit; devitasse ipsam, aliisque consilium dare, ut eam fugiant. Imo quod gravius est, secum quoque pugnare doctores videbit quispiam; ut si quis illorum scripta percurrat leviter, et quæ apparent sola perpenderit, dicat illos potius ludere. Adco variis in locis sæpe usi sunt contrariis sermonibus, moti sensuum diversitate.

(1) Lib. II ad Hermiam.

(2) Lib. II, contra Eunomium.

τόν. Τίς γάρ οὐκ οἶδε πάντας ἀγίους αἰτίων καὶ αἰτιατῶν ἄνω καὶ κάτω στρέφοντας καὶ πρὸς γὰ πάντων τὴν Νύσσης; Ἄλλ' ὁ γὰρ Κύριλλος χρησθεῖσθε τοῖς ἀπαγορευτοῖς. Ἄρ' οὖν ἀντιλέγων τοῖς ἄλλοις ταῦτά φησι, καὶ πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἀποδέκτων τῆς ἀντικειμένης γέγονε γνώμη, ὥστε καὶ δεῖν ἢ μετὰ τῶν ἄλλων πλὴν αὐτοῦ, ἢ μετ' αὐτοῦ μόνου τὴν ἀλήθειαν εἶναι; Καὶ πῶς ἂν ἔγοι λόγον ἢ τοῦ ἄλλου; τοσοῦτους ὄντας τὸ δέον μὴ συνιδεῖν, ἢ τοῦτον πλανηθῆναι τοσοῦτον, καὶ ταῦτα μετὰ πολλοῦ; Ἐλθόντα, χρησαμένους τοῖς ὀνόματι τούτοις; Μᾶλλον δὲ τῆς τοῦ φεῦδου ὑποψίας ἐκείνοι τε πάντες ὁμοῦ καὶ οὗτος οὐδὲν ἤττον διὰ τὴν τῆς ἀγνωσύνης δόξαν ἀπῆλλαται. Οὐκοῦν οὐτ' ἀντιλέγουσι, καὶ ἀληθῆ λέγουσιν ἑμῶν εἰκός; γὰρ ἐστὶ πρὸς διαφόρους τῶν ὀνομάτων τούτων ἀπιέδοντας ἐννοίας, τοῦ μὲν χρησασθαι, τὸν δὲ φυλάξασθαι. Οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι εἰπὸν πρὸς τὰς προόδους ἀπέδιδξαν, ὁ δὲ πρὸς τὴν Ἀριστοτελικὴν τεχνολογίαν ἀπέδιδεν ὥστε τοῦ μὲν εἰπόντος φυλάξασθαι ἂν, τὸν δὲ διευλαθηθέντα θαρρήσασθαι, εἰ τις αὐτῶν ἐκαλλέτων τὰς τοῦ λόγου καὶ τῆς σιωπῆς αἰτίας ἐπέθετο.

Τί δὲ καὶ τῆς ἐν τοῖς θεοῖς προσώποις τάξεως εὐσεβέστερον, ἢ τῆς θεολογίας πανταχοῦ συνηθέστερον; Ἄλλ' ἐνίοι τῶν ἁγίων καὶ κατὰ τοῦ τῆς τάξεως ὀνόματος φέρονται. Ἄλλ' οὐδέτεροι φεῦδονται. Ἔστι γὰρ καὶ φρονεῖν τινα τάξιν ἐξ ἀνάγκης ἐπὶ Θεοῦ, καὶ πάλιν ἄλλην ἐλαύειν ἐκείθεν, ὡς τῆς πιστῆς φύσεως προσήκουσαν. Ἄλλὰ μὴν εἰκόνα μόνου τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱὸν εἶναι μόνον φασὶν Ἀζουστίνος τε καὶ ἡ λοιπῆ τῶν Αυτικῶν ἑταιρεία, καὶ τὴ τῆς εἰκόνης ὄνομα λέγουσιν ἴδιον εἶναι τῆς ὑποστάσεως τοῦ Υἱοῦ· οἱ δὲ τῆς Ἐξῆς διδάσκαλοι καὶ τὸ Πνεῦμα εἰκόνα τοῦ Υἱοῦ καὶ μὴν καὶ τοῦ Πατρὸς τεθαρρήχως πάντες καλοῦσιν. Ἄλλ' οὗτοι μὲν πρὸς τὴν κατ' οὐσίαν ταυτέτητα βλέποντες, ταῦτ' ἔειπῶσι, καὶ τῷ τῆς εἰκόνης ὀνόματι ἀντὶ τῆς τελείας ὁμοιότητος χρῶνται· ἐκείνοι δὲ τὴν κατὰ τὸ εἶδος ἐσκόπων διήκουθεν ὁμοιότητα, ἥτις ἐν τῷ τοῦ Υἱοῦ περιέχεται λόγῳ· τῆ γὰρ προόδου πρὸς αὐτὸν ἴδιω; ἀφώρισται.

Ὅ δὲ Βασίλειος καὶ γέννημα τὸν τοῦ Θεοῦ λέγειν οὐ συγχωρεῖ, καίτοι τῶν ἄλλων ἀδελφῶς οὕτω καλοῦντων· Ἄρ' οὖν διαφωνεῖν ἐροῦμεν ἐκείνοις αὐτὸν, ἢ μᾶλλον καὶ τοῦτον τοῖς ἄλλοις πᾶσι συνάφομεν; ἐροῦμεν γὰρ τοὺς μὲν ὅπῃ τῆς τοῦ γεννήματος ἐννοίας ὀρθῶς ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ λεγομένης προτροπομένου χρησασθαι τῆ φωνῇ, τὸν δὲ πρὸς τὴν χρῆσιν ἀπέδοντα τῆς λέξεως, ἐπὶ κακοῦ γὰρ ἐξέλαθεν αὐτὴν ἢ Γραφῇ, γεννήματα ἐχιδνῶν τοῦς Ἰουδαίους ἀποκαλοῦσα, καὶ τοῖς ἀτελεῖσι ταύτην ἀπέδωκεν, αὐτὸν τε φυλάξασθαι, καὶ τοῖς ἄλλοις πᾶσι συμβουλεύειν· τὸ δὲ δὴ μείζον, ὅτι τοῦτ' αὐτὸ καὶ πρὸς ἑαυτοῦ; παθόντας τοὺς διδασκάλους; ἴδοι τις· ἂν ὥστ' εἰ τις ἀπλῶς τάχειων ἐπίοι, καὶ τοῖς φαινομένοις μόνους προσέχοι, παίζειν αὐτοὺς μᾶλλον ἐρεῖ. Οὕτω τοῖς ἐναντίοις πολλαχοῦ καὶ πολλὰκις λόγους ἐχρήμαστο

πρὸς διαφορὸν, ἀπιθόντες ἐνοίαις. Καὶ τί θαυμαστὸν, ἂν
 ὅπου καὶ τοῖς λογίοις τοῦτο συμβέβηκε; ποῦ μὲν
 μεῖζον τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα λέγουσιν ἐναργῶς, ποῦ
 δὲ τὴν ἐν σφίσι ἐσότηα φανερώς ἀποφαινομένοις;
 καὶ ταῦτ' οὐ μόνον παρὶ τῆς διπλῆς ἐν τῷ Χριστῷ
 νοουσι φύσεως οἱ διδάσκαλοι, ἀλλ' ἐνοιοῦν τούτων καὶ
 περὶ τὴν θείαν φύσιν αὐτοῦ συγχωροῦσιν ἀμφοτέρω·
 καὶ μεῖζον μὲν φασὶ τῷ αἰτίῳ, οὐ μεῖζον δὲ πάλιν τῇ
 φύσει· καὶ περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματός τὰ ἀντικει-
 μένα λέγουσι, πρὸς ἄλλο μόνον καὶ ἄλλο τούτων
 ἐκάτερον. Καὶ τίς ἂν καταλέγοι τὰς ἐν τοῖς θεοῖς
 λογίους θεοκούσας διαφωνίας, ἄλλων δὲ ἄλλο τι καὶ
 πάντων ἀληθῶς λεγομένων; καὶ τῶν μὲν οἰκειῶς
 καὶ καταλλήλως; τῇ τοῦ Σωτῆρος θεότητι, τῶν δὲ
 ταπεινότερον τε καὶ ἀνθρωπικώτερον νοουμένων;
 Ἄρ' οὖν ἀλλήλοις πάντα συγκρούσομεν, καὶ ἡ πι-
 στεύσομεν τοῖς ἀντικειμένοις, ἢ τὰ δοκούντα τούτων
 ἰδόμενοι, καὶ τούτοις ἀποδεδωκότες τὴν πίστιν, τῶν
 λοιπῶν, ὧς οὐχ ἤμιν ἀρεσκόντων, καταφρονήσομεν;
 Ἄλλὰ διδοῦμεν μὴ μᾶλλον δίκας ἐψηλάσωμεν τῆς κατα-
 φάσεως, ἢ χάριτας λάβωμεν τῆς εὐλαβείας, μᾶλλον
 δ' ὑπὲρ ἀμφοτέρων δίκας ἐκτίσωμεν, ἅτε κακῶς καὶ
 ἄμφοι ποιῶντες; οὐ γὰρ ἡμῖν γε δικασταί; εἶναι
 τούτων ἀρμόττει, οὐ μᾶλλον ἢ διδασκάλους. Οὐκοῦν
 πάντα μὲν ἐπίσης νομίζαντας ἀληθῶς, ἐκάστου δ' αὐ-
 τῶν ἀποδιδόντας αἰτίαν, καίτοι καὶ τούτου χωρὶς
 ἀπλῶς οὕτως καὶ ἀνεξετάτως ἐπραξε πεῖθεσθαι,
 ἀλλ' ὁμοῦ; οὐκ ἔστιν ἐφ' ὅτου τῶν λεγομένων ζητου-
 ντες αἰτίαν οὐκ ἐντευξόμεθα, καὶ ἡμᾶς; αὐτοὺς τοῦ
 πολεμεῖν ἀλλήλοις, κακείνους τῆς ἀδυνατοῦ διαφωνίας
 ἀπαλλάξασθαι προσήκει.

Ἄλλὰ μὴν καὶ οἱ τοὺς εἰπόντας τι περὶ τῶν
 προκειμένων τοῖς σεσηχηκόσι συνάπτειν οὐ χαλεπὸν,
 οὐδὲ λόγου δεῖν ἡγοῦμαι δεικνύναι. Ἴνα γὰρ παρῶ
 λόγον καὶ σιωπῆν ἐξετάζειν, καὶ τίς ἐκατέρου τούτων
 ἢ φύσις; πρῶτον μὲν οὐδεὶς ἂν ἐχυρίσασθαι κατε-
 γνωκώτας τοῦ δόγματός σιγῇ παρελθεῖν αὐτό. Ὅπου
 γὰρ οὐδὲ τοὺς λέγοντας ἀπλῶς ἂ λέγουσι νομίζομεν
 ἐπαινεῖν, ἂν μὴ τὴν βελτίστην ὡς εἶπες, καὶ ὧν
 ἀνάγκη τοῖς δόγμασι τοὺς λόγους συνάδειν, σχολῆ γ'
 ἂν τις δοίη τῷ σιγῆν ἐπεσθαι τὸ κατεγνωκέναι;
 εἴτε γὰρ περὶ ὧν οὐδεὶς εἶπεν εἰργων, καὶ πολλῶν
 ἄλλων ἀληθῶν καταψηφισόμεθα· οὕτω ταῦτά γε
 κρίναντες ἢ τὰς διδασκάλων λόγους πᾶσαν ὀριού-
 μεθα τὴν ἀλήθειαν, καὶ μηδὲν εἶναι φήσομεν πλέον
 οὐδ' αὐτῷ τῷ Θεῷ, ὃ τοῖς ἀνθρώποις ἀποκαλύπτων
 προσθήσει τῇ τῆς πίστεως ἀληθείᾳ· εἴτε περὶ ὧν
 εἰρήκασιν ἕτεροι, εἰ μὲν οὐκ εἰδότες ἢ τοῖς ἄλλοις
 εἰδοίαι, οὐκ ἀρετῆς ἄρα καὶ τῆς περὶ τὰς δόξας ὀρ-
 θότητος ἄθλον, ἀλλ' ἐνοίας ἀμοιβήν, καὶ ὅλων πρὸς
 τὴν σφῶν αὐτῶν βούλησιν τὰς τιμὰς αὐτοῖς συνεχώ-
 ρουν· καὶ ὡς ἔοικε τοὺς περὶ ταῦτα παρεξήσαν νό-
 μου, εἰ μὴ πρὸ τῶν γερόντων τὰς ἐκάστου πράξεις,
 καὶ τοὺς ἀγῶνας πρὸ τῶν στεφάνων ἐξήταζον. Εἰ δὲ
 εἰδότες, ὡσπερ ἄρα καὶ ἤδεσαν, οὐκ ἔδει δημοσίᾳ
 τοὺς εἰπόντας ἀνακηρύττειν, καὶ σὺν εὐφημίᾳ τού-
 των μεμνηθῆναι, καὶ τῶν ἐπ' ἀρετῆ καὶ σοφίᾳ πρω-
 τείων αὐτοῦ; ἀπραγράπτους μάρτυρας γίνεσθαι,
 καὶ τοῖς μὴ πεῖθεσθαι βουλομένοις ἢ καὶ τοῖς τὰς

Et quid mirum, quando sacris eloquiis hoc idem
 contigit? Siquidem illa Patrem modo asserunt aper-
 te majorem Filio, modo vero æqualitatem eorum
 manifeste significant, idque doctores non solum in-
 telligunt de duplici natura Christi, sed quidam
 etiam utrumque de divina ejus natura concedunt;
 et majorem quidem aiunt, causa, non majorem rur-
 sus, natura; et contraria de eadem re affirmant,
 verum ad aliud et aliud horum utramque. Et quis
 enumeret quæ in Scripturæ verbis pugnant videntur?
 cum alio alia spectent, et omnia vera sint? et hæc
 quidem Salvatoris divinitati aptissime congruunt,
 illa vero humiliter humanitasque intelligantur? Num
 igitur omnia inter se opposita constituemus; et vel
 credemus contrariis, vel seligentes ea quæ placeant,
 fidem illis habebimus, reliqua vero ut minime
 grata rejiciemus? Sed vereor ne potius damnemur,
 quod hæc contempserimus, quam referatur nobis
 gratia, quod adversus illa reverentiam adhibueri-
 mus; imo vero pœnas luamus, quod utrumque
 male fecerimus; non enim convenit harum rerum
 nos esse judices, non magis certe quam magistros.
 Itaque habentes omnia pariter pro veris, et causam
 singulis assignantes: quævis citra hoc etiam opereretur
 simpliciter ac sine ullo examine fidem illis
 tribuere: cum tamen nullum sit de quo, si quaeratur,
 offerri non possit causa: et nos ipsos mutuis
 conflictionibus, et illos liberare oportet dissensione
 quæ nulla ratione admittenda est.

Quod vero difficile non sit concordare ostendere
 eos qui de hac materia locuti sunt, atque illos qui
 tacuerunt, ne ratione quidem arbitror opus esse ut
 probetur. Ut enim omittam de dicendi ac tacendi
 vi philosophari, quæque sit utriusque natura ex-
 plicare: primum quidem nemo contemderit, ut qui
 tacuerunt, ideo sint usi silentio, quod hoc dogma
 damnarent. Si enim eos qui de re aliqua simpliciter
 pronuntiant, non continuo probare existimamus
 quæ dicunt, nisi sint ex numero probatissimorum ho-
 minum, et quorum sermones necesse est cum dogma-
 tibus convenire; quis facile concesserit, ea quæ tace-
 tur, improbari? Sive enim ea tacuerunt, de quibus ne-
 mo locutus est, sequitur ut multa quoque alia vera
 damnemus, sicque de his opinantes, doctorum ser-
 monibus veritatem omnem circumscriberemus, ni-
 hilque dicemus superesse vel ipsi Deo, quod reve-
 lando hominibus addere possit ad fidei veritatem:
 sive tacuerunt quæ ab aliis fuerat tractata, si qui-
 dem cum nescirent quid aliis videretur, honorem
 igitur illis tribuebant, non virtutis ergo, atque ut
 præmium sanæ opinionis, sed benevolentiae causa,
 atque omnino ad suum arbitrium: et leges, ut vi-
 dere est, hujusmodi rerum perfringebant, non exa-
 minantes ante præmia quid quisque gesserit, et
 ante coronas quantum certaverit. Si vero cum sci-
 rent, ut profecto sciebant, non oportebat ab illis pu-
 blice laudari eos qui disseruerant, et honorificam

eorum mentionem fieri, et amplissimum dari testimonium, quod primas illi tulerint virtutis et doctrinæ, minasque non auscultantibus proponi, quæ jactari solent in eos qui sacras paginas non venerantur. Neque enim aut dogma exiguum est, dignumque quod contemnatur; aut putandi sunt illi, quod fratres colerent observarentque, voluisse parvipendere sententiam, quæ sibi tantopere displiceret, et corrupendorum posteriorum omnium auctores ipsi videri. Quod si per solum silentium sperarunt se victoriam reportaturos ab iis qui verba fecerunt, et persuasuros omnibus ut ab illorum sententia abhorrent, nec eruditione præstantium, nec doctorum id foret: exspectassent enim impossibilia, quæ etiam non evenerunt: nam maxima et potissima orbis terrarum pars eos sequitur, qui de hoc dogmate sunt locuti. Esse autem ductorum dixerim, non quæ recta sunt effari, et prava tantum suppressere; sed hæc etiam in medium proferre, atque omnes hortari ut ea fugiant; et eo magis tunc, cum hæc ipsa laudantur ab aliis, et plurimi sunt viris et ipsis doctis, atque ad persuadendum idoneis. Aut si omnino per silentium id se effecturos existimabant, at certe a præconiis abstinere debebant, et a summo honoris temperare cumulo, dum eos ornarent laudibus, qui de hoc dogmate disputarunt: scientes sermonem honorarium silentio nihil attestante plus valiturum. Oportebat enim nihil omnino dicere, et eo contentos esse, si eorum qui dogmatis mentionem fecerunt dicta sacræ Scripturæ verbis erant contraria; aut si per illa fiebat ut aliquid ex confessis everti manifeste contingeret. Nunc autem cum nihil tale sit, suffragari nulla res potest eorum silentio, quod sane assensus potius opinionem præ se fert, quam fugæ et negationis. Sed esto, nihil illi dixerint, improbantes quidem sententiam, sed fratrum honori consulentes, litesque et pugnas excitare nolentes, rem obvolverint silentio, atque in profundo cordis dissensionem occularint. Verum ex hoc, cum formidinis et pravitatis suspitione non carcat, futurum erat ut non magis cæteri omnes cum iis conjungerentur, quam aperte disjungerentur. Nam ante omnia de veritate sollicitos esse illos oportebat; nec fuisset quidquam jucundius certaminibus, quæ illis ipsis atque omnibus utilitatem attulissent: cæterum ipsi ea penitus refugientes, ostendissent se plane nec propriis considerare viribus, nec velle pro communi omnium salute labores perferre. Atqui horum omnium nihil prorsus beatis illis viris ascribere pium et justum est: contra vero æquissimo debitum Patribus ac doctoribus honorem illis tribuerimus; ut qui providentiâ, scientiâ, virtutisque studio pervenerint, quo pervenire homines possunt; et jure illis gratiam habuerimus propter omnia, tum quæ reticere voluerunt, quod causa nostra utrumque fecerint, et quidem sapienter admodum. Non tacere igitur, quia necessario damnarent; nec inferre silentium necessi-

A ἱερὰς Γραφᾶς ἀτιμάζουσιν ἀπειλεῖν. Οὐτε γὰρ μικρόν τι τὸ δόγμα καὶ ὅσον ἂν καταφρονηθῆναι, οὐτε τῇ περὶ τοῦ ἀδελφοῦς εὐλαβείᾳ δόξης οὕτως αὐτοῖς ἀπαρεσκούσης ὀλιγωρεῖν ἂν ἡβουλήθησαν, καὶ τῆς τῶν μετὰ ταῦτα πάντων φθορᾶς αὐτοὶ δοκίμῃ αἰτιοί. Ἄλλὰ μὴν εἰ τῇ σιγῇσαι μόνον ἤλπισαν περιεσθαι τῶν εἰπόντων, καὶ πείσειν πάντας τῆς ἐκείνων δόξης ἀρίστασθαι, οὐτε πρὸς σοφῶν οὐτε πρὸς διδασκάλων τοῦτ' ἂν ἦν· τὰ τε γὰρ ἀδύνατα γίνεσθαι προσεδόκων· οὐκ οὐκ οὐδὲ γεγόνασιν, ἀλλὰ τὸ πλεῖστον νῦν τῆς οἰκουμένης καὶ κάλλιστον μετὰ τῶν εἰρηκῶν ἐστὶ· καὶ διδασκάλων εἰκοίμ' ἂν οὐ τὸ τὰ μὲν ἀγαθὰ λέγειν, τὰ δὲ ψαῦδα μόνον σιγῆν, ἀλλὰ καὶ ταῦτα παράγειν εἰς μίσον, καὶ φεύγειν ἅπασι παραίνειν· καὶ πολλῶ μᾶλλον ὅποταν ὑπὸ τινῶν ἄλλων ἐπαῖνῃται ταῦτα, καὶ τοῦ παντὸς ἄξια κρίνεται, κἀκαίῳ σοφῶν καὶ πείθειν ὄντων ἄξιων. Εἰ δὲ καὶ τὴν σιγῆν ὄλω· ἐνόμιζον τοῦτ' αὐτὸ καταπράξασθαι, εἶδει φείδεσθαι τῶν ἀνακηρύξεων, καὶ μὴ τοῖς κατὰ τῶν εἰπόντων ἐπαῖνοις πᾶσαν ὑπερβολὴν τῆς παρελθῆναι, εἰδότας ὡς λόγος μετὰ τιμῆς σιωπῆς ἀμαρτῶν βελτίων ἐστὶ· εἶδει γὰρ ἀγαπῆσαι μόνον σιγῶντας, εἰ τὰ τῶν εἰπόντων τοῖς ἱεροῖς λογίοις ἀντίστατο, ἢ εἰ τι τῶν ὁμολογουμένων ἐξ αὐτῶν φανερώς συνείδανεν ἀναρῆσθαι· νῦν δὲ μηδενὸς ὄντος τοιοῦτου, ἀδοκῆτος αὐτοῖς ἢ σιωπῆ κατελείπετο, καὶ συγκυταθῆσιν μᾶλλον ἢ φυγῆς καὶ ἀρνήσεως φέρονται δόξαν. Κεῖσθω δὲ καὶ κατεγνωκότες· μὲν οὐκ εἰπεῖν, φεῖδοι δὲ τῆς τῶν ἀδελφῶν ἀτιμίας καὶ τῇ μὴ βούλεσθαι πόλεμον ἐγείρειν καὶ μάχην, ἐπὶ τὴν σιγῆν ἀπιδεῖν καὶ τὴν ἐν τῷ βᾶθει κρύψαι διάστασιν. Ἄλλὰ τοῦτο δειλίας ὄμου καὶ πονηρίας· ἔχον ὄνομα οὐ μᾶλλον ἐμαῶν αὐτοῖς προσάξεσθαι πάντας, ἢ περιφανῶς ἀποστήσειν. Καὶ γὰρ πρὸς τῆς ἀληθείας οὐδεὶς φροντίζειν ἐχρήν, καὶ τῶν ἀγῶνων οὐδὲν ἂν ἦδιον ἦν, ἐξ ὧν αὐτοὶ τε καὶ πάντες ἂν ὠφελούντο· οὐδ' ἀναδυόμενοι μέχρι παντός, οὐτε θαρρόντες σφίσι αὐτοῖς, οὐθ' ὑπὲρ τῆς τῶν ἄλλων σωτηρίας; πονεῖν ἀναχόμενοι πάντως· εἶδειν ἂν. Ἄλλ' οὐδὲν τούτων ἀπάντων τοῖς μακαριοῖς ἐκείνοις προσάπτειν εὐσεβείας ἐστὶν ὄλω· καὶ δίκαιον· τούναντιον γὰρ καὶ προνοία καὶ σφίσι καὶ τῇ τῆς ἀληθείας σπουδῇ· μέχρι τοῦ γινόμενου παντὸς ἀφικμένους δικαιοῦται· ἂν ταῖς τῶν Πατέρων καὶ διδασκάλων τιμαῖς αὐτοῖς περιέποιμιν· καὶ πάντων ὄλω· ὧν τε εἶπον ὧν τε σιγῆσαι προείλοντο, δικαίαν αὐτοῖς εἰδείμεν χάριν, ὡς ὑπὲρ ἡμῶν προελομένους ἀφῆτερον, καὶ πάνυ σοφῶς. Οὐκ ἄρα κατεγνωκότες ἐξ ἀνάγκης ἐσιγήσαν, οὐδ' ἔχει τι πρὸς ἀνάγκην λόγον ἢ σιωπῆ τοῖς γε κατὰ τοῦ λόγου ταῦτη χρωμένοις. Εἰ δὲ λέγοι τις, μηδὲ τούναντιον δεῖν ἰσχυρίζεσθαι, ὡς ἄρα τῇ σιωπῇ τὴν δόξαν κρατύνουσι, καὶ δηλοῦσι ταύτην ἀποδεχόμενοι· μάλιστα μὲν καὶ τοῦτ' ἐστὶν εἰπεῖν, ὡς εἰ καὶ μὴ παντάπασιν ἀκρῶς ἀποδεχόμενων ἦν τὸ σιγῆν, ἀλλὰ γε μᾶλλον τοῦ συναίνειν, ἢ τοῦ μισεῖν καὶ καταφρονεῖν ἀπέδειξεν ἔχει· ἐγὼ δὲ νομίζω, μήτε καθάπεξ ἀτιμαζόντων, μήτε σφόδρα θαρρόντων εἶναι τῇ δόξῃ. Παιτιοῦμαι· ὁ ὡμᾶς, ὡ Γραικοί, περὶ ὧν μέλλω λέγειν· οὐ γὰρ ἀποφαινοῦμε-

νο: οὐδὲ κρατεῖν βουλόμενος ταῦτα, οὐδὲ περὶ του-
των τῶν προκειμένων μᾶλλον ὁμῆν ἢ περὶ παντὸς
ἐκείνοις σεσηγημένου τὴν ἐμὴν προτίθημι γνώμην.
Ὅρατε γὰρ με κἂν τοῖς ἐμπρόσθεν εἰρημένους τὸ
δόξαν προσκρούειν ὁμῆν ἔω; ἐξῆν φυλαξάμενον·
καὶ τοῖς τῆς ἀληθείας ἐξετασταῖς οὐτε λέ-
γουσιν οὐτ' ἀκούουσιν ἀρμόττει τούτου φροντί-
ζειν.

et contemptum. Ego vero arbitror, silentium hoc
fuisse hominum nec omnino reprobantium opinio-
nem, nec rursus velut omnino tutam illam recipientium,
Quæso autem a vobis, Græci, ut quæ dic-
turus sum, ita a me dici existimetis, non quasi
velim certam ipse pronuntiare sententiam, et rata
esse quæ profero: neque enim ego nunc magis de
proposita materia quid sentiam profero, quam de
alia quavis re quam illi tacuerint. Et videtis ipsi
quanta per totum sermonem diligentia illud cave-
rim, ne quoad ejus fieri posset vestras offenderem aures:
quanquam iis qui veritatem inquirunt,
curare id minime convenit, sive dicant ipsi, sive
audiant.

Ἐγὼ τοίνυν, ὅπερ εἶπον, τοὺς ἀγίους ἡγοῦμαι:
μηδὲν ἀποφαινομένους περὶ ὧν ἕτεροι λέγουσι φα-
νερῶς, οὐτε σφόδρα συνηγοροῦντας, εἰ δεῖ λέγειν
οὕτως, οὐτ' ἐναντιούμενους καθάπερ τοῦτο ποιεῖν·
τὸ μὲν γὰρ πόρρω τῆς ἐκείνων ἀρετῆς καὶ σοφίας
ἔστι, τὸ δ' εἶχεν ἂν λόγον οὐδένα πάντας ὁμοῦ κα-
θάπερ συνθεμένους ἐλέσθαι, καὶ δόγματι παρὰ
πολλῶν ὁμολογουμένων συνηγορίαν οὕτω νεκρὰν
εἰσενέγκασθαι. Ἄλλ' οἶμαι τούτους ἢ τὴν δόξαν
ἀμφιγνοοῦντας ὡς ἀκινδύνως χρῆσασθαι τῇ σιγῇ, ἢ
τῇ μὲν γνώμῃ μετὰ τῶν εἰπόντων ἰστένας, τοῦ δὲ
δημοσιεύειν αὐτὴν ἀποσχέσθαι, ἕτερόν τι προνο-
μῆναι. Καὶ τούτων ἐκάτερον εὐλαθείας τε καὶ
προνοίας προσηκούσης ἀγίαις ἔστιν ἀπόδειξις. Ἐπε-
ὶ γὰρ ὁ μὴ παντάπασιν ἐθάρρουν εἰπεῖν, ἀλλ' οὐδὲ
τῶν ἀνηκέστων ἠέδσαν ὄν, τοῦτο σιγῇ παρελθεῖν,
καὶ τὰς ἐκ τε τοῦ μαρτυρεῖν ἐκ τε τοῦ διώκειν
ὀποψίας φυγεῖν ἐβουλεύσαντο, θαυμαστοὶ τῆς εὐλα-
θείας εἰσὶ, δι' ἣν καὶ τοῖς ὑπ' αὐτῶν εἰρημένους
ἀναμφισβητήτως προσκείμεθα δίκαιον ἄπαντας·
εἴτε ἐκ τοῦ φανερὰν ποιεῖσθαι τὴν δόξαν, συνετορα-
κότας· τι τῶν οὐκ ἀμεινόνων ἐψόμενον, κατασχέειν
αὐτὴν ἐν σφίσις ἐνόμισαν, ἐπαινετοὶ τῆς προνοίας.
Εἰ γὰρ τῶν λόγων αὐτοῖς ὅτε διδασκάλων καὶ
Πατέρων ἔχουσι τάξιν, ἢ τῶν ὑπ' αὐτοῖς ὠφέλεια
τέλος ἐμελλέν εἶναι, οὐκ ἔδει τὰ βλάφοντα προστι-
θέναι· καὶ τὸν ἀληθῆ καὶ κοινὸν ἀντιεῖθα διδασκα-
λον προσετήσαντο, ὁ: καλλὰ τῶν ἀξιολόγων κα-
τεῖχε, μήπω δυναμένους ἐκείνα βαστάζειν τοὺς
ἀποστόλους εἰδώς· τί γὰρ ὄφελος ἀληθείας ὑψηλο-
τέρας τοῖς ἐπὶ τῶν ταπεινοτέρων ἀβεβαλοῖς ἔτι καὶ
κλονοῦμένοις; Ὅτι δ' ἐκάτερον οὐτῶν πολὺ τὸ
εὐλογον ἔχει, καὶ πολὺ μᾶλλον ἢ τὸ τάναντία δοξά-
ζειν τοῖς διδασκάλους, οὐκ οὐτε καὶ παραβάλλειν
ἐξείναι, καὶ ὅτι συνάπτειν, ὡς εἴρηται, τοῦτους·
οὐδὲν ἔστι χαλεπὸν, ὁπότερον ἂν τούτων μέλλοι
κρατεῖν, αὐτόθεν οἶμαι δῆλον ἅπασι καθεστάναι.
Εἰ μὲν γὰρ ἀγαθὸν τι χρῆμα καὶ πολλῆς ὄφελος
εὐφροσύνης ἢ περὶ ταῦτ' εὐλάβεια πᾶσι δοκεῖ, πῶς
οὐ δεῖ ταύτην τοῖς ἀρίστοις προσάπτεσθαι τῶν
ἀνθρώπων; εἰ δὲ καὶ μὴ, καὶ πάντες ἅπαντα λέ-
γουσιν ὅ γε μετὰ τῆς ἰσῆς σοφίας καὶ τῆς ἀνωθεν
χάριτος, ἀλλ' ἔστι τι ἐν αὐτοῖς καθάπερ ἀγνοσύνης
καὶ τῶν ὑπὲρ εὐσεβείας ἀγώνων, οὕτω καὶ σοφίας

A tatis rationem iis qui silentium afferunt ad dand-
andos eos qui non tacuerunt. Si quis vero dicat,
neque contrarium esse pugnaciter inferendam,
nempe ab illis per silentium opinionem roborari,
eoque indicio significari, receptam hanc esse ab
illis: responderi quidem optime potest: Etsi
tacendo innuebant, non omnino illam sibi probari,
potius tamen significasse assensum, quam odium
fuisse hominum nec omnino reprobantium opinio-
nem, Quæso autem a vobis, Græci, ut quæ dic-
turus sum, ita a me dici existimetis, non quasi
velim certam ipse pronuntiare sententiam, et rata
esse quæ profero: neque enim ego nunc magis de
proposita materia quid sentiam profero, quam de
alia quavis re quam illi tacuerint. Et videtis ipsi
quanta per totum sermonem diligentia illud cave-
rim, ne quoad ejus fieri posset vestras offenderem aures:
quanquam iis qui veritatem inquirunt,
curare id minime convenit, sive dicant ipsi, sive
audiant.

B Ego igitur, quod dixi, sanctos arbitror nihil esse
locutos de eo, quod alii dicunt aperte, propterea
quod illi nec multum faverent, si ita dicendum est,
nec illud omnino rejicerent: hoc enim a virtute eor-
um et scientia procul abest: illud autem nulla ra-
tione niteretur: quasi omnes communicatis consi-
liis id facere, et dogma confessum a multis adeo
frigida ratione fulcire voluerint. Sed puto illos aut
de re quæ sibi erat ambigua tacuisse, tutius hoc du-
centes: aut idem sensisse quidem quod alii qui reur
aperte dixerunt, sed abstinuisse a sententiæ divulga-
tione, quiddam aliud prospicientes: quorum utrum-
que cautelan et providentiam eos adhibuisse, quæsan-
ctos decet, certum indicium est. Si enim præterire
silentio id voluerunt, quod omnino dicere non au-
debant, nec tamen pro etsecrando habebant dogmate,
suspicionemque evitandas putarant, quæ subortæ es-
sent, sive illi dogma probassent, sive improbassent:
C admirabili sane cautione sunt usi, ob quam omnes
dicta eorum sequi sine ulla hesitatione debeant. Si
vero infausti aliquid prospexere consecutorum, ex
promulgatione hujus sententiæ, et proinde retinen-
dam illi apud se judicaverunt: laudanda profecto est
hæc providentia. Cum enim sermonibus eorum finis
esset propositus, utilitas hominum sibi subditorum,
nempe ut Patribus ac doctoribus, profærenda non
erant ab illis, quæ obesse poterant: idque etiam
exemplo veri communisque omnium magistri, qui
multa scitu digna non aperuit sciens ea nondum suos
D ferre posse apostolos. Quid enim prodest sublimior
veritas iis qui adhuc in humilioribus nutant? Quod
autem utrumque horum solida ratione nitatur, multo-
que magis sit rationi consentaneum, quam asserere
doctores inter se pugnare, ut nulla queat inter hæc
esse comparatio: quodque, utrumlibet verum dicatur,
nullo negotio possint illi inter se conciliari, per se
ipsum arbitror esse omnibus manifestum. Nam si
bona res et multis digna præconiis videtur omnibus
cautio in hujusmodi negotiis, cur optimis hominibus
illa non tribuatur? Sin vero aliter, et omnes omnia
dicunt non pari doctrina cœlestique gratia, sed est
inter eos uti sanctitatis laborumque pro pietate
susceptorum, ita quoque scientiæ faciundique ac
divinæ gratiæ, per quam hæc omnia dantur et con-

firmantur, ordo quidam et gradus: quid incommodi fuerit, si quæ alius quidam multa usus fiducia dixit, hæc alium veritum tacuisse dicamus? Ego enim sane, ut paululum hac in re immeror, sanctorum hominum res ita se habere puto. Non omnibus hominibus dat omnia Deus, sed hunc quidem hoc ornat munere, alium vero alio decorat, et huic quidem largitus est unam, illi autem plura etiam addit: et sicuti dona ipsa inter se differunt, ita unumquodque plus minusve perfectionis ac pietatis habere dignoscitur. Causa vero cur illa differant aut plura sint, est quidem gratia donantis secundum prædefinitionem et præcognitionem quamdam ineffabilem, est vero etiam accipientium cuiusque ad hæc dispositio: ut neque bonorum quidquam, juxta Pauli sententiam, tanquam a nobis provenisse putantes munitantur: et nostrarum actionum his quidem præmiæ, illis vero præmia reddantur. Quod porro modo bonorum largitor eos tractet, qui in accepta dona ingrati sunt, alterius fuerit negotii considerare. Illis autem qui dono bene utuntur, idque unum a seipsis conferre volunt, non modo benefactor, sed et custos sit rei datæ: atque ad scopum unlescujuque ducere se præbet, difficultatesque tollit, efficitque ut progressus in eo faciat, et secunda donat gratia, cum id etiam libitum fuerit: et felicitatem postremo adjicit præmium non tam eorum quæ ipsi gesserunt, quam quibus ipse, ut per eos gererentur, auctor fuit: ut sit velle quidem a nobis, inde autem perficere: et currere quidem nostrum, assequi vero quæ optamus, solius divinæ clementiæ: imo vero ab honesto, sit nostri tantum consilii: prope vero bonum accedere, et illi quodam modo adhærescere, a divina proveniat gratia. Et quoniam non est par in omnibus boni voluntas et studium, neque omnibus uno modo natura opitulatur: quin et momenta temporum non æque omnibus sese offerunt: hinc fit ut adeptio quoque finis aliter aliis respondeat. Veritatis enim et boni natura nullis terminis circumscriptur; quorum illa quidem nobis contemplantibus, hoc autem agentibus propositum est. Hinc mansionum oriuntur differentiæ, et varia ac multiplex ultimæ felicitatis possessio. Ita ergo etiam Ecclesiæ doctores sciendi dicendique munere ornati, virtutem illi conjungunt; atque ita primum sese ostenderunt eo dono non indignos: tum veritatis noticia fruebantur, quæ una scientiæ sudorunisque ad acquirendam eam insumentorum dignus finis exstitit: Deus porro erat, qui hæc suppeditabat, atque ad illam attrahebat: sed non omnes eodem apparatu ad scientiam accesserunt, neque pari scientia veritatem examinarunt. Ideirco docti quidem omnes erant, sed doctrinæ modo inter se differebant; et veritatem quidem omnes attigerunt, sed iste non tantum veritatis apprehendit, quamcumque ille. In quibuscumque autem loqui se tuto quisque putavit; apte congruenterque locutus est, alius autem alio plus quiddam est ausus; et audere qui-

καὶ λόγων καὶ τῆς ταῦτα διδούσης; καὶ βεβαιούσης χάριτος ἐκ Θεοῦ, τάς τις καὶ βαθμὸς· ἐὶ δεινὸν ἂν ᾖ τις; ἄλλος πλεῖον τῷ θεοβάρηκῳ χρώμενος εἶπε, ταῦθ' ἔτιρον εὐλαθηθέντα σιωπᾶν ἐξιώσωμεν; ἐγὼ γὰρ, ἵνα τι καὶ μικρὸν προσδιατρέψω τῷ λόγῳ, τὰ κατὰ τοὺς οὕτως ἔχειν ἠγοῦμαι. Οὐ πᾶσιν ἀνθρώποις πάντα δίδωσιν ὁ Θεός, ἀλλὰ κοσμεῖ μὲν τοῦτον ἐκεῖνον, τιμᾶ δὲ ἄλλον ἄλλῳ τῶν ἀγαθῶν· καὶ τὸν μὲν ἐν δωρησίμῳ ἔστη, τῷ δὲ καὶ πλείω προσέθησι· καὶ καθάπερ ἄλλου πρὸς ἄλλο τῶν χαρισμάτων ἐστὶ διαφορά, οὕτω καὶ κατ' αὐτὴ τῷ τελειωτέρῳ τε καὶ εἰσεβεσετέρῳ διενήνοχεν ἕκαστον. Τῆς δὲ διαφορᾶς αὐτῶν καὶ τοῦ πλήθους ἐστὶ μὲν ἡ τοῦ διδόντος χάρις αἰτία κατα τινα προορισμὸν καὶ πρόγνωσιν ἀρρήτων, ἐστὶ δὲ ἡ τοῦ καὶ τῶν λαμβανόντων ἕκαστου πρὸς ταῦτα παρασκευὴ, ἵνα μήνε τι τῶν ἀγαθῶν κατὰ Παῦλον εἰπεῖν, ὡς ἀφ' ἡμῶν αὐτῶν ψευδόμεθα λογιζόμενοι, καὶ τῶν ἡμετέρων πράξεων ταῖς μὲν συμβαίνουσιν αἰ ποῖαι, αἱ δὲ τυγχάνουσιν ἀθλῶν. Τοῖς μὲν οὖν ἀχαρίστοις ὀφθαῖσι περὶ τὴν δωρεάν ὄντινα χρῆται τρόπον ὁ δοδωνὸς, ἄλλῃς ἂν εἴῃ μελέτης σκοπεῖν· τοῖς δὲ καλῶς αὐτῇ χρησαμένοις, καὶ τούτο μόνον παρ' ἑαυτῶν εισφέρειν θελήσασιν, οὐ μόνον εὐεργετή, ἀλλὰ καὶ φύλαξ γίνεται τοῦ δοθέντος, καὶ πρὸς τὴν ἕκαστου σκοπὸν αὐτὸς ὁδηγεῖ, καὶ ὕψι τὰς δυσχερείας, καὶ ὅπως ἐν αὐτῷ προκόπτωσι πράττει, καὶ χάριτος ἀξιοὶ δευτέρως ὄντων καὶ τοῦτο θεῶν· καὶ τὴν εὐδαιμονίαν ἐπὶ πᾶσιν, οὐχ ὧν αὐτοὶ κατεπράξαντο μᾶλλον ἢ σφίσι ἐκεῖνον γέγονεν αἴτιος, ἄλλο προσέθησαν· ὥστε εἶναι τὸ μὲν βούλεσθαι παρ' ἡμῶν, τὸ δ' ἀνύσειν ἐκείθεν· καὶ πρῆξιν μὲν ἡμῶν, τὸ δ' ἐπιπνεῖσθαι τοῦ ποθομένου τῆς ἐκεῖνον μόνως εἶναι φιλανθρωπίας· μᾶλλον δὲ τὸ μὲν διαμαρτεῖν τοῦ καλοῦ μόνως εἶναι τῆς ἡμετέρας βουλή, τὸ δ' ἐγγίσει τῷ ἀγαθῷ καὶ προσφύναί πως ἐκ τῆς θείας χάριτος ἦκσιν. Ἐπει δ' οὕτω πᾶσιν ἴση τῶν καλῶν ἢ βούλησις, οὐδ' ἡ περὶ ταῦτα σπουδή, οὐτε πᾶσιν ἡ φύσις τὸν ἕσπον πρόπον συναγωνίζεσθαι, ἀλλὰ ἡ καὶ ἡ παρὰ τῶν καιρῶν οὐχ ὁμοία πείσι βολή, καὶ τοῦ τέλους ἡ κτήσις ἄλλοις ἄλλοι περιγίνεσθαι τρόπον, ἀπείρου τῆς τ' ἀληθείας· τοῦ τε καλοῦ τὴν φύσιν τυγχάνοντος, ὧν τῆς μὲν ἐν τῷ θεωρεῖν, τοῦ δὲ ἐν ταῖς πράξεσι στοχαζόμεθα· κἀντεῦθεν αἱ διαφοραὶ τῶν μονῶν, καὶ τῆς ἐσχάτης εὐδαιμονίας ἡ ποικιλία τε καὶ πολυσχόδης προήλθεν ἀπόλαυσις· καὶ τῆς Ἐκκλησίας οὖν οἱ διδάσκαλοι τῷ τῆς σοφίας καὶ τῶν λόγων κοσμηθέντες; γαρίσματι, ἐπὶ τούτῳ συνῆψαν ἀρετὴν· καὶ ταῦτη πρῶτον ἐδειξαν ἀξιοὶ γεγονόσες τοῦ δούρου, καὶ τοῦ τυχεῖν τῆς ἀληθείας ἀπάλαιον, ἢ μόνῃ σοφίᾳ; καὶ τῶν ἐπ' αὐτῇ σπουδασμάτων τέλος γίνεσθαι ἂν βίον· καὶ Θεός ἦν ὁ ταῦτα δίδους, καὶ ταύτην προσάγων. Ἄλλ' οὐτέ πρὸς τὴν σοφίαν τὴν αὐτὴν εἰσενέγκαντο πάντες παρασκευῆν, οὐτ' ἀπὸ τῆς ἴσης σοφίας τὰ τῆς ἀληθείας; ἐξήτασαν. Αἰδ σοφοὶ μὲν ἄπαντες ἦσαν, διενήνοχε δ' ἄλλος ἄλλου τῷ μέτρῳ· καὶ πάντες μὲν τῆς ἀληθείας ἐπέτυχον, οὐ τοσοῦτον μόντοι ταύτης οὕτως κατελήφθησαν ὅσον ἔσχον ἐκεῖνοι;

ἀλλ' ἐν οἷς μὲν ἐθάρρῃσεν ἕκαστος, ἀραρότως εἶπε καὶ προσφῶς, ἄλλος δ' ἄλλο τι πλεον ἐτόλμησε· καὶ τὸ μὲν θάρρῃσαι τῆς ἐκάστου σοφίας ἐτύγχανε, τὸ δὲ μὴ πλανηθῆναι τῆς ἀληθείας, τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ἦν, τὴν τε γνώμην μεθ' ἧς ἐζήτουν ἀσπαζόμενοι, καὶ τὴν προθυμίαν καὶ τὸν πόνον οἰκείροντος· καὶ τοῖς μὲν εὐλαβεστέροις οὐ μεμφομένους, τοῖς δὲ θαρρόυσι καλῶς παρέχοντος τὴν ἀσφάλειαν. Οὐκοῦν καὶ ἡμᾶς τῶν μὲν δεῖ τὴν εὐλάβειαν ἐπαινεῖν, τῶν δὲ θαυμάζειν τὴν θάρρῃσαν· καὶ νομίζειν μὲν ἀληθῆ τὰ κοινῇ παρὰ πάντων ἡξιώμενα, ἐφ' ἃ δὲ προεληλύθασιν ἔνιοι, σοφία τε μερίζου καὶ τῇ παρὰ τοῦ Πνεύματος συμμαχία θάρρῶντες, μηδὲ τούτων καταφρονεῖν· μηδ' ἢ προπετεῖς οἰεσθαι τοὺς εἰπόντας, ἢ νομίζειν ἐλαττωσάαι τι τοὺς σιγήσαντας ἐκ τῆς εἰς ἑτέρους τιμῆς, ἢ τὴν ἐν ἀγιότητι δόξαν αὐτῶν παρτριβεῖσθαι, ἢ καὶ ἄλλο τι νομίζωμεν ἀληθές, ὡν αὐτοὶ θαρρόυσιν ἐπέκεινα. Εἰ γὰρ μηδὲ τῆς ἐν ἀγιότητι δόξης καὶ τῶν δι' ἐκείνην στεφάνων ἐπίσης πάντες μετέχον, καίτοι πάντες ὑπεκλιμένοι τῷ Θεῷ, καὶ γνήσιοι φανερούμενοι ἐκείνου θεραπεύεται, οὕτε βαθμοῖς τισι διαφέροντες ἀδικεῖσθαι νομίζουσιν, ἢ φθονοῦσι τοῖς ὑψηλοτέροις· οἱ ταπεινότεροι, σχολῇ γε τῆς ἀγιότητος εἰνεκα καὶ τὴν τῆς ἀληθείας γνῶσιν ἐπίσης συμμεριούνται, ἢ χαλεπῶς οἰσοῦσιν ἂν τις καὶ τῇ τῆς ἀληθείας γνῶσει τὴν διαφορὰν αὐτοῖς ἀφορίζοιτο. Εἰ δὲ καὶ τὴν μέλλουσαν εὐδαιμονίαν τὴν τοῦ Θεοῦ γνῶσιν ἀποφαινοῦνται πάντες, ὅ ἐστιν ἢ πρώτη καὶ καθαρωτάτη πάντως ἀλήθεια, τῆς δὲ διαφορὰ πολλὰ καὶ βαθμοὶ, εἴπερ καὶ τῆς εὐδαιμονίας εἶναι πεστυόνται, πῶς οὐ κἀνταῦθα τῆς ἀληθείας τὸ φῶς διαφόρως ἀφίσιν ἐπέλαμψεν, ὃ τοῦ φωτός ἐκείνου πρόσφορον καὶ σύμβολον ἦν; "Ἢ πῶς οὐχ ἡμῖν, ἂν ἄλλο τι λέγωμεν, ὡς καταψευδόμενους αὐτῶν ὀργιῶνται; προφάσει τῆς εἰς ἐνίους αἰδιῦς ὀριζομένοις μὲν πῶς τὴν περὶ τῶν θεῶν ἀλήθειαν, ἢν οὐδ' ἐν τῷ μέλλοντι βίῳ περιλαβεῖν δυνατόν τοὺς ταύτης ἐπίπτας· ἀτιμάσουσι δὲ τὴν τῶν ἄλλων ἀγιῶν σπουδὴν καὶ τὴν χάριν, καὶ ἢν ἐντεῦθεν ἀλήθειαν ἐπορίσαντο; Ἄλλως τ' εἰ μὲν πάντα μέλλομεν ὑποπειθεῖν, ἢ μὴ κοινῇ καὶ καθάπερ ἀφ' ἐνὸς στόματος πάντες ἡξίουν, ἄλλος ἂν εἴη λόγος;· καίτοι τὰ μὲν παρόντα λύσομεν ἴσως καλῶς, καὶ πόνων ἡμᾶς αὐτοὺς ἀπαλλάξομεν, καταψυχώμεθα δὲ τι-
νων παντελῶς, καὶ τοῦ χοροῦ τῶν διδασκάλων αὐ-
τοὺς ἀποκλείσομεν, οἷς αἱ τῶν Πατέρων σύνοδοι
πᾶσαι καὶ τὴν τῶν κορυφαίων τάξιν ἀπείνισαν· ἢ γὰρ πλείω τῶν ἄλλων εἶπον ἐκείνοι, ταῦτα σχεδόν
ἔστιν ἄπερ εἶπον· οὕτως δέξεται ἐκωνίας καὶ χά-
ριτι Πνεύματος ἐπὶ πλείστον προηλθόν. Πάντ' οὖν
ἐκεῖνα λῆρος δέξουσιν εἶναι· καὶ ἀληθῶς ληρήσου-
σιν εἰ ταῦτα λέγειν τολμῶντες. Εἰ δ' ἐκεῖνα πάντα
θαυμάζομεν, πῶς δικαίον μόνον ταυτεῖ μὴ προσεῖσθαι;
ἢ γὰρ ἐπὶ πάντων τῶν ὁμοίων δεῖ τὴν γνώμην ταύ-
την νικᾶν, ἢ μηδ' ἐφ' ἐνὸς τινοῦ εἶναι κυρίαν.
"Οἷ μὲν τοῖνον τὴν σιγὴν οὐκ ἐναντιουμένων, ἀλλ'
βρῦντων ἐφ' αὐτοῖς ἐν τούτῳ τῷ μέρει, ἐκ τῶν
Μαρτυρεῖ δὲ τῷ λόγῳ καὶ τὰ τῶν ἀγιῶν συγ-

dem loqui, scientiam erat, qua quisque pollebat: non
abarrasse autem a veritate, Dei manus, voluntatem
eorum qua querebant, acceptam habentis, studiumque ac laborem commiserantis: et cautet-
clam quidem adhibentes non objurgantis, recte
autem confidentia utentibus securitatem largien-
tis. Et nos igitur oportet in his quidem laudare
cautionem, in illis vero loquendi libertatem
admirari: et vera quidem existimare, quæ ab
omnibus æque sunt pronuntiata: si qua vero
prolata sunt a quibusdam ultra progredientibus,
tam abundantiori doctrina fretis, tum auxilio Spi-
ritus, nequaquam parvipendere, neque eos qui pro-
tulere, temerarios ducere, aut eos qui tacuerunt,
mirerentur existimare quod nonerent alteri, sancti-
tatisve opinionem privatos putare, si quid nos pro xero
habeamus ultra quam ipsi proferre sunt ausi. Si enim
sanctitatis opinio, et corona quam adepti propterea
sunt, non fuit omnibus æqualis: cum tamen omnes
Deo chari fuerint, et germani ipsius cultores, et nullam
sibi putant fieri injuriam, quod gradibus quibusdam
differant, neque indident inferiores sublimioribus:
nihil certe propter sanctitatem pro æqua certant
veritatis cognitione, aut moleste ferent, si quis cogni-
tæ veritatis differentiam inter illos constituat. Jam vero
si visionem Dei esse beatitudinem futuram omnes af-
firmant, qui prima et purissima sine dubio veritas est:
hujus autem visionis multæ differentie gradusque
esse creduntur, quemadmodum et beatitudinis: qua
ratione fiat, ut illis hic etiam veritatis lumen diversis
modis non illuxerit, quod luminis prænumium ac
symbolum erat? Nobis vero, si aliter dicamus, quo-
modo illi non succenseant, tanquam de illis falsa affir-
mantibus; qui dum reverentes aliquorum videri volu-
mus, rerum divinarum veritati terminum statuimus:
quam ne in futuro quidem sæculo capere poterunt ejus
spectatores: nec non aliorum sanctorum studia, col-
latamque in eos gratiam, et quam illi per hæc assecuti
sunt veritatem inhonoramus? Nam si suspecta volumus
habere omnia quæ non fuerint communiter et quasi
uno ore pronuntiata ab omnibus, alia id erit res: quan-
quam hæc quidem difficultates fortasse bene dilue-
ntis, et molestis liberi erimus, sed aliquos plane dam-
nabimus, et a doctorem cœtu excludemus, quibus ta-
men omnia Patrum concilia locum vel coryphæorum
assignarunt. Quos enim illi addidere ad aliorum dicta,
hæc fere sunt, quæ dixi. Adeo ingenii acumine ac Spi-
ritus gratia progressi sunt ad penitus intima. Esse igitur
videbuntur nugæ illa omnia: at nugæ vere effu-
tient, qui hæc dicere audeat. Quod si nobis admira-
tioni sunt illa omnia, cur hæc sola improbemus? Aut
enim sententia hæc de similibus omnibus, aut de
nullo rata esse debet. Quod igitur silentium par sit
esse hominum nequaquam repugnantium, sed cautela
otentium, nec nullum sibi hac in parte confi-
dentium, constare arbitror ex iis quæ dicta sunt.
ἐυλαβουμένων ὑπάρχειν εἰκός, καὶ μὴ σφόδρα θαρ-
εἰρημένων οἶμαι δῆλον ὑπάρχειν
Id ita esse testantur etiam scripta sanctorum;

in quibus alii aliis confidentius loqui videntur, ut quisque scientiæ aut collata gratia pollebat: nec magis Latini a Græcis, quam Græci inter se hæc ratione differunt. Sed neque impossibile, aut statui eorum videtur minus congruens, si quis asserat, illos quidem absque ulla hæsitatione eadem sensisse quæ alii: veritas autem esse, ne aperta rei confessio periculosa foret simplicioribus. Qui enim, ne quisquam per ea quæ dicebantur, ullum contraheret damnum, palam contradicentes ea dicentibus restitere: necnon ea credi proferrique prohibuere, quæ aliis erant vel ipso respirandi usu magis familiaria: cum tamen ipsis potissimum constaret vera illa esse; cur censendi non sint hæc ipsam ob causam libentius tacuisse? Nilis enim plane erat tacuisse, quam videri contradixisse. Fortasse vero iis qui Spiritum ex Filio procedere audiebant, nec dictum valde capiebant, multa etiam alta in mentem absurda veniebant, et hæc ipsa, in quæ Latinos deducunt, qui contra illos edidere longa volumina; et quæ necessario dicunt ex dogmate sequi: ut patet, opinari duo principia, et inferiorem esse Spiritum aliis divinis personis, et reliqua hujusmodi. Nam si Latini ad hæc respondententes, et neque se ita sentire, neque absurda illa necessario sequi ostendentes, nondum hoc persuadere Græcis potuere; sed putant illi quidvis potius, quam Latinorum sententiam his incommodis carere. Adco longe aliter de additamento sentiunt, quam vellent qui illud asserunt: quid faciat homines existimamus, sanctis omnibus ex Filio Spiritum affirmantibus, et simpliciter, ut moris est illis, dogma hoc proferentibus, et nihil addentibus ex iis, quæ nunc a Latinis adinventæ sunt causa defendendi dogmatis, et evadendi hæc incommoda? Ego enim arbitror futurum fuisse ut hæc quidem illi sequi absurda opinarentur; contradicente vero nomine, nec cavenda illa esse admonente, et sententiam amplecterentur, tanquam nulla sui ex parte ipsa inferentem, et incommodis hisce tanquam veris facile assentirent. Quæ sane omnia par est doctores prævidisse, ideoque abstinuisse a proferenda sententia, quodque multum lædere poterat, siluisse. Cum enim illi de securitate discipulorum valde solliciti eos ubique cohortentur ut sola sequantur Scripturæ verba, et nihil aliud curiose inquirant, quam etiam ob causam multa Scripturæ loca explicant contra quam omnes, et ipsimet etiam sentirent, nec videri erubescant hujusmodi sententiarum plani interpretes, et profunda non penetrantes, eo tantum consilio, quo valeant persuadere aliis, ut contineant se intra terminos, et temeritatis pericula evitent: quid mirum, si has cogitationes secuti, hæc ipsa quoque tacuerunt, ut multa alia, quæ ab illis poterant citra periculum enuntiari? Oportebat enim non solum verbis commoneere quid fieri deceat, sed re ipsa quoque palam facere, et se ipsos exemplum adhibendæ cautionis præbere. Sciebant quippe hoc verorum

γράμματα, ἐν οἷς ἄλλοι μᾶλλον ἄλλων τεθρῆ-
κότες ὄρωται, ὡς ἕκαστος ἐπιστήμης ἢ χάριτος
εἶχε· καὶ οὐδὲν μᾶλλον Λατίνοι Γραικῶν, ἢ Γραι-
κοὶ πρὸς ἑαυτοὺς ταύτη φαίνονται διενηνοχίτες.
Ἀλλὰ μὴν καὶ τὰ ταῦτα τοῖς ἄλλοις φρονούντας
ἀναμφιβόλως, τὴν ὀμολογίαν ὡς οὐκ ἀσφαλῆ τοῖς
ἀπλουστέροις φυλάξασθαι, οὐτ' ἀδύνατον, οὐτε τῆς
ἐκείνων τάξεως ἀπῆδον εἶναι δοκεῖ. Οἱ γὰρ ἕνεκα
τοῦ μηδένα ἂν ἐκ τῶν λόγων βλάβος τι παθεῖν,
φανερῶς τοῖς λέγουσιν ἀντειπόντες, καὶ φρονεῖν
καὶ λέγειν ἀπαγορεύσαντες ἃ τοῖς ἄλλοις καὶ τοῖς
ἀναπνοῆς αὐτῆς συνθηότερα, καίτοι παντὸς μᾶλλον
αὐτοὶ ταῦτ' ἤδεισαν ἀληθῆ, πῶς οὐκ αὐτοῦ δὴ τοῦ-
του χάριν προθυμότερον εἰρήσασαν ἔν: τὸ γὰρ σιγή-
σαι τοῦ δοκεῖν ἀντελέγειν δὴ τοῦ Πιού πραότερον. Εἰκὸς
γὰρ ἦν τοὺς ἀκούοντας ἐκ τοῦ Πιού προτίναει τὸ
Πνεῦμα, καὶ μὴ χωροῦντας πᾶν τὸν λόγον, ἄλλα
γε πολλὰ τῶν ἀτόπων ἐθυμηθῆναι, καὶ ταῦτα δὴ
πρὸς ἃ Λατίνοι ἀπάγουσιν εἰ τὰ μακρὰ κατ' αὐ-
τῶν ἐκδοσώκτες συγγράμματα, καὶ ἃ φασιν ἀκο-
λουθεῖν ἐξ ἀνάγκης τῷ δόγματι· οἷόν ἐστι καὶ τὸ
διττὰ νομίζειν ἀρχὰς, καὶ τὸ τῶν ἄλλων θεῶν
προσώπων εἶναι τὸ Πνεῦμα καταδεέστερον, καὶ
ἕλλα δὴ τὰ τοιαῦτα. Εἰ γὰρ Λατίνοι περὶ τούτων
ἀπολογούμενοι, καὶ μήτε φρονεῖν αὐτὰ, μήτ' ἐξ
ἀνάγκης ἔπεσθαι τῇ δόξῃ δεικνύντες, οὐπω καὶ
τῆμερον πείσει Γραικοὺς ἠδυνήθησαν, ἀλλ' οἰνται
πάντα μᾶλλον ἢ τῶν ἀτόπων ἀπηλλάχθαι τούτων
τὴν δόξαν· οὕτως ἀκούουσι τῆς προσθήκης, οὐχ ὡς
ἂν οἱ λέγοντες βουλόιντο, τί παθεῖν εἰκό; ἦν τὸς
ἀνθρώπους, τῶν ἁγίων ἀπάντων ἐκ τοῦ Πιού τὸ
Πνεῦμα λεγόντων, καὶ τούτο δογματίζόντων ἀπλῶς
ὡς ἕθος αὐτοῖς, μηδὲν δὲ προτιθέντων τῶν νῦν
Λατίνοις εἰς ἀπολογίαν ἐξυρημένων τοῦ δόγματος,
καὶ πρὸς τὰς τῶν ἀτόπων τούτων ἀποφυγὰς; ἐγὼ
γὰρ οἶμαι, τῇ μὲν δόξῃ νομίζαντας ἔπεσθαι τὰ
τοιαῦτα, ἀντελέγοντο; δὲ μηδενὸς, ταῦτα φυλάτ-
τεσθαι παραινούντος, καὶ τὴν δόξαν ὡς οὐδαμῶθεν
τούτων αἰτίαν τιμᾶν, καὶ ὡς ἀληθίνοι τοῖς ἀτόκοις
τούτοις βεβίως ἂν προσθέσθαι. Ἄ δὴ πάντα προει-
δομένου; εἰκό; ἐστι φείσασθαι τῆς δόξης τοῦς δι-
δασκάλους, καὶ σιγήσαι τὸ μέγαρα βλάβειν δυνά-
μενον. Εἰ δὲ καὶ τῆς τῶν μαθητῶν ἀσφαλείας
σφόδρα φροντίζοντες, πανταχοῦ παραινούσιν αὐτοῖς
τῶν ἐν τῇ Γραφῇ λεγομένων ἔχεισθαι μόνον, καὶ
μηδὲν περιεργάζεσθαι πλέον· ὥστε καὶ πολλὰ τῆς
Γραφῆς ἐξηγούνται τῇ τε πάντων δόξῃ καὶ τῇ σῶν
αὐτῶν ἐναντίας· οὐδ' αἰδοῦνται τὸ δόξαι σαφεῖς
τινας ὄντες καὶ ἐπιπλάσιοι τῶν τοιούτων ἐξηγηταί,
μόνον ἵνα δυνήσῃσι πείσει τοὺς ἄλλους εἶπω μένειν
τῶν ὄρων, καὶ τῶν ἐκ τῆς προπετείας ἀπηλλάχθαι
κινδύων· τί θαυμαστόν, εἰ τούτοις ἐπόμενοι τοῖς
λογισμοῖς καὶ ταῦτα εἰρήσασαν, ὡσπερ εὔροι τίς ἂν
αὐτοῖς καὶ πολλὰ ἄλλα τῶν ἀκινδύνως ἂν εἰρημέ-
νων σεσηχηκότας; εἶδει γὰρ μὴ λόγῳ μόνον τὸ δεῖν
ὑπαγορεύειν, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ φανεροῦν αὐτὸ, καὶ
παράδειγμα σφᾶς αὐτοῖς διδοῦναι τῆς εὐλαθείας·
τούτο γὰρ ἀληθινῶν διδασκάλων ἤδεισαν ὅν. Ἐπει
δὲ καὶ τὴν ἀλήθειαν ἀπὸ γε τῶν σωφωτέρων κρῶ-

πειν οὐκ ἔδει· ἡ γὰρ ἂν ἰδίκοιεν τῇ τῶν ἀσθενε-
 στέρων φειδοί τοῦς ἀμεινον παρσκευασμένους
 ἀτελεστέρους ἔωτες, μηδὲ καὶ τούτοις συμμετεῖν
 τὸν τῆς διδασκαλίας λόγον ἐθέλοντες· ἄλλον τινὰ
 τρόπον καὶ τούτοις τὴν ἀληθῆ προὔθεισαν δόξαν
 ἀρκοῦντα σοφοῖς· καθάπερ οὐδ' αὐτοὶ παρὰ τῶν
 Γραφῶν αὐταῖς ἐζήτουν λέξεσι τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ'
 ἕσα τοῖς διαβρόθῳ λεγομένοις τὴν ἰσὴν δύναμιν
 ἔχει, καὶ ἂ ταῖς ἁμολογουμέναις περὶ τῶν θεῶν
 ἐνομοῖαι συνῶδουσι, πρὸς τὴν ταύτης θῆραν σφίσι
 ἐνόμισαν ἐξαρκεῖν. Ταύτην καὶ οἱ λοιποὶ τῶν διδα-
 σκάλων εἶλοντο τὴν ὁδὸν ἐν οἷς ἐδογματίσαν. Μὴ
 γὰρ οἷ ταύτην ἐξείπον τὴν δόξαν ἄλλοις σεσιγη-
 μένην σκοπεῖτω τις, ἀλλ' ὅτι κἀκεῖνοι πολλὰ κατέ-
 σχον παρ' ἑαυτοῖς ὧν ἠδύνατο λέγειν· ἂ τοσοῦτον
 μείζω κίνδυνον ἴσως ἤνεγκαν ἂν καὶ ὅτων κλειστοῖ
 τῶν ἀνθρώπων, ὧν καὶ βαθυτέρας ταῖς ὁπ' αὐτῶν
 λεγομένοις δεῖ διανοίας, καὶ πολλῶ βελτίονος ἐδέη-
 σεν ἂν τοῖς σιωπώμενοις. Ἐτέρῃ δὲ τινι μηχανῇ
 κἀκεῖνοι τοῦς παρεκλούθει δυνάμενους ὧν ἐφρό-
 νουν πεποιήνται κοινωνοῦς· καὶ τοῦτ' ἔστι συνιδεῖν
 εἰ τις αὐτῶν τοῖς λόγοις προσέχοι. Ὁ δὲ τοῦς διδα-
 σκάλους ἐκάστου; παθεῖν εἰκόσῃ ἐστι πρὸς τοῦς ὁπ'
 αὐτῶν μουσμένους, τοῦτο πολλῶ πρότερον πρὸς
 πᾶσαν αὐτοῦ τὴν Ἐκκλησίαν φηκονομηκέναι τὸ
 Πνεῦμα τῆς ἀληθείας οὐδὲν ἀπεικὸς θαυμαστῇ τινι
 καὶ πάντα λόγον νικῶση προνοία. Προούνησε γὰρ ἐκ-
 τέρας τῶν ἀνθρώπων τῆς ἔξεως, καὶ θεασκάλους
 πᾶσαν ταύταις συμβαίνοντας, τοῖς μὲν ἀτελεστέ-
 ροις τοῦς εὐλαβεῖα χρησαμένους ἐπέστησε, τοῖς δ'
 βέλτεροις τὸν νοῦν τοῦς μάλιστα τεθαρρήκοντας
 ἐφῆκε· καὶ διδάσκει μὲν τὴν ἀναγκαίαν ἀλήθειαν
 διὰ πάντων ὁμοίως, ἧς ἡ πίστις ποιεῖ τοῦς σωθη-
 σομένους· ἂν δὲ τις θεωρητικώτερος ὧν καὶ κραι-
 των ὑποψίας κινδύνων, πρὸς τὰς τῶν μειζόνων
 ἔγει μῆσεις, καὶ τοῦτον τὸν πόθον παραμυθεῖται,
 διακόνος οὐδ' ἰδίως πρὸς ταῦτα παρσκευάσκει χρώ-
 ματον. Ὅσοι εἰ τῶν ἁγίων τοῦς μὲν ἐπαινεσόμεθα,
 τοῖς δ' ἐπιτιμήσομεν τῆς σιγῆς ἢ τῶν λόγων, καὶ
 τοῦς μὲν ἐγκρινοῦμεν, τοῦς δ' ὡς ἡμῖν ἀχρηστους
 ἀποπεμφόμεθα· ἐξέστω καὶ κατὰ τοῦ Πνεύματος
 ἐκεῖνα τολμᾶν, οὐ μόνον οἷς τῆς σιωπῆς καὶ τῶν
 λόγων ἐκάστῳ γέγονεν αἴτιον, καὶ κοινωνεῖν ἀνάγκη
 διὰ τοῦτο τῶν τιμῶν καὶ τῶν ὑβριων, ἀλλὰ καὶ οἷς
 ἐφ' ἐκάστου χρησάμενον φαίνεται, καὶ τὰ μὲν
 σιγήσαν τὰ δ' εἰρηκὸς διὰ τῶν διδασκάλων, οἷς τὸν
 τῆς ἀληθείας λόγον ἐνέπνει. Εἰ δ' ἐν ἔστιν ἐκεῖνο,
 καὶ ἀληθείας Πνεῦμα πιστεύεται, καὶ πᾶσιν ὁμοίως
 εὐεργετεῖ τοῦς ἀνθρώπους, οὐδὲ τὰ τῶν διδασκάλων
 ἄλλως ἔχειν οἰεσθαί χρῆ. Ἄλλ' ἵνα μὴ πολλὰ λέγων
 ὁμῖν ἐνοχλῶ, ὅθεν τῶν λόγων τούτων ἠρξάμην,
 ἐκείσε πάλιν ἐπᾶναιμι. Εἰ μὲν γὰρ φανερώς ἀντι-
 φάσκοντες οἱ τῆς Ἐκκλησίας ἐωρῶντο διδάσκαλοι,
 καὶ δίχα διαιρεθέντες οἱ μὲν ἔλεγον οὐκ ἐκ τοῦ
 Υἱοῦ προῖεναί τὸ Πνεῦμα, οἱ δὲ τοῦτο κατέφασκον
 φ' νῦν λέγουσι τρόπον, ἔδει τὴν μὲν ἀντίφασιν μέχρι
 τῶν λόγων εἶναι νομίζοντας καὶ τὴν μάχην, τοῖς δὲ
 νοήμασι καὶ σφόδρα συνῆσθαι τοῦτους ἀλλήλοισι
 ὀποτιθεμένοις, πειρᾶσθαι τῆς ἐν τοῖς ῥήμασι

A esse doctorum. Quoniam vero sapientiores quoque
 celare veritatem non debebant: alioquin, dum
 consultum volebant imbecillioribus, iamque in magis
 idoneos exstitissent, imperfectos relinquendo, nec
 volendo illis etiam impendere doctrinae sermonem,
 alio quodam modo et illis veram proponebant scien-
 tiam, qui sapientibus satis esset: quemadmo-
 dum et ipsi veritatem e Scripturis non nudis ver-
 bis expositam requirebant, sed ad comperendam
 illam satis esse sibi putarunt, quae perinde valent
 atque ipsa aperte pronuntiata, quaeque congruunt
 cum certis et indubitatis animi conceptibus de re-
 bus divinis. Hanc et caeteri doctores secuti sunt
 viam, dum exponerent dogmata. Hoc illud perpen-
 dat quispiam, quod hanc sententiam protulerint,
 quam alii tacuerint, sed quod et illi multa penes
 se retinuerint, quae potuerint effari: quae tanto
 majus fortasse periculum attulissent, et eo pluri-
 bus hominibus perniciosum, quanto profundiori
 opus est intelligentia ad percipienda quae illi di-
 cunt, et multo etiam acutiori opus esset ad ea quae
 tacuerunt. Sed et illi praecleara quadam alia ratione
 eos sui sensus fecere participes, qui huiusmodi
 res assequi possunt, id quod perspicere licet, si
 quis eorum libros legat attentius. Quod autem
 par est singulis contigisse doctoribus in iis quos
 instituebant, hoc inulto antea fuisse a Spiritu veri-
 tatis provisum in universa sua Ecclesia non est
 dissimulandum, admirabili quadam et superante
 omnem dicendi facultatem Providentia. Consultuit
 enim utrique hominum ordini, congruentesque illis
 formans doctores, imperfectioribus quidem praefecit
 cautela usos, eminentiori autem intellectu praedi-
 titis dedit confidentius locutos. Et necessariam
 quidem per omnes aequae docet veritatem, quia fides
 imbuat salvandos: si quis vero majori polleat in-
 genii acumine, nec pericula formidet, hunc a sub-
 limiora intelligenda evehit, et satisfacit ejus desi-
 derio per eos quos ad haec peculiariter praeparavit
 ministros. Quare si sanctorum alios quidem lau-
 dabimus, alios autem reprehendemus, quod tacue-
 rint expresserintve aliquid, et hos quidem proba-
 bimus, alios vero, quod non sint nobis usui, rejici-
 emus: liceat haec eadem audere contra ipsum
 D Spiritum, non solum quia is fuerit auctor, cur hi
 tacuerint, illi expresserint, quo fit ut necessario
 et ipse participet honores et contumelias: sed
 etiam quod usus singulorum opera, haec quidem
 ipse tacuerit, illa vero per doctores expresserit,
 quibus sermonem veritatis infundebat. At si unus
 ille est, et spiritus creditur veritatis, et beneficiis
 afficit homines aequae per omnia, nec res docto-
 rum aliter se habere putanda sunt. Sed ne multa
 dicendo sim vobis molestus, ad ea revertor de qui-
 bus agere coeperam. Si enim Ecclesiae doctores
 apertissime pugnant inter se, atque duas in par-
 tes divisi, hi quidem negarent Spiritum ex Filio
 procedere, hi vero affirmarent ut nunc faciunt:
 oporteret, contrariorum assertionem et pugnam

existimare verbo lenus esse inter eos, et pro certo habere, magna sensus convenientia inter se congruere, inique rationes investigare cur verbis usi fuerint contrariis, et quorsum ita sint idēti; et adinventā quidem causa, nec enim effugere illa posset, contentiones missas facere, aut simul utrumque dicendo, et rationibus utriusque partis acquiescendo, aut unum ex omnibus deligendo, quo nos maxime jungeremur: multis enim modis potuissent hæc effici: aberrando autem, dolere quidem, quod mentem doctorum assequi non possemus, utrosque vero utrumque simpliciter amplectendo, atque, ut moris est, nostra recitando, ita denique et doctores et nos omnes in unam reduci concordiam. Nec solum doctores, sed nos ipsos etiam, si verbis contralientia proferremus, et in fidei Symbolo rars-una affirmationem, altera negationem recitamus: quod factum, omnium gravissimum, et maxima hæc differentiarum visa esset: haud tamen foret illi-ile vel sic differentes unum in sensum convenire, postulante hoc ipsa materia, rebusque id facillime ferentibus. Ego enim existimo, nec sit qui mihi irascatur, cum paratus sim mutata propria sententia eam amplecti quæ vestro communi consensu pronuntiata fuerit: et hæc consilii gratia dicam, et periculum sententiæ meæ faciam, velimque potissimum ut et nos pace fruamur, et honor cunctis doctoribus servetur incohuis. Ego, inquam, existimo, propositiones istas, quæ videntur contradicentes, posse in bonum accipi sensum utramque, et neutram rursus in bonum: et defensores utriusque, si conjuncta fugiant incommoda, possint et veritatem salvam teneri, et ipsi inter se consentire: et horum demonstrationes afferre paratus sum, cum ipsi volueritis: nec enim presentibus convenire arbitror sermonibus illam disputationem: et vos ipsi non ignoratis, quæ dicturus esset, cum multo melius quam ego, hujusmodi rerum habeatis noticiam. Esset igitur ita etiam nobis contentiones evitare, sensuum, ut ita dicam, convenientia dirimentibus pugnam verborum: nunc autem affirmationem quidem viri sancti ac docti, adeoque multi veluti præconis voce prædicant: tanta illam certitudine veram putabant: negationem vero dixit nemo, sed illam quidem omnes silentio præterierunt, dicunt autem qui videntur et negationi et affirmationi favere. Cur porro tacerint potest adferri pro causa illorum ingenium, quod cautione indigebat, aut mos in dicendo servatus, quem majorum inter ipsos imitatio perpetua serie ad posterum transmissa induxerat: ex quo factum est, ut non hoc solum, sed multa etiam ex confessis tacerint, antiquiores quidem, quod ea non haberentur explicitè in Scriptura; posteriores vero, quod illorum cautela vellent esse imitatores. Licet igitur opinari, hæc etiam fuisse silentii causas: forte etiam periculi ejusmodi formidine, ad quod lapsuros putabant simpliciores, si veritas palam fuisset significata, a

ἀναντιόητος τοὺς λόγους εὐρίσκειν, καὶ τί σκοποῦντες ταῦτα προσέλοντο· καὶ τυγχάνοντας μὲν, εἶδει δὲ δῆπου τυγχάνειν, καὶ αὐτοῦς ἡμᾶς πεπαισθῆναι φιλονεικεῖν, ἢ λέγοντας ἐκάτερον καὶ φρονούντας μετὰ τῶν ἐκατέρου λόγων, ἢ τὸ μάλιστα συνάπτειν μέλλον ἡμᾶς ἐκ πάντων ἐκλεξαμένους· πολλοὺς γὰρ ἐνεχόμενοι τρόποις ταῦτα περαινεσθαι· διαμαρτάνοντας δὲ, ἀλγεῖν μὲν ἅτα τῆς τῶν διδασκάλων διανοίας οὐ δυναμένους στοχάζεσθαι, ἐκάτερον δὲ φρονούντας ἐκατέρους ἀπλῶς, λέγοντας δὲ τὰ συλήθη, οὕτω καὶ τοῖς διδασκάλους καὶ σφίσι αὐτοῖς διηλλάχθαι. Οὐ μόνον δὲ τοὺς διδασκάλους, ἀλλ' οὐδ' ἡμᾶς αὐτοῦς ἀντιφάσκοντας ἀλλήλοι; ἐν λόγῳ, κἀν τῷ Συμβόλῳ τῆς πίστεως τοὺς μὲν καταφασιν, τοὺς δὲ τὴν ἀπόφασιν ὁμολογοῦντας· ἕπερ εἰ γεγονός; ἔτυχε, χαλεπώτατον ἂν ἔδοξεν εἶναι, καὶ μεγίστη τῶν διαφορῶν αὕτη· οὐδ' ὅμως τοῖνον οὕτω διακειμένους δυσχερὲς ἂν ἦν τῇ διανοίᾳ συμβαίνειν, τοῦτο δυναμένης τῆς ὕλης, καὶ τῶν πραγμάτων ἴσταν ἐπιτραπέουτων. Ἐγὼ γὰρ οἶμαι, καὶ μοι μηδαμῶς ὀργισθῆτε, οὐ γὰρ χαλεπῶς ἔχω τὰ κοινῇ δόξαντα πᾶσιν ὁμῖν ἰδίας γνώμης; ἀλλάγεσθαι, ἀλλὰ συμβουλεύων ταῦτά φημι, καὶ τῆς ἐμῆς πειρώμενος γνώμης, καὶ βουλόμενος εἰπερ ἄλλο τι καὶ ἡμᾶς εἰρηνεύειν, καὶ τοῖς διδασκάλους πᾶσι περισώζεσθαι τὴν τιμὴν· οἶμαι τοῖνον ἐγὼ τὰς ἀντιφάσκειν δοκούσας ταύτας προτάσεις, καὶ ἀμφω καλῶς ἐνδύχεσθαι λέγεσθαι, καὶ μηδέτερον πάλιν καλῶς· ὥστε τοὺς ἐκατέρας προστηξαμένους, εἰ τὰς συνεξευγμένας φυλάττειντο δυσχεραίας, καὶ τὴν ἀλήθειαν δύνασθαι σώζειν, καὶ σφίσι αὐτοῖς ὁμογνωμονεῖν. Καὶ τούτων ἰστομῶς εἰμι τὰς ἀποδείξεις, ὅπστιαν βουληθῆτε, παρέχεσθαι· οὐ γὰρ, οἶμαι, τοῖς παροῦσι λόγοις ἢ περὶ ἐκείνων ἀξιῶν ἀρμόττει· ἀγνοεῖτε δὲ οὐδ' ὄμαε; ἢ λέγειν ἡμεῖλλον κολύ βέλτερον ἐμοῦ τὰ τοιαῦτα ἐπισκερμένους. Ἦν μὲν ἂν τοῖνον καὶ οὕτω πρόχειρον ἡμῖν τῶν φιλονεικῶν ἀπυλλάττεσθαι, τῇ τῶν νοημάτων, ὡς εἰπεῖν, συμφωνίᾳ τὴν περὶ τοὺς λόγους ἀναντιόητα λύουσ;· νῦν δὲ τὴν μὲν καταφασιν ἄνδρες ἀγνοεῖ καὶ σοφοὶ καὶ οὕτω πολλοὶ καθάπερ ὑπὸ κήρυκος λέγουσιν· οὕτως αὐτὴν ἀπάσης ἀνευ ἀμφιβολίας ἐφρῶνουν· τὴν δ' ἀπόφασιν εἶπεν οὐδεὶς, ἀλλὰ σιγῶς μὲν αὐτὴν πάντες, λέγουσι δ' ἢ καὶ ταύτη καὶ τῇ καταφάσει δοκοῦσι συναγωνίζεσθαι. Καὶ τῆς σιγῆς ἔστι μὲν τὴν ἑξιν αὐτῶν αἰτῶσασθαι χρῆσιν· ὡσαν εὐλαθείας, ἢ τὸ τῶν λόγων ἔθος, ὅπερ ἢ τῶν ἐν αὐτοῖς προσθευτέρων μίμησις ἐπὶ τοὺς ὑστέρους ἀεὶ διαβαίνουσα, κρατεῖν ἐν σφίσι κατοίκησε· δι' ὃ μὴ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλὰ τῶν ὁμολογουμένων σιγῶσιν, οἱ μὲν ἀρχιότεροι τῷ μὴ διαβῆθην ὑπὸ τῆς Γραφῆς σημαίνεσθαι ταῦτα, οἱ δὲ μετ' ἐκείνους ζηλοῦντες εὐλάθειαν. Ἔστι μὲν οὖν καὶ ταῦτα νομίζεσθαι αἰτία τῆς σιγῆς· εἰκόθ; δὲ καὶ τινε κίνδυνον ὑπορωμένους, ᾧ τοὺς ἀπλουστέρους ἐκ τῶν λόγων ᾤοντο περιπεσεσθαι, τὴν τῶν ἀληθῶν διδασκαλίαν φυλάξεσθαι· τὸ δὲ σιγᾶν ἀναντιομενῶς τοῖς λέγουσι, καὶ τῇ δόξῃ συνεῖδοντας τὸ ψεῦθος, οὐδένα λόγον ἔχον ἰδέσθαι. Εἰ δὲ τις καὶ τὴν ἀπόφασιν

τ. θέναι δοκεῖ τῇ περὶ τούτων σιωπῇ, τῇ Γριφῇ καὶ μοῖρᾳ τῶν διδασκάλων μὲτ' οἷς ὠμίλησε, μᾶλλον ἔοικε μαρτυρεῖν, ἢ καθαρῶς ἀποφάσκειν· καίτοι καὶ φανερῶς ἤρνημένην χαλεπὴν οὐδὲν ἔστι τοῖς εἰρηκτοῖς συνάπτεσθαι, ἧ καὶ πολλοὺς ἄλλους ἐμέλλομεν ἂν συνάπτειν συναραμένους.

Inculcationes legit, dare videtur testimonium, quam perspicue negare: quanquam aperte etiam negatione posita, potest affirmantibus nullo negotio conciliari, ut multi quoque illi, si negationi favissent.

Τούτων οὖν οὕτως ἐχόντων, μάτην κοφόμεθα, τὰ συγκεκλωσμένα διστῶντές· τε καὶ συμφύροντες τοῦναντίον ἢ λέγεται· καὶ διαλύσεις οὕτω προχείρους περιφόμεθα, ὡσπερ τῷ πολεμεῖν ἀλλήλοις καὶ ταῦτα περὶ τοιούτων φιλοτιμούμενοι· καὶ διαστήσαμεν ἀλλήλων τοὺς διδασκάλους, οὓς αὐτὰ συνάπτει καὶ πρὸ τῶν οικειῶν λόγων τὰ πράγματα. Ἄλλ' ὡσπερ οὐκ ἔστι καθαρῶς ἡμᾶς εἰρηνεύειν μὴ τῶν ἀμφισβητούμενων χρίσει λυθέντων, καὶ διορισθέντων ἐνός τινος τοῦ πᾶσιν ἀρέσκοντος· οὕτως οὐδὲ τῆς ἀληθείας ἐπιτυχεῖν ἔστι μὴ τῆς κῶν ἁγίων συμποίας· ἐπ' αὐτῆν ἡμᾶς ἐδηγούσης. Ὑπὲρ τούτων δὲ ἀμφοτέρων ἡμῖν πᾶσα ἡ σπουδή. Ἐπὶ τί δὲ πρὸς θεοῦ καὶ τὴν αἰτίαν ἀνοίστατε τοῦ μὴ πάντας τοὺς διδασκάλους στέργειν ἐπίσης, ὅποταν ὑμῶν ἐπὶ τοῦ κοινού δικαστηρίου πυθάνωνται; οὐ γὰρ οἶμαι σιγῇ τοιούτου ἀδικήμα παρελθεῖν ἂν τοὺς ἡμελημένους· μᾶλλον δὲ οὐδὲν ἤττον ἐκεῖνων ὑπὲρ ἐκεῖνων καὶ οἱ τιμᾶσαι δοκοῦντες ἀνανακτῆσαι. Τὸ τῶν σιγησάντων ἀξίωμα προβαλεῖσθε; Καὶ μὴ αὐτῶν ἀγιότητι μὲν οὐδὲν ἐλάττους εἶπαι, σοφίᾳ δὲ καὶ πολὺ προέχουσιν ἔνοι τῶν εἰπόντων. Ἄλλὰ τὸ πληθὸς ἐρεῖτε; Καὶ μὴν καὶ οὕτω νικῶσιν. Εἰ δὲ τίς παρὰ τῶν συνόδων τιμᾶς, παρὰ σφίσι δεῖξουσιν οὕσαν τὴν ὑπεροχὴν. Ἄλλὰ τῷ δεινὸν οἴεσθαι δόξαν μὴ παρὰ πάντων ὁμοῦ κρατυνομένην προσδέχεσθαι. Ἄλλ' οὐδὲ τοῦτ' εὐλογον· ἀντιλέγοντος γὰρ οὐδενὸς οὕτωσι φανερῶς, ἱκανόν ἔστιν αὐτῆν ἀπὸ δυοῖν μαρτυρεῖσθαι· αὕτη δὲ τσοῦτων συνηγῶρων ἠπόρηκεν. Ἡ καὶ τὸ περὶ τὸν Λάζαρον θαῦμα, καὶ τὴν τῆς Σαμαρειτιδος συντυχίαν παραδραμοῦμεθα, ὅτι μὴ πάντας ἔσχε συμφωνούντας ὁ ταῦτα λέγων τοὺς εὐαγγελιστάς. Εἶτα καὶ τοὺς ἐν τοῖς δικαστηρίοις ἀγῶνας ἄλλον τινα διετίθεσθε τρόπον, οἱ ἄνθρωποι πρὸς ἡμᾶς ἔρουσι, καὶ πάνυ δικαίως· οὕτε γὰρ σιωπὴν προὔτεμῆσατέ ποτε λόγου πρὸς μαρτυρίαν· μᾶλλον δὲ καὶ ταύτῃ λόγῳ συναπτομένη λόγου χρεῖαν ἐνέμετε· καὶ τρεῖς λαμβάνοντες μάρτυρας τῶν ζητούμενων, ἀξίους ὄντας πιστεῦσθαι, οὐθ' ἑαυτοὺς λοιπὸν οὕτε τοῖς παράγουσιν ἠνωχλεῖτε, πάντας ἀνθρώπους ζητοῦντες μάρτυρας ἔχειν. Οἶμαι τὰ τῶν ἄλλων διδασκάλων ἀξιώματα προβαλεῖσθε, ἐξ ὧν ὑπεναντίον τι τῇ τῶν εἰπόντων καταφάσει συνάγεται· ἀλλ' οὐδὲ τοῦτ' ἔρουσι δικαίον οὐδὲ νόμιμον εἶναι, τὰ διαβρῆθην λεγόμενα παριδόντας τοῖς ἀμφιβόλοις προστίθεσθαι· τοῦναντίον γὰρ μᾶλλον, ἐκ τῶν φανερωτάτων καὶ ταῦτα κρίνεσθαι δεῖ. Ἄ γὰρ λέγετε κατὰ τῶν ἡμετέρων ἀδελφῶν ἀξιώματα, οὐ τὸν ἴσον τρόπον πάντες ἐνόουν· ἀλλ' οἱ μὲν ὡς τὴν ἀπόφασιν συμπεραίνοντα, οἱ δ' ὡς τῇ

A docenda rei veritate abstinerunt. Quod autem silentium indicio sit eos contra sentire aliis rem exprimentibus, et haberi sententiam ab iis pro falsa, jam ostensum est nulla ratione dici posse: et si quis hæc tacendo negationem ponere videtur, Scripturæ potius, et alteri doctorum parti, quorum

Cum igitur hæc ita se habeant, frustra querimonia iterabimus, quæ consuta sunt dissuertes confundentesque, contra quam adagio dicitur; et conciliationem adeo facilem negligemus, perinde ac si mutuis bellis, idque de rebus huiusmodi, honoris causa oblectemur: et doctores a communi concordia disjungemus, quos ante sua etiam ipsorum dicta res ipsæ conjungunt: sed quemadmodum fieri non potest ut vera pax conciliatur nisi prius per iudicium controversiæ tollantur, et unum quid definiatur quod omnibus placeat: ita nec veritatem assequi possumus, nisi sanctorum consensus ad eam nos ducat: omne porro nostrum studium in his duobus versatur. Quid vero per Deum, obsecro, causæ afferetis, cur non æque doctores omnes admittatis, cum illi a vobis quærent in communi iudicio? Neque enim puta contempnos tantam injuriam silentio præterituros: imo vero non minus quam illi, pro illis graviter hoc ipsum laturos eos etiam, qui videntur honorari. Auctoritatem obtenditis eorum qui tacuerunt? At certe alii sanctitate quidem non sunt inferiores; quidam vero etiam eruditione sunt longe superiores. Producetis multitudinem, ait? at illi hæc etiam in parte vincunt. Si honores a conciliis delatos; ostendent illi plane majorem pro se honorum cumulum. Dicetis, durum videri vobis sententiam recipere, quæ non sit omnibus probata. Verum id etiam non est rationi consentaneum: nam cum apertis verbis nemo contradicat, satis est duobus illam testibus fulciri, cum tamen illi tanta adsit copia patronorum. Alioquin prætereamus etiam miraculum de Lazaro, colloquiumque cum Samaritana habitum, quod qui hæc narrat non omnes habeat attestantes evangelistas. Deinde objicient nobis alii homines, et jure quidem optimo: cur litibus apud tribunalia alium quemdam præscripsistis modum? in illis enim silentium ad dandum testimonium nunquam sermone prætulistis; quin imo silentio, si conjunctum cum sermone sit, usum sermonis tribuistis; tribusque adhibitis idoneis testibus de rebus quæ sunt in controversia, nec vobis ipsis amplius, nec illis a quibus producti sunt negotium exhibuistis, quærentes vobis omnes homines proferri testes, Fortasse aliorum doctorum objicietis axiomata, e quibus contrarium quiddam colligitur eorum affirmationi, qui de hoc dogmate locuti sunt. Sed respondebunt hoc etiam nec justum nec legibus esse consonum, ut manifestis posthabitis ambigua sequenda sint: contra enim, ex manifestissimis

hæc etiam sunt judicanda. Nam quæ vocatis contraria nostrorum fratrum axiomata, non uno modo ab omnibus intellecta sunt, a quibusdam enim sic accepta sunt, quasi negationem concludentia: quidam vero illa, ut affirmatiōni prorsus faventia intellexerunt; neque id solum, sed multis quoque aliis doctorum auctoritatibus usi sunt vestræ negationis defensores. Quare quod ad hæc pronuntiata attinet, non magis aliorum silentio standum est, quam nostris dictis. Neque vero confugietis ad ignorantiam, qui hæc omnia probe scitis, et multos alios habetis suis obtestationibus ea vobis proponentes; nihil enim est, quod impedimento esse possit, nisi una voluntas. Quod si aliorum quoque sanctorum proferantur querelæ, quas missas facere minime volumus, quod fratres quidem jure conquerantur, nos vero propalam haud æqua lance utamur, seque dicant honoris prætextu simul cum illis affectos esse injuria, simulque explosos, si procedentes in medium hæc illi objiciant: neque enim ibi quoque contrarias, opinor, sequentur partes, et sententias de nobis pronuntiabunt oppositas: quid nobis, quæso, refugii supererit? Et quod majus est, reposcenti a nobis domino pacem, et veritatis cognitionem; quarum illa quidem servanda erat a nobis veluti hæreditas quædam: hæc vero ex hac vita asportanda, quod per unam illam alii nobis salus: quid plane respondententes non videamur insuper et petulantes esse, ac digni de quibus graviore poenæ sumantur? Nam neque Scripturarum obscuritatem afferemus, cujus adeo multos constituit nobis interpretes: neque doctores advocabimus patronos, jam olim certe damnati ab illis. Quod si etiam affuerint, hi quidem rursus tacentes, illi vero aperte contraria testimonio suo dicentes, non permittent judici, ut diu de ferenda sententia cogitet. Sed neque audebimus dicere, melius a nobis quam ab illis omnibus intelligi Scripturas: neque illud enixe affirmabimus, pacem optasse quidem, sed assequi non potuisse: qua enim fronte hoc dicamus, qui doctores etiam inter se committere voluerimus, quorum concordia debebat e medio tollere nostra scandala? Satius plane erit tacere, cum nulla nobis futura sit excusatio: satisque erit judici confessionis loco nostrum silentium. Ita nobis, si doctores Ecclesiæ distrahamus in contrarias sententias, aut dissidentibus, aut non bona pace convenientibus, facit, ut nulla ex parte possimus accusationem evitare; si vero illos in concordiam reducamus, ut jam antea dictum est, ad omnem hoc satis est fortunam. Nam licet ita etiam non famus compotes veritatis, multa tamen erunt, ob quæ jure veniam mereamur: et reverentia, quam adversus doctores adhibebimus, cum multorum secum afferat examen honorum, illud etiam præstabit, ut nullam futuro judici debeamus reddere rationem. Verum fieri non potest, ut pace inter doctores confirmata nos a veritate aberramus; sicut æque illos hallucinatos esse impossibile est, cum duccem habuerint Spiritum.

Est igitur hac via utendum, quæ vera atque expedita est, nec non usquequaque tutissima. Si vero sit alius modus eo, quem dixi, præstantior,

A καταφάσει συνηγοροῦντα πάντως εἰδέχοντο· οὐ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἄλλοις ἐκ τῶν διδασκάλων οἱ τῆς ὑμετέρας προειστάμενοι ἀποφάσεως ἐχρῶντο ῥητοῖς· ὅθεν ἐκ γε τῶν τοιούτων οὐ μάλλον τῆ σιωπῆ τῶν ἄλλων ἢ τοῖς ἡμετέροις λόγοις εἶθεσθαι χρῆ. Καὶ μὴν οὐτ' ἐπὶ τὴν ἀγνοίαν καταφύξεσθε, αὐτοὶ τε ταῦτα πάντα εἰδότες, καὶ πολλῶν ἄλλων ὄρῃν διαμαρτυρομένων, καὶ τοῦ μὴ βούλεσθαι μόνον εἰργεῖν ἔχοντες. Εἰ δὲ καὶ παρὰ τῶν ἄλλων ἀγίων προτεθεινὸν ὄνειδη, οἷς προσέχειν δῆθεν βουλόμεθα, καὶ δίκαια μὲν αἰτιεῖσθαι τοὺς ἀδελφούς, ἡμᾶς δὲ φανερώς ἀδικεῖν, αὐτοὶ δ' ἐν τιμῆς προσήματι συνηδικῆσθαι καὶ συνεκβεβλήσθαι φήσκειν παρελθόντες· οὐ γὰρ, οἶμαι, στασιάζουσι πρὸς ἀλλήλους, καὶ τὰναντία παρὰ ἡμῶν φησιούνται· τίς ἡμῖν λοιπὸν ἔσται καταφυγῆς; τὸ δὲ μείζον, ἀπειτοῦντι τῷ θεσπότη παρ' ἡμῶν τὴν εἰρήνην καὶ τὴν γνῶσιν τῆς ἀληθείας, ὧν τὴν μὲν καθάπερ τινα κληρὸν ἔδει διαφυλάττειν, τὴν δὲ φέρειν ἐχρῆν ἀπὸ τῆς ἐνταῦθα ζωῆς; ὡς δι' ἐκείνης μόνης σωτηρομένου; τί τῶν ἀπάντων εἰπόντες οὐχὶ καὶ προσαναίσχυντεῖν ὀδοῦμεν ἂν καὶ χεῖρους δίκας ὀφείλοι; οὕτε γὰρ τὴν τῶν Γραφῶν ἐροῦμεν ἀσάφειαν ἢ τοσοῦτους ἡμῖν ἐκάθισεν ἐρμηνεῖς, οὕτε τοὺς διδασκάλους συνηγόρους καλέσομεν, προκατεγνωσῆς πάντως ἡμῶν. Εἰ δὲ καὶ μέλλοιεν παρίεναι, οἱ μὲν αὐτῶν καὶ πάλιν σιγῶντες, οἱ δὲ τὰναντία μαρτυροῦντες περιφανῶς, οὐδὲ διατρέβειν ἔδουσι περὶ τὰς ψήφους; τὸν δικαστήν. Ἄλλ' οὐδ' ἄμεινον ἐκείνων ἀπάντων τὰ τῶν Γραφῶν αὐτοὶ νοεῖν τολμήσομεν λέγειν· οὕτε τῆς εἰρήνης ἐπιθυμῆσαι μὲν, οὐ τυχὲν δὲ δυσχυριτούμεθα· πῶς γὰρ οἱ καὶ τοὺς διδασκάλους ἀλλήλοις ἐκπολεμοῦν βωληθέντες, ὧν τὴν ὁμόνοιαν τῶν ἐν ἡμῖν σκανδάλων ἔδει γίνεσθαι λύσιν; Ἦπου σιγῆν μὲν ἄμεινον ἔσται μὴδὲν ἔχουσιν εἰς ἀπολογία ἀποβάλλεσθαι; ἀντὶ δὲ τῆς τῶν ἐγκλημάτων ὁμολογίας τὰ τῆς σιωπῆς ἀποχρήσει τῷ δικαστῇ. Οὕτως ἡμῖν διατρέβειν τοὺς διδασκάλους τῆς Ἐκκλησίας ταῖς γνώμας, ἢ μαχομένους ἀλλήλοις, ἢ κακῶς εἰρηνεύουσιν ἀπαραίτητον ἔχει πανταχόθεν τὴν μέμψιν· τὸ δὲ συνάπτειν ἐκείνους, ὡς καὶ πρότερον εἰρηται, πρὸς πᾶσαν τύχην ἀρκεῖ. Εἰ γὰρ μὴ καὶ τὰ τῆς ἀληθείας ἡμῖν; οὕτως ἐπιγένοιτο, πολλὰ τὰ τὴν συγγνώμην πρᾶξοντα δίκαιως προσέσται· καὶ τῆ πρὸς τοὺς αἰδοὶ πολλῶν ἀγαθῶν ἐσμὲν συναπαγομένη τὰς ἐκείθεν εὐθύνας ἐξωησόμεθα. Ἄλλ' οὐκ ἔστι τῶν ἐνδοχομένων τῆς ἀληθείας διαμαρτεῖν, ἡμᾶς ὑπὸ τῆ τῶν διδασκάλων εἰρήνῃ, οὐ μάλλον ἢ κάκεινους τοῦτο παθεῖν ὑπὸ τῆ τοῦ Πνεύματος ὁδηγίᾳ.

Nam licet ita etiam non famus compotes veritatis, multa tamen erunt, ob quæ jure veniam mereamur: et reverentia, quam adversus doctores adhibebimus, cum multorum secum afferat examen honorum, illud etiam præstabit, ut nullam futuro judici debeamus reddere rationem. Verum fieri non potest, ut pace inter doctores confirmata nos a veritate aberramus; sicut æque illos hallucinatos esse impossibile est, cum duccem habuerint Spiritum.

Ταύτην τοίνυν ἐλέσθαι δεῖ τὴν ἀληθῆ τε οὖσαν καὶ πρόχειρον, καὶ πρὸς τοῦτοῖς γέμυσαν ἀσφαλείας. Εἰ δ' ἔστιν ἄλλον τινὰ συνάψαι τρόπον τοῦτο;

διδασκάλους τοῦ νῦν ὑπομνηθεύοντος ἀμείνω, τοῦτ' εὐχῆς ἔργον ἐμοί· οὐδὲ γὰρ ἂν αὐτὸς φαίην, τοῦτον μόνον ἀπάντων ἄριστον εἶναι· ἀλλὰ τὸ μὲν συνάπτειν αὐτοὺς καὶ συμβαίοντας διὰ πάντων δεικνύουσι, τοῦτ' ἀναγκαῖον εἶναι φημι, καὶ τοῦτον δεῖ ὑπερβεβλήσθαι τῆς ἡμετέρας ὁμοιοῦσας ὡσπερ θεμέλιον, ὡς τοῦτου χωρὶς μήτε καλῶς μήθ' ὄλως ἰδρυσομένης· ἥ δ' ἂν ταῦτα γένοιτο τρόπον, ὑμέτερόν ἐστιν ἀνευρίσκειν. Καὶ ἃ γὰρ τῶν εἰρημένων εἰς τοῦτο τείνειν δοκεῖ, οὐ μᾶλλον εἰσηγουμένου τὸν τρόπον ἢ ἡπροϊθένης ὑμῖν εἰκόνα καὶ τύπον τῆς τῶν διδασκάλων συμβέσεως. Εἰ δὲ καὶ γνώμη τις ἦν ἐμὴ καθαρῶς ἐκεῖνα, καὶ τοῦτον ἡγουμένη τὸν τρόπον εἶναι λυσιτελέστερον, οὐδὲν θαυμαστόν. Ἐξέστω γὰρ ἐμοί τε καὶ τῶν ἄλλων ἐκάστῳ φρονεῖν ὁτιοῦν περὶ τούτων, ἕως ἂν ὑμεῖς ἔληθετε τὸ βέλτερον, καὶ ἄπερ ἀναμφιβόλως μέλλει κρατεῖν. Οὐ τοῖς ἀγίοις δὲ μόνους ἀλλὰ καὶ τοῖς τῆς Γραφῆς ἀξιωμασιν, ὅπερ ἔφθην εἰπῶν, τὴν ἔνωσιν ταύτην ἀποδίδοσθαι δεῖ· καὶ πολλῶ μᾶλλον, ὅποταν ἡμῖν κἀκεῖνων πρὸς τὰ παρόντα γίνηται χρεία. Ἐγὼ γὰρ εἶπον ἂν ὡς ἐλάχιστα δεῖσθαι τῶν τῆς Γραφῆς, ἀρκουμένων τῇ δόξῃ τῶν διδασκάλων, οἱ καλῶς ἐκεῖνην ἐξήτασαν, καὶ ἂν ἔλεγον ἐκείθεν ἔσχον τὰς ἀφορμάς· καὶ εἰ τις αὐτοὺς ἀπῆται τῶν λόγων τὰς ἀποδείξεις, εὐθύς ἐπὶ τὴν Γραφὴν κατέφυγον ἂν· καὶ μηδεὶς αὐτοὺς ἀπειτούτος, πολλοὶ καὶ πολλὰς φαινόμεναι πράττοντες. Εἰ δὲ δεῖ ποτε κἀκεῖνη χρῆσασθαι, οὐ πρὸς τὸ συμπέρασμα βλέποντας· μᾶλλον ἢ πρὸς τὸ συνάπτειν τοὺς διδασκάλους τοῦτο ποιεῖν· τῶς δὲ καὶ τῇ Γραφῇ τὴν ἀπὸ τῆς συμφωνίας ἀποδοῦναι τιμὴν, ἥς ἄνευ οὔτε τιμῶσιν οὔτε χρωμένοις ἄλλως συνοίσει. Καὶ ὄλως ἐξ ὧν εἰρηνεύειν μέλλομεν μόνον ἄλλως ἀπὸ φιλονεικίας ἀρμοιότητος ἀνθρώποις ποῦ τῶν ἀμφισθητήσεων οὐκ ἂν ἐξοκείλαντες τούτων, ὡς πόρρωτάτω τὴν τῆς ἀντιλογίας δόξαν ἀπάγειν, καὶ ταῦτα πρῶτον τιθεσθαι συμφωνεῖν· καὶ τοῦτο πράττειν μετὰ σοφίας καὶ τοῦ γινομένου παντός, μὴ καὶ λάθωμεν ἀντὶ τοῦ συνάπτειν ἀλλήλοις τὰ τῆς Γραφῆς καὶ τῶν διδασκάλων, διυστάντες αὐτὰ τε τῆς ἀληθείας κοινῆς, καὶ ἡμᾶς ἐκείνοις συναφιστάντες.

Ταῦτ', ὦ Πατέρες σεδάσμοι, πρὸς τὴν ζητούμενην εἰρήνην ἀντὶ πάντων ὑμῖν ἀρκέσειν ἡγοῦμαι· εἰ δὲ καὶ ἄλλα πολλὰ πρὸς τούτοις ἐστὶ τῶν χρησίμων ἐνθυμηθῆναι, ἀλλὰ ταῦτα καθάπερ τις ἀρχὴ καὶ κεφάλαιον ἐκεῖνοις εἶναι δοκεῖ. Κάντε ὅθεν μὲν ἀρξαμένους ὑμᾶς εἰκός ἐστι καὶ δεομένους ἀλλήλων [σ. ἄλλων] ταῦτα προσθήσειν, καὶ τὸ ζητούμενον κατεργάζεσθαι· τούτων δ' ἄνευ οὐδὲν ἂν τῶν ἀμεινόνων συμβαίη. Διὸ δὴ περὶ τούτων μόνον ὑμᾶς ὑπομνήσας, ὥστε καὶ τὰς ὑποσχέσεις ἐκτελεῖν καὶ τὴν ὑπὲρ τοῦ καλοῦ προθυμίαν ἐδείξασθαι, καὶ λῆαν ἀρκοῦντας· ἔχειν ἡγοῦμαι· τοῦτο μόνον ὑμῶν πρὸς τοὺς εἰρημένους δεόμενος, εἰ Θεὸς ἴλωσις ἐπιβλέψας ἡμῖν, τὴν ἀληθῆ τῆς Γραφῆς καὶ τῶν διδασκάλων συνειεῖν ἔνωσιν δοίη, ἢ καὶ ἡμῶν εὐθύς καὶ πάσης τῆς Ἐκκλησίας ἔνωσις ἔσται, ἵνα καὶ τῷ Συμβόλιῳ ταύτην τῆς πίστεως ὁποῖα ποτ' ἂν εἴη φανεράν ποιεῖν ἀξιώ-

PATROL. GR. CLX.

A quo possint doctores conciliari, id mihi erit summopere exoptandum: neque enim ego affirmaverim hanc unam esse omnium optimam, sed aio necessarium quidem esse e conjungere, et probare illos in omnibus esse concordēs, et jaciendum esse hoc veluti fundamentum nostræ unionis: nam sine hoc nec bene, sed nec omnino quidem illa stabilietur: qua vero hæc ratione fiunt, adinvenire vestrum est. Etenim quæ spectare huc videntur ex his quæ dixi, non ita dicta sunt a me, quasi modum ipse docerem: sed ut potius effigiem adumbrationemque proponerem conciliationis doctorum. Si vero etiam hæc eadem ex animo ipse sentirem, existimarem. neque hunc esse modum utiliozem, quid mirum? Et mihi et aliis quibuscunque liceat de proposita materia B quidvis sentire, donec a vobis elegantur potiora, et quæ indubitanter credenda sint. Non solum vero sanctis, sed ipsis etiam Scripturæ dictis, reddenda est hæc concordia: et eo magis, cum et illa nobis opus fuerint ad præsens negotium. Ego enim dixerim minimum nos indigere Scripturæ axiomatis, cum sit nobis satis doctorum sententia, qui bene illam expenderunt, et dicta sua inde sumpsērunt: ut si quis ex iis quæsisset, ut dictorum suorum probationes exponerent, statim illi sane ad Scripturam confugissent, quod etiam exigente nemine videntur multi frequenter præstare. Si quando vero etiam uti Scriptura oportebit, faciendum hoc erit non tam spectando conclusionem, quam doctorum conventioniam: honorando interim Scripturam per C expositionem suæ concordie: nam si honor iste illi non tribuatur, nihil aut venerantibus, aut citantibus proderit: et omnino ea tantum, per quæ pax erit, adhibendo (ita enim nequaquam per contentiones, ex his controversiis, ut assolet inter homines, ad alias devolvemur) opinio de pugna locorum propellenda est quam longissime, primumque pro certo ponendum, dicta inter se concordare: et agendum hoc cum scientia et accurata diligentia, ne loco concordie dictorum Scripturæ atque doctorum, inconsiderate tum illa distrahatur a veritate universim, tum nos ipsos etiam pariter divellamus.

Hæc, venerandi Patres, instar omnium satis fore vobis puto ad pacem propositam: nam etsi præter hæc, multa quoque alia quæ in rem faciant, venire possunt in mentem, at certe ista videntur esse velut origo quædam et caput illorum. Et hinc quidem vobis exordientibus par est et alia, si usus fuerit, additum iri, et agitatam quæstionem ad finem perducii: sine istis autem evenire nihil bene poterit. Idcirco si tantum hæc vestram in memoriam redegero, ut et promissa solvam, et ingens honesti desiderium patefaciam, satis superque mihi jam dixisse videor. Adde tamen unum hoc, obsecroque, ut si Deus nos respexerit propitius, concesseritque veram Scripturæ doctorumque consensionis notitiam, quæ nostra continuo totiusque Ecclesiæ unio fuerit, velitis eam, quæcumque illa fuerit, in fidei symbolo palam exprimere, ut possitis et verbis exterioro

ribus congruere, et esse qualibet ex parte conjuncti. Sin minus, optandum certe erit ut sensu conveniantis: hoc enim etsi non exactam fidei confessionem, continebit tamen mutuam inter doctores convenientiam, rectumque in nobis fidei sensum. Quod si etiam aliud quidpiam Symbolo addatis, quod a sanctis omnibus communiter prolatum affirmationi quidem faveat, negationem vero non inducat: illud autem hi quidem sancti videantur usurpasse pro iis quæ tacere: illi vero, quod perinde valeat atque ea quæ expressere: modus sane hic erit unionis tertio loco numerandus: quare, neque a doctorum consensu, neque a nostris de eo sermonibus erit et ille alienus. Itaque finis idem nobis quavis ratione constet, Scripturæ scilicet ac doctorum consensio.

Sed quia jam tacendum mihi censeo, vereor enim, ne sermonum meorum prolixitas lædio vos afficiat, volo consilii quod a me datum est, enumerare capita, et revocare vos ad eorum memoriam. Dedi consilium, ut apparentem illam præsentis rerum statui profuturam unitatem, quam aliqui habent in animo, ne cogitatione quidem vestris mentibus concipiatis, sed unionem veram et sententiarum conjunctionem peragatis, quam in eo dixi consistere, si de rebus controversis idem omnes senseritis, et hoc in fidei quoque Symbolo expresseritis, sive addendo, sive aliquid demendo, utrumvis divina gratia dictaverit. Ad hæc ostendi, difficultates quibus turbati nonnulli pacem hanc erant desperaturi, esse penitus infirmas, et quidvis aliud posse magis, quam esse vobis jure impedimento. Deinde per quæ pax confici debeat, non insistens, sed plurima percurrens, breviter apposui, quæ, ut uno verbo dicam, nihil aliud sunt, quam sacrarum Scripturarum et Ecclesiæ doctorum convenientia. Ad hæc omnia sum vos adhortatus, si non cum debita reverentia, at certe tanta, quanta potest in hujusmodi sermonibus adhiberi. Hæc quidem ego: in quibus, si bene dicta sunt, fortunæ magis agnosco beneficium, quam scientiæ aut eloquentiæ nervos: si vero male, illud video, multam illa veniam mereri, quod boni honestique causa libenter hunc laborem subierim. Reliquum est, ut vos jam segniter non agatis, sed vel hæc ipsa, si quid ego dicere videor, præstetis; vel certe meliora quaeratis, Deo vobis ad utrumque duce proposito.

A σητε, ἵνα καὶ τοῖς ἔξω λόγοις δύνῃθε συμφωνεῖν καὶ διὰ πάντων ἠνωσθῆτε· εἰ δ' οὖν, εὐχῆς ἔργον ἂν εἴη τῆ γε γνώμῃ συναπτεσθαι· τοῦτο γὰρ εἰ καὶ μὴ τῆς πίστεως τὴν ἀκριβείαν, τὴν γοῦν πρὸς ἀλλήλους τῶν διδασκάλων εἰρήνην καὶ τὸ τάληθῆ φρονεῖν ἡμᾶς περιέξει. Εἰ δὲ καὶ ἄλλο τι τῶ συμβόλῳ προσθήσετε, ὃ τοῖς ὁγίοις ἅπασι κοινῶς ἀξιοῦμενον, τῆ μὲν καταφάσει συναγωγίζεται, τὴν δ' ἀπόφασιν οὐκ εἰσάγει, καὶ τοῖς μὲν τῶν ἀγίων ἀνθ' ὧν εἰρήνησαν ἦν, οἱ δ' ὡς τὴν ἴσην οἷς εἶπον ἔχοντι δύνανται φαίνονται χρώμενοι, ἐνώσεως μὲν τοῦτο σχῆμα λοιπὸν κατὰ τρίτον, ὡς ἂν εἴποι τις, πλοῦν· οὐκοῦν οὐδὲ τοῦτο τῆς τῶν διδασκάλων συμφωνίας καὶ τῶν ἡμετέρων περὶ ταύτης λόγων ἀπήλλακται. Ὅστε πανταχόθεν ἡμῖν ταυτὸ περιεῖη τῆς τε Γραφῆς καὶ τῶν διδασκάλων ἡ συμφωνία.

B Ἄλλ' ἐπεὶ καὶ δὴ σιγᾶν ἔγνωκα μὴ τῶ μῆκει τῶν λόγων ἀηδὴς ὑμῖν γένωμαί θεδιῶς, τὰ τῆς ἐμῆς κερφάλαια συμβουλής ἐξαριθμήσασθαι, καὶ τούτων ὑμᾶς ἀναμνησάσαι βούλομαι. Ἦν μὲν ἔνιοι σκοποῦσιν οἰκονομίαν, ταύτην μὴδ' ἐπὶ νοῦν λαβεῖν συνεβούλευσα, ἔνωσιν δ' ἀληθῆ καὶ δοξῶν κοινωνίαν πράττειν εἰρηκα δεῖν, ἦν τὸ μίαν περὶ τῶν ἀμφισθεσομένων γνώμην λαβεῖν εἶπον εἶναι· ταύτην δὲ καὶ τῶ συμβόλῳ τῆς πίστεως ὁμολογεῖν ἢ προστιθέντας ἢ ἀφαιροῦντας, ὁπότερον ἂν ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις· ὑπαγορεύσειεν. Ἐπὶ δὲ τούτοις, ὅφ' ὧν ἔνιοι ταραττόμενοι τὴν εἰρήνην ταύτην ἐμελλόν ἀπαλπίζειν, ἀσθενῆ παντάπασιν εἰδείξα, καὶ πάντα μᾶλλον ἢ κωλύειν ὑμᾶς εὐλόγως δυνάμενα. Εἶτα καὶ τὰ ποιήσασα ταύτην οὐκ ἐπιμένων, ἀλλ' οὕτως περὶ τῶν πλείστα προσέθηκα· ἅπερ ἡ τῶν θείων Γραφῶν καὶ τῶν διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας· ἔνωσις ἦν τὸ σύμπαν εἰπεῖν. Ἐφ' ἃ δὴ πάντα μετ' εὐλαθείας ὑμᾶς παρακέκλῃκα, εἰ καὶ μὴ τῆς ὀφειλομένης, ἀλλ' οὖν τῆς γε δυνατῆς ἐν τοῖς τοιοῦτοις τῶν λόγων. Ταῦτα μὲν ἐγὼ, τῶ μὲν κατορθοῦν τύχην ἀγαθὴν μᾶλλον ἢ δεινότητα καὶ σοφίαν, τῶ δὲ διαμαρτεῖν πολλὴν ἔχοντα συγγνώμην ἕνεκά γε τοῦ προθυμῆσασθαι τι καὶ παθεῖν ὑπὲρ τοῦ καλοῦ· ὁμῶν δ' εἴη λοιπὸν οὐ μέλει, ἀλλ' ἡ ταῦτα πράττειν, ἂν δοκῶμέν τι λέγειν, ἢ βελτίω ζητεῖν, ἑκατέρου Θεοῦν ἡγεμόνα λαβόντας.

GEORGII SCHOLARII

PRECATIO

AD DOMINUM NOSTRUM JESUM CHRISTUM

Matutina, Meridiana, et Vespertina.

(Editore et interprete Aldo Manutio, Romæ 1501; 4°, cum Prudentii et aliorum carminibus.)

Δέσποτα Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, Θεὲ ἀληθινὲ, βασι- A
λεῦ ἔφιστε, ὑπεράγιε, ὑπεράγαθε, εὐσπλαγχνε,
λόγε ἀδελφεοῦ ἀνάρχου Θεοῦ καὶ Πατρὸς, δημιουργὲ
πάσης τῆς κτίσεως, τῆς δὲ ἀνθρωπίνης καὶ ἀνακαί-
νιστὰ δι' ἄκραν φιλανθρωπίαν, ὑπὲρ ἧς ἡμῖν σαρκὸς
καὶ αἱματος ἔκονωθήσασ, καὶ τὴν ἀπόβροχτον ἐκεί-
νην καὶ ὑπερφῶδ μετῆλθεσ οἰκονομίαν ἀχράντως,
εἰ τὰς ἀγίας καὶ ὑπερουρανίους δυνάμεις οὐδέποτε
ἔλαθεν, οὔτε λήψεται κέρως, ἀλλὰ ἀκαταπαύστοις
φωναῖς νοεραῖς ἀνυμνοῦσι τὸ μεγαλεῖον, καὶ τὴν
λαμπρότητα τῆς Θεότητός σου, διατί ἡμεῖς οἱ ταπει-
νοὶ καὶ γήινοι δοῦλοι σου, οἱ ὠνητοὶ τοῦ τιμίου σου
αἱματος, κορεσθῆσόμεθα τοῦ ὑμνεῖν διανοίᾳ καὶ
στόματι; Καὶ εἰ ἡ φιλανθρωπία σου καὶ ἡ χάρις σου
ἀκορέστως ἐνεργεῖ ἐν ἡμῖν, ἀπὸ πρωίας ἐπὶ ἑσπέ-
ραν, καὶ ἀπὸ ἑσπέρας ἐπ' ἑτέραν πρωίαν, διατί B
ἡμεῖς οὐκ ἐν διαστήμασιν ὠρισμένοις εὐχαριστήσο-
μέν σοι τῷ εὐεργέτῃ ἡμῶν; Ἄλλὰ σύγγνωθε ἡμῖν,
Χριστέ εὐδίακριτε, ὅτι ἡ ἀκολουθία τῆς προσκαίρου
ταύτης ζωῆς καὶ αἱ ἀνάγκαι τῆς φύσεως καὶ ἡ τάξις
αὐτῆ, εἰς ἣν ἡμᾶς ταχῆθῃαι ἠθέλησας, μερίζουσι
καὶ οὐκ ἐῶσιν ἀναπολεῖν σε ἀδιαλείπτως κατὰ τὴν
νοῦν, καὶ διὰ τῆς γλώττης ἀσιγήτως ὑμνεῖν. Καὶ διὰ
τοῦτο ὡς ἀπαρχὴν τινα τῶν ἡμερησίων νοημάτων
καὶ βημάτων ἡμῶν τὴν πρωϊνὴν καὶ μεσημβρινὴν
καὶ ἑσπερινὴν προσάγομέν σοι λατρείαν.

Προσκυνῶ σε τοίνυν, τὸν ἐμὸν δημιουργὸν καὶ Πα-
τέρα σὺν τῷ ἀνάρχῳ σου Πατρὶ, καὶ τῷ ζωοποιῷ
καὶ παναγίῳ σου Πνεύματι. Κλίνω γόνυ καρδίας
καὶ σώματος μετὰ φρίκης καὶ τρόμου σοὶ τῷ παν- C
τοδυνάμῳ καὶ φοβερῷ καὶ ὑπεραγάθῳ Δεσπότῃ μου·
εὐχαριστῶ ὑπὲρ πάντων, ὧν ἐποίησας καὶ ποιεῖς;
εἰς ἐμέ. Τῇ χειρὶ σου με ἐπλασας, τῷ ἐμφυσήματι
σου ἐζώσας, τῇ προνοίᾳ σου ἐξέθρεψας, τῇ χειρὶ
σου τὴν ἀληθῆ πίστιν ἐγνώρισας, τοῖς μυστηρίοις
τῆς ἱερᾶς σου Ἐκκλησίας ἐπαιδαγώγησας. Ἐκό-
σμησάς με καὶ τοῖς προσκαίροις τούτοις καλοῖς τῆς
ἀνθρωπίνης εὐμερίας· κινδύνων ἀπήλλαξας, νόσων
ἐξήγειρας· πρὸς τὸ συμπερόν ἀοράτως ὠδήγησας·
κυβερνήσ καὶ περιθάλαπις, ὡς νοσίου σου, ὡς
ποίημα τῆς ἀγάπης σου.

Ἄλλὰ τί καὶ τοιμῶ διηγείσθαι τὰς εὐεργεσίας
σου; πέλαγός εἰσιν ἀνεξάντητον, βυθὸς ἀκτά-
ληπτος, ὕψος ἀόρατον. Οὐ φθάνω εὐχαριτεῖσαι διὰ
τὰ προγεγενημένα καὶ καταλαμβάνει με ὄρμαθός D
εὐεργεσιῶν καινοτέρων. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ δύνασθαι

Here Domine Jesu Christe, Deus vere, rex excel-
se, valde sancte, valde bone, misericors, Verbum
æternum inoriginis Dei et Patris, artifex omnis crea-
turæ, humanæ etiam renovator ob summam
humanitatem, per quam nobiscum carnis et san-
guinis participasti, et iudicibilem illam et su-
pernaturalem inisti dispensationem immaculate.
Si sanctas et supercælestes potestates nunquam
cepit nec capiet satiety, sed incessabilibus vocibus
intelligibilibus laudant magnificentiam et splendorem
divinitatis tuæ, cur nos humiles et terrestres ser-
vi tui, emti pretioso tuo sanguine, saturabimur lau-
dando te mente et ore? Et si humanitas tua et
gratia tua insatiabiliter agit in nobis a mane
ad vesperam, et a vespera ad alterum mane, cur
nos non in spatiis determinatis gratias agimus tibi
benefactori nostro? Sed parce nobis, Christe, bone
judex, quoniam sequela temporalis hujus vitæ, et
necessitates nature, et ordo hic, in quem nos con-
stitutos esse voluisti, dividunt, et non sinunt ani-
madvertere te indesinenter, et lingua intacite lau-
dare. Et propter hoc tanquam primitias quasdam
diurnarum cogitationum et verborum nostrorum,
matutinum et meridianum et vespertinum addu-
cimur tibi cultum.

Adoro igitur te, meum conditorem et patrem
una cum inorigine tuo Patre et vitæævo et sanc-
tissimo tuo Spiritu. Inclino genu cordis
et corporis cum horrore et tremore tibi omnipotenti
et tremendo et sanctissimo Domino meo; gratias
ago pro omnibus, quæ fecisti et facis in me.
Manu tua me formasti, et anhelitu tuo vivifi-
casti, providentia tua educasti, manu tua
veram fidem notam fecisti, mysteriis sacræ tuæ
Ecclesiæ erudiisti, ornasti me et temporalibus
his bonis humanæ felicitatis, a periculis liberasti,
a morbis elevasti, ad utile invisibiliter adduxisti:
guberuas et soves, ut pullum tuum, tanquam fac-
turam amoris tui.

Sed quid etiam audeo narrare beneficia tua? pe-
lagus sunt inexhaustum, profunditas inprehen-
sibilis, altitudo invisibilis. Non sic cito gratias ago ob
antefacta, quin deprehendat me series beneficiorum
novorum, et hoc ipsum, posse gratias agere, quan-

ribus congruere, et esse qualibet ex parte conjuncti. Sin minus, optandum certe erit ut sensu conveniant: hoc enim etsi non exactam fidei confessionem, continebit tamen mutuam inter doctores convenientiam, rectumque in nobis fidei sensum. Quod si etiam aliud quidpiam Symbolo addatis, quod a sanctis omnibus communiter prolatum affirmationi quidem faveat, negationem vero non inducat: illud autem hi quidem sancti videantur usurpasse pro iis quæ tacuere: illi vero, quod perinde valeat atque ea quæ expressere: modus sane hic erit unionis tertio loco numerandus: quare, neque a doctorum consensu, neque a nostris de eo sermonibus erit et ille alienus. Itaque finis idem nobis quavis ratione constet, Scripturæ scilicet ac doctorum consensio.

Sed quia jam tacendum mihi censeo, vereor enim, ne sermonum meorum prolixitas tædio vos afficiat, volo consilii quod a me datum est, enumerare capita, et revocare vos ad eorum memoriam. Dedi consilium, ut apparentem illam præsentem rerum statui profuturam unitatem, quam aliqui habent in animo, ne cogitatione quidem vestris mentibus concipiatis, sed unionem veram et sententiarum conjunctionem peragatis, quam in eo dixi consistere, si de rebus controversis idem omnes senseritis, et hoc in fidei quoque Symbolo expresseritis, sive addendo, sive aliquid demendo, utrumvis divina gratia dictaverit. Ad hæc ostendi, difficultates quibus turbati nonnulli pacem hanc erant desperaturi, esse peultis infirmas, et quidvis aliud posse magis, quam esse vobis jure impedimento. Deinde per quæ pax confici debeat, non insistens, sed plurima percurrens, breviter apposui, quæ, ut uno verbo dicam, nihil aliud sunt, quam sacrarum Scripturarum et Ecclesiæ doctorum convenientia. Ad hæc omnia sum vos adhortatus, si non cum debita reverentia, at certe tanta, quanta potest in hujusmodi sermonibus adhiberi. Hæc quidem ego: in quibus, si bene dicta sunt, fortunæ magis agnosco beneficium, quam scientiæ aut eloquentiæ nervos: si vero male, illud video, multam illa veniam merei, quod boui honestique causa libenter hunc laborem subierim. Reliquum est, ut vos jam segniter

α σητε, να και τοῖς ἔξω λόγοις δύνηθε συμφωνεῖν και διὰ πάντων ἠνωσθε· εἰ δ' οὖν, εὐχῆς ἔργον ἂν εἴη τῆ γε γνώμῃ συναπτεσθαι· τοῦτο γάρ εἰ και μὴ τῆς πίστεως τὴν ἀκρίθειαν, τὴν γοῦν πρὸς ἀλλήλους τῶν διδασκάλων εἰρήνην και τὴ τάληθῆ φρονεῖν ἡμᾶς περιέξει. Εἰ δὲ και ἄλλο τι τῷ συμβόλῳ προσθήσετε, ὃ τοῖς ὁμοίοις ἀπασι κοινῶς ἀξιούμενον, τῆ μὲν καταπάσει συναγωνίζεται, τὴν δ' ἀπόφασιν οὐκ εἰσάγει, και τοῖς μὲν τῶν ἀγίων ἀνθ' ὧν εἰσησαν ἦν, οἱ δ' ὡς τὴν ἴσην οἷς εἶπον ἔχοντι δύναιμι φαίνονται χρώμενοι, ἐνώσεως μὲν τοῦτο σχῆμα λοιπὸν κατὰ τρίτον, ὡς ἂν εἴποι τις, πλοῦν· οὐκοῦν οὐδὲ τοῦτο τῆς τῶν διδασκάλων συμφωνίας και τῶν ἡμετέρων περὶ ταύτης λόγων ἀπήλλακται. Ὅστε πανταχόθεν ἡμῖν ταυτὸ περιεῖη τῆς τε Γραφῆς και τῶν διδασκάλων ἡ συμφωνία.

Ἄλλ' ἐπεὶ και δὴ σιγᾶν ἔγνωκα μὴ τῷ μήκει τῶν λόγων ἀηδῆς ὑμῖν γένομαι δεδιώς, τὰ τῆς ἐμῆς κεφάλαια συμβουλής ἐξαριθμήσασθαι, και τοῦτων ὑμᾶς ἀναμῆσαι βούλομαι. Ἦν μὲν ἔνιοι σκοποῦσιν οικονομίαν, ταύτην μὴδ' ἐπὶ νοῦν λαθεῖν συνεβούλευσα, ἔνωσιν δ' ἀληθῆ και δοξῶν κοινωνίαν πράττειν εἰρηκα δεῖν, ἦν τὸ μὲν περὶ τῶν ἀμφισβητουμένων γνώμην λαθεῖν εἶπον εἶναι· ταύτην δὲ κἀν τῷ συμβόλῳ τῆς πίστεως ὁμολογεῖν ἢ προστιθένας ἢ ἀφαιρούοντας, ὁπότερον ἂν ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις· ὑπαγορεύσειεν. Ἐπὶ δὲ τοῦτοις, ὅφ' ὧν ἔνιοι ταρτατόμενοι τὴν εἰρήνην ταύτην ἐμελλον ἀπελπίζειν, ἀσθενῆ παντάπασιν εἰδείξα, και πάντα μᾶλλον ἢ κωλύειν ὑμᾶς εὐλόγως δυνάμενα. Εἶτα και τὰ ποιήσαντα ταύτην οὐκ ἐπιμένων, ἀλλ' οὕτως παριῶν τὰ πλείστα προσέθηκα· ἀπερ ἡ τῶν θεῶν Γριφῶν και τῶν διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας ἔνωσις ἦν τὸ σύμπαν εἰπεῖν. Ἐφ' ἃ δὴ πάντα μετ' εὐλαθείας ὑμᾶς παρακέκληκα, εἰ και μὴ τῆς ὀφειλομένης, ἀλλ' οὖν τῆς γε δυνατῆς ἐν τοῖς τοιοῦτοις τῶν λόγων. Ταῦτα μὲν ἐγὼ, τῷ μὲν κατορθοῦν τύχην ἀγαθὴν μᾶλλον ἢ δεινότητα και σοφίαν, τῷ δὲ διαμαρτεῖν πολλὴν ἔχοντα συγγνώμην ἕνεκά γε τοῦ προθυμῆσασθαι τι και παθεῖν ὑπὲρ τοῦ καλοῦ· ὑμῶν δ' εἴη λοιπὸν οὐ μέλει, ἀλλ' ἢ ταῦτα πράττειν, ἂν δοκῶμέν τι λέγειν, ἢ βελτίω ζητεῖν, ἐκατέρου Θεοῦ ἡγεμόνα λαδόντας.

non agatis, sed vel hæc ipsa, si quid ego dicere videor, præstetis; vel certe meliora quærat, Deo vobis ad utrumque duce proposito.

GEORGII SCHOLARII

PRECATIO

AD DOMINUM NOSTRUM JESUM CHRISTUM

Matutina, Meridiana, et Vespertina.

(Editore et interprete Aldo Manutio, Romæ 1501, 4°, cum Prudentii et aliorum carminibus.)

Δέσποτα Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, Θεὲ ἀληθινὲ, βασι- A
λεῦ ὤφιστε, ὑπεράγαιε, ὑπεράγαθε, εὐσπλαγγνε,
Λόγε ἀλδισ τοῦ ἀνάρχου Θεοῦ καὶ Πατρὸς, δημιουργὲ
πάσης τῆς κτίσεως, τῆς δὲ ἀνθρωπίνης καὶ ἀνακαι-
νιστὰ δι' ἄκραν φιλανθρωπιαν, ὑπὲρ ἧς ἡμῖν σαρκὸς
καὶ αἱματος ἐκοινωνήσας, καὶ τὴν ἀπὸρρήτον ἐκεί-
νην καὶ ὑπερφῶ μετῆλθες οἰκονομίαν ἀχράντους,
εἰ τὰς ἀγίας καὶ ὑπερουρανίους δυνάμεις οὐδέποτε
ἔλαθεν, οὐτε λήφεται κόρος, ἀλλὰ ἀκαταπαύστοις
φωναῖς νοεραῖς ἀνυμνοῦσι τὸ μεγαλεῖον, καὶ τὴν
λαμπρότητα τῆς Θεότητός σου, διατί-ἡμεῖς οἱ ταπει-
νοὶ καὶ γῆινοὶ δοῦλοι σου, οἱ ὠνητοὶ τοῦ τιμίου σου
αἵματος, κορεσθησόμεθα τοῦ ὕμνεῖν διανοίᾳ καὶ
στόματι; Καὶ εἰ ἡ φιλανθρωπία σου καὶ ἡ χάρις σου
ἀκορέστως ἐνεργεῖ ἐν ἡμῖν, ἀπὸ πρωτῶς ἐπὶ ἐσπέ-
ραν, καὶ ἀπὸ ἐσπέρας ἐφ' ἑτέραν πρωτῶν, διατί B
ἡμεῖς οὐκ ἐν διαστήμασιν ὠρισμένοις εὐχαριστήσο-
μέν σοι τῷ εὐεργετῇ ἡμῶν; Ἀλλὰ σύγγνωθι ἡμῖν,
Χριστέ εὐδιάκριτε, ὅτι ἡ ἀκολουθία τῆς προσκαίρου
ταύτης ζωῆς καὶ αἱ ἀνάγκαι τῆς φύσεως καὶ ἡ τάξις
αὐτῆ, εἰς ἣν ἡμᾶς ἐταχθῆναι ἠθέλησας, μερίζουσι
καὶ οὐκ ἔωσιν ἀναπολεῖν σε ἀδιαλείπτως κατὰ τὸν
νοῦν, καὶ διὰ τῆς γλώττης ἀσιγήτως ὕμνεῖν. Καὶ διὰ
τοῦτο ὡς ἀπαρχὴν τινα τῶν ἡμερησίων νοημάτων
καὶ ῥημάτων ἡμῶν τὴν πρωτὴν καὶ μεσημβρινὴν
καὶ ἐσπερινὴν προσάγομέν σοι λατρείαν.

Προσκυνῶ σε τοίνυν, τὸν ἐμὸν δημιουργὸν καὶ Πα-
τέρα σὺν τῷ ἀνάρχῳ σου Πατρὶ, καὶ τῷ ζωοποιῷ
καὶ παναγίῳ σου Πνεύματι. Κλίνω γόνυ καρδίας
καὶ σώματος μετὰ φρικῆς καὶ τρόμου σοὶ τῷ παν- C
τοδυνάμῳ καὶ φοβερῷ καὶ ὑπεραγάθῳ Δεσπότῃ μου·
εὐχαριστῶ ὑπὲρ πάντων, ὧν ἐποίησας καὶ ποιεῖς
εἰς ἐμέ. Τῇ χειρὶ σου με ἐπλασας, τῷ ἐμφυσηματί
σου ἐζώωσας, τῇ προνοίᾳ σου ἐξέθρεψας, τῇ χειρὶ
σου τὴν ἀληθῆ πίστιν ἐγνώρισας, τοῖς μυστηρίοις
τῆς ἱερᾶς σου Ἐκκλησίας ἐπαιδαγώγησας. Ἐκό-
σμησάς με καὶ τοὺς προσκαίρους τούτοις καλοῖς τῆς
ἀνθρωπίνης εὐημερίας· κινδύνων ἀπήλλαξας, νόσων
ἐξήγειρας· πρὸς τὸ συμφέρον ἀοράτως ὠδήγησας·
κυβερνάς καὶ περιθάλπει, ὡς νοσίου σου, ὡς
ποίημα τῆς ἀγάπης σου.

Ἄλλὰ τί καὶ τολμῶ διηγείσθαι τὰς εὐεργεσίας
σου; πέλαγός εἰσιν ἀνεξάντητον, βυθὸς ἀκατά-
ληπτος, ὕψος ἀόρατον. Οὐ φθάνω εὐχαριστῆσαι διὰ
τὰ προγεγενημένα καὶ καταλαμβάνει με ὄρμαθός D
εὐεργεσιῶν καινοτέρων. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ δύνασθαι

Here Domine Jesu Christe, Deus vere, rex excel-
se, valde sancte, valde bone, misericors, Verbum
æternum inoriginis Dei et Patris, artifex omnis crea-
turæ, humanæ etiam renovator ob summam
humanitatem, per quam nobiscum carnis et san-
guinis participasti, et iudicibilem illam et su-
pernaturalem inisti dispensationem immaculate.
Si sanctas et supercælestes potestates nunquam
cepit nec capiet satiety, sed incessabilibus vocibus
intelligibilibus laudant magnificentiam et splendorem
divinitatis tuæ, cur nos humiles et terrestres ser-
vi tui, emti pretioso tuo sanguine, saturabimur lau-
dando te mente et ore? Et si humanitas tua et
gratia tua insatiabiliter agit in nobis a mane
ad vesperam, et a vespera ad alterum mane, cur
nos non in spatiis determinatis gratias agimus tibi
benefactori nostro? Sed parce nobis, Christe, bone
iudex, quoniam sequela temporalis hujus vitæ, et
necessitates naturæ, et ordo hic, in quem nos con-
stitutos esse voluisti, dividunt, et non sinunt ani-
madvertere te indesinenter, et lingua intacite lau-
dare. Et propter hoc tanquam primitias quasdam
diurnarum cogitationum et verborum nostrorum,
matutinum et meridianum et vespertinum addu-
cimur tibi cultum.

Adoro igitur te, meum conditorem et patrem
una cum inorigine tuo Patre et vitæfico et sanc-
tissimo tuo Spiritu. Inclino genu cordis et
corporis cum horrore et tremore tibi omnipotenti
et tremendo et sanctissimo Domino meo; gratias
ago pro omnibus, quæ fecisti et facis in me.
Manu tua me formasti, et anhelitu tuo vivifi-
casti, providentia tua educasti, manu tua
veram fidem notam fecisti, mysteriis sacræ tuæ
Ecclesiæ erudiisti, ornasti me et temporalibus
his bonis humanæ felicitatis, a periculis liberasti,
a morbis elevasti, ad utile invisibiliter adduxisti:
guberuas et foves, ut pullum tuum, tanquam fac-
turam amoris tui.

Sed quid etiam audeo narrare beneficia tua? pe-
lagus sunt inexhaustum, profunditas inprehen-
sibilis, altitudo invisibilis. Non sic cito gratias ago ob
antefacta, quin deprehendat me series beneficiorum
novorum, et hoc ipsum, posse gratias agere, quan-

tum donum est! O meam humilitatem! O tuam bonitatem! quoniam quod solum habeo pro omnibus afferre tibi gratiarum actionem et laudem, et hoc tuum est munus. O invictum amorem tuum, quoniam omnes mihi effudisti divitias bonorum tuorum! solum novi legitimam gratiarum actionem, impletionem voluntatum tuarum. Sed si sit spiritus promptus, caro infirma est. Tu hoc, Domine, dixisti, sed promptitudo spiritus extemporalibus exstinguitur cogitationibus. Sed tu, Domine, potens es solus, et voluntatem accendere et carnem fortificare. Sic gratias agam legitime, si simul adjungatur mea voluntas cum voluntate tua, et si totum meum cor coagulabitur amori tuo, et sic dignare me gratias agere tibi, Christe rex, Fili amoris Dei, et Deus valde bone. Sed quid loquar ad te pro hodierna die? Quid autem pro crastina? Quid bonum volam mihi quod non tu vis vel ante me? Et quis vidit meum bonum magis quam tu? Tu solus cognoscis et vis vere meum bonum, quod etiam solus facere potes. Et tacente igitur me facies meum bonum: si vero et prece opus est, ad tuam bonitatem precatur pro me mysterium administrationis tuæ, et quæ suscepit te clavis fixum crux, et quæ supernaturaliter servivit mysterio sanctissima perimmaculata virgo et mater tua, et cœlestis disciplinæ et vitæ tuæ æmulatores legitimi facti usque ad mortem.

Tot igitur precantibus pro me aperies et hodie, ut soles, manuum tuam, et implebis me bonæ voluntatis, et proteget me dextra tua. Si autem impediunt fontem humanitatis tuæ peccata mea, tamen dele hæc, despice, parce, mittantur in oblivionis profunditatem. Opus assiduum tibi, Christe rex, remissio peccatorum, quoniam intellectus noster hominum acutius lumine est discurrens, et verbum ludicrum et opera silvosa et ex obscura hac pinguedine: et propterea non gloriabitur coram te omnis caro. Tu autem solus, Domine, purus et impeccabilis existens, et solus dimittere peccata nostra potes. Custodi, Jesu mi dulcissime, vitam longam feliciter et indolenter piorum Christianorum, servorum vero tuæ bonitatis legitimorum: et post præsentem vitam quam determinaveris mensuris et terminis quibus novisti ipse, in æternam illam adduc vitamque et regnum emancipatos non a nostra dignitate, sed a tua bonitate. Fiat, Domine rex clemens, quoniam te decet omnis gloria, honor et adoratio, et inoriginalem tuum Patrem cum quo in unitate sancti Spiritus vivisque et regnas per omnia sæcula sæculorum. Amen.

Α με ευχαριστεῖν, πηλίκον δῶρόν ἐστιν; Ὡ τῆς ἐμῆς ταπεινότητος· ὡ τῆς σῆς ἀγαθότητος, ὅτι ὁ μόνον ἔχω, ἀντὶ πάντων προσφέρειν σοι εὐχαριστίαν καὶ ὕμνον, καὶ τοῦτο σὸν ἐστὶ δῶρον. Ὡ τῆς υπερβαλοῦσης ἀγάπης σου, ὅτι πάντα μοι ἐξέχεες τὸν πλοῦτον τῶν ἀγαθῶν σου. Μίαν οἶδα γνησίαν εὐχαριστίαν τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν θελημάτων σου· ἀλλ' ἐὰν μὲν ἦ τὸ πνεῦμα πρόθυμον, ἡ σὰρξ ἀσθενὴς ἐστὶ. Σὺ τοῦτο, Κύριε, εἶπας· ἡ δὲ προθυμία τοῦ πνεύματος ἐκ τῶν προσκαιρῶν σβέννυται λογισμῶν. Ἄλλὰ σὺ, Κύριε, δυνατὸς εἶ μόνος; καὶ τὴν προαιρεσιν ἀνάψαι, καὶ τὴν σάρκα ἐνδυναμῶσαι. Οὕτως εὐχαριστήσω γνησίως, ἐὰν συναφῆ μου ἡ βούλησις τῷ θελήματί σου, καὶ ἐὰν ἔλη μου ἡ καρδία προσκολληθῆ τῇ ἀγάπῃ σου. Καὶ οὕτως ἀξίωσόν με εὐχαριστεῖν σοι, Χριστὲ βασιλεῦ, γιὰ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, καὶ Θεὸ ἐπεράγαθε. Ἄλλὰ τί λαλήσω πρὸς σὲ ὑπὲρ τῆς σήμερον; τί δὲ ὑπὲρ τῆς αὔριον; Τί ἀγαθὸν βουλήσομαι ἐμαυτῷ ὑπερ οὐ σὺ βούλεις καὶ πρὸ ἐμοῦ; καὶ τίς οἶδὲ τὸ ἐμὸν ἀγαθὸν ὅς καὶ μόνος αὐτὸ ποιεῖν δύνασαι; Καὶ σοσιπῶντος τοίνυν ἐμοῦ πικρήσεις τὸ ἐμὸν ἀγαθόν. Εἰ δὲ καὶ παρακλήσιως χρεῖα πρὸς τὴν σὴν ἀγαθότητα, πρσθεύει ὑπὲρ ἐμοῦ τὸ μυστήριον τῆς οικονομίας σου, καὶ ὁ δεξιμενός σε προσηλωθέντα σταυρός, καὶ ἡ υπερφυῶς ὑπουργήσασα τῷ μυστηρίῳ παναγία ὑπεράμωμος Παρθένος καὶ μήτηρ σου, καὶ οἱ τῆς οὐρανοῦ διδοσκαλίας καὶ πολιτείας σου ζηλωταὶ γνήσιοι γατηνημένοι μέχρι θανάτου.

Τοσοῦτων τοίνυν πρσθευόντων ὑπὲρ ἐμοῦ, ἀνοήεις καὶ σήμερον συήθως τὴν χεῖρά σου, καὶ ἐμπλήσεις με εὐδοκίας, καὶ ἀντιλήψεται μοι ἡ δεξιὰ σου. Εἰ δὲ ἐμπροσθέντι τῆς πηγῆς τῆς φιλανθρωπίας σου τὰ ἀμαρτημάτα μου, ἀλλὰ ἀπάλειψον αὐτά, πάριθε, σύγγνωθι· κεμρθήτωσαν εἰς λήθη βυθῶν. Ἔργον ἀδιάλειπτόν σοι, Χριστὲ βασιλεῦ, ἡ ἀφαισι τῶν πλημμελημάτων, ὅτι ἡ δίκαια ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων δεύτερον φωτός ἐστι διατρέχουσα, καὶ ὁ λόγος ὀλισθηρός, καὶ τὰ ἔργα ὑλώδη, καὶ τῆς σκοτεινῆς ταύτης παχύτητος. Καὶ διὰ τοῦτο οὐ κευχθεται ἐνώπιόν σου πᾶσα σὰρξ. Σὺ δὲ μόνος, Κύριε, καθαρὸς καὶ ἀναμάρτητος ὢν, καὶ μόνος ἀφιέναι τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν δύναται. Φύλαξον, Ἰησοῦ μου γλυκύτατε, τὴν ζωὴν ἐπιμήκιστον εὐτυχῶς καὶ ἀδιалуπως τῶν εὐσεβῶν Χριστιανῶν, δοῦλων δὲ τῆς σῆς ἀγαθότητος; γνησίων. Καὶ μετὰ τὴν παρούσαν ζωὴν ἦν ἀν ὀρίσαις μέτροις καὶ ὅροις οἷς οἶδας αὐτὸς, εἰς τὴν αἰδίον ἐκείνην εἰσάγαγε ζωὴν τε καὶ βασιλείαν, χειραγωγουμένους οὐχ ὑπὸ τῆς ἡμῶν ἀξίας, ἀλλ' ὑπὸ τῆς σῆς ἀγαθότητος. Ναί, Κύριε βασιλεῦ ἀνεξίκακτε, ὅτι σοι πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ, καὶ προσκύνησις, καὶ τῷ ἀνάρχῳ σου Πατρὶ· μεθ' οὗ ἐν τῇ ἐνότητι τοῦ ἁγίου Πνεύματος ζῆς τε καὶ βασιλεύεις εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

EUSEBII RENAUDOTII MONITUM.

Superiori Dissertationi fragmenta hæc adjicere, quæ nobis codex Regius, n. 2963, ministravit, visum est operæ pretium, cum historiam Gennadii magnopere illustrent, et quæstionem de uno vel pluribus Gennadiis, nisi vehementer fallimur, absolvant, tum quod ea alibi exstare non existimemus. Verba sunt Marci Ephesii de Scholario, et ad eum præsentibus Græcis multis dignitate conspicuis, et a Latinismo remotissimis dicta, quibus ipsi curam Ecclesiæ defendendæ committit, illius scilicet quæ, Unione Florentina insuper habita, a Latinorum communione esset alienissima. Illis subjungitur Scholarii Responsio, quibus pollicetur se Marci Ephesii loco ad ultima usque mortis pericula pro avita fide pugnaturum. Hæc alteri quam Gennadio convenire non possunt, ei scilicet qui capta Constantinopoli patriarcha renuntiatus est; neque enim cadere in alium quemvis possunt laudes eximie doctrinæ et eloquentiæ, tum dignitas ἀρχοντος, nempe viri primarii, qualis Scholarius fuit, iudex nempe in aula imperiali. Quod etiam in negotio fidei humani aliquid passus, non manifeste Græcorum sententias propugnasset, eum satis designant, eoque pertinet epistola quam Emericus Bigotius Allatio communicavit, et quam Regius alter codex repræsentat; in qua Marcus Ephesius Scholarium vehementer redarguit (1), quod media et temperamenta quibus unio fieri posset, non aspernaretur, sed ea probaret. Nam Scholarium Florentiam venisse eo animo, non ejus modo ad Ambrosium Camaldulensem Epistola, et Acta Græca, sed Syropulus ipse testatur, cum is formulam referat ab illo delineatam, secundum quam controversia de processione Spiritus sancti componeretur. Ex verbis Gennadii, quibus Marco respondens operam omnem suam pollicitus est ad Ecclesiæ Græcæ defensionem, satis apparet, neminem Latinis minus addictum fuisse eo qui fidem amico datam accuratissime præstitit. Cum autem opera Gennadii sive Scholarii multa in eodem codice descripta sint, quæ illius esse certissimis ex historia testimoniis demonstratur, et quæ referri non possunt ad alium ab eo qui cum Joanne Palæologo in Italiam navigaverit: ex illis nonnulla exstent in Brundusino nostro codice, qui Homiliam de Eucharistia repræsentat, de illius ἀθροῦντις lis moveri, nisi per summam calumniam, nulla potest. Illis adjungimus extrema Marci Ephesii verba, plena odii et veneni adversus Latinos et Unionem renovatam opera Isidori cardinalis legati apostolici, cui Gregorius patriarcha consenserat, cuique Gennadius præ cæteris obstiterat, ut Ducas accurate scripsit.

Scripta sunt autem in eo quem diximus Regio codice, non eadem manu qua codex ipse, sed alia, docta quidem, verum ineleganti, qualis sæpe virorum doctorum esse solet.

Sequitur Excerptum ex Epistola Genuadii ad Maximum Sophianum et ascetas montis Sina, in qua Latinis religionis causa venientibus vetat dari Eucharistiam, sed ἀντιδωρον seu panem benedictum dari permittit: unde patet quam parum ipsi cum Romana Ecclesia conveniret.

(1) Vide infra in Marco Ephesio. Edit.

ἹΠΟΣ ΤΟΝ ΣΧΟΛΑΡΙΟΝ ΤΟΥ ΕΦΕΣΟΥ.

VERBA MARCI EPHESII MORIENTIS

AD GEORGIUM SCHOLARIUM.

(Ex Cod. MS. Bibl. Reg. 2963.)

Λέγω καὶ ἀποφαίνομαι περὶ τοῦ ἀρχοντος τοῦ Σχολαρίου, ὅτι οἶδα αὐτὸν εἶς ἔτι πάνυ νέας τῆς αὐτοῦ ἡλικίας, καὶ διάθεσιν καὶ ἀγάπην ἔχω εἰς αὐτὸν, καὶ ὡς ἐμὸν υἱὸν καὶ φίλον στέργω αὐτόν.

De principe Scholario hæc mea est sententia. Ipsum admodum juvenem novi, affectuque illum et charitate summa prosequor, et tanquam filium meum et amicum diligo, claritate quanta potest

esse maxima, et si quidquam aliud ad amicitiam conciliandam valet. Cum eo usque ad obitum meum quem instare sentio conversatus, perspectissimum habeo quanta ejus prudentia sapientiaque sit, quantaque dicendi facultas. Unde ex iis ipsis intelligo persuasumque habeo, ipsum solum ex iis qui in vita supersunt, posse adjutricem manum porrigere rectæ fidei, quæ violentis molitionibus eorum qui dogmatum ejus sinceritatem corruperunt, tantopere jactatur, atque adeo Ecclesiam cum Dei auxilio reformare, ita ut orthodoxam ejus fidem conservet, solus, modo veit operi non desesse, nec lucernam sub modio abscondere. Verumtamen, neque illum ita affectum fore confido, neque propriæ conscientiæ ita defuturum, ut Ecclesiam variis tempestatibus agitatum, fidemque vacillantem videns, humano more loquor, sciensque inesse sibi, unde illi auxilium ferre possit, non omni studio magnaque animi alacritate ipsius defensionem suscipiat. Nec enim ullatenus ignorat, vir sapiens cum sit, catholicæ fidei subversionem communem esse rerum omnium pestem et interitum. Equidem cum fortassis existimaret sufficere antea quæ ab aliis nonnullis, nobisque præsertim, ad ejus defensionem gesta sunt, non videbatur aperte veritatem propugnare, humanis fortasse quibusdam consiliis retardatus. Sed ego olim aut nihil aut parum omnino ad fidei defensionem contuli, cum neque vires, neque studium, ut res postulabat, suppetere. Nunc vero nihil plane flo, nihilo autem quid tandem magis nihili esse potest? Si igitur ex iis quæ a me designata sunt, vulgo existimatum est fortassis posse nos quidpiam in hoc negotio efficere, ex iisdem intelligere quisque debet, quid alii possint, quid ille tandem suscipere queat. Sed jam cum mihi hinc abeundum modo sit, alium neminem video, qui ad Ecclesiam, fidei dogmatumque orthodoxorum defensionem partes meas præ illo implere possit. Idcirco illum rogo, ut cum tempus non invitet solum, sed etiam urgeat, absconditam in se fidei scintillam detegat, Ecclesiamque et ejus sanas doctrinas propugnet, ut quod ipse perficere non potui, ipse cum Dei auxilio ad finem perducatur. Id enim potest per Dei gratiam, ex naturali qua pollet prudentia dicendique facultate, velit modo iis uti cum res ita postulabit. Atque id sane debet Deo et fidei, pro qua fideliter et sincere pugnabit. Hunc sane ipsi pugnandi laborem committo, ut meo loco sit defensor Ecclesiæ, sanæque doctrinæ interpres, orthodoxorum dogmatum veritatisque propugnator, auxilio Dei ipsique veritati confusus, pro quibus certamina illa suscipiuntur, tanquam communicans sanctis Doctoribus, Deiferisque Patribus, magnis theologis, præmiaque expectans a justo Judice, qui omnes pro pietate certantes victores remunerat. Ita etiam ipse debet, quantum in eo est, omne studium adhibere ad stabilienda Ecclesiæ recta dogmata, tanquam rationem de illo redditurus in hora judicii, etiam mihi qui ipsi hæc suscipienda com-

καὶ εἰ τι ἄλλο ἐνθυμηθεῖται τις σχέσεως καὶ ἀγάπης κινήτικόν· ᾧ καὶ μέχρι τοῦ παρόντος ἐν τῷ ἐγγίσει τὴν τελευταίην μου ὁμιλίῳν ἔχω ἀκριβῆ καταλήψιν περὶ αὐτοῦ, ὅσας ἐστὶ φρονήσεως καὶ σοφίας, καὶ δυνάμεως ἐν τοῖς λόγοις· καὶ ἐκ τούτων πιστεύω ὅτι αὐτὸς μόνος ἐκ τῶν εὐρισκομένων κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον δύναται δοῦναι χεῖρα βοηθείας τῇ ὁρθῇ πίστει, χειμαζομένη ταῖς βίαις τῶν παραφθειράντων τὴν τῶν δογμάτων ἀκριβείαν, ὥστε τὴν Ἐκκλησίαν ἐρθώσασθαι Θεοῦ συναιρομένην καὶ τὴν ὀρθοδοξίαν κρατῦναι, μόνον εἰ μὴ θελήσει καὶ αὐτὸς γενέσθαι τῷ ἔργῳ, καὶ τὸν λύχον ὑπὸ τῶν μύδιον κρύψαι. Ἄλλ' ἐγὼ θαρρῶ μὴ ἂν οὕτως αὐτὸν διατεθῆναι, μὴδ' οὕτω τῇ οικειᾷ ἀπειθῆσαι συνειδῆσει, ὥστε τὴν Ἐκκλησίαν κλυδωνιζομένην ὀρῶντα, καὶ τὴν πίστιν σαλεύουσαν ἐπ' . . . ἀνθρωπίνως λέγω, καὶ εἶδ' ἔτι ἐπ' αὐτῷ εἶναι, βοηθῆσαι ταύτῃ μὴ πάση σπουδῇ καὶ προθυμίᾳ τὴν συμμαχίαν ἐργάσασθαι. Πάντως γὰρ οὐκ ἄγνοεῖ, σοφὸς ὢν, ὡς καθολικῆς πίστεως ἀνατροπὴ κοινὴ ἐστὶν ἀπώλεια. Ἴσως ἐν τοῖς προλαβοῦσιν ἀρκοῦσαν συμμαχίαν ἠγούμενος, τὴν ὑπ' ἐτέρων τινῶν, καὶ μάλιστα τὴν ὑπ' ἐμοῦ, οὐκ ἐφαίνετο καθαρῶς τῇ ἀληθείᾳ συμμαχῶν ὑπὸ τινῶν ἀνακοπτόμενος· τυχὼν, λογισμῶν εἴη καὶ ἀνθρωπίνων. Ἄλλ' ἐγὼ καὶ πρότερον οὐδὲν, ἢ καὶ πάνυ μικρὸν συνεισήνευκα τῇ συμμαχίᾳ, τῷ μῆτ' ἀνάλογον ἔχειν δύναμιν μῆτε σπουδῆν. Κἀγὼ δὲ ἤδη εἰς τὸ μὴδὲν ἤκω, τοῦ δὲ μὴδὲν ὄντος τί ἄλλο μηθαμιώτερον; Εἰ γοῦν ἐκ τούτου ἐδόξασαν ἴσως ὅτι ἡμεῖς δυνάμεθά τι καθαρῶν· αὐτὸ παρέλκον ἐνόμισαν ὑπερδύναται ἕτεροι πράττειν καὶ αὐτὸς μεταχειρίσασθαι. Ἀλλὰ νῦν ὅτε ἐγὼ μὲν ἤδη ἐντεῦθεν ἀπαλλάττω, ἄλλον τινὰ οὐκ ὀρῶ κατὰ τὸ εἶδος τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῇ πίστει καὶ τοῖς δόγμασι τῆς ὀρθοδοξίας δυνάμενον ἐκπληρῶσαι ἀντ' ἐμοῦ. Διὰ τοῦτο ἀξιώ αὐτὸν, ἵνα καλοῦντος νῦν τοῦ καιροῦ, μᾶλλον δὲ κατεπείγοντος, τὸν ἐν αὐτῷ κεκρυμμένον τῆς εὐσεβείας σπινθῆρα ἀνακαλύψῃ, καὶ συμμαχήσῃ τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τοῖς ὑγιαίνουσι δόγμασιν· ἵνα ὅπερ οὐκ ἴδυνήθην αὐτὸς ἐκτελέσαι, κατορθώσῃ αὐτὸς τῇ τοῦ Θεοῦ συμμαχίᾳ. Δύναται γὰρ τοῦτο τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ ἐκ τῆς φυσικῆς αὐτοῦ φρονήσεως, καὶ τῆς ἐν λόγοις δυνάμεως, εἰ θελήσῃ μόνον τούτοις ἐν δέοντι χρῆσασθαι. Καὶ ἴσως μὲν ὀφείλει τοῦτο τῷ Θεῷ καὶ τῇ πίστει, ἀγωνίσει δὲ πιστῶς καὶ καθαρῶς ὑπὲρ τῆς πίστεως. Ἀποτίθημι δὲ ὁμῶς καὶ αὐτὸς τὸν τοιοῦτον αὐτῷ ἀγῶνα, ἵνα ἢ ἀντ' ἐμοῦ πρόμαχος τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τῆς ὑγιούς διδασκαλίας ὑψηγῆται, καὶ τῶν ὀρθῶν δογμάτων καὶ τῆς ἀληθείας ὑπέρμαχος, πεποιθῶς τῇ συμμαχίᾳ τοῦ Θεοῦ καὶ τῇ ἀληθείᾳ αὐτῇ, περὶ ὧν οἱ ἀγῶνες, ὡς κοινωνῶν τοῖς ἀγίαις διδασκάλοις, καὶ θεοφόροις Πατράσι, τοῖς μεγάλοις θεολόγοις, καὶ τοῖς μισθοῦ ἐκδεχόμενος παρὰ τοῦ δικαίου Κριτοῦ, τοῦ καὶ πάντας τοὺς ὑπὲρ εὐσέθειαν ἀγωνιζομένους ἀνακηρύξιντος, ὡσπερ δὴ καὶ αὐτὸς ὀφείλει, ὅσον οἶόν τε σπουδάσαι ὑπὲρ συστάσεως τῶν ὀρθῶν τῆς Ἐκκλησίας δογμάτων, ὡς λόγον ὀφειλῶν ὑπὲρ τούτων ἐν ὥρᾳ κρίσεως, καὶ ἐμοὶ τῷ ταῦτα ἀναθεμένῳ αὐτῷ, τεταρβήκῳ ἴσως κερποφορήσειν

τοὺς λόγους μου τοῦτους ὑπὲρ τὰ ἑκατὸν, ὡς εἰς ἀγαθὴν γῆν καταβαλλομένου. Περὶ οὗ καὶ ἀποκριθῆτω μοι, ἵνα λάβω τέλειαν πληροφορίαν τῆς παρουσίας ζωῆς ἐξερχόμενος, καὶ μὴ ἀηδῶς ἀποδιώσω, ὡς ἀπεγνωκῶς τὴν τῆς Ἐκκλησίας διόρθωσιν.

A mendo, sperans sermones istos meus plus quam centuplum fructum reddituros tanquam in bonam terram coniectos. De quo ipse mihi respondeat velim, ut egressurus ex præsentī vita, plenam certitudinem habeam, nec injucunde ex vita abeam tanquam de Ecclesiæ reformatione plane desperans.

ΑΠΟΚΡΙΣΙΣ ΤΟΥ ΣΧΟΛΑΡΙΟΥ.

RESPONSIO SCHOLARII.

Ἐγὼ, δέσποτά μου ἅγιε, πρῶτον μὲν εὐχαριστῶ τῇ μεγάλῃ ἀγιοσύνῃ σου ἐπὶ τοῖς ἐπαίνοις οἷς ἐχρήσω εἰς ἐμὲ, ὅτι βουλευθεὶς ἐμοὶ χαρίσασθαι προσεμαρτύρησάς μοι, ὅσα οὐκ ἔχω οὐδ' ἐπίσταμαι προσεῖναι μοι. Ἀλλὰ τοῦτό ἐστι τῆς ἀκρας καλοκαγαθίας καὶ ἀρετῆς καὶ σοφίας τῆς μεγάλης ἀγιοσύνης σου, ἣν καὶ αὐτὸς εἰδὼς ἐξ ἀρχῆς καὶ θαυμάζων, οὐ διέλιπον ἐς δεῦρο ὅσα πατρὶ καὶ διδασκάλῳ καὶ παιδαγωγῷ ὀφείλεται, ἐκτελῶν εἰς τὴν μεγάλην ἀγιοσύνην σου, καὶ ὡς κανόνι χρώμενος τῇ σῆι γνώμῃ, τῆς τε ἐν δόγμασιν ἀκριβεῖας, καὶ τῆς τῶν λόγων ὀρθότητος, οἷς ἂν ἐνασμενίσειας καὶ αὐτὸς συντιθέμενος. Καὶ ὅσα μὴ κατὰ γνώμην δέ σὴν ἀνευδοιάτως τοσῶν ἐκτρεπόμενος, τὴν τοῦ παιδὸς καὶ μαθητοῦ τάξιν τηρεῖν πρὸς τὴν μεγάλην ἀγιοσύνην σου οὐκ ἀπήξιωσα πώποτε, μάρτυρι χρώμενος πρὸς ταῦτα τῇ μεγάλῃ ἀγιοσύνῃ σου. Οἶδας ὡς ἀεὶ τὸν τρόπον τοῦτόν σοι προσηρχόμεν, καὶ βαθυτέρα τῆς ἐμῆς διανοίας ἀνακαλύπτων, τοιαῦτα ἐγγύας σοι παρετιθέμην· καὶ τοῦ ὅτι ἐν τισὶ τῶν καιρῶν οὐ φανερώς ἀπεδύομην πρὸς τοὺς ἀγῶνας οὓς ἡ σὴ μέγιστη ἀγιοσύνη ἤγωνίζετο, ἀλλὰ σιωπῇ τούτους παρέρχομαι τοὺς λόγους, τοῦτο οὐδεὶς βέλτιον οἶδε τῆς μεγάλης ἀγιοσύνης σου, ἐπεὶ καὶ πολλάκις τοὺς λογισμούς μου σοι θαρρήσας, καὶ τοὺς περὶ τούτου σοι ἀνεκάλυψα καθαρῶς, καὶ παραιτησάμενος τῆς συγγνώμης οὐκ ἀπέτυχον. Ἀλλὰ νῦν Θεοῦ συνάρσει τούτων πάντων καταπεφρόνηκα, καὶ ἐμαυτὸν καθαρῶτατον καὶ φανερώτατον τῆς ἀληθείας συναγωνίστην ἔταξα, ὥστε τὰ τῶν πατρῶν μου δόγματα, καὶ τὴν τῆς ὀρθοδοξίας ἀκριβεῖαν ἀνυποστόλως διαγγέλλειν κατὰ τὸν σκοπὸν τῆς σῆς μεγίστης ἀγιοσύνης. Λέγω δὲ ταῦτα οὐχ ὡς ὁρῶν τὴν μεγάλην ἀγιοσύνην σου ἐντεῦθεν ἀπελθόντα· οὐκ ἔτι γὰρ τὰς τελευταίας ἐλπίδας ἀπεβάλομεν· θαρρόμεν δὲ ἐπὶ τῷ Θεῷ περιγενήσεσθαι σε τῆς νόσου, καὶ σὺν ἡμῖν ἔσεσθαι, καὶ ἅμα τὰ τοιαῦτα ἐπεξεργάσεσθαι. Εἰ δέ γε κρίμασιν οἷς οἶδε Θεὸς ἐντεῦθεν ἀποδημήσεις, πρὸς ὃν ἡτοίμασας αὐτῷ τόπον τῆς ἀναπαύσεως πληροφορῶν, λέγω σοι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἁγίων ἀγγέλων τῶν ἰοράτως περισταμένων νῦν ἡμῖν, καὶ τῶν καθ' ἑαυτῶν ἐνταῦθα πολλῶν καὶ ἀξιολόγων ἀν-

B Ego, domino mi sancte, primum quidem magnæ sanctitati tuæ gratias ago de laudibus quibus me cumulasti, simulque mihi ablandiri volens, ea de me testatus es quæ non habeo, nec inesse mihi certo scio. Verum hoc a summa sanctitatis tuæ bonitate, sapientia et virtute profectum est, quam olim probe cognitam admiratus, huc usque nunquam cessavi, sanctitati tuæ deferens, quæcunque patri, magistro et præceptori tribui debent, sententia tua tanquam regula utens, et circa dogmatum accuratam expositionem, rectamque theologiæ rationem, iis quæ tibi probabantur plane consentiens. Quæcunque etiam non erant ex animi tui sententia, illa absque dubitatione aversatus, nunquam aliter quam ut filius discipulusque erga sanctitatem tuam me gessi, quæ quidem tuo ipsius testimonio satis apud te constare puto. Nosti enim me ita affectum ad te accessisse, et intima animi mei secreta aperientem, talem tibi sponsonem fecisse. Quod si aliquando ad ea certamina, quæ sanctitas maxima tua suscepit, palam non accessi, rationes quas quidem silentio prætereo, nemo te melius novit, quandoquidem quæ tunc in animo haberem, confidenter manifestavi tibi, et excusatione facta, veniam a te consecutus sum. Verum Dei auxilio hæc omnia jam contempsī, neque manifestum et publicum veritatis defensorem constitui, patrum meorum dogmata orthodoxæque fidei veritatem absque ulla dissimulatione secundum sanctitatis tuæ propositum annuntiaturus. Neque hæc dico tanquam te ex hoc mundo abeuntem videns, nec enim spem ultimam abjecimus; imo confidimus te ex hoc morbo convalescentem, futurum adhuc nobiscum, et simul hæc omnia exsecuturum. Quod si occultis judiciis quæ Deus novit, hinc ad quietis locum quem parasti tibi, te migrare contingat, tibi certissime affirmo coram Deo et sanctis angelis, qui nunc nobis invisibiliter assistunt, et multis clarissimisque viris, qui hic astant, me tuo loco futurum, et tanquam ore tuo, quæcunque amplectebaris et docebas, amplexurum et defensurum, omnibusque annuntiaturum: nihil omnino eorum

præternissurum, sed ad extrema usque sanguinis mortisque pericula pro illis decertaturum. Quamvis propterea experientia mea et vires exiguae omnino sint, confido tamen fore, ut niagua sanctitas tua defectus meos compenset, sospes quidem perfectissima tuâ in rebus illis tractandis peritia, hinc vero migrans acceptissimis orationibus ad Deum tuis.

σύνη σου ἀναπληρωσαι τὰ ἐμὰ ἑλλείμματα, καὶ παρὼν ἡμῖν ἐνταῦθα τῇ ἐνοῦσῃ σοι περὶ τὰ τοιαῦτα ταλεῖται, καὶ ἀπάρας τοῖς σαῖς πρὸς Θεὸν εὐπαρρησιάστοις ἐντελέξῃς.

ΑΠΟΛΟΓΙΑ

ΤΟΥ ΑΓΙΩΤΑΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΕΦΕΣΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΜΑΡΚΟΥ ΤΟΥ ΕΥΓΕΝΙΚΟΥ

Ῥηθῆσα ἐπὶ τῇ τελευταίῃ αὐτοῦ αὐτοσχεδίῳ.

ΑΠΟΛΟΓΙΑ

SANCTISSIMI METROPOLITÆ EPHESI DOMINI MARCI EUGENICI.

Dicta ex tempore instante ejus obitu.

Quæ mea sententia sit, fusius explicare volo, quod si unquam, id nunc a me, appropinquante exitu meo, fieri debet, ut mihi ipsi ab initio ad finem usque consentiens sim, neque aliquibus videar alia quidem dixisse, alia in animo occultasse, quæ hac resolutionis meæ hora deprehendi debere verisimile sit. De Patriarcha loquor, ne forte honoris mei specie ad funus humilis illius mei corporis, vel ad commemorationis officia illi in mentem veniat mittere aliquos ex episcopis suis, aut clero suo, aut omnino aliquem eorum qui ipsi communicant, ad preces aut funus delatendum cum sacerdotibus partis nostræ, atque ita existimare quispiam possit, me quocumque modo etiam in occulto admittere ipsius communionem. Ne vero silentium meum occasionem suspicandi aliquod temperamentum præbeat illis qui non plene et penitus propositi mei rationem nossent, dico et adtestor eorum presentibus, multis dignitate conspicuis viris, me neque suscipere illius aut sequacium ejus communionem, prorsus et omnino, neque dum vivo, neque post mortem: ut neque factam Unionem, neque Latinorum dogmata quæ ipse et qui illi adhærent susceperunt, quorum defendendum gratia hunc sibi primatum comparavit ad rectorum Ecclesiæ dogmatum subversionem. Certissime enim teneo, me quantum ab illo et ejusmodi hominibus proculsum, tanto magis Deo et omnibus fidelibus et sanctis Patribus esse proximum: et sicut ab illis dividor, tanto magis unior veritati et sanctis Patribus Ecclesiæ theologis: ut pariter persuasum habeo illis qui ejusmodi dogmatibus consenserunt, a veritate et sanctis Ecclesiæ Doctoribus distare longis-

δρῶν, ὅτι ἔσομαι αὐτὸς ἐγὼ ἐν τοῖς τοίχοις ἀντὶ σοῦ καὶ ἀντὶ σοῦ στόματος, ὅσα αὐτὸς ἐσπούδαζες καὶ παρεδίδου, στέργων καὶ αὐτὸς καὶ δεφενδεύων, καὶ πᾶσιν ὑποτιθεῖς, μηδὲν οὐδ' ὄλωσ τῶν τοιούτων κασαφεῖς τὸ παράπαν, ἀλλὰ μέχρι τῶν ἐσχάτων κινδύνων αἵματος τε καὶ θανάτου ὑπὲρ τούτων ἀγωνίζεσθαι. Καὶ εἰ καὶ μικρὰ πάνυ τυγχάνει ἡ ἐμὴ περὶ ταῦτα κείρα καὶ δύναμις· ἀλλ' οὖν πείθομαι ὅτι ἡ μεγάλη ἀγωνία σου ἀναπληρωσαι τὰ ἐμὰ ἑλλείμματα, καὶ παρὼν ἡμῖν ἐνταῦθα τῇ ἐνοῦσῃ σοι περὶ τὰ τοιαῦτα ταλεῖται, καὶ ἀπάρας τοῖς σαῖς πρὸς Θεὸν εὐπαρρησιάστοις ἐντελέξῃς.

Βούλομαι πλατύτερον τὴν ἐμὴν γνώμην εἰπεῖν, εἴπερ ποτὲ καὶ νῦν ἐν τῷ ἐγγίσει τὴν τελευταίην μου, ἵνα σύμφωνος ᾧ ἔμαυτῷ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους, καὶ μὴ δόξω εἶσιν ὅτι ἄλλα μὲν ἔλεγον, ἄλλα δὲ ἐκρυπτον ἐν τῇ διανοίᾳ, ἃ εἰκὸς ἦν ἐλεγχθῆναι τῇ ὥρᾳ ταύτῃ τῆς ἐμῆς ἀναλύσεως. Λέγω δὲ περὶ τοῦ Πατριάρχου, μήπω δόξῃ αὐτῷ προφάσει τάχα τιμῆς τῆς πρὸς ἐμὲ ἐν τῇ κηδεῖα τοῦ ταπεινοῦ μου τούτου σώματος, ἢ καὶ ἐν τοῖς μνημοσύναις μου, στείλαι τινὰς τῶν ἀρχιερέων αὐτοῦ, ἢ τοῦ κλήρου αὐτοῦ, ἢ ἄλλως τῶν κοινωνούντων αὐτῷ τινὰ συνεύξασθαι, ἢ συμφορέσαι τοῖς ἐξ ἡμετέρου μέρου· ἵερῶσι τοῖς πρὸς τὰ τοιαῦτα παρακληθεῖσι δοξάσῃ ὡς οἰφθήποτε τρόπῳ προσεῖναι καὶ ἐν τῷ κρυπτῷ τὴν αὐτοῦ κοινωνίαν. Καὶ ἵνα μὴ ἡ σιωπὴ μου συγκατάθεσιν τινα ὑπονοῆσαι παρέξῃ τοῖς μὴ καλῶς καὶ εἰς βάθος εἰδῶσι τὴν ἐμὴν σκοπὴν, λέγω καὶ διαμαρτύρομαι ἐνώπιον τῶν παρατυχόντων πολλῶν καὶ ἀξιολόγων ἀδρῶν, ὡς οὔτε βούλομαι οὔτε δέχομαι τὴν αὐτοῦ ἢ τῶν μετ' αὐτοῦ κοινωνίαν, τὸ παράπαν οὐδαμῶς οὔτε ἐπὶ ζωῆς μου, οὔτε μετὰ θανάτου, ὡς περ οὐτὴ γεγονούσαν ἔνωσιν, καὶ τὰ δόγματα Λατινικὰ ἅπαντα ἐδέξατο αὐτὸς καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ, καὶ ὑπὲρ τοῦ δεφενδεύειν ταῦτα, καὶ τὴν προσοσίαν ταύτην ἐμνηστεύσατο ἐπὶ καταστροφῇ τῶν ὀρθῶν δογμάτων τῆς Ἐκκλησίας. Πέπειμαι γὰρ ἀκριβῶς, ὅτι ὅσον ἀποδίσταμαι τούτου καὶ τῶν τοιούτων, ἐγγίξω τῷ Θεῷ καὶ πᾶσι τοῖς πιστοῖς καὶ ἁγίοις Πατράσι· καὶ ὡς περ τούτων χωρίζομαι, οὕτως ἐνοῦμαι τῇ ἀληθείᾳ καὶ τοῖς ἁγίοις Πατράσι τοῖς θεολόγοις τῆς Ἐκκλησίας· ὡς περ αὐτὸ πείθομαι τοὺς συντιθεμένους τούτοις· ἀποδίστασθαι τῆς ἀληθείας καὶ τῶν μακαρίων τῆς Ἐκκλησίας διδασκάλων. Καὶ διὰ τοῦτο λέγω

ὡς περ παρὰ πᾶσάν μου τὴν ζωὴν ἐμὴν κεχωρισμέ-
νος ἀπ' αὐτῶν, οὕτω καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἐξόδου
μου, καὶ ἔτι καὶ μετὰ τὴν ἐμὴν ἀποβίωσιν· καὶ ἐξ-
ορκῶν ἐντέλλομαι, ἵνα μηδεὶς ἐξ αὐτῶν προτεγγίσῃ
ἢ ἐν τῇ ἐμῇ κηδεΐᾳ, ἢ ἐν τοῖς μνημοσύνοις μου·
ἀλλ' οὐδὲ ἄλλου τινὸς τῶν τούτου μέρους ἡμῶν ὡς τε
συμπορεύειν ἐπιχειρῆσαι, καὶ συλλειτουργεῖν τοῖς
ἡμετέροις. Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ τὰ ἄμικτα μίγνυσθαι.
Δεῖ γὰρ παντάπασιν ἐκείνους εἶναι κεχωρισμένους
ἡμῶν, μέχρις ἂν δῶ ὁ Θεὸς τὴν καλὴν διόρθωσιν
καὶ εἰρήνην τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ.

A sime. Idcirco me, ut tota vita mea ab illis separatus
fui, ita in tempore exitus mei forte dico, et post
obitum meum : itaque adjurans præcipio, ut nullus
eorum accedat ad funus meum, aut ad exequiarum
officia : sed neque quisquam alius ex ea parte
cum nostris se ingerat, aut ad sanus deduceudum,
aut ad Liturgiam simul celebrandam. Hoc enim
esset ea conjungere quæ conjungi non possunt. Il-
los enim omnino separatos esse a nobis oportet,
donec Deus præclaram reformationem et pacem
Ecclesiæ suæ dederit.

ΕΚ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ

Τῷ ΚΓΡΙῶ ΜΑΞΙΜῷ Τῷ ΚΑΤΑ ΚΟΣΜΟΝ ΣΟΦΙΑΝῶ, ΚΑΙ ΠΑΣΙ ΤΟΙΣ ΕΝΑΣΚΟΥΜΕΝΟΙΣ Τῇ
ΑΓΙΑ ΜΟΝῆ ΤΟΥ ΣΙΝΑ ΟΣΙΩΤΑΤΟΙΣ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΙΣ ΚΑΙ ΜΟΝΑΧΟΙΣ.

EX EPISTOLA GENNADII

AD MAXIMUM MONACHUM, SOPHIANUM IN SÆCULO APPELLATUM,
ET OMNES ASCETAS MONTIS SINA, SACERDOTES ET ALIOS SANCTISSIMOS MONACHOS.

Ἐτι ἠρώτησαν οἱ μοναχοί, εἰ ἐνι συγκεχωρημένον Β
ἐνα διδῶτε τοῖς Ἀρμενίοις ἢ Λατίνοις τὴν παναγίαν,
τοῖς προσκυνηταῖς. Ἡμεῖς δὲ λέγομεν ἵνα διδῶτε
αὐτοῖς καὶ τὸ ἀντίδωρον. Χριστιανοὶ γὰρ εἰσι, καὶ
διὰ τοῦτο ἐρχονται ἐκ τοσοῦτων διαστημάτων εἰς
προσκύνησιν τοῦ Δεσποτικοῦ τάφου. Εἰ γοῦν καὶ
ἐσχισμένοι εἰσὶν ἀπ' ἡμῶν διὰ τινὰ ζητήματα τῆς
πίστεως, καὶ εἰσιν ἑτερόδοξοι· ἀλλ' ὡς Χριστιανοὶ
μετὰ πίστεως καὶ εὐλαβείας ζητοῦσι τὸν ἁγιασμὸν
ἡμῶν· καὶ ἡμεῖς ὀφειλομεν διδόναι. Τὸ γὰρ, *Μὴ δότε
τὰ ἅγια τοῖς κυσὶ*, καὶ τὰ ἐξῆς, περὶ τῶν ἀπίστων
νοεῖται, ἦγουν Ἰουδαίων, καὶ Σαρακηνῶν, καὶ Ἑλ-
λήνων, καὶ Μανιχαίων, καὶ ἄλλων, οἵτινες προ-
ποιεῦνται τὸν Χριστιανισμόν, μὴ ὄντες Χριστιανοί.
Δεῖ δὲ καὶ ἔπειτα μὴ ποτε στραφέντες καταπατίσω-
σιν αὐτὰ, καὶ βῆξωσιν ἡμᾶς. Κύνες οὖν εἰσι καὶ
χοῖροι οἱ καταπατοῦντες. Οἱ δὲ μετὰ πίστεως καὶ
εὐλαβείας ζητοῦντες τὰ ἅγια καὶ προσλαμβάνοντες,
οὐκ εἰσὶ τοιοῦτοι. Ἀκούετε δὲ καὶ τοῦ Κυρίου εἰπόν-
τος, *Ὅτι Ὁ μὴ ὦν καθ' ἡμῶν, ὑπὲρ ἡμῶν ἐστι·
καὶ, Τὸν ἐρχόμενον πρὸς με οὐκ ἐκβάλλω ἔξω.*
Τὸ μέγα μυστήριον τῆς κοινωνίας μόνον μὴ δίδοτε
αὐτοῖς. Εἰ δὲ τι· ἀπ' αὐτῶν βουλευθῆ προσμεῖναι αὐ-
τόθι, ἢ νοσηθῆ, ἀρνήσεται μὲν πρῶτον τὴν πάτριον
δόξαν, ὁμολογήσει δὲ τὴν δόξαν τῆς καθολικῆς Ἐκ-
κλησίας, ἀξιοῦντες αὐτὸν τῆς τοιαύτης κοινωνίας.
Τοῦτό ἐστιν ἡ συνήθεια τῆς καθολικῆς τῶν Χριστιαν-
ῶν Ἐκκλησίας.

Δεῖ δὲ καὶ οἱ ἀγιώτατοι πατριάρχει, ὅτε ἐλειτούρ-
γουν ἑορτασίμως, ἐρχομένους καὶ Ἀρμενίους καὶ

Interrogaverunt etiam monachi : an vobis liceat
Armenis et Latinis qui adoratum veniunt, dare
sanctissimam communionem. Nos autem dicimus,
ut detis ipsis Antidorum sive panem benedictum :
sunt enim Christiani, et idcirco ex tanto locorum
intervallo veniunt ad Dominici sepulcri veneratio-
nem. Porro si a nobis schismate dividuntur propter
aliquas circa fidem quæstiones, et sunt heterodoxi ;
tanquam Christiani cum fide et pietate quærunt
sanctificationem a nobis, et nos dare debemus. Il-
lud enim, *Nolite dare sancta canibus*, etc., de infide-
libus intelligitur, Judæis nempe et Saracenis,
Gentilibus, Manichæis, et aliis qui Christianismum
simulant, cum Christiani non sint. Unde sequitur
ne forte conversi ea conculcent, et dirumpant nos.
Canes igitur et porci sunt qui conculcant. Qui vero
cum fide et pietate quærunt sancta, et ea suscipiunt,
tales nequaquam sunt. Audite etiam Dominum di-
centem, *Qui non est contra nos, pro nobis est* : tum
illud, *Eum qui venit ad me, non ejiciam foras*. Igitur
magnum mysterium communionis solummodo ne
dederitis eis. Si vero aliquis illorum illic permanere
voluerit, aut in ægritudinem inciderit, abnegabit
quidem primum patriam opinionem, et constabitur
id quod docet Ecclesia Catholica, et tunc commu-
nionem illum dignabimini : hæc est enim consuetudo
Catholicæ Christianorum Ecclesiæ.

Eapropter sanctissimi Patriarchæ, cum festis so-
lemnibus Liturgiam celebrarent, venientes Armenos

et Latinos cum magna modestia ad Liturgiam, non repellabant, imo abeuntibus, cum orthodoxis, adorantibusque, et patriarchalem manum osculantibus, benedictionem dabant et antidorum : quippe ut discipuli Christi ad ipsum venientes non ejiciant foras. Sufficit igitur quod sacram communionem ab illis nec petitis, nec accipitis, quia sunt heterodoxi et divisi. Sed si communionem ipsam a vobis expetunt, non debetis eos, ut diximus repellere.

Ἀ Λατίνους μετὰ πάσης εὐλαβείας εἰς τὴν λειτουργίαν οὔτε ἐδίωκον, ἀλλὰ καὶ ἀπερχομένους μετὰ ὀρθόδοξων καὶ προσκυνούντας, καὶ ἀσπαζομένους τὴν πατριαρχικὴν χεῖρα, καὶ εὐλόγουν καὶ ἐδίδουν αὐτοῖς τὸ ἀντίδωρον. Ὡς γὰρ μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ οὐκ ἐξέβαλον ἔξω τοὺς εἰς αὐτὸν ἐρχομένους. Ἀρχετὸν οὖν ἐστὶν ὑμῖν ὅτι οὐ ζητεῖτε, οὔτε λαμβάνετε ἀγιασμὸν παρ' αὐτῶν, διότι εἰσὶν ἑτερόδοξοι καὶ κεχωρισμένοι. Ἄλλ' ἐὰν ζητῶσιν αὐτὸν τὸν ἀγιασμὸν ἀπ' ὑμῶν, μὴ ἀποπέμπειν αὐτούς, ὡς προεπιπομεν.

ΤΟΥ ΣΟΦΩΤΑΤΟΥ ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ

ΤΟΥ ΣΧΟΛΑΡΙΟΥ

ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΤΙΜΙΩΤΑΤΟΝ ΚΑΙ ΟΣΙΩΤΑΤΟΝ

ΕΝ ΜΟΝΑΧΟΙΣ ΓΕΝΝΑΙΟΝ ΙΩΣΗΦ

ΤΩΝ ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚῃ,

ΠΕΡΙ ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΥ.

SAPIENTISSIMI GENNADII

SCHOLARII

PATRIARCHÆ CONSTANTINOPOLITANI

AD ILLUSTREM AC VENERANDUM MONACHUM THESSALONICENSEM
GENEROSUM JOSEPHUM

EPISTOLA DE PRÆDESTINATIONE.

(Græce edidit Hoeschelius, Aug. Vindel. 1606, in-4°; Latine Fed. Morellus, Paris. 1618, in-12 (1).)

Decumbens in lecto, litteras tuas accepi; et nunc tandem morbo utcumque recreatus, constituieram

(1) Hanc Gennadii Scholarii Apologeticam Epistolam super assertionem Basilii M. de Prædestinatione, minime spernendam, tum subjecti gravitate, tum Attici scriptoris elegantia et eruditione singulari, puræque et orthodoxæ fidei vindice V. C. David Hoeschelius, optime dum vixit de re litteraria meritis, Augustæ Vindelicorum Græce tantum edi sedulo curaverat ante xx annos, cum id munus non levidense, οὐδ' ἀπέληκτον a doctissimo sapientissimoque Cytheriorum episcopo Maximo accepisset. Postea novissimis quas ad me scripsit

Κλινοπετῆς ἐδεξάμην σου τὴν ἐπιστολὴν, καὶ νῦν ὄψ' ἄμικρὸν ἀνασφῆλας τῆς νόσου, ἐβούλεμην μὲν

litteris conquestus illius operis, eruditorum ac proborum fere omnium suffragiis approbati, Latinam versionem tot annorum spatio a nemine esse tentatam, hortatusque est ac prope flagitavit, ut insigne illud scriptum apologeticum Latinitate donarem, ederemque in eorum gratiam quibus Græca non ita pervia sunt. Equidem tametsi in aliis tyche-rheseis animodum essem occupatus, nolui tamen decesse ne tacite quidem flagitationi viri tam φιλοσόφου καὶ φιλομούσου. MORELLUS.

μηδὲν ἀποκρίνεσθαι περὶ ὧν ἐπυνθάνου, συνήθει δὲ ἄ γραφῇ τὸ τῆς εὐνοίας χρέος πληροῦν. Ὁ γὰρ ἡμέτερος· καιρὸς καὶ τῶν ἡμετέρων ἔρχετο λόγων, μᾶλλον δὲ παντὸς ἀγαθοῦ, καὶ δεῖ τὴν ἐσχάτην ἀμορφίαν τοῦ γένους ἐν ἅπαντι πράγματι καθημένους ἐν γυνί· που θρηγεῖν αἰωπῆ, καὶ τὴν ἀπαγωγὴν τῆς τοιαύτης ἐξαιτεῖσθαι ζωῆς, ὁπόταν ἐπινεύῃ τὸ θεῖον. Ἄλλ' ἢ πρὸς τὸν μέγαν Βασιλεῖον αἰδῶς κατηνάγκασεν. Ἐκαίῳ τοῖνον ἔχεις ἂν τὴν χάριν, οὐχ ὕμιν, ταυτησί τῆς ἀπολογίας.

Ὁ μὲν γὰρ μέγας τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλος φησί που, « θάνατοι δὲ ἀπάγονται, τῶν ὄρων τῆς ζωῆς πληρωθέντων, οὓς περὶ ἕκαστον ἐπηξεν ἡ δικαία τοῦ Θεοῦ κρίσις, πόρρωθεν τὸ περὶ ἡμᾶς συμφέρον προβλεπομένου. » Σὺ δὲ, δοσιώτατε καὶ φιλάτατε, ἀκούειν λέγεις πολλῶν, πολλοὶς ἐπιχειρήμασι μὴ θελόντων τοῦτο, μὴδὲ δεχομένων. Ὅθεν καὶ τινες αὐτῶν τὸν μέγαν ἐξαιτωμένους ἐπὶ τούτῳ Βασιλεῖον, λέγειν, ὡς ἐκ τοῦ παρήκοντος εἶπεν οὕτω, καὶ δι' ὠφέλειαν τῶν τότε ἐκείνου ἀκούοντων. Εἶναι μὲν πολλοὺς τοὺς ταῦτα λέγοντας οὐδὲν θαυμαστόν. Τὰ γὰρ θεῖα καὶ ὑψηλὰ καὶ φιλοσοφίας γέμοντα τοὺς πολλοὺς διαπέφουγεν. Ὅθεν οὐδὲ χρῆ πεισθῆναι πρὸς ἐκείνους λόγον οὐδένα. Σὲ δὲ εὐνοίας ἕνεκα τῷ μεγάλῳ συνιστῶμεν Πατρὶ, καὶ τῷ τὴν ἱερὰν ἐκείνου ψυχὴν φωτίσαντι Πνεύματι. Ἔστω δὲ, ὡς αὐτοὶ φασιν, ἐκ τοῦ παρήκοντος θεολογεῖν τινα τῶν ἀληθῶν θεολόγων, ἀλλὰ ψευδῆ θεολογεῖν οὐχ οἶόν τε, οὐτε προδύργου, οὐτ' ἐκ τοῦ παρήκοντος θεολογοῦντα. Ἐμελλε δὲ ἐκ τοῦ παρήκοντος θεολογεῖν ποτε ὁ πάσης προσοχῆς καὶ ἀκριβείας κενῶν, καὶ ταῦτα περὶ μεγίστου δόγματος, καὶ εἰς τὸ δεύτερον τῆς πίστεως ἀνήκοντος ἄρθρον, καὶ δι' ὠφέλειαν τῶν ἀκούοντων ἔμελλε ψευδῆ προτιθέναι δόγματα; καὶ ὠφέλεια τῶν ἀκούοντων ἂν ἦν, ἵνα περὶ τὸ ἥθος τι βελτίους γινόμενοι, ψευδοδοξῶσι περὶ Θεοῦ καὶ τῶν θεῶν; καὶ ὠφελῶν ἄλλους ἐν μικροῖς, ἐδραπτεν ἑαυτὸν ἐν τοῖς μεγίστοις ἐκὼν περὶ τῶν θεῶν ψευδόμενος, καὶ ταῦτα μὴδὲ πρὸς δῆμον τὸν λόγον ποιούμενος, ἀλλ' ἰδίᾳ τισὶ πεπαιδευμένοις τε καὶ παρακολουθεῖν δυναμένοις, καὶ μὴ παντὶ συλλογισμένῳ, εἰ καὶ σκοπὸς ἐστὶ τὸ συμπέρασμα, ἀλλ' οὐκ ἐκ τοῦ παρήκοντος αἰ προτάσεις λαμβάνονται. Πρὸς δὲ τὸν λόγον, καὶ τὴν κατ' αὐτὸν ἀλήθειαν ἀπλῶς δηλοῦναι, αὐταὶ καὶ μᾶλλον εἰσι προδύργου, ὡς ἄνευ αὐτῶν ἀδύνατον συμπεραίνειν. Ὁ δὲ τῆς ἀληθείας διδάσκαλος ἐκ τοῦ παρήκοντος ποιήσεται καὶ παρέργως τὴν ἐκ τῶν θεῶν λογίων ἀπόδειξιν; εἰ δὲ καὶ ἐκ μὴ ἀληθῶν, τὸ πείσαι μόνον σκοπῶν, ἔτι τῆς ἀληθείας; ἔστι διδάσκαλος, ἢ σοφιστῆς; ἐναρίθμιος μᾶλλον; εἰ τοῖνον ἐκ τῆς οὐρανοῦ προδιατάξεως περὶ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς τε καὶ τελευτῆς, κατὰ τὸ χρέον καὶ τρόπον ὁ μέγας ἤθελε πείθειν, μεθ' ὑπομονῆς εὐχαρίστου φέρειν τὴν τελευτὴν, μᾶλλον δὲ ἀναγκάζειν, ὡς ἄλλως μέλλοντας ἀσεβῆσαι, ἢ τὴν θεῶν ἀγνοοῦντας προορισμὸν, ἢ εἰδότες καὶ οὐ φροντιστάς ἐκ φιλοζωίας ἑαυτῶν τε καὶ τῶν οἰ-

A quidem nihil ad ea respondere, de quibus percunctatus fueras, sed consueta familiarique scriptione benevolentiae debitum persolvendo, tibi satisfacere. Etenim opportunum tempus et nostris concessum sermonibus praeteriit, imo potius cuiusvis boni occasio: quin extremam gentis deformitatem in omni negotio considerentes in angulo lugere tacite alicubi praestat, et avocationem ab ejusmodi vita exposcere, quando Numen annuit. Sed reverentia, qua Basilium Magnum prosequor, ad respondendum coegit. Quocirca gratiam illi habere potes hujus Apologiae, non autem nobis.

B Enimvero magnus Ecclesiae doctor ait alicubi: « Mortes autem inducuntur, terminis vitae absolutis, quos circa unumquemque fixit justum Dei iudicium, eminens quod nobis conducit prospicientis. » Tu vero, sanctissime et amicissime, audire multos dicis, qui pluribus hoc argumentis improbant, refutant ac repudiant: quin etiam eorum nonnullos ais de Basilio magno ob id extorquentes, querentesque dicere illum, quasi aliud agendo, et propter emolumentum eorum qui tunc ipsum audiebant, ista hoc enuntiasse. Quod multi sint qui haec proferunt, nihil mirum est: nam divina et sublimia et philosophicis rationibus cumulata plebeios fugiunt. Quare ne verba quidem ulla cum iis commutanda sunt. Te vero benevolentiae causa magno conciliamus Patri, et qui sacram illius animam illustravit, Spiritui. Esto sane, ut isti dicunt, aliquem e veris et tanto nomine dignis theologis de Deo et rebus divinis, cum licentia supina disserere. Verum nefas est de Deo verba facientem, falsa in theologico sermone enuntiare, sive id e re et ex professo, sive remitte sibi indulgendo agat. An vero futurum erat, ut qui omnis attentionis et exactae diligentiae regula est, de Deo unquam dissertaret praeter id quod par est: idque de magni momenti decreto, et quod ad secundum fidei articulum refertur: ac propter audientium commodum scita falsa proponeret? an etiam emolumentum foret auscultantium, ut cum ratione morum ingenique meliores fierent, falsa de Deo ac rebus divinis opinarentur? et doctor, alios in exiguis juvando, seipsum in maximis ultro laederet, de divinis mentiando? cum praesertim ad populum verba non faceret, sed privatim apud eruditos quosdam, et eos qui subsequi possent: ac profecto omni argumentorum rationibus utenti, quamvis scopus sit conclusio, non idcirco propositiones perfunctorie et neglectum sumuntur: sed ad rationem et veritatem quae secundum ipsam est; omnino summptiones haec scilicet magis e re sunt et conferunt, quando sine ipsis impossibile est concludere. At veritatis antistes faceretne segniter ac supervacanea e divinis oraculis institutam demonstrationem? quod si etiam ex non veris, id solum spectans, ut persuadeat, sicce adhuc veritatis doctor erit, an potius in sophistarum album referetur? Quocirca si a caelesti praerogatione de hominum vita et obitu, juxta tempus et modum, magnus vir

suadere voluit, cum patientia gratoque animo ferendam esse mortem, imo etiam cogere aggressus est eos qui aliter impie acturi essent, aut quia divinam ignorarent prædestinationem : vel cum eam cognoscerent, ejus tamen curam haberent nullam, præ temeraria sui suorumque vitæ cupiditate : nonne sermo de divina præordinatione susceptus maxime conducibilis ipsi erat, qui cum veritate suadere volebat? an non etiam discentibus, si quidem obtemperare statuissent, utilissimum fuisset, cum ob id maxime persuaderentur? Quocirca plane ineptum est ita exostulare de eo qui omni culpa vacat. Verum prudentius conquererentur, si dicerent : Non ut doctus, sapiens ac divinus, sed ut homo hæc in parte duntaxat ignoravit, nec potuit pulchre veram doctrinæque sententiam discernendique vim adipisci. Atqui ne istud quidem rationi consentaneum est. Etenim tametsi exploratum perspectumque habeamus magnum Basilium non doctrina tantum aliis anteivisse omnibus, verum etiam illuminationibus a Deo acceptis insignem existuisse : non plus tamen illi tribuimus, quam Athanasio, Gregorio Theologo, et Nysseno atque Augustino, quibus omnibus magnus hic concinit, et hi omnes illi consentiunt. Qui autem fieri potest ut tanti doctores in hac assertionem simul errore abducti fuerint? Quod autem multis in locis hæc eadem asserat, et cum cura et exaggeratione multa, ut si hæc de re orationem ad utilitatem susciperet, ac futurum esset ut eos veritatis sententia juvaret, qui subsequi ac percipere possent : attende quid alio loco dicat; et hæc studiosa sedulitate comperies, haudquaquam fortuitum quemdam concursum eorum quæ hominibus sunt enuntiandum esse : tanquam si nullus moderator et princeps hunc mundum regeret, pravæ tibi opiniones suggerendo; duntaxat a limitibus pietatis excidere caveas. « Nam qui nos finxit et animavit Deus, proprium concessit cuique animæ degendæ vitæ statum, atque alios aliis limites exitus finxit. Etenim huic quidem plures in mole corporis et luce moras facere Numinis dispensatio statuit : illum vero citius vinculis corporeis solvi constituit, juxta inenarrabilis sapientiæ ac justitiæ suæ rationes. Quemadmodum ex illis qui in carcerem traduntur, alii diuturniore temporis spatio custodiæ carcerum molestiæ vexantur, alii promptiorem inveniunt ærumnæ liberationem : sic etiam ex animabus aliæ per diu vitæ hujus usura fruentes detinentur, aliæ breviori temporis intervallo, pro meriti cujusque ratione et proportione, cum tam alte et sapienter (adeo ut mens humana eo pervenire nequeat) qui creavit nos prospiciat ea quæ ad singulos mortales pertinent. Non audis Davidem canentem, « Educ de carcere animam meam? » Non auscultasti, de sancto dictum, solutam fuisse ipsius animam? Quid vero Symeon, quando amplexatus est Dominum nostrum? qualem emisit vocem? nonne hæc, « Nunc dimittis servum tuum, Domine? » Nam ad vitam quæ in superis locis agitanda est,

A κείων ἀλόγου· οὐκ ἦν αὐτῷ μάλιστα προύργου ὁ περὶ τῆς θείας προδιατάξεως λόγος, τῷ μετὰ τῆς ἀληθείας πείθειν ἐθέλοντι, ἢ οὐχὶ καὶ τοῖς διδασκόμενοις εἴπερ ἠβούλοντο πείθεσθαι, προύργιαίτων ἂν ἦν, ὡς διὰ τοῦτο μάλιστα πειθομένοις, ὥστε πάνυ χυδαῖον οὕτως ἐξετιμᾶσθαι τὸν καθάπερ ἀνάτιον. Ἄλλὰ φρονιμώτερον ἂν ἐξηγιῶντο λέγοντες, ὡς εἰ σοφὸς ἦν καὶ θεῖος, ἀλλ' ὡς ἀνθρώπος ἠγνόησεν ἐν τούτῳ τῷ μέρει, καὶ οὐκ ἠδυνήθη καλῶς τῆς ἀληθοῦς καὶ σοφῆς ἐφικέσθαι γνώμης καὶ διακρίσεως. Ἄλλ' οὐδὲ τοῦτο λόγον ἔχον ἐστίν. Ἡμεῖς γὰρ καίτοι τὴν μέγαν εἶδοτες οὐ σοφία μόνον παρεληλαχότα πάντας, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐκ Θεοῦ φωτισμοῖς διαπρέψαντα, ὅμως οὐκ αὐτῷ τιθέμεθα μᾶλλον ἢ Ἀθανασίῳ, καὶ Γρηγορίῳ τῷ Θεολόγῳ, καὶ τῷ Νύσσει αὐτῷ, καὶ Δύγουστίνῳ, οἷς πᾶσιν ὁ μέγας ἐνταῦθα συνῆδαι Βασιλείου, καὶ οὗτοι πάντες αὐτῷ. Καὶ πῶς οἶόν τε τηλικούτους διδασκάλους ὁμοῦ περὶ τοῦτο πλανηθῆναι τὸ μέρος; ὅτι δὲ πολλαχοῦ τὰ αὐτὰ ταῦτα φησὶ, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιεργασίας, ὡς προύργου τὸν περὶ τούτων λόγον ποιούμενος, καὶ ὠφελεῖν μέλλων τῇ δόξῃ τῆς ἀληθείας τοὺς παρακολουθεῖν δυναμένους· ἀκούε τί φησὶν ἀλλαγῶ, καὶ σπουδάσαι; εἰρήσεις, μὴ αὐτόματόν τινα εἴπηρ συντυχῶν τῶν γινομένων ἀνθρώποις, ὡς μηδεὶς προστάτου τὸν κόσμον οἰκονομοῦντος, πονηρὰ δόγματα ὀποτιθέμενος σεαυτῷ, μηδὲ ἐκπέσης τῶν ὄρων τῆς εὐσεβείας. « Ὁ γὰρ πλάσας ἡμᾶς καὶ ψυχῶσας Θεός, ἰδὼν ἐδοκίμει ἐκάστη ψυχῇ τὴν τοῦ βίου διαγωγὴν, καὶ ἄλλους ἄλλους ὄρους ἐπέθεε τῆς ἐξόδου. Τὸν μὲν γὰρ ἐπὶ πλείον περιμεῖναι τῇ παρουσίᾳ τῆς σαρκὸς ψυκόμενος· τὸν δὲ θάττον ἀπολυθῆναι τῶν δεσμῶν τοῦ σώματος διετάξατο, κατὰ τοὺς τῆς ἀβρότητος σοφίας ἐαυτοῦ καὶ δικαιοσύνης λόγους. Ὅσπερ οὖν οἱ ταῖς εἰρηταῖς ἐμπέποντες, οἱ μὲν ἐπὶ πλείονα χρόνον τῆ κακώσεως τῶν δεσμωντηρίων ἐναποκλείονται, οἱ δὲ ταχυτέραν εὐρίσκουσι τὴν τῆς κακοπαθείας ἀπκλαγὴν· οὕτω καὶ αἱ ψυχᾶι, αἱ μὲν ἐπὶ πολὺ προσκατέχονται τῇ ζωῇ ταύτῃ, αἱ δὲ ἐπ' ἔλαττον, κατὰ τὴν ἀξίαν τῆς ἀναλογίας; ἐκάστου, σοφῶς καὶ βαθείως, ὡς οὐκ ἂν ἐφίκοιτο νοῦς ἀνθρώπων, τὰ περὶ ἐκάστου ἡμῶν τοῦ κτίσαντος προβλεπομένου. Οὐκ ἀκούεις λέγοντος τοῦ Δαβὶδ· « Ἐξάγαγε ἐκ φυλακῆς τὴν ψυχὴν μου; » οὐκ ἤκουσας περὶ τοῦ ἁγίου, ἐπὶ ἀπελύθη αὐτοῦ ἡ ψυχὴ; τί δε Συμεῶν, ὅτε ἐνηγκλίσατο τὸν Κύριον ἡμῶν, πολεῖν φωνὴν ἀφῆκεν; οὐχὶ ὅτι « Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, Δάσσοτα; » τῷ γὰρ ἐπειγομένῳ πρὸς τὴν ἀνω διαγωγὴν βαρυτέρα πάσης κολάσεως, καὶ δεσμωντηρίου παντός, ἢ μετὰ τοῦ σώματος ἐστὶ διατριβή. » Ταῦτα μὲν ἐν ἐνὶ λόγῳ φησὶν. Ἐκ τοῦ παρήκοντος οὖν δογματίζει τὴν πατριχὴν ὁμοῦ καὶ δεσποτικὴν περὶ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς καὶ μεταστάσεως πρόνοιαν· καὶ ὅπως τὸν θεῖον ἐν τοῖς ἀνθρώποις προορισμὸν καὶ ὑποδείγματα καὶ γραφικαῖς ἀποδείξεσι μετὰ πολλῆς δεικνύων σπουδῆς; Καίτοι γε, εἰ πρὸς ἀντιλέγοντας ἐποιεῖτο τὸν λόγον, εἶδες ἂν πᾶσαν τὴν ἱερὰν Γραφὴν αὐτὸν ἐπιφέροντα. Ἄλλὰ καὶ πανταχοῦ τῶν αὐτοῦ λόγων, προδιαταγμένον ἐν ἐκάστοις τῆς ζωῆς τὸ τέλος καλεῖ· κἀν

ταύθην ἀνισα καὶ ἀνόμοια γίνεσθαι τοῖς ἀνθρώποις τοῦ βίου τὰ πέρατα, κατὰ τὰς περὶ ἕκαστον διαφορὰς καὶ ἡμῶν ἀνενοήτους τοῦ θεοῦ οἰκονομίας, ἀνισα μὲν κατὰ τὸν χρόνον δηλονότι, ἀνόμοια δὲ κατὰ τὸν τρόπον. Αὐταὶ λέξεις ἐκείνου.

cum omnino divinam in hominibus prædestinationem tum exemplis, tum eloquiorum sacrorum auctoritate magna diligentia studioque comprobet? Quin etiam si ad repugnantes ac refractorios verba faceret, videres ipsam totam Scripturam sacram adducere. Jam vero ubique scriptorum suorum præstitatum in singulis vitæ exitum appellat; proindeque inæquales ac dissimiles usuvenire hominibus vitæ limites, secundum differentes nec sub intelligentiam nostram cadentes divini numinis dispensationes, inæquales quidem, ratione nimirum temporis, dissimiles autem modo. Atque hæc ipsissimæ auctoris dicta sensaque sunt.

Ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἐκ τοῦ παρήκοντος ἔλεγεν ἐκεῖνα τὰ πρῶτα, ἀλλὰ προύργου, καὶ ὡς οὕτω φρονῶν, ἀρκεῖται σοι ταῦτα. Ἄλλὰ μὴν καὶ ἀξίως τῆς παντοίας σοφίας αὐτοῦ καὶ μεγαλοῦς, καὶ τοῦ φωτίζοντος αὐτὸν Πνεύματος, οὕτως ἐφάρνει τε καὶ ἐδίδασκεν ὁ ἔνθεος τῆς οἰκουμένης φωστῆρ. Ἦδει μὲν γὰρ ἐν τοῖς ἀνθρωπίνους πράγμασι τὸν θεὸν πανσόφως καὶ πανταγάρως ἐνεργοῦντα προσορισμὸν, ὃς ἐστὶν ἡ ἀίδιος ἐν τῷ Θεῷ τάξις τῆς ἐπὶ τὴν μακαρίαν ζωὴν ὁδηγίας τοῦ ἀνθρώπου, κατὰ γινομένην ἐν χρόνῳ, τοῦ Θεοῦ πέμποντος· αὐτὸν ἐπὶ τὸν ὅρον ἐκεῖνον, ὡς τοῦ τοξότου τὸ βέλος· πρὸς τὸν σκοπὸν, καὶ πέμποντος, ὡς οἰκοθεν μόνον ἀδυνατοῦντα, εἰ καὶ πρὸς τοῦτο γαγένηται. Καὶ διὰ τοῦτο τὰς ἀσθενείας· καὶ τὰς ἐλλείψεις ταῖς περὶ τὴν ζωὴν ποικίλαις οἰκονομίαις αὐτοῦ, καὶ τὴν τελευτὴν ἰωμένου καὶ θεραπεύοντος δι' ἑλέους ὑπερβολῆν. « Οὐ γὰρ ἐξ ἔργων δικαιοσύνης, ὧν ἡμεῖς ἐποίησαμεν, ὁ θεὸς φησὶν Ἀπόστολος, ἀλλὰ κατὰ τὸν αὐτοῦ ἔλεον ἔσωσεν ἡμᾶς. » Ἐκτοτε καὶ νῦν, καὶ ἕως ἂν ἡ τῶν ἀνθρώπων γένεσις ᾗ, ὡς ἀπαξ οἰκτω μόνῳ οἰκείῳ, τὴν τῆς ζωῆς ὁδὸν ἀνοίξας ἡμῶν. Ὁ γὰρ πάντων τῶν ποιημάτων αὐτοῦ προνοοῦμενος εὐλόγως θεός, κατὰ τὴν ἐκάστων ἀξίαν καὶ τάξιν ἐν τῷ παντὶ ἰδιαιτάτην τῆ λογικῆ φύσει χαριζόμενος πρόνοιαν, τοῖς δώροις, οἷς αὐτὴν ἐκόσμησε πρέπουσαν, καὶ τέλος αὐτῆ τοῦ γεγονέναι καὶ εἶναι, τὴν μακαρίαν τάξιν ζωῆν, ἐν τῇ εὐκρινεῖ καὶ ἀμέσῳ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν θεῶν γνώσει συνισταμένην. « Αὕτη γὰρ ἐστὶ, φησὶν, ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσι σὲ τὸν μόνον ἀληθινὸν θεόν, καὶ ὃν ἀπίστευτας Ἰησοῦν Χριστὸν, » τούτεστι, τὰ τῆς θεολογίας καὶ οἰκονομίας ἀπόρρητα, ἃ νῦν ἐν ἐσπέρῳ καὶ ἀνίγχατι βλέπουσιν οἱ πιστεύοντες· αὐτὸς αὐτῆ τὸν ὅρον ἐκεῖνον τίθησι, καὶ τὸ τέλος, καὶ τὸν σκοπὸν, οὐδενὸς τῶν ὄντων, οὐδὲ πάντων ὁμοῦ τοῦτό γε δυναμένων, αὐτὸς καὶ πρὸς ἐκεῖνον ὀρίζει. Εἰ γὰρ καὶ ὅρος αὐτῆς ἐστὶν, οὕτω τῷ Θεῷ ὄξεν, ἀλλ' ὑπερβυθῆς, καὶ ὀρίζει συγκινῶν, καὶ οἰκοθεν κινουμένην. Τὴν γὰρ προαιρετικὴν αὐτῆ δύναμιν δίδωκεν, ὡς δυναθεῖν καὶ οἰκοθεν πρὸς ἐκεῖνον κινεῖσθαι μετὰ τῆς ἀνωθεν ὁδηγίας, ὁδηγῶν ἐπὶ τοῦτο, συνεπωθῶν, λύων τὰς δυσχερείας, ἐπιφέρων ἕλλας, καὶ δέη πρὸς γυμνασίαν, παραχωρῶν ὑπονοστεῖν ἐπὶ τῷ συμφέροντι, ὑποστρέφοντας εὐθὺς ἐπανάγων, παρακαλῶν, θλιβῶν αὐτὸν, ἐπόταν καὶ τοῦτο συμφέρῃ, τὰ μὲν ἀφανῶς, τὰ δὲ καὶ προδήλως τοῖς περὶ ταῦτα προσέχουσι· καὶ τὰ μὲν ἀμέσως ἐπὶ αὐτοῦ

A properanti, gravior est omni supplicio et quovis carcere commoratio in corpore. » Hæc certe enarra in quodam tractatu. An abs re igitur negligenterque docet providentiam paternam simul ac dominicam, de vita humana et demigratione ab illa,

Hæc duntaxat tibi sufficiant, quibus liquido constat Basilium superius illud propositum non abs re animive tantum causa, sed consulto et ex usu protulisse, quodque ita plane sentiret. Præterea vero pro dignitate etiam omnis generis doctrinæ, ac magnitudinis animi ratione qua præditus fuit vir tantus, et pro majestate Spiritus quo illustrabatur, ita et sensit et docuit, Numine afflatus hoc orbis terrarum lumen. Enimvero in humanis rebus divinam prædestinationem sapientissime optimeque operantem noverat; quæ sempiternus est ordo in Deo ad deducendum hominem ad beatam vitam : tametsi ea deductio fiat in tempore, cum Deus mittit hominem ad eum limitem, ut sagittarius telum ad nectam. Ideoque mittit, quod viribus tantum suis eo pervenire nequeat, etiamsi ad id natus sit. Item propterea infirmitates et defectus variis circa vitam et obitum dispensationibus sanat et curat misericordix suæ immensitate. « Non enim ex operibus justitiæ, quæ nos fecimus, (inquit divinus Apostolus), sed secundum misericordiam suam salvos nos fecit. » Ab omni ævo, etiam nunc, et quando hominum generatio consistit : ut qui semel commiseratione sola propriaque vitæ viam nobis aperuit. Etenim qui omnibus suis operibus rationi congruenter providet, pro singulorum dignitate et ordine, in omni utique peculiarem maxime rationali naturæ providentiam largiendo muneribus quibus eam decoravit insignem, ipsique constituto sine nascendi et existendi in beata vita, quæ sincera, pura immediatæque Dei et rerum divinarum cognitione consistit. « Hæc enim est, inquit, æterna vita, ut cognoscat te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum. » Hæc sunt theologix et dispensationis arcana, quæ nunc in speculo et ænigmatibus credentes vident; ille, inquam, ipse hunc statuit terminum et finem et scopum, cum nihil eorum quæ sunt, nec omnia simul hoc præstare queant; ipse etiam ad illum diffinit : nam quamvis terminus ejus sit, quando ita Deo visum est, immensus tamen exsuperansque, et determinat, commovendo etiam ab origine commotam : sed etiam electivam ipsi potentiam concessit, ut possit tanquam e domo ad illum cleri cum manu ductione ab alto, viam ad hoc munens, compellens, difficultates solvens, aliasque inducens; etiam si opus sit, ad exercitium decedendo reverti, emolumenti gratia; divertentes,

illico reducendo, hortando solandoque, itemque A
urgendo, cum id expedit, partim latenter obscure-
que, partim aperte iis qui ad hæc animum adhi-
bent : ac partim immediate et absque adminiculo
per seipsum efficiens, quoties gratiam immittens
infundit, partim per angelos custodes, quorum
singuli hominibus singulis assignati ac præscripti,
incitant ad bonum, et a dæmonum insidiis liberant,
quas occulte struunt in hoc itinere quo (ut ait Da-
vid) proficiscimur, non animæ tantum, verum
etiam vitæ nostræ quantum conniti possunt : et
cogitationum humanarum imbecillitatem corrobora-
rant, ut sic in genere loquar. Noque enim fas est,
nec oportet ea audacter aggredi, quæ nec investi-
gari, nec numero comprehendi possunt : dum vitam
omnem ita moderantur in iis ad id quod optimum
est, ut nulla in re divina bonitas recedat a paterna
providentia in liberos, quicumque illam adamant
vitam ; parum admodum, et ex lege tantum, de
præsenti solliciti. Porro vitæ finem ipsis immittit,
aut sinit præparari, secundum tempus et modum,
qui aliis ipsius providentiæ generibus consonet, et
cæteris eorum qui determinantur, obsequiis et stu-
diis, decore convenienterque salutis propriæ. Pro-
pterea Deus et providere omnibus quæ ab ipso facta
sunt, dicitur : et divinæ providentiæ bonum ad
omnia pertinet, quæ quomodocunque existendi ca-
pacitas sunt : sed prædestinare rationalem tantum
naturam, hominem nimirum, existimatur. Adeo ut
idem sit in homine duntaxat, providentia Dei et
prædestinatio : utroque enim declaratur ratio ordi-
nis ad propriam finem accedendi ; omnino autem
et absolute non idem est, sed pars providentiæ ex-
empta. Cætera quippe omnia ad finem ordinantur
naturæ suæ congruentem, ac ducuntur solum ut
statutum ipsis est duci, non ducti se ; homo vero
cum ad finem excellentem determinetur a Deo, et
e domo ducatur simul et adjuvetur ab angelo cu-
stode. Itaque sicut ipse solus novit prædestinandos,
ita postquam a semetipsis quoque intulerint omne
quod ab eximia divinaque in ipsos beneficentia ma-
nuaverit, cumque sciat ut determinandi sint, etiam
ante quam destinentur ; nec prius tantum quam
prædestinati, et finem assecuti fuerunt, verum
etiam priusquam ipsi nati sunt existuntque, præde-
stinare dicitur. Ac prædestinati rursus hi vo-
cantur. Et prædestinavit quidem eos qui servan-
tur servandos esse, quemadmodum etiam servat :
porro salvos facit, ut et servandos prædestina-
vit. Proinde, ut qui se exorbitant, deflectunt a
via ad terminum ducente, aut obliquando sponte hinc
inde, ac Dei erga ipsos studium irritum reddendo,
quod, ut destinari possent ac prædestinandi essent,
modis omnibus ostendunt. Itaque a limite merito
excidentes, reprobantur utique propter seipsos, cum
ocasio ipsis se obtulerit experientia finis repulsam
cognoscendi. Jam vero a Deo reprobat, etiam prius-
quam fuerint, existunt ; non quod in sempiternum
reprobare velit, sed quod præscientia præsciat in

ποιῶν, ὅτε χάριν ἐπιπέμπων ἐνίησι, τὰ δὲ διὰ τῶν
φυλαττότων ἀγγέλων, ὧν ἕκαστος ἕκαστη τῶν ἀν-
θρώπων ἀφορισμένος, κινεῖ μὲν πρὸς τὰγαθόν,
ἀπαλλάττει δὲ τῆς τῶν δαιμόνων ἐνέδρας, ἣν ὁπ-
κρύπτουσιν ἐν τῇ ὀδῷ ταύτῃ, κατὰ τὸν Δαβὶδ, ἢ πο-
ρευόμεθα, οὐ ταῖς ψυχικαῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ ταῖς
ζωαῖς ἡμῶν ὅσον δύναται· καὶ τὴν ἀσθένειαν τῶν
ἀνθρωπίνων λογισμῶν ἐνισχύει, ἀπλῶς εἰπεῖν, οὐ
γὰρ οὐδὲν τὲ ἐστιν, οὕτε δὲ τῶν ἀνεπιτήδεωτων καὶ
ἀναριθμήτων κατατολμῶν· τὴν μὲν ζωὴν πᾶσαν οὐ-
τως οἰκονομῶν αὐτοῖς πρὸς τὸ βέλτιστον, ὡς μὴδὲν
τὴν θεῖαν ἀγαθότητα τῆς πατρικῆς προνοίας ἐκτε-
λοῦναι τοῖς τέκνοις, ὁπόσοι τῆς ζωῆς ἐκείνης
ἐρώσι, τῆς παρουσίας ὀλίγα καὶ κατὰ νόμον φρονι-
ζοντες. Τὸ δὲ τῆς ζωῆς τέλος· αὐτοῖς ἐπιπέμπων, ἢ
παρασκευάζεσθαι συγχωρῶν κατὰ τε χρόνον καὶ
τρόπον, ὅσον ἂν γένοιτο ταῖς ἄλλαις αὐτοῦ προνοίαις
συνᾶν, πρὸς τὸ καθάπαξ ὁρισθῆναι καλῶς καὶ ταῖς
τῶν ἐρίζομένων παρακολουθήσει καὶ σπουδαί, ὑπὲρ
τῆς οἰκειᾶς σωτηρίας πρεπόντως. Διὰ ταῦτα
καὶ προνοεῖ μὲν ἀπάντων ὁ Θεὸς· λέγεται τῶν ὀν'
αὐτῶν γεγονότων, καὶ τῆς θεῖας προνοίας· ἀγαθὸν
εἰς πάντα διήκει, τὸ πασιπῶν τοῦ εἶναι μετέχοντα·
προορίζει δὲ τὴν λογικὴν φύσιν μόνον τὸν ἀνθρώ-
πον. Ὡς εἶναι ταυτὴν μὲν ἐπ' ἀνθρώπου προνοίαν
θεοῦ καὶ προορισμὸν, ἑκατέρω γὰρ ὁ λόγος· δηλοῦ-
ται τῆς εἰς τὸ οἰκεῖον τάξεως τέλος· ἀπλῶς δὲ οὐ
ταυτὴν, ἀλλὰ μέρος τῆς προνοίας ἐξηρημένον. Τὴν
μὲν γὰρ ἄλλα τάττονται πρὸς τέλος τῇ αὐτῶν φύσει
σύστοιχον, καὶ ἄγονται μόνον ὡς ἐτάχθησαν ἀγι-
σθαι, οὐκ ἄγουσιν ἑαυτὰ· ἀνθρώπος δὲ πρὸς τέλος
ὑπερφυῖς, ὁρίζομενος μὲν ὑπὲρ θεοῦ πρὸς αὐτὸν, καὶ
οἰκοθῆναι δὲ ἀγόμενος ἄμα, καὶ ἀγγέλω φύλακι βοη-
θούμενος· ὡς οὐν αὐτὸς μόνος εἰδῶς τοὺς ὁρισθη-
σομένους, οὕτως, ἐπειδὴν καὶ τὸ παρ' αὐτῶν εἰσ-
νέγκωσιν ἄπαν, τῇ θεῖα περὶ αὐτοὺς καὶ ὑπερφυῖ
ἄρα· καὶ εἰδῶς, ὡς ὁρισθῆσονται, καὶ πρὶν ὁρι-
σθῆναι. Οὐδὲ πρὶν ὁρισθῆναι μόνον, καὶ τοῦ τέλους
τυχεῖν· ἀλλὰ καὶ πρὶν αὐτοὺς γεγονέναι καὶ εἶναι,
προορίζειν λέγεται. Καὶ προωρισμένοι πάλιν ὄντι
καλοῦνται. Καὶ προώρισε μὲν σωθῆναι τοὺς σωζο-
μένους, ὡσπερ καὶ σώζει· σώζει δὲ, ὡς καὶ σωθῆ-
ναι προώρισε· ὡσπερ αὐ οἱ καθάπαξ ἀφηνιάζοντες
τῆς πρὸς τὸν θρονόου, ἢ πλαιγιάζοντες ἐνθεν κέ-
κλιθεν ἐκόντες, καὶ τὴν τοῦ θεοῦ περὶ αὐτοὺς ἀπο-
ροῦντες σπουδῆν, ἣν ὡς ἂν ὀρίζοντο τε καὶ ὁρι-
σθῆναι, πᾶσι τρόποις ἐνδείκνυνται. Καὶ οὕτως τοῦ
θρονόου δικαίως ἐκπύπτοντες, ἀποδοκιμάζονται μὲν δι'
ἑαυτοῦς, ἐπειδὴν ὁ καιρὸς αὐτοῖς ἐπιστῆ τοῦ πείρειν
γινῶναι τὴν τοῦ τέλους ἀπότευξιν. Τῷ δὲ θεῷ προ-
αποδοκιμασιμῶν καὶ πρὶν γενέσθαι τυγχάνουσι,
οὐχ ὡς αἰωνίως ἀποδοκιμάζειν ἐθέλοντι, ἀλλ' ὡς
αἰωνίως ἀποδοκιμαστομένους εἰδόντι, καὶ πᾶσαν
τὴν περὶ αὐτοὺς ἀκυρώσαντας τοῦ θεοῦ καὶ Πατρὸς
πρόνοιαν, καὶ τὴν πρὸς τὸ τυχεῖν τοῦ τέλους σπου-
δῆν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἰδίως καὶ μεγάλης δεῖται τῆς
πραγματείας. Ἰτέον δὲ νῦν ἐπὶ τὸ προκείμενον. Οὐ
γὰρ περὶ τοῦ θεοῦ προορισμοῦ διαλαβεῖν, ἀλλὰ ἐπὶ
κινήσαν τὴν μέγαν φωστῆρα δεῖξαι βουλόμεθα.

omne ævum reprobandos, omnemque erga ipsos Dei Patris et Servatoris providentiam irritam effecturos ac studium ad finem assequendum. Verum hæc peculiari magnoque indigent tractatu : nunc ad propositum accedendum est. Etenim non de divina prædestinatione disputationem instituere, sed quid magnum lumen incitarit ostendere volumus.

Ἐπὶ τούτοις ἦδη καλῶς, σκοπεῖσθω γὰρ ἅμα καὶ Ἀ
 τούναντιον, εἰς μείζω τῆς ἀληθείας βεβαίωσιν, ὡς
 ἔρα τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς τε καὶ τελευτῆς, προαι-
 ρέσει τε αὐτῶν καὶ φύσει καὶ τύχῃ καταλειπομένων
 ἂν καθάπαξ, ἣ καὶ μόνῃ τῇ κοινῇ καὶ προκαίρῳ
 περὶ τὰ ζῶντα πάντα προνοίᾳ, εὐχέσεται μὲν ἡ τοῦ
 τοῖς ἀνθρώποις κειμένου τέλους ἐπίτευξις. Οὐ καθά-
 παξ ἔντος ὑπερφυοῦς, οὐδεὶς αὐτῷ προσαχθῆναι δύ-
 ναται, μὴ τοῦ θεμένου τε καὶ ὀρίσαντος τούτῳ προσ-
 ἄγοντος, τῷ λύειν τὰς πολλὰς ἐνταῦθα δυσχερείας,
 καὶ τοσαύταις ταῖς εἰρημέναις μεθόδοις. Καὶ μάτην
 μὲν Μωϋσῆς, καὶ ὁ δι' αὐτοῦ παιδισχυγικὸς νόμος,
 πρὸς μείζω τεταγμένος νόμον καὶ τελεώτερον· μά-
 τιν δὲ πᾶσα ἡ περὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας
 σπουδῆ, συλλήθδην εἰπεῖν. Οὐ γὰρ δεῖ καθ' ἕκαστα
 λέγειν. Ὁ δὲ θεὸς προορισμὸς οὐκ ἔσται λοιπὸν, B
 ὡς οὔτε αὐτοῖς προσάγοντος κατὰ καιρὸν αὐτοῖς τῷ
 ὄρω καὶ τῷ σκοπῷ· οὐθ' ἑαυτῷ πόρρωθεν, καὶ πρὶν
 γενέσθαι αὐτοῖς προσαγχοτός. Ἡ δὲ θεία συναν-
 αιρεθῆσεται πρόνοια οὐ τῶν ἀνθρωπίνων μόνον
 πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ πάντων σχεδόν. Τὴν γὰρ ποι-
 κιλωτάτην καὶ σοφωτάτην τῶν ἀνθρωπίνων διοίκη-
 σιν τέλος ἡ ἡμετέρα πίστις καὶ καρπὸν ποιεῖται τῆς
 ἀπλουστέρας τοῦ παντὸς διοικήσεως. Ἐπεὶ καὶ ὑπο-
 τεταχέναι ὁ θεὸς λέγεται τῷ ἀνθρώπῳ πάντα ὑπὸ
 τοῦς πόδας αὐτοῦ, ὡς ἐπὶ τοῖς ἔργοις τῶν χειρῶν
 αὐτοῦ καταστάντι, καὶ βραχὺ τι παρ' ἀγγέλου ἤλατ-
 τωμένῳ. Διὸ καὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων γενέσεως παυ-
 σομένης, καὶ ἡ τῶν οὐρανίων συναναπαύσεται κί-
 νησις, τὰ θεῖα φασὶ Γόγια, ὡς ἐκείνη προὔργου C
 τεταγμένη δουλεύειν. Ἀλλὰ τὰ μὲν ἄλλα εἴωμεν.
 Περὶ δὲ τῶν ἀνθρώπων τίς ἔσται λοιπὸν ἢ τοῦ οὐ-
 ρανίου Πατρὸς πρόνοια ; εἰ τέλος μὲν αὐτῶν τὸ τυ-
 χεῖν τῆς μακαρίας ζωῆς, ὁδὸς δὲ ἡ ἐνταῦθα ζωῆ, ἣν
 καλῶς ὀδεύοντες ἐφικνούμεναι τοῦ τέλους. Οὔτε δὲ
 καλῶς ὀδεύειν, οὔτε τοῦ τέλους τυχεῖναι ἔχουσιν ἄνευ
 Θεοῦ. Ὁ δὲ τῆς ὀδοπορίας αὐτῶν, τουτέστι, τῆς ἐν-
 ταῦθα ζωῆς μὴ φροντίζει, ἀρχομένης τε καὶ προβαίνου-
 σης καὶ τελειουμένης, ὅπως ἂν δι' αὐτῆς εὐοδοῖντο
 πρὸς τὸ τέλος καλῶς ὑπερπηδῶντες πᾶσαν δυσχέρισαν
 ἐξ ἀπειρῶν συναντῶσαν τῶν τρώπων, μηδὲ πατρικῶς
 οἰκονομοῖη τὰ τέκνα, ἀλλ' ἐφ' ἡ μόνον αὐτὰ φύσει
 τε ἀσθενείᾳ καὶ προαιρέσει ἀσταςίᾳ, καὶ τύχῃς
 ἀλογίᾳ φέρεσθαι, δι' ὧν ἀδύνατόν ἐστιν τοῦ ὑπερ-
 φυοῦ ; ἐκείνου τέλους τυχεῖν, καὶ τοσοῦτον προνοοῖτο D
 τῶν τέκνων, ὅσον καὶ τῶν βούων, οὐκ εἰδικώτατόν
 τινα τρώπον. Ἀλλ' ὁ μακάριος Παῦλος ἐν τῇ πρὸς
 Κορινθίους οὐ μέλειν τῷ Θεῷ φησι περὶ τῶν βούων·
 οὐχ ὡς μηδ' ὄλως μέλον αὐτῷ βούων τε καὶ τῶν
 θμοίων, ἀλλ' ὡς τῆς περὶ τούτων προνοίας μηδε-
 μιαν σχεδὸν πρὸς τὴν περὶ τῶν ἀνθρώπων πρόνοιαν
 ἔχούσης παράθεσιν. Ὡς ταύτην μόνον δύνασθαι καὶ
 χρῆνα : καλεῖσθαι πρόνοιαν ἀληθῶς καὶ φροντίδα τοῦ
 θείου παντὸς ἔνεκεν δικαίου καὶ λόγου. Τούτων δὲ
 ἀναιρουμένων, ὡς εἴρηται, εἰκὴ μὲν Ἰωβ ἐπαίνει-

Jam super his pulchre se res habet. Simul uti-
 que spectetur etiam contrarium, ut veritas magis
 stabiliiatur : tanquam si humana vita atque obitus
 consilio et naturæ et fortunæ semel derelinqueren-
 tur, vel soli communi et opportunitæ providentiæ
 quæ omnibus viventibus consulit ; ita evanesceret
 propositi finis hominibus assecutio. Qui cum prorsus
 naturam superet, nullus ad ipsam potest adduci,
 nisi is qui statuit et definit, ad eum adducat, mul-
 tis hic solvendo difficultates, et tot tamque variis
 viis et rationibus quæ dictæ sunt. At frustra sane
 Moses et per eum condita lex instituendi vim ha-
 bens, ad gravioiorem et perfectiorem legem constitui-
 tuta : incassum etiam omnis de salute hominum
 cura et sollicitudo, ut simul omnia dicendo comple-
 ciar : nec enim sigillatim quæque enuntianda sunt.
 Uti que divinæ prædestinationi locus non relinque-
 tur, cum nec existat qui homines commode oppor-
 tuneque admoveat termino et metæ, neque vero qui
 sibi eminus priusquam nati sint adduxerit. Porro
 divina simul tolletur providentia, non humanarum
 modo rerum, sed et omnium propemodum. Etenim
 diversissimam ac prudentissimam humanarum re-
 rum administrationem, fides nostra finem fructum-
 que facit simplicioris universorum gubernationis.
 Quandoquidem Deus omnia homini subdidisse dicitur,
 et quasi pedibus substravisse, ut ei qui propo-
 situs est operibus manuum suarum, et paululum dis-
 stat ab angelis, et mentibus celestibus prope
 exæquatur. Idcirco cum hominis progenies desinet,
 una etiam celestium orbium motio consistet, ut
 divina aiunt oracula, tanquam ad hunc finem ut
 serviat illi constituta. Verum hæc et alia missa
 faciamus. Pro hominibus autem quænam erit
 deinceps Patris ætherei providentia? siquidem fi-
 nis præmiumque ipsorum est vitam beatam asse-
 qui. Vita vero quæ hic degitur, via est, quam qui
 pulchre consueverunt, ad metam perveniunt. Sed
 neque ulli pulchre iter illud ingredi, neque finem
 obtinere unquam absque Deo possunt. Hic autem
 viæ ab illis cœptæ, procedentis et perfectæ,
 hoc est vitæ quam hic exigunt, curam ratio-
 nemque haberet nullam, ut per eam prospere
 accederent ad ultimum bonum, omnem difficultatem
 ex innumeris modis occurrentem facile pulchreque
 superantes : neque liberos affectu paterno modera-
 retur, sed eos tantum et imbecillitati naturæ et vo-
 luntatis inconstantia permitteret, ac fortunæ temeritati
 agi ferri sineret : quibus certe modis nefas
 est finem illum qui naturam excedit consequi, eo-
 demque pacto prospiceret liberis, quo bobus con-
 sulit, non peculiari maxime cura? Verumenim vero
 beatus Paulus, in Epistola ad Corinthios, Deo laud-
 quaquam curæ boves esse affirmat : non quod boum
 ac similibus curam prorsus abjecerit, sed quia pro-

videntia, qua prospicitur illis, nullam fere compa- A
 rationem habeat cum providentiâ qua consulit homini-
 bus : ut hanc tantum fas ac necesse sit vere providentiam et curam divinam optimo jure appellari. His autem sublatis, ut dictum est, temere Job laudaretur, dum ait, « Dominus dedit, Dominus abstulit : ut Domino visum est, ita factum est. » Frustra etiam David laudibus extolleretur quotidie in ecclesiis, qui in omnibus ferme psalmis suis divinam celebrat et prædicat prædestinationem, cum non unicuique tantum homini dicit, « Angelis suis mandavit de te, » et quæ deinceps : verum etiam nationibus totis familiisque et urbibus. Quæ concludunt Isaiæ et Amos vaticiniis : in quibus ille quidem dicit, « Qui pacem facit et creat mala ; » hic vero, « Non est malum in civitate, quod Deus non fecerit. » Ac B
 rursus apud Isaiam scribitur, « Omnia opera nostra operatus es, Domine, nobis. » Inaniter quoque angelicorum ordinum præfecturæ essent, quorum ministerio divinis hæc suffragiis peraguntur. Et Jesu Domino nostro dicente, « Sine Dei voluntate ne capillus quidem e capite vestro perit, » et quæ sequuntur ; ac de se ipso iterum loquente, « Ita scriptum est, et sic oportuit Christum pati, etc. » Itemque hoc, « Sed non ut ego volo ; verum ut tu. » Et istud, « Scite me non potestis facere quidquam, » et multa ejusmodi quæ divinam firmant prædestinationem de cujusque vita et nece : quandoquidem etiam ipse, ut de homino, de se hæc disserebat, et quasi secundum humanitatem pateretur hæc omnis, serio et congruenter Deo definita, ubinam statuemus ? Sed ad apostolos accedamus. Petrus omnibus fratribus consilium dat ut impense studeant per opera bona firmam vocationem et electionem reddere, qua electi fuerant. De se vero, « scire dicit proxime instare depositionem tabernaculi sui, » idque Dominum Jesum Christum sibi declaravisse ; Paulus autem se prædestinatum nominans ad Evangelium Dei, quod prænuntiavit per prophetas in eloquiis sacris, et quæ deinceps ; idemque per Mosem stabiliens hoc profert : « Miserebor quem misereor, et commiseratione prosequar quem commisereor ; » ita perorando, « Igitur non volentis, nec currentis, sed miserantis Dei ; » et, « Quos præsevit et prædestinavit, hos et vocavit. » Itemque illos quidem « vasa iræ apta in interitum » dicens, bona vero « vasa misericordiæ præparata et vocata ad gloriam. » Ac rursus, « Nemo (inquit) sibi ipsi vivit, et nemo sibi moritur. » Idem rursus ad Ephesios ait, « Elegit nos in se (Deus) ante mundi constitutionem, qui prædestinavit nos in adoptionem filiorum, etc. » Eodemque modo de reprobatis ab æterna vita dicit in ea quam ad Romanos scripsit : « Quod si Deus volens ostendere iram » (hoc est, justitiæ mulctam dicamve) « et notam facere potentiam suam, sustinuit » (hoc est condemnavit) « in multa patientia vasa iræ aptata in interitum : ut ostenderet divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparavit in gloriam. » Et ubique suarum Epistolarum, divinam ita prædestinationem confirmans.

ται λέγων, « Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο, ὡς τῷ Κυρίῳ ἔδοξεν, οὕτω καὶ ἐγένετο. » εἰκὴ δὲ καὶ Δαβὶδ πάντα τιμᾶται καθ' ἡμέραν ἐν ἐκκλησίαις, διὰ πάντων αὐτοῦ τῶν ψαλμῶν σχεδὸν τὸν θεῖον ἀνυμνῶν καὶ κηρῶν προορισθῶν, οὐκ ἐφ' ἐκάστῳ μόνον ἀνθρώπῳ λέγων· « Ταῖς ἀγγελίαις αὐτοῦ ἐνταλείται περὶ σοῦ » καὶ τὰ ἐξῆς, ἀλλὰ καὶ ἔθνεσιν ὅλοις, καὶ συνοικίαις, καὶ πόλεσιν, Ἡσαΐα συμφώνως καὶ τῷ Ἀμώς· τῷ μὲν λέγοντι, « Ὁ ποιῶν εἰρήνην, καὶ κτίζων κακὰ. » τῷ δὲ, « Οὐκ ἔστι κακία ἐν πόλει, ἣν Κύριος οὐκ ἐποίησε. » Καὶ αὐθις αὐτῷ τῷ Ἡσαΐα, « Πάντα τὰ ἡμέτερα ἔργα εἰργάσω, Κύριε, ἐν ἡμῖν. » Εἰκὴ δὲ αἱ τῶν ἀγγελικῶν ταγμάτων ἐπιστασται, δι' ὧν ταῦτα ὑπηρετοῦμένων ταῖς θελαῖς ψήφοις ἀνύεται. Τοῦ δὲ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ λέγοντος, ὅτι· « Ἄνευ τοῦ θεοῦ θελήματος οὐδὲ θρῖξ ἐκ τῆς ἡμῶν ἀπόλλυται κεφαλῆς, » καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ περὶ ἑαυτοῦ λέγοντος αὐ, ὅτι « Οὕτω γέγραπται, καὶ οὕτως ἔδει παθεῖν τὸν Χριστὸν, » καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ τὸ, « Πλὴν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σὺ. » καὶ τὸ, « Χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιῆν οὐδέν, » καὶ πολλὰ τοιαῦτα, τὸν θεῖον ἐπικυροῦντα προορισμὸν περὶ τῆς ἐκάστου ζωῆς καὶ τελευτῆς. Ἐπει καὶ αὐτός, ὡς περὶ ἀνθρώπου ἑαυτοῦ ταυτὶ διεΐλετο, καὶ ὡς κατὰ τὸ ἀνθρώπινον πάσχοντος ταῦτα πάντα σπουδαίως καὶ θεοπρεπῶς ὤρισμένα, τοῦ τάξομεν ; Ἀλλ' ἐπὶ τοὺς ἀποστόλους ἐρχώμεθα. Ὁ Πέτρος συμβουλευὼν πᾶσι τοῖς ἀδελφοῖς, ὅπως σπουδάζωσι δι' ἀγαθῶν ἔργων βεβαίαν τὴν κλήσιν καὶ ἐκλογὴν ποιεῖσθαι, ἣν ἐξελέγησαν· περὶ δὲ ἑαυτοῦ λέγων εἰδέναι, ὡς ἄρα ταχινή ἐστιν ἡ ἀπόθεσις τοῦ σκηνώματος αὐτοῦ, καὶ ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς αὐτῷ τοῦτο ἐδήλωσεν· ὁ δὲ Παῦλος ἀφωρισμένον ἑαυτὸν καλῶν, εἰς εὐαγγέλιον Θεοῦ ὃ προσηγγεῖλατο διὰ τῶν προφητῶν ἐν Γραφαῖς ἁγίαις, καὶ τὰ ἐξῆς· ἔτι τὸ διὰ τοῦ Μωσέως βεβαιῶν, « Ἐλέσω ἡν ἂν ἐλεῶ, καὶ οἰκτείρω ἡν ἂν οἰκτείρω » καὶ συμπεραίνων, « Ἄρα οὖν οὐ τοῦ θέλοντος, οὐδὲ τοῦ τρίχοντος, ἀλλὰ τοῦ ἐλεοῦντος Θεοῦ. » καὶ πάλιν· « Ἐθὶ πρόβηνω, καὶ προώρισε, τοῦτους καὶ ἐκτίεσε. » καὶ αὐθις, τοὺς μὲν ἐσκευῆ ὀργῆς κατηρτισμένα εἰς ἀπώλειαν, ὡς λέγων, τοὺς δὲ ἐσκευῆ ἐλέους, προητομασμένα καὶ καλημένα εἰς δόξαν. » καὶ αὐθις λέγων, « Οὐδεὶς ἑαυτῷ ζῆ, καὶ οὐδεὶς ἑαυτῷ ἀποθνήσκει. » καὶ πρὸς Ἐφεσίους αὐθις λέγων· « ᾤεσθε ἡμᾶς ἐν ἑαυτῷ ὁ θεὸς πρὸ καταβολῆς κόσμου, προορίσας ἡμᾶς εἰς υἰοθεσίαν, » καὶ τὰ ἐξῆς· ὁμοίως καὶ περὶ τῶν ἀποδοκιμασμένων ἀπὸ τῆς αἰωνίου ζωῆς λέγων ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους· « Εἰ δὲ θέλων ὁ θεὸς δείξει τὴν ὀργὴν, τοῦτέστι τὴν τῆς δικαιοσύνης ἀπότισιν, καὶ γνωρίσας τὴν δύναμιν αὐτοῦ, ὑπέμεινε, τοῦτέστι, συνεχώρησεν, ἡν πολλῇ μακροθυμίᾳ,σκευῆ ὀργῆς κατηρτισμένα εἰς ἀπώλειαν, ἵνα δείξῃ τὸν πλοῦτον τῆς δόξης αὐτοῦ ἐπὶσκευῆ ἐλέους, ὃ προητομάσεν εἰς δόξαν. » καὶ πανταχοῦ τῶν οἰκτιρῶν τὸν θεῖον οὕτω προορισμὸν βεβαιῶν, τὴν περὶ τοῦ ἀνθρώπου δηλαδὴ εἰδικὴν πρόνοιαν, καὶ ὅσα ταῦτα περὶ τῶν ἀνθρώπων πραγμάτων συνέταται· εἰκὴ ταῦτα λέγει, μᾶλλον δὲ λέγουσιν ; ἀπὲρ γὰρ τοῦτο.

specialem nimirum circa homines providentiam, et quæcunque huic in hominum negotiis consentanea sunt : an incassum hæc dicit, vel potius dicunt? absit hoc plane.

Ὅραξ τῆς ἐναντίας δόξης θεθείας ἐξ ὑποθέσεως, ἂν ὅσα τῶν ἀληθῶν ἀναιρεῖται; μᾶλλον δὲ οὐδὲν σχεδὸν ἐπιλείπεται. Τὰ γὰρ ἐκ τῆς ἱερᾶς Γραφῆς παραγγέμενα νῦν ἄλλο μὲν ἄλλου μυστηρίου πληρῆς ἐστὶ· πάντα δὲ αὐτὰ σὺν ἐκείνοις, μίαις τῆς προκειμένης ἡμῖν ὕλης εὐρυτάτης οὐσης, ἔνδοξον ἐστίν. Ὡς σαλευομένης ἂν, οὐδὲν ἐκείνων μένει λοιπόν. Εἰ δὲ πάσαις ἀνάγκαις ὁ θεὸς κρατεῖ προορισμὸς, μέρος ὦν τῆς θείας Πρόνοιας, τὸ μέγιστον καὶ δόγμα τῆς πίστεως ἀναντιρρήτων, καὶ καθάπερ σύνδεσμος τῆς πίστεως ὅλης. Καὶ οἱ μὲν τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὴν αἰώνιον εἰσι προωρισμένοι ζωὴν, οἷς καὶ οἱ ἐλεοσόμενοι συναριθμησώμεθα νῦν· οἱ δὲ ἀπ' αὐτῆς ἀποδοκιμασμένοι εὐλόγως καὶ τὰ κατὰ τὴν ζωὴν ἀπόστου καὶ τελευτῆς τῆς ἐπιτεύξει τοῦ τέλους, ἢ ἀποτεύξει, οἰκτιρῶς συνδιατίθενται· ὡς ἐπίπαν μὲν, καὶ τῆς ἐκάστου πονηρίας ἢ ἀρετῆς, καὶ εὐβουλίας ἢ ἀβουλίας, τῆς τοιαύτης συνεργούσης ἐφεξῆς; διατάξει τοῦ θεοῦ, ἐστὶ δὲ ὅτε καὶ παρὰ τὴν ἐκατέρων ἐν τῷ παραυτίκα μελέτην τε καὶ σπουδὴν, τὸ πρέπον ταῖς αὐτῶν ἔξει καὶ ἀξίαις, καὶ ζῶσι καὶ τελευτῶσιν οἰκονομοῦντες, ὡς ἂν ποικίλαις τε καὶ πολυτρόποις μεθόδους, καὶ ἄλλαις ἐπ' ἄλλων κρινόμεναις, κατὰ τὴν εὐρυτάτην καὶ πάνσοφον αὐτοῦ διοίκησιν, ὁ θεὸς περὶ αὐτοὺς προορισμὸς ἐξανύσῃτο, ἢ τοῦ ὅρου δηλονότι καὶ τέλους ἐπιτεύξει ἢ ἀποτεύξει. Εἰλήφθω γὰρ νῦν κοινῶς προορισμὸς, ὡς προορισμὸς γένους καὶ ἀποδοκιμασίας. Τῆς δὲ τῶν ἀνθρώπων ζωῆς, ἢ ἂν οἰκοθεν προαιροῖντο, ἢ συμπροσαγοῦσης τῷ τέλει μετὰ τῆς ἀνωθεν συνεργείας, ἢ ἀφιστώσης τοῦ τέλους μετὰ τῆς ἐκείθεν ἐγκαταλείψεως· εὐλόγως καὶ ἢ μετὰ τῆς μετὰ τῆς τοιαύτης ζωῆς, τῆς τε πρὸς τὸ τέλος ὁδοῦ, τοῦτ' ἐστὶ τῆς παρουσίας ζωῆς, καὶ τῆς μετ' αὐτὴν οἰκείας τοῦ τέλους ἐπιτεύξει ἢ ἀποτεύξει, σύμμορφός ἐστι καὶ συνήδουσα, ὡς περ μεθ' ὁμοίων οὐσα τῶν ζῶν ἀμφοτέρων, καὶ τῆς ὁδοῦ, καὶ τοῦ τέλους ὡς περ συνάφεια· ἐστὶ μὲν ὅτε καὶ φανερᾶς οὐσης πᾶσι τῆς τελευτῆς, ὅπως ἔχει πρὸς τὴν εὐθύς διαδεδομένην ζωὴν ἀθλίαν, ἢ μακαρίαν, ὡς ἐπὶ τῶν δικαιοσύνης ἕνεκα, ἢ εὐσεβείας, αἰρουμένων θνήσκειν προδήλως, οὐκ ἀνευ θεοῦ καὶ τῆς ἀνωθεν ἐπινοίας, ὃ προσήκει τοῖς μάρτυσι, καὶ πᾶσι τοῖς μετ' ἀρετῆς καὶ δι' αὐτὴν τελευτῶσι, κἂν μὴ φανερῶς τῷ μαρτυρίῳ προσάγωνται, ἀλλ' ἐπιβουλεύομενοι βίαιως ἐξάγωνται τῆς ζωῆς καὶ συκοφαντούμενοι, ἢ ἐπὶ τῶν φυγόντων τὸν κόσμον, καὶ σταυρῶν πρέπουσαν ζησάντων ζωὴν, καὶ ὁμοίαν τῆς ζωῆς τελευτῆν ἀπαράκλητον, ἐνίων δὲ καὶ ἀδίκων ὑφισταμένων, ἢ τούναντιον ἐπὶ τῶν ἐπ' ἀδίκους καὶ πονηροὺς τολμήμασι, καὶ τῆς ὅλης συμμόρφους αὐτῶν ζωῆς τὴν πρέπουσαν ὑφισταμένων βίαιως ἔξοδον.

insistent : aut contra, iis convenientem qui ob injusta et scelerata facinora toti ipsorum vitæ consentanea, congruentem interitum violentem sufferunt.

Ὁὐ μόνον δὲ τῆς χρίσεως τῶν ἀνθρώπων σαφὲς ἐστὶν ἢ τοιαύτη τελευτῆς ποῦ φέρει, ἀλλὰ τὰς ὑπὲρ ἀρετῆς τε καὶ εὐσεβείας θνήσκειν προαιρουμένοις λαμπρὰ καὶ ποικίλη ἢ οὐράνιος ἐπιφαίνεται μαρτυρία, καὶ

PATROL. GR. CLX.

Viden, ut opinione contraria constituta ex conditione, quot vera decreta de medio tollantur? quin imo nihil propemodum reliqui est. Ktenim ex his quæ ex sacra Scriptura modo sunt abducta, aliud quidem alio mysterio plenam est. Sed hæc omnia eum illis intra unam e proposita nobis materia quæ latissime patet, continentur : qua nutante, illorum nihil in posterum remanet. Quod si sacra prædestinatio omnibus præpollat necessitatibus, cum divinæ Providentiæ pars sit maxima, et fidei decretum cui adversari non licet, ac veluti fidei totius convictio: et homines partim ad æternam vitam sunt prædestinati, quorum numero etiam nunc ascribantur, quibus misericordia sit : partim ab ipsa reprobati sunt : jure merito etiam quæ ad vitam cujusque et obitum spectant, finis consecutione vel repulsa peculiariter una disponuntur : quasi omnino unius cujusque improbitate et virtute, et bono vel malo consilio huic Dei constitutioni deinceps cooperante. Interdum etiam juxta utrorumque curam et studium, repente vestigio, quod ipsorum habitibus et meritis decorum est, et viventibus et morientibus numera regit ac moderatur : sicut variis ac diversis admodum modis et rationibus quæ aliis in aliis judicantur, secundum latissimam et sapientissimam ipsius administrationem, divina circa eos prædestinatio perficere posset, miralrum limitis ac termini consecutio vel repulsa. Sumatur eaim nunc communiter prædestinatio ; velut genus prædestinationis et reprobationis : quando hominum vita, quam apud se quisque domi elegerit, aut simul ad vitam adducit cum adjumento cooperationis ab alto ; aut a fine abducit cum derelictione, quæ indidem sit ; consentanea etiam demutatio ab ejusmodi vita congruens vitæ quæ ad finem perducit ; hoc est præsentis vitæ, et peculiari post eam finis adeptioni aut repulsæ conformis est atque consonans ; perinde ac si in consilio esset utriusque vitæ, et tanquam vitæ atque finis copula. Aliquando enim cum interitus omnibus sit conspicuus, ut habet se ad vitam æternam aut beatam quæ statim exceptura est : quemadmodum in iis qui justitiæ causa aut pietatis palam mori voluere, non absque Deo, et inspiratione quæ desursum venit ; quod martyribus convenit, atque omnibus qui cum virtute et propter ipsam moriuntur ; tametsi manifeste martyrio non admoveantur ; sed insidiis et calumniis appetiti, vita spoliantur : aut iis qui fugere mundum, vel cruei congruentem agitarunt vitam, ac similem vitæ obitum consolationis expertem : cum nonnulli iniquam vitæ degendæ mortisque subeundæ rationem

Verum non judicio tantum hominum dilucidum est, quo tendat mors ejusmodi : sed pro virtute et pietate mori cupientibus, clarum et varium apparet cœlestis testimonium, et familiarium oculos æ

18

mentes percellit. Interdum etiam multos fugit mortis terminus, præter eos qui susinent: aliquando ne ipsis quidem hic conspicitur donec sunt in corpore, vel dum etiam expiat interitus divina benignitate, si violentus sit; quibus decretum fuerit sufficere usque adeo expiari, ut misericordiam obtinentes finem beatum nanciscantur: vel dum alios iuvat, si exordium sit infelicitatis quæ illie est, et improbitalis, quæ hic exercetur, atque indicium animadversionis propter ipsam, vi inducatur; aut additamento miseræ quæ ibi est, facto in improbis, si absque cruciatu mors fuerit: aut ad compensationem aliquam iustitiæ hic actæ, quasi alia pravitas ipsorum illie quod par et proprium est acceperit; iustitia hic exhibita viventibus et morientibus non prorsus mercede fraudata fuerit: interdum etiam nonnullorum precibus numen elargitur. Non enim omnibus neque omnium votis gratificatur; ac diversam in ipsis vitæ sortem decernit. Etenim quidam vitæ exitum dolore carentem et pacatum sibi apprecantur: alii generosum potius et qui materiam ipsis exhibeat sapientiæ studii, et bonæ spei. Nam sic e vita migrare, vel coronarum augmentum iis qui honeste, probe pieque admodum vixerunt, aut expiationem perfectam absolutionemque omnis reatus iis qui lapsi sunt, comparare certum est. Subministrat autem divinò circa quemvis iudicio, tum diversus vitæ status, ordo et propositum, in unoquoque, tum electionis voluntatisque rursus in pluribus, et ordinis communionem, ad diversum in singulis, et eundem in pluribus vitæ excessum definiendum. Equænam porro mens satis virium et acuminis haberet, ad infinitam Dei dispensationem investigandam iu ejusmodi rebus e sacris eloquiis ac divinis actis colligendam? Quemadmodum igitur sapientissima et divina administratio circa mortis modum est, juxta Providentiæ ipsius constitutionem in unoquoque hominum: sic etiam circa commutationis tempus diversam et variam dispensationem divinam videre est. Nam iis qui in juventute vitam cum morte commutant, vita eripitur, eo quod temporis accessione virtus et intelligentia ipsorum incrementum acceptura non esset; sed in pejus mutatura. Aliis vita prorogatur, qui concessa vitæ usura, magnos in bono profectus facturi, atque aliis profuturi sunt exemplo suo: vel ex adverso, quia futurum esset ut parentum peccati fierent participes, ac flagitii, eorum pœnas hic luerent. Imbecillitate vero et corporis morbis vexati affliguntur, et mortem odèunt, plerique quibus mors ante diem conceditur, ut errata leviora interitu condonentur: at vivunt quidam utique diutius ut plurimum, ad usum et bonum publicum: alii contra ad perniciem reipubl. cum digni sint utriusque: hi quidem qui subministrant, illi autem qui divina benignitate possunt, aut aversa a Deo mente. Excedunt porro e vita ad utilitatem certe suam celerius, sed eorum damno quibus illorum vita emolumento erat, postquam indigni ipsa iudicati fuerint. Ex iis autem

Α τὰς τῶν συνόντων δ' ἕξεις καὶ ψυχὰς καταπιήττουσα. Ἔστι δ' ὅτε καὶ λανθάνει μὲν τοὺς πολλοὺς τὸ πέρας τῆς τελευτῆς, πλὴν αὐτῶν τῶν ὑφισταμένων, ἐνίοτε μὴδὲ αὐτοῖς ἐνταῦθα συ.ορώμενον, ἕως εἰσὶν ἐν τῷ σώματι, καὶ ἡ καθαιρούσης τῆς τελευτῆς ἐκ θείας φιλάνθρωπίας ἂν βίαιος ἦ, οἷς ἀρκεῖν ἂν κριθεῖη τοσοῦτον καθήρασθαι πρὸς τὸ τυχεῖν ἐλευομένων: τέλους εὐδαίμονος, ἢ τοὺς ἄλλους ὠφελούσης, ἂν προοίμιον τῆς ἐκεῖ κακοδαιμονίας, καὶ τῆς ἐνταῦθα πονηρίας, καὶ δι' αὐτὴν ἀποστρέφης ἐνδειξίς, βίαιως ἐπάγεται, καὶ ἡ προσθήκης τῇ ἐκεῖ κακοδαιμονίᾳ οὕτως ἐν τοῖς πονηροῖς, ἂν ἀνώδυνος ἦ ἢ πρὸς ἀμοιβὴν τινα δικαιοσύνης ἐνταῦθά τις, ὡς ἂν τῆς ἄλλης πονηρίας αὐτῶν ἐκεῖ τὸ θέον καὶ εἰκεῖον προσληψομένης, ἢ ἐνταῦθα δικαιοσύνης καὶ ζῶσι καὶ τελευτῶσι, μὴ καθάπαξ ἄμισθος ἦ. Ἐνίοτε δὲ καὶ εὐχαῖς τιμῶν χαριζόμενον τὸ θεῖον, οὐ γὰρ πάσαις οὐδὲ πάντων χαρίζεται, τὴν διέφορον ἐν αὐτοῖς τοῦ βίου ψηφίζεται λῆξιν. Οἱ μὲν γὰρ ἀνώδυνον καὶ εἰρηνικὸν αὐτοῖς εὐχονται τὸ τοῦ βίου τέλος ὑπέρξεν· οἱ δὲ γενναῖον μᾶλλον, καὶ ὕλην αὐτοῖς παρέχον φιλοσοφίας καὶ εὐελπι. Τὸ γὰρ οὕτω μεταστῆναι τοῦ βίου ἢ στεφάνων προτύχην τοῖς ἀκριδῶς βεβιωκόσιν, ἢ κάθαρσιν τελείαν καὶ λύσιν ἰσχυρῆς ἀπάσης τοῖς ἐπαικόσιν, οἶδασιν ὄν. Ὑπουργεῖ δὲ τῇ θεῖᾳ περὶ ἕκαστον κρῖσι ἢ τε διάφορος τοῦ βίου τάξις: τε καὶ προαίρεισι: ἐν ἐκάστῳ, καὶ ἢ τῆς προαίρεσως αὐτὴν πλείοσι καὶ τῆς τάξεως κοινωθεῖ, πρὸς τὸ διάφορον ἐν ἐκάστοις, ἢ τὸ αὐτὸ ἐκ πολλοῖς: τὸ τῆς ζωῆς ὀρίζεσθαι τέλος. Καὶ τοῖος ἂν ἐξαρκέσει νοῦς τὴν ἄπειρον ἀνιχνεύειν τοῦ θεοῦ οἰκονομίαν ἐν τοῖς τοιοῦτοις ἐκ τῶν θεῶν Γραφῶν, καὶ τῶν θεῶν ἔργων συλλεγομένην; Ὅσπερ οὖν περὶ τὸν τρόπον τῆς τελευτῆς ποικιλιωτάτη καὶ πάνσοφος ἢ θεῖα οἰκονομία, κατὰ τὴν ἐφ' ἐκάστῳ τῶν ἀνθρώπων τῆς αὐτοῦ Προνοίας διατάξιν· οὕτω καὶ περὶ τὸν χρόνον τῆς μεταστάσεως διάφορον καὶ ποικίλην τὴν θεῖαν οἰκονομίαν ἔστιν ὄρα. Οἱ μὲν γὰρ ἐν νεότητι μεθίστανται τῆς ζωῆς ταύτης ἀρπαζόμενοι, ὡς τῆς τῶν χρόνων προσθήκης οὐ τὴν ἀρετὴν αὐτῶν καὶ τὴν σύνεσιν αὐξάνειν βούλονται, ἀλλὰ μεταβάλλειν ἐπὶ τὸ χειρόν· οἱ δὲ συγχωροῦνται ζῆν τῇ τῆς ζωῆς προσθήκῃ, προκόφοντες ἐπὶ τάχαθόν, καὶ ἄλλοις ὠφελήσοντες τῷ καθ' ἑαυτοῦ; ὑποδείγματι, ἢ τοῦ ἀντίου, ὥστε τῆς τῶν πατέρων ἀμαρτίας μίλλοντας γίνεσθαι κοινωνοῦς, καὶ τὴν τῆς ἀμαρτίας ἐκείνων δίκην ὑπέχειν ἐνταῦθα. Οἱ δὲ ἀσθενοῦντες καὶ ἀβρωστοῦντες κακοπαθοῦσι καὶ θνήσκουσιν ἱκανοί, οἷς ἢ τελευτῇ καὶ πρὸ ὥρας συγχωρεῖται· ὥστε τὰ ἀμαρτήματα τῶν κουφοτέρων ὄντα τῇ τελευτῇ διαλύσασθαι. Καὶ ζῶσι μὲν τινες ἐπὶ πλέον κοινωρεῶς, ἄλλοι δὲ τοῦναντίον κοινοβλαβῶς, ἀξίων ὄντων ἐκατέρων τῶν μὲν ὑπουργεῖν, τῶν δὲ ἀπολαύειν τῆς θείας εὐμενείας, ἢ τῆς θείας ἀποστρέφης. Μεθίστανται δὲ τινες αὖτις ἐπ' ὠφελείᾳ μὲν ἑαυτῶν τάχον, ζῆμιᾳ δὲ τῶν ἐκ τῆς ἐκείνων ὠφελουμένων ζωῆς, ἐπειδὴν αὐτῆς κριθῶσιν ἀνάξιοι. Τῶν δ' ἑαυτοῖς μόνοις καὶ θεῶν ζῶντων ἄλλοις δι' ἄλλας αἰτίαι, ὠφελίμου; αὐτοῖς, ἢ ζωῆ μακρύνεται ἢ συντέμνε-

ται, καὶ προδηλοῦται γὰρ πολλοῖς αὐτῶν, καὶ ἄλλοις ἄλλοις περὶ αὐτῶν προδηλοῦται. Καὶ οὕτως τῷ τρόπῳ τῆς τελευτῆς ὁ χρόνος αὐτῆς ἐν τῷ πανσόφῳ περὶ αὐτῶν συνάδει θελήματι, ὡς ἐνίσταται μὲν καὶ τοῖς καλῶς ἐπισκεπτομένοις ὁρᾶσθαι δύνασθαι, καὶ μᾶλλον ἀποκαλύπτοντος τοῦ Θεοῦ, τὸ δὲ πλεῖστον τῷ Θεῷ μὲν ἐγνώσθαι, πάντα δὲ λαμβάνειν ἀνθρώπους. revelante Deo : ut plurimum autem Deo quidem latet.

Τούτων ἀπάντων αἱ ἱερὰ ἱστορίαι πλήρεις εἰσίν. Αἱ τῶν Πατέρων διακρίσεις τῶν ἱερῶν, οὐ μάρτην συγγεγραμμένοι, οὐ μάρτην ἀναγιγνωσκόμενοι, τοῖς μετὰ τῆς ἀληθείας, ὁμοῦ καὶ τῆς ἑαυτῶν φρονιζούσι σωτηρίας. Ἄλλ' ὁ μείζων ἐστὶ, τούτων ἀπάντων ἡ θεία γέμει Γραφή, λέξεσιν αἰσθητοῖς, ἀ νῦν γεγραπται, βεβαιούσα, εἰ καὶ συντομίας χάριν τὰς ἐφ' ἐκάστῳ τούτων ἐξ αὐτῆς παρήκαμεν μαρτυρίας. Οὐδ' αὐτῆ πάντας ἱστορεῖ τοὺς τρόπους, ἀμήχανον γὰρ ἄλλὰ βραχεῖς τινὰς τούτους, ὡς ἂν ἐξ αὐτῶν καὶ περὶ τῶν ἀγνωσμένων, ὡς σιωπωμένων, βεβαίαν ἡμεῖς τὴν περὶ τῆς Προνοίας ἔχωμεν πίστιν, ἣν οὐ γεννωμένων μόνον ἡμῶν καὶ ζώντων, ἀλλὰ καὶ μεθισταμένων ἐντεῦθεν ποιεῖται, ὡς τῇ θεῷ πρέπον ἐστὶν ἀξίᾳ καὶ ἀγαθότητι καὶ σοφίᾳ. Μᾶλλον δὲ ταυτὸν ἐστὶ τὸ ζώντων ἡμῶν προνοεῖν, καὶ τὸ τέλος τῆς ζωῆς ὅποιον ἔσται καὶ ὅτε μὴ καθάπαξ ὑπερορᾶν. Ὁ τῆς ἐνταῦθα ζωῆς ὄρος, καὶ πέρασ, καὶ κρίσις ἐστὶ καὶ σφραγίς, καὶ οὐ προῦργου πάντες οἱ ζῶντες φρονιζούσιν, οἱ τε ἀπευχόμενοι τὸν θάνατον ἐγγύθεν ἦκειν, οἱ τε εὐχόμενοι, διαφόρων ἐκάτεροι. Ἔστι δ' ὅτε καὶ τοῖς αὐτοῖς ἀγόμενοι λογισμοῖς, ἀκούοις γὰρ τὸ, Ἐν ᾧ εὐρω σε, ἐκεῖ καὶ κρινῶ σε. Τίνα δὲ λόγον ἔχον ἐστὶ τῆς μὲν τῶν ἀνθρώπων ζωῆς αὐτῶ πατρικῶς τὸν Θεὸν προνοεῖν, τῆς δὲ τελευτῆς αὐτῶν μηδένα ποιεῖσθαι λόγον; ἡ μὲν γὰρ ἐνταῦθα ζωῆ ὁδοιπορία τίς ἐστὶ πρὸς τὸ προκαείμενον τέλος· ὁ δὲ θάνατος τὴν ἐνταῦθα παύει ζωὴν. Καὶ πᾶσα μὲν ἐκάστου σπουδῆ, πᾶσα δὲ θεοθεν χορηγία συναποκαίεται. Πολλὰ δὲ τὰ ποιοῦντα τὸν θάνατον ὥστε καὶ τὰ τὴν ζωὴν παύοντα ταύτην, τὴν μόνην ὕλην τῶν περὶ ἡμᾶς προνοῶν τοῦ Θεοῦ, δι' ὧν πρὸς αὐτὸν ὀρίζομεθα. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶ τὸ τέλος ἡμῶν, οὐδ' εἰ; ἄλλο τέλος ἡμᾶς ὀρίζει παρ' ἑαυτόν. Οὐκοῦν ἡ τοσαύτη περὶ ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ πρόνοια πάρεργον ἔσται τῶν ποικίλων καὶ πολυτρόπων αἰτιῶν τοῦ θανάτου, καὶ τύχης καὶ αὐτομάτου, καὶ τῶν κατὰ συμβεθεκτὸς λεγομένων καὶ πάντων τῶν ὀπωσοῦν ὄντων, κατὰ πρόνοιαν ὄντων, ἢ μᾶλλον, ὁ μὴ προνοεῖν ὅποτε καὶ ὅπως ὁ θάνατος τὴν ζωὴν παύσει, καὶ τὴν ταύτης καρποφορίαν τοῖς ζῶσι σπουδαίως, οὐδ' ὅπως ζήσονται, καὶ τί ζῶντες ἀνύσους, πάνυ τί φρονιτεῖ. Εἰ δὲ τοῦτο ψεύδεις τε καὶ ἀδύνατον, καὶ δι' αὐτοῦ μόνου κατενοδοῦνται πρὸς τὸ τέλος ὀρίζομενοι, ὅποιον ἂν καὶ οἰκοθεν σπεύδωσιν οἱ γε σπουδαίως· εὐλόγως καὶ τῷ τῆς ζωῆς μέτρῳ πρὸς τὸ συμφέρον κέρχεται τῶν ὀριζομένων, καὶ μετρεῖ τὴν ζωὴν ὁ μόνος μετρεῖν δυνάμενος; καὶ τὰ ποιοῦντα τὴν τελευτὴν, αὐτοῦ δελεύοντες, ἢ συγχωροῦντος; καὶ μὴ κωλύοντος, ταύτην ποιοῦσιν. Ἄπεται γὰρ

qui sibiipsis tantum et Deo vivunt, nonnullis propter alias causas ipsi utiles vita producitur, vel corrigitur : ac præsagitur sane plerisque ipsorum, atque aliis de ipsis præsignificatur. Itaque interitus generi, tempus ipsius in sapientissima de utroque voluntate concinit ; adeo ut aliquando etiam pulchre inspectantibus videri possit, sed multo magis utrumque perspectum est, omnes vero homines

His omnibus plenæ sunt historiae sacræ, et sanctorum Patrum dijudicationes non frustra litteris consignatæ, nec inaniter lectæ, iis quidem certe quibus, cum veritatis, tum salutis suæ cura præcipua est. Sed quod majus est, his omnibus divina eloquia referta sunt, quæ verbis disertis ea stabiliant, quæ nunc scripta sunt : tametsi brevitatis gratia testimonia super unoquoque horum præterminisimus : neque ipsa Scriptura omnes commemorat modos (id enim ex eo genere est quod fieri non potest), verum paucos tantum quosdam, ut ex ejusmodi etiam de ignotis veluti silentio præteritis, nos firmam de Providentia fidem habeamus, quam non nobis solum qui nascimur et vivimus, verum etiam his qui excedunt hinc, adhibet, ut divinæ decorum est dignationi et bonitati ac sapientiæ : imo vero idem est viventibus nobis providere, et vitæ usum qualis sit futurus et quando venturus, non semel prospicere. At terminus vitæ quæ hic agitur limes, judicium, sigillumque est : et id operæ pretium cujus omnes qui vivunt curam habent : tam si qui detestantur mortem prope accedere, quam qui optant propius adesse ; differenter utrique : nonnunquam etiam iisdem rationibus inducti : auscultant enim hoc : « In quo te statu invenero, etiam te judicabo. » Quam autem haberet rationem, vitæ quidem hominum ita paterne indulgenterque Deum consulere, mortem vero ipsorum nulla providentia prosequi? Nam quæ hic agitur vita, via quædam progressusque est ad finem propositum ; mors autem vitam hanc metæ admovet : ac omne sane cujusque studium omnisque largitio Dei munere concessa una cessat. Multa porro sunt quæ mortem afferunt : ita ut quæ vitam hanc opprimunt, sola sit materia multiplicis Dei providentiæ circa nos, per quam ad ipsum destinamur. Enimvero ipse finis noster est, neque ad alium nos finem destinat, præter quam seipsum. Nunquid ergo tanta Dei in nos providentia, quasi corollarium erit variarum multipliciumque interitus causarum, et fortunæ et casus et eorum quæ per accidens dicuntur, et omnium quæ quomodocumque existunt juxta Providentiam? an potius (Deus) non curat, quando et quo pacto more expellet vitam, ejusque fructum, iis qui honeste et ex virtute vivunt : nec quomodo quique vivent, et quid vivendo perficient, omnino sollicitus erit? quod si hoc mendacium est, et fieri nequit : ac per Deum solum prospere ducuntur ad finem qui prædestinantur, quantumcumque sua indole industriaque festinarint, virtutes utique amantes : etiam rationi

congruenter, vitæ modulo ad eorum qui destinantur emolumentum vitæ; et vitam metitur, qui solus metiri potest: et quæ mortem pariunt ipso iubente, aut concedente, saltem non vetante, interitum efficiunt. « Attingit enim a fine usque ad finem fortiter: » ut in Sapientia dicitur. « Et duo passeruli asse parvo veniunt; atque unus ex ipsis non cadet in terra absque Patre meo: » (et quæ deinceps sequuntur): Dominus ipse noster ait. Quod autem non omnes sunt studiosi, neque ad æternam vitam prædestinati, hoc nihil ad rem. Etenim sufficit etiam cum magno Patre Basilio, quod prædestinatis affixi sunt Dei concessu vitæ limites; et ad sempiternum bonum ipsis extenduntur aut contrahuntur, pariter cum aureis atque argenteis quæque in honorem sunt vasis, ex B. Paulo; qui quidem sunt innumeri: atque eapropter generatio est ad supplementum angelorum qui e cœlis exciderunt. Hi cum Deo soli cognoscantur, et ab eo manifestentur quidam ex ipsis, quos etiam hic manifestari voluerit, et quos latere nefas est. Deinde, quemadmodum providet quidem omnibus in vita hominibus, sed differenter, et pro merito ac dignitate cujusque: sic etiam de fine ipsorum, par est varium habere ordinem et respectum apud divinum iudicium. Etenim omnibus quidem hominibus præficit angelum. Sed non eadem angeli sollicitudine potitur infidelis atque fidelis: neque improbus pariter ea fruitur ac probus, tametsi ambo sint fideles. Itaque hic quoque vitam nostram omnium, et exitum definitum esse, omnino necessum est. Porro differens circa hæc iudicium juxta eorum qui vivunt discrimina, Deo soli perspectum esse, cum pauca nobis sint revelata, tum ex divinis Litteris tum ex historiis sacris, ut antea luculenter exposuimus: neque æquum est nos aggredi ea quæ neque comprehendere queunt neque tradi: et ab iis quæ conceduntur et dantur nobis ad cognoscendum, dissidendo abscedere. Et tamen cum reprobatorum et misericordiam adeptorum vitam divino subijci jugo; tum ipsi placentem educationem e vita, hos quoque sustinere divina docet Scriptura. Ostendunt etiam violentæ mortes populis inducæ et principibus, ardenti zelo justitiæ angelorum subministrantium ac prophetarum, non sine numine. Id quoque declarant ruinæ et depopulationes, quas vates urbibus et gentibus comminatum fuerant, eademque vel pœnitentia eorum qui ad Deum confugerant, cessarunt; vel ob impœnitentia obduratos remanserunt. Incrementa vitæ in quibusdam qui resipuerant, postquam de vita despondissent, interitu a Deo declarato et signis ostentisque omnibus conspicuo facto. Ananias vero et Sapphira exanimati sunt, non Petri, sed Dei virtute, quem invocarat; ac Petro non præsentem et mendacium arguente, exspirassent, ita volente Deo. Et quot homines insane jus violantes, violentem o vivis excidunt? dum alius aliam suffert violentiam, ac latent homines, dum violentiæ effectum patientem considerant: verum cœleste ad id momentum subducere

A ἐκ τοῦ ἐσχάτου μέχρι καὶ τοῦ ἐσχάτου ἰσχυρῶς ὁ Θεός, ἐν τῇ Σοφίᾳ λέγεται· καὶ εἰ δύο στρουθία ἀσπερίου πωλεῖται, καὶ ἐν ἐξ αὐτῶν οὐ πωλεῖται εἰς τὴν γῆν ἄνευ τοῦ Πατρὸς μου, καὶ τὰ ἐξῆς, αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν φησι. Τὸ δὲ μὴ πάντας εἶναι σπουδαίους, μηδὲ πρὸς τὴν προαιώνιον προωρισμένους ζωὴν, οὐδὲν πρὸς τὸν λόγον. Ἄρκει γὰρ καὶ ἡμῖν μετὰ τοῦ μεγάλου Πατρὸς Βασιλείου τὸ τοῖς προωρισμένοις πεπηγέναι θεόθεν τὰ τῆς ζωῆς μέτρα, καὶ πρὸς τὸ ἀδίων συμφέρον αὐτοῖς ἐκτείνεσθαι, ἢ συστῆλεσθαι τοῖς χρυσοῖς τε καὶ ἀργυροῖς καὶ εἰς τιμὴν σκεῦσαι, κατὰ τὸν Παῦλον, οἷον ἀναριθμητοὶ μὲν εἰσι, καὶ τοῦτου χάρις ἡ γένεσις, εἰς ἀναπλήρωσιν τῶν πεσόντων οὐρανῶν ἀγγέλων. Θεῷ δὲ γνωσκόμενοι μόνω, καὶ οὐκ αὐτοῦ φανεροῦνται τινες ἐξ αὐτῶν, οὓς ἂν βούλοιντο φανεροῦσθαι κἀνταῦθα, καὶ οὓς λαμβάνειν ἀδύνατον. Ἐπειτα, καθάπερ προνοεῖ μὲν πάντων ἐν τῇ ζωῇ τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ διαφίρως καὶ κατὰ τὴν ἀξίαν ἐκάστων· οὕτω καὶ περὶ τοῦ τέλους αὐτῶν ποικίλην εἰκὴς ἔχειν παρὰ τῇ θεῷ κρίσει τὴν τάξιν καὶ τὴν ἀπόβλεψιν. Καὶ πᾶσι μὲν γὰρ ἀνθρώποις ἐπίσταται ἰσχυρῶς, ἀλλ' οὐ τῆς αὐτῆς ἀπολαύει τοῦ ἀγγέλου κηδεμονίας ὁ πιστὸς τῷ ἀπίστῳ, οὐδ' ὁ φαῦλος τῷ ἀγαθῷ, κἀν ὧσιν εἰπω πιστοὶ· οὕτω κἀνταῦθα τὴν μὲν ζωὴν ἡμῶν ἀπάντων καὶ τὸ τέλος ὀρίσθαι πᾶσα ἀνάγκη· ἡ δὲ διάφορος περὶ ταῦτα κρίσις κατὰ τὰς τῶν ζώντων διαφορὰς τῷ Θεῷ ἔγνωσται μόνω, ὄλιγων ἡμῖν ἀποκαλυφθέντων ἐκ τῶν θείων Γραφῶν, ἐκ τῶν ἱερῶν ἱστοριῶν, ὡς φθάσαντες διεξήλθομεν. Καὶ οὐ δίκαιον ἡμᾶς, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι τοῖς ἀκαταλήπτους τε καὶ μὴ δεδομένους ἐπιχειρεῖν, καὶ τῶν ὁμολογουμένων καὶ δεδομένων ἡμῖν εἰδέναι διαπιστοῦντας ἀρίστασθαι. Καίτοι τὸ καὶ τὰς τῶν ἀποδοδοκιμασμένων ἢ ἠλετημένων ζωὰς τῷ θεῷ ὑποκεισθαι ζυγῷ, καὶ τὴν αὐτῷ δοκοῦσαν ἐξαγωγήν ἐκ τοῦ βίου καὶ τούτους ὀφίστασθαι, ἢ θεῷ διδάσκει Γραφή. Καὶ δηλοῦσι μὲν οἱ βίαιοι θάνατοι πληθεσίων ἐπαχθέντες καὶ ἀρχουσι, ζῆλον δικαιοσύνης ἀγγέλων ὑπηρετουμένων καὶ προφητῶν, οὐκ ἄνευ Θεοῦ· δηλοῦσι δὲ αἱ διὰ τῶν προφητῶν ἀπειρηθεῖσαι πόλεις τε καὶ ἔθνησιν ἐβολθρεύσεις· καὶ ἡ μετανοία καταφυγόντων ἐπὶ τὸν Θεὸν πεκαυμένοι, ἢ ἀμετανοήτων μεινάντων γενόμενοι· αἱ προσθήκαι τῆς ζωῆς ἐνίοις μετανοήσασαι, μετὰ τὴν τῆς ζωῆς ἀπαγόρευσιν, ἐκ Θεοῦ μνηθείσης τῆς τελευτῆς, καὶ σημεῖοις πᾶσι φανερᾶς γενόμενης. Ἀνανίας δὲ καὶ Σάπφειρα ἀποψύξαντες, οὐ τῇ τοῦ Πέτρου, τῇ δὲ τοῦ Θεοῦ δυνάμει, ὃν ὁ Πέτρος ἐπεκαλεῖται, καὶ τοῦ Πέτρου μὴ παρόντος, καὶ τὸ ψεῦδος ἐλέγχοντος, ἀπέψυξαν ἄν· οὕτω τοῦ Θεοῦ βουλομένου. Καὶ πόσοι τῶν ἀνθρώπων ἀνηκίστως παρανομοῦντες βιαίως ἐξάγονται, ἄλλος ἄλλην ὑφιστάμενοι βίαν, καὶ τοὺς ἀνθρώπους λαμβάνουσι, σκοπούμενους μὲν τὸ τῆς βίας φανόμενον, τὴν δὲ οὐράνιον πρὸς τοῦτο βόητην λογίζεσθαι μὴδ' ὅπως ἐπιφικνουμένους; Αἱ δὲ πρόδηλοι τῶν θανάτων καὶ παρὰ φύσιν ἀπαλλαγῆ, τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως οὐδὲν διαφέρουσαι, παρείσθωσαν ἐν τούτῳ τῷ μέρει, ὡς τῇ τῶν προωρισμένων τάξει συμβαίνουσι, τότε

μὲν ἀπαλλάττοντος τοῦ Θεοῦ παραδόξως, ὡς οὕτω συμφύρον αὐτοῖς, καὶ τῷ αὐτῷ συνῆδον θελήματι, ἄλλοτε δὲ καὶ δι' ἀμφοτέρω συγχωροῦντος σφίσι μεθίστασθαι, ἢ τῆς φύσεως ὑπουργούσης, ἢ βίας τυραννικῆς ἐξαγούσης. Ἰκανὰ μὲν οὖν καὶ ταῦτα τὸν ἡμέτερον ἐκφῆσαι σκοπὸν ἐπὶ συστάσει τῆς ἀληθείας· οὐχ ἦτιον ἢ τῆς τοῦ διδασκάλου γνώμης. Εἰ δὲ ἐν τῇ Σοφίᾳ λέγεται, «Ὁ Θεὸς θάνατον οὐκ ἐποίησε·» τοῦτο κατὰ τὴν αἰτίαν τοῦ θανάτου νοεῖται. Οὐ γὰρ θέλει τὸν θάνατον τῶν ἀνθρώπων προηγούμενος, οὕτε ποιεῖ, ὡσπερ οὐδὲ τὴν αἰτίαν τοῦτου τὴν ἀμαρτίαν· ἀλλὰ τὴν τῆς δικαιοσύνης τάξιν καὶ πάνυ βουλόμενος, ἧς ἐστὶ τὸ τοῖς ἀμαρτάνουσι δίκην ἐπάγεσθαι ἐπομένῃ θελήσει, θέλει αὐτὸν καὶ ποιεῖ· εἰ καὶ ἐλέους ὑπερβολῇ, καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τοῦτον τοῖς τέκνοις μυρίαῖς τρόποις οἰκονομεῖ πρὸς τὸ βέλτιον, καὶ πρὸς εὐεργεσίαν τῇ κοινῇ τοῦ γένους ποιῆν, πρὸς οὐδ' ἂν βούλειτο, καὶ πρότερον εἶναι, πατερικῶς ἀποχρήται. Καὶ διὰ τοῦτο ἐν τῇ α' τῶν Βασιλειῶν λέγεται· «Κύριος θανατοῖ καὶ ζωογονεῖ·» οὐχ ὡς ἰδίᾳ πράττοντος μόνον ἑκάτερον, ὃ ταυτὸν ἐστὶ τῷ θέλοντος ἑκάτερον γίνεσθαι, ὡς αὐτοῦ ζωῆς καὶ θανάτου τὴν ἐξουσίαν ἔχοντος, ἀλλ' ὡς καὶ ἐν τῷ θανάτῳ πολλὰκις ζωογονοῦντος καὶ τὸν τοῦ θανάτου χρόνον καὶ τρόπον πρὸς τὸ συμφέρον, καὶ τὴν προσωρισμένην ζωὴν, πολλοῖς οἰκονομοῦντος καὶ τάττοντος. Καὶ αὖθις· εἰ ἐν τῷ Ἐκκλησιαστήῃ λέγεται, «Ἀφῆκεν ὁ Θεὸς τὸν ἀνθρώπον ἐν τῇ βουλῇ τῆς χειρὸς αὐτοῦ,» εἰ καὶ μάλιστα περὶ τῶν ἀποδεδοκιμασμένων τοῦτο νοεῖται ἂν, ἀλλὰ καὶ πᾶσιν ἀπλῶς τὴν τῆς αὐτεξουσιότητος ἐλευθερίαν προσμαρτυρεῖ. Οὐ γὰρ ἀκοντας ἔλαει πρὸς τὰγαθὸν· ᾧ δ' ἂν αὐτοῦ προαιρούμενοι πράττοιεν, ἐπόπητος ἐστὶν αὐτῶς, καὶ διανομεὺς τῶν ἀρμοττόντων ἑκάστῳ, καὶ διὰ τὴν αὐτεξουσιότητα τῆς θείας οὐκ ἐξαιροῦνται Προνοίας οὗτ' ἐπὶ τὸ χειρῶν, οὗτ' ἐπὶ τὸ βέλτιον αὐτοῖς, ἀπλῶς δὲ ἀγαθὸν τε καὶ δίκαιον.

propter liberum arbitrium non eximuntur a divina sed omnino in bonum et justum.

Τούτοις καὶ τοῖς τοιούτοις ὁ μέγας ἤχηθῃ Βασίλειος, ἐκείνα περὶ τῶν τῆς ζωῆς ὄρων διδάσκειν τὰ τέκνα, καὶ τῷ θεῷ προσάγειν αὐτοῦς ἐνταῦθα θελήματι, προῦργου μὲν θεολογῶν, ἐπομένως δὲ καὶ πρὸς τὰ ἦθη λυσitteλῶς, ὃ τοῖς διδασκάλοις πᾶσιν ἐσπούδασται. Καὶ εἰ μηδαμῶθεν ἄλλοθεν τὰ τοιαῦτα εἶχεν εἰδέναι, τοῦ γοῦν προφήτου Δαβὶδ καθ' ἡμέραν ἤκουε λέγοντος, καὶ οὐκ ἂν εἶχε τὸν τοῦ θείου κάτοχον παρακρούεσθαι. Ἦκουε δὲ αὐτοῦ λέγοντος· «Γνώρισόν μοι, Κύριε, ὁδὸν ἐν ἣ πορεύσομαι· καὶ γνώρισόν μοι τὴν πέρας μου καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἡμερῶν μου τίς ἐστίν.» Οὐκοῦν παρ' εἰδότης ἐζήτησε μαθεῖν, ὡς καὶ ὠρισμένον εἰδότης, καὶ μαθεῖν ὠρισμένον. Καὶ ἵνα μηδεὶς ἐξη λέγειν, ὡς ἦδει μὲν ὁ Θεός, καὶ διὰ τοῦτο ἀποκαλύπτειν εἶπεν, εἴπερ ἠβούλετο, οὐκ εἶχε δὲ πράττειν ἐν τοῖς τοιούτοις τῇ φύσει καὶ τοῖς ἄλλοις αἰτίαις ὅπως ποτε ταῦτ' ἐπιτρέψας, ἀλλαχοῦ πάλιν φησὶν· «Ἐξάγαγε ἐκ φυλακῆς τὴν ψυχὴν μου.» Καὶ οὐκ ἐζήτησε θανατὴν ἀπλῶς, εἴτουν ἀπαλλαγῆναι, τοῦτο γὰρ καὶ μὴ ζητούσης· ἐμελλέ ποτε

neutiquam aggrediuntur : sed manifestæ a morte et quæ præter naturam sunt liberationes, nihil a resurrectione differentes, prætermittantur hac in parte, utpote quæ ordini prædestinatorum contingant : tunc quidem incredibili modo liberante Deo, quod sic ipsis expediat, et eorum voluntati concinat : alias vero etiam propter utrumque Deo concedente ipsis ut migrent e vita, aut natura subministrante, aut vi tyrannica exigente. Sufficiens igitur hæc ad scopum nostrum elucidandum, non minus ad veritatis commendationem, quam ad Doctoris sententiam tuendam. Quod si in Sapientia dicitur, «Deus mortem non fecit,» hoc juxta causam mortis intelligitur. Nam non vult hominum mortem præcipue, neque facit : sicut neque causam ipsius, peccatum : sed quod justitiæ ordinem omnino velit : cuius munus est, peccantibus pœnas irrogare, consequenti voluntati, vult ipsam et facit ; etsi misericordiæ excessu, et benignitate erga homines, etiam liberis obitum innumeris modis dispensat ad melius et ad beneficentiam, communi generis supplicio ; erga eos quos voluerit, et decens fuerit, paterno affectu indulgendo. Et propterea in primo Regum dicitur, «Dominus mortificat et vivificat.» Non tanquam proprie agens solum alterutrum : quod idem est ac si diceret volens utrumque fieri, eo quod ipse vitæ et mortis potestatem habeat : sed quasi etiam in mortificando sæpe vivificet, ac mortis tempus et modum ad id quod expediat, et vitam prædestinatam multis moderetur et ordinet. Ac rursus si in Ecclesiastâ dicitur, «Reliquit Deus hominem in manu suæ consilio.» Etiam si de reprobatis potissimum hoc intelligi possit, omnibus tamen absolute attestatur libertatem arbitrii : non enim invitos ad bonum trahit. At eorum quæ volentes agerent Dominus est insector et distributor eorum quæ quadrant unicuique. Hæc Providentia, neque in melius neque in pejus ipsis,

His ac talibus magnus Basilius adductus est ut illa de vitæ finibus doceret filios, atque eos ad divinam voluntatem inde adduceret ; consulto quidem theologum agens de Deo disserendo, consequenter autem utiliter sermones ad mores referendo ; in quo doctores omnes studium atque operam collocant. Quod si bandquaquam aliunde talia perspecta habere posset, saltem prophetam Davidem quotidie dicentem auscultabat : nec utique potuisset afflatum numine explodere : audiebat, inquam, vatem regium dicentem, «Notam fac mihi viam in qua ambulem, et notum fac mihi finem ; et numerum dierum meorum quis est.» Quocirca ab eo qui scribat discere quærebat, ut ab eo etiam qui determinatum sciret, et discere avebat quod destinatum erat. Atque ut nemo dicere queat quod sciret quidem Deus, et idcirco revelare posset, si quidem vellet : verumtamen non haberet agere in talibus natura aliisque causis : quomodo his permissis, alibi rursus ait, «Educ e custodia animam meam.» Ubi

congruenter, vitæ modulo ad eorum qui destinantur emolumentum vitæ; et vitam metitur, qui solus metiri potest: et quæ mortem pariunt ipso juvante, aut concedente, saltem non vetante, interitum efficiunt. « Attingit enim a fine usque ad finem fortiter: » ut in Sapientia dicitur. « Et duo passeruli asse parvo vaneunt; atque unus ex ipsis non cadet in terra absque Patre meo: » (et quæ deinceps sequuntur): Dominus ipse noster ait. Quod autem non omnes sunt studiosi, neque ad æternam vitam prædestinati, hoc nihil ad rem. Etenim sufficit etiam cum magno Patre Basilio, quod prædestinatis affixi sunt Dei concessu vitæ limites; et ad sempiternum bonum ipsis extenduntur aut contrahuntur, pariter cum aureis atque argenteis quæque in honorem sunt vasis, ex B. Paulo; qui quidem sunt innumeri: atque capropter generatio est ad supplementum angelorum qui e cælis exciderunt. Hi cum Deo soli cognoscantur, et ab eo manifestentur quidam ex ipsis, quos etiam hic manifestari voluerit, et quos latere nefas est. Deinde, quemadmodum providet quidem omnibus in vita hominibus, sed differenter, et pro merito ac dignitate cujusque: sic etiam de fine ipsorum, par est varium habere ordinem et respectum apud divinum judicium. Etenim omnibus quidem hominibus præficit angelum. Sed non eadem angeli sollicitudine potitur infidelis atque fidelis: neque improbus pariter ea fruitur ac probus, immo etiam sancti sunt fideles. Itaque hic quoque vitam nostram omnium, et exitum definitum esse, omnino necessarium est. Porro differens circa hæc judicium juxta eorum qui vivunt discrimina, Deo soli perspectum est, cum pauca nobis sint revelata, tum ex divinis Litteris tum ex historiis sacris, ut antea luculentè exposuimus: neque æquum est nos aggredi ea quæ neque comprehendi queunt neque tradi: et ab iis quæ conceduntur et dantur nobis ad cognoscendum, dissidendo abscedere. Et tamen cum reprobatorum et misericordiam adeptorum vitam divino subijci jugo; tum ipsi placentem educationem e vita, hos quoque sustinere divina docet Scriptura. Ostendunt etiam violentæ mortes populis inductæ et principibus, ardenti zelo justitiæ angelorum subministrantium ac prophetarum, non siue numine. Id quoque declarant ruinæ et depopulationes, quas vates urbibus et gentibus comminatum fuerant, eademque vel pœnitentia eorum qui ad Deum confugerant, cessarunt; vel ob impœnitentia obduratos remanserunt. Incrementa vitæ in quibusdam qui resipuerant, postquam de vita despondissent, interitu a Deo declarato et signis ostentisque omnibus conspicuo facto. Ananias vero et Sapphira examinati sunt, non Petri, sed Dei virtute, quem invocarat; ac Petro non præsentem et mendacium arguente, exspirassent, ita volente Deo. Et quot homines insane jus violantes, violentè e vivis excidunt? dum alius aliam suffert violentiam, ac latent homines, dum violentiæ effectum patentem considerant: verum cœleste ad id momentum subducere

A ἐκ τοῦ ἐσχάτου μέχρι καὶ τοῦ ἐσχάτου ἰσχυρῶς ὁ Θεός, ἐν τῇ Σοφίᾳ λέγεται· καὶ « δύο στρουθία ἀσπερίου πωλεῖται, καὶ ἐν ἐξ αὐτῶν οὐ πωλεῖται εἰς τὴν γῆν ἄνευ τοῦ Πατρὸς μου, » καὶ τὰ ἐξῆς, αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν φησι. Τὸ δὲ μὴ πάντας εἶναι σπουδαίους, μηδὲ πρὸς τὴν προαιώνιον προωρισμένους ζωῆν, οὐδὲν πρὸς τὸν λόγον. Ἄρχει γὰρ καὶ ἡμῖν μετὰ τοῦ μεγάλου Πατρὸς Βασιλείου τὸ τοῖς προωρισμένοις; πεπηγμένοι θεοδὸν τὰ τῆς ζωῆς μέτρα, καὶ πρὸς τὸ ἀδίων συμφέρον αὐτοῖς ἐκτείνεσθαι, ἢ συστῆλεσθαι τοῖς χρυσοῖς τε καὶ ἀργυροῖς καὶ εἰς τιμὴν σκεύεσι, κατὰ τὸν Παῦλον, οἷον ἀναριθμητοὶ μὲν εἰσι, καὶ τοῦτου χάρις ἡ γένεσις, εἰς ἀναπλήρωσιν τῶν πεσόντων οὐρανοθεν ἀγγέλων. Θεῶν δὲ γνωσκόμενοι μόνω, καὶ ὅπ' αὐτοῦ φανεροῦνται τινες ἐξ αὐτῶν, οὗς ἂν βούλοιντο φανεροῦσθαι κἀνταῦθα, καὶ οὗς λαμβάνειν ἀδύνατον. Ἐπειτα, καθάπερ προνοεῖ μὲν πάντων ἐν τῇ ζωῇ τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ διαφόρως καὶ κατὰ τὴν ἀξίαν ἐκάστων· οὕτω καὶ περὶ τοῦ τέλους αὐτῶν ποικίλην εἰκὼς ἔχειν παρὰ τῇ θεῷ κρίσει τὴν τάξιν καὶ τὴν ἀπόβλεψιν. Καὶ πᾶσι μὲν γὰρ ἀνθρώποις ἐπιστηθὴν ἰβήγειλον, ἀλλ' οὐ τῆς αὐτῆς ἐπολαύει τοῦ ἀγγέλου κηδεμονίας ὁ πιστὸς τῷ ἀπίστῳ, οὐδ' ὁ φαῦλος τῷ ἀγαθῷ, κἀν ὧσιν εἰπω πιστοὶ· οὕτω κἀνταῦθα τὴν μὲν ζωὴν ἡμῶν ἀπάντων καὶ τὸ τέλος ὄρῃσθαι πᾶσα ἀνάγκη· ἡ δὲ διάφορος περὶ ταῦτα κρίσις κατὰ τὰς τῶν ζώντων διαφορὰς τῷ Θεῷ ἐγνωσται μόνω, ὄλιγων ἡμῖν ἀποκαλυφθέντων ἐκ τῶν θείων Γραφῶν, ἐκ τῶν ἱερῶν ἱστοριῶν, ὡς φθάσαντες διεξήλαθμεν. Καὶ οὐ δίκαιον ἡμᾶς, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι τοῖς ἀκαταλήπτοις τε καὶ μὴ δεδομένοις ἐπιχειρεῖν, καὶ τῶν ὁμολογουμένων καὶ δεδομένων ἡμῖν εἰδέναι διαπιστοῦντας ἀρίστασθαι. Καίτοι τὸ καὶ τὰς τῶν ἀποδοκιμασμένων ἡ ἡλετημένων ζωὰς τῷ θεῷ ὑποκαίσθαι ζυγῷ, καὶ τὴν αὐτῷ δοκοῦσαν ἐξαγωγήν ἐκ τοῦ βίου καὶ τούτους ὀφίστασθαι, ἡ θεῷ διδάσκει Γραφή. Καὶ δηλοῦσι μὲν οἱ βλαιοὶ θάνατοι πλῆθεισιν ἐπαχθέντες καὶ ἀρχουσι, ζήλω δικαιοσύνης ἀγγέλων ὑπηρετουμένων καὶ προφητῶν, οὐκ ἄνευ Θεοῦ· δηλοῦσι δὲ αἱ διὰ τῶν προφητῶν ἀπειληθεῖσαι πόλεις τε καὶ ἔθνησιν ἐσολοθρεύσεις· καὶ ἡ μετανοία καταφυγόντων ἐπὶ τὸν Θεὸν πεπαισμένοι, ἡ ἀμετανοήτων μαινάντων γενόμεναι· αἱ προσθήκαι τῆς ζωῆς ἐνίοις μετανοήσασιν· αἱ μετὰ τὴν τῆς ζωῆς ἀπαγόρευσιν, ἐκ Θεοῦ μηνυθείσης τῆς τελευτῆς, καὶ σημεῖοις πᾶσι φανερὰς γενόμενης. Ἄναβιας δὲ καὶ Σάπφειρα ἀποψύξαντες, οὐ τῇ τοῦ Πέτρου, τῇ δὲ τοῦ Θεοῦ δυνάμει, ὅν ὁ Πέτρος ἐπεκαλεῖται, καὶ τοῦ Πέτρου μὴ παρόντος, καὶ τὸ ψεῦδος ἐλέγχοντος, ἀπέψυξαν ἄν· οὕτω τοῦ Θεοῦ βουλομένου. Καὶ πόσοι τῶν ἀνθρώπων ἀνηκίστως παρανομοῦντες βιαίως ἐξάγονται, ἄλλος ἄλλην ὑφιστάμενοι βίαν, καὶ τοὺς ἀνθρώπους λαμβάνουσι, σκοπούμενους μὲν τὸ τῆς βίας φανόμενον, τὴν δὲ οὐράνιον πρὸς τοῦτο ῥοπήν λογιζέσθαι μὴδ' ὧς ἐφικνουμένους; Αἱ δὲ πρόδηλοι τῶν θανάτων καὶ παρὰ φύσιν ἀπαλλαγῆ, τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως οὐδὲν διαφέρουσιν, παρείσθωσαν ἐν τούτῳ τῷ μέρει, ὡς τῇ τῶν προωρισμένων τάξει συμβαίνουσι, τότε

μὲν ἀπαλλάττοντος τοῦ Θεοῦ παραβόλως, ὡς οὕτω συμφέρον αὐτοῖς, καὶ τῷ αὐτοῦ συνῆδον θελήματι, ἄλλοτε δὲ καὶ δι' ἀμφοτέρω συγχωροῦντος σφίσι μεθίστασθαι, ἢ τῆς φύσεως ὑπουργούσης, ἢ βίας τυραννικῆς ἐξαγούσης. Ἰκανὰ μὲν οὖν καὶ ταῦτα τὸν ἡμέτερον ἐκφῆναι σκοπὸν ἐπὶ συστάσει τῆς ἀληθείας· οὐχ ἦτιον ἢ τῆς τοῦ διδασκάλου γνώμης. Εἰ δὲ ἐν τῇ Σοφίᾳ λέγεται, « Ὁ Θεὸς θάνατον οὐκ ἐποίησε »· τοῦτο κατὰ τὴν αἰτίαν τοῦ θανάτου νοεῖται. Οὐ γὰρ θέλει τὸν θάνατον τῶν ἀνθρώπων προηγούμενος, οὕτε ποιεῖ, ὡς περ οὐδὲ τὴν αἰτίαν τοῦτου τὴν ἁμαρτίαν· ἀλλὰ τὴν τῆς δικαιοσύνης τάξιν καὶ πᾶν βουλόμενος, ἧς ἔστι τὸ τοῖς ἁμαρτάνουσι δίκην ἐπάγεσθαι ἐπομένῃ θελήσει, θέλει αὐτὸν καὶ ποιεῖ· εἰ καὶ ἐλέους ὑπερβολῇ, καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τοῦτον τοῖς τέκνοις μυρίαῖς τρόποις οἰκονομεῖ πρὸς τὸ βέλτιον, καὶ πρὸς εὐεργεσίαν τῇ κοινῇ τοῦ γένους ποιῆῃ, πρὸς οὓς ἂν βούλοιο, καὶ πρόπον εἶναι, πατερικῶς ἀποχρήσται. Καὶ διὰ τοῦτο ἐν τῇ α' τῶν Βασιλειῶν λέγεται· « Κύριος θανατοῖ καὶ ζωογονεῖ »· οὐχ ὡς ἰδίᾳ κράττοντος μόνον ἑκάτερον, ὃ ταυτὸν ἔστι τῷ θείοντος ἑκάτερον γίνεσθαι, ὡς αὐτοῦ ζωῆς καὶ θανάτου τὴν ἐξουσίαν ἔχοντος, ἀλλ' ὡς καὶ ἐν τῷ θανάτῳ πολλὰκις ζωογονοῦντος καὶ τὸν τοῦ θανάτου χρόνον καὶ τρόπον πρὸς τὸ συμφέρον, καὶ τὴν προσωρισμένην ζωὴν, πολλοῖς οἰκονομοῦντος καὶ τάττοντος. Καὶ αὖθις εἰ ἐν τῷ Ἐκκλησιαστήῃ λέγεται, « Ἀφῆκεν ὁ Θεὸς τὸν ἀνθρώπον ἐν τῇ βουλῇ τῆς χειρὸς αὐτοῦ, » εἰ καὶ μάλιστα περὶ τῶν ἀποδοκιμασμένων τοῦτο νοοῖτο ἂν, ἀλλὰ καὶ πᾶσιν ἀπλῶς τὴν τῆς αὐτεξουσιότητος ἐλευθερίαν προσμαρτυρεῖ. Οὐ γὰρ ἀκοντας ἔλακε πρὸς τάχαθόν· ᾧ δ' ἂν αὐτοῦ προτιμωμένοι πρᾶττον· ἐν, ἐπόπητος ἔστιν αὐτὸς, καὶ διανομεὺς τῶν ἀρμοττότων ἑκάστῳ, καὶ διὰ τὴν αὐτεξουσιότητα τῆς θείας οὐκ ἐξαιροῦνται Προνοίας οὗτ' ἐπὶ τὸ χειρὸν, οὗτ' ἐπὶ τὸ βέλτιον αὐτοῖς, ἀπλῶς δὲ ἀγαθόν τε καὶ δίκαιον.

propter liberum arbitrium non eximuntur a divina sed omnino in bonum et justum.

Τούτοις καὶ τοῖς τοιοῦτοις ὁ μέγας ἤθη Βασίλειος, ἐκείνα περὶ τῶν τῆς ζωῆς ὄρων διδάσκειν τὰ τέκνα, καὶ τῷ θεῷ προσάγειν αὐτοῦς· ἐνεῦθεν θελήματι, προῦργου μὲν θεολογῶν, ἐπομένως δὲ καὶ πρὸς τὰ ἦθη λυσitelῶς, ὃ τοῖς διδασκάλοις πᾶσιν ἐσπούδασται. Καὶ εἰ μηδαμῶθεν ἄλλοθεν τὰ τοιαῦτα εἶχεν εἰδέναι, τοῦ γοῦν προφήτου Δαβὶδ καθ' ἡμέραν ἤκουε λέγοντος, καὶ οὐκ ἂν εἶχε τὸν τοῦ θείου κάτοχον παρακρούεσθαι. Ἦκουε δὲ αὐτοῦ λέγοντος· « Γνώρισόν μοι, Κύριε, ὁδὸν ἐν ἣ πορεύσομαι· καὶ γνώρισόν μοι τὴν πᾶρας μου καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἡμερῶν μου τίς ἐστιν. » Οὐκοῦν παρ' εἰδότης ἐζήτει μαθεῖν, ὡς καὶ ὠρισμένον εἰδότης, καὶ μαθεῖν ὠρισμένον. Καὶ ἵνα μηδεὶς ἐξη λέγειν, ὡς ἦδει μὲν ὁ Θεός, καὶ διὰ τοῦτο ἀποκαλύπτειν εἶπεν, εἴπερ ἠθούλετο, οὐκ εἶχε δὲ πράττειν ἐν τοῖς τοιοῦτοις τῇ φύσει καὶ τοῖς ἄλλοις αἰτίαις ὅπως ποτε ταῦτ' ἐπιτρέψας, ἀλαχοῦ κἀλιν φησὶν· « Ἐξάγαγε ἐκ φυλακῆς τὴν ψυχὴν μου. » Καὶ οὐκ ἐζήτει θανεῖν ἀπλῶς, εἴτουν ἀπαλλαγῆναι, τοῦτο γὰρ καὶ μὴ ζητοῦντος· ἐμελλέ ποτε

neutiquam aggregantur : sed manifestæ a morte et quæ præter naturam sunt liberationes, nihil a resurrectione differentes, prætermittantur hac in parte, utpote quæ ordini prædestinatorum contingant : tunc quidem incredibili modo liberante Deo, quod sic ipsis expediat, et eorum voluntati concinat : alias vero etiam propter utrumque Deo concedente ipsis ut migrent e vita, aut natura subministrante, aut vi tyrannica exigente. Sufficiens igitur hæc ad scopum nostrum elucidandum, non minus ad veritatis commendationem, quam ad Doctoris sententiam tuendam. Quod si in Sapientia dicitur, « Deus mortem non fecit, » hoc juxta causam mortis intelligitur. Nam non vult hominum mortem præcipue, neque facit : sicut neque causam ipsius, peccatum : sed quod justitiæ ordinem omnino velit : cujus munus est, peccantibus pœnas irrogare, consequenti voluntate, vult ipsam et facit ; etsi misericordiæ excessu, et benignitate erga homines, etiam liberis obitum innumeris modis dispensat ad melius et ad beneficentiam, communi generis supplicio ; erga eos quos voluerit, et decens fuerit, paterno affectu indulgendo. Et propterea in primo Regum dicitur, « Dominus mortificat et vivificat. » Non tanquam proprie agens solum alterutrum : quod idem est ac si diceret volens utrumque fieri, eo quod ipse vitæ et mortis potestatem habeat : sed quasi etiam in mortificando sæpe vivificet, ac mortis tempus et modum ad id quod expediat, et vitam prædestinatam multis moderat et ordinat. Ac rursus si in Ecclesiastæ dicitur, « Reliquit Deus hominem in manu suæ consilio. » Etiam si de reprobatis potissimum hoc intelligi possit, omnibus tamen absolute attestatur libertatem arbitrii : non enim invitos ad bonum trahit. At eorum quæ volentes agerent Dominus est insector et distributor eorum quæ quadrant unicuique. Hæc Providentia, neque in melius neque in pejus ipsis,

His ac talibus magnus Basilius adductus est et illa de vitæ finibus doceret filios, atque eos ad divinam voluntatem inde adduceret ; consulto quidem theologum agens de Deo disserendo, consequenter autem utiliter sermones ad mores referendo ; in quo doctores omnes studium atque operam collocant. Quod si bandquaquam aliunde talia perspecta habere posset, saltem prophetam Davidem quotidie dicentem auscultabat : nec utique potuisset afflatum numine explodere : audiebat, inquam, vatem regium dicentem, « Notam fac mihi viam in qua ambulem, et notum fac mihi finem ; et numerum dierum meorum quis est. » Quocirca ab eo qui scribat discere quærebat, ut ab eo etiam qui determinatum sciret, et discere avebat quod destinatum erat. Atque ut nemo dicere queat quod sciret quidem Deus, et idcirco revelare posset, si quidem vellet : verumtamen non haberet agere in talibus natura aliisque causis : quomodo his permissis, alibi rursus ait, « Educ e custodia animam meam. » Ubi

congruenter, vitæ modulo ad eorum qui destinantur emolumentum vitæ; et vitam metitur, qui solus metiri potest: et quæ mortem pariant ipso iubeute, aut concedente, saltem non vetante, interitum efficiunt. « Attingit enim a fine usque ad finem fortiter: » ut in Sapientia dicitur. « Et duo passeruli esse parvo vaneunt; atque unus ex ipsis non cadet in terra absque Patre meo: » (et quæ deinceps sequuntur): Dominus ipse noster ait. Quod autem non omnes sunt studiosi, neque ad æternam vitam prædestinati, hoc nihil ad rem. Etenim sufficit etiam cum magno Patre Basilio, quod prædestinatis affixi sunt Dei concessu vitæ limites; et ad sempiternum bonum ipsis extenduntur aut contrahuntur, pariter cum aureis atque argenteis quæque in honorem sunt vasis, ex B. Paulo; qui quidem sunt innumeri: atque eapropter generatio est ad supplementum angelorum qui e cælis exciderunt. Hi cum Deo soli cognoscantur, et ab eo manifestentur quidam ex ipsis, quos etiam hic manifestari voluerit, et quos latere nefas est. Deinde, quemadmodum providet quidem omnibus in vita hominibus, sed differenter, et pro merito ac dignitate cuiusque: sic etiam de fine ipsorum, par est varium habere ordinem et respectum apud divinum iudicium. Etenim omnibus quidem hominibus præficit angelum. Sed non eadem angeli sollicitudine potitur infidelis atque fidelis: neque improbus pariter ea fruitur ac probus, immo etiam sancti sunt fideles. Itaque hic quoque vitam nostram omnium, et exitum definitum esse, omnino necessarium est. Porro differens circa hæc iudicium juxta eorum qui vivunt discrimina, Deo soli perspectum est, cum pauca nobis sint revelata, tum ex divinis Litteris tum ex historiis sacris, ut antea luculentè exposuimus: neque æquum est nos aggredi ea quæ neque comprehendi queunt neque tradi: et ab iis quæ conceduntur et dantur nobis ad cognoscendum, dissidendo abscedere. Et tamen cum reprobatorum et misericordiam adeptorum vitam divino subijci jugo; tum ipsi placentem educationem e vita, hos quoque sustinere divina docet Scriptura. Ostendunt etiam violentæ mortes populis inducæ et principibus, ardenti zelo justitiæ angelorum subministrantium ac prophetarum, non siue numine. Id quoque declarant ruinæ et depopulationes, quas vates urbibus et gentibus comminatum fuerant, eademque vel pœnitentia eorum qui ad Deum confugerant, cessarunt; vel ob impœnitentia obduratos remanserunt. Incrementa vitæ in quibusdam qui resipuerant, postquam de vita despondissent, interitu a Deo declarato et signis ostentisque omnibus conspicuo facto. Ananias vero et Sapphira exanimati sunt, non Petri, sed Dei virtute, quem invocarat; ac Petro non præsentem et mendacium arguente, exspirassent, ita volente Deo. Et quot homines insane jus violantes, violentè e vivis excidunt? dum alius aliam suffert violentiam, ac latent homines, dum violentiæ effectum patentem considerant: verum cœleste ad id momentum subducere

A ἐκ τοῦ ἐσχάτου μέχρι καὶ τοῦ ἐσχάτου ἰσχυρῶς ὁ Θεός, ἐν τῇ Σοφίᾳ λέγεται· καὶ « Δύο στρουθία ἀσπαρίου πωλεῖται, καὶ ἐν ἐξ αὐτῶν οὐ πωλεῖται εἰς τὴν γῆν ἄνευ τοῦ Πατρὸς μου, » καὶ τὰ ἐξῆς, αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν φησι. Τὸ δὲ μὴ πάντας εἶναι σπουδαίους, μηδὲ πρὸς τὴν προαιώνιον προωρισμένους ζωὴν, οὐδὲν πρὸς τὸν λόγον. Ἄρχει γὰρ καὶ ἡμῖν μετὰ τοῦ μεγάλου Πατρὸς Βασιλείου τὸ τοῖς προωρισμένοις πεπηγῆναι θεῶθεν τὰ τῆς ζωῆς μέτρα, καὶ πρὸς τὸ ἀδίων συμφέρον αὐτοῖς ἐκτείνεσθαι, ἢ συστῆλεσθαι τοῖς χρυσοῖς τε καὶ ἀργυροῖς καὶ εἰς τιμὴν σκεύεσι, κατὰ τὸν Παῦλον, οἷον ἀναριθμητοὶ μὲν εἰσι, καὶ τοῦτου χάρις ἡ γένεσις, εἰς ἀναπλήρωσιν τῶν πεσόντων οὐρανῶθεν ἀγγέλων. Θεῶ δὲ γνωσκόμενοι μόνω, καὶ ὅπ' αὐτοῦ φανεροῦνται τινες ἐξ αὐτῶν, οὓς ἂν βούλοιντο φανεροῦσθαι κἀνταῦθα, καὶ οὓς λαμβάνειν ἀδύνατον. Ἐπειτα, καθάπερ προνοεῖ μὲν πάντων ἐν τῇ ζωῇ τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ διαφόρως καὶ κατὰ τὴν ἀξίαν ἐκάστων· οὕτω καὶ περὶ τοῦ τέλους αὐτῶν ποικίλην εἰκὴς ἔχειν παρὰ τῇ θεῶ κρῖσει τὴν τάξιν καὶ τὴν ἀπόβλεψιν. Καὶ πᾶσι μὲν γὰρ ἀνθρώποις ἐπιστητὴν ἰδύμενον, ἀλλ' οὐ τῆς αὐτῆς ἐπολαύει τοῦ ἀγγέλου κηδεμονίας ὁ πιστὸς τῷ ἀπίστῳ, οἷδ' ὁ φαῦλος τῷ ἀγαθῷ, κἀν ὧσιν εἰρωπιστοὶ· οὕτω κἀνταῦθα τὴν μὲν ζωὴν ἡμῶν ἀπάντων καὶ τὸ τέλος ὠρίσθαι πᾶσα ἀνάγκη· ἡ δὲ διάφορος περὶ ταῦτα κρῖσις κατὰ τὰς τῶν ζώντων διαφορὰς τῷ θεῶ ἐγνωσται μόνω, ὁλίγων ἡμῖν ἀποκαλυφθέντων ἐκ τῶν θείων Γραφῶν, ἐκ τῶν ἱερῶν ἱστοριῶν, ὡς φθάσαντες διεξήλαθμεν. Καὶ οὐ δίκαιον ἡμᾶς, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι τοῖς ἀκαταλήπτοις τε καὶ μὴ δεδομένοις ἐπιχειρεῖν, καὶ τῶν ὁμολογουμένων καὶ δεδομένων ἡμῖν εἰδέναι διαπιστοῦντας ἀρίστασθαι. Καίτοι τὸ καὶ τὰς τῶν ἀποδοκιμασμένων ἡ ἡλετημένων ζωὰς τῷ θεῶ ὑποκαίσθαι ζυγῷ, καὶ τὴν αὐτῷ δοκοῦσαν ἐξαγωγήν ἐκ τοῦ βίου καὶ τούτους ὀφίστασθαι, ἡ θεῶ διδάσκει Γραφή. Καὶ δηλοῦσι μὲν οἱ βλαιοὶ θάνατοι πλῆθεισιν ἐπαχθέντες καὶ ἀρχουσι, ζῆλῳ δικαιοσύνης ἀγγέλων ὑπηρετουμένων καὶ προφητῶν, οὐκ ἄνευ Θεοῦ· δηλοῦσι δὲ αἱ διὰ τῶν προφητῶν ἀπειληθεῖσαι πόλεις τε καὶ ἔθνησιν ἐξολοθρευθεῖσαι· καὶ ἡ μετανοία καταφυγόντων ἐπὶ τὸν Θεὸν πεπαισμένοι, ἡ ἀμετανοήτων μαινάντων γενόμεναι· αἱ προσθῆκαι τῆς ζωῆς ἐνίοις μετανοήσασιν· αἱ μετὰ τὴν τῆς ζωῆς ἀπαγόρευσιν, ἐκ Θεοῦ μνηθείσης τῆς τελευτῆς, καὶ σημεῖοις πᾶσι φανερὰς γενόμενης. Ἀνανίας δὲ καὶ Σάπφειρα ἀποψύξαντες, οὐ τῇ τοῦ Πέτρου, τῇ δὲ τοῦ Θεοῦ δυνάμει, ὃν ὁ Πέτρος ἐπεκαλεῖται, καὶ τοῦ Πέτρου μὴ παρόντος, καὶ τὸ ψεῦδος ἐλέγχοντος, ἀπέψυξαν ἄν· οὕτω τοῦ Θεοῦ βουλομένου. Καὶ πόσοι τῶν ἀνθρώπων ἀνηκίστως παρανομοῦντες βίαιως ἐξάγονται, ἄλλος ἄλλην ὑφιστάμενοι βίαν, καὶ τοὺς ἀνθρώπους λαμβάνουσι, σκοπούμενους μὲν τὸ τῆς βίας φανόμενον, τὴν δὲ οὐράνιον πρὸς τοῦτο ῥοπήν λογιζέσθαι μὴδ' ὧς ἐφικνουμένους; Αἱ δὲ πρόδηλοι τῶν θανάτων καὶ παρὰ φύσιν ἀπαλλαγῆ, τῆς ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως οὐδὲν διαφέρουσαι, παρείσθωσαν ἐν τούτῳ τῷ μέρει, ὡς τῇ τῶν προωρισμένων τάξει συμβαίνουσαι, τότε

μὲν ἀπαλλάττοντος τοῦ Θεοῦ παραδόξως, ὡς οὕτω συμφέρον αὐτοῖς, καὶ τῷ αὐτοῦ συνῆδον θελήματι, ἔλοιτε δὲ καὶ δι' ἀμφοτέρω συγχωροῦντος σφίσι μεθίστασθαι, ἢ τῆς φύσεως ὑπουργούσης, ἢ βίας τυραννικῆς ἐξαγούσης. Ἰκανὰ μὲν οὖν καὶ ταῦτα τὸν ἡμέτερον ἐκφῆναι σκοπὸν ἐπὶ συστάσει τῆς ἀληθείας· οὐχ ἦτιον ἢ τῆς τοῦ διδασκάλου γνώμης. Εἰ δὲ ἐν τῇ Σοφίᾳ λέγεται, «Ὁ Θεὸς θάνατον οὐκ ἐποίησε·» τοῦτο κατὰ τὴν αἰτίαν τοῦ θανάτου νοεῖται. Οὐ γὰρ θέλει τὸν θάνατον τῶν ἀνθρώπων προηγούμενος, οὕτε ποιεῖ, ὡσπερ οὐδὲ τὴν αἰτίαν τοῦτου τὴν ἁμαρτίαν· ἀλλὰ τὴν τῆς δικαιοσύνης τάξιν καὶ πάνυ βουλόμενος, ἥς ἔστι τὸ τοῖς ἁμαρτάνουσι δίκην ἐπάγεσθαι ἐπομένῃ θελήσει, θέλει αὐτὸν καὶ ποιεῖ· εἰ καὶ ἐλέους ὑπερβολῇ, καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ τοῦτον τοῖς τέκνοις μυρίαῖς τρόποις οἰκονομεῖ πρὸς τὸ βέλτιον, καὶ πρὸς εὐεργεσίαν τῇ κοινῇ τοῦ γένους ποιῆ, πρὸς οὐδ' ἂν βούλοιο, καὶ πρότερον εἰ, πατερικῶς ἀποχρήται. Καὶ διὰ τοῦτο ἐν τῇ α' τῶν Βασιλειῶν λέγεται· «Κύριος θανατοῖ καὶ ζωογονεῖ·» οὐχ ὡς ἰδίᾳ κράττοντος μόνον ἑκάτερον, ὃ ταυτὸν ἔστι τῷ θέλοντος ἑκάτερον γίνεσθαι, ὡς αὐτοῦ ζωῆς καὶ θανάτου τὴν ἐξουσίαν ἔχοντος, ἀλλ' ὡς καὶ ἐν τῷ θανατοῦν πολλάκις ζωογονοῦντος καὶ τὸν τοῦ θανάτου χρόνον καὶ τρόπον πρὸς τὸ συμφέρον, καὶ τὴν προωρισμένην ζωὴν, πολλοῖς οἰκονομοῦντος καὶ τάττοντος. Καὶ αὖθις εἰ ἐν τῷ Ἐκκλησιαστικῇ λέγεται, «Ἀφῆκεν ὁ Θεὸς τὸν ἀνθρώπον ἐν τῇ βουλῇ τῆς χειρὸς αὐτοῦ,» εἰ καὶ μάλιστα περὶ τῶν ἀποδοκιμασμένων τοῦτο νοεῖται ἂν, ἀλλὰ καὶ πᾶσιν ἀπλῶς τὴν τῆς αὐτεξουσιότητος ἐλευθερίαν προσμαρτυρεῖ. Οὐ γὰρ ἀκοντας ἔλακε πρὸς τάχαθόν· ᾧ δ' ἂν αὐτοῦ προαιρούμενοι πράττοιεν, ἐπόπητος ἔστιν αὐτὸς, καὶ διανομεὺς τῶν ἀρμοστῶντων ἑκάστῳ, καὶ διὰ τὴν αὐτεξουσιότητα τῆς θείας οὐκ ἐξαιροῦνται Προνοίας οὗτ' ἐπὶ τὸ χειρὸν, οὗτ' ἐπὶ τὸ βέλτιον αὐτοῖς, ἀπλῶς δὲ ἀγαθόν τε καὶ δίκαιον.

propter liberum arbitrium non eximuntur a divina sed omnino in bonum et justum.

Τούτοις καὶ τοῖς τοιοῦτοις ὁ μέγας ἤχηθ Βασίλειος, ἐκείνα περὶ τῶν τῆς ζωῆς ὄρων διδάσκειν τὰ τέκνα, καὶ τῷ θεῷ προσάγειν αὐτοῦς ἐνεσθῆεν θελήματι, προὔργου μὲν θεολογῶν, ἐπομένως δὲ καὶ πρὸς τὰ ἦθη λυσαιτῶς, ὃ τοῖς διδασκάλοις πᾶσιν ἐσπούδασταί. Καὶ εἰ μηδαμῶθεν ἄλλοθεν τὰ τοιαῦτα εἶχεν εἰδέναι, τοῦ γοῦν προφήτου Δαβὶδ καθ' ἡμέραν ἤκουε λέγοντος, καὶ οὐκ ἂν εἶχε τὸν τοῦ θείου κάτοχον παρακρούεσθαι. Ἦκουε δὲ αὐτοῦ λέγοντος· «Γνώρισόν μοι, Κύριε, ὁδὸν ἐν ἣ πορεύσομαι· καὶ γνώρισόν μοι τὸ πέρασ μου καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἡμερῶν μου τίς ἐστιν.» Οὐκοῦν παρ' εἰδότης ἐζήτει μαθεῖν, ὡς καὶ ὠρισμένον εἰδότης, καὶ μαθεῖν ὠρισμένον. Καὶ ἵνα μηδεὶς ἐξη λέγῃ, ὡς ἦδει μὲν ὁ Θεός, καὶ διὰ τοῦτο ἀποκαλύπτειν εἶπεν, εἴπερ ἠθούλετο, οὐκ εἶχε δὲ πράττειν ἐν τοῖς τοιοῦτοις τῇ φύσει καὶ τοῖς ἄλλοις αἰτίαις ὅπως ποτε ταῦτ' ἐπιτρέψας, ἀλλαχοῦ κάλιν φησὶν· «Ἐξάγαγε ἐκ φυλακῆς τὴν ψυχὴν μου.» Καὶ οὐκ ἐζήτει θανεῖν ἀπλῶς, εἴτουν ἀπαλλαγῆναι, τοῦτο γὰρ καὶ μὴ ζητοῦντος ἐμελλέ ποτε

neutiquam aggregantur : sed manifestæ a morte et quæ præter naturam sunt liberationes, nihil a resurrectione differentes, prætermittantur hac in parte, utpote quæ ordini prædestinatorum contingant : tunc quidem incredibili modo liberante Deo, quod sic ipsis expediat, et eorum voluntati concinat : alias vero etiam propter utrumque Deo concedente ipsis ut migrent e vita, aut natura subministrante, aut vi tyrannica exigente. Sufficiens igitur hæc ad scopum nostrum elucidandum, non minus ad veritatis commendationem, quam ad Doctoris sententiam tuendam. Quod si in Sapientia dicitur, «Deus mortem non fecit,» hoc juxta causam mortis intelligitur. Nam non vult hominum mortem præcipue, neque facit : sicut neque causam ipsius, peccatum : sed quod justitiæ ordinem omnino velit : cujus munus est, peccantibus pœnas irrogare, consequenti voluntate, vult ipsam et facit ; etsi misericordiæ excessu, et benignitate erga homines, etiam liberis obitum innumeris modis dispensat ad melius et ad beneficentiam, communi generis supplicio ; erga eos quos voluerit, et decens fuerit, paterno affectu indulgendo. Et propterea in primo Regum dicitur, «Dominus mortificat et vivificat.» Non tanquam proprie agens solus alterutrum : quod idem est ac si diceret volens utrumque fieri, eo quod ipse vitæ et mortis potestatem habeat : sed quasi etiam in mortificando sæpe vivificet, ac mortis tempus et modum ad id quod expedit, et vitam prædestinatam multis moderetur et ordinet. Ac rursus si in Ecclesiastico dicitur, «Reliquit Deus hominem in manus suæ consilio.» Etiamsi de reprobatis potissimum hoc intelligi possit, omnibus tamen absolute attestatur libertatem arbitrii : non enim invitos ad bonum trahit. At eorum quæ volentes agerent Dominus est insector et distributor eorum quæ quadrant unicuique. Hæc Providentia, neque in melius neque in pejus ipsis,

His ac talibus magnus Basilius adductus est ut illa de vitæ finibus doceret filios, atque eos ad diviniæ voluntatem inde adduceret ; consulto quidem theologum agens de Deo disserendo, consequenter autem utiliter sermones ad mores referendo ; in quo doctores omnes studium atque operam collocant. Quod si haudquaquam aliunde talia perspecta habere posset, saltem prophetam Davidem quotidie dicentem auscultabat : nec Davide potuisset afflatum numine explodere : audiebat, inquam, vatem regium dicentem, «Notam fac mihi viam in qua ambulem, et notum fac mihi finem ; et numerum dierum meorum quis est.» Quocirca ab eo qui scribat discere quærebat, ut ab eo etiam qui determinatum sciret, et discere avebat quod destinatum erat. Atque ut nemo dicere queat quod sciret quidem Deus, et idcirco revelare posset, si quidem vellet : verumtamen non haberet agere in talibus natura aliisque causis : quomodo his permissis, alibi rursus ait, «Educ e custodia animam meam.» Ubi

non: quærebat emori omnino, hoc est, discedere e vita (hoc enim etiam non quærenti eventurum erat aliquando), verum petebat divina educi voluntate, etiam priusquam ad senectutem perveniret. Ideoque alio loco dicit, « Ne revoces me in dimidio dierum meorum. » Atqui non quærebat quod insolens erat divinæ providentiæ, talis cum esset, et a Spiritu sancto edoctus, quænam petere oporteret. Quamobrem educit Deus hominis animum ex hac vita, cum ita constituerit, vel in dimidio cursu, aut prorsus in parte quadam mensuræ communioris, omnibus qui in vita persistent, et addit et conscindit, sicut dictum est prius, dum aut sic ipse iudicat, aut precantibus gratificatur, illi soli præcognitum, tanquam in termino et limite esset, quod in operibus ultimum usuenit.

Quandoquidem vero nonnulli, ut ais, Basilium Magnum accusantes, ac propterea non admittentes, rursus expostulant; tu nunc, vir sanctissime, percepisti præclare tum accusationem, tum expostulationem, quantum prudentiæ ac veritatis habeat. Animadvertisti porro cum non perfunctorie sermonem hunc theologicum instituisse, sed in rem et ex professo: hæc et capita et metas pietatis nominando: a quibus par non esse quemquam deflectere audivisti a nobis, quippe cum in iis omnes doctores inter se consentiant; imo etiam divina opera legumque statuta concinant: tu æqui bonique consules. quæ ex multis pauca tibi nunc exposuimus, quantum enotare licuit doctoris eximii cum divinis canonibus ipsis coherentiam. Quando autem argumenta in contrarium miseris nobis, quæ te a multis audisse dicis: mittemus etiam ad te illorum solutiones. Quoniam vero hæc Basilii Magni assertio ad divinam prædestinationem tendit, habes amplum et luculentum sermonem nostrum de providentia Dei et prædestinatione (1), ad rem et usum tunc et sedulo admodum a nobis conscriptum. (O commune infortunium! o mæstissimam vitam meam!) Illic etiam omnem ferme solutam invenies questionem, non eos solum, in quibus nonnulli fluctuant. Etenim dubitantes an fas esset, jam humanam eligendi optionem efficacem esse autumant in iis quæ sub electionem cadunt, aut coronari, aut puniri præpollente divina prædestinatione. An etiam fieri possit ut preces ad Deum susæ utiles adhuc sint: et de iis quæ casu ac fortuito fieri dicuntur. Hæc et ejusmodi dubia habentes, quæolvere minime possent, divinam destruunt prædestinationem, ut questionum dubitationumque causam. Illic hæc omnia videbis medicata veritatis pharmaco: ibidemque etiam Damascenum Joannem invenies pulcherrime consentientem antistiti, atque ut ipse Joannes voluisset: idemque gratiam habet iis qui ad consensum inducunt. Ibidem divinam Providen-

A γίνεσθαι, ἀλλὰ θεὸς ἐξαχθῆναι θελήματι, καὶ πρὶν εἰς γῆρας ἔλθεῖν. Καὶ διὰ τοῦτο φησὶν ὀλλαχοῦ· « Μὴ ἀναγάγῃς με ἐν ἡμέραις ἡμερῶν μου. » Οὐκ ἐξήτει δὲ τὸ ἀηθὲς τῇ θεῷ προνοίᾳ τοιοῦτος ὢν, καὶ εἰδὼς ἐκ τοῦ Πνεύματος· ἃ δεῖ αἰτεῖσθαι. Οὐκοῦν ἐξάγει ὁ θεὸς τὴν τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν τῆς ἐνταῦθα ζωῆς, ἐπειδὴν βουληθῆ ἔν τῷ ἡμίσει, ἢ ὅλῳ· μέρει τινα, τοῦ πᾶσι καινοτέρου μέτρου τοῖς ἐν τῇ ζωῇ διαρκούσι, καὶ προστίθῃσι καὶ συντίμῃσι, καθάπερ εἴρηται πρότερον, ἢ οὕτω κρῖνων αὐτοῖς, ἢ καὶ τοῖς εὐχόμενοις χαρίζόμενοις, ἐκείνῳ μόνῳ προεγνωσμένον, καθάπερ ὄρου καὶ πέρατος, ὃ τοῖς ἔργοις τελευταῖον ἐκβαλεῖ.

B Ἐπει δὲ τινες, ὡς φησὶ, αὐτὸν τὸν μέγαν Βασίλειον αἰτιώμενοι, καὶ διὰ τοῦτο μὴ προσείμενοι, αὐθις ἐξαιτιώντα· σὺ νῦν, ὁσιώτατε, συνήκας μὲν τὴν αἰτίασιν καὶ τὴν ἐξαιτίασιν καλῶς, ὥσπερ ἔχει φρονήσεως τε καὶ ἀληθείας· Ἐμαθες δὲ αὐτὸν οὐκ ἐκ τοῦ παρήκοντος θεολογοῦντα ταῦτα, ἀλλὰ προῦργου, καὶ ὄρου· εὐσεβείας ταῦτα, καὶ κεφάλαια ὀνομάζοντα, ὧν μὴ χρῆναι μηδένα παρεξίναται ἡκουσας παρ' ἡμῶν, καὶ πᾶσι τοῖς διδασκάλοις τοῖς ὁμοίοις συμφωνοῦντα, μᾶλλον δὲ τοῖς θεοῖς ἔργοις καὶ νόμοις συνάδοντα, [Ἰσ. ταῦτα δέχου ἢ ἄλλο τι] ἅπερ ἐκ πολλῶν ὀλίγα σοὶ νῦν ἐξεθέμεθα, ὅσον ἀνίεξασθαι τὴν τοῦ διδασκάλου πρὸς τοὺς θεοὺς κἀνάνα· ἐφαρμογὴν. Ὅπόταν δὲ καὶ τὰς εἰς τὸν αὐτὸν ἐπιχειρήσεις πέμψῃς ἡμῖν, ἃς ἀκηκοέναι λέγεις πολλῶν· πέμφομέν σοι κἀκείνων τὰς λύσεις. Ἐπει δὲ ἡ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου ἀπόφασις αὕτη πρὸς τὸν θεὸν ἀνέκει προορισμῶν, ἔχεις τὸν πολλὸν περὶ θείας προνοίας καὶ προορισμοῦ λόγον ἡμῶν, προῦργου τότε καὶ πάνυ σπουδαίως συγγεγραμμένον ἡμῖν. Ὁ εἰς κοινῆς δυστυχίας! Ὁ τῆς ἐμῆς λυγροτάτης ζωῆς! Ἐκεῖ καὶ πᾶσαν σχεδὸν λυομένην ἀπορίαν εὐρήσεις, οὐ μόνον αὐτὰς, ὑφ' ὧν τινες σαλεύονται. Ἀπορούητες γάρ, εἰ δυνατόν ἐστι, λοιπὸν τὴν ἀνθρωπίνην προαίρεσιν ἐνεργεῖν ἐν τοῖς προαιρετοῖς, καὶ ἡ σιεφανοῦσθαι ἢ κολάζεσθαι, τοῦ θεοῦ κρατοῦτος προορισμοῦ, καὶ εἰ δυνατόν ἐστι χρησιμεῦεν ἡμῖν ἐν τὰς εἰς τὸ θεῖον εὐχάς, καὶ περὶ τῶν ἐκ τύχης καὶ αὐτομάτου λεγομένων γίνεσθαι, καὶ τινα τοιαῦτα ἀπορούητες, καὶ μὴ δυνάμενοι λύειν, τὸν θεὸν ἀποσχευάζοντα· προορισμῶν, ὡς τῶν ἀποριῶν αὐτοῖς αἰτιον. Ἐκεῖ ταῦτα πάντα ὄψει λατρευόμενα τῷ φαρμάκῳ τῆς ἀληθείας. Ἐκεῖ καὶ τὸν Δαμασκηνὸν Ἰωάννην συμβιβαζόμενον εὐρήσεις τῷ καθηγμένῳ πάνυ καλῶς, καὶ ὡς ἂν αὐτὸς· ὁ θεὸς Ἰωάννης βουληθεῖ, καὶ χάριν ἔχει τοῖς συμβιβάζουσιν. Ἐκεῖ τὴν θεῖαν Πρόνοιαν οὐ χωλεύων, καὶ πρὶν ὁμολογεῖν, ἀνατῶν, ὡς οἱ πολλοὶ δι' ἀγνοίαν πάσχουσιν· ἀλλ' ὡς αὐτὸς βούλεται καὶ ὡς ἐκείνοις, καὶ ὡς ἀπο-

(1) Hunc tractatum et alios tres quos de eodem argumento Gennadius elucubravit, huc usque in editis, ex cod. Græc. Paris., Gennadii autographis, describendos curavimus cum aliis ejusdem opusculis

anceclotis; at, ut jam monuimus, moras trahentibus descriptoribus nostris, omnia ad calcem voluminis remandare cogimur. E. v. r.

καλυφθῆναι τοῖς τέκνοις ἠθέλησεν, οἷς εὐδόκησε, τὴν ἀρμόδιουσαν αὐτοῖς ἐκ φιλοσοφίας δοῦσα πρῶτον παρασκευήν. Ὡς οὖν ἐκείνου σοι τοῦ λόγου πρὸς πάντα ἀρκέσαντος, οὐδὲν νῦν περὶ τούτου πραγματευόμεθα. Σοὶ δὲ, φίλτατε, περὶ μὲν τῶν ὄρων τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς ἀρκείτω πρὸς τοὺς ἐναντίους τὸ τοῦ Βασιλείου μόνον ἀξίωμα, εἰ μὴ δύνασαι ἀντεπιχειρεῖν αὐτοῖς· καὶ λύειν τὰς ἀπορίας· τοῦτ' ἔγωγε ποιεῖν ἐν τοῖς τοιοῦτοις φρονίμων ἐστίν· ἅμα δὲ καὶ ὑπὸ τῶν καθηγεμόνων τῆς Ἐκκλησίας οὕτω ποιεῖν κεκανονισμένον ἐστὶ καὶ προωρισμένον. Περὶ δὲ τοῦ θεοῦ προορισμοῦ ἀρκείτω σοι τὸ τοῦ Παύλου ἀξίωμα, ἵνα μὴ λέγω τῆς ἱερᾶς ἀπάσης Γραφῆς. Ἐκ περιουσίας δέ σε τῇ δόξῃ τῆς ἀληθείας ἐνιδρύων ταύτῃ καλῶς, τὸν μέγαν προτιθημι Μάξιμον, ὡς περ ἐπισφράγισμα τῇ τῶν ἁγίων καὶ σοφῶν καὶ θεολόγων σφραγίδι, ὃν ταυτὸν ἐστὶ δικαίον καὶ πάντας προσθεῖναι τοὺς πρὸ αὐτοῦ. Ἐκείνης γὰρ πλείους Ἐκατοντάδας κεφαλαίων ἐξέθετο, ἃ Γνωστικὰ καὶ Θεολογικὰ ἐπιγράφει, ἄλλων κεφαλαίων παντάπασιν ἄλλαν ὑπόθεσιν διορίζον· καὶ ὡς περ ἀποφάσεις καὶ ὄρων ταῦτα συνέθετο, ὡς Ἰπποκράτης μὲν ποτε τοὺς λεγομένους Ἀφορισμοὺς, τοὺς δὲ Καρποῦς Πτολεμαῖος. Τὸ τοίνυν κ' κεφάλαιον αὐτοῦ τῆς δ' Ἐκατοντάδος οὕτως διορίζεται· Ὁ τρίτῃ βούλεται ὁ τὴν ἐκάστου πρὸς τῶν αἰώνων διορίσας ζῶν ὁ Θεός, ἕκαστον πρὸς τὸ οἰκεῖον τῆς ζωῆς ἄγει τέλος, εἴτε δίκαιον, εἴτε ἀδικον. Καὶ τοῦτο ὅλον καὶ μόνον αὐτοῦ τὸ κ' ἐστὶ κεφάλαιον. Ὡς οὖν προωμολογημένου πᾶσι τοῦ καὶ τὴν ζῶν ἐκάστου διορισμένην εἶναι, κατὰ τὴν χρόνον, καὶ τὸ πέρασ αὐτῆς, ἀκολούθως καὶ τὸν τῆς τελευτῆς τρόπον, τῷ θεῷ θελήματι παραδίδωσι· ὡς ἂν καὶ ὁ τρόπος τῆς τελευτῆς τῷ μέτρῳ τῆς ζωῆς συμπρωρισμένος ἢ πρὸς αἰώνων, καὶ ἕκαστος τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸ τῆς ζωῆς ἄριστον τέλος, καθὼς ἂν τῷ Θεῷ δόξειεν οἰκεῖον εἶναι τῇ ἐνταῦθα τούτου ζωῇ, καὶ τῇ μετ' αὐτὴν διαδεξομένην καταστάσει, καὶ τὸ δικαίως ἀποθνήσκειν, εἴτε ἀδικως, καὶ εἴτε τοὺς δικαίως βιοῦντας, εἴτε ἀδικως, τῷ ποικίλῃ τε καὶ πανσόφῳ τοῦ Θεοῦ περὶ ἐκατέρου κρίσει μόνῃ προσήκει. Ταῦτα δὲ ἡμεῖς εὐρύτερον διεϊλόμεθα οὐκ οἰκοθεν, ἀλλὰ ταῖς ἱεραῖς ἀκολουθοῦντες Γραφαῖς. Ὁ δὲ φερωνύμως μέγιστος οὗτος τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλος τὸ συμπέρασμα προστίθησι μόνον· ὡς περ νομοθετῶν ἔχεις, ὦ φίλτατε, καὶ τοῦτον ἡμῶν ἐκ τῆς ἡσυχίας τὴν λόγον. Μᾶλλον δὲ ὁ μέγας ἔχει Βασίλειος, καὶ ὁ τὴν ψυχὴν ἐκείνην φωτίσας, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

A tiam, non claudicans, et priusquam confessus sit, tollens, ut multis præ ignorantia usuenit, verum ut ipse vult, ut ipsemet, Inquam, afflatus numine, utique voluit revelari liberis, in quibus sibi complacuit, cum ipsis congruentem ex philosophia primum dederit apparatus. Quamobrem tanquam tractatus ille tibi ad omnia suffecerit, nihil jam ea de re commentamur. Tibi autem, charissime, de vitæ humanæ limitibus, satis sit contra adversarios Basilii sola auctoritas: nisi possis argumentis aliis vincere, et quæstiones solve: nam id præstare hac in re prudentium est: ad hæc etiam ab institutoribus Ecclesiæ sic facere regula constitutum ac præscriptum est. Porro de prædestinatione sufficet tibi B. Pauli auctoritas, ne dicam totius sacræ doctrinæ. Sed addens cumulo, teque in hac agnitione veritatis præclare stabiliens, propono magnum Maximus, tanquam corollarium sigillo sanctorum et eruditorum theologorum, quem hic idem prope est atque omnes adungere, qui eum præcesserunt. Etenim plures ille Centurias capitum exposuit, quæ Gnostica et Theologica inscribit, alio capite aliud omnino argumentum definiente: siquidem veluti enuntiationes ac terminos hæc composuit, ut olim Hippocrates celebres Aphorismos, et Ptolemæus Carpos. Igitur vicesimum caput Centuriæ iv Maximi sic determinat: Quo pacto vult Deus, qui antè omne ævum cujusque vitam definit, unumquemque ad proprium vitæ sinem ducit sive iustum, sive iniustum. Et hoc solum per totum caput xx tractatur. Itaque, posito quod in confesso est et ab omnibus ante concessum, vitam nimirum cujusque determinatam præscriptamque esse secundum tempus et sinem ejus: consequenter etiam interitus modum divinæ voluntati tradit: ut modus interitus simul cum vitæ modulo prædestinatus sit ante sæcula, et quisque hominum ad vitæ exitum duci possit: quemadmodum Deo videretur proprium esse ejus vitæ quæ hic legitur, et statui qui post illam succedet: et juste mori sive iniuste: item seu juste viventes, seu iniuste, multiplici et sapientissimo Dei iudicio soli congruit. Hæc autem nos latius enarravimus, non ex ingenio, sed convenienter Litteris sacris. Verum maximus hic Ecclesiæ doctor tanto nomine dignus, conclusionem tantum adjungit, quasi legem sanciens. Tu, charissime, etiam hunc a nobis ex otio sermonem habes: quin potius magnus habet Basilius, et qui mentem illam illustravit, cui gloria in omne ævum. Amen.

no: quærebat emori omnino, hoc est, discedere e vita (hoc enim etiam non quærenti eventurum erat aliquando), verum petebat divina educi voluntate, etiam priusquam ad senectutem perveniret. Ideoque alio loco dicit, « Ne revoces me in dimidio dierum meorum. » Atqui non quærebat quod insolens erat divinæ providentiæ, talis cum esset, et a Spiritu sancto edoctus, quænam petere oporteret. Quamobrem educit Deus hominis animum ex hac vita, cum ita constituerit, vel in dimidio cursu, aut prorsus in parte quadam mensuræ communioris, omnibus qui in vita persistent, et addit et conscindit, sicut dictum est prius, dum aut sic ipse iudicat, aut precantibus gratificatur, illi soli præcognitum, tanquam in termino et limite esset, quod in operibus ultimum usuenit.

Quandoquidem vero nonnulli, ut ais, Basilium Magnum accusantes, ac propterea non admittentes, rursus expostulant; tu nunc, vir sanctissime, percepisti præclare tum accusationem, tum expostulationem, quantum prudentiæ ac veritatis habeat. Animadvertisti porro cum non perfunctorie sermonem hunc theologicum instituisse, sed in rem et ex professo: hæc et capita et metas pietatis nominando: a quibus par non esse quemquam deflectere audivisti a nobis, quippe cum in iis omnes doctores inter se consentiant; imo etiam divina opera legumque statuta concinant: tu æqui bonique consules, quæ ex multis parca tibi nunc exposuimus, quantum enodare licuit doctoris eximii cum divinis canonibus ipsis coherentiam. Quando autem argumenta in contrarium miseris nobis, quæ te a multis audisse dicis: mittemus etiam ad te illorum solutiones. Quoniam vero hæc Basilii Magni assertio ad divinam prædestinationem tendit, habes amplum et luculentum sermonem nostrum de providentiâ Dei et prædestinatione (1), ad rem et usum tunc et sedulo admodum a nobis conscriptum. (O commune infortunium! o mæstissimam vitam meam!) illic etiam omnem ferme solutam invenies questionem, non eos solum, in quibus nonnulli fluctuant. Etenim dubitantes an fas esset, jam humanam eligendi optionem efficacem esse autumant in iis quæ sub electionem cadunt, aut coronari, aut puniri præpollente divina prædestinatione. An etiam fieri possit ut preces ad Deum susce utiles adhuc sint: et de iis quæ casu ac fortuito fieri dicuntur. Hæc et ejusmodi dubia habentes, quæ solve minime possent, divinam destruunt prædestinationem, ut questionum dubitationumque causam. Illic hæc omnia videbis medicata veritatis pharmaco: ibidemque etiam Damascenum Joannem invenies pulcherrime consentientem antistiti, atque ut ipse Joannes voluisset: idemque gratiam habet iis qui ad consensum inducunt. Ibidem divinam Providen-

A γίνεσθαι, ἀλλὰ θεῶν ἐξαχθῆναι θελήματι, καὶ πρὶν εἰς γῆρας ἔλθεῖν. Καὶ διὰ τοῦτο φησὶν ἄλλαχού· « Μὴ ἀναγάγῃς με ἐν ἡμέραις ἡμερῶν μου. » Οὐκ ἐξήτει δὲ τὸ ἀηθὲς τῇ θεῷ προνοίᾳ τοιοῦτος ὢν, καὶ εἰδὼς ἐκ τοῦ Πνεύματος· ἃ δεῖ αἰτεῖσθαι. Οὐκοῦν ἐξάγει ὁ θεὸς τὴν τοῦ ἀνθρώπου ψυχὴν τῆς ἐνταῦθα ζωῆς, ἐπειδὴν βουληθῆ ἔν τῷ ἡμίσει, ἢ ὅλῳς μέρει τινὶ τοῦ πᾶσι καινοτέρου μέτρου τοῖς ἐν τῇ ζωῇ διαρκούσι, καὶ προστίθῃ: καὶ συντίμνει, καθάπερ εἶρηται πρότερον, ἢ οὕτω κρῖνων αὐτὸς, ἢ καὶ τοῖς εὐχόμενοις χαρίζόμενος, ἐκείνῳ μόνῳ προεγνωσμένον, καθάπερ ὄρου καὶ πέρατος, ὃ τοῖς ἔργοις τελευταῖον ἐκβαίνει.

B Ἐπεὶ δὲ τινες, ὡς φησὶ, αὐτὸν τὸν μέγαν Βασίλειον αἰτιώμενοι, καὶ διὰ τοῦτο μὴ προσείμενοι, αὐθις ἐξαιτιώνται· σὺ νῦν, δσιώτατε, συνήκας μὲν τὴν αἰτίαν καὶ τὴν ἐξαιτίαν καλῶς, ὥσπου ἔχει φρονήσεως τε καὶ ἀληθείας· Ἐμαθες δὲ αὐτὸν οὐκ ἐκ τοῦ παρήκοντος θεολογοῦντα ταῦτα, ἀλλὰ προῦργου, καὶ ὄρου· εὐσεβείας ταῦτα, καὶ κεφάλαια ὀνομάζοντα, ὧν μὴ χρῆναι μηδένα παρεξίναται ἤκουσας παρ' ἡμῶν, καὶ πᾶσι τοῖς διδασκάλοις τοῖς ὁμοίοις συμφωνοῦντα, μᾶλλον δὲ τοῖς θεοῖς ἔργοις καὶ νόμοις συνάδοντα, [Ἰσ. ταῦτα δέχου ἢ ἄλλοι τι] ἄπερ ἐκ πολλῶν ὄλιγα σοὶ νῦν ἐξεθέμεθα, ὅσον ἀνίστασθαι τὴν τοῦ διδασκάλου πρὸς τοὺς θεοὺς κἀνάνα· ἔφαρμότην. Ὅπισταν δὲ καὶ τὰς εἰς τοῦναντίον ἐπιχειρήσεις πέμψῃς ἡμῖν, ἃς ἀκηκοέναι λέγεις πολλῶν· πέμφομέν σοι κάκεινων τὰς λύσεις. Ἐπεὶ δὲ ἡ τοῦ Μεγάλου Βασιλείου ἀπόφασις αὕτη πρὸς τὸν θεὸν ἀνήκει προσωρισμῶν, ἔχεις τὸν πολλὸν περὶ θείας προνοίας καὶ προσωρισμοῦ λόγον ἡμῶν, προῦργου τότε καὶ πάνυ σπουδαίως συγγεγραμμένον ἡμῖν. Ὡς τῆς κοινῆς δυστυχίας! Ὡς τῆς ἐμῆς λυγροτάτης ζωῆς! Ἐκεῖ καὶ πᾶσαν σχεδὸν λυομένην ἀπορίαν εὐρήσεις, οὐ μόνον αὐτὰς, ὅφ' ὧν τινες σαλεύονται. Ἀπορούντες γάρ, εἰ δυνατόν ἐστι, λοιπὸν τὴν ἀνθρωπίνην προαίρεσιν ἐνεργεῖν ἐν τοῖς προαιρετοῖς, καὶ ἡ στεφανοῦσθαι ἢ κολάζεσθαι, τοῦ θεοῦ κρατούτου προσωρισμοῦ, καὶ εἰ δυνατόν ἐστι χρησιμεῖν ἡμῖν ἐν τὰς εἰς τὸ θεῖον ἐσχάρας, καὶ περὶ τῶν ἐκ τύχης καὶ αὐτομάτου λεγομένων γίνεσθαι, καὶ τινα τοιαῦτα ἀπορούντες, καὶ μὴ δυνάμενοι λύειν, τὸν θεὸν ἀποσχευάζοντα: προσωρισμῶν, ὡς τῶν ἀπορίων αὐτοῖς αἰτίων. Ἐκεῖ ταῦτα πάντα ἔψει λατρευόμενα τῷ φαρμάκῳ τῆς ἀληθείας. Ἐκεῖ καὶ τὸν δαμασκηνὸν Ἰωάννην συμβιβαζόμενον εὐρήσεις τῷ καθηγμένῳ πάνυ καλῶς, καὶ ὡς ἂν αὐτὸς· ὁ θεὸς Ἰωάννης βουληθεῖν, καὶ χάριν ἔχει τοῖς συμβιβάζουσιν. Ἐκεῖ τὴν θεῖαν Πρόνοιαν οὐ χωλεύων, καὶ πρὶν ὁμολογεῖν, ἀνατῶν, ὡς οἱ πολλοὶ δι' ἀγνοίαν πάσχουσιν· ἀλλ' ὡς αὐτὸς βούλεται καὶ οὐκ ἐκείσεσσις, καὶ ὡς ἀπο-

(1) Nunc tractatum et alios tres quos de eodem argumento Gennadius elucubravit, huc usque in editis, ex cod. Græc. Paris., Gennadii autographis, describendos curavimus cum aliis ejusdem opusculis

anecdoticis; at, ut jam monuimus, moras trahentibus descriptoribus nostris, omnia ad calcem voluminis mandare cogimur. E. B. R.

καλυφθῆναι τοῖς τέχνοις ἠθέλησεν, οἷς εὐδόκησε, τὴν ἀρμόττουσαν αὐτοῖς ἐκ φιλοσοφίας δοῦσα πρῶτον παρασκευῆν. Ὡς οὖν ἐκείνου σοι τοῦ λόγου πρὸς πάντα ἀρκέσαντος, οὐδὲν νῦν περὶ τοῦτου πράγμα-
 τεύμεθα. Σοὶ δὲ, φίλτατε, περὶ μὲν τῶν ὄρων τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς ἀρκέτω πρὸς τοὺς ἐναντίους τὸ τοῦ Βασιλείου μόνον ἀξίωμα, εἰ μὴ δύνασαι ἀντεπι-
 χειρεῖν αὐτοῖς· καὶ λύειν τὰς ἀπορίας· τοῦτ' ἔτι γὰρ ποιεῖν ἐν τοῖς τοιοῦτοις φρονίμων ἐστίν· ἅμα δὲ καὶ ὑπὸ τῶν καθηγεμόνων τῆς Ἐκκλησίας οὕτω ποιεῖν κεκανοτισμένον ἐστὶ καὶ προωρισμένον. Περὶ δὲ τοῦ θεοῦ προορισμοῦ ἀρκέτω σοι τὸ τοῦ Παύλου ἀξίωμα, ἵνα μὴ λέγω τῆς ἱερᾶς ἀπάσης Γραφῆς. Ἐκ περιουσίας δὲ σε τῇ δόξῃ τῆς ἀληθείας ἐνιδρύων ταύτῃ καλῶς, τὸν μέγαν προτίθημι Μάξιμον, ὡς περ ἐπισφράγισμα τῇ τῶν ἁγίων καὶ σοφῶν καὶ θεολόγων σφραγίδι, ὃν ταυτὸν ἐστὶ διὰ τοῦτο καὶ πάντας προσθεῖναι τοὺς πρὸ αὐτοῦ. Ἐκείνος γὰρ πλείους Ἐκατοντάδας κεφαλαίων ἐξέθετο, & Γνωστικὰ καὶ Θεολογικὰ ἐπιγράφει, ἄλλου κεφαλαίου παντάπασιν ἄλλην ὑπόθεσιν διορίζομένου· καὶ ὡς περ ἀποφάσεις καὶ ὄρους ταῦτα συνέθετο, ὡς Ἰπποκράτης μὲν ποτε τοὺς λεγομένους Ἀφορισμοὺς, τοὺς δὲ Καρποῦς Πτολεμαῖος. Τὸ τοίνυν καὶ κεφάλαιον αὐτοῦ τῆς δ' Ἐκατοντάδος οὕτως διορίζεται· Ὁ τρίτω βούλεται ὁ τὴν ἐκάστου πρὸ τῶν αἰώνων διορίσας ζῶν ὁ Θεός, ἕκαστον πρὸς τὸ οἰκεῖον τῆς ζωῆς ἀγεῖ τέλος, εἴτε δίκαιον, εἴτε ἀδίκον. Καὶ τοῦτο ὅλον καὶ μόνον αὐτοῦ τὸ καὶ ἐστὶ κεφάλαιον. Ὡς οὖν προωμολογημένου πᾶσι τοῦ καὶ τὴν ζῶν ἐκάστου διορισμένην εἶναι, κατὰ τὴν χρόνον, καὶ τὸ πέρασ αὐτῆς, ἀκολουθῶς καὶ τὸν τῆς τελευτῆς τρόπον, τῷ θεῷ θελήματι παραδίδωσι· ὡς ἂν καὶ ὁ τρόπος τῆς τελευτῆς τῷ μέτρῳ τῆς ζωῆς συμπρωρισμένος ἢ πρὸ αἰώνων, καὶ ἕκαστος τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸ τῆς ζωῆς ἀγοῖτο τέλος, καθὼς ἂν τῷ Θεῷ δόξει· ἐν οἰκεῖον εἶναι τῇ ἐνταῦθα τοῦτου ζωῆς, καὶ τῇ μετ' αὐτὴν διαδεξομένην καταστάσει, καὶ τὸ δίκαιος ἀποθνήσκειν, εἴτε ἀδίκως, καὶ εἴτε τοὺς δίκαιως βιοῦντας, εἴτε ἀδίκως, τῷ ποικίλῃ τε καὶ πανσόφῳ τοῦ Θεοῦ περὶ ἐκατέρου κρίσει μόνῃ προσήκει. Ταῦτα δὲ ἡμεῖς εὐρύτερον διεϊλόμεθα οὐκ οἰκοθεν, ἀλλὰ ταῖς ἱεραῖς ἀκολουθοῦντες Γραφαῖς. Ὁ δὲ φερωνύμως μέγιστος οὗτος τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλος τὸ συμπέρασμα προστίθησι μόνον· ὡς περ νομοθετῶν ἔχεις, ὦ φίλτατε, καὶ τοῦτον ἡμῶν ἐκ τῆς ἡσυχίας τὸν λόγον. Μᾶλλον δὲ ὁ μέγας ἔχει Βασιλεῖος, καὶ ὁ τὴν ψυχὴν ἐκείνην φωτίσας, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

A tiam, non claudicans, et priusquam confessus sit, tollens, ut multis præ ignorantia usuvenit, verum ut ipse vult, ut ipsemet, inquam, afflatus numine, utique voluit revelari liberis, in quibus sibi complacuit, cum ipsis congruentem ex philosophia primum dederit apparatus. Quamobrem tanquam tractatus ille tibi ad omnia suffecerit, nihil jam ea de re commentamur. Tibi autem, charissime, de vitæ humanæ limitibus, satis sit contra adversarios Basilii sola auctoritas : nisi possis argumentis aliis vincere, et quæstiones solvere : nam id præstare hac in re prudentium est : ad hæc etiam ab institutoribus Ecclesiæ sic facere regula constitutum ac præscriptum est. Porro de prædestinatione sufficiet tibi B. Pauli auctoritas, ne dicam totius sacræ doctrinæ. Sed addens cumulo, teque in hac agnitione veritatis præclare stabiliens, propono magnum Maximum, tanquam corollarium sigillo sanctorum et eruditorum theologorum, quem hic idem prope est atque omnes adungere, qui eum præcesserunt. Etenim plures ille Centurias capitum exposuit, quæ Gnostica et Theologica inscribit, alio capite aliud omnino argumentum definiente ; siquidem veluti enuntiationes ac terminos hæc composuit, ut olim Hippocrates celebres Aphorismos, et Ptolemæus Carpos. Igitur vicesimum caput Centuriæ iv Maximi sic determinat : Quo pacto vult Deus, qui antè omne ævum cujusque vitam definit, unumquemque ad proprium vitæ finem ducit sive justum, sive injustum. Et hoc solum per totum caput xx tractatur. Itaque, posito quod in confesso est et ab omnibus ante concessum, vitam nimirum cujusque determinatam præscriptamque esse secundum tempus et finem ejus ; consequenter etiam interitus modum divinæ voluntati tradit ; ut modus interitus simul cum vitæ modulo prædestinatus sit ante sæcula, et quisque hominum ad vitæ exitum duci possit ; quemadmodum Deo videretur proprium esse ejus vitæ quæ hic legitur, et statui qui post illam succedet : et juste mori sive injuste : item seu juste viventes, seu inique, multiplici et sapientissimo Dei judicio soli congruit. Hæc autem nos latius enarravimus, non ex ingenio, sed convenienter Litteris sacris. Verum maximus hic Ecclesiæ doctor tanto nomine dignus, conclusionem tantum adjungit, quasi legem sanciens. Tu, charissime, etiam hunc a nobis ex otio sermonem habes : quin potius magnus habet Basiliius, et qui mentem illam illustravit, cui gloria in omne ævum. Amen.

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΣΧΟΛΑΡΙΟΥ

ΗΤΟΙ

ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΝΟΣ ΕΝ ΤΡΙΑΔΙ ΘΕΟΥ ΗΜΩΝ

ΚΑΙ ΠΑΝΤΩΝ ΤΩΝ ΟΝΤΩΝ

ΚΑΙ ΚΑΤΑ ΑΘΕΩΝ ΗΤΟΙ ΑΥΤΟΜΑΤΙΣΤΩΝ, ΚΑΙ ΚΑΤΑ ΠΟΛΥΘΕΩΝ (1).

GEORGII SCHOLARII

SIVE

GENNADII PATRIARCHÆ

DE DEO IN TRINITATE UNO

NOSTRI OMNIUMQUE RERUM CONDITORE

TUM ADVERSUS ATHEOS QUI AD CASUM CUNCTA REFERUNT, TUM CONTRA
POLYTHEISTAS.

Opinari non esse Deum summæ est insanix, A Opesθai μὲν μὴ εἶναι Θεὸν ἐσχάτης ἐστὶν ἀφροσύνης, ἢ φησὶν ὁ θεὸς Δαβὶδ, *Eiπεν ἀφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, Οὐκ ἔστι Θεός*· εἰ δὲ καὶ πονηρία ἐν ἀνθρώποις ἀφροσύνης ἔργον ἐστὶ· διὸ καὶ ταυτὴν ἐστὶ πως ἀγαθὸν εἶναι καὶ ἐμφρονα, καὶ πονηρίας ἐστὶ τῆς ἐσχάτης τὸ οὕτως οἰεσθαι. Αἰσθησὶ γάρ τινες καὶ τῇ κατ' αὐτὴν ἴδονθ' καθάπαξ [προσηλωμένοι τὴν πονηρίαν ταύτην ἐν σφίσι αὐτοῖς ὠδίνουσιν ἀφροσύνην καὶ ἐκ τοῦ τοιαῦτα δοξάζειν αὐ ἀπὸ τοῦ κατ' ἀνθρώπους ζῆν ἐθέλειν, πρὸς τὴν βοσκομητώδη βίον εὐλογοῦν φέρονται· ὀλίγοι δὲ πάνυ τὴν τῆς πονηρίας ἀπολογίαν θαρβύειν ἔχουσι, διὰ τὸ πάντας ἀνθρώπους ἀγαθοῦς τε ὁμοίως καὶ φαύλους, ἰδιώτας τε καὶ σοφοῦς, Θεὸν εἶναι βεβαίως πάνυ φρονούντας, τῶν μὲν ἀγαθῶν σφίσι αὐτοῖς ἐκείνων B αἰτιὸν ἡγεῖσθαι καὶ ἔχειν, τῆς δὲ πονηρίας; οὐδ' αὐτοὺς εἶναι νομίζουσιν αἰτιῶν καὶ τῶν ἐπομένων ταύτῃ δεινῶν, εἴτε καὶ ἐπιστρέφοντάς ποτε δι' αὐτὸ τοῦτο λογισμῶ ὀρθοτέρῳ, εἴτε καὶ ἐν ἀνεπιστρέφῳ τῇ πονηρίᾳ τὴν ἐκούσιον ἀφροσύνην οὐκ ἀρνούμενους. Ὀλίγοι; τοῖνον πάνυ τὴν αὐτῶν καταπι-

(1) Ex cod. Gr. Paris. 1294, addita interpretatione nostra. Titulus apud Fabricium Bibl. Gr. XI, 878, et apud Alexandrum in Append. ad Plethonem *De legibus*, p. 441, sic esseitur: Κατὰ Αὐτοματιστῶν καὶ Ἑλληνιστῶν ἦτοι πολυθέων, καὶ ὅτι Θεός εἷς ἐστὶ καὶ δημιουργός τοῦ παντός ἐν τριάδι ὑπεστάσιων.

στεύοντας πλάνην, οὐς ἂν αἰσθοντο πρὸς τὸν αὐτὸν ἄ
αὐτοῖς κρημνὸν φέρεσθαι, πρὸς ἅπαντας εὐσιβεῖν
προσποιοῦνται, καὶ γλώττῃ μὲν ὁμολογοῦσι τοῖς
ἄλλοις πᾶσι θεὸν εἶναι, τῇ δὲ καρδίᾳ τὸν ἰὸν τῆς
ἀφροσύνης ἐγχερῦπτοι, διὸ καὶ μένουσιν ἀνιάτρευ-
τοι· οὐδ' ἐν τῇ διανοίᾳ τὸν τοιοῦτον τῆς ἀσεβείας
ἀθροίζουσι λογιζομέν, πόρρω γὰρ διανοίας οὕτως ὁ
τόκος, ἀλλ' ἐν τῇ καρδίᾳ τὴν ἀθείαν ὠδίνουσι, τῆς
πρὸς τὴν αἰσθησίν καὶ τὴν ὕλην ἀλογωτάτης βοπής
αὐτὴν ἐνοσπερούσης. Εἰ γὰρ διανοίᾳ καὶ λόγῳ χρῆ-
σθαι ἠδύναντο, θυνηθέντες ἂν εὐθύς, εἴγε καὶ βου-
λομένοις ἦν ἀπάσῃ ἐπωδῆ τὸ θεὸν εἶναι, καὶ φωτὸς
ἦν ἂν αὐτοῖς ἐναργέστερον, καὶ ὅσα τῆς εὐσεβείας
ἐντεῦθεν ἀνίσχει δόγματα· καὶ ἃ μὲν τὰς τῶν σο-
φῶν διανοίας καταλάμπουσι τοῦ Θεοῦ ἔργα, τοῖς
πολλοῖς ἀνέφικτα καθορᾶσθαι, παρίσθω νῦν, ἐγ-
κείμενα δὲ τοῖς αὐτῶν βιβλίοις, ἔξεστι τῷ δυναμένῳ
τε καὶ βουλομένῳ ζητεῖν, εἰ ὧν ὅτι τε ἀνάγκη πᾶσα
τὸν θεὸν εἶναι, καὶ ὡς ἀδύνατον ἂν μὴ εἶναι καὶ
πέρα παντὸς ἀδυνάτου, δείκνυται. Παρίεμεν δὲ καὶ
τὴν κοινήν ἀπάντων ἀνθρώπων ὁδὸν, μέγα τι πρὸς
τὴν ἀλήθειαν δυναμένην, εἴπερ οὐδὲν ἔστιν ἀληθέ-
στερον τῶν φύσει πᾶσιν ἐγνωσμένων ἀρχῶν· πλήν
γὰρ ἐλαχίστων πάντων τῶν λίαν ἀφρονεστάτων, ὡς
εἴρηται, θεὸν πάντες ἐτίθεντο τε καὶ τίθενται, ὥστε
καὶ τὸ εἶναι εἶναι καὶ πῶς εἶναι τοῦτον ἐπιζητήσῃ
θελήσαντες διὰ τὴν ἐν τοῦτοις δυσχέρειαν, ὡς εἰκὸς
ἔσται περὶ Θεοῦ σκοποῦμένοις, εἰς διαφόρους καταμε-
ρίσθησαν ἄνθρωποι ὁδῶς καὶ τῆς προτέρας ὁμῶς
καὶ κοιντέρας οὐκ ἀφίστανται θέσεως. Θαύματι
μὲν οὖν ἀσμενίζουσι καὶ κατέχουσι· τὸ γὰρ μὴ
δύνασθαι τῷ ἐμφύτῳ λόγῳ κατανοεῖν ταῦτα περὶ
Θεοῦ, μὴδὲ τοῖς φύσει γινωσκομένοις καὶ ταῦτα
σύστοιχα εἶναι, τοῦ Θεοῦ εἶναι ποιοῦνται μέγα τεκ-
μήριον, εἴπερ τῇ τοῦ Θεοῦ εἶναι ἔννοια τὸ τὴν
οὐσίαν αὐτοῦ νῶν τε ἀληπίον εἶναι καὶ γλώττῃ ἄρ-
ρήτον, σοφῶς πάνυ καὶ οικειῶς ἀκολουθεῖ· οὐδὲ τὰς
θεόθεν ἀποκαλύψεις τῆς περὶ αὐτὸν ἀληθείας τίθε-
μεν νῦν, πρὸς γε τὴν χρείαν τοῦ τῶν ἀφρονευομέ-
νων ἑλέγχου, λίαν οικειῶς προλόγος τοῦ λόγου, πρὸς
ἐτέραν χρείαν παραληψόμενοι. Ἄλλ' ἐπεὶ θεὸν οὐ
νομίζοντες εἶναι τὴν τε τῶν ὄντων ἀναιρουῖσι δη-
μουργίαν καὶ τὴν εἰς πάντα ταῦτα διατρέχουσαν
τοῦ Δημιουργοῦ πρόνοιαν, ἀκολουθῶς τῇ ἐνταθείᾳ,
αὐτοῖς ἐν τῷ παντὶ τῷδε τάξει καὶ αὐτομάτως τὰ τε
ὄντα εἶναι τὰ τε γινόμενα γίνεσθαι ὄνται, καὶ
ἅπας ἄλλος ἐσμός τοῦ ψεύδους ἐντεῦθεν ἀκολουθεῖ,
ἀρκεῖ πρὸς τὴν παρουσίαν χρείαν πυθέσθαι τινὸς
αὐτῶν ἀπὸ τινος καὶ πάνυ βραχεία περὶ αὐτοῦ μόνου
καὶ μόνον αὐτὸν ἑλέγχον τῆς οικείας ἀφροσύνης
προστήσασθαι ἐξ ὀλίγων τε καὶ φανερωτάτων τῶν
περὶ αὐτὸν φαινομένων.

Ἄνθρωπε, σὺ τῶν ἄλλων ἐ, γῆ πραγμάτων προ-
έχεις τῇ φύσει προδήλως καὶ τῆς γῆς αὐτῆς· γῆς
μὲν ὑπέρχεισαι καὶ λίθου τοῖς ἐν σοὶ πᾶσι καλοῖς
τῆς φύσεως, σωματότητι μόνῃ τοῦτοις ἐνούμενος·
καὶ σὺ γὰρ σῶμα περιχεισαι, εἰ δὲ βούλει, καὶ τῷ
εἶναι ὁ κοινὸν ἔστι τοῖς οὖσι πᾶσιν ἀπλῶς. Φυτῶ δὲ

In idem ferri præcipitium, apud omnes pietatem
simulant et lingua quidem una cum cæteris omni-
bus Deum esse confluentur, in corde vera insanis
venenum abstrusum retinent; atque ideo manent
insanabiles. At neque mente tenus illud impietatis
cogitatum sibi conferunt, quippe qui alienus a
mente factus iste; sed in corde atheismum gene-
rant, conceptum scilicet ex amentissimo illo ad
sensibiles terrenasque res impetu. Nam si mente
possint ac ratione uti, quod certe facile possent
dum omni studio Deum esse velint, ipsa luce cla-
rius et divina veritas et quotcumque ad pietatem
inde prodeunt dogmata illis effulgerent. Porro ea
quidem Dei opera quæ doctiorum mentes illumi-
nant, vulgi vero oculis sunt inaccessa, quod nunc
est, prætereamus; at enim quæ in eorum libris
memorantur cuivis idoneo ac volenti licet inquirere,
unde demonstratur et necesse omnino esse Deum
existere et supra quam dici potest impossibile eum
non esse. Sed et illam prætermitto commensam
omnibus hominibus sententiam, quæ non me-
dicum pro veritate valet; siquidem principis natu-
raliter apud omnes acceptis nihil quidquam cer-
tius. Nam, ut diximus, præter quam paucissimos
admodum insanientes, Deum omnes agnoverunt et
agnoscunt; ita nempe ut cum ejus essentiam et modos
explorare tentaverint, rerum difficultate pressi, ut par
est de Deo speculantibus, in varias varii divisi sunt
opiniones; nec tamen a priori communiorique sensu
hucusque deficiunt. Atqui admirationi indulgent et
inhærent: cum enim hæc de Deo præfata nec
indita ratione possint intelligi neque rebus natura-
liter notis sint congeneræ, hinc Deum esse argu-
mentum non leve sibi comparant: siquidem passio
prius illum existere, tum ejus essentiam neque
intellectu comprehendi nec sermone declarari pos-
se, perquam apposite ac genuine consequens est.
Neque divinas de ejusdem Dei veritate revelatio-
nes in præsentiarum adducam; cum ad eos confu-
tandos, qui ita dementiunt aptissime ratio per se
proficiat, cæterum illas alium ad finem allaturas.
Sed quoniam semel abjecto Deo entium creatorem
simul auferunt et Creatoris per hæc omnia per-
meantem Providentiam, consentaneum est, ex ip-
sorum de his universis inducto systemate, ut casu
esse quæ sunt et fieri quæ sunt arbitrentur,
ac indidem omnigenum aliud erroris agmen exse-
quitur. Idcirco sat erit ad præsentem scopum cui-
piam eorum brevissimas quasdam et apertas in-
terrogationes circa ipsum solam proponere unum-
que ipsum sibi in amentis suæ argumentum
proferre, scilicet ex paucissimis evidentissimisque
quæ ad ipsum attinent phænomenis.

Mi homo, tu manifeste cæteris terrenis rebus
ipsique terræ natura præstas: terram nempe
et lapidem internis omnibus naturæ dotibus supe-
ras, corpore tantum cum illis adunatus (nam et tu
corpore circumvestiris); aut etiam, si placet, ipso-
met esse quod universis omnino entibus convenit.

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΣΧΟΛΑΡΙΟΥ

ΗΤΟΙ

ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΝΟΣ ΕΝ ΤΡΙΑΔΙ ΘΕΟΥ ΗΜΩΝ

ΚΑΙ ΠΑΝΤΩΝ ΤΩΝ ΟΝΤΩΝ

ΚΑΙ ΚΑΤΑ ΑΘΕΩΝ ΗΤΟΙ ΑΥΤΟΜΑΤΙΣΤΩΝ, ΚΑΙ ΚΑΤΑ ΠΟΛΥΘΕΩΝ (1).

GEORGII SCHOLARII

SIVE

GENNADII PATRIARCHÆ

DE DEO IN TRINITATE UNO

NOSTRI OMNIUMQUE RERUM CONDITORE

TUM ADVERSUS ATHEOS QUI AD CASUM CUNCTA REFERUNT, TUM CONTRA
POLYTHEISTAS.

Opinari non esse Deum summæ est insanix, A quemadmodum divus ait David : *Dixit insipiens in corde suo : Non est Deus* ; Imo si qua hominibus inest nequitia, id insanix opus ; adeo ut idem ferme sit bonum esse ac mente sanum, et summæ nequitix sic opinari. Quidam enim sensibus atque his insitæ voluptati semel affixi hanc in semetipsis pariunt malam insaniam, rursusque ex hujusmodi sententia, abjectis hominum moribus, in brutorum vitam toto pondere ruunt. Sunt autem admodum pauci qui suæ audeant pravitatis defensionem suscipere ; eò quod omnes homines tum boni tum improbi, rudiores simul atque docti Deum existere omnino persuasum habentes, eum sibi ipsis bonorum esse causam sentiunt ac tenent, pravitatis vero suæ calanitatatumque inde decurrentium sese sibi-
met auctores ; sive jam ipsa hac de causa ad probatiorẽ mentem sint aliquando reversuri, sive etiam præ irrevocabili nequitia voluntariam stultitiam non abnegent. Paucissimi igitur, ut errorem suum iis commendent quos forte noverint suum

Ολεσθαι μὲν μὴ εἶναι θεὸν ἐσχάτης ἔστιν ἀφροσύνης, ἢ φησὶν ὁ θεὸς Δαβὶδ, *Εἶπεν ἄφρων ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, Οὐκ ἔστι θεός*· εἰ δὲ καὶ πονηρία ἐν ἀνθρώποις ἀφροσύνης ἔργον ἐστὶ· διὸ καὶ ταυτὸν ἐστὶ πως ἀγαθὸν εἶναι καὶ ἔμφρονα, καὶ πονηρίας ἐστὶ τῆς ἐσχάτης τὸ οὕτως ολεσθαι. Αἰσθησι γάρ τινες καὶ τῆ κατ' αὐτὴν ἡδονῇ καθάπαξ [προσηλωμένοι τὴν πονηρὰν ταύτην ἐν σφίσι αὐτοῖς ὠδίνουσιν ἀφροσύνην καὶ ἐκ τοῦ τοιαῦτα δοξάζειν αὐ ἀντὶ τοῦ κατ' ἀνθρώπους ζῆν ἐθέλειν, πρὸς τὴν βοσκομητῶδῃ βίῳ ὅλη ῥοπή φέρονται· ὀλίγοι δὲ πάνυ τῆς πονηρίας ἀπολογίαν θαρρῶν ἔχουσι, διὰ τὸ πάντα ἀνθρώπους ἀγαθοῦς τε ὁμοίως καὶ φαύλους, ἰδιώτας τε καὶ σοφοῦς, θεὸν εἶναι βεβαίως πάνυ φρονούντας, τῶν μὲν ἀγαθῶν σφίσι αὐτοῖς ἐκείνων αἰτίων ἡγεῖσθαι καὶ ἔχειν, τῆς δὲ πονηρίας σφῶν αὐτοῦς εἶναι νομίζειν αἰτίους καὶ τῶν ἐπομιένων ταύτῃ δεινῶν, εἴτε καὶ ἐπιστρέφοντάς ποτε δι' αὐτὸ τοῦτο λογισμῷ ὀρθοτέρῳ, εἴτε καὶ ἐν ἀνεπιστρέφῳ τῇ πονηρίᾳ τὴν ἐκούσιον ἀφροσύνην οὐκ ἀρνούμενους. Ὀλίγοι; τοίνυν πάνυ τὴν ἐαυτῶν καταπι-

(1) Ex cod. Gr. Paris. 1294, addita interpretatione nostra. Titulus apud Fabricium Bibl. Gr. XI, 878, et apud Alexandrum in Append. ad Plethonem *De legibus*, p. 441, sic effertur : Κατὰ αὐτοματιστῶν καὶ Ἑλληνιστῶν ἦτοι πολυθέων, καὶ οὐ θεὸς εἷς ἐστὶ καὶ δημιουργὸς τοῦ παντός ἐν τριάδι ὑπεστάτων.

στεύοντας πλάνην, εὐς ἂν αἰσθῶντο πρὸς τὸν αὐτὸν ἄ
 αὐτοῖς κρημνὸν φέρεσθαι, πρὸς ἅπαντας εὐσιβεῖν
 προσποιούνται, καὶ γλώττη μὲν ὁμολογοῦσι τοῖς
 ἄλλοις πᾶσι θεὸν εἶναι, τῇ δὲ καρδίᾳ τὸν ἰὸν τῆς
 ἀφροσύνης ἐγχεύουσιν, διὸ καὶ μένουσιν ἀνιάτρευ-
 τοι· οὐδ' ἐν τῇ διανοίᾳ τὸν τοιοῦτον τῆς ἀσεβείας
 ἀθροίζουσι λογισμὸν, πόρρω γὰρ διανοίας οὕτως ὁ
 τόκος, ἀλλ' ἐν τῇ καρδίᾳ τὴν ἀθείαν ὠδίνουσι, τῆς
 πρὸς τὴν αἰσθησὶν καὶ τὴν ὕλην ἀλογωτάτης βοπῆς
 αὐτὴν ἐνσπεριούσης. Εἰ γὰρ διανοία καὶ λόγῳ χρῆ-
 σθαι ἠδύναντο, θυνηθέντες ἂν εὐθύς, εἴγε καὶ βου-
 λομένοις ἦν ἀπάσῃ ἐπωδῆ τὸ θεὸν εἶναι, καὶ φωτὸς
 ἦν ἂν αὐτοῖς ἐναργέστερον, καὶ ὅσα τῆς εὐσεβείας
 ἐντεῦθεν ἀνίσχει δόγματα· καὶ ἃ μὲν τὰς τῶν σο-
 φῶν διανοίας καταλάμπουσι τοῦ Θεοῦ ἔργα, τοῖς
 πολλοῖς ἀνέφικτα καθορᾶσθαι, παρῆσθω νῦν, ἐγ-
 κειμένα δὲ τοῖς αὐτῶν βιβλίοις, ἔξεστι τῷ δυναμένῳ
 τε καὶ βουλευμένῳ ζητεῖν, ἐξ ὧν οἶ τε ἀνάγκη πᾶσα
 τὸν θεὸν εἶναι, καὶ ὡς ἀδύνατον ἂν μὴ εἶναι καὶ
 πέρα παντὸς ἀδυνατοῦ, δεῖκνυται. Παρῆμεν δὲ καὶ
 τὴν κοινήν ἀπάντων ἀνθρώπων ὁδὴν, μέγα τι πρὸς
 τὴν ἀλήθειαν δυναμένην, εἴπερ οὐδὲν ἔστιν ἀληθέ-
 στερον τῶν φύσει πᾶσιν ἐγνωσμένων ἀρχῶν· κλην
 γὰρ ἐλαχίστων πάντων τῶν λίαν ἀφρονεστάτων, ὡς
 εἴρηται, θεὸν πάντες ἐτίθεντο τε καὶ τίθενται, ὥστε
 καὶ τὸ τί ἦν εἶναι καὶ πῶς εἶναι τοῦτον ἐπιζητήσαι
 θελήσαντες διὰ τὴν ἐν τοῦτοις δυσχέρειαν, ὡς εἰκὸς
 ἔστι περὶ Θεοῦ σκοποῦμένοις, εἰς διαφόρους καταμε-
 ρίσθησαν ἄνθρωποι ὁδῶς καὶ τῆς προτέρας ὁμῶς
 καὶ κοιντέρας οὐκ ἀφίστανται θέσεως. Θαύματι
 μὲν οὖν ἀσμενίζουσι καὶ κατέχουσι· τὸ γὰρ μὴ
 δύνασθαι τῷ ἐμφύτῳ λόγῳ κατανοεῖν ταῦτα περὶ
 Θεοῦ, μὴδὲ τοῖς φύσει γινωσκόμενοις καὶ ταῦτα
 σύστοιχα εἶναι, τοῦ Θεοῦ εἶναι ποιῶνται μέγα τεκ-
 μήριον, εἴπερ τῇ τοῦ Θεοῦ εἶναι ἐνοίᾳ τὸ τὴν
 οὐσίαν αὐτοῦ νῦν τε ἀληπτόν εἶναι καὶ γλώττη ἀρ-
 ῥήτον, σοφῶς πάνυ καὶ οικειῶς ἀκολουθεῖ· οὐδὲ τὰς
 θεῶθεν ἀποκαλύψεις τῆς περὶ αὐτὸν ἀληθείας τίθε-
 μεν νῦν, πρὸς γε τὴν χρείαν τοῦ τῶν ἀφρονευομέ-
 νων ἐλέγχου, λίαν οικειῶς προδόντος τοῦ λόγου, πρὸς
 ἑτέραν χρείαν παραληψόμενοι. Ἄλλ' ἐπεὶ θεὸν οὐ
 νομίζοντες εἶναι τὴν τε τῶν ὄντων ἀναιροῦσι δη-
 μουργίαν καὶ τὴν εἰς πάντα ταῦτα διατρέχουσαν
 τοῦ Δημιουργοῦ πρόνοιαν, ἀκολούθως τῇ ἐνταθείᾳ,
 αὐτοῖς ἐν τῷ παντὶ τῷδε τάξει καὶ αὐτομάτως τὰ τε
 ὄντα εἶναι τὰ τε γινόμενα γίνεσθαι ὄνται, καὶ
 ἅπας ἄλλος ἐσμὸς τοῦ ψεύδους ἐντεῦθεν ἀκολουθεῖ,
 ἀρκεῖ πρὸς τὴν παρούσαν χρείαν πυθέσθαι τιδὸς
 αὐτῶν ἀπλᾶ τινὰ καὶ πάνυ βραχεία περὶ αὐτοῦ μόνου
 καὶ μόνον αὐτὸν ἐλέγχον τῆς οικείας ἀφροσύνης
 προστήσασθαι ἐξ ὀλίγων τε καὶ φανερωτάτων τῶν
 περὶ αὐτὸν φαινομένων.

Ἄνθρωπε, σὺ τῶν ἄλλων ἐ, γῆ πραγμάτων προ-
 ἕχεις τῇ φύσει προδήλως καὶ τῆς γῆς αὐτῆς· γῆς
 μὲν ὑπέρχεισαι καὶ λίθου τοῖς ἐν σοὶ πᾶσι καλοῖς
 τῆς φύσεως, σωματότητι μόνῃ τοῦτοις ἐνούμενος·
 καὶ σὺ γὰρ σῶμα περιχεῖσαι, εἰ δὲ βούλει, καὶ τῷ
 εἶναι ὁ κοινὸν ἔστι τοῖς οὖσι πᾶσιν ἀπλῶς. Φυτῶ δὲ

In idem ferri præcipitium, apud omnes pietatem
 simulant et lingua quidem una cum cæteris omni-
 bus Deum esse confitentur, in corde vero insanis
 venenum abstrusum retinent; atque ideo manent
 insanabiles. At neque mente tenus illud impietatis
 cogitatum sibi conferunt, quippe qui alienus a
 mente factus iste; sed in corde atheismum gene-
 rant, conceptum scilicet ex amentissimo illo ad
 sensibiles terrenasque res impetu. Nam si mente
 possint ac ratione uti, quod certe facile possent
 dum omni studio Deum esse velint, ipsa luce cla-
 rius et divina veritas et quocumque ad pietatem
 inde prodeunt dogmata illis effulgerent. Porro ea
 quidem Dei opera quæ doctiorum mentes illumi-
 nant, vulgi vero oculis sunt inaccessa, quod nunc
 est, prætereamus; at enim quæ in eorum libris
 memorantur cuivis idoneo ac volenti licet inquirere,
 uade demonstratur et necesse omnino esse Deum
 existere et supra quam dici potest impossibile eum
 non esse. Sed et illam prætermitto communem
 omnibus hominibus sententiam, quæ non medi-
 cum pro veritate valet; siquidem principis natu-
 raliter apud omnes acceptis nihil quidquam cer-
 tius. Nam, ut diximus, præter quam paucissimos
 admodum insanientes, Deum omnes agnoverunt et
 agnoscum; ita nempe ut cum ejus essentiam et modos
 explorare tentaverint, rerum difficultate pressi, ut par
 est de Deo speculantibus, in varias varii divisi sunt
 opiniones; nec tamen a priori communiorique sensu
 hucusque deficiunt. Atqui admirationi indulgent et
 inhærent: cum enim hæc de Deo præfata nec
 indita ratione possint intelligi neque rebus natura-
 liter notis sint congeneræ, hinc Deum esse argu-
 mentum non leve sibi comparant: siquidem positio
 prius illum existere, tum ejus essentiam neque
 intellectu comprehendi nec sermone declarari posse,
 perquam apposite ac genuine consequens est.
 Neque divinas de ejusdem Dei veritate revelatio-
 nes in præsentiarum adducam; cum ad eos confu-
 tandos, qui ita dementiunt aptissime ratio per se
 proficiat, cæterum illas alium ad finem allaturas.
 Sed quoniam semel abjecto Deo entium creatorem
 simul auferunt et Creatoris per hæc omnia per-
 meantem Providentiam, consentaneum est, ex ip-
 sorum de his universis inducto systemate, ut casu
 esse quæ sunt et fieri quæ sunt arbitrentur,
 ac indidem omnigenum aliud erroris agmen exse-
 quitur. Idcirco sat erit ad præsentem scopum cui-
 piam eorum brevissimas quasdam et apertas in-
 terrogationes circa ipsum solam proponere unum-
 que ipsum sibi in amentis suæ argumentum
 proferre, scilicet ex paucissimis evidentissimisque
 quæ ad ipsum attinent phænomenis.

Mi homo, tu manifesta cæteris terrenis rebus
 ipsique terræ natura præstas: terram nempe
 et lapidem internis omnibus naturæ dotibus supe-
 ras, corpore tantum cum illis adunatus (nam et tu
 corpore circumvestiris); aut etiam, si placet, ipso-
 met esse quod universis omnino entibus convenit.

Cum planta autem magis ac perfectius vitam participas, qua et planta etiam a terra et lapide ac quovis inanimato distat. Jam vero cum zoophytis ambulatorium motum communem habes quo et illa plantas exsuperant. Hoc iterum tibi cum animalibus congruit quod præter omnia præfata sensu polles, unde et animalia cæteris cunctis præminent. Uni tandem tibi indita ratio est qua summe cætera præcellis universa. Undenam igitur concinna hæc inter te primum et reliqua, horum dein inter se invicem distinctio, quæ per omnem cujusque generis atomorum infinitatem pervadit? Nunquid ab ipsis? At si lapis quidem potuisset esse planta, humilioremne gradum teneret? Haud certe magis quam tu regis malis esse janitor quam, optione tibi data, ad cubile regium assistere. Num et planta sponte fuisset animali inferior? Aut equus nonne, si penes ipsum fuerit, humanam sibi naturam vindicasset? At neutiquam, inquit, a semetipsis illa distinctio, sed fortuito et casu facta est. Verum enim si quid ejusmodi raro in iis adsit quæ statuto et definito sunt ordine, id, ut natura vult et ratio, his quatenus sunt ex diametro est. Unde si hæc non existerent, neque illud unquam fieret, sicut morbus non supervenit nisi præcedenti sanitati. Sed esto nunc causa hæc sit cur ita res forte contingat, non ideo cæteris omnibus similiter so habet. Porro nulla movente causa, nihil unquam futurum esset, at certe portentosum aliquid semel accidens per multas temporum periodos corruptio est naturalis ordinis ex quodam naturæ morbo exorta. Præterea nonne tu cuncta moliris, quippe qui ratione polles, ut quænam sint agenda eligas? Ut quid ergo volatum jamdiu non usurpasti cum sepius fortasse dixeris: Utinam modo volare queam? Ex eo evidenter quod, ad volandum cum natus non sis, fieri non potest ut homo simul exsistas et volatile. Quidni vero per imum mare perambulas; ut jam tot tantosque labores ac discursus fugias quibus desursum piscanti opus est? Quia videlicet a natura non habes ut in aquis degere valeas, sicut nec in terra piscis. Unde quamvis tuopte cæterorum vivendi genus affectes, id natura tibi circa pleraque præfinitum est, et natus non sis oportet ad omnia pro libito peragenda, imo quoad pleraque sis omnino impos.

Illæ igitur inter unumquodque rerum genus differentiæ, quæ ad ipsos usque generis atomos ita perveniunt ut nec plus neque minus habere possint boni quam cuique natura præstituit, qui jam casu essent aut fortuito, si quidem quod fortuitum aut casuale est cum ordinatis definitisque rebus ex adverso dissidet et ea quæ in contrarium discrepant nunquam coalere possunt? Illa autem quæ sunt per ordinem disposita, sive id natura fiat sive hominis arbitrio, quomodo sic evaderent, disponente nemine? Aut nec a semetipsis ordinata undenam tandem ordinarentur? Si vero mihi dederis ex superioribus quidem et communioribus causis hoc quodam ex ordine fieri, primum a te jamjam effluit casuale

A καὶ ἐτι πλείονος κοινωνεῖς καὶ μεζόνος τοῦ ἐμφύχου, ὅ καὶ τῷ φυτῶν γῆς τε καὶ λίθου καὶ παντὶ ἀψύχου διίσταται· πρὸς δὲ γε τὰ ζωόφωτα ἐκινεῖσθαι μεταδατικῶς κοινὸν ἔχεις, ὅ κακείνων τῶν φυσικῶν πλεονεκτοῦσι. Τοῖς δὲ ζωῶσι ἐτι περαιτέρω συμπέπλεξαι, τῷ πρὸς τοῖς εἰρημένοις πᾶσι καὶ αἰσθάνεσθαι, ὅ καὶ τὰ ζῶα τῶν ἄλλων πάντων προέχουσιν· σοὶ δὲ μόνῳ τὸ λογίζεσθαι μόνον ἔστιν, ὅ τῶν ἄλλων πάντων ἐξέχους ὑπέρκεισαι. Πόθεν οὖν ἡ εὐτακτος αὕτη διάκρισις ἐστὶ σοὶ πρὸς γε τὰ ἄλλα κακείνοις πρὸς ἑαυτὰ πᾶσαν διατρέχουσα τῶν ὑφ' ἐκάστῳ γένει τῆν ἴσπειριαν ἀτόμων; πότερον ἀφ' αὐτῶν; καὶ εἴπερ ὁ λίθος ἠδύνατο φυτῶν εἶναι, εἴλετο ἂν τὴν χεῖρω βαθμόν; Οὐ μᾶλλον, ἢ σὺ θυρωρὸς ἂν εἴλου τῶν βασιλείων εἶναι ἀντὶ τοῦ τῷ βασιλικῷ κοιτῶνι παρίστασθαι, ἐπὶ σοὶ κειμένης τῆς ἐκλογῆς. Καὶ φυτῶν ἦν ἂν ἐκὼν χεῖρον τοῦ ζώου; καὶ ἵππος δυνάμενος ἂν ἀνθρώπου φύσιν ἔχειν οὐκ ἂν ἐβουλήθη; Ἄφ' αὐτῶν μὲν οὖν οὐδαμῆ, ἀλλ' αὐτομάτως καὶ τυχαίως ὧδὲ διακρίεται. Ἄλλ' εἰ τι τοιοῦτο ἐν τοῖς γινόμενοις σπανίως ἐστὶ τοῖς τεταγμένοις τε καὶ ὠρισμένοις, καὶ κατὰ φύσιν καὶ λόγον οὔσιν ἀντιδιήρηται, ὅθεν εἰ μὴ ταῦτ' ἦν, οὐδ' ἂν ἐκεῖνὸς ποτε γίνεσθαι ὡσπερ νόσος ἐπισυμβαίνει, διὰ τὸ πολλῷ πρότερον ὑγείαν εἶναι· καίτοι καὶ τοῦτο προσεχῆ μὲν αἰτίαν τοῦ ὧδὲ πως ἀποβαίνειν οὐκ ἔχει τοῖς ἄλλοις πᾶσιν ὁμοίως· αἰτίας δ' ἄνευ τῆς ποιούσης οὐκ ἂν ποτε γίνοντο, καὶ τερατώδες δὲ τι γινόμενον ἅπασι ἐν περιόδῳ χρόνων πολλαῖς φθορὰ τῆς φυσικῆς ἐστὶ τάξω; διὰ τι πάθος τῆς ὕλης οὕτως συμβαίνουσα. Ἐπὶ τοῦτοις οὐ σὺ γε πάντα ποιεῖς προαιρούμενος ἅττ' ἂν ποιοῖς, τῷ γε λογικῶς εἶναι; διὰ τί μὴ καὶ ἵπτασθαι ποτε προαιρήσῃ καίτοι πολλὰ κίς ἴσως εἰπὼν, εἴθε νῦν ἠδυνάμην πτῆναι; ἢ δῆλον, ὅτι μὴ πέφυκας ἵπτασθαι, οὐδ' ὁλόν τέ ἐστιν ἀνθρωπὸν σε ἅμα καὶ πτηνὸν εἶναι. Διὰ τί δὲ μὴ καὶ τὴν τῆς θαλάττης διατρέχει; βυθὸν, ἵνα μὴ τοσοῦτοις πόνοις καὶ μεθόδοις τρέφῃ τοιαύταις, τοῖς ἰχθύσι ἀνωθεν ἀλιεύων; ἢ δῆλον, ὅτι μὴ πέφυκας ἐν ὕδασι δύνασθαι ζῆν, ὡσπερ οὐδ' ἰχθύς τοῦτο δύναται· ἂν ἐν τῇ γῆ· ὅθεν εἰ καὶ τῷ προαιρέσει ζῆν τῶν ἄλλων πλεονεκτεῖς, ἀλλὰ φύσει καὶ τοῦτό σοι πρὸς πλείστα γε ὠρισταί, καὶ δεῖ σε μὴ πάντα πεφυκέναι πράττειν προηρημένον, πρὸς τὰ πλείστα δὲ ἀποπεφυκέναι.

D Αὗται τοίνυν αἱ διαφοραὶ κατὰ γένος μὲν ἕκαστον οὔσαι, ἐπὶ δὲ τὰ τοῦ γένους ἀτομα διατρέχουσαι, ὡς μήτε δύνασθαι πλέον ἔχειν μήτ' ἑλαττον τοῦ φύσει ἐκάστοις ὠρισμένου καλοῦ, πῶς ἂν τυχαίως εἶεν ἢ αὐτομάτως, εἴπερ τὸ τυχαῖόν τε καὶ αὐτόματον τῷ τεταγμένῳ τε καὶ ὠρισμένῳ ἀντιδιήρηται, καὶ ἀντιφατικῶς διακεκριμένα οὐκ ἂν δύναίτο συνελθεῖν, τεταγμένα δὲ ὄντα τὰ φύσει τε οὕτω γινόμενα καὶ προαιρέσει ἀνθρωπίνῃ, πῶς ἂν ἄνευ εἶεν τοῦ τάττοντος, καὶ ὑφ' αὐτῶν οὐ ταττόμενα τάττειν ἂν ἐτέρωθεν δῆπου; Εἰ τοίνυν δοίης, αἰτίοις ὕψηλοῖς τε καὶ κοινοτέροις ταῦθ' οὕτω γίνεσθαι μετὰ τινος τάξω; πρῶτον μὲν οἴχεται σοὶ λοιπὸν τὸ τυχαῖόν τε γὰρ αὐτόματον· εἶτα καὶ περὶ ἐκείνων ἢ

αὐτῆ ἂν ζήτησις εἴη, τοῖς ὑποκάτω τούτοις ὁμοίως ἂν φῦσει τε καὶ τάξει πρὸς ἄλληλα διαφερόντων. Οὐδ' ἐκεῖνα γὰρ παρ' ἑαυτῶν τὴν τοῦ ποιεῖν οὕτω καὶ τᾶττειν ἐν τοῖς ὑποδεστέροις ἔχουσι δύναμιν, οὔτε τὴν πρὸς ἄλληλα ὑπεροχὴν τε καὶ ὑφῆσιν· σελήνη γὰρ, εἴπερ ἐξῆν αὐτῆ, εἴλετ' ἂν μᾶλλον ἥλιος εἶναι καὶ ἄπερ ἥλιος ἐν τοῖς ὑποκάτω τούτοις ποιεῖ, ταῦτα ποιεῖν μᾶλλον αὐτῆ, πλείω τε καὶ βελτίω ὄντα, ὧν αὐτῆ ποιεῖν δύναται· καὶ ἥλιος πρὸς γε τὰ ὑπὲρ αὐτὸν σώματα τοιοῦτος ἂν ᾦν, καὶ μάχη τις ἂν ᾦν ἀντι τάξεως. Οὐκοῦν καὶ τοῖς ὑψηλοτέροις ἐκείνοις ἠναγκασμένη τίς ἐστὶν ἡ τοιαύτη τάξις· ὅθεν αὐτῆ καὶ τὸ ἀμετάβλητον διηνεκῶς ἔνεστι, καὶ φυσικῆς οὐσης τῆς τοιαύτης ἐν αὐτοῖς τάξεως καὶ τὴν φύσιν ἐν αὐτοῖς ἐχούσης ἀρχὴν, τὴν αὐτὴν ἂν ἔχοιεν αἰτίαν δῆπου, τοῦ τε ὧδε πεφυκέναι τοῦ τε οὕτως τετάχθαι καὶ τοιαῦτε δρᾶν ἐν τοῖς ὑποκάτω τούτοις. Ἄλλὰ καὶ αὐθις πυνθάνομαι σου· οἰκοδόμος εἰ σὺ γε τυχόν, καὶ πῶς οὐχ ἅμα καὶ ναυπηγὸς εἶ; εἰ δὲ καὶ τοῦτο, διὰ τί μὴ καὶ τρίτην τὴν σκυτοτομικὴν ἔχεις; καὶ ὧ; ἂν συνελὼν φαίην, διὰ τί μὴ καθάπερ μίαις, οὔτε καὶ πάσης τέχνης; προέστηκας; ἢ δῆλον, ὅτι τῷ μὴ δύνασθαι πάσας ὁμοῦ μετέναι. Δεῖ γὰρ πρὸς ἐκάστην τέχνην πολλὰ μὲν μαθεῖν, πλείω δὲ ἐνηργηκῆναι καὶ οὕτω τὴν ἐξὶν πείρα λαβεῖν· ταῦτα δὲ πλειονοῦ ἂν δέοιτο χρόνου, οὐδ' ἂν ὁ ἐκάστου βίος ἀρκεσεῖ πρὸς τὸ πλείους οὕτω κήττασθαι μόνον, καὶ πρὶν τινα μαθεῖν ἀπάσας καλῶς τοῦ θανάτου φθάσαντος οὐκ ἂν οὐδεμίᾳ χρῆσαιτο. Τοῦ δὲ δύνασθαι χρῆσθαι χάριν ταύτας κτᾶσ' αἱ σπουδάζουσιν ἀνθρωποι· ἀλλὰ καὶ τὸ δύνασθαι τέχνην μίαν ἢ δύο μαθεῖν πόθεν ἔχεις; παρὰ σαυτοῦ; καὶ μὴν ἥρκει γ' ἂν τὸ θελῆσαι πρὸς τὸ μαθεῖν, καὶ οὕτως ἂν ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ πάσας ἂν εἶχες εἰδέναι· ἀλλὰ τῆς εἰρημένης προχωρήσας; δὴ καὶ χρόνου πρὸς ἐκάστην πλειονοῦ. Οὐκοῦν ἄλλοθεν σοὶ τὸ δύνασθαι μαθεῖν ἐστὶν ὁτιοῦν τῆ φύσει σπινθηρος δίκην ἐγκείμενον· καὶ ὥσπερ οὐκ ἐγένου τῷ θελῆσαι γίνεσθαι, οὐ γὰρ ἦσθα πρὶν γίνεσθαι, οὕτως οὐδὲ τὸν σπινθῆρα τοῦτον ἔσχες τῷ βουλευθῆναι, καὶ τὸ μὴ πάσας ἀλλ' ἐνίας δύνασθαι, καὶ τὸ μὴ πρὸς πάσας ὁμοίως ἀδυνατεῖν. Οὐτε μὴν αὐτομάτως ἔσχες· εἶχες γὰρ ἂν μόνος ἢ μετ' ὀλίγων αὐτῶν, τῶν ἄλλων πρὸς τὸ μαθεῖν ἀποφυκτότων, ὥσπερ πρὸς τὰ φύσει γινόμενα οὐδὲν ἰστί σχεδὸν τὰ γε αὐτομάτως λεγόμενα γίνεσθαι. Νῦν δὲ πάντες ἀνθρωποι τὴν τοῦ μανθάνειν ἔχουσι δύναμιν, ἀορίστως μὲν τὴν ἀρχὴν πρὸς ἀπάσας ἔχουσαν τέχνας πρὶν ἀρξασθαι μανθάνειν, μετὰ δὲ τοῦτο πρὸς μίαν τέχνην ὀριζομένην, ἣν ἂν τις καὶ μανθάνειν ἀρξαιτο, εἰ δ' εὐφύεστερός τις εἴη, πρὸς δύο καὶ τρεῖς, ἀλλ' οὗτοι γε πρὸς τὰς πλείους, σχολῆ γε πρὸς πάσας ὁμοῦ· καὶ τὴν τοιαύτην δὲ τῆς φύσεως ἐπιτηδεύουσα πρὸς τὸ πλείους μαθεῖν ἐτέρωθεν ἔχεις, ὅθεν δὴ καὶ τὸ μαθεῖν ἀπὸ τῶν δύνασθαι· ὥστε καὶ σημεῖα τῆς τοιαύτης δεινότητος, ὥσπερ αὐτοῦναντιον τοῦ μὴ πεφυκέναι πρὸς πλείους, ἐν τῇ τοῦ σώματος ὀρῶνται κατασκευῆ τὴν ἐνδον δηλοῦντα διάθεσιν, ἃ τοῖς περὶ ταῦτα δεινοῖς καλῶς ἐξητάσθη.

A istud et fortuitum, deinde et illa ipsa, eadem si disquisitio fletet, naturaque et ordine, sicut res inferiores ab invicem dissita comperias. Neque illis enim a seipsis facultas inest ita peragendi disponendive circa res inferius positas, nec etiam inter se præstandive aut subjacendi. Etenim luna, si perse liceat, sol esse potius haberet et eandem quæ sol apud inferiora ipsamet agere, ut poleptura et præstantiora quam quæ ipsa potest. Ita et sol eodem modo se haberet erga sublimiora sibi corpora, indeque pugna quædam pro ordine prodiret. Quamobrem illis etiam sublimioribus rebus statuta quædam hæc est ordinatio, unde et ipsa quidem in perpetuum staret indefecta, et in illis ejusmodi ordinatione insita quæ ipsam habet auctorem naturam, eadem omnibus causa esset cur ita sint nata definitaque ad similia sibi subjectis impertienda. Atenim a te rursum quæro: Tu forte artis es cameiritiæ, quidni vero simul et naupegia? Porro si res ita se habeat, cur non et filium tenes sutorium? Denique ut summam loquar, quare ut artem unam sic omnes adeptus non es? Ex eo manifeste quod impossibile sit cunctas simul assequi. Nam ad quamlibet artem multa quidem ediscenda; plura sunt exercenda ut quispiam usu peritus evadat. Ad hæc autem multo tempore opus esset nec singulis vita sufficeret ad plures tantum acquirendas, et priusquam scite omnes aliquis attingeret, morte præoccupatus ne unam quidem exerceret. Sed esto: homines illas ut exercere valeant acquirere contendant; atqui ipsa hæc artem unam aut duo callendi facultas undenam tibi? Num a temetipso? Tum igitur velle satis fuisset ediscendi gratia, sicque omnes brevi potuisses edoceri. Sed præfate sane progressu et multo tempore tibi ad singulas opus est. Ergo aliunde habes ut discere valeas quidquid instar scintillæ est in natura depositum. At quemadmodum non ex eo factus es quod fieri volueris (nec enim prior fuisti quam fieres), ita neque scintillam istam haberes eo ipso quod animo proposuerissive non dicam omnes sed aliquot percillere, sive non esse omnium simul expertem. Cæterum neque istud casu nactus esses, haberes enim unus ipse aut tecum pauci, peritiæ cæteris exsortibus; quemadmodum quæ fortuita dicuntur, pro naturaliter contingentibus nihil fere sunt. Jam vero omnibus inest hominibus ediscendi facultas, indefinita quidem initio circa artes omnes, priusquam discere incipiant; postea vero uni tantum addicta quam quisvis susceperit assequendam. Quod si quis aptioris fuerit ingenii, ad duo vel tres nec ad plures pertinet, multo minus ad universas. Verum hæc etiam naturalis ad plures artes aptitudo aliunde tibi sit, unde nimirum ipsa discendi facultas. Adeo ut signa etiam ejusmodi habilitatis sicut et inertia, in corporis constitutione appareant ex quibus innoscit animi capter, prout accurate de his perite compertum habent.

Cum planta autem magis ac perfectius vitam participas, qua et planta etiam a terra et lapide ac quovis inanimato distat. Jam vero cum zoophytis ambulatorium motum communem habes quo et illa plantas exsuperant. Hoc iterum tibi cum animalibus congruit quod præter omnia præfata sensu polles, eade et animalia cæteris cunctis præminent. Unctandem tibi indita ratio est qua summe cætera præcellis universa. Undenam igitur concinna hæc inter te primum et reliqua, horum dein inter se invicem distinctio, quæ per omnem ejusque generis atomorum infinitatem pervadit? Nunquid ab ipsis? At si lapis quidem potuisset esse planta, humilioremne gradum teneret? Haud certe magis quam tu regis malis esse janitor quam, optione tibi data, ad cubile regum assistere. Num et planta sponte fuisset animali inferior? Aut equus nonne, si penes ipsum fuerit, humanam sibi naturam vindicasset? At neutquam, inquit, a semetipsis illa distinctio, sed fortuito et casu facta est. Verum enim si quid ejusmodi raro in iis adsit quæ statuto et definito sunt ordine, id, ut natura vult et ratio, his quatenus sunt ex diametro est. Unde si hæc non existerent, neque illud unquam fieret, sicut morbus non supervenit nisi præcedenti sanitati. Sed esto nunc causa hæc sit cur ita res forte contingat, non ideo cæteris omnibus similiter so habet. Porro nulla movente causa, nihil unquam futurum esset, at certe portentosum aliquid semel accidens per multas temporum periodos corruptio est naturalis ordinis ex quodam naturæ morbo exorta. Præterea nonne tu cuncta moliris, quippe qui ratione polles, ut quænam sint agenda eligas? Ut quid ergo volatam jamdiu non usurpasti cum serpens fortasse dixeris: Utinam modo volare queam? Ex eo evidenter quod, ad volandum cum natus non sis, fieri non potest ut homo simul exsistas et volatilis. Quidni vero per imum mare perambulas; ut jam tot tantosque labores ac discursus fugias quibus desursum piscanti opis est? Quia videlicet a natura non habes ut in aquis degere valeas, sicut nec in terra piscis. Unde quamvis tuopte cæterorum vivendi genus affectes, id natura tibi circa pleraque præfinitum est, et natus non sis oportet ad omnia pro libito peragenda, imo quoad pleraque sis omnino impos.

Illæ igitur inter unumquodque rerum genus differentiæ, quæ ad ipsos usque generis atomos ita perveniunt ut nec plus neque minus habere possint boni quam cuique natura præstituit, qui jam casu essent aut fortuito, si quidem quod fortuitum aut casuale est cum ordinatis definitisque rebus ex adverso dissidet et ea quæ in contrarium discrepant nunquam coalere possunt? Illa autem quæ sunt per ordinem disposita, sive id natura fiat sive hominis arbitrio, quomodo sic evaderent, disponente nemine? Aut nec a semetipsis ordinata undenam tandem ordinarentur? Si vero mihi dederis ex superioribus quidem et communioribus causis hoc quodam ex ordine fieri, primum a te jamjam effluit casuale

Α και ετι πλειονος κοινοιας και μεζονος του εμψυχου, ὃ και τῶ φυτῶν γῆς τε και λιθου και παντες ἀψυχου διστταται· προς δὲ γε τὰ ζωόφυτα ἐκινεῖσθαι μεταδατικῶς κοινὸν ἔχεις, ὃ κάκεινα τῶν φυσόμενων πλεονεκτοῦσι. Τοῖς δὲ ζωῶς ἐτι περαιτέρω συμπέπλεξαι, τῷ πρὸς τοῖς εἰρημένοις πᾶσι και αἰσθάνεσθαι, ὃ και τὰ ζῶα τῶν ἄλλων πάντων προέχουσιν· σοὶ δὲ μόνῳ τὸ λογίζεσθαι μόνον ἔστιν, ὃ τῶν ἄλλων πάντων ἐξέχους ὑπέγκεισαι. Πόθεν οὖν ἡ εὐτακτος αὕτη διάκρισις ἐστὶ σοὶ πρὸς γε τὰ ἅλια κάκεινοις πρὸς ἑαυτὰ πᾶσαν διατρέχουσα τῶν ὑφ' ἐκάστῳ γένει τῆν ἄπειριαν ἀτόμων; πότερον ἀφ' αὐτῶν; και εἰπερ ὁ λίθος ἠδύνατο φυτῶν εἶναι, εἴλετο ἂν τῶν χεῖρω βαθμόν; Οὐ μᾶλλον, ἢ σὺ θυρωρὸς ἂν εἴλου τῶν βασιλείων εἶναι ἀνεὶ τοῦ τῷ βασιλικῷ κοιτῶνι παρίστασθαι, ἐπὶ σοὶ κειμένης τῆς ἐκλογῆς. Καὶ φυτῶν ἦν ἂν ἐκὼν χεῖρον τοῦ ζώου; και ἵππος δυνάμενος ἂν ἀνθρώπου φύσιν ἔχειν οὐκ ἂν ἐβουλήθη; Ἄφ' αὐτῶν μὲν οὖν οὐδαμῆ, ἀλλ' αὐτομάτως και τυχαίως ὧδὲ διακέκριται. Ἄλλ' εἰ τι τοιοῦτο ἐν τοῖς γινόμενοις σπανίως ἐστὶ τοῖς τεταγμένοις τε και ὠριμένοις, και κατά φύσιν και λόγον οὔσιν ἀντιδιήρηται, ὅθεν εἰ μὴ ταῦτ' ἦν, οὐδ' ἂν ἐκεῖνὸς ποτε γίνεσθαι ὡσπερ νόσος ἐπισυμβαίνει, διὰ τὸ πολλῷ πρότερον ὑγείαν εἶναι· καιτοι και τοῦτο προσεχῆ μὲν αἰτίαν τοῦ ὧδὲ πως ἀποβαίνειν οὐκ ἔχει τοῖς ἄλλοις πᾶσιν ὁμοίως· αἰτίας δ' ἄνευ τῆς ποιούσης οὐκ ἂν ποτε γίνοντο, και τερατώδες δὲ τι γινόμενον ἀπαξ ἐν περιόδῳ χρόνων πολλαῖς φθορὰ τῆς φυσικῆς ἐστὶ τάξω; διὰ τι πάθος τῆς ὕλης οὕτως συμβαίνουσα. Ἐπὶ τοῦτοις οὐ σὺ γε πάντα ποιεῖς προαιρούμενος ἄττ' ἂν ποιῆς, τῷ γε λογικὸς εἶναι; διὰ τί μὴ και ἵπτασθαι ποτε προαιρή καιτοι πολλᾶκις ἴσως εἰκῶν, εἴθε νῦν ἠδυνάμην πτῆναι; ἢ δὲλλον, ὅτι μὴ πέφυκας ἵπτασθαι, οὐδ' ὁδὸν τί ἐστιν ἀνθρωπὸν σε ἅμα και πτηνὸν εἶναι. Διὰ τί δὲ μὴ και τὴν τῆς θαλάττης διατρέχει; βυθὸν, ἵνα μὴ τοσοῦτοις πόνοις και μεθόδοις τρέψη τοιαύταις, τοῖς ἰχθύς ἀνωθεν ἀλιεύων; ἢ δῆλον, ὅτι μὴ πέφυκας ἐν ὕδασι δύνασθαι ζῆν, ὡσπερ οὐδ' ἰχθύς τοῦτο δύναται· ἂν ἐν τῇ γῆ· ὅθεν εἰ και τῷ προαιρέσει ζῆν τῶν ἄλλων πλεονεκτεῖς, ἀλλὰ φύσει και τοῦτό σοι πρὸς πλειστά γε ὠρισταί, και δεῖ σε μὴ πάντα πεφυκέναι πράττειν προρηγμένον, πρὸς τὰ πλειστα δὲ ἀποπεφυκέναι.

Δύται τοίνυν αἱ διαφοραὶ κατὰ γένος μὲν ἕκαστον οὔσαι, ἐπὶ δὲ τὰ τοῦ γένους ἄτομα διατρέχουσαι, ὡς μὴ τε δύνασθαι πλέον ἔχειν μῆτ' ἑλαττον τοῦ φύσει ἐκάστοις ὠρισμένου καλοῦ, πῶς ἂν τυχαίως εἴεν ἡ αὐτομάτως, εἰπερ τὸ τυχαῖόν τε και αὐτομάτων τῷ τεταγμένῳ τε και ὠρισμένῳ ἀντιδιήρηται, και ἀντιφατικῶς διακεκριμένα οὐκ ἂν δύναίτο συνελθεῖν, τεταγμένα δὲ ὄντα τὰ φύσει τε οὕτω γινόμενα και προαιρέσει ἀνθρωπίνῃ, πῶς ἂν ἄνευ εἴεν τοῦ τάτοντος, και ὑφ' αὐτῶν οὐ ταττόμενα τάττειν ἂν ἐτέρωθεν δῆπου; Εἰ τοίνυν δοίης, αἰτίαις ὑψηλοτέροις τε και κοινοτέροις ταῦθ' οὕτω γίνεσθαι μετὰ τινος τάξω; πρῶτον μὲν οἴχεται σοὶ λοιπὸν τὸ τυχαῖόν τε και αὐτομάτων· εἴτα και περὶ ἐκείνων ἡ

αὐτῆ ἂν ζήτησις εἴη, τοῖς ὑποκάτω τούτοις ὁμοίως ἄ φῶσαι τε καὶ τάξει πρὸς ἄλληλα διαφερόντων. Οὐδ' ἔκείνα γὰρ παρ' ἑαυτῶν τὴν τοῦ ποιεῖν οὕτω καὶ τάττειν ἐν τοῖς ὑποδεστέροις ἔχουσι δύναμιν, οὕτε τὴν πρὸς ἄλληλα ὑπεροχὴν τε καὶ ὑφεσιν ὁ σελήνη γὰρ, εἴπερ ἐξῆν αὐτῆ, εἰλετ' ἂν μᾶλλον ἥλιος εἶναι καὶ ἄπερ ἥλιος ἐν τοῖς ὑποκάτω τούτοις ποιεῖ, ταῦτα ποιεῖν μᾶλλον αὐτῆ, πλείω τε καὶ βελτίω ὄντα, ὧν αὐτῆ ποιεῖν δύναται· καὶ ἥλιος πρὸς γὰρ τὰ ὑπὲρ αὐτῶν σώματα τοιοῦτος ἂν ᾖ, καὶ μάχη τις ἂν ᾖ ἀντὶ τάξεως. Οὐκοῦν καὶ τοῖς ὑψηλοτέροις ἐκείνοις ἠναγκασμένη τις ἐστὶν ἡ τοιαύτη τάξις· ὅθεν αὐτῆ καὶ τὸ ἀμετάβλητον διηνεκῶς ἐνεστι, καὶ φυσικῆς οὐσίας τῆς τοιαύτης ἐν αὐτοῖς τάξεως καὶ τὴν φύσιν ἐν αὐτοῖς ἐχούσης ἀρχὴν, τὴν αὐτὴν ἂν ἔχοιεν αἰτίαν δῆλου, τοῦ τε ὡδὶ πεφυκέναι τοῦ τε οὕτως τετάχθαι καὶ τοιαύτε δρᾶν ἐν τοῖς ὑποκάτω τούτοις. Ἄλλὰ καὶ αὐθις πυνθάνομαι σου· οἰκοδόμος εἰ σὺ γὰρ τυχόν, καὶ πῶς οὐχ ἅμα καὶ ναυπηγὸς εἰ; εἰ δὲ καὶ τοῦτο, διὰ τί μὴ καὶ τρίτην τὴν σκυτοτομικὴν ἔχεις; καὶ ὡς ἂν συνελῶν φαίην, διὰ τί μὴ καθάπερ μίαις, οὕτω καὶ πάσης τέχνης· προέστηκας; ἢ δῆλον, ὅτι τῷ μὴ δύνασθαι πάσας ἴσους μετείναι. Δεῖ γὰρ πρὸς ἐκάστην τέχνην πολλὰ μὲν μαθεῖν, πλείω δὲ ἐνηργητέον καὶ οὕτω τὴν ἐξὶν πείρα λαβεῖν· ταῦτα δὲ πλειονοῦ ἂν δέοιτο χρόνου, οὐδ' ἂν ὁ ἐκάστου βίος ἀρκεσαις πρὸς τὸ πλείους οὕτω κτήσασθαι μόνον, καὶ πρὶν τινα μαθεῖν ἀπάσας καλῶς τοῦ θανάτου φθάσαντος οὐκ ἂν οὐδεμίᾳ χρῆσαιτο. Τοῦ δὲ δύνασθαι χρῆσθαι χάριν ταύτας κτᾶσθαι σπουδάζουσιν ἄνθρωποι· ἀλλὰ καὶ τὸ δύνασθαι τέχνην μίαν ἢ δύο μαθεῖν πόθεν ἔχεις; παρὰ σαυτοῦ; καὶ μὴν ἥρκει γ' ἂν τὸ θελήσαι πρὸς τὸ μαθεῖν, καὶ οὕτως ἂν ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ πάσας ἂν εἶχες εἰδέναι· ἀλλὰ τῆς εἰρημένης προχωρήσεως δὴ καὶ χρόνου πρὸς ἐκάστην πλειονοῦ. Οὐκοῦν ἄλλοθεν σοὶ τὸ δύνασθαι μαθεῖν ἐστὶν ἐπιούσῳ τῇ φύσει σπινθηρὸς δίσκην ἐγκείμενον· καὶ ὥσπερ οὐκ ἐγένου τῷ θελήσαι γίνεσθαι, οὐ γὰρ ἦσθα πρὶν γίνεσθαι, οὕτως οὐδὲ τὸν σπινθηρὰ τοῦτον ἔσχες τῷ βουλευθῆναι, καὶ τὸ μὴ πάσας ἀλλ' ἐνίας δύνασθαι, καὶ τὸ μὴ πρὸς πάσας ὁμοίως ἀδυνατεῖν. Οὕτε μὴν αὐτομάτως ἔσχες· εἶχες γὰρ ἂν μόνος ἢ μετ' ὀλίγων αὐτῶν, τῶν ἄλλων πρὸς τὸ μαθεῖν ἀποφυκτότων, ὥσπερ πρὸς τὰ φύσει γινόμενα οὐδὲν ἐστι σχεδὸν τὰ γὰρ αὐτομάτως λεγόμενα γίνεσθαι. Νῦν δὲ πάντες ἄνθρωποι τὴν τοῦ μαθῆναι ἔχουσι δύναμιν, ἀορίστως μὲν τὴν ἀρχὴν πρὸς ἀπάσας ἔχουσαν τέχνας πρὶν ἀρξασθαι μαθῆναι, μετὰ δὲ τοῦτο πρὸς μίαν τέχνην ὀριζομένην, ἣν ἂν τις καὶ μαθῆναι ἀρξαιτο, εἰ δ' εὐφύστερός τις εἴη, πρὸς δύο καὶ τρεῖς, ἀλλ' οὕτοι γὰρ πρὸς τὰς πλείους, σχολῆ γὰρ πρὸς πάσας ὁμοῦ· καὶ τὴν τοιαύτην δὲ τῆς φύσεως ἐπιτηδεύσις πρὸς τὸ πλείους μαθεῖν ἐτέρωθεν ἔχεις, ὅθεν δὴ καὶ τὸ μαθεῖν ἀπὸ τῶν δύνασθαι· ὥστε καὶ σημεῖα τῆς τοιαύτης δεινότητος, ὥσπερ αὐτοῦναντιον τοῦ μὴ πεφυκέναι πρὸς πλείους, ἐν τῇ τοῦ σώματος ὀρῶνται κατασκευῆ τὴν ἐνδοξολοῦντα διάθεσιν, ἃ τοῖς περὶ ταῦτα δεινοῖς καλῶς ἐζητήσθη.

A istud et fortuitum, deinde et illa ipsa, eadem si disquisitio fesset, naturaque et ordine, sicut res inferiores ab invicem dissita comperias. Neque illis enim a seipsis facultas inest ita peragendi disponendive circa res inferius positas, nec etiam inter se praestandive aut subjacendi. Etenim luna, si per se liceat, sol esse potius haberet et eadem quae sol apud inferiora ipsamet agere, ut pote plura et praestantiora quam quae ipsa potest. Ita et sol eodem modo se haberet erga sublimiora sibi corpora, indeque pugna quaedam pro ordine prodiret. Quamobrem illis etiam sublimioribus rebus statuta quaedam haec est ordinatio, unde et ipsa quidem in perpetuum staret indefecta, et in illis ejusmodi ordinatione insita quae ipsam habet auctorem naturam, eadem omnibus causa esset cur ita sint nata definitaque ad similia sibi subjectis impertienda. Atenim a te rursum quaero: Tu forte artis es cameirititiae, quidni vero simul et nauegiae? Porro si res ita se habeat, cur non et filium tenes sutorium? Denique ut summam loquar, quare ut artem unam sic omnes adeptus non es? Ex eo manifeste quod impossibile sit cunctas simul assequi. Nam ad quamlibet artem multa quidem ediscenda; plura sunt exercenda ut quispiam usu peritus evadat. Ad haec autem multo tempore opus esset nec singulis vita sufficeret ad plures tantum acquirendas, et priusquam scite omnes aliquis attingeret, morte praecoccupatus ne unam quidem exerceret. Sed esto: homines illas ut exercere valeant acquirere contendunt; atqui ipsa haec artem unam aut duo callendi facultas undenam tibi? Num a temetipso? Tum igitur velle satis fuisset ediscendi gratia, sicque omnes brevi potuisses edoceri. Sed praefato sane progressu et multo tempore tibi ad singulas opus est. Ergo aliunde habes ut discere valeas quidquid instar scintillae est in natura depositum. At quemadmodum non ex eo factus es quod fieri volueris (nec enim prior fuisti quam fieres), ita neque scintillam istam haberes eo ipso quod animo proposueris sive non dicam omnes sed aliquot percillere, sive non esse omnium simul expertem. Caeterum neque istud casu nactus esses, haberes enim unus ipse aut tecum pauci, peritiae caeteris exsortibus; quemadmodum quae fortuita dicuntur, pro naturaliter contingentibus nihil fere sunt. Jam vero omnibus inest hominibus ediscendi facultas, indefinita quidem initio circa artes omnes, priusquam discere incipiant; postea vero uni tantum addicta quam quisvis susceperit assequendam. Quod si quis aptioris fuerit ingenii, ad duo vel tres nec ad plures pertinet, multo minus ad universas. Verum haec etiam naturalis ad plures artes aptitudo aliunde tibi sit, unde nimirum ipsa discendi facultas. Adeo ut signa etiam ejusmodi habilitatis sicut et inertiae, in corporis constitutione appareant ex quibus innoscit animi capter, prout accurate de his perite compertum habent.

Qua vero de causa non eadem omnibus artibus materia subjacent, sed alii alia quaeritur? Nec enim profecto eadem ex materia tibi calcaamentum et domum erues, et si non modo caementitiam sed et auroriam coleres artem; neque ultro laborares si ex eadem posses utrumque conficere. Undenam igitur apud artifices illa circa materias discretio? Non enim sua sponte id operis exhibent; tuque ipse lirect omniibus similiter ad structuram tuam uti liceret, at non ideo posses. Viden, quod ejusmodi ordinatio, tametsi in artibus et opificiis per se videatur arti subjecta, ipsa revera praesit omnibus quae naturaliter constant, tibi vero potestas indita sit inveniendi quoniam cuiuslibet arti in materia congruat; ipsa denique ratio est etiam sibi famulantis exercitii. Praeterea quare cum aedificas a fundamento iucipis, muros deinde coagmentas, posthac tabulamenta supersternis ac parietes rursus erigis, tum deinceps lectum imponis, ac tandem distributam exornas interiorum domum; ac tamen nunquam retro-versus ista peragis? Annon evidens quod etiam si aliter velis, non ideo praestare queas? Vel etiam profecto pedibus ut ut capiti innixis incederes, si modo valeas, quod et lusores quidam prodigiose patrant; hi vero ne una quidem vice capiti pro pedibus insistent, impossibile enim est; manibus autem evecto capite humi ludunt, vice pedum manibus utentes. Ut quid insuper in mari non aedificas, aut nauta non solet terra navigare, nisi quod neque per agros navigatio, nec in mari unquam aedificatio fungi queat suo munere? Uno verbo, ex arte quidem aedificare didicisti, natura autem naturalibusque rebus uteris. Aut si esses medicus, herbas utique ac lapides in hanc artem adhiberes. Atqui alia quidem ad aliud herba nata est, neque ad morbos tantum sanandos, sed et inducendo tum scilicet ipsis utentibus, tum iis qui recte uti nesciunt; alia vero etiam plume perimunt, nedum sanitatem serrent aut revocent. Ita et lapides operantur, nec eorum natura ulla unquam posset industria mutari. Hoc tantum prohibentur ne, proprium assequendo finem, alias sibi contrarias vires aut efficaciores praepediant necnon et reliquas artis methodos.

Itaque ex sublimioribus Dei operibus atque rerum et virium his insitarum tam concinna distinctione, ex manifestissima et stupenda mundi hujus universi administratione cui tantus ordo praestat, ex multis aliis denique id generis unde omnes ad Dei notitiam necessario compulsus sunt, posses et tu comperire, si libeat, nihil esse vel fieri quod praeter ordinem fiat aut sit, universaque entia quadam quasi permirabili catena connecti simul ac secerni, cujus non fuissent ipsi sibi met auctores. Neque tot tamque dissimiles naturae in unius mundi constitutionem inter se essent ab initio consortae, nemine jam tum conserente illisque sic perpetuo coalendi vim suppeditante quam ipse posset ad nutum solvere. Porro ordinatim ista conserere item est ac

Ἰταὶ δὲ πῶς οὐχ αἱ αὐταὶ πάσαις ὑπὸκίνεται τέχναι; πρὸς δ' ἄλλην τέχνην ἄλλη ζητεῖται· οὐ γὰρ τῇ αὐτῇ γε ἕλη ὑπόδημα ἂν τεχνάσαιτο καὶ οἰκίαν, ἴεπερ καὶ σκυτοτομεῖν εἰδείη, οὐ μόνον οἰκοδομεῖν· οὐκ ἂν δ' εἶχες πράγματα ἐκὼν, εἴπερ ἠδύνασο, τῇ αὐτῇ οἰκὼν τε καὶ ὑπόδημα ποιεῖν ἕλη. Πόθεν δ' ἡ κατὰ τὴν ἕλην αὐτῇ διαφορά πρὸς γὰρ τὰς τέχνας τοῖς μετιούσιν; οὐ γὰρ βουλόμενοι τοῦτο πάσχουσιν, καὶ τὸ βουλευθεὶς κεχρησθαι πάσαις ὁμοίως πρὸς τὴν σὴν οἰκοδομικὴν οὐκ ἂν δύναιο, καθάπερ ἐφθην εἰπών. Ὅρξες τὴν τοιαύτην τάξιν κὰν ταῖς τέχναις τε καὶ τοῖς τεχνητοῖς φαινομένην τῷ τὴν μὲν φύσιν ὑποκίεσθαι τῇ τέχνῃ, τετάχθαι δὲ προδήλως; αὐτὴν ἐν τοῖς φύσει συνεστῶσιν ἄπασι, σοὶ δὲ δύναμιν ἐντεθεῖσθαι τοῦ, ποῖα ἂν ἕλη ποῖα τέχνη ἀρμόσειεν, εὐρετικὴν· ταύτην δ' εἶναι τὸν λόγον καὶ πείρασ ὑπουργούσης αὐτῷ. Ἄλλὰ μὴν καὶ διὰ τί ἐκ θεμελίου οἰκοδομῶν ἀρχῇ, εἴτα τοίχους συνέλεις, εἴτε ἐφαπλοῖς καταστρώματα καὶ τοίχους αὐτῷ ἐπεγείρεις, εἴτα τελευταῖον ἐπιτιθεῖς ὄροσφην, εἴτα μερῶν ἐνδον κατακοσμεῖς, ἀλλ' οὐδέποτε καὶ ἀνταστραμμένως ταῦτα ποιεῖς; ἢ δὴλον, ὡς οὐκ ἂν ἄλλως δύναιο ποιεῖν οὐδὲ βουληθεῖς; Ἡ γὰρ ἂν καὶ περιεπάσεις ποτὲ τῇ κεφαλῇ τοῦς πόδας ἐπερείδων, εἴπερ ἠδύνασο, ὅπερ ἐνιοὶ παίζοντες παραδοξοποιούσιν· κἀνηνται δὲ οὐδ' οὗτοι τῇ κεφαλῇ καθάπερ ἂν ἐπὶ ποδῶν, ἀμύχανον γὰρ, ταῖς δὲ χερσὶ τὴν κεφαλὴν μεταωρίζοντες ἐπὶ γῆς παίζουσι ταῖς χερσὶν ἀντὶ ποδῶν χρώμενοι. Διὰ τί δὲ καὶ μὴ οἰκοδομεῖς ἐν θαλάσῃ, οὐδ' ὁ πλευστικὸς ἐπὶ γῆς εἰσθε πλεῖν, ἢ ὅτι πλευστικὴ μὲν ἐπὶ γῆς, οἰκοδομικὴ δὲ ἐπὶ θαλάττης οὐκ ἂν δύναιντο ποτε τὰ αὐτῶν πράττειν; καὶ ἄπλως εἰπεῖν, τέχνη μὲν δὴ ποτε τὸ οἰκοδομεῖν ἔχειν εἰληφας, κέχρησαι δὲ φύσει τε καὶ τοῖς τῆς φύσεως ἔργοις. Καὶ ἰατρὸς εἴπερ ἦσθα, βοτάναις ἂν καὶ λίθοις πρὸς τὴν τέχνην ταύτην ἐκέχρησο· βοτάνῃ δὲ ἄλλη δρᾶν ἄλλο τι πέφυκεν, οὐδὲ νοσημάτων ἀκαλλάττειν μόνον, ἀλλὰ καὶ νόσους ποιεῖν τοῖς ὅλως χρωμένους ἢ τοῖς οὐκ εἰδῶσι χρῆσθαι καλῶς, καὶ κτείνουσι δὲ ἄλλαι τελείως ἀντὶ τοῦ τρέφειν ἢ τὴν ὄγειαν ἐπανασώζειν· καὶ λίθοι δὲ ὡσαύτως ταῦτα ποιοῦσι, καὶ τὴν αὐτῶν φύσιν οὐδεὶς ἂν οὐδεμιᾷ μεταποιήσειε τέχνη· εἰργονται μόνον τὰ αὐτῶν, ἐξανύειν ἄλλοις.

Ἐκ τῶν ὑψηλοτέρων τοίνυν τοῦ Θεοῦ ἔργων καὶ τῆς εὐτάκτου διαφορᾶς τῶν ἐν αὐτοῖς φύσεων καὶ δυνάμεων, καὶ τῆς φανερωτάτης καὶ ξενιζούσης τοῦδε τοῦ παντὸς διοικήσεως οὕτω λίαν ὀψης εὐτάκτου καὶ πολλῶν ἄλλων τοσούτων, δι' ὧν ἀναγκαίως πρὸς τὴν περὶ τοῦ θεοῦ πάντες ἤχθησαν ἔνοιαν, εἶχες ἂν, εἴπερ ἐθούλου καταμαθεῖν καὶ αὐτὸς, ὡς οὐδὲν ἔστιν ἐν τοῖς οὐσί καὶ γινομένοις ἀνευ τάξεως ὄν καὶ γινόμενον, καὶ ὅτι καθάπερ ὑπερθαυμάσθη τινὶ σειρᾷ τὰ θῦτα πάντα συνδίδεται τε καὶ διακρίεται, ἥτις οὐκ ἂν ἀπ' αὐτῶν ἐν αὐτοῖς εἴη· οὐδ' ἂν συνεπλάκησαν τὴν ἀρχὴν τοσαῦτα· τῷ πλήθει φύσεις καὶ οὕτω διάφοροι πρὸς ἐνὸς κόσμου σύστασιν ἀνευ τοῦ συμπλέξαντός τε τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν τοῦ διὰ παντὸς οὕτω συμπεπλέχθαι δύναμιν αὐτοῖς ἐν-

θεμένου, ἢν αὐτὸς μόνος ἂν ἠδύνατο καὶ λύειν, εἴγε A
 ἐβούλετο. Τὸ δὲ συμπλέκειν ταῦτα εὐτάκτως ταυτέν
 ἔστι τῶ ποιεῖν, καὶ τῶ φθεῖρειν τὸ διαλύειν· εἰ δὲ
 συμπλέξεις καὶ σὺ διαφόρους φύσεις οἰκοδομῶν,
 ἀλλ' οὐχ ὡς ἂν βουλευθείης, ὡς ἂν δὲ συμπλέκοντο,
 καὶ ἡ τῆς σῆς τέχνης ἐφαρμογὴ τῇ συμπλοκῇ τῶν
 φύσεων ἔπεται· ὅθεν συμπλέξεις μόνον καὶ οὐ ποιεῖς
 αὐτάς. Ὁ δὲ τὰς φυσικὰς συμπλέκων ἰδιότητος ἐπ'
 τοῖς οὐσι καὶ ποιητῆς αὐτῶν ἔστι δῆπου· ποιεῖ γὰρ
 καὶ ὑφίστησιν οὕτως, ὡς ἂν καὶ συμπλέκεσθαι δυ-
 νηθεῖεν πρὸς ἑνὸς τοῦ παντὸς τοῦδε σύστασιν, ἥτις ἦν
 τὸς ἐποίει τε καὶ συνέπλεκε μέρη.

Εἰ δ' ἐκ μηδενὸς τῶν τοιούτων, ἀπὸ σαυτοῦ γοῦν
 μόνου καὶ τῆς σῆς φύσεως καὶ τῶν σῶν ἔργων ἔδει
 σε τὸν ἐπιγινῶναι δημιουργόν, ὅς σοι μετὰ τοῦ εἶναι B
 καὶ τὴν πρὸς τὰλλα δέδωκε τάξιν· καὶ ταύτην σοι
 τὴν ὁδὸν νῦν ἡμεῖς ἐκ περιουσίας ἀντὶ πολλῶν τε
 ἄλλων καὶ σοφωτέρων ὁδῶν προῦθῆκαμεν, οὐκ ἐπ'
 ἐλέγχῳ μόνον τῆς σῆς ἀφροσύνης, ἀλλὰ καὶ συναρ-
 γοῦ μετ', εἴποτε βουλευθείης ἐνταῦθεν γοῦν ἠργημένος
 τοῦ σε καὶ πάντα ποιήσαντος συναισθῆσθαι Θεοῦ. Σὺ
 δὲ τῆς μὲν οἰκίας δημιουργὸν σαυτὸν εἶναι φῆς, καὶ
 πάνυ καλῶς, καὶ τῆς ἐν σοὶ τοῦ δημιουργεῖν οὕτω
 τέχνης αἰτίον τὸν διδάξαντά σε ταύτην ὁμολογεῖς·
 ἄπερ οὐδ' εὐθὺς γεννηθένει, μετὰ δὲ τὴν δευτέραν
 ἠλικίαν παρῆν, πάσαις παρασκευαῖς ἐκ τῆς φύσεως
 ἐξηρτυμένῳ καλῶς πρὸς τὸ δύνασθαι μανθάνειν τε
 καὶ ἐργάζεσθαι. Καὶ οὐτε λέγεις τὴν οἰκίαν αὐτόμα-
 τον ὑποστῆναι, ἢ γὰρ ἂν αὐτῆς οὐκ ἀπῆταις μισθόν,
 οὐτ' αὐτομάτως σοὶ τὴν τέχνην ἔλθειν· οὐ γὰρ ἂν C
 ἔδει σε προσεδρεῦειν φοιτῶντα οὐδὲ μισθοῦς ὑπισ-
 χεῖσθαι τε καὶ παρέχειν τῶ δεικνύναι σοὶ δυνα-
 μένῳ· τοῦ δ' ἐκ ψυχῆς σε συνεστάναι καὶ σώματος
 καὶ τὴν μὲν ψυχὴν τοσαύταις συνεῖναι καὶ τοιαύταις
 δυνάμει, τὸ δὲ σῶμα τοσοῦτοις συντεθεῖσθαι στοι-
 χείοις, ἃ τοῖς τοῦ κόσμου στοιχείοις· ὑπελείπεται πῶς
 τοῦδε τοῦ πρὸς ἡμῖν, εἴτα τοσοῦτοις αὐτὸ μέρεσι
 καὶ μορίοις διακεκριθῆναι τε ὁμοῦ καὶ ἠνώσθαι,
 ὁμοιομερές τε καὶ ἀνομοιομερές, καὶ ἐνδοτέροις καὶ
 φανεροῖς, καὶ τάξιν αἰτίου τε καὶ αἰτιατοῦ πρὸς
 ἄλλα ἔχουσι, καὶ τοῦ τὴν ψυχὴν τελειοῦσθαι μὲν
 εἰς ἀρετὴν δύνασθαι καὶ σοφίαν χρωμένῃν ὀρθῶς τῶ
 σώματι, φάυλος δὲ κεχηρμένην ἀμφοτέρων διαμαρ-
 τάνειν καὶ πρὸς τὴν ἐναντίαν ἦκειν διάθεσιν, καὶ
 ἀπλῶς εἰπεῖν τοῦ ἐν σοὶ ποικιλωτάτου καὶ παραδο-
 ξοπάτου χρήματος, οὐδ' ἐν σοὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν D
 ἀναριθμήτοις ὁμοίως τοῖς τῆς ἀτέλης μετασχημάσει
 σοὶ φύσεως, οὐ θέλεις εἶναι δημιουργόν καὶ χεῖρω
 εἶναι τοσοῦτον θέλεις τῶν γῶν ποιημάτων! Καὶ σὺ
 μὲν ἂν οἰκοδόμος ἦς καὶ δεσπότης ὁμοῦ τῆς οἰκίας,
 οὐχ ὅπως μόνον γένοιτο τὴν ἀρχὴν, ἀλλὰ καὶ ὅπως
 ἂν συνίστατο πρόνοσις, τῶν πρὸς τοῦτο φερόντων
 πάντων ἐπιμελόμενος· σοῦ δὲ καὶ τῆς σῆς ζωῆς οὐ-
 δένα βούλει φροντιστὴν εἶναι καὶ κηδεμόνα· καὶ ἀν-
 θρώπου μὲν δέη πρὸς ταῦτά ποτε, ὅς οὐδὲ αὐτῶ
 ἴναται βοηθεῖν· τοῦ δὲ μόνου βοηθεῖν ἔχοντος καὶ
 βοηθούντος οὐκ ἐπαίεις καὶ βοηθοῦντι προσέχειν οὐ
 βούλει· μήτῃ χάριν ὁμολογεῖν! Καὶ οἰκίαν μὲν ἐπαι-
 νεῖς ὡς εὐ εἰργασμένην συντόνως ἐπαινῶν τὸν διδη-

facere, idem et dissolvere atque delere. Tu vero
 cum ædificas, etsi varias etiam compingis naturas,
 id non pro nutu quidem, sed ut forte contigerit eis
 artis tuæ dispositio naturis subditur. Unde con-
 gmentas modo, non vero creas. Qui autem entibus
 naturales aptas proprietates, ille procul dubio est
 eorum factor. Ita namque ipsam substantiam
 efficit ut possint ad hujusce totius mundi composi-
 tionem adaptari, prout illi profuerit; quem ad finem
 omnes universi partes confecit et conciliavit.
 αὐτῶ προδργου· καὶ τοῦτου χάριν τὰ τοῦ παν-

Sin vero nibildum movearis hujusmodi exemptis,
 ex temetipso certe quidem tuæque natura et operibus
 tibi creator erat agnoscendus, a quo tum esse tum
 ad reliqua ordinari nactus es. Hanc igitur ego, negle-
 ctis aliis pluribus iisque optimis, alteram ex abun-
 danti viam propono, non ut tuam modo confutem in-
 saniam, sed etiam adjuvem, si qua tandem hinc cõ-
 plisse velle tui omniumque conditorem intelligere
 Deum. Tu ergo domus ædificatorem teipsum ais, et
 plane merito; atque hujus artis eum tibi causam esse
 fateris a quo didicisti; quippe qui nec dudum natus,
 nonnisi firmata jam ætate, ad hoc par evaseris, in-
 structus scilicet omnibus naturæ dotibus ut discere
 posses et exerceri. Atamen neque domum asseris
 casu existere, nam mercedem profecto ex ea non
 expeteres; neque fortuito tibi innatam ariem, tum
 enim non oportebat magistrum adeo frequentare,
 nummosque spondere et solvere. Nunc autem quod
 anima constes et corpore, atque tot tantisque anima
 sit instructa viribus, corpus autem tot elementis
 constitutum, quæ cum hujusce circa nos mundi
 principiis fere coalescunt, quod tam multis istud
 partibus et particulis sit distinctum simul et adu-
 matum, similibus ac dissimilibus, internisque et
 apparentibus compositum, quæ inter se invicem
 ratione causæ et effectus ordinantur, quod insuper
 anima virtute possit et sapientia perfici, modo recto
 corpore utatur, sin minus ab utroque deciderit jam
 in contrarium decessura; et ne plura, quod in te
 sit perquam varius ille ac stupendissimus thesaurus
 neque in te uno, sed et apud ignumeros pariter
 ejusdem naturæ tibi comparticipes, tuæ vis aucto-
 rem esse nullum, atque opus tantum tuis factis de-
 terius! Et tu quidem si domus structor simul
 exsistas et dominus, non solum quomodo sit exæ-
 quenda provides ab initio, sed etiam quomodo dis-
 ponenda, et quidquid operi conferat nonnihil curas.
 De te vero ac vita tua neminem esse ducis qui curet
 aut cogitet! imo hoc aliquando hominem rogabis
 qui ne sesequidem valet adjuvare, atque solum vere ju-
 vantem juvandique capace non laudas, neque etiam
 juveni vis attendere aut gratias referre! Ac domum
 quidem laudas ut a fabrica factam structoremque
 incessanter prædicas; quæ autem in te est stupen-
 dam hanc et eximiam architecturam dehonestas
 cujus tam proterve structorem abnegas! eumque
 asserentem quamlibet casu constare domum tuam

Qua vero de causa non eadem omnibus artibus materia subjacent, sed alii alia quaeritur? Nec enim profecto eadem ex materia tibi calcaamentum et domum erues, et si non modo caementitiam sed et aurtoriam coleres artem; neque ultro laborares si ex eadem posses utrumque conficere. Undenam igitur apud artifices illa circa materias discretio? Nou enim sua sponte id operis exhibent; tuque ipse lirect omniibus similiter ad structuram tuam utiliceret, at non ideo posses. Viden, quod ejusmodi ordinatio, tametsi in artibus et opificiis per se videatur arti subjecta, ipsa revera præs't omnibus quæ naturaliter constant, tibi vero potestas indita sit inveniendi quænam cuilibet arti in arte congruat; ipsa denique ratiofest etiam sibi famulantis exercitii. Præterea quare cum ædificas a fundamento iucipis, muros deinde coagmentas, posthæc tabulamenta supersternis ac parietes rursus erigis, tum deinceps lectum imponis, ac tandem distributam exornas interiorum domum; atenim nunquam retroversus ista peragis? Annon evidens quod etiam aliter velis, non ideo præstare queas? Vel etiam profecto pedibus utut capiti innixis incederes, si modo valeas, quod et lusores quidam prodigiose patrant; hi vero ne una quidem vice capiti pro pedibus insistent, impossibile enim est; manibus autem evecto capite humi ludunt, vice pedum manibus utentes. Utquid insuper in mari non ædificas, aut nauta non solet terra navigare, nisi quod neque per agros navigatio, nec in mari unquam ædificatio fungi queat suo munere? Uno verbo, ex arte quidem ædificare didicisti, natura autem naturalibusque rebus uteris. Aut si esses medicus, herbas utique ac lapides in hanc artem adhiberes. Atqui alia quidem ad aliud herba nata est, neque ad morbos tantum sanandos, sed et inducendo tum scilicet ipsis utentibus, tum iis qui recte uti nesciunt; alia vero etiam plave perimunt, nedum sanitatem serrent aut revocent. Ita et lapides operantur, nec eorum natura ulla unquam posset industria mutari. Hoc tantum prohibentur ne, proprium assequendo finem, alias sibi contrarias vires aut efficaciores præpediant necnon et reliquas artis methodos.

Itaque ex sublimioribus Dei operibus atque reum et virium his insitarum tam concinna distinctione, ex manifestissima et stupenda mundi hujus universi administratione cui tantus ordo præest, ex multis aliis denique id generis unde omnes ad Dei notitiam necessario compulsus sunt, posses et tu comperire, si libeat, nihil esse vel fieri quod præter ordinem fiat aut sit, universaque entia quadam quasi permirabili catena connecti simul ac secerni, cujus non fuissent ipsi sibimet auctores. Neque tot tamque dissimiles naturæ in unius mundi constitutionem inter se essent ab initio consortæ, nemine jam tum conserente illisque sic perpetuo coalendi vim suppeditante quam ipse posset ad nutumolvere. Porro ordinatim ista conserere item est ac

Ἰλαί δὲ πῶς οὐχ αὐταὶ πάσαις ὑπὸ κεινται τέχναι; πρὸς δ' ἄλλην τέχνην ἄλλη ζητεῖται· οὐ γὰρ τῇ αὐτῇ γε ἕλη ὑπόδημα ἂν τεχνάσαιο καὶ οἰκίαν, ἴεπερ καὶ σκυτοτομεῖν εἰδείη; οὐ μόνον οἰκοδομεῖν· οὐκ ἂν δ' εἶχες πράγματα ἐκῶν, εἴπερ ἠδύνασο, τῇ αὐτῇ οἰκόν τε καὶ ὑπόδημα ποιεῖν ἕλη. Πόθεν δ' ἡ κατὰ τὴν ἕλην αὐτῇ διαφορὰ πρὸς γε τὰς τέχνας τοῖς μετιούσιν; οὐ γὰρ βουλόμενοι τοῦτο πάσχουσιν, καὶ τὸ βουληθεὶς κεχρηθῆαι πάσαις ὁμοίως πρὸς τὴν σὴν οἰκοδομικὴν οὐκ ἂν δύναιο, καθάπερ ἐφθην εἰπῶν. Ὅρξες τὴν τοιαύτην τάξιν κὰν ταῖς τέχναις τε καὶ τοῖς τεχνητοῖς φαινομένην τῷ τὴν μὲν φύσιν ὑποκείσθαι τῇ τέχνῃ, τετάχθαι δὲ προδήλως αὐτὴν ἐν τοῖς φύσει συνεστῶσιν ἅπασι, σοὶ δὲ δύναμιν ἐντεθεῖσθαι τοῦ, ποῖα ἂν ἕλη ποῖα τέχνη ἀρμόσειεν, εὐρετικὴν· ταύτην δ' εἶναι τὸν λόγον καὶ πείρασ ὑπουργούσης αὐτῷ. Ἄλλὰ μὴν καὶ διὰ τί ἐκ θεμελίου οἰκοδομῶν ἀρχῇ, εἶτα τοίχους συνέρεις, εἶτα ἐφαπλοῖς καταστρώματα καὶ τοίχους αὐ ἐπεγείρεις, εἶτα τελευταῖον ἐπιτεθεῖς ὄροσῃν, εἶτα μερῶν ἐνδον κατακοσμεῖς, ἀλλ' οὐδέποτε καὶ ἀνταστραμμένως ταῦτα ποιεῖς; ἢ δῆλον, ὡς οὐκ ἂν ἄλλως δύναιο ποιεῖν οὐδὲ βουληθεῖς; Ἡ γὰρ ἂν καὶ περιεπάσεις ποτὲ τῇ κεφαλῇ τοῦς πόδας ἐπερείδων, εἴπερ ἠδύνασο, ὅπερ ἐνιοὶ παίζοντες παραδοξοποιούσιν· καθηνηται δὲ οὐδ' οὕτοι τῇ κεφαλῇ καθάπαξ ἀντι ποδῶν, ἀμήχανον γὰρ, ταῖς δὲ χερσὶ τὴν κεφαλὴν μεταωρίζοντες ἐπὶ γῆς παίζουσι ταῖς χερσὶ ἀντι ποδῶν χρώμενοι. Διὰ τί δὲ καὶ μὴ οἰκοδομεῖς ἐν θαλάσῃ, οὐδ' ὁ πλευστικὸς ἐπὶ γῆς εἰωθε πλεῖν, ἢ ὅτι πλευστικὴ μὲν ἐπὶ γῆς, οἰκοδομικὴ δὲ ἐπὶ θαλάττης οὐκ ἂν δύναιντό ποτε τὰ αὐτῶν πράττειν; καὶ ἄλλως εἰπεῖν, τέχνην μὲν δὴπου τὸ οἰκοδομεῖν ἔχειν ἀληφας, κέχρησαι δὲ φύσει τε καὶ τοῖς τῆς φύσεως ἔργοις. Καὶ ἱατρὸς εἴπερ ἦσθα, βοτάναις ἂν καὶ λίθοις πρὸς τὴν τέχνην ταύτην ἐκέχρησο· βοτάνῃ δὲ ἄλλη ὄρξῃ ἄλλο τι πέφυκεν, οὐδὲ νοσημάτων ἀπαλλάττειν μόνον, ἀλλὰ καὶ νόσους ποιεῖν τοῖς ὅλως χρωμένοις ἢ τοῖς οὐκ εἰδῶσι χρῆσθαι καλῶς, καὶ κτείνουσι δὲ ἄλλαι τελείως ἀντι τοῦ τρέφειν ἢ τὴν ὄγειαν ἐπανασώζειν· καὶ λίθοι δὲ ὡσαύτως ταῦτα ποιοῦσι, καὶ τὴν αὐτῶν φύσιν οὐδεὶς ἂν οὐδεμιᾶ μεταποιήσῃε τέχνη· εἴργονται μόνον τὰ αὐτῶν, ἐξανύειν ἄλλοις

Ἐκ τῶν ὑψηλοτέρων τοίνυν τοῦ Θεοῦ ἔργων καὶ τῆς εὐτάκτου διαφορᾶς τῶν ἐν αὐτοῖς φύσεων καὶ δυνάμεων, καὶ τῆς φανερωτάτης καὶ ξενιζούσης τοῦδε τοῦ παντὸς διοικήσεως οὕτω λίαν ὀσῃς εὐτάκτου καὶ πολλῶν ἄλλῶν τοιούτων, δι' ὧν ἀναγκαίως πρὸς τὴν περὶ τοῦ θεοῦ πάντες ἤχθησαν ἔνωσιαν, εἶχες ἂν, εἴπερ ἐδούλου καταμαθεῖν καὶ αὐτὸς, ὡς οὐδὲν ἔστιν ἐν τοῖς ὄσει καὶ γινομένοις ἀνευ τάξεως ὄν καὶ γινόμενον, καὶ ὅτι καθάπερ ὑπερθαυμάσῃ τινὶ σειρᾶ τὰ ὄντα πάντα συνδίδεται τε καὶ διακρίεται, ἥτις οὐκ ἂν ἀπ' αὐτῶν ἐν αὐτοῖς εἴη· οὐδ' ἂν συνεπλάκησαν τὴν ἀρχὴν τοσαῦτα τῷ πλήθει φύσεις καὶ οὕτω διάφοροι πρὸς ἐνὸς κόσμου σύστασιν ἀνευ τοῦ συμπλέξαντός τε τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν τοῦ διὰ παντὸς οὕτω συμπεπλέχθαι δύναμιν αὐτοῖς ἐν-

θεμένου, ἢν αὐτὸς μόνος ἂν ἠδύνατο καὶ λύσει, εἰς A
 ἐβούλετο. Τὸ δὲ συμπλέκειν ταῦτα εὐτάκτως ταυθέν
 ἐστι τῷ ποιεῖν, καὶ τῷ φθεῖρειν τὸ διαλύειν· εἰ δὲ
 συμπλέκεις καὶ σὺ διαφθόρους φύσεις οἰκοδομῶν,
 ἀλλ' οὐχ ὡς ἂν βουληθεῖς, ὡς ἂν δὲ συμπλέκοιντο,
 καὶ ἡ τῆς σῆς τέχνης ἐφαρμογὴ τῇ συμπλοκῇ τῶν
 φύσεων ἔπαται· ὅθεν συμπλέκεις μόνον καὶ οὐ ποιεῖς
 αὐτάς. Ὁ δὲ τὰς φυσικὰς συμπλέκων ἰδιότητος ἐν
 τοῖς οὐοῖ καὶ ποιητῆς αὐτῶν ἐστι δῆπου· ποιεῖ γὰρ
 καὶ ὑψίστησιν οὕτως, ὡς ἂν καὶ συμπλέκεσθαι δυ-
 νηθεῖεν πρὸς ἑνὸς τοῦ παντὸς τοῦδε σύστασιν, ἥτις ἦν
 τὸς ἐποίησε τε καὶ συνέπλεξε μέρη.

Εἰ δ' ἐκ μηδενὸς τῶν τοιούτων, ἀπὸ σαυτοῦ γούν
 μόνου καὶ τῆς σῆς φύσεως καὶ τῶν σῶν ἔργων ἔδει
 σε τὸν ἐπιγυνῶναι δημιουργόν, ὅς σοι μετὰ τοῦ εἶναι B
 καὶ τὴν πρὸς ἄλλα δέδωκε τάξιν· καὶ ταύτην σοι
 τὴν ὅδον νῦν ἡμεῖς ἐκ περιουσίας ἀντι πολλῶν τε
 ἄλλων καὶ σοφωτέρων ὁδῶν προῦθηγάμεν, οὐκ ἐπ'
 ἐλέγχῳ μόνον τῆς σῆς ἀφροσύνης, ἀλλὰ καὶ συνερ-
 γού πτε, εἴποτε βουληθεῖς ἐνταῦθεν γούν ἠργμένο;
 τοῦ σε καὶ πάντα ποιήσαντος συναποθέσθαι Θεοῦ. Σὺ
 δὲ τῆς μὲν οἰκίας δημιουργόν σαυτὸν εἶναι φῆς, καὶ
 πᾶνυ καλῶς, καὶ τῆς ἐν σοι τοῦ δημιουργεῖν οὕτω
 τέχνης αἴτιον τὸν διδάξαντά σε ταύτην ὁμολογεῖς·
 ἄπερ οὐδ' εὐθὺς γεννηθέντι, μετὰ δὲ τὴν δευτέραν
 ἡλικίαν παρῆν, πάσαις παρασκευαῖς ἐκ τῆς φύσεως
 ἐξηρτυμένῃ καλῶς πρὸς τὸ δύνασθαι μακθάνειν τε
 καὶ ἐργάζεσθαι. Καὶ ὅτε λέγεις τὴν οἰκίαν αὐτόμα-
 τον ὑποστήναι, ἥ γὰρ ἂν αὐτῆς οὐκ ἀπήτης μισθόν,
 οὔτ' αὐτομάτως σοι τὴν τέχνην ἔλθειν· οὐ γὰρ ἂν C
 ἔδει σε προσεδρεῦειν φοιτῶντα οὐδὲ μισθοῦς ὑπισ-
 χνεῖσθαι τε καὶ παρέχειν τῷ δεικνύοναι σοι δυνα-
 μένῃ· τοῦ δ' ἐκ ψυχῆς σε συνεστάναι καὶ σώματος
 καὶ τὴν μὲν ψυχὴν τοσαύταις συνεῖναι καὶ τοιαύταις
 δυνάμει, τὸ δὲ σῶμα τοσοῦτοις συντεθεῖσθαι στοι-
 χείοις, ἃ τοῖς τοῦ κόσμου στοιχείοις ἀφελωταί πως
 τοῦδε τοῦ πρὸς ἡμῖν, εἶτα τοσοῦτοις αὐτὸ μέρει
 καὶ μορίοις διακεκρίσθαι τε ὁμοῦ καὶ ἠνώσθαι,
 ὁμοιομερὲς τε καὶ ἀνομοιομερὲς, καὶ ἐνδοτέροις καὶ
 φανεροῖς, καὶ τάξιν αἰτίου τε καὶ αἰτιατοῦ πρὸς
 ἄλληλα ἔχουσι, καὶ τοῦ τὴν ψυχὴν τελειοῦσθαι μὲν
 εἰς ἀρετὴν δύνασθαι καὶ σοφίαν χρωμένῃν ὀρθῶς τῷ
 σώματι, φαύλως δὲ καχημένην ἀμφοτέρων διαμαρ-
 τάνειν καὶ πρὸς τὴν ἐναντίαν ἦκειν διδάθειν, καὶ
 ἀπλῶς εἰπεῖν τοῦ ἐν σοι ποικιλιωτάτου καὶ παραδο-
 ξοτάτου χρήματος, οὐδ' ἐν σοι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν
 ἀναριθμήτοις ὁμοίως τοῖς τῆς ἀτῆς μετεσχηκόσι
 σοι φύσεως, οὐ θέλεις εἶναι δημιουργόν καὶ χεῖρω
 εἶναι τοσοῦτον θέλεις τῶν σῶν ποιημάτων! Καὶ σὺ
 μὲν ἂν οἰκοδόμος ἦς καὶ δεσπότης ὁμοῦ τῆς οἰκίας,
 οὐχ ὅπως μόνον γένοιτο τὴν ἀρχὴν, ἀλλὰ καὶ ὅπως
 ἂν συνίσταιτο προνοεῖς, τῶν πρὸς τοῦτο φερόντων
 πάντων ἐπιμελόμενος· σὺ δὲ καὶ τῆς σῆς ζωῆς οὐ-
 δένα βούλει φροντιστὴν εἶναι καὶ κηδεμόνα· καὶ ἀν-
 θρώπου μὲν δέη πρὸς ταῦτά ποτε, ὅς οὐδὲ αὐτῷ
 δύναται βοηθεῖν· τοῦ δὲ μόνου βοηθεῖν ἔχοντος καὶ
 βοηθοῦντος οὐκ ἐπαίεις καὶ βοηθοῦντι προσέχειν οὐ
 βούλει μηδὲ χάριν ὁμολογεῖν! Καὶ οἰκίαν μὲν ἐπαι-
 νεῖς ὡς εὐ εἰργασμένην συντόνως ἐπαινῶν τὸν δεδη-

facere, idem et dissolvere atque delere. Tu vero
 cum ædificas, etsi varias etiam compingis naturas,
 id non pro nutu quidem, sed ut forte contigerit et
 artis tuæ dispositio naturis subditur. Unde coag-
 mentas modo, non vero creas. Qui autem entibus
 naturales aptat proprietates, ille procul dubio est et
 eorum factor. Ita namque ipsam substantiam
 efficit ut possint ad hujusce totius mundi composi-
 tionem adaptari, prout illi profuerit; quem ad finem
 omnes universi partes confecit et conciliavit.
 αὐτῷ προδργου· καὶ τούτου χάριν τὰ τοῦ παν-

Sin vero nihil dum movearis hujusmodi exemplis,
 ex temetipso certe quidem tuæque natura et operibus
 tibi creator erat agnoscendus, a quo tum esse tum
 ad reliqua ordinari nactus es. Hanc igitur ego, negle-
 ctis aliis pluribus iisque optimis, alteram ex abundanti
 viam propono, non ut tuam modo confutem insaniam,
 sed etiam adjuvem, si qua tandem hinc co-
 pisse velis tui omniumque conditorem. Intellegere
 Deum. Tu ergo domus ædificatorem teipsum ais, et
 plane merito; atque hujus artis eum tibi causam esse
 fateris a quo didicisti; quippe qui nec dudum natus,
 nonnisi firmata jam ætate, ad hoc par evaseris, in-
 structus scilicet omnibus naturæ dotibus ut discere
 posses et exerceri. Attamen neque domum asseris
 casu existere, nam mercedem profecto ex ea non
 expeteres; neque fortuito tibi innatam artem, tum
 enim non oportebat magistrum adeo frequentare,
 nummosque spondere et solvere. Nunc autem quod
 anima constes et corpore, atque tot tantisque anima
 sit instructa viribus, corpus autem tot elementis
 constitutum, quæ cum hujusce circa nos mundi
 principiis fere coalescunt, quod tam multis istud
 partibus et particulis sit distinctum simul et adu-
 matum, similibus ac dissimilibus, internisque et
 apparentibus compositum, quæ inter se invicem
 ratione causæ et effectus ordinantur, quod insuper
 anima virtute possit et sapientia perfici, modo recte
 corpore utatur, sin minus ab utroque deciderit jam
 in contrarium decessura; et ne plura, quod in te
 sit perquam varius ille ac stupendissimus thesaurus
 neque in te uno, sed et apud ignumeros pariter
 ejusdem naturæ tibi comparticipes, tuæ vis aucto-
 rem esse nullum, atque opus tantum tuis factis de-
 terius! Et tu quidem si domus structor simul
 existas et dominus, non solum quomodo sit exse-
 quenda provides ab initio, sed etiam quomodo dis-
 ponenda, et quidquid operi conferat nonnihil curas.
 De te vero ac vita tua neminem esse ducis qui curet
 aut cogitet! imo hoc aliquando hominem rogabis
 qui ne sese quidem valet adjuvare, atque solum vere ju-
 vantem juvandique capacem non laudas, neque etiam
 juvanti vis attendere aut gratias referre! Ac domum
 quidem laudas ut affabre factam structoremque
 incessanter prædicas; quæ autem in te est stuper-
 dam hanc et eximiam architecturam dehonestas
 cujus tam proterve structorem abnegas! eumque
 asserentem quamlibet casu constare domum tuam

irrideas, eorum tamen elementorum tanto magis illa pretiosorum quo operis tui pulchritudinem ratione materiæ superant, quorum exitiis concinnitas et per quæ subjecta materia præstanter efformatur, horum indicariis quemquam esse causam et factorem, et, quod summæ est amentię, neque tui neque tuorum in te honorum opificem! Quid igitur mirum si et reliqua cuncta ignores, quomodo et undenam sint, qui in semetipso prior tantas in-stituitis tenebras? Sed, ut jam promissimus, quoniam prave et turpiter vivere proposueris, in hancce devenisti vesaniam, atque iterum sic insaniendo malis mala securus congeris, humanamque vitam semel aversatus retro peragis.

ἀφροσύνην, καὶ οὕτως ἀφρονεῦόμενος αὐτὸν ἀδεῶς καθάπαξ ἠρνημένο· περινοστεῖς!

Hoc itaque contra eos qui pro multa stultitia nullum esse Deum in corde delirant, perpaucis et expeditè diximus; et minus forte insanunt qui plures aiunt esse deos quam qui divinam plane naturam denegant. Attamen eo quod illam multiplicem faciunt, graviter et ipsi unicum in Deum delinquant. Adeo namque illos fugit huiusmodi phenomenon concinnitas et diligentia, ut divinam naturam in totidem partes dividere præsumperint, cum ex hinc potius, ratione duce, ad omnium accedendum fuisset principium. Latuit enim eos quod illis in rebus quidquid causale videtur, instrumenti et juveninis loco est, ac servis et creaturis congruum, non autem diis dominis; quodque tanta in adeo multis et variis naturis accuratio non ex ipsis inest, id enim fieri nequit; sed a quodam sublimiori et primo illarum conditore ac præpotente Domino istud boni est illis insitum. Quibus si quæ præ cæteris fuerunt curiosi incorporales substantias astruentes, illasque, addito Dei nomine, ab invicem separantes non dignitate solum et ordine, sed et genere ac propensione tum ad bona tum ad turpia, nihil et ipsi melius invenerunt quam cæteri qui a vero erraverunt. Nam dii si essent, non ita distribuarentur, neque ita distributi dii essent. Si vero homonymie sic appellantur, vana jam hæc appellatio et exiis multa impossibilia et absurda iurmatim insequuntur. Etenim sive homines in deos mutarent alios quidem ob virtutem aut artium utiles inventus, alios autem ob contraria et pejora merita, sive in deos mutarentur alii plerumque adhuc vita compotes, alii vero sibi et vivisque et mortuis istiusmodi vesaniam conciliantes, ultra omnes impietatis limites ventum erat, donec tanto errori quo totum pene genus humanum in ævum detinebatur, finem Deus posuerit qui solus poterat. Jam nunc autem orbis universus in unum Deum credit, haud magis de atheorum stupiditate sollicitus de qua nunquam ante curaverat; ac de polytheistarum impietate sub pietatis specie. Etenim si nuper quidam unus exstitit qui gentilem polytheiam voluerit instaurare, id iste pro mentis hebetudine deliravit. Illi vero hebetiores futuri, si qui

μιουργηκότα· τὴν δ' ἐν σοὶ ξενίζουσαν καὶ σωφράτην οικοδομῆν ἀτιμάζεις οὕτω δεινῶς τὸν δημιουργὸν αὐτῆς ἐξαρνούμενος! Καὶ λέγοντο· μὲν τινας τὴν οὐκίαν αὐτομάτως συστήναι καταγελᾶς· τῶν δὲ πολλὰ ταύτης τιμωτέρων ὄλων, αἱ πρὸς μὲν τὸ παρὰ τῆς σῆς τέχνης εἶδος τὸν τῆς ὕλης ἔχουσι λόγον, εἴη δὲ εἰσὶν αὐταὶ διαφέροντα καὶ διαφόρως τὴν ὑποκειμένην ὕλην μορφοῦντα, τούτων οὐ θέλεις αἰτίον εἶναι καὶ δημιουργόν, καὶ δὲ μεῖζον εἰς ἀπόνειαν, οὐδὲ σοῦ καὶ τῶν ἐν σοὶ καλῶν αἰτίον! Τί τοίνυν θαυμάσθην, εἰ τὰ ἄλλα πάντα ὅπως τε καὶ ὅθεν εἰσὶν ἀγνοεῖς, ἐν σαυτῷ πρώτῳ τὸν τοιοῦτον ὑφισταμένος σκότον, ἀλλ' ὅπερ ἐφθην εἰπὼν ἐκ πονηρίας τε καὶ τοῦ φαύλως προηρηθῆσθαι βίον ἐπὶ ταύτῃ ἦχαις τῆν κακῷ προστιθεῖς κακὸν καὶ τὸν ἀνθρωπικὸν βίον

Πρὸς μὲν δὴ τοῦς διὰ πολλὴν ἀφροσύνην ἐν τῇ καρδίᾳ ληροῦντας μὴ εἶναι θεὸν ἐν τι τοῦτο προχειρῶς εἴρηται· καὶ ἤτεον μὲν εἶναι ἀφρονες· οἱ πολλοὺς εἶναι θεοὺς λέγοντες τῶν πάντη τὴν θεῖαν φύσιν ἐξαρνομένων· τῷ μὲντοι ταύτην πληθύνειν εἰς τὸν ἕνα καὶ αὐτοὶ δεινῶς· παρανομοῦσι θεόν. Οὕτω γὰρ αὐτοὺς εἶδεν ἢ ἐν τοῖς φαινομένοις τοῦτοις εὐταξία καὶ τὸ ἐν αὐτοῖς· δραστηκόν, ὥστε τὴν θεῖαν φύσιν καὶ μέχρι τούτων καταμερίζειν ἠθέλησαν, ἀντὶ τοῦ μᾶλλον ἐντεῦθεν πρὸς τὴν μίαν καὶ μόνην ἀνατρέχειν τῷ λογισμῷ πάντων ἀρχὴν, οὐκ εἰδότες, ὡς τὸ ἐν τοῦτοις· φαινόμενον αἰτιώδες ὄργανικόν ἐστι καὶ ὑπουργικόν καὶ δούλοις· πρέπον καὶ κτίσμασιν, οὐ θεοῖς δὲ δεσπόταις, οὐδ' ὅτι τῆς ἐν οὕτω πολλοῖς τε καὶ διαφέρουσιν εὐταξίας οὐκ αὐτὰ εἰσὶν αἰτια, ἀμήχανον γὰρ, ἀλλ' ἐκ τίνος ὑψηλοτέρου καὶ πρώτου πρὸς ταῦτα ποιητοῦ καὶ δεσπότητος δύναμιν ἔχοντος τοῦτ' ἐνεστὶν αὐτοῖς· τάχαθόν. Οὐσία· δὲ ἀσωμάτους ἐπιστῶντας αὐτοῖς ὡς ἐνδοθεν κινούσας οἱ γε τῶν ἄλλων περιεργώτεροι καὶ θεοὺς εἶναι ταῦτας λέγοντες καὶ διαρπύοντες οὐκ ἀξία μόνον καὶ τάξει, ἀλλὰ καὶ γένει καὶ προαιρέσειν ἀγαθαῖς τε καὶ φαύλαις, οὐδὲν ἤτεον τῶν ἄλλων καὶ αὐτοῖς τῆς ἀληθείας διημαρτήκασι. Θεοὶ τε γὰρ ὄντες, οὐκ ἂν ὅθι διακρίνοιντο, θεοὶ τ' οὐκ ἂν εἶεν ὅθι διακεκριμένοι· εἰ δ' ἑμωνύμως οὕτως ἐκάλουν, τοῦτο οὐδὲν ἐστι λένειν, καὶ κολλῶν ἀδυνάτων τε καὶ ἀτίπων ἐσμὸς τ'· λέσει ταύτη συνέπεται. Ὅτι δὲ καὶ ἀνθρώπου· εἰσοποιούν, τοὺς μὲν ἐπ' ἀρετῇ καὶ σεμνοτέρως εὐρήμασι τῶν πρὸς τὰς ἀνθρωπίνους χρείας τεινόντων, τοὺς δ' ἐπὶ τοῖς ἐναντίοις καὶ χείροσι, καὶ ὡς εἰσοποιούντο μὲν οἱ πλείους ἐκείνων ζῶντες αὐτοῖς, ἄλλοι δὲ καὶ ζῶσι καὶ τελευτήσασιν αὐτοῖς ἐχαρίζοντο τὸ τὴν τοιαύτην ἀφροσύνην κυροῦν, τοῦτο καὶ πᾶσαν παρελήλυθει τότε δυσσέδειαν, τῆς τοιαύτης πλάνης τὸ τῶν ἀνθρώπων κατασχούσης γένος· ἅπαν σχεδὸν ἐς πλείστον τὸν χρόνον, ὁ θεὸς ἀπήλιαξε μόνος τοῦτο δυνάμενος. Καὶ νῦν ἅπας ὁ κόσμος εἰς ἕνα πιστεύει θεόν οὕτω τῆς τῶν ἀθέων φρονιζῶν ἀναίσθησας, ἥς οὐδὲ τὸν πρόσθεν χρόνον ἐφ' ὄντιζεν, οὐτε τῆς τῶν πολυθέων ἀνευλαθείας· ἐν εὐλαθείας προσχῆματι. Εἰ γὰρ ποῦ τις γέγονε πρὸ μικροῦ τὴν Ἑλληνικήν πολυθεῖαν· αὐτοῖς ἐθέλων ἀνα

νεόν, δι' ἀμβλύτητα μὲν διανοίας τοῦτο καὶ αὐτὸς ἄπεσπύθει· ἀμβλύτεροι δὲ ἂν εἴεν, εἰ π ὅ τινες ἐκείνῳ προστεθειμένοι τὴν ἐξόριστον πλάνην ἀντι τῆς ἀληθεστάτης καὶ κοινῆς τῶν ἀνθρώπων δ' ἕξης αἰροῦντο. Καὶ ἡμεῖς κατὰ τῆς ἀουλίας ἐκείνου πλείστα συναγραψάμεθα, οὐκ ἐκείνων δὲ ὧν ἡδολέσχει κατὰ τῆς ἱερᾶς ἀληθείας φροντίζοντες, ἀλλὰ τῆς τῶν πλείστων ἐν τῷ γένει νῦν ἀμαθίας τῷ πάλαι καὶ πρὸ μικροῦ σοφωτάτῳ, δι' ἣν καὶ κινδυνεύσειεν ἂν τὴν τῶν ἀπλουστέρων τῇ ψευδεὶ περι τῆς σοφίας ἐκείνου φήμη πειθόμενος. Μαθημάτων μὲν γὰρ τῆς ὑπτιότητος μόνης μετέσχευ, ἄλλο δ' οὐδὲν ἄξιον αὐτῷ τε ἀπώνατο καὶ τῆς ἐπιχομούσης ταῦτα σοφίας. Εὐφραδείας δὲ ἐπεμελήθη μὲν καλῶς τῆς ἀρχαίας, ἀλλ' ἐν ἀσεβεστάτῳ καὶ ἀφρονεστάτῳ συγγράμματι, ἣν ἡ Λατίνων παροιμία διὰ τοῦτο προσηκόντως τιμᾶ ἐν τοῖς εὐκρινῶς καὶ μόνῃς αὐτῆς ἐπιμελήσειεν· ἐν τοῦτοις μὲν οὖν κἂν εἴχῃ τις αὐτὸν ἐπαινεῖν. Οὕτω δ' ἀπίους πάνυ καὶ τῶν χυδαίων οὐδὲν σχεδὸν διαφέρων ἦν περὶ τὸ δύνασθαι κρῖνειν ἀληθείας περὶ καὶ ψεύδους, ὥστε καὶ παῖς αὐτὸν ἐξηλεγχεν ἂν καὶ παιδὶ ἀντιλέγειν οὐκ ἂν οἴσῃ τε ἦν πειραστῶς ψευδομένη· διὰ καὶ τὴν πλάνην ὑπέσχετο ταύτην, καὶ ἡμεῖς τῆς ἀρίστης ἐκείνου Νομοθεσίας (1), οὕτω γὰρ ἐπέγραφε τὸ βιβλίον, οἰκείαις χερσὶ γεγραμμένον, δημοσίαν τὴν τε ἀντιλογίαν ἐποησάμεθα, καὶ τὴν ποιήν πυρὶ παραδόντες. Ἠνάγκαζε δὲ ἡμᾶς ὁ τοῦ δι' ἡμᾶς τὴν ἡμετέραν φύσιν προσειληφότος Ἰουῦ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἀρίστης ἐκείνου νομοθεσίας πόθος καὶ φόβος, οἷς ἱκανοποιούντας οὐκ ἂν προσῆκεν ἄλλως ποιεῖν.

Τῶν μὲν οὖν πολυθεῶν ἐξελέγγειν τὴν πλάνην διὰ ταῦτα νῦν οὐ καιρὸς, ἀρκούντως τε ἐληλεγμένης ὑπ' αὐτοῦ Θεοῦ καὶ τῶν τὰ θεῖα φρονούντων, καὶ νῦν ὑπὸ γωνίᾳ μόνον καὶ σκότειν πολυθεούτων ἰσως ὀλίγων, διὰ μὴ τολμῶσιν ἀναιδέεσθαι κατὰ τῆς πανταχοῦ κρατούσης ἀληθείας· ὁ πᾶς γὰρ νῦν, ὡς εἴρηται, κόσμος καὶ εἶναι Θεὸν καὶ τοῦτον ἓνα εἶναι φρονεῖ. Ἐπεὶ δὲ τὸν ἓνα Θεὸν διαφόρως τιθέντες εἰς πλείους αἰρέσεις καταμερίζονται, ἡμῖν μὲν ἀρκεῖ καὶ τοῖς ἄλλοις, ὅπόσοι τοῖς θεοῖς τοῦ Ἰησοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν νόμοις ἀγόμεθα, αὐτὸν ἐκείνον προστάσθαι καὶ τοὺς αὐτοῦ μαθητὰς καὶ τοὺς ἐκείνων αὐ διαδόχους, καὶ τὸν ἓνα Θεὸν, ὡς ἐκεῖθεν δεδιδάχμεθα φρονεῖν τε καὶ τοῖς οἰκείαις κηρύττειν τῆς πίστεως· ἀλλὰ τῶν διαφερομένων ἕνεκα καὶ περὶ τοῦτου τε προσθετέον. Ὅτι τοῖνον ὁ εἷς κατ' οὐσίαν Θεὸς· ἄμυ καὶ τριάς ἐστιν ἰδιότητων ἔργῳ διακεκριμένων, ταυτὸν δ' εἰπεῖν ὑποστάσεων, πλείους μὲν ἀποδείξεις ἔξαστι κομίζειν ἐκ τε τῆς παλαιᾶς ἐκ τε τῆς νέας Γραφῆς· ἀλλὰ τοῖς τῆς αὐτᾶς ἡμῖν οὐκ ἔχουσι περὶ τῶν θεῶν ἀρχὰς ἐκ τῶν ἀρχῶν κοινοτέρων δεῖ τοὺς λόγους ποιεῖσθαι. Ἐπεὶ τοῖνον Ἰουδαῖοί τε καὶ σὺν αὐτοῖς ἕτεροι τὴν ἐν τῷ Θεῷ Τριάδα φανερώς δὴ ἀρνούμενοι τὴν τοῦ Μωσέως διδασκαλίαν εἰ καὶ μὴ λίαν ὁμοίως προσέτινται (Ἰου-

sunt, qui ad unum illum accedentes, pro certissima et communi hominum fide, extorrem fraudem amplecterentur. Atqui ego quidem, etsi contra illius insipientiam plura conscripsi, nihil attamen curavi de his quæ sanctam adversus veritatem garriebat, sed tantum de hac plurimorum huiusce gentis quondam et non ita pridem sapientissimæ inscitia, quæ causa esset cur incautus aliquis, ex eminentia illius sapientiæ fama, in seductionis periculo versaretur. Nam ex mathematicis solam supinitatem calluit, nihil verum aliud illi fuit operæ pretium, nihil ex ipsa sapientia quæ mathesibus est ornamento profecit. Cæterum veteri etiam facundia sedulo studuit, sed ex quodam admodum impio ac stultissimo scripto; quam ideo Latinum proverbium apposite apud eos celebrat qui illam diligenter et unice coluerunt. Inter illos proinde hunc laudare forte liceat. Atenim quod est de vero a falso discernendo ita fuit prorsus expertus et a gregalibus nil fere distans, ut vel puer illum confutasset, nec ipse puero in experimentum mentienti potuisset contradicere. Quapropter et hunc errorem apud se recepit; ejus ego de optima legislatione librum (sic enim erat inscriptus et propria manu exaratus) publica disputatione confutavi, pœna quidem ipsa igni tradita. Compulerat autem me Filii Dei qui propter nos naturam nostram assumpsit, ejusque optimæ legislationis amor et timor; quibus ut satisfacerem, me non oportebat rem aliter aggredi.

Ex dictis igitur polytheistarum errorem per id temporis evincere non est, utpote jam ab ipso Deo devictum et a quibuscunque de divinis prudentibus; præsertim cum vix forte pauculi in angulo et furtim plures deos somniantur; nec enim audent in veritatem ita undique prævalentem insolescere, universo nunc orbe, ut dictum est, Deum esse eumque unicum sentiente. Quoniam vero de Deo varia varii ponentes in multas dividuntur hæreses, sat nobis fuerit et cæteris quotcunque regimur divinis Salvatoris nostri Jesu legibus hunc ipsum ejusque discipulos ac eorum successores, nec non et unum Deum proponere, quemadmodum exhinc quid de fide tenendum, quid familiaribus prædicandum edocti sumus. Sed dissidentium gratia aliquid de his addere necesse est. Deum scilicet unum esse secundum substantiam et trinum juxta proprietates operatione distinctas, id est personas, plurimæ possunt demonstrationes adduci tum ex veteribus tum ex recentioribus Scripturis. At propter eos qui eadem ac nos de divinis rebns principia non tenent, a quibusdam communioribus est incipiendum. Cum igitur Judæi et alii cum illis Trinitatem in Deo palam negantes Mosaicæ doctrinæ, etsi non admodum pariter, assentiant (quippe quam

(1) Hujus libri fragmenta quæ supersunt edidit V. Cl. Alexander, Paris. 1858. Vide ipsius Præfationem. Confer etiam epist. Gennadij ad Josephum Exarchum infra.

Judæi utpote divinitus traditam absolute completuntur, licet eam de divina dispensatione aut simulate surdi aut perverse interpretati prætermittant, nobis ad præsens sufficit ut ex Mosis doctrina quasi ex fundamento omnibus communissimo Dei Trinitatem illis demonstremus qui contra nos de illa disputant. Porro non publicis tantum disceptationibus, sed et libris integris hanc fidei nostræ clarissimam veritatem explanavi. Unum itaque, quod nunc est, idque ex ipso Mosis ore illis additum volo. Superne scilicet afflatus, Moses Deum inducit, cum universum hunc mundum ita dispositum crearet ac distribueret, ad semetipsum dicentem: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*. Si ergo, ipsismet fatentibus, verax est Moses, si Deus, omnium consensu, ad seipsum ita locutus est et divina sunt hæc verba, tam manifesto nobis ex illo sermone patet et unum esse Deum; ait enim, *Dixit Deus*; et pluralitatem quamdam ac numerum in Deo dignosci, nam, *Faciamus*, Inquit sibi Deus, quasi multiplex, ut sit, in semetipso existens; et juxta imaginem Dei hominem factum esse et constare, siquidem: *Ad imaginem nostram*, ait. Et revera prorsus apposite dictum istud, non eo solum quod libero arbitrio erat honorandus homo, unde et rerum omnium conditarum futurus erat dominus et continuo proximus a Deo, sed etiam quod divinam unitatem ac pluralitatem esset participaturus. Imo hinc quodam modo particeps effectus, cum et unus sit et pluribus, quoad animam, facultatibus coaleat. Hunc divinum numerum ille nobis reseravit quem venturum Moses prophetaverat Jesus. Quamobrem et ad nostram cæteram perfectionem adveniens iterumque venturus multo ante pronuntiatus edixit baptizandos eos qui crediderint in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, quibus, etsi tres sint, unum nomen est et in communi competit unam habere deitatem et unum Deum tria hoc esse. Quin etiam priusquam venisset Jesus, David hanc in Deo Trinitatem pellucide declaraverat: *Verbo Domini*, inquit, *cæli firmati sunt et Spiritu oris ejus omnis virtus eorum*. Atqui nec Davidi contradicere audeant adversarii nostri. Ita et ex reliquis prophetis idem, de quo nunc, dogma colligitur, quod cum ipsorum de divina dispensatione prædictis apprimè consonat.

Atamen, quanquam modo præmisi hominem ad imaginem Dei factum, id non ex Mose potius et ex eo quod loquentem Deum inducit, quam ex ipsa circa hominem evidenti veritate ac sola ratione stare posse monstrabo. Profecto quidem opus quodlibet intellectui operanti aliqua simile est; sit enim juxta speciem in intellectu factoris incusam, et immaterialis quæ huic inest operis imago communicatur materiæ modo ipsi proprio; unde tenuis similitudo est. Nam sicut ex vestigiis hominem esse novimus qui incessit, ita domum intuiti illam scimus opus esse cæmentarii, unaque structoris ha-

Α δαλοι γὰρ καθάπαξ αὐτῆς περιέχονται ὡς ἐκ Θεοῦ δεδωμένης, εἰ καὶ τὰ περὶ τῆς θείας οἰκονομίας ἐθελοκωφοῦντες αὐτὴν παρατρέχουσιν ἢ διαστρέφως παρερμηνεθόντες, ἀρκαί καὶ ἡμῖν νῦν διὰ ταῦτα ἐκ τῆς Μωσείως διδασκαλίας ὡς κοινοτάτης πᾶσιν ἀρχῆς τὴν ἐν τῷ Θεῷ δεῖξαι, Τριάδα τοῖς περὶ ταύτης πρὸς ἡμᾶς διαμφισθητούσιν· καὶ βιβλοῖς μὲν ὧσις, οὐ μόνον διαλέξεισι δημοσίαις πρὸς ἑκατέρους τὴν λαμπροτάτην ἀλήθειαν τῆς παρ' ἡμῖν ἱστορήκαμεν πίστεως. Νῦν δ' ἐν τι καὶ ἐκ μιᾶς τοῦ Μωσείως φωνῆς αὐτοῖς προηγήσομεθα. Ὁ τοίνυν ἑνθεος Μωσῆς εἰσάγει τὸν Θεὸν ἐν τῷ τὸ σύμπαν τὸδε διανενημεμένως τε δημιουργεῖν καὶ εὐτάκτως πρὸς ἑαυτὸν λέγοντα, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν*. Εἰ τοίνυν ἀληθὴς ἔστι Μωσῆς καὶ κατ' αὐτοῦς καὶ Θεὸς οὕτως εἶπεν ὁμολογούμενος πρὸς ἑαυτὸν καὶ θεὸς ταῦτα λόγος ἔστιν, ἔχοντες δὲ ἐκ τοῦ λόγου τούτου προδιόλω, ὅτι τε εἷς ἔστιν ὁ Θεὸς (*Εἷς γὰρ, φησὶν, ὁ Θεός*), καὶ ὅτι πλήθος τι καὶ ἀριθμὸς τις ἐν τῷ ἐνὶ νοεῖται Θεῷ (*Ποιήσωμεν γὰρ, ἔφη πρὸς ἑαυτὸν ὁ Θεὸς ὡς δὴ τρόπῳ τινὶ καὶ πλήθους ἐν ἑαυτῷ μετέχοντα*), καὶ ὅτι κατ' εἰκόνα Θεοῦ γέγονεν ἄνθρωπος καὶ ἔστι (*Κατ' εἰκόνα γὰρ, φησὶν, ἡμετέραν*), καὶ εὐλόγως πάνυ κατ' εἰκόνα θεῖαν ἐμελλε γίνεσθαι, οὐ μόνον ὡς αὐτεξουσίητι τιμηθησόμενος, δι' ἣν καὶ τῶν γεννητῶν πάντων ἀρχὼν ἔσται καὶ τέλος μετὰ Θεοῦ, ἀλλὰ δὴ καὶ ὡς τῆς θείας ἐνόητος καὶ τοῦ ἐν αὐτῇ μέλλων ἀριθμοῦ μετέχειν. Ὅθεν δὴ καὶ μετέσχευ ἀμνητέη εἰς τὸ ὦν καὶ ἐκ πλείονων τὴν ψυχὴν συνηρμοσμένος δυνάμεων· τούτων τὸν θεῖον ἀριθμὸν ὁ ἐκ Μωσείως ἤξειν προφητευθεὶς Ἰησοῦς ἡμῶν ἀνέπτυξε· τούτου χάριν καὶ τῆς ἄλλης ἡμῶν βελτιώσεως ἀφιγμένως τε ἀλλ' ἤξειν πόρρωθεν προκατηγγελλένος καὶ βαπτίζεσθαι δεῖν ἔφη πιστεύοντας εἰς τὸ νομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, οἷς τρισὶν οὖσιν ἐν νομα καὶ κοινόν ἐστιν ἡ μὴ θεότης καὶ τὸ θεὸν ἓνα τὰ τρία ταῦτ' εἶναι. Ἀλλὰ καὶ πρὶν ἤκειν τὸν Ἰησοῦν ὁ Δαβὶδ τὴν ἐν τῷ Θεῷ Τριάδα ταύτην ἐδόλῳ καλῶς, *Τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερωώθησαν, λέγων, καὶ τῷ Πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν*, ἀντιλέγειν δὲ οὐδὲ τῷ Δαβὶδ ἔχουσιν οἱ πρὸς ἡμᾶς διστάμενοι. Καὶ ἐκ τῶν ἄλλων δὲ προφητῶν τὸ περὶ τῆς ἐν τῷ Θεῷ Τριάδος καλῶς ἀθροίζεται δόγμα ταῖς περὶ τῆς θείας οἰκονομίας προρρήσειν αὐτῶν οἰκείως ἐναρμοζόμενον.

Ἀλλὰ νῦν τὸ ἀνθρώπιον προσησάμενοι χρῆμα κατ' εἰκόνα θεῖαν γεγεννημένον, οὐδ' ἐκ τοῦ Μωσείως μᾶλλον, καὶ ὃν ἐσάγει λέγοντα τούτο Θεὸν, ἢ ἐκ τῆς φαινομένης περὶ τὸν ἄνθρωπον ἀληθείας; τὸ δόγμα τούτο καὶ λόγῳ δυνάμενον κρατεῖν δεῖξομεν. Ἄπειν μὲν δὴ ποίημα ὁμοίον πῶς ἔστι τῷ μετὰ τοῦ ποιῶντι· ποιεῖται γὰρ κατὰ τὸ ἐντυπωθῆν περὶ αὐτοῦ εἶδος τῷ ᾧ τοῦ ποιῶντος· καὶ ἡ ἀῦλος ἐν αὐτῷ τοῦ ποιήματος ὁμοιότης ἐν τῇ ὕλῃ κοινωκεῖται οἰκείως αὐτῇ, διὸ καὶ ἀσθενῆς ἔστιν ὁμοιότης. Ὡς γὰρ τῷ ἔχοντι γινώσκωμεν ἄνθρωπον τὸν περὶ πατήσαντα εἶναι, οὕτω καὶ οἰκείαν ἰδόντες νοούμεν.

τε ἔργον οἰκοδόμου αὐτὴν εἶναι καὶ τὴν τοῦ ὠκοδο-
 μηκότος ἔξιν καὶ δύναμιν συννοοῦμεν· τῇ γὰρ τῶν
 ποιημάτων διαφορᾷ τὴν διάφορον τῶν πεποιηκότων
 ἔξιν καταμετροῦμεν τῷ λογισμῷ, καὶ ἡ ὁμοίτης
 αὐτῆ ἴχνους ὁμοίτης ἔστι τε καὶ καλεῖται. Εἰ τοίνυν
 ἐπὶ τῶν κατὰ μέρους ποιούντων τοῦτ' ἔστιν ἀλη-
 θές, πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ καθόλου ποιούντος.
 Ἄλλὰ ταῦτα μὲν σύστοιχὰ πως τοῖς ποιουμένοις
 εἰσὶν ὡς κτιστὰ πάντα τῷ γένει· ἡ δὲ πρώτη πάν-
 των αἰτία τῶν ποιημάτων αὐτῆς ἀπειράκις ἀπέλως
 ὑπέρχεται. Διὸ καὶ ἀμυδροτάτῃ ἔστιν ἡ ἐν αὐτοῖς
 ὁμοίτης, τῆς ὑπερβαλλούσης ἐν τῷ ποιούντι δυνά-
 μεις τὴν τῆς ὁμοιότητος ἀσθένειαν ἐν τοῖς γινομέ-
 νοις οὕτω ποιούσης· ἀλλὰ καὶ ἀσθενῆς ἔστιν οὕτω
 καὶ ἀμυδρὰ, ἀληθῆς μέντοι γε, ὡς ἀδύνατον ὄν ἄλ-
 λως ἔχειν. Ἔστι μὲν οὖν πάντα τὰ τοῦ Θεοῦ ποιή-
 ματα ὁμοία πως αὐτῷ κατὰ τοῦτον τὸν λόγον, ὡς
 τὴν τοῦ πεποιηκότος ἐν σφίσι αὐτοῖς· ἐμφαίνοντα
 σφίσι καὶ δύναμιν. Οὐδὲν γάρ ἐστι, κἂν τὴ συμ-
 κρότατον ἦ, ὃ μὴ θαυμάσειεν ἂν τις ἐκτόπως, ἀν-
 τῶν ἐκ τοῦ μεγέθους ἐλαττωμάτων σοφίας αὐτοῖς
 καὶ μεθόδων ξένων ἐγκατηκισμένων θεῶθεν. Πρόσ-
 ἔστι δὲ αὐτοῖς καὶ τὸ δραστικόν τε καὶ ὠφέλιμον
 πλείοσι, καὶ ταῦτα πάντα πρὸς τὴν πρόνοιαν τῆς
 ἀνθρωπίνης προῦργου καταστρίφει ζωῆς. Ἄλλ' οὐ-
 δὲν τούτων εἰκῶν τοῦ Θεοῦ λέγεται· οὐρανὸς μὲν
 γὰρ καὶ τὰ οὐράνια σώματα οὐκ ἄνευ ὕλης ἔστι καὶ
 σώματα μόνον εἰσὶν ἄνευ ψυχῶν· ἀνθρώπος δὲ
 μόνος ἄυλος καὶ ἀσώματος· τῷ τῆς ψυχῆς, ὡς εἰρη-
 ται, μέρει, καὶ μόνος νοερὸς ἄρα, εἰ κάκεινα πάντα
 μίαν ὁμοιότητα κοινοτάτην τὴν κατὰ γε τὴ εἶναι
 πρὸς τὴν ἰδίαν αἰτίαν ἔχουσιν· αὐτὰ τε γὰρ εἰσι
 καὶ Θεός ἐστιν, εἰ καὶ τὸ θεῖον εἶναι τοῦ ἐν αὐτοῖς
 πᾶσιν εἶναι ἀπειράκις ἀπέλως· ὑπέρχεται. Ἔνια
 δὲ τῶν ὑποκάτω καὶ μεῖζω τὴν κατὰ τὸ ζῆν ὁμοιό-
 τητα ἔχει· ἄλλ' ἡ κατὰ τὸ νοεῖν ὁμοιότης ὑπὲρ
 πάσας ταύτας ἰδίως ἔστιν, ὡς οὐδ' ἔστι παραβαλεῖν,
 ἰδίως ἀνθρώπῳ μόνῳ προσήκουσα ἐν γε τοῖς φαινο-
 μένοις· τούτοις. Ἄγγελοι δὲ, νοῖ μὲν ὄντες εἰλι-
 κρινεῖς, εὐθύς ἀπ' ἀρχῆς τῆς τοιαύτης ὁμοιότητος
 ἡμῶν μετέχουσιν ἄμεινον· ἄλλοις δὲ λόγοις καὶ τῶν
 ἀγγέλων αὐτῆ πλείων τοῖς ἐσπουδακίοις ἐξ ἀνθρώ-
 πων ἀρμόσσει. Μόνος τοίνυν ἐκ τῶν φαινομένων
 πάντων ὁ ἀνθρώπος εἰκῶν τοῦ Θεοῦ καὶ ἔστι καὶ
 λέγεται· καὶ λίαν εὐλόγως. Λέγεται μὲν γὰρ κατὰ
 τὴν ψυχὴν μάλιστα ἀνθρώπος, ὡς ὁ ὄργανον αὐτῆ
 τὸ σῶμα συνῆπται· ἀνθρώπου δὲ ψυχὴ καθ' αὐτὴν
 ἀσώματός ἐστι καὶ ἄυλος καὶ νοερός. Ταῦτ' εἰ θεῖα
 πλεονεκτήματα καὶ τοῦ Θεοῦ τελειότητες, εἰ καὶ
 ἀπέλως τῇ ὑπεροχῇ διεννηόχασιν, ὡς ἐνεῖσι τῷ Θεῷ
 ἢ ὡς ἐν ἀνθρώπῳ εἰσὶν· ἀσωματότης μὲν οὖν καὶ
 ἀύλια ἀπόφασις ὕλης ὄντα καὶ σώματος ἀπλῶς ἐν
 ἀνθρώπῳ θεωροῦνται, νοερότης δὲ φύσιν ἐν αὐτῇ
 τιθεῖσα καὶ φύσεως δύναμιν οὐ παντάπασιν ἀπλῶς
 θεωρεῖται, μετ' ἀναγκαίας δὲ τινος διακρίσεως.
 Νοῦς τοίνυν ὁ ἀνθρώπος ὢν κατὰ τὴν ψυχὴν ἐνέρ-
 γειαν ἔχει τὴν νόσιν, νοῦ γὰρ ἐνέργεια τὸ νοεῖν
 ὡς θερμοῦ τὸ θερμαίνειν. Ἡ δὲ τοιαύτη ἐνέργεια
 πρὸς τι φέρεται τέλος· τοῦτο δ' ἂν εἴη τὸ νοητὸν

PATROII. GR. CLX.

bitum et artem intelligimus. Ex operum quippe diffe-
 rentia varios simul opificum habitus per ratiocinium
 dimetitur, et similitudo hoc vestigio par est et di-
 citur. Quod certe si de his verum est qui partim
 operantur, multo magis de eo qui ex integra. Sed
 congenera fere sunt hæc cum factoribus, sicut ge-
 neri suo creata omnia; prima vero omnium causi
 suis operibus infinite et supra modum præeminet.
 Ideoque per obscura in illis est similitudo, præ-
 stantissima nempe auctoris potentia hæc similitu-
 dinis tenuitatem sic efficiente. Etenim etsi adeo te-
 nuis est et obscura, sed vera tamen, quatenus ali-
 ter fieri nequeat. In cunctis igitur Dei operibus quæ-
 dam cum ipso est hujusmodi similitudo, in seipsis
 quidem factoris sui sapientiam declarantibus et po-
 testatem. Nihil namque vel minimum est quod
 stuporem cuivis haud incutiatur, non autem illorum
 pro magnitudine rerum deficiens sapientia aut
 alienæ disquisitiones divino autu apud illos intro-
 ductæ. Inest etiam illis entibus efficacia et utilitas
 multa, et omnia hæc in præsidium humanæ civit
 commode convertuntur. Attamen nihil bonum
 imago Dei dicitur: cælum quippe et corpora cæs-
 lestia non existunt absque materia, et nihil aliud
 sunt quam inanimata corpora. Solus homo, quod
 animam spectat, ut proposuimus, immaterialis est
 et incorporeus, solusque intelligens; siquidem illa
 omnia unam communissimam similitudinem, esse
 scilicet, cum sua causa præ se ferunt. Nam et ipsa
 sunt et Deus est, tametsi divinum esse eorum om-
 nium infinite superet. Nonnulla vero ex inferiori-
 bus majori pollent similitudine, eo nempe quod vi-
 vunt. Sed ea quæ ad intellectum attinet omnes fa-
 cilitas; adeo ut nulla sit cum ipsa componenda
 paritas; ex iis enim visibilibus cunctis uni proprie
 homini convenit: angeli qui sem utpote qui simpli-
 ces intellectus, jam inde a principio eandem et po-
 tiorem ac nos similitudinem participant; quo tamen
 aliis de causis, strenuis quibusque ex hominibus
 pro angelis congruit. Unus itaque inter hæc visi-
 bilia cuncta imago Dei est et dicitur homo; et
 quidem non immerito. Nam ex anima præsertim
 homo nuncupatur; quippe cui vice instrumenti
 aptatur corpus. Hominis autem anima per se incor-
 poreæ est, immaterialis, et intelligens. Illa vero
 Dei præstantia et perfectiones, quantumvis im-
 mensa distent præcellentia, haud aliter in Deo sunt
 aliter in homine. Sed incorporeitas et immateria-
 litas, cum materiæ et corporis sint negatio, facile
 in homine patent; intelligibilitas vero quæ natu-
 ram et naturæ vim in anima constituit non omnibus
 ita ultro declaratur, sed discretione quadam opus
 est. Itaque homo cum intellectu constet secundum
 animam, tanquam actum habet intelligentiam;
 intellectus enim actus est intelligere, sicut calor
 calefacere. At ejusmodi actus ad quemdam finem
 tendit; scilicet intelligibile ut finis intelligenti pro-
 positum. Intelligentia verum interest quasi quædam
 communis ansa utrumque conjungens; quæ qui-

19

dem ex intellectu procedit, ad intelligibile pertinens et in illo terminata. Ita ut intelligentiæ sint quasi termini intellectus et intelligibile. Necesse autem est ut intelligibile sit species et similitudo intelligentis intellectus et intellectus sit intelligibile, sicut intelligentiæ principium est intellectus intelligens. Aio igitur, quandoquidem intellectus seipsum intelligit, erat ejus opus priusquam fieret. Species enim in abstracto sumpta est præcipue similitudo externi sui operis quatenus per ipsam opus innotescit. Est etiam intellectus similitudo utpote intelligibilis et intellectui similis effecta; et quidem in intellectu sic est intelligibilis species ut quando-cunque voluerit intellectus hæc in seipso maneat, si non sit immanens; sin autem, illam ad extra pro nutu producat sive prolato verbo declaratam, sive in materia exterius depositam. Dixi: *quandocumque voluerit*, eo quod humanus intellectus duplici actu constat et vivit: intelligentia scilicet et voluntate; siquidem intelligens est voluntas, sicut et intellectus, quæ pro diverso respectu ad diversa in intellectu ordinantur. Nam potissimum rationi præit intelligentia, voluntas autem sequitur; sed et nonnunquam intelligentiam præcedit voluntas. Nec enim ea semper vult quæ novit humanus intellectus, at quodammodo quæ vult intelligit. Quod pluribus quidem esset exponendum; sed potiora nunc aggressi ad propositum deviamus. Humanus igitur intellectus quæ super se sunt intelligit, obscure scilicet donec est in corpore, revera tamen et quasi in quadam eorum realitatis imagine, si propriis ac genuinis hujusmodi intuitus principii obsequeretur; quod solum piarum est circa divina hominum, qui vera sapientia et prudentia gubernantur. Sed humaniori nunc adhibito sermone, notionem apud sanctos ex divina revelatione comparatos prætermitto. Quæ autem ipsi sunt congenere proprie novit sive disciplina sive inventionem præstita, accensa nempe cognitionis indita sibi scintilla. Porro perfectius hæc intelligit utpote suæ facultati consocia, et quanto promptius, tanto et perfectius. At perfectius iterum proprie actus intelligit, non ut peracta tantum intelligens, sed et priusquam existant qualia re futura sint; ideoque ulterius ea sistens, quia prius noverit qualiter ita existitura. Verum in humano intellectu intelligibilis species, quæ est intelligentiæ suæ principium, non qua species est, sed quatenus per speciem intelligit, sive intus solummodo sistat intelligentia qua speculative tantum sit sapiens, sive etiam ad extra prudens unde practicus fiat et sit, hujusmodi, inquam, intelligibilis species hominis est intelligibilis ratio per quam secum, ut ita dicam, colloquitur humanus intellectus, et quæ intellectus quidem est progenies, per actum intelligentiæ proprium, ejusque dixerim perfectio sapientiæque et veritas. Jam vero intelligens voluntas efformat in homine spiritum, de quo dicitur quod *nemo novit ea unæ sunt hominis nisi spiritus hominis qui in ipso*

A ἀντικείμενον τῷ νοῦντι ὡς τέλος. Ἡ δὲ νόσις μεταξὺ ἐστίν, ὡς περ κοινή σχέσις ἀμφω συνάπτουσα, ἐκ τοῦ νοῦ μὲν προλοῦσα, τοῦ νοητοῦ δὲ οὖσα καὶ εἰς τοῦτο ὀρίζομένη· ὡστ' εἶναι τῆς νοήσεως ὡς περ ὄρους, τὸν τε νοῦν καὶ τὸ νοητὸν τὸ δὲ νοητὸν εἶδος εἶναι δεῖ καὶ ὁμοιότητα τοῦ νοῦντος νοῦ καὶ νοῦν νοητὸν, ὡς περ ἡ τῆς νοήσεως ἀρχὴ νοῦς ἐστὶ νοῦν. Φησὶ δὲ, ἐπειδὴν ὁ νοῦς ἑαυτὸν νοῆι, ἢ τὸ αὐτοῦ ἔργον πρὶν γενέσθαι. Τὸ γὰρ ἐξ ἀφαιρέσεως εἶδος· μάλιστα μὲν ὁμοιότης ἐστὶ τοῦ ἔξω πράγματος, ὡς· ἂν δι' αὐτοῦ τὸ πρᾶγμα νοῆται· ἐστὶ δὲ καὶ τοῦ νοῦ ὁμοιότης, ὡς νοητὸν καὶ τῷ νῷ γενόμενον ὁμοιον· καὶ ἐστὶ μὲν ἐν τῷ νῷ τὸ νοητὸν εἶδος, ὅταν αὐτὸ μένειν ὁ νοῦς ἐν ἑαυτῷ βούληται μὴ τοιοῦτον ὂν, ἐπειδὴν δὲ βουληθῆ καὶ ἔξω

B πράγματος, ἢ προφορικῶ φανερούμενον λόγῳ ἢ καὶ εἰς τὴν ὕλην ἔξω τιθέμενον, ἂν τοιοῦτον ἦ. Φαμὲν δὲ ἔως· ἂν βούληται, διὰ τὸν ἀνθρώπινον νοῦν δυσὸν ἐνεργεῖαι εἶναι ἐκ καὶ ζῆν, τῆ τε τοῦ νοῦν καὶ τῆ τοῦ θέλαιν· ἐνδον αὐτῷ καὶ νοεῖν τῆς θελήσεως οὖσης ὡς περ δῆπου καὶ τῆς νοήσεως, αἱ κατὰ διάφορον ἀπόβλεψιν διάφορον τάξιν ἔχουσιν ἐν τῷ νῷ. Μάλιστα μὲν γὰρ προτέρα τῷ λόγῳ ἡ νόσις, ἢ δὲ θέλησις ἐπεται. Ἔστι δ' οὖν προτέρα τῆς νοήσεως ἡ θέλησις· οὐ γὰρ θέλει μόνον ἀδηκοτε νοεῖ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς, ἀλλὰ καὶ νοεῖ πως ἀθέλει· καὶ τοῦτο μὲν κλεισίωνων δεῖται λόγων, τὴν δὲ νῦν ὑπερβαίνοντος χρεῖαν ἐπὶ τὸ προκείμενον βαδισοῦμεθα. Ὁ τοίων ἀνθρώπινος νοῦς νοεῖ μὲν τὰ ὑπὲρ αὐτὸν, ἔως ἂν ἐν τῷ σώματι ἦ, ἀμυδρῶς, ἀληθῶς μέντοι καὶ ὡς ἐν τινι τῆς κτ' αὐτὰ ἀληθείας εἰκόνη, εἰ ταῖς οὐκείαις καὶ ἀληθεύειν ἀρχαῖς τῆς τοιαύτης σκέψεως ἐπιτοί, ὁ τῶν εὐσεβοῦντων περὶ τὰ θεῖα μόνων ἐστίν, σοφία τε ἀληθεῖ καὶ φρονήσει κυβερνωμένων φυσικώτερον δὲ διαλεγόμενοι νῦν οὐ λέγομεν περὶ τῶν κατὰ θεῖαν ἀποκάλυψιν ἐν τοῖς ἁγίοις νοήσεων· νοεῖ δὲ καὶ τὰ αὐτῷ σύστοιχα σπουδῆ καὶ μαθήσει καὶ εὐρέσει, τὸν ἐν αὐτῷ τῆς γνώσεως ἐξάπτων σπινθῆρα, καὶ ταῦτα δὲ τελειότερως νοεῖ ὡς· τῆ αὐτοῦ σύστοιχα δυνάμει· ὅση δὲ σπουδαιότερον, τοσοῦτω καὶ τελειότερον· τελειότερον δ' ἐστὶ νοεῖ τὰ οὐκεία ἔργα, ὡς οὐ μόνον γεγεννημένα νοῦν, ἀλλὰ καὶ πρὶν ὑποστῆσαι ταῦτα

D μᾶλλον ὑστερον ὑποστῆσαι, διότι· νενόηκε πρότερον ὡς ὡδὲ πως ὑποστῆσόμενα. Τὸ μὲν οὖν ἐν τῷ ἂν θρωπίνῳ νῷ νοητὸν εἶδος, ὁ τῆς ἐν αὐτῷ νοήσεως ἐστὶν ἀρχὴ, οὐχ ἢ τὸ εἶδος, ἀλλ' ἢ τῷ εἶδει νοεῖ, εἴτ' ἐνδον μόνον τῆς νοήσεως οὖσης, ἢ σοφὸς καὶ θεωρητικῶς γίνεται μόνον, εἴτε καὶ ἔξω προϊούσης, καθ' ἣν καὶ πρακτικῶς ἐστὶ καὶ γίνεται, τὸ τοιοῦτον ἅπαν νοητὸν εἶδος ὁ νοητὸς τοῦ ἀνθρώπου λόγος ἐστὶ, δι' οὐ πρὸς ἑαυτὸν ὡς εἰπεῖν ὁ ἀνθρώπινος διαλέγεται νοῦς, γέννημα μὲν ὢν τοῦ νοῦ διὰ τῆς κατὰ τὴν νόσιν ἐνεργείας, τελειότης δὲ αὐτοῦ καὶ σοφία οἷον εἰπεῖν καὶ ἀληθεῖα. Ἡ δὲ νοεῖ θέλησις τὸ ἐν ἀνθρώπῳ πνεῦμα μορφοῖ, περὶ οὐ λέγεται, ὡς οὐδεὶς οἶδε τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὴ κατοικοῦν ἐν αὐτῷ· καὶ ἐστὶν ἡ νοεῖ

θέλησις αὐτῆ διατείνουσα μὲν καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν νοῦν. Θέλει γὰρ ἑαυτὸν ὁ νοῦς, ὡσπερ δὴ καὶ νοεῖ, καὶ τὸ οἰκεῖον ἀγαθὸν θέλει, ἐπεὶ πρὸς τὸ θελητὸν ἡ θέλησις, ὡς ἡ νόησις πρὸς τὸ νοητὸν φέρεται· καὶ ὡς ἐκεῖ νοητὸν ἐστὶ τάληθές, οὕτω θελητὸν ἐνταῦθα τὸ ἀγαθόν. Ὡς οὖν τὸ οἰκεῖον ἀγαθὸν θέλων ὁ νοῦς νοεῖ καὶ θέλων, ὡς εἴρηται, τελείωσιν εἰδὼς ἑαυτοῦ τὴν νόησιν οὖσαν· διατείνει μὲν οὖν ἡ νοεῖα τοῦ ἀνθρώπου θέλησις καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν νοοῦντα νοῦν, ἀλλὰ μάλιστα πρὸς τὰ ἔργα αὐτοῦ καὶ ποιήματα διατείνει, κἀν τούτοις μάλιστα ἐνεργεῖ, κἀν τούτοις μάλιστα διαφαίνεται.

Τὸ μὲν οὖν ἀνθρώπειον χρῆμα τοιοῦτον συλλήδην εἶπειν· πολλοῦ γὰρ ταῦτα γέμει τοῦ πλάτους προῦργου σκοπούμεθα, καὶ τοιοῦτος ὁ ἀνθρώπινος νοῦς, νῆ καὶ νοητῶ λόγῳ καὶ νοεῖ θελήσει ἡ νοητῶ μᾶλλον ἔρωτι τὴν ἰδίαν τελειότητα ἔχων καὶ τούτους διαμυροφούμενος νοητῶς τοῖς τρισὶν ἰδιώμασιν. Ταυτὸν δὲ ἐστὶ νοῦν ἀνθρώπινον εἶπειν καὶ ψυχὴν ἀνθρώπινην, ἐξηλωμένως μὲν τοῦ νοῦ, συνεσταλμένως δὲ τῆς ψυχῆς νοουμένων· ταυτὸν τε ἐστὶν ἀνθρώπινην ψυχὴν καὶ ἀνθρώπον φάναι κυρίως, ὡς εἴρηται πρότερον. Ἀλλὰ μὴν ἐκ τῆς πρώτης· αἰτίας ἀνθρώπους ἅπαντα ταῦτα καὶ τοῦ πεποιηχότος ἔχει Θεοῦ, ὥστε κατὰ τὰ ἐξ ἀρχῆς ὑποθεθειμένα πολλῶ μᾶλλον ὁ Θεὸς ταῦτα αἰδίως ἔχει καὶ συμφυῶς εἰς ὑψηλότερον ἀπειράκις τρόπον, ὡς εἴρηται τε καὶ αὐτίκα μᾶλλον δευχθήσεται. Κἀντεῦθέ· ἐστὶ τὸ τὸν ἀνθρώπον κατ' εἰκόνα Θεοῦ καὶ ὁμοίωσιν λέγεσθαι γεγεννηθῆαι, οἱ τῆ ἐν αὐτῷ Τριάδι τούτου ὁ Θεὸς ἀφωμοίωσε· καὶ διὰ τοῦτο καλῶς ἀπὸ τῆς εἰκόνης ἐπὶ τὸ παράδειγμα τὰ εἰρημένα περὶ αὐτῆς δεῖ μεταφέρειν, ἐναργέστερον ἐκεῖ καὶ οἰκειότερον ἕμα θεολογούμενα, ὡς τοῖς διδασκάλοις τῆς Ἐκκλησίας κηρύττεται καθ' ἡμέραν. Ἔστι γὰρ ὁ εἰς καὶ ἀπλούστετος κατὰ φύσιν Θεὸς καὶ τοῦ παντὸς τοῦδε μόνος δημιουργὸς κατὰ τὴν τῶν θεῶν λογίων ὑψηλῶν ἐπιτῶ ἰδιοτήτων καὶ ὑποστάσεων, νοεῖ δὲ τριτῶ τῶ πρώτῳ νῆ καὶ παντὸς αἰτίῳ κτιστοῦ νοῦ πρέπουσα, ὁ θεὸς νοῦς δηλονότι, καὶ ὁ νοητὸς αὐτοῦ λόγος κερπὸς ἐμφυτος τῆς τοῦ ἀγεννήτου νοησεως νοῦ, καὶ ὁ νοητὸς ἔρω· κερπὸς τῆς νοεῖα· τοῦ πρώτου νοῦ καὶ ἐνδοτέρως θελήσεως. Νοῦς γὰρ ὢν ὁ Θεὸς σοφιώτατος τε καὶ ἀγαθώτατος οὐδ' ἐκ τῆς ἐν ἡμῖν ὁμοιότητος αὐτοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ πάσαις ἀνάγκαις οὕτω πεπιστευμένος, νοεῖ μὲν ἑαυτὸν αἰδίως (αὐτὸς γὰρ ἐστὶ τάληθές ὁ νοῦ τε καὶ νοησεως τέλος), ἐρεῖ δὲ καὶ ἑαυτοῦ αἰδίως (αὐτὸς γὰρ ἐστὶ τἀγαθόν, ὁ θελητὸν ἐστὶ τῶ νῆ καὶ τῆς νοεῖα θελήσεως τέλος). Καὶ νοῦν μὲν ἑαυτὸν αἰδίον συλλαμβάνει λόγον ἐν ἑαυτῷ, θέλων δὲ ἑαυτὸν αἰδίον ἀγάπην προάγει· ἕμα τε οὖν προάγει λόγον νοῦν καὶ ἑαυτὸν νοεῖ τῶ λόγῳ, καὶ θέλων ἀγάπην προάγει καὶ ἀγαπᾷ ταύτη καὶ θέλει, καὶ οἱ συμφυεῖς οὗτοι βλαστοὶ καὶ τόκοι τῆς νοεῖα· ἐν τῷ Θεῷ γονιμότητος οὐκ αὐτοῦ μόνον ὡς ἀληθῶς προάγοντος ἀληθῶς προδόντα, ἀλλὰ καὶ ἀλλήλων τῶ διαφέρῳ τῆς· προδόντου διακρίνονται τῶ πῳ, φύσει δὲ ἐν εἰσιν ἀλλήλοις τε καὶ τῶ προάγοντι νῆ. Καὶ ὁ μὲν θεὸς

habitat; ipsa autem voluntas intelligens tenet etiam ad eundem intellectum. Semetipsum enim vult intellectus sicut et novit et proprium, vult bonum; siquidem voluntas ad voluntariam fertur sicut intellectus ad intelligibile. Atqui ut illic intelligibile est verum, ita et hic voluntariam bonum est. Tanquam igitur proprium bonum volens intellectus (sese?) novit et vult, sicut dictum est, sciens perfectionem suam esse intelligentiam. Porro tendit etiam intelligens hominis voluntas ad ipsum cognoscendum intellectum, sed præsertim ad actus et opera sua, atque in illis potissimum agit et potissimum apparet.

Idcirco quidquid de homine est sic summam colligitur; ista enim scite considerata multa polent amplitudine; et humanæ mentis ratio hæc est: intellectu, intelligibili ratione et intelligenti voluntate sem potius intelligibili amore propriam perfectionem assequitur et tribus illis proprietatibus intelligibiliter efformatur. Jam vero idem est dicere humanum intellectum atque humanam animam, explicite quidem intellectu cognito, collectivam autem animam. Idem rursus anima humana proprie dicitur atque homo, ut jam superius. Atenim a prima causa et conditore Deo hæc omnia possidet homo; adeo ut, juxta quæ initio proposueram, multo magis in Deo sint invisibiliter et congeneræ, idque infinite sublimiori modo. Quod hucusque dictum est, fusius præterea demonstrandum. Hinc itaque exeritur hominem ad imaginem et similitudinem Dei esse factum, quod illum Deus Trinitati quæ in ipso est similem efformavit. Ideoque ex imagine quæcunque de ea dicuntur ad exemplar sunt referenda, evidentius ac proprius de Deo theologice rata, ut quotidie docent Ecclesiæ magistri. Nam unus ille et simplicissimus natura Deus, totiusque hujus mundi solus conditor, divinis monumentibus oraculis, Trinitas est proprietatum et personarum, Trinitas quidem intelligens qualis decet intellectum primum cuiusvis creati intellectus auctorem, divinus videlicet intellectus, Verbumque ejus intelligibile fructus ineditus intelligentiæ innati intellectus et intelligibilis amor fructus intelligentis et internæ voluntatis primi intellectus. Etenim Deus cum sit intellectus sapientissimus et optimus, ut certa fides est non ex sola ejus nobis impressa similitudine, sed et omnimodis argumentis æternæ seipsum intelligit (ipse enim est verum intellectus et intelligentiæ finis); seipsum etiam æternum amat (nam et ipse bonum est intellectus appetibile et intelligentis voluntatis terminus); sese autem intelligendo æternum in semetipso Verbum concipit, et seipsum volendo æternam dilectionem producit; unaque igitur Verbum producit intelligendo et seipsum per Verbum intelligit, et volendo producit amorem et per illum amat et vult; atque congenera hæc germina et propages intelligentis in Deo genitalitatis non solum ab ipso ut vere producenti vera producuntur, sed etiam pro vario processionis modo ab invicem distinguuntur, natura

vero unum sunt et sibimet invicem et intellectui producenti. Divinum autem verbum (seu ratio) cujusvis intellectus et intelligibilis causa est in entibus, omnisque substantiæ simul et naturæ. Non enim producentis tantum intellectus, sed et operum quæ per ipsum cognoscuntur ad extra naturalis est similitudo. Unde innata similitudo vocatur generatricis intellectus et semper generantis, ideo vero creaturarum. Hinc apud Deum et ex Deo illud dicitur esse, per ipsum autem facta omnia. Ita et omnis boni causa entibus divinus est amor, id est, Spiritus sanctus; omnia namque continet et ad bonum convertit. Præterea cum illis unus est Deus et cunctorum entium creator; universaque a primariis ultimorum tenuis opera sunt et mancipia unius Dei ac in ipso congenitæ Trinitatis.

Re igitur ipsa beata et divina Trinitas, humanæ trinitatis causa est; nostra autem humanæ cognitioni quasi causa est trinitas nobis propria cur et illam aliqua cognoscamus; ut jam exinde divina quæ nobis inest imagine frui possimus et per illam omnium causam agnoscere, veram nempe et principalem Trinitatem. Hæc ita loquimur propter eos qui imperfecte adhuc sentiunt et quasi qui vixdum initiantur. Illis vero qui perfectius novisse contendunt aut divina perceperunt munera, quod omnino præstat, accuratius inde quæ in nobis est trinitas innoscitur. Unde nil mirum si multos lateat divina Trinitas, cum neque propriam naturam omnes norint aut nosse valeant. Nec etiam mirandum de reliquis differentis exemplar inter et imaginem trinitatis. Nam, ut jam diximus, quod homo sit Deo similis, id ratio postulat et Moses confirmat et quotlibet alia in idem conveniunt; ac similis quidem trinitati interiorum actuum, per quos homo est et vivit secundum animam, cæterasque Dei creaturas superat. Porro in Deo Trinitas esse debet supernaturalis, creatori consona ac prorsus Deo digna; in homine vero, prout creaturam decet, inferior. Primo etenim divinus intellectus est semper in actu, quatenus æterno et infinito congruit; humanus e contra a Deo creatus virtualiter quoad initium æque est in omnibus ad ea ordinatus quæ possunt intelligi et ad intelligentem per ea perficiendum; ac postea in actu sit ex eorum notitia, collectis in ipso speciebus alia post aliam, per viam scilicet abstractionis. Iterum humana ratio apud singulos multis speciebus efformata completur, quæ, ut dictum est, apud unumquemque coeunt pro habitudinis modo. Divina autem ratio una est et simplicissima species simplicissimæ in primo intelligibili intelligentiæ. Nam divinus intellectus, Pater scilicet, una eademque intelligentia omnia æterne novit, et seipsum intelligendo intelligibilem suam speciem sibimet objicit, nempe Verbum. Verbum autem novit ac seipsum simul. At cætera etiam extra se novit, æternum quidem intelligens ut futura vi potentis suæ, in futurum, ut ad præsens intelligentia se movente; necnon et pro-

Α λόγος νοῦ καὶ νοητοῦ παντός ἐστιν αἴτιος ἐν τοῖς οὐσι καὶ πάσης ἀπλῶς οὐσίας καὶ φύσεως· οὐ γὰρ τοῦ προάγοντος· νοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν δι' αὐτοῦ νοουμένων ἔργων ἔξω αὐτοῦ ἐφύκεν ὁμοιότης ἕθεν εἰκῶν μὲν ἔμφυτος· λέγεται τοῦ γεννήσαντος νοῦ καὶ ἀεὶ γεννώντος, ἰδέα δὲ τῶν κτισμάτων, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν μὲν αὐτὸς εἶναι καὶ τοῦ Θεοῦ, πάντα δὲ δι' αὐτοῦ γεγονέναι· αἴτιον δὲ παντός ἀγαθῶ τοῖς οὐσίην ἐστὶν ἡ θεία ἀγάπη, τὸ Πνεῦμα δηλονότι τὸ ἄγιον, συνέχει γὰρ πάντα καὶ ἐπιστρέφει πρὸς τὰ γαθόν. Καὶ διὰ τοῦτο μετ' αὐτῶν εἰς ἐστὶ Θεὸς καὶ δημιουργὸς· ὁ πατὴρ ἀπάντων τῶν ὄντων, καὶ πάντα ἐκ τῶν πρώτων ἀρχῶν καὶ τῶν ἐσχάτων ἔργα τε καὶ δοῦλα τοῦ ἐνός εἰσι Θεοῦ καὶ τῆς ἐν αὐτῷ συμφύτου Τριάδος.

Β Τῷ μὲν οὖν πράγματι αἴτια ἐστὶν ἡ μακαρία καὶ θεία Τριάς· τῆς ἐν ἀνθρώπῳ τριάδος· τῆ δ' ἡμετέρα τῶν ἀνθρώπων γινώσκει ἡ παρ' ἡμῖν τριάς αἰτιῶν πᾶς τοῦ κακείνου ὡς οἶόν τε γινώσκεισθαι, ὡς τοῦτο πρῶτον ἀπολαύειν ἔχειν ἡμᾶς τῆς ἐκείθεν ἐν ἡμῖν εἰκόνος, τὸ δύνασθαι· δι' αὐτῆς τὴν ἀληθῆ καὶ πρῶτην καὶ τοῦ παντός αἴτιαν εἰδέναι Τριάδα. Τοῦτι δὲ φάμεν περὶ τῶν ἀτελῶς ἐπινοούτων κἀν τῇ τῶν εἰσαγομένων τάξει· τοῖς δὲ τελώτερον ἐσπουδακῶσιν εἰδέναι ἢ δῶρα ἐκ Θεοῦ εὐληθῶσιν, ὃ καὶ πάντο μείζον ἐστὶν, ἐκείθεν ἢ ἐν ἡμῖν ἀκριβέστερον κατανοεῖται τριάς· ἕθεν οὐδὲν θαυμαστόν, εἰ πολλοὶ τὴν θεῖαν ἀγνοοῦσι Τριάδα, εἴγε μὴδὲ πάντες τὴν οικίαν οἰδοῦσι ἢ εἰδέναι ἔχουσι φύσιν. Οὐδεὶ δὲ θαυμάζειν περὶ τῶν ἄλλων διαφόρων τῆς ἐν τῷ παραδείγματι καὶ τῇ εἰκόνι τριάδος. Εἰρηται γὰρ, ὡς ὁμοιωσθαι μὲν τῷ Θεῷ τὸν ἀνθρώπον ὃ τε λόγος ἀπαιτεῖ καὶ ἡ τοῦ Μωσέως ἀξιῶσις, καὶ ὅσα ἄλλα ταύτῃ συντρέχει, καὶ ὁμοιωσθαι τῇ τριάδι τῶν ἐνδοτέρων ἐνεργειῶν, αἷς ἀνθρωπῶς ἐστὶ τε καὶ ζῆ κατὰ τὴν ψυχὴν καὶ τῶν ἄλλων τοῦ Θεοῦ κτισμάτων προέχει. Δεῖ δὲ ἐν μὲν τῷ Θεῷ τὴν Τριάδα ὑπερφύσει καὶ ποιητῇ πρέπουσαν εἶναι καὶ ὅλως θεοπεπῆ, ἐν ἀνθρώπῳ δὲ μετὰ τῆς τῷ κτίσματι προσηκούσης ὑφέσεως. Αὐτίκα γὰρ ὁ μὲν θεὸς νοῦς ἐνεργεῖ ἐστὶν ἀεὶ, ὡς αἰδίω καὶ ἀπείρῳ προσήκει, ὁ δὲ γὰρ ἀνθρώπινος δημιουργηθεὶς ἐκ Θεοῦ δυνάμει μὲν ἐστὶ τὴν ἀρχὴν ἐν πᾶσιν ἀνθρώποις ὁμοίως πρὸς τὰ νοεῖσθαι δυνάμενα καὶ πρὸς τὸ δι' ἐκείνων τελειοῦσθαι νοῦντα, ἐνεργεῖ δ' ὕστερον γίνεται τῇ περὶ αὐτῶν ἐπιστήμῃ, ἀθροισμένων ἐν αὐτῷ τῶν εἰδῶν ἄλλου μετ' ἄλλο τῇ ὁδῷ γὰρ τῆς ἀφαιρέσεως. Καὶ λόγος αὖ ὁ μὲν ἀνθρώπινος ἐν ἐκάστῳ πολλοὶς εἶδεσι μορφώμενος συμπληροῦται συναγομένους, ὡς εἰρηται, κινεῖται μίκρον ἐν αὐτῷ καὶ συνοῖσι λοιπῶν τῷ τρόπῳ τῆς ἕξεως· ὁ δὲ θεὸς λόγος ἐν ἐστὶ καὶ ἀπλούστατον εἶδος τῆς ἀπλούστατης ἐν τῷ πρώτῳ νοητῷ νοήσεως· ὁ γὰρ θεὸς νοῦς, ὁ Πατὴρ δηλονότι, μίᾳ καὶ τῇ αὐτῇ νοήσει πάντα αἰδίως νοεῖ, καὶ ἑαυτὸν μὲν νοῶν τὸ νοητὸν ὑφίστησιν εἶδος ἑαυτοῦ δὲ πρὸς ἑαυτὸν, τῷ εἶδει τὸν Λόγον, νοεῖ δὲ τὸν Λόγον, καὶ ἑαυτὸν ἔμα νοεῖ. Νοεῖ δὲ καὶ τὰ ἄλλα παρ' ἑαυτοῦ αἰδίως· μὲν κῶν ὡς ἐσόμενα περιουσιζὺ δυνάμει, ἐπὶ τὸ ἐπὶ-

μενον της νοήσεως ὡς δὴ παρὸν φερομένης · νοῶν δὲ ὅτε ἠθέλησε καὶ γεγεννημένα, ἔργα τῆς θείας ὄντα θελήσεως, καθὼς ἔστι καὶ ἄλλων εὐποιητικῆ. Ἄξι μὲν γὰρ ἐβούλετο τὸν κόσμον ἔσεσθαι, οὐκ ἐβούλετο δὲ καὶ ἀεὶ αὐτὸν ἔσεσθαι, οὐ γὰρ οἶδον τ' ἂν ἦν αὐτὸν ἀεὶ εἶναι οὐτ' ἔσεσθαι, ὡν τῷ μὲν τὸ μηδέποτε ἂν γενέσθαι, τῷ δὲ τὸ εἶναι καίτοι μηδέποτε γεγεννημένον ἀκολουθεῖ · ἢ τοίνυν ἀέδιος αὐτῆ νόησις μία καθάπαξ ἔστιν ἐν τῷ πρώτῳ νῷ σημείως μόνως διακρινομένη νοήσεως. Ἐπὶ τοῦτοις ἐν μὲν τῷ ἀνθρώπινῳ νῷ ἄλλο ἔστι τὸ νοεῖν τὸ πράγμα, καὶ ἄλλο τὸ νοεῖν τὸ νοούμενον νόημα, ὅταν εἰς τὸ οἰκείον ἔργον ὁ νοῦς ἐπιστρέφῃ, ὅθεν ἕτεροι μὲν αἰτῶν πραγμάτων, ἕτεροι δ' αἰτῶν ἐπ' αὐτοῖς νοημάτων εἰσὶν ἐπιστῆμαι · ἐν δὲ τῷ Θεῷ ταῦτα οὐ διενήνοχε, καὶ ὁ μὲν ἐν ἀνθρώπῳ λόγος καὶ ἡ θέλησις οὐ πραγματικῶς πρὸς τὸν νοοῦντα καὶ θέλοντα διακρίνονται νοῦν · ὁ δὲ θεὸς Λόγος καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον πραγματικῶς τοῦ Πατρὸς διακρίνονται · δεῖ γὰρ ἔχει καὶ τὴν τῆς φύσεως ἕνωσιν ἀκρᾶν εἶναι, ἢ προσήκει Θεῷ, καὶ τὴν διάκρισιν αὐτῆ ἀληθῆ τε καὶ ἔμπρακτον, τῇ μέντοι κατὰ τὴν φύσιν ἐνώσει μηδὲλως προσισταμένην. Ἡ γὰρ ἀτομικὴ καὶ προσωπικὴ διάκρισις ἐν μὲν τοῖς ὁμοφυεῖσι κτίσμασι τὴν ὕλην αἰτίαν ἔχουσα εὐλόγως δὲ τὴν φύσιν ἐν τοῖς οὕτω διηρημένοις ἀριθμοῖς διαιρεῖ · ἐν δὲ τῷ ἀπλουστάτῳ καὶ νοερωτάτῳ Θεῷ τὴν νοητὴν ἀναφορὰν αἰτίαν ἔχουσα μόνῃ οὐ διαιρεῖ τὴν κατὰ φύσιν ἐνότητά. Καὶ πολλὰς ἄλλας εἰκὸς εἶναι διαφορὰς τῆς τε ἀκτίστου Τριάδος ἐν τῷ Θεῷ καὶ τῆς ἐν ἀνθρώπῳ κτιστῆς · ἀλλὰ δὲ μετὰ τοσοῦτων τῶν διαφορῶν οὐδὲν ἤτερον ἢ κατὰ τὴν τριάδα τῶν ἰδιωμάτων ἢ τῶν ὑποστάσεων ὁμῶς μὲναι · καὶ ἔστι κατὰ τὴν πρόθεον αὐτῶν καὶ τὴν τάξιν καὶ τὸν τῆς προόδου λόγον τε καὶ τῆς τάξεως καὶ τὴν ἐν τῷ πλήθει πάλιν ἐνότητά τῆς οὐσίας καὶ καθόλου φάνει τὴν νοερότητα. Εἰ δὲ μετὰ πλείστης ἔχει μὲν τῆς ὑπεροχῆς, ἐνταῦθα δὲ τῆς ὑφέσεως, καίτοι κἂν τῷ κτίσματι πολλῆ τις ὁράται διαφορὰ τῆς εἰκότος · ἢ μὲν γὰρ τοῖς ἀνθρώποις ἐδόθη πᾶσι δῶρον κοινὸν μελίζονος κοινωνίας ἀρχὴ κατὰ τὸν μέλλοντα βίον τοῖς ἐνταυθαῖ καλῶς κεχηρημένοις · οὐχ ὁμοίως δὲ πάντες αὐτῆς ἀπολαύουσιν, ἀλλ' οἱ μὲν μορφοῦσι τὴν εὐγενεστάτην ταυτην τῆς φύσεως παρασκευὴν καὶ οἰκεία προαιρέσει τε καὶ σπουδῇ καὶ τὸ κάλλος αὐτῆς ἐξάπτειν ποιῶσι καὶ μέχρις οὐρανῶν ἀνιέναι, τοῖς δὲ ἀργόν τι χρῆμα καὶ ἀμορφον καταλείπεται ἀμαθῆ συγκαλυπτόμενον ἢ πονηρίᾳ.

Καὶ ταῦτα μὲν πάντα περὶ τῆς θείας Τριάδος πρὸς τοὺς ἔξω καὶ εἰρηται καὶ λέγεσθαι δεῖ, ὡς ἕκ τινος ἀρχῆς ἡμῖν τε καὶ ἐκαίνοις κοινῆς τῆς τοῦ Μωσέως διδακτικῆς · ἡμῖν δὲ λόγου παντὸς ἐπέκεινα τὴν περὶ τούτων πίστιν αὐτὸς ὁ θεὸς ἐνήθηκε Λόγος. Τούτου χάριν τὴν ἡμετέραν ἀληθῶς μὲν θεοπρεπῶς · δὲ ὅμως προσλαβόμενος φύσιν, καὶ δόξαις τε ταῖς ἀληθεῖσι περὶ τοῦ μόνου Θεοῦ καὶ μόνου τῶν ὄντων πάντων αἰτίου καὶ νόμοις περὶ τοῦ βιοῦν ἔχειν ὀρθῶς ἐκδόμησεν ἡμᾶς ἐκ τῆς πρὶν ἀκοσμίας, ἣν ὁ τοῦ ψεύδους πατὴρ ἡμῖν ἐπεσώρευσεν οὐκ ἂν δυνηθεῖς ἦ, ὡν τὸ δέον ἅπαν τηρούντων. Δόξα τοίνυν τῷ Λό-

ducta, quando voluerit, intelligit; eum divinæ voluntatis sint opera, quatenus est et aliis benefica. Nam semper volebat fore ut mundus esset, non autem ut semper existeret; nec enim pote fuisset illum semper esse aut fore, ex quorum altero consequitur ut nunquam existeret, ex altero ut existeret, tametsi nunquam effectus. Hæc igitur æterna intelligentia ex integro una est in primo intellectu signis tantum ab intelligentia discreta. Præterea in humano intellectu aliud est rem intelligere, aliud intellectionem intellectam, cum ad propriam operationem intellectus convertitur; unde aliæ sunt rerum, aliæ de rebus intellectionum notiitæ. Verum hoc in Deo non differunt. Aliunde ratio et voluntas in homine non revera distinguuntur erga cognoscentem et volentem intellectum. Divinum vero Verbum et Spiritus sanctus realiter a Patre distinguuntur. Nam illic oportet ut sit naturæ summa unitas, ut Deo par est, et vera similiter et effectiva distinctio, unitati tamen naturæ minime obstans. Etenim indivisa et personalis distinctio quæ in creaturis materiam habet causam, approbe per huiusmodi numeros naturam dividit. Sed apud simplicissimum et intelligentissimum Deum, cum ex intelligibili tantum relatione causam habeat, naturæ non dividit unitatem. Nec aliis paucis probabiliter inter se differunt increata Trinitas apud Deum, et apud hominem creata. At quantumvis multæ sint hæc differentiæ non cessat in Trinitate proprietatum seu personarum assimilatio. Permanet vero juxta processionem earum et ordinem, processionisque et ordinis modum atque etiam juxta substantiæ unitatem in pluralitate, ac uno tandem verbo intelligibilitatem. Quod si cum multa illic præcellentia, hic autem imperfectius, multa iterum in creatura differentia cernitur ab imagie, quæ quidem omnibus data est hominibus ut commune donum majoris communicationis principium, nempe in futura vita his qui præsentem recte usi fuerint: non autem omnes paritor illa fruuntur; sed alii generosissimum illum naturæ apparatus voluntate et contentione propria efformant, ejusque accendunt pulchritudinem et ad cælos usque extollunt; alii contra velut iners et informe quiddam illum inseltia aut malitia obrutum missum faciunt.

Hæc omnia de divina Trinitate ad eos qui foris sunt dictum dicendumque est, ex quodam quasi principio nobis et ipsis communi, Mosis nempe doctrina. Nobis autem præter omne ratiocinium fides ab ipso divino Verbo de his inserta est. Quapropter naturam nostram vere, Deo tamen condigne suscipiens et veris sententiis de uno Deo solo cunctorum entium auctore et legibus ad dirigendos mores nos exornavit, priori amoto dedecore quod in nos mendacii pater congresserat, non ita certe læsurus si nos approbe stetissemus legibus. Gloria igitur Verbo Dei et Filio qui tanta nobis bona lar.

gitus est haud qualia tantum omnibus entibus et A operibus suis, sed etiam cunctis praestantia eaque perpetuo, neque solum omnibus una, sed et singularim. Ipse enim ab aeterno nos et mundum universum penes se habuit intelligibiliter, ad extra autem temporaliter produxit, simul et tempus faciens opus paternae et sapientis bonitatis. Ipse admirabili dispensatione nos spiritualiter instauravit et una curatione a diuturno et multiplici morbo sanavit ob eandem bonitatem, tanquam egregius medicus unaque pater et Dominus. Ipse moribus ac fide nos instituit, fidem scilicet edocens et caelestis mysterium Trinitatis pulchre nobis reserans, quo solum agnito unus Deus rite ac legitime coli potest; inarum autem dux effectus non praecipuis tantummodo, sed suis etiam exemplis. Ad neutrum tamen huiusmodi bonorum nos adegit (caveendum enim ne perderet, eum salvare vellet); sed impedimentum aeternae vitae insperato solvit, labem scilicet ex generationis semine propagatam; quamohrem sese spoliavit, et, corpore suscepto, pœnam nobis debitam in carne sua luit quæ nihil peccaverat; filiorum autem arbitrio fidemque et bona opera proposuit, quos etiam, propter omnimodam difficultatem utrique repugnantem, suis non destituit auxiliis. Ipse nobis Deum et Patrem manifestavit ab illo vicissim omnibus modis manifestatus. Ipse et Spiritum sanctum nobis revelavit ad majorem nempe sui revelationem, licet antea pro temporum opportunitate ab illo revelatus; hunc denique sigillum suorum in nos beneficiorum. Ipse singulorum vitam filiorum qui fide et arbitrio sunt efformati dirigit. Optima namque ex animo prorsus libero oportet eligi, statimque gratia ita proponentibus occurrat. Ecquid enumerandum tot manifestæ beneficentiæ dona quæ pro numero et magnitudine sunt omni sermone majora, soliusque obsecrante animæ oculis invisæ maneat et ignota? Quoniam vero, etsi forte proprius ad divinum Verbum, nostrum nempe Jesum hoc referuntur, una tamen fuerit a Patre et Filio in Spiritu divinæ dispensationis beneficentiæ, ex unaque communi benignitate, ac proinde nobis semper indivise omnigenæ felicitatis et salutis prodierint remedia, idem est divinum laudare Verbum ac totam concelebrare Trinitatem, seu potius unum in personarum Trinitate Deum. Ipsi gloria in sæcula. Amen.

την τοῦ Θεοῦ καὶ Υἱῷ τοσοῦτων καλῶν ἡμῖν ὑπέ-
ξαντι τοῖς ἀνθρώποις, οὐ μετὰ πάντων μόνων τῶν
ἔντων τε καὶ ἔργων αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ πάντα
καὶ πρὸς τοῦτω διηνεκῶς, οὐδὲ πᾶσι μόνον κοινῶς
ἀλλὰ καὶ χωρὶς ἐκάστῳ. Αὐτὸς γὰρ καὶ ἀτίθως ἡμᾶς
τόν τε σύμπαντα κόσμον εἶχε παρ' ἑαυτῶ νοητῶς
καὶ χρονικῶς ἔξω παρήγαγεν, ἅμα καὶ τὸν χρόνον
πισήσας ἔργον τῆς πατρικῆς καὶ αὐτοῦ σοφῆς ἀγα-
θότητος· αὐτὸς καὶ ἀνέπλασε πνευματικῶς οἰκονο-
μίας τρόπων ἐνεζόντων καὶ μεθόδῳ μιᾶ τὴν πολυχρό-
νιον ἡμῶν καὶ ποικίλην ἐξηκέσαστο νόσον ἐκ τῆς αὐ-
τῆς ἀγαθότητος ὡς ἄριστος ἰατρός ὁμοῦ καὶ πατὴρ
καὶ δεσπότης. Αὐτὸς ἡμᾶς ἐμόρφωσε καὶ βίω καὶ
πίστει, τὴν μὲν διδάξας καὶ τὸ τῆς οὐρανοῦ Τριά-
δος καλῶς ἡμῖν ἀναπτύξας μυστήριον, ᾧ μόνῳ τὸν
ἓνα σέβειν Θεὸν καλῶς ἐνεστι καὶ γνησίως, τοῦ δὲ
καθηγητῆς ἡμῖν γεγονῶς οὐ διδάγμασι μόνοις, ἀλλὰ
καὶ τῷ καθ' αὐτὸν ὁποδείγματι· οὐ βιασάμενος πρὸς
οὐδέτερον τοῦν δυοῖν τούτοις καλοῖν (οὐ γὰρ εἶαι
φθεῖρειν ἀντὶ τοῦ σώζειν), ἀλλὰ τὸ μὲν κύλυμα τῆς
αἰωνίου λύσας ἀνεπίστως ζωῆς τὴν ἐκ τῶν σπερ-
μάτων τοῦ γένους διαβαλουσαν λύμην, οἷς ἐκένωσεν
ἑαυτὸν καὶ οὐς ὑπέστη καὶ τὴν ὀφειλαμένην ἡμῖν
δίκην ἐξέτισεν ἐν σαρκὶ μηδὲν ἁμαρτούση, τῇ δὲ
προαιρέσει τῶν τέκνων τὸ τε πιστεῦειν τὸ τε βιοῦν
ὀρθῶς ἐπιτρέψας, οὐκ ἀνευ μέντοι τῆς παρ' αὐτοῦ
συμμαχίας διὰ τὴν ἐκατέρῳ πολλοῖς τρόποις ἀπαν-
τῶσαν δυσχέρειαν, αὐτὸς ἡμῖν ἐφανέρωσε τὸν Θεὸν
καὶ Πατέρα πᾶσι τρόποις ὑπ' ἐκείνου φανερωθεῖς.
Αὐτὸς ἡμῖν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐφανέρωσεν εἰς
μείζω μὲν φανέρωσιν ἑαυτοῦ, καίτοι πρόσθεν ὑπ'
ἐκείνου φανερωθεὶς τῷ καιρῷ προσηκόντως, σφρα-
γίδα δὲ τῶν εἰς ἡμᾶς εὐεργεσιῶν. Αὐτὸς καὶ τὸν
ἐκάστου τῶν τέκνων βίον ἰθύνει τῶν πίστει τε καὶ
προαιρέσει μεμορφωμένων, δεῖ γὰρ προσεῖσθαι τὰ
κρείττω γνώμῃ ὀλη ῥοπή· ἡ δὲ χάρις εὐθύς συναντᾷ
τοῖς ὀβτω προσηρημένοις· τί δεῖ καταριθμεῖν τὰ
πάντα νικῶντα λόγον τῷ πληθεῖ τε καὶ μεγέθει τῆς
φανερᾶς εὐποιίας, ἢ μόνοις τοῖς πεπηρωμένοις τοὺς
τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοὺς ἀφαντῆς ἔτι· μένει καὶ ἄγνω-
στος; Ἐπει δ' εἰ καὶ ἰδιαίτερον πως πρὸς τὸν Θεὸν
ἀναφέρεται Λόγον τὸν ἡμέτερον Ἰησοῦν, ἀλλὰ μία
ἦν ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐν Πνεύματι ἡ τῆς θείας οἰ-
κονομίας εὐεργεσία ἐκ μιᾶς ὁμοῦ φιλανθρωπίας,
καὶ ἀχωρίστως ἡμῖν ἐκείθεν ἀεὶ τὰ τῆς παντοίας
εὐτυχίας καὶ σωτηρίας ἐκεράννυτο φάρμακα, ταυ-
τόν ἐστι τὸν Θεὸν Λόγον ὁμνῆν καὶ τὴν ἄληθ
ἐκθειάζειν Τριάδα, μᾶλλον δὲ τὸν ἐν Τριάδι προσ-
ώπων ἓνα Θεόν. Αὐτῷ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

SCHOLARIUM

POSTEA

GENNADII PATRIARCHÆ

EPISTOLA AD PLETHONEM

In ejus librum contra Latinos de processione Spiritus sancti.

ARGUMENTUM.

Pletho Gemistus librum ediderat inscriptum, *De processione Spiritus sancti contra Latinos*, in quo sub specie sententiæ Græcorum propugnandæ systema suum gentilitium adumbraverat. Hoc Gennadium non fugit; sine mora ideo ad refutationem se accinxit et responsum ad Plethonem ipsum direxit. Hæc epistola, quamvis nimis proluxa, magnam in auctore solertiam denotat. In ancipiti enim versabatur Gennadius: Plethonem oportebat ob propugnatas orthodoxorum partes laudare, at ob male propugnatas vituperare; propter orthodoxiam gratulari ita tamen ut pro dubio haberi intelligeret; ei ut homini a quo cavendum esset adblandiri, timorem tamen incutere ut se notum sentienti et larva sub qua latebat jamjam spoliandum; eo modo tamen ut verba cum amicitiae nondum interruptæ exteriori specie concordarent. Exordium tale est: « Accepi, o amicorum optime et doctissime, epistolam, tuæ erga me amicitiae et benevolentiae testem. Ais, te ad imperatorem opus transmisisse quod contra meam pro Aristotele lucubrationem scripsisti; interea tamen tractatum contra Latinos edidisti, de quo omnino taces, quod rancorem quamdam significare videtur. Fortuito in manus meas venit; quoad vero tuam in causa Aristotelis responsum, imperator ut mecum communicaretur e re non judicavit; in quo, si dicere licet, invidiose magis quam tu quoad gloriam tuam egit. Scriptum hoc, cujus desiderio teneor, aliquis fortasse non postulatum gratificandi vel molestandi causa transmittet. » Sententias deinde Plethonis Gennadius ad examen revocat, argumentis potioribus eas fulcians vel sub specie amicæ assentationis refutans. Plethoni enimvero gratulatur quod placitis philosophorum gentilium quæ in opere de Spiritu sancto adduxit, assensum non præbuerit. « Si qui, ait, exstarent adeo mente capti homines ut veteres istos errores instaurare vellent, eorum cæcitas venia omnino indigna foret... Ex quo enim Verbum ipsum in mundum venit ut unitatis divinæ dogma doceret, quanti sceleris reus esset qui deos multiplices inducere vellet, post tot sæcula extinctos polytheismi cineres movere, novum Olympum excogitare, quem non ipsa somniaverant poetarum cerebella, novum tandem cultum, religionem simpliciorum (1), ut aiunt nonnulli, qua respública et mores juxta Zoroastri, Platonis et Stoicorum placita refingerentur: quod si tales impietates scripto mandarentur et ederentur, ad eas consulendas paratum me esse profiteor, quod aliis sane cum non minori successu præstaret: at ut mihi concertationis honos reservetur postulo. Librum non igne (2) sed ratione et veritate oppugnabo; igni mandandi libri auctores. » Obmutuit Pletho; sed mox Diatribam in publicum emisit quam contra Gennadii pro Aristotele Apologiam scripserat, acrimonia et rancore plenam. Atqui fatendum Gennadium in Apologia Plethonem non minus male habuisse. Minorem Mynam audiamus, hujus Apologiæ editorem: « Επιγράφεται, inquit, ἡ παρῶσα βιβλος, Κατὰ τῶν Πλήθωνος ἀποριῶν ἐπ' Ἀριστοτέλει, δέον ἄλλως πως ἐπιγράφαι· ἐν γὰρ τοῖς ἐφεξῆς τῆς βιβλίου οὐχ ὡς ἀποριῶν ὁ Πλήθων ἐλέγχεται, ἀλλὰ ψευδόμενος, καὶ συκοφάντης, καὶ μαινόμενος. Utrunque philosophicus tumor læsus controversiam in mutuas obiurgationes verterat.

(1) Ἀγιστάτας εὐσταλείς. His verbis, quæ leguntur in Prologo ad librum *De legibus*, sensui Christiano Pletho contradixit. Hic prologus, ad quem per totum hunc locum Gennadius alludit, ei non nisi per linguam secreti non tenacem innotuisse debuit, nam librum suum Pletho nondum publici juris fecerat.

(2) Ignem tamen postea adhibuit Gennadius (vide epist. ad Josephum Exarchum), at contra librum, non contra libri auctorem.

ΣΧΟΛΑΡΙΟΥ ΤΟΥ ΥΣΤΕΡΟΝ ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ

ΠΡΟΣ ΠΛΗΘΩΝΑ

ΕΠΙ Τῆ ΠΡΟΣ ΤΟ ΥΠΕΡ ΛΑΤΙΝΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΑΥΤΟΥ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙ

Ἡ ΚΑΤΑ ΕΛΛΗΝΩΝ (1).

Ἐδεξίμην σου, φίλων ἄριστε καὶ σοφώτατε, τὴν ἄπειρον, ἐν ἣ φιλεῖν μὲν ἐμὲ, καὶ μῆτε ὠργίσει. μῆτε πρὸς ὀργὴν τι ποιεῖν ἔλθεις· ἀναπέμφαι δέ τι βιβλίον τῷ Θεοτάτῳ βασιλεῖ, πρὸς τὰ ὑπὲρ Ἀριστοτέλους ἠγωνισμένα μοι ποτε, ἀντιγεγραμμένα. Αὐτίκα δὲ καὶ βιβλίον τί σου κατὰ Λατίνων τῆς διέξεως ἐφάνετο, οὐ πρὸς ἡμᾶς γε οὐ μεμνημένους, ἐφικεῖς αὐτῷ καὶ μηνίοντι. Οὐ γὰρ ἠγνόεις ταυτησί γε τῆς ὕλης· λόγῳ τε καὶ ἔργῳ τοῖς δυνατοῖς ἀντιποιουμένους, καὶ διὰ τοῦτ', εἰ τις ἡμῖν ποθεν ἦκοι συνηγορία, ταύτην τε μεθ' ἡδονῆς ἀρπάσσοντας, ὡς εἰκός, καὶ εἰσομένους χάριτας τῷ δίδοντι. Τοῦτο μὲν οὖν καλῶς ποιοῦν, καὶ σοῦ γε μὴ ἀξιοῦντος, τὰς ἡμετέρας πρὸ πάντων χειρας ἐζήτησεν. Ἄ ὦ ἔφρασκες ἀντιγεγραφῶς ἀναπέμφαι, καὶ δεῖν ἡμᾶς ἐκείθεν λαμβάνειν εἰ γε βουλοίμεθα, ὁ μὲν θεοτάτος βασιλεὺς ἡμῖν οὐκ ἐδόου, σοῦ καὶ τῆς σῆς δόξης μᾶλλον, ὡς ἂν ἔγωγε φαίην, κηρόμενος· ἐπεὶ ἔώρα σε κατακαρημένον τοῖς λόγοις, ὃν εἰς ἐπιείκειαν ἐπαιῶν καὶ σεμνότητα, καὶ τοιοῦτον βούλοισ' ἂν κἄσι δοκεῖν εἰς πράξεις. Τὸ γὰρ τῆς ἀσθενείας τῶν λόγων ἢ τῆς ἰσχύος ἄλλοις ἀφείναι ἂν οἴμαι σκοπεῖν· μὴ δὲ γὰρ αὐτῷ γε νῦν τῶν τοιούτων μέλειν. Ἄλλ' εἰς ἄλλους οὐκ οἶδ' ὅθεν καὶ ὅπως ἐκπεπωκότα (ἔδει γὰρ ἀρετὴν λόγων τοιαύτην δημοσιεῦσθαι τε καὶ μὴ κρύπτεσθαι), οὐδὲ παρ' αὐτῶν πῶ τινο; δίδοται, οὐδ' ἔμοιγε αὐτῷ λαμβάνειν, εἰ δὲ τῆς ἀληθείας λέγειν, προὔργου γεγεννημένον· ἴσω; δὲ ποτε δώσει τις καὶ μὴ ἀπαιτοῦντι, ἢ χαριεῖσθαι, ἢ λυπηθεῖν οἴομενος, ὁποτέρως ἂν ἐπιστήμης περὶ τῶν τοιούτων καὶ γνώμης ἔχων τύχη περὶ ἐμῆ. Καὶ γὰρ τὴν καὶ νῦν ἐνοῶσάν μοι περὶ αὐτῶν τε καὶ τῶν ἐμῶν ἐκείνων γνώμην, ταύτην αὐξήσας τότε, ὡς οἶμαι, τραχυτέτων δὲ τῶν ἐκεῖ, καὶ τῷ μὴ χωρὶ; που, ἀλλ' ἐπ' αὐτοῖς τοῖς ἐμοῖς, ὡς τινα καὶ ἐπεμβαίνοντα ἢ προπηλακίζοντα, ἀντεπιείν, ἢ ὁ τι ἄλλο σοὶ καὶ ὅτου χάριν εἶη ἐξευρημένον οὐκ ἐπὶ καθαιρέσει μᾶλλον ἢ θεραπείᾳ τύφου τινός, τούτων δὲ τοσοῦτον φροντίσας, ὥστε καὶ ἐφροσθῆναι, ἄλλως τε καὶ ἀνταποδομινοῖς, ἔπειτα θαυμάσομαι σε, οἷς ποτε προσέλω νεονικώτερον ἀμύνοντα καὶ σαυτῷ. Καὶ δεῖ γὰρ σου ποιῶμαι ἐν θαύματι πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ ὅσα ἐξ σοφίαν καὶ τὴν τῶν λόγων ἐστὶ τέχνην. Τὸ μὲν γὰρ καὶ τῆς ἀληθείας ἐν ταῖς περὶ πάντων δόξαις ἐφάπτεσθαι χαλεπὸν ἐστὶ καὶ σοὶ καὶ ἔμοιγε καὶ ὀφείλου, ἕως ἂν ἐν τῷδε ὤμεν τῷ σώματι· τὸ δὲ τὰ δοκοῦντα, ὡς οἶόν τε, καὶ λόγοις ἔχειν δεικνύναι, καὶ ἰκανοὺς εἶναι τι καὶ ἀντεπιείν, τοὺς ἐπισταμένους πη τῶν μὴ τοιούτων καὶ τούτῳ (2) δὴ ἠγοῦμεθα διαφέρειν. Εἰ δὲ τί μοι ἢ ἐν τοῖς τοῦ βιβλίου προοιμίαις ἐκείνου, ἢ ἐν τινι τῶν ἐπιστολῶν καὶ ἠπειλητο, καὶ τούτου ἀφέξομαι νῦν· οὐ διὰ τὸ οἴεσθαι, μὴ ἂν ποτὶ σε δικαίως ἀντεπιείν μου τῷ βιβλίῳ δύνασθαι· εἰδὼς γὰρ τοῦτο καὶ πρότερον, ὅμως διενουσοῦμην τι καὶ ἀντιγράψαι αὐτῷ πρὸς τὰ σὰ, ἢ καὶ ἄλλον τινὰ τρόπον τὰ τοιαῦτ' ἐξετάσειν, ὃς ἂν καὶ ἀμφοῖν τοῖν φιλοσόφων συνήνεγκε, καὶ σοὶ δῆπου μετὰ θατέρου. Οὐ τοῖνον τούτου γε ἔνεκα, ἢ τοῦ δεῖν τῶν ἀντιγεγραμμένων σοι, ὡς μὴ κατὰ νόμον μῆτ' ἐπὶ σπουδῇ ἀφαιμένων, ὀλιγωρεῖν (οὐ γὰρ βούλομαι σε τοιαῦτα λέγων ἐτι λυπεῖν), ἀλλὰ τῷ μείζω σοὶ χάριν ἀφείναι τῶν κατὰ τοῦ Λατινικοῦ βιβλίου συγγεγραμμένων, ἢ ὅσον ἀμύνοισ' ἂν τις διὰ τὰ ἕτερα, εἰ καὶ ἔδει με ἀντιλέγειν, οὐκ ἀντερῶ· καὶ εἰ σιωπῶν μᾶλλον ἐχρῆν τοῖς προτέροις ἐκείνοις ἀρκούμενον, καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα σιωπήσομαι, καὶ ἀφέξομαι σου τῶν δευτέρων τούτων ἀποριῶν καθάπαξ. Τὸ μὲν γὰρ, εἴτε διὰ σὲ βελτίων φανεῖη Πλάτων Ἀριστοτέλους οἷς οὐ πρόσθεν τοιοῦτος εἰς πάντα ἐδόκει, εἴτ' Ἀριστοτέλει σῶζοιτο δι' ἐμὲ νῦν, ἢ ἐκ πολλοῦ δόξαν ἔσχειν, ἐν τοῖς γε πλείοσι καὶ σοφωτέροις, οὐ πάνυ μοι διαφέρει. Καὶ εἴτε τὰ δυνατὰ λέγειν δόξαιμεν ἀμφοῦ ὑπὲρ ὧν ἐν τοῖς ἐξω προεστάμεθον λόγοις, εἴτε καὶ μηδέτερος μηδέτερω βοήθειᾳ καλῶς, ἀλλ' ἐπιδείξεις εἶναι ταῦτα δοκοῦντα μόνον τοῖς κρινούσιν, αἰδὲ τούτου μοι μέλει τοσοῦτον ἐν τῷ παρόντι· ἀλλ'

(1) Primus edidit V. Cl. D. Alexander in Appendice ad Plethonis librum *De legibus*, p. 313, ex cod. Paris. 1297, ubi in titulo (inquit doctissimus editor) prius scriptum fuerat καὶ κατὰ τῆς Λατινικῆς διέξεως, postea in margine rescriptum, ἢ κατὰ Ἑλλήνων; quorum utrumque verum: non magis enim adversus Latinorum dogma quam ad versus Plethonis novam gentilitatem scripta sunt hæc.

(2) Sic cod. Τούτῳ post τὸ δὲ ἀνακολούθῳ. ALEX.

μένοι μάλλον ἢ ἐκουσίῳ ἐνδείξῃ τοῦ ἀληθεστέρου τε καὶ βελτιόνος· σαφὲς γάρ ἦν ἡ παρά τῶν δαιμόνων φωνή. Δι' ἃ δὴ καὶ οὐκ ἀπεικώτως ἐκείνοι πάντες σχεδὸν ἀσύμφωνα τῇ ἐπαγγελίᾳ τοῦ βίου ἔργα ἐπιδειξάμενοι, οὐδὲν τοῦ τριβῶνος ὠναντο καὶ τῆς ἐν ταῖς στοαῖς ἡ τοῖς περιπάτοις ἀδολεσχίας, ὥστ' ἔλπερινὰς, αὐτοὺς ἂν εἶναι τοὺς εἰς θῶν τε καὶ θηρίων ἄλλων σώματα εἰσιόντας σὺν αὐτῇ φιλοσοφίᾳ καὶ τοῖς καλοῖς θεωρήμασιν, εἴγε ἀληθεῖς αἱ μετενοματώσεις καὶ οἱ περὶ αὐτῶν ἦσαν λόγοι. Οἱ δὲ τῆς ἱερᾶς ἡμῶν πίστεως ἡγεμόνες, εὐθύς ἀπὸ τῆς αὐτοχουῆς ἐκείνης οἰκονομίας τοῦ κρείττονος μέχρι καὶ ἐπὶ πλείστον χρόνον, οὐ μόνον τοῦ αὐτῶν λόγου καὶ οἱ σφώτεροι, ἀλλὰ καὶ παντὸς λόγου κρείττον ἐβίου, (1) ὡσπερ εἰκὸς ἦν τοὺς αὐτῇ Θεοῦ σοφίᾳ, συγγενέσθαι τοῖς ἀνθρώποις ἀξιοσάση τούτου χάριν, ἀκολουθοῦντας. Γραμμῶν μὲν καὶ ἀριθμῶν καὶ τῶν οὐρανίων τηρήσεως, καὶ φυσικῆς ἐπιστήμης, οἱ μὲν οὐδὲ τὴν ἀρχὴν ἐπαίοντες· ὧν γὰρ τῆς ἀπολαύσεως ὀλιγώρου, τούτων τὴν εἰδὸν, καὶ τῶν περὶ αὐτὰ παθημάτων, οὐδὲν ἠγοῦντο σμυδόν, πάνυ καλῶς ποιοῦντες. Εἰ γὰρ τὸ γινῶναι πρὸς τὸ ὑπερφρονῆσαι τῶν γε τοιούτων φέροι ἂν, τοῖς γε νοῦν ἔχουσι, καὶ ἐρασθῆναι τοῦ κάλλους, ὃ ὑπὲρ ταῦτα πάντα ἐστίν, ἀφονὲς εἶη ὅν, τί γ' ἂν ἐδέοντο κάμνειν περὶ τὴν τοιαύτην γινῶσιν, ὀδῶν ῥάστη τε καὶ δικαιοσύνη, καὶ περὶ βεβαίῳ, μετὰ τοῦ ἔραστοῦ κἀνταῦθα, ὡς ἐγχερωεῖ, γενέσθαι δυνάμενοι; Οἱ δὲ καὶ ταῦτα μὲν ἤθεσαν, ἀλλ' οὐδὲν μάλλον τῶν οὐκ εἰδῶν ἐχρῶντο. πλὴν εἴ που ἐδέησε τοὺς ἐπὶ τῇ καταλίῳ ταύτῃ σπουδῇ μόνῃ σεμνυνομένους ἐλέγχειν, καὶ τὰ ἐκείθεν ἀνοίστασθαι τῇ ἱερᾷ ἀληθείᾳ δοκοῦντα δεικνύναι ὅσα ἐχρῶν δεικνυσθαι, καὶ ὡς ἂν μὴ κομπάζειν δύναιτο, ἢ ὡς δι' ἀμαθίαν τῶν ἄλλων ἐπὶ τὰ βελτίω ἰσμένον, τῶν τῷ ὄντι φιλοσόφων καταγελαῖν, οἱ τῇ τῶν φαινομένων γινῶσει προσηλωμένοι. Πάντες δ' ὁμοῦ τὴν ἀληθινήν σοφίαν τοιαύτην τε εὔρον σπουδῇ, οὐκ ἄνευ τῆς ἐξ αὐτῆς ὁδηγίας, καὶ εὐρημένην ἐτίμησαν οὕτω, ὥστ' ὑπὲρ αὐτῆς καὶ τῶν αὐτῆς νόμων θνήσκαι τε καὶ διὰ βίου τεθνηκέναι, ὃ δὴ τοῦ κατ' ἐκείνην βεβιωκέναι ἀκριβῶς, πολὺ μείζον ἐστίν. Τοιοῦτοι δὲ γεγονότες, οὐ μελέτην λέγοντες μόνον θανάτου εἶναι φιλοσοφίαν, ἢ μελετῶντες μὲν ἐν τῇ θανάτου τε καὶ τῶν θανάτου πολὺ χειρόνων κακῶν τοῦ σώματος ἀπουσίᾳ, ἐν δὲ τῷ ἔργῳ ἀφηνιάζοντες, ἀλλ' ἔργοις μάλλον ἢ λόγοις ἐπιδεικνύοντες ἅπαντας τὴν προαίρεσιν, οὐ καθ' ἕνα αὐτοὶ τε οὕτως ἐφιλοσόφουν καὶ τοὺς ἄλλους; ὁμοίους ἐποίουν, ἀλλὰ καθ' ὅσους παγχαλέπον ἐστιν ἀριθμεῖν· πόλεις γὰρ ὅλαι καὶ ὅλα ἔθνη τὴν ὑψηλοτάτην αἴρεσιν ἠσπάζοντο τε ταύτην καὶ ἠσκούον, οὐδ' ἐν χρόνῳ πολλῷ, ἀλλ' αὐτίκα δὴ ἀποσκευαζόμενοι πῖν κώλυμα, καὶ τῶν ἐν τῷ βίῳ τῶν θεληγῆτρων, ὡς μὴδ' ὑπ' αὐτῶν ποτε τερφθέντες, ἐπικληθῆμένοι εὐθύς τῷ τῆς ἀληθοῦς ζωῆς κόματι. Καὶ οἶμαι μὴ μόνον τῶν ἐκ τοῦ παντὸς τοῦ χρόνου ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν ἐξ αἰδίου γ' ἂν γεγεννημένων, ὡς Ἕλληνας ὑπελάμβανον, μὴ

φιλοσοφῆσαι τοσοῦτους καὶ ἔργῳ τὴν προαίρεσιν ἐπιδείξασθαι, ὅσους ἢ ἐν πόλει μίθ τῶν ἀπανταχοῦ ἄρχων εἰς ἐν ἡμέρᾳ μίθ φιλοσοφῆσαντας εἶδεν (οὐδὲν ἰσχυσάσης αὐτῷ τῆς μαγειρικῆς ὀμότητος, ἢ ἐπὶ ἐκείνων σώματα μπιῶν, ἠλπίσεν ἀποστρέφειν τὸ ὄρθου φρονήματος καὶ τῆς ἐπ' αὐτῷ βεβαίῳ ἐλπίδος τοὺς μακαρίους), ἢ ἐν τῶν τῆς ἀρετῆς ἀσκητηρίων ἐνὶ τῷ πανταχοῦ μίθς γενεᾶς χρόνος, καὶ ὑπ' ἀνίπου, εἰ τύχοι, καθηγεμόνι, πεφιλοσοφηκότας γνησίως, τῇ τῶν μακαρίων ἐν οὐρανοῖς προσήνεγκε πολιτείᾳ. Τὸ δὲ πλήθος ἅπαν τῶν ὑπὸ τῆς ἀληθείας κατασχεθέντων, ἐξέστου δι' αὐτῆς ἐβουλήθη τοὺς ἀνθρώπους ἐπιστρέφειν πρὸς αὐτήν, τίς ἂν οὐκ ἐπινοῦν ἐκπλαγείη λαβῶν; Τοσοῦτον ἀπέχει τῇ κατὰ Χριστὸν φιλοσοφίᾳ ἢ τῶν τινος ἀνθρώπων παραβλήθῆναι καὶ πάντων ὁμοῦ τῷ τε πλήθει τῶν βελτιομένων καὶ τῷ τάχει τῆς βελτιώσεως, ὥστε καὶ κινδυνεύσαι ἂν μάτην γερονέταις τουτοῦν τὸν κόσμον (ὃ τῆς συστάσεως τέλος τὸν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἐξῆς πολλοὶ τίθεσθαι εἶναι, καὶ εἰ μὴ τὸ σύμπατος, ἄλλ' ὅσα τῶν γινόμενων εἰσὶν ἀρχαὶ τῶν ἐν τούτῳ), καὶ τὰς τῶν ἀνθρώπων γενέσεις τε καὶ ζωὰς καὶ ἐπίσεις εἰκῆ τῷ παντὶ χρόνῳ προστίθεσθαι, εἰ μὴ τὴν τῆς ὑπερφυοῦς ἀληθείας φανέρωσιν οὕτως ὁ Θεὸς ψκνόμενι, ὥστε καὶ ἀποκαλυφθείσης, καὶ μενούσης εἴη τοῖς ἀμβλυτέροις κεκαλυμμένης, -καὶ τῷ μὲν ὑπερφυῆ τῶν μαθημάτων ἀφιστάνειν δοκούσης οὐκ ἤττον ἢ τῆς διδασκαλίας τῷ τρόπῳ, διὰ δὲ τῶν παραδίξως αὐθι; ἐνεργουμένων πάντας προσαγομένης, τοσοῦτον ἴσμεν ἀνθρώπων ἀθρόον τῇ τῆς ἀληθείας ἐπιγνώσει, καὶ τῇ δι' αὐτὴν ἀρετῇ συμπάσῃ, πρὸς τὴν τοῦ θεοῦ κοινωνίαν εὐμεθέδως ἔλθειν. Οὐκ οὐδὲ περιωφθῆ, μὴ ἐπὶ τὸ ἀναγκαιότατον τε καὶ βέλτιστον τὰ τε ἀνθρώπεια ἔλθειν αὐ πράγματα τέλος, καὶ ὅσα αὐτῶν ἕνεκα τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ καὶ γίνεται, οὐ (2) δὴ καὶ τὴν ἀρχὴν ἢ τοῦ πεποιηκότος εἴπειν βούλησις, ὡς εἰκὸς ἦν. Διὸ δὴ καὶ τοῦ κατὰ Χριστὸν ἀνεπιγμένου διδασκαλείου, ἐπεὶ εἶδει ποτὲ τοῦτ' ἀνοίγυσθαι, ὑπεχώρουν μὲν οἱ φυσικοὶ καὶ γεώδεις περὶ τῶν ὑπερφυῶν στοχασμοί, τὰ δ' ἱερὰ τοῖς ἀνθρώποις ἐνεφυτεύετο δόγματα, καὶ ταῦτα τοῖς ἔργοις τῶν δοξαζόντων σύμφωνα ἦν. Καὶ ἡ μὲν τῶν δαιμόνων οὐκέτ' ἦν ἰσχύς οὐδαμοῦ· τὸ δὲ τοῦ ταύτην καταλύσαντος ὄνομα Ἰησοῦ κατ' αὐτῶν τε καὶ τῶν ἀρβρωστημάτων ἐκράτει πάντων τῆς φύσεως, καὶ ἡ ἐνδυναστεύουσα τοῖς ἀνθρώποις ἐκ μακροῦ φιλία τῶν προσύλων τούτων ἐλύετο, καὶ ἡ πρὸς τὸν οὐρανὸν φέρουσα τῶν ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀνιόντων ἔγεμεν ὀσημέραι, μυρίων ἐξ ἀπάσης τῆς οἰκουμένης, τῶν μὲν ἀπὸ τῆς ὑπὲρ Χριστοῦ πάλης, τῶν δ' ἀπὸ τῆς ἐμπόνου τῶν ἐκείνου νόμων μελέτης ἀναλυόντων μετὰ πολλῶν τῆς μελλούσης εὐζωίας καὶ φανερῶν ἐλπίδων καὶ προοιμίων. Καὶ ἠλάτχετο μὲν τὸ μαχόμενον ἅπαν τῇ βελτίστη ταύτῃ καινοτομίᾳ μάτην ἐπιχειροῦν· ἡ δὲ τοῦ Χριστοῦ δύναμις ἐν τῇ φυσικῇ τῶν αὐτῷ πιστευόντων ἀσθελεῖς θαυμασίως ἐτελειούτο. Καὶ ἡ μὲν φύσις τοῖς τέρασιν ἐξηλεί-

(1) Cod. ἐβίου.

(2) An oī potius, ob ἕταιε quod sequitur? ALEX.

ἀρα καὶ οὐδενὸς ἄλλου ἕνεκα ὁ Θεὸς ἂν εἴη, ὃν τυ-
 χάνον τὸ πρῶτον καὶ μάλιστα γὰ καὶ κυριώτερον.
 Νοῦς δὲ ὢν, νοήσειεν ἂν δῆπου καὶ ἐαυτὸν, εἴ γε δεῖ
 τάλιθδὲ μὲν νοεῖν αὐτὸν, αὐτὸς δὲ ἐστὶ τοῦτο. Καὶ
 ἐρασθεῖη δ' ἂν τάγαθου· οὐ γὰρ δὴ μόνος ὁ ἀγαθὸς
 ἐστὶ μὴ χαίρων τῷ ἀγαθῷ. Ἐρασθῆσεται δ' ἑαυ-
 τοῦ, εἴ γε δεῖ μὲν αὐτὸν τῷ ἀρίστῳ χαίρειν καὶ
 ἀπολαύειν αὐτοῦ, αὐτὸς δὲ ἐστὶ τάγαθόν. Αὐτὸ
 μὲν δὴ τὸ νοητὸν, ᾧ νοεῖ ἑαυτὸν, καὶ ἡ νόησις, ὁ
 θεῖος πέφηνης Λόγος, ὁμοίότης αὐτοῦ καὶ ἰδέα τις
 σύμφυτος ὢν, καὶ ἀληθεία γὰ αὐτῇ, οὐδ' ἐν τῷ
 Θεῷ μόνον καὶ Θεὸς αὐτὸς, ἀλλὰ δὴ καὶ πρὸς τὸν
 Θεόν, ὡς τὰ λόγια βούλεται. Αὐτὸς δὲ γὰρ ὁ ἔρω-
 ς, ᾧ πρὸς ἑαυτὸν ἀντέστραπτει ὁ Θεός, καὶ ἐρᾷ ἑαυ-
 τοῦ τάγαθου ὄντος, τὸ θεῖον πέφηνε Πνεῦμα, ἀγαθὸν
 ὄν, καὶ ἄγιον, καὶ ἀγαθότης αὐτῆ, καὶ ἀγιότης
 αὐτῆ, καὶ ἄγιασμός αὐτὸς κατὰ φύσιν. Καὶ οὕτως ἐν
 ἑαυτῷ τρισσῶ; ὑφέστηκεν ὁ Θεός, καὶ τρεῖς ὑποστά-
 σεις εἰσὶν ἐν αὐτῷ, ἐν ἄρχῃ ἐνόητι φύσεως. Οὐ γὰρ
 δῆπου τὸν θεῖον Λόγον, ὃς γὰρ τῶν θεῶν νοημάτων
 ἄδυσσός ἐστι πάντων, δεῖο γ' ἂν μὴ ὑφαστώτα εἶναι
 Θεόν. Ἦ πῶς ἂν ἦν ἰδέα μὲν ἀληθῆς τοῦ Θεοῦ, ὡς
 φυσικῆ τις ὁμοίότης αὐτοῦ, καὶ εἰκῶν, καὶ χαρα-
 κτήρ, καὶ ἀπαύγασμα ἐμφυτον, ἰδέα δ' αὐ, ὡς πα-
 ράδειγμα τι ὑπερφύει, τῶν πρὸς τὴν ὁμοιότητα τῆς
 τοῦ γεννῶντος; βουλήσεως καὶ ἑαυτοῦ, Θεοῦ τῆ φύσει
 ὄντος, πεποιημένων, εἴ μὴ ὑφαστῆκε Θεὸς νοητὸς
 πρὸς τὸν αὐτὸν μὲν τῆ φύσει Θεόν, νοοῦντα μέντοι
 γὰρ σχετικῶς, ἀντιτεταγμένους; Ἦν δ' ἂν καὶ χεῖρον
 μὲν τοῦ θεοῦ νοῦ τὸ σύμφυτον ἐκείνου καὶ ἴσον
 ὁμοίωμα, μὴ καὶ τῷ ὑφαστῆναι ὁμοιωμένον· τῶν
 δὲ τοῦ Θεοῦ ἔργων πολὺ ἐλάττων ἢ ἐν τῷ Θεῷ ἰδέα
 τε καὶ ὁ λόγος, ὑφαστῶτων ἐκείνων, αὐτῆ μὴ ὑφε-
 στηκῶτα, καίτοι πᾶσιν ἀπειράκις ἀπείρω; ὑπερκει-
 μένη. Ἀλλὰ δὴ καὶ τοῦ ἐν ἡμῖν λόγου τί ἂν εἴχε
 πλεον ὁ θεῖος, τό γὰρ εἰς τὴν φύσιν ἦκον τοῦ λόγου,
 φημί δὴ τὸ ἐν τῷ νῷ συνελήφθαι ὡς εἰδός τι τῷ τε
 νοητῷ πως καὶ τῷ νοοῦντι ὁμοιωμένον; Οὐ γὰρ
 ὑπόστασις χωριστῆ (1) ὁ ἐν ἡμῖν πέφυκε λόγος,
 ἀλλ' ἐν ὑποστάσει μᾶλλον ἐστὶ τῆ τοῦ νοῦ, ὑπαρκτι-
 κῶς ἐκείνου διακρινόμενος· οὐ γὰρ ἀπλῶς ἀλλ' ἡ
 νοητός ἐστι. Τὸν δὲ θεῖον ἀρα Λόγον ἐχρῆν τῆ μὲν
 σουτήρη· τῆς Θεότητος διὰ τὴν ἀπλότητα τῆς θείας
 φύσεως μεκοσμηθῆναι, τῆ δὲ τῆς ὑποστάσεως ἰδιότητι
 τοῦ γεννητῆρος ἀξίον εἶναι, καὶ ὡς ἐκείνος νοῦν ἐστὶν
 ἀληθῶς, οὕτως αὐτὸν κυρίως εἶναι νοούμενον. Ὁ δ'
 αὐτός ἐστι καὶ περὶ τοῦ θεοῦ Πνεύματος λόγος, εἴ
 τις βούλοιο τὰ πρότερον εἰρημένα καὶ αὐτῷ ἐφαρ-
 μόζειν κατὰ τὰ περὶ αὐτοῦ παραδεδομένα, τὴν ἐν
 τοῖς προσώποις οὕζων διαφορὰν. Ἄμα δὲ καὶ τὸ μὴ
 δεῖν ἐπὶ πλείους ἐκταίεσθαι τὰς θείας ὑποστάσεις
 δὴλόν ἐστὶ τοῖς εὐλόγως τε ἄμα καὶ εὐσεβῶς σκο-
 πουμένοις. Οὐδὲν γὰρ ὁ τι τῶν περὶ Θεοῦ λεγομέ-
 νων οὐκ ἂν εἰς τὰς ὑποστάσεις ταύτας ἀνερχθεῖη
 κελῶ; καὶ τὰς προόδους αὐτῶν, εἴτ' ἀγαθότης εἴη

γὰρ τοῦτο, εἴτε σοφία, εἴτ' ἰσχύς, εἴτ' ὁ τι ἂν φαίη
 τις τῶν τοιούτων. Ὅστε μὴ δεῖν ἂν ὑπ' ἀνάγκης οὐ-
 δεμιᾶς πλειόνων εἶναι τὴν ἐνδοτέραν καὶ φυσικῆ
 γονιμότητα, ἢ ὅσας ἴσμεν τε καὶ πιστεύομεν ὑποστά-
 σεις, προακτικῆν· μήτε καὶ τὸν θεῖον Λόγον γεννᾶν
 δεῖν ἢ προβάλλειν, νοοῦντά γὰρ καὶ αὐτὸν, καὶ ἐρῶν-
 τα αὐτοῦ τε καὶ τοῦ γεγεννηκότος καὶ τοῦ συμφυτοῦς
 Πνεύματος· ἢ τὸ Πνεῦμα προβάλλειν τε καὶ γεννᾶν,
 νοήσεως ἕνεκα καὶ ἀγάπης, ἃ δεῖ καὶ τῷδε προσεῖ-
 ναι. Νοεῖ γὰρ τοῦτοι ἐκάτερον καὶ ἐρᾷ, ἢ προλόν
 ἐστὶν ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ οὕτω προῖν, ἀλλ' οὐκ ὡς ὁ
 Θεός καὶ Πατήρ, οὐ προεληλύθατον ἄμφω, καὶ ἢ
 λαμβάνον ἐστὶ, καὶ μετ' ἄλλου λαμβάνον, οὐκ ὡσαύ-
 τως γὰρ τὸ αὐτὸ, ἀλλ' οὐκ ἢ δυνάμενον ἐτέρω γὰρ κοι-
 νωνεῖν, ὁ ταυτὸν ἂν εἴη τῷ κοινωνεῖν ἐν τοῖς θεοῖς
 τῷ Πατρὶ προσὸν ἐξ ἀνάγκης. Τῷ γὰρ προῖχθαι καὶ
 τρόπον οὐ τὸν αὐτὸν, εἴ καὶ συμφυῶς, τῆ μὲν τοῦ
 προηκότος αὐτῆ, τῆ δ' ἀλλήλων, διακρίνεσθον μόν-
 ον (2). Καὶ τοίνυν τούτου μόνου φυλαττομένου, τὴν
 ἐν τοῖς ἄλλοις δεῖ κοινωνίαν καὶ σκόπειν καὶ τιθέναι·
 φυλάττοιο δ' ἂν, ἰγόνου καὶ τῆς νοήσεως; καὶ τῆς
 ἀγάπης προσόντων, ὡς Θεῷ μὲν νοητῷ καὶ γεννητῷ
 γὰρ, τῷ Λόγῳ, Θεῷ δὲ ἐρωμένῳ καὶ προβαλλομένῳ,
 τῷ Πνεύματι· ὡς εἶναι μὲν τὴν τούτων ἀρχὴν (3),
 νοοῦντα αὐτὸν καὶ ἐρῶντα αὐτὸν, ὁ ταυτὸν ἐστὶ τῷ
 μόνον εἶναι καὶ νοοῦντα καὶ ἐρῶντα γονιμῶς; (τὸ γὰρ
 κυρίως ἴσον ἐκεῖ τῷ ἄπαξ δύνασθαι, πάντες ἠξίω-
 σαν)· τοῖν δὲ νόησιν μὲν αὐτὴν εἶναι καὶ νοητὸν
 αὐτὸ θάτερον, τὸν τοῦ Θεοῦ δῆπου Λόγον, ἔρωτα
 δ' αὐτὸν καὶ ἐρᾶσθον αὐτὸ τὸ Πνεῦμα εἶναι τὸ ἄγιον·
 ὁ ταυτὸν ἂν εἴη τῷ νοεῖν ἀγόνως γὰρ καὶ ἐρᾶν. Καὶ
 ὡςπερ ὁ Θεός καὶ Πατήρ νοεῖται γὰρ ὑπ' ἀμφοῖν
 καὶ ἐρᾶται ὁμοίως, ἀλλ' οὐ προάγεται ὑπ' ἀμφοῖν,
 οὕτω καὶ ταῦτα νοεῖν μὲν καὶ ἐρᾶν ἀλλήλων καὶ τοῦ
 Πατρὸς, μηδὲ τὸν Πατέρα ἀντιπροάγειν, μὴδ' ὑπ'
 ἀλλήλων προάγεσθαι· τῆς δὲ θείας φύσεως ἐν ἄπα-
 σιν οὕτης τῆς νοουμένης τε καὶ ἀγαπωμένης, αὐτῆς
 τε καὶ τοῦ νοεῖν ἢ ἐρᾶν ἐνὸς ὄντος ἐκεῖ πράγμα-
 τος, εἴ καὶ τρόπον ἕτερον, ἀληθεῖα καὶ πράγματι
 καὶ μὴ κατ' ἐπίνοιαν μόνην, ὡς ἐλήρουν τινές,
 ἐστὸν διεννηχοῦτε, ἕνα (4) τῆ φύσει νοῦν καὶ Θεόν
 ἕνα τὰς τρεῖς ὑποστάσεις εἶναι τε καὶ τοῖς εὐ φρο-
 νοῦσι πιστεύεσθαι, τοῦ τὴν νόησιν ἐκεῖ καὶ τὸν ἐρω-
 τα τῷ γονιμῷ τε καὶ ἀγόνῳ διεννηχοῦντι τό τε μόνως
 ἄτιον καὶ τὰ μόνως αἰτιατὰ συνιστῶντος μόνον, ὡν
 ταῖς ἀληθείαι ἀναφοραῖς τε καὶ ἰδιότησιν ἐξ ἀνάγκης
 τὰς τρεῖς ὑποστάσεις ἔπεσθαι δεῖ.

Ἀξιόπιστος δ' ὑπὲρ ἡμᾶς καὶ τὸν ἡμέτερον λόγον
 ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος αὐτὸς, ἑαυτῷ τε καὶ τῷ θεῷ
 Πνεύματι μαρτυρῶν, ὡς ἐκ Θεοῦ προηγμένοις τε
 καθ' ὑπόστασιν, καὶ ἐν αὐτῷ κατὰ φύσιν οὐδὲν ἤ-
 τον οὔσι καὶ ἐν ἀλλήλοις. Ἀλήθῃ δὲ καὶ ἡ ἱερὰ τῶν
 Ἰουδαίων θεολογία τὴν ἐ; ὑστερον ἀναλαμβάνειν μέ-
 λουςαν περὶ τῶν θεῶν ἀλήθειαν προδιατυπούσα καὶ
 προανακηρύττουσα, ἐν τῷ τῷ μὲν Λόγῳ Κυρίου τῆν

(1) Cod. χωρὶς, siue sensu, ubi nos e conj. χω-
 ριστῆ, voce Peripateticis ac Neoplatonicis xque
 familiari. ALEX.

(2) Cod. μόνως, sed quia ibi omitti solet 'sub-

scriptum : cave enim de duali cogites. ALEX.

(3) Mutare nihil audemus : suspicamur tamen
 adendum Θεόν. ALEX.

(4) Ante ἕνα suppleendum ὡστε. ALEX.

των δυνατων σύμπηξιν τε και σύστασιν ἀφορίζειν, τῷ δὲ τοῦ στόματος αὐτοῦ Πνεύματι μεταφορικῶς τὴν συντήρησιν αὐτῶν και τὴν ἐν τῷ εἶναι διαμονήν, και τῷ μὲν τὸ εἶναι, τῷ δὲ τὸ εἶ ἔχειν ἐπιγράφειν τῶν δυνατων, ὅσον γὰρ εἰς τὴν προσωπικὴν αὐτῶν ἐστὶν ἰδιότητα (ἢ γὰρ Θεὸς εἰσιν [f. ἐστιν] εἰς, ἔργα αὐτοῦ εἰσι πάντα, ὅσα τὸ τε εἶναι καὶ τὸ εἶ εἶναι τῶν δυνατων συνελήφα)· και τὸν μὲν Λόγον τῆς τῶν δυνατων ἀληθείας τιθέναι ποιητικόν, ἐφόσον ἐξομοιωτικὸς ἐστὶν αὐτῶν πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς θείας βουλήσεως, τὸ δὲ Πνεῦμα ἐπιστρεπτικὸν αὐτῶν πρὸς τὰ γὰθόν, οὐ δεῖ ἕκαστα οικειῶς τῇ σφῶν φύσει ἐρᾶν τε και ἐπεκτείνεσθαι κατὰ φύσιν. Ἄμφω δὲ τῆς θείας ἂν εἴη και μεγίστης δυνάμεως, ὡς ἄνευ Θεοῦ οὐτ' εἶναι, οὐτ' ἀληθῆς εἶναι, οὔτε πρὸς τὸν Θεὸν ἐπεστράφθαι δυναμένου του (1) τῶν δυνατων και ὁπουσῶν.

Ἄλλα δὴ και τῶν τὰ Ἑλλήνων τετιμηκότων ἔνιοι τὰ γὰθόν τε και τοῦ και ψυχῆν τὰς ἀρχικὰς ὑποστάσεις εἰρηκότας εἶναι, και τρεῖς αὐτάς συνεκτικὰς τῶν δυνατων αἰτίας, και τριπλῆν δὲ θεῶν σύνταξιν, τί γὰρ ἄλλο ἢ τῇ παρ' ἡμῶν προσθευμένη Τριάδι συμφέγγονται; τῷ τρόπῳ διενηνοχότες τῆς κατὰ Χριστὸν ἀληθείας, ὡς ἄρα γὰρ και εἰκὸς ἦν. Ἐδῆ γὰρ τὴν μὲν ἀκριβείαν τοῦ οὐρανοῦ δόγματος δι' αὐτῆς ἀνακαλυφθῆναι τῆς ἀληθείας· τὰς δὲ μαρτυρίας αὐτῇ, διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀσθένειαν και φιλονεικίαν, τοῦτο μὲν παρὰ τῆς ἀτελεστεράς και εἰσαγωγικῆς, ὡς ἂν φαίμεν, θεολογίας, τοῦτο δὲ και παρὰ τῆς ἄλλοτρίας πάντη και νόθου θεοποιίας παρίστασθαι, εἰ τις ἀκριβῶς προσέξει ἐθέλοι, ἄμα και δῶρόν τι εἰς Θεοῦ τοῦτο προσεληφῶς. Ἐὼ δ' ὅσα, τὴν Τριάδα ἐξαίροντες, Ἑλλήνων παῖδες καλοῦσιν, εὐδουλίαν, και φρόνησιν, και εὐσέβειαν, και ἀρμονίαν γὰρ, και ἁμόνοιαν, και ἀρετὴν, και τελειώσιν, και πάντα δὴ τὰ τῶν ὀνομάτων σεμνότερα, ὡς ἐν τε ὀρθομοῖς και μεγέθεσι και τῇ τοῦ παντός τοῦδε φύσει διατεινουσάν θαυμασίως μετὰ πολλῆς τῆς ἰσχύος τε και τοῦ κάλλους· οὐκ ἂν οὕτω γὰρ πάντα διεληφῶνται, εἰ μὴ τῇ πάντων αἰτία σύμφυτος οὖσα, ὡς πρέπει δῆπου τῷ ἐσχάτῳ τῶν νῦν τε και νοητῶν, ἐκείθεν και τὰ αὐτῆς ἔργα ἀναλόγῳ τινὶ ὁμοίωτῃ ἐκόμεναι συγκαθίεσθαι, ἵνα δὴ, ὡς τοῦ εἶναι τὰ τῆδε μετέχει ἐκ τοῦ Θεοῦ, οὕτω και ἀρμονίας γὰρ και τελειότητος και καλοῦ παντός διὰ τὴν ἐναυτοῖς εἰκόνα τῆς ὑπερφουῶς Τριάδος ἀπολελαυκῶτα, ἀριστὰ τε ἔχοι και ὁμοιότατα τῷ πεποιηκότι, ὡς ἐγχευρεῖ. Και τῇ μὲν κατὰ Χριστὸν θεολογία τοιαῦτα· τῇ δὲ τῶν Ἑλλήνων, ἐρεῖς, οὐδὲν ὑγιές, οὐδὲν σεμνόν, ἀνθρώποι, πρόσεστι. Τῷ μὲν γὰρ τῶν θεοτήτων πλήθει και τῶν θεῶν εἰς οὐδὲν ἐχρησαντο δέον, τῷ μὲν δοκεῖν ὑπερκαθίσταντες τὸν ἕνα Θεόν, ἔργῳ δὲ μερίτας αὐτῷ και κοινωνοὺς τοσοῦτους ἀνταναστήσαντες τῆς τε δυνάμεως συμπάσης και τῆς ἀρχῆς, και τῷ τὴν σεμνοτάτην προσηγορίαν εἰς βαθμοὺς τοσοῦτους κατενεγκεῖν τῷ πρώτῳ τοὺς μετ' ἐκείνῳ πάντας συναδικήσαντες, και ἐς τὴν φύσιν αὐτὴν ἐξυδρίσαντες, ἦν τῇ προσηγορίᾳ ταύτῃ τιμῶσι. Πῶς γὰρ θεοὶ οἱ πεπερασμένην ἔχοντες δύναμιν, ἄλλου μετ' ἄλλον τεταγμένου τῇ φύσει, μέχρι και τοῦ ἐσχάτου, ὅν

(1) Cod. τοῦ cum accentu.

τελευταία εἰς θεότης ἐκθάρης, και ἄλλο ἄλλου ἐχειρισμένου πρὸς τὴν τοῦ παντός τοῦδε σύστασιν ἔργον, κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς φύσεως, ὡς μὴ τῷ μείζονι μόνον, ἀλλὰ και ἀλλήλοις ὁπουργεῖν τοὺς θεοὺς ἀπὸ τοῖς; Και εἰ μὴ μίᾳ δυνάμει ποικίλως ἐπι πάντα ἐκτεινομένη παρήγαγεν ὁ Θεός, εἰς μὲν ὄν, ἀναφοραῖς δὲ τισιν ἀναγκαίαις και οὐδὲν εἰς τὴν κατ' οὐσίαν ἐνότητα ζημιούσας ἐν αὐτῷ διακεκριμένος, ἀλλὰ πολλάς δυνάμεις πρὸς ἕκαστα διανενημένους ζητοῦντες, ταύτας δὴ και θεοὺς ὀνομάζειν προαχθησόμεθα, μὴ δ' ὀνομάζειν μόνον, ἀλλὰ και σέβειν, ἅτε φύσεις τινὰς παρὰ τὸν Θεὸν ὑπεστάσας, και τὸ ἐκείνου ἔργον ποιούσας, και κυβερνώσας· τῷδε τὸ πᾶν, πῶς τοὺς θεοὺς τοῦτους διάφορα δυνάμενους και μείζω τε και ἐλάττω, μίᾳ δυνάμει ποικίλως ἐπι πάντα ἐκτεινομένη παρήγαγεν; Ὁμοίως γὰρ ἂν πραγμαόμεθα και θεοὺς ἑτέρους; ζητεῖν τῶν τῶς Ἑλλῆσι γνωριμωτέρων προτέρους τε και αἰτίους, και πρὸ ἐκείνων ἄλλους τῷ αὐτῷ λόγῳ, και τοῦτο ἐπ' ἀπειρον, συγχωρούσης ἡμῖν τῆς ἀπείρου κατὰ τὴν φύσιν ὑπεροχῆς τοῦ Θεοῦ πρὸς τὰ τοῦτου ἔργα πρὸ τῶν ληφθέντων ἀεὶ λαμβάνειν ἑτέρους, διὰ τὸ μὴ δεῖν, φασίν, ἀμέσως ποτὲ τὸν Θεὸν ἐπι τὴν δημιουργίαν ἄω κνεῖσθαι τῶν ὑποδεεστέρων, εἰ μὴ διὰ τινος βελτιόνος φύσεως, και οὕτως ἀπείρους ἀνάγκη σφίσι γίνεσθαι τοὺς θεοὺς, οὗς ἀδικοῦσιν ἀριθμῶ τι περιγράφοντες. Καίτοι και εὐλογώτερον ἂν ἦ, ἀπείρους τοῦτους τιθέναι τοῖς ἀπαξ τὴν θείαν φύσιν εἰς πλείους καταμερίσασιν, ὡς ἂν αὐτῇ πανταχθῶν προσήκοι τὸ ἀπειρον· εἰ μὴ τινος ἀσθενείας ἐνδεῖν φαίεν εἶναι τὸ πλήθος. Οὕτω δὲ καὶ ἐαυτοῖς; πόλεμοιεν, ὡς ἡμῖν δῆπου πρότερον εἰρηταί. Οὐ γὰρ ἔδει πλείους τιθέναι θεοὺς, ἀσθένειαν τῇ θεῖα φύσει προσάπτοντας. Ὅσοι ἀμφοτέρωθεν αὐτοὺς ἀμαρτάνειν, ἢ ἐν ἀριθμῷ τινὶ θέντες οὗς ἐχρῆν ἀπείρους εἶναι και πλήθει, ἢ ἀσθενείας ἀποφαίνοντας, ὡς ἀπείρω τινὶ διαφορᾷ τῆς θείας ἰσχύος τε και ἀξίας ἀπορρηπίζοντας τῶν θεῶν τοὺς ὑποδεεστέρους· οὐδὲν γὰρ ἂν εἴη και τὸ Ἀπόλλωνος ἀξίωμα, μὴ ὅτι γὰρ τὸ Ἑρμοῦ και τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἔτι, τοσοῦτων πρὸ αὐτῶν θεῶν δυνατων ὑψηλοτέρων, δι' ὧν ἐπ' αὐτοὺς ἢ θεότης βεβημῶ τινὲς κατελήλυθεν. Τὸ δ' αὐτῶν εἵνεκα τῶν θεῶν και τὰ ὑπ' αὐτῶν κινούμενα σώματα θεοποιεῖν πῶς οὐκ ἀδύνατον; Ταῦτα γὰρ μεγέθους; μὲν εἵνεκα και ἰσχύος; και κάλλους και διαρκείας; δέοι γ' ἂν και πάντων θαυμάζειν. Δεῖ μὲν τοι γὰρ τὸ ἐπ' ἄφθοις; θαῦμα πέμπειν εὐθύς ἐπι τὸν δημιουργόν, ὡσπερ οἰκοδομημάτος; καλλίστου νοῦν ἔχοντος θεατὰς, οὕτω και ἡμᾶς, αὐτὰ μὲν ἀγαμένους, ἢ εἰσιν ἔργα Θεοῦ τοιαῦτα, πρὸ δ' αὐτῶν τὴν τέχνην και τὸν τεχνίτην ἐκπληττομένους; και αἰδουμένους και σέβοντας. Ὅς οὖν οὐδ' οἰκίαν τινὰ ἀνθρώπων νοῦν ἔχων ἂν τις εἴποι, ὅτι ἀνθρώπου ἔργον ἀριστὰ γὰρ ἐργασμένου ἐστίν, εἰ οὕτως και τύχει ἔχουσα, οὕτως οὐδὲ τὸν ἥλιον και τὴν σελήνην θεοὺς προσαγορεύειν εἶδει και προσκυνεῖν, ἐνορῶντας ὅτι Θεοὶ εἰσιν ἔργα, αὐτὰ τε ἐφ' ἑαυτῶν οὕτω καλῶ, και τῷ παντὶ τῷδε κόσμῳ, και τοῖς ὑποδεεστέρους

πᾶσιν ὠφέλιμα. Ἡ ἐπὶ πάντα γ' ἂν ἔδει τὸ τοιοῦτο σέβας ἐκτείνειν, ἃ τι θαύματος ἔξιον ἔχουσι καὶ ἃ θεόθεν εἰσὶν. Οὐδὲν δὲ ἐστὶν ἔργον Θεοῦ, καὶ τὸ σμικρότατον ἦ, ὃ μὴ θαυμάσειεν ἂν τις ἐκτόπως. Καὶ πολὺ μείζον ἐστὶν ἐν τοῖς ἐλαχίστοις τὸ θαῦμα, τοῦ Θεοῦ σφίσι, ἀντὶ τῶν ἐκ τοῦ μεγέθους ἐλαττωμάτων, σοφίαν τινὰ καὶ μεθόδους ξένας ἐγκαταοικίσαντος, εἰς ἔνδειξιν τῆς δυνάμεως. Διὸ καὶ τοὺς πολλοὺς ἢ τῶν σοφωτέρων σφήλασα περιεργία, ἢ ἐκείνοι περὶ τὰ μείζω τῶν ἐν τῷ κόσμῳ φαινομένων ἔπαθον τεθηπότες αὐτὰ, καὶ ταῦτα δὴ προήγαγε θεοποιεῖν τε καὶ σέβειν εὐλόγως μὲν οὐδετέρων πεποιηθέντων, τῶν δὲ πολλῶν εὐλογώτερον, ὅτι γε, δέον ὄξαν τοῖς ἡγεμόσιν αὐτῶν τὸ θεῖον σέβας ἐπὶ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ καταφέρειν, τῆς τριαύτης αὐτοὶ τιμῆς οὐδενὶ τῶν ἔργων ἐφθόνησαν, ἅτε πᾶσιν ἐξαίρετου τινὸς τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας ἐμφαινομένης, καὶ πρὸς μείζον θαῦμα δυναμένων ἐνάγειν τῶν δοκούντων ἡλαττωθῆαι ποσότητι, καὶ μηδενὸς αὐτῶν ὄντος, ᾧ μὴ τὸ αἰτιῶδες τε ὀπηθοῦν ἐνεσσι καὶ ὠφέλιμον. Τί δὲ ἢ πατουμένη Δημήτηρ, καὶ ὁ σθενύμενος; Ἡφαιστος, καὶ ὁ πικρὸς καὶ φαρτικὸς Ποσειδῶν; Τί δὲ τὸ ἄρβαν ἐν τοῖς θεοῖς καὶ θῆλυ; Τί δὲ τὸ τοὺς μὲν ἐφροσάσθαι τοῖς ἀγαθοῖς, τοὺς δὲ τοῖς χεῖροσι τῶν ἐν τε τῇ φύσει καὶ ὑπ' αὐτῶν ἀνθρώπων γενομένων; Καὶ ἀνθρώπους δὲ τινὰς ἀποθεοῦσι, καὶ ἄλλους αὖθις καταστερίζουσι, καὶ οὐδὲν ὃ τι οὐ πλάττουσι τῶν ἀτόπων, ὡσπερ ἐξεπίτηδες τὴν τελειότητα καὶ ἀπλότητα καὶ τὸ ἀνευδὲς τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἀπειρίαν καὶ τὴν ἀπάθειαν καὶ τὸ πλαντοδύναμον καὶ τὴν πρόνοιαν ἐξελαύνειν βουλόμενοι. Δι' ὧν εἰς τοιαῦτα κατασπῶσιν ἀσχη καὶ πάθη, πολὺ ἀπρόδοτα τῆς βελτίστης καὶ σεμνοτάτης προσηγορίας τε καὶ τοῦ πράγματος. Καίτοι χωριστὰς μὲν οὐσίας τιθέναι τινὰς εὐλογόν ἐστι πάνυ· ἀλλ' οὐχὶ καὶ τῶν ὄντων δημιουργοὺς οὐδενὶ τρόπον, οὔτε συμμεριζομένας τὴν τοῦ παντός ἀρχὴν τῷ Θεῷ, ἀρκεῖν ἡγουμένους τῆς πρώτης αἰτίας τὴν δύναμιν δι' ἀπειρίαν πρὸς πάντα ἐκτεινομένην τὰς τῶν ὄντων φύσεις παράγειν. Καὶ διακονεῖσθαι μέντοι τὰς χωριστὰς οὐσίας ἐκείνας τῇ τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμᾶς προνοίᾳ πιστεύομεν, ἀλλ' οὐχὶ οἷον Ἑλληνες Ἐπλάττον· καὶ δαίμονας αὖ εἶναι τινὰς βλαπτικούς ὑπὸ φθόνου καὶ ἐπιχειρεκαχίας, πλάνης καὶ μυρίων δεινῶν ἀνθρώποις προσένοους, ὅσοι μάλιστα δι' ἀναγωγίαν εὐχέριωτοι εἰσι ταῖς ἐξ ἐκείνων ἐπιβουλαῖς, οὐ τοιοῦτους τὴν ἀρχὴν καὶ γεγονότας ὑπὸ Θεοῦ, ἀλλ' ὑπὸ τέλμης καὶ αὐθαδίας καὶ χεῖροσι προαιρέσει ἐπὶ τὰ τοιαῦτα ἀποκλίναντες, καὶ ὑπὸ Θεοῦ ἐγκαταλειφθέντας, ἴσμεν τε καὶ ἀποστερηόμεθα οὕτως ἔχοντας, καὶ ταῖς τῶν ἀγαθῶν τοῦ Θεοῦ διακόνων ἐπιστασίαις ἀπαθείς διατηρούμεθα ἀπ' αὐτῶν βεότητος δὲ τι αὐτοῖς μεταίναί πῶς ἂν φαίμεν, οἱ μὴδὲ τοῖς ἀγαθοῖς τοῦτο διδόντες; Καὶ μακαρίου μὲν τινὰς ἐξ ἀνθρώπων γίνεσθαι τῶν ἀναγκαίων ἐστίν, ἀλλὰ μακαρίους ἀνθρώπους. Καὶ δι' ἄλλων μὲν ἄλλα κυβερνασθαι τῶν ὄντων, τό γε εἰς τὴν

ἄκπληρωσιν ἦσαν τῆς ἐκ Θεοῦ προνοίας καὶ κυβερνήσεως, ἀληθές ἐστιν. Ἐδει γάρ τι καὶ αὐτοῖς τοῖς κυβερνωμένοις εἶναι καλὸν ἐν τῷ λυσιτελέει τι καὶ τούτων ἕκαστον εἶναι· οὕτω γὰρ ἔν καὶ ἡ τοῦ μόνου κυβερνήτου τῶν ὄντων ἐξουσία λαμπρότερον διαφαίνεται, πολλῶν τε διακονομένων αὐτῇ, καὶ πάντων εὐτάκτως, ἢ ἄλλο ἄλλου ἡρηται ἑαυμασίως, ὡσπερ ἐν τῇ τάξει τῆς φύσεως, οὐαι δὴ καὶ τῆς λειτουργίας· ὅσον δ' εἰς τὸν τῆς κυβερνήσεως ἦκει λόγον, ἀμέσως πάντα ἐκ Θεοῦ κυβερνασθαι πιστεύομεν ὑπὸ τῆς θείας σοφίας τε καὶ δυνάμεως· ἐφαρμόττουσι γὰρ ἐν τῷ λόγῳ τῆς ἀπειρίας, μέχρι καὶ τῶν ἐσχάτων ἐκτεινομένων. Οὐδὲ γὰρ οἷον τ' ἦν δι' αὐτοῦ μὲν κατασκευάσαι τὸν κόσμον, μὴ διοικεῖν δὲ τούτον δι' αὐτοῦ τὸν Θεόν, μῆδ' ἐξ αὐτοῦ τὸν τῆς τάξεως λογισμὸν ἐπιτεθεῖσθαι τε τὴν ἀρχὴν τοῖς ὑπ' αὐτοῦ γεγονόσι, καὶ νῦν ἐπιτεθεῖσθαι, εἰ μὴ δι' ἔνδειαν ἰσχύος ἢ λόγου· ὧν ἄρα καὶ τῶν τοιούτων οὐδὲν ἀρμόττει Θεῷ· οὔτε λόγον ἂν ἔχοι δυνάμενον καὶ εἰδὸτα καταφρονεῖν, ἐλαττωθῆαι τι τῇ τῶν μερικών τούτων καὶ ταπεινῶν προνοίᾳ νομίζοντα. Εἰ γὰρ μῆδ' ἐν αὐτοῖς ἐνεργῶν ἔσται τι χεῖρων, ἐνεργεῖ δὲ δῆπου πάντα ἐν πᾶσιν, ἅτ' ἐξ αὐτοῦ πᾶσιν ἐπιβρεούσης οἰκείως τῆς τοῦ δύνασθαι πρὸς τὸ πράττειν προσαγωγῆς, σχολῆ γε τὴν ἀξίαν αὐτοῦ λυμανεῖται τὸ τῆς ἐν σφίσι εὐταξίας φροντίζειν, ὅπερ οὐχ ἡττόν γε τοῦ προτέρου τὴν ὑπερκειμένην ἂν δεῖξαι δύναμιν.

Ταῦτά τε τοίνυν εἴποις ἂν πρὸς αὐτοὺς, ἀνδρῶν ἀριστε, καὶ ἄλλα πολὺ μὲν τούτων βελτίω, τῷ δὲ σκοπῷ παραπλήσιε, δεικνύς ὅποσον τι τὸ διάφορον τῆς Ἑλληνικῆς δεσποδαιμονίας καὶ τῆς ἡμετέρας θεολογίας· καὶ πρὸς τούτοις, ὡς οὐδὲ δεῖ τῆς Ἐκκλησίας ἀγνοίαν τινα καταγινώσκων αὐτοὺς, εἰ τὸ Ἑλληνικὸν ἀξίωμα μὴ προσέχκατο. Ἄνευ γὰρ τοῦ μείζονος ἀξιώματι πειθομένην αὐτὴν δεῖν ἂν τούτου τε καὶ παντός ἄλλου καταφρονεῖν, πολλὰ πολλὰ ἐν τοῖς κατὰ τῶν αἰρετικῶν ἀγῶσιν ἐξεῦρεν, οἷς οὐκ ἀνάγκη διὰ γε ταύτην τὴν πρότασιν ἢ τὸν Ἰῆν τοῦ Θεοῦ ἑτέρας οὐσίας παρὰ τὸν Πατέρα τιθέναι, ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· πάντες γὰρ οἱ ἐξ Ἀρείου, τὰ Ἑλλήνων δῆπου νενοσηκότες, τῇ ἐκείνων ταύτην προτάσει ἀρχῇ τινι τοῦ κατὰ τῶν θεῶν ὑποστάσεων ἐκέχρητο ψεύδους· εὐρύσθα δὲ, καὶ πᾶσιν ἐδειξε φανερῶς, καὶ ψῆφον τοιαύτην ἤνεγκε. Καὶ Θεὸς ἀνωθεν ἐμαρτύρει τῇ ψήφῳ, πολλὰ ἐκφαίνων σημεῖα τοῦ θεοστυγεῖς γεγονέναι τοὺς ἀντὶ τοῦ τῆς Ἐκκλησίας ἀξιώματος τῷ Ἑλληνικῷ φιλονεικῶσι ἰσχυρίζομένους, καὶ μὴ ἀφισταμένους αὐτοῦ μετὰ τὴν τῆς Ἐκκλησίας ἐν τοῖς βελτίοσι τε καὶ ἀκριβεστέροις· ὁμολογίαν. Τὸ μὲν γὰρ δι' αὐτὸ ὃν διαφέρει μὲν που τοῦ δι' ἐκεῖνός γε ὄντος, ἀλλ' οὐ δῆπου καὶ φύσει διαφέρειν ἀνάγκη. Ἡ γὰρ ἂν καὶ τὸ ἐκ τινος ὃν ἅπαν διενηρόχει τοῦ ἐξ οὗ ἐστὶ φύσει. Ἔστι δὲ τι (1) καὶ δι' ἕτερον, φύσει ταυτὸν τῷ δι' ὃ ἐστὶν. Ὁ γὰρ Πέτρος διὰ τὸν Ζεβεδαῖον μὲν ἐστὶ,

(1) Cave τὸ pro τι legi velis. ALEX.

φύσει δὲ οὐ διεννηόχατον. Εἰ δ' ὁ Ζεβεδαιὸς δι' ἑτε-
ρόν ἐστι καὶ αὐτὸς, πρὸς γε τὸν λόγον οὐ διαφέρει·
οὐ γὰρ ἢ δι' ἑτερόν ἐστιν ὁ Ζεβεδαιός, ταύτη γὰρ ἐξ
αὐτοῦ Πέτρος ἐστίν· ἅμα τε γὰρ ἂν ἦν Ζεβεδαιὸς ἐκ
τοῦ αὐτοῦ πατρὸς, καὶ Πέτρος ἐκ Ζεβεδαιού. Ἄλλ'
ὑποτεθέντος καὶ μὴ παρ' ἄλλου εἶναι τὸν Ζεβεδαιόν,
εἰ προάγοι Πέτρον ὡς νῦν τῆ αὐτοῦ φύσει, τὸν αὐ-
τὸν ἂν τῆ αὐτοῦ φύσει προενέγκαι τοῦτον. Οὐκ ὀδυ-
νατο; δ' ἡ ὑπόθεσις· ἡ γὰρ ἱερὰ διδασκαλία πρῶ-
τόν τινα ἀνθρώπων γεγονέναι βούλεται. Εἰ δὲ κά-
κεινος διὰ τὸν Θεόν, οὐκ ἐνταῦθα δεῖ τοῦτό γε σκο-
πεῖν· οὐ γὰρ ὁμοιότης ἡ αἰτία. Ἐπὶ δὲ τοῦ Θεοῦ
καὶ παντάπασιν ἀληθής ἐστι, δι' οὐδὲν ἕτερον ὄντος,
ἀλλὰ πάντῃ δι' ἑαυτὸν. Εἰ γοῦν οὐδὲν τι κωλύει ἀτο-
μαγεῖν τὸ ἐξ ἑτέρου γεγεννημένον καὶ αὐτὸ ἄλλο προα-
γαγεῖν κατὰ τὸ τῆς φύσεως εἶδος, τί κωλύει τὸν
Θεὸν καὶ ἡμᾶς οἰεσθαι ἀτομόν τι προαγαγεῖν ἐξ
ἑαυτοῦ τῷ εἶδει τῆς φύσεως; Εἰ γὰρ μὴδὲ τὸν
Ζεβεδαιὸν ἂν ἐκώλυεν, εἴπερ οἶόν τ' ἦν αὐτὸν πρῶ-
τον ἀνθρώπων γεγονέναι, τὸν Πέτρον προαγαγεῖν
τοῦτ' οὐτὸ τὸ ἐκ μηδενὸς γαγενῆσθαι, ἕως τοιοῦτός
γε ἦν καὶ τοιαῦτα ἰδύνατο, πῶς ἂν τὸ ἐκ μηδενὸς
εἶναι κωλύσειε τὸν Θεὸν προάγειν τι ἐξ ἑαυτοῦ,
ἕως ἂν ἢ παντοδύναμος, καὶ φύσει τε καὶ βουλήσει
τελειωτάτος τε καὶ ἀριστος; Εἴη μὲν οὖν καὶ τοῦτο
τοῦ πάντα δύνασθαι τὸν Θεόν, τὸ δύνασθαι γεννησά-
ἑαυτῷ Ἰσον Υἱόν· καὶ ἀδυναμίας ἂν ἦν αὐτὸ τὸ μὴ δύ-
νασθαι. Οὕτως οὖν οὐτ' ἀνάγκη τὸ δι' ἕτερον ὄν
ἅπαν τοῦ δι' ὃ ἐστὶ φύσει διακεκρίσθαι, οὐ μᾶλλον
ἢ ἀνάγκη μηδὲν τι εἶναι ὁπωσοῦν ἐκ τοῦ μηδαμό-
θεν ὄντος μὴδ' ὁπωσοῦν, οὐτ' ἀνάγκη τὸν Υἱὸν τοῦ
Θεοῦ ἕτερον εἶναι τοῦ γεγεννηκότος τῆ φύσει, ἢ δὴ
ἐβούλοντο οἱ περὶ τὸν Ἄρειον, καὶ εἰ μὴ τοιοῦτος
εἴη, μὴδ' ἂν αὐτὸν εἶναι ὄλω; ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὡς τὸ
Ἑλληνικὸν καὶ ἐκείνων ἀπαιτεῖν ἰδοῦμαι ἀξίωμα.
Ὅλω; εἰ μὲν τὸ ἐκ μηδενὸς, ἀλλ' ἀγέννητόν τε
καὶ ἀνάγειν ὄν, αὐτὸ μόνον εἶδει εἶναι, καὶ ὡς αὐτὸ
μὴ ἐστὶν ἐκ τινος οὐδενὶ τρόπον, οὐδ' ἄλλο τι ἐξ
αὐτοῦ τρόπον μὴδενὶ προεληλυθέναι, οὐδ' οἱ ψευδῶ-
ν μοι ἐκείνου Θεοῦ καὶ Θεοῦ πατρὸς, οὐδ' ἄλλο τι τῶν
ὄντων ἔγινετ' ἂν ἐξ αὐτοῦ. Εἰ δὲ τοῦτό γε οὐκ
ἀνάγκη, πολλὰ γὰρ ὑπὸ τοῦ ἀγεννήτου παρήχθη
καὶ γέγονεν ὁπωσοῦν, τίς ἢ ἀνάγκη τὸ ἀγέννητον
μὴ καὶ συνωνύμως γεννᾶν; Οὐ γὰρ δὴ ἀνόμοια μὲν
δυνήσεται, ὁμοια δὲ γεννᾶν μὴ δυνήσεται, ὃ δὴ ἐφθῆ
ἐλληλεγμένον, ὡς ἂν τινος τῶν γονίμων νόθα μὲν
οἶου τε ὄντος γεννᾶν, γνήσια δὲ προάγειν οὐ δυνα-
μένου. Οὐδὲ κατὰ μὲν τὴν βούλησιν ἀρχὴ τινων,
κατὰ δὲ τὴν φύσιν οὐδενὸς ἐστὶ· οὐ γὰρ τῶν αὐτῶν
γε κατ' ἄμφω, οἷς τὸ τί ἐστὶν οὐ ταυτόν· οὐδὲ τῆ
μὲν ἐστὶ γόνιμος, τῆ δὲ ἀγονος. Οὐδ' εἰ τὴν μὲν
φύσιν τὴν αὐτὴν ἔχει τῆ ἐνεργείᾳ καθάπαξ, ἐστὶ
τινῶν αἰτίος καὶ κατὰ τὴν φύσιν τῶν αὐτῶν, ἃ καὶ
τῆ ἐνεργείᾳ προάγοι, καὶ οὐδὲν ἐντεῦθεν ἐψε-
ται, τῷ καὶ φύσει εἶναι προαγωγός. Εἰ δὲ διενη-
νέχθαι πως ἀληθῶς ἐν αὐτῷ φύσει καὶ οὐσίᾳ δεῖ-
κνύοιτο, τῆ ἐνεργείᾳ προάξει καὶ οὐ τῆ φύσει. Οὐδὲ
τὰ μὲν ἄλλα ποιήσει νοῶν, ἑαυτὸν δὲ οὐ νοήσει
ποιεῖν τὰ ἄλλα δυνάμενον, ἵνα μὴ τὸ συλληφθὲν ἐν

αὐτῷ νόημα καὶ λόγος ἢ τοῦ Θεοῦ, καὶ εἰκὼν αὐ-
τοῦ ἔμφυτος. Οὐδὲ τὰ μὲν ἕτερα τοῦ Θεοῦ, διὰ τὸ
αὐτὸν ἐκ μηδενὸς εἶναι, ἐξ αὐτοῦ ἐστὶ, ὃ δὲ λόγος
αὐτοῦ διὰ τοῦτ' αὐτὸ αὐτὸ οὐκ ἐστὶ, καὶ τὸ Πνεῦμα
τὸ ἅγιον. Ἔως δ' ἂν οὐδεμία ἀνάγκη ἢ τὸν Θεὸν
ἀγονον εἶναι διὰ τὸ εἶναι ἀγέννητον, ἢ μηδὲν τι
εἶναι δι' αὐτὸν διὰ τὸ αὐτὸν εἶναι δι' ἑαυτὸν, οὐδε-
μίαν ἰσχὺν ἢ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ἀρειανῶν ἔξει
πρότασις· ἀλλ' ἐστὶ μὲν τὸ δι' αὐτὸ ὄν, καὶ τὸ δι'
ἕτερον, οὐ ταυτόν πως· διοίσουσι δὲ οὐ τῆ αὐτῆ γι
πάντως διαφορᾷ, ἀλλ' ἀριθμῷ μὲν, ἐάν τι διὰ τὴν
αὐτοῦ φύσιν ἢ ἐξ αὐτοῦ, καὶ εἶδει δὲ καὶ οὐσίᾳ, ἐάν
διὰ τὴν βούλησιν. Καὶ δυνάμεων διαφορὰ οὐχ ἢ με-
γίστη ὁμοίως ἐν ἅπασιν, ἀλλ' ἂν μὲν τι ἀγέννητον
ὄν, καὶ φύσει δὴ καὶ βουλήσει ἀριστόν γε καὶ τελειώ-
τατον, δημιουργήσῃ θελήσῃ ὡς τὰ τέχνη ποιού-
μενα, καὶ δυνάμει δὴ μάλιστα γε διοίσει τῶν ὑπ'
αὐτοῦ γεγονότων τῆ φυσικῆ· μᾶλλον δ' αὐτὰ ἐκείνου
διοίσουσι· φυσικῆ δὲ προδῶν ἐξ αὐτοῦ τινων προελη-
λυθότων, τῷ ἀγεννήτῳ μόνον καὶ τῷ ἐξ ἀγεννήτου
εἶναι καὶ ὄλω; τῆ κατ' ἀριθμὸν διαφορᾷ χωρισθῆ-
σονται, τῆς φύσεως τῆς αὐτῆς οὐσης καθάπαξ· καὶ
οὕτω μᾶλλον τῆ; αὐτῆς ἢ ἐν Ζεβεδαιῷ καὶ Πέτρῳ,
ὅσῳ ἐκεῖ μὲν διὰ τὴν ὕλην ἀριθμῷ διεννηόχει τὸ
εἶδος τῆς φύσεως ἐν ἀμφοῖν· ἐνταῦθα δὲ διὰ τὴν
αὐλίαν τε καὶ τὴν ἀπειρίαν, ἀριθμῷ μία ἢ φύσις,
ταυτὸν δ' εἰπεῖν ἡ θεότης, ἐν τε τῷ δι' αὐτὸ ὄντι καὶ
τοῖς ἐξ αὐτοῦ τῆδε προηγμένοις πέφυκεν οὕσα. Καὶ
εἰ γε δεῖ μᾶλλον ἐξακριβοῦν, ἀπλῶς μὲν ἐστὶ ἐἶ αὐ-
τὸν ὁ Θεός, καὶ δι' οὐδὲν ἄλλο· οὐ δὴ ἡ κτίσις με-
γίστη δυνάμεων ἐκρίθη διαφορᾷ, ὡς αὐτοὶ φασί,
δι' ἄλλο γεγονούσῃ τε καὶ οὕσα, δηλονότι διὰ Θεόν.
Ὁ δὲ θεὸς λόγος οὐ δι' ἄλλο ἐστίν, οὐτε τὸ Πνεῦμα,
οὐτε τῷ δι' ἄλλο καὶ τῷ δι' αὐτὸ, αὐτὰ τε καὶ ὁ
προαγαγὼν Θεός διεννηόχει· πῶς γὰρ τὰ τὴν αὐτὴν
ἀριθμῷ φύσιν ἔχοντα; ἀλλὰ τῷ δι' αὐτὸν μᾶλλον
καὶ τῷ δι' ἕτερον, ὡς ἂν ἢ διαφορὰ πρὸς τὰς ὑπο-
στάσεις αὐτὰς, μὴ πρὸς τὴν φύσιν ἀνίεσαι τῷ ὄ-
ξεϊεν. Ἐν οἷς δὲ ἐστὶν ἢ κατὰ φύσιν ἐνότης οὕτω
λαμπρῶς, τὸ δι' αὐτόν τε εἶναι καὶ δι' ἐκείνον οὐ-
δεμίαν διαφορὰν εἰσάγει δυνάμεων· ἢ διαφορὰν μὲν
καὶ μεγάλην δῆπου ποιεῖ, οὐτε ταύτη μόνον διεννη-
χότα, τὴν διακρίσιν ἀνεπίμικτον σώζουσι, καὶ ὡσπερ
οὐκ ἂν αὐτὰ γε τὴν τοῦ δι' αὐτὸν ὄντος ἰδιότητα
μεταλάβοι, οὕτως οὐδ' ἂν αὐτὸ ποτε πρὸς τὴν τῶν
αἰτιατῶν μετασταίῃ· διαφορὰν δὲ ἀτομικὴν καὶ
προσωπικὴν, ἢ τὴν τῆς φύσεως οὐκ ἂν δύναίτο
βλάπτειν ἐνότητα, οὐτε τοῦ Πατρὸς τὰ ἐξ αὐτοῦ τε
καὶ ἐν αὐτῷ χεῖρω ποιεῖν ἐν τινι τῶν ἐς τὴν οὐσίαν
ἠκόντων καὶ ἀσθενέστερα. Εἰ γὰρ τῷ μὴ δύνασθαι
εἰς τὰ; ἀλλήλων ἰδιότητος μεταθεῖν καὶ φύσει
διοίσουσι, οὐδὲν μᾶλλον αὐτὰ τοῦ Πατρὸς ἐλάττω
ἐστὶ τῆ φύσει, οὐτε μὴ καὶ Πατὴρ ἐστὶν ἐκάτερον,
καίτοι γε ὅπερ ὁ Πατὴρ ὄντα, ἢ καὶ ὁ Πατὴρ αὐτὸ
τοῦτο πείσεται τῷ μὴδ' αὐτὸς δύνασθαι εἶναι αὐτὰ,
καίτοι γε ὅπερ αὐτὰ ὄν· ἀλλ' οὕτε ἤτοι τὶ ἐξείδι-
νάμει ἐν αὐτοῖς οὐδὲν διὰ τὴν τοιαύτην ἀμεταβί-
βλιαν, οὐτε βέλτιον ἐστὶ ἐς οὐσίαν ἢ χεῖρον δυνά-
μει· γὰρ μᾶλλον ἢ ἀσθενέας τὸ τοιοῦτον ἂν εἴη.

Καὶ ταύτη γε ὁμοιότερα ἂν εἶεν τῶ προηκότι κατὰ ἂ εἴωστιν, ἐν δὲ τῷ Πνεύματι μηδετέραν ἀξιοῦσιν ἐνεργὸν γίνεσθαι· τὰ μὲν καὶ ἀνεργοὺς ταῦτας· τίθεντι· εἰδότες ὡς πολὺ ἀπάξει· Χριστιανισμοῦ τοὺς τιθέντας· ἂν, ὃ κἂν, εἰ ἐλπίς ἦν λήσειν πράττοντας, ἔπραξαν, οὐκ αὐτοὶ γε οὕτω καὶ πιστεύοντες, ἀλλὰ πλεῖστον καὶ τοῦ παντός ποιούμενοι τὸ πρὸς τὴν αὐτῶν ἐλπίν ἡμᾶς· ἔνωσιν· ἀλλὰ τούτου οὐδὲν ἂν ἦν ἐναργέστερον ἀτόπημα· τὸ δ' ἐκ δυνάμεων διδομένων τε καὶ αἰσῆς ἀφαιρουμένων, ἢ ἐπὶ ὕψει μείζονι διδομένων, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ προβολέα τοῦ Πνεύματος ἀνίστασθαι ὑπ' αὐτῶν, δυνάμει αὐτῶ ἐπὶ τῷ ἐνεργεῖν διδομένην, ὅσῃ οὐτ' εὐλογόν ἐστι καὶ πόρρω τῶν ἱερῶν, ἀγνωστῆσιν προσδοκῶντες ἡμᾶς, καὶ οὕτω δὴ κελεύουσιν αὐτοὺς ἐφθεῖναι· ὡς περ οἷόν τε ὅτι ἢ εἶναι τι ἐν τῷ Θεῷ εἰκῆ, ὃ μηδὲ τῇ φύσει καὶ τοῖς ἀσῆς ἐργοῖς δολεῖν ἂν, ἢ δυνάμειν τινα τελειότερα εἶναι ἰουουδν, ἂν μὴ συνῆ ποτε αὐτῆ καὶ ἐνεργεία τις ἢ οἰκεία, ἢ τὸν Θεὸν δυνάμειν τινα ἐνεργείας ἔχειν χωρὶς τῶν συνεπομένων τῷ πεφουκέναι αὐτὸν, οὐ τῷ βούλεσθαι, ἢ ὅσα ἄλλα τῇ ἀρχῇ τοῦ δόγματος αὐτῶν τῆδε φύλα ἀκολουθεῖ. Ταῦτά τε τοῖσιν λέλυκας αὐτῶν ἱκανῶς, καὶ λόγῳ τὴν πάτριον ἡμῖν δόξαν ἀπέδειξας. Ἐμάλιστα ἐγὼ γε χαίρω τῶν πρὸς Λατίνους λέγεσθαι δυναμένων. Οὐ γὰρ οἷόν τε πάντων ὁμοῦ τῶν χαιρῶν αὐτοὺς χαίρειν ἀπηλλαγμένους, ἐπ' ἃ ἡ θέσις αὐτῶν ἦδε φέρε· ἀλλ' ἀνάγκη ἐνὶ τῷ τούτων ἐνεσχησθαι αὐτοὺς, τῇ ἐδῶ τοῦ τοιούτου λόγου, ὃ προστή· αὐτοῖς γ' ἂν τῷ θεμελίῳ τῆς δόξης, ὅτι ἐκ πάντων ἂν εἰλοντο. Τάξιν δὲ δεῖν μὲν τινα εἶναι ἐν τῇ μακαρίᾳ Τριάδι, δι' ἣν καὶ τὸν Υἱὸν προηριθμησάτι τοῦ Πνεύματος συγχωρεῖ· πολλὴ γὰρ ἀνάγκη· οἶαν δὲ Λατίνοι τίθεισιν, ἀπαξίοις. Τῇ μὲν γὰρ ἐκεῖνων πολλὰ τὰ δόξα ἐπεσθα· ὡς δ' ἡμεῖς· τὰ θεῖα πρόσωπά φαμεν συντετάχθαι, ἢ δὴ καὶ ὑπὸ τῶν λογίων συντέτακται, μηδὲν ἀπῆδον συμβαίνειν· οὐ γὰρ τὸ ἡμέτερον καὶ τῇ παραδόξει τοῦ σωτηρίου βαπτίσματος ἦτον συνάδει, ὡς περ τὰ ἄλλα πάντα ὁρθῶς ἔχει, ἢ τὸ ἐκεῖνων ἴσκειν αὐτῇ συμφωνεῖν, ἄλλως δὴ ἐξημαρτημένον. Καὶ ὡς μὲν πέμπτων τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὃ Υἱὸς, καὶ ἀξίωμα τι δι' αὐτὸ ἔχων, οὐκ ἂν πιθανῶς δόξειεν αὐτοῦ προτετάχθαι τοῖς τὰ τοιαῦτα ἐξακριβοῦσιν, εἰ καὶ τὴν σὴν σοφίαν οὐκ οἶδ' ὅπως τοῦτο εἰέλαθε· λαθὴν γὰρ τινα οὐ μικρὰν τοῖς ἐναντίοις ὁ λόγος παρέξει. Ἦ γὰρ τῆς αὐτῆς οὐσίας πέμψέως τε καὶ ἐκπορεύσεως, ὡς αὐτοὶ δοκεῖ, ἐξοῦσι τὸ προκείμενον, ἢ διαφεροῦσιν, ὡς ἡμεῖς γε οἰόμεθα, ἀποποιῶ αὐτοὺς δόξομεν, ἢ δυνάμει ἀτίθω μὲν, ἀλλὰ κοινῇ τῆς Τριάδος, ἢ ἐργῳ τῆς δυνάμεως ταύτης ἐγγρόνῳ ἀτίθω τάξιν προσώπου θεοῦ πρὸς πρόσωπον θεῖον ἀξιούντες κατασκευάζειν. Ἐκεῖθεν μὲν οὖν οὐδαμῶς, ἄλλοις δὲ τρόποις τὴν τῆς τάξεως ἀνάγκην λαμβάνομεν ἡμεῖς τε αὐτοὶ, καὶ οἱ πρὸ ἡμῶν πάντες, οἷς οὕτε τὰς τῆς πίστεως ἀρχαῖς. οὕτε τοῖς διδασκάλοις τῆς Ἐκκλησίας συμβαίνει τι οὐ συνῶδον, ὡς περ τῇ παρὰ Λατίνοις ἐμβόθμῳ τοῦ θεοῦ ἐπιπλοκῆ.

Ἄλλὰ περὶ μὲν τούτου ἐς τοσοῦτον· οὐ γὰρ ἐ

Ταῦτα μὲν οὖν ποτε πρὸς τοὺς ἀπορήσοντας καὶ πλείω τούτων ἐρεῖς. Νῦν δ' ἡ τῶν Ἑλλήνων θεολογία, τοιαύτη γε οὔσα, καλῶς καὶ σοὶ πέπαισται· οὐ μάλιστα ἢ τοῦ πρὸς Λατίνους ἀγῶνος· νῦν τε οἶδ' αἰ χάριν καὶ ἀεὶ εἶσομαι. Καὶ Λατίνοι δ' αὐτοὶ χάριν ἂν σοὶ δικαίως εἰδέσιν, τῆλικαῦτα ὠφελεσθῶσι τοῖς καλοῖς ἐκείνοις λόγοις δυνάμενοι, καὶ τοῦ ἀξιώματος ἐκεῖνον καταφρονοῖεν, δι' ὃ καὶ κινδυνεύσασιν εἰς ἂν Ἀρειανικήν τινα καὶ Ἑλληνικήν θεολογίαν ἐκ μακρᾶς ἀποδημίας κομίζῃ, ἀφελῶς αὐτῷ θεοιμένον. Εἰ δὲ μήτ' ὠφελοῖντο καὶ καταμέφοιντο, αὐτοὶ τοῦ τῇ προτάσει συμβαίνοντος ἀπολαύοντων, ἐπ' ἣ νῦν τὴν τοῦ δόγματος ἰσχὺν ἰδρῦσαι πᾶσαν περιᾶσθαι σφᾶς ἔρησθα· πολλοῖς γὰρ ἄλλοις αὐτὸ πρότερον ὑπερῖδειν ἠγωνισμένοι, πολὺ ἀφανοτέροις αὐτοῦ γε τοῦ ζητουμένου, ἐπαίπερ, ὡς ἴσκειν, εὔρον ἐκεῖνα περιφανῶς ἐξεληλεγμένα, σοφόν τι τοῦτο (1) ὄνοντο νῦν ἐξευρηκέναι, ὅ καὶ ἠλπισαν ἡμᾶς ἀπαγαγεῖν σοφισάμενοι. Ἦ πῶς οὐκ ἐκεῖνα πελοῦνται ἅπαντα, τοῦτο δὴ ὡς ἀναγκαῖον τίθεντες; Οὐ γὰρ μάλλον δεῖ προβολέα καὶ τὸν Υἱὸν αὐτοὺς λέγειν τοῦ Πνεύματος, διὰ τὸ δεῖν ἂν αὐτὸν τῷ Πατρὶ κοινωεῖν τῆς τοῦ προβάλλειν δυνάμεως, ἢ μηδὲ τὸν Πατέρα προβολέα εἶναι ἢ γεννήτορα, μήτε Υἱὸν εἶναι τινα τοῦ Θεοῦ καὶ Πνεῦμα ἅγιον, διὰ τὸ δεῖν ἂν αὐτὰ, εἴς εἶναι, καὶ ἐλάττω εἶναι τῇ φύσει, οὕτε γεννητικῶ ἄλλων ὄντα, οὕτε προβλητικῶ ἢ ἔως ἂν ἐκεῖνῳ μὲν τίθειντο τῷ ἀξιώματι, πιστεύωσι δ' εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ Πνεῦμα ἅγιον, καταδεσατέρας θεότητος τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα ὁμολογεῖν, ὡς δυνάμει δὴ ἐλαττούμενα τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνον ἀγεννήτου ὄντος, αὐτὰ προηγμένα τε ὑπ' αὐτοῦ καὶ μηδὲν ἄλλο προάγοντα. Καὶ ἡμεῖς μὲν ἐφόμεθα πρότερον αὐτοὺς μόνῳ τῷ Πνεύματι ἐνοχλεῖν, δυνάμειός τις ἐργοντες τῆς προβλητικῆς, ἢν κοινῇ Πατρὶ τε καὶ Υἱῷ γεγονέναι μόνοις νομοθετοῦσιν. Οἱ δὲ σοὶ καὶ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ θεοῦ Λόγου τὸ δεῖνδν ἀρχόμενοι πράττειν ἐδείχθησαν, εἰ δὲ καὶ μὴ αὐτοὶ, ἀλλ' ὃ γε λόγος αὐτῶν ταῦτα ποιῶν. (2) Δὲ αὐτῶν ἐστὶ θαυμαστότερον, ὅτι συναισθόμενοι ἐπὶ τοιαῦτα σφῶν αὐτῶν φερομένων, πολὺ τι δὴ ἐτέρῳ χαιρὸν μηχανῆ καὶ πρὸς τὸ αὐτὸ φερούση θάττον δεινὸν κειρῶνται ἀποφυγεῖν ἂν τὰς γὰρ πατρικᾶς δυνάμεις, ὡς αὐτοὶ φασι, καὶ ἀμφοῖν τοῖς ἐξ αὐτοῦ προϊούσιν ἀμφοῖν τιθέντες εἶναι κοινὰς, εἰτ' ἂν μὲν τῷ Υἱῷ τὴν ἐτέραν ἄνευ ἐνεργείας μένειν

(1) Col. τούτο, ὡς ὄνοντο, pessime, unde nobis totius huius loci sententia restituenda fuit. ALEX.

πρὸς Λατίνους· νῦν λόγος· ἡμῖν, περὶ ὧν τῆς ἀλη-
 θείας ἐθεδέστερον ἀποφαίνονται, προῦργου ἐστίν.
 Ὡς δὲ πολὺ βῆρον τοῖς ἡμετέροις ἢ Λατίνοις αὐ-
 τοῖς· τοὺς Πατέρας ἀλλήλοις συνωδοὺς ἀποφαίνειν
 τῇ γε τοῦ Πνεύματος ὁμωνυμίᾳ καὶ τῷ διττῷ τῶν
 λεγόμενων προόδων αὐτοῦ, καὶ τῇ τῆς προόδου
 αὐτῆ καὶ τοῦ προΐναι, οὐδὲν ἂν τούτου ἀληθέστερον
 γένοιτο, ὅπου γε καὶ Λατίνοις αὐτοῖς ταῦτα δοκεῖ.
 Διὸ δὴ καὶ θαυμάζειν αὐτῶν ἄξιον, ὅτι τὰς ἀλη-
 θεστάτας τῆς τῶν διδασκάλων συμφωνίας παριέντες
 μεθόδους, ἐκ' ἄλλας ἀνηκούστους ἐκτρέπονται,
 μεταπτώσεις τινὰς τῶν προσωπικῶν ιδιοτήτων, καὶ
 κοινωνίας τῶν ἀκοινωνήτων ἐπινοοῦντες, καὶ τοι-
 αῦτα ἅτα ἐπισυνείροντες, ἃ πόρρω τῶν κοινῶν εἰσι
 θέσεων. Πολὺ δ' ἂν βῆρον ἀντὶ τούτων ἦν, ἐπὶ τὰ
 καὶ σφίσι αὐτοῖς ὠμολογημένα τραπομένοις, ἀνε-
 παχθῶς τῇ διπλῇ ἐκλήψει τῶν ὁμωνυμούντων ἐκει-
 νῶν διαλλάττειν τε τοὺς Πατέρας καὶ λύειν τὴν
 ἀμφισβήτησιν· καὶ Ἀγούστινῳ δὲ καὶ Κυρίλλῳ
 τοῖς μακαρίοις οὐκ ἂν οὕτως λυπερῶς τῆς καινοτο-
 μίας τὴν αἰτίαν ἐπέγραφον. Ἐκείνοι δὲ λέγουσι μὲν
 ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ προΐναι τὸ Πνεῦμα πλειστά-
 κως· ἀλλ' ἄτερος μὲν, τὸ μὲν ἐκπορεύεσθαι ἀντὶ τοῦ
 ὁφεισθῆναι παρεληφῶς, μετὰ πάντων δὴ τῶν ἀπὸ
 τῆς Ἀσίας Πατέρων (ἐπὶ γὰρ τοῦ Πνεύματος· οὐκ
 ἐσθ' ὅτε οὐχ οὕτως φαίνονται κεχρημένοι τῆδε τῇ
 λέξει), μυριάκις μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι
 λέγει, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ οὐδ' ἅπαξ· τῷ δὲ προΐναι·
 ποῦ μὲν ἐπὶ τῆς πρὸς τὴν κτίσιν ἀποστολῆς, ποῦ
 δ' ἀντὶ τῆς ὑπάρξεως κεχρημένος, ὅμως οὐδαμῶς
 φαίνεται προΐναι λέγων ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα,
 ἂν μὴ καὶ κτιστός τις ὄρος προσκείμενος ἦ, ὃ δεῖν
 φασὶν οἱ Πατέρες· σημείον ἡμᾶς ποιῆσθαι τοῦ περὶ
 τῆς πέμψεως λέγειν αὐτοὺς, αὐτοὶ τῶν ἰδίων ἐξη-
 γηταί· γινόμενοι λόγων, ὡς ἂν μὴ σοφιστικοῖς
 τισὶν ἐξῆ καὶ ἐκ' αὐτοῦ καταφεύγειν. Καίτοι ἄλ-
 λοθὶ μὲν τῇ ἐν ταῖς Γραφαῖς ὁμωνυμίᾳ χρῶνται
 Λατίνοι, καὶ οὐ περιορῶσιν· ἄλλως γὰρ οὐκ ἂν
 δύναιτο νοεῖν αὐτὰς ὑγιῶς· χρωμένοις δ' ἐνταῦθα
 καὶ ἡμῖν ἐγκαλοῦσιν, ὡς δὴ σοφιστικῆς τὰς Γραφὰς
 ἀποφαίνουσι καὶ τοὺς διδασκάλους· ὡσπερ ἀγνωστῶ-
 ντες ὅτι τὸ μὲν ἐξελίξιν τοῦ λόγου τὸ τοιαῦτα, παγχά-
 λεπον ἦν καὶ τοῖς πρώτοις· συμπεραίνουσι δ' ἡμῖν
 ἀπ' αὐτῶν μέσων, οἳ μὲν ἂν συμπεραίνοντο, αὐτοῖς
 τε ἀληθεύειν καὶ τοῖς πρώτον εἰρηκόσι συνάδειν
 συμβαίνει· ψευδῆ δὲ καὶ οἷα τοῦ· ἀπὸ ταύτης ἐπ'
 ἐκείνην μεταπηδώντας σημασίαν καὶ τὴν φύσιν
 εἰκός, ἡμῖν μὲν σοφισταῖς εἶναι τε καὶ δοκεῖν τῷ
 ὄντι περίεστι· κοινωνεῖν δὲ τοῦ ἐγκλήματος· οὐκ
 ἀνάγκη τοὺς ἡγεμόνας τῶν λέξεων, οἳς πειρώμεθα
 συμφωνεῖν· διώριζον γὰρ ἐκεῖνοι καλῶς ταῖς χρεῖαις
 τῶν λόγων ἐκάστοτε οἰκείως, τὰ αὐτὰ οὐχ ὡσαύτως·
 ὀνόματα ἐφαρμόζοντες. Καὶ Κύριλλος μὲν οὕτως·
 Ἀγούστινος· δὲ οὐδὲ δυοῖν λεξέων ἐμφαίνειν ἔχει τὸ
 διττὸν τῶν προόδων γλωττήτης στενότητι· ἀλλ' ἂν τε
 τὴν τοῦ Πνεύματος ὑπαρξιν, ἂν τε τὴν ἐνέργειαν
 καὶ τὴν χάριν σημαίνειν ἄλλοθι βουλευθῆ, αὐτὸς μὲν
 ἐνὶ ῥήματι τῷ προΐναι ἢ προχωρεῖν καὶ πρὸς
 ἄμφω τὰς ἐννοίας ἐχρήσατο· τοῖς δ' εὐγνωμόως

ἀκούσομένοις πρὸς τὴν τῶν λόγων χρεῖαν διαιρεῖ,
 κατὰ λέγει. Οὐδὲ γὰρ αὐτὸς λέγει τὰ γε τοιαῦτα
 πόρρω τῶν διπλῶν ἐκείνων ἐμφάσεων, ὧν αἱ μὲν
 πρὸς τὴν τοῦ Πνεύματος ὑπαρξιν, αἱ δὲ πρὸς τὴν
 πέμψιν, τὸ τῆς προόδου ῥήμα συνέλκουσι. Καὶ θαυ-
 μαστὸν οὐδὲν· ὅπου καὶ τὸν Υἱὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς
 ἐκπορεύεσθαι Κύριλλος ἔφη πρὸς ἀντὶ τοῦ γεννηθῆ-
 τὸ ῥήμα παρεληφῶς, ὅθεν εἰ καὶ τοῦ Ἀγούστινου
 τὴν λέξιν εἰς τὸ ἐκπορεύεσθαι ἐρμηνεύσει τις ὑπὲρ
 Λατίνων βεβιασμένος, οὐδ' οὔτως ἀνάγκη τὸ Πνεῦμα
 διὰ τὴν Ἀγούστινου λέξιν ὀφίστασθαι καὶ ἐξ Υἱοῦ.
 Πολὺ γὰρ οἰκειότερον ἐπὶ τῆς λοιπῆς προόδου μετα-
 φέρειν τὴν λέξιν, καὶ ἄμφοιν τῷ Πνεύματι περιου-
 σῶν (καὶ ἀδίδως γὰρ ἐκ τοῦ Πατρὸς πνεῖται καθ'
 ὑπόστασιν, ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸ εἶναι λαμβάνον,
 καὶ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τοῖς πιστοῖς πνεῖται, του-
 τέστι κατὰ τὰς πνευματικὰς ἐνεργείας δίδοται καὶ
 μετέχεται), ἢ πρὸς τὴν γέννησιν ἔλκειν, ἥς οὐδὲμῶς
 τῷ Πνεύματι μέτεστιν· ὃ τῷ Κυρίλλῳ γενναίως·
 πάνυ τετόλμηται, ὀλοσχερέστερον εὐσεβῶς ἐλαμ-
 βανομένην τὴν λέξιν, ὅτε δὴ καὶ μόνον τὴν ὁμωνυ-
 μίαν τοῦ ἐκπορεύεσθαι τῇ τοῦ Πνεύματος ὁμωνυμίᾳ
 συνῆψεν ἂν τις ἐλόγως· ἐν τοῖς περὶ τοῦ Πνεύματος
 λόγοις, εἰ τὰ τῶν ἐκ τῆς ἐσπέρας Πατέρων οὕτω
 πρὸς βίαν ἠρμήνευτο, κανόνι τῷ τοῦ Κυρίλλου
 χρώμενος τρόπῳ, ὃν ἅπαξ ἐκαινοτόμησεν, ἐπὶ δυοῖν
 ὑποστάσεων καὶ εἶδει διαφερούσων προόδων τῷ
 ἐκπορεύεσθαι κεχρημένος. Καίτοι γε ἐπὶ μὲν τῶν
 ἄλλων ἀπάντων, εἰ τὸ προΐναι ὁμωνυμιον, οὐδὲν
 κωλύει καὶ τὸ ἐκπορεύεσθαι τοιοῦτον εἶναι· ἐπὶ δ'
 ἄρα τῆς ἱερᾶς Θεολογίας τῷ μὲν ἐκπορεύεσθαι μό-
 νην τὴν ὑπαρξιν εὐρίσκομεν τοῦ Πνεύματος πάντως
 δηλοῦντας, τῷ δὲ προΐναι κατακεχρημένους ἐπὶ
 ταύτης τε καὶ τῆς πέμψεως, ὧν τῷ τύπῳ καὶ ἡμᾶς
 ἔπεσθαι δίκαιόν ἐστι. Τὸ δὲ τὸν μὲν Υἱὸν συναίτιον
 λέγειν, τὸν δὲ Πατέρα ἀρχιεὶδῆ αἰτίαν καλεῖν, κα-
 λῶς ποιῶν οὐκ ἐπήνεσας· ἀνευ γὰρ τοῦ τὸ συναίτιον
 διαιρεῖν, αὐτοὶ δὴ μίαν ἀρχὴν τὰς ὑποστάσεις
 ἄμφω καλοῦσιν, ὥστε λοιπὸν ἐστὶν αὐτοὺς ἀντι-
 φάσκειν, εἰ καὶ οἷόν τε ἦν μίαν ἀρχὴν εἶναι τὰ μὴ
 καθ' ὃ εἰσὶν ἔν, ἀλλ' ἢ δύο μᾶλλον, προήγον· ἂν
 εἴπερ προήγον, ποῦ τὴν τοῦ συναίτιου λέξιν εὖρον
 καίμην ἐπὶ τῶν θεῶν; ἀλλ' οὐχὶ μᾶλλον καὶ
 ταύτην καινοτομοῦσι. Ποῦ τὸ ἀρχιεὶδῶς εὐρηταί
 τις λέγων τῶν μακαρίων; Ἄλλ' ἀρχικῶς μᾶλλον
 ἐκ τοῦ Πατρὸς φαίνε τὸ Πνεῦμα προΐναι τινὲς, ὡς
 ἂν ἐκφῆνωσιν ἐκ τοῦ Υἱοῦ τοῦτο μὴ ἀρχικῶς
 προΐναι, ἀλλὰ μᾶλλον πεμπτικῶς τε καὶ μεταθε-
 τικῶς, οἷψ κἂν ἑαυτοῦ προσελθεῖν βηθείη γε τρόπῳ,
 καὶ ἑαυτοῦ ὄρωρον ἂν, καὶ τῇ τῷ ἐπιβήματος τοῦ
 προσθήκη τὸ κατὰ τὴν λέξιν ἀδιόριστον τοῦ προΐναι
 καὶ τῆς προόδου διορίσαντας ἐξιάσωνται. Οὐ γὰρ
 βραχίαιαν ἤβασαν τὴν διαφορὰν, ἢ ὡς ἐξ ἀρχῆς τῆς
 ὑποστάσεως αὐτοῦ τί ποθεν προσελθεῖν τῶν θεῶν
 προσώπων, τουτέστιν ἐκ τῆς γονίμου καὶ ἀγενήτου
 τούτων αἰτίας, ἢ πρὸς τὴν τῆς κτίσεως ἐνεργεῖαν
 ὀρμηθῆναι ποθεν κατὰ τὴν ἐνέργειαν, τουτέστιν ἐκ
 τῆς ὁμοίου τῶν τριῶν προσώπων θελήσεως. Ἡ τὸν
 Υἱὸν ἦν ἀνάγκη γεννηθῆναι πεμπόμενον ἐκ τοῦ

Πνεύματος · προείναι δ' οὕτως· ἐκείθεν αὐτὸν, καὶ ἡ Γραφή καὶ πάντες οἱ Πατέρες συμφερόγονται. Καὶ εὐλόγως. Ἐπεμψε γὰρ εἰς τὴν σάρκα καὶ τὴν ἐν ταύτῃ φανέρωσιν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ οὐχ ὁ Πατήρ μόνον, ἀλλὰ δὴ καὶ τὸ Πνεῦμα, συνευδοκῆσαν σφίσι τὴν οἰκονομίαν ἐκείνην, ὡς δὴ ἐν ἔργον αὐτὴν τῆς Τριάδος συμπάσης ἐν τῷ τοῦ Υἱοῦ συγκαταπραξαμένης προσώπῳ. Ὡς δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἀρχὴν μὲν ἔχει τὸν Πατέρα μόνον περιφανῶς, πρὸς δὲ τὴν κτίσιν αἰεὶ καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ πέμπεται Λόγου, ὡς οὐχ οἶόν τε καλῶς τε καὶ εὖ ἔχειν αὐτὴν ποτὲ μὴ τῷ Θεῷ Πνεύματι κυβερνωμένην · καὶ ποτὲ μὲν ἀμυδρότερον, ἄλλοτε δ' ἦν πληρέστερόν τε καὶ φανερώτερον, οὐ μᾶλλον αὐτὸ πέμποντος τοῦ Υἱοῦ ἢ καὶ ὕψ' αὐτοῦ τε πεμπόμενον, ἅτε κοινήν τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν καὶ τῶν τριῶν προσώπων συναφέντων · ἧς διδομένης τε καὶ ὑπὸ τῶν ἁγίων λαμβανομένης, καὶ δι' αὐτῆς πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ κοινωνίαν ἀναλαβόμενων τῶν ἀνθρώπων, ὡς ἔξεστιν, αὐτὸ τὸ Πνεῦμα πέμπεσθαι λέγεται. Τὸ δὲ ἀρχειοδῆ μὲν τὸν Πατέρα λέγειν αἰεὶ τὸ Πνεῦματος, τὸν δὲ Υἱὸν συναίτιον, συμφωνεῖτον μὲν αὐτοῖς, ἀλλ' ἐπὶ γε τῷ χεῖρονι · τὰ γὰρ συναίτια πάντα πρὸς τὰ ἀρχειοδῶς ποιοῦντα ὀργανικῶν αἰτίων ἔχουσι τάξιν · καὶ ταῦτα μόνον τῇ τῶν συναίτιων λέξει καλῶς οἱ περὶ τούτων εὖ εἰδότες προσαγορεύουσιν. Διὸ καὶ τῆς Ἀρειανικῆς οὐκ ἀπέδειν δόξης εἰδότες τὸ τὸν Υἱὸν συναίτιον τῷ Πατρὶ τῶν κτισμάτων καλεῖν, ἐφείσαντό γε καλεῖν οὕτως οἱ θεολόγοι, εἰ μὴ ποῦ τις πρὸς ἀνάγκην λόγων ἐνὶ κατεχρήσαστο, ἀλλὰ μᾶλλον αἴτιον ἐν καὶ μίαν ἀρχὴν ἄμφω τε καὶ τὴν Τριάδα ὀλην καλοῦσιν, ὡς, ἥ ἴσιν ἄμφω τε καὶ πάντα Θεὸς εἶς, καὶ ταῦτα ἀπ' αὐτῶν τῆς κτίσεως γενομένης · μήτε γὰρ οἶόν τε εἶναι ὑπάρχειν τι Πατρὶ καὶ Υἱῷ, ὃ μὴ καὶ τῷ Πνεύματι πρόσσεσι, μήτε, εἰ τι μὴ ἐφαρμόττοι τῷ Πνεύματι δ' ὀτιοῦν, τοῦτ' ἂν ἐγχωρεῖν, τῷ Πατρὶ γε προσόν, καὶ ἐς τὸν Υἱὸν κοινωνικῶς διαβαίνειν.

Πάντα μὲν οὖν ἐκεῖνα σοφῶς τε καὶ ἀληθῶς ἐρηκας, ὡς ἂν μὴ καθ' ἕκαστον ἐπιναλαμβάνων, περιτόν τι δόξαιμι πράττειν. Ὡς δὲ μάλιστα χάριν ἔχω σου τῇ σοφίᾳ μεγίστην, ἐρῶ, τούτων ἕνεκα καὶ ἐπισφείλαι σοι ταῦτα βλαδόμενος κατὰ νοῦν. Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ δυσὶ τισὶ λόγοις τοῦ ἀπλουστεροῦς ταραττοῦσι καὶ κλονοῦσιν οἱ τῆς πρὸς Λατίνους μεταθέσεως· προϊστάμενοι. Καλῶ δὲ οὕτω καὶ τοῦ λαυθάνου, τὰ πάντα· οὗτοι γὰρ καὶ τῶν φανερωτάτων οἱ χεῖροι· εἰσὶ. Καὶ πρῶτα μὲν οὐδὲν δεινὸν φασὶ Λατίνους· ἡμᾶς ἐνοῦσθαι κατὰ τὴν δόξαν· εἰ γὰρ καὶ ἀσύνηθές τι τὸ σφίσι λεγόμενον, ἀλλ' ἀληθές· εἶναι δύναται, μηθενὸς ἐντεῦθεν ἀτόπου συμβεβηκέντος, καὶ Λατίνους, μηδὲν τοιοῦτον ἔπισθαι πεπεισμένους, οὕτω χαίρειν ὡς ἀληθευοῦσῃ τῇ δόξῃ. Καὶ εἴ γε βούλοισθε, φησὶν, ἀναστάντες ἐκκηρύξουσι φανερώς τοὺς τοῖς ἀπίστοις ἐκείναις· δόγμασι ποτε τεθειμένους, καὶ καθ' ἑαυτῶν, εἰ τιθέμενοι κρύπτοιοντο, τὴν τοιαύτην δῆπου φέροντες ψήφον· καὶ ὡς οὐδενὶ συγχωροῦσι τῶν ἐκ τῆς δόξης ταύτης ὑποπτευομένων δεινῶν, καὶ λόγους· καὶ γράμμασι

καὶ πᾶσι τρόποις· ἔσονται ἔξαρνοι. Καὶ οἶοντα· Λατίνους ἱκανόν τι δῶσθαι ἡμῖν τοῦτο διδόντας· καὶ αὐτοὶ μετ' ἐκείνων ἐνωθήσεσθαι φρονίμως ἐπιζουσι, οὕτως ἐνοῦμενοι· καὶ πολλοὶς, ἅπερ εἶπον, τῶν ἀμαθῶν δοκοῦσι· τι λέγειν οἱ πλείους τῶν ἐπὶ δέξιόντων, οὐδὲν ἐκείνων ὄντες σοφώτεροι. Ἡμεῖς δὲ μετὰ πολλῶν ἄλλων τὰ τοιαῦτα εἰδόντων, ἐτι γὰρ ἡ πόλις πεπαιδευμένους τρέφει τινὰς, πολλὰκις αὐτῶν τὴν πλάνην ἐλέγξαντες, ἐτι δὲ καὶ τὴν κακουργίαν ἐνίων, ἐδῆξάμεν ἐπαχθεῖς· καὶ δοκοῦμεν ἐτι φιλονεικίας χάριν κένης τὴν μετὰ Λατίνων ἔνωσιν εἰργεῖν. Καίτοι τί ἂν γένοιτο τούτου σαφέστερόν τε καὶ δικαιοτέρον, ὅτι τὴν ἐξ ἀρχῆς ὑπόθεσιν αὐτοῦς ἀντίθεσθαι δεῖ μᾶλλον, ὡς ἔφησθε, καὶ περὶ τῶν ἀτόπων ἐκείνων οὐτ' αὐτοῖς δεήτει πράγματ' ἔχειν ἔξαρνοῦμένους ἀεὶ, οὐδ' ἡμᾶς αὐτοῖς ἐγκαλεῖν ὡς ἐκείνοις ἐνεχομένοις. Ἔως δ' ἂν τὴν τῶν ἀτόπων ἀρχὴν ἐκείνων διάφυλάττωσιν ἐν ταῖς γνώμαίς τε καὶ τοῖς λόγοις, οὐδ' ἂν ἐκεῖνα μυστικῶς ἀρνήσωντο, λέγειν τι· δόξουσι· καίτοι τὸ μὲν ἐξελεῖν τῆς κοινῆς ὁμολογίας τὴν λέξιν ἐκείνην τὴν τὰς Ἐκκλησίας οὕτω ταραξασάν, ἢ νοῦν αὐτῇ τὸν ἀληθῆ τε καὶ πᾶσι γινώριμον δεδοκίματον ἐν τῇ φωνῇ μόνῃ καταλιπεῖν τὴν διαφοράν, περὶ ἧς οἱ δ' ἂν εἴ· νοῦν ἔχων ἡμφισθῆται λοιπὸν (περὶ δὲ τῶν ἄλλων διαφορῶν ἄλλος ἂν εἴη λόγος), βῆστον ἂν εἴη θελήσασι, καὶ ἅμα τὸ σεμνὸν προσέεται τῷ πράγματι. Τὸ δὲ τοσούτων τῶν ἐντεῦθεν ἐπισμένων ἀδίσκων ἔξαρνῶν γίνεσθαι βουλομένους, δοκῶσιν μὲν ὡς ἐπὶ τοῖς αἰσχίστοις ἐγκαλοῦμένους ἀπολογεῖσθαι, κινδυνεύειν δὲ καὶ ἄλλοις τισὶ λαυθάνειν ἐνεχομένους· (τῷ γὰρ ψεύδει παντὶ πλείω τὰ ἀτοπὰ ἔκασται· καὶ ὠρισταὶ μὲν ἀπανταχοῦ τάληθες, τὸ δὲ ψεύδους πολὺ πλείους· ἐκρύβει τὰς κεφαλὰς τῶν περὶ τῆς ὕδρας μύθευσμένων· καὶ εἰκόσ· ἔστι διὰ τοῦτο καὶ ἄλλο τι συνέζεύχθαι τῇ θέσει ταύτῃ δεινὸν πρὸς τούτους δὴ τοῖς μέχρῃ τοῦ παρόντος ἐξητασμένοις), πολλὴν ἐκατέρους ἔχει δυσχέρειαν. Εἴτε οὐδ' ἔξεστιν ἡμῖν περὶ τῶν τῆς Ἐκκλησίας δογμάτων μὴ τῷ τῆς Ἐκκλησίας ἔπισθαι τύπω, ὅς τοσούτων ἐτῶν ἐν τοῖς αὐτῆς προστάταις· ἐκράτησεν, εἰ καὶ οἶόν τ' ἦν ἐξάπατηθέντα δι' ἀμαθίαν προσεῖσθαι τινὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ φανερωτάτου ψεύδους, κηρύττοντα, ὅτι τῷ συνεζευγμένῳ ψεύδει μεθ' ἡμῶν φησι πολεμεῖν. Οἱ γὰρ ἐν ταῖς οἰκουμηνικαῖς συνόδοις Πατέρες (καὶ μηδεὶς θορυβεῖσθω τῇ λέξει τε καὶ τῷ παραδείγματι) τοιαῦτ' ἔπειτα τοῦ ἐν ἐκάστῃ αἰρετικῶς τερατευσμένου ἀπωθοῦντο· ὀλέγεται γὰρ τῶν αἰρέσεων αὐτόθεν ἐπολέμου τῇ πίστει, καὶ τοῖς ταύτης ἀρθροῖς ἐμάχοντο· ἀλλὰ περιόθῃ τιν' κατὰ τῆς ἀληθείας· αἱ πλείους ὠπλίζοντο, καὶ ἔδει ταῦτα μάλιστα εὐλαβεῖσθαι, ὡς ὑπὸ τούτων ἂν τῶν ἀπλουστερῶν μᾶλλον βλαφθησομένων. Οὕτως οὖν οἱ μὲν περὶ τῶν Εὐτυχῆ πάντων τῶν ἐπομένων σφίσιν ἀτόπων ἐγίνοντο ἔξαρνοι· οὕτε γὰρ πάθος προσάπτειν τῇ θεότητι τοῦ ἡμετέρου Δεσποτοῦ Χριστοῦ, οὕτε κατὰ φαντασίαν ἀνθρώπου αὐτὸν γεγονέναι, οὕτε τι τῶν τοιοῦτων ὠμολόγουν φρονεῖν, ἀλλὰ τὰ δύο φύσεις εἰς μίαν ἐν τῷ Χριστῷ συνεπληθύνει

πρὸς Λατίνοῦ; νῦν λόγος· ἡμῖν, περὶ ὧν τῆς ἀλη-
θείας ἐδεικτέρον ἀποφαίνονται, προῦργου ἐστίν.
Ὡς δὲ πολὺ βῆθον τοῖς ἡμετέροις ἢ Λατίνοις αὐ-
τοῖς· τοὺς Πατέρας ἀλλήλοις συνωδοὺς ἀποφαίνειν
τῇ γε τοῦ Πνεύματος ὁμωνυμίᾳ καὶ τῷ διτιπῶ τῶν
λεγομένων προόδων αὐτοῦ, καὶ τῇ τῆς προόδου
αὐτῆ καὶ τοῦ προΐναι, οὐδὲν ἂν τοῦτου ἀληθέστερον
γένοιτο, ὅπου γε καὶ Λατίνοις αὐτοῖς ταῦτα δοκεῖ.
Διὸ δὴ καὶ θαυμάζειν αὐτῶν ἄξιον, ὅτι τὰς ἀλη-
θεστάτας τῆς τῶν διδασκάλων συμφωνίας παριέντας
μεθόδους, ἐπ' ἄλλας ἀνηκούστους ἐκτρέπονται,
μεταπτύσεις τινὰς τῶν προσωπικῶν ἰδιοτήτων, καὶ κοι-
νωσίας τῶν ἀκοινωνήτων ἐπινοοῦντες, καὶ τοι-
αῦτα ἄετι ἐπισυνείροντες, ἃ πόρρω τῶν κοινῶν εἰσι
θέσεις. Πολὺ δ' ἂν βῆθον ἀντὶ τούτων ἦν, ἐπεὶ τὰ
καὶ σφίσι αὐτοῖς ὁμολογημένα τραπομένους, ἀνε-
παχθῶς τῇ διπλῇ ἐκλήψει τῶν ὁμωνυμούντων ἐκει-
νων διαλλάττειν τε τοὺς Πατέρας καὶ λύειν τὴν
ἀμφισβήτησιν· καὶ Ἀγούστίνῳ δὲ καὶ Κυρίλλῳ
τοῖς μακαρίοις οὐκ ἂν οὕτω λυπηρῶς τῆς καινοτο-
μίας τὴν αἰτίαν ἐπέγραφον. Ἐκεῖνοι δὲ λέγουσι μὲν
ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ προΐναι τὸ Πνεῦμα πλειστά-
κις· ἀλλ' ἄτερος μὲν, τὸ μὲν ἐκπορεύεσθαι ἀντὶ τοῦ
ὁφιστάναι παρεληφῶς, μετὰ πάντων δὴ τῶν ἀπὸ
τῆς Ἀσίας Πατέρων (ἐπεὶ γὰρ τοῦ Πνεύματος· οὐκ
ἐσθ' ὅτε οὐχ οὕτω φαίνονται κεχρημένοι τῆδε τῇ
λέξει), κυριακίαι μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι
λέγει, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ οὐδ' ἄπαξ· τῷ δὲ προΐναι·
ποῦ μὲν ἐπὶ τῆς πρὸς τὴν κτίσιν ἀποστολῆς, ποῦ
δ' ἀντὶ τῆς ὑπάρξεως κεχρημένος, ὅμως οὐδαμῶ
φαίνεται προΐναι λέγων ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα,
ἂν μὴ καὶ κτίσας τις ὅρος προσκειμένος ἦ, ὃ εἶν
φασιν οἱ Πατέρες· σημεῖον ἡμᾶς ποιῆσθαι τοῦ περὶ
τῆς πέμψεως λέγειν αὐτοῦς, αὐτοὶ τῶν ἰδίων ἐξη-
γηταὶ γινόμενοι λόγων, ὡς ἂν μὴ σοφιστομένοις
τισὶν ἐξῆ καὶ ἐπ' αὐτοῦς καταφεύγειν. Καίτοι ἄλ-
λοθι μὲν τῇ ἐν ταῖς Γραφαῖς ὁμωνυμίᾳ χρῶνται
Λατίνοι, καὶ οὐ περιορῶσιν· ἄλλως γὰρ οὐκ ἂν
δύναιντο νοεῖν αὐτὰς ὑγιῶς· χρωμένους δ' ἐνταῦθα
καὶ ἡμῖν ἐγκαλοῦσιν, ὡς δὴ σοφιστικῆς τὰς Γραφὰς
ἀποφαίνουσι καὶ τοὺς διδασκάλους· ὡσπερ ἀγνοοῦν-
τες ὅτι τὸ μὲν ἐξελείν τὸν λόγον τὰ τοιαῦτα, παγγά-
λεπον ἦν καὶ τοῖς πρώτοις· συμπεραίνουσι δ' ἡμῖν
ἀπ' αὐτῶν μέσων, οἳ μὲν ἂν συμπεραίνοντο, αὐτοῖς
τε ἀληθεύειν καὶ τοῖς πρώτον εἰρηκόσι συνάδειν
συμβαίνει· ψευδῆ δὲ καὶ ὅλα τοῦς ἀπὸ ταύτης ἐπ'
ἐκείνην μεταπηδῶντας σημασίαν καὶ τὴν φύσιν
εἰκῆς, ἡμῖν μὲν σοφισταῖς εἶναι τε καὶ δοκεῖν τῷ
ὄντι περίεστι· κοινωνεῖν δὲ τοῦ ἐγκλήματος οὐκ
ἀνάγκη τοὺς ἡγεμόνας τῶν λέξεων, οἳς πειρώμεθα
συμφωνεῖν· διώριζον γὰρ ἐκεῖνοι καλῶς ταῖς χρείαις
τῶν λόγων ἐκάστοτε οἰκείως, τὰ αὐτὰ οὐχ ὡσαύτως
ὀνόματα ἐφαρμόζοντες. Καὶ Κύριλλος μὲν οὕτως·
Ἀγούστινος· δὲ οὐδὲ δυοῖν λεξέων ἐμφαίνειν ἔχει·
τὸ διττὸν τῶν προόδων γλωττῆς στενοῦσθαι· ἀλλ' ἂν τε
τὴν τοῦ Πνεύματος ὑπαρξιν, ἂν τε τὴν ἐνεργεσίαν
καὶ τὴν χάριν σημαίνειν ἄλλοθι βουληθῆ, αὐτοῦ μὲν
ἐνὶ ῥήματι τῷ προΐναι ἢ προχωρεῖν καὶ πρὸς
ἄμφω τὰς ἐννοίας ἐχρήσατο· τοῖς δ' εὐγνωμόως

ἀκουσομένους πρὸς τὴν τῶν λόγων χρεῖαν διαιρεῖ,
κατὰλείπει. Οὐδὲ γὰρ αὐτοῦς λέγει τὰ γε τοιαῦτα
πόρρω τῶν διτιπῶν ἐκειῶν ἐμφάσεων, ὧν αἱ μὲν
πρὸς τὴν τοῦ Πνεύματος ὑπαρξιν, αἱ δὲ πρὸς τὴν
πέμψιν, τὸ τῆς προόδου ῥῆμα συνέλκουσι. Καὶ Θαυ-
μαστὸν οὐδὲν· ὅπου καὶ ἐν Υἱὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς
ἐκπορεύεσθαι Κύριλλος· ἐρη που ἀντὶ τοῦ γενναῖα
τὸ ῥῆμα παρεληφῶς, ἔθεν εἰ καὶ τοῦ Ἀγούστινου
τὴν λέξιν εἰς τὸ ἐκπορεύεσθαι ἐρηγεύσει τις ὑπὲρ
Λατίνων βεβιασμένος, οὐδ' οὕτως ἀνάγκη τὸ Πνεῦμα
διὰ τὴν Ἀγούστινου λέξιν ὁφίστασθαι καὶ ἐξ Υἱοῦ.
Πολὺ γὰρ οἰκειότερον ἐπὶ τῆς λοιπῆς προόδου μετα-
φέρειν τὴν λέξιν, καὶ ἀμφοῖν τῷ Πνεύματι πρεπου-
σῶν (καὶ ἀδίδως γὰρ ἐκ τοῦ Πατρὸς πνεῖται καθ'
ὁπόστασιν, ἐκ τοῦ Πατρὸς τὸ εἶναι λαμβάνον,
καὶ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τοῖς πιστοῖς πνεῖται, του-
τέστι κατὰ τὰς πνευματικὰς ἐνεργείας· δίδωται καὶ
μετέχεται), ἢ πρὸς τὴν γέννησιν ἔλκειν, ἥς οὐδὲ μὴ
τῷ Πνεύματι μέτεστιν· ὃ τῷ Κυρίλλῳ γενναίως
πάνυ τετόλημται, ὁλοσχερέστερον εὐσεβῶς ἐκλαμ-
βανομένῳ τὴν λέξιν, ὅτε δὴ καὶ μόνον τὴν ὁμωνυ-
μίαν τοῦ ἐκπορεύεσθαι τῇ τοῦ Πνεύματος ὁμωνυμίᾳ
συνῆψεν ἂν τις εὐλόγως· ἐν τοῖς περὶ τοῦ Πνεύματος
λόγοις, εἰ τὰ τῶν ἐκ τῆς ἐσπέρας Πατέρων οὕτω
πρὸς βίαν ἠρμήνευτο, κανόνι τῷ τοῦ Κυρίλλου
χρῶμενος τρόπῳ, ἂν ἄπαξ ἐκαινοτόμησεν, ἐπὶ δυοῖν
ὁποστάσεων καὶ εἶδει διαφερούσων προόδων τῷ
ἐκπορεύεσθαι κεχρημένος. Καίτοι γε ἐπὶ μὲν τῶν
ἄλλων ἀπάντων, εἰ τὸ προΐναι ὁμωνυμιον, οὐδὲν
κωλύει καὶ τὸ ἐκπορεύεσθαι τοιοῦτον εἶναι· ἐπὶ δ'
ἄρα τῆς ἱερᾶς θεολογικῆς τῷ μὲν ἐκπορεύεσθαι μό-
νην τὴν ὑπαρξιν εὐρίσκομεν τοῦ Πνεύματος πάντας
δηλοῦντας, τῷ δὲ προΐναι κατακεχρημένους ἐπὶ
ταύτης τε καὶ τῆς πέμψεως. ὧν τῷ τύπῳ καὶ ἡμᾶς
ἔπασθαι δικαίον ἐστι. Τὸ δὲ τὸν μὲν Υἱὸν συναίτιον
λέγειν, τὸν δὲ Πατέρα ἀρχοειδῆ αἰτίαν καλεῖν, κα-
λῶς ποῶν οὐκ ἐπήνεσας· ἀνευ γὰρ τοῦ τὸ συναίτιον
διαιρεῖν, αὐτοὶ δὴ μίαν ἀρχὴν τὰς ὑποστάσεις
ἄμφω καλοῦσιν, ὥστε λοιπὸν ἐστὶν αὐτοῦς ἀντι-
φάσκαι, εἰ καὶ οἶόν τε ἦν μίαν ἀρχὴν εἶναι τὰ μὴ
καθ' ὃ εἰσιν ἐν, ἀλλ' ἢ δύο μᾶλλον, προήγον· ἂν,
εἴπερ προήγον, ποῦ τὴν τοῦ συναίτιου λέξιν εὐρον
καίμενην ἐπὶ τῶν θεῶν; ἀλλ' οὐχὶ μᾶλλον καὶ
ταύτην καινοτομοῦσι. Ποῦ τὸ ἀρχοειδῶς εὐρηταί
τις λέγων τῶν μακρῶν; Ἄλλ' ἀρχικῶς μᾶλλον
ἐκ τοῦ Πατρὸς φαλεν τὸ Πνεῦμα προΐναι τινὲς, ὡς
ἂν ἐκφῆνωσιν ἐκ τοῦ Υἱοῦ τοῦτο μὴ ἀρχικῶς
προΐναι, ἀλλὰ μᾶλλον πεμπτικῶς τε καὶ μεταθε-
τικῶς, οἷον κἄν ἑαυτοῦ προελθεῖν ῥηθεῖ γὰρ τρόπῳ,
καὶ ἑαυτοῦ δῶρον ἂν, καὶ τῇ τοῦ ἐπιρῥήματος τοῦδε
προσθήκῃ τὸ κατὰ τὴν λέξιν ἀδιόριστον τοῦ προΐναι
καὶ τῆς προόδου διορίσαντας ἐξιάπωνται. Οὐ γὰρ
βραχίαιαν ἤδεσαν τὴν διαφορὰν, ἢ ὡς ἐξ ἀρχῆς τῆς
ὁποστάσεως αὐτοῦ τί ποθεν προελθεῖν τῶν θεῶν
προσώπων, τουτέστιν ἐκ τῆς γονίμου καὶ ἀγεννήτου
τούτων αἰτίας, ἢ πρὸς τὴν τῆς κτίσεως ἐνεργεσίαν
ὀρμηθῆναι ποθεν κατὰ τὴν ἐνεργεσίαν, τουτέστιν ἐκ
τῆς ὁμοίου τῶν τριῶν προσώπων θελήσεως. Ἡ τὸν
Υἱὸν ἦν ἀνάγκη γενναῖα πειμπόμενον ἐκ τοῦ

Πνεύματος· προΐναι δ' οὕτως· ἐκείθεν αὐτὸν, καὶ ἡ Γραφή καὶ πάντες οἱ Πατέρες συμφερόγονται. Καὶ εὐλόγως. Ἐπεμψε γὰρ εἰς τὴν σάρκα καὶ τὴν ἐν ταύτῃ φανέρωσιν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ οὐχ ὁ Πατὴρ μόνον, ἀλλὰ δὴ καὶ τὸ Πνεῦμα, συνευδοκῆσαν σφίσι τὴν οἰκονομίαν ἐκείνην, ὡς δὴ ἐν ἔργον αὐτὴν τῆς Τριάδος συμπάσης ἐν τῷ τοῦ Υἱοῦ συγκαταπραξαμένης προσώπῳ. Ὡς δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀρχὴν μὲν ἔχει τὸν Πατέρα μόνον περιφανῶς, πρὸς δὲ τὴν κτίσιν αἰεὶ καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ πέμπεται Λόγου, ὡς οὐχ οἶόν τε καλῶς τε καὶ εὖ ἔχειν αὐτὴν ποτὲ μὴ τῷ θεῷ Πνεύματι κυβερνωμένην· καὶ ποτὲ μὲν ἀμυδρότερον, ἄλλοτε δ' ἦν κληρότερον τὸ καὶ φανερώτερον, οὐ μᾶλλον αὐτὸ πέμποντός τοῦ Υἱοῦ ἢ καὶ ὕψ' αὐτοῦ τε πεμπόμενον, ἅτε κοινήν τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν καὶ τῶν τριῶν προσώπων συναφέντων· ἧς διδομένης τε καὶ ὑπὸ τῶν ἁγίων λαμβανομένης, καὶ δι' αὐτῆς πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ κοινωνίαν ἀναλαμβάνομένων τῶν ἀνθρώπων, ὡς ἔξεισιν, αὐτὸ τὸ Πνεῦμα πέμπεται λέγεται. Τὸ δὲ ἀρχομένη μὲν τὸν Πατέρα λέγειν αἰσταν τοῦ Πνεύματος, τὸν δὲ Υἱὸν συναίτιον, συμφωνεῖτον μὲν αὐτοῖς, ἀλλ' ἐπὶ γε τῷ χεῖρονι· τὰ γὰρ συναίτια πάντα πρὸς τὰ ἀρχοειδῶς ποιῶντα ὀργανικῶν αἰτίων ἔχουσι τάξιν· καὶ ταῦτα μόνον τῆ τῶν συναίτιων λέξει καλῶς οἱ περὶ τούτων εὖ εἰδότες προσαγορεύουσιν. Διὸ καὶ τῆς Ἀρειανικῆς οὐκ ἀπέδειν δόξης εἰδότες, τὸ τὸν Υἱὸν συναίτιον τῷ Πατρὶ τῶν κτισμάτων καλεῖν, ἐφείσαντό γε καλεῖν οὕτως οἱ θεολόγοι, εἰ μὴ ποῦ τις πρὸς ἀνάγκην λόγων τινὰ κατεχρήσατο, ἀλλὰ μᾶλλον αἰτίων ἐν καὶ μίαν ἀρχὴν ἀμφω τε καὶ τὴν Τριάδα ὀλην καλοῦσιν, ὡς, ἥ εἰσιν ἀμφω τε καὶ πάντα Θεὸς εἷς, ταύτη ἀπ' αὐτῶν τῆς κτίσεως γενομένης· μήτε γὰρ οἶόν τε εἶναι ὑπάραξιν τι Πατρὶ καὶ Υἱῷ, ὃ μὴ καὶ τῷ Πνεύματι πρόσσει, μήτε, εἰ τι μὴ ἐφαρμόττοι τῷ Πνεύματι δι' οὐτιδόν, τοῦτ' ἂν ἐγγωρεῖν, τῷ Πατρὶ γε προσόν, καὶ ἐς τὸν Υἱὸν κοινωνικῶς διαβαίνειν.

Πάντα μὲν οὖν ἐκεῖνα σοφῶς τε καὶ ἀληθῶς εἰρηκας, ὡς ἂν μὴ καθ' ἕκαστον ἐπιναλαμβάνων, περιτόν τι δόξαιμι πράττειν. Ἄν δὲ μάλιστα χάριν ἔχω σου τῇ σοφίᾳ μεγίστην, ἐρῶ, τούτων ἕνεκα καὶ ἐπισφειλά σοι ταῦτα βυλόμενος κατὰ νοῦν. Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ δυοὶ τισὶ λόγοις τοῦ ἀπλουστέρου ταραττοῦσι καὶ κλονοῦσιν οἱ τῆς πρὸς Λατίνους μεταθέσεως· προδιστάμενοι. Καλῶ δὲ οὕτω καὶ τοῦ λαυθάνοντες πάντες· οὗτοι γὰρ καὶ τῶν φανερωτάτων οἱ χεῖρους· εἰσὶ. Καὶ πρῶτα μὲν οὐδὲν δεινὸν φασὶ Λατίνους· ἡμεῖς ἐνοῦσθαι κατὰ τὴν δόξαν· εἰ γὰρ καὶ ἀσύνηθίς τι τὸ σφίσι λεγόμενον, ἀλλ' ἀληθές· εἶναι δύναται, μηδεὸς ἐνεσθῆεν ἀτόπου συμβαίνοντος, καὶ Λατίνους, μηδὲν τοιοῦτον ἐπισθαί πεπισμένους, οὕτω χαιρεῖν ὡς ἀληθευοῦσῃ τῇ δόξῃ. Καὶ εἰ γε βούλοισθε, φησὶν, ἀναστάντες ἐκκηρύξουσι φανερώς τοὺς τοῖς ἀπίστοις ἐκείναις· δόγμασι ποτὲ θεθεμένους, καὶ καθ' ἑαυτῶν, εἰ τιθέμενοι κρύπτοιοντο, τὴν τοιαύτην δῆπου φέροντες ψήφον· καὶ ὡς οὐδενὶ συγχωροῦσι τῶν ἐκ τῆς δόξης ταύτης ὑποπευομένων δεινῶν, καὶ λόγους· καὶ γράμματα

καὶ πᾶσι τρόποις ἐσονται ἔξαρνοι. Καὶ οἰοντα· Λατίνους ἱκανὸν τι δώσειν ἡμῖν τοῦτο διδόντας· καὶ αὐτοὶ μετ' ἐκείνων ἐνωθήσεσθαι φρονίμως ἐπιζουσι, οὕτως ἐνούμενοι· καὶ πολλοῖς, ὅπερ εἶπον, τῶν ἀμαθῶν δοκοῦσι· τι λέγειν οἱ πλείους τῶν ταῦτ' ἀξιούτων, οὐδὲν ἐκείνων ὄντες σοφώτεροι. Ἡμεῖς δὲ μετὰ πολλῶν ἄλλων τὰ τοιαῦτα εἰδόντων, ἐτι γὰρ ἡ πόλις πεπαιδευμένους τρέφει τινάς, πολλὰκις αὐτῶν τὴν κλήνην ἐλέγξαντες, ἐτι δὲ καὶ τὴν κακουργίαν ἐνίων, ἐδίδραμεν ἐπαχθεῖς· καὶ δοκοῦμεν ἐτι φιλονεικίας· χάριν κένῃς τὴν μετὰ Λατίνων ἔκωσιν εἰργεῖν. Καίτοι τί ἂν γένοιτο τούτου σαρφέστερόν τε καὶ δικαιοτέρον, ὅτι τὴν ἐξ ἀρχῆς ὑπόθεσιν αὐτοῦ· ἀνάτρεσθαι δεῖ μᾶλλον, ὡς ἔφησθε, καὶ περὶ τῶν ἀτόπων ἐκείνων οὐτ' αὐτοῖς δεήτει πράγματ' ἔχειν ἔξαρνοῦμένους αὐτὰ, οὐδ' ἡμεῖς αὐτοῖς ἐγκαλεῖν ὡς ἐκείνοις ἐνεχομένοις. Ἔως δ' ἂν τὴν τῶν ἀτόπων ἀρχὴν ἐκείνων διάφυλάττωσιν ἐν ταῖς γνώμασι τε καὶ τοῖς λόγοις, οὐδ' ἂν ἐκεῖνα μυριάκις ἀρνήσαιντο, λέγειν τι· δόξουσι· καίτοι τὸ μὲν ἐξελεῖν τῆς κοινῆς ὁμολογίας τὴν λέξιν ἐκείνην τὴν τὰς Ἐκκλησίας οὕτω ταραξάσαν, ἢ νοῦν αὐτῆ τὸν ἀληθῆ τε καὶ πᾶσι γνώριμον δεδωκίτας ἐν τῇ φωνῇ μόνῃ καταλιπεῖν τὴν διαφοράν, περὶ ἧς οἶδ' ἂν εἰς νοῦν ἔχων ἡμφισθῆται λοιπὸν (περὶ δὲ τῶν ἄλλων διαφορῶν ἄλλος ἂν εἴη λόγος), βῆστον ἂν εἴη θελήσασι, καὶ ἅμα τὸ σεμνὸν προσέεται τῷ πράγματι. Τὸ δὲ τοσοῦτων τῶν ἐντεσθεν ἐπισμένων ἀδίκων ἐξάρνωνος γίνεσθαι βουλομένους, δοκῆν μὲν ὡς ἐπὶ τοῖς αἰσχίστοις ἐγκαλούμενους ἀπολογεῖσθαι, κινδυνεύειν δὲ καὶ ἄλλοις τισὶ λαυθάνειν ἐνεχομένους (τῷ γὰρ ψεύδει παντὶ πλείω τὰ ἀτοπὰ ἐπέται· καὶ ὠρισται μὲν ἀπανταχοῦ τάλῃθες, τὸ δὲ ψεύδους πολὺ πλείου· ἐκρύβει τὰς κεφαλὰς τῶν περὶ τῆς ὕδρας μυθευομένων· καὶ εἰκόσ ἐστι διὰ τοῦτο καὶ ἄλλο τι συνεζεύχθαι τῇ θέσει ταύτῃ δεινὸν πρὸς τούτους δὴ τοῖς μέχρι τοῦ παρόντος ἐξητασμένοις), πολλὴν ἐκατέροις ἔχει δυσχέρειαν. Εἴτε οὐδ' ἔξεισιν ἡμῖν περὶ τῶν τῆς Ἐκκλησίας δογμάτων μὴ τῷ τῆς Ἐκκλησίας ἐπεσθαί τύπῳ, ὃς τοσοῦτων ἐτῶν ἐν τοῖς αὐτῆς προστάταις· ἐκράτησεν, εἰ καὶ οἶόν τ' ἦν ἐξάπατηθέντα δι' ἀμαθίαν προσεῖσθαι τινὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ φανερωτάτου ψεύδους, κηρύττοντα, ὅτι τῷ συνεζευγμένῳ ψεύδει μεθ' ἡμῶν φησι πολεμεῖν. Οἱ γὰρ ἐν ταῖς οἰκουμηνικαῖς συνάξεις Πατέρες (καὶ μηδεὶς ἄσχετος τῇ λέξει τε καὶ τῷ παραβέγγματι) τοιαῦτ' ἔπειτα τοὺς ἐν ἐκστάσει αἰρετικούς τερατευομένους ἀπεωθούντο· ὀλίγοι γὰρ τῶν αἰρέσεων αὐτόθεν ἐπολέμουν τῇ πίστει, καὶ τοῖς ταύτης ἀρθροῖς ἐμάχοντο· ἀλλὰ περιόριον τινὲ κατὰ τῆς ἀληθείας· αἱ πλείους ὠπλίζοντο, καὶ ἔδει ταῦτα μάλιστα εὐλαβεῖσθαι, ὡς ὑπὸ τούτων ἂν τῶν ἀπλουστέρων μᾶλλον βλαφθησομένων. Οὕτως οὖν οἱ ἄν περὶ τῶν Εὐτυχεῖα πάντων τῶν ἐπομένων σφίσι ἀτόπων ἐγίνοντο ἔξαρνοι· οὕτε γὰρ πάθος προσάπτειν τῇ θεότητι τοῦ ἡμετέρου Δεσπότου Χριστοῦ, οὕτε κατὰ φαντασίαν ἀνθρώπων αὐτὸν γεγενῆαι, οὕτε τι τῶν τοιοῦτων ὠμολόγουν φρονεῖν, ἀλλὰ τὰς δύο φύσεις εἰς μίαν ἐν τῷ Χριστῷ συνεπληθύνει

νομίζειν ἰσχυρίζοντο μόνον, καὶ λόγους τινὰς εὐπρε-
 πείζουσι τοὺς δοκούντας τῆς δόξης ταύτης ἐκόμιζον·
 ἐκεῖνα δὲ πάντα καὶ τοὺς ἐκείνοις ποτὲ θεομιμένους
 τῶν δυσσεβεστάτων εἶναι νομίζειν ἐβδων. Οἱ δὲ περὶ
 τὸν Πύρρον ὁμοίως ἤρηνοντο μὲν τὴν μίαν φύσιν
 καὶ τὴν ἐνέργειαν ἐν Χριστῷ, θέλησιν μόντοι μίαν
 τιθέντες, οὐδὲν ἠγοῦντο λέγειν δευτὸν, ἅτε τῆς κατ'
 ἀνθρώπων θελήσεως τῇ θεῷ καθαρῶς ὑποτεταγμέ-
 νης ἐν τῷ ἡμετέρῳ δεσπότη· καὶ ἐδόκουν δὲ πολλοὺς
 προσδεκτέοι, ταῦτα λέγοντες, καὶ βωῶντες μηδὲν
 τῶν ἐπαγομένων συγχωρεῖν σφίσιν ἀτόπων. Ἄλλ' οἱ
 σοφοὶ Πατέρες ἐκεῖνοι τὴν θέσιν μᾶλλον ἐκέλευον
 ἀπορρίπτειν, καὶ ἀρνεῖσθαι μὲν τὴν μίαν φύσιν τοὺς
 δευνοτέρους ἐκείνους τῆς οἰκονομίας ἐχθροὺς, δύο δὲ
 τιθέναι θελήσεις τοὺς ὑστέρους ἀντὶ μιᾶς ἐν τῷ τῆς
 ἀνθρωπίνης σωτηρίας καθηγεμόνη Χριστῷ, εἶπε
 μέλλοιεν μὴ πόρρω τῶν ἱερῶν ἐξελαύνεσθαι, ὡσερ
 δι· καὶ ἠλαύνοντο τῇ κρίσει τῆς Ἐκκλησίας οὐ πε-
 πεσμένοι. Καὶ ἡμᾶς οὖν τοῖς Πατράσιν ἐκεῖνοις
 ἔπεσθαι χρεὴ, καὶ μὴ καινοτομίαν λύειν καινοτομίᾳ
 χεῖροσι βούλεσθαι, μᾶλλον δὲ βεβαιοῦν τὴν ἐτέρων
 καινοτομίαν ἐν προσχώματι λύσεως, καὶ συγκαίνο-
 τομεῖν αὐτοῖς, τοὺς τοσοῦτον χρόνον εὐλόγως ὑπὲρ
 τῶν πατρῶν ἀνθεστῶτας αὐτῇ· εἰ μὴ τις φαίη καὶ
 τὴν Ἐκκλησίαν πολλάκις ἐξαμαρτεῖν, οὕτω γὰρ κρί-
 νασαν· οὐ τί ἂν εὐσεβείαν ἀκοαῖς ἀπηχέστερον ἐμ-
 πέσοι ῥῆμά ποτε; Οὐ· καὶ αὐτοὶ Λατίνοι τὴν
 ἡμετέραν ἀνάπτυξιν (ἧδ' ἐστὶ, τὸ μὴ καὶ ἐκ τοῦ
 Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἐκπορεύεσθαι εἰτ' οὖν
 ὑπόστασθαι) οὐ προσέειπον, καίτοι ἡμῶν μὲν τὴν
 Ἄρσειαν καὶ Νεστοριανὴν αἰρεσίν ἐν τῇ καθ'
 ἐκείσῃ ὁμολογίᾳ καὶ πᾶσι τρόποις ἐξαρνούμενων,
 ἃς ἡμῖν ἐπισείουσι. Αὐτῆς δὲ οὐσης ἀσφαλεστάτης,
 ὅτι τε γνωριμωτάτη, καὶ ὅτι δεῖ μὲν τῶν ἀπειλῶν
 τῆς τρίτης συνόδου, αἰδοῖ δὲ τῶν μετ' ἐκείνην τετ-
 τάρων, αἱ τοὺς τῆς τρίτης νόμους ἠδέσθησαν, οὐ
 καὶ τῷ συμβόλῳ γὰρ αὐτὴν ἐνεθέμεθα. Πολλῶ δ' ἂν
 δικαιότερον συμφωνοῖεν ἡμῖν αὐτοὶ τὴν ἀπόφασιν
 διὰ τὰς ἡμετέρας ἀρνήσεις, ἧ, ὡς ἡμῖν ἐφαρκοῦν
 ἐκεῖνα σφᾶς ἐφαρνεῖσθαι, πρὸς τὴν κατάφασιν βιά-
 ζοιεντ' ἂν τὴν αὐτῶν, ταῖς τε ἀρχαῖς οὐ πάνυ συν-
 φθόν ταῖς κοιναῖς, καὶ, ὡσερ οὐκ ἦν θέμις, προστε-
 θεῖμένην. Ἡμεῖς τε τῇ Λατίνων ἂν θεομιμένοι δόξῃ
 ἀπλώσ, χεῖρον ἂν αὐτῶν ἀμαρτάνοιμεν. Αὐτοὶ μὲν
 γὰρ καὶ οἰόμενοι μηδὲν τῶν φαύλων ταύτη ἀκολου-
 θεῖν, οὐκ ἂν ἐκόντες εἶεν, οἷους ἢ θείους ποιεῖ.
 Ἡμεῖς δὲ, ὡς ἂν βεβαίως ἠγώμεθα ἐν τι ἐκ πλείον-
 των συνεξεῦχθαι ταύτη κακὸν, δεῖ ὡς πᾶσιν ἐκόντας
 ἐνεχομένους εὐθύνασθαι, εἰ γὰρ ὡς μηδὲν διαφέρων
 ἀποχωροῦμεν. Ὅθεν οὐδὲ νεμεσητέα μᾶλλον ἡμῖν ἂν
 εἴη Λατίνοι; ἢ διασχετέα μὲν, εἰ δύναιντο πείθειν·
 εἰ δ' οὐκ οἶοι τὴν εἶσιν ἐπατεῖν, ἅμα καὶ πλείστοις
 σοφωτέροις μὲν ἡμῶν, πιθανωτέροις δὲ ἡμῖν Λατί-
 νων, ἐπόμενοι, μετὰ τῆς ἐπι τῷ οὐκ εὐπαρακολου-
 θήσῃ συγγνώμῃ, καὶ τῆς εὐλαθεοῦς ἀσφαλείας ἐπαί-
 νητέα, ἕως μὴ βούλωνται τῇ μόνῃ δικαιοτάτῃ δόξῃ

τὸ ἐκκλησιαστικὸν ἐξιδῆσθαι τοῦτο τραῦμα, ὡς αὐτοὶ
 γὰρ ἐντες οἱ πλήξαντες. Πειρῶνται μὲν οὖν καὶ τὸν
 τῶν ἀτόπων ἐκείνων πρὸς τὴν ἐφαρξῆς ὑπόθεσιν
 σύνδεσμον λύειν· ἀλλὰ τοσοῦτον λύειν ἀπέχουσι,
 ὥστε, δε' αὐτὰ γὰρ φορτικώτεροι τοῖς εἰδοῖς δοκοῦσιν,
 ἀδοξότερα πολλῶν τιθέντες τῶν ἐξ ἀρχῆς, ἵνα μόνον
 δυνηθῶσι δόξαι τι λέγειν, καὶ ἵνα ἐξέσται λύειν οὐ
 λύοντες. Ἡμεῖς δὲ οὖν τοῖς Πατράσιν ἡμῶν τὴν τῶν
 ἀτόπων ἐκείνων ἀκολουθίαν ἐκ τῶν τῆς πίστεως
 ὑποθέσεων δείκνυμεν οὕτως, ὡς ἂν τι δόξαι τῶν
 ἀπάντων ἐτέρῳ τῷ κατὰ τοὺς τῶν λόγων νόμους
 ἀκολουθεῖν. Διὸ δὴ καὶ τῶν ἐπομένων οὐκ ἤττον τὴν
 ἐφαρξῆς ὑπόθεσιν διωθούμεθα, ἵσον δύνασθαι ταύτη
 τε κακείνοις χεῖροσι τε καὶ ἀπηχθῆσθαι αὐτὸς πρὸς
 τὸ μετὰ τῆς ἀληθείας καὶ τούναντιον εἶναι νομί-
 ζοντες.

Ταῦτα τοῖνυν καὶ πολλάκις εἰπόντες τοῖς ποτε (1)
 ἡμετέροις, καὶ ἐν βιβλίοις συνταξάμενοι πολυστήχοις,
 οὐκ ἔρωτι τοῦ πολλὰ συγγράφειν βιβλία, ζήτησιν δὲ
 ὠφελείας, καὶ πόθῳ τῆς αὐτῶν, ὡς ψήθημεν, ὠφε-
 λείας, οὐκέτι σωφρονεῖν τοὺς ἀνδρας ἐπέισαμεν.
 Ἄλλ' ἴσως νῦν αὐτοὺς ἢ σὴ βιάσεται ψῆφος, εἰ μὴ
 μάτην ταύτην ἀπήτουν. Τὸ δὲ (2) μὴ ἂν ποθ' ἡμῖν
 εὐσέδημα ἐνὶ γὰρ τούτῳ ἀντιστῶθῃαι τῷ ἀσεδήματι,
 ὅτι τὸν Θεὸν, οἷς ποιούμεν, τῆς ἡμῶν αὐτῶν ἀρχῆς
 ἐξελαύνομεν, οἷς μὲν αἱ ἄλλαι σώζονται πόλεις,
 τούτων ἀπάντων ὀλιγοῦντες, καὶ οἷς τὸ θεῖον εἰσθε
 χεῖροσι τῶν ἀνθρωπίνων ἐπιτηδεύματων, ἀσκούντες
 τούτων οὐδὲν, ἀλλ' ἀγιστεῖταις μόναις, καὶ θυώσῃσι,
 καὶ φωνῶν ἐπάσσει, καὶ σκαῖς τισὶ κούφαις θεοσε-
 βείας ἀντὶ τῶν ἔργων, καὶ ὑποκρίσσει τῶν καλῶν
 οἰόμενοι τὸν Θεὸν θεραπεύειν· εἶτα καὶ προδοῖε
 δόξης τινὸς, ἣν περὶ τοῦ θεοῦ καὶ παρ' αὐτοῦ γὰρ
 τοῦ θεοῦ λαθόντες ἔχομεν, ὠνούμενοι τὴν ἐκ τῶν
 ἐχθρῶν σωτηρίαν ἐκ τῶν μήτε δυναμένων μήτε
 βουλομένων ἴσως ταύτην παρέχειν, ἀλλὰ γράμμασι
 μόνους ἀντὶ τῶν ἔργων καὶ κενῆς ἰλιπίσι ψυχαγω-
 γούτων ἡμῶν τὸ μικρόψυχον. Εἰ δὲ ἠδύναντο βοη-
 θεῖν καὶ προφητημένοι, πολὺ μείζον δυνησομένης
 ἐκείνων εἰς τούναντιον, φημί δὴ τὴν ἡμετέραν, ὡσερ
 ἀπειλῆ, φθορᾶν τῆς ὀλιγορίας τοῦ θεοῦ· ἧς οὐδὲν ἂν
 γένοιτο τεκμήριον μείζον τοῦ μὴ μόνον τοῖς ἄλλοις,
 ἀλλὰ καὶ δογμάτων τῶν ἐκείθεν ἡμῖν ἠκόντων ἀρ-
 νῆσαι, παροξύνειν ἐτόιμους εἶναι. Τοῦτο καὶ Θεοῦ
 φωνῆν τις εἰπών, οὐκ ἂν ἀμάρτοι τῆς ἀληθείας.
 Θεοῦ γὰρ ἐντες τὰ τοιαῦτα φωνᾶν, προφητῶν ἱερ-
 τῆς βιβλίας ἐγκείμενα, καὶ εἰς ἔργον ἐνηνεγμένα πολλά·
 κίς, οἷς δὴ καὶ προείρητο. Καὶ τὸ εἰκόσ δὲ σφίσι
 συμμαρτυρεῖ, καὶ τὸ ἀνθρώπινον δίκαιον, τύπος δὲ
 γὰρ τοῦ θεοῦ, καὶ αἱ κοινῇ τοῖς ἔχουσι νῦν ἐνοῦσαι δό-
 ξαι περὶ τῶν θεῶν. Ἡμεῖς δὲ καὶ ὑπὲρ τούτων τοῖς
 πολλοῖς ἀπηχθῆμεθα, τὰ σά τε δὴ ταῦτα λέγοντες, πρὸς
 αὐτοὺς, καὶ πρὸς τούτοις ὡς, εἰ μὲν κατεγνωκότες αὐ-
 τῶν τῆς πίστεως, οὕτως ἔχουσι περὶ τὰ οἰκεία ψυχρῶς
 ὥστε) καὶ συγχωρησά τισιν ἂ μὴπω πρότερον ὠρ-
 μηται, οὐκ ἔνεκά γὰρ τῆς παρ' ἐκείνων ἐλπίσομένης

(1) Hac particula nota secernit atque segregat a
 suis eos qui ad Latiniormum partes transterant.
 ALEX.

(2) Ellip. is Attica; quasi scriptum esset: Τοῦ-
 το δ' ἐστιν ὁ δόξαι, τὸ μὴ ἂν, κ. τ. λ. S. d. pro μὴ
 ἂν velimus μῆρῶν ἂν. ALEX.

συμμαχίας, ἀλλ', εἰ καὶ μηδὲν τοιοῦτον ἐκεῖθεν Ἀ
 ἐπήγγελτο, τῆς ἀληθείας αὐτῆς, ἧς οὐδὲν ἀνθρω-
 πίνῳ νῦν τιμιώτερον, τοῦτο βουλευέσθων τε καὶ
 πραττόντων. Ἐξέσω δ' αὐτοῖς καὶ μετατίθεσθαι
 φανερώς, πρὸς ἣν ποτε βελτίω πίστιν ἔγνωκεσαν ·
 καὶ θρησκευόντων οὕτως, ὡς ἡ πίστις ἐκεῖνη βού-
 λεται. Ἄλλαις γὰρ δόξαις περὶ Θεοῦ καὶ τῶν θείων
 ἄλλοι θρησκείας τρόποι συνάδουσι · δεῖ δὲ καὶ δι'
 ἀμφοῖν εὐσεβεῖν, καὶ ταῖς ἔνδοξον ὑπολήψειςι περὶ
 τοῦ Θεοῦ κατάλληλον τὴν ἔξω λατρείαν εἰσφέρειν.
 Καὶ ἦν Ἐκκλησίαν ἡγούνηται διδάσκαλον ἀληθῆ τῆς
 προόδου τοῦ Πνεύματος εἶναι, ταύτης καὶ τοῖς ἄλ-
 λοις πᾶσι νόμοις ἐπέσθων. Τί γὰρ δεῖ τῆς σκηπῆς
 αὐτοῖς; καὶ τῆς εἰρωνείας; Εἰ δὲ τὴν πάτριον ἐπαι-
 νοῦντες εὐσεβείαν, καὶ νομιζόντες πάσης ἄλλης εἶ-
 ναι βεβιωτέραν, κοσμικοῦ τινος αὐτὴν ἀλλάττονται
 χρήματος, εἴτα νομιζουσιν εὐσεβεῖν, πῶς οὐ μωρία
 καὶ γέλως, μᾶλλον δὲ συμφορῶν ἢ μεγίστη τοῦτο
 τοῖς πάσχουσι; Καὶ τὸ μὲν ἓνα τινὰ τὸ δεινὸν τοῦτο
 παθεῖν ἀφόρητον ἂν εἴη τοῖς συγγενέσι, καὶ οἷς τι
 μέλει τοῦ πάσχοντος · τὸ δὲ καὶ πλείους οὕτω διε-
 φοροῦντας φανερώς τὸν ἴδον τῆς ἀπιστίας ἐκχεῖν, καὶ
 ταύτην ἀξιούσιν σωτηρίαν μόνην εἶναι τοῖς πράγμασι,
 καὶ δοκεῖν τι λέγειν οὕτως ἐπαχθῆ (1) καὶ ἀλλό-
 κота λέγοντας, ποίας δουλείας, πόσων θανάτων οἱ
 μήπω διεφοροῦντες οὐκ ἂν ἠγῆσαντο χεῖρον; Τίσι
 δὲ τῶν ἀνθρώπων οὐκ ἐλεηθῶν τὸ τοιοῦτον εἶναι; δο-
 κεῖ; Καὶ νόμοι κείνται πινναχοῦ τοῖς τὰ χεῖρῳ
 προσποιουμένοις, ἐπειδὴν ἄλλωι τοιοῦτό τι δυσσε-
 βήσαντες. Ὁ δὲ τοῦ Χριστοῦ νόμος ἐν τῇ τῆς γλώτ-
 τας ὁμολογίᾳ τῆς ἀληθείας καὶ πάσαις ταῖς ἔξωθεν
 ἐπιδείξεσι τὴν σωτηρίαν τῶν πιστευόντων ἐταξεν
 εἶναι, ὡς μηδενὸς ἀνευ τῆς τοιαύτης μεθόδου σωθη-
 σμένου, κἂν μυριάκις ὑγιαίνοι τὰ ἔνδοξον. Ἄλλ' οἱ
 ἀλλοῖ τῶν προγόνων ἡμῶν ἔκγονοι καὶ τὴν πίστιν
 ἀξιοῦσι προπίνειν τοῖς ἀγαθῶν τι μέλλουσι ποιεῖν,
 ὑφ' οὗ τοῖς πολεμίοις ἂν ἡ πόλις; ἀχειρωτός εἴη ·
 καὶ ἀξιοῦσι δυσσεβεστάτους πάντων ἀνθρώπων εἶναι
 καὶ γίνεσθαι τοὺς ἐπ' εὐσεβεῖς πάντα φρονούντας,
 καὶ οὐδ' πάντες μεθ' ἑαυτοῦς εὐσεβεστάτους εἶναι
 νομιζουσιν, ἐκ δευτερείων τὰ πρῶτα νέμοντες. Ἡ
 τίς ἐν Ἰνδοῖς, ἐν Αἰθίοψιν, ἐν Ἀρμενίοις, ἐν Λίβυ-
 σιν, ἐν Πέρσαις, ἐν Ἰουδαίοις, ἐν Λατίνοις αὐτοῖς,
 τοῖς πάντων ἔθνῶν εὐσεβεστέροις ὑπάρχουσι μεθ'
 ἡμᾶς, τοιοῦτό τι πρέβλημα δοῦς ἐν τῷ συνεδρίῳ, εἰ
 δέοι τὴν πίστιν ἀλλαττομένους ἢ πλουσιωτέρους γί-
 νεσθαι, ἢ προσλαμβάνειν ἀρχὴν οὐκ οὖσαν, ἢ πο-
 λιορκίαν πιέζουσαν ἀπωθεῖσθαι, οὐκ ἂν εὐθὺς ἴδοι
 καὶ λίθους; καὶ πῦρ ἐπ' αὐτὸν ἐνεχθέντα, καὶ πᾶν
 ὄτιον κτείνειν δυνάμενον; ὥστε καὶ δοκεῖν ἐναγεί;
 εἶναι τοὺς μὴ μετασχόντας τοῦ φόνου, κἂν προσή-
 λοντες ὡσι, καὶ τοὺς ἐκχόνους μέχρι πολλῶν γενεῶν
 οὐδὲν τῶν ἐπιρρήτων σεμνοτέρους εἶναι τοῖς εἰδόσι
 τὴν πονηρίαν τῆς βίης. Ἡ τί τοὺς ἐαλωκότας μὲν
 τοῖς ἔχθοις, τὴν δὲ πίστιν φυλάττοντας; ἐπαινοῦ-
 μεν; κἂν τις κτείνειτο βιασθεῖς, μάστιγα τῆς ἀλη-

θείας τοῦτον ἠγούμεθα; Ἐπαινέσθαι γὰρ μᾶλλον
 ἐχρῆν τοὺς τάκεινων προσποιουμένους, ἢ καὶ καθά-
 παξ ἀρνούμενους τὴν πίστιν, ὅτι μὴ μόνον τὴν
 ἐλευθερίαν οὕτω; ὠνοῦνται, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰς με-
 γίστας ἀρχὰς οἱ πλείστοι τοῦτων ἀναλαμβάνονται
 Τὸ δ' ἐγγύθεν οὕσαν τὴν ἀγαθὴν τύχην περιεφῆ
 πῶς οὐκ ἂν ἦν μωρία σαφῆς, εἰ γὰρ οἶόν τε ἦν, τῇ
 προσποιήσει τῆς ἀσεβείας ὠφελουμένους οὕτω πάν-
 νατὰ τὸν βίον, ἅμα τι καὶ θεοφιλεῖς, ὡς πρότερον,
 εἶναι; Ἄλλ' οὐκ ἔστι ταυτα, οὐκ ἔστιν, οὔτε τῷ
 κοινῷ τῶν ἀνθρώπων οὕτω δοκεῖ. Καὶ μηδεὶς οἰεσθῶ
 με τῶν τὰ Χριστοῦ σεβομένων ὁποιοῦν ἐν ἑσῶ τοῖς
 ἀπίστοις τοῦτοις τιθέναι · μὴ οὕτω μανείην. Ἀλλὰ
 τοὺς πονηροὺς, ἐκείνους συμβούλους ἐλέγχων, ταυτά
 φημι · πονηρὸν γὰρ εἶσιν ὄντως, δόγμα πονηρὸν εἰς
 τὸν βίον εἰσάγοντες · ὁ μόνους ἂν συνήνεγκε δῆπου
 τοῖς ὅπως πρὸς ἡμῖς μεταθίσονται σκοποῦμένοις,
 οἱ μόνου τῆς ἀβραγαῦς ἐχόμεθα πέτρας, καὶ οὗς
 ὡσπερ κινύνας ἐστάναι τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις
 ἐταξεν ὁ Θεός. Εἰ δ' ἐν τοῖς ἄλλοις πράγμασιν ὠφὲ
 καὶ αὐτοῖς τῆς φουλῆς ἐπειράθημεν τύχης, τοῦ·
 ἄλλος ἂν εἴη λόγος. Οὐδὲ γὰρ οἶόν τ' ἦν ἄλλως τὰ
 ἡμέτερα ἔχειν ἐκ πλείονων ἄνω νενοσηκότα τῶν χρό-
 νων, ἅτε συνεδρίου μὲν ἀληθοῦς οὐδαμῶς παρ' ἡμῖν
 ὄντος, ἀλλὰ βουλῆς εἰδῶλη πάντων διφκημένων ·
 αὐτονομίας δὲ, καὶ οἰήσεως, καὶ τοῦ τῶν οικείων
 μὲν ὁμελεῖν, τοῖς δ' ὑπὲρ δύνγαμιν ἐγχειρεῖν, καὶ
 τοιοῦτων τινῶν παθῶν πόρθῶθεν ταῖς τῶν ἡγεμό-
 νων ἐνοσηφάντων ψυχαῖς · καὶ τοῖς μὲν δυναμένοις
 λέγειν τὰ βέλτεστα καὶ ποιεῖν, παρῆσθαι οὐδεμιᾶς
 δεδωμένης, τοῖς δὲ κολάξαι καὶ τετυφωμένοις καὶ πλε-
 ονέκταις πάντων ἐπιτατραμμένων καὶ ταῖς ἐκείνων
 ὁρμαῖς · καὶ τῆς μὲν ἀρετῆς φθονουμένης ἐν τοῖς
 ἀσκητοῖς, τῆς δὲ πονηρίας τῶν τοῖς ἀγαθοῖς προση-
 κόντων ἄλλων ἀπολαουούσης · καὶ ὄρκων μὲν πατου-
 μένων, καὶ ὁ χεῖρόν ἐστιν, οὐκ ἐκ τῶν ἀνάγκης
 ἔσως, ἀλλ' ἐκ τρυφῆσεως · ἱερῶν δὲ πιπρασκομένων,
 καὶ πρὸς τὰς τῶν ἀνθρωπείων ψυχῶν προστασίας
 τῶν ἐχόντων ἀδρόν διδόναι χρυσίον, οὐ τῶν ὠφελῆ-
 σαι τι δυναμένων, προσκαλουμένων · νόμων δὲ καὶ
 δικαίῳ μέχρι νόματος τιμωμένου · προνοίας δὲ καὶ
 δίκης τῆς ἐκ Θεοῦ καὶ τῶν τοιοῦτων λόγων ἄλλως
 εἶναι δοκούντων · τῶν δὲ τὴν Ἑλληνικὴν ἐαλωκότων
 νενοσηκέναι δυσσεβείαν ζῆν τε καὶ τιμᾶσθαι καὶ
 τοὺς συνόντας φθείρειν συγχωρομένους, δέον τοῖς
 ἐσχάτοις κατευθύνειν αὐτοὺς, οὐ πολὺ χεῖρον τὸ καὶ
 περὶ τῶν ἱερῶν δογμάτων αὐτοῦς τι λέγειν τολ-
 μᾶν (2), ὡσπερ τοῖς ἀβεβήλοις ὑπ' ἀδείας ἐμπυρρί-
 χίζοντας. Οὐδὲ γὰρ ἐκ τῶν οὐράνων τινα πιστεύ-
 σαιμ' ἂν φάσκοντι, ὡς ἄρα οἶόν τ' ἐστὶ τοιοῦτος
 ὄντας τινὰς περιεᾶσθαι τύχης ἀμείνορος. Οὐδ' οἱ τὴν
 πίστιν ἡμῖν παραδεδοκότες, ταύτης ἐχομένους μόν-
 ον, τῶν δ' ἄλλων ἐλιγυροῦντας ἡμᾶς σωθήσεσθαι
 τε καὶ εὐμενοῦς περιεᾶσθαι τοῦ Θεοῦ, προδλεγόν
 τε καὶ συνεβούλευον, ἀλλὰ τούναντιον δεῖν μὲν καὶ
 πίστεως ὑγιούς; καὶ ἡθῶν σπουδαίων μετ' εὐσεβείας

(1) Concl. ἀπειχθῆ, unde falso suspicietur quis ἀπαχθῆ.

(2) Hoc vero aperte contra Plethoneum. ALEX.

τοὺς κἀνταῦθα βέλτερον πράξουσι καὶ μετὰ ταῦτ' εὐδαιμόνως βιωσόμενοι· ἐν δὲ τῇ παρουσίᾳ ζωῆς, καὶ πρὸς τῆς ἐν τοῖς λόγμοισιν ἀληθείας, τὴν ἄλλην εὐσεβειαν καὶ δικαιοσύνην μέγα τοῖς αἰρουμένοις εἶναι πρὸς εὐτυχίαν ἀφοδίων, ὡς ἐκείνης τῆς μείζονος ἀρετῆς ἐν τῷ μέλλοντι βίῃ μᾶλλον τῶν καρπῶν τεθειμένων. Εἰ δ' ἢ πίστις ἡμῖν οὐκ ἀρκεῖ πρὸς οὐδετέρων εὐδαιμονίαν ἀνευ τῶν ἄλλων, τί χρὴ προσδοκῆν, εἰ καὶ τῶν εἰς ταύτην ἀνηκόντων τινὲς ἔξαρνοι γεγονότες, καὶ Θεῷ καὶ Πατράσι καὶ διδασκάλοις πᾶσι προσκόμεθα, ὡς περὶ πολλῶν ἐνὶ πείσματι τὸ μὴ προσῆξαι ἀν ταῖς ἀπειραῖς πιστεύοντες, εἰ γένοιτό τις τοῦ ἀλῶνῆς ἄνεσις, εἴτα καὶ τοῦτο ταῖς ἐαυτῶν χερσὶ τέμνοντες.

Ἄλλα πολλὴ ἐστὶν ἐλπίς ἐπὶ τῷ καλλίστῳ Βασιλεῖ (1), οὗ ὅσον ἐς θεοσεβειαν ἦκει μόνον, ἀλλὰ δὴ καὶ ἐν ἅπασιν ἀγαθοῖς· πολὺ τι δι' αὐτοῦ τὰ ἡμέτερα ἐπιδύσειν, ἔμφρονος ἡγεμονίας ὄψε νῦν ἀπολαύσαντα. Θεὸς δὲ δοῖη καὶ ἔργῳ τῆς ἐλπίδος πείραν λαθεῖν. Εἰ δὲ τις ἀξίωσι, μετὰ τῆς ἀληθείας ὄντων ἡμῶν, τοὺς μικρὸν τι ταύτης ἐκκλίνοντας οὐστεινασοῦν ὁμοίως ἡμῖν τῆς μελλούσης ἀξιοῦσθαι ζωῆς ἕκ γε τῆς πίστεως, καὶ διὰ τοῦτο μὴδὲν εἶναι δεῖν τοῖς ἄλλοις μέλλουσιν ὠφελεῖν πρὸς τὰ χεῖρω συγκαθίεναι, λήσεται πάντα· αἰρετικούς δ' γε τοιοῦτας καὶ τοὺς ἀπίστους ἅπαντας εἰς τὴν οὐράνιον εἰσάγειν λήξιν, τῷ λόγῳ τῆς πάρ' ὀλίγον διαφορᾶς οὐδυνάμενος εἰργεῖν οὐδένα. Δέξαι γὰρ πῆσαι περὶ Θεοῦ οὐκ ἀληθεῖς, τῷ παρὰ μικρὸν διεννηοχούσῃ τῆς κούφοτέρας ἢ χεῖρων ἐν ὄψον, βαθμῶν τι καὶ τάξει τῆς ἀληθείας ἀποπεπλάνηται. Τῶν οὖν τὴν πρῶτην τῆς ἀληθείας ἀπόστασιν πεπονηθέντων εἰσαγομένων εἰς τὴν ζωὴν, ὡς αὐτοὶ φασὶ, καὶ τοὺς ἴσῳ μέτρῳ ταύτης ἀφιστηκότας εἰσάγεσθαι χρὴ τῷ αὐτῷ δικαίῳ καὶ λόγῳ· καὶ τοῦθ' οὕτω προβαίνειν μερίται· ποιήσει τῆς ζωῆς ἐκείνης καὶ τοὺς ἐσχάτως ἄρα πεπλάνημένους. Εἰ δὲ τοῦτο τῶν καθάπεξ ἀδυνάτων ἐστὶ, καὶ τί περὶ τῶν καὶ μικρὸν τῆς ὀρθῆς πίστεως ἐκκλινόντων ἕπας ἀποφαίνεται νόμος, ἴσμεν καλῶς, ἀκοπέτωσαν, οὐ τὰ τῶν ἐλπίδων σφίσι ἐστὶν, οἱ μικρὸν ἠγούμενοὶ τὴν τῆς ἀληθείας πρῶτην ἀπόστασιν, καὶ ταῦθ' ἔκοῦσι γεγεννημένην, χάριν τοῦ κοσμικοῦ τινος τυχεῖν ἀγαθοῦ ἢ θεינוῦ τινος ἀπαλλαγῆναι προσκαίρου. Εἰ δὲ τὸ τῆς ἐνώσεως κελδὸν ἡμῖν καὶ τοὺς ἐκείθεν μισθοῦς προτείνοντες ἠγοῦνται τι λέγειν, μανθανέτωσαν αὐ, ὡς ἐνοῦσθα· μὲν τοῖς ἐχρισμένοις συμφέρεῖ· τοιοῦτοι δ' οἱ τῆς κοινῆς ἀπορρήγνυμένοι γνώμης, καὶ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς χωρὶς ἠγούμενοι κύριον· τὸ δὲ προσλαμβάνειν τοὺς σχιζομένους, ὅπερ ἂν ἀρμόττοι μᾶλλον ἡμῖν, οὐ τὸ συγχωρεῖν ἐστὶ ταῖς καινοτομίαις καὶ συγκαταφρονεῖν τῶν ἀρχαίων τοῖς πρώτοις τοῦτο θελήσασιν, ἀλλὰ τὸ πείθειν ἐκείνους, ὡς περὶ πρότερον, σωφρονεῖν, τὴν ἰδιορρυθμίαν (2) καὶ τὴν ἐνστάσιν ἀρνούμενους, ἢ τὸν σύνδεσμον λύουσι. Τὰς δ' ἐπιζομένας τοῖς ταῦτα λέγουσι βοηθείας εἰδῶλῶν καὶ κούφης

σκιᾶς οὐδὲν διαφέρειν οἱ τὰ ἐκείθεν εἰδότες ἴσμεν καλῶς· καὶ τοῦτ' ἐστὶ τὸ δεινότερον, καὶ δ' ἐλήθη τοὺς πολλοὺς, ὅτι πειθομένοις ἡμῖν δ' συμβουλευουσιν οὗτοι, ὀπισθῆναι μὲν τὴν αἰσχύνην καὶ τὴν ζημίαν ἐν τοῖς καιρίοις, τῶν δὲ μετὰ ταῦτα προσδοκωμένων διαμαρτεῖν ἀπάντων συμβήσεται, καὶ τοὺς παλεμίουσ προσπαροξύναι, δι' ὀψίας κοιουμένους τὴν ἐνωσιν. Ἐχρῆν δὲ τὸ μὲν Λατίνοις ἠνώσθαι καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ταῖς δικαιοτάταις τρόποις ζητεῖν, εἰ καὶ γῆς ἀπάσης ἐτυγχάνομεν κύριοι· τὴν δὲ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τοὺς Πατέρας αἰδῶ μῆτε Λατίνων εἴνεκα, μῆτε τῶν συγγενῶν αὐτῶν, προδιδόναι, εἰ μέλλοις τις, ἐκείνην τηρῶν, ἀνθρώποις τε πᾶσι καὶ ταῖς σαρεῖς πολιμίαις χρῆσθαι ταῖς ἐαυτοῦ.

Ἄλλα τούτων οὐδὲν ἐνιοὶ σμνορῶντες, εἰ μὲν οὐ λέγουσι, τί δ' οὐ ποιοῦσι, τὰς τῶν μετρίων ψυχὰς ταραττεῖν δυνάμενον; Τῶν δὲ μὴδὲν διαφέρειν λεγόντων, ἃ τε νῦν Λατίνοι φασὶ, καὶ ἃ, τοῖς ἡμετέροις Πατράσι καὶ διδασκάλοις δόξαντα τὴν ἀρχὴν, καὶ ἡμῖν ὁμοίως δοκεῖ, περὶ ὧν ἀμφισθητοῦμεν Λατίνοις, ὡς εἰ τις· λέγοι μὴδὲν διαφέρειν τὴν κατάφασιν εἰπεῖν ἢ τὴν ἀντικειμένην ἀπόφασιν περὶ οὗτου, τοῦτων οὐδὲ φροντισαί χρὴ, τοιοῦτων γε ὄντων. Οἱ δὲ τούτων δεινότεροι βραχέα μὲν τοῦ ἱεροῦ καὶ πανθῆμου διδασκαλείου, νόθου δὲ τινος ἑτέρως διατριβῆς καὶ οὐδ' ἀνεκτὰ γε τὰ πλείεστα πρὸς κατασκευὴν τοῦ δόγματος λέγοντες, θαυμάσια ποιοῦσιν ἡμᾶς, εἰ καὶ ἡ τῶν Ῥωμαίων Ἐκκλησία, ταῖς ἀρχαῖς ἐκείναις τιθεμένη, συμπεραίνει τὸ πρόβλημα. Πολὺ γὰρ πλέον ἀμφισθητοῦμεν ἂν αὐτῇ περὶ τῶν ἀρχῶν, ὅσῳ καὶ μείζων σφίσι ἐνεστὶ κίνδυνος· τῶν γὰρ χειρίστων οὐδὲν τι βαλτιῶς εἰσίν. Ἄλλ' οἷς ἐξεύρηται τινε; ὁδοὶ πρὸς εἰρήνην, ἀρνήσεις ὧν σφίλοις ἐγκαλεῖ, καὶ συγχωρήσεις ὧν οὐδεὶς ἀπαντεῖ, καὶ τοῦ δόγματος βεβατώσεις ἐν προσχηματι λύσεως, μάλιστα ἔθνογενεῖς τινεσ καὶ σκαπανίας καὶ τοκογλύφους ἐξαπατήσας δυνάμεναι, ἢ τινεσ τῶν καὶ πρὸ τούτου συνηρασμένων (ὀλίγη δὲ (3) καὶ τούτων φροντίς)· ἀλλ' οἱ ταῖς ἄλλαις μηχαναῖς ἐκείναις τοῦ ἀπλουστεροῦσ παράγειν πειρώμενοι, οὗτοι δὴ καὶ τῶν φανερώσ ἀνθεστῶτων, ὅπρ εἰπῶν ἐφθην, οἱ χεῖρωσ.

Τούτοις πᾶσιν, ἀριστε, τὴν σὴν σοφίαν ἀντέταξας, ἀεὶ μὲν εὖ καὶ πρόσθεν πεποιηκῶς, ἔνυν δ', εἴπερ ποτὲ, ἐν καιρῷ, καὶ μετὰ πολλοῦ τοῦ περιόντος αὐτῶν καθικόμενος, λόγοις ἀρήρηκτόν τινα τὴν ἰσχὴν κεκτημένοις, οὐ τῆς ἐνοῦσης σοὶ τέχνης μᾶλλον ἢ τῆς τῶν λόγων ὀλης τοῦτο παρὰσχολήσης· ἀληθείας γὰρ ὑπεραγωνίζομενοι καὶ τοῦ Θεοῦ, μένος ἐμπνευσθῆναι τι προσῆκεν ἐκείθεν. Ἄλλοι τε οὖν πολλοὶ σοὶ μεγίστην εἰσονται χάριν καὶ δι' ἐμὲ, κατὰ πρὸ πάντων ἐν τοῖς τιμίαις ἔξω σε καὶ τὰ σὰ πολλῶ πλέον ἢ πρόσθεν, οὐ τῶν ἐν ἀρχῇ μόνον εἰρημένων εἴνεκα, ἀλλ' ὅτι δὴ καὶ τὸ ὑπερ Λατίνων ἐκείνο βιβλίον ἡμῖν μὲν οὐκ ἐδείκνυοι οἱ σοὶ πεπομφότες, τὴν σὴν ὑπερ αὐτοῦ ψῆφον ἀρπάσειν πρὶν ἡμῖν ὀρθῆναι

(1) Constantinum innuit recens regnantem.

(2) An potius ἰδιορρυθμίαν?

(3) Hæc nos in parenthesis, ne quis δὴ pro δὲ legi velit. ALEx.

νομίζοντες. Ἐίτε δὲ καὶ πρότερον, εἴτε καὶ μετὰ Α (ἄλλως γὰρ οὐδενὶ ποτε ἀνθρώπων ἐπαχθῆς ὤρθην ταῦτά τις αὐτῶν εἰδείκνυ γε καὶ ἡμῖν, οὐδεὶς ἀντὶ μὲν ἐγένετο λόγος περὶ αὐτοῦ τε καὶ πρὸς αὐτὸ, οὐχ ὑπεροψία αὐτοῦ τε καὶ τῶν γραφάντων. Τοῖς μὲν γὰρ οὐκ ἐξ ἡμῶν γε, τοῦ δόγματος ἠτηθέντοις, οὐ δέον, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ τὴν κρίσιν γίνεσθαι δεῖ. Τῷ δ', ὡς ἐν Λατίνων συνηγορίᾳ, καὶ τινος ἀριστοτομίας μετῆν, οὐδὲ καθάπαξ ἦν ἀδιέργαστον, [εἰ μὴ, (1)] πρὸς τὴν ἐκ Πατέρων ἡμῖν μόνον καθήκουσαν πίστιν καὶ, ὡς πεπεισμεθα, ἀληθῆ, πλεῖστά που διενήνεκτο· οὕτω γὰρ δεῖ ἔχειν, οἷς τι τῆ δόξῃ Λατίνων ἔνεστι συναφδόν, οὐδὲ δεῖ ἄλλο τι. Τῷ δὲ, πολλὰκις περὶ τῶν τοιοῦτων καὶ γραφῆ πεφιλοτιμημένοι καὶ λόγων πολὺ βιαιοῦσι ὅλοις τῶν ἐν γραφῇ, κόρον ἤδη λαθεῖν, ἄλλοις ἂν τὸν ἀγῶνα τοῦτον ἐλαίπομεν. Ἄλλὰ σὺ γε λαθεῖν, οὐκ ἀπηξίωσας αὐτῷ τι καὶ ἀντιγράψαι, πάντῃ καλῶς ποιῶν· οὐ γὰρ ὡς ἐκείνῳ μᾶλλον ἀντερῶν ἢ τοῖς, πέμψαι χαριζόμενος· καὶ τοὺς μὲν δεῖ ἀγνοίαν προσέξειν ἀντὶ τῶν πατέρων τοῖς ὑπεροίοις κινδυνεύοντας ἀποστήσων, δείξων δὲ τοῖς μήπω καλῶς εἰδῶσι, ὅπως ταῖς χθῆς καὶ πρότερον κιννοτομίας οὐδ' αὐτῶς τεθειμένοι, ἔτοιμος εἶ καὶ συναγορεύειν, ἐπειδὴν ποτε δέη, τοῖς πρὸς αὐτὰ ἰσταμένοις. Διὸ καὶ πρὸς ἕκαστα μὲν τῶν ἐν τῷ γράμματι οὐκ ἠνέσχου δοῦναι σεαυτὲν, οὐδ' ἐλέγξει· τὴ δὲ βῆθρον ἅπαν ὑπορῶζει δεῖν φου· οὕτω γὰρ ἂν καὶ τὴν ἐπιτεθειμένην αὐτῷ τῶν λόγων κατασκευὴν πεσεῖσθαι κατασεισθεῖσαν. Ἄμα δὲ τίνα καὶ συνηγορίαν τάληθους τοῖς λόγοις προσέπλεξας, καὶ τοῖς ολομένοις ἢ λέγειν τι πιθάνον τοῦς ἀρνούμενους τὰς ἀτοπίας μενούσας ἐπὶ τῆς θέσεως; (καὶ πρὸς ἐκείνας ἀναμνησθητέως φέρη μετὰ τοῦ λόγου), ἢ συνοίσεις τι τοῖς πράγμασι τὰ μὴ κατὰ Θεὸν αὐτοῖς μελετώμενα, νοῦν τίνα περὶ ἀμφοτέρων τούτων ἐνέθηκας, εἰ γε βουληθεῖεν λαμβάνειν, οἷτινες ἂν ποτε εἶεν οὗτοι. Σὺ μὲν οὖν τῷ ἡμέτερῳ δεσπότῃ Χριστῷ μεγίστην ἀειδείης τὴν χάριν. Τὸ μὲν γὰρ σὺν τόκῳ σοι τὰς ἀναρμοστίας ἀντιστρέφειν ἐκείνας ῥάβδιον ὄν, οὐκ ἂν ἡμέτερον ἦν, ὡς γ' ἐν τῷ νῦν σχήματι (2)· τὸ δὲ καὶ συναγορεύειν ὡς φίλα που λέγοντι, ἐκ τῆς κατὰ Χριστὸν σοι γέγονεν ἀληθείας, ἣν ἐν τῷ ῥέ σου τῷ συγγράμματι προσησάμενος τοῖς ἐκείνῃ που πλέον συνάδουσι, ἀντὶ Λατίνων συνέστης ἡμῖν, καὶ ἀμφοτέρων τῷ Χριστῷ προσκειμένον. Ἐγὼ δὲ χάριν ὑπὲρ πάντων εἰδὼς αὐτῷ, μισθὸν τινα ἐκείθεν μενῶ, ὧν τε τῆ σῆ φίλα προσέκρουσα, προράσει τοῖς ὑπὲρ Ἀριστοτέλους χρησάμενος λόγοις

(ἄλλως γὰρ οὐδενὶ ποτε ἀνθρώπων ἐπαχθῆς ὤρθην λόγῳ τε καὶ ἔργῳ μηδεὶς εἶνεκα), καὶ ὧν ἐν Τιθωνεῖν σὺ τε τῷ γήρῳ οὐ μᾶλλον νεανειούσασθαι προήχθης ἢ παραφθιγγεῖσθαι· ἀρκεῖ γὰρ οὕτως εἰπεῖν, καὶ σὺ γ' ἂν συγγράφῃς τοσοῦτον ἀντὶ πολλῶν τῶν πανταχόθεν σῶν λέγοντι. Καὶ εἴπερ οἶόν τε ἦν, εὐξάμεν ἂν καὶ μάτην ἠνωχληκῆναι σου τῆ φίλι· σὺ τε γὰρ οὐκ ἂν ἦσθα χείρων, καὶ ἡμῖν τό γε συνειδῆναι καλῶς ὑπ' οὐδεμιᾶς χείρονης κεινησθαι προράσεως ἐξήρκασεν ἂν πρὸς τοὺς φιλοσοφίας τε καὶ φιλάς νόμους, ἐπὶ τε Θεοῦ καὶ πάντων ἀνθρώπων δικαζόμενοις. Ἄλλὰ καὶ ταύτην ἡμῶν ἀφείλου, φεῦ! τὴν ἐλπίδα, πρὸς τὰ ἐν τῷ τέλει τοῦ βιβλίου σιωπήσας ἐκῶν. Οὐ γὰρ ἂν τις πεισθεῖ ῥάβδιως, ἀνευ τῶν ἐπιλόγων μόνων τὸ σὺμπαν ἀφίχθαι σοι Πλάτωνος τε καὶ Ἀριστοτέλους τῶν διαφορῶν πέρι. Καὶ δεῦτερον λόγον ἐνίσταμαι σὺν Θεῷ· ἔχεινται γὰρ οὐκ ἄλλοι, καὶ οὐκ ἐάσειν φασίν, ὑπεροπῆν προαιρούμενον· ὅθεν συγγνώμη βιαζόμενοις, εἰ μὴ πειθοίμεθά σοι καλεῖσθαι σιωπῆν, ὅφρ' ἰδοῦν, ὡς μηδὲν ὑγιᾶς περὶ ὅτουσιν λέγειν ἔχοντας. Καὶ σοῦ μὲν, καὶ ὧν ἀντιγέγραφας, ἠκιστὰ γε καθάψομαι, ὡς καὶ ἐν προοιμίῳ εἴρηται, διὰ τε τάκκι εἰρημένια, καὶ τὸ ποῦ μὲν αὐτὰ ἀπέχειν τοῦ, ὡς δὴ βλαφθέντα τι ὑπ' αὐτῶν, τρέψαι με πρὸς ὀργήν· αὐτὸν δ' ὑπὲρ μὲν τῶν Ἀριστοτέλει διαφερόντων κἄν ἀγανακτήσῃ ποτε δικαίως, μὴ ὅτι γε ὑπὲρ τῶν ἀξυμβλήτως μειζόνων· φέρειν δὲ ἀνεξιχώκως τὰ πρὸς ἐμὲ οὐδὲν τι ἤτεον Σωκράτους μεμαθηκῆναι, οὐδὲν οἶσθα ἐκείνο τὸ θαυμαζόμενον· ἄλλως τε καὶ μηδὲν εἰδῆναι οὐ νῦν πρῶτον σοὶ γε ἰσχυριζόμενον, ἀλλ' ἐκ πλείονος ἐμαυτῷ πεπεισμένον, καὶ ὁσημέραι μᾶλλον πειθόμενον. Οὕτε τοίνυν τῶν δευτέρων σοι τούτων ἀγωνισμάτων, ἄλλως τε καὶ ὑπὸ τοιοῦτῃ φθει ἐκδοδόμενον καὶ ὄσον αὐτὸς τὸ τῶν ἐμῶν λόγων εἶναι διασῦρις, ὡς λέγουσι, λοιπὸν φροντίζειν με δεῖ· οὔτε τοῖς ἐμοῖς ἐκείνοις προύργου συναγορεῖσαι, θεδρακότα γὰρ, ὡς σὺ δηλοῖς ἐπαγωνιζόμενος; καὶ τὴν προτέραν σοι βίβαντα συγγράφην, ὥστε καὶ δεῖσθαι λόγων ἐτέρων πειρωμένον αὐτὴν ἀνεγείρειν, ἅμα δὲ τινος καὶ καταφυγῆς ἐς τὸ μηδὲ πᾶν σοι σπουδάζαντι συγγεγράφθαι· πεφροντισμένοι δὲ, οὐδ' ἂν (3) ἡμεῖς ἐπὶ λθόμεν δῆπου, οὐδεμιᾶς ἂν δέοιντο συμμαχίας, ἡνυσμένου σφίσι καλῶς ὁ προϋθεντο. Ἐξ ὧν δὲ περὶ τοῖν φιλοσόφων ἐρῶ, καὶ τούτοις ἀμφοῖν ἅπαν μετὰ σῶφρονος εὐφημίας ἀπαντήσεται τὸ προσῆκον (4).

(1) Ante πρὸς deerat εἰ μὴ, quod e conj. addendum fuit. ALEX.

(2) Alludit ad religiosum habitum, quem jam, ut videtur, induerat, etsi fortasse monasticam vitam nondum professus.

(3) Rectius esset οὐδ' εἰ ac deinde ἐδέοντο :

sed veremur ne tota periodus laboret, sic restituenda : πεφροντισμένοι γὰρ οὐδ' ἂν ἡμεῖς ἐπὶ λθόμεν δῆπου, οὐδ' ἂν οὐδεμιᾶς δέοιντο συμμ. ALEX.

(4) Illud alterum philosophicum certamen, quod nunc assumit Scholarius, an unquam adierit interitum est. ALEX.

GENNADII PATRIARCHÆ

EPISTOLA

AD JOSEPHUM EXARCHUM.

Nuntiat se librum Plethonis igni tradidisse, et quibus rationibus ut tam severe ageret adductus fuerit, exponit.

Hanc epistolam primus edidit V. cl. D. Alexander in Appendice ad fragmenta quæ supersunt libri Plethonis *De legibus*, ex codd. Paris, 1289 et 1294, Gennadii autographis. In priore hæc titulo adduntur: Ἐγράφη ἐν τῷ ἔρει τοῦ Μενοικίως τῷ πρὸς τὰς Φερραίας, quæ urbs est Macedoniæ. Argumentum epistolæ ex titulo patet; ejus tamen analysin sive compendium, facem præferente doctissimo editore, et adhibitis ipsius auctoris verbis, hic exhibere operæ pretium facturos duximus. — « Plethone fati functo, inquit Gennadius, ejus liber venit in manus eorum (1) qui tunc Peloponneso præerant; quo evoluta, ut ad me transmitteretur curaverunt, omnibus interea ut describeretur interdicentes (2) » Pergit dicens quanto dolore, aperto libro, correptus fuerit; tunc materialium indicem exscribit qui cum eo qui superest omnino concordat. An librum totum, lecto indice capitulorum, ampliori inquisitioni supersedens, damnaret dubitans hæsit; at ne iudicium causæ non penitus cognita ferre videretur, totum opus evoluit; « in quo insumptis, inquit, horis quatuor, textum titulis respondere comperi. Tum, varium in modum exagitatul, modo absurditatem ridebam, modo perditam animam dolebam, quondam Christianam, dæmonium malitia in barathrum erroris præcipitatum; tum stolidæ impietati naledicebam cui per tot sæcula mundus servierat, Deo gratias agens quod nos ab ea liberare dignatus fuisset. Gentis nostræ calamitates, dedecus et opprobrium deplorabam, quibus hic cumulus additus!.... Omnia tandem mecum reputans, lacrymabundus, Plethonem ipsum, quasi coram me, sententiam auditurus, stetit, alloquens, O stulte, inquam, unica est lex societatis humanæ, norma unica, quæ est doctrina sancta; tu vero, ea derelicta, impium systema amplecteris et in legislatorem te extollis! At cui fucum facere sperasti? » etc. Librum mox ad principissam Demetrii Despotæ conjugem transmittendum curavit Gennadius, mandans ut igni traderetur: « At ea, inquit, illum iterum ad me misit, meum esse dicens ut latam a me sententiam executioni mandarem. Operis partibus quibusdam, quæ physicam, logicam vel similia spectabant, parcere fere constitueram; at post opus ad novum examen revocatum, agnovi nihil non censuræ obnoxium esse, omnibus paganico systemate et errore corruptis. » Hic Gennadius sententias quasdam exponit a morali veritate aberrantes, aut omnino Christianismo infensas, quæ per totum opus evolvebantur et quarum nonnullæ adhuc in fragmentis quæ supersunt leguntur. Omnia ergo igni tradidit, quibusdam tantum foliis exceptis (3). Hanc epistolam encyclicam fuisse demonstrant Gennadii verba quæ circa finem leguntur: « Cum autem alicubi fortasse hujus operis exemplar exstet, ab auctoris studiosis exscriptum, eo sive vivente sive fato functo, in nomine Domini omnibus et unicuique jubemus, quocumque modo et loco liber supradictus in manus eorum venerit, ut sine mora, si possunt, igni projiciatur; et quicumque eum penes se servare convictus fuerit, post primam et secundam admonitionem, si illum incendio delere recusaverit vel procrastinaverit, a communione fidelium sit extorris. »

(1) Demetrii scilicet Despotæ, et ejus uxoris Asaninæ.

(2) Quo factum est ut pauca adeo operis fragmenta supersint, et ea fere ex originali.

(3) Id ipse nos docet in nota hac marginali: Τὸς τῶν ὑποθέσεων πλινὰς μόνους ἀφήκαμεν τὰς σάντες μένειν προσδεμένους, καὶ τοὺς ὅρους πρὸς τῷ τέλει τῶν ἐκείνου βῶν ὅπως σωζομένων αὐτῶν

μῆδεις ἔχη ποτὲ τῆς ἡμετέρας καταψεύδεσθαι κρίσεως· τὸ δ' ἄλλο πᾶν ἀποσπασθὲν ἐπαφείθη πρὸς, καὶ πολλῶν ἐπ' ὄψει ταῦτα ἐγένετο. Materialium indicem initio libri involucri adherentem servavi, et in fine hymnos quos in honorem deorum suorum Pletho elucubraverat, ut residuis his iudicium meum fulciretur. Reliqua omnia lacerata et igni, multis testibus, tradita sunt.

ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΤΟΥ ΓΕΜΙΣΤΟΥ, ΚΑΙ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΡΟΔΥΘΕΙΑΣ.

Γεννάδιος ὁ Σχολάρχος, καὶ τὰ λοιπὰ, Θεοῦ χάριτι, τῷ τιμιωτάτῳ καὶ πάντα ἀρίστῳ κυρίῳ Ἰωσήφ τῷ Ἐξάρχῳ χαίρειν.

Ἐπαινούμεν σου τὴν περὶ τὰ βελτίω σπουδὴν αἰεὶ, ἣν αὐτὸς τε οὐδένης τῶν ἐνότων διγλωσσῶν, καὶ ἄλλοις συμβουλευσάν, ἐνδείκνυσαι. Τῷ σαυτοῦ δὴ γράμματος τρόπῳ, καὶ περὶ τοῦ βιβλίου τοῦ Γεμιστοῦ νῦν ὑπομνήσαι δεῖν ἡμᾶς ζῆου. Ἦλθε δὲ ἐφ' ἐτοίμοις τοῖς περὶ αὐτὸ πεπραγμένοις ἡμῖν ἡ σὴ συμβουλή. Καὶ οὕτω μέντοι χάριν εἶδότες σοι, ταῦτα ὄγλα ποιούμεν· ἅμα δὲ καὶ προστιθεμεν, ἅπερ ἡμῖν τε περίπου ἂν εἴη μὴ παραθεῖν σιωπῆ, σοὶ τ' οὐκ ἂν ἀηδὴς διατριβὴ γένοιτο. Ἐκείνος τοίνυν ὁποῖος ἦν, ἐκ πολλοῦ δήλος ἡμῖν ἐγεγόνει, καὶ ὅτι τοιοῦτο βιβλίον ἐν πλείοσι χρόνοις εἶχε συγγεγραφώς, πολλῶν τε ἐξηγουμένων ἀξίων πιστεῦσθαι, καὶ ἡμῶν πολλαῖς καὶ φανεραῖς ἀποδείξεσιν ἐν Πελοποννήσῳ μὲν πρώτων, εἴτε ἐν Ἰταλίᾳ κατεπιηφότων. Καὶ τοῦτό μοι τῆς ὑπὲρ Ἀριστοτέλους ἀντιγραφῆς ποτε πρὸς τάκεινον γέγονεν αἴτιον· ἐκεῖνός τε γὰρ θρασύτερον ἐπέηε τῷ φιλοσόφῳ, πολλὴν εἰδώς ἐκ τῆς ἐκείνου φιλοσοφίας καὶ ὧν ἀνέστη τῷ Πλάτῳ, συνηγορίαν τῇ δόξῃ τῆς ἀληθείας προσηγομένην· καὶ ἡμεῖς οὐ Πλάτῳ φιλονεικούμετες, οὐκ Ἀριστοτέλους τε πεφροντικότες ἰδίᾳ, τῷ δὲ σκοπῷ τοῦ Γεμιστοῦ χαλεπαίνοντες, ζήλῳ τῆς πίστεως, περιτετὸν ἄλλως εἰλόμεθα πόνον. Ἐβουλόμεθα γὰρ οὕτως ἐνδείκνυσθαι τοῖς ἀγνοοῦσι τὸν ἄνθρωπον, ὡς ἂν μηδεὶς βλαφθεῖη λοιπὸν ἐξηπατημένος, οἷον οὐκ ὀλίγοι καὶ πρότερον πεπυθότες, ἀλγους ἡμῖν ὑπόθεσις ἐγένοντο χαλεποῦ· ὀνόματα δὲ ἐκείνων λέγειν οὐ χρή. Πρὸς ταῦτα δὲ ἡμᾶς ἀπίδειν, οὐ πρὸς· οὐδεμίαν ἄλλην φιλοτιμίαν, τὰ ἐν ἀρχῇ καὶ τελευταίῃ τοῦ βιβλίου δεῖκνυσιν ἡμῶν πάνυ καλῶς, πολλαχοῦ σωζομένου, οὐδ' ἀπὸ τῶν ἡμετέρου τρόπου, σὺν Θεῷ δ' εἰρήσθω, τυγχάνοντα. Ὁ μὲν οὖν αὐτὸς ἀντέγραψε, τὸν αὐτὸν πρὸς τε Ἀριστοτέλη καὶ ἡμᾶς, ἐνεῖναι δὴθεν συνηγοροῦντας, ἀγῶνα πεποιημένους. Ἡμᾶς δὲ ἡ τῆς πατρίδος ἀντιγράφειν αὐ ἐκώλυε συμφορὰ, πλην ὅσον ἄλλης οὐκ ἀκαίρου τότε δεδραγμένοι προφάσεως, καθηψάμεθα μὲν τῶν ἀκαιριῶν αὐτοῦ, φειδοί τε καὶ ἐμδριθέστερον· Ἀριστοτέλει δὲ καὶ Πλάτῳ λοιπὸν ὁμοίως χαίρειν εἰπόντες, κατὰ τῆς Ἑλληνικῆς δεισιδαιμονίας οὐ φαύλην ὑπεστησάμεθα κριγματεῖαν, ὡς αὐτοῦ δὴ φανερώς πρὸς τὸν εὐσεβῆ σκοπὸν ἡμῶν ἀπομαχόμενου, καὶ μηκέτ' ἀξιοῦντος δεῖν κρύπτεσθαι· ἦν δὴ καὶ ἐς ἔβην ἐλθοῦσαν αὐτῷ, παλλά φασὶ λυπησάει τὸν ἄνθρωπον, ἑ-εγνωνότα λοιπὸν τοῦ

δυνήσεσθαι τὴν ἀρίστην νομοθεσίαν αὐτῷ, τῷ βίῳ περιόντων ἂν ἡμῶν, ἃ καὶ πυρὶ καὶ γραφῇ δυνάμεθ' ἂν ἀκυροῦν, ὁποτέρως ἂν δόξειεν· ταυτὶ γὰρ καὶ ἠπειλούμεν ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν πρὸς αὐτὸν συγγραμμάτων. Οὕτω μὲν ἡμῖν εἶγε τὰ πρὸς· ἐκείνον, τὰ μὲν ὑπὲρ τῆς πίστεως καὶ τῆς τῶν ἀδελφῶν ὀφελείας ἢ μὴ βλάβης συμβητομένης ἂν, φορητικῶς· τὰ δ' ἄλλα, ἀνεπαχθῶς. Ἔντοι δὲ, μήτε τοῖς πράγμασι καὶ τοῖς συνειδῶσι τε καὶ συμμαρτυροῦσιν ἡμῖν βουληθέντες προσέχειν, τὸ θ' ἡμέτερον διαβάλλοντες ἦθεσ, οὐ τὸ πρὸς· ἐκείνον μόνον ἐν τοῖς συγγράμμασιν ἐπιδεικνυμένον ἀρκούντως, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς ὁπουδῆποτε συμβαλόντας ἡμῖν ἐν ὅλῳ τῷ βίῳ, βασκανία διαβάλλειν ἡμᾶς ἐσκοφίντου τὸν ἄνθρωπον. Ἡμεῖς δὲ μαρτυροῦμεθα σοι, φίλτατε, τὸν Θεὸν, ὃν οὐκ ἐξεστὶν οὐδεμίᾳ ἀνάγκῃ ψευδομένους καλεῖν, οὐδένης ποτε ὑπὸ βρισκανίας ἐπὶ τῷ χεῖρον κατεψυστάμεθα· πολλοῖς δὲ ἐπὶ τῷ σοφίσι βέλτιον, ἄλλῳ δὲ τῷ οὐ βλαβερόν, ἐχαριστάμεθα· που τῷ ψεύδει, ὑπὸ φιλανθρωπίας, ἢ ἐξηπατημένοι· ἐξήλεγχον δὲ αὐτοὶ ψευσαμένους· ἡμεῖς μὲν γὰρ ἀγαθοὺς ἢ φίλους ἐδείκνυμεν αὐτοὺς τοῖς πολλοῖς, καὶ ὡς τοιοῦτοις ἐχρώμεθα δῆπου· αὐτοὶ δὲ τούναντιον ἐν τοῖς πράγμασιν ἦσαν. Τίς δ' ἂν καὶ πρόφασις τοῦ πάθους ἦν ἡμῖν πρὸς τὸν ἄνθρωπον; Ἐξ ἀπάντων γὰρ ὧν ἡμῖν ὁ Θεὸς ἐδεδώκει, κρείττους ἡμῖν ἦ ὅστε βασιλεῖναι ἂν ἐφ' ὅτι οὐκ ἔστιν ὑπὸν ὑπαρχόντων ἐκείνῳ. Μάλιστα δ' ἂν καὶ φαυλοτάτη προαιρέσει προσηκεν, ὑπὲρ εὐσεβείας προσποιούμενον καὶ ἀρετῆς ἐνοχλεῖν μηδὲν ἂν ἀδικούντι, ἅμα δὲ καὶ οὐδένης ἠτιωμένην τῶν ὁμοτέγων, μὴ δεῖ γὰρ τηλικαύτης παρανομίας δικὴν ὀφείλειν, ἀλλὰ καὶ τίνος οὐ χεῖρον κρίνεσθαι τοῖς ἀνθρώποις, ὅψ τῆς ἀληθείας φανερούμενης. Τοῖς μὲν δὴ τοιοῦτοις, ὀλίγοι δὲ ἦσαν, οὗτ' ἂν ἐπαινοῦσιν, οὐτε ψέξασιν προσέχειν δεῖν εἶποι τις ἂν, αὐτοὺς εἰδώς. Ἄμα δὲ τὸ μὲν ἀνθρώπινον τοῦτο παρὰ τῶν φαυλοτέρων δῆπου συνέβη· δεῖ γὰρ ἀνίαν τινὰ καὶ θλίψιν ἀνθυπαντιῆν τοῖς ἀγαθῶν τι πράττουσιν, εἰ φέρεται εἰδεῖν, πάνυ πολὺ τι λυσιστελοῦσαν. Οἱ δὲ νοῦν ἔχοντες, καὶ φίλοι τῆς ἀληθείας, καὶ ὧν ἡ κρίσις οὐ περιουπέτα τοῖς γὰρ νοῦν ἔχουσιν, οὐ μόνον περὶ τῶν ἄλλων ἔργων ἡμῖν καὶ λόγων ἐς ὅτι πλείστον τῆς γῆς λαμπρὰς ἐπήσαντο (1) τὰς ἀνακηρύξεις· ἀλλὰ καὶ τῶν εἰς τὸν Γεμιστὸν φιλαλήθως τε ὁμοῦ καὶ φιλοκοίως ἐξητασμένων, ἐπήρουν μὲν καὶ χάριν ὡμολόγουν αἰεὶ, συνήλθον δὲ μεθ' ἡμῶν τῷ πρεσβύτῳ τῆς ἀκαιρίας, καὶ μεταβαλεῖν ἂν, εἴπερ οἷον τ' ἦν, εὐχοντο, αὐτοὶ τε εἰδότες εἶναι τοιοῦτον, καὶ ἡμῖν

(1) An potius ἐποιήσαντο ἢ ἄλλοι.

οὐκ ἔχοντες ἀπειτείν. Ὁρᾶς, ὦ φίλτατε, πόση τις ἂν ἡμῖν ἀπαντᾷ διηνεκώς ἐξ ἀνθρώπων τῆς ὑπὲρ τῶν κοινῶν ἀγαθῶν προνοία; ἡ χάρις, ὣν κατόπιν ἅπαν ὄντων ἀεὶ συμφέρον ἐθέμεθα. Ἄλλ' εἰ θεὸν, ἡμῶν ἐν παντὶ τῷ βίῳ προϊστάμενον, ἔπαισαν ἐπὶ κόρῃς πολλοί, τὸν ἐπὶ τῷ μηδὲν λελαληκέναι φαῦλον δεξάμενον τὴν πλὴγὴν ἰγγύθεν ἔχομεν συνειδόμενα, ὃν ὑπέρβικον ἐν τοῖς τοιοῦτοις ἐλπίζουσιν, ἅμα δὲ καὶ παρήγορον, χρῆ τοὺς μὴ καθάπερ εἰκὴ τρέχοντας.

Ἐπεὶ δὲ ἴδει πάντα φανεροῦσθαι τῷ χρόνῳ, καὶ ἦν μὲν τὸ βιβλίον τοῦ Γεμιστοῦ τεθνεώτος παρὰ τοῖς ἄρχουσιν τῆς Πελοποννήσου (διετῶν δὲ ὄντων) (1), τοὺς εὐσεβεστέρους τε καὶ μαίζους φημί), οὐκ εἶχον δὲ ἀγνοεῖν τῶν ἐν αὐτῷ γεγραμμένων τὴν ἀσπίαν, ἐδούλοντο μὲν αὐτίκα πέμπειν ἡμῖν, καὶ πολλοὺς ἀπειτούσιν ἐκγράφειν, οὐκ ἤξιον δίδοναι· ὑπὸ δὲ τῶν κειρῶν τουτὶ κυλουθέντες, ὑπὲρ τῶν αὐτῶν αὐτοὶ καὶ περ' ἐλπίδας ἡμῖν ἤκον φέροντες, καὶ διπλοῦν ἡμῖν ἔνεγκαν πίνθος, τὸ μὲν ἐπ' αὐτοῖς, ἀποναμένοις τῆς κοινῆς συμφορᾶς; ἐξ ὧν ἄλλοι προπετέστερον βουλευσάμενοι καταπράξαντο· τὸ δ', ἐπὶ τῷ βιβλίῳ. Εὐθύς γὰρ ἀναπτύχθην, τίνος ἡμῖν οὐκ ἀηδέστερον ἔδοξε συναντήματος;

Ἦν μὲν εἰς τρία διηρημένον. Ἐκάστου δὲ ὑποθέσεις προτεταγμέναι ἦσαν πολλαί, καθάπερ ἐν πίνακι, μηδεμίαν πρὸς ἀλλήλας σώζουσαι τέξις· σοφοῦ δὲ τὸ τάττειν ἐστὶ. Καὶ ἦν τοῦ μὲν προτέρου τμήματος ὑποθέσεις πρώτη, περὶ διαφορᾶς τῶν περὶ τῶν μεγίστων ἀνθρώπων δοξῶν. Δευτέρα, περὶ ἡγεμόνων τῶν βελτίστων λόγων. Τρίτη, περὶ τοῖν δυοῖν ἐναντίων λόγοι, τοῦ τε Πρωταγορείου, καὶ τοῦ Πυθῶναιου. Τετάρτη, εἰς θεοὺς τοὺς λογίους εὐχῆ. Πέμπτη, κοινὰ περὶ θεῶν δόγματα. Ἑκτη, περὶ Διὸς τοῦ βασιλέως. Ἑβδόμη, περὶ θεῶν τῶν ὑπερουρανίων. Ὀγδόη, περὶ θεῶν τῶν ἐντὸς οὐρανοῦ. Ἐνάτη, περὶ τῆς τῶν θεῶν συμπάντων ἀιδιότητος. Δεκάτη, περὶ τῆς Ποσειδωνῆος τε καὶ τῶν ἄλλων ὑπερουρανίων θεῶν γενέσεως. Ἐνδεκάτη, περὶ τῆς τῶν ἐντὸς οὐρανοῦ τοῦδε ἀθανάτων γενέσεως. Εἶτα, ἠθικὰς, οἰκονομικὰς τε καὶ πολιτικὰς ὑποθέσεις συμπλέξας, εἰκοστὴν καὶ μίαν ἐπέηγε περὶ θεῶν θεραπείας. Ἐπὶ ταύτῃ, περὶ ἱερέων καὶ βίου αὐτῶν· ἐφ' ἧ, περὶ καθαρμῶν. Εἶτα, λογικῇ μάλλον ἐπισκέψει προσηκούσας ὑποθέσεις συνάψας, τριακοστὴν καὶ μίαν ἐπέηγε, περὶ ὀνομάτων τῶν πρεσβυτάτων θεῶν· αὕτη δὲ ἦν ἡ τελευταία τῶν ὑποθέσεων τοῦ πρώτου βιβλίου. Ἐφεξῆς δὲ γὰρ, τῶν τοῦ δευτέρου πρώτῃ μὲν ἦν, περὶ κριτηρίου τοῦ ἐπὶ τὴν τῶν προκείμενων σκίψιν. Δευτέρα δὲ, πρόληψις κοινῶν ἐνοσιῶν. Τρίτη, ὡς εἰσὶ θεοί. Τετάρτη, περὶ προνοίας θεῶν. Πέμπτη, ὡς οὐ κακῶν οἱ θεοὶ αἴτιοι. Ἑκτη, περὶ εἰμαρμένης. Ἑβδόμη, περὶ πλήθους θεῶν. Ὀγδόη, περὶ διαφορᾶς τῶν τῶν θεῶν γενῶν. Ἐνάτη, περὶ τῆς κατὰ Κούρητας θεοσεβείας. Δεκάτη, περὶ θεῶν τῶν τε ἐπιτὰ πρεσβυτάτων

των, καὶ τῶν ἄλλων ὑπερουρανίων. Ἐνδεκάτη, περὶ τῆς τῶν ἐντὸς οὐρανοῦ θεῶν γενέσεως. Εἶτα, περὶ ψυχῆς καὶ ἀστρων, καὶ τῆς τῶν ἀστρων ψυχῆς (2), καὶ περὶ δαιμόνων ἄλλα τε, καὶ ὡς οὐ πονηροὶ εἰσι, καὶ ἔλεγχον τῶν κατὰ τῶν δαιμόνων διαβολῶν, καὶ περὶ αἰσθήσεων, καὶ περὶ θηρίων, καὶ τοιαῦτα προσθεῖς, εἰκοστὴν καὶ ἑβδόμην ἐπέηγε, περὶ τῆς τοῦ παντός ἀιδιότητος· αὕτη δὲ, ἡ τελευταία τῶν ὑποθέσεων τοῦ δευτέρου. Τοῦ τρίτου δὲ ὑποθέσεις, πρώτη μὲν ἀνάληψις τοῦ περὶ εἰμαρμένης λόγου. Ταύτῃ δὲ εἶπετο, περὶ ψυχῆς. Εἶτα, περὶ τέλους τοῦ βίου. Εἶτα, περὶ φρονήσεως. Εἶτα, περὶ παιδῶν ἀγωγῆς. Εἶτα, περὶ τοῦ τῆς πολιτείας σχήματος. Εἶτα, περὶ ἀνδρείας, καὶ ἄλλα ἐφεξῆς τοιαῦτα προσθεῖς, δεκάτην καὶ τετάρτην ἐπέηγε, περὶ τῆς γενῶν ἐκγόνους οὐ μέξεως. Εἶτα, περὶ θεῶν γενέσεως. Εἶτα, περὶ τῆς ἀνδρὶ ἐν: γυναικῶν πλειόνων συνοικησεως. Εἶτα, περὶ τῆς τῶν κοινῶν γυναικῶν χρήσεως. Τούτοις, περὶ κρεῶν ἐδωδῆς, καὶ τοιαῦτα ἄλλα ἐπαγαγῶν, εἰκοστὴν καὶ δευτέραν ὑπόθεσιν ποιῶται περὶ Διὸς, ὡς οὐδὲ λόγῳ διάκρισις τίς ἐστιν ἐν αὐτῷ. Ταύτῃ ἐπισυνάψας ἠθικὰς τινὰς ὑποθέσεις, καὶ πολιτικὰς ἄλλας πρεπούσας, τριακοστὴν ἐπάγει καὶ δευτέραν, περὶ τῶν τῶν θεῶν ὀνομάτων, ἧ τὰ κεφάλαια τῶν ὑποθέσεων καὶ ὁ προῦργαίτατος (3) τῆς νομοθεσίας ταύτης σκοπὸς συνήητο εὐθύς. Τριακοστὴ γὰρ καὶ τρίτῃ ὑπόθεσις ἦν, περὶ προσευχῆς. Μετὰ ταύτην, εἰς θεοὺς προσρήσεις. Εἶτα, ὕμνοι εἰς θεοῦς. Εἶτα, προσρήσιων τε καὶ ὕμνων χρήσεως διάταξις. Εἶτα, τίσι θεῶν τίνα θυτέα. Εἶτα, ἐπὶ τίσι πράξεις, τίσι τε θεῶν καὶ ὅπως θυτέα. Ἐπειτα, ὅπως ἔχουσι τῶν θυσιῶν μεταληπτεία. Εἶτα, περὶ ἀκριθείας τῶν πρὸς θεοῦς. Εἶτα, κατὰ τίνων εὐκτεία τοῖς θεοῖς. Ἐπὶ πᾶσι, περὶ μαντείων. Ἐπινομίς δὲ ἦν ἡ τελευταία τῶν ὑποθέσεων, τριακοστὴ καὶ τρίτη οὖσα τοῦ τρίτου βιβλίου. Ἐκάστῳ δὲ τῶν βιβλίων ἐπεγέγραπτο, Πιθήωνος νόμων συγγραφεὶς βιβλίον πρῶτον, καὶ τοῖς λοιποῖς ὀκλολύθως. Ἀρχὴ δὲ τοῦ παντός βιβλίου τοιαῦτα ἦν· Τάδε συγγέγραπται περὶ νόμων τε καὶ πολιτείας τῆς ἀρίστης, ἧ ἂν διανοούμενοι ἄνθρωποι, καὶ ἄτε' ἂν καὶ ἴδια καὶ κοινῇ μετιόντες τε καὶ ἐπιτηδεύοντες, ὡς δυνατὸν ἀνθρώπων, κάλλιστα τε καὶ ἀριστα βίβων, καὶ ἐς ὅσον οἶόν τε, εὐδαιμονέστατα.

Τοιούτων συμφορῶν κληρὸς τὸ βιβλίον. Ἀπ' αὐτῶν δὲ πρώτων τῶν ἐπιγραφῶν καὶ ὑποθέσεων γινόντες, ἐδουλόμεθα μὲν εὐθύς μὴδ' ἐπιέναι λοιπὸν Ἐπεὶ δὲ ἦν ἀνάγκη πᾶσα τοιοῦτον ὃν ἀφανίζεσθαι, ἔδοξεν ἡμῖν δικαίον εἶναι, καθάπερ ἂν παρόντι, τῆ γεγραφότι χαρίσασθαι τὸ μὴ ἐρήμην καταψηφίσασθαι τοῦ βιβλίου, ἀλλὰ τὸν ἐν ἡμῖν ἐκ θεοῦ λόγον καὶ τὴν τῆς ἀληθείας συνειδητὴν δικαστᾶς καθίσαι τῇ τε γνώμῃ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῇ σπουδῇ, καὶ οἱ ἂν ἄγοιεν ἔπασθαι, καὶ ὅπως ἂν ψηφισαίντο πρᾶ-

(1) Duos fratres intelligit, Demetrium et Thoniam Palaeologos, quorum majorem Demetrium postea designabit. ALEX.

(2) Dilecta videtur verba quatuor, καὶ τῆς

τῶν ἀστρων ψυχῆς, nisi quid aliud vitii subest. ALEX.

(3) Sic codd., non προῦργαίτατος. ALEX.

τειν. Εἰκὸς γὰρ ἴσως αὐτὸν ἐπιγεγονότα τοῖς ἄλλοις ἄλλοι
 ὄσοι περὶ τῶν τοιούτων ἐπονομαζοῦνται εἰσὶν, ἀμείνω
 τινὰ τῆς θρησκείας συνηγορίαν εὐρεῖν, καὶ λόγους
 καινότερους ὁμοῦ καὶ ἀξιωτέρους ἐντυχόντα πεισθῆ-
 ναι, οὐδὲν ἴσως ἂν μὴ περιεθεῖν· τοῦλάχιστον γὰρ
 οὐδὲν πόρρω συγγνώμης ἂν εἴη, λόγους ἰσχυροτέρους
 ἐνδοῦς, οὐδὲν μὲν ὑπὸ τῶν τῆς Ἐκκλησίας διδασκάλων
 ἐξητασμένοις, αὐτοῦ δὲ πάνυ κεκρατηκόσιν οὐκ
 ἔχοντος· ἀντιλέγειν. Καίτοι συνήδειμεν ἐκεῖνω τὴν
 πονηρὰν ἀπ' ἀρχῆς ὑποστάντι· πρόβληψιν. Ἰὴν ἔχρη
 ἀπαθὲς αὐτῷ καθίζειν ἐν δικαστήριον· ἡμᾶς δὲ μὴ
 διαφυγεῖν ἂν, οὐτ' εἰ τὰ αὐτὰ ἢ καὶ χεῖρω τῶν ἄλλοις
 ἐξευρημένων, οὐτ' εἰ βελτίω τε καὶ καινότερα
 εἴη τὰ τὴν ψυχὴν ἐκεῖνου θηρεύσαντα. Ἰερᾶς μὲν
 γὰρ θεολογίας, ἥς πλεῖστα ἡμῖν ἐμέλησεν ἐν παντί
 τῷ βίῳ, καὶ προύργου μηδὲν ἂν συγχωρῆσαι τῶν
 νῦν ὄντων ἀπανταχοῦ καὶ ἴσα ἡμῖν εἶδέναι· Ἑλλη-
 νικῶν δὲ βιβλίων καὶ λόγων, ἐφ' οὓς ἐκεῖνος ἐαυτὸν
 ἀναφέρει, μηδὲν ἡμῖν περιωφθαί, ὅτε καὶ κατάγι-
 νώσκων αὐτῶν τοιούτων ὄντων εὐλόγως οἱοί τε ἡμεῖς,
 οὐ πρὶν ἐς τὴν τοιαύτην ἐξίτην εἶθαι, καὶ ὅτε σοφί-
 ζόμενός τις οὐκ ἂν λαθάνειν ἡμᾶς ἠδύνατο.

Ἰὴν τοιούτων δὲ λογισμῶν ἐν ὥρῃς τέτταρσιν
 ὄλαις, ἐλαχίστω (1) μῖδας ἡμέρας μορῶν, τὸ βιβλίον
 ἅπαν ἐπλήθωμεν, εἰδομέν τε καλῶς, τίσι λόγους
 ἐπλήρου τὰς ὑποσχέσεις τῶν ὑποθέσεων. Ἐνταῦθα
 δὲ, πολλοὺς τε καὶ οὐ τοῖς αὐτοῖς περιηγόμεθα πά-
 θεσι. Κατεγελῶμεν τῆς ἀπλότητος τοῦ ἀνθρώπου.
 Ἐθρηνοῦμεν τὸν δλεθρον αὐτῷ τῆς ψυχῆς. Κατη-
 ρώμεθα τῶν πονηρῶν δαιμόνων, ὅφ' ὧν, στερεῖσαι
 χάριτος οὐδὲν, συνηρηγῆ συντεθῆναι τῷ ψεύδει.
 Κατεγινώσκωμεν τῆς τῶν ἀνθρώπων παραφορᾶς, ἢ
 τὴν πρόσθεν χρόνον ἐδοῦλεον. Χάριτας ἀνεπέμψο-
 μεν τῷ προῖκα καὶ ὅφ' τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων τὰς
 τῆς ἀληθείας πύλας ἀνοίξαντι, καὶ θαυμαστικαῖς ὀπι-
 κῶτι παρασκευαῖς, ὥστε ταύτης ἐπιμελομένους
 ἐφάπτεσθαι. Ἐδοξάζομεν αὐτὸν, ὡς οἶόν τε ἦν, ὅτι
 καὶ ἡμῖν τὴν χάριν ταύτην ἐφῆκεν. Ἐδοξάζομεν τὴν
 συμφορὰν τοῦ γένους ἡμῶν, τὴν ἀσχύνην, τὸ δυσί-
 δος. Ἐδοξάζομεν γὰρ τοῖς ἡμῶν κακοῖς καὶ τοῦτο προσκεῖ-
 σθαι, ὅτι τελευταῖον ἐνὶ τὰ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας
 ὑπελείφθη κατὰ πρεσβύτη, καὶ οὗτος ἀπώνατο τῆς
 περὶ ταῦτα σπουδῆς φρενῶν ἀισχρὰν ἔκστασιν· οὐ
 γὰρ ἂν εἴχε σφρονῶν τοιαῦτα καινοτομεῖν. Ἠλο-
 γοῦμεν ἐπὶ τοῖς πόνους τοῦ γέροντος, οὐδὲ ἀπώλασε,
 τὴν περὶ τὴν λέξιν τε καὶ συνθήκην φιλοτιμίαν ὁπο-
 θέσεις φαυλοτάταις συναναλώσας· ὡς περ εἰ τις ἐν
 βλαῖς ἀτιμωτέρας, ἢ διαλυομένης εὐθύς, τὴν περὶ
 τοὺς ἀνδριάντας αὐτῷ τέχνην ἐπιδεικνύοι, βελτίοσι
 καὶ προσηκούσαις χρῆσθαι δυνάμενος. Τί δαί κατα-
 λέγειν ὅπως ἡμῖν συνέβαινε πάθη; Ἐπεὶ δὲ ἔδοξεν
 ἡμῖν ταῖς ἐπιγραφαῖς τοῦ βιβλίου καὶ τοῖς προοι-
 μίοις δις ἐφιστῆν, ἐνταῦθα δὲ διακρῶν τὰς ὕβρεις
 κληθέντες καὶ βυθίον τι σενάξαντες (ἰδοξάμεν γὰρ
 αὐτὸν παρίστασθαι Γεμιστόν, ἢ μᾶλλον, ὡς αὐτὸς
 φησι, Πλήθωνα, καὶ μέχρι τοσούτου τὴν περὶ τὴν
 Ἑλληνισμὸν ἐκτείνας σπουδὴν, ὡς ἀκούσαντε, αὐτοῦ

πολλοὶ διηγούνται, ὅτι μὴ μόνον τῇ λέξει, ἀλλὰ καὶ
 ψυχῇ τὴν οἰκείαν οὕτω διανοήθη κοσμεῖν τὸ δ' ὅπως,
 ἐκεῖνος μᾶλλον λεγόντων), τότε τοῖνον ὡς περ παρόντι
 διαλεγόμενοι, καὶ τὴν συνεργωσμένην ἡμῖν περὶ
 τοῦ βιβλίου φέροντες ψῆφον....., Ἄνθρωπε, εἰπομεν,
 εἰς ἀριστὸς νόμος, καὶ μία πολιτεία βελτίστη· σὺ δὲ
 αὐτῶν ἀποστᾶς, καὶ τοῖς φαυλοτάτοις ἀντι τοῦτων
 προσθέμενος, εἶτα καὶ νομοθέτης ἐπαθύμης γενέ-
 σθαι; Τίνας ἐλπίσας προσθήσεσθαι σοι; Εἰ μὲν γὰρ
 καινότερα ἐνομοθετεῖς, καὶ μήπω ἐπιδειγμένα τῷ
 ἀνθρωπίνῳ βίῳ, εἴχεν ἂν εἰ σοι καὶ ἐλπίδος τὸ τολ-
 μημα. Εἰ δὲ τὰ τῶν σῶν ἡγεμόνων βιβλία σωζόμενα
 πανταχοῦ, τοιοῦτον ἐν ἀνθρώποις οὐδὲν ἰσχύει, τῷ
 φωτὶ τοῦ Χριστιανικοῦ λόγου καὶ νόμου τῆς γῆς;
 ἀπίσης καταλαμφθείσης, οὐ μόνον ὄσον εἰς τὴν θείαν
 ἡμῶν βίβλιν, ἐξ ἧς προδήλως ἡ πανταχοῦ τῶν πολυ-
 θέων ἐσθέρθη πλάνη, ἀλλὰ καὶ ὄσον εἰς τὴν ἀνθρω-
 πίνην ἡμῶν σοφίαν, πολλῶν ἀληθινῶν φιλοσόφων
 λόγους; ἀληθεστάτους καὶ ἐμφοροὺς τὴν μὲν πλάνην
 ἀνατρεψάντων, τὴν δ' ἐκ Θεοῦ καὶ ἱερὰν μόνην ἀλή-
 θειαν ἀποδεικνύοντων πᾶν καλῶς, πῶς ἡλπίσας
 μόνος ἐνὶ βιβλίῳ τὰ τῶν ἄλλων ἐπιτεμένοντι, μηδὲν
 δὲ νεώτερον ἐπιδεικνυμένῳ ὁ τοὺς ἀρχαίους; διέλαθε,
 πείσαι προσέξω σοι τοὺς ἀνθρώπους; Εἰ δὲ τοῦτο
 σε τοσούτον διέλαθεν, οὐκ ἀπῆδον, εἰ καὶ τοιοῦτος
 ἦσθα, οἷος τοῦ μὲν πατρῴου δόγματος; ἐκ παίδων
 ὀλιγοῦσαι, τῇ δὲ κατασέσηπτα προσφυῆσαι πο-
 λυθεῖα. Ἐν δ' εἰς τὴν πολιτικὴν ὕλην ἢ οἰκονομικὴν
 ἢ ἠθικὴν ἀνηκόντων νομοθετεῖς, ὅσα μὲν εἰς Ἄρι-
 στοτέλη καὶ Πλάτωνα ἔστιν ἀναφέρειν, ἢ καὶ ἐς τὸν
 ἀληθῆ τοῦ ἡμετέρου Ἰησοῦ νόμον καὶ τῶν αὐτῶν
 προσκειμένων, ἢ τὰς τῶν εὐσεβῶς βασιλευσάντων
 νομοθεσίας, μᾶλλον ἂν ὠφελοῦσθαι τις ἐν τοῖς ἐκάστων
 αὐτὰ μετιῶν τόποις, καὶ τῷ πρωτοτύπῳ πλάτει αὐ-
 τῶν ἐντυγχάνων· αὐτὸς γὰρ συναφεία ἐπιτεμών,
 οὐκ ἂν οὐδὲν ὠφέλιμος εἴη. Ἄ δὲ καὶ οὐκ ἔστιν
 προστιθέμενα δοκεῖς, τοῦτων οὐδὲν ἂν ἀφαιρέτερον
 γένοιτο. Ἀγιστείας δὲ καὶ ὀρησκείας καὶ τὰ τοιαῦτα,
 καὶ πολλῶν χεῖρον, εἰ ἐνεργῆσαι περὶ τῆς γῆς προσε-
 δόκησας, οὔτε σοφῶν οὐδὲν, οὔτε ἰδιωτῶν τινας,
 ἢ βουλευσομένου ἢ δυνησομένου ταῦτα μιμνῆσθαι.
 Ἄλλὰ τὰς μὲν σὰς περὶ ἧς ἐκ τῶν ἀνθρώπων ἡλο-
 πια; εὐφημίας ἐπὶ τοῖς νόμοις τοῦτοις ἐλπίδας,
 ἔωμεν. Τὰς δὲ ποικίλας τῶν ἀνθρώπων ἐν τε δόξαις
 καὶ βίαις διαφορὰς ἐκτιθεῖς μὲν εὐθύς, ἀληθεύων·
 πᾶσι γὰρ δῆλα τοῖς καὶ ὁπωσοῦν εἰδοῖσι ταῦτά ἐστι·
 προσιστάμενα δὲ σου ταῖς πρώταις ὑποθέσεσιν
 ἀγνοεῖς. Πῶς γὰρ ἂν εἴη κοινὰ τὰ περὶ θεῶν σοι
 δόγματα, οἷς οὐ πάντες ἀνθρώποι καὶ κατὰ σὲ τί-
 θενται, οὐ νῦν μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντα τὸν χρόνον;
 μᾶλλον δὲ νῦν οὐδεὶς αὐτοῖς, τίθεται· ἀλλ', ὡς εἰκὸς,
 περὶ τὰ ἄλλα διαφωνούντες, περὶ ἐν τοῦτο συνᾶδου-
 σιν, ὅτι Θεός ἐστιν εἷς, οὐχ εἷς ἄκρος ἐν ὑποδεεστῆ-
 ρων πλήθει πολλῶν, ἀλλ' ἀπλῶς εἷς τε καὶ μόνος.
 Ἄλλ' ἵνα δείξης σαυτὸν ὑπὸ τῆς τοιαύτης ἐν ἀν-
 θρώποις διαφωνίας εἰς τὴν περὶ τὰληθεύς καταστή-
 ναι ζήτησιν, οὐκ ἀγαπήσαντα τοῖς ὑπὸ τῶν σῶν

(1) Magis placeret οὐκ ἐλαχίστω. ALEX

προγόνων εὐρημένοι; ἢ κεκριμένοι; πάνυ καλῶς, τὴν ποικιλίαν τῆς περὶ τὸ τέλος τῶν ἀνθρώπων ὁδοῦ ἐν προοίμοι; εὐθύς, οὐδὲν ἄλλο, ἐξέθου, ἅμα ἐκ καὶ τῷ σκοπῷ σου προσεστηκός, ὡς ἐφθην εἰπὼν. Καὶ φῆς μὲν καλῶς, ἀριστά που δοξάσειν τε καὶ βιώσασθαι τὸν κρινούντα τὴ βέλτιστον περὶ πάντων· ἀλλ' εἴπερ εἶδεῖν κρίνειν, σὺ δ' οὐκ ὀλίγον ἀπέσχεσ. Διδασαυτῷ τὰ ψεύδη πρὸ τῶν ἀληθεστάτων ἐμπέδα ποιησάμενος, καὶ ἀβλιώτατος ἀνθρώπων ὑπῆρξας, καὶ σὴ δῆπου κρίσει. Ἡ πῶς ἂν Ζωροάστρη φέρων ἐνεμα; σεαυτὸν, ὃν ὑπὲρ πάντας λέγεις προσηλασθαι, τῶν σοφωτάτων καὶ ἐνθέων ἀποφοιτήσας; Τίς ἀγνοεῖ Ζωροάστρη, ἐς ἀστρονομίαν περιδότητον Πέρσας, ἐς οὐδὲν ἄλλο, γεγενημένον, ὃφ' ἧς δὴ καὶ πεπλήνηται, τὰ δ' ἄλλα τῇ γενέσει σύμφωνον τὴν προαίρεσιν ἐπιδεικνύμενον; Νίνου γὰρ ἦν υἱός, τὴν οἰκίαν γήμαντος μητέρα Σεμίραμιν· ἀφ' ὧν ἐνομισθῆ Πέρσας μητρογαμείν. Τοῦτον ἐγνώρισέ σοι, πρόσωπον ἠγνοημένον, ὃ τῷ δοκεῖν μὲν Ἰουδαίος, πολυθεὸς δὲ Ἑλισσαίος· ᾧ μέγα δυναμένῳ τότε παρὰ τῇ τῶν βαρβάρων αὐλῇ, παρσιτοῦ τὴν πατρίδα φωνῶν, ἵνα τὰ κατὰ παρ' ἐκείνου μάθησι διδάγματα τοιοῦτος δὲ ἂν, πυρὶ τὴν τελευταίην εὕρητο, καθὰ δῆπου καὶ ὁ ὑμέτερος Ζωροάστρης; Ζωροάστρου μὲν οὖν τοῦδε, καὶ Μίνως, καὶ Εὐμόλπου, καὶ Λυκούργου, καὶ Πολυαίδου, καὶ Τειρασίου, καὶ τῶν ἄλλων οὐδ' ἀριθμεῖς, οὐδὲ βιβλίους ἐνέτυχας, ὅθεν ἂν τὴν νομοθεσίαν ταύτην εἶχες λαβῶν· πλὴν ὅσον πολλοὶ ἕτεροι ἐνὶ αὐτῶν ἀπομνημονεύουσι, ὅθεν οὐ σοὶ μάλλον ἢ καὶ πᾶσι σπουδαίοις ἢ περὶ αὐτῶν εἰδησις γέγονεν. Ἄλλ' ἐκ τῶν ὑπέρων μάλλον πάντ' εἶχες συνειλοχῶς, οἱ Πυθαγόραν καὶ εἰ μάλλον Πλάτωνα προσηλασάμενος, τὰ πλείστα μὲν αὐτῷ Πλάτωνι δεδογμένα περὶ τῆς πολυθεοῦ πλάνης ἐν βιβλίοις συνεγράψαντο πολυστήχοις, μετὰ τοὺς πλείστους δὲ αὐτῶν καὶ ὑπὲρ πάντας τοὺς ἐν αὐτοῖς ἄχρους, Πρόκλος, οὗ τῶν πολλῶν βιβλίων ταυτὶ τὰ βραχέα ἐσπερμολόγησας. Καίτοι Πλουτάρχῳ μὲν σὺ γε καὶ Πλωτίνῳ καὶ Ἰαμβλίχῳ καὶ Πορφύρῳ λέγεις ὁμολογεῖν Πρόκλον δὲ, τὴν αἰτιώτατον σοὶ γενόμενον, σιωπᾶς, τὴν τοῦ πρώτου ἐφευρηκέναι τὰ πλείστα δόξαν σεαυτῷ σοφίζόμενος. Ἄλλ' οἱ Πρόκλον ἀνεγνωκότες, ἅμα δὲ καὶ κατεγνωκότες, συνοίδοι μοι τὴν τῶν λόγων τούτων πηγῆν. Εἶτα τοῖς κατόχοι; τῆς ἀληθείας, τοῖς ἀπλανεστάτοις ἐν πᾶσι ταύτης καθηγηταῖς, σοφιστεῖαν καὶ νεωτερισμούς ἐγκαλεῖς καὶ τὰ τοιαῦτα, καὶ διὰ τοῦτο αὐτοῖς οὐκ ἂν ποτε θήσεσθαι. Τούτων τοίνυν ἐκ νεότητος ἀποστάς, καὶ τοῖς καλοῖς σου διδασκάλοις τεθείς, οἷς ὁμολογεῖν ἰσχυρὸς, οὐδὲ τὰ ἐκείνων εἰδέναι πάντως; ἠδύνασο, καὶ πότερον νεωτερίζουσι ἀληθῶς αὐτοῖ, ἢ μάλλον τῇ πρώτῃ καὶ φυσικῶς ἐγκατεσπαρμένη περὶ τοῦ ἐνδὲ Θεοῦ τοῖς ἀνθρώποι; δόξῃ συνεστηκότες εἶσι, τὴν δ' ἐκ διαφορᾶς τῶν ἀνθρωπίνων βίων τε καὶ γυνμῶν νεωτεριθεῖσαν πολυθεῖαν, ἐκ Θεοῦ καὶ λόγου φωτισθέντες τε καὶ ἰσχυρὸν λαθόντες, ἀνεβλον. Καὶ δι' αὐτὸ γε τῷ κριτηρίῳ τῶν σῶν Πατέρων, ὄντως ἀκριθεῖ τε καὶ θεῖῳ, τὸ ὄν ἀνανέστησας, οὐ τᾶλλα μόνον διεφθόρη; ἀλλὰ ἐὶ καὶ τῷ μὲν τῶν

ἱερῶν μὴ εἰδέναι μὴτε βουλευθῆναι ποτε μαθαῖν. Τοιοῦτον δὲ κριτηρίῳ μὴδὲ περὶ τῶν ἐλαχίστων πιστεύειν δεῖν, ἅπας ἀξιοῖ λόγος. Ἴνα δὲ, σοφιστὰς τοὺς τῆς ἀληθείας καθηγεμόνας καλῶν, ἐδόξῃ τι λέγειν, καὶ τῶν ποιητῶν καθάπτη τῶν σῶν. Καίτοι τῆς πολυθεῖας αὐτοῖ τοῖς σοῖς ἠγεμόσιν, οὐδ' ἀντι τῶν ἀληθῶν καὶ γνησίῳ προεβλου, γεγόνασιν αἰτιοὶ οἱ δὲ φιλοσοφῆσαντες ὕστερον, ἐπὶ τὸ μείζον, ὡς αὐτοῖς ἐδόκει, μεταβαλόντες, εὐπρέπειαν τινα τῷ παρ' αὐτοῖς λόγῳ ταῖς ποιητικαῖς περὶ τῶν θεῶν σου τερατείαις ἐμχανήσαντο. Οὐδὲν δὲ διαφέρει τῆς ἢ ἄλλη τὰ τοιαῦτα συμπλάσαι, ἕως ἂν εἶτε ποιητικῶς εἶτε φιλοσοφῶς συμπλάττοιο; ἀσχυρὸν μέντοι ποιητικῶς. Καὶ ἡμεῖς μὲν λόγοις ἀληθεῖσι μάλιστα πεπεισμένοι περὶ τῶν φρονούμεν, εἰπειτα καὶ πολλαῖς ἐκ τοῦ θεοῦ συνηγορίαις, ὡσπερ ἐπικουρούντος τῇ εὐσεβείᾳ δόξῃ τῶν ἀκριθῶς αὐτῷ προσεχόντων, ἐρείδομεν τὴν ἐκ τῶν λόγων ἐγγινόμενην ἡμῖν πίστιν. Σὺ δὲ, τὴν μὲν ἐκ Θεοῦ χορηγίαν συκοφαντῶν, τὸν δὲ λόγον οὐτ' ἔχων, οὔτε σπουδᾶσας λαβεῖν, ποιηταῖς δὲ τὴν ἀρχὴν, εἶτα μάλλον φιλοσόφοις, οὐδ' λέγεις, προσεσηκῶς, ὧν τοὺς μὲν καὶ σὺ κακίζεις δοκεῖς, τοὺς δὲ πολλοὶ καὶ γενναῖοι τῶν ἀληθῶν φιλοσόφων ἐξήλεγεσιν λόγοι, καὶ πάντας εἰπειταν ὡς λήρων καταφρονεῖν, ποῦ τὴν περὶ τοῦ τὰ ὄντα φρονεῖν ἰδρύεις ἐλπίδα νῦν, μετὰ τὴν τοσαύτην νέκρωσιν ἢ φυγὴν τῆς πολυθεῖας, μόνος αὐτὸς τὴν ὁδὸν ἐκαίτης προσηρημένος; Ἐξετάζειν δὲ καὶ μανθάνειν δεῖν περὶ τῶν θεῶν, ὡς τοῦτο τῇ λογικῇ φύσει πρόπον, καὶ πάνυ καλῶς σοὶ λέγεται, ἀλλ' ἐξετάζοντας δεῖ προστιθεσθαι τοῖς ἀληθεστέροις, ὃ δύναιεν· ἂν μετὰ τοῦ θεοῦ πράττειν καλῶς οἱ σοφία; μὲν παντοίας ἀρκούντως μετασηκῶτες, διαλεκτικῆς δὲ ἐμπειρησμένοι δυνάμειως, νῦν δὲ μὴ θεωρητικὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ πρακτικὸν ἔχοντες. Ἄνευ γὰρ τούτων οὔτε δυνήσεται τις ὁποῖαις ἂν χρῆσαιτο τῶν ἀρχῶν εἰδέναι καλῶς, οὔτε τί ἂν ἐποιτο ταύταις ἀπλανῶς ἐξευρίσκειν, ἀλλ' ἢ τιθέντες ἢ μὴ χρῆ τὴν ἀρχὴν, ἢ καὶ χεῖρω ἐπισυνάπτοντες οὐδ' ὡς ἂν συναφθεῖεν, σφᾶ; τε αὐτοὺς πολλοὶ καὶ πλείους ἄλλους ἀποπλανῶσι τῆς ἀληθείας; ὃ καὶ σοὶ, πρὸς τὴν περὶ τὰληθοῦς ζήτησιν ἀνευ παρασκευῆς ὠρμημένῳ πρεπούσης, συνέβη. Οὐ γὰρ τὸν Χριστιανικὸν ἐξετάσας καὶ μαθῶν πρῶτον λόγον, εἶτα τὰς τῶν ἄλλων ἀνθρώπων μεταηλυθῶς δόξας, ἢ ἐκ τοῦ λόγου συμφωνοτέραν εὔρες ταῖς τῶν ἀρχῶν ἀληθεστέρας ἢ κοινοτέρας, ταύτη προσέδραμεις; ἀλλ' ὃ τῶν τῆς πατρίου δόξῃς ἐχομένων, καὶ μετὰ λόγου, διαβᾶλλον κατηγορεῖς ἡμῶν, προκατεῖληθεῖς γε φάσκων, τοῦτο σὺ πρὸς τὴν ὄνθειαν ἐπαθεῖς δόξαν, πρὶν ἐξῆν λαβεῖν ἐκ τέχνης καὶ φύσεως τοῦ κρίνειν ἔχειν περὶ τοιοῦτων. Τοιοῦτόν σε οἱ καλῶς εἰδότες ἰστόρουν· καὶ ἡμεῖς ἐγνωμεν, πολλᾶκι; σοὶ συμβαλόντες, ὡς περὶ γε τοῦ ἀληθοῦς τῶν Χριστιανῶν λόγου οὐδὲν εἶχες πλέον τῶν καθάπαξ ἀγροίκων, ἢ αὐτὸς εἶπειν, ἢ λεγόντων ἄλλων συνελθαι. Ὅθεν τῇ μὲν περὶ τὴν ζήτησιν τῆς ἀληθείας σπουδῇ δικαίως πάνυ συνηγορεῖς, τὸν δὲ τρόπον αὐτῆς, ἐξ οἰκείας τε διαστρωπῆς καὶ θείας ἐγκαταλείψω;

οὐκ ἤξιώθης εὐρεῖν. Διόπερ οὐτ' αὐτός τι τῶν ἄλλων ἀπολλεύσας πόνων, καὶ ὧν ἐς τήνδε σοὶ τὴν συγγραφὴν κατεβάλου, οὐτε τῶν ἄλλων ἔση λυσιτελής· ἐκστήσειας μὲν οὖν τινας ἰσως ὑπ' ἀμαθία; ἢ πονηρίας ἄλλης, ἠγεμῖνος σοὶ χρησζυμένους. Ὡστε σοὶ καὶ εἰκῆ πάντα νῦν ἤχηται· μάλλον δὲ, οὐδ' εἰκῆ, ἀλλ' ἄξιον τοιοῦτων εὐχῶν ἐπηκολούθησέ σοι, τῆς τε περὶ τοὺς λόγους ἐπιτυχίας καὶ τῆς τῶν ἐντευφομένων ὠφελείας τὴν πέρρας. Αὐτίκα γὰρ οὐτε κοινὴ πάντων, οὐτε θεῶν τιῶν, ὡς φῆς μετὰ τὴν εὐχὴν ἀρχόμενος, ἀλλ' ἀτόπων ἀνδρῶν, ἢ περὶ τῶν θεῶν σου γέγονε δόξα. Εἶναι μὲν γὰρ τὴν θεῖαν φύσιν, καὶ πάντων αἰτίαν εἶναι τῶν ὄντων, κοινὴ σφεδρὸν γέγονε δόξα. Διαιρεῖν δὲ τὴν τοιαύτην φύσιν εἰς πλῆθος τοσούτων τε καὶ οὐτωσὶ διακεκριμένον, ὀλίγων ἦν, οὐς εἴλου καθηγεμόνας ἀντὶ τῶν πλείστων τε καὶ βελείστων. Ἦν δὲ ποτε καὶ πολλῶν· ἀλλ' ὑμεῖς οὐ τοῖς χυδαίοις, οὐδὲ ποιηταῖς, οὐδὲ σοφισταῖς; προστίθεσθαι λέγετε, καίτοι μηδὲν καινότερον αὐτῶν ἀξιοῦντες, ἀλλ' ἐπιχρουνόντες μόνον εὐπρεπεῖα λόγων τινὲ τὴν ἀλογίαν τῆς θέσεως. Διαγὰρ κίκενοι καὶ Ποσειδῶνα, καὶ Κρόνον, καὶ Ἥρην, καὶ Ἄρτεμιν, καὶ οὐρανίους, καὶ ταρταρίους, καὶ χθονίους, καὶ Τιτῆνας, καὶ δαίμονας, καὶ ἄρβενά; τε καὶ θηλείας, καὶ γνησίους καὶ νόθους, καὶ τὰ τοιαῦτα ἐλήρουν, ἀτοπωτέρως μένοι καὶ ἀσχιον ἢ οἱ ὑστερον μεταπλάττουσιν. Ἄλλ' οἱ τῶν ὄντων θεοὶ γεγεννημένοι, σιωπῶ δὲ τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ Μωσῆς ἐκεῖνος ὁ μέγας, περὶ οὗ ἐν πρώτῃ τῶν ἱστοριῶν ὁ Διδύμορος, Μετὰ τὴν παλαιάν, φησὶ, τοῦ κατ' Αἰγυπτίον βίου κατέστασιν τὴν μυθολογουμένην γενέσθαι ἐπὶ θεῶν καὶ ἡρώων, πρώτων πείσαι φασιν ἐγγράφοις νόμους χρῆναι βιῶν Μωσῆν, ἄνδρα καὶ τῆ ψυχῆ μέγαν καὶ τῶ βίῳ ἰκανώτατον μνημονεύμενον. Τὰς γὰρ ἄλλα; περὶ αὐτοῦ θεόθεν τε καὶ ἐξ ἀνθρώπων μαρτυρίας παρίμεν νῦν. Οὗτος τοίνυν ἐν δευτέρῳ τῶν νόμων βιβλίῳ φησιν, Ἄκουε, Ἰσραὴλ, Κύριος ὁ Θεός σου Κύριος εἷς ἐστι. Κάν τῶ τῆς Ἐξέδου βιβλίῳ, Οὐκ ἔσονται σοι, φησὶ, θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ, ὡς ἐκ Θεοῦ τὸν νόμον τοῦτον τοίεις. Ὁ δὲ μακάριος Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσίουσ' Ἐπιστολῇ, Εἷς, φησὶ, Κύριος, μία πίστις. Οἷς ἀναριθμητος ἐσμός ἐπακολουθεῖ θεῶν τε καὶ σοφωτάτων ἀνδρῶν, τὴν οὐράνιον ταύτην ἀλήθειαν κατ' λόγου κρίσει οὐμθεδαιούντες· καὶ τοῦτοις αὐ οὐμπαν νῦν τῶν ἀνθρώπων πλῆθος ἀκολουθεῖ. Εἰ γὰρ τῶ Θεοῦ ὀνόματι ἔσχατόν τι νοεῖται καὶ καθ' ὑπεροχὴν, ἔνα τὸν Θεὸν εἶναι ἀνάγκη. Ἐν γὰρ, οὐ πλείω, τὸ καθ' ὑπεροχὴν τε καὶ ἔσχατον. Εἰ δὲ καὶ τελετώτατον δεῖ τὸν Θεὸν εἶναι, ἔνα τυγχάνειν τοῦτον ἀνάγκη· οὐ γὰρ οἷόν τε πλείω εἶναι τὰ τέλεια, εἴπερ ἀδύνατον διακριθῆναι ἀν τοὺς πλείους θεοῦς τελευτῶσθαι, οὐδενός; σφίσιν ἐνδέοντος. Καὶ εἴπερ ἢ τῶν ὄντων διακρίσεις τὰ καὶ τάξεις καὶ κωδέρνσεις ἀρκούντως δι' ἐνός; τοῦ πρώτου ποιούντος γίνεται, πάντων τῆ δυνάμει διεικνούμενου, παρέλκον τε ἀν εἰη καὶ ἄμα οὐ βέλτιον διὰ πλείωνων αὐτὰ γίνεσθαι. Καὶ εἴπερ ἢ τῶ ὀνόματι τούτῳ σημαινομένη φύσις ἀτομός ἐστι καθ' αὐτήν, ἀμήχανον ἐτέρῳ ταύτην ἀρμόζειν· ὁ

γὰρ ἀρχὴ τοῦ ποιεῖν ἐστὶν ἀτομον, πλείοσιν οὐκ οἷόν τε κοινὸν εἶναι· καθ' ἕτερον δὲ τι καὶ μὴ καθ' αὐτὸ τὴν θεῖαν φύσιν ἀτομον εἶναι, οὐκ οἷόν τε ἐστίν, ἔνα μὴ οὕτω δὴ καὶ σύνθετος ἦ. Καὶ πολλοῖς ἄλλοις λόγοις καὶ τεκμηρίοις τὸ δόγμα τοῦτο δεικνύουσιν, ἀν ἀπάντων ἰκανώτατόν ἐστιν, ὅτι τῶν μὲν ἄλλων περὶ Θεοῦ λεγομένων ἔκαστον, μίαν τινὰ τελειότητα δῆπου σημαῖνον, κατηγοροῦντ' ἀν ἀμηγέπη καὶ τῶν κτισμάτων, οἷς; ἐκείθεν ἢ τελειότης ἐστίν, οἷον ἀγαθότης, σοφία, δύναμις, ἐνότης, καὶ τὰ τοιαῦτα· θεότης δὲ ταῖς τελειότησι πάσαις ὄνομα κείται, ἀ; ἀδύνατον προσεῖναι πάσας ἐμοῦ, πλὴν τῆς πρώτης; καὶ μόνης πάντων αἰτίας. Οὐδ' ἀθροίζει μόνον τὰς τελειότητας τὴ τῆς θεότητος ὄνομα, ἀλλὰ καὶ τὸν τρόπον συνάπτει ἢ ταῦτα; εἰς ἐν ἀθροίζεσθαι χρῆ· ἢ γὰρ αἱ τελειότητες προσήκουσι πᾶσαι, τοῦτω καὶ ἀγεννητῶς καὶ ἀπειρώς καὶ ὑπερφυῶς, καὶ ὑπὲρ πάντα νῦν τε καὶ λόγον, καὶ τελεώτατα, καὶ μόνῃ, πρὴν προσήκειν ἀλλότῃ; καὶ διὰ τοῦτο ἀγαθὸν μὲν ἐστὶν εἰπεῖν ὅτι οὖν τῶν κτισμάτων, καὶ σοφόν, ἢ τοῦτο προσηχέι, καὶ ἄλλο, δυνατόν, ἀληθεύοντα; ἀναλογικῶς γὰρ ταῦτα καὶ τοῖς τοῦ Θεοῦ προσήκουσιν ἔργοις, μετὰ τῆς ἐν τοῖς πράγμασιν ἀληθείας, καὶ τὰ ὀνόματα. Θεὸν δὲ οὐκ ἐστὶν ἄλλον εἰπεῖν ἢ τὴν πάσης; μὲν τελειότητος; πληρυστάτην, πᾶσι δὲ λόγοις καὶ τρόποις ἀπειράκις ἀπειρώς ὑπερκειμένην παντός; ὁπωτοῦν ὄντος φύσιν. Πλείοσι δὲ φύσσει ταύτης τῆς ὑπεροχῆς κοινωεῖν οὐδ' ἀν αὐτός; ὁ Θεός; δύναιτο, βουληθεῖς ἀν, καίτοι πᾶσαν φύσιν παράγων μεῖζω τε καὶ ἐλάττω μόνος; αὐτός;, ὡσπερ οὐδ' ἀν δύναται μὴ εἶναι Θεός;, ἢ ὄλω; μὴ εἶναι ὅπερ ἐστίν. Ἄλλ' οἱ τὸ θεῶν εἰσάγοντες πλῆθος τιθέασιν ταῦτα μόνον ἀπλώς, πρὸς τοὺς προτέρους οἱ ὑστεροὶ ἀναφέροντες, οὐ μάλλον αὐτοὶ σεμνυόμενοι τῇ πρὸς; ἐκείνους ἀναφορᾷ ἢ κάκεινος; μεταδιδόντες τοῦ ἀσχιος;, μάλλον δὲ καὶ πολλῶν χείρους;, ὡς αἰτιωτάτους αὐτοῖς τῆς πλάνης;, δεικνύοντες. Καὶ σὺ γὰρ ἐνταῦθα λόγον οὐδένα περὶ τοῦ πλήθους διδοῦς;, γενεᾶς μόνον, καὶ ὀνομάζεις;, καὶ συντάτεις;, καὶ διακρίνεις;, καὶ συνοικίζεις; αὐ πλῆθος; τε θεῶν ἀμύθητον. Ὅτι δὲ οὐδεὶς ἀν ὑμῖν πρὸς; ταῦτα λόγος παρεῖη, δῆλον ἐντεῦθεν συντόμως;. Πῶς γὰρ οἷόν τε, διεισηκότες ἀμηγάνῳ ὄσφ; τῆς πρώτης; αἰτίας;, οὐς φατε Θεοῦς;, μὴ τοῦ Θεοῦ κτίσματα εἶναι καὶ δούλα; Κτίσματα δὲ ὄντας; Θεοῦ, οὐκ οἷόν τε Θεοῦς; εἶναι, καὶ θεῶν ἄλλων δημιουργοῦς;. Ἀντιφάσεις; γὰρ ταῦτα, τῆς τοῦ Θεοῦ ὀνόματος ἀκριβείας; ὡς χρῆ; τηρουμένης;. Οὐδ' ἀλλήλων τηλικαύτως; τε καὶ τοιαῦταις διακρινόμενος; ὑπεροχαῖς; καὶ ὑφέσεις;, εὐλογον; ἀν εἰη Θεοῦς; εἶναι καὶ καλεῖσθαι δεῖν οὕτω;. Εἰ τοίνυν ἔργα τοῦ Θεοῦ; καὶ αὐτοῖ; γ' ἀν ἦσαν, καὶ τῆς θείας; ἀνευ ἰσχύος; μήτ' ἀν γεγεννημένοι, μήτ' ἀν ἄλλους; παραγαγόντες;, μήτ' ἀν δυνηθέντες; ἐν τῶ παντὶ τῶδε; καὶ ὅτι οὖν, ὡστ' εἶναι τὴν πρώην; αἰτίαν, καὶ μόνῃν ὡς ἀληθῶς;, ἢ; τὸ δρασθηρίον ὡς; δι' ὀργάνων τῶν ἀπ' αὐτοῦ πάντων; μέχοι; καὶ τῶν ὑστάτων; δῆκαιν, τί σοι; καὶ τοῖς; σοῖς; ἠγεμῖνοι; τῶν τοιοῦτων πόνων; ἐδέησαν;, ὡστε συμπλάτιν; ἀνάγκη; μηδεμιᾶ; τὰ πολλῆς; ἀτοπίας; γέμοντα; — Ἡμεῖς; γὰρ

οὐ τὸν ἀληθῆ καὶ θεῖον κρισταίμενον λόγον, τὸν μὲν ἅθεον ἀμέσως πάντα δημιουργῆσαι φρονοῦμεν τὰ ὄντα, καὶ ἀμέσως αὐτὰ κυβερνᾶν τε ἐκεῖθεν καὶ προνοεῖν, ἢ προσήκει πρῶτον ποιῶντι. Τὴν μὲντοι τῆς θείας κυβερνήσεως ὑπουργίαν, ὡς δούλους, καὶ τῶν κτισμάτων αὐτῶν ἀποδίδομεν ὁπίσους τοῦτο προσήκει, τῷ τε θεῷ προσήκειν ἀξιωματι τοῦτο, καλῶς εἰδότες, καὶ τῇ τοῦ παντός συμφέρειν ἐνόηται, καὶ τῇ τάξει τῶν ἐν αὐτῷ μερῶν, καὶ ταῖς ἐκάστου πρὸς ἑαυτὸν ὑπεροχαῖς καὶ ὑφέσεσιν, οὐ μάλιστα ἐκ Θεοῦ δεδομέναις. Ὅθεν, συντόμως εἰπεῖν, ταῖς μὲν νοηταῖς καὶ πάντη σωματικῶν κεχωρισμέναις οὐσίαις αὐτὸν ἀμέσως τὸν δημιουργὸν ἐπιστῶμεν, οὐκ ἄνευ τάξεως ἑξαισίου πρὸς αὐτὸν ἀνατεινομέναις, καὶ τὰ θεῖα μουμέναις προστάγματα περὶ τῆς τοῦ παντός διοικήσεως· ἢ εὐταξίαν αὐτῶν, ἐκ Θεοῦ δι' αὐτῶν ἀποκαλυφθεῖσαν, ἴσμεν ὡς οἶόν τε καλῶς. Τοῖς δ' οὐρανίοις σώμασιν ἐνιαῖς ἐπιστῶμεν αὐτῶν, ἃς οὐρανῶν καλοῦμεν δυνάμεις, οὐσας μὲν τοὶ μὴ φύσεων αὐτῶν αἰτίας οὐδὲ τοῦ πεφυκέναι τῆδε κινεῖσθαι, τῷ δὲ συνεχεῖ τῆς κινήσεως συνεργούς, τρόποις εὐσεβῶν· τε καὶ σοφῶς νοουμένοις. Τῶν δὲ γεννητῶν πτυχιῶν, τοῖς μὲν ἄλλοις, οὐρανῶν τε καὶ πᾶν ὑπ' αὐτὸν σῶμα, ἄλλοις ἄλλως, οὐ τοῖς διαφέρουσι μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς αὐτοῖς συμβαλλόμενα· πρὸς τὸ γίνεσθαι τὰ ὡδὲ καὶ εἶναι ἕως ἂν ᾗ. Ἀνθρώπων δὲ, τῷ μὲν γήινῳ, αὐτὰ δὴ ταῦτα, οὐκ ἄνευ τῆς τῶν ἀσωμάτων ἐπικλοπῆς, ἐπειδὴν ποτε καὶ τῆς δι' αὐτῶν προοίας ἄξιον ἢ διὰ τὴν ἀξίαν τοῦ συντημένου καὶ χρεῖαν· αὐτῷ δὲ τῷ βελτίονι καὶ ἀθανάτῳ καὶ χωριστῷ τὰς ἀσωμάτων ἐπιστῶμεν οὐσίαις μόναις, οὐκ ἄνευ Θεοῦ, οὐκ ὅπως γένοιτό τε καὶ ἐν σώματι εἶη (τοῦτο γὰρ Θεοῦ μόνου ἔργον), ἀλλ' ὅπως ἄμεινον δύνατο βιοῦν, ἐπιμελούμενας. Ἄλλ' οὕτε τι αὐτῶν ὄνοματος ἀξιούμενον οὐτ' ἔργου μιδαμῶθεν σφίσι προσήκοντος, οὐτ' εἰς τὸν ἕνα παρανομούμενον Θεόν, τὴν ὑψηλοτάτην ἐπινομίαν χρίνοντες τῷ καταβιβάζειν ἐν ἑαυτῷ ἀληθῆ· μὴθ' ὅσιον, καὶ τῇ κοινῇ τῆς ἐπινομίας καὶ τὰς εἰς τὸν Θεὸν τιμὰς συμμερίζειν τοῖς δούλοις, καὶ δημιουργοῖς ἀλλήλων καὶ πατέρας ποιεῖν, καὶ τοῦ παντός τοῦδε δημιουργοῦς, καὶ γενῶν διακρίσεις καὶ συνουσίας καὶ ἀρπυγὰς καὶ ἐρωτας καὶ τὰς ἄλλας φλυαρίας τῇ θεῷ φύσει προσάπτειν, ἃ μετὰ τῶν ἄλλων οὐδὲ σὺ λέγων αἰδῆ καὶ νομοθετῶν. Ἀλλὰ φαίης ἂν καὶ τὴν ἡμέτεραν Γραφὴν τῷ κλήθει τῶν Θεῶν συγχωρεῖν, λέγουσαν, «Θεὸς Θεῶν Κύριος ἐλάλησεν» καὶ, «Ὅτις ἐστὶν ὁμοίος σοι ἐν θεοῖς, Κύριος· » καὶ, «Ἐγὼ εἶπα, Θεοὶ ἐστε.» Πολλοὺ γὰρ καὶ δεῖ ταυτὶ συγχωρεῖν. Ἐλαύνει μὲν οὖν πανταχοῦ, καὶ ἡμεῖς ὡς ἐλαυνούση προσέχουμεν ἕκαστα δὲ νοοῦμεν, ὡς ἂν νοῦτο δῆπου καλῶς, εἰδότες· δόγμα τε διακρίσεων, καὶ λόγων οἰκονομίαν, ἢ συνθεῖα, ἢ χρεῖα χωριστέμενην. Τοῖς γὰρ ὁμωνύμοις καὶ μεταφορικοῖς χρώμαθα μὲν πολλαχού, τῆς γρηῃς καλοῦσης· ὡς εἰ τις λέγοι τὸν ἀρετῆ καὶ πλεονεκτημάτων ἐν τῷ τῶν ἀνθρώπων διαλάμφαντα βίῳ καὶ πολλοὺς ὠφέλιμον γεγονότα ἥλιον εἶναι, ἢ ἄλλον ἥλιον, ἢ δεύτερον ἥλιον· ἀλλ' οὐδεὶς νοῦν ἔχων, ἐντεῦθεν ἕλιον ἥλιος ἂν πολλοὺς πλά-

σσει, κοινωοῦντάς τε πῆ τῇ φύσει, καὶ αὐθιγαλλότοντας, ἵνα τὴν τε χεῖρα βούλησιν ἐκπληρώσῃ τὴν ἑαυτοῦ, καὶ μὴδὲ δόξῃ τοῖς ἐκδόχοις καὶ ἀληθείαι· πάνυ μαχόμενος. Παιζόντων γὰρ τὰ τοιαῦτα μάλλον ἂν εἴη· μὴ χρῆναι δὲ παίξειν ἐν οὐ κακτοῖς. Καὶ εἰ περὶ πάσης ὕλης φιλοσοφοῦντα· γνησίως· χρῆ τὰ τοιαῦτα φυλάττεσθαι, πῶς ἂν εἴη δίκαιον τὴν ἱερὰν τοῦ ἀνθρώπου κεδηλεύειν θεολογίαν, ἵνα μὴ μόνον ψευδολογῶσι τὰ περὶ τῶν θεῶν, τὰς λέξεις ὡσερ οἱ σοφισταὶ συναρπάζοντες, ἀλλὰ καὶ πολλὰ μὲν βλασφημεῖν, πολλὰ δὲ ἀσεβεῖν ἐντεῦθεν προάγονται, ἐπὶ ψευδούς θεμελίω τὰ ἄλλα ἰδρύνοντες. Ἡ μὲν οὖν ἱερὰ Γραφὴ τῇ τῶν πολλῶν ἀσθενείᾳ συγκατιουσα ποτε, καὶ ἐπὶ τῶν κτισμάτων καταχρῆται ταύτῃ τῇ λέξει, ὅσα τῶν ἄλλων ὑπερέχει τρόπον τινα, ἢ τῇ διοικήσει τῶν ὑποδεεστέρων κατὰ τὴν βούλησιν τῆς πρώτης αἰτίας, ἢ τῇ κοινῇ τῆς θείας μακαριότητος, ἢ τῇ τῆς σοφίας ὑπεροχῇ καὶ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν ἐν τῷδε τῷ βίῳ· διὰ ταυτοῦ τῆς προσηγορίας πρὸς τὴν ἐπιμέλειαν τῆς κατὰ λόγον τε καὶ νόμον ζωῆς, δι' ἧς, ὡς ἐφικτὸν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, πρὸς τὴν θεῖαν ἀφίζοντα κοινῶν, τὰς τῶν ἀκούστων διανοίας· ἐπαίρουσα. Τί δὲ τούτῳ κοινὸν πρὸς τὰς ἐκ τόπου βεοπλαστίας, αἷς ὑμεῖς ἐναυχέετε; Ἰδόμεν δὲ καὶ περαιτέρω σου τὴν σοφίαν. Κοινὴ εἶναι φησὶ δόξαν, τὸ πλείους εἶναι θεοῦς. Ἀλλὰ δῆλον μὴ εἶναι δόξαν τοῦτο κοινὴν. Ἐμελλες ἂν οὖν εἰκότως ἀπεικονύειν· ἀλλ' οὐ δεικνύεις. Τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ πάνυ ζητούμενον ἐκ πολλοῦ τοῖς ἀνθρώποις; ἐπεὶ καὶ οὐ τὴν κοινὴν δόξαν πάλιν εἰσάγει; οὐκ εἶναι κοινὴν, τὰς περὶ τοῦ θεοῦ διαφορὰς ἐκτεθέμενον. Εἶτα τιθεῖς, ὡσερ νομοθετῶν, πλείους μὲν εἶναι θεοῦς, οὐ τοὺς αὐτοὺς δὲ θεότῃ. Ἀλλ' ὡσερ εἰ μὴ εἶσε θεότῃ θεοί, οὐδ' ἂν θεοὶ εἴεν. οὕτως, εἰ μὲν τῇ αὐτῇ πάντες εἰσιν, ὧς ἔποιε· ἂν καὶ αὐτοὺς εἶνε θεοὺς τοὺς αὐτοὺς τῇ αὐτῇ θεότῃ εἰδοποιουμένων, ἀδύνατον ἕνα τινὰ διαφέρειν τῶν ἄλλων τῇ φύσει καὶ ἀμυχάνῳ ἔσφ διαφέρειν, ὡς φησὶ· εἶτα καὶ τοὺς ἄλλους σχεδὸν ἀλλήλων οὕτω διακρίνεσθαι· τοῖς γὰρ ἐνός κοινωοῦσιν εἶδους ἀδύνατον τηλικαύτην ἐνυπάρχειν διαφορὰν, ἀλλὰ συνωνύμως εἶσε κατ' αὐτῶν τοῦνομα λέγεσθαι. Φύσει δὲ μὴ διαφέροντες ἀλλήλων, ἢ οὐδὲ διοίσοισιν ὕλως, ἢ συμβεθεγκόσι διοίσοισιν, ὧν τῷ μὲν ἔπεται μὴδὲ εἶναι διῶς οὕτε πλείου· οὐθ' ἕνα· τῷ δὲ πλείοτα ἄλλα τοιαῦτα ἀπολωθεῖ. Εἰ δὲ μὴ τῇ αὐτῇ θεότῃ, δῆλον ὡς ὁμωνύμως οὕτω καλοῦνται, καὶ οὐδεὶς ἐστὶ κυρίως καὶ ἀληθῶς θεός· καὶ ἢ ἄλλοσι που αὐτῇ ἀληθῆς θεότης ἐστίν, οὐκ ἐν αὐτοῖς πᾶσιν ὁμοῦ, ἢ εἰς τὴν αὐτὴν καλοῦνται, καὶ οὐτ' ἐν αὐτοῖς οὐτ' ἄλλοσι που θεότης ἐστὶν ἀληθῆς· ἢ εἰ ταῦτ' ἀδύνατα, εἰ μὲν ἐστὶν ὧς προσήκει μοναδικῶς τοῦτο τὸ ὄνομα καὶ κυρίως, αὐτὸς δὲ ἐστὶ καὶ μόνος θεός, καὶ ἄλλος οὐδεὶς. Αὐτῆς γὰρ οὐ μόνον οὐκ ἐστὶ ἄλλοις ὁ αὐτὸς τῇ θεότῃ, ἀλλὰ καὶ τῇ αὐτοῦ θεότῃ ὁ αὐτὸς ἐστὶ, τῷ ταῦτὸν εἶναι εἶναι ἐν τῷ Θεῷ τό τε ὑποκείμενον, καὶ τὴν φύσιν ἔχει τὸ εἶδος, ἵνα μὴ σύνθετος ᾗ. Ταῦτὸν

ὅτε εἰπεῖν, τῇ θεότητι ὁ αὐτὸς ἔσται διὰ τὰ εἰρημένα, καὶ εἰς ἔσται θεὸς μόνος, καὶ μία θεότης οὕτω. Εἰ τοίνυν εἰς ἔστι θεός, καὶ μάλιστα εἰς διὰ τὴν ἄκραν ἀπλοτήτά τε καὶ τελειότητα, οὐχ οἶόν τε πλείους εἶναι θεοὺς οὐδεμίᾳ μηχανῇ, οὔτε τοὺς αὐτοὺς αὐτῶν καὶ ἀλλήλους θεότῃ, οὔτε οὐ τοὺς αὐτούς. Πῶς δ' ἠγνόηκας, ἄνθρωπε, ὅτι πᾶσα ἡγεμονία τῆς ἐνότητος ἐφέρεται φύσει; Ὅθεν κἀν ταῖς ἀρχαῖς ἰσχυρότατον, ἄμα δὲ καὶ χρησιμώτατον ἡ βασιλεία ἔστιν, ἐνομος τυγχάνουσα μοναρχία· καὶ πολλοὶ μὲν ὑπεριτοῦνται τῷ βασιλεῖ, δι' ὃν τὴν ἀρχὴν αὐτὸς κατακισμεῖ πᾶσαν, ἀλλ' οὐδεὶς αὐτῶν οὐτ' ἔστιν οὔτε λέγεται βασιλεὺς, πλὴν αὐτοῦ. Κἀν τῷ σώματι δὲ, πλείονων ὄντων μελῶν, μία μόνη ἔστι κεφαλή. Καὶ ἐπὶ πάντων ἀπλῶς τῇ ἀρχῇ καὶ τῷ πρώτῳ ἢ ἐνότης οἰκειῶς ἀναπαοκρίνεται· καὶ διὰ ταῦτα πολλῶ μᾶλλον δεῖ τὸν θεὸν πάντων αἰτίον ὄντα, καὶ ἕνα μόνον ὁμολογεῖν, ᾧ καὶ πρὸς τὰ μέγιστα καὶ τιμιώτερα τῶν ἔργων αὐτοῦ ἀπειροὺς ἔστιν ἡ ὑπεροχή· οὐ γὰρ τάξει μόνῃ καὶ αἰτίᾳ προίχει, τᾶλλα σύμφυτος ὢν, ὡς τοῖς μέλεσιν ἢ κεφαλῇ, ἢ τῆς αὐτῆς τυγχάνων οὐσίας, ὡσπερ τοῖς βασιλοκρομένοις ὁ βασιλεὺς, ἀλλ' ὡς οἰκοδόμος· ἔχει πρὸς τὴν οἰκίαν, ὁμοιουμένην τῷ ἐν αὐτῇ εἶδει τῆς βουλήσεως καὶ τῆς τέχνης, καὶ πολλῶ θεϊοτέρον τε καὶ ὑψηλότερον. Διδὸ ποιεῖ μὲν ποτε ὁ τέκτων καὶ τὸ τῆς τέχνης ἔργον, χρῆται δὲ γενομένῳ πρὸς ὃ δῆπου γέγονεν ὑπ' αὐτοῦ· ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὴν οἰκοδομικὴν ἐντίθει δύνανται, οὐδὲ τέκτονα ἄλλον αὐτὸ ποιεῖ, οὐτ' ἴσον, οὐτ' ἐλάττωνα ἑαυτοῦ. Οὕτω καὶ ὁ θεός ποιεῖ μὲν τῇ ἀγαθότητι καὶ τῇ βουλήσει· ἀλλὰ ἄλλων τιμιώτερα κτίσματα, ὢν τοῖς ὑψηλοτέροις καὶ πλέον τὸ αἰτιώδες· δίδωσι καὶ δραστέριον· ἀλλ' οὐ θεοὺς ἄλλους ταῦτα ποιεῖ, οὐδ' ἄλλους· δημιουργοὺς, οὐδὲ φύσει ὄντων παραγωγούς· ὀργανικὸν γὰρ αὐτοῖς καὶ ὑπουργικὸν τὸ αἰτιώδες ἐντίθεισιν, οὐχ ἢ προίχει δημιουργοῖς. Θεοὶ δ' ἂν ἦσαν, ὡς ὑμεῖς βούλεσθε δῆπου, εἰ τῇ ὀδῷ τῆς φύσεως προῆγεν αὐτός· οὕτω δὲ προηγμένοι, κἀν ὅμοιοι παντάσῃν ἦσαν τῷ προαγαγόντι, καὶ οἱ αὐτοὶ τῇ θεότητι, αὐτοῦ μὲν τῷ προήχθαι διαφέροντες μόνῳ, ἀλλήλων δὲ τῇ τάξει τῆς προαγωγῆς; ὡς ἐπὶ πάντων ἔχει τῶν συνωνύμων; τὴν προαγόντων, καὶ τῷ εἶδει τῆς φύσεως. Ἀλλὰ καὶ οὕτως ἀδύνατον πλείους ἂν εἶναι θεοὺς· πολλῶν ἕνεκα. Σὺ δὲ καὶ τῇ ταυτότητι τῆς τε φύσεως καὶ βουλήσεως ἐν θεῷ κατακέρησαι πρὸς τὸ δεῖξαι τὰ τῆς θείας βουλήσεως ἔργα τὰ αὐτὰ καὶ τῆς θείας φύσεως εἶναι καρπούς· εἶτα τοὺς καρποὺς τῆς θείας φύσεως διακρίνεις αὐτῇ; τῇ φύσει· εἶτα καὶ οὕτω δίδως αὐτοῖς; τὰ τῆς θείας; ἐξαιρέτα φύσεως, καὶ θεοῦ; καὶ ἄρχοντας τῷδε τῷ παντὶ ἐπιστάς· οὐ μόνον τὴν σὴν πολυθεῖαν βεβαιῶν οὕτω, ὡς οἱεῖ (ἀκυροί; δὲ μᾶλλον οὕτω καὶ ἄκυρον οὖσαν), ἀλλὰ καὶ τῇ ἡμετέρᾳ πίστει μαχόμενος. Ἄγνοεῖς δὲ ὡς ἡ φύσις καὶ ἡ βούλησις ἐν θεῷ διακέκρισθον εἰδικῶς καὶ τῇ φύσει τοῦ πράγματος. Διδὸ καὶ δύνανται προάγεσθαι δι' αὐτῶν διακεκριμένα τῇ φύσει καθάπερ, τῆς ἐν τῇ αἰτίᾳ κουφοτέρᾳ; διαφορᾷ; ἐν τοῖς αἰτιατοῖς; εἰς πλείστον ἔγκον ἡκούσης; καὶ μηδὲ τὴν θείαν

ἀπλοτήτα παραβλάπτεσθαι. Ἄ δὲ περὶ τῶν θεῶν σου συνείρεις λοιπόν, τοὺς μὲν λέγων αὐτοῦ Διὸς παῖδά; τε καὶ ἔργα, ὢν δὴ πρώτων εἶναι τὸν Ποσειδῶν, τοὺς δὲ παίδων τε παίδας καὶ ἔργων, καὶ τοὺς μὲν ἄβρενας, τὰς δὲ θηλαίας, καὶ νόθους; τε καὶ γνησίους, καὶ ὀνόματα τούτων τιθεῖς, καὶ τάξεις ὑπὲρ τε οὐρανῶν αὐτὴν κἀν τῷ παντὶ τῷδε, καὶ δράσεις, ταῦτα, πρὸς τῷ μηδὲν αὐτῶν τοῖς πρέπουσι περὶ Θεοῦ λογισμοῖς συμφωνεῖν, καὶ ἄλλως ἀδύνατά τε καὶ ἀσύστατα εἶναι, ἔτι καὶ σὺν οὐδεμίᾳ τίθειναι προφάσει γοῦν ἀποδείξεως, ἀλλ' ὡς ἂν τις ἀκούσειέ τοι μύθου; ἢ ὀνειρούς διηγουμένου. Ὅθεν, εἰ τις αὐτὰ διελέγχειν βουληθεῖ κατ' ἕκαστα, ἴσον ποιήσει τῷ πρὸς μύθους ἢ ὀνειρούς ἀγωνίζεσθαι βουλομένῳ. Θεμελλοῖς δὲ τοιοῦτοις καὶ ὅμοια δι' ὅλου σοι τοῦ συγγράμματος ἐποικοδομεῖς, ὢν χεῖρα τὰ τελευταία, καὶ μηδ' ἀκούεις εὐσεβῶν ἀνεκτά. Ἄλλ' οἱ μὲν σοφοὶ σου καθηγεμόνες ἔξουσι τινα καὶ καταφυγῆν· οὐπω γὰρ τοῦ θεοῦ φωτὸς τὴν ἀνθρωπίνην τότε καταλάμπαντος φύσιν, πειρώμενοι τῆς ἀληθείας, τὸ μὲν ἀκοντες, τὸ δ' ἐκόντες δὴμαρτον. Φαμέν δὲ ἐκόντας, ὅτι τὰς τῶν ἰδιωτῶν εὐθὺς προσετίσαντο γνώμας, οὐκ αὐτοὶ πρώτοι σφίσι ἐνόησαν; ἐξέδωκαν δ' ὅσοι γ' ἂν περὶ τοῦ θεοῦ φρονεῖν. Καὶ πρώτον μὲν τοῖς στοιχείοις οὕτω; ἀπεθόθη τὸ σέβας, εἶτα τοῖς ἄστεροις ὑπ' ἄλλων, εἶτ' οὐρανῶν, εἶτα προτότων, ψυχαῖς; ἃς συνῆψαν ἐκείνοις τοῖς σώμασιν, οὐρακῶν τέ φημι καὶ τοῖς οὐρανοῖς, εἶτα φύσειν ἄλλας σωμάτων πάτη καχωρησμένοι;· οἱ δ' ὕστεροι πάντα μίξαντες, θεῶν μὲν ἕνα ὑπεριδρῶουσι λόγῳ καὶ τῷ δοκεῖν, ὑπ' ἀληθείας ἠναγκασμένοι, τὰ δ' εἰρημένα πάντα συντάττουσιν αὐτῷ, καὶ θεότητος αὐτῷ καὶ δημιουργία; καὶ παντὸς ἀξιώματος; θεοῦ; μερίτας ποιοῦσιν, εἶτα καὶ τὰς ἄλλας συνάπτουσιν ἀτοπίας; οὐ γὰρ ἠδύνατον χωρίζειν ταῦτα; τῶν ἄλλων, ἐξ ὧν τὴν ἀρχὴν ἐκείνα εἰλήφει. Ἐκαίνοι μὲν οὕτω. Σὺ δὲ τί παθῶν, ἄνθρωπε, τὴν ἀληθῆ θεολογίαν πάτριον ἔχων, ἐπὶ τὴν ἀτύστατον μᾶλλον ὠρμησας φλυαρίαν, καὶ ταύτῃ τὴν ὅλην σπουδὴν ἀπέδωκας; Τί, τῆς ἀληθείας; ἅπασαν καταυασάσης τὴν γῆν, αὐτὸς προσέλου τὸ σκότος; Τί σαπροῖς καὶ φυγάσι καὶ πολλαχόθεν ἐληλυθμένοις, καὶ μηδεμίαν ἰσχὺν ἔσ' ἔχουσιν ἐν ταῖς ἀνθρώπιναις; ψυχαῖς, προσέλου δόγμασιν, ὡσπερ σοὶ μόνῳ τῶν Ἑλληνικῶν παφουλαγμένων βιβλίων; Ἄ, τῆς φωνῆς; τί χάριν, καὶ τοῦ μερόντων ἐλέγχεσθαι μὲν τὴν ἀτοπίαν αὐτῶν, τὴν καθαριότητα δὲ τῆς κατὰ Χριστὸν ἀναλάμπειν θεολογίας ἰσχωρῶν οἱ Πατέρες ἡμῶν, πᾶν καλῶς; εἰδότες, ὡς; οὐδεὶς; ἔσται ἴαν ἀπλοῦς, ὡστ' ἀντὶ τοῦ καταγνώμει μᾶλλον ἀσπάσασθαι. Τί; ἀπολογία σοι πρὸς τὸν τῆς ἀληθείας ἔφορον ἔσται καὶ πᾶσαν ἀληθείας καὶ νοῦ μετέχουσαν δίκην, ἐκ μέτρης τῆς σωτηρίας πρὸς τὸν βόθρον αὐτομολήσαντι, εἶτα καὶ προσδοκῆσαντι μόνῳ τὴν τοσοῦτος ἔσσει θεοηκυῖαν πολυθεῖαν ἀναστήσειν αὐθις, καὶ ὅσα κατὰ τῆς τῆς ψυχῆς προσεδόκησας; Ἡπου γὰρ εἰ εἶς; τε ἦσθα, καὶ τῶν δεινῶν ἂν ἐκείνων τυράννων ἐμιμήσω τὴν βίαν καὶ τὴν τῶν μαρτυρίων ἰδὸν Χριστιανοῖς; αὐθις ἀνήκας ἂν. Μᾶλλον δὲ καὶ πέπραγας ἅπαν τὸ ἐπὶ σοί· ἐν μᾶ γὰρ τῶν ὑστέρων σοὶ ὄκω-

θέσεων, καὶ κτείνειν νομοθετεῖς τοῦ τοῖς νόμοις αὐτοῖς ἀντιλέγειν βουλευσομένους· οὐ τοῦτο μόνον ὁμοιωθεῖς τῷ τῆν προφητῶν καὶ νομοθετῶν ἀρπάσαντι τάξιν (1), παραχωρήσει Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῖς περὶ τῶν γάμων λόγοις, καὶ στρατειῶν, καὶ θυσιῶν, καὶ τροφῶν, καὶ ποτῶν, καὶ εὐχῶν, καὶ πολλῶν ἄλλων, καὶ τῷ σκοπῷ πρὸ πάντων τοῦ ἐγχειρήματος. Καίτοι δυσὶ τοῖς μεγίστοις χάκεινός σου πάνυ πλεονεκτηί. Θεόν τε γὰρ ἓνα μόνον διδάσκει, οὔτε τοῖς ἄλλοις ἡμῶν δόγμασι πάνυ τοι μάχεται, καὶ τὴν ἀρχὴν εἶχε συμπράττουσαν τῷ τοῖς νόμοις, καὶ τὴν ἰσχύον τοῦ χρῆσθαι τῷ ξίφει, καὶ τὴν δύναμιν τοῦ κατορθώσκειν πρῶτον λαβῶν, οὕτως ἤλπισεν ἀνύσειν ὡς ἐπεθύμει· ὥστε σοῦ ταύτη καὶ φρονιμώτερος ἦν. Σὺ μὲν ἄρα θρήνων ἄξιος πᾶσι τοῖς· εἰδῶσι τε καὶ πεφιληκόσιν, ἐν οἷς καὶ ἡμεῖς ἐσμεν, μαρτυροῦντες ἡμῖν τοῦ Θεοῦ, δι' ὃν σοι μόνον εὐλαβῶς προσεχρούσαμεν, ἄλλως ἐπαινοῦντές· τε καὶ τιμῶντες. Τὸ δὲ σὸν βιβλίον ἀφανιστέον, μὴ καὶ ἄλλοις ἴσως τοῦ θρηνεῖσθαι πρόφασιν γένηται, καὶ τῷ συγγεγραφοῦσι διηγενοῦς· ἄδοξιας, χερσὶν εἰδῶτων ἐμπίπτειν.

Ταῦτα πρὸς ἐκεῖνον, ὡςπερ δὴ παρόντα, εἰπὼν, καὶ τὸ βιβλίον αὐθις συμπύξας, ἀνέπεμψα τῇ θαυμαστῇ βασιλείᾳ, ἐπιστελλας αὐτῇ διδόναι πυρὶ. Ἡ δὲ αὐτῇ πρὸς ἡμᾶς ἀναπέμψασα, ἡμῖν ἐφη μᾶλλον πολλαχόθεν προσήκειν τὴν εἰς τὰς τῶν ἀποστατῶν συγγραφὰς ποινὴν καταργάζεσθαι. Ἐβουλόμεθα μὲν οὖν εὐθύς ἓνα τοῦ βιβλίου μέρη φυλάξαι, ὅσα φυσικῆ τε καὶ λογικῆ καὶ ταῖς τοιαύταις ὕλαις ἀνήκει· ἀλλὰ καὶ δεύτερον τοῦτου χάριν ἐπιδραμόντες, οὐδεμίαν τῶν ὑποθέσεων εὐρομεν ἀπηλλαγμένην κακοῦ· οὐ μόνον τῷ πάντα πρὸς τὴν πολυθλίβαν ἐξεπίτηδες ἀναφέρειν, ἀλλ' ὅτι καὶ ψευδῆς· τε τοῖς περὶ πάντων λόγοις ἐγκατεμέμικτο. Περὶ ψυχῆς γὰρ λέγων ἀθανασίας, τὰς εἰς τὸ σῶμα καὶ τὸν βίον ἐπανόδους αὐτῶν ψυχῶν ἐν χρόνων τακτοῖς περιόδους, ὡς δύναται, κρατύνειν πειρᾶται, ἃς οἱ πολλοὶ μετεμψυχώσεως φασί, καὶ εἰς τὸν οὐράνιον τόπον οὐδέποτε ταύτας ἀνάγεσθαι ἄξιον, καὶ χεῖρω ἄλλα προστίθουσιν. Οἰκονομίας δὲ περὶ πραγματευόμενος, ἐνὶ ἀνδρὶ πλείους γυναικῆς ἄξιον συνάπτεσθαι τε καὶ συνοικεῖν. Καὶ οὐδὲν ὅ τι οὐ φλυσιότητος εἰς τὸν ἀνθρώπινον εἰσάγει βίον. Ὅπου τὲ τινος τῶν ἡμετέρων ἐθνῶν ἢ νόμων ἀντιπράττοντας· αἰσθαιτο τοῖς αὐτοῦ, ὡς σοφί

αὶ σιωπῆς καὶ γοήτων κατηγορεῖ καὶ ἀφρόντων, τῶν τε θεμένων, τῶν τε προσεχόντων αὐτοῖς. Καὶ πάσας αὐτῷ τοῦ βιβλίου τὰς ὑποθέσεις πολλῆς κατὰ Χριστιανῶν πικρίας ἐνέπλησε, λοιδορῶν τὰ ἡμέτερα, οὐκ ἀντιλέγων, ὡςπερ τὰ οἰκεία τιθεῖς, οὐκ ἀποδεικνύων. Ὅθεν οὐδὲν τοῦ βιβλίου μέρος ὑστερον ἐδοξέ μοι καταλειπτέον εὐσεβῶν ὕψεσιν, ὡφέλειαν μὲν οὐδεμίαν, σκάνδαλον δὲ ταῖς αὐτῶν ψυχαῖς ἐνεθῆναι δυνάμενον. Τὸ δὲ καὶ χωρὶς τῶν ἀτόπων τοῦτων παρενηθῶν μηδὲν ἀκοαῖς σοφαῖς πρέπον ἐνεῖναι ταῖς ὑποθέσεσιν, ἀλλὰ παχυτάτης φρονῆς τυγχάνειν ἅπαντα τόκους, ὅθεν μηδανὸς τινος ἀγαθοῦ στέρησιν ἐπεναγκεῖν ἂν ἀνθρώποις τὴν τοῦ βιβλίου φθορὰν, τοῦτο φειδοῖ τῶν ἀνοήτων λέγειν οὐ χρεῖ. Διὰ ταῦτα τοῖνον, καὶ ὅτι οὐ πατρὶθεν τοιοῦτος ἦν, ἀλλ' ἀποστάτης, καὶ ὅτι πάνθενος· ἀγροικία τὸ ἡμέτερον νῦν ἔχει· γένος, οὐκ ἀφανισμοῦ μόνου χάριν, ἀλλὰ ποιότητος· εἶνεκα μάλιστα, δοθῆναι πυρὶ πεποιήκαμεν τὸ βιβλίον. Ἦν δ' ἅπαν χειρὶ γεγραμμένον ἐκεῖνου. Ἐπεὶ δὲ καὶ λίαν εἰκὸς ἄλλοθι που τὸ ἴσον ὑπάρχειν ὑπὸ τοῦ τῶν ἐκεῖνω φοιτησάντων ἢ ζῶντος ἢ τελευτήσαντος ἐκγραφῆν, παρακελεύομεθα πᾶσιν ὡς ἀπὸ Θεοῦ, εἰποτε καὶ ὀπουδῆποτε εὐρίσκοιτο ἢ ὅλον τὸ βιβλίον ἢ μέρος ἐκγεγραμμένον ἐν τινι τῶν Χριστιανῶν, πυρὶ μὲν φθεῖρειν αὐτὸ τὸν ἔχοντα· κρύπτοντα δὲ καὶ ἐαλωκότα, μετὰ μίαν καὶ δευτέραν παραίνεσιν, εἰ μὴ παρῆρσι βούλοιο κατεῖναι, εἰργεῖν τὸν τοιοῦτον ἀπάσης τῶν Χριστιανῶν κοινωνίας. Ἐκεῖνω μὲν οὖν τῷ πένητι δακρῶν ἐπαφήκαμεν βεῦματα, καὶ πολλὰ κτηρησάμεθα τῆς ἡμέρας, ἐν ἧ τὸ βιβλίον ἦλθεν ἡμῖν. Τί γὰρ ἡμῖν προσέδει νῦν τοιοῦτου θορύβου; Ὡσθ' ὑπὸ τῆς ἀγαν εὐγνωμοσύνης ἦν ὁ Θεὸς ἔδωκε, καὶ ἐδεήθημεν αὐτοῦ ταπεινῶς, εἰς ὃν ὁ πίνης ἐξέθρυσεν, εἰ οἶόν τε ἦν, ἀφεθῆναι τὰς ποινὰς· τῆς βλασφημίας αὐτῷ. Καὶ δὲ, εὐσεβῆς καὶ λογικῆ ψυχῆ, καὶ ἡμῖν πλείστου ἄξια, χάριν εἰδότες, ὡς, δι' ὧν ἐπέστειλας, πρὸς τὴν ὑπὲρ τούτων λόγον κινήσαντι, καίτοι πολλαῖς νόσοις καὶ φροντίσι συνεχόμενος, εὐχόμεθα καὶ παρὰ Θεοῦ εὐχώμεθα μὲν ἐνταῦθα, εὐδαιμονίαν δὲ μετὰ ταῦτα, πρὸς ἣν τὸν βίον συντείνεις πάντα σοφῶς. Καὶ σὺ δὲ εὐχου ἡμῖν ταχίστην ἀπαλλαγὴν τῶν τῆς ζωῆς ταύτης· κακῶν, καὶ σὺν ἀρετῇ. Ἀμήν. Ἐββλω.

(1) Manu nefes inuitur. ΑΙ.ΚΧ.

MONITUM.

Sequentia opuscula: *Contra Acindyniastas, Expositio fidei De processione Spiritus sancti, De additione Symbolo a Latinis facta, Contra Simoniacam heresim, Adversus jejunium sabbaticum*, edidit Dositheus in suo ΤΟΜΩ ΑΓΑΠΗΣ, ἐν Γρασίῳ 1698. Opusculum Contra Simoniam memorant Fabricius et Renaudotus, col. 290; librum de processione Spiritus sancti Renaudotus, col. 504; reliquorum nullam apud eos nec alias mentionem invenimus. Unde autem ea Dositheus habuerit, cum Lectore non communicavit.

ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ

ΗΤΟΙ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΟΥ ΣΧΟΛΑΡΙΟΥ

ΠΡΟΣ ΤΙΝΑ ΤΩΝ ΦΙΛΩΝ

ΕΡΩΤΗΣΑΝΤΑ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΤΟΥ ΓΡΑΠΤΟΥ ΡΗΣΕΩΣ

ΑΦ' ἧς ΟΙ ΑΚΙΝΑΥΝΙΑΣΤΑΙ ΘΟΥΡΥΒΟΥΣΙΝ.

ΕΤΙ ΔΕ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ὧΝ ΚΑΙ ΑΥΤΟΙ ΣΟΦΙΖΟΝΤΑΙ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ.

Χάρις πολλή σοι τῆς εἰς ἡμᾶς εὐνοίας, ἄριστε φίλων, ἣν πολλοῖς τεκμηρίοις ἀληθείην ἐκφαίνων, μάλιστα τῷ θαρβεῖν ἡμῖν περὶ τῶν μεγίστων δεικνύεις. Τοῦ αὐτὰ δ' εἶσι τὰ πρὸς τὴν ἱερὰν πίστιν ἀνήκοντα, περὶ δὲ τῆ συνεχεῖ μελέτῃ καὶ τῆ σπουδῇ, εἰ καὶ μὴ τῶν ἐπισταμένων, ἡδυνήθης ἀποδείξαι σαυτόν. Ἐπεὶ μὴδὲ πολλοὶ εἰσι παρ' ἡμῖν ἐπιστήμονες, ὡς ἂν ἔγωγε φαίην, τῆς κοινῆς δυστυχίας καὶ τοῦ ἡμῶν σὺν τοῖς ἄλλοις ἀφελομένης, ἀλλὰ τῶν ἀρχούτων πεπαιδευμένων, εἰς ἔδοξας εἶναι, καὶ εἰ. Πολλοὶ δὲ εἰσιν ἐν ἡμῖν οἱ ταύτην ἔχοντες ἐπιδεικνύει τὴν ἐξί, οἱ δὲ καὶ τὸν πρόπον· α-ζήλον προσειληφότες πρὸς τὰς τῶν ἀντιθέτων προπετίας γενναίως ἐνίστανται· τὸ μὲν εὐστόχως κρίνειν περὶ ὧν ἐκαίνοι καινοτομοῦσιν, ἐκ τοῦ πεπαιδευθῆναι πάνυ καλῶς, καθὰ δήπου καὶ Ἀριστοτέλει δοκεῖ, τὸ δὲ μῆτε συγκαθιέναι, καὶ πάνθ' ὑπὲρ τῆς πατρίου δόξης ὑφίστασθαι, ἐκ τῆς εἰλικρινοῦς πρὸς Θεὸν ἀγάπης ἐπιφερόμενοι· τὸ δὲ καὶ τοὺς ἀντιθέτους μὴδὲν ὀγιὰς μῆτε φωνεῖν, μῆτε ποιεῖν, οὐ μόνον ἐξ ὧν αὐτοὶ κατορθοῦσι, πεπεισμένοι βεβαίως, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐκαίνοι διαμαρτάνουσιν. Ἰσασι γὰρ πάντας τοὺς ἐπὶ τῆς νέας θεολογίας ταύτης, ὑφ' ὧν μὲν πεισθῆναι λέγουσι λόγων, καὶ οὐδ' ἀποθέσθαι πρότερον ἐνδύαρχοντα, τούτων οὐδετέρων ἐπαύοντα, οὐχ ὅπως κρίνειν ἐαυτοὺς δυναμένους, ἀ δὲ οἰκοθεν ἐφουρίσκουσι αὐχοῦσιν, οὐδὲ ἀμείνω τῶν ποιητικῶν μύθων εὐρίσκοντα, ἵνα μὴ λέγω τὸ χειρὸν, οὐδὲ ἐπὶ τῆς ταλασιεργίας συμπλάττουσι τὰ γράδια· ἀ δὲ κατὰ τῶν οἰκείων προγόνων καὶ τῆς ἐκαίνων ἀπαυθαδι-

ζονται πίστεως, πόρρω συγγνώμης ἐξαμαρτάνοντα· τῷ δὲ τὰ δόγματα, καὶ τὴν πίστιν ἀνθρωπίνης τιμῆς ποιῆσθαι πάρεργον πάντας ὁμοῦ, τοὺς τε προαιρουμένους οὕτω, τοὺς τε συχωροῦντας αὐτοὺς, πᾶσαν, ὡς καὶ αὐτοὶ φαίην, δυσσέβειαν παρελαύνοντα. Ταῦτ' ἴσασι καὶ βοῶσιν οἱ παρ' ἡμῖν πεπαιδευμένοι, καὶ καλοὶ τῶν ἀρίστων προγόνων ἡμῶν ἔχοντο, καὶ τούτων χάριν ἀλοῦσιν. Ἐπὶ τούτοις τε μνησικακούντων σφίσι καὶ ἀμυνομένων, τῶν τῆς ἐτέρας μοίρας προϊσταμένων ἀνέχονται. Ἰσασι γὰρ ὡσπερ τι γέρας τοῖς μετὰ τῆς ἀληθείας οὐσιν ἐξελεγμένον εὐθύς ἀπὸ Χριστοῦ τῆς ἀληθείας αὐτῆς τὸ γε ἐν τοιούτοις διωγμοῖς ἐξετάζεσθαι. Ὅπερ οὐκ ἂν ἦν, εἰ μὴ τὰ χεῖρω προηρημένοι καὶ ἡ δύναμις τοῦ βλέπειν προσῆν, καὶ διὰ τοῦτο τῇ πονηρίᾳ καὶ τῇ δυνάμει τῶν ἄλλων εἰς τὸ σφᾶδ' αὐτοὺς ἀποφῆναι μακαριστοὺς ἀποχρῶνται, ἀνδράσι τε καὶ Χριστιανοῖς προσῆκον ἀναλαμβάνοντες φρόνημα. Οἱ δὲ πρὸς βίαν ἐλπίζοντες τὰς τῶν ἀνθρώπων δόξας μεταποιεῖν ἀσεβεῖς εἰσιν ὄντως, ὃ μόνον σχεδὸν ὁ Θεὸς ἀφῆκεν ἐλεύθερον ἐν ἀνθρώποις, τούτ' ἐπικῆροι ἀνάγκαις καὶ μορμολυκαίαις τισὶ καταδουλοῦσθαι πειρώμενοι. Καὶ πρὸς τούτοις τὴν ἐαυτῶν ἐλέγχουσι ἀστασίαν, ὅτι τῶν ἀνελευθέρως καὶ βιάζεσθαι δυναμένων εἰσι, καὶ τὴν ἐν τῇ ψυχῇ δόξαν ὑπὸ δέου; ἢ τινος ἐλπίδος προῖεσθαι. Ἐγὼ δ' εἰ καὶ πόρρωθεν τῆς τῶν τοιούτων μελέτης ἄλλοις ἐξέστην, τὸ δοκεῖν τισὶ πραγμάτων ἐπιθυμεῖν ἐκτρεπόμενος, ἄλλως τε καὶ τῆς τοῦ λέγειν χρείας οὐκέτι παρουσίας, καὶ πρὸς τούτῳ σύνοιδα ἐμαυτῷ τῶν πεπαι-

δουμένων ὑμῶν οὐδὲν ἔχοντι πλέον, ὃ δὴ καὶ τοὺς ἄντιθέτους οἶδα ψηφισομένους περὶ ἐμοῦ, ὧν ἄμφοιν ἕνεκα σιωπῇ παρήλθον ἄν σου τὴν πεῦσιν. Πρὸς ἦν γε μηδετέραν τουτωνὶ τῶν προφάσεων ἰσχύον ἔχειν ἐνόμισα, φίλος γὰρ εἶ σαφῆς ἐν τοῖς πρώτοις· ὁθεν οὐτε μέμψεσθαι φήσεις τοιοῦτος ὧν, εἰ τί σοι τῆς ὑποθέσεως καὶ τῶν ἁλλπίδων ἔλαττον εἰπεῖν με συμβαίη, καὶ τὸ κίνδυνόν τινα ὑπελθεῖν ὡς ἄν τί σοι χαρισαιμην τῶν ἀναγκαίων, ὡς χρέος ἄν ἀπαιτήσεως. Οὐδὲ μῖα· ροι τοίνυν ἀποφυγῆς, ἐκῶν ἄκων ὑφίσταμαι σοι τὸ ἔργον. Οἷς οὐκ ἀρίσκει ὃ τε λόγος καὶ τὰ ἐν αὐτῷ πάντα μέλει, εἰ μελήσει γε τούτοις καὶ τούτων ἕνεκα διώκειν ἡμᾶς, καὶ κακῶς τι ποιεῖν, ἀλλ' ἡμῖν μὲν καὶ ὧν πράττε·ιν μέλλουσιν, οὐδαμῶς, τοῦ δὲ, τὸ θεόν ἄπᾶν ποιεῖν, ἢν ἐπῆ τις κίνδυνος, μέλει. Δεῖν δὲ ἐν τῷ φωνῇ καταγγίλλειν, καὶ ἐπὶ τῶν δωμάτων ὑπερ ἡρέμα τε καὶ μυστικῶς ἐδιδάχθημεν, οὐδὲν δὲ δεδιότας ἀπὸ τῶν τὸ σῶμα λυμαινομένων, τῆς δὲ ψυχῆς οὐδαμῶν ἔχόντων δύναμιν ἄπτεσθαι, διδάσκει μὲν ὁ Δεσπότης ἡμῶν, ἐνάγει δὲ ὁ Παῦλος τῷ καθ' ἑαυτὴν ὑποδείγματι, ᾧ διεμαρτύρετο μὲν τὸ Πνεῦμα λέγον, ὅτι δεσμὰ καὶ θλίψεις αὐτὸν μένουσι κατὰ πόλιν, Πάντα δὲ ταῦτα κούφα ἐδόκει· Οὐδενὸς γὰρ, φησί, λόγον αὐτῶν ποιοῦμαι. Μηδενὶ γούν τῶν ἐχθρῶν φορτικὸν δοκεῖτω, τῷ ἡμετέρῳ Δεσπότη καὶ τῷ κορυφαίῳ τῶν ἀποστόλων, καὶ ἡμᾶς θέλειν τι πείθεσθαι, ἀλλ' ἐκείνων ὀλίγη φροντίς.

Δύο τοίνυν ἐξήτησας, ὧν θάτερον μὲν ἦν, τί πρὸς τοὺς ἐκκηρύκτους τούτους Ἀκινδυνεῖους, μᾶλλον δὲ Ἀκινδυνιστάς, ἡμᾶς ἄν ἀποκρίνεσθαι· δέοι, ἐπειδὴν ἡμῖν τὴν τοῦ μακαρίου Θεοδώρου τοῦ Γραπτοῦ βῆσιν προσφέρωσιν, ἐν ἧ δοκεῖ τὸ διαφέρειν οἴεσθαι τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ἐνέργειαν ἐπὶ τοῦ Θεοῦ εἰς τοὺς αἵρετικούς ἀποβρέπτεσιν, ὡς αὐτὸς δῆπου ταυτὸν εἶναι οἰόμενος ταῦτα· θάτερον δὲ τοὺς αὐτοὺς τούτους ἐψηφισα περὶ τοῦ παναγίου Πνεύματος διαπορέ·ιν, διατὶ Πατρός μὲν ἔσσι καὶ Υἱοῦ τὸ αὐτὸ καὶ ἐν Πνεύμα ἅγιον, οὕτω τῆς Γραφῆς διδασκαλίας, ἡμεῖς δ' ἐκ μὲν τοῦ Πατρὸς ὑφίστασθαι ὁμολογοῦμεν αὐτὸ, ἐκ δὲ τοῦ Υἱοῦ τὴν αἰτίαν ἔχειν ἀρνούμεθα. Δεκεῖ γὰρ εἶπεν ἦν ἴσσι καὶ ταυτὸν ἐν ἄμφοιν καὶ ὡσαύτως, δεῖν ἄν αὐτὸ καὶ ἐξ ἄμφοιν προῖναι εἶ· τουν ὑφίστασθαι. Ὡν περὶ τοῦ δευτέρου δι' ἐλαττώων πρῶτον εἰπόντες, ἐπὶ θάτερον, ὃ δὴ καὶ προδύργου ποιεῖ, τὸ πλέον τρέφομεν τοῦ λόγου.

Ἀρκεῖ μὲν οὖν εἰς λύσιν τῆς ζητήσεως ταύτης εὐσεβοῦση ψυχῇ, τὸ τὴν Γραφὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς μὲν τὸ Πνεῦμα κηρύττειν, ἐκ δὲ τοῦ Υἱοῦ μηδαμῶς, ἀλλὰ μόνον Πνεῦμα Υἱοῦ, καὶ Πνεῦμα Χριστοῦ λέγειν αὐτὸ, οὐ τὸ Πνεῦμα διχάζουσαν, οὐχ ἤττον μὲν ἐν τῷ Υἱῷ, μᾶλλον δὲ ἐν τῷ Πατρὶ τοῦτ' εἶναι διδάσκουσαν, ἀλλὰ τῷ μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς τὴν ἐκείθεν ὑπόστασιν φανεροῦσαν πρὸς τῆ κατ' οὐσίαν ἐνότητι, τῷ δὲ τοῦ Υἱοῦ λέγειν μόνον αὐτὸ, τὴν κατὰ φύσιν οἰκείωσιν μόνην κατασημαίνουσαν ἥστικος ἕνεκα τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, Πνεῦμά τε Θεοῦ λέγει, καὶ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς· ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ οὐδαμῶς φησι, ἀλλ' ἡ μόνον Πνεῦμα Υἱοῦ·

οὐ γὰρ δὴ μάτην οὕτω διέσταλλε. Τῆς Γραφῆς τῶν οὕτω διασταλλούσης, τολημρόν ἐστιν ἡμᾶς μηδὲν διαφέρειν οἴεσθαι τὸ Πνεῦμά τε Υἱοῦ εἰπεῖν, καὶ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ δεῖ τῶν γραφικῶν λέξεων ἐχομένους ἐπ' οὐταῖς τὸν τῆς πίστεως τούτων δρόμον ἀνύειν, ἕως ἄν ἡμῖν τὸ τέλειον ἀποκαλυφθῆ. Οὐ γὰρ ἡμεῖς τοῦ γε Ἀγαθῶνος· πάππα εὐσεβέστεροι, ἢ τῆς γραφικῆς διανοίας ἐπιβολώτεροι, ὃς ἐν τῇ πρὸς βασιλέας ἔλεγεν ἐπιστολῇ, τοὺς ἐπὶ τῆς ἐκτεῆς συνόδου Πατρᾶσι σύγχρονος ὧν, ἐν ἐξαιρέτων διὰ παντὸς· ἔχειν εὐχόμενοι καὶ σπυ·οῦάζοντες, ἵνα μηδὲν παρὰ τὰ κανονικῶς ὠρ·σμένα μειωθῆ, μηδὲν ἀλλυγῆ, ἢ προστεθῆ, ἀλλὰ ταῦτα καὶ ῥήμασι καὶ νοήμασιν ἀπαράτρωτα φυλαχθῶσιν.

Ὁ δὲ μέγας Βασίλειος, « Εὐσεβοῦς ἐστι, φησί, διανοία· τὰ ἀποπωληθέντα ἐν ταῖς Γραφαῖς εὐλα· βεῖσθαι καὶ ἐπιφημιζέειν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. » Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς, « Οὐ γὰρ ἐκαίνο γ' ἄν εἴποι, φησ·ιν. Εὐνόμιος δηλονότι, ὅτι ἔξεστιν αὐτῷ ἐν τοῖς περὶ τηλικούτων λόγοις παραγωγῆς τινος καὶ παρασηματισμοῦ· τῶν ὀνομάτων ἐπινοεῖν. Εἰ γὰρ καὶ ἀργού λέγου εὐθύνας ὑφέρομεν ἐν ἡμέρα κρείσσεως, ἡκού γε τὸ περὶ τηλικούτων καινοτομεῖν ἀνεύθουν ἡμῖν ἀπεθῆσεται, τάχα γὰρ τὸ μὲν ὃ· πρόπον ἐπὶ Θεοῦ καὶ Πατρὸς λέγεσθαι παρὰ τοῦ θεοῦ δεδιόγμεθα λόγου, οὕτω δὲ οὐκ ἀρμάζον τῷ Μανουεναί, δι' ὧν ἀπεισιώπησε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐνεδείξατο. »

Ὁ δὲ μέγας Ἀθανάσιος πρὸς αὐτόν, « Υἱὸν παρ· αἰνοῦμεν, φησί, ὅπερ καὶ ἑαυτοῖς παρ· αἰνοῦμεν, τὴν παραδεδομένην πίστιν φυλάττειν, ἐκτρέπεσθαι δὲ τὰς βεβήλους καινοφωνίας. Ὁ μὲν γὰρ ζητῶν τὰ ὑπὲρ ἑαυτὸν, φησ·ιν, ἐπικίνδυνος, ὃ δὲ τοῖς παρ· αἰθεῖσιν ἐμμένων ἀκίνδυνος. » Ἀρκοῦσιν οὐ τρεῖς οὐ· τοι μάρτυρες δεῖξαι, ὅτι καὶ μηδενὸς ἡμῖν διδασκάλου τὴν γραφικὴν ταυτην διάστιξιν ἀναπτύσσοντος, ἐχρῆν ἡμᾶς, ἃ μὲν ἡ Γραφή λέγει κηρύττειν, ἃ δὲ σεσιώπηκε, καὶ αὐτοὺς σιωπᾶν, καὶ οἷς ἐκεῖνη δι· ὠρισεν ἐρησυχάζειν· τούτεστι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ Πατρὸς μὲν καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁμολογεῖν, ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ μὴ λέγειν, ἀλλὰ μόνον τοῦ Υἱοῦ. Οὕτω γὰρ ἐκαίνη δι· ἐστειξεν.

Ἄλλὰ νῦν, ὃ πλέον ἐστίν, ὃ μέγας Βασίλειος οὕτως δὴ τῶν καλῶν μαρτύρων ἡμῖν ὃ μέσος, ἐν τῇ πρὸς τὸν ἀδελφὸν ἐπιστολῇ, τῇ διαστειξ· τῆς Γραφῆς ταύτης· ἐφαπτόμενος φαίνεται, καθάπερ τις ἀγαθὸς καὶ εὐγνώμων, καὶ ὡσπερ τὴν τόλμαν ἐνίων καὶ προσιδῶς ἐσομένην, καὶ πῶρρωθεν ἀναίρων· φησὶ γὰρ οὕτως· « Καὶ ὃ τὸ Πνεῦμα μόνον εἰπὼν συμπεριελαβε τῇ ὁμολογίᾳ καὶ τὴν οὐ· ἐστι Πνεῦμα, τοῦ Χριστοῦ γὰρ, καὶ τὸν ἐξ οὐ ἔστιν, ἐκ τοῦ Θεοῦ γὰρ, καθὰ φησ·ιν ὁ Ἀπόστολος. » Καὶ ὁ Χρυσόστομος, « Πνεῦμα Θεοῦ, καὶ Πνεῦμα, φησὶ, τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἵνα μήποτε ἀκούσαν· ες ἡμεῖς Πνεῦμα Θεοῦ, νομισώμεν δι' οἰκειότητα λέγεσθαι Πνεῦμα Θεοῦ, εἰσάγει ἡ Γραφή τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ προστίθησι τῷ Θεῷ τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ἄλλο δὲ τὸ Θεοῦ, καὶ ἄλλο τὸ, ἐκ τοῦ Θεοῦ. Τούτους συμφωνῶς ὁ ἱερὸς Δαμασκηνός Ἰωάννης, « Ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ τὸ Πνεῦμα οὐ λέγομεν, φησὶ, Πνεῦμα δὲ Υἱοῦ ὀνομάζομεν. »

Εἰ τοίνυν ἀπλῶς μὲν καὶ πανταχῆ τῶν λέξεων τῶν γραφικῶν ἔχασθαι παραινοῦσιν ἡμῖν, τίς δὲ βεβήλου; παραιτεῖσθαι καινοφωνίας, καὶ αὐτοὶ οὕτω ποιεῖν ἰσχυρίζονται, οὕτω δὲ καὶ ποιῶσιν οὐδὲ τῷ πρόκειμένῳ, καὶ πολλῷ δήπου σαφέστερον, ὃ ἐθεντο νόμον τηροῦσι, καὶ διαφέρειν ἡμῖν τὸ, ἐκ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ, Θεοῦ, διορίζονται, ἃ καὶ ἄμφω περὶ τοῦ Πνεύματος λέγονται, ὥστε, καὶ τὸ Πνεῦμα Υἱοῦ καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ διαφέρσιν. ἂν θάτερον μὲν λέγεται, θάτερον δὲ οὐ λέγεται, διότι μὴδὲ ἔστιν. Ἐἰ γὰρ ἔπρεπεν αὐτῷ προσηγορία τοιαύτη, φησὶν ὁ Βασιλεῖος, οὐκ ἂν ἐσιωπήθη παρὰ τοῦ Πνεύματος· τίς λοιπὸν εὐσεβεῖν βουλόμενος λογισμοῦς τινὰς ἀνθρωπίνους κομίει, ὥστε ἐνώσαι καὶ συνάψαι κακῶς, ἅπερ ἡ θεία Γραφή διώριεν ὀρθότατα δήπου, οἱ διδάσκαλοι τοῖς ταύτης ἐπίημοι νόμοις οὕτω φανερώς διορίζουσι; καὶ μέμφεται τοῖς μὴ προσέχειν αὐτῷ βουλομένοις; ἢ τίς τὰς τοιαύτας κινῶν ἀπορίας, ὅπου ἡ τῆς Γραφῆς ἀθηνεία συνίσταται τοῖς εὐσεβεῖν βουλομένοις, οὐ δόξει ταύτης καταφρονεῖν;

Πρὸς Θεοῦ καὶ πόθεν ἔχομεν ὅτι τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔστι, καὶ τοῦ Πατρὸς; ἅρ' ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν; Πόθεν πεπιστεύκαμεν, ὅτι καὶ τοῦ Υἱοῦ ἔστι τοῦτο; πότερον φύσικος πιστεύσαντες λόγοις; Οὐδαμῶς, ἀλλ' ἡ τοῦ Πνεύματος διδασκαλία, πιθανωτέρα πάντων οὔσα. ταῦθ' ἡμῖν ὁσημέραι κηρύττει τὰ δόγματα. Αὐτῇ τοίνυν οὐκ ἂν ἐφεσίπτο καὶ τούτου, εἴπερ ἦν ἀληθές. Ἐπει δὲ διορίζει σαφῶς οὕτως, καὶ Υἱοῦ μὲν λέγει Πνεῦμα, ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ οὐ λέγει, καὶ ἡμᾶς οὐ χρὴ περὶ τῶν πολυπραγμονεῖν, μὴδὲ τὸ ἀπὸ τοῦ λόγου σκοποῦμένους συμβαίνειν, οφείδειν τι πράττειν εὐσεβῆς τε καὶ δίκαιον. Εἰ γὰρ ἐνταῦθα τῇ τοῦ λόγου πιστεύσομεν ὁδηγία, διὰ τὸ μὴ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις; ταύτη πιστεύσομεν, ὡς ἂν οὕτω καὶ περὶ τὴν πίστιν ἅπασαν κινδυνεύσομεν, ὃ πᾶσα παθεῖν ἀνάγκη τοῦς τῷ φυσικῷ λόγῳ πᾶν πιστεύοντας· ἦπου καὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι τὸ Πνεῦμα, καὶ τὸ τὸν Θεὸν Πατέρα καὶ Υἱὸν εἶναι καὶ Πνεῦμα, καὶ πάντα ταῦτα φροῦδα ἐξ ἡμῶν ἔσται καὶ διαπίπτειται τοῖς ἀνθρωπίνους λογισμοῖς, καθάπερ αὔραις ὑποχωρήσαντα. Οὐδὲν γὰρ οἷς ἡ πίστις ἡμῖν προστίθησι καὶ τούτοις κοινόν. Ἡμεῖς τοίνυν ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα οὔτε πιστεύσομεν οὔτε λέγομεν ὑπεστάναι· οὐδὲ γὰρ ἡ Γραφή τοῦτο ἐκδιδάσκει· τοῦ Υἱοῦ δὲ λέγομεν ὡς ὑφαιωμένον κατὰ φύσιν αὐτῷ, ὅτι καὶ τῇ Γραφῇ καὶ τῷ Βασιλεῖω δοκεῖ, καὶ πρὸς τοῦς ἀναντίους· ἀρκεῖν ἠγοούμεθα τὴν ἐκ τῆς Γραφῆς καὶ τῶν εἰρημένων ἀπάντησιν.

Ἴνα δὲ μὴ δοκῶσι τι λέγειν σεμνόν, δι' ὧν ἀποροῦσι, σκόπει τὴν ἀτοπίαν σφίσι τοῦ λόγου. Ἐπειδὴ, φασί, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον Πατρὸς ἔστι καὶ Υἱοῦ Πνεῦμα, καὶ ἐν ἔστι, καὶ ὡσαύτως ἐν ἄμφω, ὅτι οὐσιωδῶς ὁπλονόσι· διατὶ μὴ καὶ ὁ Υἱὸς αἰτία ἔστιν αὐτοῦ ὡσαυτὸ καὶ ὁ Πατήρ; Ἐοίκασι γὰρ τοιαύτην τινὰ συμπλοκὴν ἀκολουθεῖν· Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν ἔστι καὶ ταυτὸν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, καὶ οὐσιωδῶς ἔστιν ἐν αὐτοῖς· οὐκοῦν ἄμφω τοῦτο ὀφιστώσιν, ἢ ἄμφω τοῦτο εἶσιν αἰτία. Τί γοῦν κωλύει καὶ ἐπὶ πολλῶν ἄλλων τοῦτ' ἀξιοῦν ἐπεσθαι; ἢ δὴ τὰ αὐτὰ προσεῖναι

λέγεται καὶ ἄμφω, οἷον ἡ θεότης μία καὶ ἡ αὐτὴ ἔστιν ἐν ἄμφω καὶ ὡσαύτως· ἔσονται γοῦν ταύτης ὁ Πατήρ τε ἕνα καὶ ὁ Υἱὸς αἰτίος, ὅτι ἡ αὐτὴ ἔστιν ἐν ἄμφω, καὶ περὶ πάντων τῶν κοινῶν αὐτῆς ὁ αὐτὸς ἔσται λόγος.

Ἔστι δὲ περὶ οὕθεν ἑαυτῶν τοῦτ' ἀληθές δήπου· ἀλλὰ τούναντιον ἔστιν ἀληθές, ὅτι τῶν αὐτῶν ὄντων ἐν ἄμφω καὶ ἀπαλλάκτως, ὁμοῦς ὁ Πατήρ τοῦτων ἁπάντων ὁμοῦς ἔστιν αἰτίος τῷ Υἱῷ, ὁ δὲ Υἱὸς οὐδεὶς τούτων αἰτίος· ἑαυτῷ· κατὰ ταῦτα τοίνυν οὐδὲ τοῦ ἰδίου Πνεύματος ἔστιν αἰτίος. Διὰ ταῦτ' ἄρα καὶ μόνη πηγὴ τῆς ὑπερούσου θεότητος; ὁ Πατήρ ἐληρται τῷ Διουσίῳ, ὡς ἐξ ἐκείνης τῆς ὑποστάσεως τῶν ἄλλων θεῶν τε ὑποστάσεων ἀναδύζουσων, καὶ τῶν αὐταῖς προσόντων ἀπάντων, αὐτῶν δὲ ἑκατέρω; τῷ ἐξ αἰτίας εἶναι γνωρίζομένης, καὶ τὰ αὐτὰ πάντα τῷ Πατρὶ, τῆς μὲν γεννητῆς ἔχουσης, τῆς δὲ ἄλλον τινὰ τρόπον, ἅπερ ἐκεῖνος ἀναιτίως ἔχει καὶ πηγαιῶς. Σκόπει δὲ καὶ τῆδε. Τὸ αὐτὸ Πνεῦμα Πατρὸς ἔστι καὶ Υἱοῦ καὶ ἐν ἔστιν ἐν ἄμφω. Φασὶ δὲ αὐτοὶ τὸν Υἱὸν αἰτίον εἶναι αὐτοῦ. Οὐκοῦν τοῦ πατρικοῦ Πνεύματος αἰτίος ἔστιν ὁ Υἱὸς κατ' αὐτοῦς, εἴπερ ἔστιν ἐν, ὡς πρότερον εἰρηται· καὶ οὐδὲν μᾶλλον τοῦ ἐν αὐτῷ ἢ τοῦ ἐν τῷ Πατρὶ. Ἄλλ' ὅπερ ἔστιν αἰτίον τινος· ἐνυπάρχειν τινι τῶν ἀπλῶν, καὶ αὐτοῦ ἔστιν αἰτίον, ὦ τοῦτ' ἐνυπάρχει. Τοιοῦτον δὲ ἔστιν ὁ Πατήρ, ἀπλοῦς γὰρ ἔστι, καὶ ἀπλῶς ἀπλοῦς. Οὐκοῦν ὁ Υἱὸς ταύτη γε ἔσται αἰτίος τοῦ Πατρὸς, τοῦ ἐν αὐτῷ Πνεύματος αἰτίος ὢν. Τοῦτο δὲ οὐ δεῖ δεδιέναι περὶ τοῦ Πατρὸς. Πιστεύειν μὲν οὐν πᾶσα ἀνάγκη ὅτι τοῦ Πνεύματος τοῦ ἐν τῷ Υἱῷ αἰτίος ὢν, καὶ αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ αἰτίος ἔστιν. Ὅρξ οὐ κρημνῶν ἐκβάλλει ἢ ἀκολουθία ἐκείνη τοῦς μὴ θευλαβούμενους αὐτῆν; ὅρξ ὁπόσον ἔστιν ἐπικινδύνον ἀξιοῦν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι πιστεύειν; διὰ τὴ λέγεσθαι αὐτὴ τοῦ Υἱοῦ εἶναι; Ταῦτα οὐν, ὡς εἶκεν, οἱ τῆς Ἐκκλησίας διδάσκαλοι εὐλαβούμενοι, τοῦ Υἱοῦ μὲν λέγουσιν εἶναι, ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ οὐ λέγουσι, καὶ πρὸ οὕτων ἡ θεία Γραφή, καθὰ προσέπομεν.

Ἄκουε δὲ καὶ περὶ τῆς τοῦ μακαρίου Θεοδώρου ῥήσεως ἐφεξῆς, περὶ ἧς δὴ μάστιχα καὶ προῦργου πυθάνη. Αὐτῆν δὲ πρῶτον τὴν ῥῆσιν ἡμᾶς ἐκθέσθαι σοὶ χρὴ. Φησὶ τοίνυν ἐκεῖνος, Ἐὐ προφητικῆ τινι προγνώσει καὶ χάριτι, ἄπαγε, τοιαῦτα ἐπραττεν ὁ Δεσπότης, καὶ τοῖς μαθηταῖς προῦλεγεν, ὡσαυτὸ βλέπων τὰ ἐμπροσθεν, ὡς Θεὸς δὲ παρὼν ἅπασιν, οὐδὲ ἐνεργεῖα ψιλῆ κατὰ τινὰς τῶν πάλαι λοιδορησάντων, κενῶσαι μὲν τοῦς οὐρανοὺς τῆς ἑαυτοῦ ὑποστάσεως κατὰ τοῦς καιροῦς πῆς θείας σαρκώσεως, εἶναι τε οὐσιωδῶς ἐν ἡμῖν, ἐνεργεῖα δὲ καὶ ζῆζ μόνη πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, ἐπεὶ ἕτερον οὐσίαν, καὶ ἕτερον ἐνεργεῖαν, ὡσαυτὸ ἐπὶ τῶν σωματικῶς θεωρουμένων· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ βελου λόγου ἐπέθεντο, ὅπερ τοῖς εὐσεβῆσιν ἀπεῖρηται. Ἐπὶ γὰρ τῶν ἀπλῶν καὶ ἀσωμάτων ἐν οὐδενὶ διαφέρειν ἴσασιν. Οὐ γὰρ διοριστέον ταῦτ' ἀλλήλων, ἵνα μὴ σύνθετον τὸ ὑπὲρ πᾶσαν ἀπλότητα νοεῖτο. Οὕτε γὰρ ἡ θεία οὐσία ἀνερέρητος; εἴη ἂν ποτε, οὔτε ἀνούσιος ἢ ἐνεργεῖα. Ὁ Πατήρ μου γὰρ, φησὶ, ἕως ἄρτι ἐργάσα-

ται, καὶ ἔργάζομαι. Ὁ μὲν γὰρ τὸ ὑπερουσίως εἶναι αὐτὸν, καὶ ἀεὶ ὡσαύτως εἶναι, καὶ ἀπαρεγκλίτως ἐπὶ τῆς ἑαυτοῦ μονιμότητος καὶ ἰδρύσεως ἵστασθαι δηλοῖ· ἡ δὲ τὰς ἐν τοῖς οὐαῖς προνοητικὰς προόδους καὶ ἰαβρήτους οικονομίας· παρίστησι, καθ' ἃς ἀνεκφοιτήτως τῆς οἰκειᾶς ἀπλότητος προῶν, πρακτικεῦεται τὴν τῶν ὄλων ἐργαζόμενος πρόνοιαν. Ἄλλ' εἰ καὶ μετὰ ἀνθρώπων κεχημάτικεν ὡς ἀληθῶς ἀνθρώπος, τῶν πατρικῶν οὐκ ἀπελείπετο κλιπῶν· καὶ ὁ Πατὴρ ἦν ἐν αὐτῷ, καὶ αὐτὸς ἦν ἐν τῷ Πατρὶ. Ὁ μὲν οὖν ῥῆσις τοιαύτη.

Πῶς δὲ δεῖ ταύτας γε καὶ τὰς ἄλλας ἐξηγεῖσθαι ῥήσεις τῶν διδασκάλων, δεῖ γὰρ τοῦτο προτετάχθαι τῶν ἄλλων, ὁ μέγας ἡμῖν Ἀθανάσιος ἀριστὰ γε ἐν τῷ κατὰ Ἀρειανῶν πρώτῳ νομοθετεῖ. Φησὶ γὰρ, εἰ δὲ ὡς ἐπὶ πάσης τῆς θείας Γραφῆς προσήκει ποιεῖν καὶ ἀναγκαῖόν ἐστιν, οὕτω κἀνταῦθα, καθ' ὃν εἶπεν ὁ Ἀπόστολος κειρὸν, καὶ τὸ πρόσωπον καὶ τὸ παράδειγμα, δεῖ ὅπερ ἔγραψε πιστῶς ἐκλαμβάνειν, ἵνα μὴ παρὰ ταῦτα, ἢ καὶ παρ' ἑτερόν τι ταῦτα ἀγνοῶν ὁ ἀναγινώσκων, ἐξω τῆς ἀληθινῆς διανοίας γένηται. Ὅταν μὲν γὰρ τῶν τοιούτων ἔχη τις τὴν γνώσιν καλῶς, ὀρθὴν ἔχει καὶ ὀρθῶς διανοοῖται τῆς πίστεως· ἐὰν δὲ παρ' ἑτερόν τις ἐκλαμβάνῃ τούτων, εὐθὺς εἰς ἀρεσιν ἐκπίπτει. Καὶ Κύριλλος δὲ ὁμοίως ἐν Θησαυροῖς, εἰ δὲ, φησὶ, τὸν εἰς ἔρευναν τῶν θείων ἐκβαίνοντα Γραφῶν τὸν καιρὸν ἐπιτηρεῖν καθ' ὃν λέγεται τὸ δηλούμενον, καὶ τὸ πρόσωπον παρ' οὗ, ἢ περὶ οὗ, ἢ δι' οὗ λέγεται. Οὕτω γὰρ ἂν ἀπλανῆς ἢ διάνοια φυλαχθεῖ τοῖς ὀρθῶς ἐθέλουσι νοεῖν. Τὰ αὐτὰ δὲ καὶ πάντες οἱ διδύσκαλοι κοινῶς ἀξιοῦσι. Τούτῳ τῷ κανόνι καὶ ἡ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία στοιχοῦσα, τὰς ἐνῶν διδασκάλων ῥήσεις προσφῶς τοῖς καιροῖς καὶ ταῖς ἄλλαις τότῃ περιστάσεσιν ἐκλαμβάνουσα, εἰ καὶ τῷ τῶν ῥημάτων ἡχῶ δοκοῦσα τοῖς πειρασταῖς τούτοις καὶ καινοδόμοις τινὰ συνηγορίαν παρέχεσθαι, τὸ δὲ τῆς ἀληθείας φρόνημα ἐκ τε τῶν κοινῶν τῆς πίστεως ὑποθέσεων, καὶ ἐκ τῆς κοινῆς τῶν διδασκάλων ἀπάντων καὶ συμφώνου γνώμης ἀπορρίζουσα, ὀρθῶς φρονεῖν ἡμᾶς τὴν θείαν οὐσίαν καὶ τὰς ἐνεργείας αὐτῆς πραγματικῶς διακρίνεσθαι, τούτεστιν ἐκ τῆς τοῦ πράγματος φύσεως· οὐ κατ' ἐπίνοιαν μόνον, τοῖς δὲ κατ' ἐπίνοιαν μόνον αὐτὰ διακρίνουσιν, ὡς μητρολοῖαις καὶ ἀμαθείς πρὸς τούτῳ μῆτε προσέχειν καὶ πολεμεῖν. Ταύτη δὲ τῇ δόξῃ καὶ διδασκαλίᾳ τῆς ἱερᾶς ἡμῶν μητρὸς τῆς Ἐκκλησίας ἀκολουθῶν καὶ ὁ μακάριος ἐκεῖνος τῆς Ἐφεσίων πρόεδρος Μάρκος ἐν τῷ κατὰ τοῦ Καλέκα συγγράμματι, τὴν προτεθειμένην τοῦ μακαρίου Θεοδώρου ῥῆσιν ἐξηγεῖται πᾶν δικαίως τε καὶ σοφῶς, καὶ ὡς ἂν αὐτὸς ὁ τὴν ἀρχὴν συνθείς· καὶ σχεδὸν οὐδαμῶς δεῖ προσθήκης, οἷς ὁ θαυμαστὸς ἐκεῖνος Πατὴρ διωρίσατο.

Οἱ μὲν δὲ περὶ Βαρλαάμ καὶ Ἀκίνδυνον τὴν θείαν οὐσίαν τῶν ταύτης ἐνεργειῶν, καὶ τελειοτήτων λόγῳ, τούτεστιν ἐπινοεῖ, μόνον διακρίνον, πραγματικῶς ἀδύνατον φάσκοντες εἶναι διακρίσθαι. Ἦγοῦντο γὰρ οὕτω πλεῖον τε πράγματα ἂν εἶναι ἐν τῷ Θεῷ, καὶ σύνθετον αὐτὸν εἶναι κινδυνεύειν, ὡς ἐν ἑαυτῷ

πλεῖον πράγματα ἡνωμένα περιέχοντα· φεύγοντες οὖν τὸ σύνθετον νομίσαι τὸ θεῖον, κατ' ἐπίνοιαν μόνον αὐτ' ἐνόμισαν διακρίνεσθαι· ἡγνούον γὰρ ἄρα, ὡς εἶπε, τίς ἐστὶν ὡς ἀληθῶς ἡ τῆς ἐπινοίας διάκρισις. Ὅτι ὅρων ἐστὶν ἐν τῇ ψυχῇ καὶ ὑπ' αὐτῆς πεποιημένων ἢ πεπλασμένων· καὶ δεῖ τὸ διακρίσθαι πραγματικῶς, τὸ μὲν ἔστι τὸ πράγματα εἶναι τὰ διακρίσιμα, ὡς ὑφ' ἐστὶν τε καὶ ὄλα καὶ ἄτομα, τὸ δὲ, τὸ θάτερον μὲν εἶναι πρᾶγμα οὕτως, θάτερον δὲ τι τοῦ πράγματος εἶναι, καὶ ἐν τῷ πράγματι, ἢ καὶ ἄμφω τι τοῦ πράγματος εἶναι· ὅθεν εἶπετο τὰ ἀδεῖα σφᾶς δεδιέναι περὶ τῆς συνθέσεως δεδιότας· οὐ γὰρ ἐστὶν ἀληθές, ὅτι τὰ τῷ Θεῷ ἀποδοδόμενα πραγματικῶς ἀποδίδονται· καὶ οὐ κατ' ἐπίνοιαν ἡμετέραν. Ἔστιν ἄρα σύνθεσις τούτων τε καὶ ἐκ τούτων ἐν τῷ Θεῷ. Ἦγνούον γὰρ, ὡς εἶπε, πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὸδε, ὡς ὅθεν ἀπεσι· τὰ πρὸς τὸ συντιθέναι ζητούμενα, ἀνάγκη καὶ τὴν σύνθεσιν ἐκείθεν ἀπεινᾶν καὶ παρεῖναι γε ἐνθα γε πάρεσιν. Οἷον δεῖ μὲν τῶν συντιθέντων ἕκαστον εἶναι· πεπερασμένον, ἀλλὰ τὴν θείαν οὐσίαν ἄπειρον εἶναι πάντες πιστεύομεν. Καὶ πάλιν χρὴ τούτων ἕκαστον δύνασθαι μέρος εἶναι τινος, ἀμπερὶ δὲ τὸ θεῖον κατὰ πᾶσιν εἶναι, καὶ μέρος οὐδενὸς εἶναι δύνασθαι, καὶ ἡμέτερόν ἐστι φρόνημα. Καὶ πλεῖον δὲ ἄλλα ζητεῖν εἰλόθαι πρὸς τὴν σύνθεσιν οἱ περὶ ταῦτα δεῖνοι. Ἄλλ' ἀρκεῖ καὶ ταῦτα χάριν ὑποδείγματος εἰρημένα, οἷς ἄπειρον ἐνεσι καὶ τὸ τῶν συντιθέντων ἕκαστον πρᾶγμα εἶναι προσήκειν. Ἐν δὲ τῷ Θεῷ ἢ τε οὐσία καὶ ἡ ἐνεργεία τι τοῦ πράγματος· εἰσι κἀν τῷ πράγματι. Φημὶ δὲ ἐνεργεῖαν εἶσε τὴν ἐνδον, εἰτε τὴν ἐξω.

Πράγματα δὲ εἰσι κυρίως ἐν τῷ Θεῷ αἱ τρεῖς τῆς μακαρίας ἐκείνης ἐνάδος ὑπὲρ λόγον καὶ νοῦν πιστευόμεναι ὑποστάσεις. Ἄ μὲν οὖν φεύγοντες ἡρωῦντο τὰ ἀληθῆ, ἐξῆν ἂν αὐτοῖς τούτων ἀπηλλάχθαι· καὶ μετὰ τῆς ἀληθείας ἐστῶσιν· οὔτε γὰρ δεῖ τὰς τρεῖς ὑποστάσεις τὸ θεῖον σύνθετον εἶναι ἀνάγκη, οὔτε διὰ τὰ ἐν αὐτῷ πραγματικῶς ὄντα καὶ θεωρούμενα, ἐφόσον ἐκατέρωθεν ἄπεισι, τὰ λοιπὰ τῶν πρὸς τὴν σύνθεσιν ζητούμενων· ὃ δὲ ἡμάρτανον τῆς ἐπινοίας ἀρκουμένο διακρίσει, τούτο σφᾶς ἐκ πολλῆς οἰήσεως ἐλελήθει. Αὐτῶν γὰρ ἐνεκα καὶ τῆς αὐτῶν σοφῆς θέσεως κινδυνεύομεν ἂν τὴν ἄλλως περὶ Θεοῦ τὰς πολλὰς ἐκείνας συντιθέναι προτάσεις· εἰ καὶ τῶν περὶ Θεοῦ λεγομένων ἐκάστῳ μὴ ἐν ἀποκρίνοιο ἐν τῷ πράγματι, ἀλλ' ὅροι τινὲς εἶεν ταῦτα ὑπὸ τῆς ἡμετέρας ἐκτισμένοι ψυχῆς· ὃ δὲ θεὸς οὐσία μόνον ἀνενέργητος, εἴη, διὰ τὸ μῆτε ἐνεργεῖαν εἶναι ἐκεῖ, ἢ ἐνεργεῖαν, ἢ οὐσία προσοῦσα καὶ πρὸ τῆς ἡμετέρας νοήσεως, μῆτε ἐκ τῆς ἡμετέρας ἐπινοίας δύνασθαι ταύτην δῆπου προστιθεσθαι. Ἄλλὰ τοῦτο ψεῦδος περιφανῶς καὶ ἀδύνατον· τὸ γὰρ ἐνεῦθεν αἴτιον πρὸς τὴν ἱερὰν Γραφὴν ἀνατρέχει, ἡτις ἡμῖν πρώτῃ τὰς προτάσεις ταύτας συντίθει· ὅτι ἀγαθὸς ἐστὶν ὁ θεός, φάσκουσα, καὶ ὅτι ἀληθής, καὶ ὅτι δικαίος, καὶ δικαιοσύνας ἡγάπητος, καὶ πάντα δὴ τὰ τοιαῦτα, οὐ τῶν ἡμετέρων ἐπινοιών δῆπου στοχαζομένη, καὶ ταύταις ὁδοποιούσα, ἀλλὰ πιστεύειν ἡμᾶς ἐκδιδάσκουσα, ὡς ἐστὶν ἐν τῷ Θεῷ

ἡ δικαιοσύνη, εἴπερ καὶ ἀλλοθί· που; καὶ ἡ ἀγαθότης Α καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ τῆλλα ὡσαύτως. Ἐκινδύνους δ' ἂν τόγε πρότερον τῇ ἱερᾷ συμβαίνειν Γραφῇ τῆς ἐκείνων κρατώσης θέσεως.

Ὡς δὲ λόγου μὲν ἔστι κυρίως διάκρισις, ἥτις ὑποκειμένου καὶ κατηγορουμένου μόνον ἔστιν ἢ τοιούτων. Αὕτη γάρ ἐστιν ἐν τῇ ψυχῇ μόνον, καὶ οὐδαμῶς ἐν τῷ πράγματι, ὅτι κατηγορία δῆπου καὶ ὑπόθεσις ψυχῆς ἔστιν ἔργον. Ὁ γὰρ Πέτρος οὐκ ἔστιν ἐν τῷ Πέτρῳ, ὡς πράγμα τι ἐν πράγματι. Ἐν γάρ ἐστιν ἀριθμῷ ὁ Πέτρος καὶ ἀδιαιρέτων, ἀλλ' οὐν τοιαύτην τινὰ πρότασιν δυνάμεθα πλάττειν κατ' ἀληθῆ, ὅτι ὁ Πέτρος Πέτρος ἔστιν. Ἐν ἢ τὸ μὲν ἔστιν ὑποκείμενον, τὸ δὲ αὐτοῦ· κατηγορούμενον· ταύτη δὲ δῆπως καὶ διακρινόμενα.

Σκόπει τοίνυν, εἰ καὶ ὁ Θεὸς· οὕτως ἀληθῆς ἔστιν ἢ δίκαιος, ὡς ὁ Πέτρος, Πέτρος; ἔτι μινόμενος; μήτ' ἂν ἀξιοῖ τούτο, τοῖς μὲν γὰρ ὄροις ἐκείνοις ἐν οἷς ἡ τοῦ λόγου διακρίσις στρέφεται, γένετ' ἂν ποτε σχλῆ τῆς ἡμετέρας; ψυχῆς περιαιρουμένης, ἢ τοὺς τοιούτους ὄρους· δύναται πλάττειν, ὥστε καὶ ταί; ἐν αὐταῖς διακρίσεις, οὐσία δὲ Θεοῦ· καὶ ἐνέργεια, καὶ ἡ ἐν τούτοις διαφορὰ καὶ περιαιρουμένης ἀπάσης ψυχῆς καὶ νοῦ παντός ἐσται. Οὐ γὰρ ἀντίσταται τῇ ἐνεργείᾳ τῇ θεῖᾳ, εἴτε τῇ ἐνδον, εἴτε τῇ ἔξω, τὸ εἶναι ἢ τὸ ὑπάρχειν ἢ τὸ προάγεσθαι, κἂν πάντα νοῦν ἀναιρεθῆναι συμβαίη, ὅς ταῦτα τῆς θείας ἐνεργείας κατηγορεῖ· οὐδέ τί γε τῆς τοιαύτης ἕνεκα κατηγορίας ἐστὶ, τὸ τὴν θεῖαν ἀγαθότητα ἐν τῷ Θεῷ εἶναι, ἢ τὸ ἀπολελυμένως μὲν αὐτὴν ὑπάρχειν ἐκεῖ, γέννησιν δὲ καὶ προσβολῇ ἀναφορικῶς καὶ παρότητα καὶ υἰότητα. Ἀλλὰ ταῦτα καὶ μὴ νοούμενα, οὐδὲν ἤττον ἐστὶ καὶ ἐστὶ οὕτως ἐν τῇ τοῦ πράγματος φύσει. Πέτρος; δὲ ὑποκίεσται αὐτὸς ἐαυτῷ, καὶ ἐαυτοῦ κτήρηθησεται, καὶ ταύτη διακριθῆσεται, οὐδαμῶς ἀπαλλαστόμενος τῆς ταῦτα πεφυκυίας; πράττειν ψυχῆς.

Οὕτε τοίνυν τῇ θεῖᾳ Γραφῇ, οὕτε τῷ λόγῳ συμβαίνοντα ἡξίουσι οἱ περὶ Βαβυλᾶμ καὶ Ἀκινδύνου, καὶ ἅμα τοῖς διδασκάλοις πᾶσι μαχόμενα, ὧν τὰς ῥήσεις εὐρήσεις ἐν τῷ τοῦ μακαρίου Πάλαμᾶ συγγράμματι, ἐν ᾧ τρόπους τινὰς διακρίσεως τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ προτιθεὶς τὰς τῶν διδασκάλων ῥήσεις τούτους βεβαιούσας ἐπάγει μάλιστα προσφωῶς. Νῦν δ' ἀπόρησεν τὰ εἰρημένα τὸ τε τῶν Ἀκινδυνιανῶν παραστήσαι σοι φρόνημα, καὶ ὡς εἶχεν ἀποπον. Ἡ δὲ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία ἐν ἱερῶν θεολόγων Γρηγόριον τῶν ἐαυτῆς προστησαμένην δογμάτων, ὑπερασπίζειν ἐκείνῳ πολλαχῶς τούτων προσήκον, τὸν μὲν τὸν Θεὸν ἀνθρωπίναις ἐπινοίαις σεμνύνεσθαι, ὥσπερ μηδεμίαν ἔργον σεμνότητος προσούσης αὐτῷ, πόρρω τῆς εὐσεβοῦς ὑπολήψεως ἔκρινεν εἶναι· εἶναι δὲ τινὰ καὶ τάξιν καὶ διάκρισιν ἀληθῆ τε καὶ πραγματώδη τῆς θείας οὐσίας καὶ τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ, ὡς καὶ αὐτοῖν ἀμφοῖν οὐσῶν ἀληθείᾳ καὶ πράγματι, κατὰ τὸν ἐκατέρου πρέποντα τρόπον περιφανῶς ἀνεκῆρυξεν· οὐχ οὕτω λέγοντες εἶναι πρᾶγμα τὴν θεῖαν οὐσίαν, τὴν τε θεῖαν ἐνέργειαν, ὡς ἐκάτερον ὑφεστώς τε καὶ ἀπο-

μον, ὃ δὴ πολλοὶς ἐπῆλθεν ὑπονοεῖν, καὶ διὰ τοῦτο τὰς συνθέσεις ἐπῆγον, καὶ τὴν πολυθεταν, ἀλλὰ τὸ τοῦ πράγματος εἶναι καὶ ἐν τῷ πράγματι ταῦτα φρονούντες καὶ κηρύττοντες, καὶ ὅλως πραγματικὰ τινὰ, καὶ τῇ τοῦ πράγματος φύσει διακρινόμενα.

Ταύτην δὲ τὴν διάκρισιν τίς ἀγνοεῖ. πολὺ μὲν τῆς διακρίσεως ὑπερηρμένην ἐκείνης, ἢ προσεῖχον οἱ περὶ Βαβυλᾶμ καὶ Ἀκινδύνου, τουτέστιν, ἥτις ἐν ὄροις στρέφεται πεποιημένους ὑπὸ τοῦ νοῦ, ἢν δὴ κυρίως ἴσμεν λόγου διάκρισιν, τῆς δὲ πραγματικῆς ἐκείνης αὐθις ἀδρανεστέραν, ἢ τὰ θεῖα διακρίνεται πρόσωπα; Ταῦτα ἐκ διακρίνειν οὐκ εἰδότες οἱ μητραλοῖται, ὅτι μὴ δυναμένην τὴν θεῖαν ἐνέργειαν διακρίνεσθαι τῆς θείας οὐσίας, ὡς τὰς ὑποστάσεις ἀλλήλων ἐώρων, πάνυ καλῶς τοῦθ' ὀρῶντες εἰς τὴν τοῦ λόγου διάκρισιν· εὐθις κατηνέχθησαν, ἐνδὸς μὲν ἀπαλλαγέντες κρημνοῦ, ἀλλὰ δὲ ἐμπεπτωκότας, τὸν ἴσον δλεθρον φέροντι· οὐδ' ἐκείνο γοῦν ἐνοήσαντες τὸ τοῦ ἱεροῦ Βασιλείου ἐν τῇ πρὸς Εὐστάθιον ἐπιστολῇ· « Οὐκοῦν, φησὶν, ἐξ οὐσίας τινὸς, εἴτε ἐποπτικῆς, εἴτε ἐνεργητικῆς, ἔδειξεν ἡ προσηγορία, φέρεται τῆς θεότητος δηλονότι· ἡ δὲ θεῖα φύσις ἐν πᾶσι τοῖς ἐπινοουμένοις ὀνόμασι, καθὸ ἐστὶ, μένει ἀσφμαντος, ὡς ὁ ἡμέτερος λόγος. Εὐεργέτην γὰρ καὶ κριτὴν, ἀγαθόν τε καὶ δίκαιον, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα μαθόντες, ἐνεργειῶν διαφορὰς ἐιδόχθημεν. Τοῦ δὲ ἐνεργούντος τὴν φύσιν οὐδὲν μᾶλλον διὰ τῆς τῶν ἐνεργειῶν κατανοήσεως ἐπιγνώνας δυνάμεθα. Ὅταν γὰρ ἀποδιδῷ τις λόγον ἐκάστου τούτων τῶν ὀνομάτων, καὶ αὐτῆς τῆς φύσεως περὶ ἢν τὰ ὀνόματα, οὐ τὸν αὐτὸν ἀμφοτέρου ἀποδώσει λόγον. Ἄν δὲ ὁ λόγος ἕτερος, τούτων καὶ ἡ φύσις διάφορος. Οὐκοῦν ἄλλο μὲν ἔστιν οὐσία, ἥς οὐκ ἔστιν ἄλλος μνηστῆς ἐξευρέθη, ἕτερον δὲ ἡ τῶν περὶ αὐτὴν ὀνομάτων σημασία, ἐξ ἐνεργείας τινὸς ἢ ἀξίας ὀνομαζομένων. »

Ἴδου σαφῶς ὁ διδάσκαλος αὐτοῖς ἐπιδείκνυσιν, εἴπερ ἐθεύλαντο συνορεῖν, ὅπως ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἐνέργεια ἐκ τῆς τοῦ πράγματος φύσεως; καὶ ἐτι μᾶλλον εἰδικῶς ὡς εἴπειν διακρίνεται. « Ἄλλος μὲν γάρ ἐστι νοητῆς οὐσίας λόγος, φησὶν, ἄλλος δὲ ὁ τῆς ἐνεργείας. Ἄν δὲ ὁ λόγος ἕτερος, καὶ ἡ φύσις τούτων διάφορος. Ἡ φύσις ἄρα τῆς θείας οὐσίας καὶ τῆς θείας ἐνεργείας οὐχ ἡ αὐτὴ ἔστιν, ἢ φύσιν λέγων τὴν φυσικῶς ἐνσημαινομένην τῷ λόγῳ, τὸ τί ἦν εἶναι λέγοντι, τοῦ ὀριστοῦ ἰδιότητα, δι' ἢν ἔστιν αὐτὸ, ἢ ἐνεργεῖ· ἢ ἔχει, ὡς ἄρα δῆπου καὶ πέφυκεν, ὃν οἶμαι τρόπον τὸ φύσει πρὸς τὸ θέσει καὶ κατ' ἐπινοίαν. Οὕτως τε ὁ διδάσκαλος ἐν τοῖς πρὸς Εὐνόμιον, καὶ ἄλλοι τῶν διδασκάλων ἐν τοῖς ἰδίοις ἀντιδιαίρουσι συγγράμμασιν. Ἀρκεῖ γὰρ οὕτω τοῖνομα τῆς φύσεως ἀναπτύξαι σοι πρὸς γε τὴν παροῦσαν χρεῖαν. Ἐμβαθύναι δὲ αὐτῷ καὶ κατὰ τὰς ὑψηλοτέρους μεθόδους, λίαν ἐστὶ περιεργον. Εἰ τοίνυν, κατὰ τὸν μέγαν Βασίλειον, ἐκ τῆς τοῦ πράγματος φύσεως διακρίνεται ἢ τε οὐσία τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ, καὶ τοῖς λόγοις τοῖς ἐν τῇ ἦν εἶναι δηλοῦσι· πῶς οὐ πρόδηλόν ἐστιν ἀμαρτάνειν τοὺς κατὰ

τὴν ἡμετέραν ἐπίνοιαν αὐτὰ διακρίνοντας; ἀλλὰ μὴν καὶ τοῦ τῆς συνθέσεως δέους ἀπαλλάττοντας σφδς, αὐτὸν γε τοῦτον τὸν διδάσκαλον, ἄλλον ἂν εἴπερ ἐβούλοτο, καὶ τὸν ἱερὸν Μάξιμον. Ὁ μὲν γάρ, ἐν β' τῶν πρὸς Εὐνόμιον ἐγκαλοῦντα αὐτῷ τὴν σύνθεσιν, ἵτι μὴ αὐτὴν τὴν θεῖαν οὐσίαν, ἀλλὰ περὶ αὐτὴν ἐτίθει τὸ ἀγέννητον, εὐ γὰρ δὴ οἱ δεικτικὸι τῆς ἰδιότητος αὐτοῦ τρόποι, φησί, τὸν τῆς ἀπλότητος τρόπον παραλυπήσωσι. » Μάξιμος δὲ ἐν εἴ' κεφ. τῆς πρὸς Πύρρον διαλέξεως, εὐ Ὁρδς, φησίν, ἔτι ἐκ τούτου πλανᾶσθε, ἐκ τοῦ πάντῃ ἀγνοῆσαι, ὅτι αἱ συνθέσεις τῶν ἐν ὑποστάσει ὄντων, καὶ οὐ τῶν ἐν ἐτέρῳ θεωρουμένων εἰσι, καὶ τοῦτο κοινὸν φρόνημα πάντων καὶ τῶν ἐξω φιλοσόφων, καὶ τῶν τῆς Ἐκκλησίας θεολόφων μυσταγωγῶν, ἐν ὑποστάσει ὄντα καλῶν. Ἄπερ ἅμα δια ὑπὸ τοῖς αὐτῶν ὀνόμασιν ἀναθρόσκουσι, ὡς ἔχουσιν αἱ πρῶται οὐσίαι, καὶ ἐκ μέρη τῶν οὐσιῶν τούτων, ἢ τὸ ὑποκειμενὸν καὶ τὸ κοινὸν συμβεβηκός· καὶ τὰ τοιαῦτα. » Ὁ δὲ ἱερὸς θεολόγος Γρηγόριος οὐχ οὕτως ἐν ὑποστάσει τὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν σοφίαν ἔλεγεν εἶναι χωρὶς, καὶ τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἀλήθειαν, ὡς ἔστιν εἰπεῖν τὸν Πέτρον καὶ τὸν Παῦλον, ἢ τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα, ἢ τὴν χεῖρα καὶ τὴν κεφαλὴν, ἀλλ' ὡς τὸν νῦν καὶ τὴν θέλησιν ἐν ἀνθρώπῳ, ἀ μὴτε χωρίζεσθαι δύναται, καὶ ἅμα; θάτερον αὐτῶν οὐδ' ὀρισμός· ἔστι θατέρου, οὐδ' ὀρισμὸς μέρος, καὶ φυσικῶς ἐνυπάρχουσι τῷ ἀνθρώπῳ, ὡς περ τιμὴς αὐτοῦ τελειότητες, ὧν ἄνευ οὐδ' ἀνθρώπος εἶναι, οὕτως ἔχοντα καὶ πραγματικῶς δὴπου εἰσὶν αὐτῷ, τῷ γε ὁλοσχεριστέρῳ τῶν σημαινομένων τοῦ πράγματος. Ἡ μὲν δὴ τῶν δεξῶν ἀμφοτέρων διαφορά τοιαύτη εἶς ἔστιν.

Ἐὼ μὲν γὰρ εἰς ἄλλας διαφορὰς τῶν ὀριστῶν ἐκείνων, ἐν αἷς ἦν, ὅτι καὶ τὸ περιεστρέψαν τὸν ἡμέτερον δεσπότην ἐν Θεωρίῳ πῶς κτίσμα εἶναι ἐτίθεντο, ἢ ἐκ τοῦ ἡλιακοῦ προσειλημμένου φωτός, ἢ πῶς· εὐθὺς τῆς χρείας ἕνεκα δημιουργηθῆναι καὶ πάλιν ἀπογενόμενον. Ὡν θάτερον μὲν ἀνάξιον Χριστοῦ καὶ τῆς ἀληθινῆς ἐκείνου θαυματουργίας, θάτερον δὲ οὐτ' ἀναγκαῖον, καὶ ἅμα ἀδύνατον· εἰς γὰρ ἀνάγκη δημιουργεῖν πῶς ὄφθαιον, ἀλλ' οὐ τὸ οἰκτεῖον ἀνακαλύπτειν;

Τί δὲ εἶσιν ἢ παρὰ τῆς Ἐκκλησίας κηρυττομένη ἀλήθεια; Ὅτι τὸ θαῦμα ἐκεῖνο θεότητος ἀποκάλυψις ἦν, τῇ χρεῖα καὶ τῷ καιρῷ πρόσφορος τε θαυματουργημένη. Καὶ τὸ πῶς οὐ ξένον οὐδ' ἐπίσαστον ἦν, ἀλλ' οἰκτεῖον, καὶ τῆς ἐν Χριστῷ προσωπικῶς συνημμένης θεότητος, ὃ δὴ τὸν μὲν ἐμπροσθεν χρόνον, καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν ἐλάτθανεν, ὑπὸ τῆς στεγανότητι τῆς σαρκός, ὡς οὕτως εἰπεῖν, συνεσταλμένον· καίτοι καθάπαξ ἤπειρον, καὶ θωματικῶς ὀφθαλμοῖς φυσικῶς ἀόρατον ὄν· τότε δὲ παραδόξως διὰ τοῦ δεσποτικῷ διέδραμα σώματος καὶ διήστραψις, καὶ τὴν οἰκτίαν ἐνδοθεν ἐξέπεμψεν αἰγλήν, εἴτε μόνως τῆς ἁγίας σαρκὸς ἐκείνης βελτίωσιν τινα πεπονθίας τοιοῦτο θαύματι πρέπουσαν, ὡς ἂν εἰ τις φαίη σιδήρεον σκεῦος μηχανῇ τινι γενέσθαι παρὰ τὴν ἐξαφανῆς, καὶ τὴν ἐνδον τοῦ πυρὸς αἰγλήν ἐκπέμ-

ψαι τοῖς πρόσθεν ταύτην οὐ βλέπουσιν· ἢ δύνατο δὲ δῆπου τῇ ἑαυτοῦ σαρκὶ τὰ τοιαῦτα χαρίζεσθαι, ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ἦν ὃ ταύτην ὑστερον μέλλων δοξάζειν, καὶ εἰς ἀπαθῆ καὶ κουφότητα μεταποιεῖν καὶ λεπτότητα· εἴτε καὶ τοῖς ἀποστόλοις ἐπισκουασθεῖσιν πως αὐτίκα τῶν ὄψεων· οὕτε γὰρ ἀπεικός ἦν, καὶ τοῦτο συναγλυθῆναι τῇ χρεῖα τοῦ θαύματος, καὶ ἅμα προσήκον. Τίνες ταύτης ἠγεμόνες τῆς δόξης; Ὁ θεολόγος Γρηγόριος, ὁ μέγας Βασίλειος, ὁ Χρυσόστομος, ὁ Δαμασκηνός, καὶ ἕτεροι πολλοί.

Ἐκάνειμι πρὸς τὸ τοῦ Θεοδώρου τοῦ Γραπτοῦ ῥησιδίον. Πρῶτον ἐπεισὶ μοι θαυμάζειν αὐτῶν τὴν σκαλιότητα· δραττόμενοι γὰρ τὰ τοῦ Θεοδώρου, οὐ περισκοποῦσι τὸν μέγαν Βασίλειον, ὃς καὶ ἐν τῷ πρὸς Ἀμφιλόχιον λόγῳ τοιαῦτα προστίθεισιν· Ἡ ἐρωτάτωσαν, εἰ τὴν οὐσίαν οἴδαμεν τοῦ Θεοῦ· ἀλλὰ πυνθανέντωσαν, εἰ φοβερὸν οἴδαμεν τὸν Θεόν, ἢ δίκαιον, ἢ φιλόανθρωπον· ταῦτα ὁμολογοῦμεν εἰδέναι. Εἰ δὲ ἄλλο τι λέγουσι τὴν οὐσίαν, μὴ παραλογίζεσθωσαν ἡμᾶς διὰ τῆς ἀπλότητος· αὐτοὶ γὰρ ὁμολόγησαν, ἄλλο καὶ ἄλλο εἶναι τὴν τε οὐσίαν καὶ τὸν ἀκηριθμημένον ἕκαστον, ἀλλ' αἱ μὲν ἐνέργειαι κοινῆσαι· ἢ δὲ οὐσία ἀπλή· ἡμεῖς δὲ ἐκ τῶν ἐνεργειῶν γνωρίζειν λέγομεν τὸν Θεόν· τῇ δὲ οὐσίᾳ αὐτοῦ προσεγγίζειν οὐχ ὑπισχνόμεθα. Αἱ μὲν γὰρ ἐνέργειαι αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς καταβαίνουσιν· ἢ δὲ οὐσία αὐτοῦ μένει ἀπρόσιτος. » Ὁρδς τὸν μέγαν Βασίλειον πῶς ἐλέγχει τοὺς Ἀνομοίους;

Σκοπεῖσθω δὲ ταινὸν τὸ τοῦ Γραπτοῦ λόγιον, καὶ Μαξίμου μόνον ἡμῖν δεήσει τὴν μέθοδον ὑψηγομένου τῆς ἐξηγήσεως. Φησὶ τοῖνον ἕκαστος ἐν τῇ εἰς τὴν λυχνίαν θεωρίᾳ· εὐ πάντοτε καὶ πόντα τὰ τῆς αὐτῆς ἐκφώνησιν ἔχοντα καθ' ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν πάντως νοηθῆσεται τρόπον, ἀλλ' ἕκαστον τῶν λεγομένων πρὸς τὴν ὑποκειμένην, δηλονότι τῷ τάπῃ τῆς ἁγίας Γραφῆς δύναμιν νοητόν, εἰ μέλλοιμεν ὀρθῶς τοῦ σκοποῦ τῶν λεγομένων καταστοχάζεσθαι. Ὁδὲ τω δὲ δῆπου καὶ τὰ τῶν διδασκάλων, ὡς καὶ τὰ τῆς ἁγίας Γραφῆς, ἐξηγῆσθαι δεῖ βήματα καὶ μετὰ τῆς αὐτῆς· ἐκἄτερα δεξιότητος, εἰ καὶ μείζον τοῖς γραφικῶς σέβας ἀποδοτέον ἔστιν. Λέγω τοῖνον κατὰ τὸν ἅγιον Μάξιμον τὸ μὲν ἄλλο καὶ ἄλλο εἶπεῖν εἶναι τὸδε καὶ τὸδε· καὶ αὐθὺς ταυτὸν εἶναι τὸδε τῆδε τὴν αὐτῆς ἐκφώνησιν ἔχει· οὕτε δὲ πᾶσαν ταυτέτητα νοῆσαι μὲν ἐν τοῖς αὐτοῖς, οὕτε πᾶσαν διαφορὰν ἐπὶ τῶν ἐτέρων, ἀλλ' ἕκασταχοῦ τὴν οἰκτίαν. Τρόποι δὲ διαφορῶν τε καὶ διακρίσεων ἐν τοῖς πράγμασιν οὐχ ὄλγιοι, ὧν ἔνιοι καὶ τοῖς θεοῖς ἀναλογικῶς ἐφαρμόζονται. Ὡσαύτως δὲ καὶ ταυτὸν τὸδε τῆδε λέγεται πολυτρόπως. Εἰ μὲν αὖν αὐτὸ πρόθεσις ἦν ἡμῖν περὶ διακρίσεως ἀπάσης εἰπεῖν καὶ ἐνώσως, εἴει γ' ἂν πάντα διελεῖν ἀκριβῶς· νῦν δ' οὕτε τοῦτο προπεθεμμένον ἡμῖν, καὶ ἅμα τοῦ περὶ τούτων ἀκριβοῦς λόγου καλὸν τὸ τῆς παρουσίας χρείας ὑπερβαίνοντος μέτρον, ἀρκούν ἡγοῦμεθα δεῖξαι τοὺς Ἀκινδυνιστάς φαύλους ἐξηγουμένους τὸν ἅγιον. Ὁ γὰρ ὡς αὐτοὶ βούλοντας ἀπλῶς ἐκεῖνος ἐκβάλλει τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ ἄλλο εἶναι καὶ ἄλλο, ὡς ἂν τις τοὺς τρόπους πάντας τῆς ἀπερῆτης

ἐξ αὐτῶν ἀναιρῶν, ὡς δὴ πάντῃ τε καὶ πάντως τῶν αὐτῶν ἐν-τιῶν· ἴσως γὰρ οὐδ' αὐτοῖς ἀν-οὐτω συνη-
δεν, εἶγε καὶ αὐτοὶ τινα διακρίσιν τούτων τιθέασιν·
ἔστω δὲ ἤτισσόν, ἀλλ' ἀναιρῆ' μὲν τινα τρόπον
διαφορᾶς· οὐπω δὲ καὶ πάντα τρόπον ταυτέτητος
τίθειν ἐπ' αὐτῶν, εἰ μὴ καὶ πᾶν τούναντιον·

Ἄλλὰ πρῶτον τίνα ἑτερότητα φαύλην ἡγείται
καὶ ἀποσπουκαεὶ σκοπητέον; Ἴνα δὲ ἄλλην, εἰ μὴ
ἦν αὐτὸς ὡς ἐκ τῶν αἰρετικῶν ποτε εισαγομένην
προτιθήσιν; Οὐ γὰρ ὡσπερ τις αὐτὸ τοῦτο προθέμε-
νος πῶς μὲν εἰσι ταυτὸν εἴπειν, πῶς δὲ οὐ ταυτὸν,
ἀλλὰ παρέρμενος εἰς τὸν περὶ τούτου λόγον εἰσέρχε-
ται, καὶ αἰρετικοῖς τισιν ἐπιτιμᾷ, οἳ τὴν οὐσίαν καὶ
τὴν ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ Λόγου διήρουν, ὡς αὐτὸς
αὐτοῖσι διαβρήθη ἐκτίθησι, τούτέστιν, ὅτι τὴν μὲν
οὐσίαν τοῦ Λόγου ἔδωκεν τῆς ἀνθρωπίνης περιέγρα-
φῃ φύσεως, τὴν τῷ Λόγῳ προσηλημμένην, παντα-
χοῦ δὲ ἑφασκον αὐτὸν εἶναι κατ' ἐνέργειαν μόνην.
Ἠγείται γὰρ τὴν κατ' ἐκείνων ἐπιτίμησιν, καὶ πρὸς
οὓς ὁ ἀγὼν ἦν αὐτῶν διαβήσεσθαι, ὡς δὴ καὶ τῆς κα-
κοδοξίας ἀμφοτέρων σχεδὸν τὸν αὐτὸν ἔχουσης θε-
μέλιον. Ἐκείνων τοίνυν οὐσιωδῶς οὕτω διακρινόν-
των τὴν θείαν οὐσίαν καὶ τὴν ἐνέργειαν (τὰ γὰρ ἀλ-
λῆλων χωριζόμενα οὐσιωδῶς διακρίνονται) ὁ μακά-
ριος Θεόδωρος· τὸ ἕτερον εἶναι τὴν οὐσίαν, καὶ ἕτε-
ρον τὴν ἐνέργειαν ἀπειρηθῆσαι λέγει τοῖς εὐσεβέσιν,
οὕτως ἕτερον δηλονότι ὡς ἐκεῖνοι διώριζον, τούτε-
στιν οὐσιωδῶς· ὡσπερ εἰ τις προτιθέντος τὸν Πέ-
τρον καὶ τὸν Παῦλον ἄλλο καὶ ἄλλο εἶναι τῷ εἶδει,
αὐτὸς ἐντεταλμῆν δεῖ οὐκ ἔστιν ἄλλο καὶ ἄλλο, τού-
τέστιν οὕτως ὡς αὐτὸς ἀξιοῖ, καὶ οὐκ ἂν τις ἔχοι με-
διαβάλλειν παρὰ νοῦν ἔχουσι δικασταίς, ὅτι ταῦτα
λέγων οὐδὲ τῷ ἀριθμῷ διαφέρειν αὐτοὺς βούλομαι.
Οὕτω τοίνυν καὶ ὁ διδασκαλός· οὕτως πιστεύει μὴ εἶναι
ἄλλο καὶ ἄλλο τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ,
ὡς ἐκεῖνοι τοῦτ' ἐφλυθάρουν, ὧν τὴν δόξαν ἐκτίθεικεν
οὐχ ἀπλῶς. Ἐφασκον δὲ ἐκεῖνοι διαφέρειν οὐσιωδῶς.

Ὅτι δὲ καὶ διὰ τοῦτο τὴν σύμβασιν ἐκείνοις ἐπάγει
κτλῶς, δηλὸν ἔστι· τὰ γὰρ οὐσιωδῶς διαφέροντα ἄ
καὶ ἄλλοις μὲν γινώσκονται τρόποις, καὶ αὐτῇ δὲ
τῇ ἰδίῳ τοῦ χωρισμοῦ, ἐπειδὴν ἄμα ἦ; σύνθεσιν δη-
που ποιούσιν, ὡς ψυχὴ ἀνθρώπου καὶ σῶμα· ὅτε
μὲν ἀλλήλων χωρίζονται, οὐσιωδῶς διακρίνονται. Τῷ
μὲν οὖν οὕτω τὴν οὐσίαν τοῦ Θεοῦ Λόγου καὶ τὴν ἐνέρ-
γειαν διηρηθῆσαι καλῶς ἀποδοκιμάζει, ἀδύνατον εἶναι
λέγων ἀπηλλάχθαι τὸ θεῖον συνθέσεως, οὕτω τῆς οὐ-
σίας αὐτοῦ καὶ τῆς ἐνεργείας διορίζεσθαι δυναμένον,
ὥστ' εἶναι ἢ τὴν οὐσίαν ἐνεργείας χωρῆς, ἢ τὴν
ἐνέργειαν τῆς οὐσίας διωκισμένην. Ἐκεῖνοι δὲ οὐ
τῇ οὐσίᾳ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῇ ὑπάρξει καὶ τῷ εἶναι
διωρίζον. Οὐ μέντοι γε καὶ πάντῃ ταυτεῖται ταῦτα
ὡς μηδὲ τοῖς ὀρισμοῖς διαφέρουσιν, μηδὲ τῇ φύσει τοῦ
πράγματος διακρίνεσθαι, ἀλλὰ μόνον ἐν ταῖς ἐπινοί-
αις ἡμῶν διχάζεσθαι. Οὕτε γὰρ ἀνάγκη τις τοῦτο
συνάγειν· ἀλλ' εἰκόσ· ἂν ἦν ταύτην μὲν τὴν
ἑτερότητα ἢ διακρίσιν ἀναιρῆν αὐτὸν, ἑτέραν δὲ
ἴσως τιθεῖναι τινὰ· εἰ καὶ μὴ φανερώς αὐτὴν προσε-
τίθει, ἀλλ' ἡγάπα μόνον ἀναιρῆν τὴν οὐκ οὐσαν.

- Καὶ ἄμα τὴν ἑαυτοῦ δεικνύουσιν ἐναργῶς γνώμην·

διαιρεῖ γὰρ αὐτὰ καὶ διακρίνει τοῖς λόγοις τοῖς τὸ
τί ἦν εἶναι δηλοῦσι, καὶ ἴδιον ἑκατέρου λόγον αὐτῶν
ἀποδίδωσιν. Ὡν δὲ ὁ λόγος ἕτερος, καὶ ἡ φύσις διάφο-
ρος, ταῦτ' ἐκ τῆς τοῦ πράγματος φύσεως, οὐκ ἐκ
τῆς ἡμετέρας διενηνόχαι θέσεως, καὶ τοῦ νοεῖσθαι
μόνον ὅφ' ἡμῶν πως διακεκριμένα. Οὕτως ὁ θεῖος
οὗτος ἀνὴρ τῷ μεγάλῳ διδασκάλῳ συνάσεται ἕτε-
ρον εἶναι τὴν οὐσίαν, καὶ ἕτερον τὴν ἐνέργειαν
περιφανῶς ἀποδεχομένῃς. Οὕτε γὰρ ἐκεῖνος διώ-
ριζε κατὰ τοὺς ἀρχαίους αἰρετικούς, οὓς ὁ Θεο-
δωρος ἐλέγγει πῆνυ καλῶς, οὐτ' αὐτὸς ὁ Θεοδω-
ρος· ἐνοῦν ἐβούλετο, καθὼς οὗτοι συνάπτουσιν οἱ
μητραλοῖαι, τούτέστι πᾶσι τρόποις ἐνοῦν, ὡς ἂν
καὶ αὐτὸς ἕτερον τινα τρόπον τὰ αὐτὰ τοῖς αἰρετικοῖς
ἐκεῖνοις νοσοίη, ἢ ἐνέργειαν λέγων τὴν Θεὸν μόνον
εἶναι ἀνούσιον, ἢ οὐσίαν ἐνεργείας χωρῆς, ὅπερ
ἔπεται τῇ τοῦ λόγου διακρίσει προδήλως.

Ὅτι δὲ καὶ οὕτω τὸ μὴ ἄλλο καὶ ἄλλο τοῦ Θε-
δώρου, καὶ τὸ ἄλλο καὶ ἄλλο τοῦ Βασιλείου συνέ-
χονται, καὶ ὅτι οὐ πάντα καὶ πάντοτε τὰ τὴν
αὐτὴν ἐκφώνησιν ἔχοντα, κατὰ τὸν αὐτὸν δεῖ νοεῖν
τρόπον, ἀλλ' ἕκαστα κατὰ τὴν ὑποκειμένην τῷ λόγῳ
τότε δύναμιν, ἢ πλεῖστον κράττει τοὺς ἐναντίους,
μηδὲ ταῦτα θεωροῦντας καλῶς. Αὐτὸς γὰρ ἐν μὲν
τοῖς ἐναγχοῖς εἰρημένους ἔλεγεν, ὡς ὅταν ἀποδιδῶ
τις λόγον ἑκάστου τῶν τῷ Θεῷ προσόντων, καὶ τῆς
φύσεως αὐτοῦ ἢ ταῦτα πρόσεσιν, οὐ τὸν αὐτὸν
ἀποδώσει λόγον. Ὡστε οὐ τὸν αὐτὸν ἔφη λόγον τῆς
οὐσίας εἶναι καὶ τῆς ἐνεργείας ἐν τῷ Θεῷ. Ἄλλοι
δὲ φησιν, ὡς ἐπὶ τῆς ἀπλῆς καὶ ἀσωμάτου φύσεως
τὸν αὐτὸν τῇ οὐσίᾳ ἐπιδέχεται λόγον ἢ ἐνέργειαν.

Εἰ μὲν οὖν ἢ τοῦ λόγου ταυτέτης κατὰ τὸν αὐτὸν
ἐν ἑκτέρῳ τῇ ῥήσει νοηθῆσεται τρόπον, ἢ ἑτέρα
δηπου τῶν ῥήσεων ὡς ψευδομένη ἐκδηληθῆσεται.
Ἀδύνατον γὰρ τὴν αὐτὴν εἶναι λόγον τῆς οὐσίας
τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἐνεργείας, καὶ μὴ εἶναι τὸν αὐτὸν
ἴσως αὐτῶς νοουμένου τοῦ ταύτης λόγου, εἰ μὴ ἄλλοι
πάνθ' ὁμοῦ γίνεσθαι χρήματα. Ἄλλ' ἐπειπερ
ἀδύνατόν ἐστιν ἀντιφάσκειν τὸν μέγαν διδάσκαλον,
δεῖ νοεῖν ἑκάτερον κατὰ τὴν ὑποκειμένην ἑκατέρῳ
τῷ λόγῳ χρεῖαν καὶ δύναμιν, ὡς ὁ Μάξιμος λέγει.
Ἐνθα μὲν γὰρ ἀξιοῖ ἄλλον εἶναι λόγον τῆς οὐσίας
τοῦ Θεοῦ, καὶ ἄλλον τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ, τὸν
ὀρισμὸν δηλονότι, ἢ τὴν φύσιν τοῦ πράγματος·
ἐν ἴσῳ δὲ τὸν αὐτὸν φησιν ἐπιδέχεσθαι λόγον τῇ οὐ-
σίᾳ τὴν ἐνέργειαν ἐπὶ Θεοῦ, τούτέστι, τὸν τῆς
ὑπάρξεως, τρόπον, τὸν αὐτὸν ἀφοῖν εἶναι παντὸς
τοῦ τῇ οὐσίᾳ προσόντος ἀξιωματός, καὶ πρὸς τὴν
ἐνέργειαν διαβαίνοντος· ὡς γὰρ ἔστιν ἡ φύσις,
οὕτω δὴ καὶ ἡ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ· τούτέστιν ἀπειρου
τε καὶ ἀκτελούς, καὶ ἀδίδου τῆς φύσεως οὐσης ἐκεί-
νης, καὶ ἡ ἐνέργεια οὕτως ἐστὶ· σύστοιχον γὰρ
ἐκεῖ δεῖ τῇ φύσει τὴν ταύτης εἶναι ἐνέργειαν, οὐχ
ὡσπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων πραγμάτων. Αὐτὸ
μέντοι ἕκαστον οὐσία ἐστίν, ἢ δὲ ἐνέργεια αὐτοῦ,
κἂν οὐσιώδης ἦ, ἐν τῷ τοῦ συμβεβηκότος ἔστηκε
γένει. Τοῦτο δὲ δηλὸν ἐντεθεῖν ἂν γένοιτο· ἢ οὐσία
τοῦ Θεοῦ ἀπειρὸς ἐστὶν εἰδικῶς· ἀλλ' ἢ τούτου
ἐνέργεια εἰδικῶς μὲν οὐκ ἔστιν ἀπειροῦ, οὐ γὰρ

οὐδὲν τε πλεῖον εἶναι τὰ ἀπειρα· τῷ δὲ μίαν μετὰ ἅ
 τῆς οὐσίας· ὑπαρξίν ἔχειν οὐσης· ἀπειρου, ἀπειροί
 εἰσιν, ὡσπερ ἡ θεία οὐσία καὶ ἡ θεία ἐνέργεια,
 ἡ μὲν αὐτὰ τῷ ἀπειρῷ καὶ οὐκ ἀπειρῷ διενηνόχα-
 ρον, οὐ γὰρ ἔστιν ἐκ τοῦ τῆς ἐνεργείας λόγου τῆ
 ἀγαθότητι τοῦ Θεοῦ τὸ ἀπειρῷ εἶναι, ἀλλὰ διὰ
 τὴν οὐσίαν. Τῆ δὲ οὐσία τοῦ Θεοῦ τοῦθ' ἀρμόττει
 καθ' ἑαυτὴν καὶ δι' ἑαυτὴν, τῷ δὲ τὸν αὐτὴν τῆς
 ὑπάρξεως τρόπον ἔχειν τῆς θείας· τοῦτ' ἀναγκαζού-
 σης· ἀπλότητος, ἐν τε ἀπειρόν εἶναι ἄμφω, καὶ εἰς
 θεὸς τῆς· εἰδικτῆς διακρίσεως, οὕτε διαιρέσειν ἐκεῖ
 πραγμάτων οὕτε σύνθεσιν δυνάμενην ἐργάζεσθαι,
 ἀτ' ἐφ' ἐνὸς ἀποκειμένου καὶ ἀπλουστάτου τῆς θείας
 φύσεως ἰδρυμένης. Οὐ τοίνυν ἐν τῷ λέγειν τὴν
 ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ τὸν αὐτὸν ἐπιδέχεσθαι τῆ οὐσία
 λόγον, τούτεστι πάντα τὰ τῆς ὑπερφουδῆς ἐκείνης
 οὐσίας σεμνὰ, καὶ πρὸς τὴν αὐτῆς ἐνέργειαν δια-
 βαίνειν, ἠγνώσθην ὁ διδάσκαλος· ἑαυτὸν εἰρηκότα που
 ἄλλον μὲν εἶναι τὸν λόγον τῆς οὐσίας, ἕτερον δὲ
 τὸν τῆς ἐνεργείας, οὐθ' ἡμᾶς ἔχομένους· ἐκείνου τοῦ
 λόγου, τοῦτον χρῆ παραιτεῖσθαι, ἢ πάνθ' ὁμοῦ
 ποιεῖν χρήματα. Τίς γὰρ νοῦν ἔχων ἐρεῖ τὸ ἀπειρον
 καὶ τὸ πεπερασμένον ἐπινοεῖ διακεκρίσθαι; ἢ γε
 μὴ πεποιθῆται ὑπὸ τῆς ψυχῆς, ἀλλ' ἔστι τε αὐτῆς
 ἄνω, καὶ ἡ αὐτὰ διακρίεται, καὶ ὁ μεῖζόν ἔστιν
 ἀντιφατικῶς πως. Ὡστε οὐδὲ ἡ θεία οὐσία, καὶ ἡ
 θεία ἐνέργεια, ἢ οὐσία καὶ ἢ ἐνέργεια, λόγῳ δια-
 κριθῆσεται, ὡν τῆ μὲν τὸ ἀπειρον, τῆ δὲ τὸ πεπε-
 ρισμένον, ἢ τοιαῦτα προσήκουσιν· ἀλλ' εἶδει τε
 δηλωῶντι, καὶ τῆ τοῦ πράγματος φύσει διακριθῆ-
 σεται. Ἐν δὲ τι ἄλλως ἔσονται, καὶ ἀπλούστατον
 δηλαδὴ τῆ ὑπάρξει, εἰ καὶ μηδὲν ἔστιν ἐν ταῖς οὔσι
 τούτου παράδειγμα.

Ταῦτά σοι πρὸς τοὺς Ἀκινδυνεῖους τούτους καὶ
 Ἀκτινόφρονας, οἱ αὐτοὶ γὰρ ἄμφω νοσοῦσιν, ἀπλού-
 στερόν τε καὶ δικαιότερον λεγέσθω. Εἰ δὲ χρῆ με
 τῆ ληθῆ λέγειν, τῆ τε χρεῖα, καὶ τῆ τῶν πολλῶν
 ἕξει, τῶν γε ἐντευξομένων αὐταῖς σύμμετρον ἀπε-
 τίσαμέν σοι τὴν τῶν λύσεων δύναμιν. Εἰ γὰρ καὶ
 τῆς ὑποθέσεως ταύτης πολὺ φαυλότερόν ἐστι τὸ
 καθ' ἡμᾶς, ἀλλ' ἐξῆν πως καὶ ὑπὲρ τοὺς παρόντας
 λόγους ἀρῆναι· τοῦτο δ' οὐκ ἂν συνέφερον ἄλλως·
 καὶ ὁ ἐμὸς γὰρ Ἰησοῦς μικρὸν φησὶν, ἀπὸ τῆς γῆς
 ἐπαναγαγὼν τοὺς ὄχλους ἐδίδασκεν, ἔργῳ παραινῶν
 ἡμῖν ἐνθα τῆς ὠφελείας ἢ χρεῖα καὶ τῆς ἀπλότητος
 μηδὲνα καιρὸν εἶναι τοῦ βῆθους τε καὶ τῆς ἐπι-
 δείξεως. Σὺ δὲ τῶν ἀνδρῶν τούτων μὴ τοσοῦτον
 μίσει τὴν ἀπὸ τῆς ἀληθείας φυγὴν, ὅσον τὸ τῆς
 προκρίσεως εὐμετάπτωτον, καὶ τὴν αὐστηρίαν τῆς
 συνειδήσεως. Ὅτι καθάπερ μεγάλων τινῶν κακῶν
 δίκας εἰσπραττόμενοι τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ τοὺς
 προγόνους ἡμῶν, τὰ μέχρι καὶ νῦν ἐν ἡμῖν κρατή-
 σαντα δόγματα μισοῦσι καὶ ἀποστρέφονται, τοῖς δ'

ὑπερρότοις πᾶσιν ἐνασμενίζουσι νεωτερίσμασιν, ὥστε
 καὶ πάντ' ἂν εἴπερ ἐξῆν αὐτοῖς μετέπλεσαν τὰ
 ἡμέτερα, ὡσπερ ῥάβδιον ἂν ὄρους μεταθεῖναι Πατέ-
 ρων, καὶ ταῦτ' ἐν τοιούτοις καιροῖς, ἐν οἷς ἀρχοῦν
 ἔστιν ἡμῖν πρὸς εὐσέβειαν τὰ ἐκείνων ἰχνη καὶ
 συνορᾶν καὶ διώκειν. Ὁ δ' αὐτοὶ πράττουσι, πᾶς
 τις ἂν φησὶ κρίνειν εἰδῶς, ἢ ἀδιαφορίας, ἢ μεγάλης
 τυγχάνει μῆσεως. Καίτοι τῷ μὴ δύνασθαι ταῦτα
 μεταποιεῖν, κρούμενοι πρῶταν τὰ πάτρια προσ-
 ποιῶνται. Ἄλλ' οὐδένα τῶν νοῦν ἔχόντων λανθάν-
 οῦσι προσποιούμενοι. Αὐτοὶ γὰρ εἰσιν οἱ Νεστορια-
 νοὺς ἡμᾶς εἰπόντες ἐν πινυθῆμυ θεάτρῳ, διότι πι-
 στεύομεν μὴ εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ παναγίου
 Πνεύματος αἷτιον, δόγμα πάσις ἀνάγκαις ἀληθινόν,
 καὶ τοῖς ἡμετέροις Πατράσι καὶ διδασκάλοις λόγοις
 καὶ αἵμασι διεκδικηθὲν, ἀπὸ τῶν αὐτῶ ποτε μαρτυ-
 ρηθέντων ἀποστατῶν, οὗς καὶ ταῖς αἰωναῖς ποιναῖς
 καθυπέβαλεν· καὶ οὐ δόγματος ἑναντίον Ἀρειαν-
 νὸν εἶναι διὰ τὴν διττὴν ἀρχὴν, καὶ Εὐνομιανὸν διὰ
 τὴν τοῦ Πνεύματος ὑφῆσιν, καὶ Ἀπολλινάριον διὰ
 τοὺς βαθμοὺς τῶν θεῶν προσώπων· καὶ ἦν αὐτοὶ
 κακῶς πλάττουσιν ἀταξίαν μᾶλλον ἢ τάξιν, καὶ
 ὕσχυσιν, οὐ διάκρισιν, καὶ ἄλλοις πολλοῖς ἀτά-
 ποις δοκεῖ περιπίπτειν.

Αὐτοὶ τοίνυν εἰσιν οἱ Νεστοριαῖον τὴν ἑαυτῶν
 μητέρα καλέσαντες, οἱ πολλοῖς εὐσεβεῖς πολλῶν
 ἀνθρωπίνων πειρασμῶν αἷτιοι γεγενημένοι, οἱ κατὰ
 παντὸς ὀρθοδόξου συγγεγραφότες συγγράμματος,
 καὶ τοὺς ἐν πάσῃ τῆ γῆ Χριστιανοὺς τὴν καινοτο-
 μίαν ταύτην πειρώμενοι πείθειν. Πῶς οὖν λήσουσιν
 ἐξαπατᾶν τοὺς ἀπλουστέρους βουλόμενοι ταῖς ἡναγ-
 κασμέναις τύτταις· καὶ καιρικαῖς προσποιήσεσιν;
 Εἰ δὲ βούλονται πιστευθῆναι, ἀνασχεθῶσαν πρά-
 τειν, ἢ δοκεῖ τοῖς νόμοις τῆς Ἐκκλησίας. Μῆτις
 τοίνυν αὐτοὺς ἀπαντας ἕως ἂν ὦσι τοιοῦτοι, καὶ
 τοῖς μὲν αὐτῶν ἡγεμόσι τοῖς ἐκκληρῶνται ἐκείνοις,
 ὡν αὐτοὶ τοῖς σοφίσμασιν ἠκολούθησαν ἐκ τοῦ μὴ
 δύνασθαι κρίνειν, ὡς αἷτιοι κακοῦ τοσοῦτου γε-
 γενημένοι. Ἐπαρῶ δικαίως ἐκεῖνα, ἢ καὶ ἡ μήτηρ
 ἡμῶν ἡ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία ἀμφιετὰς ἐπαρᾶται·
 συνάδει γὰρ ἡμᾶς δεῖ τῆ μητρὶ, εἰ μὴ βουλοίμεθα
 τὴν πρὸς ἐκείνην σχέσιν ἀρνεῖσθαι· τοῖς δὲ νῦν τὰ
 ἐκείνων ἐκθειάζουσιν ἀσεβήματα, ἕως ἔτι περιεῖσιν,
 εὐχου γενέσθαι βέλτους, καὶ μετάμελόν τινα λα-
 βεῖν, καὶ τοῦτον κανονικῶς ἐπιδειξασθαι. Ἄ δὲ ἡ
 ἡμέτερα μήτηρ ἢ καθολικὴ τῶν Χριστιανῶν Ἐκ-
 κλησία καὶ πεφρόνηκε τὴν ἀρχὴν καὶ φρονεῖ, καὶ
 μέχρι τῆς χθὲς γενομένης συναρπαγῆς ὁμοῦ πάντες
 ἐφρόνουσιν οἱ τῆς Ἐκκλησίας ταύτης υἱοί, τούτων ἔχου
 βεβαίως, μήτε Λατίνους, μήτε πάντας ἀνθρώπους,
 μήτε τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦς, εἰ εἰσὶ κατὰ Παῦλον
 εἰπεῖν, ἐξελεῖν τι δύνασθαι, βέλτερόν τε καὶ ἀληθέ-
 στερον πεπεισμένος.

GEORGI SCHOLARII

EPISTOLA

AD JOANNEM COMNENUM IMPERATOREM TRAPEZUNTINUM

Libro de processione Spiritus sancti adversus Latinos promissa.

Τῷ ὑψιλοτάτῳ βασιλεῖ Τραπεζούντος κυρίῳ Ἰωάννῃ τῷ μεγάλῳ Κομνηνῷ Γεώργιος ὁ Σχο-
λίριος μετ' εὐλαβεστάτης εὐνοίας χαιρεῖται.

*Celsissimo imperatori Trapezuntis domino Joanni Magno Comneno Georgius Scholarius cum
religiosissima benevolentia gaudere.*

(Ex cod. Vindob. theol. Gr. n. 275, apud Lambec. Comment. lib. V.)

Τὸ μὲν πρῶτον βιβλίον ἡμῖν ἐπὶ ταῖς μελέταις Α συντίθεται τῶν πρὸς τὸν ἐπίσκοπον ἐκεῖνον ἀγώνων, ἧ πολλὰκις ἐπ' αὐτοῦ βασιλέως καὶ τῆς συγκλήτου πάσης τῆς παρ' ἡμῖν, καὶ τῶν ὁμοδοξούντων ἐκείνῳ παρόντων πάντων σχεδὸν διειλέγημαθ' ὅς καίτοι σοφὸς ὢν οὐχ ἡμῶν, ἀλλὰ τῆς ἀληθείας ἤττων ἐφάνη. Ἦδ' ὁ δὲ καὶ δεύτερον σου χάριν συγγέγραπται, βασιλεῦ εὐσεβέστατε, ποθοῦντος δέξασθαι παρ' ἡμῖν τι τοιοῦτον. Πρὸς γὰρ τοῖς ἄλλοις καλοῖς, οἷς ἐκόσμησας τὴν βασιλικὴν σου ψυχὴν, καὶ δι' αὐτῆς τὴν ἐγκεχειρισμένην σοι θεοθεν ἀρχὴν, λόγων τε ἐρᾶς, καὶ τούτων ὅσοι θεϊότεροι καὶ τοῖς πρὸς τούτους ἔχουσιν εὐμνηστῆσαι καὶ ἰσως φαίνῃ, ὅτε δὴ τῶν ἀνθρωπίνων ἐπιτηδευμάτων προελομένοις τὸ βέλτιστον. Ὑπερεξηρήσω δὲ σου τῶν ἀπάντων πλεονεκτημάτων ἢ ἐν τῇ πίστει βεβαιότητι, ἢ ἕνεκα τὴν ἡμετέραν οὐθένειαν, καὶ τῆς ἀξίας πλέον φιλεῖς καὶ τιμᾶς· ὅτι σοι δόκοῦμεν, ἢ συστάσει τῶν ὀρθῶν καὶ πατριῶν δογματικῶν καὶ αὐτοῖς ἐν λυσίτελει. Σὺ μὲν οὖν, κράτιστε βασιλεῦ, περὶ τοῦ προτέρου βιβλίου μαθὼν ἐκεῖνο πεμφθῆναι σοι παρ' ἡμῶν ἀπήτεις· ἡμεῖς δὲ ἐκεῖνο φιλοτιμότερον πως ἐξεργασμένον εἰδότες καὶ πολλὰ τῶν τὴν ἐναντίαν ἰδόντων ἡμῖν καθαρῶς, ὀλίγοις ἐκδεδώκαμεν καὶ τῶν ἐν τῇδε τῇ πόλει· ἄλλον γὰρ ἴσμεν ἕσσεσθαι τὸν καιρὸν, ἐν ᾧ δεήσει φαίνεσθαι πᾶσι. Τῷ δὲ σὺ κράτει κελεύοντι πάνυ προθύμως ἐμέλλομεν πέμπειν· ἀλλ' ἐνθυμηθέντες, ὅτι τοῖς βασιλεῦσιν οἱ ἐπὶ τῶν ἄλλων τεχνῶν, οὐχ ἅπερ ἂν τοῖς τυχοῦσι παρασκευάσονται, προσφέρουσι τεχνουργήματα, ἀλλ' ἐξἐπιτηδες δημιουργοῦντες ἄλλα προσάγουσιν· ἡμῖν δὲ καὶ πόρρωθεν ἐμελετᾶσθαι καὶ δεύτερον σύνταγμα, πολλὰ περιέξον τῶν ἐν τῷ προτέρῳ παραλειμμένων, προφάσει τῇ βασιλικῇ προτροπῇ δικαίᾳ χρυσάμενοι τοῦτ' ἐπὶ δεύτερον αὐτοσχεδιάζομεν σύνταγμα, συντομώτερον ἐκείνου πολὺ καὶ σαφέστερον καὶ τοῖς τῶν διδασκάλων μᾶλλον ὠπλισμένον λογίοις, καὶ ὅσον εἶναι προσῆκε

δῶρον τῷ βασιλεῖ, πολλὰ μὲν ἔχοντι πράττειν, σαφεῖς δὲ καὶ συντόμους ἔχειν ἐθελοντι τὰς εἰδήσεις. Ὅθεν μὴ μέμφεσθαι βούλου, ὅτι σοι μὴ τὸ πολυστιχιώτατον ἐκεῖνο πεπόμφαμεν· ἀλλὰ μᾶλλον εἰδῶς, σου χάριν πόνον ὑποστάντας δεύτερον τοῦτον καὶ τῷ τοῦ σου κράτους ὀνόματι τὸ βιβλίον κοσμήσαι προσηρημένους, χρωδὲ τούτῳ μετὰ πολλῶν ἄλλων τῆς πρὸς τὸ θεῖόν σου κράτος εὐνοίας ἡμῶν, καὶ πίστεως ἀκριβεῖ τεκμηρίῳ· ἔστω δὲ μηδὲ τὸ βιβλίον τοῦτο πᾶσιν οἷς ἂν τύχῃ κοινὸν, ἀλλὰ κειμήλιον ἔστω σοι καὶ ἀπόθετον σου μόνον ἐνώπιον ἀνοιγνύμενον, καὶ φαινόμενον, καὶ λαλοῦν, καὶ πάλιν κρυπτόμενον. Ἔνεστι γὰρ πολλὰ τῷ συντάγματι, ἃ δεῖ λαυθάνειν τοὺς ἡμῖν διαφερομένους, εἰ ποτε πάλιν μεθ' ἡμῶν συναίρειν λόγον θελήσειαν· μὴ διδόναι δὲ τὴν δόξαν ἡμῶν ἑτέροις ἢ ἄλλοτριῶν· τὰ ἡμῖν συμφέροντα, ἔχομεν παραγγεῖλαι, ὡς αἰσθα, καὶ τῷ πάντα μετὰ τοῦ καιροῦ πράττειν τὸ κατορθοῦν ἕνεστι. Νῦν δὲ οὐδὲ τοὺς ἐκ τῆς ἑτέρας γλώττης φυλάττεσθαι δεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἡμετέρων ὅσοι τῆς πατρίδος δόξης καταπεφρονήκασιν, ἀμάθειαν μὲν καταγόντες πολλὴν τῶν ἡμετέρων προγόνων, σοφισματίοις δὲ τινων ἐξ ἀπειρίας ἐαλωκότες, καὶ ταῦθ' ὡς δὴ τι σεμνὸν ἔχοντα περιθυμοῦντες ἄνω καὶ κάτω, ἐπ' αἰσχύνῃ τῶν ἡμετέρων πραγμάτων, μᾶλλον δὲ ἐαυτῶν· οὐ γὰρ τὴν ἕνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν ἀσπαζόμενοι ταῦτα τολμῶσι θαυμαστὸν ἂν ἦν, εἰ μόνοις αὐτοῖς ὁ τῆς ἐνώσεως ἐνέσπαρτο πόθος· ἡμεῖς δὲ τῆς εἰρήνης· ἐχθροὶ πάντες ἡμεῖς, οἱ μὴ σφίσι πειθόμενοι· ἀλλὰ στήλην ἀνάγραπτον κατὰ τῆς ἡμετέρας· Ἐκκλησίας ἴστασθαι βούλονται τὰς ἐν τῇ Φλωρεντίᾳ συνθήκας ἃς ἴσμεν πάντες ὅπως γεγόνασιν αὐτῶν ἐλεγχόντων τῶν αὐτὰς καταπραξαμένων, καὶ βούλονται τοῦτων τῶν συνθηκῶν μενουσῶν, καὶ πιστευομένων, ὅπερ ἡμῖν αὐτὰ προστρέβονται αἰσχος ἀδίκως καὶ ἀμαθῶς, Νεστοριανούς ἀποκαλοῦντες, ὅτι μὴ πιστεύομεν ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὴν ὑπαρ-

εἶν ἔχειν, τοῦτο κατὰ πάσης τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀθηνῶν· οὕτως θρησκείας ἡμᾶς κρατεῖν τὸν ἐπειτα χρόνον· οὕτως δεινὸν τινὲς εἶσι μητροπολίται καὶ πάντες οἱ· ὅτι τοῦτο καὶ ἡμεῖς αὐτοῖς οὐ προσέχομεν, ὡς τῆς ἐνώσεως ὑπερδουλοῦμεν, ἀλλὰ μισοῦμεν, μᾶλλον δὲ ἐπαλυσοῦμεν αὐτοὺς, ὡς κίνδυνον τηλικούτου ἐπανηρημένους καὶ τὴν ἀλήθειαν ἀπὸ τῆς, καὶ τὴν δόξαν τῆς καθ' ἡμᾶς· Ἐκκλησίας· βίβλιν δὲ διασπαρτῶσιν· αὐτοὶ γὰρ ἡμεῖς, τῆ τοῦ Χριστοῦ χάριτι τῆς ἀληθείας καὶ θεοφιλοῦς ἐνώσεως τῶν Χριστιανῶν ἐπιθυμηταί ὄντες καὶ σπουδασταί, εἰ ποτε τοιοῦτόν τι δυνηθείημεν. Τούτων τοίνυν τὴν ἀμάθειαν καὶ τὴν προπέτειαν φυλάττεσθαι δεῖ· οἱ γὰρ κατὰ τῶν διδασκάλων ἀφιέντες τὰ βέλη τῆς ἀγροικίας, εἰ οὐκ ἂν πέμψαιαν καθ' ἡμῶν; τί δ' οὐκ ἂν ἀδικήσαιαν τοῦς τε λόγους ἡμῶν καὶ ἡμᾶς τοῦς τούτων πατέρας; Ἐκείνης γὰρ εἶσι τῆς προαιρέσεως, ἧς καὶ οἱ κατὰ τῆς ἀληθείας; συγγεγραφεῖναι τοιμήσαντες. Οὐσα γὰρ πολλοὺς καὶ κατὰ τῶν ἱερῶν εὐαγγελίων ληρῆσαντες· ἀλλ' ἕως μὲν ζῶμεν, γλώττη πρὸς πάν-

τας ἀρκοῦμεν ἀπολογεῖσθαι· ἃ γὰρ ἐν ἀμφοτέροις τοῖς βιβλίοις κατέστρωται, ταῦτα καὶ τούτων πλείω καθ' ἡμέραν πρὸς τοὺς ἀντιδοξοῦντας; διαλεγόμεθα· οἱ δὲ οὐκ ἔχοντες ἀπαντᾶν εὐλόγως, ἄλλον τινὰ τρόπον τὸ συμφέρειν αὐτοῖς δοκοῦν πράττουσι· τεθηκῶτων δὲ ἡμῶν ποτε τὰ βιβλία ταῦτα λαλήσει. Εἰ δὲ τις ἐρεῖ τι κατ' αὐτῶν, ἀληθῆ μὲν κατ' ἀληθῶν ἀδυνάτον ἐστὶν ἐκεῖνον εἰπεῖν· τῶν δὲ σοφισμάτων τοῖς νοῦν ἔχουσι δώσει τὰς δίκα, πρὶν ἀποδοῖη τῷ δικαίῳ κριτῆ πάντων. Ἔσονται γὰρ πολλοὶ τῆ τοῦ Χριστοῦ χάριτι, καθάπερ καὶ νῦν εἰσι οἱ τὴν ἀλήθειαν μετὰ τοῦ κακοπαθεῖν ἀσπαζόμενοι, καὶ μὴ πρὸς τὰ σοφίσματα καὶ τὴν τῶν προσακείρων πραγμάτων κεχηγῶτες ἀπάτην· παρὰ τοῦτοις οὖν ἡ κρίσις τῶν ὁμῶν ἡμετέρων λόγων κείσεται, καὶ ὧν ἕτεροι σοφιοῦνται. Ἐγὼ δὲ ἄλλου δικαστοῦ νόμοις, καὶ ψήφοις ἐκκείσομαι. Τούτων οὖν χάριν μηδὲν τῶν ἐχθρῶν διδόσθαι τὸ σύνταγμα, ἕως ἂν ἐν τοῖς ζῶσι ἀκούσης ὄντας ἡμῖς, ἢ ἕως ἂν μάθης αὐτὸ παρ' ἡμῶν ἐκόντων καὶ ἄλλοις τισὶν ἐκδοθῆναι.

ΕΚΘΕΣΙΣ

ΤΗΣ ΟΡΘΗΣ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

ΥΠΟΣΤΑΣΕΩΣ ΔΟΥΣΗΣ

ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΥ ΚΑΙ ΟΜΟΛΟΓΗΜΕΝΟΥ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΦΡΟΝΗΜΑΤΟΣ

ΩΣ ΕΝ ΤΟΠῳ ΟΜΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.

Γεώργιος ὁ Σχολάριος τὸ εὐτελέστατον τοῦ Θεοῦ κτίσμα εἰς αἰδίων τῶν ἐντυγχανόντων πληροφορίαν· ἐπειδὴ χαλεπὸν ἐστὶ τοῖς δυοῖν τεύχεσιν, ἃ περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, καὶ τῆς ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς κατ' οὐσίαν αὐτοῦ ἐκπορεύσεως φθάσας ἐκδεδώκειν, ἐντυγχάνειν πολλοὺς φεβύγοντας δι' ἀπορίαν τῶν τοιοῦτων λόγων, ἢ ὀκνηρίαν, τὸ κληθὸς τῶν ἐν αὐτοῖς ἐξητασμένων χρησίμως, καὶ μάλιστα ἐν τῷ ἑυτέρῳ. Εἰκὸς δὲ τι καὶ τινὰς αὐτοῖς ἐντυγχάνουσας, ἢ ἐξ ἀγνοίας, ἢ πάθους ἑτέρου τινὸς κινουμένων, πολλὰ τῶν ἐν αὐτοῖς εἰρημένων χρησίμως, εἰς τὸ δοκοῦν αὐτοῖς παρατρέπειν καὶ διαβάλλειν ὡς ἐναντιούμενά πη πρὸς ἑαυτὰ, ὃ καὶ κατὰ τῶν ἀρχαίων διδασκάλων ὑπὸ πολλῶν, καὶ τὸν πρόσθεν χρόνον ἐτολήθη, καὶ νῦν. Ἐγὼ δὲ, οὐ πρὸς ἐμὲ φανερώς τῆς διαβολῆς γινόμενης, οὐκ ἂν ἔχοιμι διελέγειν μὲν αὐτοῖς ψευδομένους, ἐμὲ δὲ ἐν πᾶσι τῷ αὐτῷ τῆς ἀληθείας μέλος ἀνακρούμενον, καὶ μηδαμῶ πρὸς ἑμαυτὴν διαφωνοῦντα δεκτικόναι, τὴν ἔννοιαν συναθροίσας ὡς οἶόν τε εἰς ἐν σύμπασαν τῶν πολλῶν λόγων ἐκείνων, καὶ ἐτι τῶν διαλέξεων, τῶν πρὸς οὐστίνασούν ποτε ἐγγράφως ἢ ἀγράφως μοι γενομένων, συντομώτατον τῆς ἐμῆς γνώμης καὶ δόξης ἀπόδειξιν, καὶ ὡσπερ τινὰ ὁμολογίαν τῆς πίστεως τῆς ἐμῆς, ἣν ἀκολούθως τοῖς

τῶν Πατέρων ὄροις καὶ λόγοις εἰληφα, τῆ τοῦ Θεοῦ χάριτι πεφωτισμένος, καὶ καθέξω, καὶ τελευταίας ἕως ἀναπνοῆς πᾶσι τοῖς τε τὰ αὐτὰ φρονοῦσι καὶ τοῖς ἑτεροδόξοις ἐκτίθεμαι. Καὶ εἴτε γένοιτο ὁνόδος, εἴτε μὴ γένοιτο, εἴτε ἐκ τῶν ὁμοδοξοῦντων μόνον ἡμῖν, οἷον ζητοῦμεν γενέσθαι σκεφομένην περὶ τῶν ἀντιδοξοῦντων καὶ διορθωσομένην τὰ κατ' αὐτοῦς εἴγε βούλοντο, καὶ τὰ τέκνα τῆς μητρὸς ἡμῶν τῆς Ἐκκλησίας οὕτω συναγαγεῖν, εἴτε καὶ ἐκ τῶν ἑτεροδόξων ὡς ἐνοιε βούλοντο ἐπι τῆ τῆς ἀληθείας καὶ πατρὸς δόξης καταστροφῆ, καὶ βεβαιώσαι τῶν ἐν Φλωρεντία πρώην προπετῶς συγχωρημένων, εἴτε ἐξ ἑκατέρων καὶ ὁπωσοῦν· καὶ εἴτε παρῆσομαι ζῶν, εἴτε καὶ τελευτήσαιμι, εἴτε ζῶν οὐ παρῆσομαι· καὶ ὅ τι ἂν συμπερανθείη, εἴτε τὸ πάτριον ἡμῶν φρόνημα, εἴτε καὶ ἄλλο τι, εἰδωμι Θεῷ καὶ ἀγγέλοις, καὶ πᾶσιν ἁγίοις τὴν ὁμολογίαν τῆς ἐμῆς πίστεως ὁπταί, προδοκισθένου τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει συμβόλου τῆς πίστεως, εἴτουν τοῦ ἐν Νικαίᾳ, καὶ τῶν περὶ αὐτῷ ἐν τῇ τρίτῃ συνόδῳ διορισμῶν, περὶ τοῦ μὴ προσθεῖναι χρῆμα, μήτε ἀφελεῖν ἀπ' αὐτοῦ ἢ κατὰ διάκονον ἢ κατὰ λέξιν· οὐς δὴ διορισμοὺς καὶ αἰλοκαί οὐκ ἔμενικαί σύνοδοι ἐπαναλαμβάνουσαι, καὶ ἔργῳ ἐπὶ τήρησαν· καὶ προδοκισθένων τῶν συμπερασμά-

των τῶν σίκουμινικῶν συνόδων, οἷς πᾶσι συντίθει-
μαι ὡς θείας ἀποφάσεις εὐλαβῶς· ἔτι τε τῶν ἐν
Κωνσταντινουπόλει προδοπιθεμένων τελευταίων
συνόδων, τῆς τε κατὰ τοῦ Βίκτου μεγάλης καὶ κα-
θολικῆς ἐκ πάντων τῶν ὀρθοδόξων συνόδου, καὶ ὧν
ἐκείνη διέξεις καὶ ἀποφαίνεται, καὶ τῆς κατὰ
Βαρλαάμ καὶ Ἀκινδύνου τῶν ἐκκληρῶκτων, ὧν καὶ
αὐτῶν τῶν συνόδων ταῖς ἀποφάσεις τίθεμαι ἄλλῃ
ψυχῇ καὶ προέσει· ἔτι προσημολογημένων πάντων,

ἃ ἄ φρονεῖ ἡ καθολικὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Ἐκ-
κλησία, καὶ ἐφρῶνεῖ πρότερον ἢ σύμπασα ὁμοῦ
περὶ τῶν τῆς Ἐκκλησίας ἱερῶν μυστηρίων, δι' ὧν
ἡ ἐν Χριστῷ κεκρυμμένη τῶν ὀρθῶς πιστευόντων
μετὰ ἀγάπης τελειοῦται ζωῆ, περὶ τῆς τοῦ ἁγίου
Πνεύματος ὑποστάσεως περὶ οὗ διαμνησθητοῦμεν.
Λατίνοις πεντακοσίοις σχεδὸν ἔτεσι· οὕτω πιστεύω
καὶ οὕτως ὁμολογῶ.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

*Ἐν ᾧ λύονται τοῖς τῶν ἀγίων βητοῖς συμφώνως αἱ παρὰ τῶν ἑτεροδόξων ὁδοὶ καὶ
βητὰ, ἃ μάλιστα ἔλκουσι τὰ κλισία βίη πρὸς συνηθολοῖα ἐαυτῶν ἐκείνοι.*

ΚΕΦΑΛ. Α΄.

*Ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπο-
ρεύεται, οὐκ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ὡσπερ οὐδὲ ὁ Υἱὸς
οὐκ ἐκ τοῦ Πνεύματος γεννῆται, ἀλλ' ἐκ τοῦ
Πατρὸς μόνον.*

Ὅτι ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ, ὡς προᾶγει τὸν ἑαυτοῦ
Λόγον εἰς ἴδιαν ὑπόστασιν, οὕτω καὶ τὸ πανάγιον
ἑαυτοῦ Πνεῦμα προᾶγει εἰς ἴδιαν ὑπόστασιν, ἅπερ
ὡς ἐξ αὐτοῦ προϊόντα ἀμφω φυσικῶς καὶ κατὰ τὸ
προσεχὲς, ὁ μὲν Υἱὸς γεννητῶς, τὸ δὲ Πνεῦμα ἑτε-
ρὸν τινα τρόπον, ἀρρήτων ἡμῖν καὶ ἀκαταμήτων.
Τῷ δὲ ἐκπορεύεσθαι σημανθέντα ἡμῖν ὑπὸ τῆς
ἀληθείας εἰς αὐτὸν τὸν Πατέρα ὡς εἰς ἓνα αἷτιον,
ἐν τῇ αὐτῇ τῆς οὐσίας ἐνότητι ἀναφέρονται· οὐχ
ὡσπερ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ἔχει, ἐν οἷς οὐκ ἀπὸ
τοῦ αὐτοῦ προσώπου κατὰ τὸ προσεχὲς ἔχουσι
πάντας τὸ εἶναι, καὶ διὰ τοῦτο πληθύνονται, ὡς τὰ
αἰτιατὰ, οὕτω δὴ καὶ τὰ αἷτια. Περὶ μὲν τοῦ θεοῦ
Λόγου νῦν οὐ σκοπῆς, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύ-
ματος. Ἐκπορεύεται τοίνυν οὕτως, εἰσὶν ὑφίστα-
ται, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τῆς πατρικῆς ὑποστά-
σεως, ἥτις ἐστὶν ὡσανεὶ πρωτότυπον φῶς, ἐξ οὗ
τὴν αἰτίαν τοῦ εἶναι καὶ τῆς ὑποστάσεως ἐκάτερον
τῶν συναϊδῶν καὶ ἁμοουσίων ἔχει φῶτων, ὃ τε Υἱὸς
τοῦ Θεοῦ δηλαδὴ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τὴν
τῆς ὑπερουσίου γονιμότητος ἐκφανσιν, ἥτις ἐστὶν
ὑπόστασις ἀγεννήτως, καὶ ἀναίτιως ὑποστάτις ἐν
αὐτῇ τῆς οὐσίας ἐνότητι, ὑπερφῶς τε καὶ ὑπὲρ
λόγον τοῦ ἑαυτῆς Λόγου τε καὶ τοῦ Πνεύματος, ὡς
βίβλα, καὶ ὡς πηγὴ, καὶ ὡς πηγαία θεογονος θεότης,
καὶ ὡς φῶτων Πατὴρ, δίδει μόνῳ αὐτῷ ταῦτα
πρόσασιν, οὐτε δὲ τῷ Υἱῷ, οὐτε τῷ Πνεύματι,
καὶ οὕτως ἐκ τοῦ Πατρὸς μόνου προίεναι τὸ Πνεῦμα
πιστευόμενον κατ' αἰτίαν καὶ κατ' ὑπόστασιν, ἐκ τοῦ
Πατρὸς μόνον λεγόντων ἐκπορεύεσθαι τοῦτο πάντων
καὶ ὑφίστασθαι, ὡς αἰτίου καὶ ὡς πηγῆς καὶ με-
δῶν· ἐκ τοῦ Υἱοῦ οὕτως· οὐκ οὐκ ἐξ ὧν ἴσμεν
ἀγίων. Δέληθε δὲ ἡμᾶς τῶν τῆς Ἐκκλησίας γνωρίμων
οὐδεὶς, ὧν τὰς βίβλους ἔχομεν καὶ τῶν φωνῶν
ἐπαυόμεν.

B

ΚΕΦΑΛ. Β΄.

*Ὅτι ἐκ τοῦ Υἱοῦ πρόσις χρονικῶς ἦτοι δι-
δοται καὶ μετέχεται· μᾶλλον δὲ καὶ ἐκ τοῦ
Υἱοῦ προίεναι λέγεται, ὅτι χρονικῶς παρ'
αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ δίδεται.*

Λέγεται μὲν οὖν ποτε καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ προίεναι·
ἀλλὰ κυρίως ἐκ τοῦ Πατρὸς προίεναι πιστεύεται,
ὅτι ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι λέγεται, τουτέ-
στιν ἐξ αὐτοῦ ὑφίστασθαι καὶ τὸ εἶναι λαμβά-
νειν· ταύτη γὰρ τῇ λέξει ἀφωρισμένως τὴν τοῦ
Πνεύματος ὑπαρξίν ἐτάχθη κατασημαίνεσθαι, κατὰ
τὴν ἐν Εὐαγγελίοις παράδοσιν. Λέγεται δὲ καὶ
ἐκ τοῦ Υἱοῦ προίεναι, καὶ ἐξ ἀμφοῖν ἐκ Πατρὸς
δι' Υἱοῦ, ὡσπερ καὶ πέμπεσθαι καὶ χορηγῆσθαι,
καὶ δίδεσθαι, καὶ πνεῖσθαι, καὶ ἐκχεῖσθαι, ἀλλ'
εἰς ὑπόστασιν καὶ μόρφωσιν κτίσεως, οὐκ εἰς
τὴν ἴδιαν ὑπόστασιν, ἄλλο τούτου, καὶ ἄλλο ἐκεί-
νου βουλομένου τοῦ λόγου. Καὶ ἑαυτὸ γὰρ δι-
δωσιν ἐν τῇ δι' ἐκείνων τῶν βημάτων νοουμένη
προδῶ τε καὶ ἐκφάνσει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ
πνεῖ ἑαυτὸ καὶ πέμπει καὶ χορηγεῖ, ἐν δὲ τῇ αἰτίᾳ
προδῶ οὐ πρόσεισιν ἐξ ἑαυτοῦ, εἰ γε μὴδὲ ὑφίστησιν
ἑαυτῷ. Καὶ ἐν μὲν τῇ αἰτίᾳ λαμβάνει, ἐν δὲ τῇ χρο-
νικῇ δίδωσι· καὶ ἐκ ἐκείνῃ μὲν ἀπολελυμένος, ἐν
ταύτῃ δὲ δι' αἰτίαν· καὶ ἐκεῖ μὲν εἰς ἑαυτὸ, ἐνταῦθα
δὲ εἰς ἡμᾶς τε καὶ ἐν ἡμῖν. Οὐκ οὖν διὰ ταῦτα τὸ
Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς πρόσεισιν αἰδίως,
τουτέστιν ὑφίσταται· δι' ἀμφοῖν δὲ καὶ ἐξ ἀμφοῖν
πρόσεισιν χρονικῶς, τουτέστι προχέται, καὶ χορηγεῖ-
ται, καὶ δίδεται, καὶ μετέχεται· οὐκ αὐτοῦ μόνου
μετεχομένου, ἀλλὰ δι' αὐτοῦ τῆς πνευματικῆς χάριτι,
σὺν αὐτῷ δηλαδὴ καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς μετε-
χομένων, ὡς ἐγγωρεῖ ἀνθρωπίνῃ φύσει. τουτέστι
εἰς τὴν ἐφικτὴν κοινωνίαν τῆς ὅλης θεότητος, τῆς
κοινῆ αὐτῆς χάριτι τῆς ἀναληπτικῆς καὶ φωτιστικῆς
ἡμῶν ἀναφερομένου.

ΚΕΦΑΛ. Γ΄.

*Ὅτι τὸ περὶ ἡμῶν δι' Υἱοῦ λέγεσθαι οὐ τὸ ὑφί-
στασθαι δι' αὐτοῦ αἰτιατικῶς βούλεται.*

Ἐκπορευόμενον τοῦτον, τουτέστιν ὑφίσταμενον,

ἐκ Πατρὸς, ὁμῶς πεφηνέναι λέγεται καὶ πέφηνε
 δι' Υἱοῦ, διχῶς ὅφ' ἡμῶν νοουμένου τοῦ πεφηνέναι,
 καὶ ὑπὸ τῶν εἰπόντων. Πρῶτον μὲν καὶ μάλιστα
 οὗτω γινώριζεται δι' Υἱοῦ, τοῦτέστιν τοῦ Υἱοῦ γνωρι-
 σθέντος αὐτὸ γινώριζεται ἡ γὰρ ἰδιότης τοῦ θεοῦ
 προσώπου, ἣν ἐμφαίνει τὸ ὄνομα αὐτοῦ, διακρίνεται
 ἀπ' ἄλλου θεοῦ προσώπου καὶ διακρίνωσα φανεροῦ
 τε αὐτὸ, καὶ τὸ οὐ διακρίνεται συμφανερῶς τῆ ἐαυ-
 τῆς ἐνεργείᾳ, ὡσπερ τινὶ φωτὶ πρὸς τὴν ἐξ ἀποκα-
 λύψεως ἡμῶν ἐγγινωμένην τῶν θεῶν ὑποστάσεων
 κατανόησαν, τὸ φυσικὸν τῆς ἡμῶν διανοίας σκοτός
 ἐλλάμπουσα τε καὶ ὀδηγοῦσα. Καὶ διὰ τοῦτο ἡ τοῦ
 Υἱοῦ ὑπόστασις, ἐκ τῆς τοῦ προσεχῶς ὀνομάζεσθαι
 τῷ Πατρὶ ἰδιότητος ἐπιγνωθεῖσα, ἐναργέστερον
 παρίστησιν ἡμῖν τὴν τοῦ Πνεύματος ἰδιότητα, ἢ τοῦ
 μονογενοῦς Υἱοῦ διακρίνεται ὡς οὖν τῆς τοῦ Υἱοῦ
 προσηγορίας τε καὶ προεκφορᾶς ἐν τῷ λόγῳ φανερώ-
 τερον ἡμῖν ἀποδοῦσης τὸν περὶ τοῦ Πνεύματος
 λόγον, κατ' αὐτὸ γοῦν τὸ γινώσκασθαι ἡμῖν καὶ
 πιστεῦσθαι ἄλλον τινὰ τρόπον, καὶ οὐ γεννητῶς
 προῖναι τοῦτο ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀρρήτως καὶ ἀνενοή-
 τως, καὶ οὕτω τοῦ τρόπου τῆς αὐτοῦ προόδου φυλατ-
 τομένου ὡς τολῶν διὰ ταῦτα τοῦ Πνεύματος ἡμῖν
 μετὰ τὸν Υἱὸν μᾶλλον γνωριζομένου τε καὶ κατα-
 λαμβανομένου, δι' οὗ πεφηνέναι τὸ Πνεῦμα καλῶς
 λέγεται. Ἄλλως δὲ σὺν τῷ Υἱῷ τε ἔστι καὶ σὺν αὐ-
 τῷ πρῶσιν ἐκ Πατρὸς, ὡσπερ ὁ Υἱὸς γεννᾶται ἐκ
 τοῦ Πατρὸς, οὕτως αὐτὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς προβαλλό-
 μενον.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

*Ὅτι ἡ τοῦ Υἱοῦ μεσιτεία οὐκ ἀναγκάζει καὶ τὸν
 Υἱὸν ἀρχὴν καὶ προβάλλει ἢ προβάλλοντα εἶναι
 πρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον.*

Ἡ δὲ τοῦ Υἱοῦ μεσιτεία, οὕτω γὰρ αὐτὸν ὁμολο-
 γοῦμεν ἐν τῷ θεῷ λουτρῷ, καὶ εἰς τὴν τοιαύτην
 τῶν θεῶν ὀνομάτων βεβηκίσιμα συντάξιν, αὐτὸν
 μὲν μονογενῆ δείκνυσι, τὸ δὲ Πνεῦμα τῆς φυσικῆς
 πρὸς τὸν Πατέρα σχέσεως, τουτέστι τῆς ἀμέσου πρὸς
 τὴν αἰτιαν ἀναφορᾶς οὐκ ἀπαίρει. Οὐ γὰρ εἰρηται,
 οὕτε δύναται λέγεσθαι ἐκ τοῦ Υἱοῦ προσεχῶς ὑψι-
 στάναν τὸ Πνεῦμα, ὡσπερ οἱ αἰρετικοὶ νομίζοντες
 εἴργεσθαι, τρίτον ἐφλυάρουν εἶναι τῆ φύσει καὶ τῆ
 ἀξίᾳ, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ προῆχθαι καὶ δημιουργικῶς
 τὸ κατὰ μόνην τῶν ὀνομάτων τὴν συντάξιν τρίτον
 παρ' ἡμῖν ἐκφερόμενον, καὶ κατὰ τὴν τῶν ὀνομάτων
 ἀκολουθίαν ἕνεκά γε τοῦ μὴ συγχέεσθαι τὰς ἰδιότη-
 τας, τρίτον εἶναι, καὶ τῶν βαθμῶν τῆς φύσεως, ἢ
 τῆς ἀξίας πιστεῦσαντες, ὡσπερ μέσω τινὶ τῷ Υἱῷ
 διεργόμενον, καὶ διὰ τοῦτο προσεχῶς ἔν ἐξ αὐτοῦ
 ἢ κατ' ἐνίου, καὶ ἐξ αὐτοῦ μόνου, τῆς προακτικῆς
 ἢ ποιητικῆς δυνάμεως ἢ ἀν προαχθεῖν τὸ Πνεῦμα
 εἰς τὸν Υἱὸν κεκοιθεῖσας ἀπάσης καὶ ἀναλωθεῖσας ἐκ
 τοῦ Πατρὸς. Οὕτω γὰρ ἐφλυάρουν παχέως τὴν τοῦ
 Υἱοῦ μεσιτείαν, καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος τρίτην κατ-
 ομομασίαν, οὐχ ἤττον ἢ κακούργως νοήσαντες, ὡς
 ἐκ τῶν ἀπὸ τινος τρίτων κατατάξαμένων τῷ ἢ
 διαστήματι χρόνου, ἢ διαστήματι τόπου, ἢ διαδοχῇ
 τῆς γεννήσεως, ἢ δραστηριότητι δυνάμεως, ἢ ἀξιώ-
 ματος μεγαλείῳ, ἢ τοιοῦτον τινὲν ἐν ἀφίσει ἄλλο τε

μεσιτεύειν. Οὐ γὰρ συνείδον ἢ συνιδεῖν ἐχρῆν τοὺς
 μέλλοντας διαφυλάττειν τὸ τῆς πίστεως ἀκίνητα
 δόγματα. Ὁ γὰρ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ
 ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὡσπερ ἀκτίς τις ἐξ ἡλίου διδυμος, ἢ
 δίδρυτος ποταμὸς ἐκ μιᾶς πηγῆς, ἢ βίαστοι θεό-
 φυτοι ἐκ ρίζης μιᾶς, ἢ δύο ἀνθη καὶ εἰ τι συμβά-
 λει ἂν πρὸς τὸ δεῖξαι τὸ Πνεῦμα καὶ τὸν Υἱὸν συν-
 ανίσχοντα καὶ τῆ ἀποδόξεως τῆς κοινῆς αἰτίας ἐξ ἧς
 συνανίσχουσι τὰ δεύτερα, φέροντα ὡς αἰτιατὰ μόνον,
 οὐ κατ' ἄλλο τι τῶν πάντων οὐδὲν, οὕτως ἐκ τοῦ
 Θεοῦ καὶ Πατρὸς προῖναι νοούντας. Ἄλλ' οὐδ'
 ὑπουργεῖ ἡμῖν ἡ νόησις καὶ ὁ λόγος, μεταβατικῶς
 ἀρπότερα ἐνεργοῦντα σὺναμα ἐκεῖνα νοεῖν τε καὶ
 λέγειν, οὐδὲ ἐν αὐτῷ τὸ νοεῖν καὶ λέγειν οὐκ ἔστι
 σύνμα δυνάμεθα μὴ καὶ θάτερον θατέρου προνοεῖν τε καὶ
 προεκφέρειν, δυοὶν ὄντων κατὰ τὰς ὑποστάσεις ὡς
 οὐτ' ἐγγιχρεῖ τὸ Πνεῦμα προτετάχθαι τοῦ Υἱοῦ ἐν
 τῷ τῆς ἀπαριθμητικῆς τῶν θεῶν προσώπων εἰρημῷ.
 Ἐνοεῖτο γὰρ ἂν εἶναι Πατὴρ, καὶ ὁ Υἱὸς οὐκ ἂν
 μονογενῆς ἐπιστεῦτο, τοῦτέστιν ἐκ μόνου τε καὶ μό-
 νος γεγεννημένος, καὶ ἡ οὕτω καινοτομηθεῖσα ἀν-
 μεσιτεία τοῦ Πνεύματος εἰς μείζονα ἀν ἀπεκλήθη-
 σεν ἀτοκίαν, εἴγε ἡ ἀληθῆς τοῦ Θεοῦ μεσιτεία πρό-
 σπομα τοῖς μὴ καλῶς νοοῦσιν ἐγένετό τε, καὶ νῦν
 ἐτι τρόπον ἕτερον γίνεσθαι. Κάντεσθὲν ἔστι τὸ μήτε
 λέγεσθαι τὸν Υἱὸν τοῦ Πνεύματος, ὡς τὸ Πνεῦμα
 λέγεται τοῦ Υἱοῦ, μήτε τὸν Υἱὸν διὰ τοῦ Πνεύματος
 προῖναι λέγεσθαι, οὕτε ἀδίκως, καίτοι γε ἐν ἀλλή-
 λοις εἰσὶν ὡστ' οὐκ ἂν ἐκώλυε καὶ δι' ἀλλήλων λέ-
 γειν ταῦτα, ἐφόσον υἰότητι μόνον αὐτοῦ διακρίνου-
 νται καὶ γεννήσει, αὐτοῦ γε ὄντος ἐκπορευτοῦ καὶ
 Πνεύματος, ἀλλ' οὕτοι γε τῷ αἰτίῳ καὶ θεογόνῳ,
 οὕτε χρονικῶς, καίτοι ἐπέμψθη ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ πα-
 ρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Πνεύματος ὡστε καὶ ἐκ
 Πατρὸς διὰ Πνεύματος εἶπεν ἂν τις αὐτὸν πεμφθῆ-
 ναι οἰκείως. Ἀλλὰ διὰ τὰ εἰρημένα καὶ φυγῆ τῶν
 ἐντεῦθεν ἂν ἀκολουθησάντων ἀτόπων οὐ λέγεται,
 ἀλλὰ τῷ τὸν Υἱὸν προθεωρεῖσθαι καὶ προεκφέρεισθαι
 ἐκ τοῦ Πνεύματος, αἶ τε ἰδιότητος καὶ πάνθ' ὁμοῦ
 σώζονται τὰ τῆς πίστεως ἀκίνητα δόγματα. Προ-
 θεωρεῖται γὰρ τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱὸς οὐ τῆ ὀδῷ
 τοῦ λόγου τῆς φύσεως, ἀλλὰ τῆ ὀδῷ τοῦ τῆς αἰτίας
 λόγου, ὅς τὰς θείας ὑποστάσεις διεκρίνεν ἐν τῇ αὐτῇ
 τῆς οὐσίας ἐνόησεν.

Δέγω δὲ ὅδὸν τοῦ τῆς αἰτίας λόγου τό τε ἀναίτιος
 εἶναι καὶ τὸ αἰτιατῶς, καὶ τὸ ὡδί πως αἰτιατῶς, καὶ
 ὅσα τῆς τοῦ αἰτίου παρωνυμίας εἰσὶ. Ταῦτα γὰρ
 πάντα τοῦ λόγου τῆς φύσεως ἀποδιήρηται. Οὕτε ὡς
 αἰτιος, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς ὡδί πως αἰτιατῶς, ὡς Υἱὸς
 θελαθῆ, διότι ἡ τοῦ Υἱοῦ προσηγορία καὶ τοῦ Πα-
 τρὸς οὐδὲν προσηγορίας μόνον διὰ τὰ εἰρημένα. Ὁ δὲ
 Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ προσηγορεῖται τῷ τῆς αἰτίας λόγῳ
 ὡς αἰτιος, ὅτι ἐξ αὐτοῦ τὸ εἶναι ὁ Υἱὸς ἐχει. Ὁσ-
 αὐτως δὲ καὶ τοῦ Πνεύματος, τῷ αἰτίως αὐτοῦ εἶναι
 ὁ Πατὴρ ὡς προβάλλων προτεθεωρεῖται. Ἄλλ' ὅ γε
 Υἱὸς προσηγορεῖται τοῦ Πνεύματος τῷ τὸ Πνεῦμα
 οὐ γεννητῶς ὡς αὐτὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς αἰτιατὸν εἶναι
 καὶ ὀφεισθῆναι, ἀλλ' ἕτερον τινὰ τρόπον, ὃ σημαί-
 νοις ἂν τῷ μὴ μετὰ τὸν Πατέρα ὁμολογεῖσθαι ὡ-

θὺς παρ' ἡμῶν, καὶ ταύτη τὰς Εὐνομίου κατὰ τῆς ἐν τῇ Τριάδι ἐνότητος ἀντιθέσεις διακρινόμεθα. Ὅς τὴν κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον καὶ τρόπον πιστευομένην Τριάδα ἐν ἐνότητι φύσεως εἰς τὴν ἐν τῇ φύσει διαφορὰν φέρων ἐτίθει, καὶ τὰς κατὰ τὸν τῆς αἰτίας λόγον καὶ τρόπον προθεωρίας τε καὶ προαριθμήσεις, διὰ τὸ τῶν ὑποστάσεων ἀσύγχυτον γινομένης εἰς ὑπερθέσεις καὶ ὑφέσεις ἀξιομάτων καὶ φύσεων ἀμαθῶς τε καὶ κακοῦργως ἐλάμβανε· καὶ κλίμακα φύσεων συνίστη ὡς ἀξιομάτων ἕτεροι· καὶ ἄλλοι αὐτὸν προσδῶν μηχαναῖς τισὶ τὸ ἀπᾶν ἐπιχειρῶντες τοῦ δόγματος.

Καὶ ἕτερον δὲ τινα τρόπον πεφηνῆναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, δι' οὗ φαμεν καὶ νοούμεν τοὺς λέγοντας, ἔτι δ' Ἰοῦ τοῖς ἀνθρώποις ἐφανερῶθη, τὴν ἐνεργειαν αὐτοῦ καὶ τὴν χάριν τοῖς ἀποστόλοις πρότερον μὲν διὰ τοῦ ἐμφυσήματος, εἶτα καὶ ἐν τῷ τῶν πυρίνων γλωσσῶν εἶδει τελεωτέρον καὶ πληρέστερον δεδωκότος, καὶ πεπομφότος, συνεκχέοντός τε καὶ συνδιανεμόντος τὴν τοιαύτην χάριν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ αὐτοῦ δὴ τοῦ Πνεύματος, καὶ τὴν τῆς χρίστου ἐκχυσιν, καὶ τὴν δι' αὐτῆς μέθεξιν τῆς θεότητος τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Ἰοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος ἐνεργούντων κοινῇ, καὶ ὡς ἐνός Θεοῦ ἐνεργούντος. Καὶ οὕτω γούν δι' Ἰοῦ πεφηνῆναι λέγεται καὶ ἐκλάμπειν, ὡς διὰ τοῦ Ἰοῦ φανερούμενον, καὶ τῇ κτίσει μεταδιδόμενον.

ΚΕΦΑΛ. Ε΄.

Ὅτι ἐν τῷ δι' Ἰοῦ ἐκ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι λέγεται, εἰ καὶ σπανίως εἴρηται, ἀλλ' ἡ ἐνώπιος τῆς οὐσίας καὶ ἡ συναφεία, οὐχ ἡ σχέσις τῆς αἰτίας τῇ διὰ προθέσει σημαίνονται, ὡς οἱ Ἀτίνιοι βυβλονται, καὶ ἐκ τοῦ Ἰοῦ λέγοντες ἐκπορεύεσθαι, καὶ τὰλλα τὰ ἐν τῷ Φλωρεντιανῷ δογμ.

Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς δι' Ἰοῦ ἐκπορεύεσθαι, εἰ καὶ σπανίως εἴρηται, οὕτω καὶ τοῦτο νοεῖν εὐσεβῶς ἀναγκαζόμεθα διὰ τὴν πρὸς τοὺς εἰπόντας εὐλάβειαν, εἰ καὶ μὴ ποιούμεθα τοῦτο κήρυγμα, οὔτε γίνεσθαι δεῖ, ἀλλ' ὡς· δόγμα μόνον εὐσεβῶς νοεῖσθαι, οὕτω δεῖ καὶ ὑπὸ τῶν εἰπόντων εἰρημμένον. Καὶ ἐπειδὴ τὸ ἐκπορεύεσθαι, τὸ λαμβάνειν, τὸ εἶναι, καὶ τὸ εἶναι καὶ τὸ προάγεσθαι εἰς ἰδίαν ὑπόστασιν ἐτάχθησαν, ἄτιον μὲν ταύτη νοούμεν ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ, ἀλλ' οὐχ ὅτι καὶ ἐκ τοῦ Ἰοῦ ὑφέσταται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς περ καὶ τὰ ὄντα λέγεται δι' Ἰοῦ γεγενῆσθαι, ὅτε μὴδὲν διαφέρει, καὶ ἐκ τοῦ Ἰοῦ γεγενῆσθαι λέγειν αὐτά. Εἰ γὰρ τοῦτ' ἀληθές ἦν, διὰ τοῦ Ἰοῦ ἐκπορεύεσθαι, ἐλέγετ' ἂν ποτε ἀπλῶς οὕτως ὡς περ καὶ εἰς τοῦ Ἰοῦ γεγενῆσθαι τὰ ὄντα. Ἄλλ' οὕτ' ἔστιν οὕτω διὰ τοῦ Ἰοῦ, οὔτε λέγεται, ἀλλ' αἰετὸ τοῦ πατρικοῦ συνημμένου προσώπου τε καὶ ὀνόματος, ἐκ τοῦ Πατρὸς δι' Ἰοῦ λέγεται ἐκπορεύεσθαι, εἰ καὶ σπανίως· ἄλλως δὲ οὐδέποτε, ἵνα μὴ καὶ ἐν τῶν ὄλων τὸ Πνεῦμα παρανοηθῇ τῶν δι' Ἰοῦ γεγονότων. Τούτων γὰρ μόνον ἀρχὴ ἐστὶν ὁ Υἱὸς μίαν μετὰ Πατρὸς καὶ Πνεύματος, καὶ πρώτη πρὸς γε αὐτὰ, εἰ καὶ διὰ τὸ εἶναι ἐξαρχῆς αὐτῆς οὐ λέγεται πρώτη, ἀλλ' οὐδὲ δευτέρα, οὔτε τὸ Πνεῦμα δεύτερον

αἰτιον ἢ τρίτον, μόνον δὲ ὁ Πατὴρ αἰτία λέγεται πρώτη, τῷ καὶ τῆς θεότητος ἀρχὴν καὶ πηγὴν εἶναι τῆς πάντων αἰτίας. Ὡς γὰρ ἔστι μετὰ τοῦ Ἰοῦ καὶ Πνεύματος πάντων αἰτία ὡς Θεός, οὕτως ἔστιν Ἰοῦ τε καὶ Πνεύματος μόνος αἰτιος τῇ πατρότητι, αἰτουν τῇ γονιμότητι.

Λέγωμεν δὴ ἐν αὐτῷ, τῷ ἐκ Πατρὸς ὑφεστάναι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τοῦ Ἰοῦ προϊέναι· τοῦτο δὲ ἔστι τὸ ἐκ Πατρὸς δι' Ἰοῦ ἐκπορεύεσθαι διὰ τὴν τῆς οὐσίας ἐνότητά ἀκραν, ὡς οὐκ ἐκτὸς ἂν τοῦ Ἰοῦ, ἀλλ' ἐν αὐτῷ προῖν ἐκ τοῦ Πατρὸς, τοῦτ' ἔστιν, ἐν αὐτῷ παρὰ Πατρὸς ὑπάρχον, καὶ ἐν αὐτῷ διαμένον, καὶ ἐν Ἰῷ παρὰ Πατρὸς διήκον, καὶ διὰ τοῦ Ἰοῦ διόν, θεοπροπῶς τοῦ τε διήκειν καὶ διέναι νοούμενον, ἐπεὶ μὴ ἄλλως ἔστιν ἐμφησῆναι τὴν ἀκραν κοινωνίαν τῆς φύσεως· καὶ ὡς ἂν τις εἴποι διαπεροίτηκός τῆς τοῦ Ἰοῦ ὑποστάσεως· ἀσύγχυτός. Εἰ μὲν γὰρ αἰτιος ἦν τοῦ Πνεύματος ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, τοῦτ' ἂν ἐξήρκει δηλῶσαι τὴν κοινωνίαν τῆς φύσεως, τὸ ἐξ αὐτοῦ δηλονότι φυσικῶς ὑποστῆναι, καθάπερ βρα καὶ τὴν ἐνότητά Πατρὸς καὶ Ἰοῦ, τὸ ἐξ αὐτοῦ τὸν Ἰὸν γεγενῆσθαι δείκνυσι, καὶ τοῦ Πνεύματος τὴν φυσικὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἐνότητά, τὸ παρ' αὐτοῦ τοῦτ' ἐκπορεύεσθαι. Ἐπεὶ δὲ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Ἰοῦ οὐ λέγεται ἐκπορεύεσθαι δηλονότι καὶ ὑφεστάναι, ἄλλω, γὰρ, ὡς εἴρηται, λέγεται προϊέναι, οὔτε γὰρ ἐκ τοῦ Ἰοῦ ἐκπορεύεσθαι, οὔτε ἐκ τοῦ Ἰοῦ ὑφεστάναι, οὔτε ἐκ τοῦ Ἰοῦ τὴν αἰτίαν τῆς ὑποστάσεως ἔχειν, οὔτε προβολεῖ· αὐτοῦ ὁ Υἱὸς εἶναι, οὔτ' ἀρχὴ αὐτοῦ, οὔτε αἰτιος, οὔτε ἐκπόρευμα αὐτοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα, οὔτε πρόβλημα αὐτοῦ, οὔτε τι τῶν τοιούτων οὐδὲν, ἀ πάντα μεταξὺ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Πνεύματος· εἴθε λέγεσθαι· ἐπεὶ τοίνυν οὐδὲν τῶν τοιούτων οὐθ' ἡ Γραφή, οὔτε τῶν διδασκάλων εἰρηκέ τις τῶν ἀρχαιοτάτων, οἱ νεώτεροι τῶν διδασκάλων ἐν τῷ δι' Ἰοῦ τὸ Πνεῦμα λέγειν ἐκπορεύμενον ἐκ Πατρὸς, τὸ συναφές τῆς οὐσίας καὶ ἀπαράλλακτον παριστάνουσι, καὶ ἡμεῖς· ταῖς αὐτῶν ἐπόμενοι διανοίαις, οὕτω τὸ παρ' αὐτῶν εἰρημμένον λέγομεν καὶ νοούμεν. Νοούντες γὰρ ὡς τὸν Ἰὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς γεγεννημένον, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύμενον, ἅμα καὶ τῇ αὐτῇ τάξει πρὸς τὴν αὐτῶν ἀρχὴν καὶ ἑκατέραν τῇ ἰδίᾳ αἰτίᾳ ἐφηρμοσμένων οὕτως εἶπειν, ὅμως οὐ διηρητημένον τοῦ Ἰοῦ τοῦτο νοούμεν κατὰ τὴν ὁμοίτητα τῶν παραδειγμάτων ἐκείνων ἀ καὶ προσεῖρηται, ἐν οἷς τὰ προϊέντα τῇ ἀρχῇ ἦνωνται μᾶλλον ἢ ἐαυτοῖς. Ἄλλήλοισι δὲ οὐχ ἦνωνται, εἰ μὴ ἐν τῇ ἀρχῇ· δύο γὰρ κλάδοι οὐχ ἦνωνται ἀλλήλοισι, εἰ μὴ ἐν τῷ στελέχει· οὐδὲ δύο ἄκτινες, εἰ μὴ ἐν τῷ ἡλίῳ, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὡσαύτως. Ὡς ἂν τοίνυν μὴ ἀηρητημένον οὕτω τοῦ Ἰοῦ τὸ Πνεῦμα νοεῖτο, πρὸς μὲν τὸ ἐκ Πατρὸς ἄμφω προελθεῖν συμφυῶς τε καὶ κατὰ τὸ προσεχές τῶν παραδειγμάτων ἐκείνων ἀρκούντων, τῷ δὲ καὶ τὰ προϊέντα ἀλλήλοισι δι' ὄλων ἐαυτῶν συμπεφυκέναι οὐκ ἐξαρκούντων ἐκ τοῦ Πατρὸς αὐτὰ λέγοντες ἐκπορεύεσθαι, δι' Ἰοῦ προστεθεικῶσιν οἱ εἰπόντες, καὶ ἡμεῖς οὕτω φρονούμεν, ὡς ἐν αὐτῷ

δηλονότι τῷ Υἱῷ τὸ εἶναι λαμβάνον ἐκ τοῦ Πατρὸς, ὡς οὐκ ἐστὶν αὐτῷ μόνον, καὶ πρὸς τὴν ἰδίαν ὑπόστασιν τῇ δυνάμει τῆς προαγωγῆς αἰτίας, τουτέστι τοῦ παρ' οὗ ἐστίν, οὗ τοῦ ἐν ᾧ ἐστίν ὑπὲρ φύσεως ὀριζόμενον. Διὸ οὐδὲ λαμβάνει τὸ Πνεῦμα παρὰ τοῦ Υἱοῦ τὸ εἶναι, ταῦτ' ἐπεὶ διὰ τοῦ Υἱοῦ, οὐδὲ προεπινοεῖται αὐτοῦ ὡς αἰτίου; ὁ Υἱὸς μετὰ τοῦ Πατρὸς, ὡς ἀμφότεροι ὁμοίως ὁ Πατὴρ ὡς ἀρχὴ προεπινοεῖται. Οὕτως γὰρ εἰπέ τις τῶν μακαρίων, οὐτ' ἀληθὲς εἶναι δύναται, εἴτε ὡς εἰς Θεὸς προάγειεν, εἴτε ὡς ὑποστάσεις δύο, εἴτε δύναμις μιᾶ, εἴτε καὶ ὅπως οὖν. Πανταχόθεν γὰρ ἡ μοναρχία κακῶς οὕτως τιμᾶται, ἢ συναιρουμένη, ἢ περικοπτομένη θεότητος, ἢ παραδόξως τὸ τοῦ μεγάλου Γρηγορίου μικρόν. Εἰ γὰρ τις ἦν ἡ μηχανὴ ταύτην σώζεσθαι, καὶ πάντες δὴ τάληθ' ἔπρξεν, τε τὸν λόγον καὶ πρὸς τοὺς τῆς Ἐκκλησίας λαοὺς, οἷς οὐ δεῖ τὰ ἀμφικρημνα κυρτέσθαι δόγματα, οὐκ ἂν ὥσπερ ἄλλου πινὸς δεινοῦ καὶ τούτου τοῦ δόγματος; οἱ μακάριοι ἀπειθήτων, ἀλλὰ λαμβάνει μᾶλλον τὸ εἶναι καὶ πάντα τὸ Πνεῦμα παρὰ τοῦ Πατρὸς. Διὸ τε ἐν τῷ ἐκ Πατρὸς τὸ εἶναι λαμβάνειν πρόβεισι δι' Υἱοῦ, ὡς τὸ αὐτὸ ἀριθμῶ μετὰ τοῦ εἶναι λαμβάνον, καὶ συμπροφυκτὸς καθάπαξ νοούμενον, πλην τῆς προσωπικῆς διακρίσεως, καὶ οὐχ ὡς διὰ σκευῆς ἢ τινα τρόπον ὁμοιωτικόν, ἀλλὰ θεοπερετώως ὡς οἶόν τι τὸν ἡμέτερον νοῦν, ἄβυλον ἐκείνην τὴν διόδον καὶ συνάφειαν φαντασθῆναι, καὶ ἀνευ χρονικῆς τινος διαστήματος, διὰ τοῦτο λαμβάνειν λέγεται ἐκ τῶν τοῦ Υἱοῦ τὰ τοῦ Υἱοῦ δηλονότι, ἀλλὰ παρὰ Πατρός· παρ' αὐτοῦ δὲ τοῦ Υἱοῦ οὐδὲν αἰτιατικῶς, ἀλλ' ἢ μόνον ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὅθεν καὶ ὁ Υἱὸς λαμβάνει τὸ εἶναι ὁπόστας θεῖα, καὶ πάνθ' ὅσα ἔχει.

Καὶ ὡς εἶπεν, ὁ φασὶν οὐκ ὀλίγοι διδάσκαλοι ἁγιοματικοί, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς μὲν ἐκπορεύεσθαι, μένειν δὲ ἐν τῷ Υἱῷ, ἢ διαμένειν, ἢ ἀναπαύεσθαι, ἢ ἐμφιλοχερεῖν, ἢ συμπαραμαρτεῖν, τοῦθ' ἑτέροις καὶ τοῖς αὐτοῖς; ἄλλοθι βούλεται, τὸ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι, τῷ συνεπιτυμένῳ καὶ ἐξηλωμένῳ διαφέροντα μόνον· ὥσπερ καὶ τῆς τοῦ Πνεύματος ὁμοιωτικῆς, ἢ ἀποστολῆς, ποτὲ μὲν λέγουσιν, ὅτι ἐκ Πατρὸς πρόβεισι καὶ ἔρχεται δι' Υἱοῦ, ποτὲ δὲ φασιν, ὅτι ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἔρχεται ἡγορηγείται, μᾶλλον δὲ συνεπαρμένως τῷ λόγῳ χρώμενοι. Συνήπται τοίνυν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τῷ Υἱῷ τῷ τῆς ὁμοουσιότητος λόγῳ, ἀλλ' οὐ τῷ τῆς αἰτίας. Καὶ ταύτην τὴν συνάφειαν, καὶ τὴν ἀπαραλλαξίαν ἐν ἀριθμοῦ ταυτοτητῆς; κατὰ φύσιν ἐνόητος νοουμένης, τὸ δι' αὐτοῦ σημαίνουσιν ἔνιοι παρεντιθέμενοι, τῷ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι, ὡς εἴρηται. Συνήπται δὲ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ τῆς αἰτίας λόγῳ, διὸ καὶ ἐκπορεύεσθαι ἐκ τοῦ Πατρὸς εἴρηται καὶ πιστεύεται.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Ὅπως Πνεῦμα Υἱοῦ λέγεται καὶ ἡρτησθαι τοῦ Υἱοῦ ὡς ὁμοούσιον, οὐχ ὡς ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὴν ὁμοίωσιν ἔχον, ἀλλὰ τοῦ Πατρὸς καὶ κατ' ἀμφω. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶ μόνος γεννήτωρ Υἱοῦ, καὶ Πνεύματος προβολεύς.

Εἰ γὰρ καὶ ὡς ἡρτημένον τοῦ Υἱοῦ νοεῖται καὶ

οὕτως προφέρεται, διὸ καὶ Υἱοῦ Πνεῦμα λέγεται, ἀλλ' ἕτερον τινα τρόπον ἡρτηται τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἕτερον τοῦ Πατρὸς, τοῦ μὲν Υἱοῦ, ὡς αὐτῷ γε συγκαταλαμβανόμενον, καὶ δι' αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτὸν γνωρίζομενον, ὡς καὶ πρότερον εἴρηται, τοῦ δὲ Πατρὸς ὡς τῆς πατρικῆς αἰτίας ἐξημμένον ἔχον τὸ εἶναι ἡρτησθαι γὰρ λέγεται ὡς τε θάτερον διὰ θατέρου γινώσκειται διὰ τινα σφίσι ἐνυπάρχουσαν ὁμοιότητα, καὶ ὡς θάτερον ἐκ θατέρου πρὸς τοῦτω ἔστιν. Ἀδελφὸς μὲν γὰρ ἀδελφοῦ ὡς ἴσον ἴσῳ ἀλλήλων ἡρτηται, ὅτι δι' ἀλλήλων γινώσκονται, τοῦθ' ὁ τοῖς ἀναφορικοί; πρόβεισι· Πατὴρ δὲ καὶ Υἱὸς ἐν ἀνθρώποις οὐ ταύτη μόνον ἀλλήλων ἡρτηται, ἀλλ' ὅτι καὶ θάτερον θατέρῳ τοῦ εἶναι οὐκ ἴσῳ ἔστιν. Οἷς πῶς συνᾶδει καὶ τὸ τὸν θεῖον Ἀπόστολον Πνεῦμα μὲν Θεοῦ τοῦτ' εἶπειν, καὶ ἐκ Θεοῦ, Υἱοῦ δὲ καὶ Πνεύματος καὶ Χριστοῦ μόνον τῷ καθηγεμόνι τῆς ἱερᾶς ἡμῶν ἀληθείας ἐπόμμενον, ἑαυτοῦ μὲν εἰρηκῶτι εἶναι τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ἐκ δὲ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι· καὶ μετὰ τὸν Παῦλον διὰ τοὺς ἀγομμένους ἐκείνου τῷ Πνεύματι οὕτως τὰς ἀναφορὰς διελέσθαι, Υἱοῦ μὲν Πνεῦμα φαιμένους αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὡς ὁμοιωμένον κατὰ φύσιν, ὡς ἴδιον, ὡς οὐκ ἀλλότριον κατὰ τὴν τῆς οὐσίας λόγον, ὡς ὁμοούσιον Υἱῷ καὶ ὁμοῦσον, καὶ τὸ σύμπαν εἰπεῖν, διὰ τὴν φυσικὴν συγγένειαν τῆς θεότητος· Πνεῦμα δὲ τοῦ Πατρὸς, ὡς ἐκ τοῦ Πατρὸς ὀφιστάμενόν τε καὶ τὸ εἶναι λαμβάνον φυσικῶς, ᾧ δὴ καὶ ἡ τῆς οὐσίας ἐνόητος συνᾶεται. Διὰ τὴν τῆς οὐσίας τοίνυν ἐνόητος, ἐκ Πατρὸς τὸ ἅγιον Πνεῦμα ὁμολογούντες, τὸ δι' Υἱοῦ παρεντιθέμενοι οὕτως εἰποῦσι τε καὶ φρονήσασιν διδασκάλοι; ἐπόμμενοι κατὰ τε λέξιν καὶ νοῦν, οὐ μέντοι γε ὡς ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὴν ὑπαρξίν ἔχον· μόνος γὰρ αἰτίος ὁ Πατὴρ. Ὁ δὲ Υἱὸς; οὐκ ἐστίν αἰτία τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως, ἀλλ' ἔχει πάντα τὰ τῆς πατρότητος; πλην τῆς αἰτίας, τουτέστι πλην τοῦ προάγειν θεῖαν ὑπόστασιν· ἀρχὴ γὰρ ἐστίν ἄλλως τῶν ἡγῶν ὡς αἰτίος; καὶ δημιουργός. Πῶς γὰρ ἂν ἔχοι τὴν αἰτίαν τῆς θεότητος, ὅς ἔστιν Υἱός; ἐστὶ καὶ μόνον, καὶ γέννημα; Ὁ δὲ Πατὴρ μόνον Πατὴρ ἐστὶ, τουτέστι μόνος γεννήτωρ καὶ προβολεύς· τούτῳ γὰρ ἀρμόζει μόνῳ ὅσα προσήκει πηγῇ, αἰτία, γεννήτορι· διότι γνώρισμα τοῦτο τῆς πατρικῆς ἐστίν ὑποστάσεως, ἢ τῶν συμφοῶν καρπῶν ἐν αὐτῷ προαγωγῇ διὰ τῆς ἐν αὐτῷ γενιμότητος, οὐδενὸς τῶν νοῦν ἐχόντων ταρρατομένου. μήποτε φαίνοιο ἐν δέοντι κατὰ φύσιν τοῦ Πατρὸς; ὁ Υἱὸς, διὰ τὸ μὴ προεῖναι τοῦτο τὸ γνώρισμα τῆς τοῦ Πατρὸς ὑποστάσεως, καὶ τὴν ιδιότητα μετὰ πάντων δὴ τῶν ὁμοιωμένων.

Ἐξῆν ἂν καὶ παραδείγμασι πλείοσι πειραστῆσαι ὡς οἶόν τε τὸ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα προεῖναι λέγεσθαι, πῶς ἂν νοεῖτο καὶ λέγοιτο· ἀλλ' ἀρκεῖ τοῖς τῶν ἁγίων ὑποδείγμασι χρῆσθαι. Ὡς τοίνυν ἡ ἑλλαμψίς τοῦ ἡλίου πρόβεισι διὰ τῆς ἀκτίνος, τουτέστι σὺν αὐτῇ τε καὶ ἐν αὐτῇ, καὶ αὐτῆς δηλονότι διαπεφοιτηκῶς, διὸ δὴ καὶ εἰς ἡμᾶς; συνδίδηκει, καὶ ὡς ἐκείνη συμπαραμαρτοῦσα δι' ἐκείνης ἡμῶν μεταδίδεται· ἢ ὡς ἐκ τοῦ ἡλίου τὸ φῶς διὰ τοῦ ἀπαυ-

γάμματος· οὕτω δὴ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐστὶ δι' Υἱοῦ, καὶ ἐτι δι' Υἱοῦ ἐστὶν ἐν Πατρὶ, τοῦτέστιν ὡς χειρωριαζόμενον τοῦ Υἱοῦ, οὐδ' αὐτὸς αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν αὐτῷ γε οὐδὲν ἦτον ἢ σὺν αὐτῷ προῖον καὶ ὑφισταμένον ἐκ Πατρὸς· ὅτι τὴν οὐτὴν τῷ Υἱῷ φύσιν καὶ οὐσίαν ἐκ τοῦ Πατρὸς λαμβάνει τρόπον ἕτερον, καὶ οὕτως ἦνωται τε αὐτῷ καὶ διακρίνεται καθαρῶς τῆς κατὰ φύσιν ἐνόητος.

ΚΕΦΑΛ. Ζ.

Ὅλγια ἐκ πολλῶν εἰς δ. ἢ ἐξ ὧν τὸ Λατινικὸν ἔρχεται δόγμα, ἕπερ πάντα ἀπόβλητα.

Ταῦθ' οὕτω τοὺς εἰπόντας πειθούσης τιθέναι, οὐ γὰρ δὴ καὶ τοῦ ἐν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸν Υἱὸν αἴτιον ἐροῦμεν διὰ τὸ εἰρησθαι, ἐν Πατρὶ δι' Υἱοῦ εἶναι αὐτὸ, ὡς τινες ἀμαθῶς τὴν πρόθεσιν ταύτην ἀντὶ τῆς ἀκ, καὶ τῆς αἰτίας μόνης βιάζονται πανταχοῦ, καθάπερ ἐν χρήμασιν οἱ πλεονέκται καὶ βίαιοι, κὰν τοῖς νόμοις οἱ σοφισταὶ πράττουσιν· οὕτω τοῖνον τὴν ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς αἰτίου πιστεύων τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐκφανσιν, εἰπὺν ὑπόστασιν, τὰ δ' ἄλλα τὴν ἐνόητα τῆς οὐσίας ἐν Υἱῷ καὶ Πνεύματι τάττων, εἴτε περὶ τῆς ἀθέτου ὑπάρξεως, εἴτε περὶ τῆς πνευματικῆς νοοῦτο καὶ λέγοιτο χάριτος, ἀποβάλλομαι τὸ αἰτιατοαίτιον ἐν τῇ μακαρίᾳ Τριάδι, τὴν καινὴν ταύτην μίξιν ἐν ἐνὶ προσώπῳ· ἀπορρίπτω τὸ μίγιστον, καὶ τὸ μείζον, καὶ τὸ μέγα, ἐν τῇ Τριάδι, τὴν Ἀπολλινάριον κλίμακα· ἀποδοκιμάζω τὸ ἐνα ὑφαστώτα Θεὸν εἶναι τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν, ἐξ οὗ τὸ Πνεῦμα προῆχται τὸ ἅγιον, καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἐπομένην δυάδα ἐν τῇ θεότητι· οὐ στέργω τὸ ἐκ δύο προσώπων ὑφαστώτων, ἢ τοιάδε εἶσι τὸ Πνεῦμα ὑφίστασθαι, καὶ πρὸς ἐκότερον αὐτῶν ὡς αἰτίαν προάγουσαν ἀναφέρεσθαι, καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἐπομένην διαρχίαν· οὐ δέχομαι τὸ πρότερον νοεῖν τὸν Θεὸν, εἴτα θέλειν τὴν Πτολεμαίου καὶ Βαλεντινίου ἀδόκιμον συζυγίαν, τῷ προτετάχθαι κακῶς, καὶ ὑποτετάχθαι· οὐδὲ τὰς πρώτας καὶ δευτέρας ἐντελεχείας ἐν τῷ Θεῷ εἰς τὰ ἔνδον, καὶ σημεῖα ποικίλα νοήσεων, ἢ ὡς ἀνυπαρκτα καὶ ψόφους κενούς μηδὲν εἰσάγοντα δόγμα καὶ πράγμα, ἢ ἕπερ ἔχοισιν συνεπομένην τῷ λόγῳ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ὑπαρξιν, οὐδὲν διαφέροντα τῶν ἐκτόπων ἐκείνων θέσεων, ἀλ' πόρρωθεν καλῶς ἐκ τῆς Ἐκκλησίας ἀπερβαπίσθησαν· ἀπαναίνομαι καὶ τὴν διάκρισιν τῶν ὑποστατικῶν εἰδῶν ἐν ταῖς θεαῖς ὑποστάσεσι, καὶ τῶν ὑποστάσεων αὐταῖς ἐπιθεωρουμένων ἢ ἐπομένων· οὐκ ἀρέσκομαι τῷ μὴ ἂν διακριθῆναι τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα, εἰ μὴ ὕατερον ἐκ θατέρου προῖοι· ἀποδοκιμάζω τὰς πρωτότητες, καὶ δευτερότητας, καὶ τρίτοτητας, καὶ ἀκρότητας, καὶ μεσότητας, τὰς συνιστώσας τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ παναγίου Πνεύματος αἴτιον, καὶ τὰ τῶν ἀνευλαθῶς καὶ σκαιῶς αὐταῖς κεχηρμένων· ἀνήκουστοι γὰρ αἱ τοιαῦται θέσεις καὶ ξῆναι, καὶ πρὸς οὐδὲν ὑγίης φέρουσαι, ἀλλ' ἐπινοηθεῖσαι μόνον πρὸς κατασκευὴν δόγματος ἐκ προλήψεως ἐπαίνουμένου τοῦ· νῦν στέργουσι μᾶλλον ἢ κατὰ ἀκολουθίαν τοῦ ὑγινοῦς τῆς πίστεως· λόγου· καὶ ψεύθουσαι μόνον τοῦ· δι' ἀπλότητα, ἢ

πνηρίαν. ἢ ἀπειρίαν αὐταῖς τιθεμένους, ἀντὶ τοῦ δεδοκιμασμένου καὶ παλαιοῦ καὶ πρώτου φρονήματος· μισῶ τὰς παραξηγήσεις ἕς τινες τοῖς βητοῖς τῶν ἁγίων ἀποβιβόντες, ἕπερ ἐν τοῖς πρώτοις αἰρετικῶς ἀγωνίσμασιν οικειῶς τῇ χρεῖα τοῦ λόγου μεθοδεύοντες εἶπον, δόγμα ποιοῦνται ταῦτα, καὶ πίστιν.

ΚΕΦΑΛ. Η'.

Ὅτι τὸ μὴ συνιδεῖν ἢ μὴ βούλεσθαι, ὅτι τὴ μὲν ἀγωνιστικῶς οἱ ἅγιοι λέγουσι καὶ οὐ βούλονται ταῦτα δόγματα εἶναι, τὰ δὲ διδασκαλικῶς, ἀ βούλονται δόγματα εἶναι, γέγονεν αἰτίον τοῖς ἀντιδόξοις διαβαλεῖν τοὺς ἁγίους καὶ ἀπεινεχθῆναι.

Πείθομαι τῷ μεγάλῳ Βασιλεῖ, ἐν τῷ περὶ πίστεως λόγῳ, οὕτως περὶ ἑαυτοῦ καὶ ἀκολουθῶν τῶν ἄλλων ἁγίων διεξίοντι· « Ἔως μὲν οὖν, φησί, ἀγωνίσασθαι πρὸς τὰς ἐπανισταμένας κατὰ καιρὸν αἰρέσεις ἐχρήην, ἐπόμενος τοῖς προσεληφθένσι ἀκόλουθον ἡγοῦμην, τῇ διαφορᾷ τῆς ἐπισκπειρομένης ὑπὸ τοῦ διαβόλου ἀσεθείας· ταῖς ἀντιθέτοις φωναῖς κωλύειν, ἢ καὶ ἀνατρέπειν τὰς ἐπαγομένας βλασφημίας, καὶ ἄλλοτε ἄλλαις, ὡς ἂν ἡ χρεῖα τῶν νοσούντων κατανάγκασε, καὶ ταῦταῖς πολλὰς ἀγράφους μὲν, ὁμοῦ δ' οὖν οὐκ ἀπεξινωμέναις τῆς κατὰ τὴν Γραφὴν εὐσεβοῦς διανοίας· ὅσπερ οὖν καὶ ὁ Ἀπόστολος πολλὰς πεποίηκεν Ἑλληνικοῖς ῥήμασι χρῆσασθαι πρὸς τὸν ἴδιον σκοπὸν μὴ παραιτησάμενος· νῦν δὲ πρὸς τὸν κοινὸν ὁμῶν τε καὶ ἡμῶν σκοπὸν ἀρμόστιν ἰλογισάμεν ἐν ἀπλότητι τῆς ὀργανοῦσης πίστεως τὸ ἐπίταγμα, τῆς ὑμετέρας ἐν Χριστῷ ἀγάπης πληρωῶσαι, καὶ εἰπεῖν ἃ ἐδιδάχθημεν παρὰ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς, φειδόμενος μὲν καὶ τῶν ὀνομάτων καὶ τῶν ῥημάτων ἐκείνων, ἃ λέξεσι μὲν αὐταῖς οὐκ ἐμφέρεται τῇ θεῖᾳ Γραφῇ, διανοίαν γε μὴν αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἐγκειμένην τῇ Γραφῇ διασώζει· ὅσα δὲ πρὸς τῷ ξένῳ τῆς λέξεως ἐτι καὶ τὸν νοῦν ξένον ἡμῖν ἐπιστάγει, καὶ ὅν οὐκ ἔνστατον ὑπὸ τῶν ἁγίων κηρυττόμενον εὐρεῖν, ταῦτα ὡς ξένα καὶ ἀλλότρια τῆς εὐσεβοῦς πίστεως παντάπασι παραιτούμενος. » Καὶ μετ' ὀλίγον· « Πᾶσαν μὲν οὖν ἄλλοτριαν τῆς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας φωνὴν καὶ ἔνοιαν οὕτως ἡμεῖς πάντες καὶ νῦν ἀποφεύγειν ἐγνωκάμεν, καὶ τοῦ σκοποῦ δὲ, ὡς προείπον, τοῦ νῦν ἡμῖν τε καὶ ὁμῖν προκειμένου κατὰ πολὺ διαφέροντος· τῶν ὑποθέσεων ἐκείνων, ὅφ' ὧν ἄλλοτε ἄλλως ἐπὶ τὸ γράψαι τι ἢ εἰπεῖν προήχθημεν· διότι τότε μὲν αἰρέσεως ἕλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς τοῦ διαβόλου μεθοδείας ἐσοῦδάξετο, νῦν δὲ τῆς ὑγινοῦς πίστεως ὁμολογία τε καὶ φανέρωσις ἀπλῆ πρόκειται, οὐκοῦν οὕτε τοῦ λόγου χαρακτήρ ὁ αὐτὸς ἡμῖν τότε καὶ νῦν ἀρμόζει. Ὡς γὰρ οὐκ ἂν λάβοι μετὰ χειρὸς ἀνθρωπος σκευὴ τὰ αὐτὰ πολεμῶν τε καὶ γεωργῶν· ἄλλα γὰρ σκευὴ τῶν ἐν ἀδείᾳ τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἑαυτοῖς ἐκπονοῦντων, καὶ ἄλλαι αἱ πανοπλίαι τῶν ἐν πολέμῳ παρατασσομένων· οὕτως οὐκ ἂν εἴποι τὰ αὐτὰ ὁ παρακλῶν ἐν τῇ ὑγαινοῦση διδασκαλίᾳ, καὶ ὁ τοῦ ἀντιλέγοντος· ἐλέγχων. Ἄλλο γὰρ εἶδος λόγου ἐλεγκτικοῦ, καὶ ἄλλο εἶδος λόγου παρακλητικοῦ, ἄλλη ἢ ἀπλότης τῶν ἐν εἰρήνῃ τὴν εὐσέβειαν ὁμολογούντων,

καὶ ἄλλοι οἱ ἱερῶτες τῶν πρὸς τὰς ἀντιθέσεις τῆς Α ψευδωνύμου γνώσεως ἱσταμένοι. Ὥστε τοῦτω ἂν τῶν τρῖν καὶ ἡμεῖς οἰκονομοῦντες τοὺς λόγους ἡμῶν ἐν κρίσει πανταχοῦ τοῖς πρὸς φυλακὴν ἢ οἰκοδομὴν τῆς πίστεως ἀκολουθῶς χρῆσαιμεθα, ποτὲ μὲν τοῖς ἐν μεθοδείᾳ τοῦ διαδόλου καταλύειν πειρωμένοις αὐτὴν ἀγωνιστικώτερον ἀνθιστάμενοι, ποτὲ δὲ τοῖς οἰκοδομεῖσθαι βουλομένοις ἐν αὐτῇ ἀπλοικώτερον καὶ οἰκειότερον αὐτὴν ἐξηγοῦμενοι, καὶ οὐδὲν ἄλλο ποιούντας ἢ ἐκείνο τὸ παρά τοῦ Ἀποστόλου εἰρημνόν, εἰδέναι πῶς δεῖ ἡμᾶς ἐνὶ ἐκάστῳ ἀποκρίνεσθαι.

Οἶδα τοίνυν καὶ τοῦτον αὐτὸν τὸν μέγαν Βασιλεῖον συγχωρήσαντα τῷ Εὐνομίῳ τὸ τρίτον εἶναι τῷ ἀξιώματι, ὡς ἂν καὶ οὕτω περιτρέψας τὸν δυσσεβῆ, ἐκ περιουσίας καταβάλλῃ τὸ ψεύδος. Οἶδα καὶ τὸν θεολόγον Γρηγόριον περὶ τοῦ μείζονος ἐν ταῖς πρὸς Ἀρειανούς διαλέξεσιν οὕτως λέγοντα· Ἡ δὴλον ὅτι τὸ μείζον ἔστι τῆς αἰτίας, τὸ δὲ ἴσον τῆς φύσεως, καὶ τοῦτο ὑπὸ πολλῆς εὐγνωμοσύνης συγχωροῦμεν ἡμεῖς, συγκαθιέντες δηλονότι τῷ λόγῳ, ἵνα σε καὶ οὕτω ἐλέγξωμεν. Ἐἴτα ἐπάγει, Ἐταῦτα μὲν πρὸς τοὺς τὸ μείζον κομπάζοντας. Καὶ τὸν μέγαν Ἀθανάσιον εὖροι τις ἂν πολλαχοῦ τῇ χρείᾳ τῶν ἀγῶνων συγκαθιέντα. Οἷς ἐντυγχάνοντες οἱ πρὸς ἡμᾶς διεννηγμένοι καὶ τὴν πάτριον ἀληθειαν, καθάπερ αἱ μυῖαι ταῖς ἀσθενετέρας σαρκὶ προσφύονται, καὶ μικρὸν τι παρεξηγήσεως χρῶμα προστεθεικότες, εἶτα καὶ φυσικὸν τινα λόγον ἐπιμορφώσαντες, ἐπὶ κενώσει τοῦ καθ' ἡμᾶς μυστηρίου θήκου, φροντο τὸ πᾶν ἔχειν ἐνταῦθεν· καὶ πολλοὺς χειρωσάμενοι δι' ἀμάθειαν τῶν τοιούτων καὶ αἰχμαλώτων ἀπήγαγον, σοφιστῶν, οὐ θεολόγων ἔργον παποιηκότας.

Ἄλλ' ὁ μέγας Διονύσιος, Ἔστι, φησί, τῶν μὴ τὰ θεῖα φρονεῖν ἰθελόντων τὸ μὴ τῇ δυνάμει τοῦ σκοποῦ προτέχειν, ἀλλὰ ταῖς λέξεσι. Καὶ ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῷ κατὰ Ἀρειανῶν τρίτῳ, Δεῖ δὲ, φησί, ὡς ἐπὶ πίσης τῆς θείας Γραφῆς προσῆκει ποιεῖν, καὶ ἀναγκαῖόν ἐστιν, οὕτω καὶ ἐνταῦθα, καθ' ὃν εἶπεν ὁ Ἀπόστολος καιρὸν καὶ τὸ πρόσωπον, καὶ τόπον· διόπερ ἔγραψε πιστῶς ἐκλαμβάνειν, ἵνα μὴ παρὰ ταῦτα, ἢ καὶ παρ' ἑτερόν τι τούτων ἀγνοῶν ὁ ἀναγινώσκων, ἔξω τῆς ἀληθινῆς διανοίας γένηται. Καὶ μετ' ὀλίγον· Ὅταν μὲν οὖν τῶν τοιούτων ἔχη τις καλῶς τὴν γνῶσιν, ὀρθὴν ἔχει καὶ ὀγιαίνουσιν τῆς πίστεως τὴν διάνοιαν· ἐὰν δὲ παρ' ἑτερόν τις ἐκλαμβάνῃ τούτων, εὐθὺς εἰς αἵρεσιν ἐκπίπτει. Ταῦτ' ὁ τοῦτο καὶ Κύριλλος, καὶ Μάξιμος καὶ ὁ Χρυσόστομος συμβουλεύουσι.

ΚΕΦΑΛ. Θ'.

Ὅτι ἀνέστη, ἢ δυσσεβὲς, ἢ φιλόνηκος, καὶ κατὰ τῶν ἁγίων αὐτῶν, ἐκός τινος ἁγίου ἢ δυοῖν δόξαν ὅπως ποτὲ εἰρημνῆται αὐτῷ, προτιμῆται Ἰεροσολῶν, συνδῶν καὶ τῆς κοινῆς θεολογίας καὶ ὁμολογίας τῶν πολλῶν διδασκάλων.

Καίτοι γε καὶ σαφῶς εἰρημνῆται τι παρὰ τοῦ τῶν ἁγίων, εἰ μὴ καὶ ταῖς κοιναῖς ὑπολήψεις συνδῶν, εἰ μὴ καὶ τοῦτο δυνάμει πρὸς τὸν ἀληθῆ κανόνα

τῆς ἀληθείας ἔλκοντες διχασθαι μηχανῆ τινι, ἀρετέον τοῦτο μετὰ τῆς πρὸς τὸν εἰπόντα τιμῆς. Οὕτω γὰρ Ἀδγουστίνος ἐν τῇ πρὸς τὸν Φουρτουανῶν ἐπιστολῇ συμβουλεύει καλῶς. Οὐδὲ τὰς ὠντικωνοῦν, φησί, διελέξεις πᾶν καθολικοὶ τινες ἄνδρες· ὡς καὶ περιδότητοι, ὡσπερ τὰς κανονικὰς Γριφὰς ἔχειν ὀφειλομεν, ὡς μὴ ἐξεῖναι καὶ ἡμῖν, σωζομένης τῆς ὀφειλομένης αὐτοῖς τιμῆς, εἰ τῶν ἐν τοῖς αὐτῶν συγγράμμασιν ἀποδοκιμάζειν καὶ διακτύειν, εἰ ποτὲ τι φωράσαιμεν ἢ ἄλλως φρονοῦσιν, ἢ ἡ ἀλήθεια ἔχει τῇ τοῦ Θεοῦ βοηθείᾳ, ἢ παρ' ἄλλων, ἢ παρ' ἡμῶν νοηθείσα. Ἐγὼ γοῦν τοιοῦτός εἰμι ἐν τοῖς περὶ τῶν ἁγίων συγγράμμασιν, οἷους εἶναι ὅλω τοὺς τὰ ἡμέτερα μετιόντας.

Διὸ καὶ Θωμᾶς, ἐπεὶ τὸν Ἀδγουστίνον εὕρηκε λέγοντα τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου δημιουργηθῆναι μετὰ τῶν ἀγγέλων πρὸ τοῦ σώματος, μετὰ ταῦτα δὲ ἰδίᾳ βουλήσει βεβαῖαι αὐτὴν πρὸς τὸ σῶμα πρὸς τὸ ὑπουργῆσαι τῇ βουλήσει, καίτοι καὶ περὶ πασῶν τῶν ψυχῶν δοκεῖ φρονεῖν ἐκ πολλῶν τεκμηρίων, ἀλλ' οὖν ὁ γε Θωμᾶς πρὸς τὸ βέλτιον μεταβέβηκται πειρᾶται τὴν δόξαν. Οὕτω τοίνυν εὕρηκων αὐτὸν πεφρονηκότα, τοῖς ἄλλοις ἁγίοις τίθεται μᾶλλον, οἱ τὴν ἀληθῆ δόξαν ἐδόξαζον. Ὅσαυτως καὶ περὶ τῶν οὐρανίων σωμάτων Ἰερώνυμόν τε καὶ Ἀδγουστίνον οὐκ ὀρθῶς ὑπεληφτότας εὐρών (ὁ Θωμᾶς), ἐμφυχα γὰρ αὐτὰ πεφρονήκεσαν, καὶ μᾶλλον ὁ γε Ἰερώνυμος, τῇ τοῦ Βασιλείου καὶ Ἀτμασκηνοῦ τῶν ἡμετέρων δόξῃ τίθεται μᾶλλον, εἰδὼς καὶ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ταῦτα δόξαν εἶναι. Οὐ γὰρ ἐλάνθανεν αὐτὸν ὅτι παρὰ τῆς πέμπτης συνόδου καὶ ἡ προὑπαρξίς τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν, καὶ τὸ ἐμφυχα τὰ οὐράνια σώματα εἶναι, καὶ αἱ ἰδέαι, καὶ τὰ Ὀριγένους ἀπλῶς εἰπεῖν ψευδῆ δόγματα, μᾶλλον δὲ τῶν Μανιχαίων καὶ Πλάτωνος ἀναθέματι καθυπεδλήθησαν. Καὶ ὁ Νύσσης δὲ Γρηγόριος, Ἀδγουστίνῳ τῷ μακαρίῳ συνδῶν ἐν τῇ περὶ τῆς Ἐξαήμερου ἀπολογίᾳ, Ἐτὰ δὲ ἡμέτερα, φησί, ὡς ἐν γυμνασίᾳ τινὲ στοιχατικῶς ἐπιχειρούμενα τοῖς ἐντυγχάνουσι προκεισθῶ, μηδεμιᾶς μηδενὶ διὰ τούτο βλάβης προσγινομένης, εἰ τι παρὰ τὴν κοινὴν ὑπόληψιν ἐν τοῖς λεγομένοις εὐρίσκειτο. Οὐ γὰρ δόγμα τὸν λόγον ποιούμεθα, ὥστε ἀφορμὴν δοῦναι τοῖς διαβάλλουσι· καὶ ὁμολογοῦμεν γυμνάζειν μόνον ἑαυτῶν τὴν διάνοιαν τοῖς προκειμένοις νοήμασιν, οὐ διδασκαλίαν ἐξηγητικὴν τοῖς ἐφεξῆς ἀποτίθεσθαι. Διὰ ταύτην δὲ ἄρα τὴν εὐγνωμοσύνην Ἀδγουστίνος τε καὶ ὁ Νύσσης ταῖς τῶν μακαρίων τιμῶνται τιμαῖς, καίτοι δοξῶν αὐτῶν ἐνίων ἀποδοκιμαζομένων. Τοῦτο δ' οὐκ ἂν εἶχον τὸ γέρας, εἰ φιλονεικῶς τῆς ἰδίας γνώμης ἀντείχοντο.

Τούτω τοίνυν τῷ κανόνι καὶ ἡμεῖς στοιχοῦντες τῶν διδασκάλων, ἐξετάζοντες καὶ πρόσωπα, καὶ καιροῦς, καὶ χρεῖαν, τὸν τοῖς ἁγίοις εἰρημνῆται, καὶ τῆς ἀληθείας, σὺν Θεῷ δὲ εἰρήσθω, οὐ διακίπτωμεν· ὅθεν καὶ τὰς ῥήσεις ἐκείνας τῶν διδασκάλων, ἃς παρεξηγούνται τινες σοφιστικῶς, ἢ ἀμαθῶς, εἰς τὴν τῆς ἀληθείας σκοπὸν ἡμεῖς, καὶ εἰς τὴν ὑποταγὴν τοῦ Χριστοῦ καλῶς καὶ ἀδιάπτως ἠχμαλωτίζομεν.

σαμεν. Μάλλον δὲ καὶ τῆς αὐτῶν αὐθις τῶν διδασκάλων λέξεσι ἐναργῶς ἐξωθεν βεβαιούμεν τὴν ἡμετέραν περὶ αὐτῶν, καὶ ὧν εἰρήκασι γνώμην, ὧν οὐκ ἔστιν ἀξιολοκίωτέροις μάρτυρα· εὐρεῖν ἐν ταῖς αὐτῶν. Ἄμα δὲ καὶ τὰς ῥήσεις τῶν διδασκάλων, εἰ τοῦναντίον ταῖς τιμῶν παρεξηγήσει κηρύττουσιν ἐναργῶς συντεθεικάμεν, ὡς ἂν πανταχόθεν ἐν τῷ παρόντι τῆς πίστεως ἡμῶν, ὡσπερ ἐπὶ λογικῷ τινι τῶν πολλῶν λόγων καὶ ἀγώνων λιθελῶ πάντα ἔγη καλῶς, τῶν τε ἀλλοτριῶν φρονημάτων ἐξωθουμένων καὶ τῶν οικειῶν προσθεμένων ὡς ἐν μιᾷ τινι σειρᾷ ἀποδείξαι τῆς διὰ τῶν ἁγίων γενημένης πρὸς ἑκατέραν τὴν χρεῖαν. Καὶ οὐδὲν θεῶ οὐδὲν ἡμέτερον εἰρηται, ἀλλὰ τῶν διδασκάλων εἶσι πάντα ῥήματά τε καὶ δόγματα.

ΚΕΦΑΛ. Γ.

Ὅτι οἱ, μετὰ τὸ σχισθῆναι Λατίνους, Πατέρες ἡμῶν κατὰ τὰ προσηνημένα ἐδόξασαν, καὶ ἐκείνων ταῦτα κρίσεις εἶσι.

Ἐπὶ τούτοις· ὁ καὶ μεῖζον ἔστι πρὸς πληροφωρίαν τῆς ἐμῆς συνειδήσεως, οὐ τῆ ἑμαυτοῦ γνώμῃ στοιχῶν, οὐτῶ ταῦ ἀρχαίων διδασκάλων δέχομαι ῥήσεις, ἀλλὰ πολλοῖς καὶ μεγάλοις πρὸ ἐμοῦ διδασκάλους ἐν τοσοῦτῳ χρόνῳ τοῦ σχίσματος, οἱ τὰς τῶν διδασκάλων ῥήσεις οὕτω δεχόμενοι ἀκώμωτον ἠγοῦντο τὴν ἐν τῷ Συμβόλιῳ προσθήκην. Καὶ τοῦτο τοῖς αὐτῶν συγγράμμασιν ἔδειξαν, ἀσφαλιζόμενοι τοὺς οικεῖους τῆς πίστεως· ὡσπερ προειδόμενοι τὴν ἐσομένην ἰδιωτείαν, ἢ ἀδιαφορίαν περὶ τὴν πίστιν τῶν ἐσομένων ἀνθρώπων, ἐξ ὧν ἀμφοτέρων προήχθησαν νῦν οἱ πολλοὶ, τὸ πάτριον ἡμῶν δόγμα ἢ ἀγνοῆσαι ἢ καταφρονῆσαι δευνῶς. Ἰωσήφ φημι τὸν διδάσκαλον, τὸν Ῥόδου Νέλιον, τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς, τὸν σοφώτατον βασιλέα καὶ Χριστιανικώτατον Μανουῆλ, τὸν Μακάριον Νέλιον τὸν Θεσσαλονικτῆ, τὸν Κωνσταντινουπόλεως Νέλιον, τὸν πατριάρχην Κάλιστον, τὸν πατριάρχην Φιλόθεον, τὸν Νικαίας Θεοφάνη, τὸν πατριάρχην Γρηγόριον, ἄνδρα οὐδὲν τῶν ἀρχαιωτάτων ἐλάττω, τὴν ἐπ' αὐτοῦ σύνοδον ἱεράν, ὑπὲρ ἑβδομήκοντα λογάσι συγκεκροτημένην, διαπτύσασαν τανῦν ἐκ τῶν ἡμετέρων τισὶν ἀνυμνούμενα, τὸν μακάριον Θεσσαλονικτῆ Γρηγόριον, τὸν Γερμανῶν πατριάρχην, καὶ τὸν ἐπ' αὐτοῦ ἐψηφισμένον καὶ ὑπ' αὐτοῦ (σιωπῶ τὴν ἐκ τῶν ἐχθρῶν μαρτυρίαν, τὸν Βαρλαάμ), τὸν Νικαίας Εὐστράτιον. Παρήμι· τὸν Ῥωσίας Ἰωάννην, τὸν φερωνύμως Χρηστόν, Λέοντα τὸν Βουλγαρίας, Θεοφύλακτον τῆς αὐτῆς, τὸν Μεθώνης Νικόλαον, Νικήταν τὸν οἰκουμένικόν ἐκωνόμασμένον διδάσκαλον, τὸν ὑπάτον τῶν φιλοσόφων Φελλόν, ἄλλους ἀναριθμήτους, μέχρι καὶ ἐπὶ τὸν σοφώτατον βασιλέα Λέοντα, καὶ τὸν μακάριον Φώτιον ἐν πάσῃ τάξει καὶ σχήματι παντὶ καταταμένους. Οἱ πάντες πολλοῖς καὶ γενναίοις βιβλίοις ἐτι νῦν σωζόμενοις ἐλέγχουσι τοὺς τῶν ὕδιν τοῦ Θεοῦ ἀρχὴν ἢ ἀτίον τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀποψη-

ναμένους· ἐν τῷ Συμβόλιῳ τῆς πίστεως, καὶ πιστεύοντας τὰ ἐν Φλωρεντίᾳ πρώην ἐροθημένα.

Καίτοι τῶν τοιοῦτων συγγραμμάτων τὰ μὲν, μετὰ τὸ τὴν πόλιν ἀπαλλαγῆναι τῆς Ἰταλικῆς δουλείας· τὴν ἡμετέραν, τὰ πλεῖστα γεγονόσιν· ἐνια δὲ τὰς Λατίνων διαφυγόντα χεῖρα· τὰ τῶν ἀρχαιωτέρων περιεσώθησαν. Πόστα δὲ εἰκόσ· ἔστιν ἔργον γεγονέναι πυρὸς ὑπὲρ Λατίνων, ὑπὲρ ἐξήκοντα ἔτη καταχόντων τότε τὴν πόλιν; οὐ γὰρ ἐμελλον αὐτὰ περιπτύσσεσθαι, μετὰ πολλῆς αὐτοῖς ἐπιτιμῶντα δριμύτητος. Τοὺς δὲ μὴ συγγραψάμενους, οὐκ ἐπελθόν αὐτοῖς ὅπως ποτὲ τοῖς τοιοῦτοις ἐμφροτιμηθῆναι σπουδάσασαι, τίς ἂν ἀριθμήσειεν; Ὁ φημι τοὺς παλαιωτέρους· μεγάλῳ γένει, καὶ μεγάλῃν τότε δύναμιν ἔχοντας, ἀλλὰ τοὺς μικρῷ πρὸ ἡμῶν καὶ τοὺς ἐφ' ἡμῶν, Νικόλαον τὸν Καβάσιαν, ἄνδρα πνεύματι καὶ σοφίᾳ τοῖς ἀρχαιωτάτοις ἐξισωθέντα, τὸν πατριάρχην Εὐθύμιον, τὸν χαρτοφύλακα Βηλασμῶν, πίσης σοφίας καθηγέμονα γενημένον ἐν πρώτοις, Μελιτινιώτην τὸν τῶν διδασκάλων διδάσκαλον, τὸν Θεσσαλονικτῆ Ἰσιδωρον, ἢ καὶ Συμεῶν, ἄλλους μυρίους, ὧν οἱ νῦν ὄντες ἡμεῖς σκύβαλα. Γελοῖοι οὖν ἐσόμεθα, εἰπεν ὁ Πλάτων ἐν Θεαιτήτῳ, ἡμᾶς· μὲν ἠγοῦμενοι λέγειν τι φαῦλους ὄντας, παμπάλαιους δὲ καὶ πανσόφους ἄνδρα· ἀποδοκιμακότες. Ἄλλ' ἡμεῖς μέντοι γε εἰς τοσοῦτον προτίοιμεν κίνδυνον. Εἰ δὲ Κυθῶνην φαίη τις, καὶ Καλέκαν, οὐδὲν θαυμαστὸν ἐν τῷ πνευματικῷ ληψ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ κνίδας βλαστῆσαι καὶ ἀκάνθας, καὶ πικρὰ ἄλλα σπέρματα. Τοιοῦτος καὶ ὁ Βέκκος ἐβλάστησεν· ἀλλ' ὑπὲρ ἑβδομήκοντα λογάδες τῆς Ἐκκλησίας, κατὰ λέξιν αὐτοῦ, τὰ δόγματὰ ἀκυροῦσιν, ὧν ἡ ψῆφος ἐλέγχει σωζομένη τοὺς νῦν καὶ μετ' ἐκείνους ἀρηγιάζοντας, τοσοῦτον ἐκείνοις εὐκότα, ὅσον τοῖς ζῶσιν οἱ ἀνδριάντες, εἰ μὴ τι δέοι καὶ χεῖρον εἰπεῖν, ἐπεὶ καὶ λελήθασιν αὐτοὺς ὄντες τοιοῦτοι.

Ἀφέντες οὖν τοὺς σάχους, ταῖς κνίδας προσείσομεν, ἀφέντες τὸν εὐανθὲ τοῦ Χριστοῦ λευμῶνα τοσοῦτοις ἔτασιν ἄνθη διηνεκῆ τρωταχόμενον ἐκ διαδοχῆς, θαυμάσιόν τι ὁδμῆς ἀποπνεύοντα, δυσί τισιν, ἢ τριεσί, τοῖς ἀποκεκομμένοις τε καὶ καταπατημένοις ἀρκεσθησόμεθα, καίτοι καὶ τὸν Κυθῶνην καὶ τὸν ἐκείνου φοιτητὴν τὸν Καλέκαν τὸ διωχθῆναι τῆς Ἀκινδυιανῆς αἰρέσεως, καὶ Βαρλαάμιτιδος ἐνικα, τοῖς Λατίνοις ψκείωστε, καὶ τοῖς ἐκείνων περὶ τῆς ἐκπρωέσεως δόγματι, οὐκ ἔχοντας ἄλλοθι που καταφυγεῖν.

Εὐρισκὸν γὰρ καὶ Λατίνους τὴν αἰρεσιν ἐκείνην ἐπιεικῶς ἀσμενίζοντας, μάλλον δὲ καὶ Κυθῶνης, ἐκ τῶν τοῦ Θεοῦ Λατίνων, σφοδρότατος ταύτης γάγονεν ἔραστῆς, ὃν Ῥωμαῖοι ταῖς τῶν μακαρίων τιμαῖς ἐν ἴσῳ τοῖς ἀρχαίοις διδασκάλους τιμῶσι. Πρὸ δὲ τούτου τὰ περὶ τῆς ἐκπρωέσεως τῶν Ῥωμαίων δόγματα οὐδὲν ὑγιᾶς ἐφασκόν ἔχειν. Τὰ μὲν οὖν ἐκ τῶν ἡμετέρων καθηγεμόνων τοσαύτην τὴν ἰσχύον ἔχει.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Ἐν ᾧ ἐκτίθεινται ἃ λέγουσιν οἱ ἄγιοι δογματικῶς περὶ τῆς ἐκπορεύσεως καὶ ἰδία καὶ συνοδικῶς τῷ ἡμετέρῳ δεσπότῃ ἐπέμμενοι, τῷ πρώτῳ διδασκάλῳ ἡμῶν, καὶ τῷ Παύλῳ μετ' αὐτόν.

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Ὅτι οὐτοὶ οἱ ρηθέντες ἄγιοι Πατέρες ἡμῶν τοῖς ἀρχαίοις ἄγιοις, καὶ ταῖς συνόδοις, καὶ ταῖς συνοδικαῖς γράφαίς ἠκολούθησαν, αὐτῶν δὲ καὶ ἡμεῖς θήπου.

Ἄλλ' ἐπεὶ τοῖ γε καὶ ἡμῖν κριτικὴν τινα δύναμιν εἰδωκεν ὁ Θεός, καὶ ταύτην γυμνάζοντες ὅσον ἐχωρεῖ, κατὰ τοὺς κειμένους μέντοι γε γενομένους, εὐρίσκομεν τοὺς ἡμετέρους μετὰ τὸ σχίσμα Λατίνων Πατέρας, μὴ μόνον τοῖς διδασκάλοις συμφώνους, ἀλλὰ καὶ ταῖς ἱεραῖς Γράφαίς καὶ συνόδοις, καὶ οὐδὲν ἀπᾶν ὑψηλοῦς ἡμῖν. Ὅθεν οὐχ ὑπὸ τῆς πρὸς τοὺς Πατέρας μόνον εὐλαθείας ἀγόμεθα, καὶ τὴν ἐκείνων σοφίαν προσιτάμεθα μόνον καὶ ἀρετὴν, ὡς ἄρα χρὴ τῶν ἰδιωτῶν τοὺς σωφρονεστέρους διατεθεῖσθαι, ὅτι μετὰ τὸ σχίσμα Λατίνων, τὸ δόγμα τοῦτο καλῶς κερκίρασι, καὶ τὴν περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ παναγίου Πνεύματος δόξαν ἐκ παντὸς ἐνοχλοῦντος ἀχύρου διακαθάραντες, καὶ ἡμῖν βρώμα ἑτοιμον παραδεδοκότας αὐτάρκως, ἤγούνται πρὸς τὴν ἀληθειαν, καὶ τὴν ἐν αὐτῇ σωτηρίαν τοῖς οἰκοθεν κρίνειν μὴ δυνάμενοι, ἀλλὰ καὶ τολμῶντές τι κρίνειν περὶ αὐτῶν, τῇ θεοθεν ἡμῖν ἐκπεμφθείσῃ δυνάμει, μικρᾶ μὲν ἄλλως, μείζονι δὲ τῆς ἄλλης ἡμῶν προαιρέσεως. Εὐρίσκομεν αὐτοὺς τῇ τοῦ Χριστοῦ χάριτι, τὴν ὄντως βασιλικὴν ὁδὸν τετριψότας, ἣν ὁ βασιλεὺς ἡμῶν καὶ δεσπότης καὶ διδάσκαλος Ἰησοῦς, ὁ τῆς ἀληθείας ἔφορος καὶ οἱ ἐκείνου ὑποσεφάτηγοι καὶ ὑπακούοντες τῷ ἐκείνου Πνεύματι ἡγούμενοι ἐδάδισαν, καὶ οὕτω τὰς τῶν ἀρχαίων καὶ πρῶτων διδασκάλων ῥήσεις ἐκδεξαμένους, ὡς ταῖς κανονικαῖς συμφέροις Γράφαίς, καὶ τοῖς ἀποστόλοις καὶ ταῖς συνόδοις, καὶ τοῖς ἐν αὐταῖς διαπρέψασιν διδασκάλοις τῆς πίστεως.

Ἀδέλφαι γὰρ ὁ μὲν τῆς ἀληθείας διδάσκαλος καὶ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐκπορεύσεως πρῶτος, καὶ μόνος, καὶ ἀριστος, καὶ ἰκανώτατος; ἐρμηνεύς ἡμῖν γενομένος Ἰησοῦς, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον παρὰ τοῦ Πατρὸς μὲν ἐκπορεύεσθαι εἶπε, κέμπασθαι δὲ παρὰ τοῦ Πατρὸς δι' αὐτοῦ. Τοῦτο γὰρ ἐστίν, Ὅν ἐγὼ κέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς. Ἐλευσεται γὰρ, φησὶν, ὁ Παράκλητος πεμπόμενος ἐξ ἐμοῦ παρὰ τοῦ Πατρὸς, τουτέστιν ἐκ Πατρὸς δι' ἐμοῦ. Πνεῦμα γὰρ τῆς ἀληθείας ἐστί, τουτέστιν ἐμοῦ, καὶ κοινὸν ἔργον τῆς Τριάδος ἀνύσει τῇ δι' αὐτοῦ γενησομένη περὶ ἐμοῦ μαρτυρίᾳ, πρὸς τὴν τῆς Τριάδος ἐπιγινωσκον ἀναγομένων τῶν πιστευόντων. Τοῦτο μέντοι γε τὸ Πνεῦμα παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ὅθεν καὶ ἐγὼ ἐξῆλθον. Ἐκ τοῦ Πατρὸς γὰρ ἐξῆλθον ἀίδιος

Ἀ καὶ ἦκω ἐν χρόνῳ. Εἰ γὰρ ἐξ ἀμφαῖν πέμπεται εἰς τὴν κτίσιν, πέμπεται δὲ ὡς καὶ ἐρχόμενος οὐδὲν ἦντον αὐθεντικῶς, ἀλλ' εἰς τὴν ἰδίαν ὑπόστασιν ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ἄρα τῷ μὴ παρὰ μέλο; ἀνῆσαι τοὺς ἐκείνου μαθητὰς, γνησίους ἄχρι καὶ νῦν εἰς τὴν τοῦ Πνεύματος ἀίδιον ἐκπόρευσιν, καὶ τὴν χρονικὴν ἀποστολὴν, ἄλλοις κανόνι καὶ ὄροι; ἡμῖν ἐτόλμων παραδίδοναι; Διὰ τοῦτο οὖν οὐδ' ἐτόλμησαν, ἀλλὰ συνῆδουσι πάντες τῷ κορυφαίῳ, ἤδεσαν γὰρ, ὡς ἄλλο τι διαξιοῦντες τῆς ἀληθείας διαπισσοῦνται. Ὁ γὰρ Νύσσης Γρηγόριος ἐν τῷ πρὸς Εὐνόμιον, ἢ Ὁ Κύριος ἡμῶν, φησὶν, Ἰησοῦς Χριστὸς ἐπὶ γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστρέφη, ἵνα μηκέτι οἱ ἀνθρώποι κατὰ τὰς ἑαυτῶν γνώμια; περὶ τοῦ ὄντος δοξάζωσι, τὰς γινομένας αὐτοῖς ἀπὸ στοχασμῶν τινῶν ὑπονοίας δόγμα ποιούμενοι, ἀλλὰ πεισθέντες ὅτι ἀληθῶς Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί, ἐκεῖνο μόνον τῆς εὐσεβείας ἀληθινὸν μυστήριον εἶναι πιστεύσωμεν, ὁ δι' αὐτοῦ ἡμῖν τοῦ Λόγου καὶ Θεοῦ παρεδόθη, τοῦ δι' ἑαυτοῦ τοῖς ἀποστόλοις λαλήσαντος. Καὶ σκόπει τὴν συμφωνίαν αὐτῶν, πᾶς τις νοῦν ἔχων καὶ εἰδὼς εὐσεβεῖν. Ὁ μακάριος ἀπόστολος Παῦλος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ Θεοῦ εἶναι φησὶ καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ, τοῦ Πατρὸς δηλονότι, ἀλλ' οὐδέποτε ἐκ τοῦ Υἱοῦ λέγει, τοῦ Υἱοῦ Πνεῦμα μόνον καὶ τοῦ Χριστοῦ. οὐ τὸν σκοπὸν ὁ ἱερεὺς Χρυσόστομος; καλῶς συνορῶν, ἢ Τὸ μὲν λέγεσθαι τοῦ Θεοῦ, φησὶ, τὴν οἰκειότητα μόνην δηλοῖ, τὸ δὲ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν αἰτίαν. οὐκοῦν ἄλλο τοῦ Θεοῦ, καὶ ἄλλο τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ. »

Ἐν ταῖς περιόδοις τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου λέγεται, ἢ Εἰρήνη ἡμῖν καὶ πᾶσι τοῖς πιστεύουσιν εἰς ἕνα Θεὸν Πατέρα, καὶ εἰς τὸν ἕνα Υἱὸν αὐτοῦ τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ εἰς ἕν Πνεῦμα ἅγιον ἐκ Πατρὸς ἐκπορευόμενον καὶ μένον ἐν τῷ Υἱῷ. ἢ Γρηγόριος ὁ θαυματουργός. ἢ Ἐν Πνεῦμα ἅγιον ἐκ Θεοῦ τὴν ὑπερξίν ἔχον, καὶ δι' Υἱοῦ πεφηνός, δηλαδὴ τοῖς ἀνθρώποις. ἢ Ἡ πρώτη σύνοδος. ἢ Δέχου μίαν θεότητα τοῦ Πατρὸς τοῦ γεννησαντος τὸν Υἱὸν ἀνεκτρέψτως, καὶ τοῦ Υἱοῦ τοῦ γεγεννημένου ἐξ αὐτοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τοῦ ἐκπορευομένου ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς, ἰδίῳ δὲ ὄντος τοῦ Υἱοῦ, καθά φησιν ὁ Ἀπόστολος, Εἰ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ. ἢ Ὁ μέγας Ἀθανάσιος συμφῶνως αὐτῇ ἐν τῇ πρὸς Σεραπίωνα ἐπιστολῇ περὶ τοῦ Πνεύματος. ἢ Οὐκοῦν κακῶς φρονοῦντες περὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὐδὲ περὶ τοῦ Υἱοῦ καλῶς φρονοῦσιν. ἢ εἰ γὰρ ἐφρόνουν ὀρθῶς περὶ τοῦ Λόγου, ἐφρόνουν ἂν ὑγιῶς καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος; ὁ παρὰ

τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ τοῦ Υἱοῦ ἴδιον ὄν, παρ' αὐτοῦ δίδοται τοῖς μαθηταῖς, καὶ πᾶσι τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτόν. Αὕτη ἐστὶν ἡ ὑγιής περὶ τοῦ Πνεύματος δόξα, εἴπερ ἡ τοῦ Χριστοῦ ἐστὶν ἀντικρυς αὕτη διδασκαλία. »

Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ καὶ Μοντανιστοῦ διαλέξει, « Ὡσπερ οὐδὲν ἐστὶ, φησὶ, μέσον νοῦ καὶ λόγου καὶ πνοῆς, οὕτως οὐδὲ μέσον Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος. Νοῆσα· δὲ δεῖ τὸ Πνεῦμα τέλειον ἐν τελείῳ ὑποστᾶσαι παρὰ Πατρὸς ἐκπορευόμενον. Ὁ αὐτὸς ἐν ἑτέρῃ διαλέξει, « Πατρὸς δὲ καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος οὐδὲν προϋπάρχει, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς γεννᾶται καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται. » Καὶ πάλιν « Οὐ γὰρ ἄγγελον συνέταττε τῇ θεότητι, οὐδὲ κτίσμα συνήπτειν αὐτῷ καὶ τῷ Πατρὶ, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται καὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ λυμβάνει καὶ δίδοται. Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ λόγῳ, οὗ ἡ ἀρχή, Πιστεύομεν εἰς ἓνα Θεόν· « Τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα, ἐκπόρευμα ὄν τοῦ Πατρὸς, ἀεὶ ἐστὶν ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ πέμποντος Πατρὸς καὶ τοῦ φέροντος Υἱοῦ. » Ὁ αὐτὸς ἐν μὲν κεφ. τῶν περὶ τῆς κατὰ φύσιν ἰσότητος τῶν τριῶν ὁσίων προσώπων· « Τι ἐστὶ Θεός; Ἡ πάντων ἀρχή, κατὰ τὸν Ἀπόστολον λέγοντα, *Εἷς Θεὸς ὁ Πατὴρ ἐξ οὗ τὰ πάντα*· καὶ γὰρ ὁ Λόγος; ἐξ αὐτοῦ γεννητὸς καὶ τὸ Πνεῦμα ἐξ αὐτοῦ ἐκπορευτὸς. Εἶτα πᾶσα ἡ κτίσις διὰ τοῦ Λόγου ἐν Πνεύματι συνέστη δημιουργικῶς. »

Ἡ δευτέρα σύνοδος κατὰ Μακεδονίου, λέγοντος εἶναι τὸ Πνεῦμα ἐκ μόνου τοῦ Υἱοῦ δημιουργικῶς, φησὶ, « Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ Κύριον, τὸ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον. » Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ αἱ λοιπαὶ μέχρι τῆς ζ', οὐδὲν οὔτε περὶ τοῦ Πνεύματος προσετίθεισαν. Ἰκανώτατα γὰρ ἀνεπτύχθη, ὅσον τε εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ Πνεύματος, καὶ ὅσον εἰς τὴν τοῦ ὄθεν ἐστὶν αἰτίαν, καθὼς οὐτε περὶ τῶν ἐν ἐκάστῃ ἐξηγημένων, ἀλλ' αἰ μετὰ τὴν τρίτην πᾶσι τοῖς ἰδιωτισμοῖς αὐτῆς τοῖς περὶ τοῦ μὴ εἶναι οὐδὲν προσετίθειν τῷ Συμβόλῳ ἐνέμειναν, καὶ ἔργω τετηρηκαῖα, καὶ λόγῳ ἐκάστῃ τοῦτ' αὐτὸ ὁμοίως; τῇ τρίτῃ ἀποφράμμεναι. Ἡ δὲ τρίτη καὶ ἐναργέστατα ἔδειξε, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευέσθαι μόνου τὸ Πνεῦμα πεπιστευκυῖα, ὅτι τοῦ Συμβόλου τοῦ Νεστοριανῶ ἀνεγνωσμένου, ἐν ᾧ λέγεται μὴ ἔχειν τὸ Πνεῦμα τὴν ὑπαρξίν δι' Υἱοῦ, ἀντίειπεν οὐδὲν ταύτῃ τῇ δόξῃ περὶ τοῦ Πνεύματος· τοῖς δὲ περὶ τῆς οἰκονομίας ἐπαγομένοις ἐπαφείκει μόνους τὸν ἔλεγχον.

Ὁ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος ἐν αὐτῇ τῇ δευτέρῃ συνέδῳ γεγενηῶς τε καὶ παρὶν, « Τὸ δὲ ἐκπορευτὸν ποῦ θήσεις; εἰπέ μοι, φησὶ, μέσον ἀναφανέν τῆς σῆς διατρέσεως, καὶ παρὰ κρείττονος; ἢ κατὰ αἰ θεολόγου τοῦ Σωτήρος, ἡμῶν εἰσαγόμενον, εἰ μὴ τὴν φωνὴν ἐκείνην τῶν σὺν ἐξείλει; εὐαγγελίων διὰ τὴν τρίτην σου διαθήκην, *τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται*. Ὁ καθόσον μὲν ἐκείθεν ἐκπορεύεται οὐ κτίσμα· καθόσον δὲ οὐ γεννητὸν, οὐχ Υἱὸς· καθόσον δὲ ἀγεννήτου καὶ γεννητοῦ μέσον, Θεός. » Ὁ αὐτὸς, « Διὰ τοῦτο ἐπὶ τῶν ἡμετέ-

ρων ὄρων ἰστάμενοι τὸ ἀγεννητὸν εἰσάγομεν, καὶ τὸ γεννητὸν, καὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, ὡς ποῦ φησὶν αὐτὸς ὁ Θεὸς Λόγος. » Ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τῇ πρὸς τὸν ἀδελφὸν ἐπιστολῇ· « Ἐπειδὴ τοῖσιν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀπ' οὗ πᾶσα ἐπὶ τὴν κτίσιν ἡ τῶν ἀγαθῶν χορηγία πηγάζει, τοῦ Υἱοῦ μὲν ἤρτηται, ᾧ ἀβυστάτως συγκαταλαμβάνεται, τῆς δὲ τοῦ Πατρὸς αἰτίας ἐξημμένον ἔχει τὸ εἶναι, ὅθεν καὶ ἐκπορεύεται· τοῦτο γνωριστικὸν τῆς κατὰ τὴν ὑπόστασιν ἰδιότητος σημεῖον ἔχει, καὶ μετὰ τὸν Υἱὸν καὶ σὺν αὐτῷ γνωρίζεσθαι, καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑφεστάναι. Ὁ δὲ Υἱὸς τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον Πνεῦμα δι' ἑαυτοῦ καὶ μεθ' ἑαυτοῦ γνωρίζων, μόνος μονογενῶς; ἐκ τοῦ ἀγεννήτου φωτὸς ἐκλάμψας, οὐδαμῖαν κατὰ τὸ ἰδιάζον τῶν γνωρισμάτων τὴν κοινωνίαν ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα, ἢ πρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλὰ τοῖς εἰρημένοις σημεῖοις μόνους γνωρίζεται. » Ὁ αὐτὸς· « Κυρίως ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐκπορεύεται, ἐκ τοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴ ὁ Υἱὸς παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθε· καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐκπορεύεται· ἀλλ' ὁ μὲν Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννητὸς, τὸ δὲ Πνεῦμα ἀβέβητος; ἐκ τοῦ Θεοῦ.

Ὁ αὐτὸς· « Ὁφείλομεν πιστεῦναι ὡς ἰσαπισθημεν· ἰσαπισθημεν δὲ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἄλλ' ὁ μὲν Πατὴρ ἀγεννητός, ὁ δὲ Υἱὸς γεννητός, ὡς ἐξ ἡλίου φῶς, καὶ ἐκ τοῦ νοῦ ὁ λόγος· τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπόρευμα τοῦ Πατρὸς. Ἰδιον δὲ τοῦ Πατρὸς ἡ ἀγεννησία καὶ τὸ καλεῖσθαι Πατὴρ· ἴδιον δὲ τοῦ Υἱοῦ τὸ καλεῖσθαι Υἱόν, καὶ γεννᾶσθαι ἐκ τοῦ Πατρὸς· ἴδιον δὲ τοῦ Πνεύματος τὸ καλεῖσθαι Πνεῦμα ἅγιον, καὶ τὸ ἐκ Πατρὸς ἐκπορευέσθαι. » Ὁ αὐτὸς· « Καὶ ὁ τὸ Πνεῦμα μόνον εἰπὼν συμπεριέλαβε τῇ ὁμοιότητι ταύτῃ, καὶ τὸν ὡς ἐστὶ τὸ Πνεῦμα, τοῦ Χριστοῦ γὰρ, καὶ τὸν ἐξ οὗ ἔατον, ἐκ τοῦ Θεοῦ γὰρ, καθὼς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, Πνεῦμα τὸ τῆς πατρικῆς ἐκπορευόμενον ὑποστάσεως. » Καὶ αὖθις· « Ἀὐτοῦ μὲν ἐκλάμπον, τὴν δὲ τῆς ὑποστάσεως αἰτίαν ἔχον ἐκ τοῦ πρωτοτύπου φωτός. » Καὶ αὖθις· « Ἐκ μὲν τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων καὶ αὐτὸ τὴν αἰτίαν ἔχον τοῦ εἶναι, ὅθεν καὶ τὸ μνησχεῖσθαι ἐστὶ φῶς, διὰ δὲ τοῦ ἀληθινοῦ φωτὸς ἐκλάμψαν. »

Ὁ Μάξιμος ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ ἱεροῦ Διονυσίου· « Τοῦ οικείου ἀπαυγάσματος εἰς ὑπαρξίν ἐλθόντος, καὶ τοῦ παναγίου Πνεύματος προσκυνητῶς καὶ ὑπεραεννώως ἐκπαρευομένου ἐκ τοῦ Πατρὸς, ὡς μυσταγωγεῖ ὁ Κύριος. » Ὁ αὐτὸς ἐν τοῖς αὐτοῖς· « Τοῦ ἐστὶ τοῦ μὲν Υἱοῦ τὸν ἐκ Πατρὸς ἀνέκφραστον ἀπαυγάσμων, τοῦ δὲ ἁγίου Πνεύματος τὴν ἐκ Πατρὸς ἀνενηνῆτον ἐκπάρουσιν, » Ὁ αὐτὸς ἐν τῷ πρὸς Μακεδονιανὸν λόγῳ· « Ἄλλ' ὁ μὲν Υἱὸς ἐκ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Πατρὸς γεγεννηται, διὰ τοῦτο μονογενὴς Υἱός· τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται. » Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ καὶ Μανιχαίου διαλέξει· « Τὸ δὲ Πνεῦμα ἐκ τῆς ὑποστάσεως ἐκπορεύεται τοῦ Πατρὸς. » Ὁ Χρυσόστομος Ἰωάννης, « Ὡσπερ ὁ Υἱὸς ἐπηγάγεν ἑαυτῷ, *Ἐγὼ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον καὶ ἦκω*, τοῦτο καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δίδωσιν, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται·

ἃ γὰρ οὐ γέγραπται, οὐ δεῖ φρονεῖν. » Ὁ Κύριλλος ἄ τρέπομεν ἑαυτοῖς ἢ ἐτέροις; ἢ λέξιν ἀμείψα. τῶν ἐγκαιμένων ἐκείσε, ἢ μίαν γοῦν παραθῆναι συλλαβὴν, μεμνημένοι τοῦ λέγοντος, Μὴ μέταιρε ἔρια αἰώνια, ἃ ἔθεντο οἱ Πατέρες σου· οὐ γὰρ ἦσαν αὐτοὶ οἱ λαλοῦντες, ἀλλ' αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, δ' ἐκπορεύεται μὲν ἐξ αὐτοῦ, ἔστι δὲ οὐκ ἀλ- λώτριον τοῦ Υἱοῦ κατὰ τὴν τῆς οὐσίας λόγον. »

Οἱ δὲ τὰς ἄλλας τοῦ Κυριλλίου βήσεις παρεξηγούμενοι, καὶ πρὸς τὴν ἑαυτῶν βιαζόμενοι δόξαν, ἐν αἷς κατὰ τοῦ Νεστορίου μηχανῆ πάση στρατεύεται, πάσχουσιν ὁ φησὶν Ἀθανάσιος πάσχειν τοὺς μήτε πρόσωπα, μήτε καιροὺς, μήτε αἰτίαι; σκοπομένους ταῖς τῶν Γραφῶν ἐξηγήσεσι. Οἱς ἐπιτιμῶν καὶ αὐτὸς Κύριλλος αὐτῇ λέξει φησὶν· « Ὅταν δὲ τινες τῶν τὰ ὀρθὰ διαστρέφειν ἐλωθῶτων τὰς ἐμὰς παρα- τρέπωσι φωνὰς εἰς τὸ αὐτοῖς δοκοῦν, μὴ θαυμαζέτω τοῦτο ἢ σὴ δαιμόνης, εἰδὺλα δὲ καὶ οἱ ἀπὸ πάσης αἰ- ρέσεως ἐκ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς τὰς τῆς ἑαυτῶν κλάνης συλλέγουσιν ἀφορμάς, τὰ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύ- ματος ὀρθῶς εἰρημένα τοῖς ἑαυτῶν κακονοίαις πα- ραφθειρόντες, καὶ ταῖς ἰδίαις κεφαλαῖς τὴν ἀθε- στον ἀπαντλοῦντες φλόγα. » Ἐπὶ τούτοις ὁ μακάριος Δαμασκηνός· « Τοῦτο ἡμῖν, φησὶ, τὸ λατρευόμενον, Πατὴρ Υἱοῦ γεννήτωρ ἀγέννητος, οὐ γὰρ ἕκ τινος, Υἱὸς τοῦ Πατρὸς γέννημα ὡς ἐξ αὐτοῦ γεγεννημέ- νος, Πνεῦμα ἅγιον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὡς ἐξ αὐ- τοῦ ἐκπορευόμενον. Ὅπερ καὶ τοῦ Υἱοῦ λέγεται, ὡς δι' αὐτοῦ φανερούμενον καὶ τῇ κτίσει μεταδιδο- μένον, ἀλλ' οὐκ ἐξ αὐτοῦ ἔχον τὴν ὑπαρξιν. » Παρ- ἴημι τὰς ἄλλας αὐτοῦ βήσεις φανερωτάτας οὕτως.

Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ, Ὅταν εἴλη· « Φίλη τοιγαροῦν ἡμῖν ἡ ἀλήθεια, καὶ τὰ ἐκ τῆς ἀληθείας; δόγματα, καὶ αὐτοὶς ἐκείνοις ἡμεῖς οὐχ ἐφόμεθα, τὴν δὲ τῶν ἁγίων Πατέρων ἰχνηλατοῦντες πίστιν, ἴδιον εἶναι φάμεν τοῦ Υἱοῦ τὸν Παράκλητον, τουτέστι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ οὐκ ἐπισκρινόμενον ἐξω- θεν, οὐδ' ἐπίκτητον ἐν αὐτῷ, καθάπερ ἔστιν ἐν τοῖς τῆς ἀγιότητος δεκτικοῖς, οἷς καὶ ἐκ μὴ ὄντων ἢ γέ- νεσις, ἀλλ' ὁμοούσιον αὐτοῦ, καθάπερ ἀμέλει καὶ τοῦ Πατρὸς. Ὅβτω γὰρ ἂν οὐκ εἰς πολυθεον ἡμῖν μυθολογίαν ἢ τῶν ἐκκλησιαστικῶν δογμάτων οἰχῆ- σεται δύναμις, ἀλλ' εἰς ἓνα θεότητος λόγον ἢ ἅγια Τριάς ἀνασφίγγεται. » Ἐν ταυτῷ τοιγαροῦν καὶ τῆς οὐσίας τὴν ἐνότητά παραδεικνύς, ἑαυτοῦ τέ φημι καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, Πνεῦμα τῆς ἀληθείας τὸν Παράκλητον εἶναι λέγων, παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκ- πορευέσθαι φησὶν, ἀπελίγχει τε σαφῶς καὶ ἀναμφι- λέκτως θεομάχον ὀλοκλήρως τὸν Χριστομάχον. Ὁ γὰρ ὄλω; ἐμπαρονεῖν ἐθελήσας τῷ Υἱῷ πεπλημμε- ληκῶς ἐν εἰκότως καὶ εἰς αὐτὸν νοοῦτο τὸν ἐξ οὐτέρ ἔστιν. Ὅταν τοίνυν εἴη ὁ Παράκλητος, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, τουτέστι τὸ ἐμὸν, δ' παρὰ τοῦ Πα- τρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ. » Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ ὁ λύσει μέμψως τοῦ Θεοδώρητου· « Ἐκπορεύεται μὲν γὰρ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνήν, ἀλλ' οὐκ ἀλλώτριον ἔστι τοῦ Υἱοῦ· πάντα γὰρ ἔχει μετὰ τοῦ Πατρὸς. » Καὶ πάλιν ἐν τοῖς πρὸς Ἐρ- μείαν· « Προΐησι μὲν ἐξ ἰδίας αὐτοῦ φύσεως ὁ Πα- τὴρ, χορηγεῖ δὲ τοῖς ἀέθιοις καὶ αὐτὸς ὁ Υἱός. » Ὁ αὐτὸς ἐν τῇ πρὸς Ἰωάννην τὸν Ἀντιοχείας ἐπιστολῇ· « Κατ' οὐδένα τρόπον σαλεύεσθαι πρὸς τινῶν ἀνε- χόμεθα τὴν ὀρισθεῖσαν πίστιν, ἧτοι τὸ τῆς πίστεως Σύμβολον τὸ παρὰ τῶν ἁγίων Πατέρων ἡμῶν τῶν ἐν Νικαίᾳ συνελθόντων κατὰ καιροῦς, οὕτε μῆμ ἐκ-

τρέπομεν ἑαυτοῖς ἢ ἐτέροις; ἢ λέξιν ἀμείψα. τῶν ἐγκαιμένων ἐκείσε, ἢ μίαν γοῦν παραθῆναι συλλαβὴν, μεμνημένοι τοῦ λέγοντος, Μὴ μέταιρε ἔρια αἰώνια, ἃ ἔθεντο οἱ Πατέρες σου· οὐ γὰρ ἦσαν αὐτοὶ οἱ λαλοῦντες, ἀλλ' αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, δ' ἐκπορεύεται μὲν ἐξ αὐτοῦ, ἔστι δὲ οὐκ ἀλ- λώτριον τοῦ Υἱοῦ κατὰ τὴν τῆς οὐσίας λόγον. »

Οἱ δὲ τὰς ἄλλας τοῦ Κυριλλίου βήσεις παρεξηγούμενοι, καὶ πρὸς τὴν ἑαυτῶν βιαζόμενοι δόξαν, ἐν αἷς κατὰ τοῦ Νεστορίου μηχανῆ πάση στρατεύεται, πάσχουσιν ὁ φησὶν Ἀθανάσιος πάσχειν τοὺς μήτε πρόσωπα, μήτε καιροὺς, μήτε αἰτίαι; σκοπομένους ταῖς τῶν Γραφῶν ἐξηγήσεσι. Οἱς ἐπιτιμῶν καὶ αὐτὸς Κύριλλος αὐτῇ λέξει φησὶν· « Ὅταν δὲ τινες τῶν τὰ ὀρθὰ διαστρέφειν ἐλωθῶτων τὰς ἐμὰς παρα- τρέπωσι φωνὰς εἰς τὸ αὐτοῖς δοκοῦν, μὴ θαυμαζέτω τοῦτο ἢ σὴ δαιμόνης, εἰδὺλα δὲ καὶ οἱ ἀπὸ πάσης αἰ- ρέσεως ἐκ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς τὰς τῆς ἑαυτῶν κλάνης συλλέγουσιν ἀφορμάς, τὰ διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύ- ματος ὀρθῶς εἰρημένα τοῖς ἑαυτῶν κακονοίαις πα- ραφθειρόντες, καὶ ταῖς ἰδίαις κεφαλαῖς τὴν ἀθε- στον ἀπαντλοῦντες φλόγα. » Ἐπὶ τούτοις ὁ μακάριος Δαμασκηνός· « Τοῦτο ἡμῖν, φησὶ, τὸ λατρευόμενον, Πατὴρ Υἱοῦ γεννήτωρ ἀγέννητος, οὐ γὰρ ἕκ τινος, Υἱὸς τοῦ Πατρὸς γέννημα ὡς ἐξ αὐτοῦ γεγεννημέ- νος, Πνεῦμα ἅγιον τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὡς ἐξ αὐ- τοῦ ἐκπορευόμενον. Ὅπερ καὶ τοῦ Υἱοῦ λέγεται, ὡς δι' αὐτοῦ φανερούμενον καὶ τῇ κτίσει μεταδιδο- μένον, ἀλλ' οὐκ ἐξ αὐτοῦ ἔχον τὴν ὑπαρξιν. » Παρ- ἴημι τὰς ἄλλας αὐτοῦ βήσεις φανερωτάτας οὕτως.

Ὁ μακάριος Κρήτης Ἀνδρέας· « Καὶ γὰρ οὐδὲ ἔστιν ἄλλως, ἢ ἐν τῷ Υἱῷ τὸν Πατέρα, ἢ ἐν τῷ Πα- τρὶ τὸν Υἱὸν ἐνοπτερίζεσθαι, ἢ ἐν τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ, δ' παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται μὲν, Υἱῷ δὲ κατ' οὐσίαν ἐμφιλοχωρεῖ καὶ ἀναπέπαιται ὡς ὁμο- οῦσιον ἄμοφον καὶ ὁμόδρομον καὶ ὁμότιμον. »

Παρίημι τὰς τοῦ μακαρίου τοῦ Θεοδοῦρου τοῦ Γραπτοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου τοῦ πατριάρχου βήσεις; Νι- κηφόρου· ἀλλ' ἀνεὶ τούτων ἀπάντων ἀρκέσει αὐτὴν παραλαβεῖν τὴν ζ' σύνοδον, ὡσπερ ἐπισφραγίζο- σαν. Ἐκθεμένη γὰρ ἐν τῷ ἑαυτῆς ὄρω τὸ τῆς πί- στεως Σύμβολον, τελευτωσά φησὶν· « Ἡμεῖς τῇ ἀρχαίᾳ θεσμοθεσίᾳ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας; ἐπα- κολουθοῦμεν· ἡμεῖς τοὺς θεσμοὺς τῶν Πατέ- ρων φυλάττομεν· ἡμεῖς τοὺς προστιθέντας τι ἢ ἀφαιρούντας ἐκ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ἀναθε- ματίζομεν· ταῦτα τοῦ ἡμετέρου Δεσπότη καὶ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν καὶ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων, καὶ τῶν ἐν αὐταῖς διαπρεφάντων Πατέρων, ἐν οἷς τε εἰς τὸ κοινὸν ὠμολόγουν, καὶ ἐν οἷς ἰδίᾳ τὴν κοινὴν πί- στιν παραβίδουν τοῖς μαθηταῖς, ὡς ἐν ἱστορίας τρόπῳ διεξιδόντων καὶ διδασκόντων ἡμᾶς. Καλῶς ἄρα καὶ οἱ μετὰ τὴν ἐν Συμβόλῳ γεγεννημένην προσθήκην Πατέρες ἡμῶν διὰ πολλῆς ἐν τοσούτοις χρόνοις ἐπι- στασίας, λόγοις τε καὶ συγγραφαῖς, καὶ αἵμασιν ἔδειξαν, αὐτὴν οὐκ ἀποδεχόμενοι, ἀτε μὴ πρὸς τὸν αὐτὸν τοῖς προσηρημένοις φέρουσιν νοῦν.

Τὰς δὲ βήσεις αἷς οἱ τὴν προσθήκην διεκδικούντες παραβιάζοντο, πρὸς τοῦτον εὐσεβῶς τὸν κοινὸν κα-

νόνα τῆς πίστεως· ἐλκυσαν πάνυ ἐκούσας, οὐκ ἀντιδαινούσας καὶ βία ἐλκομένας ὡσπερ ἐν ταῖς τῶν θύλων παρεξήγησεν. Τούτοις καὶ ὁ μακάριος συνεφώνησε Μάρκος, ὁ τῆς Ἐφεσίων ποιμὴν, ἐξαρχὸς τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ τῶν ἡμετέρων συναλεύσεως, καὶ μόνος ἠγωνισμένος ὑπὲρ τῆς τῶν Πατέρων δόξης, καὶ μόνος ἐν τῇ καλῇ ἐνστάσει διαμεμενηκώς, καὶ τοὺς πεπωκόσι τῆς ἐπαινετῆς μεταβολῆς γενόμενος αἴτιος. Ταῦτα ἐφρόνουν οἱ ἐπ' ἡμῶν ἱεροὶ καὶ σοφοὶ θύορες· ὧν οὐκ οἶδ' ὅπως ἐν βραχεῖ χρόνῳ τῆς ἀποδημίας ἐκείνης μελετωμένης πάντων ἀρπαγέντων εἰς τὸν τῶν προειληφθῶτων μακαρίων χορδόν.

Τί λοιπὸν ἦν, ἢ τὰ γεγενημένα συμβαίνειν; ἀρκεῖ γὰρ οὕτως εἰπεῖν· οὕτως καὶ αὐτὸς φρονῶ τῇ τοῦ Χριστοῦ χάριτι, τὴν μὲν μετὰ πάντων ἀνθρώπων εἰρήσῃν ζητῶν καὶ εὐχόμενος, ἀλλὰ τὴν πάτριον ἀλήθειαν οὐ προίεμενος, καὶ ἐν αὐτῇ ἐνοῦσθαι πάνσιν ἀνθρώποις, εἴ γε βούλοιντο, βουλόμενος, Ἄλλως δὲ διαφυλάττων ἑμαυτὸν ἀπὸ τῶν μὴ τὰ αὐτὰ φρονούντων, οὕτως εἰδὼς τοὺς τῆς Ἐκκλησίας νόμους κελεύοντας, καὶ τὸ σῶμα ἐπιεῖν προσποιηθέντων ἀπάντων ἐκείνων, ὡς ἐν ἀρχῇ τῆς παρουσίας ὁμολογίας, πιστεύω ψυχῇ, καὶ γλώττῃ ὁμολογῶ, τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα γεννῶν ἐκ τῆς οὐσίας αὐτοῦ τὸν αὐτοῦ Λόγον ἀρρήτως, καὶ προβάλλειν ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ὑπεραρρήτως, συναΐδια καὶ ὁμόδοξα καὶ ὁμόθεα πρόσωπα, διακεκριμένα μὲν ἀλλήλων ὑποστατικῶς, τῷ γεννᾶσθαι καὶ ἐκπορεύεσθαι, τουτέστι τῷ διαφῶρῳ τρόπῳ τῆς ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑποστάσεως, ἐν ἀλλήλοις δὲ ὄντα κατὰ τὴν φύσιν, ὡς τὴν αὐτὴν ἀριθμῶ οὐσίαν λαμβάνοντα ἐκ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἅμα καὶ τῇ αὐτῇ πρὸς τὴν αἰτίαν ἀναφορᾶ τε καὶ τάξει. Ὁ δὲ ἐν τῇ ἀριθμῆσει τῶν προσώπων τῇ διὰ προθέσει ἐπὶ λέγων πιστεύειν εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν ἐξ αὐτοῦ, καὶ Πνεῦμα ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ, εἶτε ὅτι μὴ γεννητῶς προθεωρουμένου τοῦ Λόγου καὶ προεκφωνουμένου, εἶτε ὅτι ἐν Υἱῷ διὰ τὴν τῆς οὐσίας ἐνότητά. Μόνην δὲ τὴν ὑπόστασιν τοῦ Πατρὸς; ἀρχὴν καὶ αἰτίαν οἶδα Υἱοῦ τε καὶ Πνεύματος; καὶ ἑκατέρου χωρῆς, εἴ τις ἐπηράζει τῷ Λόγῳ καὶ ἀμφοτέρων ἑμοῦ καὶ μόνον αἰτίαν, τουτέστιν ἀγέννητον καὶ ἀνάκτιστον· τὸν δὲ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον αἰτιατὰ μόνον ὡς ἐξαρχῆς τοῦ Πατρὸς· οὐδαμῶς δὲ αἴτιον οὐδέτερον τούτων ἐν τῇ θεότητι, ἢ ἀρχὴν καὶ θετέραν τὸ εἶναι διδόν, ἀλλὰ μετὰ τοῦ Πατρὸς μίαν ἀρχὴν ὄντα τῶν ὄλων· πάντα γὰρ ἐκ τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ ἐν Πνεύματι.

Αἴτιον δὲ τοῦ παναγίου Πνεύματος τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἢ ἀρχὴν, ἢ προβολέα, οὐ δύναμαι φρονεῖν, οὔτε ὡς Θεὸν τὸ Πνεῦμα φοβούμενος, οὔτε ὡς Υἱὸν τὴν μοναρχίαν αἰδοῦμενος, καὶ τὴν ἐν τῷ θεογόνῳ καὶ κερπαγόνῳ καὶ γονίμῳ πατρικῇ ιδιότητι· οὔτε τῇ ἐνότητι τῇ ζητούμενῃ εἶναι, καὶ ἀνηκούσῳ, τῆς προβλητικῆς δυνάμεως πρὸς τὰ αὐτὰ ἐπανακαμπτούσης, καὶ τὸ ἀπὸ δόξας ἐπισεισούσης καὶ ἐκατέρωθεν· οὔτε τοῖς οὕτω φρονῶσι κοινωθῆσθαι ποτὲ, ἀλλ' εἴ τις τὰ ἐν Φλωρεντίᾳ ὑποθετημένα περὶ τοῦ καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἀρχὴν καὶ αἴτιον καὶ προβολέα εἶναι τοῦ Πνεύματος, καὶ τὴν ὑπαρξίν καὶ ἐκ

Α τοῦ Υἱοῦ ἔχειν ὡς ἀρχῆς καὶ αἰτίου τὸ Πνεῦμα, ἀκυρῶν βεβαίως, ἀναμφιβόλως, ἀνυποκρίτως καὶ ἐγγράφως, ὡς οὐδενὶ τῶν ἁγίων εἰρημένα, οὔτε ταῖς οἰκουμενικαῖς συνόδοις, οὔτε ταῖς ἱεραῖς Γραφαῖς, καὶ διὰ καὶ τὴν κακὴν τῆς διὰ προθέσεως παρεξήγησιν, εἶτα ὁμολογήσαμεν ἑμοὶ ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς, ὡς ἀπαρχῆς καὶ αἰτίας ὑφαστάσεως αὐτὸ συμφῶς· ἐνθα δὲ ποτε λέγεται καὶ ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ προϊέναι, νοση τοῦτο διὰ τὸ συναφῆς τῆς οὐσίας, καὶ τὴν ταύτης ἐνότητά, ὡς εὖν τῷ Υἱῷ τε καὶ ἐν τῷ Υἱῷ τὸ εἶναι λαμβάνον, καὶ μίαν οὐσίαν μετὰ τοῦ Υἱοῦ λαμβάνον, ἐκ τοῦ Πατρὸς ἅμα ἐν διαφορότητι ὑποστάσεων, τούτῳ ἐνωθήσομαι ὅσον ἐν τῷ περὶ τοῦ Πνεύματος ζητήματι· περὶ γὰρ τῶν ἄλλων ἄλλος ἂν εἴεν λόγος.

Β Ὡς ἐν συνόψει τοίνυν τὴν ἡμετέραν γνώμην ἐκτίθεικα, μᾶλλον δὲ τὴν πάντων τῶν ἁγίων καὶ τῶν Πατέρων ἡμῶν· διότι ἡθρόμην τινῶν ἀγνοεῖν λεγόντων τὸ πάτριον ἡμῶν δόγμα. Ὅπως ποτὲ γοῦν τοῦτο σφίσι συμβαίνει τῷ ἔρωτι τῆς ἀληθείας, καὶ τῇ ἀγάπῃ τῆς τῶν πλησίων ὠφελείας κεκινημένους, δεῖν φῆμην αὐτοῦ μὴ περιεῖναι, ὡς ἂν μὴ λόγον ὠφλήσωμεν ὑπὲρ αὐτῶν. Καίτοι τοῖς σπουδαιοτέροις ἀρκεῖ τὰ ἐν δυοῖ τεύχεσι ἐπεξεργασμένως ἐκτεθειμένα, καὶ πρὸ αὐτῶν ἀρκοῦσι τὰ τῶν ἡμετέρων διδασκάλων βιβλία πολλὰ καὶ γενναῖα, φανερόντα ἰκανῶς τὸ δόγμα τὸ πάτριον. Ἄλλ' εἶδει καὶ τῶν μὴ τοιούτων κοίτησθαι πρόνοιαν, ὥστε διὰ πάντων τὸ ἡμέτερον ἀνυσθῆναι καλῶς ἔπαν σὺν Θεῷ φάναι, ὡς ἂν ἔχοιμι καὶ αὐτὸς εἰπεῖν, Τί ὤφειλον ποιῆσαι, καὶ οὐ πεποίηκα τῇ δόξῃ τῆς ἀληθείας; καὶ τῇ τῶν Πατέρων τιμῇ; τί ὤφειλον τοῖς ἐκείνων πασι δὲ φηγήσασθαι, καὶ ἀκοπῇ τινὶ ἀνθρωπίνῳ ὑφιστάμην τῆς ὀδηγίας, ὑστατος ἐν τοῖς ὑστάτοις χρόνοις ἐν τῇ τάξει τῶν δυναμένων τι λέγειν περὶ πίστεως; ὑπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας καταταξαγμένος; καὶ εἴη γε ἐπ' ὠφελείᾳ αὐτοῦ τε ἐμοῦ καὶ τῶν συμφωνούντων.

Γ Ἔσται δὲ ὅτι ἀδύνατόν ἐστι, τοὺς τὴν εὐαγγελικὴν φωνὴν προτιμῶντας τῶν ἀνθρωπίνων σοφισμάτων ἀνοδίας ἢ κινδύνου πειρασθῆναι τίνος. Τούτοις γοῦν πεποιθῶς τοῦ λοιποῦ σιωπῶ, ἔδωκα τῷ Θεῷ ἐπιτροπεύειν τῶν τῆς ἀληθείας δογμάτων, καὶ τῆς Ἐκκλησίας αὐτοῦ ὡς ἂν αὐτὸς ἄμεινον εἰδείη, πάντας παρακαλῶν, καὶ πᾶσιν εὐχόμενος μὴ ἀμελῶς, ἢ κοσμικῶς, ἢ ἀπίστως τὰ τοιαῦτα μεταχειρίζειν ἢ σκοπεῖσθαι, μήτε τοῖς ὑφ' ἐνὸς τούτων τῶν παθῶν, ἢ καὶ πάντων ἀγομῆνοις συντεῖσθαι.

Δ Τολμήσει δὲ οὐδεὶς Γραικὸς ὧν, κατὰ ταυτησί τῆς ἡμετέρας ὁμολογίας εἰπεῖν τι, ἂν μὴ καταλαοίας ἢ καὶ μητραλοίας, καὶ τοῖς τὴν Ἐκκλησίαν καταξάναντι τὴν μητέρα σοφισταῖς ἐξ ἡμῶν, ὡς μὴ ὤφειλεν ἀνασχῶσιν, ἀντὶ τῶν γνησίων ταύτης υἱῶν τῶν εὐσεβῶς ὑπὲρ ταύτης στρατευσαμένων τιθέμενος, ἢ ἀπλοῦς τίς ἄλλως καὶ παιδαριώδεις προσετρηκῶς φλυαρημασίαν ἀντὶ τοῦ μεμεστωμένου φρονήματος τῶν ἱερῶν Πατέρων ἡμῶν. Περὶ δὲ τῶν μὴ ὄντων ἐκ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας ποτὲ οὐδὲν λέγω. Οὔτε γὰρ τοῖς ἐκείνων νόμοις ἡμεῖς, οὔτε ἐκεῖνοι τοῖς νόμοις ἡμῶν ὑπόκεινται, ἐξ ὅτου τὴν ἰδιοβούθειαν

ἠσπάζοντο. Ἀδελφὸν ἐστὶν ἡ τῆς ἐμῆς πίστεως ἐμολογία. Οὕτω πιστεύω τὴν ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τοῦ παναγίου Πνεύματος ἐκπόρευσιν, εἴτουν ὑπόστασιν. Περὶ δὲ τῆς ἐκκλησιαστικῆς διορθώσεως ἄλλοις ἂν εἶη λόγος. Διορθώσαι τὰ κατ' αὐτὴν ὁ Κύριος, ὡς αὐτὸς ἔχει θέλημα, καὶ ἀρχόμεθα ἡμεῖς, εἰ καὶ μὴ δυνάμεθα, ὅτι ἀπὸ τῆς κλίτης ἐξῆς εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἄμην.

ΚΕΦΑΛΑ. Β΄.

Τοῦ αὐτοῦ περὶ τῶν βητῶν τῶν δυτικῶν ἀγίων ἀπαρ οἱ Λατῖνοι προφέρουσιν ἐκ τῶν παρὰ σφίσι βιβλίων ὡς λέγουσι τῶν Λατινοφρόνων, ἐρημητιστῶν ὡς νῦν περιφιδεῖται ταῦτα, ἀπόκρισις σθέντος καὶ περιεπιτικῆς.

Ἐπειδὴ Λατῖνοι, καὶ οἱ τὰ αὐτὰ φρονούντες αὐτοὺς περὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως, πορίζονται τινὰς ἀπὸ τῶν δυτικῶν ἀγίων, καὶ μάλιστα τοῦ Αὐγουστίνου, βήθησαν, ὡς φασί, καὶ οὐ μὲν ἐν τῆς κληρῶν ἐν Φλωρεντίᾳ συμβάσεως τούτων ὑπεβόλοντο, τὴν τῶν διδασκάλων, ὡς φροντο, συμφωνίαν, τῶν Ἀσιατῶν καὶ τῶν ἐκ τῆς Ἑσπερίας, ὡς ἐν τῷ Φλωρεντικῷ ὄρω τῶν Λατίνων κεῖται· δεῖ καὶ περὶ τούτων ἡμᾶς βραχέσι ρήμασι πληροφορησαί πάντας σαφῶς τὴν ἀληθῆ καὶ δικαίαν κρίσιν, ἐπεὶ πλατότερον ἐν τοῖς δυαί βιβλίοις ἡμῶν περὶ αὐτῶν κερχυμάττεται. Ὅσον μὲν οὖν πρὸς τὰς ἡμῶν ἰδίᾳ συνεθήσεις, οὐκ ἐσμὲν υἱοὶ γνήσιοι τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, καὶ εἶναι βουλόμεθα, καὶ διδάσχοι ἀληθεῖς τῆς τῶν Πατέρων ἡμῶν εὐσεβείας, οὐδὲν ποιεῖ τὸ τῶν βητῶν ἐκείνων τῶν δυτικῶν, οὐδὲ φροντίζουσιν ἡμᾶς περὶ αὐτῶν χρῆ, ἴσως ἐν τῇ παρουσίᾳ ὑποθέσει. Πρῶτον μὲν ὅτι τὴν πίστιν ἡμεῖς οὐκ ἐκ τῶν ἀγίων ἐκείνων, ἀλλ' ἐκ τῶν ἀνατολικῶν ἔχομεν, ὧν τὰς βίβλους κερχήμεθα, καὶ τῆς φωνῆς ἔπαυμεν, καὶ ἀρχοῦν ἐστὶν ἡμῖν συμφωνεῖν περὶ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐκπορεύσεως, οἷς συμφωνοῦμεν καὶ ἐκόμεθα ἐν τῇ καθόλου πίστει· καὶ μάλιστα ὅτι οὗτοι οἱ τῆς Ἀσίας διδάσκαλοι ἀξιωματικώτεροί εἰσι, στρατευσάμενοι κατὰ τῶν αἰρέσεων καὶ ἐν ταῖς οἰκουμένικαῖς παραγεγεννημένοι συνόδοις, ἄλλοτε ἄλλοι κατὰ καιροὺς καὶ τὴν πίστιν καὶ τὸ ταύτης Σύμβολον εἰς τὴν σύμπασαν τῶν Χριστιανῶν Ἐκκλησίαν ὡς περ νομοθεταί τινες παραπέμφαντες· δευτέρον ὅτι τοῦτο τὸ περὶ τῶν δυτικῶν ἁγίων δεῖ ἐλαλεῖτο ὑπὸ Λατίνων μετὰ τὴν ἐν τῷ Σομβόλῳ προσθήκην αὐτῶν εἰς αὐτῶν ἰθαίκεσιν, καὶ οὐδέποτε τοὺς ἡμετέρους Πατέρας τοῦτο ἐτάραττεν, ἢ ἐπειθε βελτίω δόξαν ἔχειν περὶ τῆς Λατινικῆς καινοτομίας. Πάντες γὰρ οἱ ἡμέτεροι Πατέρες, ἐν τοῖς ἐκυτῶν συγγράμμασι κατὰ Λατίνων, ἀπολογίας εἰνὴς τίθεσσι, καὶ περὶ τῶν βητῶν τῶν Δυτικῶν, ἢ Λατῖνοι προφέρουσιν, ὡς αἱ προφέροντο ὅα' ἐκείνων. Δεῖ γοῦν ἀρκεῖν ἡμῖν τὴν τῶν ἡμετέρων Πατέρων κρίσιν τοσοῦτων καὶ τηλικούτων ἐν πεντακοσίοις χρόνοις σχεδόν· ἦν δὲ κρίσιν αὐτῶν περὶ τῶν βητῶν ἐκείνων, εἰ μὴ ἔχομεν καὶ ἀπὸ τῶν συγγραμμάτων λαθεῖν αὐτῶν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ἔργου, ταυτέστι τῆς βεβαιότητος πρὸς τὴν καινοτομίαν ἐνοστάσεως ἀρκούντως ἔχομεν, οὐς δὲ συνεῖδῃ οὐ διεφθεῖρεν. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἐκ περιουσίας δεῖ ἔχειν τι ἀπολογεῖσθαι

πρὸς τοὺς προφέροντας ὥστε μέγα δικαίωμα τὸν Αὐγουστίνον τὸν μακάριον, καὶ τὰ ἐκείνου βητὰ, καίτοι γὰρ οἱ πλείους οὕτω Αὐγουστίνον εἴθεσι, οὐτὶ τὰ ἐκείνου, ἀλλὰ φωνῆς οὕτω παρὰ Λατίνων ἐρεζόμενοι, ὅτι καὶ οἱ δυτικοὶ ἄγιοι μαρτυροῦσιν αὐτοῖς, ἐπαχθεῖς ἡμῖν γίνονται διὰ κουφότητα ἢ ἀπιστίαν τῶν ἀληθῶν, ἔτοιμοι ὄντες παντὶ λόγῳ πιστεύειν, καὶ τῷ φαινόμενῳ προστίθεσθαι. Εἰς τρία δὲ τὴν ὑπὲρ τῶν βητῶν ἐκείνων ἀπολογίαν περιζομεν.

Τὸ πρῶτόν ἐστιν ὅτι οὐδὲν πιστὸν ἔχομεν περὶ τῆς τῶν βητῶν γνησιότητος, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἐστὶν τοῦν ἔχόντων, ἀφέντας τὰ γνώριμα καὶ πιστὰ τοῖς ἀμφιβόλοις προσθέσθαι. Πόλλην γὰρ ὑποψίαν ἔχει τὸ περὶ τῶν βητῶν ἐκείνων, καὶ βεβαιούσιν εἰς τὴν ὑποψίαν ταύτην ἡμᾶς οὐκ ἄλλα. Πρῶτον μὲν ὅτι οὐκ εὐρηταί τοῦτο ἐν ταῖς κανονικαῖς γραφαῖς, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἂν ἐκεῖνοι τοῦτ' εἶπον οἱ ἄγιοι, οὐτε συναγεται ἐκ τῶν Γραφῶν ἀναγκαίως· ἢ γὰρ ἂν τίς καὶ τῶν Ἀσιατῶν ἀγίων τοῦτο συναγε· δεῦτέρον ἐστὶ καὶ κρημνώδες ἐν καὶ ἐπιπέδηνον, ἐὸ καὶ ἀποπηθῶσιν ἀπὸ τοῦ ἁγίου τῆς Ἀνατολῆς δεδασκαλοὶ πάντες, οὐκ ἂν ἐκεῖνοι λιγέτω ἰθαίκεσιν. Ὁ γὰρ Ἱερώνυμος φησὶν ὅτι ἐκ τῶν τῆς ὑποστάσεως ὀνόματι ὡς περ ἐν μέλει δηλητήριον κέρυκται· ἐνδέχεται γὰρ διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου τοὺς ἀπλουστεροὺς ἀπατωμένους ἐμολογεῖν πλείους εὐσεβείας, ὡς περ καὶ πλείους ὑποστάσεις, διότι ἢ ὑπόστασις ἀπὸ τοῦ ὑφιστάναί τοῖς συμβεβηκόσι νοοῦτο, οὐ χάρην καὶ τίθεσται τὴν ἀρχὴν, τὴν ὀσίαν σημαίνει κυρίως. Πῶς οὖν αὐτὸς Ἱερώνυμος, ἢ ὁ μετ' αὐτὸν Αὐγουστίνος οἱ δεδουκότες τὸ τῆς ὑποστάσεως ὄνομα, ἵνα μὴ πρόφασιν διαφορᾶς παράσχωσιν τοῖς λαοῖς, ἴδωσαν ἂν αὐτοὶ μέλι πολλὰ ἔγκρυπτον, καὶ χαλεπὰ δηλητήρια; Τί γὰρ δεῖνδον οὐκ ἐστὶν τούτου τελέοντος, ἢ διαρχία; Εἰ πρωτοπικῆ δυνάμει διηρημένη προάγουσιν ὁ Υἱὸς καὶ ὁ Πατήρ, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἢ συναλωφῆ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. Εἰ πρωτοπικῆ δυνάμει μετὰ προάγουσιν, ἢ ὑπεσις τοῦ Πνεύματος. Εἰ οὐσίῳ δὲ δυνάμει τοῦτο προάγουσιν ἀκοινωνήτως πρὸς τὸ Πνεῦμα, ἢ τετράς τῶν θεῶν ὑποστάσεων, καὶ εἰ βούλει γὰρ, καὶ ἢ ἀκρίβεια. Εἰ οὐσίῳ δὲ δυνάμει τοῦτο προάγουσιν κοινωνικῆ πρὸς τὸ Πνεῦμα ἢ τὴν πρώτην ἀρχὴν εἶναι τὸ Πνεῦμα ἐν τῇ θεότητι ἢ μᾶλλον μηδεμίαν εἶναι ὑπόστασιν κυρίως αἰτίαν, ἀντιστροφούς ἐν αὐταῖς τῆς θεογονίας, ἅλλα τοιαῦτα ἔπονται, ἀ οὐκ ἀρμόττει τῇ παρουσίᾳ τοῦ λόγου χρεῖα ἐξιστορεῖν· ἐν δὲ τοῖς βητῶσι βιβλίοις ἐπεβαίρεσται. Τῷ δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι οὐδὲν ἀποπον σέβασσι. Πᾶσα μὲν οὖν ἢ ἀληθεῖα τῆς πίστεως βεβαιούται τούτῳ τῷ δόγματι. Εἰ γὰρ καὶ τινες φλυαροῦσιν, ὅτι ἔπειτα ἂν ἐνταῦθα μὴ εἶναι τὸν Υἱὸν ἀληθῆ Θεόν, μὴ καὶ αὐτὸν τὸ Πνεῦμα προβάλλοντα, ταύτους μὲν οὐδ' ἀπακρίβεις ἐχρῶν ἀφούν. Ἄλλ' ἵνα μὴ τινες ἀπλουστεροὺς ταράττωσι ταῦτα λέγοντες, ὁ Κύριλλος παρὶς τοῦτο τοῦ θεοῦ ἀπαλλάττων πάντας ἀνθρώπους. Ἐ Οὐκ ἂν τις εἶποι νοῦν ἔχων, φησὶν, ἀνόμοιον φαίνεσθαι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱόν· ἐπεὶ μὴ καὶ αὐτὸς ἐγέννησεν, μηδὲ Υἱοῦ γέ-

γόνε Πατῆρ, ἀλλὰ μᾶλλον διὰ τευτο θαυμαστήν τινα Α
καὶ ἀκριβεσιότην ἔφεται τοῦ Πατρὸς ἐν τῷ Υἱῷ τὴν
εἰκόνα. Ὡσπερ γὰρ ὁ Πατῆρ, ἀτρεπτός τε καὶ ἀναλ-
λοίωτος ὦν, αἰὶ μένει Πατῆρ, καὶ εἰς Υἱὸν οὐ μετα-
βάλλεται, οὕτως ὁ ἐξ αὐτοῦ Λόγος Υἱὸς προελθὼν,
μένει τοῦθ' ὅπερ ἐστὶ, τοῦ Πατρὸς τὸ ἀναλλοίωτον,
καὶ διὰ τοῦτο δεικνύων ἐν ἑαυτῷ, ὅμοιος ὦν καὶ κατὰ
τοῦτο τῷ Πατρὶ.

Οὐκοῦν μωρία ἐστὶ τὸ λέγειν, Ἀνόμοιος ἂν εἴη ὁ
Υἱὸς τῷ Πατρὶ μὴ αἷτιος ὦν καὶ αὐτὸς τοῦ Πνεύμα-
τος. Ὅμοιος μὲν οὖν ἐστὶ διὰ τοῦτο, μένων ἐν τῇ
ἑαυτοῦ ἰδιότητι, καὶ μὴ ἀρπάζων τὴν πατρικὴν
ἰδιότητα, ἥτις ἐστὶν ἡ ἀγεννησία, εἰς τὸν ἡ αἰτία
τῶν ἐξ αὐτοῦ· εἰ δὲ μὴ, διὰ τὴ μὴ τρέμουσιν οὔτοι,
μὴ καὶ τὸ Πνεῦμα ἀνόμοιον ἦ, ὁ στεροῦσι τὸ γεννᾶν
καὶ τὸ προβάλλειν, οὐ καλῶς στεροῦντες, εἴ γε
καὶ τῷ Υἱῷ τὸ προβάλλειν μεταδιδόασιν; Εἰ γὰρ
καὶ τὸ προβάλλειν ἀντικείμενόν ἐστι τῷ προβάλλε-
σθαι, οὕτω γὰρ ἀποκρίνονται σοφίζόμενοι, ὡς δευθῆ-
σται, ἀλλὰ τὸ γεννᾶν οὐκ ἐστὶν ἀντικείμενον τῷ
προβάλλεσθαι. Ὡσπερ οὖν κατ' αὐτοὺς ὁ Υἱὸς ἐστὶ
καὶ προβολεύς, διὰ τὸ μὴ ἀντικείσθαι τῷ γεννᾶν τὸ
προβάλλειν· οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦλάχιστον ἂν εἴη
γεννήτωρ, διὰ τὸ μὴ ἀντικείσθαι τῷ προβάλλεσθαι
τὸ γεννᾶν, οὐδὲν ἤττον ἢ ἐκεῖνα οὐκ ἀντίκειται
κατ' αὐτοὺς ἐν Υἱῷ. Πῶς οὖν οὐ προδήλως τῷ
Πνεύματι μάχονται, τὸν Υἱὸν δοκοῦντες σέβειν κακῶς,
καὶ τὸν τῆς ἰσότητος λόγον ἐν τοῖς θεοῖς προσώποις
λύουσιν;

Ἐπανερχόμενος τοῖνον λέγω ὅτι οὐκ ἂν Αὐγου-
στίνος καὶ Ἱερώνυμος ἔδωκαν μέλι τοσαῦτα δηλη-
τήρια κρύπτων. Πολλῷ μᾶλλον ἐχρῆν αὐτοὺς φοβη-
θῆναι εἰπεῖν, ὁ μηδεὶς εἶπε τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ
διδασκάλων οὐς ἐκεῖνοι εἶχον παράδειγμα, ἢ ὁ πᾶν-
τες ἔλεγον τὴν ὑπόστασιν.

Τρίτον βεβατοῖ ἡμῖν τὴν περὶ τῶν ρητῶν ὑποψίαν,
ὅτι Ἱερώνυμος καὶ Ἀδγουστίνος ὠμολόγουν τὴν
τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ὁμολογίαν, καὶ τὸ ἐν
Κωνσταντινουπόλει ἐκήρυττον Σύμβολον, καὶ οὐκ
ἂν ἢν εἰκὸς αὐτοῦ; ἄλλα μὲν ὁμολογεῖν ἐν κοινῷ
καὶ παρήρησι, ἄλλα δὲ ἴδια συγγράφειν. Τέταρτον,
ὅτι οἱ Λατῖνοι προσέθησαν τῇ θεολογίᾳ τοῦ Χριστοῦ
τοῦ Δεσπότου ἡμῶν καὶ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων
τῇ πίστει μόνου, τί θαυμαστόν ἦν προσθεῖναι αὐτοῖς
καὶ ἐν ταῖς τῶν διδασκάλων αὐτῶν βίβλοις, ὦν τὸ
ὄξιομα Ἐλαττόν ἐστι τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων;
Ἰέμεπτον, ὅτι ἐν τῇ Φερβρίᾳ, πρὶν ἀπελθεῖν εἰς τὴν
Φλωρεντίαν, καὶ προδοῦναι τὴν ἀλήθειαν ἀγεννώς
συνηγμένων πάντων ἡμῶν ἐν μιᾷ ἀκρασίᾳ, ἀνέγνω
ὁ τῶν Λατίνων τότε ὑπεραπολογούμενος ἀρχιεπί-
σκοπος Ρόδου ὁ φράξ Ἀνδρέας ἐκ τῶν Πράξεων τῆς
ζ' συνόδου ἐν βιβλίῳ Λατινικῶς γεγραμμένῳ, ὅτι
τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐκπορεύεται, καὶ
ἡμεῖς πλατύν ἐγελάσαμεν γέλτω. Ἡ γὰρ τοῦ Τα-
ρασίου ὁμολογία ταῖς Πράξεσι ἐγκειμένη ἐκ Πατρὸς
δὲ Υἱοῦ λέγει ἐκπορεύεσθαι, οὐκ ἐκ Πατρὸς καὶ
Υἱοῦ. Ὅθεν καὶ αἰδεσθέντες, κατέγνωσαν αὐτοὶ τοῦ
ῤηθέντος ἐπισκόπου καὶ ἐξέβαλλον τοῦ ὑπὲρ αὐτῶν
διαλέγεσθαι. Ἦν δὲ τὸ βιβλίον ἐκεῖνο οὕτω γεγραμ-

μένον ὁμολογουμένως ὡς ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου
ἐκεῖνου ἀνεγνωσθῆ διεφθαρμένως. Ἐκτον, ὅτι εἰ καὶ
μὴ διεφθάρησαν πρότερον τὰ βιβλία, πρὸ τῆς ἐν τῷ
Συμβόλῳ προσθήκης, ἀλλ' ὕστερον τοῦτο πεπονθένει
ταῦτα καὶ λίαν εἰκὸς ἐστὶ, καὶ εἴπερ τι ἄλλο καὶ
τοῦτο εἰκὸς. Οἱ γὰρ μεταγράφοντες τὰς τῶν διδασκά-
λων βιβλους ἐν Λατίνοις, ἰδιῶται ὄντες οἱ πλείους,
ἐνθα εὐρίσκουσι τι περὶ τῆς τοῦ ἀγίου Πνεύματος
ἐκπορεύσεως, μεταγράφουσιν αὐτὸ κατὰ τὴν τῆς
διδασκαλίας ὁμολογίαν, οὐ καθὼς εὐρίσκουσιν αὐτὸ
κεῖμενον, οἴμενοι αὐτὸ ἐσφάθαι, κανόνι χρώμενοι
τῷ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἄδομένῳ Συμβόλῳ, καὶ οὕτω
πάντα τὰ βιβλία πρὸς τὸν τῆς προσθήκης μεταπλά-
σθησαν τύπον· καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα τὴν περὶ
τῶν ρητῶν ἐκεῖνων ὑποψίαν ἡμῖν ἐνεργάζονται.

Δεύτερον τίθημι, ὅτι πάντα τὰ βιβλία τὰ παρ'
ἐκεῖνοις οὐδεμίαν ἐδέξαντο μεταβολὴν, οὔτε ἐκ τινος
κακουργίας, οὔτε ἐκ τῆς τῶν μεταγραφόντων ἰδιω-
τείας προβαλούσης τὴν τῆς ὁμολογίας αὐτῶν συν-
θήθειαν. Λέγω ὅτι, εἰ καὶ Ἀδγουστίνος λέγει ὅτι
ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, οὐκ ἀνάγκη
οὕτω καὶ τὴν καθόλου Ἐκκλησίαν μεταβαλοῦσαν
διὰ τὸν Ἀδγουστίνον φροεῖν. Ἐκεῖνη γὰρ Ἀδγου-
στίνῳ τοὺς τῆς πίστεως τίθησι νόμους, καὶ ἐκάστῳ
τῶν ἄλλων ἀγίων, καὶ οὐκ αὐτὴν ὅπ' αὐτοῦ χρὴ κα-
νονίζεσθαι, οὐδὲ ἀνάγκη, διότι Ἀδγουστίνος εἶπεν
οὕτως, καὶ οὕτως ἔχριν· τοῦτο γὰρ ταῖς κανο-
νικαῖς μόνον Γραφαῖς, καὶ ταῖς οἰκουμενικαῖς συν-
δόσις τὸ γέρας πεφύλακται. Καὶ ἀπὸ μὲν τούτων
οὐκ ἔξεστιν οὐδενὶ ἀναχωρεῖν ὀρθοδόξῳ, ἅγιον δὲ
τινα ἢ καὶ δύο εὐλαδῶς παραιτεῖσθαι, ἐν οἷς μὴ συμ-
φωνεῖ τῇ κοινῇ δόξῃ, εἴτε ὑπὸ τῆς ἐν τῷ λέγειν κατὰ
τῶν αἰρετικῶν ἀνάγκης, εἴτε ὅπως ποτὲ εἴη τοῦτο
συμβᾶν αὐτῷ, ἀνευ τῆς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν φιλο-
νεΐκίης· εἰ γὰρ ἐφιλονεκήσεν, οὐδ' ἂν εἴη ἅγιος.
Καὶ τοῦτ' ἐστὶ τὸ διακρίνειν αἰρετικούς καὶ ὀρθοῦς
διδασκάλους, οὐ τὸ τοὺς μὲν μὴδὲν ἀπέθον δοξάζει·
καὶ εἰπεῖν τούτους ἁγίους, τοὺς δ' ὀπαχθῆναι ἐπὶ
ψευθεῖ τούτους αἰρετικούς, ἀλλὰ τῷ φιλονεκήσαι
διήρρηται. Ἀφιλονεΐκος δὲ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν
πολλοὶ πολλὰ παρὰ τὴν κοινὴν ἐφρόνησαν δόξαν, εἰς
ἡμεῖς οὐ τιθέμεθα· καὶ ὁμῶς αὐτοῦς ὡς ἁγίους ἀνο-
μνοῦμεν καὶ διδασκάλους, διότι μὴ πεφιλονεκήκασιν
πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν. Ἐχοντες δὲ αὐτοὺς διὰ τοῦτο
ἁγίους, ὁμῶς οὐκ ἀναγκάζομεθα φροεῖν ἐκεῖνα, ὡς
αὐτοὶ ἕκαστος εἶπε μᾶλλον ἢ ὡς οἱ πλείους τῶν
ἀγίων, ἢ ὡς αἱ σύνοδοι, ἢ ὡς ὠριμωτέρα σκέψις
τῶν ταῦτα ἐξεταζόντων πληροφοροῦσιν ἡμᾶς. Οὕτως
ὁ μέγας Γρηγόριος ὁ Θαυματουργὸς εἶπεν ἐν ἐκθᾶσι
τῆς πίστεως, ὅτι ὁ Πατῆρ καὶ ὁ Υἱὸς ἐπινοῖα μὲν
εἰσι δύο, ὑποστάσις δὲ ἓν. Καὶ ἐξαιτιᾶται αὐτὸν ὁ
μέγας Βασίλειος ἐν τοῖς Ἀσκητικαῖς, ὅτι οὐ δογ-
ματικῶς εἶπε τοῦτο, ἀλλ' ἀγωνιστικῶς.

Ὁ αὐτὸς δὲ Βασίλειος καὶ περὶ Διοωσίτου τοῦ
Ἀλεξανδρείας καὶ μάρτυρός φησιν, ὅτι· Οὐ πάντα
θαυμάζομεν τοῦ ἀνθρώπου· ἀλλ' ἐστὶν ἃ καὶ παντελῶς
διαγράφομεν· σχεδὸν γὰρ ταυτησαί τῆς νῦν θουλλου-
μένης ἀσεβείας, τῆς κατὰ τὸν Ἀνόμοιον λέγω, οὕτως
ἐστὶν, ὅσα γε ἡμεῖς ἴσμεν, ὁ πρῶτος ἀνθρώποις τὰ

γονε Πατήρ, ἀλλὰ μᾶλλον διὰ τούτου θαυμαστήν τινα Α καὶ ἀκριβεστάτην ἐφέται τοῦ Πατρὸς ἐν τῷ Υἱῷ τὴν εἰκόνα. Ὡσπερ γὰρ ὁ Πατήρ, ἀτρεπτός τε καὶ ἀναλλοίωτος ὢν, αἶψα μένει Πατήρ, καὶ εἰς Υἶδν οὐ μεταβάλλεται, οὕτως ὁ ἐξ αὐτοῦ Λόγος, Υἱὸς προελθὼν, μένει τοῦθ' ὅπερ ἐστὶ, τοῦ Πατρὸς τὸ ἀναλλοίωτον, καὶ διὰ τοῦτο δεικνύων ἐν ἑαυτῷ, ὁμοίος ὢν καὶ κατὰ τούτου τῷ Πατρί.

Οὐκοῦν μωρία ἐστὶ τὸ λέγειν, Ἀνόμοιος ἂν εἴη ὁ Υἱὸς τῷ Πατρί· μὴ αἷτιος ὢν καὶ αὐτὸς τοῦ Πνεύματος. Ὅμοιος μὲν οὖν ἐστὶ διὰ τούτου, μένων ἐν τῇ ἑαυτοῦ ἰδιότητι, καὶ μὴ ἀρπάζων τὴν πατρικὴν ἰδιότητα, ἥτις ἐστὶν ἡ ἀγεννησία, εἴπου ἡ αἰτία τῶν ἐξ αὐτοῦ· εἰ δὲ μὴ, διὰ τί μὴ τρέμουσιν οὗτοι, μὴ καὶ τὸ Πνεῦμα ἀνόμοιον ἦ, ὁ στεροῦσι τὸ γεννᾶν καὶ τὸ προβάλλειν, οὐ καλῶς στεροῦντες, εἰ γε καὶ τῷ Υἱῷ τὸ προβάλλειν μεταδίδασιν; Εἰ γὰρ καὶ τὸ προβάλλειν ἀντικείμενόν ἐστι τῷ προβάλλεσθαι, οὕτω γὰρ ἀποκρίνονται σοφίζόμενοι, ὡς δειχθήσεται, ἀλλὰ τὸ γεννᾶν οὐκ ἐστὶν ἀντικείμενον τῷ προβάλλεσθαι. Ὡσπερ οὖν κατ' αὐτούς ὁ Υἱὸς ἐστὶ καὶ προβολεὺς, διὰ τὸ μὴ ἀντικεῖσθαι τῷ γεννᾶν τὸ προβάλλειν· οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦλάχιστον ἂν εἴη γεννήτωρ, διὰ τὸ μὴ ἀντικεῖσθαι τῷ προβάλλεσθαι τὸ γεννᾶν, οὐδὲν ἤττον ἢ ἐκεῖνα οὐκ ἀντίκειται κατ' αὐτούς ἐν Υἱῷ. Πῶς οὖν οὐ προδήλως τῷ Πνεύματι μάχονται, τὸν Υἶδν δοκοῦντες σέθειν κακῶς, καὶ τὸν τῆς ἰσότητος λόγον ἐν τοῖς θεοῖς προσώποις λῦουσιν;

Ἐπανερχόμενος τοίνυν λέγω ὅτι οὐκ ἂν Αὐγουστίνος καὶ Ἱερώνυμος ἔδωκαν μέλι τσσαῦτα δηλητήρια κρύπτον. Πολλῶ μᾶλλον ἔχρησεν αὐτοὺς φοβηθῆναι εἰπεῖν, ὁ μὴδεὶς εἶπε τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ διδασκάλων οὓς ἐκεῖνοι εἶχον παράδειγμα, ἢ ὁ πάντες ἔλεγον τὴν ὑπόστασιν.

Τρίτον βεβαίως ἡμῖν τὴν περὶ τῶν βημάτων ὑπόψιν, ὅτι Ἱερώνυμος καὶ Ἀύγουστίνος ὠμολόγουν τὴν τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ὁμολογίαν, καὶ τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκῆρυκτον Σύμβολον, καὶ οὐκ ἂν ἦν εἰκὸς αὐτοῦ; Ἄλλα μὲν ὁμολογεῖν ἐν κοινῷ καὶ παρρησίᾳ, ἄλλα δὲ ἰδίᾳ συγγράφειν. Τέταρτον, ὅτι οἱ Λατίνοι προσέθησαν τῇ θεολογίᾳ τοῦ Χριστοῦ τοῦ Δεσπότου ἡμῶν καὶ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων τῇ πίστει μόνου, τί θαυμαστὸν ἦν προσθεῖναι αὐτοὺς καὶ ἐν ταῖς τῶν διδασκάλων αὐτῶν βίβλοις, ὧν τὸ εἶδημα ἑλαττόν ἐστι τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων; Πέμπτον, ὅτι ἐν τῇ Φερρήῃ, πρὶν ἀπελθεῖν εἰς τὴν Φλωρεντίαν, καὶ προδοῦναι τὴν ἀλήθειαν ἀγεννῶς συνηγμένων πάντων ἡμῶν ἐν μιᾷ ἀκροάσει, ἀνέγνω ὁ τῶν Λατίνων τότε ὑπεραπολογούμενος ἀρχιεπίσκοπος Ῥόδου ὁ φράξ Ἀνδρέας ἐκ τῶν Πράξεων τῆς ζ' συνόδου ἐν βιβλίῳ Λατινικῶς γεγραμμένῳ, ὅτι τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐκπορεύεται, καὶ ἡμεῖς πλατύν ἐγελάσαμεν γέλωτα. Ἡ γὰρ τοῦ Ταρρασίου ὁμολογία ταῖς Πράξεσιν ἐγκειμένη ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ λέγει ἐκπορεύεσθαι, οὐκ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Ὅθεν καὶ αἰδεσθέντες, κατέγνωσαν αὐτὸ τοῦ βληθέντος ἐπισκόπου καὶ ἐξέβαλλον τοῦ ὑπὲρ αὐτῶν διαλέγεσθαι. Ἦν δὲ τὸ βιβλίον ἐκεῖνο οὕτω γεγραμ-

μένον ὁμολογουμένως ὡς ὑπὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἐκείνου ἀνεγνώσθη διεφθαρμένως. Ἐκτον, ὅτι εἰ καὶ μὴ διεφθάρησαν πρότερον τὰ βιβλία, πρὸ τῆς ἐν τῷ Συμβόλῳ προσθήκης, ἀλλ' ὕστερον τοῦτο πεπονθέναι ταῦτα καὶ λαν εἰκὸς ἐστὶ, καὶ εἴπερ τι ἄλλο καὶ τοῦτο εἰκός. Οἱ γὰρ μεταγράφοντες τὰς τῶν διδασκάλων βίβλους ἐν Λατίνοις, ἰδιῶται ὄντες οἱ πλείους, ἐνθα εὐρίσκουσι τι περὶ τῆς τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως, μεταγράφουσιν αὐτὸ κατὰ τὴν τῆς διδασκαλίας ὁμολογίαν, οὐ καθὼς εὐρίσκουσιν αὐτὸ κεῖμενον, οἴόμενοι αὐτὸ ἐσφάλαται, καὶ κἀνομι χρώμενοι: καὶ ἐν ταῖς ἐκκλησιαῖς ἄδοκμον Συμβόλιον, καὶ οὕτω πάντα τὰ βιβλία πρὸς τὸν τῆς προσθήκης μετεπλάσθησαν τύπον· καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα τὴν περὶ τῶν βημάτων ἐκείνων ὑπόψιν ἡμῖν ἐνεργάζονται.

Β Δεύτερον τίθημι, ὅτι πάντα τὰ βιβλία τὰ παρ' ἐκείνοις οὐδεμίαν ἐδέξαντο μεταβολὴν, οὔτε ἐκ τινὸς κακουργίας, οὔτε ἐκ τῆς τῶν μεταγραφόντων ἰδιωτείας προβαλῶσης τὴν τῆς ὁμολογίας αὐτῶν συνήθειαν. Λέγω ὅτι, εἰ καὶ Ἀύγουστίνος λέγει ὅτι ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, οὐκ ἀνάγκη οὕτω καὶ τὴν καθόλου Ἐκκλησίαν μεταβαλοῦσαν διὰ τὸν Αὐγουστίνον φρονεῖν. Ἐκεῖνη γὰρ Αὐγουστίνου τοὺς τῆς πίστεως τίθησι νόμους, καὶ ἐκάστου τῶν ἄλλων ἁγίων, καὶ οὐκ αὐτὴν ὅπ' αὐτοῦ χρὴ κανονίζεσθαι, οὐδὲ ἀνάγκη, διότι Αὐγουστίνος εἶπεν οὕτως, καὶ οὕτως ἔχει· τοῦτο γὰρ ταῖς κανονικαῖς μόνον. Γραφαῖς, καὶ ταῖς οἰκουμενικαῖς συνόδοις τὸ γέρας πεφύλακται. Καὶ ἀπὸ μὲν τούτων οὐκ ἐξεστὶν οὐδεὶν ἀναχωρεῖν ὀρθοδόξῳ, ἅγιον δὲ τινα ἢ καὶ δύο εὐλαδῶς παρατεῖσθαι, ἐν οἷς μὴ συμφωνεῖ τῇ κοινῇ δόξῃ, εἴτε ὅπῃ τῆς ἐν τῷ λέγειν κατὰ τῶν αἰρετικῶν ἀνάγκης, εἴτε ὅπως ποτὲ εἴη τοῦτο συμβᾶν αὐτῷ, ἀνευ τῆς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν φιλονεϊκίας· εἰ γὰρ ἐφιλονεκήσεν, οὐδ' ἂν εἴη ἅγιος. Καὶ τοῦτ' ἐστὶ τὸ διακρίνειν αἰρετικούς καὶ ὀρθοὺς διδασκάλους, οὐ τὸ τοῦς μὲν μηδὲν ἀπᾶδον δοξάζειν καὶ εἰπεῖν τούτους ἁγίους, τοὺς δ' ὑπαχθῆναι τῷ ψεύθει τούτους αἰρετικούς, ἀλλὰ τῷ φιλονεϊκῆσαι διήρηται. Ἀφιλονεϊκῶς δὲ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν πολλοὶ πολλὰ παρὰ τὴν κοινὴν ἐφρόνησαν δόξαν, εἰς ἡμεῖς οὐ τιθέμεθα· καὶ ὁμοῦ αὐτοῦς ὡς ἁγίους ἀνομινοῦμεν καὶ διδασκάλους, διότι μὴ πεφιλονεκήκασι πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν. Ἐχόντες δὲ αὐτοὺς διὰ τοῦτο ἁγίους, ὁμοῦ οὐκ ἀναγκάζόμεθα φρονεῖν ἐκεῖνα, ὡς αὐτὸς ἕκαστος εἶπε μᾶλλον ἢ ὡς οἱ πλείους τῶν ἁγίων, ἢ ὡς αἱ σύνοδοι, ἢ ὡς ὠριμωτέρα σκέψις τῶν ταῦτα ἐξεταζόντων πληροφοροῦσιν ἡμᾶς. Οὕτως ὁ μέγας Γρηγόριος ὁ Θαυματουργὸς εἶπεν ἐν ἐκθέσει τῆς πίστεως, ὅτι ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱὸς ἐπινοῶν μὲν εἰσι δύο, ὑποστάσεις δὲ ἓν. Καὶ ἐξαιτίας αὐτῶν ὁ μέγας Βασίλειος ἐν τοῖς Ἀσκητικαῖς, ὅτι οὐ δογματικῶς εἶπε τοῦτο, ἀλλ' ἀγωνιστικῶς.

Ο αὐτὸς δὲ Βασίλειος καὶ περὶ Διονυσίου τοῦ Ἀλεξανδρείας καὶ μάρτυρός φησιν· ὅτι· Οὐ πάντα θαυμάζομεν τοῦ ἀνθρώπου· ἀλλ' ἐστὶν ἅ καὶ παντελῶς διαγράφομεν· σχεδὸν γὰρ ταυτησί τῆς νῦν θουλλομένης ἀσθείας, τῆς κατὰ τὸν Ἀνόμοιον λέγω, οὗτός ἐστιν, ὅσα γε ἡμεῖς ἴσμεν, ὁ πρῶτος ἀνθρώποις τὰ

σπέρματα παρασχών. Αίτιον δὲ οἶμαι οὐ πονηρίξαι ἡ γνώμη, ἀλλὰ τὸ σφόδρα βούλεσθαι ἀντεταίνειν τῷ λαβειλλίῳ. Καὶ εὖθις περὶ τοῦ ἀγίου Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ φησὶν ὁ αὐτὸς, ὅτι « Πολλὰς ἂν εὐροί· ἐκεῖ φωνάς, ἢ ὡς ἐν τοῖς τοῦ Γρηγορίου συγγράμμασι τοῖς νῦν αἰρετικοῖς μεγίστην παρεχομένης ἰσχύν, ὡς τὸ κτίσμα καὶ τὸ ποιήμα καὶ εἰ τι τοιοῦτον. » Καὶ Γρηγόριος ὁ Νύσσης τὴν ἀποκατάστασιν καὶ τὸ τέλος τῆς κολάσεως ἐναργῶς φράσιν φαίνεται, εἰ καὶ Μάξιμος ὁ ἱερὸς καλῶς ποιῶν, τὸ ἀπηχῆς τῆς ἐκείνου λέξεως· μηχανάς· τίσι πρὸς τὸν εὐσεβῆ νοῦν μεταρρυθμιζέιν πειράται. Καὶ ἀγῶς Αὐγουστίνος τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου τοῦ πρώτου Ἀδάμ δηλονότι δημιουργηθῆναι δοξάζει πρὸ τοῦ σώματος, καὶ ἰδίᾳ βουλῆσι· βίβαι αὐτὴν πρὸς τὸ σῶμα ὡστε ὑπουργῆσαι τῇ γενέσει. Καὶ Ἰερώνυμος μετ' αὐτοῦ, « Ἐμφυχα, φησὶ, τῆ οὐράνια σώματα. » Ταῦτα δὲ ὡς Ὀριγένης καὶ Μανυαίων δόξα καὶ Πλάτωνος ἐκ τῆς Ἐκκλησίας ἀπεδοκολήθησαν ἐν τῇ πέμπτῃ συνόδῳ, ἢ τῇ συνοδῷ μετὰ τοὺς ἁγίους τούτους πολὺ γέγονε. Διὸ καὶ Θωμᾶς ὁ τῶν Λατίνων διδάσκαλος ἐνθα ἂν εὐροί· Αὐγουστίνον· τὸν μακρῖον καὶ Ἰερώνυμον διαφωνούντας τῷ κοινῷ τῆς Ἐκκλησίας δόγματι, Βασίλειον καὶ Δαμασκηνόν, καὶ Γρηγόριον τὸν μέγαν πρὸς ἡμετέρους προλατταται, καὶ τούτοις μᾶλλον ἀκολουθεῖ, πᾶν καλῶς ποιῶν. Ὅν τοὺλάχιστον καὶ ἡμεῖς· μιμνήσθαι ἔχρη, εἰ μὴδὲν ἕτερον ἤδειμεν Λατίνων ὄντα, ὡς μῆτε ἐνὶ πρὸ πάντων τίθεσθαι, καὶ τοῖς ἄλλοις ἀκριβεστέρους, καὶ ἐν τῷ περὶ τῆς ἐκπορεύσεως μᾶλλον τίθεσθαι.

Ὅτι δὲ ἐνδέχεται τινα διδάσκαλον διαμαρτεῖν ἐν τινι τῆς ἀκριθείας ἀνευ αἰρέσεως, εἰ μὴ πεφιλολογήσῃ, ἀκριθείσης αὐτοῦ τῆς δόξης ἐν τῷ κοινῷ, καὶ αὐτὸς Αὐγουστίνος μάρτυς ὁ ἱερὸς· καὶ ὅτι αὐτὸς ἡμῖν συμβουλεύει, μὴ προσλασθῆναι τι τῶν αὐτοῦ, ἐν ᾧ τοῖς κλειστόις ἢ τῷ κοινῷ κανόνι διαφωνῶν φαίνοιο. Ἄνευ γὰρ τῶν πρὸς τὸν Φουρτουάνων ἀπεσταλμένων αὐτῷ, ὧν μέρος τῇ ὁμολογίᾳ ἡμῶν ἐνετάξαμεν, πρὸς μὲν Ἰερώνυμον λέγων, « Μόναις ταῖς κανονικαῖς λεγομένας τῶν Γραφῶν βιβλίοις ταύτην ἀποδιδόναι μεμάθηκα τὴν τιμὴν, ὡστε μηδένα πλανηθῆναι τῶν ἐκείναις συγγραφευμένων βεβαίως πιστεύειν· τοὺς δ' ἄλλους οὕτως ἀναγινώσκω, ὡστε κἂν ἐποιοῦν ἀγισωσύνη καὶ διδασκαλίᾳ διήνεγκαν, μὴ διὰ τοῦτο ἀληθῆς νομίζεω, ὅτι οὕτως ἔγραψαν ἢ ἐνόησαν. » Καὶ αὖθις ὁ αὐτὸς ἐν τῇ πρὸς τὸν αὐτὸν Ἰερώνυμον ἐπιστολῇ· « Ἐγὼ μόνους ἐκείνους τῶν συγγραφευμένων, οἳ ἡδὴ κανονικοὺς προσγοροῦνται, μεμάθηκα τοῦτον τὸν φόβον καὶ ταύτην τὴν τιμὴν ἀποδέχεσθαι, ὡς· μηδένα τούτων τολμῆν πιστεύειν ἐν τῷ γράφειν πλανηθῆναι. Καὶ εἰ τῶν δὲ προσκοψάμει τῶν ἐν τοῖς αὐτῶν συγγράμμασι δοκούντων ἐναντίον εἶναι τῇ ἀληθείᾳ, οὐδὲν ἄλλο ὑπολαμβάνω, εἰ μὴ ἢ ψευδῆ πλάττειν εἶναι τὸ βιβλίον, ἢ μὴ παρακλουθεῖν τὸν ἐξηγητικὸν τῶν εἰρημένων, ἢ ἐμὲ ἥμισυ νοεῖν οὐκ ἀμφόβαλλω. Τοὺς δ' ἄλλους οὕτως ἀναγινώσκω, ὡστε, κἂν ὅποτε ἀγισωσύνη καὶ διδασκαλίᾳ λάμπωσιν, οὐ διὰ τοῦτο ἀληθῆς ὑπολήψομαι, ὅτι· οὕτως ἐφρόνησαν

αὐτοί, ἀλλ' ὅτι μοι τὸ τῇ ἀληθείᾳ μὴ ἀντιφραγεῖται ἀποδείξει οὐκ ἔδυνήθησαν ἢ δι' ἄλλων συγγραφευμένων, ἢ διὰ κανονικῶν καὶ ἀποδεικτικῶν λόγων. » Καὶ αὖθις ὁ αὐτὸς ἐν τῇ πρὸς νικητῆν τῶν νικωνίων ἐπιστολῇ· « Μὴ θέλω, ἀδελφε, κατὰ τῶν θείων μαρτυριῶν, οὕτω μὲν πολλῶν, οὕτω δὲ λαμπρῶν, οὕτω δὲ ἀναμφισβητήτων ἀγείρειν συκοφαντίας ἐκ τῶν συγγραμμάτων τῶν ἡμετέρων ἢ τῶν ἐπισκόπων, ὡς περὶ Ἰλαρίου, ἢ Κυπριανοῦ καὶ Ἀγριππίνου πρὸ τῆς Δονάτου διαιρέσεως. Πρῶτον μὲν ὅτι τοῦτο τὸ γένος τῶν συγγραμμάτων διακρίεται τῆς θεασμότητος τῶν κανονικῶν Γραφῶν· οὐ γὰρ οὕτως ἀναγινώσκονται, ὡς μαρτυρίας ἐξ αὐτῶν περιφρασεῖται, καὶ μὴ ἐξεῖναι ἀπαναγίας φρονεῖν, ἐνθα ἄλλως ἴσως φρονοῦσιν, ἢ ἢ ἀλήθεια ἀπαιτεῖ· καὶ ὅτι δὲ Αὐγουστίνος ὁ μακρῖος πολλὰ λέγει μὴ δυσχερίζομενος, ἀλλ' ὡς περ ἐν ἀμφιδόλω καταλείπων, ἢ διὰ τὸ προκείσθαι εἶτι καὶ τῷ φαινομένῳ εὐλόγω, μὴ μόνον τῇ παραδόσει τῆς πίστεως, ἢ διὰ τὸ μήπω ἐπιστήσης περὶ αὐτῶν τίποτε τῷ κοινῷ τῆς Ἐκκλησίας δοκεῖ, ἅτε ὀψὲ ηλικίας ἐκ τῆς τῶν Μανυαίων, ταυρῶν δὲ εἰπεῖν, Πλατωνικῆς αἰρέσεως σχεδόν, εἰς τὴν ἀληθῆ πίστιν ἐλθόν, ὑπὸ Ἀμβροσίου κατηχηθεῖς, εἰπερ ἀληθῆ λέγουσι τῶν Λατίνων αἱ ταῦθ' ἱστοροῦντες ἡμῖν. Σαρῆς καὶ αὐτὸς ὁ Θωμᾶς ἐν τοῖς θεολογικοῖς αὐτοῦ βιβλίοις ποιεῖ πολλοῦ αὐτῇ λέγει λέγων· « Τοῦτο δὲ, τὸ ἀπηχῆς δηλονότι, οὐ φησιν Αὐγουστίνος δυσχερίζομενος, ἀλλ' ὡς περ ἐν ἀμφιδόλω καταλείπων. » Τεχνητοὶ δὲ οὐκ ἦσαν καὶ τὸ τῶν ἀναζητήσεων βιβλίον, ἐν ᾧ πολλὰ διορθοῦται τῶν πρότερον εἰρημένων καὶ συγγραμμένων αὐτῷ, ὅτε δὴ πού οὕτω ἀκριβοῦν πάντα οἷον τε ἦν αὐτῷ, διὰ τὸ ὀψὲ τῆς πίστεως ἀφίτην ἔρξασθαι. Ταῦτα δὲ οὐδὲν τῶν ἡμετέρων διδασκάλων οὕτω ἐμυδίσθηκεν. Ἰσχυρίζονται δὲ διὰ τοῦτο οὗτοι ἐν οἷς λέγουσιν ἅπασιν ἕκαστος τό γε ἐπὶ τῇ αὐτῶν δόξῃ καὶ γνώμῃ, εἰδότες ὅτι καὶ τοῖς ἄλλοις οὕτω δοκεῖ, πλὴν εἰ πού τι τῆς αὐτῶν διανοίας μόνος προῆλθεν, εὐδενὶ πω εἰπεῖν περὶ αὐτοῦ ἐπελθόν· τότε γὰρ καὶ παραιτοῦνται τοὺς ἀκροωμένους δικαίως, ὁ δὲ καὶ Αὐγουστίνος ποιῶν δίδεικται.

Οὐκ οὖν ἵνα συμπεράνω τὸ δεύτερον τοῦτι κεφάλαιον, οὔτε ἀνάγκη, διότι Αὐγουστίνος οὕτως ἐφρόνησε μόνος, ἢ καὶ ἄλλος τις σὺν αὐτῷ πτοχασάμενος εὐλαθῶς ὡς ἄρα ἠδύνατο, διὰ τοῦτο πρὸ πάντων τῶν φανερωτάτων διδασκάλων τε καὶ ῥητῶν, καὶ ὁ πλέον ἐστί, τῶν συνδῶν καὶ τῶν Γραφῶν, αὐτόν τε καὶ τὴν αὐτοῦ διδασκαλίαν ποιήσασθαι, ὅπου ἡμῖν δοκεῖ ὁμολογεῖσθαι τῆ αὐτοῦ ἐκείνοις εἴτε καλῶς· δοκῶν, εἴτε καὶ μὴ, δοκεῖ μέντοι· γε οὕτως· οὔτε εἰ τις ταῦτο κρίνει περὶ Αὐγουστίνου οὕτως, ἀνευλαθῆς τι ἀφίσει κατ' αὐτοῦ, ἀπειθὴ γε τοῦτο, ἀλλὰ μᾶλλον ὅπερ αὐτὸς βούλεται γε καὶ συμβουλεύει, ὡς δίδεικται. Καὶ ὁ περὶ Γρηγορίου ἐκατέρου καὶ Διονυσίου ἀξιοῦμεν κατὰ τοῦ Αὐγουστίνου νόμους, καὶ αὐτὸς οὕτω κερῆσθαι τοῖς πρὸ αὐτοῦ φησὶ, καὶ οἴεται μὴ ἐξμαρτάνειν. Ἐξμαρτεῖν μὲν ἂν οὖν εἰς τὰ μείζω νομίζει, εἰ μὴ οὕτως ἐποίησε.

Ὅθεν οὐδεὶς νοῦν ἔχων αἰτιάσεται ἂν ἡμᾶς εὐλαβῶς οὕτω τὸν ἱερὸν Ἀγίουστίον ἐν τῇ προκειμένη ζητήματι ὑπερβαίνοντας, ἀντ' αὐτοῦ δὲ τοὺς πλείους δίκαιους καὶ μείζους τιθεμένους, αὐτῷ μένοι γε καὶ οὕτω τὸ πρῶτον σέβας ἀποφυλάττοντας.

Τρίτον λέγω ὅτι δυνάμεθα καὶ τὰ ρητὰ τῶν ἁγίων τῶν ἁυτικῶν ὡς γνήσια στέργειν, καὶ συμφώνους αὐτοῖς ἀποδεικνύσαι τοὺς Ἀσιακῆ; θεολόγοις, ἐν οἷς περὶ τοῦ Πνεύματος λέγουσι· κρημέθα δὲ πρὸς ἀμφω ταῦτα ὁδηγῶ τῷ μακαρίῳ Μαξίμῳ. Ἐν γὰρ τῇ πρὸς Μαρίνον ἐπιστολῇ φαίνεται ὁ Μάξιμος καὶ προσμαρτυρῶν τοὺς Ῥωμαίους Πατέρας τὰ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, καὶ συμβιβάζων αὐτὸ καὶ συνάπτων ταῖς γνώμαις τῶν Ἀσιανῶν διδασκάλων. Καὶ εἰ μὲν δέχονται γνήσιον εἶναι τὴν ἐπιστολὴν οἱ Λατίνοι, αὐτῆς αἱ λέξεις ἡμᾶς διαλλαττέτωσαν· εἰ δὲ νόθον αὐτὴν εἶναι λέγουσι, τὴν μόνην μαρτυρίαν τῆς γνησιότητος τῶν ῥητῶν, ἀ λέγουσι, συνεκβάλλουσιν· ὥστε καὶ ἡμῖν λοιπὸν εἶναι ἐν τῷ πρώτῳ τε καὶ δευτέρῳ κεφαλαίῳ τοὺς εἰρημένους ἵστασθαι λέγουσιν, ὡς ἡ οὐκ εἶπεν Ἀγίουστίος τὸ, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, διὰ τὰ ἐν τῷ προτέρῳ μέρει εἰρημένα, ἢ εἰπὼν εὐλαβῶς παραίτητος· ἐστὶ δὲ τὰ δεύτερα. Ἀλλ' ἡμεῖς τοσοῦτον ἀπέχομεν περὶ τὰ τοιαῦτα φιλονεικίῳ· ἔχειν, ὥστε καίτοι τῆς ἐπιστολῆς οὐ πᾶν πρὸ ἡμῶν ὄση, καὶ τῆς ἡμετέρας ἐνστάσεως· ἔρμαιον αὐτὴν ποιούμεθα, ὡς δυναμένην εὐσεβῶς συνάπτειν ἡμᾶς. Ἀμφιδάλλομεν γὰρ οὐδαμῶς μὴ οὐ γνήσια ἢ πολλοὺς τε ἄλλοις τεκμηρίοις ἐν ἀμφοῖν τοῖν βιβλίῳ ἐξητασμένοι, καὶ ἐν τῷδε μεγίστῳ, ὅτι εἰ καὶ μὴ Μαξίμου γ' ἂν ἦν, ἢ ἀλλοῦ τοῦ τῶν ὁμοίων οὕτα τοιαύτη. Συμβαίνει γὰρ ταῖς τῶν διδασκάλων πάντων γνώμαις τῶν ἡμετέρων. Καὶ εἰ τοὺς ῥητοὺς τῶν Ῥωμαίων Πατέρων συγχωρεῖ πόρθῳ τῆς ἡμετέρας αὐτῶν εἰδήσεως, ἀλλ' ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι Πατέρες τοιοῦθ' ἐν τι περὶ τοῦ Πνεύματος εἶπον συγχωρουμένου, συμφώνους αὐτοῖς ἀποδεικνύουσι τοὺς ἀδελφοὺς μηχανῆ βλάβη τε ἅμα καὶ ἀληθεῖ, καὶ ἡς ἐπέκεινα οὐδὲν ἔστιν οὔτε φρονεῖν οὔτε λέγειν ὕγιες ὄντιναοῦν.

Ἐπει τοίνυν ἐντεῦθεν μάλιστα ἀληθῆς ἡμῖν ἢ ἐπιστολὴ δοκεῖ, ἐπει καὶ ἄλλοις τρόποις ἀναντιρρήτοις, ἐν τῷ προτέρῳ καὶ δευτέρῳ τῶν ἡμετέρων βιβλίων ἐπεξεργασμένοι, περὶ αὐτοῦ μὲν οὐ πᾶν μαχόμεθα τοὺς ἀμφιδάλλουσι· καὶ ἀνευ δὲ τοῦ παρ' αὐτῆς βοηθήματος τὴν τῶν διδασκάλων συμφωνίαν ζητούμεν· καὶ ἀνευ τῆς ἐξ αὐτῆς μαρτυρίας περὶ τῶν ῥήσεων τῶν Ῥωμαίων Πατέρων πιστεύομεν αὐτὰς προφέρειν τοὺς Λατίνοις, χαρίζομενοι ἡμεῖς αὐτοῖς; πλεόν διαφερομένοις μάτην, καὶ ἐξὸν μὴ διαφέρειν, εἴπερ ἡδούλοντο. Ἢ αὐτοὶ ἡμῖν χρίζονται προσλαμβάνειν αὐτοῖς βουλομένοις τῇ διὰ τῆς ἐπιστολῆς μαρτυρίᾳ καὶ συμφωνίᾳ. Δεχόμενοι τοίνυν καὶ ἀμαρτύρω; τὴν τῶν ῥητῶν ἐκείνων γνησιότητα, ὡς ἐν τῷ Λατινικῷ ἰδιώματι συμπεφρασμένα εἶναι διὰ τὴν τῆς εἰρήνης ἐπιθυμίαν, δεῖν ὁμῶς αὐτὰ ἀξιότουν ὁμολογεῖν δεκνύναι τοὺς τῶν ἀνατολικῶν ἁγίων τρόπον δικαίῳ. Ἐἴη δ' ἂν οὕτως αἰετὰ ἀναφέρεται δεῖν ἔλακειν εἰς τὰ σαφέστερα,

καὶ τὰ πορθωτέρω τῶν ἀρχῶν διὰ τῶν ἑγγυτέρων ἢ ὁμοστίρων τοὺς πρώτοις κανονίζειν, εἰ μάλ्लοι τὰς μὴ σοφίζεσθαι.

Ἀλλοῦ δὲ ἐστὶν ὅτι τὰ τῶν ἡμετέρων διδασκάλων περὶ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐκπορεύσεως ῥητὰ σαφέστερά εἰσι τῶν Λατινικῶν, ἐκ τριῶν αἰτιῶν προσούσης αὐτοῖς τῆς πλείονος σαφηνείας. Μὴδ μὲν ὅτι ἡ τῶν Ἑλλήνων φωνὴ πολὺ ἐστὶν εὐρυχωροτέρα τῆς Λατινῶν καὶ σαφέστερα, ἄλλως τε καὶ ὅτι ὡσπερ πηγὴ ἐκείνη αὐτὴ ἐστὶ· τοῦτο καὶ Ἀγίουστίος ἐν τῷ περὶ Τριάδος ὁμολογεῖ, καὶ Ἀθανάσιος καὶ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος λέγουσι, οἱ τὴν στενότητα τῆς φωνῆς τῶν ἁυτικῶν αἰτιῶναι τοῦ σχίσματος τοῦ γενομένου τότε ἐν τῷ περὶ ὑποστάσεως· καὶ προσώπου ζητήματι, καὶ συντομίᾳ; ἕνεκα παρελείφθησαν ἐν ταῦθα αἱ ῥήσεις τῶν ἁγίων· πρόδηλοι δὲ εἰσὶν ἅπανι. Δευτέρας αἰτίας εἵνεκα σαφέστερον διελέχθησαν οἱ ἀπὸ τῆς Ἀσίας διδάσκαλοι, ὅτι αὐτῶν ἦν ὁ πρὸς τοῦς αἰρετικούς πόλεμος, καὶ ἐπὶν αὐτοῖς διήρξισμένοι; καὶ σαφῶς διαλέγεσθαι φανερώσεως τε τῆς ἀληθείας εἵνεκα, καὶ δεδιόσι τὰς ἐκ τῶν αἰρετικῶν λαβὰς, ἐπιφωμένων τῷ ἀδιορίστῳ τῶν λέξεων. Τρίτη; δὲ ὅτι καὶ τῶν Λατίνων ἰδιώμα ἐκράτησεν εἶναι ἐν τῷ διαλέγεσθαι, ὅτι ταῖς καθολικωτέρας καὶ γενικωτέρας κέχρηται λέξεσι πρὸς τὸ σημαίνειν τὰ θεῖα περὶ τοῦτον ὄσην αὐτῶν τῆς διαλέξεως, ὡσπερ καὶ τῷ ὀνόματι τῆς ἀρχῆς κέχρηται ἐπὶ τῶν θεῶν ἀντὶ τοῦ αἵτιου, ὡς κοινοτέρῳ, οἰόμενοι καὶ ἴσως καλῶς, ὅτι διὰ τῶν τοιούτων τὰ θεῖα μᾶλλον καὶ οικειότερον σημαίνονται, πρὸς δὲ τὴν τῶν ἀκουόντων ἀσφάλειαν, ἢ ἐπιστόμισιν τῶν ἀνθισταμένων τῇ ἀληθείᾳ ἐνδεστερώς. Οἱ δὲ παρ' ἡμῖν γεγενημένοι διδάσκαλοι, εἴτε καὶ ἄμεινον κρίνοντες, οὕτως, εἴτε καὶ τῷ ἰδιώματι τῆς γλώττης παρηκολουθηκότες, τοὺς ἰδικωτέροις ὀνόμασι κέχρηται, καὶ ὡσπερ περὶ τῶν ἄλλων οὕτω δὴ καὶ τῶν θεῶν τοὺς μάλιστα ἐφαρμόζουσι τῇ προθέσει ἐκάστη ὀνόμασι διελέχθησαν.

Ὅθεν τὰ τῶν Εὐρωπαίων δεῖ ἔλακεσθαι εἰς τὰ τῶν Ἀσιανῶν, καὶ διὰ τοῦτον τὰ ἐκείνων ἐξηγεσθαι, ὡς δὴ σαφέστερον ἀναντιρρήτως. Ἐπει δὲ καὶ ὁμοίωτέρὰ εἰσι τοὺς πρώτοις, καὶ ταῖς ἀρχαῖς, τοῦτέστι ταῖς κανονικαῖς Γραφαῖς, τὰ τῶν ἡμετέρων διδασκάλων, παρὰ ταῦτα δεῖ κρίνειν ἐκεῖνα, ὡσπερ κανόνι τινὶ τούτοις ἐκείνων χρωμένους. Ἐῶμεν δὲ ὅτι καὶ μείζονο; ἀκριθείας δοκοῦσιν εἶναι οἱ ἐν τῇ Ἀσίᾳ θεολογησαντες, οὐ πᾶν τοὺς ἕξω λόγοις θαρρήσαντες; ἐν τῇ περὶ τῶν θεῶν ἱστορίᾳ, οὐδὲ ἐπιέντες τῇ ἀνθρωπίνῃ σοφίᾳ πολὺ, ἢ Ἀγίουστίος κατεχρήσατο δι' αἰτίας τὰς ἐν τῷ προτέρῳ τῶν βιβλίων ἡμῖν ἐπιδειγμένας, ἐπαινετὰς μὲν τότε, οὐχ ὡστε δὲ καὶ δόγμα ποιῆσθαι τὰ δι' ἐκεῖνας εὐλόγως αὐτῷ πεφιλοτιμημένα, ἀφέντας τὸ μετ' εὐλαβείας προσέχεν τῷ τε κοινῷ κανόνι τῆς πίστεως, καὶ ὅσοι αὐτοῦ ἀπρὶξ ἔχονται, ἅπερ οὐκ ἔξισσι πολυπραγμοῦσιν, οὐκ ἐπιέντες τῇ ἀνθρωπίνῃ πολυπραγμοσύνη. Οὗτοι δ' εἰσὶν οἱ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας διδάσκαλοι. Καὶ ἵνα μὴ τῷ ψυχρὰ ταῦτα δοκοῖη περὶ Ἀγίουστίου λεγόμενα, καίτοι γε μακάριος· ἐστὶ καὶ

σπίσματα παρασχών. Αίτιον δὲ οἶμαι οὐ πονηρίξ γνῶμη, ἀλλὰ τὸ σφόδρα βούλεσθαι ἀντιτείνειν τῷ Σαβελλίῳ. Καὶ αὖθις περὶ τοῦ ἀγίου Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ φησιν ὁ αὐτὸς, ὅτι «Πολλὰς ἀν εὐροῖς ἔκει φωνάς, ἧ ὡς ἐν τοῖς τοῦ Γρηγορίου συγγράμμασι τοῖς νῦν αἰρετικοῖς μεγίστην παρεχομένης ἰσχύν, ὡς τὸ κτίσμα καὶ τὸ ποίημα καὶ εἰ τι τοιοῦτον.» Καὶ Γρηγόριος ὁ Νύσσης τὴν ἀποκατάστασιν καὶ τὸ τέλος τῆς κολάσεως ἠναργῶς φράσεν φαίνεται, εἰ καὶ Μάξιμος ὁ ἱερὸς καλῶς ποιῶν, τὸ ἀπηχῆς τῆς ἐκείνου λέξεως μηχαναῖς· τίτι πρὸς τὸν εὐσεβῆ νοῦν μεταρρυθμίζειν πειράται. Καὶ ἀγὰρ Αὐγουστίνος τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου τοῦ πρώτου Ἀδάμ δηλονότι δημιουργηθῆναι δοξάζει· πρὸ τοῦ σώματος, καὶ ἰδίᾳ βουλήσει βέβαια αὐτὴν πρὸς τὸ σῶμα ὥστε ἄπορρηξαι τῇ γενέσει. Καὶ Ἰερώνυμος μετ' αὐτοῦ, «Ἐμφύχα, φησί, τῶ οὐράνια σώματα.» Ταῦτα δὲ ὡς Ὀριγόνους καὶ Μανιχαίων δόξα καὶ Πλάτωνος ἐκ τῆς Ἐκκλησίας ἀπεβουκολήθησαν ἐν τῇ κίμπτῃ συνόδῳ, ἧ δὴ σύνοδος μετὰ τοὺς ἀγίους τούτους πολὺ γέγονε. Διὸ καὶ Θωμᾶς ὁ τῶν Λατίνων διδάσκαλος ἐνθα ἀν εὐροῖς Αὐγουστίνου τὸν μακάριον καὶ Ἰερώνυμον διαφωνοῦντας τῷ κοινῷ τῆς Ἐκκλησίας δόγματι, Βασίλειον καὶ Λαμασκηνόν, καὶ Γρηγόριον τὸν μέγαν τοὺς ἡμετέρους προλατρεῖται, καὶ τούτοις μᾶλλον ἀκολουθεῖ, πάνυ καλῶς ποιῶν. Ὅν τοῦλάχιστον καὶ ἡμεῖς· μιμνήσθαι ἐχρήθη, εἰ μὴδὲν ἕτερον ἧδειμεν Λατίνων ὄντα, ὡς μήτε ἐνὶ πρὸ πάντων τίθεσθαι, καὶ τοῖς ἄλλα ἀκριβεστέρους, καὶ ἐν τῷ περὶ τῆς ἐκπορεύσεως μᾶλλον τίθεσθαι.

Ἵτι δὲ ἐνδόχεται τίνα διδάσκαλον διαμαρτεῖν ἐν τινι τῆς ἀκριθείας ἀνευ αἰρέσεως, εἰ μὴ περιλονείκηκα, διακριθείσης αὐτοῦ τῆς δόξης ἐν τῷ κοινῷ, καὶ αὐτὸς Αὐγουστίνος μάρτυς ὁ ἱερὸς· καὶ ὅτι αὐτὸς ἡμῖν συμβουλεύει, μὴ προσέσθαι τι τῶν αὐτοῦ, ἐν ᾧ τοῖς κλαίστοις ἧ τῷ κοινῷ κανόνι διαφωνῶν φαίνεται. Ἄνευ γάρ τῶν πρὸς τὸν Φουρτουάνων ἀπασταλλμένων αὐτῷ, ὧν μέρος· τῇ ὁμολογίᾳ ἡμῶν ἐνετάξαμεν, πρὸς μὲν Ἰερώνυμον λέγων, «Μόνας ταῖς κανονικάς λεγομένας τῶν Γραφῶν βιβλίου ταύτην ἀποδιδοῦναι μεμάθηκα τὴν τιμὴν, ὥστε μηδένα πλανηθῆναι τῶν ἐκείναις συγγραψαμένων βεβαίως πιστεύειν· τοὺς δ' ἄλλους οὕτως ἀναγινώσκω, ὥστε κἀν ἐποσηοῦν ἀγνωσύνη καὶ διδασκαλίᾳ διήνεγκα», μὴ διὰ τοῦτο ἀληθὲς νομίζειν, ὅτι οὕτως ἔγραψαν ἧ ἐνόησαν.» Καὶ αὖθις ὁ αὐτὸς ἐν τῇ πρὸς τὸν αὐτὸν Ἰερώνυμον ἐπιστολῇ· «Ἐγὼ μόνους ἐκείνους τῶν συγγραψῶν, οἳ ἤδη κανονικοὶ προσσηγοροῦνται, μεμάθηκα τοῦτον τὸν φόβον καὶ ταύτην τὴν τιμὴν ἀπονείμειν, ὡς μηδένα τούτων τολμᾶν πιστεύειν ἐν τῷ γράφειν πλανηθῆναι. Καὶ εἰ τῷ δὲ προσκόψαιμι τῶν ἐν τοῖς αὐτῶν συγγράμμασι ὑπολοῦντων ἐναντίον εἶναι τῇ ἀληθείᾳ, οὐδὲν ἄλλο ὀπολαμβάνω, εἰ μὴ ἧ ψευδοπίγραφοι εἶναι τὸ βιβλίον, ἧ μὴ παρηκολουθηκέναι τὴν ἐξηγήσει τῆς εἰρημένους, ἧ ἐμὲ ἧκιστα νοεῖν οὐκ ἀμφιβαλλῶ. Τούς δ' ἄλλους οὕτως ἀναγινώσκω, ὥστε, κἀν ὅσῃ δὴποτε ἀγνωσύνη καὶ διδασκαλίᾳ λάμπωσιν, οὐ διὰ τοῦτο ἀληθὲς ὑπολήψομαι, ὅτι· οὕτως ἐβρόνησαν

αὐτοὶ, ἀλλ' ὅτι μοι τὸ τῇ ἀληθείᾳ μὴ ἀντιφρονησάντων ἀποδείξει· οὐκ ἠδυνήθησαν ἧ δι' ἄλλων συγγραψῶν, ἧ διὰ κανονικῶν καὶ ἀποδεικτικῶν λόγων.» Καὶ αὖθις ὁ αὐτὸς ἐν τῇ πρὸς νικητῆν τῶν νικητῶν ἐπιστολῇ· «Μὴ θέλει, ἀδελφεῖ, κατὰ τῶν θεῶν μαρτυριῶν, οὐτα μὲν πολλῶν, οὐτα δὲ λαμπρῶν, οὐτα δὲ ἀναμφισθητῆτων ἀγείρειν συκοφαντίας ἐκ τῶν συγγραμμάτων τῶν ἡμετέρων ἧ τῶν ἐπισκόπων, ὡσπερ Ἰαρίου, ἧ Κυπριανοῦ καὶ Ἀγριππίου πρὸς τῆς Δονάτου διαίρεσεως. Πρῶτον μὲν ὅτι τοῦτο τὸ γένος τῶν συγγραμμάτων διακρίσκει τῆς σεβασμότητος τῶν κανονικῶν Γραφῶν· οὐ γὰρ οὕτω ἀναγινώσκονται, ὡς μαρτυρίας ἐξ αὐτῶν περιφέρεσθαι, καὶ μὴ ἐξεῖναι ἀπαναγτίας φρονεῖν, ἐνθα ἄλλως ἴσως φρονοῦσιν, ἧ ἡ ἀλήθεια ἀπαταῖ· καὶ ὅτι δὲ Αὐγουστίνος ὁ μακάριος πολλὰ λέγει μὴ δισχυριζόμενος, ἀλλ' ὡσπερ ἐν ἀμφιβολῷ καταλείπων, ἧ διὰ τὸ προκαίεσθαι εἶτι καὶ τῷ φρονομένῳ εὐλόγῳ, μὴ μόνον τῇ παραδόσει τῆς πίστεως, ἧ διὰ τὸ μήπω ἐπιστήσαι περὶ αὐτῶν τίποτε τῷ κοινῷ τῆς Ἐκκλησίας δοκεῖ, ἀτε ὅψις ἧλικίας ἐκ τῆς τῶν Μανιχαίων, ταυζὶν δὲ εἰπεῖν, Πλατωνικῆς αἰρέσεως σχεδόν, εἰς τὴν ἀληθῆ πῖστιν ἰλθῶν, ὑπὸ Ἀμβροσίου κατηχηθεῖς, εἰπερ ἀληθῆ λέγουσι τῶν Λατίνων αἱ ταῦθ' ἰστοροῦντες ἡμῖν. Σαρπὲς καὶ αὐτὸς ὁ Θωμᾶς ἐν τοῖς θεολογικοῖς αὐτοῦ βιβλίοις ποιεῖ πολλοῦ αὐτῇ λέξει λέγων· «Τοῦτο δὲ, τὸ ἀπηχῆς δηλονότι, οὐ φησιν Αὐγουστίνος δισχυριζόμενος, ἀλλ' ὡσπερ ἐν ἀμφιβολῷ καταλείπων.» Τεκμηριοῖ δὲ οὐκ ἦτρον καὶ τὸ τῶν ἀναζητήσεων βιβλίου, ἐν ᾧ πολλὰ διορθοῦται τῶν πρότερον εἰρημένων καὶ συγγεγραμμένων αὐτῷ, ὅτε δὴπου οὕτω ἀκριβοῦν πάντα οἶόν τε ἦν αὐτῷ, διὰ τὸ ὅψις τῆς πίστεως ἀφίπτεται ἐξεσθαι.

Ταῦτα δὲ οὐδὲν τῶν ἡμετέρων διδασκάλων οὕτω ἔμμεθηνεν. Ἰσχυρίζονται δὲ διὰ τοῦτο οὕτοι ἐν οἷς λέγουσιν ἕκασιν ἕκαστος τὸ γε ἐπὶ τῇ αὐτῶν δόξῃ καὶ γνῶμῃ, εἰδότες ὅτι καὶ τοῖς ἄλλοις οὕτω δοκεῖ, πλὴν εἰ ποῦ τι τῆς αὐτῶν διανοίας μόνῃς προῆλθεν, οὐδὲν ἢω εἰπεῖν περὶ αὐτοῦ ἐπελθόν· τότε γὰρ καὶ παραιτοῦνται τοὺς ἀπροσμένους δικαίως, ὁ δὲ καὶ Αὐγουστίνος ποιῶν δίδεικται.

Οὐκοῦν ἐνα συμπεράνω τὸ δεύτερον τοῦτι κεφάλαιον, οὔτε ἀνάγκη, διότι Αὐγουστίνος οὕτως ἐφρόνισε μόνος, ἧ καὶ ἄλλος τις σὺν αὐτῷ στοχασάμενος εὐλαβῶς ὡς ἄρα ἠδύνατο, διὰ τοῦτο πρὸ πάντων τῶν φανερωτάτων διδασκάλων τε καὶ ῥητόρων καὶ, ὁ πλέον ἔσσι, τῶν συνόδων καὶ τῶν Γραφῶν, αὐτόν τε καὶ τὴν αὐτοῦ διδασκαλίαν ποιήσασθαι, ὅπου ἡμῖν δοκεῖ ὁμολογεῖσθαι τῆ αὐτοῦ ἐκείνους εἶτε καλῶς· δοκῶν, εἶτε καὶ μὴ, δοκεῖ μέντοι· γε οὕτως· οὔτε εἰ τις τοῦτο κρίνει περὶ Αὐγουστίνου οὕτως, ἀνευλαβῆς τι ἀφίησι κατ' αὐτοῦ, ἀπειθὴ γε τοῦτο, ἀλλὰ μᾶλλον ὅσπερ αὐτὸς βούλεται γε καὶ συμβουλεύει, ὡς δέδεικται. Καὶ ὁ περὶ Γρηγορίου ἑκατέρου καὶ Διονυσίου ἀξιοῦμεν κατὰ τοῦ Αὐγουστίνου νόμους, καὶ αὐτὸς οὕτω κερηθῆσθαι τοῖς πρὸ αὐτοῦ φησι, καὶ οἶεται μὴ ἐξμαρτάνειν. Ἐξμαρτεῖν μὲν ἀν οὖν εἰς τὰ μείζω νομίζει, εἰ μὴ οὕτως ἐποίησε.

Ὄθεν οὐδαί· νουν ἔχων αἰε·άταιτο ἄν ἡμᾶς· εὐ·
λαθῶς οὕτω τὸν ἱερὸν Αὐγουστίνου ἐν τῷ προκει·
μένῳ ζητήματι ὑπερβαίνοντας, ἀνε· αὐτοῦ δὲ τοῖς
πλείοσι δικαίοις καὶ μέγιστοι τιθεμένους, αὐτῷ μέντοι
γε καὶ οὕτω τὸ πρῶτον σέβας ἀποφυλάττοντας.

Τρίτον λέγω ὅτι δυνάμεθα καὶ τὰ ῥητὰ τῶν ἁγίων
τῶν Δυτικῶν ὡς γνήσια στέργειν, καὶ συμφώνους
αὐτοὺς ἀποδεικνύειν τοῖς Ἀσιαν· θεολόγοις, ἐν οἷς
περὶ τοῦ Πνεύματος· λέγουσι· κεχρημέθα δὲ πρὸς
ἄμφω ταῦτα ὀδηγῶ τῷ μακαρίῳ Μαξίμῳ. Ἐν γὰρ
τῇ πρὸς Μαρτίνου ἐπιστολῇ φαίνεται ὁ Μάξιμος καὶ
προσμαρτυρῶν τοῖς Ῥωμαίοις Πατέρας τὸ καὶ ἐκ
τοῦ Υἱοῦ, καὶ συμβιβάζων αὐτὸ καὶ συνάπτων ταῖς
γνώμας τῶν Ἀσιανῶν διδασκάλων. Καὶ εἰ μὲν δέ·
χονται γνήσιαν εἶναι τὴν ἐπιστολὴν οἱ Λατίνοι, αὐτῆς
αἱ λέξεις ἡμᾶς διαλλαττέμεται· εἰ δὲ νόθον αὐτὴν
εἶναι λέγουσι, τὴν μόνην μαρτυρίαν τῆς γνησιότητος
τῶν ῥητῶν, ἀ λέγουσι, συνεκβάλλουσι· ὥστε καὶ
ἡμῖν λοιπὸν εἶναι ἐν τῷ πρώτῳ τε καὶ δευτέρῳ κε·
φαλαίῳ τοῖς εἰρημένοις ἴστασθαι λέγουσιν, ὡς ἡ οὐκ
εἶπεν Αὐγουστίνος τὸ, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, διὰ τὰ ἐν
τῷ πρώτῳ μέρει εἰρημένα, ἢ εἰπὼν εὐλαθῶς παρ·
αιτητός ἐστὶ διὰ τὰ δεύτερα. Ἄλλ' ἡμεῖς τοσοῦ·
τον ἀπέχομεν περὶ τὰ τοιαῦτα φιλονεικῶς· ἔχειν,
ὥστε καίτοι τῆς ἐπιστολῆς οὐ πᾶν πρὸ ἡμῶν οὕσης,
καὶ τῆς ἡμετέρας ἐνστάσεως· Ἑρμαιον αὐτὴν ποιού·
μεθα, ὡς δυναμένην εὐσεβῶς· συνάπτειν ἡμᾶς. Ἀμ·
φιβάλλομεν γὰρ οὐδαμῶς μὴ οὐ γνήσια ἢ πολλοῖς τε
ἄλλοις τεκμηρίοις ἐν ἀμφοῖν τοῖν βιβλίῳ ἐξητασμέ·
νοις, καὶ ἐν τῷδε μεγίστῳ, ὅτι εἰ καὶ μὴ Μαξίμου
ἐστὶν, ἐπιστολὴ τοιαύτη τοῦ Μαξίμου γ' ἂν ἦν, ἢ
ἄλλου τοῦ τῶν ὁμοίων οὕτα τοιαύτη. Συμβαίνει γὰρ
ταῖς τῶν διδασκάλων πάντων γνώμας τῶν ἡμετέ·
ρων. Καὶ εἰ τοῖς ῥητοῖς τῶν Ῥωμαίων Πατέρων
συγχωρεῖ πόρρω τῆς ἡμετέρας αὐτῶν εἰδήσεως, ἀλλ'
ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι Πατέρες τοιοῦθ' ἐν τι περὶ τοῦ
Πνεύματος εἶπον συγχωρουμένου, συμφώνους αὐτοὺς
ἀποδεικνύει τοῖς ἀδελφοῖς· μηχανῆ ῥάδιε τε ἅμα καὶ
ἀληθεῖ, καὶ ἥς ἐπέκεινα οὐδὲν ἐστὶν οὔτε φρονεῖν
οὔτε λέγειν ὀγιὸς ὄντιναοῦν.

Ἐπεὶ τοίνυν ἐνετύθεν μάλιστα ἀληθῆς ἡμῖν ἢ
ἐπιστολὴ δοκεῖ, ἐπεὶ καὶ ἄλλοις ἐρόποις ἀναντιρρῆ·
τοις, ἐν τῷ πρώτῳ καὶ δευτέρῳ τῶν ἡμετέρων
βιβλίων ἐπεξεργασμένοις, περὶ αὐτοῦ μὲν οὐ πᾶν
μαχόμεθα τοῖς ἀμφιβάλλουσι· καὶ ἀνευ δὲ τοῦ παρ'
αὐτῆς βοηθήματος τὴν τῶν διδασκάλων συμφωνίαν
ζητοῦμεν· καὶ ἀνευ τῆς ἐξ αὐτῆς μαρτυρίας περὶ
τῶν ῥήσεων τῶν Ῥωμαίων Πατέρων πιστεύομεν
αὐτὰς προφέρειν τοῖς Λατίνοις, χαριζόμενοι ἡμεῖς
αὐτοῖς· πλέον διαφερομένοις μάτην, καὶ ἐξὸν μὴ δια·
φέρεσθαι, εἴπερ ἡδούλογο. Ἡ αὐτοῦ ἡμῖν χαρίζον·
ται προσλαμβάνειν αὐτοὺς βεβουλομένοις τῇ διὰ τῆς
ἐπιστολῆς μαρτυρίᾳ καὶ συμφωνίᾳ. Δεχόμενοι τοίνυν
καὶ ἀμαρτύρω· τὴν τῶν ῥητῶν ἐκείνων γνη·
σιώτητα, ὡς ἐν τῷ Λατινικῷ ἰδιώματι συμπε·
φρασμένα εἶσι διὰ τὴν τῆς εἰρήνης ἐπιθυμίαν, δεῖν
ὁμῶς αὐτὰ ἀξιούμεν ὁμόλογα δεῖκνύειν τοῖς τῶν
ἀνατολικῶν ἁγίων ἐρίπῳ δικαίῳ. Εἴη δ' ἂν οὕτως
αἱ τὰ ἀναφέρομεν δὲν ἴλασθαι εἰς τὰ σαφέστερα,

Α καὶ τὰ πόρρωτέρω τῶν ἀρχῶν διὰ τῶν ἑγγυτέρων
ἢ ὁμοιοτήτων τοῖς πρώτοις κανονίζειν, εἰ μέλλοι τις
μὴ σοφίζεσθαι.

Δῆλον δὲ ἐστὶν ὅτι τὰ τῶν ἡμετέρων διδασκάλων
περὶ τῆς· τοῦ Πνεύματος· ἐκπορεύσεως ῥητὰ σαφέ·
στερὰ εἰσι τῶν Λατινικῶν, ἐκ τριῶν αἰτιῶν προσου·
σης αὐτοῖς τῆς πλείονος σαφηνείας. Μῆδὲ μὲν ὅτι ἡ
τῶν Ἑλλήνων φωνὴ· πολύ ἐστὶν εὐρυχωροτέρα τῆς
Λατίνων καὶ σαφέστερα, ἄλλως τε καὶ ὅτι ὡς παρ
πηγῇ ἐκείνης αὐτὴ ἐστὶ. Τοῦτο καὶ Αὐγουστίνος ἐν
τῷ περὶ Τριᾶδος ὁμολογεῖ, καὶ Ἀθανάσιος καὶ Γρη·
γόριος ὁ Θεολόγος λέγουσι, οἱ τὴν στενότητα τῆς
φωνῆς τῶν Δυτικῶν αἰτιῶνται τοῦ σχίσματος τοῦ
γενομένου τότε ἐν τῷ περὶ ὑποστάσεως· καὶ προσώ·
που ζητήματι, καὶ συντομίᾳ· ἕνεκα παρελείφθησαν
ἐνταῦθα αἱ ῥήσεις τῶν ἁγίων· πρὶν ἄλλοι δὲ εἰσὶν
ἄπασι. Δευτέρα· αἰτίας εἵνεκα σαφέστερον διελέχθη·
σαν οἱ ἀπὸ τῆς Ἀσίας διδάσκαλοι, ὅτι αὐτῶν ἦν ὁ πρὸς
τοῦ· αἰρετικοῦς πῆλεμος, καὶ ἐπὶ αὐτοῖς δι·
κριζόμενα· καὶ σαφῶς διαλέγεσθαι φανερώσεως· τε
τῆς ἀληθείας εἵνεκα, καὶ δεδίοσι τὰς ἐκ τῶν αἰρε·
τικῶν λαθῶν, ἐπιφουμένων τῷ ἀδιορίστῳ τῶν λέ·
ξεων. Τρίτη· δὲ ὅτι καὶ τῶν Λατίνων ἰδιῶμα ἐκρά·
τησεν εἶναι ἐν τῷ διαλέγεσθαι, ὅτι ταῖς καθολικω·
τέραις καὶ γενικωτέραις κέχρηται λέξεσι πρὸς τὸ
σημαίνειν τὰ θεῖα περὶ τούτων οὕσης αὐτῶν τῆς
διαλέξεως, ὡς παρ καὶ τῷ ὀνόματι τῆς ἀρχῆς κέχρη·
ται ἐπὶ τῶν θεῶν ἀντὶ τοῦ αἰτιῶν, ὡς κοινοτέρῳ,
οὐόμενοι καὶ ἴσως· καλῶς, ὅτι διὰ τῶν τοιοῦτων τὰ
θεῖα μᾶλλον καὶ οἰκειότερον σημαίνονται, πρὶς δὲ
τὴν τῶν ἀκουόντων ἀσφάλειαν, ἢ ἐπιστόμισιν τῶν
ἀνθισταμένων τῇ ἀληθείᾳ ἔνδοξεστέρως. Οἱ δὲ παρ'
ἡμῖν γεγεννημένοι διδάσκαλοι, εἴτε καὶ ἔμεινον
κρίνονται, οὕτως, εἴτε καὶ τῷ ἰδιώματι τῆς γλώττης
παρηκολουθηκότες, τοῖς ἰδικωτέροις ὀνόμασι κέ·
χρηται, καὶ ὡς παρ περὶ τῶν ἄλλων οὕτω δὴ καὶ
τῶν θεῶν τοῖς μάλιστα ἐφαρμόζουσι τῇ προδίσει
ἐκάστη ὀνόμασι διελέχθησαν.

Ὄθεν τὰ τῶν Εὐρωπαίων δεῖ ἴλασθαι εἰς τὰ τῶν
Ἀσιανῶν, καὶ διὰ τοῦτον τὰ ἐκείνων ἐξηγεῖσθαι, ὡς
δη σαφεστέρων ἀναντιρρῆ·τως. Ἐπεὶ δὲ καὶ ὁμοιο·
τερά εἰσι τοῖς πρώτοις, καὶ ταῖς ἀρχαῖς, τουτέστι
ταῖς κανονικαῖς Γραφαῖς, τὰ τῶν ἡμετέρων διδασκάλων,
παρὰ ταῦτα δεῖ κρίνειν ἐκεῖνα, ὡς παρ κανόνι
τινὶ τούτοις ἐκείνων χρωμένους. Ἐῴμεν δὲ ὅτι καὶ
μερίζου· ἀκριβείας δοκοῦσιν εἶναι οἱ ἐν τῇ Ἀσίᾳ
θεολογῆσαντες, οὐ πᾶν τοῖς ἐξω λόγοις θαρρήσαντες·
ἐν τῇ περὶ τῶν θεῶν ἱστορίᾳ, οὐδὲ ἐφίεντες τῇ ἀν·
θρωπίνῃ σοφίᾳ πολύ, ἢ Αὐγουστίνος κατεχρήσατο
δι' αἰτίας τὰς ἐν τῷ πρώτῳ τῶν βιβλίων ἡμῖν
ἐπιδεικνύμενας, ἐπαινετὰς μὲν τότε, οὐχ ὥστε δὲ
καὶ δόγμα ποιεῖσθαι τὰ δι' ἐκείνας εὐλόγως αὐτῷ
πεφιλοτιμημένα, ἀφέντας τὸ μετ' εὐλαθείας προσέ·
χειν τῷ τε κοινῷ κανόνι τῆς πίστεως, καὶ ὅσοι
αὐτοῦ ἀπρίξ· ἔχονται, ἀπερ οὐκ ἐξέστι πολυπραγμο·
νεῖν, οὐκ ἐφίεντες τῇ ἀνθρωπίνῃ πολυπραγμοσύνη.
Οὐ·οὶ δ' εἰσὶν οἱ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας διδάσκα·
λοι. Καὶ ἵνα μὴ τῷ ψυχρὰ ταῦτα δοκῶσι περὶ Αὐ·
γουστίνου λεγόμενα, καίτοι· γε μακάριός· ἐστι καὶ

σοφός και ἐπαινετός τῆς τοιαύτης φιλοτιμίας, ψεκ-
 τοί δ' ἂν εἴεν δικαίως, εἰ μὴ ὡς ἂν αὐτὸς βου-
 ληθεῖται τοῖς αὐτοῦ χρωμένοις, καὶ εἰ τις μὴ φρονεῖ
 καὶ λέγει τὸν Αὐγουστίνον μακάριον καὶ ἅγιον
 εἶναι, ἀνάθεμα· ὁμοίως, ὡς εἴρηται, τὰς ἀπαιδεύτους
 ἢ κακούργους ἀκοῆς καὶ ψυχᾶς φυλακτόμενοι αὐτῶν
 μάλιστα χάριν, ἡμῶν δὲ ἀπαιδευσία τινὸς οὐ καθά-
 ψεται, ἕως ἂν μετὰ τε τῆς ἀληθείας αὐτῆς καὶ τῶν
 ἁγίων τῶν ἑκατέρωθεν ὦμεν ὀρθῇ καὶ ἀκιδόληφ καὶ
 κεκανονισμένη, καὶ πολλὰς ἐχούτῃ τὰς συστάσεις,
 διαίτη καὶ διακρίσει τῶν ἐν αὐτοῖς διαφόρων δοκού-
 των. Διὰ ταῦτα τοῖνον οὐ τὰ τῶν Αὐτικῶν πρὸς τὰ
 τῶν Ἀσιανῶν, ἀλλὰ μάλλον κοινή πάνθ' ὁμοῦ τὰ
 τῶν Ἑσπερίων καὶ Ἀσιανῶν διδασκάλων ῥητίον
 δεῖ τῷ τῆς πίστεως ἐφαρμῶζεσθαι κανόνι, καὶ
 οὕτω γε ποιητέον.

Οἱ ἀπὸ Ἀσίας τοῖνον διδασκαλοὶ λέγουσιν ἐκ
 Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ οὐδεὶς
 εἶπεν ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι. Πάντες δὲ
 λέγουσιν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ δίδεσθαι, καὶ πέμπε-
 σθαι, καὶ χορηγεῖσθαι, καὶ τὰ τοιαῦτα, ἐν οἷς οὐκ
 αἰτία νοεῖται ἀπὸ τοῦ προσώπου πρὸς τὸ πρόσωπον,
 ἀλλὰ μάλλον ἐξ ἀμφοῖν αἰτία πρὸς τὸ ἐξω ἀποτε-
 λεσμα. Καὶ διὰ τοῦτο οὐ μόνον ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ,
 ἀλλὰ καὶ ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ λέγουσιν ἀπλῶς, μὴ
 προστιθέντες τὸ Πατρὸς πέμπεσθαι ἢ δίδεσθαι τὸ
 Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὥσπερ καὶ δι' Υἱοῦ λέγεσθαι γε-
 γενῆσθαι τὰ ὄντα, ὅτε δη καὶ ἑαυτὴ δίδόναι καὶ
 πέμπειν τὸ Πνεῦμα πιστεύεται. Ταῦτα δὲ καὶ τῷ
 κοινῷ κανόνι τῆς πίστεως ἀκριβῶς συμφωνεῖ, ὡς ἐν
 τῇ προεκτιθειμένῃ ὁμολογίᾳ καλῶς δέδεικται.

Τούτῳ τοῖνον τῷ κανόνι τῆς πίστεως ἐπόμενοι, ὧ
 καὶ ὁ τύπος τῶν Ἀσιανῶν συμφωνεῖ καλῶς διδασκά-
 λων, ἐνθα λέγεται ὑπὸ τῶν ἑσπερίων Πατέρων ὅτι
 τὸ Πνεῦμα πρόεισι ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, βούλεται
 γὰρ αὐτοῖς τὸ προκέδραθ ἐπερ ἡμῖν τὸ πρόεισι, *πρό-
 εἰσι*, ἀναπτύσσωμεν τὴν τοιαύτην αὐτῶν πρότασιν οὕ-
 τως· Ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ πρόεισιν, ἀλλ'
 ἐκ μὲν τοῦ Πατρὸς ὑφιστάμενον, εἴτουν ἐκπορευό-
 μενον, ἐκ δὲ τοῦ Υἱοῦ, ταυτὸν δὲ εἰπεῖν ἐξ ἀμφοῖν,
 ἤγουν ἐκ Πατρὸς δι' Υἱοῦ, χορηγούμενον, ἢ διδό-
 μενον, διότι φυσικῶς ἐστὶν ἐν αὐτῷ, καὶ ὁμοούσιον
 ἐστὶν αὐτῷ· καὶ οὕτω συμφωνοῦσιν ἀμφοτέραι τῶν
 ἁγίων αἱ μοῖραι ἐν τῷ κανόνι τῆς ἀληθείας καὶ
 ἄλλως οὐδαμῶς· Ἐν γὰρ τῷ καὶ τὸν Υἱὸν αἴτιον
 εἶναι ἢ ἀρχὴν τοῦ Πνεύματος οὐ συμφωνοῦσιν. Οἱ
 γὰρ Ἀνατολικοὶ πάντες ἀρνοῦνται τὸν Υἱὸν αἴτιον
 εἶναι, ἢ ἀρχὴν, ἢ προβολέα τοῦ Πνεύματος, καὶ
 μόνῳ τῷ Πατρὶ τὰ τοιαῦτα ἔπαντα ἀφορίζουσιν.
 εἰ δὲ τὰ τῶν ἑσπερίων Πατέρων ῥητὰ ἄλλως τινὲς
 ἔρμηνεύουσι, κακῶς ἔρμηνεύουσι· καλῶς δὲ γνη-
 στικῶς ἔρμηνεύοντα τοῖς τῶν ἄλλων ἁγίων συνάδειν
 βνάνται κατὰ τὰ προειρημένα. Ἐτι τὸ Πνεῦμα τὸ
 ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς μὲν ὑφέστηκεν, ὁμοούσιον δὲ
 ἐτι τῷ Υἱῷ, καὶ οὕτως ὡς ἐν ἀλλήλοις εἶναι τὸν
 Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα, ὡς καὶ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἐν
 ἀλλήλοις εἶσιν ἢ τῆς πίστεως ὑπόθεσις λέγει. Τούτῳ
 τοῖνον οἱ κανόνι ἐπόμενοι οἱ ἅγιοι οἱ παρ' ἡμῖν,
 ἔστιν οὐ λέγουσιν ἐκ Πατρὸς, δι' Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι

τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τουτέστιν ἄμα τῷ Υἱῷ καὶ σὺν
 τῷ Υἱῷ καὶ ἐν τῷ Υἱῷ, καὶ οὐ δίχα τοῦ Υἱοῦ, καὶ
 οὐκ ἐκτὸς τοῦ Υἱοῦ· ταῦτα γὰρ τῶν ἁγίων εἰσι
 πάντα φωναί, τὸ ἴσον δυνάμεναι πᾶσαι, καὶ ταῦτα
 πάντα ἢ διὰ πρόθεσις δύναται.

Ταῦτα δὲ φασιν, οὐ καὶ τὸν Υἱὸν αἴτιον ἢ ἀρχὴν
 τοῦ Πνεύματος νοοῦντες, ἢ συναίτιον τῷ Πατρὶ,
 ταῦτα γὰρ καὶ περιφανῶς ἀπαρνοῦνται, ὡς ἄτοπα
 δήπου καὶ ψευθεῖ καὶ ἀσύστατα καὶ ἀδύνατα, ἀλλὰ
 τὸ συναφεῖς τῆς οὐσίας καὶ ἀπαράλλακτον παριστά-
 νοντες. Εἰ τοῖνον καὶ κατὰ τὴν τιμῶν ἔρμηνείαν
 τὴν φυλὴν ἔρμηνεύοιτο οὕτως τὰ τῶν ἑσπερίων
 Πατέρων ῥητὰ, ὅτι ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ
 ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὥστ' εἶναι τὸ μὲν
 ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἀντὶ τοῦ δι' Υἱοῦ, τὸ δὲ δι' Υἱοῦ μὴ
 τὴν αἰτίαν καὶ τὴν ὄσιν τοῦ εἶναι, ἀλλὰ τὴν συνέ-
 φειαν καὶ τὸ συμπεφουσῶσθαι δηλοῦν, καὶ οὕτως οἱ
 ἀπὸ τῆς Ἑσπέραις τοῖς Ἀσιανοῖς συνάσσονται διδά-
 σκαλοὶ, καὶ πάντες ὁμοῦ τῷ κανόνι τῆς πίστεως·
 Ἄλλως δὲ εἰ τις οἰοίτο συμβιδάξαι αὐτοῦς, ἀπα-
 θίαν τοῦ λόγου, τοῦ τε ἄλλου καὶ τοῦ θεολογικοῦ, ἢ
 πονηρίαν νοεῖ. Ἄλλως γὰρ αὐτοῦς ἀδύνατον καὶ
 ἀλλήλοις καὶ τῇ πίστει συνελθεῖν, καὶ πάντες ἄγγε-
 λοὶ φαῖεν, εἴγε οἷόν τε ἦν τοὺς ἀγγέλους εἰπεῖν ποτε
 τὰ μὴ ὄντα, καὶ αὐτῇ τῇ τοῦ Πνεύματος διδασκα-
 λία μὴ συμφωνεῖν. Οὕτω δὲ καὶ οἱ ἡμέτεροι Πα-
 τέρες καὶ καθηγεμόνες αὐτοῦς συνειδίβαζον, καὶ
 ἀξιώτεροι τῶν νῦν τολμώντων ἐκείνοις ἀντινομι-
 θετεῖν, εἰ τις καὶ τοιοῦτός ἐστιν. Ἡ γὰρ ἐν Φλω-
 ρεντίᾳ συμβίβασις τῶν ἁγίων, ἢ διὰ τοῦ ἐκεῖ ὄρου
 γεγενημένη καὶ τῶν Λατίνων οὐσα ἀρχαῖον εὐρημα,
 ἐξότου προσέθεσαν τῷ Συμβόλῳ τῆς πίστεως, τοιαῦτα
 γὰρ δήπου λαβόντες ἐν νῷ τὴν προσθήκην ἐποιούον,
 ὑπογραφείσα δὲ ὑπὸ τῶν ἡμετέρων ἐγκαταλείπει
 τοῦ Θεοῦ, νῆ τὴν ἱερὰν ἀλήθειαν, Νεστοριανούς τοὺς
 ἡμετέρους προγόνους ἀποδείκνυσιν πάντας, ὡς αὐτοὶ
 Λατίνοι λέγουσι Νεστοριανὴν εἶναι τὴν τῶν προγόν-
 ων ἡμῶν ἔνστασιν τε καὶ δόξαν καὶ τοὺς Ἀσιανούς
 διδασκάλους, ὃ πλέον ἐστίν. Τὸ δὲ ἐπέκεινα τῶν κα-
 κῶν οὐ λέγω φειδόμενος· Ἡμεῖς τοῖνον εἰ καὶ φει-
 δόμεθα λέγειν, ὅποσα ἡμῖν ὑποβάλλει τὸ συνειδὸς
 περὶ τῆς διαφωνίας ἐκείνης τῶν διδασκάλων, οὕτω
 γὰρ χρὴ μάλλον λέγειν ἢ συμφωνίας, ἀλλ' ἀπλοῦν
 τι τοῦτο λέγομεν, ὅτι οὐτε συμφωνεῖν ἐκείνη ἐστίν,
 οὔτ' ἄλλως δύναται συμφωνεῖν, ἢ ὡς ἡμῖν νῦν
 εἴρηται, καὶ πρὸ ἡμῶν τοῖς ἡμῶν πολὺ ἀμείνοσι,
 καὶ πρὸς τοῦτι καὶ θεσιτέροις.

Εἰ δὲ τις λέγοι ὅτι, Ἀλλὰ βίαιός ἐστιν αὐτῇ ἢ
 συμφωνία, οὗτος ψεύδεται. Πολὺ γὰρ ἂν εἴη βε-
 θαϊότερον διὰ τῶν σαφῶν τὰ ἀσαφίστα ἐξηγεῖ-
 σθαι, καὶ κανονίζειν τὰ διὰ τῶν ἀκριβεστέρων τὰ
 ἤττον τῶν τοιοῦτων ὅπως ποτέ. Ἀκριβέστερον δὲ
 ἔχουσι δήπου τὰ ταῖς κανονικαῖς Γραφαῖς, καὶ ταῖς
 τῶν Χριστιανῶν συνόδοις συνάξοντα, οἳ εἰσι τὰ
 τῶν Ἀσιανῶν διδασκάλων, ἢ ἐκ τοῦ τῆς γλιώτης
 ἰδιώματος ἢ πλείονι ἐπιστασίᾳ, ἢ ἄλλαις τισὶ
 αἰτίαις μὴ προσισταμέναις τῇ τῶν ἄλλων διδασκά-
 λων εὐσεβείᾳ καὶ ἀγιότητι. Ἀλλὰ καὶ εἰ μηδεμία ἦν
 μηχανὴ, ἔλκεσθαι τὰ τῶν ἑσπερίων διδασκάλων

πρὸς τὴν κοινὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως, γραφαῖς καὶ συνέδοις καὶ διδασκαλίαις τοσοῦτοις τοῖς ἡμετέροις ἐρειδομένην, ὡς ἡμεῖς καὶ οἱ Πατέρες ἡμῶν ἀξιούμεν, μᾶλλον ἂν εἰδόμεθα μετ' εὐλαθείας παραιτήσασθαι τοὺς ἑτέρους, καὶ ταῦτα ὑπερολοῦς τύπω τε καὶ γλώτῃ, ἢ πάντας ὁμοῦ καὶ ἀλλήλων καὶ τῆς ἱερᾶς Γραφῆς ἀπορῆξαι. Προήχθη γὰρ ὡς ἐφειδόμεν εἰπεῖν, τοῦτο δ' ἂν ἦν τῶν ἀποκρισεων ἔχασθαι τῆς δευτέρας.

Εἰ δὲ τῷ τούτῳ δοκεῖ φορτικόν, καίτοι πρότερον ἀπελειθῆναι, ἀνεπιχόμεθα ἂν τῆς προτέρας τῶν ἰσοκρίσεων, καὶ σηλονότι οὐδεὶς ἂν ἡμᾶς ἢ θράσους ἢ πόνου ἀγράφου, ἢ φιλονεικίας ταῖς κατονικαῖς ἐρειδομένους Γραφαῖς, καὶ ταῖς οἰκουμενικαῖς συνέδοις, καὶ τῶν διδασκάλων τοῖς γνωριμωτέροις, ὧν τὰς βίβλους ἔχουμεν καὶ τῶν φωνῶν ἐπαύμεν, καὶ οἳ χάριν ἔχουμεν ὑπὲρ πάντας τῆς πίστεως, ὅτι τοῦτοις μόνοις κεχρημένα σχεδὸν ὀδηγοῖς. καὶ μηθὲν τοῦτοις πᾶσιν οὕτως προστιθέντας οὐδ' ἀφαιρούντας, τὴν δὲ λοιπὴν πολυπραγμοσύνην βίωντας, ὅτι ἐλπίδι κέρους ἀμφισβῶν πολὺν ἐγκυρῶσαι τὸν κίνδυνον. Οὐδεὶς ἂν ἐν οὕτως ἔχοντας ἀγράφου. Εἰ δὲ διὰ τὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης κἀλὸν καὶ παραιτέρω τούτου τολμῶμεν μετ' ἀσφαλείας, τολμηρὸν μὲν ποιῶντες τὸ δέχεσθαι θεολογίαν ἢ μαρτυρίαν ἀμάρινον, καὶ ταῦτα τῆς μόνης μαρτυρίας αὐτῶν ἐκβαλλομένης ὑπὸ τῶν διαφερομένων, λέγου δὲ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Μαξίμου, ἀσφαλὲς δὲ ποιῶντες τὸ δέχεσθαι τὰ τοιαῦτα ῥητὰ, κατὰ τὸν τύπον τῆς καθολικῆς πίστεως, καὶ ἔτι τὸν τύπον τῶν διδασκάλων τῶν παρ' ἡμῖν· εἰ τοίνυν διὰ τὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης κἀλὸν, καὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ δόξαν τῇ αὐξήσει τῆς ἐκκλησιαστικῆς εἰρήνης συναυξανόμεν, καὶ μέχρι τούτου προήχθημεν ἡμεῖς τε καὶ οἱ Πατέρες ἡμῶν ἐν τοῖς αὐτῶν συγγράμμασι, οὐ παραιτέρω δυσευθέ; ἔστι προσελθεῖν, τούτεστιν ἀπειναντίας τῆς ἡμῶν ἀγαθῆς συνεδήσεως, καὶ ὡς περ μύσαντας τοὺς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοὺς προσέειπεν ὁ δόξαν ἀνηκουστον ὑπὸ συμφωνίᾳ δῆθεν τῶν ἁγίων ἀδίκου καὶ ἀδυνάτου, καὶ τὸ σύμπαν φάναι σεσοφισμένη, τὸ μὲν ἡμέτερον καὶ τῶν ἡμετέρων προγόνων ὁποῖόν ἐστι τε καὶ ἦν, ὁ Θεὸς ὁρᾷ, καὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ δικαιοτέροι.

Εἰσὶ δὲ δήπου καὶ ἐν Λατίνοις αὐτοῖς, πολλοὶ ταῖς ἐνδοῦ συνεδήσεσιν ἡμᾶς δικαιώσονται, εἰ καὶ μὴ φανερώς τολμήσωσι τοῦτο ποιεῖν, νόμους μὴτρὸς αἰδοόμενοι, οὐ, φεῦ! καὶ τῶν ἡμετέρων τινὲς οὐ ποιῶντες λόγον, προσθήκη γενόμενοι συμφορᾶς ἐν τοῖς χαλεπωτάτοις χρόνοις ἡμῖν καὶ δυστυχεστάτοις. Ἄρα δὲ δῆλον ἐξ ἀντιθέτου καὶ τὸ τῶν Λατίνων ἔστιν, ὅτι τε ἡδίκησιν καὶ νῦν ἀδικοῦσιν ἡμᾶς καὶ τὴν τῆς Ἐκκλησίας εἰρήνην. Καὶ γὰρ προσθήκαν μόνοι ἀνευ τῶν ἄλλων πατριαρχῶν, καὶ ἐν ἧσιν οἱ τέσσαρες πατριάρχαι οὐκ ἀντιπροσέθησαν, καὶ συνάμενοι οὕτω ποιεῖν καὶ διακρίθων, ὅτι τε πλείους, καὶ οἱ τληθῆς ἂν προσεβήσαν, ἀλλ' ἔνεκα τῆς εἰρήνης καὶ τοῦ τῶν Πατέρων δικαιοῦς ὅρου; τοῦτο οὐκ ἐπραττον. Ἀνάγκης καταπειγούσης λέγουσι προσεῖναι, καὶ νῦν ἀνάγκης οὐχ ἔκβαλεν

οὐκ ἀφαιροῦσι. Ἀμαρτύρους προσφέρουσι μαρτυρίας, καὶ καθ' ὧν πολλὰ καὶ μεγάλα δικαίως ὑποφύει κρινόντ' ἂν, ὁ κατὰ τῶν ἁγίων, ἀπειλή γε τοῦτο, ἀλλὰ κατὰ τῶν ῥητῶν, ἄπερ εἰς τοὺς ἁγίους ἀναγράφουσι, καὶ ἡμεῖς αὐτοῖς πιστεύομεν διὰ τὸ τῆς εἰρήνης κἀλόν. Διαβάλλουσι τὴν μόνην περὶ αὐτῶν μαρτυρίαν, τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Μαξίμου, διὰ τὴν συνημμένην κατὰ τῆς αὐτῶν παρεξηγήσεως ἐπιστάσιαν τοῦ διδασκάλου, καὶ ἡμεῖς ἀνεχόμεθα. Δέον ἂν μηδὲ φροντισαί λοιπὸν αὐτῶν, καταφεύγομεν ἐπὶ τοὺς κοινούς κανόνας τῆς πίστεως, ἐξηγητῶν καθέξομεν τῶν ῥητῶν, εἰ ἀληθῶς εἰσι τῶν ἁγίων, τὸν ἡμέτερον Ἰησοῦν, τὸν μακάριον Παῦλον, καὶ διαλλακτὰς αὐτοῦς ποιοῦμεθα τῆς ἐριδος, καὶ πρὸς αὐτοὺς τὰς οἰκουμενικὰς συνέδους; καὶ οὐδὲν προσέχουσι, ἀλλ' ἀξιοῦσι καὶ τὸν ἔσχατον ἡμᾶς αὐτοῖς ἀποδοῦναι κωδράντην. Καὶ ἐπειδὴν λύσει τὸ ζήτημα τοῦτο μὴ φωναῖς Γραφῶν καὶ ἁγίων ἀναμφισθητέτοις, ἀλλ' ἰσίοις τῶν νεωτέρων εὐρημασιν, ὑποκλίνειν ἀξιοῦσι τὰς κεφαλὰς, καὶ τοῖς μὴ υποκλίνουσι ἀχθονται, ὡς περ νόμῳ δουλεύοντων, ἀλλ' ὁ γνῶσει καὶ συνειδήσει, ἢ μὴ προσεχέστεραν ἐχόντων τὴν ἰδίαν μητέρα, οἳς μᾶλλον χρὴ δουλεύειν τοῖς νόμοις, καὶ οὐς ἐθετο περὶ τούτων μὴ ὑπερβαίνειν θριγγύς.

Ἄλλὰ γένοιτο, Θεὸς βασιλεῦ, καὶ τῇ Ῥωμαϊκῇ Ἐκκλησίᾳ ὁρμη πρὸς τὴν εἰρήνην τῆς Ἐκκλησίας δικαιοτέρα, ἵνα καὶ αὐτῇ τὴν προτέραν διδῶμεν εὐλάβειαν. Νῦν δὲ ὅσα ἐχρήν περὶ τῶν ἐσπερίων διδασκάλων καὶ Πατέρων εἰπεῖν πρὸς τοὺς οικείους τῇ μητρὶ ἡμῶν τῇ ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ τῇ δόξῃ αὐτῆς καὶ διδασκαλίᾳ, ὡς ἂν μὴ θορυβῶνται ἐπιστοιμένων αὐτοῖς τῶν τοιούτων ῥητῶν, ἐκ πλειόνων ὀλίγα εἰρηται: σὺν Θεῷ, ᾧ ἡ δόξα καὶ αἴνος εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἄμην.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Ὅτι ἀδύνατον ἐστὶ καὶ τὸν Υἱὸν προβολέα εἶναι τοῦ Πνεύματος, ἢ προβάλλοντα αὐτὸ μετὰ τοῦ Πατρὸς, ἢ ἰσον ἀδύνατον ἐστὶ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ αὐτὸ ἐκπορεύεσθαι· καὶ ὅτι ἀρνούμενοι τὸ ποιεῖν δύο ἀρχὰς, ἢ συναλλαβεῖν τὰς ὑποστάσεις οἱ ἐκείνο δοξάζοντες, οὐδὲν ἥττον εἰσιν ἀπόρροδοι, εἰ καὶ τοῖς ἰδιώταις δοκοῦσι τι λέγειν.

Ὅτι δὲ κατὰ τὰς τῆς πίστεως ὑποθέσεις ἀδύνατον ἐστὶ καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ προβολέα καὶ αἰτιον εἶναι τοῦ παναγίου Πνεύματος, πολλοῖς μὲν συλλογισμοῖς ἐν τῷ α' καὶ β' τῶν βιβλίων εἰδείχθη τῶν ἡμετέρων, εὐσυνόπτως δὲ δεῖκναι ἂν ἐν τῷδε μάλιστα λόγῳ. Εἰ καὶ ὁ Υἱὸς προβάλλει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑποστατικῶς μετὰ τοῦ Πατρὸς, ὡς ἀρχὴ δηλονότι τούτου ἢ αἰτίας, ὡς ἐν τῷ τῆς Φλωρεντίας ὀρω δηλοῦται, ἢ καθὸ εἰσιν εἰς Θεὸς ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς, προάγουσιν αὐτὸ, ἢ καθὸ εἰσιν ὑποστάσεις δύο, διότι ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ ἢ τῆς οὐσίας ἐνότης, καὶ ἢ τῶν ὑποστάσεων διάκρισις, ὁμοίως τινος τῶν αὐτῶν ὑπαρχόντων πάντων, εἴτε κοινωνητῶς, εἴτε ἀκοινωνητῶς εἰσὶ, καὶ περὶ ταῦτα ἀμφὺ οὐδὲν ἔταρόν ἐστιν.

Ἄλλὰ καθὸ ἐν εἰσὶ τῇ οὐσίᾳ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον

οὐ προάγουσι δυοῖν ἕνεκα καὶ κατ' αὐτούς τοῦ; Λα- A
 τίνους· κατὰ μὲν τὸν Θωμᾶν ὅτι οὕτω δημιουργοῦ-
 σιν αἱ θεαὶ ὑποστάσεις τῆν κτίσιν καθὸ εἰσιν εἰς
 δηλονότι Θεός, διὸ καὶ εἰς Δημιουργός ἐστι τῆς κτί-
 σεως· κατὰ δὲ τὸν Σκῶτον, διότι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον
 προήγεν ἂν ἑαυτὸ, ἐστὶ γὰρ ἐν τῇ οὐσίᾳ μετὰ Πα-
 τρὸς καὶ Υἱοῦ. Καὶ ἐν ταύτῃ τῇ προτάσει τῇ ὅτι ὁ
 Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἐν εἰσι τῇ οὐσίᾳ, καὶ τὸ Πνεῦμα
 τὸ ἅγιον περιέχεται ἐν τῇ αὐτῇ τῆς οὐσίας ἐνότητι
 ὅν. Ἐπεὶ τοίνυν ἡ ἑαυτὸ προάξει τὸ Πνεῦμα, ἡ κτί-
 σμα ἔσται, καὶ τῆς θείας ἔξω ἐνότητος, εἰ καθὸ ἐν
 εἰσι τῇ οὐσίᾳ προβάλλουσιν αὐτὸ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ
 Υἱὸς, βλάσφημα δὲ ἔκείνα προδήλως· οὐκ οὐνοῦ οὐδέ
 προάγουσιν αὐτὸ οὕτως. Ἄλλ' οὐδέ καθόσον εἰσιν
 ὑποστάσεις δύο, προάγουσιν αὐτὸ. Καθάπερ γὰρ εἰ τί
 ἐστὶν ἐν αὐτοῖς τῶ λόγῳ τῆς φύσεως ἐν ἐστὶ καὶ B
 ἀδιάκριτον, οὕτω καὶ εἰ τι εἴη ἐν αὐτοῖς τῶ λόγῳ
 τῶν ὑποστάσεων, διτετὸν ἔσται καὶ διακεκριμένον,
 καὶ οὕτως οὐκ ἂν εἴεν μία ἀρχὴ τοῦ Πνεύματος ὁ
 Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός. Διὸ καὶ οἱ τῆς Ἐκκλησίας διδά-
 σκαλοι ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς ὑποστάσεως αὐτὸ φασὶν
 ἐκπορεύεσθαι, ἀποκλιόντες τὸν Υἱὸν, ἐκ δὲ τῆς τοῦ
 Υἱοῦ ὑποστάσεως οὐδεὶς εἶπε. Ἐπεὶ τοίνυν καὶ τὸ
 δύο ἀρχὰς εἶναι ἐν τῇ Θεότητι βλάσφημον, ἔπεται δὲ
 εἰ προάγουσι τὸ Πνεῦμα καθόσον εἰσι διακεκριμένοι,
 αἴτουν καθὸ εἰσι δύο ὑποστάσεις, οὐκ οὐνοῦ οὐδέ προά-
 γουσιν αὐτὸ οὕτως. Οὐδενὸς δὲ ἄλλου τρόπου κατα-
 λειπομένου καταλείπεται ὡς ἀδύνατόν ἐστι καὶ ἐκ
 τοῦ Υἱοῦ ὑφίστασθαι τὸ Πνεῦμα ὥσπερ καὶ ἐκ τοῦ
 Πατρὸς.

Πρὸς δὴ τοῦτον τὸν λόγον οἱ χαριέστεροι ἀποκρι-
 νοῖται, ὅτι προάγουσιν ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς τὸ Πνεῦ-
 μα τὸ ἅγιον, οὕτε καθὸ εἰσιν ἐν τῇ οὐσίᾳ, οὕτε καθὸ
 εἰσι διακεκριμένα καθάπαξ, διδασίαι γὰρ τῇ τῶν ἀτό-
 πων ἐκείνων ἐπιγωγῇ, ὡς ἔοικεν, ἀλλὰ καθὸ ἐν εἰσι
 τῇ προβλητικῇ δυνάμει Ἄλλ' αὕτη ἡ ἀπόκρισις
 πρῶτον μὲν ἐστὶν ἀναπέθετος· τὴ γὰρ μίαν εἶναι
 προβλητικὴν δυνάμιν, ἡ ἐνέργειαν ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ,
 αἰδαμοῦ εὐρηται τῶν Γραφῶν, ἡ τῶν ἁγίων δευτέρον
 ἐστὶ σοφιστικὴ, λῦειν γὰρ πειράται αὐτῶ τῶ ζη-
 τουμένῳ, τοῦτο καὶ ἔστιν αὐτὸ τὸ ζητούμενον, εἰ τὴν
 αὐτὴν τῶ Πατρὶ προβλητικὴν δυνάμιν καὶ ὁ Υἱὸς
 ἔχει· τρίτον δὲ πρὸς τὰς αὐτὰς καὶ μείζους ἀπο-
 ρίας ἐπανακάμπτει. Ζητούμεν γὰρ πόθεν ἔχει τὴν
 ἐνότητα αὕτη ἡ μία προβλητικὴ δυνάμεις, ἡ ἐν Πα-
 τρὶ καὶ Υἱῷ, πότερον ἐκ τῆς ἐνότητος τῆς προσωπι-
 κῆς, πᾶσα γὰρ δυνάμεις ἐν τοῖς θεοῖς, ἡ οὐσιώδης
 ἐστίν, εἴτουν τῆς οὐσίας, ἡ ὑποστατικῆ, εἴτουν τοῦ
 προσώπου. Εἰ μὲν δὴ ἐκ τῆς ἐνότητος τῆς οὐσίας
 ἀγίτχει καὶ ταύτη ἔπεται, ὥσπερ ἄρα καὶ ἡ τοῦ δη-
 μιουργεῖν δυνάμεις, ἡ καὶ ἑαυτὸ προάξει τὸ Πνεῦμα,
 ἐν τῇ αὐτῇ ἐνότητι τῆς πίστεως ὅν, καὶ διὰ τοῦτο τὴν
 αὐτὴν δυνάμιν ἔχειν· ἡ εἰ μὴ ἑαυτὸ προάξει, κτί-
 σμα ἔσται, καὶ οὐκ ἐν τῇ αὐτῇ τῆς οὐσίας ἐνότητι,
 δυνάμεις τοιαύτης ἑσπερημένην. Εἰ δὲ προσωπικῇ
 ἐνότητι ἔπεται, προσωπικῆ οὐσα ὡς ἡ τοῦ γεννηθῆν
 δυνάμεις ἐν πρόσωπον ὁ Πατὴρ ἔσται καὶ ὁ Υἱὸς, καὶ
 ὡς ἐν πρόσωπον τὸ Πνεῦμα προάξει. Μηχανῇ δὲ οὐ-

δεμιᾶ ἐν πρόσωπον ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς δύναται νοεῖ-
 σθαι ἢ λέγεσθαι, ὡστε ἔωλός ἐστιν ἡ ἀπόκρισις.
 Ἄλλοι λέγουσιν ὅτι ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς προάγουσι
 τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὕτε καθὸ εἰσιν εἰς καθάπαξ,
 οὕτε καθὸ εἰσι δύο καθάπαξ, ἀλλὰ καθὸ εἰσι δύο εἰς·
 ἡ γὰρ προβλητικὴ δυνάμεις ἀρμόττει αὐτοῖς καὶ
 καθὸ εἰσι δύο, καὶ καθὸ εἰσιν ἐν, φύσιν γὰρ σημαί-
 νουσι μετὰ ἰδιότητος· καὶ ὡς μὲν σημαίνουσιν ἰδιότη-
 τα οὐδὲν ἀδύνατον ὑπάρχειν αὐτὴν ὑποκειμένοις δυ-
 οῖν, ἐφόσον μίαν ἔχουσι φύσιν· ὡς δὲ σημαίνουσι
 φύσιν, ἐν εἰσι τὰ τοιαύτην φύσιν ἔχοντα. Ἀβτη δὲ ἡ
 ἀπόκρισις σχεδὸν ἡ αὐτὴ οὐσα τῇ προτέρᾳ, τερατώ-
 δη; ἐστίν, εἰς Ἀλέξανδρόν τινα ἀναφερομένη, καὶ
 κατ' οὐδὲν γὰρ τὰ αὐτὰ ἐστὶν ὁ Πατὴρ καὶ Υἱὸς, δύο
 καὶ εἰς, ἢ, ὡς αὐτοὶ μᾶλλον λέγουσι, δύο εἰς. Ἦ
 πάντα ἂν μινυνοῖτο ἐκαὶ χρήματα Σαβαλλίως, ὡστ'
 αὐδὲ κατὰ τὴν μίαν, ὡς αὐτοὶ φασὶ, προβλητικὴν
 δυνάμιν. Ἐπειτα ἡ μία αὕτη δυνάμεις, αὐτοῖς φύσιν
 μετὰ ἰδιότητος σημαίνουσα, πῶς ἂν ὑπάρχει ὅσοι
 ὑποκειμένοις μία γε οὐσα; δεῖ γὰρ μᾶλλον αὐτὴν δι-
 τετὴν εἶναι ὡς τὰ ὑποκείμενα, εἴγε προσωπικῆ εἴη
 καὶ μὴ τῆς φύσεως ἰδιότητος. Ἦ μία οὐσα καὶ προσω-
 πικῆ, ἐνὸς ἂν ἦν προσώπου δήπου, ἀκινήτως ἐν αὐ-
 τῶ γε ὀριζομένη· οὕτω δὲ καὶ ἐστίν. Ἀκινήτους
 γὰρ δεῖ εἶναι τὰς τοιαύτας ἰδιότητες. Ἦ πῶς ἂν
 ἰδιότητες μέλεινα κινουόμενα καὶ μετακίπτουσαι,
 κατὰ τὸν θεολόγον Γρηγόριον; Διτετῆς δὲ τῆς δυνά-
 μεις οὐσης κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν ὑποκειμένων, οἷς
 τὴν δυνάμιν αὐτοὶ διδῶσαι, καὶ δύο ἀρχαὶ τοῦ Πνεύ-
 C
 ματος ἔσονται τὰ διτετῆ δυνάμει προάγοντα. Ὡς γὰρ
 ἀδύνατον ἐν δυοῖν προσώποις θεοῖς εἶναι τινὰ δύν-
 μιν μίαν, ἐὰν μὴ ἢ οὐσιώδης καὶ φυσικῆ, οὕτω καὶ
 δύο δυνάμεις εἶναι εἰ μὴ ἀντικειμέναις, ἢ διαφόρους
 εἶναι, ὧν οὐδέτερον προσήκει τῇ, ὡς αὐτοὶ φασὶ, μὴ
 δυνάμεις ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ· πῶς γὰρ κλειούς ἡ μία
 ἔσται; Εἰ δὲ ἀνάγκη τοιαύτας εἶναι δύο γε οὐσας,
 πῶς ἂν εἴεν κατ' αὐτούς ἐν τι οἷς αὐταὶ ὑπάρχου-
 σιν; Ἀρχὴ δὲ ἑκατέρω, ὡς αὐτοὶ φασὶ διὰ τὴν τοῦ
 προβάλλειν δυνάμιν, ἦν οὐχ οἶόν τε εἶναι μίαν ἐν
 ἀμφοῖν, ὡστε καὶ αὐτὰ μίαν ἀρχὴν εἶναι ἀδύνατον,
 ἐν τῷ προβάλλειν, εἴγε προβάλλουσιν ἄμφω.
 Ἐπεὶ δὲ ἀνάγκη μίαν ἀρχὴν εἶναι, εἴγε προβά-
 λουσιν, ἀδύνατόν ἐστι λοιπὸν ἄμφω προβάλλειν. Λέ-
 γοντες τε μὴδὲν ἀτοπον εἶναι μίαν ἰδιότητα ἐν δυοῖν
 D
 ὑποκειμένοις ὑπάρχειν, μίαν ἔχουσι φύσιν καὶ ἀριθ-
 μῶ μίαν, εἰ μὲν τῶ λόγῳ τούτῳ καὶ τὰς φυσικῆς
 ἰδιότητος περιλαμβάνουσι, τουτέστι τὰς θεσπε-
 ραῖς καὶ κοινὰς, ἀληθὲς λέγουσιν, ἀλλ' οὐ συμπεραΐ-
 νουσιν. Ἦ γὰρ προβλητικὴ δυνάμεις, μὴδὲ τῶ Πνεύ-
 ματι προσοῦσα, οὐκ ἐστὶ τοιαύτη. Εἰ δὲ προσωπικῆ
 ἰδιότητα ἐν τῶ λόγῳ νοῦσι, νομοθετοῦσιν εἰκίζου-
 σιν. Οὐδεμίαν γὰρ δεῖξουσι προσωπικὴν ἰδιότητα ἐν δυοῖν
 ὑποκειμένοις μίαν εἶναι τῶ ἀριθμῶ, εἰ μὴ τὴν ζη-
 τουμένην φαλεν αὐτὴν, τὴν προβλητικὴν γελούσιν.
 Οὕτε τὴν τοῦ πέμπτου τὸ Πνεῦμα δυνάμιν ἐροῦσι,
 κοινὴ γὰρ ἐστίν, ὅτι τὸ Πνεῦμα καὶ ἑαυτὸ πέμπτην
 λέγεται, καὶ ἑαυτὸ διδόναι. Οὐ γὰρ αἰτεῖται τοῦ πέμ-
 ποντος πρὸς τὸ πέμπτονον νοεῖται πρῶτον ἐξ
 ἀνάγκης, ἀλλὰ μᾶλλον ἐξ ἀμορφῶν. Μῆλλον δὲ οὐ-

ἄλλης τῆς θεότητος αἰτία πρὸς τι ἐξωτερικὸν ἀποτέ-
 λημα, καὶ Αὐγουστίνος φησι, καὶ Θωμᾶς μετ' αὐτόν.
 Ἄλλ' οὐδ' ἔξρουσι τὴν προδηλητικὴν δύναμιν κοινήν
 Πατρὶ καὶ Υἱῷ τιθέναι, ἕως ἂν μὴ κοινή ἦ τῷ Πνεύ-
 ματι, Διουουσίῳ, Βασιλείῳ καὶ πάντων ἁγίων ἀξιού-
 των τὰ κοινὰ Πατρὶ καὶ Υἱῷ κοινὰ καὶ τῷ Πνεύ-
 ματι εἶναι· θεοπερηγὴ γὰρ εἰσι τὰ τοιαῦτα, καὶ τῆς
 θείας φύσεως ἰδιώματα, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὸ Πνεύ-
 μα μετέχειν αὐτῶν ἀνάγκη. Ἡ οὐδ' ἂν εἴη δυοὶ κοι-
 νὰ, ἀλλ' ἐν ἐνὶ προσώπῳ ἂν ὀρίζοιτο μόνον, διὰ τὸ
 πᾶν θ μὴ προσκαλεῖται τὴν θείαν φύσιν, ἢ τὰς τρεῖς
 ὑποστάσεις διεληφεν ἐνὶ προσήκειν μόνῳ προσώπῳ,
 καὶ μὴ ὑπερβαίνειν, μηδὲ εἰς ἕτερον μεταβαίνειν, εἰ
 μὴ μέλοι καὶ δυὰς εἶναι τὸ παρ' ἡμῶν λατρευόμε-
 νον. Τὸ δὲ λέγειν ὡς καὶ τὸ ἀγέννητον καὶ τὸ αἰτια-
 τὸν δυοὶ προσώποις ἐκότερον προσὸν, οὐ δυάδα τὴν
 ὑπερφυᾶ ἐκείνην Ἐνάδα καὶ Τριάδα ποιεῖ πρὸς τὸν
 λόγον οὐδέν· οὐ γὰρ ἔοικεν ἐκεῖνα τῷ προβάλλειν·
 τὸ μὲν γὰρ αἰτιατὸν κατηγορημὰ ἐστὶ μόνον, ἢ κοι-
 νόν ἐστιν, ἢ δὲ ἔργον ἐστὶν ἐν Υἱῷ καὶ Πνεύματι,
 γεννητὸν ἐστὶ καὶ ἐκπορευτὸν, δύο ὄντα καὶ εἰδαι
 διαφέροντα· τὸ δὲ προβάλλειν πρᾶγμα ἐν ἐν Πατρὶ
 καὶ Υἱῷ Λατινοὶ λέγουσι, καὶ μίαν ἐνέργειαν εἶδει
 τε καὶ ἀριθμῷ. Πολλῶν δὲ πλείων διαφορᾶ ἐναντίου
 τε καὶ ἐκπορευτοῦ, εἰς κοινόν τε, ἀλλ' οὐχ ὡς συνα-
 νόμοις ἐπιτίθεται βρομα ὑπὸ τιων τὸ ἀγέννητον·
 ὡς εἰ τις λίθον τε καὶ ἱππον ἄλογον ὀνομάζει, τὸ μὲν
 εἶ μετέχει τῆς ἀντικειμένης λόγῳ διαφορᾶς, τὸ δ'
 ὅτι καὶ τοῦ γένους πάντῃ κενώριστα, καὶ ὡς ἂν
 εἰς εἴποι, τὸ μὲν στερητικῶς, θάτερον δὲ ἀποφατι-
 κῶς· οὐκοῦν προσωπικῇ μὲν οὐσα μία ἐνὶ προσώπῳ
 προσείσται τῷ πατρικῷ, τῆς φύσεως δὲ οὐσα μία
 ἰδιότης, μαρτῆ τῆς θείας φύσεως προσείσται. Ἄλλὰ τὸ δεύτε-
 ρον ἀδύνατον τοῦ Πνεύματος ἕνεκα· τὸ πρῶτον ἔρα
 ἀληθές.

Ἦν δὲ τινες ἐπενήθησαν τῶν προσωπικῶν διάκρι-
 σιν, καὶ αὕτη σοφιστικὴ ἐστὶ, τὸ ζητούμενον τιθεῖσα
 ὡς ἀρχὴν, καὶ ἀτοπος καθ' αὐτήν, καὶ πολλῶν ἀτό-
 πων ἀρχὴ, ὡς ἐν ἄλλοις ἐληλεγμένα· τούτῃσιν ὅτι
 τῶν προσωπικῶν τὰ μὲν ὑποστατικά, τὰ δὲ ὑπο-
 στάντι τῷ προσώπῳ ἐκόμενα, ὡς ἀνθρώπῳ δηλονότες,
 τὸ μὲν λογικόν, τὸ δὲ γελαστικόν. Καὶ μὴν οὐδὲ
 ἐπειδὴν λέγωσιν, ὡς προσὴν ἂν τῷ Πνεύματι τὸ προ-
 βάλλειν, εἰ μὴ ἐναντίον ἦν τῷ αὐτοῦ λόγῳ, λύουσι
 μᾶλλον τὴν ἀπορίαν καὶ φεύγουσι· τὸ γὰρ μὴ προσ-
 εἶναι τῷ Πνεύματι τῷ προβάλλειν καὶ τὸ τοῦτου
 αἰτίον λέγουσιν. Ὅπως δὲ τοῦτου οὕτως ἔχοντος,
 ἐνίσταται καὶ τῷ Υἱῷ τὸ προβάλλειν μετὰ Πατρὸς οὐ
 λέγουσι· τούτῃσιν τὴν μὲν ἀκολουθίαν οὐκ ἐλέγχουσι,
 πῶς γὰρ; τοῖς τῶν ἁγίων λόγοις ἀπειδομένην, οἱ
 φασιν, εἰ τι κοινόν ἐστὶ Πατρὶ καὶ Υἱῷ, τοῦτο
 καὶ τῷ Πνεύματι κοινόν εἶναι· ὅτι δὲ ἀτοπὸν ἐστὶ
 τὸ καὶ τῷ Πνεύματι τοῦτο προσεῖναι, καὶ οὗτου χά-
 ριν, ὡς περ ἡμῖν συναγωγικῶς λέγουσιν, οὐκ
 εἰδότες· ὅτι, ὡς περ τῷ Πνεύματι μὴ πρόσσει διὰ τὸ
 συμβαίνειν μηδαμῶς τῷ λόγῳ τοῦ Πνεύματος, καίτοι
 γε προσὴν ἂν εἴη τοῦτου, οὕτως οὐδὲ τῷ Υἱῷ πρόσ-
 εσσι διὰ τὸ ἀνάγκη ἐἶναι προσεῖναι ἂν καὶ τῷ Πνεύ-
 ματι, εἰ τῷ Υἱῷ προσεῖται, τοῦτο δὲ ἀδύνατον εἶναι,

καίτοι προσὴν ἂν τῷ Υἱῷ, εἰ μὴ τοῦτο ἐκώλυε. Καί,
 ὡς εἴκοι, διὰ τὸ μὴ καὶ τὸ Πνεῦμα προβολέα εἶναι
 ὡς ἀδύνατον, συγχωροῦσι τὸν Υἱὸν προβολέα εἶναι,
 εὐ ἐκεῖνο ἀκολουθεῖ ἐναντίως πολὺ τοῖς τῶν λόγων
 νόμοις. Λέον μᾶλλον ὅτι τεθέντος τὴν Υἱὸν προβολέα
 εἶναι, δεῖ καὶ τὸ Πνεῦμα τοιοῦτον εἶναι, ὡς περ ἀδύ-
 νατον, καὶ ἐκεῖνο ἀδύνατον ὑπολαμβάνειν ὅ τούθ' ἔπε-
 ται.

Τὴν δ' ἀκολουθίαν οὐ μόνον ὁ τῆς πίστεως λόγος
 βεβαίως, καὶ οἱ διδάσκαλοι τοῦτον τηρούντες, ἀλλὰ
 καὶ αὐτοὶ Λατινοὶ συμμαρτυροῦσιν, ἢ τι ἄλλο, ἢ ἐν-
 διδόντων ἐστὶ τῆ ἀκολουθία τὸ λέγειν, ὅτι προσὴν ἂν
 καὶ τῷ Πνεύματι· τὸ προβάλλειν, εἰ μὴ ἐκώλυεν ἡ
 τοῦ Πνεύματος ἰδιότης. Ἄλλ' ἡμῖν οὐδὲν διαφέρει,
 εἴτε διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν, εἴτε δι' ἑτέραν κενώλυται
 καὶ ἀδύνατως ἔχει ἕως ἂν τοιοῦτόν γε ἦ, πρὸς τὸ κά-
 κεινο δεῖξαι ἀδύνατον ὅ τούθ' ἔπεται. Εἰ δὲ λέγοιεν
 Λατινοὶ ὅτι πλὴν τοῦ προβάλλειν ἐνδόνον οἱ ἄγιοι,
 ψευδῆς ἡ ὑπόνοια, τοῦναντίον γὰρ, μόνην πηγὴν
 τὸν Πατέρα καὶ μόνον αἰτίον λέγουσι, καὶ πάντα τὰ
 Πατρὸς ἔχειν τὸν Υἱὸν πλὴν τῆς αἰτίας, καὶ πολλὰ
 τοιαῦτα δι' ὧν δεικνύουσι οὐ βουλόμενοι κοινὸν εἶναι
 Πατρὶ καὶ Υἱῷ τὸ προβάλλειν. Οὐκ ἐβούλοντο δὲ,
 ὅτι ἤθεσαν ὡς ἀνάγκη τοῦτο καὶ τῷ Πνεύματι οὕτω
 δοθῆναι ἂν παρ' αὐτῶν, διὰ τὸ πᾶσαν ἐνέργειαν ἐν
 τοῖς θεοῖς μὴ ὀριζομένην ἐν προσώπῳ ἐνὶ, ἀλλ'
 ὑπερβαίνουσαν πρὸς ὅλην τὴν θείαν φύσιν ἐκτείνε-
 σθαι, καὶ ταῖς τρεῖσιν ὑποστάσεσιν εἶναι κοινόν. Καὶ
 αὐθὶς εἰ φαῖεν ὅτι τὸ Πνεῦμα Πατρὸς εἶναι, καὶ
 Πνεῦμα Υἱοῦ εἶναι, κοινόν ἐστὶ δῆπου Πατρὶ καὶ
 Υἱῷ, ἀλλ' οὐ καὶ τῷ Πνεύματι, οὐ γὰρ ἐστὶν ἑαυτοῦ
 τὸ Πνεῦμα, καὶ τοῦτο μέτην ἐρούσιν. Εἰ μὲν γὰρ
 ἐκεῖνον λέγουσιν οὕτως, ὡς ἐξ ἀμφοῖν τοῦ Πνεύμα-
 τος προβαλλομένου, τὸ τε ζητούμενον αὐθὶς λαμβά-
 νουσι, καὶ τοὺς ἐκεῖνο εἰπόντας παραξηγῶνται· εἰ
 δὲ Πνεῦμα Υἱοῦ λέγεται τῇ Γραφῇ, ὡς ταυτὸν κατὰ
 φύσιν τῷ Υἱῷ καὶ ὁμοούσιον, οὕτω γὰρ πάντες οἱ
 ἱεροὶ ἐξηγῶνται, τοῦ Πατρὸς δὲ φασιν, ὡς ἐκ τοῦ
 Πατρὸς ἐκπορευόμενον· οὐκ ἔσ' ἂν καὶ τῷ Πνεύ-
 ματι εἴη κοινόν, εἰ γε καὶ ἐν ἐκείνοις ἐστὶ διάφορον,
 ὅτι τοῦ Πατρὸς μὲν εἰρηται εἶναι ὡς ἐξ αὐτοῦ, τοῦ
 Υἱοῦ δὲ ὡς ὀκειωμένον κατὰ φύσιν αὐτῷ.

Εἰ δὲ τις καὶ τὸ Πατρὸς εἶναι λέγεσθαι τὴν κατὰ
 φύσιν ἐνότητα δηλοῦν βούλοιο τῆς αἰτίας τῷ ἐκ
 Πατρὸς σημαιομένης, συγχωροῦμεν ὅτι κοινόν ἐστὶ
 Πατρὶ καὶ Υἱῷ τὸ λέγεσθαι αὐτῶν εἶναι τὸ Πνεῦμα·
 οὕτω δὲ καὶ ἑαυτοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα δώσωμεν πάν-
 τως· ὡς γὰρ ἐκείνοις ταυτὸν ἐστὶ κατὰ φύσιν, οὕτω
 καὶ ἑαυτῷ ταυτὸν ἐστὶ κατὰ φύσιν καὶ καθ' ὑπό-
 στασιν, ἐν τε ὅν κἂν τῷ ἐσχάτῳ τῆς ἀμεταβλησίας.
 Ἐπει τοῖνον ἕπερ ἀποκρίνοντα πρὸς τὸν λόγον Λα-
 τίνου, ἀποφυγαί εἰσιν ἀεχνῶς τῆς ἀληθείας ἐκούσιοι,
 διὰ τὸ δουλεύειν καὶ θέλειν, ἢ προεληφθησαν δόξη,
 καὶ οὐδὲν ὀγιές ἢ σαφές ἔχοντα, εἰλόγως ἔρα καὶ
 διὰ τῶν φανερωτάτων τῆς πίστεως ἀρχῶν· ἅμα δὲ
 καὶ συντομωτάτῃ ἰδῶν δέδεικται ἀδύνατον εἶναι
 καὶ ἀτοπὸν τὸ καὶ τὸν Υἱὸν αἰτίον εἶναι ἢ προβο-
 λέα τοῦ ἁγίου Πνεύματος μετὰ τοῦ Πατρὸς, τοσοῦ-
 των ἐκ διαιρέσεως ἀκολουθούτων ἀτόπων, καὶ ἀδύ-

νάτων αὐτῶν, καίτοι καὶ πλείω τῶν εἰρημένων ἀκολουθεῖ τῷ δόγματι ἄποκα, καὶ οὐδενὶ σχεδὸν ἄλλῳ τοσαῦτα, ὡς ἄλλοις τε πολλοῖς, πρὸ ἡμῶν, καὶ ἡμῖν ἐν δυοὶ βιβλίοις δεδεικται τοῖς προεφημένοις.

Ἄλλ' ἡμῖν ἀρκούν ἐδοξε καὶ εἰς τοσαῦτα τὴν θέσιν ἀπεινεγκεῖν, ὣν ἐνὶ τῷ τοῦλάχιστον τὴν Λατινικὴν θέσιν ἐνισχομένην ἀποτρέψασθαι χρή. Ἐνόχο:το δ' ἂν ἐνὶ τούτων διὰ τὸ ἀναγκαῖον τοῦδε τοῦ λόγου, καὶ τὴν ἀσθένειαν τῶν πρὸς αὐτὸν, ὡς εἴρηται, ὑποκρίσεων· σοφίσμασι γὰρ πειρῶνται λύειν αὐτόν. Καλῶς ἄρα θέσιν τοιαύτην ἀρνούμεθα καὶ τῶν τιθέντων οὐδενὶ ἐθέλομεν κοινωνεῖν, νόμοις ἐκκλησιαστικαῖς ἐπόμενοι, οἱ τῶν ἑτέρα φρονούντων περὶ τοῦ Θεοῦ διεστάναι κελεύουσι.

Χαλεπὸν δὲ τὸ ψεῦδος, καὶ δεῖ αὐτὸ φυλάττεσθαι φρονεῖν, καὶ τοῖς φρονοῦσι συναναμίγνυσθαι, οὐ μόνον ὅταν ἀντικρυς καὶ κατὰ προηγούμενον λόγον τῇ ἀληθείᾳ τῆς πίστεως μάχηται, ὡς ὅταν τις λέγη μὴ εἶναι τὸν Θεὸν ἓνα, ἢ μὴ σαρκωθῆναι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, ἀλλὰ καὶ οὐ τεθέντος ἑπαταί τι ἐναντίον τῆς πίστεως. Ἐπεσοῖαι δὲ καὶ τῇ περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Πνεύματος δόξῃ Λατίνων ἐν τι τῶν ἐναντίων τῇ πίστει, οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι καὶ διδάσκαλοι καὶ ἰδίᾳ δεικνύουσι, καὶ συνοδικῶς ἀποφαίνονται, καὶ ἔργῳ βεβαιοῦσι τοὺς λόγους, οὐ φιλονεικῶς, ἀλλ' ἐκ συνειδήσεως ἀγαθῆς ἀπεβρωγότες Λατίνων, διὰ τὴν δόξαν ταύτην αὐτῶν πεντακοσιοί; σχεδὸν ἔτεσι, καὶ αὐτῷ Ἰερωνύμῳ συμβούλῳ κεχρημένοι τοῦ φεύγειν ἀπὸ ταύτης τῆς δόξης, τοιαύτης γε οὐσης; ὡς ἀληθῶς. Φησὶ γὰρ ἐκεῖνος· «Εἰ καὶ ἀποδιδόμεν τι τῷ Πατρὶ ἀξιώματος τῷ τῆς ἀρχῆς λόγῳ, οὐδὲν μέντοι πρὸς ὑποταγὴν ἢ ἐλάττωσιν κατὰ τινα τρόπον ἀφορώντες ἀποδιδόμεν τῷ Υἱῷ, ἢ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, διὰ τὸ φυλάττεσθαι τὰς τῶν αἰρέσεων ἀφορμάς.» Ὅν τρόπον φησὶ καὶ Ἰλάριος ἐν τῷ ἡ' Περὶ Τριάδος, «Τῷ τῆς θεήσεως ἀξιώματι μείζων ἐστὶν ὁ Πατήρ, ἀλλ' οὐκ ἐλάττων ὁ Υἱός, ὅς θιδοται ἐν καὶ ταυτὸν εἶναι.»

Ἐκέχηρτο δὲ ἄρα καὶ τοῖς οικειστοῖς ἀπασι διδασκάλοις, τοῖς Ἀσιανοῖς λέγω, ὀδηγοῖς τοῦ τί ἐν δέοι φρονεῖν καὶ ποιεῖν. Ἐκεῖνοι γὰρ πάντες οὐκ ἐτίθουν τὴν Λατινικὴν ταύτην πρόφασιν οὐδαμοῦ, καὶ ἀπατήδων ὡς κρημνοῦ τινος φανεροῦ, καὶ τάναντία ταύτῃ μᾶλλον ἐθεολόγησαν ἐναργῶς; δι' ὧν ἀπάντων εἰδείξαν αὐτὴν φαύλην ἠγούμενοι. Τοσοῦ-

τοῖς οὖν καὶ ἡμεῖς κεχρημένοι συμβούλοις ὡς αἰρέσεων ἀφορμὴν τὴν δόξαν φυλαττόμεθα ταύτην, οὕτε βουλόμεθα τοῖς λαοῖς μέλι διδόναι, ὅς πολλὰ ἐγκερυπταὶ δηλητήρια, κατ' αὐτὸν αὐθις φάναι τὸν Ἰερώνυμον.

Εἰ δὲ ἀναθέματι ὑποβάλλουσι τὰς αἰρέσεις; ἐκείνας πάσας, εὐχ ἰκανοποιοῦσιν ἡμῖν· Ἔθος γὰρ ἐστὶν καὶ τῶν καινετομούντων οὕτω ποιεῖν, καὶ ἔθος ἐστὶ εὖν τῆς ἀληθείας; ἀντιποιουμένων αὐτοῖς μὴ προσέχειν οὕτω ποιούσιν. Ἐν γὰρ ταῖς εἰς ἄποκτον ἀπαρτωγαῖς; οἱ πρὸς τὴν ἀλήθειαν διαφερόμενοι, ἐπεὶ μὴ ἠδύνατο λύειν τὴν ἀκολουθίαν, τῇ ἀρνήσει τοῦ ἀτόπου ἐπειρῶντο αἰτίας; τε αὐτοῦς ἀκαλλάττειν, καὶ τὸ ἠγούμενον βεβαιοῦν. Ἐδόκουν δὲ τοῖς ὀρθῶ φρονού-

σιν ἀνεκτότεροι μὲν διὰ τὴν ἀρνησιν τοῦ ἀτόπου, οὐ μὴν προσδεκτοί, εἰ μὴ τὸ ἠγούμενον ἀρνήσαιτο, ὅς ἑπαταί τὸ ἄποκτον ἐκεῖνο ἐξ ὑγαινοῦσης ἀκολουθίας. Παραδείγματός; χάριν οἱ περὶ τὸν Ἠύβρον, ἐν θέλημα καὶ μίαν ἐνεργεῖαν τιθέντες ἐν τῷ Χριστῷ, ἐπεὶ ἐνεκαλοῦντο τὸ ὄπὸ τῶν ὀρθοδόξων, τὸ καὶ μίαν φύσιν τιθεῖναι, ἂν οὕτως ἐν τῷ ἡμετέρῳ ἐσποσῆ ἐκ τοιαύτης ἀκολουθίας, ὅτι εἴ ἐνόηται τῆς ἐνεργείας, καὶ ἡ ἐνόητος ἂν ἀκολουθῆσαι τῆς φύσεως; διὰ τὸ κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν φύσεων καὶ τὸν ἀριθμὸν εἶναι τῶν κατὰ φύσιν ἐνεργειῶν. Ἐν τῷ παρόντι δὲ οὐ διεκωνιζόμεθα τιθεῖναι καῦτα ἡμερωμένως; ἀλλ' ὡς ἐν τόπῳ μόνον χάριν ἐκεῖνοι τοῖνον μὴ θυνάμενοι λύειν τὴν ἀκολουθίαν, πρὸς τὴν ἀρνησιν τοῦ ἀτόπου κατέφευγον. Καίτοι ἴοντο λύειν, καὶ πολλὰ λέγοντες, ἀλλ' ὡς σφριζόμενοι ἀπεπέμποντο. Προτεῖχε δὲ εἴ τοιαύτη ἀρνήσει τῶν ὀρθῶ φρονούντων οὐδεὶς, ἀλλ' ἀπῆφου ἐξ αὐτῶν μᾶλλον τὴν ἀρνησιν τῆς μίης ἐνεργείας; ἡ τιθεμένη, εἰ καὶ αὐτοῖς ὁμολογούμενον ἄποκτον ἢ ἐνόητος τῆς φύσεως ἐν Χριστῷ εἶπετο. Καὶ οὕτε τὸ ἀρνεῖσθαι τὸ ἐπόμενον ἐξ αὐτοῦ αἰτίας; ἐτίθη, οὕτε τὸ ὄπὸ τινος; εὐλαθείας πρὸς τὴν δόξαν ἐκείνην κενιῆσθαι δοκεῖν· ἐδοῦλοντο γὰρ ἐπετέθεν τὴν ἀνωπύνην θέλησιν καὶ ἐνεργεῖαν ἐν Χριστῷ δεικνύντι ὑποτεταγμένην τῇ θεῖᾳ τάξει, οὕτως ἀπαρτράπτῳ, ὥστε καὶ ἐν αὐτῶς γίνεσθαι. Ἠγούμενοι δὲ, καὶ οὐδὲ διδασκόμενοι μεθεῖν ἠθέλον, ὅτι ἐὸ ἀπλῶς ἐν καὶ τὸ εἴ τάξει ἐν θεϊνήνοχῃ. Καὶ τὸ μὲν εἰότερον μόνον εὐσείθου ἂν λέγοντες, τὸ δὲ καὶ ἀπλῶς ἐν τιθέντες, ἢ τιθεῖναι δοκούντες, καὶ τὴν ἐνόητος τῆς φύσεως συνεισέγουσι. Καὶ οἱ τὴν μίαν φύσιν τιθέντες ἐν τῷ Χριστῷ οὕτε κάθος ἔλεγον προσάπτειν τῇ θεῖτῃ τοῦ Χριστοῦ, οὕτε κατὰ φαντασίαν αὐτὸν πεπονθέναι, ἢ ψιλὸν ἀνθρώπων γεγονέναι, ἢ ἢ ἡκαυον ὄπὸ τῶν εὐσεβοῦντων φέρειν τὴν θέσιν αὐτῶν, ἀλλὰ καῦτα καὶ ἀναθέματι καθωπέδαλλον. Καὶ τὸ κινητικὸν δὲ αὐτῶν ἀληθῶς εἶχε τινα φαντασίαν, ὡ γὰρ ἠρωῦντο τὴν ἀληθῆ συνδρομὴν εὖν δύο φύσεων ἐν Χριστῷ, ἢ μετὰ τὴν ἑκαστὴν συγκεχῶσαι πάντας, καὶ εἰς μίαν ἀνακεκρῶσθαι φύσιν, ἐπίσσειον οὕτως εἰ φανεροῦς· ἀλλὰ φύσιν καλοῦντες τὴν οὐσίαν καὶ τὸ εἶδος, οὐκ ἠνεύχοντο δύο τιθεῖναι φύσεις ἐν Χριστῷ. Ἦνοντο γὰρ ἀδύνατον ἐν δυνάσει εἶδει, καὶ ταῦθ' οὕτως καὶ ὄπῳ καὶ παντὶ δικακριμένοις, μίαν εἶναι ὑπόστασιν τὴν τοῦ Χριστοῦ ἐν θεότητι δηλονότι καὶ ἀνθρωπότητι· τοῦναντίον γὰρ μᾶλλον ἴοντο ἀληθέστερον εἶναι, ἐν πλείους ὑπεστάσεις τῆς αὐτῆς φύσεως; κατὰ τὸ εἶδος μετέχωσιν. Ἐπεὶ δὲ ὁ θεάνθρωπος μόνος ἦν, καὶ οὐδεὶς αὐτῷ τῆς θεανθρωπότητος ἐκοινῶναι, οὕτε οἶόν τι ἐστὶν ἐν τῷ παντὶ αἰῶνι κοινωνῆσαι τινα συνδρομῆν· ἔλεγον ἐπ' αὐτοῦ τὴν τε φύσιν καὶ τὴν ὑπόστασιν, καὶ αὐτῶ εἶναι τὸν θεάνθρωπον, καὶ τὴν αὐτοῦ θεανθρωπότητα· ὥστε πρὸς λόγον χάριν ἦλασιν καὶ ἡλιότητα, ἐνὸς ὑποσ ἡλίου, ὡς; δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων μοναδικῶν. Εἶναι δὲ τὴν μὲν θεανθρωπότητα φύσιν, ὑπόστασιν δὲ τὸν θεάνθρωπον, καὶ οὕτω δύο φύσεις ἐν Χριστῷ, τὴν θεότητα καὶ τὴν ἀνθρω-

πόηται εἰς μίαν φύσιν συναλθεῖν τὴν Θεανθρωπότητα, ὡς περ ψυχὴν καὶ σῶμα ἀνθρώπου εἰς ἀνθρώπιότητα.

Ἄλλ' οἱ μετὰ τῆς ἀληθείας ἰστάμενοι, καὶ ταύτης ἐπίτροποι γεγονότες, ἐκ Θεοῦ τοῖς Χριστιανικοῖς λαοῖς, οὔτε τῇ ἀρνήσει τῶν ἀτόπων ἐκείνων προσηύχον, ἀλλὰ μᾶλλον ἀπήτουν τὴν ἀρνήσιν τῆς μιᾶς φύσεως, ἢ τιθεμένη καὶ τὰ ἐκείνοις ὁμολογούμενα ἄτοπα ἐκεῖται, οὔτε εἴ τι καὶ εἰς προετοῦς πρόσσει τῶ τούτων κινητικῶν, τοῦτ' ἐσκόπου, καίτοι καὶ τοῦτο πολλῆς γέμει πλάνης, εἴ τις ἐξετάσει καλῶς, ἀληθείας τινὸς ἐπιχωρησάμενης χροιά. Ἄλλ' εἰ καὶ παντάπασιν ὀρθὸν ἦν, μέλι τοῦτο ἐνόμιζον εἶναι πολλὰ ἐγκρύπτου ὡς ἀληθῶς δηλητήρια, καὶ ἀρχὴν πολλῶν καὶ μεγάλων αἰρέσεων, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἐβούλοντο συγχωροῦντες αὐτῶν, τὰς αἰρέσεις ἐκείνας ἀνανεοῦν, ἄς ἐκριζώσασαι πολλῶν ἰδρώτων τῇ Ἐκκλησίᾳ εἰδέσθην. Ἦγνούον δὲ ἄρα οἱ περὶ τὸν Ἐκτυχῆ, οὔτε διδοσκόμενοι μαθεῖν ἦθελον, ὅτι φύσεις εἰς μίαν φύσιν συναλθεῖν, ἀτελεῖς καὶ μὴ ἐχούσας εἶδος πεπληρωμένον, ἐγχωρεῖ, ὡς περ εἰς μίαν φύσιν τὸ ἀνθρώπινον εἶδος, δηλονότι ψυχὴ καὶ σῶμα, συνέρχεται ἀνθρώπου, ὧν οὐδέτερον εἶδος ἔχει πεπληρωμένον, ὡς οὐδὲ φύσις καὶ οὐσία ἂν εἴη κυρίως, ἀλλ' ἢ μόνον ὡς ἀρχαὶ φύσεως, καὶ μέρη τοιαῦτα εἶδους καὶ ὕλης ἔχοντα λόγον, τελείας δὲ φύσεις εἰς μίαν συναλθεῖν, ὡς περ ἡ θεία καὶ ἡ ἀνθρώπινη ἐστίν, ἀμήχανόν ἐστι μὴ τῆς ἐτέρας, ἢ καὶ ἐκατέρας φθειρομένης δέηπου, καὶ τὸ ἀρνεῖσθαι ταῦτα ἐκείνους· ἤρνευτο δὲ. Οὐκ ἔπεισε τοὺς εὐσεβεῖς προσήκασθαι τὴν τῶν ἀτόπων τούτων ἀρχὴν, ἀλλ' αὐτὴν μᾶλλον ἀπήτουν ἀρνεῖσθαι, τούτῃσιν ἀρνεῖσθαι μὲν φύσιν μίαν ἐν τῶ ἡμετέρῳ γεγονέναι Δεσπότῃ μετὰ τὴν τῶν δύο φύσεων ἔνωσιν, ὁμολογεῖν δὲ, ὅτι καὶ συνῆλθον ἐν τῶ Χριστῶ δύο φύσεις ὡς ἀληθῶς, καὶ δύο μετὰ τὴν ἔνωσιν ἔμειναν, ἅτε εἰς ἕν πρόσωπον καὶ μίαν ὁπόστασιν συναληλυθῶσαι ἀτρέπτως καὶ ἀμυγῶς.

Ταυτὸ δὲ πᾶσι συμβέβηκε τοῖς ὀπισθοῦν πρὸς τὴν ἀληθειαν καὶ τὴν κοινὴν πίστιν διανοηγμένοις ἐν πλείονι τε καὶ μείζονι ἄποστασει ὁμοίως, καὶ πᾶσιν ἐκείνοις οἱ τῶν ἀρχαίων δογμάτων ἔχοντες, τὸν ἴσον τοῖς εἰρημένους τρόποις ἐχρήσαντο. Οὐδ' ἡμᾶς τοῖνον οἱ καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ Πνεύματος αἰτίον λέγοντες μετὰ τοῦ Πατρὸς δύναται παθεῖν, ἢ τὴν δόξαν προσήκασθαι, ἢ ἐφ' ὅσον διαφερόμεθα κοινωνεῖν αὐτοῖς, κἄν μυριάκις τὰ ἄτοπα ἐκκηρύττωσιν, ἐφ' ἃ οὐ μόνον τὸ δόγμα φέρειν αὐτῶν· οὔτε τοὺς Πατέρας ἡμῶν ἐπειθον, ἐξ αὐτῶν τῶν ἐτῆς προσθήκης καιρῶν οὕτως ἐξαιτώμενοι σφᾶς αὐτοὺς, καὶ τὴν κοινωνίαν παρ' αὐτῶν ἀπαιτοῦντες· οὔτε τὸ μάλιστα κινητικὸν αὐτῶν, ἢ τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα κατὰ φύσιν ἀκραιφνῆς ὁμοιότης, ἢ ὁμοουσιότης πιστευομένη, καὶ παρ' ἀμφοῖν ὁμοίως τῇ τοῦ Χριστοῦ χάριτι δύναται παθεῖν ἡμᾶς τὴν καινονομίαν ταύτην πρὸσῆκασθαι, ὡς ἀναγκαίως συνημένην αὐτῇ. Ὁμοούσιον μὲν γὰρ πιστεύομεν εἶναι τὸν Υἱὸν τῶ Πατρὶ, ἀλλὰ τοῦ πατρικοῦ ἀξιώματος διεργεῖν αὐτὸν διδοσκόμεθα παρ' αὐτοῦ τε καὶ τῶν

αὐτοῦ· τοῦτο δὲ ἐστίν, ὡς αὐτοῖ φασί, μετ' αὐτοῦ ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ αἶτιον τῶν ἐξ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς φυσικῶς προϊόντων θείων προσώπων, τοῦ Λόγου τε καὶ τοῦ Πνεύματος.

Καὶ ἡμεῖς μὲν ἐν τῷ Συμβόλῳ λέγοντες ἐκ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα μόνον, καὶ οὐδὲν προστιθέντες ἐν αὐτῷ, καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ὁμοούσιον εἶναι τῷ Πατρὶ, καὶ τὸ Πνεῦμα Πατρὶ καὶ Υἱῷ συμπροσκυνούμενον εἶναι καὶ συνδοξάζομενον συνομολογούμενον ὡς· οὐκ ἂν ἡμᾶς δύναται περιγραφεῖν οὐδεὶς· οἱ δὲ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα προβάλλεσθαι προστιθέντες οὐ συνομολογοῦσιν ἐν ταυτῷ καὶ τὴν τῶν ἀτόπων ἐκείνων πάντιον φυγὴν, ὡς ἂν ἀκίβδουνο ποιοῖντο τὸ κήρυγμα τοῦ συντρεφομένου· αὐτῶν, τῶν συνέπεσθαι δοκούτων ἔλαυνομένων, εἰ καὶ ἐδόκουν μόνον οὐκ ἔντα τοιαῦτα. Νῦν δὲ καὶ παντὸς μᾶλλον ἀκολουθεῖ πολλὰ μὲν τῇ δόξῃ, τοῖς δ' αὐτῇ τιθεμένοις ἐν τῇ ἐκ πάντων τοῦλάχιστον ὅπερ προσήκει τῷ θεμελίῳ τῆς δόξης, ὅτι ἐκ πάντιον ἂν ἔλοιτο· ἀγνοοῦσι δὲ καὶ οὔτε διδοσκόμενοι μαθεῖν ἀνεχόμενοι, ὡς τὸ εἶναι τι ἐκ τίνος, καὶ τὸ εἶναι τίνος, οὐκ ἐξ ἀνάγκης συνέρχονται, ἀλλ' ἐστίν οὐ χωρίζονται· εἶον συνέρχονται μὲν, ἐπειδὴ ἀναφέρωμεν τὸ Πνεῦμα πρὸς τὸν Πατέρα, οὐκ ὡς ταυτὸ δύνασθαι, ἄλλο γάρ, φησὶν ὁ Χρισόστομος, τὸ Θεοῦ, καὶ ἄλλο τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ, περὶ τοῦ Πνεύματος τὸν λόγον ποιούμενος, ἀλλ' ὡς συναληθεῖσιν χωρίζονται δὲ ἐπειδὴ ἀναφέρωμεν τὸ Πνεῦμα πρὸς τὸν Υἱὸν, ὅθεν καὶ οἱ τῆς β' συνόδου Πατέρες τῆς ἀπαρτίσεως τοῦ Σύμβολου, διὰ καὶ αἰλοῖται· σύνοδοι ἐρησιγάσαν ὡς ἀνευδιῶς ἔχοντες, ὁμοούσιον μὲν τίθεισιν τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα ἀμφοῖν προσκυνεῖσθαι καὶ συνδοξάζεσθαι, ἐκ δὲ τοῦ Υἱοῦ οὐ λέγουσιν ἐκπορεύεσθαι, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγουσι μόνον. Καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος αὐτὸς, καὶ ὁ μακάριος· αὐτοῦ μαθητῆ· Ἰωάννης, Πνεῦμα μὲν ἀληθείας ἀποκαλεῖ, εἶπεν αὐτοῦ τοῦ Λόγου, ἐκπορεύεσθαι μὲν ἐξ αὐτοῦ διεκρίσασθαι τοῦ Πατρὸς. Καὶ Παῦλος· τὸ Χριστοῦ στόμα, ἐκ τοῦ Θεοῦ μὲν εἶναι λέγων τὸ Πνεῦμα καὶ τοῦ Θεοῦ, τῷ μὲν τὴν αἰτίαν σημαίνων, τῷ δὲ τὴν φυσικὴν συγγένειαν τῆς θεότητος, ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ οὐδαμῶς λέγων, ἀλλ' ἢ μόνον Πνεῦμα Υἱοῦ καὶ Πνεῦμα Χριστοῦ, καὶ ὅλων δὲ εἶναι τὸ ὁμοούσιον ἐτέρῳ τινὶ οὐκ ἐξ ἀνάγκης καὶ αἶτιον ὑπέρτερον θεάτερον εἶναι εἰσάγει, διὰ καὶ τῇ μὲν ἐνόηται τῆς οὐσίας ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ Πνεύματι· οὐ λυμαίνεται, τὸ μὴ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ὑφιστάσθαι τὸ Πνεῦμα, ἢ προελθεῖν αἰτιατῶς ἐγχωροῦν, ὁμοούσιον τε εἶναι αὐτῷ, ὡς τὴν αὐτῷ ἀριθμῷ λαίβανον οὐσίαν ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, ἦν ὁ Υἱὸς ἐκτίθεν λαμβάνει γεννώμενος, τῷ τοι καὶ Υἱοῦ Πνεῦμα λέγεται εἶναι, καὶ μὴ εἶναι αὐτοῦ πρόβλημα ἢ ἐκπέφυμα· τὸ δὲ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ὑφιστάσθαι ἂν πολυλαῖς ἀληθείαις λυμαίνεται, ὡς νῦν τε εἶρηται καὶ ἐν ἄλλοις διὰ πλείονων τε καὶ ἀναργέστερον ἀποδέδεικται, ὧν χρὴ ἀναιρουμένων διὰ τοῦτο μὴ περιορᾶν ἡμᾶς.

Ἐφρῶντιζον δ' ἂν καὶ Λατῖνοι, εἰ μὴ τῇ προλήψει ἐδούλευον ἀντὶ τῆς ἀκριθείας καὶ τῆς δεκαίας τε

καὶ προχειροτάτης εἰρήνης τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Χριστοῦ. Ἄλλ' ἡμεῖς τὸν τε Υἱὸν ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, καὶ τὸ Πνεῦμα ὁμοούσιον τῷ Υἱῷ πιστεύοντες εἶναι, καὶ Πνεῦμα Υἱοῦ τὸ τοῦ Πατρὸς εἶναι Πνεῦμα πιστεύοντες, καὶ ὡσαύτως ἐδὲ γὰρ εἰς τὴν τῆς φύσεως ἡκον ἐνότητά, τῶν τῆ πατρικῆ μέντοι γὰρ ὑποστάσει προσηκόντων διαφερόντως, εἶτον προσωπικῶς ἀρμοτιόντων, ἐπίτης τὸ τε Πνεῦμα καὶ τὸν Υἱὸν εὐσεβῶς ἀποκλειόμεν, τῷ ἀκνωκωνήσῃ τῶν ἰδιαζόντων ἐνθεωρουμένων ἐκάστῃ, καὶ τὴν ἀληθινήν Τριάδα δεικνύντες, καὶ τὴν ἀκραιφνεστάτην αὐτῶν ἐνότητα ὑπερεθέτοντες, ὡς διὰ ταύτην οὐσαν τεταύτην οὐκ ἂν τῆς Τριάδος σωθησομένης, εἰ μὴ τὸ τῶν ἰδιωμάτων ἀμιγῆς περὶν διακρίνοι.

Ταῦτα δὲ εἰσιν ἐπὶ τοῦ Πατρὸς, τὸν τε Λόγον γεννηθῆναι, καὶ τὸ Πνεῦμα προβάλλειν, καὶ ὡς εἰπεῖν συνελόντες, ἢ ἀρχὴ, ἢ τὸ πηγαῖον, ἢ τὸ αἰτιον, ἢ τὸ κληρονομον, ἢ τὸ γόνιμον· ταῦτα γὰρ εἰσι τὸ αὐτὸ δυνάμενα πάντα ἐν γὰρ τῷ προκειμένῳ, καὶ ὡς ταυτὸ δυνάμενοι, οἱ διδάσκαλοι κέχρηται μόνῃ τῷ Πατρὶ ταῦτα διαβρήθην διδόντες, καὶ οὕτε τὸν Υἱὸν προβολία, οὕτε τὸ Πνεῦμα πιστεύομεν ἐγγυρῶνι τυγγάνειν γεννήτορα, ἕως ἂν ὁ Πατὴρ μόνος Πατὴρ ἦ, τουτέστι γεννήτωρ καὶ προβολεύς. Κοινωνεῖ γὰρ ὁ Πατὴρ τῷ ἰδίῳ Υἱῷ τῶν ἰδίων ἀγαθῶν, οὐ τῆς ἐν αὐτοῖς αὐτοῦ ἰδιότητος, ἣν ἔχει, τῷ τούτων εἶναι πάντων ἀρχὴ καὶ πηγὴ τοῖς ἐξ αὐτοῦ προεληλυθόσι συμπῶως καὶ συναϊδίως, ὡς δὲ καὶ τῷ Πνεύματι. Οὕτε τοίνυν καὶ τοῦ Πνεύματος κοινωνεῖ τῷ Υἱῷ, καὶ ὡς εἶσιν ἐν τῷ Πατρὶ συμπῶως καὶ ὑπερνωμῆως τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον, καίτοι γὰρ ἐξ αὐτοῦ προεἶναι ἀρρήτως, καὶ διακρίνεσθαι πιστευόμενον· οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς λαμβάνει τοῦτο γεννώμενος ἐκ Πατρὸς τῆ φύσει συνόν, ἅτε τὴν αὐτὴν ἀριθμῶ φύσιν ἔχον, ἀλλ' οὐ λαμβάνει παρὰ τοῦ Πατρὸς τὸ προβάλλειν τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐπιστέλλειν· τοῦτο γὰρ λαμβάνει ἂν ἦν τὴν πατρικὴν ἰδιότητα· οὕτε λαμβάνει προβεβλημένον. Ἄμα γὰρ πάντα ἐκεῖ καὶ συναϊδίως εἶσι, καὶ τὸ λαμβάνει τὸν Υἱὸν ὅτι οὐδὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς, τὸ γεννώμενον ἔχιν, ἢ ἔχοντα γεγονῆσθαι, οἱ διδάσκαλοι καλῶς φρονούντες ἐνόησαν. Καὶ τὸ τὸν Πατέρα ἔχειν τοῦ τὸν Υἱὸν ἔχειν οὐδαμῶς εἶσι πρότερον· οὐδὲ γὰρ ἢ τοῦ προτέρου τάξι· ἐν τοῖς συναϊδίσις τε καὶ συμπῶσις εἶσιν, ἀλλ' ἢ μόνον ἢ τῆς αἰτίας, καὶ διὰ τὴν αἰτίαν τάξις εἶσι· τουτέστιν ἢ τὸ προαγαγεῖν τε καὶ προεληλυθέναι, ἢ τὸ διαφόρως προεληλυθέναι· ὧν θάτερον μὲν τῷ Πατρὶ πρὸς τὰ ἐξ αὐτοῦ, θάτερον δὲ τοῖς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀρμόττει πρὸς ἄλληλα.

Ὅσπερ οὖν ἔχει τὸ εἶναι παρὰ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς καὶ οὖν αὐτῷ πάντα, ἀλλ' οὐκ εἶσι τούτων αἰτιος ἑαυτῷ οὐδ' ὄλω, τούτῃ γὰρ μόνῃ διακρίνεται τοῦ Πατρὸς, ἐπεὶ τῷ ἔχειν πάντα καὶ ὡσαύτως, τῷ Πατρὶ πῶς ἂν διακρίνοιτο; οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα ἔχειν ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀπαρραλλάκτως ὡς ὁ Πατὴρ, συμπῶκός τε καὶ συνδιήκον αὐτῷ παρὰ τοῦ Πατρὸς, οὐδὲν ἤττον οὐκ εἶσι τοῦ Πνεύματος αἰτιος, οὐθ' ἑαυτοῦ, οὐθ' ὄλω. Εἰ δὲ αἰτιος ἦν ὄλω τοῦ Πνεύματος, τί γοῦν ἐκώλυε ταύτη καὶ τοῦ Πατρὸς αἰτιον

αὐτὸν εἶναι, τοῦ ἐν Πατρὶ Πνεύματος αἰτιον ὄντα; οὕτε γὰρ οἶδν τε λέγειν αὐτοῖς, δεῖ τῶν ἐν Πατρὶ αἰτιος αἰτιος· ὧν, οὐκ εἶσαι καὶ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς αἰτιος, εἰργούσης αὐτοῦ τῆς ἀπλῶς ἀπλότητος τοῦ Πατρὸς· οὕτε δύνανται λέγειν, μὴ ταυτὸν εἶναι καθάπερ τὸ ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ Πνεῦμα ἄγιον· οὕτε πιστεύουσι δῆπου μὴ ἐνοσιδῶς καὶ ἀμφω προβάλλειν τὸ Πνεῦμα, οἷ γε καὶ διὰ τοῦτο δισχυρίζονται, μὲν ἀμφω τοῦ Πνεύματος ἀρχὴν εἶναι. Οὐκοῦν ἀνάγκη καὶ τοῦ Πατρὸς αἰτιον εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ ἐν Πατρὶ Πνεύματος αἰτιον ὄντα, ὡς εἶρηται. Τοῦτο δὲ οὐ χρεὶ περι γὰρ τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱὸν δεδιέναι. Φρονεῖν μὲν οὖν οὕτως καὶ πᾶσα ἀνάγκη, δεῖ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἐν τῷ Υἱῷ αἰτιος ὧν καὶ αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ αἰτιος· ὡς εἰ καὶ μὴ δι' οὐδὲν ἕτερον, δι' αὐτὸ γὰρ τοῦτο, οὐκ ἔχρη οἰεῖσθαι τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ Πνεύματος αἰτιον, ἵνα μὴ τὰ τῆς θεογονίας ἀντιστρέψασθαι κινδυνεύσῃ. Τὸ δὲ ὄλω ἀξίον συμπροάγειν τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν, τὸ φυσικῶς αὐτὸ καὶ συναϊδίως ἐκ Πατρὸς συμπροῖν Πνεῦμα ἄγιον, τίνα ἔξει εὐπρέπειαν; Ὅσπερ γὰρ ἐν πᾶσι, ἐν οἷς εἶσι τὸ κατὰ χρόνον πρότερον, τῆ τῆς αἰτίας· τάξις συνόν, ἀδύνατόν εἶσι τοῦτο καὶ ἀνακόλυθον· οὕτως οὐδὲν ἤττον καὶ ἐν οἷς ἢ κατὰ τὴν αἰτίαν τάξις εἶσιν· ἀνευ τῆς χρονικῆς προηγήσεως, ἀνατροπὴ γένοιτο· ἂν τῆς τοιαύτης τάξεως τοῖς ὁρθῶς λογίζεσθαι δυνάμενοις τὸ τὸ αἰτιατὸν τῆ ἑαυτοῦ αἰτία συνυφιστάκτειν τὸ συναιτιατὸν καὶ τοῦ συναιτιατοῦ τῷ αἰτιῷ τῷ κοινῷ συναίτιον γίνεσθαι, συμπροῖντο; τε ἀϊδίως, καὶ πρὸς τὴν κοινήν αἰτίαν προσεχῶς τεταγμένοι, τὸ γὰρ εἰς τὴν ἐξίστην δύναμιν ἦκον τοῦλάχιστον· τοῦτο γὰρ καὶ Λατίων διδάσκει. Τσοῦτων τοίνυν ἐπομένῃ τῆ θέσι Λατίνων, δεῖ γὰρ δι' ἐλαττόνων, ὡς ἐξ ἀρχῆς προθέμεθα, συμπεραίνειν, ἢ πάντα ταῦτα δεῖ ἀκηρύττειν αὐτοῖς ἐν τῷ Συμβόλιῳ οὐ καὶ τὴν κεινοτομίαν πεποιήναι. Καίτοι λήσει τι καὶ τῶν ἀτόπων σιωπηθῆναι, ἵσως παρὰ τε ἡμῶν καὶ αὐτῶν δυνάμενον κλειόνι ἂν ἐπιστάσι εὐρίσκεισθαι· τῷ γὰρ ψεύδει πλείω τὰ ἀτοπα ἔπειτα, ἢ καὶ τὴν πηγὴν αὐτῶν ἐκ μέσου ποιεῖν. Καίτοι καὶ τὸ πρότερον οὐκ ὀρεῖ, εἰ καὶ οἶδν· ἦν γίνεσθαι, πῶν τε εἰρημένων καὶ πολλῶν ἄλλων ἕνεκα· οὐκοῦν θέσι γ' ἂν τὸ δεύτερον πράττειν.

Τὸ δὲ τὴν Σαβέλλειον συναϊδίῃν ἐκηρύττειν καὶ τὸ διτόν τῆς ἀρχῆς καὶ τὰ τοιαῦτα καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα προβάλλεσθαι κηρύττοντας καὶ τὸν Υἱὸν ἀρχὴν εἶναι κατ' αὐτοῖς τοῦ Πνεύματος, αἰτιον δὲ, ὡς ἂν Γραικοὶ φαίεν, αὐτοὶ φασι, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ὑπαρκτικὸν εἶναι ἢ τὸ ὑφαστῶς εἶναι ἔχειν, εἰ καὶ ταῦτα ἐπαγγέλλονται ἐξιδῆσθαι, σοφιστικῶς καὶ παρακρούμενοι τοῖς ἐνοῦσθαι προθυμωμένους αὐτοῖς ἄλογως τε καὶ ἀνευλαθῶς, ὡσπερ δὴ καὶ τοὺς τάναντια τούτων λέγοντας εἰδασκάλους οἷς ἡμεῖς ἐπειδόμεθα παρεξηγοῦνται σοφιστικῶς, πρῶγμα πᾶσι τοῖς ὁμοίως πεπονητοῖς συνεισομένῳ· τοῦτο τοίνυν οὐδένα τῶν νοῦν ἐχόντων καὶ εὐδότηων καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἐντεθραμμένων δογμασι τε καὶ πράγμασιν ἐπισπάσεται βελτίω δόξαν περὶ αὐτῶν ἔχειν, ἢ ἢν οἱ Πατέρες ἡμῶν περὶ αὐτῶν δι-

καίως ἐσχῆκασι, καὶ φειδοὶ σιγάσω. Τὰ δὲ βιβλία ἄ
κρηύττει· ἡμεῖς δὲ χάριν ἔχομεν τῷ φωτισάντι
ἡμᾶς ἀγίῳ Πνεύματι περὶ τῆς ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπο-

ρεύσεως, ἣ δόξα καὶ τῷ ὁμοουσίῳ Υἱῷ καὶ τῷ Πα-
τρὶ, τῇ μακαρίᾳ Τριάδι ἐν ἐνότητι φύσεως ἀκρά-
νυν τε καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΟΥ ΣΧΟΛΑΡΙΟΥ

ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΘΗΚΗΣ

ΗΝ ΕΝ Τῷ ΣΥΜΒΟΛῳ ΤΗΣ ΠΙΣΤΕΩΣ ΠΡΟΣΕΘΗΚΑΝ ΟΙ ΛΑΤΙΝΟΙ.

Ὅθεν μὲν καὶ ὅπως ἐπὶ τὴν ἐν τῷ συμβόλῳ προσ-
θήκην οἱ Λατίνοι κενήντηται, ἄλλης ἀν γένοιτο χρείας
ἐξετάζειν τε καὶ σκοπεῖν· προσέθεσαν δὲ ὅπως ποτὲ
δόξα τῷ συμβόλῳ τῆς πίστεως οὐ μικρὸν, οὐδὲ μι-
κρῶς ἐρεύνης δεόμενον. Οὐ γὰρ μικρὸν, εἴτε προάγει
ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος· ἐτέραν θεῖαν ὑπόστασιν, ὡς αὐ-
τὸς ἐκ τοῦ Θεοῦ προάγεται ὑπόστασις καὶ θεία, εἴτε
καὶ μὴ· καὶ διὰ τοῦτο τῆς τῶν Λατίνων ἀπέσχετο
κοινωνίας ἡ τῆς Ἀσίας σύμπασα καθοσίωσις· οὐκ
εὐθὺς μὲν, οὐδὲ καθάπαξ, ἀλλ' ἐπὶ πολλὰς ἐπιστο-
λαῖς, καὶ προσβελαις, ἐπὶ πολλοῖς ἔτεσι διορθώσασθαι
πειραθέντες, ἀπέκαμόν τε καὶ τῆς ἰατρείας ἀπέ-
γνωσαν. Καίτοι καὶ ἄλλων ἕνεκα ἐνεκάλουν ἐκείνοις
πρότερον οἱ Πατέρες ἡμῶν, οἷόν ἐστι καὶ τὸ τῶν
ἀζύμων καινοτόμημα. Ἀλλ' ὡσπερ κορωνίς, καὶ δι'
ἦν οὐκ ἔτι ἦσαν ἀνεκτοὶ τῶν καινοτομιῶν, ἡ ἐν τῷ
συμβόλῳ γενομένη προσθήκη τὴν διάστασιν δικαιοῦ-
τερον ἐπηνάγκασε.

Τρία δὲ ταῦτα δεινὰ τοῖς ἐν Ἀσίᾳ πατριάρχασι
ἐδόκει περὶ Λατίνων, εὐθὺς τὴν προσθήκην πεποι-
μένων· ὅτι τε προσετίθουν τῷ συμβόλῳ τῆς πίστεως
πρᾶγμα τέσσαρσιν οἰκουμενικαῖς συνόδοις μετὰ τὴν
τρίτην πεφυλαγμένον, καὶ τοὺς ἐκείνης διορισμούς·
καὶ ὅτι μόνοι τοῦτο ἐτίλμων· καὶ ὅτι ἐδόξον προσε-
τίθουν ἥκιστα γνώριμον. Μέχρι τοίνυν τούτου τὸ
πταίσμα τῶν Λατίνων ἐστὶ. Καὶ τὸν λόγον τοῦ σχι-
σματος οἱ καινοτομοῦντες ἀνευ τοῦ μεζονος μέρους
τῆς Ἐκκλησίας, οὐκ οἱ μὴ βουλόμενοι συγκαίνοτο-
μεῖν καὶ συγκινδυνεύειν ἀφελουσιν. Ὅτι δὲ καὶ αὐ-
τοὶ Λατίνοι τότε συνῆδον ἑαυτοῖς ἡδικηκόσι, τεκ-
μήριον ἐναργέως, ὅτι πατριαρχῶν εἰδωλα τεσσάρων
εὐθὺς χειροτονήκεσαν, ἄλλων τοὺς ἀληθεῖς ὁρό-
νους ἔχόντων, ἀνθούνας δυνάμει καὶ πλήθει τῆς τε
σοφίας καὶ τῶν ἄλλων πάντων καλῶν. Εἰ μὲν γὰρ
ἴδύνατο μόνος ὁ Ῥώμης καινοτομεῖν, τί ἦν τῶν
πατριαρχικῶν εἰδωλῶν ἡ χρεία; Καὶ εἰ μόνος ὁ Ῥώ-
μης οἰκουμενικὴν συγκροτεῖν δύναται σύνοδον, καὶ
τὰ περὶ τὴν πίστιν ὀρίζειν, τί ταύτης ἔδει τῆς πλά-
σεως; Εἰ δ' ἀπογόνους τῆς τῶν ἀληθῶν πατριαρχῶν
συνεργείας καὶ κοινωνίας πατριάρχας δημιουργεῖ,
ὡς οὐκ ἂν ἄλλως οἰκουμενικὴν ἔξω δυνάμειν, οὐκοῦν
καὶ τὴν προσθήκην φαύλως ἐποιεῖ, οἰκουμενικῶς
ταύτην ποιούμενος. Εἰ γὰρ τοὺς πατριάρχας πρότε-

ρον πλάσεως εἴτα προστίθει, σχῆμα γούν οἰκουμενι-
κὸν εἶχεν ἂν ἡ προσθήκη· νῦν δὲ μετὰ τὴν
προσθήκην καὶ τὴν διαίρεσιν τοῦ πατριάρχας χει-
ροτονῶν, εἰ μὴ μέρη τούτου ποιῆ, τῆς προσθήκης
ὡς ἀδίκως γενομένης καταψηφίζεται. Καὶ αὐτὸ δὲ
τὸ πατριάρχα; χειροτονεῖν ὅσον ἐστὶν εἰς φιλονεικίας
ἀπόδειξιν πᾶς νοῦν ἔχων σκοπεῖτω· ποῦ γὰρ ἐξῆν
τῷ Ῥώμης ἀρχιερεὶ πατριάρχας χειροτονεῖν; Οὐδα-
μοῦ δήπου, οὐδ' ἐκ τοῦ μὴ συμφωνεῖν αὐτῷ τοὺς
λοιποὺς πατριάρχας, εἴτε δικαίως εἴτε καὶ φαύλως
εὐλογον ἂν εἴη πράττειν αὐτὸν ὅπερ οὐκ ἔξεστι.
Μᾶλλον γὰρ ἂν ἦν οἰκουμενικὸς πατριάρχης, εἴπερ
συνέβαινε τοὺς ἄλλους πάντας κακοδοξεῖν, ὡς αὐτὸς
φησι, μόνος τοὺς ὀρθοδόξους κρηματιῶν, καὶ μόνος
πατριάρχης ἂν ἐν αὐτοῖς, ἡ συναριθμοῦς ἔχων τοὺς
πεπλάσμενους· ἕτερον γὰρ τίνα τρόπον ἀμαρτήσε-
ται καὶ τῆς ἀληθείας διαπεσεῖται ὁ τὰ μὴ δεῖτα πλάτ-
τειν βούλομενος.

Ἀντίβροπον δὲ τῆς τοῦ πάππα φιλονεικίας ἡ βρ-
θυμίας οἱ τῆς ἀνατολῆς πατριάρχαι, καὶ βασιλεῖς
ἐκάστοτε σὺν αὐτοῖς, τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν μεγαλο-
ψυχίαν ἐπέδειξαντο κἀν τούτῳ τῷ μέρει. Δυνάμενοι
γὰρ ἀναπλάττειν πολλῷ ῥῆθον καὶ δικαιοῦτερον ἢ ἐκεῖ-
νος τοὺς τέσσαρας, οὐτε τοῦτε ἐποίησαν, οὐτε σύνοδον
συνεκρότου ἀνευ ἐκείνου, δι' ἧς ἂν ἐμελλον ψηφι-
ζεσθαι τὰναντία πᾶν τοῦτο δυνάμενοι· ἀλλὰ μᾶλ-
λον συνῶδῳ κοινῇ τὴν προσθήκην ἐζήτησαν ἐξετασθῆ-
ναι, σχολῆς αὐτῇ δεδομένης πρότερον, ὡς εἰκόσ ἦν
καὶ δίκαιον. Οἱ δὲ, μέχρι μὲν ἤδον τὴν καθολικὴν
Ἐκκλησίαν καὶ σοφία καὶ τοῖς ἄλλοις πᾶσιν ἐσχό-
ουσαν, οὐκ ἐθάρρουν τὴν κρῖσιν· ἐπεὶ δὲ εἶδον ἡμᾶς
πάντα ἀποβιθληκόσας σχεδόν, ἑαυτοὺς δὲ τῷ ἐξερ-
μένους τοῖς ἁκασί, καὶ τὸν οὐρανὸν οἰομένους τῇ χειρὶ
κρατήσσειν, ἐπειδὴν βουληθῶσι, τότε δὲ προσωπεῖον
δικαστηρίου καὶ λόγων οἰκουμενικῶς ἐπεθύμησαν
ἐπικυροῦν τὴν προσθήκην, ὡς ἂν παύσαιτο καὶ ταῖς
ἑαυτῶν συνειδήσεσι πικρῶς ἐλεγχόμενοι. Οὐτε γὰρ
ἀρελεῖν ἐβούλοντο τὴν προσθήκην, εἰ γε ἐνηθηθή-
μεν φαυλίζειν αὐτὴν, οὐτ' ἐνόμισάν ποτε δυνησεσθαι
τῆς ἡμετέρας δόξης ὑπεραγωνιεσθαι γενναίως ἡμᾶς,
ἀλλὰ τὸ αἰσχος ἀρελεῖν ἐβούλοντο μόνον τῆς καινο-
τομίας· ἐκείνης ὑπὸ πάντων σφίσι προφερομένης·
καὶ διὰ τοῦτ' ἦθελον καὶ ταῖς ἡμετέραις ἐνδόξεσι καὶ

συνθήκαι; τὸν νεωτερισμὸν βεβαιοῦντες, καὶ σφίσι αὐτοῖς καὶ τοῖς ἄλλοις, μένειν ἀνέγκλητο: τοῦ λοιποῦ.

Ὅτως δὲ τὴν ἐν Λουγδούνῃ πεποιθήσασιν οὐνοδοῦν. Καὶ λοιποὶν ἦν τοὺς ἡμετέρους πρέσβεις ἔχει παραγενομένους; παρὰ τὸν ἐνδοῦνα ἐδίκαιον· ἔξηπατηκόςτος γὰρ τοῦ βασιλέως τὴν Ἐκκλησίαν, ὡς οικονομικὴν ποιησομένου δι' ἐκείνων τὴν ἔνωσιν, Μιχαὴλ ἢ τῶν μετὰ ταῦτα βασιλέων τῶν Παλαιολόγων ἀρχῆ, πρέσβεις δὲ ἰλομένου, τὸ βῆθος αὐτοῦ τῆς γνώμης ἐπιστατήνους, οἱ Λατινισμῶν προφανῆ καὶ συγχώρησιν τῶν δοκούντων πάντων Λατίνοις ἀντὶ τῆς βουλευθείσης οικονομίας ἐπανήκοντες ἤνεγκασαν, ὅπου τε κεχαρισμένοι τῷ πεπομπότι, καὶ ταῖς ἐκείθεν ἐνισχυμένοι τιμαῖς τε καὶ δωρεαῖς. Ὁ δὲ βασιλεὺς, δεῖ γὰρ καὶ τοῦτο προσθεῖναι, τὴν τῶν Λατίνων ἀποτρέπόμενος ἄμυναν, φέτο γὰρ αὐτοὺς μνησικαχῆσειν ἤρασμένης ἀπ' αὐτῶν τότε τῆς πόλεως προδοσίᾳ τῆς ἀληθείας, ἡδουλήθη τὴν ἀρχὴν ἀσφαλισσασθαι τὴν αὐτοῦ καὶ τῶν παιδῶν· διὰ καὶ ἰήλασθαι τῆς ἐνωθείσης τῆς Ἐκκλησίας μετὰ τὴν αὐτοῦ τελευτήν, ἢ ἐν Λουγδούνῃ κρῆξις ὑπὸ μεγάλης καὶ λαμπρᾶς συνόδου καλῶς ἀνατέτραπται, ἧς ἢ φήσας μένουσα ἀν' ἐλέγχου τοὺς μηδὲ μετ' ἐκείνην σαζρονεῖν βουλομένους, καὶ τὰ πάτρια πάλιν ἀνεκνήρυττετο δόγματα, ἕως ἡμᾶς; μὲν αὖθις ἢ χρεια τῆς βοήθειας, καὶ τὸ τῶν ἐχθρῶν ὑποκείμενον εἶος, ἵνα μὴ λέγωμεν ἢ τῆς θέας χειρὸς ἐγκατάλειψις, τὸν δὲ Εὐγένιον ἢ τῆς εἰς τὸν θρόνον ἐπανόδου πάλιν ἰλίπς, καὶ τοῦ λύσειν τὴν κατ' αὐτοῦ συνεστῶσαν ἐν Βασιλείᾳ τῆ πόλει, καὶ πάντα μηχανωμένην κατ' αὐτοῦ σύνοδον, πρὸς τὴν Ἰταλικὴν συνήλασαν οὐνοδοῦν.

Τὰ μὲν οὖν κατὰ τὴν σύνοδον ἐκείνην, ὅπως τε ἤρξαστο, καὶ διὰ τίμων μέσων, καὶ ὅπη καθήνησε, σαφὴ ταῖς ἀγαθαῖς εἰσι συνειδήσασιν, καὶ τοῖς ἐλέγχων ἕκαστα βουλομένοις; ὡς; ἀληθῶς; οὐ λόγων μακρῶν, ἀλλὰ βιβλίων δεῖ πολυετίων· κεφαλαιῷ δὲ τοιοῦτος τὴν πρὸς Θεοῦ ἡμῶν ἀπολογίαν ἐρείδομεν ὑπὲρ τε τοῦ μὴ βούλεσθαι νῦν ἐνοῦσθαι Λατίνοι. Ἰσμεν αἰτίους τοῦ σχίσματος ἐκείνους τὴν ἀρχὴν γενομένους, οὐ τοὺς ἡμετέρους προγόνους, καὶ διὰ τοῦτο τοῖς ἡδουλημένοις καὶ παρανομηθεῖσιν, οὐ τοῖς ἡδουλημένοις προσκείμεθα βουλόμεθα. Ἰσμεν καὶ νῦν Λατίνους αἰτίους ὄντας τοῦ σχίσματος. Διατὶ γὰρ οὐκ ἀφαιροῦσι προσθήκην ὅπως ποτὲ γενομένην ἵνα τὴν Ἐκκλησίαν δυνηθῶσι συνάψαι; Καὶ εἴπερ ἡδονατο προστιθέσθαι μόνος ὁ πάππας, διατὶ μὴ μετὰ πάντων ἀφαιρεῖσθαι δυνήσασται; καὶ εἰ τὴν προσθεῖσθαι ἠπολήσειν, ἀνάγκη καταπειγούσης, ὡς λέγουσι, διατὶ μὴ νῦν ἀφαιρεῖ τὸ προσθεσθαι μὲν, ἐκείνης μὲν πεπαυμένης τῆς ἀνάγκης, ἐτέρως δὲ ἐπανακαζούσης καὶ μέλζονος;

Ὅτι δὲ καὶ καταφεύδονται τῆς ἀνάγκης ἢν λέγουσιν, ἄλλης ἂν εἴη χρεια δεικνύσασθαι· κατὰ γὰρ πῶν ὀρθοδόξων αὐτὴν προσετίθουν, τῶν ἀντιλεγόντων μὲν αὐτοῖς; τοῖς; καινοτομοῦσι, συμφωνούντων δὲ ἡμῶν τοῖς; τῶν κοινὰ τιμῶσι καὶ στέργουσι οὐδ'; φασὶ Νεστοριανοὺς γέγονέναι, οἱ δὲ, Ἀρειανούς, ἡμῶν τε κακείνων καταφευδόμενοι. Πού γὰρ Ἀρειανῶν

αὐτοῦ, ἢ Νεστοριανῶν, εἰ μὴ τῆς; καὶ τὸ πῦρ ψυχρὸν εἰπὼν εἶναι μέλλοι πιστεύεσθαι; Καθ' ἡμῶν γούν καὶ τῶν ἡμορφόνων ἡμῖν τότε, ἐν σφίσι τὴν προσθήκην πεποιημένους τὴν καθ' ἡμῶν ἀναισχυντίαν, ἀνάγκη τινὰ καταπειλάσασιν αὐτοὺς αἰτιῶνται, καὶ δοκοῦσι τι λέγειν τοῖς ἄφροσιν. Ἄλλὰ τοῦτο μὲν, ὡς εἴρηται, πραγματείας ἀν' εἰη μέλζονος, σκοπεῖν ἀκριβῶς καὶ δεικνύσασθαι· εἰ δὲ τὰ γίνη Λατίνων ὁ πάππας εἰδεῖται καὶ σπανδαλίζειν οὐ βούλεται, μὴ καὶ φαίεν ὡς; ἄρα κακῶς οἱ μετὰ τῆς προσθήκης ἀποτεθνηκότες; ἐπίστευον, καὶ ταῦτη τῆς ἀπωλείας εἰσι· διατὶ μὴ καὶ μᾶλλον ἡμεῖς; φοβησόμεθα τὸν Θεόν, καὶ τοὺς ἡμῶν προγόνους αἰδωσασόμεθα, ἀλλὰ τοσαύτην τοῖς ἀνευθενοῖς προσκριψόμεθα μέλζιν, ὥστε δοκεῖν ἐκείνους ἀπολωλέναι τοσοῦτοις ἔτεσιν ἀληθῆ μεμαχημένους προσθήκην, καὶ ἀποτεθνηκότες; ἐν αἰρέσει χαλεπωτάτη περὶ τὸ τοῦ Πνεύματος ἄρθρον; Καὶ εἰ τὴν καινοτομίαν ἐκείνην ὁ μακρὸς συνέστησε χρόνος, διατὶ μὴ πολλῶν μᾶλλον ἡμῖν τὸ μῆκος τοῦ χρόνου τὴν ἐπαινετὴν ἑστασιν μᾶλλον κυροῦν πρὸς Θεοῦ;

Εἰ δὲ καὶ ἀληθῆς ἐστὶν ὁ φασὶν ὡς; ἀνάπτυσθαι ἐστὶν, οὐ προσθήκη τὸ, ἐκ τοῦ Υἱοῦ, οὐδ' ἀφαιρεσθαι ἐκ τοῦ συμβόλου ποιήσονται δήπου, ἀλλὰ καὶ τῆς λέξεως ἐκείνης ἀφηρημένης, μενεῖ πάλιν ἀρτιμελής, καὶ οὐδαμῶς ἡδικημένον τὸ σύμβολον ἢ ἔξαπατην ἡμᾶς βούλονται λέγοντες; ἀνάπτυσθαι ἐκεῖνο τυγχάνειν καὶ μὴ προσθήκην. Εἰ δὲ μὴδὲ ἀνάπτυσθαι ἰσχύουσι ἀφαιρεῖν ἕνεκα τῆς εἰρήνης, ὡς αὐτοὶ φαίεν, πῶς αὐτοὶ τολμήσομεν προσθήκην ἐν τῇ πίστει ποιεῖν, ὡς αὐτοὶ φασιν καὶ πεπεισμεθα τὸ ἐκείνων εἶναι προσθήκην; Εἰ δὲ τις οἴσασθαι τὸν συνδικτὴν ἐκεῖνον ὄρον μένοντα καὶ πιστευόμενον παρ' ἡμῖν, δεῖσαι δὲ δήπου πιστεύεσθαι, ἕως ἂν μηδὲν ἀναιροῦν ἐκεῖνον συντεθῆ παρ' ἡμῖν, καὶ ἡμῶν ἐπιτοιαύτας συνθήκας ἡνωμένων Λατίνους, ἄλλο τι δύνασθαι, ἢ τὴν ἐν τῷ συμβόλῳ προσθήκην ὀμολογεῖν ἡμᾶς καὶ σιγῶντας, καὶ εἰ τις οἴσασθαι τοὺς καινονοῦντας ὅπως οὖν τοῖς προστεθεικόσιν ἐκ τοῦ μὴ κοινωνεῖν τοῦ ἐγκλήματος, καθάπαξ ἀπλοῦς; ἐστὶ. Καὶ εἰ τις τὴν τῶν ὀνομάτων ἐν τοῖς θεοῖς; ἀναφορὴν μὴ τελείαν ἔνωσιν λέγοι καὶ κοινωνίαν, ἢ τῆς τῶν δογμάτων συμφωνίας ἀπέδειξεν, πλην εἰ μὴ τι προσκείρω; ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς ἀληθείας οικονομῶσο, καὶ προὑποκειμένης τῆς τῶν ὀρθῶν δογμάτων ἀνακρίβειας, ὡς Εὐλόγιῳ καὶ Κυριλλίῳ δοκεῖ, οὗτος εἰσεν ἄλλης ὀρθοκαίας νόμοις προσέχειν, ἢ Χριστιανισμῶν εἰσαγάειν καινότερον.

Εἰ δὲ λέγουσι καὶ τὴν ἡμετέραν πίστιν ἐπαινεῖν οἱ Λατίνοι, ὁ τῶν ἡμετέρων παρασύρει τοὺς πλείστους ἀκούοντας, ἡμετέραν πίστιν φασὶ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, ὅπερ ἐν τῷ συμβόλῳ τῆς πίστεως; καθ' ἕκαστην ὀμολογοῦμεν, σαφῆς ὡν ἐστὶν, ὅτι τοῦτο καὶ πάντα πιστεύουσι καὶ τοσοῦτον ὅτι καὶ τὸ, ἐκ τοῦ Υἱοῦ, προστιθέσασιν. Ἄλλ' ἡμεῖς; ἀναπτύσσοντας, ὡς αὐτοὶ φασὶν ἀναπτύσσασιν, λέγομεν καὶ πιστεύομεν καὶ οὐκ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ὡς αὐτοὶ φασὶ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, τοσοῦτον διαφέροντες; ὅτι αὐτοὶ μὲν ἀναπτύσσουσιν ἐν τῷ συμβόλῳ, καὶ φασιν,

ἡμεῖς δὲ ἔξω τοῦ συμβόλου τοῦτο ποιούμεν, οὐδ' αὐτοὶ τοῦτο ποιῶντες ἀφ' ἑαυτῶν, ἀλλὰ τοὺς διδασκάλους καὶ πάντας αὐτοὺς ἀληθινούς, οὕτως ἀξιούντας εὐρίσκοντας. Καὶ διότι ταῖς παρ' ἡμῖν ἀναπτύξεσιν ἐπεβάλλοντο φανερώς, διὰ τοῦτο τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῶν οὐτ' ἐπηνέσαμεν οὐτ' ἐπαινοῦμεν. Νῦν οὖν ὑποτιθέντες οἱ Λατίνοι, ὅτι τὴν τῶν ἡμετέρων διδασκάλων ἀνάπτυξιν ἀκυροῦμεν, ἢ τοσοῦτοις ἐπιστεύομεν ἔτεσι, τιθέμεθα δὲ τῇ αὐτῶν ἀναπτύξει, οὕτως φασὶν ἐπαινεῖν τὴν ἡμετέραν πίστιν, ἢ πιστεύειν ὡσπερ ἡμεῖς. Τοῦτο δὲ τὸ ἐναντίον μᾶλλον ἔστι καὶ δοκεῖ τοῖς ἔχουσι νοῦν, ὅτι πιστεύομεν ἐκεῖνοις ὁμοίως τὴν ἡμετέραν δόξαν ἀπολελοιπότες καθάπαξ, οὐ τὸ ἐκ Πατρὸς ἐκπορευέσθαι, τοῦτο γὰρ κοινὸν ἐστὶν ἀμφοῖν, ἀλλὰ τὸ οὐκ ἐκ τοῦ Υἱοῦ· περὶ τοῦτο γὰρ διίστάμεθα. Ἡ ἰδοὺ λέγομεν αὐτοῖς ὅπως νοοῦμεν τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, καὶ ὅπως ἐνόουν οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι καὶ διδάσκαλοι, ὡς οὐκ ἐκ τοῦ Υἱοῦ δηλονότι· περὶ τοῦτο γὰρ ἦν ἡμῖν καὶ Λατίνοις ἡ σύμπασα μάχη.

Εἰ τοίνυν φαῖεν καὶ αὐτοὶ οὕτω πιστεύειν, σήμερον αὐτοῖς ἐνούμεθα· ἀλλ' οὐκ ἂν οὕτω φαῖεν· οὐκοῦν εἰ λέγουσι πιστεύειν ὁμοίως ἡμῖν περὶ τοῦ Πνεύματος, σοφίζονται τοὺς ἀπλουστεροὺς καὶ παρασύρουσιν. Εἰ δὲ δεινὸν δοκεῖ αὐτοῖς τὸ καὶ ἡμᾶς ἀναπτύσσειν, καίτοι μετ' εὐσεβείας τοῦτο ποιούντων. καὶ τῆς κοινῆς ὁμολογίας οὐδαμῶς ἀπτομένων, ἐχόντων δὲ παράδειγμα τοὺς πρώτους τετολημῆκότες· αὐτὸ καὶ ὡς ἀληθῶς ὑπ' ἀνάγκης ἀναπτυσσόντων, αὐτοὶ τε παυέσθωσαν ἀναπτύσσειν, καὶ ἡμεῖς σχολῆν ταῖς ἀναπτύξεσι δώσομεν ἕνεκα τοῦ τῆς ἀγάπης καλοῦ. Καὶ τὸ μὲν πότερον αἰτιόσ· ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ Πνεύματος ἢ μή, ἢ ζητήσθω παρὰ τῶν βουλομένων ἐνδόξως, ἢ σιγάσθω παρὰ πάντων ὁμοίως. Ἡ δ' Ἐκκλησία κοινῇ τὸν Υἱὸν αὐτὸν τοῦ Θεοῦ διαλλακτῆν ποιήσθω ταύτης τῆς ἐριδος, οὐκ ἔχουσά τι τῶν ἐκείνου φωνῶν, ἢ ἀσφαλέστερον ἢ ἱερώτερον. Μᾶλλον δὲ τῆς Ἐκκλησίας τοῦτο καλῶς πεποιηκυίας ἐν τῇ δευτέρᾳ συνόδῳ καὶ ἡμῶν αὐτῇ περὶ τοῦτον ἐχρήθη, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ῥώμης οὕτω πράττειν ἐχρήθη, καὶ οὕτω γε πράξει, βουλομένη πράττειν τὰ δέοντα.

Πανταχόθεν οὖν αἰτίους τῆς μάχης ταύτης τοὺς Λατίνους ὁρῶντες νῦν τε καὶ πρότερον, μεθ' ἡμῶν δὲ καὶ τῶν ἡμετέρων Πατέρων εἰδότες πάντα τὰ δίκαια, πολλαῖς ἐλπίσι σύνεσμεν τοῦ μηδένα λόγον ὀφλῆσαι ἐπὶ τοῦ μέλλοντος βήματος ὑπὲρ τοῦ μὴ βούλεσθαι τοῖς αἰτίοις τοῦ δαινοῦ κοινωνεῖν. Εἶτα κανόνας ἔχομεν ἐκ τῶν ἁγίων καὶ τύπους, πῶς δεῖ προσεῖν τῇ πίστει οὐκ ἐστὶν ὅτιον ὑπερβαίνειν. Κατ' ἐκείνους γοῦν τοὺς κανόνας ἐπικίνδυνον ἡμῖν δοκεῖ καὶ πλάνης μεστέον, ἀφέντας τὴν εὐαγγελικὴν διδασκαλίαν, ἐν ἣ λέγεται τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευέσθαι, Πνεῦμα δὲ τῆς ἀληθείας καὶ παρ' αὐτοῦ πέμπεσθαι, καὶ τὴν ἀποστολικὴν ὁμοίως διδασκαλίαν ἐν ἣ λέγεται τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ μὲν εἶναι καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ, τοῦ δὲ Υἱοῦ εἶναι μόνον λέγεται, οὐκ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, τὰς τῶν Πατέρων ἐξηγήσεις, ἃς ἐπίτηδες καὶ ἀπεξοσμῆναι τοῖς γρα-

φικολοῖς χωρίοις τούτοις ἀπέδωκαν τὴν τῆς α' συνόδου διδασκαλίαν, ἐν ἣ προδήλως σχεδὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς μόνου τὴν ὑπαρξιν ἔχειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καταφαίνεται, τὴν ἀνάπτυξιν τῆς β' συνόδου, ὅτε τὸ περὶ τοῦ Πνεύματος ἐζητήται προβήγου καὶ ἰκανώτατα διωρίσθη, ὅσον τε εἰς τὴν οὐσίαν ἦκει τοῦ Πνεύματος, καὶ ὅσον εἰς τὴν τοῦ θεοῦ ἐστὶν αἰτίαν, τὰς τῶν ἄλλων συνόδων ἐπικυρώσεις τῆς ἀληθείας, τῶν ἡμετέρων διδασκάλων πάντων τὰς ἐναργεῖς ἀποφάσεις, καὶ πρὸς τοῦτοις λόγους ἰκανοὺς καὶ γενναίους· ἐκ τῶν ἀρχῶν λαμβανομένου τῆς πίστεως· οὐ δίκαιον τοίνυν ταῦτα πάντα ἀφέντας, δόξαν προσήκασθαι, μήτε ἐκ τῶν κανονικῶν γραφῶν, μήτε ἐκ τῶν τοῦ χρόνου πρεσβείων τὴν ἰσχὺν ἔχουσαν, μήτε ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν διδασκάλων ὧν τὰς βίβλους ἔχομεν, καὶ τῶν φωνῶν ἐπαλομεν, μήτε λόγοις μαρτυρουμένην, εἰ μὴ σοφιστικοῖς, καὶ οὐκ ἐκ τῶν κοινῶν ἀρχῶν ὠρμημένοις, ἀλλ' ἐκ τινων ὅς οὐκ ἴσμεν, πῶθεν εἰσίν.

Ἄλλὰ φασὶν ὅτι τοῦτ' Ἀγούστίνος ὁ μακάριος λέγει. Ἄλλ' ἡμεῖς εἰς τὴν Ἐκκλησίαν πιστεύομεν, ἦν αἱ κανονικαὶ γραφαὶ συνιστῶσι καὶ αἱ κοιναὶ τῶν πιστῶν σύνοδοι τὴν Ἐκκλησίαν Χριστοῦ παριστάνοσαι, οὐκ εἰς Ἀγούστίνον, οὐκ εἰς Δαμασκηνὸν, οὐδ' αὐτῷ τῷ Δαμασκηνῷ προσέχομεν ἂν ἐν τούτῳ τῷ μέρει, εἰ μὴ τῆς κοινῆς εἴχετο δόξης, ὡσπερ ἐν τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἔχεται.

Ἄλλ' οὐδ' εὐθὺς εἰς αὐτὸν δίκαιος ὧν ἡμᾶς ὁ Θεὸς, τὴν κοινὴν καὶ ὠμολογημένην οὐ βουλομένους πιστῶν ἀφίνειν καὶ γνώμῃ τινὸς προστεθεῖσθαι τῶν διδασκάλων χωρὶς, εἰ καὶ διὰ τοῦτο κολασθησόμεθα δήπου, ὅτι μὴ προσέχομεν Γρηγορίῳ τῷ Νύσσης, τέλος κλάσεως δογματίζοντι· ἀξιωματικῷ ὄντι· καὶ ταῦτα καὶ ὑπὸ συνόδων μαρτυρουμένων· καὶ δίκαια αὐτὸς ὑπέβλεπον, ὅτι μὴ παραιτούμεθα μὲν τὰς συνόδους καὶ τὰς Γραφὰς, προσέχομεν δὲ Διονυσίῳ τῷ Ἀλεξανδρείας καὶ μάρτυρι, καὶ Γρηγορίῳ τῷ Νεοκαισαρείας τῷ μεγάλῳ θαυματουργῷ καὶ διδασκάλῳ τῆς πίστεως, ὅτινες ἠγοῦσιν ἐν τοῖς ἰδιοῖς λόγοις ἀιρετικὰ τινα δόγματα ὑπὸ τῆς τῶν λόγων ἀνάγκης, καθὼς αὐτοὺς ὁ μέγας ἐξαιτιᾶται Βασίλειος.

Καὶ Ἀγούστίνος δὲ αὐτὸς ἡμῖν ὁ μακάριος τὸν τοιοῦτον παραδίδωσι κανόνα σαφῶς, καὶ οὕτω κερῆσθαι παραγγέλλει τοῖς αὐτοῦ καὶ τῶν ἄλλων ἐκάστου διδασκάλων συγγραμμάσιν. Οὐδ' αὐτῷ γοῦν φανεῖται Ἀγούστίνῳ βραβεῖς ἐπὶ τοῦ χωροῦ τῶν ἁγίων ἐν ἐκείνῳ τῷ βίῳ, εἴπερ ἐν ἡμῖν δέδωκε κανόνα τηροῦμεν, καὶ ταῦθ' ἕκαστα δεῖξομεν οὕτως ἔχοντα μὴ μόνον τοῖς ἐξ ἡμῶν ἀμφιδόλοις, ἀλλὰ καὶ Λατίνοις αὐτοῖς καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις, καίτοι καὶ τὸν Ἀγούστίνον αὐτὸν συμφῶν τῶς ἡμετέροις διδασκάλοις εἶναι πεπεσμένα. Ἄ δὲ τῶν ἐκείνου βητῶν ἐκγράφωντες οἱ Λατίνοι δεικνύουσιν, αὐτοὶ καὶ ἐκγράφουσιν, ὡς φασί, καὶ ἐρμηνεύουσιν ὡς σφίσι συμφέρει, καὶ ἐξηγοῦνται καθὼς αὐτοὶ βούλονται. Τίς οὖν ἡμῖν ἐστὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἀπολογία, τὰ μὲν κοινὰ καὶ συνήθη παραιτούμενοις, ὅτι δὲ Λατίνοι· ἡμῖν ὁ δεῖνα προσφέρει τοῦ μακαρίου βῆσι

Λυγουστίνου τῷ προσφέροντι πιστεύειν ἀνεξετάστως; ἢ θέλουσιν αὐτοῦ τε τοῦ Λατίου τὴν βίβλον ἔχοντας, οὐχ ἡμῶν, αὐτοῦ ταύτην ἐξηγουμένου καὶ τὴν ἐξηγησιν δοκιμάζοντος, καὶ τῶν πραγμάτων οὐ συνηγορούντων ἀπάντων, ἑναντιούμενων μὲν οὖν σκοπεῖτω τὸν λόγον πᾶς ὁ δικάζειν ὀρθῶς βουλόμενος.

Ἐπὶ τοίνυν τοιούτων θεμελίων τὴν πρὸς Λατίνοῦς ἔνωσιν εἴπερ ἰδρῦειν ἐβουλόμεθα πάντες, τίς ἂν ἡμᾶς ἐξελεῖτο λόγος τοῦ μὴ μητρολοίας εἶναι δοκεῖν καὶ φαύλους ἐπιτρόπους τοῖς μετ' ἡμᾶς, καὶ τοῖς ἡμῖν νῦν προσέχουσιν, τῆς ἡμῖν παραδεδομένης πίστεως γίνεσθαι; ὅπου γε καὶ θνητοῦ τινος ἐπιτροπεύσαντος πράγματος οὕτω κακῶς, ἐμέλομεν ἂν τοῖς; περὶ τούτων νόμοις, καὶ ταῖς τῶν νούν ἔχόντων ἀνθρώπων ψῆφοι; ἀλλοκασθαί. Ἐπειτα, εἰ μὲν νῦν πρῶτον ἤρχετο τὰ τοιαῦτα ζητεῖσθαι, καλῶς ἂν εἴχεν ἡμᾶς ἀκοπεῖσθαι τοῖς ἀρχαίοις; διδασκάλους τί περὶ τούτων δοκεῖ· νῦν δὲ πεντακοσίοις σχεδὸν ἔτεσι τοῦ σχίσματος ἔντος, οἱ τεσοῦτων χρόνων Πατέρες ἡμῶν καὶ διδάσκαλοι ταυτὶ καλῶς ἐξητάκασιν, ὧν τὰς ψῆφους τὰ τε ἔργα μαρτυρεῖ, καὶ τὰ αἵματα ἃ πολλὰ πρὸς τὴν Λατινικὴν ἀπομαχόμενοι κεχύκασιν δόξαν, καὶ βίβλοι καὶ συγγράμματα καὶ διδασκαλίας παριστῶσι μυρίαί. Οὐ δεῖ τοίνυν ἡμᾶς ἐξηγητάς τῶν ἀρχαίων γίνεσθαι διδασκάλων, ἀλλὰ μᾶλλον ἀγαθοῦς εἶναι μαθητὰς; καὶ εὐγνώμονας τῶν ἡμετέρων Πατέρων, οἱ τοῖς τῶν ἀρχαιτέρων καλῶς ἐπέστησαν δόγμασιν. Εἰ γὰρ ἡμῶν τῶν νῦν ὄντων ἴση καθάπερ ἦν ἡ τε σοφία καὶ ἀρετὴ ταῖς τῶν ἡμετέρων Πατέρων.... χρόνῳ, τολημῶν ἂν ἦν καὶ οὕτως ἄλλως ἐξηγεῖσθαι τὰς Γραφάς, καὶ τοὺς ἀρχαιτέρους Πατέρας, λέγω δὴ τοὺς πρὸ τοῦ σχίσματος, ἢ ὡς οἱ μετὰ τὸ σχίσμα Πατέρες ἡμῶν ἐξηγοῦνται, οὐκ αὐτῶν αἰτίων ὄντων τοῦ σχίσματος· ἢ γὰρ τοῦ χρόνου προσθήκη, πολλοὺς ἐκφαίνουσα διδασκάλους, καὶ μεῖζω τὴν ἀρετὴν αὐτῶν καὶ τὴν σοφίαν ἐδείκνυεν ἂν, ὅσῳ τῶν ἐκείνῳ τυχόν οἱ δεκάκις τοσαῦτοι μεῖζονός εἰσιν ἀξιώματος, ἅμα καὶ τοῦ χρόνου δυνάμιν τινα τῶν ἀρίστων εὐρετικὴν ἔχοντος. Εἰ γὰρ τοὺς αὐτοὺς πολλὰκις περὶ τῶν αὐτῶν βουλευσαμένους ὄρωμεν ἄμεινον ἐξευρίσκειν τὸ δέον τῶν ἀπαξ βουλευσαμένων, πῶσῳ μᾶλλον καὶ ὡς ἔστιν ἐν πλείονι χρόνῳ τὴν εὐρεσιν ἐπακτείνεσθαι; Νῦν δὲ πολλῶν μὲν γενεῶν παραδραμουσῶν μετὰ τὸ σχισθῆναι Λατίνοῦς μέχρι καὶ νῦν, ἐν ἐκάστη δὲ μυρίων γενομένων ἑναρέτων τε καὶ σοφῶν ἐν γένει μεγάλῳ τῷ ἡμετέρῳ, καὶ πολλῆν τότε δύναμιν ἔχοντι, καὶ σπουδὴν περὶ τὰ καλὰ, ἡμεῖς; οἱ νῦν ὄντες καὶ περὶ τούτων τολμῶντες, οἱ καὶ ἀναγκάζομενοι κρίνειν, οὐδὲ πολλοῦστὸν ἔσμεν μέρος δυνάμει καὶ πλήθει τῶν ἐν ἐσχάτῃ ταύτῃ τῇ προσεχεῖ γενεᾷ, οὓς εἶδομεν καὶ οἷς ὠμολήσαμεν. Πῶς οὖν οὐ τῆς ἐσχάτης ὑπερηφανείας ἂν εἴη καὶ μωρίας εὐρέσει καὶ κρίσει, τοσοῦτου διαμάχεσθαι χρόνου τοὺς μηδένας ἡμᾶς ἢ πειρᾶσθαι τι κρίνειν ὑπεναντίον αἷς ἐντεθράμμεθα, κεκριμένοις ὑπὸ τοσοῦτων ἐν τοσοῦτῳ χρόνῳ Πατέρων;

Εἰ δὲ καὶ ἐβουλόμεθα φαύλην οὕτω περὶ πάντων εἰδῆσιν ἔχοντας τοῖς ὑπὲρ ἡμᾶς ἐγχειρεῖν, πῶς οὐκ

ἂν ἔδει τοὺς νῦν ἔχοντας, καὶ γνησίους τῆς μητρὸς ἡμῶν τῆς Ἐκκλησίας υἱοὺς λήρους ἡμᾶς ἡγεῖσθαι καὶ μητρολοίας; Πῶς δὲ καὶ οὐ κατακρινούσιν ἡμᾶς αἱ σύμπασαι γενεαὶ κατὰ τὴν μέλλουσαν κρίσιν, ἐπὶ τῆς πλάνης αὐταὶ μένουσαι, τοὺς ἀπὸ τῆς ἀληθείας σαλευομένους, ὡς ἐνιοὶ βούλονται καὶ καταναγκάζουσιν; Ἡμεῖς δὲ οὐδὲ τῇ κεχωρισμένῃ τῶν ἡμετέρων ἐκείνου Πατέρων ἐπαρείδομεν κρίσει, ἀλλὰ καὶ ἢ ἑμοῦ πολλὰκις συνελθόντες πεποιήθηται. Παρίεμεν τὴν ὀγδόην οἰκουμηνικὴν σύνοδον τὴν ἐπὶ Φωτίου ἧτις τὴν ζ' ἐκύρωσε κατὰ τὴν τῶν οἰκουμηνικῶν συνόδων συνήθειαν, καὶ αὐτὸν τὸν μακάριον ἀνεστήλωσε Φώτιον, καὶ πάσης προσθήκης ἢ κατὰ διάνοιαν ἢ κατὰ λέξιν κατεψηφίσαστο, καὶ τοὺς τότε ποτὲ τολμήσαντας ἐν τῷ συμβόλῳ ποιεῖν, κατεδίκασε πρέσβειων τῶν τοῦ πάππα παρόντων, ἧς δὴ συνόδου καὶ κανόνες ἐν τοῖς τῶν ἱερῶν κανόνων τεύχεσι κείνται τινες, ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας πάτη; τῶν ὀρθοδόξων στεργόμενοι. Παρίεμεν τὰ ἐπὶ τῶν Κομνηνῶν λαληθέντα καὶ πεπραγμένα, τὰ ἐπὶ Λάσκαρι καὶ Γερμανοῦ Λατίων ποτὲ τὴν πόλιν ταύτην ἔχοντων. Ἄλλ' ἐπὶ Ἀνθρονίου τοῦ τῶν Παλαιολόγων δευτέρου σύνοδος οἰκουμηνικὴ συστάσα κατὰ τῆς καινοτομίας ἦν ὁ Πατὴρ ἐπενόησε, καὶ πολλοῖς ἐσπούδασεν ἰδρῦσασθαι τρόποις, ἀλλ' οὐκ ἴσχυσε, τοῦ Θεοῦ πολλοῖς σημείοις καὶ ἔργοις τὴν ἀλήθειαν φανερώσαντος· ἡ σύνοδος τοίνυν ἐκείνη, ἀριθμῷ Πατέρων ἰκανῷ συγκεκροτημένη, ποίαν οὐ καὶ λιθίνην ψυχὴν κινήσει ἀποσχέσθαι τῆς ἀρετῆς; τινῶν γεγενημένης ἐνώσεως; τίνα λογισμὸν εὐσεβῆ καὶ Πατέρων εἰκότα σώζειν θεσμούς προτέχειν ἀφήσει τοῖς ἐν Φλωρεντίᾳ συντεθειμένοις;

Εἰ δὲ μερικὴν ἐκείνην φήσει τις εἶναι τὴν σύνοδον, εἰ μὲν ἐκ Λατίνων οὗτος ἔστι, πτεροῖς τοῖς ἰδίοις ἀλώσεται· πῶς γὰρ οἰκουμηνικὰς ἡγοῦνται; καὶ καλοῦσι Λατίνοι τὰς μετὰ τὸ σχίσμα γενόμενας σφίσι συνόδους, τὰς ἐν Τολλέτῳ καὶ Λουγδούνῳ καὶ ἄλλαις πόλεσι, κρείττους; οὐσας σχεδὸν ἀριθμῷ; καίτοι τῶν τεσσάρων πατριαρχῶν οὐ παρόντων, οὐδὲ συνεπιψηφισομένων τῷ πάππα, φατὴ γ' ἂν, ὡς ἀπεσχισμένων ἡμῶν, τὸ λειπόμενον μέρος τῆς Ἐκκλησίας οἰκουμηνικὸν ἦν καὶ καθολικόν; ἢ γὰρ ἑλλειψίς τῶν σχισματικῶν οὐχ ὑφαίρεισιν ποιεῖται τοῦ οἰκουμηνικοῦ· καλῶς γε οὐκοῦν καὶ μὴν σχισματικῶν ὄντων τῶν ἑλλειπόντων δηλαδὴ τῶν Λατίνων, ἢ οἰκουμηνικὴ προσηγορία προσῆν διὰ τὴν αὐτὴν ταύτην αἰτίαν. Δικαιότερον ἡμῖν οὕτω ταῦτα κρίνειν προσήκει τῶν ἐξαρχῆς εἰρημῶν ἐνεκα. Εἰ δ' ὁ πάππα; τὰ τῶν πατριαρχῶν ἔχων εἰδῶλα, τὴν οἰκουμηνικὴν ἀρπάζει προσηγορίαν, διατὶ μὴ τὰς συνόδους ἡμῶν οἰκουμηνικὰς νομιοῦμεν καὶ ὀνομάσομεν αἷς ἢ τῶν πατριαρχῶν προσῆν ἐν πᾶσιν ἀλήθεια; Εἰ δ' ἐκ τῶν ἡμετέρων ἐστὶν ὁ ταῦτα φάσκων, καὶ πολλῷ ἧξερον τῶν Λατίνων ἀλλοκασταί, ἄπερ ἐκεῖνοι διδάσασιν ἑαυτοῖς, τούτων ἀπαστερῶν αὐτὸς τὴν μητέρα· καίτοι καθόλου μὲν ἀξιοῦσιν οἱ Λατίνοι καλῶς, ἑαυτοῖς δὲ οὐ καλῶς ἐφαρμόττουσι τὸ λεγόμενον. Τὸ γὰρ τοὺς ὀρθὰ φρονούντας περὶ ἀπάντων τούτους εἶναι μόνους Ἐκκλη-

σιαν Χριστοῦ, κἀν ὁποσοιῶν ὡσιν οἱ τούτων ἀπερ-
βρωγότες, τοῦτ' ἀληθῆς μὲν λέγουσιν, αὐτοῖς δὲ οὐ
προσηκόν, ἀλλὰ μᾶλλον ἡμῖν. Οὔτε γὰρ ἀπερβρωγι-
μεν, ἀλλ' αὐτοὶ ποτε χεῖρον ἐφρόνου καὶ ὠμολόγουν,
ἢ νῦν πεφρονήκασιν ὕστερον, μετὰ τὸν τῆς προσθή-
κης καιρὸν.

'Ἄλλ' ἔνιοι τῶν ἡμετέρων οὕτω δεινῶς ἀναισχυν-
τοῦσι κατὰ τῆς μητρὸς αὐτῶν, καὶ μεμήνασιν, ὥστε
Λατίνους τῶν ἄλλων εἰνεκα ὑπερσεβόντες, ἔνθα τι
καὶ ὠφελοῖντ' ἂν, τῷ κατ' ἐκείνους παραδείγματι
τοῦτο παρατρέχουσιν ὡς μικρὸν, ἐν τούτῳ σχεδὸν
τῆς συμπάσης κρίσεως οὐσης καὶ πολλοῖς ἄλλοις
τρόποις ἀληθεστάτοις, οἰκουμηνικὴν ἐκείνην τὴν
σύνδοκον γεγονέναι πιστεύομεν τὴν κατὰ τοῦ Βέκκου
γεγενημένην. Τὴν δ' ἐν Φλωρεντίᾳ ταυτηνὴ τὴν
ὕστεραν, οὐδ' ἐξῆν ἡμῖν πράττειν ὑπὸ τῆς συνόδου κω-
λουμένης ἐκείνης καὶ τῶν πραγμάτων φανερῶς
πειθόντων ἡσυχάζειν ἡμᾶς, καὶ τοῦ Θεοῦ σημεῖα
πολλὰ καταπέμποντος, ὥστε νῦν ἡμᾶς λαθεῖν
καὶ τῆς μελλούσης αἰσχύνης καὶ βλάβης ἑαυτοὺς ἀπ-
αλλάττειν· ὧν δὴ σημείων φανερῶν ὄντων, οὐ
ποιούμεθα μνήμην ἐν τῷ παρόντι. Ἡμεῖς δὲ πρὸς
πάντα δὴ λογισμὸν γρηᾷ καὶ σημείων ἅπαν ἀπὸ
Θεοῦ, καὶ πᾶσαν προφυλακὴν ἐκ τῶν Πατέρων ἡμῖν
προγεγενημένην, ἀνεπίστροφοι γεγονότες, ὡσπερ
ἀμβλυώτοντες, ἢ κωφεύοντες πρὸς πᾶν ὅτιοῦν τὴν
σύνδοκον ἐκείνην συνεστησάμεθα· τὸ μὲν σωματικὸν
τῶν οἰκουμηνικῶν συνόδων ἔχουσαν ἔχουσα, εἰ καὶ
μηδὲ τοῦτ' ἀκριβῶς, ἀλλῆς συνόδου τότε συνεστη-
κυίας, ὑπεβύθονον ἀγούσης τὸν πάππαν, καὶ ἦν ὡς
βεβαιότεραν ἐλόμενοι παντὶ δικαίῳ καὶ λόγῳ τὰς
περὶ τοῦ συνιέναι συμβάσεις μετ' αὐτῆς ἐπεποιή-
μεθα πρότερον, τὸ δὲ πνευματικὸν οὐκ ἔχουσαν οὐ-
δαμῶς. Παρίεμεν τὰλλα· οὐ γὰρ πρόθεσις ἡμῖν ἐν
τῷδε τῷ λόγῳ τῶν προσώπων κατηγορεῖν. 'Ἄλλ' οὐκ
ἦν ὑπεσχημένον ἐκ τῶν βασιλικῶν πρέσβειων, ὅτι
μετὰ τὸ Γραικοῦς ἐκεῖ παραγενέσθαι κατὰ τὰ συν-
τεθειμένα ἐν τῷ δύο μηνῶν ἢ ἔνωσις ἐξάπαντος γε-
νήσεται. Καὶ τούτου τοῦ κεφαλαίου προὑποθεμιμένου
ἐν τῷ δεκρέτῳ, τὰ ἄλλα προσημύττειτο πάντα. Τίς
νῦν ἔχων οὐ συνορᾷ ταῦτα τί γε ἐβούλετο; Οὐδ' οὐ-
τως ἦσαν ἅπλοοι Λατίνοι, ὥστε τὰ χρήματα ἀναλοῦν
μάτην αὐτῶν, μὴ βεβαίας οὔσης αὐτοῖς τῆς τοῦ
πάνθ' ὑπὲρ ἑαυτῶν πράξεως ἐλπίδος. 'Ἄλλ' ἐπὶ τὸ τε-
λευταῖον ἐρχόμεθα· τὰ γὰρ μεταξὺ παρίεμεν, ἀπάν-
των εἰδῶτων τὰς μηχανὰς ἐκείνας, τὰς ὑπὸ σκότον
μεταχειρίσεις καὶ πραγματείας, τοὺς δόλους, τὰς
περιόδους, τὰς ἐκτοπίσεις. 'Ἀλλὰ ψήφον συνέθεντο,
καὶ δογματίζουσιν, ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ Πνεύ-
ματός ἐστιν αἷσιος τοῦ Υἱοῦ, ὅτι ἀρχή, ὅτι τὸ
Πνεῦμα τὴν ὑπαρξιν ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἔχει, ὅτι θεμιτῶς
καὶ εὐλόγως ἢ προσθήκη αὐτῇ τῷ συμβόλῳ προσε-
τέθη τῆς πίστεως.

Ποῦ τούτων δειχθέντων, οὐκ ἐν τῇ Φεραρίᾳ περὶ
τῆς προσθήκης, τὸναντίον ἅπαν ἐδείχθη; Οὐ πολλὰ
πρὸς ἑαυτοὺς οἱ Λατίνοι, τοὺς περὶ τοῦ μὴ δεῖν προ-
σθεῖναι διορισμῶς μὴ εἰς ὑπήκουον ἀναγινώσασθαι
πάντων καὶ τὰς ἐπὶ τούτων ποινάς; Ἡμεῖς δὲ τί ἔδει
τότε ποιῆναι; οὐ βῆγγυνοῦναι χιτῶνας; οὐ βλά;

μαρτυρεσθαι; οὐκ ἐν ταῖς τριόδοις καὶ ταῖς ἀγοραῖς
ταῖς ἐκεῖ ἀναγινώσκειν ἐκεῖνα, εἰπερ ἐμέλλομεν δι'
ἐκείνων ἀγγεῖν τοὺς ἄνδρας, καὶ καταισχύνειν ὡς
παραθεθηκότας, καὶ οὕτω νικᾶν, καὶ τὸ πλῆθος
ἅπαν Λατίνων ἔχειν συμμάχους; 'Ἄλλ' ἐχαρισάμεθα
αὐτοῖς τὸ μηδὲν ἐκείνων εἰς μέσον προθεῖναι, καὶ
ἀποκλεισθέντος τοῦ πλῆθους, ὀλίγους αὐτοῖς τοῖς τῶν
δεινῶν αἰτίοις ὑπ' ὄδοντα μάτην ἀνεγινώσκειτο. Ὡς
ἂν εἰ τις τοῖς πολεμοῖσι χαρίζαιτο ζητοῦσι τὸ ρί-
ψαντα τὴν τῶν ὄπλων ἰσχὺν γυμνὸν αὐτοῖς δοῦναι
τὸ σῶμα πρὸς τὰς βολὰς, οὕτω καὶ ἡμεῖς τοῖς Λατί-
νων ἐπισκόποις ἔτοιμον ἐδόθημεν βρῶμα, τοὺς τῶν
συνόδων ἀφορισμούς, ἐκείνων δεηθέντων, σιγήσαντες.
'Ἄλλ' οὐδ' οὕτω τὴν νικῶσαν ἔσχον ἐκείνοι, τὸναν-
τίον μὲν οὖν ὁ τῆς μακαρίας μνήμης Ἐφέσου γεν-
ναίως ἠγωνίσται καὶ καλῶς, καὶ τὰ παρ' ἐκείνων
πάντα σοφιστικῶς ἐπικεχωρισμένα ἠλέγχοντο. Καὶ
τοῦτο πάντες οὕτως ἐφρόνου οἱ τῆς συνόδου.

Πῶς τοίνυν εὐλόγως καὶ θεμιτῶς γενέσθαι τὴν
προσθήκην ψηφίζονται; Μᾶλλον δὲ οὐχ οὕτως ἂν
ψηφίσαντο αὐτοὶ καὶ προστεθεικότας, καὶ νῦν ὄντες
κύριοι ψήφου· συνεθεμένον γὰρ ἐκείνων τὴν ψήφον
ὡς ἂν σφισιν ἤρρασκον, οἱ ἡμέτεροι προμάχοι πρὸς
τὰς ὑπογραφὰς ἐκαλοῦντο, μηχαναῖς ἀβήτοις πει-
θόμενοι. Τὸν δὲ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ποῦ τις εὐρίσκει τοῦ
Πνεύματος αἷτιον καὶ ἀρχὴν ὄντα, καὶ τὰλλα ὅσα
ἐκεῖ προστίθενται; ποῦ τῆς Γραφῆς ἢ τῶν διδασκά-
λων εὐρηται κείμενα; Οὐ γὰρ οἰκοθεν ἔχρην τὰ
τοιαῦτα ὀρθοθεῖν, μᾶλλον δὲ κατὰ τοὺς Γραι-
κοὺς φασιν, αἰτίαν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ Πνεύματος
εἶναι. Εἰ μὲν οὖν τοὺς τῶν Γραικῶν διδασκάλους
βούλονται λέγειν, δεικνύτωσαν αὐτοῖς, καὶ ἔξουσιν
εὐθὺς πειθομένους ἡμᾶς· εἰ δὲ τινες τῶν νῦν ὄντων
Γραικῶν, εἴτ' ἐν τῇ συνόδῳ παρόντες, εἴτε καὶ
μετὰ ταῦτα, παρ' ἑαυτῶν ταυτὶ δογματίζουσιν,
ἀνάξιον οἰκουμηνικῆς συνόδου τῆς θεολογίας ταύτης
τὸ βᾶθρον.

Ποῦ δὲ καὶ φαίνεται γενομένη περὶ τούτων ἐξέτα-
σις ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Φλωρεντίας; μᾶλλον δὲ τὸ τοῦ
πάππα δεκρέτον. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶ νομοθετῶν, οὐχ ἡ
σύνδοκος, ὁ καὶ πρότερον μόνος τὴν προσθήκην
ἔποιε. Ποῦ συμφωνεῖ ταῖς Πράξεις τῆς συνόδου;
Πῶς ἐκ τῶν ἀγωνισμάτων ἐκείνων ἀβροῖζεται, εἴτε
τῶν ἐν Φεραρίᾳ πρότερον, εἴτε τῶν ὕστερον ἐν Φλω-
ρεντίᾳ γεγενημένων, εἰ μὴ καὶ τὰ ἀπομνημονεύματα
ἐκεῖνα μεταποθέσαντες πρὸς τὸ σφίσι δοκοῦν, ὄν-
τες διαφευξέσθαι τὰς μέμφεις; Τὴν δὲ ψήφον αὐτὴν
πότε συνελθόντες συνοδικῶς ἐψηφίσαντο; 'Ἄλλ' ἐν
γυνίᾳ μᾶλλον συσκευασάμενοι ἕκαστον χωρὶς ἐπει-
θον ὑπογράψαι, ὡς εἴρηται, τρόποις οἷς λέγειν οὐκ
εὐπρεπὲς, ὑπουργούντων τῶν ἡμετέρων τῷ δράματι.
Εἰ γὰρ τάληθῆ λέγειν, ἐν ἡμῖν αὐτοῖς τὸ δεινὸν
ἅπαν ἐπράττειτο, τοῖς δὲ Λατίνοις ἤρρασκον ἢ τῶν
πραγμάτων ἀνάγκη καὶ τὸ συγκεχύσθαι τοὺς ἡμε-
τέρους προμάχους· καὶ τοὺς μὲν Ἄδου κωνὴν ὑπελ-
θεῖν, οὐκ ἀπορίᾳ λόγων μᾶλλον ἢ δέει τοῦ δοκεῖν αὐ-
τοῦ αἰτίους εἶναι τοῦ σχίσματος τῶν κλειστῶν πα-
ριδομένων, τοὺς δὲ πάντα προθέσαι Λατίνοις εὐθὺς,
μηδὲν προειδομένους τῶν ἐσομένων, ἀλλ' ἐλπίσαντα.

ἵτι καὶν ἄλλο τι μετὰ Λατίνων τῆ καθόλου πίστει προσθεῖεν, ἀδασανίστως ἄπαντες δέξονται. Αἱ γὰρ τῶν ἀμοιβῶν ἐλπιδες οὐκ ἠφίσταν περιαθρήσασθαι πανταχόθεν τὸ δέον, δι' ἃ καὶ καλῶς ποιοῦντες, ἀνάξιον οἰκουμενικῆς συνόδου τῆ ψήφου περιέθεσαν σχῆμα. Ποῖα γὰρ ψήφος οἰκουμενικῆ οὕτω τε ἀρχεται, καὶ οὕτω τελευτᾷ; Ποῖα τῶν οἰκουμενικῶν ἀποφάσεων οὐ τὸ σύμβολον τῆς πίστεως προεκτίθησιν, οὐ τὴν πρὸ ἐκείνης σύνοδον βεβαίον; Αὐτὴ δὲ ἡ νῦν σκοπούμενη πόλιν ἐπεκύρωσε τῶν συνόδων, τὴν ἐβδόμην; Καὶ νῦν οὐχ ὁμοίως ἐκείνη ψηφίζεται, τούναντιον μὲν οὖν ἄπαν. Ἄλλ' ἐγὼ μὲν τοῦτο τῶς, οὐκ ἐκείνην ἐπικυροῖ, ἀλλὰ τὴν τῷ ὄντι ὀγδόην, τὴν ἐπὶ Φωτίου, τὴν οἰκουμενικῆν; Καὶ μὴν ἐκείνη τάναντία νενομοθέτηκεν. Ἄλλ' ἐγὼ μὲν καὶ τοῦτο τῶς, οὐκ ἐκείνην ἐπικυροῖ, τὴν ἐν Λουγδούνῳ τόνου βεβαίον τὴν Λατινικῆν; ἢ ἡ κατὰ τοῦ Βέκκου μεγάλη καὶ ἀληθῆς ἡχώρησε σύνοδος, ἢ οἰκουμενικῆ ὁ εὐσεβῆς ἔδειξε λογισμὸς, καὶ πολὺ σαφέστερον δεικνύναι δυνήσεται τῆς χρείας καλούσης. Αὐτῆς γοῦν τῆς συνόδου τὴν ψήφον, εἰ τις ἀναγνοίη καλῶς, εἴσεται ποῖον τι τὸ σχῆμα λαβόντες ἐνευθεν ἐξῆσαν οἱ μάλιστα τὰς περὶ πίστεως κρίνειν, καὶ οὗ νῦν μεταδίδασθαι σχήματος, τοῖς αἰρουμένοις σφίσι προσέχειν ἄλλ' ἐγὼ μὲν καὶ τοῦτο. Τίς ὁρος συνοδικῆς ἔχει τὸν δαίνα πάππαν ἢ πατριάρχην πίστιν ὀρίζοντα, καθάπερ οὗτος, ἀλλ' οὐ τὴν σύνοδον πᾶσαν; Σκοπεῖται δὲ τις ὅσον ἐστὶ τὸ διάφορον τῆς ἐν Φλωρεντίας συνόδου, καὶ τῆς κατὰ τοῦ Βέκκου γεγενημένης ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐκείνη τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων τῆ πίστι: παντάκαστι συμφωνεῖ, τῶν τε ἄλλων, καὶ τῆς ἡ'. Αὐτὴ πάσαις διαφωνεῖ, καὶ οὖν ταῖς ἄλλαις ἀκείνη. Ἐκείνη παρὴν μὲν καὶ ὁ πάππας Ἀλεξανδρίας, οἱ δ' ἄλλοι πατριάρχαι καὶ συνήθου, καὶ τὴν ψήφον ὡς εὐσεβῶς καὶ ἐνθέσμως γεγονυῖαν ἠσπάζοντο. Ταύτῃ δὲ παρήσαν μὲν τῶν πατριαρχῶν τοποτηρηταί, ἀλλὰ γράμμασιν ἐκείνων καὶ ὄρκοις ἐδέδοντο ἢ μὴ ἐπὶ τοῖς ἀρχαίοις μόνις τὴν ἔνωσιν συγχωρεῖν, ἀνταρχωμένων δὲ τῆς προσθήκης: Λατίνων, μηδὲν συγχωροῦντας ἐπανείναι. Καὶ τούτων τὸ δοκοῦν ἐξυτοῖς, οὐ τὸ τοῖς πεκομφοῖσιν ἀρίστον διαπεπραγμένων, οἱ πατριάρχαι μένουσι μὲν ἐπὶ τῆς προτέρας γνώμης ἐκείνης, τοῖς δὲ καλοῖς αὐτῶν ἐπιτρόποις καὶ τοῦ πατρῴου δόγματος ἀμοιβάς ἀπέδοσαν τὰ: ἀξίας, καὶ μέχρι τῶν ἀποδιδόντας οὐ παύονται.

Ἐκείνης τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει συνόδου ταῖς ψήφοις πάντες ἐνέμειναν, οἱ τε τὴν ψήφον ἐξενηγοχότας αὐτοῖ, καὶ πάντας οἱ μετὰ ταῦτα τῆς δὲ ἐν Φλωρεντίας συνόδου τὴν ψήφον οἱ πεποιηχότες ἡχώρησαν ἢ γὰρ τριῶν ἢ πρὸς τῶν, τῶν μέχρι καὶ νῦν ἰσχυρογνωμονούντων ἢ δοκούντων ὅπως ποτὲ πάντες μετέγνωσαν, καὶ πρὸς τὴν πάτριον εὐθύς ἐπανελήλυθεσαν δόξαν ἢ μᾶλλον δὲ ταῖς γνώμας καὶ ταῖς ψυχαῖς οὐδέποτε ταύτης ἀπέστησαν, ἀλλ' ἐνέδοσαν τῷ καιρῷ παθόντες οὐκ ἐξω συγγνώμης καθάπαξ, οἷς καὶ χάριν ἐφειλομένην. Εἰ γὰρ αἰδούμενοι τὸ δόξαι μεταβληθῆσθαι μέχρι τέλους ἐν σφίσι, ἐκρυπτόν τε καὶ ἀνεξέλεγκτον εἶων τὴν ἀκούσιον ἀπὸ τῆς

ἀληθείας φυγὴν, καὶ ἢν κατὰ τῆς πατρῴου δόξης ἐμπαθῶς ἐξήνεγκαν ψήφον, καὶ ἰδοῦσαι τὰ τῆς συνάξεως ἐκείνης κατὰ νόμους προβῆναι, καὶ πληρῶν τῶν εἰδῶτων αὐτὴν, καὶ τῶν συνειδῶτων ἂν ἢ τῶν γεγενημένων φύσις ἐλάβαναι. Καὶ εἰ μὲν, τιμώμενοι καὶ πλοῦτον πορίζοντες ἑαυτοῖς, ἠθέτουσαν τὰ πεπραγμένα, εἶχεν ἂν ὑποψίαν οὐκ ὀλίγην τὰ τῆς μεταβολῆς· νῦν δὲ ἀτιμαζόμενοι καὶ κακῶς πάσχοντες, φεύγουσιν ἀπὸ τῶν κακῶν αὐτοῖς συγκεχωρημένων, τοῦτο μᾶλλον αἰρούμενοι, ἢ τῆ τῆς ἀληθείας σιγῆ καὶ σφᾶς αὐτοῖς ζημιούων, καὶ τοὺς ἄλλους προσδιαφθερῖν. Ἴσως οὐδὲ τῆ τῶν ἀνδρῶν ἀρετῆ τὸ σύμπαν πρέπει λογίζεσθαι. Τούναντιον μὲν οὖν, τὸ μὲν σύμπαν τῆς ἀγαθῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας ἐστίν, οὐκ ἀξιοῦντος ἡμᾶς ἀπεβρώγαναι τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ χοροῦ τῶν Πατέρων, καὶ διὰ τοῦτο τοὺς ἀνδρα: ἐπὶ ταῦτα κινήσαντος. Ἐγεῖ μὲντοι τινα καὶ τὸ τῶν ἀνδρῶν τούτων ἐπαῖνον διὰ τὴν ἐπὶ τὰ βελτίω βοήθην τῆς θελήσεως. Εἰ δὲ τις αὐτοῖς ὡς οὐκ εἰδῶτας φησὶν ἀφίστασθαι τῆς ἐνώσεως, οὐκοῦν ὡς ὑπ' οὐδὲν εἰδῶτων πεπραγμέναις ταῖς συνθήκαις ἐκείναις οὐ χρὴ προσέχειν οὐδένα, καὶ τοὺς προσέχοντα ἀνάγκη πᾶσα κτανᾶσθαι, τῆ τῶν μηδὲν εἰδῶτων ψήφου στοιχοῦντας. Αὐτοὶ γὰρ ἦσαν οἱ πάντα πεπραχότες ἐκεῖνα, ἢ τίνες ἄλλοι τὸν Ἰῶν τοῦ Θεοῦ ψηφίζονται τοῦ Πνεύματος αἰτίον ἐν ταῖς ψήφοις ἐκείναις; Οὐ γὰρ σύνοδον ἐρούμεν τοὺς Λατίνους ἀνευ τούτων τῶν ἡμετέρων ἢ ἐκείνοι γὰρ πρὸ πῆς ἐν Φλωρεντίας συνόδου τὴν προσθήκην ἐπήθουσαν τὴν ἑαυτῶν, καὶ τοὺς φέγοντας μυρία: ἐβάλλον σκύμματα.

Ἄλλ' οὐδὲ τοὺς τρεῖς ἐκείνους ἢ τέτταρας τοὺς πάντων αἰτίους καὶ νῦν ταῖς ψήφοις ἐμμένοντα: μετὰ Λατίνων ὁμοῦ σύνοδον ὀριστέον. Οὗτοι γὰρ καὶ παρὰ τὴν τῶν πατριαρχῶν γνώμην πάντα ἐποίουν, ὡν ἦσαν ἐπίτροποι. Καὶ νόμος οὐδεὶς ἐπιτρέπει προσέχειν αὐτοῖς ἐν τούτῳ τῷ μέρει, εἰ καὶ τὰ ἄλλα γενναῖοι τινὲς εἰσι καὶ πολλῆς αἰδοῦς ἄξιον, ἀλλὰ περὶ τούτων μὲν ἀρκαιῶ σιγᾶν. Οἱ πολλοὶ δὲ καὶ ὀγδόην τὴν σύνοδον ἐκείνην ἀποκαλοῦσι. Πρώτη μὲν οὖν ἐχρήνη προσαγορεύειν δικαίως: ἄλλη γὰρ ἀρχὴ συνόδων ἐστὶ τῶν ἰσως ἐπὶ κακῷ χεῖρον γεννησμένων, καὶ τῆς σειρᾶς ἐκείνης ἀπὸρρήκται. Καὶ ὡς εἶποι, διότι μὴ πάντα τῆς οἰκουμενικῆς αὐτῆ προσήκει προσηγορία, οὐδ' ἐξεῦρον καλῶς, ὅπως δεῖ ταύτην ἀριθμεῖν καὶ καλεῖν. Πῶς γὰρ ὀγδόη ἢ μετὰ τὴν ὀγδόην; πῶς δὲ ἐννάτη ἢ τῆ ὀγδόη πολέμιος; Ἐννάτη μὲν οὖν οὐτ' ἐκάλεσαν, οὐτ' εὐλόγως ἐστίν, ὀγδόην δὲ καλοῦσι μὲν, ἀλλ' οὐκ ἐστὶ τοσαύτη. Ἄλλὰ καὶ τοῦτ' ἐς τοσοῦτον.

Ἀνάγκην δὲ οὐδεμίαν ὀρώμεν, ἢ τίνες πεπράχαται φαύλωσ, καὶ μετάμειλος ἐπὶ τούτοις ἔσχεν αὐτοῖς, ἡμᾶς αὐτὰ στέργειν, ἀκείνους μὲν μετανοεῖν ἐπ' ἐκείνοις φρονίμωσ, ἡμᾶς δὲ μηδὲ ταῖς ἐκείνων μεταμελείαις διδάσκεισθαι, δόξαν ἔχειν τὴν ἀληθῆ περὶ ὧν πεποιήκασι, καὶ οἷς αὐτοὶ κήρυκὲς εἰσιν οἱ πεποιηχότες. Οὐδὲ γὰρ ἐν ἀνθρωπίνωσ πράγμασι καὶ προσαίρωσ οὕτω τὸ συμφέρον εἶδει θηραῖσθαι, σχολῆ γε ἐν ταῖς θεῖαισ; δόξομεν εὐσεβεῖν τοιοῦτῳ λογισμῷ χρωόμενοι. Ἄλλ' οὐδ' οἱ τὸ δαιμόνιον ἐξετραγασμένοι ἴσοι

περίεσμεν, ανάγκην ἔχομεν δουλεύειν μέχρι παντός αἷς σύνοισεν ἡμῖν αὐτοῖς ἐξημαρτηκόσι, καὶ εἰ τις ἡμᾶς ἐπαναγκάζει τοῦτο ποιεῖν, πολέμιος τῆς ἡμῶν σωτηρίας καὶ τῆς ἑαυτοῦ δόξης κριθήσεται. Ὅσοι μὲν οὖν τὸ δεινὸν ἐκείνο πεποιηκότες ἐσμεν, ἐκκεῖ-
μεθα ταῖς ψήφοις τῆς Ἐκκλησίας, καὶ λαβοῦσα κατὰστασιν δικαζέτω, καὶ μηδὲ τῆς ἐκ τῶν καγόνων κειμένης ἡμᾶς ἀξιούτω φιλανθρωπίας. Ἀρκέσει γάρ, πρὸς εὐτυχίαν ἡμῖν καὶ τὴν ἐλπίδα τῆς ἐκ Θεοῦ συγγνώμης ἐπὶ τῷ πταίσματι, ἡ τῆς Ἐκκλησίας ἐλευθερία, ἣν ἡμεῖς συνεχάμεν. Οἱ δὲ μὴ μετασχόντες τῶν ἔργων ἐκείνοις αὐτοὶ γοῦν τῆς πατρῴου δόξης ἀμεταστάτως ἐχόμεθα, τῷ παραδείγματι τῶν ἄλλων σωφρονισθέντες. Οὐ γὰρ διότι πολλοὶ σύνοδοι ψήφον ἤνεγκαν ὡς κέρθην περὶ τῶν ἐν αὐταῖς ζητηθέντων, ἀνάγκη τις ἦν τοὺς ψηφισαμένους ἀεὶ πλανᾶσθαι καὶ μηδέποτε πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐπανέρχεσθαι, ἣ τούτων ἐκπαιδέντων, τοὺς ἄλλους δυσμενίσαι αὐτοῖς, ὅτι μὴ πρόμα βούλωνται κείσθαι μέχρι παντός, καὶ ἑαυτοῖς καὶ τοῖς ἄλλοις ἀθέριον ἐκείνοι τε πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐπανήσαν χαίροντες, καὶ τοῖς ἄλλοις χαίρειν ἐπὶ τῇ τῶν πεπλανημένων ἐποίει μεταβολῇ, καὶ ὠφελεῖσθαι τὰ μέγιστα. Καὶ ὡς δὴ τοῦτου πολλὰκις συμβάντος τε καὶ δυναμένου συμβαίνειν, καὶ νόμους ἢ Ἐκκλησία περὶ τῶν τοιοῦτῶν τι κεισομένων ἐθετο καὶ τετήρηκεν ἐπὶ τῆς χρείας αὐτοῦς. Καὶ τούτων πλήρεις αἶθ' ἱστορίαι, καὶ τῶν διδασκάλων οἱ λόγοι, καὶ πρό γε πάντων ὁ μέγας Ἰρηγόριος, τὸν μέγαν Ἀθανάσιον ἐκπαίων πολλά τοιαῦτα διέξεισιν.

Ἡ μὲν οὖν σύνοδος οὐδὲν ἡμῖν ἀνάγκης ἐπέγει πρὸς τὸ μετὰ Λατίνων ἠνώσθαι, ὅτι τῶν κατ' ἐκείνην προδάντων, ἀεὶ ὄνομα μόνον σχεδὸν ἐστὶ τοῖς ἀπλουστέροις μόνον φόβον ἐμβάλλον, ἐπειδὴν ἐπισείηται, οὐδένα δὲ τῶν ἐβρωμένων ἐχόντων τὸν λογισμὸν δυνάμενον καταπλήττειν. Ἡ πῖσαι συνελύσεις πόσων ἀνθρώπων πῖσαι δυνήσονται τοὺς ἔχοντες νῦν, ὅτι τὸ πῦρ οὐκ ἐστὶ θερμὸν; Πόσαι δὲ πιστῶν σύνοδοι τοὺς καλῶς προσέχειν εἰδότας πῖσαι δυνήσονται, ἢ ὅτι ὁ Πατὴρ καταβέβηκεν ἐπὶ τὸν Ἰὶδὸν τοῦ Θεοῦ, τοῦ Πνεύματος καταβάτω; ἐπ' αὐτὴν ὡς περιτετραῖς; ἢ ὅτι τὸ τοῖς ἀποστόλοις ἀφειμένον ἐμφύσημα ἔχειν ὑποστατικῶς αὐτῷ συνημμένην τὴν φύσιν τοῦ Πνεύματος; ἢ ὅτι ψυχὰς τοῖς μαθηταῖς ἐνήκε διπλάς, πόρρωθεν εἰσισμένον τοῦτο δρᾶν τοῦ Θεοῦ φωσμήματος; ἢ τι τοιοῦτον; Καίτοι καὶ λόγους εἰκὸς ἐστὶν εὐρεθῆναι περὶ τούτων γενναίους, καὶ πισθῆναι τινὰς ὑπ' αὐτῶν. Ἀλλὰ τῶν κοῦν ἐχόντων οὐδεὶς τὴν εὐαγγελικὴν διδασκαλίαν ἀφελὲς, περὶ τοῦ εἶνα διδάσκουσαν δόγματα, καὶ τὰς τοῦ Χριστοῦ παρατηρησάμενος λέξεις, καὶ τὸν οἰκεῖον ταύταις σκοπὸν, ἐπ' ἄλλα τινὰ τὴν ἀπλησίαν τῶν ἀνθρωπίνων ἐκτοπιεῖ λογισμῶν, ἀκολουθίας τισὶν εὐλόγοις δοκούσας πειθόμενος. Ἄν δὲ ταῖς συνόδοις ἐκείναις μηδ' ἐκ τῶν ἄλλων πραγμάτων ἐμφανηται τὸ πιστὸν ἱκανῶς, τίς αὐταῖς προσέξει θαρβρόντως; Τοιοῦτον δὲ καὶ τὸ τῆς συνόδου ταύτης ἐκατέρωθεν ἦν· οἰκοθὲν τε γὰρ νενομολόγηκε, καὶ τοῖς ἄλλοις πᾶσι συγκέχεται φανερώς.

Β Εἰ δὲ τις ἀξιοῖ Λατίνους μόνους σωφωτέρους ἡμῶν εἶναι, καὶ διὰ τοῦτ' ἀξιωματώτερους, εἰ καὶ φαίνονται μόναι τὰ περὶ τοῦ Πνεύματος ἐψηφισμένοι τε καὶ ταῖς ψήφοις ἐμμένοντες, τοῦτ' ἄλλος μὲν ἐστὶ λόγος· δεῖ δὲ καὶ τοῦτον ἀσθενῆ δεικνύσθαι μετὰ τῆς ἀληθείας. Εἰ μὲν τοῖνυν νῦν πρῶτον τοῦτ' ἐκινεῖτο τὸ ζήτημα, ἐνεθυμήθημεν ἂν ἴσως, ὡς ἔνοις λέγουσιν, ὅτι Λατίνους σωφωτέρους ὄντας ἡμῶν εἰκὸς ἐστὶ καὶ τὴν ἀλήθειαν ἀμεινον ἡμῶν συναρᾶν περὶ τῶν ἀμφισβητουμένων ἐκάστου, καὶ διὰ τοῦτο δεῖν ὡς διδασκάλους αὐτοῖς, ἵτε' ἂν ὅπουροῦσιν περὶθεσθαι· νῦν δὲ τοῦναντίον ἐστὶν, ὅτι τὴν μὲν προσθήκην ὀλίγα εἰδότες ἐποίησαν, ταῖς δὲ τοῦ λόγου μηχαναῖς ὑστερον αὐτὴν ἐκδικοῦσι, πολὺ μετὰ τὴν προσθήκην τοσαῦτα ἐπὶ λόγοις ἀνήσαντες, οἱ δὲ Πατέρες ἡμῶν, ἀνοῦντες ἐπὶ σοφίᾳ τότε καὶ ταῖς ἄλλαις δυνάμεσιν, ἀντέλεγον αὐτοῖς προσιθεῖσαι, τὰ τε ἄλλα καὶ τὸ προστεθειμένον οὐκ ὀρθῶς ἔχειν κρίνοντες. Χάρις ἂν οὖν εἴη τοὺς μὲν νῦν ὄντας Λατίνους σοφίᾳ τῇ ἑαυτῶν καινοτομίας ὑπερδικεῖν πατρικῆς, ἡμᾶς δὲ ἐν τοσαύτῃ λόγων πενίᾳ καὶ ἀσθενείᾳ τὴν τῶν Πατέρων ἡμῶν σωφωτάτων ὄντων ἔστασιν ἀναίρειν μετὰ λόγων γενναίων γεγενημένων.

Καίτοι καὶ νεωστὶ κινήθεις ἂν τοῦ ζητήματος, οὐ τοσοῦτον ἔδει διὰ τὴν ἀμάθειαν θαρβῆναι, ὅσον δι' αὐτὴν ταύτην εὐλαθεῖσθαι τε καὶ φυλάττεσθαι τὴν ἐξεπάτην. Ἄλλ' ἔδει γ' ἂν ἐπὶ ἀσφαλοῦς ἰσταμένης τῆς κοινῆς ἡμῖν καὶ Λατίνους ποτὲ πίστειας, τὸν ἐκ τῆς παραφορᾶς ταύτης καὶ τοῦ σχίσματος κίνδυνον, καὶ τὴν ἐκ τῆς καινοτομίας ἀμφιβολίαν, εἰς τοὺς αἰτίους ἀποβρίπτειν εὐλαθειαν, καὶ μὴ βούλεσθαι κοινωκεῖν δόξης, ἣν οὐκ ἐτι κρίνειν δυνάμεθα τῆς περὶ ταῦτα δεινότητος ἡμᾶς; ἀπολεοικουίας. Ὅδῃγιάς δὲ τοσαύτης ἡμῖν ἐκ τῶν Πατέρων προὑπαρχούσης, τίνα συγγνώμην ἔχομεν, τῇ ἑαυτῶν ὀλιγομαθίᾳ κρίνειν οὕτω μεγάλου πράγματος ἐπιτρέψαντες ὡστ' ἄλλο τι κρίνειν περὶ αὐτοῦ, ἢ τοῖς ἡμετέροις πρόγονοις καὶ διδασκάλους πῖσαι εἰδοῖς;

Εἰ δὲ τοῖς νῦν σωφωτέροις ἡμῶν ἐν παντὶ πεισόμεθα πράγματι, τὴν πρὸς τοὺς οἰκειωτέρους ἅμα καὶ σωφωτέρους ἀναφορὰν ἀποβρίψαντες· ὅρα καὶ πρὸς τὴν Ἀρμενίων μετατίθεσθαι δόξαν, εἰ δὲ βούλει, καὶ τὴν Περσῶν· ὑπερ' ἐβδομήκοντα γὰρ διδασκάλους, ὡς ἀκριθῶς ἴσμεν, ἡ τῶν Ἀρμενίων Ἐκκλησία πλουτεῖ, τὴν Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν οὕτως ἠσκηκότας καλῶς, ὡς μηδεὶς ἐνδείν οὐδένα αὐτῶν, τῶν ἐν Λατίνοις πάνυ τὰ τοιαῦτα εἰδόντων. Ἐν δὲ Ἡέρσαις καὶ πλείους τούτων εἰσὶν, οἱ περὶ τὴν φυσικὴν καὶ μαθηματικὴν ἠσχολημένοι σοφίαν ὑπὸ ταῖς λογικαῖς μεθόδοις πάγυ καλῶς. Δεήσει γοῦν πρὸς ἐκείνους σωφωτέρους ὄντας ἡμῶν μετατίθεσθαι, εἰ συμβαίη ποτὲ τισὶν ἐκείνων ἡμᾶς διαλεγόμενους ἐνδιδόναι ταῖς τῶν λόγων πλεκτάναις. Ὅ πᾶσα παθεῖν ἀνάγκη, τοῦτου συμβάντος, καὶ οὐκ ἂν τις φαίη τοῦτο νῦν ἔχων καὶ πιστεύειν εἰδώς.

Ὅσπερ οὖν πρὸς ἐκείνας τὰς εὐσεβείας, τῇ τῶν Πατέρων ἀρχοῦμενοι· κρίτει, οὐδ' ὀφειλάτω γεγε-

νηθαι νομίζομεν, και προς τούτοις θεωρισεις, γεν-
 ναιως ιστάμεθα, τι μη και προς άλλην πάσαν διαφο-
 ραν μείζω τε και ελάττω τὸν αὐτὸν στησόμεθα
 τρόπον, περι ἧς ἴσμεν τοσοῦτοις ἔτεσι τοὺς ἡμετέ-
 ρους Πατέρας και διδασκάλους, μετὰ πολλῆς ἐρεῦ-
 νης τὰ ἄνα δοξάσαντας, και γνώμην περι Λατίων
 εἰληφότας, ἦν ποτε ἔσχον και τοῖς ὑπομνήμασιν
 ἡμῖν καταλείψαι ταύτην σπουδάσαντας, ὅπως ἀν
 συμφωνώμεν αὐτοῖς, και μηδὲν παρὰ μέρος τῆς
 αὐτῶν πίστεως φῶμεν; 'Ἄλλ' οὐδὲ χάριν ἔχειν
 ὀφειλομεν μᾶλλον τοῖς τοῖς περιθόλους τούτους
 ἰδρυσαμένοις ἡμῖν, ὅφ' ὧν φυλαττόμεθα, ἢ τοῖς
 τοῖς θρηγγοῦς πηξαμένοις τῆς εὐσεβείας και προσ-
 θεοῖς ποιητῶν ὑπερβαίνειν βουλευσομένοις· ἐκεῖνοί
 τε γὰρ ὑπὲρ τῆς τῶν ἀφύγων ἐλευθερίας πάντα
 ἐποίουν· και οὗτοι πολλὴν τὴν πλάνην και τὴν ἐξα-
 πάτην ἐν τοῖς τῶν ἀνθρώπων λόγοις οὖσαν ὀρώντες,
 ἀπαθεῖς ἡμᾶς ἔσπουδασαν ἐξ αὐτῶν διασώσασθαι.
 Ὅσπερ οὖν ἀνοητότατοι πάντων ἀν ἦμεν, τὰ τὴν
 ἀσφάλειαν ἡμῖν και τὴν ἐλευθερίαν διδόντα τεῖχη
 ταυτὶ καθαιροῦντες, οὕτω και πολλῶ μᾶλλον ἐκ
 πνευματικὰ τεῖχη ταυτὶ προδιδόντες, ὅσα και περι
 μειζόνων ὁ κίνδυνος· ἔσται, τὸ τέλος εἶτουν ἡ μετα-
 βολὴ τοῦδε τοῦ κόσμου ἐγγύς, ὡς ἐκ τῶν πραγμάτων
 ἔστιν ὀρᾶν. Εἰ δὲ και μὴ τοῦ σύμπαντος κόσμου, τὸ
 γοῦν ἡμέτερον γένος· και ἡ πατρὶς αὐτῆ ἐν ταῖς
 ἐσχάταις ἀναπνοαῖς σχεδὸν ἔστιν, ἀν μὴ τὸ θεῖον
 χεῖρα ὑπερέβη. Οὐ βουλόμεθα τοίνυν βεβήσασθαι ἐν
 τῷ τέλει φανῆναι, και τῶν προγόνων δευτέρου.
 Γενναιοτέρους μὲν οὖν εἶναι και φαίνεσθαι δεῖ, ὁ
 κὰν ἐκεῖνοι περι ἡμῶν εὐξαιντο τηλικούτων ἡμῖν
 ἐστώτων παραδειγμάτων, και τὴν πίστιν ὁμοίως
 διαφυλάττειν ἐν πολλῶ μείζωσι δυσχεραίαις. Καὶ εἰ
 τις δυνῶν προκειμένων κακῶν δεῖν ἐλέσθαι τὸ ελατ-
 τον λέγει, οὕτω τῆς τῶν πραγμάτων δυσκολίας
 πεποιθῶσι, και τῷ δεῖσι τῆς ἀπιστίας μικρόν τι παρ-
 εκκλίνει τῆς ὀρθῆς ἀξιοῖ πίστεως, ὁ μὲν ἀδιαφύ-
 ρως ἔχει προς πάντα προδήλως, τῶν γὰρ τοιούτων
 ἡ το αὐτῆ κρίσις ἔστιν· ἡμεῖς δὲ ἴσμεν, ὅτι και
 μικρόν τι τῆς ὀρθῆς ἐκκλίνοντα πίστεως, ἅπας νό-
 μος αἰρετικῶν εἶναι βούλεται, ὡς τοῖς περι ταῦτα
 πεπειραμένοις ἐστὶ σαφές· και οἱ τῆς μὲν ἀληθείας
 οὐσης μίαις ἐν τῇ περι τὸ θεῖον δόξει και πᾶσι
 πράγμασι, τὰς περι ἕκαστον πλάνας ἀναριθμήτους;
 εἶναι συμβέβηκε, βαθμῶ τινα και τάξει τῆς ἀλη-
 θείας ἀπικισμένας. Δεῖ δὲ μετὰ τῆς ἀληθείας εἰς
 τὴν αἰώνιον εἰσεῖναι ζωὴν· ἀκάθαρτος γὰρ, φησὶν,
 οὐ μὴ διέλθῃ δι' αὐτῆς, εἴτε κατὰ νοῦν, εἴτε κατὰ
 θέλησιν τὸ αἶσχος ἔχοι και τὴν ἀκαθαρτίαν. Εἰ δὲ
 μέλλοι τῆς αἰωνίου τυγχάνειν ζωῆς ὁ μικρόν τι τῆς
 ὀρθῆς δόξης ἐκκλίνων, και ὁ μετ' ἐκείνον εὐθύς τῷ
 αὐτῷ λόγῳ τεύξεται, τῆς ἰσῆς ἀποστάσεως οὐ-
 σης· προς τὸν μετὰ ρύπου ταύτης ἤξιωμένον, και ὁ
 μετ' ἐκείνον ὁμοίως· και οὕτω τεύξονται τῆς αἰ-
 ωνίου ζωῆς οἱ τὴν ἐπονηθῶν πλανώμενοι· πλάνην,
 πάντες· ὁμοίως κατὰ τὸ μέγεθος και σμικρότητα. Εἰ
 ἐκ τοῦτο ἀδύνατον, οὐκοῦν και τὴν μικρόν τι τῆς
 ὀληθείας ἐκ προαιρέσεως ἀποκλίνοντα σώζεσθαι τῶν
 ἀμηχάνων ἔστιν. Ἡμεῖς οὖν ἐν τῷ ἀσφαλεστάτῳ τῆς

πίστεως ἰδρυμένους οὐ δεῖ τηλικούτων ἐκόντας ἀνα-
 δέχεσθαι κίνδυνον, εἰ και μικρόν τι μέλλομεν πα-
 ρατρέπεσθαι.

Εἰ δὲ τις ἡμῶν πυνθάνοιτο, καθάπερ εἰώθασιν
 πολλοὶ τοῦτο ποιεῖν, εἰ τοὺς Λατίνους αἰρετικούς
 ἠγοῦμεθα, φάμεν, Οὐκ ἔστιν ἡμέτερον ἐν τοσαύτῃ
 κενία και ἀσθενείᾳ πραγμάτων προσηγορίας ἐπιτι-
 θέναι τοιαύτας 'Ἐκκλησίᾳ τοσοῦτον ἐχούσῃ κρᾶτος,
 και μὴδὲ τοῖς ἡμῶν ὑπείκειν ἀξιούσῃ νόμοις, ὡς περ
 οὐδ' ἡμεῖς νῦν τοῖς ἀπ' αὐτῆς· ἀλλ' ἄρκου ἔστιν ἡμῖν
 τῶν πατρῶν ἔχεσθαι διδασκάλων και νόμων, προς
 οὐδένα δὲ τῶν ἄλλων διαπληκτίζεσθαι. Ἐκεῖνοι δ'
 ὄποιοι ποτὲ εἰσιν, οἷδὲ τε ὁ θεὸς και ἡ μέλλουσα
 ἀποκαλύψει ἡμέρα, και εἴπερ ἀνδρόχοιτο αὐτοῖς
 μετὰ τῆς ἀληθείας ἔσταναι τῇ πίστει προστεθεικό-
 τας· ἀλλ' οὐδὲ τὸ ἡμέτερον ἄξιον ἔσται φόβου παρὶ
 θεῷ δικαστῇ τοσοῦτοις κειθόμενων δικαίαις. Εἰ δὲ
 τὴν ἐκείνων δόξαν τῆς ἀληθείας ἀρεστέναι συμβαίῃ,
 ὡς περ οὖν ἡμῖν ὑποπετεύεται, πόσον τοῖς κοινωνοῦ-
 σιν ἔχειν τὸν κίνδυνον ἡ τῆς ἀληθεστέρας και κοινῆς
 και πατρῶν δόξης ἀπόθεσις, ἀνευ λόγου και ταῦτα
 γεγεννημένη; Τίς γὰρ λόγος ὑπὸ τῶν νῦν Λατίων
 ἐξευρημένος· ἐπεισὲ τινος τῶν ἡμετέρων σφίσι προσ-
 θέσθαι; Ἄλλὰ τὰ παλαιὰ ἐκεῖνα και ὑπὸ Λατίων
 δεῖ περιεβόμενα και αὐτοὶ φέρουσιν εἰς μέσον και
 ὑπ' αὐτῶν κειπείσθαι φασί. Ταῦτα δὲ ὑπὸ τῶν ἡμε-
 τέρων καλῶς ἐξελήλεκται Πατέρων και διδασκάλων.
 Πρῶτον μὲν οὖν, ὅπερ εἰρηται, και τὸ μικρόν τι
 τῆς ἀληθείας ἀποπεπτικέναι ἐκόντας ἐν ἴσῳ τοῦ
 και προς τὴν μεγίστην δυσσέθειαν ἐκκυλισθῆναι
 νομίζομεν· εἴπερ δ' ἀμφοτέρων ὁμοίως, ἀνάγκη τῆς
 ἀληθινῆς ἐκπίπτειν ζωῆς. Ἐπειτα τῆς μὲν ὀλη-
 πίστεως· ὁ θεὸς προνοήσεται· οὐ γὰρ ἡμέτερον ἔστιν
 αὐτῆς προνοεῖν, ἐκάστῳ δὲ ἡμῶν τῆς ἑαυτοῦ σωτη-
 ρίας ἐπιμελητέον ἔστιν.

Εἰ δὲ και μέλλομεν τὴν πίστιν ἔργοι; ὅπως ἀν
 περισωθεῖται τοῖς ἄλλοις ἐπιμελεσθαι, δεκνύτω τις
 ἡμῖν ὁ βουλόμενος και ξίφη, και κρημνοῦς, και πᾶν
 ἔτιοῦν, και τὴν προθυμίαν ἡμῶν οὕτως ὀφεται, εἰ
 μόνον ὀφόμεθα φανερώς, ὅτι τοῖς σωματικοῖς κινδύ-
 νοις ἡμῶν ἡ πόλις αὐτῆ τῆς τῶν ἐχθρῶν δουλείας
 ἀπαλλαγῆσεται. Ἡ εἰ βουλευομένων τῶν ἐπιτρο-
 πευόντων ταύτης τῆς πόλεως ὑπὲρ σωτηρίας αὐτῆς
 ὀκνήσαμεν ποτε, ἀλλ' οὐχὶ και πλέον πάντων σχε-
 δὸν εἰς τὴν χρεῖαν ἐτοιμοὶ παριστάμεθα; Τὸ δὲ
 προδιδόναι τι τῆς πίστεως ἀξιοῦν ἐκόντας, ὡς ἀν ἡ
 πόλις αὐτῆ, και δι' αὐτῆς ἡ καθόλου σώζοιτο πίστις,
 ὁ βουλόμενος· ἐπαινεῖτω. Μᾶλλον δὲ εὐχόμεθα και
 τοὺς νῦν ἐπαινοῦντας τοῦτο, μεταβαλομένους; τὴν
 ὀρθὴν λαθεῖν γνώμην. Εἰ δὲ και οὗτοι τοῖς αὐτοῖς
 ἐπιμενεισιν, ἀλλ' οὐχ ἡμεῖς γὰ τῇ γνώμῃ ταύτῃ ποτὲ
 θησόμεθα, οὐδὲ βουλευσόμεθα τὴν οἰκουμένην, εἰ οἷδ'
 τε εἰη σύμπασαν εὐ ποιεῖν, αὐτοὶ τῷ θεῷ και τῇ
 ἀληθείᾳ προσκρούοντες θανασίμως, και τὴν αἰώνιον
 κόσασιν ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν προξενούντες. Εἰτα και τὴν
 πόλιν ἡμῶν σύμπασαν ὀρώμεν κοινωνοῦσαν ἡμῖν τῆς
 γνώμης ταύτης, πλὴν ὀλίγων τῆς ἀνατιθείας μεσῶν.
 φασὶ γὰρ πάντα ἀν ὑποστῆναι μᾶλλον, ἢ τὴν πάτρην
 ἀρῆσαι· δόξαν, και τὸ τῶν πολυεμίλων διος οὐδὲν

αὐτοῖς πρὸς τὴν πίστιν εἶναι δοκεῖ. Εἰ γὰρ καὶ μη- A
δὲν τῶν ἄλλων ἡδύναστο συνορᾶν, ἀ δεῖ τοὺς νοῦν
ἔχοντας καὶ ὑγιᾶς πιστεῦσαι εἰδότας, τοῦτο γοῦν
οὐκ ἂν ποτε βουληθεῖεν, χεῖρους ἀπάντων ἀνθρώπων
ἐν τούτῳ τῷ μέρει φαίνεσθαι. Ποῖον γὰρ ἔθνος ἰδου-
λεύσατο ποτε, σύμπαν ὁμοῦ τὴν πίστιν καὶ τὴν θρη-
σκείαν ἀμείψαι τὴν ἑαυτοῦ, μόνον ἵνα τοῖς ἔξωθεν
εὐροῇ; καταγνόντες μὲν οὖν τῆς ἰδίας πίστεως, πρὸς
τὴν ἀληθῆ μετετέθησαν, μετὰ κινδύνου καὶ σφαγῶν
τοῦθ' αἰρούμενοι, καὶ πάντα προΐεμενοι βράβως
ὑπὲρ τοῦ τῆς ἀληθείας τυχεῖν. Μᾶλλον δὲ, εἰ δεῖ τὰ
ληθῆ λέγειν, τίς ἐν δευροῦν γένοι, τοιοῦτον προβαλ-
λόμενος πρόβλημα, οὐ πυρὸς ἂν γένοιτο καὶ λίθων
ἔργον εὐθύς; Ὅστε καὶ ἡμεῖς πᾶν διδόμεν, μὴ
τοῦτ' πολλῶν ἡμῖν συμφορῶν αἴτιον ἐκ Θεοῦ κατα-
σταῖ· καὶ ἦν ἂν ἐπήγαγον δίκην, οἵτινες ἦσαν οἱ
σωφρονοῦντες ἐν τοῖς δυναμένοις ταῦτα εὐθύνοι,
ταύτην ἐπενέγκη χαλεπήσαν τὸ Θεῖον. Ἄλλα τὸ πᾶν
βραχεῖ· εἶναι τοὺς ταῦτα παρήσιαζομένους, τὸ δὲ
πλείστον τῆς πόλεως; σωφρονεῖν καὶ τῆς πίστεως εὐ-
λαδῶς; λίαν ἀντέχεσθαι, καὶ πάντα ἐτοίμως ἔχειν
ὑπὲρ αὐτῆς προδιδόναι, τοῦθ' ἡμῖν τὰς ἀγαθὰς
αὐ ἐλπίδας παρέχεται. Ἐῖτ' οὐδὲ συνορῶμεν, τίς ἂν
γένοιτο ἡμῖν ἐκ Λατίνων διαρκῆς καὶ αἰετὸς βοήθεια,
εἰ γε καὶ ἐμέλλομεν πάντων ἰθῶν περι-
ταῦτα φαίνεσθαι χεῖρους, τῶν προσκαίρων τὴν πί-
στιν διαμεῖθόμενοι. Ἡ δεικνύτω τις ἡμῖν προφανῶς
οὕτως, μὴ σικίας καὶ ὄνειρους λεγέτω. Τῇ μὲν γὰρ
πεισθήναι κακῶς ἴσως ἂν ποτε καὶ συνδύαιεν ἡμῖν
ἐγκαταλείποντος τοῦ Θεοῦ· τὸ δὲ περὶ τῆς ἐκείθεν C
ἐπιζομένης βοηθείας θαρβῆναι, ἀ καὶ οἱ ταῦτα λέ-
γοντες πιστεῦσιν ἢ προσποιῶνται πιστεῦσαι, ἵνα
τοὺς ἄλλους ἐξαπατῶσιν, ἀμύχανον ἂν ἦν ἡμῖν τοῖς
τάκειντων πάντ' εἰδῶσι καλῶς καὶ τὴν βοήθειαν λογι-
ζομένοις, ὅποτη τις ἂν γένοιτο ἰκανὴ διαπαντὸς τοῦ
διηνεκῶς ἡμᾶς πιέζοντος δέους. Ὅθεν εἰ καὶ μηδὲν
ἄλλο τοῦτ' ἔχρην δεδιέναι, μὴ καὶ τὸ δεῖν ὑποσταῖ
τις, καὶ τοῦ καλοῦ διαμάρτοι, εἰ καὶ καλὸν εἶναι
μέλλοι τὸ δυσσεβῶς ποριζόμενον, δ πᾶσι συμβαίνειν
εἰκὸς τοῖς μὴ μετὰ Θεοῦ τὰ τοῦ Θεοῦ πράττουσιν.

Ὅρατε δὲ καὶ τὰς βοηθείας, ἃς ἡμῖν ὁ πάππας
παρέσχεν μετὰ τὸ κλίνα γόνυ τῶν ἡμετέρους ἐπι-
σκόπους ἐκεῖ, εἰ καὶ μὴ παρ' ἑαυτοῦ, ἐκ γε τῶν ἡμῖν
ποτε προσηκόντων, ἅπερ ἐπαναστρέφειν αὐτὸν ἔχρην
εὐθύς λυθέντος τοῦ σχίσματος, ὡς εἶχεν ἐλπίζειν,
καὶ εἰ μὴ τοὺς ἄλλους ἐπεισεν ἀποδιδόναι τὰς νῆ-
σους ἡμῖν, καὶ τὰς πόλεις τὰς ἐν Ἑλλάδι, καὶ αὐτὸς
τὰς ἐκκλησιαστικὰς εἰσόδους ἀπέτισε τοὺς παρ' αὐ-
τοῦ πεμπομένους ἐξελάσας ποιμένας. Καίτοι σαφὲς
ἐστίν, ὡς εἰ μηδὲν ἕτερον ἐποίησε τοῦτο γοῦν πρᾶτ-
των, ἡδύνατ' ἂν τὰ μέγιστα βῆθειν τὰς προσόδους
τῶν ἐκκλησιῶν συμπάσας ἀποδεδούσας τῆς ἐν Κερκύ-
ρα, τῆς ἐν Σικελίᾳ, τῆς ἐν Κρήτῃ, τῶν ἄλλων νῆ-
σων, ἃς ἐξ ἡμῶν ἔσχεν ἀρπάσας, καθάπερ ἄλλοι
τὴν τῶν νήσων ἀρχὴν. Ἄλλ' οὔτε οὐδὲν τούτων
ἐποίησε δὴ ποῦ, καὶ τοῦ τὴν πόλιν τῶν Πατρῶν ἀνα-
ληφθῆναι πάλιν ἡμῖν σφόδρα ἐμνηστικαί. Καὶ τὸν
Θυμὸν αὐτοῦ θεραπεύοντες, ἴσως τι καὶ ἐχαρίζοντο
τῶν οὐ πεπνύτων οἱ τῆς πόλεως ἄρχοντες, ἕως τῆ

τῶν βαρβάρων χειρὶ τὴν πόλιν ἐκείνην ὁ Θεὸς παρα-
δοῦς, τῷ μὲν ἡμιθλυνε τὴν ὄργην, τοῖς δὲ κακῶς θε-
ραπεύουσι νοῦν, ὡς οἶμαι, ἐνέθηκεν, ὡς μᾶλλον ἂν
εἴη φοβητέον τὸν Θεὸν καὶ θεραπευτέον ἢ τὰς τῶν
ἀνθρώπων ἀπειλάς, εἰ παρὰ πᾶν γίνοντο δίκαιον.
Ἔκωλος οὖν ἐστὶ καὶ ὁ τῆς ἐκ Λατίνων ἐπιζομένης
βοηθείας ἡμῖν λογισμὸς. Ἄλλ' εἰ μέλλομεν ἀπλη-
ρέχθαι δουλείας, φυλακτέον τὴν πίστιν ἣν παρεῖλη-
ψαμεν, καὶ τοῖς ἄλλοις ἔργοις ἐξίλωστον τὸ Θεῖον·
συμβούλοις πλείοσι καλλίοσι χρηστῶν περὶ τῶν
ἄλλων, μετ' ἰσότητος καὶ δικαιοσύνης καὶ λόγου παν-
τὸς τὰ κοινὰ διοικεῖν ἀρκτέον, καὶ ἀπολαυστέον ἐν
τούτων ἐκάστοις, ὅσα δεῖ καὶ δίκαιον ἐστί, καὶ πρὸς
τὰς κοινὰς χρεῖας ἐπίσης χορηγητέον, καὶ τῶν δυ-
ναμένων σώζειν ἡμᾶς ἐπιμελητέον, ἐπαγρυπνοῦντας
τῆ τούτων εὐρέσει τε καὶ ποιήσει. Πρὸ δὲ πάντων
συνέδριον ποιητέον, ᾧ μελήσει μετὰ Θεοῦ περὶ
ἀπάντων καλῶς. Τούτων δὲ προϋποτεθειμένων, καὶ
τὴν πρὸς Λατίνους εἰρήνην πραγματευτέον, καὶ εἴ-
περ οἶδν τε εἴη, καὶ τὴν μετὰ πάντων ἀνθρώπων τε
καὶ ἰθῶν, οὐχ ἡμᾶς συνεξαιδικοῦντας, ἢ συμπαρα-
νομοῦντας καὶ ὀλιγὰς πρὸς τὰ χεῖρω μεθισταμένους,
ἀλλὰ πρὸς τὰ παρ' ἡμῖν εὐσεβῆ τε καὶ δίκαια καὶ
τοὺς ἄλλους ἔκοντας, εἴγε βούλοιντο παῖθεσθαι, καὶ
μὴ βουλομένους, εἰς τὴν δίκην ἐκείνην παραπει-
πέτον. Αὐτοὶ δὲ πρὸς ἡμᾶς αὐτῶς δίκαιως συνθῶ-
μεθα καὶ καλῶς, τοῖς τῶν Πατέρων συνδεόμενοι νό-
μοις, καὶ μὴ ποιῶμεν ἀλλήλους, ὅπερ οἱ Λατῖνοί
ποτε πεποιθήκασι. Καὶ ζητούντων ἡμῶν καταθεμέ-
νους τὴν προσθήκην, εἴτα δικάζεσθαι οὐκ ἐβού-
λοντο ποτε συγχωρεῖν ἕως τῆς ἡμῶν ἀσθενείας δρα-
ξάμενοι, καθάπερ ὑποχειρίους τοῖς ἑαυτῶν πεποιθή-
ται νόμοις. Ἄλλ' ἐν γεγονόσας σῶμα, καὶ ὑπὸ μιᾷ
κεφαλῇ τῷ Χριστῷ, ὃν μέχρι καὶ χθὲς πάντες ὁμοίως
ἐσέθομεν, καὶ τῶν οὐ καλῶς γενομένων ἀναντιρῆ-
τως, εἰ μὴ τις φιλονεικεῖν θέλοι πρὸς τὰ φαινόμενα,
τούτων ἀποστάνας πάντες ὁμοῦ, καὶ τοιαύτην δόν-
τες πληροφορίαν ἀλλήλοις ὡς δεῖ ταύτην εἶσεσθαι
φανερῶς, οὐ συνεσκιασμένους, ἀληθῶς, οὐχ ὑποκρι-
τικῶς, οὕτως γὰρ οἱ τῆς Ἐκκλησίας βούλονται νό-
μοις, τότε δὴ καὶ περὶ τῶν πρὸς Λατίνους ἡμῖν δι-
καίων σκεψόμεθα· καὶ πάντες ὁμοῦ τὴν πρὸς ἐκεί-
νους ἀπολογίαν ὑποστησόμεθα, καθάπερ ἀρμόττει
Χριστιανοῖς ὑπὸ μητέρα μίαν τελούσι. Καὶ πάντα
ἡμῖν οὕτως ἀπαντήσῃ παρὰ Θεοῦ τὰ καλά, καὶ ἐν
ἑαυτοῖς καὶ πρὸς τοῖς ἔξω· ἀρκεῖ γὰρ τοσοῦτον εἴ-
πεῖν. Ἄλλ' ἐπειδὴν ἐκάστου τοῦς λόγους τις ἡμᾶς
ἀπαντοίη, καὶ πῶς ἂν ἕκαστα διατεθεῖ καλῶς σὺν
Θεῷ, καὶ ἡμεῖς ἐτοιμοὶ διδόναι καὶ ἰδίᾳ καὶ παρῆρ-
σίᾳ, καὶ πεῖσαι μετὰ Θεοῦ πάντας τοὺς ὀρθῶς τε
καὶ κατὰ Θεὸν εἰδόμενος περὶ πάντων τούτων λογι-
ζεσθαι.

Ταῦτα πολλάκις ἀνηνέγκαμεν καὶ τῷ βασιλεῖ, κά-
κεινος, ἴσμεν καλῶς, τί περὶ τῶν ἐν Φλωρεντίᾳ ὑπ'
αὐτοῦ γεγονότων ἐφρόνει, καὶ πῶς ταῖς ἡμετέραις
ἡσμένειζεν ἀποκριτέσι, καὶ ὅπως οὗτ' ἐπηνάγκαζε,
καὶ ἐβούλετο τὸ πάτριον ἡμᾶς διαφυλάττειν δόγμα
καλῶς, καὶ ἐπῆναι τοὺς τοῦτο πράττοντας, ἱμίσει τε
τοὺς ἄλλως διακειμένους. Ἡμεῖς τούτων μάρτυρες

πάντες, ἐκ τῆς ἐκείνου φωνῆς καὶ γλώττης ἕκαστος ἅπαντα εἶδότες. Ἄλλα περὶ τῆς ἀρχῆς δεδιώς ἀδείξει δόξα, καὶ τοῦ μὴ δέξαι Λατίνους ἀγῆθης λελυμένων τῶν κακῶν ὑποσχέσεων τὴν τῆς ψυχῆς ἀσφάλειαν φοῦ! προλιόμενος, οὐκ ἠνείχετο φανερᾶν τὴν ἱατρῆαν τῆς ψυχῆς ἐξεργάσασθαι, καὶ οὖσαι πολλούς, τοὺς ὑπὸ τῇ προσποιήσει τοῦ βασιλέως τέως ἀπολλυμένους. Ἐὰς οὖν ἐκείνῳ καὶ οὕτω πολλῇ, ὅτι τὸν τῆς συνειδήσεως ἔλεγχοι οὐ περιεῖδεν, ὡς οἱ πολλοὶ τῶν ἀρχόντων πράττουσιν, ἀλλὰ τοῦτον πρὸ πάσης ἀνάγκης πεποιθήμενος, εἰ καὶ μὴ φανερῶς οὕτωσι, καθάπερ ἄρα ἐχρήν, καὶ ὡς οἱ τῆς Ἐκκλησίας νόμοι κελεύουσιν, ἀλλὰ τρόποις ἄλλοις εἰδείκνυ τὸν ἐπὶ τοῖς πεπραγμένοις ἀχθόμενος, καὶ μηδὲν αὐτοῖς συγνωκῶτα χρηστὸν, παρίεμεν καὶ ἄλλα τῆς ἐκείνου μεταμελείας τεκμήρια. Ἄλλὰ βουλόμενος τὸ πτώμα ἐκεῖνο μετρίως γοῦν ἐξιτάσασθαι καὶ αὐτοῦ καὶ τῶν ἄλλων, οἱ τοῖς ἐν Φλωρεντίᾳ συνθετιμένοις ἑαυτοὺς ὑπέγραψαν, δέδωκεν ἡμῖν ἄδειαν, ἐν τῷ τοῦ Σουλᾶ λέγομένῳ καλασῆ πολλᾶκι· συνελθεῖν, καὶ δοῦναι ἀποκρίσιν περὶ τῆς ἐνοστάσεως παρόντος τοῦ λεγόμενου καὶ μεγάλῃ ἀνάγκῃ ἐπάγοντος ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως. Καὶ ἡμῶν ὄρμημα καὶ ἰσχυρόμενος τὴν ἀποκρίσιν δεδιωκτῶν αὐτῷ, προσέταξεν ὑπογραφῆναι τὸν ἐόμενον ἐκεῖνον, ἢ τὸν τῆς πίστεως λίβελλον, ὃν καὶ ὑπογεγραμμένον λαθῶν, ἀντίπε μὲν οὐδὲν οὐδ' ἠνώχληκε φανερῶς, ἐνὶ δὲ τινι τῶν πισωτάτων ἐ- εἶπεν, ὡς ἄρα Ἡσόδμῃν ἑμαυτοῦ μέγα τι τῆς συνειδήσεως ἀπορρέφαντος ἀχθος. Ἄντι γὰρ τῶν κακῶν ἐκείνων ὑπογραφῶν ἀνθυπογράφαί τῷ τῆς ἀληθείας ἐποίησα δόγματι τοὺς ἱεροὺς τούτους ἀνδρας, καὶ εἰ μηδὲν βελτίονι καὶ ἰσχυροτέρῳ τρόπῳ δυνηθεῖν τὴν πληγὴν ἐκείνην ἀκίσεσθαι τῆς ψυχῆς, οὕτως γοῦν ὁ τρόπος τῷ καιρῷ πρόσφορος ὢν, ἱκανὸς εἶμαι, δέξει τῇ θεῖᾳ φιλανθρωπίᾳ. Πάντα μὲν εἶπεν ἐκεῖνος, μηδὲν δὲ πλέον ὠφελέσθαι τὴν Ἐκκλησίαν βουληθεῖς, ἐν αὐτῇ τῇ προσποιήσει τοῦ Λατινισμοῦ τὴν ἀρχὴν ἀμοῦ καὶ τὴν ζωὴν ἀπέβαλλετο. Καὶ τῶν μὲν τῆς Ἐκκλησίας τιμῶν ἐστερήθη δίκαιως, ἧς οὐ προδούρου πεφρόντικεν· εἰ δ' ἴσται τι πλέον αὐτῷ παρὰ τῆς θείας φιλανθρωπίας διὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς ἡμερότητα, καὶ τὰς ἑνθὸν μεταμελείας, ὑπὲρ τῶν κακῶς αὐτῷ κεινοτομηθέντων, θεὸς ἂν εἶδειν. Οὕτως οὖν καὶ ἡμῖν ἔκτοτε μέχρι καὶ νῦν ὁ ἐόμενος ἐκεῖνος εἰς ἀνατροπὴν τῶν ὠροτῶν ἐμῶν ἀρκεῖ, σύμφωνος ὢν τῇ ψήφῳ τῆς ἱερᾶς ἐκείνης καὶ καθολικῆς συνόδου, τῆς μετὰ τοῦ Βίκτου συνηθροισμένης καὶ καθελούσης αὐτῶν κανονικῶς, ἕως ἂν καὶ ἄλλο τι δοθῆ θεοῦ εἰς πᾶνθῆμόν τινα τῆς ἀληθείας φανέρωσιν. Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἄμήν.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ ΤΟΥ ΣΧΟΛΑΡΙΟΥ

ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΣΙΜΩΝΙΑΚΗΣ ΑΙΡΕΣΕΩΣ Η ΑΠΙΣΤΙΑΣ.

Τὰς ἐκ τῶν ἀθέων τούτων βαρβάρων ἐπαλθεύσας ἡμῖν συμφορὰς, καὶ ἃς περὶ τοῦ μέλλοντος δέδιμεν, πανταχόθεν ἡμῖν τῆς τοῦ δυνησεσθαι φέρειν ἐλπίδος ἐκλειοπιλας, ἄλλοι ἐπ' ἄλλην αἰτίαν ἀναφέρειν πειρῶνται. Οἱ δὲ καὶ πάσης ἐρεύνης τοιαύτης ἰσχυρότερας εἶναι νομίζοντες, οὐ σκοποῦνται μὲν τὰς αἰτίας, οὐδὲ γὰρ ἡγοῦνται βάρβως ἂν εὐρεῖν δύνασθαι, τὰ δὲ τῶν ἀπεγνωκῶτων ἀλγοῦσιν, οὐδὲ ἀλεωρῆν τινα λοιπὸν ἐπιζῶσιν τῶν δεινῶν, οἷδ' ἐκ τοῦ Θεοῦ, πλην ὅσον ἐπιδοῶνται μάτην τὸ θεῖον, εἶδει γὰρ τι μὲν ἐξαμαρτάνουσιν ὀργίζεσθαι, εἰ δ' αὖ κοιοῦσιν εὐμενεῖς ἂν φανεῖν, καὶ τὰ τοιαῦτα πρῶτον εὐρόντας, εἴτ' ἐκείθεν τὴν ἐπικουρίαν αἰτεῖν. Ἄλλὰ νῦν οὐδὲ σφᾶς αὐτοὺς λελήθασιν ἐπὶ τὸν Θεὸν εἰκῆ τρέχοντας. Ἐγὼ δὲ πρὸς ἑμαυτὸν πολλᾶκις περὶ τούτων σκεψάμενος, οὐ γὰρ οἶδ' ἔγωγε, ὅτι ἦν ἐν τούτοις τῶν δεινῶν ὑπερβολαῖς, ἡρεμῖν ἀκοῆ, καὶ μνήμῃ, καὶ ἐβίει, καὶ προσδοκίαι· συλλεγομέναις, οὔτε τῆς μόνης τούτων αἰτίας οἶμαι διαμαρτάνειν, οὐτ' ἀδύνατον τὴν ἐπανόρθωσιν ἡγήμαί.

Δι' ὃ μὲν οὖν ἔγωγε ταῖς ἐσχάταις Χριστιανού;

περιπεσεῖν νενόμικα συμφορὰς, τὸ τῆς Σιμωνίας ἐστὶ δυστέθημα. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα τῶν ἡμετέρων ἀμαρτημάτων, τὰ μὲν εἰς τὸν πλησίον τὸ βλάδος ἐκτείνοντα, δι' ἃ δ' εἰς τὴν φύσιν παρανομοῦντα ἐπομένως τὸν Θεὸν ἐκπολεμοῦσιν ἡμῖν, τὸν δικαίως τῶν ἀδελφῶν ἡμῖν ἐπιτροπεύοντα καὶ τὴν φύσιν, ὡς κοινῷ πατρὶ καὶ καθηγεμόνι πάντων προσήκει. Ὅ δὲ κἂν τούτοις πλέον ἐστὶν εἰς παραξυσμὸν, εἰ καὶ νόμων ἡμῖν ἐξ αὐτοῦ τεθειμένων ἐφ' ἐκάστη τῶν χειρόνων, τῶν βελτιῶν ἑνεργειῶν, τῶν μὲν σὺν πολλοῖς τοῖς προτρεπτικοῖς τὴν εὐδαιμονίαν ὑποσχουμένων, ἢ τὸ τέλος ἡμῶν ἐστὶ, τῶν δ' ἀποτρεπτικῶν εἰ καὶ τὰ ἐσχάτα ἐπαναστεινομένων τοῖς οὐκ ἀξιοῦσι προσέχειν, εἰ τῶν αἰθίων τε καὶ καθόλου καλῶν τὰ φθαρτὰ καὶ πρόσυλα ταῦτα διαμειδόμεθα. Κατὰ λόγον ἄρα συμβαίνει καὶ τοῦ νομοθέτου δοκεῖν ἡμᾶς κατολιγωρεῖν, οὐ τῷ πόθῳ τε καὶ τῷ δέει σωφροστερώς ἐχρήν περὶ τὰς αἰρέσεις γίνεσθαι τῶν ἰδίων. Τὸ δὲ τῆς Σιμωνιακῆς ἀγῶς ἀμέσως ἡμᾶς ἐκπολεμεῖ τῷ Θεῷ. Εἰς ὃ γὰρ ἐμέλλομεν εὐσεβεῖντες, εἶτα περὶ τῆς ἐπὶ τοῖς ἀμαρτανωμένοις· δεῖσθαι συ-

γνώμης, εἴπερ οὐχ ὀδὸν τέ ἐστιν ἐν μηδενὶ ἁμαρτάνων ὄντας ἀνθρώπους, τοῦτω δυσσεβῶς διακηρυττάμεθα, οὐ νόμων ἐλευθερίαν πατοῦντες, τὰ γὰρ τὰ νόμων ὕστερα θήπου, ἀλλὰ δυσσεβεῖς λογισμοὺς περὶ τοῦ θεοῦ λαμβάνοντες, καὶ πληροῦντες μὲν ἔργῳ μεῖον ἀναίδεια· αὐτοὶ, πειθόντες δὲ καὶ τοὺς συνόντας συνεξαμαρτάνειν, καὶ τὰ χεῖρστα κακῶν εἰς τὴν τῶν Χριστιανῶν θρησκείαν εἰσάγοντες.

Καὶ κτείνοντος μὲν τινος ἀδικῶς, ἢ ἀσελγαίνοντος, ἢ συκοφαντοῦντος, ἢ διαρπάζοντος, οὐ τὸ σὺμπαν τῆς πολιτείας σῶμα νοσεῖ, καίτοι καὶ ταῦτα δεῖ τιμωρεῖσθαι τοὺς ἐφεστῶτας, κἄν μὴ φροντίζωσιν, ἐπ' αὐτοῦ; ἢ δίκῃ τοῦ Θεοῦ πολλὰκις ἠνέχθη· τὸ δὲ τῆς Σιμωνίας ἀσέδημα πάνδεινός ἐστιν ἑλεθρος, καὶ συμφορὰ κοινοτάτη, καθάπερ τῶν νοσημάτων ἐπόσα τοῖς καιριωτέροις ἐνσκήψαντα τὸ πᾶν σῶμα συνδιαφθείρει. Τῆς γὰρ Χριστιανικῆς πολιτείας τὰ θεοφιλέστατα φθειρὸν διὰ τῶν λοιπῶν ὀδῶν βαδίζον ἐισδύνει, καὶ πάντα ἐφεξῆς ἀφίστησι τοῦ Θεοῦ. Καὶ οὐδὲν οὕτως ἐπιδημίον νόσημα τὰς πόλεις τῶν νοσημάτων κενοῖ ὥς ἡ χαλεπὴ νόσος αὕτη τὰς τῶν ἐλατωκτῶν ψυχὰς τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων. Προαῖρεσις γὰρ ἐστὶ καὶ πρᾶξις μετ' αὐθαδεῖας ἀνθισταμένη τῷ Θεῷ, καὶ διὰ τοῦτο συγγνώμης ἐν οὐδετέρῳ τῶν βίων τυγχάνουσα ὁμοίως οἷς ἡ φθορὰ τῆς πίστεως ἐνεστί. Διὲρ οὐχ ὡς ἁμαρτάνουσιν, ἀλλ' ὡς ἀσεβεῖσι τὸ Θεὸν εἰκότως κέχρηται τοῖς τολμῶσι, καὶ κατὰ τὰς ἐπιθυμίας αὐτῶν ἐπάγει τὰς βλακας, καὶ παραδίδωσιν ἀπίστοις καὶ μισοῖς μετὰ τῶν σωμάτων καὶ τὰς ψυχὰς λυμαινοῦσι τῶν δουλευόντων.

Παρώρισάν με, φησὶν, ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν, κἀγὼ παραζηλώσω αὐτοὺς ἐπ' οὐκ ἔθνη, ἐπὶ ἔθνη ἀσυνέτω παροργῶ αὐτούς.

Ἄλλ' ὅτι μὲν μέγιστόν ἐστι τῶν ἁμαρτημάτων ἡ Σιμωνία καὶ ἀτεχνῶς ἀσέδημα πάνδεινον, καὶ ὡς δι' ἕν τι τοῦτο πάντα ἐπῆλθε τοῖς Χριστιανοῖς τὰ δεινὰ καὶ τὰ τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν καὶ τὰ τῆς βασιλείας εἰς ἐσχάτην ἤλθε στενότητα πρώταις αὐταῖς ἐμφάντος τοῦ πάθους ἅς κακῶς πράττειν διὰ τοῦτο δεήσαν ἔδει τὸ σὺμπαν ἔθνος, ἀλλως τε καὶ τῆς κοινῆς τοῦ μίσιου τοῦδε δυσπραγίαν, αὐτὸ τὸ πάθος πεῖθει πάντας Ἰσραηλῆν, ὡς μηκέτ' ἂν δεῖν ἡμᾶς τὴν ὑπερβολὴν αὐτοῦ τῆς πονηρίας λόγοις ἄλλοις δεικνύναι, καὶ ταῖς πρὸς τὰ λοιπὰ τῶν παθῶν παραθέσειν, ἀλλ' ἐξαρκεῖν αὐτοῦ τὴν φύσιν ἐπιδειχθεῖσαν τῶν ἐπομένων ἀπάντων τοῖς καὶ ὅπως οὖν συνορώσι διδάσκαλον γίνεσθαι· νῦν δὲ ἐπὶ τοῖς πλείοσιν ἀγνοεῖται τὸ δυσσέδημα τοῦτο διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι δῆπου τὰ τοιαῦτα εἶδέναι.

Σιμωνία τοίνυν αἵρεσις περὶ τὸ πρῶτον τῆς πίστεως· ἐστὶν ἄρθρον, ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ καὶ βαθμοῦς ἱεροῦς, καὶ ἐισόδου· τὰς ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων εἰς τὸ Θεῖον λειτουργίαν, καὶ Πνεύματος χάριν ὠνεῖσθαι ἢ ἀποδιδόσθαι συνισταμένη. Αἵρετικὸς μὲν ἐστὶν ἅπας ὁ περὶ τι τῶν τῆς πίστεως ἄρθρων ἢ κατ' εὐθείαν ἢ πλαγίως· πλανῶ, ἐνοῦ· ὁ δὲ Σιμωνιακὸς περὶ τὴν ἐνότητα τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς πίστεως πονηρός ἐστιν· οὐκοῦν αἵρετικὸς προδήλων· ἐστὶ. Καὶ φρονεῖ μὲν οὐκ ἐναντία τῇ ἐνότητι τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς πίστεως, πράτ-

τει δὲ ταῦτα τοῖς ὀθω φρονοῦσιν ἅπας, ἀνευλαβῆ πρὸς τὸν ἕνα Θεὸν καὶ γνώμην καὶ πρᾶξιν ἐπιδεικνόμενος· διὸ περὶ τὴν θρησκείαν μᾶλλον ἢ τὴν δόξαν ἐστὶν ἁμαρτητικὸς. Τῆς μὲν γὰρ θρησκείας ἐστὶν ἀπονέμειν τῷ Θεῷ τὴν ὀφειλομένην εὐλάβειαν, ὡς ἐνὶ καὶ μόνῳ πάντων αἰτίῳ· *Εἰ γὰρ ἐγὼ, φησὶ, Πατὴρ, ποῦ ἐστὶν ἡ τιμὴ μου;* Καὶ τοῦτο λόγος· ἐστὶ τῆς ὀρθῆς πίστεως, τὸ σέβειν εὐλαβῶς τε καὶ ὀρθοδόξως τὸν ἕνα Θεόν. *Εἰς Θεός, μία πίστις*, ὁ Παῦλος· φησὶ. Ὁ δ' εἰς ὧν ἡν τε καὶ πρᾶσιν ἐν τῶν πνευματικῶν πραγμάτων ἀξίωμα καθαιρῶν ἀνευλαβῆς ἐστὶ περὶ τὸν Θεόν, τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ Σιμωνίαν νοσήσαι. Εἰ δὲ ἐν θρησκείᾳ μὲν ἐστὶν ἐνέργεια πίστεως, περὶ δὲ ταύτην πονηρὸς ὁ τοιοῦτος· τί λοιπὸν ἢ περὶ τὴν πίστιν ἐξαμαρτάνειν τὸν γε τοιοῦτον καὶ τοῖς τῶν αἵρετικῶν καὶ δυσσεβούντων ὅροις ἐγκλειεσθαι; Τοῦτο μὲν οὖν καὶ τοῖς ἐξῆς ἐκδηλωτέρον ἐστὶ.

Ἐπεὶ γὰρ τῆς τοιαύτης κακοπιστίας τὰ πνευματικὰ τε καὶ ἱερὰ γίνονται πάντα, ὧν τὴν ἐλευθερίαν ἀναιδῶς προδίδασιν οἱ χρημάτων ὄνια ποιοῦντες τὰ πάσης ὠνῆς τε καὶ ἐράσεως ὑπερκεκλιμένην ἔχοντα φύσιν· τὰ μὲν γὰρ ἐκ τῆς γῆς ἐστί· σοφία δὲ καὶ ψυχὴ καὶ εἴ τι πνευματικῶν ἀγαθῶν καὶ δώρημα τέλειον, ἀνωθεν κάτω. Οὕτε δεσπόζει τῶν πνευματικῶν οὐδεὶς ἐν ἀνθρώποις, ὥστε ἂν δεηθῆναι αὐτῶν χρημάτων διαθέσθαι καθάπερ ὧν ἐσμεν κύριοι. Ταῦτα κτηράκαουσιν οὐδεὶς ἡμῶν ἐγκαλεῖ, ἀλλ' οἰκονόμοι μόνον εἰσὶν οἱ τῶν πνευματικῶν προεστῶτες· οὕτω γὰρ φησὶν ὁ Παῦλος, *«Ἡμᾶς λογιζέσθε ἀνθρώπος ὡς διακόνους Χριστοῦ καὶ οἰκονόμους μυστηρίων Θεοῦ. »* Διακονίας δὲ καὶ δεσποτείας οὐκ ὄλιγον τὸ μέσον. Οὔτε τῆ τῶν πνευματικῶν χαρίτων ἀρχῇ συνάδει τὸ χρημάτων αὐτὰς ἀντικαταλλάττεσθαι. Διὲρ Ἀβρουστίνος· χάριν τὴν μὴ προΐκα διδομένην οὐδ' εἶναι χάριν φησὶ. Καὶ ὁ δεσπότης ἡμῶν, *ἄωρατῶν*, φησὶν, *ἐλάθετε, ἄωρατῶν ὄστε.* Ὡς τῷ προΐκα λαβεῖν τὸ καὶ προΐκα δοῦναι συμβαίνεται. Ἄλλ' οἱ τῶν ἱερῶν τε καὶ πνευματικῶν ἀγαθῶν τὴν πρᾶσιν τολμῶντες, καὶ ἀτίμητον ὕλην καὶ ἥς οὐδένα τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ σὺν εὐσεβείᾳ δεσπόσαι, γῆνοις τιμῆμασι παραβάλλοντες καὶ τῆ σφῶν αὐτῶν ὑποβάλλοντες ἐξουσίᾳ, τί γε ἄλλο ἢ τὴν Ἰούδα νοσοῦσι δυσσεβείαν, εἰ μὴ καὶ χεῖρον ἂν εἰς φαίη μαίνεσθαι τοῦτους, ὅτι καὶ μετὰ πολλοὺς τοὺς περὶ τούτων τεθέντας νόμους, καὶ μετὰ τὴν οὕτω φανεράν τῆς ἀληθείας ἀπόδειξιν, καὶ ἐν καιροῖς τὴν ἀκριβείαν ἀπαρρητιῆτως εἰσπραττομένους; Οὐ μόνον δὲ τὸν Ἰούδα ἐξισούται ὁ τοιοῦτος, ἀλλὰ τὴν τοῦ Σίμωνος Μάγου προαῖρεσιν, ἧς καρπὸς ἐστὶ τὸ θεοσυγῆς τοῦτο πάθος, καὶ παρ' οἷς τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ἐπωνυμίαν οἱ τῷ πάθει τῶδε δουλεύοντες ἔχουσιν, ἐραστῆς ἀγαθοῦ πράγματος, ἀλλ' ἐκ δειστρόφου γνώμης γαγενημένων. Οὐ γὰρ ἀρετὴ καὶ πίστις ἤλπισεν, ἀλλ' ἐκ τούτων ἐρημος ὦν, ἠθουλίθη οὐρανίον χάριν δεῖ γένηται ὠνήσασθαι μετάλλων. Ἦσαν δ' ἂν καὶ οἱ μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ τῆς Σίμωνος γνώμης εἴγε συνεχώρουσαν αὐτῷ ταῦτα. Ἄλλ' οὐ τοῦτο· ἐκ γὰρ ἀγάπης θείας τὰς θείας· ἐκείνας ἐγγεγενημένας δυνάμεις ἐθήρουν.

Διὰ καὶ εἶπαν ὁ κορυφαῖος, Τὸ ἀργύριον σου σὺν σοὶ εἰς ἀπόλειαν. Ὅτι καὶ πρῶτον μὲν ἐνεαῦθα τοῦ Σίμωνος τὴν πονηρίαν ἐν αὐτῇ τῇ βίβῃ κατέκρινε τὸ ἀργύριον, κακῶς συναπόλλυται τοῖς ὑπὲρ τῶν ἱερῶν δεδομένοις χρήμασιν αἱ τῶν διδόντων ψυχαί· ἀντάξια γὰρ τῶν ἀπολλυμένων λαμβάνουσιν προσκαιροὺς τιμὰς· τε καὶ ὠφελείας, καὶ ὅσα τῶ βίῳ εὐδα συγκαταλύονται· ἡ δὲ τῆς πρὸς Θεὸν ἀνευλαθείας ὀφειλομένη σφίσι ποιητὴ τῶ κλήρω τῶν ἀπολλυμένων ταῦτα συντάττει. Ὅσοι δ' εἰσὶν οἱ τὰς ἐν ἔθῳ δίνας ὑπέχοντες, οὐ τῆς οὐσίας ἀπαλλαγῆν, ἀλλὰ τοῦ εὔ εἶναι καὶ τῆς ἀληθινῆς ὑφιστάμενοι ζωῆς ἐκπτώσιν.

Ἐπει δὲ ἀπὸ τῶν διδόντων εἰς τοὺς λαμβάνοντας μεθίσταται ὁ ρύπος τῆς πονηρίας, εἰκότως καὶ οἱ λαμβάνοντες συναπόλλυται, καὶ τοῖς αἰωνίοις δεσμοῖς δεσμοῦνται μετὰ τὴν τιμὴν, ὃ δὴ ψυχῶν ἐστὶν θάνατος, καθάπερ ἐκεῖνοι συναπολλύουσι τοῖς χρήμασι τὰς ψυχὰς, οὕτε τὴν ζητουμένην χάριν κερδαίνοντες, τῶ δυσσεβῶς ἐλπῖσαι ταύτην λαθεῖν ἂν, καὶ εἰ τις ἐνὴν αὐτοῖς πρότερον ἀποβάλλοντες· ἢ γὰρ ἀγάπη, φησὶν, οὐ χθαίρει τῇ ἀνομίᾳ, καὶ πρὸς τοῦτοις εὖς κάτω κολαστηρίοις καὶ τῇ βίβῳ τῶν ἀπολλυμένων οὐκ ἐπιτρέφεται ἔγγραφομένοι. Ὁ δὲ μερίζον ἐστὶν οὐ μὴ τὸ δοῦναι τε καὶ λαθεῖν, ἀλλὰ τὸ βουληθῆναι μόνον, καὶ πρὸς τὴν ὠνήν ἢ τὴν πρᾶσιν ἐξορηθηθῆναι ἀπηρητισμένων τὸν τῆς Σιμωνίας δέχεται λόγον. Ὁ δὴ πᾶσι τοῖς τῆς καρδίας πρόσσεσιν ἀμαρτήμασιν, ἀ τῶ συλληφθῆναι μόνον τὴν ὑπόστασιν ἔχει, ὡς καὶ τοῖς τοῦ λόγου καὶ τῶς τοῦ ἔργου ὑπουργίαν ἀπαρτίζει τὸ εἶδος. Ἴδου γὰρ ὁ Σίμων τῇ τῆς δυσσεβοῦς ἐμπορίας ἐλπίζει τὸ πᾶν τῆς πονηρίας ἐξεργάσθαι, καὶ θανασίμως ἡμαρταί· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ συναπολωλέναι τὸν τοιοῦτον χρήμασιν. Εἰ μὲν γὰρ οἶόν τε ἦν κτᾶσθαι τὴν χάριν διδόντα χρυσίον, οὐ τὸ βουληθῆναι μόνον ἀπέχρησεν ἂν εἰς τὸ μορφῶσαι τὴν πονηρίαν, ἀλλ' ἔδει καὶ τὸν λαθόντα μὲν τὴν τιμὴν ἀντιδιδόντα δὲ τὴν χάριν προσεῖναι· ἐπειδὴ ἀδύνατον αὐτῆν παραγίνεσθαι τε διὰ χρήματων, οὔτε τὸν Θεὸν διδόναι τι δυναμένου μὴ προϊκα, διὰ τὸ δείσθαι μηδενὸς εἰς οὐδὲν ἔπερ ἂν ἠθελεῖ λαμβάνων, ἢ τῶ τῆς ἀμαρτίας τὴν ἀγνοσάτην χάριν πιστεύοντος, οὔτε τὰ θεῶθεν εὐληφῶτα ταύτην ἀνθρώπου δυναμένου ταύτην ἔπι ἐνιδιδόναι τῶν ὠνεῖσθαι βουλομένων τινί· οὐδὲ γὰρ αὐτῶ παραμένει λοιπὸν, ἀλλὰ μετὰ τὸ συγκαταθεῖναι πρὸς τὴν πρᾶσιν αὐτὸν ἔρημον οὐχεται λελοπιτα. Ὅθεν οὐκ ἂν ἔχοι τῶν μὴδ' αὐτῶ προσούσης μεταδιδόναι χάριτος. Ἄρα καὶ τὸ βουληθῆναι μόνον ἀμάτημα. Οὐ γὰρ ἐκτίσω, φησὶ, τὴν θεωρεῖν, ἀλλ' ὅτι ἐνόμισα, εἶτα τὸ ἀργύριον μετὰ τῆς γνώμης ἐπαράται.

Μιαίνεται δὲ ὁμοίως ὁ συνδραμών. Οὐκοῦν καλῶς ἐποιοῦν οἱ Χριστοῦ μαθηταί, μετὰ τῆς γνώμης καὶ τὸ ἀργύριον βδελυτόμενοι. Εἰ γὰρ καὶ μὴ ἐκοινωνοῦν μὴδὲ τὴν χάριν ἐλάμβανεν ἐκεῖνος, ἀλλ' ἐδόκουν ἂν αὐτῶ κοινωνεῖν τοῦ δόγματος, καὶ τῆς κατὰ τοῦ Πνεύματος βλασφημίας, εἰ τὰ χρήματα ἰδέξαντο. Τὰ γὰρ προῖκα προσειλημμένα οὐ τοῖς ὀργάνοις τῆς... καὶ τὴν τῆς γνώμης ἐλευθερίαν μικρο-

πρεπῶς ἐξυβρίζειν, καὶ τὴν τοῦ Σίμωνος ἀπόλειαν πρόσσιν ἰδίας εὐκλήριος ποιεῖσθαι ὡς περ τοῖς τῶν πλησίον ὀλέθροις ἀσμενίζοντας, ἢ ἐμπαιγμὸν τινα τῇ καθαρῶτητι τοῦ κηρύγματος ἀναμιγνύναι, καὶ σφίζεσθαι τὰς ἐξ ἀνθρώπων ὠφελείας καὶ τιμὰς διδόναι προσποιουμένους, ἄπερ ἤδεσαν τοιοιούτους οὐ δυνάμενα δεδῶσθαι· ἢ νομίζειν ἐκ τοιούτων καὶ οὕτω δυσσεβῶς συλλεγομένων χρημάτων, ἀμεινὸν τι πράξειν ἐξαναλισκόντας, ἀλλ' οὐχὶ μᾶλλον ἀσέθῃσιν μὲν εἰς Θεὸν, ὀψὲ δὲ, καὶ εἰς Θεὸν ἔγκαταλειφθεσθαι. Διὰ ταῦτ' ἄρα καὶ ὡς ἀπὸ κρημοῦ τινος ἀνεχώρησαν.

Εἶτα δεῖκνύναι θέλων ὁ Πέτρος, ὡς οὐκ ἀρκεῖ τὸ ζητῆσαι μόνον, ἢ ἀλλὰ μετὰ εὐσεβείας, φησὶν, οὐκ ἐστὶ μέρος, ἢ προφητικῶς ὡς εἶπεν αἰσθανόμενος, τῶν ἀπορρήτων δυσσεθημάτων. Διὰ καὶ οὐκ ἠμίουν ἐκεῖνοι τε καὶ οἱ διάδοχοι τοῦτων κατὰ τῆς αἰρέσεως ταύτης ἀνδρικώτερον ἴστασθαι. Ἐδεσαν γὰρ τὸν τῆς ἀληθείας ἔχθρον πολλοὺς ἐγερούντα τῶ βίβῳ Σίμωνας, οἱ ταραχῆς τὰ Χριστιανῶν ἐμπλήσουσι πράγματα. Εἰ τις, φησὶν, ἐπίσκοπος διὰ χρημάτων τῆς ἀξίας ταύτης ἔγκρατης γένοιτο ἢ προσβύτερος ἢ διάκονος, καθαιρεῖσθω, αὐτὸς καὶ ὁ χειροτονήσας, καὶ ἐκκοπήσθω, καὶ τῆς κοινοῦς κατὰ πᾶσιν, ὡς ὁ Σίμων ὁ Μάγος ὑπ' ἐμοῦ Πέτρον. Καὶ αὐθι· Εἰ τις ἐπίσκοπος, κοσμικοῖς ἀρχουσι χρησόμενος, δι' αὐτῶν ἔγκρατης Ἐκκλησίας γένοιτο, καθαιρεῖσθω καὶ ἀφορίζεσθω, καὶ οἱ κοινοῦντες αὐτῶ πάντες. Ἄ δὲ ταῖς συνόδοις ἐμοῦ ὄρισταί πάσαις τοῖς τῶν ἀποστόλων ἰθυομέναις κανόνι χαλεπὸν ἀριθμεῖν. Ἔνιοι δὲ τοῦτων καὶ ἀναθέμασι προδήλως καθυποβάλλουσι. ἢ Μήδεος, φησὶ, χειροτονῶν ἐπὶ χρήμασι σοφίζεσθω τὸ πρᾶγμα διὰ τοῦ μὴ προλαμβάνειν ἢ ἅμα λαμβάνειν, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα λαβεῖν· τοῦτο δὲ φιλαργυρία, ἢ δὲ εἰδωλοπαισία. Μήτε οὖν τοῦ Χριστοῦ τὰ εἰσιωπα προτιμάσθω, μήτε τὸν Ἰουδα μιμησασθε, προδιδόντες ἐπὶ λῆμμα τὸν ἄπαξ ὑπὲρ ἡμῶν σταυρωθέντα. Ἐπει καὶ τὰ χωρία καὶ αἱ χεῖρες τῶν τοῦς καρποῦς τοῦτους δεχομένων ἀκελδαμά, τουτέστιν αἵματος τιμῆ, προσγορευθήσεται. Ὁ δὲ τῆς ζ' συνόδου ἐξάρχων Ταράσιος τῶ Πύμης ἀποστόλων Ἀδριανῶ, τοῦς ἐπὶ χρήμασι τὴν ἀρχιερωσύνην διδόντας δυσσεβεστέρους Μακεδονίου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν Πνευματομάχων ἀποκαλεῖ, καὶ εἰς ταυτὸν Ἰουδα τίθησι τῶ προδότη.

Ἐγὼ δὲ μάλιστα τῆς εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον βλασφημίας εἶδος τὴν Σιμωνίαν λόγιος σφῶν ἐπόμενος τίθεμαι, διὰ τοῦτο μήτε ἐν τῶ νῦν αἰῶνι μήτε ἐν τῶ μέλλοντι συγχωρουμένων. Οὐ γὰρ οἱ τῶ τῶν δαιμονίων ἀρχοντι τὰ τοῦ Πνεύματος ἀνατιθέντες ἔργα μόνῃ τῇ κατὰ τοῦ Πνεύματος ἠνεῖχοντο βλασφημία· οὐδ' οἱ τῆς ἐξ Αἰγύπτου φυγῆς τῶ εἰδώλῳ τὴν χάριν ἐπιγράφαντες ἀντὶ τοῦ Θεοῦ, οὐδ' ἐνεαῦθα μὲν ἐκόλασεν ἱκανῶς ὁ Θεὸς τρισηλίων κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἐμπεσόντων· εἰς δὲ τὸ μέλλον αὐτοῖς τὴν ἀκριβεστέραν δικὴν ἠπειληκεν· Ἐγὼ δὲ ἐν ἡμέρᾳ, φησὶν, ἐκδικήσεως ἐπισκέψομαι τὴν ἀμαρτίαν

αὐτῶν ταύτην. Ἀλλὰ τούτων οὐδὲν ἤττον βλάβη- **A**
μοι καὶ πονηροὶ περὶ τὸ θεῖον φαίνονται Πνεῦμα οἱ
χρημάτων αὐτὸ νομίζοντες εἶναι. Ὅστε καὶ τῷ μέ-
τρῳ τῶν ἀργυρίων τὸ μέτρον τῆς δωρεᾶς ἐπακλου-
θεῖ. Ὅθεν κἀνταῦθα κἀκεῖ τὰς ἐσχάτας τίνοιαι
δίκας.

Ὅτι δὲ χαλεπὸν ἐστὶν ἰατρευθῆναι τὸδε τὸ πάθος
ὥστε καὶ συγγνώμης τυχεῖν, ἐναργές ἐστι τῷ βουλο-
μένῳ σκοπεῖν ἐναποθνήσκουσι γάρ, καὶ οὐθ' οἱ τὰ
χρήματα λαβόντες ἀναδιδάσκουσιν, οὐθ' οἱ δεδωκότες
παραιτούμενοι, ἀλλ' ἀνείροι καὶ τῇ βαρύτητι τῶν
κανόνων ὑπὸ κανόνα δίχην τοὺς προσιόντας· σφίσι
ἐξαπατῶντες ἐπὶ τὸν αὐτὸν κρημνὸν ἔλκουσιν. Οἱ δὲ
ιεροσουλῶσι τὰ κακῶς μὲν συνηγμένα, δυσσεβῶς δὲ
ἐξαναλωθέντα, δυσσεβέστερον αὐθις καὶ χειρὸν ἐπι-
συνάγοντες ἐπὶ ταῖς συμφοραῖς αἰδέσις ἐκτυτῶν τε καὶ **B**
συναιτίων τοῦδε τοῦ μίσους. Ἄρ' οὖν ἐμελεν ὑπερ-
ορᾶν ἡμῶν ὁ Θεός, ἕως τοὺς κατὰ τὸν θεῖον νόμον

ἀναιοχυντούντας, καὶ τῆς τοῦ Πνεύματος ἀναιδῶς
ἐπιφουμένους τὰ τῶν ἱερῶν κανόνων ἕτεμε ξίφη· τὸ
δὲ λοιπὸν ἅπαν ἐσωφρόνει τε καὶ Θεοῦ καὶ τῶν
θειῶν νόμων ὑπερδίκον ἦν· καὶ πῶς ἂν εἶχε λόγον;
οὐκοῦν οὐδὲ περιεώρα. Ἄλλ' ἤρχον μὲν τοῦ πλείστου
τῆς οἰκουμένης οἱ παρ' ἡμῖν ἄρχοντες· τὰ δὲ τῆς
Ἐκκλησίας ἤνθει πάνυ σεμνῶς. Εἰ δὲ οὐχ οὕτως,
ἄρ' οὖν οὐκ ἔχρησεν τὸν Θεὸν τῶν ἰδ' ὠν νόμων ὑπερ-
δίκον γίνεσθαι· ἀρκοῦσι γὰρ εἰς ὀδύνην καὶ ἄλγος
καὶ δάκρυον τοῖς τῶν δεινοτέρων συναισθανομένοις
αἱ παρὰ τῆς ἄνω δίκης αἰκίαι, ἧ τὰς ἀνομίας ἡμῶν
ἐν βάδῳ καὶ μάστιξιν ἐπισκέψεται· ὅθεν καὶ ὡς
προεῖπεν, οὕτω καὶ πεπλήρωκεν ἔργῳ, οὕτω καθι-
κομένης ἡμῶν ἐν τάχει καὶ, ὃ φασί, μέχρις
ὄστων τε καὶ μυελῶν, ὡς εἶναι παράδειγμα δυστυ-
χίας εἰς τὸν βίον τὸ γένος ἡμῶν μετὰ τῶν ἐν αὐτῇ
τιμίῳν ἀπάντων καὶ δακρύων τοῖς πορῶσθεν ἐρωσιν
ὑπόθεσιν.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ ΤΟΥ ΣΧΟΛΑΡΙΟΥ

ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΤΩΝ ΛΑΤΙΝΩΝ ΕΝ ΣΑΒΒΑΤῳ ΝΗΣΤΕΙΑΣ.

Καὶ περὶ τοῦ

ΟΤΙ ΟΥ ΔΕΙ ΕΝ Μ' ΤΕΛΕΙΑΝ ΓΕΝΕΣΘΑΙ ΜΥΣΤΑΓΩΓΙΑΝ,

Ὅς ἐκ τῶν θείων κανόνων ἢ ἀπόδειξις κέρυκεν.

ΕΠΙ ΔΕ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΓΑΜΩΝ ΙΕΡΕΩΝ.

Ἡ πρὸς τὸν πλείστον ἀγάπη, καθά φησιν ὁ Ἀπό- **C**
στολος, μακροθυμεῖν ἡμᾶς ἐκπαιδεύει· ἐπιτελεῖ καὶ
ἀπαραγομένη τοὺς ταύτην ἀσπαζομένους χρηστοὺς,
οὐ λογίζεσθαι τι κακὸν, ἀλλὰ τῇ δικαιοσύνῃ καὶ
ἀληθείᾳ μετὰ τῶν αὐτοῖς ὁμοφρόνων συγχαίροντας
δείκνυσι. Τοιγαροῦν οὐ χρὴ τινα φυσιοῦσθαι, καὶ
κατὰ τῶν θείων Γραφῶν ποροτρύνεσθαι, ἀλλὰ τὰ
ὀρθῶς καὶ δικαίως παρὰ τὴν τῶν ἀποστόλων καὶ
θειῶν δογματισθέντα Πατέρων κρατεῖν ἀπαρασαλεύ-
τως ὀφείλει. Πολλὰ μὲν θαρέτωσ· ἢ τῶν Γραμμῶν
Ἐκκλησία κρατοῦσα, ὡς ἤδη καὶ εἴρηται, ἀ καὶ ἐν
ταῖς ἱεραῖς ὑμῶν βίβλοις γέγραπται, ὦ ἄνδρες Λα-
τίνοι, κἀν καὶ ἀτάκτως ψέγωνται παρὰ τινῶν τῶν
ἐξ ὑμῶν διαβιλλόμενα ὡς ἀπόκρυφα, καὶ ἐν ταῖς
Ῥωμαϊκαῖς ὑμῶν βίβλοις, ὡς ἀπὸ Ῥώμης ὁ ῥηθεὶς
καρθηγάλις ἐν Κωνσταντινουπόλει κομιζῶν ἦν, αὐ-
τὸς πολλάκις ἐγκύπτων εὖρον σὺν ἄλλοις ἐκεῖσε τοὺς
τῶν θείων ἀποστόλων καὶ Πατέρων κανόνας, οὐ περ
ὑμεῖς ἐν τοῖς νεωστὶ γενομένοις δεκρίτους ἀποκρύ-
φοις σημειώσατε, ὡς καὶ ταῦτα ἐγνωμεν· ἀπηγό-
ραυον δὲ μὴ νηστεύειν τοῖς Σάββασιν, εἰ μὴ τῷ ἐνὶ
καὶ μόνῳ, μήτε μὴν προσφέρειν τῇ ἀγίᾳ Τεσσαρα-
κοστῇ θεῖον ἄρτον, ἀλλ' ἢ ἐν Σαββάτῳ καὶ Κυρια-

κῇ. Καὶ πρῶτον, οὐκ οὐκ νηστεύειν τὸ Σάββατον
Κανὼν ἀποστολικός. « Εἰ τις κληρικὸς, ἢ λαϊκὸς
εὐρεθῆ, τὴν Κυριακὴν ἡμέραν, ἢ τὸ Σάββατον νη-
στεύων, πλὴν τοῦ ἐνὸς Σαββάτου, εἰ μὲν κληρικὸς
εἴη, καθαιρεῖσθω, εἰ δὲ λαϊκὸς, ἀφοριζέσθω. »

Ὅτι δὲ τῶν ἀποστόλων οἱ περ' οὕτοι κανόνες εἰσὶν,
ἔξεσσι τοῦτο μαθεῖν ἀπὸ τῶν θείων Πατέρων, καὶ
ἀπὸ τῶν οἰκουμενικῶν ἁγίων συνόδων, ὡς τούτοις
ἀρμοδίως στοιχοῦντων, ὧν καὶ τὰ δόγματα περὶ
τούτων διαλαμβάνοντα, ἰδοὺ καὶ γράφομεν. Καὶ
πρῶτον ὁ θεὸς Βασιλεὺς, ἐν τινὶ τῶν αὐτοῦ λόγων,
οὐκ ἔρχη, « Παρακαλεῖτε, φησὶν, ἱερεῖς, » φανε-
ρὸν δείκνυσιν οὐκ οὐκ νηστεύειν τοῖς Σάββασιν, καὶ
φησιν, « Ἦδη οὖν σαυτὴν δεῖον παρασκευάσασον τῆς
σεμνοτάτης νηστείας, μὴ τῇ σημερινῇ μέθῃ τὴν αὐ-
ρινὴν διαφθείρης ἐγκράτειαν. Κακῶς ὁ λογισμὸς,
πονηρὰ ἢ ἐπιθυμία. Ἐπειδὴ πέντε ἡμερῶν νηστεία
ἡμῖν προκεκήρυκται, σήμερον ἐαυτοῦ τῇ μέθῃ
καταδαπτίσωμεν. Οὐδέ τις γυναικα σεμνὴν νόμος
γαμικοῖς ἐπάγεισθαι μέλλον, παλλακίδα καὶ ἐταί-
ρας προλαθῶν εἰσοικεῖται· οὐ γὰρ ἀνέχεται ἡ νόμι-
μος τὴν μετὰ τῶν ἐφαρμάνων συνοίκησιν. » Καὶ ὁ
θεὸς Χρυσόστομος ἐν τῇ ια' ὀμιλίᾳ τῆς Ἐξαήμερου

αὐτοῦ οὕτω φησὶν ἑ Τῶς τὸν δρόμον τῆς νηστείας; θεξαμένοις καθάπερ σταθμοῦ, καὶ καταγῶγια καὶ ἀκτάς, καὶ αἰγιαλοὺς καὶ λιμένας, τὰς δύο ταύτας τῆς ἑβδομάδος, ὡς Σάββατον καὶ Κυριακὴν βραχὺ τι διαναπαύεσθαι κεχάρισταῖ ὁ Δεσπότης, ἵνα καὶ ἐδ σῶμα μικρὸν ἀνέντες ἀπὸ τῶν πόνων τῆς νηστείας, καὶ τὴν ψυχὴν παραμυθησάμενοι, πάλιν παρελθουσῶν τῶν δύο τούτων ἡμερῶν, τῆς αὐτῆς ἐδοῦ μετὰ προθυμίας ἀπικνωται οἱ τὴν καλὴν ταύτην καὶ ἐπωφελῆ ὁδοιπορίαν ποιούμενοι. » Καὶ Παῦλινοῦ ὁ θεοῦ ἑ Ἴνα καὶ ἐκ τῶν μεγάλων καὶ ἁμετέρων ἀνδρῶν ταῦτα παραστήσωμεν, ἀκουσον ἐν τῷ τοῦ μεγάλου Ἀμβροσίου λόγῳ, ὃν αὐτὸς συντάξατο, τί φησιν. Ἐν ὁ σεβασμώτατος ἐπίσκοπος Ἀμβρόσιος πάσης ἐγκρατείας πλήρης, ἠγγρύπνει τε πολλὰ, καὶ ἐπίνει τῇ τε καθημερινῇ νηστείᾳ ἐδ σῶμα ἐκτετηκῶς εἰ μὴ τῷ Σαββάτῳ καὶ τῇ Κυριακῇ, καὶ ὅτε περιφανῶν μαρτύρων ἦν γενέθλιον. Ἀλλὰ καὶ τις ἄλλοις μεζῶν, νηστεία καὶ ἐγκρατεία καὶ πάση ἀρετῇ κεκοσμημένος, τῶν νῦν ἢ τῶν τότε τοῦ θεοῦ τούτου ἀνδρός;

Ἡ δὲ σύνοδος ἢ ἐν τῷ Τρούλλῳ τοῦ βασιλικοῦ παλατίου, καὶ μάλιστα αἰτωμένη τοὺς τοῦτο κατὰ τῶν θείων κανόνων ποιοῦντας ἐν νσ' κεφαλαίῳ, ἑ Ἐπειδὴ μεμαθήκαμεν, φησὶ, τοὺς ἐν τῇ Ῥωμαίων πόλει ἐν ταῖς ἀγιωτάταις τῆς Τεσσαρακοστῆς νηστείαις τοῖς ταύτης Σάββασι νηστεύειν παρὰ τὴν δοθείσαν ἐκκλησιαστικὴν ἀκολουθίαν, ἐδοξε τῇ ἀγίᾳ συνόδῳ, ὥστε κρατεῖν καὶ ἐπὶ τῇ τῶν Ῥωμαίων Ἐκκλησίᾳ ἀπαρασάλευτον τὸν κανὸνα τὸν λέγοντα, Εἰ τις κληρικὸς εὐρεθῆ τὴν ἀγίαν Κυριακὴν νηστεύων, ἢ τὸ Σάββατον πλὴν τοῦ ἐνόου. Ὁμοῖοι ἀποστολικῆς ὁ βεβαιωθεὶς παρὰ τῆς συνόδου.

Ἄλλ', ὦ Λατίνοι, γίνεσθε ὁμοῖοι κριταί, καὶ εἰπατε τίσι πεσοθῆναι δίκαιον, τίς θεῖοις καὶ ἱεροῖς ἐκείνοις ἀνδράσι, ἢ ἐτέροις τίσιν; Ὅλα δὲ φησοῦσιν, ὅτι πάντα τὸν καιρὸν ἢ νηστεία καλόν. Σύμφωνι, ἀλλὰ ἐδ καλόν, ὅταν μὴ καλῶς γίνηται, οὐκ ἐστι καλόν. Ἰεῦ προστάττει τῇ Ῥωμαίων Ἐκκλησίᾳ ἢ σύνοδος αὐτῇ ἑ Πείθεσθε τὸν κανὸνα τοῦτον, καὶ κρατεῖτε αὐτὸν ἀπαρασάλευτον. Ἐκκάρριοι τοίνυν οἱ κρατοῦντες; ἐδ ἐπεικῶν δόγματε, ἀνάξιοι δὲ πάλιν οἱ παραβαίνοντες. Ἀλλὰ τοῦτο, φασὶ, οὐ κυρίως παραβάσις, πρόσθεσις γὰρ καλοῦ. Ὁ γὰρ μὴ ἐσθίων, φησὶν ὁ ἀπόστολος, Κυρίῳ οὐκ ἐσθίει καὶ εὐχαριστεῖ τῷ Θεῷ. Ναὶ πάντως. Ἀλλὰ καὶ ὁ μὴ ἐσθίων, ἐφη, Κυρίῳ οὐκ ἐσθίει, καὶ εὐχαριστεῖ τῷ Θεῷ. Ὅσα λοιπὸν ἐγὼ ἐσθίων Κυρίῳ ἐσθίω καὶ εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ, φυλάττειν καὶ τῶν θείων ἀποστόλων καὶ Πατέρων τὰ δόγματα. Σὺ δ', ὦ Λατίνε, νηστεύων μηκέτι καλῶς, τῷ ἐπιτιμίῳ τῶν κανόνων ὑπέκεισαι. Εἰ δὲ ἐρεῖτε, καὶ ὁμοῖοι, οἱ Γραικοὶ, διατὶ τὸ Σάββατον ὅπερ μέγα φασὶ νηστεύεσθαι; λέγομεν ἀντίκα, ὅτι ἐν τῷ α' βιβλίῳ τῶν ἀποστολικῶν Διατάξεων, τῶν ἐδ Κλήμεντος; πάππα Ῥώμης γραφισῶν, ἐν ᾗ περὶ μαρτύρων ἐπιγράφεται, ταῦτα φησιν οἱ ἀπόστολοι ἑ Τετράδα καὶ παρασκευὴν προστάξεν ἡμῖν νηστεύειν ὁ Κύριος, τὴν μὲν διὰ τὴν πρόσδεσιν, τὴν δὲ διὰ τὴν σταύρωσιν καὶ τὸ πάθος.

Ἄ Αὐτὸ δὲ νηστεύσαι τὸ Σάββατον παρέδωκεν, οὐχ ὅτι ἐστὶ τὸ Σάββατον νηστεύειν, κατάλαυσίς δημιουργίας ὑπάρχον, ἀλλ' ὅτι ἐκείνο μόνον χρόν νηστεύειν, τοῦ δημιουργοῦ ἐστὶ ὑπὸ τῆς ὄψεως. Ὅτι δὲ ὁ προδηλωθεὶς κανὼν τῶν ἀποστόλων ἐστὶν, ὁ δὲ ἐκ τῆς σ' συνόδου, καὶ ἀπὸ τῶν ὑμετέρων ἐστὶ τοῦτο δεκτικῶν. Τίνας δὲ οὗτοι; Ἰερώνυμος ὁ σοφὸς ὑμῶν, καὶ ὁ θεοῦ Ἀγούστινος, οὐκ ἐστὶν οὐδὲ Σάββατον νηστεύσαι προείχοντο, ἀλλὰ Τετράδα καὶ Παρασκευὴν, κατὰ τὴν τῶν ἀποστόλων παράδοσιν. Καὶ τοῦ μὲν θεοῦ Ἰερωνύμου λέγει ἑ Τετράδα οὐκ καὶ Παρασκευὴν χωρὶς μεγάλης ἀνάγκης οὐκ ὀφείλει λυθῆναι νηστείαν ἑ τῆ δ' Ἰούδας τῇ τοῦ Κυρίου προδοσίᾳ συνέθετο, καὶ τῇ Παρασκευῇ ἐσταυρώθη ὁ Κύριος ἑ ὁ δὲ Ἀγούστινος, ἑ Παραδομένον κρατοῦμεν, φησὶν, ἀπὸ τῶν Πατέρων, ἵνα τὴν Τετάρτην καὶ τὴν Παρασκευὴν ἀπὸ βρώσεως κρεῶν ἀπεχώμεθα. Διότι ἐν τῇ Τετάρτῃ ἡμέρᾳ ὁ Ἰούδας τὸν Κύριον κίπρακε, καὶ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ παρ' Ἰουδαίους τὴν τιμὴν ἔλαβε. Τῇ δὲ Παρασκευῇ οἱ Ἰουδαῖοι ἐν τῷ σταυρῷ τὸν Κύριον ἔθεντο. ἑ Ἀλλὰ καὶ μακάριος Βενέδικτος ἐν τοῖς τῆς μοναχικῆς καταστάσεως κανόσιν αὐτοῦ, καὶ μάλιστα ἐν μ' κανόνι βρῆτως λέγει ἑ Τετάρτην καὶ Παρασκευὴν νηστεύουσιν ἑκ ἐνάτης ἑ τὰς δὲ λοιπὰς ἡμέρας ἐν ὥρᾳ σ' ἀριστάτωσαν οἱ ἀδελφοί. ἑ Ὅρξ ὅτι ὁμοφρονῶσιν οὗτοι τοῖς τῶν ἀποστόλων κανόσιν, καὶ οὐδὲν Σάββατον πλὴν τὰς δύο φασὶν ἡμέρας νηστεύσαι παρελάβομεν. Τίς λοιπὸν ὁ τοῦτο ὑπὲρ τοὺς ἀποστόλους, ὑπὲρ τοὺς ποινῶς Πατέρας φανεί, ἵνα νηστεύσῃτε τὸ Σάββατον ἑδογματίσιν; Ἀλλὰ περὶ τούτου ἀρεῖ τοσαῦτα.

Περὶ τοῦ μὴ δεῖν ἐν τῇ Τεσσαρακοστῇ λειτουργεῖν καθημέραν.

Ποῦ παρελάθετε τελείαν θυσίαν ἐν ταῖς ἀγίαις τῶν νηστεῶν ἡμέραις καθ' ἐκαστὴν ποιεῖν, πλὴν Σαββάτῳ καὶ Κυριακῇ; Λατίνος. Μὴ οὐκ ἐστὶ καλόν; καὶ μάλιστα ἐν τῇ ἀγίᾳ Τεσσαρακοστῇ, ὅτε καὶ μέλλων κατανευγμένοι ἐσμέν; Γραικός. Οὐ πάντως καλὸν τὸ καλόν. Τί γὰρ τιμωτέρων τοῦ παναγίου σώματος τοῦ Χριστοῦ; Ἀλλὰ ἐδ καθ' ἐκαστὴν εὐχαριστίας κοινωνίαν λαβεῖν, φησὶν ὁ ὑμῶν Ἀγούστινος, οὕτε ἐπαινώ, οὕτε φέγω. Οὐκ ἐπαινώ γὰρ τὸν ἀκλῶς καὶ παρὰ κανὸνα τὰ θεῖα τελούντα. Αἱ γὰρ τῆς ἀγίας Τεσσαρακοστῆς ἡμέρας πένθους καὶ κατανύξεως; εἰσι καὶ νεκρώσεως τῶν σωμάτων ἡμῶν, ἵνα σύμφωτοι γενόμενοι τῷ ὁμοιωματι τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῆς ἀναστάσεως ἐσόμεθα, ὁ χαρὰς δὲ ἀναστασιμον τῆς ἐν τῇ θεῖᾳ λειτουργίᾳ τελείως τελοσμένης. Πλὴν εἰ καὶ βούλεσθε εὐχαριστίας καθ' ἐκαστὴν μετέχειν, ἔξισιν ὑμῖν χρῆσθαι προηγιασμένης ἐν ταῖς τῆς Τεσσαρακοσθῆς ἡμέρας, ὡς περὶ τῇ ἀγίᾳ καὶ μεγάλῃ ποιεῖτε Παρασκευῇ; καὶ μὴ κατὰ τῶν συνόδων ποιεῖν, αἴτινες τοῦτο κωλύουσιν. Οἱ γὰρ τῆς ἐν Ἀποδικεῖᾳ συνόδου Πατέρας ἐν κεφαλαίῳ νσ', ὅτι οὐ δεῖ ἐν τῇ Τεσσαρακοστῇ μαρτύρων γενέθλιον ἐπιτελεῖν, ἀλλὰ τῶν ἀγίων μαρτύρων μνήσαν ποιεῖν ἐν τοῖς Σάββασι καὶ ταῖς Κυριακαῖς ἑ καὶ πάλιν ὅτι οὐ δεῖ ἐν τῇ μ' ἄρτον προσερεῖν, εἰ μὴ ἐν Σαββάτῳ

και Κυριακῆ μόνον. Ἀλλὰ και ἐν τῇ συνόδῳ τῇ εὐκουμενικῇ ἐν νεφਾਲίῳ γ' ἐν πύσαις ταῖς τῆς ἁγίας Τεσσαρακοστῆς τῶν νηστειῶν ἡμέραις παρεκτός Σαββάτου και Κυριακῆς, και τῆς ἁγίας τοῦ Εὐαγγελισμοῦ ἡμέρας, γινέσθω ἡ τῶν προηγιασμένων ἐκ τῆς λειτουργίας.

Οὕτω τοίνυν και παρλαβόντες ἡμεῖς, Σάββατον λειτουργοῦμεν και Κυριακῆν κατὰ τὴν γ' ὥραν τῆς ἡμέρας, ὅτε εἰς τοὺς θεῖους ἀποστόλους κατήλθε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· διὸ και προσκομιζόντες ἐν αὐταῖς, ἀγιάζομεν τὰ δῶρα, ἐξ ὧν ἀρκούντως ἔχομεν τῇ ἐβδομάδι ὅλη· και ἐν τῷ Θεῷ συμπεράναντες πᾶσαν ὁμολογίαν ἐν τῷ πληρώματι τοῦ λυχνικοῦ, εἰπότες, τὰς τετυπωμένας τοῦ μεγάλου Βασιλείου εὐχὰς, ὑψοῦμεν τὰ Ἅγια λέγοντες· *Τὰ προηγιασμένα ἅγια τοῖς ἁγίοις*· και οὕτω τελείται ἡ τάξις τῶν θεῶν ἱεροτελεστῶν, φυλαττομένων και τῶν ἀποστολικῶν διατάξεων, και τῶν ἱερῶν κανόνων τῶν ἁγίων συνόδων, μηδὲν ἀπέδον τῇ Ἐκκλησίᾳ προσφέροντες.

Περὶ τοῦ γάμου τῶν ἱερῶν.

Πλὴν οὐδὲν θαυματοῦν, εἰ μετατίθεσθε ἀπὸ τῶν τῆς Ἐκκλησίας ὁρθῶν δογμάτων, και πειράσθε ἐπιθεῖναι ζυγὸν ἐπὶ τε τὸν τράχηλον τοῦ καλοῦ ταύτης πληρώματος, τὸν τῆς παραβάσεως, ὅν οὐτε οἱ Πατέρες ὑμῶν και ἡμῶν, οἷς ὁ καρδιογνώστης Θεὸς ἐμαρτύρησεν ἀποτοῖς δούε ἀποτοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, βεβαιῶσαι οὐκ ἰσχυσαν· οἷόν ἐστι τὸ ὕστερησαι τοὺς τοῦ ἱερατικοῦ καταλόγου, τοῦ τιμίου γάμου, και τῆς ἀμιάντου κοίτης, ὅν και ὁ μακάριος Παῦλος, και πάντες οἱ θεοὶ ἀπόστολοι ἐνομοθέτησαν, οἱ δὲ θεοὶ Πατέρες ἐν ταῖς συνόδοις ἐκώρυσαν. Ἐξ ὧν και οἷς τὰ μὲν προσεθήκατε, τὰ δὲ ἀφαιρεῖτε, μὴ διδόντες τὸ ἐπιτιμῶν ἐκείνων.

Οὐκ οἶδαμεν δὲ πῶθεν τοῦτο ποιεῖν ἀνέχουσα. Τοῦ μὲν γὰρ γάμου κωλύοντος τοὺς ἱερεῖς ἐπεισάκτοις συνείναι, τοῦ τρίτου κανόνος τῆς ἐν Νίκαιᾳ συνόδου τοῦτου κωλύοντος, εἰ ἐπεισάκτον, λέγοντος, μηδεὶς ἐχέτω, εἰ μὴ εἴη μῆτηρ ἢ ἀδελφῆ· και τῶν προσώπων, ἧν πᾶσα ὑποψία ἀπεθιπόμεναται· και ταῦτα μὲν εἰσδέχεσθε παρανόμως γινόμενα, τὰ δὲ δικαίως νομοθετηθέντα βδελυκτεῖα παρ' ὑμῶν λογίζεται. Τίνα δὲ ταῦτα ἀκούσατε.

Ἐπίσκοπος, φασὶν οἱ θεοὶ ἀπόστολοι ἐν τῷ ἑκανόνι αὐτῶν, ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος τὴν αὐτοῦ γυναῖκα μὴ ἐκβαλλέτω προφάσει εὐλαδίας· ἐὰν δὲ ἐκβάλλῃ, ἀφορίζεσθω ἐπιμέτρων δὲ καθαιρεῖσθω. Ὅποια δὲ ὀφείλει εἶναι ἡ τῶν ἱερωμένων σύζυγος, ἐν τῇ γένει πάλιν οἱ αὐτοὶ διατάσσονται λέγοντες, Ὅ χήραν λαβὼν, ἢ ἐκβεβλημένην, ἢ ἐταῖραν, ἢ οὐκ εἶναι, ἢ τῶν ἐπὶ σκηρῆς, οὐ δύναται εἶναι ἐπίσκοπος, ἢ πρεσβύτερος, ἢ διάκονος, ἢ βλας τοῦ καταλόγου τοῦ ἱερατικοῦ. Οὐρβανὸς δὲ ὁ τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπος, βίδωνι τῷ Τσελλίᾳ ἐπισκόπῳ γράφων οὕτω φησὶν, εἰ δὲ γὰρ και χήρῶν ἀνδρα· ἀπὸ τῶν ἱερῶν βαθμῶν κατὰ τὴν κοινὴν τῆς Ἐκκλησίας συνθήσειαν τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ ἡμετέρου ὀφρικίου ἀφορίζομεν. Ἀλλὰ και ὁ θεὸς Ἀπόστολος Τιμοθέῳ γράφων οὕτω φησὶν·

Ἄ Εἰ τις ἐπίσκοπος ὀρέγεται, καλοῦ ἔργου ἐπιθυμεῖ. Δεῖ οὖν τὸν ἐπίσκοπον ἀνεκκλητοῦ εἶναι, μιᾶς γυναίκος ἀνδρα. Και πάλιν· Διάκονοι ἔσεσαν μιᾶς γυναίκος ἀνδρες, τέκνων καλῶς προϊστάμενοι και τῶν ἰδίων οὐκ ὄντων. Τίτω δὲ πάλιν, Τοῦτοσ χάριν, φησὶ, κατέλιπον σὲ ἐν Κρήτῃ, ἵνα τὰ λοιπὰ ἐπιδιωρῶσῃς, και κατὰ πόλεις καταστήσῃς πρεσβυτέρους, ὡς ἐγὼ σοὶ διατάξωμαι, εἰ εἰς ἔσται ἀγάλλητος, μιᾶς γυναίκος ἀνδρ, τέκνα ἔχων πιστά.

Ἄλλ' ἴσως ἐρεῖτε, ὅτι τὴν Ἐκκλησίαν λέγουσιν οἱ ἀπόστολοι. Οὐκ ἐστὶ δὲ οὕτως· εἰ δὲ μὴ γα, οὐκ ἂν εἶπον, Ἐἰ τις ἐκβάλλῃ τὴν αὐτοῦ γυναῖκα προφάσει εὐλαδίας, τοῦτέστι τὴν σύνεπον. Κατὰ δὲ τὴν ἐκτὴν σύνοδον, εἰ ἐρεῖτε, λαγούσης, εἰ οὕτως ἐν τῇ

Ῥωμαίων Ἐκκλησίᾳ ἐν τάξει κανόνος παραδεδοσθαί διέγνωμεν, τοὺς μέλλοντας διακόνους ἢ πρεσβυτέρους τῆς Ἐκκλησίας ἀξιοῦσθαι χειροτονίας, καθομολογῶν ὡς οὐκ ἐτι ταῖς αὐτῶν συνάπτονται γυναίξιν; Ἡμεῖς τῷ ἀρχαίῳ ἀκολουθεῦντες κανόνι τῆς ἀποστολικῆς ἀκριθείας και τάξεως, τὰ τῶν ἱερατικῶν ἀνδρῶν κατὰ νόμος· συνοικήσια, και ἀπὸ τοῦ νῦν ἐρρώσθητε βουλόμεθα, μηδαμῶς αὐτῶν τὴν πρὸς τὰς γαμητὰς συνάφεται διαλύοντες, ἢ ἀποστεροῦντες αὐτοὺς τῆς πρὸς ἀλλήλους κατὰ καιρὸν τῶν προσήκοντα ὁμιλίας. Ἔ Καὶ μετ' ὄλγῃ· εἰ τις σὺν τοιμῆσῃ παρὰ τοὺς ἀποστολικούς κανόνας κινώμενος, ἐνὰ τῶν ἱερωμένων πρεσβυτέρων φασὶν, ἢ διακόνων, ἀποστρεφῖν τὴν πρὸς τὴν νόμιμον γυναῖκα συνάφειαν και κοινωσίαν, καθαραισθῶ. Ὡσαύτως και εἰ τις πρεσβύτερος ἢ διάκονος τὴν αὐτοῦ γυναῖκα προφάσει εὐλαδίας ἐκβάλλῃ ἀφορίζεσθω, ἐπιμέτρων δὲ καθαιρεῖσθω. Ἔ Τὶ δὲ πρὸς ταῦτά φατε; Πῶς τὰ τῶν Πατέρων ὄρια μεταθεῖναι τοιμάτε; μηδὲν τὸν τοῦ ἐπιτιμίου κίνδυνον ὑφορώμενοι. Ἀλλὰ και ἡ ἐν Γάγγραι· σύνοδος, εἰ τις διακρίνει, φησὶ, παρὰ πρεσβυτέρου γαμηκότος, ὡς μὴ χρῆναι λειτουργήσαντος αὐτοῦ, μεταλαμβάνειν προσφῶρας, ἀνάθεμα ἐστω. Ἔ Ὁ δὲ ἅγιος Ἀύγουστινὸς αὐθις, εἰ Προστάτωμεν, φησὶ, μηδέ τις ἀθέσμως χειροτονίας ποιῆσῃ, μὴ δίγαμον, ἢ τὴν μὴ παρθένων μεγατεῦθέντα, ἢ ἀγράμματον.

Οὐκ οἶδατε δὲ και τοῦτο, ὅτι πολλοὶ τῶν διαπρεψάντων ἐν τῷ θρόνῳ τῆς Ῥώμης ἐκ γάμων ἱερῶν τὴν γένεσιν ἔσχον; Φηλὶξ γὰρ ὁ ὀσώτατος πάππας, τῇ γενέσει Ῥωμαῖος ὑπάρχων, ἐκ πατρὸς Φηλικὸς ἱερέως ἦν. Ἀγαπητὸς δὲ τῇ γενέσει Ῥωμαῖος, ἐκ πατρὸς Γορδιανῶν πρεσβυτέρου τὴν πηγὴν ἔσχε. Γελάσιος αὐθις τῇ γενέσει Ἀφρικανός, ἐκ πατρὸς Βαλερίου ἐπισκόπου ἐγεννήθη. Ὡς πλείστοι· μάλιστα ἑτεροὶ εὐρηγνται, οἵτινες ἐξ ἱερέως γωνηθέντες, τῷ ἀποστολικῷ θρόνῳ διέπρεψαν. Προσβέφατε τοίνυν ἃ δεῖ, Λατῖνοι, και τοῦ δικαίου ἀντέχεσθε. Τὰ ἀρχαῖα δὲ ἴθη κρατεῖτε, ὡς εἰ σύνοδοι διωρίσαντο δογματίσασαι. Βλέπετε μὴ πως τὸ τοῦ Παύλου σῆγνόν, ὃ πρὸς Τιμόθεον γράφει, ἐν ὁμῖν πληρωθῆ· μάλιστα δὲ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου οὕτω λέγοντος, ὅτι Ἐν ὕστεροις καιροῖς ἀποστήσονται τινες τῆς πίστεως, προσέχοντες πνεύμασι πλάνης

καὶ διδασκαλίαις δαιμόνων ἐν ὑποκρίσει ψευδο-
λόγων κεκαυτηριασμένων τὴν ἰδίαν συναίδησιν
καλυπνύων γαμίῳ, καὶ τὰ λοιπά. Ἐπιμεινωμε-
νοῖν τοῖς λόγοις τῆς πίστεως, καὶ τῇ καλῇ διδα-
σκαλίᾳ τῶν ἀποστόλων, ἧ παρεκλούθηκαμεν ἐξ
ἀρχῆς, καὶ ἡμεῖς καὶ οἱ ἐν ταῖς συνόδοις Πατέρες
ἡμῶν. Πιστὸς γὰρ ὁ λόγος ἐκείνων καὶ πάσης ἀπο-
δοχῆς ἁγίου. Εἰς τοῦτο γὰρ καὶ κοπιᾶν ὀφειλομεν,
καὶ τὰ ἐκείνων ἐκτελεῖν δόγματα, μηδὲν τῶν παρ'
ἐκείνων δογματισθέντων ἀφαιροῦντες· θέσισμα γὰρ
τοῦτο ἐξ' Πατέρων, τῶν ἐν Νικαίᾳ συναχθέντων τὸ
δεύτερον, ἧς καὶ Ἀδριανὸς ὁ Ῥώμης ἠγάγετο διὰ
Πέτρου πρεσβυτέρου καὶ ἡγουμένου τοῦ ἁγίου Σάββα,
ἐν ᾗ καὶ ἐν τῷ πρώτῳ αὐτῶν κανόνι οὕτω φασί·
«Τοὺς θελοὺς μὲν κανόνες ἀσπασίως ἀντερνιζό-
μεθα τῶν τε ἁγίων ἀποστόλων καὶ τῶν ἐξ οἰκουμε-
νικῶν συνόδων, καὶ τῶν τοπικῶν, πρὸς δὲ καὶ τῶν
ἁγίων Πατέρων ἡμῶν ὡς ἐξ ἐνός καὶ τοῦ αὐτοῦ
ἁγίου Πνεύματος ἐμπνευσθέντων· καὶ οὐδ' ἀνε-
θεμάτισαν, ἀναθεματίζομεν. » Καὶ μετ' ὀλίγα·
«Μηδὲν τι προστιθέντες, ἢ ἀφαιροῦντες παρὰ τῶν
ἁγίων ἀποστόλων, καὶ τῶν θεοφόρων Πατέρων ἐκ-
τεθέντων καὶ ὀρισθέντων. »

Ποῖον δὲ κλοιὸν ὑπόκειται ἀφαιρισμοῦ ὁ προστιθέναι
πειρώμενος, ἢ ἀφαιρεῖν τῶν παρ' ἐκείνων ἐκτεθέν-
των, αὐτοὶ ὑμεῖς εἴπατε, καὶ γίνεσθε πάντων τού-
των κριταί, τὰ κρεῖττονα καὶ σωτηρίας ἐχόμενα
ἀσπασάμενοι. Εἰ δ' οὐ βούλοισθε κρίναι ταῦτα, ὁ
ἐπὶ πάντων Θεὸς διὰ Παύλου μάλιστα λέγει·

Ἔσται γὰρ καιρὸς οὗτος τῆς ὑγιαίνουσας κί-

στεως καὶ διδασκαλίας οὐκ ἀνέξονται, ἀλλὰ
κατὰ τὰς ἰδίας ἐπιθυμίας ἐπισωρεύουσιν ἑαυ-
τοῖς διδασκάλους, κηθηόμενοι τὴν ἀκοήν· καὶ
ἀπὸ μὲν τῆς ἀληθείας τὴν ἀκοήν ἀποστρέφου-
σιν. Ἀλλὰ μὴ ἡμῖν γένοιτο ἐτέρᾳ διδασκαλίᾳ ἐγκύ-
ψαι, ἀλλ' ἢ τῇ τῶν ὀρθοδόξων ἁγίων Πατέρων ἐν
Χριστῷ Ἰησοῦ.

Περὶ γενεῶν.

Ἐκ τῆς πρώτης βίβλου τῶν ἀποστολικῶν Διατέ-
ξεων, κεφαλαίου γ' ἀπαγορεύοντος, «Ὁ ὁρῶν, φησί,
τοὺς πιστοὺς γενεῖου τρίχας διαφθεῖρειν, καὶ τὴν
μορφὴν τοῦ ἀνθρώπου παρὰ φύσιν ἐξαλλάσσειν. Οὐκ
ἀπομαδαρώσει· γὰρ, φησὶν ὁ νόμος, τοὺς πύγω-
νας ὑμῶν· τοῦτο γὰρ γυναιξὶν εὐπρεπές. Ὁ κτίσας
ἐποίησε Θεὸς, ἀνδράσι τε ἀνάρμωστον ἰδικάλωσι. »
Σὺ δὲ ταῦτα ποιῶν δι' ἀρέσκειαν, ἐναντιούμενος τῷ
νόμῳ, βδελυκτὸς γενήσῃ παρὰ Θεῷ τῷ κτίσαντι σε
κατ' εἰκόνα ἑαυτοῦ. Ἐάν οὖν θάλης Θεῷ ἀρέσκειν,
ἀπόσχου πάντων ὧν αὐτὸς μισεῖ. Εἰ δὲ λέγεις ὅτι
ἡ Ἐκκλησία τῆς Ῥώμης τοῦτο παρέλαθεν, ἐπειδὴ
ὅπερ οἱ ἁσθεῖς εἰς ὕβριν τοῦ ἀποστόλου Πέτρου
ἐποίησαν, τὸν ἐκείνου ἐλλογόντες πύγωνα, τοῦτο ἡμεῖς
εἰς τιμὴν ἐκείνου πράττομεν, οἷάπερ καὶ τὸ κείρε-
σθαι κυκλικῶς τὴν τῶν ἱερέων κεφαλὴν. Ἀλλὰ τοῦτο
τὸν ἀκάνθινον στέφανον παρελάδομεν πάντως, καὶ
ὅτι τὸ μὴ τρίφειν τρίχας τοὺς ἄρβενας παράγγελμα
ἐκ τε παλαιᾶς καὶ νέας ἐστὶ Γραφῆς, ὡς περ τοὺς
ξυρᾶσθαι τὸν πύγωνα. Τίς δὲ ὁ οὕτως κατὰ τῆς
ἀποστόλου παραδόσεως δογματίσας, εἰ καὶ ἔνευ συν-
C ὄδου, οἴδαμεν, τὸ διατὶ οὐ λέγομεν.

ΣΧΟΛΑΡΙΟΥ

ΤΟΥ ΥΣΤΕΡΟΝ

ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΜΑΡΚΟΝ

ΕΦΕΣΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΝ·

Librum suum mittit quem pro Aristotele scripserat (α).

Πέμπω σοι (1) τὸ βιβλίον ὃ μοι νῦν ὑπὲρ Ἀρι-
στοτέλους συγγέγραπται. Καὶ τὴν μὲν τοῦ συννοά-

Δ φειν αἰτίαν ἀκοῦσθαι λέγοντος τοῦ βιβλίου· ἧς ἐξέστη
μὲν τοῖς βουλομένοις κατηγορεῖν· ἐμὲ δὲ καὶ πάν-

(*) Ex codice manuscripto bibliothecæ Parisiensis, n° 4289, fol. 42.

(α) Hujus libri partem priorem edidit Minoides Minas Parisiis anno 1858, partem alteram, quam penes se habebat, mox luce eujam donaturus; at eo interim morte prævento spes de hac editione concepta evanuit. Omnia ab eo collecta anecdota monumenta ejus hæredes apud bibliothecæ Imperialis administratores egerunt ut pretio redimerentur. Res

hucusque nondum peracta videtur; nam Minoides codices, sub sigillo asservati, cum publico non communicantur. Cum igitur partem priorem libri Gennadiani, sine spe alterius mox potiandi, typis tradere non sit rationi consentaneum, ab utraque parte edenda, nunc quidem, supersedere cogimur. Ea tantum fragmenta exhibebimus quæ in responsione sua Pletho ipse sibi refutanda proponit, quam responsionem videt infra in Plethone. Edit.

ταύτης ἔδει φρονεῖν. Οὐτε δὲ σοφίας ἐπιδειξίς ἦν· οὐ γὰρ ἐρῶ ταύτης οὐδένα καιρῶν, εἰ μὴ μίλλοι τις παίξειν μετὰ παιδαρίων καὶ παρ' ἀχροαταῖς οὐδὲν αὐτῶν διαφέρουσιν, σοὺ τὰ σαυτοῦ μόνον καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ πρᾶκτοντος, καὶ τῶν ἡμετέρων παιγνίων πάσαι καταγκωκός. Οὐτε τὸν σοφὸν ἐκείνον ἐβουλήθη κολοῦειν· ἐμοὶ γὰρ οὐδεὶς ποτε τῶν ἀγαθῶν ἐγγέγονε φθόνος· ἀλλὰ μέφομαι μὲν ἐμαυτῷ, ἐπειδὴν αἰσθάνωμαι πολλαχῆ τοῦ πρόποντος ἀμαρτανῶν· ἀλγῶ δὲ λίαν ὑπὲρ τῆς τῶν ὁμοίων ἀβελτηρίας· οἷς δ' ἂν ἀρετῆν τινα συνειδῶ, χαίρω, Θεὸς οἶδεν, ὡς αὐτὸς ἂν καὶ ταύτη οἰκοδομούμενος. Οὐδὲ τῷ Γεμίτῳ τοίνυν ἠνώχλησ' ἂν ποτε, μὴ τοῦ συνειδότος ἐνδοθεν ἐρεθίζοντος. Οἶσθα δ' ὅπως περὶ γε τὰ τοιαῦτα χρῆ διακεῖσθαι, εἰ μὴ τὴν Ἀναξαγόρου μέλλοιμεν ὑφίστασθαι σύγχεσιν. Καίτοι τινὲς αὐτῶν μὲν εὐσεβεῖν φασὶν ἐν τῇ περὶ τοῦ Θεοῦ δόξῃ, καὶ μήτε διδάσκειν μήτε συγγράφειν νομοθεσίαν τινα καινοτέραν, ἐν ἧ τὰ ἡμέτερα διασῶρεται, ἀλλ' ἡμᾶς ὑπὸ βασκανίας αὐτῷ τοιαύτην φήμην ἐγείρειν· οὐδ' ὁ χρόνος ἐλέγξει λίαν ἀπατωμένους. Ἄλλως δὲ χρήσιμος ὁ ἀνήρ, καὶ τῇ μὲν εὐγενεστάτῃ τῷ γένει ἡμῶν φωνῇ οὐδενὸς ἂν ἠττηθεῖν, ἧς καὶ Κικέρωνα καὶ πολλοὺς ἄλλους ἐκ τῆς ὑπερορίας ἴσμεν Ἀθηνησίαν ἐπιμεληθέντας· καίτοι, τῆς ἐγγωρίου Μούσης ἐμπειλησμένοι, πάνου τι καλὸν ἄδειν ἠπίσταστο. Πολλὰ δὲ τῆς ἄλλης σοφίας ἔχει συνειλοχῶς. Ἡθῶν δὲ ἕνεκα κἂν γίνοντο τοῖς νεωτέροις παράδειγμα, οἷς ἀρετῆς τι μέλει γνησίως. Οἶσθα τὸν ἄνδρα πλέον ἐμοῦ. Διὰ ταῦτα τοίνυν ἀπεσχόμην ἂν αὐτῷ καὶ ὦν κατ' Ἀριστοτέλους συγγέγραψεν. Ἄλλως τε οὐδὲ σφόδρα ἐπαινετὸν ἔστι τοὺς ἐκάστου χυλοὺς ἐλέγχειν· ἀλλὰ δεῖ μᾶλλον ἀποδεικνύειν τὰ ἀληθῆ· καὶ τοῖς ἐπιδοκίμους βουλευμένοις ἢ φιλοσοφία μυρίας ὕλας προβάλλεται, ἐν αἷς ἔστιν εὐδοκίμειν μετὰ τοῦ μηδενὶ προσκρούειν τῶν φίλων. Ἐγὼ δὲ ἐκὼν ποτε λυπεῖν οὐδένα προήρημαι. Εἰ δὲ διαλεκτικῆς μεθόδου ἤκιστα πάντων αὐτῷ μέτεστιν, ὃ δὴ καὶ τῆς πλάνης αἴτιον αὐτῷ καὶ πολλοῖς ἄλλοις ἐγένετο, ἀλλὰ τούτων ἐκ πολλοῦ χρόνου σπάνις ἐν ταῖς τῆδε

διατριβαῖς γενομένη καὶ ἄγνοια, οὐκ αὐτοῦ μᾶλλον ἢ κοινόν ἔστι τοῦ γένους ὀρθόστημα. Διὸ καὶ πρὸς τὴν θῆραν τῆς ἀληθείας ἄνευ τοῦ μόνου πρὸς αὐτὴν ὄργανου χωροῦντες, ἀγνοίας μεστὸι καὶ πλάνης εἰκότως ἀναχωροῦσιν. Ἄλλ' ἔλαθον ἐμαυτὸν, πρὸς δὲ οὐ χρῆ, παραιτούμενος. Τίς γὰρ σου βέλτιον τὴν ἐμὴν οἶδε προαιρεσιν; Οἶμαι δὲ τοὺς ἐμοὺς γονέας· οἱ μοι πάντα συνήδεσαν, διδαχθῆναι ἂν αὐτῶν ποτε παρὰ σοῦ. Ὡς γὰρ ἐκείνοι τῆς φύσεως, οὕτως αὐτὰ μοι λόγων τε καὶ ἠθῶν τὰ σπέρματα καταβάλου. Κάκεινοι μὲν αἴταξ, σὺ δὲ πολὺν ἡμᾶς ἐγεώργεις τὸν χρόνον· ὥστ' ἐπιγινώσκεις ἂν τὰ σαυτοῦ, τίς ἐν ἡμῖν εἰκόνας τούτων γινώσκων. Διὰ τοῦ· ἔρι παραιτεσθαι δεῖ μᾶλλον, ὃ τι παραιτεσθαι προσέχρη. Τούτου δὲ τοῦ βιβλίου πολλοὶ μὲν ἠσθοντο τῶν παρ' ἡμῖν γενομένων· ἢ δὲ φήμη καὶ πρὸς τοὺς πόβρω φίλους ἐξέδραμεν, οἱ τοῖς ἡμετέροις ἀεὶ χαίροντες λόγους, ἐνταῦθα δὲ βελτίους ἢ πρόσθεν ἡμᾶς εὐρύσσειν ἐλπίζουσιν, ὡς οὐκ ἀγεννοὺς ὑποθέσεως ἀρξάμενους· καὶ διὰ τοῦτο πέμπεσθαι σφίσι ἀπατεῦσαι ἐγκείμενοι. Ἐγὼ δὲ δεῖν ἠγησάμην τῷ κανόνι τῆς σῆς τέχνης πρότερον προσάχθην, οὕτω τοῖς ἀλλοις ἅπασι φαίνεσθαι. Εἰ γὰρ καὶ πολλοὶ τινες ἦσαν ἡμῖν ὁμοίως σοὶ τὰ τοιαῦτα δυνάμενοι, σοὶ πρὸ πάντων προσάγειν ἐχρῆν, εὐνοίᾳ τε εἵνεκα καὶ τῆς εἰπον συγγενείας τῶν λόγων, ἐπιμελησομένη τούτου πάνου καλῶς· νῦν γὰρ καὶ τέχνης εἵνεκα τῶν παρ' ἡμῖν ἀπάντων πρόχεις. Τί ἂν οὖν γένοιτο τοιαύτης τιμιώτερον στάθμης, ἣν οὐτ' ἀγνοεῖν οὐτε κρύπτειν ἐνδέχεται τὰς ἐν τοῖς λόγοις ἀνωμαλίας; Ἐπειθῶν τοίνυν ἅπαν τούτο καλῶς, τὰ μὴ δοκοῦντά σοι καλῶς εἰρησθαι διάγραψε καὶ δίδου πυρὶ. Περὶ μὲν δουσὶν φίλων οὐδ' ἂν αὐτὸς ἀξιῶσαιμι. Καίτοι τῶν Ἀριστοτέλει προσκαίμενων εἶναι σε πάνου καλῶς οἶδα, τῶν τοῦ Πλάτωνος ὁπίσον χρῆ μόνον θαυμάζοντα. Ἄλλ' εἰ δεῖ τοῖς φίλοις πέμπειν, ἢ δίδόναι πυρὶ. Ἐκείνοι δ', ὡς ἂν ἐκάτιμ δόξῃ, οὕτω τὴν περὶ ἀληθείας τῶν λόγων ψῆφον φερόντων· ἐμοὶ γὰρ ἀντι πάντων ἢ αἱ ψῆφος ἀρκέσει.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

ΕΚ ΤΩΝ ΥΠΕΡ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΑΝΤΙΑΛΗΨΕΩΝ.

Ἐπειθὲ τὸ βιβλίον τῶν κατ' Ἀριστοτέλους βλασφημιῶν καὶ εἰς ἡμᾶς ὄψε περιήλθεν... Ἐνοι δὲ καὶ εὐγνωμονέστερον ἀμφοῖν διακούσαντες, συνῆψαν ἀμφω τῷ φιλοσόφῳ ταῖς γνώμαις, καὶ τὴν ἐς Πλάτωνος διαφορὰν Ἀριστοτέλει περὶ τῆς λέξεως φαινόμενον συμβῆναι μόνον φασί... Τούς δὲ νῦν Πλάτωνος ἠετωμένους ἐν Ἰταλίᾳ, οἷς φησι χαρίζόμενος τὴν τοιαύτην πραγματείαν λαβεῖν ἐπινοῦν, ἴσμεν τινες εἰσὶ καὶ ἑώρων πολλοὶ τῷ ἀνδρὶ συγγινομένους αὐτοὺς ἐκεῖ, οἷς τοσοῦτον μέτεστι φιλο-

σοφίας ὅσον αὐτῷ Πλήθωνι ὀρχηστικῆς.... Ὅσοι δὲ ἐν ἐσπέρᾳ τῶν φιλοσοφίας δογματῶν γνησίως ἐπεμείψθησαν, οὐκ ὁμοίως τὰ τοιαῦτα κρῖνουσι· κρεῖττους δὲ ἀριθμῷ σχεδὸν εἰσιν οἱ γε τοιοῦτοι, ὧν αὐτὸς οὐκ ὀλίγοις ἐνέτυχον.... Ὅσοι εἰ μὴ δι' Ἀριστοτέλη οὐκ ἂν φυσικῆς φιλοσοφίας τῶν ἀσφρώπων μεταίχε γένος.... Ἐν τῷ ἐπιχειρήματι τούτῳ τινὰς τοὺς Χριστιανούς· ἡμᾶς, αἰνιττόμενος [ὃ Πλήθων], ἐκ Μωσῆως τὴν δόξαν ταύτην προειληφότας, σύμφωνόν που τῇ Χριστιανῶν πίστει καὶ αὐτὸν ἀποφαί-

νεται Ἀριστοτέλη..... Ὅς τοὺς ἐνθουσιασμοὺς καὶ τὰς ἀποκαλύψεις διαβάλλειν, καὶ πλάνην ἀποκαλεῖν λέγεται· τὴν δ' ἀλήθειαν ὑπὸ τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου

εὐρίσκεισθαι μόνου διὰ φιλοσοφίας, ἐν τικῇ ἐτέρῳ αὐτοῦ συγγράμματι ἀποδεικνύναι, κ. τ. λ.

GENNADII ET LUCÆ NOTARÆ EPISTOLÆ AMŒBÆÆ.

(Ex Bolssonadii Anecdosis, t. V. — Confer Renaudotum supra, col. 255.)

Α'. Ὁ λαμπρότατος μεσάων καὶ γαμβρὸς τοῦ βασιλέως, ὡς ἐκ προσώπου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ κυροῦ Νικολάου τοῦ Νοταρᾶ, πρὸς κύρην Θεόδωρον τὸν Καρυστηνόν, ὄντα ἐν Ἰταλίᾳ μετὰ τοῦ βασιλέως, πράττοντος τότε τὰ συν-οδικὰ (1).

Ἴπποι παρ' ἡμῖν, ὅτι χρήσιμοι, συχνοί. Τούτων,

ὡς καὶ πρὸς θήραν δοκίμοις, τρισὶ με χρῆσθαι πρὸς τοῦ πατρὸς χάριν ἔλαβον· ἐξ ὧν εἶς, ὃν αὐτὸς προσήνεγκας, λίαν ἀγαθὸς ἐν θυστάτοις χωρίοις καὶ θυηλάτοις καὶ ὄρειοις καὶ βαθέσι καὶ ταλατοῦδασι, καὶ τοῖς τοιοῦτοις, ἐν οἷς τοὺς κυνηγέτας συμβαίνει μάλιστα γίνεσθαι. Πλὴν ἔχει τι καὶ ἐπιψογον, ὅτι

(1) Lucas Notaras, cujus et Gennadii nonnullas epistolas e codice regio 1760 profero, sub imperatoribus Joanne et Constantino Palæologis μεσάων seu rerum publicarum summus fuit administrator. Vocatur et γαμβρὸς τοῦ βασιλέως. Sed, cum Joanni et Constantino nulli ex uxoribus fuerint liberi, alterutrius notham filiam duxisse putandum est. Forsan etiam γαμβρὸς capiendum pro κηδεστῆ, affini; et fuit Lucas Notaras imperatoris affinis, si quidem Constantinus uxorem duxerat, teste Phranza, Chron. II, c. 48, τὴν κυρίαν Αἰκατε-

ρίαν θυγατέρα τοῦ τῆς εἰρημένης νῆσου (Lesbi scilicet) αὐθέντου, κυρίου Νοταρᾶ Παλαιολόγου τοῦ Γαταλιούτζη (leg. Καταλιούτζη). Estque hic sensus in Byzantiniis scriptoribus valde obivus, ut et in vetustioribus. Γαμβρὸς, affinis, jam titulus erat honorificus, ut συγγενής, quod eodem usurpatum modo, et eorum etiam junctum magnatum nomini quibus cum ipse rege nulla erat sanguinis necessitudo, ex inscriptionibus et libris eruditissime illustrat Letron. Disquis. Ægyptiacis p. 321. (a) — Ceterum valde mirarer primam ac secundam episto-

(a) Lucæ Notaræ et filiorum ejus, jussu Mahometis Moschus, in Epitaphio de illis habito :

Cum vero carnifex, jam præsens, præceptum tyranni barbari exsequi vellet, manuque gestaret ense, promptusque esset ad eundem simul et filios interimendum, gaudebat, gestiebatque præ lætitia, quod, pro caduca ista ac menstrua, aternam vitam ac stabilem esset victurus. Ut vero, unum ex illis, uti par erat, animo commoveri, et corpore perhorrescere, vidit, ad carnificem conversus, « O generosissimam illam animam! o constantem nimis cogitationem, et infinitarum laudum atque admirationum dignam! » — « Contine te paululum, » inquit. Ad trementem autem motuque mentis aliquo exalbescentem filium : « Ubinam est, aiebat, charissime, patris reverentia? ubi amor, atque benevolentia? ubi tot promissa, quæ mihi sæpius feceras, si opus fuisset, te vitam pro me prompte positurum? ubi charitas? Quoniam in loco ponis eorum testimonium, qui hæc audierunt? Anne homines tantum ea vidisse putas, Deum vero ignorare, nec a te promissa, quæ mihi sæpe pollicitus es, exposcere, tremendi ejusdem adventus die? Ubi patria, filii, ubi generis splendor, ubi Græcorum imperium, ubi morum concinnitas et gravitas, et libertas? Annon vides omnia excidisse? Animo itaque virili præsentique ut sis, para; et cogitationem constantem ac generosam, et tibi debitam, assumens, mortem contemnit. Prope est universorum Dominus, donis opimis remunerabitur, si, quæ mihi promiseras,

II interfectorum, miseram sortem narrat Joannes

Ὅς δὲ ὁ δῆμιος ἦδη παρῶν τὸ πρόσταγμα τοῦ τυράννου βαρδάρου ἐζήτει πικρῶς, τότε εἶπεν ἕφρα τῆ χειρ', καὶ ἀνελεῖν ἔτοιμος ἦν αὐτὸν ἄμα καὶ τοὺς παῖδας, ἔχαιρέ τε, καὶ ἠγαλλιάσατο, ἀνεὶ τούτου τοῦ ἐπιπέρου βίου, τὸν αἰδῖον ἐκείνον μέλλον βίου. Ὅς δὲ ἔνα τούτων ἔώρα πρὸς τὸν θάνατον ἀποδεικνύοντα, καὶ δέει, ὡσπερ εἶχθ; καταχόμενον, πρὸς μὲν τὸν δῆμιον, « Ὁ γενναϊοτάτης ἐκείνης ψυχῆς! ὦ φρονήματος; σταθηροτάτου, καὶ μυρῶν ἐπαίωνων, καὶ θαυμάτων ἄξιου! Ἐπίσχες, ἔφη, μικρόν. » Πρὸς δὲ τὸν ὀκνοῦντα καὶ δεδιότα υἱόν, « Ποῦ σου, ἔλεγεν, ὦ φίλιτα, ἢ πρὸς τὸν πατέρα αἰδῶς; ποῦ ἡ σπορῆ καὶ διάθεις; Ποῦ αἱ πολλὰ ὑποσχέσεις, ἃς ὑπέσχεο πολλάκις ὑπὲρ ἐμοῦ προθύμως ἀποθανεῖν; ποῦ τὸ φίλτρον; ποῦ τίθεις τὸ μαρτύριον τῶν ἀκουσάντων σου ταῦτα; Ἢ τοὺς ἀνθρώπους μόνον ὑπολαμβάνεις ἐκείνα ἀκηκόεσθαι, Θεὸν δὲ μὴ εἰδέναι, μηδὲ παρὰ σοῦ τῆς ὑπόσχεσις, ἣν μοι πολλάκις ὑπέσχεο ζῆσειν ἐν τῇ τῆς φρικτῆς αὐτοῦ παρουσίας ἡμέρῃ; Ποῦ πατὴρ, τέκνον; ποῦ περιφάνεια γένου; πῶ βασιλεῖα Ῥωμαίων; ποῦ ἡδὼν εὐκοσμία, καὶ σεμνότης, καὶ εὐταξία; Οὐχ ἔρας ὡς ἀπόλωλε πάντα; φρόνημα τόνων εὐστολῆς; καὶ γενναίων, καὶ σοὶ προσήκον ἀναλαβῶν, φάνηθι θανάτου καταφρονῶν. Ἐγγὺς ὁ κοινὸς Δεσπότης. Διείφεται σε δωρεαῖς ἀγαθαῖς τὰς πρὸς ἐμὲ σου τὸν πατέρα ὑποσχέσεις ἀποπιπρούντα. » Τοιαῦτα εἶπών, καὶ τὸ τοῦ νέου φρόνημα νεανικὸν καὶ ἀπτόητον καταστήσας, « Τούτου;

λειπίσαρκός ἐστι τὴν ὀσφύν, καὶ διὰ τοῦτο οὐ βε-
 βαία ἐπ' αὐτῷ ἢ ἑσπερῆς. Ἔμοι δ' ὅμως, νέψ καὶ
 βραχεὶ τὸ σῶμα καὶ οὐκ ἐμβριθεὶ, χρήσιμος, ὅτι
 σύμμετρος, καὶ αὐτός. Ἐπερπόμεν δὲ καὶ τῇ περι-
 αὐτοῦ φήμῃ, ὅτι αὐτὸν πᾶσας ὑπερνεκῆν τῇ ταχύ-
 τητι ἤκουον. Ἀλλὰ τὸ ψεύδος πολλάκις, ὡς ἀληθές
 διαφημισθὲν, περὶ τὴν τῶν ἀκουόντων δόξαν ἐπι-
 κρατεῖ, εἶθ' ὕστερον ψεύδος ἐλέγγετα. Διὸ καὶ αὐ-
 τὸς κεναῖς ἐλπίσι τρεφόμενος ἦν, ὅτι οὐκ ἦν ἀληθές
 τὸ ἄδόμενον. Ἐπεὶ γάρ ἐν Ἴπποδρόμῳ, θελήματι
 τοῦμου πατρὸς, ἤχθησαν ἵπποι ἀμιλλητήριοι, ὃ τε
 τὴν τρίχα βεβαμμένος; τῇ φύσει, ὑπόξανθος, ὅσα
 παρὰ τῶν μοναζουσῶν ἐφίεται: τὰ ἔρια χλωροῖς
 ἀκροδρόων ἐλύτροις βάπτεσθαι (καὶ τούτου ὁ δη-
 μῶδης λόγος ὀνομάζειν εἰσθε τὸν ἵππον (1) καρυ-
 θαφον), καὶ σὺν αὐτῷ νεώτατοι τρεῖς, καὶ ὁ ἐμὸς,
 καὶ θείον αὐτοὺς ἐγένετο, τοῦτον δὴ τὸν ἐμὸν, ὃ καὶ
 ἐφηδόμην, οὐ μόνον ὁ ῥηθεὶς καθ' ὑπερβολὴν παρ-
 ἔδραμεν, ἀλλὰ καὶ οἱ νεώνητοι κατόπιν ἀφέντες
 ὀκλᾶς αὐτῷ καὶ ἱπποῦρες; πρᾶξιον ὄρα. Τί οὖν
 ἐπὶ τούτῳ με οἶσι παθεῖν; ἄθυμιας ἐμπλεως; γέγονα·
 οἶμαι δὲ καὶ σὲ μαθόντα πείσεσθαι ταυτό· οὐ γὰρ
 τοιοῦτον τὸν ἵππον ἐνόμιζες. Διὰ τοῦτο τὸν πατέρα
 ἠτούμην, ἵν' ἐκ τῶν τριῶν τῶν εἰρημένων ἵππων
 ἕνα μοι τέως ἀποχαρίστηται. Ὁ δ' οὐκ ἐπένευσε, τῷ
 μὴ γεγυμνασμένους αὐτοὺς εἶναι πρὸς τὰ ὑλώδη καὶ
 δύσβατα, καὶ πρὸς τὸ ἀναθεῖν ἀνάτη καὶ καταθεῖν
 κατάντη, καὶ τειχίον ὑπερακρίσαι καὶ τάφρον ὑπερ-
 πηδησαι, καὶ χαράδραν διάλλεσθαι, καὶ ἀπ' ὄχθων
 καθάλλεσθαι, καὶ ὅσα συμβαίνει περὶ τὰ κυνηγέσια.
 Λεῖπεται οὖν ἐπανελθεῖν σε τὸν ἀριστον ἐν πολλοῖς
 καὶ μάλιστα τοῖς κυνηγεσίαις. Ἐλθέ τίνων καὶ μὴ
 μέλλε, ὡς ἂν ἐκ τῶν εἰρημένων πωλοδαμνήσης μὲν
 τινα, εἰτά μοι τοῦτον καὶ μεσιτεύσης τὸν πατέρα
 χαρίσασθαι, τοὺς δ' ἡλικιωτάς ἐμοὶ καὶ συνῆεις

lam, quarum argumentum est levissimum, non
 valuisse Nicolaum proprio marto componere, ni
 nieminiorem e Lucæ filiis duos (nam plures duobus
 habuisse ostenderem, si his esset nunc locus) fuisse,
 iudice ipso Constantino in Phranzæ Chronico III, 2,
 p. 51, σκιατότους καὶ ἀσυνέτους. Theodoros Car-
 ystenus, ad quem scripta est epistola utraque,
 impense fuit a Pbranza laudatus III, 3, p. 56:
 Θεοδώρῳ τῷ ἐκ Καρίστου (leg. Καρύστου. In Buri-
 gnyl Hist. Const. I, III, p. 114, vocatur *Theodore de*
Carisse), ἀνδρὶ πολεμιστῇ (ἴμο πολεμιστῇ) καὶ δρα-

φισὶ τῷ δημίῳ, πρότερον ἀνελεῖν, ὕστερον ἐμὲ δρά-
 σεις ταῦτά. » Ὁ θεὸς καὶ μεγαλοπρεπὺς ἐκείνης
 ψυχῆς! Ὁ γενναῖότητος! Ὁ φιλοτεχνίας! Ὁ πατρικῆς
 διαθέσεως! Συνεφέλετο καὶ τοὺς παῖδας ἀποθανεῖν,
 ἢ ζῶντας καταλιπεῖν· καὶ ἀνεὶ τῆς εὐσεβείας ἄλλο τε
 βουλεύσασθαι δεδιώς, ὡς ἔοικε, μὴ πως φανῇ κἄν τῷ
 τέλει τοῦ βίου τῆς ἐκείνων κηδεμονίας ὀλιγωρίων. Ὡς
 οὖν ἐκείνους πρῶτον ἀνελεῖν ὄρωντος ὁ δημίος,
 « Δόξα σοι, χαίρων εἶπε, Χριστὲ Βασιλεῦ, » καὶ τὰς
 χεῖρας ἀνατείνας μετὰ δακρύων, « Δέξαι μου, ἔλεγε,
 τὴν ψυχὴν, καὶ δώρησαι μοι τὸ μέγα σου ἔλεος, καὶ
 δεῖξόν με κληρονόμον τῶν σῶν ἀγαθῶν, καὶ μέτοχον
 ἐκείνης τῆς μακαρίας ζωῆς. » Εἰτα τῷ δημίῳ νεύ-
 σας, τὸ μακάριον τέλος εἰδέξαστο.

A ὁμολογεῖν ἀπεργάση κρείττω πολλῶ τῶν παρ' ἐκεί-
 νοις καὶ ὑκύτερον ἵππον κεκτῆσθαι με.

B. Ὁ αὐτὸς πάλιν πρὸς τὸν αὐτὸν ὡς ἐκ προσ-
 ῶπου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, κατὰ τὸν αὐτὸν κυριόν.

Ἡφαιστος ἐξάτινα πῦρ ἐνάβαλε τοῖς θρεσίν, ὃ
 νεμηθὲν ἐν νάπαις τε καὶ δρυμοῖς ἄπασαν ἐτέφρωσε
 λόχημν, καὶ ψιλὸν εἰργάσατο τὸν χώρον, ἐνθα τὰ
 θηρία τὰς καταδύσεις εἶχον· καὶ τὰ πρότερον δυσ-
 θήρατα νῦν εὐθήρατα τοῖς κυνηγέταις ἐγένοντο.
 Ἡμῖν δὲ δυσχερὲς ζυμβαίνει τοῖς συχνῶς εἰς θήραν
 ἐξίεναι, διὰ τὴν τοῦ φύσαντος ἐπὶ τὰναγκαια σχολὴν
 καὶ τὸ παλαιὲν ἐν τοσαύταις δυσχεραῖς ὑπὲρ τε
 τῶν ἰδίων καὶ τῶν κοινῶν, ὡς μηδὲ τὴν τοῦ ἀρίστου
 οὐρανῶν ἀνετον ἔχειν αὐτόν. Λεῖπεται οὖν λιπαρεῖν
 ἡμᾶς; τὸ θεῖον, ὅπως εὐδοκῆση ταχὺ ἐπανελθεῖν τὴν
 B αὐτοκράτορα ἐρῶμενον καὶ καθὼς ἐστὶν αὐτῷ βου-
 λητὴν, ἐπειδὴ, πρὸς τοῖς ἄλλοις πλεονεκτήμασι τοῖς
 αὐτῷ δωρημένοις παρὰ θεοῦ, πρόσσεσι καὶ τὸ
 πρὸς θήραν γυμνάζειν τοὺς νέους, τῷ ἐξίεναι πρὸς
 τοῦτο συχνῶς, ὅπερ οὐ τὸ ἡδὺ καὶ χάριεν μόνον ἔχει,
 ἀλλὰ καὶ πρὸς πᾶσαν σχεδὸν τὴν τοῦ πολέμου παι-
 δεῖαν καὶ τῶν στρατιωτικῶν ἐμπειρίαν πέφυκεν εἰς-
 αγωγικόν. Διὸ μοι δοκεῖ καὶ πλεον σπουδάζειν ἐν
 τούτοις τὸν αὐτοκράτορα. Γένετο οὖν ἐπανελθεῖν
 αὐτὸν ταχέως, καὶ σὲ μετ' αὐτοῦ τὸν καλὸν καὶ
 ποθοῦμενον, καὶ πρῶτον μὲν ἐν φίλοις, πρῶτον δὲ ἐν
 κυνηγέταις, ἵνα ἡ καὶ ἡμᾶς διδάξης, ὡς καὶ ὁ πα-
 τὴρ, ὅσα ἂν δοίη ὁ καιρὸς; περὶ τε σῶν θήρων καὶ
 ἀρκτων, καὶ νεβρῶν καὶ ἐλάφων, καὶ λαγωῶν, καὶ
 C τῶν ἄλλων κνωδάλων, ὥστε ἐνευθεῖν γίνεσθαι ἡμῖν
 τὰ θηρία εὐχερῶς θηρώμενα· πρὸς δὲ, ὡς ἂν εἴπῃς
 ἡμῖν περὶ σοῦς μάλιστα, πῶς βαθύνει τῷ βύγγει τὴν
 γῆν, καὶ θήγει μὲν τοὺς δδόντας, κείρει δὲ τὰ λήϊα,
 ἐκσπᾷ δὲ τὰ δένδρα, φρίττει δὲ τὴν λοφίαν, λεχρίοις
 δὲ παραβλέπει τοῖς ὄμμασι, καὶ πυρῶδες ὑποβλέπει,

στηρίῳ, καὶ τοξότη ἡσχημένῳ ὑπὲρ ἀνθρώπου . . .
 ἐδόθη. . . Erat tunc temporis Theodoros in Joannis
 Palæologi comitatu, qui Italiam ad concilium pro-
 fectus erat, ut Græcicam et Latinam Ecclesias concii-
 liaret, et obscurissimum de processione S. S. ænig-
 ma solveret.—Κύριος vel κύριος dicebant pro κύριος·
 cf. p. 25, n. 2. Ephraimius Chron. 2866: Ὁ Κυρι-
 θεόδωρος, ὃ στρατηλάτα. Malim scribi divisim,
 κύρι Θεόδωρος.

(1) Hunc locum recitavit Cangius Gloss. in
 Καρυθαφον, non sine mendis.

D complebis. » Hæc dicens, et animum juvenis con-
 stantem atque imperterritum efficiens: « His, ait
 carnifici, prius trucidatis, postea in me quoque si-
 milia patra. » O divinum ac magnificentum illum ani-
 mum! o magnanimitatem! o liberorum amorem! o
 paternam dispositionem! Malebat illos videre mor-
 tuos, quam vivos relinquere, ne quid illi contra pie-
 tatem aggredierentur; timens, ut apparet, ne de eorum
 cura etiam in fine vite aliquid remitteret. Igitur
 primum, eo vidente, a carnifice liberis obtruncatis:
 « Gloria tibi, Domine Christe Rex, » præ gaudio ge-
 stiens dixit; et extensis manibus, non absque lacry-
 mis: « Accipe meam, dicebat, animam, et concede
 mihi magnam tuam misericordiam, et tuorum bono-
 rum hæredem fac, et beatæ illius vite participem. »
 Tum carnifici iniuens, beatum finem assecutus est.

νεται Ἀριστοτέλη.... Ὅς τοὺς ἐνθουσιασμοὺς καὶ Α εὐρίσκεισθαι μόνου διὰ φιλοσοφίας, ἐν τικῇ ἐτέρῳ τὰς ἀποκαλύψεις διαβάλλειν, καὶ πλάνην ἀποκαλεῖν ἔκλυτου συγγράμματι ἀποδεικνύναι, κ. τ. λ. λέγεται· τὴν δ' ἀλήθειαν ὑπὸ τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου

GENNADII ET LUCÆ NOTARÆ EPISTOLÆ AMCIBÆÆ.

(Ex Boissonadii Anecdotis, t. V. — Confer Renaudotum supra, col. 233.)

Α. Ὁ λαμπρότατος μεσάζων καὶ γαμβρὸς τοῦ βασιλέως, ὡς ἐκ προσώπου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ κυροῦ Νικολάου τοῦ Νοταρᾶ, πρὸς κύρην Θεόδωρον τὸν Καρυστηνόν, ὅτι ἐν Ἰταλίᾳ μετὰ τοῦ βασιλέως, πράττοντος τότε τὰ συν-οδικά (1).

Ἴπποι κατ' ἡμῖν, ὅτι χρήσιμοι, συχοί. Τούτων,

(1) Lucas Notaras, cujus et Gennadii nonnullas epistolas e codice regio 1760 profero, sub imperatoribus Joanne et Constantino Palæologis μεσάζων seu rerum publicarum summus fuit administrator. Vocatur et γαμβρὸς τοῦ βασιλέως. Sed, cum Joanni et Constantino nulli ex uxoribus fuerint liberi, alterutrus notham filiam duxisse patandum est. Forsan etiam γαμβρὸς capiendum pro κηδεστῇ, affini; et fuit Lucas Notaras imperatoris affinis, si quidem Constantinus uxorem duxerit, teste Phranza, Chron. II, c. 18, τὴν κυρίαν Αικατε-

Β ὡς καὶ πρὸς θήραν δοκίμοις, τρισὶ με χρῆσθαι περὶ τοῦ πατρὸς χάριν ἔλαβον· ἐξ ὧν εἷς, ὃν αὐτὸς προσήνεγκας, λαν ἀγαθὸς ἐν δυσβάτοις χωρίοις καὶ δυσηλάτοις καὶ ὄρεινοις καὶ βαθύσι καὶ τελευτωμένοι, καὶ τοῖς τοιοῦτοις, ἐν οἷς τοὺς κυνηγέτας συμβαίνει μάλιστα γίνεσθαι. Πλὴν ἔχει τι καὶ ἐπιφογον, ὅτι

ρίαν θυγατέρα τοῦ τῆς εἰρημένης νήσου (Lesbi scilicet) αὐθέντου, κυρίου Νοταρᾶ Παλαιολόγου τοῦ Γατελιούτζη (leg. Κατελιούτζη). Estque hic sensus in Byzantiniis scriptoribus valde obivius, ut et in vetustioribus. Γαμβρὸς, affinis, jam titulus erat honorificus, ut συγγενής, quod eodem usurpatum modo, et eorum etiam junctum magnatum nomini quibus cum ipso rege nulla erat sanguinis necessitudo, ex Inscriptionibus et libris eruditissime illustrat Letron. Disquis. Ægyptiacis p. 321. (a) — Ceterum valde mirarer primam ac secundam episto-

(a) Lucæ Notaræ et filiorum ejus, jussu Mahometis II interfectorum, miseram sortem narrat Joannes Moschus, in Epitaphio de illis habito :

Cum vero carnifex, jam præsens, præceptum tyranni barbari exsequi vellet, manuque gestaret ensem, promptusque esset ad eundem simul et filios interimendum, gaudebat, gestiebatque præ lætitia, quod, pro caduca ista acmenstrua, æternam vitam ac stabilem easset victurus. Ut vero, unum ex illis, uti par erat, animo commoveri, et corpore perhorrescere, vidit, ad carnificem conversus, « O generosissimam illam animam! o constantem nimis cogitationem, et infuillarum laudum atque admirationum dignam! » — « Contine te paululum, » inquit. Ad trementem autem motuque mentis aliquo exalbescentem filium : « Ubiam est, aiebat, charissime, patris reverentia? ubi amor, atque benevolentia? ubi tot promissa, quæ mihi sæpius feceras, si opus fuisset, te vitam pro me prompte positurum? ubi cbaritas? Quoniam in loco ponis eorum testimonium, qui hæc audierunt? Anne homines tantum ea vidisse putas, Deum vero ignorare, nec a te promissa, quæ mihi sæpe pollicitus es, exposcere, tremendi ejusdem adventus die? Ubi patria, filii, ubi generis splendor, ubi Græcorum imperium, ubi morum concinnitas et gravitas, et libertas? Annon vides omnia excidisse? Animo itaque virili presentique ut sis, para; et cogitationem constantem ac generosam, et tibi debitam, assumens, mortem contemnito. Prope est universorum Dominus, donis optinuis remunerabitur, si, quæ mihi promiseras,

II interfectorum, miseram sortem narrat Joannes

Ἦς δὲ ὁ δῆμιος ἤδη παρὼν τὸ πρόσταγμα τοῦ τυράννου βαρβάρου ἐζήτηε ποιεῖν, τότε εἶπες ἐπεσε τῇ χειρὶ, καὶ ἀνελεῖν ἔτοιμος ἦν αὐτὸν ἅμα καὶ τοὺς παῖδας, ἔχαιρέ τε, καὶ ἠγαλλιάσατο, ἀντι τοῦτου τοῦ ἐπικήρου βίου, τὸν ἀτίδιον ἐκεῖνον μέλλων βιοῦν. Ὡς δὲ ἔνα τούτων ἔώρα πρὸς τὸν θάνατον ἀποδεικνύοντα, καὶ δέει, ὥσπερ εἰχρὸς κατεχόμενος, πρὸς μὲν τὸν δῆμιον, « Ὁ γενναιοτάτης ἐκείνης ψυχῆς! ὦ φρονήματος; σταθηροτάτου, καὶ μυρίων ἐπαίων, καὶ θαυμάτων ἀξίου! Ἐπίσχεσ, ἔφη, μικρόν. » Πρὸς δὲ τὸν ὀκνοῦντα καὶ δεδιότα υἱόν, « Ποῦ σου, ἔλεγεν, ὦ φίλιτατε, ἢ πρὸς τὸν πατέρα αἰδώ; ; ποῦ ἡ στοργὴ καὶ διάθεσις; Ποῦ αἱ πολλαὶ ὑποσχέσεις, ἃς ὑπέσχεο πολλὰκις ὑπὲρ ἐμοῦ προθύμως ἀποθανεῖν; ποῦ τὸ φίλτρον; ποῦ τῆσις τὸ μαρτύριον τῶν ἀκουσάντων σου ταῦτα; Ἢ τοὺς ἀνθρώπους, μόνον ὑπολαμβάνεις; καίνα ἀκηκόεντι, θεὸν δὲ μὴ εἰδέναί, μὴδὲ παρὰ σοῦ τῆς ὑπόσχεσις, ἦν μοι πολλὰκις ὑπέσχεο ζηρεῖν ἐν τῇ τῆς φρικτῆς αὐτοῦ παρουσίας ἡμέρᾳ; Ποῦ πατὴρ, τέκνον; ποῦ περιφάνεια γένους; ποῦ βασιλεία Ῥωμαίων; ποῦ ἦβον εὐκοσμία, καὶ σεμανότης, καὶ εὐταξία; Ὅχι ἔρᾳ ὡς ἀπόλωλε πάντα; φρόνημα τοίνυν εὐσταθὲ; καὶ γενναῖον, καὶ σοὶ προσήκον ἀναλαβών, φάνηθι θανάτου καταφρονῶν. Ἐγγὺς ὁ κοινὸς Δεσπότης. Ἀμείψεται σε δωρεαῖς ἀγαθαῖς τὰς πρὸς ἐμὲ σου τὸν πατέρα ὑποσχέσεις ἀποπληροῦντα. » Τοιαῦτα εἶπεν, καὶ τὸ τοῦ νέου φρόνημα νεανικὸν καὶ ἀπτόητον, καταστήσας, « Τούτου;

λειπίσαρχός ἐστι τὴν ὄψιν, καὶ διὰ τοῦτο οὐ βε-
 βαία ἐπ' αὐτῷ ἢ ἔφεστρίς. Ἐμοὶ δ' ὅμως, νέψ καὶ
 βραχεῖ τὸ σῶμα καὶ οὐκ ἐμβριθεῖ, χρήσιμος, ὅτι
 σύμμετρος, καὶ αὐτός. Ἐτερπόμην δὲ καὶ τῇ περὶ
 αὐτοῦ φήμη, ὅτι αὐτὸν πᾶσας ὑπερῆκαν τῇ ταχύ-
 τητι ἤκουον. Ἀλλὰ τὸ ψεύδος πολλάκις, ὡς ἀληθές
 διαφημισθὲν, περὶ τὴν τῶν ἀκουόντων δόξιν ἐπι-
 κρατεῖ, εἰθ' ὕστερον ψεύδος ἐλέγχεται. Διὸ καὶ αὐ-
 τὸς κεναῖς ἐλπίσι τρεφόμενος ἦν, ὅτι οὐκ ἦν ἀληθές
 τὸ ἄδόμενον. Ἐπεὶ γάρ ἐν Ἱπποδρόμῳ, θελήματι
 τοῦμου πατρὸς, ἤχησαν ἵπποι ἀμιλλητήριοι, ὃ τε
 τὴν τρίχα βεβαμμένος τῆ φύσει, ὑπόξανθος, οἷα
 παρὰ τῶν μοναζουσῶν εἴθιστα τὰ ἔρια χλωροῖς
 ἀκροδρόων ἐλύτροις βάπτεσθαι (κάκ τούτου ὁ δη-
 μῶδης λόγος ὀνομάζειν εἰωθε τὸν ἵππον (1) καρυ-
 θαφον), καὶ σὺν αὐτῷ νεώτατοι τρεῖς, καὶ ὁ ἐμὸς,
 καὶ θέσιν αὐτοῦς ἐγένετο, τοῦτον δὴ τὸν ἐμὸν, ὃ καὶ
 ἐφηδόμην, οὐ μόνον ὁ ῥηθεὶς καθ' ὑπερβολὴν παρ-
 ἔδραμεν, ἀλλὰ καὶ οἱ νεώητοι κατόπιν ἀφέντες
 ὀκλὰς αὐτῷ καὶ ἵππούρεις κραιγιὸν ὄρα. Τί οὖν
 ἐπὶ τούτῳ με οἶε παθεῖν; ἀθυμία; ἐμπλεω; γέγονα;
 οἶμαι δὲ καὶ σὲ μαθόντα πείσεσθαι ταυτό· οὐ γάρ
 τοιοῦτον τὸν ἵππον ἐνόμιζες. Διὰ τοῦτο τὸν πατέρα
 ἠτούμην, ἢ ἐκ τῶν τριῶν τῶν εἰρημένων ἵππων
 ἓνα μοι τέως ἀποχαρίζεται. Ὁ δ' οὐκ ἐπένευσε, τῷ
 μὴ γεγυμνασμένους αὐτοῦς εἶναι πρὸς τὰ ὑλώδη καὶ
 δύσβατα, καὶ πρὸς τὸ ἀναθεῖν ἀνάτη καὶ καταθεῖν
 κατάντη, καὶ τειχιὸν ὑπερακρίσσει καὶ τάφρον ὑπερ-
 πηδησαι, καὶ χαράδραν διάλλεσθαι, καὶ ἀπ' ὄχθων
 καθάλλεσθαι, καὶ ὅσα συμβαίνει περὶ τὰ κυνηγεία.
 Δείπεται οὖν ἐπανελθεῖν σε τὸν ἀρίστον ἐν πολλοῖς
 καὶ μάλιστα τοῖς κυνηγεσίαις. Ἐλθέ τοίνυν καὶ μὴ
 μέλλε, ὡς ἂν ἐκ τῶν εἰρημένων πωλοδαμνήσης μέν
 τινα, εἰτά μοι τοῦτον καὶ μεσιτεύσης τὸν πατέρα
 χάρισσασθαι, τοὺς δ' ἤλικιωτάς ἐμοὶ καὶ συνήεις

Δ ὁμολογεῖν ἀπεργάση κρειττω πολλῶ τῶν παρ' ἐκεί-
 νοις καὶ ὠκύτερον ἵππον κερτῆσθαι με.
 Β'. Ὁ αὐτὸς πάλιν πρὸς τὸν αὐτὸν ὡς ἐκ προσ-
 ῶπου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, κατὰ τὸν αὐτὸν κειρόν.
 Ἡφαιστος ἐξάπινα πῦρ ἐνέβαλε τοῖς ὄρεσιν, δ
 νεμηθὲν ἐν νάπαις τε καὶ δρυμοῖς ἅπασαν ἐτέφρωσε
 λόχημην, καὶ ψιλὸν εἰργάσατο τὸν χώρον, ἐνθα τὰ
 θηρία τὰς καταδύσεις εἶχον· καὶ τὰ πρότερον δυσ-
 θήρατα νῦν εὐθήρατα τοῖς κυνηγέταις ἐγένοντο.
 Ἡμῖν δὲ δυσχερὲς ξυμβαίνει τὸ συχνῶς εἰς θήραν
 ἐξίεναι, διὰ τὴν τοῦ φύσαντος ἐπὶ τἀναγκαῖα σχολὴν
 καὶ τὸ παλαίειν ἐν τοσαύταις δυσχερείαις ὑπὲρ τε
 τῶν ἰδίων καὶ τῶν κοινῶν, ὡς μηδὲ τὴν τοῦ ἀρίστου
 ὄραν ἀνετον εἶχειν αὐτόν. Λείπεται οὖν λιπαρεῖν
 ἡμᾶς; τὸ θεῖον, ὅπως εὐδοκῆση ταχὺ ἐπανελθεῖν τὸν
 Β αὐτοκράτορα ἐρβόμενον καὶ καθὼς ἐστιν αὐτῷ βου-
 λητὴν, ἐπειδὴ, πρὸς τοῖς ἄλλοις πλεονεκτήμασι τοῖς
 αὐτῷ δωρημένοις παρὰ θεοῦ, πρόσσει καὶ τὸ
 πρὸς θήραν γυμνάζειν τοὺς νέους, τῷ ἐξίεναι πρὸς
 τοῦτο συχνῶς, ὅπερ οὐ τὸ ἡδὺ καὶ χάριεν μόνον ἔχει,
 ἀλλὰ καὶ πρὸς πᾶσαν σχεδὸν τὴν τοῦ πολέμου παι-
 δεῖαν καὶ τῶν στρατιωτικῶν ἐμπειρίαν πέφυκεν εἰς-
 αγωγικόν. Διὸ μοι δοκεῖ καὶ πλέον σπουδάζειν ἐν
 τούτοις τὸν αὐτοκράτορα. Γένετο οὖν ἐπανελθεῖν
 αὐτὸν ταχέως, καὶ σὲ μετ' αὐτοῦ τὸν καλὸν καὶ
 ποθοῦμενον, καὶ πρῶτον μὲν ἐν φίλοις, πρῶτον δὲ ἐν
 κυνηγέταις, ἵνα ἡ καὶ ἡμᾶς διδάξης, ὡς καὶ ὁ πα-
 τὴρ, ὅσα ἂν δοίῃ ὁ καιρὸς, περὶ τε σῶν θήρων καὶ
 ἀρκτων, καὶ νεβρῶν καὶ ἐλάφων, καὶ λαγωῶν, καὶ
 Γ τῶν ἄλλων κνωθάλων, ὥστε ἐντεῦθεν γίνεσθαι ἡμῖν
 τὰ θηρία εὐχερῶς θηρώμενα· πρὸς δὲ, ὡς ἂν εἴπῃς
 ἡμῖν περὶ σοὺς μάλιστα, πῶς βαθύνει τῷ βύγγει τὴν
 γῆν, καὶ θήγει μὲν τοὺς ὀδόντας, κείρει δὲ τὰ λῆτα,
 ἐκσπᾷ δὲ τὰ δένδρα, φρίττει δὲ τὴν λοφιάν, λαγρίαις
 δὲ παραβλέπει τοῖς ὀμμασι, καὶ πυρῶδες ὑποβλέπει,

Iam, quarum argumentum est levissimum, non
 valuisse Nicolaum proprio merito componere, ni
 meminissent e Lucæ filiis duos (nam plures duobus
 habuisse ostenderem, si his esset nunc locus) fuisse,
 iudice ipso Constantino in Phranzæ Chronico III, 2,
 p. 51, σκιασιότατος καὶ ἀσυνέτους. Theodoros Car-
 ystenus, ad quem scripta est epistola utraque,
 impense fuit a Phranza laudatus III, 3, p. 56:
 Θεοδώρῳ τῷ ἐκ Καρίστου (leg. Καρύστου). In Buri-
 gnyî Hist. Const. t. III, p. 114, vocatur Theodore de
 Carisse), ἀνδρὶ πολεμιστῇ (ἴμο πολεμιστῇ) καὶ δρα-

στηρίῳ, καὶ τοξότη ἡσχημένῳ ὑπὲρ ἀνθρώπου . . .
 ἐδόθη. . . Erat tunc temporis Theodorus in Joannis
 Paleologi comitatu, qui Italiam ad concilium pro-
 fectus erat, ut Græcam et Latinam Ecclesias concii-
 liaret, et obscurissimum de processione S. S. æni-
 gma solveret. — Κύριος vel κύριος dicebant pro κύριος·
 cf. p. 25, n. 2. Ephraimius Chron. 2866: Ὁ Κυρι-
 θεόδωρος, ὃ στρατηλάτα. Malim scribi divisim,
 κύρι Θεόδωρος.
 (1) Hunc locum recitavit Cangius Gloss. in
 Καρυόθαφον, non sine mendis.

φθαί τῷ δημίῳ, πρότερον ἀνελὼν, ὕστερον ἐμὲ δρᾶ-
 σεις ταῦτά. » Ὁ θεὸς καὶ μεγαλοπρεποῦς ἐκείνης
 ψυχῆς! ὦ γενναϊότητος! ὦ φιλοτεκνίας! ὦ πατρικῆς
 διαθέσεως! Συνεφέλετο καὶ τοὺς παῖδας ἀποθανεῖν,
 ἢ ζῶντας καταλιπεῖν· καὶ ἀντὶ τῆς εὐσεβείας· ἄλλο τε
 βουλεύσασθαι δεδιώς, ὡς ἔοικε, μή πως φανῇ κἀν τῷ
 τέλει τοῦ βίου τῆς ἐκείνων κηδεμονίας ὀλιγωρίων. Ὡς
 οὖν ἐκείνους πρῶτον ἀνέλεν ὀρώντος ὁ δῆμιος,
 « Δόξα σοι, χαίρων εἶπε, Χριστὲ Βασιλεῦ, » καὶ τὰς
 χεῖρας ἀνατείνας μετὰ δακρῶν, « Δέξαι μου, ἔλεγε,
 τὴν ψυχὴν, καὶ δωρησαί μοι τὸ μέγα σου ἔλεος, καὶ
 δεῖξόν με κληρονόμον τῶν σῶν ἀγαθῶν, καὶ μέτοχον
 ἐκείνης τῆς μακαρίας ζωῆς. » Εἶτα τῷ δημίῳ νεύ-
 σας, τὸ μακάριον τέλος εἶδετο.

D complebis. » Hæc dicens, et animum juvenis con-
 stantem atque imperterritum efficiens: « His, ait
 carnifici, prius trucidatis, postea in me quoque si-
 milia patra. » O divinum ac magnificentum illum ani-
 mum! o magnanimitatem! o liberorum amorem! o
 paternam dispositionem! Malebat filios videre mor-
 tuos, quam vivos relinquere, ne qui illi contra pie-
 tatem aggredierentur; timens, ut apparet, ne de co-
 rum cura etiam in fine vitæ aliquid remitteret. Igitur
 primum, eo vidente, a carnifice liberis obruncatis:
 « Gloria tibi, Domine Christe Rex, » præ gaudio ge-
 stiens dixit; et extensis manibus, non absque lacry-
 mis: « Accipe meam, dicebat, animam, et concede
 mihi magnam tuam misericordiam, et tuorum bono-
 rum hæredem fac, et beatæ illius vitæ participem. »
 Tum carnifici iniuens, beatum finem assecutus est.

και τοις ὁδοῦσιν ἀνεπιπαταγεῖ, και ὡς πῦρ ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν ἀφίησι, και ὡς ἀφῆρς αὐτῶ περιζει, και ὡς τραχύς ἐστι πρὸς ὄργην, ἀκάθεκτος τὸν θυμὸν, δῶσμαχος, δυσάλωτος, δυσκαταγώνιστος, προωθῶν, προσρηγνύμενος, ἐμπίπτειων, ἀνατρέπων. κόπτειων τοις ὁδοῦσιν, ἀναβήγηγυς, βύμη ἐπιῶν, βῆθιος συμ-προχωρῶν, και ὡς τὴν ἐρμὴν και δυσκίνητος (1), και ὡς τὰς ἀρκυς διακόψειεν ἄν, και τὰς στάλικας ἀνατρέψει, και τὰ δένδρα πρῆρῆριζα ἐκτρέψειεν, ἐτι πῶς ἐστιν ὑπέρθυμος, εὐσὸργιστος, ἐμπυρος, ὑπέρασθμος, ἐν δὲ πλαγίοις τοις ὁδοῦσι τῶν κυνῶν τὸ τρίχωμα ἐπιπλέγων, ὡστε, εἰ και ἀποθανόντι τῶ χαυλιόδοντι προσενέγκοι τις τρίχα, πῶς ὡς ἀπὸ πυρὸς αἱ τρίχες συνέρχονται (2)· οὕτω πολὺ τὸ φλογῶδες· πρόσ-εστιν ἐκ τοῦ θυμοῦ τῶ θηρίῳ· ὁ δὲ κυνηγέτης οἶος οὐ, πῶς ἐμβοῆ τῶς κυσιν, ἐγκλεῦει, ἐνοσημαίνεται, ἐποτρύνει, προσκαλεῖται, προτρέπει, παρορμᾷ, πῶς τε συνθῶν γίνεται, μεταδιδῶν, συμπονῶν, συμ-προθυμούμενος, συνδιευνῶμενος. Ταῦτα γὰρ καλῶς ἐπίστασθαι σε πέπεισαι ἐν Πελοποννήσῳ δια-τρέψαντα χρίνον συχρὸν μετὰ τῶν Ἰλλυρικῶν, οἱ πρὸς διέγερσιν και γυμνασίαν κυνῶν εἰσιν ἐπιτή-δειοι. Ἐξεις δὲ καμὲ συνεπόμενον και συμπράτ-τοντα, οὐ μόνον ἦδη πρὸς τὰ τοῦ σου, ἀλλὰ και πρὸς τὰ τῶν ἄλλων θηρίων. Σπούδασον τοίνυν, ἴν' ἔχῃς και τὸν τεκόντα χάριν εἰδῶτα σοι, ὡς τὴν ἀμαθῆ υἱὸν τὰ τῆς θήρας διδάξαντα, καμὲ διὰ παν-τὸς τοῦ βίου τὴν διδασκαλίαν προσήκουσαν αἰδῶ και τιμὴν ἀπονέμεντα.

Γ. Τῶ λαμπροτάτῳ μεσάζοντι και γαμβρῶ τοῦ βασιλέως τῶν Δουκῶν (3), ὁ Σχολάριος.

Σὲ και τῇ πύλει ταύτῃ πάγκοινον ἀγαθὸν ἐν ἀπάσῃ χρεῖζ και χρόνῳ παντὶ, και ἰδίως ἐκάστοις πατέρα και κηδεμόνα, και φίλον πραότητος γέμοντα, δέδω-κεν ὁ θεός, ἀμα μὲν αὐτοὺς ὠφελῶν, ὡσερ ἄλλοτε πολλὰκις ἐπ' ἀγαθῆ τῶν Ῥωμαίων τύχῃ τοιαῦτα φύσει ἀνέστησεν, ὧν οὐδὲν ἔλαττον ἢ σὴ, ἀμα δὲ και σὲ τῆς δυτικῆς χρυσῆς προαιρέσει, ἣν προήδει πόρρωθεν, ἀμειδόμενος, και βουλόμενός σοι μεγάλα και τῇ σῆ γνώμῃ προσήκοντα περασκεύασαι τὰ ἄλλα. Γράφαιτο δ' ἄν οὐδαίς με τοιαῦτα λέγοντα κολακείας. Σὲ γὰρ μόνον ἐπαινῶν τις τὴν μέμψιν ταύτην οὐ δίδει· καγῶ μόνου τούτου τῶν ἀνθρω-πίνων ἐλαττωμάτων καυχουσαίμην ἄν παντάπασιν ἀππλάσθαι, ὡστε και, τῶ μὴ δύνασθαι χρῆσθαι ταύτῃ τῇ τέχνῃ, ἐνοις τῶν ὠφελείν δυναμένων τίνος οὐκ ἀηδέστερος ἔδοξα.

Ἢ μὲν οὖν πόλις χρυσοῦς σοι τοὺς στεφάνους ὀφείλει, θηλονότι πολλὰς και μεγάλας τὰς ἀμοιβὰς· εἰ δὲ μήτ' ἀποδίδωσιν, αὐτ' ἀποδώσει, τοις καιροῖς τοῦ·ο και τοις ἐν αὐτῇ κρατήσασιν ἔθεσι λογιστέον. Ἔστιν δὲ σοι και ἀντὶ στεφάνων αὐτῆ φωζομένη και μετὰ τῶν ἐχθρῶν εἰρηνεύουσα, και ὅσον ἐξεστιν εὐθηνουμένη· ταῦτα γὰρ πάντα δῶρα Θεοῦ, και τῆς σῆς μετὰ τὸν ἀριστον βασιλέα σπουδῆς και φροντίδος. Τῶν δὲ παρὰ πάντων ἐπαίνων και τῶν

εὐχῶν, και τοῦ παρὰ τοις πάντων ἕδεσθαι στόμασι, τίς τ' ἄν σοι βελτίων ἀρετῆς τε και πρὸς πάντας κηδεμονίας γένοιτο μαρτυρία; μᾶλλον δὲ, τούτων εἰ γένοιτ' ἄν εὐτυχέστερον; Ζῆθι τοίνυν, και κόσμος ἴσθι κοινός, και χαῖρε πολλῶν ἀγαθῶν τετυχηκῶς ἀνωθεν· εἰ τί σοι και λυπηρὸν, οἶα δὲ τάνθρωπίνα, ἀπαντή, δοκιμὴν τινα τῆς Προνοίας και τοῦτο, και μικρὸν τι και ἀσθενές; τῆς δῆς εὐτυχίης κώ-λυμα, κρίνων, και τῶ τάγαθα δαδωκότι και τῆς τῶν χειρῶν ἀπαλλαγῆς ἐλπίζων μελήσειν.

Τὸ δ' ἐμὸν πῶς ἄν εἴποιμι; κἄν γὰρ πάσι τὰς ἀνθρωπικὰς ἀπαριθμήσωμαι σχέσεις, πασῶν ἐδ-ρήσω μεῖζω τὴν πρὸς ἐμὲ σοῦ και θερμότεραν· ὅθεν σιγάσθω μὲν ὁ πατήρ, ἀφείσθω δὲ ἡ μήτηρ, οἱ συγ-γενεῖς, πάντα δὴ τὰ τοιαῦτα· λεγέσθω δὲ τὸ μάλι-στα κρέπον, οὗ, τῆς ὀψηλοτάτης Προνοίας εἰκόνα και τύπον, ὡς ἐγχωρεῖ, πρὸς ἐμὲ βουλόμενος σώ-ζειν, τί μὲν οὐ λέγεις, εἰ δ' οὐ πράττεις ὑπὲρ ἐμοῦ, τί δ' ἀναδύη δοῦναι δυνάμενος; Τούτων δ', εἰς μὲν εὐνοίας λόγον, και αὐτὸς ἄν εἴποιμι παρὰ σοῦ τυγχάνειν δίκαιος εἶναι· τῆς δ' ἄλλης ἀξίας οὐνεκα, και αἰσχύνομαι σαφῶς ἐμαυτὸν, οὕτω σφόδρα τιμώ-μενος. Και τῆς εἰς ἡμᾶς οὖν εὐμενείας, ἡμῶν μὴ δυναμένων ἀμείβεσθαι, πλην εὐχαῖς τε και χαρίτων ὁμολογίαις, και τῶ τὴν ψυχὴν ἄν ὑπὲρ σοῦ προῖσθαι μεθ' ἡδονῆς, ἀξίους ἀνωθεν τοὺς μισθοὺς, τοὺς μὲν ἔξεις ἐν τῶ παρόντι, οἱ δὲ σοι μετὰ ταῦτα τηροῦν-ται. Ὅθεν ταῖς τιμαῖς και ταῖς χάρισι βουλόμενος προστιθέμαι, μὴ τὴν ἡμῶν λογίζου φαυλότητα, μηδ' ὑπὸ ταύτης εἰργεσθαι συγχωρήσης, ἀλλ' εἰδῶς; ὡς ἔχει τὸν ἀμειψόμενον, χρῶ τῇ σαυτοῦ φύσει, μᾶλλον δὲ νῖκα σαυτὸν πρὸς τε τοῦ; ἄλλου; και πρὸς ἐμὲ.

Ἦκει σοι και ὁ ἵππος και πολλὰ ὄν αὐτῶ χαρίτων ὁμολογία· οὐδὲ γὰρ χρήζω τούτου λοιπῶν, πράττειν τε οὐδὲν ἔχων, και τὸ σῶμα διαναπαύειν σφόδρα πεπονηκῆς ὑπὸ τῆς νόσου βουλόμενος. Ἴσως, ἐπειδὴν ὁ βασιλεὺς ἐπληκῆ, και εἶπῃ με προσεγγ-ρεύειν ἐκείνον (δίκαιον γὰρ), ἀπαξ, ἄν ὁ θεός θελή, τούτου δεήσομαι, οὗ και πείσεις τὸν πάντ' ἀριστον βασιλέα ἄπερ ἄν αὐτὸς πρότερος ὑφ' ἡμῶν εὐλόγως πεισθεῖτης. Οἶμαι δὲ μηδ' ἐκείνον ἀναβαλεῖσθαι τὴν ἄωρᾶν, νῦν ὄψὲ σαφῆ τῆς ἐμῆς πρὸς αὐτὸν εὐνοίας πείραν λαβόντα και ἄλλω; ἡμῖν συνειδῶτα τοῦτο μὲν δίκαια, τοῦτο δὲ προχειρότατα ἀξιοῦσιν.

Ἄλλα ταῦτα μὲν ὕστερον· νῦν δὲ ἡμᾶς ἴσθι πάνυ καλῶν τῶν τῆς ἡσυχίας προομιῶν αἰσθανομένου; και πολλὰ τῇ τοῦ τόπου μεταβολῇ χαίροντας, ἐλπίζ-οντας δὲ και τὴν τοῦ σχήματος, μᾶλλον δὲ τὴν τοῦ τρόπου, Θεοῦ διδόντος, ἡμῖν ἐτι πλεον ἀρέσειν. Ἰφ' ἐνός μόνου, τῆς τοῦ σώματος ἐνοχλούμεθα δυσκρα-σία; ἧς οὐκ ἐστι μηχανῆ θαύματος ἀνευ ἀπαλλε-γῆναι.

Ἰγίαινε και χαῖρε πανοικί, ἀνδρῶν ἀριστε και λαμπρότατε.

(1) Videtur excidisse aliquid.
 (2) Cf. Xenoph. Ven. x, 17.
 (3) Codex, τῶν δο ἡ, quod legi τῶν δουκῶν, Hasiō duce.

Α'. Ο λαμπρότατος μεσάζων και γαμβρός του βασιλέως τῷ Σχολάρῳ πρὸς ταῦτα.

Εὐπορία τοῦ λέγειν και γράφειν συντεῶς και κοσμίως τῆς ἀγαθῆς σοφίας· ἐστὶν αἰτιον· ἦν αὐτὸς ἐς ἄκρον ἐξησκημένος ἄμεινον τῶν ἄλλων ὑπερτερεῖς, και τὰ καθ' ἡμᾶς· μικρὰ και οὐδαμινὰ ὄντα, ὡς μεγάλα φράζεις δυνάμενος. Νοοῦμεν δὲ ἑαυτοὺς ἡμεῖς ἰλάττου· εἶναι τῶν γραφομένων κατὰ πολὺ. Συνάγεται τοίνυν, τὸν ἔπαινον τῆς ἐπιστολῆς τοῦ πεπομφότου· εἶναι μᾶλλον ἢ πρὸς ὃν ἔσταλται· στήλῃ γάρ σοι ἐστὶ τὰ παρόντα γράμματα. Χάριν οὖν και ἡμεῖς σοι ὁμολογοῦντες, ἐτι και χαίρομεν, αἰτιοι γενόμενοι τοῦ ταῦτα γράφαι, και δεῖξαι ὅσα οἱ εὐγνώμονες φίλοι ἐπὶ μικροῖς πράγμασι μεγάλας τὰς δωρεὰς εὐφημίζοντες, ἐπέπερ οὐκ ἴσμεν ἀξιόνη τῆς φιλαίας και τῆς ἀγάπης τῆς σῆς διαπραξασθαι.

Ἐπεὶ δὲ, πρὸς ὃν προεθου σκοπὸν, οὐδ' ἄλλο τῶν παρ' ἡμῶν τιμῶν ἀξιον τῆ σῆ θεοφιλεῖ γνώμη φανήσεται, ἀναμένομεν τὴν ἀπὸ σοῦ ἀναλογοῦσαν τῷ καιρῷ αἰτησιν. Αἰτησον τοίνυν, ὅταν θέλης, και περὶ ὧν βούλει, ἔφασιν ἐχόντων πληροῦν ὅσα ἡμῖν δυνατόν, ὅσα και φιλεῖ τῷ υἱῷ.

Χαίρω δὲ και χαίροντά σε ἀκούων δεχόμενον τὴν μεταβολὴν, και τῷ ἔργῳ μετὰ πολλοῦ τοῦ ζήλου ἐπιτερόμενον, εἰ και λύπη μοι ἐστὶ τοῦ διὰ μικροτέρου τοῦ χρίνου τῆς φιλης ἡμῖν ὀμιλίας ἀπολιμπάνεσθαι. Θεὸς δὲ, ὁ πάντων τῶν ἀγαθῶν χωρηγὸς και δοτήρ, τὸ ἔργον συντελέσειεν ὡς αὐτῷ βουλητὸν, και σὲ στηρίξειε τῷ θελήματι αὐτοῦ, τοῦ ζήλου, καθὼς σοι νῦν ἐστὶ, φυλαττόμενον.

Ἐβῆρωσο, υἱὲ περιπόδητος και παμφίλιταε.

Ε'. Τῷ αὐτῷ μεσάζοντι και γαμβρῷ τοῦ βασιλέως πρὸς ταῦτα ὁ Σχολάριος.

Τι τοῦτο πέπονθας, θαυμασιώτατ' ἀνδρῶν; ἀπαυαινόμενος γάρ τοὺς ἐπαινοὺς, και λέγων ἡμᾶς ἐκ τῆς φύσεω; ὁμοῦ και τῆς τέχνης τῆς ἐν ἡμῖν, οὐκ ἐκ τῶν ὄντων π' εὐνεκτημάτων, τούτους ποριζομένων, χαρίζεσθαι σοι τὰ μὴ προσήκοντα, και τᾶλλα συνείρων ὅσα σοφία; μὲν ἀληθινῆς, και ἦν Ἡσίοδος μετὰ πάντων σοφῶν προτιμῆ, συνέσεως δὲ και μεγαλοφυχίας και φιλαίας σαφοὺς τυγχάνοι γνωρίσματα, λελήθας τὸ τοῦ Σωκράτους παθῶν, και δεῖξας σαυτὸν ἐκείνον εἶναι τῷ ὄντι, ὃν ἡμεῖς ἐν τοῖς γράμμασι προύστησάμεθα, μᾶλλον δὲ, οὗ τῶν καλῶν μετρῶς ἀψασθαι βουληθέντες, πολὺ τοῦ πρέποντος; ἀπελείφθημεν. Σωκράτους; ἀρα σὺ γε μαθητῆς και ἑταῖρος και οὕτω καλῶς; ἔργοις τὰς ἐκείνου πληρῶν συμβουλάς, ὥστ' εἴ τινα τῶν ὀμιληκῶτων Ἀθῆνησιον ἕνα γοῦν ἀποφῆναι τοιοῦτον ἠδύνατο, οὐκ ἂν, τὰ συμφέροντα λέγων, ἀπέθνηκεν. Ἐκείνους τε τοίνυν σοφῶς Ἀπίλλωνος κρίσει, και τοι τοῦτο καθάπαξ ἀρνούμενος· και σὺ κοινὸς ἀπάντων πατήρ και κίων τῆς πόλεως ἀστραθῆς, ὁ φησιν

Ἵμῆρος, και παντὸς ἀγαθοῦ γέμων ψήφοις Θεοῦ και πάντων ἀνθρώπων· σοὶ δ' ἀρνούμενῳ προσέξει τῶν ἀπάντων οὐδεὶς, οὐδ' ἐκ τῶν πραγμάτων μαρτυρίαν ἀφείς, τῆ σῆ μετριοφροσύνη προσθήσεται, εἰ μὴ και ταῦτην μόνην ἀρκοῦσαν τῆς σῆς ἀρετῆς ἀπόδειξιν ἔξει.

Ἵσθηγ δὲ (πῶς οἶει;) τοῖς γράμμασι· και, κολάκις ἐπιῶν αὐτά, τὴν τοῦ πεπομφότου φύσιν τε και γνώμην ἐθαύμασα, τὴν μὲν μηδὲ τῆς ἀπὸ τῶν λόγων δόξης ἀμοιρεῖν καθάπαξ ἀνασχομένην, τὴν δὲ εὐθύς ὑπακούσασαν· οὕτως πρὸς πᾶν ἀγαθὸν κηροῦ μαλακωτέραν ἔσχα ἀυτῆν· ὥστ' εἰ περὶ πάντων τῶν προσόντων σοι καλῶν ἐποιούμην τότε τὸν λόγον, ἦλγουν ἂν περὶ σοφίας και τέχνης ῥητορικῆς οὐδὲν εἰρηκῶς· νῦν δ', ἐκῶν ἄκων τὰ πλείεστα παραλιπῶν, οὐδὲν ἠγοῦμαι δεινὸν εἰ και ταῦτα σεσίγηται.

Εἰ δὲ σολοικισμοὺς και τοιαυτά τινα πταίσματα λέγεις, ἀλλ' οὐτ' ἐγὼ τούτων ἐξεταστῆς ἀκριβῆς ἐν ταῖς τῶν φίλων ἐπιστολαῖς εἶμι, κἄν ὡς τῶν λίαν ἐπ' ἀσφαλεῖς σεμνυνομένων· μήτ' αὐτὸς πολὺν ποιοῦ λόγον, μηδὲ νόμιζε μεγάλου τινοῦ ἑστερηθῆσαι, τῆς περὶ ταῦτ' ἐμπειρίας, χλίρε δὲ μᾶλλον ταυτησὶ τῆς τεθρβείας; ἀπηλλαγμένος. Ὀλίγους γάρ εἶδον ἐγὼ μὴ σφοδῆρα ἂν τοῦτοις ἀλισκομένους, και τῶν ταυτὶ καλῶς ἠσκημένους τοῦ; πλείους ἐν ταῖς πτέρναις, ἢ οὐκ οἶδ' ὅπου, τὸν ἐγκέφαλον ἔχοντας.

Σοὶ δ' ἀρκεῖτω τὴ λέγειν πάντα μετὰ καιροῦ, και τὸ πείθειν πάντα; τὰ δίκαια, και τοῖς λόγοις οἰκονομεῖν, ἐν' οὕτω; εἶπω, τοῖς τε προσωποῖς και ταῖς ὑποθέσεσιν ἀρμοζόντως, και ἐπιχειρήσει μὲν ὄθεν δεῖ, ἐξεργάσασθαι δὲ και συμπερᾶναι καλῶς; τε και χαριέντως, και διελεῖν ἀκριβῶς, και ἀποδοῦναι πάντα σὺν τάξει, ἀ τῆς ῥητορικῆς ἐστὶ τὸ μέγιστον μέρος, και οἷς πᾶσι κοσμούμενον τοῖς τῶν ῥητέρων χοροῖς ἐγγράφομέν σε και μὴ βουλομένον. Τούτοις και ἡ Θεμιστοκλέους ἐταιρεία (1) και σῆ προελες, και τοῦτοις ἦγε τὰ πράγματα. Τὰ δὲ λοιπὰ σοφιστῶν εἰσι και γραμματικῶν, τῶν περὶ τὰς τῶν δυνατῶν στραφομένων, ὡς τις εἰρηκς (2), πύλας, και οἱ, περὶ μιᾶς προσφῆδια; ἀλλήλοισ; ἀμφοτεροῦντες, οὕτως ὄλον τὸν βίον αὐτῶν λαυθάνουσι ἐκτοξεύοντες, οὐδὲν πλέον οὔτε πρίττοντες οὐτ' εἰδότες· οὐ χάριν και τὸν εἰλικρινῆ γραμματικῶν δυνον εἰλικρινῆ τιμῶσα δῆθεν ἢ τῶν Λατίνων ἀποφαίνεται παρομίᾳ (3).

Λέγα τοίνυν οὕτω καλῶς· και πέμπε τοῖς φίλοις ἐπιστολάς, ὅσοι, νοῦν ἔχοντες, τὸ βάθος τῆς διανοίας και τὴν τάξιν τῶν νοημάτων και τὸ φυσικὸν θαυμάσουσι κάλλος, οὐ τὴν ἐξωθεν ὤρων και γραφᾶς σοικεῶν περιεργάζονται· ἐπεὶ κἄν τοῦτοις οὕτω; εὐδοκίμεις, ὥστ' εἶπεν ἂν τις, ἰδὼν πρὸς τὰ γράμματα, ἐκ μουσεῶν εὐθύς σε και τῆς περὶ ταῦτα μελέτης; ἀναστάντα, πταῖσιν μὲν που, τῷ, δὲ πλεί-

(1) Vide Plutarchum Them. 2, in primis ubi de Phreario Themistoclis magistro narratur.
(2) Conf. Simonidis dictum apud Aristot. Rhet. II, 16.

(3) Proverbium Latinum non memini me tale legisse. Quos vocat Latinos esse puto recentes Italos.

τέρας εκκλησίας λύσῃτε σύγχυσίν, εἰδῶλον γοῦν τι ἅθλιων ὀλιγωρίαν, ἢ εἰ χαριζόμενοι, καὶ τῶν ἐκείθεν σὺν ὑμῖν ἀπολαύσονται δῆπου. Ταῦτα καὶ τῷ καλλίστῳ δις ἤδη προσέφη βασιλεῖ. Ὁ δὲ Θεὸς ἡμῖν καὶ φουσητήρα δοίη καὶ κάμνον, τοῦτ' ἐστίν, ἀντιθέσθαι τῶν αὐτοῦ τε τοῦ Θεοῦ καὶ πάντων τῶν πρῆματων ποιήσειεν αὐτόν τε τὸν μέγιστον βασιλεῖα καὶ σὲ μετ' ἐκείνον, ἵνα μὴ μάτην ἡμεῖς ἀργυροκοπῶμεν (3), καὶ ἐτι μαίνεσθαι δόξωμεν, ἢ, ὃ χειρόν, συκοφαντώμεθα ἐπὶ βεβαίαις τῆς ἐξ οὐρανῶν φιλανθρωπίας ἐλπίσιν, τῶν μὴ δυναμένων ἀντιβλέπειν πρὸς τοὺς ἐλέγχους ἢ διορθοῦσθαι ἐπὶ τῷ συκοφαντεῖν τρεπομένων.

(1) Respectu forsan ad Prov. iii, 15-15.

(2) Montis Atho proprium est epithetum ἱερῶς, adeo ut τὸ Ἄγιον ὄρος omnino vocetur.

(3) Jerem. vi, 29 : ἐξέλιπε φουσητήρ ἀπὸ πυλῶν, ἐξέλιπε μόλιθος· εἰς κενὸν ἀργυροκόπος ἀργυροκοπέ.

GENNADII SCHOLARII

PATRIARCHÆ CONSTANTINOPOLITANI

EXPOSITIO LITTERARUM QUÆ IN SEPULCRO CONSTANTINI MAGNI
INSCRIPTÆ ERANT.

(Apud Anselmum Bandurium in Imperio Orientali, tom. I, p. 184.)

De reliquiis Constantini Magni.

Cum imperium regeret Constantius Constantini Magni filius, reliquias patris sui imperatorio cum

(1) Hæc Matthæus Cigala, Cyprius, cujus *Nora variarum historiarum Synopsis* Græcæ tantum edita fuit Venetiis apud Antonium Julianum 1637, in 4°, et in sine ejusdem habetur Gennadii Scholarii, patriarchæ Constantinopolitani, Expositio v. vicinii supradicti. Quod quidem vaticinium cum expositione Gennadiana habetur etiam editum in sine Chronici Dorothei Monembasie metropolitæ, Venetiis apud Joannem Petrum Pinellum eodem anno. Verum in utraque editione ubi legitur μετὰ τῶν προκτόρων, scribendum esse puto προκτετόρων, quo etiam modo in versione expressimus. Προκτετόρ quippe Græcis recentioribus *primus possessor* dicitur. Leges Cypriorum mss. Ἐάν ὁ προκτετόρ οὐκ ἠδύνατο κωλύσαι τὴν τοῦ ὕδατος πρόδον, οὐδὲ νῦν ἀγοραστὴν δύναται κωλύειν, etc. Nonnulli ex amicis loco προκτόρων scribendum putant πρακτόρων, hoc est *exactorum*. Quid vero intelligat Gennadius Scholarius per illa verba præcedentia τὸ δὲ ξανθὸν γένος, facile ex aliis scriptoribus docemur. Sic Leo imperator oraculo de restitutione Constantinopoleos, quod primum edidit Leunclavius in sine Constantini Manassis Annelium, et deinde Lambecius post Oracula ejusdem Leonis in cæle Codini *De originibus CP.*

Ἄλλὰ σὲ πυρίστατον καὶ ξανθὸν γένος
Ἰἴξαν τερφώσει καὶ τὸ σὸν λύσει κράτος.

Sed te perustam ab igne, te flavum genus,
Totam incinerabit, et regnum evertet tuum.

Ub. Lambecius hæc adnotat: « Antiquus, inquit

C Παρὶ τοῦ λειψάνου τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου (1).

Ὅταν ἐβασίλευσεν ὁ υἱὸς τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου ὁ Κωνσταντίνος, ἀνεκώμισε τὸ λειψάνον τοῦ

ille, interpres oraculorum Leonis hæc ita vertit: Sed te ignis summus, flavum genus. Videtur ergo, subjungi idem Lambecius, in codice ejus pro πυρίστατον scriptum fuisse τῷ ὕστατον. Illi vero, quos hic Leo ignem et flavum genus hominum appellat, videntur esse Latini, qui duce Balduino comite Flandrensium anno Christi 1203 [1204 scribendum], fugato Alexio Angelo Comneno, Constantinopolim ceperunt, et integros quinquaginta annos occuparunt. Idem similiter Ξανθὸν vocantur in antiqua Græca Oraculorum Leonis Paraphrasi, φέρων τε τὸν πόλεμον καὶ τῶν Ξανθῶν τὰς μηχανάς. Hucusque Lambecius prædicto loco. Et quidem non abs re; Ξανθὸν siquidem dicuntur Græcis *Franci* sive *Alemanni*. Sic Pachymeres lib. i, cap. 18, τὸ Ξανθὸν καὶ ἀριμάνιον γένος, *Flava et bellicosa gens*. Danielis Visiones ex cod. Reg. 1845, καὶ κρατῆσει ἐπὶ τὴν Ἐπτάλοφον τὸ Ξανθὸν γένος; ἐξ ἀπέντε, etc. Leonis Sapientis Ænigmata mss. cum explicatione lingua Græca vulgari in cod. Colbertino 5104: Βασιλεὺς τῆς Ἀλαμανίας ἔρχεται εἰς τὴν Νέαν Ῥώμην, σκηνητὴ ἐν τῷ ἀμπῆ εἰς τὸν Ῥουφιάνος, τὸ λέγουσιν εἰς βοήθειαν τοῦ γένους τοῦ Ξανθοῦ γένους τῆς Ῥώμης. Et infra, ὅταν τὸ Ξανθὸν τὸ γένος λεηλάτησεν τὸν κόσμον. Vide Mauricii *Strategie*. lib. iii, cap. 5; lib. iv, cap. 1; lib. ii, cap. 4. Ξανθοὶ vero dicuntur Græcis *Franci*, Alemanni ac alii septentrionales populi ob capillorum colorem. Priscus Rhetor in Legat. pag. 40 scribit se Romæ regis Francorum filium vidisse, legationem obeuntem, μήπω Ἰούλου ἀρχομένου, Ξανθὸν τὴν κό-

πατρὸς αὐτοῦ ἀπὸ τὴν Νικομήθειαν μετὰ πάσης βασιλικῆς τιμῆς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἔθαψαν αὐτὸ μετὰ δόξης, καὶ παρῆρσίας, καὶ βασιλικῆς τιμῆς, ἐν τῷ ναβῶ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων. Καὶ ἄνωθεν εἰς τὸ σκέπασμα τοῦ τάφου αὐτοῦ τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ πρώτου βασιλέως τῶν Χριστιανῶν, εὐρέθησαν τινες σοφώτατοι ἄνδρες ἡγιασμένοι, καὶ προορατικοὶ τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, καὶ ἔγραψαν ταῦτα τὰ κάτωθεν γράμματα εἰς τὸ σκέπασμα τοῦ τάφου, τὸ ὁποῖον ἦτον πορφυρὸν καὶ ταῦτα τὰ γράμματα δὲν ἦτον κατὰ λεπτῶς ἢ ἐξήγησις ἕλη τὸ τί δηλοῦν, ἀμμὴ ἔγραψαν μόνον τὰ στοιχεῖα τῶν πρώτων γραμμάτων, τὰ ὁποῖα γράμματα ἐδιάλαμβανον περὶ τῆς βασιλείας τῶν Τουρκῶν, καὶ περὶ τοῦ τέλους αὐτῆς. Λέγονται δὲ χρῆσιμοι. Τὰ ὁποῖα ἐξήγησεν ὁ σοφώτατος πατριάρχης κύρ Γεννάδιος, ὁ ὁποῖος ἦτον εἰς τὴν καιρὸν τῆς βασιλείας τοῦ κύρ Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου, ὁποῦ ἔκαμε τὴν ὁδοὴν σύνοδον εἰς τὴν Φιερέντζαν, καὶ ὅταν ἐξήγησεν ἦτον κοσμικὸς, καὶ κριτὴς τῆς βασιλικῆς κρίσεως, τὰ ὁποῖα γράφομεν κάτωθεν ὡσάν γραμμένα εἰς τὸν τάφον τῆ βασιλέως.

A honore Nicomedia Constantinopolim transtulit, atque in templo Sanctorum Apostolorum summa cum magnificentia imperatorioque honore sepelivit; et in operculo tumuli Porphyretici ejusdem piissimi ac primi Christianorum imperitoris quidam viri sapientissimi ac sancti, qui tunc temporis vivebant et futura prospiciebant, litteras quæ infra habentur, exararunt. Quæ litteræ quid significarent non minutatim exprimebant: sed prima solum vocum singularum elementa exhibebant. Ex vero enuntiabant Turcarum imperium et finem ejus, vocanturque Oracula. Illa sapientissimus patriarcha Dominus Gennadius sub imperio Domini Joannis Palæologi, qui octavam synodum Florentiæ celebravit, exposuit; sæcularis ipse tum temporis erat, et imperatoris aulæ judex. Litteræ eo modo infra representantur, quo erant conscriptæ in imperatorio sepulchro.

μην τοῖς αὐτοῦ περιεχυμένην διὰ μέγεθος ὤμοις. Et iidem sane populi Flavi dicuntur scriptoribus Latinis. Claudianus in Ruñnum lib. 11. de Gallis:

Inde truces flavo comitantur vertice Galli.
Idem Claudianus *De bello Getico*, de Sicambriis:
Agmina quinetiam flavis objecta Sicambriis.

Flavos Britones appellat auctor libri *De disciplina Scholarium* cap. 2. Sanctus quoque Hieronymus ep. 7, ad Lætam, *Getarum rutilum et flavum* dixit. Cæterum quod attinet ad hujus epitaphii seu vaticinii veritatem, nemo est eruditus qui illud ceu commentum recentiorum Græcutorum non respiciat: quale-

cunque tamen illud vaticinium sit, In; variis nihilominus bibliothecis reperitur ms. una cum expositione Gennadii Scholarii patriarchæ Constantinopolitani, licet non semper sub eodem titulo; nam in bibliotheca Cæs. lib. v habetur cum hoc titulo: Χρησιμοὶ Σολομῶντος καὶ ἑτέρων σοφῶν. Ταῦτα τὰ γράμματα εὐρέθησαν ἐν λίθῳ μαρμαρένῳ τοῦ τάφου τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου ἐξηγήθη δὲ ταῦτα ὁ μέγας πατριάρχης Σχολάριος. Ipsius autem vaticinium cum Gennadiana interpretatione interlineari in nonnullis diversum apparet a nostro, ut ex hujusce initio, quod ibidem refert Lamæcius, manifestum deprehenditur.

Τ Π Τ Ι Δ Η Β Α Τ Ι Μ Α Ο Κ Λ Μ Α Μ Μ Λ
τῆ πρώτη τῆς Ἰνδίκτου ἢ βασιλεῖα τοῦ Ἰσμαήλ, ὁ καλούμενος Μωάμεθ, μέλλη
Δ Α Ν Τ Η Σ Γ Ν Τ Π Λ Ο Α Γ Τ Π Τ Α Φ Κ Τ Σ
διανατροπήσειν γένο· τῶν Παλαιολόγων τὴν Ἐπτάλοφον κρατήσει, etc.

Meminit quoque hujus vaticinii et expositionis Gennadianæ Leo Allatius in *Diatriba de Georgiis*, pag. 404, qui docet hoc idem vaticinium reperiri in bibliotheca Vaticana, Scoriali regia VII, C, 1; Bavarica cod. 193, et in bibliotheca Antonii Augustini cod. 140. In uno ex diætiis codicibus cum hoc titulo legi illud vaticinium scribit idem Allatius citato loco: Χρησιμὸς ὁσπερ εὐρέθη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν εἰς μίαν κολώναν μαρμαριτικὴν διὰ ψηφίων γεγραμμένος, ὃν ἐξεκαθάρισεν. Ἄλλοι δὲ λέγουσι ὅτι ταῦτα τὰ γράμματα ἠδρέθησαν σημειωμένα ἐν μαρμάρῳ τοῦ τάφου τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, καὶ ἐξήγησε ταῦτα ὁ ἐν ἁγίοις πατριάρχης Σχολάριος. Hoc est: *Oraculum Byzantii reperiunt in columna marmorea musivo descriptum, quod explana-*

viti. Alii dicunt prædictas litteras incisas fuisse in marmore sepulchrali Magni Constantinii, easque exposuisse sanctum patriarcham Scholarium. Deinde subjungit idem Allatius: «Vaticinium hoc ipso primo Variorum antiquorum tomo, in Antiquitatum Constantinopolitanarum auctario a me præcitate cum aliis ejusdem Leonis, Methochii Patarenensis, Theophili Romani, Danielis monachi, et aliorum vaticiniis connexui.» Verum hoc Allatii opus cui titulus *Varia Antiqua* nondum editum fuit, imò nec in catalogo Allatiano librorum ineditorum reperitur; idcirco puto virum illum de re litteraria optime meritum, antequam hoc opus absolvisset, morte præventum.

είρας εκπλησίως λύσητε σύγχυσίν, εβωλον γούν τι Α
 τῆς προτέρας εὐταξίας ἐκείνης καταγαγόντες ἡμῖν,
 σπουδῇ τινι καὶ χρόνῳ κατὰ μικρὸν ἀκριβωθόσμε-
 νον ἴσως, γωνία τις καὶ ἡμᾶς συνέχουσα κρύψει,
 Θεῷ καὶ λόγοις ἐν μέσῃ τῇ πατρίδι προσέχοντας,
 κόσμου δὲ ἐπεισάκτου φρονιζοντας οὐδενός· ὁ γὰρ
 Θεὸς ἐν ἡμῖν, ὡς εὐδόκησε, δεδομένος καὶ βασιλείας
 αὐτῆς ἔστι τιμιώτερος, εἰ γὰρ δεῖ Σολομῶντι
 πειθεσθαι (1) ψηφιοζόμενῳ περὶ ἀμφοτέρων οὕτω
 καλῶς, τῷ σοφῷ τε ἄρα καὶ βασιλεῖ. Εἰ δὲ μέλ-
 λοιμεν πραιτέρῳ ἐν Θεῷ παρρηγίσειν, ἀλλ' ἐμέ
 γὰρ ὁ ἱερός οὐκ εἰς μακρὰν ἄθως (2) δίξεται. Εἰσι
 δ' ἕτεροι περ' ἡμῖν, οἱ, συνεργαζόμενοι τὴν τῶν

(1) Respectu forsā ad Prov. iii, 15-15.

(2) Montis Alti proprium est epithetum ἱερός,
 adeo ut τὸ Ἅγιον ἄρα omnino vocetur.

Θεῶν ὀλιγοῦραν, ἴ τι χαρίζομενοι, καὶ τῶν ἐκείθεν
 σὺν ὑμῖν ἀπολαύονται δῆπου. Ταῦτα καὶ τῷ καλ-
 λίστῳ δις ἤδη προσηρηκα βασιλεῖ. Ὁ δὲ Θεὸς ἡμῖν
 καὶ φουσητήρα δοίη καὶ κάμινον, τοῦτ' ἔστιν, ἀντιλα-
 θέσθαι τῶν αὐτοῦ τε τοῦ Θεοῦ καὶ πάντων τῶν πριγ-
 μάτων ποιήσειεν αὐτόν τε τὸν μέγιστον βασιλεῖ
 καὶ σὲ μετ' ἐκείνον, ἵνα μὴ μάτην ἡμεῖς ἀργυρο-
 κοπῶμεν (3), καὶ ἐτι μαίνεσθαι δόξωμεν, ἢ, ὃ χει-
 ρον, συκοφαντώμεθα ἐπὶ βεβαίαις τῆς ἐξ οὐρανῶν
 φιλανθρωπίας ἐλπίσιν, τῶν μὴ δυναμένων ἀντι-
 βλέπειν πρὸς τοὺς ἐλέγχους ἢ διορθοῦσθαι ἐπὶ τῷ
 συκοφαντεῖν τρεπομένων.

(3) Jerem. vi, 29: ἐξέλιπε φουσητήρ ἀπὸ πυρός,
 ἐξέλιπε μόλιθος· εἰς κενὸν ἀργυροκόπος ἀργυροκοπεῖ.

GENNADII SCHOLARII

PATRIARCHÆ CONSTANTINOPOLITANI

EXPOSITIO LITTERARUM QUÆ IN SEPULCRO CONSTANTINI MAGNI
 INSCRIPTÆ ERANT.

(Apud Anselmum Bandurium in Imperio Orientali, tom. I, p. 184.)

De reliquiis Constantini Magni.

Cum Imperium regeret Constantius Constantini
 Magni filius, reliquias patris sui imperatorio cum

(1) Hæc Matthias Cigala, Cyprius, cujus *Nora
 variarum historiarum Synopsis* Græcæ tantum edita
 fuit Venetiis apud Antonium Julianum 1637, in 4°,
 et in fine ejusdem habetur Gennadii Scholarii, pa-
 triarchæ Constantinopolitani, Expositio vaticinii su-
 pradicti. Quod quidem vaticinium cum expositione
 Gennadiana habetur etiam editum in fine Chronici
 Dorothei Monembasie metropolitæ, Venetiis apud
 Joannem Petrum Pinellum eodem anno. Verum in
 utraque editione ubi legitur μετὰ τῶν προκτόρων,
 scribendum esse puto προκτῆρων, quo etiam modo
 in versione expressimus. Προκτῆτωρ quippe Græcis
 recentioribus primus possessor dicitur. Leges Cyprio-
 rum mss. Ἐάν ὁ προκτῆτωρ οὐκ ἠδύνατο κωλύσαι
 τῆς τοῦ ὕδατος πρόδου, οὐδὲ νῦν ἀγοραστὴν δύνα-
 ται κωλύειν, etc. Nonnulli ex amicis loco προκτόρων
 scribendum putant προκτόρων, hoc est exactorum.
 Quid vero intelligat Gennadius Scholarius per illa
 verba præcedentia τὸ δὲ ξανθὸν γένος, facile ex aliis
 scriptoribus docemur. Sic Leo imperator oraculo
 de restitutione Constantinopoleos, quod primum
 edidit Luncclavius in fine Constantini Manassis An-
 nulum, et deinde Lambecius post Oracula ejusdem
 Leonis in cateo Codini *De originibus CP.*

Ἄλλὰ σε πυρρίστατον καὶ ξανθὸν γένος
 Πίσαν τερφρωσεὶ καὶ τὸ σὸν λύσει κράτος.

*Sed te perustam ab igne, te flavum genus,
 Totam incinerabit, et regnum evertet tuum.*

Ubi Lambecius hæc adnotat: « Antiquus, inquit

Ἐπὶ τοῦ λειψάνου τοῦ Μεγάλου Κωνσταντι-
 νου (1).

Ὅταν ἐβασίλευσεν ὁ υἱὸς τοῦ Μεγάλου Κωνσταν-
 τίνου ὁ Κωνσταντίνος, ἀνεκόμισε τὸ λειψάνον τοῦ

ille, interpres oraculorum Leonis hæc ita veritit: *Sed
 te ignis summus, flavum genus.* Videtur ergo, subjungit
 idem Lambecius, in codice ejus pro πυρρίστατον scri-
 ptum fuisse πῦρ ὄστατον. Illi vero, quos hic Leo ig-
 nem et flavum genus hominum appellat, videntur esse
 Latini, qui duce Balduino comite Flandrensium
 anno Christi 1203 [1204 scribendum], fugato Alexio
 Angelo Comueno, Constantinopolim ceperunt, et
 integros quinquaginta annos occuparunt. Idem simili-
 ter ξανθὸν vocantur in antiqua Græca Oraculorum
 Leonis Paraphrasi, φέρων τε τὸν πόλεμον καὶ τῶν
 ξανθῶν τὰς μηχανάς. Hucusque Lambecius præ-
 dicto loco. Et quidem non abs re; ξανθὸν siquidem
 dicuntur Græcis Franci sive Alemanni. Sic Pachy-
 meres lib. i, cap. 18, τὸ ξανθὸν καὶ ἀριμάνιον γέ-
 νος, *Flava et bellicosa gens.* Danielis Visiones ex
 cod. Reg. 1845, καὶ κρατήσῃ ἐπὶ τὴν Ἐπτάλοφον τὸ
 ξανθὸν γένος, ἐξ ἀπέντε, etc. Leonis Sapientis Enig-
 mata mss. cum explicatione lingua Græca vulgari
 in cod. Colbertino 5104: Βασιλεὺς τῆς Ἀλαμανίας
 ἔρχεται εἰς τὴν Νέαν Πώμην, σκηνηεῖ ἐν τῷ ἀμπίλι
 εἰς τὸν Ρουφίανας. τὸ λέγουσιν εἰς βοήθειαν τοῦ γένους
 τοῦ ξανθοῦ γένους τῆς Πώμης. Et infra, ὅταν τὸ ξαν-
 θὸν τὸ γένος λεηλάτησεν τὸν κόσμον. Vide Mauricii
Strategie. lib. iii, cap. 5; lib. iv, cap. 1; lib. ii,
 cap. 4. ξανθὸν vero dicuntur Græcis Franci, Ale-
 manni ac alii septentrionales populi ob capillorum
 colorem. Priscus Rhetor in Legat. pag. 49 scribit
 se Romæ regis Francorum filium vidisse, legationem
 obtentem, μήπω Ἰούλου ἄρχομένου, ξανθὸν τὴν κό-

πατρὸς αὐτοῦ ἀπὸ τὴν Νικομήδειαν μετὰ πάσης βασιλικῆς τιμῆς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἔθαψαν αὐτὸ μετὰ δόξης, καὶ παρρησίας, καὶ βασιλικῆς τιμῆς, ἐν τῷ ναβ̄ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων. Καὶ ἄνωθεν εἰς τὸ σκέπασμα τοῦ τάφου αὐτοῦ τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ πρώτου βασιλέως τῶν Χριστιανῶν, εὐρέθησαν τινες σοφώτατοι ἄνδρες ἡγιασμένοι, καὶ προορατικοὶ τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, καὶ ἔγραψαν ταῦτα τὰ κάτωθεν γράμματα εἰς τὸ σκέπασμά τοῦ τάφου, τὸ ὁποῖον ἦτον πορφυρὸν καὶ ταῦτα τὰ γράμματα δὲν ἦτον κατὰ λεπτῶς ἢ ἐξήγησις ἕλη τὸ εἶδη-
 λούν, ἀμμή ἔγραψαν μόνον τὰ στοιχεῖα τῶν πρώτων γραμμάτων, τὰ ὁποῖα γράμματα ἐδιδάλμβανον περὶ τῆς βασιλείας τῶν Τουρκῶν, καὶ περὶ τοῦ τέλους αὐτῆς. Λέγονται δὲ χρῆσιμοί. Τὰ ὁποῖα ἐξήγησεν ὁ σοφώτατος πατριάρχης κύρ Γεννάδιος, ὁ ὁποῖος ἦτον εἰς τὴν καιρὸν τῆς βασιλείας τοῦ κύρ Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου, ὁποῦ ἔκαμε τὴν οὐδένην σύνοδον εἰς τὴν Φιορέντζαν, καὶ ὅταν ἐὰ ἐξήγησεν ἦτον κοσμικὸς, καὶ κριτὴς τῆς βασιλικῆς κρίσεως, τὰ ὁποῖα γράφομεν κάτωθεν ὡσάν γραμμένα εἰς τὸν τάφον τὸ βασιλέως.

A honore Nicomedia Constantinopolim transtulit, atque in templo Sanctorum Apostolorum summa cum magnificentia imperatorioque honore sepelivit ; et in operculo tumuli Porphyretici ejusdem piissimi ac primi Christianorum imperatoris quidam viri sapientissimi ac sancti, qui tunc temporis vivebant et futura prospiciebant, litteras quæ infra habentur, exararunt. Quæ litteræ quid significarent non minutatim exprimebant : sed prima solum vocum singularum elementa exhibebant. Eæ vero enuntiabant Turcarum imperium et finem ejus, vocanturque Oracula. Illa sapientissimus patriarcha Dominus Gennadius sub imperio Domini Joannis Palæologi, qui octavam synodum Florentiæ celebravit, exposuit ; sæcularis ipse tum temporis erat, et imperatoris aulæ judex. Litteræ eo modo infra representantur, quo erant conscriptæ in imperatorio æpulcro.

μην τοῖς αὐτοῦ περικεχυμένην διὰ μέγεθος ὤμοις. Et iidem sane populi Flavi dicuntur scriptoribus Latinis. Claudianus in Rudnum lib. II. de Gallis :

Inde truces flavo comitantur vertice Galli.

Idem Claudianus *De bello Getico*, de Sicambriis :

Agmina quinetiam flavis objecta Sicambriis.

Flavos Britones appellat auctor libri *De disciplina Scholarium* cap. 2. Sanctus quoque Hieronymus ep. 7, ad Lætam, *Getarum rutilum et flavum* dixit. Cæterum quod attinet ad hujus epitaphii seu vaticinii veritatem, nemo est eruditus qui illud ceu commentum recentiorum Græcorum non respiciat : quale-

cunque tamen illud vaticinium sit, in variis nihilominus bibliothecis reperitur ms. una cum expositione Gennadii Scholarii patriarchæ Constantinopolitani, licet non semper sub eodem titulo ; nam in bibliotheca Cæs. lib. V habetur cum hoc titulo : Χρησιμοὶ Σολομῶντος καὶ ἑτέρων σοφῶν. Ταῦτα τὰ γράμματα εὐρέθησαν ἐν λθῳ μαρμαρενίῳ τοῦ τάφου τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου· ἐξηγήθη δὲ ταῦτα ὁ μέγας πατριάρχης Σχολάριος. Ἰpsius autem vaticinium cum Gennadiana interpretatione interlineari in nonnullis diversum apparet a nostro, ut ex hujusce initio, quod ibidem refert Lamæcius, manifestum deprehenditur.

Τ Π Τ Ι Δ Η Β Α Τ Ι Μ Α Ο Κ Λ Μ Α Μ Μ Α
 τῆ πρώτη τῆς Ἰνδίκτου ἢ βασιλεία τοῦ Ἰσμαήλ, ὁ καλούμενος Μωάμεθ, μέλλη
 Δ Α Ν Τ Η Σ Γ Ν Τ Π Α Ο Α Γ Τ Π Τ Α Φ Κ Τ Σ
 διανατροπήσειν γένο; τῶν Παλαιολόγων τὴν Ἐπτάλοφον κρατήσει, etc.

Meminit quoque hujus vaticinii et expositionis Gennadianæ Leo Allatius in *Diatriba de Georgiis*, pag. 404, qui docet hoc idem vaticinium reperiri in bibliotheca Vaticana, Scoriali regia VII, C, 1 ; Bavarica cod. 193, et in bibliotheca Antonii Augustini cod. 140. In uno ex diebis codicibus cum hoc titulo legi illud vaticinium scribit idem Allatius citato loco : Χρησιμὸς ὁσπερ εὐρέθη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν εἰς μίαν κολώναν μαρμαριτικὴν διὰ ψηφίων γεγραμμένος, ὃν ἐξεκαθάρισεν. Ἄλλοι δὲ λέγουσι ὅτι ταῦτα τὰ γράμματα ἠδρέθησαν σημειωμένα ἐν μαρμάρῳ τοῦ τάφου τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, καὶ ἐξήγησε ταῦτα ὁ ἐν ἁγίοις πατριάρχης Σχολάριος. Hoc est : *Oraculum Byzantii repertum in columna marmorea musivo descriptum, quod explana-*

vis. Alii dicunt prædictas litteras incisas fuisse in marmore sepulchrali Magni Constantinii, easque exposuisse sanctum patriarcham Scholarium. Deinde subjungit idem Allatius : « Vaticinium hoc ipso primo Variorum antiquorum tomo, in Antiquitatum Constantinopolitanarum auctario a me præcitate cum aliis ejusdem Leoni, Methodii Patarensis, Theophili Romani, Danielis monachi, et aliorum vaticiniis connexui. » Verum hoc Allatii opus cui titulus *Varia Antiqua* nondum editum fuit, imo nec in catalogo Allatiano librorum ineditorum reperitur ; idcirco puto virum illum de re litteraria optime meritum, antequam hoc opus absolvisset, morte præventum,

ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ
ΟΠΟΥ ΉΞΑΝ ΓΡΑΜΜΕΝΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΤΑΦΟΝ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ,
ΚΑΙ Η ΕΞΗΓΗΣΙΣ ΑΥΤΩΝ.

LITTERÆ
QUÆ DESCRIPTÆ ERANT IN SEPULCRO MAGNI CONSTANTINI,
EARUMQUE EXPLICATIO.

Τ Π Τ Ι Α Τ Η Β Σ Α Τ Ι Μ Α Ο Κ Α Μ Ν Μ Α Θ Μ Α
 τῆ πρώτη τῆς Ἰνδίκτου ἡ βασιλεία τοῦ Ἰσμαήλ, ὁ καλούμενος Μωάμεθ μέλλῃ
 Δ Ν Τ Ρ Π Ω Σ Γ Ν Τ Π Λ Ο Λ Γ Τ Ε Π Τ Λ Φ Κ Ρ Τ Σ Ε Σ Θ
 διὰ νὰ τροπώσῃ γένος τῶν Παλαιολόγων, τὴν Ἐπτάλοφον κρατήσῃ. Ἐσώθεν
 Β Σ Λ Σ Ε Θ Ν Π Α Κ Τ Ξ Κ Τ Ν Σ Ε Ρ Μ Σ Μ Χ Ρ Τ Ε Ξ Ν
 βασιλεύσῃ· ἔθνη κάμπολλα κατάρξῃ, καὶ τὰς νήσους ἐρημώσῃ, μέχρι τοῦ Εὐξίνου
 Π Τ Ι Σ Τ Γ Τ Ν Π Θ Σ Τ Ο Γ Α Τ Ι Α Κ Τ Π Α Π Ν Σ Κ Τ Σ Τ
 Πόντου. Ἰστρογέτυνας πορθήσῃ. τῆ ὀγδόῃ τῆς Ἰνδίκτου Πελοπόννησον κατάρξῃ. τῆ
 Ε Ν Τ Τ Ι Α Κ Τ Ε Τ Β Ρ Τ Μ Ρ Μ Α Δ Ν Σ Τ Σ Τ Δ Κ Τ Τ
 ἐνάτῃ τῆς Ἰνδίκτου εἰς τὰ βόρεια τὰ μέρη μέλλῃ διὰ νὰ στρατεύσῃ. τῆ δεκάτῃ τῆς
 Ι Α Κ Τ Τ Α Μ Τ Τ Η Σ Π Α Ε Π Ε Τ Ψ Ε Τ Χ Ν Τ Α Μ Τ
 Ἰνδίκτου, τοὺς Δαλμάτας τροπώσῃ· πάλιν ἐπιστρέψῃ ἐπὶ χρόνον τοὺς Δαλμάτας
 Π Α Μ Ε Ρ Μ Γ Μ Ρ Κ Τ Σ Τ Β Ν Κ Τ Π Θ Κ Τ Φ Λ Σ Ν Δ
 πόλεμον ἐγείρῃ μέγα, μερικόντε συντριβῆναι. καὶ τὰ πλήθη, καὶ τὰ φύλλα συνοδῆ
 Τ Ε Π Ρ Δ Θ Λ Σ Κ Ε Ρ Τ Π Α Μ Σ Ν Ψ Κ Τ Ἰ Μ Α
 τῶν Ἑσπερίων διὰ θαλάσσης καὶ ξηρᾶς τὸν πόλεμον συνάψουν, καὶ τὸν Ἰσμαήλ
 Τ Η Σ Τ Α Π Γ Ν Α Τ Β Σ Λ Σ Ε Α Τ Μ Κ Ρ Ο Λ Γ Τ Δ Ε Θ
 τροπώσουσιν. τὸ ἀπόγωνον αὐτοῦ βασιλεύσῃ, ἑλαττον μικρὸν ὄλιγον. τὸ δὲ ξανάθῃ
 Γ Ν Α Μ Μ Τ Τ Π Κ Τ Ρ Ο Λ Η Μ Α Τ Η Σ Τ Ε Π Τ Λ Φ
 γένος ἄμα μετὰ τῶν προκτόρων ὄλον Ἰσμαήλ τροπώσουσιν, τὴν Ἐπτάλοφον
 Ε Π Ρ Μ Τ Τ Π Ν Μ Τ Τ Π Α Μ Ε Ρ Μ Ε Φ Λ Π Γ Ρ Ω Μ Ν Μ Ξ
 ἐπάρουν μετὰ τῶν προνομίων. τότε πόλεμον ἐγείρουν ἔμφυλον ἡγριωμένον μέχρι
 Τ Π Π Τ Α Ω Ρ Κ Φ Ν Β Σ Τ Τ Σ Τ Σ Τ Μ Τ Φ Β Σ Π Σ Τ
 τῆς πεμπταίας ὥρας, καὶ φωνῆ βοήσῃ τρίτον, στήτε στήτε μετὰ φόβου. σπεύσατε
 Π Α Σ Π Δ Ε Τ Δ Ε Τ Μ Ρ Λ Δ Ε Ρ Τ Γ Ν Θ Μ Σ Τ Κ
 πολλὰ, σπουδαίως εἰς τὰ δεξιὰ τὰ μέρη ἄνδρα εὐρητε γυναῖον, θαυμαστὸν, καὶ
 Ρ Μ Λ Ο Τ Τ Ε Ξ Τ Δ Σ Π Τ Φ Λ Γ Ε Μ Υ Π Χ Κ Α Τ Π Ρ Λ
 φαρμακόν. τοῦτον ἔξῃτε δεσπότην· φίλος γὰρ ἐμὸς ὑπάρχει· καὶ αὐτὸν παραλα-
 Β Τ Θ Δ Μ Ε Μ Π Λ Ρ Τ.
 ὄντες θέλημα ἐμὸν πληρεῖται.

Indictione prima regnum Ismaelis, qui vocabitur Moameth, Palæologorum genus subvertet. Urbem septem collium obtinebit; in ea regnabit; multis gentibus imperabit; insulas devastabit usque ad Euxinum Pontum; Danubii accolæ depopulabitur. Octava Indictione Peloponnesum sibi subjiciet. Nona Indictione ad Septentrionales partes bellum inferet. Decima Indictione Dalmatas profigit. Rursum alio tempore contra Dalmatas magnum bellum excitabit, eosque partim atteret. Tunc multitudo gentium Occidentalium congregata, mari terraque bellum Ismaeli inferet, ipsumque superabit. Posterius ejus modico et tantillo tempore regnabit. Flavum vero genus una cum primis possessoribus totum Ismaelem expugnabunt; urbem septem collium cum ditioe capient. Tum civile bellum concitabunt, quod ad quintam usque horam grassabitur: vosque ter clamabit: State, state cum timore. Festinate diligenter ad dexteram partem, virum inveniatis generosum, mirabilem, et fortitudine eximia. Hunc Dominum habebitis: amicus quippe meus est. Hunc accipientes voluntatem meam facietis.

Ἀπὸ τὸν καιρὸν τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, ἅ
 ἔπου ἐγράφησαν τὰ ἀνωθεν ψηφισθῆ εἰς τὸν τάφον
 του, ἕως τὸν καιρὸν τοῦ βασιλέως Κυροῦ Ἰωάννου
 τοῦ Παλαιολόγου, ὅπου ἐξήγησε ταῦτα ὁ Σχολάριος
 Γεννάδιος, εἶναι χρόνοι ἀπὸ τῆς κατὰ σάρκα γεν-
 νήσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ χίλιοι
 ἑκατὸν ἑνας, καὶ ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ἕως οὗ ἀπέθανεν
 ἐννάα.

A tempore Constantini Magni quo inscriptæ fue-
 runt ejus sepulcro supra propositæ literæ, ad Impe-
 rium Domini Joannis Palæologi Imperatoris, quo
 eas Gennadius Scholarius exposuit, anni sunt mille
 centum et unus. A Christo ad Magni Constantini
 mortem, anni numerantur trecenti viginti nove:iv.

ὁ Μέγας Κωνσταντίνος, χρόνοι τριακόσιοι ἑξκοσι

GENNADII SCHOLARII

CPOLITANI PATRIARCHÆ

INSTRUMENTUM ABDICATIONIS.

Vide supra col. 264.

EJUSDEM MONODIA DE CPOLI CAPTA.

Vide ibidem.

GEORGIUS

COGNOMENTO

GEMISTUS SIVE PLETHO

NOTITIA.

(Ex Allatto *De Georgiis*. ap. Fabric. *Harles.*, tom. XII.)

Georgius Gemistus cognomento, qui et Pletho, quod idem sonat (a), sive Platonis amore, ut Manuel Peloponnesius Magnæ Ecclesiæ rhetor, in tractatu contra eundem, de processione Spiritus sancti, asserit : Ἄλλὰ σὺ γε τοῦτου δῆπου διδάσκαλος ὡς τῆ τοῦ Πλάτωνος λογικευθεὶς ἔδη ψυχῆ, καὶ ἀντὶ Γεμιστοῦ Πλήθωνα ἐαυτὸν κεκληκώς · *Sed tu hujus rei magister, quasi jam Platonis animo insinuatns, et pro Gemisto Plethonem temetipsum compellans* : sive, ut Trapezuntius in comparatione Platonis et Aristotelis agnominatum credit, quemadmodum nonnullos prisceorum Patrum immutatione nominum ad res maximas vocatos fuisse docemur, eodem pacto Gemistum nomen vertisse, ut se facile de cælo lapsum crederemus, et citius doctrinam et legem ejus susciperemus. In Peloponneso ut plurimum vixit, et versatus in Italia eo, quo concilium sub Eugenio Florentiæ (b) celebratum est tempore, cum Bessarione, Gaza et aliis ; refert ipse

(a) Ut γεμιστός a γεμίζω, sic πλήθων a πλήθω
 habet abundantiæ et plenitudinis significationem.
 Plethonis autem dicitur præ Gemisto placuisse,

quod ad Platonis nomen, quem unice amabat et
 admirabatur, quam proxime accederet. (Fab.)

(b) Sub Eugenio IV, ann. 1438.

ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ
 ΟΠΟΥ ΗΞΑΝ ΓΡΑΜΜΕΝΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΤΑΦΟΝ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ,
 ΚΑΙ Η ΕΞΗΓΗΣΙΣ ΑΥΤΩΝ.

LITTERÆ
 QUÆ DESCRIPTÆ ERANT IN SEPULCRO MAGNI CONSTANTINI,
 EARUMQUE EXPLICATIO.

Τ Π Τ Ι Α Τ Η Β Σ Α Τ Ι Μ Λ Ο Κ Α Μ Ν Μ Α Θ Μ Α
 τῆ πρώτη τῆς Ἰνδίκτου ἡ βασιλεία τοῦ Ἰσμαήλ, ὁ καλούμενος Μωάμεθ μέλλῃ
 Δ Ν Τ Ρ Π Ω Σ Γ Ν Τ Π Λ Ο Λ Γ Τ Ε Π Τ Α Φ Κ Ρ Τ Σ Ε Σ Θ
 διὰ νὰ τροπώσῃ γένος τῶν Παλαιολόγων, τὴν Ἑπτάλοφον κρατήσῃ. ἔσθῃ
 Β Σ Λ Σ Ε Θ Ν Π Α Κ Τ Ξ Κ Τ Ν Σ Ε Ρ Μ Σ Μ Χ Ρ Τ Ε Ξ Ν
 βασιλεύσῃ· ἔσθῃ πάμπολλα κατάρξῃ, καὶ τὰς νήσους ἐρημώσῃ, μέχρι τοῦ Εὐξίνου
 Π Τ Ι Σ Τ Γ Τ Ν Π Θ Σ Τ Ο Γ Δ Τ Ι Α Κ Τ Π Λ Π Ν Σ Κ Τ Σ Τ
 Πόντου. Ἰστρογείτωνας πορθήσῃ. τῆ δόξῃ τῆς Ἰνδίκτου Πελοπόννησον κατάρξῃ. τῆ
 Ε Ν Τ Τ Ι Α Κ Τ Ε Τ Β Ρ Τ Μ Ρ Μ Δ Δ Ν Σ Τ Σ Τ Δ Κ Τ Τ
 ἐνάτῃ τῆς Ἰνδίκτου εἰς τὰ βόρεια τὰ μέρη μέλλῃ διὰ νὰ στρατεύσῃ. τῆ δεκάτῃ τῆς
 Ι Α Κ Τ Τ Δ Μ Τ Τ Η Σ Π Α Ε Π Σ Τ Ψ Ε Τ Χ Ν Τ Δ Μ Τ
 Ἰνδίκτου, τοὺς Δαλμάτας τροπώσῃ· πάλιν ἐπιστρέψει ἐπὶ χρόνον τοὺς Δαλμάτας
 Π Α Μ Ε Ρ Μ Γ Μ Ρ Κ Τ Σ Τ Β Ν Κ Τ Π Θ Κ Τ Φ Λ Σ Ν Δ
 πόλεμον ἐγείρῃ μέγα, μερικόντε συντριβῆναι. καὶ τὰ πλήθη, καὶ τὰ φύλλα συσώθῃ
 Τ Ε Ρ Δ Θ Λ Σ Κ Ε Ρ Τ Π Α Μ Σ Ν Ψ Κ Τ Ἰ Μ Α
 τῶν Ἑσπερίων διὰ θαλάσσης καὶ ξηρᾶς τὸν πόλεμον συνάψου, καὶ τὸν Ἰσμαήλ
 Τ Η Σ Τ Α Π Γ Ν Α Τ Β Σ Λ Σ Ε Α Τ Μ Κ Ρ Ο Λ Γ Τ Δ Ε Θ
 τροπώσου. τὸ ἀπόγωνον αὐτοῦ βασιλεύσῃ, ἐλαττον μικρὸν ὄλιγον. τὸ δὲ ἔσθῃ
 Γ Ν Α Μ Μ Τ Τ Π Κ Τ Ρ Ο Λ Η Μ Α Τ Η Σ Τ Ε Π Τ Α Φ
 γένος ἄμα μετὰ τῶν προκτόρων ὄλον Ἰσμαήλ τροπώσου, τὴν Ἑπτάλοφον
 Ε Ρ Μ Τ Τ Π Ν Μ Τ Τ Π Α Μ Ε Ρ Ε Φ Λ Π Γ Ρ Ω Μ Ν Μ Χ
 ἐπάρου μετὰ τῶν προνομίων. τότε πόλεμον ἐγείρου ἔμφυλον ἡγριωμένον μέχρι
 Τ Π Π Τ Α Ω Ρ Κ Φ Ν Β Σ Τ Τ Σ Τ Σ Τ Μ Τ Φ Β Σ Π Σ Τ
 τῆς πεμπταίας ὥρας, καὶ φωνὴ βοήσῃ τρίτον, στήτε στήτε μετὰ φόδου. σπεύσατε
 Π Λ Σ Π Δ Ε Τ Δ Σ Τ Μ Ρ Α Δ Ε Ρ Τ Γ Ν Θ Μ Σ Τ Κ
 πολλά, σπουδαίως εἰς τὰ δεξιὰ τὰ μέρη ἄνδρα εὐρητε γενναίον, θαυμαστὸν, καὶ
 Ρ Μ Λ Ο Τ Τ Ε Σ Τ Δ Σ Π Τ Φ Λ Γ Ε Μ Υ Π Χ Κ Α Τ Π Ρ Λ
 φωλακόν. τοῦτον ἔζητε δεσπότην· φίλος γὰρ ἐμὸς ὑπάρχει· καὶ αὐτὸν παραλα-
 Β Τ Θ Δ Μ Ε Μ Π Λ Ρ Τ.
 ὄντες θέλημα ἐμὸν πληρεῖται.

Indictione prima regnum Ismaelis, qui vocabitur Moameth, Palæologorum genus subvertet. Urbem septem collium obtinebit; in ea regnabit; multis gentibus imperabit; insulas devastabit usque ad Euzinum Pontum; Danubii accolæ depopulabitur. Octava Indictione P. Ioponnesum sibi subjiciet. Nona Indictione ad Septentrionales partes bellum inferet. Decima Indictione Dalmatas profigabit. Rursum alio tempore contra Dalmatas magnum bellum excitabit, eosque partim atteret. Tunc multitudo gentium Occidentalium congregata, mari terraque bellum Ismaeli inferet, ipsumque superabit. Posterius ejus modico et tantillo tempore regnabit. Flavum vero genus una cum primis possessoribus totum Ismaelem expugnabit; urbem septem collium cum ditioe capient. Tum civile bellum concitabunt, quod ad quintam usque horam grassabitur; vosque ter clamabit: State, state cum timore. Festinate diligenter ad dexteram partem, virum invenietis generosum, mirabilem, et fortitudine eximia. Hunc Dominum habebitis: amicus quippe meus est. Hunc accipientes voluntatem meam facietis.

Ἀπὸ τὸν καιρὸν τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, ἄ
 ἔπου ἐγράφησαν τὰ ἀνωθεν ψηφισί εἰς τὸν τάφον
 του, ἕως τὸν καιρὸν τοῦ βασιλέως Κυροῦ Ἰωάννου
 τοῦ Παλαιολόγου, ὅπου ἐξήγησε ταῦτα ὁ Σχολάριος
 Γεννάδιος, εἶναι χρόνοι ἀπὸ τῆς κατὰ σάρκα γεν-
 νήσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ χίλιοι
 ἑκατὸν ἕνας, καὶ ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ἕως οὗ ἀπέθανεν
 ἐννά.

A tempore Constantini Magni quo inscriptæ fue-
 runt ejus sepulcro supra propositæ literæ, ad Imper-
 rium Domini Joannis Palæologi Imperatoris, quo
 eas Gennadius Scholarius exposuit, anni sunt mille
 centum et unus. A Christo ad Magni Constantini
 mortem, anni numerantur trecenti viginti nove.

ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος, χρόνοι τριακόσιοι εἴκοσι

GENNADII SCHOLARII

CPOLITANI PATRIARCHÆ

INSTRUMENTUM ABDICATIONIS.

Vide supra col. 264.

EJUSDEM MONODIA DE CPOLI CAPTA.

Vide ibidem.

GEORGIUS

COGNOMENTO

GEMISTUS SIVE PLETHO

NOTITIA.

(Ex Allatto De Georgiis. ap. Fabric. Harles., tom. XII.)

Georgius Gemistus cognomento, qui et Pletho, quod idem sonat (a), sive Platonis amore, ut Manuel Peloponnesius Magnæ Ecclesiæ rhetor, in tractatu contra eundem, de processione Spiritus sancti, asserit : Ἄλλὰ σὺ γε τούτου διδάσκαλος ὡς τῆ τοῦ Πλάτωνος λογικευθεὶς ἤδη ψυχῆ. καὶ ἀντὶ Γεμιστοῦ Πλήθωνα ἑαυτὸν κακλῆκῶς · *Sed tu hujus rei magister, quasi jam Platonis animo insinuatns, et pro Gemisto Plethonem temetipsum compellans* : sive, ut Trapezuntius in comparatione Platonis et Aristotelis agnomina- tum credit, *quemadmodum nonnullos prisecorum Patrum immutatione nominum ad res maximas vocatos fuisse docemur, eodem pacto Gemistum nomen vertisse, ut se facile de cælo lapsum crederemus, et citius doctrinam et legem ejus susciperemus.* In Peloponneso ut plurimum vixit, et versatus in Italia eo, quo concilium sub Eugenio Florentiæ (b) celebratum est tempore, cum Bessarione, Gaza et aliis ; refert ipse

(a) Ut γεμιστός a γεμίζω, sic πλήθων a πλήθω
 habet abundantiæ et plenitudinis significationem.
 Plethonis autem dicitur præ Gemisto placuisse,

quod ad Platonis nomen, quem unice amabat et
 admirabatur, quam proxime accederet. (Fabr.)
 (b) Sub Eugenio IV, ann. 1438.

in responsione ad Georgii Scholarii pro Aristotele objectiones. Fuit patria Byzantinus. temporibus Manuelis Palæologi, et jam habentis Græciæ occasu, tum prudentia, tum moribus ac scientia spectabilis (c). Græca plura scripsit, qua proprium dogma comprobans, qua aliorum sententias refellens, quæ veluti oraculum sapientissimi quique, quando præsentibus ipsi adesse non poterant, consulebant: Gemistus vir, scribit Georgius Chariander, in omni scientiarum genere eminentissimus, cognomenque Plethonis accepit, quasi Platonis, eo quod Platoni philosophorum principi maxime accederet. Et Antimachus apud Gyraldum de poetis sui temporis Dialogo 2: Hujus tanti viri cum historias in latinum sermonem ex græco ipse converterem, de eo in præfatione sic dixi: Illum dico Gemistum, quem non solum Græcia, sed universus fere terrarum orbis ob variam atque multiplicem divinarum humanarumque rerum scientiam admiratus, eo quod Platoni philosophorum principi atque Aristoteli, Græcorum et Latinorum omnium consensu, proxime accederet. Et Bessario cardinalis adversus calumniatorem Platonis lib. vi, cap. 1, eum opinionum Platonis æmulum atque defensorem vocavit (d). Nec dissentit Gyraldus: Plethon habitus est in primis philosophus, et quidem excellentissimus, quod cum ipsius multiplicibus et variis operibus, quæ apud Græcos leguntur, tum ex testimonio Bessarionis cardinalis amplissimi, et monumentis videri potest.

Illius opera (e) apud Diegum Hurtadum, Cæsaris apud Venetos oratorem fuisse tradit Gesnerus; eaque sic enumerat: Ad regem liber. De virtutibus liber unus. Paraphrasis in demonstrationes. Epicedion in reginam Helenam. Liber de generatione deorum, quem vidi manuscriptum Bononiæ apud S. Salvatorem. Adversus librum pro dogmate Latinorum, nimirum quod ad Spiritum sanctum, Demonstrationes naturales de Deo. Mensium et annorum ordo ac dierum recensio. Oracula magica sectatorum Zoroastris, quæ et Parisiis impressa sunt Græce et Latine seorsum 1538, in 4, chartis duabus absque nomine græci interpretis, qui Georgius Gemistus est. Historica et geographica quædam hujus auctoris, ut sunt Chorographia Peloponnesi et Thessaliæ, idem Diegus Hurtadus habet. Libellus de iis, in quibus Aristoteli cum Platone non convenit, et quod potior sit Platonis sententia, excusus Venetiis apud Scotum, in 8, cum Bernardini Donati Veronensis paraphrasi, Libellum contra Georgii Scholarii argumenta, ἀντιήψεις pro Aristotele, Bononiæ, apud S. Salvatorem vidi, sed imperfectum. Addunt epitomatores: In bibliotheca imper. Viennæ habetur Gemisti Plethonis Epitome historiarum Sicularum Græce manuscripta, in 4. Ejusdem libellus De generatione deorum, ibidem manuscriptus, confuse admodum omnia atque indistincte [V. supra, vol. VIII, p. 80, not.] nos, si quid potuerimus, enucleatius illa expendemus. Et primum de iis quæ typis vulgata sunt, sermonem instituemus.

De Gestis Græcorum post pugnam ad Mantineam duobus libris digesta (f) [vid. supra l. c. p. 79 sq. et Introd. l. c.] Latine etiam reddita a M. Antonio Antimacho [Basil. 1540, 4.] non semel, nec uno in loco, qui in Præfatione ad Matthæum Antimachum patrem ita sibi placuisse hunc auctorem refert, ut nihil magis; atque, eum non tantum esse verbis aptum, pressumque, sed etiam artificio tanto, tanta lenitate, ac rerum copia ferri, ut post Herodotum ac Thucydidem cum antiquissimis Græciæ scriptoribus non immerito comparari possit. Habebantur manuscripta in bibliotheca Joannis Surii. Verdercius. (ALLAT.) Add. Venetiis in cod. 406 bibl. Marc. de quo v. cl. Morell. l. c., p. 269. (HARL.)

2. De virtutibus libellus sub Plethonis nomine Græce editus est Antwerpæ apud Plantinum cum aliis ejusdem Opusculis 1552 (g), in fol., et Græce et Latine ex interpretatione Adolphi Occensis Augustani, Basileæ apud Oporium 1552, in 8, et in Doctrina recte vivendi ac moriendi cum plerisque aliis, idem

(c) Petrus Crinitus de honesta disciplina, lib. 1, cap. 10: Erant forte cum Bessarione Nicano, viro in philosophia eccellente, Theodorus Gaza et Plethon Byzantius, qui cognomento Γεμιστός appellatus, tres eo tempore, ut constat, viri doctrinæ et ingenio nobiles.

(d) Ejusdem Bessarionis ad Nic. Saguntinum Eubœum epistolam, quæ Gemisti laudes continet, cel. Morell. in bibl. ms. Gr. et Lat. 1, p. 212 sqq. ex cod. Ven. Marc. 333 Gr. et Lat. in lucem prodit. HARL.

(e) Georgii Gemisti opera, sed non addunt, quæ, inter codices græcos Patrum Augustinianorum in cœnobio S. Joannis de Carbonario reperisse se ms. testatur Jo. Mabillonius, pag. 110 Itineris Italici [sed vid. supra, ad vol. V, pag. 797, n. 22. HARL.] et Bernhardus de Montfaucon, Diarii Italici pag. 311.

(f) Titulus est: Ἐκ τῶν Διοδώρου καὶ Πλουτάρχου περὶ τῶν μετὰ τὴν ἐν Μαντινέῃ μάχην, ἐν κερφαλοῖς διὰ λήψεις. Post Antimachum vertit etiam Latine Zacharias Orthus, professor Gryphiswaldensis academiæ, Rostoch. 1575, 8. Antimachi interpretatio prodit Basileæ 1540, 4, cum ejus oratione de

laudibus Græcarum litterarum, et Dionysii Halicarnassæi præceptis de oratione panegyrica, nuptiali, natalitia et epitaphiis, p. 64-79; Demetrii Phalerii de membris et incisio, de periodis, de componendis epistolis, et de characteribus dicendi, p. 80-92; et Polyæni præfatione de re militari, p. 93-96. In præfatione narrat Antimachus se in Græciam iter suscepisse Græcarum litterarum descendarum causa et sub disciplina Moschi Lacædæmonii moratum quinquennium. Promittit et versionem Demetrii Περὶ τρομυητικῆς. Dædimus, inquit, etiam brevi fortasse Phaleræum, auctorem plane in dicendo, Ciceronis sententia, politissimum, De interpretatione seu elocutione integrum Latine legendum. De Hispanica versione horum Gemisti librorum infra, p. 740.

(g) Puto Allatium scripsisse 1575, et numerum 1552 a typographo ex errore, quoniam idem statim iterum sequitur. Certe ann. 1575, hic Plethonis libellus ex bibl. Joannis Sambuci Græce apud Plantinum in fol. prodit una cum duabus ejus orationibus utraque lingua excusis ad eadem Elogiarum Stobæi.

Græce et Latine editus est cum Hieronymi Wolphii Adnotationibus (*h*), et Ienæ cum interpretatione ejusdem Wolphii 1590, 8. Vertit etiam illum Latine Vincentius Marinerius, ut ipsemet scribit epist. ad Franciscum Dazam anno 1656 edita. Legitur manuscriptus apud me bis, et in bibliotheca Bavarica cod. 224; Veneta S. Marci scam. 53. num. 22, et Augustana sæpissime, et legebatur in bibliotheca Antonii Augustini cod. 255 (ALLAT.) Cod. Bavar. bibl. hodie numeratur 289 et in titulo auctor libelli disertis verbis nominatur Pletho; nec non in cod. 260 v. cl. Hardt. in Aretini Beytrægen, etc. ann. 1805, part. 10, p. 381; et part. 8, p. 135. — Augustæ Vindel. in cod. in fine mutilo. V. Reiser. indic. Miss. bibl. August. p. 82, n. 19; it. p. 90. — Venet. in bibl. Marc. cod. 519, sunt plura Plethonis opp. n. *de virtutibus*; — *de futo*, inc. Πότερα δὲ ὄρισται — *funebri in Helenam Patæologinam*; — sine titulo; iuit. Ἄ μὲν οὖν τῆς βέλ. — *in oracula magica Zoroastris*; — *de rebus Peloponnesiacis constituendis*. V. Cat. codd. gr. Marc. p. 279. — Matriti in cod. reg. 109. V. Iriart. cat. codd. gr. Matrit. p. 429. — Paris. in bibl. publ. codicibus septem. 462, 962, 1739, 1775, 2005 seq., 2576, et 2933, V. Cat. mss. regg. vol. II. — Mosquæ in cod. synod. 311. V. Matthæi Notit. codd. gr. Mosquens. p. 204. n. 42. — Florent. in bibl. Medic. Laurent. codd. 17. n. 3, plut. 56; 33, n. 12, plut. 57; 33, n. 6, plut. 58; 13, n. 12, plut. 74; et 24, n. 4, plut. 80. Vid. Bandini Cat. codd. Gr. Laur. tom. II, p. 317, 387 et 481; ac tom. III, p. 204 et 214. — Vindobon. in cod. Cæsar. 66, n. 4; 78, n. 5; et 92, n. 1. V. Lambec. VII, p. 231, 295 et 372 seq. Codd. multos varior. opusc. Gemisti Plethonis in variis biblioth. obvius, indicat Montfauc. in *Bibl. biblioth. mss.* in Indic. quem conferes. De edit. Basil. 1552. 8. V. Maittaire, A. T. tom. III, part. II. p. 611. (HARL.)

3. Orationes duæ, quarum altera est, *De rebus Peloponnesiacis constituendis* ad Manuelem (*i*) imperatorem, altera ad Theodorum Despotam συμβουλευτική, *suasoria*, de eodem argumento cum interpretatione Latina Guilicmi Canteri (*j*), Antwerpiz ex officina Piantiniana 1575, in fol. Habentur manuscriptæ in bibliotheca Bavarica cod. 200, et alibi. (ALLAT.) Utraque, in cod. Bavar. manu And. Darmarii scripto, qui hodie numeratur 260, in quo quidem orat. ad Emmanuelem imperat. anonymum labore auctorem in textu dicitur; sed cl. Hardt. in Aretini Beytrægen, etc., ann. 1805, part. 8, p. 132, tribuit eam Gemisto, et Andream Darmarium scribit in margine superiore recte notasse: ὄλιγα Γεμιστοῦ, add. eumd. V. D. in præfat. ibid. ad primam partem ann. 1803, p. 4 seq. — Florent. in cod. Laurent. 18, n. 9 (quæ incipit: Θεϊότητε ἀποκράτωρ ὁ μὲν πρὸς Ἰταλῶν, τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ δυναστεύοντας) et 10, plut. 56. — Prior oratio, anepigrapha quidem, in cod. 24, n. 6, plut. 80; et, addito auctoris nomine, in cod. 33, n. 6, plut. 57, quæ diversa est a superiore; incip. Θεϊότητε ἀποκράτωρ τὰ μὲν καθ' ἕκαστα περὶ ὧν ἂν σε ἐβουλόμην μαθεῖν, est epistola, adhuc inedita, agitque de rebus Peloponnesiacis, ac præcipue *de Isthmo*. Vide Bandin. Cat. codd. gr. Laurent. II, p. 318; III, p. 215; et vol. II, p. 585 sq. ubi adnotat, postremam illam, diversam a superiore, etiam exstare in bibl. Cæsar. Vindob. teste *Nesselio*, part. IV, p. 43, § 4. (HARL.)

4. Subjungitur (*k*) *Locorum Peloponnesi omnium* per longitudines et latitudines astronomicas *descriptio*, desumpta ex Ptolemæo, sed, quæ variant, a Gemisto esse correctæ, nullus dubito, si manuscriptis habenda fides. Et elenchis bisce, et in auctores summos animadversionibus maxime delectatum fuisse Plethonem, ex iis quæ infra recensentur, manifestum cuique fiet.

5. *De Platonicæ atque Aristotelicæ philosophiæ differentiis* (*l*) libellus publice expositus est Basileæ 1574, in 4, per Georgium Chariandrum in linguam Latinam translatus, et Venetis Græce apud Scotum cum Bernardini Donati Verouensis paraphrasi in 8, Venet. 1532, 8; 1540. 8. Græce etiam editus est Parisiis 1541, in 8. [al. 12. Conf. Maittaire, A. T. ind. f. tom. V, p. 82.] cum ejusdem Bernardini dialogo (*m*) *de Platonicæ atque Aristotelicæ philosophiæ differentiâ*. Exstat manuscriptus in bibliotheca Veneta scam. 17, n. 14, et scam. 27, num. 54. Augustana, Index ms. Ambrosiana Mediolani, Bavarica. cod. 261 (ALLAT.) De cod. August. v. Reiser. indic. cit. pag. 90. — Bavar. cod. hodie numeratur 242. — Venet. in bibl. Marc. cod. 517. V. Cat. codd. Gr. Marc. p. 278. — Mosquæ. in bibl. synod. cod. 311. n. 43; et cod. 270, n. 3; ib. n. 6, est Joannis Palæologi imper. ad philosophum Gemistum; inc. Ἐκουσα παρὰ τινῶν, δεῖ ἔγγραφαι κατὰ Ἀριστοτέλους. ac n. 7, Gemisti responsio ad quasdam quæstiones. Inc. τὸ μὲν, ἄνθρωπος κάθηται. V. Matthæi not. codd. Gr. Mosq. p. 168 et 204. — Florent. in bibl. Laurent. 18. n. 4, plut. 56, suspicantem Bandinio in Cat. codd. gr. Laur. II, p. 316 seq.; nam ibi opusc. caret initio; addito auctoris Georgii Gem. nomine, ibid. in cod. 24, n. 2, plut. 80, V. Bandin. I. c.

(*h*) Basil. 1577. 8.

(*i*) Palæologum, ad quem alia Gemisti de rebus Peloponnesiacis et præcipue de Isthmo epistola adhuc inedita exstat in bibl. Cæsarea teste Lambecio, VII, p. 103 [p. 347, Kollar. n. 4. cod. 90.] Incipit: Θεϊότητε ἀποκράτωρ. Τὰ μὲν καθ' ἕκαστα, περὶ ὧν ἂν σε ἐβουλόμην μαθεῖν, Πραξῆς.

(*j*) Ad calcem eclogarum phys. et moralium Jo. Stobæi.

(*k*) Διαγραφή ἀπίσης Πελοποννήσου, παραλλίου τε καὶ μεσογείου, (*Fabr.*) Ms. in cod. Bavar. 260. V.

PATROL. GR. CLX.

cel. Hardt I, cit. a. 1805, part. VIII, p. 133. (HARL.)

(*l*) Περὶ ὧν Ἀριστοτέλης πρὸς Πλάτωνα διαφέρεται. Hic Georgii Plethonis liber oppugnatus est a Georgiis duobus, Scholario et Trapezuntio.

(*m*) Eundem hunc Bernardini Donati Dialogum etiam Gemisti libello præmissum video in editione Veneta apud Hieronymum Scotum 1540, 8. Paraphrasim præterea additam nullam; sed Dialogum ipsum pro paraphrasi libri Plethoniani habuit Gesnerus et Allatus: certe pleraque capita eadem quæ Pletho, etiam dialogus persequitur.

tom. II. f. 214. — Paris. in bibl. publ. codd. 1806, n. 3; — 2006, n. 2; 2041, n. 2; 2376 (in quo plura reperiuntur Plethonis opp.) n. 10. (HARL.)

6. In oracula magica Zoroastris, Commentarii editi sunt Græce et Latine studio Joannis Opsopci, Paris. 1599, in 8, cum Sibyllinis oraculis. [conf. supra, vol. I, p. 310 sq. § 7 et 8; ibique notas HARL.] Titulus operis varie conceptus reperitur; alii enim scribunt: Πληθωνος διασάφης τῶν ἐν λογίοις τούτοις ἀσαφέστατον εὐρημένον, *Plethonis expositio eorum quæ in his oraculis obscurius efferuntur*. Alii: Μαγικά λόγια τῶν ἀπὸ Ζωροάστρου ἐξηγηθέντα παρὰ Πληθωνος, *Oracula magica eorum qui Zoroastrem magum secuti sunt, enarrata a Plethone*. (ALLAT.) Conf. supra, vol. IX, p. 428, n. 17. — In cod. Bavar. olim 183, nunc 48. V. HARDT. in *Aretini Beytragen*, etc. ann. 1803, part. vi, p. 18. — Augustæ Vindel. in cod. altero Plethonis aliquot capp. theologiæ Zoroastris et Platonicæ, cum titulis reliquorum, in altero, Magica eorum oracula, qui a Zoroastre prodierunt, cum expositione Plethonis. V. REISER. Indic. cit. p. 66 et 90. — Florent. in bibl. Laurent. cod. 33, n. 9, plut. 57, imprimis cod. 24, n. 3, plut. 80. V. BANDIN. l. c. tom. II, p. 386, et III, p. 214. — Venetiis in bibl. Marc. cod. 406, compendium Zoroastrorum et Platoniorum dogmatum (quod ex cod. August. edidit Tryllitius, Wittebergæ 1719.) V. CATAL. codd. gr. Marc. p. 198, præcipue cel. Morellum in bibl. ms. Gr. et Lat. I, p. 274. de segmento immisto, quod ad aliud Gemisti scriptum pertinere videtur, et additamento inedito, Initio opusculi in margine ad instar scholii a Gemisto, qui sua manu illum cod. exaravit, posito. — Paris. in bibl. publ. codd. 426, n. 6; 1603, n. 14; et 2376, n. 11, Compendium Zoroast. et Platonior. dogmatum; at ibid. in cod. 2832, n. 5: *Plethonis oraculorum magicorum expositio*; et n. 6 ejusd. *Chaldaicorum dogmatum expositio*. (HARL.)

7. Legi etiam in Catalogo nescio quo: Georgio Gemista Plethon, *Historia della monarchia de los Persas*, traducida en Castellano por D. Pedro Davii in 4. Vall. 164, I, 19 (n). Et hæc quidem edita sunt.

8. Inedita etiam pleraque sunt, nec minoris momenti. Nempe ex plerisque auctoribus *Excerpta*: sine loca nota, et digna, etc. (ALLAT.) Plura jam occupavi supra ad vol. VIII, p. 79 sqq. not. dd. — Monac. in cod. Bavar. 48, olim 183, plura Plethonis reperiuntur, 1 (ex Appiani *Hist. de Macedonicis regibus*; (o) 2) ex Strabone; 3) ex Theophrasto, *De plantarum historia*, quæ in edit. non reperiuntur; 4) ex *Historia animalium* Aristotelis, ineditum excerptum; 5) ex eadem *Animalium historia* Aristotelis physiognomica, inedita; 6) ex Diodori Siculi *Historiis de Assyriorum et Medorum regno*; 7) Xenophontis, 8) ex primo *Romanarum Antiquitt.* libro Dionysii Halicarnassæi; 9) ex eodem 1 libro *De diis quos Æneas ex Troia in Italiam transtulit*; 10) ex Prodicō in libro *De Hercule*. Sequuntur 11) *Excerpta* de felici Arabum successu sub rege Umaro et imperatore Heraclio, et de regibus Romanorum, quæ num Plethonem quoque habeant auctorem, cujus tamen alia opuscula actutum sequuntur, mihi non liquet. Conf. Hardt. in *Aretini Beytragen*, etc. ann. 1803, part. vi, p. 12-17. — Ibid. in cod. 59 fin. ex Strabonis Geographicis de terra habitata figura. V. Hardt. l. c. ann. 1804, part. i, p. 42; et conf. supra ad vol. IV, p. 574 sq. et p. 575, § 4: atque ibid. p. 669, n. 26. — Venet. in bibl. Marc. 379 Plethonis *Excerpta* ex Strabone, quæ singula diligenter copioseque recensuit et exposuit cel. Morell. in bibl. mss. Gr. et Lat. I, p. 244 sqq. Idem V. D. ibid. p. 269-274, omnia curate persequitur, quæ cod. Marc. 406, manu ipsius Ge. Gem. Plethonis exaratus, ejus excerpta ex antiquis auctoribus aliaque ejus propria continet. Sunt vero eadem fere omnia, quæ ex cod. Bavar. enotavimus, nisi, ut in cod. Marc. etiam reperiuntur de iis quæ post pugnam ad Mantineam apud Græcos gesta sunt, tum de veteri Græcorum militiæ adnotatio, sine titulo, quæ ejusd. Plethonis esse videtur cl. Morellio. Quod opusculum e cod. Bavar. n. 2, indicavimus, id in hoc cod. Marc. caret quidem auctoris nomine, at manu Gemisti scriptum est. — Martii in cod. Reg. 10, præter ea quæ jam supra, ad vol. VIII, p. 81, in nota memoravi, sunt Plethonis *Excerpta* ex Theophrasti libris de historia plantarum, et de animalibus ex libris Aristotelis. V. Iriart. l. c. p. 28. — Vindob. in cod. Cæs. 87, n. 2 sqq. *Excerpta* 1) ex Diodoro Siculo; 2) ex Arriano, *de expeditione Alexandri M.* libro V, p. 228 sqq. ed. Gronov.; 3) ex ejusdem Arriani libro VII, p. 283 sqq.; 4) ex Prodicō in Xenophontis ms. de Hercule; 7) ex Arriano l. c. libr. IV et V, p. 158 et 203. de Alexandri laboribus; 8) de Thessalia, ex Strabone; 10) ex Polybii *Hist.* III, Proœmium; 11) Adnotatio in præcedens proœmium; 12) Ex Zonara, lib. X *Annal. De C. J. Cæsare*; 13) ex Josepho *De bello judaico*, III, c. 9. V. Kollaris Supplem. p. 551 sqq. — Leidæ in bibl. publ. inter codd. Vossianos, v. supra ad vol. VIII, p. 81. — Paris. in bibl. publ. orbis Descriptio e Strabone, in codd. 817, n. 14; 1191, n. 28; 1415, olim Colbertin. orbis descriptio, e geographicis libris excerpta, 1603, n. 15; 1759 n. 2-9 et 24; 2426 n. 9. — De Italiæ figura e Polybio in codd. 462, n. 8; et 2376, n. 15, in quibus etiam est *Thessaliæ chorographia*, in qua Strabonem excerptis. — De Assyriorum et Medorum imperio, ex Diodoro Sic. in codd. 1747 et sequenti; 1802, et 2902, n. 13. (HARL.)

(n) In Bibliotheca Hispanica Nic. Antonii tom. II, p. 150, titulus hujus libri plenior exstat huic in modum: *George Gemista, o Plethon, la postrema historia de la Monarquia de los Persas hasta Alexandro Magno, con algunas vidas de Capitanes famosos Griegos trasladado del Latin de Emilio Probo*, Valladolid 1604, 4. Est Hispanica versio librorum Gemisti de gestis Græcorum post pugnam ad Man-

tineam.

(o) Ex Appiani Syriaci excerptum de Macedonicis Syriæ regibus, ms. in bibl. Cæsarea. [v. supra ad vol. V, p. 250.] In eadem habentur et Plethonis excerpta ex Æliani de proprietatibus animalium, et ex Procopio etc. [ex Procopio, in cod. Cæs. Vindob. 87, n. 19. V. Kollar. Supplem. ad Lambert. p. 361].

9. *Georgii Gemisti artis rhetoricæ prolegomena, vel potius incesti de proœmiis artis rhetoricæ. Epitome in Hermogenis artem rhetoricam.* Erat in bibliotheca Antonii Augustini cod. 225. [Conf. cl. Hardt, in *Aretini Beyträge*, etc. ann. 1803, p. 1, p. 42] Et Scoriaci Regia Περὶ ἀρετῶν, προοιμίων ῥητορικῶν, Ἀριστοτελικῶν ζητημάτων. *De virtutibus, proœmiis rhetoricis, Aristotelis quaestionibus.* [V. supra, vol. VI, p. 76, §§ 6 et 7.] Κατὰ τοῦ Στράβωνος· περὶ τινῶν οὐκ ὁρθῶς κατὰ τὴν Γεωγραφίαν αὐτῶ διορθωθέντων. *Adversus Strabonem de nonnullis ab eo non recte in Geographia enumeratis.* [V. cl. Morell. l. c. p. 246 sq.] In Palatina Heidelbergensi, cod. 477, et Britannicis, et Gallicis manuscriptis, et alibi: Ἐκ τοῦ Στράβωνος· Γεωγραφικῶν, περὶ τοῦ τῆ, γῆς τῆς οἰκουμένης σχήματος διορθωθὲν παρὰ τοῦ Γεμιστοῦ Πληθῶνος. *Ex Strabonis Geographicis de figura terræ habitata, sed correctā a Gemisto Plethone (p).* In Vaticana, Scoriaci Regia VI β', 10; et VI ζ', 6. Veneta S. Marci scam. 21, num. 17, et Ambrosiana Mediolani. [Conf. ad n. 8, et supra vol. IV, p. 669, n. 26 et Kollar. Supplem. ad Lambecii Comm. p. 556 sqq. n. 16, cod. 87, qui multa continet Plethonis opuscula. HARL.]

10. *Chorographia Thessaliæ (q)* in bibliotheca Palatina Heidelbergensi, Regia Scoriaci 11, num. 5. *De Isthmo* Veneta S. Marci scam. 52, num. 22 (ALLAT.); *Vindobonæ* in cod. Cæs. XC, n. 4; *De Isthmo*, et n. 7, *Chorographia Thessaliæ*. V. Lambec. VII, p. 347 et 350 sq. — Florentiæ in bibl. Laurent. cod. 33, n. 6, plut. 57. Gemisti epistola ad imperat. Manuelem Palæologum de rebus Peloponn. ac præcipue *De Isthmo*; quæ epistola diversa est ab ejusd. Plethonis ad eundem imperatorem oratione de rebus Peloponnesiacis. V. ad n. 3 et 8. (HARL.)

11. Προσφωνηματικός. *Adlocutio*. Ρ. Οὐκ ἔν παραπλήσει, ὧ θεοῖσιν, τὰ τῶν πολεμίων τέλη ἀποδοῦ. Mediolani in Ambrosiana.

12. *Capita quedam musica, Plethone auctore.* Bavarica cod. 183 [qui nunc numeratur 48 fin. V. Hardt l. c. ann. 1803, part. vi, p. 17. — Venetiis in bibl. Marc. cod. 406. V. cl. Morell. *Bibl. ms. Gr. et Lat.* I, p. 273 sq. qui adnotat, ex Aristoxeno et Quintiliano nonnulla ad litteram esse delibata; sed in margine ad initium manum alienam scripsisse Πληθῶνιον. HARL.]

13. Προθεωρία εἰς τὸν λόγον τοῦ βασιλέως Μανουῆλ τοῦ Παλαιολόγου ἐπιτάφιον εἰς τὴν αὐτοῦ ἀδελφὸν (r). *Præmediatio in imperatoris Manuelis funebrem orationem in matrem.* Ρ. Περιπαθὲς μὲν τὸ προοίμιον, καὶ οἶον γένοιτ' ἂν ἀδεύφῳ μάλιστα πρέπον. *Oratio funebris in Helenam Palæologinam*, in bibliotheca Vaticana et Altempsiana. *Alia in Hypomonem et Cleopem imperatrices.* In indice manuscripti. *Μονωδία ἐπὶ τῇ ἀοιδίμῳ δεσποίνῃ Ὑπομονῇ (s). Monodia in celeberrimam dominam Hypomonem.* In quo etiam non post multa legebatur, Πλήθωνο; μονωδία ἐπὶ Ὑπομονῇ, καὶ Κλεόπῃ ταῖς βασιλίαισιν. *Plethonis Monodia in Hypomonem et Cleopem imperatrices.* Ex his excerpta, quæ de immortalitate animæ tractant, sunt penes me, erantque in bibliotheca Saregica, ut tradit Justus Ryequius in *Centuria nova*, epist. 29. *Oratio funebris in obitu reginæ Cleopæ Palæologinæ, in qua de animæ immortalitate agitur.* In Augustana, index manuscriptus, et Lolliana. Et Scoriaci in biblioth. Regia. Ἐπιπέθειος λόγος· τῇ βασιλίσῃ, καὶ περὶ ἀθανασίας ψυχῆς. *Oratio funebris in imperatricem, et de immortalitate animæ*, 11, num. 5.

14. *Epitome historiarum Sicularum (t)*, nī fallit titulus, quem tamen et epitomatores Gesneriani agnoscunt. In bibliotheca imperatoris Viennæ Austriæ. Possevinus in Indicibus.

(p) Hoc scriptum habuit, atque in syntagmate Græcorum geographorum edere voluit Lucas Holstenius. Vide Lambecium lib. I, p. 414 [p. 241 sqq. Kollar.]

(q) Exstat etiam in bibl. Cæsarea. Lambec. VII, p. 165 [p. 350 sq. ed. Kollar. n. 7, cod. 90. Conf. Morelli. *Bibl. ms. I*, p. 270, et p. 247. Harl.] Ex libro nono Strabonis excerptum disces ex Lambeci *Bibl. nova mss.* p. 120. [Add. ad n. 8.]

(r) Edita hæc προθεωρία Græce et Latine a Cornelio cum oratione ipsa Manuelis Palæologi in fratrem Theodorum despotam tom. II *Auctarii novi Bibl. Patrum*, pag. 1037, Paris. 1648, fol. [Conf. Lambec. VII, p. 335.]

(s) In eadem bibl. Cæsarea. Vide Lambecium, t. V, p. 175 [pag. 368, Koll. n. 11, cod. 257]. Etiam in Bodleiana et Regia Paris. (FABR.) Paris. in bibl. publ. codd. 963, n. 16; 1297 n. 5; et 2540, n. 5, in obitum s. in laudem Cleopæ Palæologinæ, ubi de aëmorum immortalitate disseritur; init. Σόλων μὲν ὁ σοφὸς· τῶν in cod. 1760, n. 14, Oratio in obitum Helenæ Palæologinæ. — Florentiæ, in bibl. Laurent. cod. 18, n. 41, plut. 56, in obitum Helenæ s. Hypomonis Palæolog. Inc. Τῆ τῶν ἡμετέρων βασιλέων. V. Bandini Cat. codd. Gr. II, pag. 318 sq. — Leidæ, in bibl. publ. inter codd. Vossianos, *Monodia in dominam Helenam*. V. Cat. bibl. Leid. p. 405, n. 45. — Matriti, in bibl. R. g. 115, *Monodia*

(s. laudatio funebris) *de imperatrice Cleope Itala et Monodia de beata domina Hypomone*. V. Iriart. Cat. codd. Gr. Matrit. p. 459. — In cod. Bavar. 29 (quondam 162). *Orat. in Hypomonem imperatricem*. V. Hardt. l. c. ann. 1803, part. IV, pag. 28. Gemisti Plethonis et Mich. Apostolii Orati. funebres duæ, in quibus de immortalitate animæ exponitur. Nunc primum e ms. (Vratislaviensi) edidit G. G. Fülleborn, Lipsiæ, 1793 (sed vere 1792), Mai 8, est *Orat. in obitu Cleopæ, mortuæ anno 1433*. V. cl. Fülleborn, præf. p. 6 sq. et in *Censura in Ien.* A. L. Z. 1794, n. 218, p. 29 sqq. in Jul. loca quædam Plethonis emendantur. (HARL.)

(t) Ex Diodoro Siculo excerpta suspicor intelligi, jam supra, num. 8, memorata. Non omittendum etiam scriptum Gemisti duplex in bibl. Cæsarea obvium præteritumque Allatio, Μέθοδος εὐρέσεως ἡλίου καὶ σελήνης καὶ τῆς τῶν ἀστέρων ἐποχῆς ἀπὸ κανόνων, οὗς αὐτὸς συνεστήσατο. *Methodus astrologica iuveniendi loci solis et lunæ et astrorum ortus, secundum canones, quos ipse composuit, qui et ipsi subjiciuntur, una cum Introductione in Genethialogiam.* Ejusdem *Canon chronologicus a Nabonassare ad imp. Michaelem Palæologum*. Vide Lambecium, VII, pag. 196. [s. p. 449, ed. Koll. n. 6 et 7 cod. 90] FABR. — His adde librum *De generatione deorum*, Paris. in bibl. publ. cod. 2045, n. 3, init. Πρώτον περὶ τῶν. — Plethonis εἰ-

15. *Historia*. In Catalogo exhibito a Grammatico, apud Verderium in supplemento; nisi eadem sit cum edita gestorum post pugnam ad Mantineam.

16. *Explicatio in voces Porphyrii et in decem Categorias Aristotelis*, in bibliotheca Constantini Varini, ex Verderio.

17. *Explicatio in Analytica Aristotelis*, apud Joannem Suzium Constantinopoli, ex Verderio. [an est ille commentarius sine nomine auctoris in cod. Bavar. 29, ap. Hardt. in *Aretini Beyträgen*, etc., ann. 1803, part. IV, p. 31? HARL.]

18. Verumtamen cum Gemistus in eo libro, quem *De differentia Platonice atque Aristotelice philosophiæ* scripsit [v. ad n. 5], non differentiam tantum inter utrosque examinasset, sed acrius omnia convicioꝝ genera exaggersans, non veritus esset homini primario contumeliam facere; præstantissimorum virorum odia et calumniam in se concitavit (u); neque enim passi sunt adeo sæde atque enormiter innocuum hominem præscindi; inter eos mitissimus Bessario, cujus illa vere aurea piæque sententia fuit ad Michaelem Apostolium, Οὐ λοιδορίας τοῦ ἀντιδίκου, ἀλλ' ἀποδείξεσι, καὶ λογικαῖς ἀνάγκαις τῷ φίλῳ συνηγορητέον, τὸν τ' ἐχθρὸν ἀμυντέον. *Non conviciis in adversarium, sed demonstrationibus, atque insulubilibus rationibus amico supplicia ferenda sunt, vindictaque de inimico sumenda*. Libellum pro Aristotele in Plethonem, licet præceptorum composuit. Πρὸς τὰ Πληθωνος πρὸς Ἀριστοτέλην περὶ οὐσίας. *Ad dicta Plethonis in Aristotelem de substantia*. P. εἰ τις ἀπίως τε καὶ ἄμα. Et Theodorus Gaza, philosophicarum artium cognitione instructissimus, neque Plethone ipso inferior. Gazæ pro Plethone respondit Michael Apostolius; Apostolio Andronicus Callistus, et Bessario ipse cardinalis, epistola de hac re data, temerarios Apostolii conatus repressit, compulsiŕque ad palinodiam. Georgius etiam Scholarius, communi studio, ac quibus præstabat ingenii opibus ab obrectationibus, et calumniis Plethonem divexans, Aristotelem defendit: eo scopo ut multo excellentiorem (v) doctrinam Aristotelis Platonica ostenderet. Quod anxie nimis Pletho ferens non dissimilibus opprobriorum plaustris, a quibus semper sibi etiam in Plethonem Bessario temperaverat, Scholario respondit, cujus ignorantiam non sine contumelia multis conatur ostendere, et consilii sui tenax assidue Platonem extollit, Aristotelem cælo ab alio dejecit opusculo, quod inscripserat, Πρὸς τὰς Σχολαρίου ὑπὲρ Ἀριστοτέλους ἀντιλήψεις. *Ad Scholarii pro Aristotele objectiones*. P. Ἐγὼ μὲν οὐκ ὀψὲ ὥς γε σὺ φης, ἀλλ' ὅτε τὸ πρῶτον

ipsius libri epilogus s. conclusio. In: Ἄ μὲν οὖν τῆς βίβλου ἐν ἄρχῃ ἡμῖν προὔτεθῃ. Florent. in bibl. Laurent. cod. 48, n. 6, plut. 56. V. Bandin. Cat. codd. Gr. Laur. 2, p. 517, qui imperfectus, ad, libellus, ac propterea ab eadem manu ascriptum est in margine: Ζητητέον τὰ ἐπιόντα, etc. — *Querenda sunt, quæ sequuntur; licet a Scholario, uti dicunt, sublata, reperiri vix possint*. Pertractantur autem in hoc quæstiones metaphysicæ de substantia, de Deo, de aternitate. — Vindobonæ, in cod. 91, n. 1, ubi est conclusio operis Plethonis de legibus. V. Lambec. VII, p. 364, ibique not. 2. Separatim ibid. in cod. 179, n. 2. V. Lambec. V, p. 466 sq. — Ibid. in cod. 87, n. 17 auctoris (num Plethonis, cujus plura opp. in isto cod. recensentur?) adnotatio critica brevis de tempore Nativitatis, Passionis et Ascensionis D. N. Jesu Christi: in it. Ἐτος ἦν ἀπὸ Ἀδίου καὶ στασῆως χρόνου. n. 18 ejusdem (ut opinatur Kollarus in Supplem. ad Lambecii comment. p. 559 sqq., ubi cum codic. uberius recenset.) *De somniis excerptum*, ex Macrobio commentariorum in somnium Ciceronis, cap. 5 et 4, a Maximo Planude Gr. versorum. — Ex cod. Naniano 291 Mingarell. in Gr. codd. apud Nanios p. 488, excerptis Plethonis locum in quo de Dictæe, ejusque narratione de Lello Troico, et versione recenti (ἐκ τῶν φοινικίων γραμμάτων ἐς ἰταλικὴν συγγραφήν), uti ex lyriaco Anconitano accepisset, singularia traduntur. (HARL.)

(u) De hac controversia litteraria philosophorum decimi quinti sæculi consulere juvabit eruditam Boivini Diatribam insertam tomæ quarto Memoriarum academiæ Regiæ inscriptionum et elegantiorum litterarum, quæ Gallica lingua prædierunt Parisiis in 4, et Amstelodami 1719, 42. Inter alia pag. 485 seq. Gallicæ offert epistolam Nic. Secundini datam Viterbii 5 Jun. 1462, ad Andronicum Callistum, qua ejus scriptum contra Apostolum et

Gazam magnis effert laudibus; Apostolii convicia ac calumnias detestatur. [Conf. supra, vol. XI, p. 294 sq. in primis Zenum in Dissert. Vossiana. tom. I, p. 542, sect. 7, de hac epistola ad Andronicum Callistum ejusque codd. Paris inter codd. Regios (teste Labbeo in *Nova bibl. mss. libror.* p. 101), in bibl. Naudæana, et apud Frid. Syllburg in Cat. codd. gr. Palatin. Francof. 1701, 4, p. 40, latius disserit, denique ex Reiseri indice mss. bibl. Augustanæ (p. 85, ubi quoque, ibidem exstare Plethonis quædam, Reiser. proditi) memorat Andronicum Callisti Epistolam ad Nicolaum Secundinum. — Bessarionis Epistolam ad Nicol. Secundinum, quæ laudes Gemisti extimis continet, cel. Morell. bibl. ms. Gr. et Lat. I, p. 212 seq. ex cod. bibl. Marc. 353, Gr. cum interpretatione lat. in lucem protulit. Mich. Apostolii Epist. ad Bessarionem; hujus epistolæ ad Andronicum Callisti F. et ad Mich. Apostolium; tum Nicol. Secundini Epist. ad Andron. Callist. et alia sunt Florent. in bibl. Laurent. cod. 53, n. 8, plut. 58. Plura dabit Bandin. I. c. II, p. 482 sq. Bessarionis Epistola ad Mich. Apostol. Gr. cum Latina Boivini versione in *Mémoires, etc. Geschichte der Kön. Akademie der schön. Wissenschaft. zu Paris, e lingua Gallica in German. versa a Luiza Adelg. Vict. Gottschedia*, part. II, p. 377 sqq. HARL.] Deinde, p. 488 sq., duas Bessarionis *) ad Callistum, unam brevem et alteram prolixiore ad Apostolum, illam ipsam nempe, ex qua aureum illud monitum Allatius retulit, et doctissimo cardinali dignissimam; dignissimam nempe, quæ sæpius legatur ab Apostolis nostræ ætatis quos maximis viris obrectare et lacera: eorum tantam non pudet. [Add. quæ scripsi in *Introd. in Hist. L. Gr. II*, part. 1, p. 549, in nota.]

(v) Et dogmatibus Christianis congruentioribus, faciliusque cum illis conciliandam.

* Bessarionis et reliquorum citt. epp. sunt quoque Matrili. V. Friut. Cat. cit., p. 156. (HARL.)

ἡτήθη, εὐθὺς ἔπεμψε. Legitur in biblioth. (x) Augustana [V. Reiseri Indic. mss. bibl. August. p. 90], Altempsiana, Ambrosiana Mediolani, Veneta S. Marci scam. 27, num. 51 (y) penes me; eratque in Saregica, referente Rycquio Epistola supra laudata. Gesnerus tradit se vidisse Bononiæ apud S. Salvatorem, sed imperfectum. Cum Heidelbergæ morarer, tractatum hunc pro ævo auctoris antiquum, eleganter emendateque descriptum, quem a Nicolao Alemanno dono acceperam, Gottardo Voegelino typographo satis celebri impenise expostulanti tradidi, ut una cum alio, *De differentia Platonis et Aristotelis*, et, si fieri posset, etiam Latine typis elegantissimis evulgaret; an evulgatum sit, ad hunc diem (z) non novi.

19. *Epistola ad Demetrium Porphyrogenetam*, in biblioth. Augustana. Index ms. Περὶ εἰμυρμένης. *De fato*. In bibliotheca Augustana (a), Ambrosiana Mediolani, Sanctorum Apostolorum Neapoli apud clericos regulares, ex qua opus descriptum beneficio piissimi mihi que amicissimi Neophyti Rhodini penes me etiam conservatur.

20. *Ad Bessarionem cardinalem binæ Epistolæ*; in quibus præcipue in doctrina Platoniorum quæstiones a Bessarione Gemisto propositæ dissolvuntur. Primæ principium, Οὐ πάντα οἴεσθαι χρὴ τοὺς ἄνδρας τοῦτους. Secundæ, Ἐπειδὴ καὶ μαρτυριῶν δὲ πρὸς τὰ προγεγραμμένα σοι. Apud me, nescio an sit illa, quæ scam. 17, num. 14, *Epistola de doctrina Platonis* in biblioth. Veneta S. Marci recensetur. (ALLAT.) Conf. supra, in vol. I, pag. 703; et supra in h. vol. ad n. 5, de cod. Mosquensi. — Vindob. in cod. Cæsar. 90, n. 2, Bessarionis Epistola ad G. Gem. Plethonem; et n. 3, Plethonis ad superiorem Bessarionis Epistolam, Epistolæ duæ responsoriæ. V. Lambec. VII, p. 346 sq. Kollar. — Eadem Florent. in bibl. Laurent. cod. 23, n. 3 et 4, plut. 58. V. Bandin. l. c. II, pag. 81. — Matruti, in bibl. Reg. cod. 54, multa reperiuntur, quæ huc pertinent, conf. supra, ad vol. XI, p. 191, not. q, de hoc Matrit. et aliis cod.; et p. 192, de Epist. Mich. Apostoli ad Plethonem. — Inter alia in cod. Matrit. Bessarionis Quæstiones IV, ad Gemistum Plethonem; prima, *De subsistente per se*; secunda, *De communicabili et incommunicabili*; tertia, *De entium synonymia vel homonymia*; quarta, *De fato*. Sequuntur Gemisti quatuor solutiones, totidem Bessarionis quæstionibus respondentes, quarum prima inc. Οὐ πάντα οἴεσθαι χρὴ τοὺς ἄνδρας, quartæ vero sive *De fato* initium est: Οὐχ οἶόν τε. — Quartam solutionem excipit altera Plethonis ad Bessarionem epistola, qua singulas illius quæstiones, antea memoratas, iterum solverè contendit. Plura de illis scripsit Iriarte in Cat. codd. Gr. Matrit. p. 136 sq. — Leida, in bibl. publ. inter mss. Scaligerian. amœbæ inter Bessar. et Plethonem Epp. V. Cat. bibl. Leid. p. 341, n. 51. — Paris. in bibl. publ. codd. 462, n. 4 et 5; 1739, n. 16 et 17; 2376, n. 8 et 9, Bessarionis Quæstiones et Plethonis Solutiones; et cod. 2966, n. 5, Plethonis Responsio ad ea quæ sibi Bessarionem objecerat. (HARL.)

21. Μηνῶν καὶ ἐτῶν τάξεις, καὶ ἡμερῶν ἀκριθμησις, *Mensium et annorum ordo, et dierum recensio*. Scoriaci, in biblioth. Regia II, num. 5. (ALLAT.) V. Fabric. ad n. 23, not. f. (HARL.)

22. Περὶ Θεοῦ φυσικὰ ἀποδείξεις. *De Deo naturales aemonstrationes*. Πᾶν τὸ δὲ ἐνεργεῖ ἐξ ἀνάγκης ἔχει τινὰ κατὰ φύσιν ἐνέργειαν. (ALLAT.) V. notam ad n. 17. (HARL.)

23. Περὶ νομοθεσίας, ἢ περὶ νόμων βιβλία τρία. *De legibus libri tres*: cuius operis duo superiores, *De mensibus et annis, et de Deo demonstrationes*, segmenta omnino sunt. Quod etiam videtur indicare Gaza cap. 1, de mensibus: καὶ Πλήθων δὴ ἐφ' ἡμῶν ἀνήρ τῶν ἐπιφανῶν χαλεπὸν ἠγούμενο; εὐρεῖν τὸ ἀνάλογον τοῦτους εἶα ἐπιζητεῖν. Κἀν τοῖς περὶ νομοθεσίας δὴ λόγοις περὶ ἡμερῶν καὶ μηνῶν, καὶ ἐνιαυτοῦ ὑφηγούμενο;, οὐκ ὀνομάζαι, ὡς Ἀττικοὶ ἦγον τοὺς μῆνας. *Et vero Pletho hoc sæculo vir clarus operosum reputans*

(x) In Cæsarea quoque, ut refert Lambecius VII, p. 162 [p. 345. Kollar. n. 1, cod. 90] et Regia Parisiensi, teste Boivinio, qui testatur Plethonem in hoc scripto iratum et superbum se Gennadio præbere adversarium: *Pletho y parle à son adversaire avec toute l'aigreur d'un homme piqué au vif, et avec toute la hauteur d'un maître qui fait la leçon à un écolier*. Nonnulla ex illo scripto assert Eugubinus. lib. 1, *De perenni philosophia*, cap. 25.

(y) In cat. codd. Gr. bibl. Marc. p. 278, numeratur cod. 517. — Taurini, in bibl. Reg. cod. 338, v. Cat. mss. Gr. Taur. p. 469. — Florent. in bibl. Laurent. cod. 17, n. 7, plut. 55; imit. quod diversum est ab eo, quod Allatius attulit, est Ἐπει τὸ βιβλίον τῶν κατ' Ἀριστοτέλους βλασφημιῶν καὶ εἰς ἡμᾶς ὀφθαλμοῦ περιήλθεν. Plura dabit Bandinus, in Cat. codd. Gr. Laur. II, p. 517 sq. — Idem initium, nisi tunc ὀφθαλμοῦ περιήλθεν legatur, est in cod. Reg. Matrit. 54. V. Iriarte in Cat. codd. Gr. Matrit. p. 135 qui præterea adnotat, in illius libelli contextu, fol. 131, occurrere Constantini Lascaris manu scholion amplissimum, cuius prima et postrema, verba posuit. — Vr. Slavici, in cod. bibl. Rhodigiana,

teste Fulleborn., in præfat. ad libell. ad n. 13 not. citatum, p. 9. — Paris. in bibl. publ. codd. 462, n. 3; 1806, n. 4; 2006, n. 3; 2067 et seq. et 2376 (qui plura Gemisti opuscula continet), n. 7. (HARL.)

(z) Nec ad hunc diem usquam evulgatum est. [Edidit Cass. 1844, in *Gennad. und Pletho.*]

(a) V. Fabr. ad n. 23, not. e. — In Reiseri indice mss. bibl. August. 85, citatur codd. Pletho. *De fato* et paulo post ejusd. Epistola ad Demetrium Porphyrogenetam. — Libell. *De fato* asservatur quoque Florentiæ, in bibl. Laurent. cod. 48, n. 2, plut. 56. V. Bandin. l. c. tom. II, p. 517. — Paris. in bibl. publ. codd. 1996, n. 3; et 2077, n. 8. — Matruti, in cod. 34. V. ad n. 20. — Vindob. in cod. Cæsar. 42, n. 16. V. Lambec. VII, p. 478, Koll. add. ad n. 2. — Contra Plethonem *De fato* scripsit Matthæus Camariota duo libros, ms. Leida, in bibl. publ. inter. codd. Vossian. V. Cat. bibl. Leid. p. 403, n. 41. — Edit. G. Gem. Pleth. libellus *De fato*, ejusdemque et Bessarionis epistolæ amœbæ de cod. argumento, Gr. et Lat. cura H. S. Reimari, Lugd. Bat. 1722, 8. (HARL.)

invenire qua ratione hi mutuo respondeant, inquirere destitit: in commentariis de legum institutione, cum de diebus, mensibus, et anno præcipiat, qua tamen ratione Athenienses menses suos agerent, ne verbum quidem facit. Primum in tractatu nostro De mensura temporum antiquorum, et præcipue Græcorum excerpimus, cap. 12 [v. a1 n. 21], cum Gazæ pro Plethone, quem ille carpit in opusculo de mensibus reprehendit, responderemus. Libri plane Plethonico genio suppres, totius antiquitatis et theologiæ antiquorum philosophorum promiscundi; rari tamen, et mihi incertum an integri atque detineantur (b), indigni tamdiu lateant, digni luce, et qui omnium manibus terantur.

Norum publicatione (c-d), et quod plerique parum in eum essent alias ob causas propensi, offensionem multorum incurrit, qui in eum acriter inveci non ludibrio tantam hominem habuere et maledictis onerant, sed etiam a fide Christiana, non alterius, quam horum librorum doctrinæ probatione, ad gentili-um prolapsum descivisse affirmarunt, ac cæteros Christianæ religionis assecles monuerunt ut a simili-um libris et homine abstinerent, caverentque sibi a non minus Mahometana doctrina perniciosis dogma-tibus; in quo in iniquiores se alii, et quam par erat, præstitere Georgiæ Trapezuntius in Comparat. Platonis et Aristotelis, cap. penultimo, lib. III; Manuel, Magnæ Ecclesiæ rhetor adversus Plethonem de processione Spiritus sancti, ex sententia quoque Scholarii patriarchæ: Καθ' ἅπερ τηνικαῦτα τοιοῦτοι τινες ἦσαν λογικῆς μὲν παιδείας, ἢ πρὸς βραχὺ, ἢ οὐδαμῶς μετασχόντες, etc. Quemadmodum tunc temporales quidam erant, quibus logicæ artis aut parum aut nihil inerat, inanissimi vero rumoris a plano diabolo sparsi inconsiderati, quemadmodum ut plurimum levisimæ veluti palæ hominicionem plebeculæ contingere sœvit, sectatores. Sed magnus grandisque sanctitate et vere beatissimus patriarcha Gennadius cognomino Scholarius non tantum in externa, sed nostra divina doctrina adfluenter nimis, ad extremum usque perspicacitatis pertingens, ut utriusque sapientiæ perenni fluvius omnium testimonio comprobatus, ut plane quibus aliquid logicarum disciplinarum in pectore est, ex illius commentariis manifestum est. Ille sanctissimus vir, perbelli nostri Gemisti rebus examinatis, duplicique illi innata perniciæ atque hebetudine perspecta, hunc in modum de eo sententiam tulit. Quanquam ante hos paucos dies Pletho gentilium deos compluribus rursus restituere conatus sit, id hebetis illius consilii ac intellectus vitium fuit, et nos in ejus amentiam plu-rima scripsimus, ne quis e simplicioribus inani illius sapientiæ famæ credens, discrimen adeat. Mathema-ticis namque disciplinæ, sed illis quæ ex trivio erant, inficiebatur, a quibus nullum fructum perceperat. Elo-quentiæ operam dedit, sed in impiissimis ac stultissimis scrijtionibus; idque optimo Latinorum proverbio exprimitur, Purus Grammaticus, purus Asinus rudis adeo, nihilque a villi vulgarique hominum genere differens in veritate ac mendacio dijudicandis, Quare quilibet eum facili negotio refellebat, et puero, dummodo puer aliquid tentandi causa mentiretur, respondere haud poterat. Quapropter tanto errore levis ille abreptus est. Theodorus item Gaza lib. De mensibus, cap. 16: Τίνας δ' ἂν εἶχαν ἱερομνηστῆς, Πλήθων μὲν ἕρομοτε φάναι, ὡς ἐξ τινος ἀέρας τῶν ἡμῶν νομιζομένων νομοθετοῦντι. Ἥμῶν δ' ἕριστα δεῖ ἄλλως τε καὶ μὴ πρὸ τοῦτου νῦν εἶντος τοῦ λόγου. Cæterum qui dies forent celebres seriatique, Plethoni quidem non erat indecens recensere, ut qui alios dies festos, quam qui a nobis recepti sint, constituat. Nobis vero id minime opus est: eum de his in præsentia sermo susceptus non sit, et alibi sæpius hominem latenter carpit; an merito, jul-licent alii. Ego dixerim Plethonem eloquentia, ingenii acumine, et disciplinis omnibus excelluisse, et assi-dua scriptorum lectione suppellectilem sibi multam, ac tantam comparasse: hinc eruendis e latebris philosophorum, et Platoniorum potissimum sententiis, iisque scripto tradendis, plus quam par erat, male-rite addictum animum advertisse, et studio pertinaci contra sententiarum opiniones dente etiam maledico vellucasse, non, ut eorum prava dogmata de novo, quæ docte ipse refellit, in hominum animos per se infixa prorogaret, sed ut ex tam vasto ac lacrymabili naufragio tabulas discissas ac vagas in unum veluti portum sanas atque incolumes recolligeret; indeque majestas christianæ religionis, ac veritas di-lucidior appareret, quod et sanctissima nostræ religionis capita ante et post Plethonem, non contem-

(b) Post auctoris mortem enim exhibitos Gennadio Cipol. a Demetrio Palæologo, ac per censuram Gennadii combustos testatur Gennadii epistola, ad Joannem exarchum et anonymi Græci scriptum apud Lamberium VII, p. 175, et nota Barberini codicis, quem Allatius memorat infra p. 391, ubi sex tantum capita libri primi in illo superesse notat. Sed in codice Cæsareo apud Lamberium, VII, p. 171 [p. 362 sqq. Koll.] supersunt capita decem, cum in illic capitum libri tertii omnium, hoc est a capite 29 totius operis ad 43. Ejusdem operis caput sextum est Gabrieli Naudæo, pag. 160, Pentadis quæstion. iatrophilologiar. V. de fato fatali vitæ termino pag. 160, memoratus Plethonis tractatus mira brevitate circumscribit Ἦεπρ εἰμαρμένης, De fato,

quem ait Allatii beneficio in lucem proditurum, quod haul factum est. [V. a1 n. 19.]

(c-d) Laudatus Bolvinus ex Gennadii Epistola ad Joannem exarchum negat, libros hos ab ipso vul-gatos Plethone adhuc superstite, sed pressos potius et clam habitos, donec post ipsius obitum a Deme-trio Palæologo despota proderentur. Criminationem tamen de mala Plethonis adversus Christianam re-ligionem intentione non putat fundamento aut veri-tate destitutam, ita ut Bessario quoque, licet Ple-thonem magistrum suum coleret alioqui et magni faceret, tamen noluerit in opere adversus calum-niatorem Platonis vel verbulum pro defendendo Ple-thone facere.

* De huius libri fati vide supra Gennadii epistolam ad Josephum exarchum. Fragmenta quæ supersunt Parisiis editi anno 1838 V. Cl. Alexander, Edit.

nendo neque illaudato labore, diligentia, et admodum proficuo studio confecerunt, neque illos quisquam de impietate postulavit. Quid enim vetat antiquorum arcana et caerimonias comprobando, sine offensæ Christianæ rei, nescientibus pandere. At hymnum conscripsit, eumque in solem, elegantissimum. Fateor. Ideone solem tanquam Deum laudavit, retulit in deos ut Deum, ad eumque tanquam ad Deum, manus supplices tetendit? Fabulæ. Admirandam planetæ splendidissimi vim, profusa in genus humanum beneficia, Dei omnipotentis ad quemlibet nutum servum irrequietum, ac fidum ministrum expressit. Aliam ab Christiana non post multos dies religionem futuram asseveravit. An hoc in gentilissimum degenerare? An hoc pietatem dejerare fuerit? Hoc quoque ævo a prudentissimis et piissimis hominibus, dum pravi hominum mores quotidie in pejora ruentes, ita ut nullam pietatis, nullam bonitatis Christianæ speciem præ se ferant, conspiciuntur, fidem ac religionem Christianam in aliam atque aliam formam commutatam, ruituram tandem in externum quippiam adseveratur continuo, et vultu tristi illacrymiatur. Quid mores ad religionem ipsam? Quid usus ad dogmata? Fidei finem ego non video. Non probo. Ad exitum usque mundi, vitæ hominum suppar produccetur; ideone et probati ac Christiani mores semper perstabunt, neque in vitia a pietate Christiana et religionis longe aliena degenerabunt? Illud verum est, Plethonis ingenium licet adversarii reprehensum sit, nunquam tamen ejus vitæ Institutum ab illis etiam, qui ejus omnia arguerunt, fuisse damnatum. Ut hinc arguas, tali viro simile facinus non potuisse, nisi per scelus omne, appingi. Dum ergo Trapezuntius, Scholarius, aliique in Platonem, tanquam scriptorum omnium perniciosissimum, invehuntur, Pletho, Platoni addictissimus, non potuit neque crimen inconstantie, neque calumniarum effugere. Hæc de religione. Quid de doctrina, et eloquentia, quæ in eo Scholarius, sed fere solus desiderat. Ne verbis rem agere videar, ab hostibus testimonium sumam. Bessario ad Apostolium, *Σοφὸς τε καὶ μεγάλην τῶ ὄντι εὐφύτας ὁ ἀνὴρ Sapiens, et magna, ut verum fatear, vir illa dexteritate ingenii fuit.* Trapezuntius, loco dicto: *Gemistus non minori eloquentia Platone, non inferior scientia illi.* Et: *Gemistus, exstant enim nonnulli, Romæque inventiuntur scripta ipsius, sic ornate eleganterque scribit, sic Platonis figmenta breviter distincteque refert, sic gentilitatis opiniones defendit, sic nostras crediderim in illis ab eo libris oppugnari, ut nemo nisi doctissimus in eum mutire possit.* Et: *Hic sermone gravissimus, doctrina callidissimus, causa longe superior, non enim nova excogitat, sed vetera novis rationibus revocat.* Et Theodorus Gaza, cap. 4, de mensibus: *Καὶ Πλήθων δ' ἐφ' ἡμῶν ἀνὴρ τῶν ἐπιφανῶν. Et Pletho hoc sæculo vir celebris.* Et: *Καὶ τοὶ τὰλλα τὰ περὶ τὴν φωνὴν ἔπεσθαι προθυμούμενος Ἀττικοῖς, καὶ σφόδρα περὶ τοῦτο σπουδάζων. Tametsi in cæteris rebus, quæ ad vocem spectant Atticos æmulari magnis votis expetit, in eoque sedulo operam navat.* Concludam testimonio Michaelis Apostolii, qui aliquando ex Plethonis amore insanit: *Ἀνδρὸς οὐ μόνον τοῖς νῦν ζῶσιν αἰδασίμου, ἀλλὰ καὶ αὐτῶ Ἀριστοτέλει, καὶ πᾶσι τοῖς παλαιοῖς, εἶχε κατ' ἐκείνους ἔγένετο ὁ ἀνὴρ. Viri tantum iis qui nunc vivunt, sed ipsi etiam Aristoteli, omnibusque veteribus, si eorum ætate fuisset, venerandi.* An ergo sapientia, vel eloquentia defuit Gemisto, quam illi vindicant, et plenis buccis asserunt adversarii? Et rêvera Scholarii et Manuelis sententia, non ex judicio, sed rabie et calumniandi libidine effusa est. Est enim Pletho, stylo quidem accurato, eleganti, presso, Attici succi pleno, sententiis gravi, argumentis vehemente, eruditione vero, et antiquarum rerum congerie quandoque obscuro atque difficile; non tamen ob Græcias ac Veneres, quibus ubique dictionem aspergit molesto: adeo ut cum antiquis nec immerito æquiparetur, sui ævi scriptoribus a plerisque anteponat. Ego sane cum illius aliquid lego, vetustissimæ antiquitatis succum et venustatem plane Atticam, quidquid alii parum æqui dicant, admiror. In bibliotheca Barberina, cod. 265, habetur: *Πλήθωνος νόμου συγγραφή βιβλίον α'. Plethonis De legibus liber primus.* Sunt tantum capita sex. In quibus adnotavit nescio quis: *Hoc tantum ex divino illo volumine politicorum, sive de legibus Gemisti ad nos pervenit, reliquum sacrilegus Scholarius flammis consumpsit; veterique odio et inimicitia adeo indulsit, ut ne communi quidem utilitati pepercerit, sæviens in libros, quando in auctorem nequiverit.* (ALLAT.) Monac. in cod. Bavæ. 48 sub finem est ex Plethone Fragmentum, quod cl. Hardio in *Aretini Beytrægen*, etc. ann. 1803, part. vi, p. 18, videtur esse Fragmentum libri *De legibus*, et in quo varii coitus illiciti, et pœna quilibet statuta enarrantur. (HANL.)

24. In rebus nostræ fidei scripsit, *Περὶ τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. De incarnatione Filii Dei.* *Περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος. De processione Spiritus sancti* contra Latinos, vel hac inscriptione: *Ἀπόδειξις ὅτι ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ οὐδὲν ἄλλως ἀδύνατον ἔπεται. Demonstratio, Spiritum sanctum ex Patre solo procedere, neque inde aliquod sequi absurdum.* P. τὸ ὑπὲρ Ἀττικῶν βιβλίον, τὸ ἐς ἡμᾶς ἦκον (e). Qui cum ex fundamentis gentiliū philosophiæ ad id probandum argumenta petiisset, neque Græcis ipsis ex schismate satisfacit, quin ex iis Manuel Peloponnesius, Magnæ Ecclesiæ rhetor, qui sub patriarcha Pachomio (f) vivebat, ut de eo tradit in Historia

(e) Præter breviorē huncce, etiam alius copiosior ejusdem argumenti Plethonis liber ex Chio allatus memoratur ab Allatio, lib. iii, *De consensu*, c. 3, § 6, qui incipit: *Βιβλίον τὸ γὰρ εἰς ἡμᾶς ἦκον πρῶτον ἀρχεται τοῦ τῆς σφετέρᾳ δόξῃ ἀμύνειν. Puto, inquit Allatius, id opus a Gemisto, antequam in concilio Florentino ann. 1438) veniret, cum quilibet*

se præpararet ad pugnam, ut aliquid dixisse videretur, conceptum exclusumque fuisse. Gemisti sermones in concilio Florentino habiti referuntur a Silvestro Sgurapulo in Historia illius concilii, p. 155, 197.

(f) Circa a. 1510.

ecclesiastica Manuel Malaxus (g), ita argumenta Plethonis libro de hac re edito, cujus illud principium est, Μηδέπω κρινας ἀνδρας ἀδαήμενος ἐσσης, refellit; ut non minus eum in hoc libello, quam alii in libris de legibus, impietatis ac gentilismi accusaret. Verba Manuelis, quia non ita omnibus in promptu sunt, sed non omnia, hic apponam: "Ὅρα γάρ μοι τὸν ἀθιωτάτον Γεμιστὸν ἐν τῷ σφετέρῳ τῷλε συγγράμματι κριτὴν καθιστῶντα ἑαυτὸν ἐν πράγμασιν, ὧν τῆς ἀκριβοῦς καταλήψεως ἐπίσης φαινόμενον ἐπιτυγχάνοντα. Αὐληθῶς δὲ τὴν μὲν Χριστιανικὴν σοφίαν διαχλεύαζει, τὴν δὲ Ἑλλήνων μιανὴν δογματίζων θεοπλαστὴν πειρώμενον. Ὅν γὰρ αἱ δυνάμεις, φησὶ, διάφοροι, καὶ αὐτὰ ἐν εἰη ταῖς οὐσίαις διάφορα. Εἰ· Ὁ δὲ ματαιόφρων Πλήθων μόνον διασύρει βουλόμενος τὰ ἡμέτερα, αὐτὴν τὴν τοῦ Ἑδαγγελικοῦ βῆσιν γυμνὴν λαμβάνων εἰς τὸὐναντίον ὀφεται ἀπάγειν τὸν λόγον λυσῶν ἀκρατῶς κατὰ τῆς ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν θεοσοφίας. Καὶ ἀπλῶς; δὲ εἰπεῖν ὅλον τὸ τοιοῦτον σύγγραμμα καθ' ἡμῶν ὑπούλης συνταχῶς φάινεται, ὄπερ ἢ σαθρότης τε καὶ παχύτης δῆλη παντὶ τῷ λογικῆς εὐμοιροῦντι παιδείας ἀμηγέπη καθέστηκε, τοῖς δὲ κατ' ἐκεῖνον, καὶ μάλιστα τοῖς ἐκεῖνου ἀλόγως τε καὶ κτηνωδῶς, μάλλον δὲ καὶ ἀνδραποδιωδῶς παρεπομένοις διξείν ἀντιλέγειν. *Conspice namque, quæso, impiissimum Gemistum in suo commentario iudicem semetipsum constituentem in rebus quarum exquisitam comprehensionem plane nullam possidet. Hic latenter Christianam sapientiam contemptimque lacessit, Gentilium execranda docturum fictionem quasi dogma hominibus propinare contendit. Quorum facultates, ait, diversæ sunt, ea essentia quoque diversa sunt. Et: Mente captus Pletho tantum nostra contemnero, ac ludibrio afficere volens, ipsum Evangelii dictum nudum arripens in contrarium rapere sermonem opinatur, effuse furens contra Christianorum divinam sapientiam; et, ut verbo dicam, totum commentarium contra nos subdole videtur scripsisse, cujus imbecillitas et hebetudo cullebet logica doctrina imbuta perspecta est; sequacibus vero illius, et iis qui sine ratione, bestiarum in modum, imo serorum dicta sequuntur, contra aliquod apponere iudicabit. Liber prostat ms. in bibl. Vaticana, Augustana, Ambrosiana, et alibi. (ALLAT.) De codd. Vatic. aliisque, V. quos citat Montfauc. *Bibl. Biblioth. mss. in d. voc. Gemistus et Georgius Gemistus.* De cod. bibl. Augustan. V. Reiser *Indic. mss. bibl. August. pag. 90.* — Paris. in bibl. publ. cod. 949, n. 6, 2045, n. 2 — Mosquæ, in bibl. synod. cod. 311, *Gemisti πρὸς τὸ ὑπὲρ τοῦ λατινικοῦ δόγματος βιβλίον, inc. Τὸ ὑπὲρ Λατίνων.* V. *Matthæi Notit. codd. Gr. Mosq. p. 204, n. 44.* Idem *Matriti,* in bibl. Reg. cod. 145, n. 128, et ascripta Constantini Lascaris nota docet, scriptum esse contra Argyropuli librum *De Latinorum dogmate* (de quo vide supra, vol. XI, p. 464 sq.). V. *Iriart. Cat. codd. Gr. Matrit. p. 459;* et *Taurini,* in bibl. Reg. cod. 161. V. *Cat. codd. Gr. Taur. p. 245.* — Florent., in bibl. Laurent. 48, n. 8, *plut. 56,* est liber, a Fabricio in nota ad initium huius memoratus, at inscriptus: *Gemisti πρὸς τὸ ὑπὲρ Λατίνων τοῦ Νικαίας βιβλίον, καὶ τοῦ Νικαίας ἀπολογίας καὶ τοῦ αὐτοῦ Πλήθωνος ἐπὶ τῷ τέλει ἀντιρήσεις Adversus librum Nicæni pro Latinis, cum ejusdem Nicæni responsionibus, et in fine ipsiusmet Plethonis contradictio.* Incip. *Τὸ ὑπὲρ Λατίνων βιβλίον, τὸ ἐξ ἡμᾶς ἔχον, ἀρχεται μὲν τοῦ τῆ σφετέρῃ ἀμύνειν ὁδοῦ Νικæνι ἀπολογία s. responsiones ad marginaem sunt ascriptæ.* V. *Bandin. Cat. codd. Gr. Laurent. II, pag. 318.* (HALL.)*

25. Eiusdem varia asservari dicuntur in bibliotheca Augustana; index manuscriptus [V. Reiser *Indic. cit. pag. 85*] Veneta S. Marri, quæ fuit Bessarionis, scam. 32, num. 22 [V. supra ad n. 2 et 8.] et Neapoli in cœnobio Augustinianorum Sancti Joannis de Carbonaria [V. supra ad vol. V, p. 797, n. 22, et Montfauc. *Diar. Ital. p. 314*]; Ambrosiana, *Prosphonematicus (h)* qui an idem, vel diversus cum aliquo ex supra recensitis sit, ignoro.

26. Aliquando versibus etiam lusisse, dignis illis quidem tanto philosopho, sed paucis admodum, iradit Lilius Gyraldus, dialogo 2, de poetis sui temporis. Summa senectute confectus, tanquam qui centum annos natus, si Trapezuntio (i) credimus, obiit. Funus illi satis amplum oratione encomiastica Hermonymus Charitononymus, et Gregorius monachus fecere. Utraque in Augustana bibliotheca exstat. [V. Reiser. *Ind. cit. p. 90.*] Reliquit Demetrium et Andronicum, alios, ut ex epistola ab eodem (j) post Plethonis obitum amico Bessarione cardinale inedita adhuc manifestum sit. [Exstat hæc epistola Vindob. in cod. Cæs. 276, n. 9, et 257, n. 1. V. *Lambecc. v, p. 367 et 462, Kollar.;* et Venetiis in bibl. Marc. cod. 353, v. *Cat. codd. Gr. Marc. pag. 152,* cum primis ei. *Morell. in bibl. ms. Gr. et Lat. p. 212;* qui quoniam docuit, in hac Allatii editione omnia esse corruptissima, nolui epistolam illam Bessarionis uti Allatius eam ediderat, h. l. repetere. *HALL.*] In calce epistolæ distichon ac tetrastichon in eundem Gemistum addebat, incertum utrumque, barbarum, nullo numero confectum; indicium tamen animi, quæne fraudemus, ut ut est, utrumque hic exscribenus. Non omnia possumus omnes:

Γατὰν σώματι, ψυχῇ δ' ἄστρα Γεώργιος ἴσχει:
Παντοῦς σοφίης σεμνότετον τέμενος

Terram corpore, animo stellas Georgius possidet, universæ sapientiæ venerabilissimum templum. Et,

(g) Apud Crusium, in *Turco-Græcia*, p. 146.

(h) Fuit jam supra, p. 586. [p. 95.]

(i) Libro III, comparat. Platonis et Aristot. Cui adde, quod magistratum in Peloponneso gerere et admodum senem esse Plethonem scribit ann. 1441.

Franciscus Philephus libro v, *Epist. ad Saxolum Pratensem.*

(j) Hæc Bessarionis epistola exstat etiam in Allatii lib. III, *De consensu*, c. 3, p. 937.

Πολλοὺς μὲν φύσιν ἀνέρας θεοειδίας Ἑλλάς
 Προύχοντας σοφίῃ, τῇ τε ἄλλῃ ἀρετῇ,
 Ἀλλὰ Γεμιστὸς ὅσον Φαέθων ἀστέρων παραλλάσσει
 Τόσσον τῶν ἄλλων ἀμφοτέρου κρατεῖ.

Multos quidem procreavit homines Deo similes Græcia, sapientia atque alia virtute eximios. Sed Gemistus, quantum Phaethon stellis superior est, tantum atque in utroque vincit.

NOTITIA ALTERA

GALLICE ADORNATA

Ex viri clarissimi D. Alexandri Præfatione ad Plethonem De legibus, passim.

George Gémistus, plus connu depuis sous le nom de Pléthon, naquit à Constantinople (1) vers 1355 (2), d'une famille qui ne manquait pas, dit-on, d'illustration (3). On ignore les causes qui l'obligèrent de quitter cette ville. Nous savons seulement qu'à une époque mal déterminée de sa vie, probablement vers la fin de sa jeunesse, il dut chercher un asile à Andrinople, alors capitale de l'empire ottoman : il s'y attacha à un certain juif Elisée, très-influent auprès de la Sublime-Porte, lequel s'occupait de sciences occultes, et finit par être brûlé vif (4). C'est sans doute après la disgrâce et la mort de ce juif qu'il transporta sa résidence en Morée, où il s'établit à Mizithra, l'ancienne Sparte, chef-lieu dans ce temps-là d'une principauté grecque sous le gouvernement d'un des Paléologues. Il y passa presque tout le reste de sa vie, occupé de littérature et de philosophie, dont il semble qu'il tenait école, et investi, au moins dans les derniers temps, de hautes fonctions judiciaires (5).

On peut assigner aux commencements de cette époque son traité *des Vertus* (6), où règne une doctrine saine, étrangère aux idées de sa vieillesse ; peut-être aussi un autre ouvrage cité de lui, mais que nous n'avons pu nous procurer : *Preuves physiques (ou naturelles) de l'existence de Dieu* (7), et la *Prière au Dieu unique* (8).

C'est encore ici que nous placerions, mais sans nous renfermer dans des limites bien précises, la plupart de ses ouvrages historiques, géographiques et astronomiques (9). Ces

(1) Bessarion, qui avait vécu longtemps dans son intimité, l'appelle formellement *Plethon Constantinopolitanus*, dans le début de son traité *De Natura et arte*. Les titres des manuscrits de ses ouvrages et les mémoires du temps le désignent souvent par l'épithète de Byzantin, Πλήθωνος τοῦ Βυζαντινοῦ.

(2) On n'arrive à cette date qu'approximativement, en combinant l'époque probable de sa mort avec l'âge presque centenaire qu'on lui attribue ; nous y reviendrons.

(3) Οὕτω γένους ἔχων, dit avec emphase son panégyriste Grégoire le Moine.

(4) Ces détails ne nous sont connus que par la lettre de Gennadius à Joseph l'Exarque, que nous aurons souvent occasion de citer. Nous disons qu'il fut obligé de quitter Constantinople ; c'est bien là ce qu'indiquent les mots φυγῶν τὴν πατρίδα. Quant à la ville, où il se réfugia, et où était cette cour barbare, τῇ τῶν βαρβάρων ἀλλῇ, ce ne peut être qu'Andrinople, résidence ordinaire des sultans depuis 1366, quoique le siège officiel de l'empire n'y ait été définitivement transféré de Broussa (l'ancienne Pruse) qu'assez longtemps après (Phranza, livre I, ch. 30). Sur le juif Elisée, nous n'avons trouvé nulle part aucun renseignement.

(5) Cf. not. 1 col. 801, infra.

(6) Ce traité a été imprimé plusieurs fois, et on en a fait deux traductions latines. Nous avons eu entre les mains deux éditions de Bâle, 1552 et 1586, in-8°, avec la traduction d'Adolphe Occo. C'est toujours la grande division classique en quatre vertus principales avec les sous-divisions. Comme il est réglé à la manière d'Aristote plutôt que de

Platon, nous le croyons un des premiers ouvrages de l'auteur.

(7) Περὶ Θεοῦ φυσικὰ ἀποδείξεις, titre cité par Allatius, de *Georgio*, dans Fabricius, tom. XII, pag. 96, éd. Harl., avec les premiers mots de l'ouvrage : Πᾶν τὸ δι' ἐνεργείας, κ. τ. λ. Nous trouvons un autre traité du même genre indiqué dans un autre catalogue donné par Fabricius, tom. V, p. 797, même éd., sous ce titre : Περὶ τοῦ ὄντος ἐκνομοίας. Mais ces morceaux pourraient se rapporter aussi à une époque plus avancée de la vie de leur auteur, à celle de sa controverse sur le platonisme. Ne les ayant pas vus, nous sommes réduits à de simples conjectures.

(8) Il est curieux de comparer cette prière, encore chrétienne et orthodoxe, avec les hymnes païens du traité des Lois.

(9) Le plus connu de ces ouvrages est l'Histoire de la Grèce après la bataille de Mantinée (depuis la mort d'Épaminondas jusqu'à celle de Philippe), imprimée à Venise en 1503, à la suite du Xénophon des Aldes, et plusieurs fois depuis, morceau estimable, composé principalement avec les matériaux fournis par Diodore et par Plutarque. On peut citer comme des ouvrages les extraits d'auteurs anciens simplement copiés ou abrégés par Pléthon, tels que les extraits de Xénophon, de Polybe, de Diodore, d'Arrien, de Procope, de Zonaras, pour l'histoire ; de Strabon et de Ptolémée pour la géographie ; de ce dernier pour l'astronomie ; de Théophraste pour l'histoire nat. : d'Aristotène et d'Aristide Quint. pour la rythmique. Mais il existe en outre quelques traités sortis de la plume même de Pléthon, traités de philosophie, de rhétorique, de géographie, d'astronomie,

ecclesiastica Manuel Malaxus (g), ita argumenta Plethonis libro de hac re edito, cujus illud principium est, Μηδέπω χρίνας ἄνδρας ἀδαήμονας ἔασης, refellit; ut non minus eum in hoc libello, quam alii in libris de legibus, impietatis ac gentilismi accusaret. Verba Manuelis, quia non ita omnibus in promptu sunt, sed non omnia, hic arponam: "Ὅρα γὰρ μοι τὸν ἀθελώτατον Γεμιστὸν ἐν τῷ σφετέρῳ τῷδε συγγράμματι κριτὴν καθιστῶντα ἐκυτὸν ἐν πράγμασιν, ὧν τῆς ἀκριβοῦς καταλήψεως ἐπίσης φαίνεται ἐπιτυγχάνοντα. Αεληθῶτως δὲ τὴν μὲν Χριστιανικὴν σοφίαν διαχλευάζειν, τὴν δὲ Ἑλλήνων μιαιφάν δογματίζειν θεοπλαστῶν πειρώμενον. Ὅν γὰρ αἱ δυνάμεις, φησὶ, διάφοροι, καὶ αὐτὰ ἂν εἴη ταῖς οὐσίαις διάφορα. Et: Ὁ δὲ ματαιόφρων Πλήθων μόνον διασύραι βουλόμενος τὰ ἡμέτερα, αὐτὴν τὴν τοῦ Ἑδαγγελίου ῥῆσιν γυμνὴν λαμβάνων εἰς τούναντιόν οἴεται ἀπάγειν τὸν λόγον λυσοῶν ἀκρατῶς κατὰ τῆς ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν θεοσοφίας. Καὶ ἀπλῶς δὲ εἰπεῖν ὅλον τὸ τοιοῦτον σύγγραμμα καθ' ἡμῶν ὑποούτως συντεταγῶς φαίνεται, ὄπερ ἡ σαθρότης τε καὶ παχύτης δὴλη παντὶ τῷ λογικῆς εὐμοιροῦντι παιδαίᾳ ἀμηγέτη καθέστηκε, τοῖς δὲ κατ' ἐκείνων, καὶ μάλιστα τοῖς ἐκείνου ἀλόγως τε καὶ κτηνωδῶς, μάλλον δὲ καὶ ἀνδραποδωδῶς παρεπομένοις διέξεν ἀντιλέγειν. *Conspice namque, quæso, impiissimum Gemistum in suo commentario judicem semetipsum constituentem in rebus quarum exquisitam comprehensionem plane nullam possidet. Hic latenter Christianam sapientiam contemptimque lacescit, Gentilium execrandam doctrinam conficcionem quasi dogma hominibus propinare contendit. Quorum facultates, ait, diversæ sunt, ea essentia quoque diversa sunt. Et: Mente captus Pleho tantum nostra contemnens, ac ludibrio afficere volens, ipsum Evangelii dictum nudum arripiens in contrarium rapere sermonem opinatur, effuse furens contra Christianorum divinam sapientiam; et, ut verbo dicam, totum commentarium contra nos subdole videtur scripsisse, cujus imbecillitas et hebetudo cuilibet logica doctrina imbuto perspecta est; sequacibus vero illius, et iis qui sine ratione, bestiarum in modum, imo servorum dicta sequuntur, contra aliquid arponere judicabitur.* Liber prostat ms. in bibl. Vaticana, Augustana, Ambrosiana, et alibi. (ALLAT.) De codd. Vatic. aliisque, V. quos citat Montfauc. *Bibl. Biblioth. mss. in d. voc. Gemistus et Georgius Gemistus.* De cod. bibl. Augustan. V. Reiser *Indic. mss. bibl. August.* pag. 90. — Paris. in bibl. publ. cod. 949, n. 6, 2045, n. 2 — Mosquæ, in bibl. synod. cod. 311, Gemisti πρὸς τὸ ὑπὲρ τοῦ λατινικοῦ δόγματος βιβλίον, inc. Τὸ ὑπὲρ Λατίνων. V. Matthæi *Notit. codd. Gr. Mosq.* p. 204, n. 44. Idem Matriti, in bibl. Reg. col. 115, n. 128, et ascripta Constantini Lascaris nota docet, scriptum esse contra Argyropuli librum *De Latinorum dogmate* (de quo vide supra, vol. XI, p. 464 sq.). V. Iriart. *Cat. codd. Gr. Matrit.* p. 459; et Taurini, in bibl. Reg. cod. 161. V. *Cat. codd. Gr. Taur.* p. 245. — Florent., in bibl. Laurent. 18, n. 8, plut. 56, est liber, a Fabricio in nota ad initium hujus memorus, at in scriptis: *Gemisti πρὸς τὸ ὑπὲρ Λατίνων τοῦ Νικαίας βιβλίου, καὶ τοῦ Νικαίας ἀπολογίας καὶ τοῦ αὐτοῦ Πλήθωνος ἐπὶ τῷ τέλει ἀντιρῆσις: Adversus librum Nicæni pro Latinis, cum ejusdem Nicæni responsionibus, et in fine ipsiusmet Plethonis contradictio.* Incip. Τὸ ὑπὲρ Λατίνων βιβλίον, τὸ ἐξ ἡμᾶς ἔχον, ἀρχεται μὲν τοῦ τῆ σφετέρᾳ ἀμύνειν ὀδῆ. Nicæni apologia s. responsiones ad marginaem sunt ascriptæ. V. Bandin. *Cat. codd. Gr. Laurent. II,* pag. 318. (HALL.)

25. Ejusdem varia asservari dicuntur in bibliotheca Augustana; index manuscriptus [V. Reiser *Indic. cit. pag. 85*] Veneta S. Marci, quæ fuit Bessarionis, scam. 32, num. 22 [V. supra ad n. 2 et 8.] et Neapoli in cænobio Augustinianorum Sancti Joannis de Carbonaria [V. supra ad vol. V, p. 797, n. 22, et Montfauc. *Diar. Ital. p. 311*]; Ambrosiana, *Prosphonemeticus* (h) qui an idem, vel diversus cum aliquo ex supra recensitis sit, ignoro.

26. Aliquando versibus etiam lusisse, dignis illis quidem tanto philosopho, sed paucis admodum, tradit Lilius Gyraldus, dialogo 2, de poctis sui temporis. Summa senectute confectus, tanquam qui centum annos natus, si Trapezuntio (i) credimus, obiit. Funus illi satis amplum oratione encomiastica Hermonymus Charitonymus, et Gregorius monachus fecere. Utraque in Augustana bibliotheca exstat. [V. Reiser. *Ind. cit. p. 90.*] Reliqui Demetrium et Andronicum, filios, ut ex epistola ab eodem (j) post Plethonis obitum amico Bessarione cardinale inedita adhuc manifestum sit. [Exstat hæc epistola Vindob. in cod. Cæs. 276, n. 9, et 257, n. 1. V. Lambec. v, p. 367 et 462, Kollar.; et Venetiis in bibl. Marc. cod. 353, v. *Cat. codd. Gr. Marc. pag. 152*, cum primis ei. Morell. in bibl. ms. Gr. et Lat. p. 212; qui quoniam docuit, in hac Allatii editione omnia esse corruptissima, nolui epistolam illam Bessarionis uti Allatius eam ediderat, h. l. repetere. HALL.] In calce epistolæ distichon ac tetrastichon in eundem Gemistum addebatur, ineultum utrumque, barbarum, nullo numero confectum; indicium tamen animi, quæne fraudemus, utut est, utrumque hic exscribens. Non omnia possumus omnes:

Γατὰν σῶματι, ψυχῆ δ' ἄστρα Γεώργιος, ἴσχει.
Παντοῖης σοφίης σεμνότετον τέμενος

Terram corpore, animo stellas Georgius possidet, universæ sapientiæ venerabilissimum templum. Et,

(g) Apud Crusium, in *Turco-Græcia*, p. 146.

(h) Fuit jam supra, p. 386. [p. 95.]

(i) Libro III, comparat. Platonis et Aristot. Cui adde, quod magistratum in Peloponneso gerere et admodum senem esse Plethonem scribit ann. 1141.

Franciscus Philelphus libro v, *Epist. ad Saxolum Pratensem*.

(j) Hæc Bessarionis epistola exstat etiam in Allatii lib. III, *De consensu*, c. 3, p. 937.

Πολλοὺς μὲν φύσιν ἀνέρας θεοειδίας Ἑλλάς
 Προύχοντας σοφίῃ, τῇ τε ἄλλῃ ἀρετῇ,
 Ἀλλὰ Γεμιστὸς ὅσον Φαέθων ἀστέρων παραλλάσσει
 Τόσπον τῶν ἄλλων ἀμφοτέρου κρατεῖ.

Multos quidem procreavit homines Deo similes Græcia, sapientia atque alia virtute eximios. Sed Gemistus, quantum Phaethon stellis superior est, tantum alios in utroque vincit.

NOTITIA ALTERA

GALLICE ADORNATA

Ex viri clarissimi D. Alexandri Præfatione ad Plethonem De legibus, passim.

George Gémistus, plus connu depuis sous le nom de Pléthon, naquit à Constantinople (1) vers 1355 (2), d'une famille qui ne manquait pas, dit-on, d'illustration (3). On ignore les causes qui l'obligèrent de quitter cette ville. Nous savons seulement qu'à une époque mal déterminée de sa vie, probablement vers la fin de sa jeunesse, il dut chercher un asile à Andrinople, alors capitale de l'empire ottoman : il s'y attacha à un certain juif Elisée, très-influent auprès de la Sublime-Porte, lequel s'occupait de sciences occultes, et finit par être brûlé vif (4). C'est sans doute après la disgrâce et la mort de ce juif qu'il transporta sa résidence en Morée, où il s'établit à Mizithra, l'ancienne Sparte, chef-lieu dans ce temps-là d'une principauté grecque sous le gouvernement d'un des Paléologues. Il y passa presque tout le reste de sa vie, occupé de littérature et de philosophie, dont il semble qu'il tenait école, et investi, au moins dans les derniers temps, de hautes fonctions judiciaires (5).

On peut assigner aux commencements de cette époque son traité *des Vertus* (6), où règne une doctrine saine, étrangère aux idées de sa vieillesse ; peut-être aussi un autre ouvrage cité de lui, mais que nous n'avons pu nous procurer : *Preuves physiques (ou naturelles) de l'existence de Dieu* (7), et la *Prière au Dieu unique* (8).

C'est encore ici que nous placerions, mais sans nous renfermer dans des limites bien précises, la plupart de ses ouvrages historiques, géographiques et astronomiques (9). Ces

(1) Bessarion, qui avait vécu longtemps dans son intimité, l'appelle formellement *Plethon Constantinopolitanus*, dans le début de son traité *De Natura et arte*. Les titres des manuscrits de ses ouvrages et les mémoires du temps le désignent souvent par l'épithète de Byzantin, Πλήθωνος τοῦ Βυζαντίου.

(2) On n'arrive à cette date qu'approximativement, en combinant l'époque probable de sa mort avec l'âge presque centenaire qu'on lui attribue ; nous y reviendrons.

(3) Οὕτω γένους ἔχων, dit avec emphase son panégyriste Grégoire le Moine.

(4) Ces détails ne nous sont connus que par la lettre de Gennadius à Joseph l'Exarque, que nous aurons souvent occasion de citer. Nous disons qu'il fut obligé de quitter Constantinople ; c'est bien là ce qu'indiquent les mots φυγῶν τὴν πατρίδα. Quant à la ville, où il se réfugia, et où était cette cour barbare, τῇ τῶν βαρβάρων αὐλῇ, ce ne peut être qu'Andrinople, résidence ordinaire des sultans depuis 1366, quoique le siège officiel de l'empire n'y ait été définitivement transféré de Broussa (l'ancienne Pruse) qu'assez longtemps après (Piranza, livre I, ch. 30). Sur le juif Elisée, nous n'avons trouvé nulle part aucun renseignement.

(5) Cf. not. 1 col. 801, infra.

(6) Ce traité a été imprimé plusieurs fois, et on en a fait deux traductions latines. Nous avons eu entre les mains deux éditions de Bâle, 1552 et 1586, in-8°, avec la traduction d'Adolphe Occo. C'est toujours la grande division classique en quatre vertus principales avec les sous-divisions. Comme il est révisé à la manière d'Aristote plutôt que de

Platon, nous le croyons un des premiers ouvrages de l'auteur.

(7) Περὶ Θεοῦ φυσικὰ ἀποδείξεις, titre cité par Allatius, de *Georgiis*, dans Fabricius, tom. XII, pag. 96, éd. Harl., avec les premiers mots de l'ouvrage : Πᾶν τὸ ἐν ἐνεργείᾳ, x. τ. λ. Nous trouvons un autre traité du même genre indiqué dans un autre catalogue donné par Fabricius, tom. V, p. 797, même éd., sous ce titre : Περὶ τοῦ ὄντος ἐπωνυμίας. Mais ces morceaux pourraient se rapporter aussi à une époque plus avancée de la vie de leur auteur, à celle de sa controverse sur le platonisme. Ne les ayant pas vus, nous sommes réduits à de simples conjectures.

(8) Il est curieux de comparer cette prière, encore chrétienne et orthodoxe, avec les hymnes païens du traité des Lois.

(9) Le plus connu de ces ouvrages est l'Histoire de la Grèce après la bataille de Mantinée (depuis la mort d'Epaminondas jusqu'à celle de Philippe), imprimée à Venise en 1503, à la suite du Xénophon des Aldes, et plusieurs fois depuis, morceau estimable, composé principalement avec les matériaux fournis par Diodore et par Plutarque. On peut citer comme des ouvrages les extraits d'auteurs anciens simplement copiés ou abrégés par Pléthon, tels que les extraits de Xénophon, de Polybe, de Diodore, d'Arrien, de Procope, de Zonaras, pour l'histoire ; de Strabon et de Ptolémée pour la géographie ; de ce dernier pour l'astronomie ; de Théophraste pour l'histoire nat. ; d'Aristote et d'Aristide Quint, pour la rythmique. Mais il existe en outre quelques traités sortis de la plume même de Pléthon, traités de philosophie, de rhétorique, de géographie, d'astronomie,

livres, pour la plupart simples compilations, témoignent d'une érudition laborieuse plutôt que d'une grande force de conception. Mais le génie qui conçoit et qui crée n'était pas à cette époque une condition nécessaire pour se faire admirer, surtout en Grèce, dans ce pays tombé en dissolution, où les restes d'une littérature morte étaient abandonnés aux grammairiens et aux théologiens. D'ailleurs les qualités réelles de Gémistus, son instruction étendue dans tous les genres, sa profonde connaissance de l'antiquité classique, l'élégance même de son style, quoique un peu factice, et cette fleur d'atticisme dont il faisait parade, genre d'agrément si recherché des Grecs du Bas-Empire, suffirent pour expliquer la grande réputation qu'il obtint parmi ses compatriotes.

Il l'augmenta par quelques ouvrages qui annonçaient la direction de son esprit vers les idées politiques. Ainsi, vers l'an 1415, on le voit adresser un *mémoire* à l'empereur Manuel, et un *autre* au prince Théodore (le jeune), fils de l'empereur et nouveau despote de Morée, sur les affaires du Péloponèse (1), c'est-à-dire, sur l'organisation intérieure de ce pays. Il y trace d'une main ferme des plans hardis de réforme plutôt sociale qu'administrative, et ne craint pas de s'offrir lui-même pour les mettre à exécution. Un autre *mémoire* au même empereur sur les fortifications de l'Isthme (2) doit être à peu près de la même date, ainsi qu'un *développement admiratif et emphatique* de l'oraison funèbre prononcée par ce prince en l'honneur de son frère, éloge d'un éloge, rhétorique sur rhétorique, où l'orateur ne cherche même pas à déguiser le courtisan (3).

Comme littérateur, comme érudit, comme savant, sa supériorité sur la plupart de ses contemporains était incontestable; et c'est à tous ces titres qu'il eut l'honneur de compter parmi ses disciples l'illustre Bessarion. Ce grand homme, dont rien n'annonçait alors la haute destinée, jeune encore et n'ayant d'autre ambition que celle de se préparer à l'état monastique, était venu se fixer dans un couvent de Morée. Il fut heureux, comme nous l'apprend son panégyriste Platina (4), de pouvoir y profiter des leçons d'un maître si habile. Nous trouvons donc Pléthon à cette époque, c'est-à-dire, vers l'an 1420, en pleine possession de sa renommée, quoiqu'il eût dépassé la maturité de l'âge, sinon encore du talent; il devait avoir plus de soixante ans. Hâtons-nous de dire, à la louange du maître et de l'élève, que ces

avons-le, même d'astrologie, les uns déjà imprimés, la plupart inédits et épars dans les bibliothèques: on peut consulter à leur sujet Allatius, de *Georgiis*, déjà cité: Fabricius avec les notes de Harles, Bibl. gr., tom. VIII, p. 80, et tom. XII, p. 87 seqq.; les catalogues des grandes bibliothèques, notamment de celle de Saint-Marc à Venise, par Morelli, p. 245 sqq. et 269 sqq.; Kollarins, de *cod. mss. Georgii Gemisti operum*, dans le supplément de Lambécinus, pag. 553 sqq. Un petit morceau que nous trouvons indiqué par M. Miller, n.º 379 de son catalogue, parmi les mss. perdus de l'Escurial sous ce titre: « Oraison funèbre des guerriers morts dans le Péloponèse, par Gémistus Pléthon, » n'était sans doute qu'un extrait de Thucydide, copié et peut-être commenté par Pléthon: il rentrerait ainsi dans la classe de ses compilations historiques. Quant à ses travaux sur Zoroastre, nous aurons occasion d'en parler plus tard.

(1) Ces deux Mémoires, dont le premier se trouve manuscrit à la Biblioth. de Paris dans le n.º 66 (suppl.), parurent à la suite des Eclogues de Stobée, édit. de Canter, Anvers, 1573, in-fol.; ils n'ont pas été réimprimés. Au commencement du premier, Gémistus félicite l'empereur d'avoir enfin reconquis par la valeur de ses fils tout le Péloponèse. Cela ne peut s'entendre que de la soumission des derniers seigneurs italiens et catalans de l'Achaïe (Ducas, chap. 20, p. 102, éd. Bonn), fait qui se rapporte au dernier voyage de l'empereur Manuel en Morée, l'an 1415, après la mort de son frère Théodore, pour y consolider sur le trône de cette principauté son propre fils, Théodore le jeune (Ducas, *ibid.*). En effet, il ne resta plus dès lors aux étrangers que les villes de Clarence en Elide et de Patras en Achaïe, qui devaient être recouvrées par les Grecs sous le règne suivant (Chalcocondyl., liv. V, p. 240, éd. Bonn). C'est encore dans ce voyage que l'empereur acheva de fortifier l'Isthme de Corinthe, et il en est beaucoup question dans les deux Mémoires de Pléthon, qu'il ne faut pas pour cela confondre avec le troisième Mémoire, dont on va parler.

(2) Ce morceau, encore inédit, se trouve manuscrit dans la bibliothèque de Florence, cod. xxxiii, n.º 6 du catalogue de Bandini, et dans celle de Vienne, cod. xc, n.º 4 du catalogue de Lambécinus. Quant à sa date, elle est marquée par son sujet. Les fortifications de l'Isthme, commencées par ordre de l'empereur Manuel, en 1405 (Phranza, livr. I, ch. 35), furent terminées sous ses yeux en 1415 (Chalcocondyl., livr. IV, p. 183 seqq., éd. Bonn): or il semble que ce Mémoire dut être adressé à l'empereur avec les deux précédents ou peu de temps après. Voir la note précédente.

(3) C'est, en effet pendant ce voyage de 1415 que l'empereur Manuel prononça l'oraison funèbre de son frère (Chalcocond., liv. IV, p. 216), et que Pléthon put songer à faire l'éloge de ce discours. L'un et l'autre morceau sont imprimés dans l'*Auctarium novum Biblioth. Patr.*, t. II, pag. 4057.

(4) Platina. *Paneg. in laudem Bessarionis*, avec les Vies des Papes, Leipz. 1512, in-8º, p. 2 sq.: « Postremo autem, ne aliquid tanto ingenio deesset, Platonem (leg. Plethonem) quem alii Gemisto (leg. Gemiston) vocant, doctissimum præceptorem et quem omnes secundum a Platone vocant, in Peloponneso, quo se contulerat doctrinæ causa, natus, mathematicis accurate imbutur. » Ce mot *natus* semble opposé à l'opinion de ceux qui ont écrit, comme Tiraboschi, t. VI, livre II, ch. 2, § 13, que Bessarion était venu tout exprès en Morée pour y prendre des leçons de Gémistus. Il y vint peut-être sans autre but que d'y faire l'apprentissage de la vie religieuse sous la direction de Dosithée, évêque de Sparte, qui bientôt, reconnaissant ses dispositions merveilleuses, les tourna vers la littérature et les sciences (Platina, *l. cit.*). Au reste, si l'on veut des détails curieux sur le séjour de Bessarion en Morée, et sur l'extrême pauvreté de ce grand homme au début de sa vie, il faut les chercher dans un discours que lui prête Syropoulos, sect. v, c. 11.

rappports laissèrent dans l'âme de Bessarion l'impression d'une reconnaissance profonde et durable. Plus tard, malgré l'élévation de sa fortune et les exigences politiques de sa position, il ne cessa point d'avouer le sage de Sparte pour son maître (1) et d'entretenir avec lui une correspondance philosophique : vivant, il l'avait honoré de ses respects, il les lui continua même après sa mort (2), et il protégea sa mémoire contre les attaques de ses ennemis.

En 1428, Gémistus reçut un autre grand hommage. L'empereur Jean Paléologue, voyageant en Morée, le consulta (3) sur la plus importante affaire politique qui occupât les esprits de ce temps, celle de la réunion des deux Eglises. On sait que la cour de Constantinople, impuissante désormais à se défendre par elle-même contre les envahissements toujours croissants de la puissance musulmane, n'attendait plus de secours que du côté de l'Occident ; mais la protection des Latins devait s'acheter au prix d'une conversion, et ce prix ne pouvait être débattu que dans un concile. L'empereur avait envoyé des ambassadeurs en Italie pour négocier la convocation d'un concile général, où lui-même assisterait avec les chefs de son clergé. Gémistus, sans approuver ce projet, convint que l'on pourrait cependant, à force de prudence et d'habileté, en retirer quelques-uns des fruits qu'on en espérait. Mais il dissuada l'empereur de livrer l'Eglise grecque à la merci de l'Eglise latine en les réunissant toutes deux dans une même assemblée sans avoir bien stipulé auparavant la manière de compter les voix, et sans avoir assuré aux deux parties une égale influence dans les délibérations : conseil excellent, s'il eût été praticable ! Nous croyons que dans l'esprit de Pléthon il cachait une opinion bien arrêtée sur l'impossibilité absolue de toute tentative de réconciliation.

Au concile, il fit partie de la commission des six membres (4) choisis parmi les Grecs et chargés de soutenir pour eux la discussion, c'est-à-dire seulement, de préparer le travail de chaque session, d'y assister au nom de leur Eglise et d'y apporter le tribut de leurs lumières ; car le droit de parler en assemblée générale était réservé spécialement à deux d'entre eux en leur qualité d'évêques, Bessarion de Nicée et Isidore de Russie. L'empereur l'avait expressément voulu ainsi (5), soit respect des règles canoniques, soit instinct des convenances, soit précaution contre la théologie toujours un peu suspecte des docteurs laïques. Nous voyons cependant Gémistus prendre une fois la parole dans le concile, peut-être par forme de simple observation, et clore une des sessions (6) par une remarque fort judicieuse. Singulier contraste de son rôle officiel avec ses sentiments personnels, s'il est vrai qu'à Florence même, pendant la durée du concile, il tenait le propos qu'on lui prête : « qu'avant peu d'années une seule religion serait enseignée partout et universellement adoptée, religion qui ne serait ni celle du Christ, ni celle de Mahomet, mais une autre peu différente de celle des anciens Grecs (7) » Ici ce n'est plus Gennadius, c'est un adversaire, et, il faut le dire, un violent ennemi, George de Trébizonde, qui lui attribue ce langage, attestant l'avoir entendu lui-même : témoignage suspect, croyable pourtant, quand on le rapproche de l'extrême licence d'opinions qui régnait alors, et de tout ce que nous savons et saurons plus tard des idées religieuses de notre auteur.

Avec une telle disposition d'esprit, on peut deviner comment il employa son séjour en Italie. Hors sa participation nécessaire aux travaux du concile et les conseils auxquels il était souvent appelé (8), nous croyons qu'il s'occupa beaucoup moins des affaires de son Eglise que du soin de sa propre réputation. Il était fort lancé dans la société des gens de lettres et des gens du monde (9), fort avant surtout dans la faveur de Cosme de Médicis (10)

(1) Βησαρυίων καρδινάλιος τῷ σοφῷ καὶ διδασκάλῳ Γεωργίῳ τῷ Γεμιστῷ, en tête d'une de ses lettres philosophiques.

(2) Voir sa lettre aux enfants de Pléthon pour les consoler de la mort de leur père, et celle qu'il écrivit à Nicolas Segondin sur le même sujet.

(3) C'est Pléthon lui-même qui raconte ce fait dans Syropule, sect. vi, chap. 10. A la vérité, il le fait remonter à douze ans (on était alors en 1438) ; mais sa mémoire le trompe, c'est dix ans qu'il devait dire. Le voyage de l'empereur Jean en Morée eut lieu un an et demi après son avènement au trône. Il partit le 26 décembre 1427 (Phranza, liv. II, chap. 1), et il était de retour à Constantinople vers la fin de 1428 (même livre, ch. 2).

(4) Syropule, sect. vi, chap. 13.

(5) *Ibid.*, fin du chapitre.

(6) Syropule, sect. vi, chap. 19. Ce fut dans la session du 14 octobre 1438, la troisième, selon le calcul de Syropule. Cependant les actes du concile, soit grecs, soit latins, ne font aucune mention de l'observation de Gémistus, ce qui lui ôte son caractère officiel, mais non son importance.

(7) George de Trébizonde, *Compar. Plat. et Arist.*

chap. avant-dernier : « Audivi ego ipsum Florentiæ (venit enim ad concilium cum Græcis) asserentem unam eandemque religionem uno animo, una mente, una prædicatione, universum orbem paucis post annis esse suscepturum. Cumque rogassem, Christine an Machumeti? Neutram, inquit, sed non a gentilitate differentem... Percepi etiam a nonnullis Græcis qui ex Peloponneso huc profugerunt, palam dixisse ipsum, anteaquam mortem obiisset jam fere triennio, non multis annis post mortem suam et Machumetum et Christum lapsurum iri, et veram in omnes orbis oras veritatem perfulsuram. »

(8) Syropule, *passim*, et notamment sect. VII, ch. 8 ; sect. VIII, ch. 17 ; sect. IX, ch. 6.

(9) Gennadius le lui reprochait, dans sa réponse en faveur d'Aristote, pag. 55 de l'édition de M. Gass, s'en fait gloire dans sa réplique, et lui-même « Il ne te manquait, lui dit-il, que d'envelopper ainsi dans tes calomnies des hommes beaucoup plus savants que toi... Nous savons bien que, pendant ton séjour en Italie, tu as toujours évité leur société »

(10) Tiraboschi, t. VI, *loc. cit.*

à qui il expliquait la philosophie de Platon, toute neuve encore pour les oreilles italiennes. Telle fut l'impression de ces entretiens, que Médicis, au rapport de Ficin (1), conçut dès lors le projet, plus tard réalisé, de son académie platonicienne. Enfin ce fut dans ce temps qu'à la demande de plusieurs personnes et probablement de Médicis lui-même, il composa son petit traité *sur les Différences entre les doctrines d'Aristote et celles de Platon* (2), premier signal de la controverse entre les deux écoles, et du mouvement qui devait ébranler d'abord et, deux siècles après, renverser la scolastique du moyen âge.

Est-ce alors, ou seulement à son retour en Grèce, que, dans son enthousiasme classique il imagina de quitter son nom de Gémistus pour celui de *Pléthon*, qui en grec signifie la même chose? Il y trouvait deux avantages: d'abord le nouveau nom sonnait mieux à une oreille attique (3), ensuite il ressemblait à celui de Platon (4). C'était une petitesse; on la lui passa dans un temps où ces changements commençaient à devenir ordinaires (5). Ce nom, adopté d'enthousiasme par ses disciples et ses admirateurs, fit presque aussitôt oublier l'autre. Ses ennemis seuls en rirent ou le parodièrent (6); quelques-uns eurent la faiblesse de s'en indigner, comme d'un pas de plus vers le paganisme (7).

société, sans doute pour ne pas laisser surprendre le secret de son ignorance... Mais moi je les ai fréquentés, je les ai connus, et j'ai pu me faire une idée de leurs opinions philosophiques. » Il nomme ensuite quelques-uns de ces hommes, et entre autres Pomponius Lætus, un des hommes les plus savants et des esprits les plus aventureux de son temps, un véritable païen du quinzième siècle, qui se vantait devant les Papes eux-mêmes de vouloir défaire l'œuvre du Christ. Or, ce Pomponius Lætus ou Sabinus n'est autre que Pierre de Calabre (a) dont Pléthon fait l'éloge dans sa réplique à Gennadius au sujet d'Aristote (b). Syropule, sect. v, ch. 2, nous le représente d'abord chez les cardinaux, au grand scandale des Grecs schismatiques, et parlant philosophie à table.

(1) Dans la préface de sa traduction de Plotin, Flor., 1492, fol. : « Magnus Cosmus, senatus consulto patriæ Pater, quo tempore concilium inter Græcos atque Latinos sub Eugenio pontif. Florentiæ tractabatur, philosophum Græcum nomine Gemistum, cognomine Plathonem, quasi Platonem alterum, de meritis Platonici disputantem frequenter audivit. E cujus ore fervente sic affatus est protinus, ut inde academiam quandam alta mente conceperit, hanc oportuno primo tempore pariturus. Deinde cum conceptum tantum magnus ille Medices parturiret, me electissimi medici sui filium, adhuc puerum, tanto operi destinavit, » etc.

(2) Le titre est : Περὶ τῶν Ἀριστοτέλης πρὸς Πλάτωνα διαφέρεται. Ce petit ouvrage, imprimé plusieurs fois dans le seizième siècle (voir Fabricius, t. XII, p. 89, éd. Harles), est devenu fort rare. Comme il marque une époque, il a un grand intérêt pour les personnes qui s'occupent de l'histoire de la philosophie, et mériterait d'être réimprimé avec les pièces principales de la controverse entre Pléthon, Bessarion, Gennadius et quelques autres Grecs de ce temps-là, ce que M. W. Gass aurait bien dû faire dans son ouvrage : *Gennadius und Pletho*, déjà plusieurs fois cité, où il a publié des pièces moins importantes. Celle-ci est capitale, parce qu'elle fut l'origine de toute la querelle. La date en est certaine : Pléthon la composa à Florence, étant malade, comme il nous l'apprend dans sa réplique à Gennadius, p. 115, éd. Gass. On ne peut, au reste, mieux faire que de consulter, sur cette guerre philosophique, l'important mémoire de

Boivin le jeune. (*Mém. de l'acad.* t. II, p. 775). Bien que ce sujet ait été traité ou au moins effleuré par tous ceux qui ont écrit sur l'histoire de la philosophie ou sur celle de la renaissance, principalement en Allemagne et en Italie, nous ne voyons pas qu'ils aient beaucoup ajouté au travail de l'académicien français.

(3) Le mot Γεμιστός, rempli, n'est pas attique; le premier exemple qu'on en cite est d'Athénée, qui l'emploie comme terme de cuisine, dans le sens de *farci*. Γεμιστός lui-même, quoique employé par Eschyle et par Euripide, et fort commun dans les écrits postérieurs, semble d'un atticisme suspect; il pêche contre l'analogie, qui voudrait γουλιώ. Au contraire πλήθω, dans le sens passif, et son participe πλήθων, sont d'un usage ancien et poétique.

(4) « Plathonem quasi Platonem alterum. » Ficin, *loc. cit.*

(5) La manie de quitter un nom d'origine barbare pour en prendre un plus classique, ordinairement de même signification, commençait à se répandre en Italie, du temps de Pléthon. C'est à tort que quelques-uns ont fait honneur de cette invention à Pomponius Lætus; il est vrai qu'il y tenait plus que personne, et qu'il en avait fait une loi dans sa petite académie romaine. A mesure que l'édition gagnait du terrain, cette mode se propagea d'Italie en France, et surtout en Allemagne, où elle dura plus qu'ailleurs.

(6) Dans un manuscrit de Pléthon, Biblioth. de Vicence, n° XII, tom. VII du catalogue de Lambecius, en marge du titre : Τοῦ σοφωτάτου Γεωργίου τοῦ Γεμιστοῦ, περὶ Εἰμαρμένης, une main ennemie a ajouté cette note : Θαυμαστόν· ὅμαι δὲ τοῦτον εἶναι καὶ Πλινθῶτον καὶ Πλήθωνα.

(7) Matthieu Camarotte, dans son ouvrage contre Pléthon sur le Destin, au commencement du liv. I, prétend que ce sont les démons qui ont suggéré à notre auteur l'idée de prendre ce nouveau nom comme plus païen : Ἐφ' ὧν, ὡς εἶκός, καὶ Πλήθων, ἑλληνικώτερον ὄθηθεν, ἐκ Γεμιστοῦ τὴν ἀρχὴν ὀνομασθῆναι δεῖδραται. Manuel Holobolus, dans sa réfutation inédite du traité de Pléthon sur le Saint-Esprit, citée par Allatius, de *Georgius*, dans Fabric., tom. XII, p. 85, éd. Harl. : Ὡς τῆ τοῦ Πλάτωνος λογικουθεῖς ἦθη ψυχῆ, καὶ ἀντὶ Γεμιστοῦ Πλήθωνα ἑαυτὸν κεκληκώς. George de Trébizonde,

(a) L'identité de Pierre de Calabre avec Pomponius Lætus ou Sabinus ne saurait être douteuse. Elle est reconnue par Thomas Blount, par Baillet, par Apostolo Zeno, et aujourd'hui par tous les savants. Ce bâtard de l'illustre maison de Sanseverini, né à Amendolara, dans la haute Calabre, s'obstina toujours, par une noble fierté, à refuser la reconnaissance tardive de sa famille naturelle. Il ne pouvait donc guère porter dans sa jeunesse que son nom de baptême et le nom de son pays. Les noms latins qu'il adopta plus tardivement en partie à la mode de son temps, en partie à ses opinions païennes : c'était ce qu'il appelait se débaptiser. Sur les projets et les propos de Pomponius Lætus, tous les biographes sont d'accord; mais peut-être ont-ils adopté trop légèrement beaucoup d'anecdotes à ce sujet; voir Chaufré, suppl. de Bayle, et les sources qu'il indique.

(b) Τοῦτο μὲν γὰρ Ἡέτορος ὁ Κλαυδῆς, κ. τ. λ., infra, col. 982 B.

Pléthon, après le concile, retourna en Grèce, et sans doute immédiatement à Mizithra, où Filelfe nous le montre, en 1444, dans l'exercice de sa magistrature (1). On ne peut douter que, dans l'ivresse de ses succès d'Italie, il n'ait repris alors avec plus d'ardeur et de suite son grand ouvrage de la *Législation* ou des *Lois*, destiné, selon lui, à produire dans le monde une révolution morale et religieuse. Certes, c'était alors ou jamais, à un âge où il ne reste plus guère d'avenir que dans la postérité, le moment de mettre la dernière main à ce livre qui, dans sa pensée, devait consacrer sa gloire et assurer le triomphe de ses opinions. Mais nous le voyons interrompu dans ce travail par d'autres occupations, et surtout par les attaques que lui attira sa levée de boucliers contre Aristote. Boivin le jeune (2) remarque avec raison que la dispute sur Aristote s'émut d'abord entre les Grecs seuls, et que les Italiens n'y prirent aucune part, trop peu familiers alors avec les doctrines de Platon, dont les ouvrages récemment importés en Occident n'étaient pas encore traduits (3).

A partir de cette controverse, nous n'entendons presque plus parler de Pléthon : seulement en 1450 il composa une courte oraison funèbre en l'honneur de l'impératrice douairière Hélène, veuve de l'empereur Manuel (4), comme en 1433 il en avait composé une en l'honneur de la princesse Cléopa, femme de Théodore le jeune (5). Son dernier opuscule parait être le petit compliment qu'il adressa sans doute aussi vers l'an 1450 au prince Démétrius, nouveau despote de Sparte, sur sa réconciliation avec son frère Thomas, despote d'Achaïe (6).

Compar. Plat. et Aristot., chapitre déjà cité : « Is vulgo Gemistus, a se ipso Pletho est agnominatus... credo, ut se facile de caelo lapsum crederemus, et citius doctrinam et legem ejus susciperemus. »

(1) Lettres de Filelfe, liv. V, fol. lvij, édition de Paris, 1503 : « Franciscus Philadelphus Saxolo Praten-si salutem. De tua in Peloponnesum, quam instituisti, profectioe, accipe sententiam meam. Fuit olim Peloponnesus in universa Græcia et viris et opibus pollens, nunc iis vacua prorsus. Nam propter continuas barbarorum incursiones, incolarumque ignaviam, adeo est bonis exinanita omnibus, ut præter unum Georgium Gemystum (sic), virum certe et doctum et gravem et disertum, nihil invenias dignum laude. Principes enim illi Palæologi, ipsi quoque inopia pressi, vel suis sunt ridiculo ac prædæ. Itaque, præter unum Gemystum, cætera illic omnia commiserationis sunt plena. Acerdit quod lingua etiam ipsa aëleo est depravata, ut nihil omnino sapiat præcæ illius et eloquentissimæ Græciæ. Mores vero barbaria omni barbariores. Quare, si me audias, non Peloponnesus tibi, sed Thracia, hoc est, nova Roma Constantinopolis petenda est. Illic enim et viri eruditi sunt nonnulli, et culti mores, et sermo etiam nitidus. Quod eo magis tibi faciendum censeo, quod nesciam quanta sit tibi Georgii Gemysti futura copia, si Peloponnesum petieris : est enim jam admodum senex, quique magistratum gerit nescio quem. Cæterum Constantinopolim petiturus, poteris, si videbitur, ad virum ex illinc tantisper divertere, donec præsens ipse coramque dijudices et regionem et viros. Vale. Ex Mediolano, vi idus junias MCCCXLI. »

(2) Mémoire déjà cité : Acad. des Inscript. t. II, p. 776.

(3) Pétrarque et quelques autres littérateurs du siècle précédent, ainsi que le remarque Tiraboschi, tom. VI, loc. cit., ne furent pas étrangers à la philosophie de Platon ; mais ils ne la connaissaient guère que par l'intermédiaire des anciens auteurs latins. Le procès entre Aristote et Platon n'avait donc pu jusque-là être jugé en Italie, faute de pièces suffisantes. C'est ce qui résulte du passage formel de Pléthon dans sa réplique à Gennadius (infra col. 982) : Πώς οὖν οἱ μῆτε ἱκανῶς Ἀριστοτέλους συνιέντες, Πλάτωνος δὲ καὶ τῶν Πλάτωνος λόγων παντάπασι ἀπειροί, ... δίκαιοι ἂν εἴεν τοῦ ἀνδρῶν τούτων χριταί ; C'est aussi la remarque de George de Trébizonde, *Compar. Plat. et Aristot.* lib. I, cap. 2 : « Id latina oratione nunquam ferme alias (Plato enim Latinus non erat) com-

mode fieri potuit. Nunc vero, quoniam multa ejus in Romanam linguam translata volumina, etc. » Et encore dans ces nombreux volumes dont il parle, comprend-il probablement les douze livres de Pléthon sur les Lois et un ou deux dialogues traduits par lui-même.

(4) On y trouve quelques renseignements sur l'origine de cette princesse, qui eut de l'influence sous les deux règnes de son mari et de son fils. C'est à tort que les manuscrits de Phranza, livre III, § 1, en mentionnant sa mort, lui donnent le nom d'Irène : car on peut voir dans Du Cange, *Hist. byz. part. 1*, la gravure de son portrait authentique, où elle est représentée entourée de sa famille, avec son nom, Ἑλένη, très-lisiblement écrit. Du reste, tous les détails contenus dans le discours de Pléthon s'accordent parfaitement avec le titre qu'on lit dans le ms. de Paris 1760 : Τοῦ σοφωτάτου καὶ λογιωτάτου κυρ Γεωργίου τοῦ Γεμιστοῦ ἐπιτάφιος ἐπὶ τῇ βασιλίῳ Ἑλένῃ τῇ Παλαιολογίνῃ τῇ ἐκ τοῦ θελοῦ καὶ ἀγγελικοῦ σχήματος μετονομασθεῖσῃ Ὑπομονῇ μοναχῇ. Il faut donc se tenir en garde contre la confusion qui pourrait résulter d'un passage du même Phranza, liv. IV, § 23, sur la mort d'une autre Hélène Paléologue, également nommée en religion Hypomoné. Celle-ci était la fille du prince Thomas Paléologue, veuve du dernier empereur de Serbie, Phranz. II, § 19, et IV, § 1. Elle mourut au monastère de Sainte-Maure, en 1474 ; son éloge, par conséquent, n'aurait pu être prononcé par Pléthon. Le discours en l'honneur de son aïeule a été publié dans les *Anecdota* de MM. Mustoxidi et Schinas, à Venise, 1816, in-8. Nous n'avons pu nous procurer ce recueil. Mais le discours lui-même est conservé manuscrit à Paris, sous les nos 1760 et 903 ; seulement, dans le titre de cette dernière copie, il est attribué à Démétrius de Cydone.

(5) Italienne, fille d'un Malatesta, mariée au prince Théodore en 1419 (Ducas, ch. 20, pag. 100), morte en 1433 (Phranza, liv. II, ch. 10). L'oraison funèbre de cette princesse a été éditée par Fülleborn à Leipzig, 1793, in-8, avec celle de Bessarion par Michel Apostolius, en une petite brochure de quelques pages.

(6) Ce petit discours se trouve manuscrit dans plusieurs bibliothèques ; il est cité par Allatius de *Georgiis*, dans la Bibl. gr. de Fabricius. Nous l'avons trouvé à Paris, sous le n° 66 du supplément, et dans les ms. rapportés d'Athènes par M. Le Barbier. Le titre est, dans l'un : Γεωργίου Γεμιστοῦ προσφωνημάτων, et dans

Ces morceaux ont pressenti l'affaiblissement de l'âge. Cependant on peut croire que, jusqu'à la fin de sa vie, il ne cessa pas de travailler à son ouvrage sur les Lois, puisqu'il est certain que, même dans cette grande et prodigieuse vieillesse, il conserva toujours le libre usage de ses facultés (1).

Nous le voyons jusqu'à ses dernières années exercer paisiblement ses fonctions judiciaires à Mizithra, environné de la considération publique, objet d'une sorte de culte pour un cercle choisi de disciples qui se pressaient autour de lui. Il fut emporté par une courte maladie, laissant deux fils, à qui Bessarion écrivit pour les consoler. L'Église lui donna une tombe, et il fut honoré de plusieurs oraisons funèbres, dont deux nous sont parvenues (2).

L'année de sa mort est incertaine. Précéda-t-elle ou suivit-elle la chute de l'Empire? Car on sait qu'après la prise de Constantinople, la Morée, tributaire, mais non sujette des Turcs, conserva encore pendant quelques années ses princes Paléologues et une ombre d'existence nationale. Ainsi ce grand malheur, tout en affligeant la vieillesse de notre philosophe, n'eût rien changé à sa position, et ce que nous avons dit de ses dernières années s'explique dans l'une et l'autre hypothèse. Attachons-nous donc au seul document authentique que nous ayons (3) pour fixer le terme de sa vie. George de Trébizonde, dans son livre sur la comparaison de Platon et d'Aristote, dirigé en grande partie contre Pléthon, le fait mourir presque centenaire (4), trois ans avant l'époque où il écrivait. C'est cette époque qu'il s'agit d'établir.

Apostolo Zeno, dans ses curieuses recherches sur la biographie de quelques savants italiens de ce temps-là (5), suppose que l'ouvrage de George de Trébizonde fut écrit à Rome et devint la cause principale de la disgrâce qui lui fit quitter cette ville en 1453. Mais cela n'est pas possible: car dans une note autographe citée par Zeno lui-même, il attribue son malheur à une autre cause, à ses commentaires sur l'Almageste (6), et dans l'ouvrage même qui nous occupe, il fait allusion à des faits plus récents (7); il cite lui-même deux autres de ses écrits, composés notoirement à Naples pendant son exil (8); il se représente pauvre, infirme, persécuté, accablé de chagrin et de misère (9), ce qu'il n'eût point fait avant sa disgrâce, étant secrétaire du pape Nicolas V. Il résulte enfin

l'autre, celui d'Athènes: Τοῦ αὐτοῦ προσωνημάτων εἰς τὸν ἅγιον ἡμῶν αὐθέντην καὶ δεσπότην κύριον Δημήτριον Πλατωναίου τὸν Πορφυρογέννητον. Nous le croyons encore inédit. C'est vers la fin qu'on y parle de l'ambassade de Matthieu Asan, et de la joie que doit éprouver de cette issue pacifique le grand empereur de Constantinople (l'empereur Constantin), joie tempérée cependant par le regret de n'avoir pas mieux réglé tout d'abord le partage des principautés et fait à Démétrius une meilleure part. Voir Chalcocondyle, liv. VII, pag. 374, ed. Bonn., Phranz. liv. III, ch. 1.

(1) Ces détails et quelques-uns de ceux qui suivent sont empruntés aux deux oraisons funèbres dont nous allons parler.

(2) Par Jérôme Charitonyme et Grégoire le Moine. Sur la vie de Jérôme ou Hiéronyme, Charitonyme ou Christonyme, le même sans doute que Hieronymus de Sparte, un des plus anciens professeurs de grec à Paris, consulter Fabricius, t. XII, p. 102 sqq. ed. Harl., dont l'article a été rectifié à tort par l'éditeur, t. XI, p. 635, not. Quant à Grégoire le Moine, Γρηγόριος ὁ Μοναχός, il n'est pas connu, et probablement il méritait peu de l'être. (Vide tamen ejusdem vel alius Gregorii laudationem Bessarionis, tom. CLXI. Edit.)

(3) Nous ne pouvons regarder comme authentique la petite note anonyme dont nous parlerons tout à l'heure: nous sommes loin pourtant de la mépriser, et, bien que dépourvue d'autorité, elle nous servira à contrôler nos conjectures.

(4) *Compar. Plut. et Arist. lib. III, cap. penult.* « Centum enim pene misera ætate annos complevit. » Plus haut il avait dit: « Antea quam mortem obisset, jam fere tricennio. » (Vide supra not. 7 col. 798).

(5) *Dissertationi Vossiane, t. II, p. 21 seq.*

(6) A la fin d'un manuscrit autographe de sa traduction de l'Almageste conservé à la bibliothèque de Milan: « Pontifex summus Nicolaus V volumen traducendum in nse martii tradidit, et mense decembris anni ejusdem et librum traductum et commentarios vidit absolutos, propter quos postea me

destruxit. » *Dissert. Voss. t. II, p. 13.* L'année désignée dans cette note ne peut être que 1452. Le mécontentement du pape provint sans doute de la négligence et de l'indolence du travail. Cette traduction, au reste, ne parut que longtemps après, à Venise en 1527, avec d'amples et encore insuffisantes corrections par Luc Gaurico de Naples.

(7) Il y parle en plusieurs endroits de Constantinople au pouvoir des Turcs comme d'un fait accompli depuis quelque temps, et, au liv. III, ch. 8, il loue la belle conduite du cardinal Isidore de Russie, qui, lors du siège de cette malheureuse ville, tint bravement sa place auprès de l'empereur pendant le dernier assaut, et fut fait prisonnier, heureusement sans avoir été reconnu (voir Chalcocondyle, liv. VIII, p. 399, ed. Bonn.). Il représente ce même cardinal, après sa captivité de retour à Rome, et dans un état de fortune plus que modeste, trouvant encore dans sa noble indigence les moyens de se faire chérir par ses bienfaits: « Et nunc, quamvis in summa inopia, si suam dignitatem consideres, vivat, magnitudine tamen animi plura solus indigentibus largitur quam cæteri pene omnes. » Ces seuls mots et *nunc* annoncent une époque postérieure au moins d'une ou deux années aux faits qu'on rapportait tout à l'heure.

(8) Au livre II, ch. 18, il parle de son commentaire sur le *Censiloquium* de Ptolémée, et au livre III, avant-dern. chap., il rappelle sa Défense des Problèmes d'Aristote, ou plutôt la défense de sa propre traduction des Problèmes contre les critiques de Gaza. Or, de l'aveu même de Zéno, p. 14 et 20, ces deux ouvrages furent composés à Naples et dédiés au roi Alphonse.

(9) Liv. II, ch. 8: « Neque laborem senes ægrotique recusaverimus. » Lib. III, ch. 18: « Senex, ægrotus, magno laborum numero et pauperie oppressus. » Liv. III, ch. 19: « Sed si auctoritate non persuasero, Græcus a Græcis, Cretensis a Thracibus aut a Scythiis, voluptatis inimicus a voluptatis amicis, veritatis filius a falsitatis parentibus, tenuis a locupletibus amicis, privatus a summa dignitate, notatus, oppugnatus. »

d'un examen plus attentif de cet ouvrage qu'il fut composé à Naples, lorsque l'auteur songeait à quitter cette ville pour Venise (1), où en effet il vint s'établir après la mort du roi Alphonse son bienfaiteur. Or, la date de son arrivée à Venise est connue : un document certain la fixe à 1439 (2). C'est donc entre 1433 et 1439 qu'il faut fixer la composition de son ouvrage. Aussi vers la fin de son troisième livre (3), fait-il allusion à Démétrius comme étant encore sur le trône du Péloponèse, et ce prince cessa de régner en mai 1460 (4). Pléthon, mort trois ans auparavant, aurait donc achevé sa vie entre 1450 et 1456. Une note anonyme d'un manuscrit de Munich fixe sa mort au mois de juin 1452 ; il n'y a point d'objection valable à y opposer ; et s'il est vrai qu'il mourut presque centenaire, nous avons eu raison de le faire naître vers l'an 1355 (5).

Ses dépouilles mortelles, exhumées de la tombe où elles reposaient à Sparte, furent en 1475 transportées par un de ses admirateurs à Rimini, où elles dorment, probablement ignorées, sous les dalles de l'église Saint-François.

(1) Au liv. III, ch. 11 et 12, il s'étend avec une complaisance affectée sur les louanges de Venise : pas un mot de Naples, et quant à Rome, il en parle comme d'un pays qu'il n'habite plus.

(2) Vie des doges de Venise, dans le grand recueil de Muratori, t. XXII, col. 1167, passage cité par Zeno, *Diss. Voss.* t. II, p. 12. On y lit, sous la date de 1439 : « Venne d'agosto in questa terra Giorgio Trabesonzio, e presentò al doge il libro di Platone de *Legibus*. » Il n'en résulte pas que la traduction des Lois de Platon (a) soit de cette année : au contraire elle avait été faite à Rome par ordre de Nicolas V, à qui d'abord elle avait été dédiée. George, mécontent du Pape, changea la dédicace. Il y conserva cependant un bel éloge de Platon, que Bessarion lui reproche *Adv. calumn. Platonis*, lib. V : « Reliquum est ut ipsum adversarium audiat laudantem Platonis doctrinam, mores, etc., ita ut virtutes Platonis quas prædicavit et... commendavit, nunc neget. » Assurément ce reproche semble fondé. Mais ce que Zeno n'a pas assez remarqué, c'est que du passage même qu'on vient de citer, il résulte que l'ouvrage contre Platon est postérieur à ce morceau de préface en son honneur. Il semble que l'auteur ait pris plaisir à rétracter un éloge arraché par les circonstances à sa haine originelle : « Ita ut ex adolescentia Platonem odierim, » dit-il dans le dernier ouvrage, liv. III, ch. 4 ; et c'est sans doute pour expliquer ou atténuer cette contradiction qu'au chapitre II du même livre il consent à louer une pensée, une seule, de Platon, sur la fusion des trois formes de gouvernement, pensée qu'il applique précisément à la république de Venise pour vanter sa constitution.

(3) Chap. avant-dernier : « Nam librum quem de his rebus composuit... ne publice legeretur et multis officeret, a Peloponnesi principe Demetrio, sicut fertur, creptus celatusque est. Quare nisi diligenter ab iis qui similibus rebus præsent, quæsitus igni tradatur, scio quid dico, ... major cladis generi humano futura est quam Machumetus inexit. » Ces mots, « ab iis qui similibus rebus præsent, » et ceux-ci, « scio quid dico, » semblent une dénonciation indirecte et une demande de destruction du livre proscrit, adressée au patriarche Gemadius, que George de Trébizonde ne pouvait interpeller ouvertement à cause du schisme.

(4) Les Bénédictins, dans l'Art de vérifier les dates, éd. 1770, pag. 391, disent 1458, mais par erreur.

(5) C'est la note sans nom d'auteur, il est vrai, et sans origine connue, que nous trouvons indiquée au ms. 495 de Munich (fonds d'Augshourg), fol. 50: Μην. Ἰουν. κς' Νιε' ἐτελεύτησεν ὁ διδάσκαλος ὁ Γέμοστος [sic] ἡμέρῃ δευτέρῃ, ὥρα α' τῆς ἡμέρας. « Le docteur Gemistus est mort le 26 juin de la 15e indication, un lundi, à la première heure du jour. » Or, le 26 juin n'a pu tomber un lundi qu'en 1452, si l'on veut que ce soit une quinzième année d'indiction. C'est donc à cette date qu'il faut s'attacher.

Cela lui donne, comme nous l'avons dit, environ quatre-vingt-deux ans à l'époque du concile de Florence. Tiraboschi, et d'après lui M. Watz, dans sa préface à un ouvrage de rhétorique attribué à Pléthon (Collection des rhéteurs grecs, tom. VI), ont préféré l'année 1451, faute de connaître la note de Munich.

(a) Alexander, calami lapsu, *Pléthon* scripserat, quod correximus.

ΙΕΡΩΝΥΜΟΥ ΧΑΡΙΤΩΝΥΜΟΥ

ΥΜΝΟΙΣ ΤΩ ΣΟΦΟΤΑΤΩ ΔΙΔΑΣΚΑΛΩ

ΚΥΡΙΩ ΓΕΩΡΓΙΩ ΤΩ ΓΕΜΙΣΤΩ.

(ALEXANDER in *Append. ad Plethonem De legibus.*)

Τὸ μὲν ἥδη (1) τοῦ πάθους ἀνῆκστον, καὶ τὸ τῆς Α χέαν. Τῷ δὲ τῆς τοῦ ἀνδρὸς σοφίας ὕψηλόν τε καὶ συμφορᾶς ὑπερβλλόμενον αἰφνης οὕτω πως καὶ παρ' ἐλπίδας συμβάν, σιωπῆν ἐπισχῆπτει μοι, οἷον ἐυλοκρασίαν τινὰ καὶ κατάπληξιν τῷ νῦν κατα-

(1) Ined. ex cod. Monac. olim August. 495, cujus apographum accurate factum benigne communicavit doctissimus Alb. Jahn. In titulo fidem codicis ipsius secuti sumus, ubi ὀμωδία legitur ; in codice autem Scorialensi 137, μωφδία, teste Milleri cata-

logo, pag. 114, et sic Reiserus in ipso Monacensi legerat, si Fabricio fides, t. XI, p. 533, ed. Harl. Item in nostro exemplari vocatur hujus orationis auctor Ἰερώνυμος, qui vulgo Ἐρμώνυμος.

λαδυρίνῳ τινι τῇ συμφορᾷ κατεχόμενος, ἀναπνεύ-
σαι δὲ μηδὸς δυνάμηνος. Ἐπέρχεται γάρ μου τῇ
μνήμῃ τὸ πάθος, καὶ μου τὸν νοῦν κατακλύζει τοῖς
κύμασι, καθάπερ εἰ δεινῷ χειμῶνι καὶ τρικυμίᾳ
περιπεπρωκῶς ἔτυχον. Ὅμηρος μὲν οὖν τὴν ἑριν
ἐκ μικροῦ πρώτον ἀπερχομένην ποιεῖ, κατ' ὀλίγον
δὲ προχωροῦσαν, εἰς οὐρανὸν ἔστρηχθαι καὶ ἐπὶ
χθονὶ βαίνουσαν εἶναι· κάμοι δ' αὐτῷ παραπλήσιόν
τι συνέβη παθεῖν. Φλογὸς δίκην τὸ πάθος ἐπούξει
μου τῇ ψυχῇ, οὐ πρότερόν τε ἂν σταίη, πρὶν ἂν εἰς
οὐρανὸν βαίη. Τοιαῦτα μὲν οὖν αὐτὸς πέπονθα,
τοιαύτη κατέχομαι γὰρ τῇ συμφορᾷ. Οἶμαι δὲ καὶ
ἡμῶν περιγενέσθαι τὸ δεινὸν παντὸς οὐτινοσῶν.
Τίνα τοιγαροῦν, τίνα φωνὴν διωλόγιον ὦσα ἐξισω-
μένην τῷ πάθει; Ὡς συμφορᾷς ἀνηκέστου, ὡς ζημίας
οὐ φορητῆς, πᾶσαν νικώσας παραμυθίας ὑπερβο-
λήν. Φεῦ τίς κοινῆς ὄρφανας, ἣ τὸ ἀνθρώπινον
κατελίπη γένους. Οἴχεται νῦν τὸ κοινὸν φιλοτιμία,
τὸ πολυτίμητον καὶ πολυζήλον τῆς φύσεως ἄγαλμα,
ἣ μεγαίστη καὶ θαυμασία τοῦ γένους· φιλοτιμία.
Οὐκέτι λοιπὸν περιώνυμος Σπάρτη, οὐκέτι Λακε-
δαίμων εὐδαίμων, οὐκέτι Πελοπόννησος ζηλουμένη.
Ἡ φρικτὴς ἐκαίνης ἡμέρας, ἣ τοσοῦτον ἐπείθεο δει-
νόν. Ποῦ νῦν τὸ τῆς δυντεως σοφίας ἀπειρον πέλαγος;
Ποῦ κάλλος, καὶ μέγεθος, καὶ ἣ ὑπὲρ ἀνθρώπων τῶν
λόγων ἰσχύς καὶ λαμπρότης; Ἐσὺ ληταί νῦν ὁ
κοινὸς θησαυρός. Ἐσβεσται λόγων δύναμις. Οἴχεται,
φεῦ! ἐξ ἡμῶν τὸ πάντων τῶν καλῶν κάλλιστον,
ἣ λαμπρὰ τοῦ γένους εὐδαιμονία, ὁ τῆς ὑψηλῆς
σοφίας καθηγεμῶν, ὁ τῶν λόγων πατήρ, ἣ τῶν
ἀρετῶν κορωνίς, τὸ κοινὸν ἀπάντων ἐντροφύημα τε
καὶ καύχημα, ὁ τῶν ἀποβήτων καὶ θεῶν μυστα-
γωγός. Τῷ γὰρ ὄντι θείας οὐτος ἐπὶ γῆς ἔλαχε μοί-
ρας τῷ πάντα εἶδέναι· κἄν τις καὶ τῆς προσηγίας
ἐκαίνης αὐτὸν ἀξιώσειεν, οὐκ ἂν, οἶμαι, τοῦ προσ-
ήκοντος ἀποπίσειεν. Ὅσα τε γὰρ ἐκείθεν παρήχθη
θεῖά τε καὶ ἀνθρώπινα, καὶ ὅσα εἰς βουλήν καὶ ὅσα
εἰς πρᾶξιν ἤκει, ὅσα τε ἐν στρατιωτικοῖς καὶ ὅσα
ἐν πολιτικοῖς, φυσικοῖς τε καὶ πρακτικοῖς, οὐδὲν
οὗτος ἠγνόει· πάντα δὲ ἦδει, πάντα διεραυνήσατο,
καὶ τοὺς ἀπάντων λόγους ἠπίστατο· καὶ οὐδὲν οὕτως
ἀποβήτων, ὡς μὴ σαφὲς παραχρημα τῷδε γενέσθαι,
εἰς νοῦν τινος ὄλωσ' ἔλθον. Τοῦτου τὴν σοφίαν Ἑλ-
ληνες ἔμοῦ τε καὶ βάρβαροι διὰ θαύματος ἤγνον, οὐ
καθένα τε καὶ δύο καὶ πλείους· ἀλλ' ἠλικία πᾶσα καὶ
πόλις καὶ γένος καὶ φύσις· τοῦτων δὲ μάλιστα οἱ
ἠερὸς ἐσπέραν οἰκοῦντες, καὶ τῆς τοῦ ἀνδρός σοφίαν
ἰκανῶς πειραθέντες. Συλλόγου τε γὰρ ἐκείσε θαυ-
μαστοῦ γεγονότος ἀνδρῶν σοφῶν τε καὶ ἀλλοτρίων,
μεγίστου τε ἀγῶνος λόγων προκειμένου ἐπὶ ζητήσῃ
τάχα τῶν τῆς Ἐκκλησίας δογμάτων, εἰ τις ἂν εἶ-
ποι, ὅπως τὸν ἀνδρα ἠγάσαντο τῆς τε σοφίας καὶ
ἀρετῆς καὶ ἣς εἶχεν ἐν λόγοις δυνάμει; Ὅς ἡλιου
λαμπρότερον ἐν σφίσι διέλαμψε· κοινὸν δ' οἱ μὲν
διδάσκαλον, κοινὸν τῶν ἀνδρῶν εὐεργέτην, κοι-
νὸν τῆς φύσεως φιλοτιμία, τοῦτον ἠξίουσαν· Πλά-
τωνά δ' οἱ δὲ καὶ Σωκράτην ὠνόμαζον. Οὐδὲ γὰρ
ἐλείπετό τι, ὡς πάντες ἂν φαίεν, τῆς ἐκείνων
σοφίας. Τοῖν μὲν γὰρ ἀνδρῶν τούτων ἀμφοῖν ὁ

ἄτερος τῷ ὑπερβάλλοντι θατέρου ἐλείπεται· ὁ δὲ
πρὸς τῷ πᾶσαν σοφίαν θέσαν τε καὶ ἀνθρώπινην
ἐξητακῶς εἶναι, καὶ γράφων πόλλ' ἄττα ἐξή-
δετο, καὶ θαυμαστός τις ἦν ἐπ' ἄμφω. Ὅς παι-
διάν τέ τινα τὴν Ἀριστοτελέους φιλοσοφίαν ἀπή-
λεξε, τὴν πρὶν ὑπ' ἐνίων ὡς θεῶν τινα ὄνομον
μένην. Ἀλλὰ δὴ καὶ οἱ κρείττους τῶν γε νῦν ὄν-
των ὑφ' ἡλίον σοφῶν, παρ' οὐδεὶς ἄλλου ἢ τοῦδε
αὐτοῦ τυχεῖν οὐκ ὄντες. Τῶν γοῦν κατὰ τὴν οἰ-
κουμένην φανέντων, ἐξήτου γεγονάσιν ἀνθρώποι,
ὁ θαυμάσιος οὗτος προέστατο· ὧν τῶν μὲν σοφίαν δὴ
τινα ὑψηλὴν κεκτημένων, πολιτείαν δὲ ἄλλην τινα
ἰσως ἐνίων ἐνδεικνυμένων, καὶ τῶν μὲν ἄλλο τι,
τῶν δὲ ἄλλο τῶν ἐν λόγοις πεπαιδευμένων, τῷ δὲ
ἄρα οὐ μόνον σύμφωνος ἦν ἡ σοφία τοῖς ἔργοις,
ἀλλὰ καὶ διὰ πάντων ἤκει τῶν ὅσα εἰς λόγους, ὅσα
τε εἰς θεωρίαν, καὶ ὅσα εἰς πρᾶξιν, ὅσα τε νῦν μόνη
ληπτά, καὶ ὅσα ἐν ἁρμονίᾳ καὶ σχήμασι καὶ ἀριθ-
μοῖς καὶ τῇ τῶν οὐρανίων περιόδῳ γνωρίζεται.
Οὐκοῦν ἐλείπετο οὐδεὶς, ὅσα πρὸς ἀκριθεῖ τῶν
ὄντων κατάληψιν ἦν. Ἄρ' οὖν ταυτὰ γε μόνα τοῦ
ἀνδρός ἔχοιμεν ἂν θαυμάσαι; Πολλῶν μὲν ἂν καὶ
μεγάλων ἀποστεροῦμεν αὐτόν. Καὶ μὴ σωφροσύνην
οὕτως ἐξήσκησεν, ὡς μηδεὶ τῶν ἄλλων βλάβος
τῶν πρωτείων παραχωρήσαι. Τῶν δὲ εἰς εὐψυχίαν
φερόντων τίνος ἐλείπετο; Ὅς οὐδὲ ἤττηται ποτε
παρ' οὐδεὶς τῶν ἐν τῷ βίῳ, οὐ δόξης ἱράσθη κεν-
νῆς, οὐ πλοῦτον ἐξήλωσεν, οὐκ ἄλλο τι τῶν τοιοῦ-
των ἀπέβλεπεν, ἀλλ' ὡς οὐδὲν τὰ πάντα ἐνόμαζε.
Καὶ μὴ καὶ δικαιοσύνη τοιαύτη τις ἦν τῷ ἀνδρὶ
ὡς λῆρον εἶναι Μένω ἐκείνον καὶ Ῥαδάμανθον τοῦ-
τω παραβαλλομένου. Οὐκοῦν ἠχθέσθη γοῦν οὐδεὶς
πώποτε τι τῶν ἐκείνων δοκοῦντων, ἀλλ' ὡς θεοῖα φη-
τος τὸ τοῦτω δόξαν ἦν. Στέρχοντα; δ' οὖν ἄμφω καὶ
προσκυνοῦντες; ὁ τε ἤττησθαι καὶ ὁ νικήσας ἀπέ-
σαν, καὶ τοῖς μὴ οὕτω πεφουκότες τοῖς ἄλλοις συμ-
βαίνειν· καὶ τοῦτ' εἰκότως, οἶμαι. Μόνος γὰρ οὗτος
ἣ κομιθεὶ σὺν ὀλίγοις ἀκραίῳ τῇ τῶν νόμων εἶχε
κατάληψιν, ἐξηκρίθωσέ τε, εἴπερ τις, αὐτοῦς ἐρι-
στα. Ἐπεὶ καὶ εἰ γέ ποτε ἀπολέσθαι τοῦτους συν-
έβη, ἀκριθέστερον ἂν οὗτος ἐξέθετο Σώλωνος παντὸς
καὶ Λυκούργου. Τοιοῦτος μὲν οὖν καὶ δικαιοσύνης
κανὼν ἦν· καὶ οὐ λόγων ταῦτα μᾶλλον χάρις ἢ
πραγμάτων ἀλήθεια. Ἀλλὰ μὴ καὶ φρόνησιν, τὴν
πρώτην καὶ τελειωτάτην τῶν ἀρετῶν, τίς ὡς οὗτος
ἐξήσκησεν; Ὅς γε καὶ τὰ μήπω γεγονότα εἰκάσαι
καὶ μηνῦσαι τοῖς πᾶσιν ἄριστος ἦν. Κάλλαντος οἰ-
δὲν διαφέρων, ὅς ἦδει τὰ τ' ἐόντα τὰ τ' ἐσομένα
πρὸ τ' ἐόντα. Γινῶναι δὲ ἄρα καὶ ἐλέσθαι τὰ δούonta,
καὶ ὅπως ἂν ἕκαστον ἀποβαίη, τίς προεισθέσθαι
δύσμερος; Ἀλλὰ μὴ εἰ οἷόν τε ἦν πᾶσαν τὴν ὁφ-
δου γεγονάσιν ἀνθρώποι σοφίαν, εἰ καὶ παχάδοξον
ἰσως δόξω τῷ λέγειν, τῷ γε τῆς ἐκείνου σοφίας
ἀγνώτι, ὅμως δ' οὖν εἰ οἷόν τε ἦν ταύτην συλλαβεῖ
τε καὶ εἰς ἐν ἀνοροῖσαι, ὅση τε θεῖα καὶ ὅση εἰς
ἀνθρώπους ἤκει, ὅση τε νῦν γνωρίζεται, καὶ μὴθι-
σει προσγίνεται, καὶ ἐπινοεῖ φαντάζεται, ὄντων,
ἐσομένων, παρεληλυθόντων, καὶ ὅσα εἰς λόγους καὶ
ὅσα εἰς πρᾶξιν ἤκει, πάντα τε ἦδει καὶ τοῖς ἀπᾶν-

των είχε λόγους παρ' ἑαυτῷ. Καίτοι τίς ἂν γένοιτο σοφία ταύτης ὑψηλοτέρα, ἤγουν φρόνησις τοῖς πᾶσι τελευτώτερα; Ὅσα τε εἰς εὐχῆς ἂν εἴη λόγον, πάντα τοῦτιπ προσῆν. Ἡρακλέους γενναϊότερος ἦν, Αἰακὼν καὶ Βελλεροφόντην εἰς τὸ σῶψρον ὑπερηκότιναι, Νέστορος δὲ σοφώτερος, Παλαμήδου δ' εὐμηχανώτερος ἑμοῦ καὶ σοφώτερος. Εὐβουλίαν ὑπὲρ πάντας ἐκέκτητο, ἀλήθειαν εἶπερ τις, θεοσέβειαν δ' ὧς οὐδεὶς. Ἄλλους ἐν ἄλλοις καὶ πάντας ἐπὶ πᾶσιν ἐνίκησε. Τὸ μὲν οὖν τοιαῦτ' ἄττα κτήσασθαι δυναθῆναι, εὐδαιμον μὲν, οὐ βόδιον δὲ κρεῖττον γὰρ δυνατός ἢ κατ' εὐχῆν. Τὸ δὲ φανῆναι μὲν τὸν ἔχοντα, εἴτ' αἰφνης οὕτω πως ἐκ μέσων τοῦτον ἀποπτῆναι, Ἡράκλειος, ὡς πικρὸν τε καὶ πᾶσαν παραμυθίαν ὑπερνικῶν. Τίς τοίνυν, τίς Τελχίν ἐφθόνησεν ἡμῖν τοῦ τοιούτου καλοῦ; Τίς τῆς τοιαύτης τοῦ γένους ζημίας καὶ κακοδαιμονίας ὁ μάλιστα αἰτιώτατος; Ὑπὲρ λόγον τὸ πάθος. Ὑπὲρ παραμυθίαν ἢ συμφορὰ. Φιλοσοφεῖν μὲν ἡμᾶς, ὡ παρόντες, ἐχρῆν καὶ τὸ πάθος γενναίως ἐνεγκεῖν βιάσασθαι, καὶ πάντας μὲν, μάλιστα δὲ τοὺς τῆς ὑψηλῆς τοῦ ἀνδρὸς σοφίας ἀντεχομένους, οἳ καὶ τὸ εἰς λόγου ὁσημέραι τοῦτω γενέσθαι εὐδαιμονίαν σφίσι ἐτίθεντο, προὔργιατορον τοῦτο τῶν ἄλλων οἰόμενοι, ἄνδρες φιλομαθεῖς τε καὶ φύσεως δεξιᾶς καὶ γνώμης γενναίας, καὶ τῆς μεγάλης τοῦ ἀνδρὸς σοφίας ἔρασταί. Ἄλλ' ὑπὲρ φιλοσοφίαν τὸ πάθος. Μόνης τῆς θείας ἐκείνου γνώμης καὶ γενναίας ψυχῆς καὶ τοῦτο τεκμήριον γένοιτο (1), ὅς ἴσα καὶ ἀπαθεῖ κάμων ἐψῆκει, ἄλλου δὲ οὐδενός. Νῦν δ' οἶμαι, καὶ τὸ ἀναισθητῶν ἡ φύσις συμπάσχει, ἀσθησίαν τινα τοῦ πάθους λαμβάνουσα, καὶ τὴν κοινήν τῶν ἀνθρώπων κακοδαιμονίαν ἀποκλεισμένην. Ὡς οἷον ἡμῖν ὑποστῆναι συνέδη δεινόν. Ὅποια θρήνων ὑπόθεσις πρόκειται, ἐπιλησομένη μηδέποτε. Ὅποσον ὄρξιν ἀνεχόμεθα θέματα τοῖς πᾶσι φρικτὸν, ὡ γῆ καὶ ἥλιος καὶ λογικαὶ φροντίδες. Ὅναρ μὲν ἂν τις ἰδῶν, τάχ' ἂν ἐξέστη τοῦ νοῦ, καὶ οἰωνὸν ἀπαίσιον πάντως ᾤηθη. Ὑπαρ δ' ἡμεῖς νῦν ὄρωντες, πῶς γενναίως φέρειν ὑπομενοῦμεν; Ὡς οἷον ἡμῖν ἠνεγκας, χρόνους, πράγματα ἀπιστον καὶ μετὰ τὴν πείραν. Ὡς τραύματος ἀνηκέστου. Ὡς συμφορᾶς ἀνυπόιστου (2). Καίτοι ἐγωγε ἄμην, εἰ οἷόν τε ἦν ἐν ἀνθρώποις ἀθανασίαν φανῆναι, οὐκ ἂν ἄλλω τῷ μᾶλλον ἢ τῷδε ἐγγενέσθαι. Ταῦτ' ἐπιπεσίμην ἐγωγε τῆ ἀκριβεῖ προσοχῇ τῆς ἐκείνου διαίτης, τεκμαίρομενος τότε τῇ μηδέποτε, ἐξ ὅτου τοιαύτην εἶλετο δίαίταν, ἀλγῆσαι τι τῶν αὐτοῦ. Εἰ δὲ μὴ, ἀλλὰ κἀν γοῦν ἐπὶ μακροβιότητος ἐπιπλεῖστον ἐλάσαι, καὶ δεῖ ἐγγύτατα Τιθωνοῦ τε καὶ Ἀργανθωνίου βιώσαι ἢ τοῦ παρ' ἡμῖν Μαθουσαλά. Ἐλάθανον δὲ ἄρα ἠπατημένος κατ' ἄμφω. Καὶ τὸ μὲν τοῖς ἄλλοις οὕτως ἐπιέναι σε, ὡ θάνατος, δεινὸν δν, οὐ δεινὸν ἴσως. Νῦν δὲ τί παθῶν τὸ κοινὸν ἡμῖν ἀφείλου κάλδον, ἀφορμῆν τε θρήνων ἡμῖν ἐξεῦρες πάσας παρελθοῦσαν τὰς προτοῦ; τὴν τοῦ γένους εὐδαιμονίαν, τοῖς εὐ φρονουσί τὴν θυμηδίαν, τὸ τῆς φύσεως ἀγαλμα, τοῦ ἀνθρωπίνου γένους τὴν εὐκοσμίαν, τὸν

ἀνθρώπινον νοῦν, τὴν σοφίαν τὴν ὑψηλὴν, τὴν ὀφθαλμὸν τοῦδε τοῦ παντός, τὸν θεϊώτατον καὶ μέγαν διδάσκαλον. Κακλεισθῶ, φεῦ, μουσεῖα· οἰχέσθων λόγοι· σιγάτωσαν βίβλοι, μᾶλλον δὲ διαγραφείσθωσαν. Κεῖται γὰρ σιγῶν ὁ θεϊώτατος καὶ μέγας διδάσκαλος. Εἶθ' ἡμεῖς ζῆν ὄλωσ καὶ πνεῖν καὶ τὸν ἥλιον ὄρξιν ἀνεξόμεθα, ὄφφανίας ἔχοντες τοιαύτης αὐτὸν μάρτυρα. Ὑπὲρ ἧς πάντα προθύμως ἂν προείμεθα, καὶ τῶν ἀναγκαιοτάτων δὴ μελῶν στέρησιν ἕκαστος ἂν ἠνέγκαμεν, ὡς ἂν ἕνα τοῦτον πριάμενοι εἰς κοινὸν ἀπαθανάτισωμεν κόσμον τῇ πατρίδι, τῷ γένει, τῇ φύσει. Ὡ πατρίς ἐμὴ κακοδαίμων, ἡ τᾶλλα μὲν δυστυχῆς, ὡς πάντων ἄμοιρος οὕσα τῶν χρηστῶν, ἐνὶ δὲ τῷτιπ μόνω ζηλουμένη τε πᾶσι καὶ ἄδομένη, ὁ νῦν ἀπεβάλου καὶ τόδε. Τὸ δὲ δὴ χαλεπώτερον καὶ ὄπερ ἤκιστ' ἀνεκτὸν, ἐπὶ τίνι μᾶλλον ἔκαυχησάμεθ', ἀνθρωποὶ τε δυντες καὶ λόγῳ τιμώμενοι; Πλούτερον τινος ἀπεβάλλοντο; Ἄλλὰ σφαλερόν γε τὸ κτῆμα· ἄστατον γὰρ καὶ δοῦλον τῇ τύχῃ, κακίας τε μᾶλλον αἰτιον, καὶ τοῖς φαύλοις τῶν ἀνθρώπων περιγινόμενον, ἐπικίνδυνόν τε ἐφάνη τοῖς ἔχουσι νοῦν, καὶ σφίλας δεόμενον, ἧς ἐξ ἀνθρώπων ἀπογενομένης καὶ πλοῦτος ἀχραῖος καὶ τᾶλλα, καθάπερ ναῦς ἀκυβέρνητος οὕσα. Ἰσχυὸν ἔτεροι; Καὶ πρῶτον μὲν εἶγε τις ἀκριβῶς ἐξετάσαι βουληθεῖη, οὐδὲν τοῦτο μέγα. Εἰ γὰρ διὰ βῶμην τοὺς ἀνθρώπους τιμήσομεν, λήσομεν σφᾶς αὐτοὺς πολλῷ τῶν ἀλόγων φαυλοτέρου; ἀπεργασάμενοι, ἢ πολλῷ τῇ βῶμῃ τῶν ἀνθρώπων προΐχουσιν. Ἐπειθ' ὅτι, εἰ καὶ τοῦτο δώσομεν ἴσως βιασθέντες, ἀλλ' ἐνός μὲν ἴσως βῶμῃ τις ἢ καὶ πλούτερ προΐξει· δυοῖν δὲ οὐδαμῶς, ὅπου γε οὐδ' Ἡρακλῆς; εἰ ἐκ δυοῖν, οὐ δῆπου καὶ τεττάρων· εἰ δὲ τούτων ἴσως, οὐ δῆπου καὶ δέκα, καὶ ἔτι πόλεως ὄλης, καὶ πρὸς τοῦτοις ἔθνους, καὶ πολλῷ γε μᾶλλον πάντων· σφώτερος δὲ τις οὐχ ἐνός τινος καὶ δύο καὶ δέκα μόνον, καὶ πόλεως, καὶ ἔθνους, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπὶ γῆς πάντων, δυνατὸν εἶναι. Ὅποιοι; δὴ καὶ ὁ νῦν ἡμῖν ἐπὶ πένθει προκείμενος· μόνος; γὰρ οὕτως ἔργα λόγου κρεῖττω παρέσχετο, ὡς προλαβῶν μὲν αὐτῶς τοῖς ἐργοῖς, ἐγὼ δὲ τοῖς λόγοις δεδήλωκα. Οὕτως οὐδ' οἱ βῶμην ἀποβάλλοντες μέγα τι λοιπὸν ἀποβάλλειν δοκοῦσιν, ἐπει καὶ νόσφ βῆστα θηράται, γῆρα τε χαυνούται· σοφία δὲ μόνη τῶν πάντων ἀνάλωτον. Εἰ δὲ καὶ περιγενοίμεθα ἔσθ' ὅτε τῶν ἀκχιμωτάτων θηρίων, οὐ τῇ βῶμῃ, σοφία δὲ μᾶλλον περιγινόμεθα. Ἄλλοι βασιλέα λοιπὸν ἀπεβάλλοντο; Ἄλλ' οὐδὲ τοῦτο δεινόν· φαῦλοι γὰρ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οἱ πλείους αὐτῶν, καὶ δι' εὐχῆς τὴ ὑπῆκον πολλάκις σφᾶς ἀποβαλεῖν ἔχουσι, καὶ πολλῶν πολλάκις τοῖς ὑπηκόοις δεινῶν αἰτιώτατοι, πολᾶκις τε δν ἔχουσιν ἀποβαλόντες, ἔχουσιν δν ἂν προσκτῆσαιτο. Δόξα μὴν σεμνόν, ἀλλὰ πάντως ἀδέβειον, καὶ ἦ γε παραδειν ταύτην ἐγένετο, δόξα. Κάλλος δὲ περιμάχητον μὲν, ἀλλὰ πάντως ὀλιγοχρόνιον. Καὶ ὕγια τιμίον μὲν, ἀλλ' εὐμετάστατον. Εἰ γοῦν ταῦτα τοιαῦτα, χαλεπῶς δ' οὐδ' ὄρω;

(1) Supplementum videtur ἐν. ΠΑΤΡΟΙ. Γ. Β. C. I. X.

(2) Sic, passivo sensu, minus Graece.

ἄνθρωποι τὸ τοῦτων ἐστερηθῆσθαι τινος φέρουσι, τί ἂν ἡμεῖς γενώμεθα, ἢ τί πεισώμεθα, ἢ τίνα παραμυθίαν μηχανησώμεθα τὸ κοινὸν ἀποβαλόντες καλὸν, τὸν δευτερον θησαυρὸν, τὴν ἀκένωτον τῆς σοφίας πηγὴν, τὴν καλλομένην τῶν χαρίτων, τῶν ἀρετῶν τὴν ἑστίαν, τοῦ γένους τὴν εὐκλείαν; Ποῦ λόγος, καὶ χάριτες, καὶ ἀρετὴ, καὶ σοφία; Οὐχεται, φεῦ, τὸ ἀξιοδίατον τοῖς ἀνθρώποις θέαμα, οὐ γὰρ ἐπὶ τῇ θεᾷ πάντες ἐξέθρονον· νυνὶ δὲ πάλιν ἐκπλαγῆσονται τῷ τῆς ζημίας οὐκ ἀνεκτῷ, ὡσπερ εἰ πρὸς Γοργόνα πάλαι κατὰ τὸν μῦθον ἔτυχον ἀτεινοῖσι· οἶμαι δὲ, καὶ ἀπολιθωθήσονται τῷ μεγέθει τοῦ πάθους κατὰ τὴν πάλαι Νιόβην· ἢ καὶ ἀποδενδρωθήσονται κατὰ τὰς Ἡλιάδας, τὰ οἰκία θρηνοῦσας κακοπραγῆματα εἰ δὲ μὴ, ἀλλὰ πᾶν γούν ἀλλοιωθήσονται τὴν πτηνῶν ἀμειψόμενοι φύσιν, καὶ δὴ παύσονται λοιπὸν ἐμψιλοχωροῦντες τῇ Σπάρτῃ. Τοῖς ἐν ἁδοῦ κολαζομένοις ἀνεκτίτερον οὐδὲν εἰ πεκόνθαμεν. Τοῖς τὴν ἕβην ἀποβαλοῦσιν οὐδὲν τι διατίρομεν. Ὅσπερ γὰρ εἴ τις τοῦ καθεστῆκτος κόσμου τὸν ἡλιὸν ἐξέλιπτο, δυσχερῆς τε καὶ χαλεπὸς καὶ πολλῆς κατηφείας μεσῶς ὁ λειψόμενος ἂν τῶν ἀνθρώπων γένοιτο βίος, ἐκαστὸς τε ἂν ἑαυτῷ ἀβίωτον εἶναι ἠγῆσαιτο, οὕτω νῦν ἡμῖν τὴν ὑψηλὴν τοῦ ἀνδρός σοφίαν ζημιωθεῖσιν ἐν σκότῳ καὶ ἀμαθίᾳ καὶ τῇ τῶν καλῶν ἀγνοίᾳ καταλειφθῆναι ἐγένετο, δυσκλής τε πάντως ὁ λοιπὸς ἡμῖν ἔσεται βίος, τὸν κοινὸν κόσμον ἀποβαλοῦσι καὶ τὸν τῶν διδασκάλων διδάσκαλον, ᾧ γὰρ ἔργον νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν τὰς εὐεργεσίας τοῖς πᾶσιν ἀφθόως προχέειν ἐγένετο, πλὴν γ' εἰς ἐμέ. Ἀλλὰ σὺ μὲν, ὦ γενναῖε (ὡς παρόντι γὰρ σοι διαλέξομαι, καὶ συγγνώμῃ τῆς τόλμης, οὐδὲ γὰρ ἀθαλίᾳ μᾶλλον ἢ ἀθυμίᾳ τὸ τοιοῦδε μοι τετόλμηται, καὶ τῇ σῆ γὰρ ἰσῶ; φιλανθρωπία τεθαβῆρῆκαί, ἐπεὶ καὶ πάντα καρτερικώτατα φέρειν εἰώθεαι), σὺ μὲν οὖν οὐκ ἔστιν ἐφ' ὅτῳ ἂν γέγονας ὁπωσὺν πώποτε χαλεπός, πλὴν τισιν ἰσῶς δι' ἣν εἰς ἐμέ καρτερίαν ἐνεδειξῶ καὶ μεγαλοψυχίαν· οὕτω γὰρ ἂν ἔγωγε ποῦθ' ὀνομάσαιμι. Ὅς πάντα μὲν εἰς ἑκείαν σὴν προβαλόμεν, καὶ οὐκ ἔστιν οὐδεὶς ὃν γὰρ παρήκα καὶ μὴ ἐπὶ τούτῳ γὰρ ἐρησάμην, τῆς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τε καὶ καλεῖσθαι προσήγορίας ἀξίος ἂν, ὅπως καὶ αὐτὸς τῆς ἐνοῦσης σοι σο-

φίας ἀπολαύσαι ἀξιοθελῆν· οὐκ οὖν ἡγεμόνας τοῦ γένους, οὐ τοὺς ἀξιώματι προχόντας, οὐκ ἄλλοι οὐδένα δι' οὗ ἂν ἐπιταύξεσθαι προσεδέκων οὐδὲν ἐδῶκεν ἀπαιτήσῃν εἰς τέλος τῶν πολλῶν ἐκείνων καὶ ἀπειρῶν δεήσεων. Καίτοι γὰρ σὺ προθυμότητα μὲν πάντας ἔδεχου, οὐδένα δὲ πώποτε ἀπεκείμεν. Τοῦτο γὰρ χάριν ἰδουσχεραίνων ἴσως εἶναι, φιλοῦντες μὲν τὴν καλὴν, φιλοῦντες δὲ ἐμέ. Ἐγὼ γὰρ τοι αὐτὸς, εἰρήσεται γὰρ τάληθες, μᾶλλον ἐθαύμαζόν σοι τὴν καρτερίαν καὶ τὸ πρὸς πάντας οὕτως ἀνθίστασθαι γενναϊότατα, ἢ περ ἐχάλεπαινόν σου τὴν ἀπαγόρευσιν. Εἰ καὶ αὐτὸς ἴσως εἰσάγας, γῆρας δὴ μόνον προβαλλόμενος, καίτοιγε ἐν ἄλλοις ἰσχυρότατά γε ἀνέχων. Ἀλλ' ἐμὲ μὲν οὐδεὶς λόγος ἢ χρόνος οὐδέποτε κτεῖται βασκαίνοντά σε τοῦτο ποιῆσαι (ἀγαθὸν γὰρ οὐδεὶς περὶ οὐδανὸς ἐγγίνεται φθόνος οὐδέποτε). ἀλλ' ἴσως μὲν τῷ γῆρα, ἴσως δὲ καὶ τινῶν βασκῶν ὑποβολῇ. Ὅμως δ' ἔγωγε ἐπιταύξεσθαι με εἰς τῆς ἐλπίδος ὠνειροπολοῦν, καὶ μὴ παντάπασιν τῆς προσδοκίας ἀποπεισέιν. Νυνὶ δὲ πάντῃ καὶ παντελῶς τῶν ἐλπίδων ἐξέπεσον. Διασπαρησμένά τι οἱ λόγων ἔρασταί ἐπὶ τὴν τῆς εἰκουμένης ἐσταίαν (1)· ἢ σὴ γὰρ ἐλπίς μέχρι τοῦδε παρακαταίχεν ἡμῶν. Καὶ πολλῶν ἴσως πειρασώμεθα δεινῶν, λόγους διώκοντες, ὧν καὶ αὐτὸς πολλὰ ἐμνήσθη πρὸς σέ, ἵνα μὴ ταῦθ' ὑποσταίῃν. Καὶ πολλοὶ μὲν ἡμῶν ἐρήσονται περὶ σοῦ, ἀκούσονται δ', οἶμαι, φωνὴν ἀπιστικαιοτάτην. Ἀλλὰ τί ταῦτα, καὶ μέχρι τίνας; Ἐδεῖ μὲν ὡς ἀληθῶς, ὦ γενναῖε, τοὺς ἐν σὴν σοφίᾳ ὁμνήσαι προελόμενους μεγάλῃν τιὰ τὴν ἐν λόγοις ἔχειν ἰσχύν, καὶ τῶν εἰς λόγους ἠκόντων (2)... Πλάτωνα καὶ Σωκράτην· μόλις γὰρ ἂν τις οὕτω τῆς ἀξίας ἐφίκοιτο· μᾶλλον δὲ τῆς μὲν ἀξίας οὐδεὶς ἂν οὐδέποτε ἐφικέσθαι ἰσχύσειεν, ἔγγυθ' ἔρω γὰρ μὴν· ἡμεῖς δὲ μόνῃν προθυμίαν ἐνεδειξάμεθα. Ἀλλ' ἐγὼ μὲν, ὦ παρόντες, ἠτηθηθεὶς σφόδρα τῷ πάθει, ἀρκεῦντα ἑμαυτῷ τὸν θρηῖον ἐν:σησάμην· ἄλλοις δὲ ἴσως παρχυμθίας μελήσει, εἰ γὰρ ἐνδίδεται. Σὺ δὲ, ὦ θεσπέσιε, εἰ γὰρ τις ἡμῖν ἐπιφροτῆ τῶν αὐτόθι, μὴ παύσαιο μηδ' αὐτὸς φοιτῶν τε καὶ διαλεγόμενος, ἀλλὰ καὶ δι' ὄνειρων ἡμῖν φαινόμενος λάλει, διδασκάλων θεϊότατε καὶ σοφώτατε.

(1) Propè verum id eventum fuit, de Hermonymio certe in Gallia sedem quæsituro.
 (2) Post ἠκόντων videtur in codice linea saltem

una excidisse, nisi quid tale fuit : καὶ τῶν εἰς λόγους μάλιστα ἠκόντων, Πλάτωνος καὶ Σωκράτους.

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ

ΜΟΝΩΔΙΑ

ΤΩ ΣΟΦΩ ΔΙΔΑΣΚΑΛΩ ΓΕΩΡΓΙΩ ΤΩ ΓΕΜΙΣΤΩ,

Φεῦ (1) ! τίς ἂν ἀξίως, ὦ παρόντες, ἐκτραγῶδη- D ράν; οὐ βαρβάρων ἐπιδραμόντων ποθέν καὶ τὴν σοι τὴν νῦν ἡμῖν ἐπενεχθείσαν ἀνύποιστον συμφο- Τωμαίαν ληισαμένων καὶ δορυαλιώτους ἐπιπλά-

(1) Ex cod. Monac. 495 edidit Alexander in Appendice ad Plecthonem De legibus. Notæ sunt viri docti.

συγκροτήσαι τὴν εὐφροσύνην, οὐδ' οὕτως ἂν τοῦ παν- τὸς ἐπιείθεσθαι λογίζομαι. Ὁμηρος μὲν οὖν τῶ τῶν Ἀχαιῶν πλῆθος· ἐπὶ τῷ μείζον κοσμῶν, ἢ φιλεῖ ποιεῖν τὸ τῶν ποιητῶν φύλον, μόνος ἂν τῆς Μούσας ἐξαριθμησαί φησιν, ἅτε μὴδὲ δέκα δυνηθέντων γλωσσῶν πρὸς τοσοῦτον ἔργον ἀρκέσαι, ἴσως ἀριθ- μῶ μὴδὲν ξυνιέντων, ὡσπερ Ἑλληνες εἶχον πρὶν σφίσι συγγενέσθαι τὸν αὐτομαθῆ Παλαμήδην. οἳ γε μὴδὲν ἐκαλοντες τοῦ ἀριθμοῦ πέρι, οὐδ' ὄσους εἶχον ἤδεσαν πόδας, ἐπεὶ καὶ μόνη μία (1) εἰδυία πρὸς πολλοὺς τοσοῦτους στρατοὺς ἂν ἤρκεσε. Τοῦ δὲ μεγάλου τούτου πρὸς εὐφροσύνην οὐ Μούσαι καὶ τινες φιλοσοφίαι, ἀλλὰ τίς ἂν γούς ἤρκεσε χωριστός; Νῦν δ' ἴδαι Πλάτωνος δῆπου ἢ Θεουκιδίδου ἢ Ξενοφῶντος καὶ τῶν κατ' ἐκείνους σοφῶν τὸν ἑαυτῶν ἀξίω, ὁπωσοῦν ἔραστον ἐπαινεῖσαι, μᾶλλον δὲ καθηγεμόνα, εἰ μὴ τῶ δυσχερῆς ὁ λόγος ἐστὶ, καὶ διδάσκαλον. Οὐδὲ γὰρ ἂν, εἰ συνέβαιεν ἀλλήλους ἰδεῖν (γνώμης γὰρ οὕτως ἔχων τυγχάνω), τῶ μεγάλῳ τῶν πρω- τεῖων ἡμερισθήτησαν πέρι, ἀλλὰ κάκεινον τὸν οἰκεῖον ἐπιγυρόντας καθηγεμόνα, ὡς εἰκὸς ἂν αὐτῷ παρεῖχον τὸ συγκεκριηκὸς πανταχοῦ. Ἐπει κάκεινους, εἰ μὴ τοῖς ὁμοίωσι, τῆ γούν καταλειμμένη περὶ αὐτῶν ἱστορίᾳ ἴσμεν ὅποιοι τινες ἐγένοντο. Ἐγὼ δὲ τὴν μὲν πᾶσαν σοφίαν κατ' ἐκείνους τὸν μέγαν, μᾶλλον δ' ὑπερ ἐκείνους ἀντικρυς ἰσχυρίζομαι γεγονέναι τὴν δ' ἀρετὴν οὐχ ὅπως ὁμοίους ἐκείνῳ γενέσθαι, ἀλλ' οὐδ' ἐγγύς ἰδεῖν. ἀτεχνῶς παῖδες γὰρ ἂν φα- νεῖν παραβαλλόμενοι πρὸς τὴν ἐκείνου θεϊότητα. Ἐκείνους τοίνυν ἐάσα· χαίρειν, ὡς ἂν μὴ τοῦτοις παραβάλλων καθυδρίσω τὸν ἄνδρα, Βασιλείφ καὶ Χρυσοστόμῳ, εἰ δὲ βούλει καὶ Γρηγορίῳ, τοῖς ἱεροῖς ἡμῶν καὶ θείοις Πατράσι, καὶ τοῖς κατ' ἐκείνους τὴν ἀρετὴν (θαρήῳ γὰρ λέγων ταυτεῖ), παραικτάσας τὸν μέγαν, οὐκ ἂν διαμάρτομαι τοῦ προσήκοντος. Ἐπεὶ κάκεινους ἂν εἰ συνέβαιεν προστυχεῖσι τῶ με- γάλῳ γενέσθαι (καὶ μοι μῆδεὶς ταυτεῖ λέγοντι νεμ- σήσαι), οἰκεῖον ἂν ἐβλήθησαν καὶ μέγιστον κόσμον τῆς συμμορίας σφίσι συγκεκριηθῆναι κάκεινον, γὰν ἀπάναντο ὑπ' αὐτοῦ, ὅσα γε εἰς σοφίαν καὶ γνώ- σιν καὶ ἐπιστήμην. Οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἴσον ἐστὶν ἀποβ- ραγέντας τοῦ κόσμου καὶ ζῶντας ὑπὸ θεῷ σπου- δαίους ἀναφανῆναι, καὶ ἐν θορύβοις τινὰ καὶ πλε- σιν ἀυλιζόμενον τὴν τελευτάτην ἐπιδειχθῆναι φιλο- σοφίαν. Ὅσῳ οὐκ ἀπελείθη τῆς ἀρετῆς ἐκείνων καὶ κοσμιότητος, οὐδ' ἡμεθῶν τῆ βλῆ. ἢ τὸν ἀν- θρώπινον βίον διεκιν μολιβδίου πέφυκε κατασπᾶν. ἀλλὰ τοῖς νοητοῖς ἔτι ἐν σώματι, τῶ χαλεπῷ φορετίῳ καὶ σήματι (2), καὶ τῆ ἐκείνων ἐνευπαθῶν θεωρίᾳ τὸν τῆδε πάντα διετέλεσε χρόνον, τῆ τοῦ συνδῆσαν- το; αἰδοῖ τὰ πολλὰ παρέχων καὶ τοῦτω (ὡ τῆς κοι- νῆς ζημίης, ὡ ζωῆς τῆς ὑπερφυοῦς ἐκείνης), οὐκ οὐκ τὰ τέρποντά γε καὶ ἡδοντα, ἀλλὰ τὰ συνέχοντα μόνον, ὡς ἂν εὐπειθῶς καὶ εὐνηκῶς τῶ λόγῳ ἐπέμεινον μὴ δι' ὄχλου αὐτῷ γένοιτο πρὸς φιλοσοφίαν. Κάνταῦθεν αὐτὸ καθάπαξ ὑποτάξα; τῶ λόγῳ, καὶ τὴν τῶν

αἰσθητηρίων, εἴπερ τις ἀλλος, ἀρχὴν εἰληφώς, δ; ἢ μίγιστος ἀγώνων ἐστὶ, καὶ οὐ χωρὶς σχεδὸν ἀμήχανον ὁπισσοῦν τῶ νοητῷ Θεῷ συνασφῆναι, θεῖον εἰ τέμενος ὤφθη καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας ἐπάξιον. Μᾶλλον δὲ, ὡσπερ ἐν τῆ κατὰ νοῦν ἐνεργείᾳ παρά- μιλλος ὤφθη, οὕτω δῆπου καὶ τῆ δεατῆ μικροῦ τῆς αὐταρκείας ἡμιλλήθη γε τοῖς ἀγγέλοις. Καὶ γὰρ οὗτος ἀγγέλων ἦσθε ἄρτων, ὅσῳ δὲ τὸν ἄρτον ἐν τῶν ὑποληπτέον, οἶμαι δὲ τὴν τῶν νοητῶν θεωρίαν καὶ τὴν τῶν Θεοῦ κτισμάτων κατάληψιν. Σωφροσύ- νης μὲν οὖν τοσοῦτον ἐμέλησε τῶ μεγάλῳ, ὡστε καὶ ἐν Βελλεροφῶντι, εἰ δὲ βούλει, τῶ Ἰωσήφ ταύτης ἡμερισθήτησε πέρι· τοῖς γε μὴν ἄλλοις ἕκαστῳ ἀτε- χνῶς πολλῶν κάκεινων ὑπερῆχε παραβαλλόμενος. Τίς γὰρ τοσοῦτον τῶν τ' ἄλλων ἡδονῶν ἤρξε καὶ τῶν βραϊοτάτων μᾶλλον ἐκείνου; Τίς δ' οὕτως ἀπάσης ὑπερῆχε σωματικῆς θεραπείας, οὕτω γένους ἔχων καὶ ταῦτα καὶ σχήματος καὶ λαμπρότητος, ὡσε γούν τῶν πολλῶν διαφέρειν; ὡς ὁ γενναῖος ἐκείνος καὶ μέγας; Τίς δὲ τοσοῦτον ὑπερῆχε τιμῆς καὶ δόξης κενῆς, καὶ παντῆς ὡρηθὴ λήμματος κρείττων, καίτοι καὶ πολλὰ διδόντων ἐνίων, καὶ λαβεῖν αὐτοῦ δεομένων πολλάκις, ὡς ἡ θεία ἐκείνη καὶ μεγαλο- πρεπιστάτη ψυχή; Ἦν εἰ τις εἴποι τύπον ἀπάντων τῶν νοητῶν, μᾶλλον δ' ἀκριβεστάτην εἰκόνα, οὐκ ἂν ἀμάρτοι τῆς ἀληθείας. Οἶνε γὰρ οὗτος εἰκὼν ἐφάνη νοητοῦ τε καὶ αἰσθητοῦ διακόσμου. Πλάτων μὲν οὖν φησι τὸν Θεὸν ἐκ' ὠφειλῆς τῆ τῶν [σοφῶν] παρ- δεῖγμα πάντων καλῶν ἑαυτὴν προὔθειναι. Οὗτος δ' εἰκὼν ἐκείνου, ὅσα γε ἐν ἀνθρώποις, μόνος ἀτε- χνῶς ἀνεφάνη. Ἄρ' οὖν σωφροσύνης μὲν οὕτως ἐμέ- λησε τῶ μεγάλῳ, ἀνδρείας δ' ἐνέδει τάνδρῃ; Ἦ δι- καιοσύνης μὲν ἀντείχετο, φρονήσεως δ' οὐκ ἐκείνου ἦτον ἔχων ἐτύγχανε; Πολλοὺ γε καὶ δεῖ. Ἄλλ' ἀν- δρείας μὲν τοσοῦτον περιῆεν τῶ μεγάλῳ, ὡστ' οὐ μόνον πρόως εἶχε πρὸς γε τὰς παρ' ἐνίων γιγνομένας δυσκολίας καὶ δυσχερείας, σπανιώτατα συμβαινού- σα; καὶ ταῦτα; ἄλλων καὶ τούτων ὑπαρχόντων αὐτῷ, οὐκ αὐτὸς ὄλω; ἀρχῶν διαφορῆς. (οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἐστὶ τούτων συνδαιτυμένον ἀνθρώποις; τινὰ π.νταλῶς ἀπηλλάχθαι), ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ; ἐπ' ὠφε- λείᾳ παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ ὄλον τοῦτε διατάσσοντος πεμπομένης ἐτίσσε συμφορᾶς παντὸς μᾶλλον ἐμφύ- χως εἶχε, ἔπου γε καὶ κάμων ὁ μέγας καὶ τὰ λοι- σθία πνεύων, οὐκ αὐτὸς ἐδόκει κάμων, ἀλλ' ἄλλῳ τῶ τοῖς πᾶσιν ἐπέκει, εἴ τῶ τούτω τεκμήριον ἐναργεῖ, ἀνδρείας καὶ εὐβουλίας εἶνα; δοκεῖ ἢ δὴ καὶ συν- ἀπῆλθε λαμπρῶς; λιπὸν ἡμᾶς ἐν ὀφρανίᾳ τειεῖται καὶ θλίψει· φεῦ τῆ; ἡμῶν κακοδαιμονίας. Ἀλλ' ἀν- δρείας μὲν οὕτως ἐμέλησε τῶ μεγάλῳ, δικαιοσύνης δὲ οὐκ ἀντείχετο, ἤγουν ὁπωσοῦν ὀλιγαρχίας ἐφάνη; Ὅπερ οὐ βέβαιον ἐν ἀνθρώποις εὐρεῖν· σχεδὸν γὰρ πάντας βουληθεῖς ἂν τις ἴδοι οὐ λόγον ἤδη κριουμέ- νους τοῦ ἴσου, ἀλλ' ἀτεχνῶς ἐπιεμένους τοῦ πείσεως παραπολαύειν ἀπανταχοῦ, ὡς ἢ τοῦτ' ἐνδὸν ἢ ἐν κατὰ φύσιν, τοῦ δ' ἴσου διὰ τε τὴν τῶν πολλῶν ὄζαν

(1) Suppl. γλώσσα.
 (2) Alludit ad προνοητικὴν σῶμα σῆμα, corpus septitrum.

καὶ τὴν ἐπιτηρημένην ἀνάγκην πᾶσι τοῦ νόμου, ἐξ ἀνάγκης ἀντέχεσθαι. Ἄλλ' ἐνταῦθα καὶ μάλιστα λήρος ἤμιν φανεῖν Αἰακὸς καὶ Ῥαδάμανθυς, εἰ δὲ βούλει, καὶ Μίνως αὐτὸς, οἱ δικασταὶ τῶν τῆδε βεβαιωμένων, τῆ τοῦ ἀνδρὸς ὑπερφυεῖ δικαιοσύνην παραβαλλόμενοι. Τῶν μὲν οὖν Λυσιμάχου παῖδ' ἔφασιν Ἀριστέδην τῆ τῶν φόρων ἀρίστη διανομῇ μέγιστον ἐπὶ δικαιοσύνην παρὰ πᾶσι τοῖς Ἑλλήσιν ἀναδείχασθαι κλέος. Οὗτος δ' οὐχ ἄπαξ, ὥσπερ ἐκεῖνος, ἀλλὰ πᾶσι διὰ βίου νέμων τὰ δίκαια, πολλῶ κίχτεινον ὑπερῆρε τοῖς πᾶσιν. Ὅς γε καὶ προστάτης ἀναφανείς ἐπὶ χρόνον συχνόν τῶν πατρῶων καὶ κοινῶν νόμων, ἐπὶ τῇ ὠφελείᾳ τῶν ἄλλων πολλάκις ὠλιγώρει καὶ τῶν οικειῶν, Πλάτωνι κἄν τούτῳ πειθόμενος· δὲ οὐχ ὅπως τοὺς βελτίστους τῶν ἀρχόντων οὐτινοσοῦν ἐκ τῆς ἀρχῆς ἀπόνασθαι ἀξιοί, ἀλλ' ἤδη καὶ ζημίαν αὐτοῖς ἐπικεῖσθαι φησι, παριούσιν ἐπὶ τὸ ἄρχειν, ζημίαν ἀντικρυς φάσκων, τὸ τε μὴ ἀξιούτα ἄρχειν (1), καὶ τὸ τῆς ὠφελείας ἀντέχεσθαι βούλεσθαι μάλιστα τοῦ κοινοῦ, μὴ πᾶν τι κήδεσθαι τῶν οικειῶν. Τίς οὖν ἐκεῖνον μᾶλλον ὀσιώτερος ἐπὶ τοῖς πρὸς τὸ θεῖον ἐφάνη; Τίς δὲ διαίτητος ἀμείνων ἢ βελτίων ἐν τοῖς κοινοῖς, ἦγον πρὸς τὰ ἰδιωτικὰ χρηστέτερος; Ὅς ὑπὸ φιλανθρωπίας οὐδ' ἐφικε διαίτητῆ, προστάτης ὢν καὶ ταῦτα τοῦ τῶν Ἑλλήνων μεγίστου δικαστηρίου; ἀλλὰ κοινῶν προστάτη καὶ κηδεμόνι, ἐπικουρῶν τε καὶ πατρὶ, χεῖρα βοήθειας ἀδικουμένοις ἐράγγοντι, χήραις ἐπαρκούντι πολλάκις, ἐνδεεῖν ἐπικαιροῦντι (2), πᾶσιν ἐξῆς ἐκ τῶν ἐόντων ἀμύναντι, δεσποτικὴν κἄν τούτῳ πληρῶν ἐντολὴν, ἢ κελεύει τοὺς ἀνθρώπους οἰκτίρμονας γίνεσθαι, ὡς ἂν ὅπως οὖν ὁμοιοῦντο ἢν καλοῦσι σοφίαι πατέρα. Ἀλλὰ τούτων μὲν οὕτως ἀντίχετο (ὦ συμφορὰς ἀνυποίστου, ὦ ζημίας ἐσχάτης), φρονήσεως δ' ἦτιον μετεῖχεν οὐτινοσοῦν; Ἄλλ' ἐνταῦθα καὶ μάλιστα πάντα; ὑπερῆρε παραπολὺ, οὐ μόνον ἐπὶ τοῖς οὖσιν ἀεὶ καὶ θεοῖς, δὲ δὴ φρονήσεως μόριον μέγιστον ὃν τυγχάνει, ἀλλὰ κἄν τοῖς φύσει καταγιγνομένοις, ἀνθρωποῖς καὶ ἡμετέροις αὐτοῖς, οὐχ ὅπως ἦτιητό του πάντων, ἀλλὰ κἄνταῦθα φύσει χρυσάμενος θεῖα, ἐξῆς πάντας ὑπερηκόντισε. Τίς γὰρ ἐκεῖνου βέλτιον τοῖς ἀπορρήτοις ἐπέβαλεν ἢ τῆ τούτων ἐνεδάτευσε θεωρίᾳ; Ὅς τοὺς τῶν ὄντων λόγους ἐξητακῶς καὶ τυχῶν τῆς ἐφέσεως μεγαλονοῖα καὶ ὕψαι φύσεως, τῶν πρὶν ἠπορημένων τὴν γνῶσιν, φιλανθρωπία χρυσάμενος, ἐγνώρισε τοῖς ἀνθρώποις, τῆς δ' ἀπάτης σοφίας τοσοῦτον μετέσχεν, ὡς γενέσθαι μᾶλλον τοῖς ἄλλοις παράδειγμα, καὶ οἷον εἰπεῖν, πίντων αὐτεπιστήμην, ὡς μᾶλλον νοῦν δοκεῖν χωριστὸν ἢ ψυχὴν ὀχῆματι τῷ σώματι κεχηρημένην. Τίς δὲ ποτε τῶν ἀπάντων γέγονε χριεστερος περὶ τε φύσιν καὶ ἱστορίαν παντοῖαν καὶ πολιτικὴν ἐπιστήμην ἐκεῖνος; Τῆς μὲν οὖν Σολομῶντος φασὶ σοφίας ἀνθρώπων ἐρασθεῖσάν τινα, ἐξ ὑπερρίας ἀπαντήσαι ποθεν, ἦν τῆς ἐλπίδος μὴ ψευσμένην ἐκτόπως ἀγάσασθαι τῆς σοφίας τὸν

Σολομῶντα. Τούτων δὲ τὸν μέγαν οὐ γυναικὲς ἰδεῖν ἠφάντησαν, ἀλλ' ἀνδρες πολλάκις ἐπίτηδες δεῖνοι καὶ σοφοί, ἐξ αὐτῶν καὶ ταῦτα τῶν τῆς οἰκουμένης περιτῶν· οἱ καὶ τὸν ἀνδρα πᾶν θαυμάσαντες τῆς σοφίας, ἔτι μᾶλλον ἤμιν ἐγνώρισαν, οὐδὲ γε πρῶτον εἰ καὶ τοῖς πολλοῖς παντάπασιν ἀγνοοῦμενον. Τὸν μὲν οὖν αὐτομαθῆ Παλαμήδην καὶ γεγυμνασμένον σοφίαν ἐπὶ Τροίαν φασὶν ἐλάσαντα, πρῶτον ὤρας τε καὶ μηνῶν ἀριθμὸν τε καὶ πεττοῦς τοῖς Ἀχαιοῖς χαριζόμενον ἐξευρεῖν. Ὁ δ' οὐχὶ πεττοῦς ἐξεῦρε καὶ ὤρας, τυχόν τι πρᾶγμα καὶ φαῦλον, ἀλλὰ σοφίαν τὴν μὲν ἐξεῦρε, τὴν δ' ἀνεπλήρωσεν ἑλλειπῶς εὐρημένην· καὶ τοῖς αἰρωμένοις ὄδῳν ῥάστην ἔτεμεν ἐπιστήμης, τὴν δὲ καὶ φαύλην οὖσαν ἐνίου μὲν λανθάνουσαν ἀληθίστατα καὶ σοφώτατα ἐξεῖλεν, πλάνης ὅτι πλείστης τῆ τῶν ἀνθρώπων γένος ἀπέλλαξε. Μαρτυροῦσι τοῖς εἰρημένοις τὰ σοφώτατα καὶ λαμπρότατα τῆς μακαρίας ἐκείνης καὶ θείας ψυχῆς συγγράμματα, οἷς ἂν τις θαρρῶν ἐπιτηται πανταχοῦ, τῆς ἱερᾶς ἀληθείας οὐκ ἂν ἀμάρτοι. Οἶονεὶ γὰρ τύπος φιλοσοφίας εἰσὶ καὶ δογμάτων ἀκριβείας τοῖς μετιούσιν. Ἄλλ' ὡ τῆς κοινῆς δυστυχίας, μᾶλλον δὲ ἰδίας ἐμῆς, ὡ πικρὰς ὀφφανίας, ὡ βασιάνου τύχης καὶ πονηρᾶς· ὃν ἐτύγχανον ἔχων μόνην ψυχαγωγίαν, μόνην ἐν ἀλλοδαπῇ διατρίβων παραμυθίαν, ὀφθαλμὸν νοητῶν, φῶς τῆς ἐμῆς ἀθλίᾳς ψυχῆς, καθηγεμόνα θεϊοτάτον, μᾶλλον δὲ προστάτην καὶ κηδεμόνα, ἐφ' ᾧ καὶ μόνῳ τὰς τῆς ἐμῆς ἐσάλευον ὠφελείας ἐλπίδας, οὐ ταῖς χρυσῆς πτέρυξι τῆς σοφίας ὡς νεοτὸς ἐπετάμην, καὶ τοῖς ἀδαμαντίνους λόγοις ἐκεῖνου, μᾶλλον δ' οὐρανίοις καθοπλιζόμενος, τοῖς τῶν ἄλλων σοφιστῶν λόγοις μηδέποτε περιτραπήσεσθαι πεποιθῶς, τοῦ μὲν ἐγκαλλώπισμα, τὴν εὐδαιμονίαν, τὸ κλέος, τοῦτον, φῶς ἀφῆρημαι παρ' ἐλπίδα. Τίς ἂν μοι δοῖη πηγὰς δακρύων καὶ τόνον πένθει προσήκοντα, ὡς ἂν τὴν ἐμὴν ἀπολοφύρωμαι δυστυχίαν; Ἄλλὰ γὰρ ἔλαθον, ὡ παρόντες, οὕτως παντάπασιν ἐμαυτὸν τοῖς ὀδύρμοις καὶ θρήνοις ἐκδοῦς, θεῶν ὃν εὐπαραμυθῆτως ἔχειν κἄν τῆ ἐκεῖνου ἀποδημία. Οὐδὲ γὰρ, οὐδ' ἐστὶν ὁ θάνατος οὕτωσ' ὄλως ἀπαλλαγῆ τοῦ παντός, ἀλλ' ἀποδημία τις τοῦ βελτίονος ἡμῶν μέρους πρὸς τινα τόπον θεῖον καὶ νοητῶν, καὶ τοῦ ἐνταῦθα πολλῶ θεϊοτέρῶν τε καὶ κρείττων. Οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἄριστάται φθορῶν ἢ σκεδασμῶν ἡμῶν ἢ ψυχῆ. Πονηρῶν γὰρ τοῦτ' ἐτὸ δόγμα, καὶ τῆς τοῦ θεοῦ μεγίστης σοφίας καὶ πρὸς ἡμᾶς ἐνοῖα; ἀρρήτου τὸ παράπαν ἀνάξιον. Εἰκὴ γὰρ ἂν τὸ τῶν ἀνθρώπων ἀρετῆς ἀντίχετο γένος, καὶ μυστηρίων φρικτῶν καὶ ἀπορρήτων ἀπολελαύκει, καὶ τῆς ὑπερφυοῦς τοῦ κρείττους οικονομίας ἤξιωτο· εἰκὴ δὲ καὶ ναοὺς ἰδρύεται, καὶ λατρείαις τελεταῖς τε καὶ προσκυνήσεσι καὶ πᾶσι τοῖς τοιοῦτοις ἐπιχειρεῖ. Ἄλλὰ τὸ μὲν σῶμα τοῦτ' ἀντὶ πάντη σκεδαστῶν ἐστὶ καὶ φθαρτῶν, ἐπεὶ καὶ σύνθετον ἔδη· σύνθεσις δὲ ἀρχὴ διαλύσεως. Τὴν γε μὴν ψυχὴν ἀσώματον οὖσαν καὶ ἀπλὴν πάντως, οὐκ

(1) Post ἄρχειν addit. gloss. ἐπὶ μισθῷ, ex ineptia vi officii glossa, cum nihil tale sit apud Platonem, Rep. I, pag. 543.

(2) Notanda rarissima vox ac prope dubia ἐπικαιροῦντι, pro qua suspicaris ἐπικουροῦντι.

εικός ἐστὶν ἐνδεχθεῖν τῇ φθορᾷ. Οὐδὲ γάρ, εἰ σωμα **A** εἰς μηχανή, μὴ καὶ φθορᾷ αὐτὴν ὑποκίθεσθαι ὁπῆρχε, διὰ σώματος ἂν ἐχώρει, ἐπει χωρήσαι διὰ σώματος σῶμα καὶ τῶν παντελῶς ἀμηχάνων ὑπερβαίνει τὴν φύσιν. Ἐπειτα καὶ τευνομένου τοῦ σώματος, μεταίχεν ἂν κάκεινῃ τοῦ πάθους. Προσθῆν δ' αὐτῇ καὶ μέγας θῆπου, καὶ τόνδ' ἐκείνου ψυχὴν ἔχειν μείζω συνείθαιεν, ὅπερ οὐ μόνον ἐλέγγει φιλοσοφία, ἀλλὰ δὴ καὶ ἡ παρὰ τοῖς πολλοῖς ὄδξα κεκρατηκυία. Οὐδὲ γάρ, εἰ τοῦθ' οὕτως εἶχεν, ἐπιστήμην ἂν τις εἶχε τῶν πάντων, ἀλλ' αἰσθησὶν μόνην ὧν ἔχει νῦν ἐπιστήμην. Μόνης γὰρ ἐστὶ τῆς ψυχῆς τὸ καθόλου ε' τ' ἀριθμὸς, καὶ τὸ ἀπειρον, ὅφ' οὐκ ἐπὶ ἐπιστήμῃ καὶ εἰδῶς τὴν ἀρχὴν εἰληφάτην. Μάτην δ' ἂν οὕτως καὶ τῇ τῶν θντων ἐφῆδετο θεωρία, καὶ τοὺς τῶν κρείττωνων γένων αὐτῆς ἐπεχείρει λόγους ζητεῖν. Τοῦτων πολλάκις ἀποσκοπούμενη, ὥσπερ προσεχόντων ἀγανακτεῖ, καὶ τοῖς προσισταμένοις ἀπεχθάνεται πάνυ. Ἄλλε μὴ οὐκ ἂν ἐζήτει, εἰ μὴ συγγενῆς ἐκείνων ὁπῆρχε. Συγγενῆς δ' οὐσα, τίς μηχανῆ μὴ καὶ θανάτου πείραν παντὸς αὐτὴν ὑπερκαίθει; Ἐπει κάκεινα φθορᾷ ἀνώτερα, καὶ πάσης ὑπερκαιεται ἄλλοκώσεως, εἰς αὐτὴ συγγενῆς· τοῦτο γὰρ οὐδεὶς ἀντερεῖ, οὐδ' οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων. Ἄνάλογον οὖν ἔχειν φασὶν οἱ σοφοὶ οὐσίαν τε ἔργου καὶ οὐσίαις αὐ ἔργα. Εἰ ταῖνυν κοινωνεῖ τῶν ἔργων τοῖς κρείττοις γένεσιν ἢ ψυχῇ, ἀνάγκη θῆπου καὶ τῆς οὐσίας. Ὡσπερ οὖν κοινωνοῦντες τοῖς τῶν θηρίων ἔργοις, καὶ τῆς οὐσίας κοινωνοῦμεν ἐξ ἀνάγκης αὐτοῖς, διὸ καὶ τοῦτο; ὁμοίως φθειρόμεθα, οὕτω καὶ τῶν ἔργων τοῖς γένεσι κοινωνοῦντες ἐκείνοις, φθορᾷ ἀπάσης κρείττοις ἐξ ἀνάγκης φανοίμεθα. Ἄκρως γὰρ ὄντα τὸν Θεὸν ἀγαθὸν καὶ παντὸς ἔξω φθόνου, ἀνάγκη καὶ τὰς ἑγγυτέρω παραχθείσας οὐσίας αὐτῷ ἀθανάτους παραγαγεῖν, ἐπει κάκεινος αἰώνιος. Τίς ἂν καὶ τῶν ἡδίστων, εἰ μὴ τοῦθ' οὕτως εἶχε καὶ μηδὲν τι τοῦ σώματος κρείττον ἦν ἐν ἡμῖν, ὑπερορῆν τῶν πάντων ἡξίωσε; Τίς δὲ καὶ θανάτου δίκην ἐπήνεργεν αὐτῷ, καὶ ἐκὼν εἶναι τοῦ ζῆν ἀπηλλάγη, ὅποτε τοῖς τῆς ψυχῆς θεοπίσμασιν ἀσθῆνιτο τοῦ σώματος ἄναντιομένου; Οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἐστὶν ἰσχύς οὐδενὶ καθ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἕκαστον αὐτῷ πάντα τρόπον σώζειν ἐπιέγεται, καὶ τοῖς τὴν σωτηρίαν κωλύουσιν ἀδιάλλακτα (1) πολεμεῖ. Ἄλλὰ μὴν εἰ τῷ σώματι ἔχει φέρουσα ζωὴν ἢ ψυχῇ, καὶ ἀπιούσα καταλιμπάνει νεκρὸν, πῶς οὐκ ἂν καθ' αὐτὴν πολλῷ μᾶλλον ἀθάνατος εἴη, καὶ φθορᾷ ἀπάσης ὑπερκαιμένη; Οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἐστὶν εἰπεῖν, ζῶσαν μὲν εἰσεῖναι, ἐξιοῦσαν δὲ οὐχεσθαι, ὅπου γε ἔντα καὶ τῶν μορίων τοῦ σώματος πλείστον ὅσον χρόνον ἀντέχει. Εἰ γὰρ τὴν οὐσίαν ὅπωποῦν ἐκινεῖτο, καὶ καθ' αὐτὸν κἂν ἰσως ὑπέστη φθορᾷ. Ἀκίνητος δ' οὐσα πάντη,

κρείττω, ἢν εἶχα κινήσεως ἐπαλθεῖν ὁμοῦν ἀμηχανόν ἐστι παντελῶς; Εἰ γὰρ εἶδει ποτὲ φθαρῆναι, ὅπ' οὐθενὸς εἰκὸς ἦν τελεσθεῖν τούτο ἢ μόνου τοῦ ἐναντίου ἦτοι τῆς εἰκείας κακίας· πάντα γὰρ τοῖς ἐναντίοις ἀλίσκεται. Νῦν δ' οὐδὲν ἦττον ζῶντας οἱ π.ν.ροὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ τὴν ὑπέβαν ἐξελέγγουσι ταύτην. Οὐ μόνον οὖν οὐκ ὑφίσταται φθορᾷ καὶ σκεδασμὸν τοῦ σώματος ἐξελεθῆσα, ἀλλὰ καὶ τελειώσεως αὐτῇ τουτεῖ πρόξενον γίνεται καὶ τῆς τελειώσεως αἰτιον ἐνεργείας, ὅπου γε, καὶ συνοῦσα τῷ σώματι, τότε καθαρώτερον τῆς ἱερᾶς ἀληθείας παραπολαύει, ὅτε τοῦτο μᾶλλον αὐτὴν χωρίζειν ἐπιέγεται. Ὡς νῦν γε διὰ τὴν οὐσίαν σκαιότητα ὡσπερ ἀμαθαίνουσα ἢ λημῶσα, περιφανῶς οὐκ ἄλλα καὶ τῆς οἰκείας εὐγενείας ἀνάξια ἔκουσα εἶναι ὑφίσταται, ἢ καὶ πολλῷ ἂν ὁπῆρχε βέλτιον, Πλάτων φησι, χωρὶς παντὸς σώματος ζῆν ἢ μιγνυμένη τουτεῖ γε τῆς ἐκείθεν καθ' ἐκάστην ἀνατίμκλασθαι προστροπῆς. Ἄλλως τε καὶ οὐδέ τι τῶν παραλόγων ὁ θάνατος εἶναι δοκεῖ, οὐδ' ἀπὸ ταῦτομάτου συμβαίνον· φύσιως γὰρ ἔργον ἐστὶ· φύσεως δ' ἔργον Θεοῦ θεσμός ἂν εἴη οὐκ ἄλλογος. Θεοῦ θεσμὸν μὴ δεῖ μάλιστα βέλτιον εἶναι ὁμολογεῖν, μὴ οὐκ ὅτιον ἢ. Ἄκρως γὰρ ἀγαθὸς ὑπέρχων, οὐκ ἂν τι κακὸν ποιείη. Οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἐστὶν ἀπλῶς πάντων αἰτιος ὁ Θεός, ἀλλὰ μόνων τῶν ἀγαθῶν. Πῶς οὖν τοῖς τῆδε ζῆσεσιν, ὥσπερ ὁ μέγας, σπουδαίως, τὴν ἀκραν ἔχων καὶ καῦτα δικαιοσύνην, κακοῦ τινος γένοιντο αἰτιος; Ὅς γε τοῖς σπουδαίως ἐναυθῆα βιούσιν εὐδαιμονίαν καὶ εὐζωίαν καὶ μυρίαν ἄλλην μακαριότητα μετὰ τῶν τῆδε βίον ἐπαγγέλλεται διαβρήδην· οἷς οὐκ εἰκὸς ἀπιστεῖν, ἔργοις ἀναπειθομένους αὐτοῖς. Ἐγὼ δὲ καὶ τὴν τελευτὴν τοῦ μεγάλου οὐκ ἀπλῶς ἐν τῷ παρόντι, ἀλλ' ἐκ θείας μοίρας ἰσχυρίζομαι γεγονέναι· οὐ γὰρ ἐστὶν, οὐκ ἐστὶ τὰ τῶν οὕτως βιούτων, ὧς ὁ μέγας ἐκείνος, πράγματα ἀμεληθῆναι ποτε ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Ταῦτ' οὖν ἐνοοῦντας, ὅσον ἔξεστιν, ἀρετῆς ἀνθεκτεῖον ἂν εἴη, τᾶλλα πάντα δευτέρα τιθεμένους, καὶ τὴν ἐκείνου πολιτείαν, ὅσον εἶδον εἶ ἐστὶ, μιμητέον· οὕτω γὰρ ἂν ἀμεινὸν πράξιμεν καὶ ζῶντες τε καὶ τελευτῶντες. Ἐπει καὶ Πλάτων αὐτὸς φησι τὴν εἰς Ἄθου τὴν ψυχὴν στελλομένην ἀποθνήσκουσαν μὴδὲν ἀπέρχεσθαι γέρουσαν ἄλλο ἢ τὴν ἀρετὴν καὶ σοφίαν. Ἄ τὸν μέγαν (ἴσμεν πάντες) μεθ' ὑπερβολῆς κεκτημένον, ἐλπὶς ἐστὶν δεῖ μάλιστα εὐ πράξει ἐκεῖ. Δίκαιον οὖν καὶ ἡμεῖς συνεφῆδεσθαι τῇ ἐκείνου εὐδαιμονίᾳ, καὶ μὴ οὕτως ἔχειν, ὥσπερ ἂν τι τῶν παραλόγων καὶ δεινῶν ἐπεπόνθει, ἀλλὰ καὶ μεγίστην παραμυθίαν καὶ κόσμον ἡγεσθαι τῆς ὁρετῆν ἐκείνου καὶ τὴν θεϊότητα.

(1) Hæc ei sequentia pleræque huc allata esse ex Platonis Phædone, monebat nos olim doctissimus Iakuius.

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΓΕΜΙΣΤΟΥ

ΤΟΥ ΠΛΗΘΩΝΟΣ

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΑ ΕΜΑΝΟΥΗΛΟΝ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΩ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

ΛΟΓΟΣ Α'.

GEORGII GEMISTI PLETHONIS

AD REGEM EMMANUELEM

DE REBUS PELOPONNESIACIS

ORATIO I.

(Interprete Gulielmo Cantero. Græce ex editione D. A. Ellisen in *Analectis*, Lipsiæ, 1860.)

α'. Θεϊότατε αὐτοκράτωρ, ὁ μὲν πρὸς Ἰταλῶν Α τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ δυναστεύοντα; (1) τοῖς πάντα κρατίστοις υἱέσι, πολεμηθεὶς πόλεμος καλῶς καὶ μετὰ πολλοῦ μάλιστα τοῦ περιόντος κατατίθεται· τῶν πλείστων τε καὶ ἐπικαιροτάτων τῆς ἐκείνων ἐπικρατείας, διὰ μακροῦ τοῦ χρόνου τὰ ἡμέτερα ἐπαναστασιωμένων, αὐτῶν τε ἐκείνων καὶ ὑπὲρ τῶν λοιπῶν παντάπασιν ἡμῖν εἰξάντων, καὶ ἐς ἅπαντα ἐψέσθαι ὁμολογησάντων. Ἐκ δὲ τούτων ἡμῖν μὲν δόξα καὶ κλέος οὕτω κρατύνοσι τε καὶ ἐπαύξουσι τὴν ἀρχὴν, τῷ δὲ κοινῷ ἀσφάλειά τε ἡμοῦ καὶ ὠφέλεια, καὶ ἐς τὸ μέλλον μειζόνων ἀφορμαὶ πραγμάτων, εἰ θεὸς διδοίη. Ἐμοὶ δὲ ἐπέρχεται νῦν εἰπεῖν καὶ ὑποθέσθαι, ἃ ἐκ πλείονος σκοποῦντι δόξαν παρίστησιν, ὡς γενόμενα μὲν ἂν, μέγα ἂν τοῖς τῆδε πράγμασι λυσιτελήσει· μὴ γενόμενα δ' ἂν, οὐ μί- Β κρον ἂν πρὸς τὴν τοῦ παντὸς ἁλλεῖλοι σωτηρίαν.

β'. Πρῶτον μὲν δὴ ὑπὲρ αὐτῆς τῆς χώρας, ὡς περὶ πλείστου ποιητέα ἡμῖν ἐστι, βραχέ' ἄλλα μοι εἰρήσεται· οὐχ ὅτι μὴ καὶ αὐτοὺς ἡμᾶς περὶ τὴν ταύτης ἐπιμέλειαν ἐσπουδακώτας ὁρῶ· ἀλλ' αὐτοῦ γέ τοι τοῦ λόγου ἕνεκα, ὡς διὰ τῶν δεόντων δὴ χωροῖη. Ἐσμὲν γὰρ ὄν, ὧν ἡγεῖσθαι τε καὶ βασιλεύετε, Ἕλληνας τὸ γένος, ὡς ἢ τε φωνὴ καὶ ἡ πατριος καυδέια μαρτυρεῖ. Ἕλλησι δὲ οὐκ ἔστιν εὐρεῖν εἰ τις ἄλλη οἰκιστότερα χώρα, οὐδὲ μᾶλλον προσήκουσα, ἢ

1. Bellum quidem cum Italis Peloponnesum tenentibus a præstantissimis filijs gestum, magna cum laude et emolumento confectum est, imperator Auguste, cum et plurima maximeque opportuna illorum dominia nostram in potestatem longo post tempore redierint, et ipsi cum reliqua nobis omnia cesserint, tum in universum se nobis obtemperatos receperint. Quibus ex rebus vobis quidem hoc pacto imperium et confirmantibus et augentibus decus et gloria; nobis autem securitas nascitur et utilitas majorumque in posterum consequendorum, si Deus permiserit, occasio. Mihi vero nunc ea tibi exponere in mentem venit, quæ multis de causis arbitror, sive observentur, multum his rebus esse profutura, sive negligantur, magnam salutis partem detractura.

2. Ac primum de ipsa regione, quanti sit vobis faciendæ, pauca quædam dicam, non tam quod vestrum erga ipsam studium non videam; quam ut ipsa recto ordine procedat oratio. Etenim nos, quibus imperatis, Græci genere sumus, ut partim in sermone, partim ex ayia disciplina constare potest. Græcia vero vix ulla magis familiaris reperiri possit regio, quam Peloponnesus, et quæcumque juxta hanc ad Europam spectat, quæque adjacent

(1) Ὁ μὲν . . . δυναστεύοντας κ. τ. λ. His que Ducas de rebus Byzantinis memorie tradidit, Noster addit quod duo imperatoris filii, Joannes et Theodoros, licet exercitui nomine magis quam re oraculuc-

rum, præclare factis excelluerunt. Non sine magno gaudio Pletho refert totam fere Peloponnesum a Græcis potissimum administratam tum temporis fuisse.

insulæ. Hanc enim terram quantum humana potest memoria recollere, iidem semper a nullis ante possessam incoluerunt Græci; nec advenæ eam occuparunt, ejectis aliis ipsique nonnunquam ab aliis ejecti; sed contra semper hanc regionem tenuerunt Græci, nec deseruerunt unquam.

ἑτέρων τὸ αὐτὸ ἔστιν ὅτι πεπονηθότες· ἀλλ' Ἕλληνας ἐτέρων κατέχοντες, οὐτε ταύτην ἐκλιπόντες.

3. Jam inter omnes hujus regionis partes Peloponnesum præcipuas ac nobilissimas Græcorum gentes protulisse traditur, ex eaque Græcos profectos maximas ac præclarissimas quasque res gessisse. Quid quod magnæ quoque istius ad Bosporum sitæ urbis, quæ vestra nunc est regio, terram hanc qui recte rem consideret, quasi matrem non injuria dixerit. Nam et qui ante Byzantium incoluerunt, Græci fuerunt ac Dores (Dores autem Peloponnesios esse nemini dubium est) et qui posterioribus sæculis illustrem illam ex Italica Roma deduxerunt coloniam, tamque præclaro Byzantium auxerunt additamento, non sunt a Peloponnesiis alieni, siquidem ut Æneadæ et Sabini pari jure permisti, Romanam urbem felicissimam incoluerunt, ita Sabini censentur Peloponnesii, de Lacedæmoniis profecti.

4. Quocirca nec his de causis parvi facienda tam vobis quam nobis est hæc regio, quandoquidem et maxime propria curanda sunt maxime, et hæc omnium est maxime propria: et si de ipsius virtute, qua nulli terræ cedit dicendum est; ut ea quæ de anni temporum temperie, deque terra nascentium, et omnium ad vitam pertinentium proveniunt dici possunt, nunc omittam, ad securitatem sane nullam non regionem hæc superat, cum et insula pariter tanta sit et continens, nec difficulter possint ejus incolæ, si recte suppulentibus utantur adjumentis cum apparatu minimo, si quis invadat, repellere, tum alios ubi videatur ipsi, accedere, itaque regionis terminos non leviter augere. Præterea nunc montium munimenta, qui per totam porrigitur terram et ubique arcium instar eminent; sic ut hostes, etiamsi campestri solo forte possintur, tota tamen excidant regione.

5. Quo fit, ut non tam familiaritatis, quam virtutis

(2) Ταύτην... οἰκοῦντες, x. t. λ. Non urgebit lector quæ Pletho hinc verbis enuntiare videtur. Quo enim pacto ignorare potuit et antiquo tempore, et eo maxime quo ipse vixit, externarum gentium vestigia non pauca remansisse? Mihi quidem Peloponnesum regionibus ad septentrionem sitis quas Barbaros frequentius quam Peloponnesum invasive constat oppugnare voluisse videtur.

(3) Ἀσπιδεῖξαντο. Lacedæmoniorum bellicæ gloriæ hæretes fuisse, Peloponnesum habitantibus omni tempore antiquum ac gloriosum fuit, licet nostro tempore quædam primatum ejus insulæ familie nimis de ea re jactabundæ videri possint.

Πελοπόννησός τε, καὶ ὅση δὴ ταύτη τῆς Εὐρώπης προσεχῆς, τῶν τε αὐτῶν νήσων αἰ ἐπικαίμεναι. Ταύτην γὰρ δὴ φαίνονται τὴν χώραν Ἕλληνας αἰεὶ οἰκοῦντες οἱ αὐτοὶ ἐξήτου περ ἄνθρωποι διαμνημονεύουσιν, οὐδέων ἄλλων προσηνυχότων (2)· οὐδὲ ἐπιφλοδαῖ κατασχόντες, ἄλλους τε ἐκβαλόντες, καὶ αὐτοὶ ὅψ' τήνδε τὴν χώραν τοῦναντίον αὐτοὶ γε αἰεὶ φαίνονται κατέχοντες, οὐτε ταύτην ἐκλιπόντες.

γ'. Συμπάτης δὲ ταύτης τῆς χώρας αὐτῆς Πελοπόννησος ὀμολογεῖται τὰ πρῶτά τε καὶ γνωριμώτατα ἐνεγκοῦσα τῶν Ἑλλήνων γένῃ, καὶ ἀπὸ ταύτης ὀρμώμενοι τὰ μέγιστα τε καὶ ἐνοβόστατα Ἕλληνας ἔργα ἀπέδειξαντο (3). Καὶ μὲν δὴ καὶ τῆς μεγάλης ταυτησὶ Πόλεως (4) τῆς πρὸς Βοσπόρῳ, ἥπερ νῦν ὁμῖν βασιλείον ἔστι, τήνδε τὴν χώραν εἴη ἂν λογιζομένοις ὅσον μῆτέρα τε οὖσαν καὶ ἀφορμὴν τινα εἶπεν· τοῦτο μὲν ἐπειδὴ Βυζάντιον οἱ προσηνυχότες, Ἕλληνας τε καὶ Δωριεῖς (Δωριεῖς δὲ Πελοποννήσιοι περιφανῶς)· τοῦτο δ' ἐπειδὴ καὶ οἱ μετὰ ταῦτα τὴν λαμπρὰν ταύτην ἀπὸ τῆς ἐν Ἰταλίᾳ Ῥώμης ἀποικίαν στειλάμενοι, καὶ Βυζάντιον ὄσω καλῆ καὶ μεγάλῃ ἐπισημνότες τῇ προσθήκῃ, Πελοποννησίων οὐκ ἀλλότριον, εἴγε Αἰναιδοὶ μὲν Σαβίνοι ἐπὶ τοῖς ἴσοις καὶ ὁμοίοις συννηκισμένοι Ῥώμῃν εὐτυχεστάτην πόλεωσιν κατέψησαν· Σαβίνοι δὲ ἐκ Πελοποννήσου τε, καὶ Λακεδαιμόνιοι (5).

δ'. Τοῦτων τε οὖν ἕνεκα οὐ περὶ μικροῦ ποιητέα ἡ χώρα οὐθ' ὁμῖν τοῖς βασιλευσίν, οὐτε τοῖς ὀηκτοῖς ἡμῖν, εἴγε τῶν οἰκείων τε καὶ μέγιστα προσηκόντων, μέγιστα καὶ ἐπιμελητέον, ἥδε δ' ἡμῖν οἰκειοτάτη ἀπασῶν. Ἀλλὰ καὶ ἀρετῆ ὡς οὐδὲ μῖα; ἂν λείποιτο τῶν ὑπὸ τὸν ἥλιον, ὅσα μὲν εἰς ὤρων συμμετρίας, καὶ καρπῶν φοράς, καὶ ὄλων τῶν πρὸς τὸν βίον χρησίμων τείνοντα ἔστιν εἶπεν, ἔδωκε ἔν γε τῷ παρόντι· ἄλλ' εἰς ἀσφάλειαν τίνος; οὐκ ἂν εἴη κρείττων χώρας; νῆσός τε οὖσα τηλικαύτη ὀμοῦ καὶ ἡπειρος ἡ αὐτῆ καὶ παρέχουσα τοῖς ἐνοικοῦσι, κατὰ τρόπον χωρῶν τοῖς ὑπαρχούσαις ἀφορμαῖς, ἀπ' ἐλαχίστης μὲν τῆς περασκέυης, εἰ τις ἐπιούσιν ἀμύνεσθαι, ὑπάρχειν δὲ καὶ ἐπεξίεναι, ὅταν ἐθέλωσιν, ὥστε καὶ ἄλλης οὐκ ὀλίγης ἂν βλάβος πρὸς τῆδε κρατεῖν. Καὶ παρῆκα ὄρων ἐρυμνότητα διὰ πάσης διηκόντων, καὶ δίκην ἀκροπόλεωσιν ἀνεστηκῶτων πανταχῇ (6)· ὥστε, κἂν τῶν πεδίων κρατῆσαι πολεμῖλους συμβῆ ποτε, τῆς γε συμπάτης χώρας; ἤττους εἶναι.

ε'. Ὅστε μὴ οἰκειότητος μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀρετῆς

(4) Τῆς μεγάλης ταυτησὶ Πόλεως, x. t. λ. Byzantium a Doriensibus conditum, per omne tempus, Polybio teste, conditorum mores ac indolem conservando grato semper in Peloponnesum fuit animo.

(5) Λακεδαιμόνιοι, x. t. λ. Dionys. Halic. auctor est Sabinos a Lacedæmoniis colonis originem duxisse.

(6) Πανταχῇ, x. t. λ. Non promendum est quod antiqui jam magis rhetorice quam vere de Peloponnesi inexuperabiliitate dixerunt, quando eam plus semel expugnata legimus, licet Strabo eam ἀκροπόλεωσιν συμπάτης Ἑλλάδος pronuntiarit.

ἕνεκα ἐπιμελητέον εἶναι τῆς χώρας· εἰ γὰρ περὶ τῶν Ἀ
κτιμάτων τὰ ἀμείνω μᾶλλον τε καὶ σπουδαστέον.
Ἐπιμελητέον μὲν δὴ καὶ παντὶ μὲν ὄφρουν τῶν εἰς
Ἑλλήνας τελούντων, μάλιστα δ' ὑμῖν τοῖς βασιλευ-
σιν, ὁσπερ καὶ ἡ τῶν ὄλων ἐπιμέλεια ὑμῖν πρὸ
ἀπάντων ἐγκεχέρισται· ὑμῖν δὲ καὶ πάντων μάλι-
στα τῶν πώποτε γεγονότων βασιλέων. Κακρατηκό-
των γὰρ Ἰταλῶν τῆσδε τῆς χώρας, καὶ ἐπὶ πολὺν
τινα χρόνον συμπάσης δυναστευόντων, οὐδέναι· ἄλλοι
ἢ οἱ ἐκ τῆς ὑμετέρας οἰκίας βασιλεῖς ταύτην φαί-
νονται ἀνεπιληφόρες (7)· καὶ αὐτὸς δ', ὧ βασιλεῦ,
πρὸς πολλὰς τε ἄλλαις καὶ καλαῖς ταῖς εὐεργεσίαις,
καὶ τὸ μέγα τοῦτο ἔργον καὶ λαμπρὸν ἔναγχος ταύ-
της προὔδαλου, τὴν τοῦ Ἴσθμου δὴ ταύτην διατελί-
χισιν (8), ἤπερ ἂν αὐτῇ δόξειε μεγαίστη τε καὶ κρα-
τίστη ἔσεσθαι τε καὶ νῦν εἶναι πρὸς σωτηρίας
ἀφορμῆν. Ὅσ' ἂν ὑμῖν προσήκοι ταῖς τῶν προτέρων
εὐεργεσιῶν ἐπιβολαῖς καὶ τὰς μετὰ ταῦτα ἐπο-
μένας ἀποδοῖναι, ἐν ἅμα μὲν τοῖς καλοῖς ἀεὶ φαίνοσθε
προστιθέντες, ἅμα δ' ὑμῖν καὶ τὰ ὑπηργμένα
ἀγαθὰ ἐκ τῆς τῶν ἐς ὕστερον ἐνδολεχίας ὡς μάλιστα σώζοιτο.

ζ'. Οἶμαι δ' οὐδὲ τῇ μεγάλῃ ταύτῃ Πόλει (9) φε-
λον ἂν τι φέρειν πρὸς ἀσφάλειάν τε ὁμοῦ καὶ ὠφέ-
λειαν καὶ τῆσδε τὴν χώραν πράττουσαν καλῶς· περὶ
ὧ λέγειν κατὰ μέτρον· ἐν γὰρ τῷ κερνῶντι περιττὸν
ἔμοιγε δοκεῖ. Ὅς μὲν οὖν πλείστης ἦδε ἡ χώρα ἀξία
τῆς σπουδῆς, ἰκανῶς ἔμοιγ' οὖν ὧ· διὰ βραχυτάτων
δοκεῖ ἀποδοῖσθαι. Ἦν δὲ φημι ταῖς ἤδη ὑμῖν γε-
γεννημέναις εὐεργεσίαις δεῖν προσδοῖναι ἐπιμέλειαν,
καὶ ἂ μάλιστα ἐπανορθωτέα τῶν τῆσδε πραγμάτων,
καὶ ὡς γενόμενα ἂν μάλιστα λυσιτελήσειεν, ἤδη
ἔρω· ἐκείνα πρότερον ὑπεικῶν καὶ καταλέξας, ἃ
μάλιστα μὴ καλῶς ἔχοντα ἐνδεῖν ἔστι τοῖς τῆσδε
πράγμασιν.

ζ'. Ἔστι τῶν πρῶτων ἰδεῖν τῆσδε Πελοποννησίῳ
τὸν πολὺν λεῶν γεωργοῦντάς τε ἢ καὶ νέμοντας
ἐνέους, καὶ ἀπὸ πούτων τὰς τε πρὸς τὸν βίον ἀφορ-
μὰς σφίσιν αὐτοῖς ποριζομένους· εἰσφέροντάς τε τῷ
κοινῷ, καὶ στρατευομένους· τοὺς αὐτοὺς (10)· εἰσφέ-
ροντάς τε κατὰ μικρὰ μὲν, συχνὰ δὲ, καὶ ὑπὸ
συχνῶν εἰσπραττόμενα· καὶ νομισματι τῶν πλεί-
στων εἰσπράξεων, οὐ χρήμασι γυνομένων. Ἐπειδ' ἂν
οὖν εἰς στρατεῖαν οὕτως ἔχοντες παραγγελθῶσιν,
ὄλιγοι τε ἐξέσιν ἐκ πολλῶν, τῶν τε ἐξίστων Ἰσπλοὶ
οἱ πλείστοι ἔρχονται, καταπατάντες ἐπὶ στρατοπέδου,
οὐ πᾶν τοι ἐθέλουσι παραμῆνειν, τῶν ἔργων
σφᾶς οἶκοι καλοῦντων, ἀφ' ὧν καὶ οἶκοι καὶ ἐπὶ
στρατοπέδου δεήσει δαπανᾶν, καὶ πρὸς γὰρ εἰς
φέρειν. Μὴ παραμενοῦσης δὲ στρατιᾶς, ἢ καὶ
ἀόπλου, μικρότατον τὸ ὄφελος.

η'. Ταῦτα δὲ ὡς μὲν οὕτως ἔχει, καὶ ὡς σφαλε-
ρώτατά ἐστιν οὕτως ἔχοντα, εἴεις μὲν καὶ τῷ ἐθί-

ipsius causa curanda videatur hæc regio, quando-
quidem possessiones potiores potius etiam stu-
dium solent requirere. Jam cum omnibus qui inter
Græcens censentur hæc impendit cura, tum regibus
maxime, quibus Universi tutela præ cæteris est
commissa. Neminem porro superiorum regum pro-
pius quam te hæc res attingit. Nam et cum Itali
ditionem hænc tenerent, in eaque longo tempore
regnassent, soli eam vestræ familiæ principes recu-
perarunt et ipse tu præter alia multâ magnaque
beneficia, præclarum illud æthere ingens opus nu-
per erexisti, ducto per isthmum muro, maxima
et præstantissima perpetuæ salutis occasione. Quo-
circa vos decet cum priorum beneficiorum colloca-
tione hæc etiam consequentia conjungere, quo si-
mul et ipsi rerum præclararum augmento studere
videamini, et ipsa vobis ante collata beneficia,
perpetuitate consequentium salva permaneant

6. Neque parum tum securitatis tum emolumentum
magnæ quoque isti urbi, ut arbitror, hæc regio recte
constituta adferet : id quod hoc quidem loco plu-
ribus explicare supervacaneum nobis videtur. Ac
studium quidem summum hæc mereri regionem,
satis a me quantum res postulat, demonstratum
existimo : quam autem curiam diligentiam cum
prioribus vestris conjungi beneficiis, quæque har-
um rerum corrigendæ potissimum videantur,
quoque illæ pacto compositæ plurimum sint fru-
ctus allaturæ, nunc aperiam, si ea prius, quæ in
his minus recte se habent explicuero.

7. Primum itaque magna Peloponnesiorum pars
agricultura vel pastioni vacat, ex iisque et vitæ
necessaria sibi comparant, et collationes pendunt,
et militiam iidem obeunt, collationes porro parvas
quidem, sed multas, et a multis exactas idque
pecunia (εἰσπράξεων lego pro δαπάνεων) plerum-
que non mercibus faciunt. Quamobrem si qua de-
nuntiatur expeditio, tum et pauci de multis pro-
deunt et hi fere inermes apparent, et in exercitu
collocati difficulter locum servant, dum a domesticis
avocantur operibus, ex quibus et domi et militiæ
sumptus facere, atque insuper collationes pendere
coguntur. Atque locum deserens vel etiam inermis
exercitus non valde magni est pretii.

8. Atque hæc ita se habere, et hoc modo mini-
mum securitatis afferre cum res ipsas quisvis con-

(7) Ἀνεπιληφόρες. Palæologorum in primis fami-
lia Peloponneso recuperandæ maximam operam
adhibuit.

(8) Διατελιχισιν. Isthmi ab imper. Manuele facta
fortificatio fusius a Phrantze traditur, lib. 1. Falso
namque Græci Peloponnesum post isthmum sic for-
tificatum inexplugnabilem fore autumabant.

(9) Πόλει. Peloponnesus inde a decimo tertio

sæculo Constantinopoli eadem quæ Sicilla olim
Romanis præstitisse videtur.

(10) Εἰσφέροντας. . . αὐτοῦς κ. τ. λ. Certioribus
quam clarioribus verbis Plethon hoc loco de vecti-
galium in Peloponneso exactorum ratione nos
educet, ut ne unus e cæteris de Byzantinis rebus
scriptoribus.

insulæ. Hanc enim terram quantum humana potest memoria recollere, iidem semper a nullis ante possessam incoluerunt Græci; nec advenæ eam occuparunt, ejectis aliis ipsique nonnunquam ab aliis ejecti; sed contra semper hanc regionem tenuerunt Græci, nec deseruerunt unquam.

ἑτέρων τὸ αὐτὸ ἔστιν ὅτι πεπονησότες· ἀλλ' Ἕλληνας τῆνδε τὴν χώραν τοῦναντίον αὐτοὶ γε δεῖ φαίνονται κατέχοντες, οὔτε ταύτην ἐκλιπόντας.

3. Jam inter omnes hujus regionis partes Peloponnesum præcipuas ac nobilissimas Græcorum gentes protulisse traditur, ex eaque Græcos profectos maximas ac præclarissimas quasque res gessisse. Quid quod magnæ quoque istius ad Bosporum sitæ urbis, quæ vestra nunc est regio, terram hanc qui recte rem consideret, quasi matrem non injuria dixerit. Nam et qui ante Byzantium incoluerunt, Græci fuerunt ac Diores (Diores autem Peloponnesios esse nemini dubium est) et qui posterioribus sæculis illustrem illam ex Italica Roma deduxerunt coloniam, tamque præclaro Byzantium auxerunt aditamento, non sunt a Peloponnesiis alieni, siquidem ut Æneadæ et Sabini pari jure permisti, Romanam urbem felicissimam incoluerunt, ita Sabini censentur Peloponnesii, de Lacedæmoniiis profecti.

4. Quocirca nec his de causis parvi facienda tam vobis quam nobis est hæc regio, quandoquidem et maxime propria curanda sunt maxime, et hæc omnium est maxime propria: et si de ipsius virtute, qua nulli terræ cedit dicendum est; ut ea quæ de anni temporum temperie, deque terra nascentium, et omnium ad vitam pertinentium proveniunt dici possunt, nunc omittam, ad securitatem sane nullam non regionem hæc superat, cum et insula pariter tan'a sit et continens, nec difficulter possint ejus incolæ, si recte suppetentibus utantur adjumentis eum apparatu minimo, si quis invadat, repellere, tum alios ubi videatur ipsi, accedere, itaque regionis terminos non leviter augere. Præterea nunc montium munimenta, qui per totam porrigitur terram et ubique arcium instar eminent; sic ut hostes, etiamsi campestri solo forte possintur, tota tamen excidant regione.

5. Quo fit, ut non tam familiaritatis, quam virtutis

(2) Ταύτην... οἰκοῦντες, x. t. λ. Non urgebit lector quæ Plethon hisce verbis enuntiare videtur. Quo enim pacto ignorare potuit et antiquo tempore, et eo maxime quo ipse vixit, externarum gentium vestigia non pauca remansisse? Mibi quidem Peloponnesum regionibus ad septentrionem sitis quas Barbaros frequentius quam Peloponnesum invasisse constat opponere voluisse videtur.

(3) Ἀναδείξαντο. Lacedæmoniorum bellicæ gloriæ hæretales fuisse, Peloponnesum habitantibus omni tempore antiquum ac gloriosum fuit, licet nostro tempore quedam primatum ejus insulæ familie nimis de ea re jactabundæ videri possint.

Α Πελοπόννησός τε, καὶ δεσθ δὴ ταύτη τῆς Εὐρώπης προσεχῆς, τῶν τε αὐτῶν νήσων αἱ ἐπιχειμεναι. Ταύτην γὰρ δὴ φαίνονται τὴν χώραν Ἕλληνας δεῖ οἰκοῦντες οἱ αὐτοὶ ἐξήτου περ ἄνθρωποι διαμνημονεῦσαι, οὐδένων ἄλλων προεμφηκώτων (2)· οὐδὲ ἐπιφλοδεῖ κατασχόντες, ἄλλους τε ἐκβαλόντες, καὶ αὐτοὶ ὅφ' τῆνδε τὴν χώραν τοῦναντίον αὐτοὶ γε δεῖ φαίνονται κατέχοντες, οὔτε ταύτην ἐκλιπόντας.

γ'. Συμπάτης δὲ ταύτης τῆς χώρας αὐτῆ Πελοπόννησος ὁμολογεῖται τὰ πρῶτά τε καὶ γνωριμώτατα ἐνεγκοῦσα τῶν Ἑλλήνων γένη, καὶ ἀπὸ ταύτης ὀρμώμενοι τὰ μέγιστα τε καὶ ἐνδοξότατα Ἕλληνας ἔργα ἀπεδείξαντο (3). Καὶ μὲν δὴ καὶ τῆς μεγάλης ταυτησὶ Πόλεως (4) τῆς πρὸς Βοσπόρῳ, ἥπερ νῦν ὁμὲν βασιλείον ἔστι, τῆνδε τὴν χώραν εἴη ἂν λογισομένοις ὅσον μῆτέρα τε οὖσαν καὶ ἀφορμὴν τινα εἶπαι· τοῦτο μὲν ἐπειδὴ Βυζάντιον οἱ προεμφηκώτες, Ἕλληνας τε καὶ Ὀρωίους (Ὀρωίους δὲ Πελοποννήσιοι περιφανῶς)· τοῦτο δ' ἐπειδὴ καὶ οἱ μετὰ ταῦτα τὴν λαμπρίαν ταύτην ἀπὸ τῆς ἐν Ἰταλίᾳ Ρώμης ἀποικίαν στειλάμενοι, καὶ Βυζάντιον οὕτω καλῆ καὶ μεγάλῃ ἐπισηκώτες τῇ προσθήκῃ, Πελοποννησίων οὐκ ἀλλότριον, εἴγε Αἰνεϊδοῖ μὲν Σαβίνοι ἐπὶ τοῖς Ἰσοῖς καὶ ὁμοίοις συνψικισμένοι Ρώμην εὐτυχιστάτην πόλεων κατέψησαν· Σαβίνοι δὲ ἐκ Πελοποννήσου τε, καὶ Λακεδαιμόνιοι (5).

δ'. Τοῦτων τε οὖν ἕνεκα οὐ περὶ σμικροῦ ποιητέα ἡ χώρα οὐθ' ὁμὲν τοῖς βασιλεύουσιν, οὔτε τοῖς ὀηκτοῖς ἡμῖν, εἴγε τῶν οἰκείων τε καὶ μέγιστα προσηκόντων, μέγιστα καὶ ἐπιμελητέον, ἥδε δ' ἡμῖν οἰκειοτάτη ἀπασῶν. Ἀλλὰ καὶ ἀρετῆ ὡς οὐδὲ μῖα; ἂν λείποιτο τῶν ὑπὸ τὸν ἥλιον, ὅσα μὲν εἰς ὠρῶν συμμετρίαν, καὶ καρπῶν φορὰν, καὶ ὄλων τῶν πρὸς τὸν βίον χρῆσιμων τείνοντα ἔστιν εἶπαι, ἴσως ἐν γε τῷ παρόντι· ἀλλ' εἰς ἀσφάλειαν εἶνος; οὐκ ἂν εἴη κρείττων χώρας; νῆσός τε οὖσα τηλικαυτῆ ὁμοῦ καὶ ἡπαίρος ἡ αὐτῆ καὶ παρέχουσα τοῖς ἐνοικοῦσι, κατὰ τρῶπον χωρῶν τοῖς ὕπαρχοῦσαις ἀφορμαῖς, ἀπ' ἐλαχίστης μὲν τῆς παρασκευῆς, εἰ τις ἐπιού ἀμύνεσθαι, ὑπάρχειν δὲ καὶ ἐπεξίναί, ὅταν ἐθέλωσιν, ὥστε καὶ ἄλλης οὐκ ὀλίγης ἂν βλάβως πρὸς τῆδε κρατεῖν. Καὶ παρῆκα ὄρων ἐρυμνότησα διὰ πάσης διεκόντων, καὶ δίχην ἀκροπόλεων ἀνεστηκῶτων πανταχῇ (6)· ὥστε, κἂν τῶν πεδίων κρατῆσαι πολεμῖους συμβῆ ποτε, τῆς γε συμπάσης χώρας; δ' ἥττους εἶναι.

ε'. Ὅστε μὴ οἰκειότητος μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀρετῆς;

(4) Τῆς μεγάλης ταυτησὶ Πόλεως, x. t. λ. Byzantium a Doriensibus conditum, per omne tempus, Polybio teste, conditorum mores ac indolem conservando grato semper in Peloponnesum fuit animo.

(5) Λακεδαιμόνιοι, x. t. λ. Dionys. Halic. auctor est Sabinos a Lacedæmoniiis colonis originem duxisse.

(6) Πανταχῇ, x. t. λ. Non promendum est quod antiqui jam magis rhetorice quam vere de Peloponnesi incerpugnabilitate dixerunt, quando eam plus semel expugnata legimus, licet Strabo eam ἀκροπόλιον συμπάτης Ἑλλάδος pronuntiarit.

ἕνεκα ἐπιμελητέον εἶναι τῆς χώρας· εἰ γὰρ περὶ τῶν ἁγίων κτημάτων τὰ ἀμείνω μᾶλλον εἰ καὶ σπουδαστέον. Ἐπιμελητέον μὲν δὴ καὶ παντὶ μὲν ὄφρουν τῶν εἰς Ἑλλήνας τελούντων, μάλιστα δ' ὑμῖν τοῖς βασιλευσίν, ὅσπερ καὶ ἡ τῶν ὄλων ἐπιμέλεια ὑμῖν πρὸ πάντων ἐγκεχρίσται· ὑμῖν δὲ καὶ πάντων μάλιστα τῶν πώποτε γεγυότων βασιλέων. Κακρατηκῶτων γὰρ Ἰταλῶν τῆσδε τῆς χώρας, καὶ ἐπὶ πολὺν τινα χρόνον συμπάσης δυναστευόντων, οὐδένες ἄλλοι ἢ οἱ ἐκ τῆς ὑμετέρας οἰκίας βασιλεῖς ταύτην φαίνονται ἀνεπιληφότες (7)· καὶ αὐτὸς δ', ὧ βασιλεῦ, πρὸς πολλὰς τε ἄλλαις καὶ καλαῖς ταῖς εὐεργεσίαις, καὶ τὸ μέγα τοῦτο ἔργον καὶ λαμπρὸν ἔναγχος ταύτης προῦβάλου, τὴν τοῦ Ἰσθμοῦ δὴ ταύτην διατείχισαν (8), ἥπερ ἂν αὐτῇ δόξειε μεγίστη τε καὶ κρατίστη εἶσθαι τε καὶ νῦν εἶναι πρὸς σωτηρίας ἀφορμῆν. Ὅστι' ἀν' ὑμῖν προσήκοι ταῖς τῶν προτέρων εὐεργεσιῶν ἐπιβολαῖς καὶ τὰς μετὰ ταῦτα ἐπομένας ἀποδιδόναι, ἐν ἅμα μὲν τοῖς καλοῖς ἀεὶ φαίνοσθε προστιθέντες, ἅμα δ' ὑμῖν καὶ τὰ ὑπεργγμένα ἀγαθὰ ἐκ τῆς τῶν ἐς ὕστερον ἐνδολεχίας ὧς μάλιστα σώζοιτο.

ζ'. Οἶμαι δ' οὐδὲ τῇ μεγάλῃ ταύτῃ Πόλει (9) φάλλον ἂν τι φέρειν πρὸς ἀσφάλειάν τε ὁμοῦ καὶ ὠφελειαν καὶ τῆσδε τὴν χώραν πράττουσαν καλῶς· περὶ ὧ λέγειν κατὰ μέτρον· ἐν γὰρ τῷ κερρόντι περιττὸν ἔμοιγε δοκεῖ. Ὡς μὲν οὖν πλείστης ἦδε ἡ χώρα ἀξία τῆς σπουδῆς, ἰκανῶς ἔμοιγ' οὖν ὧ· διὰ βραχυτάτων δοκεῖ ἀποδοῦναι. Ἦν δὲ φημι ταῖς ἤδη ὑμῖν γεγενημέναις εὐεργεσίαις δεῖν προσδοῖναι ἐπιμέλειαν, καὶ ἂ μάλιστα ἐπανορθωτέα τῶν τῆσδε πραγμάτων, καὶ ὧς γενόμενα ἂν μάλιστα λυσιτελήσειεν, ἤδη ἐρῶ· ἐκεῖνα πρότερον ὑπειπὼν καὶ καταλέξας, ἃ μάλιστα μὴ καλῶς ἔχοντα ἐνιδεῖν ἔστι τοῖς τῆσδε πράγμασιν.

ζ'. Ἔστι τούτων πρῶτον ἰδεῖν τῆσδε Πελοποννησίῳ τὸν πολὺν λεῶν γεωργοῦντάς τε ἡ καὶ νέμοντας ἐνέους, καὶ ἀπὸ τούτων τὰς τε πρὸς τὸν βίον ἀφορμὰς σφίσιν αὐτοῖς ποριζομένους· εἰσφέροντάς τε τῷ κοινῷ, καὶ στρατευομένους· τοὺς αὐτοὺς (10)· εἰσφέροντάς τε κατὰ μικρὰ μὲν, συγχὰ δὲ, καὶ ὑπὸ συγχῶν εἰσπραττόμενα· καὶ νομισματι τῶν πλείστων εἰσπράξεων, οὐ χρήμασι γυγυόμενων. Ἐπειδ' ἂν οὖν εἰς στρατείαν οὕτως ἔχοντες παραγγελθῶσιν, ὄλιγοι τε ἐξίσαιν ἐκ πολλῶν, τῶν τε ἐξιδόντων ἄπολοι οἱ πλείστοι ἔρχονται, καταπατάντες ἐπὶ στρατοπέδου, οὐ πάντες τοὶ ἐθίλουσι παραμένειν, τῶν ἔργων σφᾶς οἴκοι καλοῦντων, ἀφ' ὧν καὶ οἴκοι καὶ ἐπὶ στρατοπέδου δεήσει δαπανᾶν, καὶ πρὸς γὰρ εἰσφέρειν. Μὴ παραμενοῦσης δὲ στρατίας, ἡ καὶ ἀόπλου, μικρότατον τὸ ὄφελος.

η'. Ταῦτα δὲ ὧς μὲν οὕτως ἔχει, καὶ ὧς σφαλέρωτά ἐστιν οὕτως ἔχοντα, ἐξεῖς μὲν καὶ τῷ ἐθῷ

ipsius causa curanda videatur hæc regio, quandoquidem possessiones potiores potius etiam studium solent requirere. Jam cum omnibus qui inter Græcos censentur hæc impendit cura, tum regibus maxime, quibus Universi tutela præ cæteris est commissa. Neminem porro superiorum regum propius quam se hæc res attingit. Nam et cum Itali ditionem hanc tenerent, in eaque longo tempore regnassent, soli eam vestræ familiæ principes recuperarunt et ipse tu præter alia multâ magnaque beneficia, præclarum illud atque ingens opus nuper erexisti, ducto per isthmum muro, maxima et præstantissima perpetuæ salutis occasione. Quocirca vos decet cum priorum beneficiorum colloca-tione hæc etiam consequentia conjungere, quo simul et ipsi rerum præclararum augmento studere videamini, et ipsa vobis ante collata beneficia, perpetuitate consequentium salva permaneant

6. Neque parum tum securitatis tum emolumentum magnæ quoque isti urbi, ut arbitror, hæc regio recte constituta adferet: id quod hoc quidem loco pluribus explicare supervacuum nobis videtur. Ac studium quidem summum hanc mereri regionem, satis a me quantum res postulat, demonstratum existimo: quam autem curiam diligentiam cum prioribus vestris conjungi beneficiis, quæque harum rerum corrigendæ potissimum videantur, quoque illæ pacto compositæ plurimum sint fructus allaturæ, nunc aperiam, si ea prius, quæ in his minus recte se habent explicuero.

7. Primum itaque magna Peloponnesiorum pars agricultura vel pastioni vacat, ex iisque et vitæ necessaria sibi comparant, et collationes pendunt, et militiam iidem obeunt, collationes porro parvas quidem, sed multas, et a multis exactas idque pecunia (εἰσπράξεων lego pro ὑπάρξεων) plerumque non mercibus faciunt. Quamobrem si qua denuntiatur expeditio, tum et pauci de multis prodeunt et hi fere inermes apparent, et in exercitu collocati difficulter locum servant, dum a domesticis avocantur operibus, ex quibus et domi et militiae sumptus facere, atque insuper collationes pendere coguntur. Atque locum deserens vel etiam inermis exercitus non valde magni est pretii.

8. Atque hæc ita se habere, et hoc modo minimum securitatis afferre cum res ipsas quivis con-

(7) Ἀνεπιληφότες. Palæologorum in primis familia Peloponneso recuperandæ maximam operam adhibuit.

(8) Διατείχισαν. Isthmi ab imper. Manuele facta fortificatio fusius a Phrantze traditur, lib. 1. Falso namque Græci Peloponnesum post isthmum sic fortificatum inexpressibilem fore autumabant.

(9) Πόλει. Peloponnesus inde a decimo tertio

sæculo Constantinopoli eadem quæ Sicilia olim Romanis præstitisse videtur.

(10) Εἰσφέροντας. . . αὐτοὺς x. τ. λ. Certioribus quam clarioribus verbis Plethon hoc loco de vectigalium in Peloponneso exactorum ratione nos edocet, ut ne unus e cæteris de Byzantinis rebus scriptoribus.

insulæ. Hanc enim terram quantum humana potest memoria recollere, iidem semper a nullis ante possessam incoluerunt Græci; nec advenæ eam occuparunt, ejectis aliis ipsique nonnunquam ab aliis ejecti; sed contra semper hanc regionem tenuerunt Græci, nec deseruerunt unquam.

ἑτέρων ἐδ' αὐτὸ ἐστὶν ὅτι πεπονηότες· ἄλλ' Ἕλληνας ἐτήνδε τὴν χώραν τοῦναντίον αὐτοὶ γε δεῖ φαίνονται κατέχοντες, οὕτε ταύτην ἐκλιπόντας.

3. Jam inter omnes hujus regionis partes Peloponnesum præcipuas ac nobilissimas Græcorum gentes protulisse traditur, ex eaque Græcos profectos maximas ac præclarissimas quasque res gessisse. Quid quod magnæ quoque istius ad Bosphorum sitæ urbis, quæ vestra nunc est regio, terram hanc qui recte rem consideret, quasi matrem non injuria dixerit. Nam et qui ante Byzantium incoluerunt, Græci fuerunt ac Diores (Diores autem Peloponnesios esse nemini dubium est) et qui posterioribus sæculis illustrem illam ex Italica Roma deduxerunt coloniam, tamque præclaro Byzantium auxerunt ad ditamento, non sunt a Peloponnesiis alieni, siquidem ut Æneadæ et Sabini pari jure permisti, Romanam urbem felicissimam incoluerunt, ita Sabini censentur Peloponnesii, de Lacedæmoniis profecti.

4. Quocirca nec his de causis parvi facienda tam vobis quam nobis est hæc regio, quandoquidem et maxime propria curanda sunt maxime, et hæc omnium est maxime propria: et si de ipsius virtute, qua nulli terræ cedit dicendum est; ut ea quæ de anni temporum temperie, deque terra nascentium, et omnium ad vitam pertinentium proveniunt dici possunt, nunc omittam, ad securitatem sane nullam non regionem hæc superat, cum et insula pariter tan'a sit et continens, nec difficile possint ejus incolæ, si recte suppetentibus utantur adjumentis cum apparatu minimo, si quis invadat, repellere, tum alios ubi videatur ipsi, accedere, itaque regionis terminos non leviter augere. Præterea nunc montium munimenta, qui per totam porrigitur terram et ubique arcium instar eminent; sic ut hostes, etiamsi campestri solo forte possintur, tota tamen excidant regione.

5. Quo fit, ut non tam familiaritatis, quam virtutis

(2) Ταύτην... οἰκοῦντες, κ. τ. λ. Non urgebit lector quæ Plethon hisce verbis enuntiare videtur. Quo enim pacto ignorare potuit et antiquo tempore, et eo maxime quo ipse vixit, externarum gentium vestigia non pauca remansisse? Mibi quidem Peloponnesum regionibus ad septentrionem sitis quas Barbaros frequentius quam Peloponnesum invasisse constat opponere voluisse videtur.

(3) Ἀπεδείξαντο. Lacedæmoniorum bellicæ gloriæ hæredes fuisse, Peloponnesum habitantibus omni tempore antiquum ac gloriosum fuit, licet nostro tempore quedam primatum ejus insulæ familie nimis de ea re jactabundæ videri possint.

Πελοπόννησός τε, καὶ δεῖα δὴ ταύτη τῆς Εὐρώπης προσεχῆς, τῶν τε αὐτῶν αἰ ἐπιχειμεῖται. Ταύτην γὰρ δὴ φαίνονται τὴν χώραν Ἕλληνας δεῖ οἰκοῦντες οἱ αὐτοὶ ἐξήτου περ' ἀνθρώποι διαμνημονεύουσιν, οὐδένων ἄλλων προεμφηκώτων (2)· οὐδὲ ἐπιφλοῦς κατασχόντες, ἄλλους τε ἐκβαλόντες, καὶ αὐτοὶ ὑφ' ἐτήνδε τὴν χώραν τοῦναντίον αὐτοὶ γε δεῖ φαίνονται κατέχοντες, οὕτε ταύτην ἐκλιπόντας.

γ'. Συμπάτης δὲ ταύτης τῆς χώρας αὐτῆ Πελοπόννησος ὁμολογεῖται τὰ πρῶτά τε καὶ γνωριμώτατα ἐνεγκοῦσα τῶν Ἑλλήνων γένη, καὶ ἀπὸ ταύτης ὀρμώμενοι τὰ μέγιστα τε καὶ ἐνοξότατα Ἕλληνας ἔργα ἀπεδείξαντο (3). Καὶ μὲν δὴ καὶ τῆς μεγάλης ταυτησὶ Πόλεως (4) τῆς πρὸς Βοσπόρῳ, ἥπερ νῦν ὁμὴν βασιλείῳν ἐστὶ, ἐτήνδε τὴν χώραν εἴη ἂν λογισομένοις ὅσον μῆτέρα τε οὖσαν καὶ ἀφορμὴν τινα εἶπαι· τοῦτο μὲν ἐπειδὴ Βυζάντιον οἱ προεμφηκώτες, Ἕλληνας τε καὶ Δωριεῖς (Δωριεῖς δὲ Πελοποννήσιοι περιφανῶς)· τοῦτο δ' ἐπειδὴ καὶ οἱ μετὰ ταῦτα τὴν λαμπρίαν ταύτην ἀπὸ τῆς ἐν Ἰταλίᾳ Ῥώμης ἀποικίαν στειλάμενοι, καὶ Βυζάντιον οὕτω καλῆ καὶ μεγάλῃ ἐπισημηκώτες τῇ προσθήκῃ. Πελοποννησίων οὐκ ἄλλότριον, εἴγε Αἰνεΐδαι μὲν Σαβίνοι ἐπὶ τοῖς Ἰσίοις καὶ ὁμοίοις συνψηκισμένοι Ῥώμην εὐτυχιστάτην πόλεων κατέφησαν· Σαβίνοι δὲ ἐκ Πελοποννήσου τε, καὶ Λακεδαιμονίου (5).

δ'. Τοῦτων τε οὖν ἕνεκα οὐ περὶ μικροῦ ποιητέα ἡ χώρα οὐθ' ὁμὴν τοῖς βασιλευσίν, οὕτε τοῖς ὑπηκόοις ἡμῖν, εἴγε τῶν οἰκείων τε καὶ μάλιστα προσηκόντων, μάλιστα καὶ ἐπιμελητέον, ἥδε δ' ἡμῖν οἰκειοτάτη ἀπάσων. Ἀλλὰ καὶ ἀρετῆ ὡς οὐδὲ μῆδ' ἂν λείποιτο τῶν ὑπὸ τὸν ἥλιον, ὅσα μὲν εἰς ὠρίων συμμετρίας, καὶ καρπῶν φορὰν, καὶ ὄλω; τῶν πρὸς τὸν βίον χρησίμων τείνοντα ἐστὶν εἶπαι, ἴστω ἔν γε τῷ παρόντι· ἄλλ' εἰς ἀσφάλειαν τίνος; οὐκ ἂν εἴη κρείττων χώρας; νῆσός τε οὖσα τηλικαύτη ὁμοῦ καὶ ἡπειρός ἡ αὐτῆ καὶ παρέχουσα τοῖς ἀνοικοῦσι, κατὰ τὸν τρόπον χρωμένοις ταῖς ὑπαρχούσαις ἀφορμαῖς, ἀπ' ἐλαχίστης μὲν τῆς παρασκευῆς, εἰ τις ἐπιούσιν, ἀμύνεσθαι, ὑπάρχειν δὲ καὶ ἐπεξίεναι, ὅταν ἐθέλωσιν, ὥστε καὶ ἄλλης οὐκ ἕλγης ἂν βλάβως πρὸς τῆδε κρατεῖν. Καὶ παρῆκα ὄρων ἐρυμνότητα διὰ πάσης διηκόντων, καὶ δίκην ἀκροπόλεων ἀνεστηκῶτων πανταχῇ (6)· ὥστε, κἂν τῶν πεδίων κρατῆσαι πολεμικούς συμβῆ ποτε, τῆς γε συμπάσης χώρας; ἤττους εἶναι.

ε'. Ὅστε μὴ οἰκειότητος μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀρετῆς;

(4) Τῆς μεγάλης ταυτησὶ Πόλεως, κ. τ. λ. Byzantium a Doriensibus conditum, per omne tempus, Polybio teste, conditorum mores ac indolem conservando grato semper in Peloponnesum fuit animo.

(5) Λακεδαιμόνιοι, κ. τ. λ. Dionys. Halic. anctor est Sabinos a Lacedæmoniis colonis originem duxisse.

(6) Πανταχῇ, κ. τ. λ. Non promendum est quod antiqui jam magis rhetorice quam vere de Peloponnesi inexuperabili dixerunt, quando eam plus semel expugnata legimus, licet Strabo eam ἀκροπόλιον συμπάσης Ἑλλάδος pronuntiarit.

ἔνεκα ἐπιμελητέον εἶναι τῆς χώρας· εἰ γὰρ περὶ τῶν Ἀ
κτιμάτων τὰ ἀμείνω μάλιστα τι καὶ σπουδαστέον.
Ἐπιμελητέον μὲν δὴ καὶ παντὶ μὲν ὄρωον τῶν εἰς
Ἑλλάδας τελοῦντων, μάλιστα δ' ὁμῖν τοῖς βασιλευ-
σιν, ὅσπερ καὶ ἡ τῶν ὄλων ἐπιμέλεια ὁμῖν πρὸ
ἀπάντων ἐγκεχειρίσται· ὁμῖν δὲ καὶ πάντων μάλι-
στα τῶν πώποτε γεγενημένων βασιλέων. Κακρατηχό-
των γὰρ Ἰταλῶν τῆσδε τῆς χώρας, καὶ ἐπὶ πολὺν
τινα χρόνον συμμάσσης δυναστευόντων, οὐδένας ἄλλοι
ἢ οἱ ἔκ τῆς ὑμετέρας οἰκίας βασιλεῖς ταύτην φαί-
νονται ἀνεληφότες (7)· καὶ αὐτὸς δ', ὦ βασιλεῦ,
πρὸς πολλὰς τε ἄλλαις καὶ καλαῖς ταῖς εὐεργεσίαις,
καὶ τὸ μέγα τοῦτο ἔργον καὶ λαμπρὸν ἔναγχος ταύ-
της πρὸυδάλου, τὴν τοῦ Ἰσθμοῦ δὴ ταύτην διατεί-
χισαν (8), ἡπερ ἂν αὐτῇ δόξαιε μεγίστη τε καὶ κρα-
τίστη ἔσεσθαι τε καὶ νῦν εἶναι πρὸς σωτηρίας
ἀφορμὴν. Ὅστι' ἀνὸμῖν προσήκοι ταῖς τῶν προτέ-
ρων εὐεργεσιῶν ἐπιβολαῖς καὶ τὰς μετὰ ταῦτα ἐπο-
μένας ἀποδιδόναι, ἐν ἅμα μὲν τοῖς καλοῖς ἀεὶ φαίνοισθε προστιθέντες, ἅμα δ' ὁμῖν καὶ τὰ ὑπηργμένα
ἀγαθὰ ἐκ τῆς τῶν ἐς ὑστερον ἐνδελεχείας ὡς μάλιστα σώζοιτο.

ς'. Οἶμαι δ' οὐδὲ τῇ μεγάλῃ ταύτῃ Πόλει (9) φε-
λον ἂν τι φέρειν πρὸς ἀσφάλειάν τε ὁμοῦ καὶ ὠφέ-
λειαν καὶ τῆσδε τὴν χώραν πράττουσαν καλῶς· περὶ
ὧ λέγειν κατὰ μέρος· ἐν γὰρ τῷ κερύοντι περιττὸν
ἔμοιγε δοκεῖ. Ὅς μὲν οὖν πλείστης ἦδε ἡ χώρα ἀξία
τῆς σπουδῆς, ἱκανῶς ἔμοιγ' οὖν ὧ· διὰ βραχυτάτων
δοκεῖ ἀποδειχθῆναι. Ἐν δὲ φημι ταῖς ἡδὴ ὁμῖν γε-
γεννημέναις εὐεργεσίαις δεῖν προσδοεῖναι ἐπιμέλειαν,
καὶ ἃ μάλιστα ἐπανορθωτέα τῶν τῆσδε πραγμάτων,
καὶ ὡς γενόμενα ἂν μάλιστα λυσιστελέσειαν, ἡδὴ
ἔρω· ἐκεῖνα πρότερον ὑπεικῶν καὶ καταλίξας, ἃ C
μάλιστα μὴ καλῶς ἔχοντα ἐνδεῖν ἔστι τοῖς τῆσδε
πράγμασιν.

ζ'. Ἔστι τοίνυν πρῶτον ἰδεῖν τῆσδε Πελοποννησίῳ
τῶν πολὺν λεῶν γεωργοῦντάς τε ἡ καὶ νέμοντας
ἐνέουζ, καὶ ἀπὸ τούτων τὰς τε πρὸς τὸν βίον ἀφορ-
μὰς σφίσιν αὐτοῖς ποριζομένους· εἰσφέροντάς τε τῷ
κοινῷ, καὶ στρατευομένους· τοὺς αὐτοὺς (10)· εἰσφέ-
ροντάς τε κατὰ σμικρὰ μὲν, συχνὰ δὲ, καὶ ὑπὸ
συχνῶν εἰσπραττόμενα· καὶ νομισματι τῶν πλεί-
στων εἰσπράξεων, οὐ χρήμασι γιγνομένων. Ἐπειδ'
ἂν οὖν εἰς στρατεῖαν οὕτως ἔχοντες παραγγελθῶσιν,
ὀλίγοι τε ἐξίσαιεν ἐκ πολλῶν, τῶν τε ἐξιόντων ἄσπλοι
οἱ πλείστοι ἔρχονται, καταστάντες ἐπὶ στρατοπέδου,
οὐ πάντῃ τοι ἰδέουσι παραμένειν, τῶν ἔργων
σφᾶς οἶκοι καλοῦντων, ἀφ' ὧν καὶ οἶκοι καὶ ἐπὶ
στρατοπέδου δεήσει δαπανᾶν, καὶ πρὸς γὰρ ἔτι εἰσ-
φέρειν. Μὴ παραμενοῦσθε δὲ στρατιᾶς, ἡ καὶ
ἀσπλου, σμικρότατον τὸ ὄφελος.

η'. Ταῦτα δὲ ὡς μὲν οὕτως ἔχει, καὶ ὡς σφαλε-
ρώτατά ἐστιν οὕτως ἔχοντα, εἴεις μὲν καὶ τῷ ἰδέ-

ipsius causa curanda videatur hæc regio, quando-
quidem possessiones potiores potius etiam stu-
dium solent requirere. Jam cum omnibus qui inter
Græcos censentur hæc impendit cura, tum regibus
maxime, quibus Universi tutela præ cæteris est
commissa. Neminem porro superiorum regum pro-
pius quam te hæc res attingit. Nam et cum Itali
ditionem hanc tenerent, in eaque longo tempore
regnassent, soli eam vestræ familiæ principes recu-
perarunt et ipse tu præter alia multa magnaque
beneficia, præclarum illud ætæne ingens opus nu-
per erexisti, ducto per isthmum muro, maxima
et præstantissima perpetuæ salutis occasione. Quo-
circa vox decet cum priorum beneficiorum colloca-
tione hæc etiam consequentia conjungere, quo si-
mul et ipsi rerum præclararum augmento studere
videamini, et ipsa vobis ante collata beneficia,
perpetuitate consequentium salva permaneant

6. Neque parum tum securitatis tum emolumentum
magnæ quoque isti urbi, ut arbitror, hæc regio recte
constituta adferet : id quod hoc quidem loco plu-
ribus explicare supervacaneum nobis videtur. Ac
studium quidem summum hanc mereri regionem,
satis a me quantum res postulat, demonstratum
existimo : quam autem curam diligentiam cum
prioribus vestris conjungi beneficiis, quarumque ha-
rum rerum corrigendæ potissimum videantur,
quæque illæ pacto compositæ plurimum sint fru-
ctus allaturæ, nunc aperiam, si ea prius, quæ in
his minus recte se habent explicuero.

7. Primum itaque magna Peloponnesiorum pars
agricultura vel pastioni vacat, ex iisque et vitæ
necessaria sibi comparant, et collationes pendunt,
et militiam iidem obeunt, collationes porro parvas
quidem, sed multas, et a multis exactas idque
pecunia (εἰσπράξεων lego pro ὑπάρξεων) plerum-
que non mercibus faciunt. Quamobrem si qua de-
nuntiatur expeditio, tum et pauci de multis pro-
deunt et hi fere inermes apparent, et in exercitu
collocati difficulter locum servant, dum a domesticis
avocantur operibus, ex quibus et domi et militiæ
sumptus facere, atque insuper collationes pendere
coguntur. Atque locum deserens vel etiam inermis
exercitus non valde magni est pretii.

8. Atque hæc ita se habere, et hoc modo mini-
mum securitatis afferre cum res ipsas quisvis con-

(7) Ἀνεληφότες. Palæologorum in primis fami-
liæ Πελοποννησίου recuperandæ maximam operam
adhibuit.

(8) Διατείχισιν. Isthmi ab imper. Manuele facta
fortificatio fusius a Phrantze traditur, lib. 1. Falso
namque Græci Peloponnesum post isthmum sic for-
tificatum inexspugnabilem fore autumabant.

(9) Πόλει. Peloponnesus inde a decimo tertio

seculo Constantinopoli eadem quæ Sicilia olim
Romanis præstitisse videtur.

(10) Εἰσφόρτας. . . αὐτοὺς x. τ. λ. Certioribus
quam clarioribus verbis Plethon hoc loco de vecti-
galium in Peloponneso exactorum ratione nos
edocet, ut ne unus e cæteris de Byzantinis rebus
scriptoribus.

siderans potest animadvertere, tum re ipsa in hoc postremo bello apertissime compertum est. Neque sane facile quisquam et ipse mittet, et sese simul atque alios aliat. Non enim semper in expeditione prædas agere militibus licet, eaque via suis rebus consulere; verum a se pleraque eos qui recipiunt futuri oportet sumere. Hoc igitur apparatu nec Isthmus commode servari poterit, nec, si quod ollum impendeat periculum, certa salutis spes esse. Quocirca priusquam tale quod eveniat, docet nos dum in tuto sumus et quæ minus et recte videntur se habere, corrigere et quantum liceat, necessaria præparare, ne, si quis forte casus accidat, eum difficulter feramus. Nam in ipso quidem discrimine non satis commode correctionem, si quæ requirunt, recipiunt.

πότε τι καὶ συμβῆ, ἔχειν ὡς ῥῆστα διενεγκεῖν. Καλεπῶς γὰρ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ θειοῦ καὶ τῶν κινδύνων ἐπιούσων ἐστὶν ἐπανορθοῦσθαι τῶν φαύλων ἐχόντων.

9. Quam porro collationem singulis laribus imponunt nonnulli, quæ milites ad Isthmi custodiam conducantur, licet hoc inventum illi magnum et præclarum ducant, tanquam quod solum rebus possit succurrere, dum quantum ex ea collatione sint collecturi pecuniam considerant, mihi sane ridiculum videtur, si nostris perditis civibus, a peregrinis et alienis merceda servatum mos iri erodimus. Quo vero pacto non perdentur si custodia quidem eis liberemus, tanta vero multemus pecunia? Etenim si solitæ illos collationes perdunt, ac multâ jam perierunt; qui tandem si quid addatur, futurum est?

10. Deinde quod existat periculum, conductitiique quidem illi non poterunt soli resistere, nostros autem tunc milites advocabimus, at hi cum perdit et inermes erunt, nec locum in exercitu servare poterunt, nulli sunt nobis usui futuri. Neque multum nos perpetua principis cum delectis militibus ad Isthmum statio, nisi quis numerosus adiat exercitus, juvare poterit. Siquidem hoc in statu similes eis videmur, qui cum ex Inconfluentia morbum contraxerint, pravam quidem vivendi rationem voluit omittere, pharmacis autem quibusdam aut amuletis sanitatem se recuperaturus arbitrantur. Non aliter sane in his rebus arbitremur, tale nobis hominum genus aliquid profuturum, nisi magna quædam rerum fiat mutatio, eaque quæ dixi cuncta corrigantur.

11. In hoc igitur primum adhibendam correctionem aio, ne iidem simul et militum et collationes pudent; sed bifariam divisim Peloponnesiis in militantes et pendentes, prout singulorum feret ratio; milites quidem, præter quod erunt ab omni collatione liberi (*desunt nonnulla*), non tantum in parvas

Α λοντι ἐκ τῶν καθεστηκότων πραγμάτων λογίζεσθαι· ἀλλὰ δὴ καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς χρείας καὶ τοῦ παραπετωκότος τοῦθε ἤδη πολέμου, μάλιστα δὴ οὕτως ἔχοντα ἐλήλεγκται (11). "Ὅπως δὲ πῶς ἂν καὶ εἴη στρατεύεσθαι τε τῶν αὐτῶν, καὶ αὐτὸν τε ἅμα τρέφειν καὶ ἐτέρους; Καὶ γὰρ εὖν οὐδὲ ἀεὶ λαφυραγωγεῖν τὴν στρατιάν, ὥστ' ἂν καὶ εἶναι τινα ἀπὸ τοῦτου τοῖς στρατευομένοις ὠφέλειαν, ἀλλ' ὀκθεὴν τὰ πολλὰ ἀπαχαιῶν διαπαντίν, ὧν ἂν τι μέλλοι καὶ ἕφιλος τῶ κοινῷ ἔσεσθαι. Ἀπὸ δὴ τοιαύτης τῆς παρασκευῆς εὖτ' Ἰσθμὸς οἴδς τε ἱκανῶ; φρουρεῖσθαι, οὔτ' ἂν ποτὲ τις κίνδυνος ἐπικραμειθῆ, θαρβεῖν ὑπάρξει ὑπὲρ τοῦ σωθῆσεσθαι. Πρὶν οὖν ἐν τοιοῦτω εἶναι καταστῆναι ἔτι ὄντας ἐν τῶ ἀσφαλεῖ, ἐπανορθωτέα τε ἀ φαύλων; δοκεῖ ἔχειν καὶ σφαλι-

Β ρῶς, καὶ παρασκευαστέον ἐκ τῶν δυνατῶν, ὥστ' ἂν

θ'. Ἦν μὲν οὖν ἐπ' ἐκάστης ἐστίας ἐνεοὶ εἰσηγοῦνται εἰσφοράν, ὥστ' ἂν ξενοτροφεῖν ὑπὲρ τῆς τοῦ Ἰσθμοῦ φρουρᾶς, καὶ μέγα τι καὶ σμυνὸν οἴεται ἐπικρανεκίνα, ὡς μόνον ἂν ἐπικρέστον τοῖς κρήρασι, λογιζόμενοι ὅσον ἀργυρολογήσουσι κυρωθείσης ἂν τῆς εἰσφορᾶς, γέλως ἔμοιγε δοκεῖ, εἰ διαφθείραντας τοὺς ἡμετέρους; παλῆτας, μισθούμενοι ὑπὸ ξένων καὶ ἀλλοτρίων ἀνθρώπων οἰόμεθα σωθῆσεσθαι (12). Πῶς δ' οὐ τούτους διαφθεῖραν ἐστίν, ὅταν τοῦ μὲν φρουρεῖν ἀφύκμεν, τοσαῦτα δὲ ἀργυρολογώμεν; Εἰ γὰρ εἰ νῦν εἰσφοραὶ διαφθεῖρουσι, καὶ ἐφθόρασι γὰρ ἤδη οἱ πολλοὶ, τί τότε καὶ γίνωσ'

Γ ἂν, ἂν τι καὶ προστεθῆ;

δ'. Ἐπειτα ἂν τις κίνδυνος ἐπιῆ, οἱ μὲν μισθωτῶ ἐκείνοι θελονότι οὐκ εἰσι που ἔσονται ἱκανοὶ ἀμύκειν καταφευξόμεθα δὲ ἐπὶ τοὺς ἡμετέρους τούτους στρατιώτας, τοῖς δὲ διαφθαμένοις καὶ ἀσπλοῖς καὶ ἀδυνατοῖς ἢ ἂν τάττωνται παραμένειν, οὐχ ἔξομεν ἐπιχρησόμεθα. Ἦ τε τοῦ θεοῦ ἡγεμόνος πρὸς τῶ Ἰσθμῷ διηγεῖται εὖν τοῖς λογάζειν οἰκητικῆς σμικρῶν ἂν που ἀμύνοι, μὴ τινος παρουσίας κληθεῖς ἀξιόμχου στρατιᾶς (13). Τὰ γὰρ τοιαῦτά μοι δοκεῖ ἔμοιβε τι ἔχειν τοῖς; ὅπ' ἀκρατεῖας μὲν νοσοῦσιν, ἔπειτα διαίτης μὲν οὐκ ἐθέλουσι κληθεῖν (14)· ὅπ' δὲ τινων φαρμάκων ἢ καὶ περιάπτων ἐάν τις συμβουλεύσῃ αἰεὶ ἂν οἰόμενος σωθῆσεσθαι. Καὶ δὴ καὶ ἐπὶ τῶν τῆδε πραγμάτων μὴ οἰόμεθα ὅπ' εἰνων τοσούτων ἔσεσθαι τι ἕφιλος, μὴ μεγάλης τινὸς καὶ ἀξιολόγου μεταβολῆς τοῖς ὅλοις γινόμενης, καὶ πόντων ἐκείνων ὠνκτερ εἶπον ἐπανορθώσεως τυχόντων

ια'. Πρῶτον μὲν εὖν ἐκατέῳ φημι δεῖν ἐπανορθωτέον εἶναι, τὸ μὴ τοὺς αὐτοὺς εἶναι τοὺς στρατευομένους τε καὶ ἅμα εἰσφέροντας, ἀλλὰ διχῆ πρῶτον διελεῖν πάντας Πελοποννησίους; χωρὶς μὲν τοὺς στρατευομένους, χωρὶς δὲ τοὺς εἰσίσαιοντας; πρὸς ὁπότερον δὲ ἕκαστος μᾶλλον δοκῶσι πεφυκέναι. Καὶ

(11) Kal. . . ἐλήλεγκται, x. τ. λ. Procul dubio de invasione sermo est 60,000 Turcarum qui 30,000 bello captos inde in servitutem traxerunt. Conf. si lubet., Phrantzes, Chalcocondyles.
(12) Σωθῆσεσθαι. Conductitiis Plethon militibus

non favet, et revera, medii ævi historia teste, rebus Byzantinis mirum in modum obtulerunt.
(13) Στρατιᾶς. Peloponnesicus male defensus sex Turcarum per 45 annos invasiones experta est.
(14) Ἐκβῆται. Vid. Plat. lib. 19 De Republica.

τοὺς μὲν στρατευομένους πρὸς τὸ πάσης εἰσφορᾶς ἀ-
 ἀφείσθαι (15), μηκέτι μέντοι οὕτω κατὰ σμικρὰ
 μὲν, συχὰ δὲ, μηδ' ὑπὸ πολλῶν εἰσπραττόμενα,
 μηδὲ νομισματι εἰσφέρειν. Χαλεπώταται γὰρ οὕτως
 αἱ εἰσπράξεις ἅμα ἀμφοῖν καὶ τοῖς εἰσφέρουσι καὶ
 τοῖς εἰσπράττουσι καθίστανται· ἀλλὰ μίαν μὲν τῷ
 εἶδει τὴν εἰσφορὰν, καὶ ταύτην χρήμασιν εἰσφέρειν,
 ἐνὸς τὲ τινας εἰσπράττοντος παρ' ἐκάστου· τοιαύτην
 δὲ καὶ τηλικαύτην, οἷαν τὴν αὐτὴν τὸ τε δίκαιον ἅμα ἔξω, καὶ τοῖς πράγμασιν ἐπαρκέσειν, αὐτοῖς
 τε τοῖς εἰσοίσουσιν ὡς κουφοτάτην ἀνέεσθαι φέρεται.

13. Τί· ἀν οὖν εἰσφορὰ τοῦ ἅπαντα ταῦθ' ἅμα
 δύνασθαι ὡς ἰγγυτάτω εἴη, ἐγὼ δῆπου δηλώσω.
 Τοὺς γιγνομένους τῶν ἔργων ἐκάστων καρποὺς
 τρισὶ φημι προσήκειν κατὰ τὸ δίκαιον (16)· ἐνὶ μὲν
 αὐτῷ τῷ τῶν ἔργων ἐργάτῃ, δευτέρῳ δὲ τῷ τὰ τέλη
 συνακπορίζοντι τοῖς ἔργοις, καὶ τρίτῳ τῷ τὴν ἀσφάλειαν
 τοῖς ὄλοις παρασκευάζοντι. Ἐργάται μὲν δὲ
 ἀροτῆρες, σκαπτῆρες, νομῆες· τέλη δὲ τούτων τοῖς
 ἔργοις βόες, ἀμπελῶνες, βοσκήματα, εἰ τὲ τι ἄλλα
 τῶν τοιοῦτοτρόπων· οἱ δὲ δὴ τὴν ἀσφάλειαν πα-
 ρασκευάζοντες τοῖς ὄλοις, οἱ στρατευομένοι, καὶ
 προκινδυνεύοντες τῶν ὄλων, οἱ τε ἔρχοντές τε καὶ
 ἐπιστατοῦντες ἄλλοι ἄλλοις τῶν κοινῶν, καὶ σώζον-
 τες ἕκαστα καὶ μίξω καὶ ἐλάττω, βασιλεὺς τε κου-
 ρφαῖος ἅπασιν ἐπιστατῶν καὶ πάντα κατευθύνων
 τε καὶ σώζων. Ὅ τι γὰρ ἀν τούτων ἀπῆ, οὐδὲν τῶν
 λοιπῶν ἕπελο· ἀλλὰ τοὺς τε ἐργασσομένους δεῖ πρώτων
 εἶναι, καὶ ἅμα τοὺς φυλάξοντας, εἰ μᾶλλον τι ἕπελο ἀεσθαι.

14. Διὰ ταῦτα τοῖσιν καὶ τριχῇ φημι δεῖν νενε-
 μῆσθαι τοὺς γιγνομένους ἐκάστοις τῶν ἔργων καρ-
 ποῦς, εἴτε σίτος εἴεν, εἴτε ὄνος, εἴτε ἔλαιον, εἴτε
 βαμβύκινα, εἴτε τε βοσκημάτων τόκοι, γάλα, ἔριον,
 εἴτε τι ἄλλο παραπλήσιον· λογιζομένοι τῶν καρπῶν
 ἀροτῆραι μὲν μετὰ τὴν τῶν σπυριμάτων ἐξαίρεσιν,
 νομῆες δὲ μετὰ τὴν τῶν ἀρχαίων ἀποκατάστασιν· καὶ
 μίαν μὲν αὐτῷ τῷ ἐργάτῃ γεγενῆσθαι μοῖραν, δευ-
 τέρην τε τοῖς τέλεσι, τὴν τρίτην δὲ αὐτῷ τῷ δημοσίῳ.
 Τὴν μὲν οὖν οἰκειοὺς ἐργαζόμενον τέλεσιν, ἔχοντα
 τὰς δύο μοῖρας, τὴν τρίτην τῷ δημοσίῳ ἀποφέρειν·
 τὴν δ' αὖτὴν παρὰ τῶν ἐπὶ τῇ δημοσίᾳ τεταγμένων
 ἐκλαμβάνοντα τὰ τέλη, αὐτὸν ἐπὶ τῇ τρίτῃ ἐργάζε-
 σθαι, ἢ εἰ πως ἀν ἄλλως κοινῇ συμβαινόντες τούτου
 τοῦ δικαίου μὴ πολὺ τοι ἀπολείποντο· τὸν δὲ κοι-
 νοῖς ἐργαζόμενον τοῖς τέλεσιν ἐπὶ τῇ ἡμισίᾳ ἐργά-
 ζεσθαι. Ἄλλο δὲ μὴδ' ὅτι οὖν τελείν τούτων μηδένα,
 ὅ τι δὴ ἄξιον λόγου. Τοὺς δὲ ταύτην εἰσοίσοντας τὴν
 εἰσφορὰν καλέσειε (αἱ κελύθειαι) μὲν ἂν τις οὕτως
 ἔλωται (17), διὰ τὸ ἀφειμένους τῆς στρατείας ἐπὶ
 τῷ εἰσφέρειν τετάχθαι· νομίζειν δὲ χρῆναι κοινούς,
 τούτους τροφίας, καὶ μηδὲν πλέον μῆ· εἰσπράτ-
 τειν παρὰ ταύτην τὴν εἰσφορὰν, μηδ' ὅπῃ ἐνὸς,
 μήτε ἀγγάροις ἐξείναι χρῆσθαι μηδενί, ἀλλ' ὡς
 μάλα· α περιμένει οὐδ' ὅτι οὖν ἀδικησομένους.

quidem sed multas et a multis exactas neque pe-
 cunia utentes (hoc enim pacto longe difficillimæ
 collationes tum exigentibus tum pendentibus exsis-
 tunt), sed unius quidem generis collationem eamque
 mercibus pendant, idque uni euidam a singulis
 exigenti; talem autem ac tantam, qualis pariter
 et justa sit et rebus succurrat et ipsis pendentibus
 non sit gravissima.

12. Jam quæ collatio simul fere comprehendat
 hæc omnia, meum est ostendere. Operum omnium
 fructus tribus aio potissimum deberi; primum
 ipsis operis, deinde illi qui sumptus facit, tum qui
 securitatem universis prestat. Atque operæ quidem
 censentur aratores, fossores, pastores: sumptus
 autem in bobus, vineis, armentis, ac similibus
 consistunt: securitatem denique universis præstant
 milites et præfecti, quique alii alias reip. partes
 curant, singulaque tum parva tum magna conser-
 vant, et præcipuus rex, omnibus imperans, omnia-
 que gubernans et conservans. Si quod enim horum
 desit, reliqua nullius momenti sunt futura: cum
 et operas primum oporteat suppetere, et sumptus
 operibus præberi et simul custodes, ut res alicujus
 sit pretii, adesse.

ὑπάρχειν, τέλη τε ἅττα σπῶν τοῖς ἔργοις πι-
 εσθαι.

13. Quapropter etiam operum omnium fructus
 trifariam aio dividi debere, sive frumento constant,
 sive vino, sive oleo, sive bombycinis, sive armen-
 torum fetu, lacte, lana sive qua re alia; consti-
 tutum aratori quidem fructibus post seminis collec-
 tionem, pastori vero post restitutionem priorum:
 itaque partem quidem unam tribui operis, alteram
 vero sumptibus, tertiam denique reipublicæ, et
 enim quidem, qui suis labore sumptibus, duabus
 fruentem partibus, tertiam reip. præstare: cui au-
 tem a reipublicæ præfectis sumptus suppeditentur,
 tertia parte contentum esse, aut si quo inter eos
 alio pacto, quod ab hac æquitate non multum re-
 cecat, convenerit: qui vero communibus operetur
 impensis, alteram partem auferre, aliud porro nihil
 horum quemquam conferre, quod sit alicujus pon-
 deris. Qui porro sunt hæc collaturi, eos non
 injuria quidem Hilotas quis nuncuparit, quoniam
 vacantes militia, collationi destinantur; pro publi-
 cis tamen eos conveniet habere nutritiis, neque
 vel præter collationem hanc ab illis quidquam exi-
 gere vel amplius quam semel, nec ullam cuiquam
 vini inferre, verum citra omnem illos injuriam
 diligentissime fovere.

(15) Ἀφείσθαι. Lacunam a Cantero observatam,
 quia in ms. quoque Florent. substitit, sanare su-
 periculis.

(16) Δίκαιον. Cf. Plat. De leg. lib. viii, et
 Aristot. Polit. l. vii.

(17) Ἐλωται. De hoc servitutis genere utrum
 bonum an malum sit, multum in utramque partem
 disputant antiqui. Cf. Plat. De leg., l. vi, Hérod-
 dot. ix, 28, et Thucyd. l. iv, 8.

siderans potest animadvertere, tum re ipsa in hoc postremo bello apertissime compertum est. Neque sane facile quisquam et ipse militet, et sese simul atque alios aliat. Non enim semper in expeditione prædas agere militibus licet, eaque via suis rebus consulere; verum a se pleraque eos qui recipiunt usui futuri oportet sumere. Hoc igitur apparatu nec Isthmus commode servari poterit, nec, si quod oïum impendat periculum, certa salutis spes esse. Quocirca priusquam tale quod eveniat, docet nos dum in tuto sumus et quæ minus et recte videntur se habere, enrigere et quantum liceat, necessaria præparare, ne, si quis forte casus accidat, eum difficulter feramus. Nam in ipso quidem discrimine non satis commode correctionem, si quæ requirunt, recipiunt.

ποτέ τι καὶ συμβῆ, ἔχειν ὡς ῥῆσθα διενεγκέν. Καλεπῶς γὰρ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ θειοῦ καὶ τῶν κινδύνων ἐπιούτων ἔστιν ἐπινοεῖσθαι τῶν φαύλων ἔχόντων.

9. Quam porro collationem singulis laribus imponunt nonnulli, qua milites ad Isthmi custodiam conducantur, licet hoc inventum illi magnum et præclarum ducant, tanquam quod solum rebus possit succurrere, dum quantam ex ea collatione sint collecturi pecuniam considerant, mihi sane ridiculum videtur, si nostris perditis civibus, a peregrinis et alienis mercede servatum nos iri credimus. Quo vero pacto non perdentur si custodia quidem eos liberemus, tanta vero multemus pecunia? Etenim si solitæ illos collationes perditur, ac nulli jam perierunt; qui tandem si quid addatur, futurum est?

10. Deinde quod existat periculum, conductitii que quidem illi non poterunt soli resistere, nostros autem tunc milites advocabimus, at hi cum perdit et inermes erunt, nec locum in exercitum servare poterunt, nulli sunt nobis usui futuri. Neque multum nos perpetua principis cum delectis militibus ad Isthmum statio, nisi quis numerosus adit exercitus, juvare poterit. Siquidem hoc in statu similes iis videmur, qui eum ex Incontinentia morbum contraxerunt, pravam quidem vivendi rationem moliri omittente, pharmacia autem quibusdam aut auxiliis sanitatem se recuperaturus arbitrantur. Non aliter sane in his rebus arbitremur, tale nobis hominum genus aliquid profuturum, nisi magna quædam rerum fiat mutatio, eaque quæ dixi cuncta corrigantur.

11. In hoc igitur primum adhibendam correctionem aio, ne iidem simul et militent et collationes pudent; sed bifariam divisus Peloponnesiis in militantes et pendentes, prout singulorum feret ratio; milites quidem, præter quod erunt ab omni collatione liberi (*desunt nonnulla*), non tantum in partem

λονται ἐκ τῶν καθεστηκότων πραγμάτων λογίζεσθαι· ἀλλὰ δὴ καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς χρείας καὶ τοῦ παραπετωκτότος τοῦδε ἤδη πολέμου, μάλιστα δὴ οὕτως ἔχοντα ἐλλήλαγχαται (11). Ὅπως δὲ πῶς ἂν καὶ εἴη στρατεύεσθαι τε τὸν αὐτὸν, καὶ αὐτὸν τε ἅμα τρέφειν καὶ ἐτέρους; Καὶ γὰρ οὖν οὐδὲ ἀεὶ λαμπρῶσαι τὴν στρατιάν, ὥστ' ἂν καὶ εἶναι τινα ἀπὸ τούτου τοῖς στρατευομένοις ὠφέλειαν, ἀλλ' οἴκοθεν τὰ πολλὰ ἀ-αγαθῶν δαπανῶν, ὧν ἂν τι μέλλοι καὶ ὄφελος τῷ κοινῷ ἔσσει. Ἀπὸ δὴ τοιαύτης τῆς παρασκευῆς οὐτ' Ἰσθμὸς οἶός τε ἰκανῶς φρουρεῖσθαι, οὐτ' ἂν ποτέ τις κίνδυνος ἐπιχειρησθῆ, θάρσει ὑπάρξει ὑπὲρ τοῦ σωθῆσθαι. Πρὶν οὖν ἐν τοιοῦτω εἶναι καταστήναι ἔτι ὄντας ἐν τῷ ἀσφαλεῖ, ἐπινοεῖσθαι τε ἀ φαύλων ἔχειν καὶ σφαι-

Β ρῶς, καὶ παρασκευαστέον ἐκ τῶν δυνατῶν, ὥστ' ἂν

θ'. Ἦν μὲν οὖν ἐπ' ἐκάστης ἐστίας ἐνιοι εἰσηγοῦνται εἰσφοράν, ὥστ' ἂν ξενοτροφεῖν ὑπὲρ τῆς τοῦ Ἰσθμοῦ φρουρᾶς, καὶ μέγα τι καὶ σεμνὸν οἰοῦνται ἐπινοεῖσθαι, ὡς μόνον ἂν ἐπαρκέσον τοῖς κρήτρασι, λογιζόμενοι ὅσον ἀργυρολογήσονται κυρωθείσης ἂν τῆς εἰσφορᾶς, γέλωτος ἔμοιγε δοκεῖ, εἰ διαφθείραντες τοὺς ἡμετέρους; πάλαι, μισθούμενοι ὑπὸ ξένων καὶ ἀλλοτρίων ἀνθρώπων οἰόμεθα σωθῆσθαι (12). Πῶς δ' οὐ τούτους διαφθεῖραι ἔστιν, ὅταν τοῦ μὲν φρουρῆν ἀφώμεν, τοσαῦτα δὲ ἀργυρολογώμεν; Εἰ γὰρ αἱ νῦν εἰσφοραὶ διαφθεῖρονται, καὶ ἰσθμοσὶ γε ἤδη οἱ πολλοὶ, τί τότε καὶ γίνωσθ' ἂν, ἂν τι καὶ προσεσθῆ;

δ'. Ἐπειτα ἂν τις κίνδυνος ἐπιῆ, οἱ μὲν μισθωτοὶ ἐκείνοι δηλονότι οὐκ εἰσι που ἔσονται ἰκανοὶ ἀμύνειν καταφευξόμεθα δὲ ἐπὶ τοῖς ἡμετέροις τούτους στρατιώταις, τοῖς δὲ διαφθαμένοις καὶ ἀσπλοῖς καὶ ἀδυνατοῖς ἢ ἂν τάττωνται παραμένειν, οὐκ ἔξομαι ἐπὶ χρησόμεθα. Ἡ τε τοῦ θεοῦ ἡγεμόνος πρὸς τῷ Ἰσθμῷ διηγεῖται ἐν τοῖς λογάζειν οἰκτιρῶν σμικρὸν ἂν που ἀμύνοι, μὴ τινος παρουσίας κλήθει ἀξιωμαχοῦ στρατιᾶς (13). Τὰ γὰρ τοιαῦτά μοι δοκεῖ ἁμῶν τι ἔχειν τοῖς ὑπὸ ἀκρατείας μὲν νοσοῦσιν, ἔπειτα διαίτης μὲν οὐκ ἐθέλοντας κτηρῶς ἐκθῆναι (14)· ὅτι δὲ τινων φαρμάκων ἢ καὶ περιόπτων ἔάν τις συμβουλίσκη αἰεὶ ἂν οἰόμενος σωθῆσθαι. Καὶ δὴ καὶ ἐπὶ τῶν τῆδε πραγμάτων μὴ οἰόμεθα ὅτι τινων τοσούτων ἔσσει τι ὄφελος, μὴ μεγάλης τινὸς καὶ ἀξιολόγου μεταβολῆς τοῖς ὅλοις γινόμενης, καὶ πάντων ἐκείνων ὧν περ εἶπον ἐπινοεῖσθαι τυχόντων.

α'. Πρῶτον μὲν εὖν ἐκαὶν φημι δεῖν ἐπινοεῖσθαι εἶναι, τὸ μὴ τοὺς αὐτοὺς εἶναι τοὺς στρατευομένους τε καὶ ἅμα εἰσφέροντας, ἀλλὰ διχῶ πρῶτον διελεῖν πάντας Πελοποννησίους· χωρὶς μὲν τοὺς στρατευομένους, χωρὶς δὲ τοὺς εἰσάσσοντας· ἀπὸ ὁπίστρον δὲ ἕκαστοι μέλλον δοκῶσι παφυκίνα. Καὶ

(11) Καὶ . . . ἐλλήλαγχαται, κ. τ. λ. Procul dubio de invasione sermo est 60,000 Turcarum qui 30,000 bello captos inde in servitutum traxerunt. Conf., si lubet., Phrantzes, Chalcocondyles.

(12) Σωθῆσθαι. Conductitiis Plethou militibus

non favet, et revera, medii ævi historia teste, rebus Byzantinis mirum in modum obfuerunt.

(13) Στρατιᾶς. Peloponnesus male defensa sex Turcarum per 45 annos invasiones experta est.

(14) Ἐκθῆται. Vid. Plat. lib. 19 De Republica.

τοῖς μὲν στρατευομένοις πρὸς τὸ πάσης εἰσφορᾶς ἀφαιρεθῆναι (15), μηκέτι μέντοι οὕτω κατὰ σμικρὰ μὲν, συχὰ δὲ, μηδ' ὑπὸ πολλῶν εἰσπραττόμενα, μηδὲ νομίματι εἰσφέρειν. Καλεπώταται γὰρ οὕτως αἱ εἰσπράξεις ἅμα ἀμφοῖν καὶ τοῖς εἰσφέρουσι καὶ τοῖς εἰσπράττουσι καθίστανται· ἀλλὰ μίαν μὲν τῷ εἶδει τὴν εἰσφορὰν, καὶ ταύτην χρήμασιν εἰσφέρειν, ἐνὸς δὲ τινος εἰσπράττοντος παρ' ἐκάστου· τοιαύτην δὲ καὶ τηλικαύτην, οἷαν τὴν αὐτὴν τὸ τε δίκαιον ἅμα ἔξιν, καὶ τοῖς πράγμασιν ἐπαρκέσειν, αὐτοῖς τε τοῖς εἰσφύουσιν ὡς κουφοτάτην ἂν ἔσεσθαι φέροι.

13. Τί; ἂν οὖν εἰσφορὰ τοῦ ἅπαντα ταῦθ' ἕμα δύνασθαι ὡς ἔγγυτάτω εἶη, ἐγὼ δὴπου δηλώσω. Τοῖς γιγνομένοις τῶν ἔργων ἐκάστων καρποῦς τρισὶ φημι προσήκειν κατὰ τὸ δίκαιον (16)· ἐνὶ μὲν αὐτῷ τῷ τῶν ἔργων ἐργάτῃ, δευτέρῳ δὲ τῷ τὰ τέλη συνεκπορίζοντι τοῖς ἔργοις, καὶ τρίτῳ τῷ τὴν ἀσφάλειαν τοῖς ὄλοις παρασκευάζοντι. Ἐργάται μὲν δὴ ἀροτῆρες, σκαπτῆρες, νομίαι· τέλη δὲ τούτων τοῖς ἔργοις βόες, ἀμπελώνες, βοσκήματα, εἰ δὲ τι ἄλλα τῶν τοιοντοτρόπων· οἱ δὲ δὴ τὴν ἀσφάλειαν παρασκευάζοντες τοῖς ὄλοις, οἱ στρατευόμενοι, καὶ προκινδυνεύοντες τῶν ὄλων, οἱ τε ἄρχοντες τε καὶ ἐπιστατοῦντες ἄλλῃ ἄλλοις τῶν κοινῶν, καὶ σώζοντες ἕκαστα καὶ μείζω καὶ ἐλάττω, βασιλεῦς τε κορυφαῖος ἅπασιν ἐπιστατῶν καὶ πάντα κατευθύνων τε καὶ σώζων. Ὅτι γὰρ ἂν τούτων ἀπῆ, οὐδὲν τῶν λοιπῶν ὄφελος· ἀλλὰ τοῖς τε ἐργασσομένοις δεῖ πρῶτον πρεῖναι, καὶ ἅμα τοὺς φυλάξοντας, εἰ μᾶλλον τι ὄφελος ἔσεσθαι.

14. Διὰ ταῦτα τοῖνον καὶ τριχῆ φημι δεῖν νεμεμῆσθαι τοὺς γιγνομένους ἐκάστοις τῶν ἔργων καρποῦς, εἴτε οἶτος εἶεν, εἴτε οἶνος, εἴτε ἑλιαν, εἴτε βαμβύκινα, εἴτε τε βοσκημάτων τόκοι, γάλα, ἔριον, εἴτε τι ἄλλο παραπλήσιον· λογιζομένων τῶν καρπῶν ἀροτῆρσι μὲν μετὰ τὴν τῶν σπυρμάτων ἐξαίρεσιν, νομίμοις δὲ μετὰ τὴν τῶν ἀρχαίων ἀποκατάστασιν· καὶ μίαν μὲν αὐτῷ τῷ ἐργάτῃ γεγενῆσθαι μοῖραν, δευτέραν τε τοῖς τέλεσι, τὴν τρίτην δὲ αὐτῷ τῷ δημοσίῳ. Τῶν μὲν οὖν οἰκειοῖς ἐργαζόμενον τέλεσιν, ἔχοντα τὰς δύο μοῖρας, τὴν τρίτην τῷ δημοσίῳ ἀποφέρειν· τὸν δ' αὖ παρὰ τῶν ἐπὶ τῇ δημοσίᾳ τεταγμένων ἐκλαμβάνοντα τὰ τέλη, αὐτὸν ἐπὶ τῇ τρίτῃ ἐργάζεσθαι, ἢ εἰ πως ἂν ἄλλως κοινῇ συμβαίνοντες τούτου τοῦ δικαίου μὴ πολὺ τοι ἀπολείποιντο· τὸν δὲ κοινῶς ἐργαζόμενον τοῖς τέλεσιν ἐπὶ τῇ ἡμισίᾳ ἐργάζεσθαι. Ἄλλο δὲ μὴδ' ὅτι οὖν τελεῖν τούτων μηδένα, οὐδὲ τι δὴ ἀξίον λόγου. Τοῖς δὲ ταύτην εἰσφύοντα τὴν εἰσφορὰν καλέσειε (αἱ. κελύσειε) μὲν ἂν τις οὕτως Ἐπίλωτας (17), διὰ τὸ ἀφαιρέμενος τῆς στρατείας ἐπὶ τῷ εἰσφέρειν τετάχθαι· νομίζων δὲ χρῆναι κοινούς, τούτους τροφίας, καὶ μηδὲν πλέον μῆ:ε εἰσπράττειν παρὰ ταύτην τὴν εἰσφορὰν, μηδ' ὑπὲρ ἐνός, μῆτε ἀγγάριος ἐξεῖναι χρῆσθαι μηδὲν, ἀλλ' ὡς μάλα:α περιέπειν οὐδ' ὅτι οὖν ἀδικησομένους.

quidem sed multas et a multis exactas neque pecunia utentes (hoc enim pacto longe difficillimæ collationes tum exigentibus tum pendentibus existunt), sed unius quidem generis collationem eamque mercibus pendant, idque uni eadem a singulis exigenti; talem autem ac tantam, qualis pariter et justa sit et rebus succurrat et ipsis pendentibus non sit gravissima.

12. Jam quæ collatio simul fere comprehendat hæc omnia, meum est ostendere. Operum omnium fructus tribus aio potissimum deberi; primum ipsis operis, deinde illi qui sumptus facit, tum qui securitatem universis præstat. Atque operæ quidem censuram aratores, fossores, pastores: sumptus autem in bobus, vineis, armentis, ac similibus consistunt: securitatem denique universis præstant milites et præfecti, quique alii alias reip. partes curant, singulaque tum parva tum magna conservant, et præcipuus rex, omnibus imperans, omniaque gubernans et conservans. Si quod enim horum desit, reliqua nullius momenti sunt futura: cum et operas primum oporteat suppelere, et sumptus operibus præberi et simul custodes, ut res alicujus sit pretii, adesse.

ὑπάρχειν, τέλη τε ἅττα σῶν τοῖς ἔργοις; πρεῖναι, καὶ ἅμα τοὺς φυλάξοντας, εἰ μᾶλλον τι ὄφελος ἔσεσθαι.

13. Quapropter etiam operum omnium fructus trifariam aio dividi debere, sive frumento content, sive vino, sive oleo, sive bombycinis, sive armentorum fetu, lacte, lana sive qua re alia; constitutum aratori quidem fructibus post seminis collectionem, pastori vero post restitutionem priorum: itaque partem quidem unam tribui operis, alteram vero sumptibus, tertiam denique reipublicæ, et eum quidem, qui suis laboret sumptibus, duabus fruentem partibus, tertiam reip. præstare: cui autem a reipublicæ præfectis sumptus suppeditentur, tertia parte contentum esse, aut si quo inter eos alio pacto, quod ab hac æquitate non multum recedat, convenerit: qui vero communibus operetur impensis, alteram partem auferre, aliud porro nihil horum quemquam conferre, quod sit alicujus ponderis. Qui porro sunt hæc collaturi, eos non injuria quidem hilotas quis nuncuparit, quoniam vacantes militia, collationi destinentur; pro publicis tamen eos conveniet habere nutricia, neque vel præter collationem hanc ab illis quidquam exigere vel amplius quam semel, nec ullam cuiquam vim inferre, verum citra omnem illos injuriam diligentissime fovere.

(15) Ἄφαισθαι. Lacunam a Cantero observatam, quia in ms. quoque Florent. substitit, sanare substituitur.

(16) Δίκαιον. Cf. Plat. De leg. lib. viii, et Aristot. Polit. l. vii.

(17) Επίλωτας. De hoc servitutis genere utrum bonum an malum sit, multum in utramque partem disputant antiqui. Cf. Plat. De leg., l. vi, Hérodote. IX, 28, et Thucyd. l. iv, 8.

siderans potest animadvertere, tum re ipsa in hoc potestremo bello apertissime compertum est. Neque sane facile quisquam et ipse mittet, et sese simul atque alios aliat. Non enim semper in expeditione prædas agere militibus licet, eaque via suis rebus consulere; verum a se pleraque eos qui respiciunt usui futuri oportet sumere. Hoc igitur apparatu nec Isthmus commode servari poterit, nec, si quod olim impendens periculum, certa salutis spes esse. Quocirca priusquam tale quod eveniat, docet nos dum in tuto sumus et quæ minus et recte videntur se habere, corrigere et quantum liceat, necessaria præparare, ne, si quis forte casus accidat, eum difficilem feramus. Nam in ipso quidem discrimine non satis commode correctionem, si quæ requirunt, recipiant.

ποτέ τι καὶ συμβῆ, ἔχειν ὡς ῥῆσθα διενεχθῆν. Καλεπῶς γὰρ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ θεινοῦ καὶ τῶν κινδύνων ἐπιούσων ἔστιν ἐκπαροδοῦσθαι τῶν φαύλως ἔχόντων.

9. Quam porro collationem singulis laribus imponunt nonnulli, qua milites ad Isthmi custodiam conducantur, licet hoc inventum illi magnum et præclarum durant, tanquam quod solum rebus possit succurrere, dum quantam ex ea collatione sint collecturi pecuniam considerant, mihi sane ridiculum videtur, si nostris perditis civibus, a peregrinis et alienis mercede servatum mos iri eradimus. Quo vero pacto non perdentur si custodia quidem eos liberemus, tanta vero multemus pecunia? Etenim si solitæ illos collationes perdunt, ac multi jam perierunt; qui tandem si quid addatur, futurum est?

10. Deinde quod existat periculum, conductitiique quidem illi non poterunt soli resistere, nostros autem tunc milites advocabimus, at hi cum peritii et inermes erunt, nec locum in exercitu servare poterunt, nulli sunt nobis usui futuri. Neque multum nos perpetua principis cum delectis militibus ad Isthmum statio, nisi quis numerosus adit exercitus, juvare poterit. Siquidem hoc in statu similes illi videmur, qui eum ex Incontinentia morbum contraxerint, pravam quidem vivendi rationem nolunt omittere, pharmacis autem quibusdam aut amuletis sanitatem se recuperaturus arbitrantur. Non aliter sane in his rebus arbitremur, tale nobis hominum genus aliquid profuturum, nisi magna quedam rerum fiat mutatio, eaque quæ dixi cuncta corrigantur.

11. In hoc igitur primum adhibendam correctionem aio, ne iidem simul et militent et collationes pondant; sed bifariam divisus Peloponnesiis in militantes et pendentes, prout singulorum feret ratio; milites quidem, præter quod erunt ab omni collatione liberi (*desunt nonnulla*), non tantam in parvas

λονται ἐκ τῶν καθεστηκότων πραγμάτων λογίζεσθαι· ἀλλὰ δὴ καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς χρείας καὶ τοῦ παραπεπτωκότος τοῦθε ἦδη πολέμου, μάλιστα δὴ οὕτως ἔχοντα ἐλλήλεγχται (11). Ὅπως δὲ πῶς ἂν καὶ εἴη στρατευέσθαι τε τὸν αὐτὸν, καὶ αὐτὸν τε ἅμα τρέφειν καὶ ἐτέρους; Καὶ γὰρ οὖν οὐδὲ ἀεὶ λαφυραγωγεῖν τὴν στρατιάν, ὥστ' ἂν καὶ εἶναι τινα ἀπὸ τούτου τοῖς στρατευομένοις ὠφέλειαν, ἀλλ' οἰκοθεν τὰ πολλὰ ἀ-αχαιῶν δαπανῶν, ὧν ἂν τι μέλλοι καὶ ὄφελος τῷ κοινῷ ἔσσεσθαι. Ἀπὸ δὴ τοιαύτης τῆς παρασκευῆς οὐτ' Ἰσθμὸς οἶός τε ἰκανῶ; φρουρεῖσθαι, οὐτ' ἂν ποτὲ τις κίνδυνος ἐπιχειρησθῆ, θάρσει ὑπάρξει ὑπὲρ τοῦ σωθῆσεσθαι. Πρὶν οὖν ἐν τοιοῦτῳ εἶναι καταστήναι ἔτι ὄντας ἐν τῷ ἀσφαλεῖ, ἐκπαροδοῦσθαι τε ἂ φαύλως δοκεῖ ἔχειν καὶ σφαιλῶς, καὶ παρασκευαστέον ἐκ τῶν δυνατῶν, ὥστ' ἂν

θ'. Ἦν μὲν οὖν ἐπ' ἐκάστης ἐστίας ἐνιοι εἰσηγούνηται εἰσφορὰν, ὥτ' ἂν ξενοτροφῆιν ὑπὲρ τῆς τοῦ Ἰσθμοῦ φρουρᾶς, καὶ μέγα τι καὶ σαμνὸν οἰσται ἐπιανεοηκέναι, ὡς μόνον ἂν ἐπιχρέσον τοῖς κρηττασι, λογιζόμενοι ὅσον ἀργυρολογήσασαι κυρωθείσης ἂν τῆς εἰσφορᾶς, γέλωτος ἔμοιγε δοκεῖ, εἰ διαφθείραντες τοὺς ἡμετέρους; πολλῆτας; μισθοῦμενοι ὑπὸ ξένων καὶ ἀλλοτρίων ἀνθρώπων οἰόμεθα σωθῆσεσθαι (12). Πῶς δ' οὐ τούτους διαφθείρειν ἔστιν, ὅταν τοῦ μὲν φρουρεῖν ἀφιόμεν, τοσαῦτα δὲ ἀργυρολογώμεν; Εἰ γὰρ αἱ οὖν εἰσφοραὶ διαφθείρουσι, καὶ ἰσθόρασι γὰρ ἦδη οἱ πολλοὶ, τί τότε καὶ γίνονται ἂν, ἂν τι καὶ προσηθῆ;

ε'. Ἐπειτα ἂν τις κίνδυνος ἐπιῆ, οἱ μὲν μισθοῦται ἐκαίνοι δηλονότι οὐκ ἔτι που ἔσονται ἰκανοὶ ἀμύκειν καταφευξόμεθα δὲ ἐπὶ τοῖς ἡμετέροις τούτους στρατιώταις, τοῖς δὲ διαφθαρημένοις καὶ ἀσφαλεῖς καὶ ἀδυνατοῖς ἢ ἂν τάττωνται παραμένειν, οὐχ ἔξομεν ἐπὶ χρῆσόμεθα. Ἦ τε τοῦ θεοῦ ἡγεμόνος πρὸς τῷ Ἰσθμῷ θηνησῆς ἐν τοῖς λογάτιν οἰκητικῆς σμικρὸν ἂν που ἀμύνοι, μὴ τινος παρούσης κλήθης ἀξιωμαχοῦ στρατιᾶς (13). Τὰ γὰρ τοιαῦτά μοι δοκεῖ ἄμύνοι τι ἔχειν τοῖς ὑπὸ ἀκρατείας μὲν νοσοῦσιν, ἔπειτα διαίτης μὲν οὐκ ἐθελῶσι πονηρᾶς ἐκθῆναι (14)· ὅπῃ δὲ τινων φαρμάκων ἢ καὶ περιάπτων ἔαν τις συμβουλίσῃ αἰεὶ ἂν οἰόμενοις σωθῆσεσθαι. Καὶ δὴ καὶ ἐπὶ τῶν τῆδε πραγμάτων μὴ οἰόμεθα ὅπῃ τινων τοιοῦτων ἔσσεσθαι τι ὄφελος, μὴ μεγάλης τινὸς καὶ ἀξιολόγου μεταβολῆς τοῖς ὅλοις γινόμενης, καὶ πάντων ἐκείνων ὧν περ εἶπον ἐκπαροδώσεως τυχόντων.

ια'. Πρῶτον μὲν οὖν ἐκαίνο φημι δεῖν ἐκπαροδοῦσθαι εἶναι, τὸ μὴ τοὺς αὐτοὺς εἶναι τοὺς στρατευομένους τε καὶ ἅμα εἰσφέροντας, ἀλλὰ διχῆ πρῶτον διελεῖν πάντας Πελοποννησίους· χωρὶς μὲν τοὺς στρατευομένους, χωρὶς δὲ τοὺς εἰσοίσοντας· πρὸς ὅπερτον ἂν ἕκαστοι μάλλον δοκῶσι πεφυκέναι. Καὶ

(11) Καὶ . . . ἐλλήλεγχται, κ. τ. λ., Procul dubio de invasione sermo est 60,000 Turcarum qui 30,000 bello captos inde in servitutem traxerunt. Conf., si lubet, Phrantzes, Chalcocondyles.
 (12) Σωθῆσεσθαι. Conductitiis Plethou militibus

non favet, et revera, medii ævi historia testis, rebus Byzantinis mirum in modum obtulerunt.
 (13) Στρατιᾶς. Peloponnesus male defensa seu Turcarum per 45 annos invasiones experta est.
 (14) Ἐκθῆναι. Vid. Plat. lib. 19 De Republica.

τοὺς μὲν στρατευομένους πρὸς τὸ πάσης εἰσφορᾶς ἀφαισθαι (15), μηκέτι μέντοι οὕτω κατὰ σμικρὰ μὲν, συχνὰ δὲ, μηδ' ὑπὸ πολλῶν εἰσπραττόμενα, μηδὲ νομίματι εἰσφέρειν. Χαλεπώταται γὰρ οὕτως αἱ εἰσπράξεις ἅμα ἀμφοῖν καὶ τοῖς εἰσφέρουσι καὶ τοῖς εἰσπράττουσι καθίστανται· ἀλλὰ μίαν μὲν τῶν εἰσφορᾶν, καὶ ταύτην χρῆμασιν εἰσφέρειν, ἐνὸς τὲ τινος εἰσπράττοντος παρ' ἐκάστου· τοιαύτην δὲ καὶ τηλικαύτην, οἷαν τὴν αὐτὴν τὸ τε δίκαιον ἅμα ἔξῃν, καὶ τοῖς πράγμασιν ἐπαρκέσειν, αὐτοῖς τε τοῖς εἰσφύουσιν ὡς κουφοτάτην ἂν ἔσεσθαι φέρειν.

13. Τί; ἂν οὖν εἰσφορὰ τοῦ ἅπαντα ταῦθ' ἕμα δύνασθαι ὡς ἰγγυτάτω εἶη, ἐγὼ δὴπου δηλώσω. Τοὺς γιγνομένους τῶν ἔργων ἐκάστων καρποῦς τρισὶ φημι προσήκειν κατὰ τὸ δίκαιον (16)· ἐνὶ μὲν αὐτῷ τῶν ἔργων ἐργάτῃ, δευτέρῳ δὲ τῶν τῶν τέλη συνεκπορίζοντι τοῖς ἔργοις, καὶ τρίτῳ τῶν τῶν ἀσφάλειαν τοῖς ὄλοις παρασκευάζοντι. Ἐργάται μὲν δὲ ἀροτῆρες, σκαπτῆρες, νομίαι· τέλη δὲ τούτων τοῖς ἔργοις βόες, ἀμπελῶνες, βοσκήματα, εἰ τὲ τι ἄλλα τῶν τοιουτοτρόπων· οἱ δὲ δὴ τὴν ἀσφάλειαν παρασκευάζοντες τοῖς ὄλοις, οἱ στρατευόμενοι, καὶ προκινδυνεύοντες τῶν ὄλων, οἱ τε ἀρχόντες τε καὶ ἐπιστατοῦντες ἄλλῃς ἄλλαις τῶν κοινῶν, καὶ σώζοντες ἕκαστα καὶ μείζω καὶ ἰλάττω, βασιλεῦς τε κούρφαλο; ἅπασιν ἐπιστατῶν καὶ πάντα κατευθύνων τε καὶ σώζων. Ὁ τι γὰρ ἂν τούτων ἀπῆ, οὐδὲν τῶν λοιπῶν ὄφελος· ἀλλὰ τοὺς τε ἐργασσομένους δεῖ πρῶτον πρεῖναι, καὶ ἅμα τοὺς φυλάξοντας, εἰ μᾶλλον τι ὄφελος ἔσεσθαι.

14. Διὰ ταῦτα τοῖνον καὶ τριχῆ φημι δεῖν νενομῆσθαι τοὺς γιγνομένους ἐκάστοις τῶν ἔργων καρποῦς, εἴτε οἶτος εἶεν, εἴτε οἶνος, εἴτε ἔλαιον, εἴτε βαμβύκινα, εἴτε τε βοσκήματα τόχοι, γάλα, ἔριον, εἴτε τι ἄλλο παραπλήσιον· λογιζομένων τῶν καρπῶν ἀροτῆρσι μὲν μετὰ τὴν τῶν σπυρμάτων ἐξαιρεσθαι, νομίμοι δὲ μετὰ τὴν τῶν ἀρχαίων ἀποκατάστασιν· καὶ μίαν μὲν αὐτῶν τῶν ἐργάτῃ γεγενῆσθαι μοῖραν, δευτέραν τε τοῖς τέλεσι, τὴν τρίτην δὲ αὐτῶν δημοσίῳ. Τῶν μὲν οὖν οἰκειοῖς ἐργαζόμενον τέλεσιν, ἔχοντα τὰς δύο μοῖρας, τὴν τρίτην τῶν δημοσίῳ ἀποφέρειν· τὸν δ' αὖτὸν παρὰ τῶν ἐπὶ τῇ δημοσίᾳ τεταγμένων ἐκλαμβάνοντα τὰ τέλη, αὐτὸν ἐπὶ τῇ τρίτῃ ἐργάζεσθαι, ἢ εἰ πως ἂν ἄλλως κοινῇ συμβαίνοντες τούτου τοῦ δικαίου μὴ πολὺ τοι ἀπολείποντο· τὸν δὲ κοινῶς ἐργαζόμενον τοῖς τέλεσιν ἐπὶ τῇ ἡμισίᾳ ἐργάζεσθαι. Ἄλλο δὲ μὴδ' οἷον τελεῖν τούτων μηδένα, ὅτι δὴ ἀξίον λόγου. Τοὺς δὲ ταύτην εἰσφύοντες τὴν εἰσφορὰν καλέσειε (αἱ κελύσειε) μὲν ἂν τις οὕτως ἔβλωπας (17), διὰ τὸ ἀφειμένους τῆς στρατείας ἐπὶ τῷ εἰσφέρειν τετάχθαι· νομίζον δὲ χρῆναι κοινούς, τούτους τρωφίας, καὶ μηδὲν πλέον μῆ:ε εἰσπράττειν παρὰ ταύτην τὴν εἰσφορὰν, μηδ' ὑπὲρ ἐνός, μῆτε ἀγγάριος ἐξεῖναι χρῆσθαι μηδὲν, ἀλλ' ὡς μάλα:ε:α περιέπειν οὐδ' οἷον ἀδικησομένους.

quidem sed multas et a multis exactas neque pecunia utentes (hoc enim pacto longe difficillimae collationes tum exigentibus tum pendentibus existunt), sed unius quidem generis collationem eamque mercibus pendant, idque uni cuidam a singulis exigenti; talem autem ac tantam, qualis pariter et justa sit et rebus succurrat et ipsis pendentibus non sit gravissima.

12. Jam quae collatio simul fere comprehendat haec omnia, meum est ostendere. Operum omnium fructus tribus aio potissimum deberi; primum ipsis operis, deinde illi qui sumptus facit, tum qui securitatem universis praestat. Atque operae quidem censuram aratores, fossores, pastores: sumptus autem in bobus, vineis, armentis, ac similibus consistunt: securitatem denique universis praestant milites et praefecti, quique alii alias reip. partes curant, singulaque tum parva tum magna conservant, et praecipuus rex, omnibus imperans, omniaque gubernans et conservans. Si quod enim horum desit, reliqua nullius momenti sunt futura: cum et operas primum oporteat suppelere, et sumptus operibus praebere et simul custodes, ut res alicujus sit pretii, adesse.

ὑπάρχειν, τέλη τε ἅττα σῶν τοῖς ἔργοις; πρεῖναι, καὶ ἅμα τοὺς φυλάξοντας, εἰ μᾶλλον τι ὄφελος ἔσεσθαι.

13. Quapropter etiam operum omnium fructus trifariam aio dividi debere, sive frumento content, sive vino, sive oleo, sive bombycinis, sive armentorum fetu, lacte, lana sive qua re alia; constitutus aratori quidem fructibus post seminis collectionem, pastori vero post restitutionem priorum: itaque partem quidem unam tribui operis, alteram vero sumptibus, tertiam denique reipublicae, et eum quidem, qui suis laboret sumptibus, duabus fruentem partibus, tertiam reip. praestare: cui autem a reipublicae praefectis sumptus suppeditentur, tertia parte contentum esse, aut si quo inter eos alio pacto, quod ab hac aequitate non multum recedat, convenerit: qui vero communibus operetur impensis, alteram partem auferre, aliud porro nihil horum quemquam conferre, quod sit alicujus ponderis. Qui porro sunt haec collaturi, eos non injuria quidem Hilotas quis nuncuparit, quoniam vacantes militia, collationi destinantur; pro publicis tamen eos conveniet habere nutriciis, neque vel praeter collationem hanc ab illis quidquam exigere vel amplius quam semel, nec ullam cuiquam vim inferre, verum citra omnem illos injuriam diligentissime fovere.

(15) Ἀφαισθαι. Lacunam a Cantero observatam, quia in ms. quoque Florent. substitit, sanare substitui debemus.

(16) Δίκαιον. Cf. Plat. De leg. lib. viii, et Aristot. Polit. l. VII.

(17) Ἐβλωπας. De hoc servitutis genere utrum bonum an malum sit, multum in utramque partem disputarant antiqui. Cf. Plat De leg., l. VI, Herodot. IX, 28, et Thucyd. l. IV, 8.

siderans potest animadvertere, tum re ipsa in hoc postremo bello apertissime compertum est. Neque sane facile quisquam et ipse mittet, et sese simul atque alios aliat. Non enim semper in expeditione praedas agere militibus licet, eaque via suis rebus consulere; verum a se pleraque eos qui respiciunt usui futuri oportet sumere. Hoc igitur apparatu nec Isthmus commode servari poterit, nec, si quod ollum impendat periculum, certa salutis spes esse. Quocirca priusquam tale quod eveniat, docet nos dum in tuto sumus et quae minus et recte videntur se habere, corrigere et quantum liceat, necessaria praeparare, ne, si quis forte casus accidat, eum difficulter feramus. Nam in ipso quidem discrimine non satis commode correctionem, si quae requirunt, recipiunt.

πότε τι καὶ συμβῆ, ἔχσιν ὡς βῆστα διενεγκέιν. Καλπῶς γάρ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ θεῖου καὶ τῶν κινδύνων ἔτι οὖν ἔστιν ἐκπαρθοῦσθαι τῶν φαύλως ἐχόντων.

9. Quam porro collationem singulis laribus imponit nonnulli, qua milites ad Isthmi custodiam conducantur, licet hoc inventum illi magnum et praeciarum durant, tanquam quod solum rebus possit succurrere, dum quantam ex ea collatione sint collecturi pecuniam considerant, mihi sane ridiculum videtur, si nostris perditis civibus, a peregrinis et alienis mercede servatum nos iri credimus. Quo vero pacto non perdentur si custodia quidem eos liberemus, tanta vero multemus pecunia? Etenim si solita illos collationes perdunt, ac multi jam perierunt; qui tandem si quid addatur, futurum est?

10. Deinde quod existat periculum, conductitii quidem illi non poterunt soli resistere, nostros autem tunc milites advocabimus, at hi cum perdit et inermes erunt, nec locum in exercitu servare poterunt, nulli sunt nobis usui futuri. Neque multum nos perpetua principis cum delectis militibus ad Isthmum statio, nisi quis numerosus adit exercitus, juvare poterit. Siquidem hoc in statu similes illi videmur, qui eum ex Inconfluentia morbum contraxerint, pravam quidem vivendi rationem nolunt omittere, pharmacis autem quibusdam aut amuletis sanitatem se recuperaturus arbitrantur. Non aliter sane in his rebus arbitremur, tale nobis hominum genus aliquid profuturum, nisi magna quaedam rerum fiat mutatio, eaque quae dixi cuncta corrigantur.

11. In hoc igitur primum adhibendam correctionem aio, ne iidem simul et militent et collationes pendent; sed bifariam divisos Peloponnesiis in militantes et pendentes, prout singulorum feret ratio; milites quidem, praeter quod erunt ab omni collatione liberi (*desunt nonnulla*), non tantam iam parvas

λονται ἐκ τῶν καθεστηκότων πραγμάτων λογίζεσθαι· ἀλλὰ δὴ καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς χρείας καὶ τοῦ παραπεπτωκότος τοῦθε ἦδη πολέμου, μάλιστα δὴ οὕτως ἔχοντα ἐλλήλεγκται (11). Ὅπως δὲ πῶς ἂν καὶ εἴη στρατεύεσθαι τε τὸν αὐτὸν, καὶ αὐτὸν τε ἅμα τρέφειν καὶ ἐτέρους; Καὶ γὰρ οὖν οὐδὲ δεῖ λαμπραγωγεῖν τὴν στρατιάν, ὥστ' ἂν καὶ εἶναι τινα ἀπὸ τοῦτου τοῖς στρατευομένοις ὠφέλειαν, ἀλλ' οἰκοδομὴν τὰ πολλὰ ἀ-αγκάσιον δαπανᾶν, ὧν ἂν τι μέλλοι καὶ ὄφελος τῷ κοινῷ ἔσεσθαι. Ἀπὸ δὲ τοιαύτης τῆς παρασκευῆς οὐτ' Ἰσθμὸς οἶός τε ἰκανῶς φρουρεῖσθαι, οὐτ' ἂν ποτὲ τις κίνδυνος ἐπιπραμαθῆ, θάρσει ὑπάρξει ὑπὲρ τοῦ σωθῆσεσθαι. Πρὶν οὖν ἐν τοιοῦτῳ εἶναι καταστῆναι ἔτι ὄντας ἐν τῷ ἀσφαλεῖ, ἐκπαρθωτέα τε ἀ φαύλως δοκεῖ ἔχειν καὶ σφαλε-

B πῶς, καὶ παρασκευαστέον ἐκ τῶν δυνατῶν, ὥστ' ἂν πότε τι καὶ συμβῆ, ἔχσιν ὡς βῆστα διενεγκέιν. Καλπῶς γάρ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ θεῖου καὶ τῶν κινδύνων ἔτι οὖν ἔστιν ἐκπαρθοῦσθαι τῶν φαύλως ἐχόντων.

θ'. Ἦν μὲν οὖν ἐπ' ἐκάστης ἐστίας ἐντοίαι εἰσπορευόμενοι εἰσφορὰν, ὥστ' ἂν ξενωτροφῆν ὑπὲρ τῆς τοῦ Ἰσθμοῦ φρουρᾶς, καὶ μέγα τι καὶ σαμῶν οἰσται ἐπιανενηκέναι, ὡς μένον ἂν ἐπιπρέσον τοῖς κρήναισι, λογιζόμενοι ὅσον ἀργυρολογήσους κυρθεῖσθαι ἂν τῆς εἰσφορᾶς, γέλωτος ἔμοιγε δοκεῖ, εἰ διαφθείραντες τοὺς ἡμετέρους; πόλιτας, μισθοῦμενοι ὑπὸ ξένων καὶ ἀλλοτρίων ἀνθρώπων οἰόμεθα σωθῆσεσθαι (12). Πῶς δ' οὐ τοῦτους διαφθείρειν ἔστιν, ὅταν τοῦ μὲν φρουρεῖν ἀφίωμεν, τοσαῦτα δὲ ἀργυρολογώμεν; Εἰ γάρ εἰ νῦν εἰσφοραὶ διαφθείρουσι, καὶ ἰσθμοῦσσι γέ τῆς οἰ πολλοῖ, τί τότε καὶ γίνεσθαι ἂν, ἂν τι καὶ προστεθῆ;

ι'. Ἐπειτα ἂν τις κίνδυνος ἐπιῆ, οἱ μὲν μισθοῦται ἐκείνοι δηλονότι οὐκ εἰσι που ἔσονται ἰκανοὶ ἀμύνασθαι καταφευξόμεθα δὲ ἐπὶ τοῖς ἡμετέροις τοῦτους στρατιώταις, τοῖς δὲ διαφθαρένοις καὶ ἀσπλοῖς καὶ ἀδυνατοῖς ἢ ἂν τάττωνται παραμένειν, οὐχ ἔξομεν ἐπὶ χρῆσθεσθαι. Ἦ τε τοῦ θεοῦ ἡγεμόνος πρὸς τῷ Ἰσθμῷ θετηκῆς ἐν τοῖς λογάσι οἰκτιρῆς σμικρὸν ἂν που ἀμῶν, μὴ τις παρούσης κλήθει ἐξιστάσθαι στρατιᾶς (13). Τὰ γὰρ ταιαυτὰ μοι δοκεῖ ἁμῶν τι ἔχειν τοῖς ὑπὸ ἀκρατείας μὲν νοσοῦσιν, ἐπειτα διαίτης μὲν οὐκ ἐθλοῦσι κωνηρᾶς ἐκθῆναι (14)· ὅπῃ δὲ τινων φαρμάκων ἢ καὶ περιάπτων ἔδῃ τις συμβουσίση αἰεὶ ἂν οἰόμενοι σωθῆσεσθαι. Καὶ δὴ καὶ ἐπὶ τῶν τῆδε πραγμάτων μὴ οἰόμεθα ὅπῃ τινων τοιοῦτων ἔσεσθαι τι ὄφελος, μὴ μεγάλης τινὸς καὶ ἐξιολόγου μεταβολῆς τοῖς ὅλοις γινόμενης, καὶ πάντων ἐκείνων ὧν περ εἶπον ἐκπαρθώσεως τυχόντων.

ια'. Πρῶτον μὲν οὖν ἐκείνῃ φημι δεῖν ἐκπαρθωτέον εἶναι, τὸ μὴ τοὺς αὐτοὺς εἶναι τοὺς στρατευομένους τε καὶ ἅμα εἰσφέροντας, ἀλλὰ διχῆ πρῶτον διελεῖν πάντας Πελοποννησίους· χωρὶς μὲν τοὺς στρατευομένους, χωρὶς δὲ τοὺς εἰσείσοντας· πρὸς ὁπότερον δὲ ἕκαστοι μάλλον δοκῶσι πεφυκέναι. Καὶ

(11) Kal. . . ἐλλήλεγκται, κ. τ. λ. Procul dubio de invasione sermo est 60,000 Turcarum qui 30,000 bello captis inde in servitutem traxerunt. Conf., si lubet, Phrantzes, Chalcocondyles.
(12) Σωθῆσεσθαι. Conductitiis Plethou militibus

non favet, et revera, medii aevi historia teste, rebus Byzantinis mirum in modum obtulerunt.
(13) Στρατιᾶς. Peloponnesus male defensa sex Turcarum per 45 annos invasiones experta est.
(14) Ἐκθῆναι. Vid. Plat. lib. 19 De Republica.

τοὺς μὲν στρατευομένους πρὸς τὸ πάσης εἰσφορᾶς ἀφαισθαι (15), μηκέτι μέντοι οὕτω κατὰ σμικρὰ μὲν, συχνὰ δὲ, μηδ' ὑπὸ πολλῶν εἰσπραττόμενα, μηδὲ νομίσματι εἰσφέρειν. Χαλεπώταται γὰρ οὕτως αἱ εἰσπράξεις ἅμα ἀμφοῖν καὶ τοῖς εἰσφέρουσι καὶ τοῖς εἰσπράττουσι καθίστανται· ἀλλὰ μίαν μὲν τῶν εἰσφορᾶν, καὶ ταύτην χρήμασιν εἰσφέρειν, ἐνὸς δὲ τινος εἰσπράττοντος παρ' ἐκάστου· τοιαύτην δὲ καὶ τηλικαύτην, οἷαν τὴν αὐτὴν τὸ τε δίκαιον ἅμα ἔξιν, καὶ τοῖς πράγμασιν ἐπαρκέσειν, αὐτοῖς τε τοῖς εἰσφύουσιν ὡς κουφοτάτην ἂν ἔσεσθαι φέρειν.

13. Τί; ἂν οὖν εἰσφορὰ τοῦ ἅπαντα ταῦθ' ἔμα δύνασθαι ὡς ἰγγυτάτω εἶη, ἐγὼ δὴπου δηλώσω. Τοὺς γιγνομένους τῶν ἔργων ἐκάστων καρποὺς τρισὶ φημι προσήκειν κατὰ τὸ δίκαιον (16)· ἐνὶ μὲν αὐτῇ τῶν ἔργων ἐργάτη, δευτέρῳ δὲ τῶν τῶν ἀσφάλειαν τοῖς ὄλοις παρασκευάζοντι. Ἐργάται ἔμην δὴ ἀροτῆρες, σκαπτῆρες, νομῆς· τέλη δὲ τούτων τοῖς ἔργοις βόες, ἀμπελώνες, βοσκήματα, εἰ δὲ τι ἄλλα τῶν τοιοῦτοτρόπων· οἱ δὲ δὴ τὴν ἀσφάλειαν παρασκευάζοντες τοῖς ὄλοις, οἱ στρατευόμενοι, καὶ προκινδυνεύοντες τῶν ὄλων, οἱ τε ἄρχοντες τε καὶ ἐπιστατοῦντες ἄλλοις ἄλλοις τῶν κοινῶν, καὶ σώζοντες ἕκαστα καὶ μείζω καὶ ἰλάττω, βασιλεῦς τε κουροφάως ἕκασιν ἐπιστατῶν καὶ πάντα κατευθύνων τε καὶ σώζων. Ὅτι γὰρ ἂν τούτων ἀπῆ, οὐδὲν τῶν λοιπῶν ὄφελος· ἀλλὰ τοὺς τε ἐργασσομένους δεῖ πρῶτον ὑπάρχειν, τέλη τε ἅττα σῶν τοῖς ἔργοις πειναί, καὶ ἅμα τοὺς φυλάξοντας, εἰ μᾶλλον τι ὄφελος ἔσεσθαι.

14. Διὰ ταῦτα τοῖνον καὶ τριχῆ φημι δεῖν νεμεμῆσθαι τοὺς γιγνομένους ἐκάστοις τῶν ἔργων καρποῦς, εἴτε οἶτος εἶεν, εἴτε οἶνος, εἴτε ἔλαιον, εἴτε βραμδύκινα, εἴτε τε βοσκημάτων τόχοι, γάλα, ἔριον, εἴτε τι ἄλλο παραπλήσιον· λογιζομένων τῶν καρπῶν ἀροτῆρσι μὲν μετὰ τὴν τῶν σπυρμάτων ἐξαιρεσθαι, νομῆσιν δὲ μετὰ τὴν τῶν ἀρχαίων ἀποκατάστασιν· καὶ μίαν μὲν αὐτῶν τῶν ἐργάτῃ γεγενῆσθαι μοῖραν, δευτέραν τε τοῖς τέλεισι, τὴν τρίτην δὲ αὐτῶν τῶν δημοσίων. Τῶν μὲν οὖν οἰκειοῖς ἐργαζόμενον τέλεισιν, ἔχοντα τὰς δύο μοῖρας, τὴν τρίτην τῶν δημοσίων ἀποφέρειν· τὸν δ' αὖ παρὰ τῶν ἐπὶ τῇ δημοσίᾳ τεταγμένων ἐκλαμβάνοντα τὰ τέλη, αὐτὸν ἐπὶ τῇ τρίτῃ ἐργάζεσθαι, ἢ εἰ πως ἂν ἄλλως κοινῇ συμβαίνοντες τούτου τοῦ δικαίου μὴ πολὺ τοι ἀπολείποιτο· τὸν δὲ κοινῶς ἐργαζόμενον τοῖς τέλεισιν ἐπὶ τῇ ἡμισίᾳ ἐργάζεσθαι. Ἄλλο δὲ μὴδ' οἰοῦν τελεῖν τούτων μηδένα, ὅτι δὴ ἄξιον λόγου. Τοὺς δὲ ταύτην εἰσφύοντας τὴν εἰσφορὰν καλέσειε (αἱ. κελύσειε) μὲν ἂν τις οὕτως Ἐλλωτας (17), διὰ τὸ ἀφαιμένους τῆς στρατείας ἐπὶ τῇ εἰσφύρειν τετέχθαι· νομίζειν δὲ χρῆναι κοινούς, τούτους τροφίας, καὶ μηδὲν πλέον μῆ: εἰσπράττειν παρὰ ταύτην τὴν εἰσφορὰν, μηδ' ὑπὲρ ἐνός, μῆτε ἀγγάριος ἐξείναι χρῆσθαι μηδὲν, ἀλλ' ὡς μάλα: α περιμένειν οὐδ' οἰοῦν ἀδικησομένους.

quidem sed multas et a multis exactas neque pecunia utentes (hoc enim pacto longe difficilissimæ collationes tum exigentibus tum pendentibus existunt), sed unius quidem generis collationem eamque mercibus pendant, idque uni cuidam a singulis exigenti; talem autem ac tantam, qualis pariter et justa sit et rebus succurrat et ipsis pendentibus non sit gravissima.

12. Jam quæ collatio simul fere comprehendat hæc omnia, meum est ostendere. Operum omnium fructus tribus aio potissimum deberi; primum ipsis operis, deinde illi qui sumptus facit, tum qui securitatem universis præstat. Atque operæ quidem censuram aratores, fossores, pastores: sumptus autem in bobus, vineis, armentis, ac similibus consistunt: securitatem denique universis præstant milites et præfecti, quique alii alias reip. partes curant, singulaque tum parva tum magna conservant, et præcipuus rex, omnibus imperans, omniaque gubernans et conservans. Si quod enim horum desit, reliqua nullius momenti sunt futura: cum et operas primum oporteat suppelere, et sumptus operibus præberi et simul custodes, ut res alicujus sit prelii, adesse.

13. Quapropter etiam operum omnium fructus trifariam aio dividi debere, sive frumento content, sive vino, sive oleo, sive bombycinis, sive armentorum fetu, lacte, lana sive qua re alia; constitutorum aratori quidem fructibus post seminis collectionem, pastori vero post restitutionem priorum: itaque partem quidem unam tribui operis, alteram vero sumptibus, tertiam denique reipublicæ, et eum quidem, qui suis laboret sumptibus, duabus fruentem partibus, tertiam reip. præstare: cui autem a reipublicæ præfectis sumptus suppeditentur, tertia parte contentum esse, aut si quo inter eos alio pacto, quod ab hac æquitate non multum recedat, convenerit: qui vero communibus operetur impensis, alteram partem auferre, aliud porro nihil horum quemquam conferre, quod sit alicujus ponderis. Qui porro sunt hæc collaturi, eos non injuria quidem Hilotas quis nuncuparit, quoniam vacantes militia, collationi destinentur; pro publicis tamen eos conveniet habere nutrictis, neque vel præter collationem hanc ab illis quidquam exigere vel amplius quam semel, nec ullam cuiquam vim inferre, verum citra omnem illos injuriam diligentissime forevere.

(15) Ἀφείσθαι. Lacunam a Cantero observatam, quia in ms. quoque Florent. sub-istit, sanare sub-estitit.

(16) Δίκαιον. Cf. Plat. De leg. lib. viii, et Aristot. Polit. l. vii.

(17) Ἐλλωτας. De hoc servitutis genere utrum bonum an malum sit, cultum in utramque partem disputarant antiqui. Cf. Plat. De leg., l. vi, Hærod. l. ix, 28, et Thucyd. l. iv, 8.

14. Quibus ita constitutis, peditibus quidem in exercitu singulis Hilotas singulos attribuendos censeo, equitibus autem binos; sic ut possint milites tam suis fruente, quorum acquisitio militiam non impediatur, tum Hilotarum collationibus, sive illi propriis, sive publicis, sive quovis alio pacto suppetentibus operentur impensis, simul et in armis militare, et locum in exercitu servare. Atque ubi quidem possunt omnes in milites et Hilotas tribui, quod non omnes æque militari convenient, sane tribuantur: ubi autem plerique omnes ad militiam sunt apti, iis per conjugationes divisus, alteruter semper communibus laboret sumptibus; sic ut vicissim alter laboret, alter militet. Cæteris præfectis et militibus primariis quot sunt Hilotæ concedendi, vestrum quidem sit iudicium, meum autem consilium. Ergo tribus unicuique ascriptis Hilotis unum hi præbeant equitem, qui simul et ipsi serviat et pro republica militet; sumptus autem, prout inter eos convenerit, subministrentur. Quinetiam principis ædibus quot Hilotæ videantur sufficere, separentur. Sacerdotibus quoque maioribus, tanquam pro republica consecratis, Hilotæ totidem, quot fere primariis militibus, concedantur; qui quidem nec mulierum nec liberorum graventur cura.

Καὶ μὲν ἔη καὶ τῶν ἱερῶν τοῖς ἐπὶ τῆς μελίσσης ἱερωσύνης, ἃς δὴ τῷ κοινῷ ἱερωμένοις, ἀποχρῆναι νεύμαι καὶ τούτοις τῶν Ἑλλώτων κατὰ μέσου ἀνδρὸς λογάδος κληρον, οἷς μὴ ἀνάγκη εἴη τις μήτε εἰς γυναῖκας μήτε εἰς παῖδας διὰ τὴν μοναυλίαν δαπανᾶν.

15. Qui vero vitæ monasticæ studium sequuntur, hoc autem prætextu publicorum bonorum volunt participes fieri, iis publicum quidem nihil tribuatur, sed ut suis quidem absque onere fruuntur, et nec ipsi quid conferant, nec de publico quidquam capiant, æquum esse dixerim, talique vitæ generi congruum; ut autem publicis quoque isti fruuntur nec ipsos, nec rempublicam ullo puto decere. Cum enim qui collationes istas pendunt, custodibus publicis mercedem hanc laborum, quos pro communi salute perferunt, attribuant; isti sane publico quidem nullo munere funguntur, cum alii sint pro republica consecrati, sed relictis rebus, ut alunt, et privatim Deum colunt, et suam ipsorum procurant salutem. Itaque cum salutis publicæ mercedem isti quidem sibi virtutis prætextu debere arbitrantur, illi vero fraudatis aliis in istos conferunt, cui hoc æquum videatur, obsecro, nisi qui magna superstitione, tertia impietatis specie, teneantur ut etiam extraordinaria ista donaria Deum demereri credat.

τι δεισιδαιμονίας, τρίτου ὄντος; εἰδους ἀσεβείας, μεταίτη, ὡς αἰεσθαί γε καὶ ὀτιοῦν τῶν ἔξω προσηκόντων τούτων ἀναθημάτων τὴν θεῶν προσέσθαι.

16. Quid quod nec cum eorum præceptis, qui primi hanc vitæ rationem instituerunt, ista videntur consentire, quandoquidem laboribus illi iube-

(18) *Στρατεύεσθαι*. Cf. Schol. in *Æschinem* et *Isocratem*.

(19) *Ἀξιοῦσι*. *Φιλοσοφῆσιν* hoc loco vitam mona-

18. Τούτων δ' οὕτω διατεταγμένων, τῶν στρατιωτῶν ἐκάστῳ πεζῷ μὲν ἓνα φημί δεῖν γ' ἔνευμεισθαι τῶν Ἑλλώτων, ἰππέαι δὲ δύο· ὧσθ' ἕκαστον τῶν στρατιωτῶν καρπούμενον μὲν τὰ αὐτοῦ ὄσα ἐργαζομένου μὴ ἐμποδῶν ἔσονται τῷ στρατεύεσθαι, καρπούμενον δὲ τὴν τοῦ Ἑλλώτος μοῖραν, εἴτε ἰδίως, εἴτε κοινῶς; εἴθ' οὕτως ἂν κοινή συμβαίνοσσι τοῖς τέλεσιν ἐργαζομένου, ἔχειν μετὰ τε ὄπλων στρατεύεσθαι, καὶ παραμένειν ὅπῃ τάττοιτο. Οὐ μὲν οὖν ἔστιν εἰς στρατιώτας τε καὶ Ἑλλώτας τοὺς σύμπαντας διελεῖν, διὰ τὸ μὴ πάντας ἐπιτηδείους δοκεῖν εἶναι στρατεύεσθαι, ταύτην νεύμαι· οὐ δ' ἂν οἱ κλειστοὶ ἐπιτηδεῖται δοκεῖν στρατεύεσθαι, τούτους μὲν αὖ κατὰ συζυγίας διελεῖν, ἔπειτα ἀναγκάζειν τοὺς ὀμόζυγας κοινῶς τὰ πολλὰ τοῖς τέλεσιν ἐργάζεσθαι· καὶ παρὰ μέρος; ἐκότερον τὴν μὲν ἐργάζεσθαι τῷ κοινῷ ἀμφοῖν, τὴν δὲ ἕτερον στρατεύεσθαι (18). Τοῖς δ' ἀρχοῦσι τε καὶ τῶν στρατιωτῶν λογάτιν, ὁμότερον μὲν ἂν εἴη ὀπόσους ἂν ἐθέλοιτε νεύειν ἐκάστῳ τῶν Ἑλλώτων, ἔμδν δ' ἂν εἴη γνώμην εἰσενεγκεῖν. Κατὰ τρεῖς τῶν ἐκάστων νενεμημένων Ἑλλώτων, ἓνα ἀναγκάζειν παρέχεσθαι ἰππέα, θεράποντα μὲν αὐτῷ, στρατιώτην δ' ἅμα ἐσόμενον τῷ κοινῷ, τρεφόμενον δ' οὕτως, ὅπως ἂν κοινή οὕτοι ἕκαστοι συμβαίνοσσι. Ἐξαιρέεσθαι δὲ καὶ τῷ θεῷ ἡγαμόνι εἰς τὸν οἶκον ἔους ἂν δόξαιε τούτων τῶν Ἑλλώτων ἀποχρῆσθαι.

19. Τοῖς δὲ φιλοσοφῆν μὲν φάσκουσι τούτοις, ἐπὶ δὲ τούτῳ τῷ προσήματι τὰ πολλὰ τῶν δημοσίων καρπούσθαι ἀξιοῦσι (19), τούτοις δ' αὖ νεύειν μὲν τῶν κοινῶν μηδὲν, ἀλλὰ τὰ μὲν αὐτῶν ἔβν ἀτελεῖ καρπούσθαι, καὶ μήτ' αὐτοὺς εἰσφέρειν, μήτ' ἀποφέρεισθαι μηδὲν τῶν κοινῶν, ὁσίων τε εἶναι φημι, καὶ τῷ στήματι τούτῳ προσήκον· τὸ δὲ καὶ τὰ κοινὰ τούτοις; ἀξιοῦν καρπούσθαι οὐδαμῆ οὕτε προσήκον, οὐθ' ὁσίων εἶναι οὗτ' αὐτοῖς τοῖς λαμβάνουσιν, οὕτε τοῖς νέμοσι. Φέρειν μὲν γὰρ καὶ νῦν τοὺς φέροντας τούτους ἂ φέρουσι μισθὸν τοῖς κοινῶς φύλαξι τῶν πόλιων, ὧν ὑπὲρ ἀσφαλείας πονεῖται κοινῆς· τοὺς δὲ φιλοσοφῆν ποιουμένους τούτους λειτουργεῖν μὲν τῷ κοινῷ μηδὲν, ἀλλ' ἑτέροισ εἶναι τοῦ; τῷ κοινῷ ἱερωμένους, τούτους δ' ἀποστάντας, ὡς φασί, πάντων, ἰδίᾳ θεοκλητεῖν τε καὶ τῆς σφετέρας αὐτῶν φάσκειν ἐπιμαρῆσθαι ψυχῆς. Ὅταν οὖν τοὺς ὑπὲρ ἀσφαλείας τῆς κοινῆς μισθοῦ; οἱ μὲν ἀποδιδόμενοι τὸ πρόσχημα τῆς ἀρετῆς σφίσι; αὐτοῖς λαμβάνειν ἀξιοῦσιν, εἰ δ' οἷς προσήκουσιν ἀποστειρόντες τούτοις νεύειν· κοῦ τοῦθ' ὁσίων, οὐδένα ἂν οἶμαι φάναι, ὅτῳ μὴ πικραλὺ ὡς αἰεσθαί γε καὶ ὀτιοῦν τῶν ἔξω προσηκόντων

19. Δοκεῖ δ' ἐμοὶ γε μηδὲ τοῖς τῆς ἐξ ἀρχῆς τῆν τοῦ βίου ταύτην παραδεδωκόσιν ὁδὸν δεδογμένοι; τοιαῦτα ὁμολογεῖν, ἀλλ' ἐργαζομένους ἰδέδοκτο ὡς

sticam agere significat. Quæ sequuntur, mira sane in ore Plethonis videri non paucis lectoribus poterunt.

ἐκάστην δύναμιν, οὕτως ὅπως ἂν δύναιτο ἀποζῆν. μήτοι γε δὴ ἀγγάροις χρωμένους. Καὶ διὰ ταύτας τε γὰρ τὰς ἐπὶ τὰ μὴ προσήκοντα δαπάνας χεῖρω τὰ κοινὰ. καὶ διὰ τοῦς ἀξιοῦντας τούτους ὄψεαι ἀτελεῖς λειτουργιών ἔχειν ἐκ τῶν κοινῶν, καὶ τὰδε κοινὰ βλάπτοντας, καὶ ἀρχὴν καὶ κτηφηνώδη ἔξιν σφίσιν αὐτοῖς κατασκευάζοντας (20), καὶ οὐδ' αἰσχυνομένους ἐπὶ τῷ τοῦ πράγματος αἰσχυρῷ. Ἐκείθεν δ' ἂν τις συνίδοι καὶ εὖ ἀδικήματι οὗτοί τε κάκενοι δόξαιεν ἂν εἶναι ἐνοχοί, δι: ἃ μάλιστα οἱ πολέμοιοι εὐξαινε' ἂν, τὰς ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας ἀσφαλείας δαπάνας εἰπῆ διόλλυσθαι, ταῦθ' οὗτοι ἐν σφίσιν αὐτοῖς γίνεσθαι ἀξιοῦντες οὐκ αἰσχύνονται. Οἷ τε γὰρ ἐωνῆσθαι τὰ τοιαῦτα φάσκοντες, καὶ οἱ πολλῶν καὶ μεγάλων, ὡς φασί, τῶν σφίσιν ἢ προγόνους λειτουργημένων μισθῶν τοῦτον προσήκοντα ἀξιοῦντες ἔχειν, τὸν ἐν ὑπογίῳ τὸν κοινὸν διεθρον, οὕτε δικαῖά μοι δοκοῦσιν· ἀξιοῦν, πᾶν τε ἀναισθητῶς ἔχειν, οἱ μὴδὲ τοσοῦτον γούν συνορῶσιν, ὡς εἰ δὴ τι τὰ κοινὰ πταίσειεν, ὃ μήποτε γένοιτο, οὐδὲ σφίσιν ἂν δῆπου τε λυσιτελήσειεν.

15. Ἐγὼ δ' ἔχειν μὲν τούτων ἐνός ἀντι μεγάλων τῶν λειτουργιών ἢ καὶ ἐπιθέσεων τῶν εἰς τὸ κοινὸν ἃ ἔχουσιν, ἢ τὰ τούτων ἄξια, καὶ πᾶν φημι εἰκασιον εἶναι, λειτουργεῖν μέντοι καὶ ἐπὶ τούτοις τὰ προσήκοντα, αὐτῷ μόνῳ τῷ πλέον τῶν πολλῶν τιμηθῆσαι (21), ἀγαπῶντας τῷ πλείῳ μὲν καρπομένους, πλείῳ δὲ καὶ λειτουργούντας, μᾶλλον τι καὶ χρησίμους εἶναι τοῖς κοινῶς, ἀλλὰ μὴ ἅμα μὲν τὸ τῆς βοῆς ποιεῖν, ἢ εἰ δὴ ἡμέλιθ γάλα, λακτίζουσαν φασί αὐθις ἔχειν, ἅμα δὲ κάκεινο τὸ τοῦ Ἡσιόδου πάσχοντας φαίνεσθαι.

Ἐὸν κοινὸν ἀμφαγαπῶντας (22).

Τῶν γὰρ τοι κοινῶν τούτων πολλοῦ δέντων καὶ ἐξ ὀλοκλήρων ταῖς ὑπὲρ τῆς κοινῆς ἀσφαλείας ἀπάσαις δαπάναις ἐφαρκεῖν, τί ποτε λείπεται ὅταν πρὸς ταῖς τῶν κοινῶν ἀνάγκαις καὶ τοσοῦτόν τι τρίψιν ἢ σμίφος κτηφῶν, τῶν μὲν φασκόντων φιλοσοφεῖν, τῶν δ' ἄλλως ἀργεῖν, ἢ καὶ τῶν ταῖς λειτουργίαις προσήκόντων πολλῶν που πλείῳ καρποῦσθαι ἀξιοῦντων; Ἄλλ' ὑμεῖς καὶ ταῦτά τε κάκεῖνα ἐπυρορθώσατε, καὶ τὴν τε ἀμείνω ἔξιν ἅπασιν ἐνθεῖτε, καὶ τὰ κοινὰ βελτίῳ μάλιστα ποιήσατε. Ἄλλ' ἐκεῖσε ἐπάνεμι πάλιν ὅθενπερ ἐξέβην.

17. Ἴσως δ' ἀκόλουθον ἂν δόξαιε τοῖς ἤδη εἰρημένοισι καὶ τήνδε τὴν γνώμην εἰσενεχεῖν, τὴν γῆν ἅπασαν, ὡσπερ ἴσως ἔχει κατὰ φύσιν, κοινὴν ἅπασιν τοῖς ἐνοικοῦσιν εἶναι (23), ἀντιποιεῖσθαι δὲ μηδένα ἰδίᾳ χωρίου μηδενός· ἐξείναι δὲ παντὶ τῷ ἐθέλοντι φυτεύειν τε ὅπη βούλεται, καὶ ἐποικοδομεῖν, καὶ ἄροῦν γῆς τι τοσοῦτον ὅπσον βούλεται τε καὶ δύναται. Ὡς τούτου τε δὴ καὶ τοσοῦτου καὶ κύριον ἕκαστον ἐσόμενον ἐπὶ τοσοῦτόν τε ἐφ' ὅσονπερ ἂν καὶ κατέχων μὴ ἀμελοῖη τοῦ ἐργάζεσθαι, μηδενὶ

A hanc unumquemque prout vires suppeterent, non exactiouis victitare. Siquidem et propter supervacuas has impensas male se habet respublica et propter istos, qui collationes publicas oneris expertes deponant, ac tum reipublicæ nocent tum inertem et suorum similem vitam absque ullo turpitudinis pudore sibi conciliant. Quin et hinc liceat cuivis, quam graviter utrique peccent, animadvertere, quod ea quæ maxime hostes in votis habent, ut salutis communis impensæ temere dissipentur, hi cum omni impudentia procurant. Nam et qui hæc redempta clamant, et qui multarum magnarumque rerum præclære vel a se vel a majoribus suis, ut aiunt, gestarum mercedem hanc deponunt, præsentem videlicet communem perniciem, B nec justa mihi petere videntur, et sensu plane carere, dum ne hoc quidem perpendunt, si quid forte, quod absit, offendant respublica id ne sibi quidem profuturum esse.

17. Ego vero quemadmodum nonnullos horum pro magnis vel beneficiis vel in rempublicam factis impensis ea quibus fruuntur, merito obtinere dixerim; ita pro his quoque functiones congruas debere suscipere contenderim sola honoris amplitudine contentos; sic ut majore tum fructu fruentes, tum onere gravati, majorem etiam reipublicæ præsentem usum, nec vel instar vaccæ illius, expressum lac iterum calcibus effundant, vel etiam ut ii, de quibus loquitur Hesiodus, videantur

Incommoda propria amare.

Etenim cum respublica vix possit vel integra pro salute publica facienda omnes impensas tolerare, quid futurum tandem arbitramur, si præter sumptus necessarios tantum insuper suorum examen alendum veniat, quorum illi philosophiæ studium sibi tribuant, alii tantum otium se asserant atque etiam plura multo, quam qui publicis funguntur munibus, postulent. Sed vos quidem et cum hæc tum illa corrigetis, et ut singulis meliorem statum conciliabitis, ita reipublicæ juvandæ maxime studebitis: ego autem unde fueram digressus redeo.

18. Erit autem eorum, quæ ante dicta sunt, forsasse consequens hanc quoque sententiam dicere, ut regio tota, quemadmodum a natura videtur esse composita, communis omnium sit incolæ, nec quisquam proprium sibi quid tribuat, liceat autem cuivis quocumque loco tum serere tum ædificare, tum arare, quantum poterit; sic ut hoc ipsum tamdiu possideat, quamdiu id occupando exulat, nec cuiquam quid pendat, nec infestetur a quoquam, nisi qui culturam præoccuparit, prout fert rerum

(20) Κατασκευάζοντας. Cf. Plat. *De leg.*, l. x, et Hesiod. *Ἔργα* 302.

(21) Τετιμηθῆσαι. Consentit Noster cum Plat. *De leg.* XII et *De Rep.* J.

(22) Hesiodi *Ἔργα*, v. 58.

(23) Τοῖς ἐνοικοῦσιν εἶναι. Longe alia injusmodi bonorum communione ratio apud Plat. et Aristotelem legitur.

omnium communium ratio. Deinde sive quis inter A
 Hilotas consecratur, is tertiam reipublicæ partem, ut
 diximus, cum præstiterit, a nemine amplius, tan-
 quam qui debitum semel omne persolverit, appel-
 letur: sive militiam, aliudve munus obeat publi-
 cum, ne is quidem quædam præter muneris fun-
 ctionem pendat.

καθ' τὸ ὀφειλόμενον ἐκτεταμηκότα· ἂν δ' εἰς στρατιώσας, ἢ τινὰς ἄλλους τῶν τοῖς κοινοῖς πράγμασι
 λειτουργούντων, μηδὲν ἄλλο μηδὲ τοῦτο μηδὲν τελεῖν, κλῆν αὐτοῦ τοῦ λειτουργεῖν, ἐφ' οἷς ἂν τα-
 ταγμένος ᾖ.

19. Quod si cui absurda videor et inusitata con-
 silia dare, is cum ea nec optima, nec publice simul
 et privatim esse utilissima ostenderit, sententiam
 sequatur suam. Nam qui quidem agro videbuntur
 aliquo privati, eos id satis consolabitur, quod non
 tam agrum illis aliquem videbimur asferre, quam B
 totius regionis opiam publice, nisi sint ignorantia
 dediti, facere. Omnia porro sic et culta reddentur
 et frugifera, nec quidquam intactum aut neglectum
 remanebit, si cuivis liceat quemcumque locum æquo
 jure colere: sic ut publice pariter et privatim hæc
 sint maxime profutura. Jam his ita, ut dixi, con-
 stitutis, optimam arbitror emendationem res Pelo-
 ponnesticas esse consecuturas. Nam et qui Isthmum
 per vias custodiant, quique singulas regionis arces,
 satis erunt multi futuri; nec deerunt, qui vel, si
 quis invadat, repellant, vel, si quo videatur expe-
 ditionem ipsi suscipiant; et principis familiæ qua-
 cumque requirerentur, suppetent, adeo ut, si hæc ita
 constituantur, et consilium hoc sortitator effectum,
 nihil magnopere necessarium sit defuturum.

πλὴν εἶναι εὐρεῖν τί ἂν τῶν μάλιστα δεόντων ἀπίη, εἰ
 ἔργον ἐκβαλεῖ.

20. Nihil autem vetabit, iis, quæ jam dicta sunt,
 hæc subjungere. Posteaquam fere semper cum ubi-
 que tum hic, imperator, existunt nonnulli gravis-
 sima committentes facinora, quæ solebant capite
 leges punire, nunc ista quidem exolevit multa, ju-
 dices autem vel extremas amputant corporis par-
 tes vel impunitos plerumque dimittunt santes, quo-
 rum quidem neutrum recte mihi fieri videtur. Nam
 et corporis talis diminutio barbarorum potius est
 quam Græcorum, nec vel nostræ genti convenit,
 vel jocundum præbet incolis spectaculum; et im-
 punitorum demissio multum nocet reipublicæ.
 Quare hæc arbitror multam simul et honestiorem C
 reipublicæ utiliosem fore, si vinciti cingantur tales
 operas præstare, et operum constructionem sive
 Isthmi vallus minetur ruinam, sive quid aliud re-
 parandum sit, juvare: ut hoc pacto nec milites
 necesse sit, præterquam in summo periculo, his
 operibus fatigare, nec qui, quos diximus, collatio-
 nes prædant, iis quæ reipublicæ debeant facite pa-
 zes, alia insuper re ulla premere.

μητ' αὖ τοὺς εἰσφέροντας παρ' ἐκείνην ἣν φάμεν
 κοινῶν ὄφελον, καὶ ἐς ἄλλο τι ἐνοχλεῖν.

(24) Τῶ Ἰδίῳ. Illud: Affirmanti prohibitio incumbit,
 a Nostro omissam, eujus verba vi probativa carent.
 (25) Κατέγνωσται. Aliter Noster in sectione

μηδὲν τελοῦντα, μηδ' ἐνοχλοῦμενον, μηδὲ καθυβώ-
 νον μηδ' ὄφ' ἐνὸς ἄλλου ἢ τοῦ τῶ ἐργάζεσθαι μὴ
 προσιληφότος, κατὰ τὸν ἐπὶ τοῖς κοινοῖς τε καὶ μὴ
 ἐτέρῳ μᾶλλον προσήκουσι νόμον. Ἐπειτα ἂν μὲν
 εἰς ἑλωτάς τις τελεῖ, τὴν τρίτην, ὡς φάμεν, ἀπο-
 φέροντα τῶ δημοσίῳ μοίραν, μηδὲν κλίον ἐνοχλεῖ-
 σθαι μητ' παρ' ἐνός, ὡς ἅπαν δῆπουθεν καὶ καθά-

10. Εἰ δὲ τῶ δοκῶ ἀθήσεις τε καὶ ἔγω τῶν καθε-
 στηκότων γνώμας εἰσάγειν, ἂν ποτὲ τις ἀποδείξῃ
 ὡς οὐ πολὺ ἀμείνω ταῦτα οὐδὲ λυσιτελέστατα τῶ
 κοινῶ ἅμα καὶ τῶ ἰδίῳ (24), ἐκείνος κρατεῖται. Τοῖς
 μὲν γὰρ χωρίου του δόξουσιν ἂν στερέσθαι, ἱκανὴν
 παραμύθιον τὸ μὴ μᾶλλον ἂν χωρίου του δοκεῖν τοῦ-
 του ἀφαιρεσθαι, ἢ συμπίσης γῆς παρέχειν ἐξου-
 σίαν ἐν τῶ κοινῶ, εἰ γε μὴ ἀργεῖν βούλοιντο. Καὶ
 πάντα δ' ἂν οὕτως ἐνεργά τε καὶ ἔγκαρπτα, καὶ ἐθ-
 ἄν ἀργὸν οὐδ' ἀτημέλητον, εἰ παντὶ ἐξείη τῶ ἐθέ-
 λοντι ἐπὶ τοῖς ἴσοις πανταχῆ ὅποι βούλοιντο ἐργάζε-
 σθαι· ὥστ' ἂν καὶ τῶ κοινῶ καὶ τῶ ἰδίῳ ἅμα μᾶλλον
 τι ταῦτα λυσιτελεῖν. Τούτων δὲ οὕτως ὡς περ ἔφη,
 συνταταγμένων, ἀρίστην ἂν ὡς ἐγὼ καὶ ἐπανόρθω-
 σιν σχολῆ Πελοποννήσῳ τὰ πράγματα. Ἔσεσθαι μὲν
 γὰρ τοὺς τὸν Ἰσθμὸν φρουρήσαντας ἱκανοὺς· ἐκ δι-
 δοχῆ· ἔσεσθαι δὲ τοὺς τὰς ἑκασταχοῦ τῆς χώρας
 ἀκροπόλεις φρουρήσαντας· ἔσεσθαι δὲ τοὺς ἀρμυνο-
 μένους, ἂν εἰνας ἐπίκωσιν· ἔσεσθαι δὲ τοὺς ἐκστρα-
 τευσομένους, εἰ ποι δέοι· ἔσεσθαι δὲ τῶ τοῦ θεῖου
 C ἠγεμόνος οἰκῶ τὰ ἐπιτήδεια ἱκανά. Ὅστ' ἂν χαλε-
 πῶ ταῦθ' οὕτως δὲ γένοιτο, καὶ τὸ πολιτεῦμα τοῦτο

κ'. Οὐ γὰρ ἔργον δ' ἂν δῆπουθεν εἴη τοῖς ἡδὴ εἰρημύ-
 νοις κάκεινα προσθεῖναι. Εἰσὶν αἰεὶ, ὦ βασιλεῦ, ἐκ-
 σταχοῦ τε καὶ τῆδε ἐνιοὶ τὰ μέγιστα ἐξαρτάνοντες;
 κακὰ, ὧν ὑπὸ τῶν νόμων τὰ πολλὰ θάνατος κατέ-
 γνωσται (25), νυνὶ δὲ τοῦτ' μὲν ἐκίλειοις κατὰ τῶν
 τοιούτων τὸ τίμημα, λυθῶνται δ' ἐνίων τὰ ἀκρωτη-
 ρια οἱ δίκην σφίσιν ἐπιτιθέοντες, τοὺς δὲ πολλοὺς
 καὶ ἀσημίους σχεδόν τι ἀφίπαιον. Ὅν οὐδέτερον ἔμοιγε
 δοκεῖ γίνεσθαι καλῶς. Ἡ τε γὰρ τῶν ἀκρωτηρίων
 κίση [ἴσσι] βαρβαρικόν τι, καὶ οὐχ Ἑλληνικόν (26),
 οὐδὲ τῶ ἡμετέρῳ γένει πάτριον, ἀσχιστόν τε διὰ
 τῆς χώρας ὀφθόμενον τὸ πάθος· τό τε ἀσημίους
 ἀπαλλάττειν ἀλυσιτελέστατον ταῖς πολιτείαις καὶ
 σφαλερότατον. Ἐπειτὴ δ' ἡ ζημία καλλίων τε ἅμα
 μοι δοκεῖ, καὶ ταῖς πολιτείαις σύμφωτος, καὶ τῶ
 κοινῶ λυσιτελεστέρα, δεδωμένους ἐργάζεσθαι τοὺς
 τοσούτους, καὶ ἐποικοδομεῖν ἢ ἂν δέοι, τοῦ τε τοῦ
 Ἰσθμοῦ διατειχίσματος τὰ ποιοῦντα, καὶ εἰ που
 ἄλλοτι μάλιστα βόθειαν ἂν τοῦτου εἶν· ὡς μήτε
 τοὺς στρατευομένους τοῖς τοιοῦτοις· τῶν ἔργων
 ἀναγκάζειν προσταλαίπωρεῖν, ὅτε μὴ πῖστα ἀνάγκη
 εἰσφορᾶν, τὸ ἴσον δὲ ἔξουσιν τῶ παντὶ οὐκ ἂν τῶ

Περὶ δικῶν de mortis condemnatione disserit.
 (26) Ἑλληνικόν. Lacuna codicis Mon. in cod.
 Florent. nonprehenditur.

κα'. Ἴσως δ' οὐδ' ἐπεὶνο παριτέον, τό γε τοῦ Α νομισματος ἔτοπον ὡς διαβρωτίον. Σφῶδρα γάρ που εὐθηες, τοῖς ξενικοῖς τούτοις καὶ ἕμα πονηροῖς χαλκείους χρωμένους (27), ἄλλοις μὲν κέρδος τι φέρειν, ἡμῖν δ' αὐτοῖς πολλὸν τὸν κατάγειων. Ἀλλὰ πρὸς μὲν τὴν τούτου ἐπανόρθωσιν πᾶν ἢ ὑφ' ἡμῶν προεισηνηγεμένη θελήνη ἠνώμη οὐ συμκρῆν τι συμβάλοισα. Τὸ γὰρ τοῦς τε εἰσοίσοντας γρήματα, ἀλλὰ μὴ νόμισμα εἰσφέρειν, τοῦς τε ἐκ τῶν κοινῶν ληψομένους ὑσάτους λαμβάνειν, μέγα τι πρὸς τοῦτ' ἂν δόξειε συμβάλλεσθαι. Σχεδὸν γὰρ ἤϊτον τι ἂν νομισματος θεοί, πρὸς δὲ τὰς καθ' ἡμέραν ἀλλαγὰς ἐξαρκοί ἂν καὶ τὸ τυχὸν νομισθῆν. Ἄλλως δὲ καὶ Πελοποννήσῳ οὐδενὸς πάνυ και τοιούτου δεῖν δοκεῖ νομισματος, ὃ τισιν ἄλλοις ἀνθρώποις ἔσται ἔντιμον. Σχεδὸν γὰρ οὐδ' ὄπουον τῶν ἐξωθεν εἰσαγωγίμων δοκεῖ δεῖσθαι ἢ χώρα, ὥστε τοῦ καὶ τοιούτου νομισματος δεῖν, πλην στήθρου καὶ ὀκλων· ταῦτα δὲ τῶν βαμθυκίων τούτων βῆδιον ἀλλάττεσθαι. Ὡς οὐδὲν ἂν εἶναι βλάβος ὀτιμάσασθαι τὸ ξενικὸν τοῦτ' νόμισμα καὶ πονηρόν.

κβ'. Τῶν γὰρ ξενικῶν τούτων ἐσθήτων πολλὴ ἀλογία καὶ δεῖσθαι (28). Οὐ γὰρ συμκρά που κακία πολιτείας, παρόντων μὲν ἐρίων τούτων ὧν ἢ χώρα φέρει, παρόντος δὲ λίου, οὐσης δὲ βύσσου, ὄντων δὲ βαμθυκίων, μὴ τούτοις τὰ περὶ τὴν ἀμπεχόνην εὐτως ὅπως ἂν δυνώμεθα φιλοτεχνεῖν· ἀλλὰ τῶν ἐξωθεν μὲν ἐκ τοῦ Ἀτλαντικοῦ πελάγους κομιζομένων ἐκείνων ἐρίων, ὑπὲρ δὲ τὸν Ἴονιον εἰς ἐσθήτα σκευαζομένων, θεομένους φαίνεσθαι. Ὡς κλέοντι ἂν καλλίου; τῷ ὅντι ἡμεῖς τοῖς ἐπιχωρίοις τούτοις χρωμένοι, καὶ αὐτάρκως; τὰ περὶ τὴν ἀμπεχόνην ἔχοντες, ἢ ὅση καλλίων ἂν δόξειεν ἴσως ἢ ξενικὴ αὐτῇ ἐσθῆς, τῆς ἐπιχωρίως ἂν σκευασθησομένης.

κγ'. Ἐπεὶ δ' εἰσαγωγίμων ἐμνήσθην χρημάτων, καλῶς ἂν ἴσως καὶ ὀλως περὶ εἰσαγωγῆς τε καὶ ἐξαγωγῆς χρημάτων βραχὺ τι διαλαβῆν (29). Τῶν τε οὖν εἰσαγομένων χρημάτων τὰ μὲν που εἰσάγειν ἔμεινον, τὰ δὲ μὴ· τῶν τε ἐξαγομένων τὰ μὲν ἐξάγειν ἔμεινον, τὰ δ' ἂν ἐκατέρω; οὐ πολὺ τι διαφέρει ὅσπερ α ἴσως γίγνεται ἂν. Οὐκοῦν οὐδὲ ταῦτα παροπτέα εἰκὴ καὶ ὡς ἔτυχε που γιγνόμενα. Οὐ γὰρ φαῦλον ἂν εἰς πολιτείαν καὶ τοῦτο συμβάλλεσθαι τὸ μέρος καλῶς ἢ μὴ γιγνόμενον. Ἄ μὲν γὰρ ἔμεινον εἰσάγειν, τούτων μὲν ἂν δεοί τέλος μηδὲνα μηδὲν τελεῖν τῆς εἰσαγωγῆς, μήτε πολιτῆν, μήτε ξένων, ἵνα δὴ καὶ βῶν εἰσάγοιτο· τῶν δ' ἄλλων ἂ ἔμεινον μένειν, ταῦτα δ' ἐπὶ μεγάλοις τοῖς τέλεσι τοῦς ἐξάγοντας ἐξάγειν, ἵνα ἢ μὴ λυσιστελῶν στίσι ἐξάγειν, μένοντα ἀρθονώτερον ὑπάρχη πολιταῖς χρῆσθαι, ἢ ἐξαγόμενα πάντως ὠφέλη τι τὸ κοινόν, καὶ ἴδε ὁ πόρος τῷ δημοσίῳ προστίθεοτο, ὧ δὴ ἐπὶ τε πρεσβείας, καὶ εἴγε τι ἂν ἀηθας ἀνάλωμα καταλαμβάνοι, εἴη ἂν δὴ ποθεν χρῆσθαι.

(27) *Χρωμένους*. Auctor usum monetarum externarum condemnans praescribit ut commercium, excluso denario, per mercium transmutationem fiat.

21. Jam nec illud est omittendum, monetæ dissimulas quomodo sit corrigenda. Est enim per absurdum peregrino simul et adulterino isto nos ære utentes, aliis quidem lucri nonnihil, nobis autem ipsis ludibrii multum conciliare. Sed ad hoc quidem emendandum non parum quod a nobis ante datum est consilium conferet, siquidem cum et qui collationes pendent, mercibus ad id non pecunia utentur; et qui de publico sument similiter facient; isti hoc permulctum videbitur conferre; siquidem non magnus hoc pacto monetæ usus facturus est. Ad quotidianos autem contractus vel quævis moneta suffecerit, cum præsertim non admodum videatur eam requirere Peloponnesus, quæ sit apud alios in pretio. Etenim cum his fere, quæ peregre huc advehuntur, non valde indigeat (nec propterea monetam requirat aliam) præterquam ferro et armis: ea sane bombycinis istis facile possunt mutari, sic ut absque ullo incommodo peregrinum hæc et adulterinum pecuniæ genus possimus rejicere.

22. Nam quod peregrinas etiam vestes requirunt, id omni caret ratione. Siquidem non exiguum est reipublicæ vitium, cum et lanara habeamus hic suppetentem, et linum et byssum et bombycina, non ex his nos vestimenta nobis prout possimus, concinnare, sed illam ex Atlantico quidem adventam lanam, ultra Ionium autem textam, videri requirere. Multo siquidem honestiores videbitur nostris utentes inventis, ex iisque vestimenta concinnantes quas quanto peregrina vestis nostra videri posset honestior.

23. Et quoniam rerum adventarum memi, non erit absurdum aliquid in universum de rebus tum advehendis, tum avehendis disserere. Et eorum igitur quæ invehuntur, alia præstat invehî, alia non præstat; et eorum quæ evehuntur, alia præstat evehî, alia non item; nonnulla vero in utroque genere discrimen parvum habent. Quare nec hæc quidem temere fieri debent, quandoquidem non parum in republica momenti, sive recte, sive secus fiant, habent. Etenim quæ præstat invehî, eorum, quo facilius invehantur, neminem nec civem nec hospitem vectigal ullum conveniat pondere. Quæ autem remanere sit utilius, ea non nisi gravissimo vectigali evehantur, ut vel, cum citra dampnum evehî non possint, relicta copiam sui uberiorem civibus præbeant, vel evecta multum rempublicam juvent, cui hic accedat redditus, quo tum in legationes, tum si quis alius præter consuetudinem sumptus sit faciendus, uti liceat.

(28) *Δεῖσθαι*. Vide Timarionis magnas Thessaliones mundinas describentis cap. 6.

(29) *Διαλαβεῖν*. Cf. Plat. de leg. l. VIII et ipsius Nostrum. l. II, 14.

24. Sed hæc quidem paulo post fortasse rectius A corrigentur, illa autem, quæ de sincero exercitu, deque justo simul et facili atque honesto reditu ex his qui separatim collationes pendent colligendo, paulo ante disserui, primo loco salutis communis causa curari debent. Quod si quid sane aliud melius pariter et facilius ab alio subjiciatur, illud sequendum erit, contemnenda certe res ista non est, nec in hoc statu pravo simul et periculoso relinquenda. Atqui nec melius nec utilius quemquam quid aliud eo quod a me prolatum est reperitur alio, neque difficulter ad effectum id perducere posse; aut potius difficulter hoc in statu res istas diutius absque magno periculo et incommodo durare posse. Tuum porro duntaxat, imperator, præcipuum oportet accedere calculum. Neque difficulter facies, ut, cum ipse rebus præsis omnibus, quæ optima simul ac justissima videantur, ac tum publice tum privatim omnibus utilissima, constituas.

25. Quod si illud insper statueris, ut hæc ego sim qui componam; equidem hoc suscepto munere, tametsi nemo audeat alius, eum in statum, quem hoc sermone descripsi, res Peloponnesiacas me redacturum receperim. Illud modo cavendum sit, imperator, ne hoc negotium iis, qui non justissimis de causis semper vobis supplicant, concedatur. Etenim si vos absque ulla mutatione vel in pejus inclinatione sæpè imperium gubernaveritis, non difficulter hæc omnia quæ jam verbis expressa sunt, reperierintur. Atque ego quidem quæ fore utilia censeo quibusque de causis, dixi, et ut eadem etiam præstantissimis filiis tuis hæc orationis forma exposui, ita tam præcipue requirunt calculum, quem tanquam ab aliquo sortita numine simul et honesta videantur, et ad exitum perducantur; fexit autem Deus, ut eum qui et prosit et undecumque recte se habeat, calculum feras.

(30) *Τῆς λατ. ταύτης.* Non divinius Plato ipse regno eam quam in mente gerebat, felicitatem conferre consiliis ac scriptis voluit; id quod Plethionis animum non fregit regenerandæ Græciæ

κδ'. Ἀλλὰ τὰ μὲν τοιαῦτα καὶ ἐς ὑστερον ἴσως ἂν δεοὶ ἱκανορθοῦν. Τῆς δ' ἐν τῷ παρόντι ἀσφαλείας ἕνεκα ἐκείνων μάλιστα καὶ πρῶτον δεῖ, ὧν περὶ τῆς τε ἀκραίφνου ἐκείνης στρατιᾶς, καὶ τοῦ ἀπὸ τῶν χωρὶς ἤδη συνοισόντων δικαίου τε ἕμα καὶ κόφου καὶ οὐ φαύλου πόρου, μικρῶ πρόσθεν διεξῆλθον· ἢ εἰ τι τούτων ἄλλο δόξειεν ἂν εἰπόντος τοῦ βέλτιόν τε ἕμα καὶ εὐπετέστερον, ἐκεῖνο γιγνίσθω. Πάντως δ' οὐ περιοπτεία τῶν παρόντων οὐδαμῶ; οὐδὲ ἀμελητέα, οὐδὲ ἐπιτά οὕτως ἔχειν ὡς ἔχει, πονηρῶ; γὰρ ἔχει καὶ σφαλερῶς. Ἀλλ' ἐγὼ φημι οὕτε βελτίω ἄλλα οὐδὲ λυσιτελέστερα εὑρεῖν ἂν τινα τούτων ὧν διεξήλθον· ἐγὼ, δυσχερῆ θ' ἦκιστα ταῦτ' εἶναι καὶ χαλεπὰ εἰς ἔργον προαγαγεῖν· τούτων γὰρ μὲν οὐν χαλεπὸν ἂν εἶναι μῖναι ἐπὶ τοῦ παρόντος σχήματος· ἐπὶ πλέον ἤδη τὰ πράγματα ἀνευ μεγάλων κινδύνων τε καὶ βλάβης. Τὴν γὰρ οἴην διί μόνον, ὧ βσιλεῦ, κυρίαν μάλιστα ψήφον ἐλοεῖν. Τοῦτο δ' οὐδὲν ἔργον, κύριον αὐτὸν ἡμῖν ὄντα τῶν ἄλλων πραγμάτων, τὴ κράτιστά τε ἕμα καὶ δικαιοτάτα δοκοῦντα, καὶ πᾶσι καὶ κοινῇ καὶ ἰδίᾳ λυσιτελέστατα ψηφισασθαι.

κε'. Ἐπειτα ἦν καὶ τοῦ τόπου προστάτης, τὸ καὶ ἐμὲ δὴ τὸν ταῦτα συντάξοντα εἶναι, ὅπως ἂν αὐτὸς τὴν λειτουργίαν ταύτην (30), κἢ εἰ μηδεὶς ἄλλος θαρρόλη, ὀπισθονομήν ἂν συντάξαι καὶ καταστήσειν ἔργῳ Πελοποννήσου τὰ πράγματα ἐς τὴν τὸ σχῆμα ὃ νῦν δὴ λόγῳ διεξήλθον. Ἐκεῖνο μόνον, ὧ βσιλεῦ, ὅπως τὴ χαρίζεσθαι πη τοῦτο τοῖς; μὴ πρὸς τὸ βέλτιστον ὁμῶν ἀεὶ δοκίμοις κάμπαν ἀπειθῆ. Ὑμῶν γὰρ ἀτρέπτως τε καὶ ἀκλίνεστατα πρὸς τὸ χεῖρον ἐπιστατούντων διὰ τέλους τοῖς πράγμασι, βῆτι ἂν καὶ οὐ χαλεπῶς αὐτὸν ἀπαντα ταῦθ' ἂ νῦν δὴ μὲν τῷ λόγῳ διατετύπωται, συντάξαι. Ἐμοὶ μὲν δὴ ἂν τε συμφέρον ἡγοῦμαι, καὶ δι' ἂν, εἴρηται. Ἐπιδέδεικται τε ταῦτα ἤδη μὲν καὶ τοῖς θεοτάτοις σοῖς υἱεῖσιν ἐν τῷ τοῦ λόγου τῷ σχήματι (31)· ἀλλὰ νῦν τῆ; σῆ; μάλιστα ψήφου τούτοις δεῖ, ἢς ἂν τυχόντα ὧ; ἂν ὑπὸ τοῦ τῶν κρείτόνων ἐψηφισμένα καλὰ τε ἂν ἕμα φανεῖσθαι καὶ εἰς ἔργον ἀφίξεσθαι. Θεὸς δὲ δοίη τὴν συνέσυσσαν καὶ τοῖς πᾶσι καλῶς ἔξουσαν ψήφον ἐξενεγκεῖν.

summani operam dantis.

(31) *Τῷ σχήματι.* Ex hoc loco patet orationem ante hanc nostram πρὸς β. ἔμμαν. habitam esse.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΠΛΗΘΩΝΟΣ

ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΣ

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΔΕΣΠΟΤΗΝ ΘΕΟΔΩΡΟΝ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

ΛΟΓΟΣ Β.

EJUSDEM PLETHONIS

AD PRINCIPEM THEODORUM

DE REBUS PELOPONNESIACIS

ORATIO II.

α'. Καὶ ἐν πλοίῳ κυβερνήτην νενομίσται μὲν ἅπαντα ἄγειν τὰ πρὸς τὴν τῶν ἐμπλεόντων σωτηρίαν ἢ ἂν δοκῇ αὐτῷ, καὶ ἐν στρατοπέδῳ δὲ στρατηγὸν ὡσαύτως τὰ πρὸς τὴν τῶν ἐπομένων νίκην (ἢ οὐκ ἂν οὔτε τοῖς πλείουσιν, οὔτε τοῖς πολεμοῦσι τε καὶ μαχομένοις σωθήσεσθαι οὐδ' ὅσονοῦν χρόνον τὰ πράγματα, μὴ οὐκ ὑφ' ἐνὶ ἀνδρὶ ταττόμενα ἑκατέρωθεν· σαφέστατα γὰρ οὖν ἐν γε τοῖς τοιούτοις μάλιστα ὁρῶμεν, ἐν ὅσπερ μέγιστοί τε καὶ ὀξύτατοί οἱ κίνδυνοι, τὴν μοναρχίαν ἀσφαλεστάτην τε οὖσαν καὶ λυσιτελεστάτην (32). Οὐδὲν μὲντοι ἤττον ὁρῶμεν ἐξὸν καὶ ἐν νηὶ τῶν πλωτήρων τῷ ἐθέλοντι τε καὶ οἰομένῳ τι τῶν πρὸς τὴν κοινὴν ἂν σωτηρίαν φερόντων ἔχειν, συμβουλευσαί, καὶ ἐν στρατοπέδῳ τῶν στρατιωτῶν τῷ ὡσαύτως ἔχοντι προσιόντας, ἐνθα μὲν τῷ κυβερνήτῃ, ἐνθα δὲ τῷ στρατηγῷ ἀνακίνοῦσθαι τε καὶ ὑποτίθεσθαι τὰ ἐπιηλυθότα· τοῖς δὲ που ἀκούσασιν ἔξεστι μὲν ἐλέσθαι, ἔξεστι δὲ καὶ διώσασθαι πρῶως, ἀλλὰ μὴ πικρῶς, τὴν συμβουλὴν. Τῷ γὰρ ὄντι πολλὴ που συγγνώμη τῷ ἐν τῷ κοινῷ κινδυνεύοντι, εἰ τῆς ὑπὲρ τῆς κοινῆς σωτηρίας φροντίδος καὶ αὐτῷ τι οἴοιτο προσήκειν. Καὶ δὴ καὶ ἐπὶ τῆς ἡμετέρας τῆσδε πόλεως καὶ ἔθους ἐπιτέτραπται μὲν σοί, ὡ θειοτάτη κεφαλῇ, ἡ τῶν ὄλων ἐπιμέλεια, καὶ κατελήλυθεν ἐκ συγνῶν βασιλέων καὶ προγόνων δι' ἀπὸ πατρὸς, καὶ τούτου βασιλέως, ἐς σὲ κληρὸς ἡ ἡμετέρα ἥδε ἡγεμονεία, καὶ σοὶ ἔξεστι τὰ ἡμέτερα ταύτη ἄγειν ὅπῃ ἂν σοὶ δοξείη σαυτῷ τε ἅμα καὶ ἡμῖν ἔξιν λυσιτελῶς, ἀπάντων συγχωρούντων τε, καὶ οὐδενὸς ἂν ἐναντία τίθεσθαι τολμῶντος.

β'. Ἐχοντι δὲ σοὶ μὲν οὕτω, τῶν δὲ πραγμάτων C 2. Cum autem tuæ quidem sic se res habeant, nostræ autem in magno versentur discrimine (si quidem undique nobis terra marique tenduntur

(32) Τὴν μοναρχίαν... λυσιτελεστάτην. Plato quoque monarchiam regni genus omnibus cæteris præferendum censet.

PATROL. GR. CLX.

1. Et in navi gubernator omnia pro suo solet arbitrio dirigere, quæ ad vectorum salutem pertinent, et in exercitu dux, quæ ad militum victoriam (alioqui ne vectoribus nec militibus vel tantillo tempore res recte procederent, nisi ab uno utraque viro regerentur; et apertissime maximis in periculis monarchiam simul tutissimam et utilissimam deprehendimus), verum tamen et in navi libere videmus vectorum alicui, qui consilio suo communem videatur salutem juvare posse, et in exercitu militi similiter, illi quidem apud gubernatorem, huic autem ante duces, quæ in mentem venerint exponere, illis porro cum audierint, vel arripere licet consilium vel benigne et sine acerbitate rejicere, siquidem non inique ferendum est, si quis in periculo communi salutis publicæ curam ad se quòque non nisi arbitratu pertinere. Enimvero hæc quoque in gente nostra atque urbe tibi quidem, vir clarissime, totius est rei cura commissa, perque multorum majorum regum, patrisque etiam regis manus hæc ad te devenit nostræ regionis hereditas, in qua tibi omnia, prout tibi pariter ac nobis videantur profutura, licet omnium pleno consensu disponere.

2. Cum autem tuæ quidem sic se res habeant, nostræ autem in magno versentur discrimine (si quidem undique nobis terra marique tenduntur

quoque monarchiam regni genus omnibus cæteris

insidiarum, adeoque domi etiam a barbaris simul et gentilibus, maxime autem a vicinis istis barbaris, qui etiam reliqui domini maximam ac potissimam partem nobis ademerunt, et Paropamisadæ origine cum sint et obiter ab Alexandro Philippi filio devicti cum is ad Indos tenderet, a nobis nunc, tanquam Græcis, longo quidem post tempore, multiplices autem harum poenas expetunt, unaque longe præsent viribus, extrema nobis quæque semper minantur. Cum igitur hæc ita se habeant, non absurde mihi facturus videor, si, cum de salute communi paulo melius fortasse, quam cæteri sentire videar, ad te principem nostrum, accedam, quæque tibi simul et nobis omnibus existimem salutaria fore, subjiciam. Illud autem primum a te petam, si forte non totus sermo voluptate sit conditus, verum aliquid etiam subsulset asperius ut me præstantiora et utiliora patriarum jucundis præferre. Nam ne medicos quidem video cum salus agrotantium agitur, vel acerbissimis cibis, potibus et pharmacis aliis abstinere contraque coquos plerumque obsoniorum voluptate corpus etiam corrumpere, adeo non semper quæ jucunda sunt utilis, verum juvant etiam acerbissima.

των οὐδὲ τῶν ἀηδεστάτων σιτίων καὶ ποτίων καὶ τῶν ὀφθομοῦς τούναντιον τῆ διὰ τῶν ὀφθῶν ἡδονῇ τὰ πέφυκε πανταχῇ ἡδονῇ λυσταλεῖν, ἀλλ' ἔστι τῶ ὄντι

3. Atque hoc primum est existimandum, nec privatis hominibus nec rebus publicis vel in maximis difficultatibus de meliori fortuna esse desperandum, siquidem permulti sunt in integrum restituti. Nam et Trojani, qui cum Ænea capta a Græciis patria, in Italiam sunt ex Phrygia delati, ita prosperam deinde sunt experti fortunam ut cum Romanis paulo post una cum Sabinis, de Lacedæmoniis profectis, pari jure permistis incoluissent, ab hoc principio maximum pariter et præclarissimum obtinuerint imperium, et Persæ post Alexandri Græcorumque dominium, cum a Romanis esset eversa Macedonum potentia, non leviter et ipsi Parthorum ope suas recuperarunt vires, (ἀλλ' ὥστε pro ἄλλως τε) sed ut etiam contra Romanos, qui iam erant potentissimi, bellum gesserint, et ut nonnunquam superati fuerint, ita postremo splendide reportarint victoriam, ex eaque multis annis tributum quoque Romanis imperarint.

4. Quocirca nec nos decet nosmetipsos abjicere, vel de salute desperare; sed cum et ipsi post has arduas meliora speremus, illud etiam omni dili-

(35) Πάλαι ὄντας. Turcarum origo a gente quæ, auctore Curtio (l. VII, 3), Bactriam inter et Indiam habitasse creditur, veri est similior illa, quæ ad Trojanos eam refert, ut Chalcocondyles qui (l. VIII) Constantinopolim in Bithiæ Græcis excisi ultimam jure merito captam dicit.

(34) Φαρμάκων φειδομένους. Cf. Symmachus, l. VII, ep. 10 ad Attalum: Estne aliquid in verbis

A θαλάττης, προσθεῖν δ' ἂν ὅτι καὶ οὐκ ὄντων ἐκ τῆς χώρας ὑπὸ τε βαρβάρων ἄμα καὶ ὀμοφύλων, μάλιστα δ' ὑπὸ τῶν πλησιοχώρων τανῶν τούτων βαρβάρων, ὅφ' ὧν καὶ τῆς ἑλλήνης ἐπικρατείας τὸ πλεῖστον καὶ οἰκειότερον περιηρήμεθα, οἱ Παρπαμισάδαί μὲν τὸ πάλαι ὄντας (35), ὑπὸ δὲ Ἀλεξάνδρου τοῦ Φιλίππου καὶ τῶν μετ' ἐκείνου Ἑλλήνων ἐπιβουλευθέντες τε καὶ κρατηθέντες πάρεργον τῆς ἐς Ἰνδοὺς τότε παρόδου, δίκας νῦν ἡμᾶς ταύτας διὰ μακροῦ μὲν, πολλαπλασίας δὲ, τῶν ὑπηργμένων εἰσπράττουσιν, Ἑλλήνας ὄντας, καὶ νῦν πολλαπλασίαν τὴν δύναμιν κεκτημένοι ἢ ἡμεῖς, τὰ ἔσχατα περὶ ἡμῶν βουλευόμενοι ἐκάστοτε διατελοῦσιν. Οὕτω γοῦν τούτων ἐχόντιον, οὐκ ἀποτόν μοι δοκῶ πολεῖν, εἰ περὶ τῆς κοινῆς σωτηρίας οὐκ ἐπιθυμῶ; τι διανοιεῖσθαι πλείον ἴσως τῶν πολλῶν προσεῖην τέ σοι τῶ τῶν ἡμετέρων κερδί, καὶ ὑποτιθεῖμην ταῦτα ἐξ ὧν ἂν οἰομην σοὶ τε ὑπάρξειν, καὶ ἡμῖν ἄρασι σαθῆσθαι. Ἐκεῖνο δὲ σου δεήσομαι πρῶτον, εἰ μὴ πάντα δι' ἡδονῆς φαινομένην παιούμενος τοῦς λόγους, ἀλλὰ τι καὶ τραχὺ ὑποφαινοίτο καὶ πρόσαντες, συγγνώμην ἔχειν μοι, τὰ ὠφελιμώτερα τε καὶ βελτίω πρὸ τῶν ἡδέων αἰρουμένω. Καὶ γὰρ καὶ τοὺς ἰατροὺς ὄρω ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τε καὶ ὑγίειας τῶν καμνόντων ἄλλων φαρμάκων φειδομένους (34) τοὺς γε μὴν πολλὰ καὶ προσδιαφθεῖροντας τὰ σώματα. Οὕτως οἱ καὶ διὰ τῶν ἀηδεστάτων ὠφελείσθαι.

Γ'. Πρῶτον μὲν οὖν ἐκεῖνο διανοηθῆναι χρὴ, διὰ καὶ ἐκ τῶν χαλεπωτάτων οὐκ ἀνέλπιστα τὰ χρηστότερα, οὔτε ἰδιώταις, οὔτε πόλεσι τε καὶ ἔθνεσι. Πολλοὶ γὰρ αὖθις σφᾶς αὐτοὺς (35). Τρῶές τε γὰρ οἱ μετ' Αἰνείου, ἐπειδὴ ἡ πατρὶς σφίσιον ἦλθ ὑπὸ Ἀχαιῶν, ἐς Ἴταλιαν ἐκ Φρυγίας κατὰ συμφορὰν ἀπανεχθέντες, οὕτως εὐτυχῶς ἐχρήσαντο τοῖς μετὰ ταῦτα πράγμασιν, ὥστε ἐπειδὴ χρόνῳ ὕστερον Ῥώμην ἄμα Σαβίνοις, Λακεδαιμονίοις οὖσιν, ἐπιτόκῃ ἰσῆς καὶ ὁμοίως κατέψισαν (36), ἀπὸ ταύτης ὀρμάμενοι, μεγίστην τε ἄμα καὶ ἀρίστην τῶν ἐν μνήμῃ πασῶν ἔσχον τὴν ἡγεμονίαν. Καὶ Πέρσαι δὲ μετὰ τὴν Ἀλεξάνδρου καὶ Ἑλλήνων καὶ Μακεδόνων δουλείαν, ἐπειδὴ ὑπὸ Ῥωμαίων αἱ Μακεδονικαὶ βασίλειαι καταλέλυτον, οὐ φαύλως οὐδ' οὗτοι δ' ἄ Πέρσων γοῦν ἀνειλήφσαν σφᾶς αὐτοὺς, ἀλλ' ὥστε καὶ πρὸς τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν, μεγίστην τότε ὄσαν, διατελέσαι πολεμοῦντάς τε καὶ ἡττωμένους ἐν τῶ μέρει, τὰ τελευταῖα δὲ καὶ λαμπρῶς ἤδη νικῶντας, ὥστε καὶ φόροις Ῥωμαίοις πράττεσθαι ἐπὶ πολλὰς δὴ γενεάς.

Δ'. Ὅστ' οὐ δίκαιον καταπροῖσθαι ἡμᾶς αὐτοὺς, οὐδ' ἀπογιγνώσκειν τὴν σωτηρίαν· ἀλλ' ἐκ δεινῶν καὶ αὐτοὺς τὰ χρηστότερα ἐλπίζοντας, ἐκεῖνο καὶ

meis, quod medicinam sensibus tuis faciat? Cred; nam plerumque amara hausta ad salutem valent, et succis tristibus affecta refoventur.

(35) Σφᾶς αὐτοὺς. Verbum aliquod ut ἐπανώρθωσαν aut ἀνειλήφσαν δεesse videtur.

(36) Κατέψισαν. M. minit auctor calamitatum a Neopersis, Sarsapillurum tempore, imperio oriculi illatarum.

σκοπεῖν ἀπάσῃ τῇ σπουδῇ καὶ βουλευέσθαι, ὅθεν τε καὶ ὅπως ἐς ἀσφάλειάν τινα ἡμῖν κατασταίῃ τὰ πράγματα, καὶ ἐκ τῶν δυνατῶν εὐτυχέστερόν τε πράξαιμεν καὶ ἄμεινον. Ἔστι δ' οὐκ ἄλλος τις τρόπος τοῦ ἐκ χειρόνων ἄμεινον πράξαι πόλιν ἢ ἔθνος βεβούλωσεν γούνη καὶ ἀσφαλῶς ὅσα γε τὰ ἀνθρώπινα ἢ τὴν πολιτείαν ἐπανορθωσαμένους. Οὐ γὰρ ἄλλη αἰτία τοῦ πόλεις εὖ ἢ κακῶς πράττειν ἢ πολιτεία σπουδαία ἢ φαύλη ἐγκαθεστηκυῖα (37). Τύχη δ' ἦν τις καὶ κατὰ γνώμην πράξειε πόλις, ἀλλ' ἀθέβαιον, καὶ ταχὺ φιλεῖ που τὰ γε τοιαῦτα περιτρέπεσθαι· τὰ δὲ πολλὰ δι' ἀρετὴν πολιτείας καὶ αἰῶνται τε καὶ αἰρῶνται αἱ πόλεις· καὶ τούναντιον φθίνουσι τε καὶ διόλλυνται τῆς πολιτείας σφίσι πρότερον διεφθουρίας.

δ'. Κοινῇ τε γὰρ οἱ Ἕλληνες οὐ πρότερον τὴν Β κατὰ τὴν οἰκουμένην δόξαν ἔσχον, πρὶν σφᾶ· Ἡρακλῆς δ' Ἀμφιτρώωνος, ἀδικίας καθάρων (38), εὐνομίαν τε καὶ ζῆλον ἀρετῆς ἀντείσθηγαγε. Τὰ δὲ πρὸ Ἡρακλέους οὐ πάνυ ἐνδοξον τὸ τῶν Ἑλλήνων γένος, οὐ Δαναοὶ τε καὶ Κάδμοι, ἐκ βαρβάρων ἤκοντες ἐπὶ ἡλυσθεῖς ἄνδρες ἐκράτουν· μετὰ δὲ Ἡρακλείασι πολλὰ καὶ μεγάλα Ἑλλήνων νίκαί ἐν τε τῇ Ἑλλάδι καὶ βαρβάρων. Λακεδαιμόνιοι τε οὐ πρότερον τῶν Ἑλλήνων ἡγεμόνες ἀπεδείχθησαν, πρὶν σφίσι Λυκοῦργος τὴν ἑπαινουμένην ἐκείνην πολιτείαν νενομοθετῆσαι· οὐδὲ πρότερον πεπλήγησαν τε καὶ τῆς ἡγεμονίας ἐκπεπτώκεσαν, πρὶν τῆς καθιστώσης πολιτείας παρημελήκεσαν· καὶ τῆς μὲν κατὰ θάλατταν δυνάμειος ἀντιπεποιήντο, τὰς περὶ αὐτοῦ τῆς θεραπεύοντες· τὸ δ' ἵππων χάριστα τότε εἶχεν αὐτοῖς (39), τρωφόντων μὲν τοὺς ἵππους τῶν πλουσιωτάτων, ἐπὶ δὲ τῆς χρείας τῶν συντεταγμένων παραλαμβανόντων, μεθ' ὅπλων ὅποια ἄρα δόξαν αὐτοῖς· καὶ τῶν συμμάχων δὲ οὐκ ἔτι μετρίως ἐξηγούνητο. Τοιγάρτοι ὑπὸ Θεβαίων ἡττηντο Ἐπαμινώνδου ἡγουμένου αὐτῶν, ἀνδρὸς τῆς Πυθαγορείων παιδείας οὐκ ἐν παρέργῳ διακηκότος. Καὶ Φίλιππος δὲ ὑπὸ Ἐπαμινώνδα τούτῳ τραφεῖς τε καὶ παιδευθεῖς, ὅποτε παρὰ Θεβαίους ὠμήρευεν, ἡγεμῶν τῶν Ἑλλήνων ἀπεδείχθη. Καὶ Ἀλέξανδρος, τούτου υἱός, ὑπὸ τῷ αὐτῷ τε πατρὶ Φιλίππῳ παιδευθεῖς, καὶ ἔτι Ἀριστοτέλει, Ἑλλήνων τε ἡγεμῶν, καὶ τῆς Ἀσίας βασιλεὺς κατέστη, Πέρσας παρελόμενος τὴν ἀρχήν.

ε'. Ῥωμαῖοι τε ξὺν ἀρετῇ πολιτείας ἐς τὴν μεγάλην ἡγεμονίαν παρήσαν· οὐ πρότερον τε σφίσι ἐκλίνε τε τὰ πράγματα καὶ χεῖρον ἔσχε, πρὶν τὰ καθιστώτα ἐκεκινήκεσαν. Σαρρακηνοὶ (40) οὗτοι τὸ μὲν πάλαι οὐ μεγάλη τις ἦσαν μοῖρα Ἀράβων, Ῥωμαίων τε τῶς ὑπῆρχον τὰ πολλὰ· ἀλλ' ὅμως ἐπειδὴ σφίσι αὐτοῖς νόμους τινας ἔθεντο, καὶ πο-

gentia considerare, quibus modis ad securitatem aliquam res nostræ reducantur et meliorem pro facultate nostra statum nobis comparemus. Ut autem meliorem sibi statum vel civitas vel gens aliqua firmiter, quantum quidem res humane ferunt, comparent, non alia res efficit, quam reipublicæ emendatio. Nulla siquidem alia civitatibus est vel felicitatis vel infelicitatis causa, quam reipublica recte vel secus constituta. Quod si quo casu recte se civitas habeat, id firmum non est, ac levi de causa potest immutari; plerumque autem vel bona reipublica conservantur et crescunt civitates, vel contra corrupta et ipsæ collabuntur ac pereunt.

5. Nam et communiter Græci non antè latissime patentem obtinuerunt gloriam quam Hercules Amphitryonis filius iniustitia sublata, bonam reipublicæ constitutionem virtutisque studium ipsis conciliavit (siquidem ante Herculem quidem non valde fuit celebre Græcorum genus cui Danaï et Cadmi, ex barbaria advenæ imperarent; post Herculem autem multas Græci magnasque tum a Græcis, tum a barbaris retulerunt victorias) et Lacedæmonii non ante vel Græcorum facti sunt principes, quam a Lycurgo præclaram illam reipublicæ constitutionem acciperent; vel principatu pulsi expulerunt, quam eandem negligerent, ac tum sibi maris imperium vindicarent, qui terram eatenus tenuerant; tum equitatu minimum valerent, quem ut aiebant ditissimi quique, ita belli tempore aliis cum armis qualibuscunque tradebant, tum sociis non clementer amplius imperarent. Quocirca sunt a Thebanis devicti ductu Epaminondæ, qui doctrinam Pythagoricam non segniter perceperat. Philippus quoque ab hoc Epaminonda, cum Thebis obses degeret institutus, Græcorum princeps evasit; nec non ejus filius Alexander cum Philippi patris, tum Aristotelis insuper instituitque et Græcorum imperium, et Asiæ regnum superatis Persis sibi comparavit.

6. Quin etiam Romani ad maximum principatum reipublicæ bonitate pervenerunt, nec prius res illorum labi cœperant, quam reipublicam immutassent. Saraceni denique isti olim quidem parva quædam erant Arabum pars, et Romanis fere parebant; postquam vero mutata reipublica leges quasdam ferri sibi passi sunt, quæ ut non ad aliud

(37) Ἐγκαθεστηκυῖα. In hanc eandem sententiam Plato l. IV, init. dicit: Πρὸς τοῦτο βλέποντες, τὴν πόλιν οἰκίζομεν, ὅπως, διημαλίστα ὅλη ἢ πόλις ἔσται εὐδαίμων.

(38) Ἀδικίας καθάρων. Pletion ad Græcorum mediæ ævi instar theologorum ac philosophorum priscos mythos ita exponit ut meliorum temporum spes inde eluceat.

(39) Τὸ δ' ἵππων... Τίτε εἶχεν αὐτοῖς. Cf.

Xenophon Hellen. VI, 4, 10, ubi de Lacedæmoniorum equitatu parum commendabili disserit.

(40) Σαρρακηνοί. Saracenorum nomen a verbo arab. Saraka rapere, derivatum primum occurrit apud Ptolemæum. deinde apud Am. Marcellinum et Marcianum geographum V sæculi sæpe legitur; ad tribus arab. in primis refertur quæ ad Indiam Orient. et Pyrenæos usque cæde et rapinis totum Occidentem terrefecerunt.

quidquam, saltem ad civitatum augmentum et bellicas victorias viderentur conducere; primum gentiliam Arabum nacti sunt imperium, deinde Romanorum dominio maximam et potissimam ademerunt partem, tum Africam sibi adjecerunt, postremo Persas in suam redelegerunt potestatem. Sed et aliae gentes aliquot horum utentes moribus et ritibus felicitate frui videntur, atque adeo isti, qui nobis plurimum praestiterunt, barbari his utentes legibus maxima potentia polluerunt. Eodem fere pacto si quis reliqua consideret et gentes et urbes, reperiet ex bonis vel malis rebuspublicis recte se vel secus habuisse. Quare si hoc videbitur considerandum, quibus modis tum ad salutem perveniamus, tum potiore statum nobis comparemus; emendanda duntaxat est respublica, pravis institutis in rectiora commutatis. Nam cum sint multa quae rempublicam constituent, eamque singula vel meliorem vel pejorem efficiant; nimirum quae plurimis et potissimis constabit melioribus, proba futura est respublica, quae iisdem pejoribus, improba. *στον αὐτὸν καὶ ἀμεινόνων ἐγγιγνομένων πολιτευμάτων ὅσων καὶ καιριωτάτων ἢ συνεστηκυῖα, αὕτη μὲν αὐτοῦν, φασὶν.*

7. Ac primum, quia rerumpublicarum tria sunt genera, monarchicum, oligarchicum et democraticum, pluresque item singulorum species, quibus vel corrigitur vel corrumpitur respublica, prudentissimi sane quique monarchiam consilio et legibus optimis et legibus probis iisque raris utentem cunctis praestulerunt. Ac de consultoribus quidem, primum eruditorum hominum laudatur moderata copia. Nam et vulgus, quoniam difficulter inter se intelligunt, multosque habet indoctos, temerarios plerumque fert calculos; et qui paucissimo constant numero cum privatum sectentur lucrum, prava dant fere consilia. At qui semel et moderato numero fuerint et non indocti, cum ut alius aliud consideret atque in medium proferat, ita communi utilitate communiter ducantur, optimi erunt ac certissimi consultores. Deinde hoc requiritur, ut mediocri sint fortuna, nec vel ditissimi vel pauperissimi, siquidem illi praedivitiarum studio nihil fere suadent aliud, quam unde lucrum ipsis aliquod proveniat; hi praedivitiarum nihil spectant aliud quam ut necessitati subveniant suae. At qui se mediocriter habent, communem potissimum salutem curant. *Ac de consultoribus quidem haec.*

Ἰθὺς ἀνάγκας παραμυθήσονται· οἱ δὲ μετρίως ἔχοντες μάλλον τι καὶ ἐθέλουσιν ὑπὲρ τῶν κοινηῶν συμφέρων ἐκαστοὶ φροντίζειν. Καὶ περὶ μὲν συμβούλων ταῦτα.

8. Leges vero probae sunt, ut uno verbo dicam, quae sua singulis tum in urbe, tum in gente quamvis officia definiunt, alienis negotiis velent

λιτεῖαν νεωτέραν, εἰ καὶ πρὸς ἄλλο τι μὴ καλῶς ἔχοντα, ἀλλ' οὐν πρὸς γε πόλεων ἐπαύξειν καὶ κράτος πολέμων ἐπιτηδείως ἔχειν δοκοῦντα· πρῶτα μὲν τῶν ὀμοφυλῶν Ἀράδων αὐτοὶ ἠγήσαντο, ἔπειτα καὶ τῆς Ῥωμαίων ἐπικρατείας τὴν πλείστην καὶ ἀρίστην ἀπαίτεμοντο, καὶ Λιβύης δὲ ἐπὶ ἤρξαν, καὶ Πέρσας παραστησάμενοι τῇ σφετέρῃ αὐτῶν ὀπῆ γαγον πολιτεία. Ἄλλα τε συχνὰ γένη τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην, τοὺς τούτων ἐξίλωκτες νόμους, καὶ τούτοις χρώμενοι, εὐτυχεῖν πῆ δοκοῦντες· οἱ τε καθ' ἡμῶν οὗτοι μέγιστον δυναθέντες βάρβαροι, τούτοις τοῖς νόμοις κεχημένοι, τὰ μέγιστα δεδύνηται (41). Οὕτω δὲ καὶ τὰ ἄλλα εἰ τις καθέκαστα ἐπίοι, καὶ ἔθνη καὶ πόλεις εὐρήσει διὰ τὰς ἀμεινούς; ἢ χειρὸς πολιτείας ἀμεινόνου ποῦ ἢ χειρὸν πεπραγῶτα. *Ἔστ' εἰ βουλευτέον ἐξ οὗ τε καὶ ὅπως σωθεῖν μὲν ἂν, καὶ ἐκ τῶν παρόντων ἀμεινόνων ἂν ἡμῖν σχολὴ τὰ πράγματα, οὐδὲν ἄλλ' ἢ τὴν πολιτείαν ἐπανορθώτεον, καὶ ἐκ φαυλοτέρων τῶν καθεστώτων εἰς ἕτερα σπουδαιότερα μετενεκτέον. Πολλῶν δ' ὄντων ἐξ ὧν πόλις τε καὶ πολιτεία συνέστηκε, καὶ καθ' ἑκάστα καὶ χειρόνων· ἢ μὲν ἂν δι' ἀμεινόνων τῶν κλιεῖ καλῆ καθάπαξ ἢ πολιτεία· ἢ δ' ἂν διὰ χειρόνων τῶν*

ζ'. Πρῶτον μὲν οὖν ἐπειδὴ τριττὰ τὰ πρῶτα πολιτείας εἶδη, μοναρχία τε, καὶ ὀλιγαρχία, καὶ δημοκρατία (42), καὶ τούτων ἐκάστων πλείους αὐτῶν, καθ' οὓς ἔστιν ἢ ἀμεινόνου ἢ χειρὸν πολιτείας εἶναι· παρὰ μὲν τοῖς τὰ βέλτεστα φρονούσι κρείττονον κρείττεται πάντων μοναρχία συμβούλοις τοῖς ἀρίστοις χρωμένῃ, νόμοις τε σπουδαίοις, καὶ τούτοις κυρίως. Συμβούλων δὲ πρῶτα μὲν μέτριον ἀνδρῶν πεκαθευμένων πλήθος ἀρίτων (43). *Ὁ τε γὰρ δῆμος οὐ κατακούοντες ἀλλήλων, οὐδὲ συνκίνας βροδίας, διὰ τε πλῆθος, καὶ ἀπαιδεύτων τῶν ἐν αὐτοῖς; ὑπερβολὴν, ἀλογίστως τὰ πολλὰ φέρουσι τὰς ψήφους· οἱ τ' εἰς ἐλάχιστον ἀριθμὸν ἀνηγγέμενοι, εἰ ἴδια κέρδη λογιζόμενοι, οὐκ ἀγαθοὶ τὰ πολλὰ συμβούλοι· οἱ δ' ἔμα μὲν μετρίως ἔχοντες πλῆθος, ἔμα δ' οὐκ ἀπαιδευτοὶ, ἄλλοι μὲν ἄλλο κατὰ τὸ εἶδος συνορῶντες τε καὶ εἰς μέσον ἄγοντες, ὑπὲρ δὲ τοῦ κοινηῶν συμφέροντος καὶ κοινηῶν ἀγόμενοι, τῷ παντὶ ἀμεινόνους τε καὶ ἀσφαλέστατοι συμβουλεύουσιν· ἐπὶ δ' οἱ μετρίως ἔχοντες βίον, καὶ οὐθ' οἱ παμπλοῦσοι, οὐθ' οἱ ἀπορώτατοι. Οἱ μὲν γὰρ διὰ τὴν εὐπλοῦτου φιλίαν οὐδὲν ἄλλο τὰ πολλὰ βουλευέσθαι φιλοῦσιν, ἢ ὅθεν ἂν τι αὐτοῖς κέρδος προσιεῖ· οἱ δὲ διὰ τὴν ἀπορίαν, οὐδὲν ἄλλο σκοπεῖν, ἢ ὅθεν ἂν τὸς*

μαλλον τι καὶ ἐθέλουσιν ὑπὲρ τῶν κοινηῶν συμφέρων ἐκαστοὶ φροντίζειν. Καὶ περὶ μὲν συμβούλων ταῦτα.

η'. Νόμοι δὲ σπουδαῖοι, ὡς ἐπίπαν εἰπεῖν, οἱ ἂν ἐκαστοῖς τῶν τῆς πόλεως μερῶν καὶ ἔθνων τὰ αὐτῶν πράττειν ὀρίζοντες (44), κωλύουσι τῶν μὴ προση-

(41) *Δεδύνηται*, Auctor praeter leges, quibus res Turcarum creverunt, ad institutiones civiles primo-tium sultanorum alluere videtur.
 (42) *Δημοκρατία*, cf. Plato in Polit.
 (43) *Ἄριστον*, cf. Ducas et Plato.

(44) *Πράττειν ὀρίζοντες*, Plato in l. II de Rep. Aegyptiorum institutum praedicat agriculturam a militari arte et operarum laboribus discernentium. Cf. *Timaeus*.

κόντων πράξεων τε καὶ ἐπιτηδευμάτων. Ἔστι δ' ἐν Ἀ πόλει σχεδὸν ἀπάση πρῶτον μὲν καὶ ἀναγκαιότατον μέρος καὶ γένος καὶ πλεῖστον τὸ αὐτουργικόν, ὅσον γεωργῶν τε καὶ νομῶν καὶ συμπαύτων τῶν τοὺς ἐκ γῆς αὐτῶν δ' αὐτῶν ποριζομένων καρπούς· ἕτερον δὲ τὸ τοῦτοις αὐ καὶ τῷ ἄλλῃ πόλειως πλήθει διακο νικόν, ὅσον δημιουργητικόν τε καὶ ἐμπορικόν, καὶ καπηλικόν φύλον, καὶ εἰ δὴ τι ἄλλο τούτοις προσῆ- κον· δημιουργῶν μὲν τὰ μὴ ὄντα τῶν σκευῶν ὧν περ ἀνθρώποι ἐς τὸν βίον δεόνται, ἐς οὐσίαν ἀγόντων· ἐμπόρων δὲ τὰ πλεονάζοντά τε καὶ ἔλλειποντα ταῖς χώραις ἐκάσταις ἀπισούντων τῇ ἐκ τῆς ἐτέρας ἐς τὴν ἐτέραν μετακομιδῇ, αὐτῶν ἐς τὴν διακοκίαν ταύ- την κατατασσόντων αὐτούς, ἅτε οὐ σχολάζοντων τῶν αὐτουργῶν, ὑπὸ τοῦ ταῖς αὐτῶν πράγμασι προσέ- χεσθαι· καπηλῶν δὲ, παρὰ μὲν τῶν αὐτουργῶν ἢ τινων ἐμπόρων ἀθρόα ὠνουμένων, τῶν δὲ δεομένων ἐκάστοις ἐπὶ τῆς χρείας, ὅποτε, καὶ ὁπότων δεῖναιτο, ἀποδοδομένων. Εἶσι δ' οἱ καὶ τὴν τοῦ σώματος ῥώμην μισθοῦμενοι, διακοκούντες ἄλλοτε ἄλλοις, δια- ζῶσιν.

9. Ἐπὶ δὲ τούτοις τὸ ἀρχικόν φύλον, σωτήρων τέ τινων τῆς ὅλης πόλειως ἢ γένους (45) ἢ γενῶν ἂν οὕτω τύχη καὶ φυλάκων· ὧν κορυφαῖος μὲν βασι- λεύς, ἢ τις ἡγεμῶν, μεθ' ἐν ἄλλοι ἄλλα διεληφότες γένους ἢ πόλειως μέρη, διασώζουσιν ἕκαστα ἂν τε γίνησθαι τῶν κατὰ τρόπον. Ἐπαὶ γὰρ οὐχ οἶδον τε πάντας ἀνθρώπους πεισθῆναι ὡς τὸ ἴσον χρῆ εἶναι, καὶ μὴ πλεονεκεῖν, μηδὲ τοῖς ἄλλοις ἐπιδου- λεύειν· ἀλλ' εἰσὶν οἱ τοῦ αὐτουργεῖν ἀμελήσαντες, ἢ τινα ἄλλην τῶν ἐς τὸν βίον χρείαν συντελεῖν, τοῖς ἐτέρων πόνους ἐπιφύονται. Κατὰ δὲ τούτων ἐτάχθη- σαν, φίλων μὲν νομιζομένων, δικασταὶ τε, καὶ ἄλλοι ἀρχοντες· πολεμίων δὲ, στρατιῶται τε, καὶ ὅσοι ἀρχοντες τούτων. Οἱς ἀσχολομένοις περὶ τὴν τῶν ὅλων φυλάκην, ἐπειδὴ ἐτέρωθεν ἔδει τῶν ἐπιτηδεύων, φόροι παρὰ τῶν αὐτουργῶν μάλιστα ἐκάστων ἐτά- χθησαν φέρεσθαι, σίτησις τοῖς κοινοῖς φύλαξι καὶ γένεσις φόρων.

10. Τριῶν δὲ τούτων ὄντων ἐν πόλει τῶν πρώτων γενῶν κατὰ γε φύσιν, ἴσ' ἄττα καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα καὶ αἱ πράξεις ἐκάστων, καὶ ὁ σπουδαῖος νόμος αὐτῶ τοῦθ' ὀρεῖ, τὰ αὐτοῦ πράττειν ἕκαστον, καὶ μὴ ἀπαλλάττειν ἄλλῃ ἄλλῃ γένει ἐπιτηδεύματα καὶ πρᾶ- ξιν. Αὐτίκα τοὺς ἀρχοντας μηδὲν τῶν διακοκικῶν ἐπιτηδεύειν· ἐναντιώτατον γὰρ ποὺ διακοκία ἀρχῇ· διακοκικὰ δ' ἐπιτηδεύματα, ἄλλα τε, ὡς ἔφαμεν, καὶ ἐμπορεία τε καὶ καπηλεία. Ἀρχοντι δὲ ὁ γε σπουδαῖος νόμος ὀρεῖ μὴ ἐξεῖναι ἐμπορεύεσθαι, μηδὲ καπηλεύειν, μηδ' ἄλλου μηδενὸς ἄπτεσθαι τῶν ἐνέλευθέρων. Τούς τε στρατιώτας ἀποκρίσθαι τῶν πολλῶν, καὶ ὅπως τοὺς σώζοντας τῶν σωζομένων· καὶ τοὺς μὲν ἀφειμένους παντὸς φόρου στρατεύεσθαι τε καὶ προκινδυνεύειν τῶν πολλῶν, τοὺς δὲ τοῖς αὐ- τῶν προσέχοντας, ἱκανοὺς τε ἐς δύναμιν, καὶ ἅμα οὐ βαρεῖς τινας φέρειν τοὺς φόρους, σίτησιν τοῖς τε ἀρχουσι καὶ στρατιωτῶν τοῖς λογάσι. Τὸ πολὺ δὲ τῆς στρατιᾶς, καὶ τὸ ἀναγκαιότατον, ὁμόφυλόν τε

se immiscere. Atqui in omni fere civitate primum et maxime necessarium est et numerosissimum rusticorum genus, agricolarum videlicet, pastorum, quique alii terræ fructus propriis manibus colligunt. Alterum est opificum genus, mercatorum, institorum et simillium quod primis illis ac reliquæ civitati inseruit; dum opifices quidem suppellectilem humanæ vitæ necessariam in medium produ- cunt, mercatores autem quæ singulis regionibus vel desint vel supersint, de una in aliam transfe- rendo exæquant, et quoniam alii suis coguntur re- bus vacare, ipsi hanc provinciam suscipiunt, in- stitores denique de rusticis quidem vel mercateri- bus emunt universa, requirentibus autem singulis quandocumque et quocumque vellet numero diven- dum, nonnulli etiam corporis vires elocantes, nunc his nunc illis ministerium exhibendo vic- titant.

9. Postremum est principum genus, qui vel ur- bem vel gentem totam conservant atque custodiunt, quorum ut supremus est rex, ita post illum alii alias urbis vel gentis sortiti partes rite conservant. Cum enim hoc omnibus persuaderi nequeat, æquitatem absque injuria sectandum esse, nec tenden- das cujusquam bonis insidias; nonnulli autem vel primi vel secundi generis civis operibus suis, aliorum inbient laboribus; contra hos instituti sunt ex amicis quidem iudices et reliqui præfecti, ex ini- micis vero milites et horum duces, quibus cum tan- quam publicæ intentis custodiæ aliunde suppeditanda essent necessaria, tributa rusticis in dimensuum publicorum custodum imperata sunt, merces pa- riter et præmium custodiæ futura, atque hæc tri- butorum est origo.

μισθός τις καὶ ἅμα γέρας τῆς φυλάκῃς. Καὶ αὕτη δὴ

10. Cum porro via hæc prima sint hominum in urbe genera, propria quædam singulorum esse de- bent officia, quæ quidem proba lex obire quemque jubet, nec inter se confundere. Principes igitur nullum subeant ministerium, quandoquidem impe- rio maxime contrarium est ministrare. Sunt autem inter ministeria cum alia, quæ recensuimus, tum institoria et mercatoria. At principem jubet lex non mercaturam nec institoriam facere, nec aliud quidquam non liberale tractare. Similiter a vulgo secernantur milites, ac servatores a servandis; et illi quidem ab omni collatione liberi militent, ac populum tueantur: hi vero suas res agentes idonei sunt regnando nec gravia tributa principum et mili- tibus nutrimenta pendunt. Major vero pars exerci- tus et potior civium sit, ac domesticorum, non pe- regrinorum, siquidem raro fidei sunt peregrini multisque mutationibus interdum pro servatoribus atque custodibus hostes existunt, domestici vero

(45) Πόλειως ἢ γένους. Vid. Plat. l. V de Republica.

si recte eurentur, magis firmi sunt atque fidi. De rusticis autem plerique militiæ assueti, per conjunctiones dividantur, earumque alterutro communibus fere laborante sumptibus vicissim alter laboret, alter militet; sic ut pariter et familiæ suæ curam et salutis communis iidem quantum fieri possit gerant.

ἑκίστων ἐργαζομένων τὰ πολλὰ παρὰ μέρος ἑκάτερον, τὸν μὲν ἐργάζεσθαι τῷ κοινῷ ἀμφοῖν, τὸν δ' ἕτερον στρατεύεσθαι ὅπως ἂν ὡς μάλιστα οἶόν τε ἀμφοῖν τῶν τε ἰδίων οἰκῶν ἐφικνοῖντο οἱ αὐτοί, τῆς τε φυλακῆς τῆς ὑπὲρ τῶν κοινῶν.

11. Separantur autem in exercita pedites ab equitibus, pedibus quidem in turmas sub ducibus, equitibus autem in alas sub magistris relatis, quo confestim possint, ubicunque fuerit opus, ordine adesse. Neque simul utraq; copiæ, terrestres ac navales cogantur, verum alteræ semper, ceteræ, si id urbis et gentis atque etiam regionis patitur natura potius terrestres, nec cum utrisque sinibus inferiores, neutros vincamus. Ac præstat longe terrestribus copiis in militum ac ducum virtute, quam nautarum ac similita hominum vilium arte fiduciam ponere; ac terra potius indidiam necessaria nancisci, quam peregre petere, relatisque mari proximis locis, nisi cogat extrema necessitas, soli cum vicinis bello vacare, quam pluribus, tam cum vicinis, tum cum exteris.

ἐπιτελείων εὐπορεῖν, ἀλλὰ μὴ ἐκ τῆς ὑπερορίας τῶν ἀφισταμένους, ὅτι μὴ πᾶσα ἀνάγκη, τῷ πρὸς τοὺς πλησιοχώρους μόνω πολέμῳ τὸ πολὺ προσείχων, ἀλλὰ μὴ πολλοῖς, ὁμοίως μὲν πρὸς πλησιοχώρους, ὁμοίως δὲ πρὸς τοὺς ἐξ ὑπερορίας, καὶ τοῦτων ἔσων οὐς ἀπροδοκῆτους· ταῦτα πάντα τῶν ἑτέρων πολλῶν που καὶ καλλίω καὶ ἀμείνω.

12. Nam cum tributorum tria sint minimum genera, primum servitus, deinde certa sive pecunie sive aliarum rerum summa, tum quedam rerum nascentium pars, gravissimum quidem tributum genus est servitus, quippe quod non opes arripit, sed corpora, nec parvam ipsis præbet exactoribus molestiam, quorum præsentiam quotannis requirit; certa vero summa præter servitutem, magnam etiam habet inæqualitatem, dum et necessario penditur, et sæpe non pro operibus, quando nec facile sit opibus cuiusque tributum exæquare, nec singulorum opes eamdem semper obtineant magnitudinem (eadem quidem per partes quotannis sæpius a pluribus exacta longe minorem difficultatem parit) rerum autem nascentium quedam pars cum servitutis minus habet, tum quovis alio tributo, tantumdem quod efficeret, multo levior est ipsa temporis ratione (quandoquidem quo tempore fructus a singulis colliguntur, de ipsis pretitur fructibus) nec non æqualitatem habet maximam, dum quisque pro opibus persolvit, quo fit, ut optimum sit hoc tributum, cum et levissimum sit, ut diximus, et æquissimum et si cum æquitate exigatur, reipu-

εἶναι καὶ οἰκεῖον, ἀλλὰ μὴ ξενικόν. Ἄπιστα γὰρ τὰ πολλὰ τῶν ξενικῶν, καὶ στραφόμενα πολλάκις, αὐτὰ πολέμια ἀντὶ σωτηρίων τε καὶ φυλάκων φιλεῖ γίνεσθαι· τὰ δ' οἰκεῖα καλῶς θεραπεύομενα τῷ παντὶ βεβαιότερά τε καὶ πιστότερα. Τῶν αὐτουργῶν δὲ τὸ πολὺ καὶ οἰκίστιον τῆς στρατιᾶς κατὰ συζυγίας συντετάχθαι, κοινοί; τε τοῖς τέλεσι τῶν ὁμοζύγων.

ἑκίστων ἐργαζομένων τὰ πολλὰ παρὰ μέρος ἑκάτερον, τὸν μὲν ἐργάζεσθαι τῷ κοινῷ ἀμφοῖν, τὸν δ' ἕτερον στρατεύεσθαι ὅπως ἂν ὡς μάλιστα οἶόν τε ἀμφοῖν τῶν τε ἰδίων οἰκῶν ἐφικνοῖντο οἱ αὐτοί, τῆς τε φυλακῆς τῆς ὑπὲρ τῶν κοινῶν.

11. Διακρίεσθαι δὲ ἰδίᾳ μὲν πεζοὺς, ἰδίᾳ δ' ἰππέας τῶν στρατιωτῶν (46)· καὶ τοὺς μὲν πεζοὺς ἐς λόχους τε καὶ τάξεις συντετάχθαι ὑπὸ λοχαγοῖς τε καὶ ταξιάρχους ἀρχουσιν, ἰππέας δὲ ἐς ἵλας τε καὶ συντάγματα ὑπὸ ἰλάρχαις τε καὶ συνταγματάρχαις· ὥστε ὀξέως τε ἐν κόσμῳ ἑκαστοχῆ παρῆναι ἢ ἂν ἔξει. Μηδ' ἅμα ἀμφοὶ τῶ δυνάμει θεραπύειν, τὴν τε πεζὴν καὶ τὴν κατὰ θάλατταν, ἀλλὰ τὴν εἰρηρὴν αἰεὶ, καὶ τούτων, εἴ ἢ τῆς πόλεως τε καὶ γίνους, ἔτι δ' ἢ τῆς χώρας ἐνδέχοιτο φύσις, μᾶλλον τὴν πεζὴν (47), ἢ δεήσει καθ' ἑκάτερα ἐλαττωμένους, καὶ καθ' ἑκατέραν ἡτεῶσθαι τὰ πολλά. Τό τε τῆς πεζῆς δυνάμεις ἐπ' ἀνδρῶν ἀγαθῶν στρατηγῶν τε καὶ στρατιωτῶν ἀρετὴν ποιεῖσθαι τὸ θαρβεῖν, ἀλλὰ μὴ ναυκλήρων τέχναις, ἄλλων τε φάουλων ἀνθρώπων· τό τε τῆς γῆς κρατοῦντας αὐτόθεν ἂν τῶν δεῖσθαι· τό τε τῶν ἐπιθαλασίων χωρίων τῶν κο-

ἐπιτελείων εὐπορεῖν, ἀλλὰ μὴ ἐκ τῆς ὑπερορίας τῶν ἀφισταμένους, ὅτι μὴ πᾶσα ἀνάγκη, τῷ πρὸς τοὺς πλησιοχώρους μόνω πολέμῳ τὸ πολὺ προσείχων, ἀλλὰ μὴ πολλοῖς, ὁμοίως μὲν πρὸς πλησιοχώρους, ὁμοίως δὲ πρὸς τοὺς ἐξ ὑπερορίας, καὶ τοῦτων ἔσων οὐς ἀπροδοκῆτους· ταῦτα πάντα τῶν ἑτέρων πολλῶν που καὶ καλλίω καὶ ἀμείνω.

12. Φόρων δὲ ἐπιθετὰ τριττὰ ἦδη, ὡς εἰς ἐλάχιστα διελεῖν, τὸ μὲν ἀγγαραία, τὸ δὲ τακτὸς ὄρος χρημάτων, εἴτε κέρματος, εἴτε ἄλλων ὠντινωνοῦν, τὸ δὲ βῆτή τις τῶν γιγνομένων μοῖρα· ἀγγαραία μὲν βαρύτερο; φόρων, τοῖς φέρουσι πολὺ τὸ δούλειον ἔχων, ἅτε τῶν σωματίων, οὐ τῶν χρημάτων ἐπιλαμβανόμενος, τοῖς τε κραττομένοις οὐ μικρᾶς παρακτίας ἀσχολίας, δι' ἔτους αἰεὶ τοῦ παρεσομένου τε καὶ ἀξεντος ἐπὶ τὰ ἔργα δεομένη· ὁ δὲ τακτὸς χρημάτων ὄρος, πρὸς τῷ δουλείῳ καὶ οὗτος πλεῖστον αὐ ἔχει καὶ τὸ ἀνώμαλον, ἀναγκαίως τε φερόντων, καὶ οὐ πρὸς λόγον τῶν δυνάμεων τὰ πολλὰ, χαλεποῦ ὄντος τοῦ καὶ τὴν ἀρχὴν ταῖς δυνάμεισιν ἑκάστων ἐξισοῦν τοῖς φόρους, καὶ ἅμα οὐδὲ μενουσῶν τῶν δυνάμειων ἐκάστοις ἐπὶ τῶν αὐτῶν, κατὰ σμικρὰ δὲ καὶ πολλάκις τοῦ ἔτους, καὶ ὑπὸ πολλῶν εἰσπραττόμενος, καὶ πολλῶν αὐ χαλεπιώτερος· ἢ δὲ βῆτῆ τῶν γιγνομένων μοῖρα τό τε δούλειον ἤτερον ἔχει, παντός τε ἄλλου φόρου τοῦ τὸ ἴσον ἂν δυναμένου, πολλῶν οὗτος κρουφότερος κατ' αὐτὸ τὸ εὐπορώτατον τῆς διρα;· τῆ; ἂν ἢ συγκρομητὴ ἑκάστωι τῶν ἐκ γῆς εἰη καρπῶν, καὶ ἀπ' αὐτῶν αἰεὶ τῶν ὑπαρχόντων εἰσπραττόμενος, πρὸς δὲ γε εἰ καὶ ὁμαλιώ-ατος φ-

(16) Τῶν στρατιωτῶν. In hisce Gemistus Aristotelem magis quam Platonem sequitur.
 (17) Μᾶλλον τὴν πεζὴν. Traditio per antiqua confirmat Peloponnesum quamvis natura sua ad rem navalem apprime idoneam, utilioreν tamen

viribus pedestribus totius Græciæ salutis operam navare et posse et debere. Rerum græcarum historia ipsa nos docet, Spartam, a quo ad rem navalem se applicuisset, pessum visisse.

ρον, προς λόγον αἰεὶ τῶν δυνάμεων φερόντων ἐκί- A
 στον· ὥστ' ἂν καὶ κράτιστος εἴη φόρων οὗτος locum habeat, hinc licet animadvertere.
 κουφότατός τε ὢν, ὡς ἔφαμεν, καὶ ὀμαλώτατος, λυσιτελέστατός τε τοῖς κοινοῖς τῇ δικαιοσύτῃ μοῖρα
 εἰσπραττόμενος. Ἦτις δ' ἂν δικαιοσύτῃ γένοιτο κατὰ λόγον μοῖρα, ἐνθὲνδε ἔστι λογίζασθαι.

ιγ'. Τοῖς ἐκ γῆς καρποῖς τριῶν δεῖ τούτων πρὸς
 τὴν φορὰν, ἐργασίας, τῶν τελῶν, δὲ ὄνπερ ἐργά-
 σονται οἱ ἐργασόμενοι, βοῶν, ἀμπέλων, βοσκημάτων,
 καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιοιούτων, καὶ τῆς τούτων
 φυλακῆς. Ὅστε καὶ τρισὶν ἂν προσήκοιεν κατὰ τὸ
 δίκαιον, τοῖς ἐργαζομένοις, τοῖς τὰ τέλη παρεχομέ-
 νους τοῖς ἔργοις, καὶ τρίτοις τοῖς φύλαξι τε τῶν
 ὄλων καὶ σωτήρσιν, οὓς βασιλείας τε καὶ ἡγεμόνας,
 δίλους τε ἀρχοντας ἔφαμεν. Τοῖς οὖν αὐτοῦργοις
 τοῖς οἰκείοις τοῖς τέλεσιν ἐργαζομένοις, ἐξουσίας
 οὐσης σφίσιν ὅπη τε γῆς καὶ ὅπως βούλοιντο ἐργά-
 ζεσθαι, ἔχοντας τὰς δύο μοῖρας, τὴν μὲν τῇ ἐργασίᾳ B
 προσήκουσαν, τὴν δὲ τοῖς τέλεσι, τὴν τρίτην τῷ
 δημοσίῳ τε καὶ τοῖς τὴν φυλακὴν τῶν ὄλων ἐπιτε-
 τραμμένοις ἀποξέρειν, ἀπάσης ἄλλης εἰσφορᾶς ὅτι
 μὴ ἀξία· λόγου καὶ λειτουργίας ἀφιεμένους. Καὶ
 καὶ αἰτήσιν ἅμα τοῖς ἐπὶ τῶν κοινῶν τεταγμένοις

ιδ'. Τὴν δὲ τοῦ βίου δίαίταν τοῖς τε ἄλλοις πολ-
 ταις, καὶ μάλιστα ἀρχουσι, μὴ πολυτελεῖ, ἀλλὰ με-
 τρίαν εἶναι· ξενικῶν μὲν ἐσθῆτων ἄλλων ματαίων
 καὶ ἀνωφελῶν ὀλιγωροῦσι, πρὸς δὲ τὸν πόλεμον πᾶσι
 τεταγμένοις, καὶ τὰς ἐνταῦθα φεροῦσας θεραπεύουσι·
 παρασκευάς, ἅ· ἀνάγκη μειοῦσθαι τε καὶ ἀσθε-
 στέρως ἴσχειν, ἄλλοσέ πη ἐξαναλουμένων τῶν δα-
 πανῶν. Τοῖς ἐκ τῆς χώρας καρποῖς μὴ ἐξείναι
 ἐξάγειν, ὅπη τε καὶ ὅπως τις βούλοιο, ἀλλ' ἢ ἐπὶ
 τῇ ἡμισείᾳ πρὸς γε ἐνοσπόνδους τῶν ξένων τὸν βου-
 λόμενον ἐξίγειν, ὡς οὐκ ἂν ἄλλως ἐξαχθισομένους, C
 ἢ εἰ ἐν μὴ μείονι ἢ διπλασίᾳ χρεῖα, εἰ ξένοι εἴεν
 τῶν πολιτῶν. Σιδήρου δὲ μόνου, καὶ ὄπλων, καὶ εἰ
 δὴ τι ἄλλο τῶν ἀναγκαιοτάτων, ἀλλαττόμενον, ἐξεί-
 ναι ἐξάγειν μὴ τελούντα μηδ' ὀτιοῦν. Νομίσματι μὴ
 εὐδιαφορῶν χρῆσθαι, μηδὲ ξενικῶ, ἢ δοκεῖν ἂν πο-
 νηρᾶ καὶ ἄλλοτρίᾳ χρῆσθαι· καὶ τῇ πολιτείᾳ. Οὐδὲ
 γὰρ φαῦλον εἰς γε πολιτείας λόγον μέρος ἂν καὶ τὸ
 νόμισμα ξυμβάλλεσθαι. Τὰς ζημίας μὴ ἀλλοκότους
 μηδὲ βαρβαρικὰς ποιεῖσθαι τῶν ἐξαμαρτανόντων εἴη
 τοῖς ἁμαρτήμασιν, ὥστε καὶ κεκολασμένους ἥμιστα
 ἂν ἐξαμαρτάνειν τοῦ λοιποῦ. Ἐπεὶ τὸν γε ἀνάτοις
 ἐλευθέραν ἀφιέναι τὴν ψυχὴν σώματος, ᾧ μὴ καλῶς
 σφω σώματι αὐτῷ τε καὶ τῇ ἄλλῃ πόλει ἀναγκάζειν
 ἐνδεέσθαι.

ιε'. Καὶ πολιτείας μὲν σπουδαίας νόμοι οὗτοι τε D
 καὶ τοιοῦτοι ἔτεροι, καὶ μείζους καὶ ἐλάττους· ὧν
 περ κεφαλαῖον ἀπάντων περὶ τὴν τοῦ θεοῦ δέξιν
 ἡκριβῶσθαι καὶ κοινῇ καὶ ἰδίᾳ (48), μάλιστα δ' ἐκεῖνα
 τρία τε καὶ κυριώτατα· ἐν μὲν, εἶναι τὸ θεῖον ἐν
 τοῖς οὖσι προϋχουσάν τινα τῶν ὄλων οὐσίαν· δεῦτε-
 ρον τὸ θεῖον τοῦτο καὶ ἐπιμελὲς εἶναι ἀνθρώπων,
 ἀπαντὰ τε τὰ ἀνθρώπεια ὑπὸ τούτου, καὶ μείζω καὶ
 ἐλάττω, διοικεῖσθαι· τρίτον κατὰ γνώμην τὴν αὐ-
 τοῦ διοικεῖν ἕκαστα ὀρθῶς· αἰεὶ καὶ δικαίως, μὴ
 ἐξιστάμενον μηδαμῇ τοῦ περὶ ἕκαστον καθήκοντος,

13. Terræ fructus tria potissimum requirunt, ope-
 ras, sumptus operis præbendos, ut boves, vineas, ar-
 menta et similia, et horum custodiam, quapropter
 etiam tribus jure debentur, operis, sumptuum domi-
 nis, ac denique custodibus universorum et servatori-
 bus quos reges, principes, aliosque præfectos dixi-
 mus. Rustici ergo qui suis laborant sumptibus, cum
 liceat ipsis quocunque loco terram quovis pacto cul-
 lere, duabus fruentes partibus, altera operis, altera
 sumptibus debita, tertiam reipublicæ et custodibus
 universorum præstent, omni alia collatione qua-
 cunque omnique ministerio vacantes, atque hæc sit
 justissimum tributum, præmium simul ac dimen-
 sum publicis ministris futurum. Ac de tribuitis
 quidem hæcenus.

τοῦτον δικαιοσύτῃ γίνεσθαι φόρον, γέρας τε ἀξίον
 λειτουργιῶν. Καὶ περὶ μὲν φόρων τοσαῦτα.

14. Vivendi porro ratio cum reliquorum civin-
 tum præfectorum maxime non sumptuosa, sed mo-
 derata sit, sic ut peregrinas quidem vestes et nu-
 gas alias negligent, ad bellum autem sint omnes
 compositi, quique huc pertinent apparatus, diligen-
 ter procurant, quos quidem, cum alio sumptus
 transferuntur, diminui oportet ac deteri. Terræ
 fructus nemini liceat, quocunque velit, nisi alter-
 ram partem pro vectigali pendat, evehere, ad so-
 cios quidem evehere liceat; sin quis ferro, vel ar-
 mis, vel alia re necessaria velit mutare, nihil pen-
 dat. Moneta nec improba nec peregrina utatur, ne
 vileamur etiam prava et aliena uti reipublicæ;
 siquidem non parvum in republica momentum
 habet monetæ ratio. Sentes ac barbarico more
 multentur ut post multam minimum deinceps
 peccent; nam qui videntur insanabiles esse eos de
 medio præstat auferentes, animam corpore liberare.
 quo non recte novit uti, quam illos mutilantes,
 hanc tum corpori mutilo atque inutili, tum reliquis
 civitati alligare.

ἔχειν δοκοῦντα πολὺ κάλλιον ἀπαλλάττοντας τοῦ βίου
 ἥδει κεχρηῖσθαι, ἢ λωδομένους ἀνεπὴρῶ καὶ ἀχρη-
 ἐνδεέσθαι.

15. Atque hæc quidem probæ sunt reipublicæ
 leges, aliæque similes, caput autem horum est om-
 nium de Deo recte et publice et privatim sentire;
 maxime autem hæc tria, primum, esse Deum queni-
 dam, præstantissimam omnium naturam, deinde,
 hunc et homines curare et res omnes humanas
 tum magnas tum parvas regere, tum arbitrio suo
 cuncta illum recte justeque semper administrare,
 nusquam ab officio deflectentem vel alia de causa;
 vel hominum donis delinitum, quibus non indigeat.
 Quæ cum ita se habent consequitur illud, ut in

(48) Καὶ κοινῇ καὶ ἰδίᾳ. Cf. l. x. de Leg.

cultu sacra donariaque modo et pietate adhibitis offerant, velut inde bonum omne proficisci satentes, nec vel minus prestantes, aut duarum, aut alterius saltem duarum impietatis formarum opinionem sibi comparent vel nimio sumpto et privatae donnos et reipublicam perdentes, quasi donariorum quidquam proficeret magnificentia, nec amplius quid offerre, sed redimere visi, tertio se impietatis generi obstringunt. Has demum sententias publice privateque confirmatas ac necessario virtus et honesti omne studium acquiritur.

ων ετι, ἀλλ' ὡς ἠνωρημένοι δόξαν παρεχομένους, τῷ τρίτῳ εἶδει τῆς ἀσεβείας ἐνέχεσθαι. Ταῖς δὲ τοιαύταις δόξαις ἰδίᾳ τε καὶ δημοσίᾳ νομιζομένοις καὶ κρατούσαις ἀμείχανον μὴ οὐ καὶ ἀρετὴν ἐπισθεῖν παῖσι παρ' οἷς ἂν τόχῳσι κεκρατηκυῖαι, καὶ πᾶσαν τὴν περὶ τὸ καλὸν σπουδῆν.

16. At vitium quolibet et maxima mortalium peccata de contrariis nascuntur sententiis. Semper enim existunt nonnulli pravis opinionibus imbuti, et vel nullum esse prorsus Deum arbitantes, vel ut sit, res tamen humanas negligere, vel denique ut sit atque curae, corrumpi nihilominus posse, sacrisque ac donariis delinitum nonnunquam ab officio deflectere. Ab his enim duabus inter se contrariis de Deo sententiis, tanquam fontibus, duo procedunt vitae genera plurimum inter se dissidentia; quorum alterum virtutem vel solum, vel summum ponit bonum, alterum voluptatem. Etiam cum hominis natura partim divina sit, partim humana (quod omnibus et Graecis et Barbaris vel aliqua praeditis mente visum fuit) divinitatem quidem animo, humanitatem autem exprimentis corpore; qui quidem divinitatem duceam secuti, cum recte de cognata natura senserint, tum ad virtutis normam vitam omnem direxerint, boni sunt omnis inter homines auctores, qui vero mortali ac ferina parte ducti, cum de Deo secus senserint, tum ad voluptatem retulerint omnia, magnum contra sunt auctores malorum. Inter hos mediis sunt et qui gloriae student, et qui divitiis; cum simulacrum illa sit virtutis, haec voluptates concinnent. βίου, τὰ μεγάλα αὐ πανταχῇ ἀπεργάζονται κακὰ, καὶ οἱ περὶ χρήματα· δόξης μὲν ἀρετῆς καὶ τοῦ ἡθελῆναι.

17. Et in eorum quidem numero, qui virtutem sunt amplexi, cum alii saeculis omnibus existere, tum Amphitryonis s. Hercules, quem diximus bona reipublicae constitutione virtutisque studio Graeciae conciliato, celeberrimos illos reddidisse, cum sibi primum ipsi virtutem crebris laboribus et certaminibus comparasset: Lycurgus item Lacedaemonius qui fratre rege sine liberis mortuo, cum conjux, quae gravidam se norat, ad ipsum se, fetu abolito, regnum una cum matrimonio delaturum recepisset, re non concessa, quoniam iustitiae repugnabat fratrisque filio tum vita conciliata, tum paterno dominio restituito, aliquanto post tempore legislator a suis constitutus praecleara illa reipublicae

μὴτ' οὖν ἄλλως μὴθ' ὅπ' ἀνθρώπων δόξαις ἢ τισὶν ἄλλοις θωπευόμενον τε καὶ παρατριπόμενον· οὐ γὰρ οὖν ἐνδεὲς εἶναι ἀνθρώπων. Οἷς ἔχουσιν οὕτως ἐπιταὶ καὶ τὸ τὰς πρὸς τὸ θεῖον ἀγίστατας, θυσίας τε καὶ ἀναθήματα, μέτρα τε καὶ ἀπ' εὐσεβοῦς τῆς γνῶμης τελεῖν, θμολογία; ὄντα ξύμβολα τοῦ ἐκείθεν ἡμῖν εἶναι τὰγαθὰ· καὶ μὴτ' ἐκλείποντας, ἢ τοῖν ἐνοῖν, ἢ θατέρου γούν τοῖν προτέροιον εἶδειν τῆς ἀσεβείας ἐνεχομένων, δόξαν παρέχεσθαι· μὴθ' ὑπερβολαῖς δαπανῶν τοὺς τε ἰδίους οἴκους καὶ τὰ κοινὰ φθείροντας, ὡς τι πλεονεκτήσοντας τῇ πολυτελείᾳ τῶν ἀπαρχῶν τε καὶ ἀναθημάτων, μὴδ' ἀπαρχομένων εἶς.

Κακία δὲ πᾶσα καὶ τὰ μεγάλα ἀνθρώποις ἁμαρτήματα ἀπὸ τῶν ἐναντιῶν γίνονται αὐ δόξῳν. Γίνονται γὰρ αἰεὶ τῶν ἀνθρώπων ἔντο: οὐχ ὑγιῶς περὶ ταῦτα ἔχοντες· οἱ μὲν οὐδ' εἶναι τι τὸ παράπαν θεῖον ἐν τοῖς οὐσι νομιζόντες· οἱ δ' εἶναι μὲν, μὴ φροντίζουσιν δὲ μὴδὲ τῶν ἀνθρωπίνων· οἱ δὲ καὶ εἶναι καὶ ἐπιμαρτυροῦσιν, παρατριπτόν δ' εἶναι, καὶ τισὶ θυσίαις καὶ ἀναθήμασι καὶ εὐχαῖς κηλούμενον, μὴ ἀκριβοῦν ἐκάστοτε τὰ δίκαια. Ἀπὸ γὰρ τούτων ὄντων ὄντων ἀλλήλοιον ἐναντίον εἶδειν τῶν περὶ τὸ θεῖον δόξῳν, οἷόν·περ ἀπὸ πηγῶν, δύο βίου προαιρέτες πρότερον ἐναντιωτάτω ἀλλήλοιον· ἡ μὲν τῶν μόνων, ἡ μάλιστα τὸ καλὸν τιθεμένων ἀγαθόν, ἡ δὲ τῶν τὴν ἡδονὴν τέλος τοῦ βίου ποιουμένων. Ἐπει γὰρ ἐστὶν ὁ ἀνθρώπος ἐξ ἑσθῆτος τις φύσις ἐκ τε θείας οὐσίας καὶ θνητῆς (49), ὡς δοκεῖ δὴ πᾶσι καὶ Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων τοῖς γε καὶ ἴσονοῦν νοῦ μετέχουσι, καὶ τὸ μὲν θεῖον αὐτοῦ ἡ ψυχὴ ἐστὶ, τὸ δὲ θνητὸν ἐπὶ σῶμα· οἱ μὲν ἂν τῷ ἐν αὐτοῖς θεῖῳ κεκρατηκότι ἐπισπόμενοι, τὰς τε περὶ τὴν εὐγενῆ οὐσίαν ἡριθωκότας εἶεν δόξαις, καὶ ἀρετῆν, καὶ τὸ κάλλος παντὸς τοῦ βίου προσθήσαντο, πάντα ἀγαθὰ ἐν ἀνθρώποις ἀπεργάζονται· οἱ δ' ἂν ὑπὸ τοῦ ἐν αὐτοῖς θνητοῦ καὶ θηριώδους κρατηθέντες τὰς τε περὶ τὸ θεῖον δόξαις ἁμαρτάνουσιν, καὶ ἡδονῇ ἐπ' αὐτὸν δοῖεν τοῦ ὄντος μεταξὺ αὐ καὶ οἱ τε περὶ δόξαν ἐσπουδακότες, καλοῦ οὐσης εἰδῶλου, χρημάτων δὲ παρασκευῶν ἐφ'

18. Τῶν μὲν οὖν περὶ τὸ καλὸν ἐσπουδακῶτων ἄλλοι τε ἐγένοντο ἐν τῷ παντὶ αἰῶνι, καὶ Ἡρακλῆς ποτε ὁ Ἀμφιτρύωνος, ὃν εὐνομίαν τε καὶ ζῆλον τῶν καλῶν ἐφαμεν τῷ τῶν Ἑλλήνων ἐμπεπονηότα γένει, ἐνδοξότατον ἐν τῇ οἰκουμένῃ ἀποφύνα· αὐτῷ πρότερον τὴν ἀρετὴν συχνῶς τοῖς πόνοις καὶ ἀθλοῖς περιποιησάμενον· καὶ Λυκουργὸς ὁ Λακεδαιμόνιος, δ; ἀδελφοῦ βασιλέως ἀπαιδὸς τέως τελευτήσαντος, ἐπειδὴ ἡ νόμῳ κύειν αἰσθημένη, ἐπηγγέλλετο ἐπὶ τῷ αὐτῆς γάμῳ, διαφθείρασα τὸ ἐμβρυον, τὴν βασιλείαν αὐτῷ περιποιήσασιν, οὐ προσέμενος τὴν πρόβην, ἐπειδὴ οἱ μὴ μετὰ τοῦ δικαίου ἐγίγνετο, ἀλλὰ τῷ ἀδελφοῦ παιδίῳ πάτη μηχανῆ τό τε ζῆν περιποιήσας, καὶ τὸ γέρας τὸ πατρῶον ἀποδοῦς, ἔπειτα

(49) Οὐσίας καὶ θνητῆς. cf. Platonis Philebus, ubi de eadem materia fusius, neque vero melius agitur.

χρόνῳ ὑστερον νομοθέτης ὑπὸ τῆς πόλεως αἰρεθείς, καὶ τὴν ὑπὸ πάντων ἐπαινουμένην ἐγκαταστήσας πολιτείαν αὐτῆ, εὐδοκίμιστάτην πόλεων ἐν τῷ Ἑλληνισμῷ καὶ βαρβάρους ἀπέφηνε· καὶ Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδόνων βασιλεὺς, ὃς δι' ἀρετὴν τε καὶ φρόνημα ἡγεμονεύσας Ἑλλήνων, Ἑλλησί τε ὁμοῦ καὶ Μακεδόσι τὴν Ἀσίαν ἡγεμονίαν περιεποίησε· καὶ βαρβάρων δὲ Κύρος ὁ Πέρσης, ὃς Πέρσας τοὺς αὐτοῦ πόλιτας δι' ἀρετὴν αὐτοῦ ἅμα μὲν τῆς Μήδων ἀπῆλλαξε δουλείας, ἅμα δὲ καὶ τούτων τε καὶ τῆς ἄλλης Ἀσίας ἡγεμόνας ἀπέφηνε.

ιη'. Τῶν δ' ἐτέρων ἄλλοι τε καὶ Ἀλέξανδρος ὁ Πριάμου ὁ Ἰλιεύς, ὃς ἐν τῇ κρίσει τῶν θεῶν τῇ αἰρέσει τῇ τῶν βίων, ὑπεριδὼν μὲν Ἡρας, τῆς ἀρετῆς ἐφόρου Θεοῦ, ὑπεριδὼν δὲ Ἀθηνᾶς, τῆς δόξης αὐτοῦ προσηκουίας, Ἀφροδίτην, ὡς δὴ ἡδονῆς οὖσαν θεῖν, προβακρινέ τε καὶ προελετο. Τοιγάρτοι βασιλείας μὲν ὑπὸ Ἡρας διδομένης ὀλιγωρήσας τοῦ μακαριωτάτου βίου τοῦ κατ' ἀρετὴν, καὶ κράτους αὐτοῦ πολέμων ὑπὸ Ἀθηνᾶς, τοῦ φιλοτιμοῦ βίου, καὶ περὶ τὴν δόξαν ἔχοντος, Ἑλένην δὲ τὴν Τυνδάρεω θυγατέρα, Μενέλαω δὲ γυναῖκα τοῦ Ἀτρείου τὴν Λάκαιναν, δῶρον ἐπὶ ταύτῃ τῇ ἀδίκῃ κρίσει εἰληφώς, ὡς δὴ κεφάλαιον οὖσαν ἡδονῆς, καλλίστην μὲν τῶν τότε δοκῶσαν τὴν ἰδέαν, τὴν δὲ ψυχὴν ἄλλως αἰσχίστην καὶ μοιχεύτριαν, πρὸς ταύτην αὐτὸν τε ὁμοῦ καὶ τὴν πατρίδα προσπώλεσε. Καὶ Σαρδανάπαλος δὲ ὁ Ἀσσύριος, ὃς διὰ μαλακίαν καὶ τρυφὴν Ἀσσυριοῖς μὲν τοῖς αὐτοῦ πόλιταις τὴν τῆς Ἀσίας ἀπώλεσεν ἡγεμονίαν, Μήδοις δὲ παρακχωρήκει. Καὶ Ῥωμαίων δὲ Νέρων, ὃς ἄλλα τε δεινὰ καὶ ἀνόσια ἐργασάμενος, καὶ τὴν μητέρα ἀποκτείνας, τελευτῶν καὶ αὐτὸν ἡμέλησε μὲν διὰ δὲ τὴν τότε εἶναι Ῥωμαίων ἀρετὴν.

ιθ'. Καὶ δ' ἄλλοι δ' αἰεὶ γίνονται συχνοὶ καὶ δυναστῶν καὶ ἰδιωτῶν τούτου τοῦ κόμματος (50), καὶ μεῖζον ἔστω καὶ ἐλάττω ἐξαμαρτάνοντες· ὧν κάκεινοι, οἱ τὸ μὲν δίκαιον καὶ τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ κοινὸν ἀγαθὸν σκιάν καὶ ὄνοματ' ἄλλως ἡγῆνται, πρὸς δὲ τὸ χρυσίον καὶ τᾶλλα τὰ τοιαῦτα κεκλήναι, τὴν εὐδαιμονίαν ἐσθῆσι καὶ ἀργύρῳ καὶ χρυσῷ μετροῦντες, καὶ τῇ παρ' ἡμέραν βρωσῶν καὶ τρυφῇ, τὴν δ' ἀσφάλειαν σφῶν τε αὐτῶν ἅμα καὶ παίδων καὶ ἄλλης τῆς πατρίδος, καὶ ἐλευθερίαν, παρ' οὐδὲν ἡγοῦμενοι. Εἶσι δ' οἱ καὶ ἔως μὲν ἂν χρυσοῦ καὶ τῶν τοιοῦτων τὸ πρᾶγμα καθαρεύῃ, καὶ καθ' αὐτὸ σκοπῶσι, δεινότατοι ὑπὲρ τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἀληθείας ῥήτορες εἶσιν· ἐπειδὴν δὲ πού χρυσίου σφίσις ὑποφανῆ, ἢ τὸ ἄλλο ἄξιον χρυσοῦ, πεπιδεῖται εὐθύς ἢ γλῶττα, ἐμπεφραχταὶ τὸ στόμα, καὶ πρὸς μὲν τὰ δίκαια σεσιγημένοι, ἐπὶ δὲ τάναντία πᾶσα ἐκείνη μεθέστηκεν ἡ δεινότης. Ὅτι γὰρ τούτων καὶ τῶν τοιούτων διοικούμεναι αἱ πόλεις, κακῶς πράττουσιν ἐκάστοτε, οἷα δὲ τῶν σκοτεινῶν ἂν ἐγκαθεστῶτων νόμων κυρίων ὄντων, ἀλλὰ πάντων εἰκῆ καὶ ἀδιακρίτων φερομένων. Ἐπεὶ τοι οὐ σπουδαίων ἄρα δεῖ νόμων μόνον πόλεσιν ἐκάστοτε, ἀλλὰ καὶ κυρίων· κύριοι δ' αὐτοῖς γίνονται οἱ νόμοι διὰ τὴν τῶν ἀρχόντων ἀρετὴν, ἣν δὲ τρισὶ τῆς θεοσεβείας μάλιστα καὶ κυριωτάτοις εἶδουσιν ἐφαμεν ἐπεσθαι.

A. constitutione introducta, celeberrimam ipsam urbem cum inter Græcos, tum inter Barbaros reldidit. Alexander quoque rex Mæcedonum qui per virtutem simul et animi magnitudinem Græcorum princeps, effectus, ipsis pariter et Mæcedonibus Asiæ comparavit imperium, nec non inter Barbaros Persa Cyrus qui Persas suos virtute propria, cum tyrannice Mæcedonum liberavit, tum et horum et Asiæ reliquæ dominos constituit.

B. 18. In altero vero numero cum alii recensentur, tum Alexander Trojanus, Priami filius, qui in dearum iudicio, vitæque generum electione, tum Junone contempta, virtutis præside, tum auctore gloriæ Minerva, Venerem voluptatis deam prætulit. Quapropter neglectis tum regno a Junone concessa, vita cum virtute et felicitate conjuncta, tum a Minerva oblata victoria bellica vita gloriosa, Helena vero Lacedæna Tyndarei filia, Menelai Atridæ conjuge, præmio tam iniuri iudicii accepta, tantquam voluptatis colophone, ut corpore omnium pulcherrima, sic animo turpissima et adultera cum hac sese simul et patriam pessumdedit; Sardapalus item Assyrinus qui per molliem et luxum Asiæ imperium Assyriis quidem suis ademit, Medis autem concessit, nec non de Romanis Nero, qui cum aliis gravibus et nefandis perpetratis, tum occisa matre, seipsum quoque tandem malum male perdidit; nam patriam cupiebat quidem, sed præ Romanorum virtute nondum poterat evertere.

C. κακὸν κακῶς προσπολωλέκει. Τὴν γὰρ πατρίδα οὐχ οἷός τε διαφθεῖραι ἐγένετο.

D. 19. Ac sæpe plures existunt hujus generis tum, inter principes tum inter privatos, alii gravius alii peccantibus; in his etiam illi, qui iustitiam quidem et veritatem et bonum commune pro umbris ducunt, auro autem ac similibus inbiant, felicitatem quidem in vestibibus, auro, argento luxuquo quotidiano ponentes, propriam vero simul et liberorum et patriæ totius libertatem ac securitatem negligentes. Quidam etiam, donec auro et similibus res caret, ac per se consideratur, vehementissime iustitiam et veritatem defendunt: sed simul atque vel aurum vel auri quid simile micuerit, mox et lingua ligatur et os obturatur, ac de iustitia quidem silent, ad contrariam vero omnino illa convertitur vehementia. Siquidem ab his et hujus generis hominibus cum reguntur respublice semper sunt infelices, quando ac probissimæ quidem lætæ leges habentur ratæ, sed omnia temere permiscuntur. Non enim tantum probas leges requirunt respublicæ, sed etiam ratas, quales quidem per virtutem principum existunt, quam tria præcipua genera diximus consequi.

(50) Τούτου τοῦ κόμματος. Cf. Plat. De leg. viii.

20. Postquam autem alia re nulla, quam salute nunc indigemus (non enim nos latet, quo res ex amplissimo Romanorum imperio devenerint; quibus duæ tantum in Thracia relictæ sunt urbes, et Peloponnesi pars aliqua, ac si qua restat etiam insula) salutem autem civitatum duntaxat e proba republica diximus proficisci; respublica nobis et legibus præstantissimis et moderatoribus quam fieri poterit optimis erit emendanda. Etenim quanto res nostræ pejori sunt loco et infirmiores cum potentioribus hostibus committitur, tanto magis rempublicam potorem decet nos opponere quæ reliquorum exæquet imbecillitatem. Quibus autem rationibus optima constituatur respublica jam diximus, potissimis quibusque et ad rem præsentem maxime pertinentibus expositis, iisque non valde difficilibus. Quæ enim res ex unius voluntate effectum suum vel sortiuntur, vel amittunt, non debent pro valde difficilibus haberi.

21. Unius porro voluntatem tuam potissimum iudico. Etenim si tibi, qui princeps noster es, et maxima polles potentia, præclaræ alienjus rei gerendæ Deus amorem inspiraverit, cum virtutem atque honestatem exacte secteris, non difficulter hæc res constitui poterunt, nec amplius erit de salute nostra desperandum. Siquidem in hoc posita omnia sunt, ex eoque vel salus nostra vel pernicietas dependet. Etenim si quam rem præclaram et magnam cupias gerere, nihil vel præclarior, vel majus tum salute gentis, tum regni securitate facile repereris, hæc autem non nisi probæ reipublicæ constitutione parantur, ea porro non alia ratione, quam quæ modo fuit a nobis exposita, componitur, quamque omnes ubique laudatæ sunt civitates secutæ. σπουδαιότατη γένεσις ἂν πολιτεία ἢ ταύτη ἤπειρ ἄριτι νομηθεῖσαι πόλεις μάλιστα ἐχρήσαντο.

22. Ac si duntaxat ipse volueris, et hoc fueris animo, nullo negotio socios operis invenies, probiores quidem primos muneribus destinans, reliquos autem benefactis et multis corrigens; ac duobus his tum cupiditate bonorum, tum contra peccantes ira rite usus, siquidem nec absentia bonam cuiquam licet adipisci, nisi cum labore desideret nec præsentia servare, nisi rationi ira obtemperet. Ac reipublicæ constitutionem, si videtur, a consultoribus ordire, eosque tibi cum aliis tum numero instructissimos quemadmodum præcepimus, constitue, siquidem hinc æquum est incipere, cumque majori parti visum quid fuerit, ita denum rerum mutationem et emendationem aggredi. Neque illos lateat, quanto res nostræ versentur in discrimine; quantumque salutis indigi simus, nec eam nisi emendata republica possimus consequi. Nam et qui ærotant, si consuetæ vivendi ratione laudantur,

(51) *Tὰ πράγματα*. Quas memorat duas civitates, Selymbria procul dubio ac Mesembria sunt. Plures

κ'. Ἐπεὶ δ' οὐδενὸς ἄλλου ἡμῖν ἐν γὰρ τῷ πρῶτῳ δεῖ, ὡς σωτηρίας καὶ τοῦ σώζεσθαι (ὀρωμεν γὰρ οἱ ἡμῖν ἐκ τῆς μεγίστης Ῥωμαίων ἡγεμονίας κερύρηκε τὰ πράγματα (51), οἷς, ἀπάντων οὐχομένῳ, δύο πόλεις μόνω ἐπὶ Θράκης περιλείπεται, καὶ Πελοπόννησος, οὐδὲ ξυμπασα αὕτη γὰρ, καὶ εἰ δὴ τι ἐπινησιδιον ὧν ἐστὶ). Τὸ δὲ πόλεις σώζεσθαι ἐξ οὐδενὸς ἄλλου ἢ σπουδαίας πολιτείας, ἂν περιγίγνεσθαι ἔφαμεν, τὴν πολιτείαν ἐπανορθωτέον ἡμῖν νόμοι; τε τοῖς σπουδαιότατοις καὶ ἀρχουσιν ἐκ τῶν δυνατῶν τοῖς ἀρίστοις. Ὅσα γὰρ ἡμῖν χεῖρον ἔσχηκε τὰ πράγματα, καὶ ἀσθενεστάτοις πρὸς δυνατωτάτους τῶν πολεμίων συμβαίνει ἀντιτάττεσθαι, τοσούτω μάλιστα καὶ τὴν πολιτείαν ὡς σπουδαιότατην ἀντιτιθέναι δεῖ, τὴν ἀσθένειαν τὴν τῶν πραγμάτων ἀνωσούσαν. Δι' ὧν δὲ καὶ ὧν σπουδαιότατη γίνεται πολιτεία, ἔφαμεν ἤδη αὐτὰ τὰ κυριώτατα, καὶ πρὸς τὴν παρούσαν ἂν τῶν πραγμάτων χρεῖαν λυσιτελέστατα ἐκθέμενοι, ἃ οὐτε πάνυ χαλεπὰ· οἷς γὰρ ἐπὶ μὲν ψυχῇ ἐστὶ τὸ γενέσθαι τε καὶ μὴ, οὐ δὴπου οὕτε ἀδύνατα ταῦτα γὰρ οὐτε πάνυ χαλεπὰ.

κα'. Ψυχὴν δὲ δὴ μίαν τὴν σὴν φημι μάλιστα. Εἰ γὰρ σοὶ νῦν ἡμῶν ὄντι ἡγεμόνι, καὶ τὴν μεγίστην ἐν ἡμῖν δύναμιν κερτήμενον, ἔρωτα Θεοῦ ἐπιπεύουσαι τοῦ μέγα τί τε καὶ καλὸν ἐν τῷ βίῳ διαπράξασθαι, ἐκείνης τῆς αἰρέσεως γνησίως καὶ εὐκρινῶς γενομένῳ τῆς περὶ τὴν ἀρετὴν καὶ τὸ καλὸν, οὐ χαλεπὰ ταῦτα εἰσῆναι, εὐθ' ἢ ἡμέτερα εἰ σωτηρία ἀνεπίστατος. Ἄλλ' ἐν τούτῳ τὸ ἅπν ἐστὶ, καὶ τὸ σώζεσθαι ἢ ἀπολείσθαι τὰ ἡμέτερα ἐκ τούτου κρηται. Εἰ γὰρ ζητήσῃς δ τι ποτ' ἂν μέγα καὶ καλὸν ἐν τῷ βίῳ διαπράξαι, οὐ βραδίως ἂν εὐροις οὐτε μείζον οὐτε κάλλιον τοῦ τὸ γένο; τε ἂν σῶσαι, καὶ τὴν βασιλείαν ἐκ τῶν ἐόντων ἀσφαλισσασθαι. Ἀσφαλισσασθαι δὲ ἄλλως οὐκ ἔστιν ἢ πολιτείαν σπουδαίαν ἐγκαταστήσαντα· οὐδ' ἄλλως ἢ γε διεληλύθαμεν, ἢ καὶ αἰ ἐν τῷ παντὶ ἤδη αἰῶνι εὐνομηθεῖσαι πόλεις μάλιστα ἐχρήσαντο.

κβ'. Εἰ δ' αὐτὸς μόνον ἐθέλῃσαι, καὶ τῇ γνώμῃ ταύτῃ τράποιο, οὐ χαλεπῶ; ἂν οὐδὲ τῶν συγκαταπρῆξόντων εὐπορήσῃσαι. τοῖς μὲν οὖσαι τῶν χρησιωτέριον προτέροις ἐπὶ τὰς λειτουργίας χρώμενος, τοῖς δ' ἄλλοις πεῖθοι καὶ εὐεργεσίαις καὶ ζημίαις διορθούμενος· οὐδὲν δὲ τούτοις κατὰ λόγον χρώμενος, ἐπιθυμῆσαι τε τῶν καλῶν, καὶ θυμῶ κατὰ τῶν ἐξαμαρτανόντων. Ὅς οὐκ ἔστιν ἄλλως οὐτ' ἀπόντα ἀγαθὰ κτήσασθαι ἢ ἐπιθυμησάντα τε καὶ περὶ αὐτὰ πραγματευσάμενον, οὐτε παρόντα ἀγαθὰ φυλάξαι, ἢ θυμῶ κατηκίψαι λόγου χρώμενον. Καὶ πρῶτου γὰρ τῶν πολιτευμάτων, εἰ δοκεῖ, ἀπὸ τοῦ περὶ τῶν συμβούλων ἀρξαι, καὶ τούτους σαυτῶ, τοῖς τε ἄλλοις, καὶ τῷ πλῆθει ὡς ἰκνωτάτους, ἢ ἔφαμεν, κατάστησον (ἐνθεν γὰρ ἀρχεσθαι καλόν)· καὶ πλείοσι δοκούσιν, οὕτω δὲ τὰ κτησεύτα κινεῖν καὶ ἐπανορθώσῃσαι. Διότι καὶ τε κάκεινους, ὅπως ἐν μεγάλῳ κινῶν ὄντω τὰ ἡμέτερα, καὶ οὐδενὸς ἡμῖν ἄλλου ὡς τοῦ

insuper Sporades in familiarum aliquot Genuensium ditioe erant.

σώσασθαι δεῖ· τοῦτο δὲ οὐχ οἶόν τε, μὴ τὴν πολι-
τείαν ἐπανορθωσαμένοις. Καὶ γὰρ νοσοῦσιν ἴαν ἢ
εἰωθὺς διαιτα μὴ λυσιστελῆ, οὐκ ἔστιν ἄλλη ἀπαλλαγὴ τοῦ δεινοῦ ἢ ταύτης ἐκβάσι ζητῆσαι τὴν λυσι-
τελήσουσαν.

κγ'. Ἐπειτα τὸ πολὺ τῆς στρατιᾶς διακάθαρων,
διελῶν Πελοποννησίους χωρὶς μὲν ἐς τοὺς στρατευ-
ομένους, χωρὶς δ' ἐς τοὺς εἰσοίτοντας, ἢ ἀνεκαστοὶ
δοκῶσιν ἐπιτηδειότηρως ἔχειν, ὡς οὐκ ἔστι τῶν αὐ-
τῶν στρατευομένων τε ἑμοῦ καὶ φορολογησομένων.
Οὗ γὰρ οἶός τ' ἔση σαυτὸν τε ἅμα καὶ τὸ γένος
σῶζειν, μὴ περιῶν τῶν πολεμίων· οὐδὲ περιείναι
τῶν παλεμίων, μὴ στρατιᾶν εὐνοῦν τε καὶ φρόνημα
ἔχουσιν κτησάμενος μάλλον ἢ πλείω. Φορολογουμέ-
νην δὲ στρατιᾶν τὸ τε φρόνημα σῶζειν ἅμα καὶ τὴν
εὐνοίαν παγχάλεπον, ἀλλ' ἔρρειν ἀνάγκη τὰ πολλὰ,
λογουμένων.

κδ'. Καὶ τοὺς ἄρχοντας δὲ διακαθῆραι δεῖ τῶν
καπηλεύοντων, καὶ προσιπεῖν μὲν ἅπασιν, μὴ κα-
πηλεύειν μὴδ' ἐμπορεύεσθαι τοῦ λοιποῦ, ἀλλ' αὐτὸ
τοῦτο ἄρχοντας τῷ ὄντι εἶναι, ἐπὶ φυλακῇ καὶ σω-
τηρίᾳ προστηχότας τῶν πολλῶν, οὐ διακονικὰ ἐπι-
τηδεύματα ἐπιτηδεύοντας, καὶ διακόνων πονηρῶν
ἀδίκους σταθμίους, καὶ παντὶ ὅτῳ ἂν δύνωνται τρέ-
πῃ. τοῖς τῶν τάλαιπύρων αὐτουργῶν πράγμασι
λυμαινομένων. Ἐὶ τέτινες καὶ ἐκ καπηλῶν ἐς τὰς
ἄρχάς παρεωσμένοι εἶεν, καὶ τούτους δὲ, ἂν τινες
χρήσιμοι δοκῶσιν, ἢ πεπαυμένων ἤδη τοῦ καπη-
λεύειν, ἄρχειν, ἢ ἀπεληλάσθαι τῶν ἀρχῶν. Μὴ γὰρ
διακεκρίσθαι τὰ τοιαῦτα, ἀλλὰ καπηλούς μὲν ἄρ-
χουσι ἀναμεμύχθαι, στρατιώτας δ' εἰλωτεύειν, ἐπὶ
εἰλωσι δὲ τὰ τῆς σωτηρίας εἶναι, φαυλοτάτης ταῦτα
πολιτείας, καὶ οὐδέποτε οὐδὲν μέγα ἢ καλὸν διαπρα-
ξομένης. Ὅνοις γοῦν οὐ χρώμεθα ἐπὶ τὰ τῶν γεν-
ναίων ἱππων ἔργα, οὐδὲ γενναίους ἵππους ἐπὶ τὰ
τῶν ὄνων· οἶμαι δ' οὐδ' ἵπποις τοῖς αὐτοῖς ἐπὶ τὰ
αὐτὰ, ἀλλ' ἴδια μὲν πολεμιστηρίοις, ἴδια δ' ἀχθοφόροις
πῶν τὰ τοιαῦτα εἶδει διακρίνειν, καὶ μὴ συγχεῖν.

κε'. Καὶ τοὺς φόρους δὲ τοὺς πολλοὺς καὶ κατὰ
σμερὰ καὶ ἀνωμάλους τούτους ἀνελών, ἐκείνους ἀντὶ
πάντων κατάστησον, ὃν τῷ δικαιοτάτῳ λόγῳ ἔραμεν
τρίτην γίνεσθαι τὴν γιγνομένων μοῖραν, κούφισ-
τὸν τε ὁμοῦ τοῖς εἰσοίτουσι, καὶ τοῖς κοινοῖς λυσι-
τελέστατον τὸν αὐτὸν ἰσοόμενον. Ἥττόν τε γὰρ τις
διὰ τοῦτον τὸν φόρον ἀποδράσεται, ἤττόν τε ὑπὸ τῶν
πρατταμένων ἀδικήσεται, ὡς τὸ εἰκὸς βουλομένων
ἂν ὡς κλειῖστα γίνεσθαι τοῖς εἰσπραχθησομένοις,
ἵνα δὴ καὶ σφίσι ὡς μείζων γίγνητο ὁ φόρος. Τῶν
δὲ τοιοῦτων εἰλωτῶν πρῶτα μὲν ἐς τὸν σὸν οἶκον
ἔξελεῖν ὁπόσους ἂν δόξῃαι δεῖν· τοὺς δὲ λοιποὺς τοῖς
ἀρχουσι τε καὶ τῶν στρατιωτῶν λογάσειν, ὅπῃ τε ἂν
ἐκάστῳ καὶ ὁπόσους βούλοιο. Καταλείμας δὲ ἀναγ-
κάσειν κατὰ λόγον τῆς νενεμημένης εἰλωτείας τρέ-
φειν ἕκαστον καὶ τοὺς πλείους, στρατιωτικοὺς τινὰς
θεράποντας· καὶ μὴ εἰκὴ ἐντροφεῖν τοῖς κοινοῖς,
μὴδ' ἂ οἱ πολέμοιοι εὐξάνειν· ἂν, τὰς ὑπὲρ τῆς ἡμε-
τέρας ἀσφαλείας δαπάνας εἰκὴ διδύλωσθαι, ταῦτ'
αὐτοὺς φαίνεσθαι διαπραττομένους· ἐξελεῖν τε
μάλιστα καὶ σαυτοῦ καὶ τῶν ἄλλων τροφήν καὶ πο-

A non aliter sanantur, quam cum hac omissa commo-
diorum deligunt.

23. Deinde majorem exercitus partem expurga,
divisis bifariam Peloponnesis in militantes et col-
lationem pendentes, prout singulorum feret ratio;
sic ut non amplius iidem simul et militent et pen-
dant. Etenim nec teipsam pariter et gentem ser-
vare poteris nisi hostes deviceris; nec hostes devin-
cere, nisi exercitum potius benevolum et animosum
quam copiosum habueris. Difficiliter autem pendens
exercitus benevolentiam simul et animos conservat,
sed utrumque fere perdit.

τά τε φρονήματα, τὴν τ' εὐνοίαν στρατιωτῶν φορο-

24. Praefecti quoque secernantur a mercatoribus,
et cuactis quidem imperetur ne mercaturam vel
institoriam deinceps exercent, sed se pro praefec-
tis gerant, reipublicae custodiam et salutem pro-
curantes, non servilia obennes officia, et quidem
nequam servorum, qui ponderibus injustis et qua-
cunque re alia miseris rusticis damno afficiunt:
sin etiam de mercatoribus aliqui fuerint ad magi-
stratus evecti, ii vel relicta mercatura, si fuerint
idonei manere fungantur, vel loco moveantur.
Oportet enim haec secerni, non praefectos cum mer-
catoribus permisceri, nec milites agros colere, nec
rusticis communem salutem committi, quae sunt
omnia reipublicae pravissimae, quaeque nihil unquam
magnum vel praclarum gesserit. Enimvero nec asi-
nis ad equorum utimur opera, nec equis ad asino-
rum; adeoque nec equis iisdem ad omnia, verum
aliis bello, aliis ad sarcinas; at hoc discrimen in
hominibus multo magis observandum erat.

χρώμεθα. Πολλῷ δὴ πρότερον καὶ ἐκ' ἀνθρώ-

25. Tributis quoque multis istis, crebris et inae-
qualibus sublati, illud omnium loco reponere quod
rerum nascentium tertiam diximus aequissime com-
plecti partem levissimum simul pendentibus et rei-
publicae utilissimum idem futuram. Nam propter
hoc tributum nec temere quis aufugiet, nec ab
exactoribus injuriam accipiet, dum illi pendentibus
quamplurima volunt attribuere, quo videlicet simul
tributum crescat. De his autem Hilotis primum
tuae familiae quod videbitur opus, selige; reliquas
deinde praefectis et militibus primariis quanto vo-
les numero concede. Tum vero cogantur singuli
pro Hilotarum ascriptorum numero clientes alere,
servos videlicet militares, ne pecuniam publicam te-
mere profundant, quaeque hostes in votis habeat, ut
salutis communis impensae turpiter dissipentur, ipsi
videantur procurare, abs te autem atque aliis ali-
menta ac sumptus grandes avertere, omnia autem
in belli apparatus convertere; nemini enim non
magis quam regi, aut militum duci magistratuno
sumptus incumbunt. Quanto plus etenim ad bellum

gerendum impendunt, eo minus spectati, imo magis A contemnendi hostibus, et amicis erunt.

ηγεμόνι και παντί ἀρχοντι προσήκει πολυτέλεια · ὅσον γάρ τῆς πρὸς τὸν πόλεμον ἀπολλύσασι παρασκευῆς ἄλλοσε δαπανῶντες, τοσοῦτον τῆς σφῶν αὐτῶν ἀξίας ἀπολλύσασιν εὐκαταφρονη]·ότεροι (52) μὲν τοῖς πολεμοῖσι, ἀχρηστότεροι δὲ τοῖς φίλοις γιγνώμενοι.

26. Hæc quoque naturæ consideres licet exempla. Aquila rex quidem est avium et Jovi sicut olim consecratus, minime tamen varias aut fulgentes habet alas. Pavo contra varius quidem est et fulgens, sed minime regia natura, pluresque aves aliæ pavone longe viliores colorum sunt varietate distinctæ. Quare videtur, qui vestibus prætextis ac similibus superbit, tanquam pavonis pulchritudine gloriari. Jam illud specta, sitne honestius ac jucundius, huc præcipue tendentem, et bello quantum licet consulentem, moderato tum vestitu, tum reliquo vivendi modo, hostes quidem contemnere, de imperio autem ac regno sacrum esse, an veste prætexta involutum tremere et hostes metuere? Quod si porro pastores essetis, utro modo lac impendetis? utrum partem quidem alteram ipsi consumeretis, altera vero canes robustos aleretis, qui a ferarum insidiis ovile defenderent, ut eo consecrato tum pastores esse, tum fructibus diu frui possentis: an hoc neglecto, partem quidem alteram sagurgitaretis et vestimenta prolueretis, altera vero robustorum loco Melitæos catellæ et vulpes aleretis, aut ursos, ut voracissimas bestias ita parum intentas custodire. Istorum enim insidiis grex brevi dilabitur. Mihi quidem similes aliquot viri vobis insidias ac fraudem struere videntur, qui libidinum modum tenent nullum.

φουλακτικὰ; Ὑψ' ὂν ὁμῖν καὶ τῶν ἄλλων ἂν τῶν διασπασθῆν οὐχ ἠέσονται. Παρακλησίους γάρ μοι δοκεῖτε τρέφειν τούτων ἐνίους, τῶν πρὸς κολακείᾳ καὶ δόλον ὁμῖν προσφερομένων ἢ συλλεβδὴν ἅπαντα καταπίεσθαι κατηνῶτων οὐδαμοῦ τε τῆς ἐπιθυμίας στήναι δυναμένων.

27. Tu vero, si justitiam exercere et cæteris ut tibi ipsi prodesse vis et voluptatem sectaris viro ingenio dignam, huc omne studium converte, nihil omittens neque prætextens, sive quid aut priorum regni alieni, aut ipsi tibi aliter olim fuit visum, sive quibusdam non est res placitura; sed eum omnia movens, tum nihil non ad communem salutem pertinere visum tentans, quando ne medici quidem sua semper possunt evincere decreta, sed cum omnia movent, tum nihil ad sanitatem pertinens omittunt, ac secant etiam vel urunt, unacumque interdum vel potem insuper ob salutem totius corporis absciadunt. Horum siquidem ipse quædam, si videbitur, cum liceat, perages, nonnulla ab Augusto imperatore et Patro salutis publicæ causa postulabis, neque tibi ille difficulter ea concedet, cum huc spectare cognoverit, ingenium simul et impetum divinum admiratus. Cæterum his, quæ maxime et proxime videntur ad

(52) Ἐ[ξε]λεθῶν...εὐκαταφρονη] τότεροι κτλ. Quæ inter uncas legitur e. cod. Tor. restituta damus. Denuo inspicienti mihi Cod. Monac. ad marginem a. Andr. Darnarri manu scriptum se obtulit: ἐστὶν ἐξίτηλον ὑπὲρ τῆς ἀρχαιότητος. Hinc cod. Matrit.

λυτέλειαν · ἐπὶ δὲ τὰς πρὸς τὸν πόλεμον παρασκευῆς τὸ ἅπαν τρέφαι · ὡς παντὶ μᾶλλον ἢ βασιλεὶ καὶ ἡγεμονικῶς, διὸς τε ἱερὸς κἀκαὶ νερόμιστο · ἦπιστε μὲντοι ποικίλος, οὐδὲ χρυσαυγῆς ἐφυ τὴν πτέρωσιν· ταῶς δὲ ποικίλος μὲν καὶ χρυσαυγῆς, ἥκιστα δ' ἡγεμονικῶς τὴν φύσιν. Συχνὰ τε ἄλλα ὄρνει τῶν πολλῶν φανόστερα πεποικιλταί τε καὶ δεινόταται· ὥστε κινδυνεύει· εἰ τις ἐπὶ ποικίλῳ τε καὶ χρυσαυγῆσιν σερμνόνεται ἐσθῆτι καὶ τοῖς τοιοῦτοις, ἐπὶ οὐδὲν σεμνοτέρῳ ἢ τῶν κἀλλει· μέγα φρονεῖ. Σέπκει δὲ κάκιστο, πότερα σεμνοτέρον ἢ ἡδίων, ταύτῃ μάλιστα τραπόμενον, καὶ πρὸς τὸν πόλεμον ἐκ τῶν ἐνόντων ἀσφαλισόμενον ἐν μετρίᾳ μὲν ἐσθῆτι, μετρίᾳ δὲ τῆ ἄλλῃ διαίτη, καταφρονεῖν μὲν τῶν πολεμίων, θαρραλεῖν δ' ὑπὲρ τῆς ἀρχῆς καὶ βασιλείας, ἢ χρυσοπάστῳ ἐσθῆτι ἐνεληγμένον, τρέμειν καὶ δεδιέναι τοὺς ἐχθρούς. Εἰ δὲ καὶ ποιμένες ἦτε, πότερον ἂν τῷ γάλακτι ἐπιχρησθε; πότερα τοῦ μὲν αὐτοὶ μετρίως ἀπολαύοντες, τοῦ δὲ κύνας ἂν τρέφοντες ἀκίμους τε καὶ προβατευτικούς, τῷ ποιμένι ἐπὶ τὰ ἐπιβουλεύοντα τῶν θηρίων ἀμνοῦντας, ἢ καθ' ὁμῖν τὸ ποίμνιον σωζόμενον παραίχετο, ποιμῶν τε εἶναι, καὶ ἐπὶ πολὺ ἀπολαύειν τῶν καρπῶν; ἢ ἀμελήσαντες, τοῦ μὲν ἀμέτρως ἐνεφορεσθ' ἂν, καὶ κατὰ τῶν ἱματίων κατεχρεῖσθε· τοῦ δ' ἀντὶ κυνῶν ἀκίμων ἀμετρίᾳ τε κυνῖδια καὶ ἀλώπεκας ἐτρέφετε, ἢ ἀρκτους, βορώτακα μὲν θηρίων, ἥκιστα δὲ

κζ'. Σκίφαί δὲ καὶ ἐκ τεινῶνδ' τῆς φύσεως παραδειγμάτων. Ἄεθρς μὲν βασιλεὺς δοκεῖ τις ὄρνις καὶ ἡγεμονικῶς, διὸς τε ἱερὸς κἀκαὶ νερόμιστο · ἦπιστε μὲντοι ποικίλος, οὐδὲ χρυσαυγῆς ἐφυ τὴν πτέρωσιν· ταῶς δὲ ποικίλος μὲν καὶ χρυσαυγῆς, ἥκιστα δ' ἡγεμονικῶς τὴν φύσιν. Συχνὰ τε ἄλλα ὄρνει τῶν πολλῶν φανόστερα πεποικιλταί τε καὶ δεινόταται· ὥστε κινδυνεύει· εἰ τις ἐπὶ ποικίλῳ τε καὶ χρυσαυγῆσιν σερμνόνεται ἐσθῆτι καὶ τοῖς τοιοῦτοις, ἐπὶ οὐδὲν σεμνοτέρῳ ἢ τῶν κἀλλει· μέγα φρονεῖ. Σέπκει δὲ κάκιστο, πότερα σεμνοτέρον ἢ ἡδίων, ταύτῃ μάλιστα τραπόμενον, καὶ πρὸς τὸν πόλεμον ἐκ τῶν ἐνόντων ἀσφαλισόμενον ἐν μετρίᾳ μὲν ἐσθῆτι, μετρίᾳ δὲ τῆ ἄλλῃ διαίτη, καταφρονεῖν μὲν τῶν πολεμίων, θαρραλεῖν δ' ὑπὲρ τῆς ἀρχῆς καὶ βασιλείας, ἢ χρυσοπάστῳ ἐσθῆτι ἐνεληγμένον, τρέμειν καὶ δεδιέναι τοὺς ἐχθρούς. Εἰ δὲ καὶ ποιμένες ἦτε, πότερον ἂν τῷ γάλακτι ἐπιχρησθε; πότερα τοῦ μὲν αὐτοὶ μετρίως ἀπολαύοντες, τοῦ δὲ κύνας ἂν τρέφοντες ἀκίμους τε καὶ προβατευτικούς, τῷ ποιμένι ἐπὶ τὰ ἐπιβουλεύοντα τῶν θηρίων ἀμνοῦντας, ἢ καθ' ὁμῖν τὸ ποίμνιον σωζόμενον παραίχετο, ποιμῶν τε εἶναι, καὶ ἐπὶ πολὺ ἀπολαύειν τῶν καρπῶν; ἢ ἀμελήσαντες, τοῦ μὲν ἀμέτρως ἐνεφορεσθ' ἂν, καὶ κατὰ τῶν ἱματίων κατεχρεῖσθε· τοῦ δ' ἀντὶ κυνῶν ἀκίμων ἀμετρίᾳ τε κυνῖδια καὶ ἀλώπεκας ἐτρέφετε, ἢ ἀρκτους, βορώτακα μὲν θηρίων, ἥκιστα δὲ

κζ'. Ἄλλ' εἰ βούλει τὰ τε δικαιοῦτατα ποιεῖν τὰ τε λυσιτελέστατα σαυτῷ τε ἅμα καὶ τῷ ἄλλῳ γίνεσθαι, τὰ θ' ἡδονῆν κινῶντα τῆ ἀληθινῆ καὶ καθαρῆ] καὶ ἀντὶ προσσηκρῶσῃ καλῷ τε κἀγαθῷ, ταύτῃ τρέψασθαι σπουδῆ πάσῃ, οὐδὲν ὑψίμενος, οὐδ' ὑπολογίζόμενος, οὐτ' εἰ τι τῶν πρότερον βασιλείων, ἢ ἡγεμονικῶν, οὐτ' εἰ σοὶ αὐτῷ ἐτέρως που δέδοκται ἤδη περὶ τῶν αὐτῶν, οὐτ' εἰ τισὶν οὐ καθ' ἡδονῆν τι μέλλεις ποιεῖν· ἀλλὰ πάντα κινῶν, καὶ πάντων κειρώμενος τῶν πρὸς σωτηρίαν φέρειν δοκοῦντων τὴν κινήσιν· εἰδὲς καὶ τοὺς ἱερῶς δεδομένους ὅτι τοῖς σφίσι ἤδη αὐτοῖς ἐμμένειν ἐκάστοτε ἀναγκαζομένους, ἀλλὰ πάντα μὲν κινῶντας, φειδομένους δὲ οὐδενός, ὅτι ἂν πρὸς τὸ παρὶν ὠφελεῖν δοκῆ· καὶ τέμνοντας δὲ καὶ καίοντας, καὶ χεῖρα ἐστὶν εἶτε καὶ πόδα ἀποκόπτοντας ὑπὲρ τῆς τοῦ ὅλου σώματος σωτηρίας. — Τούτων γὰρ τὰ μὲν αὐτοῖς ἐξόν σοι ποιήσεις εἴτε βούλοιο· τὰ δὲ καὶ τοῦ θειοτάτου βασιλέως τε καὶ

identitas cum Sambuci quo Canterus usus est extra dubium est posita. Item videmus loca absentia non, ut in cod. Monac. a librario esse omissa, sed ob vetustatem oculorum aciem fingere.

πατρὸς δεήτην συγχωρεῖν ὑπὲρ σωτηρίας τῆς κοινῆς· καὶ σοὶ δὴπου βράβειά· συγχωρήσει, ἐὰν ταύτην τετραμμένον ἴδῃ, ἀγασθεὶς τῆς διανοίας τε ταύτης καὶ θείας ὀρμῆς. Ταῦτα δ' ἤδη διαπεπραγμένος ἂ μάλιστα' ἂν καὶ κυριώτατα πρὸς τὴν σωτηρίαν δοκεῖ τείνειν, οὐ χαλεπῶς ἤδη καὶ τὰλλα ὧν ἂν πρὸς τὴν τῆς πολιτείας ἀρετὴν τε καὶ κόσμον δέοι προσηυρήσει. Ὡστ' ἂν ἤδη διὰ πάντων σπουδαιοτάτην ἡμῖν τὴν πολιτείαν ἀποφῆναι. Ἀδύναται δὲ καὶ ὡς ἔσῃ σοὶ μείζον παρ' ἡμῶν τὸ γέρας, τοσοῦτον καὶ ἡ ζημία μείζων ἂν τι γίγνηται τῶν ἀπαικτῶν· καὶ σοὶ μάλιστα τῆς κοινῆς σωτηρίας φροντίζεις προσήκει καὶ ἐπιμελεῖσθαι μηκέτι μέλλοντι μηδὲ ἀναβαλλομένῳ. Οὕτως γὰρ ἐγχορεῖ μέλλειν εἰ ἐγγὺς που ὄντων τῶν δεινῶν, οὕτ' ἄλλως ἀναβάλλεσθαι τὰ γε τοιαῦτα καλόν. Οὐδ' ὁ γε Ἡσίοδος φαύλως λέγοντι· εἰκεν·

Alsi δ' ἀμβολιερῆς ἀνὴρ ἀτησι παλαίει (53).

(53) *Ἔργα, vers. 413.*

GEORGII PLETHONIS

Argumentum orationis qua Manuel Palæologus Theodorum Despotam fratrem defunctum laudavit,

Vide tom. CLVI col. 175, in Manuele Palæologo.

ΠΛΗΘΩΝΟΣ ΠΕΡΙ ΑΡΕΤΩΝ.

PLETHONIS

QUATUOR VIRTUTUM JUSTA EXPLICATIO.

(Basileæ, sp. Oporinum, 1552, in-8°, ex interpretatione Ad. Occonis.)

Ἀρετὴ ἐστὶν ἕξις καθ' ἣν ἀγαθοὶ ἐσμεν. Ἀγαθὸς β μὲν δὴ τῷ ὄντι ὁ θεός· ἄνθρωποι δὲ ἀγαθοὶ γινόμεθα, ἐπόμενοι θεῷ, κατὰ τὸ δυνατόν ἀνθρώπων. Ἐπεὶ δὲ ἐστὶν ἄνθρωπος, τὸ μὲν αὐτός τις καθ' αὐτόν, τὸ δὲ πρὸς ἄτερον· τοῦτο δ' εἴ τι πρὸς ἄλλ' ὁτιοῦν τῶν ὄντων, ἢ πρὸς τι τῶν αὐτοῦ, λέγω δὲ τὸ χεῖρον τῶν παρ' ἡμῖν, καὶ τοῦτ' αὖ ἦτοί περὶ βίαται τὰ πάθηματα ἔχων, ἢ περὶ ἐκούσια, ἢ μὲν καθ' αὐτόν τι ὡς ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος, ἔστι δὲ που λογικόν τι ζῶον, φρόνησις αὐτῷ παραγίνεται ἀρετὴ, τὸ τῇ τοιῶδε δυνάμει οἰκείωτατον ἀποδιδούσα ἔργον· ἢ δὲ πρὸς ἕτερόν τίς ἐστὶ, πρὸς μὲν ἄλλ' ὁτιοῦν τῶν ὄντων δικαιοσύνη, τὸ προσήκον αὐτῷ ἐκείσῳ ἡμῶν ὅπερ ἐσμὲν, πρὸς ἕκαστὸν ἀποδιδούσα, πρὸς δὲ τι τῶν

Virtus est habitus quo boni sumus. Ac revera quidem Deus bonus est : nos autem homines boni sumus, si Deum sequamur, quantum ab homine præstari potest. Est autem homo partim ipse quidpiam per se, partim collatione alterius. Ac ita quidem aut cum quavis re, aut secum ipse confertur. Intelligi autem volo deteriorē nostri partem, quæ rursus aut in violentis quibusdam casibus, aut in voluntariis rebus versatur. Quatenus igitur per se quiddam est homo (est autem rationis particeps animal) existit in eo virtus, quæ prudentia dicitur, quæ munus rationi maxime proprium absolvit. Quatenus vero cum quavis alia re confertur, existit in eo justitia, quæ unicuique nostrum tribuit id

quod convenit, prout referimur ad quidvis aliud. Quatenus vero secum ipse comparatur, si ea res versetur in violentis casibus, fortitudo in eo existit, si in voluntariis, temperantia, quarum ut eaque mellioris nostri partis dignitatem adversus deterioram semper tuetur. Diceudum autem rursus est exquisitè magis de ipsius virtutibus sic ut ab imperfectissima auspicemur, et ad perfectissimam secundum naturam ratione progrediamur. Ac Deus quidem revera nullius rei eget, cum et perfectissimus sit, et quam maxime seipso contentus. Verum ut homo nullius prorsus rei egeat, fieri nullo modo potest, sed qui paucioribus et pluribus egeat, propter virtutem et vitium invenire licet; quod si paucissimis egeat, tum Deo simillimus est, et in eo sui statu optime constitutus; sin pluribus egere coepit, tum Deo maxime dissimilis est et pessime se habet. Est autem ea virtutis pars quæ temperantia dicitur, habitus animi, contentus paucissimis, quæ ad vitam degendam requiruntur. Paucissima vero rerum ad vitam degendam necessariarum, alia videlicet sunt multitudine, alia facultate, eujusmodi sunt, quibus citra magnum negotium potiri liceat, ut magis probabilis, viliora et faciliora, quas res amplecti potius quam eas quæ difficiliter parantur, et pretiosiores sunt, et difficiliores, officium viri temperantis et sua sorte contenti fuerint. Jam vero etiam immobilis est Deus, hominem autem non moveri ulla re, nec fieri potest nec expedit, neque enim honestis etiam rebus æque non moveri decuerit, sed nec commoveri rebus malis, et non dejecti de statu mentis ab adversariis vitæ casibus, neque ipsum ab ullis quæ incident rebus una cum deteriori sui parte et natura imbecilla, pejus affici, præstantissimum fuerit et Deo simile. Est autem ea virtutis pars quæ fortitudo dicitur, habitus animi, qui contrariis vitæ casibus non movetur. Quoniam autem unusquisque nostrum ita natus est ut Dei quoddam sit opus, non plane alienum, sed quod jammodo domesticum atque conjunctum; deinde veluti particula aliarum partium, quæ majores nobis sunt, videlicet hujus universitatis, quæ est totum et unum quiddam conflatum e multis, ut ubique obtineat locum qualemcumque ut quam maxime cum ipsi tum universitati profuturum sit, nulli statio ea deserenda est, in qua Deus aliquem constituit, sed perseverandum ac pro virili id præstandum, quod illa postulare videtur. Quælibet autem pars, si cum illo eujus pars est, consentiat, non autem dissentiat, ita et rectissime et secundum naturam se habebit. Porro cum unusquisque nostrum pars quædam sit partim domus partim societatis alicujus, quæ vel in urbe, vel in gente, in toto denique universo posita est, si ea tribuit singulis quæ debentur: parentibus, qualia liberis erga parentes conveniunt, liberis, qualia erga liberos parenti, sociis, qualia erga socios socio, convictori erga convictores, vicino erga vicinos, comiti erga comites, civi erga civitatem, præterea erga Deum,

Α αὐτοῦ, περὶ μὲν τὰ βίαια τῶν παθημάτων ἔχον ἀνδρία, περὶ δὲ τὰ ἐκούσια σωφροσύνη, σώζοντε ἐκείτω τούτων τὴν τοῦ ἀμείνονος τῶν πρὸ ἡμῶν αἰτοῦς πρὸς τὸ χεῖρον ἐκάστου ἀξίαν. Ῥητίον δὲ αὐτοῖς εἶναι ἀκριβεῖας μᾶλλον περὶ αὐτῶν, ἀρξαμένοις ἀπὸ τῆς ἀτελεστάτης, ἐπὶ δὲ τὴν τελεωτέστην κατὰ φύσιν ἰοῦσι τῷ λόγῳ. Ὁ μὲν οὖν Θεὸς τῷ ὄντι ἀνεπιδεῖς τελεωτατός τε ὢν, καὶ ὡς οἶόν τε μάλιστα αὐτάρχης· ἀνθρωπον δὲ ἀνεπιδεῖα μὲν γενέσθαι παντάπασιν ἀμήχανον· ἐλατῶνων μὲντοι καὶ πλεόνων δεόμενον δι' ἀρετὴν τε καὶ κακίαν ἔστιν εὐρεῖν. Ἐλατῶτων μὲν οὖν δεόμενος, Θεῷ τε δομιότατα ἴσχει, καὶ κράτιστα αὐτῷ· αὐτοῦ· πλεόνων δὲ γιγνόμενος· ἐπιδεῖς, Θεῷ τε ἀνομιότατα, καὶ χειρίστα ἴσχει. Καὶ ἐπισωφροσύνη, τοῦτο δὴ τὸ μῦθον ἀρετῆς, ἕξις ψυχῆς αὐτάρχης ἐπ' ἐλατῶσι τοῖς πρὸς τὸν βίον ἀναγκαίοις, ἐλάττωτα δὲ τῶν πρὸς τὸν βίον ἀναγκαίων, τὰ μὲν που κλήθει, τὰ δὲ καὶ δυνάμει. Ταῦτα δ' εἴη ἀν, ὧν δῆκουθεν οὐ πολλὰ ἄλλα πραγματευόμενος ἔστι τυγχάνειν· οἷα τὰ εὐποριστότερα καὶ εὐαλλάστερα καὶ βῆμα μάλιστα, ἃ δὴ πρὸ τῶν δυσποριστότερων καὶ πολυτελεστέρων, καὶ χαλεπωτέρων, ἐν τοῖς τοιοῦτοις αἰρεῖσθαι πρὸς τοῦ σώφρονός τε καὶ αὐτάρχου ἀν εἴη ἀνδρός. Ἀλλὰ δὴ καὶ ἀκίνητος ὁ Θεός. Ἀνθρωπον δὲ πρὸς μὲν πάντα ἀκίνητος ἔχειν, οὐθ' οἶόν τε οὕτω ἀγαθόν. Οὐδὲ γάρ που καὶ πρὸς τὰ κατὰ οὕτως δεῖ ἔχειν ἀκίνητος, ἀπὸ μὲν τῶν καλῶν ἀκίνητόν τε εἶναι, καὶ ὑπὸ τῶν κατὰ τὸν βίον βλαβῶν τοῦ καθεστηκότος μὴ ἐξίστασθαι, μηδὲ τῷ χεῖρονι τῶν ἐκυτῶ, καὶ περὶ κῆτι κάμνειν, ὑπὸ τῶν προσπιπτόντων ἐκάστου, καὶ αὐτὸν χεῖρον τι συνδιατθεσθαι κράτιστον ἀν εἴη, καὶ Θεῷ παραλήψιον. Καὶ ἔστι τοῦτο ἀνδρῶν τὸ μῦθον ἀρετῆς, ἕξις ψυχῆς ἀκίνητος ὑπὸ τῶν κατὰ τὸν βίον βλαβῶν παθημάτων. Ἐπεὶ δ' ἡμῶν ἕκαστος γέγονε πρῶτον μὲν Θεοῦ τι ἔργον οὐ πάνυ τοι ἀλλότριον, ἀλλὰ τῆ οἰκίῳν τε καὶ συγγενῆς, ἔπειτα μῦθον ἄλλων τε ἡμῶν μετρίων μερῶν τοῦδε τοῦ παντός, ὅλου τε καὶ ἐνός· ἐκ πολλῶν ὄντος, χώρων ἠντινοῦν ἀποπληρώτων ἕκασταχοῦ, ὡς ἀνδρῶν μάλιστα αὐτῷ τε καὶ τῷ ὅλῳ ἐμμελεῖ συνολοῖσιν· δεῖ δὴ πρὸς μὴδὲ ταύτην ἐκάστην ἀπολείπειν τὴν χώραν, ἐν ἣ ὁ Θεὸς ἕταξεν, ἀλλ' ἐμμελεῖν κατὰ δύναμιν, τὸ τῆ χώρας πρόσσηκον ἀποδίδόντα, μῦθον δὲ ἅπαν ὁμολογοῦν τε ἐκείνω οὐπερ ἀν μῦθον εἴη, καὶ μὴ διεφρονῶν, κατὰ φύσιν τε καὶ εὐ μάλιστα πράττει. Καὶ ἐπεὶ ἔστιν ἡμῶν ἕκαστος μέρος· τι τοῦτο μὲν οἰκία, τοῦτο δὲ ἐπιχειρία· τινὸς πόλεως, ἔθνους, ὅλου· τοῦδε τοῦ παντός· ἀποδιδούς τὰ προσήκοντα ἐκάστοις· γονεῦσι μὲν, ὅποια παῖδι πρὸς γονεῖας προσήκει, παῖδι δὲ, ὅποια πρὸς πατέρα· γονεῖς, ἐτέροις, ὅποια πρὸς ἐτέρους, ἢ αἰρω, συσσίτιον πρὸς ἐταίρους, συσσίτους, πρὸς γείτονας γείτον, συνδῶν πρὸς συνδούς, πολίτην, πρὸς πολίτας, ἐστὶ τε πρὸς Θεόν, ὅποια θεράποντι, καὶ ἔργον πρὸς δεσπότην τε καὶ δημιουργόν· οὕτω ταῦτα ἀποδίδούς, ἑαυτοῦ τε σώσει τοῦτο αὐτὸ ὅπερ ἐστὶ πρὸς ἕκαστον, Θεῷ τε ἕψεται ἢ τετακται χώρα μάλιστα ἐμμελῶν, ἀριστά τε ἕξει, ὡς ἀν τῷ ἀρίστῳ ἐπόμενος. Εἴη τε ἀν δικαιοσύνη, τοῦτο μῦθον ἀρετῆς, ἕξις ψυχῆς

σώζουσα τὸ προσῆκον αὐτῷ ἐκάστῳ ἡμῶν, ὅπερ ἄριστον ἐστὶν ἑκάστῳ. Ἐπεὶ δὲ καθ' αὐτὸν ἄνθρωπος γέγονεν οὐκ ἄλλο τι μάλιστα ἢ λογικόν τι ζῶν, ὁ γὰρ ἄνθρωπος ὡς θεωρῶς τις οἰόνπερ ἐν πανηγύρει, τῷδε τῷ παντὶ εἰσῆκται, ἐπισκεψόμενος εἰς δύναμιν καὶ θεωρήσων εἰ τὴν ἐστὶν τῶν ὄντων ἑκάστον, καὶ πῶς ποτε πρὸς ἄλληλα ἔχει, καὶ διὰ τί ἑκάστα γίνονται τῶν γιγνομένων. Εἴη τε ἂν καὶ τοῦτο φρόνησις, τὸ λοιπὸν καὶ τελειώτατον μῦρον ἀρετῆς, ἕξις ψυχῆς θεωρητικῆς τῶν ὄντων, ἥπερ ἐστὶν ἑκάστα. Εἶναι τε τέτταρα μὲν τὰ μέγιστα μέρη ἀρετῆς, σωφροσύνην, ἀνδρίαν, δικαιοσύνην, φρόνησιν. Τούτων δ' αὖ ἑκάστου τρία μέρη δεῖν εἶναι, πρῶτον μὲν σωφροσύνης.

quo pacto erga se invicem sint affecta, et quam ob prudentia fuerit reliqua virtutis pars et perfectissima, prout quæque sunt. Quatuor itaque virtutis maximæ partes sunt modestia, fortitudo, justitia, prudentia. Rursus uniuscujusque harum virtutum tres

Ἐπεὶ ἐστὶ σωφροσύνη αὐτάρκεια τῶν πρὸς τὸν βίον ἀναγκαίων, ἐπιπλέον δὲ τούτων πρὸς τὸν βίον δέοντα, ἡδονῶν, χρημάτων, δόξης· ἐφ' ἑκάστῳ τούτων εἴη ἂν τι μῦρον σωφροσύνης, φυλάττον τὴν αὐτάρκεια καὶ γρησισμὸν ἑκάστου, ἐπὶ μὲν ἡδοναῖς κοσμιότης, ἐπὶ δὲ χρημασίαις ἐλευθεριότης, ἐπὶ δὲ δόξῃ μετριότης. Ἀνδρία δὲ, ὁμοίως τρία ἐστὶ μέρη. Ἐπεὶ ἐστὶν ἀπάθεια ὑπὸ τῶν κατὰ τὸν βίον βλαπτικῶν παθημάτων, τούτων δὲ τὰ μὲν αὐτοῖς που ἐπιθυμοῦνται ὑπερτάτα, μειζόνων εἰνεκα ἀγαθῶν, ὡς ὅταν πόνους ἢ κινδύνους ἢ τι ἄλλο προσαιρῶμεθα ὧν ἄνευ μὴ οἶόν τε εἴη τῶν δεόντων του τυχεῖν· τὰ δ' ἐκούσια καὶ οὐ προσδεχομένου ἐπιπλέον. Τούτων τε αὖ τὰ μὲν, ὡς ἀπλῶς εἰπεῖν, παρὰ τοῦ θεοῦ τε, καὶ τὸ ὅλον τοῦτο διατάττοντος, οἶαιπερ αἱ καλούμεναι ξυμφοραὶ· τὰ δ' αὖ παρ' ἀνθρώπων, οἶαιπερ αἱ παρ' ἐνίων πρὸς ἡμᾶς δυσκολίαί τε καὶ δυσχέρειαί, εἰ κἄν καὶ ἐφ' ἑκάστῳ τούτων οἶόν τι μῦρον ἀνδρίας ὁμοίως τὸ ἀκίνητον καὶ ἀπαθὲς ὑπὸ τῶν χειρόνων ἑκάστων, γενναίότης μὲν ἐπὶ τοῖς αἰρετοῖς, ἐπὶ δὲ τοῖς ἐκούσις ἀψυχία μὲν ἐπὶ τοῖς παρὰ τοῦ θεοῦ, πραότης δὲ ἐπὶ τοῖς παρ' ἀνθρώπων. Δικαιοσύνη δὲ ἐπεὶ ἐστὶ σωτηρία ὁμοίως τούτου αὐτοῦ, οὐδὲν ἔστιν ἑκάστον, ἐσμὲν δὲ δὴ θεοῦ μὲν ἔργα τε καὶ κτήματα, ἀνθρώποις δὲ ξυγγενεῖς που πᾶσι, κἄν πρὸς ἄλλους ἄλλως πω· ἔχωμεν, εἴη ἂν καὶ αὐτῆς ὁσιότης μὲν ἐπὶ τοῖς πρὸς τὸ θεῖον, ἐπὶ δὲ τοῖς πρὸς ἀνθρώπους πολιτεία μὲν πρὸς τὰ κοινὰ, χρηστότης δ' αὖ πρὸς τὰ ἰδιωτικά. Φρόνησις δὲ ἢ μὲν περὶ τὰ θεῖα τε καὶ ἀεὶ ὄντα, ἢ δὲ περὶ φύσιν τε καὶ τὰ γινόμενα, ἢ δὲ περὶ τὰ ἡμέτερα τε καὶ ἀνθρώπεια. Ὡς· εἴη ἂν καὶ αὐτῆ· ἢ μὲν περὶ ταῦτα δὴ τὰ ἀνθρώπεια, εὐβουλία, ἢ δὲ περὶ φύσιν, φυσική· ἢ δ' αὖ περὶ τὰ θεῖα, θεοσέβεια. Αἱ μὲν δὴ τῶν ἀρετῶν ἰδίαι αὗται, καὶ τοσαῦται· ἐνὸν μὲν καὶ εἰς πλεῖστα τε καὶ τὰ μικρότερα διετέλει, ἀποχρῶν δ' ἴσως καὶ ἄχρη τοσοῦτων. Τούτων δὲ ἀρχὴ μὲν μάλιστα ταῖς· ἄλλαις ὅθενπερ ἀρξάμενοι, καὶ τῶν λοιπῶν ἑκάστην ὁρῶν κτήσασθε ἂν τις, ἢ γε κοσμιότης εἴη ἂν. Τῶν γὰρ που ἡδονῶν, αἱ πρῶτον ἡμῶν καὶ ἐκ νέου τυραννοῦσι, μάλιστα ἐπιχειρεῖ κρατεῖν αὐτῆ ἡ ἀρετῆ, διελομένη τῆς μὲν ἀναγ-

qualia servo et operi erga dominum et opificem. si quis inquam hæc ita præstet, tum illud secum munus, quo unicuique obstrictus est, tuebitur, tum Deum sequetur, perseverans in ea statione qua collatus est, tum in optimo erit statu velut is qui id quod optimum est sequitur. Erit autem pars ea virtutis justitia, quæ habitus animi est, id conservans quod convenit unicuique nostrum, in eo quod sumus, relatione ad quidvis aliud. Cum autem per se homo non aliud fore sit quam animal quoddam rationis particeps, perspicuum est, eum tanquam spectatorem quemdam in hoc universum velut in celebritate introductum esse, ut consideret et contempletur pro virili, quidnam sit unumquidque, et causam singula quæ eveniunt, accidant. Ea porro

Quoniam autem temperantia in rebus ad vitam necessariis status est seipso contentus, tribus autem his ad vitam degendam egemus, voluptatibus nimirum, gloria et pecunia, in unaquaque harum rerum necessario versatur aliqua temperantiæ pars, quæ tueatur id quod satis sit, et id quod utile in unaquaque re. Ac in voluptatibus nominetur modestia, in pecunia liberalitas, in gloria mediocritas. Fortitudinis item partes sunt tres. Nam cum illa tranquillitas quædam sit, quæ vitæ casibus violentis non commovetur, eorum autem casuum alios ipsi ultro subimus in appetitione majorum bonorum, veluti cum labores, aut pericula, aut aliud quidpiam suscipimus, sine quibus consequi non licet ea quæ desideramus, alii vero casus non voluntarii sunt et ultra etiam non expectantibus, offeruntur, eorumque (ut breviter dicam) alii a numine et gubernatore hujus universi dependent, cujusmodi sunt eæ quæ calamitates nominantur, alii ab hominibus, veluti sunt offensiones, et molestiæ, quas aliqui nobis exhibent, erit etiam in unoquoque horum peculiaris fortitudinis pars, quæ id præstet, ne quis moveatur a rebus adversis, et perturbetur. Ac generositas quidem et fiducia, in iis quæ nostri arbitrii sunt, in non voluntariis autem, constantia, in iis quæ divinitus accidunt; clementia, in iis quæ ab hominibus offeruntur. Justitiæ porro eadem ratio est, quæ conservatrix est ejus nostri munus quo cum unoquoque comparatur (comparatur autem cum Deo, tanquam opera ejus et possessiones, cum hominibus autem, sicut cognati simus omnibus, tametsi alia nostri erga alios ratio sit). Erit igitur ea sanctitas in rebus divinis; in humanis respública, ratione civitatis; bonitas autem, respectu privato hominum. Jam prudentia alia versatur in divinis et perpetuis, alia in natura et iis quæ nascuntur, alia in rebus nostris et humanis; proinde etiam ejus fuerit ea pars, quæ rebus humanis occupatur consilii capiendi solertia, quæ vero naturæ

obscuritatem tractat, naturalis sapientia; quæ autem divina contemplatur pietas. Ac virtutum quidem hæc et tot sunt formæ, ut eas dividi par est. Quamvis enim in plures liceat tribuere species, et minutius persequi, tamen et hac partitione contenti esse possumus. Inter has autem virtutes principatum obtinet modestia, a qua si quispiam auspicetur, etiam reliquarum singulas parare sibi queat voluptatibus, enim primum in nos, et in adolescentia potissimum, tyrannidem exereant, instituit imperare hæc virtus, et eas ita distinguit et partim sicut necessariæ, partim supervacaneæ, ac rursus non necessarias quasdam partitur in legibus contrarias, et nequissimas et homini minime congruentes, et has prorsus repudiat et resecat ab omnino, neque ipsas solum, sed et earum appetitones, eas vero quæ ad vitam necessariæ sunt, tum cujusque privatam, tum publicam amplectitur, eas autem quæ cum necessariæ non sint non tamen improbæ sunt, negligit, cupiditates autem earum penitus resecat, ut videlicet quispiam ulla re egeat, quantum fieri potest, sed statu nulla re egente gaudeat magis, quam ipsis corporis voluptatibus. Statim igitur virtus illa a bestiis et rebus deterioribus nos separare incipit, quæ suavitate et eo quod suave non est, meliuntur id quod expellendum sit, et quod fugiendum. Cum autem habeat cognationem erga præstantiora genera, tum ipsis voluptatibus ordinem et ornatum imponit, tum expeditos reddidit et leves propter animum sua sorte contentum. Atque hæc quidem modestia reliquarum virtutum veluti principium quoddam est, nam cæteras quoque temperantiæ partes universas præterea et fortitudinis et justitiæ et prudentiæ facilius, si hæc instructus fuerit comparare sibi quispiam possit. Omnium autem virtutum caput, ad quam universæ referri debent, ac citra quam nullus ceterarum usus esse potest, religio potissimum fuerit. Quo enim in societatem præstantiorum generum venimus, a deterioribus autem maxime differimus; quodque in rebus nostris præstantissimum est, id quidem nihil aliud fuerit quam intellectus. Rerum porro earum quæ intelliguntur, et in quibus intellectus versatur, atque adeo omnium rerum quæ sunt, Deus est præstantissimus. Si igitur per id quod in nostris rebus est præstantissimus, eo qui totius universi est præstantissimum, fruamur, sic demum beatissime vivemus. Dei itaque cognitio beatissimum humanæ vitæ munus erit, quæ eadem etiam religionis caput existit.

Post modestiam autem consequenda erit generositas, hæc etenim virtus cum præparet homines ut labores tolerant, et pericula in se suscipiant ad multa officia retinenda efficacissimos in agendo reddit, atque ad reliquas virtutes consequendas instructissimos efficit. Jam vero ne illud quidem ignorandum est quod modestis et generosis viris accidit, quasi præter vitæ institutum. Etenim si quis rem recte consideret, nec modestorum vita pauciores habet voluptates, qui modesti non sunt nec generosi ab iis qui sunt degeneres, in laboribus superantur. Nam et voluptatum ea fere natura esse videtur, ut eos qui labores fugiunt, ipsas vero amant, eorumque amore attoniti sunt, magis deserant, atque efficiant ut propter satietatem et consuetudinem, minus earum sensus percipiatur, sed in iis assequendis, viribus plerumque cele-

A καλας αὐτῶν, τὰς δὲ μὴ· καὶ τῶν μὴ ἀναγκαίων αὐ ἐνάτας, παρανόμους τε, καὶ μοχθηρότητας, καὶ οὐκ ἀνθρώπων προκούσας, καὶ ταύτας μὲν παντάπασιν ἀποσαμένην τε καὶ ἐκκόψασα τῆς φύλης, αὐτάς τε καὶ ἐπιθυμίας αὐτῶν· τὰς δ' ἀναγκαίας πρὸς τὸν βίον τὸν τε ἴδιον ἐκάστου καὶ τὸν κοινὸν προσαιρουμένην, τῶν δὲ γε μὴ ἀναγκαίων μὲν, οὐ μοχθηρῶν δὲ, αὐτῶν μὲν ὀλιγορούσα, τὰς δ' ἐπιθυμίας παντάπασιν ἐκκόπτουσα· ἵνα δὴ εἰς δύναμιν ἀνεπέδης τις ἦ, τῇ αὐταρχεῖα χαίρων μᾶλλον ἢ αὐταῖς ταῖς διὰ τοῦ σώματος ἡδοναῖς. Εὐθύς οὖν αὕτη ἀρετὴ τῶν μὲν θηρίων καὶ χειρῶν ἀρχεται διαστῆν ἡμῶν ἅ τῷ ἡδέει τε καὶ μὴ, τό τε αἰρεῖσθαι καὶ μὴ τοιοῦτο, ὀρίζει ἕπει δὲ τὴν πρὸς τὰ κρείττω γένη ξυγγένειαν ἐνέχει, ταῖς τε ἡδοναῖς αὐταῖς τάξιν τε καὶ κόσμον ἐπιθεῖσθαι, καὶ ἅμα εὐσταταῖς τε καὶ κούφους δι' αὐτάρκειαν ἀποφαίνουσα. Αὕτη μὲν οὖν, οἰδόμεν ἀρχὴ ταῖς ἄλλαις, ἐπεὶ καὶ ἄλλα τὰ τῆς σωφροσύνης μέρη, εἰτε τὰ τῆς ἀνδρίας, καὶ δικαιοσύνης, καὶ φρονήσεως σύμπαντα βῆον ἂν τις οὖν ταύτῃ μετῴ. Κεφάλαιον δὲ πάσαις, οἷ τε ξυμπάσαις δεῖ τεινεῖν, καὶ ἥς χωρὶς οὐδ' ἂν τῶν ἄλλων τι ὕψος εἴη, ἢ γε θεοσέβεια εἴη ἂν μάλιστα. Ἡ γὰρ που ἡμεῖς· τοῖς μὲν κρείττοσι κοινωνοῦμεν γένεσι, τῶν δὲ χειρόνων μάλιστα διενηνόχαμεν, κρείττοσόν τε ἐστὶ τῶν ἡμετέρων οὐδὲν ἄλλο εἴη τοῦτό γε ἢ νόσις· τῶν δὲ δὴ κρείττωνων, καὶ περὶ ἃ νόσις πραγματεύεται, τῶν τε δυνάων ξυμπάντων, ὁ θεὸς τὸ ἀριστόν. Τῷ δὲ κρείττω τῶν ἡμετέρων τοῦ κρείττου τῶν δυνάων ἀπολαύοντες, μακαριώτατ' ἂν οὕτω βιοῖμεν, οἷστ' εἴη ἂν ἡ τοῦ θεοῦ νόσις τὸ μακαριώτατον τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, ἢ καὶ θεοσεβεία ἐστὶ τὸ κεφάλαιον.

Μετὰ δὲ κοσμιότητα ἡ γενναίότης που ἂν εἴη μετῴτα· πόνους τε γὰρ ἐγκαρτερεῖν, καὶ κινδύνους ἑαυτοῖς αἰρεῖσθαι, πρὸς πολλὰ τῶν δεόντων παρασκευάζουσα αὐτῇ ἡ ἀρετὴ, δυνατωτάτους τε πράττειν παρέχεται, καὶ πρὸς τὰς ἄλλας ἀρετάς ἰκανωτάτους ἀποφαίνει. Δεῖ μὲντοι μὴδ' ἐκείνο ἀγνοεῖν, βίου πάρεργον ξυμβαῖνον τοῖς τε κοσμοῖς καὶ γενναίοις τῶν ἀνθρώπων. Οἷ γε γὰρ κόσμοι τῶν μὴ τοιοῦτων οὐδὲ κατὰ τὰς ἡδονὰς, ἑλαττον ἂν ὀφείη ἐνέχειν, ἀκριδῶς σκοποῦσιν, οἷτε γενναῖοι τοὺς ἀγενεῖς οὐδὲ κατὰ τοὺς πόνους ὑπερβάλλειν· αἷτε γὰρ ἡδοναὶ πεφυκέναι πως δοκοῦσι τοὺς μὲν τῶν πόνων φυγάδας, σφῶν δὲ ἐραστάς, καὶ περὶ αὐτὰς ἐπισημένους, μᾶλλον ἀπὸ λείπειν, ὅπό τε τοῦ κόρου καὶ ἔθους αὐτῶν ἀναισθητοτέρως ἴσχοντας, καὶ ταχὺ ἀδυνάτους ὡς τὰ πολλὰ ἀποφαίνουσαι πρὸς αὐτάς, τὰ τε σώματα ἅμα χεῖρα τὸ πολὺ ἀπεργαζόμεναι· τοῖς δὲ δὴ κοσμοῖς καὶ

γενναίους ἐν γούν ταῖς τῶν πρὸς τὸν βίον ἀναγκαιῶν ἀίρεσεσιν ἀκμαιότεραί τε ἀπαντῶν, καὶ ἀδολαβεῖς. Οἱ τε πόνου τοῖς μὲν σῶμα φεύγουσαι, τῶν δὲ ἡδονῶν ἔρασταί, καὶ μάλα ἐπικείμενοι, τοῖς δ' ὀλιγορούταις τε καὶ ἐγκατερούτας σφίσι μᾶλλον τι φεύγουταις, ὅπό τε τοῦ θείου οὐ πᾶν τοι αὐτῶν αἰσθανομένους, καὶ ἅμα ἐρρωμενίστερα τῇ πρὸς αὐτοὺς μελέτη τὰ σώματα κτωμένους. Μετὰ δὲ γενναιότητα ἐξῆς ἡ ψυχὴ παραλαβούσα ἡμᾶς, ἡσυχότατος ἦδη τὴν ἐν τοῖς αἰρετοῖς καρτερίαν τῶν δυσχερῶν, ἐν οἷς ἰσως αὐτῶν ἐξῆς καὶ ἐφ' ὅσον βουλόμεθα μετασχίειν, παιδεύσειεν ἂν καὶ τῶν ἀκουσιῶν τῶν ἀπὸ τοῦ θεοῦ εὐχερῶς ἀνέγισθαι· πρῶτον μὲν ἐκεῖνο διδάσκουσα ὡς αὐτοὶ μὲν οὐ κραδίον θυλάκιον, οὐδὲ ξίστης αἵματος, οὐδ' ἄλλο τοιοῦτον οὐδὲν, ἀλλὰ ψυχὰ ἴσμεν λογικὰ, ἀθάνατα, οὐδὲν κακῶ ἐξῆθεν ἄλλοτριῶν ἐκκείμενοι, εἰ μὴ ὅ τι ἂν ἡμῖν, κατὰ τὰς ἡμετέρας· αὐτῶν δόξας, διὰ κακίαν προστριβῆ, τὰ δὲ σώματα τὰς περικείμεθα, ἐφ' ὅσον ἂν θεὸς διδῶν χρησόμενοι, οὐ πᾶν τοι ἡμετέροις, οὔτε αὐτοῖς, κολύ τε ἐπιῆστον τοῖς ἄλλοις· τοῖς δὲ αὐτὰ κτήμασι τε καὶ χρήμασιν· οὐκ οὐδὲ τὰ περι αὐτὰ δυσχερῆ ἐπὶ τὴν ψυχὴν δεῖ ἔλκειν, οὐδ' ἡμῖν αὐτοῖς λογίζεσθαι, ἀλλ' εἰδόντα· ὡς τοῦτων οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς, εἰκότως ὀλιγορεῖν. Ἐπειτα ὡς οὐδεὶς τὸν ἐξῆς χρόνον οὐδὲν ἂν προσχωροῖ ἄχθομένοις, εἰ μὴ καὶ ἐπιπαράττοι· ἂν τοῦτο ἡμῶν, ᾧ μόνῃ δεήσειεν ἂν ἐπανορθώοντος πταίσαν τε καὶ πεπικωδῆ, λέγω δὲ τὸ λογίζομένον τε, καὶ τὴν ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων πάντων πρόνοιαν, πεφυκὸς ποιεῖσθαι, εἰδέναι· τε ἅμα ὅτι ταῦτα μὲν ἢ ἕκαστα πρὸς τοῦ θεοῦ διατέτακται, ταύτη καὶ γίνεται, διατέτακται δὲ πρὸς τοῦ ἀγαθοῦ εὐ καὶ καλῶς, καὶ οὐκ ἐνεῖναι ἄλλως εἰπεῖν, ἡμῖν τε αὐτοῖς συμπερὶνως, ἰσως μὲν καὶ κατ' ἄλλον δὲ τίνα ἡμῖν λόγον ἀπόρρητον, οὐχ ἦστον δὲ καὶ εἴθε· εἰεν γὰρ ἂν που τὰ ζοιαῦτα, τοῖς μὲν ἡμῶν παιδεῖται τε καὶ κολάσει· ἐπὶ τῇ τῆς κακίας θεραπείᾳ τε καὶ τῷ βίῳ ἐπανορθώσει, ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς, οἷόνπερ φαρμακίαι νοσοῦσι σώμασιν, ἐν ἄλλοτριῶς δεινὰς ἐπιπεμπόμεναι· τοῖς δὲ ἄθλοισι τε καὶ πείραι λαμπροτέρου, ἀποφαινοῦσι καὶ ἀνδρικωτέρου τοῖς ἀγῶσιν, οἷόνπερ σώμασιν γυμνάσια. Οὐκ οὐκ δὲν κατ' οὐδῆτερον τῶν τρέπων ἐπὶ τοῖς τοιοῦτοις ἀγανακτεῖν· ἀλλ' ἦν ἐκεῖνον τῷ ἀληθεῖ λόγῳ ἐθελόμεν ἴπεσθαι, καὶ χαίρειν ὠφελουμένους, ὡς τὸ εἰκόσ, τῷ τε θεῷ, μὴ ὅτι τῶν γε ἄλλων ἕνεκα ἀγαθῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τούτων χάριν προσεῖδέναι. Μετὰ δὲ ἡσυχίας καὶ πόνου ὑψιότερον μὲν, βιαιότερον δ' ἰσως τυραννοῦσιν ἡμῶν δόξαι τε καὶ ἀδοξίαι, ἀνθρωπινώτερα ἦδη, καὶ οὐ θρηϊώδη παθήματα. Οὐδὲν μέντοι ἦστον καὶ περὶ αὐτὰ ἐπιμελείας δεῖται ἡμῶν τινος ἢ ψυχῆ, ὡς δειόντως τε, καὶ οὐκ εἰκῆ πρὸς αὐτὰ προσφέρουτο. Ἢ τε μετρίτης ἐν αὐτοῖς, τὸ πρέπον τε καὶ ἀρμόττον σώζουσα ἐκείνοισι παιδεύει, πρῶτον μὲν τῆς ἀξίας ὡς μάλιστα ταυτοῦς τιμῶν, τῶν μὲν ταπεινῶν τε καὶ ἡμῶν αὐτῶν ἀναξίων ὑπερπρονοῦντας, τὰ δὲ μείζω ἢ κατὰ τὴν ἀξίαν διαυλασθόμενους· Ἐπειτα καὶ τῆς μὲν παρὰ τῶν καλῶν ἀγαθῶν, καὶ ἐπὶ τοῖς καλοῖς δόξης, μὴ πᾶν

riter destinantur, ac corpore simul etiam ferre labefactentur. Modestis autem et generosis, quoniam eas voluptates amplectuntur quæ ad vitam necessarie sunt, tum majore vigore occurrunt, tum citra noxam quoque. Et laborum quidem ea videtur esse natura, ut in eos vehementer incumbant, qui illos aversantur et voluptates persequuntur, eos autem qui labores nequaquam curant, et in eis perdurant, magis fugiant, cum ob consuetudinem earum sensum non fere percipiunt, et simul etiam robustiora habeant corpora, eo quod multos labores sustinuerunt. Post generositatem autem statim fiducia nos suscipit, exercitatos jam tolerantia rerum, voluntariarum, ac molestarum (quæ tamen aliquo modo in nostra potestate sunt ut tantum toleremus quantum libet) et æquo animo ferre nos jubet ea etiam quæ voluntaria non sunt, quæque divinitus accidunt. Ac primum illud quidem docet, nos non carumularum saccum, nec sanguinis sextarium, aut quidquam aliud id genus, verum animos esse ratione præditos, immortales nulli malo externo et alieno expositos, eo duntaxat excepto, quod nobis atque opinionibus nostris propter improbitatem adhaerescit, corporibus denique his nos circumdatos esse demonstrat, quibus quod Deus nobis concesserit, utamur, sed ne ipsa quidem prorsus nostra esse, multo vero minus cæteras res et pecunias, quæ corporibus subserviunt. Proinde earum rerum molestias non esse ad animum pertrahendas, neque existimandum eas ad nos pertinere. Cum igitur res illas nihil ad nos attingere sciamus, negligere eas æquum esse, deinde ac in reliquum quidem tempus quidquam nos turtilacturos dolendo, nisi id quod ea etiam nostri pars perturbetur, quæ sola corrigere possumus in id in quod impingimus atque cecidimus, ea videlicet quæ ratiocinatur, et cujus ea est natura, ut rebus nostris omnibus consulat, nosse denique oportere, singula prout constituta sint, ita etiam fieri, bene autem et præclare atque in rem nostram (neque enim aliter dicere fas est) constituta esse a summo bono, ac fortasse et aliam quoque causam nobis ignotam, non minus tamen etiam ac ratione, quod nobis esse possunt disciplinæ et castigationes destinatæ ad curationem, vitiorum et vitæ correctionem, quæ tanquam medicamenta corporibus ægrotantibus animis nostris pro alieno periculo sint immissa, aliis vero nostrum esse veluti cælestia et excitationes, quæ cum illustriores tum fortiores quoque reddunt eos qui corpora ad ludos exercent. Nulla igitur ratione iniquo animo referenda esse hæc, sed lætandum potius, si veram illam rationem, ut par est, sequi velimus, et Deo non propter cætera tantum bona, sed et ob hæc ipsa habendam esse gratiam. Post voluptates autem et labores ut serius, ita fortasse violentius in nos grassantur, gloria et ignominia, quæ affectiones tametsi humaniores sunt, et non feroces, nihilominus tamen in iis etiam curam quamdam requirit animus noster, ut eum

cis ita ut oportet, ac non tamere congregiatur. In his autem moderatio versabitur quæ tuetur decorum et id quod convenit singulis. Docet enim primum, ut pro dignitate nos ipsos quam maxime honoremus, tum humilia et ea quæ inferiores sunt, excellentia nostra despicendo, tum ea quæ dignitatem nostram superant reformidando, tum bonorum hominum existimationem de nobis, rebus honestis, conciliatam, non omnino negligendo, tum improborum et insipientium nullam habendo rationem opinionis, quæ rebus quibusdam frivolis et inanibus excitatur. Deinceps autem liberalitas facilius erit in eo, qui in his virtutibus fuerit exercitatus. Pecuniæ etenim partim ad parandas voluptates, partim ad molestias declinandas, partim ob gloriæ cupiditatem expetuntur; qui vero summa industria ad hæc negligenda se exercuit, minus etiam pecuniæ requirit, cum necessaria vita de iis suppediet, quæ probabiliora sunt, et liberalitatem sine magno sumptu exerceat pro facultatibus suis, et hæc quidem in parte interioris pulchritudinem, quæ quodammodo cognata est, ascribat et non aspernetur, sed tamen metuat, ne, si ejus pulchritudinis studiosior sit quam deceat, elegantiam forte suam quæ in animo inest, minus reddat honoratam et villiorem. Quinetiam lenitas post has virtutes convenientem sortitur locum, hæc cognitione adjuncta, in nostra esse potestate nos ipsos, ut administremus res nostras pro opinionibus et insitis et existere solitis, alienos autem animos non plane habere nos in potestate, verum etiam illis necesse esse id æqui, quod ipsis optimum videatur, neque ulla ratione fieri posse ut quid aliud agant, præterquam id quod bonum existiment. Aut igitur illis a nobis esse demonstrandum e re ipsorum non minus foris, si sententiam nostram amplectantur, aut quantum illis prærstare nequeamus, nosmetipsos magis quam illos ea de causa esse accusandos, eo quod illis persuadere nequeamus. Itaque hæc etiam in parte bene nobiscum agetur, in operam deserimus, ne hominibus frascamur. Qui autem et voluptates negligit et labores et inævem gloriæ, et pecuniam, quique non minus humana quam divina leviter ferre didicit, is non immerito etiam in humanis contractibus ad societatem aptior fuerit, bonitatis studiosus, cum sciat bene collocare beneficium longe esse præstantius quam accipere, idque ei ipsi conferat beneficium magis expedire, videlicet cum ad Dei similitudinem propius accedat, male autem facere longe esse deterius quam male amari, siquidem id præstantiori sit contrarium. Atque oportere illud tanquam præstantissimum consecretari pro virili, hoc vero aversari quovis pacto, eum verendum sit ne iis pessimum malum incidat, eademque opera se conservationi universitatis hujus consentientem præbeat et qui ejus universitatis et ipse pars sit, non perniciosi alicujus locum, sed servatoris et benefici partes amplectens qua ratione cum ipso etiam bene agetur, quemad-

A τοι ἀμελεῖν, τῇ δὲ τῶν φαύλων τε καὶ ἀφρόνων, καὶ ἐπὶ κενῶς τισιν, οὐδὲ προσέχειν τὸν νοῦν. Ἐξῆς δ' ἐλευθεριότη; ῥᾶν ἤδη ἐγγίνοιε' ἂν τῷ ταύτας ἡσυχαστί τὰς ἀρετάς. Χρήματα γὰρ τὰ μὲν ἐπὶ ἡθῶν ὑπορισμῶ, τὰ δ' ἐπὶ ὑποῶν ἀποτροπῇ, τὰ δὲ διὰ δόξαν τινὰ σπουδάζονται. Ὅ δὲ τούτων πᾶλλα μεμελητηκῶς ὀλιγωρεῖν ἤττον ἂν καὶ χρημάτων θέοιτο, ἀπὸ μὲν τῶν εὐποριστοτέρων τὰ ἀναγκαῖα τῷ βίῳ ἀποδιδούς, ξὺν εὐτελείᾳ δὲ ἐκ τῶν ἐνότων φιλοκαλῶν. Καὶ ταύτῃ τοι ἐν ταῖς βίαις κάλλος ξυγγενές πῃ ὄν προσκισσύμενος, καὶ οὐκ ἀπαξίων, θεῶς γε μὴν μὴ μείζων τῆς ἀξίας σπουδὴν περὶ αὐτὸ ποιούμενος, λάθῃ τὸ οἰκτεῖν τὸ ἐν τῇ φύσῃ ἀτιμωτέρον τε καὶ φαυλοτέρων ἀποφαίνων. Καὶ μὲν δὴ καὶ ἡ πρῶτης ἐπὶ τούτοις ἀριμύττοι ἂν μεταθεῖν προσημαθηκόσιν, ὡς ἡμῶν μὲν αὐτῶν αὐτὰ κύριοι, κατὰ τὰς ἐνούσας τε καὶ ἐγγινόμενας δόξας διατιθέναι τὰ ἡμέτερ' αὐτῶν, ψυχῶν δὲ ἀλλοτριῶν οὐ πάνυ τοι κύριοι. Ἄλλ' ἀνάγκη καὶ ἐκείνας αὐτῶν αὐταῖς δοκῶντι ἐπισθεῖν, καὶ ἀμύχανον ἄλλο τὸ ὄρῳ παρὰ τὸ φαυλόμενον ἀγαθόν. Ἦ οὐν ἡμῶν ἐνδεικτικὸν κακείνοισ, ὡς καὶ αὐτοῖς οὐδὲν τι ἤττον τὰ ἡμῶν δοκοῦντα ἐλομένοισ συνοίται, ἢ ἐμο; ἂν τούτο ἀδύνατοι ὦμεν ἡμεῖς αὐτῶς μᾶλλον τοῦ πᾶ οἴους τε εἶναι σφᾶς τεθεῖν, ἢ ἐκείνοισ, τῶν τοιοῦτων πεμπτικῶν ὥστε καὶ ταύτῃ καλῶς ἂν ἡμῶν ἔχειν μεμελητηκῶς μὴ χαλεπαίνεῖν ἀνθρώποισ. Ὅ δ' ὀλιγωρῶν μὲν ἡθῶν, ὀλιγωρῶν δὲ πόρων, κινή; δόξης, χρημάτων, μεμαθηκῶς δὲ φέρειν εὐχερῶς μὲν τὰ θεῖα, εὐχερῶς δὲ τὰ ἀνθρώπεια, εὐκότως ἂν καὶ περὶ τὰ πρὸς ἀνθρώποισ συμβόλαια εὐκαίωνκώτατος εἶη, χρηστότητα μετιῶν, μεμαθηκῶς ὡς τὸ μὲν καλῶς ποιεῖν τοῦ εὐπάσχειν ἔμεινον καλλῶ αὐτῷ δὴ ποῦθεν τῷ καλῶς ποιῶντι, ἄτε δὴ καὶ θεοειδέστερον ὄν· τοῦ δὲ κακῶς πάσχειν τὸ κακῶς ποιεῖν χεῖρον αὐτῷ πολλῶ. Τὸ γὰρ ἔμεινον, τοῦ δ' ἔναντιον· καὶ θέοι τὸ μὲν, ὡς ἀριστον ὄν, διώκειν εἰς δύναμιν, τὸ δὲ φεῦγειν παντὶ τροπῷ, διεωλοθύμενον μὴ κτησάμενος; λάθῃ τὸ χεῖριστον τῶν κακῶν, ἄρα δὲ καὶ εὐμφωνων αὐτῶν τῇ τοῦ δικουτοῦδε σωτηρίᾳ προσπαρέχοντι' ἂν, ἄτε δὴ τὸ καὶ μόριον τοῦ θέοντος οὐκ ὀλέθρου τινὸς τάξιν, ἀλλὰ σωτηρό; τε αἰρούμενος, καὶ εὐεργέτου τὸ μέρος; ὅτω τε εὐπράττων καὶ αὐτῶς, οἰόνπερ καὶ πορῶ σώματος; πολλὸν ἂν μᾶλλον λυσιτελοῖ, εἴπειν τῷ δίκω καὶ ὁμολογεῖν, ὕπηρετεῖν τε τῷ λοιπῷ, καλῶς τὸ αὐτοῦ ἔργον ἀποδιδόν, ἢ ἀντιτείνεῖν τε καὶ ἀεμφωνῶν εἶναι, καὶ διεσπασθαι τοῦ ἄλλου σώματος; ἐκ δὲ δὴ τῶν πρὸς ἀνθρώποισ συμβολαίων καὶ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἐμπεριότερος γινόμενος, ῥᾶν πού τῆδῃ καὶ εὐδουλίαν ἀνακτῆσαιτο, εἰδῶς μέγα διαφέρειν ἐπιτάμενον μὴ ἐπισταμένον, καὶ ξὺν λόγῳ μεταχειρίζοντά ἑτιστῶν δοξάζοντος ἀνευ λόγου. Ὅστε πρὸς γε τὸ ἕκαστα πράττειν τῶν κατὰ τὸν βίον μέγα ἐμβαλλεσθαι τὸ περὶ τῶν ἀνθρωπείων ἐξακριβοῦν πράγμάτων, καὶ ἕμα χαριστάτην οὖσαν τὴν περὶ τῶν ἀνθρωπίνων θεωρίαν· ἄτε δὴ περὶ γνησίων ἡμῶν αὐτοῖς, μεθ' ἧν καὶ τὴν φυσικὴν τῶς μετιῶν οὐ μ-

κράν αὐτῷ προσθήκη εἰς εὐδαιμονίας ἐπίκτησιν φέροι· ἂν, πρῶτον μὲν τῷ τῶν αὐτοῦ κρατίεσσι ζῶν, τῷ λογιστικῷ, ἔπειτα περὶ εὐδαιμονίας τούτου χρώμενος, καὶ θεωρῶν τί τέ ἐστιν ἕκαστα, καὶ διὰ τί γίνεται, τίνα τε κατὰ φύσιν δυνατὰ, καὶ τίνα ἀδύνατα, οὐ μικροῖς τισὶν ἀγαθῶν ἀνθρωπίνης φύσεως ἡστυνοσοῦν, διαίτη τε καὶ ἀπολαύσει, ἣν οὐδὲ παρεμβαλεῖν οἶόν τ' ἂν εἴη τῆλικῶδες πράγματι, ἀλλ' ὁλοφύθε τῷ παντὶ ἐνδαισιώμενος τῆ ψυχῆ, καὶ ἀπολασθῶν γησιῶ, καὶ καρπούμενος βίον κοινωτάτον τε καὶ ὁμοιώτατον αὐτοῖς τοῖς κρείττοσι θῆκουθεν γένεσιν· εἶθ' ἡ πολιτεία τὸ πρὸς τὸ συγγενὲς κοινὸν περιποιουμένη ἡμῶν, πλείεστ' ἂν ἀφελοῖ· ἐπει καὶ κατὰ φύσιν τυγχάνει τὰ σπουδαιότερά τε καὶ τελειώτερα τῶν γενῶν μᾶλλον τοῖς κοινωνοῦντα ἀλλήλοις τῶν καταδεετέρων τε καὶ φαυλοτέρων. Φυτὰ μὲν γάρ, ἢ καὶ ζῦμπασα ἢ γε ἀναίσθητος φύσις, ἥκιστα' ἂν ἐπικοινωνοῖη ἀλλήλοις· ζῶα δὲ καὶ ζῦμπαντα, ὡς περ ἂν αἰσθήσεως ἥδη μετέχει, μάλιστα' ἂν τοῦτο γε διαπράττοιτο· ἐπει καὶ αὐτὸ τὸ αἰσθανόμενον τε καὶ ζῶν μᾶλλον τι κοινωνοῖ ἂν ἢ τῶν ἀναισθητων τε καὶ ζῶν ἀψύχων ὅτιοῦν, εἴπερ τοῖς μορίοις τὸ ὅλον πεπονήσῃ τι μάλιστα συμπάσχει τε καὶ συναισθάνεται, ὡς τοῦτο που ἔν καὶ ζῶην, κοινωνίαν τινὰ καὶ συμπάθειαν αὐτοῦ, αὐτῷ τε καὶ τοῖς προσπίπτουσιν ἑκάστοις. Τῶν δὲ θηρίων τὰ μᾶλλον ζυναγελαζόμενα τῶν ἡττόν τοῦτο ποιοῦντων τελειώτερά τε εἶναι καὶ ἡμῶν πῶς ἔγγυτέρω· ἄνθρωπον δὲ θηρίων ζυμπάντων κοινότητι βίου πάμπολο διαφέρειν, τὰ τε αὐτῷ κρείττω που γένη κοινώτερον ἐστὶ ἀνθρώπου βίωσιν ἂν, κατὰ τὸ εἶδος· ὡς θ' ὁ γε πολλῆς ἀγαθῆς τούτου μάλιστα ἐπιμελούμενος, καὶ ἐς τὸ κοινὸν ζῶν οὐ τὰ ἐλάττωσιν ἂν αὐτῷ διαπραγμαίνεσθαι εἴη, μὴ οἷοι κατὰ φύσιν τε ἀνθρωπίνωτερον οὕτω βίωσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς αὐτοῦ τελειώτεροις γένεσιν εἰς δύναμιν ἀφομοιούμενος, πρὸς δὲ καὶ τὸ ἴδιον σφῶν μᾶλλον, τὸ κοινὸν πρὸ αὐτοῦ αἰρούμενος, ἀλλὰ μὴ τοῦτο πρὸ τοῦ κοινῷ· ἐπειδὴ τοῦ μὲν κοινῷ καλῶς τιθεμένου, αὐτὸ τε καὶ τὸ ἴδιον μάλιστα σφῶσθαι πέφυκε, τοῦ δὲ ἴδιου διαταμένον τοῦ κοινῷ, ἀμφοτέρω ἀπολλύσθαι. Μετὰ δὲ πολιτείαν ἢ γε οἰκίτης μετεία, πρὸς τὴν τοῦ οἴου θεραπείαν τε καὶ κοινωνίαν ἡμᾶς εὐ παρασκευάζουσα καὶ κοινῆ καὶ εἰρή, ἀνοσιότητα καὶ δευσιδαιμονίαν μὴ παρέιτα ἐν τῇ ψυχῇ. Περὶ γὰρ εὐχάς, καὶ προσκυνήσεις, καὶ ὕμνους, καὶ τελετάς, καὶ ἀπαρχάς, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα, οὕτε καταφρονητικῶς ὁ θεὸς· εἴξει, ἀνωφελῆ που τὰ τοιαῦτα ἐκυτῶ δῶν, οὐθ' οὕτω προσοίσει, ὡς δεομένων τινῶς τούτων τῷ θεῷ, ἢ κινήσομένω δι' αὐτῶν, ἀκίνητον γὰρ καὶ ἀπρόσδεκτον μάλιστα ἐκείνων· ἀλλ' ὡς αὐτὸν τὰ μέγιστα ὠφελήσων, κακίας τε ἀφίξει καὶ ἀρετῆς μελέτη καὶ ὁμολογία τοῦ αἰτίου ἡμῶν τῶν ἀγαθῶν, καὶ τούτων δὴ ἕνεκα ἐκεῖνα προσάγων τε, καὶ ἀφοσιούμενος, θεοσεβίαν αὐτῆς τε οἰσέτητος, καὶ πάσης καρφάσιον ἀρετῆς ποιούμενος, ὡς περ καὶ πρότερον εἰρηται, πάντα τε εἰς τὴν τοῦ θεοῦ νόησιν ζυντείνων, τὴν μακαρίην ζωὴν· ὡς ζυμβαίνειν τὸν μὲν καλὸν ἀγαθόν, τὸν αὐτὸν εὐδαιμονία τε εἶναι καὶ μακάριον,

modum etiam parti corporis longe magis expedire cedere toti, et consentire atque inservire reliquo corpori, suam munus recte exsequendo, quam oblutari, dissentire atque avelli a reliquo corpore. Et contractibus porro humanis, si quis majorem humanarum rerum peritiam consecutus fuerit, facilius is sibi deliberandi prudentiam parabit. cum peritum longe præstare imperito sciat, et eum qui certa ratione quidvis tractet, ei qui citra rationem opinionibus ducatur. Itaque ad singulas vite actiones multum confert in humanis actionibus diligenter versari, ut quæ cognatæ sint nobis. Post eam autem deliberandi prudentiam, si quisquam naturæ explicationem aggrediatur, is non parvum ad felicitatem acquirendam additamentum consequetur, primum cum parte sui præstantissima vivat videlicet ratione, deinde cum utatur ea in universitate hac, et contempletur quid et sint singula et quamobrem fiant, quæque ordine naturæ fieri possint, aut fieri nequeant, non parvis contentus cujusvis naturæ humanæ conditionibus, videlicet victus ratione et fructu, quæ ne comparari quidem debent tantæ rei, sed animo versans in hac universitate, et germane fruens, et tam communissimæ, tum simillimæ cum ipsis generibus præstantioribus vitæ fructum percipiens. Postea vero respublica, quæ nobis præstat societatem erga cognatos, maximas affert utilitates, cum naturæ etiam consentanea sit, et animalium genera honestiora ac perfectiora societatem inter se magis colant quam ea quæ deteriora sunt, et viliora, siquidem stirpes et universa sensus expers naturâ minime inter se societatem colunt; animalia vero omniaque sensu prædita, maxime in hoc elaborant, nam quod seipsam sentit et vivit, ad societatem fuerit aptius quam quidvis sensus expertium ut inanimatorum. Siquidem partium affectionibus totum maxime afficitur, earumque sensum percipit, tanquam idem sit, et vita communitate quadam contineatur et mutua in omnibus eventis consensione. Itaque animalia quæ magis congregantur, his quæ minus id faciunt, et perfectiora sunt, et nobis aliquo modo propiora, homo autem bestiis universis longe antecellit, propter vitæ communitatem et consentaneum est, præstantiora genera majore uti vitæ communitate quam homines. Quamobrem bonus civis cum in hoc maxime dat operam, ut vitam suam ad communitatem referat, non minimum sane profecerit, non eo duntaxat nomine, quod ita vivit secundum naturam, et ut hominem deceat, sed ob illud etiam, quod pro virilium generum se præstantiorum similitudinem assequitur. Huc illud etiam accedit, quod et suum commodum ita magis tuetur, si privatis rebus publicas anteponat, non autem si privatas publicis. Siquidem respublica bene constituta, ita comparatum est, ut cum ipse, tum res privatæ maxime conserventur, sin res privatæ a rebus publicis segregentur, utraq; pereant. Post rempublicam ordine sanctitas amplectenda est, quæ ad cultum et communi-

tatem numinis probe nos instruit, quæque tam publice quam privati profanitatem et superstitionem in animum non admittit. Nam neque preces, nec supplicationes, nec laudes divinas, nec festa, nec primitias, neque id genus alia vir sanctus contemnet, ea inutilia sibi esse existimando, neque sic offeret namin, quasi aliqua illarum rerum egeat, aut per ea allici debeat (neque enim moveatur, et minimo rebus illis eget), verum ita offeret, tanquam maximas sibi ipsi utilitates inde altiturus, tum abstinentia vitiorum, tum meditatione virtutis, tum agnitione ac professione ejus qui honorum nobis auctor est. Illis igitur de causis illa offeret et sanctitatis munere fungetur, principatum divino deferendo, ut et supra commemoratum est, omnino autem beatissimam vitam ad Dei intellectionem referet atque ita continget, ut vir bonus, idem et beatus sit et felix, idque ea ratione et eatenus, quatenus virtutis fuerit particeps, perversus autem, eatenus miser sit, quatenus vitis fuerit contaminatus. Nobilitas autem et ignobilitas, magistratus et vita privata, divitiæ et paupertas, voluptates et labores, sanitas et morbi, longævitas et mors, atque id genus omnia, ipsa quidem suapte natura neutrius sunt generis, neque omnino bona nec mala, nihil etenim horum ad nosmetipsos pertinet, utrumvis autem usus legitimus si cum virtute conjungatur, bonus nobis efficietur et felix, cum improbitate autem noxius et infelix.

Atque hæc de virtute, ejusque partibus, pauca de multis dici queant, si quis ipsa fere capita disputationum earum quæ de singulis haberi possint, tractandæ suscipiat. Ad virtutem autem parandam natura primò requiritur, et divinum fatum, citra quod nullo potiri licet bono, deinde institutis etiam et scientia, denique usus et exercitatio; quocumque autem illorum destituaris, magna ex parte eris imperfectus. Etenim quo pacto perfecte vir bonus quisquam fieri queat, ni nulla disciplina fuerit instructus de unaquaque virtute, quale bonum sit homini, et ubi et quo modo? Si quis autem disciplina et scientia fuerit instructus, is omnium perfectissimus erit, si usum et exercitationem adjunxerit, et id quod a moribus proficiscatur, jucundum et optimum et beatum esse judicaverit. Verumtamen omnibus modis fugiendum est vitium. Virtuti autem opera danda, ut non miseri, sed beati felicesque sumus, cum in hac vita, quoad ejus fieri potest, tum etiam post obitum, locum rationi actæ vitæ decentem et convenientem adepti multo etiam beatiore simus. Amen.

Α ταύτη τε καὶ κατὰ τοσοῦτον καθ' ὅσον ἂν ἀρετῆς μετασχοί· τὸν δὲ φαῦλον ἄθλιον κατὰ τοσοῦτον καθ' ὅσον ἂν κακίας μεταλάβοι. Εὐγενείας δὲ καὶ θυγενείας, καὶ ἀρχῆς καὶ ἰδιωτείας, καὶ δόξης καὶ ἀδοξίας, καὶ πλοῦτους καὶ πενίας, καὶ ἡδονὰς καὶ πόνους, καὶ υγιείας καὶ νόσους, καὶ μακροβιότητα; καὶ θανάτους, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα, αὐτὰ μὲν καθ' αὐτὰ οὐδέτερα οὔτε ἀγαθὰ οὔτε κακὰ εἶναι καθόλου. Τοῦτων γὰρ οὐδὲν ἔπρὸς ἡμᾶς αὐτοῦ; τὴν δὲ τούτων ὁπότερων χρῆσιν, εἰ μὲν τῶν δεινῶν καὶ ἀρετῆν γιγνομένην, ἀγαθὴν τε καὶ εὐδαίμονα ἡμῶν καθίστασθαι, εἰ δὲ κακίαν βλαβερὰν, καὶ κακοδαίμονα.

cultui cum in ipsa sanctitate, tum in tota virtute autem beatissimam vitam ad Dei intellectionem referet atque ita continget, ut vir bonus, idem et beatus sit et felix, idque ea ratione et eatenus, quatenus virtutis fuerit particeps, perversus autem, eatenus miser sit, quatenus vitis fuerit contaminatus. Nobilitas autem et ignobilitas, magistratus et vita privata, divitiæ et paupertas, voluptates et labores, sanitas et morbi, longævitas et mors, atque id genus omnia, ipsa quidem suapte natura neutrius sunt generis, neque omnino bona nec mala, nihil etenim horum ad nosmetipsos pertinet, utrumvis autem usus legitimus si cum virtute conjungatur, bonus nobis efficietur et felix, cum improbitate autem noxius et infelix.

Β Τοσαῦτα περὶ ἀρετῆς καὶ τῶν ταύτης μορίων ἐκ πολλῶν ὀλίγα ἔστιν εἰπεῖν, αὐτὰ σχεδὸν ἐκ φιλόλαϊα προελομένους τῶν περὶ ἕκαστον λόγων. Ἐπὶ δὲ τὴν τῆς ἀρετῆς κτήσιν πρῶτον μὲν φύσεως ἔδει, καὶ θείας μοίρας, ἧς χωρὶς οὐδέ ἀγαθοῦ τις ἔστι τυχεῖν ἕκαστα λόγου τε καὶ ἐπιστήμης· εἶτα μάλιστα τε καὶ ἀσκήσεως. Ὅσου δ' ἂν αὐτῶν τι ἀπολειφθῆ, ταύτη τε καὶ κατὰ τοσοῦτον καθ' ὅσον ἂν ἀπολειφθῆ, ἀτελής μάλιστα ἔσται. Πῶς γὰρ ἂν τις τελείως καλὸς καγαθός, γένοιτο, λόγον μηδένα ἔχει περὶ ἐκάστης ἀρετῆς, οἷόν ἐστι τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὅπη καὶ ὅπως ἀγαθόν; Λόγου δὲ καὶ ἐπιστήμης μετασχών, τελειώτερος αὐ πάντως ἔσται, μάλιστα τε καὶ ἀσκησὶν προσλαβών, καὶ τὸ ἀπὸ τοῦ ἴδιου ἡδύ τε, καὶ ἄριστον, καὶ μακάριον ἀποφῆνας· ὅμοι μὲν γε παντὶ τρόπῳ φευκτέον μὲν κακίαν, ἐπιτιμιώτερον δὲ ἀρετῆν, ἵνα δὴ ἀντὶ ἀθλιωτέρων εὐδαίμονές τε καὶ μακάριοι ἔν τε τῶν παρόντων βίῃ καὶ δυνάμει γενόμεθα, καὶ ἐπειδὴν τελευτήσωμεν, τῆ τοῖς νῦν βεδωμένοις πράπουσάν τε καὶ ἀρμόττουσιν ἀπολαβόντες; χώραν, πολὺ ἔτι δὴ μᾶλλον εὐφραίζομεν.

SUMMA VIRTUTIS KATA ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΝ.

Virtutum genera sunt, prudentia, fortitudo, temperantia. Generum autem formæ si prudentiæ subdiciantur, Dei cultus, naturalis sapientia, consilii capiendi ratio; si justitiæ, sanctitas, reipublicæ administratio, bonitas; si fortitudini, fiducia, generositas, lenitas; si temperantiæ, moderatio, liberalitas, modestia. Ac Dei cultus in rebus divinis versatur, naturalis autem sapientia, in rebus naturalibus, capiendi consilii ratio, in actionibus humanarum sanctitas, in iis rebus quæ ad numen

Τῶν ἀρετῶν γενικαὶ μὲν φρονήσις, δικαιοσύνη, ἀνδρεία, σωφροσύνη, εἰδικαὶ δὲ, τῆ μὲν φρονήσις ὁποδαίρουμένη, θεοσεβεία, φυσικὴ εὐβουλί· τῆ δὲ δικαιοσύνη, ὁσιότης, πολιτεία, χρηστότης· τῆ δὲ ἀνδρεία, εὐψυχία, γενναίότης, πραότης· τῆ δὲ σωφροσύνη, μετριότης, ἐλευθεριότης, κοσμιότης. Καὶ θεοσεβεία μὲν περὶ τὰ θεία, φυσικὴ δὲ περὶ τὰ φυσικά, εὐβουλί· δὲ περὶ τὰ ἀνθρώπινα. Καὶ ὁσιότης μὲν ἐν τοῖς πρὸς τὸ θεῖον, πολιτεία δὲ ἐν τοῖς ἀκουσίοις, γενναίότης δὲ ἐν αἰρετοῖς, πραότης δὲ

πρὸς τὰ κοινά, χρηστότης δὲ ἐν τοῖς πρὸς τὰ ἴδια- **A**ttinent; reipublicæ autem administratio, in iis quæ
 τικά, καὶ εὐψυχία μὲν ἐν τοῖς; πρὸς ἀνθρώπους, καὶ ad communitatem referuntur; bonitas, in rebus
 μετριότης μὲν περὶ δόξαν, ἐλευθεριότης; δὲ περὶ privatis; fiducia, in rebus non voluntariis; genero-
 χρήματα, κοσμιότης; δὲ περὶ ἡδονάς. sitas, in iis quæ ipsi ultro suscipimus; lenitas in iis
 quæ ad homines pertinent. Ac moderatio quidem in gloria versatur, liberalitas in pecunia, modestia
 subjectas sibi habet voluptates.

Ἄρετή, φρόνησις, δικαιοσύνη, ἀνδρία, σωφροσύνη· θεοσιβεία, φυσική, εὐβουλία· δσιότης, πολι-
 τεία, χρηστότης· εὐψυχία, γενναιότης, πραότης· μετριότης, ἐλευθεριότης, κοσμιότης.

α' ις ρ ὦν α ἦν εἰς ε' ἐρ ε' αὐ ας.

Κοσμιότης, γενναιότης, εὐψυχία, μετριότης, ἐλευθεριότης, πραότης, χρηστότης, εὐβουλία φυσική,
 πολιτεία, δσιότης, θεοσιβεία.

COMPARATIO VIRTUTUM.

GENERALES . VIRTUTES.	}	PRUDENTIA.	{	DEI CULTUS. NATURALIS SAPIENTIA. PRUDENS CONSILIUM.	}	Caput	12	Progressiones virtutum ostendunt hi nu- mori ut sciat unde aspirandum et ubi desinendum sit.			
									9		
										8	
				JUSTITIA.		{	SANCTITAS. REIPUBL. ADMINISTRATIO. BONITAS.				11
											10
											7
				FORTITUDO.		{	FIDUCIA. GENEROSITAS. LENITAS.				3
											2
											6
				TEMPERANTIA.		{	MODERATIO. LIBERALITAS. MODESTIA.				4
											5
										Principium	1

GEORGII GEMISTI

PLETHONIS

PLATONICÆ ET ARISTOTELICÆ PHILOSOPHIÆ

COMPARATIO

(Basilee, per Petrum Pernam. 1571.)

AD REVERENDISSIMUM PRINCIPEM D. OTIMARUM

ABBATEM SANGALLENSEM

IN LIBELLUM DE PLATONICÆ ATQUE ARISTOTELICÆ PHILOSOPHIÆ DIFFERENTIA.

GEORGII CHARIANDRI PRÆFATIO

De philosophiæ usu ad cognitionem divinarum rerum accommodato.

Nullus est mortalium, princeps reverendissime, sano quidem utentium iudicio, qui non innato quodam insitoque sapientiæ amore desiderioque teneatur; quod ipsum et apud ethnicos Aristoteles indagator sapientiæ solertissimus, ideoque præ cæteris omnibus philosophi nomen adeptus, innuit confirmatque in suis libris; sed et Salomon ille, regum in Ecclesia de antati-simus, qui non solum sapientiæ amantissimus, sed et sapientissimus existit, idque divino oraculo. Nempe hic sapientiam omnibus aliis donis, quorum capax est natura humana, præferens, illam a Deo optimo maximo eolam precatus est, eamque

sibi divinitus concedi serio rogavit. Sic enim quodam in loco Deum precatur: Mitte illam de cœlis aeneis tuis, et a sece magnitudinis ac gloriæ tuæ, ut mecum sit et mecum loberet. Et alibi: Dabis servo tuo cor docile, ut possit discernere inter bonum et malum. Quam sane ab causam etiam sectæ Peripateticæ principes patronique sapientiam cum voluptate conjunctam summum constituisse bonum veramque hominis felicitatem non male collocasse videntur. Cæterum non quæcumque sed eam duntaxat sacri vates nos jubent amplecti sapientiam, quæ nobis ad timorem et cognitionem Dei, vel ut apertius loquar, ad sapientiam cœlitus reventam iter quoddam præmonstrat, ad eumque finem collimat, ut Deum agnoscamus, celebremus, illiusque veneratione gaudeamus. Hunc namque Deus optimus maximus homini bene constituit, eumque ob hanc causam tanta arte condidit, tantaque donorum varietate excellentiaque exornavit, atque in hoc mundi domicilium tum amplissimum, tum pulcherrimum collocavit, ut Creatorem agnosceret, honoraret, et perpetuis laudibus summa cum lætitia prosequeretur. Nec sane alius sapientiæ scopus agnoscendus quam iste, ut omnem proinde debeamus repudiare scientiam; quæcumque cognitionem et timorem Dei non promovet, adeoque cum una simplexque sit veritas, unam etiam solamque illam amplecti sapientiam. Etsi vero animus noster mole impeditus terrestri, contagioque peccati corruptus, rerum naturas penitus introspicere, ipsasque formas internas dijudicare non possit, noluit tamen nos Deus in vita esse prorsus otiosos, sed perpetuo exerceri, talentumque cuilibet commissum in lucem proferri, ut tandem multis variisque in hac vita documentis expeditiores reddamur ad fruitionem perfectæ illius contemplationis, quam in futura expectamus vita, ideoque non prorsus nudi inveniamur, si cœlestis illius sapientiæ vestimento intui cupiamus. Quod cum ita sit, non possum non nefandam quorundam barbariem admirari, qui ventri abdominique servientes, superbo fastu omnia sapientiæ studia fastidiunt contemnuntque, hanc illis menta quæ cœno interperantiam scælet, dictante sive ratiunculam, sive deceptiunculam, nihil posse in hac vita perfecte sciri, et nos cœcutire in rerum etiam manifestissimarum contemplatione, ideoque omnia esse incerta, et præsertim illa, quæ jam retro multis sæculis non tam a viris maximis inventa prolataque, quam certis sensuum iudiciis experta probataque sunt. Quamvis enim sint plurima ad quorum cognitionem nondum pervenimus, et vere sit dictum a Themistio, quod maxima pars eorum quæ habentur ab hominibus minima pars sit earum, quæ nesciuntur, non tamen omnia ignoramus, nec brutorum duntaxat more res sensui subjectas aspiciamus, imo beneficio divinius cujusdam auræ in nobis, cujus nos non frustra fecit participes divina benignitas, subjecta rerum formasque quodammodo perspicimus atque hæc ab ipsis naturis sensui subjectis discernere valeamus. In primis vero rerum naturalium cognitio ad salutarem jucundamque nos deducit rerum divinarum contemplationem apprehensionemque, ut si quidem qui sapientiæ studiis imbuti sunt, quædam de Deo demonstrative scire possint, quæ alii sola tantum fide cognoscunt atque credunt, idque multis de causis. Sunt namque res illæ diviniæ admodum abstrusæ remotæque a sensibus, et nostræ mentis acies non statim a partu effulget, sed longi temporis utens progressu intellectum aliquem acquirit solidiorem. Præterea non pauca sunt, quia potius plurima, quorum cognitio requiritur, priusquam rerum divinarum demonstrationem quisquam animo possit concipere, nec illa licet exiguo temporis spatio assequi. Adde, quod multi vitio defectuque aliquo naturæ laborant, corpusque obtinent vel debile vel depravatæ, cui diviniæ læchis autem suis vires nequit exserere, contemplandoque ad scientiam aliquam altioreni pervenire. Omitto idem, quod constat maximam hominum partem comparandis rebus vitæ necessariis satagere ideoque ab omni abstrahi rerum divinarum contemplatione. Quæ sane impedimenta si removeantur ab animis hominum, tum certe abstrusam abditamque rerum naturam contemplando ad aliquam rerum divinarum cognitionem pervenient, et ex visibilibus, ut sacra loquitur Scriptura, invisibilem Dei gratiam potentiamque tanquam sensibus subjectam agnoscent. Annon enim, ut aliquo in ipsum declarem exemplo, mundum aliquando cœpisse, nec ab æterno existisse præter sacratissimam fidei nostræ auctoritatem etiam rationes humanæ convincunt? Certe quidem si quis mundum facit æternum, is vel Deum esse, vel Deo æqualem constituit, id quod prorsus esse absurdum, et a nemine sano concedendum nemo non videt. Idem quoque qui factum negat mundum, negabit interiturum, nec hominum læbitur bene appellari microcosmum, qui nimirum instar mundi non semper fuerit, nec perpetuo durare soleat. Quid? quod ab illo qui æternam facit mundum, interrogabimus, curnam per tot tamque innumerabilium seriem cursuumque sæculorum non fuerit is cultus, quo jam utimur, curnam litterarum usus, quo solo memoriæ fulebitur æternitas? cur quædam nunc innotescunt, quæ sit consentaneum, si mundus esset æternus, retro tot infinitis sæculis in usum notitiamque pervenire debuisset. Præterea, cum constat divina providentia mundum gubernari eademque et fieri quæ sunt et destrui quæ destruantur, certe non erit a ratione alienum, credere eundem Deum etiam hoc universum fabricatum esse, ideoque mundum ab æterno non existisse. Et ipse tandem mundus, ut inquit Augustinus, de seipso testatur quod factus sit. Ordinatissima namque sua mutabilitate et mobilitate, et visibilium omnium pulcherrima specie, quodammodo factum se esse demonstrat, et non nisi a Deo ineffabiliter ac invisibiliter magno et invisibiliter pulchro fieri potuisse proclamat. Nam igitur, qui mundum factum negat, oportebit fieri, Deum aut esse rerum opificem aut nihil posse facere, quod sit summe excellens atque eximium, id quod nemo qui

mente consistat concedit, quin potius omnes naturali quodam instinctu Deum omnipo-
 tentem asserunt. Jam si etiam hoc concedunt, ipsum summum et inaximum esse artificem,
 oportebit certe deinceps fateri ab eodem maximum pulcherrimumque opus, quod animo
 cogitari aut usquam inveniri possit, factum esse; et quodnam tandem erit illud opus? Annon
 mundus? Quod si autem Peripatetico illi, mundum asserenti æternum, hæc magis esse sive
 dialectica sive probabilia viderentur, quam apodictica, sive scientifica, æque enim illo argu-
 menti a natura desumptis ulterius conferemus. Ac primum quidem illud constat, non
 posse fieri ut sit aliquid æternum, quod e principiis conflatum est corruptioni obnoxius,
 qualem esse scimus mundum, cujus partes assidue mutantur, dum quædam sunt, quædam
 intereunt. Nec refert quod quidam partem mundi nobilissimam, cælum nimirum, immor-
 tale faciunt, nullique dissolutioni subjectum. Eodem namque modo etiam hominem quis-
 piam appellabit immortalē, ob partem ipsius præcipuam, quam animam vocamus, om-
 nisque corruptionis expertem constituimus. Omitto jam quod multis, iisque indubitatis
 rationibus probari possit, non esse cælum corruptionis expertem, ipsumque etiam tandem
 urgere ad interitum. Quod si quis fluvii instar mundum credit subinde fluere, partemque
 hujus quæ effluit, a fonte quasi quodam perenni, semper restitui, is sane novum semper
 mundum constituit, et quem factum fuisse volebat fateri, eundem jam infinites concedit.
 Ut enim in eodem quidem alveo semper decurrit fluvius, sed aliam subinde aquam haurit,
 ita non eundem esse hodiernum mundum, qui fuisset heri, sed novum subinde succedere,
 necessario sequeretur. Aliam quoque incurret ille absurditatem, qui mundum facit æternum.
 Animum plerique sanæ mentis inter Peripateticos fatentur esse immortalē, et
 item hoc, numero infinita dari non posse reipsa sive actu. Mundo igitur constituto æterno,
 annou anime constituentur actu infinitæ? Siquidem anni jam præterierint infiniti, homines-
 que numero infiniti mortui, quorum omnium numero carentium sunt animæ actu super-
 stites? At hic quidam hujus absurdum vitandi gratia furiosa quadam impudentia, numero
 unicam esse animam rationalem in omnibus hominibus finxere. Hoc vero figmentum annon
 omnem providentiam atque justitiam Dei tollit atque exstinguit? Hac namque ratione ho-
 mines numero non different quorum nimirum unica esset forma, nec ulla superessent
 præmia recte factorum, nullæ pœnæ male factorum, idemque esset Socrates quod Plato,
 nec melior bonus quam sceleratus, sapiens quam stultus, et sic deinceps. Id quod cum sit
 absurdum, illud item quo affirmabatur, unicam esse omnium hominum animam absurdum
 esse necesse erit. Sed desino tam plures cumulare probationes; quibus mundus non esse
 æternus demonstratur. Addam potius adhuc unum idque breve exemplum, quo magis
 faciam planum rerum naturalium cognitionem esse præviam veri luminis per quam
 nimirum homo deducitur ad contemplationem sui Creatoris. Hunc mundum itaque a Deo
 regi, quæ probent rationes, breviter exponam. Ac primum quidem, quis non videt diversa
 atque contraria per se conjungi atque ad unam aliquam formam reduci non posse, nisi al-
 terius cujuspiam opera auxilioque intercedente connectantur? Jam vero mundum hunc
 ex tam diversis contrariisque videmus constare partibus, in quo nimirum frigida jung-
 untur calidis, humentia siccis, aliaque ex diversis conflata naturis in unam formam
 conveniunt. Unum itaque esse aliquem fateri oportet, qui tam diversa copulavit, univit
 atque conjunxit. An quis aspiciat tabulam diversis pictam coloribus, variisque partibus
 constantem, et certum aliquem magistrum exstare dubitet, qui tam scite illam finxerit?
 An quis intueatur pocula variis cæolata atque aspera signis, nec prolinus exclamet, divini
 opus Alcimedontis? Illud sero constat inter omnes, diversa contrariaque suo quodam
 impetu dissolvi atque di-jungi ab invicem, nisi sit aliquis a quo conservantur.

Idem itaque etiam mundo contingeret, quem in unam formam ex diversis partibus
 compactum naturarum ipsa diversitas invicem discors dissociaret procul dubio atque dive-
 leret, nisi esset unus, qui quod nexuit contineret. An vero aliquid carens gubernaculis
 certo atque regulari semper ordine moveri posset suapte sponte? id quod fieri cernimus
 in mundo, cujus ordo tam certus procedit, vel eodem sint perpetuo vicissitudines die-
 rum atque noctium, commutationesque temporum quadripartitæ ad maturitatem frugum
 et ad temperationem corporum aptæ. Quid de sole dicam lunaque et cæteris stellis? quo-
 rum tam certi sunt motus, ut sol quidem orbem in duodecim partes distributum semel
 quotannis perambulet tum recedens a nobis, tum accedens ad nos: luna vero accretione
 et diminutione luminis mirabili quasi fastorum notet et significet dies, ad eundem re-
 currens locum menstruo spatio; tum in eodem orbe stellæ tam certo feruntur, ut
 eosdem cursus constantissimos servant disparibus inter se motibus. Quæ quidem et alia
 innumerabilia cum cernimus tam certum ordinem observare, tamque dispositos motus
 locis temporibus efficientia spatiis qualitatibus retinere, possumusne dubitare, quin sit
 unus, qui has mutationum varietates manens ipse moderetur et disponat? His igitur et
 aliis quæ hoc loco non possunt omnia enumerari, humanis, hæc est physicis argumentis
 quispiam mundum providentia Dei gubernari probare posset, unde satis perspicuum esse
 arbitror, sapientiæ studia, quæ philosophiam vocamus, ad pietatem rerumque divinarum
 cognitionem multum conferre, ideoque ab homine Christiano excolenda esse merito at-
 que amplectenda. Neque tamen philosophiam tanquam duce sequemur, quin potius illa
 tanquam ministra utemur, atque tum demum nos recte philosophatos arbitrabimur, quando
 id philosophiæ ope ministerioque tutabimur, quod sacris non repugnat litteris, quæ sunt
 veritatis amusses. Ex quo sane sequitur, genus philosophiæ Platonicum viro Christiano

imprimis esse perseguendum, quod nimirum inter alia et pietatem maxime nos edocet, ad eamque quam ex sacris Scripturis hausimus veritatem quam proxime accedit. Annon enim Christianæ religionis consentanea est illa Platoniorum de idæis disputatio? quæ maxime huc pertinet, ut ostendat Deum esse hujus mundi conditorem, certique ordinis, qui in ipso conspicitur, auctorem? Omitto jam illud, quod multi fere eadem, quæ de Filio Dei et Verbo et constructione universi a Christianis dicuntur, etiam Platonicos dicere arbitrantur. Annon gratam de Deo famam spargunt in disputatione de natura, quam Dei esse voluntatem ostendunt? in disputatione de cælo, quod per se esse mortale aiunt, sed propter præsentiam animæ motricis immortale reddi? in disputatione de ente univoco non æquivoco? imprimis autem, quando animos esse immortales atque divinos crebro tamque copiose inculcant? id quod maximum est nostræ fidei fundamentum. Quæ quidem omnia illi a Platone præceptore ac magistro non arripuerunt, sed hauserunt, quod non doceat Plato sed instituat, non instituat sed imbuat. Quapropter hunc divinum, hunc sapientissimum, hunc sanctissimum, hunc Homerum philosophorum appellant, quos secutus etiam Cicero non eloquentiæ solum, sed sapientiæ quoque parens, eundem tanti fecit, ut se sola hujus auctoritate frangi dicat, quamvis nullam Plato afferret rationem. Cæterum hic non possum non mirabiles artium et philosophiæ periodos commemorare. Neque enim etiam artes ipsæ eodem semper in honore habentur, sed alias magis vigent, alias minus, et nunc illud nunc aliud floret philosophiæ genus. Nostro igitur sæculo genus philosophandi Platonium fere exolevit, in scholis vero omnibus Aristotelica traduntur, unde accidit ut præceptores et recta institutio ad Platonis philosophiam desiderentur hodie, quibus tamen omnino opus est volenti recte ad istud philosophandi genus et cum fructu accedere. Sunt enim Platonica pleraque tam obscura, præsertimque illa quæ numeris et figuris sunt involuta, ut proverbio locum dederint, quo aliquid dicitur, « Numeris Platonice esse obcurus. » Ætate vero Ciceronis contra accidit, quia nimirum pauci fuerunt, quibus philosophia peripatetica esset cognita. Omnes itaque scholæ tum Platonem legebant, discabant, convertebant, neglecto interim spretoque Aristotele, vel saltem secundas post Platonem partes obtinente.

Sed hæc hæc enus. Ad te venio, princeps reverendissime, cui rationem instituti mei breviter exponam. Cum ego commemoratas ob causas Platonis scripta et amem et admirari soleam, non potui prætermittere quin libellum de comparatione Platonis et Aristotelis Græce conscriptum a Georgio Gemisto in Latinam transferrem linguam, quo et mihi redderem familiariam, simulque aliis quibus lingua Græca minus esset cognita hac translatione prodessem. Neque me operam perdidisse opinor, quod hujus auctoris opusculum in manus suniperim neque alios qui idem sunt lecturi, tempus inaniter contrituros existimo. Fuit enim Gemistus hic vir in omni scientiarum genere eminentissimus, cognomenque Plethonis accepit, quasi Platonis, eo quod Platoni philosophorum principi proxime accederet. Hanc igitur translationem T. R. patrocinio offerre volui, quod nimirum tum alias tum præsertim nuper datis ad T. R. litteris cognovissem T. R. tanto philosophiæ, præsertim Christianæ, qualis est Platonica, amore teneri, tantisque studiosos illius beneficiis persequi, ut vere Mæcenas ejusdem appellari possit. Præterea quod audivissem T. R. locupletissimam omnium omnis linguæ ac disciplinæ scriptorum bibliothecam in suo collegio instruere, undique conquisitis magna pecunia editis libris. Quamobrem facere non potui quin hoc stipatus munusculo T. R. iterum accederem, nec dubito quin hoc quoque scriptum philosophi atque mathematici præstantissimi T. R. eo sit complexura animo, quo Musas et optimos quosque scriptores amplecti solet, suæque bibliothecæ ornamentum judicare. Quod sane exiguum munusculum si T. R. quo non dubito animo susceperit, ipsumque suo favore complectetur, dabo certe manibus pedibus operam, ut majora dignioraque T. R. auspicio beneficioque, ad manus T. R. perveniant, bibliothecæ quoque tuæ inserantur. Quod superest, Deum precor, ut T. R. diu servet salvam atque incolumem, quo possit litterarum studia promovere ad nominis divini gloriam aliorumque hominum salutem.

Basileæ, die Laurentii anno 1574.

T. R. addictissimus GEORGIUS CHARIANDEE.

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΟΥ ΓΕΜΙΣΤΟΥ ΤΟΥ ΚΑΙ ΠΛΗΘΩΝΟΣ

ΠΕΡΙ ΟΝ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΠΡΟΣ ΠΛΑΤΩΝΑ ΔΙΑΦΕΡΕΤΑΙ.

GEORGII GEMISTI PLETHONIS

DE

PLATONICÆ ET ARISTOTELICÆ PHILOSOPHIÆ

DIFFERENTIA:

ΟΙ μὲν ἡμῶν παλαιότεροι καὶ Ἑλλήνων καὶ Ἀ
Ρωμαίων Πλάτωνα Ἀριστοτέλους πολλῶ τῷ μίση
προετίμων· τῶν δὲ νῦν, καὶ μάλιστα τῶν πρὸς ἑσπέ
ραν οἱ πολλοί, ὅτε ἐκείνων σοφώτεροι οὐόμενοι γε
γονέναι, Ἀριστοτέλη πρὸ Πλάτωνος θαυμάζουσιν.
Ἄβερροι τινὲ Ἀραβὶ πετιόμενοι μόνον Ἀριστοτέλη
φάσκοντι τέλειόν τι τῆς φύσεως εἶ σοφίαν ἔργον
ἀποτελεῖσθαι, ἀνδρὶ εἰ μὲν τέλλω σπουδαίῳ οὐκ ἂν
οὕτω βραδίως εἴπειν ἔχοιμι, τὸν μέντοι περὶ ψυχῆς
λόγον οὕτω φαύλῳ ὡς καὶ θνητῇ αὐτὴν τίθεσθαι.
Καίτοι δε γ' ἂν ταύτην τὴν ἀμαθίαν τυγχάνοι ἀμα
θαίνων, τίνας ποτ' ἂν σπουδαίου πράγματος κριτῆς
γένοιτο ἀξιός; καὶ ταῦτα οὐδ' Ἀριστοτέλους ταύ
την δοκοῦντες τὴν ἀμαθίαν ἀμαθαίνουσιν; χρῆ γάρ
τέληθῆ λέγειν καὶ μὴ συκοφαντεῖν τὸν ἄνδρα, καίτοι
πλείστους γε τῶν πρὸ αὐτοῦ συκοφαντηκότα. Β

Ἄλλ' εἰ μὴ οὐδὲ τὸ συκοφάντην ἐντυκοφαντεῖν
εὐχαρῆς εἶναι δοκεῖ, ἐπει δὲ καὶ νῦν εἰσιν οἱ Πλάτωνι
μᾶλλον τὴν ψῆφον τίθενται, ἡμεῖς τούτους τε χαρι
ζόμενοι κάκείνους, εἰ μὴ σφόδρα φιλονεικίως ἔχου
σιν, ἐπανορθοῦντες; βραχίλια περὶ ὧν διαφέρονται τῶ
ἀνδρῶ ἐρούμεν, καὶ δαίξομεν τὸν ἄνδρα τάνδρος οὐ
μικρὸν λειπόμενον οὐ μακρὰς οὐδ' ἔριστικὰς, ἀλλ'
ὡς οἷόν τε διὰ βραχυτάτων ποιούμενοι τὰς ἀποδεί
ξεις.

nos quidem illis hoc instituto nostro gratificari, et alios nisi amore contentionis laboraverint corrigere conabimur, paucis explicando differentiam doctrinae utriusque Platonicae nimirum et Aristotelicae, et ostendendo, alteram ab altera non parum differre, in qua explicatione non prolixis et conten
tiosis, sed, ut decet, brevissimis utemur demonstrationibus.

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Πρῶτον μὲν οὖν τῶν πάντων βασιλεὺς Θεὸν Πλά
των δημιουργὸν τῆς νοητῆς τε καὶ χωριστῆς πάντη
οὐσίας, καὶ δι' αὐτῆς τοῦ παντὸς τοῦδε οὐρανοῦ
τίθεται· Ἀριστοτέλης δὲ δημιουργὸν μὲν οὐδενὸς
οὐδενὸς αὐτὸν φησὶν εἶναι, ἀλλὰ μόνου τοῦ οὐρανοῦ
τοῦδε κινητικόν· καὶ εἰ μὲν οἴεσθαι εἶναι γε δη-

Tam Graeci quam Romani veteres, qu' nostrum
saeculum antecesserunt, Platonem Aristotelo multo
praestantiorum fecerunt, nostri vero temporis ho
mines et praecipue major pars eorum qui ad occi
dentem habitant reliquis sapientiores existimati.
Aristotelem magis quam Platonem admirantur per
suras ab Averroes quodam Arabe qui maximam
Aristoteli laudem tribuit, audeque affirmare, il
lum suis libris sapientiam naturae perfectissime
complexum esse. Et fuerit sane Aristoteles, sic ma
gnus et incomparabilis, quod ad alia attinet, do
quo tamen ipso non facile ferre sententiam au
sim; at quod ad opinionem ipsius de animo, tam
perversi sui ingenii ut ipsum mortalem corrupti
bilemque facere non veretur. At qui hujusmodi
ignorantiae atque insaniae patronus fuerit, illumne
alicujus egregii operis aut negotii judicem arbi
tratum fore idoneum? Et non eodem modo insa
nire eum quo Aristoteles, qui hanc sententiam tue
tur? Non possum enim non veritatem fateri et non
reprehendere eum, qui antiquiores, antecessores
que suos reprehenderit. Verum enim vero ne mihi
quidem decorum videretur inutis conviciis calum
niatorem aspicere, sed quoniam nostro etiam saeculo
reperiuntur multi, qui Platoni palmam tradunt,

C

CAP. I.

Ac primum quidem, Deum summum illum om
nium principem Plato omnis intelligibilis, separa
taeque naturae, et per ipsam hanc naturam univer
si caeli, conditorem constituit. Aristoteles autem
ipsum nullius omnino rei conditorem facit, sed
soli hujus caeli, quod contemplanur, motorem.

imprimis esse persequendum, quod nimirum inter alia et pietatem maxime nos edocet, ad eamque quam ex sacris Scripturis hausimus veritatem quam proxime accedit. Annon enim Christianæ religionis consentanea est illa Platoniorum de idæis disputatio? quæ maxime huc pertinet, ut ostendat Deum esse hujus mundi conditorem, certique ordinis, qui in ipso conspicitur, auctorem? Omitto jam illud, quod multi fere eadem, quæ de Filio Dei et Verbo et constructione universi a Christianis dicuntur, etiam Platonicos dicere arbitrantur. Annon gratam de Deo famam spargunt in disputatione de natura, quam Dei esse voluntatem ostendunt? in disputatione de cælo, quod per se esse mortale aiunt, sed propter præsentiam animæ motricis immortale reddi? in disputatione de ente univoco non æquivoco? imprimis autem, quando animos esse immortales atque divinos crebro tamque copiose inculcant? id quod maximum est nostræ fidei fundamentum. Quæ quidem omnia illi a Platone præceptore ac magistro non arripuerunt, sed hauserunt, quod non doceat Plato sed instituat, non instituat sed imbuat. Quapropter hunc divinum, hunc sapientissimum, hunc sanctissimum, hunc Homerum philosophorum appellant, quos seculus etiam Cicero non eloquentiæ solum, sed sapientiæ quoque parens, eundem tantifecit, ut se sola hujus auctoritate frangi dicat, quamvis nullam Plato afferret rationem. Cæterum hic non possum non mirabiles artium et philosophiæ periodos commemorare. Neque enim etiam artes ipsæ eodem semper in honore habentur, sed alias magis vigent, alias minus, et nunc illud nunc aliud foret philosophiæ genus. Nostro igitur sæculo genus philosophandi Platicum fere exolevit, in scholis vero omnibus Aristotelica traduntur, unde accidit ut præceptores et recta institutio ad Platonis philosophiam desideretur hodie, quibus tamen omnino opus est volenti recte ad istud philosophandi genus et cum fructu accedere. Sani enim Platonica pleraque tam obscura, præsertimque illa quæ numeris et figuris sunt involuta, ut proverbio locum dederint, quo aliquid dicitur, « Numeris Platicis esse obcurius. » Ætate vero Ciceronis contra accidit, qua nimirum pauci fuerunt, quibus philosophia peripatetica esset cognita. Omnes itaque scholæ tum Platonem legebant, discabant, convertebant, neglecto interim spretoque Aristotele, vel saltem secundas post Platonem partes obtinente.

Sed hæc hæcenus. Ad te venio, princeps reverendissime, cui rationem instituti mei breviter exponam. Cum ego commemoratas ob causas Platonis scripta et amem et admirari soeam, non potui prætermittere quin libellum de comparatione Platonis et Aristotelis Græce conscriptum a Georgio Gemisto in Latinam transferrem linguam, quo et mihi redderem familiarem, simulque aliis quibus lingua Græca minus esset cognita hac translatione prodessem. Neque me operam perdidisse opinor, quod hujus auctoris opusculum in manus suniperim neque alios qui idem sunt lecturi, tempus inaniter contrituros existimo. Fuit enim Gemistus hic vir in omni scientiarum genere eminentissimus, cognomenque Plethonis accepit, quasi Platonis, eo quod Platoni philosophorum principi proxime accederet. Hanc igitur translationem T. R. patrocinio offerre volui, quod nimirum tum alias tum præsertim nuper datis ad T. R. litteris cognovissem T. R. tanto philosophiæ, præsertim Christianæ, qualis est Platonica, amore teneri, tantisque studiosos illius beneficiis persequi, ut vere Mæcenas ejusdem appellari possit. Præterea quod audivissem T. R. locupletissimam omnium omnis linguæ ac disciplinæ scriptorum bibliothecam in suo collegio instruere, undique conquisitis magna pecunia editis libris. Quamobrem facere non potui quin hoc stipatus munusculo T. R. iterum accederem, nec dubito quin hoc quoque scriptum philosophi atque mathematici præstantissimi T. R. eo sit complexura animo, quo Musas et optimos quosque scriptores amplecti solet, suæque bibliothecæ ornamentum judicare. Quod sane exiguum munusculum si T. R. quo non dubito animo susceperit, ipsumque suo favore complectetur, dabo certe manibus pedibus operam, ut majora dignioraque T. R. auspicio beneficioque, ad manus T. R. perveniant, bibliothecæ quoque tuæ inserantur. Quod superest, Deum precor, ut T. R. diu servet salvam atque incolumem, quo possit litterarum studia promovere ad nominis divini gloriam aliorumque hominum salutem.

Basileæ, die Laurentii anno 1574.

T. R. addictissimus GEORGIUS CHARLAEUS.

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΟΥ ΓΕΜΙΣΤΟΥ ΤΟΥ ΚΑΙ ΠΛΗΘΩΝΟΣ

ΠΕΡΙ ΟΝ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΠΡΟΣ ΠΛΑΤΩΝΑ ΔΙΑΦΕΡΕΤΑΙ.

GEORGII GEMISTI PLETHONIS

DE

PLATONICÆ ET ARISTOTELICÆ PHILOSOPHIÆ

DIFFERENTIA.

Οἱ μὲν ἡμῶν παλαιότεροι καὶ Ἑλλήνων καὶ Ἀ
Ρωμαίων Πλάτωνα Ἀριστοτέλους πολλῶ τῷ μέσῳ
προαίτιμων τῶν δὲ νῦν, καὶ μάλιστα τῶν πρὸς ἐσπέ
ραν οἱ πολλοί, ὅτε ἐκείνων σοφώτεροι οἰόμενοι γε
γονέναι, Ἀριστοτέλη πρὸ Πλάτωνος θαυμάζουσιν,
Ἄθερόει τινα Ἀραβὶ περὶθόμενοι μόνον Ἀριστοτέλη
ψάσκοντι τέλειόν τι τῆς φύσεως ἐς σοφίαν ἔργον
ἀποτελεῖσθαι, ἀνδρὶ εἰ μὲν ἄλλα σπουδαίῳ οὐκ ἂν
οὕτω βραδίως εἰπεῖν ἔχοιμι, τὸν μέντοι περὶ ψυχῆς
λόγον οὕτω φαύλῳ ὡς καὶ θνητῆν αὐτὴν τίθεσθαι.
Καίτοι ἐς γ' ἂν ταύτην τὴν ἀμαθίαν τυγχάνοι: ἀμα
θαίμων, τίνο; ποῦ ἂν σπουδαίου πράγματος κριτῆς;
γένοιτο ἄξιος; καὶ ταῦτα οὐδ' Ἀριστοτέλους ταί
την δοκοῦντος τὴν ἀμαθίαν ἀμαθαίνειν; χρεὶ γὰρ
τάληθῆ λέγειν καὶ μὴ συκοφαντεῖν τὸν ἄνδρα, καίτοι
πλείστους γε τῶν πρὸ αὐτοῦ συκοφαντηκότα. **B**
'Ἄλλ' εἰ μὴ οὐδὲ τὸ συκοφάντην ἐντισυκοφαντεῖν
εὐαγῆς εἶναι δοκεῖ, ἐπεὶ δὲ καὶ νῦν εἰσὶν οἱ Πλάτωνι
μᾶλλον τὴν ψῆφον τίθενται, ἡμεῖς τοῦτοις τε χαρι
ζόμενοι κακείνους, εἰ μὴ σφόδρα φιλονεικῶς ἔχου
σιν, ἐπνοροθοῦντες, βραχέα περὶ ὧν διαφέρονται τῷ
ἄνδρι ἐροῦμεν, καὶ δείξομεν τὸν ἄνδρα τάνδρως οὐ
μικρὸν λειπόμενον οὐ μακρὰς οὐδ' ἐριστικὰς, ἀλλ'
ὡς οἷόν τε διὰ βραχυτάτων ποιούμενοι τὰς ἀποδεί
ξεις.

nos quidem illis hoc instituto nostro gratificari, et alios nisi amore contentionis laboraverint corrigere
conabimur, paucis explicando differentiam doctrinae utriusque Platonicae nimirum et Aristotelicae,
et ostendendo, alteram ab altera non parum differre, in qua explicatione non prolixis et conten
tiosis, sed, ut decet, brevissimis utemur demonstrationibus.

ΚΕΦΑΛ. Α'.

C

CAP. I.

Πρῶτον μὲν οὖν τῶν πάντων βασιλέα θεὸν Πλά
των δημιουργὸν τῆς νοητῆς τε καὶ χωριστῆς πάντη
οὐσίας, καὶ δι' αὐτῆς τοῦ παντὸς τοῦδε οὐρανοῦ
τίθεται. Ἀριστοτέλης δὲ δημιουργὸν μὲν οὐδενὸς
οὐδαμῶ αὐτὸν φησὶν εἶναι, ἀλλὰ μόνου τοῦ οὐρανοῦ
τοῦδε κινητικόν· καὶ εἰ μὲν οἰόμενος εἶναι γε δη-

Ac primum quidem, Deum summum illum om
nium principem Plato omnis intelligibilis, separa
taeque naturae, et per ipsam hanc naturam univer
si caeli, conditorem constituit. Aristoteles autem
ipsum nullius omnino rei conditorem facit, sed
solius hujus caeli, quod contemplantur, motorem.

Quamvis autem quispiam putaverit sensitse ipsum, quod Deus sit conditor, cum tamen nullibi hoc aperte fateatur, manifeste profecto suam contexit philosophiam, maximum Dei opus dissimulans, id vero quod longe minus est, dantaxat celebrans. Sed fortasse dicet aliquis quod Deum finem et finalem causam faciat, verum ne hoc quidem videtur omnino sincere dixisse, neque ita ut Deo dignum fuisset, quandoquidem ipsum non naturæ singulorum, sed totius mundi finem constituit. Jam vero si Deum neque putavit conditorem esse hujus universitatis, ideoque nec dixerit ullibi hæc sane ratione rursus adhuc deterior fuerit, ut qui nec dixerit, nec crediderit optimam philosophiæ sententiam, nec tantum philosophiæ, sed etiam omnium sapientiorum hominum. Cæterum nos demonstrabimus, ipsum etiam non credidisse. Primum quidem, quod credibile non est esse, qui hujus sententiæ fuerit, tam arduum pulchrumque dogma dissimulatum fuisse, in omnibus operibus hbris, quos scripsit, in quibus adeo proluxe et curiose de se tibus et astris aliisque rerum naturalium causis disputat. Deinde quod numerum etiam causæ generationis describit, nec tempus ullum nominat sed causam tantum, imo eos reprehendit, qui ab eo dissentiunt, et absurdum, inquit, est ac potius eorum unum, quæ fieri nullo modo possunt, rerum sempiternarum ortum aliquem facere. Quo loco se manifeste prodit Aristoteles, sicut etiam fortasse alii quos senserit posita causa generationis, necessario etiam sequi tempus ejusdem. Id quod Plato non fecit, qui in *Phædro* quidem animam ponit ingentem quod ad tempus videlicet attinet, in *Timæo* autem genitam quoad causam. Hinc itaque apparet, quod non senserit, necessario statim sequi, ut si generationis causa adeit mox eadem incipiat. Verum enim vero quis dubitat Aristotelem nullam possuisse hujus universi generationem, quandoquidem sensit, ipsum esse sempiternum? Quod si autem generationem negavit, procul dubio etiam opificem sive conditorem exclusit.

CAP. II.

Præterea etiam illud de Deo Aristoteles absurde, contraque omnem rationem docuit. Cum enim orbis cæteros a mentibus quibusdam et essentiis separatis gubernari moverique censisset, singulos distribuendo singulis, unum quoque summo illi rerum principi Deo orbem assignat, quem ab illo moveri existimat, tradens ipsi hac ratione partem quamdam laboris, quem alie quoque mentes post ipsum sustineant. Hoc vero quam sit absurdum, inde aliquis animadvertat. Oportet ea quæ distribuuntur cum iis quibus sunt distributa, quamdam habere proportionem, si nimirum distributio illa juxta debeat judicari, quemadmodum ipse etiam Aristoteles in libro suo de justitia admonet. Atqui apud ipsum omnes cæli orbis eandem invicem obtinent substantiam. Omnes enim sunt corpora quædam nulli subjecta corruptioni, ex sententia Aristotelis, iidemque sempiterni tam ipsi quam motus ipsorum. Hinc itaque necessario sequitur, etiam mentes illas separatas inter quas orbis illi

A λειτουργόν, επειτα οὐδαμῶ λέγει, φαύλω; ἂν ἐξεθετο τὴν αὐτοῦ φιλοσοφίαν, τὴ μὲν μέγιστον τοῦ θεοῦ ἔργον ἀποσιωπῶν, τὸ δὲ πολὺ τούτου μὲνον μόνον σημνύων. Ἀλλὰ φησὶ ἂν τις, ὡς καὶ τέλος αὐτὴν, καὶ τελικὸν αἵτιον τίθεται. Ἀλλ' οὐδὲ τούτο φηνήσεται πᾶν γεμῶς λέγων, οὐδὲ ἀξίως τοῦ θεοῦ, εἴ γε οὐ τοῦ εἶναι οὐδὲ τῆς οὐσίας ἐκάστων ἀλλὰ τῆς κινήσεως μόνης τέλος οὐτὸν τίθεται. Εἰ δὲ οὐδ' οὐδέμνος δημιουργὸν τοῦ παντός εἶναι τὴν θεὸν, διὰ τούτο οὐδὲ λέγει ἀδαμαῶ, οὕτω γε αὐ καὶ πολὺ ἐπι ἂν φαυλότερος εἴη, μήτε λέγων, μήτε δοξάζων τὸ κάλλιστον τῶν φιλοσοφίας δογμάτων, καὶ οὐ μόνον φιλοσοφίας, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν τὰ βέλτερον φρονούντων ἀνθρώπων. Ἥμεῖς γε μὴν δεξιόμορον οὐδὲ δοξάζοντα. Πρῶτον μὲν ὅτι οὐκ εὐχῆς ἦν δοξάζοντα οὕτω κάλλιστον δόγμα ἀποσιωπῆσαι, πανταχοῦ τῶν βιβλίων τὸ περὶ ἐμβρύων καὶ ὑστέρων καὶ τοῦ δεινῶς παρατίμωσιν ἀποσημασιάζοντα· ἐπειθ' ὅτι καὶ τῆς αἰτίας γενέσεως ἀριθμὸν ἀποδιδοῦσιν, οὐ χρόνον λέγων οὐδένα ἀλλ' αἰτίαν, ὡς δῆλοι εἰσιν ἐξ ὧν αὐτὸς λέγοντας αὐτοὺς ἐκτίθεται, τούτοις μεμφομένοις ἐπάγει, εἰ ἄτοπον ἔσται καὶ τὸ γενέσιν ποιεῖν αἰθῶν ὄντων, μᾶλλον δὲ ἐν τι τῶν ἀδυνάτων. Ἐξ ὧ δῆλός ἐστιν Ἀριστοτέλης, ὡς περ καὶ ἄλλοι ἴσως τινὲς, τῆ κατ' αἰτίαν γενέσει καὶ τὴν χρονικὴν δοξάζων ἐπεσθαί ἐξ ἀνάγκης· οὐχ ὡς περ Πλάτων τὴν ψυχὴν ἐν μὲν τῷ φαιδρῶ ἀγέννητον, ἐκλονῶσι τῷ χρόνῳ, γέννητην δ' ἐν τῷ *Τιμαίῳ*, δηλονότι τῇ αἰτίᾳ τιθέμενος, δῆλός ἐστιν οὐ πάντως ἐπιρρομένη τῇ κατ' αἰτίαν γενέσει καὶ τὴν χρονικὴν δοξάζων· εἰ δὲ αἰθῶν τὸδε τὸ πᾶν Ἀριστοτέλης νομίζει, δῆλον ὅτι οὐδ' ἂν γένεσιν τινα αὐτοῦ δοξάζοι· εἰ δ' οὐ γένεσιν, οὐδ' ἂν δημιουργὸν αὐτοῦ οὐδένα. Καὶ περὶ μὲν τούτων ἱκανῶς.

ΚΕΦΑΛ. Β.

Ἐτι δὲ κάλεινο ἄτοπον Ἀριστοτέλης ἐς τὸν θεὸν τούτῳ πεπραγματεύεται. Διανέμων γὰρ τὰς σφαῖρας καὶ κινήσεις αὐτῶν τοῖς χωριστοῖς νοῦς καὶ οὐσίαις, μίαν καὶ τῷ θεῷ τούτῳ σφαῖραν τε καὶ κίνησιν ἀπονέμει ἀντιμέριστον αὐτὸν τοῖς μετ' αὐτὴν κοίων νοῦς. Τούτο δ' ὅσον ἔχει τὸ ἄτοπον ἐνθῆνδς ἂν τις συνίδοι. Ἀνάλογον δὲ οἷς διανέμεται ἔχειν τὰ διανεμόμενα, εἰ μέλλει καλῶς ἢ γε διανεμήσιν ἐσεσθαι, ἢ καὶ αὐτὸς Ἀριστοτέλης ἐν τοῖς περὶ δικαιοσύνης ἀξιοῖ λόγους· οὐκοῦν ἐνταῦθα αἱ γε σφαῖραι πᾶσαι οὐσίαις ἀλλήλαις τῆς οὐσίης. Σώματά τε γὰρ ἔπεται ἀφθόρτα ἔχουσι κατ' αὐτὸν Ἀριστοτέλη, καὶ αἰθῶν αὐταί τε καὶ αἱ κινήσεις αὐτῶν οὐκοῦν ἀνάγκη καὶ τοῖς χωριστοῖς ἐκείνοῦς νοῦς· οἷς αἱ σφαῖραι γε αὐταὶ διανεμῶνται, τῆς αὐτῆς τε οὐσίας ἀπαντας εἶναι ἀλλήλοις, καὶ οὐδένα γε αὐτῶν τοῖς ἄλλοις οὐκ ἐνέριθμον, ἀλλὰ τοσοῦτον μόνον ὑπερέχοντα τὸν πρεσβύτατον αὐτῶν, ὅσον ἢ ἀπρονεμημένη αὐτῷ σφαῖρα τῶν λοιπῶν σφαιρῶν. Αὕτη δ' ὅτι οὐκ ἔφη τοῦ θεοῦ τούτου ἐστὶν ὑπεροχὴ, οὐδὲν ὅτω οὐδ᾽

λόν· ἐπει καὶ Ἀδινάνας ὁ Ἄραφ· συνελθὶ τὸ τοῦ Δ· λόγου τούτου ἀποπον, τὰ μὲν ἄσπρα καὶ σφαιράς τοῖς ἄλλοις χωριστοῖς νοῖς καὶ αὐτὸς κατ' αὐτόν πως Ἀριστοτέλη διανέμει, τῷ δὲ θεῷ τούτῳ οὐκ ἔστρον, οὐ σφαιραν οὐδαμῶν ἀπονέμων, τῶν πάντων ἐξαιρῶν ὑπερτίθειαν· Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων τοσαῦτα εἰρήσθω.

α vera religione alienus, absurditatem tamen hujus opinionis animadvertit, et astrorum quidem atque orbium cœlestium motum atque gubernationem etiam ipse secutus quodammodo Aristotelem, separatis quibusdam mentibus attribuit, Deo autem supremo rerum præsidii neque astrum aliquod neque orbem ullum assignavit, sed unum e numero omnium existens, supremam illi cunctarum rerum attribuit excellentiam. Sed de his ista sufficienter dicta sunt.

ΚΕΦΑΛ. Γ.

CAP. III.

Μέτεπει δὲ καὶ ἐπὶ τὴν τοῦ ὄντος ἐκείνην ὁμώνυμίαν, ἣν αὐτὸς Ἀριστοτέλης ὡς σοφὸν τι εἰσεται ἐξευρηκέναι, καὶ οὐδὲν τῶν πρὸ αὐτοῦ ἐπὶ νοῦν ἐληλυθέναι. Οὐκοῦν εἰ κατὰ μὲν τὸ τοῦ ὄντος τὰ μὲν ἄλλοι, τὰ δ' ἦττον μετέχειν, καὶ ὁμώνυμα ἀλλήλους ἀξιοῖ εἶναι τὰ ὄντα, οὐκ ἂν δὴ ἀρθῆς ἀξιοῖ (οὐ γὰρ εἰ τὸ ἐν τῷ ἔριψ λευκὸν τοῦ ἐν χιόνι ἦττον, ὁμώνυμον τὸ ἐν τῷ ἔριψ λευκὸν τῷ ἐν χιόνι), οὐδέ γε εἰ κατὰ τὸ τὰ μὲν πρότερα τῶν ὄντων εἶναι, τὰ δ' ὕστερα, καὶ τὰ μὲν συνασθγοντα ὕστερα, τὰ δ' οὐ συνασθγοντα. Τῶν γὰρ ἀριθμῶν αἱ μὲν πρότεροι οἱ δ' ὕστεροι ὄντες, ὅμως οὐκ ὁμώνυμοι ἀλλήλους, ἀλλὰ τῷ αὐτῷ λόγῳ ἀριθμοὶ πάντες εἰσι, καὶ ἐπὶ τὰ πρᾶσθῦτα τῶν σωμάτων στοιχεῖα, ἐξ ὧν τᾶλλα σώματα συνίστησι, πρότερα ὄντα τῶν ἐξ αὐτῶν συντιθεμένων, οὐδὲν γε ἦττον οὐσίαι αὐτὰ τε καὶ τᾶ· ἐξ αὐτῶν συντιθεμένα ἔστιν οὐκ ὁμώνυμος· οὐδαμῶς γὰρ τὸ τοιοῦτο μέχρι τοῦ νῦν ἠξίωσεν· οὐδέ γε εἰ καὶ ἄλλο τι τοῦ ὄντος ἀντικατηγορεῖται, οἷον περὶ τὸ ἐν, διὰ τοῦτο οὐχὶ γένος τὸ ἐν ἔσται τῶν πάντων, ἢ ὁμώνυμόν τι. Τοῦ ἔν ἀνθρώπου ἀντικατηγορεῖται τὸ γελαστικόν, καὶ οὐδὲν ἦττον καθόλου τὸ ἔστιν ὁ ἀνθρώπος· καὶ τῶν καθέκαστων ἀνθρώπων εἰ μὴ γένος ἀλλ' οὖν γε εἶδος, καὶ οὐδ' ὅπωσόν ὁμώνυμον. Εἰ δ' ἐπ' εἶδους τοῦτο συμβαίνει, καὶ ἐπὶ γένους τὸ αὐτὸ συμβαίνει. Ἀνάλογον γὰρ ἔχει ὡς τὸ εἶδος πρὸς τὰ ὕπ' αὐτὸ, οὕτω καὶ τὸ γένος. Πλὴν γε δὴ τοῦ τὰ μὲν εἶδη τὰ γε ἔσχατα κατὰ ἀπειρῶν εὐθύς τὰ γε πλείω εἶναι, τὰ δὲ γένη κατὰ πεπερασμένων πρῶτον. Εἰ δὲ καὶ ἐπὶ γένους δεῖ τις τοιοῦτο θεωρεῖσθαι, εἴ τις τὸ ζῶον ὀριεῖται μὴ τῷ αἰσθητικῷ ἀλλὰ τῷ φανταστικῷ διακρίνων αὐτοῦ τὸ τῶν ζωοφύτων γένος, ἔπειτα ἀποδίδει παντὶ ἴδιον ζῶον τὸ πορευτικόν (ἔξει γὰρ οὐ κακῶς), ἀντικατηγορεῖται μὲν ἂν οὕτω τὸ τε ζῶον τοῦ πορευτικοῦ καὶ τὸ πορευτικὸν τοῦ ζῶου, καὶ οὐδὲν μέντ' ἂν ἦττον τὸ ζῶον γένος εἴη τῶν ὄντ' αὐτὸ καὶ οὐδαμῶ ὁμώνυμον. Ἀλλ' ἦν τις, φησὶ, μεταβαλὼν, μὴ τὸ λογικὸν τῷ ζῶον ἀποδοῖαι διαφορὰν ἀλλὰ τὴν λογικότητα, ὡς δὴ καὶ δέον οὕτω ταις διαφοραῖς χρῆσθαι, οὐκ ἂν κατηγοροῖτο τῆς λογικότητος τὸ ζῶον, οὐδ' ἂν ἄλλο οὐδὲν γένος οὐδαμῶς ταύτης διαφορᾶς. Ἐπει δὲ τὸ τοιοῦτον τῷ ὄντι οὐ συμβαίνει (οὐ γὰρ εἶδον τε εὐρεῖν ὅτι οὖν οὐ τὸ ἐν οὐ κατηγορηθήσεται), οὐδ' ἂν γένος εἴη τὸ ἐν. Πρῶτον μὲν οὖν οὐκ ἀναγκαῖον, ἦν τι τοῖς ἐπὶ μέ-

sunt distributi, eandem omnes inter sese obtinere substantiam, nullumque ex illis sibi invicem non esse æqualem, sed tanto duntaxat excellentiorem illam quæ est senior, quanto assignatus ipsi orbis reliquos orbis superat. Hæc autem quod non sit præstantia Deo summo conditore digna, nemini non est notum, si quidem et Avicennas, licet Arabs et

Transeo autem ad illam ontis æquivocationem, quam Aristoteles ut magnum quiddam existimatur invenisse, et quæ ante ipsum nulli philosophorum iam mentem venerit. Atque si propterea quod hæc quidem magis, illa vero minus de ente participant, idcirco entia inter se æquivoca esse existimat, non utique recte ratiocinatur (neque enim si albedo in lana sit minor albedine, quæ est in nive, idcirco albedo in lana ei quæ est in nive erit æquivoca), neque si propterea, quod entium alia sunt priora, alia vero posteriora, et hæc quidem secundo trahunt altera, illa vero non trahunt. Accipiamus enim exempli gratia numeros, inter quos etsi alii quidem sunt priora, alii autem posteriores, non tamen sunt æquivoci invicem sed secundum eandem rationem omnes sunt numeri, ita elementa quoque, quæ sunt corpora antiquissima, ex quibus nimirum alia omnia constant corpora, priora suis sunt compositis, attamen tum ipsa, tum ea quæ ex ipsis constant, pari ratione sunt et dicuntur substantiæ, non sane æquivoca prædicatione. Nemo enim ad hoc usque tempus aliter sensit. Neque sano propterea, si aliud quidpiam de ente prædicatur, sicut unum, ens genus esse omnium negabitur, aut æquivocum quiddam, dicendum erit. De homine namque prædicatur, quod sit visibile, neque tamen propterea homo universi rationem amittit, neque singularium sive individuorum, si non genus, attamen species, eaque nullo modo æquivocæ, non dicitur. Quo si in specie hoc contingit, id ipsum certe etiam in genere continget. Eandem enim utrumque habet rationem, utque species ad ea quæ sub ipsa continentur, refertur, sic etiam genus; præterquam quod species illæ quæ sunt infinitæ, de infinitis prædicantur, suntque multo plures, genera vero de finitis et divisionem suscipientibus. Age vero etiam in genere aliquo, si quis dubitet, idem dispiciamus, et nunc verbi gratia accipiamus id quod animal dicitur. Si quis igitur animal non persensibile definiverit, sed percipax imaginum, distinguens ipsum a genere illorum quæ tertiam quamdam, non animalium neque fructicum, habere naturam dicuntur, ac deinde ipsum attribuat quod omni proprium est animali ut videlicet gressibile appellet (facet enim non male). Hoc namque pacto animal de gressibili et gressibile de animali prædicabitur, et nihilominus animal generis-

Quamvis autem quispiam putaverit sensisse ipsum, quod Deus sit conditor, cum tamen nullibi hoc aperte fateatur, manifeste profecto suam contexit philosophiam, maximum Dei opus dissimulans, id vero quod longe minus est, dantaxat celebrans. Sed fortasse dicet aliquis quod Deum finem et finalem causam faciat, verum ne hoc quidem videtur omnino sincere dixisse, neque ita ut Deo dignum fuisset, quandoquidem ipsum non naturæ singulorum, sed actionis totius finem constituit. Jam vero si Deum neque putavit conditorem esse hujus universitatis, ideoque nec dixerit ullibi hæc sane ratione rursus adhuc deterior fuerit, ut qui nec dixerit, nec crediderit optimam philosophiæ sententiam, nec tantum philosophiæ, sed etiam omnium sapientiorum hominum. Cæterum nos demonstrabimus, ipsum etiam non credidisse. Primum quidem, quod credibile non est esse, qui hujus sententiæ fuerit, tam arduum pulchrumque dogma dissimulatum fuisse, in omnibus operibus hbris, quos scripsit, in quibus adeo prolixè et curiose de seilibus et astris aliisque rerum naturalium causis disputat. Deinde quod numerum etiam causæ generationis describit, nec tempus illum nominat sed causam tantum, imo eos reprehendit, qui ab eo dissentiant, et absurdum, inquit, est ac potius eorum unum, quæ fieri nullo modo possunt, rerum sempiternarum ortum aliquem facere. Quo loco se manifeste prodit Aristoteles, sicut etiam fortasse alii quos senserit posita causa generationis, necessario etiam sequi tempus ejusdem. Id quod Plato non fecit, qui in *Phædro* quidem animam ponit ingentiam quod ad tempus videlicet attinet, in *Timæo* autem genitam quoad causam. Hinc itaque apparet, quod non senserit, necessario statim sequi, ut si generationis causa adsit mox eadem incipiat. Verum enim vero quis dubitat Aristotelem nullam posuisse hujus universi generationem, quandoquidem sensit, ipsum esse sempiternum? Quod si autem generationem negavit, procul dubio etiam opificem sive conditorem exclusit.

CAP. II.

Præterea etiam illud de Deo Aristoteles absurde, contraque omnem rationem docuit. Cum enim orbis cæteros a mentibus quibusdam et essentiis separatis gubernari moverique censuisset, singulos distribuendo singulis, unum quoque summo illi rerum principi Deo orbem assignat, quem ab illo moveri existimat, tradens ipsi hac ratione partem quamdam laboris, quem alie quoque mentes post ipsum sustineant. Hoc vero quam sit absurdum, inde aliquis animadvertat. Oportet ea quæ distribuuntur cum iis quibus sunt distributa, quamdam habere proportionem, si nimirum distributio illa juxta debeat judicari, quemadmodum ipse etiam Aristoteles in libro suo de justitia admonet. Atqui apud ipsum omnes cæli orbis eandem invicem obtinent substantiam. Omnes enim sunt corpora quædam nulli subjecta corruptioni, ex sententia Aristotelis, iidemque sempiterni tam ipsi quam motus ipsorum. Hinc itaque necessario sequitur, etiam mentes illas separatas inter quas orbis illi

A μουργόν, ἔπειτα οὐδαμῶς λέγει, φαύλω; ἂν ἐξετιθετο τὴν αὐτοῦ φιλοσοφίαν, τὴ μὲν μέγιστον τοῦ Θεοῦ ἔργον ἀποσιωπῶν, τὸ δὲ πολὺ τούτου μείον μόνον σημνύων. Ἀλλὰ φησὶ ἂν τις, ὡς καὶ τέλος αὐτὴν, καὶ τελετὴν αἰτίων τίθεται. Ἀλλ' οὐδὲ τούτο φηνήσεται πᾶνυ γεμῶς λέγων, οὐδὲ ἀξίως τοῦ Θεοῦ, εἰ γε οὐ τοῦ εἶναι οὐδὲ τῆς οὐσίας ἐκάστων ἀλλὰ τῆς κινήσεως μόνης τέλος σὺδὸν τίθεται. Εἰ δὲ οὐδ' οὐδέμνος δημιουργὸν τοῦ παντὸς εἶναι τὴν θεὸν, διὰ τούτο οὐδὲ λέγει αὐδαμῶς, οὕτω γε αὐ καὶ πολὺ ἐπι ἂν φαυλότερος εἴη, μήτε λέγων, μήτε δοξάζων τὸ κάλλιστον τῶν φιλοσοφίας δογμάτων, καὶ οὐ μόνον φιλοσοφίας, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν τὰ βέλτερον φρονούντων ἀνθρώπων. Ἴημεῖς γε μὴν δεξόμεθα οὐδὲ δεξάζοντα. Πρῶτον μὲν ὅτι οὐκ εἰκὸς ἦν δοξάζοντα οὕτω κάλλιστον δόγμα ἀποσιωπῆσαι, πανταχοῦ τῶν βιβλίων τὸ περὶ ἐμβρύων καὶ ὀστρέων καὶ τοῦ διασπαστικῆς παρατήρησις πολλοῦ παρασημαστικῶν ἐπεὶ ὅτι καὶ τῆς αἰτίας γενέσεως ἀριθμὸν ἀποδιδούσιν, οὐ χρόνον λέγων οὐδένα ἀλλ' αἰτίαν, ὡς δὴλοι εἰσιν ἐξ ὧν αὐτὸς λέγοντας αὐτοὺς ἐπιτίθεται, τούτοις μεμφομένοις ἐπάγει, « Ἄτοπον δὲ καὶ τὸ γένεσιν ποιεῖν αἰθίων ὄντων, μᾶλλον δὲ ἐν τι τῶν ἀδυναμάτων. » Ἐξ ὧ δὴλός ἐστιν Ἀριστοτέλης, ὡς περ καὶ ἄλλοι ἴσως τινὲς, τῆ κατ' αἰτίαν γένεσι καὶ τὴν χρονικὴν δοξάζων ἐπεσθαι ἐξ ἀνάγκης. οὐχ ὡς περ Πλάτων τὴν ψυχὴν ἐν μὲν τῷ *Φαίδρω* ἀγέννητον, δηλονότι τῷ χρόνῳ, γέννητὴν δ' ἐν τῷ *Τιμαίῳ*, δηλονότι τῇ αἰτίᾳ τιθέμενος, δὴλός ἐστιν οὐ πάντως ἐπιγεμένη τῇ κατ' αἰτίαν γένεσι καὶ τὴν χρονικὴν δοξάζων· εἰ δὲ ἀδιδόν τοδε τὸ πᾶν Ἀριστοτέλης νομίζει, δὴλον ὅτι οὐδ' ἂν γένεσιν τινα αὐτοῦ δοξάζοι· εἰ δ' οὐ γένεσιν, οὐδ' ἂν δημιουργὸν αὐτῷ οὐδένα. Καὶ περὶ μὲν τούτων ἱκανῶς.

ΚΕΦΑΛ. Β.

Ἐτι δὲ κάκεινο ἄτοπον Ἀριστοτέλης ἐς τὸν θεὸν τοῦτόν πεπραγματεύεται. Διανέμων γὰρ τὰς σφαῖρας καὶ κινήσεις αὐτῶν τοῖς χωριστοῖς νοῦς καὶ οὐσίαις, μίαν καὶ τῷ θεῷ τοῦτω σφαῖραν τε καὶ κίνησιν ἀπονέμει ἀντιμέριστον αὐτὸν τοῖς μετ' αὐτὴν ποιῶν νοῦς. Τοῦτο δ' ὅσον ἔχει τὸ ἄτοπον ἐνθὲνδὲ ἂν τις συνίδοι. Ἀνάλογον δὲ οἷς διανέμεται ἔχειν τὰ διανεμόμενα, εἰ μέλλει καλῶς ἢ γε διανεμήσιν ἐσσεσθαι, ἢ καὶ αὐτὸς Ἀριστοτέλης ἐν τοῖς περὶ δικαιοσύνης ἀξίῳ λόγῳ· οὐκοῦν ἐνταῦθα αἰ γε σφαῖραι πᾶσαι οὐσίας ἀλλήλαις τῆς οὐσίης. Σώματά τε γὰρ ἄπαντα ἀφθόρτα ἔχουσι κατ' αὐτὸν Ἀριστοτέλη, καὶ αἰθίοι αὐταί τε καὶ αἰ κινήσεις αὐτῶν οὐκοῦν ἀνάγκη καὶ τοῖς χωριστοῖς ἐκείνοισ νοῦς οἷς αἰ σφαῖραι γε αὐταὶ διανεμήσονται, τῆς αὐτῆς τε οὐσίας ἄπαντας εἶναι ἀλλήλοισ, καὶ οὐδένα γε αὐτῶν τοῖς ἄλλοισ οὐκ ἐνέριθμον, ἀλλὰ τοσοῦτον μόνον ὑπερέχοντα τὸν πρεσβύτατον αὐτῶν, ὅσον ἢ ἀφρονεμημένη αὐτῷ σφαῖρα τῶν λοιπῶν σφαιρῶν. Αὕτη δ' ὅτι οὐκ ἀξία τοῦ Θεοῦ τούτου ἐστὶν ὑπεροχὴ, οὐδὲν ὅτω οὐδὲ

λὸν· ἔπειτα καὶ Ἀδινάστας ὁ Ἄραφ· συνελθὶ τὸ τοῦ Δ· λόγου τοῦτου ἀποπον, τὰ μὲν ἄστρα καὶ σφαίρας τοῖς ἄλλοις χωριστοῖς νοῖς καὶ αὐτὸς κατ' αὐτὸν πως Ἀριστοτέλῃ διανέμει, τῷ δὲ θεῷ τοῦτου οὐκ ἔστρον, οὐ σφαῖραν οὐδαμῶν ἀπονέμων, τῶν πάντων ἐξαίρων ὑπεριβθῆαν. Ἄλλὰ περὶ μὲν τούτων τοσαῦτα εἰρήσθω.

et vera religione alienus, absurditatem tamen hujus opinionis animadvertit, et astrorum quidem atque orbium cœlestium motum atque gubernationem etiam ipse secutus quodammodo Aristotelem, separatis quibusdam mentibus attribuit, Deo autem supremo rerum præsidii neque astrum aliquod neque orbem ullum assignavit, sed unum e numero omnium existens, supremam illi cœliarum rerum attribuit excellentiam. Sed de his ista sufficiēter dicta sunt.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

CAP. III.

Μέττειμι δὲ καὶ ἐπὶ τὴν τοῦ ὄντος ἐκείνην ὁμω-
μίαν, ἣν αὐτὸς Ἀριστοτέλης ὡς σοφὸν τι εἶπαι
ἐξευρημένην, καὶ εὐδὲν τῶν πρὸ αὐτοῦ ἐπὶ νοῦν
ἐληλυθέναι. Οὐκοῦν εἰ κατὰ μὲν τὸ τοῦ ὄντος ἐκ
μὲν μᾶλλον, τὰ δ' ἦττον μετέχειν, καὶ ὁμώνυμα
ἄλλήλοισ ἀξιοῖ εἶναι τὰ ὄντα, οὐκ ἂν δὴ ἀρθῆς
ἀξιοῖ (οὐ γὰρ εἰ τὸ ἐν τῷ εἶρω λευκὸν τοῦ ἐν χιόνι
ἦττον, ὁμώνυμον τὸ ἐν τῷ εἶρω λευκὸν τῷ ἐν
χιόνι), οὐδέ γε εἰ κατὰ τὸ τὰ μὲν πρότερα τῶν
ὄντων εἶναι, τὰ δ' ὄστερα, καὶ τὰ μὲν συνεισ-
φέροντα ὄστερα, τὰ δ' οὐ συνεισάγοντα. Τῶν γὰρ
ἀριθμῶν αἱ μὲν πρότεροι οἱ δ' ὄστεροι ὄντας, ὁμοῦ
οὐκ ὁμώνυμα ἀλλήλοισ, ἀλλὰ τῷ αὐτῷ λόγῳ ἀριθ-
μοῖ πάντες εἰσι, καὶ εἰ τὰ πρᾶσθῦτα τῶν
συνμέτων στοιχεῖα, ἐξ ὧν τᾶλλα εἴματα συνέστηκε,
πρότερα ὄντα τῶν ἐξ αὐτῶν συνθεμένων, οὐδὲν
γε ἦττον οὐσίαι αὐτὰ τε καὶ τῆ ἐξ αὐτῶν συνθε-
μένα ἐστὶν οὐκ ὁμώνυμα· οὐδέ τις γὰρ τὸ τριούτο
μέχρι τοῦ νῦν ἠξίωσεν· οὐδέ γε εἰ καὶ ἄλλο τι τοῦ
ὄντος ἀντικατηγορεῖται, οἷον περὶ τὸ ἐν, ἡ δὲ τούτο
οὐχὶ γένος τὸ ὄν ἐσται τῶν πάντων, ἢ ὁμώνυμόν τι.
Τοῦ ἐν ἀνθρώπου ἀντικατηγορεῖται τὸ γλαστικόν,
καὶ οὐδὲν ἦττον καθόλου τὸ ἐστὶν ὁ ἀνθρώπος· καὶ
τῶν καθέκατον ἀνθρώπων εἰ μὴ γένος ἀλλ' οὖν γε
εἶδος, καὶ οὐδ' ὅπως οὖν ὁμώνυμον. Εἰ δ' ἐπ' εἶδος
τούτο συμβαίνει, κἂν ἐπὶ γένους τὸ αὐτὸ συμβαίη.
Ἄνάλογον γὰρ ἔχει ὡς τὸ εἶδος πρὸς τὰ ὅπ' αὐτῆ,
οὕτω καὶ τὸ γένος. Πλὴν γε δὴ τοῦ τὰ μὲν εἶδη τὰ
γε ἴσχυα κατὰ ἀπειρῶν εὐθὺς τὰ γε πλείω εἶναι,
τὰ δὲ γένη κατὰ πεπερασμένων πρῶτον. Εἰ δὲ καὶ
ἐπὶ γένους δαί τις τὸ τοιοῦτο θεωρεῖται, εἰ τις τὸ
ζῶον ὀρεῖται μὴ τῷ ἀίσθητικῷ ἀλλὰ τῷ φανταστικῷ
διακρίνων αὐτοῦ τὸ τῶν ζωοφύτων γένος, ἔπειτα
ἀποδοῖει παντὶ ἴδιον ζῶον τὸ πορευτικόν (ἔξει γὰρ
οὐ κακῶς), ἀντικατηγορεῖτο μὲν ἂν οὕτω τὸ τε ζῶον
τοῦ πορευτικοῦ καὶ τὸ πορευτικὸν τοῦ ζῶου, καὶ
οὐδὲν μὲν' ἂν ἦττον τὸ ζῶον γένος εἴη τῶν ὄπ'
αὐτῆ καὶ οὐδαμῆ ὁμώνυμον. Ἄλλ' ἦν τις, φησὶ,
μεταβαλὼν, μὴ ἐπὶ λογικὸν τῷ ζῶον ἀποδοῖαι δια-
φορὰν ἀλλὰ τὴν λογικότητα, ὡς δὴ καὶ δέον οὕτω
ταῖς διαφοραῖς χρῆσθαι, οὐκ ἂν κατηγορεῖτο τῆς
λογικότητος τὸ ζῶον, οὐδ' ἂν ἄλλο οὐδὲν γένος οὐ-
δαμῶς ταύτης διαφορᾶς. Ἐπειτα δὲ τὸ τοιοῦτον τῷ
ὄντι οὐ συμβαίνει (οὐ γὰρ οἶόν τε εὐρεῖν ὅτι οὖν οὐ
τὸ ὄν οὐ κατηγορηθῆσεται), οὐδ' ἂν γένος εἴη τὸ ὄν.
Πρῶτον μὲν οὖν οὐκ ἀναγκαῖον, ἦν τι τοῖς ἐπὶ μέ-

Transeo autem ad illam ontis æquivocationem, quam Aristoteles ut magnum quiddam existimatur invenisse, et quæ ante ipsum nulli philosophorum in mentem venerit. Atqui si propterea quod hæc quidem magis, illa vero minus de ente participant, idcirco entia inter se æquivoca esse existimat, non utique recte ratiocinatur (neque enim si albedo in lana sit minor albedine, quæ est in nive, idcirco albedo in lana et quæ est in nive erit æquivoca), neque si propterea, quod entium alia sunt priora, alia vero posteriora, et hæc quidem secus trahunt altera, illa vero non trahunt. Accipiamus enim exempli gratia numeros, inter quos etsi alii quidem sunt priores, alii autem posteriores; non tamen sunt æquivoci invicem sed secundum eandem rationem omnes sunt numeri, ita elementa quoque, quæ sunt corpora antiquissima, ex quibus nimirum alia omnia constant corpora, priora suis sunt compositis, attamen tum ipsa, tum ea quæ ex ipsis constant, pari ratione sunt et dicuntur substantiæ, non sane æquivoca prædicatione. Nemo enim ad hoc usque tempus aliter sensit. Neque sane propterea, si aliud quiddam de ente prædicatur, sicut unum, ens genus esse omnium negabitur, aut æquivocum quiddam, diceudum erit. De homine namque prædicatur, quod sit visibile, neque tamen propterea homo universi rationem amittit, neque singularium sive individuum, si non genus, attamen species, eaque nullo modo æquivoca, non dicitur. Quo l si in specie hoc contingit, id ipsum certe etiam in genere continget. Eandem enim utrumque habet rationem, utque species ad ea quæ sub ipsa continentur, refertur, sic etiam genus; præterquam quod species illæ quæ sunt infinitæ, de infinitis prædicantur, suntque multo plures, genera vero de finitis et divisonem suscipiuntibus. Age vero etiam in genere aliquo, si quis dubitet, idem dispiciamus, et nunc verbi gratia accipiamus id quod animal dicitur. Si quis igitur animal non persensibile definiverit, sed percipax imaginum, distinguens ipsum a genere illorum quæ tertiam quamdam, non animalium neque fruticum, habere naturam dicuntur, ac deinde ipsum attribuat quod omni proprium est animali ut videlicet gressibile appellet (faciet enim non male). Hoc namque pacto animal de gressibili et gressibile de animali prædicabitur, et nihilominus animal generis-

Quamvis autem quispiam putaverit sensisse ipsum, quod Deus sit conditor, cum tamen nullibi hoc aperte fateatur, malitiose profecto suam contexit philosophiam, maximum Dei opus dissimulans, id vero quod longe minus est, dantaxat celebrans. Sed fortasse dicet aliquis quod Deum finem et finalem causam faciat, verum ne hoc quidem videtur omnino sincere dixisse, neque ita ut Deo dignum fuisset, quandoquidem ipsum non naturæ singulorum, sed aeternis solius finem constituit. Jam vero si Deum neque putavit conditorem esse hujus universitatis, ideoque nec dixerit ullibi hæc sane ratione rursus adhuc deterior fuerit, ut qui nec dixerit, nec crediderit optimam philosophiæ sententiam, nec tantum philosophiæ, sed etiam omnium sapientiorum hominum. Cæterum nos demonstrabimus, ipsum etiam non credidisse. Primum quidem, quod credible non est enim, qui hujus sententiæ fuerit, tam arduum pulchrumque dogma dissimulaturum fuisse, in omnibus operibus suis, quos scripsit, in quibus adeo prolixè et curiose de setibus et ostreis aliisque rerum naturalium causis disputat. Deinde quod numerum etiam causæ generationis describit, nec tempus illum nominat sed causam tantum, imo eos reprehendit, qui ab eo dissentiant, et absurdum, inquit, est ac potius eorum unum, quæ fieri nullo modo possunt, rerum sempiternarum ortum aliquem facere. Quo loco se manifeste prodit Aristoteles, sicut etiam fortasse alii quod senserit posita causa generationis, necessario etiam sequi tempus ejusdem. Id quod Plato non fecit, qui in *Phædro* quidem animam ponit ingentiam quod ad tempus videlicet attinet, in *Timæo* autem genitam quoad causam. Hinc itaque apparet, quod non senserit, necessario statim sequi, ut si generationis causa adsit mox eadem incipiat. Verum enim vero quis dubitat Aristotelem nullam posuisse hujus universi generationem, quandoquidem sensit, ipsum esse sempiternum? Quod si autem generationem negavit, procul dubio etiam opificem sive conditorem exclusit.

CAP. II.

Præterea etiam illud de Deo Aristoteles absurde, contraque omnem rationem docuit. Cum enim orbis cæteros a mentibus quibusdam et essentiis separatis gubernari moverique censuisset, singulos distribuendo singulis, unum quoque summo illi rerum principi Deo orbem assignat, quem ab illo moveri existimat, tradens ipsi hac ratione partem quamdam laboris, quem alie quoque mentes post ipsum sustineant. Hoc vero quam sit absurdum, inde aliquis animadvertat. Oportet ea quæ distribuuntur cum iis quibus sunt distributa, quamdam habere proportionem, si nimirum distributio illa juxta debeat judicari, quemadmodum ipse etiam Aristoteles in libro suo de justitia admonet. Atqui apud ipsum omnes cæli orbis eandem invicem obtinent substantiam. Omnes enim sunt corpora quædam nulli subjecta corruptioni, ex sententia Aristotelis, iidemque sempiterni tam ipsi quam motus ipsorum. Hinc itaque necessario sequitur, etiam mentes illas separatas inter quas orbis illi

μουργόν, επειτα ουδαμου λέγει, φαύλω; αν εξεπιθετο την αυτου φιλοσοφίαν, το μὲν μέγιστον του θεου εργον αποσιωπων, το δε πολυ τουτου μελου μόνον σημνουνων. Αλλα φαη αν τις, ως και τελος αυτην, και τελικον ατιον τιθεται. Αλλ ουδε τουτο φανησεται πινυ γεμωως λεγων, ουδε αξιως του θεου, ελ γε ου του ειναι ουδε της ουσιας εκάστων αλλά της κινήσεως μόνης τελος ουτων τιθεται. Ει δε ουδ ολιμενος δημιουργον του παντος ειναι τον θεον, διὰ τουτο ουδε λέγει ουδαμου, ουτω γε αλ και πολυ ετι αν φαυλοτερος ελη, μητε λεγων, μητε δοξάζων το κάλλιστον των φιλοσοφίας δογμάτων, και ου μόνον φιλοσοφίας, αλλά και πάντων των τὰ βελτίονα φρονούντων ανθρώπων. Ημεεις γε μην θεήσομεν ουδε δοξάζοντα. Πρωτον μὲν οτι ουκ ειχε; ην δοξάζοντα ουτω κάλλιστον δογμα αποσιωπησαι, πανταχου των βελίων το περι εμβρύων και υστρίων και του δεισως παρατέρας πολεμορηγόντων - επεθ' ου και της αιτίας γενέσεως αριθμὸν ἀποδιδοῦσιν, ου χρόνον λεγων ούδενά άλλ' αιτίαν, ως δήλοι ειναι εξ ὧν αυτους λεγοντας αυτους εκπιθεται, τουτοις μεμφόμενοι επάγει, ε "Αποπον δε και το γένεσιν ποιειν αιδίων οντων, μάλλον δε εν τι των αθουάτων. Εξ ὧ δήλος; εστιν Αριστοτέλης, ὡπερ και άλλοι λογικινε; τη κατ' αιτίαν γενέσαι και την χρονικην δοξάζων επεσθαι εξ ανάγκης. ουχ ὡπερ Πλάτων της ψυχης εν μὲν τῷ Φαιδρω ἀγέννητον, δηλοντι τῷ χρόνῳ, γέννητην δ' εν τῷ Τυμαλω, δηλοντι τη αιτία τιθέμενος, δήλος; εστιν ου πάντως επρομένη τη κατ' αιτίαν γενέσαι και την χρονικην δοξάζων; ει δε αιδιον τοδε το πᾶν Αριστοτέλης νομιζει, δηλον οτι ουδ' αν γένεσιν τινα αυτου δοξάζου; ει δ' ου γένεσιν, ουδ' αν δημιουργον αυτου ούδενά. Και περι μὲν τουτων Ικανώς.

ut si generationis causa adsit statim sequi, ut si generationis causa adsit mox eadem incipiat. Verum enim vero quis dubitat Aristotelem nullam posuisse hujus universi generationem, quandoquidem sensit, ipsum esse sempiternum? Quod si autem generationem negavit, procul dubio etiam opificem sive conditorem exclusit.

ΚΕΦΑΛ Β.

"Ετι δε κακεινο αποπον Αριστοτέλης ες τον θεον τουτον πεπραγματεύεται. Διανεμων γαρ τας σφαιρας και κινήσεις αυτων τοις χωριστοις νοις και ούαιαι, μλαν και τῷ θεῷ τουτω σφαιραν τε και κίνησιν ἀπονέμει αντιμέριστον αυτην τοις μετ' αυτην ποιων νοις. Τουτο δ' ὅσον Ιχει το αποπον ενθῆνδε αν τις συνιδου. Αγάλογον δει οίς διανεμεται Ιχειν τὰ διανεμόμενα, ει μέλλει καλώς η γε διανεμήσεις εσεσθαι, η και αυτος Αριστοτέλης εν τοις περι δικαιοσύνης αξιωλ λόγοις; ουκοῦν ενταυθα αλ γε σφαιραι πάντω ούσιας ἀλλήλαις της ούτις. Σώματά τε γαρ ἔπαται εφθοντα Ιχουσι κατ' αυτον Αριστοτέλη, και αιδιον αυτι τε και αι κινήσεις αυτων ουκοῦν ανάγκη και τοις χωριστοις εκεινους νου; οίς αι σφαιραι γε αυται διανενεμήνηται, της αυτης τε ούσιας ἄπαντες ειναι ἀλλήλοις, και ούδενά γε αυτων τοις άλλοις ουκ ενάριθμον, αλλά τοιουτου μόνον υπερέχοντα τον πρεσβύτατον αυτων, ὅσον η ἀπρονεμημένη αυτη σφαιρα των λοιπων σφαιρων. Αυτη δ' οτι ουκ αξια του θεου τουτου εστιν υπεροχη, ουδενι οτω ου δε-

λόν· ἐπει καὶ Ἀδινάστας ὁ Ἀραβὺ συνέεισε τὸ τοῦ Δ' λόγου τοῦτου ἀποπον, τὰ μὲν ἄστρα καὶ σφαίρας τοῖς ἄλλοις χωριστοῖς νοῖς καὶ αὐτὸς κατ' αὐτὸν πως Ἀριστοτέλει διανέμει, τῷ δὲ θεῷ τοῦτω οὐκ ἔστειρον, οὐ σφαίρων οὐδαμῶν ἀπονέμων, τῶν πάντων ἐξαιρῶν ὑπεριβήσαν. Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων τοσαῦτα εἰρήσθη.

π vera religione alienus, absurditatem tamen hujus opinionis animadvertit, et astrorum quidem atque orbium cœlestium motum atque gubernationem etiam ipse secutus quodammodo Aristotelem, separatis quibusdam mentibus attribuit, Deo autem supremo rerum præsidii neque astrum aliquod neque orbem ullum assignavit, sed unum e numero omnium existens, supremam illi cœliarum rerum attribuit excellentiam: Sed de his ista sufficienter dicta sunt.

ΚΕΦΑΛΑ. Γ.

CAP. III.

Μέγιστοι δὲ καὶ ἐπὶ τὴν τοῦ ὄντος ἐκείνην ὁμωμύμιαν, ἣν αὐτὸς Ἀριστοτέλης ὡς σοφὸν τι εἴεται ἐξευρηκέναι, καὶ οὐδὲν τῶν πρὸ αὐτοῦ ἐπὶ νοῦν ἐληλυθέναι. Οὐκοῦν εἰ κατὰ μὲν τὸ τοῦ ὄντος τὰ μὲν μᾶλλον, τὰ δ' ἦττον μετέχειν, καὶ ὁμῶνυμα ἄλλήλοις ἄξιοι εἶναι τὰ ὄντα, οὐκ ἂν δὴ ἀρθῆς ἄξιοι (οὐ γὰρ εἰ τὸ ἐν τῷ εἶρω λευκὸν τοῦ ἐν χιόνι ἦττον, ὁμῶνυμον τὸ ἐν τῷ εἶρω λευκὸν τῷ ἐν χιόνι), οὐδέ γε εἰ κατὰ τὸ τὰ μὲν πρότερα τῶν ὄντων εἶναι, τὰ δ' ὄστερα, καὶ τὰ μὲν συναισθῶντα ὄστερα, τὰ δ' οὐ συναισθῶντα. Τῶν γὰρ ἀριθμῶν αἱ μὲν πρότεροι οἱ δ' ὄστεροι ὄντας, ὁμοῦ οὐχ ὁμῶνυμοι ἀλλήλοις, ἀλλὰ τῷ αὐτῷ λόγῳ ἀριθμοὶ πάντες εἰσι, καὶ εἰ τὰ πρᾶσιῦτα τῶν σωμάτων στοιχεῖα, ἐξ ὧν τᾶλλα εἴματα συνέστηκε, πρότερα ὄντα τῶν ἐξ αὐτῶν συνθεμένων, οὐδὲν γε ἦττον οὐσίαι αὐτὰ τε καὶ τῶ ἐξ αὐτῶν συνθεμένα ἔστιν οὐχ ὁμῶνυμοῦς· οὐδαμῶς γὰρ τὸ τοιοῦτο μέχρι τοῦ νῦν ἤξιωσεν· οὐδέ γε εἰ καὶ ἄλλο τι τοῦ ὄντος ἀντικατηγορεῖται, οἷον κερὶ τὸ ἐν, διὰ τοῦτο οὐχὶ γένος τὸ ὄν ἔσται τῶν πάντων, ἢ ὁμῶνυμῶν τι. Τοῦ εἶν ἀνθρώπου ἀντικατηγορεῖται τὸ γλαστικόν, καὶ οὐδὲν ἦττον καθόλου τὸ ἔστιν ὁ ἀνθρώπος· καὶ τῶν καθέκατον ἀνθρώπων εἰ μὴ γένος ἄλλ' οὖν γε εἶδος, καὶ οὐδ' ὅπωποσῶν ὁμῶνυμον. Εἰ δ' ἐπ' εἶδους τοῦτο συμβαίνει, κἂν ἐπὶ γένους τὸ αὐτὸ συμβαίη. Ἀνάλογον γὰρ ἔχει ὡς τὸ εἶδος πρὸς τὰ ὅπ' αὐτῆ, οὕτω καὶ τὸ γένος. Πλὴν γε δὴ τοῦ τὰ μὲν εἶδη τὰ γε ἴσχυατα κατὰ ἀπείρων εὐθὺς τὰ γε πλείω εἶναι, τὰ δὲ γένη κατὰ πεπερασμένων πρῶτον. Εἰ δὲ καὶ ἐπὶ γένους δεῖ τινος τὸ τοιοῦτο θεωρεῖσθαι, εἴ τις τὸ ζῶον ὀρίεται μὴ τῷ αἰσθητικῷ ἀλλὰ τῷ φανταστικῷ διακρίνων αὐτοῦ τὸ τῶν ζωοφύτων γένος, ἔπειτα ἀποδίδει παντὶ ἴδιον ζῶψ τὸ πορευτικόν (ἔξει γὰρ οὐ κακῶς), ἀντικατηγορεῖτο μὲν ἂν οὕτω τὸ τε ζῶον τοῦ πορευτικοῦ καὶ τὸ πορευτικόν τοῦ ζῶου, καὶ οὐδὲν μὲν' ἂν ἦττον τὸ ζῶον γένος εἴη τῶν ὄπ' αὐτῆ καὶ οὐδαμῶς ὁμῶνυμον. Ἀλλ' ἦν τις, φησι, μεταβαλὼν, μὴ τὸ λογικὸν τῷ ζῶψ ἀποδίδοι διαφορὰν ἀλλὰ τὴν λογικότητα, ὡς δὴ καὶ δέον οὕτω ταῖς διαφοραῖς χρῆσθαι, οὐκ ἂν κατηγορεῖτο τῆς λογικότητος τὸ ζῶον, οὐδ' ἂν ἄλλο οὐδὲν γένος οὐδαμῶς ταύτης διαφορᾶς. Ἐπει δὲ τὸ τοιοῦτον τῷ ὄντι οὐ συμβαίνει (οὐ γὰρ εἶδὸν τε εὐρεῖν ὅτι οὖν οὐ τὸ ὄν οὐ κατηγορηθήσεται), οὐδ' ἂν γένος εἴη τὸ ὄν. Πρῶτον μὲν οὖν οὐκ ἀναγκαῖον, ἦν τι τοῖς ἐπὶ μέ-

sunt distributi, eandem omnes inter sese obtinere substantiam, nullumque ex illis sibi invicem non esse æqualem, sed tanto duntaxat excellentiorem illam quæ est senior, quanto assignatus ipsi orbis reliquos orbis superat: Hæc autem quod non sit præstantia Deo summo conditore digna, nemini non est notum, si quidem et Avicennas, licet Arabs et π vera religione alienus, absurditatem tamen hujus opinionis animadvertit, et astrorum quidem atque orbium cœlestium motum atque gubernationem etiam ipse secutus quodammodo Aristotelem, separatis quibusdam mentibus attribuit, Deo autem supremo rerum præsidii neque astrum aliquod neque orbem ullum assignavit, sed unum e numero omnium existens, supremam illi cœliarum rerum attribuit excellentiam: Sed de his ista sufficienter dicta sunt.

Transeo autem ad illam ontis æquivocationem, quam Aristoteles ut magnum quiddam existimatur invenisse, et quæ ante ipsum nulli philosophorum in mentem venerit. Atqui si propterea quod hæc quidem magis, illa vero minus de ente participant, idcirco entia inter se æquivoca esse existimat, non utique recte ratiocinatur (neque enim si albedo in lana sit minor albedine, quæ est in nive, idcirco albedo in lana ei quæ est in nive erit æquivoca), neque si propterea, quod entium alia sunt priora, alia vero posteriora, et hæc quidem secus trahunt altera, illa vero non trahunt. Accipiamus enim exempli gratia numeros, inter quos etsi alii quidem sunt priores, alii autem posteriores, non tamen sunt æquivoci invicem sed secundum eandem rationem omnes sunt numeri, ita elementa quoque, quæ sunt corpora antiquissima, ex quibus nimirum alia omnia constant corpora, priora suis sunt compositis, attamen tum ipsa, tum ea quæ ex ipsis constant, pari ratione sunt et dicuntur substantiæ, non sane æquivoca prædicatione. Nemo enim ad hoc usque tempus aliter sensit. Neque sano propterea, si aliud quidpiam de ente prædicatur, sicut unum, ens genus esse omnium negabitur, aut æquivocum quiddam, dicendum erit. De homine namque prædicatur, quod sit visibile, neque tamen propterea homo universi rationem amittit, nequa singularium sive individuum, si non genus, attamen species, eaque nullo modo æquivoca, non dicitur. Quo si in specie hoc contingit, id ipsum certe etiam in genere contingeret. Eandem enim utrumque habet rationem, utque species ad ea quæ sub ipsa continentur, refertur, sic etiam genus; præterquam quod species illæ quæ sunt infinitæ, de infinitis prædicantur, suntque multo plures, genera vero de finitis et divisonem suscipiuntibus. Age vero etiam in genere aliquo, si quis dubitet, idem dispiciamus, et nunc verbi gratia accipiamus id quod animal dicitur. Si quis igitur animal non persensibile definiverit, sed percipax imaginum, distinguens ipsum a genere illorum quæ tertiam quamdam, non animalium neque fruticum, habere naturam dicuntur, ac deinde ipsum attribuat quod omni proprium est animali ut videlicet gressibile appellet (faciet enim non male). Hoc namque pacto animal de gressibili et gressibile de animali prædicabitur, et nihilominus animal generis-

Quamvis autem quispiam putaverit sensisse ipsum, quod Deus sit conditor, cum tamen nullibi hoc aperte fateatur, malitiose profecto suam contexit philosophiam, maximum Dei opus dissimulans, id vero quod longe minus est, dantaxat celebrans. Sed fortasse dicet aliquis quod Deum finem et finalem causam faciat, verum ne hoc quidem videtur omnino sincere dixisse, neque ita ut Deo dignum fuisset, quandoquidem ipsum non naturæ singulorum, sed aeternis solum finem constituit. Jam vero si Deum neque putavit conditorem esse hujus universitatis, ideoque nec dixerit ullibi hæc sane ratione rursus adhuc deterior fuerit, ut qui nec dixerit, nec crediderit optimam philosophiæ sententiam, nec tantum philosophiæ, sed etiam omnium sapientiorum hominum. Cæterum nos demonstrabimus, ipsum etiam non credidisse. Primum quidem, quod credible non est enim, qui hujus sententiæ fuerit, tam arduum pulcherrimæque dogma dissimulaturum fuisse, in omnibus operibus libris, quos scripsit, in quibus adeo prolixè et curiose de fetibus et ostreis aliisque rerum naturalium causis disputat. Deinde quod numerum etiam causæ generationis describit, nec tempus ullum nominat sed causam tantum, imo eos reprehendit, qui ab eo dissentiant, et absurdum, inquit, est ac potius eorum unum, quæ fieri nullo modo possunt, rerum sempiternarum ortum aliquem facere. Quo loco se manifeste prodit Aristoteles, sicut etiam fortasse alii quos senserit posita causa generationis, necessario etiam sequi tempus ejusdem. Id quod Plato non fecit, qui in *Phædro* quidem animam ponit ingentem quod ad tempus videlicet attinet, in *Timæo* autem genitam quoad causam. Hinc itaque apparet, quod non senserit, necessario statim sequi, ut si generationis causa adsit mox eadem incipiat. Verum enim vero quis dubitat Aristotelem nullam posuisse hujus universi generationem, quandoquidem sensit, ipsum esse sempiternum? Quod si autem generationem negavit, procul dubio etiam opificem sive conditorem exclusit.

CAP. II.

Præterea etiam illud de Deo Aristoteles absurde, contraque omnem rationem docuit. Cum enim orbis cæteros a mensibus quibusdam et essentiis separatis gubernari moverique censuisset, singulos distribuendo singulis, unum quoque summo illi rerum principi Deo orbem assignat, quem ab illo moveri existimat, trahens ipsi hac ratione partem quamdam laboris, quem alie quoque mentes post ipsum sustineant. Hoc vero quam sit absurdum, inde aliquis animadvertat. Oportet ea quæ distribuuntur cum iis quibus sunt distributa, quamdam habere proportionem, si nimirum distributio illa juxta debeat judicari, quemadmodum ipse etiam Aristoteles in libro suo de justitia admonet. Atqui apud ipsum omnes cæli orbis eandem invicem obtinent substantiam. Omnes enim sunt corpora quædam nulli subjecta corruptioni, ex sententia Aristotelis, iidemque sempiterni tam ipsi quam motus ipsorum. Hinc itaque necessario sequitur, etiam mentes illas separatas inter quas orbis illi

μουργόν, ἔπειτα οὐδαμῶ λέγει, φαύλω; ἂν ἐξετίθειτο τὴν αὐτοῦ φιλοσοφίαν, τὸ μὲν μέγιστον τοῦ Θεοῦ ἔργον ἀποσιωπῶν, τὸ δὲ πολὺ τοῦτου μίσην μόνον σαμνύων. Ἄλλὰ ψαλὴ ἂν τις, ὡς καὶ τῆς αὐτῆς, καὶ τελικῶν αἰτίων τίθεται. Ἄλλ' οὐδὲ τοῦτο φανήσεται πρὶν γενοῦν λέγων, οὐδὲ ἀξίως τοῦ Θεοῦ, εἰ γὰρ οὐ τοῦ εἶναι οὐδὲ τῆς οὐσίας ἐκάστων ἀλλὰ τῆς κινήσεως μόνως τέλος αὐτὸν τίθεται. Εἰ δὲ οὐδ' οὐκ ἔστιν ἐπινοεῖν τοῦ παντὸς εἶναι τὴν Θεῶν, διὰ τοῦτο οὐδὲ λέγει οὐδαμῶς, οὕτω γὰρ αὐτὸ καὶ πολὺ ἐστὶ ἂν φαυλότερος εἴη, μῆτε λέγων, μῆτε δοξάζων τὸ κάλλιστον τῶν φιλοσοφίας δογμάτων, καὶ οὐ μόνον φιλοσοφίας, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν τὰ βελτίονα φρονούντων ἀνθρώπων. Ἥμεῖς γὰρ μὴν δεξιόθεν οὐδὲ δεξιόθεν. Πρῶτον μὲν οὐκ εἰκόσ; ἦν δοξάζοντα οὕτω κάλλιστον δόγμα ἀποσιωπῆσαι, πανταχοῦ τῶν βιβλίων τὸ περὶ ἐμβρύων καὶ ὀστρέων καὶ τοῦ δεινῶς παρατίμω πολλοῦ παρατηροῦντες ἔπειθ' ἐστὶ καὶ τῆς αἰτίας γενέσεως ἀριθμὸν ἀποδιδοῦσιν, οὐ χρόνον λέγων οὐδένα ἀλλ' αἰτίαν, ὡς δῆλοι εἰσιν ἐξ ὧν αὐτὸς λέγοντας αὐτοῦ ἐκτίθεται, τοῖσι μεμψόμενος ἐπάγει, « Ἄτοπον δὲ καὶ τὸ γένεσιν ποιεῖν αἰτίων ὄντων, μᾶλλον δὲ ἐν τῷ τῶν ἀθουάτων. » Ἐξ ὧ δὲ δῆλος ἐστὶν Ἀριστοτέλης, ὡς περὶ καὶ ἄλλοι ἴσως τινὲς, τῆ κατ' αἰτίαν γενέσει καὶ τὴν χρονικὴν δοξάζων ἐπεσθαι ἐξ ἀνάγκης. οὐχ ὡς περὶ Πλάτων τὴν ψυχὴν ἐν μὲν τῷ φαίδρῳ ἀγέννητον, δηλονότι τῷ χρόνῳ, γέννητην δ' ἐν τῷ *Timæo*, δηλονότι τῇ αἰτίᾳ τιθέμενος, δῆλος ἐστὶν οὐ πάντως ἐπινοεῖν τῆ κατ' αἰτίαν γενέσει καὶ τὴν χρονικὴν δοξάζων· εἰ δὲ αἰτίαν τοῦτο τὸ πᾶν Ἀριστοτέλης νομίζει, δηλονότι οὐδ' ἂν γένεσιν τινα αὐτοῦ δοξάζου· εἰ δ' οὐ γένεσιν, οὐδ' ἂν δημιουργῶν αὐτῷ οὐδένα. Καὶ περὶ μὲν τούτων ἱκανῶς.

ΚΕΦΑΛ. Β.

Ἐστὶ δὲ κάλεινο ἄτοπον Ἀριστοτέλης ἐς τὸν Θεὸν τοῦτόν πεπραγμάτευται. Διανέμων γὰρ τὰς σφαῖρας καὶ κινήσεις αὐτῶν τοῖς χωριστοῖς νοῦς καὶ οὐαίαι, μίαν καὶ τῷ Θεῷ τούτῳ σφαῖραν τε καὶ κίνησιν ἀπονέμει ἀντιμέριστον αὐτὸν τοῖς ματ' αὐτὴν ποιῶν νοῦς. Τοῦτο δ' ὅσον ἔχει τὸ ἄτοπον ἐνθὲν ἂν τις συνίδοι. Ἀνάλογον δὲ οἷς διανέμεται ἔχειν τὰ διανεμόμενα, εἰ μέλλει καλῶς ἢ γε διανεμήσιν ἐσοσθαι, ἢ καὶ αὐτὸς Ἀριστοτέλης ἐν τοῖς περὶ δικαιοσύνης ἀξίως λόγους· οὐκοῦν ἐνταῦθα αἱ γε σφαῖραι πᾶσαι οὐσίας ἀλλήλαις τῆς οὐσίας. Σώματα τε γὰρ ἅπαντα ἀφθόρτα ἔχουσι κατ' αὐτὸν Ἀριστοτέλην, καὶ αἰτίαι αὐταί τε καὶ αἱ κινήσεις αὐτῶν· οὐκοῦν ἀνάγκη καὶ τοῖς χωριστοῖς ἐκείνοισ; νοῦς· οἷς αἱ σφαῖραι γε αὐταὶ διανεμῶνται, τῆς αὐτῆς τε οὐσίας ἅπαντας εἶναι ἀλλήλοισ;, καὶ οὐδένα γε αὐτῶν τοῖς ἄλλοισ; οὐκ ἐνέριστον, ἀλλὰ τοιοῦτον μόνον ὑπερέχοντα τὸν πρεσβύτατον αὐτῶν, ὅσον ἢ ἀπρονεμημένη αὐτῷ σφαῖρα τῶν λοιπῶν σφαιρῶν. Αὕτη δ' ἐστὶ οὐκ ἀξία τοῦ Θεοῦ τοῦτου ἐστὶν ὑπεροχὴ, οὐδὲν ὅτι οὐ δὲ

λόν· ἐπεὶ καὶ Ἀδινάστας ὁ Ἄραφ· συνελθὲ τὸ τοῦ Δ· λόγου τοῦτου ἀποπον, τὰ μὲν ἄστρα καὶ σφαίρας τοῖς ἄλλοις χωριστοῖς νοῖς καὶ αὐτὸς κατ' αὐτόν πως Ἀριστοτέλη διανέμει, τῷ δὲ θεῷ τοῦτου οὐκ ἔστρον, οὐ σφαίραν οὐδεμίαν ἀπονέμων, τῶν πάντων ἐξαιρῶν ὑπεριβησιν· Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων τοσαῦτα εἰρήσθω.

α vera religione alienus, absurditatem tamen hujus opinionis animadvertit, et astrorum quidem atque orbium caelestium motum atque gubernationem etiam ipse secutus quodammodo Aristotelem, separatis quibusdam mentibus attribuit, Deo autem supremo rerum praesidi neque astrum aliquod neque orbem unum assignavit, sed unum e numero omnium existens, supremam illi cunctarum rerum attribuit excellentiam. Sed de his ista succinctior dicta sunt.

ΚΕΦΑΛΑ. Γ'.

Μένειμι δὲ καὶ ἐπὶ τὴν τοῦ ὄντος ἐκείνην ὁμωμ-
 μίαν, ἣν αὐτὸς Ἀριστοτέλης ὡς σοφὸν τι εἶπαι
 ἐξευρημένην, καὶ οὐδὲν τῶν πρὸ αὐτοῦ ἐπὶ νοῦν B
 ἐληλυθῆναι. Οὐκοῦν εἰ κατὰ μὲν τὸ τοῦ ὄντος τὰ
 μὲν μᾶλλον, τὰ δ' ἦττον μετέχειν, καὶ ὁμῶνυμα
 ἀλλήλοισ ἀξιοῖ εἶναι τὰ ὄντα, οὐκ ἂν δὴ ἀρθῶς
 ἀξιοῖ (οὐ γὰρ εἰ τὸ ἐν τῷ ἐρίῳ λευκὸν τοῦ ἐν χιόνι
 ἦττον, ὁμῶνυμον τὸ ἐν τῷ ἐρίῳ λευκὸν τῷ ἐν
 χιόνι), οὐδέ γε εἰ κατὰ τὸ τὰ μὲν πρότερα τῶν
 ὄντων εἶναι, τὰ δ' ὄστερα, καὶ τὰ μὲν συνεισ-
 ἄγοντα ὄστερα, τὰ δ' οὐ συνεισάγοντα. Τῶν γὰρ
 ἀριθμῶν αἱ μὲν πρότεροι οἱ δ' ὄστεροι ὄντες, ὁμοῦ
 οὐχ ὁμῶνυμοὶ ἀλλήλοισ, ἀλλὰ τῷ αὐτῷ λόγῳ ἀριθ-
 μοὶ πάντες εἰσὶ, καὶ εἴ τι τὰ πρᾶσθῦτα τῶν
 στοιχείων στοιχεῖα, ἐξ ὧν τᾶλλα εἴματα συνέστηκε,
 πρότερα ὄντα τῶν ἐξ αὐτῶν συνθεμένων, οὐδὲν
 γε ἦττον οὐσίαι αὐτὰ τε καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν συνθεθει- C
 μένα εἶναι οὐχ ὁμῶνυμοῦς· οὐδαὶς γὰρ τὸ τριούτο
 μέχρι τοῦ νῦν ἠξίωσεν· οὐδέ γε εἰ καὶ ἄλλο τι τοῦ
 ὄντος ἀντικατηγορεῖται, οἷον περὶ τὸ ἐν, ἡ δὲ τούτο
 οὐχί γένος τὸ ὄν εἶναι τῶν πάντων, ἢ ὁμῶνυμόν τι.
 Τοῦ εἶν ἀνθρώπου ἀντικατηγορεῖται τὸ γελαστικόν,
 καὶ οὐδὲν ἦττον καθόλου τὸ εἶναι ὁ ἀνθρώπος καὶ
 τῶν καθέκαστον ἀνθρώπων εἰ μὴ γένος ἀλλ' οὖν γε
 εἶδος, καὶ οὐδ' ὅπωσοῦν ὁμῶνυμον. Εἰ δ' ἐπ' εἶδους
 τοῦτο συμβαίνει, κἂν ἐπὶ γένους τὸ αὐτὸ συμβαίη,
 Ἀνάλογον γὰρ ἔχει ὡς τὸ εἶδος πρὸς τὰ ὄπ' αὐτὸ,
 οὕτω καὶ τὸ γένος. Πλὴν γε δὴ τοῦ τὰ μὲν εἶδη τὰ
 γε ἴσχυα κατὰ ἀπειρῶν εἶδους τὰ γε πλείω εἶναι,
 τὰ δὲ γένη κατὰ πεπερασμένων πρῶτον. Εἰ δὲ καὶ
 ἐπὶ γένους δεῖ τινος τὸ τοιοῦτο θεωρεῖσθαι, εἴ τις τὸ
 ζῶον ὀρίεται μὴ τῷ αἰσθητικῷ ἀλλὰ τῷ φανταστικῷ D
 διακρίνων αὐτοῦ τὸ τῶν ζωοφύτων γένος, ἔπειτα
 ἀποδοῖαι παντὶ ἴδιον ζῶον τὸ πορευτικόν (ἔξει γὰρ
 οὐ κακῶς), ἀντικατηγορεῖτο μὲν ἂν οὕτω τὸ τε ζῶον
 τοῦ πορευτικοῦ καὶ τὸ πορευτικὸν τοῦ ζῶου, καὶ
 οὐδὲν μέντι ἂν ἦττον τὸ ζῶον γένος εἴη τῶν ὄπ'
 αὐτὸ καὶ οὐδαμῆ ὁμῶνυμον. Ἀλλ' ἦν τις, φησὶ,
 μεταβαλὼν, μὴ τὸ λογικὸν τῷ ζῶον ἀποδοῖαι δια-
 φορᾶν ἀλλὰ τὴν λογικότητα, ὡς δὴ καὶ δέον οὕτω
 ταῖς διαφοραῖς χρῆσθαι, οὐκ ἂν κατηγορεῖτο τῆς
 λογικότητος τὸ ζῶον, οὐδ' ἂν ἄλλο οὐδὲν γένος οὐ-
 δεμιᾶς ταύτης διαφορᾶς. Ἐπεὶ δὲ τὸ τοιοῦτον τῷ
 ὄντι οὐ συμβαίνει (οὐ γὰρ εἶδον τε εὐρεῖν ὅτι οὖν οὐ
 τὸ ὄν οὐ κατηγορηθήσεται), οὐδ' ἂν γένος εἴη τὸ ὄν.
 Πρῶτον μὲν οὖν οὐκ ἀναγκαῖον, ἦν τι τοῖς ἐπὶ μὲ-

sunt distributi, eandem omnes inter secula obtinere substantiam, nullumque ex illis sibi invicem non esse aequalem, sed tanto duntaxat excellentiorem illam quae est senior, quanto assignatus ipsi orbis reliquos orbis superat. Haec autem quod non sit praestantia Deo summo conditore digna, nemini non est notum, si quidem et Avicennas, licet Arabs et a vera religione alienus, absurditatem tamen hujus opinionis animadvertit, et astrorum quidem atque orbium caelestium motum atque gubernationem etiam ipse secutus quodammodo Aristotelem, separatis quibusdam mentibus attribuit, Deo autem supremo rerum praesidi neque astrum aliquod neque orbem unum assignavit, sed unum e numero omnium existens, supremam illi cunctarum rerum attribuit excellentiam. Sed de his ista succinctior dicta sunt.

CAP. III.

Transeo autem ad illam ontis equivocationem, quam Aristoteles ut magnum quiddam existimatur invenisse, et quae ante ipsum nulli philosophorum in mentem venerit. Atqui si propterea quod haec quidem magis, illa vero minus de ente participant, idcirco entia inter se equivoca esse existimat, non utique recte ratiocinatur (neque enim si albedo in lana sit minor albedine, quae est in nive, idcirco albedo in lana et quae est in nive erit equivoca), neque si propterea, quod entium alia sunt priora, alia vero posteriora, et haec quidem secus trahunt altera, illa vero non trahunt. Accipiamus enim exempli gratia numeros, inter quos etsi alii quidem sunt priores, alii autem posteriores, non tamen sunt equivoci invicem sed secundum eandem rationem omnes sunt numeri, ita elementa quoque, quae sunt corpora antiquissima, ex quibus nimirum alia omnia constant corpora, priora suis sunt compositis, attamen tum ipsa, tum ea quae ex ipsis constant, pari ratione sunt et dicuntur substantiae, non sane equivoca praedicatione. Nemo enim ad hoc usque tempus aliter sensit. Neque sane propterea, si aliud quidpiam de ente praedicatur, sicut unum, ens genus esse omnium negabitur, aut equivocum quiddam, dicendum erit. De homine namque praedicatur, quod sit visibile, neque tamen propterea homo universi rationem amittit, neque singularium sive individuum, si non genus, attamen species, eaque nullo modo equivoca, non dicitur. Quo l si in specie hoc contingit, id ipsum certe etiam in genere continget. Eandem enim utrumque habet rationem, utque species ad ea quae sub ipsa continentur, refertur, sic etiam genus; praeterquam quod species illae quae sunt infinitae, de infinitis praedicantur, suntque multo plures, genera vero de finitis et divisonem suscipientibus. Age vero etiam in genere aliquo, si quis dubitet, idem dispiciamus, et nunc verbi gratia accipiamus id quod animal dicitur. Si quis igitur animal non persensibile definiverit, sed percipax imaginum, distinguens ipsum a genere illorum quae tertiam quamdam, non animalium neque fructicum, habere naturam dicuntur, ac deinde ipsum attribuat quod omni proprium est animali ut videlicet gressibile appellet (faciet enim non male). Hoc namque pacto animal de gressibili et gressibile de animali praedicabitur, et nihilominus animal generis-

rationem habebit, illisque præficietur, quæ sub hysso continentur, nulla interim concessa æquivoca nominis communione. At si quis, inquit Aristoteles, hoc convertat et rationale non dicat animalis esse differentiam sed rationalitatem, ut ex hoc appareat usum differentiarum talem esse oportere, tum de rationalitate animal, neque aliud ullum genus de ulla hujusmodi differentia, prædicari non poterit. Quando igitur idem enti non contingit (neque enim invenire licet aliquid, de quo ens non prædicetur), idipsum quoque nunquam fuerit genus. Primum igitur non est necesse ut si quid in generibus subalternis contingat, idem in supremo quoque contingat. Nihil enim prohibet inesse aliquid illi supremo peculiare, quod cæteris non insit generibus. Deinde mendacio non caret, quod dicit. Nam si ipse rationalitatem fingit, ut differentia animalis non sit rationale, sed rationalitas, non vicissim adversus ipsum animalitatem fingemus, deinde jubebimus animalitatis nobis reddi differentiam. Et quam reddet? Neque enim rationale animalitatis, rationalitatem autem animalis differentiam faciet. Tum quis tandem non indignetur adversus ipsum, qui leges sermonis tam fœde pervertat? Nempe dubium nemini esse debet, quin rationale constituat differentiam animalis, rationalitas autem, si modo sit differentia, non acrius erit differentia quam animalitatis. Atque ita prædicabitur omne genus de sua differentia, quemadmodum etiam lex et ratio loquendi docet. Quam igitur imbecilles, nulliusque momenti sint Aristotelis rationes æquivocationem entis conatur introducere, haecenus demonstravimus. Jam vero ostendemus etiam fieri non posse, ut ens sit æquivocum. Si namque ab uno eoque summe uno, omnia existunt, licet sint plurima et innumerabilia, fieri certe non potest, quin unum quippiam et commune invicem possideant omnia. Illud vero quid aliud tandem fuerit nisi ens et hoc ipsum non æquivocum? Quippe si æquivocum erit, non amplius unum fuerit. Affermat autem quodam in loco etiam Aristoteles, Entia in mala republica nolle versari, et non esse bonum ut multi regant, sed unum principem regemque esse oportere, valde quidem ille pie et sapienter hoc verbis prædicans, at re ipsa malam in entia rempublicam ipse maxime introducens, utpote qui ens in plura dispertiat, idque unum non esse patiatur. Talem autem ex his quæ diximus, formabimus divisionem.

	ens		C		δν
substantia		accidens		οὐσία	συμβεβηκός
corporea		incorporea		σῶμα	ἀσώματος
animata		inanimata		ἐμψυχον	ἀψυχον
animal		planta		ζῶον	φυτὸν
rationalis		irrationalis		λογικόν	ἄλογον
homo		angelus		ἀνθρωπος	ἄγγελος
Socrates		Plato.		Σωκράτης	Πλάτων.

CAP. IV.

Incurrit autem eandem ignorantiae accusationem Aristoteles etiam hanc ob causam, quod simpliciter universum minus facit particulari, dum singulares et individuas essentias primas et principales appellat, species autem et genera ipsarum secundas substantias, easque primis inferiores ac minores. Atqui si substantia, ut ipse quoque Aristoteles fatetur, maxime ens appellari meretur, eo quod pars universo sit minor, eandem quoque in substantia ratione minorem inferioremque oportet sta-

ρους γένει συμβαίνει, τούτο καὶ τῷ ἀνωτέρω γένει συμβαίνει· οὐδὲν γὰρ καλύπτει εἶναι τι ἐκείνῳ ἐξαιρετόν, ὃ μὴ τοῖς ἄλλοις γένεισιν ὑπέρξει· ἐπειτα καὶ ψευδὲς ἔστιν ὃ λέγει. Εἰ γὰρ αὐτὸς τὴν λογικότητα ἀναπλάττει, ἵνα μὴ τὸ λογικὸν ζῶον ἀλλ' ἡ λογικότης ἢ διαφορά, ἡμεῖς αὐτῷ τὴν ζωότητα ἀναπλάσομεν· ἐπειτα ἀναγκάσομεν τὴν τῆς ζωότητος ἡμῖν ἀποδοῦναι διαφορὰν. Τίνα ποτ' οὖν ἀποδώσει; οὐ γὰρ δὴ τὸ μὲν λογικὸν τῇ ζωότητι, τὴν δὲ λογικότητα τῷ ζῳῳ διαφορά; ἀποδώσει. Καὶ τίς ἂν αὐτοῦ ἀνάσχοιτο τοιούτα ἐς τῶν λόγων τὰς καὶ μεθόδους; πρᾶξομεν; Ἄλλὰ δῆλον ὡς ζῶον μὲν τὸ λογικὸν διαφορά· ἡ δὲ λογικότης, εἴπερ ἄρα οὐκ ἂν ἄλλου εἴη διαφορά ἢ τῆς ζωότητος. Καὶ κατηγορηθήσεται γὰρ ἅπαν γένος τῆς διαφορά; ἐαυτοῦ, ἢ καὶ ὁ τῆς μεθόδου τῶν λόγων ἔχει νόμος. Ὡς μὲν οὖν ἀσθενεῖς Ἀριστοτέλει οἱ ὁμῶνυμον τὸ δὲ παρῶμενοι δεκνόναι λόγοι, τοσαῦτα εἰρήσθε· δεῖ δὲ ἡμᾶς καὶ ἀποδείξαι ὡς οὐδ' ἂν οἷόν τε εἴη τὸ δὲ ὁμῶνυμον εἶναι. Εἰ γὰρ ἀπ' ἐνὸς, ἅπαντα πρότεροι, καὶ ἄκρω; ἐνὸς, κἂν πολλὰ τε ἡ καὶ παραπληθῆ, ἀμύχανον ὅμως μὴ οὐ καὶ ἐν τῷ· ἔχουν καὶ κοινὸν ἅπαντα ἄλλήλοις. Τί οὖν τοῦτ' ἂν εἴη 'εἰ μὴ τὸ δὲ, καὶ τοῦτο μὴ ὁμῶνυμον δὲ; εἰ γὰρ ὁμῶνυμον ἔσται, οὐκ ἔτ' ἂν ἐν εἴη. Φησὶ δὲ ποῦ καὶ αὐτὸς Ἀριστοτέλης, τὰ ὄντα μὴ ἐθέλειν πολιτεύεσθαι κακῶς, καὶ, εὐλα ἀγαθὸν πολυκοιρανίῃ· εἰς κοίρανος ἔσται, ἢ τῷ μὲν λόγῳ μᾶλα ποῦ σεμνῶς λέγων, τῷ δὲ ἔργῳ αὐτὸς ὧν ὁ τὴν κακοπολιτείαν ἐς τὰ ὄντα μάλιστα εἰσάγων τῷ τὸ δὲ μὴ εἶναι ἐν μέντοι.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Τῆς δ' αὐτῆς ἀμαθίας ἔχουτ' ἂν καὶ τῷ τὸ ἀπλῶς καθόλου ἑλαττοῦν τοῦ κατὰ μέρος, οὐσίας μὲν πρώτας καὶ κυριωτάτας τῆς καθέκαστα λέγοντας, τὰ δ' εἶδη τε καὶ γίνη αὐτῶν δευτέρας τε οὐσίας κακείνων μείους. Εἰ δ' ἡ οὐσία καὶ κατ' αὐτὸν Ἀριστοτέλη τὸ μάλιστα δὲ, κἂν τοῦ καθόλου μείον δὲ τὸ κατὰ μέρος, ἐς οὐσίας λόγον ἤττον ἂν εἴη. Καὶ εἰ μὲν περὶ τοῦ καθόλου λαμβανομένου καθόλου ἔλεγε τι τοιούτον, εἶχεν ἂν λόγον, ἔστι γὰρ καὶ τὸ καθόλου οὐ καθόλου λαμβάνειν, μὴ πάντα ἀλλὰ

εἶναι ἄνθρωπον λαμβάνοντα, μηδὲ πᾶν ζῶον ἀλλὰ
 εἰ· ὅν δ' οὐ περὶ τοῦ καθόλου οὐ καθόλου φαίνεται
 τὸν λόγον ποιούμενος, ἀλλὰ περὶ τοῦ ἀπλῶς καθό-
 λου, καὶ τῶν ἀπλῶς γενῶν καὶ εἰδῶν, ὡς ἐκείνης
 ἰσως τῆς ἐνοίας συναρπασθεῖς. Ἐκαὶ γὰρ ὁ ἄνθρω-
 πος τοῦ τινὸς ζώου ἔσθ' ὅτε βελτίων, καὶ ὁ Σωκρά-
 τῆς τοῦ τινὸς ἀνθρώπου. Ἐπὶ δὲ τοῦ καθόλου λαμ-
 βανόμενος καθόλου οὐκ ἔστι τὸ τοιοῦτον εἶπεν. Εἰ
 γὰρ ὁ πᾶς ἄνθρωπος, οὐδὲν τῶν πάντων ἀνθρώπων
 διαφέρει, οἱ δὲ πάντες ἄνθρωποι τῶν καθέκαστον
 πάντων ἀνθρώπων οὐδενὶ ἄλλῳ ἢ τῷ ὁμοῦ καὶ
 χωρὶς διαφέρουσι· τίς ἂν ἔχοι λόγον τοῦ καθέ-
 καστον ἀνθρώπου κυριωτέρας τῆς οὐσίας εἶναι τοῦ
 παντός ἀνθρώπου, καὶ μᾶλλον γε εἶναι, εἰ μὴ ἔρα
 τῷ τινὸς μὲν χωρὶς τὸν δ' ὁμοῦ λαμβάνεσθαι; Τοῦτο
 δὲ κατὰ μὲν αὐτὸν τὸν Ἀριστοτέλην εἴη ἂν ἰσως
 πρὸς λόγον, διὰ τὸ τῷ μὲν ἐνὶ ὧς τὰ πολλὰ τὸν
 ἄνδρα πολεμεῖν, τῇ δὲ τοῦ ἔντος κατατομῇ μάλιστα
 χαίρειν· ἡμεῖς δ' οὐκ ἂν ἐποίμεθα τάνδρῃ λογίζο-
 μενοι καὶ τὸν θεῖον οὐ τοῦ τινὸς ἕνεκα ἀνθρώπου
 τὴν ὕλην ἀνθρωπιαν φύσιν, ἀλλὰ τῆς ὅλης ἀνθρω-
 πείας φύσεως ἕνεκα τοῦ καθέκαστον ἀνθρώπου
 διατιθέντα, αὐτὴν τε τὴν ἀνθρωπιαν φύσιν τῆς
 ὅλης λογικῆς ἕνεκα φύσεως, καὶ ὅλης μέρος ἕνεκα
 ὅλου, οὐκ ὅλον ἕνεκα μέρος; ἀπεργαζόμενον. Ἴσμεν
 δὲ καὶ τὴν τοῦ καθόλου ἐπιστήμην τῆς τοῦ κατὰ
 μέρος βελτίως οὔσαν, ἢ καὶ αὐτὸς ὁ Ἀριστοτέλης ἐν
 τῇ ἀποδεικτικῇ, ὡς περ ἑαυτοῦ ἐκλαθόμενος, ἄριστοί.
 Οὐκ ἂν δὲ βελτίων ἦν, εἰ μὴ μᾶλλον τε ἔντος καὶ
 διὰ τοῦτε βελτίονος ἦν. Ἄλλ' Ἀριστοτέλει μὲν
 οὐδὲν πρᾶγμα ἐνταῦθά τε καὶ ἄλλοι αὐτῷ ἀσυμ-
 φῶν εἶναι· ἡμεῖς δ' οὔποτε τοῦ κατὰ μέρος ἐπὶ
 καθόλου ἦτον φήσομεν, ἕως ἂν μὴ μέρος τοῦ ὅλου,
 ἀλλὰ τὸ ὅλον τοῦ μέρους μείζον ἦ.

tuere. Quamvis si de eo loqueretur universo prout
 universum sæpenumero solet accipi, tum a ra-
 tione illud quod dicit non esset alienum. Potest
 enim idque non raro, universum rationem universi
 amittere, cum non omnem sed aliquem hominem,
 neque omne animal, sed quoddam intelligimus.
 Nunc autem non de illo universo, quod rationem
 universi amisit, videtur sermonem facere, sed de
 simpliciter accepto universo et de simpliciter in-
 tellecta ratione generum et specierum, tali fortassis
 argumento adductus ad hanc sententiam. Esse
 enim interdum quodam homine Socratem præstan-
 tiorum. At vero de universo rationem universi re-
 tinente, non potest tale quippiam dici. Nam si nulla
 horum duorum est differentia, omnis homo et omnes
 homines; omnes porro homines a singulis, iisque
 cunctis hominibus nulla alia re differunt, quam eo
 quod illi simul, hi vero seorsim accipi solent, quam
 tandem habebit rationem, ut individuali homines
 sint substantiæ omni homine principaliores, magis
 que sint ac verius, quam omnis homo, nisi sanè
 omnia quæ seorsim capiuntur sint principaliora iis,
 quæ simul et conjunctim? Atque hæc quidem ex
 ipsius Aristotelis sententiâ non fuerit non probabile,
 propterea quod ille cum eo quod est: unum, liben-
 ter diiiget, multum autem gaudeat divisione entis
 atque multiplicatione. Verum enimvero nobis hæc
 placere non potest, dum cogitamus etiam a Deo
 non alicujus homini gratiâ universam hominum
 naturam, sed universæ hominum naturæ gratiâ sin-
 gulos creatos conditosque homines ipsæque ho-
 minum naturam universæ ratione præditæ naturæ
 gratiâ existisse, et omnino partem propter totum,
 non autem totum propter partem factum. Præterea
 Aristoteles in libris de demonstratione, a seipso
 deficiente deflectensque affirmat. Id quod probari
 defendique non posset, nisi totum sive universum
 ipsum esset præstantius. Sed non constat sibi
 secutus opinionem. Nos quidem haud unquam
 dicamus, duce non totum sua parte majus, sed
 partem suo toto majorem videamus.

ΚΕΦΑΛ. Ε'

CAP. V.

Παρπλήσιον δὲ τούτῳ κάκεινο, τὸ τὸ μὲν καθόλου
 τῇ ὕλῃ εἰσκαίειν ἀνάλογον ἔχειν, τὸ δὲ κατὰ μέρος
 εἶδει. Τοῦναντίον γὰρ ἂν ἅπαν εἴη, εἶγε ὅλον μὲν τοι-
 τὸ καθόλου, μέρος δὲ τὸ κατὰ μέρος, τὸ δ' εἶδος
 πανταχῇ ἐν τῷ ὅλῳ μᾶλλον ἢ ἐν τοῖς μέρεσι. Καὶ
 ἐνεργεῖα δὲ μᾶλλον τὸ καθόλου ἐστὶν ἢ τὸ κατὰ μέρ-
 ος· τὸ μὲν γὰρ καθόλου, καθόλου ἐπ' αὐτῶν τῶν
 πραγμάτων λαμβανόμενον, αὐτὸ τε ἐνεργεῖα ἐστὶ,
 καὶ τὰ κατὰ μέρος ἅπαντα ἐνεργεῖα περιέχει· τὸ δὲ
 καθόλου ἐν ἑαυτῷ οὐ καθόλου ἔχει, ἀλλ' ὅσον μόνον
 κάκεινον τι ἑαυτῷ προσήκει. Καὶ τέλειον μὲν
 τοι τὸ καθόλου, ἀτελεῖς δὲ τὸ κατὰ μέρος.

Huic autem illi non est dissimile, quod idem
 Aristoteles ait, universum materie, particulare au-
 tem formæ habere rationem. Contrarium enim om-
 nino verum fuerit, si quidem universum totum
 quippiam est, id autem quod in parte consideratur,
 pars: species vero ipsa omnino in toto magis
 quam in partibus existit. Et universum quoque
 magis est et verius ipso actu, quam id quod in
 parte spectatur. Universum namque si universali
 ratione de ipsis rebus accipitur et ipsum actu est,
 et ea omnia, quæ in parte spectantur, actu conti-
 net, coercentque, universum vero ipsum in seipso
 non ut universum continet, sed quoad ex illo so-
 lummodo aliquid sibi competit. Atque universum
 quidem, perfectum quiddam est, id vero quod in
 parte consideratur, imperfectum.

ΚΕΦΑΛ. ΣΤ'

CAP. VI.

Καὶ μὲν δὴ οὐδ' ἂν ἐκεῖνο αὐτῷ ὁρθῶς λέγοιτο,
 τὸ τὸ αἰσθητὸν πρότερον χρόνῳ οἶόν τε εἶναι τῆς

Neque illud ab eodem recte dicitur quod sensibile
 sensu ipso posset esse prius et antiquius, quo opi-

nione id tollitur, quod omnino recte se habet, A nullamque parit dubitationem, et nimirum quæ ad aliquid dicuntur, et mutuari habent inhærentiam, simul esse necessario. Si namque hoc dicit, tanquam nullo unquam futuro sensu, tum quam, quæse, ratione poterit sensibile aliquid ejus esse dicique, quod ad eum sensum inferatur, qui neque nunc sit, neque in posterum futurus unquam judicetur? Sin autem tanquam aliquando futuro sensu, tum patet quod futurus expectatur is qui possit esse. Itaque tum sensibile ipsum potentia erit sensibile, et ad sensum referetur, qui etiam non sit actu sed potentia, tum sensus quoque, qui est potentia, referetur ad sensibile non actu sed potentia existens. Acti autem actu existant. Atque hoc modo nullum dari potest

αἰσθησεως εἶναι, ἀναιρουῦντι τὸν καλῶς ἔχοντα πᾶν λόγον, ὅς· τὰ πρὸς τί τε καὶ σχετικῶς ἀνεγκαιον εἶη ἕκαστα εἶναι. Εἰ μὲν γὰρ ὅς· οὐδέποτε ἂν δοξαζήσῃ αἰσθησεως, πῶς ἂν οἶόν τε εἶη αἰσθητὸν εἶναι μήτε οὐσίας, μήτ' ἂν ποτ' ἐσομένης αἰσθησεως; Εἰ δὲ ὡς ποτε καὶ ἐσομένης, ὄφλου ὅτι ἐκ τῆς δυνατῆς ἂν ἐστῆσαι ἐσομένης. Ὅστε εἶναι καὶ τὸ αἰσθητὸν αὐτὸ τε δυνάμει αἰσθητὸν, καὶ πρὸς δυνάμει αἰσθησίν, ἢ τε δυνάμει αἰσθησεως πρὸς δυνάμει αἰσθητόν. Ἐνεργεῖ δ' οὐδέποτε οὐδέποτε πρῶτον, πρὶν γ' ἂν ἐνεργεῖται ἄμωρ ἢ. Καὶ οὕτως ὅπερ ἂν γένοιτο αἰσθητόν τι αἰσθησεως πρῶτον.

CAP. VM.

Alia quoque ab eodem tollitur notio, quam aliqui omnes et recte quidem amplectuntur et sic habet, quod contradictio nunquam possit simul vera reperiri. Ille vero e diverso contendit indefinitam contradictionem veram simul posse deprehendi, quod tamen manifeste a ratione abhorret. Neque enim indefinita negatio unquam determinatam ad partem, sed semper ad universam relatam denotare potest negationem: cum contraria assertio semper de parte intelligatur. Atque communis

autem alterum altero prius non est, antequam ambobus sensibile, quod sensu prius sit et antiquius.

B

ΚΕΦΑΛ. Ζ΄.

Kai ἑσπρος δ' αὐτῶ καθόλου καὶ καλῶς ἔχον ἀναιρεῖται λόγος ὁ τὴν ἀντίφασιν μηδέποτε συναληθεύειν ἀξιῶν, φάσκοντι τὴν μὲν ἀπροσδιόριστον συναληθεύειν ἀντίφασιν, ψευδομένω δὲ περὶ φανῶς. Ὅτι γὰρ ἡ ἀπροσδιόριστος ἀπόφασις τὴν ἐν μέρει προσδιορισμένην δύναται ἀλλὰ τὴν καθόλου ἀπόφασιν, ὅτι μερικῆς οὕσα καταφάσεως ἀπόφασις. Καὶ ἡ κοινὴ δὲ παρὰ πᾶσι τοῦ λόγου χρήσις οὕτως ἔχει.

quidem apud omnes loquendi ratio idem etiam demonstrat.

CAP. VIII.

Est præterea aliud axioma, quod sic habet: Conclusionem semper imitari eam ex præmissis, quæ minor appellatur, eam vero quæ partem respicit esse minorem universali, negativam item affirmantem, præterea necessaria minorem simplicem et simplici contingentem. Ipse vero Aristoteles ex duabus præmissis, altera necessaria, altera simplici, necessariam aut fieri conclusionem. Atqui si medium illud est, quod primam terminum extremo connectit, non utique aliter ipsam poterit illi connectere, quam ea ratione, quæ primus extremo conjunctus est. Quocirca si ille quidem ad alterum necessariam habet rationem, habebit etiam hic ad extremum eandem rationem, ideoque necessaria duntaxat ex illis educatur conclusio. Sin autem idem medium non necessario cum alterutro terminorum conjungatur, tum ne primus quidem cum quidem Aristotelis præannuntiata sunt hujusmodi.

C

ΚΕΦΑΛ. Η΄.

Kaὶ ἐστὶ ἑτερος ὁ τῆς ἡττον ἀεὶ τῶν προτάσεων τὸ συμπέρασμα ἔπασθαι ἀξιῶν, ἤττω δ' εἶναι τὴν μὲν ἐν μέρει τῆς καθόλου, τὴν δ' ἀποφατικὴν τῆς καταφατικῆς, τὴν ὑπάρχουσαν δὲ τῆς ἀναγκαίας, καὶ ἐνδεχομένην τῆς ὑπαρχούσης. Αὐτὸς δὲ ἐκ ἀναγκαίας τε καὶ ὑπαρχούσης προτάσεων ἀναγκάζον φησι συμπεραίνεισθαι συμπέρασμα. Καίτοι εἰ τὸ μέσον ἐστὶ τὸ τῷ ἐσχάτῳ τὸ πρῶτον ἔχον ἐπιπέρον, οὐκ ἂν δὴ ἄλλως αὐτὸ ἐπιφέρειν οἶόν τ' εἶη ἢ ἢ ἂν αὐτὸ τῷ ἐσχάτῳ ὑπάρχοι· καὶ εἰ μὲν αὐτὸ τε ἐκείνω ἀναγκάζω, ἔχει, καὶ αὐτὸ τῷ ἐσχάτῳ ἀναγκάζω ὑπάρχει, οὕτως ἂν μόνω, ἀναγκάζω συμπεραλνοίεν. Εἰ δ' αὐτὸ μὴ ἀναγκάζω πρὸς ὁπίσταν ἔχει, οὐδ' ἂν τὸ πρῶτον τῷ ἐσχάτῳ οἶόν τε εἶη ἀναγκάζω ἐπνεργεῖν. Καὶ ταῦτα μὲν Ἀριστοτέλους τοιαῦτα.

extremo poterit conjungi necessario. Atque hæc

CAP. IX.

Vento jam ad ea, quæ in libris *De anima*, non recte docuit. Platonici itaque illud quidem supernaturale unum simpliciter unum faciunt, usque adeo ut subsistentiam, potentiam, et actum ipsius a se invicem non discernant. In aliis vero quæ post et infra ipsum sunt, formis et mentibus, non eodem modo tria illa unum esse arbitrantur, sed autem quidem a subsistentia, potentiam vero non omnino ab actu discernunt, et quod mentes ille sive formæ cum sint immobiles, nihil quidquam potentia, sed ea omnia reipsa et actu semper habent præsentia, quæ sibi insunt. At in anima tria

D

ΚΕΦΑΛ. Θ΄.

Μέτρισον δὲ καὶ ἐπὶ τὰ περὶ ψυχῆς αὐτῶ οὐ καλῶς διηρημένα. Οἱ μὲν οὖν περὶ Πλάτωνα τὸ μὲν ὑπερούσιον ἐν ἄλλω ἐν εἶναι τίθενται, οὕτε οὐσίαν αὐτοῦ, οὕτε δυνάμιν, οὕτε ἐνεργεῖαν διακρίνοντες· τὰ δὲ μετ' αὐτὸ εἶδη τε καὶ νοῦς οὐχ ὁμοίως ἀπᾶς ἔχειν ἀξιούσιν, ἀλλ' ἐνεργεῖαν ἤδη αὐτῶν τῆς οὐσίας διακρίνουσι, δυνάμιν δ' οὐ πάντω τῆς ἐνεργείας, διὰ τὸ ἀκίνητα ὄντα μηδούσιον δυνάμει, ἀλλ' ἅπαντα ἐνεργεῖα ἀεὶ ἑαυτοῖς ἔχειν παρόντα ἐκ προσόντα. Ψυχῆς δ' ἤδη καὶ οὐσίαν καὶ δυνάμιν καὶ ἐνεργεῖαν διακρίνουσι, διὰ τὸ κινουμένην ἐκ νοήματος ἐπὶ νόημα, τὴν δ' ἀνθρωπίνην καὶ ἀπὸ

τοῦ νοεῖν ἐπὶ τὸ μὴ νοεῖν, ἢ μὴ νοεῖν ἐπὶ τὸ νοεῖν
 μὴ ἀεὶ ἢ μὴ πᾶσαν ἐνεργεία ἀλλὰ καὶ δυνάμει
 ἔχειν μᾶλλον τὴν τῶν ὄντων γνῶσιν. Καίτοι Ἀρι-
 στοτέλης καὶ ἀκίνητός φησι τὴν ψυχὴν εἶναι· εἰ
 μὲν τὴν κατὰ τόπον κίνησιν φάσκειν, καλῶς, εἰ δ'
 ἀπλῶς ἄπασαν κίνησιν (οὐ γὰρ πάντοι τὸ τοιοῦ-
 τον διασφεί), οὐκ ἔτι καλῶς. Πῶς γάρ ἢ γε ἀπὸ
 νοήματος ἐπὶ νόημα φαινομένη ἐκάστοτε μεταβαλ-
 λομένη, ἢ καὶ ἀπὸ τοῦ νοεῖν ἐπὶ τὸ μὴ νοεῖν, καὶ
 τούναντιον; ᾧ καὶ αὐτὸς ὁ Ἀριστοτέλης ἐπὶ τοῦ
 νοῦ τοῦ γε ἀνθρωπίνου συγχωρεῖ, Ἄλλὰ τοῦτων μὲν
 ἀφείσθω· ἡμῖν δ' ἐπιχειρεῖν ἐπὶ τὸν πρότερον λόγον.
 Οἱ μὲν γὰρ περὶ Πλάτωνα οὕτω διατριῦσιν Ἀρι-
 στοτέλης; δ' οὐδὲν διακρίνω, ἀπλῶς ἅπαντα νοῦν
 τῆ οὐσίᾳ ἐνεργείαν φησιν εἶναι. Πῶς οὖν αὐτῷ ὁ γε
 ἀνθρώπινος νοῦς; εἰ ταυτὴν αὐτοῦ τῆ ἐνεργείᾳ τὴν
 οὐσίαν ἔξει, ἐπεὶ μὴ νοῆ μηδὲ ἐνεργῆ; οὐ καὶ
 τὴν οὐσίαν τῆ ἐνεργείᾳ συναποτελεῖ; καὶ ἀπολεί-
 ται γε, ἀναδύσεται δ' αὐ νοῦν αἴθρις; Ἄλλὰ τοῦτο
 μὲν δηλὸς ἔστιν Ἀριστοτέλης λίαν ἀπερισκέπτως
 εἰρηκῶς.

hæc, subsistentiam, potentiam et actum omnino
 distinguunt, eo quod una cogitatione ad aliam
 movetur, humana vero anima etiam ex intelligente
 sit non intelligens, aut ex non intelligente intelli-
 gens, ideoque non semper, aut non omnem actu
 sed potius potentia habet rerum cognitionem.
 Aristoteles porro animam facti immobilem et sano
 si intelligit mobilem, quod ad motum localem, tum
 recte dicit, si vero simpliciter, quod ad omnem mo-
 tum (neque enim hoc ille plane admodum explicat),
 non amplius recte. Quomodo enim illa ab una
 cogitatione ad aliam videtur subinde nutari, aut
 (quod Aristoteles de humana mente concedit) ex
 non intelligente intelligens, et e contra fieri, si
 immobilis intelligatur? Sed relinquamus ista et
 revertamur illuc, unde digressi sumus. Ac Plato-
 nici quidem has faciunt divisiones. Aristoteles
 autem nulla omnino utitur distinctione, sed omnem
 mentem sua ipsius subsistentia simpliciter autem
 esse affirmat. Quomodo vero in humana mente il-
 lum esse defendet, quam ponamus non intelli-
 gere neque agere? Neque enim jam amplius secundum ipsum mens manebit, si actus nimirum, et
 essentia unam idemque sunt: imo essentiam una cum actu amittet, ipsaque morietur, revivisset
 autem quando rursus intelligens fiet. Sed jam
 hoc de animo pronuntiassse.

ΚΕΦΑΛ. I.

Πῶς δὲ κάκεινο οὐ φαύλως καὶ ἀσυμφώνως αὐ-
 πτὸς αὐτῷ; συγχωρῶν γάρ, ὡς ἐκ τῶν περὶ ζῶων
 αὐτοῦ γενέστας βιβλίων ἔστι λαβεῖν, τὸν γε ἀνθρώ-
 πινον νοῦν τοῦδε τοῦ σώματος πρὸς ὑπέρτερον χρόνον
 εἶναι, ἔπειτα τοῖς τὰς μαθήσεις ἀνεμνήσεις λέγουσι
 μέμνηται. Εἰ γὰρ τοῦδε σώματος πρὸς ὑπέρτερος ἦν
 τοῦ ὁ νοῦς, πῶς οὐκ ἦδει οὐδ' ἐνόει; καὶ ὑπὸ τοῦ
 κωλυόμενος; Εἰ δ' ἦδει τε καὶ ἐνόει; πῶς ἐν μὲν
 σῆ εἰς τὸ σῶμα τότε καθόδῳ ἐκλαθόμενος, ἔπειτα
 ἀναλαμβάνων αἴθρις ἄ ποτε ἦδει, οὐκ ἀναμνησκέ-
 ται;

CAP. X.
 Quomodo autem illud non male ab eodem dictum
 et in quo a seipso omnino discrepat? Nempe con-
 cedit ille, sicut apparet ex libris ipsius de genera-
 tione animalium, nostro hoc corpore esse humanam
 mentem antiquiorem, postea vero eam insectatur,
 qui recordationes quasdam esse disciplinas aiunt,
 et quod discere nihil aliud sit quam reminisci. Si
 namque hoc corpore antiquior est animas, quid
 prohibebat ne cogitaret, ne cerneret, ne cognosceret,
 antequam corpus ingrederetur? Quod si cogitabat,
 cernebat, cognoscebat, quomodo in prima sua in
 vero recipiens eadem quæ antea scivit non remi-
 nisci dicatur?

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

Οὐκ ἀμεμπτον δ' αὐτοῦ οὐδ' ἐκείνο. Τὸν γάρ τοι
 ἀνθρώπινον νοῦν ἀφθαρτόν τε καὶ αἰδίων εἶναι τι-
 θέμενος, ὡς ἐκ τῶν περὶ ψυχῆς αὐτοῦ βιβλίων,
 πρὸς δὲ καὶ ἐκ τῆς μετὰ τὰ φυσικὰ πραγματείαις
 ἔστι λαβεῖν, ἔπειτα ἐν ταῖς ἠθικαῖς πραγματείαις
 εὐδαμον φαίνεται τοῦτω τῷ λόγῳ χρώμενος, τῷ μέ-
 γιστον συμβαλλομένῳ ἐς τὴν ἠθικὴν πραγματείαν
 τοῖς περὶ ἀρετῆς λόγοις. Ὁ δὲ τοῦτου πολλῷ γει-
 ρον, ὅτι οὐδ' εἶναι τῷ ἀνθρώπῳ μετὰ τελευτὴν τοῦ
 βίου τοῦδε οὐδοτιοῦν ἀγαθὸν ἀξιοῖ. Οὕτω συνηδὸν
 αὐτὸς αὐτῷ Ἀριστοτέλης οἶδς φελέγεσθαι: Εἰ γὰρ
 μένει τι ἀθάνατον τῶν τοῦ ἀνθρώπου, δῆλον ὅτι τοῦτ'
 ἐν μάλιστα καὶ κυριώτατα εἴη ὁ ἀθρηπος. Πῶς
 οὖν αὐτῷ ἐκ τοῦδε τοῦ βίου εὐχομένη, οὐκ ἔτι οὐδὲν
 ἔσται ἀγαθόν; Τούναντιον μὲν οὖν τότ' ἀν γένοιτ'
 αὐτῷ, τοῦ θνητοῦ τοῦδε ἀπῆλλαγμένῳ καὶ πολὺ
 εἰ μακαριώτερον πράξει. Διὰ δὲ ταῦτα καὶ Ἀλέ-
 ξανδρον τὸν Ἀρροδοσία ταύτας ἔχοντα ἀφορμὰς,
 πρὸς τὴν ταυτοῦ ρεχθηρίαν ἔκλοντα τὸν λόγον, θνη-

CAP. XI.
 Reprehensione non caret etiam illud inter cætera.
 Quamvis enim ille mentem humanam nulli cor-
 ruptioni obnoxiam, necnon sempiternam esse affir-
 masset, tum in libris quos de anima scripsit, tum
 in illis quos vocant metaphysica, non tamen postea
 in ethicis ullam immortalitatis animorum videtur
 facere mentionem, quæ una res maximum ad vir-
 tutis commendationem pondus attulisset. Cæterum
 hoc ipso illud longe deterius estimari debet, quod
 nullum homini jam defuncto attribuit bonum, quo
 fruatur post mortem. Ita nimirum scriptum sedulo
 observat Aristoteles, ne suis vicis contrariam infer-
 rat orationem. Si namque immortale quippiam
 possideat homo, quod post obitum remanet, id
 unum certe et maxime et verissime insuper
 oportet esse hominem. Quomodo igitur ipsi ex hac
 vita emigranti nullum restabit bonum? imo con-
 trarium eveniet, ut nimirum post ejus, quod in
 ipso mortale est, depositionem beatus et melius

nione id tollitur, quod omnino recte se habet, nullamque parit dubitationem, et simirum quæ ad aliquid dicuntur, et mutuan habent inhærentiam, simul esse necessario. Si namque hoc dicit, tanquam nullo unquam futuro sensu, tum quamam, quæso, ratione poterit sensibile aliquid ejus esse dicique, quod ad eum sensum inferatur, qui neque nunc sit, neque in posterum futurus unquam judicetur? Sin autem tanquam aliquando futuro sensu, tum patet quod futuris expectatur is qui possit esse. Itaque tum sensibile ipsum potentia erit sensibile, et ad sensum referetur, qui etiam non sit actu sed potentia, tum sensus quoque, qui est potentia, referetur ad sensibile non actu sed potentia existens. Acti autem actu existens. Atque hoc modo nullum dari potest

CAP. VII.

Alia quoque ab eodem tollitur notio, quam alioqui omnes et recte quidem amplectuntur et sic habet, quod contradictio nunquam possit simul vera reperiri. Ille vero e diverso contendit indefinitam contradictionem veram simul posse deprehendi, quod tamen manifeste a ratione abhorret. Neque enim indefinita negatio unquam determinatam ad partem, sed semper ad universam relatam denotare potest negationem: omni contraria assertio semper de parte intelligatur. Atque communis monstrat.

CAP. VIII.

Est præterea aliud axioma, quod sic habet: Conclusionem semper imitari eam ex præmissis, quæ minor appellatur, eam vero quæ partem respicit esse minorem universali, negativam item affirmante, præterea necessaria minorem simplicem et simpliciter contingentem. Ipse vero Aristoteles ex duabus præmissis, altera necessaria, altera simpliciter, necessariam ait fieri conclusionem. Atqui si mediam illud est, quod primam terminum extremo connectit, non utique alior ipsam poterit illi connectere, quam ea ratione, qua primus extremo conjunctus est. Quocirca si ille quidem ad alterum necessariam habet rationem, habebit etiam hic ad extremum eandem rationem, ideoque necessaria duntaxat ex illis educetur conclusio. Sin autem idem medium non necessario cum alterutro terminum conjungatur, tum ne primus quidem cum quidem Aristotelis præmittiata sunt hujusmodi.

CAP. IX.

Vento jam ad ea, quæ in libris *De anima*, non recte docuit. Platonici itaque illud quidem supernaturale unum simpliciter unum faciunt, usque adeo ut subsistentiam, potentiam, et actum ipsius a se invicem non discernant. In aliis vero quæ post et infra ipsum sunt, formis et mentibus, non eodem modo tria illa unum esse arbitrantur, sed autem quidem a subsistentia, potentiam vero non omnino ab actu discernunt, et quod mentes illæ sive formæ cum sint immobiles, nihil quidquam potentia, sed ea omnia reipsa et actu semper habent præsentia, quæ sibi insunt. At in anima tria

αισθησιως ειναι, αναιρουντι τον καλωσ εχοντα καθλου λογον, ως τα προς τι τε και σχετικη ανεγκαιον ετη εμα ειναι. Ει μιν γαρ ως οδδότερ' εν εσομένης αισθησιως, πώς αν ολόν τε ετη αισθησίν ειναι μήτε ούτως, μήτ' αν ποσ' εσομένης αισθησιως; Ει δε ως ποτε και εσομένης, δηλον ότι εκ της δυνατής αν ετισσθαι εσομένης. Ουτε εσται και τό αισθησίν αυτό τε δυνάμει αισθησίν, και προς δυνάμει αισθησίν, ή τε δυνάμει αισθησίν προς δυνάμει αισθησίν. Ένεργεία δ' οδδότερον οδδότερον προτερον, πριν γ' αν ενεργεία εμπω ή. Και ούτως οδδότερ' αν γάνοιτο αισθησίν τε αισθησιως προτερον.

autem alterum altero prius non est, antequam ambobus sensibile, quod sensus prius sit et antiquius.

ΚΕΦΑΛ. Ζ.

Και ετςρος δ' αυτόν καθλου και καλωσ εχον αναιρείται λογοσ, ε την ανείφραση μηδέποτε εν αληθειάιν αξιων, φάσκοντι την μιν ανπροσθέρισση συναληθειάιν ανείφραση, ψευδομένω δε περι φανός. Ού γάρ ή ανπροσθέρισση ανείφραση την εν μέρι ανπροσθέρισμένην δύναται αλλά την καθλου ανείφραση, ότι μερικης ούσα καταφάσιως ανείφραση. Και ή κοινή δε παρά πάσι του λογου χρήςις ούτως εχει.

quidem apud omnes loquendi ratio idem etiam de-

ΚΕΦΑΛ. Η.

Και ετι ετςρος δ' εη ήττον διλ των προτάσεων το συμπέρασμα επισσθαι αξιων, ήττω δ' ειναι την μιν εν μέρι της καθλου, την δ' ανφορατικήν της καταφατικης, την υπάρχουσαν δε της αναγκαίας και ενδεχομένην της υπαρχούσης προτάσεων αναγκαίων φσι ανπεραίνεσθαι ανπέραςμα. Καίτοι ει το μέσον εστι το τω εσχάτω το πρώτων εχρον επιφέρων, ούκ αν δη άλλως αυτό επιφέρειν ούκ τι ετη ή ή αν αυτό τω εσχάτω υπέρχο: και ει μιν αυτό τε εκάτω αναγκαίω, εχει, και αυτό τω εσχάτω αναγκαίω υπάρχει, ούτως αν μόνω αναγκάσιον ανπεραίνοιεν. Ει δ' αυτό μη αναγκαίως προς οδδότερον εχει, οδδ' αν το πρώτον τω εσχάτω ολόν τε ετη αναγκαίως αννεγαχείν. Και ταύτα μιν ανριστοτέλουσ τοιαύτα.

extremo poterit conjungi necessario. Atque hæc

ΚΕΦΑΛ. Θ.

Μέτρισεν δε και ετι τα περι ψυχης αυτόω ού καλωσ διηρημένα. Οι μιν ούκ περι Πλάτωνα το μιν υπερούσιον εν άλλωσ εν ειναι τίθενται, ούτε ούσίαν αυτού, ούτε δύναμιν, ούτε ενεργείαν διακρίνοντες: το δε μετ' αυτό ελδη τε και νοūs ούκ όμοίωσ; απλώσ εχειν αξιούσιον, άλλ' ενεργείαν ήδη αυτόων της ούσίασ διακρίνουσι, δύναμιν δ' ού πάνυ τοι της ενεργείασ, διά το ακίνητα όντα μηδουσιών δυνάμει, άλλ' άπαντα ενεργεία άει έαυτοις εχειν παρόντα τε προσόντα. Ψυχης δ' ήδη και ούσίαν και δύναμιν και ενεργείαν διακρίνουσι, διά το κινουμένην άπι νοήματος; επί νόημα, την δ' ανθρωπίνην και από

τοῦ νοεῖν ἐπὶ τὸ μὴ νοεῖν, ἢ μὴ νοεῖν ἐπὶ τὸ νοεῖν μὴ ἀεὶ ἢ μὴ πᾶσαν ἐνεργείαν ἀλλὰ καὶ δυνάμει ἔχειν μᾶλλον τὴν τῶν ὄντων γνῶσιν. Καίτοι Ἀριστοτέλης καὶ ἀκίνητός φησι τὴν ψυχὴν εἶναι· εἰ μὲν τὴν κατὰ τόπον κίνησιν φάσκων, καλῶς, εἰ δ' ἀπλῶς ἄπασαν κίνησιν (οὐ γὰρ πάντοι τὸ τοιοῦτον διασαφεῖ), οὐκ ἔτι καλῶς. Πῶς γὰρ ἢ γε ἀπὸ νοήματος ἐπὶ νόημα φαινόμενη ἀκάστοτε μεταβαλλομένη, ἢ καὶ ἀπὸ τε τοῦ νοεῖν ἐπὶ τὸ μὴ νοεῖν, καὶ τούναντιον; ᾧ καὶ αὐτὸς ὁ Ἀριστοτέλης ἐπὶ τοῦ νοῦ τοῦ γε ἀνθρωπίνου συγχωρεῖ, Ἄλλὰ τούτων μὲν ἀφελθεὺς ἡμῖν δ' ἐπικινεῖται ἐπὶ τὸν πρότερον λόγον. Οἱ μὲν γὰρ περὶ Πλάτωνα οὕτω διατριβῶσιν Ἀριστοτέλης; δ' οὐδὲν διακρίνουν, ἀπλῶς ἄπαντα νοῦν τῆ οὐσίᾳ ἐνεργείαν φησιν εἶναι. Πῶς οὖν αὐτῷ ὁ γε ἀνθρώπινος νοῦς; εἰ ταυτὴν αὐτοῦ τῆ ἐνεργείᾳ τὴν οὐσίαν ἔξει, ἔπειθ' ἂν μὴ νοῆ μηδὲ ἐνεργῆ; οὐ καὶ τὴν οὐσίαν τῆ ἐνεργείᾳ συναπαβαλεῖ; καὶ ἀπολείπεται γε, ἀναδιώσσεται δ' αὐ νοῦν αἰθίς; Ἄλλὰ τοῦτο μὲν δηλὸς ἔστιν Ἀριστοτέλης λίαν ἀπερισκέπτως εἰρηκῶς.

Ναυε enim jam amplius secundum ipsum mens manebit, si actus nimirum, et essentia unam idemque sunt: imo essentiam una cum actu amittet, ipsaque morietur, reviviscet autem quando rursus intelligens fiet. Sed jam hoc de animo pronuntiassse.

ΚΕΦΑΛ. Ρ.

Πῶς δὲ κάκεινο οὐ φαίλων καὶ ἀσυμφώνως αὐτὸς ἐαυτῷ; συγχωρῶν γὰρ, ὡς ἐκ τῶν περὶ ζῶων αὐτοῦ γενέσεως βιβλίων ἔστι λαβεῖν, τὸν γε ἀνθρώπινον νοῦν τοῦδε τοῦ σώματος πρῶτον χρόνον εἶναι, ἔπειτα τοῖς τὰς μαθήσεσι ἀναμνήσεσι λέγουσι μέμνηται. Εἰ γὰρ τοῦδε σώματος πρῶτον χρόνον τοῦ οὐνοῦ, πῶς οὐκ ἦδει οὐδ' ἐνόει; καὶ ὑπὸ τοῦ κωλυόμενος; Εἰ δ' ἦδει τε καὶ ἐνόει; πῶς ἐν μὲν οἷ εἰς τὸ σῶμα τότε καθόδιμ ἐκλαθόμενος, ἔπειτα ἀναλαμβάνων αἰθίς ἄ ποτε ἦδει, οὐκ ἀναμνησκέτα;

corporea nostram ingressione illorum oblitus, postea misci dicatur?

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

Οὐκ ἀμεμπτον δ' αὐτοῦ οὐδ' ἐκείνο. Τὸν γὰρ τοῦ ἀνθρώπινον νοῦν ἀφθαρτόν τε καὶ αἰδιον εἶναι τὸ ἔλεμνος, ὡς ἐκ τῶν περὶ ψυχῆς αὐτοῦ βιβλίων, πρῶτος δὲ καὶ ἐκ τῆς μετὰ τὰ φυσικὰ πραγματείας ἔστι λαβεῖν, ἔπειτα ἐν ταῖς ἠθικαῖς πραγματείας οὐδαμοῦ φαίνεται τοῦτο τῷ λόγῳ χρώμενος, τῷ μέγιστον συμβαλλομένῳ ἐς τὴν ἠθικὴν πραγματείαν τοῖς περὶ ἀρετῆς λόγοις. Ὁ δὲ τοῦτου πολλῶ χειρῶν, οἷ οὐδ' εἶναι τῷ ἀνθρώπῳ μετὰ τελευτὴν τοῦ βίου τοῦδε οὐδοτιοῦν ἀγαθὸν ἀξίει. Οὕτω συμφῶν αὐτὸς αὐτῷ Ἀριστοτέλης οἷς φέγγεσθαι. Εἰ γὰρ μένει τε ἀθάνατον τῶν τοῦ ἀνθρώπου, δηλον ἔστι τοῦ ἔν μάλιστα καὶ κυριώτατα εἶη ὁ ἀ.θ.ρωπος. Πῶς οὖν αὐτῷ ἐκ τοῦδε τοῦ βίου οἰχομένη, οὐκ ἔτι οὐδὲν ἔσται ἀγαθόν; Τούναντιον μὲν οὖν τότε ἂν γένο.τ' αὐτῷ, τοῦ θνητοῦ τοῦδε ἀπηλλαγμένῳ καὶ πολὺ ἔτι μακαριώτερον πράξει. Διὰ δὲ ταῦτα καὶ Ἄλεξ. ενδρον τὴν Ἀφροδισία ταύτας ἔχοντα ἀφορμάς, περὶς τὴν ἐαυτοῦ ροχθηρίαν ἔχοντα τὴν λόγον, θνη-

A hæc, subsistentiam, potentiam et actum omnino distinguunt, eo quod una cogitatione ad aliam movetur, humana vero anima etiam ex intelligente fit non intelligens, aut ex non intelligente intelligens, ideoque non semper, aut non omnem actu sed potius potentia habet rerum cognitionem. Aristoteles porro animam facit immobilem et sano si intelligit mobilem, quod ad motum localem, tum recte dicit, si vero simpliciter, quod ad omnem motum (neque enim hoc ille plane admodum explicat), non amplius recte. Quomodo enim illa ab una cogitatione ad aliam videtur subinde mutari, aut (quod Aristoteles de humana mente concedit) ex non intelligente intelligens, et e contra veri, et inanimabilis intelligatur? Sed relinquamus ista et revertamur illuc, unde digressi sumus. Ac Platonici quidam has faciunt distinctiones. Aristoteles autem nulla omnino utitur distinctione, sed omnem mentem sua ipsius subsistentia simpliciter a tum esse affirmat. Quomodo vero in humana mente ill verum esse defendet, quam ponamus non intelligere neque agere? Naque enim jam amplius secundum ipsum mens manebit, si actus nimirum, et essentia unam idemque sunt: imo essentiam una cum actu amittet, ipsaque morietur, reviviscet autem quando rursus intelligens fiet. Sed jam hoc de animo pronuntiassse.

CAP. X.

Quomodo autem illud non male ab eodem dictum et in quo a seipso omnino discrepat? Nempe concedit ille, sicut apparet ex libris ipsius de generatione animalium, nostro hoc corpore esse humanam mentem antiquiorem, postea vero eos iacetatur, qui recordationes quasdam esse disciplinas aiunt, et quod discere nihil aliud sit quam reminisci. Si namque hoc corpore antiquior est animas, quid prohibebat ne cogitaret, ne comeret, ne cognosceret, antequam corpus ingrederetur? Quod si cogitabat, cernebat, cognoscebat, quomodo in prima sua in vero recipiens eadem quæ antea scivit non remi-

CAP. XI.

Reprehensione non caret etiam illud inter cætera. Quamvis enim ille mentem humanam nulli corruptioni obnoxiam, necnon sempiternam esse affirmasset, tum in libris quos de anima scripsit, tum in illis quos vocant metaphysica, non tamen postea in ethicis ullam immortalitatis animarum videtur facere mentionem, quæ una res maximum ad virtutis commendationem pondus attulisset. Cæterum hoc ipso illud longe deterius estimari debet, quod nullum homini jam defuncto attribuit bonum, quo fruatur post mortem. Ita nimirum scriptum sedulo observat Aristoteles, ne suis vicis contrariam inferat orationem. Si namque immortale quippiam possideat homo, quod post obitum remanet, id unum certe et maxime et verissime ipsimet oportet esse hominem. Quomodo igitur ipsi ex hac vita emigranti nullam restabit bonum? imo contrarium eveniet, ut nimirum post ejus, quod in ipso mortale est, depositionem beatius et melius

vivendi facultatem adipiscatur. Quam ob causam etiam Alexander ille Aphrodisiensis, deducto ad eam improbitatem sermone illo, iade occasionem sumpsit, ut diceret, ab ipso quoque Aristotele animæ de his quidem tractenus.

CAP. XII.

Placet autem etiam quasdam ipsius de virtutibus disputationes paucis attingere, atque planum facere, quam etiam in his sermonibus a veritate alienam sequatur opinionem. Virtutes sit ille esse mediocritates, vitia autem extremitates, ubi nimirum mediocritates intelligit passionum, quæ sunt in anima et contra in vitiis earundem extremitates. De quo autem mediocritatis genere interim loquatur (est enim multiplex mediocritas) utrum videlicet de ea quæ in qualitate, vel ea quæ in quantitate consistit ille non satis aperte explicat: nisi quod paucis quibusdam ipsius verbis, quæ alio in loco fecit, id ipsum possit animadverti, ubi nimirum vitio vertit, si quis fulmina et terræ motus non metuat. Ex quo apparet filium non timenda et timenda non qualitate metiri atque distinguere, sed magno et parvo quod est quantitate. At Platonici non ita, nec alii quidem qui rem accuratius examinant, sed omnem quidem turpitudinem esse timendam, sive magnam sive parvam; quidquid vero turpe non sit, non timendum existimant, atque ita qualitate non quantitate timenda et non timenda metiuntur. Proinde non esse dignos metu terræmotus et fulmina, si quidem hæc vitio careant, nec pejorem faciant hominem. Et quomodo tandem stultitiæ non tribuatur, si quem terreat fulmina, idque non ob hanc tantaxat causam, quod turpe non sit feriri fulmine, atque hoc modo mortalem vitam commutare (neque enira hoc ipsum etiam in nostra situm est potestate, ut sic nobis vel laudî vel vitio tribui possit), sed etiam quod hæc ipsa res quidem ex illarum rerum sit numero, quæ rarissime contingunt, quæ autem ejusmodi sunt, extremæ sunt stultitiæ illa expectare et metu illorum terri, deinde quod aliquis ejusmodi formidans, non magis liberatur quam is qui non formidat. Atque ingruentem quidem qui metuit tempestatem et hiemem, is seipsum adversus illa quadam ratione munire potest, et qui bestiam aliquam pertimescit, tuendi fortasse seipsum facultatem habet. At quem fulmen terret, is omnino firmare afficitur, quo prorsus affici non deberet. Præterea illud quoque silentio præterire non possum. Cum bonum et sapientem virum contrariis agitari animi affectionibus nihil prohibeat, dum sedit modo, modo metuit, dum cupit modo et rursus contemnit, turpi tamen re et non turpi, item boua et non bona, illa omnia metientem, ex hoc sequetur, etiam eum qui hæc omnia contraria facit, quique sit vitiosissimus, nihilominus in mediocritate quadam etiam ipsum consistere. Aristotele interim omne vitium in solis extremis collocante, et is quidem, qui omnia concupiscit tam ea quæ oportet, quam illa quæ non oportet, nunquam idcirco quod ea concupiscit quæ oportet vitiosus fuerit, neque is qui omnia contem-

την και Ἀριστοτέλη τὴν ψυχὴν τὴν γε ἀνθρώπινην δεξάζοντα τίθεσθαι. Καὶ περὶ μὲν τούτων ἐς τοσοῦτον.

humanæ imperioſitatem esse negatam. Aique

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ΄.

Θύλομαι δὲ τι καὶ περὶ τῶν ἐς τὰς ἀρετὰς αὐτῶν πεπραγματουμένων βραχὺ εἰπεῖν καὶ δεῖξαι ὅσον καὶ ἐν τοῖς τοιαύτοις λόγοις τοῦ καλῶς ἔχοντος ἀποδείκνυται. Μεσότησας τὰς ἀρετὰς εἶναι φησι, τὰς δὲ κακίας ἀκρότητας, τῶν παθῶν ἐν λέγων μεσότητος τῶν τῆς ψυχῆς καὶ τ... αὐτῶν ἀκρότητας αὐ. Ἦντινα δὲ βούλεται ἀρετὴς εἶναι μεσότητα γίνεσθαι γὰρ ἂν πλεονεχῆ μεσότης ἦτοι τῷ ποιῶ ἢ τῷ παθεῖν οὕτως μὲν ἀπλῶς, οὐ πάσως διασάξει· ἐκ μέντοι βραχέος αὐτῷ λόγῳ εἰρημένον ἐστὶ λαθεῖν ἐν ᾧ τὸ τὸς σκηπτῶς τε καὶ αἰσχροῦς· οὐ δεδιέναι ἐν κακίας μέτρῃ τίθεται. Φαίνεται γὰρ ἐκ τούτου οὐ τῷ ποιῶ τὰ τε θαρβράλια καὶ δεινὰ διαίρων, ἀλλὰ μεγέθει τε καὶ σμικρότητι, καὶ ποσῷ. Ἄλλ' οὐκ οἱ περὶ Πλάτωνος οὕτω, οὐδὲ γε τῶν ἄλλων οἱ τὰ βελτίως πάντες φρονούντες, ἀλλὰ τὸ μὲν αἰσχρὸν πᾶν δεινὸν, ἂν τε μέγα, ἂν τε μικρὸν ἦ. τὸ δ' οὐκ αἰσχρὸν θαρβράλειον πᾶν ἀξιούντες εἶναι, ἐν τῷ ποιῶ, οὐκ ἐν τῷ πάσῳ, τὸ τε δεινὸν καὶ θαρβράλειον τίθεντες. Σισομοὶ δὲ καὶ σκηπτῶς πῶς ἄξιαι δέουσι, εἰ γε μὴ αἰσχρὰ, μὴδὲ κακίῳ ποιούντα τῶν ἀνθρώπων; Ὅλωι τε τὸ τὸς σκηπτῶς δεδιέναι πῶς οὐκ ἀνήκον, ἐσὶ μόνον ἐστὶ οὐκ αἰσχρὸν ἐσὶ γε κεραυνωθῆναι, καὶ τοῦτον τὸν τρέπον τοῦδε τοῦ θνητοῦ ἀπαλιγῆναι (οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἡμέτερον τοῦργον ἴσα δὴ καὶ ἡμῶν ἦ ἦτοι καλὸν ἢ αἰσχρὸν), ἀλλὰ καὶ ἐστὶ πρώτων μὲν τῶν τε ἐπ' ἡδίστα συμβαινόντων εἰσὶ· τὰ δὲ τοιαῦτα πολλῇ μορτί προσδοκῶντα δεδιέναι ἔκαστ' ἐστὶ οὐδὲ περιγίνεται τις δεδιῶς μὴ δεδιδόν. Ὅ μὲν γὰρ χειμῶνα δεδιῶς πᾶν φράζεσθαι πρὸς αὐτὸν, καὶ ὁ θηρίον, πᾶν φυλάξαιτο. Ὡστ' ἂν πάντα τρέπον ἀδείκτατον δέος φοβοῖτο ὁ σκηπτῶς δεδιῶς. Ἔτι γε μὴ κακίῳ βητέον· διὰ τὸ ἀμφοτέροις τὸν καλὸν κάγαθὸν τοῖς ἐναντίοις πάθει χρῆσθαι, θαρβρόντα δεδιῶτα, ἐπιθυμούντα ὀλιγωροῦντα, τῷ μέντοι αἰσχρῷ τε καὶ οὐκ αἰσχρῷ, καὶ καλῷ τε καὶ οὐ καλῷ, τούτων ἐκίτερὰ ὀρίζοντα, φηνίσεται καὶ ὁ τούτων ἐναντιώτατος· ὁ παμμόχθηρος· οὐδὲν ἦττον ἐν μεσότητι τινὶ καὶ αὐτὸς ὢν, Ἀριστοτέλους ἐν μάλιστα τοῖς ἀκρότησι τὴν κακίαν τιθεμένου· ἀλλ' ὁ μὲν πάντων ἐπιθυμῶν ὢν τε χρῆ, ὢν τε οὐ χρῆ, οὐδέ πως ἐν τῷ ὢν χρῆ ἐπιθυμῶν, μοχθηρὸς ἂν εἴη τις, οὐδὲ γε ὁ πάντων ὀλιγορῶν, ὅταν καὶ ὢν ἂν δέοι ὀλιγορῆ. Ὡστε τούτων μὲν ἂν ἐκίτερος παμμόχθηρος πως εἴη· ὁ δὲ παμμόχθηρος ἄνθρωπος· καὶ τῷ καλῷ κάγαθῷ ἐναντιώτατος, ἐκείνος ἂν εἴη, ὁ ὢν μὲν ἂν δέοι ἐπιθυμῶν, αὐτὸς ὀλιγορῶν, ὢν δ' ἂν ὀλιγορῆν δέοι, ἐπιθυμῶν. Ὡστε, ἄτε ἀμφοτέροις μὲν τοῖς ἐναντίοις πάθει χρώμενος ἀμφοτέρον ἂν εἴη, καὶ ἐν μεσότητι τινὶ καὶ αὐτὸς, καὶ ἅμα τῷ καλῷ κάγαθῷ ἐναντιώτατος. Ἐς τοσοῦτον μὲν δὴ καὶ περὶ τούτου.

nit, ea nimirum quæ et quando oportet contemnere. Atque ita horum quidem uterque semivitiōsus quodammodo fuerit. At ille omni ex parte vitiosus sive vitiosissimus, bonoque ac sapienti maxime contrarius appellandus erit, qui illa quidem, quæ oportet concupiscere, contemnat, quæ vero oportet contemni concupiscat, ut hac ratione eum qui utrisque, iisque contrariis affectibus sed male utitur, utrumque esse dici sit necesse, et ipsum nimirum in mediocritate quadam sua consistere, et simul bono ac sapienti viro maxime contrarium. Atque de his quidem hactenus.

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

A

CAP. XIII.

Τὰ δὲ περὶ τοῦ τέλους αὐτῶ τοῦ ἐσχάτου λεγόμενα πῶς οὐ μεμπτὰ οὐ τὸ καλόν, ἢ οἱ τὰ βελτίω φρονούντες πάντες, ἀλλὰ τὴν ἡδονὴν τιθεμένῳ τὰ γὰθόν, προστιθέντι δὲ δὴ καὶ τὴν θεωρητικὴν; Καίτοι εἰ ἡδονὴ ἢ γε θεωρητικὴ τὰ γὰθόν ἐστίν, εἰ μὲν καθόσον θεωρητικὴ ἢ γε ἡδονὴ ἀγαθόν ἐστίν, τὸ θεωρεῖν ἀπλῶς ἂν εἴη τὰ γὰθόν, ἂν τε ἡδονὴ αὐτῶ ἐπιταί, ἂν τε καὶ μὴ· εἰ δὲ τὸ θεωρεῖν καθόσον ἡδὺ ἀγαθόν ἐστίν, ἢ ἡδονὴ αὐ εἴη ἂν ἀπλῶς τὰ γὰθόν, ἂν τε θεωροῦσιν ἡμῖν, ἂν τ' ἄλλο τι πράττουσι συμβαίη. Κατὰ δ' ἀμφοτέρων τὴν θεωρητικὴν ἡδονὴν καὶ καθόσον θεωρητικὴν, καὶ καθόσον ἡδονὴν ἀμήχανον, εἰ μὴ καθ' ἑαυτὸν τι ἐν καὶ κοινόν, δ' ἀμφοῖν τοῦτον ὑπάρξει. Ἐν γὰρ τι δεῖ εἶναι καὶ τὸ ἡμῖν ἀνωθέν τε καὶ ἀπὸ τοῦ ὑπερουσίου ἐνός τε καὶ ἀγαθοῦ ἐφῆκον ἀγαθόν. Διὸ καὶ τὰλλα ἡμῖν τοῦ αὐτοῦ μετέχοντα ἀγαθὰ ἐστίν. Ἡμεῖς μὲν οὖν τὸ καλόν αὐτὸ εἶναι φάμεν, οὐ καὶ θεωρία μετασχοῦσα ἀγαθόν ἐστίν καὶ ἡδονὴ καὶ ἄλλο πᾶν ὅτιοῦν· ἀλλ' Ἀριστοτέλης ἔοικε διὰ τοῦτο τῇ ἡδονῇ τὸ θεωρητικὸν προσθεσθῆναι ἵνα τὴν οἰκίαν ἡμῖν δηλώσῃ ἡδονὴν τὸ ἡμέτερον ἀγαθόν οὔσαν, ὡς τὸ θεωρεῖν ἡμέτερον μάλιστα ἔργον ἐν. Δεῖ γὰρ τὰ γὰθόν οὐ μόνον ἀγαθόν, ἀλλὰ καὶ ἡμῖν τε καὶ πρὸς ἡμᾶς εἶναι, εἰ μέλλοι καὶ ἡμῖν ἀρετὸν ἐσσεσθαι, οὐ πολὺ τι διάφορον λέγων τοῦ Ἐπικούρου, ὃς πού ἡδονὴν τὴν γε ψυχικὴν τὰ γὰθόν τίθει. Ἐοικε γὰρ καὶ Ἐπίκουρος παρ' Ἀριστοτέλους τῶν ἐς τὴν ἡδονὴν λόγων εἰληφέναι τὰς ἀφορμὰς. Ἡμεῖς γε μὴν βραχεῖ τεκμηρίῳ ἐπιδείξομεν οὐ τὴν ἡδονὴν οὔσαν τὰ γὰθόν. Σύνοισμεν γὰρ πού ἡμῖν αὐτοῖς τότε δὴ μάλιστα ἡδομένοις τὴν θεωρητικὴν ταύτην ἡδονὴν, ἐπειδὴν ἐκ λήθης περὶ ὅτουσιν ἀναμνησκόμενοι θεωρῶμεν. Ἐν οἷς δ' ἂν εἰδότες ἐκ πολλοῦ διατελώμεν, οὐ πένυ τοι. Εἰ δ' ἢ ἡδονὴ τὰ γὰθόν, καὶ πᾶν ἡδιόν τε καὶ ἀρετώτερον τοῦ ἥττον τοιοῦτου, εἰδεί καὶ τὸ ἐκ λήθης ἀναμνησκόμενον θεωρεῖν, ἀμεινόν τε ἀρετώτερον εἶναι τοῦ αἰεὶ διατελεῖν εἰδόντα. Νῦν δ' οὖν οὐδ' ἂν εἴς ἐκεῖνο μᾶλλον ἢ τοῦτο εὐφροῶν ἔλοιτο. Καὶ περὶ μὲν τῶν Ἀριστοτέλει καὶ ἐς τὴν ἡθικὴν πραγματείαν οὐ καλῶς πεπραγματευμένων, ἐνὸν καὶ πλείω καὶ περὶ πλείονων εἰπεῖν, ὅμως ἀπόχρη καὶ ταῦτα. Οὐ γὰρ ἅπαντα ἀπλῶς τὰ Ἀριστοτέλους ἡμῖν διορθοῦν πρόκειται, ἀλλὰ περὶ τῶν μεγίστων καὶ κυριωτάτων εἰπεῖν, καὶ ὧν μάλιστα πρὸς Πλάτωνα διενεγημένος οὐκ ὀλίγῳ τῷ μέσῳ τὰνδρὸς ἐλλείπειται.

B

C

D

In sua vero de fine ultimo disputatione, quomodo reprehensionem non incurrit, ubi non exitium illud ac vere pulchrum, quod a virtute profiscitur, sicut omnes sapientiores, sed voluptatem summam constituit bonum, illam vero intelligens contemplativam? Atqui si voluptas, ea ratione, qua est contemplativa summum sit bonum, quandoquidem voluptas bonum est quatenus est contemplativa, certe contemplatio per se simpliciterque fuerit summum bonum, sive voluptas illam sequatur, sive non, sin autem contemplatio sit bonum, quatenus suavitatem sive voluptatem quamdam habet adjunctam, tum voluptas rursus simpliciter summum erit bonum, sive contemplando, sive aliud agendo ipsam consequamur. Utraque autem ratione contemplativam voluptatem et quatenus est contemplativa et quatenus est voluptas, esse bonum neutiquam fieri potest; nisi intercedat aliud quoddam unum quod huc utrique communiter adhæreat. Illud namque summum bonum simplex atque unum esse oportet et quod desuper ad nos, ab illoque summe uno atque bono quod omnem superat naturam, pervenerit, cum cujus beneficio omnia reliqua quæ nimirum illud participant, bona dici mereantur. Nos igitur ipsum honestum sive pulchrum, illud esse dicimus, cujus etiam dum contemplatio sit particeps et bonum et voluptas et quidquid aliud efficitur. Ac videtur Aristoteles eam ob causam voluptati conjunxisse contemplationem, ut voluptatem nimirum nobis propriam nostrum esse bonum ostenderet, quemadmodum etiam contemplationem opus esse maxime nostrum. Oportet namque summum illud bonum, non solum esse bonum, sed nobis quoque accommodari, et ad nos referri, si tale debeat judicari, quod sit votis dignum præ cæteris omnibus et; maxime a nobis eligendum. Qua in re profecto ille non admodum diversam ab Epicuro tuetur sententiam, qui etiam quodam in loco voluptatem summam facit bonum eamque intelligit, quæ in animo consistit. Nempe apparet ipsum Aristotelem etiam Epicuro uberrimam præbuisse occasionem, ut suam de voluptate sententiam audacter in medium afferret, tuendamque susciperet. Nos itaque brevi quadam ratione ostendemus voluptatem illam Aristotelicam non esse summum bonum. Quippe nos ipsos tum maxime sentimus illam ex contemplando capere

voluptatem, quando aliquid ex oblivione in memoriam revocatum contemplamur. Quæ autem jam longo tempore animis concepimus, complexique sumus, ex illis non eodem modo capimus voluptatem. Quod si jam voluptas summum sit bonum, illudque quod suavius est et jucundius, melius; si et magis experendum altero quod minus habet suavitatis et jucunditatis, necesse erit etiam illam regum ex oblivione in recordationem revocatarum contemplationem et meliorem esse et magis exper-

tendam altera illa, in qua quis perpetuo sciens perstiterit ac perseverarit. Jam igitur omnibus sanæ mentis hominibus dijudicandum relinquimus, utrum illud magis quam hoc sit amplectendum et quodnam ex duobus illis sit præferendum. Atque de his quidem hactenus, quæ videlicet ad disputationem Aristotelis de moribus pertinent, ubi sane etsi plura sint quæ reprehensionem mereantur, ista tamen modo sufficiant. Neque enim nostri est instituti omnia commemorare, in quibus Aristoteles erravit, sed principalia duntaxat et maxima, præsertimque illa in quibus non exiguo, sed longo intervallo Platonem relinquit, ab eoque multum dissentit.

CAP. XIV.

Dicamus jam aliquid etiam de cælo et quinto corpore quod Aristoteles primus effinxit. Quatuor esse in hoc conspicuo sive cælo sive mundo prima et antiquissima corpora, tam superiores omnes philosophi quam Platouici uno ore affirmant, ignem, aerem, aquam, terram. Atque ex his quidem ignem et terram sibi invicem esse maxime contraria, eo quod ignis est levior, propter raritatem, et summum obtinet locum, terra autem gravissima propter densitatem, et quam omnibus aliis est subjecta elementis: aerem vero et aquam in medio amborum propter et raritatem et densitatem, mediam ad utrumque habere rationem. Eodem autem modo, quod ad motum attinet, latrone et quiete invicem distingui, ac ignem quidem rursus et terram sibi invicem maxime esse contraria, aerem vero et aquam, medio ad utrumque loco se habere. Si itaque terra sit immobilis, ignem necesse erit perpetuo moveri, et præterea, si terra quidem sit immobilis, tum aqua movebitur quidem, sed minus quam aer, qui tanto magis movebitur quam aqua, quanto ille quod ad motum, a supremo superatur igne, quem idcirco in perpetuo esse motu fatendum erit. Quod si perpetuo movetur, circularem utique habebit motum. Id namque quod recta movetur, non potest mobilem possidere naturam. Quiescit enim tandem aliquando, quod rectum habet motum. Æther itaque et omne supremum corpus, ipsunquæ quod ita proprie nominatur cælum, talem habebit naturam, quam nuper diximus. Jam videamus quibus Aristoteles nixus rationibus contra nos novum illud quintum corpus effinxerit. Videmus, ait, ignem rectum habere motum, cælum autem circularem. Quapropter ignis diversam a cælo obtinebit naturam. At, respondeo, videmus etiam quandoque moveri et recto quidem motu; id ipsum autem tunc contingere, quando in alieno consistit loco. Quamprimum itaque eo pervenit, quo pertinet, tum quiescit, nec amplius movetur tanquam ad hoc ipsum illius magis sit comparata natura. Quid igitur mirum, si ignem etiam, quando in alieno fuerit loco, recta ferri quandoque videamus, eodem nimirum motu, qui sit omnibus his corporibus communis quæ, si alieno consistent loco, recta feruntur, quo possit, videlicet ille quoque quam citissime ad suum pervenire locum, quem ipsi natura destinavit et postquam in illo jam versatur, in orbem moveri, tanquam ad hoc ipsum comparatus magis? Cur itaque quintum illud corpus effinxit cujus si quæpiam forte particula in alieno consistat loco, quem motum habebit? num

ΚΕΦΑΛ. ΙΔ'.

Ῥητέον δὲ ἦδη τι καὶ περὶ τῶν ἐς τὸν οὐρανὸν αὐτῶ καὶ τὸ πέμπτον σῶμα κεκαينوποιημένον. Τέτταρα τὰ πρεσβύτερα τῶν ἐν τῷδε τῷ οὐρανῷ σωμάτων οἷ τε ἀνωθεν πάντας σοφοί, καὶ οἱ περὶ Πλάτωνά φασι, πῦρ, ἀέρα, ὕδωρ, γῆν. Τοῦτον πῦρ μὲν καὶ γῆν ἐναντιώτατα ἔχειν πρὸς ἀλλήλων πῦρ μὲν κρυφότερον τὸ ἐν διὰ μανότητα καὶ πᾶσιν ἐκπολάζον γῆν δὲ βαρύτετην διὰ πυκνότητα καὶ πᾶσιν ὑφισταμένην· ἀέρα δὲ καὶ ὕδωρ ἐν μέσῳ τούτων διὰ τὸ καὶ μανότητός τε καὶ πυκνότητος μέσως ἔχειν αὐτοῖν. Ταύτη δὴ καὶ περὶ κινήσειν τε τὴν κατὰ τὴν φοράν, καὶ στάσειν, πῦρ μὲν αὖ καὶ γῆν πρὸς ἀλλήλων ἐναντιώτατα ἔχειν, ἀέρα δὲ καὶ ὕδωρ ἐν μέσῳ τούτων. Εἰ δ' ἡ γῆ ἀκίνητος, τὸ πῦρ ἂν εἴη ἀκίνητον, καὶ ἐτι, εἰ ἡ μὲν γῆ ἀκίνητος, τὸ δ' ὕδωρ κινήτων, τοῦ δ' ἀέρος πελὺ τῆ κινήσει λειπόμενον, ἀήρ δ' ὕδατος πολλῶ τῷ κινεῖσθαι ὑπερβάλλον, κἂν πῦρ ἀέρος; τε ὑπερβάλλῃ πολλῶ ἐτι μᾶλλον τῷ κινεῖσθαι, καὶ ἀκίνητον εἴη· εἰ δ' ἀκίνητον, κἂν κύκλῳ κινεῖτο. Ἐκ' εὐθύ γὰρ κινούμενον οὐχ οἶδόν τε οὐδὲ κινήτων εἶναι. Παύτασθαι γὰρ ποτε ἀνάγκη τὸ ἐπ' εὐθύ κινούμενον τοῦτω τοῦ σώματος εἶναι τὸν τε αἰθέρα καὶ πᾶν τὸ ἀνωτέρω σῶμα, οὐρανὸν τε ἰδίως καλούμενον. Τούτοις τοῖς λόγοις τί ἔχων μέμφασθαι Ἀριστοτέλης τὸ πέμπτον σῶμα κεκαينوποίηκεν; Ἐκ' εὐθύ, φησὶ, φερόμενον ὁρᾶται τὸ πῦρ, ὁ δ' οὐρανὸς κύκλῳ. Ὅσοι οὐκ ἂν εἴη πῦρ ὁ οὐρανὸς τὲ τοῦ σώματος. Ἄλλὰ καὶ ἡ γῆ φερομένη τέ ποτε ὁρᾶται, καὶ ἐπ' εὐθύ φερομένη· ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἄλλοτρίῳ αὐτῆ τόπῳ γεγενησὶ ἐκάστοτε συμβαίνει· ἐς δὲ τὸν οικεῖον ἀφιγμένη μένει ἦδη, καὶ οὐκ ἐτι φέρεται ὡς πρὸς τοῦτο πεφυκίε μᾶλλον. Τί οὖν κωλύει καὶ τὸ πῦρ ἐπειδὴ ἐν ἄλλοτρίῳ τόπῳ γιγνόμενον, ἐπ' εὐθύ φερόμενον ἐκάστοτε ὁρᾶται, ταύτην μὲν τὴν φοράν τότε κινεῖσθαι, κοινὸν δὲ ἅπασιν τοῦτοις τοῖς σώμασι τὸ ἐν ἄλλοτρίῳ γεγενησὶ τόπῳ εὐθείαν φέρεσθαι, ἵνα ταύτη ἦ καὶ ὡς τάχιστα ἐπὶ τὸν οικεῖον ὀφείκοιτο, ἐπειδὴ δὲ ἐν τῷ οικεῖῳ γένοιτο τόπῳ, τότε δὴ καὶ κύκλῳ κινεῖσθαι πρὸς τοῦτο πεφυκίε μᾶλλον; τί δ' αὐτῷ τὸ πέμπτον ἐκείνο σῶμα εἰ πως αὐτοῦ τι μέρος ἐν ἄλλοτρίῳ ἐγγίγνετο τόπῳ; Πότερα αὐτοῦ μόνον κύκλῳ ἐστρέφετ' ἂν; ἢ ἐπ' εὐθύ ἐνεχθὲν ἐπὶ τὸν οικεῖον ὀφίκετ' ἂν τόπον; Ἄλλὰ τῶν τεττάρων, φησὶ, τούτων σωμάτων ἀπάντων κατὰ μέρη φθειρομένων, καὶ οὐδ' ὅπουσὺν αὐτῶν πάντη ἀφθάρτου ὄντος, ἀνάγκη εἶναι τε καὶ πάντη ἀφθάρτου σῶμα, καὶ τοῦτ' εἶναι τὸν οὐρανόν. Τοῦτ' οὐκ ἐτι Ἀριστοτέλει οἱ περὶ Πλάτωνα συγκωροῦσιν. Εἰ γὰρ δὴ οὐ φασὶν οὕτοι κατ' αὐτὸ οὐδὲν ἀφθάρτου σῶμα, πῶς γὰρ ἂν οἶδόν τ' εἶναι φήσουσιν ἀφθάρτου

καθ' αὐτὸ εἶναι τὸ μεριστόν τε καὶ σκεδαστικόν, καὶ ὅσα τῆ ἐαυτοῦ φύσει διαλυτόν; τὰ δ' ἀφθάρτα κάκεινοις δοκοῦντα τῶν σωμάτων οὐ καθ' αὐτὰ ἀφθάρτα εἶναι δοκοῦσιν, ἀλλὰ διὰ ψυχῆς παρουσίαν ὑπ' αὐτῆς ἐκείνης ἀπαθανατίζεσθαι. Καὶ οἱ μὲν περὶ Πλάτωνος οὕτως ἔδει δὲ που καὶ Ἀριστοτέλη, ἅτε καὶ αὐτὸν ἐμφυχα τοιαῦτα τῶν σωμάτων τιθέμενον, τῆ ψυχῇ τοῦτο πρεσβεῖον ἀπονείμει, καὶ μὴ σῶμά τι καθ' αὐτὸ ἀφθάρτον καινοποιεῖν.

natura immortale esse ullum corpus, nempe quod est dividuum, certisque constat partibus suaque natura potest dissolvi, quale est corpus omne. Quæ vero corpora ipsi arbitrantur esse immortalia, illa non ex sua natura esse talia sentiunt, sed propter animæ præsentiam reddi immortalia contendunt. Atque illi quidem qui stant a partibus Platonis, in ea sunt sententia. Rectius autem locisset etiam Aristoteles, qui ipse quoque ejusmodi corpora constituit esse animata, si animæ hanc præstantiam assignasset, et non corpori, nec ipsum per se suaque vi immortale novo quodam modo finxisset.

ΚΕΦΑΛ. ΙΕ'.

Γελοῖος δ' ἐστὶ καὶ ζῶα μὲν τιθέμενος τὰ ἀστραφῆσι γὰρ που λέγων, Ἡμεῖς δ' ὡς περὶ ζῶων αὐτῶν διανοοῦμεθα· ἔπειτα ἀκίνητα μὲν αὐτὰ καθ' αὐτὰ ἀξίων εἶναι, ὑπὸ δὲ σφαιρῶν μόνον ἀνελιττόμενα. Τίνα δὴ καὶ ψυχὴν αὐτὰ ἔχειν ἀξιώσει, εἰ τὸν γε ἅπαντα χρόνον ἀκίνητα μένει; οὐ γὰρ δὴ τὴν ὀστρεώδη.

nimirum omni tempore maneat immobilia? num eam fortassis, qualem ostreis et conchis attribueret

ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Πῶς δὲ καὶ ὁ ἥλιος αὐτῶ οὐ τῆς φύσεως τῆ θερμότητι θερμαίνει, ἀλλὰ τῆ κινήσει, τῆς σελήνης οὐ παραπλησίως τῆ γε κινήσει θερμαινούσης· εἰ γὰρ καὶ πολλῶ τῆ ἡλίου ἢ σελήνης κινήσει βραδύτερα, ἀλλὰ καὶ ἐγγυτέρα ἂν τῆ ἡμῶν πολλῶ. Πέφυκε δὲ τὰ δυνάμιν τινα ἔχοντα τοῦ ὄτιον δρῶν τῶν σωμάτων, ἐγγυθεν μᾶλλον αὐτὸ δρῶν. Ὅστε καὶ ταύτην τῆς κινήσεως βραδύτητα, τῶ μείον τοῦ ἀποστήματος ἀνταναπληροῦσαν, παραπλησίως τῶ ἡλίῳ θερμαίνειν, εἰ δὴ ἢ κινήσεις ἦν, καὶ οὐ τῆς φύσεως ἢ θερμότης ἢ θερμαίνουσα. Ἄλλ' ὡς μὲν εἰκῆ αὐτῶ τὸ πέμπτον τοῦτο σῶμα κεκαιολόγηται, ἔδεικται.

ΚΕΦΑΛ. ΙΖ'.

Οὐκ ἀφεκτέα δὲ οὐδὲ ἐν τῆ φυσικῇ αὐτῶ ἀκροάσει μάλιστα δὴ οὐ καλῶς ἐκείνου εἰρημένου. Ἄτοπον γὰρ φησι τὸ μὴ οἴεσθαι ἕνεκά τούτου γίνεσθαι, ἂν μὴ ἴδωσι τὸ ποιοῦν βουλευσάμενον. Καίτοι καὶ ἡ τέχνη οὐ βουλευεται, φησὶν. Εἰ γὰρ ἦν ἐν τῶ ξύλῳ ἢ τέχνη, οὐκ ἂν ἐβουλευετο, καὶ πῶς ἂν τέχνη ἔτι ἐμείνεν οὐ τῶν ἔργων προβουλευομένη; ἢ τί ἄλλο τὸ τέχνην μάλιστα συνιστῶν, ἢ τὸ βουλευέσθαι; ὃ ἦν τις ἀφέλοιο αὐτῆς, οὐδ' ἂν τέχνη ἔτι μέινειε· πῶς δ' ἂν καὶ ἐπὶ τι τέλος ὄτιον ἐνεχθεῖ μὴ τινος νοῦ αὐτοῦ προβουλευομένου, καὶ τὸ τέλος ἐκεῖνο ἐν ἑαυτῶ δὴ μάλιστα προειληφότος; Εἰ γὰρ καὶ ἡ τέχνη μιμεῖται καὶ κατ' αὐτὸν Ἀριστοτέλη τὴν φύσιν, οὐ τὴν φύσιν ἔδει τῆς τέχνης ὑπολείπεσθαι, ἀλλὰ τὸ μάλιστα δὴ τοῦτο τὴν τέχνην συνιστῶν, πολλῶ πρότερον τὴν φύσιν ἔχει· καὶ μεγαλειότερον. Εἰ δὲ τι καὶ ἐν τῆ τέ-

A ibidem etiam in orbem vertetur? an vero recta ascendens ad proprium tendet locum? Sed ista, inquit, omnia quatuor corpora cum sint secundum partes dissolutioni obnoxia, neque ullum ex ipsis omnino a corruptione sit immune, necesse erit quoddam etiam existere corpus, quod sit corruptionis prorsus expers, idque ipsum erit cælum. Hoc vero Platonici jam non amplius concedunt Aristoteli. Negant enim per se, suaque vi ac

videant non posse fieri ut id sit immortale, quod natura potest dissolvi, quale est corpus omne. Quæ natura potest dissolvi, quale est corpus omne. Quæ vero corpora ipsi arbitrantur esse immortalia, illa non ex sua natura esse talia sentiunt, sed propter animæ præsentiam reddi immortalia contendunt. Atque illi quidem qui stant a partibus Platonis, in ea sunt sententia. Rectius autem locisset etiam Aristoteles, qui ipse quoque ejusmodi corpora constituit esse animata, si animæ hanc præstantiam assignasset, et non corpori, nec ipsum per se suaque vi immortale novo quodam modo finxisset.

B

CAP. XV.

Risum quoque nobis facit Aristoteles, quod astra quidem concedit esse animata, id quod alibi affirmat, dicens se eodem loco astra, quo animalia habere: eadem vero postea per se esse immobilia existimat, et motis duntaxat orbibus, quibus sunt infixa, moveri. Quo posito, quæso, qualemnam animam inesse ipsis existimabit, si eam fortassis, qualem ostreis et conchis attribueret

CAP. XVI

Jam vero etiam solem non naturæ calliditate, sed motu calorem terris impertire affirmat, lunam vero negat similiter motu calefacere. Quam vero hoc absurdum est? Etiam si enim lunæ motus sit tardior motu solis, ipsa tamen sidus est novissimum, terrisque familiarissimum. Solent vero ea corpora, quæ virtutem habent aliquam ad agendum, proxime magis illam exserere, ut ita oportuerit etiam istam motus tarditatem minori distantia compensari, lunamque similiter atque solem calefacere, si nimirum res ita haberet, ut motus potius quam calliditas astrorum calorem efficeret. Sed jam demonstratum, quod temere et inconsulto præter aliorum opinionem, quintam naturam cœle attribuerit.

CAP. XVII.

Neque illud silentio præterire possum, quod idem Aristoteles in naturali auscultatione omnino male docet, ubi absurdum est, inquit, non existimare quod sit, fieri propter aliquid, nisi videas id quod movet efficientem causam, cœpisse consilium. Est enim, ait, perspicuum, quod ars quoque movens ea quæ sunt ex ipsa, non capiat consilium. Etenim si esset in ligno ars, exempli gratia fabricandi naves, quomodo est in iis quæ natura sunt, ars faceret similiter atque natura, nec caperet consilium. Ad quæ nos breviter respondemus, interrogando, quanam ratione ars posthac appellari possit, ea, quæ non consulit nec deliberat de operibus? An aliquid aliud artem magis constituit, quam capere consilium? Quod sane si quis ab arte exceperit, nullo modo artis appellationem retinebit. Quomodo

autem etiam ad aliquem finem tendet, eumque assequetur, vel ars, vel natura si nulla adsit mens, quæ prius capiat consilium, et finem illam in seipso conceperit? Præterea si ars, teste Aristotele, imitatur naturam, profecto ipsam non oportebit ab arte superari, sed id quod maxime artem constituit, naturæ multo prius et excellentius inesse oportet. Quod si aliquid etiam in arte apparet, quod non deliberat, ut est instrumentum, aut minister, ibi sciendum, non iam illam artem sed in architecto situm esse. Ita quoque si quidquam in natura rationis expertus conspiciamus, non utique in illo naturam, quæ opus efficit, collocamus. Est enim natura, Dei lex et institutum. Atqui Dei lex et institutum ratione non caret. Verum enim vero mihi videtur Aristotelem in libris suis tum alios antiquiores, tum maxime Anaxagoram imitatum esse. Ille namque mentem quidem initio orationis suæ huic universo præfecit, in progressu vero ejusdem, nullam prorsus illius facit mentionem, sed ad impietatem potius, qua Deus omnino negatur, deflectit. Eodem modo etiam Aristoteles Deos quidem aliquos facit hujus cæli præsides, maxima autem parte suorum operum prorsus nullam videtur divinitatis memoriam retinuisse, sed ad illam potius Anaxagoræ impietatem quoad ejus fieri potest, declinasse. Id quod de Platone dici non potest, ipsum fecisse vel in aliis disputationibus, vel in hac ipsa, quam nunc oratione tractamus. Ille namque duas facit artes, unam quidem divinam, alteram vero humanam appellans, quarum utraque mente consilioque utatur ac humanæ quidem omne factitium opus: divinæ autem, ea quæ naturaliter sunt, adscribit. Optime autem etiam Pindarus dixisse videtur, qui Deum præstantissimum artificem appellat.

CAP. XVIII.

Transeo autem etiam ad illud quod in metaphysicis omnium pessime dixit. Cum enim esset quæstio, utrum omnia necessario fiant, aut florent aliqua, quæ non fierent necessario. Et ii quidem, qui necessario omnia fieri statuerent, duobus proloquiis demonstrare id ipsum conentur, inter quæ primum est hoc, quod omne quod sit, ab aliqua causa necesse sit fieri, alterum vero istud, quod omnis causa quæ aliquid facit, id ipsum et necessario et certa finitaque ratione faciat, ibi sane Aristoteles cum videret, si duo hæc concedantur, sequi infallibiliter, ut omnia quæ sunt in rerum natura, ea ex necessitate quadam proficiscantur, ne hoc ipsum concederet, alterum contradictionis membrum assumit, quasi satis firmum, et concedit, aliqua eorum quæ sunt, necessario fieri, atque ita ad alterum axioma progreditur, et illud quidem, quod omnis causa quidquid illa facit et necessario et certo facit, non tollit. Hoc namque proloquio jam ante abusus fuit in disputatione de sempiterno motu, quem utique manifestissime subvertisset, si illud hoc loco negasset. Deflectit igitur ad alterum et affirmat, aliqua eorum quæ sunt, sine causa fieri, tollens hoc modo notionem, quam nullus unquam vel sapiens vel plebeius pro incerta ambiguitate habuit, præterquam, ut apparet Aristoteles. Atqui etiam ipse Aristoteles statuit, omne quod movetur, ab alio moveri. Ego vero hoc ipsum axioma quæcunque videlicet moventur, ab alio moveri, propter

Α χρη φαίνεται οὐ βουλευόμενον οἶον ὄργανον, ἢ τις διάκονος, ἀλλ' οὐκ ἐν ἐκείνῳ ἡ τέχνη, ἀλλ' ἐν τῷ ἀρχιτέκτονι. Οὐδέ γε εἰ ἐν τῇ φύσει φαίνεται τι ἄλογον, ἐν ἐκείνῳ ἡ μάλιστα δὴ τοῦργον ἐρῶσα φύσις. Ἡ γὰρ φύσις Θεοῦ θεσμός ἐστι. Θεοῦ δὲ θεσμός οὐκ ἄλογος. Ἀριστοτέλης δὲ μοι δοκεῖ τῶν πρὸ αὐτοῦ ἐν γε τοῖς λόγοις, Ἀναξαγόραν μάλιστα ἐζηλώκεναι. Ἐκείνός τε γὰρ νοῦν μὲν τοῖς ὄλοις ἐφίστη, προῶν δὲ τῶν λόγων οὐ πᾶν τοι ἐφαίνετο αὐτῷ χρώμενος, ἀλλ' ἐς ἀθεότητα μᾶλλον ὑποφερόμενος. Καὶ Ἀριστοτέλης θεοῦ μὲν τινος τῆδε τῷ οὐρανῷ ἐφίστησιν, ἐν μέντοι τῶν λόγων αὐτοῦ τοῖς κλειστοῖς οὐ πᾶν τοι τῷ θεῷ χρώμενος φαίνεται, ἀλλ' ἐς ἀθεότητα μᾶλλον, καθόσον οἶός τί ἐστιν ἀποκλιῶν. Ἄλλ' οὐχὶ Πλάτων οὕτω, οὔτε ἄλλοσι τῶν λόγων, οὐτ' ἐν αὐτῷ τούτῳ περὶ οὗ ἡμῖν ὀλόγοι. Ἄλλὰ δύο τέχναις διαιρῶν, τὴν μὲν θεῶν, τὴν δ' ἀνθρωπίνην, νῦν ἄμφω χρώμενος, τῇ μὲν ἀνθρωπίνῃ τὸ σκευαστὸν πᾶν ἀπονέμει, τῇ δὲ θεῷ, τῇ φύσει πάντα γινόμενα. Ἄριστα δὲ καὶ Πίνδαρος εἰπὼν ἔδοξεν, ἀριστοτέχνην τὸν Θεὸν προσεῖπών.

Β

ΚΕΦΑΛΑ. ΙΗ΄.

Μέττειμι δὲ καὶ ἐπ' ἐκεῖνο τὸ ἐν τῇ μετὰ τὰ φυσικὰ πραγματεῖα πάντων που φαυλότατα εἰρημένον. Ὅντος γὰρ ζητήματος, πότεια ἅπαντα ἐξ ἀνάγκης γίνονται, ἢ ἐστὶν ἃ καὶ οὐκ ἐξ ἀνάγκης γινόμενα τῶν γινομένων. Καὶ τῶν ἐξ ἀνάγκης ἅπαντα τιθεμένων γίνεσθαι ἐκ δυοῖν αὐτῶν ἀξιωματίων δεικνύναι πειρωμένων, ἐνός μὲν τοῦ ἅπαν τὸ γινόμενον ὅπ' αἰτίου τινός ἀναγκαῖον εἶναι γίνεσθαι, ἐτέρου δὲ τοῦ ἅπαν αἰτίου ὃ τι ἀνδρῶν, ἀνάγκη τε καὶ ὀρισμένως αὐτῷ ὄρῶν, Ἀριστοτέλης συνορῶν τὴν ἀνάγκην τοῦ, τούτοις κινεῖσθαι, ἅπαντα ἐξ ἀνάγκης γίνεσθαι, συμπεραίνεσθαι, ἵνα μὴ τοῦτο συγχωρήσῃ, θάτερον τῆς ἀντιφάσεως μόρον λαμβάνων ὡς δὴ ἔμπροσθεν, καὶ τιθεὶς εἶναι ἐστὶν ἃ τῶν γινομένων καὶ ἐξ ἀνάγκης γινόμενα, κατὰ θατέρου τοῖν ἀξιωματίων χωρεῖ, καὶ τὸ μὲν ἅπαν αἰτίου ὃ τι ἀνδρῶν, ἀνάγκη τε καὶ ὀρισμένως ὄρῶν, οὐκ ἀναίρει. Ἡδὲ γὰρ αὐτῷ φθάσας κατακέρχρηται ἐν τοῖς περὶ αἰθέρος κινήσεως λόγοις. Αὐτὸς οὖν ἀν' αὐτὸν περιφανέστατα περιέτρεπεν εἰ τοῦτο ἀνῆρει· κατὰ δὲ δὴ τοῦ λοιποῦ χωρεῖ, καὶ ἀξιοῖ γίνεσθαι τῶν γινομένων τινὰ καὶ αἰτίου χωρὶς, ἀξίωμα ἀναίρων οὐδενὶ δτι, οὐ σαρῶ, οὐκ ἰδιώτη, οὐ παντὸς μᾶλλον ἔμπροσθεν εἶναι δοκοῦν, πλὴν γε δὴ αὐτοῦ, ὡς εἶοικεν, Ἀριστοτέλους. Καίτοι αὐτὸς Ἀριστοτέλης ἔξοι, ἅπαν τὸ κινούμενον ὑπὸ τινος κινεῖσθαι. Ἐγὼ δ' ὤμην καὶ τοῦτο δ' ἐκεῖνο ἰσχύειν μᾶλλον, ἢ αὐτὸ δ' αὐτό. Ἐπεὶ γὰρ πᾶν τὸ κινούμενον γίνονται ταύτῃ ἢ κινεῖται (ἕκαστον γὰρ τῶν ἐν τῷ κινουμένῳ κινήματων γένεσις τις),

Δ

ἅπαν δὲ τὸ γιγνόμενον ὑπ' αἰτίου τινὸς γίνεται, καὶ ἅπαν τὸ κινούμενον ὑπὸ τινος αἰτίου κινεῖτο ἄν. Ὁ δὲ ἐκεῖνο ἀναιρῶν, τοῦτ' ἔμπεδον οἴεται εἶναι αὐτῷ ἕσσεσθαι. Καὶ οὐ συνορᾷ ἅκ' αὐτὴν τοῦ θεοῦ δόξαν, τούτου τοῦ ἀξιωματος ἀναιρουμένου, ἀσθενεστέραν γιγνόμενην. Δῆλοι γάρ εἰσιν οἱ ἄνθρωποι διὰ τούτου τοῦ ἀξιωματος τὴν πρώτην καὶ προχειροτάτην τοῦ θεοῦ δόξαν λαμβάνοντες. Ἐπεὶ γὰρ φαίνεται ἔστιν ἃ τῶν ἐν τῷδε τῷ οὐρανῷ γιγνόμενα οὐ τὸς γε αἰτίας φανεράς ἔχοντα, οἱ ἄνθρωποι, ἅτε ἅπαν γιγνόμενον ὑπ' αἰτίου τινὸς γίνεσθαι ἀξιούντες, ἐπὶ τὴν τοῦ θεοῦ δόξαν ἀναφέρονται. Ἐδεῖ δ' ἐνδείξασθαι Ἀριστοτέλη, καὶ τί ποτε ἄρα ἔστιν ἐκεῖνο τὸ ἄνευ αἰτίου γιγνόμενον, καὶ μὴ ἀπλῶς οὕτως εἰπεῖν. Ἄλλ' ἔρει τις ἴσως τὸ βουλευέσθαι, οὕτω καὶ αὐτοῦ Ἀριστοτέλους ἐν τοῖς περὶ ἔρμηνείας αὐτοῦ βιβλίοις φάσκοντος. Ὁρῶμεν γὰρ ὡς ἔστιν ἀρχὴ τῶν ἐσομένων καὶ ἀπὸ τοῦ βουλευέσθαι καὶ ἀπὸ τοῦ πράξει τι. Ἄλλὰ κἀν τούτῳ ψεύδεται περιφανῶς· οὐ γὰρ ἀρχὴ τὸ βουλευέσθαι τῶν ἐσομένων, ἀλλ' αἰτίον μὲν που ἔστιν ὢν, ἀρχὴ δ' ἂν αὐτὸ τὸ βουλευέσθαι οὐ πᾶν τοι, φαινόμενον καὶ τούτου προτέρων αἰτιῶν, τῶν περισταμένων ἡμᾶς πραγμάτων. Δῆλα γὰρ δὴ, ὅτι μὴ περιστάτων ἡμᾶς πραγμάτων τοιούτων τινῶν, οἷων δόξαν ἡμῖν ὡς βουλευτέα εἴη παρσιτῆσαι, οὐδ' ἂν βουλευσαίμεθα. Ἄλλὰ τοῦτο μὲν αὐτῷ τοιούτον. Ἡμῖν δὲ δεικτέον καὶ ἐν τούτου τοῦ ἀξιωματος τῇ ἀναίρεισι Ἀριστοτέλη οὐδὲν ἦττον αὐτὴν ὑπ' αὐτοῦ περιτρεπόμενον. Οὐδεμίαν ἐνέργειαν ἐκ δυνάμεως μεταβάλλειν Ἀριστοτέλης ἀξιοῖ, μὴ ἑτέρας αὐτὴν προτέρας ἐνεργείας· πρὸς τοῦτο κεινηκυίας, καὶ τούτῳ τε χρώμενος ἐν τοῖς περὶ αἰτίου κινήσεως λόγοις τῷ ἀξιῳματι καὶ θιγέρῳ, τῷ ἅπαν αἰτίου ἀνάγκη δρᾶν ὅ τι ἂν δρῆν ἀξιοῦντι, τὴν αἰτίου κίνησιν συμπεραίνει. Οὐκοῦν εἴ τι γίγνεται τῶν γιγνόμενων ἐκ δυνάμεως που ἐς ἐνεργείαν μεταβαλεῖ, εἰς ἣν οὐποτε' ἂν μεταβάλλοι, μὴ οὐχ ἑτέρας προτέρας ἐνεργείας ταύτην αὐτῷ τὴν μεταβολὴν ἀπαιργασμένη; ἢ δὴ καὶ τῆς γενέσεως αὐτῷ ἔσται αἰτία. Καὶ οὕτω οὐδοτιοῦν ἂν γένοιτο αἰτίου χωρὶς. Καὶ δῆλός ἐστιν Ἀριστοτέλης ἐν τῇ δὲ μετὰ τὰ φυσικά αὐτῷ πραγμασίῃ τὰς πολλὰς τῶν αὐτοῦ ἀμαθειῶν συμφορῆσας, τοῦτὸ που φαυλότατον πάντων εἰρηκώς.

actum impellat, et promoveat. Hoc ipsum axioma in disputatione de sempiterno motu usurpans, et alterum illud, omnem causam necessario agere, id quod agit, sempiternitatem motus conatur demonstrare. Proinde si quid fiat ex iis quæ sunt, id ipsum ex potentia in lucem produci necesse erit, in quam porro nunquam produceretur, nisi alius quidam antecedit actus, qui talem mutationem efficiat. Quem utique etiam generationis cujuscunque rei auctorem et causam constitui oportet. Atque hoc modo nihil unquam invenietur, quod sine causa fieri dici possit. Quibus demonstratis apparet evidentissime Aristotelem in eo opere, quod de iis quæ res physicas consequuntur inscribi solet, inter alios multos quos congressit errores in hac re turpissime lapsam esse.

ΚΕΦΑΛ. ΙΘ'.

Εἰθες δ' αὐτοῦ καὶ τὸ τῇ φυσικῇ ἐκεῖνο, τὸ τὴν κίνησιν μὴ συγχωρεῖν, διττὴν τε εἶναι καὶ δμῶνυμον, τὴν μὲν δραστηκὴν τέ τινα καὶ ἐν τῷ κινουμένῳ. Κατεῖται τῶν γε δυνάμεων τῶν περὶ κίνησιν διττῶν ἢ μὲν κινήτικῃ καὶ ἐν τῷ κινήσονται, ἢ δὲ παθητικῇ καὶ ἐν τῷ κινήσομένῳ δεοῖ ἂν καὶ

A illud alterum valere magis quam ipsum per se existimaverim. Cum enim omne quod movetur, inde fiat sive existat, unde ipsum movetur (singuli enim motus quodammodo producantur in eo, quod movetur), omne autem quod fit, id fiat a causa aliqua, sequetur inde, quod etiam omne quod movetur, ab aliqua causa necesse sit moveri. At ille posito hoc pro confirmato, aliquarum scilicet rerum causam esse nullam, nihilominus tamen illud adhuc firmum fore opinatur, quod ab aliquo, quæcumque moventur, moveri sit necesse. Nec animadvertit, quod sublata aliquarum rerum quæ sunt causa, etiam opinio quæ habetur de Deo debiliior imbecilliorque fiat. Manifestum est enim, quod quidam propter hanc notionem quæ habet, nihil sine sua causa fieri, præcipuam et vulgarissimam de Deo sententiam amplectantur. Nam quando videntur aliqua, quæ sunt in hoc mundo, eaque manifestas non habent causas, tum homines, qui omne quod fit, ab aliqua causa fieri compertum habent, ad naturæ divinæ cognitionem feruntur. Oportebat autem demonstrare, o Aristoteles, qualemnam sit illud, quod sine causa fieret, neque ita simpliciter rem affirmare. At dicit fortasse aliquis deliberationem esse ex eo genere, id quod ipse Aristoteles in libris de interpretatione videtur dicere. Videmus namque, ait, principium futurorum cum a deliberatione, tum ab actione ipsa existere. Sed in eo plane errat. Neque enim deliberatio est principium futurorum, tametsi aliquando sit causa. Ejus autem rei, de qua deliberant homines, ipsa nequiquam principium est deliberatio, quandoquidem hujusce ipsius aliæ apparent priores et antiquiores causæ, ea videlicet quæ nos circumstant negotia. Id quod inde liquido patet, siquidem nisi nos aliqua circumstant negotia, de quibus consultandum videtur, nos nunquam deliberaturi essemus. Sed trausamus, ipsique Aristoteli hoc dogma relinquamus. Jam vero sublato hoc axioma: omnium rerum esse aliquam causam; Aristoteles nihilominus sibi ipsi esse contrarium ostendemus. Nihil ille arbitratur ex potentia in actum erumpere, nisi alius quidem antecedit actus, qui latentem occultamque illam vim sive potentiam ad affectum sive

D

CAP. XIX.

Neque illud sapientiæ cujuscumque habet speciem, quod idem Aristoteles in physicis docet, ubi motum non concedit esse duplicem et æquivocum, alium quidem activum qui est in movente, alium vero passivum, qui est in eo quod movetur. Atqui cum sint potentia circa motum duplices, una quidem

motiva quæ est in eo quod movebit, alia autem passiva, quæ est in eo quod movebitur, oportet profecto etiam actum constitui duplicem qui utriusque potentiae respondeat, motivæ quidem potentiae, activum motum, alteri autem quæ moveri idonea est, passivum. Sed simul ille ne hic activus motus, motus cum sit, aliquando non moveatur. At timuit ille, quod minime timendum fuisset. Quid enim prohibet activum illum motum et cum qui movet, non moveri? cum is qui movet, quandoque sit immobilis. De passivo enim motu palam, quod ipsius non sit eadem ratio. Ac de activo illo ne affirmetur, nihil impedit. Ac in his quidem Aristotelis ignorantiam deteximus, non omnia tamen, sed maxima et præcipua exponentes in quibus a Platone et iis qui Platonem sequuntur, discedit.

CAP. XX.

Discrepantia Aristotelis et Platonis in iis quæ ad formas et species sempiternas atinent.

Reliquum jam est, ut de speciebus sermonem instituamus, de quibus maxima solet contentio moveri. In his vero non quidem Platoni consentimus, sed Aristotelem etiam hac in parte male contraxisse, et in aliis quidem sycophantam agere, in aliis vero non id conficere quod voluit, demonstrabimus, idque nobis vitio vertendum non erit, siquidem etiam in prioribus sunt aliqua, ubi Platoni non consentientes, nihilominus Aristotelem ipsum a seipso dissidere ostendimus. Ac primum quidem illud reprehensione non caret, quod manifeste veritati repugnat ubi post Socratem sit, primos exstitisse, qui sermonem de speciebus in scholas philosophorum introduxerint, Platonem nimirum intelligens. Certum autem est etiam Pythagoræos, qui ante Platonem vixerunt, de hac re disseruisse, sicut ex eo opere Platonis, quod Τιμηρον Locrum nominat, apparet. Ibi namque hoc cælum ille ex intelligibili exemplo deducens, alterius mundi, quem idanicum vocat, imaginem facit. Atque hoc quidem est bujusmodi. In eo autem quomodo non infert injuriam? Cum Platonici suas illas species, rebus sensui subjectis non synonymas, sed æquivocas esse velint, ipse præter illorum opinionem et voluntatem synonymas conatur ostendere, idque hoc modo. Ait enim non eam ob causam, quod illæ sunt sempiternæ, hæ vero corruptioni subjectæ, non ambas esse synonymas; siquidem etiam longi temporis albedo, eadem sit nihilominus et uivoca albedini unius diei. Recte sane, o Aristoteles, si albedini unius diei, alia quidem, at finitam tamen illa etiam quodammodo habens subsistentiam et propterea cum altera comparari idonea, sit synonyma eodem etiam modo mortale immortalis, cui illud nullo modo comparari potest, erit synonymum. Et quamquam, quæso, fronte talem nectis conclusionem? et unde didicisti comparabilia cum incomparabilibus conferre, illaque his similia facere, ut sic deinceps id quod comparabilibus accidit, existimes incomparabilibus item contingere? Enimvero quispiam tuas illas leges non audivisset, quas ipse in analyticis de ratione de-

ἐνέργειαν ταύταιν ἑκατέρωφ κατάλληλον ἀποδίδοναι, τῇ μὲν κινητικῇ δυνάμει τὴν δραστηκὴν κίνησιν, τῇ δὲ κινήτῃ τὴν παθητικὴν. Ἄλλὰ δέδιεν, μὴ ἢ δραστηκὴ αὐτῆ κίνησις οὕσα ἐσθ' ὅτε οὐ κινήσεται. Ἄδειξ' ὅ' ὡς δεδιώς; Τί γὰρ τὸ κωλύσον τὴν δραστηκὴν ταύτην κίνησιν καὶ κινουσαν αὐτὴν μὴ κινεῖσθαι; ὄντος ποτὲ τοῦ κινουμένου ἀκινήτου; Τῆ μὲν γὰρ παθητικὴν οὐχ οἶόν τε. Τῇ δὲ δραστηκῇ τί ἴσται τὸ ἐμποδῶν. Ἐν τούτοις ἡμεῖς Ἀριστοτέλη ἀμαθίζοντα ἀποφαίνομεν οὐ πάντα αὐτοῦ, τὰ δὲ μέγιστα καὶ κυριώτατα ὧν πρὸς Πλάτωνα τε καὶ τοὺς περὶ Πλάτωνα διαφέρεται, ἐκλέξαντες.

ΚΕΦΑΛΑ. Κ'.

Λοιπὸς δὲ δὴ ἡμῖν τῶν μεγίστων καὶ ὁ περὶ εἰδῶν λόγος. Περὶ ὧν οὐ Πλάτωνι συνεκπεῖν, ἀλλ' Ἀριστοτέλει καὶ ἐν τούτοις ἀποδείξει φαύλως ἀντιλέγονται, καὶ τὰ μὲν συκοφαντοῦντα, τὰ δ' οὐ παραίοντα, ἀνεμέσσητον, ἔπει καὶ ἐν τῶν εἰρημένων ἴσται οἷς οὐδὲν Πλάτωνι συνερηκότες Ἀριστοτέλει τῶς αὐτὸν ὅφ' αὐτοῦ περιτρεπόμενον ἐπιδειχάμεν. Πρῶτον μὲν οὖν ἐκαίνο ἐλεγκτέον ψευδόμενον αὐτὸν, ὅτι δὴ πρῶτους μετὰ Σωκράτη φησὶν ἀρξαι τοῦ περὶ εἰδῶν τούτου λόγου, τὸν Πλάτωνα δηλονότι λέγων. Φαίνονται δὲ καὶ πρὸ Πλάτωνος οἱ Πυθαγόρειοι ταύτῃ χρώμενοι τῇ δόξῃ, ὡς ἐκ τοῦ Τιμηροῦ τοῦ Λοκροῦ βιβλίου ἴσται λαθεῖν. Τὸν γὰρ οὐρανὸν τότε συνίστησι νοητοῦ παραδείγματος τοῦ ἰδανικοῦ κόσμου εἰκόνα. Καὶ τοῦτο μὲν οὕτω. Ἐκαίνο δὲ πῶς οὐκ ἀδικεῖ; οὐ συνώνυμα ἄλλ' ὁμώνυμα τοῖς αἰσθητοῖς τὰ εἶδη τιθεμένων τῶν γε εἶδη ἀξιούτων εἶναι αὐτὸς βιαζόμενος συνώνυμα ἀποφαίνει. Οὐ γὰρ τῶ τὰ μὲν ἀίδια εἶναι, φησὶ, τὰ δὲ φθαρτὰ οὐ συνώνυμα ἴσται, ἔπει καὶ τὸ πολυχρόνιον λευκὸν τῷ ἐφημερίῳ οὐδὲν γε ἤττον συνώνυμον. Εὐ γε, ὦ Ἀριστοτέλει, εἰ τῷ ἐφημερίῳ λευκῷ τὸ πολυχρόνιον μὲν, πεπρασμένην δ' ὅπως θῆποτε ἔχον τὴν ὑπαρξιν καὶ διὰ τοῦτο συμβλητὴν συνώνυμον, κατὰ τοῦτο καὶ τὸ φθαρτὸν τῷ ἀφθάρτῳ καὶ οὐδαμῇ συμβλητῷ συνώνυμον ἴσται. Καὶ πῶς σοι τὸ τοιοῦτον συμπαίεται; πόθεν δ' ἔμαθες συμβλητὰ ἀσυμβλήτους παραβάλλειν, κάπειτα τὸ συμβαῖνον, ἐπὶ τῶν συμβλητῶν κάπὶ τῶν ἀσυμβλήτων ἀξιούον, συμβαίνειν; εἰ γὰρ τις ἐκείνων ἀκούσειεν, ὧν ἐν τῇ ἀποδεικτικῇ περὶ ἀποδείξεως ἀκριβολογῆ, οὐ ποτ' ἂν σε οἰηθείη, οὕτως ψυχρῶς αὐτὸν καὶ φαύλως ἀνέξεσθαι δεικνύμαι περὶ οὗτου ἂν πρόθοιο. Ἡμεῖς δὲ γε ἴσμεν μὲν ὁμώνυμα τοῖς αἰσθητοῖς τοὺς τὰ εἶδη τιθεμένους εἶναι τε ἀξιούοντας καὶ καλοῦντας. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ δαίξομεν οὐδ' ἄλλως ἐνὸν αὐτὰ τίθεσθαι ἐξ ὧν περὶ ὑποτίθενται. Παραδείγματα γὰρ εἰκόνων τῶν αἰσθητῶν τὰ νοητὰ ὑποτίθενται. Εἰκόνα δὲ παραδείγματος πῶς ἂν τις συνώνυμον εἶναι ἀξιώσειεν, εἰ μὴ καὶ τὸν ἀνδριάντα τὸν Λυσάνδρου τῷ Λυσάνδρῳ συνώνυμον εἶναι ἀξιώσει, καὶ τὸν Ἡρακλέους τῷ Ἡρακλεῖ; Ἄλλὰ, φησὶν Ἀριστοτέλης, κατὰ γε γὰρ τοὺς λόγους τοὺς τῶν ἐπιστημῶν, ἴσται εἶδη πάντων ὄσων περὶ καὶ ἐπιστῆμαί εἴσι, καὶ κατὰ τὸ ἐν ἐπὶ πολλῶν, καὶ

τῶν ἀποφάσεων. Κατὰ δὲ τὸ νοεῖν τι, φθαρέντος, τῶν φθαρτῶν. Ταῦτα ἀσαφῶς μὲν πως εἴρηται Ἀριστοτέλει. Δεῖ δὲ ἡμᾶς τὰ ὑπὸ τῶν τὰ εἶδη τιθεμένων λεγόμενα πρότερον ἐκθεμένους, οὕτω τὴν Ἀριστοτέλους διάνοιαν σαφῆ καταστήσαι. Τὴν ψυχὴν φαῖσιν οἱ τὰ εἶδη τιθέμενοι ἀναλαμβάνουσαν ἐς γε ἐπιστήμην τοὺς τοῖς αἰσθητοῖς λόγους, ἀκριβέστερον αὐτοὺς ἔχοντας καὶ τελεώτερον ἐν αὐτῇ ἰσχύιν, ἢ ἐν τοῖς αἰσθητοῖς ἔχουσι. Τὸ οὖν τελεώτερον τοῦτο καὶ ἀκριβέστερον οὐκ ἂν ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ἰσχύειν τὴν ψυχὴν ὅ γε μὴ ἔστιν ἐν αὐτοῖς. Οὐδ' αὖ μηδαμοῦ ἄλλοθι ἐν αὐτῷ ἐξ αὐτῆς διανοεῖσθαι. Οὐδὲ γὰρ πεφυκέναι τὴν ψυχὴν μεταμῆ ὅν τι διανοεῖσθαι· τὰς γὰρ ψευδεῖς τῶν δοξῶν οὐχὶ μὴ ὄντων, ἀλλ' ὄντων μὲν, ἄλλων δὲ κατ' ἄλλων εἶναι συνθέσεις τινὰς οὐ κατὰ τὸ ὀρθὸν γινομένης. Λεῖπεσθαι δὲ ἀφ' ἐτέρας τινὸς φύσεως πολλῶ ἐπι κρείττονός τε καὶ τελεωτέρας ἀφήκειν τῇ ψυχῇ τὸ τελεώτερον τοῦτο τῶν ἐν τοῖς αἰσθητοῖς λόγων. Πρὸς ταῦτα Ἀριστοτέλης, Εἰ κατὰ τοὺς ἐπιστημῶν, φησὶ, λόγους ὡς δὴ τῶν ἐν τοῖς αἰσθητοῖς τελεωτέρους, δεῖ εἶναι τὰ εἶδη, ἔσται καὶ πάντων ὄσων περ καὶ ἐπιστημῶν εἶσιν, εἶδη. Κατὰ δὲ τὸ νοεῖν τι περὶ τίνος φθαρέντος, εἰ γε μὴ ἔνεστι τῇ ψυχῇ μὴ ὅν τι νοεῖν, ἔσται καὶ ἐκάστου τῶν φθαρτῶν ἴδιον εἶδος. Τὸ δὲ λοιπὸν Ἀριστοτέλους, τὸ κατὰ τὸ ἐν ἐπὶ πολλῶν, καὶ τῶν ἀποφάσεων, βούλεται τόδε. Οὐχ οἷόν τε εἶναι, φαῖσιν οἱ τὰ εἶδη τιθέμενοι, πολλοῖς ἐν τι καὶ ταυτὸν ἔχουσι, τὸ ταυτὸ τοῦτο αὐτοῖς ἀπὸ τοῦ αὐτομάτου εἶναι. Οὐ γὰρ ἂν οἷόν τε εἶναι τετάχθαι ἅττα ὡσαύτως, ἥτοι ἀεὶ, ἢ καὶ ὡς τὰ πολλὰ ἀπὸ τοῦ αὐτομάτου. ἴδιον ἂν ἕρα ἐκάστοις ἐν τι καὶ ταυτὸν καθ' αὐτὸ ἔχουσι καὶ οὐ κατὰ συμβεβηκός, ἐν τι ἐξαιρετὸν ἐφεστάναι, τὸ τοῖς πολλοῖς τὸ κατ' αὐτὸν παρέξον. Πρὸς τοῦτο Ἀριστοτέλης, καὶ κατὰ τὸ ἐν. φησὶν, ἐπὶ πολλῶν, καὶ τῶν ἀποφάσεων. Δηλαδή, εἰ κατὰ τὸ ἐν τι εἶναι τοῖς ἀνθρώποις τὴν ἀνθρωπότητα, δεῖ τι εἶναι καὶ ἐν ἐξαιρετὸν τὸ τὴν ἀνθρωπότητα αὐτοῖς ταύτην παρέξον, ὅσον ἂν καὶ τοῖς οὐκ ἀνθρώποις εἶναι τι ἐν τὸ τὴν οὐκ ἀνθρωπότητα αὐτοῖς παρέξον. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτοις ἐν τι καὶ ἡ οὐκ ἀνθρωπότης πολλοῖς γε ὁδοῖν, ὡσπερ καὶ τοῖς ἀνθρώποις ἡ ἀνθρωπότης. Ταῦτα μὲν οὖν τὰ Ἀριστοτέλους ἡμῖν δ' ἀνάγκη οἶά τε τὰ εἶδη καὶ ὅπως ἔχοντα οἱ τιθέμενοι ἀξιοῦσιν εἶναι πρότερον ἐκθεμένους, οὕτω πρὸς τὰ Ἀριστοτέλους ἀπαντᾶν, οὕτω γὰρ ἂν σαφέστατα ἐλεγχθῆι, τὰ μὲν συκοφαντῶν, τὰ δ' οὐδὲν περαίνων. Οὐ τοῦδε τοῦ οὐρανοῦ δημιουργὸν προσεχῆ τὸν ἀκρωσ ἀγαθὸν θεὸν οἱ τὰ εἶδη τιθέμενοι ἀξιοῦσιν εἶναι, ἀλλ' ἐτέρας πρότερον φύσεως καὶ οὐσίας· αὐτῷ τε συγγενεστέρας καὶ αἰωνίας ἀεὶ τε καὶ κατ' αὐτὰ ὡσαύτως ἔχουσης, τὸν δ' οὐρανὸν τόνδε δι' ἐκείνης ἤδη τῆς οὐσίας καὶ οὐ κατ' αὐτὸν δι' αὐτοῦ δημιουργηθέναι. Ἐκείνην τε τὴν οὐσίαν ἐς εἶνα τε νοητὸν κόσμον συνιστάσιν, ὃν ὁ Ἀσκληπιὸς Τίμαιος ἰδανικὸν καλεῖ, δηλαδή, εἰδικόν. Καὶ ἐκ πάντων τε καὶ παντοίων εἰδῶν συντιθέντες νῶν τε τῶν αὐτῶν, εἶνα τῷ ὅλῳ κόσμῳ τούτῳ νοητῷ, τὸν τελεώτατον ἐφιστάσιν νοῦν, τὰ δευτερεῖα τῆς κατὰ

A monstrandi tam curiose præscripsisti, non quidem existimatio mentem obreperet tam frigide tanque perverse teipsum conari hæc demonstrare, de quibus jam disserimus. Nos vero scimus certo, ab illis, qui species amplectuntur, species non synonymas, sed cognomines sive æquivocas rebus sensui subjectis et existimari et appellari. Cæterum ostendemus nullo modo esse cognatas sive synonymas, ejusdemque prorsus naturæ, ex iis principiis, quibus illi utuntur. Intelligibilia namque illa, rerum sensui subjectarum tanquam imaginem exemplaria faciunt. Imaginem autem quamvis quis ratione exemplari cognatam sive univocam esse existimaverit, nisi forte idem etiam statuam Lysandri cognatam sive univocam Lysandro et Herculis statuam Herculi synonymam appellet. Verum enimvero his Aristoteles utitur rationibus et sic inquit, secundum namque rationes, quæ ex scientiis, species erunt omnium, quorum scientiæ sunt, secundum vero unum in multis et negationum. At secundum quod intelligitur quippiam, eo corrupto, etiam corruptibilium. Hæc quidem obscure quodammodo dicta sunt ab Aristotele. Oportet itaque nos prius explicare illa quæ ab iis dicuntur, qui species consistunt, atque sic deinceps Aristotelis mentem planam facere. Illi itaque formarum sive specierum auctores patronique aiunt, quod si rationes rerum sensibus subjectarum ita animo concipiantur, ut illas animus scientia contineat, tum rationes illæ accuratius se habent perfectiusque in seipsis consistunt, quam in rebus se habent, quæ sensu percipiuntur. Perfectius itaque illud atque accuratius non a rebus sensui subjectis obtinebit animus quod quidem non est in ipsis, neque rursus id quod alibi nusquam existat, animus ex seipso concipiet. Neque enim solet animus id quod nusquam est, aliqua ex parte concipere : si quidem mendaces opiniones tum concipiuntur, quando non ea quidem, quæ non sunt, set ea quæ sunt alia aliis non recte conjunguntur. Hinc igitur sequi aiunt, ut ab alia quadam adhuc præstantiore et perfectiore natura, perfectius illud earum rationem, quæ in rebus sensui subjectis sunt, animus adipiscatur. Jam adversus hæc Aristoteles inquit, si secundum rationes, quæ ex scientiis, utpote ex iis quæ sunt perfectiores, quam eæ quæ sunt in rebus sensui subjectis, oportet esse species sive formas, tum erunt etiam formæ omnium rerum, quæcunque scientia continentur. At secundum quod intelligitur quippiam, quod jam interierit, si modo animus id quod non existit non concipiat, intelligatque, erunt etiam singulorum corruptibilium propriæ formæ. Quod sequitur in verbis Aristotelis, ubi dicit, secundum vero unum in multis, et negationem, hunc habet sensum. Aiunt qui ideas defendunt, non posse fieri, ut multis unum et idem quiddam habentibus, illud idem sua sponte et temere contingat. Neque enim posse fieri, ut aliqua aut semper aut ut plurimum fortuito quodam casu eundem servent ordinem. Oportet

itaque singulis per se et non per accidens unum atque idem quidpiam commune obtinentibus, unum quidpiam eximium atque selectum præesse, quod multis illud unum atque idem impertiat. Adversus hæc Aristoteles, et secundum unum inquit, in multis et negationum. Quippe si secundum id quod unum quippiam insit exempli gratia multis hominibus, humanitas videlicet, oportet unum quidpiam eximium constituere, quod illis hanc humanitatem impertiat, oportebit etiam unum quippiam esse, quod omnibus non hominibus, rationem eam, qua non sunt homines, largiatur. Etenim etiam illi unum quippiam habent commune, ut sint non homines, quemadmodum illi qui sunt homines humanitatem communem obtinent. Hactenus itaque Aristoteles. Nos vero operæ pretium nos facturus arbitramur, si priusquam ad ipsius rationes respondeamus explanemus primum qualesnam et cujusmodi esse suas species sive formas existiment illi, quas ipsas constituunt, quibus expositis tandem Aristotelicis opportune occurremus rationibus. Hac namque ratione apertissime convincemus illum in quibusdam quidem calumniatum esse, in quibusdam vero non id conficere quod optabat. Illi itaque qui idæas defendunt, aiunt Deum illum optimum maximum qui summa quadam excellentique bonitate est præditus immediatum non esse hujusce cæli opificem, sed prius alterius cujusdam naturæ atque essentiæ, quæ et cum ipso majorem habeat cognationem et cum sit sempiterna, semper eadem, similique ratione se habeat. Eundem itaque illum Deum non per seipsum, sed per illam jam productam sive essentiam sive naturam hujusce cæli fuisse fabricatorem, atque illam quidem essentiam in unum intelligibilem mundum coagmentant, quem Locrus ille Timæus idanicum appellat, ac si dicat, specialem vel exemplarem, qui nimirum ex omnibus, iisque multifariis sit constructus speciebus, quas etiam mentes vocant. Toti vero huic intelligibili mundo unam quamdam perfectissimam prædicunt mentem, cui post illum omnis boni auctorem atque fontem deum secundas in gubernatione imperiique universi partes ascribunt. Hanc porro mentem illo per seipsum intelligibili speciali mundo usam, hoc nostris conspicuum oculis cælum, mundumque sensibus subjectum fabricatum esse. Esse itaque hunc sensibus patientem mundum illius intelligibilis simulacrum atque imaginem, nihilque ex iis quæ causis suis indigent, tam in toto quam in partibus existere, quod non ab illo altero ortum trahat, causis vero indigere, quæcumque existant in rebus, quæque fiant, et privationes et frustrationes, et quidquid denique ad id quod nusquam est, recidit nullam omnino causam postulare, imo potius defectu causæ cuncta ejusmodi contingere, neque item negationes. Nam quod causa contrariæ affirmationis desit, ex eo una oritur negatio. Neque etiam, quæ per accidens hic contingunt, eorum ullam prorsus illic causam ha-

πάντων ἡγεμονίας μετὰ τὸν ἀγαθὸν θεὸν αὐτῷ προνέμοντες. Τοῦτον τὸν νοῦν παραδειγματὶ τῷ καθ' ἑαυτὸν νοητῷ κόσμῳ κεχηρημένον, τὸν οὐρανὸν τόνδε καὶ κόσμον αἰσθητῶν δεδημιουργημένον. εἶναι τε τὸν αἰσθητῶν τόνδε κόσμον τοῦ νοητοῦ εἰκόνα, κατὰ τὸ ὅλον καὶ μέρη οὐδὲν ὅτι καὶ οὐκ ἐκεῖθεν ἔχοντα τῶν αἰτίου δεομένων. Δεῖσθαι δ' αἰτίου ἅπαντα τὰ ὄντα τε καὶ γινόμενα. Στερήσεις δὲ καὶ ἀποτεύγματα καὶ ὅ τι ἂν πρὸς τὸ μὴ ὂν ἦδη ἀποπίπτῃ οὐδ' αἰτίου δεῖσθαι. Ἄλλ' αἰτίου μᾶλλον ἀπολείψει τοιαῦτα ἀποβαίνειν. Οὐδὲ δὴ τὰς ἀπερίσσεις. Τῷ γὰρ τοῦ τῶν καταφάσεων τῶν γε ἀντικειμένων αἰτίου καὶ ταύτας ἀπολείπεσθαι, ἀποφάσεις ἀποβαίνειν. Οὐδὲ γε τῶν κατὰ συμβεθερὸς τῆδε γιγνομένων ἐν τι ἐκεῖ αἰτίον εἶναι. Καὶ γὰρ τῆδε τὰ τοιαῦτα πλείονων αἰτίων συνόδῳ ἀποβαίνειν, ὡς ἕκαστον ἐκεῖσε ἀναφέρεσθαι, καὶ οὐχ ἐν τι εἶναι ἐκεῖ τὸ τῶν τοιούτων αἰτίον. Οὐδὲ γε τῶν ἀπειρῶν ἐν τι καθέκαστον ἐκεῖ εἶναι αἰτίον, ἀλλ' ἐν τι πάντων τῶν τῆδε ἐς ἀπειρίαν ἦδη ἐκπιπτόντων ἐκεῖ εἶναι τὸ αἰτίον εἶδος. Οὐδαμῆ γὰρ ἀπειρίας τῆς κατὰ τὸ πρῶτον τοῖς ἐκεῖ μετεῖναι. Ἄλλὰ τῷ μὲν ὑπερουσίῳ θεῷ οὐδ' ὄλωσ' πλήθος. Ἄκρω γὰρ δὴ ἐν αὐτῶν εἶναι τῷ δὲ νοητῷ τούτῳ διακόσμῳ πλήθος μὲν εἶναι, πεπερασμένον δ' αὐτὸ εἶναι καὶ οὐδαμῆ ἀπειρον, οὐτε δυνάμει οὐτε ἔργῳ. Τῷ δ' αἰσθητῷ τῷδε κόσμῳ τὴν ἀπειρίαν ἦδη ὡς ἐνδέχεται ἐγγεγονένη διὰ τὴν ὕλην, ἣ πρώτως τὸ ἀπειρον πρόσεστιν, ἐκεῖθεν μὲν καὶ ταύτην ἔχουσαν τὴν αἰτίαν οὐ μὲν τοι κάκει ἀπειρον οὖσαν. Οὐδὲ γὰρ τῶν τῆδε λόγων, ἄλογον κάκει εἶναι τὸ εἶδος, οὐδέ γε τῶν κινουμένων, κινούμενον. Τῶν γε μὴν τῆδε οὐσῶν, τῶν τε ταῖς οὐσίαις καθ' αὐτὰ προσόντων καὶ σχέσεων ἐκεῖ εἶναι τὰ εἶδη τε καὶ παραδείγματα τῶν μὲν σχέσεων, ὅτι οὐδέ τὰ κάκει ἀσχετα πρὸς ἄλληλα. Τῶν οὖν ἐκεῖ σχέσεων τὰς τῆδε δεῖ εἶναι εἰκόνας, τῶν δὲ προσόντων, ὅτι οὐδ' ἄνευ προσόντων τάξει. Τοῦ μὲν γὰρ ὑπερουσίου ἐνὸς ἅτε ἄκρω ἐνὸς ὄντος οὐτε οὐσίαν, οὐτε προσόν, οὐτε ἐνέργειαν, οὐτε δυνάμιν διακεκρίσθαι. Τῶν δὲ εἰδῶν τε καὶ νῶν τούτων ἅτε οὐκ ἐκείνῳ παρουσιάζων, προσόντα μὲν οὐσίας διακεκρίσθαι, ἐνεργείας δὲ δυνάμιν οὐδέπω, ἀλλὰ τοῖς τῆδε ἦδη πρὸς τῆ ἐτέρῃ καὶ ταύτην τὴν διάκρισιν ἀποδίδοσθαι. Ὅσ' ἂν τάκει μέσως πως ἔχειν τοῦ τε ὑπερουσίου ἐνὸς, καὶ τῶν τῆδε καὶ αἰσθητῶν. Οἷα μὲν οὖν καὶ ὅπως ἔχοντα τὰ εἶδη, οἱ τιθέμενοι ἀξιούσιν εἶναι, εἰρηται ἡμῖν ὡς διὰ βραχυτάτων τε καὶ ἐν κεφαλαιοῖς εἰπεῖν. Πρὸς οὖν τὰ Ἀριστοτέλους ἦδη ἀπαντησέον ἂν εἴη. Κατὰ τε γὰρ τοὺς λόγους τῶν ἐπιστημῶν, ἔσται εἶδη πάντων ὄσων περ καὶ ἐπιστημαί εἰσιν, εἰ περ ἐπιστημαί τῶν καθ' αὐτὰ ἀεὶ εἰσιν. Καὶ εἰ τοι πάλιν τῶν καθ' αὐτὰ προσόντων εἰσιν, οὐχ οἷ γε τὰ εἶδη τιθέμενοι ὀκνήσουσι μὴ ἀπάντων τούτων φάναι εἶναι εἶδη, οὐ μὲν τοι ὡσαύτως πάντων. Ἄλλὰ τῶν μὲν ἐς πεπερασμένα εἶδη τὰ τῆδε διακρινομένων ἐν ἐφ' ἐκάστῳ εἶδη, τῶν δὲ ἐς ἀπειρίαν ἦδη ἐκπιπτόντων, ἐν ἐπι πᾶσι τοῖς ἀπειροῖς. Αὐτίκα γὰρ τῷ τῆδε ἀριθμῷ παντὶ διὰ τὴν ἀπειρίαν, ἐν τὸ ἐκεῖ εἶδος ἐπιστάσειν ἐνιαῖόν τε καὶ καθ' ἐν ἵκανα

περιέχον τὰ τῷ τῆδε ἀριθμῷ διακεκριμένως τε καὶ καθ' αὐτὰ συμβαίνοντα. Καὶ ἐπὶ τῶν τοῖς μεγέθεσι συμβαινόντων ὡσαύτως ἂν, ἐν τῷ ἐκείνῳ τοῦ μεγέθους, καὶ ἡμέρες. Ἄφ' ὧν τὴν ψυχὴν ἐλλαμπομένην τὴν μαθηματικὴν, ἀριθμὸν, καὶ μαθηματικὰ μεγέθη ἐκτάδην ὑποδέχεται σκιάς τε καὶ εἰδῶλα νοητῶν ὄντα ἢ τὰ τῆδε: ἐν τε ὑδασιν εἰδῶλα καὶ σκιά τῶν αἰσθητῶν πρὸς αὐτὰ τὰ αἰσθητά. Καὶ μὲν δὴ καὶ τὰ ὅπ' ἀνθρώπων σκευαστὰ ταῦτα ἐν τῷ ἐκεῖ φασιν ἀνθρώπου εἶδει καθ' ἐν περιέχεσθαι. Ὅθεν τῇ διανοίᾳ τοὺς δημιουργοὺς ἀλλὰ ἄλλους ὑποδεχομένους, καὶ διαίτητά πρότερον ἐν ἑαυτοῖς τὰ τῶν σκευῶν εἶδη ἕκαστον διαμεμορφωκότας, οὕτω τοῖς αἰσθητοῖς ἐγχειρεῖν. Περὶ δὲ τῶν κατὰ συμβεβηκὸς γιγνομένων, εἴποτε καὶ τούτων ἐπιστήμη τις γένοιτο, ἐπειδὴ τὰ τοιαῦτα πλείονων αἰτίων συνῶν ἀποβαίνει, ὧν αὐτὸν ἕκαστον ἐκείσε ἀναφέρεισθαι, ἐκείθεν καὶ περὶ τούτων τὴν ψυχὴν ἐλλαμπομένην κτᾶσθαι. Ταῦτα μὲν οὖν πρὸς τοὺς τῶν ἐπιστημῶν φήσουσι λόγους. Πρὸς δὲ τὸ κατὰ τὸν ἐπὶ πολλῶν καὶ τῶν ἀποφάσεων, οὐδὲν ἀναγκαῖον συμπεραίνεσθαι φήσουσι. Τὸ γὰρ τοι ἀνθρώπου ἐκεῖνος εἶδος, οἷς μὲν ἂν προσείμῃ ἑαυτὸ, τοῦτοις μὲν τοῦ ἀνθρώποις εἶναι αἴτιον εἶναι, οἷς δ' ἂν μὴ ἑαυτὸ προσείμῃ, ταῦτα δ' οὐκ ἀνθρώποις λείπεσθαι. Πρὸς δὲ τὸ κατανόειν τι φθαρέντος, τῶν φθαρτῶν, ἱκανὸν φήσουσιν εἶναι τὸ ἐν ἐκείνῳ εἶδος τὸ ἐπὶ πᾶσι τοῖς ἐν τῇ αὐτῇ ἰδέᾳ φθαρτοῖς ὡσπερ που μὴ πρότερον ἂν παρὶ γόν ἕκαστον, οὕτω καὶ ἐφθαρμένου ἕκάστου εἰκόνα ἐν ταῖς τῶν νοούντων τι εἶτι περὶ αὐτοῦ, ψυχαῖς ἀνακαινίζον. Πρὸς μὲν οὖν ταῦτα τῶν Ἀριστοτέλους ταῦτα οἱ τὰ εἶδη τιθέμενοι φήσουσιν, οὐδὲν ἀπέχον τῶν ἑαυτῶν ὑποθέσεων λέγοντες. Ἰωμεν δὲ δὴ καὶ ἐπὶ τῶν ἐξῆς τὰ λόγους τινὲς ἄξια? Ἐστὶ συμβαίνει μὴ τὴν δυάδα πρώτην εἶναι, ἀλλὰ τὸν ἀριθμὸν. Καὶ τί, φήσουσι, κωλύσει, τὴν μὲν ἐκεῖ ἀριθμὸν καὶ ἐνιαῖον καὶ αὐτῆς τῆς δυάδος πρότερον εἶναι; τὴν δὲ δυάδα τοῦ τῆδε ἐκτάδην ἀριθμοῦ πρώτην; Ἐτι φησὶν, Εἰ μὴ κατὰ συμβεβηκὸς τὰ εἶδη μετέχεται, τῶν οὐσιῶν ἂν εἴη μόνων. Ἄλλ' εἰ μὴ ἅπαντα, φασὶν ἂν, ἦτοι οὐσίαις ἦσαν, ἢ κατὰ συμβεβηκὸς ταῖς οὐσίαις προσεγγίγνεται, εἴχεν ἂν τινα ἴσως χώραν δ' φησὶ. Νῦν δ' ὄντων τινῶν, ἃ καὶ καθ' αὐτὰ ταῖς οὐσίαις πρόσσει, τί εἶτι σοι δύναται τὸ ἐπιχειρήμα; καίτοι καὶ εἰ καὶ αὐτῶν τῶν κατὰ συμβεβηκὸς γιγνομένων ἕκαστον, πρὸς μὲν τὰ προσεγγίξαι καθ' αὐτὰ εἶστιν, ὅπως μέντοι τῶν καθ' αὐτὰ οὐ παντάπασιν εἶστιν ἀπερρώγος, ἐπειπερ πλείονων αἰτίων συνῶν τὰ τοιαῦτα γίγνεται. Τούτων δ' ἕκαστον καθ' αὐτὸ δρᾷ δ' εἰ ἂν δρῶν, οὐδ' ἂν ἐκ τούτων ἀποβαίνοντι τοῦ καθ' αὐτὸ ἂν παντάπασιν ἀπερρώγοςτα εἴη, οὐδ' ἀκοινωνήτα πάντων τὰ κατὰ συμβεβηκὸς τοῖς καθ' αὐτὰ, ἀλλ' ἐκείνων καὶ ταῦτα ἐχόμενα. Ἐπειδὴν γὰρ Ὀλυμπίων ἐνεστώτων ὁ ἥλιος ἐκλίπῃ, κατὰ μὲν τὸ τὰ Ὀλύμπια ἐνεστηκέναι ὁ ἥλιος οὐκ ἐξέλιπεν, οὐδέ γε κατὰ τὸ τὸν ἥλιον ἐκλείπειναι τὰ Ὀλύμπια ἐνέστη· ὥστε ταῦτη μὲν, οὐ καθ' αὐτὸ ὁ ἥλιος τῶν γε Ὀλυμπίων ἐνεστώτων ἐκλείπει, τὰ γε μὴν αἰτία τοῦ τὸν ἥλιον ἐκλείπειν καθ' αὐτὰ τὴν

A beri. Siquidem ejusmodi plurium causarum concursu hic eveniant, quarum unaquæque illuc sit referenda, atque illic nihil esse prorsus, quod sit causa rerum contingentium. Sed nec infinitarum rerum privatas singulasque illic inveniri causas, eorum namque omnium, quæ hic ad infinitatem quamdam recidunt, unicam illic esse speciem, quæ causæ rationem obtinet, quandoquidem ea quæ illic sunt, infinitatis ejus, quæ ad quantitatem refertur, omnino sicut expertia, imo etiam summus ille Deus qui omni essentia ac natura superior est ac sublimior, ab omni prorsus multitudinem abhorreat, nempe qui unus sit exquisitissime. Huic vero intelligibili mundo sive apparatusi suam quidem jam inesse multitudinem sed finitam tamen, et quæ nullo modo infinitam possit appellari, sive potentia, sive actu. Id quod in conspicuo, sensibusque subjecto hoc mundo aliter se habet, qui infinitatem jam quamdam, quatenus illam complecti potest, innatam habet propter materiam, cui propria quadam ratione infinitas quædam adhæret, quam ipsam materia quidem non aliunde quam illinc traxit, sed illic tamen infinita non existit, neque enim etiam rerum irrationalium, quæ hic habentur, species illic irrationalis habetur vel rerum hic mobilium, species illic mobilis, quarumvis essentialium, quæ ita hic appellantur, et eorum quæ essentialis per se adhærent et habitudinum, illic sint et species et exemplaria Habitudinum quidem, propterea, quod illa quoque quæ illic habentur nullam non habeant inter se habitudinem atque convenientiam: earum igitur quæ illic sunt, habitudinum, has alteras, quæ hic sunt, oportet esse imagines atque simulacra. Illorum vero quæ per se essentialis adhæret eam ob causam, propterea quod non sine suis adjunctis atque attributis ea quoque quæ illic sunt intelligantur. Nam in illo uno, quod et omnem excedit essentialiam et unum est exquisitissima ratione, neque essentialiam neque attributum neque actum, neque potentiam discerni. In formis autem atque mentibus illis de quibus sermonem facimus, quæ illi summo non sunt pares attributa quidem ab essentiali distingui, potentiam vero ab actu nequaquam. Sed in his quæ hic habentur naturis cuncta illa a se invicem separari, atque ad illam superiorem, hanc quoque proximam, quæ fuit mentibus, distinctionem accedere. Ut jam hoc pacto quæ illic sunt, medio quodam modo se habeant, inter illud summum atque supernaturale unum, et hæc quæ hic apparent sensibus potentia. Jam igitur quales et ejusmodi esse species sive formas, si existiment, qui eas constituunt, exposuimus summam et quam fieri potuit brevissime. Nunc restat ut iis occurramus objectionibus, quibus Platonicos oppugnat Aristoteles. Secundum namque rationes, inquit, quæ ex scientiis, species erunt omnium, quorum scientiæ sunt. Sive scientiæ sint earum, quæ semper sunt per seipsa, sive rursus sint earum, quæ per seipsa

aliis adhaerent, minime sane verebuntur ii qui species constituunt affirmare, quin horum omnium non sint species, non tamen similiter omnium, sed eorum quidem quæ hic in species finitas dividuntur, singulas esse in singulis generibus species, eorum vero, quæ ad infinitatem quamdam jam recidunt, unam duntaxat in omnibus infinitis. Quam primum enim, exempli gratia, omni qui hic est, numero propter infinitatem, unam quæ illic est formam præficiunt quæ et sit unica, et singillatim comprehendat omnia, quæcunque numero qui hic est distinctim et per se contingunt. Eadem quoque est ratio eorum, quæ circa nostras magnitudines dimensionesque accidunt, ut illic forma magnitudinis sit unica eaque individua. Ab illis porro formis animum nostrum illuminatum numeros mathematicos et magnitudines mathematicas explicatus intelligere, quæ sunt multæ quædam et simulacra intelligibilem, itaque ab his ita repræsentari, et ab his quæ in aquis sunt simulacra atque umbræ rerum sensui perceptibilem, ipsa referuntur sensibilia. Ita quoque quæ ab hominibus manu possunt confici, ea dicunt in forma hominis illis singillatim comprehendere, unde opifices animo alia alios concipere, et singulorum instrumentorum species prius intellectu ipso in seipsis informare, deinde rebus ipsis, quæ sensu percipiuntur, manum accommodare. De his autem, quæ per accidens eveniunt, si etiam sit scientia quæpiam, quandoquidem ejusmodi plurium causarum concursu accidunt, quarum rursus unaquæque illuc, refertur, animum nostrum illinc etiam accepto lumine ejusmodi scientiam adipisci. Hæc itaque responderent ad ea quæ Aristoteles objicit de variis scientiarum rationibus. Ad illud autem quod inquit (secundum vero unum in multis et negationem) nihil necessarium concludi responderent. Illam namque hominis speciem, quæ illic existit, quibuscunque ea seipsam impertiverit, illis nimirum causam fore ut sint homines, quibuscunque autem seipsam non impertiverit, ea omnia in diverso genere relinqui, ut nimirum non sint homines. Denique ad illud, quod ait, ac secundum quod intelligitur quippiam, eo corrupto etiam corruptibilem; respondebunt unam illam speciem, quæ omnibus corruptibilibus in una eademque idea præest, non minus sufficere ad unum quodvis prius non existens, nunc demum in lucem producendum, quam etiam corrupto quovis eorum, quæ quotidie dissolutioni sunt obnoxia, ad renovandam in animis aliquid de ipso cogitantem, ejusdem imaginem. Hæc itaque ii, qui species constituunt, ejusmodi argumentis, quibus Aristoteles ipsos oppugnat, respondebunt, persolventque, in quibus nihil non conveniens nihil non suæ ipsorum doctrinæ consentaneum proferent. Sed jam ad ea, quæ sunt digna memoratu, deinceps transeamus. Præterea accidit, ut non binarius sit primus, sed numerus. Atqui, inquit, quid prohibeat, quo minus numerus, qui illic est,

Α Εκλειψιν παποίηκε. Καὶ ὁ νόμος δὲ ὁ περὶ τῶν Ὀλύμπιων καθ' αὐτὸν τὰ Ὀλύμπια ἐνομοθέτησε. Καὶ μὲν δὴ καὶ τοῦ ἐς τὸ αὐτὸ συμπεπωκέναι τὰ τε Ὀλύμπια καὶ ἐκλειψιν τὴν τοῦ ἡλίου τὸ γε συμπεπρωτῆσθαι πρὸς ἀλλήλας τὰς ἐκατέρων περιόδους αἰτιον γέγονε, καὶ τούτου αὖ ἕτερον ἢ ἑτέρα, ὡς ἕκαστον καθ' αὐτὸ προσεχὲς ἀπεργάζοιτ' ἄν. Ὅστι παῦσαι, φαλεν, Ἀριστοτέλες, ἅπαντα ἦτοι οὐσίας, ἢ κατὰ συμβεθεκῆς αὐταῖς προσγιγνώμενα βιαζόμενος ἀποφαίνειν, καὶ τὰ κατὰ συμβεθεκῆς αὐ ταῦτα τῶν καθ' αὐτὰ πάντα ἀποβήρηγνός. Ἐτι φησιν, Εἰ μὲν τὸ αὐτὸ εἶδος τῶν τε ἰδεῶν καὶ τῶν μετεχόντων, ἔσται τι κοινόν. Εἰ δὲ μὴ τὸ αὐτὸ εἶδος, ὁμώνυμα ἄν εἴη, καὶ οὐκ ἔτ' ἄν οὐδεμία κοινονία εἴη αὐτῶν. Ἄλλ' οὐτε τοῦ ἑτέρου, φήσουςι, κοινού δεῖ εἶδους παραδείγματι τε καὶ εἰκότι, οὐτε εἰ ὁμώνυμά ἐστιν, ὡς περ οὖν καὶ ἐστιν, οὐκ ἔτ' ἄν οὐδεμία κοινονία εἴη αὐτῶν, ἢ σὺ, φήσουςιν, ὦ Ἀριστοτέλες, τὲ ὄντα ὁμώνυμα ἀξίων εἶναι καὶ οὐδεμίαν αὐτοῖς ἀλλήλων κοινωνίαν ἀξιώσεις εἶναι; Ἄλλ' ἄτε φήσας τὸ τοιοῦτον οὐδαμοῦ, οὐκ ἄν ποτε φαίη, ἀλλὰ νῦν γε ὑπὸ βασκανίας τῆς πρὸς ἡμῖς προσποίη ἀγνοεῖν, ὡς τῶν ὁμωνύμων τὰ μὲν οὐ κοινωνεῖ ἀλλήλοις, τὰ δὲ πη καὶ κοινωνεῖ, καὶ ὁ ἀνδριάς ὁ Λυσάνδρου τῷ Λυσάνδρῳ οὐκ ἀκοινωνήτος, οὐδὲ γε εἰκὼν ἐκάστη τῷ εαυτῆς παραδείγματι. Ἐτι τί ποτε, φησὶ, συμβάλλεται τὰ εἶδη, ἢ τοῖς αἰδίοις τῶν αἰσθητῶν, ἢ τοῖς γιγνομένοις τε καὶ φθειρομένοις; οὐτε γὰρ κινήσεως ἐστιν, οὐτε μεταβολῆς οὐδεμιᾶς αἰτία αὐτοῖς. Ἐνταῦθα δὴλον παποίηκεν Ἀριστοτέλης, ὅτι οὐκ ἔστιν οὐδεμία πολεμῆ. Ὑπὸ γὰρ τοῦ μῆτε οἰεσθαι μῆτε βούλεσθαι εἶναι τι τοῖς αἰδίοις αἰτιον τοῦ εἶναι τὸ καὶ ὑφεστάναι, πλὴν γε δὴ τοῦ κινεῖσθαι μόνου τοῖς εἶδου πολεμῆ. Ἡ τί ποτε αὐτῷ βούλεται τὸ, τί ποτε συμβάλλεται τὰ εἶδη ἢ τοῖς αἰδίοις τῶν αἰσθητῶν, ἢ τοῖς γιγνομένοις τε καὶ φθειρομένοις; οὐτε γὰρ κινήσεως ἐστιν, οὐτε μεταβολῆς οὐδεμιᾶς αἰτία αὐτοῖς; ἢ δὴλον ὡς ἐπεὶ τοῖς μὲν γιγνομένοις τε καὶ φθειρομένοις τῶν τε ὁμοειδῶν τὰ γινώμενα, καὶ τὸν ἡλιον ἱκανὸν οἰεται αὐτῆς αἰτία ἀποδώσειν, τὰ δ' αἰτία τῶν αἰσθητῶν κινεῖσθαι μὲν αὐτὸς οὐ φησὶ διὰ τὰ εἶδη, ἐς δὲ τὴν οὐσίαν καὶ τὸ εἶναι οὐκ οἰεται αἰτιον οὐδοτουοῦν δεῖσθαι, διὰ τούτο, τί ποτε, φησὶ, συμβάλλεται αὐτοῖς τὰ εἶδη; Ἄλλὰ φαίη ἄν τις, ὡς τῷ πρεσβυτάτῳ θεῷ μόνῳ οἰεται ταύτην ἄν προσήκειν τὴν αἰτίαν. Ἄλλὰ τούτο ἄλλῳ μὲν τῷ ἀνείη ἄν εἰπεῖν, Ἀριστοτέλει δ' οὐκ ἐστιν εἰπεῖν. Διὰ τί; Ὅτι αὐτὸς ἄν ὅφ' αὐτοῦ περιτραπήη εἰ τούτο εἴποι. Πυνθάνομαι γὰρ δὴ τοσοῦτον τῶν αὐτῷ προσκειμένων, τί δὴ ποτε οὐ τῷ αὐτῷ θεῷ τὰς κινήσεις ἀπάσας τὰς κατ' οὐρανὸν ἀπένευμεν, ἀλλ' ἄλλο ἄλλῃ κινῶν κινήσει ἐφίστησιν; ἢ δὴλον δὴ, ὅτι δι' ἐκείνο τὸ ἀξίωμα, καὶ πλείω πλείοσιν οὐσαις ταῖς αἰδίοις οὐσίαις ἐφίστη τὰ παράγοντα, εἰ γε εἶναι τι αὐτῶν ὅλως αἰτιον ἦτο; εἰ δὲ, ὅτι εἰκόνας ἑαυτῶν παράγοντα; οὐ γὰρ ἄν πάμπαν γε ἀπεικότα καὶ αὐτὰ παραδείγματα ἦν αὐτοῖς. Καὶ οὕτω; ἄν τῷ τῶν εἰδῶν λόγῳ καὶ αὐτὸς ἐνταῦθα γοῦν συνεχώρει. Νῦν δὲ δὴλός ἐστιν οὐκ οἰόμενος εἶναι τι αἰτιον αὐτῶν

παραγωγῶν, ἀλλ' οὕτω τε καὶ τοιαύτας ἀπὸ τοῦ αὐ-
 τομάτου εὐρημένας κινεῖσθαι μόνον πρὸς τι τέλος
 καὶ τὸν θεόν. Ἀλλὰ μὴν, φησὶν, οὔτε πρὸς τὴν ἐπι-
 στήμην οὐδὲν βοηθεῖ τὴν τῶν ἄλλων, οὐ γὰρ οὐσία
 ἐκαίνα τούτων. Ἐν τούτοις γὰρ ἂν ἦν, οὐτ' εἰς τὸ
 εἶναι μὴ ἐνυπάρχοντά γε τοῖς μετέχουσι. Τίς ποτ' οὖν
 περὶ εἰκόνας ἀμεινον διαγνώσεται; Ἄρ' οὐχ ὁ καὶ τὸ
 παράδειγμα εἰδῶς; οὐ γὰρ που ὁ τοῦτο ἀγνοῶν τῷ
 γε εἰδῶσι ἐξ ἴσου περὶ τῆς εἰκόνας διαγνοίη ἂν. Πῶς
 δ' οὐδεὶς τὸ εἶναι τοῖς ἄλλοις βοηθῆ ἂν καὶ μὴ ἐν-
 υπάρχει, εἰ γε αἰτία εἴη αὐτῶν; Ἐτι φησὶν, Οὐ μόνον
 τῶν αἰσθητῶν παραδείγματα τὰ εἰδη, ἀλλὰ καὶ αὐ-
 τῶν, οἷον τὸ γένος τῶν ὡς γένους εἰδῶν. Ὅστε τὸ
 αὐτὸ ἔσται παράδειγμα καὶ εἰκῶν. Ἄλλ' εἰ μὲν τῷ
 αὐτῷ τοῦ αὐτοῦ παραδείγματι τε καὶ εἰκόνη εἶναι
 συνέβαιεν, ἐς ἄτοπον ἂν τι τῷ ὄντι ἀπήγετο ὁ
 λόγος, ὥσπερ ἂν εἰ τῷ αὐτῷ τοῦ αὐτοῦ μείζονι
 τε ἄμα εἶναι καὶ μείονι συνέβαιεν. Νῦν δὲ τί κω-
 λυεῖ τὸ αὐτὸ ἐτέρου μὲν εἰκόνα, ἐτέρου δὲ παρά-
 δεῖγμα εἶναι; Ἡ οὐκ ἀνδριάντος εἰκόνας ὄντος εἰ-
 κόνα ζωγράφος γράψει, καὶ ταύτης ἔτι ἐν ὄδατι
 εἰδῶλον ἂν τι γένοιτο; Ἀλλὰ τοῦτο μὲν Ἀριστοτέ-
 λους τοιοῦτο τὸ τερέτισμα. Ἐφ' ἕτερον δ' αὐτοῦ με-
 λωμεν. Ἐτι φησὶ, Τῶν τε εἰδῶν ὄντων ὁμοῦ οὐ γίνε-
 ται τὰ γινόμενα ἂν μὴ ἢ τὸ κινήσον, καὶ πολλὰ γίνε-
 ται ἕτερα, οἷον οἰκία καὶ δακτύλιος, ὧν οὐ φασὶν
 εἶναι εἰδη, ὥστε δῆλον ὅτι ἐνδέχεται κάκεῖνα ὧν
 φασὶν ἰδέα; εἶναι, καὶ εἶναι καὶ γίνεσθαι διὰ
 τοιαύτας αἰτίας οἷας καὶ τὰ βηθέντα νῦν, ἀλλ'
 οὐ διὰ τὰ εἰδη. Ἀλλ' οὐδὲ ταῦτα φήσουσιν οἱ τὰ εἰδη
 τεθέμενοι ἄνευ παραδείγματων γίνεσθαι εἰ καὶ μὴ
 καθ' ἑαυτὰ ὑφεστηκότων. Γίγνεται γὰρ διὰ τὰ νοητὰ
 τὰ ἐν τῶν δημιουργῶν ταῖς ψυχαῖς ἐκάστων παρα-
 δεῖγματα. Δεῖ δὲ που, φήσουσι, καὶ τὰ δὴ που γινόμε-
 να, οὐ μόνον οὐ χεῖρον τῶν σκευαστῶν τούτῳ αἰ-
 τία χρώμενα γίνεσθαι, ἀλλ' οὐδὲ ἴση, ἀλλ' ἄτε κρείτ-
 τω αὐτῶν ὄντων, κρείττονι καὶ τῇ αἰτίᾳ χρῆσθαι.
 Ἀλλὰ φαίη ἂν ἴσως Ἀριστοτέλης, ἐν τῷ ἡλίῳ νῦν
 καὶ τούτων παραδείγματα ὑφεστάναι, καὶ οὐκ ἔτι
 δεῖν ἐτέρου παραδείματος καθ' ἑαυτὸ ὑφεστηκότος
 οὐδένα. Δῆλον γὰρ ὡς τὸν ἥλιον τῶν γιγνομένων τῆς
 γενέσεως Ἀριστοτέλης αἰτιον τίθεται. Πρὸς οὖν
 ταῦτα που οἱ τὰ εἰδη τεθέμενοι ἐροῦσιν, Ἀλλ' εἰ μὲν
 ἐρωῶμεν, ὧ Ἀριστοτέλες, ὡσαύτως τὰ τε σκευα-
 στὰ ταῦτα ὑπὸ τῶν σφετέρων δημιουργῶν δημιουρ-
 γούμενα καὶ τὰ φύσει γιγνομένα ὑπὸ τοῦ ἡλίου,
 συνεχωροῦμεν ἂν σου τῷ λόγῳ. Νυνὶ δὲ ὀρωμεν
 τὰ μὲν σκευαστὰ ταῦτα, ἕω; μὲν ἂν ὑπὸ τῶν δη-
 μιουργῶν δημιουργεῖται παρόντων καὶ ἀπτομένων
 τῶν ἔργων καὶ αὐτὰ προχωροῦντα ἐς τὴν τελειότητα
 τὴν ἑαυτῶν, καταλειφθέντα δ' ἡμιτελῆ ὑπὸ τῶν δη-
 μιουργούντων, οὐκ ἔτι προχωροῦντα ἐς οὐδὲν, ἄτε
 τῶν δημιουργούντων οὐ τὰς χεῖρας μόνον, ἀλλὰ καὶ
 τὰ παραδείγματα ταῦτα ἑαυτοῖς συναποφερόντων.
 Τῶν δὲ φύσει γιγνομένων τὰ πλεῖστα ὀρωμεν καὶ
 τοῦ ἡλίου ἀποκεχωρηκότος; αὐτὰ ἔτι ἐς τὴν τελειότη-
 τα τὴν ἑαυτῶν προχωροῦντα, ὁ μάλιστα ἐνδῆλον
 γίγνεται ἐν τοῖς ταχὺ τελειούμενοις φυτοῖς καὶ
 κερποῖς. Ἄ καὶ νύκτωρ οὐδὲν ἦττον ἢ μεθ' ἡμέραν

tum sit singularis tum ipso binario prior existat?
 Binarius autem sit primus nostri hujus numeri,
 qui dilatari potest? Ait Item, si species per acci-
 dens non participantur, essentialium duntaxat erunt
 species. Ita quidem respondebunt illi, si omnia aut
 essent essentialiæ, aut per accidens essentiali adhæ-
 rerent, tum vero locum aliquem fortasse haberet
 id quod profers. Nunc autem cum in rebus exis-
 tant aliqua, quæ etiam per se essentiali inhærent,
 quanti demum momenti erit tua illa ratio? Ta-
 metsi enim eorum, quæ per accidens eveniunt,
 unumquodque iis quibus proxime continetur, non
 adsit per se, non tamen ab iis, quæ per se exis-
 tunt, est prorsus diversum, siquidem ejusmodi
 omnia plurium causarum concursu eveniant, quarum
 unaquæque per se facit, quidquid facit, neque vero
 talia, quæ ex hujusmodi causis procedunt ab illo quod
 sit per se, omnino discrepant, nec item si qua per ac-
 cidens eventunt, cum iis quæ per se sunt, penitus nul-
 lam habent communitatem, sed illa his ipsis conti-
 nentur, atque invicem quadam affinitate junguntur.
 Quodsi enim dum ludi Olympici instarent, sol defec-
 erit, non propterea quod illi instarent, sol defectit, nec
 item quod sol defecerit, Olympiorum tempus instabat
 ut hac quidem ratione sol non per se eo ipso defecerit
 tempore, quo adessent Olympia. Sed tamen cause
 illæ propter quas sol deficit per se defectum effece-
 runt, et lex sive institutum vetus de celebrandis Olympi-
 piis per se tales ludos ordinavit. Quod autem uno eo-
 demque tempore et Olympici ludi et defectus solis con-
 tingerint, ejus rei causa exstitit æqualitas sive com-
 mensio ambitus rediusque amborum inter se, et
 hujus rursus æqualitatis alia fuit causa, sive aliæ, qua-
 rum unaquæque per se id quod ad se attinet effe-
 cerit. Hinc itaque apparet, o Aristoteles, te vio-
 lentam facere conclusionem dum affirmas, omnia
 aut essentialia facere, aut per accidens essentiali
 attributa, et illa rursus, quæ sunt per accidens
 ab iis quæ sunt per se, penitus abrumpis. Præterea
 inquis, Si eadem sit species et idearum et
 rerum, quibus illæ sunt participatæ, erit sane
 quæpiam inter ipsa communitas. Sin autem non
 eadem sit species, erunt certe æquivoca, nec
 jam aliquam inter se habebunt communitatem.
 Sed respondebunt Platonicæ neque exemplar
 sive imaginem indigere altera quapiam specie
 communi, neque si sint æquivoca, sicut revera
 sunt, nullam ideirco ipsorum esse communitatem,
 aut certe interrogabunt curnam, o Aristoteles,
 entia judicas esse æquivoca, et nulla tamen sentis
 inter se communicatione sociari? Nec inquires for-
 tasse, te hoc nullibi dixisse. Id quod possis propter
 odium quod erga nos concepisti dissimulare, quod
 nimirum æquivoca in quibusdam non communi-
 cent inter se, in quibusdam vero communicent.
 Nam neque Lysandri statua cum ipso Lysandro
 nullam prorsus habet communitatem neque imago
 cum suo ipsius exemplari. At inquis, præterea, Quid-
 nam opis adferunt species: aut rebus sempiternis,

sensui sunt subjectæ, aut aliis quibuscunque quæ et generantur et intereunt? neque enim efficiunt, ut illæ vel moveantur, vel mutantur. Hic se jam prodit Aristoteles, manifestumque facit quam ob causam bellum adversus ideas moverit. Ille namque nec sentit nec vult, inesse quampiam rebus sempiternis causam ejus quod sint atque existant, præter id quod moveatur, eamque nimirum ob causam cum Platonis præliatur. Alioquin quid sibi vellet, dum inquit, Quidnam opis adferunt species aut rebus sempiternis quæ sensui sunt subjectæ, aut aliis quibuscunque, quæ et generantur et intereunt? neque enim efficiunt, ut illæ vel moveantur vel mutantur? aut certe quod ille ad generationem et corruptionem rerum similem habentium speciem ut his quæ generant et ipso sole, sufficientes, satisque idoneas existimiet causas constitui; at res sempiternas sensibus subjectas moveri quidem non sentiat propter species, nec ad essentiam et productionem allicjus rei alia quam esse causa, idcirco inquit, Quidnam opis afferunt ipsis species? Sed dicat fortasse quispiam quod existimiet et Aristoteles Deo soli qui sit antiquissimus, hanc convenire causam. Ad hoc respondemus de alio quidem quopiam hoc ipsum cogitari posse, sed minime de Aristotele cui nihil tale in mentem venit. Et curnam istud? Ille namque sibi ipsi contrarius foret, si hoc diceret. Interrogabo enim ab illis, qui hoc affingunt ipsi, cur non ille hunc ipsi Deo summo antiquissimoque omnes omnium cælestium orbium motus assignaverit, sed alium singillatim alii motui? aut certe liquet, ipsum dignitatis ejusdam gratia, plures, sempiternis illis essentiis cum sint plures, præficcisse propagatores, atque fateri ipsos aliquam omnino illarum esse causam? Aut certe quod imagines putaverit propagatrices sui ipsarum, neque enim id omnino esset inconsequentaneum, cum habuerint illæ sua exemplaria. Atque hoc quidem modo etiam ille sententiæ Platonice de ideis subscribere videretur, et nostræ parti accipere. Nunc autem certo constat, ipsum non sentire aliquam esse illarum causam deductricem, sed et hoc modo illas et tales, quales sunt, a seipsis propagatas moveri tantum ad finem aliquem, et ipsum Deum. At enim, inquit, neque ad scientiam aliarum rerum quidquam prosunt? neque enim ipsæ sunt essentia illarum, essent enim in illis ipsis, neque eadem, ut sint quidquam jvant, siquidem in his non sunt quibus se ipsas participant. Quis igitur de imagine melius judicabit? nonne is qui etiam exemplar habet cognitum? neque enim is qui exemplar non cognovit eodem plane modo perspectam atque notam habebit imaginem, quo alter, qui ipsum cognovit, quomodo autem aliis ad hoc ut sint, non prosit quippiam, ut etiamsi in illis ipsis non sit, sed causa tamen sit illorum? Præterea inquit, Non solum rerum sensibilium exemplaria sunt species, sed etiam sui ipsarum, sicut genus carum specie-

φαίνεται τελειούμενα. Τὸν μὲν οὖν ἡλίου νοῦν οὐκ ἂν αὐτὰ εἶτι τελειοῦν. Οὐ γὰρ ἂν τοὺς μεθεκτοῦ; τοῦτους νοῦς ἀνευ τῶν σφίσι συνόντων σωμάτων ὀδοτιοῦν δρᾶν ἐς γε ἕτερα σώματα. Τὰ δὲ σώματα πάντα καὶ θέσεώς τινος δεῖσθαι καὶ σχήματος πρὸς τὰ πεισόμενα, ὅσα τότε ἂν τὸν ἡλίον πρὸς αὐτὰ μηκέτι ἔχειν. Ὅστε μηκέτι ὑπὸ τοῦ ἡλίου τότε ἂν τὰ τοιαῦτα τελειούμενα, οὐδ' ἂν αὐτὰ δι' αὐτὰ τελειοῖτο, οὐδεμίαν γὰρ δύναμιν ἐς ἐνέργειαν προχωρεῖν μὴ οὐχ ὑφ' ἐτέρας ἐνεργείας προδιβαζομένην. Οὐδ' αὐτὸ δυνάμει τέλειον καὶ ἔργῳ ποτὲ τέλειον γίγνεσθαι μὴ οὐχ ὑφ' ἐτέρου τοῦ ἔργῳ τελεωτέρου προδιβαζόμενον. Διὰ ταῦτα ἡμεῖς, φήσουσι, τὴν ἐνέργειαν ταύτην τὴν τότε δὴ τὰ τοιαῦτα τελειοῦσαν τοῖς εἶδεσι τοῦτοις ἀπονέμεμεν. Καὶ διχῆ τὰ σύμπαντα χωριστὰ εἶδη διαιρούμενες ἐς τε ἱκανὰ αὐτὰ δι' αὐτῶν τὰ ἔργα ἐξεργάζεσθαι, ἐς τε οὐχ ὠσαύτως ἱκανὰ, ἐκεῖνα μὲν τοῖς τῆδε εἰδίοις παραδείγματά τε καὶ αἰτία ἐφίσταμεν, ταῦτα δὲ τοῖς τῆδε φθαρτοῖς, δεόμενα μὲν καὶ τῆς ἡλίου συνεργείας τὴν ὕλην αὐτοῖς προσάξοντας, ἐκπειθὴ δὲ λάβοιτο τῆς ὕλης, δρῶντα καὶ αὐτὰ δι' αὐτῶν εἶτι ἐς αὐτήν. Καὶ οὐ κατοικοιοῦμεν, φήσουσιν, οὐδ' αἰτίας καινὰς, ὡς σὺ φῆς, ἐφευρίσκομεν, ἀλλὰ τὸν τῶν αἰτιῶν λόγον ἡμεῖς μὲν πλήρη τοῖς οὐσίαν ἀποδίδομεν, σὺ δ' ἐκδεῖ. Διελὼν γὰρ που καὶ σὺ ἐς τέτταρα τὰ τῶν αἰτιῶν εἶδη, τοῖς μὲν τρισὶ φαίνῃ δὴ καὶ αὐτῆς χρώμενος, τῷ τελικῷ, καὶ τῷ τῆς κινήσεως ἀρχικῷ, καὶ τῷ ὑλικῷ, τῷ δὲ γε λοιπῷ τῷ εἰδικῷ οὐ πάνυ τοι. Εἰ γὰρ τοι τῶν αἰσθητῶν ἐκάστω φύσεως εἶδος τοῦτ' εἶναι σοι τὸ τοιοῦτον αἰτίον δοκεῖ, τοῦτο μὲν που σαφέστατα οὐκ ἔστιν αἰτίον, ἀλλ' ἔργον ἂν ἐτέρου τοῦ εἶη αἰτίου καὶ ἀποτελεσμα, ὥστερ που καὶ ἡ ἐκάστω ὕλη τῆς τοῦ παντὸς οὐρανοῦ ὕλης ἀπόκριμά τε καὶ ἀποτέλεσμα. Ἡμεῖς μένοιο, ἐροῦσι, τῷ μὲν πάντων βασιλεῖ Θεῷ τὸ τελικόν τε καὶ κράτιστον τῶν αἰτιῶν ἀποδίδόντες εἶδος, οὐκ ἐπὶ ταῖς κινήσεις μόνον ἀλλὰ καὶ ταῖς οὐσίαις καὶ τοῖς οὐσι πᾶσι. Τὰ δ' εἶδη ταῦτα παραδείγματα τοῖς οὐσίαν ἐφίστάντες, τὸ δὲ τῆς κινήσεως ἀρχικὸν τῆ ψυχῆ τῆ τοῦδε τοῦ οὐρανοῦ ἡγουμένη ἀπονέμεντες, καὶ τὸ ὑλικὸν τῆ τοῦ παντὸς τοῦδε τοῦ οὐρανοῦ ὕλη, οὕτως πλήρη τοῖς οὐσίαις τὰ τῶν αἰτιῶν εἶδη ἀποδίδομεν. Ταῦτα μὲν που οἱ τὰ εἶδη τιθέμενοι φήσουσι τὰ μὲν ἐαυτῶν συνωδὰ ταῖς σφετέραις ὑποθέσεις ἀποφαίνοντες, Ἀριστοτέλη δὲ τὰ μὲν συκοφαντοῦντα, τὰ δ' οὐδὲν περαινόντα, τὰ δὲ καὶ περὶ τὰ μέγιστα ἀμαθαίνοντα ἐλίχχοντες. Πῶς γὰρ οὐ περὶ τὰ μέγιστα ἀμαθῆς Ἀριστοτέλης, συχῶν τε ἄλλων ὧν ἔφαμεν ἕνεκα καὶ μάλιστα τε τοῦ μέγιστου τῆς τῶν αἰδίων οὐσιῶν οὐ παραγωγῆς, οὐδ' ἐφ' ἐνὸς τῶν πάντων τοῦ γε εἶναι ἕνεκα ἀναφορᾶς, οὐχ ὥστερ Πλάτων τε καὶ οἱ περὶ Πλάτωνα τὸν πάντων βασιλέα Θεὸν τοῖς οὐσίαν ἐφίστάντες, τοῦτον παραγωγόν τε παραγωγῶν καὶ δημιουργὸν δημιουργῶν ἀξ οὐσίαν εἶναι οὐδὲν εἶπε οὐκ ἐπ' ἐκεῖνον ἀναφέροντες. Κάκαίνο δὲ ῥητέον ἐπὶ πᾶσιν, ὡς Πλάτων μὲν τῶν πρὸ αὐτοῦ τοῖς μὲν ἐπίμοις, τοῖς δ' ἀντιλέγων φαίνεται. Ἀριστοτέλης δὲ πᾶσιν ἐναντιούμενος καὶ πάντα; κολούων, καὶ

οὐδ' ἂν τῶν τισι τῶν πρότερον εἰρημένων κεκρη-
 μένος εἴη, ἐνδηλὸς ἐστὶ κἀν τούτοις οὐ πᾶν βουλό-
 μένος φανερὸς εἶναι ἑτέροις εἰρημένοις χρώμενος,
 πᾶν σοφιστικὸν τοῦτο ποιῶν καὶ φιλοσόφου τρόπου
 ἀλλοτριώτατον, οἷον καὶ ἐκεῖνο αὐτοῦ τὸ ἐπὶ τελευτῇ
 τῶν λογικῶν ἀχουόντος τε ὡς τὸ πᾶν αὐτοῦ εἴη τῆς
 μεθόδου ταύτης καὶ ἐπάγοντος, ὡς ταύτης τῆς με-
 θόδου οὐ τὸ μὲν ἦν, τὸ δ' οὐκ ἦν, ἀλλὰ παντελῶς οὐκ
 ἦν. Καὶ ταῦτα Ἀρχύτου τε πρὸ αὐτοῦ λογικῶς
 συγγεγραφότος, ὧν τισι καὶ αὐτὸς κέχρηται, καὶ
 Πλάτωνος αὐτοῦ τοῦτο μὲν τῶν λογικῶν ἀρχὰς πα-
 ραδιδόντος, τοῦτο δὲ πανταχοῦ τοῖς λόγοις οὐκ ἄνευ
 τέχνης χρωμένου, καὶ λόγων μεθόδον καλοῦντος ὡς
 οὐσάν γε οὐχὶ μὴ οὐσαν οὐδὲ ὡς οὐδέπω εὐρημένην
 ἀλλὰ καὶ πᾶν δὴ ἐν χρήσει οὐσαν. Τί οὖν ἂν φαίη
 τις; οὐκ ἄξι' αὐτὰ Ἀριστοτέλους βιβλία μετιέναι; Καὶ
 πᾶν, τῶν γε ἐν αὐτοῖς χρησίμων ἕνεκα, εἰδόμενος μάλιστα
 ὡς συχνὰ αὐτοῖς καὶ φαῦλα ἐγκαταμέμικται.

rum, quæ rursus locum obtinent generis. Ita ea
 quæ nunc dicta sunt, non autem propter ipsas spe-
 cies. Sed ne ista quidem ii qui species constituunt,
 concedent sine suis exemplaribus fieri etiamsi per se
 non consistant. Fiunt enim per illa, quæ in animis
 singulorum opificum antea sunt concepta, exempla-
 ria. (Gr. col. 925 C) Oportet autem, dicent, etiam ea
 quæ natura sunt non solum non deterioris causæ usu
 ministerioque, quam artificiosa isthæc fieri, sed ne
 æqualis quidem, imo potius, quæ sunt præstantis-
 simæ melioris etiam causæ usu consil consentane-
 um. Sed, dicet forsitan Aristoteles, in mente
 solis etiam istarum, quæ nascuntur, exemplaria
 contineri, nec ullis præterea indigere exemplaribus,
 quæ per seipsa consistent. Constat enim ab Aristo-
 telele solem generationis eorum quæ sunt, causam
 constitui. Ii igitur, qui species constituunt adversus
 ista, hoc dicent, Ita quidem, si videremus, o Aristo-
 oteles, hæc artificiosa a suis artificibus eodem modo
 fieri, quo illa naturalia a sole gignuntur, tum sane
 tuis verbis fidem haberemus; nunc autem videmus
 artificiosa isthæc, quamdiu præsentibus habent arti-
 fices, ab iisdemque manu attinguntur, tantisper
 proficere, et ad perfectionem absolutamque
 suam tendere, quod si forte inchoata, dinidiaque
 saltem ex parte absoluta, relinquuntur ab artifi-
 cibus, non jam acceptius quiddam promoveri, tan-
 quam auferentibus. Eorum autem quæ a natura
 sunt pleraque videmus etiam recedente sole nihil
 nihilominus perfici et ad absolutionem suam pro-
 gredi, id quod maxime in iis et arborum et frugum
 generibus apparet quæ cito absolvuntur. Ea nam-
 que non minus noctu quam interdiu videmus in-
 crementum accipere atque perfici. Illam itaque solis
 mentem hujus perfectionis, quæ tali sit tempore,
 non posse causam constitui, neque enim etiam
 participantes illas mentes sine suis quæ sibi con-
 juncta habent, corporibus quidquam efficere posse
 in reliqua corpora. Cunctis enim corporibus et situ
 aliquo et figura opus esse, ad ea quæ sunt passura
 aliquid, horum autem nihil soli ad illa naturalia

A tali tempore adesse. Atque sic res ejusmodi quæ
 quidem, si uni eidemque diceretur contingere,
 ut unius ejusdemque esset et imago et exem-
 plar, tum certe absurdum hoc esset, et mi-
 nime rationi consentaneum, tanquam si unum idem-
 que dicatur esse una eademque re simul et
 majus et minus: nunc autem quid prohibet unum
 idemque alterius esse imaginem, alterius vero
 exemplar? Annon statuz cujuspiam quæ ipsa quo-
 que imago est, aliam item imaginem pictor efficiet?
 Et nonne ejusdem statuz in aqua simulacrum ali-
 quod reddetur? Atque hæc quidem impostura Ari-
 stotelis est hujusmodi. Transeamus vero ad aliam
 ipsius rationem. Præterea, inquit, etiamsi sint spe-
 cies, non tamen sunt ea quæ sunt, nisi sit aliquid,
 quod moveat. Et multa sunt alia, ut domus et an-
 nulus, quorum esse species negant, ut ita sit per-
 spicuum, licere etiam illa quorum esse dicunt
 ideas et esse et fieri talibus de causis, de quibus
 naturaliter sunt atque a sole penitus non absol-
 vuntur, ne a seipsis quidem perficiuntur. Nullam
 enim potentiam in actum procedere nisi ab altero
 quopiam actu vi quadam protrudatur, neque rursus
 id quod sola vi latente sive potentia absolutum est,
 id etiam reipsa absolutum evadere, nisi ab altero
 quopiam, quod sit reipsa perfectius, promoveatur.
 Illis de causis nos, (Gr. col. 928 A) inquit, actum
 illum, quo talia tunc solent perfici, speciebus illis
 atque exemplaribus. Et has a rebus sensibilibus se-
 paratas species bifariam distinguentes, tum in eas
 quæ per se ad efficienda opera sunt idoneæ, tum in
 alias, quæ id ipsum non possunt similiter, priores
 illas harum rerum sempiternarum quæ sensui subje-
 ctæ sunt causas et exemplaria constituimus: hæc
 vero posteriores rerum quæ hic sunt corruptibilium,
 ipsius quidem solis ope auxilioque indigentes, qui
 ipsis materiam admoveat, ubi vero materiam a
 sole acceperint, ipsas quoque per se vim exer-
 centes in illam. Neque vero novum philosophiæ
 genus inducimus, inquit, neque novas causas,
 ut tu dicis, scrutamur, sed causarum potius ple-
 num absolutumque numerum rebus quæ sunt attri-
 buimus, quæ tu imperfectum diminutumque
 reddis. Cum enim tu item causas in quatuor genera
 divides, trium quidem opera etiam ipse uti videris,
 tum finalis, tum ejus quæ initium movendi præbet
 materialis, formalis autem quæ reliqua est, nus-
 quam omnino. Nam si cujuslibet rei sensui sub-
 jectæ speciem sive formam, ejusmodi esse causam
 dixeris, illa sane manifestissime non est causa, sed
 alterius cujuspiam causæ effectus sive opus. Nos qui-
 dem, dicent, (ibid. C) finem ipsum, quod est omnium
 causarum præstantissimum genus non motuum
 solum, sed etiam essentialium et omnium quæcun-
 que sunt, summo illi rerum præsidi atque regi Deo
 attribuius, species autem illas sive formas rerum
 quæ sunt exemplaria constituimus; at causam illam
 quæ movendi initium præbet, animæ illi quæ huic
 cælo præfecta est, materialem denique, materiæ ex

qua universum hoc constat cœlum, assignamus, atque sic rebus quæ sunt plena reddimus genera causarum. Talia itaque dicent (*Gr. col. 928 C*) ii qui species constituunt occurrentes objectionibus Aristotelicis, ubi sane a suis ipsorum principiis non discrepant quidquam, Aristotelem autem convincunt partim calumnia, uti, partim non id conficere quod vellet, tum maxime ipsum in multis ignorantiam suam prodere. Et quam tandem ratione reprehensionem ignorantie effugiet Aristoteles in rebus maximis et multis aliis, quæ jam recitavimus et cum primis, quod sempiternis essentiis sive naturis nullum auctorem sive propagatorem assignet, neque illas ex omnibus cuiquam, quod sint, acceptum ferre velit? id quod Plato non fecit, neque illi qui Platonem sequuntur, qui nimirum, principem illum omniumque regem Deum rebus quæ sunt præcipientes, huic ipsum omnium aliorum, quæ possint aliquid generare patrem et procreatorem omnium quæcunque consilio certo quippiam efficiant conditorem atque effectorem constituunt, nihilque plane eorum, quæ sunt, non ad illum referunt. Illud quoque silentio prætermittere non possum Platonem in scriptis suis fateri se

A quosdam ex veteribus secutum, quibus iam vero non assentiri. At Aristoteles, licet omnibus promiscue contradicat, omnesque reprehendat, nullum tamen nominat, cuius se institutione eruditum fateatur, ex quo apparet ipsum se omnium quæ scripsit inventorem voluisse videri, id quod plane est sophisticum et alienum a moribus veri philosophi, quo etiam illud pertinet, quod in fine logicorum gloriatur suum esse totum opus de methodo dialectica, et addit, illius methodi non hæc quidem pars erat explorata, illa vero non erat, sed nulla prorsus erat. At constat Archytam ante ipsam logicam artem contexuisse, cuius præceptis ipse Aristoteles usus fuit, quin etiam Plato partim principia disciplinarum logicarum tradidit, partim etiam iis ipsis non sine arte in suis scriptis est usus, et artem logicam vocat tanquam exploratam sed nondum exploratam, neque tamen tanquam prorsus non inventam sed jam omnino in usu versantem. Quid igitur dicat quispiam? non esse dignos Aristotelis libros qui legantur; etiam omnino propter utilia quæ in iis ipsis continentur, modo simus memores multos esse iisdem errores permissos.

INDEX CAPITUM HUIUS LIBELLI.

PREFATIO in qua disseritur de comparatione Platonis et Aristotelis, secundum iudicium veterum et recentiorum. Non possum autem hic non commemorare quædam quæ de vita moribusque Aristotelis prodiderunt quidam antiqui et celeberrimi scriptores, quo evidentius appareat non omnes huius philosophi assumptiones pro veris semper amplectendas, ideoque a Gemisto non tenere confutari. Nam quo melior vir quis putatur, hoc similia vero videntur quæ sentit.

Theodoretus Cyrensis episcopus libro contra gentiles Græcos duodecimo ita scribit: *Morem cum fuisse Aristoteli ut oleum venderet quo calido se prius perunxisset. Cumque is olim in Chalcidem navigasset, publicanos explorato ejus navigio invenisse ollas ejus olei quatuor et septuaginta vel ut alii referunt trecentas.*

Idem libro quinto: *Aristoteles autem Platoni adhuc viventi manifeste adversarium se præbuit contra Academiam bello suscepto, neque doctrinæ illi honorem ullum rependit, quam liberalissima olim percepit, neque celeberrimi viri gloriam est reveritus, neque Platonicæ eloquentiæ vim pertimuit, sed impudenter illi adversarium se gessit, cum tamen nequaquam meliorum dogmatum, sed multo pejorum quam Plato, ipse auctor existerit. Nam cum ille animam dixerit immortalem, hic esse mortalem dixit, cumque ille dixerit Deum res omnes providentiæ cura comple-*

C *xiu esse, hic quantum possunt ejus rationes terrarum orbem divinæ providentiæ exsortem facit.*

Subscribit Theodoro Laurentius Valla prologo in Dialecticam suam. *Quæ compilat, inquit, non illis refert accepta a quibus sumpsit, sed sibi vindicat et ubicunque eandem peccasse opinatur, citius ardentem flammam ore continere posse quam non nominare.*

CAPUT I. Quid Plato de Deo et rerum omnium creatione, quod Aristoteles senserit. Quo in loco etiam explicatur, quomodo Plato animam genitam et ingenitam appellaverit.

CAPUT II. Reprehenditur Aristoteles quod Deum summum omnium præsidem ac regem unum ad movenda omnia idoneum non censeat, verum illi socios movendi alias quasdam mentes adiungat.

CAPUT III. Illudne sit genus omnium earum rerum quæ sunt, id est an ens sit tale quippiam, quod decem prima genera univoce non æquivoce complectatur.

CAPUT IV. Utrum Aristoteles genera et species recte secundas: individua vero primas substantias appellaverit, hoc est, an genera et species minus sint quam singularia, et secundo loco ad essentiæ rationem pertineant an contra.

CAPUT V. Utrum universum rationem obtineat materiæ, formæ autem pars, id est, an ad materiam spectet universum potius quam pars.

CAPUT VI. Sensune antiquius sit id quod sensu ipso percipi potest, quod vocant sensibile an simul strumque natura. Quo in loco relativorum natura simul declaratur.

CAPUT VII. Indefinitæ propositionis natura atque proprietas declaratur et quæritur verumne sit quod docetur apud Peripateticos, eandem illam veram tam affirmantem quam negantem inveniri posse.

CAPUT VIII. Num necessaria conclusio sequatur ex duobus præmissis, quarum altera sit necessaria, altera simplex, an vero simplex duntaxat. Ubi simul natura medii termini et proloquiorum sive præmissarum examinatur.

CAPUT IX. Discrimen Dei, mentium sive intelligentiarum et animæ declaratur, et τὸ ὑπερθεῖον quidem esse simpliciter unum, hoc est, ut supremo Deo et esse et posse et efficere, sive magis placet, essentiam potentiam et actum nullo modo distincta haberi, hoc est ut alias sit, alias possit, alias efficiat, sed ut simul et sit et possit et efficiat. Unde postea reprehenditur Aristoteles, qui animam definiens esse actum; de qua re libet etiam Jacobi Ziegleri viri docti censuram adscribere qui sic scribit quodam in loco: *Sed quam sectatur rogo (intelligens Aristotelem) demonstrationum necessitatem, qui a scriptis suis sicut libitum est discedit. Aut definiens animam, demonstratione usus est? anima (inquit) est actus corporis organici physici, vitam habentis in potentia. Ergo alius secutus exemplum definiat, auriga est actor curriculi motum habentis in potentia. Num ille quæ ad substantiam hominis attingebant, dico genus et differentiam essentialem, a quibus desumi definitionem oportebat, attigit.*

CAPUT X. Platonicum dogma defenditur, quod docetur animas e cælo descendentes hauriendo oblivionem rerum divinarum, quarum in cælo erant consciæ, alias vero magis, alias minus, in terris non discere sed reminisci, quod illic ante cognoverint.

CAPUT XI. Anima sitne immortalis apud Aristotelem, et num aliqua bona post mortem constituenda sint.

CAPUT XII. Num virtutes qualitate et quantitate sint metiendæ et an mediocritates dicendæ, ut contendit Aristoteles.

CAPUT XIII. Quod sit summum bonum et an Aristoteles recte summam felicitatem in voluptate contemplativa collocaverit.

CAPUT XIV. Cælum esse igneæ naturæ et dari non oportere quintum quoddam corpus præter elementa quatuor.

CAPUT XV. De immobilitate siderum et quam recte Aristoteles corpora cælestia animata constituat.

CAPUT XVI. Num cælestia corpora vi et natura ignea calefaciant hæc inferiora, an motu duntaxat.

CAPUT XVII. Utrum ars et natura deliberent, dum aliquid agunt.

CAPUT XVIII. Utrum quæ sunt omnia, fiant necessario, an et aliqua contingenter, et utrum dandum sit aliquid in iis quæ sunt quod non habeat causam sui esse. Tale vero tractat toto capite argumentum Gemistus, quod si quis in conspectu habeat, rem perspicue intelliget.

Omne quod fit ab aliqua causa, necesse est fieri. Sed omnis causa quæ aliquid facit, idipsum et necessario et certo facit. Ergo omnia fiunt necessario. Minorem concedit quidem Aristoteles, sed majorem limitat, unde a Gemisto reprehenditur.

CAPUT XIX. Motum in rebus naturalibus esse æquivocum et unum agendo, alterum patiendo fieri.

CAPUT XX. De ideis: sintne ideæ; tum quid sint, et cujusmodi, et quibus rationibus illas Platonicus adversus Aristotelem adversarium suum defendant.

qua universum hoc constat cœlum, assignamus, atque sic rebus quæ sunt plena reddimus genera causarum. Talia itaque dicent (*Gr. col. 928 C*) ii qui species constituunt occurrentes objectionibus Aristotelicis, ubi sane a suis ipsorum principiis non discrepant quidquam, Aristotelem autem convincunt partim calumniis, uti, partim non id conficere quod vellet, tum maxime ipsum in multis ignorantiam suam proderi. Et quam tandem ratione reprehensionem ignorantie effugiet Aristoteles in rebus maximis et multis aliis, quæ jam recitavimus et cum primis, quod sempiternis essentiis sive naturalis nullum auctorem sive propagatorem assignet, neque illas ex omnibus cuiquam, quod sint, acceptum ferre velit? id quod Plato non fecit, neque illi qui Platonem sequuntur, qui nimirum, principem illum omniumque regem Deum rebus quæ sunt prædicentes, hunc ipsum omnium aliorum, quæ possint aliquid generare patrem et procreatorem omnium quæcunque consilio certo quippiam efficiant conditorem atque effectorem constituunt, nihilque plane eorum, quæ sunt, non ad illum referunt. Illud quoque silentio prætermittere non possum Platonem in scriptis suis fateri se

A quosdam ex veteribus secutum, quibusdam vero non assentiri. At Aristoteles, licet omnibus promiscue contradicat, omnesque reprehendat, nullum tamen nominat, cujus se institutione eruditum fateatur, ex quo sciret ipsum se omnium quæ scripsit inventorem voluisse videri, id quod plane est sophisticum et alienum a moribus veri philosophi, quo etiam illud pertinet, quod in fine logicarum gloriatur suum esse totum opus de methodo dialectica, et addit, illius methodi non hæc quidem pars erat explorata, illa vero non erat, sed nulla prorsus erat. At constat Archytam ante ipsum logicam artem contextuisse, cujus præceptis ipse Aristoteles usus fuit, quia etiam Plato partim principia disciplinarum logicarum tradidit, partim etiam iis ipsis non sine arte in suis scriptis est usus, et artem logicam vocat tanquam exploratam sed nondum exploratam, neque tamen tanquam prorsus non inventam sed jam omnino in usu versantem. Quid igitur dicat quispiam? non esse dignos Aristotelis libros qui legantur; etiam omnino propter utilia quæ in iis ipsis continentur, modo simus memores multos esse iisdem errores permixtos.

INDEX CAPITUM HUIUS LIBELLI.

PREFATIO in qua disseritur de comparatione Platonis et Aristotelis, secundum iudicium veterum et recentiorum. Non possum autem hic non commemorare quædam quæ de vita moribusque Aristotelis prodiderunt quidam antiqui et celeberrimi scriptores, quo evidentius appareant non omnes hujus philosophi assumptiones pro veris semper amplectendas, ideoque a Gemisto non temere confutari. Nam quo melior vir quis putatur, hoc similia vero videntur quæ sentit.

Theodoretus Cyrensis episcopus libro contra gentiles Græcos duodecimo ita scribit: *Morem cum fuisse Aristoteli ut oleum venderet quo calido se prius perunzisset. Cumque is olim in Chalcidem navigasset, publicanos explorato ejus navigio invenisse ollas ejus olei quatuor et septuaginta vel ut alii referunt trecentas.*

Idem libro quinto: *Aristoteles autem Platoni adhuc viventi manifeste adversarium se præbuit contra Academiam bello suscepto, neque doctrinæ illi honorem ullum rependit, quam liberalissime olim percepit, neque celeberrimi viri gloriam est reveritus, neque Platonice eloquentiæ vim pertimuit, sed impudenter illi adversarium se gessit, cum tamen nequaquam meliorum dogmatum, sed multo pejorum quam Plato, ipse auctor existerit. Nam cum ille animam dixerit immortalem, hic esse mortalem dixit, cumque ille dixerit Deum res omnes providentiæ cura comple-*

C *xiu esse, hic quantum possunt ejus rationes terrarum orbem divinæ providentiæ exsortem facit.*

Subscribit Theodoro Laurentius Valla prologo in Dialecticam suam. *Quæ complat, inquit, non illis refert accepta a quibus sumpsit, sed sibi vindicat, ubi quæcunque eisdem peccasse opinatur, citius ardentem flammam ore continere posse quam non nominat.*

CAPUT I. Quid Plato de Deo et rerum omnium creatione, quod Aristoteles senserit. Quo in loco etiam explicatur, quomodo Plato animam generatam et ingenitam appellaverit.

CAPUT II. Reprehenditur Aristoteles quod Deum summum omnium præsidem ac regem unum ad movenda omnia idoneum non censeat, verum illi socios movendi alias quasdam mentes adjuvat.

CAPUT III. Illudne sit genus omnium earum rerum quæ sunt, id est an ens sit tale quippiam, quod decem prima genera univoce non æquivoce complectatur.

CAPUT IV. Utrum Aristoteles genera et species recte secundas: individua vero primas substantias appellaverit, hoc est, an genera et species minus sint quam singularia, et secundo loco ad essentiali rationem pertineant an contra.

CAPUT V. Utrum universum rationem obtineat materiæ, formæ autem pars, id est, an ad materiam spectet universum potius quam pars.

CAPUT VI. Sensu antiquius sit id quod sensu ipso percipi potest, quod vocant sensibile an simul utrumque natura. Quo in loco relativorum natura simul declaratur.

CAPUT VII. Indefinitæ propositionis natura atque proprietas declaratur et quæritur verumne sit quod docetur apud Peripateticos, eandem illam veram tam affirmantem quam negantem inveniri posse.

CAPUT VIII. Num necessaria conclusio sequatur ex duobus præmissis, quarum altera sit necessaria, altera simplex, an vero simplex duntaxat. Ubi simul natura medii termini et proloquiorum sive præmissarum examinatur.

CAPUT IX. Discrimen Dei, mentium sive intelligentiarum et animæ declaratur, et τὸ ὑπερῶς οὐκ ἔστιν quidem esse simpliciter unum, hoc est, ut supremo Deo et esse et posse et efficere, sive magis placet, essentiam potentiam et actum nullo modo distincta haberi, hoc est ut alias sit, alias possit, alias efficiat, sed ut simul et sit et possit et efficiat. Unde postea reprehenditur Aristoteles, qui animam defini-
 B niverit esse actum; de qua re libet etiam Jacobi Ziegleri viri docti censuram adscribere qui sic scribit quodam in loco: *Sed quam sectatur rogo (intelligens Aristotelem) demonstrationum necessitatem, qui a scriptis suis sicut libitum est discedit. Aut definiens animam, demonstratione usus est? anima (inquit) est actus corporis organici physici, vitam habentis in potentia. Ergo alius secutus exemplum definiat, auriga est actor curriculi motum habentis in potentia. Num ille quæ ad substantiam hominis at-
 C tenebant, dico genus et differentiam essentialem, a quibus desumi definitionem oportebat, attigit.*

CAPUT X. Platonicum dogma defenditur, quod docetur animas e cælo descendentes hauriendo oblivionem rerum divinarum, quarum in cælo erant consciæ, alias vero magis, alias minus, in terris non discere sed reminisci, quod illic ante cognoverint.

CAPUT XI. Anima sitne immortalis apud Aristotelem, et num aliqua bona post mortem constituenda sint.

CAPUT XII. Num virtutes qualitate et quantitate sint metiendæ et an mediocritates dicendæ, ut contendit Aristoteles.

CAPUT XIII. Quod sit summum bonum et an Aristoteles recte summam felicitatem in voluptate contemplativa collocaverit.

CAPUT XIV. Cælum esse igneæ naturæ et dari non oportere quantum quoddam corpus præter elementa quatuor.

CAPUT XV. De immobilitate siderum et quam recte Aristoteles corpora cælestia animata constituat.

CAPUT XVI. Num cælestia corpora vi et natura ignea calefaciant hæc inferiora, an motu duntaxat.

CAPUT XVII. Utrum ars et natura deliberent, dum aliquid agunt.

CAPUT XVIII. Utrum quæ sunt omnia, fiant necessario, an et aliqua contingenter, et utrum dandum sit aliquid in iis quæ sunt quod non habeat causam sui esse. Tale vero tractat toto capite argumentum Gemistus, quod si quis in conspectu habeat, rem perspicue intelliget.

Omne quod fit ab aliqua causa, necesse est fieri. Sed omnis causa quæ aliquid facit, idipsum et necessario et certo facit. Ergo omnia fiunt necessario. Minorem concedit quidem Aristoteles, sed majorem limitat, unde a Gemisto reprehenditur.

CAPUT XIX. Motum in rebus naturalibus esse æquivocum et unum agendo, alterum patiendo fieri.

CAPUT XX. De ideis: sintne ideæ; tum quid sint, et cujusmodi, et quibus rationibus illas Platonici adversus Aristotelem adversarium suum defendant.

GEORGII GEMISTII PLETHONIS

ET

MICHAELIS APOSTOLII ORATIONES FUNEBRES DUÆ

In quibus de immortalitate animi exponitur.

NUNC PRIMUM E MSS. EDIDIT

GEORG. GUSTAV. FULLEBORN

PROFESSOR ANTIQVARIÆ LITTERARVM IN GYMNASIO ELISABETHANO VRATISLAVIENSIS

(Lipsiæ sumtu E. B. Schwickertii. MDCCXCIII.)

PRÆFATIO.

Cum ad edenda hæc recentioris ætatis opuscula animum adjicerem, hoc quidem facile videbam, optatius esse venturum, si quid classicorum auctorum, quod intra deperdita adhuc ab eruditis deploratum fuerit, in lucem proferrem. Sed hæc nimirum est injuria temporis : delevit dona, vilibus pepercit : etiamsi non nego, fuisse forsitan in deperditis non pauca, quæ bona tantum opinamur, antiqua. Nam, ut de more aliquam commendationem his meis auctoribus præmittam, quoniam nulla hodie spes videtur relicta, fore, ut aliquando classicus aliquis auctor reperiat, nonne et hoc aliquid boni est, si subinde proletarii quidam, præsertim cum aliquid nominis habeant, in apicem proferuntur? Ac profecto hic meus Gemistus, de meliori alias dudum cognitus, neque hæc oratione illud aliquid nominis, quod habet, perditum ibit. Accuratus de eo judicium interponere supervacaneum videtur : cujus singularem eruditionem et egregium dicendi genus doctissimus ille Leo Allatius (1), sive quod ita sibi finxerat, sive quod ita est, is igitur ita laudavit, ut neminem, nisi quem nulla omnino vetustatis reverentia tangat, reprehensurum hunc Plethonem esse sperare liceat. Ac si qui forte Leonis auctoritate non terreantur, quoniam nimirum res eo devenit, ut nostri homines præ omnibus illis Leonibus sapere gestiant, eos ad judicium viri cardinalis delegamus, Bessarionis dico (2), quem scimus sanctissimæ Sedi proximum fuisse (3) adeoque propè falli nescium. Sed hæc hactenus : neque enim ita convenienter videar funebribus orationis præcludere.

De Georgio Gemisto Plethone (4), uti de reliquis Georgiis, tam docte copioseque exposuit Leo ut parum videatur aut fortasse etiam nihil perquirendum reliquisse. Liceat ex ejus diatriba hæc pauca transcribere, Gemistum patria Byzantinum in Peloponneso plurimum visisse, et in Italia sub Eugenio IV, anno 1438, versatum esse cum Bessarione, Theodoro Gaza, aliis. De variis ejus scriptis, quorum

(1) Est Pletho stylo accurato, elegant, presso, Attici succi pleno, sententiis gravi, argumentis vehemente, eruditione vero, et antiquarum rerum congerie quandoque ob-curo atque difficili : non tamen ob gratias ac veneras, quibus ubique dictionem aspergit, molesto, adeo ut cum antiquis nec immerito æquiparetur, sui ævi scriptoribus a plerisque antepontur. Leo Allatius in Diatriba de Georgiis, in *Script. Hist. Byz.* (Par. 1631) pag. 392, apud Fabric. in *bibl. Gr.* Vol. X, p. 754.

(2) Τοιοῦτω ἀνδρὶ, scribit is, οὗ μετὰ Πλάτωνα, ἐξηγήσθω δὲ λόγῳ Ἀριστοτέλης, σοφώτερον ο.χ. ἐποίησεν ἢ Ἕλλάς. — Μέγας Ἑλλάδι κόσμος εἰς τὸν

ἔπειτα χρόνον κείναι· τούτου κῦδος οὐ ποτ' ἄλλοις κ. τ. λ. Tali viro, quo, post Platonem, si excipiantur Aristoteles, sapientiore non genuit Græcia. Magnum Græciæ decus in posterum erit; ejus gloria nunquam intercidet, etc. Epistola Bessarionis ad Plethonis filios, apud Leon. Allat. *De consensione utriusque Ecclesiæ perpetua.* (Col. 1648) c. 3, pag. 937, diatr. p. 392.

(3) Vid. Bernardus de la Monnoye in *Menagianis.* tom. IV, p. 127. sq. Conf. Apostolii, or. 33.

(4) Conf. Diatr. ejus in Fabric. *Bibl. Gr.* Vol. X, pag. 759. sq. et Harlesius V. Cl. *Introd. in Gr. auct. not. h. u.*

pars magna inedita adhuc est, idem fusius agit Allatius (5), in quibus *Orationem funebrem in Hypomonem et Cleopem imperatrices, Monodiam in Hypomonem et Cleopem imperatrices* (6) et *Orationem funebrem in obitu reginæ Cleopæ Palæologinæ* commemorat, in qua de animi immortalitate agitur (7), et quam certissimum est eandem hanc nostram esse. Theodorus autem princeps, cujus uxorem Cleopem deplorat, non ille Porphyrogenneta fuit, Manuelis Palæologi frater, princeps laudatissimus, de quo adeundi sunt scriptores in nota (8) nominati, sed junior ille Theodorus Porphyrogenneta, illius Theodori patris successor. Andronici filius, Peloponnesi despota, idem, quod opinor, ad quem noster Συμβουλευτικήν de rebus Peloponnesiacis constituendis scripsit (9). Cleopem hanc nostram qui commemoret, aliam nullam novi, præter Georgium Phrantzem in *Chronico Rerum Byzantinorum* (e versione Jac. Pontani ad. calc. Theophylacti. Ingolstad. 1504. 4.) II, c. 10. Ad quem locum Pontanus utrumque Theodorum male confundit. Mortua est ea anno Christi 1433 et in monasterio Ζωοδότου sepulta. Plura de hoc illustri pari conjugum afferre nunc non habeo, neque etiam valde opus est, cum oratio per se facile intelligatur.

Michaelis Apostolii orationem, tum quod a viro profecta est Gemisti amico (10) et fido defensore (11), tum quod in virum scripta, Plethonis et Apostolii summum fautorem (12); non minus etiam, quod passim eam aperte imitatur Gemistana, huic eam me optimam puto comitem adiunxisse (a). Fuit autem ille Michael Apostolius exsul Græcus, qui medio sæculo decimo quinto in Italiam venit, a Bessarione primam benigne habitus, deinde, mortuo Purpurato, pauper et egenus in Creta insula libris rescribendis (13) vitam toleravit. De reliquis ejus scriptis nihil hoc loco attinet dicere (14); nostram hanc orationem commemorat Labbeus (15), et editurus cum ejusdem acclamationibus ad Bessarionem. Leo Allatius erat in VII° volumine Συμμίτων (16).

Bessario ille, quem Noster locuti prosecutus est, patria Trapezuntius, monachus Ordinis S. Basilii et archiepiscopus Nicænus, primus Græcorum inter cardinales cooptatus est anno 1439 ab Eugenio IV, et titulo patriarchæ Constantinopolitani a Pio II anno 1463 ornatus. Diem obiit Ravennæ d. 15 Nov. 1472, redux et Gallia, in quam a Sixto IV fuerat legatus: Romæ sepultus ad SS. Apostolos, ubi ipse sibi vivus anno 1466 monumentum posuerat. Laudant singularem ejus probitatem, fidem, animi candorem et morum facilitatem, quotquot de eo exposuerunt auctores (17). De eruditione ejus singulari, ut tum erat, Græca et Latina opera testantur (18), in primis elegantes illæ memorabilium Xenophonteorum et Aristoteleæ Metaphysices versiones.

Codex, e quo utramque hanc orationem descripsi, ad inclytam nostram Rhedigerianam in æde S. Elisabethæ pertinet: (de cujus cimeliis se nox esse eruditus accuratius relaturum, Scheibellius, vir doctissimus ac de omni pene litterarum genere meritiissimus, ad nostras aures pollicitus est.) Chartaceus codex est, maximam partem ab Antonio Damila et a Michaele Apostolio scriptus, interveniente passim aliena manu, quod tamen raro fit, pessima sane lectuque difficillima. Aliquot pagellas Georgius quidam Plusiadimus, quod aliquo loco notatum est, scripsit. Litteræ minutæ sunt, plurima in singulis libellis, sed usitata plerumque scribendi compendia. Continet ille hæc:

1. Dionysii Halic. de *Compositione verborum*.

2. Theophrasti *Characteres*.

3. Isocratis ad *Demonicum Orationem*.

4. Palæphatum, *De incredilibus*.

5. Tractatum rhet. (Mich. Apostolii, quod video e Leonis Συμμίτων Cat. Fabr. XIV, p. 9, n. 78.) *Πρὸς Φράσι; ἐστὶ λόγος; ἰγκατάσκευος, ἢ λόγος; κατὰ τινα δὴλωσιν περισσοτέραν ἐκφερόμενος;*

(5) Ap. Fabric. l. c. p. 740.

(6) Ap. Fabr. l. c. p. 746, e Lambecii Cat. bibl. Cæs. Vind. V, p. 175. e Bibl. Vatic. Attemp. Boxl. Regia Paris. Sareg.

(7) Ex bibl. August. et Loll. Ind. ms. esse eam quoque in bibl. Regia Paris. testatur ib. p. 746, n. 17.

(8) Du Fresne *Hist. Byzant.* continens famil. imp. etc. Par. 1680. Combefisii *Auciar. Nov. Bibl. Patrum* tom. II, pag. 1045 — 1214. Laonici *Histor. Turcica*, I, IV.

(9) Ap. Fabr. l. c. p. 743. Cod. est in Bibl. Bav. Col. 200. et alibi. Edit. Antw. 1575.

(10) Ἄνδρὸς οὐ μόνον αἰδεσίμου, ἀλλὰ καὶ αὐτῷ Ἀριστοτέλει καὶ πᾶσι τοῖς παλαιοῖς, εἶγε καὶ ἐκείνου; ἐγένετο ὁ ἀνήρ. *Viri non solum in venerationem habendi, sed et ab ipso Aristotele et ab omnibus antiquitatis hominibus si vir illis coævus existisset.* Ita de Plethone Apostolius.

(11) Exstat in bibl. Cas. Apologia Apostolii pro Gemisto adversus Gazant. *Lambec. Catal.* VII, p.

A 113. De epistolis Apostolii ad Gemistum cf. id. p. 116.

(12) Apostolium e gratia Bessarionis excludisse, Fabricius ex epistola colligere voluit, in qua Pater monuerit Nostrum: *Ὁ δὲ λοιδωρίας τοῦ ἀντιδίκου (Gazæ sc.) ἀλλ' ἀποδείξαι καὶ λογικῆς ἀνάγκαι; τῷ φίλῳ (Plethoni, conf. n. 2) συνηγορητέον, τὸ τ' ἐχθρὸν ἀμυντέον. Non convictis in adversarium, sed probationibus et logicis insolubilibus argumentis amico patrocinandum esse et de inimico ulciscendum.* Levissima sane causa. Neque etiam tale quidquid oratio hæc nostra prodit. Fabr. l. c. p. 224.

(13) Homeri Codicem in inclyta nostra Rhedigeriana Rep. I, n. 98, 99, ipse Apostolius notavit ἐν πινυ; se scripsisse.

(14) Ad Fabric. *Bibl. Gr.* vol. X, p. 222 sq.

(15) Labb. *Bibl. Nov. mss.* pag. 71.

(16) Fabric. vol. XIV, pag. 14, n. 124.

(17) Fabric. B. gr. vol. X, p. 401 sq.

(18) Idem ib. p. 402 sq.

(a) At ei apud nos non erat hic locus. Vide tomum proxime sequentem inter Prolegomena ad Bessarionis opera. Edit.

6. *Grammaticam Græcam*, anonymi. Pr. Περὶ τῆς συντάξεως τοῦ λόγου διδασκαλία πολλή τε καὶ βαθεῖα καθέστηκε φιλομαθεστάτου Λαζάρου (19).
7. *Fragmentum libelli moralis*. Pr. Ἄρετή ἐστὶν ἕξις, καθ' ἣν ἀγαθοὶ ἔσπεν. (Gemisti *De virtutibus*. Vid. Ed. Oratationem ejus snas. Antw. 1575.)
8. Georgii Gemisti πρὸς τὰς ὑπὲρ Ἀριστοτέλους Γεωργίου τοῦ Σχολαρίου ἀντιλήψεις. Cons. Allat. apud Fabr. l. c. p. 747. sq.
9. *Apostolii Oratationem fun.*
10. *Æliani Ποικίλην Ἱστορίαν.*
11. *Plutarchi Περὶ παιδων ἀγωγῆς.*
12. *Ejusdem De Utilitate ex inim. cap.* (Lacunis dives hic libellus est.)
13. *Gemisti Oratationem fun.*
14. *Isocratis Ἑλλήτης ἐγκώμιον.*
15. *Fidei confessionem*, ut vocant, Bessarionis (sine auctoris nomine). Pr. Πιστεύομεν ὅτι ἐστὶ θεὸς δημιουργὸς πάντων ὅσα εἰσὶν ἀπὸ τοῦ μὴ εἶναι. Exstat eadem in Bibl. Cæs. Lambec. Catal. V, p. 326. Omnia Græce. In ultimæ codicis folio ascripta sunt hæc : Τοῦτο τὸ βιβλίον ἐκτίθη ἔμοι Ἀντωνίου Δαμιᾶ χρυσίνοις δυνεὶ καὶ μικρὸν τι πρὸς.
- Hæc fere habui, quæ de his oratiunculis lectores monerem, sperans fore ut hoc, quiddam est, æquè bonique consulant, si quos, ut cum Cicerone loquar (*Brut.* 16) *mortuorum laudationes forte delectant. Dabimus mox graviora. Scribendam Vratislaviæ Kal. Jan. 1792.*
- (19) Michaelis Syacelli est. Vid. Sylburgii Catal. mss. Bibl. Heidelb. p. 109, ms. Coisliniani p. 230.

ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ

ΕΠΙ Τῆ ΤΟΥ ΘΕΙΟΤΑΤΟΥ ΗΜΩΝ ΗΓΕΜΟΝΟΣ ΚΥΡΙΟΥ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΓΥΝΑΙΚΙ ΚΥΡΙΑ
ΚΛΕΟΠῆ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΟΥ ΓΕΜΙΣΤΟΥ.

GEORGHII GEMISTI

IN DOMINAM CLEOPEN DIVINISSIMI PRINCIPIS NOSTRI UXOREM

ORATIO FUNEBRIS.

Solon quidem, vir ille sapiens, eos, qui sibi-
metipsis et cæterorum hominum plerisque felices
esse videbantur, vitæ terminum inspicere præci-
piebat, quippe qui humanis fortunis ordinibus-
que sigillum imponat: non solum, ut mihi videtur,
quoad fortunæ vicissitudines, quæ multam, no-
stro utique sensu, instabilitatem habent, sed etiam,
quoad virtutem ipsam, qua ipse, ut erat sapiens,
hominis felicitatem et beatitudinem definiret, sicut
alicubi dicit idem ille in poematibus, ad divites
comparationem instituens:

*At nos cum ipsis non permutabimus
Pro virtute divitias, quandoquidem hæc stabilis
Pecunias verò hominum alii ex aliis habent.*

(1) Plutarch. in Solone tom. I, p. 94 sq.

(2) ἔχουσαι: erat in Cod.

(3) Est in Anal. Bruukii tom. 1, p. 70, u. XIV,
primus versus hic:

Πολλοὶ γὰρ πλουτοῦσι κακοί, ἀγαθοὶ δὲ πένονται.

Σόλων μὲν ὁ σοφὸς πρὸς τοὺς σοφοὺς τε αὐτοῖς καὶ
τῶν ἄλλων ἀνθρώπων τοῖς πολλοῖς μακαρίου; δι-
κούντας; τὸ τοῦ βίου τέρμα ὄρῃν διεκελεύετο, ὡς
τοῦτου σφραγίδα ταῖς ἀνθρωπίναις τύχαις τε καὶ
τάξεσιν ἐπιτιθέντο; (1). Ἐμοὶ δοκεῖν οὐ κατὰ τὰς
τῆς τύχης μόνον περιτροπὰς πολὺ τὸ ἀσάδμητον
τοῖς γε ἡμετέροις λογισμοῖς; (2) ἔχουσαι; τοῦτου δι-
κελευόμενος; ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτὴν ἀρετὴν, ἥ καὶ αὐ-
τὸς, εἰπερ ἦν σοφός, τὴν ἀνθρωπίνην ἐτίθει· ἂν εὖ
δαίμονιαν καὶ μακαριότητα· ὡς περ ποῦ λέγει· ἔ-
αυτὸς ἐν τοῖς ποιήμασι πρὸς τοὺς πλουσίους ἀντιπα-
ραβαλλόμενος; (3).

Ἄλλ' ἡμεῖς αὐτοῖς οὐ διαμειψόμεθα
τῆς ἀρετῆς τὸν πλοῦτον· ἐπεὶ τὸ μὲν ἔμμελον

B Χρήματα δ' (5) ἀνθρώπων ἄλλοτε ἄλλος ἔχει.

Multi enim ditescunt mali, boni vero egent.
Conf. Plutarch. de util. ex inim. cap.

(4) Ἔστι ἢ p. Bruuk.

(5) Ἀνθρώπος male in ms. erat.

Ἄλλα ταῦτα μὲν περὶ τῆς τελείας τε καὶ μετ' A
ἐπιστήμης ἀρετῆς εἴη ἂν εἰρηκῶς, ἥς καὶ αὐτῷ σο-
φῷ ὄντι μετῆν. Ἐπιστήμην γὰρ ἀνθρώπων παράγε-
νομένην ἀνάγκη ἀπάντων κράτειν τε καὶ ἔχειν
ἀσφαλῶς, ἥ ἂν αὐτῇ (6) ὑψηγῆται πρὸς τὸ ἀεὶ βέλ-
τιστον.

Πρὸς δὲ πολλοὺς τῶν ἀρετῆν ἐπιτηδεύοντων, ἅτε
λογισμοῦ ἀνευ ταύτης ἐπιτηδεύοντας, δόξη δὲ ὀρθῇ
ἀγομένους, τῶς μὲν πολλὰ καὶ μεγάλα κατορθοῦν,
καὶ σφόδρα ἔστιν ὅτε εὐδοκιμεῖν. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ
μεγάλα ἐξαιμάρτανειν ἔστιν ὅτε, ἅτε φαύλους τινὰς
ἀρετῆς φύλακας ὅτ' ἀγνοίας που ὀπήποτε ἀρετῆ
ἀγαθὸν ἔσται, τὴν δὲ τοῦ βίου τελευτὴν τοῖς τῶς
ἀναμαρτήτοις διαγεγενοσιν, πολλὴν τὴν ἀσφάλειαν
τῶν ἡδὴ καλῶς ἐν τῷ βίῳ πεπραγμένων παρ-
έχειν, ὡς οὐκέτ' ἂν ὑπὸ ἀμαρτημάτων ἀνατραπησο-
μένων.

Ταύτη τοι καὶ τῶν λόγων (7) τοὺς ἐπιταφίους τε
καὶ ἐπικτιδείους πολὺ ἂν τις τῶν ἄλλων ἐγκωμίων
τῶν κατὰ ἀνθρώπων γινομένων ἤγησαιο ἀσφα-
λεστέρους, ὡς ἂν ἐπὶ βεβαίαις τε ἡδὴ πράξεσι καὶ
πολλῇ τινὰ τὴν ἀσφάλειαν εἰληφῆσαι· γιγνομέ-
νους (8). Καὶ Ἀθηναῖοι κατὰ τοὺς τοῦ Σόλωνος νό-
μους πολιτευόμενοι, τὰ πολλὰ τοῦτοις μάλιστα ἐπὶ
τοῖς καλῶς τετελευτηκόσι χρῆσθαι ἐνόμισαν.

Καὶ δὴ καὶ ἡμεῖς ἐς τόνδε τὸν λόγον ἐπὶ τοῦ θείο-
τάτου ἡμῶν ἡγεμόνος γυναικὶ οἰχομένη, εἰπεῖν προ-
ήχθημεν, ἅμα μὲν καλῶν ἀπειληφύλαξ αὐτῇ πέρας
τοῦ βίου, τὴν τῆς ἀρετῆς ἀκρι τελευτῆς σωτηρίαν,
καὶ αὐτοὶ κοσμήσαι τῷ λόγῳ οὐκ ἀπαξιώσαντες, C
ἅμα δὲ καὶ ἰδίᾳ χάριν αὐτῇ ταύτῃ ἐκτινύοντες, τῆς
τε αἰδοῦς καὶ εὐνοίας, ἣν αἰεὶ ἡμῖν ἐνδεικνυμένη
διετέλει.

Ἐκεῖνη γὰρ ἐκ μὲν χώρας (9) τῆς Ἰταλίας ἐγε-
γόνει, ἥς τοὺς οἰκῆτορας ἴσμεν Ῥωμαίους πάλαι
ἐπομένους πολλῆς καὶ τῆς ἀρίστης σχεδὸν τῆς πά-
σης οἰκουμένης μοίρας κεκρατηκότας. Καὶ τοὺς τῆς
ἡμεμονίας αὐτῆς ὄρους πρὸς μὲν ἄρκτον Ἰστρίου,
πρὸς δὲ μεσημβρίαν Λιβύης τοῖς διοικητοῖς, πρὸς δὲ
ἐσπέραν Ὀκεανῷ, καὶ πρὸς ἑὼ Τίγρητι ποταμῷ πε-
ποιημένους. Γονέων (10) δ' αὐτῶν ἔφυ ἀρετῇ τε καὶ
ἐμπειρίᾳ πολεμικῇ, τοῦτο μὲν ὧν ἤρξαν πόλεων κε-
κρατηκότων, αἰεὶ δὲ πρὸς ἀπαντας περὶ τὰ τοιαῦτα
εὐδοκιμούντων.

Οὕτω δὲ ἐκ τοιούτων φύσα, τῆδὲ τε ἐλθοῦσα τῇ D
θειοτάτῃ ἡμῶν συνώκησεν ἡγεμόνι, καλῶ τε ὄντι καὶ
ἀγαθῷ καλῇ τε κάγαθῇ, πολὺν τε καὶ λαμπρὸν κό-
σμον φερομένη κατὰ τε σῶμα καὶ ψυχὴν· σώματος
μὲν κάλλος καὶ μέγεθος, ψυχῆς δὲ τὸ πρὸς πᾶσαν
ἀρετῆν εὐπεφυκός. Ἐνιαὶ μὲν γὰρ τῶν γυναικῶν
κάλλους σώματος τυχεῖσαι ἐπειτα πολὺ τι ψυχῆς
αἴσχος τοῦτο ἀντιτιθεῖσαι ἀχρηστον αὐτὸ, μᾶλλον δὲ

Sed hæc quidem de perfecta et ea quæ cum
scientia est virtute dixerit, quæ et ipsi, utpote
sapienti, inerat. Nam ubi scientia homini accesserit,
necesse est eam omnium potiri et constantiter
agere, qua ipsa direxerit, ad id quod semper opti-
mum sit.

Ad hæc, multos eorum qui virtutem sectantur,
etsi absque certa ratione eam sectentur, recta
vero opinione ductos, aliquatenus quidem multa
et magna gerere, videas interdum et valde incla-
rescere. Quandoquæ tamen et magna peccant, ut
qui sint imperiti quidam custodes virtutis, ideo
quod nesciunt utique qua ratione virtus bonum
sit, vitæ vero finem iis qui eatenus sine peccato
perseveraverunt multam eorum quæ per vitam ho-
neste facta sunt securitatem afferre, ea quippe per
peccata jam perverti non poterunt.

Quapropter funebres mortualesque orationes,
præ cæteris laudationibus quæ de hominibus ha-
bentur, multo certiores quisque æstimare solet,
quippe quæ circa jam firmas actiones et multam
quamdam constantiam adeptas versentur. Et
Athenienses, juxta Solonis leges rem publicam
administrantes, ut plurimum in eos præcipue qui
decora morte interierunt, hoc laudationum genere
utendum esse sanxerunt.

Nos quoque in hanc orationem de divinissimi
principis nostri defuncta uxore habendam prodii-
mus, tum quidem ne eam quæ pulchrum vitæ finem
est assecuta, virtutis nempe ad obitum perseve-
rantiam, oratione nostrâ decorare recusemus, tum
vero ut privatim hanc ei partem exsolvamus re-
verentiæ et benevolentiam quæ nobis exhibere
nunquam destitit.

Ille enim ex Italica regione orta era, cujus in-
colas novimus Romanos olim continenti progressu
majorem melioremque fere orbis universi impe-
rii subjugasse et imperii terminos hujus ad sep-
tentrionem Istro, ad meridiem inhabitabilibus
Libyæ partibus, ad occidentem oceano et ad auro-
ram Tigri flumine definitos sibi constituisse. Pa-
rentes autem ex quibus est orta, virtute et militari
peritia per quam civitatibus, quibus imperitabant,
potiti sunt, semper apud omnes in rebus hujus
generis inclaruere.

Talibus igitur orta, postquam huic venisset, divi-
nissimo principi nostro nupsit pulchra et bona
pulchro et bono, multumque et splendidum corpo-
ris et animi decorem secum afferens, corporis qui-
dem pulchritudinem et magnitudinem, animi vero
inolem ad omnem virtutem a natura compara-
tam. Feminarum enim quædam corporis venusta-
tem sortitæ, sed huic multam animi seditatem

(6) I. q. ἐξηγῆται.

(7) Cicero, *De leg.* II, 23, 24.

(8) Confer, qui de sculptura veterum scripse-
runt, Quensted, Gyraldum, Gutherium, Nicolai e.
a. De origine harum orationum vid. Dionys. Hali-
carn. *Antiq. Rom.* I, v, p. 154 (ed. Lat. Vignon,
1788).

(9) Umbria.

(10) Filia fuit Malatestæ ducis Marchiæ. Phrantz.
I. c. II. cap. 10. De Malatestarum Ariminensium ge-
nere conf. Paul. Ramusius in *Dedicat. Roberti
Vulturii De re militari*, Paris. ap. Wechel. 1554
(fol. 2). Pontanus ad Phrantzam I. c. ad *Leandrum
Albertum in Romanula Descr. Ital.* delegat.

contraponentes, eam sibi que et aliis inutilem, imo et nocivam præstiterunt. Hæc vero, præter splendidam corporis venustatem, splendidiorem adhuc et diviniorem animi pulchritudinem ex altera parte exhibens quamdam quasi imaginem ejus quæ est in animo pulchritudinis corporis speciem præbuit.

Ita seipsam omnigenæ virtutis decore exornaverat, prudentiæ, temperantiæ, mansuetudinis, benignitatis, pietatis, caritatis in virum, generositatis, quarum ad singulas a natura optime comparata, adhibita insuper meditatione et exercitatione, præclaram quasi quamdam statuam inter mulieres sese exhibuit. Harum autem uniuersusque argumenta afferemus paucis quidem, sed quæ satis sicut, ut cui videatur ea quæ dicta sint allatæ obiter opinationes.

Prudentiæ quidem non solum ad quos oportuerit commercii uti cum experimento semper, adeoque ratione hinc bene accepta, hinc bene redita, sed et qua ad reliquam virtutem et honestatem progrediendum sit. Prudentiæ vero opus est ejus quod sit semper melius, discretio et electio.

Porro temperantiæ magnum illud argumentum quod ex italica illa vivendi ratione molli remissaque ad nostri moris severitatem et modestiam exactissime sese transtulerit, ita ut ne uui quidem ex nostratibus feminis concederet.

Mansuetudinis vero et benignitatis ejus fuit, nulli quidem ullius mali, multis autem multorum bonorum causam semper exstitisse, peccantes quam mitissime tractantem, in egenos beneficia conferentem, et plerumque in eos viros mulieresque qui præ cæteris vita longius processerant et Deo erant addictissimi.

Pietatis autem probatio Dei cultus, quem assiduis orationibus et jejuniis nostrum juxta ritum exhibebat.

Idem in ea studium ejus quæ est in meritum dilectioni, quam, præter reliquam erga virum docilitatem, eam quoque in talibus imitata, et bona Hesiodi contentione contendens, studebat non superari, sed et superare, si qua potis esset, æmulabatur.

(11) Εὐ πεφυκώς, i. q. εὐφυής bona indole præditus. Val. Kenar. ad Animon. p. 87.

(12) Hunc locum sic emendat Boissonacius (*Anecdol. tom. V, p. 594*) ex eod. Reg. 2540: *προν... πρὸς οὗς ἂν δεήσειεν ἐντεύξεσι πείραν ἰκάτοτε εἶδου, εὐ μὲν λόγον λ., εὐ δὲ εἰδούσα· ἀλλὰ καὶ ἡ πρὸς τὴν ἄλλην ἀρετὴν καὶ τὸ καλὸν ἐρμῆ τεκμήριον ἰκανώτατον· εἶγε μέγιστον μὲν ἀγαθὸν ἀνθρώπων ἀρετὴ τε καὶ τὸ καλὸν, φρονήσεως δὲ ἔργον ἢ τοῦ ἀεὶ ἀμείνονος κρείσσις τε καὶ αἰρεσις. Prudentiæ quidem, in suis ad quos oportebat commercii, experimentum dabat semper, quæ rationem quidem probe acciperet, probe redderet; sed et validissimum fuit argumentum ea qua, ad reliquam*

ἄβλαβερὸν καὶ αὐταῖς καὶ ἄλλοις ἀποφαίνουσιν. Ἦδε πρὸς τῷ τοῦ σώματος κάλλει λαμπρῶ ὄντι πολὺ εἰ λαμπρότερόν τε καὶ θεϊότερον τὸ τῆς ψυχῆς ἀντεπεδειγμένη, εἰδῶδὸν τε τοῦ τῆς ψυχῆς κάλλους τὸ τοῦ σώματος ἀπέφαινον.

Οὕτως ἀπάσης ἀρετῆς αὐτὴν εἶδει κατασκευασμένη, φρονήσεως, σωφροσύνης, ἐπιεικειᾶς, χρηστότητος, εὐσεβείας, φιλανδρίας, γενναιοῦτος, ὡς πρὸς ἕκαστον φύσει τε (11) εὐ πεφυκῶτα, καὶ μελίτην καὶ ἀσκησιν προσεληφύτα λαμπρόν τε αὐτὴν ἀγαλμα ἐν γυναιξίν ἀπέδειξε. Τοῦτων δὲ τεκμήρια ἕκαστου παρεξόμεθα, διὰ βραχέων μὲν, ἀλλ' ἰκανῶς, ὡς μὴ τῷ δόξα; λόγον τηράλλως εἶναι τὰ λεγόμενα.

Φρονήσεως μὲν γὰρ οὐ μόνον πρὸς οὗς ἂν δεήσει ἐντεύξεσι πείρα ἕκαστοτε, ὅφ' οὐ εὐ μὲν λόγον λαμβάνουσα, εὐ δὲ εἰδούσα, ἀλλὰ καὶ ἡ πρὸς ἄλλην ἀρετὴν τε καὶ τὸ καλόν. Φρονήσεως δ' ἔργον ἢ τοῦ ἀεὶ ἀμείνονος κρείσσις τε καὶ αἰρεσις (12).

Σωφροσύνης δὲ ἕκαστο μέγα τεκμήριον, ἢ ἐκ τῆς Ἰταλικῆς ἀνέσειως τε καὶ βασιώνης ἐπὶ τὸ κατεσταλμένον τε καὶ κόσμιον τοῦ ἡμετέρου τρόπου μεταβολῆ ἀκριβεστάτη· ὡς μὴδ' ἂν μία τῶν παρὰ ἡμῖν γυναικῶν ὑπερβολὴν λιπέιν.

Ἐπιεικειᾶς δὲ καὶ χρηστότητος τὸ κακοῦ μὲν οὐδενὶ οὐδενός, πολλῶν δὲ ἀγαθῶν πολλοῖς αἰτίαν ἕκαστοτε γεγονέναι, ὡς μὲν πράτατα τοῖς ἀμαρτάνουσι προσφερομένην, εὐ δὲ ποιούσαν τοὺς δεομένους, καὶ τούτων τοὺς πολλοὺς ἀνδρας τε καὶ γυναίκας, τῶν μὲν ἄλλων κατὰ τὸν βίον πλείστον ἀποκεχωρηκότας, θεῶν δὲ μέλιστα προσανέχοντας.

Εὐσεβείας δὲ ἀπέδειξε; ἢ τοῦ θεοῦ λατρεία, ἢ προσευχαῖς τε καὶ αἰτιάσις ἐνδελεχεῖσι τὸν ἡμέτερον νόμον ἐπιδείκνυσα.

Ἡ δ' αὐτὴ ἐπιτήδευσις καὶ φιλανδρίας, ἢν πρὸς τῇ ἄλλῃ τῇ πρὸς τὸν ἀνδρα εὐπειθεῖα καὶ περὶ τὰ τοιαῦτα μιμουμένη τε καὶ τούτων, καὶ τὴν ἀγαθὴν (13) Ἡσιόδου ἔριν ἐρίζουσα ἐπιτήδευεν οὐ μόνον λειπεσθαι, ἀλλὰ καὶ ὑπερβάλλειν εἰ πως οἷα τε ἦν φιλονεικοῦσα.

virtutem et ad honestum ferebatur proclivitas: si quidem maximum homini bonum est virtus et honestas, prudentiæ autem opus est id quod sit semper melius discernere et eligere. Jam liquida occurrit sententia. Euit.

(13) Hesiodi Ἔργ. x. ἡμ. 17 sq.

Τὴν δ' ἑτέρην (sc. ἐριδα).

Ἠῆκε δὲ μιν Κρονίδης ὕψιζυγος, αἰθέρι ναίων,

Γαίης ἐν ρίζῃσι, καὶ ἀνδράσι, πολλὸν ἀμείνω.

Ἡ τε κατὰ πάλαμνόν περ ὄμω; ἐπὶ ἔργον ἐγείρει.

Εἰς ἕτερον γὰρ τίς τε ἰδὼν ἔργοιο χαρίζων

Πλούσιον, ὃς σπεύδει μὲν ἀρόμεναι τῆδ' φύτευειν,

Οἰκόν τ' εὐ θέσθαι· ζηλοὶ δὲ τε γαίοντα γαίονα,

Εἰς ἄφρονον σπεύδοντ'· ἀγαθὸ δ' ἔρι; ἦρε βροτῶσι.

Γενναιότης δὲ ἡ περὶ ταῦτα πάντα καμύτους καὶ ἅπλους· οὐ φαύλους ἔχοντα οὐκ ἔκλυσιν.

Οὕτω δὲ καὶ μετὰ τοιούτων ἐπιτηδευμάτων βιοῦσα καὶ ταῦτα ἀσχοῦσα καὶ μελετῶσα καλὰ τε καλοῖς ἀεὶ προστιθεῖσα, ἐπὶ θυγατρὶδὶ καλῶ τε κάγαθῶ καὶ τῶν γονέων ἀξίῳ, ἐν αὐτῇ τῇ τῆς ἡλικίας ἀκμῇ, προσβείην δ' ἂν, ὅτι καὶ τῶν ἡμετέρων ἔρωτων τε καὶ ἱερῶν τοῖς ἀγιωτάτοις ἄρτι (14) τοῦ ἀγιωτάτου τῶν ἡμετέρων μετεληφύσα μυστηρίων, νόσφ τε δεσφάτη, καὶ κρείττονι πάσης λατρικῆς ἐγχειρήσεως τοῦ τῆδε βίου ὑπεκχωρεῖ. Ὡς καὶ ἐντεῦθεν θεοφιλῆ (15) ἂν εἰκότως δοκεῖν, ἐν τοιούτῳ τοῦ καιροῦ ὑπὸ Θεοῦ ἀνελιγημένην, πολλὴν μὲν τοῖς ὑπηκόοις καθήθειαν, πλείστην δὲ τῷ θεοτάτῳ ἡμῶν ἡγεμόνι ἀπολιπούσα ἀθυμίαν ἐπὶ τῇ ἑαυτῆς ἀποβολῇ.

Ἄλλ' εἰ μὲν μηδὲν τι ἦν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἀθάνατον, ἀνήκεστον ἂν ἦν κατὰ τὸ εἶδος καὶ ἡ ἐπὶ τῷ θανάτῳ ἀθυμία· νῦν (16) δ' ὁ τι φαμέν, τὸ μὲν τι ἡμῶν θνητὸν εἶναι, τὸ δ' ἀθάνατον, δῆλα δὲ, ὅτι τοῦτ' ἂν τὸ κυριώτατον ἡμῶν καὶ ὁ μάλιστα ἀνθρώπος εἴη τὸ ἀθάνατον, τὸ δὲ θνητὸν τοῦτ' ἡμετέρου τινὸς δίκην, τῷ ἀθανάτῳ ἂν ἡμῶν εἴη προσηρμοσμένον.

Ὡς που κἀν ἔχοι καλῶς, ἐπὶ τῇ τοῦ χιτωνίου τοῦδε ἀποβολῇ, οὐθ' ὑπὲρ ἡμῶν αὐτῶν, οὔτε τῶν φίλων σφόδρα τι ἀθυμεῖν, ἕως ἂν τὸ κυριώτατον ἡμῶν καὶ ὁ δὴ αὐτοὶ ἴσμεν, οὐ μόνον συνεσθηκοὶ τε καὶ σώζοιτο, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀμείνοσι διατριβαῖς γενοῦς εἴη τῶν τῆδε· ἅτε ἀμείνον τε καὶ εὐκρινέστατον τῆ τοῦ θνητοῦ καὶ γυῶδους τοῦδε περιδλήματος ἀποθέσει· ἐφαπτόμενον τε τῶν θεῶν καὶ ἀπολαῶν. Καὶ μάλιστα εἰ τῷ τις καὶ ἐντεῦθεν μελέτη καὶ συήθεια εἴη πρὸς αὐτὰ, οἶων καὶ τῆν νῦν οἰχομένην τεύξεσθαι ἐλπίζομεν, εὐ μὲν βεβιωκυῖαν, εὐ δὲ θεῶν τεθεραπευκυῖαν, εὐ δὲ πρὸς τὰς ἐκεῖσε διατριβὰς παρασκευασμένην.

Ὁ δὲ γε ἐντεῦθεν ἐκείνων ἀμελέτητος εἰκότως ἐκεῖσε ἀφικόμενος λιγυγίῳ τε ἂν καὶ ἀποστρέφοιτο, ἅτε ἄλλοτριότις τε διὰ τὴν ἀλήθειαν καὶ οὐ πάνυ τοι ἑαυτῷ προσήκουσι πράγμασιν ἐντυγχάνων. Λογιστέον δ' ἂν εἴη περὶ τοῦ θανάτου, καθάπερ ἂν εἰ περὶ ἀποδημίας μακρᾶς, καὶ ταύτης ἐπὶ πολὺ ἀμείνοσιν ἂν ἐλπῖσι γιγνομένης. Οἱ γὰρ πολλοὶ καὶ δακρύουσιν ἀποδημούντων τῶν φιλουμένων, ἐννοοῦντες δῆπου τὴν ἐν τῷ παρόντι ἀλλήλων διδασίαν. Ὅμως μὲντοι λογιζόμενοι, ἐφ' οἷσιν ἐκεῖνοι στέλλονται ἐλπῖσι, καὶ συγκαίρουσιν· ὡς δῆλοι γίγνονται τῷ συλλαμβάνειν ἔστιν ὅτι αὐτοῖς, περὶ συχνὰ τῶν πρὸς ἀποδημίαν φερόντων. Οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ θανάτου τῶν φιλουμένων ἄχθεσθαι μὲν ἡμᾶς πρὸς ὀλίγον, ἐκείνων ἀπολείμενους, ἐπ' αὐτῇ τῇ ἀπολείψει, οὐ πάνυ τι ἂν εἴη ἀτοπον· λογιζόμενους μὲντοι, ἐκεῖ-

(14) Sacram missam.

(15) Θεοφιλις felix, beatus, de eo, qui recte agendo κατορθούται. Inde θάνατος θεοφιλέστατος; ap. Xenoph. Mem. IV, 8, 5.

Generositas autem animi hæc erat ut ea omnia quæ labores non modicos et defatigationes habent non desiceret.

Postquam eum ad modum et talibus cum studiis vixisset et his exercita curis bona bonis addidisset assidue, post tenellam filiam, pulchram æque ac bonam dignamque parentibus, in ipso ætatis flore, et, ut id quoque addiderim, perceptis nuper sacratissimas intra solemnitates nostras et augustissimam sacrificia sanctissimis mysteriis, acutissimo morbo qui omnem medicinæ operationem superaret extincta, ex hac vita decessit. Ita ut etiam inde a Deo dilecta merito censeatur quæ ab ipso in tali temporis opportunitate sit assumpta, multum quidem subditis mœrorem, plurimam vero divinissimo principi nostro tristitiam relinquens.

Quod si vero nihil esset immortale in homine, irremediabilis esset jure merito de morte mœstia. Nunc autem (15) quod proficemur partem nostri alteram esse mortalem, immortalem vero alteram, evidenter consequitur id quod immortale præcipuum nostri esse partem et proprie hominem, hoc autem quod est mortale, tuniculæ cujusdam instar, ad id quod est in nobis mortis nescium adaptatum esse.

Itaque bene se res habeat, si, abjecta hæc tunicula, neque de nobis ipsis neque de caris nostris vehementer lugeamus, quandoquidem quod in nobis est præcipuum et quod ipsi sumus non solum consistat et servetur, sed et ad meliora quam quæ hic sunt transierit: melius quippe et sincerius, deposito mortali hoc et terrestri involucro, divina attingit hisque fruitur, si cui præsertim jam et hinc exercitatio fuerit et consuetudo ad ea qualia consecuturam esse speramus eam quæ modo defuncta est, quæque optime vixit, optime Deo servierit et optime supernæ illi conversationi sese præparavit.

Qui autem hic illis in rebus fuerit inexercitatus, illuc cum pervenerit, vertigine, ut par est, tenebitur aversabiturque, ut qui ad aliena vere et nullo modo ad se pertinentia occurrerit. Porro de morte ita sentiendum fuerit quasi de longinqua peregrinatione, quæ ad spes multo meliores inquit. Nam et plerique, proficiscentibus amicis, lacrymantur, in præsentī utique mutuum separationem animo volentes. Neque eo minus, reputantes quas ob spes ad iter sese accingant illi, congredient, quod quidem patet dum iis collaborant aliquando in multa quæ ad peregrinationem conferunt. Sic igitur et nos de morte charorum dolere ab illis derelictos, sub ipsam derelictionem, nequaquam inconueniens fuerit. Considerantes tamen quales ad sedes migraverint isti et meliores divinioreque, nosque ipsos

(16) Τὸ ὑπολειφθὲν σώμα, γεῶδες δὲ καὶ ἄλογον, οὐκ ἔστιν ὁ ἄνθρωπος. Ἡμεῖς μὲν γὰρ ἴσμεν ψυχῆ, ζῶν ἀθάνατον, ἐν θνητῷ καθ' ἐργασμένον φρουρίῳ. Æschin. Dial. iii, 5.

quasi ad breve tempus ab illis desertos, rursus melius et ad beatiora eorum socios fore, maximam doloris partem excutere oportet et quam mitissime calamitatem ferre.

Fortassis abs re non erit de animi immortalitate et æternitate pauca quædam et quæ magis sint ad manum disserere. Forsitan enim aliqui sunt, qui de hoc ipso dubitandum esse censeant et metuant ne, postquam interierit homo, et ipse animus cum hac mole dissolvatur et nullus ullibi supersit. Quorum ex animo nisi metum hunc auferas, ex cæteris certe sermonibus nullam aut modicam capient utilitatem.

Immortalem enim esse hominis animum, non nostra tantum est doctrina, neque ex recenti vel etiam in multis utique orbis partibus, sed antiqua et ex antiquo et semper apud longe plurimas et celebratissimas hominum gentes et tradita et prædicata, imo vero ita fere omnibus crediti, ut propalam sit omnes omnino homines ideo in mortuos obsequia quædam conferre, quod persuasum habent ea non quasi iis qui jam nihil sint, sed quasi iis qui sint quam maxime et consistant impendi. Constat enim homines eundem ad modum et de fide divini numinis et de immortalitate animi sese habere. Esse enim divinum numen tenent omnes et juxta decreta sibi leges colunt, omnesque, fatis junctis hominibus obsequia deferentes, hos superæque et consistere præam proflentur, ita ut æqualiter utraque opinio certam habeat finem. Quod si utique de qualicumque re sit dubitandum, ac certe de his quæ manifestissime et communi calculo et semper apud omnes homines sunt decreta nunquam dubitare liceat.

Ad hæc autem, nullum ex animantibus rationis expertibus numen aliquod existere credidit, ideo quod causam non intelligit, neque immortalitatis desiderio affici potest, quia non capit infinitatem; quod si infinitatem non capit, nec æternitatem: sed rationali naturæ soli, præter cætera multa, data est et causæ et infinitatis cognitio, qua præditus et homo, utpote rationalem animum a Deo sortitus et divinum numen intelligit, itemque intelligit immortalitatem, canique simul appetit: Deum nempe nequaquam huic naturæ quæ sit omnino a se aliena et mortalis sui cognoscendi facultatem daturum esse, sed ei quæ sit sibi aliquatenus cognata; communicare enim, si oportuerit, id quod cognoscit et quod cognoscitur, suæ vero inter se communicant,

(17) Solemne hoc argumentorum genus, quo et immortalem esse animum, et Deum esse, antiquitus probare voluerunt sapientes, scimus, quantum valere debeat. Nulla est enim opinionum, uti hominum, veneranda senectus, neque omnino hoc argumentum aliud quidquam probat, præter hoc, omnes homines a remotissima inde antiquitate immortalitatem et numen optasse: cujus rei qui

vous τε πρὸς οἷαις γίνονται διατριβῆς ὡς ἀμείνοσι καὶ θειοτέραις, ἐαυτοὺς τε ὡς πρὸς ὀλίγον ἐκείνων ἀπολελειμμένοι, αὐθις ἀμεινόν τε καὶ ἐπ' ἀμείνοσι πράγμασι συνεσσίμεθα, τοῦ τε πολλοῦ τῆς λύπης δεῖ ἀφαιρεῖν καὶ φέρειν ἂν ὡς πρᾶττα τὴν συμφορὰν.

Ἰσως δ' οὐκ ἂν ἀκαιρον εἴη καὶ περὶ ψυχῆς ἀθανασίας τε καὶ ἀϊδιότητος βραχέ' εἶτα καὶ αὐτὰ τὰ προχειρότατα διαλεθῆναι. Ἰσως γὰρ ἂν τινες εἴεν, οἳ καὶ περὶ αὐτοῦ τούτου ἐνδοιάζειν ἂν ἀξιοῦντες καὶ δεδιότες, μὴ, ἐπειδὴν ἀποθάνῃ ὁ ἄνθρωπος, καὶ ἡ ψυχὴ τῷδε τῷ ὄγκῳ συδιαλύηται· γε καὶ οὐδὲν ἐστὶ οὐδαμῶς λείπεται. Ὡς ἦν μὴ τις ἐξέλη τῆς ψυχῆς τοῦτο τὸ δεῖος, τῶν γε ἄλλων πάντων λόγων οὐδὲν ἂν ἢ σμικρόν τι γένοιτο βραχέως.

Ὡς γὰρ ἀθάνατον ψυχῆς ἡ ἀνθρωπίνης (17), οὐκ ἡμέτερος μόνον ὁ λόγος οὐδ' ἐκ νέου ἦ καὶ ἐν πολλοῖς τοι τῆς οἰκουμένης μέρσι τεθρυλλημένος, ἀλλὰ παλαιός τε καὶ ἐκ παλαιού, καὶ αἰεὶ τοῖς κλειστοῖς καὶ εὐδοκίμωτάτοις τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην γενῶν λεγόμενός τε καὶ ᾄδόμενος, σχεδὸν δὲ πᾶσιν ἀνθρώποις οὕτω παρὰ δοκῶν. Ὡς δὴλοι γίνονται ἅπαντες οἱ ἄνθρωποι, θεραπείας τινὰς τοῖς οἰχομένοις προσφέρειν, νομίζοντες οὐχ ὡς οὐκέτι δὴ οὔσι τὸ μηδὲν, ἀλλ' ὡς ἐτι μέλιστα οὔσι τε καὶ συνεστῶσι. Φαίνονται γὰρ οἱ ἄνθρωποι παρακλησιῶς πρὸς τε τὴν τοῦ Θεοῦ δόξαν καὶ τὴν τῆς ψυχῆς ἀθανασίαν ἔχοντες. Εἶναι τε γὰρ τι θεῖον ἅπαντες νομίζουσι καὶ θεραπεύουσι κατὰ τὰ δεδογμένα σφίσι, καὶ τοῖς οἰχομένοις τῶν ἀνθρώπων θεραπείας ἅπαντες προσφέρουσι· δῆλοι εἶναι ὡς περιόντων τε αὐτῶν καὶ συνεστῶτων δοξάζοντες (18). Ὡστ' ἂν παραπλησιῶς ταύτην τε κάκεινην τὴν δόξαν τὸ πιστὸν ἔχειν. Εἰ δὲ γε ἐνδοιάζειν χρὴ περὶ δόξης ἡστυσοῦν, ἀλλ' οὕτω περὶ τῶν οὕτω περιφανῶς καὶ κοινῆ καὶ αἰεὶ πᾶσιν ἀνθρώποις δεδογμένων ἐνδοιάζειν χρὴ.

Ἐτι δ' οὐδὲν τῶν ἀλόγων οὐτε θεῖου τι νενομίκεν, ἐτι μὴ αἰτίας συνήσιν οὐτ' ἂν ἀϊδιότητος ἐφίετο, ἐτι μὴδ' ἀπειρίας συνήσιν· εἰ δὲ μὴ ἀπειρίας, οὐδὲ ἀϊδιότητος. Ἀλλὰ μόνη τῇ λογικῇ φύσει πρὸς πολλοὺς ἄλλοις, καὶ ἡ τε τῆς αἰτίας καὶ ἡ τῆς ἀπειρίας δίδεται γνῶσις, ἥς καὶ ὁ ἄνθρωπος, ἅτε λογικῆς ψυχῆς πρὸς τοῦ Θεοῦ τετυχηκώς, τοῦ τε Θεοῦ συνήσιν καὶ ἀϊδιότητος συνήσιν τε ἅμα καὶ ἐφίεται· οὐκ ἂν τὸν Θεὸν οὐτ' ἂν ἄλλοτρεῖα τε πάντη καὶ θνητῆ φύσει ἐαυτὸν γνωρίζειν, ἀλλὰ πῆ καὶ οικεῖα. Κοινωνεῖν γὰρ ἂν δέη τὸ γνωσκον τῷ γνωσκομένῳ. Τὸ δὲ κοινωνοῦντα καὶ οικεῖα πῆ ἀλλήλοις δεοὶ ἂν εἶναι. Οὐτ' ἂν ἀϊδιότητος ἐπιθυμίαν ἐνθήμερον τῷ ἀνθρώπῳ, ἔπειτα ἀτελῆ τε ἂν αὐτὴν καὶ μάταιον ἀπολιπεῖν. Οὐδὲ γὰρ ἄλλο οὐδὲν τῶν μεγάλων καὶ κατὰ

us sit in morali argumentandi genere, non commendus ille profecto, norunt omnes, qui e criticæ formula philosophari solent.

(18) « Plus apud me antiquorum auctoritas valet, vel nostrorum majorum, qui mortuis tam religiosa jura tribuerunt: quod non fecissent profecto, si nihil ad eos pertinere arbitrarentur. » Cic. *De amic.*, c. 4.

φύσιν ἀτελὲς ἀν ἀπολιπεῖν τὸν Θεόν, ἀλλὰ τελεσφόρα A
 τε πάντα ποιεῖν κατὰ τὸ εἶδος, καὶ εἴ τι προσήκον
 ἑαυτοῖς πέρα; ἰσαεὶ ἢ ὡς ἐπιτοπολὺ γοῦν ἀποβαί-
 νοντα. Ὅστ' ἂν καὶ κατ' ἄμφω τούτω, τὴν τε τοῦ
 Θεοῦ δόξαν, τὴν τε τῆς ἀϊδιότητος; ἐπιθυμίαν, ἀϊ-
 διον ἂν τὴν γε ἀνθρωπίνην εἶναι ψυχὴν, ἔτι δὲ καὶ
 ἀπὸ τῶν αὐθαιρέτων θανάτων τοῦτό τις λογίζαιτο.
 Οὐδὲν γὰρ τῶν ἀλόγων αὐτὸ (αὐτὸ) φαίνεται κτεῖνον
 ἐκ προνοίας (19). Τῶν δ' ἀνθρώπων εἰσιν, οἱ ἑαυτοὺς
 ἀποκτείνουσιν. Εἰ δὲ μηδὲν ἔστιν, ὃ ἂν τοῦ ἑαυτοῦ
 δόξου ἐφίκοιτο, τὰ γὰρ ἄλογα, εἴ καὶ μὴ ἀϊδιότητος
 ἐφίεται διὰ τὸ μὴ συνιέναι τοῦ τοιοῦτου, ἀλλ' οὐδ'
 ἐπὶ τὸν ἑαυτοῦ βλεθρον σπεύδει ἐκόντα εἶναι· οὐκ ἂν
 οὖν οὐδ' ἢ ψυχὴ ἢ ἀνθρωπίνῃ ἐπὶ τι τοιοῦτον ὤρμα,
 εἴ γε καὶ αὐτῇ βλεθρον φέρειν ἂν ὁ τοῦ σώματος
 ἐμελλε θάνατος. Ἄλλ' ἐπειδὴν μηκέτ' ἂν ἑαυτῇ λυσι-
 τελεῖν τὸν μετὰ τοῦ σώματος νομίση βίον, κτείνασα
 τοῦτο, ἢ καὶ τοῖς κτεῖναι ἂν ἐθέλουσι προεμένη,
 ὑπὲρ τοῦ μηδὲν τι τῶν αἰσχροῶν καὶ βλάθην ἂν
 ἑαυτῇ οἰσόντων συγχωρηῆσαι, αὐτῇ δηλαδὴ οἴχεται
 ἀπίστα.

ris spontaneo impetu rueret, si et ipsi interitum corporis occisio esset illatura. Cum vero non jam
 quidquam utilitatis sibi hanc cum corpore vitam conferre existimaverit, hoc interfecto vel iis qui
 occidere voluerint projecto, ne quicquid aut pudorem afferat aut nocementum concedat, ipsa utique
 abire properat.

Καὶ περὶ μὲν τούτων ἐκ πλείονων τε καὶ μειζόνων
 λόγων ἱκανὰ καὶ ταῦτα ἐν γε τῷ παρόντι. Ταύτης δ'
 ἤμιν ὑποκειμένης βεβαίας τῆς δόξης, ὡς ἀθάνατος
 ἡμῶν ἔστιν ἡ ψυχὴ, τὰ τε ἄλλα γενναϊότεροι ἂν καὶ
 ἀμεινους εἴημεν, καὶ τὰς τοιαύτας συμφορὰς ὡς
 πρόστατα ἂν φέροιμεν.

Ὅστ', ὦ θεοτάτε ἡμῶν ἡγεμόν, τούτοις τε τοῖς
 λόγοις σαυτὴν παραμυθούμενος, τὸ πολὺ τῆς ἀθυμίας
 ἀφαίρει, καὶ ἔτι ἐκεῖνο λογίζόμενος, ὡς σὲ δεῖ ἤδη
 πρὸς τοῖς πράγμασι γινόμενον ὠζεῖν τὰ κοινὰ, ἢ δ'
 ἀθυμία μάλιστα ἂν ἐμποδῶν τῷ τοιοῦτῳ ἀεὶ γίγνοι-
 το. Ὅρᾳς γὰρ, οἱ ἡμῖν τὰ δεινὰ προκεχώρηκα, καὶ
 ὡς ἐν μεγάλῳ κινδύνῳ τὰ ἡμέτερά ἐστι, καὶ μεγάλ-
 ης δεῖ τῆς ἐπιμελείας. Ὅστ' ἂν σωθῆναι τε καὶ σώ-
 ζεσθαι. Ἐν δὲ σοὶ τὸ τοιοῦτόν ἐστι, καὶ σοῦ μόνου
 ἐπιμελουμένου τε ἂν, ὡς δεῖ, ἔπειτα γὰρ ἂν καὶ οἱ
 ἄλλοι πάντες, σωζόμεθα, ἐὰν καὶ Θεὸς διδῶ· καὶ
 βρῆθμεσαντος ἂν μείζων ὁ κίνδυνος. Λογίζου δὲ,
 καὶ ὅτι, ἂν τὲ τι φαῦλον ἀποβῆ, ὃ μὴ γένοιτο, εἰς σὲ
 τὸ πλείστον τῆς αἰτίας ἅπαντες ἀνοίσουσιν· εἴ τὲ τι
 καὶ σωτήριον γίγνοιτο, σὺ καὶ τούτου ὄση τὴν δά-
 ξαν. Ὁ; οὖν αὐτὸς τὴν μεγίστην ἐπ' ἀμφοτέρα δό-
 ξαν οἰσόμενος, ἅμα δὲ καὶ Θεῷ τούτω ὀφείλων, ὅς σοι
 τὴν ἡμετέραν τήνδε ἐπίστευσον ἡγεμονίαν, ἐρῶμε-
 νίστατον τε καὶ ἐπιμελέστερον τῶν κοινῶν πρόστη-
 Οἱ. Καὶ σοὶ Θεὸς δοξοῖ σῶζοντι τὰ κοινὰ ἐπιμελεία

(19) Mira sane argumentatio, qua Apostolus
 quoque utitur: quam nimirum nescio an homie
 quis impune — quod non de philosophis, sed de
 theologis maxime dico — proferre possit. Ac pro-
 fecto quid ineptius, quam ex eo, quod nonnulli ho-

esse, neque, postquam immortalitatis desiderium
 homini Deus ingesserit, illud deinde infectum va-
 numque destituturum esse; nec enim ullum aliud
 ex iis, quæ magna sunt et secundum naturam,
 infectum a Deo unquam derelinqui, sed ab eo
 omnia, ut par est, affectui apta fieri, et si quis
 est finis ipsis idoneus, semper, aut certe ut pluri-
 mum, cum finem assequentia, adeoque haud irri-
 tum esse hoc utrumque, eam nempe quæ est de
 divino numine fidem et immortalitatis appetitum.
 Et vero immortalitatem esse hominis animum, id
 etiam ex voluntariis mortibus arguere licet. Nullum
 enim inter irrationalia videas quod seipsum consul-
 to occidat: ex hominibus autem sunt qui seipsum
 interimunt. Porro si nihil sit quod sibi mortem
 appetat (ea enim quæ ratione carent animalia, etsi
 non cupiant immortalitatem propterea quod nihil
 ea de re intelligant, nunquam tamen ad proprium
 interitum ultro videntur properare), ex consequen-
 ti, neque anima humana ad mortem hujus gene-

interimunt. Porro si nihil sit quod sibi mortem
 appetat (ea enim quæ ratione carent animalia, etsi
 non cupiant immortalitatem propterea quod nihil
 ea de re intelligant, nunquam tamen ad proprium
 interitum ultro videntur properare), ex consequen-
 ti, neque anima humana ad mortem hujus gene-

Et de his quidem ex pluribus et firmiteribus argu-
 mentis illa impræsentiarum sufficiant. Quum autem
 nobis suppetat fundatissima hæc opinio immorta-
 lem nostram esse animam, et in cæteros generosiores
 et meliores simus, hasque tales calamitates quam
 libentissime feramus.

Itaque, divinissime princeps noster, hisce ratio-
 nibus teipsam solatus nimiam istam mœroris par-
 tem exue, et illud insuper animo reputa tui jam
 esse officii ut totus negotiis intentus rem publicam
 serves, tristitiam vero quam maximo tali admini-
 strationi impedimento esse solere. Vides enim
 quousque nobis adversa processerint et quanto
 nostra sint in periculo quantaque opus sit sollicitu-
 dine ut salvi et incolumes simus. In te autem hoc
 totum est teque uno curam gerente quam oportet;
 te enim reliqui omnes sequentur, et si Deus benignus
 dederit, salvi erimus: si vero segnius eggris,
 majus erit periculum. Id quoque recogita, si qui-
 mali acciderit, quod absit, præcipuam causam in
 te omnes collaturos, et si quid, quod sit, ad salutem
 contigerit, hujus te gloriam esse reportaturum.
 Cum igitur præcipua utrinque opinio ad te spectet,
 simulque illud Deo debeas qui tibi hunc in nos
 principatum commisit, fac rei communi validius
 sollicitiusque provideas. Detque tibi Deus per tuam

mines, insani plerumque, se ipsi interficiant, im-
 mortalitatem animi velle probare? Talia nentiquam
 curant sui interfectores: nam si curarent, hanc
 ipsam vitam, in qua futuram mereri docentur, non
 abjicerent (a).

(a) Confer, si lubet, cl. De Bonald in opere quod inscribitur. *Recherches philosophiques*. Edit.

sollicitudinem commune servant et ea tractant quæ oportet, et ea magna sint opus est et nequaquam levia, non tantum apud nos, sed et apud omnes cæteros homines fama inclarescere.

τα ἂν καὶ τῷ, οἷς δεῖ, ἐγχειρεῖν, δεῖ δὲ μεγάλων τε καὶ οὐδαμῆ φαύλων τῶν πρὸς σωτηρίαν φερόντων, οὐ παρ' ἡμῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἀνθρώποις εὐδοκιμεῖν.

ΤΟΥ ΣΟΦΩΤΑΤΟΥ ΚΑΙ ΛΟΓΙΩΤΑΤΟΥ

ΚΥΡ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΟΥ ΓΕΜΙΣΤΟΥ

ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ

ΕΠΙ Τῆ ΒΑΣΙΛΙΣΣῆ ΕΛΕΝῆ Τῆ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΙΝῆ

Τῇ διὰ τοῦ θείου καὶ ἀγγελικοῦ σχήματος μετανομασθεῖση Ἰππομονῆ μοναχῇ.

SAPIENTISSIMI AC DOCTISSIMI

DOMINI

GEORGII GEMISTI

LAUDATIO FUNEBRIS

HELENÆ PALÆOLOGINÆ IMPERATRICIS

QUÆ

Post susceptum sacrum et angelicum habitum

Hypomone monacha dicta est (1).

Imperatorum ducumque nostrorum matris, vix dum vita defunctæ, memoriam oratione digna celebrare opus arduum simul et facile videtur. Pauca easque nobilissimo, ut ipsa, loco natas huic nostræ comparandas invenias, pauca virtutibus ipsi æquiparandas. Fuit Threissa, ex antiqua nobilique et numerosa Thracum gente oriunda. Nec vero furore aliquo incitata ab Euxino ponto in Italiam descendit, sed cum ejusdem linguæ sociis ad oceanum usque et continentem ob frigus fere inhabitabilem incoluit. Fuit autem ille populus ab antiquis inde temporibus nequaquam vilis, sed virilis, et docilis.

πολύ δὲ κάκεινο καὶ τοῦ ἐπιτάφου τοῦ παλαιῦ τὸ ἔθνος, ἀλλ' ἀνδρείον τε ἅμα καὶ τὰ δόξα, οὐκ ἀμαθές.

Qui primus Atheniensibus Eleusinia de animæ immortalitate mysteria monstravit, Eumolpus, Thrax erat, et Græci Musarum chororum a Thracibus recepisse feruntur. Igitur gens musarum cultrix a

Τῇ τῶν ἡμετέρων βασιλέων τε καὶ ἡγουμένων μητρὶ τῇ ἀρετῇ δὴ ἐκ τοῦδε τοῦ βίου εἰχομένη ἀρ' ἢ οὐκ ἄξιον ἐπαινον ἀποδοῦναι, ἢ ῥάδιον τὸ τοιοῦτο καὶ τοῦ τυχόντος ἐπαινεῖται; Καὶ μὴν οὐ πολλαί; ἂν τι; αὐτὴν εὖροι ὁμοίαν τῶν ἐρ' ὁμοίου σχήματος γεγενημένων, οὐδ' ὀλίγα τὰ ὑπάρξαντα αὐτῇ τῶν καλῶν. Αὐτὴ τοίνυν, τὸ μὲν γένος; Θρακίτις ἦν· οἱ δὲ Θρακίαι, παλαιὸν τε τὸ γένος, καὶ εὐγενῶν τοῖς μεγίστοις τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην ἀριθμούμενον, οὐχ ὅσον ἐντὸς οἰστρου ἀπὸ Εὐξείνου πόντου ἐκ Ἰταλίαν καθήκει, ἀλλὰ καὶ ὅσον οἰστρου πέραν, τοῖς ἐπιτάφου ἀμύλωτον ἔστε ἐπ' ὠκεανόν τε τὴν ἐκεῖ νέμεται, καὶ ἡπειρον σχεδόν τε τὴν ἀόικητον διὰ οἰστρου πολλῶν πλέον, καὶ μὲν δὴ οὐδὲ φαῦλον ἐκ

Ὁ γοῦν τὰς ἑλευσινείας τελετὰς Ἀθηναίσις ἐπὶ τῇ τῆς ψυχῆς ἀθανασίᾳ καταστησάμενος Εὐμόλοπος, ἀνὴρ Θρακίς ἦν, καὶ τὸν γε τῶν Μουσῶν χορὸν Ἕλληνας, παρὰ Θρακῶν λέγονται μεμαθηκότες, τιμῶν.

* Ined. Ex cod. Gr. Paris. n. 1760.

(1) Hæc ab altera Helena Palæologina distinguenda est, quæ etiam post susceptum monachalem habitum Hypomone dicta, anno 1474 in mo-

nasterio S. Mauri, Plethone ipso jam e vivis sublato defuncta est. Thomæ Palæologi despotæ filia erat et cralis Serviciæ conjux. Vide Pirantzam. Edit.

Τὸ δὲ μουςας τιμῶν ἔθνος οὐκ ἄμυσον, οὐδὲ ἀπαίδευτον οὐδέ γε τὸ ψυχῆς ἀνθρωπίνης· τῆ ἀθανασία νομίζον ἀγενές. Τοῦτου τοῦ γένους, ὃ τῆς ἄρτι δὴ μετῆλλαχίας τὸν βίον βασιλίδος πατῆρ ἦν χώρας τε ἄρχων οὐ παρὰ Ἄξιον ποταμὸν, οὗ τὸ ὕδωρ ἐν ποταμείων ὑδάτων τοῖς κρατίστοις καὶ ὑγιεινοτάτοις πίνειν ἐστὶ, καὶ αὐτὸς· ἐν ἀνδρῶν τοῖς ἀνδρειοτάτοις καὶ δικαιοτάτοις τυγχάνων, καὶ τὰ γε πρὸς τοὺς φίλους πιστότατος. Τοιοῦτου δὲ πατρὸς γενοῦσα ἡ τῶν ἡμετέρων βασιλέων τε καὶ ἡγεμόνων αὐτῆς μήτηρ, τῷ τούτων πατρὶ ἐγγήματο πολλῶν κρείττονι τῆν τε ἀξίαν τύχην ἢ κατὰ τοὺς ἐσυτῆς γονέας καὶ αὐτῷ τε καλῶ κάγαθῶ βασιλεῖ, καὶ οὐκ ὀλίγων τοιοῦτων βασιλέων ἀπογόνῳ βασιλεύοντι τε τοῦ ἡμετέρου τούτου τοῦ Ῥωμαίων γένους, οὗ περὶ τῆς πάλας εὐτυχίας τε ἅμα καὶ ἐς πλείω διακεκριμένη γένει, ἡμῶν μὲν κρείττων, ἐκείνου δὲ τι πάνυ λειπομένη. Οὐκ ἐστὶν αὐτὸ οὐ καὶ τοῦτο νομει. Οὐ γὰρ ἀξιώσει τις τῶν τοῦ Θεοῦ ἔργων τὸ κράτιστον ἡμᾶς τε εἶναι, ταύτας δὴ τὰς ἡμῶν κρείττους φύσεις οὐδεὶς ὄστις οὐ νοῦς ἂν φαῖν εἶναι ἢ καὶ ψυχᾶς τινος τῶν ἡμετέρων κρείττους· εἰ δὲ τοιαῦται ἐκείναι φύσεις, τί ἂν ἄλλο αὐτῶν τὸ κυριώτατον εἴη ἔργον καὶ πράξις ἢ ἡ τῶν ὄντων θεωρία, καὶ ἐπ' αὐτῇ ἡ τοῦ τῶν ὄλων Δημιουργοῦ ἔννοια, ἧς τοῖς τυγχάνειν πεφυκόσιν, οὐδεμία τις ἂν ἄλλη γένοιτο κρείττων πράξις οὐδὲ μακαριώτερα, ἧς καὶ ἀνθρώπος πρὸς τῇ ἄλλῃ τῶν ὄντων θεωρίᾳ, καὶ ταύτης δὴλός ἐστι τυγχάνων. Οὐκοῦν οὐ μόνον τοῖς θηρίων ἔργοις κοινῶσι ἂν ἀνθρώπος καὶ τὰ θηρία πράττοι, ἀλλὰ καὶ τοῖς τῶν κρείττων ἡμῶν γενῶν εἰ τῆς αὐτῆς αὐτοῖς θεωρίας ἐς δύναμιν καὶ αὐτὸς ἄπτεται, τὰ δὲ κοινωοῦντα τοῖς ἔργοις, καὶ ταῖς οὐσίαις ἀνάγκη κοινωοῦν. Ἀνάλογον γὰρ δεῖ εἶχειν οὐσίας τε ἔργοις, καὶ ἔργα οὐσίαις, ὥσπερ οὖν τις τοῖς θηρίων ἔργοις κοινωοῦντα ἀνθρώπων ὄρων, οὐσίαν τῇ θηρίων παραπλήσιαν τίθεται· αὐτὸν κεκτῆσθαι, καλῶς ἀξιών καὶ τοῖς τῶν κρείττων ἡμῶν γενῶν κοινωοῦντα ὄρων ἔργοις καὶ οὐσίαν παραπλήσιαν τῇ ἐκείνων ἔχει ἀξιοῦσα, ὡς οὐκ ὀῖόν τε ὅν μὴ οὐκ ἀπὸ παραπλήσιων τῆς οὐσίας παραπλήσια καὶ τὰ ἔργα εἶναι, καὶ ἐκ δυοῖν οὐσίαν τὸν ἀνθρώπων νομίζετω συντεθεῖσθαι, τῆς μὲν θείας τινός, τῆς δὲ θηριώδους, καὶ ταύτης μὲν θνητῆς, τῆς δὲ θείας ἡμῶν ἀθανάτου, εἰ γε καὶ ἡ τῶν κρείττων ἡμῶν γενῶν ἀθάνατος· οὐδεμῆ γὰρ ἂν εὐλογον εἴη, ἄκρως ἀγαθῶν ὄντα τὸν Θεὸν καὶ φθόνου ἔξω παντὸς μὴ οὐ πρὸς τοῖς ἄλλοις τι ἀθανάτους τὰς ἐγγυτέρω ἑαυτοῦ οὐσίας παραγαγεῖν· εἰ δ' ἐκείναι ἀθάνατοι καὶ ἡμῶν ὄσον τῆς οὐσίας αὐταῖς παραπλήσιον, ἀθάνατον εἴη· ἐπεὶ οὐδ' ἂν ποτε γένοιτο θνητὸν ἀθανάτῳ παραπλήσιον οὐδ' ἐφ' ὄσονοῦν, τὸ πεπερασμένην γε ἔχον τὴν τοῦ εἶναι δύναμιν καὶ ἐπιλείπουσαν, τῷ ἀνεπίλειπτον ἔχοντι καὶ ἄπειρον· καὶ μὲν δὴ καὶ οἱ αὐτοὶ αὐτοὺς ἀποκτείνοντες εἰτε ἀρετῆς περίεργον ἂν εἴη λέγειν πᾶμπόλων εἰδότες· ἀλλὰ τοσοῦτον εἰπεῖν ἐν τῷ παρόντι οὐ φορτικόν, ὅτι πολλῶν πολιτειῶν τε καὶ βασιλείων γενοῦσιν ἐν παντὶ τῷ ἐν μῆμῃ χρόνῳ χαλεπὸν ἔστιν εὐρεῖν, ὅπου ἀρετῆ τε καὶ εὐτυχίας ἐπ' αὐτὸ συνεληλυθέτην, ὡς ἐν τῇ πάλα· Ῥωμαίων πολιτεία, ἅμα δὲ καὶ ἐπὶ πολὺ τοῦ χρόνου διαρκέσαν.

Τῆ δὲ νῦν ὁμονομένη βασιλίδι τοῦτο πρώτων εὐτυχῆς ὀπήρξε τὸ ἅμα μὲν ἐξ ἀγαθῶν ἅμα δ' οὐκ ἀσάμῳ φύσαν, πολλῶν κρείττονος ἢ καθ' ἑαυτὴν τοῦ γάμου τυχεῖν βασιλεῖ Ῥωμαίων γημαμένη· ἄρτι τὴν βασιλείαν μετὰ τὴν τοῦ πατρὸς τελευτὴν παρεληφότι, τὰ δὲ μετὰ ταῦτα οὐκ ἀμιγεῖς αἰ εὐτυχίας

Amis is nequaquam aliena erat animumque ob insitam immortalitatem plurimi faciebat. Imperatricis autem nostrae quae nunc maxime emortua est, pater regionem non vilem prope Axium flumen regebat, cujus aqua potabilissima eadem et saluberrima censetur. Rex ipse fortissimus et justissimus virorum et erga amicos fidelissimus fuit. Talis igitur parentis filia imperatorum ac ducum nostrorum mater, horum genitori nupserat qui generis nobilitate et fortunae opibus multo clarior ut et virtutum gloria in Romaeorum populo excelebat, quamvis inferiori ipsa loco oriunda esset, id quod inter omnes constat. Quicumque enim hominem praestantissimum Creatoris opus existimat, minime animas aliquas nostris meliores esse negabit. Quod si ita est, quid antiquius esse potest quam opinio quae ex rerum creaturarum consideratione oritur, et sine quem universi conditor sibi proposuit, quo nihil melius, nil beatius cogitari potest, et cujus homo ipse manifeste particeps est. Igitur non tantum ut caetera animalia operaretur homo, sed nobilissimum simul penes nos generum exemplum in operando et cum aliis subsistendo sequeretur. Relationem enim certam intercedere oportet inter existentiam et agendi facultatem et vice versa. Quod si quis hominem qua bestiam considerat, bestialem sane ei naturam esse fatebitur, nec tamen melioris eum naturae compotem negabit, nec mirabitur quod opera naturae suae congrua facit. C Duas enim homini essentias inesse sibi persuadedit, divinam immortalēque, et bestialem eamque mortalem. Cogitari enim nunquam potest Deum infinite bonum et extra omnem invidiam positum, non partem aliquam divinae naturae mortalibus, immortalitatem scilicet, indidisse. Nunquam certe quod mortale est immortalitatem nanciscetur ob limites naturae humanae positos, qui nos perfectiores esse non sinunt, etsi nos ipsos propter causam aliquam aut sine causa interimamus, quia de re nunc loqui superfluum esset coram tot viris ejus haud ignaris. Nunc vero ejus rei mentionem facere haud fastidiosum erit, siquidem ex tot quae quondam florere civitatibus difficile invenias alteram, in qua virtus et fortuna feliciori quam apud Romaeos unione gaudebant ac diutius floruerunt.

Huic nostrae quidem imperatrici felici casu obtigit ut bonis iisque nobilibus procreata parentibus Romaeorum imperatori genere nobiliori nato nuberet; qui patri defuncto successit, inque regno suo cum varia fortuna luctans invasiones Barbarorum ac obsessiones urbium expertus est non

paucas, inter quas longam diuinaque initio regni A
ejus, qua urbs nostra expugnabatur; in quo rerum
discrimine imperatrix fortunae vicissitudinem firmo
tulit animo, et in utraque fortuna mentis equitatem
conservavit, nec fracta rebus adversis, nec
secundis tumefacta, temporis prudenter inserviens.
Iugeni enim acuminis plura quam multobri gau-
debat, non minus prudens quam ipsa Penelope.
Justitiam vero eam extremam coluisse quis dubitat
ubi audiverit nunquam eam aut viro aut mulieri
iualum intentasse, bona autem in multos multaque
contulisse. Id vero ante omnia ei contigit multos
eosque bonos filios in lucem edidisse, inter quos
imperatores et duces, qui secundum ab imperatore
locum occupantes concorditer, et si quando dis-
cordiae locus esset, quod inter ejusdem potentatis B
socius fieri solet, semper tamen hinc sine ira sunt
diremptae.

ὤπρξε τὸ πολλῶν καὶ ἀγαθῶν κλίθων μητέρα γεγονυῖαν καὶ τῶν μὲν αὐτῶν βασιλέων, τῶν δ' ἡγεμόνων τε
ἄλλως, καὶ δευτερεῖα τῆς βασιλείας ἐσχηκότων. πάντα; ἐφορῆν τὰ μὲν πολλὰ, ὁμονοητικῶς ἔχοντας ἄλληλων τε.
Εἰ δὲ ποτε καὶ διενοήθηκαί τι συνέθῃ ἐς μηδὲν ἀνηκεστον ἐξενηγεμένους, ὅσα γίνεσθαι φιλεῖ τοῖς πολλοῖς
τῶν ἐπὶ τῶν ἡμεῶν δυναστεῶν καθεστηκότων, ἀλλ' ὡσπερ ἀφορητὴ τὰς διαφορὰς καταλελυκότας.

Sic igitur fortunata nostra imperatrix omni
indolis bonae laude cumulata, nec haud praevaleant aetate decesserit, aegro tamen ejus obitum
serenius; nam ita a natura comparati quotquot
mortales sumus, ut rerum vicissitudines ac dis-
criminata aegro antea sustineamus, quia charorum
capitum absentiam valde desideramus et luctui in-
dulgemus. Oportet enim ita de nostrorum nostraque
ipsorum morte cogitemus: meliorem aliquam
et praestantiorem nobis locum reservari et existi-
scentiam nostram non una cum morte finire. Exe-
crahilia enim est doctrina eorum qui mortem
supremum malum esse credunt, ita ut qui illam
sectantur, privati aut civitates, in errore ac
miseria versentur. Huc accedit quod falsissima
esse invenitur, et homines meliores reddere nunquam
poterit. Quae enim pacto, quod falsum est,
virtutem, et quod verum, vitia ingenerare possit?
Nec porro similitudinem spectans quae inter nos
et animalia intercedit, essentiam nostram bestiarum
naturae similem fingas; sed superius illud quod
nobis ingenitum est, intuens, persuasum habeto,
alteram eamque diviniorem nobis et minime bestialem
inesse naturam. Scito enim Deum aliquem
universi creatorum omnibus rebus pro infinita sua
bonitate praesiderem, nec quemquam esse cui aut medi-
tando aut ab aliis id discendo non credat nisi in ulti-
mam lapsum sit morum perversitatem. Nemo etiam
dubitabit, quia sit aliqua nos inter et illum natura
nobis superior, Deo autem inferior. Duas enim
homo gerit naturas, unam immortalem, alteram
mortalem; nec est causa in ruinam sese ipsum
praecipitandi, imo esse et conservari eum oportet.
Igitur si homo se ipse occiderit, partem
sui mortalem occidit, neque vero immortalem, partem
refert, qua de causa id fecerit, et de qua
hic loquendi non est tempus nec locus. Scimus

καὶ τῶν ἐναντίων διὰ τὰς ὑπὸ τῶν Βαρβάρων πο-
λιορκίας, δεινὰς τε καὶ χαλεπὰς γεγονυίας· καὶ
μάλιστα τὴν μετ' οὐ πολὺ τῆς ἀρχῆς τῆς βασιλείας,
ὅτε περ καὶ μακροτάτῃ καὶ δεινοτάτῃ τῇ πόλει
ἡμῶν ἡ πολιορκία ἐγεγονεί, ἀλλ' ἡ βασιλὺς αὐτῆ, ὡς
μετριώτατα ἐφαίνετο ἱμφοτέρας φέρουσα δι' ἀρετῆν
τὰς τύχας, οὐτ' ἐν ταῖς δυστυχίαις ταπεινούμενη,
οὐτ' ἐν ταῖς εὐτυχίαις χαυνουμένη· ἀλλὰ τὸ πρότερον
ἐν τοῖς καιροῖς ἑκατέροις διασώζουσα· τὴν τε γὰρ
σύνασιν καὶ ἄμα γενναϊότητα, κρείττων ἢ κατὰ
γυναίκα ἦν, τὴν τε σωφροσύνην οὐ χείρων· Πηνελ-
όπη, τὴν δὲ δικαιοσύνην, πῶς οὐ τελείαν ἐσχηκυία
ἦν ἵσμεν, κακὸν μὲν οὐδένα οὐτ' ἀνδρῶν, οὐτε
γυναικῶν πώποτε ἐργασασμένην, ἀγαθὰ δὲ πολλοὺς
τε καὶ πολλὰς, καὶ τὶς δικαιοσύνης ἕταρος ὄρος
κυριώτερος ἢ τὸ κακὸν μὲν μηδένα πώποτε ἐργά-
σασθαι ἐκόντα εἶναι, ἀγαθὰ δὲ συχοῦσι, ἐκείνο δὲ
πρὸς πολλοὺς ἄλλοις εὐτυχέσιν, εὐτυχέστατον αὐτῆ
ἦν.

Αὐτῇ ἢ οὕτω μὲν καλὴ κἀγαθὴ τὴν ψυχὴν, οὕτω
δὲ τὴν τύχην εὐτυχὴς τοῖς πλείστοις ἐν ἡλικίᾳ οὐκ
ἄωρῳ ἐκ τοῦ τῆδε νῦν ὄλχεται βίου, καὶ ἐνεγκίμ
μὲν ἀλγητὶ τὸ γεγόνος οὐ ῥάβδιον, ἐπὶ παρῳκαμέν
γε καὶ τὰς ἄλλας τὰς ἐνθάδε ἄλληλων διαστάσεις
καὶ ἀποδημίας καὶ μάλιστα αὐτῶν τὰς μακροτέρας
ἔσεσθαι δοκούσας, οὐκ ἀνάγηται φέρειν οἱ ἄνθρω-
ποι, ἄτε καὶ ἡδόμενοι μᾶλλον τῷ ἐγγύθειν τοῖς φι-
λουμένοις συνείναι. "Ὅσοι" ἂν εἰκότως καὶ ἐπὶ ταῖς
ἄλληλων διαστάσεσιν ἀλγεῖν, χρῆθ δὲ εἰ καὶ περὶ
τῶν τελευτῶν τῶν τε οἰκείων καὶ φίλων καὶ ἡμῶν
αὐτῶν οὕτω διανοεῖσθαι, ὡς ἀποδημιῶν τοῦ ἀμεί-
νονός τε καὶ κυριώτερόν ἡμῶν οὐσῶν ἐς δὴ τινα
αὐτῷ προσήκοντα χώρον, ἀλλ' οὐ τοῦ παντός ὀλέ-
θρων. Δεινὸν γὰρ τὸ δόγμα, τὸ τοῦ παντός ἡμῶν
ἐλεθρον τὸν θάνατον εἶναι, καὶ οἷς ἂν ἐγγίγηται,
καὶ ἰδιώταις καὶ πόλεσι, φαυλοτέρους καὶ ἀγενε-
στέρους τῷ ἐναντίῳ δόγματι χρωμένων ποιεῖ, ἕπει-
τα δὲ καὶ ψευδὲς καὶ πρῶτον μὲν τοῦτω αὐτῷ δή-
λον ὡς ψευδὲς τῷ χείρους τοὺς ἀνθρώπους ποιεῖν
τῶν τῷ ἐναντίῳ δόγματι χρωμένων. Οὐ γὰρ εἰκό-
τῳ μὲν ψευδὲς δόγμα, βελτίους τοὺς ἀνθρώπους,
τὸ δ' ἀληθὲς χείρους ποιεῖν, ἀλλὰ τῷ ὄντι, τὸ μὲν
χείρους τοὺς ἀνθρώπους ποιοῦν τοῦτ' ἐστὶ καὶ τὸ
ψευδὲς, τὸ δὲ βελτίους, τάληθές. "Ἐπειτα μὴ πρὸς
τὴν τῶν θηρίων ἡμῶν μόνον ὄρων κοινοῦσαν, καὶ
πᾶσαν τὴν οὐσίαν τῆ τῶν θηρίων παραπλησίαν
οἰέσθω ἡμᾶς ἔχειν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰς ἑτέρας
ἡμῶν πράξεις τὰς θειοτέρας ἀποδιέπων, ἡγείσθω
καὶ τινα ἡμῖν ἐνεῖναι οὐσίαν ἑτέραν, πολὺ τῆς θη-
ρίων ταύτης θειοτέραν· ἔχει γὰρ ὡδὶ. Θεὸν μὲν
τινα εἶνα τοῖς ἕλοις ἐφροσθᾶναι, δημιουργὸν τε αὐ-
τῶν ὄντα, καὶ παραγωγόν, καὶ τοῦτον ἄκρωτ ἀγαθὸν
εἶναι, οὐδεὶς ὅστις οὐ νομίζει, ἢ αὐτὸς ἐνοήσας; ἢ
τῶν ὄντων ἀξιοῦντων ἀξίωτων, εἰ μὴ σφόδρα τὶς διε-
φθόροι τὴν διάνοιαν, οὐδ' ὡς τοῦτου καὶ ἡμῶν
μεταξὺ εἶη τὶς ἂν καὶ ἄλλη φύσις, εἴτε δὴ μία τῆ

γίνει, εἴτε καὶ δι' εὐλόγως τοῦτο δρώντες, εἴτε μὴ, οὐδὲν γὰρ ἂν διαφέρει τὸ τοιοῦτο πρὸς τὸ βουλόμεθα ἐνδείξασθαι δηλώσειαν· ὡς ἐκ δυοῖν ὁ ἄνθρωπος σύνθετός ἐστιν οὐσίαι, καὶ τῆς μὲν ἀθανάτου, τῆς δὲ θνητῆς, οὐδὲν γὰρ ἐστὶν ὁ αὐτὸς ἐπὶ τὸν ἑαυτοῦ βλεθρον πέφυκεν ἑρμῆν, ἀλλ' ἅπαντα τοῦ εἶναι τε καὶ σώζεσθαι, κατὰ δυνάμιν γε οὐ μεθίσται· οὐκ ἂν οὖν ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς αὐτὸν ἀποκτείνῃς, τῷ θνητῷ. αὐτὸ τὸ θνητὸν κνεῖναι, ἀλλὰ τῷ ἑαυτοῦ ἀθάνατον τὸ θνητὸν ἐκτὸς τῶνδε καὶ τῶν τοιούτων λογισμῶν, ὧν οὐ πάντων ἐν τῷ παρόντι διεξιέναι κειρός· καὶ τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην ἐθνῶν τὰ καλαιότατα τε τῶν ἐν μνήμῃ καὶ εὐδοκιμώτατα, ἀθανάτους ὁμῶν τῆς ψυχᾶς νενομιχότα Ἰσμεν Ἰθέρως, Κελτοῦς, Ἰρκανοῦς, Ἰρᾶκας, Ἑλληνας, Ῥωμαίους, Αἰγυπτίους, Μήδους, Ἰνδοῦς, τῶν τε ἄλλων ὅτι μὴ ἀδόκιμον τῶν ἐν ἀνθρώποις. Εἰκότως οὖν καὶ ἡμεῖς ἀποδημίαν τοῦ κυριωτέρου ἡμῶν ἐς θεῖα αὐτῷ προήκοντα χῶρον, καὶ τῶν οἰκείων καὶ φίλων, ἡμῶν τε αὐτῶν τελευτᾶς, εἴφαμεν εἶναι, ἐπὶ τῇ τινι χρόνῳ ἀλλήλων καὶ οὐκ ἐς ἀεὶ διάστασιν, ὥστ' ἂν καὶ εὐπαρὰμυθῆτως ἔχειν δεῖν πρὸς τὰ τοιαῦτα πάντα ἄνδρα, καὶ μὴ μεγάσας συμφορῶν οἴεσθαι τὰς τῶν οἰκείων τελευτᾶς καὶ μάλιστα οἷς δι' ἀρετῆν τε καὶ βίων ὀρθὸν ἀγαθῆς καὶ τῆς ἐκείσε ἀφίξεως τεύξεσθαι ἐλπίς ἐστὶν· οἷα καὶ περὶ τῆς ἀρετῆς ἐνθένδε οἰχομένης ταύτης βασιλίδος ἐλπίζειν ἐστὶν, οὕτω μὲν ἀρετῇ κεκοσμημένης, οὕτω δὲ καλῶς βεβιωκυίας, ὡς ἅπαντες Ἰσμεν· οὐ γὰρ οὐδὲ τοῦτο ἐστὶν ὑπολαβεῖν οὐδ' ὄν τινι τῶν καὶ μικρὸν νῦν ἔχόντων· ὡς οὐκ ἀμεινόνων μὲν τοὺς ἀγαθοὺς κάκει ἐστὶ τυγχάνειν τῶν γε ἀθλῶν χειρόνων δὲ τοὺς μοχθηροῦς, τοῦ Θεοῦ δικαιοτάτου τε καὶ ἀπαρτρέπτου δικαστοῦ πεπιτυμένου.

ΠΛΗΘΩΝΟΣ
ΝΟΜΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΗ.
PLETHONIS
LIBER DE LEGIBUS.

Ἡ βίβλος ἥδε περιέχει Θεολογίαν μὲν τὴν κατὰ Ζωροάστρην τε καὶ Πλάτωνα, ὀνομαζομένων τῶν διὰ φιλοσοφίας ἀναγνωριζομένων θεῶν τοῖς πατρίοις τοῖς Ἑλλησι θεῶν ὀνόμασιν, ἐλκομένοις ἐκάστοις ἐκ τοῦ οὐ πάνυ τοι συνηδοῦ φιλοσοφίας, διὰ τὰς ὑπὸ τῶν ποιητῶν διαστροφάς, ἐπὶ τὸ ὡς μάλιστα, δη φιλοσοφία συνηδόν· Ἠθικὰ κατὰ τε τοὺς αὐτοὺς σοφοῦς καὶ ἔτι μὴν τοὺς Στωϊκοῦς· Πολιτείαν δὲ Ἀσικωνικὴν, ἀφηρημένου μὲν αὐτῆς τοῦ ἀγαν τῆς σκληραγωγίας καὶ τοῖς γε πολλοῖς οὐκ εὐπαρὰδέκτου, προστιθεμένης δὲ τῆς ἐν τοῖς ἀρχαῖοις μάλιστα φιλοσοφίας, τοῦ κρατίστου δη τούτου τῶν Πλατωνικῶν πολιτευμάτων· ἀγιστείας εὐστατεῖς, καὶ οὕτε περιέρχους, οὐδ' αὖ τοῦ δέοντος ἐκλιπέις· Φυσικὰ δὲ κατὰ Ἀριστοτέλην τὰ πολλά. Ἀπειται

Liber continet theologiam, dogmatibus Zoroastris et Platonis conformem, cum in ea recensentur dii qui per philosophiam innotescunt, patriis Græcorum eorum nominibus, singulis ex iis quæ non adeo ob poetarum discordes sententias, seu tergiversationes conformantur, ad quam conformissimum philosophiæ genus reductis. Moralia secundum hos eosdem sapientes, nec non Stoicos; rempublicam vero Laconicam, dempta tamen ex canimum severa ac aspera Institutione, nec a multis probata, adjecta, quæ apud principes in pretio est philosophia, potissima nempe inter alias, quæ Platonis reipublicæ administrationibus constat: bene comptas sacrarum cærimonias non nimis curiosas, neque in necessariis deficientes. Naturalia pleraque ex sententia Aristotelis. Delibat etiam quodammodo liber et principia quæ a ratione non absunt, antiquitates Græcorum, et in quibusdam dicta salubrem.

ΠΙΝΑΞ

THE

ΤΟΥ ΠΛΗΘΩΝΟΣ ΝΟΜΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ.

- ΑΙ τοῦ πρώτου βιβλίου ὑποθέσεις.*
- α'. Περὶ διαφορᾶς τῶν περὶ τῶν μεγίστων ἀνθρώπων δοξῶν.
- β'. Περὶ ἡγεμόνων τῶν βελτίστων λόγων.
- γ'. Περὶ τοῖν δυοῖν ἐναντιοῖν λόγοιιν, τοῦ τε Πρωταγορείου καὶ τοῦ Πυρρωναίου.
- δ'. Ἐς θεοὺς τοὺς λογίους εὐχή.
- ε'. Κοινὰ περὶ θεῶν δόγματα.
- ς'. Περὶ Διὸς τοῦ βασιλέως.
- ζ'. Περὶ θεῶν τῶν ὑπερουρανίων.
- η'. Περὶ θεῶν τῶν ἐντὸς οὐρανοῦ.
- θ'. Περὶ τῆς τῶν θεῶν συμπάντων ἀϊδιότητος.
- ι'. Περὶ τῆς Ποσειδωνῆος τε καὶ τῶν ἄλλων ὑπερουρανίων θεῶν γενέσεως.
- ια'. Περὶ τῆς τῶν ἐντὸς οὐρανοῦ τοῦδε ἀθανάτων γενέσεως.
- ιβ'. Περὶ τῆς τῶν θνητῶν γενέσεως.
- ιγ'. Περὶ ἀνθρώπου γενέσεως.
- ιδ'. Περὶ τῆς ἐπ' ἀμφοτέρα ἀνθρώπου τοτὰ μὲν ἀμείνωνος, τοτὰ δὲ χείρονος διαθέσεως.
- ιε'. Περὶ τῆς αὐτῆς τῶν καθεστώτων μονῆς.
- ισ'. Περὶ τῆς τοῦ ἥθους ἀρίστης καταστάσεως.
- ιζ'. Περὶ οἰκείας καταστάσεως.
- ιη'. Περὶ κληρονομίων.
- ιθ'. Περὶ τῶν πρὸς ἀλλήλους συμβολῶν.
- κ'. Περὶ πολιτείας.
- κα'. Περὶ θεῶν θεραπείας.
- κβ'. Περὶ ἱερέων καὶ βίου αὐτῶν.
- κγ'. Περὶ καθαρμῶν.
- κδ'. Περὶ δικῶν.
- κε'. Περὶ ταφῆς.
- κς'. Περὶ θεραπείας τῶν οἰχομένων.
- κζ'. Περὶ τοῦ ἐκ τῶνδε ἂν των νόμων περιγιγνομένου ἀγαθοῦ.
- κη'. Διαίρεσις τοῦ ἔντος.
- κθ'. Περὶ διαφορᾶς αἰτίων.
- λ'. Περὶ ἀνάγκης τῶν αἰτίων.
- λα'. Περὶ ὀνομάτων τῶν πρεσβυτάτων θεῶν.
- ΑΙ τοῦ β' βιβλίου ὑποθέσεις.*
- α'. Περὶ κριτηρίου τοῦ ἐπὶ τὴν τῶν προκαιμένων σκέψιν.
- β'. Πρόληψις ἐννοιῶν κοινῶν.
- γ'. Ὡς εἰσὶ θεοί.
- δ'. Περὶ προνοίας θεῶν.
- ε'. Ὡς οὐ κακῶν οἱ θεοὶ αἴτιοι.
- ς'. Περὶ εἰμαρμένης.
- ζ'. Περὶ πλήθους τῶν θεῶν.
- η'. Περὶ διαφορᾶς τῶν τῶν θεῶν γενῶν.
- Α θ'. Περὶ τῆς κατὰ Κούρητας θεοσεβείας.
- ι'. Περὶ θεῶν τῶν τε ἐπὶ πρᾶσβυτάτων καὶ τῶν ἄλλων ὑπερουρανίων.
- ια'. Περὶ τῆς τῶν ἐντὸς οὐρανοῦ θεῶν γενέσεως.
- ιβ'. Κοινὴ τις ἀπόδειξις τῶν τῆς ψυχῆς τριῶν εἰδῶν.
- ιγ'. Περὶ τῶν τῶν ἀστρων εἰδῶν.
- ιδ'. Περὶ τῶν τῶν ἐπὶ ἀστέρων δυνάμεων.
- ιε'. Περὶ τῶν τῶν ἀστέρων ἰδίων φορῶν.
- ισ'. Περὶ τῆς κοινῆς ἀστρων τε καὶ τοῦ παντὸς αἰθέρος περιφορᾶς.
- ιζ'. Περὶ τῆς τῶν ἀστρων ψυχῆς.
- ιη'. Ὡς εἰσὶ δαίμονες.
- ιθ'. Ὡς οὐ πονηροὶ οἱ δαίμονες εἰσιν.
- κ'. Ἐλεγχοὶ τῶν κατὰ δαιμόνων διαβολῶν.
- κα'. Περὶ δαιμόνων διαφορᾶς.
- κβ'. Περὶ ἀθανασίας ψυχῆς τῆς ἀνθρωπίνης.
- κγ'. Περὶ τῆς τῶν θνητῶν δημιουργίας.
- κδ'. Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρωπίνου θνητοῦ δημιουργίας.
- κε'. Περὶ αἰσθησίων τε καὶ τῶν καθ' ἐκείστας.
- κς'. Περὶ τῶν τῶν θηρίων ἐνοις κατὰ λόγον ὄντων μένων.
- κζ'. Περὶ τῆς τοῦ παντὸς ἀϊδιότητος.
- ΑΙ τοῦ γ' βιβλίου ὑποθέσεις.*
- α'. Ἀνάληψις τοῦ περὶ εἰμαρμένης λόγου.
- β'. Ἀνάληψις τοῦ περὶ ψυχῆς ἀνθρωπίνης ἀθανασίας λόγου.
- γ'. Περὶ τέλους τοῦ βίου.
- δ'. Περὶ φρονήσεως τε καὶ τῶν φρονήσεως εἰδῶν.
- Ε ε'. Περὶ παίδων ἀγωγῆς.
- ς'. Περὶ τῆς πολιτείας σχήματος.
- ζ'. Περὶ ἀνδρείας.
- η'. Περὶ τῶν ἐφ' ἡμῖν καὶ οὐκ ἐφ' ἡμῖν, διὰ μέσης τῆς περὶ ἀνδρείας ὑποθέσεως.
- θ'. Περὶ εἰδῶν ἀνδρείας.
- ι'. Περὶ σωφροσύνης.
- ια'. Περὶ μέτρου τε καὶ συμμετρίας.
- ιβ'. Περὶ εἰδῶν σωφροσύνης.
- ιγ'. Περὶ δυνάμεως, διὰ μέσης τῆς περὶ εἰδῶν σωφροσύνης ὑποθέσεως.
- ιδ'. Περὶ τῆς τῶν γονέων ἐκγόνοις οὐ μίξεως.
- ιε'. Περὶ θεῶν γενέσεως, διὰ μέσης τῆς περὶ γονέων ἐκγόνοις οὐ μίξεως ὑποθέσεως.
- ισ'. Περὶ τῆς ἐνὶ ἀνδρὶ γυναικῶν πλειόνων συνουχίσεως.
- Δ
- ιζ'. Περὶ τῆς κοινῶν γυναικῶν χρήσεως.
- ιη'. Περὶ κρεῶν ἐδωδῆς.
- ιθ'. Περὶ μῖδᾶς τῆς ἐν οἰκίᾳ τῇ αὐτῇ χρήσεως.

κ'. Περὶ τῆς παρὰ τῆς τελευταίας ἐκάστην οὐκ οἰκοφθορίας.
 κα'. Περὶ σχέσεως.
 κβ'. Περὶ Διὸς, ὡς οὐδὲ λόγῳ διακρίσις τις ἐν αὐτῷ ἔστιν.
 κγ'. Περὶ τοῦ παντός, ὡς πλεοναχῆ ἔστιν ἐν.
 κδ'. Περὶ ἀγαθῶν διαφορᾶς.
 κε'. Περὶ δικαιοσύνης.
 κς'. Περὶ εἰδῶν δικαιοσύνης.
 κζ'. Ἀρετῆς εἰδῶν σύγκρισις.
 κη'. Περὶ κακίας τρόπων.
 κθ'. Περὶ τοῦ ἐν δωρεαῖς πρέποντος.
 λ'. Περὶ τῶν ἐς τὸ κοινὸν ταμιεῖον εἰσφορῶν.

λα'. Περὶ δικῶν.
 λβ'. Περὶ τῶν τῶν θεῶν ὀνομάτων.
 λγ'. Περὶ προσευχῆς.
 λδ'. Ἐς θεοὺς προσήσεις.
 λε'. Ὑμνοὶ ἐς θεοὺς.
 λς'. Προσῆσεων τε καὶ ὕμνων χρήσεως διάταξις.
 λζ'. Τίσι τῶν θεῶν τίνα θυτέα.
 λη'. Ἐπὶ τίσι πράξεις, τίσι τε θεῶν καὶ δπως θυτέα.
 λθ'. Ὅπως ἔχουσι τῶν θυσῶν μεταληπτεα.
 μ'. Περὶ ἀκριθείας τῶν πρὸς τοὺς θεοὺς.
 μα'. Κατὰ τίνων εὐτέα τοῖς θεοῖς.
 μβ'. Περὶ μαντιῶν.
 μγ'. Ἐπινομίς.

ΠΛΗΘΩΝΟΣ ΠΕΡΙ ΕΙΜΑΡΜΕΝΗΣ.

Πότερα δὲ ὤρισταί τε καὶ εἰμαρται ἅπαντα τὰ β
 μέλλοντα, ἢ ἔστιν· αὐτῶν ὤρισταί τε καὶ ἀτάκτως χωρεῖ, καὶ οὕτως ὅπως ἂν τύχοι; Δηλαδή· ὅτι ὤρισταί ἅπαντα. Εἰ γὰρ ὅτι οὐκ ὤρισμένως γίγνεται τῶν γιγνομένων, ἦτοι ἀνευ τοῦ αἰτίου γεγονὸς ἔσται, καὶ τι ἔσται τῶν γιγνομένων τὴν γένεσιν ἀνευ αἰτίου ἐσχραξί· ἢ οὐκ ὤρισμένως αὐτὸ, οὐδὲ σὺν ἀνάγκῃ τὸ αἴτιον ἀπεργάσεται, καὶ τι ἔσται τῶν αἰτίων, οὐκ ἀνάγκη, οὐδ' ὤρισμένως δεδρακό· τι ἂν ἂν δρῶν· οἷν οὐδέτερα δυνατά. Πολὺ δ' ἔτι μᾶλλον ἀδύνατον, εἰ τοὺς θεοὺς τις λέγει μεταβάλλεσθαι τε περὶ τὰ σφίσιν ὑπὲρ τῶν μελλόντων ἐγνωσμένα, καὶ ἕτερ' ἄττα, πρὶν ἢ ἐμέλλησαν ἀποτελεῖν, εἴτε ὑπ' ἀνθρώπων λιταῖς ἢ τίσι δώροις παραπειθεμένους, εἴτε δὴ καὶ ἄλλως γέ πως αὐτὸ πάσχοντα. Κινδυνεύουσι γὰρ οἱ περὶ τῶν ἐσομένων ἀνάγκην τε καὶ εἰμαρμένην ἀναιροῦντες, ἢ καὶ τῆς προνοίας ὄλω· τῶν τῆδε ἐκβάλλειν τοὺς θεοὺς, ἢ καὶ τὴν τῶν χειρῶν αὐτοῖς αἰτίαν ἀντὶ τῶν ἐκ τῶν δυνατῶν βελτίστον περιπίπτειν, ἀμήχανον δὲ, μὴ οὐ θάτερον αἰεὶ, ἦτοι τὰ πρότερον ἢ ὕστερον αὐτοῖς ἐγνωσμένα, χεῖρω τῶν ἐτέρων εἶναι· ὥστε τοῖν θεοῖν ἂν τοῦτοι ἀσεδημάτοιν θατέρω πάντως τοὺς τὴν εἰμαρμένην ἀναιροῦντας περιπίπτειν. Ἀλλὰ τούτοις γε ἐκάτερα πολλὰχὴ ἀδύνατα, καὶ τὰ μέλλοντα ἅπαντα εἰμαρταί τε ἐξ αἰῶνος καὶ τέτακται, ὡς δυνατὸν αὐτοῖς, ὑπ' ἐνὶ τῶν πάντων βασιλεῖ διὰ ταττόμενά τε καὶ ὀριζόμενα. Ὅ· εἰ καὶ μὴ ὤρισταί μόνος τῶν πάντων, οὐκίτ' ὄντος τοῦ καὶ τούτου ὀριζόντος (ὑπὸ γὰρ τῶν ἑαυτῶν αἰτίων ἅπαντ' ἂν ὀριζέσθαι τὰ ὀριζόμενα), ὅμως κρείττων ὢν ἢ ὥστε ὤρισθαι, μένει τε αἰεὶ καὶ κατὰ τὰ αὐτὰ ὡσαύτως, καὶ τὴν μέγιστην πρῶτον ἀνάγκην καὶ κρατίστην, αὐτὴν δὲ αὐτὴν οὖσαν ἀνάγκην, οὐ δὲ οὐδὲν ἕτερον, αὐτὸς ἔστιν ὁ κεκτημένος, ὡς τὴν τε ἀνάγκην τῆς

οὐκ ἀνάγκης ἀμείνω οὖσαν, καὶ αὐτῷ τὴν μέγιστην ἀναγκῶν, ἀκριως ἀγαθῷ ὄντι, μᾶλλον τοι προσήκουσαν. Καὶ τοῖς γε προσεχῶς προῖοῦσιν ἀπ' αὐτοῦ ταῦτ' οὕτω δευτέρως μεθ' ἑαυτὸν παρέχεται· οἰκεία γὰρ ἂν ἑαυτῷ τὰ ἀπ' αὐτοῦ παράγοι· καὶ ταῦτά τε ἅμα καὶ ἄλλα δι' αὐτὸν πάντα ὀρίζει· καὶ οὐδὲν οὐδ' οὕτω παμμέγεθες, οὐτ' αὐ πάνυ σμικρὸν οὕτως, ὥστ' ἂν αὐτὸν μὴ οἶν τε εἶναι τῷ ἀπ' αὐτοῦ δρῶν ἐφικέσθαι· οὐδενὸς γὰρ ὅτου οὐκ αὐτὸν εἶναι τὸν αἰτιώτατον. Ἔτι δ' εἰ μὴ ὤριστο τὰ μέλλοντα, οὐδ' ἂν προσγινώσκето, οὐ μόνον γε οὐκ ὑπ' ἀνθρώπων, ἀλλ' οὐδ' ὑπὸ τῶν θεῶν ἂν οὐδενός· οὐ γὰρ οἶόν τε ὄλω· γνώσιν ὑπάρξει τοῦ πάντη ὀριστοῦ· οὐ γὰρ οὐδ' ὀπότερον ἀληθὲς εἴη ἂν ὀρίσται περὶ αὐτοῦ, οὐδ' ὡς ἔσοιτο, οὐτ' αὐ ὡς οὐκ ἔσοιτο. Νῦν δ' οἱ τε θεοὶ ἔσασι δῆπου τὰ ἐσόμενα, οἵπερ καὶ ὀρίζουσι τε αὐτά, καὶ ἐν σφίσι αὐτοῖς ἔχουσι παρόντα αἰεὶ τῆ αἰτίᾳ, καὶ μὴ πω τὴν γε αὐτῶν γένεσιν ἀπειληφάτα ἦ· ἔσασι δὲ οὐκ ἄλλως, ἢ τῷ διατιθέσθαι τε καὶ αἰτίῳ εἶναι αὐτῶν· οὐ γὰρ ἂν τῷ διατιθέσθαι πῃ ὑπὸ τῶν τῆδε γινώσκουσιν αὐτά· οὐ γὰρ θέμις, οὐδ' οἶόν τε θεός ὑπὸ χειρῶν καὶ μὴ ὄντων γέ πω διατιθέσθαι. Ἐπὶ κινδυνεύουσιν ἔτι οἱ θεοὺς μὲν εἶναι νομίζοντες, τὴν δὲ περὶ τὰ τῆδε αὐτῶν πρόνοιάν τε καὶ εἰμαρμένην ἀναιροῦντες, καὶ τὴν περὶ τὰ τῆδε αὐτῶν γνώσιν ἀναιρεῖν, οὐτ' ἂν τῷ διατιθέσθαι κρείττου· ὑπὸ χειρῶν, γινώσκόντων, οὐτ' ἂν τῷ διατιθέσθαι, εἴπερ μὴδὲ αἰτίοι εἰσιν αὐτῶν· δέον πᾶν τὸ γινώσκον, ἢ μεθέξει καὶ τῷ διατιθέσθαι πῃ ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ γινώσκειν, ἢ αἰτίᾳ καὶ τῷ διατιθέσθαι, ἄλλως δ' οὐκ ἂν γνώσεως συμβαινούσης, μὴ τινος ἂν καὶ γινώσκοντι πρὸς γνωστὸν κοινωνίας γιγνομένης. Εἴτε καὶ αἰτίοι μὲν εἰεν τῶν τῆδε οἱ θεοὶ, μὴ ἀνάγκη δὲ μὴδ' ὤρισμένως εἰεν αἰτίοι, ὢν ἂν αἰτίοι γίγνοιτο, οὐδ' οὕτως ἂν εἰδοῖεν ἄττα ποτὲ δράσουσι, μὴ

οὐκ ἀναγκαίως τε εἰς αἰῶνος πρὸς αὐτὰ καὶ ἀπρα-
τρέπειως ἔχοντες. Ἄλλ' οἱ τε θεοὶ ἴσασι τὰ ἐσόμενα,
καὶ ἀνθρώπων ὁσπερ ἂν ἐθέλοιν, καὶ καθόσον,
προσημαίνουσι. Καὶ τισι καὶ προμεμαθηκόσι τῶν
ἐσομένων ἔστιν ἃ, καὶ πειρωμένοις διαφυγεῖν, οὐδὲν
ἤττον ἀφυκτὰ τε αὐτοῖς ἐγένετο καὶ ἀναπόδραστα τὰ
πεπωμένα· τοῖς δὲ καὶ αὐτῶ τούτῳ τῷ προμεμα-
θηκέναι τε καὶ πειρᾶσθαι διαφυγεῖν, τοῖς πεπωμέ-
νοις περιπεσεῖν συνέβη, οὕτω που καὶ τοῦτο εἰμαρ-
μένον αὐτοῖς. Οὐδὲν ἂν εἶναι ἀνάλυσιν, οὐδὲ παρα-
τροπήν τινα, τοῖς ἅπασι ὑπὸ Διὸς τε ἔγνωσμένοις ἐξ
αἰῶνος καὶ εἰμαρμένη διεδεμένοις.

Ἄλλ' εἰ πάντα ὤριστα, φαίη ἂν τις, καὶ οὐδὲν ὅ-
τι μὴ ἀνάγκης μεταληφῆς τῶν ὄντων τε καὶ γιγνο-
μένων, ἔκ τε τῶν ἀνθρώπων οἴχοιτ' ἂν ἡ ἐλευθερία
καὶ ἡ δίκη ἐκ τῶν θεῶν, τῶν μὲν ἀνθρώπων ἀνάγκη,
ἄττ' ἂν πράττειν, πραττόντων, καὶ οὐκίτι οὐτ' ἂν
κυρίων ἑαυτῶν ὄντων, οὐτ' ἂν ἐλευθέρων, τῶν δὲ
θεῶν ἤτοι τοπαράπαν ἀφιστώτων ἂν τοῦ κολάζειν
τοὺς κακοὺς, ἢ οὐκ ἂν ἐν δίκῃ κολαζόντων, εἰ γὰρ δὴ
ἀνάγκη οἱ κακοὶ κακοί. Ἄλλὰ τοῦ; μὲν ἀνθρώπους
κυρίους ἂν ἑαυτῶν εἶναι, οὐ τῷ μὴ ὑπ' οὐδενὸς ἂν
τοπαράπαν ἀρχεσθαι, μήτε του ἄλλου, μήτ' ἂν αὐ-
τῶν τῶν θεῶν, ἀλλὰ τῷ ἔχειν μὲν τι ἐν ἑαυτοῖς ἀρ-
χον, τὸ φρονούν, τὸ δὲ παλὺ ἀρχόμενον· καὶ τοῦ
πολλοῦ τούτου ἔν, τὸ φρονούν τε καὶ φύσει βέλτιστον
τῶν ἡμετέρων, κύριον ἂν εἶναι. Αὐτὸ δὲ δὴ τὸ φρο-
νούν ὡς οὐκέτ' ἂν ἀρχοιτο ὅπ' οὐδενὸς, οὐκ ἂν εἴη
εἰπεῖν. Ὁ πρῶτον μὲν τοῖς ἐξω πράγμασι φαίνεται
ἂν ἐκόμενον. Ἐπειτα εἰ καὶ μὴ ὡσαύτως ἅπασιν
ἀνθρώποις τὸ φρονούν τοῦτο ὑπὸ τῶν αὐτῶν πραγμά-
των φαίνεται διατιθέμενον, οὐκ ἂν ὀρθῶς τις οἰηθείη
μηδ' ἐξ ἀνάγκης ἂν ἐπεσθαι αὐτὸ τοῖς πράγμασιν.
Ἄηλιον γάρ ἐστι τοῦτο συμβαῖνον παρὰ τὴν ἰδίαν
αὐτοῦ τοῦ φρονούντος ἐκάστοτε φύσιν, παρὰ τε τὴν
ἀσκησιν. Ταῦτό γάρ ὅτι οὐν πλείοσι μὲν, διαφέρουσι
δὲ πῆ ἀλλήλων προσπίπτον, ὡς τι δρᾶσον, διαφέ-
ρον· ἃ τοὶ καὶ τὰ παθήματα ἐξ ἀνάγκης ἀπεργάσσου-
ται. Διαφέρειν γάρ ἂν τὸ φρονούν τοῦτο ἐκάστοις καὶ
τὴν φύσιν καὶ τὴν ἀσκησιν· καὶ τῆς μὲν φύσεως
τοὺς θεοὺς ἂν κυρίους εἶναι, τῆς δ' ἀσκήσεως τὴν τοῦ
[ἀσκούντος] εἶναι δίκξαν, προτέραν αὐτῷ ἐγγε-
νομένην, ἣν ἂν ἀμύχανον ἂν εἶναι ἐγγενέσθαι
ὄτι οὐδὲν, μὴ οὐ Θεοῦ παραστήσαντος. Κυρίου μὲν
οὐν ἑαυτῶν τοὺς ἀνθρώπους εἶναι καθ' ὅσον που
ἀρχουσιν αὐτῶν, καὶ ἀρχόμενοι ἀρχουσιν· ἐλευθέ-
ρους δὲ εἶναι τὴν καὶ μὴ εἶναι. Εἰ μὲν γὰρ ἐλευ-
θερίαν τις τὴν οὐκ ἀνάγκην καλεῖ, οὐκ ἂν ὀρθῶς
φαίνοιτο καλῶν ἀναγκάζοιτο γὰρ ἂν δουλείαν τὴν
ἀνάγκην καλεῖν. Τῇ δὲ δουλείᾳ καὶ δεσποτείᾳ δὴ-
που εἶναι τινα δεῖ, ἢ δουλεύσει, δουλεία οὐσα. Τῇ
οὐν πρεσβυτάτῃ ἀνάγκῃ, καὶ ἡ μόνῃ αὐτῇ δι' αὐτὴν

ἀναγκαίως ἔχει, τὰ δ' ἄλλα ἅπαντα δι' ἐκείνην, ἢ
τάχαθόν τε αὐτὸ καὶ τὸν Δία φαμέν, τίς ποτε ἔστι
δεσποτεία ἢ δουλεύσει; οὐ γὰρ που ἡ αὐτὴ δεσπυ-
τεία ἅμα καὶ δουλεία ἔσται. Εἰ δὲ τῷ ἀρχεσθαι τε
καὶ μὴ ὀριεῖται τις τὴν τε δουλείαν καὶ ἐλευθερίαν,
οὐ μόνον οὐκ ἂν ἀνθρώπων οὐδεῖς εἴη ἐλεύθεροι,
ἀλλ' οὐδ' ἂν θεῶν ἄλλος τις πλὴν Διὸς; ἄλλων μὲν
ἄλλοις τῷ ἀρχεσθαι δουλεύοντων, ἁπάντων δ' ἐπὶ
θεῶν ἀρξαμένων, τῷ κοινῷ δεσπότῃ Διῷ. Οὐ μὲν
ἂν δεῖνόν τι εἴη τοῦτον τὸν τρόπον ἡ δουλεία κατέ-
παξ, οὐδὲ φευκτόν. Ἢ γὰρ τῷ ἀγαθῷ δουλεῖα οὐ
μόνον οὐ δεῖνόν, ἀλλὰ καὶ λυσίτελές τε καὶ φίλον
καὶ αὐτῷ τῷ δουλεύοντι· οὐδὲν γὰρ ἂν ἀλλ' ἢ ἀγα-
θὸν ἀπολαύσειε τις δουλεύων ἀγαθῷ. Εἰ δ' οὐ ταύτη
τις ὀριεῖται δουλείαν τε καὶ ἐλευθερίαν, ἀλλ' ἐκείνη
μᾶλλον, τῷ κωλύεσθαι ἢ μὴ κωλύεσθαι τινα ζῆν ὡς
βούλεται (βούλοιο δ' ἂν πᾶς τις πράττειν τε εὖ
καὶ εὐδαίμωνεῖν), ἅπας μὲν ἂν ὁ εὖ πράττων κῆν
ἐλεύθερος εἴη, ἂν τε ἀρχόμενος, ἂν τε μὴ, εὖ πρά-
των τυγχάνῃ· ὡς γὰρ βούλεται, ζῆν ἂν κακῶς ἐκ
πράττων τις οὐτ' ἂν, ὡς βούλοιο, ζῆν, οὐτ' ἐν
ἐλευθέρῳ δὴπου εἴη. Κακῶς δὲ πράττειν ἀνθρώπος
οὐκ ἀλλῆ ἂν ἢ κακοὺς γεγονότας, ὥστε οὐδ' ἂν κα-
κῶς ἀνθρώπων οὐδεὶς βούλοιο· ἂν γίνεσθαι, εἴη ἢ
μηδὲ κακῶς ἂν πρᾶξαι· ἀλλ' ἀποντας κακοὺς τοῖς
κακοὺς γίνεσθαι ἐξαμαρτάνοντας· οὐδ' ἂν ἐλευθε-
ρον κακῶν εἶναι οὐδένα, τοὺς δὲ καλοὺς τε μόνοι
κάγαθοις. Τοὺς δὲ θεοὺς κολάζειν ἂν, οὐκ αἰετὸ
τοῦτο τέλος δὴπον τὸ γὰρ κολάζειν κοινυμένους, οὐδὲ
ἐπ' αὐτοῦ καταστρέφοντας, ἀλλὰ τὰ ἀμαρτήματα
ἐπανορθοῦντας. Ἐπει γὰρ οὐχ οἴδον τὴν μὴ ἀμαρ-
τάνειν πάντως τὸν ἀνθρώπον, τοιοῦτόν τινα γιγ-
νότα, ἔκ τε θείας καὶ ἐπικτήτου φύσεως σύνθετον,
ἀλλ' εἶδει ποτὲ μὲν ἂν κατὰ τὸ θεῖον τὸ ἐν αὐτῷ εἶναι
τὴν τοῦ συγγενοῦς ἀφομοίωσιν ἀγόμενον εὖ τε πρά-
τειν καὶ μακρῶς ζῆν, ποτὲ δ' αὖ ὑπὸ τοῦ θησι
τοῦ ἐν αὐτῷ κατασπώμενον ὡς ἐτέρως αὖ πράττειν
βηθειάν τινα αὐτῷ καὶ τὴν διὰ τῶν κολάσεων τῆ-
την ἐπανόρθωσιν τοὺς θεοὺς μεμηχανῆσθαι, ὡς πᾶς
τῷ κολασθῆναι τε καὶ δίκην δεδωκέναι ἀπαλλαγῆναι
τῆς κακίας, οἷον περ νόσου σώματος θητικῆς τε
καὶ ἀνιαροῦς τισι φαρμάκοις, δμεινὸν τε πρᾶξαι
γένοιτο καὶ ἐλευθερίας ἀντὶ δουλείας μεταλπίει,
ὄτου μὴ ἡπιωτέρα τις ἐπανόρθωσις δεῖ μοχθηροῦ
μὲν τινα ἐξῆν δύναιτο καθικέσθαι· ὅστ' οὐδὲν ἂν
κωλύειν καὶ ἄκοντα κακοὺς ὄντας τοὺς κακοὺς ὄντας
κολάζεσθαι, κακῶν μὲν οὐδὲν προσπεισομένους; ἀλλ'
ὠφελισσομένους τῷ κολάζεσθαι. Ὡς μὲν οὐν εἰσὶ τε
θεοὶ, καὶ ὡς προνοοῦσιν ἀνθρώπων, καὶ ὡς οὐ κα-
κῶν αἴτιοι, καὶ ὡς εἰμαρμένη ἀπρατρέπειν τὸ βέλ-
τιστον ἐκάστοις ἀπονέμουσιν, ὡς γούν ματρίας εἰ-
ρηθεῖαι, ἰκανῶς ἤδη εἰρήσθω.

ΠΛΗΘΩΝΟΣ

ΠΕΡΙ ΑΘΑΝΑΣΙΑΣ ΨΥΧΗΣ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ.

Περὶ ψυχῆς γὰρ λέγων ἀθανασίας [ὁ Πλήθων] ἂν κρατύνειν πειράται, ἃς οἱ πολλοὶ μετεμψυχώσεως τὰς εἰς τὸ σῶμα καὶ τὴν βίον ἐπανόδους αὐτῶν φασί, καὶ εἰς τὸν οὐράνιον τόπον οὐδέποτε ταύτας ψυχῶν ἐν χρόνων τακταῖς περιόδους, ὡς δύναται, ἀνάγεσθαι ἀξιοί.

ΠΛΗΘΩΝΟΣ

ΠΕΡΙ ΔΙΚΩΝ.

... Οὐκ ἰδίᾳ χρώμενα διανοίᾳ, ὑπὸ δὲ ψυχῆς τῆς Β τοῦδε ἡγουμένης τοῦ οὐρανοῦ ἀγόμενα τῆς τοῦ Ἥλιου, ἔτι δὲ Κρόνου τε καὶ νῶν τῶν ἄλλων προσεστηκότων χωριστῶν, οἱ παρὰ τοῦ Ἥλιου παραλαμβάνοντες ἕκαστα, τῆς τε γενέσεως καὶ τοῦ βίου κατάρχοντες αὐτοῖς, ἀγούσι καὶ αὐτοὶ ἤδη κατὰ τὰ ἐν μὲν σφίσι καθ' ἐν ἐνόητα, ἐν δ' αἰτίαις τοῖς ἀγομένοις διακριδὸν προσγίγνεσθαι πεφυκότα. Ἄτ' οὖν ὑπὸ τοιοῦτων τὰ θηρία νῶν ἀγόμενα θειοτέρων, τὰ τ' ἄλλα οὐ περιέργως ποιεῖ (οὔτε γὰρ ἂν ὑπὸ ἰδίας ἐπὶ τε περιεργον διανοίας ἀχθεῖν· οὐ γὰρ ἐστὶν αὐτοῖς· οὔτ' ἂν ὑπὸ τῶν ἐξωθεν ἀγόντων θειοτέρων τοῦτων νῶν· οὐδὲ γὰρ θέμις) καὶ δὴ καὶ τὴν τοιαύτην πρᾶξιν πολὺ ὀρθότερον κατὰ γε τοῦτο τῶν ἀνθρώπων πράττει. Ἀνθρώποι μὲν γὰρ ὑπὸ τοῦ καὶ ἰδίᾳ διανοίᾳ τε καὶ δόξῃ χρῆσθαι, ἀμαρτητῇ μέντοι αὐτῇ, συχνὰ ἐν τε ἄλλοις καὶ δὴ καὶ ἐν τῇ τοιαύτῃ πρᾶξι ἀμαρτάνουσιν, οὐ παρὰ φύσιν μὲν, περιεργότερον δὲ μόνον αὐτῇ χρώμενοι, ἀλλ' ἤδη καὶ παρὰ φύσιν, ὃ καὶ κομιδῇ ἤδη ἀσχιον ἐκείνου γίγνεται. Τῶν δὲ θηρίων οὐδὲν τὸ τοιοῦτον ἀμαρτάνει. Τὰ γάρ τοι ἑτέροις μὴ γινόμενα εἰδῆσιν αὐτῶν, πεφυκέναι καὶ ταῦτα πρὸς τι τοιοῦτον νομιστέον, ὥστ' ἂν καὶ ἐτέροις τῶν οὐ τῶν αὐτῶν μὲν τοῖς εἰδῆσιν, ὁμοειδῶν δὲ καὶ ἑγγύς ἀλλήλων μίγνυσθαι. Εἰ οὖν ἀσθενεστέραι τις ἀνθρώποις αὕτη ἢ ἐπιθυμία ἦν, ἄλλως ἂν περὶ τοῦ τοιοῦτου νομοθετεῖν εἶδει. Νῦν δ' οἱ θεοὶ εἰδότες του, διὰ τὸ ἀμαρτητῇ τῇ δόξῃ τοῦ ἀνθρώπου χρῆσθαι, περὶ τε συχνὰ ἄλλα τοῦ θέντος ἐκπεσομένους, καὶ δὴ καὶ τῷ ἀφροδισιάζειν αὐτῶν οὐ μόνον περιεργότερον χρησομένους, ἀλλὰ καὶ τούναντιον αὐτοῖς ἐνόησε καὶ πάμπαν αὐτοῦ ἀφεξομένους, τοὺς μὲν οὐδ' εὐαγὲς ὅπως αὐτὸ νομίσαντας, τοὺς δ' εὐαγὲς μὲν, κἀλλιον δὲ ὁμοῦ τὸ ἀπέχσθαι· τοὺς δὲ καὶ τὰς παιδοτροφίας τε καὶ γυναικοτροφίας ὑπὸ τρόπου

δυσκολίας ὀκνήσοντας· δυσχερανοῦνται δὲ καὶ τὰς τῶν παιδῶν μάλιστα ἀποβολὰς ἐνόησε οὕτως, ὡς μᾶλλον ἂν αἰρήσεσθαι μὴδὲ ποιεῖσθαι παιδας ἢ ποιουμένους ἀποβάλλειν, δέον τὸ μὲν περὶ τοῦ τῶν παιδῶν βίου αὐτοῖς θεοῖς ἐπιτρέπειν, αὐτοὺς δὲ τοῦ ἑαυτοῖς καθήκοντος ἔργου καὶ λειτουργίας τῆς ἐς τε γένος τὸ κοινὸν καὶ τὸ πᾶν τότε μὴ ἀφίστασθαι· καὶ ταῦτ' οὖν οἱ θεοὶ εἰδότες ἀνθρώποις διὰ τὸ ἀμαρτητῶν τῆς δόξης συμβησόμενα, οἷα καὶ νῦν συμβαίνει ἐνόησε, ἵνα μὴ, συχνῶν τοῦ ἀφροδισιάζειν ἀπεχομένων, ἢ ἐκ Διὸς ὑπὲρ τῆς θνητῶν καὶ ἀθανάτων ἐν τῷ ἀνθρώπῳ εἶδει κοινωνίας πρόνοια διακωλύηται, ἰσχυροτάτην δὲ ταύτην τὴν ἐπιθυμίαν ἐνέθεσαν ἀνθρώποις, οὐκ ἂν βράβως κρατηθησομένην, εἰ μὴ ὅσπερ ἂν ἰσχυροτάτη αὐτῇ ἢ γε ταύτην τὴν ἐπιθυμίαν ἐπέχουσα παρίστατο δόξα. Τῆν δὲ τοῦ ἀφροδισίου πάμπαν ἀπεκτέον εἶναι δόξαν, οὐκ ἂν πάνυ πολλοῖς ἰσχυροτάτην ἦδεσαν προσεσομένην, ἀλλὰ τοὺς πολλοῦς τῶν ἐς ταύτην ἂν ἐμπεσομένων τὴν δόξαν, ἀσθενεστέρως ἂν ἐς αὐτὴν ἐμπεσομένους ἐγίνωσκον, ὡς ὑπὸ ἐπιθυμίας ἰσχυροτάτης ἐνοχλοῦσης οὐ χαλεπῶς ἐν ἀσθενῶς ἀντιβαίνουσαν δόξαν κρατηθησομένην. Τοῖς δὲ θεοῖς μᾶλλον τοῦ μὴ ἀφροδισίου τοῦ ἀνθρώπου· πάμπαν τῷ αὐτῷ. . . εἶγε καὶ πόλιν πρὸς τοῖς ἄλλοις τὸν ἀνθρώπον, καὶ οὐ μονωτὴν τινα εἶναι δεῖ. Διὰ ταῦθ' ἡμεῖς θανάτῳ τοὺς πολλοὺς τῶν ἐν τοῖς τοιοῦτοις μαινομένων εὐθύνομεν, αὐτοῦς τε ἀθλιότητο· ἀπαλλάττοντες, καὶ τὰς πόλεις ἀσχιον. Τοὺς μὲν οὖν παρὰ φύσιν μαινομένους ἂν, εἰ ποτέ τις ἐπιθυμίας μαινόμενοι ἀλλοσκοῖντο, ἀρβενομίζε δὴ, ἢ θηριομίζε, ἢ τινι καὶ ἄλλῃ τοιαύτῃ τῶν τῶν ἀνθρώπων τοῖς μοχθηροτάτοις ἐξευρημένων βῆτην τε καὶ ἀρβήτων μουσαρίᾳ, πυρὶ καθαίρειν, τὸν τε δρώντα ἑμοῦ καὶ πάσχοντα ζῶντε κλιόντας· κἂν θηρίον ὠχευκῶς τις ἄλλῳ, καὶ τοῦτο αὐτῷ συγκαίοντα, ὡσαύ-

(1) Ex Gennadio ad Josephum exarchum, supra.

τας. Μοιχούς γε μὴν αὐτούς μὲν ὡσαύτως· καί τινες, ἂν τε γυναῖκες αἰτινεσοῦν ὥσι. Γυναίκας δὲ δὴ τὰς γε μοιχευτρίαις τῆ τῶν πορνῶν προσεσηκυία περιειραντας παραβιδόναι, τὸν λοιπὸν πορνευσοῦσα· βίον, ἵνα ἀνθ' ὧν ἑαυτὰς μονολεχεῖς οἷς καθωμολόγητο οὐκ ἐφύλαξαν, τοῖς ἄλλοις, ὅσον τὸ ἐπ' αὐταῖς, μονολεχεῖς τὰς καθωμολογημένας σῶζωσι, τῆ τῶν πρὸς ταῦτην ἂν μαλακῶς ἐχόντων τὴν ἐπιθυμίαν οὐκ ἐνωγᾶν τὴν ἐπιθυμίαν. Καί τινες δ' ὡσαύτως, καὶ τις γυναῖκα ἠντινοῦν βιάσθηται, πλὴν πόρνῆς, καὶ ἐταιροῦσα, μηδέπω πεπορνευκυία, ἐλεγχθῆ. Καὶ πόρνην δὲ βιασάμενον ποτε καί τινες, ἢν γε αἰμοβόλος τῆς γυναίκε· εἰς εἰσθυίας οὐ καθαρεύουσαν βιάσθηται. Τούτους μὲν οὖν πάντας, ἅτε καὶ ἐναγεστάτους, ἐν ἰδίαις τίσιν ἀπάγοντας πολυανδρίους καί τινες, οὐ τοῖς B κοινοῖσι. Τριττὰ γὰρ οὖν καὶ εἶναι ἐκασταχοῦ τὰ πολυάνδρια, ὅροις εὐδέλοισι δὴ τίσιν ἀλλήλων διακρινόμενα, ἐν μὲν ἱερῶσι, ἕτερον δὲ τῷ ἄλλῳ δῆμι, ἄλλο δὲ τὸ τοῖς ἐναγέσι τοῖσιν, οὐ καὶ σοφιστῶν, ἢν τις παρὰ τὰς ἡμετέρας ταῦτα; ὀδὲς σοφιστῶν ἀλλῶ, ζῶν καὶ οὕτως κεκαύσεται. Καὶ ἢν θυγατρὶς ἢ μητρί ἀλλῶ μίχθῃς ἢ τινι τῶν ἄνω τε καὶ κάτω τοῦτων. Ἦν δὲ τῶν τινι ἄλλων οἰκείων, ἀποβόρητων μέντοι καὶ αὐτῶν, προσμύχθῃς τῆ; ἀλλῶ, ἀτιμίᾳ τε ζημιουθεῖαι, ἕωσπερ ἂν ἱκανῶς καθαρθῆ, καὶ πρὸς τῆ ἀτιμίᾳ καὶ ἱερῶν συμπτάντων εἰργεσθαι. Ἐν τούτῳ τῶν ἐναγῶν τῷ πολυανδρίῳ καὶ ἀνδροφόνῳ καί τινες, ἕς ποτε ἂν τῶν τινι ἐναγεστέρων φόνων ὑπὸ τῶν ἀρχόντων τετολημηκέαι κριθῆ. Ἦν δὲ παρθένους, ἢ καὶ τινι κεκινημένη, ἀνδρὶ μὲν οὐ καθωμολογημένη, ὑπὸ δὲ κυρίῳ τῷ τῆς τρεφομένη, ἐκούσῃ μίχθῃς οὕτως, ἀλλῶ, ὥστε ἂν καὶ θάνατον αὐτῷ εἶναι τὴν ζημίαν, ἐν τῷ κινῆσθαι πολυανδρίῳ καιόμενον

θαπτεσθαι, οὐ δὴ καὶ τοὺς ἦττον ἐναγεῖς τολμῶντας τῶν φόνων. Βιαίους δὲ δὴ καὶ μοιχοὺς οὐ μόνον διαπεπραγμένους ζημιοῦν, ἀλλὰ καὶ τις βιαζόμενος μὲν, οὐ τυχῶν δὲ, ἀλίσκηται, ἢ πειρῶν μὲν, οὐ διαπεπραγμένος δὲ, καὶ τοῦτον οὐδὲν ἦττον τῆ αὐτῆ ζημίᾳ ζημιοῦν. Τῆ γὰρ γνώμη καὶ οὗτος βίαιος ἢ μοιχὸς οὐδὲν ἦττον τοῦ διαπεπραγμένου. Ἀξιοῦμεν δ' ἡμεῖς, ἢν γυναικίαις τις ἐτέρῳ ὄρωσιν καθωμολογημένης ἔρωτι ἑαυτοῦ ἀλίσκομένου αἰσθάνηται, παρ' ἐξηγητῆν τε εὐθύς ἰόντα καὶ τὸ πάθος ἐξαγορεύοντα, καθαρμόν τε αὐτοῦ τοῦ πάθους αἰεῖν, καὶ τοῦ μὴ ἐς μείζον ἐμπεισεσθαι κακὸν ἀσφάλειαν, κρατήσαντος ἂν τοῦ πάθους τῆς ψυχῆς, καὶ ἐπι ἱερὰ βαδίζοντα.

καὶ θανάτῳ ἤδη ζημιοῦν. Τῶν δ' ἀδικημάτων ἀμφισβητούμενων, ταῖς πλείοσιν ἂν τῶν ψήφων τὸν φεύγοντα ἀλίσκεσθαι. Ἀπολύεσθαι δὲ μὴ ἀδικεῖν, οὐ μόνον ἀπ' ἐλαττόνων τῶν καταψηφιζομένων, ἀλλὰ καὶ πᾶσι πᾶσι γένωνται. Ἐτι μέντοι κάκεινο τῷ περὶ δικῶν λόγῳ προσκαίσθω, ὡς ἐν ἀδικημάτων τις ταούτου παρὰ τῷ συνεδρίῳ κρινόμενος, οἷον ἂν θάνατον τὴν ζημίαν ἐπικεῖσθαι, καλὰ ἅτα ἑαυτῷ ἔργα προπεπραγμένα ἐπιδείξῃ, μεγέθει ἢ πληθει ὑπερβάλλειν τὸ ἀδικημα δοκοῦντα, τοῦτον, ὡς οὐκίτ' ἂν δυσόρθωτον, οὐδὲ τὴν φύσιν κακὸν, δυστυχίᾳ δὲ δὴ τῶν ἄλλων κεχρημένον τινι καὶ παιδείας ἐνδείξῃ, μὴ δὴ θανάτῳ ἔτι, ἀλλὰ δεσμοῖς τίσιν εὐθύνην χρόνις. Ἀλλὰ περὶ μὲν τῶν τοιούτων ἄλλοις. Εἰ γὰρ τι ἡμῖν καὶ παραλείπεται, ἀλλ' οὐκ ἔτι ἐν ἄλλῳ ἤδη τῆ βίβλῳ εἰρημένα ἱκανὰ, θεῶν ἂν συλλαμβανῶνων, τοιαύτην τοῖς ἡμετέροις ἔρχουσιν ἐμπόησαι ἔξεν, οἷαν, καὶ περὶ ὧν οὐχ ἡμῖν διασεσάφηται, αὐτοῦς καλῶς τε καὶ εὐ διαγιγνώσκων.

ΕΠΙΝΟΜΙΣ (1).

"Α μὲν οὖν τῆς βίβλου ἐν ἀρχῇ ὑμῖν τῆσδε προϋπέθη, εἰρήγασται τε οὖν τῶν θεῶν τοῖς τῶν τοιούτων ἐφόροις, ἐφ' οὗς δὴ ἡμεῖς καὶ Ποσειδῶ κορυφαῖον τὴνδε ἀναγίρομεν τὴν συγγραφήν, καὶ διαπεπέραται γε ἱκανῶς. Ἐπιδείδειται γὰρ ἡμῖν, ἢ τις τε ἀρχὴ τῶν πάντων καὶ ἐν τοῖς πᾶσι αὐτῶν μὲν πρῶταί τε φύσεις καὶ τῆ ἀρχῆ προσσεχεῖς, τίνες δὲ δεύτεραι, τίνες δὲ τρίται καὶ ἔσχαται, ὅ τε ἀνθρωποι; ἐν αὐταῖς τίνα ποτὲ τὴν χώραν εἴληγε, καὶ ἐκ τίνων συνέστηκεν, οἷον τε οὐκ αὐτῷ οἷος καὶ βίος προσῆκει, ὥστε δὴ καὶ εὐδαιμόνως ζῆν. Οὐ δὲ, κενωτικὸν τε οὐκ ἔστι καὶ κοινῷ ἐπιθυμηματος, ἀπαντες μὲν ἀνθρωποι ἐφελνται, ζητοῦσι δ' αὐτὸ οὐκ ἐν τῷ αὐτῷ ἀπαντες βίῳ, ἀλλ' ἕ. . . ἀποδείδειται ἔλαστα ἀπ' ἐνοσιῶν τε καὶ ἀξιομάτων οὐκ ἀσθενῶν τινων καὶ ἀμφιλόγων, ἄλλων τε δὴ, καὶ τρωῶν με-

γίστων ἐκείνων, ἐνὸς μὲν, τοῦ ὡς ἢ ἀρχὴ αὐτῆ τῶν πάντων, ὁ μέγιστος θεός, ἐν γε ἡμεῖς πατρὸς φωνῆ. Δία καλοῦμεν, ἀκρῶς ἀγαθός ἔστιν, οὐδεμίαν αὐτῷ ἀγαθοῦ ὑπερβολῆς μὴ οὐκ ἔστιν οἷον τε βελτίστη εἶναι λειπομένης· ἐτέρῳ δὲ, τοῦ τὰς τε οὐσίας ταῖς γεννήσεται αὐτῶν, καὶ τὰς γεννήσεται αὐτῶν οὐσίαις ἀνάλογον ἔχειν δεῖν· καὶ τρίτου, τοῦ καὶ τὰ ἐργα ταῖς οὐσίαις, καὶ τὰς οὐσίας τοῖς ἐργοῖς ταῖς σφετέραις ἀνάλογον δεῖν καὶ αὐτὰ ἔχειν.

Τούτων γὰρ ὑποκειμένων ἀξιομάτων βεβαίον, ἐκ μὲν τοῦ πρώτου, ἄλλα τε ἡμῖν τῶν καλῶς ἐχόντων δογμάτων ἀποδείκνυται, καὶ ὡς τὸ πᾶν ἅμα μὲν ἀίδιον τῷ Διὶ γέγονεν, ἅμα δὲ καὶ ὁ ἐπὶ τῇ ἀλίστην ἐκ τῶν ἐνόωντων γενοῦς, ἐν τῇ αὐτῇ μένει ἐς τὴν πάντα αἰῶνα καταστάσει, ἐκ γε δὴ τοῦ καθάρματ' αὐτῷ ἀποδείξειμένου σχήματος ἀπαρκελνῆτον. Οὐ γὰρ

(1) Conclusio scilicet libri *De legibus*, cujus cap. 6 libri II, *De fato*, et cap. 31 libri III, *De iud. civi*, supra exhibuimus.

ἂν ἐγχωρεῖται, ὃ τι περ βέλτιστον ὄντα τὸν θεὸν ἢ ἂ μη παράγειν ποτὲ τούργων τὸ αὐτοῦ, μηδ' εὐ πασιῖν μηδοτιοῦν (δίοι γὰρ ἂν τὸ αὐτὸ βέλτιστον καὶ ἄλλοις τοῦ οἰκείου ἀγαθοῦ ἔς δσον τε ἐγχωρεῖ καὶ ἀεὶ μεταδιδόται), ἢ εὐ τε ποιοῦντα καὶ παράγοντα, ἐνδεδίστερόν ποτε τῆς δυνάμεως εὐ ποιῆσαι, καὶ χείρόν ποτε ἔξον τὸ αὐτοῦ ἔργων ἀποδοῦναι, ἢ οἷον ἂν γεγονόν; ὃ τι δὴ κάλλιστον εἶη. Δῆλα γὰρ δὴ ὡς τῶν καθεστῆκότων εἰ το Ζεὺς παρακινήσειε, καὶ τὸ πᾶν, εἴτ' εἶτι, εἰθ' ὕστερον, χείρόν γε ἔξον ἀποδοίη. Ἐπει κἂν μόνον τε αὐτοῦ μεταβάλῃ, ἦτοι οὐ πρότερον μεταβάλλειν εἰώθης, ἢ οὐκ ἔς τὸ εἰώθης μεταβαλὼν, ἀμήχανον μὴ οὐ καὶ ἄλον αὐτῷ συμμεταβαλεῖν τὸ σχῆμα. Τὸ γὰρ αὐτὸ σχῆμα, μὴ οὐκ ἐπὶ πάντων ὡσαύτως μενῶνων τῶν μορίων, οὐκ οἷον τε σώζεσθαι.

Ἐκ δὲ δι' ἀξιώματος, τοῦ δευτέρου ἢ τῶν θεῶν πραγμάτων ἡμῖν διαφαίνεται κατὰστασις. Διαιρούσης γὰρ τῆς τῶν πάντων οὐσίας ἔς τί τινα ὁμοῖον τε ἀεὶ καὶ κατὰ πάντα τὰ αὐτὰ ὡσαύτως ἔχουσας, ἔς τε τὴν ἐς χρόνον μὲν κινήτην, ἄλλιον δὲ, καὶ ἔς τρίτην τὴν θνητὴν, ἐπιεικῆ ἐκάστη οὐσίᾳ γεννήσεως ἰδίας καὶ τῆς γε ἀνάλογον αὐτῆ ἐξουσίας δεῖ, τὴν μὲν τῆς πρώτης γέννησιν ἐπὶ ἀρχῆ τῶν πάντων ἀπονέμεσθαι, τῷ Διὶ τὴν δ' αὐ τῆς δευτέρας τῶ τῆς πρώτης ταύτης κορυφαίῃ οὐσίᾳ Ποσειδῶνι, χρωμένῃ καὶ τῶν ἀετλῶν τοῖς γνησίαις ἄλλῃ ἐπ' ἄλλο συνεργοῖς τὴν δὲ τῆς τρίτης τῶν τε τῶν Διὸς νόθων πρᾶστυτάτῃ Κρόνῳ, καὶ Ἥλιῳ τῶν Ποσειδῶνος γνησίων τῷ κρατίστῳ, χρωμένοιν νυν καὶ τούτοιν ἄλλῃ ἐπ' ἄλλο, Κρόνῳ μὲν τῶν συμπάντων νόθων ἀδελφῶν, Ἥλιῳ δὲ τῶν ἑαυτῷ ὁμοιοτέρων τῶν γνησίων, Πλανήτων δὲ τὴν πλεοναχῆ φορὰν καλουμένων.

Ἐκ δ' αὐ τοῦ τρίτου ἀξιώματος τὰ περὶ τῆς φύσεως ἡμῖν τῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀποδεικνύεται, ὡς ἐκ δυοῖν ὃ γε ἀνθρώπος σύνθετός ἐστιν εἶδόν, τοῦ μὲν θηριώδους καὶ θνητοῦ, τοῦ δὲ ἀθανάτου τε καὶ τοῖς θεοῖς συγγενούς. Ἐπει γὰρ τοῖς ἔργοις ὁ ἀνθρώπος, τοῖς μὲν θηριώδεσι, τοῖς δὲ καὶ τῶν θεῶν παραπλησίαις χρωόμενος φαίνεται, ἀνάγκη που καὶ τῶν ἔργων τούτων ἑκατέραις οὐσίαιν ἰδίαν τὴν ἀνάλογον ἔχουσας ἀποδείξοναι. Ὡς δ' ἐστὶ ὅτινα ἀνθρώπων τῶν ἔργων τοῖς τῶν θεῶν παραπλήσια, καὶ ταῦτα αὐτῶν τοῖς σπουδαιοτάτοις, ἐναργεῖς· οὐτε γὰρ τοῖς θεοῖς τῆς τῶν ὄντων θεωρίας ἄλλο σπουδαιοτέρων φήσομεν εἶναι ἔργον, ἢς κεφάλαιον ἢ Διὸς ἔννοια· ὃ τε ἀνθρώπος φαίνεται τῆς τε ἄλλης αὐτοῖς θεωρίας τῶν ὄντων κοινωνῶν, καὶ οὐδὲ τῆς Διὸς ἔννοιας ἀπολειπόμενος, ἄχρι ἢς ἐσχάτης· καὶ αὐτοὶ θεοὶ ἐξικκονύονται. Δέοι ἄρα ἂν αὐτῷ καὶ οὐσίαις τῆ τῶν θεῶν παραπλησίαις τῆς καὶ τούργων παραπλήσιον ἀποδοσούση, καὶ ἀθανάτου δὴ, εἰ γε καὶ οὐσία ἀθάνατος ἢ τῶν θεῶν· οὐ γὰρ ποτ' ἂν θνητὸν γένοιτο ἀθανάτω παραπλήσιον οὐδ' ἐφ' ὄσονοῦν· οὐ γὰρ οὐδὲ συμβλητὸν ὄλω; τὸ πεπερασμένην ἔχον τὴν τοῦ εἶναι δύναμιν καὶ ἐπιλείπουσαν τῷ ἀνεπιλείπτον ἔχοντι καὶ ἀπειρον. Διὰ ταῦτα δὴ καὶ ἐν τῶν πράξεων τῶν τῆ πρὸς θεοῦ συγγενείᾳ προσηκουσῶν τῆ ἀποδείξει, καὶ αὐτοὶ ἐπὶ πολλοῖς ἄλλοις; ἐπιεικίαι διδασκάλους τὸ γε εὐδαιμον ἀνθρώπων ἀποφαίνουμεν, ὃ καὶ τῆς

βίβλου ἡμῖν εἴσοδε ἔργον, ὡς εὐδαιμονεστάτους τοὺς τοῖσδε τοῖς λόγοις προσέχοντας ἐκ τῶν ἐγχωροῦτων ἀνθρώπων ἀπεργάζεσθαι.

Ἦς γε μὴν ἐκ δυοῖν ὁ ἀνθρώπος συντίθεται εἰδοῖν, καὶ ἐξ ἑτέρου ἡμῖν, οὐδὲ τούτου ἀμφιλόγου, ἀποδεικνύεται ἀξιώματος, τοῦ μηδοτιοῦν τῶν ὄντων εἶναι, ὃ ἂν αὐτὸ ἐπὶ τὸν αὐτὸν δλεθρον ὀρημασίην, ἀλλ' ἅπαντα τοῦ σώζεσθαι τε καὶ εἶναι ἐς δύναμιν γε μὴ μεθίεσθαι. Τοῦτο γὰρ λαμβάνουσι τὸ ἀξίωμα, καὶ ἔπειτα αὐ τῶν ἀνθρώπων τοὺς αὐτούς· αὐτοὺς ἀποκτινύοντας ἐπιβέλουσιν, ἐναργεστάτως καταφαίνεται οὐ τὸ θνητὸν ἡμῶν ἂν τὸ αὐτὸ αὐτὸ ἀποκτινύνειν, ἀλλὰ τι ἕτερον τούτου τε κρείττον, καὶ οὐ συναπολούμενόν γε, αἴτε οὐδ' ἂν τούτου ἐξηγμένον, οἷά περ τὰ θνητὰ ἅπαντα εἶδη, ἃ δὴ τῶν σωματικῶν ἢ τῶς οἷς ἐύνεστιν ἐξηγμένα, τούτοις καὶ λυομένοις συνδιόλλεται· οὐ γὰρ ποτ' ἂν αὐτῷ οὐ μόνον γε οὐκ ἔς τοσούτον, ἀλλ' οὐδ' ἂν ἐπὶ σμικρόν τι ἀντίβαιναν, εἰ αὐτοῦ ἐξήκτο· ἀλλ' οὐσίαν ἰδίαν τε ἔχον καὶ ἐφ' ἑαυτῆς ὑπεστῆκασις, δὲ ἐπειδὴν μηκέτι ἑαυτῷ λυοικελεῖν τὸν μετὰ τοῦ θνητοῦ βίον οἰηθῆ (εἴτ' ὀρθῶς, εἴτε καὶ μὴ, τοῦτο οἰηθῆν· οὐδὲν γὰρ διαφέρει) κτείναν γε αὐτὸ, ὡς ἄλλο ὄν, ἄλλο κακοῦ δὴ ἐδξέντος· καὶ οὐκ εὐχεροῦς συνοίκου, ἀπαλλάσσεται.

Τὴν μὲντοι ἀθανάτου τε καὶ θνητοῦ ἐν ἡμῖν μένιν ὑπὸ ἀρμονίας τοῦ παντός θεοῖς τῆς ἡμῶν δημιουργοῖς κατὰ Διὸς θεσμούς μεμνησθῆσθαι ἀξιοῦμεν, ὡς τοῦ οὐρανοῦ τοῦδε δύο μοῖρας, ἢ τε ἀθάνατος καὶ ἢ θνητῆ, μεθόριον τινὶ τῷ ἀνθρώποιον τούτῳ σχήματι συνδεδέσθην. Ἵνα μὲν γὰρ πλήρως τε ἢ τὸ πᾶν καὶ παντελῆς, ἐκ τε ἀθανάτου καὶ θνητοῦ αὐτὸ ἐξει συνεστήναι, ἵνα μὴ δεσπῆκα αὐτὸ αὐτοῦ, μηδὲ διεκασμένον ἢ, ἀλλ' ἔς ἐν τι τῷ ὄντι σύστημα συνεστήκα. Ἦς γὰρ ἐστὶν ἕτα τῶν ἐν αὐτῷ οὐ σμικρῶν ἀλλήλοισ διαφόρων μεθόριαι πεισί ἐκ τῶν ἐνόντων συνηρμόσθη, οὕτω καὶ ἀθανάτοις τὰ θνητὰ τῶ κατὰ τὸν ἀνθρώπον τοῦτον μεθόριον συνεδέθη. Ἐν μὲν οὖν τῷ αὐτοῦ ἀθανάτῳ τὸ θνητὸν ἀεὶ συνῆν, κἂν αὐτὸ ἀθάνατον ἀπέβαιναν, ἐκ τῆς πρὸς τὸ ἀθάνατον ἀεὶ συνουσίας ἀπαθανατίζόμενον, καὶ οὐκέτ' ἂν ἀθανάτου τε μοῖρας μεθόριον καὶ θνητῆς, ὅπερ εἶδει, ὁ ἀνθρώπος ἦν, ἀλλὰ τοῖς ἀθανάτοις ἂν ἄλω· συνετέτακτο. Εἴτε καὶ ἀπαξ τὸ ἀθάνατον τῷ θνητῷ ὁμιλήκας, τὴν λοιπὸν ἅπαντα χρόνον ἀπῆλλακτο αὐτοῦ, ὄχρετ' ἂν καὶ οὕτω τὸ ἀθανάτων τε καὶ θνητῶν μεθόριον ἀπαξ γεγονόν, οὐκ ἀεὶ μὲν ὄν μεθόριον, οὐδ' ἀεὶ θνητὰ ἀθανάτοις συναρμόσθη, ἀλλὰ ἀπαξ τῷ θνητῷ συνηρμόκα, καὶ ἔπειτα σὺν τῇ αὐτοῦ τοῦ θνητοῦ ἀκαλλαγῆ καὶ ταύτην ἂν τὴν ἀρμονίαν λελυκός. Κατελείπετο ἄρα παρὰ μέρος μὲν τῷ θνητῷ τὸ ἀθάνατον κοινωνεῖν, παρὰ δὲ μέρος, τούτου γε ἀπολλυμένου, καθ' αὐτὸ τε ἐκάστοτε γίγνεσθαι, καὶ ζῆν χωρῖς, καὶ τούτο οὕτω τὸν ἀεὶ χωρεῖν καὶ ἀπειρον χρεῖν.

Ταῦτα τὰ δόγματα τοῖς ἀπὸ Πυθαγόρου μάλιστα καὶ Πλάτωνος δέδοκται σοφοῖς. Ταῦτα ἄλλων τε ἔθνων ἐξηγηταῖς, καὶ δὴ καὶ τῶν ἡμετέρων προγόνων τοῖς τὴν κατὰ Κούρητας ἔκρινους· καλῶς τε καὶ

ολοκόμενον οὐκέτι δὴ ἐστίν, οὐδ' ἐστίν αὐτοῦ ἀσθις· A
πειραθῆναι, τὸ δὲ μέλλον, εἰ οὐδέ πω καὶ τοῦτ' ἐστίν,
ἀλλ' οὖν, διὰ τὸ ἐσεσθαι ποτε, τοῦ οὐκέτι ἐσομένου
μᾶλλον γ' ἂν εἴη, ὥστε καὶ ἀμεινον εἴη ἂν· ἐπαι καὶ
τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ μὲν οἰχομένου μεθίσθαι ἔδη,

(1) Post hæc desunt omnia quæ sequuntur,
incendio quippe Plethonii libri absumpta, unde in
fine codicis Florentini, teste Bandinuo, l. II, p. 317,

πρὸς δὲ τὸ ἐσόμενον, ὡς δὴ καὶ μᾶλλον ἔν, δὴν τε-
τρίφθαι· τὴν οὖν ἐπ' ἀμφοτέρω ταύτῃ ἀιδεότητα
μὴ ἔντι μόνω τῆς ἐπι θάτερον, τὸ μέλλον, γιγνομέ-
νην μείξω, οὐτ' ἂν μείξω τῇ ἀληθείᾳ, οὐτ' ἂν καλλίω
εἶναι. Ἄλλ' ἤμεϊς (1).....

annotatum est: Ζητητέον τὰ ἐπίοντα, ἐἰ καὶ ἀνεύ-
ρετα· ἠφάνισται γάρ ὑπὸ Σχολαρίου, ὡς φασί. ALE-
XANDER.

ΠΛΗΘΩΝΟΣ

ΖΩΡΟΑΣΤΡΕΙΩΝ ΤΕ ΚΑΙ ΠΛΑΤΩΝΙΚΩΝ ΔΟΓΜΑΤΩΝ

ΣΥΓΚΕΦΑΛΛΩΣΙΣ.

Ἐκείνα μάλιστα ἂν εἴοι κεφάλαια εἰδέναι τὸν γε B
δὴ φρόνιμον ἐσόμενον. Πρώτον μὲν ἐκαίειν περὶ θεῶν,
ὡς εἰσιν. Εἴς μὲν αὐτῶν Ζεὺς ὁ βασιλεὺς, μέγιστός
τε καὶ ἐς ἄσων γε ἐνὶ ἄριστος, τοῖς ὅλοις τοιοῦτος ἐφε-
στηκώς, καὶ θεότητι ἐξαιρετός, ἀπὸς μὲν πάντη τε
ὤν καὶ πάντως ἀγένητος, τῶν δ' ἄλλων ἀπάντων πα-
τήρ τε καὶ δημιουργὸς κρεσσύτατος. Τοῦτον δὲ καίς
μὲν πρεσβύτατος, ἀμύτωρ γε, δευτέρως δὲ θεός, Πο-
σειδῶν, τὰ τε δευτερεία τῆς κατὰ πάντων ἡγεμονίας
πρὸς τοῦ πατρὸς ἐπιτετραμμένος, καὶ ἐτι τὴν τοῦδε
τοῦ οὐρανοῦ γίνεσθαι τε καὶ δημιουργίαν, θεοί; καὶ
ἐτί τοις χρόνος ὑπάρχου, τοῖς μὲν ἀθελοῖς, ἀμύ-
τωρσι κἄσιν ὑπερουρανοῖς, Ὀλυμπίοις τε δὴ καὶ
Ταρταρίοις· τοὺς δὲ καὶ αὐτὸς ἐξ Ἡρας ἦθη, θεοῦ
τῆς γε ὕλης παραγωγῷ, γεννῶν, τοὺς ἐντὸς οὐρανοῦ
τοῦδε, τὸ τε δὴ οὐράνιον γένος ἀστρῶν, καὶ τὸ τῇ
ἡμετέρᾳ ἦθη φύσει προσεχὲς δαιμόνων γένος· χθό-
νιον. Ὅς καὶ Ἡλίω, παθῶν τῶν ἑαυτοῦ τῷ πρεσβυ-
τάτῃ, ἡγεμονίαν τε τὴν τοῦδε τοῦ οὐρανοῦ ἐπιτε-
τραφε, καὶ ἐτι γίνεσθαι τὴν τῶν ἐν αὐτῷ θνητῶν,
ταύτην μόντοι καὶ σὺν Κρόνῳ, θεῶν τῶν γε Ταρτα-
ρίων Τιτάνων [ἀδελφῶ] τε καὶ ἡγεμόνι. [Τῶν (1)
Ὀλυμπίων θεῶν τοὺς Ταρταρίους διαφέρειν τῷ τοὺς
μὲν Ὀλυμπίους τῶν ἐν τῷδε τῷ οὐρανῷ ἀθανάτων
παραγωγούς τε εἶναι καὶ προστάτας, τοὺς δὲ Ταρτα-
ρίους τῶν τῷδε θνητῶν προστάταιν· ὥστε καὶ Κρό-
νον τῶν Ταρταρίων, τὸν δ' αὐτὸν καὶ Τιτάνων κο-
ρυφαῖον εἶναι, καὶ σὺν παντός τοῦ θνητοῦ εἶδος
προστάτην. Ἦσαν δ' ἐν τοῖς Ὀλυμπίοις εταγμένην
δευτέραν μετὰ Ποσειδῶν, ὕλης τῆς πρεσβυτάτης,
ἀνωλῆθρου καὶ αὐτῆς οὐσης, τῷ αὐτῷ Ποσειδῶνι ἐς
τὰ ἔργα παραγωγί τε εἶναι καὶ προστάτην· ἀθεδὸν
δὲ Ποσειδῶ σὺν παντός εἶδος προστάτην καὶ ἀθανά-
του καὶ θνητοῦ, κορυφαῖον μὲν τῷ παντὶ ἐφεστώτα,
συνεταγμένον γε μὴν καὶ αὐτὸν τοῖς ὅλοις· τὸν γάρ
τοι Δία μόνον τῷ ἐξαιρετῷ τῆς θεότητος καὶ τῷ
παντὶ ἐξαιρετόν ἐφεστάναι.]

Πρώτον μὲν οὖν τοῦτο οὕτω τε καὶ ταύτῃ μάλιστα

(1) Hæc et quæ sequuntur unciis inclusa, usque
ad ἐφεστάναι, desunt in codicibus hoc quidem loco.
Sed inventa sunt in Parisiensis bibliothecæ codd.
1683, fol. 209 v°, et 1739, fol. 236 v°. Zoroastreis
pætmissa statim post titulum, exordii cujusdam
instar, videnturque olim a Plethone ad marginem

ἀκριβοῦμένον νομίζειν. Ἐπειθ' ὡς καὶ τῶν ἡμετέ-
ρων πρνοοῦσιν οὗτοι οἱ θεοί, οἱ μὲν αὐτῶν προσ-
εχῶς ἐρακτόμενοι, οἱ δὲ διὰ τῶν σφῶν ὑπολειπτέ-
ρων, ἀπαντες δὲ κατὰ θεσμοὺς τοὺς τοῦ Διὸς ἀπαντα
κατευθύνοντες. Εἶθ' ὡς τῶν μὲν κακῶν οὐδενός, οὐτ'
ἀλλω οὐδενὶ τῶν πάντων, οὐθ' ἡμῖν, τῶν δ' ἀγαθῶν
αὐτοὶ εἰσιν οἱ αἰτιώτατοι. Ἐπὶ δὲ τοῦτοίς, ὡς καὶ
εἰμαρμένη ἀμεταστρέφω καὶ ἀπαρτρίπτω ἐκ Διὸς
χωροῦση, κατὰ γε δὴ τὸ ἐνὸν βέλτιστον, ἕκαστα πε-
ραίνουσι. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ θεῶν.

Περὶ δὲ τοῦ παντός, πρῶτον μὲν αὖ ὡς· ἀίδιον
τῷδε τὸ πᾶν, ἐν ᾧ δὴ καὶ οἱ δευτερεὶα τε οὗτοι καὶ
τρίτοι θεοί, τῷ Διὶ γέγονε, καὶ οὕτω ἡργμῆνον
χρόνῳ, οὐτ' αὖ ποτε τελευτήσει. Ἐπειθ' ὡς καὶ
ἐκ πολλῶν τῶν πάντων ἐς ἐν τι ἡρμοσμένων.
Εἶθ' ὡς ἀριστα ἐκ τῶν ἐνόντων τῷ πεποιηκότι,
ὅτι δὴ μάλιστα ἀρίστῳ ἔντι, μεμηχανημένον, εὖ
λαλοῦσθαι οὐδ' ἠνενοῦν ὑπεροβλήν. Ἐπὶ τοῦτοίς
αὖ, ὡς καὶ ὡσαύτως αἰ ἐν τῷ καθιστηκότι σχήματι
σολίζόμενον ἀπαρτρίπτω. Τσαυτ' οὖν καὶ περὶ τοῦ
παντός.

Περὶ δὲ τοῦ ἡμῶν αὐτῶν, πρῶτον μὲν ὡς θεοῖς ἢ
ψυχῇ ἡμῶν οὕτω συγγενῆς ἀθάνατος τε μένει ἐν
οὐρανῷ τῷδε τὸν ἀπαντα χρόνον καὶ αἰδίος. Ἐπειθ'
ὡς καὶ σώματι τῷ θνητῷ τῷδε ὑπὸ θεῶν κοινωνη-
σοῦσα ἐκάστω, ἄλλοτε ἀλλω, καταπέμκεται, τῆς
τοῦ παντός ἕνεκα ἀρμονίας, ὡς καὶ θνητῶν ἀθανά-
τοις ἐν γε ἡμῖν καὶ εἰδαι τῷ ἡμετέρῳ κοινοῦν-
των, τὸ πᾶν καὶ ταύτῃ αὐτῷ αὐτῷ συνδέοιτο. Εἶθ' ὡς
τὸ καλὸν ἡμῖν, οἰκείως τῇ πρὸς θεοῦ συγγενείᾳ,
τὸ προσῆκον τοῦ βίου τέλος. Ἐπὶ δὲ πᾶσιν, ὡς
καὶ τὸ εὐδαιμόν ἡμῖν, ἐν τῷ ἀθανάτῳ ἡμῶν, δ καὶ
τῆς οὐσίας ἀθρόωπου ἐστὶ τὸ κυριώτατον, ὑπὲρ τῶν
τὸ γένος ἡμῶν συστημαμένων θεῶν ὠρισαί.

Ταῦτα δὲ ἰβ' σὺμπαντα κεφάλαια περὶ τε θεῶν,
καὶ τοῦ παντός τοῦδ, καὶ φύσει τῆς ἡμετέρας,
εἰδέναι τε δεῖ καὶ νομίζειν, εἰ μέλλοι τις ἔχρη ὡς
μάλιστα φρονῶν, καὶ φρόνιμος τῷ ἔντι ἐσεσθαι.

libri sui jam transcripti adjecta serius Tuisse. Id
certe, testatur apud Morellium, in catalogo bibl.
S. Marci, codex Venetus 406, qui Plethonis auto-
graphus creditur, in quo istud additamentum,
scholii instar, initio Zoroastreorum ad marginem
ascriptum est. ALEXANDER.

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΓΕΜΙΣΤΟΥ

ΠΡΟΣ ΤΟ

ΥΠΕΡ ΤΟΥ ΛΑΤΙΝΙΚΟΥ ΔΟΓΜΑΤΟΣ ΒΙΒΛΙΟΝ

(Ex Dosithei TOMΩ ΑΓΑΠΗΣ. Έν Γλασιω, 1698.)

Τὸ ὑπὲρ Λατίνων βιβλίον τὸ ἐς ἡμᾶς ἦκον, ἀρ-
 χεται μὲν τοῦ τῆ σφετέρᾳ ἀμύνειν δόξῃ ἀπὸ τοῦ τὸν
 Πατέρα προβολῆς προσπινοῖσθαι. Ἐπὶ γοῦν ταύτῃ
 τῇ ὑπόθεσει, καὶ ἀπὸ ταύτης δρῶμενοι, καὶ ὁ βού-
 λονται οἶονταί οἱ τὸ βιβλίον συνθέντες συμπεραίνειν,
 ταύτῃ ἀκολούθως καὶ τὸν Υἱὸν τῆς τοῦ Πνεύματος
 ὑπάρξεως ἀξιοῦντες προσπινοῖσθαι· καὶ ἐντεῦθεν
 προσλαμβάνοντες καὶ τὴ ἀξίωμα, τῇ μὲν Ἑλληνικῇ
 θεολογίᾳ καὶ μάλιστα φιλον, τῇ δὲ Ἑκκλησίᾳ πολεμώ-
 τατον, ὡς ὢν μὲν αἱ δυνάμεις διάφοροι, καὶ αὐτὰ
 ἂν εἴη ταῖς οὐσίαις διάφορα, οἶονταί δεῖν καὶ τὸν
 Υἱὸν, ὡς προσπινοῦμενον τῆς τοῦ Πνεύματος
 ὑπάρξεως, κοινωνῆσαι τῷ Πατρὶ καὶ τῆς τοῦ Πνεύ-
 ματος πρόδοξῃ, ἵνα μὴ τῆς προβλητικῆς δυνάμει·
 οὐ κεκοινωνηκῶς, καὶ τῇ οὐσίᾳ διεκέρηται. Καὶ οὕτοι
 μὲν οὕτω. Ἡμεῖς δὲ τὸ μὲν προτετάχθαι τὸν Υἱὸν
 τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποστάσεως, οὐκ ἂν ἀπαξιώτα-
 μεν, τρίτου καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ ἐν τοῦ βαπ-
 τίσματος τῇ παραδόσει τοῦ Πνεύματος ἡριθμημέ-
 νου. Τὴν δ' εὐλογιστάτην αἰτίαν καθ' ἣν ἂν τρίτον
 θεοὶ τὸ Πνεῦμα ἀριθμῆσθαι, Λατίνοι βούλουσι· ἂν
 σιγᾶσθαι· ἡμεῖς δὲ φαίμεν ἂν, ὡς ἐπειδὴ δύο
 πρόδοξοι τοῦ Πνεύματος ἐκ τῶν τῆς Ἑκκλησίας ἀρ-
 χῶν ἔστιν εὐρεῖν, τὴν μὲν τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ καὶ
 ὑποστάσεως αἰτίαν, τὴν δὲ πρὸς ἡμᾶς τε καὶ τὴν
 κτίσιν πεμπτικὴν· αὕτη δὲ ἡ δευτέρα τοῦ Πνεύ-
 ματος πρόδοξος, ὅτι τοῦ Υἱοῦ τε καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ
 ἐν ταῖς τῆς Ἑκκλησίας ἀρχαῖς εἰρσοκεται γινωμέ-
 νη· θεοὶ δ' ἂν τὸ πέμψον πρὸς τὸ πεμπούμενον καὶ
 ἀξίωμα τὸ ἔχειν· διὰ τοῦτο καὶ τὸ Πνεῦμα μετὰ
 τῶν Υἱὸν τετάχθη τῷ ἀριθμῷ, εἰ καὶ μὴ τῇ φύσει.
 Ἄ; δὲ δύο τῆς τοῦ Πνεύματος πρόδοξοι ἐκ τῶν τῆς
 Ἑκκλησίας ἀρχῶν ἔστιν εὐρεῖν, αὐταὶ αἱ τοῦ Κυρίου
 ἐρηλοῦσι φωναὶ, ἢ Ὅταν δὲ εἰθῆ ὁ Παράκλητος ἐν ἐγὼ
 πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἢ ἰδοὺ ἢ πρὸς ἡμᾶς
 πέμψῃ; ἢ τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὃ παρὰ τοῦ Πα-
 τρὸς ἐκπορεύεται, ἢ ἰδοὺ ἢ τῆς ὑποστάσεως πρόδοξος.
 Ἀλλὰ Λατίνοι ταύτην τὴν κατὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς πέμ-
 ψην πρόδοξον βούλουσι μὲν ἂν σιγᾶσθαι, ἵνα μὴ τὰς
 τῶν Πατέρων φωνὰς, αἱ αὐτοὶ οἶονταί ἐκ τοῦ Υἱοῦ
 δεκνύναι τὸ Πνεῦμα ἐκπορευόμενον, κατὰ ταύτην
 τὴν πρὸς ἡμᾶς πέμψην ἐκλαμβάνοντες, τῶν ἡμετέ-
 ρων ἀναμφισπότητων μαρτυριῶν ἀπορῶσιν· οὐ δυ-
 νάμενοι δ' αὐτὴν ἀφηνῆσαι τε καὶ τῆς Ἑκκλησίας
 ἐξελθεῖν, σμικρύνουσι, χρονικὴν τε κλιῶντες καὶ
 ὑψιγενῆ, καὶ τῷ τοῦ Θεοῦ Υἱῷ οὐ συναΐδιον. Ἄλλ'
 εἰ μὲν καὶ τὴν δημιουργικὴν δυνάμειν ἐν τῷ Θεῷ οὐ

συναΐδιον αὐτῷ εἶναι ἀξιόσεσαι, μηδὲ τὴν ἐν τῷ
 Υἱῷ τοῦ Πνεύματος πρὸς τὴν κτίσιν πεμπτικὴν δύ-
 ναμειν, συναΐδιον αὐτῷ ἀξιούτων εἶναι. Εἰ δ' ἐκείνη
 οὐκ ἂν φαῖν, μηδὲ τοῦτο λεγόντων· ἔχοντα δὲ τὴν
 Υἱὸν συναΐδιον· ἐν αὐτῷ τὴν τοῦ Πνεύματος πρὸς
 τὴν κτίσιν πεμπτικὴν δυνάμειν, εἰκότω; καὶ τοῦ
 Πνεύματος προτετάχθαι τῷ ἀριθμῷ, τοῦ Πατρὸς οὐ-
 τω τε καὶ τοιαῦτα παράγοντος τὰ ἐξ αὐτοῦ, ἵνα καὶ
 ἐν αὐτῇ τῇ Τριάδι τάξις τις ἦ, ὡς οὐδοσιῶν τῶν γε
 ἀριθμητῶν, ὅταν ἂν τάξις ἀπειθῆ, ἔξον καλ' ἔς.
 Τοῦτο μὲν οὖν, οὕτως ἐχέτω. Τὸ δ' ὁ ξίωμα ἐκεί-
 νω, τὸ, ἂν αἱ δυνάμεις διάφοροι, καὶ αὐτὰ ἂν εἶναι
 ταῖς οὐσίαις διάφορα, πῶς οὐ τῇ Ἑκκλησίᾳ, ὡς γ'
 ἡμῖν ἀνωτέρω εἰρηται, πολεμώτατον; Ἡ μὲν γὰρ
 Ἑλληνικὴ θεολογία ἕνα θεὸν τὸν ἀνωτάτω τοῖς οὖσιν
 ἐπιστάτω, καὶ ἀσμον ἕνα, καὶ ἔπειτα πλείους αὐτῷ
 παῖδας διδοῦσα, προῦχοντάς τε ἄλλους ἄλλων καὶ
 ὑποδεστέρας, οὐ; καὶ ἄλλον ἄλλω αὐ μείζονι ἢ μεί-
 νονι τοῦ παντὸς τοῦδε μέρι ἐπίστησιν, ὅμως οὐδένα
 αὐτῶν τῷ πατρὶ ἴσον, ἢ γοῦν παρακλήσιον ἀξιοὶ εἶ-
 ναι. Καὶ γὰρ ἑτέρας τε ἀπαντας οὐσίαις καὶ ποῶ
 ὑποδεστέρας ποιεῖ, καὶ θεότητος ὡσαύτως. Πρὸς
 γοῦν τῷ πατρί τὸ τοῦ Θεοῦ καὶ θεοῦ καὶ αὐτοῦ
 κληῖν, καὶ καὶ ἔργα ἅμα τοῦ αὐτοῦ Θεοῦ καλεῖ, οὐκ
 ἀξιοῦσι ἐπὶ γε τοῦ Θεοῦ γεννησεως δημοσργίαν
 διακρίνειν, θεῖ μηδὲ βούλησιν φύσιως, ὅπως δὲ εἰ-
 πεῖν, μηδ' οὐσίαις ἐνέργειαν. Ἐτέρα; δ' οὖν θεότητος
 τε καὶ οὐσίας ὑποδεστέρα; τοῦ τοῦ ἀνωτάτω Θεοῦ
 παῖδας ἢ γε Ἑλληνικὴ θεολογία ποιεῖ, οὐδὲν ἄλλω
 ἢ ἐκείνη ἐπιρεϊομένη τῷ ἀξίωματι, ὡς ὢν αἱ δυ-
 νάμεις διάφοροι, καὶ αὐτὰ ἂν εἴη ταῖς οὐσίαις διά-
 φορα, κρινουσαί τε μεγίστην δυνάμειος διαφορὰν τὴν
 τοῦ αὐτοῦ δι' αὐτὸ ὄντος; πρὸς τὸ δ' ἑτερον ἦδη ἔν.
 Ἡ μὲντοι Ἑκκλησία τοῦτο τὸ ἀξίωμα ἀήλη ἔστιν ὡ
 προσειμένη. Οὐ γὰρ ἂν τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ ἴσον, ἢ
 οὐσίας τῆς αὐτῆς, εἰ τὸ ἀξίωμα τοῦτο προσίστατο, ἀπ-
 φαίνε. Πῶς γὰρ ἂν ὁ Πατὴρ τοῦ γε Υἱοῦ οὐ διάφορος
 εἴη τῆν δυνάμειν, εἰ ὁ μὲν αὐτὸς δι' αὐτὸν δύναται τε
 εἶναι καὶ ἔστιν, εἰ δ' οὐκέτι αὐτὸς δι' αὐτὸν, διὰ δὲ τὸν
 Πατέρα ἔστιν· ἐπὶ δὲ, εἰ ὁ μὲν γεννητικὸς, καὶ ἴσω
 γεννητικὸς, ὃ δ' οὐτε ἴσω, οὐτε οἷκ ἴσω γεννητικὸς,
 ὡστ' ἂν μηδὲ τῆς οὐσίας εἶναι τῆς αὐτῆς, εἰ ὢν αἱ
 δυνάμεις διάφοροι, καὶ αὐτὰ ἂν εἴη ταῖς οὐσίαις διά-
 φορα; Ἀλλὰ Λατίνοι μὴ ἀξίωματι τῇ γε Ἑκκλησίᾳ
 πολεμωτάτω τὴν σφετέρην προπέτειαν τε καὶ και-
 νοτομίαν συνιστάντων, ἀλλ' ἐκ τῶν τῆς Ἑκκλησίας
 ἀρχῶν τοῦτο περισσῶν δεκνύναι. Εἰ δὲ μὴ οὐκ ἔ

εἶσιν, ἡμεῖς· δὴ δεξιόμενοι οὐ ταῖς τῆς Ἐκκλησίας ἀρ-
χαῖς συναρῶν ὃν ἀποτὸς τὸ καινοσύνημα.

Μίαν οὐσίαν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἢ γε
Ἐκκλησίαι ἀξίως εἶναι· πρόσκαιρα δὲ τρία, ἰδιότησιν
εαστον τῶν ἄλλων διακρινόμενον. Καὶ τὰ μὲν τοῖς
ρισίν ἐφαρμόδιοντα κοινὰ τε εἶναι καὶ ἐν ἀριθμῷ
καττον αὐτῶν, αὐτὴν τὴν οὐσίαν καὶ φύσιν, τὴν δε-
λιουργίαν τῆς κτίσεως, τὴν πρόνοιαν, τὴν τοῦ παν-
τὸς ἀρχήν. ἅπαν ὅτι τοιοῦτον εἴη ἂν εἰπεῖν· τὰ δὲ
μὴ τοῖς τρισὶ δυνάμενα ἐφαρμόσαι, προσωπικὰ τε
προσώποις καὶ ὅσα ἑκάστη εἶναι, καὶ οὐδοτιοῦν
αὐτῶν ἐν ἀριθμῷ, ἐν πλείοσιν ἢ ἐνὶ προσώποις θεω-
ρούμενον. Τὸ γὰρ τοῖς αἰτιατῶν, τοῖς μὲν τρισὶ κοι-
νὸν οὐκ ὂν, τοῖν δὲ δυοῖν μόνον, οὐ ταῦδ' ἂν
ἀριθμῷ εἴη ἔτι ἀρροῖν, εἰ τῷ μὲν που γεννητῶς, τῷ
δὲ ἔκπορευτῶς πρόσκειται. Τούτων οὕτως ὑποκαίμε-
νων, προσελήφθη καὶ τι ἀξίωμα, οὐ τῶν τῆς Ἐκ-
κλησίας πολεμίων, ἀλλὰ καὶ μάλα φίλιον, ὃς οὐκ
ἔστιν ὃ τι αὐτὸ ἑαυτὸ δύναται προβάλλειν, ἀλλ'
ἕτερον ἀεὶ δεῖ εἶναι τοῦ γε προβάλλοντος τὸ προ-
βαλλόμενον, καὶ ὅπως αἰτίου αἰτιατόν. Ἐπεὶ δὲ τού-
τοις σκοπούμεν καὶ ἄφρασι Λατίνοι, καὶ ἄτεά ἐξ ὧν
φασὶ συμβαίνει, εἰ συνφθὰ ταῖς τῆς Ἐκκλησίας
ἐστὶν ἀρχαῖς.

Ἐκ Πατρὸς φασὶ καὶ Υἱοῦ μιᾷ ἀριθμῷ προβολῇ
τὸ Πνεῦμα ἔκπορευέσθαι. Οὐκοῦν, εἰ μὲν κατὰ τὴν
οὐσίαν κοινὴν οὖσαν ὅ τε Πατὴρ καὶ Υἱὸς μιᾷ προ-
βολῇ τὸ Πνεῦμα προβαλοῦσιν, ὡς περ ἄρα καὶ
ἀξιούσιν αὐτοὶ ἐν τῷ βιβλίῳ, ἤτοι καὶ αὐτὸ ἑαυτὸ
τὸ Πνεῦμα προβαλεῖ, κοινήν αὐτοῖς καὶ αὐτὸ ἔχον
τὴν οὐσίαν, ἢ εἰ διαστραίη Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐν τῷ
προβάλλεσθαι, ἔς τε ἑτέραν οὐσίαν ἐκπεσεῖται καὶ
οὐκέτι αὐτοῖς δημοῦσιον μανεί, εἰ κατὰ τὴν κοινήν
οὐσίαν, ἀλλὰ μὴ προσωπικῶς αὐτὸ προβαλοῦσιν. Εἰ
γάρ μὴ προσωπικῶς ὃ τε Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς τὸ
Πνεῦμα, ἀλλὰ κατὰ τὴν κοινήν αὐτοῖς οὐσίαν προ-
βαλοῦσιν, ἢ οὐσία αὐτοῖς ἔσται ἢ προβάλλουσα,
οἷσ' ἂν καὶ ἐς ἑτέραν οὐσίαν τὸ Πνεῦμα καὶ θεῶν
ἕτερον ἐναργέστατα ἐκπίπτειν. Εἰ δ', ὅτι οὐ τοῖς
τρिसὶ προσώποις τὸ προβάλλεσθαι οὖν τε ἐφαρμόζεται
(οὐ γὰρ οὐδὲ τῷ Πνεύματι), εἰς τοῦτε καὶ προσωπι-
κὸν αὐτὸ ἀξιὸν φάναι, οὐκέτι οἶδ' ἃν μιᾷ ἀριθμῷ
προβολῇ τὸν Πατέρα τε καὶ Υἱὸν τὸ Πνεῦμα προβά-
λιν, εἰ μὴ καὶ τῶν προσώπων τις συναλοῖφην κτ-
τοῖς περιεῖψοι. Εἰ δὲ δύο τῷ ἀριθμῷ αὐ προβολαῖ,
ἀμύχανον, μὴ οὐδιαφυῆναι εἶναι ἔχον τὸ γε Πνεῦμα
προσῖναι, τὸ μὲν τι ἐκ τῆς ἐτέρευ, τὸ δ' ἐκ τῆς ἐτέ-
ρευς προβολῆς ἰσχυρῶν. Οὐ γὰρ οὐδ' εἰ μὴ αἰτιος ἀπλῶς
ὁ Υἱὸς τοῦ Πνεύματος, ἀλλὰ συναίτιος ἔσται, ὡς αὐ-
τοῖς φασὶ συγκαλύπτοντες ἑαυτῶν τὴν καινότητα τοῦ
δύνατος, οὐ καὶ αἰτιος ὁμοῦ ἔσται· τὸ γὰρ συναί-
τιον, καὶ αἰτιον δὴπου, τοσοῦτω μόνῳ τοῦ ἀπλῶς
αἰτίου διαφέρον, ὅς οὐ μόνον, ἀλλὰ σὺν ἄλλῳ κυρω-
τέρῳ αἰτίῳ, αἰτιον καὶ αὐτὸ ἔστιν. Ὄστε, εἴτε αἰ-
τιος ἀπλῶς ὁ Υἱὸς τοῦ Πνεύματος, εἴτε συναίτιος,
ὁμοῦ τε καὶ αὐτοῦ ὅποσον ὡν τῷ Πνεύματι ἐς τὴν
ὕψαξιν. Εἰ γὰρ οὐδοτιοῦν ὁμοῦ, οὐτ' ἂν αἰτιος εἴη
ἀπλῶς, οὐτε συναίτιος, ἀλλ' ὁ Πατὴρ αὐτὸ αὐτάρκως
προβαλεῖ, ἔπει οὐδ' ἂν αὐτάρκως αὐτὸ ὁ Πατὴρ προ-

βάλλοι, εἰ καὶ τινος συναίτιος ὅπως δόξαιτο. Οὕτω δὲ
τὸ Πνεῦμα τὸ μὲν εἰς τὸν Πατέρα, τὸ δ' ἐκ τοῦ
Υἱοῦ ἰσχυρῶν, καὶ διαφυῆν ἅμα ἔξει, καὶ κινδυνεύσει ὁ
θεὸς τῆς Ἐκκλησίας ἂν ἐπὶ τριάδος τετρὰς ἀναφανή-
σεσθαι διὰ τὴν τοῦ Πνεύματος ταύτην διαφυῆν. Ἐς
ταῦτα τὰ τῆς Ἐκκλησίας ἀσύμματα ἢ Λατίνων αὐτῶ
ἀπάγει δόξα. Ἢ γὰρ οὐκ ἀπλοῦν τὸ Πνεῦμα αὐτοῖς
μανεῖ, εἰ δυοῖν προβολαῖν ὁ Πατὴρ τε αὐτὸ καὶ ὁ
Υἱὸς προβαλοῦσιν, ἢ εἰ μιᾷ προβολῇ προβαλοῦσιν,
εἰ μὲν προσωπικῶς αὐτὸ προβαλοῦσιν, συναλοῖφην
ἔσται τοῖς προσώποις, καὶ ὁ θεὸς ἂν ἐπὶ τριάδος, δυοῖς
αὖ· εἰ δὲ κατὰ τὸ κοινὸν τῆς οὐσίας προβαλοῦσιν,
ὡ· αὐτοῖς που ἀξιούσιν, ἐς ἑτέραν αὐτοῖς, τὸ Πνεῦμα
οὐσίαν ἐκπεσεῖται. Τριῶν τὸ μὲν ἐς Χαθελλιζμὸν,
τὸ δ' ἐς Μακεδονισμὸν, ἀποβλέποντα οὐκ ἄδελγὰ

ἔσται. Εἰ δὲ πρὸς ταῦτα Λατίνων ἔξαρον μὲν εἰσι-
μαθ' ὡς οὖν αὐτῶν συγχωροῦν, τῆς δὲ τοῦ τοῦ Πνεῦ-
μα ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἔκπορευέσθαι δόξης· οὐ μανένται
παρακλήσιόν τι πάσχουσιν, ὡς περ ἂν εἰ δις πάντε
λέγοντες, ἔξαρον ἦσαν μὴ δέκα λέγειν, ἢ τρεῖς τίσ-
σαρα, μὴ δύοδεκα. Ἐν γὰρ ταῖς ἐς ἀποπὸν ἀπαγω-
γαῖς, τότε τις τῷ ἀπέμῳ οὐ συγχωροῖ, ὅταν καὶ τῆς
ἐξ ἀρχῆς ὑπόθεσιν, ἢ τὸ ἀποπὸν ἔπειτα, ἀνάθηται.
Εἰ δὲ τῆς μὲν περιέχεται, τῷ δὲ προφανῶς ἀπέμῳ
μόνῳ οὐ συγχωροῖ, συγχωροῖ τε ἅμα καὶ οὐ συγχω-
ροῖ τῷ αὐτῷ, καὶ τις ἀποπὸς ἔστιν αὐτὸς καὶ κατα-
γέλαστος, αὐτὸς ἀπῷ διαφωνῶν.

Ἄλλὰ ταῦτα μὲν ἐς τοσοῦτον, Πῶς δ' οὐκὶ κάκεινῳ
ἀποπὸν τῶν ἐν τῷ βιβλίῳ, τὸν τὸν Πατέρα τῷ Χρῶ
τῆς γεννητικῆς φάτρεϊν δυνάμεϊν μεταδιδόναι ἐν τῷ
γεννῶν, καὶ τῷ Πνεύματι τῆς προβλητικῆς αὐ ἐν τῷ
προβάλλειν, οὐτε τὸν Υἱὸν γεννητικῶν γεννῶντε,
ἀλλὰ γεννητὸν μόνον, οὐτε τὸ Πνεῦμα ἔκπορευτικῶν
προβάλλοντα, ἀλλ' ἔκπορευτὸν μόνον; Ἡ γὰρ λελη-
θη: ἂν αὐτοῦ, ὡς πολὺ διαφέρει γεννητικὸν γεννη-
τοῦ, καὶ ἔκπορευτικὸν ἔκπορευτοῦ, ἢ ἔχοντες κα-
κουργοῖεν ἂν, ἡμᾶς φανακίσειν προρηημένο.

Ἐπι δὲ κάκεινο, πῶς οὐκ ἀνυμνον αὐτῶν, τῷ τοῖς
ἡμετέροις ἐγκαλεῖν, ὡς τὰ τῶν ἁγίων ὀβελίζουσιν,
ἢ νοθεύουσιν, ἢ ἀνομασίζουσιν, ἢ κακῶς ἐξηγουμένοισι·
αὐτοὶ μᾶλλον τοῖς τοιοῦτοις ὄντες ἔνοχοι, ὅταν τὸν
μὲν Δαμασκηνὸν Ἰωάννην ἀκυρώσι, Διονυσίου δὲ
τοῦ Ἀρεοπαγίτου, ὑπεστηχθέντος μὲν περὶ ἠνωμένης
τε καὶ διακεκριμένης θεολογίας εἰπεῖν, ὡς αὐτὰ τὰ
θεῖα πρόσωπα ἠνωται καὶ διακρίνεται, καὶ ἔπειτα
οὐ καὶ περὶ ταυτῆς Υἱοῦ καὶ Πνεύματος διακρι-
σεως μνησθέντος, κῆμπον κναψηφίζονται· Ἰουστι-
νου δὲ τοῦ μάρτυρος, καὶ Γρηγορίου τοῦ θεολόγου,
οὐδὲ συνῶσι, τοῦ μὲν, Ὄστε ὁ Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς,
φάτκοντος, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς,
πλὴν τούτων μὲν, γεννητῶς εἶναι, τὸ δὲ Πνεῦμα ἔκ-
πορευτῶς· τοῦ δ' αὖ, Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ, τοῦ
Υἱοῦ, πλὴν τῆς αἰτίας· πάντα ὅσα ἔχει ὁ Υἱὸς, τοῦ
Πνεύματος, πλὴν τῆς γεννησεως· Κυρίλλου δὲ μὴ
ἐπιστρέφοντα: πρὸς τῆς Θεοδορητου περὶ τούτου
μέμφιν, οὐκ ἀντιστάτους, οὐδ' ἐκείνῳ αὐ βλασφη-
μίαν ἀνταγκάλασαντο, ἀλλὰ συκοφαντεῖσθαι τε φάσ-
κοντος, καὶ πρὸς τὸ ἔγκλημα περιφανῶς ἐξέβαλον
δύτος. Ὅπως δὲ, πολὺ βῆλον τοῖς ἡμετέροις; τοῖς τῆς

Ἐκκλησίας πατέρας συμφώνους ἀλλήλοις ἀποφαί-
 νειν, ἢ Λατίνους· τούτο μὲν, τῇ ὁμωνυμίᾳ τῆς ἐκ-
 πορεύσεως καὶ τῷ διττῷ τῶν τοῦ Πνεύματος προ-
 ὄλων, τούτο δὲ, τῇ τοῦ Πνεύματος αὐ ὁμωνυμίᾳ,
 Πνεύματος καὶ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος καλυμ-
 μίτης, καὶ Πνεύματος Ἁγίου, ὡς ἐκείθεν δῆλον, « Ὁ
 πιστεύων εἰς ἐμὰ, » καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή, « ποταμοὶ
 ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ βέουσιν ὕδατος ζῶντος.
 Τούτο δὲ εἶπε περὶ τοῦ Πνεύματος, οὐ ἐμῶν λαμ-
 βάνειν οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτόν· οὐκ γὰρ ἦν
 Πνεῦμα Ἅγιον, δεῖ Ἰησοῦς οὐδέπω ἐδοξάσθη. Εἰ
 γὰρ τούτο περὶ αὐτῆς τῆς ὑποστάσεώς τις τοῦ Πνεύ-
 ματος τοῦ Ἁγίου ὑπολήφεται, κινδυνεύσει οὐ μόνον
 ἐκ τοῦ Υἱοῦ φάναι ἂν τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι,
 ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς κοιλίας τῶν πιστῶν.

Ἄλλὰ γὰρ ἐγὼ οὐ τοῦτο διδία μήποτε κρείττους
 τῶν ἡμετέρων ἐν τοῖς περὶ τοῦ ἀμφισθητουμένου
 τούτου λόγους Λατῖνοι φανώσιν· οὐ γὰρ οὐδὲ μέχρι
 νῦν ἐφάνησαν, καίπερ πολλὰ κίμνοντες ἐν τοῖς ὑπὲρ
 τούτου σοφίσμασιν. Ἐπεὶ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ, δεῖ οἱ
 ἡμέτεροι ἐκαίνοι συνέθεντο, οὐ τῷ λόγῳ ἠετιῶσθαι
 καὶ συνέθεντο, ἀλλ' ἴσμεν ἐν τρόπῳ συνέθεντο· διὰ
 τοῦτο οὐδ' ἀλόγως οἱ πολλοὶ τῶν τότε συνθεμένων
 οὐδ' οἱ συνέθεντο ἐνέμειναν. Ἄλλ' ἐκαίνοις διδία
 τῶν ἡμετέρων, οἱς δοκεῖ, κἂν εἰ εὐσεβίστηρά ἐστι
 τὰ γε πάτρια ἡμῶν, ἀλλ' ὁμοῦ τὰ Λατίνων περὶ αὐ-
 τῶν αἰρετῶν, διὰ τὰ ταῦτα καὶ τοῖς πράγμασι λυσι-
 τελεῖσιν τι δοκεῖν. Ἰπὼς δ' ἂν τις καὶ οὕτως ἔχοι,
 ὥστε καὶ ἀμφοτέρων μὲν ὁμοίως καταπρονοεῖν· ὁ δ'
 ἀμελήσας τοῦ τί τὸ κρείττετον ἐν τοῖς τοιούτοις ζη-
 τεῖν, πρὸς τὸ τοῖς πράγμασι μόνον συνοίσειν τι δο-
 κοῦν, οὐεται δεῖν τὴν αἰρεσίαν ποιῆσθαι. Ἐῷ μὲν
 οὐ λέγειν ὡς οὐκ αἰετὰ τὰ ἡμῶν λυσιτελεῖ δοκοῦντα καὶ
 διὰ τέλους λυσιτελεῖ, ἀλλ' ἔστιν δεῖ καὶ τῆς βλάβης
 αὐτὰ τὰ αἰτιώτατα κατέστη. Οὐ μὴν ἀλλ' ἐμοὶ ὁ λό-
 γος οὗτος, τὸ τοῖς πράγμασι συνοίσειν τι δοκοῦν ἐν

τοῖς τοιούτοις δεῖν αἰρεῖσθαι, οὐδὲν ἄλλο δοκεῖ βού-
 λεσθαι, ἢ μὴ νομίζειν τοὺς ταῦτα ἀξιοῦντα· τὸν
 Θεὸν τῶν ἀνθρωπίνων προνοεῖν. Καὶ ἄλλως δὲ γνοίη
 ἂν τις τοὺς πολλοὺς τῶν ἡμετέρων ταύτην που τὴν
 δόξαν νοσοῦντας, ἐκ τοῦ μηδέποτε, ἐκ πολλοῦ ἡμῶν
 κακῶς τῶν πραγμάτων φερομένων, βούλευμα προ-
 θέσθαι, τί ἂν τῶν ἡμῶν ἂν ἀμαρτανόμενων ἐπινο-
 ορθωσάμενοι, εἴτε ἐν δόξαις, εἴτε ἐν ἔργοις τὸν
 Θεὸν ἠασαίμεθα. Παρ' ὃ δὲ, οὐδὲ θαυμάζειν ἄξιον,
 εἰ ὁ Θεὸς τοὺς μὴν ἡμῶν ἐναντίους ἀμύλων
 ἤδη εὖξει χρόνον, ἡμᾶς δὲ φθίνειν ἔτατος, ἐς οὐ-
 τως ὄλιγον συνέσταλε. Ἀπλοὶ γὰρ εἰσιν οἱ πολλοὶ
 ἐκαίνοι τὴν τοῦ τὸν Θεὸν τῶν ἀνθρωπίνων προνοεῖν
 δόξαν πολὺ τῶν ἡμετέρων βεβαιοτέραν ἔχοντες ἐν
 ταῖς ψυχαῖς. Ἰούκουν ἂν οὐτ' ἐκαίνοις τούτου τοῦ
 εὐσεβήματος ἄλλο τι ἀντάξιον ἀμαρτανόιτο ἀσέβη-
 μα, οὐδ' ἡμῶν ἄλλο τι ὀρθοῖτ' ἂν τούτου τοῦ ἀσεβή-
 ματος ἀντάξιον εὐσεβήμα. Οὐ γὰρ ἐν τοῖς περὶ ὀλί-
 γου ἀξίον τὸ λόγῳ, ἀλλ' ὅσον ἢ ἐπιστάται ἡεῖ
 τὸν Θεὸν τῇ ἡμῶν αὐτῶν ἀρχῇ, ἢ ἐκβάλλειν. Οὐκουν
 ἀπεικόντως τοὺς ἐκβάλλοντας ἂν αὐτὸν τῆς σφῶν
 ἀρχῆς καὶ φθίνειν εἶξ, οὐ πάντοτε συλλαμβάνουσι
 τὸ σώζεσθαι. Εὐροὶ δ' ἂν τις καὶ τῶν ἐκ παντὸς τοῦ
 ἐν μνήμῃ χρόνου γενῶν, τὰ μὲν ἠύξημένα, σὺν τῇ
 τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας δόξῃ τὸ ξημένα· τὰ δὲ πεφ-
 θικότα αὐ, σὺν τῇ ταύτης τῆς δόξης ἀποβολῇ καὶ
 πεφθικότα. Τούτων τεκμήριον ἔναργες, τὸ εὐορκοῦν-
 τας μὲν ἀξιοῦσθαι, τῶν δ' ὄρκων ἀρξαμένους ὀλιγο-
 ρεῖν, φθίνειν. Οὐκουν οὐδ' ἡμῶν ἔλπις σωθῆσθαι
 μὴ, εἰ τι ἐς τὸν Θεὸν μέγα, ἢ ἐν, ἢ κλειῶν, εἴτε δὲ
 ἐν δόξαις, εἴτε ἐν ἔργοις, ἀμαρτανόιτο, ἐπινορθε-
 σαμένοι. Μέχρι δ' ἂν οὕτως ἔχωμεν, ὡς ἔχομεν.
 οὐτ' εἰ Λατίνους ὁμολογήσομεν, οὐτ' εἰ οἰστικιστῶν
 ἀνθρώπων, σωθεῖσθαι ἂν. Ἄλλ' ὁ Θεὸς, δοίη, οὐ
 περὶ τούτου μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ὄλων πραγ-
 μάτων ἐκ κρείττετα ἡμῶν βουλευσαμένοις ἐλέσθαι.

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΟΥ ΓΕΜΙΣΤΟΥ

ΠΡΟΣ ΤΑΣ

ΥΠΕΡ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΟΥ ΣΧΟΛΑΡΙΟΥ

ΑΝΤΙΑΗΨΕΙΣ.

(Ex codice Rhedigerano editit D' W. Gess. in Gemadus und Pletho, Wratislaviae 1844, praemissa doctissima Praefatione sermone vernaculo Germano scripta).

« Ἐπειδὴ (α) τὸ βιβλίον τῶν κατ' Ἀριστοτέλους D βλασημῶν καὶ ἐς ἡμᾶς ὄψεσθαι προεῖλθεν. » Ἐγὼ μὲν οὐκ ὄψε, ὡς γε σὺ φησὶ, ἀλλ' ὅτι ἐν πρώτῳν ἠετήθην εὐθὺς ἔπεμψα· σὺ δὲ δὴ ἐνέεισε.

(α) Virgulis inclusa verba sunt Scholarij in Apologia pro Aristotele. In hac Apologia, cujus primam partem tantum edidit Minoides Mynas, non minus injuriose Plethoneum Scholarius habuerat quam hic Pletho Scholarium. Ἡ παρούσα βίβλος, inquit Minoides, κατὰ τῶν Πληθωνος ἀποριῶν ἐκ' Ἀριστοτέλει, ἴδιον ἄλλως πως ἐπιγράφεται· ἐν γὰρ τοῖς ἐφεξῆς τῆς βίβλου οὐκ ὡς ἀποριῶν ὁ Πληθων εἰλέγεται, ἀλλὰ ψευδόμενος καὶ συκοφαντῆς καὶ μαυνομήνος. ΕἶΠΤ.

τὴν συγγραφὴν πάλι συγγεγραφῶς καὶ πέμπειν κει-
 λευμένους πολλὰς τε τοῦτο κειλευμένους τῶς μὲν οὐκ
 ἐπεμπεῖς· τὲ εὐτιῶν δὲ, ἐπεὶ ἔκαστος ἐπὶ τῷ μὴ πέμ-
 πειν καταγελωμένους, ἐπεμψας μὲν οὐδ' οὕτως, ἐφα-
 σκέ: γε μὴν πεπομφέναι ψευδόμενος· πρὸς γὰρ τοῖς
 ἄλλοις σοὶ κχοὶς καὶ τὸ ψεῦδος προχειρότατον. Καὶ
 νῦν ἦκεν ὡς ἡμᾶς ταυτὶ τὰ καλὰ συγγράμματα, οὐ
 σοῦ πέμφαντος, ἀλλὰ τινων ἐκκελεψάντων τῶν δι'
 ἴδιαν ἀγγίνοιαν κατεγνωνκότων· ἦκε δ' οὐδ' ἄλλ' κληρα,
 ἀλλὰ καὶ τὰ ἐλθόντα ἰκανὰ ἐμφοῖναί σου τὴν ἀγα-
 θίαν καὶ τῆς γε διανοίας τὸ σαθρόν. Καίτοι εἰ μὲν
 ἐθαύραεις, τί συνέγραψας, ὅψ' οἷς ἐμελλες γέλωτα
 παρὰ γε τοῖς νῦν ἔχουσιν ὀφλήσειν; τί δὲ καὶ πε-
 πομφέναι ἐψέδου μὴ πεπομφῶς, καὶ ταῦτα πρὸς;
 οὐς ἠκιστὰ σε ἔχρηψαν ψευδοῦσθαι, οὐδ' ἤσχόνου μέ-
 λων αὐτίκα ἂν ῥᾶστα ἀλιύσεσθαι ψευδόμενος;

ε Ἐνιοὶ δὲ καὶ εὐγνωμονέστερον ἀμφοῖν διακού-
 σαντες συνῆψαν ἀμφὲ τὸν φιλοσοφῶν ταῖς γνώμας
 καὶ τὴν ἐς Πλάτωνος διαφοράν Ἀριστοτέλει περὶ τὸ
 τῆς λέξεως φαίνόμενον συμβῆναι μόνον φασί.

Σμπλικίος τοῦτο μόνος ποιεῖ, καὶ δηλὸς ἔστι κατὰ
 τῆς Ἐκκλησίας αὐτὴ ποιῶν. Ἀποτεινόμενος γὰρ
 πρὸς τῶν τῆς Ἐκκλησίας τοῦς ἐν ἀνείδει προφερόν-
 τας τοῖς Ἑλλήνων φιλοσόφοις τὴν πρὸς ἀλλήλους
 διαφωνίαν αὐτοῦς μὲν φησὶν ἐσχίσθαι ἐς μυρία κατὰ
 τῆς θείας ὑπεροχῆς (οὗτω γὰρ καὶ τῇ λέξει φησι),
 τοῦς δ' Ἑλληνας ἐς ταυτὸ συμφέρεσθαι. Καὶ περ-
 ῖεται δὴ Ἀριστοτέλη Πλάτωνι τε καὶ Παρμενίδῃ
 συνωφδῶν ἀποφαίνειν οὐδ' ὅτι οὖν λέγων πιθανῶν, ὅσα
 ἄλλοις τε τῶν παλαιῶν κατ' Ἀριστοτέλους καὶ δὴ
 καὶ Πλωτίνους Σμπλικίου πολὺ ἀμείνων ἀνήρ συν-
 ἔγραψε κατὰ τε ἄλλων αὐτοῦ καὶ τῶν γε κατηγο-
 ριῶν, ὅσα Πρόκλος κατὰ τε ἄλλων καὶ μάλιστα τῆς
 αὐτοῦ θεολογίας· οὐ δὲ τὸ Σμπλικίω κατὰ τῆς
 Ἐκκλησίας σπουδασθὲν εὐγνωμοσύνην καλεῖς, καί-
 περ Σμπλικίου κατὰ σοῦ μάλιστα αὐτὸς πεποιηκότος,
 ὅς καὶ αὐτὸς πρὸς ἑαυτὴν πολλὰς; ἔσχεται.

ε Τοῦς δὲ νῦν Πλάτωνος ἡγεωμένους ἐν Ἱταλίᾳ,
 οἷς φησὶ χαριζόμενος τὴν τοιαύτην πραγματείαν
 λαβεῖν ἐπὶ νοῦν, ἴσμεν τίνες εἶσι· καὶ ἐπίστω πολλοὶ
 τῷ ἀνδρὶ συγγινόμενοι αὐτοῦς ἔκει, οἷς τοσοῦτον
 μέγετι φιλοσοφίας, ὅσον αὐτῷ Πλήθωνι ὀρχηστικ-
 τῆς.

Ἔδει καὶ τοῦς ἀνδρας τοῦτους τῆς πρὸς ἡμᾶς;
 σοῦ βασκανία; ἀπολαύσαι, οἱ σοῦ πολὺ καὶ σοφώτε-
 ροι· τὰ ἐς πᾶσαν σοφίαν καὶ τὴν γε διάνοιαν ὀξύτε-
 ροι· οὐ γὰρ πρὸς τῇ κακοθεσίᾳ καὶ τὴν διάνοιαν
 ἀμειλίχῃς, ὅσα γε ἐκ τῆσδὲ σου τῆς συγγραφῆς φαίνῃ.

(1) Pomponium Laetum laudare videtur. Haec enim cognomen fuit Petro Calabro nato in Calabria et Laurentii Vallæ discipulo, postea præceptorum in Collegio Romano, quem, antiquarum literarum studiosissimum rerumque Romanarum scriptorem haud ignobilem, de religione Christiana multa contumeliose dixisse legitimus. c. cf. Joecher, Gelehrten-Lexicon. — Hugonem, Cujus deinde Pletho mentionem facit, nomen esse putat nisi Hugonem Benicum, patria Senensem, medicum inter Italos ejus temporis fore illustrissimum et medicinæ profectissimum, tum philosophiæ etiam et theologiæ peritissimum. Vixit ætate concilii Florentini et

A καὶ ἀμαθῆς, καὶ ταῦτα ἐν αὐτοῖς τῶς Ἀριστοτέλους,
 ἐν οἷς δὴ σὺ καὶ εἶναι τις ἀρχαίς, ὡς προϋόντων
 σοῦ τῶν λόγων δηλῶν ἔσται.

ε Ὅσοι δὲ ἐν ἐσπέρᾳ τῶν φιλοσοφίας δογμάτων
 γενήσιως ἐπεμελήθησαν, οὐχ ὁμοίως; τὰ τοιαῦτα κρι-
 νοῦσι· κρείττους δὲ ἀριθμοῦ σκεδὸν εἶσιν οἱ γε
 τοιοῦτοι, ὣν αὐτὸ; οὐκ ὀλίγοις ἐνέτυχον.

Καὶ πότε σὺ ἢ τίσι τῶν γε ἐν ἐσπέρᾳ ἐνέτυχες
 σοφῶν; ὅν ἴσασιν πάντες, ὅσοι δὴ ἐκεῖ ἡμῖν ἐπιδημοῦσι
 συμπρησαν, φεύγοντα τὰς τῶν ἐκεῖ σοφῶν λεγομέ-
 νων συνοουσίας, ὅτου δὲ ἕνεκα δηλῶν, ἵνα γὰρ μὴ πολλὸν
 ὧν χείρων ἐλεγχθῆς; ἢ οἷος σὺ βούλει δοκεῖν. Σὺ μὲν
 οὖν ἢ οὐδέσιν αὐτῶν ἐνέτυχες; ἢ εἰ τίσι καὶ ἐνέτυχες,
 οὐκ ἂν ἰκανὸς τῆς σοφίας αὐτῶν ἦσθα κριτῆς· ἡμεῖς
 δὲ καὶ ἐνετύχομεν καὶ οἷα τίς ἐστὶν αὐτῶν ἢ σοφία
 ἐγνωμεν. Εἰσι γὰρ δὴ σοῦ μὲν καὶ πολλῶν κρείττους;

B ἀκριθείας δὲ σοφίας οὐκ ὀλίγῳ λειπόμενοι· οἱ δὲ
 γενναίωτεροι αὐτῶν καὶ αὐτοῖς τῆς παρὰ σοφίαν αὐ-
 τοῖς σοφίας κατεγνωνκότες εἶσι. Τοῦτο μὲν γὰρ Πέ-
 τρο; ὁ Καλαθρός ἀμφοτέρων τε τῶν φωνῶν ἔμπειρος
 καὶ ἅμα κρίνειν τὰ τοιαῦτα οὐκ ἀδόκιμος τούς γε
 παρὰ σοφίαν ἐς Ἀριστοτέλη ἔφη πρὸς με ὑπομνη-
 ματιστὰς πολὺ τῶν Ἑλλήνων λειπεσθαι ὑπομνημα-
 τιστῶν πρὸς γε τὴν τῆς διανοίας Ἀριστοτέλους
 σύνεσιν· τοῦτο δ' ὀθίων, ἀνήρ αὖ ἐν τοῖς σοφωτά-
 τοις τῶν ἐκεῖ (1), προτείνας ἡμῖν χωρίου τινὸς
 ἐρμηνείαν (ἐκ δὲ τοῦ Περὶ γενήσεως καὶ φθορᾶς
 Ἀριστοτέλους βιβλίου τὸ χωρίον ἦν), καὶ φάσκων
 οὐκ ἀρέσκεσθαι τῇ ἐρμηνείᾳ, ἦν γὰρ οὐδ' ὄγιέ τις
 οὐδὲν αὐτῆς, ἐπεὶ δὴ τῆς παρ' ἡμῶν ὄγιους ἤκουσεν,
 ἀπεδέξατό τε καὶ τῆς; παρὰ σοφίᾳ πολὺ δὴ εἰ μὲλλον
 κατέγνω. Πῶς οὖν οἱ μήτε ἰκανῶς Ἀριστοτέλους
 συνιέντες, Πλάτωνος δὲ καὶ τῶν Πλάτωνος λόγων
 καὶ παντάπασιν ἄπειροι, εἰ μὴ ὅσα Ἀριστοτέλους
 περὶ αὐτῶν ἀκούουσι κακοϋργούντες; τε καὶ συκο-
 φαντοῦντος τὰς δόξας, δίκαιοι ἂν εἴεν τοῖν ἀνδρῶν
 τοῦτων κριταί; Τῷ γὰρ ὄντι τῶν πρὶν ἂν ἀμφοῖν
 μῦθον ἀκούσαι δικαζόντων ταῖς γε ψήφοις φαίνῃ σὺ
 ἰσχυροζόμενος, ἐπεὶ κἀκεῖ οἱ γε Πλάτωνος γεγεμέ-
 νοι πολὺ τῶν ἀνδρα τοῦτον Ἀριστοτέλους προτιμῶσι.
 Φῆς δὲ καὶ Ἀθερόν ἡμᾶς συκοφαντῶν ἐν τῷ περὶ
 ψυχῆς ἀνθρωπίνης λόγῳ· ἔδειξαι γὰρ ἀκούσιν καὶ
 Λατίνων καὶ Ἰουδαίων πάντων, οὐ φθαρτῶν τόν γε
 ἀνθρώπινον νοῦν Ἀθερόν φασκόντων ὑποτίθεσθαι;

D Καὶ ἡμεῖς, ὧ ἁθετὲ, πρὸς τε τῶν Ἱταλῶν τῶν σο-
 φωτέρων καὶ Ἰουδαίων ἔστιν ὧν πεπύσμεθα τὰ περὶ
 ψυχῆς ἀνθρωπίνης Ἀθεροῦ, καὶ ἃ φασὶ καὶ ὡς γέ-
 πασιν, ἴσμεν, οὐκ ὡςπερ σὺ οὐδὲν εἰδὼς φαίνῃ, ὧν

ita fertur in omni genere doctriarum elasoress, ut viros eruditos ad disputandum convocaret et difficillima quæque sibi proposituris ac de Platone et Aristotele interrogaturis ex tempore se responsum esse polliceretur. Hippocratis, Galeni et Avicennæ libros scriptis interpretatus est. Obiit Romæ a. 1448; hic enim annus epitaphio ejus inscriptus est in Ghilini Theatro d'huomini letterati, Venet. 1647, p. 359. Eodem loco per errorem, ut videtur, item annus 1438, quo mortuus sit, notatus est. Vid. A. Mæx Biblioth. eccl. ed. Fabr. II, p. 181. Joecher, Gelehrten-Lexicon. W. Gass.

ἐκεῖνος λέγει· ἦτοι γὰρ ἀμαθῶν τινων ἀκήκοας ἢ ἄ
οὐκ αὐτὸς συνήκας ὧν ἀκήκοας, ἔχει γὰρ τινα καὶ
περίνοιαν ὁ Ἀδερβίου οὗτος λόγος, ὥστε τῶν τινα
παχυτέρων μὴ ἂν ῥάδιον εἶναι συνεῖναι. Σὺ δὲ δὴ
καὶ Ἀριστοτέλη Πλάτωνος μᾶλλον τῆ Ἐκκλησίᾳ
προσποιεῖς ταυτὴν ἀτεχνῶς· πάσχων τοῖς ἐν ἀπορίας
ταῖς μεγίσταις ἐπὶ τὰ ἱερὰ καταφεύγουσι· καὶ οὐ
ὑπὸ ἀπορίας ἰσχύον τινα ἐχόντων λόγων ἐπὶ τὴν
Ἐκκλησίαν καταφεύγεις· καὶ οὐ μὲν ὁμοίωτεροι
καὶ Πλάτων καὶ Ἀριστοτέλης τῆς γε Ἐκκλησίας
ἀλλότριτοι, οὐδ' ἂν σὺ ἄλλως εἶπας· ἀνθ' οὗτο δ'
Ἀριστοτέλη τῆ Ἐκκλησίᾳ Πλάτωνος μᾶλλον προσ-
ποιεῖς, σὺ μὲν οὐδ' ὅτι οὖν λόγου ἔστιν ἐνδείκνυσαι.
Καὶ ἐγὼ λέγειν οὐ καὶ ἐν πλείοσι καὶ μείζοσι Πλά-
τωνος τῆ Ἐκκλησίᾳ συμφῶν προείδων σοι τῶν λό-
γων ἀποφαίνεις σαυτῶ ἀτεχνῶς ὅτι· ἀβελτηρίας
περιπίπτων. Ὁ μὲντοι ἐν τοῖς δοκιμωτέτοις τῶν τῆς
Ἐκκλησίας προστάτων Κύριλλος βουλευμένος τὴν
Ἐκκλησίαν τῆ καὶ Ἑλλήνων φιλοσοφία συμφῶν
τῆ ἀποφῆναι οὐκ Ἀριστοτέλη ἀλλὰ Πλάτωνά τε καὶ
τὴν Πλάτωνος φιλοσοφίαν προελόμενος τοῦτο ποιεῖ·
καὶ ἕτερον δὲ τοῦτῳ ὁμοῖον Ἀριστοτέλους τὸ μικρο-
λόγον περὶ προνομίας διακωμωδοῦντα ἴσμεν. Σὺ δὲ
καὶ ὑβρίζειν μοι δοκεῖς ἐς τὴν Ἐκκλησίαν τὸ σμι-
κρολόγον Ἀριστοτέλους περὶ προνομίας τῆς Πλάτωνος
περὶ τὰ τοιαῦτα λαμπρότητος· μᾶλλον τῆ Ἐκκλησίᾳ
προσποιῶν· οἷδ' ὅτι, εἰ καὶ μὴ φήσεις, ἀλλ' οὖν οἴει
γε ὑπὸ τύφου σὺ ἐκεῖνων τῶν ἀνδρῶν ἀμείνων περὶ
τὰ τοιαῦτα εἶναι κριτῆς· πολλοῦ μὲντοι δέομαι καὶ
ἡμεῖς σοι τοῦτο συγχωρήσαι.

«Ὅστε εἰ μὴ δι' Ἀριστοτέλη, οὐκ ἂν φυσικῆς
φιλοσοφίας τὸ τῶν ἀνθρώπων μετείχε γένος.»

Οὐδ' ἡμεῖς μεμφομένα Ἀριστοτέλη οὐθ' ὅτι συμ-
έγραψεν, ἀλλὰ καὶ προτρέπομεθα ἀναγνώσκων τὰ
βιβλία τῶν γε ἐν αὐτοῖς χρησίμων ἕνεκα, εἰδότες
μὲντοι, ὡς συχνὰ ἐν αὐτοῖς καὶ φαῦλα ἐγκαταρ-
μικται, ὅν δὴ καὶ Πλούταρχος τρόπον τῶν γε ποιη-
μάτων προτρέπεται ὁκοῦναι. Οὐ γὰρ ὅτι ὅλος συν-
έγραψε, διὰ τοῦτο καὶ τὰ αὐτῶ ἐν οἷς συνέγραψεν
ἡμαρτημένα προσκυνεῖν ἡμᾶς· γρη· ἀλλ' ἅμα μὲν Πλά-
τωνος ἔχοντες πολὺ αὐτοῦ θεώτερον ἄνδρα προστάτην,
ἅμα δ' οὐδ' ἡμᾶς αὐτοῖς ἀπαξιοῦντες μὴ οὐκ Ἀριστο-
τέλη ἐφ' οἷς κακῶς συνέγραψεν εὐθύνειν, εἰκότως· εὐ-
θύνομεν. Ἐκεῖνον μὲντοι σε πρὸς πολλοῖς ἄλλοις λανθάνει,
ὅτι Πλάτων οὐκ ὡς οὐκ εἰδῶς τὰς ἐπιστήμας οὐ
συνέγραψεν, ἀλλ' οὕτω Πλάτωνί τε καὶ πρὸ αὐτοῦ τοῖς
Πυθαγορείοις δοκοῦν, μὴ συγγράφειν τὰ τοιαῦτα,
ἀλλὰ τοῖς ἑταίροις ἀπὸ φωνῆς παραδίδοναι ὡς σο-
φωτέροις ἂν ἐσομένοις, ἐν ταῖς ψυχαῖς ἀλλὰ μὴ ἐν
βιβλίοις ἔχουσι τὰς ἐπιστήμας· ἀμελεῖν γὰρ τῆς ἐν
ταῖς ψυχαῖς ἐνδελειχῶς ἔξεως· τοῦ ἐν τοῖς βιβλίοις
οἰομένου ἔχειν. Εἰ μὲν οὖν ἐνδελειχῶς ἐκείνο ἐγγίνετο,
καὶ ὁμοῖον ἂν ἦν· ἐπεὶ δ' αἱ κατὰ καιροῦς ὑχαι
τε καὶ ξυμφορὰ πᾶσι· ἅττα καὶ μεγάλα ἔστιν ὅτι
διελείμματα τῆ κατὰ τὴν σοφίαν ἡμῶν ἐνεργεῖα ἐμ-
ποιοῦσι, χρησίμων καὶ τὸ συγγράφειν ὁδομησίν τινα
ταῖς οὐκ ἐνδελειχῶς ταῖς ἐπιστήμας ἐμμελετώσ-
παρέχον. Παραδίδωσι μὲν οὖν καὶ Πλάτων ὁπομνη-
ματα ἅττα ἀρχῶν μέσον καὶ λογικῆς καὶ φυσικῆς

καὶ ἠθικῆς καὶ θεολογίας, ἐφιλοσόφησέ τε οὐκ ἴδια
ἑαυτοῦ σοφίαν τεμῶν, ἀλλὰ τὴν τῶν ἀπὸ Ζωροάστρου
διὰ τῶν Πυθαγορείων ἐς αὐτὴν καταληλυθειάν. Πυ-
θαγόραν γὰρ τοῖς ἀπὸ Ζωροάστρου συγγεγονάτα ἐν
τῆ Ἀσίᾳ μάγοις ταύτην τὴν φιλοσοφίαν μετελθεῖν
δὴ Ζωροάστρην ἱστοροῦσιν ἄλλοι τε καὶ Πλού-
ταρχος πεντακισχιλίους τῶν Τρωικῶν γεγονέναι· ἔπει
προσδύτερον· εἰ τῷ δὲ τοῦτο οὐ πιστὸν, ἀλλ' οὖν
παλαιότατος ἂν εἴη τῶν διωξ ὀνομαζομένων σοφῶν
τε καὶ νομοθετῶν πλην Μηνῶς· τοῦ Αἰγυπτίου νομο-
θέτου τοῦτου σοφοῦ. Ἐδέξαντο δὲ καὶ Αἰγυπτίων
ἱερεῖς μάλιστα τὰ Ζωροάστρου τοῦτου δόγματα καὶ
εὐδοκίμου κατὰ γε δὴ τὰ δόγματα, ἐπεὶ ἀγιστείας
φαύλαις οὐσαις ταῖς ἀπὸ Μηνῶς τέως ἐνέμενον, ἐφ'
αἵσπερ καὶ καταγελῶντο. Ὡς δὲ ταύτην Πλάτων με-
τέλθε τὴν σοφίαν, τὰ ἀπὸ Ζωροάστρου εἶ· καὶ ἐς
ἡμᾶς τωζόμενα λόγια δηλοῖ συμφῶν ὄντα ταῖς Πλά-
τωνος πάντη τε καὶ πάντως δόξαις. Πλάτων μὲν οὖν
ἐν τοῖς διαλόγοις τοῖς αὐτοῦ ἀρχῆς· μόνον καὶ φιλο-
σοφίας παραδίδους αὐτὰ τὰ ἀναγκαῖστα τε καὶ
περὶ τῶν μεγίστων τὰ λοιπὰ εἶπας τοῖς ἑταίροις· ἐκ
τε τῶν ἀρχῶν τούτων, ἐκ τε ὧν αὐτοῦ διακηκῆσαν,
ἀναλαμβάνειν. Ἄλλ' Ἀριστοτέλη· φοιτητῆς γεγονῶς
Πλάτωνι καὶ ἔπειτα ὑπὸ σχήματι φιλοσοφίας· σορι-
στικῆν μετελθὼν καὶ κενῆς δόξης ἐρισθεῖς ἐπὶ τῷ
ἴδιᾳ αὐτοῦ αἰρέσεως ἀρχηγέτης γενέσθαι τὰς μὲν
ὑπὸ Πλάτωνος συγγεγεγρημμένας φιλοσοφίας ἀρχῆς· ἐκ
παμπόλων ἐτῶν ἐς ἐκεῖνον καταληλυθειίας ἀντρέφει
τε καὶ διέφθειρεν. Ἄ δ' ἀπὸ φωνῆς Πλάτωνος διή-
κουσεν αὐτὸς συγγεγραφῶς δι' ἑαυτοῦ ἐποήσατο
συχνὰ καὶ ἐν αὐτοῖς ἀμαρτῶν· πολυπραγμονῶν δὲ
καὶ τὰ πῆρῶ τῶν ἀρχῶν καὶ φαῦλα τοῦ δέοντος
παιρτιέρῳ πᾶθος συγγραμμάτων ἐξέδωκε, τέτρι-
τον τοῦτον καὶ δέκατον τρόπον σοφιστικῆν ἐξυψη-
κῶς, πλῆθει συγγραμμάτων ἐκπλήττειν τοὺς ἀνομι-
τέρους. Ἐπεὶ ἦ γε σοφία ἐν ὀλλοῖς τε καὶ περὶ
ὀλλοῖς· περὶ γὰρ τὰς τοῦ δοντος ἐστὶν ἀρχῆς, ἄς ἦ
τις καλῶς ἢ εὐλογῶς, καὶ πᾶλλα ἔπαντα, ὅπως ἐς
γνώσιν ἔλθειν ἀνθρώποις· δυνατὰ, ἱκανῶς εἴη εὐ δι-
γινώσκων. Ἐξηλέγχθη μὲν οὖν καὶ ὑπ' ἄλλων πᾶ-
λῶν Ἀριστοτέλης, ἐφ' οἷς ἀμαρτάνει· ἐξελέκται
δὲ καὶ ὑπ' ἡμῶν ἦδη, οὐκ ἐπὶ πᾶσιν, ἀλλ' ἐπὶ τοῖς
μεγίστοις μάλιστα. Ἐπεὶ δὲ σὺ ἠξίωσας ἀντιλα-
θῆσθαι, ἡμεῖς καὶ εἰ ἀμυνοῦμεν Πλάτωνί τε καὶ
ἡμῶν αὐτοῖς· οὐδὲν φροντίσαντες, ὧν σὺ ἡμᾶς δεδίτη
οὐ φείσεσθαι τῶν ἐς ἡμᾶς λοιδοριῶν ἀπειλῶν, ὅς γε
οὐδὲν ἡμῶν πέφαισαι· οὐ γὰρ σε Ἰοργῶ τινα οὕσαν
ἴσμεν, ἀλλὰ Μορμῶ παιδ' ἅττα δεδίττεσθαι δυνα-
μένην, οὐκ ἄνδρας λοιδοριῶν κρείττους. Ἡ γὰρ ἐν
καὶ ἄξιοι τοῦ κακῶς ἀκρίβειν ἡμῶν, εἰ τινα καὶ τοιοῦ-
του ἀνδρὸς λοιδοριῶν λόγον ἐποιούμεθα, ὅς γε οὐδ'
αἰσχύνῃ ἐπὶ γυναῖου πλεονεκτῆματι καὶ τοῦτου κρη-
νίδου τινὸς μέγα αὐχῶν. Ἐροῦμεν δ' ἂ ἐροῦμεν οὐ
πρὸς ἔπαν σου μήκος τῶν λόγων (μωρία γ' ἂν ἦν
πρὸς κενὸν μήκος· λόγων ἕτερον μήκος· καὶ αὐτὸς
ἀντιπαρατείνειν), ἀλλ' ἡμῶν μὲν, ὅπου καίριον εἴη τι
εἰπεῖν, εἰρησεται· ἦτοι ἐν οἷς δόξαις ἂν ἐνίοις ὁ
πάνου τοι σοφοῦς λέγειν τι, ἢ καὶ ἐν οἷς πᾶμπου πῶ
ὄχιους ἀποπεπλάνησαι, ἐάνπερ ἐλεγχόμενος· ὕψι· τι

του τύπου. Τὰ δ' ἄλλα ἄλλοις παρήσομεν καταγε...
λῆν, οἱ ἐν αὐτοῖς καὶ τῶν τε κενῶν ὑπὲρ σεαυτοῦ
αὐχημάτων τῶν τε ἐς ἡμᾶς σου ἡμῶν οὐχ ἀποτιμέ-

A δεῖσθαι Θεοῦ, τίς ἢ ἀνάγκη ταῖς τῶν σφαιρῶν κινή-
σεσιν ἰσχυρίζομαι τοὺς Θεοὺς τίθεσθαι; Πῶς δ' οὐ
καὶ ἐκεῖθεν ὄφλον τὸ τοιοῦτον; περὶ μὲν γὰρ αἰθέρος
κινήσεως; ἀποδεικνύει ἐκ τοῦ κινουμένου καὶ αἰτίου
μάλιστα ταύτην ἀποδεικνύειν, ἁξιών τὸ πρῶτον κιν-

« Καίτοι τὸ μὲν ἀσαφές Ἀριστοτέλους σοφῶ, τὸ
ἐκ Πλάτωνος ἐπιπεχωρισμένον ποιητῆ μάλιστα, ὡς
ἀν μὴ λέγω χεῖρον ἐπιτηδεύματι, πρέπον ἔστιν εἰ-

« Καὶ πῶς σοφῶ πρότερον τὸ τῆς λέξεώς ἐστιν ἀσα-
φές; οὐ μᾶλλον ἢ ἀνθρώπων οὕτω τρανώς φωνὴν
τὴν Ἑλλάδα περιειληφέναι, ἢ σοριστῆ οὐ πάνυ τοι
θαρρόντι ὑπὲρ τῶν λεγομένων καὶ λέξεως αὐτῶ
ἀσαφεία συγκαλύπτουσι, ἢ καὶ φθοραφῶ πόνον τι-
θένοι τοῖς ἀναγνωστομένοις, ἵνα ἴσως αὐτοῦ εἴκοιτο
τὴν γὰρ διανοίαν ἀναπτύξοντες; σοφῶ δὲ πῶς, ὃν χρὴ
ὕπὸ φιλιανθρωπίας τῶν τῶν νοημάτων βαθῶ εὐληπτον

B καὶ ἅπαν τὸ ἀφθαρτον καὶ ἀγέννητον, καὶ αὐτὸ τὸ
ἀγέννητον καὶ ἀφθαρτον (2)· δεῖν γάρ φησι πᾶσι, εἰ
τί δύναμιν ἔχειν τοῦ ἀεὶ εἶναι, μὴ τοῦ ἀεὶ εἶναι
ἔχειν δύναμιν (3), ὅπως τοῦ μὴ ἀεὶ εἶναι ἔχειν ἀν-
Ἐντεῦθεν τὴν τοῦ ἀεὶ εἶναι δύναμιν τῶ οὐρανῶ
ἐπιδησῶς ἀγέννητόν τε ἅμα αὐτόν καὶ ἀφθαρτον
συμπεραίνει· καλῶς μὲν καὶ ἐπομένως τῆ ἐκτοῦ,
δόξη, εἰ γε οἴεται τὸν οὐρανὸν ἀπ' οὐδενός ἀνδρω-
μιουργοῦ παρήχθαι, ἐπεὶ εἰ γε ὦρατο, οὐκ ἂν ἔλαθεν
αὐτὸν οὐδὲν περαίνων. Εἰ μὲν γὰρ οἴεται τὴν τοῦ
ἀεὶ εἶναι δύναμιν ἐσχηκεν ὁ οὐρανός, οὕτω μόνως
αὐτῷ ἀναγκαίον συμβαίνει τὸ ἀγεννητὸν ἅμα καὶ
ἀφθάρτω εἶναι, ὃ δὴ ἡμεῖς τῷ πρῶτιστῳ αἰτίῳ καὶ
μόνῳ ἀποδοίμεν ἀν. Εἰ δ' ὀθνεῖαν τὴν τοῦ ὅλων εἶναι
ἔχει δύναμιν παρὰ δημιουργοῦ εὐληπτός, οὐκ εἶε κτάν-

« Οἱ μὲν οὖν μὲν τῆς κινήσεως ἔελο; αὐτὸν τί-
θεσται, ἀληθῶς λέγει ὁ Πλάτων ὅτι δὲ μόνης τῆς
κινήσεως καὶ οὐ τοῦ εἶναι καὶ τῆς οὐσίας, οὐκ
ἀποδεικνύουσιν. »

Ὅν πάντα ἀποδεικνύει χρεὶ καὶ τὰ ἦτοε πᾶσι δῆλα
ἢ τοῖς γούν σοφοῖς καὶ οὐ κατὰ σὲ ἀμαθέσιν, εἰ γὰρ
μὴ μέλλοι ἐς ἀπεραντολόγιαν ἐμπειεῖσθαι. Αὐτίκα
δ' οὐ φη; ἡμᾶς οὐκ ἀποδεικνύει, τὸ τοῦ οὐρανοῦ
μόνον κινήτων Ἀριστοτέλη τὸν Θεὸν τίθεσθαι, σὸι
μὲν πευ οὐ δῆλον, ἄτε οὐδ' ἂν δυναμένῳ σοριστοῦ
διανοίας ἐπιπέσοιαι τοῖς δ' ὅπως οὖν σοφοῖς καὶ ἅμα
τῶν Ἀριστοτέλους ἐμπαίροις πῶς οὐ δῆλον; Ὅταν
γὰρ Ἀριστοτέλη; τοσοῦτους ἀξιοῖ εἶναι τοὺς θεοὺς,
ὄσαι καὶ σφαιρῶν τῶν κατ' οὐρανὸν κινήσεις, τί
ἄλλο βούλεται ἢ τὰ μὲν ἄλλα πάντα οὐκ ἂν Θεοῦ
δεῖσθαι, τὰς δὲ σφαιράς μόνον ταύτας, καὶ ταύτας
τοῦ κινεῖσθαι μόνον ἕνεκα· εἰ γὰρ τοι καὶ ἄλλο ὡςτε

C « Ἐν τῷ ἐπιχειρήματι τούτῳ τινὰς τοὺς Χριστιαν-
νοὺς ἡμᾶς αἰνιτιτόμενος ἐκ Μωσαίου τὴν δόξαν ταύτης
την προειληφότας σύμφωνόν σου τῆ Χριστιανικῆ
πίστει καὶ αὐτὴν ἀποφαίνεται Ἀριστοτέλη, ὡς ἡμεῖς
ἐν προοιμίῳ ἰσχυρισάμεθα. »

Eἰ μὲν τῆ Ἀρειανικῆ ἐκκλησίᾳ εἰσπονεῖς συκοφῶν,
πρός γε ἐκείνους καὶ σὲ δὴ λέγω· ἐκείνοι γὰρ ἦσαν
οἱ τῶ Ἀριστοτέλους τούτῳ ἀξιώματι τῆ σφετέρῃ
ἀμύνειν πειρώμενοι δόξη. Εἰ δὲ τῆ νῦν Ἐκκλησίᾳ
καὶ καθ' ἡμᾶς εἰ γούν ἐμμένεις, ἐγὼ μὲν τινὰς
λέγων οὐ καὶ σὲ φημι. Πῶς γὰρ; ὅς γε καὶ ἄλλο-
τριωτάτων τῆς Ἐκκλησίας τούτο ἐβ' ἀξίωμα ἤχηματι.

(1) De caelo, i, 9.
(2) Ibid. cap. 11.
(3) Sic legendum puto : Εἰ τί δύναμιν ἔχει τοῦ ἀεὶ
εἶναι, μὴ τοῦ ἀεὶ εἶναι ἔχειν δύναμιν, κτλ. Cf. De

caelo, i, 12. Οὐκ ἄρα ἐνδέχεται τὸ αὐτὸ καὶ ἐνδεῖ τε
δυνασθαι εἶναι καὶ μὴ εἶναι. Ἀλλὰ μὴ οὐδὲ τὴν
ἀπόφασιν, οἷον λέγει μὴ ἀεὶ εἶναι. Εἰ infra : Ἀδύ-
νατον ἄρα μὴ ὄν ποτε ὑστερον αἰθεῖον εἶναι. W. Glass.

Εἰ γὰρ τοι δοθείη καθάπαξ, πᾶν ἐν ἀπ' αἰτίου τὴν ἄ φάσκων ψυχῆν. Ἀριστοτέλης δὲ λέξω; μὲν ἔνεκα οὐκ ἂν δίκαιος εἴη Πλάτωνι μέμψεσθαι, Ἀθηναίω τε ὄντι καὶ ἅμα πάντας Ἑλληνας τῆ κατὰ τὴν λέξιν ἀκριβεῖς ὑπερβαλλομένω, Σταγειρίτης τε ὦν αὐτὸς καὶ φωνῆς τῆς Ἑλλάδος ἀκριβεῖα οὐκ ὀλίγω Πλάτωνος λειπόμενος· εἰ δὲ καὶ τῆς διανοίας ἔνεκα ἐν δίκῃ μέμψεται, σκεπτεῖον. Δωμῆν γάρ Ἀριστοτέλει ἀκούοντι Πλάτωνος, γεννητὸν ὑπὸ Θεοῦ φάσκοντος τὸν οὐρανὸν, ἀπατηθῆναι τε καὶ οἰηθῆναι καὶ χρόνῳ αὐτὸν γεννητὸν φάσκειν· οὐκοῦν, εἰ ἅμα μὲν ἴδει καὶ αὐτὸς Ἀριστοτέλης, τὴ αἰτία μόνῃ γεννητὸν τοῦ καὶ χρόνῳ γεννητοῦ διακρίνειν, ἅμα δὲ καὶ ὑπὸ Θεοῦ τὸν οὐρανὸν διδημιουργῆσθαι ἐνόμιζεν, ἐκείνω; ἂν Πλάτωνος ἀντιλαβέσθαι ἐχρῆν· Ὅτι μὲν, ὡ Πλάτων, ὑπὸ Θεοῦ διδημιουργῆσθαι τὸν οὐρανὸν καλῶς που φησὶ· οὐτε δὲ καὶ χρόνῳ αὐτὸν γεγενῆσθαι ἀξιοῖς οὐκ ἔνεκα πρότερον, τοῦτο αὐ οὐκέτι σοι καλῶς λέγεται. Ὁ δὲ οὐδὲν ἐν τοιοῦτον· ἀλλὰ περὶ μὲν τοῦ ὑπὸ Θεοῦ τὸν οὐρανὸν διδημιουργῆσθαι ἢ μὴ οὐδὲ γὰρ· ἀντιπεῖν μὲν γὰρ τῆ δόξῃ ἀνέδην οὐκ ἐθάβρει, μὴ οὐ καὶ ἀσεβείας δίκην ὄφλη (ἐν γὰρ Ἑλλήνων τῷ κοινῷ αὕτη ἡ δόξα μάλιστα ἐκράτει, ὡ; εἰ Διὸς ἐκ πάντα τέτυκται) (2). ὡ συνειπεῖν ἂν αὐ δὲ οὐκ ἐνόμιζεν, οὐκ ἐδόξαζε. Προσποιηθεὶς οὖν ἀγνοεῖν, Πλάτωνα ἀτιθὼν τε ἅμα καὶ ἀγέννητον νομίζοντα τὸν οὐρανὸν, μέμψεται αὐτῷ ὡ; οὐκ ἀτιθὼν νομίζοντι, ἠγούμενος τῆ τῆς ἀτιθώτετος; αὐτοῦ ὄψεαι καὶ τὸ γε ὑπὸ Θεοῦ ἂν διδημιουργῆσθαι ἀναιρεῖσθαι, ὡ; οὐκ οὕτω ἀτιθὼν γένεσιν οὐδ' ἠτινοῦν, ἅμα γε καὶ ἐξιδιώτασθαι ἐπιβουλεύων τὸ περὶ ἀτιθώτετος; τοῦ οὐρανοῦ τοῦτο δόγμα ἔχον γέ τε ὑπερήφανον. Οὕτω; οὖν ἀναιδῆς ἐστὶ καὶ ἀντιλέγων, ὥστε ὁμολογῶν, Πλάτωνα τε καὶ τοῦ; περὶ Πλάτωνα πρὸς τῷ γεννητὸν ὑπὸ Θεοῦ καὶ ἀτιθὼν τὸν οὐρανὸν φάσκων, ἅμα; βιάζεται οὐκ ἀτιθὼν αὐτοῦ; φάσκοντα; ἀποφῆναι, πάντα τρέπον ἑαυτοῦ κωήτασθαι τὸ δόγμα ἀναισχυντῶν τῶν παλαιότερων ἀφελόμενος. Ὡ; δὲ καὶ Πλάτων ἀτιθὼν τὸν οὐρανὸν νομίζει, ἐτι καὶ ἐκείθεν δῆλον. εἰ Χρόνος οὖν μετ' οὐρανοῦ γέγονεν, ἐν ἅμα γεννηθέντες ἅμα καὶ λυθῶσιν, ἂν ποτε λύσις τις αὐτῶν γίγνηται, καὶ κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς αἰωνίου φύσεως, ἐν ὡ; ὁμοειδῆτος; αὐτῷ κρεθ δύναμιν ἦ· τὸ μὲν γὰρ παράδειγμα τὸν πάντα αἰῶνά ἐστιν ὄν, ὁ δ' αὐ διατελεῖ τὸν ἅπαντα χρόνον γεγενῶς; τε καὶ ὦν καὶ ἐσόμενος. ὡ Καὶ ἀποδείκνυσι δὲ Πλάτων τὴν τοῦ κιντὸς ἀτιθώτετος; πρὸς Ἀριστοτέλους κρεττόν τε καὶ θεοσεβέστερον, ὡ; ἐξ ἐκείνου αὐ τοῦ χωρίου ἐστι καὶ τοῦτο λαβεῖν· εἰ Λέγομεν δὴ, δι' ἦν αἰτίαν γένεσιν καὶ τὸ πᾶν τότε ὁ ζυμωστὰς ζυμώστησεν· ἀγαθῆς ἦν, ἀγαθῷ δὲ οὐδαὶς περὶ οὐδενὸς οὐδέποτε ἐγγίγνεται φθόνος· τοῦτου δ' ἐκτὸς; ὦν πάντα οὐτε μάλιστα παραπλήσια αὐτῷ· ὁ δῆλα δὴ οὐτε καὶ ἀτιθῶ. Ἄλλ' Ἀριστοτέλης ἐκ τε τῶν ἄλλων αὐτοῦ καὶ οὐχ ἥμισυ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ τρόπου, ὡ Πλάτωνι τε καὶ τῶς περὶ Πλάτωνα ὑπὸ Θεοῦ γεννητῶν τὸν οὐρανὸν

« Ὅς τοὺς ἐνθουσιασμοὺς καὶ τὰς ἀποκαλύψεις διαβάλλειν καὶ πλάνην ἀποκαλεῖν λέγεται, τὴν δ' ἀλήθειαν ὑπὸ τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου εὐρίσκεισθαι μόνον διὰ φιλοσοφίας ἐν τινι ἐτέρῳ ἑαυτοῦ συγγράμματι ἀποδεικνύναι. »

Θῖδ' ἐγὼ καὶ ἐνθουσιασμοῦς, οὐδὲ δει καὶ λόγους οὐ προσιεσθαι· εὐ δ' οὐδὲν ἄρ' οἶσα πλὴν τοῦ διαβάλλειν τε καὶ βλασφημεῖν.

« Ὅτι οὐδὲν περὶ ἀτιθώτετος; Πλάτων εἶπε σαφῆς καὶ Ἀριστοτέλης ἐν Τοικείοις φησιν, ὅπου τοῖς προδλήμασι, περὶ ὧν οὐκ ἦσαν πῶ λόγου εὐρημένοι τοῖς πρὸ αὐτοῦ καιτοῖ; μεγάλων ὄντων ἀριθμοῖ; καὶ τὸ τὸν κόσμον εἶναι ἀτιθὼν (1). »

Οὐδὲ Ἀριστοτέλης ἠγνώει, οὐτε τοὺς Πυθαγορείους οὐτε Πλάτωνα ἀτιθὼν καὶ αὐτοῦ; εἶν οὐρανὸν τιθεμένους· οὐτε γὰρ τοῦ Τιμαίου τοῦ Λοκροῦ ὄντος δὴ Πυθαγορείου οὐκ ἂν ἐντετυχῆκε συγγράμματι, ἐν ᾧ δὴ λέγεται, « Πρὶν ὦν οὐρανὸν γενέσθαι λόγῳ, ἦσθη ἰδέα τε καὶ ὕλα· » ὡ; λόγῳ καὶ οὐκ ἔργῳ τὴν οὐρανοῦ ποτε οὐκ ὑπαρξῆν ὑποτιθεμένην αὐτῷ, οὐτε παρ' ὄν καὶ πεφοιτῆκε οὐποτ' ἂν οὐκ ἠκηχόει τὸ τοιοῦτον, ὡ γε οὐδ' ἐν τοῖς διαλόγοις τοῖς αὐτοῦ ἐκείνω; παντάπασιν φαίνεται ἀποσεισηχῶς. Ἦν γοῦν ἐν τῷ Τιμαίῳ γεννητὴν ὑπὸ Θεοῦ παραδίδωται ψυχῆν, ταύτην ἐν τῷ Φαίδρω ἀγέννητὸν τε αὐ καὶ ἀθάνατον ἀποφαίνει, ὡ καὶ ἡμεῖς ἐν τῷ προτέρῳ ἡμῶν γράμματι ἐπισσημηνάμεθα· καὶ οὐ κακούργως ἐκ τῆς σῆς μεταφράσεως; ὡσπερ καὶ ἄλλ' ἄλλα ἐξείλας, ἵνα καὶ χάραν τινὰ ἔχωσιν οὗτοι οἱ λόγοι. Κακούργως; γὰρ οὐ καὶ μετέφρασας τὰ ἡμέτερα, ἵνα τὰ μὲν ἐπὶ τὸ ἀσθενέστερον μεταποιῶν, τὰ δὲ καιρυστάτα καὶ ἐξαιρῶν ἥτείν τισὶ δόξῃ; ἀσθενῶ; ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν λόγων. Εἰ γὰρ οὐ τῆς μὲν σοφίας; τῆς Ἀριστοτέλους, εἰ δὴ τις καὶ οἶα, οὐδ' ἐς ἔχως; ἐμβεδηκῶς; τῆς δὲ κακούργιας; καὶ μάλᾳ τις εὐφωῆς μαθητῆς. Πλάτων μὲν οὖν ἄτε διακρίνειν τὸ αἰτία μόνῃ γεννητῶν τοῦ καὶ χρόνῳ γεννητοῦ εἰδῶ; δῆλός; ἐστιν ἐν μὲν τῷ Τιμαίῳ τῆ πρὸς τὸ αἰτίον παραθέσει, τῆ αἰτία γεννητῆν τὴν ψυχῆν φάσκων, ἐν δὲ τῷ Φαίδρω αὐ τῆ πρὸς τὸ ἀθάνατον παραθέσει τῆ χρόνῳ ἀγέννητον αὐ τὴν αὐτῆν

(1) Top. I, 11.
 (2) Vjd. Orphica ed. Herm. Fragm. p. 457, vers. 10 (ex Procl. in Tim.).

φάσκουσιν ἀντιλέγει, καὶ πάλιν δηλὸς ἐστὶν αὐτῶν ὅτι οὐχ ὑπὸ Θεοῦ δεδημιουργηθῆναι νομίζων. Εἰ γὰρ ἐνίμμιζεν, οὐκ ἂν ἐνταῦθα ἐμμένητο, ἵνα δηλοῖ ἢ τοῦτο μὲν συγχωρῶν Πλάτωνι, τὸ δὲ τι κἀντιλέγων καὶ οὐ τὸ ὅλον ἀντιλέγων.

Ἐταύτης γὰρ τῆς γνώμης, ὡς εἶρηται, καὶ Ἀριστοτέλης ἐστὶ, λέγων (1) ὅτι τὰς ἀκινήτους οὐσίας τσαύτας εὐλογόν ἐστιν ὑπολαβεῖν, τὸ δὲ ἀναγκαῖον τοῖς ἰσχυροτέροις ἀφείσθω λέγειν, ἀνάγκη τινὲ μείζω τῆς ἀπὸ τοῦ φαινομένου εὐλόγου, τὴν ἱερὰν δέπου καὶ ἀποκαλυμμένην νομίζων. »

Ἰσχυροτέρους ἐνταῦθα Ἀριστοτέλης τοῖς ἀστρονομικωτέροις λέγει· ἐπεὶ γὰρ αὐτὸς ἀπενήγατο τσαύτας τὰς ἀκινήτους οὐσίας· εἶναι δεῖν, ὁπόσαι καὶ σφαιρῶν τῶν κατ' οὐρανὸν κινήσεις, ἵνα δὴ καὶ ἐν ἐνὸς αἰτίου ἢ, οὐκ οὐκ οὐδε περὶ αὐτῶν ὑγιᾶς οὐδ' ἐπιούσιν. Ὅμως ἐκτίθεται τινὰ καὶ ἀριθμῶν, ὁπόσον δὴ αὐτὰς οὐκ εἶναι εὐλογόν εἶναι, περὶ ἀριθμοῦ τούτων τῶν κινήσεων ὑπολαβεῖν· ἔτι δὴ οὐ σφόδρα θαρβῶν τῇ ἑαυτοῦ ὑπολήψει. Ἐτσαύτας μὲν, φησι, τὰς ἀκινήτους οὐσίας εὐλογόν εἶναι ὑπολαβεῖν ἐκ τοῦ ἡμῖν τῶς δοκούντος εὐλόγου ἀριθμοῦ τῶν τῶν σφαιρῶν κινήσεων· τὸ δ' ἀναγκαῖον τοῖς ἰσχυροτέροις ἀφείσθω λέγειν· τὸς ἑαυτοῦ δὴ λέγων ἀστρονομικωτέρους, ὡς ὅσας ἂν ἐκεῖνοι φῶσι σφαιρῶν τῶν κατ' οὐρανὸν κινήσεις, τοσούτους καὶ τοὺς θεοῦ· τούτους νομίζεν δεῖν ὅν. Αὕτη μὲν ἡ Ἀριστοτέλους ἐν τούτῳ τῷ χωρίῳ διάνοια· σὺ δ' ἐξ ὧν ἐνταῦθα τούτῳ τῷ χωρίῳ κέχρησαι, ἥμισυτα εἰσικας Ἀριστοτέλους δὲ τι δὴ λέγοι συνιέναι.

Ἐταῦτα ἐν τρίτῳ τῶν περὶ κινήσεως τὰ αὐτὰ σχεδὸν λέγει. Ἐπι γὰρ περὶ Δημοκρίτου, Ἐ τοῦ δ' ἀεὶ οὐκ ἀξιοῖ ἀρχὴν ζητεῖν, λέγων ἐπὶ τινῶν ὀρθῶς, ὅτι δ' ἐπὶ πάντων οὐκ ὀρθῶς. Καὶ γὰρ τὸ τρίγωνον ἔχει δυσὶν ὀρθαῖς ἀεὶ τὰς γωνίας ἴσας· ἀλλ' ὅμως ἐστὶ τῆς ἀδιόρητης ταυτης ἕτερον αἰτίον· τῶν μέντοι ἀρχῶν οὐκ ἐστὶν ἕτερον αἰτίον ἀδίδιον οὐσῶν (2).

Ἐοικας σὺ οὐδ' ἡμῶν συνιέναι δὲ τι λέγομεν, οὐτ' Ἀριστοτέλους. Ἡμῶν γὰρ λεγόντων τῶν ἀδίδιον οὐσιῶν μὴ ἀξιούσιν Ἀριστοτέλη εἶναι γένεσιν μὴδ' ἔνεσιν μὴδ' αἰτίαν αὐτῆς τοῦ εἶναι, οὐ τῶν γε παθῶν αὐτῶν οὐδὲ διαθέσεων, σὺ ἀνελέγων προτείνεις ἡμῖν χωρίον Ἀριστοτέλους, οὐδὲν ἄλλ' ἢ τὰ αὐτὰ λέγων ἀντικρυς ἄπερ ἡμεῖς, καὶ λανθάνει αὐτὴν ἀντὶ τοῦ ἀντιλέγειν καὶ συναγορεύων ἡμῖν. Ὅρα γὰρ, Ἐ τοῦ ἀεὶ, φησὶν Ἀριστοτέλης, οὐκ ἀξιοῖ ἀρχὴν ζητεῖν Δημοκρίτος, λέγων ἐπὶ τινῶν ὀρθῶς, ἐπὶ δὲ πάντων οὐκ ὀρθῶς. Καὶ γὰρ τὸ τρίγωνον ἔχει δυσὶν ὀρθαῖς ἀεὶ ἴσας τὰς γωνίας· ἀλλ' ὅμως ἐστὶ πε τῆς ἀδιόρητης ταύτης ἕτερον αἰτίον· τῶν μέντοι ἀρχῶν οὐκ ἐστὶν ἕτερον αἰτίον ἀδίδιον οὐσῶν. Ὀυκοῦν τὸ δυσὶν ὀρθαῖς ἴσας· ἔχειν τὰς γωνίας τὸ τρίγωνον, πάλο· τοῦ περιγίνου καὶ διαθέσεις τις ἐστὶν αὐτοῦ, οὐκ οὐσία τις καθ' ἑαυτὴν ὑπερτεχναία, οἷα δὴ ὁ οὐρανός, ἢ εἴ τις ἀξιούται καὶ ἀριθμῶν ὄντινῶν καὶ

εἰκότως καὶ αἰτιῶν τι τίθεσθαι αὐτοῦ· ἐπεὶ καὶ τῶν σφαιρῶν κινήσεων αἰτίας τὰς ἀκινήτους οὐσίας τίθεται ἀδίδιον αὐτῷ οὐσῶν. Θεῖτο δὲ ἂν καὶ τοῦ φωτός τοῦ τῆς σαλήνης, ἀδίδιον καὶ τούτου αὐτῷ ὄντος αἰτίον τὸν ἥλιον, ἀλλ' ὅμως οὐδὲν τούτων οὐσία. Τίνες δ' ἂν εἶεν αὐτῷ αἱ ἀρχαί, ὧν οὐδὲν ἕτερον αἰτίον; καὶ τίνες ἂν ἄλλαι εἶεν ἢ πᾶσαι αἱ ἀδίδιοι αὐτῷ οὐσίαι, ἐν αἷς δὴ καὶ ἡ τοῦ οὐρανοῦ, ὡς ἐκ τε ἄλλων ἡμῖν προσηπυδέδεικται καὶ οὐχ ἥμισυτα ἐκ τοῦ μετὰ τούτῳ σοι ἐπιγομένῳ Ἀριστοτέλους χωρίου δήλον γίνεταί, ἐν ᾧ φησι· Ἐταῦτα γὰρ αἶ γε δὴ ἀκίνητοι οὐσίαι, αἰτία τοῖς φανεροῖς τῶν θεῶν (3). Ὅ γὰρ φησὶν αἰτία τῶν φανερῶν τῶν θεῶν, ἵνα αὐτῶν τῶν οὐσιῶν αἰτία ἔφασκεν, ἀλλὰ τοῖς φανεροῖς τῶν θεῶν. Οὐ τραυτὸν δὲ ἐστὶ τὸ τε ἐμοῦ αἰτίον καὶ ἐμοὶ αἰτίον εἶπαι· τὸ μὲν γὰρ ἐμοῦ αἰτίον τῆς οὐσίας τῆς ἐμῆς, τὸ δὲ ἐμοὶ αἰτίον πάθους ἐστὶν ἐμοὶ αἰτίον, οὐ τῆς οὐσίας· σὺ δ' οὐδὲ τῆς λέξεως Ἀριστοτέλους συνίης. Δῆλον μὲν οὖν, ὡς πᾶσαι αἱ ἀδίδιοι οὐσίαι Ἀριστοτέλει εἶπιν, ὧν φησι μὴ εἶναι ἕτερον αἰτίον. Ἴνα δὲ σοὶ τοῦ λόγου ἕνεκα συγχωρήσωμεν, ἔστων καὶ μόναι αἱ ἀκίνητοι καὶ χωρισταὶ· οὐκοῦν πλείω κατὰ Ἀριστοτέλη τὰ αὐτὰ δι' αὐτὰ ὄντα, καὶ οὐκ ἀπ' ἐνὸς τῆς καὶ μετὰ ἀρχῆς τὰ γε ὄντα ἅπαντα πρόσεισι. Πῆ οὖν ἡ Ἀριστοτέλους αὐτὴ σοφία ἢ μᾶλλον, ὡς ἂν ἐγὼ φαίην, ἀμαθία τῇ Πλάτωνο; θεολογία ἄξια ἂν εἴη παραβάλλειν; ὅταν ἡλίκων μὲν ἀπ' ἐνὸς Θεοῦ ἐξαίρετον τε καὶ οὐ τοῖς ἄλλοις ἐναριθμοῦ θεοῖς Θεοῦ; τε τοὺς ἄλλους καὶ τὰ ὄντα ἅπαντα παράγη, Ἀριστοτέλης δὲ πλείους ἀρχὰς αὐτὰς δι' αὐτὰς οὐσίας τοῖς οὐσιν ἐπιστῆ. Τί οὖν, ὦ ἄνθρωπε, σκύπτεις σαυτόν; τί μέτην μακρολογεῖς φιλονεικῶν Ἀριστοτέλη Πλάτωνος ὑπαρτιθέναι ἢ γούν καὶ ὅλων παραβάλλειν τὸν τοσούτῳ τὴν σοφίαν λειπόμενον; Οὐ γὰρ περὶ τὸ ἔπιως χρή τάζαντα τὰς ἐρωτήσεις τὸν προσδιαλεγόμενον ἐξαπατήσαι ἢ τὰ πιραπλήσια ἢ γε σοφία ἐστὶν, ἢ διδάσκων Ἀριστοτέλης παρ' ἐνίοις εὐδοκιμεῖ, ἀλλὰ περὶ τὰ πρῶτα τε καὶ μέγιστα τῶν ὄντων, περὶ δὲ ὁ αὐτὸς οὐτα δὴ φαίνεται ἐσκοτωμένος. Καὶ καλῶς πᾶσι τοῖς σοφοῖς δοκεῖ πρὸς μὲν τὰ μικρὰ καὶ φαῦλα Ἀριστοτέλης; κατὰ νυκτερίδα ἐν σκίτῳ ὀξυδερκῆς τις εἶναι, πρὸς δὲ τὰ μεγάλα τε καὶ φανὴ κατὰ τὸ αὐτὸ αὐτὸ ἐν φωτὶ ἠθρολον καὶ μάλα ἀμδλυπός.

Ἐταῦτα ἐν τῷ πρώτῳ τῶν περὶ οὐρανοῦ ἢ πάντες γὰρ, φησὶ, τὸν ἀνωτάτῳ τῷ θεῷ τόπον ἀποδιδοῦσαι καὶ Ἐλληνες καὶ βάρβαροι, ὅσοι περ νομίζουσι εἶναι θεοῦ, δῆλον ὡς τῷ ἀθανάτῳ τὸ ἀθάνατον συνηρημένον· ἀθάνατον γὰρ ἄλλως; (4). Ἐ τί δ' ἂν ἕτερον εἴη τὸ συνηρηθῆσθαι, εἰ μὴ τὸ ἅμα ἠρηθῆσθαι καὶ προσεχῶς, τούτέστιν ἐξ ἐκεῖνου προσεχῶς τε καὶ ἀδίδιος ἔχειν τὸ εἶναι τε καὶ ζῆν; »

Καὶ ἐκ τούτου τοῦ χωρίου ἐστὶν Ἀριστοτέλης οὐ τοῦς ἀνωτέρω θεοῦ αἰτίας τῆς ἀθανασίας νομίζων τῷ οὐρανῷ· οὐ γὰρ, ὡς περ ἐν τῷ μετὰ τούτῳ σοι ἐκτεθεμένῳ τοῦ οὐρανοῦ φησι καὶ τοῖς ἄλλοις ἐξηρ-

(1) *Metaph.* xi, 8.
 (2) *Phys.* viii, 1.

(3) *Metaph.* v, 1. —
 (4) *Arist. De caelo* i, 3.

τῆσθαι τὸ εἶναι καὶ τὸ ζῆν, οὕτω κίνταυθα τοῦ ἀθανάτου τὸ ἀθάνατον ἐρηξήρησθαι, ἀλλ' ὡς τῷ ἀθανάτῳ φησὶ τὸ ἀθάνατον συνηρημένον, πάνθε δηλοῦν ὡν ἐκεῖ μὲν τὴν αἰτίαν τῷ ἐξηρητῆσθαι βουλόμενος δηλοῦν, ὡς τῶν θνητῶν τῆς γενέσεως τὸν οὐρανὸν αἰτίαν ἔχοντα, ἐνταυθα δὲ τῷ συνηρητῆσθαι οὐκ αἰτίαν ἀλλὰ κοινωνίαν μόνον τῆς ἀθανάσιας τῷ οὐρανῷ πρὸς τοὺς ἀνιστέρω θεούς. Σὺ δ' ὅσον τοῦ ἐξηρητῆσθαι τὸ συνηρητῆσθαι διαφέρει. Ἐπεὶ οὖν συνιέναι · οὐ γὰρ ποτ' ἀν ταυτὶ τὰ χυρία καὶ ταῦτα ἅμα ἀμφότερα ἐξετίθει; ἐξ ὧν ἀντι τοῦ ἐλέγχειν αὐτῆς μᾶλλον ἐλέγη.

« Πρὸς δὲ τούτοις εἰ πρώτην ἀρχὴν τῶν ὄντων ἀποφαίνεται τὸν Θεόν, δηλονότι καὶ ποιητικὸν τοῦ οὐρανοῦ τοῦτον λαμβάνει. »

Ὅταν ἀρχὴν τῶν ὄντων τὸ μέγιστον (1) αὐτῷ Θεῷ Ἀριστοτέλης ἀξιοῖ καλεῖν, οὐ σοὺ δεόμεθα ποθεσθαι, ἀλλ' αὐτοῦ Ἀριστοτέλους, ὃς ἀρχιτέκτονι μὲν οἰκίας ἀρχοντι οἰκοδομησῶν οὐδαμοῦ τὸν Θεόν τοῦτον εἰκάξει, στρατηγῷ δὲ στρατεύμα τάττοντι. Ἐξ ἧ δ' ἂν αὐτῇ ἡ ἀρχὴ, οἶα δὲ ἡ Ἀσουρίων ἢ Μιθῶν ἢ Περσῶν ἢ τις ἀλλῆ ὁμοία τῶν κατὰ τὴν οἰκουμένην εἴτε μελιζων εἴτε μαινῶν, ὧν οὐδέμια τῆς οὔσιας τοῖς ἀρχομένοις, ἀλλὰ νόμων καὶ τάξεως αἰτία ἂν εἴη.

« Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ τὸ μὲν πρότερον ὑφεστῶτά σου τὸν νοῦν ἄλλοθι καὶ ἦκοντα καθ' ἑαυτὸν, εἴτε ἐνοῦσθαι τῷδε τῷ σώματι, μηδαμῶς εἶναι γνώμῃν Ἀριστοτέλους, ὃς ἐντελεχτικὸν τε τοῦ ἀνθρώπινου σώματος τὴν λογικὴν ψυχὴν εἶναι τίθειται καὶ ἐκ τῆς οὔσιας; ταύτης τὸν νοῦν εἶναι προδήλως φησὶ, τὴν δὲ ἐντελεχτικῶν χρίων ὑστέρων τῆς δυνάμεως εἶναι πανταχοῦ διορίζεται. »

Περὶ μὲν οὖν τοῦδε πρότερον ἡμεῖς Ἀριστοτέλει ἀνεψόμεθα, ἀτὲ σοὺ οὐ συνιέντες, καθότι Ἀριστοτέλει ἐν ἐκείνῳ ἡμεῖς μεμφομένη· οὐ δὲ πολλῶν ἐστὶ πρὸς γέ σε λόγων, ἀλλὰ τοσοῦτον μόνον εἶπαι, καθότι τε μεμφομένη καὶ ὡς ἐν δίκῃ μεμφομένη. Μεμφομένη γὰρ Ἀριστοτέλει, πάντα νοῦν τῆ οὔσια ἐνεργεῖα φαμένῳ εἶναι (2), καὶ οὐ προστιθέντι τὸν οἶον ἢ ἐξωθετῆ τοῦ ἀνθρώπινου, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἀνθρώπινον ἐξ ἀνάγκης συμπερικυμβάνοντι τῷ λόγῳ · οὐχ ὡς καὶ οὕτω νομίζοντι, λίαν γὰρ ἂν μωροὶν Ἀριστοτέλει φόμεθα, εἰ οὕτω νομίζοντες ἡμῶν ἰδοῦμαι, ἀλλ' ὡς καθ' ἑαυτῶν ἀπεριπέπτως εἰρηκίται. Πλάτων μὲν γὰρ ψυχὴν τὴν λογικὴν νοῦν μὲν οὐ πάντου τοι ἀξιοῖ καλεῖν, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο ψυχὴν, νοῦς δὲ τὰ εἶδη, τὴν δ' ἀφογὸν εἴδωλον ψυχῆς · οἱ περὶ Πλάτωνος · ὃ δὲ μάλιστα νοῦν ψυχῆς ἀνθρωπίνης τὸ λογικὸν ἀπανταχοῦ καλῶν οὕτως Ἀριστοτέλης ἐστὶ καὶ διὰ τοῦτο οὐδ' ἐχρησάμεν, αὐτὸν οὕτω ἀδιακρίτως πάντα νοῦν τῆ οὔσια ἐνεργεῖα εἶναι φάναι. Ὡς δὲ καὶ ἐν δίκῃ αὐτῷ μεμφομένη, πῶς οὐ δηλονότι; Ὁ γὰρ οὕτω ἀλαζονιστέμενος, ὥστε καὶ ἑαυτοῦ τὴν τῶν λόγων μεθόδον εὖρημα πεποιθὲς, εἰ τι παρὰ ταύτην, ἦν αὐτοῦ φησὶ μέθόδον, ἐξήνεγκε, κατὰ πάντως εἰ-

πῶν τὸ μὴ κατὰ πάντως, πῶς οὐ μεμπτός; ἀλλὰ τοῦτο μὲν παραλείποντι τὴς πολλὰς μὲν καὶ ἐν ταύτῃ τῇ ὑποθέσει σὲς ἀμαθίας ἐς τοσοῦτον. Περὶ δὲ τοῦ τοῦτῳ ἐξῆς τοῦδε σε μάλιστα ἐπ' ἀνοία καὶ μά' ἐν δίκῃ εὐθυνοῦμεν, δόξας Ἀριστοτέλει προσποιούντι ἡμῶς Ἀριστοτέλει πρόσηκρούσας · ἢ οὐ μένησαι, ὡς Ἀριστοτέλης ἔφαν μὲν τὸ γεννητὸν καὶ φθορτὸν ἀξιοῖ εἶναι, τὸ δ' ἀφθαρτὸν ἔφαν καὶ ἀγέννητον; καὶ μὴ καὶ ἐν ἐξῆς σου τῇ συγγραφῇ σὺ ἦδη τοῦτο ἐν τοῖς ἀνωτέρω σου λόγοις ἐπεμνήσθης. Ὁμολογεῖ; δὲ ὅθι καὶ αὐτὸς, ἀθάνατον Ἀριστοτέλει τὸν νοῦν τὴν γε ἀνθρώπινον νομίζειν · πῶς οὖν οὐκ ἐνόησας τὸ συμβαῖνον, ὡς εἰ ἀθάνατο, ὃ γε ἀνθρώπινος νοῦς, ἀνάγκη καὶ ἀγέννητον κατὰ γε Ἀριστοτέλει κατ' αὐτὸν εἶναι καὶ οὐ τῷ σώματι τῷδε συναρρόμενον. Σὺ δὲ δοκεῖν σοι φῆς μὴ εἶναι δόξαν Ἀριστοτέλους, πρότερον εἶναι τοῦδε τοῦ σώματος τὸν νοῦν, καίπερ περιφανῶς πρότερον ἐκεῖνου φέσκοντος, ἀλλὰ τῷδε τῷ σώματι συνάργεσθαι, εἴτε τηκεῖν ταῦτα τοῦ Θεοῦ, ἢ κἄν ἂν τινες ἀφροδισίασῳπ. καὶ αὐτοῦ ὀρηκτούρο τυόντος, εἴτε καὶ ἄλλοτερον τῶν ἐκ τοῦ σπέκτρος τοῦ ἀνθρώπινου ἄλλως γιγνομένων αὐτοῦ τελευτόντος ἐς νοῦν. Καὶ εἰ μὲν οὐδαμοῦ ἐκεῖνου τοῦ Ἀριστοτέλους ἀξιώματος ἐμμένησο, οὐ πάντου ἂν σί τις ἐφῆθη ἐν τῷ τοιοῦτῳ ἴσως κλημελεῖν. ὡς οὐδ' ἂν καὶ τῷ ἀξιώματι ἴσως τοῦτῳ ἐντετυχηκίται · νῦν δ' ὅτι καὶ ἐν ἐξῆς σου τῇ γραφῇ μένησαι αὐτοῦ, τί λείπτει ἄλλο, πλὴν ὑπ' ἀνοίας τοιαύτας σε Ἀριστοτέλει προσποιεῖν δόξας, οὐ τοῖς δόξαις τῶν γε ἐκείνου συμβαίνουσας; Ἀ' οὐκ ἐν δίκῃ σε ἡμεῖς ἀφελὸν φαμεν εἶναι τὴν διάνοιαν; ἐκεῖνο μόντου περὶ γέ σου οὐκ ἂν θυμάσκειμι, εἰ μὴ ὑπὸ δεινίας ἀργίας οὐδέπω ἐνενοήσας, ὡς παντὶ τῷ τῶν μὲν κόσμον εἶδον εἶναι τιθεμένη, ἅμα δὲ καὶ ψυχὴν ἀθάνατον τὴν γε ἀνθρωπίνην, ἀνάγκη οὐ μόνον καὶ χρόνον ἀγέννηται αὐτὴν εἶναι συγχωρεῖν, ἀλλὰ καὶ τὰς ἐς τὰδε τὰ θνητὰ σώματα αὐτῆς πολλάκις καθέδους, εἴτε εὐλόγους οὐσας εἴτε δὴ καὶ μὴ, προσέσθαι. Εἰ δὲ μὴ, συμβήσεται ἐν εἶδη τῆς κόσμου ἀκείρων τῶν τῆς ἀνθρωπίνων γενέσεων γιγνομένων, εἰ κατ' ἐκάστην αὐτῶν καὶ ἰδίαν τις ἀποδιδοῖ ψυχὴν, ἀπειρόν τι κῆρυθος συνίστασθαι ψυχῶν · ἀπειρόν δ' εἶναι οὐ δύναται μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐργῶ ὅτιοῦν πλῆθος, οὐθ' ἡ φύσις ἀνέχεται, καὶ Ἀριστοτέλης αὐτῆς ἀδύνατον ἐν τῇ φυσικῇ αὐτοῦ ἀκροάσει ἀποδείκνυσσι (3). Καὶ κατῶς γε ἀποδείκνυσσι, πλὴν παρ' ὅσον διὰ βραχυλογίαν οὐ πάντου τοι σαφῶς · ἄγε οἶμαι καὶ Ἀριστοτέλει αὐτὴν αἰσθανόμενον ἀπορεῖν τε καὶ οὐκ ἔχειν, ὃ τι χρῆσταιτο τῷ περὶ ψυχῆς ἀνθρωπίνης ἀθανάσιας τοῦτο λέγειν · ἐνδοιαστέως γοῦν πανταχοῦ καὶ οὐδαμοῦ βεβαίως οὐδ' ἰσχυριζόμενος ἔπιταται αὐτοῦ. Πλάτων δὲ καὶ κατὰ τοῦτο Ἀριστοτέλους πολλὸ ἀμείνων, οὐ μόνον ὅτι βεβαίως αὐτὸς τῷ τοιοῦτῳ φαίνεται τιθεμένος λόγῳ, ἐκεῖνου ἀπανταχοῦ ἐνδοιαστέως, ἀλλ' ὅτι καὶ διὰ πάντων συμπῶνως αὐτῷ αὐτῷ τῷ λόγῳ ἐπεξήρηται σαφῶς πρότερον τοιοῦτο πολὺ μᾶλλον, ἦν σὺ φῆς,

(1) Locum corruptum esse codex indicat ponctis positus.

(2) De anima, iii, 5.
(3) Phys iii, cap. 6.

ἐπιστήμη λόγων; δ; ὅπη μὲν καὶ ὅπως Πλάτων τε A
καὶ οἱ περὶ Πλάτωνα λέγουσι, περὶ αὐτῶν οἰοθα
οὐδὲν, θρασυῆν δὲ ὡς τι εἰδὼς καὶ κρίνειν ἄρα περὶ
αὐτῶν ἴκανός ὢν. Πῶς δὲ καὶ ἐλάχιστα φῆς τοὺς ἐκ
τοῦ Περιπάτου τὰ περὶ τὸδε τὸ σῶμα ἀγαθὰ τε καὶ
κακὰ εἶναι ἀξιούν, Ἀριστοτέλους; τοσαύτην αὐτοῖς
δύναμιν περιτιθέντος, ὡς καὶ τῆ ἀνθρώπου εὐδει-
μονίᾳ παντάπασιν ἐμπιπδῶν τὰ τοιαῦτα τῶν κακῶν
ἀξιούσιν ἴστασθαι; Πῶς ἂν, φάσκοντες, εὐδαίμων γί-
νοιοτο ὁ πάνυ αἰσχρός; δῆλα δὴ, ὅτι κἂν εἰ τὴν ψυ-
χὴν τις ὡς καλλίστην διὰ γε ἀρετὴν εἴη παρεσκευα-
σμένος, τὸ ἀθανάτου ἀγαθὸν ὑπὲρ τοῦ τοῦ θνητοῦ
κακοῦ εὖτω παντάπασιν ἀναριεῖσθαι ἀξιούντος καὶ
ἀτεχνῶς τὰ ἀξιομύθητα συμβάλλοντος; πῆ γὰρ συμ-
βλητὸν θνητὸν ἀθανάτω καὶ ὄλιω πεπερασμένον
ἀπειρῶ; Σὺ οὖν τοὺς τοιοῦτους τῶν λόγων τῶν Πλά-
τωνος ὑπερτίθη; ἔπειτ' οὐ σὺ φαυλός; τε καὶ νοῦν
οὐκ ἔχων; Ἀλλὰ τὰ μὲν τοιαυτὰ σου δῆλα ὄντα πολ-
λῆς γέμονται ἀμαθίας, οὐδὲ πλείονος ἀξιωτέα λόγου·
ἐφ' ἕτερον δὲ σου τρεπίεον.

ε Πῶς γὰρ ἂν καὶ εἴη τις πάντων ἅμα ἐπιθυμῶν,
ἧν χρῆ καὶ ἧν οὐ χρῆ; οἷον σωφρονεῖν καὶ ἀκολα-
σταίνεσθαι ἅμα, ἢ δίκαια κρίναι καὶ ἀδικεῖν; ἢ εἰ-
δέναι καὶ μὴ εἰδέναι; οὐ μᾶλλον ἢ ἔστιν εἶπαι καὶ
θερμαίνεσθαι καὶ ψύχεσθαι ἐπιθυμεῖν κατὰ ταυτὰ
τὸν αὐτόν.

Καὶ ποῦ ἡμεῖς τῶν ἐναντίων ἅμα ἐπιθυμεῖν τινα
ὑποτιθέμεθα; Ἄλλ' εἰκαὶς σὺ, ὦν τε ἡμεῖς λέγομεν
καὶ ἧ λέγομεν, οὐδὲ συνίεναι· πῶς οὖν καὶ ἀντιλέ-
γει; ἄρθῳ; περὶ ὧν γε οὐ συνίης; Ἡμεῖς μὲν γὰρ C
πάντων, ὧν τε χρῆ, καὶ ὧν οὐ χρῆ, ἐπιθυμητικῶν
τινα ὑποτιθέμεθα, ἀλλ' οὐχ ἅμα, ὧν οὐκ ἔγχωρεῖ· οὐκ
ἐγχωρεῖ δὲ τῶν ἀντικρῶ ἐναντίων ἅμα ἐπιθυμεῖν·
ἔπειτα τῶν γε ἐναντίας; ἔξεσι προσηκόντων εἶθ' ὅτε καὶ
ἐγχωρεῖ, οὐκ αὐτῶν ἀλλήλοις ἐναντίων ὄντων. Ὄσπρ-
που καὶ σὺ ἅμα μὲν λόγων ἴσω; ἔρξ; σωφρονικοῦ
πράγματος, ἅμα δὲ βύξης κενῆς, ὕβριστοῦ καὶ ἀπειρο-
κάλου χρήματος σωφροσύνης τε ἡκιστα προσήκου-
τος; δ; καὶ ἐς τοσοῦτον ὑπὲρ τοῦ τοιοῦτου ἐλαυκῶς
φαίη, ὥστε καὶ τῆς θεοσεβείας αὐτὸ ἀναίσθητον
ἔκλεισε δὲ τὴν θεοσιβείαν ἐκείνη μεταβάλλον, ὁπό-
θεν ἂν οἰηθείης καὶ μᾶλλον τιμηθῆσεσθαι. Εἴπερ οὖν
ἐν μὴδενὶ ἄλλῳ, ἀλλ' οὖν ἐν σεαυτῷ τὸ τοιοῦτο κατα-
νόησον, ὡς ἐγχωρεῖ καὶ ἧ ἐγχωρεῖ. Τοὺς τοιοῦτους
οὖν ἡμεῖς φάμεν ἡμιμοχθῆρους, κἂν εἰ οἱ μὲν αὐτῶν
ἐπὶ τὴν μοχθηρίαν μᾶλλον, οἱ δ' ἐπὶ τὰ ἀμείνω ἀπο-
κλινοῖεν· καὶ ἐν ἀκρίτετι τι εἶναι φάμεν αὐτοῦς
μᾶλλον ἢ τοὺς παμμοχθῆρους τῷ καὶ τῆ ἐπιθυμίᾳ
μᾶλλον τε καὶ ἐπὶ πλείω χρῆσθαι, εἰ γε οἱ μὲν ἐπὶ
μόνα ἂ οὐ χρῆ τῆ ἐπιθυμίᾳ χρῆσονται, οἱ δὲ καὶ ἐπ'
ἀμφοτέρω. Σὺ δὲ πῶς; περὶ τοῦτων ἀξιοίς; μῶν οὐκ
εἶναι τινας ἡμιμοχθῆρους, ἀλλ' ἄπεινας; ἦτοι καλοῦς
τε κάγαθούς ἢ μοχθηρούς, μίσην δ' ἔχοντα οὐδένα;
Ἄλλ' οὕτε ἀληθὲς τὸ τοιοῦτο, οὐθ' οὕτω τῶν σοφῶν
δοκᾷ τὰς πλείστοις. Εἰ δ' εἰσὶν ἔνιοι ἡμιμολογητοί,
τοὺς ποίους φάσεις; σὺ εἶναι τοοῦτου; Ἄρ' οὐκ εἰ-

περ τινὰς ἄλλους; καὶ τοὺς ἦτοι ὀλιγώρους πρὸς ἐκ-
τερα ἔχοντας, ἅτε χρῆ καὶ ἂ οὐ χρῆ, ἢ ἐπιθυμητικῶς
πρὸς; γε ἐκείτερα; Ἔτ' οὐχ οἱ τοιοῦτοι ἐν ἀκρίτητι
τινι ἔσονται οἱ μὲν τοῦ ὀλιγωρεῖν οἱ δὲ τοῦ ἐπιθυ-
μεῖν πολὺ μᾶλλον ἢ οἱ ὧν μὲν ἂν θεοὶ ἐπιθυμοῦνται
ὀλιγωροῦντες, ὧν δ' ἂν θεοὶ ὀλιγωρεῖν, ἐπιθυμοῦνται,
οἷσι οἱ παμμόχθηροί εἰσιν; εἶναι δὲ τινας ἀνθρώπων
τοὺς μὲν πρὸς ἄπαντα; ὀλιγοπρότερος ἐτέρων, τοὺς
δὲ σφοδρότερος; τὰς ἐπιθυμίας; ἐφ' ὅ τι ἂν ἐρέθ-
σασιν, οὐδέεις ἄντερεί· ὡς τοὺς μηδένα ἔχοντας τὸ
καλοῦ τε καὶ αἰσχροῦ πάγιον λόγον οὐδὲν κωίαι
καὶ ἐπὶ ἐναντία θαμὰ μεταβαλλομένους, ἡμι-
μοχθῆρους τινας εἶναι· ἔστι δ' ὧν καὶ ἅμα τῶν μὴ
δέν τῶν δ' οὐ δέον ἐπιθυμοῦντας. Ἀριστοτέλης δ'
καὶ τοῦτο ἀμαρτάνει, δύο κακίας ἐκάστη ἀρετῆ
ἐναντίας ἀνατιθεῖς, τοὺς ἡμιμοχθῆρους τούτους ὡς
δὴ ἐναντίους ἐπιθεῖς, δέον τοὺς παμμοχθῆρους πρὸ
αὐτῶν ἐναντίους τοὺς καλοὺς κάγαθούς ἀποδέσσειν,
ἴνα καὶ τὸ ἐν ἐνὶ εἶναι· ἐναντίον ἐσωσεν ἀξίωμα.
Οὐδὲν γὰρ, ὡς ἔπος εἶπεν, τῶν κατὰ τὰς ἀρετὰς
καὶ κακίας ἀκριβοῦν Ἀριστοτέλης οἶδε, δὲ τὸ μὴ
τῷ καλῷ τε καὶ αἰσχρῷ τὰς γε ἀρετὰς καὶ κακίας
εἰδέναι διορίζεσθαι. Σὲ δὲ δὴ τῷ δέοντι τε καὶ ὅ
δέοντι τὰ; κατ' ἀρετὴν πράξεις διοριζόμενον με-
φόμεθα μὲν οὐ, τῶν μόντων τῷ καλῷ τε καὶ οὐ καλῷ
διοριζομένων ἀτελέστερον ἂν αὐτὸν ἐν δίκη φάμεν
διορίζεσθαι. Ὁ μὲν γὰρ τοῦ δέοντος τε καὶ οὐ ἔπι-
τος κανὼνα οὐδένα ἀποδίδωσιν, οὐκ οὖν ἐν γε τῷ;
Νικομαχεῖοις. οἱ (1) χρῆ ἀποδιδόντά τινα τὰ τι
δέοντα ἐφ' ἐκástων καὶ τὰ μὴ δέοντα γωρῖζεν.
Ἀλλὰ σὺ οὐδ' οἶόν τ' εἶναι φῆς τοῦ γε τοιοῦτου καν-
ῶνα οὐδένα ἀποδοῦναι, κακῶς περὶ τῶν τοιοῦτων
εἰδὼς· οἱ δὲ τοῦ μὲν δέοντος τε καὶ οὐ δέοντος τὸ
καλὸν τε καὶ οὐ καλὸν ἀποδίδουσι κανὼνα, αὐτὸ δ'
τὸ καλὸν ἡμῖν ἐν τῷ τῷ θεῷ ἔπεισθαι συνίσταται
ἀξιοῦσιν· ἐν γὰρ τῷ τοιοῦτῳ τὴν γε ἀνθρωπείαν
φύσιν τελειοῦσθαι. Ἀποδίδωσι μὲν οὖν καὶ Ἀριστο-
τέλης τοῦ δέοντος τούτου κανὼνα, οὐκ ἐν τοῖς Νικο-
μαχεῖοις, ἀλλ' ἐν τοῖς Εὐδημείοις (2) τὸ γε εἰσα-
δέστερον, ὅψι τε καὶ ἐπὶ τελευταίῳ τοῦ βιβλίου, συμ-
φώνως καὶ οὗτος τοὺς σοφοὺς κατὰ γε τοῦδ', οὐκ ἐπι-
μέντοι καὶ ἑαυτῷ συμφώνως. Τὸ γὰρ τὸ τοὺς σπι-
σμούς καὶ σκηπτοὺς δεδέναι ἐπικαινεῖν ποῖα εὐσιβείᾳ
δν προσήκει; ἀνάγκη μὲν γὰρ τὸν οὐτιῶν δεδέναι
καὶ κακὸν αὐτὸ ὑπολαμβάνειν, ἢ μὴ δεδέναι· οὐ-
δεῖ; γὰρ δὴ, ὅ ἂν μὴ κακὸν οἴεται, δέδεικε, κακὰ δ'
νομίζουσι σπαισμούς τε καὶ σκηπτοὺς, ἂ δ' Θεοὶ οὕτω
γίγνεσθαι διέταξε, πῶς εὐσιβείς (3); Ὡλο; τε, ἦν μὴ
τις τὸ μὲν ἡμέτερον ἀγαθὸν ἐν ἡμῖν τῷ ἀθανάτῳ τὸν
Θεὸν νομίση ὀρίσαι, τὰς δὲ πρὸς τε τὸ θνητὸν ἐπί-
καὶ περὶ τὸ θνητὸν πράξεις λειτουργίας γέ τινα
ἡμῖν σύμφορον τῷ παντί τῷδε λειτουργήσουσι πε-
ριβῆναι, βουληθέντα ἀθανάτου τε τινα καὶ θνητοῦ
μίξιν ἐν ἡμῖν τε καὶ εἰδοὶ τῷ ἡμετέρῳ μηχανήσε-
σθαι, σύμφορον τοῦ παντός τῆ τελειότητι τὸ τοιοῦτο
ἡγησάμενον (οὐ γὰρ οὐδ' ὄλον μέρους, μέρος δ'

(1) *Eth. Nicom.* vi, 1. —
(2) *Eth. Eudem.* vii, 14, 15.

(3) *Meteor.* ii, 7-9.

ένεκα θλου άπεργάζεσθαι, προνοούντα μὲν καὶ τοῦ
 τῶ μέρει ἐκ τῶν δυνατῶν λυσιτελοῦντος, πρὸς δὲ τὸ
 τῶ ὅλῳ μάλιστα σύμφηρον ἕκαστα συντάττοντα), ἢ
 μὴ τις ταῦτα οὕτω δὴ νομίση, πῶς ἂν σώσειε τὸ
 εὐσεβεί; ἢ πῶς ἂν καὶ εὐδαιμωνα γένοιτο ἀνθρω-
 πος, εἰ τοὺς σεισμούς τε καὶ σκηπτοὺς αἰὶ δεδιώς
 τε καὶ τρέμων καθεδεῖται; Ὁ μὲν γὰρ μὴ ἄλλα ἢ
 ἐκ τῶ ὄντι δεδιώς, ἅτε ἐφ' ἑαυτῶ ὄν τὸ φυλάττεσθαι
 αὐτῶ, οὐδ' ἂν εἰ δεδιὼς εἰ μὴ ἄχρι τῆ τοῦ γνῶναι
 ἐπει μαθῶν τις, ἅτε' ἂν εἴη καὶ οἷα τὰ αἰσχρά,
 οὐ ποτ' ἂν αὐτῶν οὐδ' ὀφίωον οὐτ' ἂν ἐκὼν οὐτ' ἂν
 ἄκων περιπέσοι. Ὁ δὲ σεισμοῦ; τε καὶ σκηπτοὺς
 δεδιώς πῶς ἂν φυλάξειτο; εἰ μὴ οὐ ἀξιώσεως τῶν
 μὲν σεισμῶν ἕνεκα ἔ; Ὑπερβορίους, τῶν δὲ σκηπτῶν
 ἐς Αἰγυπτῶν ἅπαντα ἄνδρα ἰσοθαῖ δεῖν· ἐπει ἔν γε
 τοῖ; περὶ Ἑλλάδα καὶ τοῖς τῆ Ἑλλάδι παραπλη-
 σοῖς τόποις ποῖαν πίστιν ἔχει λαβεῖν τῶν μῆτ' ἂν
 σεισθησομένων μῆτ' ἂν κεραυνωθησομένων χωρίων;
 Συχνὰ μὲν γὰρ σφοδρῶς ποτε σεισθέντα πολλῶν
 ἐτῶν ἢ οὐκ ἐσεῖσθη, ἢ ἡρέμα ἐσεῖσθη, καὶ οὐκ ἄχρι
 βλάθης μνημονεύσιμα σεισθῆναι· εἰτά ποτε σφο-
 δρῶς σεισθέντα μέγα ἐβλάψε, συχνὰ δὲ καὶ πλεονά-
 κεις κεραυνωθέντα ἔπειτα συχνῶν ἐτῶν οὐκ ἐκε-
 ραυνώθη· ὥστ' ἂν μῆδ' εἶναι κατὰ γε Ἀριστοτέλη
 εὐδαιμονα μῆδ' ὄντινοῦν γενέσθαι, εἰ μέλλοι ἤτοι
 φοβήσεσθαι τοὺς σεισμούς τε καὶ σκηπτοὺς ἢ φαῦ-
 λός τις ἕσεσθαι μὴ δεδιώς (1). Ὁ δὲ κατὰ τοὺς περὶ
 Πλάτωνα σοφοὺς τὸ μὲν ἑαυτοῦ ἀγαθὸν ἐν ἀθανάτω
 τῶ ἑαυτοῦ ὀρίζων, τὰς δὲ πρὸς τὸ θνητὸν καὶ περὶ
 τὸ θνητὸν πράξεις ὡς λειτουργίαν τῶ τε παντὶ με-
 τιῶν καὶ τῶ θεῶ, ἐφ' ὅσον τε δὴ καὶ ἄχρι περ ἂν
 καὶ ὁ θεός, δεδοί, ὡς ἐκείνου καλοῦντος· εἴτε κεραυνῶ,
 εἴτε σεισμῶ, εἴτε δὴ νόσῳ, εἴτε τῶ ἄλλῳ τρόπῳ ἐπι-
 μως καὶ ἀστενακτὶ ὑπικουσόμενος οὐ μακρῶ τῶ
 κατὰ Ἀριστοτέλη σπουδαίου εὐδαιμόνος. Ἀλλὰ
 τούτων μὲν τῶν λόγων οὐδὲν σοι προσηκόντων ἀπο-
 στατίον, ἐπ' ἄλλο δὲ σοῦ τι ἴτεον.

Τὸ μὲν γὰρ ἔσχατον, φησί, τέλος ἑαυτοῦ εἶνεκα
 ἀγαθόν τε εἶναι δοκεῖ καὶ αἰρετόν· ἡδονὴ δὲ, οὐ γὰρ
 ἐστι πᾶσα ἀγαθὴ τε καὶ αἰρετὴ, οὐκ ἂν καθ' αὐτὴν
 εἴη τοιαύτη, ὥστ' οὐδὲ τέλος ἂν εἴη τὸ ἔσχατον.
 Αὕτη μὲν οὖν εἶναι τὸ ἀνθρώπινον ἀγαθόν, οὐχ
 οἶόν τέ ἐστι, φησί· κοινωνεῖν δὲ τῶ ἔσχατῳ τέλει
 ταύτην ἀνάγκη, ἅτ' ἐκ τοῦ τυχεῖν αὐτοῦ προΐουσαν·
 ἐπει παντὶ τέλει τε καὶ ἀγαθῶ ἡδονὴ τις ἔπεται,
 παρόντος μὲν δε' αἰσθησεως ἐγγιγνομένη, διὰ δὲ μὴ-
 μης, ἐπειδὴν παύσηται γεγονόςς, ἔπεται δὲ μέλλη
 γίγνεσθαι, δι' ἐλπίδος· διὸ φησι καὶ πᾶσαν ἐνεργείαν
 ὑπὲρ τῆς ἡδονῆς τελειοῦσθαι, οὐχ ὡς πάσῃ ἐνεργείῃ
 τῆς ἡδονῆς ἐπομένης, ἀλλ' ὡς ἐκάστης ἐνεργείας
 πρὸς τι τέλος οἰκείον τατρομένης τὴν ἡδονὴν (2).

Καὶ τῶς οἶόν τε τὸ τελειοῦμενον μὴ οὐχ ὡς πρὸς
 τὸ τέλος τὸ τελειοῦν ἑαυτὸ τάττεσθαι; οὐ γὰρ ἄλλως
 τέλειον ἕκαστον, ἢ τοῦ ἑαυτοῦ τέλους τυχόν γίγνε-
 σθαι· ὥστ' ἀνάγκη εἶναι τὸ τελειοῦν ὅτιοῦν ἤτοι
 αὐτὸ τέλος ἢ τοῦ τέλους κύριον καὶ τέλος; αὐτὸ εἶ-

(1) *Meteor.* II, 7 sqq. *Eth. Eudem.* III, 1.(2) *Eth. Nicom.* X, 3.(3) *Ibid.* Magn. Mor. II, 7.

ναὶ τὸ παρέχον. Σὺ δ' οὐτ' Ἀριστοτέλους οἶός; εἰ
 συνείναι ὃ τι βούλεται, πολὺ δ' εἶτι ἤττον ὀπη ἀμαρ-
 τάνει δύναται ἂν φαρᾶσαι· ἡμεῖς δὲ πρῶτον μὲν σοι
 σαφηνιοῦμεν τὴν Ἀριστοτέλους ἐνταῦθα γνώμη
 ἀπ' αὐτῶν τούτων καὶ μόνων τῶν ἐνθάδε σοι ἐκτε-
 θεσομένων αὐτοῦ ρημάτων, ἵνα σου καὶ τὸ ἀμαθὲς
 μάλλον ἐλεγχθῆ. Ἀριστοτέλης μὲν γὰρ ἔκ τε τοῦ
 κοινωνεῖν τῶ ἔσχατῳ τέλει φάσκην τὴν ἡδονὴν καὶ
 ἀνάγκην εἶναι κοινωνεῖν, ὡς δὴ ἀτελεῖς ἂν ἡμῖν τέλος
 τὸ ἔσχατον ἐσομένον, εἰ μὴ παρῆῃ αὐτῶ καὶ ἡδονὴ,
 ἔκ τε τοῦ τελειοῦν αὐτοῦ τὰς ἐνεργείας ἡμῶν φά-
 σκειν, δηλός ἐστιν ἤτοι τέλος τῶν ἐνεργειῶν ἡμῶν
 τιθέμενος τὴν ἡδονὴν (3), ἢ τοῦτο μὲν οὐχὶ (καί περ
 οὕτω θέον θέσθαι, ἐξ οὐ ὑπ' αὐτῆς φησι τὰς ἐνε-
 ρείας ἡμῶν τελειοῦσθαι), μέρος ἰδ' οὖν εἶναι ἡμῖν
 τοῦ ἔσχατου τέλους καὶ αὐτὴν τιθεῖτ' ἂν, σύνθετον
 τι ἡμῖν τὸ τέλος ἐκ τε δὴ ἡδονῆς καὶ θεωρίας ποιῶν,
 ὡς ἤτοι τὴν ἴδιαν θεωρίαν ἢ ἡδονὴν τὴν θεωρητι-
 κήν (4)· οὐδὲ γὰρ διαφέρει, ἐπιτέρως ἂν τις εἴποι
 τῶ γε ἀνθρωπείῳ ὄν βίῃ τὸ τέλος. Ἡ μὲν οὖν Ἀρι-
 στοτέλους· γνώμη τοιαύτη τις οὕσα οὐκ ἀδηλός ἐστι
 καὶ ἀπ' αὐτῶν τούτων, ὣν οὐ ἐνθάδε ἐκτίθεσαι ἀ-
 τοῦ ρημάτων· καὶ κρινόντων ἔκ τε τούτων καὶ τῶν
 ἄλλων τῶν ὑπ' αὐτοῦ περὶ αὐτῶν τούτων λεγομένων
 οἰ τῶν Ἀριστοτέλους λόγων ὅπως δὴ ποτε ἐμπειροί,
 ἐφ' οὓς καὶ σὺ ἀναγέρεις τὴν κρίσιν, καὶ ἡμεῖς οὐ
 παραγραφόμεθα τὴν γε κρίσιν. Οὐ γὰρ σοι εἰεν ἂν
 ἀσυνετώτεροι οἱ κρινούντες· οὐ γὰρ βέβαιόν σου τι-
 νος ἀσυνετώτερου τυχεῖν τῶν τοῖς βιβλίοις τοῖς
 Ἀριστοτέλους σπουδῆ προσεσηκῶτων. Φανήσεται
 γὰρ Ἀριστοτέλης γυμνάζων μὲν τὸν περὶ ἡδονῆς
 λόγον ἐφ' ἑκάτερα, τελευτῶν δὲ τιθέμενος τῆ ἡδονῆς,
 οὐ πάσῃ δὲ, ὡς καὶ κακὰς οὕσας ἐνιας ἡδονὰς. Καὶ
 τοῦτο οὐ καλῶς. Ἔδει γὰρ διακρίνειν, εἰ καθόσον
 ἡδοναὶ κακαὶ αἰ κακαὶ τῶν ἡδονῶν· εἰ γὰρ τούτοι,
 καὶ ἅπασαι ἂν εἴεν κακαὶ· καὶ αὐ, εἰ τις ἡδονὴ ἀγα-
 θὸν καθόσον ἡδονὴ, καὶ ἅπασαν δεῖ ἡδονὴν καθόσον
 ἡδονὴ ἀγαθὸν εἶναι. Εἰ γὰρ τι εἴη τοιαύτε καθόσον
 αὐτὸ, καὶ ἕπιν δεῖ αὐτὸ τὸ τοιοῦτον εἶναι. Ἀριστο-
 τέλης δ' οὐδὲν τοιοῦτον οἶός διακρίνειν. Ἡμεῖς δ' ἐπει
 οὐ τὴν Ἀριστοτέλους γνώμη καὶ ἀπ' αὐτῶν τῶν
 ἐνθάδε σοι ἐκτεθειμένων σαφῆ κατεστήσαμεν, ἐρεῶ-
 μεν καὶ ὦν ἐν τούτοις; τε καὶ ὅλῳ τῶ περὶ ἡδονῆς
 λόγῳ ἀμαρτάνει· συχνὰ δ' ἀμαρτάνει τὸ γε μέγιστον.
 Ἔστι τοίνυν μέγιστον, ὦν ἐν τούτοις; τοῖς λόγοις
 ἀμαρτάνει, τὸ τελειοῦν φάσκην τὰς ἐνεργείας ἡμῶν
 τὴν ἡδονὴν· καλεῖ μὲν ὅν καὶ τελειότητα αὐτὴν
 τῶν γε ἐνεργειῶν ἡμῶν. Οὐδὲν μὴν διαφέρει, καὶ
 εἰ μὴ τελειότητα ἐκάλοι· ἢ γὰρ δὴ τελειοῦσαι οὐκ
 ἐσθ' ὅπως οὐχὶ καὶ ἄν τελειότης εἴη. Ἡμεῖς δὲ τῶ
 δέομεν τελειότητα αὐτὴν φάσαι, ὥστ' οὐδὲ πα-
 ρεῖναι αὐτὴν οὐδὲ μὴ ἡμῶν τελειότητε φαμεν, ἀλλὰ
 σὺν αἰσθητέ; αἰὶ τελειώσεως πρίπεσθαι, οὐ τελειό-
 τητος, τῶν δὲ γε τελειότητων ἡμῶν ἐκάτωιν
 (πολυμερεῖς γὰρ ἡμεῖς καὶ ἄλλη ἄλλης ἐνεργείας
 συμπεριφέρεισθαι, ἀλλὰ καὶ πάμπολύ τι ἐκείνου

(4) Sensus carent ultima verba, fortasse aliquid excidit. Gass.

ἀπολείπεσθαι. Νῦν δὲ φαίνονται καὶ οἱ κομηταὶ τοῖς ἄστροις ὁμοιοταχῶς συναλιχοντές τε καὶ συγκαταδύμενοι· εἰ γὰρ καὶ παραφέρονται πῶς ἔς τε δὴ τὸ πλάγιον καὶ ὀπη ἄλλοις τύχοιεν, ἀλλὰ τοῦτο μὲν τὸ ἀνώμαλον οὕτως τῇ σφῆν εἴη ἂν ὕλη οἰκείον φαρτικὴ οὕσῃ τὴν μῆντοι ὕλην περιφορὰν ὁμοιοταχῆ τοῖς ἄστροις σώζουσιν, ὡς ἔηλοι εἶναι ὑφ' ἑνός τε καὶ τρυτοῦ καὶ συνεχοῦς σώματος. Οὕτοι δὲ δὴ καὶ τὰ ἄρθρα περιεχόμενοι τε καὶ περιφερύμενοι, εἴγε ὁμοιοταχῶς ἀλλήλοις περιφέρονται ὁμοιοταχῶς δέ φημι, οὐκ ἰσοταχῶς· οὐδὲν γὰρ τῶν σφαιρας περιστροφῶν μορίων ἕτερον ἐτέρω ἰσοταχῶς ἔξω τῶν τῆ ἴσῃ τοῖν πόλοιν ἐκατέροιιν καὶ ὄμα τοῦ κέντρον ἀφεστηκέντων, ἀλλ' ὁμοιοταχῶς ἅπαντα ἐν τῷ τοιοῦτῳ ἀλλήλοις τὰ γε σφαιρας μῆρια φέρεται. Εἰ δ' Ἀριστοτέλης οὐδὲν ἀλλῶ ἰσχυρίζόμενος τὸ αὐτοῦ πέμπτον σῶμα καινοποιεῖ ἢ τῇ κυκλοφορίᾳ τε καὶ εὐθυφορίᾳ (φαίνεται δ' ἢ κυκλοφορία τῷ πυρὶ προσῶσα κατὰ φύσιν μᾶλλον ἢ ἢ εὐθυφορία· δὲν γὰρ ἂν τὴν κατὰ φύσιν ἐκάστου κίνησιν ἐν τῷ οἰκείῳ ὄντος τόσῳ θεωρεῖν καὶ οὐκ ἐν ἀλλοτρίῳ γεγενῆτος) οἴχεται αὐτῷ τὸ πέμπτον ἐνελεῖν σῶμα οὐ μόνον καινὸν, ἀλλὰ κενὸν ἀναφανέν. Εἰ δὲ τοῦτο μὲν τὸ πῦρ οὐ πάμπαν ἀνώλεθρον, ἀλλ' ὁμοίως τοῖς ἄλλοις τοῖς γε συγγενέσιν, ἀέρι τε καὶ ὕδατι καὶ γῆ, τῷ μὲν ὄλῃ ἀνώλεθρον, τοῖς δὲ μέρεσι φθαρτὸν, δεῖ δὲ καὶ πάμπαν ἀνώλεθρον εἶναι τὸ σῶμα· τὰ ἄστρο ἐκτα τοῦτο, ἐν μὲν πυρὶ διαιτῶμενα καὶ πυρὸς τὴν τοῦ σώματος ἔχοντα ὕλην, διὰ δὲ εἶδη πολλῶν θεϊότερα ἢ κατὰ τὸ πυρὸς εἶδος καὶ τὰ σώματα ἐαυτοῖς πάμπαν ἀπαθανατίζοντα, οὐ δι' ὕλην ἰδίαν οὐδεμίαν τοιαῦτα ὄντα. Τί γὰρ δεῖ αὐτοῖς ὕλης ἰδίας τιθῆς, εἰ ἰκανὰ ἔσται καὶ τῇ κοινῇ ὕλη τὸ αὐτὸ ποιεῖν; ἢ τίνας ἂν ἐνεκα καὶ ὁ Θεὸς, ὡς γε οὐ φησι, οὐ τῇ ἀρετῇ τῇ των εἰδῶν καὶ τὰ σώματα αὐτοῖς ἀνώλεθρα σώζει κατὰ φύσιν διὰ τῶν θεϊότερων τὰ χεῖρω, ἀλλὰ δι' ὕλης ἰδίας γε καινοποιείας; Οὐ γὰρ διὰ σέ τε καὶ τὸν σὸν ἐταῖρον Ἀριστοτέλη οὕτω μᾶλλον βούλεσθαι ἐχρῆν, καὶ τὸν Θεὸν τὸν αὐτοῦ θεσμῶν οὐδὲν ὄνον συγγείαι. Σὺ δὲ δὴ τὴν τῶν ἄστρον ὕλην, εἰ καὶ τῶν ἄλλων ὀσιούν ὀνήσεται εἰδῶν λέγων δεῖν ἐν αὐτῇ καὶ ἐνεργεῖν ποτὲ αὐτὸ σχεῖν καὶ οὕτω δηλαδὴ τὰ ἄστρο οἰχόμενα εἰς ἕτερον αὐτοῖς τῆς ὕλης ματαπεπτωκείας εἶδος, πρῶτον μὲν τὴν Ἀριστοτέλους ἐκείνην διαίρεσιν ἡγνοηκέναι· μοι δοκεῖ, τὸ μὲν ἀεὶ ἐνεργεῖα εἶναι ἀξιούντος, τὰ δὲ ποτὲ μὲν δυνάμει, ποτὲ δ' αὖ ἐνεργεῖα, τὰ δ' οὐδέποτε ἂν ἐνεργεῖα, ἀεὶ δὲ δυνάμει μόνον. Οὐδὲν γὰρ, ὡς ἔπος εἰπεῖν, σὺ τῶν φιλοσοφίας οἰσθα καλῶν, εἰ μὴ ἄρα παρακῶσματ' ἄττα καὶ ταῦτα μέντοι κακὰ κακῶς. Εἰ γὰρ οὐκ ἀνάγκη ἅπαν τὸ δυνάμει δὲ καὶ ἐ; ἔργον ποτὲ εἶλθεῖν ἔν, εἰ κωλύει τὴν ἔντος; ἄστροις ὕλην ἅπαντα εἶδη δυναμένην κατ' αὐτὴν καθόσον γε ὕλην μὴδέποτε εἰς μὴδὲν τῶν ἄλλων ἔξειν, περιουσίᾳ τῆς τῶν κατεσχηκέντων εἰδῶν δυνάμειως κωλυόμενῃ; Ἔπειθ' ἡμεῖς οὐδ' οὕτω φημέν, ἀλλ' εἶναι τε ἂν καὶ εἰς ἕτερα εἶδη καὶ

ταύτην τὴν ἐν τοῖς ἄστροις γιγνομένην ὕλην καὶ οὐδὲν λυμᾶνεσθαι τοῦτο αὐτῶν τῷ ἀνώλεθρῳ· ἄτε γὰρ ἅπαντα εἶδη τὴν γε προσδυτάτην δυναμένην ὕλην οὐδ' ἂν μένειν οὐδαμοῦ, ἵνα δὴ καὶ ἔργῳ ἅπαντα ἀ δύναται εἶδη ὁπεισῆ· πεφυκυῖαν οὖν ἐν ἅπανσι σώμασιν ἐπιρρέειν τε ἀεὶ καὶ ἀπορρέειν τοῖς γε δὴ ζώοις· ἐκ γὰρ τῶν νεκρῶν ἀπορρέειν μόνον, ἐκ μὲν τῶν θάπτον, ἐκ δὲ τῶν βράδιον, καὶ βραδυτάτα τε ἀπ' ἐνίων, ἀλλὰ ἀυξανόμενοις μὲν πλείω τῆς ἀπορρέουσης ἐπιρρέουσιν, φθίνουσι δὲ πλείω αὐ τῆς ἐπιρρέουσας ἀπορρέουσιν· εἰ κωλύει καὶ ἐν τοῖς τῶν ἄστρον σώμασιν, ἐπιρρέουσιν μὲν ἀεὶ καὶ ἀπορρέουσιν, ἴσῃ δ' ἀεὶ τῇ ἐπιρρόσῃ τὴν ἀπορρόσῃν σώζουσιν περιουσίᾳ τῶν γε ἐν αὐτοῖς εἰδῶν δυνάμειως σώζειν δ' ὄμως ἀνώλεθρα αὐτοῖς τὰ σώματα, μὴδὲν ἐτέρας παρὰ τὴν κοινήν καὶ μίαν δεόμενα; Τῆν δὲ ἀνθρωπιαν σὺ ψυχὴν οὐ τάδε ἡμῶν τὰ σώματα ἀπαθανατίζουσιν ἐπιδεικνύς καὶ τοῦτω οἰόμενος πρὸς τοὺς περὶ Πλάτωνα χρῆσθαι τεκμηρίῳ τῷ μηδὲ τὰς τῶν ἄστρον ψυχὰς δύνασθαι ἂν αὐτοῖς τὰ σώματα ἀπαθανατίζειν, εἰ μὴ ἢ ὕλη αὐτοῖς τοῦτο ἐξαίρετος εἶσα παρείχεν, ἀγνοῶν φαίνη τοῦ; αὐτοῦσ μηδὲ τῆς ψυχῆς τῆς ἀνθρωπιείας τοῦτ' ἀπαξιούντας. Ἀπαθανατίζειν γὰρ καὶ τὴν ψυχὴν τὴν ἡμετέραν οἱ αὐτοῖ σώματ' εἰς τοῦσι, τὸ γε προσεχῆς ἐαυτῇ δχημα πνεῦμα δὴ τι δὲ πυρῶδες, ἢ μέσῳ αὐτῇ χρωμένην καὶ τῷ θνητῷ ποτε τῶδες σώματι συγγίγνεσθαι, οὐκ ἀμέσως ἀσώματου ἀνώλεθρου θνητῷ σώματι συγγιγνομένου, ἀλλὰ διὰ μέσου σώματός τε ἀνώλεθρου. Καὶ ταύτην τὴν δόξαν ἀπὸ Ζωροάστρου εἰς τοὺς περὶ Πλάτωνα κατεληλυθυῖεν (1) Ἰωάννης τε καὶ πρὸ αὐτοῦ Πλούταρχος εἶτε δὴ προσήκουσαν εἶτε μὴ καὶ Ἀριστοτέλει προσποιούσι (2). Σοί γε μὴν καὶ τοῦτο τὸ τεκμήριον κενὸν πρὸς τοὺς περὶ Πλάτωνα ἀναπέφανται· καὶ ὁ Ἀριστοτέλης σοι ἔρημος τῶν ἀμυνούντων τεκμηρίων λειπόμενος κινδυνεύει οὐκ ἔχων δ τι χρῆσαιτο τῇ τοῦ αὐτοῦ πέμπτου σώματος καινοποιείᾳ. Τί δ' ἢ περὶ ἀλέας τοῦ ἡλίου αὐτοῦ ψυχρολογία, οὐ τῇ φύσει τοῦ αὐτοῦ σώματος τὸ θερμῶν ἀποδιδόντος, ἀλλὰ τῇ κινήσει; ἢ οὐ δόξῃ φαυλοτάτα τε καὶ κάκιστα ἀμύνει; Ἐπιδεδιωνέντων γὰρ ἡμῶν οὐ καὶ τὴν μελήνῃν τῇ κινήσει παραπλησίως θερμαίνουσιν, οὐ ἐνιστάμενος οὐ πάσῃ κινήσει Ἀριστοτέλη τὸ θερμαίνειν φησι ἀποδιδόναι, ἀλλὰ τῇ ταχίστῃ μόνῃ, καίπερ Ἀριστοτέλους πᾶσαν κίνησιν ἀνάρχοντος πεφυκέναι ἐκπυροῦν (3). Εἰ μὲν οὖν ἀπάσῃ τὸ θερμαίνειν ἀποδοθήσεται κινήσει, καὶ τὴν σελήνην ἐχρῆν ἂν αὐτὸ ποιεῖν· εἰ δὲ τῇ ταχίστῃ μόνῃ, οὐδ' ἂν τὸν ἡλιον· οὐ γὰρ ἢ ἡλίου κίνησι; συγγάνει οὔσα ἢ ταχίστη, ἀλλ' ἢ ἄστρον μάλιστα τῶν ἀπλανῶν. Οὔτε δὴ τῆς σελήνης παραπλησίως ἡλίῳ θερμαίνουσας, οὔτε τῶν ἀπλανῶν ἄστρον, οὐ κενὸν καὶ τοῦτο Ἀριστοτέλους ἀναφαίνεται τὸ καινολόγημα; Σὺ δὲ μὴ οὔτω τετύφωσο, ὡςθ' ἂ σὺ μὴ οἰσθα μὴδ' ἄλλοις οἰεσθα εἰδέναι,

(1) *Plot. Schol. in Oracula magica Zoroastr.*

(2) Ad Joannem Philoponum respiciē opinor, qui Aristotelicus corporum quendam quobiliorum et ineffabilem speciem post mortem futuram docuisse

fortnr. Cf. Tim. presb. *De receptione haeret.* in Cotel. *Monum.* III, p. 415. — Plutarchum ad in *Consolat. ad Apoll.* cap. 27, 28, et *Quaest. Plat.* cap. 7.

(3) *Arist. Meteor.* I, 5, *De cael.* I, 2.

ἡμῶν τελειότη; ἀπαλλάττεσθαι. Ἐπιδίδειται μὲν ἄ
 οὖν ἡμῖν καὶ ἀλλοθι διὰ Πλάτωνος τὸ τοιοῦτο· οὐ-
 δὲν μῆντοι ἦτον καὶ ἐν τῷ προτέρῳ ἡμῶν συγ-
 γράμματι, ᾧ νῦν σὺ ἀντιλέγεις, διὰ βραχέος ἐπι-
 τῆ; κυριωτάτης ἡμῶν ἐνεργείας, τῆς θεωρίας, ἐπι-
 δεύκοντες, ἥ δὴ φαμεν μανθάνουσι μὲν καὶ ἐκ λή-
 θης ἀναμιμητικομένοις οὐ σμικράν τινα ἴδονην
 παρέπεσθαι, ἐκ δὲ πολλοῦ ἐπισταμένοις τε καὶ θεω-
 ροῦσιν οὐ πάνυ τοι. Σὺ δὲ πρὸς τούτο ἡμῶν οὐδ’ ἀν-
 τιλέγεις δυνήσεις, ἀλλ’ ἐκκλίνας ὁμως φαυλίεις,
 ὡς δὴ οὐ τοιοῦτοις τεκμηρίοις περὶ τῶν μεγίστων
 δογματῶν πιστεύειν χρῶν, οὐ συνιείς, ὅσον τῷ βρα-
 χεῖ τούτῳ τεκμηρίῳ βάθους ἐνεστίν. Εἰ δὲ τελειώ-
 σεις αἶσιν αἰσθήσει παρῆπται ἡ ἴδονη, τελειότητι
 δ’ οὐδὲ μίση, οὐδ’ ἂν εἴη τέλος ἡμῖν εἶναι· ὅ γὰρ
 τὸ τελειοῦσθαι ἡμῖν τέλος, ἀλλὰ τὸ τελιωθῆναι τε
 καὶ εἶναι τελείους, οὐ γίνεσθαι· τούτο δ’ ἐστὶ κα-
 λώς γενέσθαι τε καὶ εἶναι τὴν ψυχὴν· καλὸν γὰρ ἐν
 γε ἑκάστῳ εἶδει τὸ τελειόν. Ἐπει δ’ ἡμῖν σὺ μέμψη,
 ὡς οὐ διὰ πάντων τῶν Ἀριστοτέλους περὶ τούτων
 διεξελήλυθες λόγων οὐδὲ πρὸς ἅπαντας ἀντιποιού-
 σαι ἀδυνασίας αὐτῷ τεκμηρίῳ ποιῆς, σὺ μὲν ἡμῖν
 ταῦτα οὐκ ἐν δίκῃ μέμψη, ὑπεσχρημένοις μὲν μὴ
 πρὸς ἅπαν· αὐτὰ Ἀριστοτέλει ἀμαρτανόμενα, ἀλλὰ
 πρὸς ἐνία γε αὐτῶν καὶ διὰ βραχυτάτων εἰπεῖν, αἰ-
 ζουσι, δὲ δέ που τὴν ὑπόσχουσιν. Σὰ δ’ ἡμεῖς τοσοῦτο
 μῆκος ἀποτεινέμεν προθέμενον λόγων, εἰ τι τῶν ἡμε-
 τέρων ἐκκλίνας, εἰκότως ὑπὸ γε ἐσχάτης ἀδυνασίας
 αὐτὸ φαμεν ἐκκλίνας. Τί δὲ καὶ ἐστίν, ὡ ἀμαθέστα-
 τε, ἐφ’ ᾧ Πλάτωνε, ὡς φῆς, εἴπερ του ἀλλοθι καὶ
 ἔνταῦθα κινδυνεύοντι ἐχρῆν ἡμᾶς ἀμύνειν; οὐ γὰρ
 εἶσα σὺ, ὡς εἶκασι, Πλάτωνε (1) πολὺ ἄμεινον
 Ἀριστοτέλους φρόνησιν μὲν τῶν ἄλλων ἀρετῶν
 προτιμώντα μᾶλλον· οὐδ’ ἄνευ φρονήσεως τῶν γε
 ἄλλων ἀρετῶν οὐδε μίαν παραγίνεσθαι τῷ ἀξιοῦν-
 εἰ, ὡς οὐδ’ ἂν ἀρετὴν, ἔσπερ ἂν φρονήσεις ἀπῆ,
 εἰσαμένυν, αὐτῆς θε δὴ φρονήσεως τὸ περὶ τὴν τοῦ
 θεοῦ τοῦ ἀναστάτῳ θεωρίαν τε καὶ νόησιν κράτιστον
 τιθέμενον. Τί οὖν τὸ ἐν τούτοις Πλάτωνε κινδυνευ-
 μένον ἐστίν; καὶ ταῦτα ὑπ’ ἀνδρῶς; οὕτω ἀνωμάλου,
 ὡς ἐν ἡ ἔνταῦθα θεωρητικῇ ἴδονῃ τὴν ἀνθρωπίνην
 εἰσεται μακαριότητα, ταύτην ἀνδνητον ἡμῖν πρότερον
 ἀπεφάνην, ὑπὸς δὴ μὴ ἂν εὐδαίμονα τὴν πάνυ
 αἰσχρὸν οἶόν τ’ εἶναι ἐφασκε γενέσθαι· καίτοι εἰ τῷ
 τοῦ σώματος τῆδε ἀσχεῖ τηλεκαύτην περιτίθησι τὴν
 δύναμιν, ὡςτ’ ἀνόνητα ἡμῖν τὰ γε ἀγαθὰ ἅπαντα
 ὑπ’ αὐτοῦ γίνεσθαι, οὐ τῇ θεωρίᾳ, ἀλλὰ τῷ τοῦ σώ-
 ματος; τοῦδε κάλλει τὸ ἀγαπητότατον μακαριότητα;
 ἐχρῆν αὐτῷ ἀποδοῦναι. Εἰ γὰρ τῷ ἐναντίῳ τὸ ἐναν-
 τιον, καὶ τῷ ἐναντίῳ δέ που τὸ γε ἐναντίον, ἥ δὴ καὶ
 αὐτὸς Ἀριστοτέλης ἄξιός. Ἴπὸ οὖν τοιοῦτου ἀνδρῶς
 καὶ οὕτω ἀνώμαλα δογματίζοντος σὺ εἶσι Πλάτωνά
 τε κινδυνεύεσθαι, ἥ καὶ ἡμᾶς μέγα τι ποιεῖσθαι τὸ
 τοι; τοιοῦτος ἐλέγχος; ἐπιπολὺ ἐνδιατρίβειν; Ἠμῖν
 δ’ οἱ περὶ τε ἴδονης; καὶ τέλος τοῦ ἀνθρώπου λό-
 γοι πολὺ ἄμεινον Ἀριστοτέλους σὺν Θεῷ διηρ-

Ορωναί τε ἐν ἑτέροις καὶ ἀπιδείχεται ἱκανῶς
 Πλάτωνι τε ἐπομένοις καὶ τι καὶ αὐτοῖς προσπεξ-
 εργασμένοις, ὡστ’ οὐδ’ ἂν ἀπεικότως ἡμᾶς τῶν γε
 ἐπιπολὺ Ἀριστοτέλους ἐλέγχων ὑπερφρονεῖν ἅπασ
 ἐπ’ αὐτῆς τῆς ὑποθέσεως; τοὺς λόγους, ἐπ’ ὅσον
 ἐχρῆν, ἐξητακότας.

«Ἐπιτε’ ἀδύνατον τὸ πῦρ κύκλῳ κινεῖσθαι.»
 Σὺ μὲν οὐτε οἴει κύκλῳ ἐν τῷ αὐτοῦ τόπῳ ἐν
 τῷ πῦρ κινεῖσθαι, οὐθ’ ἡμᾶς φῆς ἀποδεικνύναι
 τὸ τοιοῦτο· ἄ δ’ ἡμεῖς ἐξεθέμεθα πρὸς ἀπίθει-
 ξιν τοῦ τὸ πῦρ κύκλῳ κινεῖσθαι, εἰ μὲν σοι οὐχ
 ἱκανὰ εἶδε, εἰ οὐκ ἠλεγξας, ὅπῃ οὐκ ἱκανὰ ἀλ-
 λὰ καὶ παντάπασι ἐξέκλινας; εἰ δ’ ἐκείνους μὲν
 οὐδ’ ἀντιθέλεται δυνήσεις ἐξέκλινας τῶς, εἰ ἀνα-
 σχυντεῖς φάσκων ἡμᾶς οὐκ ἀποδεικνύναι; Ἀλλ’
 ἐκείνη μὲν ἡμεῖς παρίμεν ἐν γε τῷ παρίντι τοῖς
 εὐθέλουσιν ἐκ τοῦ προτέρου ἡμῶν ἀναλέγεσθαι συγ-
 γράμματος, ἐξ ὧν καὶ οἱ σοι εἰκαῖοι συλλογισμοὶ
 ὑπὲρ τοῦ μὴ τὸ πῦρ κύκλῳ φέρεσθαι λυθίζονται·
 νυνὶ δὲ σοι καὶ ἔτερον οἶσομεν τεκμηρίον οὐδ’ οὐδὲ
 φαῦλον τοῦ τὸ πῦρ κύκλῳ κινεῖσθαι. Καὶ σοι πρῶ-
 τον ἐκεῖνο πυθαγόμεθα· τῶς κομήτα; ἐν τίνι σὺ
 ἠγῆσθαι σώματι συγγίνεσθαι; πότερα ἐν τῷ καινῷ τῷ
 Ἀριστοτέλους τῷ πᾶμπαν ἀνωλέθρῳ; ἀλλ’ οὕτω
 φθαρτοὶ εἶσι. Πῶς οἶόν τε ἐν πᾶμπαν ἀνωλέθρῳ σώ-
 ματι καὶ ταῦτα, ᾧ καὶ ἡ ὅλη ἐξείρετο; καθ’ ὅμᾶς
 καὶ ἀπαθῆς, φθαρτόν τι γενέσθαι; ἀμικτον γὰρ εἶναι
 τὸ τοιοῦτο σῶμα πᾶσι τοῖς ἄλλοις καὶ μὴ ἐπι-
 στάμενον τῶν τι φθαρτῶν ἐς αὐτὸ εἰσεδέξασθαι. Ἀλλ’
 ἐν τῷ ὑπὸ τούτῳ κατὰ Ἀριστοτέλη τῷ πυρὶ τῷ
 ὑπεκκαύματι; (2) ὑπ’ αὐτοῦ κεκλημένῳ; Ἀλλὰ
 συνανίσχουσι γε οὔτοι καὶ συγκαταδύονται τοῖς
 ἀστροῖς καὶ κύκλῳ δὴ καὶ αὐτοὶ φέρονται ἐκείνους
 παραπλησίως· ὡστ’ ἂν καὶ τὸ παρεσχρηκό; αὐτοῖς
 τούτο σῶμα τὸ πῦρ δὴ κύκλῳ φέρεσθαι, κἂν εἰ σὺ
 οὐ βούλεις· εἰ μὴ ἄρα ἀξιώσεις σὺ, αὐτούς τε καθ’
 αὐτούς τοὺς κομήτας κύκλῳ φέρεσθαι καὶ τῶς
 ἀστροῖς συνανίσχειν τε καὶ συγκαταδύεσθαι, τὸ δὲ
 περιέχον σῶμα αὐτοῦ μένειν. Ἀλλὰ συγγράφει μὲν
 καὶ Ἀριστοτέλης κύκλῳ τὸ πῦρ φέρεσθαι ὑπὸ τῶν
 κομητῶν τούτων βιαζόμενος, κἂν εἰ σὺ φαίνῃ ἀγνο-
 ῶν (οὐ γὰρ ἂν οὕτω ἀνέδην πρὸς τὸ τοιοῦτο ἐνίστα-
 σο) ὅθεν ἐβαν δ’ ἀξιοῖ ταύτην φέρεσθαι τὴν κίνησιν
 τῷ ἑαυτοῦ ἐκείνῳ πέμπτῳ δὴ σώματι συμπρι-
 φερόμενον. Ἀτεπώτατος δ’ ἂν εἴη τις ταῦτα ἀ-
 ξιώων, εἰ τὴν μὲν μορίου τε πυρὸς καὶ οὐδ’ εἰ
 φορὰν (οὐτε γάρ που ὄλον φήσει οὕτ’ αἶε ἀνα τὸ
 πῦρ φέρεσθαι, ἀλλ’ ὅπεσον γ’ ἂν αὐτοῦ καὶ ἐπί-
 ἐν ἄλλοτέρῳ γίνοντο τόπῳ), ταύτην μὲν οἰκιστάτῳ
 τῷ πυρὶ τὴν φορὰν τίθεται, τὴν δ’ ὄλον τε πρὸς
 καὶ ἐνδιελήχῃ καὶ ἄπαστον οὐκ ἐστὶ οἰκίστα, ἀλλ’
 ὄθνησαν. Καὶ μὲν δὴ καὶ ἀδύνατον ἔστιν δὲ λέγειν·
 εἰ γὰρ τὸ πῦρ κύκλῳ οὐ κατὰ φύσιν, ἀλλὰ παρὰ
 φύσιν τε δὴ καὶ βίη φέρεται, ἐχρῆν αὐτὸ ἀνεκί-
 κτενον ὑπὸ τοῦ ἡραμεῖν τῶς πεφυκέναι καὶ δεισι-
 ταχῶς τῷ Ἀριστοτέλους ἐκείνῳ πέμπτῳ σώματι (3)

(1) Phileb. p. 20 sqq.
 (2) Meteor. 1, 4.

(3) Meteor. 1, 3; De caelo, 1, 3.

ἀπολείπεσθαι. Νῦν δὲ φαίνονται καὶ οἱ κομῆται τοῖς ἄστροις ὁμοιοταχῶς συνανίσχοντές τε καὶ συγκαταδύμενοι· εἰ γὰρ καὶ παραφέρονται πῶς ἐξ τῆς δὴ τὸ πλάγιον καὶ ὅπῃ ἄλλοσε τύχοιεν, ἀλλὰ τοῦτο μὲν τὸ ἀνώμαλον οὐτοῖς τῇ σφῶν εἴη ἂν ὕλη οικεῖον φθαρτῆ οὐσῆ· τὴν μὲντοι ὕλην περιφορᾶν ὁμοιοταχῆ τοῖς ἄστροις σώζουσιν, ὡς ἕηλοι εἶναι ὑπ' ἑνός τε καὶ ταυτοῦ καὶ συνεχούς σώματος. Οὗτοι δὲ δὴ καὶ τὰ ἀρθρα περιεχόμενοι τε καὶ περιφερόμενοι, εἴγε ὁμοιοταχῶς ἀλλήλοισι περιφέρονται· ὁμοιοταχῶς δὲ φημι, οὐκ ἰσοταχῶς· οὐδὲν γὰρ τῶν σφαιρας περιστροφόμενης μορίων ἕτερον ἕτέρῳ ἰσοταχῶς ἔξω τῶν τῷ ἴσῳ τῶν πόλων ἔκατέρωθεν καὶ ἄμα τοῦ κέντρου ἀφαστηκόντων, ἀλλ' ὁμοιοταχῶς ἅπαντα ἐν τῷ τοιοῦτῳ ἀλλήλοισι τὰ γε σφαιρας μύρια φέρεται. Εἰ δ' Ἀριστοτέλης οὐδὲν ἄλλῃ ἰσχυριζόμενος τὸ αὐτοῦ πέμπτον σῶμα καινοποιεῖ ἢ τῇ κυκλοφορίᾳ τε καὶ εὐθυφορίᾳ (φαίνεται δ' ἢ τῇ κυκλοφορίᾳ τῷ πυρὶ προσοῦσα κατὰ φύσιν μᾶλλον ἢ τῇ εὐθυφορίᾳ· δεῖν γὰρ ἂν τὴν κατὰ φύσιν ἐκάστου κίνησιν ἐν τῷ οικεῖῳ ὄντος· ὅσῳ θεωρεῖν καὶ οὐκ ἐν ἄλλοτρίῳ γεγενησῶ) εἴχεται αὐτῷ τὸ πέμπτον ἐκεῖνο σῶμα οὐ μόνον καινὸν, ἀλλὰ κενὸν ἀναφανέν. Εἰ δὲ τοῦτο μὲν τὸ πῦρ οὐ πάμπαν ἀνώλεθρον, ἀλλ' ὁμοίως τοῖς ἄλλοις τοῖς γε συγγενέσιν, ἀέρι τε καὶ ὕδατι καὶ γῆ, τῷ μὲν ὅλῳ ἀνώλεθρον, τοῖς δὲ μέρεσι φθαρτὸν, δεῖ δὲ καὶ πάμπαν ἀνώλεθρον εἶναι τὸ σῶμα· τὰ ἄστρα ἔστω τοῦτο, ἐν μὲν πυρὶ διαιτώμενα καὶ πυρὸς τὴν τοῦ σώματος ἔχοντα ὕλην, διὰ δὲ εἶδη πολλῶν θεϊότερα ἢ κατὰ τὸ πυρὸς εἶδος καὶ τὰ σώματα ἑαυτοῖς· πάμπαν ἀπαθανατίζοντα, οὐ δ' ὕλην ἰδίαν οὐδεμίαν τοιαῦτα ὄντα. Τί γὰρ δεῖ αὐτοῖς ὕλης ἰδίας τινός, εἰ ἱκανὰ ἔσται καὶ τῇ κοινῇ ὕλῃ τὸ αὐτὸ ποιεῖν; ἢ τίνος ἂν ἕνεκα καὶ ὁ Θεὸς, ὡς γε οὐ φῆς, οὐ τῇ ἀρετῇ τῇ των εἰδῶν καὶ τὰ σώματα αὐτοῖς ἀνώλεθρα σώζει κατὰ φύσιν διὰ τῶν θεϊότερων τὰ χεῖρω, ἀλλὰ δι' ὕλης ἰδίας γε καινοποιίας; Οὐ γὰρ διὰ σέ τε καὶ τὸν σὸν ἑταῖρον Ἀριστοτέλη οὕτω μᾶλλον βούλεσθαι ἐχρῆν, καὶ τὸν Θεὸν τὸν αὐτοῦ θεσμὸν οὐδὲν δέον συγγεῖαι. Σὺ δὲ δὴ τὴν τῶν ἄστρον ὕλην, εἰ καὶ τῶν ἄλλων εἰσοῦν δυνήσεται εἰδῶν λέγων δεῖν ἂν αὐτῇ καὶ ἐνεργεῖα ποτὲ αὐτὸ σχεῖν καὶ οὕτω δηλαδὴ τὰ ἄστρα οὐχ ἴσασθαι ἐς ἕτερον αὐτοῖς τῆς ὕλης ματαπεπτωκυίας εἶδος, πρῶτον μὲν τὴν Ἀριστοτέλους ἐκεῖνην διαίρεισιν ἠγνωσμένα μοι δοκεῖς, τὰ μὲν ἀεὶ ἐνεργεῖα εἶναι ἀξιούντος, τὰ δὲ ποτὲ μὲν δυνάμει, ποτὲ δ' αὐτὴ ἐνεργεῖα, τὰ δ' οὐδέποτε ἂν ἐνεργεῖα, ἀεὶ δὲ δυνάμει μόνον. Οὐδὲν γὰρ, ὡς ἔπος εἰπεῖν, σὺ τῶν φιλοσοφίας οἶσθα καλῶν, εἰ μὴ ἄρα παρακούσματος ἄττα καὶ ταῦτα μέντοι κακὰ κακῶς. Εἰ γὰρ οὐκ ἀνάγκη ἅπαν τὸ δυνάμει ὄν καὶ ἐς ἔργον ποτὲ ἔλθεῖν ἂν, τί κωλύει τὴν ἐν τοῖς ἄστροις ὕλην ἅπαντα εἶδη δυνάμειν καθ' αὐτὴν καθόσον γε ὕλην μηδέποτε ἐς μηδὲν τῶν ἄλλων ἔξειν, περιουσίᾳ τῆς τῶν κατεσχηκότων εἰδῶν δυνάμειως κωλυμένην; Ἐπειθ' ἡμεῖς οὐδ' οὕτω φημὲν, ἀλλ' ἵναί τε ἂν καὶ ἐς ἕτερα εἶδη καὶ

(1) Pleth. Schol. in Oracula magica Zoroas. r.

(2) Ad Joannem Philoponum respicere opinor, qui Aristoteleus corpus quendam nobiliorem et ineffabilem specie post mortem futurum docuisse

PATROL. GR. CLX.

ferunt. Cf. Tim. presh. De receptione haeret. in Cotel. Nouum. III, p. 415.—Plutarchum adi in Consolat. ad Apoll. cap. 27, 28, et Quaest. Plat. cap. 7.

(3) Arist. Meteor. I, 3, De cael. I, 2.

φάσκων μὴ ἂν εἶναι ἡμῖν πίστιν παρασεῖν τῆς τῶν ἡλίου καὶ σελήνης ἀφ' ἡμῶν ἀποστημάτων πρὸς τὴν τάχην αὐτῶν ἀναλογίας. Ἡμεῖς γὰρ εὖ μάλα τοῦτο ἴσμεν, ὡς ἀνάλογον τοῖς ἀποστήμασιν αὐτῶν τοῖς ἀφ' ἡμῶν καὶ τὰ τάχην αὐτοῖς ἔχει, πλην περὶ οἷον ἢ σελήνην τῆ ἐπὶ τάναντία θάπτου κινήσει καὶ τῆς ἀναλογίας ἀπολείπεται. τοῦτο δ' ἂν πάνσομικρὸν τι εἶη πρὸς τρικαύτην ἀλῆα; ὑπερβολὴν. Ἢ δέ γε ἄστρων τῶν ἀπλανῶν καὶ ὑπερβάλλει τι τὴν τοιαύτην ἀναλογίαν διὰ τὸ αὐτῶν αὐτῆς ἐπὶ τάναντία κινήσεως βραδυτάτου, ὡστ' ἔχρῃ τὴν μὲν σελήνην τῷ μείονι τοῦ ἀποστήματος τὸ βράδιον τῆς κινήσεως; ἀνταναπληρώσαι, τὰ δ' ἀπλανῆ ἄστρα τὸ μῆκος αὐτοῦ ἀποστήματος τῷ θάπτου τῆς κινήσεως, παραπλησιῶς καὶ ταῦτα τῷ ἡλίῳ θερμαίνεῖν, τῆς μὲν θάπτου; κινήσεως καὶ μάλλον ἂν θερμαινούσης, ἀπάντων δὲ τῶν δρᾶν οἰοῦν ἐχόντων δύναμιν σωμάτων καὶ ἐγγύθεν μᾶλλον αὐτὸ δρᾶν πεφυκότων. Φαμὲν οὖν καὶ ἡμεῖς τὴν κίνησιν θερμαίνεῖν, ἀλλ' οὐ καθόσον γε κίνησιν, ἀλλὰ καθόσον ἂν καὶ παρατρύψιν τινα ποιῶν· καὶ γὰρ Ἀριστοτέλει καὶ τοῦτο ἡμάρτυται, τὸ τὴν κίνησιν ἀπλῶς φάσκεῖν πεφυκέα; ἐκπεροῦν. οὐ μᾶλλον ἢ τὴν διὰ κινήσεως παρατρύψιν. θερμαίνεσθαι γὰρ ἂν τὰ παρατρύβόμενα σώμασι σώματα, ἅ πρὸς τὸ κινεῖσθαι καὶ ἀπεισεσθαι μάλιστα ἂν δεῖοι ἀλλήλων, ὡ ἐπὶ τοῦ ἡλίου χαλεπὸν ἂν εἶη ἐξευρεῖν, ὅτω τρῦπον ἀπτόμενος ἡμῶν καὶ παρατρύβων τῆ κινήσει ἀλαλείναι, καὶ ταῦτα μῆτε τῆ; σελήνης, μῆτε τῶν ἄλλων ἄστρων τῆ κινήσει τὸ παραπλησιον ποιούντων; Πῶς οὖν οὐ καὶ τοῦτο μὲν Ἀριστοτέλει; τὸ σόφισμα κενὸν καὶ ψυχρὸν, ἢ δὲ κοινή ἀπάντων τε ἀνθρώπων περὶ τοῦ ἡλίου δόξα καὶ ἅμα τῶν τῷ ὅτι σοφῶν ὑγιῆ; τε καὶ ἀνέλεγκτος, τὸ τὴν ἡλίον, ὡσπερ καὶ τῷ φησι τᾶλλα ἄστρα ὑπερβάλλει, οὕτω καὶ ἐν τῇ ἐμφύτῳ θερμότητι ὑπερβάλλοντα καὶ ἡμᾶς ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος ἀλαλείναι;

εἰ μὲν γὰρ βουλευέσθαι τὸ διανοεῖσθαι λέγει, ἀνάγκη μὲν πάντα ἐπὶ τὸ οἰκεῖον ἀφικνεῖσθαι τέλος νοῦ τινος προβουλευομένου περὶ αὐτῶν, τουτέστι διανοουμένου, καὶ τὸ τέλος; ἐν αὐτῷ προδιατυπούντος, ὡς αὐτὸς φησιν· ἀλλ' οὐχ οὕτω τὸ βουλευέσθαι οὕθ' οἱ κατὰ τῆς φύσεως ἐπιχειροῦντες, οὔτ' Ἀριστοτέλης ἐλάμβανεν (1).

Ἦδη μὲν σε ἡμεῖς καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐξηγήσαμεν οὐδαμῆ τῆς Ἀριστοτέλους ἀπτόμενον διανοίας, ἀλλὰ καὶ λίαν αὐτῆς ἀποπλανούμενον· οὐδὲν δ' ἦτρον καὶ ἐν τοιοῦτο τῷ πάσχων ἐλεγχθήσῃ. Καὶ μοι ἐκείνου πρῶτον εἰπέ· μὴ οὐ ἠγῆ ἢ εἶναι ἢ γερονῆσαι ποτὲ τινος ἀνθρώπων, νοῦν μὲν τινος τοῖς φύσει γιγνομένοις ἐφεστάναι νομίζοντας; καὶ ἔπειτα διὰ τὸ μὴ ἀγνοοῦντας ζητεῖν, ἀλλ' εὖ εἰδέναι, ἐπ' ὅ τι δεῖ ἕκαστον τῶν φύσει γιγνομένων ἀφικνεῖσθαι, οὐδ' ἂν ἐνεκά του αὐτὰ ἄγειν ἀξιούντας; εἰ μὲν γὰρ οἷς τοιοῦτου; σὺ ποτὲ τινος γερονῆσαι, ἀφρονέστατος εἰ ἀνθρώπων· εἰ δ' οὐδὲ πάποι; ἂν ἐγένετό τις τοιοῦτος καὶ οὕτω νομίζων, πῶς τοῖς τοιοῦτοις σὺ Ἀριστοτέλη ἀντιλέγειν εἶς; τοῖς οὗτ' ἂν γερονῆσαι,

αὗτ' ἂν ποτὲ ἐπομένους; Ἀλλὰ Ἄριστο; ἐξῆς μὲν καὶ πᾶν δῆλόν ἐστιν ἐναυθῶν τὸ βουλευόμενον; ἐπὶ τοῦ ὅλων λογιζομένου λαμβάνων, καὶ οὐ τοῦ ἀγνοῦντος μὲν, ζητοῦντος; δεῖ. Τὸ δὲ πράγμα; ἐστὶ τοιοῦτο· ἦν κοινὴν ἀνθρώπων ἀπάντων ὄφλιμα καὶ ἐστὶ γε δεῖ τοῖς εὖ φρονούσι, μὴδὲν τῶν ἕνεκά του τι ποιοῦντων ἀνευ νοῦ ἐπὶ τὸ οὐ ἕνεκα ἄγειν τὸ ποιούμενον. Τούτου δὲ μένοντος βεβαίου τοῖς πρὸ Ἀριστοτέλους τοῦ ἀξιώματος οἱ μὲν τὰ βελτίω φρονούντες τῶν ἀνθρώπων, ὀρώντες γὰ φύσει γιγνομένα ὁμοίως μὲν τοῖς κατὰ τέχνην γιγνομένα καὶ πολλὸ τὸ ἕνεκά του ἐν αὐτοῖς, αὐτὰ δ' ἀλογά τε καὶ ἀνήτητα, νοῦν τινα θεῖον ἐνόμισαν αὐτοῖς ἐξωθέν τε ἐφεστάναι καὶ ἕνεκά του ἄγειν ἕκαστον αὐτῶν, ὡσπερ καὶ τοῖς σκευαστοῖς τῶν γε ἀνθρωπίνων οἱ δημιουργοὶ ἐφεστᾶσιν. Οἱ δὲ τὸ μὲν νοῦν τινα ἐφεστάναι θεῖον τοῖς φύσει γιγνομένοις ὠκνησαν ὑπὸ ἀθεότητος, τὴν δὲ φύσιν καὶ ἀνευ τοῦ ἕνεκά του ποιεῖν, ἅ ποιεῖ ἐνόμισαν, ἰσχυριζόμενοι τῷ ἀλογιστῶ αὐτῶν τῶν φύσει γιγνομένων. Τούτων οὕτω διαφερομένων ἀλλήλοισ; Ἀριστοτέλης; ἰδίως αἰρέσεως λόγων σφραγίς γερονῆσαι τὸ μὲν ἕνεκά του ποιεῖν τὴν φύσιν συγκαταφέρει τοῖς γε οὕτω νομίζουσι, νοῦν δὲ τῇ φύσει ἐξωθεν θεῖον ἐπιστήρσαι ὀκνήσας; καὶ αὐτὰς κατὰ τῶν ἄνδρων ἐκείνων; τοῖς ἀθειτέροις, ὁδὴ λοιπὸν ἦν, κατὰ τοῦ κοινοῦ ἀξιώματος χριεῖ, ἄτοπον εἶναι φάσκων τὸ μὴ οἰεσθαι ἕνεκά του τι γίνεσθαι, ἂν μὴ ἴωσι τὸ ποιοῦν βουλευσάμενον, ὁ ἐστὶ λογισόμενον. Καὶ περιρᾶται δὲ τὸ λογίζεσθαι τοῦτο καὶ τῶν τεχνῶν τῶν ἀνθρωπίνων ἀφελέσθαι, πᾶν τε ἀλογιστῶς; λέγων καὶ ἀσχημονῶν, καὶ εἰ σὺ αὐτῷ φαῦλως; ἀμύεις ἐπὶ τοῦ ἀγνοοῦντος μὲν, ζητοῦντος; δεῖ τὸ βουλευέσθαι ὑπολαμβάνων, οὐδὲ μίαν ἐν τοῖς χιρᾶν; οὐ τοιοῦτου ἔχοντος. Ὅτι δὲ τοιαύτη ἢ Ἀριστοτέλους; διανοίη, οὐ μόνον δῆλον ἐκ τοῦ μηδαμοῦ οὐτεῖν; οὐ τινος γερονῆσαι ἐξωθεν θεῖου τοῖς φύσει τοῖς γιγνομένοις ἐφεστῶτος, δεῖον ἂν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς εἰκόνο; ἢ αὐτῆς εἰκάζει, οὐχ ἐτέρω ὕψ' ἐτέρου ἰατροσυμφω εἰκάζειν, ὡσπερ οὖν καὶ ἔδει, εἰ νοῦν αὐτοῦ; θεῖον ἐφίστη; ἀλλ' αὐτῷ αὐτὸν ἰατροῦναι. Κλίσει οὐδὲ πρὸς οὐ; ἀντιλέγει ἐχρὸν τι ἐχούση τῇ εἰκόνι ταύτη κέχρηται; ὑπολείπειν γὰρ ἂν εὐθύς; ἀλλ' ὁμως αὐτῶν, ὡ; Ἀριστέτελες, ἰατροῦν οὐ δῆπου ἀλογιστῶ, ἀλλὰ τῇ ἰδίᾳ διανοίᾳ τὸ αὐτοῦ σῶμα ἰατροῦεις; ὡτ' ἂν αὐτὸν εἰκάτως; καὶ ἕνεκά του ποιεῖν ἅ ποιεῖς, ἐκῶν ἰατροῦν; μετὰ γὰρ διανοίας πο.εῖς. Τὰ δὲ φύσει ταῦτα γιγνομένα οὗτ' ἰδίᾳ διανοίᾳ χρῆσαι φαίης ἂν, οὔτε νοῦν τινα σὺ αὐτοῖς ἐξωθεν ἐφίστη; ὡσπερ οὐδ' ἡμεῖς, εἰπὼ οὐχ ἐτέρω ὕψ' ἐτέρου ἰατρουομένη; εἰκάζεις, ἀλλ' αὐτῷ αὐτὸν ἰατροῦναι, ὡστ' ἕνεκά σοι τῆς εἰκόνο; ταύτης, οὐδ' ἂν ἕνεκά του αὐτὰ γίγνοιτο. Ἀριστοτέλης μὲν οὖν τοιοῦτος, ἀτοπὰ τε ἀξιών καὶ αὐτοῖς; φαυλότατα ἀμύων, πλήθει; δεῖ μόνον συγγραμμάτων ἐκπλήττων οὐ; ἐκπλήττει; ἐν οἷ; καὶ ἄττ' ἂν εὐδοκιμοῖ, οὐχ ἰδία ἂν εἶη αὐτοῦ; ἀλλ' ἅ Πλάτωνο; δειχῶς πᾶν σοφῆς; ἐκὼς ἰδιουμένου. Ἴσως δ' ἂν εἶη καὶ ἰδί; ἄττα οὐ

(1). Phys. II, 8; Eth. Nicom. VI, 2. Τὸ γὰρ βουλευέσθαι καὶ λογίζεσθαι ταυτόν.

ἔχοντα αὐτοῦ ἐν γὰρ τοῖς φαύλοις καὶ μικροῖς διὰ τὸ Α
 τῆς διανοίας αὐτοῦ πρὸς γούν τὰ τοιαῦτα ἔξυδικῆς,
 εἰ καὶ πρὸς τὰ μείζω ἀμβλυωπόν· ὅτι δ' ἀνόητόν
 ἔστι τὴ μὲν ἕνεκά του ποιεῖν τὴν φύσιν συγχωρεῖν,
 νοῦν δ' αὐτῇ μὴ ἐφεστάναι, ἐνθὲνδον δῆλον. Τὰ τέλη,
 ἐφ' ἃ τῶν φύσει γιγνομένων ἕκαστα ἵσται, οὐ καὶ
 τὴν ἀρχὴν εὐθύς φουομένην πάρεστιν αὐτοῖς, ἀλλ'
 ὕστατα δῆπου παραγιγνεται. Σκοπῶμεν δ' αὐτὸ ἐφ'
 ἑνὸς τοῦδε. Τῇ ἀμπέλῳ ἔλικι τέλος ἔστι τῷ ἑτέρου
 φυτοῦ πτόρθῳ περιελιχθεῖσαν ἐκείνῳ τὴν ἀμπελον
 ἀναδῆσαι τῷ φυτῷ, ταύτην ἐν τοῖς φυτοῖς τὴν φύ-
 σιν εἰληχυιαν ἐπαλλοκαυλον εἶναι· οὐκοῦν τῷ ἑτέρου
 φυτοῦ πτόρθῳ τὴν ἔλικα περιελιχθεῖσαν ἀναδῆσαι
 τὴν ἀμπελον οὕτε τῇ ἀμπέλῳ φουομένη, οὕτε τῇ
 ἔλικι εὐθύς πάρεστιν, ἀλλ' ὕστατόν γε παραγιγνεται.
 Οὐδὲν μὲντοι ἤττον τοῦ φύεσθαι ἕως ἔλικα τῇ ἀμ-
 πέλω αἰτιον τελικὸν ἢ ἐφ' ἑτέρῳ φυτῷ ἀνάδεις αὐ-
 τῆς ἔστιν. Ἀμῆχανον δὲ τὸ μηδέπω ὄν μὴδ' ἐν τοῖς
 οὕσι τεταγμένον ὄντος του ἡδη αἰτιον γίγνεσθαι·
 εἶναι γὰρ δεῖ τὸ αἰτιον του γιγνομένου, οὐχὶ μὴ εἶναι.
 Προειληφθεῖ ἀρα δεῖ ἐν τινι νῷ τὴν τῆς ἀμπέλου
 ἐφ' ἑτέρῳ φυτῷ ἀνάδεις, ὃς αὐτῇ ἐπιστατῶν ὡσπερ
 δημιουργὸς ἀνήρ σκευασταῖς καὶ τὴν ἔλικα αὐτὴν
 τῆς τοιαύτης ἕνεκα ἀναδείσεως φύσει, ἢ καὶ θαυμα-
 σίως, ἐάν μὲν μὴδὲν τι αὐτῇ τοιοῦτον παρακῆται,
 οἶψ περιελιχθῆναι, ἐπ' εὐθύ πως φαίνεται φερο-
 μένη, ἐάν δὲ πτόρθος τις παρῆ, εὐθύς περιελιχθῆ·
 οὕ· οὖν τὴν ἔλικα τῇ ἀμπέλῳ μὴ οὐ τοῦτου ἕνεκα
 φύεσθαι, ὅπως ἑτέρῳ αὐτὴν φυτῷ ἀναδῆση, νοῦν
 ἔχει τὸ μὴ ἀξιοῦν, οὕτε τὸ μὴ νοῦν τοῖς τοιοῦτοῖς
 ἐφιστάναι· ἐχοι ἂν καὶ ὄντινοῦν λόγον. Πλάτων μὲν
 οὖν τὰ εἶδη νοῦς ποιοῦν ταῦτα προσεχεις ἐφίστετιν
 ἐκάστοις τῶν φύσει γιγνομένων νοῦς· ἐχρήν δὲ καὶ
 Ἀριστοτέλη, εἰ μὴ τούτοις ἐδοῦλετο συγχωρεῖν,
 ἄλλον γούν τινα τρόπον νοῦν αὐτοῖς ἐφιστάναι καὶ
 μὴ οὔτως κατὰγλάστως αὐτῷ αὐτόν λατρεῦσθαι τὰ
 φύσει γιγνόμενα εἰκάζειν (1), δῆλα δὲ ὡς οὐδένα αὐ-
 τοῖς νοῦν ἐξωθεν ἐφαστηκότα. Σὺ μὲν οὖν ἄθεον ἡμᾶς
 φάσκων Ἀριστοτέλη συκοφαντεῖν, αὐτὸς μᾶλλον
 ἡμᾶς συκοφαντεῖς· οὐ γὰρ ἄθεον ἡμεῖς Ἀριστοτέλη
 οὔτ' ἐφαμεν οὔτε φαμέν, θεοὺς ὅλων τῷ οὐρανῷ ἐφι-
 στάντα, ἀλλ' ἐς ἀθεότητα αὐτὸν ἀποκλίνειν φαμέν
 τε καὶ ἐφαμεν καὶ μάλα ἐν δίκῃ. Ὁ γὰρ πρῶτον
 μὲν τὸν θεῶν τῶν ἄλλων ἠγούμενον θεὸν οὐ καὶ τῇ
 θεότητι ἐξίστετον τιθέμενος, ὡσπερ Πλάτων τε καὶ
 οἱ ἀπὸ Ζωροάστρου πάντες, ἀλλὰ παραπλησιας τοῖς
 ἄλλοις οὐσίας, εἰ γε πάντας τε ὡσαύτως αὐτοῖς δι'
 αὐτοῦς ὄντας ποιεῖ, κάκεινον ἀντιμερίτην τοῖς ἄλλοις
 ἐν τῇ τῶν σφαιρῶν διανομῇ, ἔπειτα δὲ καὶ τῆς τοῦ
 οὐρανοῦ οὐσίας οὔτε τοῦτον οὔτε ἄλλον οὐδένα θεῶν
 δημιουργὸν ποῖων, ὡσπερ οἳ τε σοφοὶ πάντες καὶ
 τῶν ἰδιωτῶν τὸν πλείστον, πρὸς δὲ καὶ τοῖς φύσει
 γιγνόμενοις τοῖτοις οὐδένα νοῦν θεῖον κατὰ τῶν
 ἀνδρῶν τοῖς θεοσεβαστέροις· ἐφιστάς, ὃ τὰ τοιαῦτα
 ἅπαντα νοσῶν πῶς οὐκ ἐς ἀθεότητα ἀποκλίνων
 ἔστι; Καὶ μὲν δὴ καὶ τὴν τύχην τῆς γε θείας προ-

νείας ἀλλοτριῶν δῆλός ἔστιν, ἦτοι παντάπασιν τὴν
 τοῦ θείου πρόνοιαν ἐκβάλλον τῶν γε ἀνθρωπίνων, ἢ
 ὅτι ἐλάχιστον αὐτῆς λείπων, ἢ καὶ ἐν δίκῃ τὸ μικρο-
 λόγον αὐτοῦ περὶ τῆς προνοίας διακωμωδεῖται. Οἱ
 μὲν γὰρ σοφοί τε πάντες καὶ τῶν ἄλλων οἱ τὰ βελ-
 τιω φρονούντες ἅπαντα μὲν, ὅποσα ἂν ἀνθρώπου
 κατορθοῖτο, τῇ θείᾳ προνοίᾳ νέμοντες, τῆς δὲ προ-
 νοίας τοῦτο ὅσον μὴ παρ' ἡμᾶς· μὴδὲ δι' ἱμῶν τὸ
 κατορθοῦν ἡμῖν παρέχεται, τύχην τε καλοῦντες καὶ
 θείαν τύχην, ὡς οὐ παρ' ἡμᾶς; οὐδὲ δι' ἡμετέραν
 ἀρετὴν, ἀλλὰ διὰ μόνην θείαν δὴ αἰτίαν ἀπὸ θ. ἴνον,
 δῆλοἱ εἰσι τῇ θείᾳ προνοίᾳ καὶ τὴν τύχην συνοικει-
 οῦντες. Ἀριστοτέλης δ' ὡς τὴν τύχην τῆς τοῦ θείου
 προνοίας ἀλλοτριεῖ, καὶ αὐτὸς, ἃ σὺ περὶ ψυχῆς ὡς
 δὴ εὐσεβέστατα αὐτῷ εἰρημένα ἐν τῆδέ σου τῇ συγ-
 γραφῇ ἐκτέθειςαι; δηλοῖ, « Π δὲ τύχη καὶ τὰ ἀπ' **B**
 τύχης ὡς ἀληθῶς, ὡς ἂν τύχοι γίγνεται· εἰ δέ γε
 τῷ θεῷ τὸ τοιοῦτον ἀπονέμοιμεν, φαῦλον κριτὴν
 αὐτὸν ποιήσομεν ἢ οὐ δίκαιον· τοῦτο δ' οὐ προσῆκόν
 ἔστι θεῷ (2). » Ταῦτα γάρ φησιν Ἀριστοτέλης
 ἀγνοῦν τὴν θείαν δίκαιοσύνην, ὅπη τὰ τοιαῦτα ἐκά-
 στω τε ἅμα ἐς δύναμιν ἐκ τοῦ παντός τῇ ἀρμονίᾳ
 συμφωνητότατα τε ἀποδίδωσι, τὸ τοῦ ὅλου ἀεὶ ἀγαθὸν
 τοῦ τοῦ μέρους κατὰ τὸ δίκαιοτάτο προτιμῶσα. Διὰ
 δὴ ταῦτα πάντα καὶ ἡμεῖς μάλιστα τὸν ἄνδρα πρι-
 τῆγεθα ἐλέγγειν, ἵνα μὴ τις Ἀθεροῦ πεπιθόμενος,
 ὡσπερ καὶ τῶν πρὸς ἐσπέραν οἱ πολλοί, καὶ ὡς
 πάντα σοφῷ αὐτῷ προσέχων ἅμα καὶ τῶν ἐς ἀθεό-
 τητα αὐτῷ φερουσῶν δοξῶν λάθη ἀναπλησθεῖς,
 ἀλλ' εἰδῶς αὐτοῖς συγγράμμασι συχὰ μὲν τὰ
 μοχθηρὰ ἐγκαταμεμιγμένα, οὐκ ὀλίγα δὲ καὶ τὰ
 χρηστά, τὰ χρηστὰ δὲ ταῦτα ἀναλεγόμενος φυλάττη
 τὰ μοχθηρὰ.

• Εἰ τι δὲ καὶ ἐνια τῶν γιγνομένων ἀνευ αἰτίου
 γίγνεσθαι λέγει, τὸ μὲν αἴτιον κατὰ τὴν ὀρισεμένην
 ἐννοίαν, τὸ δὲ γίγνεσθαι κατὰ τὴν ὀλοσχερῇ καὶ συγ-
 κεχυμένην ἡδὴ λαμβάνει. »

Ὅταν τι τῶν Ἀριστοτέλους ὑπολαμβάνης, ἐχρήν
 σε σκοπεῖν, καὶ εἰ τῷ ὑποκειμένῳ ὅλῳ χωρεῖ συμ-
 βαίνει τι ἢ σὴ ὑπόηψι; ἵνα μὴ εἰκατα λέγων καὶ
 τοῖς λόγοις τοῖς ὑποκειμένοις κατ' οὐδὲν προσαρμόψι-
 τοντα ἀσχημονῆς. Οὕτω γὰρ Ἀριστοτέλους λέγον-
 το, « Ἄτοπον δὲ καὶ τὸ γένεσιν ποιεῖν αἰδίων ὄν-
 των (3), » σὺ τὴν γένεσιν ἐπὶ τῆς χρονικῆς ὑπολαμ-
 βάνων καὶ οὐ τῆς κατ' αἰτίαν, ἠλέγγθη; τῷ πρὸς τὴν
 ὄλην ὑπόθεσιν οὐ συμβαίνον τι λέγειν· οὔτω τὸ βου-
 λεῖσθαι σὺ ἐπὶ τοῦ ἀγνοεῖν μὲν ζητεῖν δὲ καὶ τοῦ
 ὄλως λογίζεσθαι ὑπολαμβάνων τῷ ἀναρμόψι αὐ
 κἀνταῦθα πρὸς τὴν ὑποκειμένην λόγον ἐξελέγγθη.
 Ἀλλὰ ταῦτα μὲν τὴν τε γένεσιν τὸ τε βουλεῖσθαι·
 ἐν ἔθει ὄντα καὶ πλεοναχῆ λέγεσθαι οὐδὲν θαυμαστὸν,
 εἰ ὡς ἐρμαίῳ σὺ περιτυχῶν τῇ ὀμιουμιζῇ, ἢ σὺ
 ἄνθρωπος πρὸς τὸν λόγον τὸ λυσιτελεῖσθαι ὑπολαμβάνεις, οὐ
 συνεωρακῶς ἀπὸ ἀσυνεσίας, ὡς τῷ γε οὐ πρὸς τὴν
 ὑποκειμένην συμβαίνοντι ὑπόθεσιν ἀλώτη αὐ οὐδὲν
 ὄγεις ὑπολαμβάνων. Ἐνθάδε γε μὴν τὸ αἰτιον οὐδέ-

(1) *Phys.* II, 3, 8.(2) *De caelo* II, 4; *Phys.* II, 5.(3) *Metaph.* XIII, 5; *De cael.* II, 5.

ποτε οὐδαμῶς ἐμῶνυμον εὐρημένον σὺ ἐς ἐμῶνυμιαν A
 βιαζόμενος, καὶ ταύτῃ ἀσημονεῖς· τὴν μὲν γὰρ αἰ-
 τίαν ἔστιν εὐρεῖν καὶ ἐμῶνυμῶς τὴν μέμψιν ἔσο' ὅτε
 δυναμένην· τὸ δ' αἰτιον οὐδέποτε ἄλλο τι ἴσμεν δυ-
 νάμενον παρὰ τε "Ελλῆσι τοῖς ἄλλοις καὶ 'Αριστοτέ-
 λει, ἢ τὸ ὅλιος ἀποτελεῖν τι, ἂν τε ὡς τέλος αὐτὸ ἀπο-
 τελεῖν ἂν τε ὡς ὑποκινουῦν ἂν τε ὡς παράδειγμα ἂν
 τε ὡς ὕλη, καὶ ἔτι ἂν τε ἄμεσον ἂν τε μὴ ἄμεσον ἦ.
 "Ο δὲ σὺ χωρίον 'Αριστοτέλους προτείνεις; ἐπὶ τῷ
 ἐνδείξασθαι τὸ ἐγγυτάτω αἰτιον ἰδίως αἰτιον αὐτὸν
 κολουῖντα, δηλὸς εἶ καὶ τοῦτο ὅ τι βούλεται οὐ συν-
 εις. 'Αριστοτέλης μὲν γὰρ φησι (1), εἰ Δεῖ δὲ τὰ ἐγ-
 γύτατα αἰτια λέγειν οὐχ ὡς ταῦτα μόνα ἰδίως αἰτια
 δεῖον καλεῖν, ἀλλ' ὡς τὸν ἐπιστήμην τῆς τῶν γινόμε-
 νων γενέσεως παραδιδόντα διὰ τῶν ἐγγυτάτω καὶ
 ἀμέσων αἰτιῶν παραδιδόναι δεῖον, ὡς οὐχ ἱκανὴν τὴν B
 ἐπιστήμην παρεσομένην τῷ ἄνευ τῆς τοῦ ἀμέσου
 αἰτίου γνώσεως. » Σὺ μὲν οὖν καὶ ταύτῃ φάυλως λέ-
 γων δηλὸς εἶ, οὐχ ἐμῶνυμον τὸ αἰτιον ὃν ἐς ἐμῶνυ-
 μιαν βιαζόμενος· ἵνα δὲ σοὶ τοῦ λόγου ἕνεκα συγ-
 χωρήσωμεν, ἔστω σοὶ καὶ ἰδίως αἰτιον τὸ προσεχὲς
 τε καὶ ἄμεσον λεγόμενον. Εἰ οὖν ἐντεῦθα τὸ τοιοῦτον
 'Αριστοτέλῃ τὸ αἰτιον λέγειν ὑποκόδοιμεν, οἷον δὴ σὺ
 φησὶ, τί αὐτῷ πρὸς τὴν χρῆσιν, ἐφ' ἣ τούτου δεῖται,
 συμβαλλοίμεθ' ἂν; "Ορα γάρ· οἱ τὴν εἰμαρμένην
 συνιστάντες; ἐκ δυοῖν τοῖνδε μάλιστα, οἷν καὶ ἐν τῷ
 προτέρῳ ἔφραμεν ἡμῶν συγγρόματι ἀξιωματοῖν
 συνιστάσιν, ἐνός μὲν τοῦ ἅπαν τὸ γινόμενον ὑπ'
 αἰτίου τινὸς ἀναγκαῖον ἂν εἴναι γίνεσθαι, ἑτέρου δὲ
 τοῦ ἅπαν αἰτιον, ὃ τι ἂν ὄψῃ, ἐξ ἀνάγκης τε καὶ
 ὠρισμένως αὐτὸ ὄρεῖν. 'Αριστοτέλῃ; οὖν ὄρων ἐξ C
 ἀμφοῖν τούτων τῶν ἀξιωματοῖν τὴν εἰμαρμένην
 ἀναγκαιότατα περαιομένην ἀνελεῖν δεηθεῖς, ἐπὶ
 ἔγω οὐκ ἂν ἄλλως ἀναίρεθῆσμιμένην, εἰ μὴ ὀπιτέρου
 τῶν ἀξιωματοῖν τούτων ἀναίρεσει, κατὰ τοῦ ἅπαν
 τὸ γινόμενον ὑπ' αἰτίου τινὸς ἀναγκαῖον ἂν εἴναι
 γίνεσθαι χωρεῖ. 'Αξιῶν αὐτὸς γίνεσθαι τι τῶν γι-
 γομένων (2) . . . 'Αριστοτέλης ὁμοίῳ γίνεσθαι.
 Οὕτω μόνος τῷ κοινῷ ἀξιώματι ἀντιψάσκει, καὶ τὸ
 οὕτω γινόμενον ἂν οὐκ ἐξ ἀνάγκης; ἀποθίσεται (3).
 εἰ δ' ἄνευ μόνου τοῦ προσεχοῦς, ἢ σὺ ὑπολαμβάνεις,
 τῶν δ' ἄλλων αὐτῷ αἰτίων λειπομένων γίνοντ' ἑ, εἰ
 δὴ μᾶλλον οὐκ ἐξ ἀνάγκης τὸ οὕτω γινόμενον
 ἀποβαλεῖν ἂν; τὰ γὰρ λειπόμενα αὐτῷ τῶν αἰτίων ἐξ
 ἀνάγκης τε αὐτῷ καὶ ὠρισμένως ποιήσει. "Ἰδε δὴ D
 καὶ ἐπὶ τοῦ σοῦ ὑποδείγματος· τὸ τοιοῦτον τῶν ἄνευ
 σοὶ σπέρματος γινομένων ζῶων καὶ φυτῶν, ἃ σὺ
 ἐκ τε τῆς ὕλης μόνῃ; καὶ τῶν ἀνωθεν κινήτων
 ποιεῖς, οὐδὲ μιαν αὐτοῖς; εἰδικὴν αἰτίαν ἀποδιδούς,
 καίπερ 'Αριστοτέλους τὴν ἄερα καὶ τοῦτο; τὴν τοῦ
 σπέρματος ἴσχυοντα χώραν ἀπονέμοντος; ἀξιούντος
 ἅπαν τῶν τοιοῦτων ἦτοι ἐκ σπέρματος; γίνεσθαι ἢ
 τοῦ σπέρματι ἀναλόγου δηλαδὴ τοῦ εἶδος δυνάμει
 ἄζοντος, ὃ σὺ ὡς φαῖνη ἀγνοῶν παντάπασιν αὐτὰ

A τῆς εἰδικῆς οἰτίας ἀποστερεῖς. Οὐ μὴν ἀλλ' ἔστω
 σοὶ καὶ ἢ σὺ οἶσι; ἐκ τε ὕλης μόνῃς τὰ τοιαῦτα καὶ
 τῶν ἀνωθεν κινήτων γινόμενα· οὐ καὶ ταῦτα ἅτε
 ἀπ' αἰτίων ὠντικωνοῦν γινόμενα ἐξ ἀνάγκης τε καὶ
 ὠρισμένα ἀποθίσεται; τί οὖν 'Αριστοτέλει σὺ ἐκ
 τούτων πρὸς τε τὴν τοῦ ἀτόπου ἀξιωματος ἀξίωσιν
 καὶ ἅμα τὴν τῆς εἰμαρμένης ἀναίρεσιν ἀμύνεις;
 'Αρ' οὖν ἀνάγκη, εἰ μὲν κατὰ σὲ τῷ αἰτίῳ 'Αριστο-
 τέλης χροῖτο, μὴ τὴν γε εἰμαρμένην αὐτὸν λύειν,
 ὃ δὴ μάλιστα αὐτῷ σπουδάζεται, εἰ δὲ τὴν εἰ-
 μαρμένην λύσειν μέλλοι, τῷ μὲν αἰτίῳ ἢ πάντες
 χρῶνται; "Ελληνες, αὐτὸν κερήσθαι καὶ οὐχ, ἢ τὸ
 ὑπολαμβάνει; ἀξιώμα; γε μὴν ἰσχύτως; ἀτοπὸν τι
 ἀξιούν; Σὺ δὲ φάσκων, 'Αριστοτέλῃ καὶ ἑτέρῳθε
 ἅπαν τὸ γινόμενον ὑπό τινος γίνεσθαι ἀξιούν; εἰν,
 ἀμύνεις μὲν αὐτῷ οὐδὲν, αὐτὸν δ' αὐτῷ διαφρονουῖται
 μόνον ἐπιδεικνύς, διπλοῦν αὐτῷ ἀνθ' ἀπλοῦ τοῦ ἀμάρ-
 τημα ποιῶν πρὸς τῷ ἀτόπῳ τοῦ ἀξιωματος καὶ δια-
 φρονεῖν αὐτὸν αὐτῷ. Καὶ σὺ μὲν οὕτω, ἄλλος δ' ἂν
 ἀμύνων 'Αριστοτέλει πρὸς γε τὴν διαφρονεῖν ταύτην
 ἐφη, ἐπειδὴν μὲν (4) ἅπαν τὸ γινόμενον ὑπὸ τινος,
 ὑπ' αἰτίου τινὸς ἀναγκαῖον ἂν εἴναι γίνεσθαι.

εἰ τοίνυν συγχωροῦσιν ἔκόντες, οἴεσθαί τινα τῶν
 φιλόσοφων φύσιν κινήτην τοῦ παντός, ἐπὶ δὴπου καὶ
 ποιητικὴν ταύτην φρονεῖ, ἐξ ὧν αὐτὸ; φησι καὶ
 ἄκοντες συγχωρήσουςι. »

Γελούω; (5) σὺ πᾶν τὸ κινήτικόν ὅπου οὖν καὶ
 ποιητικὸν ἦγῃ εἶναι αὐτοῦ δὴ, ὃ κινεῖ, καὶ ὡς ἔοικας
 τὸν βούν, ὅτι τῆς ἀμάξης ἦ. ἐν κινήτικὸς; ἔσται, καὶ
 ποιητικὸν ἡμῖν σὺ εἶναι ἦγῃ αὐτῆς δὴ τῆς ἀμάξης,
 ὡς ἡμᾶς, ἦν μόνον βούν εὐπορούμεν, οὐκέτ' ἂν καὶ
 ἀνδρὸς ἀμαξοπηγοῦ δεησομένους. "Αλλὰ σὺ μὲν δὴ-
 λος εἶ τὸ τοιοῦτο πεπονθῶς ὑπὸ τοῦ διακρίνειν μὴ
 εἰδέναι, ὅτι ποιητικόν. Τὸ μὲν οὖν ἄλλην τινα ἠγνισοῦν
 κίνησιν καὶ οὐ γένεσιν κινουῦν καὶ ποιεῖν λέγοιτ' ἂν,
 ἀλλ' οὐκ αὐτὸ ὃ κινεῖ, ἀλλ' ἐς αὐτὸ, ᾧ ποιοῦνται; καὶ
 τὸ πάσχον ἀντιτίθετε' ἂν, οὐ τὸ ποιούμενον. Τὸ
 τῶν κινήσεων τὴν καλουμένην γένεσιν κινουῦν καὶ
 ποιεῖν λέγοιτ' ἂν αὐτὸ τὸ γινόμενον, οὐκ ἐς αὐτὸ.
 ᾧ ποιοῦνται; καὶ τὸ ποιούμενον, οὐ τὸ πάσχον ἀντιτί-
 θεται. "Ο γὰρ τοῖς ἦλιος τὴν μὲν πῶαν ἐκ τῆς γῆ;
 γεννῶν καὶ κινῶν δὴ καὶ ποιεῖν λέγοιτ' ἂν τὴν πῶαν·
 τὴν δὲ γῆν ὀερμαίνων οὐ τὴν γῆν λέγοιτ' ἂν ποιεῖν,
 ἀλλ' ἐ; τὴν γῆν. Καὶ ὃ βούς τὴν ἅμαξ ν κινῶν οὐ
 τὴν ἅμαξαν, ἀλλ' ἐ; τὴν ἅμαξιν ἂν λέγοιτο ποιεῖν.
 Οὕτω δὴ καὶ ὃ θεὸς 'Αριστοτέλει κινῶν τὸν οὐρανόν
 ἐξ ἀνάγκης καὶ ποιεῖν ἐς αὐτὸν δεκκὸν ἂν, οὐ μόντ' ἂν
 καὶ ποιεῖν αὐτόν. Σὺ μὲν οὖν ὑπὸ ἀμαθίας εἰκόσει;
 καὶ τὰ τοιαῦτα πάσων φαίνη; μὴ μᾶντοι; οἷου, καὶ
 τοῦ; γε σοφισμάτων κικουορίας ἐπισταμένου; φω-
 ρῖν ταυτὸ σοὶ πείσεσθαι.

εἰ πῶς γὰρ ἂν, φησι, καὶ ποιοῖη τὰ ἐφ' ἣ τὴν ἐνό-
 τητα ἐν τοῖς πράγμασι;ν. εἰ γε ταύτην μὲν ποιεῖ τὸ
 κινουῦν, τὰ δ' οὐκ ἔχει λόγον αἰτίας κινήτικῆς; »

(1) Anal. post. ii, 12.
 (2) In codice lacuna est. Exciderunt fortasse
 verba : ἐξ ἀνάγκης, ἕτερα ἀνευ αἰτίου, vel similia.
 W. Gass.
 (3) Metaph. v, 2. Gass.

(4) Mān vocem vel etiam ἐπειδὴν corrumptam esse.
 punctis inter utramque positus cod. indicat; forti-
 scrib. ἐπειδὴν γίνεσθαι ἅπαν τὸ γιν. Conf. Arist.
 Metaph. i, 2. Gass.
 (5) Conf. De gener. et corr. ii, 9.

Καὶ ἐκ τούτου οὐκ ἀεὶ ἐστὶν Ἀριστοτέλης οὐ
δημιουργῶν τοῦ οὐρανοῦ τὸν Θεὸν νομίζων, εἴ γε οὐ
τὸ ποιοῦν φησι τῆς ἐν τοῖς πράγμασιν ἐνόητος αἴ-
τιον, ἀλλὰ τὸ κινεῖν. Ὅρῳ μὲν γὰρ ἐν ἅπασιν, ἐνθα
δὴ ἕτερον μὲν τὸ ποιοῦν, ἕτερον δὲ τὸ κινεῖν, οὐ τό γε
κινεῖν αἴτιον αἰτιῶν δὲ τῆς ἐνόητος, ἀλλὰ τὸ ποιοῦν.
Τῆς γοῦν τῆς ἀμαξίας ἐνόητος οὐχ ὁ κινῶν βροῦς,
ἀλλ' ὁ ἀμαξοπηγῆς αἴτιος, τῆς νεῶς οὐχ ὁ ἐρέτης,
ἀλλ' ὁ ναυπηγῆς· ὥστε καὶ, εἴ τι εἴη τὸ αὐτὸ ποιοῦν
τε ἴτιον καὶ κινεῖν ἅμα αὐτὸ, οὐ δὴπου ἢ κινεῖν
αἴτιον ἂν αὐτὸ εἴη τῆς ἐνόητος, ἀλλ' ἢ ποιοῦν. Εἰ
οὖν ᾄδει ὁ Ἀριστοτέλης τὸν Θεὸν ἅμα μὲν ποιοῦντα
τὰ κατ' οὐρανὸν, ἅμα δὲ κινεῖντα, οὐκ ἂν τὸ κινεῖν
ἐφασκε τῆς ἐνόητος εἶναι αἴτιον τοῖς οὖσι, ἀλλὰ
τὸ ποιοῦν, ὡς τὴν ποιήσιν πολὺ κυριωτέραν οὖσαν
τῆς ἐν τοῖς πράγμασιν ἐνόητος ἢ τὴν κίνησιν· νῦν
δ' ἄτε οὐκ εἰδῶς τὸν Θεὸν προδὶ τὸ κινεῖν καὶ ποιοῦν-
τα τὰ κατ' οὐρανὸν, ὑπ' ἀπορίας τοῦ ποιητικοῦ αἴ-
τίου τῷ κινεῖντι ἐς τὴν τῶν ζῴων χρῆται ἐνόητα.
Οὐ μὲν δὴ, οὐδ' εἰ καὶ τὸ δὲν τε καὶ ἐν καὶ ἀγαθὸν ἀν-
τιτρέφειν φησὶν Ἀριστοτέλης, ἀνάγκη αὐτῷ φά-
σκοντι τῆς ἐνόητος τοῖς οὖσι τὸν Θεὸν (1) εἶναι, νο-
μίζειν δὴ καὶ τῆς οὐσίας, εἴπερ μηδὲ βασιλέα (2), ᾧ
μάλιστα καὶ στρατηγῷ εἰκάζει τὸν Θεὸν, πολλῶν τε
ἐθνῶν ἄρχοντα καὶ πᾶσιν αὐτοῖς ἐνόητά τε δι' ὁμο-
νοίας ἐμποιοῦντα καὶ εὐδαιμονίαν παρασκευῆ ἀγα-
θῶν, οἴσεται καὶ τῆς οὐσίας· αὐτοῖς αἴτιον εἶναι· ὅν
ἡγεῖ· ἂν ἄλλως εὐρημένοις τε καὶ οὖσιν ἔθνεσιν
ἐπιστάνα αὐτὸν δι' οἰκείαν ἀρετὴν τε καὶ τοῦ ὡς δεῖ
βασιλεύειν ἐπιστήμη τῆν τε ὁμόνοιαν αὐτοῖς καὶ
εὐδαιμονίαν περιποιεῖν.

« Χαλεπὸν δὲ ἐστὶ πιστεῦσιν, ὅτι τὰ μὲν οὐράνια
σώματα μὴ μόνον κινήσεως, ἀλλὰ καὶ τοῦ εἶναι
τοῖς ἄλλοις· αἴτιον φρονεῖ μεταβαλλόντων μὴ μετα-
βάλλοντα, τὸ δὲ τὰ οὐράνια σώματα κινεῖν αἴτιον
μόνον τοῦ κινεῖσθαι αὐτὰ ἀποφαίνοιο. »

Τούναντίον μὲν οὖν πολὺ χαλεπώτερόν ἐστι πι-
στεῦσαι, ὡς νομίζων Ἀριστοτέλης δημιουργῶν τὸν
Θεὸν τοῦ οὐρανοῦ ἵππειτα οὐδαμοῦ ἐμνήσθη· καὶ
ταῦτα πολλοῦ τῶν λόγων δεήσαν, εἴ γε ἐνόμιζε
μνησθῆναι. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν τυβνομα, ὡς γε σὺ φη-
ς, ἀπεδοκίμασε, καίπερ χαλεπὸν ὅν σοι πιστεῦσαι πω,
τύβνομα μόνον, οὐ καὶ τὴν ὀνόματος διάνοιαν ἀπεδο-
κίμασεν, ᾧ Πλάτων κέχρηται ὀνόματι, πολὺ αὐτοῦ
Ἑλληνικώτερος ὢν καὶ τὴν λέξιν ἀκριβέστερος. Ἀλλ'
ἔστω τοῦτο μὲν τυβνομα κατὰ σὲ ἀποδοκίμασας.
Ὀνόμασε δὲ που ποιητὴν, ᾧ καὶ αὐτῷ Πλάτων ἐπὶ
τοῦ Θεοῦ τούτου κέχρηται ὀνόματι, καὶ σὺ που τοῦτο
τοῦ δημιουργοῦ ὀνόματος μᾶλλον δοκιμάσεις; ὀνό-
μασε πατέρα, ὡς περ καὶ τοῦτο Πλάτων τε αὐτὸς καὶ
οἱ ἀπὸ Ζωροάστρου τὸν αὐτὸν Θεὸν καλοῦσιν; ἵνα
τὰ ἄλλα ἀφῶ, εἰπέ που πρῶτον αἴτιον τῶν ὄντων, ἢ
λέξει οὐδ' ἂν ὁ Μῶμος, ἔσχε τι μέμψασθαι; οὐ πᾶσαν
μὲν φωνὴν, ἢ ἂν δηλὸς ἐγίνετο αἴτιον τῆς οὐρανοῦ
οὐσίας τὸν Θεὸν νομίζων, ἐπίτηδες φαίνεται πεφου-

(1) Fort. add. αἴτιον vel ποιητικόν.

(2) Conf. Arist. xi, 10.

(3) Metaph. xi, 10.

(4) Metaph. viii, 2.—

λαγμένος; Ἀρχὴν δὲ μόνον καλεῖ, κινήσει δὴ μᾶλ-
λον καὶ ἡγεμονίᾳ προσήκον ὄνομα ἢ δημιουργίᾳ,
καὶ ἀρχὴν πρώτην. Ἐπεὶ γὰρ αὐτῷ πλείους ἀρχαὶ
δοκοῦσιν εἶναι, ὧν οὐδὲν ἕτερον αἰτίων οὐσῶν τὸ πα-
σῶν τῶν ἄλλων ἡγούμενον ἀρχῶν, καθάπερ στρατη-
γόν, ὡς αὐτὸς φησι, στρατεύματος, εἰκότως καὶ ἀρ-
χὴν πρώτην καλεῖ τὴν ταῖς ἄλλαις ἐπὶ ἀπίσαι; ἐπι-
τάττουσαν (3)· σὺ τὴν σφαῖραν τήνδε κίνησι, σὺ ὑπ'
ἐκείνου τοῦ κινήτικου κινεῖς, σὺ ὑπὸ τοῦδε, σὺ ὑπ'
ἐμοῦ τέταξο, σὲ ἐγὼ κινήσω· ἀντιμερίτην γὰρ τοῖς
ἄλλοις τὸν μέγιστον αὐτῷ Θεὸν Ἀριστοτέλης ποιεῖ,
ἡμιστά δὴ Θεῷ πάντων βασιλεῖ πρόπον τὸ τοιοῦτον,
ὅν χρὴ κατὰ τὴν Ζωροάστρην καὶ Πλάτωνα αὐτὸν
ἐξαιρετόν τε εἶναι καὶ θεοῖς τοῖς ἄλλοις; οὐκ ἴναρι-
θίμιον. Ὁ δὴ σὺ φησὶ χαλεπὸν εἶναι περὶ Ἀριστο-
τέλους πιστεῦσαι, πῶς χαλεπὸν οὐ μᾶλλον ἢ καὶ
ἀναγκαῖον περὶ τοῦ οὐ γίνεσθαι εἶναι τῶν αἰτίων
ἀξιούντος (4);

« Εἴ γε ἐν δευτέρῳ τῷ περὶ τοῦ οὐρανοῦ μηδὲν
ὡς ἔτυχε μηδὲ ἀπὸ ταυτομάτου ἐνδέχεσθαι ἐν ταῖς
αἰτίαις εἶναι φησὶν, ἀλλὰ διὰ τινὰ αἰτίαν (5). »

Αὐτόματον Ἀριστοτέλης, ὃ ἂν μὴ ἐνεκά του γί-
νηται ἢ ἢ, μάλιστα καλεῖ, τῷ τοῦ ὀνόματος ἐτύμῳ
καὶ τὴν διάνοιαν συμβάλλων· ὧν γὰρ, φησι, δηλεῖ
καὶ τυβνομα, ὅταν αὐτὸ μάτην γίγηται. Ἄτ' οὖν
καὶ αὐτὸς τὰ αἰτία ἐνεκά του καὶ κινεῖσθαι καὶ
τετάχθαι τιθέμενος εἰκότως καὶ τὸ αὐτόματον τῶν
αἰτίων ἀπαξιοῖ (6).

« Εἰ γοῦν τῆς πρώτης ἀρχῆς ἀναιρουμένης ἀναι-
ρεῖται τάξις, τάξεως δὲ ἀναιρουμένης ἀναιρεῖται
γένεσις, τῆς πρώτης ἀρχῆς ἀναιρουμένης ἀναιρεῖται
γένεσις· οὐκοῦν τὴν πρώτην ἀρχὴν, ἣν νοεράν
καὶ δῦλον τίθησι, καὶ τάξεως ἐν πᾶσι τοῖς οὖσι καὶ
γενέσεως ἐν τοῖς γιγνομένοις καὶ τῶν οὐρανίων
ἀπάντων ἀρχὴν ἀποφαίνεται, καὶ διέκειν τὸ αἰτιώ-
δες καὶ ἀρχικὸν αὐτῆς ἀπὸ τῶν οὐρανίων ἐπὶ πάντα
τὰ γινόμενα καὶ φθειρόμενα, ὥστε καὶ ταύτης μὴ
οὐσης ἂν μηδ' ἂν ἐκεῖνα πάντα δύνασθαι εἶναι (7). »

Οὐδὲ ταῦταις Ἀριστοτέλους ταῖς φωναῖς αἰσθάνη
αὐτὸς ὢν ὁ ἐλεγχόμενος; οὐκ ἀκούεις φάσκοντος
τῆς ἀρχῆς ἀναιρουμένης ἀναιρεῖσθαι τάξιν, τάξεως
ἐδὲ ἀναιρουμένης γένεσιν; ὡς μὲν οὖν τὰ μὲν κατ'
αὐτὸν τὸν οὐρανὸν καὶ τὰς κατ' αὐτὸν σφαῖρας καὶ
τῆς ἀρχῆς ἀναιρουμένης. Τῆς δὲ τάξεως μόνης εἰ-
δοῖς Ἀριστοτέλης τὸν Θεὸν αἴτιον ὅλως τῆς οὐρα-
νοῦ οὐσίας, οὐκ ἂν τῆς ἀρχῆς ἀναιρουμένης τὴν
τάξιν ἔλεγεν ἀναιρεῖσθαι, ἀλλὰ ἀναιρεῖσθαι ἂν αὐτὸν
τὸν οὐρανὸν τὰς τε κατ' αὐτὸν σφαῖρας, μᾶλλον δὲ τὸ
πᾶν ἢ τὰς αἰτίους γε οὐσίας, καὶ αὐτῶν ἀναιρουμένων
πολὺ μᾶλλον ἢ τῆς τάξεως, ἀναιρεῖσθαι καὶ τὴν γένε-
σιν. Οὐ καὶ ἐκ τούτων ἐναργῆς ἐστὶν ἢ Ἀριστοτέλους
δῖξαι περὶ τοῦ οὐ δημιουργῶν τοῦ οὐρανοῦ εἶναι τὸν
Θεόν; Σοῦ δ' ἐγὼ ἐκεῖνο θαυμάζω λογιζόμενος, ὡς
τὰ πλείω τῶν Ἀριστοτέλους χωρίων, ὧν ἐπὶ τὸ
ἡμᾶς ἐλέγγειν σὺ προτείνεις, οὐ συνίης καὶ ἐξ αὐ-

(5) De cal. ii, 5; Phys. ii, 4.

(6) Phys. ii, 6.

(7) Metaph. i, 2, De celo i, 10; de mundo cap. 2.

τῶν τούτων μάλιστα αὐτὸς ὢν ὁ ἐλεγχόμενος, ὡς ἂν ἄλλος σὺ εἶναι ἤκιστα Ἀριστοτέλους συνιείς. Καί μοι γελᾶν ἐπιτείν, ὅταν σου ἀκούω καὶ ὑπομνήματα ἐς Ἀριστοτέλην αὐχεύοντος συγγράφειν, περὶ ὧν εἰ μοι πεισθῆς, εἰ μὲν τί σοι ἤδη συγγέγραπται, περὶ δούς ἀφανιείς, εἰ δ' οὐπω μὲν συγγέγραπται, συγγράφειν δὲ διανοή, οὐδ' ἐγχειρήσεις, ὅπως μὴ ἐν οἷς οὐ συνίης ἀσημονῶν γέλωτα παρὰ τοῖς ἐνευγχανοῦσιν ὀφλήσεις· οὕτε γὰρ σοι ἐπιστήμην ὀρῶ προσοῦσαν καὶ ἡ διάνοια μάλα ἀμβλεῖα.

« Ὡς εἰ καὶ δυνατόν ἐστι λέγειν, ὅτι ἐν τοῖς διαπεπρωκόσι τῶν μετὰ τὰ φυσικὰ ἴσως τι εἴρηκε περὶ τῆς πρώτης ἀρχῆς πλατυτέρον τε ἰμοῦ καὶ σαφέστερον· διαπεπρωκέναι δὲ πολλὰ λέγουσι τέτινες καὶ πιθανόν ἐστι. »

Σὺ μὲν μοι δοκεῖς παρὰ τῶν νῦν Ἰουδαίων εὐληφῶς τὸ ἐνδόσιμον τὸ τοιοῦτο λέγειν, οἱ γῆς τῆς γῆς ἡμῖν ἔγνωσμένης οὐραμοῦ ἔχοντες ἀποδαῖξαι σφετέραν τινὰ ἀρχὴν ἐπὶ τὴν ἀγνωστον καταφεύγουσι, καὶ φασιν εἶναι τινὰ ὅπου δῆποτε γῆς ἀρχὴν τε καὶ Ἰουδαίων καὶ βασιλείαν οὐ φαύλην. Καὶ σὺ τὰ Ἀριστοτέλους· ἀπαντα ἐπεληλυθῶς βιβλία καὶ οὐδ' ὅτι οὐκ ἐν αὐτοῖς πρὸς τὸ σοι σπουδαζόμενον συμβαλλόμενον εὐρῶν, ἀλλὰ καὶ ἂν ὤφθη εὐρηκέναι, τούτων ἐκ μὲν τῶν κλειῶνων καὶ ἐλεγχόμενος αὐτὸς ἀντὶ τοῦ ἐλέγχειν, τοῖς δ' αὐτοῖς προστιθεῖς οὐδὲν ἐπιμένον, ἐστὶ δ' ἂν καὶ τοῦ Θωμᾶ (1) ἐνεῖρων οὐκ ἐν καιρῷ, ἀλλὰ τὴν ἄλλως μακρολογῶν, τῆς μὲν αὐχέως περαινῆναι τι οὐδὲν περαινῶν, ἀλλ' ἀλεκτρούωνος ἀγενοῦς δίκην, ἐφ' ἡ Πλάτων, οὐ νενικηκώς, ἀλλὰ καὶ ἡττώμενος ἀποπηδῶν ἀπὸ τοῦ λόγου ἄδει, τελευταῖων δὲ καὶ διαπεπρωκότα ἄττα ἀναπλάττων Ἀριστοτέλους βιβλία ἐπ' ἐκεῖνα καταφεύγεις, ὡς δὴ ἐκεῖ εἰρημένον ἂν Ἀριστοτέλει τι πρὸς τὸ σοι τοῦτο σπουδαζόμενον. Καὶ σὺ μὲν οὕτως ἐγὼ δὲ σοι λέγω, ὡς ἐπεὶ οὐδ' ἐν τούτοις φαίνεται Ἀριστοτέλης εἰρηκώς τι τοιοῦτον τοῖς βιβλίοις καὶ ταῦτα πολλαχῶς δεῖσαν εἰπεῖν, οὐδ' ἂν ἐν τοῖς ὑπὸ σοῦ ἐκείνοις ὁμιοπολουμένοις εἶπεν.

« Γελῶν δὲ, εἰ καταψηφιεῖται τις Ἀριστοτέλους [οὐκ] ἐξ ὧν κακῶς εἶπεν, ἀλλ' ἐξ ὧν παντάπασιν ἐσοῦπῆσε, μὴ τὴν κατάφασιν μῆτε τὴν ἀπόφασιν ἐξεῖπῶν. »

Ἄλλ' οὐκ ἐν τῷ ἴσῳ αὐτῷ ἐγένετο τὸ τε τὴν κατάφασιν καὶ τὸ τὴν ἀπόφασιν οὕτω ἀναίδη ἐξεῖπαι. Τῷ μὲν γὰρ τὴν ἀπόφασιν ἐξεῖπαι τὸ τοῦ κωνεῖου θεός· τῷ γὰρ πολλῶν τῶν Ἑλλήνων δημιουργός τοῦ οὐρανοῦ ἔδοκει εἶναι ὁ Θεός, ὡς μάλιστα ἂν δηλώσειεν Ἀριστείδης· ὁ Εὐδαίμωνος, ὅς ῥητορικῆν μετιῶν καὶ οὐ προσῆκον αὐτῷ διὰ τὴν ἐπιτηδεύμα, ἴδρα τι ἐν τοῖς τοιοῦτοις νεωτερίζειν, ἀλλὰ ταῖς τῶν πολλῶν δόξαις συμφέρεσθαι, τοιαῦτα ἐν τῷ ἐς Δία λόγῳ φησὶ· « Ζεὺς τὰ πάντα ἐποίησε, καὶ Διὸς ἐστὶν ἔργα καὶ οὐρανὸς καὶ γῆ καὶ θεοὶ καὶ ἀνθρώποι, καὶ ὅσα δεῖ νοῦσαι περιλαβεῖν καὶ ὅσα ἄρᾶται· αὐτὸν δὲ οὐδεὶς ἐποίησεν οὐδ' ἐστὶ πρεσβύ-

τερον Διὸς οὐδέν. » Φαίνεται δὲ αὐτῶς καὶ ἄμα ἀδιδον τὴν κόσμον νομίζων, ὡς λέγων· « Ἄτε δὴ ὢν χρόνου τε κρείττων καὶ οὐδένα ἔχων τὴν ἀντικύβοντα αὐτός τε ὁμοῦ καὶ ὁ κόσμος ἦν· οὕτω ταχὺ πάντα ἐποίησεν. » Ἄλλ' Ἀριστείδης μὲν οὕτω οἶός τε ἐγένετο, ἐς ταυτὸ συνελθεῖν δημιουργίαν τε τὴν τοῦ κόσμου καὶ ἀδιδότητα· ἡ δ' Ἀριστοτέλους σοφία τοσοῦτω καὶ τῆς Ἀριστείδου θεολογίας ταύτης χείρων, ὥστ' αὐτὸν διὰ τὴν ἀδιδότητα τὴν δημιουργίαν ἀπεστράφθαι. Ἄλλ' ὁ λέγω ἐκ τῆς Ἀριστείδου, δὴλη ἡ περὶ τοῦ τοιοῦτου τῶν πολλῶν Ἑλλήνων δόξα, καὶ ἐστὶ πολὺ πρότερον ἐξ Ὀρφείως, ἐκ Διὸς τὰ πάντα φάσκοντος τετύχθαι (2). Ὁ δὲ Ἑλλήνων ποιητῶν μὲν εἴ τί που ἀπτηχῆς ἦθετο,

συγγνώμην ἐνεμον ἐς τὰς ὑπονοίας καταδυομένοις· τοῖς δὲ σοφοῖς ποιουμένοις εἶναι καὶ σφόδρα ἐγαλέπαινον. Καὶ Ἀναξαγόρας μὲν ἐκινδύνευσεν ἐπ' ἀπειθεῖα ἐγκαλούμενος, οὐ καὶ ἀποδράντος Περιχίτης αὐτὸν ἐκινδύνευσεν, ἀεὶ προφερόντων τῶν ἐχθρῶν αὐτῷ τὰς μετὰ Ἀναξαγόρου διατριβάς· ὥστε εἰ μὴ διὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον οὐκ ἄνευ δίκης ἐπὶ τούτοις κατέστη (3). Σωκράτης δὲ καὶ ἐθανατώθη τῷ κωνεῖῳ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς συκοφαντηθείς. Οὐκ οὐδ' Ἀριστοτέλει ἀσφαλῆς ἐγένετο τὸ τὴν ἀπόφασιν τῆς ὑπὸ Θεοῦ οὐρανοῦ δημιουργίας ἐξεῖπαι, τὴν δὲ δὴ κατάφασιν τί ἂν ἄλλο ἐκώλυεν, εἰ μὴ τὸ μὴ γινώσκαι οὕτω. Μῶν ῥήτορα ἐν τούτῳ εὐθύνον δίκης τινὰς λέγοντα, ἢ δῆμος περὶ πολέμου ἢ εἰρήνης συμβουλεύοντα, ἢ πάντοτε ἀναγκαῖον ἐγένετο ἂν ἐν τοῖς τοιοῦτοις καὶ θεολογίας ἀκριβοῦς τινας μνησθῆναι; ἄνδρα εὐθύνον ἐπαγγελλόμενον ἐπιστήμην τὴν τῶν δυνάτων, ἢ δυνά ἐστὶ δόξα. Τίς οὖν ἂν πιστεύσειεν, εἰδὸτα Ἀριστοτέλη τὸν Θεὸν δημιουργὸν τοῦ οὐρανοῦ ἔπειτα πανταχοῦ τῶν βιβλίων ἀποσιωπῆσαι, καὶ μῆτε ποιητὴν αὐτοῦ, μῆτε πατέρα, μῆτε αἰτίον εἶναι, μῆθ' ὅπως μῆδὲν, ἢ ἂν δῆλος ἐγένετο καὶ τοιοῦτό τι δοξάζων; Οὐκ· ἀλλὰ περὶ μὲν σπέρματος καὶ ἐμβρύων καὶ ὀστρεῶν καὶ τῶν παραπλησιῶν φήθη δεῖν ἡμῶς κατατείναι, καὶ τοῦ δέοντος περαιτέρω πολυπραγμονῶν, τῶν δὲ δογματικῶν τοῦ καλλίστου καὶ παντὶ ἀνθρώπῳ εἰδέναι ἀναγκαῖοτάτου οὐδ' ὀπωπτιοῦν μνησθῆναι; Καὶ πῶς ἂν ἐτι τὰ δυνά, ἢ δυνά ἐστὶν, ἡμᾶς ἐδίδαξε μὴ διδάξαι καὶ ὅθεν τὴν οὐσίαν ἴσχει; εἰ δὲ δὴ καὶ πολλαχῶς τῶν λόγων δεῖσαν, εἰ γε ἐνόμιζε μνησθῆναι, ἔπειτα· οὐκ ἐμνήσθη, τίς λείπεται ἐτι λόγος πλὴν τὸ μὴ νομίζειν οὕτω; Ἡμεῖς μέντοι φασί, οὐ μόνον σεσιγηκέναι Ἀριστοτέλη τὸ τοιοῦτο, ἀλλὰ καὶ φωνὰς ἐκφέρειν, ὅφ' ὧν, κἂν εἰ μὴ ἀναίδη γε ἀπέφησεν, ἀλλ' οὖν σαφέστατα ἀλίκεσθαι τὴν ἀπόφασιν, οὐ τὴν κατάφασιν δοξάζων, ὡς περὶ γῆς καὶ δίδεικται ἡμῖν. Σὺ μὲν γελοῖος μᾶλλον ἂν εἴ, οὐθ' ὧν ἡμεῖς φασί, φωνῶν συνιείς καὶ ἀδῶν ἀφίεις Ἀριστοτέλη, οὐ δὴ εἰπεῖν δέον οὐκ εἶπεν, ἀλλ' ἐκείνοις τοῖς Πυθαγορείοις, ὡς ἔοικας, ἐπειτα προσεσχηνώως·

(1) Hoc de Thoma Aquinate intelligo, quem notum habebat Gennadius cuiusque scripta quaedam Graece interpretatus est. W. GASS.

(2) Orphica ed. Herm. l. c. § 68.

(3) Diogen. Laert. ii, § 12; Plut. Vita Pericl. § 4—5.

Μηδ' ὑπνον μαλακοῖσιν ἐπ' ὄμμασι προσδέξασθαι.
 Πρὶν τῶν ἡμερινῶν ἔργων τρεῖς ἕκαστον ἐπελ-
 [θεῖν,
 Πῆ παρέδην; τί δ' ἔρεξα; τί μοι δέον οὐκ ἔτε-
 [λέσθη (1);

«Ὅτι δὲ τοῦτ' αὐτοῖς ἐγκαλεῖ, δῆλον ἐξ αὐτῆς Ἀριστοτέλους τῆς λέξεως· εἰπὼν γάρ, «Ἄτοπον δὲ καὶ τὴ γένεσιν ποιεῖν αἰδίων ὄντων, μᾶλλον δὲ τῶν ἀδυνάτων, ἐπάγει (2)· «Οἱ μὲν οὖν Πυθαγόρειοι, πότερον οὐ ποιοῦσιν ἢ ποιοῦσι γένεσιν, οὐ δεῖ διατάξιν φανερώς· γὰρ λέγουσιν ὡς ἐκ τοῦ ἐνδῶ συσταθέντος, εἴτ' ἐξ ἐπιπέδων, εἴτε ἐκ χροῶς, εἴτε ἐκ σπέρματος, εἴτε ἐξ ὧν ἀπορροῦσιν εἰπεῖν, εὐθύς τὸ ἔγγιστα τοῦ ἀπείρου, ἔτι εἰλικτα καὶ ἐπεραίνετο ὑπὸ τοῦ σπέρματος (3)· «Τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ ἐν τοῖς φυσικοῖς γίνεσθαι· καὶ πάλιν μετ' ὀλίγα· «Τοῦ μὲν περιττοῦ γένεσιν οὐ φασιν, ὡς δῆλον ὅτι τοῦ ἀρτίου γένεσιν, τὸν δ' ἔτριον πρῶτον ἐξ ἀνίσων τινὲς κατασκευάζουσι τοῦ μεγάλου καὶ μικροῦ ἰσαθέντων. Ἀνάγκη οὖν πρότερον ὑπάρχειν τὴν ἀνισότητα αὐτοῖς τοῦ ἰσαθῆναι· εἰ δ' αἰετὴσαν ἰσασμένα, οὐκ ἂν ἦσαν ἀνισα πρότερον· τοῦ γὰρ αἰετὸς οὐκ ἔστι· πρότερον οὐδὲν, ὥστε φανερόν, ὡς οὐ τοῦ θεωρησῆαι ἕνεκα ποιοῦσι τὴν γένεσιν τῶν ἀριθμῶν (4), ἢ ἀλλ' ὅτι δηλονότι καὶ φύσεως οὕτως ἔχουσι καθ' αὐτοῦς καὶ ὄντοσῃτος· Εἰ μὲν οὖν ἐν τούτῳ τῷ μέτρῳ συκοφαντεῖ Πυθαγορείους Ἀριστοτέλης, ἄλλος ἂν εἴη λόγος· ὅτι δὲ οἴεται τοιαύτην τινὰ γένεσιν λέγειν τῶν ἀριθμῶν αὐτοῦς, ἐν ἧ τὸ πρότερον καὶ ὕστερον καὶ ἡ μεταβολή, τουτέστι τὴν φυσικὴν, ἣν αὐτὸς ἐν τῇ περὶ οὐρζνου κυρίως καλεῖ γένεσιν, καὶ διὰ τοῦτ' ἐπιτιμᾶσφισιν, αἰδίου μὲν λέγουσι τοὺς εἰδικούς ἀριθμούς, γεννώσι δὲ αὐτοῦς οὕτω, τοῦτο καὶ τυφλῶ, φασί, δῆλον ἂν ἐκ τῶν προσεχῶς εἰρημένων Ἀριστοτέλει γένοιτο.»

Σὺ μὲν καὶ τυφλῶ φῆς δῆλον εἶναι, ὃ λέγεις· ἡμεῖς δὲ φάμεν, ὡς τυφλῶ μὲν τὴν διάνοιαν ὀξείας ἂν ἴσως λέγειν τι, ἀνδρὶ δὲ τῆς Ἀριστοτέλους καὶ λέξεως καὶ διανοίας συνιέντι οὐδ' ὀτιοῦν σύ φαίνῃ λέγειν νοῦ ἐχόμενον. Καὶ πρῶτον εἰπέ, τίνα σύ γένεσιν φυσικὴν Ἀριστοτέλει φῆς οἴεσθαι τοὺς Πυθαγορείους λέγειν τῶν ἀριθμῶν; ἀρ' οὐ τὴν χρόνῳ ἀρχομένην; εἴθ' οὕτω μωρὸν σύ ἦγῃ Ἀριστοτέλει, ὥστε ἢ οἴεσθαι τίνας ἅμα μὲν αἰδίου τοὺς ἀριθμούς νομίζειν, ἅμα δὲ καὶ χρόνῳ ἡργμένους, ἢ καὶ μὴ τοῦτο αἰόμενον ὄμω; συκοφαντεῖν ἂν ὡς τίνας οὕτω νομίζοντας καὶ κινδυνεύειν δυοῖν θίτερον, ἢ δόξαν μωρίας οἴεσθαι ἢ μηδένα ἂν λήσειν συκοφαντοῦντα; Οὐ πάντως εἰώθατε εἴ γε συκοφαντοῦντες ὑμεῖς, ἐφ' οἷς ἂν καὶ ὄντινοῦν οἴεσθε συκοφαντοῦντες λήσειν, ἐπὶ τούτοις καὶ συκοφαντεῖν, καὶ οὐκ ἐφ' οἷς ἂν μηδένα λήσειν; Ἄλλ' οὐτε οἴεται Ἀριστοτέλης, τοὺς Πυθαγορείους ἅμα μὲν αἰδίου τοὺς ἀριθμούς ἅμα δὲ καὶ χρόνῳ ἡργμένους νομίζειν, οὔτε συκοφαντεῖ ὡς οὕτω ἂν νομίζοντας. Ἄλλὰ συκοφαντῶν νῦν Ἀρι-

στοτέλη οὐκ ἐν δίκῃ συκοφαντεῖς· ἔτε δὲ τὸν φίλον συκοφαντεῖς, τί τοὺς ἀλλοῦς παρὰ σοῦ χρεῖ προσδοκᾶν; ἀλλ' ἢ γε Ἀριστοτέλους ἐν τούτῳ τῷ χωρίῳ διάνοια ἦδε ἐστὶ. Γενέσεις οἱ γεωμέτραι ἐνίων σχημάτων ὑποτίθενται τοῦ θεωρεῖν μόνον ἕνεκα, καὶ οὐ ταύτας καὶ τῷ ὄντι τῶν αὐτῶν σχημάτων νομίζοντας γενέσεις, οἷον καὶ ἐκεῖνο τὸ ἡμικυκλίου περιαιω. ἢ τὴν σφαῖραν γίνεσθαι· οὐ γὰρ πάντως ἢ ἡμικυκλίου περιαιωγῆ τῆς σφαίρας αἰτία (οὐ γὰρ οὐδ' ἢ φύσις τῆς κολοκουνθίδι ἡμικυκλίου περιαιωγῆ σφαίρου), ἀλλὰ μόνου τοῦ θεωρεῖν ἕνεκα περὶ τῆς σφαίρας τὴν τοιαύτην ὑποτίθενται γένεσιν. Πρὸς οὖν τὸ τοιοῦτο ἀποβλέπων καὶ Ἀριστοτέλης περὶ τῶν Πυθαγορείων φησὶν, ὡς οὐ τοῦ θεωρησῆαι ἕνεκα ποιοῦσι τὴν γένεσιν τῶν ἀριθμῶν, ὡς οὐ καὶ τῷ ὄντι αἰτίαν τινὰ τοῦ γε εἶναι ἕνεκα αὐτοῖς προσάπτοντες. ἀλλ' ὅτι δηλονότι καὶ φύσεως οὕτως ἔχουσι καθ' αὐτοῦς καὶ ὄντοσῃτος· τοῦτο δ' ἐστὶν ὡς καὶ ἀπ' αἰτίας τινὲς ἔχουσι τὴν ὑπαρξίν, ὃ δὴ Ἀριστοτέλης ἐπὶ τῶν ἰδίων οὐσιῶν τε καὶ εἰδῶν ἦκιστα προσέεται. Τὰ δ' ἀνωτέρω τούτων λεγόμενα, «Ὡς τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ ἐν τοῖς φυσικοῖς γίνεσθαι, καὶ ὡς ἀνάγκη οὖν πρότερον ὑπάρχειν τὴν ἀνισότητα αὐτοῖς τοῦ ἰσαθῆναι (5), ἢ δηλὰ ἐστὶν οὐχ οὕτω Ἀριστοτέλει λεγόμενα, ὡς τοὺς Πυθαγορείους ταῦτα οἰομένους· ἀλλ' αὐτοῖς ταῦτα Ἀριστοτέλης ὡς δὴ ἐπόμενα τοῖς ἐκείνων ἐπιφέρει λόγους, ὡς ἐς ἄτοπον ἀπάγων τὰ ἐκείνοις λεγόμενα διὰ τὸ αὐτὸν τῇ κατ' αἰτίαν γενέσει, ἢ ἡμεῖς φάμεν, καὶ τὴν χρονικὴν ἐξ ἀνάγκης ἐπισθαι δοξάζειν· διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τοὺς εἰσαγομένους τὴν γε ἀνισότητα ἀξιοῖ ἀνάγκη εἶναι ὑπάρχειν πρότερον τοῦ ἰσαθῆναι. Ὅτι μὲν οὖν ἀνάγκη ἅπαν τὸ ἐπωσῆποτε γινόμενον καὶ ἐκ μὴ ὄντος ἂν γίνεσθαι, οὐδεὶς ὅστις οὐ φήσει, ἀλλὰ καὶ αἰετὸς ἐξ ἔργου μὴ ὄντος γίνεσθαι ἅπαν τὸ γινόμενον. εἴ γε τὴν τῶν αἰδίων ποιοῦντες γένεσιν ἀξιοῦσιν· ἀλλὰ ταῦτα ἐκ δυνάμει μόνον μὴ ὄντων ἂν γίνεσθαι, καὶ τὸ πᾶν τὸδα ἅμα μὲν αἰδίου ἅμα δὲ ὑπὸ Θεοῦ παρήχθαι τε καὶ παράγεσθαι νομίζοντας καὶ δυνάμει μὴ ὄν αἰετὸς νομίζουσιν, ὡς δὴ οὐκ ἂν ὄν, εἰ μὴ ὑπὸ τοῦ πεπονηκότος παρήγετο (6). Καὶ Πλάτων τοῦ; γεννητοῦς Θεοῦ οὐκ ἀθανάτου; φησὶ τὸ πᾶμπαν οὐδ' αὐτό; ἄτε δῆπου καὶ μὴ ὄντας ἂν τῇ γε δυνάμει διὰ τὸ γεγεννησθαι, οὔτε μὴν λυθησομένους; διὰ τὴν τοῦ πεπονηκότος Θεοῦ βούλησιν. Ἄλλ' Ἀριστοτέλης τὴν ἐκ δυνάμει μόνον μὴ ὄντων ταύτην γένεσιν οὐ ποιοῦσι καὶ Πυθαγορείους καὶ Πλάτων ἐπιφύεται, ὡς ἀναγκαῖον που ὄν καὶ ἐξ ἔργου μὴ ὄντος πρότερον γίνεσθαι ἅπαν, ὃ τι ἂν γίνηται, ὥστε μηδ' ἂν ἐχχωρεῖν γένεσιν ἐπ' αἰδίων. Ὅτι δὲ τοιαύτη διάνοια τῆς Ἀριστοτέλους ταύτης δόξης, δηλαδὲ ὁ αὐτὸς καὶ ἐν τοῦ οὐρανοῦ τῆς αἰδιότητος; τῇ ἀποδείξει, ἣν οὐκ ἄλλως ἢ τὴν τοῦ αἰετὸς εἶναι ἔχειν δυνάμιν τῷ οὐρανῷ διδοῦς οὕτω ἀποδείκνυσαι, δηλαδὲ ὡς τοῦ μὴ εἶναι ἂν δύνα-

(1) Vid. Pythagor. Aur. carm. v. 40—42.

(2) *Metaph.* xiii, 5; *De gener. et corr.* ii, 9.

(3) *Metaph.* *ibid.* Sed pro ὑπὸ τοῦ σπέρματος legitur ὑπὸ τοῦ πέρματος.

(4) *Metaph.* cap. 4 ab init. —

(5) *Ibid.* cf. *Metaph.* ix, 2.

(6) *Conf. Metaph.* iv, 6.

μιν οὐκ ἔχοντι, οὐκ ἔχοντι δὲ τῷ οὐρανῷ καὶ τοῦ μὴ A εἶναι οὐδ' ἠντινοῦν δύναμιν, οὐδ' ἂν γένεσιν οἶόν τε γένοιτο αὐτῷ ὑποσεῖν, οὐδ' αἰτίαν ὅπως τῆς οὐσίας· αἱ γὰρ αἰτίαι τῶν καὶ μὴ εἶναι δυναμένων, οὐ τῶν γε ὅπως μὴ εἶναι ἀδυνάτων (1). Ἀλλὰ γὰρ ἐκ τε δι- λων συγχῶν, ὧν ἓνια καὶ ὑπὸ σοῦ ἐπὶ τῷ ἡμᾶς ἐλέγ- χειν προσηνεγμένα ἐς τούναντιον σοι περιέστη, καὶ πάνυ δ' ἄλλως ἐστὶν Ἀριστοτέλης οὐ δημιουργόν, οὐ ποιητήν, οὐκ αἰτίον ὅπως τῆς οὐρανοῦ οὐσίας τὸν Θεὸν νομίζων, καὶ μάλιστα ἐκ θεοῖν τούτων, τοῦ τε τὴν ἐπ' αἰθέριον γένεσιν ἀποδοκιμάζειν, ὃ σὺ ὑπὸ ἀσυσ- τήσιας κακῶς ὑπολαμβάνεις, καὶ αὐτοῦ τῆς οὐρανοῦ ἀδιότητος ἀποδείξεως τοῦ τρόπου, καὶ τούτου διχῆ· τῷ τε μὴ ἀπ' αἰτίου αὐτὴν ἀποδεικνύουσι (δίδον ἂν, εἴ γε ἤμετο καὶ αἰτίον τι εἶναι αὐτοῦ), τῷ τε τὴν τοῦ ἀεὶ εἶναι διδόντα τῷ οὐρανῷ δύναμιν, μηκέτι καὶ B τὴν τοῦ μὴ εἶναι αὐτῷ δύναμιν ὑπολείπειν. Σὺ δὲ δι- πολλὰ καμίων ἤνυσας; μὲν οὐδὲν ἔξω τοῦ καὶ συλλα- θεῖν τι ἡμῶν, ἐφ' ὅσπερ λέγομεν, ἀρχαίς δὲ μόνον Ουαμῆ, ὡς ἐξ ἑνὸς καὶ κατορθῶν κενὰ τε καὶ καταγέλαστα αὐχρήματα· ὃς γε οὐκ αἰσθάνη οὐ μόνον οὐ κατορ- θῶν, ἀλλὰ πρὸς γε ἔτι καὶ τοῖς σαυτοῦ βέλτερον ἡ- τώμενος.

« Εἰ γὰρ ἀρκεῖ καθάπεξ ἡ πρώτη πάντων αἰτία πρὸς τὸ προάγειν πάντα τὰ ὅπως οὖν αὐτῆς μετέ- χοντα τὸ ἀπειροῦ εἶναι δυνάμει, τί δεῖ τοῦ κοινού ὄντος; καὶ συνάγει· δὲ ἅπαντα πρὸς ἐνότητα ἰκανῆ ἐστὶν ἡ τῆς πρώτης αἰτίας· ὁμοίότης ἐν τοῖς πράγμασι- σιν ἰδρυμένη, εἴπερ κατὰ τινα ἀναλογίαν καὶ τάξιν προήχθησαν, ἥτις ἐν τῷ πᾶσι μὲν κοινῶνται, πᾶσι δὲ C διαφέρειν αὐτὰ ἀλλήλων συνέστηκεν ἐν αὐτοῖς (2). »

Ἄλλ' οὐ καὶ Ἀριστοτέλη τοῦτ' ἐστὶν εἰπεῖν, ὃς ἐν ἐνός αἰτίου εἶναι ἀξίον· δὲ δὴ καὶ τὰς κατ' οὐρα- νῶν κινήσεις· πλείον ὅπως (3) ἄλλο ἄλλη κινήσει κενούν ἐφίστησιν, ἰα δὴ μὴ ἐν κινούν πλείους γε εὐθύς κινήσεις· κινή. Εἰ μὲν οὖν ἀπ' ἐνός αἰτίου καὶ Ἀριστοτέλης τὰ ὄντα ἅπαντα παρήγε, καὶ ἐφ' ἐν αὐτὰ γένος καὶ αὐτὸς ἀνήγεν, ἵνα καὶ ἐν ἐνός αἰτίου κατὰ τὸ αὐτοῦ ἀξίωμα ἦν· νῦν δὲ διὰ τὸ μὴ ἀπ' ἐνός αἰτίου τὰ ὄντα παράγειν, ἢ μηδὲ παράγειν ὅπως, εἰκότως καὶ ψήθη μηδὲν οἱ προσίστασθαι πρὸς γε τὸ μὴ ἐφ' ἐν γένος τὰ ὄντα ἀναγαγεῖν. Ἡμεῖς δ', οἷς βεβαιώτατα ἀπ' ἐνός Θεοῦ τὰ ὄντα πάντα παρήχθαι τε καὶ παράγεσθαι· δοκεῖ, οὐδ' ἂν δυναίμεθα μὴ οὐ D καὶ ἐνὶ αὐτὰ κοινῷ παραλαμβάνειν γίνεσθαι, ἵνα δὴ καὶ ἐν μὲν ἐνός αἰτίου ἢ οὐ μέντοι γε καὶ ἡμέρας ἡμε- ροῦς, ἀλλὰ ἡμέρας ἐν, ἐνός μὲν, μεριστοῦ δέ. Οὐ γὰρ μεμπτόν τὸ Ἀριστοτέλῃ τούτου ἐξίωμα, ἦν αὐτῷ καλῶς τις καὶ ἐπισταμένως γρη῏το. Ἦ δὲ σὺ ψῆς τῆς πρώτης αἰτίας ὁμοιότητα ἐν τοῖς οὖσιν ἰδρυμέ- νῃς ἐνότητα αὐτὰ συνάγειν, οὐ μὲν εἰσικας οὐκ εἰδοῖσι ὅτι λέγεις. Κατὰ τί γὰρ ἂν ἡ τῆς πρώτης αἰτία; αὕτη ὁμοιότης ἐν τοῖς οὖσιν ἰδρυμένη εἴη; Ἡμεῖς μέντοι φαμέν, ὡς εἰ μὲν ἄλλως εὐρημένοις τοῖς οὖσιν ὁ Θεός· ἐπιστάς· καὶ τινα αὐτοῖς ὁμοιότητα

αὐτοῦ ἐνετίθει, ὡς ἂν ἄλλη πᾶσι αὐτοῖς ἐνετίθει τὴν ὁμοιότητα· ἐπὶ δ' αὐτὸς ἐστὶν ὁ τὸ εἶναι αὐτοῖς παρέχων, ἀμύχανον μὴ οὐ καλὸν πρότερον αὐτῷ εἶναι τὴν τε ὁμοιότητα αὐτοῦ τοῖς οὖσι καὶ τὴν ἐνό- τητα παρέχειν. Ὁ γὰρ πρῶτον δίδωσι τὰς οὖσι, δι- δῶσι δ' οὐδὲν πρότερον τοῦ εἶναι, τοῦτ' ἂν καὶ ἅμα μὲν ὁμοιον ἑαυτῷ, ἢ ἂν ἐνεχώρει, ἅμα δὲ καὶ ἐν διδοῖ. Ἐπὶ δὲ τούτοις καὶ τίς ἐστὶν ὁ ἄλλο μὲν ἐνοῦν, ἔταν τὰδε εἶναι λέγει; ὡς περ ἐπὶ πάντων τῶν ἐμολοῦ- μένως ὁμωνύμων διατιθέμεθα· οὐκ ἐπὶ πάντων τῶν γε ὄντων τὸ αὐτὸ εἶναι ἐνοῦμεν, ἔταν εἶναι αὐτῶν διτιοῦν λέγωμεν; Ἀλλὰ τὸ Ἀριστοτέλη σφάλλον καὶ τοῦς Ἀριστοτέλει περὶ τούτου προσέχοντες ἐκείδ' ἐστὶ μάλιστα, ὅτι οὐκ ἐνενόησαν, ὡς ἅπαν γένος (4) λόγῳ μὲν ἐπίσης ὑπὸ τῶν εἰδῶν μετέχεται τῶν ἐν- τοῦ, τῷ δὲ πράγματι οὐκ ἐπίσης. Τὸ γοῦν ζῶον ὑπὸ τοῦ λογικοῦ τε καὶ ἀλόγου λόγῳ μὲν ἐπίσης μετέχ- ται, τῷ γε κατὰ παντός καὶ ἐτέρου αὐτοῖν κατηγο- ρεῖσθαι, οὐ μέντοι καὶ τῷ πράγματι ἐπίσης· μᾶλλον γὰρ ζῶον τὸ λογικόν, ἐπεὶ καὶ μᾶλλον ζῶη ἢ γε λο- γικῆ, ἢ δ' ἀλογος μίμημα τι ζωῆς τῆς λογικῆς. Καὶ ἡ οὐσία δὲ λόγῳ μὲν ἐπίσης ὑπὸ τε τῆς ἀθανάτου μετέχεται καὶ τῆς θνητῆς, τῷ κατὰ πάσης καὶ ἐκ- τέρας αὐτοῖν κατηγορεῖσθαι, τῷ γε μὴν πράγματι ἢ ἀθάνατος· μᾶλλον οὐσία τῆς θνητῆς· μίμημα γάρ τι ἢ θνητῆ τῆς ἀθανάτου, ἥς καὶ τὴν ἀθανασίαν ταῖς ἀεὶ ἐτέρων διαδοχαῖς μιμεῖται. Ὅπως τε ἅπαν γένος ἐς τελεωτέρον τέ τι ἀεὶ καὶ ἀτελεστέρον εἶδος δι- κρούμενον ἀμύχανον μὴ οὐ καὶ μᾶλλον ὑπὸ τοῦ τε- λεωτέρου μετέχεσθαι τῷ γε πράγματι, οὐ τῷ λόγῳ, καὶ οὐδὲν κωλύεσθαι ὑπὸ τοῦ τοιοῦτου, μὴ οὐ καὶ ταυτὸ γένος τοῦ τελεωτέρου καὶ τοῦ ἀτελεστέρου εἶ- ναι. Οὐκ οὖν οὐδ' εἰ ἡ οὐσία τοῦ προσόντος μᾶλλον ὄν, κωλύσει τε τὸ ὄν μὴ οὐ καὶ γένος· αὐτοῖν εἶναι ἀμφοῖν. Ἀριστοτέλης δ' οὐκ ἐνενόησας τὸ ποιῶν τε (5) λόγῳ συμβαῖνον, ψήθη καὶ τῷ πράγματι συμ- βαῖνειν δεῖν, ἐπ' οὐδενός ἂν συμβαῖνον γένους· οὐκ- ουν, ἦν γέ τις καλῶς τὰ ὄντα ἐπισκοπῆ. Ἐκεῖνα δ' ἂν ἡμεῖς τοῦ ὄντος ἐν δίκῃ ὑπεξαροῖμεν καὶ ἡμο- νύμως ἂν λέγοιμεν τὰς τε στερεώσεις καὶ εἰσβολῆς καὶ ὅπως τὰ κακὰ, ὧν γε δὴ οὐδ' ὁ Θεός αἰτίας· ἀτε γὰρ τοῦ ὄντος τὰ τοιαῦτα ἀποπτύεται· οὐδ' ἂν ἐν δίκῃ τοῦ ὄντος τι μετέχοι, εἰ μὴ καθ' ὅσον που περὶ ὄντα ἅπαντα καὶ αὐτὰ συμβαῖνει. Τούτων ἡμεῖς σοι D καὶ ἐν τῷ παρόντι περὶ τῆς τοῦ ὄντος οὐκ ὁμωνυμίας· φαμέν· πρὸς δὲ τὰς ἄλλας σὰς ἀδολοσχίας ἡμεῖς μὲν τέως φαμέν οὐδὲν, ἄλλοις δὲ παρίμεν ἀπὸ τούτων ὁρμωμένοις κινεῖν σου τῆς ἀσθενείας βλάβης· διαισθάνεσθαι.

« Πῶς δ' ἂν καὶ μὴ καταφάσκει δ' ὁ ἀντιφάσεις ἀντικείντο, ὅπερ ἀνάγκη συμβαίνειν, εἴ γε ταυτὸν εἴη ταῦτα; εἴτα τίς ἀγνοεῖ, ὅτι τὸ μὲν, Οὐδεὶς ἐστὶν ἄνθρωπος· λευκός, ἀντίκειται τῷ, Τίς ἄνθρωπος· λευ- κός, ἀληθεῖ ψεύδος; τὸ δὲ, Οὐκ ἐστὶ λευκός ἄνθρω- πος, ἅμα ἀληθεῖς τῷ, Τίς ἐστὶ λευκός ἄνθρωπος; ἀληθές· γὰρ ἐστὶ τὸν τινα ἄνθρωπον εἶναι λευκόν εἰ-

(1) *Metaph.* viii, 8; xi, 6; *De caelo* i, 11, 12; *De gener. et corr.* ii, cap. 9.
 (2) *Arist. Metaph.* xi, 8; *De mundo* cap. 6.

(3) *Arist. De cael.* ii, 3, 4. —
 (4) *Metaph.* iv, 28.
 (5) *Arist. Metaph.* iv, 12. —

πειν καὶ τὸ ξύλον· ἢ οἷον, ὡς οὐκ ἔστι λευκὸς ἄνθρωπος, ἂν τε λευκὸν ἦ ἂν τε μὴ λευκὸν (1). »

Καὶ τίς ἐστὶν ὁ; ἢ οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος λευκός, ἢ ἀκούσας περὶ ξύλου τοῦτο ἢ λίθου οἰήσεται λέγεσθαι, μὴ ξύλου ἢ λίθου εἰρημένου; ἐκ γὰρ τῶν λεγομένων αἱ τε καταφάσεις συνίστανται καὶ [αἱ] ἀποφάσεις, καὶ οὐκ ἐκ τῶν οὐ λεγομένων· εἰθ' ὡς περ Ἀριστοτέλης τῆ, « Οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος λευκός, ἢ ἀποφάσει τὸ ξύλον προστιθεὶς ὅτι οἶ τὸ ψευδὲς ἀληθὲς εἰπεῖν; Οὐκ ἔστι καὶ ἡμῖν [αἱ] τῷ, Οὐδεὶς ἐστὶν ἄνθρωπος λευκός, ἐλέφαντα προσθήσειν τὸ τίος· ψευδὲς ἀληθὲς ποιήσαι; πῶς οὐκ ἀληθὲς ἔσται, ὡς οὐδεὶς ἐστὶν ἐλέφας ἄνθρωπος λευκός εἰπεῖν, ὡς περ καὶ τὸ ξύλον φάσκειν μὴ εἶναι· ἄνθρωπον λευκόν; εἰ γὰρ μᾶλλον τῷ, Οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος λευκός, τὸ ξύλον προστιθέσθαι προσθήσει, ἢ τῷ, Οὐδεὶς ἐστὶν ἄνθρωπος λευκός, τὸν ἐλέφαντα; Ἄλλὰ τοῦτο Ἀριστοτέλους καὶ καταγέλαστον τὸ ἐκ τῶν οὐ λεγομένων τὸ τῶν ἀποφάσεων ψευδὸς ἢ ἀλθθῆσαν ἀξιῶν κρίνεσθαι, καὶ οὐκ ἐκ μόνων τῶν λεγομένων· τίς γὰρ οὐκ οἶδεν, ὡς καὶ μικρὸν μόριον λόγου ἔσθ' ὅτε προστεθὲν εἰς τοῦναντίον τὸν λόγον περιέτριψεν; Ἄλλ' ἦν σὺ ἐνταριωμένη φησὶ Ἀριστοτέλους, αὕτη οὐδὲ φλοιοῦ ἀξία ἔσθ'· διὸ δὴ καὶ οὐδὲ λόγου ἡμῖν ἐν τῷ προτέρῳ συγγραμμάτι ἠξιώθη, ἐπεὶ οὐδ' ἅπαντα ὅσα ἐς Ἀριστοτέλη καὶ τὰ Ἀριστοτέλους ἐνῆν εἰπεῖν προϋθέμεθα συνταξάμενοι συγγράψαι, ἔνθα σὺ καὶ ἐν δίκῃ ἡμῖν μέμψη, εἰ τι ἢ ἑτέρων εἰρηκότων ἡμεῖς παρελίπομεν, ἢ πρὸς τι τῶν Ἀριστοτέλους; οὐκ ἀπηντήκαμεν, ἀλλ' ὅσα μόνον ἡμῖν ἱκανὰ ἔδοξεν εἶναι πρὸς τὸ δεῖξαι, ὡς οὐ μικρῶν τινι Πλάτωνος ὁ γε ἄνθρωπος ἀπολέλειπται. Ἐπεὶ συχνά γε καὶ ἄλλα τῶν Ἀριστοτέλει μοχθηρῶς λεγομένων παρελίπομεν, καὶ αὐτὰ δὲ ἃ ἐξεθέμεθα οὐ διὰ πάντων ἐπεξήλομεν, ὅσων περ καὶ ἐνῆν περὶ αὐτῶν εἰπεῖν, ἀλλὰ σώζοντες τὴν ὑπόσχεσιν· ἦν γὰρ μὴ μακρὰς μὲν ἐριστικὰς ποιήσασθαι τὸς ἀκοδείξεις, ἀλλ' ὡς οἶόν τε διὰ βραχυτάτων αὐτοῖς ἠπαντήσαμεν τοῖς κυριωτάτοις τῶν ἐλέγχων. Οὐ γὰρ οὐδὲ πάνυ σπουδάζομεν ἐκεῖνα συγγραφή, ἀλλὰ νοσήσασιν ἐν Φλωρεντίᾳ, ὡς καὶ αὐτὸς οἶσα, καὶ ἐκ τε τῆς οἰκίας, ἐν ἣ ἐσκηνοῦμεν, συχνῶν ἡμερῶν οὐ προϊοῦσι, καὶ κατὰ τὸ εἶκος ἀλύουσι ἅμα μὲν καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς ἐς τὴν ἀλύην παραμυθουμένοις, ἅμα δὲ καὶ τοῖς Πλάτωνι προσηκείοις χαρίζομένοις συγγραφή. Ἐν βραχυτάτοις οὖν ἐκεῖνά τε συγγραφή καὶ τάδε πρὸς μακρὰ τὰ σὰ ταῦτα ἀνατίθεται, ἅτε οὐ κατὰ σὲ καὶ ἡμῖν ἐμὲν εὐχερίσειν οὖσιν, ἀλλ' ὅσον ἀκριβοῦς μόνον ἱκανοῖς. Ἐς τοσοῦτον μὲν οὖν ἡμῖν πρὸς γε τὰς σὰς ἐς τὴν ἡμετέραν βραχυλογίαν μέμψεις εἰρήσθω. Σοὶ δὲ δὴ τί κάκεινο δύναται, τὸ εἰ γε ταυτὸν εἴη τὸ, Οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος λευκός, τῷ. Οὐδεὶς ἐστὶν ἄνθρωπος λευκός, δύο ἀποφάσεις μὴ ἀντιφάσει ἀντικεισθῆσαι; πῶς γὰρ, εἰ ταυτὸν δύο

καὶ οὐχὶ μᾶλλον διὰ τοῦτο καὶ μία ἀπόφασις; ἄρ' οὐ καὶ τοῦτο σοὶ ἐς τὸν ἕμερον ἀξίον λογισασθαι; Ἄλλὰ περὶ μὲν τῶνδε ἡμῖν μὲν οὐ σχολή ἀπασῶν σου τῶν ἀμαρτιῶν ἐπιλαμβάνεσθαι· ἐπεὶ δὲ τὰ περὶ ψυχῆς σοὶ ἐκεῖνα ἀνοήτως λεγόμενα ἴσθον. Γίγνεσθαι λέγει (2) δεῖν γινόμενον ἰδίως τὸ κατὰ τὴν οὐσίαν γινόμενον λέγειν αὐτὸν, ὃ δὴ γινόμενον καὶ τὸ φθειρόμενον μάλιστα ἀντικεῖται· τοῦτο γὰρ μάλιστα Ἀριστοτέλης ἰδίως γίγνεσθαι καλεῖ. Ἐπειδὴν δὲ γίγνεσθαι τι τῶν γινόμενων καὶ αἰτίου χωρὶς λέγει, κινώτερον τῷ γινόμενῳ ἐνταῦθα ἐπὶ παντὸς τοῦ μεταβολῆν τινα ὑφισταμένου χρῆσθαι (3)· καὶ δοκεῖ δὲ μάλιστα Ἀριστοτέλης οὕτως ἐκεῖνο μὲν περὶ τῶν φύσει γινόμενων λέγειν τῆς γενέσεως, τοῦτο δὲ περὶ τῶν ἀνθρωπείων μάλιστα πράξεων, περὶ ἃς καὶ ὁ τῆς εἰμαρμένης ζητεῖται ὡς τὰ πολλὰ λόγος· ἐφ' ὧν περ καὶ αὐτὸς Ἀριστοτέλης ἐν τε τῷ περὶ ἔρμηνείας αὐτοῦ βιβλίῳ τὴν εἰμαρμένην περιρᾶται ἀνελεῖν, τὸ βούλεσθαι (4) ποιῶν ἀρχὴν τῶν ἐσομένων, οὐκ ὀρθῶς· μὴ γὰρ τῶν ἐξωθεν περισταμένων ἡμᾶς πραγμάτων, ἦτοι πραγμάτων καὶ ἡμῖν νεωτέρων ἐπιθυμίαν ἐμβαλλόντων ἰδέως οὐδ' ἂν βουλευσώμεθα. Πρὸς οὖν τὰ τοιαῦτα καὶ ἐνταῦθα ἀποδιδέπων καὶ οὐ τὰ ἄνευ σοὶ σπέρματος γινόμενα γίγνεσθαι τι λέγοι ἂν τῶν γινόμενων καὶ αἰτίου χωρὶς· τῶν γὰρ ἀνθρωπείων μάλιστα σπουδῆ αὐτῷ τὴν εἰμαρμένην ἐξελεῖν, ἵνα αὐτῶν καὶ τὴν θεῖαν πρόνοιαν συνεξέλη τῆ καθ' ἑαυτὸν αὐτὰ τύχῃ ἐπιτρέψας. Ἡ μὲν γὰρ κατὰ τοὺς σοφοὺς τύχη τὸ μὴ παρ' ἡμᾶς μόνον δυναμένη οὐκέτι καὶ τῆ θεῆς ἐμποδῶν ἴσταται πρόνοια· ἢ δὲ γε κατὰ Ἀριστοτέλη τύχη τὸ παρὰ μίαν δυναμένην αἰτίαν τὴν θ' εἰμαρμένην ὁμοῦ καὶ πρόνοιαν τὴν τοῦ θεοῦ τῶν ἀνθρωπείων ἐκβάλλει πραγμάτων· τῆ γὰρ εἰμαρμένην, ὡς περ ἡ θεῖα συνεισάγεται πρόνοια, οὕτω δὴ καὶ αὐτῆ καὶ συνεξαιρεῖται. Καὶ φαίνεται Ἀριστοτέλης οὐ μόνον τῶν περὶ ἡδονῆς λόγων Ἐπικούρω θοῦς τὰς ἀφορμὰς, ἀλλὰ καὶ τῶν περὶ πρόνοιαν τῆς τοῦ θεοῦ ἐξαιρέσεως. Σὺ δὲ τολμᾷς, καὶ ταῦτα μετὰ τοσαύτης ἀσυνεσίας, Πλάτωνι Ἀριστοτέλη παραβάλλειν τε καὶ κρίνειν τῷ ἄνδρι· ποῖα διανοῖα πεποιοῦς; ποῖα ἐπιστήμη λόγων; ὅς τὸ μὲν ἀσεβὲς Ἀριστοτέλους διορισμὸν τε καὶ διακρίσιν καλεῖς, τὸ δὲ Πλάτωνος θεοσεβὲς σύγκρισιν αὐτοῦς συγκαχυμένο; τὴν δianoῖαν. Τίς μὲν οὖν ἀμεινον ἐνοῦν τε καὶ διακρίνειν οἶδε τὰ πράγματα, ἢ ὁ τῆ διαιρητικῆ τὰ πλείεστα χρώμενος μεθόδῳ Πλάτων; Ἀριστοτέλης δ' ἅτε οὐ διαίρει οὐδ' ὡς τὰ πολλὰ χρώμενος, ἀλλ' ἐπαγωγῆ χειρὸν διαίρειως μεθόδῳ, οὐδ' ἂν διακρίνειν εἰδείη καλῶς, οὐδὲ γὰρ τάττειν πρὸς ἄλληλα τὰ πράγματα· ἢ γὰρ ἀπὸ κοινοῦ διαίρεισι; ἔστιν ἢ τὰ πράγματα τάττουσα· ἐνοῦν δὲ καὶ πολὺ ἐπιήκτεον οἶδε διὰ τὸ μὴ ἀφ' ἐνὸς Θεοῦ τὰ ὄντα παράγειν, μᾶλλον δὲ μὴ παράγειν ὅλων. Σὺ δ' εἰ μὲν τῆς εἰς ἀθεοτητα Ἀριστοτέλους

(1) *De interpr.* cap. 6; *Metaph.* iii, 4; viii, 9.

(2) Γίγνεσθαι λέγει: *cod. locum corruptum indicans.*

(3) *Conf. Arist. de gener. et corr.* II, 6, 7.

(4) *Sine dubio scribendum βουλευσασθαι, cum hæc sint Aristotelis verba: Ὁρώμεν γὰρ ὅτι ἔστιν ἐρχῆ τῶν ἐσομένων καὶ ἀπὸ τοῦ πρῆξαι τι κτλ. De interpr.* cap. 9. *Eth. Eudem.* ii, 10.

ταύτης ἀποκλίσεως οὐ συνήης, καὶ ταῦτα μετὰ τὰ Α ἔχει ἂν καλῶς. Εἰ δὲ σε ὁ γε τύφος ἔτι κατέχει, καὶ ἡμῖν ταῦτα οὕτω σαφῆ ὄντα εἰρημένα, καὶ λίαν γέ τι; ἀσύνητος εἶ. Εἰ δὲ νῦν γοῦν ἐγνωκῶς ὁμοῦ συγκαλύπτειν αὐτοῦ τὸ ἄθεον τοῖς σοῖς σαθροῖς σοφισμασιν, ἐφ' ὅσπερ καὶ ὑπὸ ἀμαθίας θρασυῆ, διὰ σφόδρα φιλικῶν διανοῆ, ἐκείνά σοι ἐν δίκῃ τὰ ἱερμεία οὐ φαῦλω; ἔχοντα ἔστιν εἰπεῖν ·

Ὅστις δ' ὁμιλῶν ἦδεται κακοῖς ἀνὴρ,

τοῦ πρώτου ἠρώτησα γινώσκων, οὗτι

Τοιοῦτός ἐστιν, ὅσπερ ἦδεται ξυνῶν (1).

Ἄλλ' ἡμῖν μὲν ἄχρι τοῦδε συγγραφείσθω, βραχεία δὴ ἄτι· πρὸς μακρὰ τὰ σὰ τὰ γε καὶ ὡς ἡμᾶς ἤκοντα· οὐ γὰρ οὐδ' ὀλόκληρα ἤκον· ἡμῖν μέντοι καὶ ταῦτα ἀπέχρησεν ἐμφῆναί σου τὴν ἀμαθίαν καὶ ἄμα διανοίας τὸ φαῦλον. Πρὸς δὲ τὸ ἐξῆς τὸ περὶ τοῦ οὐ διειπτοῦ σοι τῆς κινήσεως ἡμεῖς μὲν φαιμεν οὐδὲν, ἄλλοις δὲ παρίμεν αὐτοῖς καὶ τῶν ἐκεῖ σου καταγελᾶν. Σὺ μὲν γὰρ ἐξέλιπες ὑπ' ἐσχάτης ἀδυνασίας τὸ περὶ τῶν εἰδῶν Ἀριστοτέλει ἀμύναι, ἡμεῖς δ' αὐτὸ ὑπὸ τῆς ἄγαν καταφρονήσεως εἰ περὶ τούτου ἡμῖν αὐτοῖς. Εἰ μὲν οὖν ὠνήσαι τι τοῖς, περ' ἡμῶν τουτοιῖσι λόγοις, οὐ γὰρ οὐδ' ἐπὶ σῶ κακῶ τὰδε συγγράψαμεν, ἀλλ' ὅπως καὶ σὺ τοῦ ἄγαν τύφου τε ὑφελὶς ἀμείνων τε τὴν ψυχὴν γένοιτο,

ἔχει ἂν καλῶς. Εἰ δὲ σε ὁ γε τύφος ἔτι κατέχει, καὶ ἡτοι Ἀριστοτέλους κηδομένῳ ἢ καὶ ὑπὸ βασκανίας τῆς πρὸς ἡμᾶς δοκεῖ σοι ἔτι καὶ πρὸς ταῦτα τὰ ἡμέτερα ἀντιγράψαι, καὶ δὴ ἀντίγραφε μάλ' ὀρθῶν, ὡς ἡμᾶς οὐκέτι οὐδ' ὅτιοῦν πρὸς γε τὰ σὰ ἐκεῖνα ἀντιγράψοντας. Ἴσμεν γὰρ, ὡς ὅσῳ ἂν πλείω γράψῃς, τοσοῦτω καὶ μᾶλλον ἀσχημονήσεις. Εἰ δὲ τις καὶ δόξει; τι λέγειν, ὅτι οὐκ ἄλλοις ἢ ἀμαθέσι τε ἐμοῦ καὶ μωροῖς δόξεις, εὐ δὴ μάλ' ἴσμεν, οἷον ἡμῖν ἀνδρῶν τῆς δόξης οὐ πολὺ τι μέλει. Οὐκ ὀλίγη δὲ σοι εὐπορία ἔσται λόγων· εἰ μὲν γὰρ ἠκρίβους τὰ λεγόμενα, παγγάλεπον ἂν σοι ἐγίνετο τὸ ἀντιλέγειν ἡμῖν· ἐπεὶ δ' ἀκριβοῦν μὲν οὐθ' οἶδ'· τ' εἰ, οὐτ' ἴσως σοι πάνυ τοι μέλει, ἀγαπᾷ; δὲ καὶ τὰ ἐπιτυχότερα εἰκῆ ἐμῶν, τῶν γε τοιοῦτων οὐδὲ μία σοι ἀπορία. Καὶ μὲν δὴ καὶ διάβαλλε ὁ τι βούλει, καὶ τῶν βλασφημιῶν ἐμποροῦ, ὡσπερ καὶ ἠπειλήσας οὐ φείσεσθαι τῶν τοιούτων, καίπερ οὐδὲ νῦν πεφαιμένον. Ὅτι γὰρ ἂν βλασφημῆσης, ἡμῶν μὲν οὐχ ἕψῃ· οὐ γὰρ οὐδ' ἡμῖν προσόντα ἔρεις, φλυαρήσεις δὲ τὴν ἄλλως καὶ σαυτὸν μόνον αἰσχυνεῖς τὴν σαυτοῦ σκαλιότητα ἔτι καὶ μᾶλλον ἐπιδείξας. Ἡμῖν δὲ σου τὰ τοιαῦτα ἴσα καὶ κυνιδίου Μελεταίου τινὸς ὑλακαὶ λαλόγηται τε ἦδη καὶ αὐθι; λογισθήσεται.

(1) Eurip. fragm. ex *Phœnice*. Vid. Eurip. Trag. ed. Barnesius, tom. II, p. 466. Wagner, *Euripidis Fragm.*, p. 416.

MATTHÆUS CAMARIOTA.

NOTITIA.

(Henr. Wharton ap. Cave *De Script. eccles. ad an. 1453.*)

Matthæus Camariota, patria Constantinopolitanus, aliis Thessalonicensis, sacerdotis cujusdam Græci, qui in clade CP. occubuit, filius; philosophus et rhetor eximius; claruit Constantinopoli anno 1453, quo capta urbi præsens interfuit. Exstat proluxa *Epistolæ de capta Constantinopoli* portio insignis (a Theodoro Zygomata in epistolam suam de Constantinopolitanis periculis et cladibus transcripta), Gr. Lat. apud Crusii *Turco-Græciam* lib. 1, p. 76. Ejusdem *Epitomen in Hermogenem*, et *Rhetoricæ librum*, mss. exstare memorat Jos. Simlerus Biblioth. Tigurin. p. 491. *Synopsis ejus rhetorica* habetur ms. in Bibliotheca Augustana. Scripsit etiam *Commentarios in Synesii Epistolas* qui olim penes Joannem Zygomalam erant, teste Crusio *Turco-Græc.* p. 187. *Encomium in tres hierarchas, Basilium, Gregorium et Chrysostomum*, habetur Græce in bibliotheca regis Galliarum, et forsitan alibi. Matthæo adhuc nostro deberi videntur tractatus duo qui in Bibliotheca Augustana Græce manuscripti exstant his titulis insigniti: *Matthæi monachi et presbyteri Thessalonicensis de divina gratia et lumine adversus eos qui creaturam dixere; Ejusdem Tractatus de iis qui spuria et aliena docent in Ecclesiis*. Prior, forsitan et posterior, tractatus Barlaamitas oppugnavit; qui lumen Thaboriticum increatum aliquid esse negarunt.

INCERTI

AT, UT VIDETUR,

MATTHÆI CAMARIOTÆ

SYNOPSIS RHETORICÆ

(Græce et Latine edidit Joan. Schefferus in Miscellaneis Upsaliæ, an. 1697).

Συνοπτική παράδοσις τῆς ῥητορικῆς Ἀθή-
λου (1).

Ῥητορικῶν (2) λόγων τρία καθέστηκεν εἶδη (3), δικανικὸν, συμβουλευτικὸν καὶ πανηγυρικὸν (4). Τούτων δὲ ἕκαστον διαιρεῖται εἰς δύο εἶδη τινά, καὶ εἰς τέλος, πρὸς δ' ἀφορᾶν. Τὸ μὲν οὖν δικανικὸν διαιρεῖται εἰς κατηγορίαν καὶ ἀπολογίαν· τέλος δὲ τούτου τὸ δίκαιον (5)· τὸ συμβουλευτικὸν εἰς προτροπὴν καὶ ἀποτροπὴν· τέλος δὲ αὐτοῦ τὸ συμφέρον· τὸ δ' αὖ πανηγυρικὸν εἰς ἔπαινον καὶ ψόγον· πρὸς δὲ τὰ καλὸν ἀφορᾶν. Ὑπὸ δὲ ταῦτα τὰ εἶδη ἀνάγονται τὰ ῥητορικὰ προγυμνάσματα, ἃ εἰς δώδεκα περιέστησε πρῶν δ' Ἐπιτομῆς Ἑρμογένους (6)· εἰς ὑστερον δὲ

Compendiaria doctrina rhetoricæ Incerti.

Rhetoricæ orationis tria sunt genera, iudiciale, deliberativum, panegyricum. Horum quodlibet dividitur in duas quasdam species, et quem respicit, finem. Ac iudiciale quidem dividitur in accusationem et defensionem, quarum finis est justum. Deliberativum autem in adhortationem et dehortationem. Finis vero est utile. Panegyricum denique in laudationem et vituperationem, respicitque honestum. Ad hæc genera referuntur progymnasmata rhetorica, quæ duodecim proposuit ante Hermogenes Tarsensis: postea eadem au-

(1) Ἀθήλων. Hoeschelius, qui primus hunc auctorem edidit in lucem, *Matthæum Camariotam* nominat in titulo. Sed hoc forte fecit secutus Maximus Margunium, episcopum Cytherorum, a quo nostrum hunc accepit. Atqui ne ipsa quidem esse, sed videri sibi esse Matthæum illum dicit opusculi huius auctorem, Οἶμαι, inquit, Ματθαίου τοῦ Καμαριώτου τὸ σύγγραμμα εἶναι, in epistola, cum qua Hoeschelio hunc mittit. Interim Camariotam epitomen Hermogenis scripsisse memorat Gesnerus, exemplumque ejus exstare ait in bibliotheca Memmiana. Sed illum puto esse aliam ab hac nostra, cum quia noster non solum sequitur Hermogenem, sed et alios, ut Tiberium et Phœbmonem in figuris, imò alicubi Hermogenem reprehendit; tum quia et in bibliothecæ Oxoniensis manuscriptis est epitome Hermogenis per Matthæum Camariotam facta, sed longe alio initio, isto nempe: Ῥητορικὴ ἐστὶ δόξαμὴς τεχνικὴ, etc. Nisi forte legitimo initio destitutum fuit exemplum illud, quo usus Hoeschelius, supplementumque sit ex illo bibliothecæ Oxoniensis, de quo videbunt amplius, qui copiam illius poterunt habere. Quod si auctor libelli huius esset Matthæus ille, non obscura res ejus foret, cum is vixerit optatè Constantinopoli temporibus, quod colligitur ex epistola ejus de illa occupatione, quam Gretzerus in notis ad Cantacuzenum laudat.

(2) Ῥητορικῶν. Ad distinctionem dialecticæ orationis. Cassiod. in *Comp. Rhet. Duo sunt orationis genera: alterum enim perpetuum est, quæ rhetorica dicitur, alterum concisum, quæ dialectica.*

(3) Τρία εἶδη. Itæ Aristot. lib. 1 *Rhet. c. 3.* Alii ὁποῖοις τις vocant; Latini fere genera causarum nuncupantur. Cæterum hæc duo tantum facere Hermogenes videtur, quando ait lib. 1 *De invent. Ἐν πρῶτῳ εἰδήματι γὰρ ἢ κρίσιμην, ἢ βουλεύματα· ἢ*

B quæstionibus civilibus aut iudicibus aut deliberamus. Tertium genus, quod in laudatione versatur, omittit. Nec alias illius apud eum mentio occurrit. Quæ res iterum efficit, ut non Epitomen Hermogenis hanc esse putem.

(4) Πανηγυρικῶν. Quod ἔγκωμιαστικὸν, aut ἐπιδεικτικὸν est aliis. Videtur autem rectius sic appellari, quotiens δικανικῶν et συμβουλευτικῶν opponitur. Nam ut ista sic dicuntur ab iis, ubi solent proponi, ita hoc quoque debet. Atque ita sicut δικανικὸν est, quia habetur apud τοὺς δικαστὰς, et συμβουλευτικὸν, quia apud τὴν βουλήν, sic πανηγυρικὸν sit, quoniam habetur ἐν πανηγύρεσσι. Contra rectius ἔγκωμιαστικὸν, quotiens κατηγορικῶν opponitur et προτροπικῶν· quoniam sicut horum est adhortari vel accusare, ita illius esset laudare, atque adeo propositi respectu sic omnia similiter dicentur.

(5) Τὸ δίκαιον. Aristoteles addit etiam contraria, et iudicialis finem facit δίκαιον καὶ ἀδίκαιον, demonstrativi καλὸν ἢ αἰσχρὸν, deliberativi συμφέρον ἢ βλαβερὸν. Nempe quia quodque genus duas quasdam quasi habet species, et ex iis quæque suum finem. At Noster tres tantum illas commemorat, vel quod ex illis fines etiam intelligantur contrarii, vel quod hi tres sint præcipui, magisque spectentur. Nam et qui vituperat, id facit ideo, ut omissis turpibus sequamur honesta, et qui accusat, ideo id facit, ut omissis iniustis sequamur æqua et justa, et qui dissuadet, propterea id facit, ut omissis inutilibus sequamur utilia et salutaria. Ut sic præcipui ac quasi ultimi fines etiam oppositorum generum sint illi, qui a nostro commemorantur.

(6) Ἐπὶν δ' Ἐπιτομῆς Ἑρμογένους. Ergo prius Hermogenes progymnasmata rhetorica proposuit, secundum hunc auctorem. Suidas cum eætera Hermogenis commemorat, de his mentionem facit nullam. Nec credo apud alios de hac re profuturum esse

liato numero fecit quatuordecim Aphthonius Antiocheus. Refutationem namque ac confirmationem una præceptione comprehendente Hermogene, ut et laudationem et vituperationem una, ipse duo ista dividendo effecit, ut viderentur esse quatuordecim. Cuncta igitur istæ progymnasmatum Hermogenis species, earumque partes, quemadmodum et statuum species, quæ sunt tredecim, omnesque earum partes ad tria ista genera referuntur. Sciendum autem, quod progymnasmata per se posita recipiant ea omnia quæ sequuntur, et abusive capita quoque nominari solent. In perfectis autem orationibus reperta vel nihil eorum consequentium, vel pauca eorum recipiuntur. Tria igitur sunt genera orationis rhetoricæ, ad quæ et progymnasmata, et status, ut dictum est, referuntur.

quid. Scripsisse tamen progymnasmata certum est, constatque vel ex Prisciani progymnasmatis, quæ ex Hermogene desumpta esse, ipso titulo eorum indicatur. Scio vitiosum nomen Hermogenis visum aliquibus eo loco, putatumque Aphthonii scribi oportere. Sed repugnant libri omnes: repugnat ratio tractationis; repugnat ipse exercitiorum numerus, qui in Prisciano ex mente Hermogenis, ut mox Noster testatur, est duodenarius; in Aphthonii vero major, ut in quo hodieque quatuordecim exercitia leguntur. Porro præter Priscianum progymnasmata Hermogenem scripsisse docet catalogus bibliothecæ regiæ apud Gallos, a Cl. viro, Christiano Ruvio mihi communicatus, in quo inter alia leguntur, eorumque aliquod compendium Matthæus ille, de quo ante actum, fecisse commemoratur. Exstat enim Matthæi Camariotæ epitome Rhetoricæ Hermogenianæ, ejusdemque epitome progymnasmatum, ut sic dubium nullum relinquatur. Interim quæ Noster tradit, non accipienda eo modo, tanquam ante Hermogenem nulla in usu fuerint progymnasmata (hoc enim falsum esse vel unicus argueret Suetonius), sed quoniam ipse primus justo certoque proposuit numero, prima artis comprehendit regulis ac præceptis.

(7) *Εἰς ὑσπερον δὲ ταῦτα.* Ergo et Aphthonius scripsit ad imitationem Hermogenis. Suidas paulo aliter: Ἀφθόνιος συγγραφεὺς εἰς τὴν Ἑρμογένους τέχνην προγυμνάσματα. Puto illud velle, quod Hermogenes artem nudam tradiderit, Aphthonius ad eam aliqua elaboraverit exempla. Sane et in Prisciano, quem secutum esse ac fortassis fide bona transtulisse Hermogenem diximus in præcedentibus, nulla legimus exempla, integra puto et elaborata. Sed de hac re viderint, qui copiam librorum antiquorum, interque eos epitomen, quam antea laudavi, habent.

(8) *Μὴ διδασκαλίᾳ.* Priscianus expresse: *Sciendum autem, quod et laus et vituperatio sub uno eodemque genere referantur demonstrativo, quod ex iisdem locis utraque proficiuntur.* Ostendit igitur hic locus clare, sicut supra inuebam, non alia esse Prisciani et Hermogenis Progymnasmata.

(9) *Αἱ εἰδικαὶ στάσεις, αἱ δέκα καὶ τρεῖς.* Non puto alios per εἰδικὰς στάσεις, quam eos intelligere status, qui tribus (tot enim Hermogenes et plerique veterum locum 4) vulgaribus subiciuntur, conjecturali puta, definitivo, et qualitatibus, et proprie sub tertio, qualitatibus nempe, locum habent; ille enim solus, ut Hermogenes loquitur, γενικὸς est. Porro hos non eodem omnes numero commemorant, alii plures, alii pauciores habent. Noster facit tredecim, numero amplissimo, qui hæc habere nomina videntur: negotialis, rationalis absolutus,

ταῦτα (7) εἰς δέκα καὶ τέσσαρα παραξέτεινεν ὁ Ἀφθόνιος. Ἀφθόνιος. Ἀνασκευὴν γὰρ καὶ κατασκευὴν μὴ διδασκαλίᾳ (8) τοῦ Ἑρμογένους περιλαβόντος, ὡς καὶ τὸ ἐγκώμιον καὶ τὸν ψόγον ἑτέρω, αὐτὸς διελὼν τὰ δύο ταῦτα, νομίζεσθαι πεποίηκε δέκα καὶ τέσσαρα. Πάντα μὲν οὖν τὰ προγυμνάσματα Ἑρμογένους; εἰδικὰ τε καὶ μερικὰ, ὡς περ αἱ εἰδικαὶ στάσεις (9) αἱ δέκα καὶ τρεῖς, καὶ πᾶσαι τούτων οἱ μερικαὶ (10) ὑπὸ τὰ τρία εἶδη ἀνάγονται. Ἰστίον δὲ ὅτι τὰ προγυμνάσματα αὐτὰ μὲν καθ' αὐτὰ τιθέμενα τὰ παρεπόμενα (11) πάντα αὐτοῖς ἐπιδέχεται, ἀ καὶ κεφάλαια (12) καταχρηστικῶς (13) λέγονται· ἐν δὲ τελείοις εὐρισκόμενα λόγοις, ἢ οὐδὲν τῶν παρεπομένων (14), ἢ σπάνια ἐξ αὐτῶν ἀποδέχεται. Τρία μὲν οὖν εἶδη λόγου ρητορικοῦ, ὅν' ἀ καὶ τὰ προγυμνάσματα καὶ αἱ στάσεις (15), ὡς ἔφη, ἀνάγονται.

comparativus, remotivus, relatiuus, purgativus, denegativus, scripti, ratiocinativus, contrariarum legum, ambigui, definitivus legalis, translationis.

(10) *Αἱ μερικαὶ.* Nam et hi status partes suas habent, quomodo absolutus dividitur in simplicem et duplicem, et hic iterum in duplicem conjunctione aut divisione. V. Voss. l. i. *Inst.* Quanquam forte rectius per τὰς μερικὰς; intelligamus τὰ μέρη τῶν στάσεων, ut Hermogenes appellat, seu κεφάλαια, id est locos, quibus ex Hermogenis doctrina utitur in statuum tractatione. Numero sunt quindecim, propositio, persona, causa, probabile, voluntas, facultas, conjunctorum frequentatio, qualitas communis, quantitas, locus communis, sententia, fines quatuor causarum, eventa, consequentia, testimonia. Habent et hæc κεφάλαια partes suas, atque aliter et aliter, majore minore numero pro diversitate statuum adhibentur, ut prolixè docet Hermogenes in Partitionibus.

(11) *Παραπόμενα.* Patet ex sequentibus, quid per hoc vocabulum intelligat, nempe quod in progymnasmatibus, sed ut Noster notat, abusive κεφάλαιον vocatur.

(12) *Κεφάλαια.* Sic appellant rhetores, in quibus vis contentivus consistit, quæstiones incidentes, quibus status firmatur. Latini etiam *controvertias* appellant. Cassiodoro *firmamenta* esse puto. Neque aliud quid sunt, quam loci, unde orationes sua desuntur ἐπιχειρήματα et ἐνδομήματα. Hæc, quæ κατ' ἐξοχὴν apud Græcos κεφάλαια vocantur.

(13) *Καταχρηστικῶς.* In progymnasmatibus, opinor. Opponit enim τοῖς τελείοις λόγοις, per quos nil aliud intelligit, quam perfectas publicas et serias orationes. Nimirum in illis non est status proprie, ergo nec κεφάλαιον proprie, quod subsidio veniat statui, sed potius locus, unde argumentum procedit. Atque hoc opinor voluisse.

(14) *Ἢ οὐδὲν τῶν παρεπομένων.* Eo puto modo, quo in progymnasmatibus proponi ac tractari solent. Nimirum ista series locorum, sicut traditur a sophistis, supervacua foret, ac nugatoria est in justis orationibus, quia parum accommodata cause aut proposito negotio. Nec ideo rejicienda, quando ne Sophistæ quidem eo sine proponunt, tanquam isto semper modo adhiberi debeat, sed ut con-ter, unde si in quid ejusmodi quis incidit, tandem puta, confirmationem, descriptionem, materiam scribendi possit desumere. Aut hoc Noster inquit, aut locum non in eligo. Certe quomodo illud οὐδὲν aliter defendi possit, non video.

(15) *Καὶ αἱ στάσεις.* Progymnasmatibus opponit, unde justas per hoc nomen intelligere orationes manifestum est. Nominum, sicut ante dixi, status . . . Porro notandum.

Ἐκαστος δὲ τέλειος λόγος ἐνδὸς ὧν οὐδὴ τριῶν (16) ἅπλων τούτων ἰδέσθω, ὥσπερ καὶ ἐκάστη τῶν στάσεων (17) ἐκ τεσσάρων (18) μερῶν σύγκειται, προσημίων, διηγήσεων, ἀγώνων καὶ ἐπιλόγων. Τινὲς δὲ πέντε ταῦτά φασιν, ἀγῶνας μὴ ὀνομάζοντες, ἀντὶ ἀγώνων ἀντιθέσεις καὶ λύσεις (19). Ἄλλοι δὲ πίστει καὶ λύσει, καὶ ἄλλοι ἐτέρως. Τὸ πανηγυρικὸν (20) καὶ τέλειον προσημῖον ἐκ τεσσάρων (21) σύγκειται μερῶν ἢ μορίων· ἐκ προτάσεως (22), ἐκ κατασκευῆς (23), ἐξ ἀξιώσεως ἢ ἀποδόσεως (24), ἢ τῶν δύο ἁμῶν, ἐκ τετάρτης τῆς βίας. Τῶν δὲ προσημίων εἴδη εἰσὶ τέσσαρα· τὸ ἐξ ὑπολήψεως (25) προσώπων καὶ πραγμάτων, τὸ ἐξ ὑποδιαίρεσεως (26), τὸ ἐκ περιουσίας (27), καὶ τὸ ἀπὸ καιροῦ (28). Τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα (29) διαρροῦνται εἰς τέσσαρα, εἰς ἐνδοξα, ἀδοξα (30), ἀμφίδοξα, καὶ πα-

Quævis autem perfecta oratio ad unum refertur ex tribus hisce generibus, quemadmodum et quilibet ex statibus componitur quatuor ex partibus, exordio, narratione, contentione et conclusione. Has quidem ajunt quinque, ac præterita contentione pro ea objectionem et solutionem ponunt, alii vero probationem et refutationem, alii aliter. Artum concioni perfectumque exordium ex partibus componitur quatuor sive membris, propositione, probatione, petitione vel assumptione, aut utroque, simul et quarto, ex tertio. Exordiorum autem species sunt quatuor; ex opinione personarum et rerum, subdivisione, abundantia, et denique ex occasione. Personæ et res dividuntur in quatuor, honesta et inhonesta, dubia et incredibilia. Et hæ quidem quatuor sunt species exordiorum. Narrationem

quod de statibus ostendit, non ad juridiciale solum genus, sed et reliqua pertinet. Ἐφ' ἃ enim ait, quod ad omnia tria genera refertur. Contra sentiunt non pauci alii, sed Noster rectius. Vide Voss. *Inst. orat.* lib. 1. c. 6. § 7.

(16) *Οὐδὴ τριῶν*. Vitiosa lectio: puto scribendum οἷον δὴ τριῶν.

(17) *Τῶν στάσεων*. Iterum hic justæ intelligendæ sunt orationes.

(18) *Ἐκ τεσσάρων*. Ita Cicero ab initio Partitionum, Quintilianus, in Præfat. lib. iv, et alii. Fortunatianus, lib. ii: *Partes orationis quatuor, principium, narratio, argumentatio, peroratio*. Sulpicius Victor: *Partes orationis sunt quatuor, exordium, narratio, argumentatio, peroratio sive conclusio*. Omnes propositionem omittunt, velut non esset necessaria, quæ tamen Aristoteles una cum fide solum ἀπλῶς necessariam vult esse. Sed nimirum omnes, ut opinor, eam sub argumentatione complectuntur, velut ejus aliquid initium. Vide Fabium l. iv, c. 43. Cæterum id quoque observandum, quod quando quatuor orationis Noster facit partes, in eo recollere videatur iterum ab Hermogene. Ejus enim sententia oratio ex pluribus, sex videlicet componitur aut septem, quarum nomina hæc sunt: προσημῖον, προκατάστασις, vel προδιήγησις, διήγησις, προκατασκευὴ, κατασκευὴ, λύσις, ἐπιλογος. Consulat, qui volet, Sturnium ad ii Herm. *de Inventione*. Nisi putamus generalissimas tantum partes reliquis omissis tradere voluisse.

(19) *Ἀντιθέσεις καὶ λύσεις*. Nempe quia hæ partes sunt ἀγώνων, sive contentionum.

(20) *Πανηγυρικόν*. Non illud intelligit, quod tantum valet in tertio causarum genere, a deliberativo et juridicali diverso, sed quod in omnibus, utriusque τέλειον vocatur; hoc est, perfectum omnibusque numeris absolutum, quo in concione totius civitatis splendidissimo ordine uti valeamus. Opponit autem hoc πολιτικῶν προσημῖον, quod in illo quidem sola sufficiat perspicuitas, in hoc requiratur insuper et dignitas, et amplitudo, et ornatus, illud in privatis causis, hoc in publicis gravissimisque adhibeatur. Vide pluribus Sturn. ad Herm. lib. i.

(21) *Ἐκ τεσσάρων*. Hoc totum est ex Hermogene, quem vide lib. i, cap. ult. Adde Vossium lib. iii, *Inst. orat.* cap. 2, § 5.

(22) *Ἐκ προτάσεως*. Ejus nimirum rei, unde exordium desumitur, ὑπολήψεως putat, seu suspicionis alicujus, ὑποδιαίρεσεως, seu subdivisionis, et deinceps.

(23) *Κατασκευῆς*. Cui fere juncta esse solet ὑπόστασις, id est refutatio eorum, quæ ab adversario dicuntur, aut videntur dici posse, item ἐπιλογία

αἰτίων, causarum argumentorumque per rationes varias confirmatio et amplificatio illustrior.

(24) *Ἀξιώσεως ἢ ἀποδόσεως*. Diversa facit. Hermogenes pro iisdem accipere videtur: ait enim constare proœmium cum ex aliis, tum ἐξ ἀποδόσεως, ἥτις ἐστὶν ἀξίωσις, ex assumptione, quæ est oratoris petitio. Puto tamen id tantum velle Hermogenem, quod in ἀποδόσει præcipue ἀξίωσις tractetur, hoc est petitio aliqua attentionis, gratiæ, ac hujusmodi. Nostrum vero per ἀπόδοσιν, τὸ προσήκον, ut appellant, indicare, quod sit, quando sui iudicem orator admonet officii.

(25) *Ἐξ ὑπολήψεως*. Quam conjunctam sibi habet persona vel res, qua de agitur: bonam, bonam; malam, mala, et quæ fere gaudium, gratiam, invidiam, iram, vel alium aliquid affectum gignit in eo, apud quem agitur, vel illo, qui agit, unde postea exordium formatur. V. Hermog. lib. i, part. cap. 1. Fabio est exordium per occupationem, Græcis aliis προσημῖον κατὰ τὴν πρόληψιν. Exemplum ejus est in oratione Tullii pro Milone, Cluentio, Roscio et aliis.

(26) *Ἐξ ὑποδιαίρεσεως*. Cum quod alias unum esset ac simplex, ingenio oratoris dividitur in plura, et de omnibus dicendum esse, contra quam primo intuitu videbatur, ostenditur.

(27) *Ἐκ περιουσίας*. Quando in accusatione dicitur: Poteram de majori crimine agere, sed hoc ero contentus. In defensione: Putabam præmium mihi fore paratum, nunc me accusari video.

(28) *Ἀπὸ καιροῦ*. Quando ab insigni eventu vel in re, vel in eis, apud quos loquimur, ostenditur, comprobari id, quod petimus, ad hoc fas esse, ut de eo agamus, petitionemque obtineamus. De his omnibus generibus cum cura agit Hermogenes in Partitionum toto libro primo.

(29) *Τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα*. Quorum nempe respectu insituendum est exordium, id præcipue, quod est ἐξ ὑπολήψεως, quoniam non in exordiis solum, sed reliquis orationum partibus necessaria sit horum observatio. Vulgo de causarum sive rerum divisione tantum agunt, ommissa divisione personarum, verum perperam. Vide Voss. *Inst. orat.* 3, cap. 2, § 2.

(30) *Ἐνδοξα, ἀδοξα*. Fabius, l. xiv, c. 1. reddit *honestam, humiliter, dubiam vel ancipitiam, admirabilem*, ubi et naturam cujusque explicat ac rationem. Eodem modo vocat Curius Fortunatianus lib. ii, et Sulpicius Victor in *Inst. orat.* Augustinus ita de hac re: *Themata, id est figuræ controversiarum qua vult, ἐνδοξόν, quod nos opinionis bonæ ex utroque bono possumus dicere, ἀμφίδοξόν, quod nos opinionis ex utroque bono et malo confusæ possumus dicere, παραδόξον, quod nos opinionis malæ possu-*

autem modi sunt tres, simplex, probabilis et illustris, quos et characteres vocavit, tenuem, magnificentum et medium. At tenuis quidem ac simplex character, qui est sine probatione, panegyrico competit. Genus enim panegyricum laudem continet vel vituperium eorum, quæ ab omnibus habentur pro bonis aut malis.

Quod vero clarum vulgoque sic habetur, probatione non indiget. Magnificus autem et validus, qui et probabilis, pluribus utitur probationibus et natura pertinet ad genus iudiciale. Fidem enim oportet habere civilem ac forensem orationem, nec destitui argumentis.

Media vero forma et character mediocriter ac neque nimium utitur argumentis, nec etiam sine omni probatione aliquid assert, aut nimis frequenter, sed aliquando culti, et per probationes, aliquando simpliciter et per descriptiones, qui et tribus generibus est conveniens, et jure medius appellatur. Ex reliquis autem maxime deliberativa orationi competit, aut iis, quæ historiam continent. Nam qui historias scribunt, interdum simpliciter narrant, interdum probant, quæ a fide remotiora sunt, interdum personas, res, tempora, loca describunt, omnisque generis animantium figuras. Atque hæc narrationum explicatio. Quam

mus dicere *Quarta est facies controversiarum, quæ Græce ἐξῆς dicitur, quam nos non ut vulgo, male opinionis, sed nullius opinionis, id est humilem et sordidam posuimus dicere.* Ita Augustinus verba ista reddit, simulque in totis causis ac controversiis ostendit observari, indeque illas sua habere nomina.

(31) *Τρεῖς δὲ τρόποι.* Ipsa sunt Hermogenis verba ex lib. II, de Invent. ubi de narratione loquitur.

(32) *Ἀπλήξ.* Cum res aut factum enarratur absque expositione causarum, aut descriptione, qua velut ob oculos res ponitur. His enim duabus rebus maxime narratio amplificatur.

(33) *Ἐγκατάσκευος.* Quando et modus indicatur facti, et illius exponuntur causæ. Igitur et ab aliquibus confirmata narratio appellari solet.

(34) *Ἐνδιάσκευος.* Quando per ὑποσημειώσεις res velut oculis subjicitur, omnesque ejus afferuntur circumstantiæ ubi, quando, qua occasione, apud quos, etc., quid gestum.

(35) *Ὁδὸς καὶ χαρακτήρας.* Ita mox: *Τρεῖς διηγήσεων τρόποι, οἱ καὶ χαρακτηῖρες καλοῦμενοι.* Quod si concedimus, non penitus omiserit doctrinam de tribus characteribus Hermogenes, ut putant, sed hic quidem proposuerit, alio quodam fine, ac mox in de *Ideis* affectiones eorum accuratius tractaverit. Alio dixi fine, quia in eo quidem loco tantum monstrabat Hermogenes, quomodo inter alias etiam hac ratione, id est per triplices hos orationis τρόπους sive modos narratio augeri atque dilari possit.

(36) *Τινός.* Ostendit, non omnium, ac ne multorum quidem hanc fuisse sententiam, quod fuit eadem ὁ τρεῖς τρόποι διηγήσεων, velut Aristoteles appellat εἶδη, ut Latini, *formæ narrationum*, et οἱ τρεῖς χαρακτηῖρες λόγου. Et profecto distinctis de eis fere locis agunt: de his in *Elocutione*, de istis in *Dispositione*. Interim si rem bene examinamus, parum differunt, aut nihil, quando triplices iste narrationes absque triplici illo characterē esse ne-

ράδοξ. Οὕτω μὲν εἰσι τρία εἶδη τῶν προσημίων. Τρεῖς δὲ τρόποι (31) τῶν διηγήσεων ἀπλήξ; (32), ἐγκατάσκευος; (33), καὶ ἐνδιάσκευος; (34), οὐ, καὶ χαρακτηῖρας; (35) τινος; (36) ὀνομάζουσι, χαλαρῶν, ἀδύων, μέσων. Καὶ χαλαρῶς μὲν καὶ ἀπλῶς χαρακτηῖρόθεν κατασκευῶν τῶν πανηγυρικῶν (37) ἐφαρμύττων. Τὸ γὰρ πανηγυρικὸν ἢ ἑπαινος; ἢ φόβος ἐστὶν ὀμολογουμένων (38) ἀγαθῶν ἢ πονηρῶν.

Τὸ προφανές δὲ καὶ ὀμολογουμένον ἀπδείξων οὐ δεικνύει ἀδρός δὲ καὶ σύντονος, ὁ ἐγκατάσκευος, ὁ πυκνωτέρως; κεχρημένος ταῖς ἀποδείξεσι, προσφύει, τῶ δικανικῶ εἶδει τελῶν. Δεῖ γὰρ τὸ πῶστιν ἔχειν τὸν πολιτικὸν καὶ δικανικὸν (39) λόγον, καὶ μὴ ἀνεπίδεικτον εἶναι.

Μέσος; δὲ τρόπος; καὶ χαρακτηῖρ ὁ ἐνδιάσκευος, ὁ μέσος; καὶ μὴ κατακέρως κεχρημένος ταῖς ἀποδείξεσι, μήτε πάντη ἀνεπίδεικτα λέγων, μήτε μὴ συνεχέστερον κεχρημένος, πῆ δὲ ἐγκατασκευῶς καὶ ἀποδεικτικῶς, πῆ δὲ ἐνδιασκευῶς καὶ κατ' ἐφρασιν, ὅς; καὶ ταῖς τρισὶν εἴδεσιν ἐστὶ προσφύει, καὶ μέσος; κλειῖται εἰκότως. Μᾶλλον δὲ τῶν λοιπῶν τῶ συμβουλευτικῶ λόγῳ ἀνεῖται, καὶ λόγοις τῆν ἱστορίαν (40) συντάττουσι. Τοῖς ἱστοροῦσι γὰρ πῆ μὲν ἀπλῶς διηγεῖσθαι, πῆ δὲ κατασκευάζειν δυσπιστούμενα, πῆ δὲ πρόσωπά τε καὶ πράγματα, καιροῦς τε καὶ τόπους ἐκτράξαι, καὶ παντοίων ζῶων ἰδέα. Τοιαύτη μὲν ἢ ἔρμηνεα τῶν διηγήσεων. Τίς;

queunt. Nam a narratione ἀπλῶν sufficit character simplex, ad ἐνδιάσκευον requiritur medicinis, ad ἐγκατάσκευον magnificentis et gravis, ipsaque fere illa ratione character quisque, qua istiusmodi narratio formatur. Ad le subsequentia.

(37) *Τῶ πανηγυρικῶ.* Omnia hæc alium le Noster habet, quam ex Hermogene. Is enim de his talibus nil disserit. Vid. interim, quæ habet Voss. I. VI, *Inst.* c. 7, § 29.

(38) *Ὀμολογουμένων.* Notabilis et fœditio demonstrativi generis, in qua id potissimum notandum, quod non quevis bona aut mala dicat Noster sibi sumere laudanda vel vituperanda, sed τὰ ὀμολογουμένων, hoc est ea, quæ ab omnibus sic reputantur, quæ sunt e. g. deus, victores in ludis Olympiis qui fortiter pro patria occubuerunt in pugna Marathonica, et ejusmodi. Hi enim ab omnibus, apud quos istiusmodi orationes habebantur, bene habiti, ac proinde laude digni æstimati. Atque hoc sufficere arbitrator ad consensum titum de bonis aut malis, ut materiam dent generi demonstrativo. Na omnium simpliciter est necessarius, sed eorum omnium, apud quos oramus. Ex quo tamen sequitur, laudationes rerum reconditarum, item earum, quæ a multis vituperantur, item prope in hoc genere non invenire. Ac profecto πανηγυρικῶς de iis habitos apud veteres esse non existimo, nisi postquam eloquentia alicubi ex publico in scholas umbramque, et paucorum auditoria compulsæ est.

(39) *Τῶν πολιτικῶν καὶ δικανικῶν.* Pro eodem genere orationis ponit. Et sic Hermogenes sæpe πολιτικὸν γένος, genus orationis politicum, accipit pro forensi, quod in accusando aut defendendo occurrat.

(40) *Καὶ λόγοις τῆν ἱστορίαν.* Locus notabilis de historico dicendi genere seu characterē, non quod quæ de eo rhetores proponunt, exhaustum, quod in historico genere est observandum, sed, quod habeat multa huc pertinentia. Vide quæ de hac re dixi in opusculo de Stylo.

σαρα μὲν εἶδη τῶν προομιῶν, ὡς τριῶν τρόπων ὧν Α
προσῆραμεν· καὶ τρεῖς διηγήσεων τρόποι, οἱ καὶ
χαρακτήρες καλούμενοι, προσφυσεῖς οἷς ἔφημεν εἶδε-
σιν. Ὁμηρος δὲ (41) καὶ τέταρτον (42) τὸν δι' ἀλλη-
γορίας παρέδωκε, τῷ πανηγυρικῷ μὲν καὶ αὐτὸν
ἐφαρμόττων· ἀρμοδιουθεῖα δὲ τίθεσθαι, ὅταν εὐτέ-
λειαν λόγου πρὸς ὄγκον καὶ μέγεθος ἐξῆραι βουλώ-
μεθα. Οἱ ἀγῶνες δὲ διαιροῦνται εἰς ἀντιθέσεις· καὶ
λύσεις. Αἱ ἀντιθέσεις δὲ καὶ αἱ λύσεις τὴν σύστασιν
ἔχουσιν (43) ἐκ κεφαλαίων (44), ἐπιχειρημάτων
ἐργασιῶν καὶ ἐνθυμημάτων, καὶ ἐξ ἐπιθυμημάτων
ἐνίοτε καὶ πλασῶν. Καὶ τὸ μὲν οἰκτεῖον κεφάλαιον
δὲ θετικῶς εἰσάγειν (45) τὸν ῥητορεύοντα, εἶτα
χρησθαι τοῖς ἐπιχειρήμασιν, ἐργασίαις καὶ τοῖς λοι-
ποῖς (46). Τὸ δὲ τοῦ ἀντιθέτου κεφάλαιον πρῶτον
χρῆ λύσειν προτάσει, ὑποφορᾷ, ἀντιπροτάσει καὶ Β
λύσει. Εἶτα χρῆσθαι κάκει τῷ ἐπιχειρήματι
καὶ τοῖς λοιποῖς, οἷσπερ ἔφημεν.

Καὶ τὸ μὲν κεφάλαιον ἐξ ὧν γίνεταί (47) ἐπι-
μεν τὸ ἐπιχειρήμα δὲ ἐκ τῶν περιστατικῶν (48),
ἢ πάντων ἅμα ἢ τινῶν κατασκευάζεται. Ἡ ἐργα-
σία (49) δὲ γίνεταί· ἀπὸ παραβολῆς, ἀπὸ παραδείγ-
ματο·, ἀπὸ μείζονος, ἀπὸ μικροτέρου, ἀπὸ ἴσου,
καὶ ἀπὸ τοῦ ἐναντίου, ἢ πάντων, ἢ τινῶν. Τὸ ἐνθύ-
μημα σύγκρισις (50) καὶ συμπέρασμα ἐστὶ τοῦ ἐπι-

(41) Ὁμηρος δὲ. Notabilis est hic locus de auctore
orationis allegoricæ. Puto autem illud genus intel-
ligi, quo secreta naturæ præceptaque morum tra-
duntur sub fabulis. Hujus auctor existit non sim-
pliciter, sed apud Græcos Homerus, atque ita post
oratoribus occasione præbuit excolendi illud etiam
in civilibus argumentis.

(42) Τέταρτον. Ergo ex Nostri quidem sententia
quatuor sunt dicendi genera, non tria, quartumque
(quod a nemine ante traditum existit) allegori-
cum. Et profecto frequens generis hujus fuit usus
apud veteres, non poetas modo, verum etiam philo-
sophos, ut ex universa Democriti, Pythagoræ,
Socratis, et similium philosophia constat. Codex
sacer non alio genere gaudet magis, ipsiusque Chri-
sti doctrina in plerisque fuit tralita per allegorias.
Sed ut verum fatear, non video, quomodo hoc sit
peculiare genus, a reliquis distinctum, cum allego-
ria orationis sit figura, quæ si per se distinctum
efficere genus potest, nescio, cur non idem possit
alia figura. Igitur affectionem potius existimo gene-
ris magnifici ac gravis, et sub eo comprehendendum
esse, quo etiam pertinet, quod hoc genere statim D
ait uti nos posse, quoties quid attollendum est in
sublimitatem magnitudinemque: item, quod in se-
quentibus ubique fere trium tantum generum men-
tionem facit. Porro undecunque hoc de genere
Allegoricæ habeat, non sane habet ex Hermogene,
qui illius nullam plane fecit mentionem.

(43) Τὴν σύστασιν ἔχουσιν. Hoc iterum est
Hermogenis ex lib. iii, *Inveni.* cap. 2 et 7.

(44) Κεφάλαιον. Dixi de his supra nonnihil,
et desinit Noster in sequentibus, ubi plura huc
pertinentia trademus.

(45) Δεῖ θετικῶς εἰσάγειν. Reddidi simpliciter
adducere, quia sic Hermogenes locutus est. Verba
sunt in dicti libri c. 4: Ἐν μὲν οὖν ἡμῶν εἰσά-
γομεν κεφάλαιον, ἀπλῆς δεήσει τῆς θέσεως, καὶ τῆς
εἰς τοῦτο κατασκευῆς εὐπορήσομεν ἀπὸ τῶν ἐπιχει-
ρημάτων μετὰ προτάσεως. Porro simplex intelli-
gendum est hoc loco in respectu ejus, quod se-

tuor igitur sunt species præcæmiorum trium forma-
rum, quas prædiximus, et tres formæ narratio-
num, quæ et characteres vocantur, propriæ iis,
quæ diximus, generibus. Homerus autem addidit
et quartam allegoricam, quæ et ipsa apta est generi
panegyrico, maximeque idonee adhiberi potest, si
tenuitatem orationis in sublimitatem ac magni-
tudinem volumus attollere. Contentiones a tem-
ditiduntur in objectiones et solutiones. Objectiones
autem et solutiones componuntur ex capitibus,
epicheirematis, tractationibus, enthymematis et ex
epenthymematis, aliquando quoque fictione. Atque
caput quidem proprium oportet simpliciter addu-
cere oratorem, postea uti epicheirematis. tractatio-
nibus atque ceteris. Caput autem objectionis ante
omnia oportet solvere propositione, subsumptione,
propositione contraria et solutione. Postea utile,
adhibere illic quoque epicheirema cæteraque, ut
diximus.

Atque sic, ex quibus fiat caput indicatum est.
Epicheirema vero ex circumstantiis vel omnibus si-
mul, vel aliquibus conficitur. Tractatio vero nascit-
ur ex similitudine, exemplo, majori, minori, ab
æquali, itemque a contrario, vel omnium, vel ali-
quorum. Enthymema est comparatio et conclusio
epicheirematis et tractationis. Epenthymema est se-

quitur de capite adversarii. Illud enim tractandum
proτάσει, ὑποφορᾷ, et cæteris, quæ hic non sunt
necessaria. Vide ipsum Hermogenem.

(46) Καὶ τοῖς λοιποῖς. Paulo ante memoratis,
cum ageret de oppositione ac solutione, et ex qui-
bus componantur, ostenderet.

(47) Ἐξ ὧν γίνεταί. Non quidem simpliciter
ac necessario, sed sæpe tamen, et quoties cause
conditio permittit, quam sæpè attendere orator
debet. Quare ipse etiam Hermogenes non μέρου·,
verum κόσμον κεφαλαίων appellavit.

(48) Ἐκ τῶν περιστατικῶν. Hermagoras, ut
observat Cassiodorus, appellat περιστάσει·. Tul-
lius vertit attributa. Nos circumstantias ex Fabio
reddimus. Alii elementa vocant, ut prædictus Cas-
siodorus testatur. Et profecto Theodoro sunt στοιχεῖα
τοῦ πράγματος apud Augustinum. Sunt autem nu-
mero fere sex: persona, res, locus, tempus, mo-
dus, causa, quæ quomodo epicheirema constituent,
exemplo exponitur in fine hujus opusculi a nostro
auctore.

(49) Ἡ ἐργασία. Puta, ἐπιχειρημάτων: ita enim
plene Hermogenes appellat lib. iii, cap. 6, ubi de
hac re prolixè loquitur. Alii, interque eos Curius
Fortunatianus, lib. ii, ἐξργασίαν, Latine *elocutio-
nem* vocant; a quibusdam quoque expositio nunc-
cipatur. De re ipsa quoque Fortunat. d. l.

(50) Τὸ ἐνθύμημα σύγκρισις. Quia sic κατὰ σύγ-
κρισιν, hoc est, comparisonem vel adversantium,
vel relativorum, vel privantium, et habituum, vel
affirmationis et negationis, aut aliter a se dissiden-
tium discrepantiumque. Vide Hermog. lib. iii *In-
veni.* c. 7, et ad eum notas Sturmii. Enthymema
porro Ciceroni, tale quidem, quale hoc in loco No-
sæter intelligit, *conclusum ex contrariis*. Fabio
probatio ex pugnantibus. Nam alias laxius accipitur,
i a ut argumentum omne significet, quod Curius
Fortunatianus, lib. ii, *ratiocinationem* vocat, et in
quinque genera partitur, ἐλεγκτικόν, γνωμικόν,
δεικτικόν, παραδειγματικόν, συλλογιστικόν. Alde
ejusdem lib. iii.

autem modi sunt tres, simplex, probabilis et illustris, quos et characteres vocant, tenuem, magnificentum et medium. At tenuis quidem ac simplex character, qui est sine probatione, panegyrico compellit. Genus enim panegyricum laudem continet vel vituperium eorum, quæ ab omnibus habentur pro bonis aut malis.

Quod vero clarum vulgoque sic habetur, probatione non indiget. Magnificus autem et validus, qui et probabilis, pluribus utitur probationibus et natura pertinet ad genus iudiciale. Fidem enim oportet habere civilem ac forensem orationem, nec destitui argumentis.

Media vero forma et character mediocriter ac neque nimium utitur argumentis, nec etiam sine omni probatione aliquid assertit, aut nimis frequenter, sed aliquando culta, et per probationes, aliquando simpliciter et per descriptiones, qui et tribus generibus est conveniens, et jure medius appellatur. Ex reliquis autem maxime deliberativa orationi competit, aut iis, quæ historiam continent. Nam qui historias scribunt, interdum simpliciter narrant, interdum probant, quæ a fide remotiora sunt, interdum personas, res, tempora, loca describunt, omnisque generis animantium figuras. Atque hæc narrationum explicatio. Quam

mus dicere. *Quarta est facies controversæ, quæ Græcæ ἔδξον dicitur, quam nos non ut vulgo, male opinionis, sed nullius opinionis, id est humilem et sordidam possumus dicere.* Ita Augustinus verba ista reddit, simulque in totis causis ac controversiis ostendit observari, indeque illas sua habere nomina.

(31) *Τρεῖς δὲ τρόποι.* Ipsa sunt Hermogenis verba ex lib. ii, de Invent. ubi de narratione loquitur.

(32) *Ἀπλῆς.* Cum res aut factum enarratur absque expositione causarum, aut descriptione, qua velut ob oculos res ponitur. His enim duabus rebus maxime narratio amplificatur.

(33) *Ἐγκατάσκευος.* Quando et modus indicatur facti, et illius exponuntur causæ. Igitur et ab aliis confirmata narratio appellari solet.

(34) *Ἐνδιάσκευος.* Quando per ὑποτυπώσεις res velut oculis subjicitur, omnesque ejus afferuntur circumstantiæ ubi, quando, qua occasione, apud quos, etc., quid gestum.

(35) *Ὁθεὶς καὶ χαρακτήρας.* Ita mox: Τρεῖς διηγήσεων τρόποι, οἱ καὶ χαρακτήρες καλούμενοι. Quod si concedimus, non penitus omiserit doctrinam de tribus characteribus Hermogenes, ut putant, sed hic quidem proposuerit, alio quodam fine, ac mox in de Ideis affectiones eorum accuratius tractaverit. Alio dixi fine, quia in eo quidem loco tantum monstrabat Hermogenes, quomodo inter alias etiam hac ratione, id est per triplices hos orationis τρόπους sive modos narratio augeri atque dilatari possit.

(36) *Τυφές.* Ostendit, non omnium, ac ne multorum quidem hanc fuisse sententiam, quod fuit eadem et τρεῖς τρόποι διηγήσεων, velut Aristoteles appellat εἶδη, ut Latini, *formæ narrationum*, et οἱ τρεῖς χαρακτήρες λόγου. Et profecto distinctus de eis fere locus agitur: de his in *Elocutione*, de istis in *Dispositione*. Interim si rem bene examinamus, parum differunt, aut nihil, quando triplices istæ narrationes absque triplici illo characterē esse ne-

quunt. Nam a narrationem ἀπλῶν sufficit character simplex, ad ἐνδιάσκευον requiritur medicus, ad ἐγκατάσκευον magnificus et gravis, ipsaque fere illa ratione character quisque, qua istiusmodi narratio formatur. Ad hoc subsequentia.

(37) *Τῷ πανηγυρικῷ.* Omnia hæc aliunde Noster habet, quam ex Hermogene. Is enim de his talibus nil disserit. Vid. interim, quæ habet Voss. l. vi, Inst. c. 7, § 29.

(38) *Ὁμοιολογουμένων.* Notabilis de fide demonstrativi generis, in qua id potissimum notandum, quod non quævis bona aut mala dicat Noster sibi sumere laudanda vel vituperanda, sed τὰ ὀμολογούμενα, hoc est ea, quæ ab omnibus sic reputantur, quæ sunt e. g. deus, victores in ludis Olympiis qui fortiter pro patria occubuerunt in pugna Marathonica, et ejusmodi. Hi enim ab omnibus, apud quos istiusmodi orationes habebantur, bene habiti, ac proinde laude digni æstimati. Atque hoc sufficere arbitrari ad consensum eorum de bonis aut malis, ut materiam dent generi demonstrativo. Na omnium simpliciter est necessarius, sed eorum omnium, apud quos oramus. Ex quo tamen sequitur, laudationes rerum reconditarum, item earum, quæ a multis vituperantur, locum prope in hoc genere non invenire. Ac profecto πανηγυρικός de his habitos apud veteres esse non existimo, nisi postquam eloquentia alicubi ex publico in scholas umbramque, et paucorum auditoria compulsæ est.

(39) *Τῷ πολιτικῷ καὶ δικανικῷ.* Pro eodem genere orationis ponit. Et sic Hermogenes sæpe πολιτικὸν γένος, genus orationis politicum, accipit pro forensi, quod in accusando aut defendendo occupatur.

(40) *Καὶ λόγοις τῆς ἱστορίας.* Locus notabilis de historico dicendi genere seu characterē, non quod quæ de eo rhetores proponunt, exhaustum, quod in historico genere est observandum, sed, quod habeat multa huc pertinentia. Vite quæ de hac re dixi in opusculo de Stylo.

σαρα μὲν εἶδη τῶν προοιμίων, ὡς τριῶν τρόπων ὧν ἂ
προειρήκαμεν· καὶ τρεῖς διηγήσεων τρόποι, οἱ καὶ
χαρακτήρες καλούμενοι, προσφυσεῖς οἷς ἐφημεν εἶδε-
σιν. Ὅμηρος δὲ (41) καὶ τέταρτον (42) τὸν δὲ ἄλλη-
γορίας παρέδωκε, τῷ πανηγυρικῷ μὲν καὶ αὐτὴν
ἐφαρμόττων· ἀρμοδιουθεῖα δὲ τίθεσθαι, ὅταν εὐτέ-
λειαν λόγου πρὸς ὄγκον καὶ μέγεθος ἐξῆραι βουλώ-
μεθα. Οἱ ἀγῶνες δὲ διαιροῦνται εἰς ἀντιθέσεις καὶ
λύσεις. Αἱ ἀντιθέσεις δὲ καὶ αἱ λύσεις τὴν σύστασιν
ἔχουσι (43) ἐκ κεφαλαίων (44), ἐπιχειρημάτων,
ἐργασιῶν καὶ ἐνθυμημάτων, καὶ ἐξ ἐπεθυμημάτων
ἐνίοτε καὶ πλαστῶν. Καὶ τὸ μὲν οἰκτεῖον κεφάλαιον
δεῖ θετικῶς εἰσάγειν (45) τὴν ῥητορεύοντα, εἶτα
χρησθαι τοῖς ἐπιχειρήμασιν, ἐργασίαις καὶ τοῖς λοι-
ποῖς (46). Τὸ δὲ τοῦ ἀντιθέτου κεφάλαιον πρῶτον
χρησθαι λύσει προτάσει, ὑποφορᾷ, ἀντιπροτάσει καὶ
λύσει. Εἶτα χρῆσθαι κάκει τῷ ἐπιχειρήματι
καὶ τοῖς λοιποῖς, ὁσπερ ἐφημεν.

Καὶ τὸ μὲν κεφάλαιον ἐξ ὧν γίνεταί (47) ἐφο-
μεν τὸ ἐπιχειρήμα δὲ ἐκ τῶν περιστατικῶν (48),
ἢ πάντων ἅμα ἢ τινῶν κατασκευάζεται. Ἡ ἐργα-
σία (49) δὲ γίνεταί· ἀπὸ παραβολῆς, ἀπὸ παραδειγ-
ματο·, ἀπὸ μειζονος, ἀπὸ μικροτέρου, ἀπὸ ἴσου,
καὶ ἀπὸ τοῦ ἐναντίου, ἢ πάντων, ἢ τινῶν. Τὸ ἐνθύ-
μημα σύγκρισις (50) καὶ συμπέρασμα ἐστὶ τοῦ ἐπι-

(41) Ὅμηρος δέ. Notabilis est hic locus de auctore
orationis allegorice. Puto autem illud genus intel-
ligi, quo secreta naturæ præceptaque morum tra-
duntur sub fabulis. Hujus auctor existit non sim-
pliciter, sed apud Græcos Homerus, atque ita post
oratoribus occasionem præbuit excolendi illud etiam
in civilibus argumentis.

(42) Τέταρτον. Ergo ex Nostri quidem sententia
quatitor sunt dicendi generæ, non tria, quarumque
(quod a nemine ante traditum existit) allegori-
cum. Et profecto frequens generis hujus fuit usus
apud veteres, non poetis modo, verum etiam phi-
losophis, ut ex universa Democriti, Pythagoræ,
Socratis, et similium philosophia constat. Codex
sacer non alio genere gaudet magis, ipsiusque Chri-
sti doctrina in plerisque fuit tradita per allegorias.
Sed ut verum fatear, non video, quomodo hoc sit
peculiare genus, a reliquis distinctum, cum ali-
goria orationis sit figura, quæ si per se distinctum
efficere genus potest, nescio, cur non idem possit
alia figura. Igitur affectionem potius existimo gene-
ris magnifici ac gravis, et sub eo comprehendendum
esse, quo etiam pertinet, quod hoc genere statim
ait uti nos posse, quoties quid attollendum est in
sublimitate magnitudinemque: item, quod in se-
quentibus ubique fere trium tantum generum men-
tionem facit. Porro undecunque hoc de genere
Allegorice habeat, non sane habet ex Hermogene,
qui illius nullam plane fecit mentionem.

(43) Τὴν σύστασιν ἔχουσι. Hoc iterum est
Hermogeneis ex lib. iii. *Inveni.* cap. 2 et 7.

(44) Κεφάλαιον. Dixi de his supra nonnihil,
et definit Noster in sequentibus, ubi plura huc
pertinentia trademus.

(45) Δεῖ θετικῶς εἰσάγειν. Reddidi simpliciter
adducere, quia sic Hermogenes locutus est. Verba
sunt in dicti libri c. 4: Ἐν μὲν οὖν ἡμῶς εἰσά-
γων κεφάλαιον, ἀπλῆς δεήσει τῆς θέσεως, καὶ τῆς
εἰς τοῦτο κατασκευῆς εὐπορησομεν ἀπὸ τῶν ἐπιχει-
ρημάτων μετὰ προτάσεως. Porro simplex intelli-
gendum est hoc loco in respectu ejus, quod se-

tuor igitur sunt species præciorum trium forma-
rum, quas prædiximus, et tres formæ narratio-
num, quæ et characteres vocantur, propriæ iis,
quæ diximus, generibus. Homerus autem addidit
et quartam allegoricam, quæ et ipsa apta est generi
panegyrico, maximeque idonee adhiberi potest, si
tenuitatem orationis in sublimitatem ac magni-
tudinem volumus attollere. Contentiones a tem-
dividuntur in objectiones et solutiones. Objectiones
autem et solutiones componuntur ex capitibus,
epicheirematibus, tractationibus, enthymematibus et ex
epenthymematibus, aliquando quoque fictione. Atque
caput quidem proprium oportet simpliciter addu-
cere oratorem, postea uti epicheirematibus, tractatio-
nibus atque cæteris. Caput autem objectionis ante
omnia oportet solvere propositione, subsumptione,
propositione contraria et solutione. Postea utile,
adhibere illic quoque epicheirema cæteraque, ut
diximus.

Atque sic, ex quibus fiat caput indicatum est.
Epicheirema vero ex circumstantiis vel omnibus si-
mul, vel aliquibus conficitur. Tractatio vero nasci-
tur ex similitudine, exemplo, majori, minori, ab
æquali, itemque a contrario, vel omnium, vel ali-
quorum. Enthymema est comparatio et conclusio
epicheirematibus et tractationibus. Epenthymema est se-

quitur de capite adversarii. Illud enim tractandum
proτάσει, ὑποφορᾷ, et cæteris, quæ hic non sunt
necessaria. Vide ipsum Hermogenem.

(46) Καὶ τοῖς λοιποῖς. Paulo ante memoratis,
cum ageret de oppositione ac solutione, et ex qui-
bus componantur, ostenderet.

(47) Ἐξ ὧν γίνεταί. Non quidem simpliciter
ac necessario, sed sæpe tamen, et quoties cause
conditio permittit, quam semper attendere orator
debet. Quare ipse etiam Hermogenes non μέρου·,
verum κόσμον κεφαλαίων appellavit.

(48) Ἐκ τῶν περιστατικῶν. Hermagoras, ut
observat Cassiodorus, appellat περιστάσεις. Tul-
lius vertit attributa. Nos circumstantias ex Fabio
vidimus. Alii elementa vocant, ut prædictus Cas-
siodorus testatur. Et profecto Theodoro sunt στοιχεῖα
τοῦ πράγματος apud Augustinum. Sunt autem nu-
mero fere sex: persona, res, locus, tempus, mo-
dus, causa, quæ quomodo epicheirema constituent,
exemplo exponitur in fine hujus opusculi a nostro
auctore.

(49) Ἡ ἐργασία. Puto, ἐπιχειρημάτων: ita enim
D plene Hermogenes appellat lib. iii, cap. 6, ubi de
hac re prolixè loquitur. Alii, interque eos Curius
Fortunatianus, lib. ii, ἐξργασίαν, Latine *elocutio-
nem* vocant; a quibusdam quoque expositio nuncupatur.
De re ipsa quoque Fortunat. d. l.

(50) Τὸ ἐνθύμημα σύγκρισις. Quia sit κατὰ σύ-
γκρισιν, hoc est, comparisonem vel adversantium,
vel relativorum, vel privantium, et habituum, vel
affirmationis et negationis, aut aliter a se dissiden-
tium discrepantiumque. Vide Hermog. lib. iii *In-
veni.* c. 7, et ad eum notas Scrmii. Enthymema
porro Ciceroni, tale quidem, quale hoc in loco No-
s. et intelligit, *conclusum ex contrariis*, Fabio *pro-
batio ex pugnantibus*. Nam alias laxius accipiuntur,
i. a ut argumentum omne significet, quod Curius
Fortunatianus, lib. ii, *ratiocinationem* vocat, et in
quinque genera partitur, ἐλεγκτικὸν, γνωμικὸν,
δεικτικὸν, παραδειγματικὸν, συλλογιστικὸν. Adde
ejusdem lib. iii.

autem modi sunt tres, simplex, probabilis et illustris, quos et characteres vocant, tenuem, magnificentum et medium. At tenuis quidem ac simplex character, qui est sine probatione, panegyrico competit. Genus enim panegyricum laudem continet vel vituperium eorum, quæ ab omnibus habentur pro bonis aut malis.

Quod vero clarum vulgoque sic habetur, probatione non indiget. Magnificus autem et validus, qui et probabilis, pluribus utitur probationibus et natura pertinet ad genus iudiciale. Fidem enim oportet habere civilem ac forensem orationem, nec destitui argumentis.

Media vero forma et character mediocriter ac neque nimium utitur argumentis, nec etiam sine omni probatione aliquid assertit, aut nimis frequenter, sed aliquando culta, et per probationes, aliquando simpliciter et per descriptiones, qui et tribus generibus est conveniens, et jure medius appellatur. Ex reliquis autem maxime deliberativa orationi competit, aut iis, quæ historiam continent. Nam qui historias scribunt, interdum simpliciter narrant, interdum probant, quæ a fide remotiora sunt, interdum personas, res, tempora, loca describunt, omnisque generis animantium figuras. Atque hæc narrationum explicatio. Quam

mus dicere. Quarta est facies controversæ, quæ Græcè εἰς ἕξον dicitur, quam nos non ut vulgo, male opinionis, sed nullius opinionis, id est humilem et sordidam possumus dicere. Ita Augustinus verba ista reddit, simulque in totis causis ac controversiis ostendit observari, indeque illas sua habere nomina.

(51) Τρεῖς δὲ τρόποι. Ipsa sunt Hermogenis verba ex lib. ii, de Invent. ubi de narratione loquitur.

(52) Ἀπλῆς. Cum res aut factum enarratur absque expositione causarum, aut descriptione, qua velut ob oculos res ponitur. His enim duabus rebus maxime narratio amplificatur.

(53) Ἐγκατάσκευος. Quando et modus indicatur facti, et illius exponuntur causæ. Igitur et ab aliis confirmata narratio appellari solet.

(54) Ἐνδιάσκευος. Quando per ὑποτιπώσεις res velut oculis subjicitur, omnesque ejus afferuntur circumstantiæ ubi, quando, qua occasione, apud quos, etc., quid gestum.

(55) Οὗτος καὶ χαρακτήρας. Ita mox: Τρεῖς διηγήσεων τρόποι, οἱ καὶ χαρακτήρες καλούμενοι. Quod si concedimus, non penitus omiserit doctrinam de tribus characteribus Hermogenes, ut putant, sed hic quidem proposuerit, alio quodam fine, ac mox in de Ideis affectiones eorum accuratius tractaverit. Alio dixi fine, quia in eo quidem loco tantum monstrabat Hermogenes, quomodo inter alias etiam hac ratione, id est per triplices hos orationis τρόπους sive modos narratio augeri atque dilatari possit.

(56) Τινές. Ostendit, non omnium, ac ne multorum quidem hanc fuisse sententiam, quod fuit eadem et τρεῖς τρόποι διηγήσεων, velut Aristotelis appellat εἶδη, ut Latini, formæ narrationum, et οἱ τρεῖς χαρακτήρες λόγου. Et profecto distinctis de eis fere locis agunt: de his in Elocutione, de istis in Dispositione. Interim si rem bene examinamus, parum differunt, aut nihil, quando triplices istæ narrationes absque triplici illo characterē esse ne-

quunt. Nam a narrationem ἀπλῶν sufficit character simplex, ad ἐνδιάσκευον requiritur medicus, ad ἐγκατάσκευον magnificus et gravis, ipsaque fere illa ratione character quisque, qua istiusmodi narratio formatur. Ad hoc subsequentia.

(57) Τῷ πανηγυρικῷ. Omnia hæc alium Noster habet, quam ex Hermogene. Is enim de his talibus nil disserit. Vid. interim, quæ habet Voss. l. vi, Inst. c. 7, § 29.

(58) Ὁμοιοῦμένων. Notabilis et fœditè demonstrativi generis, in qua id potissimum notandum, quod non quevis bona aut mala dicat Noster sibi sumere laudanda vel vituperanda, sed τὰ ὀρθολογούμενα, hoc est ea, quæ ab omnibus sic reputantur, quæ sunt e. g. deus, victores in ludis Olympiis qui fortiter pro patria occubuerunt in pugna Marathonica, et ejusmodi. Hi enim ab omnibus, apud quos istiusmodi orationes habebantur, bene habiti, ac proinde laude digni æstimati. Atque hoc sufficere arbitrari ad consensum titulum de bonis aut malis, ut materiam dent generi demonstrativo. Nam omnium simpliciter est necessarius, sed eorum omnium, apud quos oramus. Ex quo tamen sequitur, laudationes rerum recomendarum, item earum, quæ a multis vituperantur, locum prope in hoc genere non invenire. Ac profecto πανηγυρικός de iis habitos apud veteres esse non existimo, nisi postquam eloquentia alicubi ex publico in scholas umbramque, et paucorum auditoria compulsæ est.

(59) Τῷ πολιτικῷ καὶ δικανικῷ. Pro eodem genere orationis ponit. Et sic Hermogenes sæpe πολιτικὸν γένος, genus orationis politicum, accipit pro forensi, quod in accusando aut defendendo occupatur.

(60) Καὶ λόγοις τὴν ἱστορίαν. Locus notabilis de historico dicendi genere seu characterē, non quod quæ de eo rhetores proponunt, exhaustum totum, quod in historico genere est observandum, sed, quod habeat multa huc pertinentia. Vite quæ de hac re dixi in opusculo de Stylo.

σαρα μὲν εἶδη τῶν προομιῶν, ὡς τριῶν τρόπων ὧν ἂ tuor igitur sunt species proœmiorum trium forma-
 προσηρήκαμεν καὶ τρεῖς διηγήσεων τρίποι, οἱ καὶ rum, quas prædiximus, et tres formæ narratio-
 χαρακτήρες καλούμενοι, προσφυσεῖς οἷς ἔφημεν εἶδε- num, quæ et characteres vocantur, propriæ iis,
 σιν. Ὅμηρος δὲ (41) καὶ τέταρτον (42) τὸν δι' ἀλλη- quæ diximus, generibus. Homerus autem addidit
 γορίας παρέδωκε, τῷ πανηγυρικῷ μὲν καὶ αὐτὸν et quartam allegoricam, quæ et ipsa apta est generi
 ἐφαρμόττων· ἀρμοδιοφυσία δὲ τίθεσθαι, ὅταν εὐτέ- panegyrico, maximeque idonee adhiberi potest, si
 λειαν λόγου πρὸς ὄγκον καὶ μέγεθος ἐξῆραι βουλώ- tenuitatem orationis in sublimitatem ac magnitu-
 μεθα. Οἱ ἀγῶνες δὲ διαίρουσιν εἰς ἀντιθέσεις καὶ dinem volumus attollere. Contentiones a tem di-
 λύσεις. Αἱ ἀντιθέσεις δὲ καὶ αἱ λύσεις τὴν σύστασιν dividuntur in objectiones et solutiones. Objectiones
 ἔχουσιν (43) ἐκ κεφαλαίων (44), ἐπιχειρημάτων, autem et solutiones componuntur ex capitibus,
 ἐργασιῶν καὶ ἐνθυμημάτων, καὶ ἐξ ἐπενθυμημάτων epicheirematibus, tractationibus, enthymematibus et ex
 ἐνίοτε καὶ πλαστῶν. Καὶ τὸ μὲν οἰκτεῖον κεφάλαιον epenthymematibus, aliquando quoque fictione. Atque
 δεῖ θετικῶς εἰσάγειν (45) τὸν ῥητορεύοντα, εἴτα caput quidem proprium oportet simpliciter addu-
 χρῆσθαι τοῖς ἐπιχειρήμασιν, ἐργασίαις καὶ τοῖς λοι- cere oratorem, postea uti epicheirematibus, tractatio-
 ποῖς (46). Τὸ δὲ τοῦ ἀντιθέτου κεφάλαιον πρῶτον nibus atque cæteris. Caput autem objectionis ante
 χρῆ λύσειν προτάσει, ὑποφορᾷ, ἀντιπροτάσει καὶ B omnia oportet solvere propositione, subsumptione,
 λύσει. Εἴτα χρῆσθαι κάκει τῷ ἐπιχειρήματι propositione contraria et solutione. Postea utile,
 καὶ τοῖς λοιποῖς, οἷσπερ ἔφημεν.

Καὶ τὸ μὲν κεφάλαιον ἐξ ὧν γίνεταί (47) ἐπι-
 μὲν τὸ ἐπιχειρήμα δὲ ἐκ τῶν περιστατικῶν (48),
 ἢ πάντων ἕμα ἢ τινῶν κατασκευάζεται. Ἡ ἐργα-
 σία (49) δὲ γίνεταί· ἀπὸ παραβολῆς, ἀπὸ παραδείγ-
 ματο:, ἀπὸ μείζονος, ἀπὸ μικροτέρου, ἀπὸ ἴσου,
 καὶ ἀπὸ τοῦ ἐναντίου, ἢ πάντων, ἢ τινῶν. Τὸ ἐνθύ-
 μημα σύγκρισις (50) καὶ συμπέρασμα ἐστὶ τοῦ ἐπι-

(41) Ὅμηρος δὲ. Notabilis et hic locus de auctore
 orationis allegoricæ. Puto autem illud genus intel-
 ligi, quo secreta naturæ præceptaque morum tra-
 duntur sub fabulis. Hujus auctor existit non sim-
 pliciter, sed apud Græcos Homerus, atque ita post
 oratoribus occasionem præbuit excolendi illud etiam
 in civilibus argumentis.

(42) Τέταρτον. Ergo ex Nostri quidem sententia
 quatuor sunt dicendi genera, non tria, quartumque
 (quod a nemine ante traditum existimo) allegori-
 cum. Et profecto frequens generis hujus fuit usus
 apud veteres, non poetas modo, verum etiam phi-
 losophos, ut ex universa Democriti, Pythagoræ,
 Socratis, et similium philosophia constat. Codex
 sacer non alio genere gaudet magis, ipsiusque Chri-
 sti doctrina in plerisque fuit tradita per allegorias.
 Sed ut verum fatear, non video, quomodo hoc sit
 peculiare genus, a reliquis distinctum, cum allego-
 ria orationis sit figura, quæ si per se distinctum
 efficere genus potest, nescio, cur non idem possit
 alia figura. Igitur affectionem potius existimo gene-
 ris magnifici ac gravis, et sub eo comprehendendum
 esse, quo etiam pertinet, quod hoc genere statim
 ait uti nos posse, quoties quid attollendum est in
 sublimitatem magnitudinemque: item, quod in se-
 quentibus ubique fere tritum tantum generum men-
 tionem facit. Porro undecunque hoc de genere
 Allegoricæ habeat, non sane habet ex Hermogene,
 qui alius nullam plane fecit mentionem.

(43) Τὴν σύστασιν ἔχουσιν. Hoc iterum est
 Hermogenis ex lib. iii, *Invent.* cap. 2 et 7.

(44) Κεφαλαίων. Dixi de his supra nonnihil,
 et declinet Noster in sequentibus, ubi plura huc
 pertinentia trademus.

(45) Δεῖ θετικῶς εἰσάγειν. Reddidi simplici-
 ter adducere, quia sic Hermogenes loci us est. Verba
 sunt in dicti libri c. 4: Ἐν μὲν οὖν ἡμεῖς εἰσά-
 γωμεν κεφάλαιον, ἀπλῆς δεήσει τῆς θέσεως, καὶ τῆς
 εἰς τοῦτο κατασκευῆς εὐπορήσομεν ἀπὸ τῶν ἐπιχει-
 ρημάτων μετὰ προτάσεως. Porro simplex intelli-
 gendum est hoc loco in respectu ejus, quod se-

quitur de capite adversarii. Illud enim tractandum
 προτάσει, ὑποφορᾷ, et cæteris, quæ hic non sunt
 necessaria. Vide ipsum Hermogenem.
 (46) Καὶ τοῖς λοιποῖς. Paulo ante memoratis,
 cum ageret de oppositione ac solutione, et ex qui-
 bus componantur, ostenderet.
 (47) Ἐξ ὧν γίνεταί. Non quidem simpliciter
 ac necessario, sed sæpe tamen, et quoties cause
 conditio permittit, quam sæpe attendere orator
 debet. Quare ipse etiam Hermogenes non μέρου,
 verum κόσμον κεφαλαίων appellavit.
 (48) Ἐκ τῶν περιστατικῶν. Hermagoras, ut
 observat Cassiodorus, appellat περιστάσει. Tul-
 lius vertit *attributa*. Nos *circumstantias* ex Fabio
 reddimus. Alii *elementa* vocant, ut prædictus Cas-
 siodorus testatur. Et profecto Theodoro sunt στοιχεῖα
 τοῦ πράγματος apud Augustinum. Sunt autem nu-
 mero fere sex: persona, res, locus, tempus, mo-
 dus, causa, quæ quomodo epicheirema constituent,
 exemplo exponitur in fine hujus opusculi a nostro
 auctore.

Atque sic, ex quibus fiat caput indicatum est.
 Epicheirema vero ex circumstantiis vel omnibus si-
 mul, vel aliquibus conficitur. Tractatio vero nascit-
 ur ex similitudine, exemplo, majori, minori, ab
 æquali, itemque a contrario, vel omnium, vel ali-
 quorum. Enthymema est comparatio et conclusio
 epicheirematibus et tractationibus. Epenthymema est se-

quitur de capite adversarii. Illud enim tractandum
 προτάσει, ὑποφορᾷ, et cæteris, quæ hic non sunt
 necessaria. Vide ipsum Hermogenem.

(46) Καὶ τοῖς λοιποῖς. Paulo ante memoratis,
 cum ageret de oppositione ac solutione, et ex qui-
 bus componantur, ostenderet.

(47) Ἐξ ὧν γίνεταί. Non quidem simpliciter
 ac necessario, sed sæpe tamen, et quoties cause
 conditio permittit, quam sæpe attendere orator
 debet. Quare ipse etiam Hermogenes non μέρου,
 verum κόσμον κεφαλαίων appellavit.

(48) Ἐκ τῶν περιστατικῶν. Hermagoras, ut
 observat Cassiodorus, appellat περιστάσει. Tul-
 lius vertit *attributa*. Nos *circumstantias* ex Fabio
 reddimus. Alii *elementa* vocant, ut prædictus Cas-
 siodorus testatur. Et profecto Theodoro sunt στοιχεῖα
 τοῦ πράγματος apud Augustinum. Sunt autem nu-
 mero fere sex: persona, res, locus, tempus, mo-
 dus, causa, quæ quomodo epicheirema constituent,
 exemplo exponitur in fine hujus opusculi a nostro
 auctore.

(49) Ἡ ἐργασία. Puta, ἐπιχειρημάτων: ita enim
 D plene Hermogenes appellat lib. iii, cap. 6, ubi de
 hac re prolixè loquitur. Alii, interque eos Curius
 Fortunatianus, lib. ii, ἐξργασίαν, Latine *elocutio-
 nem* vocant; a quibusdam quoque expolitio nunc-
 cupatur. De re ipsa quoque Fortunat. d. i.

(50) Τὸ ἐνθύμημα σύγκρισις. Quia sit κατὰ σύ-
 γκρισιν, hoc est, comparisonem vel adversantium,
 vel relativorum, vel privantium, et habituum, vel
 affirmationis et negationis, aut aliter a se dissiden-
 tium discrepantiumque. Vide Hermog. lib. iii *In-
 vent.* c. 7, et ad eum notas Sturmii. Enthymema
 porro Ciceroni, tale quidem, quale hoc in loco No-
 stæ intelligit, *conclusum ex contrariis*, Fabio
probatum ex pugnantibus. Nam alias laxius accipitur,
 i a ut argumentum omne significet, quod Curius
 Fortunatianus, lib. ii, *ratiocinationem* vocat, et in
 quinque genera partitur, ἐλεγκτικόν, γνωμικόν,
 δευκτικόν, παραδειγματικόν, συλλογιστικόν. Alde
 ejusdem lib. iii.

autem modi sunt tres, simplex, probabilis et illustris, quos et characteres vocant, tenuem, magnificentum et medium. At tenuis quidem ac simplex character, qui est sine probatione, panegyrico competit. Genus enim panegyricum laudem continet vel vituperium eorum, quæ ab omnibus habentur pro bonis aut malis.

Quod vero clarum vulgoque sic habetur, probatione non indiget. Magnificus autem et validus, qui et probabilis, pluribus utitur probationibus et natura pertinet ad genus iudiciale. Fidem enim oportet habere civilem ac forensem orationem, nec destitui argumentis.

Media vero forma et character mediocriter ac neque nimium utitur argumentis, nec etiam sine omni probatione aliquid assertit, aut nimis frequenter, sed aliquando culta, et per probationes, aliquando simpliciter et per descriptiones, qui et tribus generibus est conveniens, et jure medius appellatur. Ex reliquis autem maxime deliberativa orationi competit, aut iis, quæ historiam continent. Nam qui historias scribunt, interdum simpliciter narrant, interdum probant, quæ a fide remotiora sunt, interdum personas, res, tempora, loca describunt, omnisque generis animantium figuras. Atque hæc narrationum explicatio. Quam

mus dicere. Quarta est facies controversiæ, quæ Græcè εἰς τὸν δίκην dicitur, quam nos non ut vulgo, male opinionis, sed nullius opinionis, id est humilem et sordidam possumus dicere. Ita Augustinus verba ista reddit, simulque in totis causis ac controversiis ostendit observari, indeque illas sua habere nomina.

(51) Τρεῖς δὲ τρόποι. Ipsa sunt Hermogenis verba ex lib. ii, de Invent. ubi de narratione loquitur.

(52) Ἀπλῆς. Cum res aut factum enarratur absque expositione causarum, aut descriptione, qua velut ob oculos res ponitur. His enim duabus rebus maxime narratio amplificatur.

(53) Ἐγκατάσκευος. Quando et modus indicatur facti, et illius exponuntur causæ. Igitur et ab aliis confirmata narratio appellari solet.

(54) Ἐνδιάσκευος. Quando per ὑποτυπώσεις res velut oculis subjicitur, omnesque ejus asseruntur circumstantiæ ubi, quando, qua occasione, apud quos, etc., quid gestum.

(55) Ὁδὸς καὶ χαρακτήρας. Ita mox: Τρεῖς διηγήσεων τρόποι, οἱ καὶ χαρακτήρες καλούμενοι. Quod si concedimus, non penitus omiserit doctrinam de tribus characteribus Hermogenes, ut putant, sed hic quidem proposuerit, alio quodam fine, ac mox in de Ideis affectiones eorum accuratius tractaverit. Alio dicit fine, quia in eo quidem loco tantum monstrabat Hermogenes, quomodo inter alias etiam hæc ratio, id est per triplices hos orationis τρόπους sive modos narratio augeri atque dilatari possit.

(56) Τυπές. Ostendit, non omnium, ac ne multorum quidem hanc fuisse sententiam, quod fuit eadem et τρεῖς τρόποι διηγήσεων, velut Aristoteles appellat εἶδη, ut Latini, formæ narrationum, et οἱ τρεῖς χαρακτήρες; λόγος. Et proleto distinctus de eis fere locis agunt: de his in Elocutione, de istis in Dispositione. Interim si rem bene examinamus, parum differant, aut nihil, quando triplices istæ narrationes absque triplici illo characterē esse ne-

αὐτοῦ. Οὕτω μὲν εἰσι τρία εἶδη τῶν προσημίων. Τρεῖς δὲ τρόποι (51) τῶν διηγήσεων ἀπλῆς; (52), ἐγκατάσκευος (53), καὶ ἐνδιάσκευος (54). οὗ, καὶ χαρακτήρας (55) τινος; (56) ὀνομάζονται, χαλαρῶν, ἀδούλων, μέσων. Καὶ χαλαρῶν μὲν καὶ ἀπλῶς χαρακτήρῳ ἄνευ κατασκευῶν τῶν πανηγυρικῶν (57) ἐφαρμόττων. Τὸ γὰρ πανηγυρικὸν ἢ ἔπαινος; ἢ ψόγος ἐστὶν ὀμολογουμένων (58) ἀγαθῶν ἢ πονηρῶν.

Τὸ προφανές δὲ καὶ ὀμολογούμενον ἀποδείξω οὐδὲν ἄλλο δὲ καὶ σύντονον, ὁ ἐγκατάσκευος, ὁ πυκνοτέρως κεχρημένος ταῖς ἀποδείξεσι, προσφύη; τῶ δικανικῶ εἶδει τελῶν. Δεῖ γὰρ τὸ πίστιν ἔχειν τὸν πολὺν καὶ δικανικὸν (59) λόγον, καὶ μὴ ἀνεπίδεικτον εἶναι.

Μέσος δὲ τρόπος καὶ χαρακτήρ ὁ ἐνδιάσκευος, ὁ μέσος καὶ μὴ κατακόπως κεχρημένος ταῖς ἀποδείξεσι, μήτε πάντῃ ἀνεπίδεικτα λέγων, μήτε μὴ συνεχέστερον κεχρημένος, πῆ δὲ ἐγκατασκευῶς καὶ ἀποδείξεως, πῆ δὲ ἐνδιασκευῶς καὶ κατ' ἐκφρασιν, ὅς καὶ τοῖς τρισὶν εἶδεσιν ἐστὶ προσφύη; καὶ μέσος καλεῖται εἰκότως. Μᾶλλον δὲ τῶν λοιπῶν τῶ συμβουλευτικῶ λόγῳ ἀνεῖται, καὶ λόγοις τῆν ιστορίαν (60) συντάττουσι. Τοῖς ιστοροῦσι γὰρ πῆ μὲν ἀπλῶς διηγεῖσθαι, πῆ δὲ κατασκευάζειν δυσπιστούμενα, πῆ δὲ πρόσωπά τε καὶ πράγματα, καιροῦς τε καὶ τόπους ἐκφράζειν, καὶ παντοίων ζῶων ἰδέα. Τοιαύτη μὲν ἢ ἐρμηνεία τῶν διηγήσεων. Τέ-

quent. Nam a narrationem ἀπλῶν sufficit character simplex, ad ἐνδιάσκευον requiritur mediocris, ad ἐγκατάσκευον magnificus et gravis, ipsaque fere illa ratione character quisque, qua istiusmodi narratio formatur. Ad hoc subsequentia.

(57) Τῶ πανηγυρικῶ. Omnia hæc alium le Noster habet, quam ex Hermogene. Is enim de his talibus nil disserit. Vid. interim, quæ habet Voss. l. vi, Inst. c. 7, § 29.

(58) Ὀμολογουμένων. Notabilis et fœditio demonstrativi generis, in qua id potissimum notandum, quod non quævis bona aut mala dicat Noster sibi sumere laudanda vel vituperanda, sed τὰ ὀμολογούμενα, hoc est ea, quæ ab omnibus sic reputantur, quæ sunt e. g. deus, victores in ludis Olympiis qui fortiter pro patria occubuerunt in pugna Marathonica, et ejusmodi. Hi enim ab omnibus, apud quos istiusmodi orationes habebantur, bene habiti, ac proinde laude digni æstimati. Atque hoc sufficere arbitrator ad consensum illum de bonis aut malis, ut materiam dent generi demonstrativo. Na omnium simpliciter est necessarius, sed eorum omnium, apud quos oramus. Ex quo tamen sequitur, laudationes rerum reconditarum, item earum, quæ a multis vituperantur, locum prope in hoc genere non invenire. Ac proleto πανηγυρικῶς de iis habitis apud veteres esse non existimo, nisi postquam eloquentia alicubi ex publico in scholas umbramque, et paucorum auditoria compulsæ est.

(59) Τῶ δικανικῶν καὶ δικανικῶν. Pro eodem genere orationis ponit. Et sic Hermogenes sæpe πολιτικῶν γένος, genus orationis politicum, accipit pro forensi, quod in accusando aut defendendo occupatur.

(60) Καὶ λόγοις τῆν ιστορίαν. Locus notabilis de historico dicendi genere seu characterē, non quod quæ de eo rhetores proponunt, exhaustum totum, quod in historico genere est observandum, sed, quod habeat multa huic pertinentia. Vite quæ de hac re dixi in opusculo de Stylo.

σαρα μὲν εἶδη τῶν προοιμίῳν, ὡς τριῶν τρόπων ὧν ἂ
προειρηκαμεν· γὰρ τρεῖς διηγήσεων τρόποι, οἱ καὶ
χαρακτήρες καλούμενοι, προσφυσῖς οἷς ἐφημεν εἰδε-
σιν. Ὅμηρος δὲ (41) καὶ τέταρτον (42) τὸν δι' ἀλλη-
γορίας παρέδωκε, τῷ πανηγυρικῷ μὲν καὶ αὐτὸν
ἐφαρμοτῶν ἀρμοδιουσία δὲ τίθεσθαι, ὅταν εὐτέ-
λειαν λόγου πρὸς ὄγκον καὶ μέγεθος ἐξῆραι βουλώ-
μεθα. Οἱ ἀγῶνες δὲ διαιροῦνται εἰς ἀντιθέσεις καὶ
λύσεις. Αἱ ἀντιθέσεις δὲ καὶ αἱ λύσεις τὴν σύστασιν
ἐχουσιν (43) ἐκ κεφαλαίων (44), ἐπιχειρημάτων,
ἐργασιῶν καὶ ἐνθυμημάτων, καὶ ἐξ ἐπενθυμημάτων
ἐνίοτε καὶ πλαστῶν. Καὶ τὸ μὲν οἰκείον κεφάλαιον
δὲ θετικῶς εἰσάγειν (45) τὸν ῥητορεύοντα, εἶτα
χρησθαι τοῖς ἐπιχειρήμασιν, ἐργασίαις καὶ τοῖς λοι-
ποῖς (46). Τὸ δὲ τοῦ ἀντιθέτου κεφάλαιον πρῶτον
χρῆ λύειν προτάσει, ὑποφορᾷ, ἀντιπροτάσει καὶ
λύσει. Εἶτα χρῆσθαι κακάκι τῷ ἐπιχειρήματι
καὶ τοῖς λοιποῖς, οἷσπερ ἐφημεν.

Καὶ τὸ μὲν κεφάλαιον ἐξ ὧν γίνεται (47) ἐπι-
μεν τὸ ἐπιχειρήμα δὲ ἐκ τῶν περιστατικῶν (48),
ἢ πάντων ἕνα ἢ τινῶν κατασκευάζεται. Ἡ ἐργα-
σία (49) δὲ γίνεται ἀπὸ παραβολῆς, ἀπὸ παραδειγ-
ματο:, ἀπὸ μείζονος, ἀπὸ μικροτέρου, ἀπὸ ἴσου,
καὶ ἀπὸ τοῦ ἐναντίου, ἢ πάντων, ἢ τινῶν. Τὸ ἐνθύ-
μημα σύγκρισις (50) καὶ συμπέρασμα ἐστὶ τοῦ ἐπι-

(41) Ὅμηρος δὲ. Notabilis est hic locus de auctore
orationis allegoricæ. Puto autem illud genus intel-
ligi, quo secreta nature præceptaque morum tra-
duntur sub fabulis. Hujus auctor exstitit non sim-
pliciter, sed apud Græcos Homerus, atque ita post
oratoribus occasionem præbuit excolendi illud etiam
in civilibus argumentis.

(42) Τέταρτον. Ergo ex Nostri quidem sententia
quatuor sunt dicendi genera, non tria, quartumque
(quod a nemine ante traditum existit) allegori-
cum. Et profecto frequens generis hujus fuit usus
apud veteres, non poetas modo, verum etiam philo-
sophos, ut ex universa Democriti, Pythagoræ,
Socratis, et similium philosophia constat. Codex
sacer non alio genere gaudet magis, ipsiusque Chri-
sti doctrina in plerisque fuit tradita per allegorias.
Sed ut verum fatear, non video, quomodo hoc sit
peculiare genus, a reliquis distinctum, cum allego-
ria orationis sit figura, quæ si per se distinctum
efficere genus potest, nescio, cur non idem possit
alia figura. Igitur affectionem potius existimo gene-
ris magnifici ac gravis, et sub eo comprehendendum
esse, quo etiam pertinet, quod hoc genere statim
ait uti nos posse, quoties quid attollendum est in
sublimitate magnitudinemque: item, quod in se-
quentibus ubique fere trium tantum generum men-
tionem facit. Porro undecunque hoc de genere
Allegoricæ habeat, non sane habet ex Hermogene,
qui illius nullam plane fecit mentionem.

(43) Τὴν σύστασιν ἐχουσιν. Hoc iterum est
Hermogenis ex lib. iii. *Inveni.* c. p. 2 et 7.

(44) Κεφαλαίων. Dixi de his supra nonnihil,
et definit Noster in sequentibus, ubi plura huc
pertinentia trademus.

(45) Δεῖ θετικῶς εἰσάγειν. Reddidi simpliciter
adducere, quia sic Hermogenes locutus est. Verba
sunt in dicti libri c. 4: Ἐν μὲν οὖν ἡμεῖς εἰπά-
ωμεν κεφάλαιον, ἀπλῆς δεήσει τῆς θέσεω:, καὶ τῆ:
εἰς τοῦτο κατασκευᾶς εὐπορησόμεν ἀπὸ τῶν ἐπιχει-
ρημάτων μετὰ προτάσεω:. Porro simplex intelli-
gendum est hoc loco in respectu ejus, quod se-

tuor igitur sunt species præemiorum trium forma-
rum, quas prædiximus, et tres forme narratio-
num, quæ et characteres vocantur, propriæ iis,
quæ diximus, generibus. Homerus autem addidit
et quartam allegoricam, quæ et ipsa apta est generi
panegyrico, maximeque idonee adhiberi potest, si
tenuitatem orationis in sublimitatem ac magnitu-
dinem volumus attollere. Contentiones a tem. divi-
duntur in objectiones et solutiones. Objectiones
autem et solutiones componuntur ex capitibus,
epicheirematis, tractationibus, enthymematis et ex
epenthymematis, aliquando quoque fictione. Atque
caput quidem proprium oportet simpliciter addu-
cere oratorem, postea uti epicheirematis. tractati-
onibus atque cæteris. Caput autem objectionis ante
omnia oportet solvere propositione, subsumptione,
propositione contraria et solutione. Postea utile,
adhibere illie quoque epicheirema cæteraque, ut
diximus.

Atque sic, ex quibus fiat caput indicatum est.
Epicheirema vero ex circumstantiis vel omnibus si-
mul, vel aliquibus conficitur. Tractatio vero nascit-
ur ex similitudine, exemplo, majori, minori, ab
æquali, itemque a contrario, vel omnium, vel ali-
quorum. Enthymema est comparatio et conclusio
epicheirematis et tractationis. Epenthymema est se-

quitur de capite adversarii. Illud enim tractandum
proτάσει, ὑποφορᾷ, et cæteris, quæ hic non sunt
necessaria. Vide ipsum Hermogenem.

(46) Καὶ τοῖς λοιποῖς. Paulo ante memoratis,
cum ageret de oppositione ac solutione, et ex qui-
bus componantur, ostenderet.

(47) Ἐξ ὧν γίνεται. Non quidem simpliciter
ac necessario, sed sæpe tamen, et quoties cause
conditio permittit, quam sæpè attendere oportet
debet. Quare ipse etiam Hermogenes non μέρου:,
verum κόσμον κεφαλαίων appellavit.

(48) Ἐκ τῶν περιστατικῶν. Hermagoras, ut
observat Cassiodorus, appellat περιστάσει:. Tul-
lius vertit *attributa*. Nos *circumstantias* ex Fabio
reddimus. Alii *elementa* vocant, ut prædictus Cas-
siodorus testatur. Et profecto Theodoro sunt στοιχεῖα
τοῦ πράγματος apud Augustinum. Sunt autem nu-
mero fere sex: persona, res, locus, tempus, mo-
dus, causa, quæ quomodo epicheirema constituent,
exemplo exponitur in fine hujus opusculi a nostro
auctore.

(49) Ἡ ἐργασία. Puta, ἐπιχειρημάτων: ita enim
plene Hermogenes appellat lib. iii, cap. 6, ubi de
hac re prolixè loquitur. Alii, interque eos Curius
Fortunatianus, lib. ii, ἐξργασίαν, Latine *elocutio-
nem* vocant; a quibusdam quoque expositio nunc-
cipatur. De re ipsa quoque Fortunat. d. i.

(50) Τὸ ἐνθύμημα σύγκρισις. Quia sit κατὰ σύγ-
κρισιν, hoc est, comparisonem vel adversantium,
vel relativorum, vel privantium, et habituum, vel
affirmationis et negationis, aut aliter a se dissiden-
tium discrepantiumque. Vide Hermog. lib. iii *In-
veni.* c. 7, et ad eum notas Sturmii. Enthymema
porro Ciceroni, tale quidem, quale hoc in loco No-
sæ intelligit, *conclusum ex contrariis*. Fabio
probatio ex pugnantibus. Nam alias laxius accipitur,
i a ut argumentum omne significet, quod Curius
Fortunatianus, lib. ii, *ratiocinationem* vocat, et in
quinque genera partitur, ἐλεγκτικὸν, γνωμικὸν,
δεικτικὸν, παραδειγματικὸν, συλλογιστικὸν. Alde
ejusdem lib. iii.

autem modi sunt tres, simplex, probabilis et illustris, quos et characteres vocant, tenuem, magnificentum et medium. At tenuis quidem ac simplex character, qui est sine probatione, panegyrico competit. Genus enim panegyricum laudem continet vel vituperium eorum, quæ ab omnibus habentur pro bonis aut malis.

Quod vero clarum vulgoque sic habetur, probatione non indiget. Magnificus autem et validus, qui et probabilis, pluribus utitur probationibus et natura pertinet ad genus iudiciale. Fidem enim oportet habere civilem ac forensem orationem, nec destitui argumentis.

Media vero forma et character mediocriter ac neque nimium utitur argumentis, nec etiam sine omni probatione aliquid assert, aut nimis frequenter, sed aliquando culti, et per probationes, aliquando simpliciter et per descriptiones, qui et tribus generibus est conveniens, et iure medius appellatur. Ex reliquis autem maxime deliberativa orationi competit, aut iis, quæ historiam continent. Nam qui historias scribunt, interdum simpliciter narrant, interdum probant, quæ a fide remotiora sunt, interdum personas, res, tempora, loca describunt, omnisque generis animantium figuras. Atque hæc narrationum explicatio. Quam

mus dicere. *Quarta est facies controversiarum, quæ Græcè ἔδξον dicitur, quam nos non ut vulgo, male opinionis, sed nullius opinionis, id est humilem et sordidam possumus dicere.* Ita Augustinus verba ista reddit, simulque in totis causis ac controversiis ostendit observari, indeque illas sua habere nomina.

(31) *Τρεῖς δὲ τρόποι.* Ipsa sunt Hermogenis verba ex lib. II, de Invent. ubi de narratione loquitur.

(32) *Ἀπλῆς.* Cum res aut factum enarratur absque expositione causarum, aut descriptione, qua velut ob oculos res ponitur. His enim duabus rebus maxime narratio amplificatur.

(33) *Ἐγκατάσκευος.* Quando et modus indicatur facti, et illius exponuntur causæ. Igitur et ab aliquibus confirmata narratio appellari solet.

(34) *Ἐνδιάσκευος.* Quando per ὑποστροφάς res velut oculis subjicitur, omnesque ejus afferuntur circumstantiæ ubi, quando, qua occasione, apud quos, etc., quid gestum.

(35) *Ὁδὸς καὶ χαρακτήρας.* Ita mox: Τρεῖς διηγήσεων τρόποι, οἱ καὶ χαρακτήρες καλοῦνται. Quod si concedimus, non penitus omiserit doctrinam de tribus characteribus Hermogenes, ut putant, sed hic quidem proposuerit, alio quodam fine, ac mox in de Ideis affectiones eorum accuratius tractaverit. Alio dexti fine, quia in eo quidem loco tantum monstrabat Hermogenes, quomodo inter alias etiam hac ratione, id est per triplices hos orationis τρόπους sive modos narratio augeri atque dilari possit.

(36) *Τινές.* Ostendit, non omnium, ac ne multorum quidem hanc fuisse sententiam, quod fuit eadem οἱ τρεῖς τρόποι διηγήσεων, velut Aristotelis appellat εἶδη, ut Latini, formæ narrationum, et οἱ τρεῖς χαρακτήρες λόγων. Et profecto distinctis de eis fere locis agunt: de his in *Elocutione*, de istis in *Dispositione*. Interim si rem bene examinamus, parum differunt, aut nihil, quando triplices istæ narrationes absque triplici illo characterē esse ne-

ράδοξον. Οὕτω μὲν εἰσι: τίσσρα εἶδη τῶν προσημίων. Τρεῖς δὲ τρόποι (31) τῶν διηγήσεων ἀπλῆς; (32), ἔγκατάσκευος (33), καὶ ἐνδιάσκευος (34). οὐ, καὶ χαρακτήρας (35) τινες; (36) ὀνομάζονται, χαλάρην, ἀδύην, μέσον. Καὶ χαλάρης μὲν καὶ ἀπλῆς χαρακτήρ ὄνει κατασκευῶν τῶν πανηγυρικῶν (37) ἔφαρμήτων. Τὴ γὰρ πανηγυρικὸν ἢ ἔπαινος; ἢ ψόγος ἐστὶν ὀμολογουμένων (38) ἀγαθῶν ἢ πονηρῶν.

Τὴ προφανὲς δὲ καὶ ὀμολογουμένον ἀποδείξουν οὐ διετί: ἀπὸς δὲ καὶ σύντονος, ὁ ἔγκατάσκευος, ὁ πυκνωτέρως κεχρημένος ταῖς ἀποδείξεσι, προσφύη; τῶ δικανικῶ εἶδει τελῶν. Δεῖ γὰρ τὸ πίστιν ἔχειν τὸν πολ:τιλὸν καὶ δικανικὸν (39) λόγον, καὶ μὴ ἀν:πόδεικτον εἶναι.

Μέσο; δὲ τρόπος καὶ χαρακτήρ ὁ ἐνδιάσκευος, ὁ μέσως καὶ μὴ κατακόρως κεχρημένος ταῖς ἀποδείξεσι, μήτε πάντῃ ἀν:πόδεικτα λέγων, μήτε μὴ συνεχέστερον κεχρημένος, πῆ δὲ ἔγκατασκευῶς καὶ ἀποδείκτικῶς, πῆ δὲ ἐνδιασκευῶς καὶ κατ' ἔφρασιν, ὁ καὶ τοῖς τρισὶν εἶδεσιν ἐστὶ προσφύη; καὶ μέσο; κλεῖται εἰκότως. Μᾶλλον δὲ τῶν λοιπῶν τῶ συμβουλευτικῶ λόγῳ ἀνέιται, καὶ λόγοις τῆν ἱστορίαν (40) συντάττουσι. Τοῖς ἱστοροῦσι γὰρ πῆ μὲν ἀπλῶς διηγέσθαι, πῆ δὲ κατασκευάζειν δυσπιστούμενα, πῆ δὲ πρόσωπά τε καὶ πράγματα, καιροῦς τε καὶ τόπους ἐκφράζειν, καὶ παντοίων ζώων ἰδίᾳ. Τοιαύτῃ μὲν ἢ ἔρμηνείᾳ τῶν διηγήσεων. Τέ-

queunt. Nam a narrationem ἀπλῶν sufficit character simplex, ad ἐνδιάσκευον requiritur mediocria, ad ἔγκατάσκευον magnificentis et gravis, ipsaque fere illa ratione character quisque, qua istiusmodi narratio formatur. Ad hoc subsequentia.

(37) *Τῶ πανηγυρικῶ.* Omnia hæc aliunde Noster habet, quam ex Hermogene. Is enim de his talibus nil disserit. Vid. interim, quæ habet Voss. l. II, Inst. c. 7, § 29.

(38) *Ὀμολογουμένων.* Notabilis et fœditè demonstrativi generis, in qua id potissimum notandum, quod non quævis bona aut mala dicat Noster sibi sumere laudanda vel vituperanda, sed τὰ ὀμολογουμένα, hoc est ea, quæ ab omnibus sic reputantur, qualia sunt e. g. deus, victores in ludis Olympiis qui fortiter pro patria occubuerunt in pugna Marathonica, et ejusmodi. Hi enim ab omnibus, apud quos istiusmodi orationes habebantur, bene habiti, ac proinde laude digni æstimati. Atque hoc sufficere arbitrator ad consensum vobum de bonis aut malis, ut materiam dent generi demonstrativo. Non omnium simpliciter est necessarius, sed eorum omnium, apud quos oramus. Ex quo tamen sequitur, laudationes rerum reconciliatarum, item earum, quæ a multis vituperantur, locum præ se in hoc genere non invenire. Ac profecto πανηγυρικῶς de iis habitos apud veteres esse non existimo, nisi postquam eloquentia alicubi ex publico in scholas umbramque, et paucorum auditoria compulsata est.

(39) *Τῶ πολιτικῶν καὶ δικανικῶν.* Pro eodem genere orationis ponit. Et sic Hermogenes sæpe πολιτικῶν γένος, genus orationis politicum, accipit pro forensi, quod in accusando aut defendendo occupatur.

(40) *Καὶ λόγοις τῆν ἱστορίαν.* Locus notabilis de historico dicendi genere seu character, non quod que de eo rhetores proponunt, exhaustum totum, quod in historico genere est observandum, sed, quod habeat multa huic pertinentia. Vite quæ de hac re dixi in opusculo de Stylo.

σαρα μὲν εἶδη τῶν προοιμίων, ὡς τριῶν τρόπων ὧν Α
προειρήκαμεν καὶ τρεῖς διηγήσεων τρόποι, οἱ καὶ
χαρακτήρες καλούμενοι, προσφυσεῖς οἷς ἔφημεν εἰδε-
σιν. Ὅμηρος δὲ (41) καὶ τέταρτον (42) τὸν δι' ἀλλη-
γορίας παρέδωκε, τῷ πανηγυρικῷ μὲν καὶ αὐτὸν
ἐπαρμότιων ἀρμοδιοφύα δὲ τιθεσθαι, ὅταν εὐτέ-
λειαν λόγου πρὸς ὄγκον καὶ μέγεθος ἐξῆραι βουλώ-
μεθα. Οἱ ἀγῶνες δὲ διαιροῦνται εἰς ἀντιθέσεις καὶ
λύσεις. Αἱ ἀντιθέσεις δὲ καὶ αἱ λύσεις τὴν σύστασιν
ἔχουσιν (43) ἐκ κεφαλαίων (44), ἐπιχειρημάτων,
ἐργασιῶν καὶ ἐνθυμημάτων, καὶ ἐξ ἐπενθυμημάτων
ἐνίοτε καὶ πλαστῶν. Καὶ τὸ μὲν οἰκτεῖον κεφάλαιον
δὲ θετικῶς εἰσάγειν (45) τὴν ῥητορεύοντα, εἶτα
χρησθαι τοῖς ἐπιχειρήμασιν, ἐργασίαις καὶ τοῖς λοι-
ποῖς (46). Τὸ δὲ τοῦ ἀντιθέτου κεφάλαιον πρῶτον
χρῆ λύειν προτάσει, ὑποφορᾶ, ἀντιπροτάσει καὶ
λύσει. Εἶτα χρῆσθαι κάκει τῷ ἐπιχειρήματι
καὶ τοῖς λοιποῖς, ὅσπερ ἔφημεν.

Καὶ τὸ μὲν κεφάλαιον ἐξ ὧν γίνεται (47) ἐλπο-
μεν τὸ ἐπιχειρήμα δὲ ἐκ τῶν περιστατικῶν (48),
ἢ πάντων ἕμα ἢ τινων κατασκευάζεται. Ἡ ἐργα-
σία (49) δὲ γίνετα: ἀπὸ παραβολῆς, ἀπὸ παραδειγ-
ματο: ἀπὸ μείζονος, ἀπὸ μικροτέρου, ἀπὸ ἴσου,
καὶ ἀπὸ τοῦ ἐναντίου, ἢ πάντων, ἢ τινων. Τὸ ἐνθύ-
μημα σύγκρισις (50) καὶ συμπέρασμα ἐστὶ τοῦ ἐπι-

(41) Ὅμηρος δέ. Notabilis et hic locus de auctore
orationis allegoricæ. Puto autem illud genus intel-
ligi, quo secreta naturæ præceptaque morum tra-
duntur sub fabulis. Hujus auctor existit non sim-
pliciter, sed apud Græcos Homerus, atque ita post
oratoribus occasionem præbuit excolendi illud etiam
in civilibus argumentis.

(42) Τέταρτον. Ergo ex Nostri quidem sententia
quatuor sunt dicendi genera, non tria, quartumque
(quod a nemine ante traditum existit) allegoricum.
Et profecto frequens generis hujus fuit usus
apud veteres, non poetas modo, verum etiam philo-
sophos, ut ex universa Democriti, Pythagoræ,
Socratis, et similium philosophia constat. Codex
sacer non alio genere gaudet magis, ipsiusque Chri-
sti doctrina in plerisque fuit tradita per allegorias.
Sed ut verum fatear, non video, quomodo hoc sit
peculiare genus, a reliquis distinctum, cum allego-
ria orationis sit figura, quæ si per se distinctum
efficere genus potest, nescio, cur non idem possit
alia figura. Igitur affectionem potius existimo gene-
ris magnifici ac gravis, et sub eo comprehendendum
esse, quo etiam pertinet, quod hoc genere statim D
ait uti nos posse, quoties quid atollendum est in
sublimitatem magnitudinemque: item, quod in se-
quentibus ubique fere trium tantum generum men-
tionem facit. Porro undecunque hoc de genere
Allegoricæ habeat, non sane habet ex Hermogene,
qui illius nullam plane fecit mentionem.

(43) Τὴν σύστασιν ἔχουσιν. Hoc iterum est
Hermogenis ex lib. iii, *Inveni.* cap. 2 et 7.

(44) Κεφάλαιον. Dixi de his supra nonnihil,
et definit Noster in sequentibus, ubi plura hac
pertinentia trademus.

(45) Δεῖ θετικῶς εἰσάγειν. Reddidi simpliciter
adducere, quia sic Hermogenes loci us est. Verba
sunt in dicit libri c. 4: Ἐὰν μὲν οὖν ἡμεῖς εἰσά-
γωμεν κεφάλαιον, ἀπλῆς δεήσει τῆς θέσεως, καὶ τῆς
εἰς τοῦτο κατασκευῆς εὐπορησόμεν ἀπὸ τῶν ἐπιχει-
ρημάτων μετὰ προτάσεως. Porro simplex intelli-
gendum est hoc loco in respectu ejus, quod se-

tuor igitur sunt species præciorum trium forma-
rum, quas prædiximus, et tres formæ narratio-
num, quæ et characteres vocantur, propriæ iis,
quæ diximus, generibus. Homerus autem addidit
et quartam allegoricam, quæ et ipsa apta est generi
panegyrico, maximeque idonee adhiberi potest, si
tenuitatem orationis in sublimitatem ac magnitu-
dinem volumus attollere. Contentiones a tem-
ditidantur in objectiones et solutiones. Objectiones
autem et solutiones componuntur ex capitibus,
epicheirematis, tractationibus, enthymematis et ex
epenthymematis, aliquando quoque fictione. Atque
caput quidem proprium oportet simpliciter addu-
cere oratorem, postea uti epicheirematis, tractati-
onibus atque cæteris. Caput autem objectionis ante
B omnia oportet solvere propositione, subsumptione,
propositione contraria et solutione. Postea utile,
adhibere illic quoque epicheirema cæteraque, ut
diximus.

Atque sic, ex quibus fiat caput indicatum est.
Epicheirema vero ex circumstantiis vel omnibus si-
mul, vel aliquibus conficitur. Tractatio vero nasci-
tur ex similitudine, exemplo, majori, minori, ab
æquali, itemque a contrario, vel omnium, vel ali-
quorum. Enthymema est comparatio et conclusio
epicheirematis et tractationis. Epenthymema est se-

quitur de capite adversarii. Illud enim tractandum
προτάσει, ὑποφορᾶ, et cæteris, quæ hic non sumi
necessaria. Vide ipsum Hermogenem.

(46) Καὶ τοῖς λοιποῖς. Paulo ante memoratis,
cum ageret de oppositione ac solutione, et ex qui-
bus componantur, ostenderet.

(47) Ἐξ ὧν γίνεται. Non quidem simpliciter
ac necessario, sed sæpe tamen, et quoties cause
conditio permittit, quam sæper attendere orator
debet. Quare ipse etiam Hermogenes non μέρους,
verum χῆσμον κεφαλαίων appellavit.

(48) Ἐκ τῶν περιστατικῶν. Hermagoras, ut
observat Cassiodorus, appellat περιστάσεις. Tul-
lius vertit attributa. Nos circumstantias ex Fabio
reldimus. Alii elementa vocant, ut prædictus Cas-
siodorus testatur. Et profecto Theodoro sunt στοιχεῖα
τοῦ πράγματος apud Augustinum. Sunt autem nu-
mero fere sex: persona, res, locus, tempus, mo-
dus, causa, quæ quomodo epicheirema constituent,
exemplo exponitur in fine hujus opusculi a nostro
auctore.

(49) Ἡ ἐργασία. Puta, ἐπιχειρημάτων: ita enim
D plene Hermogenes appellat lib. iii, cap. 6, ubi de
hac re proluxe loquitur. Alii, interque eos Curius
Fortunatianus, lib. ii, ἐξ-εργασίαν, Latine elocutio-
nem vocant; a quibusdam quoque expolitio nun-
cupatur. De re ipsa quoque Fortunat. d. i.

(50) Τὸ ἐνθύμημα σύγκρισις. Quia sit κατὰ σύγ-
κρισιν, hoc est, comparisonem vel adversantium,
vel relativorum, vel privantium, et habituum, vel
affirmationis et negationis, aut aliter a se dissiden-
tium discrepantiumque. Vide Hermog. lib. iii *In-
veni.* c. 7, et ad eum notas Sturmii. Enthymema
porro Ciceroni, tale quidem, quale hoc in loco No-
sset intelligit, conclusum ex contrariis. Fabio *pro-
batio ex pugnantibus.* Nam alias laxius accipitur,
i a ut argumentum omne significet, quod Curius
Fortunatianus, lib. ii, *ratiocinationem* vocat, et in
quinque genera paritur, ἐλεγκτικόν, γνωμικόν,
δεικτικόν, παραδειγματικόν, συλλογιστικόν. Adde
ejusdem lib. iii.

cundum enthymema. Fictio vero est idomne, quod a quidem factum non est, causæ tamen condncit. Jam vero propositio est oratio, in qua spem habet subsumptio. Subsumptio autem est oratio adversarii. Contraria propositio est promissio refutationis. Refutatio fit per instantiam et depulsionis rationem contrariam. et per violentam.

Hæc de contentione. Conclusio vero dividitur in amplificationem honorum, aut ultimam destructionem et eversionem, et in repetitionem capitum præcipuorum, et actionem secundam.

Et hæc quidem de quatuor orationis partibus, exordio, narratione, contentione et conclusione. Cum vero omnem orationem rhetoricam, cujuscunque sit generis ex illis tribus, ad ideas quasdam componi sit usitatum, age, etiam idearum numerum vobis describemus. Sunt autem septem idem

(51) Τοῦ ἐπιχειρήματος καὶ τῆς ἐργασίας. Utromque enim enthymemate firmatur. Ἐργασία primum ac proxime, ἐπιτέλεσμα per consequens. Nam ut ἐργασία firmat ἐπιχείρημα, sic ἐνθύμημα ἐργασίαν. Hermogenes: Ὅσπερ ἡ ἐργασία κατασκευάζει τὸ ἐπιχείρημα, οὕτω καὶ τὸ ἐνθύμημα κατασκευάζει τὴν ἐργασίαν.

(52) Δεύτερον ἐνθύμημα. Quoniam majoris confirmationis vel expolitionis gratia subjungitur primo ἐνθύμημα seu probationi, et ejusdem conclusioni, sique quasi continuata conclusio. De quo, et generibus eisdem, multa habet Sturmius ad Hermog. lib. iii. de Inv. c. 7.

(53) Πλαστήν. Supple. τοῦ ἐπιχειρήματος: ita enim vocat Hermogenes, qui de eo agit dicto libro cap. 16 toto. Nempe quoniam præcipuum post elaborationem ἐπιχειρήματος habet locum. Ut, epicheirema est: *Non oportet hosti aliquid postulanti obtinere.* Sequitur ἐργασία sive expolitio per exemplum: *Neque enim majores nostri obtemperarunt Xerxi terram et aquam postulanti.* Nunc subjungitur πλαστήν seu fictio: *quod si quis tunc suavisset obtinendum Xerxi esse, nonne eum omnes obruissent lapidibus?*

(54) Πρώταις. De his et sequentibus supra fecit mentionem, ubi de partibus spectantibus ad χωράλιον seu caput. Nunc quid per singula intelligi oporteat, exponit. Habet autem ista quoque ex Hermogene prædicto lib. iii. cap. 2. Exemplum dat hujusmodi: suadet quispiam, eum adventantem videret hostem, Isthmum esse perfodiendum, πρώταις seu propositio est: *Isthmum perfodere debemus.* Ὑποφορά seu subsumptio sequitur, et continet illud, quod dicere adversarius posset: *Sed hoc forte difficile videtur.* Huic occurrit ἀντιπρώταις, qua id negamus. *Habemus in promptu, quod respondemus, quoque ostendimus falsum hoc esse.* Tum hoc totum clauditur λύσει seu solutione: *quid enim? unne res est facilis fodere?* Hæc postea rationibus et causis suis amplificantur et illustrantur.

(55) Ἡ λύσις. Quæ Latinis *confutatio*, vel *refutatio*, Cassiodoro etiam *reprehensio*. V. Hermog. lib. iii. Invent. c. 5, toto.

(56) Κατὰ ἔνστασις. Dissert' hic de triplici refutandi ratione, ad modum Hermogenis. De ἔνστασι addde Voss. *Inst. orat.* c. 5, § 9.

(57) Ἀντιπαρόστασις. Per hanc intelligit rationem, quæ juvat primariam depulsionem, eamque confirmat, estque velut depulsio subsidia, ut, *sum immunitis a reddendis rationibus*, verba adversarii, quæ in se habent *κεφάλαιον*. Hæc refutantur primo ἔνστασις, et inflatione, *non es immunitis.*

καὶ τῆς ἐργασίας (51). Τὸ ἐνθύμημα ἔστι δεύτερον ἐνθύμημα (52). Πλαστήν (53) δὲ ἐστὶ πᾶν τὸ μὴ γεγὸς, ἐπιτιθέμενον δὲ καθ' ὑπόθεσιν. Πρώταις (54) νῦν ἔδω λόγος, ἐν ᾧ ἐπιτίθεται ἡ ὑποφορά. Ὑποφορά δὲ ὁ τοῦ ἐχθροῦ λόγος. Ἀντιπρώταις δὲ ἡ τῆς λύσεως ἐπαγγελία. Ἡ λύσις (55) δὲ γίνεται κατὰ ἔνστασιν (56), καὶ ἀντιπαρίστασιν (57), καὶ κατὰ τὸ βίαιον (58).

Ταῦτα περὶ ἀγώνων. Ὁ ἐπιλογος (59) δὲ διαίριται εἰς ἀξέριστον (60) ἀγαθῶν, ἢ καὶ ἐπὶ εἰς ἐνδολεχὴ καὶ ἐξαιρέσει, καὶ εἰς ἀνακαφαλαιώσιν (61) τῶν κορυωτέρων, τὴν καὶ δευτερολογίαν (62).

Ἄλλὰ ταῦτα μὲν περὶ τῶν τεσσάρων λόγων μέρων, προομιῶν, διηγῆσεων, ἀγώνων, ἐπιλόγων· ἐπεὶ δὲ πᾶς λόγος ῥητορικὸς, ὅποσος ἂν τῶν ἐπιῶν εἰδῶν εἴη, διὰ τινῶν ἰδεῶν (63) ἀρμολίαν αὐτῶ συντίθεσθαι εἴθε, φέρε καὶ τῶν τῶν ἰδεῶν ἀριθμὸν ὑμῖν διαγράφωμεν. Ἐπεὶ (64) δὲ εἰσὶν ἰδέαι λόγοι

deinde ἀντιπαρόστασις, hoc est ratione, qua ἔνστασις juvatur; *etiam si immunitis esses, non tamen i'leo id faciam ut obis patrie.*

(58) Κατὰ τὸ βίαιον. De quo Hermog. cap. sequenti, et Vossius prædicto loco. Facit autem duplex Hermogenes, unum quasi ἀντιπρόσπον, cum quod dixit adversarius, invertitur, et in ipsum torquetur, ut, *occidisti, quia adstitisti interfecto.* Ἄλλος hujus fit per βίαιον, *imo quia adstiti, non occidi, nam si occidisset, conjecissem me in fugam.* Alterum, quando consequens adversarii negatur, et probatur contrarium.

(59) Ὁ ἐπιλογος. De quo non puto Hermogenem quid trahere. Nam quod est in partitionibus, id huc non pertinet.

(60) Εἰς ἀξέριστον. Quando nostra attollimus, et adversarii deprimumus, hæc enim prior epilogi pars est, ac in se continet δεινώσιν aut ἐχθος, vel quid simile. Vide Curium Fortunatianum lib. ii *Rhet.*

(61) Ἀνακαφαλαιώσιν. Quando summa capita, quæ Græcis, uti supra dicitur, sunt κεφάλαια, repetuntur, Cassiodorus a quibusdam ex Latinis *reenumerationem* ait appellari.

(62) Καὶ δευτερολογία. Hoc est δευτέρων ἀπόδειξιν, seu ἐπεργασίαν. Posteaquam enim res est demonstrata multis argumentis, signis et exemplis, deinde hæc omnia repetuntur, et conglobata in unum locum coguntur, ut videantur tractata esse copiosius, et sic δευτερολογία nihil aliud est, quam ἐκτενέτης. Hæc Sturmius ad Part. Hermog. ubi mentio fit hujus rei.

(63) Ἰδεῶν. De quibus peculiariter agit Hermogenes libris duobus integris. Sunt autem idæe, imitatione Platonicæ dictæ, nil aliud, quam quedam formæ seu figuræ orationis, quæ non tam cerui, quam animo cogitari possunt. Aristoteles τὴν εἶδὸν λόγου appellat; alii, ut testis Cicero, χαρακτήρας nominarunt. Quinquam hæc non nihil differant ab ἰδέαις, etiam ex Nostri sententia, qui ista εἶδη seu χαρακτῆρας ait συντίθεσθαι δὲ τινῶν ἰδεῶν. Unde et errare eos certum est, qui doctrinam veterum de characteribus evertisse, eisque seu an de ideis opposuisse Hermogenem existimant. Ea enim potius, quæ ab ipsis generalius erant exposita, ille distinctius explicavit. Et sic Vossius, quem vide lib. iv *Inst. cap.* 6, § 11, ubi et ostendit, proprie nil esse aliud ideas, quam trium characterum quasdam veluti abfectiones. Adde Sturmium lib. iii de *Florut.* c. 6.

(64) Ἐπεὶ. Sicut quidem vult Hermogenes; et cum lib. i de *Id.* Cur autem tot, et neque plures,

ῥητορικῶν σαφήνεια (65), μέγεθος (66), κάλ-
 ῶς (67), γοργότης (68), ἦθος (69), ἀλήθεια (70), δεινό-
 της (71). Μᾶλλον δὲ ἐξ ἧ γὰρ ἀλήθεια (72) ὑπὸ τῷ
 ἦθός ἐστι ταυτομένη. Τρεῖς γὰρ τούτων εἰσι γενι-
 καί (73) ἡ σαφήνεια, τὸ μέγεθος, καὶ τὸ ἦθος·
 αἱ δὲ λοιπαὶ εἰδικαί. Τῶν γενικῶν τριῶν ἕκων
 ἡ μὲν σαφήνεια δύο ἰδέαι: ἕξει ὑποθετικῆς
 αὐτῆν, ἐξ ὧν δὴ γίγνεται, τὴν τε εὐκρίνειαν (74)
 καὶ τὴν καθαρότητα (75)· τὸ δὲ μέγεθος ἐξ ἑ-
 σμνό-
 τητα (76), περιβολῆν (77), τραχύτητα (78), λαμπρό-
 τητα (79), ἀκμήν (80), καὶ σφοδρότητα (81)· τὸ δὲ
 ἦθος ἐπιεικειαν (82), ἀφέλειαν (83), ἀλήθειαν (84)

neque pauciores, id interpretēs Hermogenis sic
 declarant, quia primo perspicuitatem habere omnis
 debet oratio, cum sine ea non intelligatur, deinde
 justam magnitudinem, ut aurem impleat, tertio pul-
 chritudinem, ut etiam placeat, quæ corrumpitur,
 nisi quarto accedat nobilitas, qua quasi suat. Jam
 ut finis iste sit decens, opus quinto est animo,
 indole, moribus, quæ sexto sola commentat veritas.
 Denique ut ista justa ratione legeque sese ha-
 beant pro diversitate argumentorum, opus est
 septimo vi quadam eloquentiæ, ad expedienda ista.
 Adde Sturmium de *Elocut.* lib. iii, c. 6 seq. Voss.
Inst. l. vi, c. 6, 13.

(65) *Σαφήνεια*. Claritatem reddidit Sturmius, item
 apertum orationis genus, Perspicuitatem appellasse
 Fabium Scaliger existimat, Ciceronem vero *evidentiam*.
 Lib. iv *Poet.* c. 1. Perspicuitas vocem retinet
 et Vossius in virtutis hujus nominatione; usurpatque
 non raro ipse etiam Sturmius. Agit autem
 de hac Hermogenes, lib. i de *Id.* cap. 1.

(66) *Μέγεθος*. Sturmius modo *amplitudinem* ver-
 tit, modo *magnitudinem*. Cæteri fere omnes reti-
 nent posterioris vocabulum. Agit de ea Hermog.
 dicto lib. c. 4.

(67) *Κάλλος*. Pulchritudinem reddunt omnes.

(68) *Γοργότης*. Sturmio hæc virtus est *celeritas*,
 Trapezuntio *velocitas*. Sed notat Scaliger prædicto
 loco, Græcam plus significare. Vossius rectissime
incitatum sive *conciatum dicendi genus* appellari
 putat.

(69) *ἦθος*. Affectionem vertit Trapezuntius, ju-
 dicio Scaligeri apposite. Cæteri orationem *moratam*
 reddere maluerunt.

(70) *Ἀλήθεια*. Hanc omnes *veritatem* appellant.

(71) *Δεινότης*. Trapezuntio *gravitas*, Sturmio
 cum addito *oculta gravitas* in peculiari de virtute
 hæc Hermogenis libello. At in ii, de *Ideis*, ubi pa-
 riter de ea agitur, *aptam dicendi figuram* vertit.
 Scaliger a Fabio et aliis *vim* seu *acrimoniam* vocari
 dicit, idque cæteris præfert, unde et Vossius *vim*
dicendi exponit, rejecta Nannesii interpretatione,
 qui *prudentiam* interpretatus est.

(72) *Ἡ γὰρ ἀλήθεια*. Non tantum nostri judi-
 cio, sed ipsius Hermogenis auctoritate, qui in ca-
 pite de moribus hoc genus illi subjicit. ἦθος, ait,
 τούτων ἐν λόγοις ποιεῖ ἐπιεικεία, καὶ ἀσφέλεια, καὶ
 περὶ τούτοις τὸ κατ' αὐτῶν ἐμφαινόμενον ἀληθές·
 habuit laudæ dæbie in animo hæc verba noster,
 cum ista scriberet.

(73) *Γενικαί*. Quia in plures dividuntur species,
 cum reliquæ non dividantur.

(74) *Εὐκρίνειαν*. Trapezuntius *elegantiam*, Sturm-
 ius *perspicuitatem* reddidit. *Distinctionem* ap-
 pellare maluit Ger. Vossius. Quanquam et distinc-
 tio id potius videatur, unde nascitur *εὐκρίνειαν*.
 Cum enim distincte omnia proponantur et expo-
 nuntur, ut *εὐκρίνειαν*, quæ ad actual, quam judicandi
 facilitas et promptitudo, propter remotiorem ob-
 staculi omnia, quod etiam in pura oratione quoque
 modo exoriri potest.

rhetoricæ; claritas, magnitudo, pulchritudo, cele-
 ritas, mores, veritas, efficacia. Vel potius sex, nam
 veritas posita est sub moribus. Harum autem tres
 sunt generales, claritas, magnitudo, mores, reliquæ
 vero speciales. Ex tribus generalibus ideis claritas
 quidem duas habet alias ideas sibi subjectas, unde
 nascitur, distinctionem et puritatem. Magnitudo au-
 tem sex, gravitatem, complexionem, asperitatem,
 splendorem, vigorem, et vehementiam. Mores vero
 æquanimitatem, simplicitatem, veritatem, et gravita-
 tem, quæ non spectatur per se ipsa, sed in simplici-
 tate et modestia consistit. Quælibet ex Ideis specia-

(75) *Καὶ τὴν καθαρότητα*. Recessit ab ordine
 Hermogeniano noster. Hermogenes enim hanc spe-
 ciem alteri præmisit, et merito, quia illa hujus
 quasi custos est. Porro virtus hæc a Sturmio vo-
 catur *puritas*, a Vossio *simplicitas*, cui nihil esse
 aliud putatur, quam oratio *ἀκατάκτως*. Naturam
 ejus explicat Hermog. lib. i, *Idear.* cap. 2.

(76) *Σαυρότητα*. *Gravitatem* omnes reddunt; Ari-
 stoteli, teste Scaligero, est *μετρία βαρύτης*, non
 simpliciter *βαρύτης*. Cæterum ea virtus est, in qua
 auctoritas et dignitas. V. Hermog. ib. c. 5.

(77) *Περιβολῆν*. Trapezuntius *circumductionem*
 vertit, quem reprehendit Scaliger et *complexionem*,
 ait appellandam. Vossius videtur male *cumulatio-
 nem* dicere, quia orationem hæc virtute instructam
 vocat *cumulatam*. At Sturmio est oratio *exaggerata*,
 ut sic etiam *exaggeratio* vocari possit, quomodo et
 aliquoties in commentariis appellat Hermog. dict.
 lib. c. 18, ubi ostendit eam esse virtutem, qua ora-
 tio allatis variis circumstantiis non amplius est
 nuda, sed sit ampla et magna.

(78) *Τραχύτητα*. *Asperitatem* vertunt omnes.
 Fitque amaritudine et acerbitate orationis, quando
 evadit ingrata auribus et animo, propter repellen-
 siones. Vid. Hermog. dicto loco, cap. 6.

(79) *Λαμπρότητα*. Reddunt omnes *splendorem*.
 Scaliger tamen etiam *illustre* seu *luculentum* ge-
 nus, Vossius *festivum* dici posse putant. Est autem
 ea virtus, qua commemoramus res magnas, vel a
 nobis præclare gestas, quæ majorem demum fidu-
 ciæ significationem. V. Herm. d. l. c. 8.

(80) *Ἀκμήν*. Scaliger vertit *vim* orationis, cæ-
 teri plerique *vigorem*, id quod ego rectius opinor,
 cum vis aliquid amplius significet, ac sic etiam *δα-
 ρύτης* exponatur. Hermogenes hæc voce illam in-
 telligit virtutem, cujus beneficio omnia sunt valida
 et lacertosa, roburque, ac vires habent. Vide eum
 libro dicto, cap. 9.

(81) *Σφοδρότητα*. *Acrem et vehementem dicendi*
figuram Sturmius appellat. *Vehementiam* Trapezun-
 tius et cæteri appellant. Est autem asperitas ad-
 versus inferiores vel æquales. V. Herm. cap. 7.

(82) *Ἐπιεικείαν*. Trapezuntius *modestiam* ap-
 pellat, *æquanimitatem* vertit rectius Scaliger et Vos-
 sius ex Torrentio existimat, cum modestia pateat
 latius. Sturmio est *moderatio* et *mitigatio*, cum
 orator non solum de jure suo remittit, verum etiam
 cum vulgo se comparat, et si non sit e vulgi nu-
 mero. Vide Hermogenem lib. ii, cap. 6, ubi et
æquabilitatem Sturmius non nunquam vocat.

(83) *Ἀφέλειαν*. Quæ tollimus omnia, quæ nobis
 obstant, ut in nobis significationes vitiorum, in
 adversario significationes virtutum, atque ita sine
 calliditate nos et adversarium judici proponimus.
Simplicitatem vulgo reddunt. Scaliger *virritatem* vo-
 cat quo *idiana locutionis, non apud plebem solum, sed*
lectorum circum, qualem Græchorum matri M. Tu-
lius attribuit. Agit de hac Herm. lib. ii, c. 5, de *Id.*

(84) *Ἀλήθεια*. De qua Hermogenes dicto libro,
 cap. 2, estque virtus, qua significamus morum simi-

cundum enthymema. Fictio vero est idomne, quod a quidem factum non est, causæ tamen conducit. Jam vero propositio est oratio, in qua spem habet subsumptio. Subsumptio autem est oratio adversarii. Contraria propositio est promissio refutationis. Refutatio fit per instantiam et depulsionis rationem contrariam, et per violentam.

Hæc de contentione. Conclusio vero dividitur in amplificationem honorum, aut ultimam destructionem et eversionem, et in repetitionem capitulum præcipuorum, et actionem secundam.

Et hæc quidem de quatuor orationis partibus, exordio, narratione, contentione et conclusione. Cum vero omnem orationem rhetoricam, cujuscunque sit generis ex illis tribus, ad ideas quasdam componi sit usitatum, age, etiam idearum numerum vobis describemus. Sunt autem septem idem

(51) Τοῦ ἐπιχειρήματος καὶ τῆς ἐργασίας. Utroque enim enthymemate firmatur. Ἐργασία primum ac proxime, ἐπιχείρημα per consequens. Nam ut ἐργασία firmat ἐπιχείρημα, sic ἐνθύμημα ἐργασίαν. Hermogenes: Ὅσπερ ἡ ἐργασία κατασκευάζει τὸ ἐπιχείρημα, οὕτω καὶ τὸ ἐνθύμημα κατασκευάζει τὴν ἐργασίαν.

(52) Δεύτερον ἐνθύμημα. Quoniam majoris confirmationis vel expolitionis gratia subjungitur primo ἐνθύμηματι seu probationi, et ejusdem conclusioni, fitque quasi continuata conclusio. De quo, et generibus ejusdem, nulla habet Sturmii ad Hermog. lib. iii, de Inv. c. 7.

(53) Πλαστόν. Supple. τοῦ ἐπιχειρήματος: ita enim vocat Hermogenes, qui de eo agit dicto libro cap. 16 toto. Nempe quoniam præcipuum post elaborationem ἐπιχειρήματος habet locum. Ut, epithetema est: *Non oportet hosti aliquid postulanti obtinere.* Sequitur ἐργασία sive expolitio per exemplum: *Neque enim majores nostri obtulerunt Xerxi terram et aquam postulanti.* Nunc subjungitur πλαστόν seu fictio: *quod si quis tunc suavisset obtinerendum Xerxi esse, nonne eum omnes obruissent lapidibus?*

(54) Πρώτασις. De his et sequentibus supra fecit mentionem, ubi de partibus spectantibus ad κωλύλατον seu caput. Nunc quid per singula intelligi oporteat, exponit. Habet autem ista quoque ex Hermogene prædicto lib. iii, cap. 2. Exemplum dat hujusmodi: suadet quispiam, cum adventantem videret hostem, Isthmum esse perfodiendum, πρώτασις seu propositio est: *Isthmum perfodere debemus.* Ὑποφορά seu subsumptio sequitur, et continet illud, quod dicere adversarius posset: *Sed hoc forte difficile videtur.* Huic occurritur ἀντιπρώτασις, qua id negamus. *Habemus in promptu, quod respondemus, quoque ostendimus falsum hoc esse.* Tum hoc totum clauditur λύσει seu solutione: *quid enim? anne res est facilis fodere?* Hæc postea rationibus et causis suis amplificentur et illustrentur.

(55) Ἡ λύσις. Quæ Latinis *confutatio*, vel *refutatio*, Cassiodoro etiam *reprehensio*. V. Hermog. lib. iii. Invent. c. 5, toto.

(56) Κατὰ ἐνστάσιν. Dissert' hic de triplici refutandi ratione, ad modum Hermogenis. De ἐνστάσει adde Voss. *Inst. orat.* c. 5, § 9.

(57) Ἀντιπαρόδοσις. Per hanc intelligit rationem, quæ juvat primariam depulsionem, eamque confirmat, estque velut depulsio subsidia, ut, *sum immunis a reddendis rationibus*, verba adversarii, quæ in se habent κερφάλιον. Hæc refutantur primo ἐνστάσει, et inflatione, *non es immunis.*

χειρήματος καὶ τῆς ἐργασίας (51). Τὸ ἐπενθύμημα ἐστὶ δεύτερον ἐνθύμημα (52). Πλαστόν (53) δὲ ἐστὶ πᾶν τὸ μὴ γεγὸς, ἐπιτιθέμενον δὲ κατ' ὑπόθεσιν. Πρώτασις (54) νῦν ἐστὶ λόγος, ἐν ᾧ ἐπιτίθεται ἡ ὑποφορά. Ὑποφορά δὲ ὁ τοῦ ἐχθροῦ λόγος. Ἀντιπρώτασις δὲ ἡ τῆς λύσεως ἐπαγγελία. Ἡ λύσις (55) δὲ γίνεται κατὰ ἐνστάσιν (56), καὶ ἀντιπαρόδοσιν (57), καὶ κατὰ τὸ βλαίον (58).

Ταῦτα περὶ ἀγώνων. Ὁ ἐπιλογος (59) δὲ διαίρειται εἰς ἀβήσιν (60) ἀγαθῶν, ἢ καὶ ἐλεῖν ἐνδολήν καὶ ἐξαιρεσιν, καὶ εἰς ἀνακεφαλαίωσιν (61) τῶν κερωτέρων, τὴν καὶ δευτερολογίαν (62).

Ἄλλὰ ταῦτα μὲν περὶ τῶν τεσσάρων λόγων μέρων, προομιῶν, διηγήσεων, ἀγώνων, ἐπιλόγων· ἐπὶ δὲ πᾶς λόγος ρητορικὸς, ὅποιος ἂν τῶν τριῶν εἰδῶν εἴη, διὰ τινῶν ἰδεῶν (63) ἀρμολίων αὐτῷ συντίθεσθαι εἴθε, φέρε καὶ τὸν τῶν ἰδεῶν ἀρθρῶν ὅμν διαγράφωμεν. Ἐκτὰ (64) δὲ εἰσὶν ἰδέαι λόγου

deinde ἀντιπαρόδοσις, hoc est ratione, qua ἐνστάσει juvat: *etiamsi immunis esses, non tamen ideo id factum est omnibus pariter.*

(58) Κατὰ τὸ βλαίον. De quo Hermog. cap. sequenti, et Vossius prædicto loco. Facit autem duplex Hermogenes, unum quasi ἀντιστρέφον, cum quod dixit adversarius, invertitur, et in ipsum torquetur, ut, *occidisti, quia adstitisti interfecto.* Ἄλλος hujus sit per βλαίον, imo quia adstiti, non occidi, nam si occidisset, concessissem me in fugam. Alterum, quando consequens adversarii negatur, et probatur contrarium.

(59) Ὁ ἐπιλογος. De quo non puto Hermogenem quid tale. Nam quod est in partitionibus, id huic non pertinet.

(60) Εἰς ἀβήσιν. Quando nostra attollimus, et adversarii deprimumus, hæc enim prior epilogi pars est, ac in se confluet δεινῶσιν aut ἐχθός, vel quid simile. Vide Curium Fortunatianum lib. ii Rhel.

(61) Ἀνακεφαλαίωσιν. Quando summa capita, quæ Græcis, ut supra dicitur, sunt κερφάλια, repetuntur. Cassiodorus a quibusdam ex Latinis *renumerationem* ait appellari.

(62) Καὶ δευτερολογία. Hoc est δεύτερον ἀπόδειξιν, seu ἐπεργασίαν. Postquam enim res est demonstrata multis argumentis, signis et exemplis, deinde hæc omnia repetuntur, et conglobata in unum locum coguntur, ut videantur tractata esse copiosius, et sic δευτερολογία nihil aliud est, quam ἐπανέληψις. Hæc Sturmii ad Part. Hermog. ubi mentio fit hujus rei.

(63) Ἰδεῶν. De quibus peculiariter agit Hermogenes libris duobus integris. Sunt autem ideæ, imitatione Platonica dictæ, nil aliud, quam quædam formæ seu figuræ orationis, quæ non tam certæ, quam animo cogitari possunt. Aristoteles τὰ εἶδη λόγου appellat; alii, ut testis Cicero, χαρακτήρας νομίζαντες. Quoniam hæc non nihil differant ab ἰδέαι, etiam ex Nostri sententia, qui ista εἶδη seu χαρακτήρας ait συντίθεσθαι διὰ τινῶν ἰδεῶν. Unde et errare eos certum est, qui doctrinam veterum de characteribus evertisse, eique suam de ideis opposuisse Hermogenem existimant. Ea enim potius, quæ ab ipsis generalius erant exposita, ille distinctius explicavit. Et sic Vossius, quem vide lib. iv *Inst.* cap. 6, § 11, ubi et ostendit, proprie nil esse aliud ideæ, quam trium characterum quasdam veluti adfectiones. Adde Sturmium lib. iii de *Elou.* c. 6.

(64) Ἐκτὰ. Scit quidem vult Hermogenes; v. cum lib. i de *Id.* Cur autem tot, et neque plures,

ρητορικῶν σαφήνεια (65), μέγεθος (66), κάλλος (67), γοργότης (68), ἦθος (69), ἀλήθεια (70), δεινότης (71). Μᾶλλον δὲ εἰς ἡ γὰρ ἀλφθεια (72) ὑπὸ τῷ ἦθός ἐστι ταυτομένη. Τρεῖς γὰρ τούτων εἰσι γενικαὶ (73) ἡ σαφήνεια, τὸ μέγεθος, καὶ τὸ ἦθος· αἱ δὲ λοιπαὶ εἰδικαί. Τῶν γενικῶν τριῶν ἰδεῶν ἡ μὲν σαφήνεια δύο ἰδέαι· ἔχει ὑποθεθηκυίας αὐτῆν, ἐξ ὧν δὴ γίγνεται, τὴν τε εὐκρίνειαν (74) καὶ τὴν καθαρότητα (75)· τὸ δὲ μέγεθος εἰς σεμνότητα (76), περιβολὴν (77), τραχύτητα (78), λαμπρότητα (79), ἀκμὴν (80), καὶ σφοδρότητα (81)· τὸ δὲ ἦθος ἐπιεικειαν (82), ἀφέλειαν (83), ἀλήθειαν (84)

neque pauciores, id interpretes Hermogenis sic declarant, quia primo perspicuitatem habere omnis debet oratio, cum sine ea non intelligatur, deinde justam magnitudinem, ut sura impleat, tertio pulchritudinem, ut etiam placeat, quæ corrumpitur, nisi quarto accedat nobilitas, qua quasi suat. Jam ne fluxus iste sit decens, opus quinto est animo, indole, moribus, quæ sexto sola commendat veritas. Denique ut ista justa ratione legeque sese habeant pro diversitate argumentorum, opus est septimo vi quamdam eloquentiæ, ad expedienda ista. Adde Sturmium de *Elocw.* lib. iii, c. 6 seq. Voss. *Inst.* l. vi, c. 6, 13.

(65) *Σαφήνεια*. Claritatem reddidit Sturmius, item apertum orationis genus, Perspicuitatem appellasse Fabium Scaliger existimat, Ciceronem vero evidentiam. Lib. iv *Poet.* c. 4. Perspicuitas vocem retinet et Vossius in virtutis hujus nominatione; usurpatque non raro ipse etiam Sturmius. Agit autem de hac Hermogenes, lib. i de *Id.* cap. 4.

(66) *Μέγεθος*. Sturmius modo *amplitudinem* vertit, modo *magnitudinem*. Cæteri fere omnes retinent posterius vocabulum. Agit de ea Hermog. dicto lib. c. 4.

(67) *Κάλλος*. Pulchritudinem reddunt omnes.

(68) *Γοργότης*. Sturmio hæc virtus est celeritas, Trapezuntio *velocitas*. Sed notat Scaliger prædicto loco, Græcum plus significare. Vossius rectissime *incitatum* sive *concitatum dicendi genus* appellari putat.

(69) *ἦθος*. Affectionem virtutis Trapezuntius, iudicio Scaligeri apposuit. Cæteri orationem *moralem* reddere maluerunt.

(70) *Ἀλήθεια*. Hanc omnes *veritatem* appellant.

(71) *Δεινότης*. Trapezuntio *gravitas*, Sturmio cum addito *oculta gravitas* in peculiari de virtute hac Hermogenis libello. At in ii, de *Ideis*, ubi pariter de ea agitur, *aptam dicendi figuram* vertit. Scaliger a Fabio et aliis *vim* seu *acrimoniam* vocari dicit, ilique cæteris præfert, unde et Vossius *vim dicendi* exponit, rejecta Nunneseii interpretatione, qui *prudentiam* interpretatus est.

(72) *Ἡ γὰρ ἀλφθεια*. Non tantum nostri iudicio, sed ipsius Hermogenis auctoritate, qui in capite de moribus hoc genus illi subjicit. ἦθος, ait, τοῖνον ἐν λόγοις ποιεῖ ἐπιεικεία, καὶ ἀσφέλεια, καὶ περὶ τούτοις τὸ κατ' αὐτῶν ἐμπαινούμενον ἀληθές· habuit laud dubie in animo hæc verba noster, cum ista scriberet.

(73) *Γενικαί*. Quia in plures dividuntur species, cum reliquæ non dividantur.

(74) *Εὐκρίνειαν*. Trapezuntius *elegantiam*, Sturmius *perspicuitatem* reddidere. *Distinctionem* appellare maluit Ger. Vossius. Quamquam et distinctio id potius videatur, unde nascitur *εὐκρίνειαν*. Cum enim distincte omnia proponuntur et exponuntur, ut *εὐκρίνειαν*, quæ ad aliam, quam iudicandi facilitas et promptitudo, propter remotiorem obstaculi omnis, quod etiam in pura oratione quæque modo exoriri potest.

A rhetoricæ; claritas, magnitudo, pulchritudo, celeritas, mores, veritas, efflicacia. Vel potius sex, nam veritas posita est sub moribus. Harum autem tres sunt generales, claritas, magnitudo, mores, reliquæ vero speciales. Ex tribus generalibus ideis claritas quidem duas habet alias sibi subjectas, unde nascitur, distinctionem et puritatem. Magnitudo autem sex, gravitatem, complexionem, asperitatem, splendorem, vigorem, et vehementiam. Mores vero æquanimitatem, simplicitatem, veritatem, et gravitatem, quæ non spectatur per se ipsa, sed in simplicitate et modestia consistit. Quælibet ex ideis specia-

(75) *Καὶ τὴν καθαρότητα* Recessit ab ordine Hermogeniano noster. Hermogenes enim hanc speciem alteri præmisit, et merito, quia illa hujus quasi custos est. Porro virtus hæc a Sturmio vocatur *puritas*, a Vossio *simplicitas*, cui nihil esse aliud putatur, quam oratio *ἀκατάσχετος*. Naturam ejus explicat Hermog. lib. i, *Idear.* cap. 2.

(76) *Σεμνότητα*. *Gravitatem* omnes reddunt: Aristoteli, teste Scaligero, est *μετρία βαρύτης*, non simpliciter *βαρύτης*. Cæterum ea virtus est, in qua auctoritas et dignitas. V. Hermog. lib. c. 5.

(77) *Περιβολήν*. Trapezuntius *circumductionem* vertit, quem reprehendit Scaliger et *complexionem* ait appellandam. Vossius videtur male *cumulationem* dicere, quia orationem hac virtute inarturam vocat *cumulatam*. At Sturmio est oratio *exaggerata*, ut sic etiam *exaggeratio* vocari possit, quomodo et affignotes in commentariis appellat Hermog. dict. lib. c. 18, ubi ostendit eam esse virtutem, qua oratio allatis variis circumstantiis non amplius est nuda, sed sit ampla et magna.

(78) *Τραχύτητα*. *Asperitatem* vertunt omnes. Fitque amaritudine et acerbitate orationis, quando evadit ingrata auribus et animo, propter reprehensiones. Vid. Hermog. dicto loco, cap. 6.

(79) *Λαμπρότητα*. Reddunt omnes *splendorem*. Scaliger tamen etiam *illustre* seu *luculentum* genus, Vossius *festivum* dici posse putant. Est autem ea virtus, qua commemoramus res magnas, vel a nobis præclare gestas, quo majorem deimus fiducia significationem. V. Herm. d. l. c. 8.

(80) *Ἀκμήν*. Scaliger vertit *vim* orationis, cæteri plerique *vigorem*, id quod ego rectius opinor, cum vis aliquid amplius significet, ac sic etiam *δερνότης* exponatur. Hermogenes hac voce illam intelligit virtutem, cujus beneficium omnia sunt valida et lacertosa, roburque, ac vires habent. Vide eum libro dicto, cap. 9.

(81) *Σφοδρότητα*. *Acrem et vehementem dicendi figuram* Sturmio appellat. *Vehementiam* Trapezuntius et cæteri appellant. Est autem asperitas adversus inferiores vel æquales. V. Herm. cap. 7.

(82) *Ἐπιεικειαν*. Trapezuntius *modestiam* appellat, *æquanimitatem* vertit rectius Scaliger et Vossius ex Terentio existimant, cum modestia pateat latius. Sturmio est *moderatio et mitigatio*, cum orator non solum de jure suo remittit, verum etiam cum vulgo se comparat, et si non sit e vulgâ numero. Vide Hermogenem lib. ii, cap. 6, ubi et *æquabilitatem* Sturmio non nunquam vocat.

(83) *Ἀφέλειαν*. Quæ tollimus omnia, quæ nobis obstant, ut in nobis significationes vitiorum, in adversario significationes virtutum, atque ita sine calliditate nos et adversarium iudici proponimus. *Simplicitatem* vulgo reddunt. Scaliger *virtutem* vocat *quod idiana locutionis, non apud plebem solum, sed lectorum cirium, qualem Græchorum matris M. Terentii attribuit*. Agit de hac Herm. lib. ii, c. 5, de *Id.*

(84) *Ἀλήθεια*. De qua Hermogenes dicto libro, cap. 2, estque virtus, qua significamus morum sim-

cundum enthymema. Fictio vero est idomne, quod A quidem factum non est, causæ tamen conducit. Jam vero propositio est oratio, in qua spem habet subsumptio. Subsumptio autem est oratio adversarii. Contraria propositio est promissio refutationis. Refutatio fit per instantiam et depulsionis rationem contrariam, et per violentam.

Hæc de contentione. Conclusio vero dividitur in amplificationem honorum, aut ultimam destructionem et eversionem, et in repetitionem capitum præcipuorum, et actionem secundam.

Et hæc quidem de quatuor orationis partibus, exordio, narratione, contentione et conclusione. Cum vero omnem orationem rhetoricam, cujuscunque sit generis ex illis tribus, ad ideas quasdam componi sit usitatum, age, etiam idearum numerum vobis describemus. Sunt autem septem idem

(51) Τοῦ ἐπιχειρήματος καὶ τῆς ἐργασίας. Utrumque enim enthymemate firmatur. Ἐργασία primum ac proxime, ἐπιχειρήμα per consequens. Nam ut ἐργασία firmat ἐπιχειρήμα, sic ἐνθύμημα λογιστάν. Hermogenes: Ὡσπερ ἡ ἐργασία κατασκευάζει τὸ ἐπιχειρήμα, οὕτω καὶ τὸ ἐνθύμημα κατασκευάζει τὴν ἐργασίαν.

(52) Δεύτερον ἐνθύμημα. Quoniam majoris confirmationis vel expolitionis gratia subjungitur primo ἐνθύμηματι seu probationi, et ejusdem conclusioni, fitque quasi continuata conclusio. De quo, et generibus ejusdem, multa habet Sturmius ad Hermog. lib. iii, de Inv. c. 7.

(53) Πλαστόν. Supple. τοῦ ἐπιχειρήματος: ita enim vocat Hermogenes, qui de eo agit dicto libro cap. 16 toto. Nempe quoniam præcipuum post elaborationem ἐπιχειρήματος habet locum. Ut, epichlema est: *Non oportet hosti aliquid postulanti obtemperare.* Sequitur ἐργασία sive expolitio per exemplum: *Neque enim majores nostri obtemperaverunt Xerxi terram et aquam postulant.* Nunc subjungitur πλαστόν seu fictio: *quod si quis tunc suasisset obtinerandum Xerxi esse, nonne eum omnes obruisissent lapidibus?*

(54) Πρώτασις. De his et sequentibus supra fecit mentionem, ubi de partibus spectantibus ad κενόλατον seu caput. Nunc quid per singula intelligi oporteat, exponit. Habet autem ista quoque ex Hermogene prædicto lib. iii, cap. 2. Exemplum dat hujusmodi: suadet quispiam, cum adventantem videret hostem, Isthmum esse perfodiendum, πρώτασις seu propositio est: *Isthmum perfodere debemus.* Ὑποφορά seu subsumptio sequitur, et continet illud, quod dicere adversarius posset: *Sed hoc forte difficile videtur.* Huic occurritur ἀντιπρώτασις, qua id negamus. *Habemus in promptu, quod respondemus, quoque ostendimus falsum hoc esse.* Tum hoc totum clauditur λύσει seu solutione: *quid enim? anne res est facilis fodere?* Hæc postea rationibus et causis suis amplificantur et illustrantur.

(55) Ἡ λύσις. Quæ Latinis *confutatio*, vel *refutatio*, Cassiodoro etiam *reprehensio*. V. Hermog. lib. iii, Invent. c. 5, toto.

(56) Κατὰ ἔνστασις. Dissert' hic de triplici refutandi ratione, ad modum Hermogenis. De ἔνστασι addit Voss. *Inst. orat. c. 5, § 9.*

(57) Ἀντιπαράστασις. Per hanc intelligit rationem, quæ juvat primariam depulsionem, eamque confirmat, estque velut depulsionis subsidia: ita, ut *sum immunitas reddendis rationibus*, verba adversarii, quæ in se habent κενόλατον. Hæc refutantur primo ἔνστασις, et imitatione, *non es immunitas.*

χειρήματος καὶ τῆς ἐργασίας (51). Τὸ ἐπενθύμημα ἐστὶ δεύτερον ἐνθύμημα (52). Πλαστόν (53) δὲ ἐστὶ πᾶν τὸ μὴ γεγὸς, ἐπιτεθέμενον δὲ κατ' ὑπόθεσιν. Πρώτασις (54) νῦν ἐστὶ λόγος, ἐν ᾧ ἐλπίζεται ἡ ὑποφορά. Ὑποφορά δὲ ὁ τοῦ ἐχθροῦ λόγος. Ἀντιπρώτασις δὲ ἡ τῆς λύσεως ἐπαγγελία. Ἡ λύσις (55) δὲ γίνεταί κατὰ ἔνστασιν (56), καὶ ἀντιπαράστασιν (57), καὶ κατὰ τὸ βίαιον (58).

Ταῦτα περὶ ἀγώνων. Ὁ ἐπιλογος (59) δὲ διαίρειται εἰς ἀρχαίαν (60) ἀγαθῶν, ἢ καὶ ἐσθλῶν ἐνδοκίαν καὶ ἐξαιρέσιν, καὶ εἰς ἀνακαφαλῶσιν (61) τῶν κεραιτέρων, τὴν καὶ δευτερολογίαν (62).

Ἄλλὰ ταῦτα μὲν περὶ τῶν τεσσάρων λόγων μέρων, προσημίων, διηγήσεων, ἀγώνων, ἐπιλογῶν. ἔπειτα δὲ πᾶς λόγος ῥητορικὸς, ὅποσος ἂν τῶν τριῶν εἰδῶν εἴη, διὰ τινῶν ἰδεῶν (63) ἀρμολίαν αὐτῷ συντίθεσθαι εἴωθε, εἴρε καὶ τὸν τῶν ἰδεῶν ἀριθμὸν ὑμῖν διαγράψωμεν. Ἐπεὶ (64) δὲ εἰσὶν ἰδέαι λόγοι

deinde ἀντιπαράστασις, hoc est ratione, qua ἔνστασις juvatur: *etiam si immunitas esses, non tamen i'eo id facium ut obis patriæ.*

(58) Κατὰ τὸ βίαιον. De quo Hermog. cap. sequenti, et Vossius prædicto loco. Facit autem duplex Ἡ ῥητορική, unum quasi ἀντιπαράστρον, cum quod dixit adversarius, invertitur, et in ipsum torquetur, ut, *occidisti, quia adisti interfecto.* Ἄλλος hujus fit per βίαιον, imo quia adisti, non occidisti, nam si occidisssem, conjecissem me in fugam. Alterum, quando consequens adversarii negatur, et probatur contrarium.

(59) Ὁ ἐπιλογος. De quo non puto Hermogenem quid trahere. Nam quod est in partitionibus, id huic non pertinet.

(60) Εἰς ἀρχαίαν. Quando nostra attollimus, et adversarii deprimumus, hæc enim prior epilogi pars est, ac in se continet δέλιουσιν aut ἔχθος, vel aliud simile. Vide Curium Fortunatianum lib. ii Rhet.

(61) Ἀνακαφαλῶσιν. Quando summa capita, quæ Græcis, uti supra dictum, sunt κεφάλαια, repetuntur. Cassiodorus a quibusdam ex Latinis *renumerationem* ait appellari.

(62) Καὶ δευτερολογία. Hoc est δευτερόν ἀπόδειξιν, seu ἐπεργασίαν. Postquam enim res est demonstrata multis argumentis, signis et exemplis, deinde hæc omnia repetuntur, et conglobata in unum locum coguntur, ut videantur tractata esse copiosius, et sic δευτερολογία nihil aliud est, quam ἐπανάληψις. Hæc Sturmius ad Part. Hermog. ubi mentio fit hujus rei.

(63) Ἰδέαι. De quibus peculiariter agit Hermogenes libris duobus integris. Sunt autem idææ, imitatione Platonica dictæ, nil aliud, quam quedam formæ seu figuræ orationis, quæ non tam certæ, quam animo cogitari possunt. Aristoteles τὰ εἶδη λόγου appellat; alii, ut testis Cicero, χαρακτήρας nominarunt. Quinquam hæc non nihil differant ab ἰδέαις, etiam ex Nostri sententia, qui ista εἶδη seu χαρακτήρας ait συντίθεσθαι διὰ τινῶν ἰδεῶν. Unde et errare eos certum est, qui doctrinam veterum de characteribus evitissæ, eisque sciam de ideis opposuisse Hermogenem existimant. Ea enim potius, quæ ab ipsis generaliter erant exposita, ille distinctius explicavit. Et sic Vossius, quem vide lib. iv Inst. cap. 6, § 11, ubi et ostendit, proprie nil esse aliud idææ, quam trium characterum quosdam veluti abfectiones. Adde Sturmium lib. i de Eloq. c. 6.

(64) Ἐπεὶ. Scit quidem vult Hermogenes; v. cum lib. i de Id. Cur autem tot, et neque plures,

ῥητορικῶν σαφήνεια (65), μέγεθος (66), κάλλος (67), γοργότης (68), ἦθος (69), ἀλήθεια (70), δεινότης (71). Μᾶλλον δὲ εἰς ἢ γὰρ ἀλήθεια (72) ὑπὸ τῷ ἦθος ἔστι ταυτομένη. Τρεῖς γὰρ τούτων εἰσι γενικαὶ (73) ἢ σαφήνεια, τὸ μέγεθος, καὶ τὸ ἦθος· αἱ δὲ λοιπαὶ εἰδικαί. Τῶν γενικῶν τριῶν ἑαῶν ἢ μὲν σαφήνεια δύο ἰδέαι· ἕξει ὑποθετικῶς αὐτὴν, ἐξ ὧν δὴ γίνεταί, τὴν τε εὐκρίνειαν (74) καὶ τὴν καθαρότητα (75)· τὸ δὲ μέγεθος εἰς σεμνότητα (76), περιβολὴν (77), τραχύτητα (78), λαμπρότητα (79), ἀκμὴν (80), καὶ σφοδρότητα (81)· τὸ δὲ ἦθος ἐπιεικειαν (82), ἀφέλειαν (83), ἀλήθειαν (84)

neque pauciores, id interpretes Hermogenis sic declarant, quia primo perspicuitatem habere omnis debet oratio, cum sine ea non intelligatur, deinde justam magnitudinem, ut suras impleat, tertio pulchritudinem, ut etiam placeat, quæ corrumpitur, nisi quærit accedat nobilitas, qua quasi suat. Jam ut finis iste sit decens, opus quinto est animo, indole, moribus, quæ sexto sola commendat veritas. Denique pro ista justa ratione legeque sese habeant pro diversitate argumentorum, opus est septimo vi quamdam eloquentiæ, ad expedienda ista. Adde Sturmium de *Eloc.* lib. III, c. 6 seq. Voss. *Inst.* I. vi. c. 6, 13.

(65) *Σαφήνεια*. Claritatem reddidit Sturmius, item apertum orationis genus, Perspicuitatem appellasse Fabium Scaliger existimat, Ciceronem vero *evidentiam*. Lib. IV *Poet.* c. 4. Perspicuitas vocem retinet et Vossius in virtutis hujus nominatione; usurpatque non raro ipse etiam Sturmius. Agit autem de hac Hermogenes, lib. I de *Id.* cap. 4.

(66) *Μέγεθος*. Sturmius modo *amplitudinem* vertit, modo *magnitudinem*. Cæteri fere omnes retinent posterioris vocabulum. Agit de ea Hermog. dicto lib. c. 4.

(67) *Κάλλος*. Pulchritudinem reddunt omnes.

(68) *Γοργότης*. Sturmio hæc virtus est *celeritas*, Trapezuntio *velocitas*. Sed nota Scaliger prædicto loco, Græcum plus significare. Vossius rectissime *incitatum* sive *concitatum dicendi genus* appellari putat.

(69) *ἦθος*. Affectionem virtutis Trapezuntius, iudicio Scaligeri apposuit. Cæteri *orationem moralam* reddere maluerunt.

(70) *Ἀλήθεια*. Hanc omnes *veritatem* appellant.

(71) *Δεινότης*. Trapezuntio *gracitas*, Sturmio cum addito *oculta gravitas* in peculiari de virtute hæc Hermogenis libello. At in II, de *Ideis*, ubi pariter de ea agitur, *aptam dicendi figuram* vertit. Scaliger a Fabio et aliis *vim* seu *acrimoniam* vocari dicit, ilque cæteris præferi, unde et Vossius *vim dicendæ* exponit, rejecta Nannesii interpretatione, qui *prudentiam* interpretatus est.

(72) *Ἐ γὰρ ἀλήθεια*. Non tantum nostri iudicio, sed ipsius Hermogenis auctoritate, qui in capite de moribus hoc genus illi subjicit. ἦθος, ait, τούτων ἐν λόγοις ποιεῖ ἐπιεικεία, καὶ ἀσφέλεια, καὶ περὶ τούτοις τὸ κατ' αὐτῶν ἐμφανέμενον ἀληθές· habuit laud dæbie in animo hæc verba noster, cum ista scriberet.

(73) *Γενικαί*. Quia in plures dividuntur species, cum reliquæ non dividantur.

(74) *Εὐκρίνειαν*. Trapezuntius *elegantiam*, Sturmius *perspicuitatem* reddidere. *Distinctionem* appellare maluit Ger. Vossius. Quanquam et distinctio id potius videatur, unde nascitur *εὐκρίνειαν*. Cum enim distincte omnia proponuntur et exponuntur, ut *εὐκρίνειαν*, quæ ad aliud, quam iudicandi facilitas et promptitudo, propter remotionem obstaculi omnis, quod etiam in pura oratione quique modo exoriri potest.

rhetoricæ; claritas, magnitudo, pulchritudo, celeritas, mores, veritas, efficacia. Vel potius sex, nam veritas posita est sub moribus. Harum autem tres sunt generales, claritas, magnitudo, mores, reliquæ vero speciales. Ex tribus generalibus ideis claritas quidem duas habet alias sibi subjectas, unde nascitur, distinctionem et puritatem. Magnitudo autem sex, gravitatem, complexionem, asperitatem, splendorem, vigorem, et vehementiam. Mores vero æquanimitatem, simplicitatem, veritatem, et gravitatem, quæ non spectatur per se ipsa, sed in simplicitate et modestia consistit. Quilibet ex ideis specia-

(75) *Καὶ τὴν καθαρότητα* Recessit ab ordinæ Hermogeniano noster. Hermogenes enim hanc speciem alteri præmisit, et merito, quia illa hujus quasi custos est. Porro virtus hæc a Sturmio vocatur *puritas*, a Vossio *simplicitas*, cui nihil esse aliud putatur, quam oratio *ἀκατάσκευος*. Naturam ejus explicat Hermog. lib. I, *Idear.* cap. 2.

(76) *Σεμνότητα*. *Gravitatem* omnes reddunt; Aristoteli, teste Scaligero, est *μετρία βαρύτης*, non simpliciter *βαρύτης*. Cæterum ea virtus est, in qua auctoritas et dignitas. V. Hermog. ib. c. 5.

(77) *Περιβολὴν*. Trapezuntius *circumductionem* vertit, quem reprehendit Scaliger et *complexionem*, ait appellandam. Vossius videtur male *cumulationem* dicere, quia orationem hæc virtute inauritam vocat *cumulatam*. At Sturmio est oratio *exaggerata*, ut sic etiam *exaggeratio* vocari possit, quomodo et antiquos in commentariis appellat Hermog. dict. lib. c. 18, ubi ostendit eam esse virtutem, qua oratio altatis variis circumstantiis non amplius est nuda, sed sit ampla et magna.

(78) *Τραχύτητα*. *Asperitatem* vertunt omnes. Fitque amaritudo et acerbitas orationis, quando evadit ingrata auribus et animo, propter reprehensiones. Vid. Hermog. dicto loco, cap. 6.

(79) *Λαμπρότητα*. Reddunt omnes *splendorem*. Scaliger tamen etiam *illustre* seu *luculentum* genus, Vossius *festivum* dici posse putant. Est autem ea virtus, qua commemoramus res magnas, vel a nobis præclare gestas, quo majorem deus fiducia significationem. V. Herm. d. I. c. 8.

(80) *Ἀκμὴν*. Scaliger vertit *vim* orationis, cæteri plerique *vigorem*, id quod ego rectius opinor, cum vis aliquid amplius significat, ac sic etiam *δεινότης* exponatur. Hermogenes hæc vice illam intelligit virtutem, cujus beneficio omnia sunt valida et lacertosa, roburque, ac vires habent. Vide eum libro dicto, cap. 9.

(81) *Σφοδρότητα*. *Acrem* et *vehementem dicendi figuram* Sturmius appellat. *Vehementiam* Trapezuntius et cæteri appellant. Est autem asperitas adversus inferiores vel æquales. V. Herm. cap. 7.

(82) *Ἐπιεικείαν*. Trapezuntius *modestiam* appellat, *æquanimitatem* vertit rectius Scaliger et Vossius ex Terentio existimant, cum modestia pateat latius. Sturmio est *moderatio* et *mitigatio*, cum orator non solum de jure suo remittit, verum etiam cum vulgo se comparat, et si non sit e vulgi numero. Vide Hermogenem lib. II, cap. 6, ubi et *æquabilitatem* Sturmius non nunquam vocat.

(83) *Ἀσφέλεια*. Quæ tollimus omnia, quæ nobis obstant, ut in nobis significationes vitiorum, in adversario significationes virtutum, atque ita sine calliditate nos et adversarium iudici proponimus. *Simplicitatem* vulgo reddunt. Scaliger *virritatem* vocat *quotidianæ locutionis, non aptam plebem solum, sed lectorum curiam, qualem Græchorum matri M. Terentius attribuit*. Agit de hac Herm. lib. II, c. 5, de *Id.*

(84) *Ἀλήθεια*. De qua Hermogenes dicto libro, cap. 2, estque virtus, qua significamus morum sim-

cumulum enthymema. Fictio vero est idomne, quod A quidem factum non est, causæ tamen condnrit. Jam vero propositio est oratio, in qua spem habet subsumptio. Subsumptio autem est oratio adversarii. Contraria propositio est promissio refutationis. Refutatio fit per instantiam et depulsionis rationem contrariam, et per violentam.

Hæc de contentione. Conclusio véro dividitur in amplificationem honorum, aut ultimam destructionem et eversionem, et in repetitionem capitulum præcipuorum, et actionem secundam.

Et hæc quidem de quatuor orationis partibus, exordio, narratione, contentione et conclusione. Cum vero omnem orationem rhetoricam, cujuscunque sit generis ex illis tribus, ad ideas quasdam componi sit usitatum, age, etiam idearum numerum vobis describemus. Sunt autem septem idem

χειρήματος και της εργατίας (51). Τὸ ἐπιθυμητὸν ἐστὶ δεύτερον ἐπιθυμητὸν (52). Πλαστὸν (53) δὲ ἐστὶ πᾶν τὸ μὴ γεγὸς, ἐπιτεθέμενον δὲ κατ' ὑπόθεσιν. Πρότασις (54) νῦν ἔστι λόγος, ἐν ᾧ ἐπιτίθεται ἡ ὑποφορά. Ὑποφορά δὲ ὁ τοῦ ἐχθροῦ λόγος. Ἀντιπρότασις δὲ ἡ τῆς λύσεως ἀπαγγελία. Ἡ λύσις (55) δὲ γίνεται κατὰ ἑνστάσιν (56), καὶ ἀντιπαράστασιν (57), καὶ κατὰ τὸ βλαίον (58).

Ταῦτα περὶ ἀγώνων. Ὁ ἐπιλογος (59) δὲ διαίρεται εἰς ἀβήτην (60) ἀγαθῶν, ἢ καὶ ἐσείαν ἐνδολήν καὶ ἐξαιρεσιν, καὶ εἰς ἀνακεφαλαίωσιν (61) τῶν κεραιτέρων, τὴν καὶ δευτερολογίαν (62).

Ἄλλὰ ταῦτα μὲν περὶ τῶν τεσσάρων λόγων μερῶν, προσιμίων, διηγήσεων, ἀγώνων, ἐπιλογῶν· ἐπὶ δὲ πᾶς λόγος ῥητορικὸς, ὅποσος ἂν τῶν τριῶν εἰδῶν εἴη, διὰ τινῶν ἰδεῶν (63) ἀρμολίων αὐτῶ συντίθεσθαι εἴωθε, φέρε καὶ τὸν τῶν ἰδεῶν ἀριθμὸν ὅμην διαγράφωμεν. Ἐκτὶ (64) δὲ εἰσὶν ἰδεῖαι λόγου

(51) Τοῦ χειρήματος και της εργατίας. Utroque enim enthymemate firmatur. Ἐργασία primum ac proxima, ἐπιτέρημα per consequens. Nam ut εργασία firmat ἐπιτέρημα, sic ἐπιθυμητὸν λογασίαν. Hermogenes: Ἄπειρ ἡ εργασία κατασκευάζει τὸ ἐπιτέρημα, ὅτιο καὶ τὸ ἐπιθυμητὸν κατασκευάζει τὴν λογασίαν.

(52) Δεύτερον ἐπιθυμητὸν. Quoniam majoris confirmationis vel expolitionis gratia subjungitur primo ἐπιθυμητῶν seu probationi, et ejusdem conclusioni, fitque quasi continuata conclusio. De quo, et generibus ejusdem, multa habet Sturmii ad Hermog. lib. iii, de Inv. c. 7.

(53) Πλαστὸν. Supple. τοῦ ἐπιχειρήματος: ita enim vocat Hermogenes, qui de eo agit dicto libro cap. 16 toto. Nempe quoniam præcipuum post elaborationem ἐπιχειρήματος habet locum. Ul, epithymema est: Non oportet hosti aliquid postulanti obtemperare. Sequitur εργασία sive expolitio per exemplum: Neque enim majores nostri obtemperarunt Xerxi terram et aquam postulant. Nunc subjungitur πλαστὸν seu fictio: quod si quis tunc suavisset obtemperandum Xerxi esse, nonne eum omnes obruissent lapidibus?

(54) Πρότασις. De his et sequentibus supra fecit mentionem, ubi de partibus spectantibus ad κεραιάτων seu caput. Nunc quid per singula intelligi oporteat, exponit. Habet autem ista quoque ex Hermogene prædicto lib. iii, cap. 2. Exemplum dat hujusmodi: suadet quispiam, cum adventante videret hostem, Isthmum esse perfoliendum, πρότασις seu propositio est: Isthmum perfodere debemus. Ὑποφορά seu subsumptio sequitur, et continet illud, quod dicere adversarius posset: Sed hoc forte difficile videtur. Huic occurritur ἀντιπρότασις, qua id negamus. Habemus in promptu, quod respondemus, quoque ostendimus falsum hoc esse. Tum hoc totum clauditur λύσει seu solutione: quid enim? nunne res est facilis fodere? Hæc postea rationibus et causis suis amplificentur et illustrentur.

(55) Ἡ λύσις. Quæ Latinis confutatio vel refutatio, Cassiodoro etiam reprehensio. V. Hermog. lib. iii. Invent. c. 5, toto.

(56) Κατὰ ἑνστάσιν. Dissert' hic de triplici refutandi ratione, a modum Hermogenis. De ἑνστάσει adde Voss. Inst. orat. c. 5, § 9.

(57) Ἀντιπαράστασις. Per hanc intelligit rationem, quæ juvat primariam depulsionem, eamque confirmat, estque velut depulsionis subsidia:ia, ut, sum immunis a reddendis rationibus, verba adversarii, quæ in se habent κεραιάτων. Hæc refutantur primo ἑνστάσις, et infirmatione, non es immunis.

deinde ἀντιπαράστασις, hoc est ratione, qua ἑνστάσει juvatur: etiamsi immunis esses, non tamen ideo id factum ut obsis patriæ.

(58) Κατὰ τὸ βλαίον. De quo Hermog. cap. sequenti, et Vossius prædicto loco. Facit autem duplex Hermogenes, unum quasi ἀντιστρέφον, cum quod dixit adversarius, invertitur, et in ipsum torquetur, ut, occidisti, quia adstitisti interfecto. Λύσις hujus fit per βλαίον, imo quia adstiti, non occidisti, nam si occidisset, conjecisset me in fugam. Alterum, quando consequens adversarii negatur, et probatur contrarium.

(59) Ὁ ἐπιλογος. De quo non puto Hermogenem quid trahere. Nam quod est in partitionibus, id huic non pertinet.

(60) Εἰς ἀβήτην. Quando nostra attollimus, et adversarii deprimumus, hæc enim prior epilogi pars est, ac in se confluet δεινωσιν aut ἐχθος, vel quid simile. Vide Curium Fortunatianum lib. ii Rhet.

(61) Ἀνακεφαλαίωσιν. Quando summa capita, quæ Græcis, ut supra dicimus, sunt κεραιάτα, repetuntur. Cassiodorus a quibusdam ex Latinis renumeratorem ait appellari.

(62) Καὶ δευτερολογία. Hoc est δευτέρων ἀπώδειξιν, seu ἐπιγασίαν. Posteaquam enim res est demonstrata multis argumentis, signis et exemplis, deinde hæc omnia repetuntur, et conglobata in unum locum coguntur, ut videantur tractata esse copiosius, et sic δευτερολογία nihil aliud est, quam ἐπανάληψις. Hæc Sturmii ad Part. Hermog. ubi mentio fit hujus rei.

(63) Ἰδεῶν. De quibus peculiariter agit Hermogenes libris duobus integris. Sunt autem ideæ, imitatione Platonicæ dictæ, nil aliud, quam quedam formæ seu figuræ orationis, quæ non tam certæ, quam animo cogitari possunt. Aristoteles τὰ εἶδη λόγου appellat; alii, ut testis Cicero, χαρακτήρας nominarunt. Quinquam hæc non nihil differant ab ἰδέαις, etiam ex Nostri sententia, qui ista εἶδη seu χαρακτήρας ait συντίθεσθαι ἐκ τινῶν ἰδεῶν. Unde et errare eos certum est, qui doctrinam veterum de characteribus evertisse, eique sensum de ideis opposuisse Hermogenem existimant. Ea enim potius, quæ ab ipsis generalius erant exposita, ille distinctius explicavit. Et sic Vossius, quem vide lib. iv Inst. cap. 6, § 11, ubi et osendit, proprie nil esse aliud ideam, quam trium characterum quasdam veluti affectiones. Adde Sturmium lib. iii de Elo. c. 6.

(64) Ἐκτὶ. Sicut quidem vult Hermogenes; v. cum lib. i de Id. Cur autem tot, et neque plures,

ρητορικῶν· σαφήνεια (65), μέγεθος (66), κάλ- A
 λος (67), γοργότης (68), ἦθος (69), ἀλήθεια (70), δεινό-
 της (71). Μᾶλλον δὲ εἰς ἢ γὰρ ἀλήθεια (72) ὑπὸ τὸ
 ἦθος ἔστι ταυτομένη. Τρεῖς γὰρ τούτων εἰσὶ γενι-
 καί (73)· ἡ σαφήνεια, τὸ μέγεθος, καὶ τὸ ἦθος·
 αἱ δὲ λοιπαὶ εἰδικαί. Τῶν γενικῶν τριῶν ἰδεῶν
 ἡ μὲν σαφήνεια δύο ἰδέαι· ἔχει ὑποθετικῶς
 αὐτὴν, εἰς ὧν δὴ γίνεταί, τὴν τε εὐκρίνειαν (74)
 καὶ τὴν καθαρότητα (75)· τὸ δὲ μέγεθος εἰς· σεμνό-
 τητα (76), περιβολὴν (77), τραχύτητα (78), λαμπρό-
 τητα (79), ἀκμὴν (80), καὶ σφοδρότητα (81)· τὸ δὲ
 ἦθος ἐπιείκειαν (82), ἀφέλειαν (83), ἀλήθειαν (84)

neque pauciores, id interpretes Hermogenis sic
 declarant, quia primo perspicuitatem habere omnis
 debet oratio, cum sine ea non intelligatur, deinde
 justam magnitudinem, ut aurea impleat, tertio pul-
 chritudine, ut etiam placeat, quæ corruptitur, B
 nisi quarto accedat nobilitas, qua quasi fluat. Jam
 ut finis iste sit decens, opus quinto est animo,
 indole, moribus, quæ sexto sola commendat veritas.
 Denique ut ista justa ratione legeque sese ha-
 beant pro diversitate argumentorum, opus est
 septimo vi quadam eloquentiæ, ad expedienda ista.
 Adde Sturmium de *Elocu.* lib. iii, c. 6 seq. Voss.
Inst. l. vi, c. 6, 13.

(65) *Σαφήνεια*. Claritatem reddit Sturmius, item
 apertum orationis genus, Perspicuitatem appellasse
 Fabium Scaliger existimat, Ciceronem vero *eviden-*
tiam. Lib. iv *Poet.* c. 1. Perspicuitas vocem retinet
 et Vossius in virtutis hujus nominatione; usurpa-
 tione non raro ipse etiam Sturmius. Agit autem
 de hac Hermogenes, lib. i de *Id.* cap. 4.

(66) *Μέγεθος*. Sturmius modo *amplitudinem* ver-
 tit, modo *magnitudinem*. Cæteri fere omnes reti-
 nent posterioris vocabulum. Agit de ea Hermog.
 dicto lib. c. 4.

(67) *Κάλλος*. Pulchritudinem reddunt omnes.
 (68) *Γοργότης*. Sturmio hæc virtus est *celeritas*,
 Trapezuntio *velocitas*. Sed notat Scaliger predicto
 loco, Græcum plus significare. Vossius rectissime
incitatum sive *concitatum dicendi genus* appellari
 putat.

(69) *ἦθος*. Affectionem vertit Trapezuntius, ju-
 dicio Scaligeri apposite. Cæteri orationem *moratam*
 reddere maluerunt.

(70) *Ἀλήθεια*. Hanc omnes *veritatem* appellant.

(71) *Δεινότης*. Trapezuntio *gravitas*, Sturmio
 cum addito *oculta gravitas* in peculiari de virtute
 hæc Hermogenis libello. At in ii, de *Ideis*, ubi pa-
 riter de ea agitur, *aptam dicendi figuram* vertit.
 Scaliger a Fabio et aliis *vim* seu *acrimoniam* vocari
 dicit, idque cæteri præfert, unde et Vossius *vim*
dicendi exponit, rejecta Nunnesii interpretatione,
 qui *prudentiali* interpretatus est.

(72) *Ἡ γὰρ ἀλήθεια*. Non tantum nostri judi- D
 cio, sed ipsius Hermogenis auctoritate, qui in ca-
 pite de moribus hæc genus illi subjicit. ἦθος, ait,
 τούτων ἐν λόγοις ποιεῖ ἐπιείκεια, καὶ ἀσφάλεια, καὶ
 πρὸς τοῦτοις τὸ κατ' αὐτῶν ἐμφαινόμενον ἀληθές·
 habuit haud dubie in animo hæc verba noster,
 cum ista scriberet.

(73) *Γενικαί*. Quia in plures dividuntur species,
 cum reliquæ non dividuntur.

(74) *Εὐκρίνειαν*. Trapezuntius *elegantiam*, Stur-
 mius *perspicuitatem* reddidere. *Distinctionem* ap-
 pellare maluit Ger. Vossius. Quamquam et distinc-
 tio id potius videatur, unde nascitur *εὐκρίνειαν*.
 Cum enim distincte omnia proponantur et expo-
 nantur, ut *εὐκρίνειαν*, quæ ad altum, quam judicandi
 facilitas et promptitudo, propter remotionem ob-
 staculi omnis, quod etiam in pura oratione quoque
 modo exoriri potest.

rhetoricæ; claritas, magnitudo, pulchritudo, cele-
 ritas, mores, veritas, efficacia. Vel potius sex, nam
 veritas posita est sub moribus. Harum autem tres
 sunt generales, claritas, magnitudo, mores, reliquæ
 vero speciales. Ex tribus generalibus ideis claritas
 quidem duas habet alias ideas sibi subiectas, unde
 nascitur, distinctionem et puritatem. Magnitudo au-
 tem sex, gravitatem, complexionem, asperitatem,
 splendorem, vigorem, et vehementiam. Mores vero
 æquanimitatem, simplicitatem, veritatem, et gravita-
 tem, quæ non spectatur per se ipsa, sed in simplici-
 tate et modestia consistit. Quælibet ex Ideis specia-

(75) *Καὶ τὴν καθαρότητα* Recessit ab ordina
 Hermogeniano noster. Hermogenes enim hanc spe-
 ciem alteri præmisit, et merito, quia illa hujus
 quasi custos est. Porro virtus hæc a Sturmio vo-
 catur *puritas*, a Vossio *simplicitas*, cui nihil esse
 aliud putatur, quam oratio *ἀκατάσκευος*. Naturam
 ejus explicat Hermog. lib. i, *Idear.* cap. 2.

(76) *Σφοδρότητα*. *Gravitatem* omnes reddunt; Ari-
 stoteli, teste Scaligero, est *μετρία βαρύτης*, non
 simpliciter *βαρύτης*. Cæterum ea virtus est, in qua
 auctoritas et dignitas. V. Hermog. ib. c. 5.

(77) *Περιβολὴν*. Trapezuntius *circumductionem*
 vertit, quem reprehendit Scaliger et *complexionem*,
 ait appellandam. Vossius videtur male *cumulatio-*
nem dicere, quia orationem hac virtute instructam
 vocat *cumulatam*. At Sturmio est oratio *exaggerata*,
 ut sic etiam *exaggeratio* vocari possit, quomodo et
 aliquoties in commentariis appellat Hermog. dict.
 lib. c. 18, ubi ostendit eam esse virtutem, qua ora-
 tio allatis variis circumstantiis non amplius est
 nuda, sed sit ampla et magna.

(78) *Τραχύτητα*. *Asperitatem* vertunt omnes.
 Fitque amaritudine et acerbitate orationis, quando
 evadit ingrata auribus et animo, propter reprehens- C
 siones. Vid. Hermog. dicto loco, cap. 6.

(79) *Λαμπρότητα*. Reddunt omnes *splendorem*.
 Scaliger tamen etiam *illustre* seu *luculentum* gen-
 nus, Vossius *festum* dici posse putant. Est autem
 ea virtus, qua commemoramus res magnas, vel a
 nobis præclare gestas, quo majorem deus fidu-
 ciæ significationem. V. Herm. d. i. c. 8.

(80) *Ἀκμήν*. Scaliger vertit *vim* orationis,
 cæteri plerique *vigorem*, id quod ego rectius opinor,
 cum vis aliquid amplius significet, ac sic etiam *δει-*
νότης exponatur. Hermogenes hac voce illam in-
 telligit virtutem, cujus beneficio omnia sunt valida
 et lacertosa, roburque, ac vires habent. Vide eum
 libro dicto, cap. 9.

(81) *Σφοδρότητα*. *Acrem* et *vehementem dicendi*
figuram Sturmio appellat. *Vehementiam* Trapezun-
 tius et cæteri appellant. Est autem asperitas ad-
 versus inferiores vel æquales. V. Herm. cap. 7.

(82) *Ἐπιείκειαν*. Trapezuntius *modestiam* ap-
 pellat, *æquanimitatem* verti rectius Scaliger et Vos-
 sius ex Torrentio existimat, cum modestia pateat
 latius. Sturmio est *moderatio* et *mitigatio*, cum
 orator non solum de jure suo remittit, verum etiam
 cum vulgo se comparat, et si non sit e vulgi nu-
 mero. Vide Hermogenem lib. ii, cap. 6, ubi et
æquabilitatem Sturmio non nunquam vocat.

(83) *Ἀφέλειαν*. Quæ tollimus omnia, quæ nobis
 obstant, ut in nobis significationes virtutum, in
 adversario significationes virtutum, atque ita sine
 calliditate nos et adversarium judici proponimus.
Simplicitatem vulgo reddunt. Scaliger *viriditatem* vo-
 cat *quod idianæ locutionis, non apud plebem solum, sed*
lectorum circum, qualem Græcorum matri M. Tu-
lius attribuit. Agit de hac Herm. lib. ii, c. 5, de *Id.*

(84) *Ἀλήθεια*. De qua Hermogenes dicto libro,
 cap. 2, estque virtus, qua significamus morum simi-

libus constat ex octo partibus quibusdam, sententia, A καὶ βαρύτητα (85), ἤτι: βαρύτης αὐτὴ καθ' ἑαυ-

τὴν (86) οὐ θεωρεῖται, ἐκ δὲ τῆς ἀφελείας καὶ τῆς ἐπιεικειᾶς συνίσταται (87). Ἐκάστη τῶν εἰδικῶν μεθόδου (89), λέξεων (90), σχημάτων (91), κάλων (92),

ἡδῶν ἐξ ὁκτώ τινων μορίων συνίσταται, ἀγνοίας (88), συνθήκης (93), ἀναπόσεως (94), καὶ ρυθμοῦ (95).

Καὶ τὰ μὲν λοιπὰ σύμπαντα τῶν ἡδῶν μέρη ἠριθμημένα καὶ γνῶριμα σχήματα δὲ Ἑρμογένους μὲν βραχέα τινὰ παραδίδωκεν ἀγωνιστικά (96),

Ac cæteræ quidem omnes, quæ enumeratæ sunt, idearum partes, sunt notæ. Figuras autem Hermogenes quidem prodidit paucas quasdam conten-

placitatem et candorem, vera suavitate ac modestia, prudentia etiam et urbanitate. λόγος ἐνδιδάσκτος.

(85) *Βαρύτητα*. Gravitate uno verbo vocat Vossius. Sed est ambigua hæc vox, et de eo fere genere usurpatur, quod oppositum est tenuitati. Igitur cum additis gravitatem in objurgando et exponendo Sturmius interpretatur, quia non illud, sed hoc virtutis hujus est officium. Scaliger est *Oratio succedens*. V. Hermog. d. l. c. 8. Differentiam inter εὐμύνητα, βαρύτητα et δεινότητα hanc facit Sturmius, quod εὐμύνης sit gravitas, qua consideratur natura rerum, cujusmodi sunt divinæ ac cælestes, dein le humane in quibus majestas respicitur, consistit; δεινότης gravitas, propter decorum ab Oratore observatum in personis, locis, temporibus; βαρύτης vero gravitas, propter molestiam audientis, et propter auctoritatem objurgantis et exprobrantis.

(86) *Αὐτὴ καθ' ἑαυτῆς*. Habet ex Hermogenis lib. II, de *Id.* c. 2. cujus hæc sunt verba: *Gravitas vero (ἡ βαρύτης) cadit ipsa quidem in hoc moratum dicendi genus, verumtamen non illam (scribendum, illud) complet, atque constituit, ut facit simplicitas, et moderatio, et veritas, et expressi mores personarum. Neque per se ipsum potest considerari, ut illa per se singula forma: sed opus habet simplicitate, aut moderatione, aut alia aliqua forma morati generis.* In Græco est: *Ἄλλὰ δὲ αὐτὴ ἀφελείας ἢ ἐπιεικειᾶς, ἢ τινος τῶν ἄλλων ἡδικῶν τι πάντως προσέτιται.* Unde constat illud καὶ inter ἀφελείας et ἐπιεικειᾶς non conjunctive simpliciter, sed magis disjunctive intelligendum esse, nec de solis duabus istis virtutibus, sed et aliis Hermogenem loqui.

(87) *Συνίσταται*. Non simpliciter: habet enim duas res proprias, sententias, et earum tractandi rationem, quæ qualia hic requirantur, docet Hermogenes in hac *Idea*; sed in respectu verborum, membrorum, compositionis, etc. De quibus ipse Hermogenes: *Genus autem verborum, aut etiam cæteræ partes dicendi, quæ post verba sequuntur, eorum nullum est, quod proprium quidem sit gravitatis. Illud tamen ausim dicere quod præ cæteris dicendi formis magis conveniant illæ partes, quæ in morati dicendi generis partibus conveniebant, hoc est in simplicitate et æquabilitate dicendi forma seu modestia, præterea etiam, quæ in oratione affecta et voluti ex animo expressa.* Et hæc noster respexit.

Ἐξ ὁκτώ. De quibus quid Scaliger sentiat, operæ pretium est videre librum ejus IV, de *Poet.* c. 1, sinuque addere Vossium, lib. VI, *Inst. Or.* cap. 7, § 12.

(88) *Ἄγνοίας*. Ita vitiose editum est ab Henschelio, scribendum ἔνοχίας, ex ipso Hermogene, qui de his et sequentibus prolixè agit lib. I, de *Idæis*, cap. 1. Intelligit autem per ἔνοχια non quæ vulgo tantum sic dicuntur, Græcisque alias sunt γνῶμα, sed in universum omnia pronuntiata, quæ alias νόημα et ἔνοχηματα. Vide Sturmium, lib. I, de *universæ ratione elocutionis*, c. 6. Incipit porro a sententiis, non quod alii faciunt in harum rerum consideratione a verbis, quia de verbis cogitare nemo rite potest, nisi prius de sententiis verbis formanda cogitaverit.

(89) *Μεθόδου*. Sic appellat tractationem, ἐργα-

σίαν, elocutionem, quæ consistit in apta et convenienti sententiarum prædictarum dispositione, amplificatione, comparisone, ac similibus. Nec enim aliud Hermogeni μέθοδος, quam σχῆμα διανοίας ut docet pluribus Sturmius prædicto libro, c. 15, et confirmat Vossius *Instit.* VI, d. 6, § 12, hoc est, conformatio certa et excogitata sententiæ, per idoneum elocutionis habitum ornatamque. Non autem ipse primus hoc vocabulum sic usurpavit, sed accepit a Theodecte, qui de fine rhetorice sic disserit in *Compendio Rhetor.* Hermog: *Finis rhetorice est non simpliciter persuadere, sed persuasibilibus methodis u. i. Scaliger Instructionem dici posse putat.*

(90) *Λέξεων*. Verba intelligit, quæ ad habitum prædicti sive methodi constitutionem conformationemque requiruntur, de quibus multa Sturmius, lib. II, cap. 1 et seq. dicti operis.

(91) *Σχημάτων*. Quæ ad verba, de quibus agit proxime, pertinent, non dispositionem, quæ methodo continetur. Dehent nempe verba habere proprietatem vel naturam suam, vel tractationem, cum ad explicationem apponuntur aliis, vel potestate, ut melius sonent, plus significant. Ea proprietatem seu habitum, seu qualitas et modus, sit idonea omnium conformatione, hoc est σχῆμα efficit, quod nisi aliud, quam certo aptoque modo positum vocabulum, latiusque aliquanto patet, quam quod a Latinis figura nominatur.

(92) *Κάλων*. *Membrum* omnes reddunt. Intelligitur autem membrum sive pars periodi, quæ alias a Græcis κόμμα quoque dicitur, non ea tantum, quæ κῶλον, unde oratio fit vel χωματικὴ, vel κωλική. Vide de his Sturmium lib. III dicti Oper. cap. 1, et sequentibus agentem accurate.

(93) *Συνθήκης*. Hæc eadem; quæ et σύνθεσις. Ita enim ab Hermogene ipso vocatur lib. I, de *Idæis* cap. 1, quæ eisdem mox συνθήκη. Distinguantur Trappentinus et Scaliger, ac συνθήκην quidem vocant *compositionem*, σύνθεσιν vero *collocationem*. Ac compositio quidem Scaligerò ordo partium inter se coherentium, elementorum partium, syllabarum, dictionum; collocatio vero, elementorum vocumque numerosa collocatio, non qualiscunque, sicut compositio.

(94) *Ἀναπόσεως*. Quæ non solum est in conclusione, sed in omnibus orationis partibus, et in una parte interdum aliquoties. Id enim agit ἀνάποσις, ne membra nimium exurrant, et sint enervata; item ne alicubi ruat oratio, aut præcipit, sed decenter desinat.

(95) *Ῥυθμοῦ*. Qui oritur ex decenti illa συνθήκη et ἀναπόσει, exque his spectatur, sicut ipse docet Hermogenes. Scaliger paulo aliter: *Numerus est conventio iumentum sonus ex compositione et dispositione partium; ἀνάποσιν seu clausulam omittit. Sed forte sine causa argutus est.*

(96) *Ἀγωνιστικά*. Tales intelligit, quæ potissimum ad ἀγῶνας, hoc est, contentiones pertinent. Proponit autem illas, quas noster inauit, figuras Hermogenes toto lib. IV de *Idæis*. ubi λόγος σχήματι appellat, hoc est, ut rectissime exposuit Sturmius, λόγος ἐπιχειρηματικῶ, ἐργαστικῶ, ἐνθυμηματικῶ vel ut uno verbo no ter, ἀγωνιστικῶ, qui opponitur λόγος παθητικῶ, quia non, ut iste, iam

σποράδην δὲ καὶ ἑτέρων ἐμνήσθη σχημάτων ἡμεῖς A
 δέ σοι καὶ τὸν περὶ τούτων τρανώσομεν ἀριθμὸν,
 ὡς Φοιδάμωνι τῷ σοφιστῇ (97) καὶ Μινουκιανῷ (98)
 τῷ ταχνογράφῳ (99) δοκεῖ καὶ τοῖς ἄλλοις (1) τῶν
 ῥητόρων. Ἀρξέμμεθα λέγειν κατὰ Φοιδάμονα τὸν
 ὄρον τοῦ σχήματος, ἔπειτα κατὰ Τιβέριον (2). Σχήμα
 ἐστὶν (3) ἐξάλλαξις κατὰ διάνοιαν ἢ λέξιν ἐπὶ τὸ
 κρεῖττον ἀνευ τροπῆς γιγνομένη. Τιβέριος οὕτως ἰ-
 σχημά ἐστι τὸ μὲν κατὰ φύσιν (4) τὸν νοῦν ἐκφέρειν,
 μὴ δ' ἐπ' εὐθείας, ἀλλ' ἐκτρέπον καὶ ἐξαλλάττον τὴν
 διάνοιαν κόσμου τινὸς τῇ πλάσει, ἢ χρείας ἕνεκα.
 Λέξεως δὲ σχήμα ἐστὶν ἐξάλλαξις τοῦ ἐν ἕθει κατὰ
 τινὰ πλάσιν κόσμου, ἢ χρείαν τινὰ παρέχουσα τοῖς
 λόγοις. Ἀλλὰ γὰρ τὸν ὅρισμὸν ἀποδόντες, φέρε καὶ
 τὸ κατ' ὄνομα τῶν σχημάτων διατρανώσωμεν. Πάντα B
 τὰ τῆς ἔννοιας καὶ τῆς λέξεως σχήματα κατὰ τέσ-
 σαρας τρόπους (5) γίνονται ἥτοι αἰτίας· κατὰ ἐν-
 δεϊαν (6), κατὰ πλεονασμὸν (7), κατὰ μετάθεσιν (8),
 καὶ κατὰ ἐναλλαγὴν (9). Ἀρκτεῖον δὲ ἀπὸ τῶν τῆς

requirit πιστὸν, et ἀπὸδειξεν, quam ἰσχὺν et πά-
 θεος, atque ἴδου dicenti genus ἀξιωματικὸν et am-
 plium. Alias figuræ λόγου Fortunatiano l. iii, quæ
 sunt in compositione elocutionis, et opponuntur
 figuris λέξεως et διανοίας ve. eum p. m. 73.

(97) Φοιδάμωνι τῷ σοφιστῇ. Quis hic fuit,
 aut quando vixerit, vix arbitror constare. Suidas
 nudum ejus affert nomen. Vossius in *De rhetorice
 natura*, cap. 9. Apsini seniori jungit; quod si pro-
 batur, floruerit paulo ante tempora Constantini,
 cum Apsines ille fuerit pater Onasimi Sophistæ,
 qui sub Constantino floruit, ut Suidas ait. Sed ne-
 cessæ est ut vixerit longo ante, cum secutus eum
 sit Hermogenes, quem Marci æqualem ipse ille Sui-
 das facit. Verum et Apsinem secutus dicitur Her-
 mogenes in sequentibus apud nostrum, ut vetustior
 fuerit Apsines, quam Suidas putaverit, aut alius
 sit Apsines, de quo ipse sit locutus, quod postea
 videbimus. Phœbamoni Sophistæ alicujus librum
De figuris rhetoricis in bibliotheca Joannis Sam-
 buici exstare ait Simlerus in *Epist. Gesneriana*. Le-
 gitur et in catalogo mss. biblioth. regis Galliarum;
 an hujus nostri sit, ignoro.

(98) Μινουκιανῷ. *Minubianum* vocat Vossius in
 dicto libro, sed *Minucianus* etiam est Suidæ, qui
 eum facit Albeniensem, Nicagoræ filium, et Galieni
 Principis ætate ait floruisse, et scribit Simlerus.
 At in florentina Suidæ editione non est Γαλήνου
 αὐτοκράτορος, sed Γαληνοῦ sine ullo addito. Γεγο-
 νῶς ait ἐπὶ Γαληνοῦ, quo puto Galeni medici æta-
 tem intelligere. Vixit autem Galenus sub Antonino
 Pio et Antonino Philosopho, hoc est, illo ipso tem-
 pore, quo Hermogenes, quod omnino necesse est,
 si ut noster postea scribit, aliqua ex eo hausit.
 Lapsus est Simlerus similitudine vocabuli, et pro
 medico imperatorem accepit.

(99) Ταχνογράφῳ. Ita eum vocat, quia scripsit
 præter alia etiam *De arte rhetorica*, cujus meminit
 et Suidas. Puto hoc de figuris, partem ejus operis
 fuisse, quemadmodum fortassis et illud *De epiche-
 rematis*, quæ subjectum est Apsini in corpore rhe-
 torum Græcorum ab Aldo editorum, et ab aliis
 Nicagoræ tribuitur, de quo videant, qui otio abun-
 dant.

(1) Καὶ τοῖς ἄλλοις. E quibus et Tiberius, de
 quo mox.

(2) Τιβέριον. Quis hic fuerit Tiberius, aut quando
 vixerit, incertum. Meminit Tiberii alicujus philo-
 sophi et Sophistæ Suidas, multaque ejus *De arte
 rhetorica* scripta commemorat: qualia sunt de for-
 mals, de apparatu, de dispositione, et compositione

tionum, sparsim vero cæterarum quoque fecit men-
 tionem. Nos vero tibi et harum exponemus nume-
 rum, ad Phœbamoni Sophistæ, et Minuciani, qui
 de Arte scripsit, cæterorumque Rhetorum senten-
 tiam. Incipiemus autem dicere secundum Phœba-
 monem a definitione figuræ, tum secundum Tiberium.
 Figura est immutatio ratione sententiæ aut dictionis
 in melius, facta absque tropo. Tiberius ita: Figura
 est, quod quidem naturaliter mentem exponit, non
 tamen recte, sed vertens ac immutans sententiam.
 fæti ornatus alicujus aut utilitatis gratia. Dictionis
 vero figura et immutatio ejus, quod suctum est ad
 ornatum aut commoditatem exhibita in verbis. Sed
 quoniam definitionem dedimus, age et secundum
 nomina figuras dividamus. Omnes et sententiæ et
 dictionis figuræ quatuor oriuntur modis, sive causis,
 vel propter indigentiam, vel propter abundantiam;
 vel per transpositionem, vel per immutationem. In-
 cipiendum vero a figuris dictionis. Indigentia igitur

orationis, et alia; sed nec ætatem ejus ostendit. Et
 de hac parte nihil memorat, ut 'dubitem, an idem
 sit cum nostro. At Tiberii de figuris sen schematicis
 liber ms. Venetiis apud Diegum Hurriadum laudat
 Simlerus in Epitome Gesneri, quem magis censeo
 esse nostrum.

(3) Σχήμα ἐστὶν. Sic Alexander Rhetor *de Fig.*
 Σχήμα ἐστὶν ἐξάλλαξις λόγου ἐπὶ τὸ κρεῖττον κατὰ
 λέξιν, ἢ κατὰ διάνοιαν ἀνευ τρόπου, 'cujus defini-
 tionis explicationem vide apud Vossium lib. v.
Inst. c. 1. § 2. Observa autem, quod hic adiat λό-
 γου, idem pro τροπῆς scribat τρόπου, hoc enim re-
 ctius videtur.

(4) Σχήμα ἐστὶν τὸ μὲν κατὰ φύσιν. Puto hic
 deesse aliquid, ac scribendum σχήμα διανοίας, se-
 quitur enim post: Λέξεως δὲ σχήμα. Porro ex his
 nostri verbis emendanda et supplenda puto, quæ
 leguntur absque sensu in prædicto Alexandro Rhe-
 tore his verbis: Ὅριζονται δὲ τινες καὶ ἰδίᾳ ἐκά-
 τερον τῶν σχημάτων, τὸ μὲν τῆς διανοίας οὕτω·
 σχήμα ἐστὶ διανοίας, μετάπλασις διανοήματος, ἐκ
 τοῦ κατὰ φύσιν πλάττουσα πρὸς τὸ γρησιμώτερον
 τὴν ἀναγκίαν διάνοιαν· τὸ δὲ τῆς λέξεως χρείας
 χάριν. Quid enim hic, τῆς λέξεως, χρείας χάριν?
 scribendum sine dubio τῆς λέξεως, τὴν λέξιν χρείας
 χάριν, ut sensus sit τῆς δὲ λέξεως σχήμα εἶναι με-
 τήπλασιν, πλάττουσαν πρὸς τὸ γρησιμώτερον τὴν
 λέξιν, sicut illa altera τὴν διάνοιαν. Considerent
 et videant, qui a libris melioribus sunt instructi;
 nobis enim præter Aldinam veterem anni 1508, alia
 nulla editio est ad manus.

(5) Κατὰ τέσσαρας τρόπους. Non ergo nova
 ista Scaligeri inventio, schemata dividendis in clas-
 ses quatuor, ratione essentialis, quantitatæ, qualita-
 tis et situs, lib. iii *Poet. c. 32*, ac forte ex hoc aut
 simili, tunc parum noto hausit. Minimum falsum
 est, quod neminem ante ad certas species deduxisse
 figuras affirmat. Consule et Scholia Anonymi de
 Figuris.

(6) Κατὰ ἐνδεϊαν. Vossius vocat schemata se-
 cundum essentialiam, quæ figurantur subiectiva
 lib. v, *Inst. c. 2*, ubi vide alia huc pertinentia.

(7) Κατὰ πλεονασμὸν. Præsent' dici schemata
 quantitatis cum Vossio, ex præd. loco.

(8) Κατὰ μετάθεσιν. Conveniunt schematibus
 situs.

(9) Κατὰ ἐναλλαγὴν. Conveniunt schematibus
 qualitatis. Habet autem hæc ipsa nescio quis Scho-
 liorum Græcorum auctor de figuris, ab Aldo editus
 cum aliis rhetoribus, sed corrupte, quem idcirco
 emendare ex nostro debemus. Ἰστός, inquit,

species sunt tres, asyndeton, præcisio, ellipsis. Abundantiæ species undecim, tautologia, diplosis, epanaphora, epianadosis, epanalepsis periphrasis, epiphra-
 phasis, paronomasia, epexogesis, epimone, epitasis. Transpositionis species quatuor: Hyperbaton, anastrophe, prolepsis causæ, proepizeuxis. Iprmuta-
 tionis vero species octo: Heterogenes, heterarithmon, heteroptoton, heteroschematiston, heterochronon, heteroprosonon, apostrophe personæ, et antistrophe. Ex figuris vero sententiæ apostrophe et epitrochasmus sunt indigentis: abundantis vero sex sunt figuræ: prodiorthosis, epidiothosis, pro-
 catalepsis, p. ralepsis, diatyposis, epimone.

ἄτι πάντα τὰ σχήματα κατὰ ὄ γίνονται, ἤτοι αἰτίας, κατὰ ἐνδειαν, κατὰ πλεονασμὸν, κατὰ μετὰθεσιν, κατὰ ἐναλλαγήν, suppleendum utique, κατὰ ὄ τρῶ-
 πους γίνονται, quia sequitur illud ἤτοι, quod sine hoc non consistit. Observandum amplius, quod quæ in Scriptore illo sequuntur, ad verbum omnia con-
 veniant enim nostro, adeoque dubium vix esse patiantur, quin ex eo noster hauerit. Ex quo id conse-
 qui videtur, quod is anonymus non sit alius, quam Tiberius ille, de quo supra quærebatur. Sed hoc melius perspicitur, qui ms. Venetani cum his conferent. Sive autem hic, sive alius, sit, Christianum fuisse necesse est, cum citet Apostolum, dicatque ὄ: ὄ θεῖο: ἀπόστολός φησι.

(10) Ἀπό κοινοῦ. Desinit hanc figuram, ut omnes reliquas, prædictus auctor, istis verbis: Ἀπό
 κοινοῦ ἐστὶ λέξις ἀπαξ μὲν λεγόμενη, πολλάκις δὲ
 νοουμένη καὶ συντασσομένη. Cum una vox semel
 quidem ponitur, sæpius autem subintelligenda, et ex
 priori repetenda est. Ita e. g. Ad hæc, quæ visum est,
 Cæsar respondit, exple; quæ visum est respondere.
 Agunt de hac figura Grammatici.

(11) Διπλωσις. Vulgo ἀναδιπλωσις. Non enim
 aliam intelligere cum ea definitione apud dictum
 auctorem comperimus etiam ex eo, quia quam ante
 διπλωσιν, eandem mox ἀναδιπλωσιν appellat. Latinis
 est reduplicatio.

(12) Ἐκαστότης. Est ea ipsa, quæ vulgo ἐπά-
 νδος: ex prædictis argumentis colligimus.

(13) Ἐπίφρασις. Est periphraseos genus. Au-
 ctor anonymus. Περιφρασίς ἐστὶ λόγος τινὶ ἢ τισιν
 ἐξαρτῶς ἐπιφωνούμενος, ὃ διχῆ γίνεται. Προτα-
 σομένου γὰρ τοῦ ὀνόματος κατ' ἐξοχὴν λέγεται: ὡς
 ἴνα εἶπω ὄ δέινα ὄ σχολαστικὸς ἤθε, καὶ ὄλος ὄ φόρος.
 Ὑποτασσόμενος δὲ ἰδῶς ἐπιφρασις: ὄλον ὄλος ὄ
 φόρος ἤθε, καὶ ὄ δέινα ὄ σχολαστικὸς. Tota ergo
 differentis inter paraphrasin et epiphra-
 sin ratio ea est, quod in illa quidem figuratim præponatur, in
 hac postponatur non figurato, sicut iste auctor
 vult.

(14) Ἐπίτασις. Puto non aliud intelligere genus,
 quam quod alias ἐπίδοτον Græce, Latine appositum
 vocatur, sive additum ad nomen. Auctor prædictus
 sic desinit: Ἐπίτασις ἐστὶν ἐπιμονῆς μὲν εἶδος,
 οὐκ ἐπίσης: δὲ δηλοῦν τὸ πρᾶγμα, ἀλλ' ἐναλλαγήν
 ἔχον ἐπὶ τὸ μείζον: ὡς ἴνα εἶπω περὶ εὐσωματοῦν-
 τος διαλεγόμενος καὶ μεγάλως, ὄτι κίων ἐστὶ τῶ
 μεγέθει, ὄτι βροσ ἐστὶν. Epitasis est species quidem
 epimones, quæ tamen non æqualiter exponit factum
 aut rem, sed eam attollit in majus continens exalla-
 gen. Ut cum quis de corpulento et proce-
 ro appellet eum propter magnitudinem columnam, vel
 montem. Sane aut parum, aut nihil differt.

(15) Ἠρόληψις αἰτίας. Sic plane appellat sæpe
 laudatus Scholiastes, sive is ipse est Tiberius, sive
 alius, de quo nil pronuntiamus. Desinit autem Πα-
 ρεμβόλην τῆς προφάσεως: ὡν ἐρούμεν, ἐν μέσῳ τῆς
 ἀρχῆς τοῦ λόγου ἐκ τῆς ἀρχῆς τοῦ λόγου, καὶ αὐ-
 τῶν ὄλων, Ἐταίρε πάντα ἔχει, ὄστον, ὄνον, ἔλαιον,
 μὴ κλέψῃ, μὴ καταγνώσθῃ. Patet, aliud quid

λέξως σχημάτων. Τῆς τοῦ-ον ἐνδειας εἶδη τρεῖς:
 ἀσύνητον, ἀπό κοινοῦ (10), Ἐλλειψις. Τοῦ πλεονα-
 σμοῦ εἶδη ἐνδεικα: ταυτολογία, διπλωσις (11), ἐπανα-
 φράς, ἐπανάδοσις (12), ἐπανάληψις, περιφρασις,
 ἐπιφρασις (13), παρονομασία, ἐπεξηγήσις, ἐπιμονή,
 ἐπίτασις (14). Τῆς μεταθέσεως εἶδη τέσσαρα: ὄπερ-
 βατόν, ἀναστροφή, πρόληψις αἰτίας (15), προεπί-
 ζευξις (16). Τῆς δὲ ἐναλλαγῆς εἶδη ὄκτώ: ἔτερο-
 γινῶς (17), ἔτερόριθμον (18), ἐτερόπτωτον (19), ἐτε-
 ροσηματίστον (20), ἔτερόχρονον (21), ἔτεροπρόσω-
 πον (22), ἀποστροφή προσώπου (23), καὶ ἀντιπρω-
 πῆ (24). Τῶν τῆς διανοίας σχημάτων ἡ ἀνωσιώπησις
 esse, quam quod vulgo Prolepsis, Latinis occupatio
 vocatur.

(16) Προεπίζευξις. Alia est figura, quam que
 vulgo dicitur ἐπίζευξις, et sit, cum iuter duo aut
 plura nomina interseritur verbum, quod servari
 alias solet in finem. Constat prædictum auctorem,
 quæ figuræ hujus hoc dat exemplum: ὄ δέινα
 ἐποίησ: καὶ ὄ δέινα, ἢ ὄ δέινα, ἢ ὄ δέινα, γενναῖοι
 εἶτε, καὶ ὄ δέινα. Vitiosa est scriptura et primo sic
 distinguenda: ὄ δέινα ἐποίησ, καὶ ὄ δέινα. Deinde
 alterum ἢ ὄ δέινα ut superfluum delendum, quan-
 quam etiam retineri possit. Sensus est: Hic fecit,
 et hic. Hic aut ille quari sunt, et iste.

(17) Ἐτερογενῆς. Fit, cum ab uno genere
 transitur in aliud, nec dissimile est figuræ, quam
 vocant enallagen generis, quantum potius a ellip-
 sis nomine, quod subintellec-
 tum respondet gene-
 re diverso apposito adjectivo. Exemplum auctor
 dictus dat hujusmodi, τὰ παρὰ θάλασσαν φοδερὰ
 ἐστὶν, ἐρημαῖα οὐσαί. Figura est grammatica.

(18) Ἐτερόριθμον. Quando singularis ponitur
 pro plurali. Grammatici hanc enallagen numeri
 vocare solent. In Anonymo figuræ hujus exem-
 plum est ejusmodi, τὰ παιδία κρίζουσι, καὶ πί-
 πτουσι. In quo nihil video figuræ huic convenire.
 Fortasse scribendum est κρίζει καὶ πίπτει.

(19) Ἐτερόπρωτον. Antipositiu vel enallagen
 casuum appellare quidam solent. Exemplum ejus tale
 profertur: Ἀρχεὶ τῆς πόλεως, ἀντι τοῦ, ἀρχεὶ τῆ
 πόλει imperat urbis pro imperat urbi. Pertinet et
 hæc figura ad grammaticam doctrinam.

(20) Ἐτεροσηματίστον. Cum verbum mutatur
 in participium. Exemplum dat anonymus ejusmodi:
 Ἀντι τοῦ εἰπεῖν, Ἐπειδὴ ἐτρᾶχεν ὄ δέινα (sic leg-
 endum, non ὄδῖνα, ut est in Aldina) τότε ἔγ-
 νετο, εἶπω, Τρέχων τότε ἐγένετο. Ipsum vide. Est
 autem, et hæc ex grammaticis figuris.

(21) Ἐτερόχρονον. Cum tempus verbi unum
 mutatur in aliud.

(22) Ἐτεροπρόσωπον. Cum personam aliam
 introducimus loquentem ea, quam ipsi sumus
 auctores. Anonymus exempla hæc proponit: Πάν-
 τες Αἰγύπτιοι τότε λέγουσι περὶ ὄμων. Θεβαλοὶ
 εὐρών ἀτακτοῦντας, τότε καὶ τότε εἶπον. H. e. Om-
 nes Aegyptii hæc de vobis loquuntur, nempe qui
 subjicienda sunt, et hic debent subintelligi.

(23) Ἀποστροφή προσώπου. Relerri et hanc
 inter figuras dictionis cum a nostro, tum ab Ano-
 nymo, notandum. Putabat Vossius Hermodem
 hoc solum facere. Car autem inter hoc genus refe-
 ratur, causa est, quia quod aliis diei primum est
 tertium, sic in secunda dicitur persona. Vid. Star-
 niuum, cap. 22, De elocut. Etiam illud hic non
 plane prætereundum, quod quam noster et Scho-
 lastes in expositione appellant ἀποστροφήν προ-
 σώπου, illam Scholiastes idem in enumeratione figu-
 rarum penitus omittit, ut proinde nomen ejus et
 his eo loco restituendum videatur.

(24) Ἀντιπρωπῆ. Cum dictionum significatus
 et usus invertitur. Exemplum tale dat Scho-
 la-

καὶ ἐπιτροχασμὸς (25) τῆς ἐνδείας εἰσι· πλεονασμοῦ δὲ εἰς σχήματα· προδιόρθωσις (26) ἐπιδιόρθωσις (27), προκατάληψις (28), παράληψις (29), διατύπωσις, ἐπιμονή (30).

Δεῖ δὲ σημειώσασθαι, ὅτι τούτων τῶν σχημάτων (31) τῶν τῆς διανοίας, τῶν κατὰ πλεονασμὸν οὐδὲν ἐμπέπτει τοῖς ἀπὸ τῆς λέξεως, πλὴν τοῦ καλυμμένου πλεονασμοῦ ἢ τοῦ ταυτολογίας· καὶ τῶν κατὰ ἐνδειαν ἐν μόνον εἶδος ἐμπέπτει, ἢ ἑλλειψις. Κατὰ δὲ μετάθεσιν πάλιν εἰς εἰσι (32) τὰ τῆς διανοίας σχήματα· προσωποποιεῖα, ἠθοποιεῖα (33), μικτός (34), ἐρώτησις, πεῦσις (35), ἀπόκρισις (36). Κατὰ ἐναλλαγὴν δὲ σχήματα τῆς διανοίας τέσσαρα· εἰρωνεία, διαπόρησις (37), διασυρμός, καὶ ἀποστροφὴ· τοιαῦτα μὲν περὶ σχημάτων ῥητορικῶν.

Ἐπει δὲ ἐστὶ τὸν οὕτως ῥητορεύειν ἐθέλοντα εἰδέναι χρῆσθαι μεθόδῳ δεινότητος (38), ἢ τοῦ οικονομίᾳ ἐπιτηδεύοντος τεχνικῆς, καὶ πάντα γράφειν δεινῶς· καὶ προσφυῶς, ἀλλὰ μὴ παραληρεῖν τε καὶ φύρειν τοὺς λόγους εἰδῶς ἀκριβῶς· διδάσκειν δεινότητα, ἀλλ' οὐ καθ' Ἑρμογένην ὑποσχεθέντα διδάξαι δεδυνημένον, μηδαμῶς περιπατοῦν τὴν ὑπόσχεσιν, προσποιησάμενον νενοσημένον τὸν λήθαργον (39).

Δεινότητος μέθοδος ἐστὶ τὸ εἰδέναι πᾶσι χρῆσθαι

οἷος· Ἠχῶν ἐπέρασα, ἀντὶ τοῦ Περῶν ἤχησα. Sic Aldina. Verum vitiose; scribendum ἐπέσησα, vel ἐπέσασα. Sensus: Frangens cecidi, pro cadens regi.

(25) Ἐπιτροχασμὸς. Mentionem figuræ hujus facit quoque Aquila Romanus, verum noster aliter usurpat, ut ex auctore ejus intelligimus, quem dixi esse Scholiastem sæpe nominatum. Is enim ita: Ἐπιτροχασμὸς ἴστιν ὀνομασία πραγμάτων κατὰ μόνην ἀπριβήθησιν γενομένη. ἀνευ τῆς περὶ αὐτῶν διηγήσεως, ὡς ἴνα τις αἰτιώμενός τινα ὡς πολλὰ κακὰ πεποιηθέντα ἀπριβήθησται αὐτὰ λέγων· τότε καὶ τὸδε πέπρακται σοι· τὸ δὲ πῶς μὴ λέγω. Exemplum quod hic adducit, Latine ita sonat: Hoc et illud tu fecisti, et quomodo, non dico. Patet omnino differre, nisi dicamus per illam ipsam velocitatem narrationis diversarum rerum, hic intelligendam esse simplicem earum nominationem, absque expositione earum.

(26) Προδιόρθωσις. De hac vide Aquilam Romanum. Exemplum ejus Scholiastes tale profert: Ἴνα διηγούμενός τινα ξένον πρᾶγμα προθεραπεύσω λέγων, ὅτι θαυμάσιος μὲν ἀκούων καὶ ἴσω· ἀπιστήσεις εἰ γένοιτο τὸ πρᾶγμα· ὁ δὲ ἴσα δὲ τότε ἐποίησεν. Est quasi mitigatio sequentium. Adde Alexandrum Sophist.

(27) Ἐπιδιόρθωσις. Figura præcedenti opposita, cum talis mitigatio postponitur. Meminit ejus præter Scholiastem etiam Hermogenes, De inv. lib. iv, c. 12. Latini non distinguunt, sed genus utrumque correctionem appellare solent. Adde Alexandrum.

(28) Προκατάληψις. De hac consule Julium Rustianum, qui Latine ait hanc figuram dici præceptionem seu anticipationem, fierique, cum ulro asserimus et defendimus, quæ contra nos adversarius dicere posse videbatur. Solet alias et hæc prolepsis a quibusdam nominari.

(29) Παράληψις. Nota hæc figura. Sed eam noster paulo aliter usurpat, quam ut solet vulgo: nempe ut significet ὑποτύπωσιν. Ita enim Scholiastes, ex quo sua noster habet: Παράληψις δὲ ἴστιν ὑποτύπωσις, ὅτις, etc. Est autem ὑποτύπωσις, quando quod odiosum est, non dicimus, sed obscure ac per ambages potius innuimus, ut exponit Ulpianus Rhetor. Vide Voss. Inst. Orat. lib. v, cap. 6, § 5.

(30) Ἐπιμονή. Nota et hæc. Vocant quoque ἑρ-

Indicandum autem est, quod harum figurarum, quæ sunt sententiæ per abundantiam nulla cadat in eas, quæ sunt dictionis, excepta ea, quæ vocatur pleonasmus, aut tautologia, ex iis quoque, quæ per defectum una tantum cadat species, nempe ellipsis. Per transpositionem vero iterum sex sunt figuræ sententiæ, προσωποποιεῖα, ἠθοποιεῖα, μίκτος, erotesis, peusis, apocrisis. Per immutationem denique figuræ sententiæ sunt quatuor, ironia, diaporis, diasyrmus, et apostrophe. Ac tantum quidem de figuris rhetoricis.

Post qui cupit tradere eloquentiam, eum oportet scire uti methodo facultatis et structura artis idonea, omniaque scribere decenter atque convenienter, nec nugari, aut oratione uti turpi, ut qui sciat accurate docere facultatem, nec secundum Hermogenem, doctrinam tantum possit promittere, promissa vero nunquam implere, simulando morbum oblivionis.

Est autem methodus facultatis, scire uti omnivastiv. ex Latinis aliqui congeriem. Vide Sturmium De elocut. cap. 34.

(31) Τούτων τῶν σχημάτων. Habet etiam hoc dictus sæpe Scholiastes, ut vit dubium sit, esse vel Tiberium, vel Phæbamonem. Cæsarum apud ipsum legitur tούτων σχημάτων ὀνόματι articulo, et mox οὐδὲ ἐν συνεπιπέσει. Typographice culpa, an quod ita ipse scripserit haud dixerim.

(32) Πάλιν εἰς εἰσι. Perperam in dicto auctore hæret conjunctim, spirituque contrario: quod idcirco corrigendum est ex nostro.

(33) Προσωποποιεῖα, ἠθοποιεῖα. De utraque figura, et unius differentia ab altera, vide Aquilam Romanum, præter alios Rhet.

(34) Μικτός. Quale intelligatur genus nec aliunde cognosco, nec ex Scholiaste, qui hac parte non modo valde corruptus, sed multis quoque locis laceratus est. Puto autem illud esse, cum utraque figura præcedens jungitur, unaque eum altera miscetur. Hujusmodi est oratio duplex una mentis accusantis corpus, altera corporis accusantis mentem Gregorii Palamæ, archiepiscopi Thessalonicensis, quam idcirco χαρακτήρι μικτῶ scriptam dici existimo.

(35) Πεῦσις. Habent pro eadem figura hanc et præcedentem rhetores. At noster distinguit, quod est observandum. Scholiastes: Διαφέρουσι δὲ ταῦτα τῆς ἐρωτήσεως· καὶ τῆς πεύσεως (sic scribendum est, non πέψεως, ut Aldina habet) ὅτι αὐτοῖς κατὰ ἀνάγκην ἀποκρίσεως περιττώμεν οἷς βουλομένα λόγοις. Cætera manca sunt. Itaque quid velit, non satis video: forte hoc, quod in ἐρωτήσει necesse erit subili responsionem, in πεύσει non sit.

(36) Ἀπόκρισις. In eodem est ἀπόποησις, sed ex nostro censeo corrigendum.

(37) Διαπόρησις. Apud dictum auctorem et sic, et cum geminata littera διαπόρησις reperitur. Definit eam ζητήσεως προσωποποιεῖα. Aquila Romanus Latine explicat addubitationem, quem vide. Vocatur quoque ἀπορία. Vide Vossium in Institutionibus orator.

(38) Μεθόδῳ δεινότητος. Revertitur noster iterum ad Hermogenem, cujus exstat liber singularis sub hoc titulo.

(39) Νενοσημένον τὸν λήθαργον. Invchitur noster in Hermogenem, tanquam plus promisisset, quam posset præstare cum susciperet περὶ δεινότητος scribere; ideoque ut sub speciosiori excu-

bus, ubicumque conveniens est, præmiis, narrationibus, contentionibus, conclusionibus. Quibus ideis, in quo genere orationis, quibus sententiis, methodis, dictionibus, figuris, reliquisque, ut et qua in persona et re. Scire namque oportet, quæ sint horum differentiarum, convenientesque eis adhibendæ orationes, docendumque probe accurateque præcæm quod, et ubi, et quomodo, et quale adhiberi par sit, et quousque extendi debeat, item ubi unum, aut duo, aut plura exordia usurpanda, et ubi plane non, rursus ubi utile adhibere constitutionem narrationis et narrationem, et ubi non modo non constituere, sed nec narrare, verum præteritione ac reticentia ad finem decurrere. Sicut et Cicero tra ex iis quæ de Sardinibus scribit, videtur horum non fuisse imperitas, ut et alius aliquis ex oratorum choro clarus. Ad hæc, cui sit conveniens uti contentione, et quomodo, et quousque et cui non, et cui epilogus non uti, item quibus figuris, in quo genere ac parte orationis conveniat uti, tenes hæc accurate propter oratorum falsos (non nunc fori purgamenta liquor), insolentes protervosque, qui etiam cælo se superiores arbitrantur, cum tamen eos etiam pueri traducant.

Cæterum quandoquidem a progymnasmatibus naque ad facultatis methodum omnem artem Rhetoricam proposuimus, age, etiam ejus aliquas tradamus definitiones vobis, addentes simul pauca quæ-

satione captum relinqueret inconfectum, simulasset morbum oblivionis. Respexit ad repentinum Herimogenis morbum. aut subitam oblivionem, de qua qui scire velit, Suidam legat in ipsius Vita. Cæterum qua fronte hoc noster faciat, non video, nisi quatenus commune est Græculis, nugari, et per vitia convitia velle inclarrare.

(40) Ἐνί, καὶ δυοί, καὶ πλείοσι. Puta in media non nunquam oratione, quibus via paratur ad sequentia, et interim auditor velint reficitur. Hæc intelligit exordia per illa δυοί καὶ πλείοσι. Vid. Vossium *Inst. Or.* lib. III, cap. 2, § 2.

(41) Προκαταστῆσαι. De qua Hermog. lib. II, de *Invent.* c. 4, ubi alias vel ὑποδιήγησιν docet appellari, nempe quia quæ recentioribus διήγησις, ea prisca etiam κατάστῆσις, ut Sturmus testatur. Est autem præparatio quædam per expositionem personarum ad majorem fidem facit, quod narrandum est. Vide Vossium. *Inst.* III, cap. 3 § 3, exemplum est in Verrius sexta.

(42) Διασκευάσαι. Videtur hoc membrum opponere priori ac si διασκευάσαι usurpare pro προκαταστῆσαι. Alias διασκευή si in narratione consideratur, aliud quid, quam προκατάστασις, nec tam pars ejus, quam species, ut ex Fortunatiano discimus, qui l. II, definit eam, quæ res gestas non tam docet, quam exaggetat.

(43) Μηδὲ διηγῆσθαι. Hæc, et quæ sequuntur, corrupta mihi, et mutila videntur. Sane sententia, et præcedens ἀλλὰ requirunt, ut post διηγῆσθαι colon, uti vocant, ponatur, non punctum majus, etque connectantur sequentia, usque ad παραδραμεῖν, quod majori puncto a reliquis separandum.

(44) Ὁ γεωμέτρης. Locus obscurus, quis enim hic geometra iste? Num aliquem ex mathematicis veteribus intelligit? at quem? Num potius est nomen alicujus auctoris, sic ex officio seu munere, aut virtute singulari formati, sicut Joannis aut Saxonis

οὐκ ἐστὶν θεὸς, προομιλοῖς, διηγῆσθαι, ἀγῶσι, καὶ ἐπιλόγοις· ποικίαις ἰδέαις, ἐν ποίῳ εἶδει τοῦ λόγου, καὶ ποικίαις ἑνομασίαις, μεθόδοις, λέξεσι, σχήμασι καὶ ἐν ποίῳ δὲ προσώπῳ καὶ πράγματι. Δεῖ γὰρ εἶδέναι τὰς τούτων διαφορὰς, καὶ προσφαιεῖς τοὺς λόγους εἰσάγειν. Ταῦτα διδάσκειν εἰδῶς ἀκριβῶς προομιλον δεῖ, καὶ ὄπου, καὶ ὄπου, καὶ ὄφον τίθεσθαι δέον, καὶ μέχρις ὄπου δέον κλατῶσθαι, καὶ οὐ ἐνί, καὶ δυοί (40), καὶ πλείοσι προομιλοῖς χρηστῶν, καὶ ὄ μηδαιμῶς, καὶ οὐ χρεῶν χρῆσθαι προκαταστῆσαι (41), καὶ διηγῆσαι, καὶ οὐ μὴ μόνον οὐ διασκευάσαι (42), ἀλλὰ μηδὲ διηγῆσθαι (43)· παραλείπει δὲ καὶ ἀποσιωπῆσαι ταλίσ παραδραμεῖν καὶ ὁ γεωμέτρης (44) ἐξ ὧν κατὰ τοῦ Σάρδεων γράφει ἐπιάνη τοῦτο οὐκ ἐγνωκῶς, καὶ λοιπὸς ἄλλος (45) χορὴ βητόρων διωνύμῳ. Πρὸς τοῦτοις καὶ οὐ δέον ἐστὶν ἀγωνίσασθαι, καὶ ὄπου· καὶ μέχρις ὄπου, καὶ οὐ μηδαιμῶς (46), καὶ οὐ μὴ ἐπιλογίσασθαι, καὶ ὄπου· σχήμασιν ἐν ποίῳ εἶδει καὶ μέρει τοῦ λόγου χρῆσθαι χρεῶν, εἰδῶς ἀκριβῶς διὰ τοὺς ψευδορήτορας, νῦν οὐκ ἐπὶ τὰ ἀγοραῖα καθάρματα (47), τοὺς κατωμένους καὶ βεβλυροῦς, οἳ καὶ τοῦ αἰθέρος (48) αὐτοῦς ὑπερέτεροις εἶναι νομίζουσι, μαιρακῶν (49) ἀμούσους περιθρῦλλοῦμενοι.

Ἄλλ' ἐκ προγυμνασμάτων (50) μέχρι καὶ τῆς κριμῆθόδου δεινότητος τὴν πᾶσαν βητορικὴν προδιέσσαντες· δύναμιν, φέρε καὶ τούτων τινὲς ὄρισμοὺς ὄμνιν παραδόντες, καὶ τινὰ ἑτερα, βραχέα πρὸς τοῖ-

C Grammatici. Atte Philoloxi, Solini Polyhistor's, qui scripsit de Sardonum vel urbe, vel populo, nobis hodie incogniti? In hoc magis inclinem. Laudat enim et Joannem Geometram, auctorem Hymnorum quorundam in Mariam Simlerus et Catalogo hillioth. Vaticanæ.

(45) Καὶ λοιπὸς ἄλλος. Omnia hæc valde sunt obscura, nescio an non mutila, ego sane nil ex his elicio, quod mihi satisfaciat. Agent forte alii, qui libris melioribus erunt instructi.

(46) Καὶ οὐ μηδαιμῶς. Scilicet ἀγωνίσασθαι, per quod non qualemunque confirmationem, sed contentionem specialis sic dictam intelligit, quæ in pugna quadam cum adversario consistit. Hæc non in omnibus causis ac generibus, est necessaria.

(47) Τὰ ἀγοραῖα καθάρματα. Sic appellat non tam oratores, quam candidos et rabulas, sæcem fori, atque his opponit declamatores aut Sophistas ineptos in scholis.

C (48) Οἳ καὶ τοῦ αἰθέρος. Cum his omnibus, quæ prædicta sunt, promiscue, ac sine discrimine utuntur: ut qui cogitant, non tam quid dici debeat, quam quid possit, ut ex eo meliorem putant orationem, quo figuris, sententiis, acute dictis, ut ejusmodi magis abundat, sive utilia ea sicut ac necessaria sive non sicut.

(49) Μαιρακῶν. Qui prima etiam dicendi præcepta ex idoneis magistris perceperunt.

(50) Ἐκ προγυμνασμάτων. Sic appellat partes orationum. Nempe nihil aliud in progymnasmatibus agitur, quam ut quæ cujusque partis sit tractandi ratio in integra oratione, dicatur. Huc enim pertinent narrationes, confirmationes, refutationes, laudationes, amplificationes, comparationes, et id genus. Eodem modo in sequentibus βητορικῶν προγύμνασμα nil aliud, quam exercitatio per singulas orationis partes, quarum ibi definitiones proponuntur. Quod vel ex ipsis definitionibus apparet.

τοῖς προσκειπόντες, μεγάλην τὴν λυσιτέλειαν περιέχουν διδυνημένα τοῖς ῥητορευεῖν ἐθλοῦσι τεχνικῶς, τὸν τῶν ῥητορικῶν προεχθείσων λόγον λοιπὸν καταπαύσωμεν. Ἄλλα τίνες μὲν ῥητορικῆς ἄριστοι καὶ καθολικοὶ καὶ ῥητορικοῦ προγυμνάματος, ὀδύνη· στάσις δὲ ἐστὶν ἀμφισβήτησις λογικῆ καὶ ἐκ μῆδ' ἰδέας (51) χαρακτηριζομένη τῶν ἐν τῷ πολιτικῷ ζητήματι (52) κειμένων, καθ' ἣν ἡ διαίρεσις (53) γίνεται τῶν κεφαλαίων τῶν εἰς πίστην κομιζομένων. Ἐβρεσίς ἐστιν ἐπίνοια νοημάτων (54) ἀρμοδίων τῷ ὑποκειμένῳ πράγματι. Καὶ ἄλλως νοημάτων καὶ ἐπιχειρημάτων περιέχων εὐπορίαν ἀρμοδίων τῷ ὑποκειμένῳ πράγματι. Ἰδέα (55) ἐστὶ ποιήτης λόγου ἀρμοδῖος τοῖς ὑποκειμένοις προσώποις τε καὶ πράγμασι κατὰ τε ἔννοιαν (56), καὶ λέξιν καὶ τὴν ἄλλην τῆς ἀρμονίας διαπλοκὴν (57). Μέθοδος (58) ἐστὶ διοικήσις καὶ ποιὸς σχηματισμὸς ἐξαιρέτως περὶ τὴν ἔννοιαν, καὶ τἄλλα· ἡ τάξις εὐτακτος πρὸς τὸ οὐκ αἰὼν συμπερὸν οἰκονομουμένη. Καὶ ἄλλως μέθοδος ἐστὶ τρόπος ἐπιστημονικὸς (59) τοῦ πῶς δεῖ τὰ νοήματα ἐξάγειν· διὰ πολὺν πτώσεων, ἐγκλίσεων, διαθέσεων, σχημάτων, προσώπων, καὶ τῶν ὁμοίων, πῶς ἄρα ἀρχεσθαι ἢ ἐγγύθεν, ἐπεικῶς ἢ παρρησίᾳ. Κατὰ ποῖον πάθος καὶ ἦθος, καὶ καθ' ὅσους, τρόπους ἢ φύσεις τὴν φωνὴν (60) προοίχεται. Προοίμιον ἐστὶ λόγος παρασκευάζων (61) τὴν ἀκροατὴν εἰς ὑποδοχὴν τῆς ὑποθέσεως καὶ οὐκ αἰὼν τὸν ὑποκειμένον λόγον διατιθεῖς (62). Διήγησις

(51) Ἐκ μῆδ' ἰδέας. Ut : *Occidisti Clodium, Milo*, est intentio adversarii. Respondet ipse per ἀντιπροβολὴν seu depulsionem : *Occidi, sed recte*. Ex hæc φράσις oritur status a parte Milonis : *Milo recte occidit Clodium*. Hic enim velut consistit, et pugnat cum accusatore, allatis argumentis velut armis, quibus monstret, se recte Clodium occidisse.

(52) Ἐν τῷ πολιτικῷ ζητήματι. Quod conjunctum est cum statu, et respicit utramque partem, ut in præcedenti exemplo, an *Milo recte Clodium interfecerit*? Porro questionem hanc Hermogenes definiit ita, quod sit Ἀμφισβήτησις λογικῆ ἐπὶ μέρους, ἐκ τῶν παρ' ἐκάστοις κειμένων νόμων ἢ ἰδίων, περὶ τοῦ νομιζομένου δικαίου, ἢ τοῦ καλοῦ ἢ τοῦ συμφέροντος, ἢ καὶ πάντων ἅμα, ἢ τινων. *Controversia in disserendo posita, sine ratione dicendi expedienda rei finitæ et singularis ex unius cujusque populi constitutis legibus aut moribus, de eo, quod videtur esse, aut justum, aut utile : de his vel omnibus vel aliqua eorum parte*. Vocatur autem ζήτημα πολιτικόν, aut questio civilis, in respectu ad ζητήματα φυσικὰ καὶ λογικὰ. Adde Cassiod. p. m. 336; Sulp. Victorium, p. 240.

(53) Ἡ διαίρεσις. Prout enim status est, ita et κεφάλαια adducuntur seu argumenta, vel a re desumpta, vel a persona. Unde Hermogenes lib. 1, part. cap. 4, Ἀμφισβήτησιν τοῖς ἐπιγνοῦσι, ῥῆδιον ἦδη τὰς διαίρεσις συνιδεῖν τὰς εἰς τὰ κεφάλαια τῶν ζητημάτων. *Questionem si qui teneant, facile deinceps erit partitiones simul intelligere, quæ applicantur capitibus*.

(54) Νοημάτων. Addit mox καὶ ἐπιχειρημάτων. Vulgo de nominatis nil hic loquuntur. Intelligit autem noster per noemata, quæ Hermogeni etiam ἔννοιαι, hoc est pronuntiata quacunque forma, et de re quacunque : quæ sunt veluti materia idearum, et ad elocutionem alias referuntur. Ex quo patet Nostri statuisse, inventionem non

A dem alia, quæ possunt magnam afferre utilitatem illis, qui secundum artem sectari volunt eloquentiam, reliquorum regularum Rhetoricarum traditionem faciemus missam. Sed primum quasdam Rhetoricæ in universum et Rhetoricæ exercitationis videte definitiones. Status est controversia rationalis, et ex una locutione formata eorum, quæ sunt in questione civili, secundum quam divisio capitum instituitur, quæ ad fidem faciendam adducuntur. Inventio est excogitatio noematum aptorum rei subjectæ ; item aliter : noematum et epicheirematum, subjecto negotio congruentium, copiam in se comprehendens. Idea est qualitas orationis, conveniens personis et negotiis subjectis, secundum sententiam et dictionem et totum harmoniæ contextum. Methodus est administratio et quædam quasi figuratio singularis sententiæ et aliorum, vel, est ordo conveniens ad utilitatem certam constructus. Nam aliter : Methodus est ratio artificialis, qua oportet noemata adducere, per quales casus, declinationes, dispositiones, figuras, personas, et similia, num a remotis exordiri, an ex propinquis per insimulationem, an aperte ; quo animi motu, quibus moribus, et secundum quos modos natura vocem exigit. Exordium est oratio, præparans auditorem ad probationem causæ, et commode orationem subjectam disponens. Narratio est expositio rerum in causa, vel res ipsa, ex qua causa constat. Contentio est

C ad argumenta tantum pertinere, sed et verba elocutionemque.

(55) Ἰδέα. De quibus vide, quæ notavi supra.

(56) Κατὰ τε ἔννοιαν. Non tam externam sententiarum intelligit formam, quam res sub eis comprehensas. Vult, ideam duo ante omnia respicere, res et verba.

(57) Ἀρμονίας διαπλοκήν. Hoc tertium est, quod Idea requirit, nempe ut res et verba decenter, decenter per omnes orationis partes pronuntiantur, secundum ista septem, quæ in Ideis singulis alia aliaque pro diversitate earum Hermogenes requirit.

(58) Μέθοδος. Non eam hic intelligit, quæ est pars ideæ, verum illam, quam in præcedentibus cum addito vocavit μέθοδον δεινότητος.

(59) Τρόπος ἐπιστημονικός. Habet ista omnia ex Hermogenis lib. 11 *De Ideis*, cap. 9, quo tamen loco Hermogenes non per ἐπιστημονικόν τι exponit, sed per χρῆσιν ὀρθὴν πάντων εἰδῶν, *rectum usum omnium idearum*. Sed nempe nemo uti potest, nisi qui sciat uti. Igitur et ipse Hermogenes in sequentibus ; Ἔστι δὲ τοῦτο μεγάλῃ καὶ τελευτάτῃ ἐπιστήμῃ, οἶμαι, τὸ χρῆσθαι τοῖς καιροῖς, εἰδέναι τε καὶ δύνασθαι.

(60) Τὴν φωνήν. De hac nihil Hermogenes : ratio, quia δεινότης pertinet ad elocutionem : at φωνὴ in Actione seu pronuntiatione consideranda. Puto hoc nostrum addidisse de suo, absque judicio et causa.

(61) Λόγος παρασκευάζων. Ra Scholiastes Apthonii, ut testatur Voss. *Inst. or. lib. III, c. 2, § 2*; et Cicero, *1 Rhet. v. Victorinum*.

(62) Διατιθεῖς. Exordii officium esse, ut orationem disponat, non memini me alias legere. Forsitan respexit eum noster, quod partitio interdum præmitti solet narrationi. Sed hoc rarum est, nec ideo pars exordii vocari potest. Deinde etiam διὰ θεσιν partitionem dici non existimo. Puto aliquid

bus, ubicumque conveniens est, præcænis, narrationibus, contentionibus, conclusionibus. Quibus ideis, in quo genere orationis, quibus sententiis, methodis, dictionibus, figuris, reliquisque, ut et quæ in persona et re. Scire namque oportet, quæ sint horum differentiarum, convenientesque eis adhibendæ orationes, docendumque probe accurateque præcæm quod, et ubi, et quomodo, et quale adhiberi par sit, et quousque extendi debeat, item ubi unum, aut duo, aut plura exordia usurpanda, et ubi plane non, rursus ubi utile adhibere constitutionem narrationis et narrationem, et ubi non modo non constituere, sed nec narrare, verum præteritione ac reticentia ad finem decurrere. Sicut et Cicero tra ex his quæ de Sardinibus scribit, videtur horum non fuisse imperitus, ut et alius aliquis ex oratorum choro clarus. Ad hæc, cui sit conveniens uti contentione, et quomodo, et quousque et cui non, et cui epilogus non uti, item quibus figuris, in quo genere ac parte orationis conveniat uti, tenes hæc accurate propter oratorum falsos (non nunc fori purgamenta liquor), insolentes protervosque, qui etiam cælo se superiores arbitrantur, cum tamen eos etiam pueri tradueant.

Cæterum quandoquidem a progymnasmatibus naque ad facultatis methodum omnem artem Rhetoricam proposuimus, age, etiam ejus aliquas tradamus definitiones vobis, addentes simul pauca qua-

satione captum relinqueret inconfectum, simulasset morbum oblivionis. Respexit ad repentinum Hermodogenis morbum, aut subitam oblivionem, de qua qui scire velit, Suidam legat in ipsius Vita. Cæterum qua fronte hoc noster faciat, non video, nisi quatenus commune est Græculis, iugari, et permutua convitia velle inclarrare.

(40) Ἐνί, καὶ δυοί, καὶ πλείοσι. Puta in media non nunquam oratione, quibus via paratur ad sequentia, et interim auditor veluti reficitur. Hæc intelligit exordia per illa δυοί καὶ πλείοσι. Vid. Vossium *Inst. Or.* lib. III, cap. 2, § 2.

(41) Προκαταστῆσαι. De qua Hermog. lib. II, de *Invent.* c. 4, ubi alias vel ὑποδηγήσειν docet appellari, nempe quia quæ recentioribus διήγησις, ea priscis etiam κατάστῆσις, ut Sturmus testatur. Est autem præparatio quædam per expositionem personarum ad majorem fidem facit, quod narrandum est. Vide Vossium, *Inst.* III, cap. 3 § 3, exemplum est in Verrina sexta.

(42) Διασκευάσαι. Videtur hoc membrum opponere priori ac si διασκευάσαι usurpare pro προκαταστῆσαι. Alias διασκευή si in narratione consideratur, aliud quid, quam προκαταστασις, nec tam pars ejus, quam species, ut ex Fortunatiano discimus, qui l. II, definit eam, quæ res gestas non tam docet, quam exaggetat.

(43) Μηδὲ διηγήσασθαι. Hæc, et quæ sequuntur, corrupta nihil, et mutila videntur. Sane sententia, et præcedens aliâ requirit, ut post διηγῆσθαι colon, uti vocant, ponatur, non punctum majus, etque connectantur sequentia, usque ad παραδραμεῖν, quod majori puncto a reliquis separandum.

(44) Ὁ γεωμέτρης. Locus obscurus, quis enim hic geometra iste? Num aliquem ex mathematicis veteribus intelligit? at quem? Num potius est nomen alicujus auctoris, sic ex officio seu munere, aut virtute singulari formati, sicut Joannis aut Saxonis

Α οὐκ ἐστὶν δεῖ, προομιλοῦς, διηγήσειν, ἀγῶσι, καὶ ἐπιλόγοις· ποικίαις ἰδέαις, ἐν ποίῳ εἶδει τοῦ λόγου, καὶ ποικίαις ἐννοίαις, μεθόδοις, λέξεσι, σχήμασι καὶ ἐν ποίῳ δὲ προσώπῳ καὶ πράγματι. Δεῖ γὰρ εἶδέναι τὰς τούτων διαφορὰς, καὶ προσποιεῖς τοὺς λόγους εἰσάγειν. Ταῦτα διδάσκειν εἰδῶς ἀκριβῶς προομιλον δεῖ, καὶ ὄπου, καὶ ὄπου, καὶ ὄσον τίθεσθαι δεῖον, καὶ μέχρις ὄπου δεῖον πλατύνασθαι, καὶ οὐ ἐνί, καὶ δυοί (40), καὶ πλείοσι προομιλοῦς χρηστῶν, καὶ οὐ μηδὲ μὴ, καὶ οὐ χρεῶν χρῆσθαι προκαταστῆσαι (41), καὶ διηγήσει, καὶ οὐ μὴ μόνον οὐ διασκευάσαι (42), ἀλλὰ μηδὲ διηγήσασθαι (43)· παραλείπει δὲ καὶ ἀποσιωπήσει τελείᾳ παραδραμεῖν καὶ ὁ γεωμέτρης (44) ἐξ ὧν κατὰ τοῦ Σάρδεων γράφει ἐπὶ τούτου οὐκ ἐγνωσῶς, καὶ λοιπὸς ἄλλος (45) χωρὶς βητόρων διωνύμως. Πρὸς τούτοις καὶ οὐ δεῖον ἐστὶν ἀγωνίσασθαι, καὶ ὄπου· καὶ μέχρι πύου, καὶ οὐ μηδὲ μὴ (46), καὶ οὐ μὴ ἐπιλογίσασθαι, καὶ οὐκ ἐστὶν ἀγῶσι ἐν ποίῳ εἶδει καὶ μέχρι τοῦ λόγου χρῆσθαι χρεῶν, εἰδῶς ἀκριβῶς διὰ τοὺς ψευδορήτορας, νῦν οὐκ ἐπὶ τὰ ἀγοραῖα καθάρματα (47), τοὺς κατωμένους καὶ βδελυροῦς, οἳ καὶ τοῦ αἰθέρος (48) αὐτοῦς ὑπερέτους εἶναι νομίζουσι, μαιρακυλλοῖς (49) ἀμούσοις περιθρυλλούμενοι.

Ἄλλ' ἐκ προομινασμάτων (50) μέχρι καὶ τῆς περὶ μεθόδου δεινότητος τὴν πᾶσαν βητορικὴν προομιλοῦσαν τε; δύναμιν, φέρε καὶ τούτων τινὲς ὄρισμοὺς ἑμὲν παραδόντες, καὶ τινὰ ἕτερα, βραχέα πρὸς τοῖ-

Γ Grammatici, Atteil Philologi, Solini Polyhistor's, qui scripsit de Sardorum vel urbe, vel populo, nobis hodie incogniti? In hoc magis inclinem. Laudat enim et Joannem Geometram, auctorem Hymnorum quosdam in Mariam Simlerus et Catalogo hillioth. Vaticanæ.

(45) Καὶ λοιπὸς ἄλλος. Omnia hæc valde sunt obscura, nescio an non mutila, ego sane nil ex his elicio, quod mihi satisfaciatur. Agent forte alii, qui libris mellioribus erunt instructi.

(46) Καὶ οὐ μηδὲ μὴ. Scilicet ἀγωνίσασθαι, per quod non qualemcunque confirmationem, sed contentionem specialius sic dictam intelligit, quæ in pugna quadam cum adversario consistit. Hæc non in omnibus causis ac generibus, est necessaria.

(47) Τὰ ἀγοραῖα καθάρματα. Sic appellat non tam oratores, quam candidatos et tabulas, facem fori, atque his opponit declamatores aut Sophistas ineptos in scholis.

Γ (48) Οἳ καὶ τοῦ αἰθέρος. Cum his omnibus, quæ prædicta sunt, promiscue, ac sine discrimine utuntur: ut qui cogitant, non tam quid dici debeat, quam quid possit, ut ex eo meliorem putant orationem, quo figuris, sententiis, acute dictis, ut ejusmodi magis abundat, sive utilia ea sicut ac necessaria sive non sint.

(49) Μαιρακυλλοῖς. Qui prima etiam dicendi præcepta ex idoneis magistris perceperunt.

(50) Ἐκ προομινασμάτων. Sic appellat partes orationum. Nempè nihil aliud in progymnasmatibus agitur, quam ut quæ cujusque partis sit tractandi ratio in integra oratione, discatur. Huc enim pertinent narrationes, confirmationes, refutationes, laudationes, amplificationes, comparationes, et id genus. Eodem modo in sequentibus βητορικῶν προομινασμάτων nil aliud, quam exercitatio per singulas orationis partes, quarum ibi definitiones proponuntur. Quod vel ex ipsis definitionibus apparet.

τοὺς προσκεπιπόντας, μεγάλην τὴν λυσιτέλειαν περιέχειν διδουνημένα τοῖς ῥητορεύειν ἐθελουσι τεχνικῶς, τὸν τῶν ῥητορικῶν προεκθέσεων λόγον λοιπὸν καταπαύσωμεν. Ἄλλα τίνες μὲν ῥητορικῆς ἄριστοι καὶ καθολικοῦ καὶ ῥητορικοῦ προγυμνάσματος, ὀδῶντα· στάσι; δὲ ἐστὶν ἀμφισβήτησις λογικῆ καὶ ἐκ μιᾶς φράσεως (51) χαρακτηριζομένη τῶν ἐν τῷ πολιτικῷ ζητήματι (52) κειμένων, καθ' ἣν ἡ διαίρεσις (53) γίγνεται τῶν κεφαλαίων τῶν εἰς πίστιν κομιζομένων. Εὐρεσίς ἐστιν ἐπινοία νοημάτων (54) ἀρμοδίων τῷ ὑποκειμένῳ πράγματι. Καὶ ἄλλως νοημάτων καὶ ἐπιχειρημάτων περιέχων εὐπορίαν ἀρμοδίων τῷ ὑποκειμένῳ πράγματι. Ἰδέα (55) ἐστὶ ποιότης λόγου ἀρμοδίου τοῖς ὑποκειμένοις προσώποις τε καὶ πράγμασι κατὰ τὸ ἔννοιαν (56), καὶ λέγειν καὶ τὴν ἄλλην τῆς ἀρμονίας διαπλοκὴν (57). Μέθοδος (58) ἐστὶ διοικήσις καὶ ποιὸς σχηματισμὸς ἐξαιρέτως περὶ τὴν ἔννοιαν, καὶ τὰλλα· ἡ τάξις εὐτακτος πρὸς τὸ οὐκ αἰὸν συμφέρον οἰκονομουμένη. Καὶ ἄλλως μέθοδος· ἐστὶ τρόπος ἐπιστημονικὸς (59) τοῦ πῶς δεῖ τὰ νοήματα ἐξάγειν· διὰ πολλῶν πτώσεων, ἐγκλίσεων, διαθέσεων, σχημάτων, προσώπων, καὶ τῶν ὁμοίων, πόρρωθεν ἀρχεσθαι ἢ ἐγγύθεν, ἐπεικῶς ἢ παρρησίᾳ. Κατὰ ποῖον πάθος καὶ ἤθος, καὶ καθ' ὅσου; τρόπου; ἢ φύσεως τὴν φωνὴν (60) προέσχεται. Προομιὴ ἐστὶ λόγος παρασκευάζων (61) τὴν ἀκροατὴν εἰς ὑποδοχὴν τῆς ὑποθέσεως καὶ οὐκ αἰὸν τὸν ὑποκειμένον λόγον διατιθεῖς (62). Διήγησις

(51) Ἐκ μιᾶς φράσεως. Ut : *Occidisti Clodium, Milo*, est intentio adversarii. Respondet ipse per ἀντιπροβολὴν seu depulsionem : *Occidi, sed recte*. Ex hæc φράσις oritur status a parte Milonis : *Milo recte occidit Clodium*. Hic enim velut consistit, et pugnat cum accusatore, allatis argumentis velut armis, quibus monstret, se recte Clodium occidisse.

(52) Ἐν τῷ πολιτικῷ ζητήματι. Quod conjunctum est cum statu, et respicit utramque partem, ut in præcedenti exemplo, an *Milo recte Clodium interfecerit?* Porro questionem hanc Hermogenes definit ita, quod sit Ἀμφισβήτησις λογικῆ ἐπὶ μέρους, ἐκ τῶν παρ' ἐκάστοις κειμένων νόμων ἢ ἔθων, περὶ τοῦ νομισθέντος δικαίου, ἢ τοῦ καλοῦ ἢ τοῦ συμφέροντος, ἢ καὶ πάντων ἅμα, ἢ τινῶν. *Controversia in disserendo posita, siue ratione dicendi expedienda rei finitæ et singularis ex unius cujusque populi constitutis legibus aut moribus, de eo, quod videtur esse, aut justum, aut utile : de his vel omnibus vel aliqua eorum parte.* Vocatur autem ζήτημα πολιτικόν, aut questio civilis, in respectu ad ζητήματα φυσικὰ καὶ λογικὰ. Adde Cassiod. p. m. 336; Sulp. Victorium, p. 240.

(53) Ἡ διαίρεσις. Prout enim status est, ita et κεφάλαια adducuntur seu argumenta, vel a re desumpta, vel a persona. Unde Hermogenes lib. 1, part. cap. 1, Ἀμφισβήτησιν τοῖς ἐπιγνοῦσι, ῥῥῥῥῥῥ ἡδὴ τὰς διαίρεσις συνιδεῖν τὰς εἰς τὰ κεφάλαια τῶν ζητημάτων. *Questionem si qui teneant, facile deinceps erit partitiones simul intelligere, quæ applicantur capitibus.*

(54) Νοημάτων. Addit mox καὶ ἐπιχειρημάτων. Vulgo de nominatis nil hic loquuntur. Intelligit autem noster per noëmata, quæ Hermogeni etiam ἔννοιαι, hoc est pronuntiata quacunque forma, et de re quacunque : quæ sunt veluti materia idearum, et ad elocutionem alias referuntur. Ex quo putes Nostrum statuisse, inventionem non

A dem alia, quæ possunt magnam afferre utilitatem illis, qui secundum artem sectari volunt eloquentiam, reliquarum regularum Rhetoricarum traditionem faciemus missam. Sed primum quasdam Rhetoricæ in universon et Rhetoricæ exercitationis videte definitiones. Status est controversia rationalis, et ex una locutione formata eorum, quæ sunt in questione civili, secundum quam divisio capitum instituitur, quæ ad fidem faciendam adducuntur. Invenio est excogitatio noëmaturum aptiorum rei subjectæ; item aliter : noëmaturum et epicheirematum, subjecto negotio congruentium, copiam in se comprehendens. Idea est qualitas orationis, conveniens personis et negotiis subjectis, secundum sententiam et dictionem et totum harmoniæ contextum. Methodus est administratio et quædam quasi figuratio singularis sententiæ et aliorum, vel, est ordo conveniens ad utilitatem certam constructus. Item aliter : Methodus est ratio artificialis, qua oportet noëmata adducere, per quasles casus, declinationes, dispositiones, figuras, personas, et similia, num a remotis exordiri, an ex propinquis per insimulationem, an aperte; quo animi motu, quibus moribus, et secundum quos modos natura vocem exigit. Exordium est oratio, præparans auditorem ad probationem causæ, et commode orationem subjectam disponens. Narratio est expositio rerum in causa, vel res ipsa, ex qua causa constat. Contentio est

C ad argumenta tantum pertinere, sed et verba elocutionemque.

(55) Ἰδέα. De quibus vide, quæ notavi supra.

(56) Κατὰ τὸ ἔννοιαν. Non tam externam sententiarum intelligit formam, quam res sub eis comprehensas. Vult, ideam duo ante omnia respicere, res et verba.

(57) Ἀρμονίας διαπλοκὴν. Hoc tertium est, quod Idea requirit, nempe ut res et verba decencia, decenter per omnes orationis partes proponantur, secundum ista septem, quæ in Ideis singulis alia aliaque pro diversitate earum Hermogenes requirit.

(58) Μέθοδος. Non eam hic intelligit, quæ est pars ideæ, verum illam, quam in præcedentibus cum additio vocavit μέθοδον δευτέρας.

(59) Τρόπος ἐπιστημονικός. Habet ista omnia ex Hermogenis lib. II *De Ideis*, cap. 9, quo tamen loco Hermogenes non per ἐπιστημονικόν τι exponit, sed per χρῆσιν ὁρθὴν πάντων εἰδῶν, *rectum usum omnium idearum*. Sed nempe nemo uti potest, nisi qui sciat uti. Igitur et ipse Hermogenes in sequentibus; Ἔστι δὲ τοῦτο μεγάλῃ καὶ τελευτάτης ἐπιστήμης, οὐμαι; τὸ χρῆσθαι τοῖς καιροῖς, εἰδέναι τε καὶ δύνασθαι.

(60) Τὴν φωνήν. De hac nihil Hermogenes; ratio, quia δευτέρας pertinet ad elocutionem; at φωνὴ in Actione seu pronuntiatione consideranda. Puto hoc nostrum addidisse de suo, absque iudicio et causa.

(61) Λόγος παρασκευάζων. Ita Scholiastes Apthonii, ut testatur Voss. *Inst. or. lib. III, c. 2, § 2;* et Cicero, I *Rhet. v. Victorinum*.

(62) Διατιθεῖς. Exordii officium esse, ut orationem disponat, non memini me alias legere. Forsitan respexit eos noster, quod partitio interdum præmitti solet narrationi. Sed hoc rarum est, nec ideo pars exordii vocari potest. Deinde etiam διαθεσιν partitionem dici non existimo. Puto aliquid

confirmatio et probatio nostrorum capitum, refutatio vero eorum, quæ sunt adversarii, facta per epicheiremata, tractationes, et enthymemata. Caput est pars orationis, demonstrationem continens propositi negotii, ex noematis et epicheirematis composita. Epicheirema est inventum, quod præparat propositam quæstionem, vel, ratio exterius assumpta ad probationem eorum circa quæ versamur. Tractatio est comparatio rei alienius ad subjectum epicheirema. Enthymema est syllogismus rhetoricus contortus, imperfectus. Et aliter: aliam epicheirematis conclusio. Epenthymema vero est in uno eodemque problemate dupliciter conjuncta dilatatio, vim ulteriorem concilians enthymemati. Epilogus seu conclusio est oratio post prædictas demonstrationes, collectionem rerum, morum, et affectuum complectens, vel, augmentum et viscerum, quibuscum pugnativius, nam et aliter milles prædicta omnia definiuntur. Sed omittenda sunt, quæ supervacua.

περιέχων, ἢ ἀδῆσις καὶ δύναμις τῶν ἠγωνισμένων. ὀρίζονται. Ἄλλ' ἐπίτερον τὰ περιττά.

desse his verbis, ac oikéως εἰς τὸν ὑποκειμένον λόγον διατεθεῖς scribi oportere, ut διατεθείς referatur ad τὸν ἀπρωατῶν, non vero λόγον. Ita conveniret definitio Cassiodori, qui exordium vocat orationem, animum auditoris idonee comparantem, ad reliquam dictionem.

(65) Ἐὰν τὸ πρῶτον. Quomodo narratio factum ipsum, et non potius ejus expositio aut declaratio? An per αὐτὸ τὸ πρῶτον narrationem intelligit eandem, per ἕξῃσι obliquam, quæ aliquibus κατάστασις vocatur? Num potius respicit ea genera orationum, in quibus non proponitur narratio, sed factum velut notum per se intelligitur, sicque intellectum inservit loco narrationis?

(64) Κεφάλαιον. Quod sic absolute et κατ' ἐξοχὴν dicitur, non κεφάλαιον γενικώτατον. Id enim idem est, ac Status.

(65) Τοῦ προκειμένου πράγματος. De quo inter nos et adversarium est questio, quodque ille suo, nos nostro iani vel confirmamus vel refutamus. Idem et Sopater caput definit, quod continet propriam argumentationem et confirmationem ejusdem propositionis ad alios diversam. Vid. Hermog. lib. iii Invent. c. 2. et ibi Sturm.

(66) Νοήματα. Quæ hic differentia inter νοήματα et ἐπιχειρήματα? Constant sane epicheiremata ex noematis, seu sententiis et propositionibus, nec enim puto per νοήματα hic intelligere νόμας ethicas aut politicas sub personis prolatas. Existimo, propositiones sive quæstiones intelligere, quæ per epicheiremata vel confirmantur, vel infrmantur, ut Pericles reus est proditionis, quod fructus illius non vastasset Archidamus. In hac controversia erit κεφάλαιον a parte Periclis, necessarium est, ut proditiæ patriæ testimonio quodam convincat. Hoc ex mente nostri constat ex duobus, primum νοήματι seu noemate, quod nil erit aliud, quam simplex quædam propositio, quæ declaratur causa, cur sit necessarium, Quia in omni re de qua controversia est, oportet testes producere. Deinde ἐπιχειρήματι seu epicheiremate, quo hoc probatur a suis circumstantiis, quia jussum, quia æquum in persona tanti viri, et sic deinceps. Nisi quis per νόημα intelligendum putet illam ipsam propositionem primam in omni capite, quod fortasse melius, quia altera sæpe omittitur, statimque argumenta proferuntur, atque ita ἐπιχειρήματα introducitur. Certe nihil aliud per νόημα, quam quid istiusmodi

ἄστιν ἐκθεσις τῶν ἐν τῇ ὑπόθεσι πραγμάτων, ἢ αὐτὸ τὸ πρῶτον (65), ἐξ οὗ συνίστηεν ἡ ὑπόθεσις. Ἄγων ἐστὶ πῖστις καὶ ἀπόδειξις: τῶν οἰκείων κεφαλαίων, λύσις δὲ τῶν τοῦ ἀντιδίκου δι' ἐπιχειρημάτων καὶ ἐργασίων καὶ ἐνθυμημάτων γιννομένη. Κεφάλαιον (64) ἐστὶ μέρος λόγου ἀπόδειξιν ἔχον τοῦ προκειμένου πράγματος (65) ἐκ νοημάτων (66) καὶ ἐπιχειρημάτων συγκαίμενον. Ἐπιχειρημά ἐστὶν ἐπινόημα, ὃ προκατασκευάζει τὸ προκειμένον ζήτημα, ἢ λόγος ἔξωθεν παραλαμβανόμενος (67) πρὸς ἀπόδειξιν τῶν ὑποκειμένων. Ἔργασία ἐστὶν ἀφομοίωσις (68) τινος πράγματος πρὸς τὸ ὑποκειμένον ἐπιχειρήμα. Ἐνθύμημά ἐστὶ συνεστραμμένος (69) ῥητορικῶς συλλογισμὸς ἀτελής (70) καὶ ἄλλως, τὸ τοῦ προηγουμένου ἐπιχειρήματος συμπέρασμα (71).

Ἐπενθύμημα (72) δὲ ἐστὶν ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ προβλήματι διπλῆ συγκριτικὴ ἐπίστασις, περιττοτέρην δριμύτητα χαριζομένη τῷ ἐνθύμηματι. Ἐπιλόγος (73) ἐστὶ λόγος ἐπὶ προειρημέναις ταῖς ἀποδείξεσιν, ἀθροισμὸς πραγμάτων καὶ ἡθῶν καὶ παθῶν, καὶ ἑτέρως δὲ μυριαχῶς τὰ προειρημένα πάντα

intelligendum hoc in loco, vel hoc docet, quod statim in sequentibus ἐπιχειρήματα ἐπινόηματα definiuntur, quasi quod noema illud sequitur. Ut proinde id sit, quod Hermogenes ἄριστος κεφαλαίου.

(67) Ἐξώθεν παραλαμβανόμενος. A circumstantiis nimirum sex: persona, re, loco, tempore, modo, causa, de quibus et Hermogenes lib. iii De Invent. cap. 3, et noster infra in exemplis, quæ argumentum ejusmodi latissime instruumt, nam et epicheirema latior ratiocinatio vocatur. Cassiod. Epicheirema est descendens de ratiocinatione latius excursio Rhetorici syllogismi, latitudine distans et productione sermonis a dialecticis syllogismis. Neque aliud voluit Hermogenes prædicto libro, c. 6, quando dicit, ἡ γένεσις τῶν ἐπιχειρημάτων ἀπὸ περιστάσεως, quam quod noster ait.

(68) Ἀφομοίωσις. Quia consistit in allatione exemplorum ac comparationem cum rebus aliis. Vid. Hermog. lib. iii Invent. et nostrum infra in exemplis.

(69) Συνεστραμμένος. Propter vim, quæ ei inest. Pertinet autem hæc definitio ad omne genus argumenti Rhetorici, quod est effracius ac robustius. Juvenalis quoque hoc respectu Sat. 6.

..... curium sermone rotato
torquet enthymema....

(70) Ἄτελής. Quia ei deest alterutra præmissarum.

(71) Συμπέρασμα. Hoc sensu Hermogenes usurpat. Primo enim jubet poni κεφαλαίου πρόστασις, quam supra ὀρισμὸν et νόημα diximus appellari, propositionem argumenti, docendi gratia, dein ἐπιχειρήματα ad confirmationem pertinens, mox ἐργασίαν seu tractationem aut expolitionem ad illustrationem et suavem commotionem, postremo ἐνθύμημα ad vim, quia in se habet acumen. Vid. ipsum lib. iii Invent. cap. 7.

(72) Ἐπενθύμημα. Hermogenes prædicto loco sic definit: Ἐπενθύμημά ἐστὶ κυρίως ἐπὶ φθάνοντι ἐνθύμηματι ἕτερον ἐπινοούμενον ἐνθύμημα. Epenthymema est ad propositum enthymema alterum enthymema, cogitatione adinventum. Vide, quæ superius notavi.

(73) Ἐπιλόγος. Est ipsissima Scholiastis Aphthonii definitio, quam explicat Vossius, Inst. lib. iii, cap. 6, § 1. Habet noster plerasque definitiones suas ex eo auctore.

Ταῦτα κατὰ τὴν Ἑρμογένους τεχνολογίαν τὴν ἅπασαν ῥητορικὴν περιέχουσαν δύναμιν συνοπτικώτερον ἐξεθέμεθα, προσθέντες βραχέα τινὰ καὶ τοὺς ὀρισμούς. Φέρε δὴ κατὰ τὸν Θεοδέκτην Φισσηλίτην (74), καὶ τὸν τεχνογράφον Μινουκίτην (75), δὴ Ἑρμογένους ὁ σοφιστὴς διασύρει (76), καίπερ τὴν ἅπασαν ῥητορικὴν δύναμιν (77) ἐκ τούτου καὶ τοῦ Ἀψίνου (78) σφετερισάμενος καὶ ὄρωσ· οὐκ ἀκριβῶς εἰς τέλος (79), ἀλλὰ προσποιησάμενος νενοσηκέναι τὸν λήθαργον (80), ὡς ἂν μὴ τὸ περὶ μεθόδου δεινότητος· γράφων, καταφανής· Ἀψίνου φανεῖν, ὡς ἐν παραλήψεως σχήματι πάλιν ἐπιτομώτερον ταῦτα περιληψόμεθα. Μινουκιανὸς δὲ ἐφ' ἑκείνου ὁ τεχνογράφος (81) φύσει θείας μετεσηκώς, καθάπερ πρὸ τούτου καὶ Θεοδέκτης, ὀλίγοις πάντοτε ῥήμασι τὴν ἅπασαν ῥητορικὴν περιέλαβε δύναμιν, εἰκῶν ἔργα ῥήτορος εἶναι εὐρεσιν, τάξιν, οἰκονομίαν (82), μνημοσύνην (83), ὑπόκρισιν, ἔρμη-

(74) Θεοδέκτην Φισσηλίτην. Fuit hic filius Aristandri, discipulus Isoncratis, Platonis, et Aristotelis, ut refert Suidas, aut hujus ipsius filius ejusdem patris ac nominis, ambo enim oratoria præcepta didicere. Meminit illius etiam Plutarchus in Vita Isoncrati, ubi et tragœdias scripsisse, et in via sacra sepultum esse ait. Quintilianus, lib. xi, cap. 2, ubi memoriam bene incredibilem testatorem habuisse. Erythræus ait in Præfatione ad antiquos rhetores, Ciceronem hunc secutum esse in suis de hac arte libris.

(75) Μινουκίτην. Scribendum omnino Μινουκιανόν. De Minuciano autem dixi in præcedentibus. Extant hodie Epichreimata sub ejus nomine, sed illa vel junioris sunt, vel plane alterius alienius.

(76) Διασύρει. Ubi hoc fiat, nescio, id scio, quod Minuciani nuspiani expresse mentio occurrat in iis, quæ ex Hermogene habemus. Puto conjecturam esse Nostri, adversus quam fortasse hoc ipsum dici posset, qui nimirum fiat, quod, cum pleraque ex Hermogeno habeat, ipsum tamen et hoc, et locis aliis incessat traducatque?

(77) Τὴν ἅπασαν ῥητορικὴν δύναμιν. Observandum hoc est; quam autem vere id asseveret noster, dici nequit, quia opera Minuciani non habemus. Id subit mirari, quare cum ex illo sua hauserit Hermogenes, hunc potius noster sequi maluerit, quam istum? Videor nescio quid Græcæ nugacitatis ac invidiæ in hoc et præcedenti loco observare.

(78) Ἀψίνου. Suidas mentionem facit duorum hujus nominis, quorum unus Atheniensis, pater Onasimi, qui filium habuit Apshem juniorem. Alter Gadareus, qui fuit discipulus Heraclidis Licii. Ut sic tres fuerint, prodiit a Suida, Athenienses duo, pater et filius, et Gadareus unus. Ex his neuter intelligi posse hoc loco videtur. Nam Atheniensis ille prior vixit longe post atatem Hermogenis, quod constat ex eo, quia Onasimus vixit tempore Constantiniani, uti supra diximus. Adhuc recentior fuit posterior, ut ejus nepos. Gadareus quoque aliquanto post Hermogenem floruit, quod colligitur inde, quia Heraclides Licius, cujus dicitur fuisse discipulus, vixit temporibus Severi, uti ex Philostrato apparet. Quare sequitur, ut aut præter istos tres sit alius quartus Suidæ non memoratus, omnibus illis vustior, aut noster hoc in loco somniaverit. Exstat et die Ἀψίνου τέχνη ῥητορικὴ ab Aldo edita cum quibusdam aliis rhetoribus Græcis, qui quis sit, et in unus ex prædictis, parum constat. Vossius in institutionibus Atheniensis juniori tribuit. Apsines junior, inquit l. b. iii, cap. 1, § 2, qui in arte sua quædam facultati oratoriæ adjicere voluit. Sed sal-

Hæc secundum Hermogenis artem, quæ omnem continet rhetoricam facultatem, compendiose excerpti sumus, addentes pauca quædam, et definitiones. Nunc age, et secundum Theodecten Phaselitam, et qui de Arte scripsit, Minucianem, quem Hermogenes Sophista ridet, quamvis omnem facultatem oratoriam ex eo et Apsine in usus suos convertat, nec perducatur ad finem, sed simulet se incidisse in lethargum, ne librum de apta gravitate scribens manifestus Apsines appareat, veluti per figuram quamdam præteritionis adhuc brevis ea comprehendemus. Minucianus, quem laudat ille, qui de Arte scripsit, naturæ divinæ participes, quemadmodum et ante ipsum Theodectes paucis omnino verbis omnem facultatem oratoriam complexus est, dicens, oratoris officia esse inventionem, ordinem, dispositionem, memoriam, pronuntiationem, elocutionem. Oportet enim oratorem, cujus ex tribus

litur Vossius, ut puto, filiumque Atheniensis ejus miscet cum Gadareo, forte quia apud Simlerum sequatur. Simlerus certe non ipsi, sed Gadareo tribuit, qui Atheniensi utroque fuit æquior, ut jam dictum est. Quod probabilius etiam ex eo, quia Basilici hic Gadareus dicitur fuisse discipulus, quem Aldinus ille statim ab initio artis suæ magnopere commendat, et appellat divinum. 'Ο δὲ τοῦ θεῖου Βασιλικῆς χάριτι προσέθηκε, inquit, atque ita Simlerianam conjecturam firmat.

(79) Ὁὐκ ἀκριβῶς εἰς τέλος. Nam liber περὶ δεινότητος absolutus non putatur. Itaque et Gaspar Laurentinus pluribus locis omissa scribit exempla, reliquamque expositionem.

(80) Τὸν λήθαργον. Dixi supra de hac re. Apparet autem Græculi libido traducendi, qui non satis habuit semel hoc objecisse nostro, nisi altera vice repeteret.

(81) Ἐκείνος ὁ τεχνογράφος quis? Apsines? Non enim Hermogenes, qui, ut supra dixi, ejus aperte mentionem facit nullam. Nisi forte plura scripsit, quæ noster vidit, nos amisimus. Sed ambigo.

(82) Τάξιν, οἰκονομίαν. Velut diversa punit Vossius, lib. 1, Inst. cap. 4, § 3; et lib. iii, cap. 1, § 1, pro iisdem habet. At omnino distinguere veteres. Aseribam verba Sulpitii Victoris, quæ his lucem afferunt: *In dispositione hæc sunt: ordo, cum ea, quæ Græcè appellatur οἰκονομία. Ordo est, ut ærundum textum naturalem singula prosequamur, primum in partibus elocutionis, ut sit scilicet primum exordium, deinde narratio, tum partes argumentationis, peroratio extrema. Sed bene huic ordini οἰκονομία proxima adjuncta est, quæ hoc dicitur a superiore, quod ille quidem ordo naturalis, hic ordo artificiosus est.* Distinguit hæc etiam Vitruvius quam nam alio in argumento, ac Τάξιν quidem, quæ Sulpitio est ordo, appellatur ordinationem, οἰκονομίαν vero distributionem lib. 1, Architect. c. 2. Porro quæ sit ratio οἰκονομίας, patet ex prædicto Sulpitio, quando non modo hujus beneficio ait ordinem partium naturalem quandoque immutari, sed etiam partes nonnunquam aliquas omitti.

(83) Μνημοσύνη. Ordo valde turbatus: præcedit enim ἔρμηνας, sequitur ὑπόκρισις, claudit μνημοσύνη apud alios Rhetores, et fortasse ita posuit Theodectes. Interim notandum, quod et ipse μνημοσύνην seu memoriam inter Rhetorici officii partes retulerit. Refellit hoc Vossius in Inst. ab initio et locis aliis, sed puto falsam hic esse scripturam.

confirmatio et probatio nostrorum capitum, refutatio vero eorum, quæ sunt adversarii, facta per epicheiremata, tractationes, et enthymemata. Caput est pars orationis, demonstrationem continens propositi negotii, ex noematis et epicheirematis composita. Epicheirema est inventum, quod præparat propositam quæstionem, vel, ratio exterius assumpta ad probationem eorum circa quæ versamur. Tractatio est comparatio rei alicujus ad subjectum epicheirema. Enthymema est syllogismus rhetoricus contortus, imperfectus. Et aliter: ahati epicheirematis conclusio. Epenthymema vero est in uno eodemque problemate dupliciter conjuncta dilatio, vim ulteriorem concilians enthymemati. Epilogus seu conclusio est oratio post prædictas demonstrationes, collectionem rerum, morum, et affectuum complectens, vel, augmentum et viscerum, quibuscumque pugnavimus, nam et aliter milles prædicta omnia desiniuntur. Sed omittenda sunt, quæ supervacua.

περιέχων, ἢ ἀβήσις καὶ δύναμις τῶν ἠγωνισμένων. ὀρίζονται. Ἄλλ' ἐπίτιον τὰ περιεττά.

desse his verbis, ac oikalos eis τὸν ὑποκειμένον λόγον διατεθεῖς scribi oportere, ut διατεθεί: referatur ad τὸν ἀπορατῶν, non vero λόγον. Ita conveniret definitioni Cassiodori, qui exordium vocat orationem, animum auditoris idonee comparantem, ad reliquam dictionem.

(65) Ἐὰν τὸ πρῶτον. Quomodo narratio factum ipsum, et non potius ejus expositio aut declaratio? An per αὐτὸ τὸ πρῶτον narrationem intelligit eandem, per ἔξῃσις obliquam, quæ aliquibus κατάστασις vocatur? Num potius respicit ea genera orationum, in quibus non proponitur narratio, sed factum velut notum per se intelligitur, sicque intellectum inservit loco narrationis?

(64) Κεφάλαιον. Quod sic absolute et κατ' ἐξοχὴν dicitur, non κεφάλαιον γενικώτατον. Id enim idem est, ac Status.

(65) Τοῦ προκειμένου πράγματος. De quo inter nos et adversarium est questio, quodque ille suo, nos nostro iani vel confirmamus vel refutamus. Igitur et Sopater caput definit, quod continet propriam argumentationem et confirmationem ejusdem propositionis ad alios diversam. Vid. Hermog. lib. iii Invent. c. 2. et ibi Sturm.

(66) Νοημάτων. Quæ hic differentia inter νοήματα et ἐπιχειρήματα? Constant sane epicheiremata ex noematis, seu sententiis et propositionibus, nec enim puto per νοήματα hic intelligere νόμας ethicas aut politicas sub personis prolatas. Existimo, propositiones sive quæstiones intelligere, quæ per epicheiremata vel confirmantur, vel infirmantur, ut Pericles reus est proditionis, quod fructus illius non vastasset Archidamus. In hac controversia erit κεφάλαιον a parte Periclis, necessarium est, ut prodiat patriæ testimonio quodam convincat. Hoc ex mente nostri constat ex duobus, primum νοήματι seu noemate, quod nil erit aliud, quam simplex quædam propositio, quæ declaratur causa, cur sit necessarium, Quia in omni re de qua controversia est, oportet testes producere. Deinde ἐπιχειρήματι seu epicheiremate, quo hoc probatur a suis circumstantiis, quia jussum, quia æquum in persona tanti viri, et sic deinceps. Nisi quis per νόημα intelligendum putet illam ipsam propositionem primam in omni capite, quod forasce melius, quia altera sæpe omittitur, statimque argumenta proferuntur, atque ita ἐπιχειρήματα introducitur. Certe nihil aliud per νόημα, quam quid istiusmodi

Α ἔστιν ἐκθεσις τῶν ἐν τῇ ὑπόθεσι πραγμάτων, ἢ αὐτὸ τὸ πρῶτον (65), ἐξ οὗ συνέστηκεν ἡ ὑπόθεσις. Ἄγων ἐστὶ πῖστις καὶ ἀπόδειξις: τῶν οἰκείων κεφαλαίων, λύσις δὲ τῶν τοῦ ἀντιδίκου δι' ἐπιχειρημάτων καὶ ἐργασιῶν καὶ ἐνθυμημάτων γιγνομένη. Κεφάλαιον (64) ἐστὶ μέρος λόγου ἀποδείξιν ἔχον τοῦ προκειμένου πράγματος (65) ἐκ νοημάτων (66) καὶ ἐπιχειρημάτων συγκαίμενον. Ἐπιχειρημά ἐστὶν ἐπινόημα, ὃ προκατασκευάζει τὸ προκείμενον ζήτημα, ἢ λόγος ἔξωθεν παραλαμβανόμενος (67) πρὸς ἀπόδειξιν τῶν ὑποκειμένων. Ἐργασία ἐστὶν ἀφομοίωσις (68) τινος πράγματος πρὸς τὸ ὑποκείμενον ἐπιχειρήμα. Ἐνθύμημά ἐστὶ συνεστραμμένος (69) ῥητορικὸς συλλογισμὸς ἀτελής (70) καὶ ἄλλως, τὸ τοῦ προηγουμένου ἐπιχειρήματος συμπέρασμα (71).

Ἐπενθύμημα (72) δὲ ἐστὶν ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ προβλήματι διπλῆ συγκριτικὴ ἐπίστασις, περιττοτέρην δριμύτητα χαριζομένη τῷ ἐνθυμηματι. Ἐπιλογός (73) ἐστὶ λόγος ἐπὶ προειρημέναις ταῖς ἀποδείξεσιν, ἀδροισμὸς πραγμάτων καὶ ἠθῶν καὶ παθῶν, καὶ ἐτέρως δὲ μυρίαχῶς τὰ προειρημένα πάντα

intelligendum hoc in loco, vel hoc docet, quod statim in sequentibus ἐπιλογοῦμα ἐπινόημα definitur, quasi quod noema illud sequitur. Ut proinde id sit, quod Hermogeni ὀρισθεὶς κεφαλαίου.

(67) Ἐξώθεν παραλαμβανόμενος. A circumstantiis nimirum sex; persona, re, loco, tempore, modo, causa, de quibus et Hermogenes lib. iii De Invent. cap. 3, et noster infra in exemplis, quæ argumentum ejusmodi latissime instruit, unde et epicheirema latior ratiocinatio vocatur. Cassiod. Epicheirema est descendens de ratiocinatione latior excursio Rhetorici syllogismi, latitudine distans et productione sermonis a dialecticis syllogismis. Neque aliud voluit Hermogenes prædicto libro, c. 6, quando dicit, ἢ γένεσις τῶν ἐπιχειρημάτων ἀπὸ προϊστάσεως, quam quod noster ibi.

(68) Ἀφομοίωσις. Quia consistit in allatione exemplorum ac comparisonum eum rebus aliis. Vid. Hermog. lib. iii Invent. et nostrum infra in exemplis.

(69) Συνεστραμμένος. Propter vim, quæ ei inest. Pertinet autem hæc definitio ad omne genus argumenti Rhetorici, quod est effracius ac robustius. Juvenalis quoque hoc respectu Sat. 6.

..... curtum sermone rotato
torquet enthymema....

(70) Ἄτελής. Quia ei deest alterutra præmissarum.

(71) Συμπέρασμα. Hoc sensu Hermogenes usurpat. Primo enim jubet poni κεφαλαίου πρόστασις, quam supra ὀρισμὸν et νόημα diximus appellari, propositionem argumenti, docendi gratia, deinde ἐπιχειρήμα ad confirmationem pertinens, mox ἐργασίαν seu tractationem aut expolitionem ad illustrationem et suavem commotionem, postremo ἐνθύμημα ad vim, quia in se habet acumen. Vid. ipsum lib. iii Invent. cap. 7.

(72) Ἐπενθύμημα. Hermogenes prædicto loco sic definit: Ἐπενθύμημά ἐστὶ κυρίως ἐπὶ φθάνοντι ἐνθυμηματι ἕτερον ἐπινοούμενον ἐνθύμημα. Epenthymema est ad propositum enthymema alterum enthymema, cogitatione adinventum. Vide, quæ superius notavi.

(73) Ἐπιλογός. Est ipsissima Scholiasti Aphthonii definitio, quam explicat Vossius, Inst. lib. iii, cap. 6, § 1. Habet noster plerasque definitiones suas ex eo auctore.

Ταῦτα κατὰ τὴν Ἑρμογένους τεχνολογίαν τὴν ἅσαν ῥητορικὴν περιέχουσαν δύναμιν συνοπτικώτερον ἐξεθέμεθα, προσθέντες βραχέα τινὰ καὶ τοὺς ὀρισμούς. Φέρε δὴ κατὰ τὸν Θεοδέκτην Φισσηλίτην (74), καὶ τὸν τεχνογράφον Μινουκίτην (75), ὃν Ἑρμογένης ὁ σοφιστὴς διασύρει (76), καίπερ τὴν ἅσαν ῥητορικὴν δύναμιν (77) ἐκ τούτου καὶ τοῦ Ἀψίνου (78) σφετερισάμενος καὶ ὄντως οὐκ ἀκριβῶς εἰς τέλος (79), ἀλλὰ προσποιησάμενος νενοσημέναι τὸν λήθαργον (80), ὡς ἂν μὴ τὸ περὶ μεθόδου δεινότητος; γράφων, καταφανῆς Ἀψίνης φανεῖν, ὡς ἐν παραλήψεως σχήματι πάλιν ἐπιτομώτερον ταῦτα περιληψόμεθα. Μινουκιανὸς δὲ ἐφη ἐκείνος ὁ τεχνογράφος (81) φύσεως θείας μετεσχηκῶς, καθάπερ πρὸ τούτου καὶ Θεοδέκτης, ὀλίγοις πάντοτε ῥήμασι τὴν ἅσαν ῥητορικὴν περιέλαβε δύναμιν, εἰπὼν ἔργα ῥήτορος εἶναι εὐρεσιν, τάξιν, οἰκονομίαν (82), μνημοσύνην (83), ὑπόκρισιν, ἔρμη-

(74) Θεοδέκτην Φισσηλίτην. Fuit hic filius Aristandri, discipulus Inocratis, Platonis, et Aristotelis, ut refert Suidas, aut hujus ipsius filius ejusdem patriæ ac nominis, ambo enim oratoria præcepta didere. Meminit illius etiam Plutarchus in Vita Isocrati, ubi et tragœdias scripsisse, et in via sacra sepultum esse ait. Quintilianus, lib. xi, cap. 2, ubi memoriam pene incredibilem testatur habuisse. Erythræus ait in Præfatione ad antiquos rhetores, Ciceronem hunc secutum esse in suis de hac arte libris.

(75) Μινουκίτην. Scribendum omnino Μινουκιανόν. De Minuciano autem dixi in præcedentibus. Existant hodie Epicheiremata sub ejus nomine, sed illa vel junioris sunt, vel plane alterius alienius.

(76) Διασύρει. Ubi hoc fiat, nescio, id scio, quod Minuciani nuspiani expresse mentio occurrat in iis, quæ ex Hermogene habemus. Puto conjecturam esse Nostri, adversus quam fortasse hoc ipsum dici posset, qui nimirum fiat, quod, cum pleraque ex Hermogene habeat, ipsum tamen et hoc, et locis illis ineesat traducatque?

(77) Τὴν ἅσαν ῥητορικὴν δύναμιν. Observandum hoc est; quam autem vere id asseveret noster, dici nequit, quia opera Minuciani non habemus. Id subit mirari, quare cum ex illo sua hauserit Hermogenes, hunc potius noster sequi maluerit, quam istum? Videor nescio quid Græcæ nugacitatis ac Invidiæ in hoc et præcedenti loco observare.

(78) Ἀψίνου. Suidas mentionem facit duorum ejus nominis, quorum unus Atheniensis, pater Onasimi, qui filium habuit Apsinem juniorem. Alter Gadareus, qui fuit discipulus Heraclidis Licii. Ut sic tres fuerint, proditi a Suida, Athenienses duo, pater et filius, et Gadareus unus. Ex his neuter intelligi posse hoc loco videtur. Nam Atheniensis illerior vixit longe post ætatem Hermogenis, quod constat ex eo, quia Onasimus vixit tempore Constantini, uti supra diximus. Adhuc recentior fuit posterior, ut ejus nepos. Gadareus quoque aliquanto post Hermogenem floruit, quod colligitur inde, quia Heraclides Licius, cujus dicitur fuisse discipulus, vixit temporibus Severi, uti ex Philostrato apparet. huare sequitur, ut aut præter istos tres sit alius nartus Suidæ non memoratus, omnibus illis vestior, aut noster hoc in loco somniaverit. Existat die Ἀψίνου ἔργων ῥητορικῆ ab Aldo edita cum nibusdam aliis rhetoribus Græcis, qui quis sit, et n unus ex prædictis, parum constat. Vossius in institutionibus Atheniensis juniori tribuit. Apsines minor, inquit lib. iii, cap. 1, § 2, qui in arte sua uædam facultati oratoricæ adjicere voluit. Sed fal-

Hæc secundum Hermogenis artem, quæ omnem continet rhetoricam facultatem, compendiose extracti sumus, addentes pauca quædam, et definitiones. Nunc age, et secundum Theodecten Phaselitam, et qui de Arte scripsit, Minucinem, quem Hermogenes Sophista ridet, quamvis omnem facultatem oratoriam ex eo et Apsine in usus suos convertat, nec perducatur ad finem, sed simulet se incidisse in lethargum, ne librum de apta gravitate scribens manifestus Apsines appareat, veluti per figuram quamdam præteritionis adhuc brevius ea comprehendemus. Minucianus, quem laudat ille, qui de Arte scripsit, naturæ divinæ participes, quemadmodum et ante ipsum Theodectes paucis omnino verbis omnem facultatem oratoriam complexus est, dicens, oratoris officia esse inventionem, ordinem, dispositionem, memoriam, pronuntiationem, elocutionem. Oportet enim oratorem, cujus ex tribus

liur Vossius, ut puto, filiumque Atheniensis ejus miscet cum Gadareo, forte quia apud Simlerum sequatur. Simlerus certe non ipsi, sed Gadareo tribuit, qui Atheniensi utroque fuit antiquior, ut jam dictum est. Quod probabilius etiam ex eo, quia Basilici hic Gadareus dicitur fuisse discipulus, quem Aldinus ille statim ab initio artis suæ magnopere commendat, et appellat divinum. Ὁ δὲ τοῦ θεοῦ Βασιλικὸς κάκεινο προσέθηκε, inquit, atque ita Simlerianam conjecturam firmat.

(79) Οὐκ ἀκριβῶς εἰς τέλος. Nam liber περὶ δεινότητος absolutus non putatur. Itaque et Gaspar Laurentius pluribus locis omissa scribit exempla, reliquamque expositionem.

(80) Τὸν λήθαργον. Dixi supra de hac re. Apparet autem Græculi libido traducendi, qui non satis habuit semel hoc objecisse nostro, nisi altera vice repeteret.

(81) Ἐκείνος ὁ τεχνογράφος quis? Apsines? Non enim Hermogenes, qui, ut supra dixi, ejus aperte mentionem facit nullam. Nisi forte plura scripsit, quæ noster vidit, nos amisimus. Sed ambigo.

(82) Τάξιν, οἰκονομίαν. Velut diversa ponit Vossius, lib. i, Inst. cap. 4, § 3; et lib. iii, cap. 1, § 1, pro iisdem habet. At omnino distinguere veteres. Aseribam verba Sulpitii Victoris, quæ his lucem afferunt: In dispositione hæc sunt: ordo, cum ea, quæ Græcæ appellantur οἰκονομία. Ordo est, ut ærundum textum naturalem singula prosequamur, primum in partibus elocutionis, ut sit scilicet primum exordium, deinde narratio, tum partes argumentationis, peroratio extrema. Sed bene huic ordini οἰκονομία proxima adjuncta est, quæ hoc dicitur a superiore, quod ille quidem ordo naturalis, hic ordo artificiosus est. Distinguit hæc etiam Vitruvius quamquam alio in argumento, ac Τάξιν quidem, quæ Sulpitio est ordo, appellavit ordinationem, οἰκονομίαν vero distributionem lib. i, Architect. c. 2. Porro quæ sit ratio οἰκονομίας, patet ex prædicto Sulpitio, quando non modo hujus beneficio ait ordinem partium naturalem quandoque immutari, sed etiam partes nonnunquam aliquas omitti.

(83) Μνημοσύνην. Ordo valde turbatus: præcedit enim ἔρμηνα, sequitur ὑπόκρισις, claudit μνημοσύνην apud alios. Rhetores, et fortasse ita posuit Theodectes. Interim notandum, quod et ipse μνημοσύνην seu memoriam inter Rhetorici officii partes retulerit. Refellit hoc Vossius in Inst. ab initio et locis aliis, sed puto falsam hic esse scripturam.

generibus dicendi sit proposita oratio, et an totum vel pars, status vel progymnasmata; postea quæ unicuique ex his convenientia sunt, invenire, atque congrua, ut proœmia, narrationes, capita, et contentiones, et post ea conclusiones, et ordinem in his servare, idem apte ac decenter hæc omnia nuntia ac oratione proferre, quibus characteribus et qualibus ideis quæque partium ac specierum, qualibus sententiis, methodis, dictionibus, figuris, atque cæteris. Ubi oportet, quatuor uti proœmii partibus, et ubi non omnibus, sed quibusdam, et ubi omnibus quatuor orationis partibus, et quomodo, et quousque oportet istas producere, et ubi eorum aliqua omittere: alibi quidem proœmium, alibi vero narrationem, alibi contentionem, alicubi vero epilogum.

Ad hæc oratorem non oportet orationem proferre sine imitatione, sed propositorum exprimere mores et affectus, cum oratione, tum figuris, ut divinus Pomorus, et exponere cuncta decenter, ut formet oratione omnes mores, affectus, res dicendas vel exprimendas. Elocutionis aut dictionis in oratione virtutes sunt quatuor, exceptis dico figuratis et ænigmaticis orationibus, iisque, quæ per imitationem scriptæ sunt quorundam, obscure ac ambitiose scribituræ: virtus enim in his est vitium orationis.

Elocutionis autem oratoris virtutes quatuor, præsertim in demonstrativa et historica oratione, hæc sunt: Perspicuitas, brevitatis, probabilitas et gravitas, quemadmodum Isocrati, Empedocli, Di-

(84) *Ἡ ὁλον, ἢ μέρος*. Scilicet τοῦ λόγου seu orationis, variat enim oratio una sæpe in partibus, nec idem est character narrationis, qui contentionis.

(85) *Ἐπίδοσις*. Justas intelligit ac integras orationes, dixi supra.

(86) *Ἀρμόδια ἢ παρεπόμενα*. Vitiosa scriptura et distinctio. Scribo, ἀρμόδια ἢ παρεπόμενα, προοίμια, etc., παρεπόμενα hic dicit in respectu ad præcedens progymnasmata, in quibus vult esse παρεπόμενα, quæ in integris orationibus κεφάλαια, id est argumenta rationes, dixi in precedentibus.

(87) *Νῶς*. Dum Inventioni operamur.

(88) *Ἐὼς μέρων*. Quis non omnes partes eodem characteres aut ideas habent. Vide supra.

(89) *Καὶ λοιποῖς*. De quibus supra, ubi de Ideis.

(90) *Ἀναμιμήσκοντα*. Exsequitur ut in precedentibus, ita porro partes, quarum supra simplicia proposuit vocabula. At hujus nulla facta mentio, κνημοσύνης quam ante diximus valde incommode positam esse locum, vocabulumque ipsum vitiosum videri. Sane si hic locum confertur cum isto, putet quispiam, non κνημοσύνην, verum μίμησιν, nostrum scripserisse.

(91) *Ἐοχηματισμένων*. Ubi nihil simpliciter, omnia per figuras proponuntur.

(92) *Ἐπίδοσις ἀρετῶν*. Tot fere omnes numerant, verum alii aliter appellant. Aristoteli, lib. iii, *Rhet.* sunt *perspicuitas, paritas, dignitas, decencia*; vel si Græca malimus, *σαφήνεια, Ἐλληγισμός, ἀξίωμα, πρεπον*. Crasso apud Cic. iii, *de Orat.* *puritas, perspicuitas, ornatus, decor*. Fabius quoque lib. viii, cap. i: *In singulis intendum, aut, ut sint Latina, perspicua, ornata, accommodata, et*

Α *veliam*. Διὶ γὰρ τὸν ῥητορὰ τινος τῶν τριῶν εἰδῶν τῆς ῥητορικῆς, ὁ προκειμένος λόγος ἐστὶ καὶ εἰ ὁλον, ἢ μέρος (84). ἐπίδοσις, (85) εἴτε προγυμνασματα· εἴτε εὐρεῖν τὰ ἐκάστῳ τούτων ἀρμόδια ἢ παρεπόμενα (86)· προοίμια, διηγήσεις, κεφάλαια, ἦτοι ἀγῶνας, καὶ ἐπ' αὐτοῖς ἐπιλόγους καὶ τῶν τούτοις τηρεῖσαι, καὶ οἰκονομικῶς καὶ δεόντως καὶ προσφυῶς ταῦτα ἅπαντα νῶς (87) καὶ λόγῳ ἐξαγαγεῖν, οἷσι τοῖς χαρακτήρῳ καὶ ποίαις ἰδέαις ἕκαστον τῶν μερῶν (88) καὶ εἰδῶν ποίαις ἐνοσίαι, μιθόδοις, λέξεσι καὶ σχήμασι καὶ λοιποῖς (89). Πού δὲ τοῖς τέσσαροι τοῦ προοιμίου μέρεσι χρῆσθαι, καὶ οὐ μὴ πᾶσιν, ἀλλὰ τισί. Καὶ πού δὲ τοῦ λόγου τοῖς τέσσαραις μέρεσι, καὶ πῶς καὶ μέγρο: πόσῳ ἐκ ταῦτα ἐκφέρειν. Καὶ οὐ δὲ τούτων τινὰ παραρρηθῆναι ὅπη μὲν τὸ προοίμιον, ἐτέρωσθε δὲ τὴν ἐκτίτην, ἀλλαχού δὲ ἀγῶνας, ἐν ἐταῖροις δὲ τὸν ἐπιλογὴν.

Πρὸς τοῦτοις δὲ τὸν ῥητορὰ εὐ χρῆ τὸν λόγον ἀναλαμβάνειν ἀναμιμήσκοντα (90) καὶ ὑπεκρίσθαι τῶν προκειμένων τὰ ἦθη καὶ πάθη καὶ λόγῳ, καὶ σχήματι, ὡς ὁ δαυμόνιος Ὀμηρος καὶ ἐρημῶσιν πάντα καλῶς, ὡς ἀπομιμῆσθαι τὴν λέξιν, τὴν ἦθος καὶ πάθος καὶ πρᾶγμα καὶ λεγόμενόν τι καὶ ἐκφραζόμενον. Ἐρμηνείας ἦτοι φράσεως λόγου τίσασθαι ἀρετὰ, ἀνεῦ λέγου τῶν ἐσχηματισμένων (91), καὶ ἀνιγματοῦδων λόγων, καὶ τῶν κατὰ μίμησιν γεγραμμένων ἀσαφῶγράφων τινῶν, ἢ μακρογράφων· ἐν τούτοις γὰρ ἀρετὴ γίγνεται ἢ τοῦ λόγου κατὰ.

Αἱ δὲ τῆς ἐρμηνείας τοῦ λόγου τέσσαρες ἀρεταῖ (92), μᾶλλον δὲ τοῦ διδασκαλικοῦ καὶ ἱστορικοῦ, μεθεστήχασιν αἰδῶ· σαφήνεια, συντομία (93) πιθανότης (94), μεγαλοπρέπεια (95), ὡς Ἰσοκράτει (96)

in precedentibus: *Nam cum Latina, significantis, ornata apte collocata, quid amplius laboremus.* Aliiter Sulpius, *In elocutione, inquit, hæc observanda sunt, latinitas, perspicuitas, robur, nitens, compositio, tum decens vel decorum.* Ut hic plura, ita Alcuinus requirit pauciora. Ubi enim quaeritur, qualis esse debeat elocutio, respondet: *facunda debet esse, et aperta.*

(93) *Συγτομία*. Hanc virtutem generatim requiri in omni elocutione, neminem docere video. Nec apparet ætis, quid per eam intelligat; in sequentibus dicit, idem esse ac γοργότης, at, ut opinor, hæc in oratione omni non est necessaria. Coccinum sane genus, ut Græcum significat, alicubi adeo non necessarium, ut potius sit vitiosum. Sed fortasse illud inquit, in quo nil deest, nil abundat. Quidquid sit, brevitatem aut celeritatem intergenerales orationis virtutes, præter Nostrum, nemo refert.

(94) *Πιθανότης*. Quomodo hæc virtus sit elocutionis, parum liquet. Potius effectus est τοῦ κριπτοντος seu decori. Decora enim oratio, hoc est talis, qualem ingenium et mores personarum, ratioque rei requirit, efficit, ut ei fides habeatur. Et sic ipse noster in sequentibus.

(95) *Μεγαλοπρέπεια*. Per hanc intelligere τὸ ἀξίωμα, seu ornatum, vel, ut Sulpius appellat, nitorem existimo. In sequentibus appellat μέγρο: quod ab ἀξιώματος non multum distat.

(96) *Ἰσοκράτει*. Qui ætate Platonis vixit. Patet autem ex hoc loco, aliqua de elocutione Rhetoricæ scripsisse, eaque vidisse Nostrum, eorumque respectu hic lassasse. Tzetzes Ch. i. ad. 9, de arte illigra opus elidisse testatur.

καὶ Ἐμπεδοκλεῖ (97), Διονυσίῳ (98), Φιλοστράτῳ (99), Ἰαμβλίῳ (1), καὶ πᾶσι παλαίοις, καὶ τοῖς σοφωτέροις τῶν νέων δοκεῖ, καὶ ἔτι Ἐρμογένει ἐν ταῖς ἰδίαις. Ὁ τῶν ὀνομάτων γὰρ Ἑλληνισμὸς νεωτερικὸν ἔστιν (2), ὡς ἡ σαφήνεια (3) ἐκ μυριολεξιῶν (4) καὶ σαφηνισμοῦ (5) γίνεται. Ἔστι δὲ τῆς (6) ὠραιότητος καὶ τοῦ κάλλους (7). Ἡ συντομία δὲ τῆς μεγαλοφύτας (8) ἔργον τοῦ ῥήτορος, ἢ πιθανότης δὲ τῆς τέχνης (9) προέρχεται. Τὸ δὲ μεγαλοπρεπὲς τῆς πολυμαθείας (10) ἔστι. Καὶ αἱ παρ' Ἐρμογένει δὲ ἰδαί: ἐπέα (11) οὐδὲν ἕτερον δηλοῦσιν, ἢ ὅτι δεῖ τὸν ῥητορικὸν λόγον τὰς τέσσαρας εἶναι ταύτας· καὶ δεινότητα ἦτοι πρέπουσαν ἐκάστῳ οἰκονομίαν καὶ μεταχείρησιν. Ἡ σαφήνεια γὰρ καὶ τὸ κάλλος ῥητορικοῦ λόγου (12) κεκαλλω-

(97) Ἐμπεδοκλεῖ. Miror, quod hunc alteri postponat. Fuit enim hic vetustior, imo auctor artis rhetoricæ esse, primusque scripto eam comprehensisse dicitur. Vid. Laertium.

(98) Διονυσίῳ. Halicarnassensi puto.

(99) Φιλοστράτῳ. Constat ex hoc loco, etiam Philostratum de arte rhetorica quid scripserit. Puto autem seniore intelligi, cuius ζητούμενα παρὰ τοῖς ῥήτορι, et ῥητορικὰς ἀφορμὰς laudat Suidas. Vixit temporibus Neronis, ut ex eodem cognoscimus.

(1) Ἰαμβλίῳ. Ergo et hic nonnulla scripsit in rhetoricis, in quorum respectu inter rhetores laudatur. At hoc neque Eunapius, neque Suidas commemorant, ut tanto magis sit observandum. Vixit tempore Constantini, nescioque quare inter παλαίους relatus sit a nostro.

(2) Ἑλληνισμὸς νεωτερικὸν ἔστιν. Quam et ipsam aliqui, ut virtutem elocutionis singularem laudabant, et ab aliis puritas et καθαρότης appellatur. Porro Ἑλληνισμὸν cur novum aliquid nosse esse dicat, ego quidem non video, cum eo usus sit Aristoteles, lib. III, *Rhet.* c. 5. Forte locus ejus non occurrebat, aut ætate Nostri magis a quibusdam illa pars exigebatur, propter barbarismos, quibus lingua Græca tum scatebat.

(3) Ὡς ἡ σαφήνεια. Exponit præcedentes quatuor virtutes, ac quomodo etiam illa contineant, quæ requirunt oratores alii, ipse etiam Hermogenes ostendit, quam bene, ipse viderit. Equidem Hermogeni in Ideis non fuit propositum, quatuor istas monstrare virtutes, aut in septem ideas amplificare, sicutque numerum eum augere, multo minus istis opponere, sed præter ista quatuor, quæ in omni oratione requiruntur, ostendere septem, non contraria istis quatuor, sed tamen diversa, quæ in orationibus inveniuntur modo plura, modo pauciora, pro ratione argumenti ac materiæ, quæ tractantur.

(4) Μυριολεξιῶν. Sic appellat, quæ a multitudine usurpantur, quomodo apud Pollucem lib. VI, cap. 13: Μυριολεξτων, ἐκ Xenophonte idem est ac πολυβούλητος, γνώριμον, δῆλον. Est igitur idem ac καθαλόν, ἀκατάσκευον, simplex inartificiosum, omnibus iotum.

(5) Σαφηνισμοῦ. Non video, quomodo hæc altera sit pars, quæ ad σαφήνειαν requiritur; σαφήνεια Hermogeni efficitur ἐκ λόγου καθαρότετος, seu ut iuster, μυριολεξιῶν de σαφηνισμοῦ nil loquitur, et nihil est, σαφήνεια ἢ ἀπὸ vel ἐκ τοῦ σαφηνισμοῦ? *perspicuitas si a perspicuo?* Tautologiam sapit. Sed rite per hoc nomen Noster respexit ad tractationem, et non modo verba clara et pura ad perspicuitatem equirit, verum et verborum collocationem, tractationemque tunc orationis non intricatam, sed planam simplicemque, ipsique respondentem naturæ.

(6) Ἔστι δὲ τῆς. Ostendit unde prædicta virtus riat, quomodo facit et in sequentibus virtutibus.

A nysis, Philostrato, Jamblicho, et omnibus antiquis, et recentiorum optimis videtur, ipsique Hermogeni in Ideis. Nam Græcitas verborum novum quid est. Harum perspicuitas oritur ex his quæ in usu sunt et claritatem habent: est autem spectabilitatis et pulchritudinis; brevitatis vero magnanimitatis opus in oratore. Probabilitas venit ab arte, gravitas a multiplici eruditione. Etiam Hermogenes ideæ septem nihil aliud ostendunt, quam quod rhetoricam orationem has quatuor habere oporteat: et vim, atque convenientem cuique dispositionem ac tractationem, Perspicuitas enim et pulchritudo orationis exornatæ ostendunt claritatem, non autem plebeis et inornatæ. Celeritas vero est, brevitatis in omnibus. Mores et veritas probabilem orationem in præcedentibus non tam monstravit, unde proveniat, quam quæ partes ejus sint, quæ ipsam constituent.

(7) Τῆς ὠραιότητος καὶ τοῦ κάλλους. Puto hic addendum esse ex sequentibus ἔργον τοῦ ῥήτορος. Vult monstrare, quæ in oratore requirantur, ut virtutibus istiusmodi ornare orationem suam possit. Ac ad primam quidem, id est perspicuitatem, duo, ait, sunt necessaria, ὠραιότης καὶ κάλλος. Quid per duo ista significet, non satis assequor, nisi velimus referre ad animum, quomodo mox συντομίαν quoque inde deducit. Ac hoc quidem pacto ὠραιότης opponi obscuritati, aut tenebrositati posse videtur, κάλλος negligentiae, supinitati, tumultui, fœditati, quasi dicat, requiri ad virtutem perspicuitatis in oratione exprimentam, ut orator ingenium habeat apertum primo, deinde excultum et laboris patiente, vel quod alias uno efficaciore verbo, elegans vocari solet.

(8) Τῆς μεγαλοφύτας. Magnanimos enim oratione nil non prolixia, sed brevi certum. Hinc apud Tacitum *Imperatoria brevitatis*, pro ea, quæ imperatores virosque graves decet. Vide eum lib. I, *Hist.* c. 18. In oratore igitur ut ingenium elegans, sic animus magnus requiritur.

(9) Τέχνης. Ex qua novit pro natura rerum loqui, omnia convenienter personis, temporibus, locis dicere, qua cuncta docet ars rhetorica. Et hoc tertium, quod in oratore necessarium præter animum magnum, et ingenium elegans ac apertum, ars videlicet, qua ista omnia idonee ac decenter sciat proferre, orationique suæ fidem facere.

(10) Τῆς πολυμαθείας. Quartum quod in oratore necessarium, varia eruditio, puta de diis, de rebus naturalibus, de republica illiusque multiplices administratione, de bello, et pace, de legibus ac jure, et quæ alia sunt hujus generis. Ista enim sunt, quæ orationem reddunt gravem, quoties ei admiscuntur.

(11) Αἱ παρ' Ἐρμογένει ἰδαί: ἐπέα. Dixi de his aliquid in præcedentibus, et in sequentibus apparet, quam oborto, quod aiunt collo alique harum idearum ad virtutes præcedentes referantur.

(12) Καὶ τὸ κάλλος ῥητορικοῦ λόγου. Duas hic Hermogenes recenset ideas, sub una virtute σαφηνιστέας. De priorē certum est, de posteriore minus. Sane omni pulchritudini, quæ Hermogeni κάλλος, aut venustati inest σαφήνεια seu perspicuitas, non tamen vice versa quidquid perspicuum, id statim pulchrum et ornatum. Nec profecto verum esse puto, quod sequitur, οὐκ ἰδιώτου καὶ ἀκαλοῦς λόγου σαφήνειαν εἶναι, vel plebeium et inornatum sermonem carere perspicuitate. Contra enim sensit Hermogenes, ut qui in perspicuitate vel maxime requirit sententias omnibus notas, voces communes vulgaresque, conformationem orationis decentem, rectam et simplicem, quæ omnia insunt

tionem faciunt. Si quis enim minus apte mores A imitetur, et vi orationis veræ utitur circumstantiis et sententiis convenientibus, et æquis diversis, sed contrario hæc effert modo, non videtur sibi dignus orator. Quod autem magnitudo eadem sit cum gravitate, nemo negat. Vis vero, quemadmodum diximus, est, omnibus his rite uti. Sunt igitur quatuor virtutes rhetoricæ orationis, perspicuitas, brevitatis, probabilitas, gravitas. Et ab ipsis vis, quæ in arte principatum obtinet.

Videat igitur quilibet, qui volet, tum librum partitionem convenientem, quæ quatuor narrationis comprehendit virtutes rhetoricas, et una cum ipsis vim gravitatemque continentem, scriptum a Rhetore ex Mercurialibus antris, quæ Orpheus pergrassæ dicitur, et circumjectis ibi callibus præruptis, quas Isocrates, et Lysias, et Demosthenes, eorumque contanei, et una cum ipsis pauci aliqui occupaverunt oratores. Non autem ista fori purgamenta, eodem semper modo vetustis illis ornata, neque, illis, quibus Syrus Rhetor dicit, et ligneis vestris conversationibus inflamur. Oportet autem probe consultores non, exigendo jus omne, nocere, sed afferendo id, quod æquum est, utilitatem afferre.

ἀναμεινόμενα (20), καὶ οἷς ἄλλοις δὲ Σύρος ῥήτωρ (21) φησὶ, καὶ ταῖς σφῶν ὑποξέλοις συμφο-

πιόμενου δηλοῦσι σαφῆς, ἀλλ' οὐκ ἰδιότου καὶ ἀκαλλοῦς. Ἡ γοργότης δὲ συντομία (13) πάντως ἐστὶ. Τὸ ἦθος καὶ ἡ ἀλήθεια (14) τὸν πιθανὸν λόγον ποιοῦσιν. Εἰ γὰρ μὴ προσφῶς τις μιμοῖτο τὰ τῆς καὶ τῆ ἐμφάσει τοῦ ἀληθινοῦ λόγου γρῶτο τοῖς περιστατικοῖς, καὶ ταῖς ἐπιεικείαις ἐννοίαις, καὶ τοῖς διαστακτικοῖς σχήμασιν, ἀλλ' ἐναντίον ταῦτα ἐκφέρει· οὐκ ἂν πιθανὸς δόξειε ῥήτωρ. Τὸ μέγεθος (15) δὲ, ὅτι ταυτὸν ἐστὶ τῆ μεγαλοπρεπείᾳ, οὐδεὶς ἀνταρῆ. Ἡ δεινότης (16) δὲ, ὡς περ ἐφημεν, τὸ εἰς τὸ δῖον τούτοις κἀσι γρησθαί. Τέσσαρες οὖν ἀρεταὶ ῥητορικοῦ λόγου, σαφῆσαι, συντομία, πιθανότης, μεγαλοπρέπεια, καὶ ἐπ' αὐταῖς ἡ δεινότης τῆς τέχνης τὸ ἀκροκόρυφον (17). Ὅρατώ γοῦν πᾶς δὲ βουλόμενος καὶ τὴν βίβλον τὴν μερικὴν χροικήν (18), πρωτοτύπως μὲν, ἢ τὰς τέσσαρας τῆς διηγήσεως ἔχει ῥητορικὰς ἀρετὰς, καὶ σὺν αὐταῖς ἔπειτα τὴν δεινότητα κατὰ ῥήτορα γράφοντα διὰ τῶν Ἑρμαϊκῶν ἀντρῶν (19), ὧν Ὅρπειος λέγει διαδραχμόντα καὶ διὰ τῶν παρακρήμων ἐκείνων ἀτραπιτῶν, ἃς Ἴσοκράτης καὶ Αυσίας, καὶ Δημοσθένης, καὶ οἱ ἑμδοχρονοὶ τούτων, καὶ μετ' αὐτοῖς ὄλιγοι τινὲς διέδραμον ῥήτορες, ἀλλὰ μὴ κατὰ τὰ ἀγορᾶ καθάρματα τὰ τῷ ἄττα, καὶ τῷ κᾶτα

dare opus Theodectis aut Minuciani potius, quod sermatur eo, quoniam ipsum hunc Minucianum in præcedentibus appellat φύσεως θείας υετασχη- κῶς (distinguenda enim omnia ea verba a præcedentibus τερνογράφος, et ad Minucianum referenda). Jam vero illud optime cum eo convenit, quod de auro Mercurii sequitur. Imo videtur Noster nihil aliud agere his verbis, quam ut reducat nos ad illum ipsum auctorem, unde ista, quæ de virtutibus orationis tradidit, desumpsit. Ille autem non Hermogenes, sed ut ipse ait in præcedentibus, Minucianus est. Quod si ipse non dixisset, constare tamen poterat ex eo, esse alium, quam Hermogenem, qui his significatur, quoniam expresse loquitur de quatuor virtutibus orationis, de quibus nihil scripsit Hermogenes, sed de Ideis septem, quæ modo majore, modo minore numero in virtutibus istis deprehenduntur.

(19) Ἑρμαϊκῶν ἀντρῶν. Alludit ad fabulam de Orpheo, qui dicitur lyram accepisse ab Apolline, qui eam princeps acceperat a Mercurio inventore ejus in Cyllene, monte Arcadiæ. Vide Hygin. lib. ii, Fab. vel respicit fabulam aliam de Mercurio cumulum nescio quem honorum servante in antro, unde sumsisse eruditionem suam siebat Orpheus. Fabula est apud Ἰζοταίη et Orpheum ipsum in libro de gemmis. Alde Junii Adajiorum Cent. vii, ad 86.

(20) Τῷ ἄττα καὶ τῷ κᾶτα ἀναμεινόμενα. Genus loquendi proverbiale, ut existimo, puto autem significare

(21) Ὁ Σύρος ῥήτωρ. Quis hic Syrus rhetor? An hoc proprium ejus nomen? num potius desumptum a patria? Syrum sane proprio nomine scio neminem Rhetorum. At ex Syria quosdam, interque eos Andromachum Syrum, qui vixit temporibus Taciti et Aureliani imperatorum, uti discimus ex Eunapio Vita Porphyrii. Item Sopatrum Syrum ex eodem auctore, qui vixit post tempora Constantini. Sed et magister ejus Jamblichus fuit Syrus, natus Chalcis, Syriæ, quæ Cœle dicitur, civitate notissima. Ac fortasse non alius hoc in loco inligitur, quandoquidem et nominatus est in superioribus.

(13) Γοργότης δὲ συντομία. Tertia idea, quam comparat cum virtute secunda, et eandem ait esse. Ego vero multum censeo differre. Συντομία enim C talis in oratione brevitatis, quando quæcumque ad amplificationem, illustrationem, circumductionem faciunt, præciduntur omnia, et quæ afferuntur tantum, quæ simpliciter sunt necessaria, sine circumstantiarum, causarum, et similium adjectione, utiamsi in ipsa oratione respectu verborum formularumque omnia sint plena. Talis fere brevitatis Laconum fuit, in quotidianis etiam colloquiis. At ab hæc longe differt γοργότης, quæ locum sæpe habet tum, cum non modo necessaria, sed prope superflua adducuntur, et consistit in ipsa brevitate quadam sententiarum, verborum, formularum, ut, Quid igitur faciam? non eam? ne nunc quidem, cum accersor ultro? Exclusit, revocat, redeamne? Non, si me obsecret. Atque talis frequens in Salustio, quem ob causam hanc non pauci brevem appellaut.

(15) Ἡθος καὶ ἡ ἀλήθεια. Quarta et quinta idea, comparatur cum virtute tertia.

(14) Τὸ μέγεθος. Sexta Hermogenis idea.

(16) Ἡ δεινότης. Quam distinguit noster a reliquis quatuor virtutibus, licet non faciat diversam, cum nil aliud sit, quam idoneus illarum virtutum usus. Vide quæ ipse de ea habet in præcedentibus, et nos ante diximus.

(17) Τὸ ἀκροκόρυφον. Recte : quandoquidem absque hac reliquæ virtutes omnes nil efficiunt, neque finem suum consequuntur.

(18) Τὴν μερικὴν χροικήν. Quem noster librum in digitet non promp. um est definire : neque enim quisquam est, quantum nos scimus, qui in rhetorico argumento librum edidit sub hoc titulo. Quia tamen sequitur, κατὰ ῥήτορα γράφοντα, inducor, ut existimem, Hermogenis partitiones significari. Sed obstat, quod rhetorem eum laudet in sequentibus, contra vituperare solet Hermogenem. Vix enim dici potest tam celeriter sui dememisse. Ergo magis est, ut putemus aliquod hic lau-

ρίας (22) εξαγκυλόμεθα (23). Δει δὲ τοῦς ὀρθῶς βυλομένους (24) μὴ τὸ πάντη δίχαιον εξακριβοῦν-
τας (25) βλάπτεσθαι, ἀλλὰ καὶ τῷ ἐπιεικεῖ προσχρωμένους ὠφεῖσθαι.

Τὰ ἐπιχειρήματα (26) λαμβάνονται ἐκ τῶν ἐξ Α περιστατικῶν. Προσωπικῶν· Μεγαλοῦργοι εἰσιν οἱ Βυζιτιοὶ, καὶ δέονται καὶ τὸν Ἴσθμόν ὀρύξαι. Πράγμα· Ἄλλως τε καὶ ἡ ὄρυξις πολλοῖς ἐν μέ-
ρει παιδείας καθέστηκεν. Τόπος· Καὶ ταῦτα συμ-
φῆς οὕσης τῆς γῆς ταύτης καὶ χαννώδους ἄλλ' οὐχὶ κερνώδους καὶ στεγανώδους. Χρόνος· Ἄλλ' οὐδὲ χειμῶν ἡμῖν ἐνοχλεῖ συστέλλων τὰς χει-
ρας τῶν ὀρυσοσόντων, ἀλλ' ἕρπυς ἔστιν. Τρόπος· Ἔτι τε ὀργάνου σιδηροῦς χρησιμοποιώμεθα πρὸς εὐ-
καιρίᾳ ὑπουργίαν. Αἰτία· Ἴνα μὴ οἱ πολέμοιοι διαβαίνοντες δι' ἐκείνου τοῦ Ἴσθμοῦ ληϊζῶνται τὰ ἡμέτερα. Αἱ ἐργασίαι λαμβάνονται ἐκ τούτων. Παράδειγμα· Καὶ γὰρ ὁ Σέρξης πάσαι κατὰ τοιοῦ-
του κατετόλμησεν ἔργου, ὄσων καὶ τὸν Ἄθω διώ-
ρυξεν. Παραβολή· Ὁράτε, ὡς ἐκάστοτε καὶ χθό-
νια ζῶα, καὶ πτηνὰ ὀρυξίν ἐργάζονται. Καὶ ὁ μὲν ὄρυξις κολάπτει ὄρυας. Ἐναντίον· Μῦς δὲ τὴν γῆν ἀναχώντῃσι τὸ καιρότερον, καὶ μύρμηξ. Μελίξον· Ἐλπερ γὰρ καὶ μέγα τούργον, ἄλλ' οὐκ αἰθέρα τέμνον, οὐδὲ γεωργοῦμεν ἄερα ὑπὲρ ἀν-
θρωπίνην τυγχάνον δύναμιν. Ἴσον· Ἄλλ' ἐμμιε-
τρόν ἐστι πρὸς τὴν ἡμετέραν ἀναλογία. Ἐλαττον· Ἐλάττορές εἰσι Μιλήσιοι, ἀλλ' ὅμως καὶ αὐτοὶ τετολμήκασιν τὸ τοιοῦτον ἔργον, καὶ εἰς πέρας ἐξέθερτο.

Τὰ ἐνθυμήματα ἐκ τῶν ἐξ περιστατικῶν. Πρόσω-
πων· Καὶ μὲν ὁ Σέρξης καὶ οἱ Πέρσαι οὐ με-
γαλοῦργοι, οὐδὲ καινοῦργοι, καθάπερ Βυζάν-
τιοι. Πράγμα· Ἐἴτα καὶ τὸ ἔργον εὐτελέδες καὶ οὐτιδανόν ἐν ἀνδρόσι καθέστηκεν. Αἰτία· Καλ-
τοι γε ἐκείνος μὲν ὁ Πέρσης κροδοξία νικώμε-
ρος, ἡμεῖς δὲ Ἴνα τὴν ἐφοδον τῶν ἐχθρῶν ἀπο-
κρουσώμεθα. Τρόπος· Κάκιστος οὐκ ὀργάνοις

Epichiemata sumuntur ex hisce sex circumstan-
tibus : Persona : Magna claraque opera Byzantini
fecerunt, par ergo est, ut et Isthmum perfodiant.
Res, Nam et aliis fossio pars est disciplinæ. Locus :
Cum præsertim terra sit fungosa mollisque, nec ob
saxu haud penetrabilis et dura. Tempus : Sed nec
hyems nobis affert molestiam, manus sodientium
contrahens, verum ver est. Modus : Et utemur in-
strumentis ferreis, ut facilius rem expediamus. Cau-
sa : Idque ideo, ne hostes per Isthmum hunc irrum-
pentes nostra diripiant. Tractationes sumuntur ex
hisce : Exemplum : Nam etiam Xerxes o'im ausus
est aggredi tale opus, ut qui etiam Athon perfode-
rit. Simile : Videte quomodo et terrestria animalia
et volatilia fodiant. Nam avrs quidem excavant arbo-
res. Contrarium : Mus vero terram effodit, ut et for-
mica. Majus : Et licet sit difficile opus, non tamen
cælum excindimus, nec excavamus aerem, quod est
positum supra vires humanas. Equale : Sed con-
veniens est nostræ conditioni. Minus : Infirmiores
sunt Milesii, et tamen ipsi quoque ausi sunt simie
opus, et tentare proposuerunt.

Euthymomata quoque ex sex sumuntur circun-
stantiis. Persona : Ac Xerxes quidem et Persæ nun-
quam tam magna aut nova susceperunt opera, ut
Byzantini. Res : Sed nec opus ipsum tantam requirit
impensam, nec tam difficile. Causa : Porro ipse qui-
dem studio novitatis id adgressus est, nos autem, ut
viam hosti intercludamus. Modus : Deinde ipse in-
strumentis parum validis, nos et adminiculis multis

significare illos, qui antiquum semper obtinent, et
eamdem oberant chorda, denique ut ad propositum
nostrum applicemus, semper exordio, semper
narratione opus esse existimant, semper eo modo
apud populum, quo in senatu, eo modo in causa
favorabili, quo in odiosa dicendum arbitrantur.
Ἄττο nempe ille sonus, quem frequenter edunt
pueri, cum primum loqui incipiunt, sicut et Gram-
matici observant, sicut autem non parentes modo,
sed quosvis alios appellant, imò hoc unum inge-
minant perpetuo. Atque hinc proverbii occasio in
eos, qui puerulorum more absque iudicio eadem
semper ac ubique recantant. Porro pro τῷ κάττα
puto geminata littera scribendum κάττα, ut sit, κα-
ττα, sic enim ipsa ratio proverbii postulare vide-
tur. Quo idem semper sonus reprehenditur.

(22) Καὶ ταῖς σφῶν ὑποξυλοῖς συμμορταῖς.
Conseo hæc esse verba ipsa Syri illius, quibus ine-
ptos oratores temporum suorum exagitat. Imita-
tionem autem in his, quicunque eorum auctor, Hermo-
zenem videtur, qui hoc ipso vocabulo compellere
iales solebat. Sic enim lib. 1, de Ideis, cap. 5 : Πα-
ράδειγμα τούτου Δημοσθενικῶν μὲν οὐκ ἂν λάβοις,
ὁ δὲ γὰρ ἐστὶ· παρὰ δὲ τοῖς ὑποξυλοῖς τούτοις
ροφισταῖς πάμπολλα εἴδους. Hujus exemplum apud
Demosthenem non invenies, nullam enim est : sed
apud Hicetores ligneos scriptoras multa invenies.
sunt autem ὑπόξυλοι apud Hermogenem, rudes
rassique, ut mox latius ostendam. — Συμμορτι-
ος. Susper cum mihi est hoc verbum, quid enim
ὁ μ.ρ.τα faciunt hic loci? συμμορτα Hesychio

πολιτικῶν σύστημα, πλήθος, σύνταγμα (sic enim
distingnuendum puto apud eum, aut scribendum πλή-
θος σύνταγμα). At qui hoc ad Sophistas? Sed vi-
deant, qui forte melius Hbelli hujus accipient
exemplum.

(23) Ἐξαγκυλόμεθα. Notandum, quod hoc ver-
bum uno λ hic scribitur, alias geminata littera
scribi solet. Videtur autem verborum istorum aucto-
r alludere ad præcedens ὑποξυλοῖς, tanquam li-
gneos istos sermones sequantur in animis audientium
timores, sicut ex atritu durioris materiæ in
corpore delicatiori oriuntur tumores livoresque. Ni-
mirum per ὑποξυλοῦς duras, asperas, et insolentes
intellexit figuras, ut cum Gorgias vultures aves vocat
τάρπους ἐμφύχους animata sepulcra, quod exem-
plum adducit Hermogenes, et metaphoram σκληρῶν,
παχέων, (hoc est erasam, densam, asperam, ru-
dem appellat. Tales igitur figuræ cum audiuntur,
lædunt veluti ac tumores faciunt.

(24) Βουλευομένους. Causæ nimirum suæ, si
quando tractare illam debent in iudicio.

(25) Ἐξακριβοῦντας. Cum sit res invisæ, sum-
mum exigere jus, et intima quæque ejus eruere
proponereque. Unde sit, ut sæpe bona perdat
causa, nec interdum plus prodesse non potest,
quam nimia adversarii vehementia. Adde Tacitum,
II, Hist. cap. 10.

(26) Τὰ ἐπιχειρήματα. Exemplo monstrat tracta-
tionem argumentorum Rhetoricorum. Sunt autem
ea desumpta ex Hermogene, lib. III, et aliis De
Invent, qui voluit, ibi legat.

et instrumentis ferreis. Tempus : Porro ipse sodit tempore hyberno, circumstrepente bello, nos autem existente vere. Locus : Ipse sodit montem saxo um, nos vero terram sabulosam.

Epenthymema pariter ex sex circumstantiis. Persona : Et ipse quidem cum magnis occupatus esset bello, simul ex immodico habendi studio suscepit opera parum utilia. Nos nullius alterius rei causa, quam ne damnum afferatur rebus nostris, laborem hunc suscipimus. Res : Deinde majus ille quidem aggressus est opus, cur nos ne minimum audeamus? Modus : Jam cum ille pecuniæ fuerit studiosus, celeriter id omisit, nos vero cum simus liberales, prompte perducemus ad finem. Locus : Ipse constitutus longe a rebus omnibus necessariis, nos vero quasi domi nostræ. Tempus : Ipse obstante hyemo opus perducere non potuit ad suum finem, nos vero cum incipientibus existente vere, facile absolvemus. Causa : Cum ipse faceret et aliis imponeret frena, nos vero, ut nostra iucamur.

A τυχόν ισχυροῖς. ἡμῖς δὲ καλυχεῖται καὶ σιδηροῖς ὄργανοις. Χρόνος· Ἄλλως τε καὶ χειμῶνος ἐκείνος ὤρυξε, καὶ πολλοὺς τυχόν ἐκικειμένου, ἡμῖς δὲ ἕαρος ὄντος. Τόπος· Κάκεινος μὲν ὄρος λιθώδες, ἡμῖς δὲ τὴν ψυμμώδη.

Τὰ ἐπενθυμήματα ὁμοίως ἐκ τῶν ἑξ περιστάσεων. Πρόσωπον· Ὁ μὲν τῶν μειζόνων αὐτῷ κολέμων καθεστῶτων, ὁμοῦς ἔστω καὶ τοῦ πλεονεκτεῖν ἐπεχειρεῖ τὰ φανυλότερα· ἡμῖς δὲ οὐδενὸς ἢ τοῦ μὴ ζημιωθῆναι τὰ ἡμέτερα τοῦτον τὸν κόπον ὑπεστησάμεθα. Πράγμα· Ἐπεὶ ἐκείνος μὲν μείζον ἡμῶν ἔργον ἐπεχείρησεν· ἡμῖς δὲ οὐδὲ τοῦλάχιστον ὑκολοῦμεν. Τρόπος· Ἐκείνός τε φιλόργον γνώμην ἔχων ἀτίκτα διεμποδίζετο· ἡμῖς δὲ ἔχοντες ἐλευθερίαν ταχέως τελώομεν. Τόπος· Ἄλλως τε κάκεινος μὲν ἐν ἀποθνήσκῃ καὶ ἀκουσίᾳ τῶν ἀναγκαίων τυγχάνων· ἡμῖς δὲ ἐνδημοῦντες ὅλοι. Χρόνος· Κάκεινος μὲν ὄρος ἐπὶ χειμῶνος ἐμποδίζόμενος οὐκ ἤρυσσε τοῦργον ῥαδίως· ἡμῖς δὲ ἕαρος ὄντος ἀρόσομεν. Αἰτία· Καίτοι γε ὄδος μὲν ἵνα τοῖς ἀλλοτρίοις ἐπιθήσῃ χόρακα, ἡμῖς δὲ, ἵνα τὰ ἡμέτερα φυλάξωμεν.

MATTHÆI CAMARIOTÆ

DE CPOLI CAPTA

NARRATIO LAMENTABILIS

(Turco-Græcia, p. 76.)

Non lugeho patrem meum. Nam quod mortuus est, beatum et existimo, et prædico. Potius lugerem ipsum, et justiore de causa, si, patria expugnata, vivus in Barbarorum pervenisset manus et dura servitute oppressus, similiter cæteris raptatus esset civibus. Tunc profecto illa videre perpetique coactus fuisset quibus quis est qui non, etiam si sapideam haberet animam, innumeras easque durissimas mortes prætulisset potius quam ut ita viveret ignominiosè et misere. Etiam si enim hostili ense cecidit trucidatus, et inter cæssorum acervos jacuit, nondum id nimis horribilè est; sed illud maxime horribile si talem vitam degere coactus fuisset, sicut certe futurum erat: ut sobinde ad priorè et continuas calamitates ægritudinesque, nova miseriarum fieret accessio, quæ animi dolorem in anajus augetet: ut priora mala, novis identidem supervenientibus, fierent graviora. Nec vero id, prioris felicitatis amissæ recordatione tantum, aut superiorum ærumnarum quæ tum ipsimet tum suis accidissent, sed aspectu etiam eorum quæ aliis passim quotidie acciderent, ad sensum oculorum

Ὁ ὀθρήσῃς μου τὸν πατέρα. Τῆς γὰρ τελευταῖης ἡγοῦμαι τε καὶ θυομάζω μακάριον. Ἐθρήνησα ἔαν αὐτόν, καὶ μάλα εὐλόγως, εἰ τοῖς βαρβάροις, τῆς πατρίδος ἐκπολιορκηθείσης, ζῶν τε περιελέλιπτο, καὶ γεγενημένος αἰχμάλωτος, τοῖς λοιποῖς εἴκατο παραπλησίως τῶν πολιτῶν· ἐκεῖνα ὄρξιν τε καὶ ὑπομένειν ἀναγκαζόμενος, ἢ τίνα οὐκ ἂν, καὶ λιθίνην ἔχοντα ψυχὴν, ἀνέπειθεν ἕδιον μυρίους καὶ χαλεπωτάτους αἰρεῖσθαι θανάτους, ἢ ζῆν οὕτως ἀτίμως καὶ δυστυχῶς; Εἰ δὲ μαχαίρας ἔργον γεγενῆται, καὶ σφαγεῖς ἔχετο, καὶ τοῖς πεισοῦσι συνηριθμήθη· οὐπω τοῦτο σφίδρα δεινόν, ἀλλ' ἐκεῖνο, καὶ πάνδεινον, τὸ ζῆν, ὡς ἐμελλε τὸ ἐκάστοτε παριστάμενον αὐτῷ, τὸ συνεχῆς ἐπὶ μαζόν αἰρεῖν τῆς λύτης, καὶ τὴν θύνην τῆς ψυχῆς ἀξείν, καὶ αἰετὸν πάθος ποιεῖν χαλεπώτερον· οὐ τῇ μνήμῃ τῶν προεωλλυμένων τερπνῶν μόνον, ἢ τῶν προγεγενημένων ἐξ αἰχμάλωτας δεινῶν αὐτῷ τε καὶ τοῖς αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῇ αἰσθήσει τῶν ἐκάστοτε γινόμενων· ἢ τε βλέπειν αἰχρὸν ἂν, ὡς εἰκὸς αἰλοῖς γινόμενα, καὶ ἄπερ ἂν ὑπέμεινεν αὐτός, ἀθρόον οὕτω τοιαύτης πειραθεί; τοῦ βίου μεταβολῆς, οὐ τῆς ψυχῆς κατ-

κλύμενα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ σῶμα κόπτοντα, καὶ μύριας αὐτὸ ταλαιπωρίας καθυποβάλλοντα, νύκτωρ καὶ μεθήμεραν. Οὐ δὲ θρηῶ μου τὸν πατέρα, ἕμε μὲν πατρίδι συναλωχόμενα, καὶ δούλιον ἡμᾶρ ἰδόντα, ποιητικῶς εἰπεῖν, ἕμα δὲ τῆ αἰσθήσει τῆς ἀδοκῆτου καὶ χαλεπωτάτης ἐκείνης δουλείας πολεμῆ χειρὶ τὸ ζῆν ἀπολελοιπότα, πρὶν τῶν μετὰ ταῦτα πείραν λαβεῖν δεινῶν, ἐπομένων πολλῶν τε καὶ μεγάλων· ἀλλὰ καὶ παραμυθίας αὐτῷ τοῦτο ποιούμαι ὑπόθεσιν ἐν ταῖς κατεilahφύλαις ἡμᾶς συμφοραῖς. Εἰ δὲ τῆ πικρὸν δοκεῖ τὸ βίῃ τῆς παρουσίας ζωῆς ὑπεξελθεῖν, [forte πολεμίου] πολεμοῦς τε ἰδεῖν ἐκπαμένους μαχαίρας, φονικῶν καὶ πνέοντας καὶ ὀρώντας, καὶ πληγὰς ἐντείνοντας, ἢ κατὰ τῶν καιριωτάτων, ἵνα δὲ θάττον ἀπολίπη τὸ ζῆν ὁ πληττόμενος ἢ τῶν ἦττον τοιούτων, ἵν' ἐπιπλέον αἰσθανόμενος τὸ θνήσκειν, ὀδυνηρότερον γίνοιτο, φιλανθρωπίας μὲν ὁ τοιοῦτος λογισμὸς, καὶ τὸν τοιαῦτα διανοούμενον τῆς πρὸς τὴν φύσιν ἀποδέχομαι συμπαιθείας. Τὸ μένει οὐκ ἔμισθον, οὐδ' ἀκέρως τοῦ τοιοῦτου θανάτου, πείθει, μὴ μᾶλλον ὀδύρεσθαι ταῦτα, ἢ πρῶτως φέρειν, ἢ περ εἰκὸς μεταχωρήσαι τὸν οὕτω τῆς ζωῆς ὑπεκστάντα διανοούμενον, καὶ μάλιστα, εἰ μετῶν ἐτύγχανεν ἀρετὴν καὶ παρ' ὅλων τῶν αὐτῷ μετρηθέντα βίον αὐτὴν αὐτῷ προστησάμενος. Οἷός μοι ὁ πατὴρ μύρια συνεσχηκῶς ἀρετῆς, καὶ μετὰ ταύτης ἀποθανῶν. Πολλὰ δὲ αὐτῷ τῆς ἀρετῆς τὰ μαρτύρια, καὶ ταῖς αὐτὸν εἰδοῖσι γινώριμα πάντα. Καὶ μοι περιεργον ἀπαριθμεῖσθαι πάντα ὅσα τε ἐν πτωχοτροφίαις, ὅσα ἐν ὑποδοχῇ ξένων, συμπαιδείᾳ δεομένων, καὶ ἄλλοις τὸν ἐλεήμονα χαρακτηρίζει, καὶ δίκαιον, εὐλαβουμένων τὸ δοκεῖν τὰ οὐκ εὐχαριάζειν, εἰ πατρικὸν διὰ μακροῦ διεξέλθωμι ἔπαινον. (Καὶ εἶχεν ἐτι ἐγκώμιον εἶτα, δεῖ λερωὸς ἢ θεοῦ ἀξίος· μὲθ' αὐτοῦ, δεῖ καὶ τινες ἀναξίως ἐτόλμων λερωῦσθαι, καὶ λειτουργεῖν θεῷ, καὶ εἰλεγε: Ὁ πρὸς τοὺς ἄλλοις ἀποπήμασι πολλοὺς καὶ μεγάλους ὀπάρξασαι τότε, οὐδὲν ἦττον, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον, τὴν σιδηρᾶν ἡμῖν ὡς ἀτραπὴν παρῶσυνέ τε καὶ ἀνεστίλωσε ῥάβδον, ἐπὶ ἔθνη ἀσυνέτη παροργισαντος ἡμᾶς τοῦ θεοῦ, καὶ τὴν τῶν ἀνομιῶν ἡμῶν ἐπίσκεψιν ἐργασάμενον ἐν μάστιγι, δεῖ ἐξακούθημεν ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις ἡμῶν, καὶ ἀπίστημεν τοῦ μόνου δυναμένου σώσειν ἡμᾶς. Καὶ εἶτα, μετὰ τὸ ἐξεκεῖν καὶ ἄλλα περὶ τοῦ πατρὸς αὐτῷ, ἐπάγει:

minus illis, imo multo magis, ferream virgam, tanquam fulgur, in nos irritavit et vibravit: stolidam Deo gentem irato in nos inmittente, flagellisque nostras iniquitates visitante, quod cupiditatibus nostris exarseramus, ab illoque qui solus

Τοιοῦτου τῶν ὄντων μοι τοῦ πατρὸς· εἰ σφαγῆς ἔρχεται, εἰ ἀταφος ἔρρηπται, εἰ μὴ τῆς νενομισμένης τετύχηκεν ὁσία, εἰ μὴ τὰ εἰκότα τεθρήνηται, ταῦτα δὲ τῶν μικρολόγων καὶ μικροψύχων, εἰ τῆς θείας ἐκείνης ψυχῆς καὶ μεγαλοψυχίας; Οὐκ οὖν οὐδ' ἤκουσέ μου τις, οὐδ' ἀκούσεται, τὸν τοιοῦτον ὀδυρομένου, οὐδ' ἐν δεινῷ τιθεμένου τὸν τρόπον τῆς τελευτῆς. Ἄλλ' ἐκείνον μὲν ἐπὶ πᾶσι ἔγχεμαι τε καὶ ὀνομάζω μακάριον, καὶ μνήμης μαρτυρικῆς ἀξίω, οὕτως ὑπὲρ εὐσεβείας; ἀπολει-

acerbissima. Nam visurus erat certe illa, quæ et aliis acciderent, et ei ipsi sustinenda fuissent, subito in tantam vitæ commutationem præcipitatus: quæ mala non ad animum solum perventura erant, sed corpus etiam afflictura, et innumeris ærumnis subjectura, idque dies et noctes. Non igitur lugeo, inquam, patrem meum, quod una quidem cum patria captus, servitutis initium viderit: statim autem, ut inopinatam illam durissimamque servitutem sensu percepit, hostili gladio interemptus fuerit, priusquam consecutus exinde ærumnas experiretur, multas et magnas: sed hoc ipso, pro argumento consolationis utor, dum ad magnitudinem involventium nos calamitatum respicio. Quod si cui acerbum videtur, violenta morte ex hac vita discedere, cum hostes videat aliquis eductis gladiis, eisdem trucibus oculis anhelantes, et vulnera infligentes, eaque vel opportunis paribus corporibus, quibus percussis, cita mors sequitur; vel et aliis minus periculosis, ut sensus doloris diuturnior mortem afferat acerbiorum; humanitatis equidem talis est cogitatio: eumque qui hoc animo est, laudo, quod humanæ naturæ commiseratione afficiatur: sed tamen, quia mors huiusmodi suo præmio et lucro non caret, non tam ad lamentandum quam ad moderate hæc ferendum adducor, dum mecum perpendo conditionem; qua hinc discessisse probabile est eum qui sic vitam reliquit; maxime si, virtutis studio deditus, eam sibi per totum vitæ suæ curriculum sequendam duxit. Talis autem mens pater existit, qui Indivulsus virtutis sectator fuit et huic immortalis est. Itaque multa rerum laudabilium documenta dedit: nota illis, quibus

D absurda, quæ multa magna tunc exstiterunt, non conservare nos poterat, defeceramus. *His ita de*

Talis igitur cum mihi fuerit pater: si etiam trucidatus periret, si inhumatus projectus fuit, si iustis exsequiis caruit, si non de more debetis est, quid hæc, quæ homines in parvis rebus occupat, et pusillo animo præditi, reputare solent, ad illam divini animi altitudinem attinent? Quocirca nec audita est vox mea ab illo, nec audietur, huic talem deplorantis et dolenter mortis genus ferentis. Quinimo, in his omnibus illum et existimo et nomine beatum: parique cum martyribus me-

et instrumentis ferreis. Tempus : Porro ipse sodit tempore hyberno, circumstrepernte bello, nos autem existente vere. Locus : Ipse sodit montem saxo um, nos vero terram sabulosam.

Epenthymema pariter ex sex circumstantiis. Persona : Et ipse quidem cum magnis occupatus esset bellis, simul ex immodico habendi studio suscepit opera parum utilia. Nos nullius alterius rei causa, quam ne damnum afferatur rebus nostris, laborem hunc suscipiemus. Res : Deinde majus ille quidem adgressus est opus, cur nos ne minimum audeamus? Modus : Jam cum ille pecuniæ fuerit studiosus, celeriter id omisit, nos vero cum simus liberales, prompte perducemus ad finem. Locus : Ipse constitutus longe a rebus omnibus necessariis, nos vero quasi domi nostræ. Tempus : Ipse obstante hyeme opus perducere non potuit ad suum finem, nos vero cum incipiamus existente vere, facile absolvemus. Causa : Cum ipse faceret et aliis imponeret frena, nos vero, ut nostra tueamur.

Α ευχόν ισχυροίς, ἡμεῖς δὲ καλυχεῖσθα καὶ σιδηροῖς ὄργάνοις. Χρόνος· Ἄλλως τε καὶ χειμῶνος ἐκείνος ὤρυξε, καὶ πολλῶν ευχόν ἐπικειμένον, ἡμεῖς δὲ ἔαρος ὄντος. Τόπος· Κάκεινος μὲν ὄρος λιθάδες, ἡμεῖς δὲ τὴν ψυμμώδη.

Τὰ ἐκκενυμένα ὁμοίως ἐκ τῶν ἐξ περιστάσεων. Πρόσωπον· Ὁ μὲν τῶν μειζόνων αὐτῶν κλέμων καθιστώων, ὁμῶς ἔνεκα τοῦ κλειροκετεῖν ἐπεχειρεῖ τὰ φανλότατα· ἡμεῖς δὲ οὐδενὸς ἢ τοῦ μὴ ζημιωθῆναι τὰ ἡμέτερα τοῦτον τὸν κόπον ὑπεστησάμεθα. Πράγμα· Ἐἴτα ἐκείνος μὲν μείζον ἡμῶν ἔργον ἐπεχείρησεν· ἡμεῖς δὲ οὐδὲ τοδὸλχιστον ὑκολοομεν. Τρόπος· Ἐκεῖνός τε φιλόργυρον γνώμην ἔχων αὐτίκα διαποδίζατο· ἡμεῖς δὲ ἔχοντες ἐλευθερίαν ταχέως τελώομεν. Τόπος· Ἄλλως τε κάκεινος μὲν ἐν ἀποδημίᾳ καὶ ἀπουσίᾳ τῶν ἀναγκαίων ευχαίων· ἡμεῖς δὲ ἐνδημιούντες οἴκοι. Χρόνος· Κάκεινος μὲν ὄρος χειμῶνος ἐμποδίζομενος οὐκ ἤνυστο τοῦργον βαδίως· ἡμεῖς δὲ ἔαρος ὄντος ἀνύσομεν. Αἰτία· Καίτοι γε οὗτος μὲν ἴνα τοῖς ἀλλοτριῶς ἐπιθήσῃ χάρακα, ἡμεῖς δὲ, ἴνα τὰ ἡμέτερα φυλάξομεν.

MATTHÆI CAMARIOTÆ

DE CPOLI CAPTA

NARRATIO LAMENTABILIS

(Turco-Græcia, p. 76.)

Non lugebo patrem meum. Nam quod mortuus est, beatum et existimo, et prædico. Potius lugerem ipsum, et justiore de causa, si, patria expugnata, vivus in Barbarorum pervenisset manus et dura servitute oppressus, similiter cæteris raptatus esset civibus. Tunc profecto illa videre perpetique coactus fuisset quibus quis est qui non, etiam si sapientiam haberet animam, innumeras eaque durissimas mortes prætulisset potius quam ut ita viveret ignominiose et misere. Etiam enim hostili ense cecidit trucidatus, et inter cæsorum acervos jaculi, nondum id nimis horribil: est; sed illud maxime horribile si talem vitam degere coactus fuisset, sicut certe futurum erat: ut subinde ad priores et continuas calamitates ægritudinesque, nova miseriarum fieret accessio, quæ animi dolorem in anajus auget: ut priora mala, novis identidem supervenientibus, fierent graviora. Nec vero id, prioris felicitatis amissæ recordatione tantum, aut superiorum ærumnarum quæ tum ipsinet tum suis accidissent, sed aspectu etiam eorum quæ aliis passim quotidie acciderent, ad sensum oculorum

Οὐ θρηνησῶ μου τὸν πατέρα. Τῆς γὰρ τελευτῆς ἡγοῦμαι τε καὶ νομάζω μακάριον. Ἐθρήνησα δ' ἂν αὐτὸν, καὶ μάλα εὐλόγως, εἰ τοῖς βαρβάροις, τῆς πατρίδος ἐκπολιορκηθείσης, ζῶν τε περιελεῖπτο, καὶ γεγενημένος εἰχμάλωτος, τοῖς λοιποῖς εἴλατο παραπλησίως τῶν πολιτῶν· ἐκεῖνα ὄρξιν τε καὶ ὑπομένειν ἀναγκαζόμενος, ἢ τίνα οὐκ ἂν, καὶ λιθίνην ἔχοντα ψυχὴν, ἀνέπειθεν ἦθειον μυρίους καὶ χαλεπωτάτους αἰρεῖσθαι θανάτου, ἢ ζῆν οὕτως ἀτίμως καὶ δυστυχῶς; Εἰ δὲ μαχαίρας ἔργον γένηται, καὶ σφαγεῖ; φηγο, καὶ τοῖς πεισοῦσι συνρηθμήθη· οὐπω τοῦτο σφόδρα δεινόν, ἀλλ' ἐκεῖνο, καὶ πάνθεινον, τὸ ζῆν, ὡς ἐμῆλα τὸ ἐκάστοτε παριστάμενον αὐτῶ, τὸ συνεχὲς ἐπὶ μαίζων αἰρεῖν τῆς λύτης, καὶ τὴν ὀδύνην τῆς ψυχῆς αἰθεῖν, καὶ αἰετὸν πάθος κοῖειν χαλεπωτέρον· οὐ τῆ μνήμῃ τῶν προεκολλημένων τεργων μόνον, ἢ τῶν προγεγενημένων ἐξ αἰ/μαλωσίας δεινῶν αὐτῶ τε καὶ τοῖς αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆ αἰσθήσει τῶν ἐκάστοτε γινόμενων· ἢ τε βλέπειν εἶχεν ἂν, ὡς εἶδος ἄλλοις γινόμενα, καὶ ἄπειρ ἂν ὑπέμεινεν αὐτός, ἀθρόον οὕτως τοιαύτης πειραθεί; τοῦ βίου μεταβολῆς, οὐ τῆς ψυχῆς κατ-

νοούμενα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ σῶμα κόπτοντα, καὶ ἡ
 ἑσπέραις αὐτὸ ταλαιπωρίας καθυποβάλλοντα, νύ-
 κτωρ καὶ μεθημέραν. Οὐ δὴ θρηνῶ μου τὸν πατέρα,
 ἡμεῖς μὲν πατρίδι συναλωκότα, καὶ θούλιον ἡμᾶρ
 βόντα, ποιητικῶς εἰπαίμ, ἅμα δὲ τῇ αἰσθήσει τῆς
 ἰσοκρήτου καὶ χαλεπωτάτης ἐκείνης δουλείας πολ-
 εῖα χειρὶ τὸ ζῆν ἀπολειπότα, πρὶν τῶν μετὰ
 αὐτὰ πείραν λαβεῖν δεινῶν, ἐπορέων πολλῶν τε
 καὶ μεγάλων· ἀλλὰ καὶ παραμυθίας αὐτῶ δὴ τοῦτο
 τοιοῦμαι ὑπόθεσιν ἐν ταῖς καταληφθεῖσιν ἡμᾶς συμ-
 νοραῖς. Εἰ δὲ τῷ πικρῶν δοκαί τὸ βίαι τῆς παρουσίας
 αὐτῆς ὑπεξελθεῖν, [ἰστίε πολέμους] πολέμους τε ἰδεῖν
 σπασμένους μαχαίρας, φονικὸν καὶ πνέοντα καὶ
 ῥῶντας, καὶ πληγὰς ἐντείνοντας, ἢ κατὰ τῶν καιριω-
 άτιων, ἵνα δὴ θάπτον ἀπολίπη τὸ ζῆν ὁ πληττόμενος
 τῶν ἤττων τοιούτων, ἵν' ἐπιπλέον αἰσθανόμενος τὸ
 ἰνῆσκειν, ὀδυνηρότερον γίνωτο, φιλανθρωπίας μὲν ὁ
 οιοῦτος λογισμὸς, καὶ τὸν τοιαῦτα διανοούμενον τῆς
 ἐρῶς τὴν φύσιν ἀποδέχομαι συμπαιδείας. Τὸ μέντοι
 οὐκ ἄμισθον, οὐδ' ἀκερῶδες τοῦ τοιοῦτου θανάτου,
 εἶθαι, μὴ μᾶλλον ὀδύρεσθαι ταῦτα, ἢ πρῶτος φέ-
 μιν, ἢ περ εἰκὸς μεταχωρῆσαι τὸν οὕτω τῆς ζωῆς
 ἰτακστάντα διανοούμενον, καὶ μάλιστα, εἰ μετιῶν
 τύχῃαν ἐρεθὴν καὶ παρ' ἑλόν τὴν αὐτῷ μετηρ-
 ἰέντα βίον αὐτὴν αὐτῷ προσησάμενος. Οἷός μοι
 πατὴρ μυρία συνεσχηκὸς ἀρετῆς, καὶ μετὰ ταύτης
 ἰποθανῶν. Πολλὰ δὲ αὐτῷ τῆς ἀρετῆς τὰ μαρτύρια,
 καὶ τοῖς αὐτὸν εἰδοῖσι γνῶριμα πάντα. Καὶ μοι πε-
 ἰεργον ἀπαριθμεῖσθαι πάντα ὅσα τε ἐν πτωχοτρο-
 ραῖς, ὅσα ἐν ὑποδοχῇ ξένων, συμπαθεῖα ἐσομένων,
 καὶ ἄπαρ ἀπλῶς τὸν ἐλεήμονα χαρακτηρίζει, καὶ
 ἰκαίον, εὐλαβομένην τὸ δοκεῖν τὰ οικία θαυμά-
 εῖν, εἰ πατρικὸν διὰ μακροῦ διεξέλθωμι, ἐπαινον.
 Καὶ εἶχεν ἔτι ἐγκώμιον εἶτα, δεῖ ἱερούς ἢ Θεοῦ
 ἰξίος· μὲθ' αὐτοῦ, δεῖ καὶ τινεὶς ἀναξίως ἐτάλμω
 ἐράσθαι, καὶ λειτουργεῖν Θεῷ, καὶ εἰλεγε· Ὁ
 ἐρῶς τοῖς ἄλλοις ἀτοπήμασι πολλοῖς καὶ μεγάλοις
 ἰπάρξαι· τότε, οὐδὲν ἤττων, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον, τὴν
 ἰδερῶν ἡμῶν ἀτραπὴν παρῶξυνεῖ καὶ ἀνε-
 τίλωσε ῥάβδον, ἐπὶ ἔθουε ἀσυνέτῳ παροργισαντος
 μᾶς τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν τῶν ἀνομιῶν ἡμῶν ἐπίσκε-
 ἰν ἐργασαμένου ἐν μάστιγι, δεῖ ἐξαυθήμεν ἐν
 αἰς ἐπιθυμίας ἡμῶν, καὶ ἀπίστημεν τοῦ μόνου
 ἰναμένου σώζειν ἡμᾶς. Καὶ εἶτα, μετὰ τὸ ἐξεικεῖν
 καὶ ἄλλα παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτῷ, ἐπάγει·

minus illis, imo multo magis, ferream virgam, tanquam fulgur, in nos irritavit et vibravit : sto-
 idam Deo gentem irate in nos immittente, flagellis que nostras iniquitates visitante, quod cupidita-
 libus nostris exarseramus, ab illoque qui solus conservare nos poterat, defeceramus. *His ita de*

Τοιοῦτου τολύων ἔντος μοι τοῦ πατρὸς· εἰ σφαγεῖς
 ἰχέτο, εἰ ἀταφος ἐρρίπται, εἰ μὴ τῆς νενομι-
 μένης τετύχηκεν ὄσιας, εἰ μὴ τὰ εἰκότα τεθρήνη-
 αι, ταῦτα δὴ τὰ τῶν μικρολόγων καὶ μικροψύχων,
 εἰ τῆς θείας ἐκείνης ψυχῆς καὶ μεγαλοφυχίας ;
 ἰκονον οὐδ' ἤκουσέ μου τις, οὐδ' ἀκούσεται, τὸν
 οιοῦτον ὀδυρομένου, οὐδ' ἐν δεινῷ τιθεμένου τὸν
 ῥῶπαν τῆς τελευταῖας. Ἄλλ' ἐκείνον μὲν ἐπὶ πᾶσι
 γούμαι τε καὶ ὀνομάζω μακάριον, καὶ μνήμης
 ἀρτυρικῆς ἀξιώ, οὕτως ὑπὲρ εὐσεβείας ἀπολοιο-

acerbissima. Nam visurus erat certe illa, quæ et
 aliis acciderent, et ei ipsi sustinenda fuissent, su-
 bito in tantam vitæ commutationem præcipitatus :
 quæ mala non ad animum solum perventura erant,
 sed corpus etiam afflictura, et innumeris ærumnis
 subjectura, idque dies et noctes. Non igitur lugeo,
 inquam, patrem meum, quod una quidem cum pa-
 tria captus, servitutis initium viderit : statim autem,
 ut inopinatam illam durissimamque servitutem
 sensu percepit, hostili gladio interemptus fuerit,
 multas et magnas : sed hoc ipso, pro argumento
 consolationis utor, dum ad magnitudinem involven-
 tum nos calamitatum respicio. Quod si cui acer-
 bum videtur, violenta morte ex hac vita discedere,
 cum hostes videat aliquis eductis gladiis, eodem
 trucibus oculis anhelantes, et vulnera infligentes,
 eaque vel opportunis partibus corporibus, quibus
 percussis, cita mors sequitur; vel et aliis minus pe-
 riculosis, ut sensus doloris diuturnior mortem
 afferat acerbiorē : humanitatis equidem talis
 est cogitatio : eumque qui hoc animo est, laudo,
 quod humanæ naturæ commiseratione afficiatur :
 sed tamen, quia mors hujusmodi suo præmio et
 lucro non caret, non tam ad lamentandum quam
 ad moderate hæc ferendum adducor, dum mecum
 perpendo conditionem ; qua hinc discessisse pro-
 babile est eum qui sic vitam reliquit ; maxime si,
 virtutis studio deditus, eam sibi per totum vitæ
 suæ curriculum sequendam duxit. Talis autem
 meus pater exstitit, qui indivulsus virtutis secta-
 tor fuit et huic immortalis est. Itaque multa rerum
 laudabilium documenta dedit : nota illis, quibus
 notus fuit, omnia. Nec mihi necesse est, enumerare
 quæ vel in pauperes erogavit, vel in recipiendis
 hospitibus, misericordię indigis, benigne fecit vel
 illa quibus aliquis cognoscitur vir bonus et mise-
 ricors. Vereor enim, ne mea videar admirari, si
 paternas longa oratione percenseam laudes. *Et ad-*
debantur plura in eadem epistola, ad laudem illius
viri : ut, quod sacerdos fuisset Deo dignus. Huic
loco additum quosdam se, cum digni non essent,
in sacerdotii dignitatem ingressisse, et sacra cele-
brasse. Ubi addebat : Hoc etiam præter alia ab-
D surda, quæ multa magna que tunc exstiterunt, non

Talis igitur cum mihi fuerit pater : si etiam
 trucidatus periret, si inhumatus projectus fuit, si
 justis exsequiis caruit, si non de more defletus
 est, quid hæc, quæ homines in parvis rebus occu-
 pati, et pusillo animo præditi, reputare solent,
 ad illam divini animi altitudinem attinent? Quo-
 circa nec audita est vox mea ab ullo, nec audietur,
 hunc talem deplorantis et dolenter mortis genus
 ferentis. Quinimo, in his omnibus illum et existimo
 et nomine beatum : parique cum martyribus me-

moria dignum iudico, qui ita fortiter pro pietate Christiana vitam profuderit. De me potius deploro, qui non socius ei mortis fuerim nec dignus habitus ut cum illo similiter e vita abirem : ut ne hic moriendi modus mihi præmio caruisset, ut sic onera ærumnarum liberatus essem, et insequentium dolorum sensu privatus quos et huc usque passus sum, et posthac talibus temporibus patiar. Nam ne spes quidem ulla melioris deinceps fortunæ relicta est. Adeo quippe res Christiana prostrata jacet ut illi qui Christianorum nomen gerunt, huius vni prorsus abnegaverint, dum ea cuncti audent quæ Deum ad indignationem provocant : ut, cuius beneficia et multiplicem sanandi bonitatem non agnoverunt, ejus iram justas pœnas de peccatis, a quibus pœnitentiam agendo se avertere noluerunt, exigentis, cognoscant : qui tamen ne inter puniendum quidem, paternum animum a nostra utilitate avertit : quæ certe in universum ratio est omnis virgæ, quam Deus conculcit : dum aut vitia amputat, aut peccatores corrigit et reducit. Quamquam ne flagellati quidem plerique ad meliorem mentem redire volunt, plane vitilis se dudentes, ita ut sint incurabiles. Quid ergo mirum sit, talibus quotidie tantisque subijci malis ? De me itaque merito lamentor ob hæc, patrem vero in numerum eorum qui martyrio reliquerunt vitam, refero, non modo propter genus mortis, sed etiam propter vitam innocentiam et longam animæ præparationem ad illam. Hac ergo cogitatione memoriam ejus usurpo diemque illum honoro qui gladio peremptum vidit : gladio, qui intolerandis eum malis liberavit, qui in sanctos martyres retulit qui, ut credere par est, ei et coronam æternam imposuit, et sacerdotem victimamque vero unicoque Pontifici Christo Deo adduxit : quem desiderabat et spirabat, cui vivebat, pro quo obiit : ad quem tanquam e diversorio discessit, cum quo versatur : idem antea sacerdos, idem postremo nunc victima.

Illi sane, tali viro, bene consultum est, qui ad cœlestia bona transierit : nobis vero, qui in miserrima servitute relicti sumus, omnia se omnes in partes male habent. Et quidem illa quæ communiter omnes et singuli passi sumus, in præsentia commemorando deplorare supervacaneum est. Si vero ad propria et domestica convertam luctum, hæc quoque communis omnium querela est, quod a communionem hujus luctus exclusus sit nemo. Cuncta nobis præsidia et ornamenta simul uno impetu erepta sunt. Patria capta est, cuius urbs in terris, sinitis nulla, sed ejusmodi quæ non humana potuerit extrui manu. Eadem, magnitudine et pulchritudine præstabilis, situ et venustate splendens : quam affirmare omnium usquam urbium maximam pulcherrimamque ausim, quam unam omnes sperabant et credebant, in perpetuum ab omnibus mansuram inexpugnabilem, cui secundum Deum, universi salutem credebant suam : quæ si oculus appelleretur orbis terræ, aut cor, a vero non aberraretur, de qua

ἄποτα τὸ ζῆν. Ἐμαυτὸν δὲ ἀπεδύρομαι, μὴ κακῶς νηκότες τῆς τελευταῆς τῷ πατρὶ, μηδὲ ἀξιῶν κριθῆντα, παρακλησῶς ἐκεῖνον τοῦ ζῆν ἐξω γενέσθαι, ἵνα δὴ μὴ ἀμισθος ὁ τρόπος μοι τῆς τελευταῆς ἦν, τοῦ τε φορτίου τῶν παθῶν ὑποτεμνόμενος, καὶ τῶν ἀλγεινῶν τῶν μετὰ ταῦτα ἀπαλαττόμενος, ἃ τε ὑπέστην ἐς θάυρο, καὶ ἄπερ ἐν τοιοῦτῳ καιρῷ ἐπροστήσομαι. Οὐ γὰρ οὐδ' ἐλλείψῃ ἡμῖν λοιπὸν οὐδεὶς τεύξεσθαι χρηστοτέρου. Οὕτω τὰ Χριστιανῶν ἔγαν νοσεῖ, ἔτι τὸ Χριστιανῶν ὄνομα περικείμενοι, τῆν τοῦ ὀνόματος παντάπασιν ἤρηρηται δύναμιν, ἐκείνα πάντες τολμῶντες ἃ τῆν τοῦ Θεοῦ κινεῖ ἀνανάκτησιν, ἵνα, ὅν εὐεργετούμενα, καὶ ποικίλως θεραπεύοντα, οὐκ ἐπίγνωσαν, τοῦτον βίβας εἰσπραττόμενον ἐπιγνοῖεν, ὃν ἀμεταμελήτως πλημμελοῦντες οὐκ ἐπιστρέφοντο· οὐδ' ἐν τῷ μαστιζεῖν πατρικῶς τοῦ λυσιτελοῦς ἀφιστάμενον· ὃς δὴ καθόλου λόγος, πάσης μέστιγος κινουμένης, θεόθεν, ἢ περιαιρούσης τῆν κακίαν, ἢ τοὺς πλημμελοῦντας ἐπανορθούσης τε καὶ ἀνακτωμένης. Καίτοι οὐδὲ μαστιζόμενα ἢ κλειόνες, οὐκ αἰροῦνται σωφρονέστεροι γενέσθαι, καθάπαξ ἑαυτοῦ τῷ τοῦ πάθους ἀνάτην ἐκδοκίτες. Διὸ καὶ τῶν τοιούτων ἔστιν ὁσημέραι, καὶ τοσοῦτων περιβόητοι δεινῶν. Ἐμαυτὸν μὲν ὅν εἰκότως ἀποκλαίωμαι ἐπὶ τούτοις· τὸν δὲ πατέρα τοῦ μαρτυρικῶς ἀποκλειόμενοι τὸν βίον ἐντίττω οὐ τῷ τρόπῳ μόνον τῆς τελευταῆς, ἀλλὰ καὶ τῇ καθάρτητι τοῦ βίου, καὶ τῇ πρὸς αὐτὴν ἐκ μακροῦ παρασκευῆ τῆς ψυχῆς. Καὶ οὕτως αὐτοῦ μνήμην κούμαι, καὶ τῆν ἡμέραν τιμῶ, ἥτις ἐκεῖνον εἰς μαχαίρας ἔργον γεγεννημένον μαχαίρας, ἢ δεινῶν ἀφορητῶν ἀπήλλαξεν, ἢ τοῖς μάρτυσι συνηθροῦσαν, ἢ περ, ὡς εἶδος, περιέστεψεν αἰωνίως, καὶ ἱερεῖα καὶ ἱερεῖον τῷ ἀληθινῷ καὶ μόνῳ ἀρχιερεῖ Χριστῷ τῷ Θεῷ παρέστησεν· ὃν ἐπόθει καὶ ἔπει, ὡς περ ἔτι, ὡς περ τέληκεν· πρὸς ὃν ἀνέλυσεν, ὃ σύνεσι· οὕτως· πρότερον, καὶ θυμὰ τε τελευταῖον, ὃ αὐτῷ γεγενῶς.

Ἄλλὰ τῷ μὲν τοιοῦτῳ πάνυ καλῶς ἢ μεταφορικῶς εἰς εἰς τὰ ἐκείσε ἀγαθὰ· ἡμῖν δὲ, ὅσοι περιέμεν, ἔτι τῆν πικρὰν φέροντες δουλείαν, πάντα πάντῃ δυστυχῶς ἔχει. Καὶ τὰ μὲν κοινὰ πᾶσιν, ὅσα ἕκαστος ἔπαθεν, ἐν τῷ παρόντι ὀδύρεσθαι, καὶ ἐπεκδηγιῶσθαι περιττόν· εἰ δὲ τὰ οικεῖα ποιήσομαι ὄργην, κοινὰ καὶ ταῦτα πᾶσιν εἶναι συμβαίνει· ὅτι ὅτι αὐτὸ κοινῇ πάντες πεπόνθαμεν πένθος. Πάντα ἡμῖν ἀθρόον ὕψητο τὰ καλὰ. Ἡ πατρις ἐδάω, πόλις· οὐ κατὰ τὰς ἐν γῆ πόλεις ἀπάσας, ἀλλὰ σχεδὸν ἀνθρωπίνης κρείττων χειρός. Ἡ αὐτῆ, μεγάλη τε καὶ καλὴ θέσει καὶ χάρισι διαλάμπουσα, καὶ εἰσπῆν τῶν ἐν τῇ πασῶν μεγίστη τε καὶ καλλίστη· ἦν μόνον πάντως δι' αἰῶνος ἡλιγίζον τε καὶ ἐπίστευον ἀνέλωσαν ἐκ πάντων διαγενήσεσθαι· ἢ μετὰ Θεοῦ τῆν ἑαυτῶν σωτηρίαν ἐπίστευον ἅπαντες. ἦν ὀφθαλμὸν τι προσπίπων τῆς γῆς, ἢ καρδίαν τοῦ προσήκοντος οὐκ ἀνεχθήσεται· ἐφ' ἣ πᾶσι μέγα φρονεῖν ἦν· καὶ ἥς τὸ κληθῆναι πολίτην οὐκ ἢ τυχοῦσα ὑπέθεσις εἰς λόγον φιλοτιμίας· ἢ τοιοῦτη τοῖνον ἡμῖν εἶλω, καὶ

ηλικαύτη, πατρίς ἡ Ῥωμαίων ἐκποδῶν βασιλεία· βασιλεία, τὸ σεμνὸν καὶ πρᾶγμα καὶ ἄνομα. Τὸ τῆς Ἐκκλησίας ἐνθεὸν τε καὶ ὑψηλὸν καταδέβληται σχῆμα· ὁ ἀπὸ γῆς ὕμνος· Θεῷ ἀναπεμπόμενος, τῇ ἀγγελικῇ προσαμιλλώμενος πολιτεία καὶ μελωδία, κατεσιγάσθη. Οἱ ναοὶ οἱ θεοὶ κατεστράφησαν, τὰ θυσιαστήρια βεβεδήλωται, κατεπατήθη τὰ ἱερά. Ἡ πολιὰ καταπεφρόνηται, ἡ νεότης διεφθάρται. Τῶν ἐν ἡλικίᾳ τὸ πλεόν μαχαίρας (φεῦ!) ἔργου γεγόνασιν· οἱ δὲ δουλεῖα διακαρτεροῦσιν ἀισχυρᾶ. Αἱ γυναῖκες, ἐν ἀτιμίᾳ τῶν παίδων, οὐ τὸ θῆλυ μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ ἄρβεν, ἐνασελγαίνειν αὐτῷ τοῦ βραβάρου ἐκδέδοται. Τὸ δὲ καὶ πρὸς τὴν ἀσέβειαν ἐλεινῶς μετατίθεται. Τὰ πάντα ἐν ἀπωλείᾳ, ἐν ἀτιμίᾳ τὰ τίμα. Ὁ βοθηθῶν οὐδεὶς. Ἡ σύμπασα πλήρης τῶν ἐκ τῆς ἡμετέρας πόλεως προσαιτούτων, καὶ πᾶσιν ἐν ὄφθαλμοῖς ἡμῖν τὰ δεινά. Πάντες ἡμῶν τὰς συμφορὰς ἐλεοῦντες, ὀδύρονται· οὐ δύναται δὲ παρμυθῆσθαι ὁμῶς οὐδεὶς. Ἐπιχαίρουσιν οἱ βάρβαροι τῇ ἀπωλείᾳ ἡμῶν· τρυφήν ποιοῦνται τὰς ἡμῶν συμφορὰς· ἐγκαυχῶνται τῇ αὐτῶν ἀσείᾳ· τῆς ἡμετέρας εὐσεβείας κατεξάντισται· ἐνουθρίζουσιν ἡμῶν τοὺς σεμνοὺς. Τὸ τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν ἡμῶν κακίαν ἄνομα βλασφημεῖται. Ἀλαλάζουσι κατὰ τῆς ἡμετέρας ὀρησκείας. Οὐ τῷ ἀληθινῷ Θεῷ τὴν ἀληθινήν λατρείαν ἐκτελούμεν ἡμεῖς, ἐνταῦθα νῦν ἐσιώσῃ τὸ τῆς ἐρημώσεως βδέλυγμα καθορᾶται. Ἡ Χριστιανῶν πόλις ἦδη τῶν ἀσέβων· οὐκ ἔτι μεγάλη ἐπ' ἀγαθοῖς, ἀλλὰ μεγίστη ἐν συμφοραῖς. Ὅσῳ λαμπρότερα ἦν, τοσοῦτῳ νῦν ἀθλίη καθέστηκεν. Οὐδὲν αὐτῆς μακαριώτερον πρότερον, οὐδὲν ἐλεεινότερον νῦν ἐξῆν αὐτῆν καὶ οὐρανῷ παραβάλλειν· ὡς ἡλιον, καὶ σελήνην, καὶ ἀστέρων, τὰ ποικίλα τῶν ναῶν, καὶ τῶν ἄλλων περιδρόμων οἰκημάτων· περοβαλλομένην κάλλη τε καὶ μεγέθει, πάντων ἀσυγκριτὰ ἄλλων. Ἀλλὰ νῦν οὐκ οἶδ', ὅ τι τις αὐτῆν εἰπῶν, οὐκ ἀπενεχθήσεται τοῦ προσήκοντος. Πάντα γὰρ αὐτῇ λοιπὸν ἀρμόζει τὰ χεῖρα. Ἀμείνω ἂν ἦν, εἰ πῶρ αὐτῆν κατενεμήθη, ἢ ὕδωρ ἐπέκλυσεν, ἢ σεισμὸς κατηδάφισεν, αὐτοῖς πολιταῖς, καὶ πᾶσιν ἄμα τριμοῖς τε καὶ σεμνοῖς, ἢ σωζομένη τε ἔτι, καὶ ἐπὶ γῆς ὀρωμένη, ἀνευ ὧν εἶχε τιμῶν τε καὶ καλῶν. Μέγα Χριστιανὸς δευδοῖς, ὅσῳ πρὶν φιλοτιμία μεγάλη. Πάσης ἐλπίζουσι καταδραμεῖσθαι τῆς οἰκουμένης οἱ ταύτην ἐκπολιορχήσαντες, καὶ εἰκότως. Ἦν γὰρ μόνη δι' αἰῶνας ἡγούνη ἀνάλωτον εἶσθαι, ὡς κρείττω ἢ κατὰ τὰς ἐν γῆ πόλεις ἀπάσας, ἃς ἀνθρωπίνῃ χεῖρ ἤγειρεν, εἰ αὕτη νῦν αὐτοῖς ἦδη παρὰ πᾶσαν ἐλπίδα πεπόρθηται, τί λοιπὸν τῶν πάντων ἀνέλπιστον; Ὅθεν καὶ μέγα κατὰ πάντων φρονουοῖσι, καὶ μετὰ φρονήματος μεγάλου καὶ φορᾶς ἀνυποπίστου πᾶσιν ἐπίσιν. Ἡ ταύτης κατάπτωσις τὸ πάντων καταδέβληκε φρόνημα· καὶ περὶ αὐτῶν λοιπὸν δεδίασι πάντες. Οὐκέτι οὐδεὶς τῇ αὐτοῦ ἐλευθερίᾳ θαρρεῖ· πάντες αὐτοῦ ἐπιδραμεῖσθαι τὸν βάρβαρον προσδοκῶσιν. Ὅθεν καὶ οἱ μὲν τῷ δέει φόρους τελοῦσιν αὐτῷ, οἱ δ' οὕτω πάνυ θαρρεῖν ἔχοντες· οἱ δ' ἔτοιμοι τοῦτο ποιεῖν, εἰ μὴ προαναρπάσθαιεν τῆς γῆς. Ὡς πυρὸς ῥύμην, ὕλην πολλήν καὶ

PATROL. GR. CLX.

A nemini non gloriari licebat, in qua civem ascriptum esse, non parum argumenti ad commendationem gloriæque habebat. Illa igitur talis ac tanta patria nostra capta est: Romanorum sublatum est imperium: imperii decus, et res et nomine venerandum. Ecclesiæ divina et sublimis dejecta est species: hymnus, qui e terra sursum ad Deum mittebatur, et cum angelica certabat vita et cantu, consiluit. Tempia Dei eversa sunt, altaria profanata, sacra conculcata. Canities contempta est, juvenus disperdita. Qui per ætatis vigorem arma ferre potuerunt, eorum pars major ferro concisa jacet, alii servitutum turpem tolerant. Matronæ dedecoratæ. Ex prole, non feminæ tantum, sed masculi etiam, libidini barbarorum dediti. Horum multi quoque ad impium Mahometi cultum conversi. Cuncta ad interitum redacta ad ignominiamque honorata erant, nec qui succurrat quisquam. Terrarum orbis hominum ex nostra civitate dispersorum et mendicando victum quærentium plenus; in omnium nostrum oculis ærumnæ positæ. Omnes, excidium nostrum miserantes, plorant, sed nemo consolari miseriis potest. Insultant barbari nostræ pernicii, ludos faciunt nostras calamitates, in sua impietate gloriantur, in religionem nostram piam insurgunt, contumeliis in nostras res honestas et sanctas invehuntur. Sanctum Dei nomen, propter vitiositatem nostram, male audit. Vociferantur contra nostram religionem. Quibus in locis vero Deo verum nos cultum præstabamus, ibi nunc desolationis abominatio stans conspicitur. Christianorum antea urbs nunc impiorum urbs est: non jam amplius magna rebus bonis et lætis, sed calamitatibus et miseriis maxima. Quo splendidior olim erat, tanto nunc miserior redacta est. Quemadmodum nihil illa beatius antea, ita contra nihil nunc eadem miseriis. Poterat ipsa vel cælo comparari, utpote quæ tanquam sole et luna et stellis, varia templorum et aliorum ædificiorum splendorem pulchritudine et amplitudine, omnibus aliis extra omnem comparationis æsam antestaret. Nunc vero nescio quid de ipsa dici queat ut non aberreretur a vero. Cuncta namque deteriora deinceps in eam quadram. Præstaret eam incendio consumptam esse, aut inundatione aquarum abreptam, aut terræ motu humi prostratam, quam adhuc exstare, et in terra conspici, dignitate sua et ornamentis spoliatam. Magna Christiano nomini ignominia ex ejus amissione accidit, quanto scilicet antea salus ejus majori gloriæ erat. Non jam dubitant, qui ipsam expugnauerunt, in totum terrarum orbem excursions facere eumque subjicere. Quam æternim solum in omne sæculum invictam existimabant, ut cæteris in terra urbibus humana manu exstructis præcellentem omnibus, cum hæc jam ab ipsis præter omnem spem capta et direpta sit, quid deinceps omnium se non subacturos sperent? Unde quoque magnos conceperunt animos, minasque contra universos spirant, et magna concumptione eorum im-

34

morta dignum iudico, qui ita fortiter pro pietate Christiana vitam profuderit. De me potius deploro, qui non socius ei mortis fuerim nec dignus habitus ut cum illo similiter e vita abirem : ut ne hinc moriendi modus mihi præmio caruisset, ut sic onera ærumnarum liberatus essem, et insequentium dolorum sensu privatus quos et huc usque passus sum, et posthac talibus temporibus patiar. Nam ne spes quidem ulla mellioris deinceps fortunæ relicta est. Adeo quippe res Christiana prostrata jacet ut illi qui Christianorum nomen gerunt, hæjus vin prorsus abnegaverint, dum ea cum illis audent quæ Deum ad indignationem provocant : ut, cuius beneficia et multiplicem sanandi bonitatem non agnoverunt, ejus iram justas pœnas de peccatis, a quibus pœnitentiam agendo se avertere noluerunt, exigentis, cognoscent : qui tamen ne inter puniendum quidem, paternum animum a nostra utilitate avertit : quæ certe in universum ratio est omnis virgæ, quam Deus concutit : dum aut vitia amputat, aut peccatores corrigit et reducit. Quamquam ne flagellati quidem plerique ad meliorem mentem redire volunt, plane vitiiis se dederunt, ita ut sint incurabiles. Quid ergo mirum sit, talibus quotidie tantisque subijci malis? De me itaque merito lamentor ob hæc, patrem vero in numerum eorum qui martyrio reliquerunt vitam, refero, non modo propter genus mortis, sed etiam propter vitam innocentiam et longam antea præparationem ad illam. Hac ergo cogitatione memoriam ejus usurpo diemque illum honoro qui gladio peremptum vidit : gladio, qui insolentibus eum malis liberavit, qui in sanctos martyres retulit qui, ut credere par est, ei et coronam æternam imposuit, et sacerdotem victimamque vero unicoque Pontifici Christo Deo adduxit : quem desiderabat et spirabat, cui vivebat, pro quo obiit : ad quem tanquam e diversorio discessit, cum quo versatur : idem antea sacerdos, idem postremo nunc victima.

Illi sane, tali viro, bene consultum est, qui ad celestia bona transierit : nobis vero, qui in miserrima servitute relicti sumus, omnia se omnes in partes male habent. Et quidem illa quæ communiter omnes et singuli passi sumus, in præsentia commemorando deplorare supervacaneum est. Si vero ad propria et domestica convertam luctum, hæc quoque communis omnium querela est, quod a communi hujus luctus exclusus sit nemo. Cuncta nobis præsidia et ornamenta simul uno impetu erepta sunt. Patria capta est, cujus urbs in terris, similis nulla, sed ejusmodi quæ non humana potuerit extrui manu. Eadem, magnitudine et pulchritudine præstabilis, situ et venustate splendens : quam affirmare omnium usquam urbium maximam pulcherrimamque ausim, quam unam omnes sperabant et credebant, in perpetuum ab omnibus mansuram inexpugnabilem, cui secundum Deum, universi salutem credebant suam : quæ si oculus appelleretur orbis terræ, aut cor, a vero non aberraret, de qua

πάντα τὸ ζῆν. Ἐμαυτὸν δὲ ἀποδύρομαι, μὴ κακῶν νηκότεα τῆς τελευταῆς τῷ πατρὶ, μηδὲ ἀξιῶν κριθῆντα, παραπλησίως ἐκείνῳ τοῦ ζῆν ἔξω γενέσθαι, ἵνα δὴ μὴ ἀμισθος ὁ τρόπος μοι τῆς τελευταῆς ἦν, τοῦ τε φορτίου τῶν παθῶν ὑποτεμνόμενος, καὶ τῶν ἀλγεινῶν τῶν μετὰ ταῦτα ἀπαλλαστόμενος, ἃ τε ὑπέστην ἐς θάυρο, καὶ ἅπερ ἐν τοιοῦτῳ καιρῷ ὑποστήσομαι. Οὐ γὰρ οὐδ' ἔλλπις ἡμῖν λοιπὸν οὐδεὶς τεύξεσθαι χρηστοτέρου. Οὕτω τὰ Χριστιανῶν ἄγαν νοσεῖ, ἔτι δὲ Χριστιανῶν ὄνομα περιχειρόμενοι, τῆν τοῦ ὀνόματος παντάπασιν ἠρνηται δύναμιν, ἐκείνα πάντες τολμῶντες ἃ τῆν τοῦ Θεοῦ κινεῖ ἀγανάκτησιν, ἵνα, ὃν εὐεργετοῦντα, καὶ ποικίλως θεραπεύοντα, οὐκ ἐπίγνωσαν, τοῦτον βίβας εἰσπραττόμενον ἐπιγνοῖεν, ὧν ἀμεταμελήτως πλημμελοῦντες οὐκ ἐπιστρέφοντο· οὐδ' ἐν τῷ μαστιζεῖν πατρικῶς τοῖς λυσιτελοῦς ἀφιστάμενον· ὅς δὴ καθόλου λόγος, πάσης μαστιγῆς κινουμένης, θεόθεν, ἢ περιαιρούσης τὴν κακίαν, ἢ τοὺς πλημμελοῦντας ἐπανορθούσης τε καὶ ἀνακτωμένης. Καίτοι οὐδὲ μαστιζόμενοι εὐκλείους, οὐκ αἰροῦνται σωφρονέστεροι γενέσθαι, καθάπαξ ἑαυτοῦ τῷ τοῦ πάθους ἀνάτη ἐκδοῦνταις. Διὸ καὶ τῶν τοιοῦτων ἔστιν ὁσημέραι, καὶ τοσοῦτων κειρόσθαι δεῖν. Ἐμαυτὸν μὲν οὐκ εἰδώς ἀποκλαίωμαι ἐπὶ τοῦτοις· τὸν δὲ πατέρα τοῦ μαρτυρικῶς ἀπολειποῦσι τὸν βίον ἐντάτω οὐ τῷ τρόπῳ μόνον τῆς τελευταῆς, ἀλλὰ καὶ τῇ καθαρῇ τῆτι τοῦ βίου, καὶ τῇ πρὸς αὐτὴν ἐκ μακροῦ παρασκευῆ τῆς ψυχῆς. Καὶ οὕτως αὐτοῦ μῆμην ποιούμεαι, καὶ τὴν ἡμέραν τιμῶ, ἥτις ἐκείνῳ εἰς

μαχαίρας ἔργον γεγενημένον μαχαίρας, ἢ ζωὴν ἀφορήτων ἀπέχλασεν, ἢ τοῖς μάρτυσι συνηθρήσασεν, ἥπερ, ὡς εἶδος, περιεστειφεν αἰωνίως, καὶ ἱερέα καὶ ἱερεῖον τῷ ἀληθινῷ καὶ μόνῳ ἀρχιερεῖ Χριστῷ τῷ Θεῷ παρέστησεν· ὃν ἐπόθει καὶ ἔπει, ἥπερ ἔζη, ὡς περ τὸν ἵηκεν· πρὸς ὃν ἀνέβησεν, ὃ συνέσει· θύτης· πρότερον, καὶ θυμὰ τε τελευταίου, ὃ αὐτῷ· γεγωνός.

Ἄλλὰ τῷ μὲν τοιοῦτῳ πάνυ καλῶς ἡ μεταφύτης εἰς εἰς : τὰ ἐκείσε ἀγαθὰ· ἡμῖν δὲ, ὅσοι περιεσμεν, ἔτι τὴν πικρὰν φέροντες δουλείαν, πάντα πᾶν δυστυχῶς ἔχει. Καὶ τὰ μὲν κοινὰ πᾶσιν, ὅσα ἕκαστος ἔπαθεν, ἐν τῷ παρόντι ὀδύρεσθαι, καὶ ἐπεκδηγεῖσθαι περιττόν· εἰ δὲ τὰ οικεῖα ποιήσομαι θρήνον, κοινὰ καὶ ταῦτα πᾶσιν εἶναι συμβαίνει· ὅτι δὴ τὸ αὐτὸ κοινῇ πάντες πεπόνθαμεν πένθος. Πάντα ἡμῖν ἀθρόον ὤχετο τὰ καλά. Ἡ πατρὶς ἐλάω, πᾶσι· ὡ κατὰ τὰς : ἐν γῆ πόλεις ἀπάσας, ἀλλὰ σχεδὸν ἀνθρωπίνης κρείττων χειρός. Ἡ αὐτῆ, μεγάλη τε καὶ καλὴ θέσει καὶ χάρισι διαλάμπουσα, καὶ εἰσπῖν τῶν ἐν τῇ πασῶν μεγίστη τε καὶ καλλίστη· ἦν μόνη πάντας δι' αἰῶνος ἡλιπίζον τε καὶ ἐπίστευον ἀνάστων ἐκ πάντων διαγενήσεσθαι· ἢ μετὰ Θεοῦ τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν ἐπίστευον ἅπαντες. ἦν ὀφθαλμὸν τε· προσώπων τῆς γῆς, ἢ καρδίαν τοῦ προσήκουτος οὐκ ἐκνεχθήσεται· ἐφ' ἢ πᾶσι μέγα φρονεῖν ἦν· καὶ ἦς τὸ κληθῆναι πολίτην οὐκ ἢ τυχούσα ὑπόθεσις εἰς λόγον φιλοτιμίας· ἢ τοιαύτη τοῖσιν ἡμῖν ἐλάω, καὶ

τηλικαύτη, πατρις ἡ Ῥωμαίων ἐκποδῶν βασιλεία· A
 βασιλεία, τὸ σεμνὸν καὶ πρᾶγμα καὶ ἄνομα. Τὸ τῆς
 Ἐκκλησίας ἔνθεόν τε καὶ ὑψηλὸν καταδέβληται
 σχῆμα· ὁ ἀπὸ γῆς ὕμνος· Θεῷ ἀναπεμπόμενος, τῇ
 ἀγγελικῇ προσαμιλλώμενος πολιτεία καὶ μελωδία,
 κατισγάθη. Οἱ ναοὶ οἱ δεῖοι κατεστράφησαν, τὰ
 θυσιαστήρια βεβεδήλωται, καταπατήθη τὰ ἱερά. Ἡ
 πολιὰ καταπεφρόνηται, ἡ νεότης διέφθαρται. Τῶν
 ἐν ηλικίᾳ τὸ πλεόν μαχαίρας (φεῦ!) ἔργου γεγόνα-
 σιν· οἱ δὲ δουλεῖα διακαρτεροῦσιν αἰσχρᾶ. Αἱ γυναί-
 κες, ἐν ἀτιμίᾳ τῶν παιδῶν, οὐ τὸ τῆλυ μόνον, ἀλλὰ
 καὶ αὐτὸ τὸ ἄρβεν, ἐνασελγαίνειν αὐτῶ τοὺς βιρβά-
 ρους ἐκδέδοται. Τὸ δὲ καὶ πρῶς τὴν ἀσέβειαν ἐλεει-
 νῶς μετατέθεται. Τὰ πάντα ἐν ἀπωλείᾳ, ἐν ἀτιμίᾳ
 τὰ τίμα. Ὁ βοθηθῶν οὐδεὶς. Ἡ σύμπασα πλήρης
 τῶν ἐκ τῆς ἡμετέρας πόλεως προσαιτούτων, καὶ
 πᾶσιν ἐν ὄφθαλμοῖς ἡμῖν τὰ δεινά. Πάντες ἡμῶν
 τὰς συμφορὰς ἐλεοῦντε, ὀδύρονται· οὐ δύναται δὲ
 παρμυθῆσθαι ὄμω· οὐδεὶς. Ἐπιχαίρουσιν οἱ βάρ-
 βαροι τῇ ἀπωλείᾳ ἡμῶν· τρυφήν ποιοῦνται τὰς ἡμῶν
 συμφορὰς· ἐγκαυχῶνται τῇ αὐτῶν ἀσέβειᾳ· τῆς
 ἡμετέρας εὐσεβείας κατεξανίστανται· ἐνουβρίζουσιν
 ἡμῶν τοῖς σεμνοῖς. Τὸ τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν ἡμῶν κα-
 κίαν ἄνομα βλασφημεῖται. Ἀλαλάζουσι κατὰ τῆς
 ἡμετέρας ὀρησκείας. Ὁ τῷ ἀληθινῷ Θεῷ τὴν ἀλη-
 θινήν λατρείαν ἐκτελοῦμεν ἡμεῖς, ἐνταῦθα νῦν
 ἐστὼς τὴ τῆς ἐρημώσεως βδέλυγμα καθορᾶται. Ἡ
 Χριστιανῶν πόλις ἤδη τῶν ἀσεβῶν· οὐκ ἔτι μα-
 γάλῃ ἐπ' ἀγαθοῖς, ἀλλὰ μεγίστη ἐν συμφοραῖς. C
 Ὅσα λαμπρότερα ἦν, τοσούτῳ νῦν ἀθλίᾳ καθέστη-
 καν. Οὐδὲν αὐτῆς μακαριώτερον πρότερον, οὐδὲν
 ἐλεεινότερον νῦν ἐξῆν αὐτὴν καὶ οὐρανῷ παραβά-
 λειν· ὡς ἥλιον, καὶ σελήνην, καὶ ἀστέρας, τὰ ποικίλα
 τῶν ναῶν, καὶ τῶν ἄλλων περιδρόμων οἰκημάτων
 προβαλλομένην κάλλη τε καὶ μεγέθη, πάντων ἀσύγ-
 κριτα ἄλλων. Ἀλλὰ νῦν οὐκ οἶδ', ὅ τι τις αὐτὴν
 εἰπὼν, οὐκ ἀπενεχθήσεται τοῦ προσήκοντος. Πάντα
 γὰρ αὐτῇ λοιπὸν ἀρμόζει ἐν χεῖρῳ. Ἀμείνω ἂν ἦν,
 ἐπὶ αὐτὴν κατενεμήθη, ἢ ὕδωρ ἐπέκλυσεν, ἢ
 σεισμὸς κατηδάψεν, αὐτοῖς πόλιν, καὶ πᾶσιν
 ἄμα τριμοῖς τε καὶ σεμνοῖς, ἢ σωζομένη τε ἔτι, καὶ
 ἐπὶ γῆς ὄρωμένη, ἀνευ ὧν εἶχε τριῶν τε καὶ κα-
 λῶν. Μέγα Χριστιανοῖς δυσίδο· ὅσα πρὶν φιλοτιμία
 μεγάλῃ. Πάσης ἐλπίζουσι καταδραμεῖσθαι τῆς οἰ-
 κουμένης οἱ ταύτην ἐκπολιορχήσαντες, καὶ εἰκότως. D
 Ἦν γὰρ μόνη δι' αἰῶνας ἡγούνη ἀνάλωτον ἔσεσθαι,
 ὡς κρείττω ἢ κατὰ τὰς ἐν γῆ πόλεις ἀπάσας, ἃς
 ἀνθρωπίνῃ χεῖρ ἡγείρειν, εἰ αὕτη νῦν αὐτοῖς ἤδη
 παρὰ πᾶσαν ἐλπίδα πεπόρθηται, τί λοιπὸν τῶν
 πάντων ἀνέλπιστον; Ὅθεν καὶ μέγα κατὰ πάντων
 φρονούσι, καὶ μετὰ φρονήματος μεγάλου καὶ φορᾶς
 ἀνυποπίστου πᾶσιν ἐπίσιν. Ἡ ταύτης κατάπτωσις
 τὸ πάντων καταδέβληκα φρόνημα· καὶ περὶ αὐτῶν
 λοιπὸν δεδίασι πάντες. Οὐκέτι οὐδεὶς τῇ αὐτοῦ
 ἐλευθερίᾳ θαρρεῖ· πάντες αὐτοῦς ἐπιδραμεῖσθαι τὸν
 βάρβαρον προσδοκῶσιν. Ὅθεν καὶ οἱ μὲν τῷ δεῖε
 φόρου τελοῦσιν αὐτῶ, οὐδ' οὕτω πάνυ θαρρεῖν ἔχον-
 τες· οἱ δ' ἔτοιμοι τοῦτο ποιεῖν, εἰ μὴ προαναρπα-
 σθεῖεν τῆς γῆς. Ὡς πυρὸς βύμην, ὕλην πολλὴν καὶ

A nemini non gloriari licebat, in qua civem ascriptum
 esse, non parum argumenti ad commendationem
 gloriamque habebat. Illa igitur talis ac tanta patria
 nostra capta est : Romanorum sublatum est impe-
 rium : imperii decus, et re et nomine venerandum.
 Ecclesiae divina et sublimis dejecta est species :
 hymnus, qui e terra sursum ad Deum mittebatur,
 et cum angelica certabat vita et cantu, consiluit.
 Templi Dei eversa sunt, altaria profanata, sacra
 conculcata. Canities contempta est, juvenus disper-
 dita. Qui per ætatis vigorem arma ferre potuerunt,
 eorum pars major ferro concisa jacet, alii servitute
 turpem tolerant. Matronæ dedecoratæ. Ex
 prole, non feminæ tantum, sed masculi etiam, libi-
 dini barbarorum dediti. Horum multi quoque ad
 B impium Mahometi cultum conversi. Cuncta ad
 interitum redacta ad ignominiamque honorata
 erant, nec qui succurrat quisquam. Terrarum orbis
 hominum ex nostra civitate dispersorum et men-
 dicando victum quærentium plenus ; in omnium
 nostrum oculis ærumnæ positæ. Omnes, excidium
 nostrum miserantes, plorant, sed nemo consolari
 miserias potest. Insultant barbari nostræ pernici-
 ei, ludos faciunt nostras calamitates, in sua im-
 pietate gloriantur, in religionem nostram piam in-
 surgunt, contumeliis in nostras res honestas et
 sanctas invehuntur. Sanctum Dei nomen, propter
 vitiositatem nostram, male audit. Vociferantur
 contra nostram religionem. Quibus in locis vero
 C Deo verum nos cultum præstabamus, ibi nunc deso-
 lationis abominatio stans conspicitur. Christiano-
 rum antea urbs nunc impiorum urbs est : non
 jam amplius magna rebus bonis et lætis, sed cala-
 mitatibus et miseriis maxima. Quo splendidior olim
 erat, tanto nunc miserior redacta est. Quemadmo-
 dum nihil illa beatius antea, ita contra nihil nunc
 eadem miserius. Poterat ipsa vel cælo comparari,
 utpote quæ tanquam sole et luna et stellis, varia
 templorum et aliorum ædificiorum splendidorum
 pulchritudine et amplitudine, omnibus aliis extra
 omnem comparationis aleam antestaret. Nunc vero
 nescio quid de ipsa dici queat ut non aberretur a
 vero. Cuncta namque deteriora deinceps in eam
 quadrant. Præstaret eam incendio consumptam
 D esse, aut inundatione aquarum abreptam, aut ter-
 ræ motu humi prostratam, quam adhuc exstare, et
 in terra conspici, dignitate sua et ornamentis spo-
 liatam. Magna Christiano nomini ignominia ex ejus
 amissione accidit, quanto scilicet antea sælus ejus
 majori gloriæ erat. Non jam dubitant, qui ipsam
 expugnaverunt, in totum terrarum orbem excen-
 siones facere eumque subjicere. Quam æternam solam
 in omne sæculum invictam existimabant, ut cæteris
 in terra urbibus humana manu exstructis præcel-
 lentem omnibus, cum hæc jam ab ipsis præter
 omnem spem capta et direpta sit, quid deinceps
 omnium se non subacturos sperent ? Unde quoque
 magnos conceperunt animos, minasque contra uni-
 versos spirant, et magna contumptione eorum im-

petuque intolerando quosvis invadunt. Hujus principis urbis ruina omnium animos dejecit et afflixit, ac proinde sibi metuunt omnes. Nemo amplius libertati suæ confidit, sed cuncti a barbaro se invasum iri metuunt. Hinc fit ut partim eorum tributum ei pendant, qua ne ipsa quidem re se tutos mansuros confidunt; alii vero hoc parati sunt facere, nisi ante oppressi, de terra deleti fuerint. Sicut enim ignis violentia passim ad omnem congestam obviamque materiam grassatur, ita barbaricum in omnes impetum nemo cohibere potest. Semper ad majora barbarus cogitationes intendit, cupiditatem suam ad extrema usque terræ extendit, et quo minus in omnes caeco impetu incurrat, termino vetatur nullo. Ab altera parte, metu prostrati sunt omnes, et pro se quisque solliciti, expectatione futuri, quoniam res evasuræ sint, languentes cessant, cum contra oporteret in unum conspirare universos, communibusque opibus et armis hostem populare, ac pœnas scelerum quæ in Christianos Christianique nomen contumeliose et perpetravit et quotidie perpetrare non desistit, de illo sumero. Sed hoc nemini nunc curæ est, neque posthac etiam curæ erit, nisi tum, quando Deus volet, nobis dignis factis. Singuli vero, se postremos ad calamitates reservatum iri putantes, male interea hoc moræ in lucro ponunt. Ubi certe seipsos decipiunt, suarum rerum studio, ut negligentia, aliis interea pereuntibus, aut dum nunquam ad se ventura similia mala putant, aut tunc demum se arma et defensionem suscepturos cogitant, quando in ipsos etiam barbarus invaserit; priusquam vero hoc fiat, se nunquam, quidquid etiam fiat, surrecturos vindictamque paraturos. Nec interim hoc saltem quisquam cogitat, sibi cavendum esse, ne ante opprimatur quam fere ullum sensum capiat interitus. Causa hujus mali est cum reliqua omnis, cum qua consequuntur, stoliditas et socordia, tum quod hinc pleroremque etiam charitas refrigit, et religionis zelus exolevit. Quod si unusquisque, improba facta et scelera detestatus, mala quibus singuli Christianorum ab impia gente afficiuntur, sua existimasset, æmulationemque pro Christi nomine se dignam suscepisset, non autem crimina alia aliis indigne objecisset, non tantum ipsi barbarum nunc non reformidarent, sed ne nos quidem jam in tantam incidissemus calamitatem, pœnas autem jam dudum hosti se dignas dedisset. Nunc vero, quoniam nemo voluit officium facere, divinæque nos providentiæ destituti fuimus ope, dum nostra culpa ultro nos ab ea exclusimus: quoniam item magna prohibentium hostem, aut saltem resistentium, penuria existit, factum est, ut et urbem nostram, imo communem universorum Christianorum patriam, barbarus everterit, omnisque generis horrenda exempli in nos ediderit captos, et in cæteros magna audacia effrenata invadat. His de causis ego lacrymarum et ploro, nec lacrymandi finem faciam, quandiu impiorum felices contra Christianos successus videbo.

Augetur etiam meus dolor ex eo quod circa domesticos et cognatos meos factum est. Etenim alius horum alio, nescio quo terrarum singuli, dispersi sunt. Nonnulli quoque, vera religione abnegata, ad impietatem defecerunt. Ac de cæterorum quidem omnium fortuna singulorumque dicere non possum: sed de quatuor fratris mei filiis, cum tres (hei mihi!)

συνηρεσθῆ νευρηθέντος, οὕτως οὐδὲ τὴν βαρβαρικὴν κατὰ πάντων ἐφοδὸν εὐ δύναται οὐδεὶς ἐπιχειρῆναι. Ἄει μείζουσι βάρβαρος ἐγγεῖρει, καὶ τὴν ἐπιθυμίαν εἰς τὰ γῆς πέρατα παρατείνει· καὶ ὁρος αὐτῷ τοῖς ἐπὶ τῷ πάντα κατατρέχειν οὐδαίς. Πάντες δὲ κτεροεπιτήχασιν· καὶ τοῦ καθ' ἑαυτὸν φρονεῖζων ἕκαστος, κἀθῆται τὸ μέλλον ἀποσκοποῦντας, δῖον ὄραμα, σύστημα γενομένου ἐν, αὐτὸν κοινῇ πάντας ἀμύνασθαι, καὶ δίκην παρ' αὐτοῦ λαβεῖν, ὡς εἰς Χριστιανούς καὶ τὸ Χριστοῦ ὄνομα, καὶ ὑβρίζει καὶ ὑβρίζων καθεκάστην οὐ παύεται. Ἄλλὰ τοῦτέ γε οὐκ' ἐμίλησέ πο οὐδενί, οὕτε μείλησει, πλὴν εἰ θεὸς θελήσει, ἀξίων γενομένων ἡμῶν. Καὶ ἕκαστος τοῦτο παρακαλεῖται, τὸ τοῖς δεινοῖς ὑστερος ἡγίεσθαι ταμειυθῆσθαι, ἐξαπατῶν ἑαυτὸν τῇ ἰδιοπραγίᾳ, καὶ τῇ ἀπωλείᾳ τῶν ἄλλων, ἢ καὶ τῷ μὴ ἂν ἦεν ποτὲ καὶ εἰς αὐτὸν οἰεσθαι τὰ δεινὰ· ἢ τότε διανοούμενος διεγερθῆναι τε καὶ ἀμύνασθαι, ὅτε καὶ ἐπ' αὐτὸν ὁ βάρβαρος ἔη· πρὶν δὲ τοῦτο γενέσθαι, μὴδ' ἂν εἴ τι καὶ γένοιτό ποτε διεγερθῆσθαι· οὐδὲ τοῦτον γοῦν οὐδενὸς λογιζομένου, μὴ προαναρκασθῆναι φθάσαι, πρὶν τινα σχεδὸν λαβεῖν ἀσθέντων δεινῶν. Τοῦτο δ' ἕκαστος ποιεῖ ἢ τε ἄλλη πᾶσα, ἢ συζῶσιν, ἀβελτηρία, καὶ τὸ δι' αὐτὴν τὴν τῶν πολλῶν ἀγάπην ψυγῆναι, καὶ ἐξαφανίσαι τὸν ἐπὶ τῆς πίστεως ζῆλον. Εἰ δ' ἕκαστος, ἀποστρεφόμενος τὰ πονηρὰ ἔργα, τὰ τῶν Χριστιανῶν ἕκαστου ὅτι τῶν ἀσεβῶν πάθη ἴδια ἐλογίζετο, καὶ ζῆλον ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ ὀνόματος ἀνελάμβανε πρόνοια, μὴ ἄλλα ἄλλοις ἐγκαλῶν, οἷς οὐ θέμις· οὐ μόνον οὐκ ἂν αὐτοὶ τὸν βάρβαρον ἐδεδίσταν, ἀλλ' οὐδ' ἂν ἡμεῖς γε τηλικαύτῃ περιεπεπτόκειμεν συμφορᾷ, καὶ δίκην τὴν ἀξίαν πάσαι ἂν ὁ βάρβαρος ἐδεδώκει. Νῦν δὲ διὰ τὸ μηδένα τοῦ προσήκοντος ἐθέλησαι γενέσθαι, καὶ τὴν θείαν ἐγκαταλείπειν ἡμᾶς πρόνοιαν, ἐκόντες ἀποσκοινισθέντας αὐτῆς, ἐπὶ πολλῆς τε τοῦ καλοῦ σποντοῦ; ἐρημίας, ἢ καὶ ὅλως τοῦ ἀμυνομένου, τὴν πᾶσιν ἡμῶν (εἴη δὲ καὶ κοινὴν πατριὰ τῶν Χριστιανῶν ὅπαντων εἰπεῖν) ὁ βάρβαρος κατατρέχεται, ἡμᾶς τε ἐξηνδραποδίστατο, καὶ πάντα διέθηκε τὰ δεινότερα, καὶ τοῖς λοιποῖς μετὰ πολλοῦ τοῦ θρόνου; καὶ μεγάλου ἐπέργεται. Διὰ ταῦτα καὶ ὀύρομαι, καὶ δακρύω, καὶ τοῦ δακρύειν οὐ παύομαι, ἔω; ἂν τὴν τῶν ἀσεβῶν κατὰ Χριστιανῶν εὐήμεριαν ὀρώ.

Επιταίνεται δὲ μοι τὸ πάθος καὶ τὸ ἐπὶ τοῖς οικείοις καὶ συγγενέσι γεγενημένον. Ἄλλος γὰρ ἄλλῃ, οὐκ οἶδ' ὅπη γῆς, διασπάρθησαν ἕκαστος. Οἱ δὲ καὶ τὴν ἀμύμητον πίστιν ἡμεῖσαν, ἐπὶ τὴν ἀσεβείαν μεταθέντες. Καὶ τοὺς μὲν ἄλλους ὅπαντας καθ' ἕκαστον λέγειν οὐκ ἂν οἶδ' ἐς ἣν· ἀλλ' ἀδελφιδῶν μοι τσοσάρων, τῶν τριῶν, φεῦ! μεταθεμένων δεινῶς. ᾠ

Επιταίνεται δὲ μοι τὸ πάθος καὶ τὸ ἐπὶ τοῖς οικείοις καὶ συγγενέσι γεγενημένον. Ἄλλος γὰρ ἄλλῃ, οὐκ οἶδ' ὅπη γῆς, διασπάρθησαν ἕκαστος. Οἱ δὲ καὶ τὴν ἀμύμητον πίστιν ἡμεῖσαν, ἐπὶ τὴν ἀσεβείαν μεταθέντες. Καὶ τοὺς μὲν ἄλλους ὅπαντας καθ' ἕκαστον λέγειν οὐκ ἂν οἶδ' ἐς ἣν· ἀλλ' ἀδελφιδῶν μοι τσοσάρων, τῶν τριῶν, φεῦ! μεταθεμένων δεινῶς. ᾠ

σφῆδρα νεαρῶ τῆς ἡλικίας, καὶ ἄλλου ἄλλη ἀπε-
 νεχθέντος, μόλις εἰς μοι περισέσωσται, ὦνιο; ἀργυ-
 ρίοις, καὶ ταλαιπωρίᾳ πολλῇ· οὐκ ἂν ἴσως τοῦτο
 συμβάν οὕτως, εἰ ὁ πατήρ μὲν αὐτοῖς, ἐμοὶ δὲ ἀδελ-
 φός περιῆν. Ταχὺ γὰρ ἂν αὐτοὺς ἀναζητήσα; περιε-
 σώσατο, τοῦ πόνου μοι συναράμενος. Νῦν δὲ τὸ ἐκεί-
 νους μὲν ἐξ ἀνθρώπων γενέσθαι, ἐμὰ δὲ μόνον πρὸς
 πάντα μὴ ἐξαρκεῖν, ἄλλως τε καὶ ἀπραγμοσύνη
 συνεζυγόντα πολλῇ (δι' ἣν πρὸς πάντα πόνον καὶ
 πρᾶξιν, πλὴν τοῦ κατὰ τοὺς λόγους, συνέβαιεν
 εἶναι ἀπειρωτῆ) αἴτιον αὐτοῖς τῆς τοιαύτης μεταβολ-
 ῆς. Οὕτε γὰρ εὐρεῖν αὐτοὺς, ὅπη γῆς, βῆδιον ἴν,
 οὐδὲ τῶν ἄλλων οὐδένα συγγενῶν, πάντων ἐλειπῶς
 τοῖς βαρβάρους ἀπ' ἀλλήλων γεγεννημένων, καὶ ἄλ-
 λου ἄλλη ἀπενεχθέντος· καὶ ὁ ἐκάστος δὲ σὺν πολλῇ
 ταλαιπωρίᾳ μοι εὐρισκόμενος εἴλακε πρὸς ἑαυτὸν. **B**
 Πρῶτον οὖν περιτυγχάνω τῇ ἀδελφῇ, εἶτα τῇ μητρὶ
 ἄλλαχού, τῷ ἀδελφιδῶ ὕστερον· καὶ τοῦτοις τὴν ἐλευ-
 θερίαν ὑπὸ Θεῷ αἰτίῳ περιποιούμαι, τάξιν ὑπηρέτου
 σώζων αὐτοῖς, καὶ τὸ σφῆδρα χαλεπὴν τῆς τῶν λυ-
 τρῶν εὐρέσεως· ἣν ἐλέφ' μόνῃ Θεοῦ ἐκτώμεθα, δι'
 ἣν τῶν παρεχόντων καὶ ἐλευθύντων ἡ θεία ἀντίδοσις
 μυριοπλασίας ἀποδοθήσεται. Μόνον νῦν εἰμι, συγ-
 γενέσι πολλοῖς πολλαχῇ διεσπαρμένοις, καὶ οὐδαμῶ
 οὐδὲ σὺνδου εὐρισκομένοις, ἐν ἀπορίᾳ πολλῇ καὶ
 ταλαιπωρίᾳ μεγάλῃ. Τοῦτό με καὶ λίαν ἀλύθει,
 τοῦτο ποιεῖ τὸ ζῆν ἀπολέγεσθαι. Αὕτη μοι συμφορὰ,
 παραμυθίας ὑπόθεσιν οὐδεμίαν ὑποφαίνουσα. Μί-
 μοι μόνον παραμυθία, τὸ τοὺς ἀδελφίδους ἀνακλη-
 θέντας ἰδεῖν, καὶ πρὸς τὸ πάτριον σέβας ἐπανελ-
 θόντας. **C** Ὁ γένοιτο, καὶ μείζον εἰς παραμυθίας μοι
 λόγον οὐδὲν ἢ καὶ τοῦ ζῆν ἔξω γενοίμην, ἵνα καὶ τοῦ
 ἀλγέιν. Ἀλλὰ δέδοικα, μὴ καὶ τούτου γινομένου,
 μείζονος ἀλγῆσω ἢ κατὰ τὴν νῦν συμφορὰν, κολά-
 σεσιν ἀτελευτήτοις ὑποβληθείς, δι' ὃν ἐπίκειμαι τῆς
 ψυχῆς μοιουσμέν. Ἀλλὰ καὶ τῶν νῦν συμφορῶν, καὶ
 τῶν εἰς τὸ μέλλον ἀπαλλαγείην κολάσεων, τοῦ Θεοῦ
 μοι ἴσω νῦν ἰθόντος, καὶ εἴμ' πατρὶ συγγενοίμην
 καὶ ἀδελφῶ, εἰ καὶ πῆ τῆς καθαρότητος αὐτοῖς
 κοινωνῶ. Εἴθε δὲ ἡ Χριστοῦ χάρις τῇ ἐμοὶ μετανοῶ
 καὶ βοπῇ τῇ πρὸς τὰ κατὰ τῶν ἐκέλευ ἀπαλλάξαι
 κολαστηρίων, τὸν τῶν παθῶν ἐσμὴν, ὃν ἐπίκειμαι,
 παρίδοῦσα. Ζήσομαι τοίνυν, ἕως ἂν ἐξῆ ζῆν, ἐλγῶν
 καὶ δακρύων εἰ μὴ τι χρηστότερον ἐξ ἀελπίστων
 ἀναφανείη ποθὲν, τιμὴν ἄπασαν τιθέμενος παρ' οὐ-
 δὲν τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν οὖσαν, καὶ οὐδὲν πρὸς ἐμὲ
 κάν τινες τάναντία ψηφίζοιεντο, κάμου μέλλοιεν ἐσχά-
 την καταγινώσκειν ἀδελτηρίαν, τοῦτό γε αὐτοῖς οὐ
 ουνφῶδοντος.

culi honorem pro nihilo putans, cum is non sit in
 quamvis aliqui in contraria sint sententia, ideoque
 mentis nominis condennnari.

A in calamitate fidem adolescentiæ fragilitate relique-
 rint, aliusque alio abstractus sit, vix unus mihi re-
 stat, argento venalis, magna difficultate conflic-
 tans : quod fortasse non accidisset, si pater ipsis,
 et mihi frater, superesset. Brevi enim eos requirens
 conservasset, laboris mihi socius. Nunc vero, illis
 de vita communi sublatis, quorum opera mihi opus
 erat, cum ego solus omni labori ferendo conessem,
 præsertim ætate in otio litterisque acta (unde ad
 omnem laborem actionem, præterquam ad studia,
 rudis et ineptus sum), causa hæc illis tantæ muta-
 tionis accidit. Neque enim, ubinam ipsi terrarum
 essent, repertu faciles erant : neque cæterorum con-
 sanguineorum ullus : quod singuli miserabiliter
 a barbaris distracti a se invicem essent, aliusque
 alio abreptus : ita ut quisque ipsorum, vix ægre a
 me diverso in loco repertus, me in se quærendo
 occupatum teneret. Primo itaque nanciscor soro-
 rem, deinde matrem alio in loco, tum fratris fi-
 lium : quibus libertatem, Deo juvante, peperit : ipse
 ministerium omne obiens, difficillimeque pretium
 redimendi corrogans : quod sola Dei misericordia
 consecuti sumus : pro quo illis qui, no trum inserti,
 contulerunt, divina benignitas cumulatiissime gratiam
 referet. Nunc solus sum : consanguineis, quorum
 magnus numerus, in varia loca dispersis, ne duobus
 quidem uspiam una manentibus, in magna egestate
 et ærumnis. Hoc ipsum est, quod valde me discruciet,
 hoc animum ut despondeam facit, hæc calami-
 titas solatii rationem nullam ostendit. **C** Unicum
 mihi solatium restat, si nepotes ex fratre recupera-
 tos videam, et ad patriam religionem reductos.
 Utinam hoc fiat ! major mihi ad solatium ratio
 nulla dari potest. Aut sane ex vita quoque discedere
 continget, ut sic etiam ægitudine animi liberer.
 Metuo tamen ne, si hoc factum fuerit, in majores
 lucidam, quam quantum ex presentibus malis sentio,
 dolores, cruciatibus æternis propter animæ meæ
 inquinamenta mandatus. Sed utinam et præsen-
 tibus miseriis, et futuræ vitæ pœnis, Deo me propi-
 tiis oculis aspiciente, liberer, consortioque patris
 et fratris fruar, licet non ea puritate, qua ipsi, sim.
 Opto vero Christi gratiam, ut ea me, pœnitentia ad
 bonas actiones propendentem, inferorum crucia-
 mentiis liberet, non habito pravorum affectuum et
 peccatorum, quorum satellitio stipatus sum, re-
 spectu. Vivam igitur, quoad vivere concedetur, in
 dolore et lacrymis, vis : quid insperato melioris
 fortunæ alicuando me respexerit : omnem hujus sæ-
 potestate nostra, nec ad me attingat quidquam,
 me, quod in hoc ipsis non assentiar, extremæ de-

MARCUS EUGENICUS

EPHESIUS METROPOLITA.

NOTITIA HISTORICA ET LITTERARIA.

(Fabric. Biblioth. Gr. ed. Harles, tom. X.)

Marcus Eugenicus, Ephesi metropolita, Latinorum in concilio, cui non subscripsit, Florentino, anno 1459, atque deinceps ad obitum usque adversarius acerrimus, unionisque, quam cum illis componere Joannes Palæologus imp. instituebat, magna remora; novus ideo Photius dictus Horatio Justiniano in Actis concilii Flor.; idem anno 1447, mortis vicinus, Georgio Scholario tuenda Græcæ Ecclesiæ dogmata et unionem fugiendam gravissimis verbis commendavit: Georgius etiam, Deo, angelis et hominibus in testimonium advocatis, hoc se observatum sancte juravit, observavitque deinde diligentissime, et Marcum doctorem suum defunctum pro funere laudavit. Scripta ejus oppugnarunt Græci λατινῶφρονες Josephus Methonensis, Gregorius hieromonachus protosyncellus, Bessario et qui Latine scripsit, Andreas Colossensis. Ejus scripta hæc mihi innotuere:

1. *Epistola ad Joannem Palæologum*, incipit: Δῶρόν τοι τοῦτο μικρόν. Citatur ab *Allatio* de synodo viii, pag. 545. *Faba*. *Mosquæ* in cod. synod. 393, ad Joann. Palæologum, ἀπορήσαντα πρὸ τοῦ λατινισμοῦ. Inc. Σὺ μὲν, ὦ θεϊστάτα βασιλεῦ. — sequitur ejusdem explicatio τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀκολουθίας. init. Ἐδὲι μὲν κατὰ τὴν καλεῖσσαν. V. *Matthæi* Notit. codd. Gr. Mosq. p. 249, n. 1, 2, Paris. in bibl. publ. novem codd. exstant Marci Eugenici *Epistolæ*. V. *Indic.* ad vol. II *Cat. mss. Paris. Regg.* Singulorum enim codd. commemoratio molesta foret. — Addam quorundam aliorum Ephesii libr. minus dilucide indicatorum *Notitiam*: Venetiis in bibl. Justinian. Marci Ephesini opera varia, teste *Montfauc. Bibl. biblioth. mss.* p. 483 D. — *Ibid.* p. 772 E. Paris. in cod. cardin. Radulphi, quædam Marci Ephesii. — *Ibid.* p. 1326 D. in bibl. de Mesme Ephesii scholia. — *Mosquæ* in cod. synod. 355 n. 1; ejusd. *Διάλεξις* μετὰ τῶν πρέσβων τοῦ πάπα. caret initio: et n. 12, sylloge χρῆσεων γραφικῶν γενοῦσα παρὰ τοῦ Ἐφέσου, ad processione Spiritus sancti ex solo Patre. Inc. Ἐπειδὴ μετὰ τῆς τοῦ κόσμου. V. *Matthæi* l. c. p. 234 et 235. HARL.

2. *Orationes duæ de purgatorio*, Ferrariæ scriptæ et adhuc ineditæ. Vide *Allatium, De purgatorio*, p. 241, et *Rich. Simonem*, tom. IV *Bibl. critica*, pag. 24. *Infra*, n. 16. *Faba*. *Medioiani* in bibl. *Ambros.* quæ sunt opp. ejusd. ita a *Montfauc.* in *Bibl. biblioth. mss.* p. 501 D, memorantur: Marci archiepiscopi Ephesini, alias monachi et abbatis congregationis Cassinensis S. Justinæ de Padua, opera, i. e. oratio habita de purgatorio in synodo; — *Responsio* ad propositas dubitationes; — *Confessio* edita in concilio Florentino; — *Capita* quædam contra Latinos; — *Apologia* dicta, in ejus morte; — *Epistola* ad Scholarium; — *Responsio* ad quasdam dubitationes; — *Canones* astronomici; — *Opusc.* de consecratione altarium. — Marci Eugenici speculationes in numerum talentorum et parabolas Evangelii (conf. ad n. 7). — *Paris.* in bibl. publ. cod. 1218, continentur plura, quæ huc pertinent, opera, brevitatatis studio simul memoranda: scilicet, n. 1, Anonymi oratio funebris in laudem Marci Eugenici. — 2) Hujus *Homilia* prima de purgatorio, Ferrariæ habita coram summo pontifice, cardinalibus et aliis Ecclesiæ Lat. Doctoribus. Inc. Ἐπειδὴ μετὰ ἀγάπης. — 3) Ejusd. *Homilia* secunda de eodem argumento: Inc. Πολλῆς μὲν ὡς ἀληθῶς. — 4) Ejus *responsio* ad objectiones, quibus sua de igne purgatorio sententia, cum a cardinalibus tum ab Ecclesiæ Lat. theologis oppugnata fuerat: inc. Ἐπειδὴ σαφέστερον. — N. 9 est secund. ordinem *Fabric.* n. 13. — N. 10, apud *Fabric.* etiam n. 10. — N. 11, *Solutiones* dubiorum quorundam, ipsi propositorum: init. Ὁ Θεὸς σχῆμα οὐκ ἔχει. — 12. De additione a Latinis *Symbolo* inserta: acc. ad marginem scholia amplissima. Inc. Θαυμάζω, πῶς ἡμῖν (v. ad n. 5 notatum). — N. 26, 27 et 28, citantur ad *Fabricio*, n. 7, 5 et 14. — *Ibid.* in cod. 1261, n. 1. *Responsio* duplex de igne purgatorio. — In cod. 1286, n. 1, est apud *Fabric.* n. 7. — N. 8, Marci Ephesini, *Juliani*, *Andree Rhodii*, *Bessarionis* et aliorum *Disputat.* habita in concilio Florentino. — N. 10, apud *Fabric.* est n. 6. — N. 12, *Opus* adversus Latinos. ubi de Spiritus sancti processione, de azymis, de Sabbati jejuniis, de igne purgatorio, de beatitate, de baptismi verbis et nuptiis sacerdotum, de quartæ diei et Parasceves jejuniis, et de tribus quadragesimis. Inc. Παράκλητα Κύρια. — N. 19, v. *infra*, n. 28, n. 20 et 2, sunt ap. *Fabric.* n. 16. — *Ibid.* in cod. 1327, n. 31, *Epist.* encyclica de synodo Florentina non suscipienda (forsan n. 5, apud *Fabricium*). — N. 32, *Epistola* ad Georgium Scholarium contra ritus et

sacrificia Romanæ Ecclesiæ. — N. 33, ad eundem Epistola gratulatoria, quod a Latinis deservit. — N. 34, est ap. Fabric. n. 17. — N. 35, ad Latinos Responso de igne purgatorio. — Ibid. in cod. 1372, n. 3, Marci Eugenici, qui concilio Florentino interfuit, opus de igne purgatorio, adversus Latinos, ineditum; n. 4, Expositio, apud Fabric. n. 14. — Ibid. in cod. 1589, n. 2. Orat. duæ de igne purgatorio, eædem, quæ n. 16, ap. Fabr.; et n. 3, Expositio in sacram Liturgiam. — In cod. Coislin. 289, Homilia dicta Ferrariæ ad cardinales et reliquos Latinorum doctores περί τοῦ δοξαζομένου παρ' αὐτοῖς καθαρῶτος πυρός (est apud Fabr. n. 16, prior responsio). V. Montf. *Bibl. Coisl.* p. 406. — Sec. Montf. in *Bibl. biblioth. mss.* p. 1532, exstant in Cod. Mazar. 124: n. 1, Oratio Ferrariæ habita ad Card. aliosque Latinos de igne purgatorio. — N. 2, Responsiones ad objectiones ei factas. — N. 6, quod idem est, ac Fabric. n. 13 citat; — N. 7, Joannis Eugenici adversus definitionem concilii Florentini; — N. 13, synodi præsentium CPoli episcoporum apologia, quod Florentinam synodum non receperint; — N. 15, Marci Ephesii adversus scholarium; — n. 16, Adversus Latinos, capita syllogistica (add. n. 7, ap. Fabric.). — Apologia pro unione, citra ejus sententiam Florentiæ habita; et n. 19, ejusd. Confessio, in synodo Florentina edita Barlaam monachi, procedere Spiritum sanctum ex solo Patre. Conf. supra in h. vol. p. 468, xxii, et de igne purgatorio, etc. — In Baumgarten. *Nachricht. von merkwürdig. Büchern*, tom. VI, p. 431, ibique not. i. HARL.

3. *Responsiones ad quæstiones cardinalium, mss.* In codice Regio Paris. 250. 1218, in bibl. publ. n. 4, et v, ad n. 2, *Leidæ* inter cod. Vossian. v. Catal. bibl. Leid. p. 397, n. 37. HARL.

4. *Solutio duarum quæstionum παρὰ τοῦ βασιλέως; ab imperatore (Joanne Palæologo) propositarum.* In codice Regio 2016, teste Labbeo pag. 88 bibl. novæ mss. [Conf. cod. Mosquens. 353, 41, et in cod. Escorial. mox citanda exstat. HARL.

5. *Epistola encyclica ad omnes Christianos* de synodo Florentina non suscipienda, quæ cum Josephi Methouensis responsione legitur post acta concilii Flor. tom. XIII, Labbei, pag. 677; et tom. IX; Harduin. pag. 549. Incipit: Ἐγὼ διὰ τὴν ἐπιταγὴν καὶ τὴν χρῆσιν. Græce et Latine cum versione Jo. Matthæi Caryophylli. FABR. Matriti in cod. Regio 77, fol. 399, sequuntur ejusd. Professio fidei, ap. Fabric. n. 17. — Excerptum breve ex ejus cap. syllogisticis (n. 7, ap. Fabric.) — Tum opusculum, quod est ap. Fabric. n. 13. — Dein opusc. ejus rarissime sit mentio de *terminis vitæ* (est tamen in cod. Escorial. et in cod. Mosquensi 394, n. 12. V. *Matthæi* l. c. p. 252). Inc. Οὐτ' αὐτὸς ἠπόρει, ὃ μακάριε δέσποτα, τοῦ ζητούμενου τὴν λύσιν ἐξυρεῖν τε καὶ ἀποδοῦναι. — Epistola ad Georgium (n. 11, ap. Fabric.). — Alia ad eundem et eadem esse videtur, quæ est ap. Fabr. n. 10, et quam Cangius in *Glossar. Gr.* vol. II, col. 1281, velut ineditam memorat, provocatque ad cod. bibl. Paris. Regiæ 5118, qui in catal. mss. bibl. publ. Paris. numeratur 1218, ubi locum occupat decimum. De his omnibus plura disputat Iriarte in *Cat. codd. Gr. Matrit.* p. 285 seq. — In codd. Escorialensibus, in quibus sunt quædam a Fabricio non observata (V. *Pleri Itinerar. per Hispan.* p. 180), asservantur Marci Eugenici *Epistola ad orthodoxos Christianos*, ubique gentium et insularum degentes; — de resurrectione, — de terminis vitæ ad Isidorum; — ad imp. Joann. Palæologum, dubitantem de Latinorum ritu, sermones duo; — Homilia in dormitionem S. Macarii Coronæ (conf. ad n. 7); — Interrogationes ad quemdam dubitantem; — Confessio rectæ fidei Florentiæ facta, secundum synodum Latinorum cum Chrysostomo; — Marci Epistolæ duæ ad præpositum in S. monte habitationis, Batopedium I. — Ad quemdam Scholarium philosophum, altera. — Monac. in cod. Bavar. 145. fol. 188, ubi sequuntur *Professio* (apud Fabric. n. 10) tum altera epist. encyclica (ib. n. 6). — Dialogus Græci et Latini, seu *de additione in symbolo*: incip. Θαυμάζω πῶς ἡμῖν ἐγκλιεῖτε in fine notatur, scriptum esse M. April. an. 6951, seu æra nostra 1443, indict. vi. Hunc dialogum etiam omisit Fabricius, nisi sit, opinante Harlino, excerptum capitulum syllogist. (a). — Posthæc, Marci Ephes. metrop. ad omnes ubique terrarum et insularum orthodoxos Christianos: ejus quidem Epistolæ initium est: Τοῖς ἀπανταχοῦ τῆς γῆς; illam Epistolam excipit Apologia Gregorii hieromonachi et protosyncelli, postea patriarchæ, Romæ sepulti, in *Ephesini* epistolam e variis sanctis: init. Τὸ μὲν προοίμιον τοῦ αἰθεσίου. — Ibid. in cod. 51, ead. Epistola cum Apologia etc. Conf. cl. Hardt. in *Aretini Beytrægen*, etc. an. 1804, part. 10, pag. 19 sqq. et part. 1, p. 23 seq. — Eadem epistola cum Gregorii apologia in cod. Mosquensi synod. 352, n. 5. V. *Matthæi* not. cit. p. 228 seq., atque p. 252, n. 22, cod. 394, epistola encyclica. — Florentiæ in bibl. monastrii Benedictinorum B. Mariæ, Josephi, episcopi Methones, apologia ad libellum Marci Ephesini. V. Montfauc. *Bibl. biblioth. mss.* p. 415 C, et ad n. 7. HARL.

6. *Epistola encyclica ad omnes ubique terrarum degentes*, de eodem argumento, quæ cum responsione Gregorii Protosyncelli exstat tom. XIII *Concil.* Labbei, pag. 740, et tom. IX Harduin., p. 601. Incipit: Οἱ τὴν κατὰ ἡμᾶς ἀχμαλωσίαν ἀχμαλωτεύσαντες. Græce et Latine cum versione Caryophylli, p. 640. FABR. Mss. Mosquæ in codd. synod. 15 et 354, n. 3. V. *Matthæi* Notit. cit. p. 30 et 252. — Mediolani in bibl. Ambros. est liber anonymi Adversus argumentum, quo in primis uti solebat adversus catholicos Marcus, Ephesiorum antistes. V. Montfauc. *Bibl. biblioth. mss.* p. 519. C. — Add. supra ad n. 2 et 5,

(a) Idem tamen opusc. cum eodem principio exstare etiam in cod. bibl. publ. Paris. 1218 n. 12, jam supra animadvertimus, ad n. 2.

et Schroeckh *Hist. Eccles. Christian.* part. xxxiv, p. 391-417. — Josephi Methonensis et Gregorii Hierom. Responsiones ad ep. Marci Ephesii, Lat. in sanctae generalis Florentinae synodi tom. II, p. 371 seqq. V. Baumgarten, cit. *Nachrichten*, tom. VI, p. 452. HARL.

7. *Capita syllogistica contra Latinos de processione Spiritus S.*, κεφάλαια συλλογιστικά, quae usque ad caput 47 Gregorius Protosyncellus, caetera Bessario confutavit. Incipit: Ἐρώμεθα τοὺς Λατίνους. [*Florent.* in cod. Laurent, XIV, n. 14, plut. 40. V. Bandin. Cat. codd. Gr. Laur. I, p. 484.] De eodem argumento alia Marci Ephesini capita syllogistica memorat Lambecius VII, p. 3 (b). Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ Πατρὸς. Aliud item scriptum V. p. 227. Incip. Καὶνὴ εἰς ἰσὺν ὡς ἀληθῶς. Adde eundem V, p. 266. FABR. S. p. 467. Kollar. cod. 280. — Ib. p. 540, n. 6, cod. 294. Marci Fragmentum schismaticum contra Latinos de processione Spir. sancti; init. Εἰ δὲ κατ' ἐν μέγαν Κύριλλον συνηγορεῖν αὐτοῖς λέγουσιν Ἰταλοί. — Mosquæ, in cod. synod. 304, n. 4, eadem capp. cum responsione Gregorii Scholarii. — N. 3, Marci Eugenici *In numerum talentorum* in Evangel. parabola θεωρία; inc. Ὅ τὰ πάντα τάλατρα. (Conf. ad n. 2.) — N. 4, ejusd. ἀπορία μετὰ λύσεως; init. Εἰ καὶ ἡ σμικροτάτη πίστις. — N. 9, Gregorii, patriarchæ CPol. apologia contra Ephesini homologiam. — N. 15, Marci Eugenici *Homilia in dormitionem S. Marci* τοῦ Κορωνά. inc. Ὁδῶ τινι ἵστικεν (conf. ad n. 5). — N. 16, ejusd. Ἐπὶ τὸν ἐμπερομένων τῇ θεῖα εὐχῇ ρημάτων, ἡγοῦν τοῦ, Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, γιὰ τοῦ Θεοῦ, ἔλθῃσον; inc. Ὁση μὲν ἢ τῆς εὐχῆς. — N. 20, ejusd. ἀπιτελεύτιοι ὁμιλῖαι παρουσίας τῆς τῶν ὀρθοδόξων συνάξεως. etc. init. Βούλομαι πλατύτερον τὴν ἐμήν, (Conf. ad n. 17) et n. 21: *Scholarii ἐπιπέδειος μονοῦδία ἐπὶ τῇ κριμῆσει S. Marci*, archiep. Ephesi. ἀνεγνώσθη ἐπὶ τῶ ἐν τῶ λιμένῳ ναῶ, inc. Θεῷ ὦν, ὃ παρόντες. V. Matth. notit. cit. p. 250, seqq. — *Par.* in bibl. publ. codd. 1218, 1261. Oson. in bibl. Bodlei. cod. 78, 8 seqq. Guil. Laudi, s. n. 720, Cat. mas. Angliæ etc., vol. I, Marci Eugen. Relatio de synodo Florentina; — *Epist. ad Georgium quemdam presbyterum in Methonem missa*; — *Epistola ad Scholarium*; Confessio extemporaria, sub motem facta; ad Scholarium archontem, hujusque Responsio; Syllogismi contra Latinos de processione Spiritus sancti cum Responsione Gennadii Scholarii. — Venetiis in cod. Naniano 127, n. 4, syllogistica cap. inc. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. — N. 5, *Theoria in parabola evangelicæ numerum talentorum.* — N. 6, *De anima brutorum questio et responsio.* Conf. cat. codd. Gr. Nan. p. 280. — Monac. in cod. Bavar. 27, Marci Eug. Capp. syllogistica cum Georgii Scholarii confutationibus priorum capp. XVII, et Bessarionis confutat. a cap. 18. V. Hardt in Aretini *Bevtrægen*, etc. ann. 1803, part. iv, p. 12 seq. et supra in hoc vol. p. 572, sect. 3, et p. 394, sect. 4. — Secundum cat. codd. Græc. Bavar. p. 50 sq. in cod. 118, (ab Hardtio numeratur 256, sed illam libri Aretini *Bevtræge*, etc., partem, in qua ille cod. recensetur, nondum habeo in manibus) sunt Marci Ephesii ad Georgium presbyterum, quando Latini defecerunt a recta fide; ejusd. syllogistica capp. contra Latinos et varia opuscula contra Latinos, add. ad n. 2. HARL.

8. *Apologia de fuga sua.* Citatur a Nic. Comneno pag. 325, prænotionum mystagog.

9. *Contra encyclicam Bessarionis*, id. p. 172.

10. *Epistola ad Georgium Scholarium*, qua eum reprehendit, quod ad Latinos deflexerit. V. ad n. 2, 5 et 7, supra in hoc vol. p. 372, sect. 3. — *Paris.* in bibl. publ. cod. 1218 (in quo cod. plura esse Marci Eugen. opuscula, jam antea observavimus), n. 10. — *Florentinae* in cod. Laurent. XIII, n. 43, et n. 42, est ejusd. εὐχῆ, *Oratio* inc. Ἐθαυμαστώθη ἡ γνώσις σου ἐξ ἐμοῦ. V. Bandin. Cat. Codd. gr. Laur. III, p. 110. — *Taurin.* in cod. Reg. 161, *Epist.* ad Georg. Scholar. V. Cat. codd. gr. Taur. p. 245 seqq. inc. Ὁση; ἡμῶς ἐπέλησας ἡδονῆς. Eadem est in cod. Mosquensi typogr. synod. 24, n. 11, ad philosoph. quemdam Scholarium; v. Matthæi, l. c. p. 314. HARL.

11. *Epistola ad Georgium presbyterum (Scholarium) contra ritus et sacrificia Romanae Ecclesiae*, incipit: Τὴν γραφὴν σου δεξάμενος. Hanc oppugnavit Andreas Coloasensis in dialogo ad cives Methonenses, teste Allatio, p. 162. contra Creyghtonum et de consensu, p. 935. FABR. Vid. ad n. 7, et Gerium ad Cavei *Hist. litt. SS. EE.* l. c. p. 138. HARL.

12. *Antirrheticum contra Andream Colossensem.* Citatur a Nic. Comneno, p. 49, 356, 420.

13. Ὅσι οὐ μόνον ἀπὸ φωνῆς τῶν δεσποτικῶν ρημάτων ἀγιάζονται τὰ θεῖα ὄψρα. *Quod divinorum donorum consecratio non solum fit verbis Dominicis, sed etiam a Spiritu sancto per preces et benedictionem sacerdotis.* Incipit: Ἡμεῖς ἐκ τῶν ἱερῶν ἀκοιτόλων. Græce ad calcem liturgiarum S. Jacobi, Basilii et Chrysostomi, p. 138-144; Paris. 1560 fol. et Latine in Liturgicis Claudii de Sanctes, Antwerp. 1562, 8, pag. 82. FABR. V. ad n. 2. — *Paris.* in b. bl. publ. codd. 1261, n. 2, et 1218, n. 9. — In cod. Coislin. 290. V. Monfauc. *Bibl. Coisl.* p. 406. HARL.

14. *Expositio τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀκροουσίας* edita Græce ad calcem operum Simeonis Thessalonicensis, Jassii in Moldavia 1683, fol. FABR. V. ad n. 1, 2, Mosquæ in cod. synod. 393, n. 2. V. Matthæi, l. c. p. 249, Paris. in bibl. publ. codd. 1218 et 1261. — Conf. supra in h. vol. p. 80. — Gerius l. c. suscipit, hanc expositionem non differre a Marci Eug. Paraphrasi in Pentecostarium. HARL.

15. *Paraphasis in Pentecostarium.* Allat. diss. II, pag. 280, de libris Eccles. Græcorum.

16. *Responsio duplex ad Latinos de purgatorio.* Ms. in bibl. Cusaeca. Incipit: Ἐπειδὴ μετὰ ἀγάπης. Et

(b) S. pag. 250. Kollar. n. 6, cod. 68. HARL.

ἐπειδὴ σαφέστερον ἡμῶς ἀπαιτεῖτε. Lambec. VII, pag. 110 seq. [p. 237, seq. Koll. n. 3 et 4 cod. 68.] Supra n. 2.

Etiam libellus de purgatorio, editus sub Nili nomine, Marco nostro a quibusdam vindicatur. FABR. In cod. Mosquensi synod. 394 sunt tres Responsiones ad Latin. n. 6. Inc. Ἐπειδὴ μετὰ ἀγάπης; n. 7. inc. Πολλῆς μὲν ὡς ἀληθῶς; n. 8, inc. Ἐπειδὴ σαφέστερον. V. Matthæi, l. c. p. 251. — In Cat. mss. Angliæ, etc. vol. II, p. 61, n. 2253, de cod. Vossiano 142, hæc nota Vossii adducitur: « Marci archiepisc. Ephesini orati. de Latinor. purgatorio, ac de iis quæ tractata fuere in synodo Florentina. Ex his colligo, anonymi Orationem *de purgatorio*, a Salsasio operi *de Primatu* subnexam, Marci Ephesini non esse, ut nuper scripsi in *Observat. sacræ* et in *Bibliotheca selecta*. Quærendum itaque, cujus hæc oratio sit auctoris. Alii sane Nicolao Cabasilæ, alii Nilo Thessalonicensi eam tribuunt. » HARL.

17 *Professio fidei* in concilio Florentino pridem scripta, sed demum paulo ante obitum edita, incipit: Ἐγὼ τῆ τοῦ Θεοῦ χάριτι δόγματιν ἐντραφεὶς εὐσαδέειν. Oppugnavit Gregorius Protosyncellus. Vide Allatum, *De consensu*, pag. 934, 935 et 280, 285, 309. FABR. Mosquæ in codd. synod. 13 et 354, n. 2. V. Matthæi l. c. p. 29 et 232, ubi bis memoratur; nempe n. 2, Marci — Eugenici καὶ νέου θεολόγου, τοῦ ἀνατρέψαντος τὴν ἄθεσμον ἐν Φλωρεντία σύνοδον, ὁμολογία πίστεως · Ἐγὼ τῆ τοῦ Θεοῦ χάριτι · ac n. 4. Τοῦ αὐτοῦ ἐτέρα ὁμολογία πίστεως · Ἐγὼ τῆ τοῦ Θεοῦ χάριτι. In posteriore cod. est quoque n. 14, *Marci Eugen. διαθήκη* · inc. Βούλομαι πλατύτερον τὴν ἐμὴν γνώμην. (Conf. ad n. 7.) — Oxonii in bibl. Bodlei. cod. Barocc. 114. — ibid. in cod. Jo. Selden. 47, 5, sive n. 3377, Cat. mss. Angliæ vol. I, et p. 268, n. 14 et 15, in Adversariis Ger. Langbæni. Add. ad n. 5, et supra, in h. vol. p. 394, sect. 4. Paris. in bibl. publ. in quinque codd. partim memoratis, n. 1218, 1259, 1327, 2075 et 3104. HARL.

18. *Ecphrasis animam agentis*. Citat Allatius de synodo octava, pag. 544. [V. Bandin. Cat. cit. III, p. 105, et n. 27 cit.]

19. *Ultima verba ad Gennadium Scholarium*. Vide supra pag. 356 [et not. supra ad initium, et ad n. 7]. Meminit Gennadius ipse supra, p. 367.

20. *Quæstiones theologicæ* ms. in bibl. Cæsar. incip. Ἡ τοῦ Υἱοῦ προσηγορία δύο ταῦτα σημαίνει. Lambec. VII, p. 3 [p. 239. Koll. n. 5, eod. 68, et Bandin. Cat. citat. III, p. 106, n. 21, cod. 13, plut. 74].

21. *Capita LXVIII, contra hæresin Acindynistarum* ms. in bibl. Cæsarea, incip. Καθ. α', Εἰ ταυτόν ἐστι Θεοῦ οὐσία καὶ ἐνέργεια. Lambec. V, pag. 226 [p. 466. Kollar. n. 1, cod. 278]. Marci archiep. Ephesi contra hæreticos. Vemet. in bibl. Marc. sec. Montfauc. *Bibl. biblioth. mss.* p. 469, E. — In cod. Coisl. 288, *Marci monachi* adversus Barlaam et Acindynarum opusc. quod gr. et lat. edidit Montfauc. in bibl. Coisl. p. 404, sqq. Conf. supra, in h. vel. p. 507. HARL.

22. *Ganones octo in S. Virginem Deiparam et duo cantica in S. Trinitatem*, ms. in bibl. Cæsarea, incip. Ἀρχόμενος ἀήμερον τοῦ τελευταίου. Lambec. V, p. 284 [p. 599, seq. Koll. cod. 324]. Paris. in bibl. publ. 2075, plura sunt, quæ summam indicabo, n. 25, Marci Ephesi Epistola ad summum pontificem. — N. 26, *Professio fidei*; — N. 27, Carmina varia ad Euthymium patriarcham; — N. 28, *Expositio symboli*; n. 29, hymni in Deiparam; — N. 30, Homilia in orationem Dominicam. In eod. cod. multa Joannis Eugenici opusc. deprehenduntur.

Versus εἰς τάφον τοῦ διδασκάλου κυροῦ Ἰωσήφ τοῦ Βρυεννίου; inc. Οὐδὲν τι κακόν; in cod. Mosquensi synod. 297, n. 2. V. Matthæi, l. c. p. 192. HARL.

23. *Sermo in S. Eliæ festo in officio legendus*, incip. Ἐδει μὲν ἀληθῶς ἡμῖν οὐρανοδρόμου τοῦ λόγου συνεπαρθῆναι. Citat Gregorius protosyncellus Apologia contra Marcum Ephes. tom. XHI, *Concil. Labbei*, p. 802, et rogantibus Crætæ incolis scriptum ab eo testatur (d).

24. *De hominis imbecillitate tractatus (c)*. Ms. in bibl. Augustana. [V. Reiseri Ind. mss. bibl. August. p. 89. HARL.]

25. *In orationem Dominicam* ms. In bibl. Cæsarea, teste Nesselio. FABR. Part. IV, p. 110, n. 13, cod. 195. Add. ad n. 22. HARL.

26. *Imago dormitionis S. Ephraim Syri*. Inc. Καὶ νεκρὸν ἔστιν ἐνταῦθα ἰδεῖν · item :

27. *Imago martyris coronati* : Init. Καρτεν μὲν ἰδεῖν καὶ ἀγωνιζομένους · Florentinæ in cod. Laur. 21, n. 1 et 2, plut. 4. V. Bandini, Cat. cit. vol. I, p. 543 seq. — Prior *imago* est quoque ibid. in cod. 13, n. 14, plut. 75. V. Bandin. l. c. III, p. 105, ubi opinatur, illam esse forte, quæ a Fabricio nostro loco, n. 18, sub titulo, *Ecphrasis animam agentis* recensetur. HARL.

28. *Epilogus adversus Latinos*. Inc. Τοῦτο τὸ σύμβολον; Paris. in bibl. publ. codd. 1286, n. 19, et 1295, n. 9. In utroque codice alia Marci Eug. opuscula reperiuntur, et quædam, a Fabricio ommissa, ad n. 7, et passim indicavi. — *De terminis vitæ*, v. ad n. 5. HARL.

(c) Ex cod. Monacensi novissime edidit Alb. Jahnius.

(d) Citat etiam Pseudo-Gennadius in Apologia pro conc. Florent., capitulis 4 sect. 3.

ΜΑΡΚΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΕΦΕΣΟΥ

ΟΤΙ

ΟΥ ΜΟΝΟΝ ΑΠΟ ΤΗΣ ΦΩΝΗΣ ΤΩΝ ΔΕΣΠΟΤΙΚΩΝ
ΡΗΜΑΤΩΝ ΑΓΙΑΖΟΝΤΑΙ ΤΑ ΘΕΙΑ ΔΩΡΑ, ΑΛΛ' ΕΚ ΤΗΣ ΜΕΤΑ ΤΑΥΤΑ ΕΥΧΗΣ
ΚΑΙ ΕΥΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥ ΙΕΡΕΩΣ ΔΥΝΑΜΕΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ.

MARCI ARCHIEPISCOPI EPHESINI

QUOD

NON SOLUM A VOCE DOMINICORUM VERBORUM SANCTIFICANTUR
DIVINA DONA, VERUM A CONSEQUENTE ORATIONE ET BENEDICTIONE
SACERDOTIS, VIRTUTE SANCTI SPIRITUS.

(Liturgiæ SS. Patrum Paris. 1560 ; Antverp. 1562.)

Nos qui a sacris apostolis et eorum successoribus, A
doctoribus Ecclesiæ, mysticæ liturgiæ expositionem
accepimus, apud eorum nullum reperimus ab ipsis
Dominicis verbis duntaxat sanctificari et perfici
Eucharistiæ donum, et in ipsum Dominicum corpus
et sanguinem transmutari, verum quæ prius
recitantur verba apud omnes unanimi consensu et
nos ad memoriam rei tum gestæ revocare, et vim
potentiamque quasi ejaculari in proposita dona ad
transmutationem : quæ autem consequitur postea,
orationem et benedictionem sacerdotis, reipsa trans-
mutare jam dona in ipsum prototypum illud corpus
et sanguinem Dominicum. Hæc vero ipsa quoque
verborum series testificatur, quæ convenientia et
concordia apud nos reperiuntur : atque tota hæc
oratio in his consistet. Nam in liturgia sacerorum B
apostolorum a Clemente conscripta, post enarra-
tionem Dominicorum miraculorum et actorum,
præterea passionis, resurrectionis, reditus in cœ-
lum, ita ad verbum scriptum est : « Memores igitur
eorum quæ propter nos passus est, gratias
agimus tibi, Deus omnipotens, non quantum debe-
mus, sed quantum possumus, et ejus statutum
adimplemus. In qua enim nocte tradebatur, ac-
cipiens panem in sanctas et immaculatas suas
manus, et elevatis oculis ad te Deum ac Patrem
suum, fregit, deditque discipulis suis dicens : *Ac-
cipite ex eo, comedite : Hoc est corpus meum quod
pro multis comminuitur in remissionem peccatorum.*
Similiter et calicem ex vino et aqua temperatum
sanctificavit, deditque ipsis dicens ; *Bibite ex eo om-*

Ἡμεῖς ἐκ τῶν ἱερῶν ἀποστόλων καὶ τῶν ἁγίων
ἐξαμένων αὐτοῦ διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας, τῆς
τῆς μυστικῆς λειτουργίας ἐκθεσιν παρειληφότες,
παρ' οὐδενὶ τούτων εὗρομεν ὅτι αὐτῶν τῶν δεσπο-
τικῶν ῥημάτων καὶ μόνον ἀγιάζεσθαι καὶ τελειοῦσθαι
τὸ τῆς εὐχαριστίας δῶρον, καὶ πρὸς αὐτὸ τὸ δεσπο-
τικὸν σῶμα καὶ αἷμα μεταποιεῖσθαι· ἀλλὰ προεργά-
μενα μὲν διηγηματικῶς τὰ ῥήματα παρὰ πάντων συμ-
φώνως ἡμᾶς τε ἀναφέροντας τὰ πρὸς τὴν μνήμην
τοῦ τότε πραχθέντος καὶ δύναμιν ὡς περ ἐνείκεται
τοῖς προκειμένοις εἰς τὴν μεταβολὴν· ἐπιγινωμένην
δὲ μετὰ ταῦτα τὴν εὐχὴν τε καὶ εὐλογίαν τοῦ ἱε-
ρέως, ἐνεργεῖα μεταποιεῖν ἥδη τὰ δῶρα πρὸς αὐτὴν
πρωτότυπον ἐκεῖνο σῶμα καὶ αἷμα τὸ δεσποτικόν.
Ταῦτα δὲ καὶ αἱ ἐκθέσεις αὐταὶ μαρτυροῦσι, σύμ-
φωνοι παρ' ἡμῖν εὐρισκόμεναι, καὶ ὁ λόγος ἐπὶ ταύ-
ταις ἀποδοθῆναι· ἐν μὲν γὰρ τῇ συγγραφῇ διὰ
Κλήμεντος λειτουργίᾳ τῶν ἱερῶν ἀποστόλων, μετὰ
τὸ διηγήσασθαι τὰ δεσποτικὰ θαύματα καὶ τὰς πρά-
ξεις, ἐστὶ δὲ τὰ περὶ τοῦ πάθος καὶ τὴν ἀνάστασιν καὶ
τὴν εἰς οὐρανὸς ἀνοδὸν, οὕτω κεῖται ῥητικῶς· « Μνη-
μίνοι οὖν ὧν δι' ἡμᾶς ὑπέκειμεν, εὐχαριστοῦμέν σοι,
θεὲ παντοκράτορ, οὐχ ὅσον ὀφειλομέν, ἀλλ' ὅσον δύ-
νάμεθα, καὶ τὴν διατάξιν αὐτοῦ πληροῦμεν· ἐν ᾗ
γὰρ νυκτὶ παρεδίδοτο, λαθὼν ἄρτον ταῖς ἁγίαις καὶ
ἀμώμοις αὐτοῦ χερσὶ, καὶ ἀναβλέψας πρὸς σὲ τὸν
θεὸν αὐτοῦ καὶ Πατέρα καὶ κλάσας· ἔδωκεν ἡμῖν
τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ εἰπὼν· Ἀδθετε ἐξ αὐτοῦ, φά-
γητε· τοῦτο ἐστὶ τὸ σῶμά μου τὸ περὶ πολλῶν
θριπτόμενον εἰς ἴσους ἁμαρτιῶν. Ὡσαύτως καὶ
τὸ ποτήριον κεράτας ἐξ οἴνου καὶ ὕδατος, καὶ ἁγιά-

ας, ἔδωκεν αὐτοῖς λέγων· Πιστεὶ ἐξ αὐτοῦ πάντες· Αὐτοῦ τοῦτο ἔστι τὸ αἷμά μου τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυρόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν· τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἑμὴν ἀνάμνησιν. Μνησθέντες τοῦτον τοῦ πάθους αὐτοῦ καὶ τοῦ θανάτου, καὶ τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς εἰς οὐρανοὺς ἐπανόδου, καὶ τῆς μελλούσης αὐτοῦ δευτέρας παρουσίας, ἐν ἣ ἔρχεται χρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς καὶ ἀποδοῦναι ἕκαστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, προσφερόμεν σοι τῷ βασιλεῖ καὶ Θεῷ κατὰ τὴν αὐτοῦ διάταξιν τὸν ἄρτον τοῦτον καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο, εὐχαριστοῦντές σοι δι' αὐτοῦ, ἐφ' οἷς κατηξίωσας ἡμᾶς· ἐστάναι ἐνώπιόν σου καὶ ἱερατεύειν σοι· καὶ ἀξιοῦμέν σε ὅπως εὐμενῶς ἐπιβλέψεις ἐπὶ τὰ προκειμένα δῶρα ταῦτα ἐνώπιόν σου, οὗ ὁ ἀνευδεής Θεός, καὶ εὐδοκήσῃς· ἐπ' αὐτοῖς εἰς τιμὴν τοῦ Χριστοῦ σου καὶ καταπέμψῃς τὸ ἅγιόν σου Πνεῦμα ἐπὶ τὴν θυσίαν ταύτην, τὸν μάρτυρα τῷ παθήματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, ὅπως ἀποφῆνοι τὸν ἄρτον τοῦτον σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου, καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο αἷμα τοῦ Χριστοῦ σου. »

Ταῦτα μὲν οἱ θεοὶ ἀπίστολοι διὰ τῆς συγγραφῆς τοῦ μακαρίου Κλήμεντος τῆ Ἐκκλησίας παραδεδώκασι. Ὁ δὲ γέ θεός Ἰάκωβος ὁ τῆς Ἱεροσολύμων πρώτος· ἐπίσκοπος καὶ τοῦ πρώτου καὶ μεγάλου ἀρχιερέως ἀδελφός ὁμοῦ καὶ διάδοχος, καὶ αὐτὸς τὴν μυστικὴν ἐκτιθέμενος λειτουργίαν, ἐν τῷ αὐτῷ μέρει μετὰ τὸ διηγήσασθαι τὰ δεσποτικὰ ῥήματα τοιαύτα γράφει· « Μνησθέντες οὖν καὶ ἡμεῖς οἱ ἁμαρτωλοὶ τῶν ζωοποιῶν αὐτοῦ παθημάτων, τοῦ σωτηρίου σταυροῦ, καὶ τοῦ θανάτου, καὶ τῆς ταφῆς, καὶ τῆς τριημέρου ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως, καὶ τῆς εἰς οὐρανοὺς ἀνάόδου, καὶ τῆς ἐκ δεξιῶν σου τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς καθέδρας, καὶ τῆς δευτέρας ἐνδόξου καὶ φοβερᾶς αὐτοῦ παρουσίας, ὅταν ἔλθῃ μετὰ δόξης χρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς, ὅταν μέλλῃ ἀποδιδόναι ἕκαστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, προσφερόμεν σοι, Δέσποτα, τὴν φοβεράν ταύτην καὶ ἀναίμακτον θυσίαν. » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Ἐλέησον ἡμᾶς, ὁ Θεός, κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου, καὶ ἐξαπόστειλον ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ προκειμένα ἅγια δῶρα ταῦτα τὸ Πνεῦμά σου τὸ πανάγιον, τὸ κύριον καὶ ζωοποιόν, τὸ σύνθρονόν σοι τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ καὶ τῷ μονογενεῖ σου Υἱῷ, τὸ συμβασιλεύον, τὸ ὁμοούσιόν τε καὶ συναίδιον, τὸ λαλήσαν· ἐν νόμῳ καὶ προφήταις, καὶ τῇ καινῇ σου Διαθήκῃ, τὸ καταβῆν ἐν εἰδῇ περιστερᾶς ἐπὶ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν τῷ Ἰορδάνῃ ποταμῷ καὶ μέιναν ἐπ' αὐτόν, τὸ καταβῆν ἐπὶ τοὺς ἁγίους σου ἀποστόλους ἐν εἰδῇ πυρίνων γλωσσῶν ἐν τῷ ὑπερφῶ τῆς ἁγίας καὶ ἐνδόξου Σιών ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἁγίας Πεντηκοστῆς· αὐτὸ τὸ Πνεῦμά σου τὸ πανάγιον καταπέμψον, Δέσποτα, ἐφ' ἡμᾶς, καὶ ἐπὶ τὰ προκειμένα ἅγια δῶρα ταῦτα, ἵνα ἐπιφοιτήσῃς τῇ ἁγίᾳ καὶ ἀγαθῇ καὶ ἐνδόξῳ αὐτοῦ παρουσίᾳ, ἁγιάσῃ, καὶ ποιήσῃ τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον σῶμα ἅγιον τοῦ Χριστοῦ σου, καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο αἷμα τίμιον τοῦ Χριστοῦ σου. »

Τοῦτοις ἀκολουθοῦντες καὶ οἱ μετὰ ταῦτα τὴν αὐτὴν λειτουργίαν ἐπιτεμόντες, ὁ τε μέγας Βασίλειος, καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Χρυσόστομος Ἰωάννης, ὁ μὲν περὶ τοῦτο τὸ μέρος γενόμενος, καὶ αὐτὸς διηγούμενος τὴν πρώτην ἐκείνην λειτουργίαν ὑπὸ τοῦ δεσπότη παραδεδομένην,

A nes : hic est sanguis meus, qui pro multis effunditur in remissionem peccatorum ; hoc facite in meam commemorationem. Memores igitur passionis ejus, mortis, resurrectionis, reditus in caelos, et futuri ejus secundi adventus, in quo veniet judicaturus vivos et mortuos, redditurusque cuique secundum opera sua, offerimus tibi Regi ac Deo, secundum ejus institutionem, panem hunc, et hunc calicem, gratias tibi per eum agentes, quod nos dignatus fueris astare coram te, et tibi sacrificare. Et te rogamus, ut propitio serenoque vultu respicias supra hæc proposita bona coram te, tu qui nullius indiges, Deus : et tibi complacitum sit in eis ad honorem Christi tui, et mittere digneris sanctum tuum Spiritum super hoc sacrificium, testem passionum Domini Jesu, ut efficiat panem hunc corpus Christi tui : et calicem hunc sanguinem Christi tui. »

*H*æc quidem divi apostoli per beati Clementis scriptiōnem Ecclesiæ tradiderunt. Divus vero Jacobus Hierosolymorum primus episcopus, ac primi magnique pontificis frater simul et successor, ipse quoque mysticam exponens Liturgiam in eadem parte, post recitationem Dominicorum verborum, hæc scribit : « Memores igitur et nos peccatores passionum ejus vivificarum, crucis salutaris ac mortis, sepulcri ac resurrectionis a mortuis tertio die, ascensionis in caelos, et assensionis ejus ad dexteram tuam Dei et Patris, et secundi gloriosi et tremendi ejus adventus, cum veniet cum gloria ad judicandum vivos et mortuos, cum reddet unicuique secundum opera ejus, offerimus tibi, Domine, hoc sacrificium verendum et incrementum. » Et post pauca : « Miserere nostri, Deus, secundum magnam misericordiam tuam, et demitte super nos, et super hæc sancta dona proposita Spiritum tuum sanctissimum Dominum vivificum, una tecum Deo Patre et unigenito Filio tuo assidentem, simul regnantem, consubstantialem et coæternum, qui locutus est in lege et prophetis : et in novo tuo Testamento, qui descendit in specie columbæ super Dominum nostrum Jesum Christum in Jordane fluvio, et mansit super eum : qui descendit super sanctos apostolos tuos in specie ignearum linguarum, in cœnaculo sanctæ et gloriosæ Sion, in die sanctæ Pentecostes : ipsum Spiritum tuum sanctissimum demitte nunc quoque, Domine, in nos, et in hæc dona sancta proposita, ut superveniens, sancta et bona et gloriosa tua præsentia sanctificet et efficiat hunc panem corpus sanctum Christi tui, et calicem hunc pretiosum sanguinem Christi tui. »

His consequentes et qui postea Liturgiam ipsam concisorem ediderunt, tum magnus ille Basilius, tum post eum Joannes Chrysostomus : ille quidem ad hanc partem cum accessit, ipse quoque, recitans primam illam consecrationem a Domino traditam,

« Dimisit, inquit, commemorationes salubris suæ passionis ista, quæ proposuimus secundum sua mandata. Debens enim exire in voluntariam et beatissimam et vivificam suam mortem, in nocte qua tradebat seipsum pro mundi vita, accipiens panem in sanctis suis et immaculatis manibus, et ostendens tibi Deo et Patri, gratias agens, benedicens, sanctificans, frangens dedit sanctis suis discipulis et apostolis dicens, *Accipite et manducate: Hoc est corpus meum, quod pro vobis frangitur in remissionem peccatorum.* Similiter et calicem de genimine vitis accipiens, miscens, gratias agens, benedicens, sanctificans, dedit sanctis suis discipulis et apostolis, dicens: *Bibite ex hoc omnes, hic est sanguis meus novi Testamenti, qui pro vobis et pro multis effunditur in remissionem peccatorum. Hoc facite in memm commemorationem.* » Et post pauca: « Ideo, Domine sanctissime, et nos peccatores et indigni servi tui, qui constituti sumus ministrare sancto altari tuo, non propter justitias nostras (non enim facimus quid boni in terra), sed propter misericordias et miserationes tuas quas effudisti abundanter super nos, confidentes appropinquamus sancto altari tuo, et proponentes autitypa, id est configuralia sancti corporis et sanguinis Christi tui, te obsecramus et te postulamus, Sancte sanctorum, beneplacita tua benignitate, venire Spiritum sanctum tuum super nos et super proposita munera ista, et benedicere ea et sanctificare, et ostendere panem quidem istum, ipsum honorificum corpus Domini, Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi, qui effusus est pro mundi vita. » Divus quoque Chrysostomus eadem iterum concisius exponens: « Veniens Dominus completo omni pro nobis mysterio, nocte qua tradebatur, magis autem tradebat seipsum, pro mundi vita, panem accipiens sanctis suis, immaculatis et inpollutis manibus, cum gratias egisset, benedixit, sanctificans et frangens, sanctis suis discipulis et apostolis tribuit dicens: *Accipite et comedite. Hoc est corpus meum, quod pro vobis frangitur in remissionem peccatorum.* Similiter autem et calicem postquam conavit dicens: *Bibite ex hoc omnes. Hic est sanguis meus novi Testamenti, qui pro vobis et pluribus effunditur in remissionem peccatorum.* » Et paulo post ita subiungit: « Offerimus tibi rationabile ac incrementum hoc sacrificium, et precamur, et supplicamus, et deprecamur, ut mittas Spiritum sanctum tuum super nos et super hæc apposita munera: et sic panem istum quidem pretiosum corpus Christi tui: et quod est in calice isto pretiosum sanguinem Christi tui, permutans sancto Spiritu tuo. »

« Δεόμεθα, καὶ ἱκετεύομεν, κατὰπεμψόν τοῦ Πνεύματός σου τὰ ἅγια, καὶ ἐκτείνων τὸν ἅγιον σου τὸν τιμίον αἷμα τοῦ Κυρίου σου, τὸ δι' ἐν τῷ ποτηρίῳ τοῦτο ἅγιον αἷμα τοῦ Κυρίου σου, μεταβαλὼν τῷ Πνεύματι σου τῷ ἁγίῳ. »

« Κατέλιπε, φησὶν, ἡμῖν ὑπομνήματα τοῦ σωτηρίου αὐτοῦ πάθους, ταῦτα δὲ προσθεσέμεν κατὰ τὰς αὐτοῦ ἐντολάς· μέλλων γὰρ ἐξέλθει ἐπὶ τὸν ἐκούσιον καὶ ἀοιδίμον καὶ ζωοποιὸν αὐτοῦ θάνατον, τῇ νυκτὶ ἣ παρεδίδου ἑαυτὸν ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς, λαβὼν ἄρτον ἐπὶ τῶν ἁγίων αὐτοῦ καὶ ἀχράντων χειρῶν, καὶ ἀνοδείξας σοὶ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, εὐχαριστήσας, εὐλόγησας, ἀγιάσας, κλάσας, ἔδωκε τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις, εἰπὼν, *Λάβετε, φάγετε· τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλωμένον εἰς ἄρτους ἁμαρτιῶν· ὁμοίως καὶ τὸ ποτήριον ἐκ τοῦ γεννήματος τῆς ἀμπέλου λαβὼν, κεράσας, εὐχαριστήσας, εὐλόγησας, ἀγιάσας ἔδωκε τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς καὶ ἀποστόλοις εἰπὼν, *Πίστε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου τὸ τῆς καινῆς Διαθήκης, τὸ ὑπὲρ ἡμῶν καὶ πολλῶν ἐκχυρόμενον εἰς ἄρτους ἁμαρτιῶν. Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν.* » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Διὰ τοῦτο, Δέσποτα, πανάγιε, καὶ ἡμεῖς οἱ ἁμαρτωλοὶ καὶ ἀνάξιοι δοῦλοί σου, οἱ καταξιοθέντες λαειτουργεῖν τῷ ἁγίῳ σου θυσιαστηρίῳ, οὐ διὰ τὰς δικαιοσύνας ἡμῶν, οὐ γὰρ ἐποίησαμέν τι ἀγαθὸν ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλὰ διὰ τὰ ἔλεη σου καὶ τοὺς οἰκτιρμοὺς σου, οὗς ἐξέχεας πλουσίως ἐφ' ἡμᾶς, θαρρόντες προσεγγίζομεν τῷ ἁγίῳ σου θυσιαστηρίῳ, καὶ προσθέντες τὰ ἀντίτυπα τοῦ ἁγίου σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου σου, σοῦ δεόμεθα· καὶ σὲ παρακαλοῦμεν, Ἄγιε ἁγίων, εὐδοκίᾳ τῆς σῆς ἀγαθότητος, ἐλθεῖν τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἅγιον ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ προκειμένα δῶρα ταῦτα, καὶ εὐλόγησαι αὐτὰ καὶ ἀγιάσαι, καὶ ἀναδείξαι, τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον αὐτὸ τὸ τίμιον σῶμα τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὸ δι' ἐκτείνων τοῦτο αὐτὸ τὸ τίμιον αἷμα τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὸ ἐκχυθὲν ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς. » Ὁ δὲ γε θεὸς Κρυσόστομος τὰ αὐτὰ πάλιν ἐπιτομώτερον ἀπυγγέλλων, « Ἐλθὼν ὁ Κύριος, φησὶ, καὶ πᾶσαν τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομίαν πληρώσας, τῇ νυκτὶ ἣ παρεδίδοτο, μέλλων δὲ ἑαυτὸν παρεδίδο, ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς, λαβὼν ἄρτον ἐν ταῖς ἁγίαις· αὐτοῦ καὶ ἀχράντοις καὶ ἀμωμήτοις χερσίν, εὐχαριστήσας, εὐλόγησας, ἀγιάσας, κλάσας, ἔδωκε τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς· καὶ ἀποστόλοις εἰπὼν· *Λάβετε, φάγετε· τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλωμένον εἰς ἄρτους ἁμαρτιῶν*· ὁμοίως καὶ τὸ ποτήριον μετὰ τὸ δευπηῆσαι λέγων· *Πίστε ἐξ αὐτοῦ πάντες· τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά μου τὸ τῆς καινῆς Διαθήκης τὸ ὑπὲρ ἡμῶν ἐκχυρόμενον εἰς ἄρτους ἁμαρτιῶν.* » Καὶ μετὰ μικρὸν οὕτως ἐπισυνάπτει· « Προσφερόμεν σὲ τὴν λογικὴν τοιαύτην καὶ ἀναίμακτον λατρίαν· καὶ παρακαλοῦμεν, καὶ ἐκτείνων τὸν ἅγιον ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ προκειμένα δῶρα ταῦτα, καὶ ἐκτείνων τὸν ἅγιον σου τὸν τιμίον αἷμα τοῦ Κυρίου σου, τὸ δι' ἐν τῷ ποτηρίῳ τοῦτο ἅγιον αἷμα τοῦ Κυρίου σου, μεταβαλὼν τῷ Πνεύματι σου τῷ ἁγίῳ. »*

« Ὡς τω μὲν ἅπαντες οὗτ' εὐσυνώνως προλέγουσι μὲν τὰ δεσποτικὰ ῥήματα, καὶ δι' αὐτῶν εἰς ἀνάμνησιν ἡμᾶς ἄγουσι τοῦ τότε πραχθέντος, καὶ τὴν ἁγιαστικὴν δύναντον ἐκείνης· τολοῦμένοις· ἐπεδύονται δὲ ὕστερον. »

καὶ τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπικαλοῦνται χάριν, ὥστε αὐτὴν ἐλθεῖσαν, τὰ εἰρημένα τότε ταῖς νῦν ἐφαρμοῖσαι, καὶ τὰ προκειμένα τελειῶσαι, καὶ πρὸς τὸ δεσποτικὸν σῶμα καὶ αἷμα μεταποιῆσαι· αὕτη γὰρ καὶ ἐν τῇ μήτρᾳ τῆς Παρθένου τὴν θεοφῶρον ἐκείνην συνεστήσατο σάρκα, κατὰ τὸ εἰρημένον πρὸς αὐτὴν ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου· *Πνεῦμα ἅγιον ἐπελευσεται ἐπὶ σὲ, καὶ δύναμις Ἰησοῦ τοῦ ἐπισκιάσει σοί.* Διὰ τοῦτο καὶ ὁ μέγας Βασίλειος, μετὰ τὸ εἰπεῖν τὰ δεσποτικὰ ῥήματα διηγηματικῶς ὡς παρ' αὐτοῦ εἰρημένα ἐπὶ τοῦ ἁγίου σώματος καὶ αἵματος, ἀντίτυπα καλεῖ τὰ προκειμένα, ὁδῶν ὡς μήπω τετελεσμένα διὰ τῶν ῥημάτων ἐκείνων, ἀλλ' ἐτι τύπον τινὰ καὶ εἰκόνα φέροντα. Καὶ οὕτως εὐθὺς ἐφεξῆς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλθεῖν ἐπεύχεται, καὶ ἀναδείξει τὸν μὲν ἄρτον αὐτὸ τὸ τίμιον σῶμα, τὸ δὲ ποτήριον αὐτὸ τὸ τίμιον αἷμα. Καὶ τοῦτο γε λίαν εἰκότως· καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῆς πρώτης ἐκείνης δημιουργίας ἔλαβε μὲν ἡ γῆ τὴν τοῦ βλαστάνειν τὰ ἐξ αὐτῆς δύναμιν διὰ τοῦ θεοῦ προσεῖχματος, καὶ τὸ πρόσταγμα ἐκείνου, καθά φησιν ὁ αὐτὸς διδάσκαλος, ἐναπομείναν τῇ γῆ, τὴν τοῦ βλαστάνειν αὐτῇ διηγουμένως παρέχεται δύναμιν· χρεια δὲ ὅμως καὶ ἡμετέρας ἐπιμελείας, καὶ γεωργικῶν χειρῶν εἰς τὸ τελειοποιεῖν τὰ φυόμενα· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ λόγος οὗτος, ἀπαξ ῥηθείς ὑπὸ τοῦ Σωτήρος, ὡς καὶ ὁ θεὸς φησὶ Χρυσοστόμος, διὰ παντὸς ἐνεργεῖ· συνεργεῖ δὲ ὅμως καὶ ἡ τῆς θείας ἱερωσύνης δύναμις διὰ τῆς εὐχῆς καὶ τῆς εὐλογίας εἰς τὴν τῶν προκειμένων τελειώσιν· αὕτη γὰρ καὶ τὸ τοῦ βαπτίσματος ὕδωρ ὡς ἀπλῶς ἐκ τοῦ φαινομένου πάσης ἀμαρτίας καθαρτικὸν ἀπαργάζεται, τοῦ θεοῦ Πνεύματος ἀθεωρήτως συντρέχοντος· αὕτη καὶ τὸ χρίσμα τοῦ μύρου καὶ τοὺς ἱερεῖς αὐτοὺς καὶ ἄλλα πάντα τῆς Ἐκκλησίας μυστήρια τελειοποιεῖ διὰ τῆς τοῦ παναγίου Πνεύματος χάριτος. Ὁ δὲ τὸν τῇ ἡμετέρᾳ εὐχῇ θάρσυνοντες, οὐδὲ τῶν ῥημάτων ἐκείνων ἀδυναμίαν καταγινώσκοντες, ἐπευχόμεθα τοῖς προκειμένοις, καὶ οὕτως αὐτὰ τελειοῦσθαι πιστεύομεν, ἀλλὰ καὶ τὰ ῥήματα τὴν οἰκείαν σῶζειν ὁμολογοῦμεν ἰσχύον, καὶ τὴν τῆς θείας ἱερωσύνης ἐπιδεικνύμεν δύναμιν, τελειωτικὴν εἶσαν παντὸς μυστηρίου τῆς ἐπικληθείσε τοῦ δι' αὐτῆς ἐνεργοῦντος ἁγίου Πνεύματος· οὕτω γὰρ καὶ ὁ θεὸς Χρυσοστόμος αὐθις ἐν τῷ *Περὶ ἱερωσύνης* τρίτῳ· παρὶ αὐτοῦ τούτου τοιαῦτα φησὶν· *Ἐστὶν ὁ ἱερεὺς, οὐ πῦρ καταφέρων, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ τὴν ἰκετηρίαν ἐπιπολῶ ποιεῖται, οὐχ ἵνα τις λαμπράς, ἀνωθεν ἀρθεῖσα, καταναλώσῃ τὰ προκειμένα, ἀλλ' ἵνα ἡ χάρις, ἐπιπεσοῦσα τῇ θυσίᾳ, δι' ἐκείνης τὰς ἀπάντων ἀγάπῃ ψυχᾶς, καὶ ἀργυρίου λαμπροτέρας ἀποδείξῃ πεπωρωμένου. Ἄλλ' οὐδ' ἀμφιβολίαν τινὰ καὶ ἀδελφῶν εὐχαμένους ἡμᾶς ὑποπέπειν χρεῶν, αὐτοῦ τοῦ θειομένου καὶ μεταλαμβάνοντος δεσπότης κελεύσαντος· τοῦτο ποιεῖν ἡμᾶς· Τοῦτο γὰρ, φησὶ, ποιῶτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν· καὶ ἐπαγγελαμένους δώσειν Πνεῦμα ἅγιον ταῖς αἰτούσι αὐτὸ ἀπασί, μήτι γε ἱερεῖσαι, καὶ σφόδρα γε βυυλομένου τούτου καθ' ἑκάστην ἐπιτελεῖσθαι παρ' ἡμῶν, ὡς διὰ πάντων ἐξῆς ἵνα παρ-*

secrantur; postea vero orationem adhibeat, et sancti Spiritus gratiam invocant, ut ea accedens, ea quantum dicta sunt, rebus presentibus accommodet, et proposita dona perficiat, inque Dominicum corpus et sanguinem convertat. Ipsa enim et in utero Virginis desieram illam procreavit carnem, juxta illud, quod ei ab angelo dictum est: « Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi. » Idcirco et magnus Basilus, post recitata Domini verba, ut a se dicta super sancto corpore et sanguine, antitypa vocat proposita dona, nimirum quasi nondum perfecta per ea verba, verum adhuc typum quemdam et imaginem ferentia. Itaque deinceps statim Spiritus sanctus adveniat precatur, faciatque patrem quidem ipsum pretiosum corpus, calicem autem ipsum pretiosum sanguinem. Idque certe jure optimo: nam quemadmodum in illa prima mundi fabricatione, terra germinandi, quæ ab ea nascuntur vim et potentiam per divinum mandatum accepit, idque mandatum, quemadmodum ait idem ductor, in ipsa terra permanens insitum, ei vim germinandi perpetuo præbet: opus est tamen et nostra cura, agriculturalium manibus ad ea perficienda quæ producit: eodem modo et semel isto semel editus a Salvatore, ut ait divus Chrysostomus, semper operatur: adjungat tamen et divini sacerdotii facultas intercedente oratione ac benedictione, ad propositorum perfectionem. Ipsa enim et baptismatis aquam, quæ aqua simpliciter erat, pro eo quod apparebat, omnium peccatorum expiatrix facit, divino Spiritu invisibiliter concurrente. Hæc et chrisma quo unguimur, et sacerdotes ipsos, et alia omnia Ecclesiæ mysteria peragunt, per sacrosancti Spiritus gratiam. Atqui non orationi quam fundimus confidentes, neque verbis illis ut impotentibus detrahentes, propositis donis adprecamur, itaque ipsa confici credimus, sed et verba ipsa proprium retinere robur credimus, et divini sacerdotii facultatem insuper demonstramus, quæ conficiendi totius mysterii per invocationem Spiritus sancti per eam operantis vim habeat. Sic enim et divus Chrysostomus pariter, libro *De Sacerdotio*, hæc ipsa de re talia inquit: « Abstat sacerdos, non ignem demittens, sed Spiritum sanctum: ac supplex deum precatur, non ut aliqua fax desuper accensa consumat proposita dona, sed ut gratia in hostiam delapsa, per eam universorum animas accendat, et argento ignito splendidiore efficiat. Sed neque hæsitatio ulla ac incertitudo nobis precantibus suspicanda est, cum is qui deificatur et participatur Dominus hoc nos facere jusserit; *Hoc enim*, inquit, *facite in mensæ commemorationem*; et promiserit se daturum Spiritum sanctum. omnibus qui petierint eum, ne dum sacerdotibus: velique hoc singulis diebus confici a vobis, ut deinceps per omnia monstratur. Tunc etiam fortassis ex hoc baptisma quoque suspectum habeas, quod precibus pariter atque invocationibus conficitur, et peccato-

rum remissionem, an vere acceperis dubitationem aliquam habeas, quæ tibi sacerdotali gratia conceditur? Itemque alia omnia ecclesiastica præscribas mysteria? Non ita est profecto, non ita est; fidelis enim qui promisit se nobiscum omnibus diebus futurum, usque ad consummationem sæculi. Atque nos quidem hæc a sanctis apostolis et eorum successoribus accepimus, et ita retinemus, ut sententia hæc dimoveri nequeamus, et rationem eorum reddimus. » Quod autem Domini de mysteriis sermo, per modum recitationis prolatus, ad donorum sanctificationem sufficiat, nemo apostolorum; nemo doctorum dixisse cernitur. Verum quod ille quidem semel ab illo prolatus, hoc ipso quod ab illo pronuntiatum est, perinde atque in rerum fabricatione habitus sermo semper operetur, hoc ait aurea ille linguae Joannes. Quod vero nunc a sacerdote prolatus, hoc ipso quod ab eo dicatur, hoc possit, a nullo licet ediscere: quandoquidem nec ipse opificis operatur sermo, quia in singulis, quæ sunt ab aliquo homine referatur: sed quia semel est a Deo enuntiatum. Quia etiam nec ipsi quidem dicant operari Dominicum verbum, a quovis simpliciter prolatum, neque absque altari. Si igitur sacerdote est opus et altari, et aliis quæ ad id pertinent, quidam et presibus, benedictione, et per eam adventu sancti Spiritus, qui omnia perficit et consummat mysteria? Ad hæc, sacer ille Dionysius testimonio suo in istos ritus confirmaturus accedat. In theoria enim mysterii synaxeos: « Ubi sacra, inquit, Dei opera hierarchia celebravit, ad consecrationem accedit; et prius quidem pro ea excusationem affert exclamans: « Tu dixisti: *Hoc facite in meam commemorationem*; dein ad imitationem Dei compositæ hujus consecrationis dignus fieri precatur et ad similitudinem ipsius Christi divina peragere, et impertiri sanctissime: ac sacra percepturos, sacrosancte percipere. Deinde sic divinissima peragit sacra, atque oculis objicit, quæ celebravit per sacra proposita. Nam pane qui opertus erat et indivisus, patefacto et in multas partes distributo, unitateque calicis omnibus dispersita, symbolice unitatem multiplicat et distribuit. » Et post pauca: « Percepta ac data communionem hierarchia in sacram gratiarum actionem destinit. »

πληθύνει καὶ διανέμει· καὶ μετ' ὀλίγα· « Μετασχῶν δὲ καὶ μεταδούς ὁ ἐπαρχὸς, εἰς εὐχαριστίαν ἱερὰν καταλήγει. »

Hæc cuivis volenti contueri licet, cum quibusnam consentiant, iisne quæ a nobis peraguntur, aut iis quæ a Latinis. Nos enim sequentes sacros apostolos et doctores, juxta traditas ab iis expositiones et hunc item sacrorum interpretem, sacra Dei opera celebramus, id est, ut iste sit, Dei pro nobis incarnationem, ejus pro nobis mortem, divinam baptizantium generationem, divinam adoptionem, servandis mandatis deificationem: ita deinde ad consecrationem venientes, prius quidem pro hac excusationem afferimus, et exclamamus ipsa Dominica verba, quæ tum enuntiauit: et subdimus,

« *Ὁ σὺ γε τυχὼν ἐκ τούτου, καὶ τὸ βίπτειν ὀποπεύσειας, δι' εὐχῶν ὁμοίως καὶ ἐπικλησέων τελειούμενον, καὶ τὴν τῶν ἁμαρτιῶν ἄφεσιν, εἰ ἀληθῶς ἐδίξω, διαταγμὸν τινα σχολῆς διὰ τῆς ἱερτικῆς χάριτος ἐπιδομένην, καὶ τὰλλα πᾶν ὁμοίως ἐκκλησιαστικὰ μυστήρια διαγράφειας. Ἄλλ' οὐκ ἔστι ταῦτα, οὐκ ἔστι· πιστὸς γὰρ ὁ ἐπαγγελάμενος, μεθ' ἡμῶν ἔσεσθαι τὰς ἡμέρας ἀπάσας, ἄχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος. Ἡμεῖς μὲν οὖν ταῦτα παρὰ τῶν ἁγίων ἀποστόλων καὶ τῶν ἐκείνου ἐκδοξίμων παραλαβόντες, καὶ κατέχομεν ἀμεταποίητως, καὶ τὸν γιγνόμενον ἐπ' αὐτοῖς ἀποδίδομεν λόγον· ὅτι ἃ ὁ τοῦ Κυρίου περὶ τῶν μυστηρίων λόγος, ἐν εἰσὶ διηγήσεως λεγόμενος, πρὸς ἁγιασμὸν δώρων ἀρκεῖ, οὐδεὶς οὐτε τῶν ἀποστόλων, οὐτε τῶν διδασκάλων*

« *εἰπὼν φαίνεται. Ἄλλ' ὅτι μὲν ἅπαξ ὑπ' ἐκείνου ἐβήθει, αὐτῷ τῷ ὑπ' ἐκείνου βηθῆναι, καθάπερ ὁ δημιουργικὸς Λόγος αἰ ἐνεργεῖ, τοῦτο φησὶν ὁ τῆ γλυτταν χρυσοῦς Ἰωάννης. Ὅτι δὲ νῦν ὑπὸ τοῦ ἱερέως λεγόμενος, διὰ τὸ ὑπ' αὐτοῦ λέγεσθαι τοῦτο δύναται, οὐδαμῶθεν ἔστι μαθεῖν· ἐπεὶ οὐδ' αὐτὸς ὁ δημιουργικὸς Λόγος ἐνεργεῖ, ὅτι ἐφ' ἐκάστῳ τῶν γινόμενων ὑπὸ τίνος ἀνθρώπου λέγεται· ἄλλ' ὅτι ἔστιν ἅπαξ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰρημένος. Καὶ μὴν οὐδ' αὐτοὶ φήσουσιν ἐνεργεῖν τὸν δεσποτικὸν λόγον, ὅτι τοῦ τυχόντος ἀπλῶς λεγόμενος, οὐδ' ἄνευ θυσιαστηρίου. Εἰ τοίνυν ἱερέως δεῖ καὶ θυσιαστηρίου, καὶ τῶν ἄλλων ὅσα πρὸς τοῦτο συντείνει, διὰ τί μὴ καὶ εὐχῶν δεήσεις εὐλογίας, καὶ τῆς δι' αὐτῆς ἐπιφοιτήσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἧτις πάντα τελειοῦσι τὰ μυστήρια; Πρὸς τούτοις ὁ ἱερεὺς Διονύσιος ἐμαρτυρήσων παρίτω τοῖς παρ' ἡμῶν τελουμένοις· ἐν γὰρ τῇ θεωρίᾳ τοῦ τῆς συνάξεως μυστηρίου, εἰς ἱεράς, φησὶ, θεωρίας ὁ ἱεράρχης ὑμνήσας, ἐπὶ τὴν ἱερουργίαν ἔρχεται· καὶ πρότερον μὲν ὑπὲρ ταύτης ἀπολογεῖται καὶ ἀναβοᾷ, Σὺ εἶπας, *Τοῦτο ποιεῖς εἰς τὴν ἐμὴν ἀνδράμνησιν*. εἰτα τῆς θεομιμήτου ταύτης ἱερουργίας ἄξιός αἰτεῖ γενέσθαι, καὶ τῆ πρὸς Χριστὸν ἀφομοιώσει τὰ θεῖα πανάγωνος τελείσαι καὶ διαδοῦναι, καὶ τοὺς μετέχοντας ἱεροπρεπῶς μετασχεῖν. Εἰθ' οὕτως ἱερουργεῖ τὰ θεϊότατα, καὶ ὅτι ὄψιν ἀγει τὰ ὑμνημένα διὰ τῶν ἱερέως προκειμένων· τὸν γὰρ ἐγκακαλυμμένον καὶ ἀδιαιρέτον ἄρτον ἀνεκαλύψας, εἰς πολλὰ διαλῶν, καὶ τὸ ἕνωμα τοῦ πτηρίου πᾶσι καταμερίσας, συμβολικῶς τὴν ἐνότητά*

« *καὶ μεταδούς ὁ ἐπαρχὸς, εἰς εὐχαριστίαν ἱερὰν καταλήγει. »*

« Ταῦτα συνορῶν ἔξεστι τῷ βουλευμένῳ πνευ, τί σιν ἔστι σύμφωνα, τοῖς παρ' ἡμῶν τελουμένοις, ἢ τοῖς παρὰ Λατίνων. Ἡμεῖς μὲν γὰρ ἀκολουθοῦντες τοῖς ἱεροῖς ἀποστόλοις καὶ διδασκάλοις, κατὰ τὰς ὑπ' αὐτῶν παραδεδομένας ἐκθέσεις, καὶ τοῦτω δὴ τῷ ἱεροφάντορι, τὰς ἱεράς θεωρίας ὑμνῶμεν, τουτέστιν, ὡς αὐτὸς φησὶ, τὴν δι' ἡμᾶς ἐνανθρώπησιν τοῦ Θεοῦ, τὸν ὑπὲρ ἡμῶν αὐτοῦ θανάτον, τὴν θεογενεσίαν τῶν βαπτιζομένων, τὴν βίαν υιοθεσίαν, τὴν διὰ τῆς φυλακῆς τῶν ἐντολῶν θέσιν· εἰθ' οὕτως ἐπὶ τὴν ἱερουργίαν ἔρχόμενοι, πρότερον μὲν ὑπὲρ ταύτης ἀπολογούμεθα, καὶ ἀναβοῶμεν

αὐτὰ τὰ δεσποτικά ῥήματα, ἃ τότε εἶπε· καὶ ἐπι-
λέγομεν, ὅτι αὐτὸς προσέταξε, *Τοῦτο ποιεῖτε εἰς*
τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν· εἶτα τῆς θεομιμήτου ταύτης
ἱερουργίας ἄξιοι αἰτήσαντες γενέσθαι, καθὰ περιέ-
χουσιν αἱ ἐκθέσεις, ἱερουργοῦμεν τὰ θεϊότατα διὰ
τῆς εὐχῆς καὶ εὐλογίας, καὶ τῆς τοῦ θεοῦ Πνεύμα-
τος ἐπιφοιτήσεως· καὶ τὸν ἐγκυκαλυμμένον τέως
καὶ ἀδιαίρετον ἄρτον ἀνακαλύψαντες, εἰς πολλὰ
διαίρουμεν, καὶ τὸ ἐνιαῖον τοῦ ποτηρίου πᾶσι κατα-
μερίζομεν. Ὁ δὲ παρὰ Λατίνους ἱερεὺς μὲμνηται
μὲν καὶ αὐτὸς διηγηματικῶς τῶν δεσποτικῶν ῥη-
μάτων, ὅτι αὐτὸς προσέταξε, *Λάβετε, φάγετε, καὶ*
πίστε πάντες, καὶ, *Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν*
ἀνάμνησιν· ἱερουργεῖ δὲ οὐδὲν μᾶλλον, ἀλλ' οἴεται
τὴν διήγησιν αὐτῆν τῶν ῥημάτων πρὸς τὸν ἁγιασμόν
καὶ τὴν ἱερουργίαν ἀρκεῖν· εἶτα τὸν ἄζυμον ἄρτον
ἐκείνον, οὐκ ἐγκυκαλυμμένον τέως, ἀλλ' ὅθ' ἔτυχεν
οὕτω λαβὼν καὶ ὑψώσας, μέρος μὲν ἀπορρήγνυσαι,
καὶ τῷ ποτηρίῳ ἐμβάλλει· τὸ δὲ λοιπὸν καθήσιν εἰς
τὸ στόμα, καὶ τὸ ποτήριον ἐκπιὼν ὅλον ὁμοίως,
ἀσπάσασθαι αὐτὸν προτρέπεται τοὺς συλλειτουργ-
γοῦντας αὐτῷ διακόνους, μηδὲν μηδὲν μεταδοῦς,
ὁ τὸ, *Λάβετε, φάγετε πάντες, καὶ, Πίστε ἐξ αὐτοῦ*
πάντες, μεγαλαυχῶν. Ταῦτα οὐ πρόδηλον φέρει τὴν
ἐναντιώσιν καὶ πρὸς τὰς παραδεδομένας ἐκθέσεις
καὶ ἐξηγήσεις πρὸς τὰ δεσποτικά ῥήματα, καὶ πρὸς
αὐτὰς τὰς ἐκείνων φωνάς; Εἶτα τολμήσουσιν οὕτως
ἔχοντες ἐγκαλεῖν ἡμῖν καὶ περιεργάζεσθαι τὰ ἡμέ-
τερα καὶ ἐφερμηνεύειν, οὕτως ἀκόλουθα τοῖς ἁγίοις
ὄντα; Ἄλλ' ὁ Χρυσόστομος φησὶ τὸν δεσποτικὸν λό-
γον ἅπαξ ῥηθέντα τὴν θυσίαν ἀπηρτισμένην ἐρ-
γάσασθαι· ἅπαξ ῥηθέντα φησὶν οὐ νῦν ὑπὸ τοῦ
ἱερέως λεγόμενον, ἀλλ' ἅπαξ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ῥη-
θέντα, τὴν τελειωτικὴν αἰὲ δύναμιν ἐνιέναι τοῖς
προκειμένοις, οὐκ ἦδη καὶ ἐνεργεῖα τελειοῦν αὐτά·
τεῦτο γὰρ ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιφοιτήσις ἐργά-
ζεται διὰ τῆς τοῦ ἱερέως, καὶ δῆλον ἐξ ὧν αὐτὸς ὁ
χρυσόστος τὴν γλῶτταν, ὡς πρότερον ἐξεθέμεθα, μετὰ
τὸ εἰπεῖν τὰ δεσποτικά ῥήματα, « Κατάπεμψον,
φησὶ, τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἅγιον, καὶ ποιήσον τὸν μὲν
ἄρτον τοῦτον τίμιον σῶμα τοῦ Χριστοῦ σου, τὸ δὲ
ἐν τῷ ποτηρίῳ τούτῳ τίμιον αἷμα τοῦ Χριστοῦ σου,
μεταβαλὼν τῷ Πνεύματί σου τῷ ἁγίῳ. » Ταῦτα εἰ
μὴ παύθουσι τοὺς φιλονεικῶς ἔχοντας, ἕλεσθαι ἂν
εἶεν δίκαιοι τῆς διπλῆς ἀγνοίας, καὶ τῆς εἰς βάθος
παιρώσεως.

A quod ipse jusserit, *Hoc facite*, inquires, in *meam*
commemorationem : tum ut ad imitationem Dei
compositæ hujus consecrationis digni efficiamur
peccati, quemadmodum continent expositiones,
divinissima sacra conficimus, intercedente oratione
atque benedictione, necnon divini Spiritus acces-
sione. Interimque opertum panem et indivisum
patfactum in multas partes secamus, et unitatem
calicis omnibus distribuimus. Latinorum vero
sacerdos recitat et ipse Dominica verba, quod ipse
præceperit, *Accipite, comedite, et bibite omnes* :
et, *Hoc facite in meam commemorationem* ; verum
nihil magis consecrat, sed arbitratur recitationem
hanc verborum ad sanctificationem et consecra-
tionem sufficere. Deinde in fermentatum panem illum,
non opertum interim, sed undecunque contigerit
ita nactus, ubi sublevavit, partem quidem frangit,
et in calicem injicit : quod reliquum est in os de-
mittit, et toto calice pariter epoto, ut se saluent
adhortatur qui cum eo ministrant diaconi, nemini
quidquam impartitus, qui hoc gloriatur Domini
verbo, *Accipite, comedite omnes, et bibite ex eo om-
nes*. Hæc manifestæ sunt proferunt contrarietatem
iis quæ nobis traditæ sunt liturgiæ expositioni-
bus, et verbis Dominicis, et ipsis vocibus quibus
utuntur? Scilicet ita sentientes nobis vitio vertere
audebunt, et nostros ritus curiosius investigare
atque interpretari, quæ sanctis Patribus tam sunt
consentanea? At Chrysostomus ait, Dominicum
verbum semel dictum sacrificium consummatum
efficere. Semel dictum inquit, non quod nunc a
sacerdote dicitur, sed quod semel a Servatore di-
ctum est, perfectricem immittere propositis donis
vim atque potentiam, non item et actu ea perficere ;
hoc enim sancti Spiritus adventus per sacer-
dotis orationem efficit, idque perspicuum est ex iis
quæ Chrysostomus, ut prius exposuimus, postquam
Dominica verba recitata sunt : « Mittas, inquit,
Spiritus tuum sanctum, et fac panem istum quidem
pretiosum corpus Christi tui, et quod est in calice
isto pretiosum sanguinem Christi tui, permixtus
sancto Spiritu tuo. » Hæc nisi persuadcant eos qui
contentiosi sunt, ii miserandi merito censendi
sunt, tum quod ignorantia duplici teneantur, et
execratione profunda.

MARCII EPHESINI

CONFESSIO FIDEI

Exstat cum refutatione Gregorii Mammæ, quæ nunc primum editur, initio hujusce voluminis.

EJUSDEM

EPISTOLA AD OMNES ORTHODOXOS

Vide supra col. 111.

Sequentia, *Epistolam* scilicet *Marcii Ephesini ad Georgium Scholarium*; *Ejusdem Epistolam ad Theophanem monachum*; *Ejusdem Dialogum qui inscribitur Latinus, sive De addimento in Symbolo*; *Ejusdem Epistolam ad Joannem Palæologum imp.* omnia ex Mss. descripta vobis suppeditavit D. Hergenroether, in Universitate Herbipolensi theologiæ professor.

I

Epistola domini Marcii Ephesini ad dominum Georgium Scholarium.

Clarissime, sapientissime, doctissime mihi que desideratissime frater et spiritalis filii, domine Georgi, opto in Deo ut sanus sis anima et corpore et in omnibus bene habeas; Dei misericordia et ipse mediocriter corpore valeo. Quantum nobis voluptatis et lætitiæ attulisti, quando rectam sententiam et piam ac patriam doctrinam amplexatus es et condemnatae ab injustis iudiciis veritatis patrocinium suscepisti, tantum e contrario mœrore et tristitia repleti sumus, cum ad aures nostras pervenit, te rursus alterata facie pigrantis tenebre loquique, et cum pessimis œconomis una confluente ad procuranda media unionis et dispositionis. Suntne præclara ista animoque philosophi digna? Quanquam ego quidem tuas laudes concinendas excogitaveram, et magnum Gregorium, cui a theologia nomen est, mente revolvebam Heronem quemdam philosophum laudibus efferentem, Arianorum errori iusistentem, quod, ut ille ait, dorcalidibus

Ἐπιστολὴ κυροῦ Μάρκου τοῦ Ἐφέσου πρὸς τὸν κύριον Γεώργιον (1) τὸν Σχολάριον.

Ἐνδοξότετε, σφωτάτε, λογικώτατε καὶ ἐπιποθεινότετε ἀδελφεὲ καὶ κατὰ πνεῦμα υἱε, κύριε Γεώργιος, εὐχομαι τῷ Θεῷ θγαίνειν σὲ ψυχῇ τε καὶ σώματι καὶ ἐπὶ πάντων ἔχειν καλῶς, οἷ τῷ ἔλθει καὶ αὐτὸς θγαίνω μετρίως τῷ σώματι. Ὁσέ (2) ἡμεῖς ἐνέπλησας ἡδονῆς, ἡνίκα τῆς ὁρθῆς δόξης (3) ἐγένω καὶ τοῦ εὐσεβοῦς καὶ πατέρου φρονήματος καὶ τῆ καταψήφισθη (4) παρὰ τῶν ἀδίκων κριτῶν συγγραφήσας ἀληθεία, τοσαύτης ἐκ τοῦ ἐναντίου λύπης καὶ κατηφείας ἐπλήσθημεν (5), ἀκούσιντες μεταθεσθαι σε πάλιν καὶ τάναντία φρονεῖν τε καὶ λέγειν, καὶ πῶς κκακοί, σκουνομοί, συντρέχειν ἐπὶ τὰς μισοτήτας καὶ οἰκονομίας. Καλὰ γε (6) ταῦτα καὶ φιλοσόφου ψυχῆς ἄξια (7); Καίτοι ἐγωγε τὰ ἰγκώμια σου πλέκειν ἤδη διανοούμενην, καὶ τὸν μέγαν Γρηγόριον ἐνεκῶν τὸν τῆς θεολογίας ἐπώνυμον Ἡρωνά τινα φιλόσοφον ἐπαινοῦντα τῆ τῶν Ἀρειανῶν ἐπιστάμενον πλάνῃ (8), ἔτι, φησί, δορκάλισ: τὸ καλὸν σῶμα καταθανθεὶς παρεπέμφθη τῇ ἔξορίᾳ. Σὺ δὲ μηδέποτε

(1) Sic cod. Mon. 256 f. 135 b. Apud Allat. contra Creyght. p. 93: Γεννάδιον τὸν Σχολάριον. Ex hac epistola plura adluxerat Canguis gloss. gr. p. 1281, fore integram dedit Allatius l. c. p. 88 seq.; nos eam ex præfato Codice exhibemus accuratius. Exstat et in Paris. cod. 1218 n. 10 (catalog. pr. 256).

(2) Ab hac propositione exorditur Allatii textus.

(3) Δόξης deest ap. Allat. typographico mendæ.

(4) Allat. καταδικασθείση.

(5) All. ἐνεπλ.

(6) Allat. p. 89. κατὰ γε.

(7) Allat. ἄξιον.

(8) Allat. ἐνοσάμενον δόξη.

πατρῶν ἰλιθῶν λυπηρῶ μόναις ἀπειλαῖς, ὡς ἔοικε, ἄπειθεῖς οὕτω βράβως αὐθις προέδωκας τὴν ἀληθειαν. Τίς δῶτει τῇ κεφαλῇ μου ὕδωρ καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς μου πηγὴν δακρῦων, καὶ κλαύσομαι τὴν θυγατέρα Σιών, τὴν τοῦ φιλοσόφου λέγω ψυχὴν ρικιζομένην καὶ μεταφερομένην, ὡς χού; ἀπὸ ἄλωνος θερινῆς. Ἄλλ' ἔρεῖς ἴσως, ὡς οὐκ ἐπὶ τὰ ἐναντία (10) γέγονεν ἡ μετάθεσις, μεσότητα δὲ τινα καὶ ὀικονομίαν περισκοποῦμεν. Οὐδέποτε διὰ μεσότητος, ἀνθρώπε, τὰ ἐκκλησιαστικὰ διωρθώθη· μέσον ἀληθείας καὶ ψεύδους οὐδὲν ἔστιν· ἀλλ' ὅσπερ τὸν τοῦ φωτός; ἔξω γενόμενον ἐν τῷ σκοτεινῷ εἶναι ἀνάγκη, οὕτω τὸν τῆς ἀληθείας μικρὸν παρακλίναντα τῷ ψεύδει λοιπὸν ὑποκεισθαι φαίμεν ἂν (11) ἀληθῶς· καίτοι γε φωτός; μὲν (12) καὶ σκοτούς ἔστιν εἰπεῖν μεσότητα, τὸ καλοῦμενον λυκαυγὲς (13) ἢ λυκόφως, μεσότητα δὲ τῆς ἀληθείας; καὶ ψεύδους; οὐδ' (14) ἐπινοήσιν ἂν τις, εἰ καὶ πολλὰ κάμοι (15). Ἄκουσον, ὅπως ἐγκωμιάζει τὴν τῆς μεσότητος; σύνοδον ὁ καλὸς ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριος;· *Εἶτε τὸν Χαλάνης πύργον* (16), ὃς (17) *καλῶς τὰς γλώσσας ἐμέρισεν* (ὡς ὄφελόν γε καὶ ταῦτα (18), *ἐπὶ κακῷ γὰρ ἡ συμφωνία*) *εἶτε τὸ* (19) *Καίφα συναδριον, ᾧ Χριστὸς κατακρίνεται, εἶτε τὸ ἄλλο τοιοῦτον τῆρ σύνοδον ἐκκλησίαν ὀνομασθέν, ἢ πάντα ἀνέτρεψε καὶ συνῆκε, τὸ μὲν εὐσεβὲς δόγμα καὶ παλαιὸν καὶ τῆς Τριάδος ὀμότιμον καταλύσασα τῷ* (20) *βαλεῖν χάρακα καὶ μηχανήμασι κατασεῖσαι* (21) *τὸ ὀμοούσιον, τῇ δὲ ἀσεβείᾳ θύραν ἀνοίξασα διὰ τῆς τῶν γεγραμμένων μεσότητος; σοφοὶ γὰρ ἐγένοντο πρὸς τὸ* (22) *κακοποιῆσαι, τὸ δὲ καλοποιῆσαι* (23) *οὐκ ἐγνωσαν.* Ἄρ' οὐ προσήκει ταῦτα καὶ τῇ νῦν ἡμετέρᾳ συνόδῳ; Καὶ πάνυ μὲν οὖν, φαίην ἂν ἔγωγε. Πλὴν ὅσον οὐδὲ πολλὰ βουλομένη τῇ μεσότητι καὶ τῇ διπλόῃ χρήσασθαι (24) ἔσχε τοῖς μισθόδοταις κωλυομένη· διὰ τοῦτο καὶ φανερώς, ὡς ἐκεῖνοι; ἐδόκει, τὴν βλασφημίαν ἐξέβρῆξε· μάλλον δὲ, κατὰ τὸν προφήτην εἰπεῖν, ὡς ἀσπίδων ἐβρῆξαν καὶ ἰσθῶν ἀραχνίας; ὕφαλονοισι, καὶ ὄντως ἰσθὸς ἀράχνης ὁ παρ' αὐτῶν συντεθεῖς καὶ ὀνομασθεῖς ὄρος. Μὴ οὖν ἀπατάωσαν ἡμᾶς (25) ἐπὶ μεσότητα καὶ διπλόῃ αὐθις ἀναχωροῦντες. Καταφαίχον γὰρ εἰσι συνέδριον, ἄχρις ἂν ἡ γενομένη παρ' αὐτῶν ἔνωσις τὴν Ἐκκλησίαν ἐπισκοπῇ. (26) Μέχρι τίνος, ὡς σφέλις, τὸ τῆς ψυχῆς εὐγενεῖς

pulchrum corpus dilaceratus eiectus est in exilium. Tu vero nihil noxii expertus, sed minis tantum, ut videtur, perterritus, vel munerum et honorum promissionibus pellectus, a teo facile rursus veritatem prodidisti. Quis dabit capiti meo aquam et oculis meis fontem lacrymarum, ut deplem filiam Sion, philosophi intelligo animam, quæ concutitur, convellitur ac transfertur quasi pulvis ex arca arstiva. Sed dices fortasse: Non in contrarium mutatio facta est, sed meditationem quamdam et œconomiam mente agitamus. Nusquam, mi homo, res ecclesiasticæ per mediationem correctæ sunt (a). Nihil inter veritatem et mendaciam medium interjacet. Sed quemadmodum extra lucem factus necessario tenebris obvolvitur, sic qui paululum a veritate declinaverit, hunc mendacio subdi vere dicimus; licet luminis et tenebrarum medium sit crepusculum vel λυκόφως quod dicitur; at veritatis et mendacii medium nullus unquam excogitaverit, etsi multum insudaverit. Audi, quomodo synodum, quæ medium procurat, magnus Gregorius Theologus laudibus offerat: Sive Chalanzæ turrim quæ linguas pulchre divisit, (quod utinam in his quoque factum esset, in malum nempe concordæ sunt) sive illum Caiphæ consensum, in quo Christus condemnatur, sive quid aliud simile ejusmodi synodum vocare debemus, quæ omnia convolvit et conturbavit, pium et antiquum dogma et unum Trinitatis honorem dissolvit, cum aggerem extruxit, ut machinis confringat consubstantialitatem, et impietatis portas aperiat per illud ex scriptis procuratum medium; sapientes siquidem facti sunt ad male agendum, bene vero facere non noverunt. An non hæc aptari possunt nostræ synodo? Et quam maxime, equidem dicerem. Et tamen neque, licet valde voluerit, meditatione et duplicitate uti potuit, cum ab iis qui mercedem dederant, prohiberetur (b); propterea etiam palam, ut illis placuit, blasphemiam evomuit, imo ut prophætæ verbis utar, aspidum ova eiecerunt et telam aranearum contexunt; et vere aranæ tela est quæ ab ipsis concinnata vocataque est definitio. Ne igitur nos denuo seducant, qui ad mediationem et duplicitatem recurrunt. Consensus siquidem Caiphæ est, donec unio ab ipsis facta Ecclesiam obumbrat. Usquequo, miser, animi nobilitatem et

(9) Allat. ἡ τιμῶν.

(10) All. τὰναντία.

(11) ἂν omitt. Allat.

(12) μὲν omitt. All.

(13) All. λιπαυγὲς.

(14) All. οὐκ.

(15) All. καὶν πολλὰ κάμη.

(16) Hæc quatuor verba omisit Allatius, qui non animadvertisse videtur, totum hoc desumptum ex Nazianzeni Orat. XXI p. 386 ed. Bill. (nunc orat. quoque est XXI) et vertit: qui (Gregorius) recte linguas divisit.

(a) Allat. Nusquam, mi homo, res ecclesiasticas melius adinventis corriges.

(b) Allat.: Et nihilominus nihil interest, sive

D (17) Sic Greg. ed. et Allat; Mon. cod. habet ὡς.

(18) Ed. Greg. κάκεινας.

(19) Mon. τῷ.

(20) Ita Mon. Allat: τὸ.

(21) Sic Mon.; Allat: καταλύσαι.

(22) Ita Allat.; Mon. ἐγ. τοῦ.

(23) Tria hæc verba τὸ δὲ καλοπ. desunt apud Allatium mendo typographico, ut videtur, cum in versione habeat: ad bene vero patrandum inepti facti sunt.

(24) Allat. χρήσασθαι.

(25) Allat. ὕμᾶς.

hoc medio, sive diploide utaris, cum ab iis, qui stipendia erogant, impediatur.

honorem in rebus inanibus occupata detines? Usquequo somnia? Aliquando veritas tibi cura erit. Fuge Ægyptum irreversis oculis, fuge Sodomam et Gomorrhā! Serva te in monte, ne simul deprehendaris! Verum occupavit te inanis gloria et mendaces divitiæ et comptæ splendidæque vestes et alia quibus hujus mundi felicitas fulcitur. Heu, heu non philosophicam philosophi mentem! Respice penitus eos, qui ante te similibus honoribus probati fuerunt. Cras descendes tu quoque ad inferos, relictis omnibus super terram; rerum vero a te gestarum exactissima ratio a te expostulabitur, quemadmodum a falsi nominis synodo expostulabitur sanguis deperditarum animarum, eorum qui scandalum passi sunt in mysterio fidei, qui blasphemiam intolerabilem nullaque venia dignam animis suis exceperunt, quæ est contra Spiritum sanctum, et in duo referre principia ejus existentiam audent, eorum, qui in impias et perridiculas Latinorum consuetudines abacti sunt, eorum, qui maledictiones et anathemata innovatæ fidei in sua ipsorum capita attraxerunt. «Sed in confirmationem et augmentum generis (nationis nostræ) futura est unio ab eisdem facta.» Et maxime vero. Nonne vides Crucis hostes in fugam conversos, unumque e nostris mille dissipantem et duos decem millia dispergentes? Verumtamen contrarium respicimus. Nisi Dominus ædificaverit nostrum Imperium, frustra laborant qui ædificant illud; nisi Dominus custodierit nostram civitatem, frustra vigilant, qui Papæ nummis aureis eam custodiunt. Igitur eis age nunc temporis totum temetipsam transmuta. Sine mortuos sepelire mortuos suos. Quæ Cæsaris sunt, relinque Cæsari. Redde Deo animam ab eo creatam et adornatam. Mens cogita, quantum illi debitor existas, redde retributionem. Vere exoro te, amicissime et doctissime, fac ut de te gaudeam; concede mihi, ut gloriam Deo referam, qui te conservet ab universa noxa incolumem.

Humilis metropolita Ephesi et universæ Asiæ Marcus.

καὶ φιλότιμον ἐν τοῖς ματαλοῖς ἀπασχολεῖς; Μέχρι ποῦ τὰ ἐνούπνια; Καὶ ἡ ἀλήθειά ποτε σπουδισθήτω σοι. Φεῦγε Ἀίγυπτον ἀμεταστρεπτεῖ, φεῦγε Σόδομα καὶ Γόμορρα· πρὸς τὸ ὄρος ὠΰου, μὴ συμπαραληφθῆς (27). Ἄλλὰ κατεῖχει (28) σε τὸ κενὸν (29) δοξάριον καὶ ὁ ψευδῶνυμος πλοῦτος καὶ τὰ κομψὰ καθ' ἐνανθὴ χλανισκίδια (30) καὶ τὰλλα, οἷς ἡ κοσμικὴ εὐημερία τὴν σύστασιν ἔχει. Φεῦ τῆς ἀφιλοσόφου διανοίας τοῦ φιλοσόφου! Περίβλεπον (31) τοὺς πρὸ (32) σοῦ ἐν ταῖς ὁμοίαις περιφανείαις ἐξετασθέντας. Ἀύριον καταθήσῃ (33) καὶ αὐτὸς εἰς ἔθου, πάντα καταλιπὼν ὑπὲρ τῆς (34) γῆς· τὸν (35) δὲ τῶν βεβιωμένων λόγον ἀπαιτηθῆσθαι μετὰ πολλῆς ἀκριβείας, ὡσαυτ (36) ἡ ψευδῶνυμος σύνδοξος ἀπαιτηθήσεται τὸ αἷμα τῶν ἀπολλυμένων ψυχῶν τῶν σκανδαλισθέντων ἐπὶ τῷ μυστηρίῳ τῆς πίστεως, τῶν τὴν ἀφόρητον βλασφημίαν καὶ ἀσυγχώρητον ταῖς ψυχαῖς ὑποδεξαμένων (37) τὴν κατὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ εἰς δύο τολμῶντων ἀρχὰς ἀναφέρειν τὴν αὐτοῦ ὑπαρξίν, τῶν ὑπαχθέντων τοῖς ἀθέτοις καὶ καταγαλάστοις λατινικοῖς ἔθεσι, τῶν τὰς ἀρὰς καὶ τὰ ἀναθήματα τῆς καινοτομίας τῆς πίστεως ἐπὶ τὰς αὐτῶν κεφαλὰς ἐλυκισάντων. Ἄλλ' εἰς σύστασιν ἔσται τοῦ γένους καὶ εἰς ἐπίδοσιν ἡ γινομένη παρ' αὐτῶν ἔνωσις. Πάνυ μὲν οὖν. Οὐχ ὄρῃς τοὺς ἐχθροὺς τοῦ σταυροῦ φεύγοντας καὶ ἕνα ἡμῶν χιλίους διώκοντα καὶ δύο μυριάδας μετακινούντας; (38); Τοῦναντίον μὲν οὖν ἅπαν (39) ὀρώμεν. Ἐὰν μὴ Κύριος οἰκοδομήσῃ τὴν ἡμετέραν ἀρχὴν, εἰς μάτην ἔκοπίασαν οἱ οἰκοδομοῦντες· ἐὰν μὴ Κύριος φυλάξῃ τὴν ἡμετέραν πόλιν, εἰς μάτην ἠγρύπνησαν οἱ διὰ τῶν χρυσίων (40) τοῦ Πάπα ταύτην φυλάσσοντες. Ἄλλὰ δεῦρο λοιπὸν ὄλον σαυτὸν μετάρθεις ἐπὶ τὸ νῦν (41)· ἄφες τοὺς νεκροὺς θάπτειν τοὺς ἑαυτῶν νεκροῦς· ἄφες τὰ Καίσαρος Καίσαρι· δὸς τῷ Θεῷ τὴν παρ' αὐτοῦ κτισθεῖσαν καὶ κοσμηθεῖσαν ψυχὴν. Ἐνόησον, ὄσων (42) ὀφειλέτης αὐτῷ τυγχάνεις· ἀπόδο· τὰς ἀμοιβὰς. Ναὶ (43), παρακαλῶ, φιλιτατε καὶ σοφώτατε, δὸς μοι χαρῆναι ἐπὶ σοί, δὸς μοι Θεῷ δέξαν ἀνεγκλιεῖν, ὅς σε διαφυλάττοι (44) ἀνώτερον παντὸς ἀνιάρου συναντήματος.

Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Ἐφέσου καὶ πάσης Ἀσίας Μάρκος.

II

Epistola D. Marci Eph. ad Theophanem monachum. D

Honoratissime in hieromonachis et mihi in Domino desideratissime et reverentissime pater et frater.

- (26) All. ἐπισκοπεῖ.
 (27) Allat. καταληφθεῖς.
 (28) Sic Mon.; Allat. κατεῖχει.
 (29) Allat. κενόν.
 (30) Mon. χλανιδίσκια.
 (31) Allat. sic; Mon. περιβλεψαι.
 (32) Allat. πρὸς.
 (33) Allat. καταδύσει.
 (34) Τῆς omit. Allat.
 (35) Allat. τῶν.

(a) Cod. Mon. 256, f. 279 b.

Ἐπιστολή κυροῦ Μάρκου τοῦ Ἐφέσου πρὸς Θεοφάνην (a).

Τιμώτατε ἐν ἱερομονάχοις καὶ ἐμοὶ ἐν Κυρίῳ ποθεινότετε καὶ αἰδισιμώτατε πάτερ καὶ ἀδελφεῖ.

- (36) Οὖν addit. Mon.
 (37) Monac. ὑποδεξαμένον.
 (38) Allat. μετακινούν·α. Hinc vertit: et viginti millia dispergentem.
 (39) All. ἅπαν οὖν.
 (40) Monac. χρυσίων.
 (41) Monac. ἐπὶ τὴν κύριον.
 (42) Ὅσων omitt. Allat.
 (43) Allat. καί.
 (44) Allat. διαφυλάττει.

Γίνωσκε, ὅτι μετὰ τὸ ἀπελθεῖν ἡμᾶς εἰς τὴν Κων-
 σταντινούπολιν, ἀναβάνας εἰς τὸ πατριαρχεῖον ἐνδὲς
 τῶν ὑπογραφάντων λατινοφρόνων καὶ ἐνοχλοῦντος
 ἡμᾶς, ἀπῆλθον εἰς τὴν ἐκκλησίαν μου. Ἐξεῖ δὲ πάλιν
 μηδεμίαν εὐρὴν ἀνάπαυσιν καὶ χαλιπτῶς νοσήσας
 καὶ ζῆμιούμενος παρὰ τῶν ἀσθεῶν καὶ περαζόμε-
 νος, διότι μὴ εἶχον ὀρισμὸν αὐθεντικόν, ἐξῆλθον κά-
 κειθεν ἐπὶ σκοπῷ τοῦ ἀπελθεῖν εἰς τὸ ἄγιον ὄρος.
 Διαπεράσας οὖν εἰς τὴν Καλλιπόλιν καὶ διερχόμενος
 διὰ τῆς Λήμνου ἐκρατήθην ἐνταῦθα καὶ περιωρί-
 σθην παρὰ τοῦ βασιλέως. Ἄλλ' ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ
 καὶ ἡ τῆς ἀληθείας δύναμις οὐ δίδεται, τρέχει δὲ
 μᾶλλον καὶ εὐδοῦται, καὶ οἱ πλείονες τῶν ἀδελφῶν
 τῇ ἐμῇ ἐξορίᾳ θαρρόντες βάλουσι τοῖς ἐλέγχοις
 τοὺς ἀλιτηρίους καὶ παραβάτας τῆς ὁρθῆς πίστεως
 καὶ τῶν πατρικῶν θεσμῶν, καὶ ἐλαύνουσι πανταχό-
 θεν αὐτοὺς ὡς καθάρματα, μήτε συλλειτουργεῖν αὐ-
 τοῖς ἀνεχόμενοι, μήτε μνημονεῖν ὅπως αὐτῶν ὡς
 Χριστιανῶν. Μανθάνω δὲ, ὅτι ἐχειροτονήθη παρὰ
 τῶν λατινοφρόνων μητροπολίτης Ἀθηνῶν κοπελύ-
 δριόν τι τοῦ Μονεμβασίας, ὅπερ αὐτόθι διάγειν συλ-
 λειτουργεῖ τοῖς Λατίνοις ἀδιακρίτως καὶ χειροτονεῖ
 παρανόμους; δσοὺς ἂν εὐρη καὶ ὄλους. Ἄξιόν οὖν τὴν
 ἀγισσύνην σου, ἵνα ἐπὶ ὑπὲρ Θεοῦ ζῆλον ἀναλαβῶν,
 ὡς ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἀληθείας φίλος καὶ
 τοῦ ἁγίου Ἰσιδώρου γνήσιος μαθητῆς παραίνεσθαι
 τοὺς τοῦ Θεοῦ ἱερεῦσιν, ἐκφεύγειν ἅπασιν τρόποις
 τὴν κοινωνίαν αὐτοῦ καὶ μήτε συλλειτουργεῖν αὐτῷ
 μήτε μνημονεῖν ὅπως αὐτοῦ, μήτε ἀρχιερέα τοῦ-
 τον, ἀλλὰ λύκην καὶ μισθωτὴν ἵγχεσθαι, μήτε λει-
 τουργεῖν ὅπως ἐν ταῖς λατινικαῖς ἐκκλησίαις, ἵνα
 μὴ ἐλθῇ καὶ ἐπ' ὑμᾶς ἡ ἐπελθοῦσα ὀργὴ τοῦ Θεοῦ
 τῇ Κωνσταντινουπόλει διὰ τὰς ἐκεῖ γινόμενας πα-
 ρανομίας. Γίνωσκε δὲ ὅτι ἡ ψευδοένωσις ὅσον οὕτω
 τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι καὶ δυνάμει διαλυθήσεται καὶ
 τὸ δόγμα τῶν Λατίνων ἀντὶ τοῦ βεβαιωθῆναι διὰ τῆς
 ψευδοῦς συνόδου, ὅπερ ἀεὶ ἐπιτοῦδαζον, εἰ μᾶλλον
 ἀνετρέψῃ καὶ ἠλέγχθῃ καὶ ὡς βλάσφημον καὶ δυσ-
 σεβῆς πανταχοῦ στηλιτεύεται, καὶ οἰ τοῦτο κυρώ-
 σαντες οὐδὲ διαραῖ στόμα τολμῶσιν ὑπὲρ αὐτοῦ. Ὁ
 γοῦν καλόγηρος (1) αὐτοῦ τοῦ ὑμετέρου μισθωτοῦ, καὶ
 οὐχὲ ποιμένος, ὁ ἄνους Μονεμβασίας λαβὼν παρὰ
 τοῦ βασιλέως τὸ τοῦ προδρόμου ἡγουμενίον οὕτε
 μνημονεύεται παρὰ τῶν καλογήρων αὐτοῦ οὕτε θυ-
 μιᾶται ὅπως ὡς Χριστιανός· ἀλλ' ἔχουσιν αὐτὴν εἰς
 τὰ πράγματα μόνον ὡς περ τινα κόνσουλον· καὶ ὁ
 βασιλεὺς ταῦτα μανθάνων οὐδένα λόγον ποιεῖται,
 ἀλλὰ καὶ μετανοεῖν ὁμολογεῖ φανερῶς ἐπὶ τῷ γε-
 γονότι καὶ ἐπὶ τοὺς καταθεμένους καὶ ὑπογράψαν-
 τας μεταστήσει τὴν αἰτίαν. Φεύγετε οὖν καὶ ὑμεῖς,
 ἀδελφοί, τὴν πρὸς τοὺς ἀκοινωνήτους κοινωνίαν καὶ
 τὸ μνημόσυον τῶν ἀμνημονεύτων. Ἴδε ἐγὼ Μάρκος·
 ὁ ἀμαρτωλὸς λέγω ὑμῖν, ὅτι ὁ μνημονεύων τοῦ
 πάππα ὡς ὀρθοδόξου ἀρχιερέως; ἔνοχος ἐστὶ πάντα
 τῶν Λατίνων ἐκπέλωσαι μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς κου-
 ρᾶς τῶν γενεῶν, καὶ ὁ λατινοφρόνων μετὰ τῶν Λατί-

A Noveris, me, postquam Constantinopolim abie-
 ram, ascendente in patriarchalem sedem uno
 ex iis, qui subscripserunt cum Latinis sen-
 tentes, ac nos molestante, in ecclesiam meam
 abiisse (a) ibi vero nulla rursus reperta requie et
 graviter infirmatus atque afflictus ab impiis et
 tentatus, quia non habui authenticam determina-
 tionem, discessi etiam exinde, consilio ductus
 ahebundi in montem sanctum. Profectus igitur
 Callipolim et pertransiens per Lemnum detentus
 sum ibi et inclusus ab imperatore. Sed verbum
 Dei et veritatis virtus non sunt alligata, currunt
 potius, prospere procedunt, atque plures ex fratribus
 meo exilio confidentes refutationibus prosternunt
 sceleratos illos et rectæ fidei paternarumque legum
 transgressores, et undequaque eos remonent velut
 abjectos et impuros, nec una cum eis sacrificare
 sustinentes, neque eorum prorsus ut Christianorum
 mentionem facere. Comperio autem a Latinorum
 asseclis Athenarum metropolitam ordinatum esse
 infamem quamdam creaturam Monembasiensis,
 quæ ibi commorans cum Latinis sacrificat absque
 discrimine et illegaliter ordinat quot et qualescun-
 que invenerit. Rogo itaque sanctitatem tuam, ut
 zelum pro Deo resumens tanquam vir Dei et verita-
 tis amicus et sancti Isidori germanus discipulus
 exhorteris Dei sacerdotes, ut fugiant omnibus
 modis ipsius communionem, neque cum eò sacra
 celebrent, neque prorsus ejus commemorationem
 faciant, neque summum sacerdotem eum habeant,
 verum lupum et mercenarium; neque demum in
 Latinis ecclesiis celebrent, ne veniat etiam super
 vos ira Dei, quæ super Constantinopolim venit
 propter eas, quæ ibi sunt, prævaricationes. Scito
 autem, ementitam illam unionem, in quantum non-
 dum dissoluta est, Dei gratia ac virtute dissolutum
 iri, et tantum abesse ut Latinorum dogma per
 falsam synodum confirmatum fuerit, quod semper
 in votis habebant, ut magis adhuc eversum et refu-
 tatum fuerit et ut blasphemum et impium ubique
 traducatur, et qui illud confirmarunt, ii neque os
 pro eo aperire audeant. Calogernus igitur ipsius
 vestri mercenarii, et non pastoris, insipiens Mo-
 nembasiensis, qui ab Imperatore Præcursoris
 abbatiam accepit, neque commemorationem a suis
 monachis obtinet, neque honoratur prorsus ut
 Christianus, sed habent eum solum pro rerum a-
 D ministratione, ut quemdam consulem; atque im-
 perator hoc comperito nē verbum quidem fecit,
 imo fatetur aperte pœnitere se rerum facturum,
 et in eos, qui assensi sunt et subscripserunt, cul-
 pam transfert. Fugite igitur et vos, fratres, commu-
 nionem cum his, quibus ea neganda est, et com-
 memoracionem eorum, qui commemorationi non
 sunt. Ecce ego Marcus peccator dico vobis, eum,
 qui commemorationem facit papæ tanquam ortho-

(a) Id est, electo Metrophane mense Maio anni
 440, in suam diocesin Marcus abiit.

(1) Usitatus καλόγηρος. Græci monachi καλογέ-

doxi sacerdotis, debitorem esse, ut cuncta Latino-
rum expleat usque ad ipsam barbæ rasuram, et
cum Latinis sentientem cum Latinis iudicatum et
ut fidel transgressorem reputatum iri. Sanctæ tuæ
orationes sint nobiscum. Constantino Contipetræ
principi et reliquis cunctis principibus, qui nos hospitio exceperunt, correctionem ei eam, quæ a
Deo est, benedictionem.

Marcus Ephesi. Junii die 16.

Ὁ Ἐπίσκοπος Μάρκος. Ἰουν. ις'

III

*Marci metropolitæ Ephesii Apologia ab eo dicta ex
tempore instante morte.*

Μάρκου τοῦ μητροπολίτου Ἐφέσου Ἀπολογία
ῤηθῆσα ἐπὶ τῇ τελευτῇ αὐτοῦ αὐτοσχεδίως.

Exstat supra col. 535.

IV

*Marci Ephesii Dialogus qui inscribitur LATINUS
sive de additamento in Symbolo.*

Μάρκου τοῦ Ἐφέσου Διάλογος. οὗ ἡ ἐπιγραφή
ΛΑΤΙΝΟΣ, ἢ περὶ τῆς ἐν τῷ Συμβόλῳ προσθή-
κης (2).

LATINUS. Miror quomodo nos vituperetis de
additamento in Symbolo, quandoquidem œcumeni-
carum synodorum secunda totum primæ synodi
symbolum immutavit et tradidit illud additionibus
adjectis ad majorem claritatem explicationibus
illustratum. Quare Immutatio circa verba nihil
obest iis qui accuratam dogmatum theologiam ser-
vant.

ΛΑΤΙΝΟΣ. Θαυμάζω πῶς ἡμῖν ἐγκαλεῖτε περὶ τῆς
ἐν τῷ Συμβόλῳ προσθήκης, ὅπου γε ἡ δευτέρα τῶν
οἰκουμενικῶν συνόδος διὰ τὴν πρώτην· σύμβολον
ἐναλλάξασα παραδίδωκε προσθήκας τε ἐπαυξήσασα
καὶ ἄλλα πρὸς τὸ σαφέστερον ἀναπτύξασα· ὥστε
οὐδὲν ἢ περὶ τὴν λέξιν ἐναλλαγὴν λυμαινεται ταῖς
σώζουσι τὴν ἀκριβῆσαν τῶν δογμάτων.

GRÆCUS. Id quidem ita se habere fatemur, atque
secundæ synodi symbolum immutatum secundum
verba esse relate ad primæ synodi symbolum non
ignoramus; attamen dicimus, non quia illis Patri-
bus licuit symbolum immutare, statim id licere
etiam tibi.

ΓΡΑΙΚΟΣ. Τοῦτο μὲν οὕτως ἔχειν ὁμολογοῦμεν
καὶ τὸ τῆς δευτέρας συνόδου σύμβολον ἐνηλλαγμένον
εἶναι πρὸς τὸ τῆς πρώτης κατὰ τὴν λέξιν οὐκ ἀγνωσ-
μὲν· οὐ μὴν ὅτι γε ἐκείνοις τοῖς Πατέρας ἐξῆν
ἐναλλάξαι τὸ σύμβολον, ἥδη καὶ σοὶ τοῦτο ἐξεῖναι
φαιμεν.

LAT. Cur vero?

ΛΑΤ. Διὰ τί δὲ;

GR. Primo quidem quia illi erant œcumenica
synodus, tibi autem hoc non adest, licet quam
maxime jactes papam illiusque primatum. Deinde
tunc quidem licuit, cum nondum esset prohibitum;
tibi vero post prohibitionem additionem facere au-
denti nulla id concedit ratio, ut non obnoxius sis
maledictionibus a Patribus pronuntiatis.

ΓΡ. Πρῶτον μὲν ὅτι ἐκεῖνοι σύνοδος οἰκουμενικῆ;
ἦσαν, σοὶ δὲ τοῦτο οὐ πρόσεστι, κἀν ὅτι μάλιστα τὴν
Πάπαν ἀγχις καὶ τὸ ἐκεῖνου πρωτεῖον. Ἐπειτα τότε
μὲν ἐξῆν· οὐ γὰρ πω κεκώλυτο· σοὶ δὲ μετὰ τὸ κε-
κωλύσθαι τὴν προσθήκην τολμήσαντι λόγῳ; οὐδεὶς
συχχωρεῖ τὸ μὴ οὐχ ὑπεύθυνον εἶναι ταῖς ἐκφωνηθεῖ-
σαις ὑπὸ τῶν Πατέρων ἀραῖ.

LAT. Quandonam id prohibitum est et quam ob
causam?

ΛΑΤ. Πότε γὰρ δὴ κεκώλυτο καὶ διὰ τί τιν ἀ-
είην;

GR. Ego tibi accurate omnia exponam. Post
expositionem fidei a prima synodo factam, multæ
et variæ fidei expositiones factæ sunt a diversis
synodis, vocem *consubstantialis* e medio tollentes. Sed
istæ quidem cassatæ et rescissæ fuerunt. Secun-
da vero synodus, quæ et œcumenica fuit et primæ
sententiam accurate servavit, propriam fecit eam
expositionem, qua nunc quidem utimur nos absque
additamento, vos cum additamento. Neutra autem
harum duarum synodorum prohibitionem ullam
immutationis sanxit. Quare in tertia œcumenica

ΓΡ. Ἐγὼ σοὶ ἐρῶ τὸ πᾶν ἀκριβῶς. Μετὰ τὴν
παρὰ τῆς πρώτης συνόδου τῆς πίστεως ἐκθεσιν
πολλὰ καὶ διάφορα πίστεως ἐκθέσεις γεγόνασιν ὑπὸ
διαφόρων συνόδων περιαιρούσαι τὸ *ὁμοούσιον*· ἀλλ'
ἐκεῖναι μὲν ἠκυρώθησαν· ἡ δὲ δευτέρα σύνοδος οἰ-
κουμενικὴ τε οὖσα καὶ τὴν τῆς πρώτης ἐνοιαν
ἀκριβῶς φυλάξασα ἐκθεσιν ἰδίαν πεποίηται ταύτην,
ἣ νῦν ἡμεῖς μὲν ἀνευ προσθήκης χρώμεθα, ὑμεῖς
δὲ μετὰ τῆς προσθήκης· οὐδετέρα δὲ ἕως ἀμφοῖν
ταῖν συνόδων οὐδεμίαν κώλυσιν διαπίσαστο τῆς μετα-
ποιήσεως. Ὅθεν ἐπὶ τῆς τρίτης οἰκουμενικῆς συν-
-

(1) Mon. ὁμῶν.

(2) Cod. Mon. 256, f. 287 a, Paris. 1218, n. 12
catal. p. 256). Illustratur eo dialogo multa ex iis

quæ prioribus Florentini concilii, quæ Ferræ et
habebantur, sessionibus disputata sunt.

δου σύμβολον πίστεως προηγήθη παρὰ τῶν τῶν Nestoriorum φρονούντων ἐκδιδόμενον, ἔχον τὴν τῆς αἰρέσεως δόξαν, δι' οὗ καὶ βαπτίζειν ἐτόλμων ἐν τῇ Λυδία τινάς· τοῦτο οἱ Πατέρες ἀνεγνωσμένοι ἀκούσαντες καὶ οὐκ ἀνεκτὴν ἐπι κρίναντες ὑπὸ τοῦ βουλομένου μεταποιεῖσθαι τὸ σύμβολον, ὅρον εὐθύς ἐξήσγησαν, μηκέτι μηδένα τολμᾶν ἀναλλάττειν τὴν ὑπὸ τῶν Πατέρων ἐκτεθεισαν πίστιν ἦτοι τὸ τῆς πίστεως σύμβολον. Ὅθεν καὶ ὁ μακάριος Κύριλλος ἐν τῇ πρὸς τὸν Ἀντιοχείας Ἰωάννην ἐπιστολῇ τὴν οὐκ εὐθὺς ἀπόφασιν (αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ τῆς μεγάλης ἐκείνης συνόδου πρόεδρος), *Κατ' οὐδένα, φησὶ (1), τρόπον σαλευσθαι ἀνεχώρητα τὴν ἐκτεθεισαν ὑπὸ τῶν Πατέρων ἡμῶν πίστιν ἦτοι τὸ τῆς πίστεως σύμβολον· οὐτε μὴν ἐπιτρέπομεν ἑαυτοῖς ἢ ἑτέροις ἢ λέξιν ἀμειψαί τῶν ἐγκειμένων ἐκείσε, ἢ μίαν γοῦν παραβῆναι συλλαβὴν, μνησθῆναι τοῦ λέγοντος· Μὴ μεταίρεις ὄριον αἰώνια, ἃ ἔθεντο οἱ πατέρες σου· οὐ γὰρ ἦσαν αὐτοῖς οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς ὃ ἐκπορεύεται μὲν ἐξ αὐτοῦ, ἔστι δὲ οὐκ ἀλλότριον τοῦ Υἱοῦ κατὰ τὴν οὐσίας λόγον.* Ἀκούεις ὡς οὐ τὴν διάνοιαν μόνον, ἀλλὰ καὶ (τὴν) λέξιν καὶ συλλαβὴν κωλύει μεταποιεῖν τε καὶ παραβαίνειν. Οὐκ ἐπιτρέπομεν. φησιν, ἑαυτοῖς ἢ ἑτέροις, ὡς ἐκ προσώπου τῆς συνόδου πάσης· καίτοι γε οἰκουμένη συνόδος ἦσαν· ἀλλ' αὐτοὶ τὸν ὅρον ἔθεντο τῆς ἐκκλησίας.

LAT. Οὐκ. Ἄλλ' ἐτέραν, φησὶ, πίστιν, τὴν ἐναντίαν, τὴν ἀλλότρια τῆς Ἐκκλησίας δόγματα ἔχουσαν· ἐπεὶ ἡ ἀνάπτυξιν καὶ σφύνησαν ἔχουσα πίστις οὐκ ἂν εἴη πάντως· ἐτέρα, καὶ μίξ, καὶ πολλὰς διαφέρει λέξεσιν.

GR. Θαυμάζω πῶς οὐκ ἀπὸ τῶν λέξεων δοκιμάσεις τὴν διάνοιαν τῶν εἰπόντων, ἀλλὰ μᾶλλον τὰς λέξεις· ἔλκεις πρὸς τὸ σαυτοῦ βούλημα. Τὸ γὰρ τὸ ἕτερον οἰεσθαι τὸ ἐναντίον δηλοῦν ἀνδρὸς ἐστὶν ἀσώφου οὐδὲ εἰδότης ἐφαρμόζειν τῇ τῶν πραγμάτων φύσει τὴν ἐκάστην κατὰ τὴν λέξιν. Ἐπὶ πλέον γὰρ ἐήκου τοῦ ἐναντίου τὸ ἕτερον καὶ οὐ πᾶν τὸ ἕτερον μινος ἦδη καὶ ἐναντίον· ἀνθρωπος γὰρ ἴππου ἕτερον μὲν τῷ εἶδει, ἐναντίον δὲ οὐδαμῶς· τῇ γὰρ οὐσίᾳ οὐδὲν ἐναντίον. Οὐκ ἂν εὖν διὰ τῆς ἐτέρας πίστεως τὴν ἐναντίαν ἐδήλου, ὥσπερ οὐδεὶς διὰ τοῦ ζώου δηλοῖ τὸν ἀνθρώπον.

LAT. Ἐγὼ μὲν οὐδέπω μέχρι καὶ νῦν ἐφθην τὰ τοιαῦτα μεμαθηκώς· θαυμάζω δὲ νῦν ἦδη τοὺς τὴν προσθήκην ἐξ ἀρχῆς τολμήσαντας, εἰ τοσούτων ὄντων τῶν κωλυμάτων οὐκ ἠδέσθησαν ὁμοῦ· αὐτὴν ἐξεπέμψεν καὶ τοῖς μετ' αὐτοὺς παραδοῦναι.

(1) Confer eundem text. apud Camat. c. 101. Gr. orth. t. II, p. 452, 453.)

(a) Vide conc. Ephesini sess. V. Hard. conc. t. I, p. 1515 seq. Mansi, t. IV, p. 1347 seq.

(b) Quæ in sequentibus adduntur, sunt: 1º Theodoretii verba de litteris ex Ægypto in Antiochenum patriarchatum missis, quæ vide supra apud Gregorium Constantinopolitanum in Marci confessionem cap. V; 2º Conc. Chalced. Decretum sess. V. (Hard. II, p. 455. Mansi VII, 118.— Patr. Gr. tom. III, p. 364, 365.) Hæc hoc loco ommissa sunt.

A synodo symbolum fidei prolatum est a Nestorii asseclis editum, quod hæreticam sententiam continebat et per quod etiam baptizare quosdam in Lydia audebant (a). Hoc Patres prælectum quum audivissent et minime tolerandum id judicassent ab eo qui symbolum immutare vellet, statim definitionem protulerunt, ne amplius quis auderet immutare fidem a Patribus expositam vel fidei symbolum. Quare et beatus Cyrillus in epistola ad Joannem Antiochenum probe sciens suam ipsius præceptionem (ipse enim erat magnæ illius synodi præses), *Nulla modo, inquit, sinimus concuti fidem a Patribus nostris expositam sive fidei symbolum; neque enim aut nobis aut ulli omnino alteri permitimus, vel unam vocalem immutare ibi positam, vel unam etiam syllabam præterire, memores ejus qui dixit: Ne transferas terminos æternos (antiquos), quos posuerunt patres tui. Non enim ipsi erant qui loquebantur, sed Spiritus Patris, qui procedit quidem ex ipso, nec ob id tamen alienus est a Filio secundum essentialis rationem.* Audis quomodo non sententiam dumtaxat, sed etiam verba et syllabas immutare et transgredi vetat. *Non permitimus, inquit, nobis vel aliis, tanquam ex persona univærsæ synodi. Et tamen hi œcumenica synodus erant. Verum ipsi definitionem tulerunt prohibitionis (b).*

LAT. Minime. Sed aliam, inquit (conc. Chalced.) fidem, videlicet contrariam, aliena ab Ecclesia dogmata habentem. Nam fides, quæ explicationem et dilucidationem continet, non erit prorsus contraria, sive uno, sive multis verbis differat.

GR. Miror quomodo non ex verbis eruere tentas sensum loquentium, sed potius verba trahis ad tuum proprium beneplacitum. Nam arbitrari aliud significare id quod contrarium, viri minime sapientis est, et ejus qui neutiquam noverit rerum naturæ verbum cuilibet congruum adaptare. Latius enim patet aliud seu diversum, quam contrarium, et non omne quod a quopiam diversum est, jam ei est contrarium. Homo, verbi gratia, aliud est specie ab equo, contrarium vero nullo modo. Substantiæ enim nihil est contrarium. Non ergo

D per aliam fidem significarunt Patres contrariam, sicut nemo per animal significat hominem (c).

LAT. Ego quidem hucusque talia nondum didici; miror autem jam eos, qui primitus hanc additionem facere ausi sunt, quod cum tot essent prohibitiones, tamen non sunt veriti eam eloqui eamque posteris transmittere (c).

(c) Provocat breviter ad concilium septimum act. VI, a. 880, et ad spuriam Joannis VIII ad eundem Photium epistolam, ibique prorsus iisdem utitur verbis, quæ in ejus Confessione supra edita, cap. XVI et XVII, leguntur.

(d) Nimirum Latinus victas dat manus, ut Ephesio placuit. Eas tamen Græcorum rationes satis infirmas et jam Ferrarizæ plerumque refutatas Latini dudum perspectas habuerunt iisque nullo prorsus negotio occurrerunt.

V

Ex epistola Marci Ephesii ad Joannem Paleologum imperatorem (a).

Flores intuentibus voluptatem creant, sed verbo acius prætereunt et expirant, ut in his instabilitatem cito perituram considerantes veram et perpetuo sibi constantem voluptatem conquiramus, beatam, sempiternam, et in omni ævo duraturam, qua hic quidem perfruitur anima, divinis sermonibus et speculationibus innutrita, et perpetuo in Domino delectatur, et in futurorum bonorum spe gaudio repletur; verum tamen post hanc vitam, quæ desideraverat, bona consecuta in omne tempus lætitiis omnibus exultat. Vox siquidem, dicitur, exultationis et salutis in tabernaculis iustorum.

Τὰ ἄνθη τὸ τερπνὸν ἔχουσι, θάπτον δὲ λόγου παρῶσι καὶ φθίνουσιν, ἵνα τὸ ἐν τούτοις ἄστατον καὶ ὠκύμορον ἐννοήσαντες τὴν ἀληθῆ καὶ μόνιμον ἡθονὴν ζητῶμεν, τὴν μακαρίαν, τὴν διηνεκῆ, τὴν ἀνώλεθρον, ἣν ἐνταῦθα μὲν ἕδεται ψυχὴ θείαις λόγοις τρεφομένη καὶ θεωρήμασι καὶ κατατρύχουσι τοῦ Κυρίου διὰ παντός, τῇ δὲ τῶν μελλόντων ἐλπίδι χαίρουσα, μετὰ δὲ τὴν παρούσαν ζωὴν ἐπιτυχοῦσα τῶν ποθευμένων εἰς αἰῶνας ἀγάλλεται· Φωνὴ γάρ, φησὶν, ἀγαλλιᾶστω καὶ σωτηρίας ἐν σκηναῖς δικαίων.

(a) Hæc epistola, quæ incipit: Δῶρον τοι τοῦτο μικρὸν, in testimonium veritatis, statim post mortem obligere sanctis Dei visionem, una cum textu

a Gregorio patriarcha in Eph. confess. cap. XI allato adducitur (1). Ea utitur Allatius *De synodo Photiana*. Romæ 1662, p. 344.

(1) Locus hic laudatus exstat supra col. 107; at ibi nulla mentio fit epistolæ Marci ad Joan. Paleologum.

ADDENDA

AD

OPERA GENNADII PATRIARCHÆ.

MONITUM.

Gennadius quinque libellos de divina providentiâ et prædestinatione scripsit, ut videre est in catalogo operum ejus quem a Renaudotio acceptum supra edidimus. Primus, qui incipit: Τὴν ἐξ ἀδελφῶν ἀποκρίσιν, prodit in programme academico Universitatis Hanniensi an. 1825, quod R. Thorlacius eloquentiæ professor, hoc antiquitatis sacræ monumento ornavit. Secundus is est quem David Hæschelius an. 1594, Augustæ Vind., et Fed. Morellus an. 1618, Parisiis ediderunt, et nos jam supra. Tertius, quartus et quintus nunc primum prodeunt ex codd. mss. Paris., Gennadii ipsius autographis.

ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ

ΠΕΡΙ

ΘΕΙΑΣ ΠΡΟΝΟΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΥ

ΛΟΓΟΣ Α'.

GENNADII PATRIARCHÆ

DE

DIVINA PROVIDENTIA ET PRÆDESTINATIONE
LIBER PRIMUS.

Τὴν ἐξ ἀδίδου περὶ τῶν ὄντων καὶ γινομένων γινώσκοντες τε καὶ διάταξιν ὑπὸ τοῦ πάντων Δημιουργοῦ ὑπόθεσιν ἐν τῷδε τῷ λόγῳ ποιούμενοι, πρῶτον μὲν τὸ τῆς εἰμαρμένης ἀποπεμπόμεθα. Εἰ γὰρ καὶ δυνατόν ἐστι τὴν θεῖαν πρόνοιαν οὕτω καλεῖν, οὐχ ὡς ἐστὶν ἐν τῷ Θεῷ μόνον πρὸ τῆς τῶν προνοουμένων ὑπάρξεως, ἀλλ' ἢ καὶ αὐτοῖς ποτε προσαγομένη τοῖς πράγμασι ταῦτα τοῖς ἀδίδου ἐν τῷ Θεῷ περὶ τῆς αὐτῶν ὑπάρξεως καὶ τάξεως λόγοις ἕξομοιοι· ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ οὕτω τοὺς Στωικοὺς τὴν ἀρχὴν ἐκλαβεῖν τὸ ὄνομα, πάνυ δὲ φαύλως αὐτῷ χρῆσασθαι, παραιτούμεθα. Ἄρκει δὲ ἡμῖν τοῦνομα τῆς προνοίας καὶ τοῦ προορισμοῦ, τοῦ ἱεροῦ ὄντος καὶ ἀπλανεστάτου διδασκαλείου. Ἐπειτα ἐπειδὴ ταύτην τὴν πρόνοιαν οἱ μὲν οὐδ' εἶναι ὄνουνται ὅλως, ἀλλ' εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχεν εἶναι τὰ πάντα καὶ γίνεσθαι, οἱ δὲ διαφόρως αὐτὴν τιθεῖσι, τῶν μὲν δευτέρων διαιρεῖσθαι τὰς δόξας καὶ ἐλέγχειν μακρὰς ἔργων σχολῆς οἰόμενοι, καὶ οὐδὲ πρόσθεν τοιαύτην περὶ οὐδενὸς ἐν τῷ πᾶσι ἔχοντες, τοῖς δὲ προτέροις βοηθῆσαι προσηρημένοι αἰσχίστη νόσῳ κατελιημμένοι, ὡς οὖσης ἀναμφισβητήτου, ἐν ἅπασιν καὶ περὶ ἀπάντων τῆς τοιαύτης τοῦ θεοῦ προνοίας εἶπερ τι καὶ ἄλλο τῶν ὁμολογουμένως ὄντων, τὰ κεφάλαια τῶν ἀληθεστέρων περὶ αὐτῆς λόγων πλείστων ὄντων ἐκθησόμεθα αὐτῆς συναφαπτομένης, ἐξ ὧν καὶ ὅτι ὁμολογουμένως ἐστὶ, πεισθεῖν ἂν ἰκανῶς, οἱ γὰρ μὴ ἀνιάτως ἔχοντες. Διὰ τοῦτο, γὰρ καὶ τοῖς πολλοῖς εὐσύννοτα προαιρησόμεθα λέγειν περὶ ὑποθέσεως βαθυτάτης.

Προϋποτιθέμεθα δὲ ἀντὶ θεμελίου τῷ λόγῳ, ὅτι τὸ μὲν θελήσει αὐτὴν φανερωῶσαι τὴν θεῖαν πρόνοιαν, τῆς εὐμενεστάτης· φιλανθρωπίας ἦν, πρὸς μείζω τοῦ ἀνθρωπίνου ἔραψιν πόθου, καὶ ἵνα μὴ ἄκοντες περὶ τὴν μέγιστα ἀσεβῶσι, καὶ ἄλλ' ἐν τῷ φανερωθῆσαι αὐτὴν, τῷ εἶναι εἶπερ που καὶ ἄλλοις συμπεριεῖ. Ἡς

ἂν γὰρ ἐκ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων, φασίν, ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς θεωρεῖται, οὕτως ἐκ τῶν φανερωτάτων τῆς προνοίας ἔργων περὶ αὐτῶν ἢ ταῦτα διατιθεμένη γνωρίζεται πρόνοια. Τὸ δὲ καὶ φανερὰς οὖσης οὕτως, μὴ ἔχειν ἡμᾶς τὸν θεῖον περὶ τὰς τοῦ ἀνθρωπίνου βίου οἰκονομίας σκοπὸν ἐννοεῖν, ἐξ ἀνάγκης ἐστὶ διὰ τὴν ποικιλίαν αὐτῆς καὶ τὴν πάνσοφον βίβος. Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου, φησὶν, ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο; Ὅθεν οὐδὲ θαρβήσῃται τὸν περὶ αὐτῆς λόγον ἔστιν ἀσφαλῶς, εἰ μὴ ὅσον τις ὑπ' αὐτῆς ἐλλαμφθεῖν, ἢ τοῖς ἐλλαμφθεῖσιν ἔποιτο μόνους. Διὰ τοῦτο αὐτὴν μόνην ἐλπείσαντες κἀναυθὰ συναργῶν ἔχειν καὶ ὁδηγῶν, καὶ τὸν ἡμέτερον νοῦν καὶ λόγον ὀρίζουσαν καὶ διατιθεῖσαν πρὸς τὸν τῆς ἀληθείας σκοπὸν λέγομεν.

Ἄφτιος μὲν δὴ πάντων τῶν ὄντων καὶ γινομένων ἐστὶν ὁ Θεός· οὐχ ὡσαύτως δὲ· ἀλλὰ ποιεῖ μὲν τὰ ὄντα λεγόμενα, αὐτὸς μόνος Κύριος ὢν, τὰς τε κωχωρισμένας οὐσίας, καὶ οὐρανὸν, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ σώματα πάντα, καὶ τὰ λεγόμενα στοιχεῖα. Τῶν δὲ γινομένων καὶ τὰ ὄντα ἀφτῶν γίνονται· οὐ γὰρ εἶναι μόνον ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὰς τῶν ὄντων φύσεις, ἀλλὰ καὶ αἰτίους γίνεσθαι ἄλλων αὐτοῖς δέδωκεν, αὐτοῖς τε θεοποίητος τε ἔχνος ἐντιθεῖς οὕτως ἵνα ταύτῃ διαφέρῃ τῶν γινομένων, καὶ τοῖς ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ πράγμασι μὴ ἀμέσως μόνον γενέσῃ· τε αὐτῶν καὶ οὐσίας ἄρχειν τε καὶ ἐπιτροπεύειν, ἀλλὰ καὶ δι' ἄλλων ὑπουργούντων ταῦτα ποιεῖν σοφώτατον ἡγησάμενος διὰ τὸ ἐν αὐτοῖς πολὺ τὸ πλημμελὲς εἶναι, καὶ εἶναι δεῖν, τῶν εἰδῶν αὐτοῖς ἐμβεβημισμένων τῆ ὕλη. Δι' ὅ καὶ φθαρτὰ εἶσι, καὶ ποιοῦσι μὲν κίν τοῖς ὑποκάτω τούτοις πολλά. Ζωὰ τε γὰρ ἐκ ζώων γίνονται, καὶ ἐκ φυτῶν φυτὰ, ἀλλ' ὁμοσιδῶς ποιοῦντα τῷ μὲν προσεχίως ποιεῖν, καὶ μάλιστα ἂν ἀφτῶν εἴη, ἦττον δὲ τὸ μὴ ἀφ' ἐκωτῶν, ἀλλὰ δυνάμει ἄλλων τῶν

ὕψιλοτέρον ποιεῖν καὶ τὰ μὴ ἑμοιωδῶς ποιῶντα, μάλιστα ἂν αὐτῶν αἷτια εἴη ἄχρι δὴ καὶ αὐτῆς τῆς πρώτης αἰτίας, ἢ πάμπλειστον μὲν ὑπέρκειται τῶν γεννητῶν καὶ φθαρτῶν τούτων, αἰτιωτάτη δὲ ἐστὶ τοῖς προσεχέσιν αἰτίαις αὐτῶν τοῦ ἐξ αὐτῶν αὐτὰ γίνεσθαι. Αὐτὴ γάρ ἐστιν, ἢ τὰς δυνάμεις τῶν ἀνωτέρων πάντων αἰτίων, καὶ αὐτοῦ τοῦ προσεχῶς καὶ τελευταίως παράγοντος τὸ γινόμενον, αὐτῷ προσάγουσα τῷ γινομένῳ, καὶ ἄνευ τῆς δυνάμεως ἐκείνης οὐδὲν ἂν γένοιτο ἐξ ἀπάντων. Δι' ὃ καὶ τῶν ἐσχάτων ἀμέσως ποιητικῶς ἐστὶν ὁ Θεὸς οὐδὲν ἤττον, καίτοι καὶ δι' ἄλλων οἰτίων παραγομένων.

Ταῦτα τοίνυν τὰ ὄντα ἃ καὶ αὐτὰ τῶν γεννητῶν εἰσὶν αἷτια, κινήσει καὶ δυνάμει καὶ ἐνεργείαις διαφόροις, κατὰ τὴν ἐν τῷ παντὶ τάξιν αὐτῶν, καὶ τὸ αἰτιώδες, πρὸς τὰ ἐσχάτα ταῦτα ἔχουσιν εἰληφότα ἀπὸ Θεοῦ, ὥστε ἐκάστου τῶν γινομένων πάντα ὁμοῦ μετὰ τινος τάξεως αἷτια εἶναι · ζῶου μὲν γὰρ αἷτιον τὸ ἐν αὐτῷ εἶδει ζῶον, ἵππου ἵππου, καὶ λέοντος τὸ ὁμοεῖδές, καὶ ἰχθύος δὲ ὡσαύτως, καὶ πετηνοῦ καὶ φυτοῦ · αἷτια δὲ αὐτοῦ τὰ στοιχεῖα · αἷτια δὴ καὶ σελήνη καὶ οἱ ἄλλοι ἀστέρες καὶ ἥλιος μάλιστα, καὶ οὐρανός ὑπὲρ ταῦτα, ὧν ἐκάστη μὲν ἐστὶν αἰτιώτερον, τὸ συνώνυμον, ἀπλῶς δὲ τὸ κοινότερον. Ὅτι τε πλειόνων ἐστὶ, καὶ αὐτῷ τῷ ἐσχάτῳ παράγοντι τοῦ τε γενέσθαι καὶ εἶναι τοῦ τε ποιεῖν αἷτιον.

Κοινώτατος δὲ καὶ ἐσχάτος αἷτιος ὁ Θεός · ἐστὶ γὰρ τῶν δευτέρων πάντων ποιητικῶς, καὶ δυνάμει αὐτῶν ἀπάσης, καὶ ἐνεργείας, καὶ τῆ αὐτοῦ δυνάμει ἐκεῖνα πάντα ποιούσιν, οὐ τῷ ἅπασι δοθῆναι αὐτοῖς τὴν τοῦ ποιεῖν δυνάμιν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ διηγουμένῳ τὴν αὐτὴν αὐτοῖς δίδουσαι, ἐνὸς ὄντος περὶ αὐτῶν τοῦ θεοῦ βουλήματος ἐξ ὅτου ὑπέστησαν, καὶ ἐκείθεν εἰς τοὺς αἰῶνας διατεινοντος ἐνεργοῦ. Καὶ τὸ βούλεσθαι τὸν Θεὸν τὰ αὐτὰ αὐτοῖς εἶναι, καὶ αὐτῶν ἐν τοῖς αὐτοῖς εἶναι ὄντων. Οὐ γὰρ τῷ παφυκέναι ἐποίησε ταῦτα, ἀλλὰ τῷ βούλεσθαι · δι' ὃ καὶ κρείττω εἰσὶ γῆρας τε καὶ φθορᾶς, καὶ τῆς ἐκ τοῦ χρόνου ἀσθενείας ἐν τῷ ποιεῖν, εἴτε ἐμφύχα ὄντα, εἴτε σώματα μόνον, εἴτε ὑπὸ χωριστῶν οὐσιῶν κινούμενα, τὴν χρεῖαν τῷ παντὶ παρέχεται ἕκαστα, τὴν ἐκ τοῦ ποιητοῦ καὶ δεσπότου σφίσιν ἀφωρισμένην. Καὶ τῶν ἐσχάτως δὲ ποιούντων ἕκαστον, φημι δὲ τῶν ἐν γενέσει, ἀσθενούντων ἐν τῷ ποιεῖν, τελευταῖον τὴν τοῦ ποιεῖν ἀποβάλλει δυνάμιν, καὶ τὸ εἶναι.

Τῷ μάλιστα γε ξύμπαντι αὐτῶν εἶδει τὴν τοιαύτην δυνάμιν ὁ Θεὸς ἐκ διαδοχῆς διαρκούσαν δίδωσιν, ὑπερετοιμμένων τῶν ὑψηλοτέρων κτισμάτων, τῆ θείᾳ βουλήσει τὴν ἐκπῆρωσιν τῆς δυνάμεως. Ἄν δὲ οὐκ ἐξ ἀτόμων ἢ γενεσις, ἀλλ' ἐκ τῆς τῶν στοιχείων ὕλης, οὐδὲ τούτων ἐκλείπει τὸ εἶδος, κατὰ διαδοχὴν, τῆς ἐν τῇ ὕλῃ δυνάμει ἐκ Θεοῦ τῆ δράσει τῶν ἀνωτέρων ποιητικῶν διατιθεμένης ἐγκαίρως πρὸς τὴν τοῦτων παραγωγὴν. Εἰ καὶ ποιητικὰ τοῖνυν διὰ τοῦτο λέγονται τῶν γινομένων τὰ ὄντα τῷ τῆς αἰτίας γίνεσθαι, ἀλλ' ὀργανικόν ἐστὶ τὸ αἰτιώδες αὐτῶν. Ἐκάστου τε γὰρ αὐτῶν ἢ ποιητικῆ δυνάμει τῆ τοῦ ἀνωτέρου παραβαλλομένη ὀργανικῆ ἐστὶ πρὸς αὐτὴν. Καὶ πάντων ἅμα αἱ δυνάμεις ὀργανικαὶ εἰσι πολλῶ μᾶλλον πρὸς

τὴν τοῦ πρώτου ποιούντος δυνάμιν. Ἐκείνων μὲν γὰρ ἕκαστον τὴν τοῦ κατωτέρου δυνάμιν οὐ ποιεῖ, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ πεποιτημένη χρῆται μόνον. Δημιουργεῖ δὲ ὁ Θεὸς καὶ τὰς πάντων δυνάμεις μετὰ τῶν οὐσιῶν. Καὶ δημιουργός μὲν τις ἐν ἀνθρώποις τέχνης τινὸς ποιήσας ἂν τὸ τῆς τέχνης ὄργανον, εἴτα καὶ χρῆσαιτο, ἢ χρῆσαιτο ἐξ ἄλλου λαδῶν · ἀλλ' οὐκ ἂν ποτε καὶ ὄργανον χωρὶς ἀποτελέσειε τι τῶν τῆ τέχνης οἰκείων. Ὁ δὲ Θεὸς ἄνευ ὄργανου ποιεῖν δυνάμενος ἕκαστα καὶ ποιῶν ἐστὶν ἃ τὰ αὐτὰ καὶ δι' ὄργάνων ποιεῖ περιουσία σοφίας καὶ ἀγαθότητος, τὰ ἐν τῷ γεννητοῖς δηλονότι. Ταῦτη τοι καὶ τὰ ὄντα πάντα ποιήματα γεγονότα αὐτοῦ κοινωνεῖ μὲν τῆς ὁμοιότητος αὐτοῦ ἀμοσγήτη · δεῖ γὰρ τὸ ἔργον οἰκείναι πῇ τῷ τεχνίτῃ, καὶ τὰ μὲν ἐν πλειόσι, τὰ δὲ ἐν ἐλάττωσι κοινωνεῖ κατὰ τὴν φύσιν τοῦ εἶδους εἴτε πλειούς αὐτῷ, εἴτε ἐλάττους· τελειότετες εἴκασιν, ἐκ τῆς τῶν τελειοτήτων ἀνεικάστου πηγῆς. Ὁμοιωται δὲ πῇ καὶ τῷ παράγειν, οἷς τοῦτο ἔδωκε, τὰ μὲν πλειόνων, τὰ δὲ ἐλαττόνων ὄντα πρακτικὰ, κατὰ τὴν ἐν τῷ παντὶ αὐτῶν τάξιν. Πάντα δ' ὁμοῦ ἀπὸ τῶν ὑψηλοτέρων ἐπὶ τὰ ἐσχάτα κατέονται δουλά εἰσι ὁμοίως, καὶ οὐδὲν ἐστὶ θεσιότητος ἐν αὐτοῖς, εἰ μὴ ὁ ποιήματι καὶ δούλοις τοῦ ἀρίστου δημιουργοῦ καὶ δεσπότου πρίπει.

Ταύτῃ τοι καὶ ποιητικῶν αἷτιον αὐτός ἐστι μόνος, εἰ κυρίως βουλόμεθα λέγειν, τὰ δὲ ἄλλα δουλεύει ὡς ὄργανα. Καὶ πρώτην μὲν αἷτιαν αὐτῶν, τὰ δὲ ἄλλοις γινόντες αἷτια διούτερα τοῖς ὀνόμασι τῆς τάξεως καταχρώμεθα. Τὰ μὲν γὰρ τοῖς συντεταγμένοις τε καὶ συστοίχοις προσήκει. Ὁ δὲ πάντων ἀπειράκις ἀπειρῶς ἐξήρηται ἐνεργείᾳ καὶ δυνάμει καὶ φύσει. Δι' ὃ καὶ μόνος αὐτός ἐστὶ Θεός τε καὶ ὅσα τῷ ὀνόματι τοῦτου νοοῦμεν, καὶ τέλος αὐτός ἐστὶ πάντων καὶ ἀγαθὸν, καὶ οὐ πάντα ἐπιτελεῖται.

Τῇ αὐτῇ δὲ ἀγαθότητι καὶ δυνάμει ὡς ἐξ οὐκ ὄντων πεποίηκε, καὶ προνοεῖ δὴπου αὐτῶν κατὰ τὰς ἐκάστων φύσεις · καὶ βούλεται μὲν ἐκάστη φύσει τὸ ἀγαθὸν, ὃ ποτε αὐτὸς ἐβουλήθη ἐκάστην ἀγαθὸν εἶναι καὶ τέλος, ἀγαθὸς ὢν, καὶ ἀγαπῶν ἃ ἐποίησε. Τίττει δὲ πρὸς τὸ οἰκεῖον ἕκαστα τέλος πάνσοφος ὢν, ὡς οὐκ ἂν ἄλλως ταχθισομένων · τὴν δὲ τοιάνδε τάξιν ἀποπληροῖ πάντα δυνάμενος. Αὐτίκα γὰρ προνοεῖ τῶν γεννητῶν τούτων πάντων, οὐ μόνον τῆ κατὰ διαδοχὴν ἐν τῷ εἶδει διαμονῆς αὐτῶν, ἕως ἂν καὶ ἢ ἀνθρώπων γένεσις ἢ, πρὸς τὴν τεταγμένα εἶσιν, ἀλλὰ καὶ τῆς προσκαίρου διαμονῆς τῶν ἐν ἐκάστῳ εἶδει ἀτόμων.

Ἡ γὰρ πρόνοια τῆς ἀδιαλείπτου κινήσεως τοῦ παντός τούτου καὶ τῶν αὐτοῦ μερῶν ὧν ἐκ τῆς τοιαύτης κινήσεως αὐτὰ γίνεσθαι τε ὀπωσοῦν καὶ ζῆ, καὶ τῆς αὐτῶν γενέσεως καὶ ζωῆς ἐστὶ πρόνοια, ἐκάστος ἀμερίτως συνδιανεμομένη γνώσεως ὑπερβοίῃ καὶ δυνάμει, ἅτε τῆς ὑπεραγαθοῦ θελήσεως ἀκάματος ἀπὸ τῶν ὑψηλοτέρων μέχρι καὶ τῶν ἐσχάτων τὸν ἑαυτῆς δρόμον ἐξανουσίης ἐν ἐκάστη χρόνου ῥοπῇ, ὅς ἐστι τὸ ὑπὸ πάντων ἅμα μετέχεσθαι κατὰ τὴν αὐτῆς ἐκάστην διδωμένην τοῦ μετέχειν ἰσχυρὴν μετὰ τῆς ἐν τῷ παντὶ πάντων εὐνομοσύνης. Ἰδαίως

μὲν τοίνυν τῶν ἀτόμων προμηθεῖται ἐκείνων, ἄπερ Α
ἀμέσως εἰς αὐτὸν τάττονται καὶ ἀμέσως αὐτοῦ ποτε
δύνανται ἀπολαύειν, οἷα δὴ τὰ τῆς λογικῆς ἄτομα
φύσεως. Καὶ διὰ τοῦτο ποῦ μὲν τῶν λογίων ἐστὶ τὸ
χωρὶς τοῦ θεοῦ θελήματος μὴδὲ στρουθίων τῆ πα-
γίδι ἐμπίπτειν, ποῦ δὲ τὸ μὴδὲν τῷ Θεῷ περὶ τῶν
βοῶν μέλειν, πάνυ ἀληθεύοντος ἐκατέρου. Ὡς γὰρ
κατὰ θεῖον θέλημα στρουθίον ἀλίσκεται, οὕτω καὶ
βόες τρέφονται τε ὑπ' ἀνθρώπων καὶ θύονται. Ὅν
δὲ τρῖπον οὐ μέλει τῷ Θεῷ περὶ τῶν βοῶν, τοῦτον
οὐδὲ τῶν στρουθίων αὐτῷ μέλει. Μᾶλει γὰρ αὐτῷ
περὶ αὐτῶν ὥστε ἀπολαύοντα τοῦ εἶναι, εἰς ὅσον αὐ-
τοῖς ἀρμόττει, καὶ ὡς αὐτῷ ἦρεσε κηρύττειν καὶ
σιγῶντα τὸν ποιητὴν, τοῖς λόγου παρουσίᾳ, καὶ ἐξ
αὐτῶν δυνάμενοι φιλοσοφεῖν, καὶ εἰς ἔρωτά τε καὶ
θαῦμα τῆς πανσόφου δυνάμεως τε καὶ ἀγαθότητος Β
προκόπτουσι τελείσθαι · καὶ ὥστε μὴ εἰργεσθαι τὴν
ἰδικὴν περὶ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς πρόνοιαν, οὐ
χάριν τὰ πλείστα ἐστὶ καὶ γίνεται, καὶ οὐ τῇ χρεῖα
δουλεύειν τέτακται καὶ ὑπηρετεῖν. Καὶ ἐτι μέλει
περὶ αὐτῶν, ὥστε τὴν τοῦ ἀνθρώπου συμπάθειαν
κἀν τοῖς ἄλλοις διαφανομένην ὄραϊν, ὃν προνοεῖν
χρῆται τὸν ἀνθρωπινὸν ἔως ἂν αὐτοῦ ζῶντα ταῖς
χρεῖαις ὑπηρετῆ.

Τοιαῦτα τῷ Θεῷ περὶ αὐτῶν μέλει, ἐπέκεινα δὲ
εὐδὲν, ὅτι μὴδὲν ἐπέκεινα τῆς ἐνταῦθα ζωῆς τοῖς
τοιούτοις τέλοσ ἐστίν, οὐδὲ αὐτῆς αἰρέσει τινα ἐπι-
μένοντες, ἀλλ' ὀρμητικῶν μόνον · οὐτε εἰδῶσι γούν
εἰς τί ποτε αὐτοῖς ἢ πρόσκαιρος ζωὴ φέρει. Καὶ οὐ
μόνον ἀνθρώπων ταῦτα δουλεύειν τέτακται, ἀλλὰ καὶ C
ἐν σφίσι αὐτοῖς τὰ ἀσθενέστερα τοῖς ἰσχυροτέροις
τροφή γίνεται. Καὶ θεῖο μὲν ὁ θεὸς ἵνα βοτάνη φύη·
ἐὼ γὰρ δι' ὅσων καὶ τὸ θεῖον ποιεῖ · φύεται δὲ ἵνα
τραφῆ καὶ πρόδατον, πεινῶντι δὲ ἄκος αὐτὸ γίνεται
λύκος, καὶ λύκος ὁμοίως τοῖς ἄλλοις γεννητοῖς καὶ φθα-
ρτοῖς ἔχει, ἀλλὰ σύγκριται μὲν ἐκ θνητοῦ καὶ ἀθανά-
του τὴν ἀρχὴν ἀνθρωπος · ἀπαλλοττόμενος δὲ ποτε
τοῦ θνητοῦ τῷ ἀθανάτῳ ζῆ μόνῳ · καὶ εἰ ποτε τὸ
θνητὸν ἀναλήψαι, ἠλλοιώθη ἡδὲ, ὥστε τὴν σὺν αὐ-
τῷ ζῶν μὴδὲν διαφέρειν πρὸς γε τὴν νοεράν ἐκεί-
νην εὐδαιμονίαν τῆς τῷ ἀθανάτῳ μόνῳ ζωῆς πλην
ὅτι τελείας αὐτῆς ἀπολαύσεται · εἴγε κατ' αὐτὸ μὲν
συντίθεται, συμβεβηκότι δὲ διαλύεται, ὃ δεῖ μὴ αἰ-
διον εἶναι. Ταῦτα γὰρ ἀξιούμεν ἐκ τῆς τῶν ἱερῶν
ἀξιοπιστίας λογίων, οἷς καὶ τὸ εὐλογον ἱκανὸν ἔνεστι.
Διὰ τοῦτο δημιουργεῖ μὲν [τὰ ἀνθρώπινα σώματα ὁ
θεὸς, ἢ δὴ καὶ τὰ τῶν λογίων ζώων καὶ ὅσα ἐν τοῖς
γεννητοῖς ζῆ] ἐκ σπέρματος καὶ τῶν ὑψηλοτέρων
ποιητικῶν, ταυτὸν δὲ εἰπεῖν, τῇ ὀδῷ τῆς φύσεως ἢ
τὰ μὲν ποιεῖ, τὰ δὲ γίνεται · δημιουργεῖ δὲ ἐκάστῳ
σώματι ἀμέσως, ὡς τὰς κεχωρισμένας οὐσίας· ἐποί-
ησε πρότερον. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ πλάττειν αὐτὸν
κατὰ μόναν τὰς τῶν ἀνθρώπων καρδίας, καὶ τὸ ἔως
· ἔρει ἐργάζεσθαι περὶ ἀνθρώπων εἰδικώτερον εἰρη-
ται, οὐ μόνον δημιουργουμένων πάντων ἐκ νέου, ἀλλὰ
ἐκ πονηρίας ὁσημέραι εἰς ἀρετὴν ἀναπλαττόμενων,
ὅσοι ἑαυτοῖς ἐτοιμους παρέχουσιν.

Ἄλλ' ἐκείνα· μὲν ὁμοῦ παρήγει. ἐν ἐκᾶστῳ δὲ

σώματι ἀνθρώπου νέαν κτίζει ψυχὴν, ἵνα μὴτε ἐξω-
θεν εἰσκρινομένης πολλὰ τὰ ἄτοπα καὶ ἀδύνατα ἦ,
μὴτε συνούσης τῷ σπέρματι καὶ διαδοχῇ γεννωμέ-
νης χεῖρω ἀκολουθοῖη. Καὶ ὡς μὲν ἡ ἐν τοιῷδε σώ-
ματι τοῦ ἀνθρώπου ζωὴ νῦν παρὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς τοῦ
θεοῦ περὶ αὐτοῦ ἐστὶ βούλησιν καὶ ὡς δίκην τινὰ τὴν
ἐν αὐτῷ ζῶν ἡ ψυχὴ πονηρᾶς ποτε καὶ ἀλόγου ἐπι-
θυμίας · ὅτι τε ἡ σπουδαίως τῆδε βίωσασα καὶ καθ-
αρθεῖσα ὡς οἶόν τε ἐκουσίως εἰς τὴν ἡτοιμασμένον
ἐν οὐρανοῖς αὐτῇ τόπον ἀνίπτεται εὐθύς ἀπαλλατ-
τομένη, τὰ τοιαῦτα ὠμολογημένα οὐκ ἐπεξεργάζε-
σθαι χρεῖ. Καὶ ὅτι τὸ τέλος ἀνθρώπου, ἡ τοῦ ἐσχάτου
ἀγαθοῦ μετουσίᾳ ἔνεστι ἐν τῷ ἀμυδρῶς καὶ κατ'
εἶδος νοεῖν τὸν θεόν, αὐτὸν ὄντα τὴν πρώτην ἀλήθειαν
καὶ τὸ ἐσχατὸν ἀγαθόν.

Ἄλλὰ περὶ τοῦ ὅπως προνοεῖ αὐτοῦ ὁ θεὸς οὕτω
τε καὶ ἐκ τοιούτων δημιουργουμένου λέγομεν μόνον.
Προνοεῖ μὲν δι' αὐτοῦ, ἀπλῶς εἰπεῖν, κρείττον ἢ κατὰ
πάντα τὰ τε ὄντα τὰ τε γινόμενα, οὐχ ὅτι αὐτῷ μᾶλ-
λον μέλει τὸ αὐτοῦ ἀγαθὸν ἢ ἐκείνοις τὸ οἰκτεῖον
ἐκάστοις, ὅλλ' ὅτι τὸ ἀνθρώπου ἀγαθὸν μείζον μὲν
ἔστιν ἢ κατὰ τὰ ἄλλα, πολλῆ δὲ ἀνθρωπίνῃ σπουδῇ,
καὶ πλείονι τῇ ἐκ θεοῦ ῥοπῇ ἀνυστόν, διὰ τὰς συνου-
σας τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ δυσχερείας. Ὅθεν αὐτοῦ εἰ
πλείους ἀποτυχάνουσι δι' ἔθελοκακίας, οὐδὲ τῆς
θείας ἀξιούμενοι συνεργίας σὺν δίκῃ.

Τῶν μὲν γὰρ ἄλλων γεννητῶν οὐχ ὅπως αἰετῆ
προνοεῖ, ἀνθρώπου δὲ ὅπως τε εἴη, καὶ ἄμεινον εἴη ·
οὐρανοῦ δὲ καὶ τῶν ἄλλων σωμάτων οὐχ ὅπως ἄμει-
νον ἔχει, ἀλλ' ὅπως αἰετῆ μόνον εἴη, καὶ μὴδέποτε
παύσασαι τοιαῦτα τε ὄντα καὶ ἐνεργοντα ὧδ'. Ἐκεί-
νων μὲν γὰρ οὐδέτερον νοῦν ἔχει καὶ τὴν συνούσαν
ἀνθρώπων προαιρετικὴν δύναμιν · ἀλλὰ τὰ μὲν κινεῖ-
ται αἰετῆ πρὸς τὸ αὐτοῦς βέλτεστον τοιούτοις οὕσι· ἐκ
τῆς θείας ἀμέσως βουλήσεως, ἢ ἐκ τινων κειρωρι-
σμένων οὐσιῶν δυνάμεως ἐπαφῆ, μὴτε εἰδίτα μὴτε
προαιρούμενα. Εἰ δὲ ποτε μεταβλεπῆ καὶ αὐτὰ οὐ
κατὰ φύσιν, ταῖς δὲ κινήσει καὶ ταῖς δράσεσι, καὶ
τοῦτο εἴνεκα τῆς τῶν ἀνθρώπων βελτιώσεως αὐτοῖς
ποτε ἔσται. Τὰ δὲ κινεῖται ἔως ἂν ἢ μὴδὲ αὐτὰ
ὄλωσ προσηρημένα. Ἀνθρωπος δὲ προαιρέσει τε κε-
χυρημένος καὶ ἀφορμαῖς πλείοσι κατὰ τὸν βίον συνῶν
τοῦ τε προαιρεῖσθαι αἰετῆ εἰς τὰ ἀγαθὸν φέροντα, τοῦ
τε συνεῖναι τοῖς ἀπιστωσιν αὐτοῦ διὰ τὸ μὴ νῦν μό-
νω καὶ διανοίᾳ ζῆν, ἀλλὰ καὶ φαντασίαις γε καὶ
αἰσθήσεσι, καὶ ὀρέξεισι τοιαύταις, ἃ δὴ ἐκ τοῦ συν-
ημένου ἀνίσχει σώματος, καὶ ἃ πρὸς τὸ αὐτοῖς
ἀγαθὸν, τοῦτο δὲ ἐστὶ τὸ μερικὸν τὴν τοῦ ἀνθρωπι-
νου λόγου βιάζεται συγκατάθεσιν, ἂν μὴ σφόδρα ἐβ-
ρωμένος ἦ, ὥστε αὐτὰ ἀγχεῖν, ἀλλ' ἔκων ἐκλύρηται.

Τοιοῦτος τοίνυν ὢν, οὐκ ἂν ποτε ὑπερβαίνων τὰς
δυσχερείας πάσας, καὶ τὰ ἀγαθὰ αἰετῆ προαιρούμενος,
καὶ κατὰ τε λόγον καὶ νόμον τὸν ἐκ θεοῦ ζῶν, καὶ
τῶν μὲν μερικῶν καὶ προσκαίρων πάντων ὑπερερῶν
ἀγαθῶν, εἰ μὴ ὅσον ἀνάγκη χρῆσθαι ὡς ὀχῆμασι καὶ
ὄργανοις, πρὸς δὲ τὸ δυντῶς ἀγαθὸν ἐπιγιγόμενος, καὶ
οὕτω καθαιρόμενός τε καὶ τῆς θείκης ἀπολούμενος,
ὁσημέραι ἀξίος γίνοιτο εἰς τὸ οἰκτεῖον πέρασ ἐλθεῖν,
μὴ προνοίας ἰδιαιτέτης ἐκ θεοῦ τυγχάνων.

Αὐτῶν τε τῶν κειχωρισμένων οὐσιῶν, ἀ: ἐγγέλους φερμέναι καὶ λειτουργία πνεύματα, οὐχ οὕτω ποικίλως καὶ πολυειδῶς προνοεῖ τὸ θεῖον, ὡς ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων, τὰ πλεῖστα τῆς κυβερνήσεως αὐτοῖς τὰς πνεύμασιν ἐπιτρέψαν, καὶ ἐπιτρέπον διηλεκτικῶς ἰδιαιτέρον ἐν τοῖς ἀξιώτερον ζῶσι. Προνοεῖ γὰρ κακάων τῶν φύσεων, ὅπῃ ἂν μόνα τὰ βέλτεστα καὶ ἀληθέστατα ἐννοῦσαι τὴν ἀρίστην τε καὶ εὐδαιμονεστάτην ἀνώγειν ἐκεί τῶν, συντηρῶν αὐτάς ἐν τῷ ἀποδοθέντι ἐκαστῆ τῆς εὐδαιμονίας: ὅρω, ὅπῃ ἂν μηδέποτε ἀποπίπτουσι, ὧν ἐνίασι πεπονηθῆναι μυρίων κακῶν σφίσι τε αὐταῖς αἰτίοι, καὶ τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει εἰσι καὶ γίνονται δσημέραι. Ἄλλ' οὐ μεταβάλλει αὐτὰς πρός: τὸ ἀμεινον ἢ βλεπεῖσθαι προθυμουμένας χειραγωγῆσαι: οὐ γὰρ ἂν τε αὐταῖς ἀμεινον γένοιτο ἐν τῷ ἐσχάτῳ τῆς εὐδαιμονίας ἰδρυμέναις ἀπὸ θεοῦ βαθμῶν, καὶ αὐταρχουμένας: ἐκαστῆ κατὰ τὸ εἶδος· φημι δὲ τὸ εἶδος, ὅτι εἴδωσι διακεκριμέναι εἰσι, καὶ ἐν τῇ ἀτομότητι αὐτῶν εἶδος ἐστὶν ἄλλο αὐτῶν ἐκαστῆ.

Καλῶς ἄρα ἐλέγετο ὅτι κρεῖττον, ἢ κατὰ τὰ ἄλλα πάντα, τοῦ ἀνθρώπου προμηθεύεται τὸ θεῖον, κἂν τῇ φθωροπίνῃ φύσει τὸ πάνσοφον καὶ πολυειδῶς τῆς οὐρανοῦ ἐπιμελεῖται, ἅμα δὲ καὶ εὐδαιμονιστάτων ἀναφαίνεται. Ἄλλὰ χωρῖσασιν ἐπισκεπτέαν ἡμῖν τὴν περὶ τὸν ἀνθρώπου κηδεμονίαν τύπῳ τε καὶ ὁμογενοῦς. Τῆς μὲν οὖν ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, ὡς εἴρηται, πρόνοιαν ποιεῖται ὁ θεὸς μέγα ἐπιμελῶς, ὅπως τὸν οικειότατον καὶ λυσιτελέστατον ἐλομένην βίον ἐνταῦθα καὶ ὡς αἴον τε ἐξασύσασα, καὶ κατὰ λόγον καὶ νόμον βιβιωνοῦσα τοῦ κειμένου αὐτῇ τύχῃ τέλους, καὶ οὐ χεῖρον τοιαύτη γέγοιεν. Τί γε ἄλλο εἰ μὴ εἰκῶν ἐν γῆ τοῦ θεοῦ, ὡς τὰ θεῖα λόγια ἀποφαίνεται, καὶ αὐτοῖς τὰ ἔργα συνηγορεῖ; καὶ οὐ μόνον προνοεῖ τῆς φύσεως ὅλης ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι καὶ νῦν, ἀλλ' ἐν ἀνθρωπίνῳ καταρτίσεων λόγον, νόμοις τε καὶ παραδείγμασι βίου ἀρίστου, δὲ τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει κατέπεμφεν, ἀλλὰ καὶ ἐκαστῆς ψυχῆς ἰδικώτερον προνοεῖ, ὅπως ἂν ἐφαρμόζοιτο τοῖς τῆ φύσει δεδομένοις ἐξ αὐτοῦ αγαθοῖς. Εἰ δὲ πολλοὶ ἀποφοιτῶσι τῶν θεῶν μαθημάτων, ἢ οὐδὲ τὴν ἀρχὴν ἐθέλουσιν αὐτὰ ζητεῖν, καὶ διὰ τοῦτο ἐνταῦθα τε τυφλοὶ διαπορεύονται διανοία καὶ θελήσει: διστραμμέναις φρονούντες τε καὶ βιοῦντες, ἂν ζωῶν καλούμενον βίον, καὶ ἐπειδὴν ἀκαλλαγῶσι τοῦ σώματος, τοῦ μὲν τῆ φύσει κειμένου τέλους οὐκ ἀξιοῦνται, εἰς δὲ τὸν τῆς ἀθλιότητος κατασπῶνται τόπον, ὅς ἐστιν οικεῖος τῆ αὐτῶν ζωῆ· τοῦτο οὐ χρὴ θαυμάζειν.

Οὐ γὰρ δὴ τοῦτο παρὰ τὸν θεῖον σκοπὸν ἐστὶ, τὸ ἐνδέχεσθαι τοιοῦτους εἶναι τινας· μὴ ἐνδέχεσθαι γὰρ τοῦτο γε οὐκ ἂν οἶδ' ἐν ἡν, ἔως ἂν ἀνθρώποι ὡσι τῆ φύσει. Προαίρεσις δὲ τῶν ἐν ἀνθρώποις τὸ βέλτεστον καὶ τὸ ποῦ ἐν αὐτοῖς ἴδιον λόγου, καὶ ὡ τῆ οὐσίᾳ πῃ ἐξομοιοῦνται ζωῆ. Οὐτ' ἂν οὖν συνήνεγκεν αὐτοῖς βιάζεσθαι ἐπὶ τὸ ἀγαθόν, οὐτ' ἂν οἶδ' ἔ' ἢν ἔως ἂν προαιρέσει δύναιτο χρῆσθαι ἀνθρώποι ἐντες, οὐτε εἰ μὴ ἀγοῖντο πρός τάγαθόν ἢ ἀπάγοιτο αὐτοῦ βιάζόμενοι, ἀλλ' αἰρούμενοι καὶ ἐκόντες, θαυμάστων ἐπὶ μὲν προφηγοῦνται τὰ βελτίω, οἱ δὲ ἐπὶ τὰ χεῖρω

ὤρηται. Ὅτε ἡ πονηρία τῶν ἀνθρώπων τοῦ περὶ αὐτοῦ ἐπικρατεῖν δόξειεν ἂν εὐλόγως βελιωσκοποῦ. Εἰ γὰρ τὸ βέλος γνώμην εἶχεν, ὅστ' ἀφαιμενον ὁμοῦς ἐρχεσθαι καὶ ἐκὼν ἐπὶ τὸν σκοπὸν ἢ παραφέρεσθαι ποι καὶ διαπίπτειν, καὶ τοιοῦτον αὐτὸ ὅποιον ἐποίει θέλων τε καὶ δυνάμενος. Ὁ αὐτὸς γε ὧν καὶ ποιητῆς αὐτοῦ καὶ τοξότης, ἢ μὲν ἀγαθὴ αὐτοῦ πρόνοιᾳ ἐφαίνεται· ἂν ἐν τῷ προθεῖναι μὲν τὸν σκοπὸν, καὶ οικεῖον τῆ δυνάμει τοῦ βέλους, ἀφαιμεν δὲ πρός αὐτὸν εὐφωῶς καὶ ἡρέμα τι καὶ συνεκδοῦν, εἰ βούλοιο, καὶ αὐτὸ ἀγειν· εἰ δὲ ὠδὲ που παραφρόμενον, καὶ οὐχ ἐπόμεινον τῷ καλῶς ἀφαινεῖ τε καὶ συνεκδοῦνται, ἢ καὶ ἰδοσκοιοῦνται, μὴ ἐφίκοιο τοῦ σκοποῦ, ἀλλ' αὐτοῦ που καταπίπτοιτο κείμενον, οὐτ' ἂν ἀσθένεια τῆς ἐπ' αὐτῷ προνοίας εἴη τοῦτο γε, ἢ ἰθλοκακία.

Ὅπως δὴ καὶ θεὸς προνοεῖ μὲν ἐκαστοῦ ἀνθρώπου, ὅπως ἂν ὡς βέλτερος γεγονῶς, καὶ τῷ μὲν νῶ τέλει ἐκζητήσας, δὲ τέλος οικεῖον αὐτῷ, τῆ δὲ θέλησει τὸ ἀγαθόν, τῆ διπλῆ ταύτη ὁδῷ εἰς τὸν τῆς εὐδαιμονίας ἐξέως ἀναγῶν τόπον. Καὶ ἀνάγονται γε ὡς πλεῖστοι, ἀλλ' οὐδένα βιάζεσθαι, ὅσατε καὶ μὴ βουληθέντα ἀνλαθεῖν δ' παρ' αὐτῷ πρόκειται ἀγαθόν. Τοῦτο γὰρ ἀδύνατον ἂν ἦν διὰ τὰ εἰρημένα. Εὐλόγως δὲ καὶ ὁ διττὸς τοῖς ἀνθρώποις τόπος ἡτοίμασται. Εἰ γὰρ ἀθλιῶς ζῆν ἴδει αὐτοῦς τοῦ σώματος ἀπυλατομένους, οὐκ ἂν ὁμοῦς ἴδει ἐκεί ζῆν τοῖς μὴ ὁμοῦς ἐνταῦθα προρηγμένους, μήτε τῶν αὐτῶν ἐπιθυμήσαντας διὰ βίου. Ὅτε συνεῖναι δίκαιον ἦν τοῦς πλεῖστον κἀνταῦθα τῆ προαιρέσει ἀφρονητάς, ἀλλὰ τοῦς μὲν κκαθαρμένους τε καὶ φιλοσοφήσαντας: εἰς τὸν τοιοῦτο: πρέποντα ἀφικνεῖσθαι τόπον· τοῦς δὲ τῶν εἰσθητικῶν ἀρέξεων ἐμπλησθέντας, καὶ τὴν χρεῖαν τῆς ἐνταῦθα ζωῆς ἀγοήσαντας ἐκεῖ μὲν οὐ παραγίνεσθαι. Ἀκαθάρατος γὰρ οὐδεὶς εἰσελθοῖ δὲ ἐκείνης τῆς πόλης, ὁ ἰερὸς ἔφη λόγος, σκότους δὲ καὶ ἀθλιότητος γέμοντι ἐναπολαμβάνεσθαι χώρῳ.

Τοῦτοιν τοῖν χωρίοι καὶ ταῖν διατριβαῖν ὁ μὲν ἐστὶ κατὰ φύσιν τῷ ἀνθρώπῳ ἡτοίμασμένος, καὶ ἀποδιδόμενος τοῖς κατὰ φύσιν βελιωκόσιν, ὁ δὲ ἀπίτευξις ἐστὶ τοῦ οικείου τέλους τοῖς μὴ ἐπιθυμήσαντων αὐτοῦ μήτε ἐπιμεληθεῖσι τυχεῖν. Καὶ τὸν μὲν ἢ ἀγαθότητος τοῦ θεοῦ ἐτοιμάζει, τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ συμψηφίζομένης, ἀγαθὴ γὰρ ἐστὶ καὶ αὐτῆ, ἔ' δὲ ἡ θεῖα δικαιοσύνη, τῆς ἀμύθητος οὐκ ἀντιλογουμένης, καὶ αὐτῆ γὰρ τὰ δίκαια βούλεται. Σφύτατα δὲ καὶ τῆς σωματικῆς τοῦ ἀνθρώπου προνοεῖται ζωῆς ἐνταῦθα οὐ πρός αὐτὸ τὸ ζῆν μόνον, ἀλλ' ὅπως ἡ ψυχὴ αὐτῷ μὴ ἐμποδίζοιτο ὅπ' αὐτῆς πρός τὸ τέλος, καὶ ὁδηγοῖτο.

Ὅτι μὲν οὖν πάντων, ὧν πεποιήκεν ὁ θεὸς καὶ ποιεῖ, προνοεῖ, καὶ διαφόρως κατὰ τὴν τάξιν τῆς ἐκαστῶν οὐσίας, καὶ ὅτι πέρας τῆς τοιαύτης προμηθείας ἐστὶν ἀνθρώπῳ τὸ τοῦ ἀρίστου αὐτῷ τυχεῖν, ἢ ἀπλῶς ἢ τοῦ κατὰ τὴν φύσιν, καίτοι καὶ αὐτῶν τέλος ἔσχατον τὸ ἀπλῶς: ἐστὶν ἀρίστον, εἰ καὶ μὴ ὡς ἀπολαυστὸν, ἀλλ' ὅτι καὶ αὐτὰ τρόπον τινὰ αὐτοῦ ἐφίενται, ἐν τῷ τὴν θέσαν ἐπ' αὐτοῖς: βούλησιν καὶ μὴ εἶδῶτα ἀποπληροῦν, ἦν καὶ εἶδῶτα ἂν ἐπλήρου καὶ

προαιρούμενα, τοσούτον ὡς ἐν σημειώσει εἰρήσθω. Α γνωσιν, ἣν καὶ ἀίδιον ζωὴν εἶναι φαιμεν. Τοῖς δὲ Περύργου γὰρ ἤμην ὁ περὶ ἀνθρώπου λόγος ἐστὶ· τὰ δ' ἄλλα ὡς ἐν τῇ ἔργῳ ταῖς περὶ αὐτὸν προνοίαις ὀπουργεῖ τοῦ Θεοῦ, οὕτω καὶ τῷ λόγῳ συνειληφται ἀναγκαίως, οὐχ ἵνα μόνον τὸ πᾶσι τοῖς οὖσιν ὑπάρχον καὶ τῷ ἀνθρώπῳ προσαρμοσθῆι, ἀλλὰ καὶ ὅτι τοῦ ὑπερέχοντος τῆς περὶ αὐτὸν οὐρανοῦ προμηθείας ἐπιθειχθέντος τύπῳ μὲν, καὶ δι' ἐλαττώων, ἀλλ' ἱκανῶν, ὅδῃς ἂν γένοιτο πρὸς τὴν εὐρεσιν τῆς ἀληθείας, περὶ τοῦ μάλιστα προκειμένου.

Ἐξ αὐτῶν δὲ τῶν εἰρημένων δῆλόν ἐστι, καὶ ὅτι ὠρισταὶ τοῖς ἀνθρώποις τὸ τέλος, καὶ τὰ ἐπ' αὐτὸ φέροντα, ἄλλως γὰρ οὐδ' ἂν ἡ τοιαυτὴ περὶ αὐτῶν πρόνοια ἦν. Περὶ μὲν γὰρ τῶν κεχωρισμένων οὐσιῶν οὐ πάνυ ἂν τὸ τοιοῦτο ζητοῖτο· αὐταὶ γὰρ οὐκ ἐν τῇ ὁμῇ εἰσιν, ἀλλ' ἐν τῇ τέλει, καὶ εἴποτε οὐκ ἦτάν πη ἐν τῇ τέλει, τί ἂν περὶ αὐτῶν ἐζητεῖτο, ἀφείσθω νῦν σκοπεῖν. Καὶ περὶ τῶν τοῦ παντός τοῦδε μερῶν, ἃ διηλεκτικῶς εἰσι ἐξέστου γεγόνασι, σαφές ἐστίν, ὅτι ὠρισταὶ αὐτοῖς τὸ τέλος, καὶ ἔκοντα ἐπ' αὐτὸ ἵεται, ὡς δὴ φύσει ἐρχόμενα ἐπ' αὐτὸ, εἴτε τὸ τῆς κινήσεως αὐτῶν τέλος, εἴτε τὸ τῆς ἀνεργείας ἐν τοῖς κατωτέραις τοῖς ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ πράγμασι, καὶ οὐδέποτε ἀποτυγχάνει τοῦ τέλους καθόλου, οὐδ' αὐτῶν εἴπερ μὴ οἷόν τε ἀτευκτεῖν τὸν Θεὸν τὸν κινῶντα ἀεὶ ἐπὶ τὸ τέλος; τῇ παντοδυνάμῳ αὐτοῦ βουλήσει, δι' ἧς καὶ μὴ ὄντα ποτὲ ὑπέστησαν.

Καὶ τὰ ἐν γενέσει δὲ καὶ φθορᾷ ἀποτυγχάνει μὲν ποτε ἕνια τοῦ προσεχοῦς τέλους, ἐν οἷς ἀμβλώματα καὶ πηρώματα ποτε γίνονται, διὰ τὸ τὰ εἶδη αὐτῶν ἐμβάπτεσθαι τῇ ὕλῃ, καὶ δι' ἑλλειψίν ἀρχῆς τινος προσεχοῦς, ἢ τῆς τῶν ὑψηλοτέρων αἰτιῶν συμπλοκῆς, αἱ καὶ τῶν ὑψηλοτέρων αἰτιῶν ἀποτειγμένα ἂν εἴη τρόπον τινά. Ἄλλα τὸ μὲν τότε ζῶον καὶ μὴ τότε ἀμβλωθῆναι ἢ πηρωθῆναι, ἢ τερατωδῆς· τί ἀποθῆναι, οὐδαὶς ἂν εἴη λόγος, ὅτου χάριν μέλλοι ἂν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὀρίζεσθαι. Τὸ μέντοι ἐν τοῖς ἔργοις τῆς φύσεως καὶ τοιάδε τινὰ γίνεσθαι ποτε ἐγχωραίν, τοῦτο δὴ καὶ ἴσταν ὠρισταὶ δῆπου, ἄλλως γὰρ οὐκ ἂν οἷόν τε ἦν οὐδέποτε τι αὐτῶν οὕτω γίνεσθαι. Καὶ τοικίτη τοῖς διὰ προαίρεσιν ἁμαρτάνουσι τὰ διὰ τὴν ὕλην κακοπραγοῦντα, κλήν ὅτι ἀκουσικῶς σφίσι τοῦτο συμβαίνει καὶ ἐπ' ἔλαττον.

Εἰ δὴ μόνοι ἐκ πάντων τῶν ὄντων καὶ γινόμενων οἱ ἀνθρωποὶ ὀδοπόροι εἰσιν ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ, τὴν ἀίδιον εὐδαιμονίαν σκοπεῖν τεταγμένοι, καὶ θέλοντες οἱ γε σπουδαῖοι περὶ αὐτῶν δὴ μάλιστα τὰ τοιαῦτα ἀκριβῶς σκοπεῖν, καὶ ταῦτα ἡμετέρου τοῦ περὶ ἡμῶν σκοπεῖν ὄντος. Πᾶσι μὲν οὖν ἀνθρώποις κοινή ὠρισταὶ φύσει τὸ τῆς ζωῆς ταύτης πέρας, τοῖς μὲν κατὰ φύσιν, ζῶσι, ταυτένδ' εἰπεῖν κατὰ τὸν ἐν αὐτοῖς λόγον καὶ νόμον, τὸ κατὰ φύσιν τέλος· οὐ γὰρ χεῖρον τὰ οὐτὰ ἐπαναλαθεῖν, τὸ δὲ εἶσιν ἢ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν θεῶν ἀμεσος γνώσις, καὶ ἢ ἐν αὐτῇ νοεῖα ἡδονή. Νοῦς γὰρ ὢν ἀνθρωπος· ἐπειδὴν τοῦ συνημμένου τοῦδε ἀπαλλαγῆ, τῶν καθόλου τε θεωρητικῶς, καὶ τῆς ἀληθείας γνωριστικῶς, ἀνεμφοδῆ ἔχων τὸ ἁμῆμα καὶ καθαρόν τῇ ἐντερεστῆ σπουδῇ, τοῦτ' ἂν εὐδαιμονίαν ἔχοι καὶ τέλος τὴν τῆς καθόλου ἀληθείας ἐπι-

παρὰ φύσιν βεβιωκῶσι κοινή πᾶσιν ὠρισταὶ ἢ τῆς αἰωνίου ζωῆς ἀπτευεῖς, οὗσι μὲν καὶ αὐτοῖς ἀθλῶς, ἀλλ' ἐν ζόφῳ βαθεῖ ζῶσι καὶ ἀθλιότητι, ἣν ὅποια τίς ἐστίν τὰ θελα ἱστορεῖ λόγια.

Ὀρισταὶ δὲ ταῦτα ἑκατέροις οὐ τῇ αὐτῇ τοῦ Θεοῦ βουλήσει, ἀλλὰ προηγουμένη μὲν τοῖς ἀγαθοῖς τὸ ἄριστον τέλος, καὶ τοῦτ' ἔστι τὸ θελήσει θελεῖν. Εἰρηται τε ἐν τοῖς λογικοῖς ὁ Θεὸς λέγων, οὐ θελήσει θελεῖν τὸν τοῦ ἁμαρτωλοῦ θάνατον, ὡσπερ θέλει θελήσει τὸ δι' ἐπιστροφῆς ζῆν αὐτὸν αἰωνίως. Ἐπομένη δὲ ὠρισταὶ τοῖς πονηροῖς ἢ τοῦ τέλους ἀπτευεῖς, ἀθλιότης οὖσα· θέλει γὰρ καὶ τὴν κόλασιν τῆς πονηρίας, ὡς οὕτως ἂν καὶ τῆς θείας δικαιοσύνης ἐκπληρωθησομένης. Καὶ ὡς ἐπακολουθοῦν τῷ τοῦ δειδύσαντος τὴν ἐπὶ τὸ ἀγαθὸν φέρουσαν ἀμετατρέπτως ἐπικέσθαι αὐτοῦ· τὸ καὶ τοῦς μὴ δεύσαι θελήσαντας μὴ ἐπικέσθαι· ὅθεν διὰ τὸ τοῦς σωζομένους ἐκ προηγουμένης τῆς ἀγαθῆς τοῦ Θεοῦ θελήσεως ὠρισταὶ εἰς τὴν ζωὴν, διὰ τοῦτο τοῦς τῆς σωτηρίας ἐκεῖνης ἀξίους ἰδιαιτέρον ὠρισμένους τε καὶ ὠρισταὶ φαιμέν· τοῦς δὲ κολαστέους οὐκ ὠρισταὶ κυρίως εἰς τὰς αἰωνίους δίκας, ἀλλὰ μάλλον ἀποδοκιμάσθαι ἀπὸ τῆς προκειμένης ἀνθρώποις ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ Πατρὸς ζωῆς. Ἀλλὰ νῦν ἐπὶ πάντων τὸ ὠρισταὶ λεγέσθω.

Κοινή μὲν δὴ οὕτω πᾶσιν ἀνθρώποις δύο ταυτα ὠρισταὶ πέρατα, καὶ ὡς δὴ πόρρωθεν καὶ πρὸς τῆς τοῦ κόσμου ὑπάρξεως ὠρισμένα, προωρισμένα εἶναι φαιμεν τοῖς ἀνθρώποις, καὶ τοῦς εἰς ταῦτα ἐρχομένους εἰς ταῦτα καὶ προωρισθαι· ὠρισμένου δὲ ὄντος τοῖς ἀνθρώποις τοῦ τέλους, θεὶ καὶ τὰ πρὸς αὐτὸ φέροντα ὠρισταὶ ποῦ, καὶ ὡς μὲν κοινή πᾶσιν ὠρισταὶ τοῖς ἀνθρώποις τὰ τοιαῦτα ὅγλων. Ὅσα τε γὰρ ὁ φυσικὸς νόμος ἐκπαιθεύει, καὶ ὁ ἐν γράμματι, καὶ ἐ τῆς χάριτος· ὁ εὐαγγελικὸς καὶ οἱ τῶν ἀγίων τοῦ Θεοῦ νόμοι, καὶ σύμπασα ἢ περὶ τὰ ἦθη φιλοσοφία, περὶ τούτων εἰσιν, ἃ πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν φέρει, καὶ τὸνναντίον, καὶ τὰ μὲν ἀρεταί, τὰ δὲ κακίαι ἀνομάζονται, ἔχοντα τᾶξιν οἶαν καὶ τὰ μόρια τοῦ ἀνθρώπου, ὧν εἰσι καὶ ἐν οἷς γίνονται. Οἶον φρόνησις μὲν, λόγου ἀρετὴ, καὶ δικαιοσύνη ἕτερον τρόπον, σωφροσύνη δὲ ἐπιθυμίας, καὶ θυμοῦ ἀνδρία· καὶ ἄλλη μὲν ἀρετὴ διανοίας, ἄλλη δὲ γλώττης, ἄλλη δὲ ἔργου. Καὶ γενεῖ μὲν ἦδε ἐκείνην, φύεται δὲ ἄλλη ἐκ ταύτης. Καὶ ἢ μὲν προδοποιεῖ, ἢ δὲ καθαιρεῖ, ἢ δὲ τελειοῖ καὶ ἀνάγει, δι' ὧν ἰδαύοντα εὐτάκτως τὸν ἀνθρωπὸν οὐκ ἐστὶ μὴ εἰς τὸ τῆς εὐδαιμονίας πέρας ἐλθεῖν. Τοῖς δὲ ἐναντιοῖς· τούτων ἢ τῆς πονηρίας ὁδὸς· ἐπὶ τὴν ἀθλιότητα ἀγει τὸν διὰ τούτων ἰέναι προηρημένον. Καὶ ὡσπερ ἀδύνατον τὸν οἶτον μὴ ὁμῇ τινι γενέσθαι ὑπὸ τῆς φύσεως, καὶ δένδρου τοῦδε καρπὸν ἢ πάντων τῶν πρὸς ταῦτα ζητουμένων σὺν τάξει ἀποβαινόντων μὴ καὶ ταῦτα εὐθὺς ἐπακολουθεῖν, διὰ τὸ ἑκάτερα πρὸς ἑκάτερα ὠρισταὶ, δι' ὅφισι καὶ Ἐκ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς· οὕτως ἀνάγκη καὶ τῷ ἀνθρώπῳ κατὰ προαίρεσιν βίβ ἀρετὴν ἀρετῇ ἐπακολουθεῖν, καὶ κακίαν αὐθὶς κακίαν, ἕως ἂν διὰ τοιαύτης ἐπιπλοκῆς ἑκαστος προσήκων γέννηται, ἢ τῷ

Αὐτῶν τε τῶν κερχωρισμένων οὐσῶν, ἀ: ἀγγέλους φαμέν καὶ λειτουργὰ πνεύματα, οὐχ οὕτω ποικίλως καὶ πολυειδῶς προνοεῖ τὸ θεῖον, ὡς ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων, τὰ πλεῖστα τῆς κυβερνήσεως αὐτοῖς τοῖς πνεύμασιν ἐπιτρέφει, καὶ ἐπιτρέπον διηγεκῶς ἰδιαιτέρον ἐν τοῖς ἀξιώτερον ζῶσι. Προνοεῖ γὰρ κακάων τῶν φύσεων, ὅπῃ ἂν μόντα τὰ βέλτεστα καὶ ἀληθέστατα ἐνοοῦσαι τὴν ἀρίστην τε καὶ εὐδαιμονεστάτην ἀνάψειν ἐκεῖ ζῶην, συντηρῶν αὐτὰς ἐν τῷ ἀποθνήσκειν ἐκάστη τῆς εὐδαιμονίας ὄρω, ὅπῃ ἂν μηδέποτε ἀποπίπτειν, ὡν ἐνιαὶ πεπονθῆναι μυρίων κακῶν σφίσι τε ἀπταῖς αἰτίοι, καὶ τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει εἶσι καὶ γίνονται ὁσμέραι. Ἀλλ' οὐ μεταβάλλει αὐτὰς πρὸς τὸ ἀμεινον ἢ βελτιοῦσθαι προθυμουμένως χειραγωγεῖ. οὐ γὰρ ἂν τι αὐταὶ ἀμεινον γένοιτο ἐν τῷ ἐσχάτῳ τῆς εὐδαιμονίας ἰδρυμέναις ἀπὸ Θεοῦ βαθμῶν, καὶ αὐταρκουμένας ἐκάστη κατὰ τὸ εἶδος. φημι δὲ τὸ εἶδος, ὅτι εἴθεσι διακεκριμένα εἶσι, καὶ ἐν τῇ ἀτομότητι αὐτῶν εἶδος ἐστὶν ἄλλο αὐτῶν ἐκάστη.

Καλῶς ἄρα ἐλέγχετο ὅτι κρεῖττον, ἢ κατὰ τὰ ἄλλα πάντα. τοῦ ἀνθρώπου προμηθεύεται τὸ θεῖον, καὶ τῇ φθθρωπίνῃ φύσει τὸ πάνσοπον καὶ πολυειδῶς τῆς οὐρανοῦ ἐπιμελεῖ, ἅμα δὲ καὶ εὐμανέστατον ἀναφαίνεται. Ἀλλὰ χωρίσασιν ἐπισκεπτέον ἡμῖν τὴν περὶ τὸν ἀνθρώπου κηδεμονίαν τύπων τε καὶ ὁλοσχερῶς. Τῆς μὲν οὖν ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, ὡς εἴρηται, πρόνοιαν ποιεῖται ὁ Θεὸς μέλα ἐπιμελῶς, ὅπως τὸν οικειότατον καὶ λυσταλέστατον ἐλομένη βίον ἐνταῦθα καὶ ὡς αὐτὸν τε ἐξανύσασα, καὶ κατὰ λόγον καὶ νόμον βιδωνοῦσα τοῦ κειμένου αὐτῇ τύχῃ τέλους, καὶ οὐ χεῖριν τοιαύτη γέγνε. Τί γε ἄλλο εἰ μὴ εἰκὼν ἐν γῆ τοῦ Θεοῦ, ὡς τὰ θεῖα λόγια ἀποφαίνεται, καὶ αὐτοῖς τὰ ἔργα συνηγορεῖ; Καὶ οὐ μόνον προνοεῖ τῆς φύσεως ὅλη; ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι καὶ νῦν, ἀεὶ τὸν ἀνθρώπινον καταρτιζῶν λόγον, νόμοις τε καὶ παραδείγμασι βίου ἀρίστου, ἃ τῷ ἀνθρωπίνῳ γένει κατέπεμψεν, ἀλλὰ καὶ ἐκάστης ψυχῆς ἰδικώτερον προνοεῖ, ὅπως ἂν ἐφαρμόζοιτο τοῖς τῇ φύσει διδομένοις ἐξ αὐτοῦ αγαθοῖς. Εἰ δὲ πολλοὶ ἀποφοιτῶσι τῶν θεῶν μαθημάτων, ἢ οὐδέ τὴν ἀρχὴν ἐθέλουσιν αὐτὰ ζῆτεῖν, καὶ διὰ τοῦτο ἐνταῦθα τε τυφλοὶ διαπορεύονται διανοίᾳ καὶ θελήσει διςτραμμένας φρονούντες τε καὶ βιοῦντες, ὃν ζωὴν καλοῦμεν βίον, καὶ ἐπειδὴν ἀκαλλαγῶσι τοῦ σώματος, τοῦ μὲν τῇ φύσει κειμένου τέλους οὐκ ἀξιοῦνται, εἰς δὲ τὸν τῆς ἀθλιότητος κατασπώνται τόπον, ὃς ἐστὶν οικεῖος τῇ αὐτῶν ζωῇ. τοῦτο οὐ χρὴ θαυμάζειν.

Οὐ γὰρ δὴ τοῦτο παρὰ τὸν θεῖον σκοπὸν ἐστὶ, τὸ ἐνδέχεσθαι τοιοῦτους εἶναι τινὰς. μὴ ἐνδέχεσθαι γὰρ τοῦτο γε οὐκ ἂν αἴον τε ἦν, ἔως ἂν ἀνθρώποι ὡσι τῇ φύσει. Προαίρεσις δὲ τῶν ἐν ἀνθρώποις τὸ βελτίστον καὶ τὸ τοῦ ἐν αὐτοῖς ἴδιον λόγου, καὶ ὃ τῇ οἰείᾳ πῇ ἐξομοιοῦνται ζωῇ. Οὐτε' ἂν οὖν συνήγεκεν αὐτοῖς βιάζεσθαι ἐπὶ τὰ αγαθὸν, οὐτε' ἂν οἶόν τ' ἦν ἔως ἂν προαίρεσις δύναντο χρῆσθαι ἀνθρώποι ὄντες, οὐτε εἰ μὴ ἄγειντο πρὸς τὰ αγαθὸν ἢ ἀπάγειντο αὐτοῦ βιάζόμενοι, ἀλλ' αἰρούμενοι καὶ ἐκόντες, θαυμαστὴν ἐστὶ μὲν προφήρηται τὰ βελτίω, οἱ δὲ ἐπὶ τὰ χείρω

ὑμνηται. Οὐτε ἡ πονηρία τῶν ἀνθρώπων τοῦ περὶ αὐτοῦς ἐπικρατεῖν δόξειεν ἂν εὐλόγως θεῖου σκοποῦ. Εἰ γὰρ τὸ βέλος γνώμῃ εἶχεν, ὅσοι' ἀμέμεινον δμως ἔρχεσθαι καὶ ἐκὼν ἐπὶ τὸν σκοπὸν ἢ παραφέρεισθαι ποι καὶ διαπίπτειν, καὶ τοιοῦτον αὐτὸ ὅποσον ἔποικε: θέλων τε καὶ δυνάμενος. Ὁ αὐτὸς γε ἂν καὶ ποιητὴς αὐτοῦ καὶ τοξότης, ἢ μὲν ἀγαθὴ αὐτοῦ πρόνοια διαφαίνεται' ἂν ἐν τῷ προθεῖναι μὲν τὸν σκοπὸν, καὶ οικεῖον τῇ θυνάμει τοῦ βέλους, ἀφαίκεται δὲ πρὸς αὐτὸν εὐφρωῶς καὶ ἡρέματα τι καὶ συνεπαθεῖν, εἰ βούλοιο, καὶ ἑαυτὸ ἀγειν· εἰ δὲ ὡδέ που παρερρόμενον, καὶ οὐχ ἐπόμενον τῷ καλῶς ἀφίεντι τε καὶ συνεπωθεῦντι, ἢ καὶ ἰδοκοιοῦντι, μὴ ἐφίκοιτο τοῦ σκοποῦ, ἀλλ' αὐτοῦ που καταπίπτοιτο κείμενον, οὐτ' ἂν ἀσθένεια τῆς ἐπ' αὐτῷ προνοίας εἴη τοῦτο γε, ἢ ἐθελοκακία.

Ὅπως δὴ καὶ θεὸς προνοεῖ μὲν ἐκάστου ἀνθρώπου, ὅπως ἂν ὡς βέλτιστος γεγνωνῶς, καὶ τῷ μὲν νῦν τέληθες ἐκζητήσας, ὃ τέλος οικεῖον αὐτῷ, τῇ δὲ θελήσει τὸ αγαθὸν, τῇ διπλῇ ταύτῃ ὁδῷ εἰς τὸν τῆς εὐδαιμονίας ἀξίως ἀναχθῆ ττόπον. Καὶ ἀνάγονται γε ὡς πλεῖστοι, ἀλλ' οὐδένα βιάζεσται, ὅστω καὶ μὴ βουληθέντα ἂν λαθεῖν ὃ παρ' αὐτῷ πρόκειται ἀγαθόν. Τοῦτο γὰρ ἀδύνατον ἂν ἦν διὰ τὰ εἰρημίματα. Ἐλλέντος δὲ καὶ ὁ διττὸς τοῖς ἀνθρώποις ἔσπος ἠτοιμάσται. Εἰ γὰρ ἀξίως ζῆν ἔδει αὐτοῦς τοῦ σώματος ἀπυλατομένου, οὐκ ἂν ὁμοίως ἔδει ἐκεῖ ζῆν τοῖς μὴ ὁμοίως ἐνταῦθα προρητημένους, μήτε τῶν αὐτῶν ἐπιθυμησαντας διὰ βίου. Οὐτε συνεῖναι δίκαιον ἦν τοῖς πλεῖστον ἐνταῦθα τῇ προαίρεσει ἀφαστηκίας, ἀλλὰ τοῖς μὲν κεκαθαρμένους τε καὶ φιλοσφύραστας εἰς τὸν τοιοῦτος; πρέπαντα ἀφικνεῖσθαι τόπον. τοῖς δὲ τῶν αἰσθητικῶν ἀρέξων ἐμπλησθέντας, καὶ τὴν χρεῖαν τῆς ἐνταῦθα ζωῆς ἄγονήσαντας ἐκεῖ μὲν οὐ παραγίνεσθαι. Ἀκάθαρτες; γὰρ οὐδεὶς εἰσθίσει; ἐκεῖνης τῆς πύλης, ὁ ἱερὸς ἔφη λόγος, σκότης δὲ καὶ ἀθλιότητος γέμοντι ἐναπολαμβάνεσθαι χώραν.

Τούτοιον τοῖν χωρίον καὶ ταῖς διατριβαῖς ὁ μὲν ἐστὶ κατὰ φύσιν τῷ ἀνθρώπῳ ἠτοιμασμένους, καὶ ἀποδιδόμενος; τοῖς κατὰ φύσιν βεδωνόκοσι, ὁ δὲ ἀπειτευξίς ἐστὶ τοῦ οικεῖου τέλους τοῖς μὴ ἐπιθυμήσειν αὐτοῦ μήτε ἐπιμεληθεῖσι τυχεῖν. Καὶ τὸν μὲν ἢ ἀγαθότης τοῦ Θεοῦ ἔτοιμάζει, τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ συμπήφρομένης, ἀγαθὴ γὰρ ἐστὶ καὶ αὐτῇ, τὴν δὲ ἡ θεῖα δικαιοσύνη, τῆς ἀγιότητος οὐκ ἀντιλεγούσης, καὶ αὐτῇ γὰρ τὰ δίκαια βούλεται. Σιφώτατα δὲ καὶ τῆς σωματικῆς τοῦ ἀνθρώπου προνοεῖται ζωῆς ἐνταῦθα οὐ πρὸς αὐτὸ τὸ ζῆν μόνον, ἀλλ' ὅπως ἡ ψυχὴ αὐτῷ μὴ ἐμποδίζοιτο ὑπ' αὐτῆς πρὸς τὸ τέλος, καὶ ὁδηγοῖτο.

Οἱ μὲν οὖν πάντων, ὡν πεποίηκεν ὁ Θεὸς καὶ ποιεῖ, προνοεῖ, καὶ διαφόρως κατὰ τὴν τάξιν τῆς ἐκάστων οὐσίας, καὶ διτι πέρας τῆς τοιαύτης προμηθείας ἐστὶν ἀνθρώπῳ τὸ τοῦ ἀρίστου αὐτῷ τυχεῖν, ἢ ἀπλῶς ἢ τοῦ κατὰ τὴν φύσιν, καίτοι καὶ αὐτῶν τέλος ἔσκατον τὸ ἀπλῶς ἐστὶν ἄριστον, εἰ καὶ μὴ ὡς ἀπυλαστών, ἀλλ' ὅτι καὶ αὐτὰ τῶν τρόπων τινὰ αὐτοῦ ἐφίενται, ἐν τῷ τὴν θεῖαν ἐπ' αὐτοῖς; βούλησιν καὶ μὴ εἰδῶτα ἀποπληροῦν, ἦν καὶ εἰδῶτα ἂν ἐπὶ πρῶου καὶ

προαιρούμενα, τοσοῦτον ὧς ἐν σημειώσει εἰρήσθω. Α γινωσκιν, ἦν καὶ ἀίδιον ζωὴν εἶναι φαιμεν. Τοῖς δὲ Προδργου γάρ ἡμεῖν ὁ περὶ ἀνθρώπου λόγος ἐστι· τὰ δ' ἄλλα ὧς ἐν τῇ ἔργῳ ταῖς περὶ αὐτὸν προνοίαις ὀπουργεῖ τοῦ Θεοῦ, οὕτω καὶ τῷ λόγῳ συνεληπται ἀνεγκλιώς, οὐχ ἵνα μόνον τὸ πᾶσι τοῖς οὖσιν ὑπάρχον καὶ τῷ ἀνθρώπῳ προσαρμοσθεῖν, ἀλλὰ καὶ δι τοῦ ὑπερέχοντος τῆς περὶ αὐτὸν οὐρανόου προμηθείας ἐπιθευχθέντος τύπῳ μὲν, καὶ δι' ἐλαττώων, ἀλλ' ἰκανῶν, ὄξδς ἀν γένοιτο πρὸς τὴν εὖρεσιν τῆς ἀληθείας, περὶ τοῦ μάλιστα προκειμένου.

Ἐξ αὐτῶν δὲ τῶν εἰρημίων δηλὸν ἐστι, καὶ δι ωρίσται τοῖς ἀνθρώποις τὸ τέλος, καὶ τὰ ἐπ' αὐτὸ φέροντα, ἀλλῶς γὰρ οὐδ' ἀν ἡ τοιαύτη περὶ αὐτῶν πρόνοια ἦν. Περὶ μὲν γὰρ τῶν κεχωρισμένων οὖσιων οὐ πᾶν ἀν τὸ τοιοῦτο ζητοῖτο· αὐταὶ γὰρ οὐκ ἐν τῇ ὁμῶ εἰσιν, ἀλλ' ἐν τῷ τέλει, καὶ εἴποτε οὐκ ἦσαν πῆ ἐν τῷ τέλει, τί ἀν περὶ αὐτῶν ἐζητεῖτο, ἀφείσθω νῦν σκοπεῖν. Καὶ περὶ τῶν τοῦ παντός τοῦδε μερῶν, ἀ διηνεκῶς εἰσι ἐξέτου γεγόναισι, σαφές ἐστιν, δι ωρίσται αὐτοῖς τὸ τέλος, καὶ ἀκοντα ἐπ' αὐτὸ ἵεται, ὧς δὴ φύσει ἐρχόμενα ἐπ' αὐτὸ, εἶτε τὸ τῆς κινήσεως αὐτῶν τέλος, εἶτε τὸ τῆς ἐνεργείας ἐν τοῖς κατωτέραις τοῖς ἐν γενέσει καὶ φθορᾷ πράγμασι, καὶ οὐδέ ποτε ἀποτυγχάνει τοῦ τέλους καθόλου, οὐδ' αὐτῶν ἐκπερ μὴ οἶδν τε ἀτευκεῖν τὸν Θεὸν τὸν κινούντα αὐτὰ ἐπὶ τὸ τέλος; τῇ παντοδυνάμει αὐτοῦ βουλήσει, δι' ἧς καὶ μὴ ὄντα ποτὲ ὑπέστησαν.

Καὶ τὰ ἐν γενέσει δὲ καὶ φθορᾷ ἀποτυγχάνει μὲν ποτε ἐνια τοῦ προσεχοῦς τέλους, ἐν οἷς ἀμβλώματα καὶ πηρώματα ποτε γίνεσται, διὰ τὸ τὰ εἶδη αὐτῶν ἐμβάπτεσθαι τῇ ὕλῃ, καὶ δι' ἑλλειψιν ἀρχῆς τινος προσεχοῦς, ἡ τῆς τῶν ὑψηλοτέρων αἰτιῶν συμπλοκῆς, αἱ καὶ τῶν ὑψηλοτέρων αἰτιῶν ἀποτεύματα ἀν εἶη τρόπον τινὰ. Ἄλλὰ τὸ μὲν τότε ζῶον καὶ μὴ τότε ἀμβλωθῆναι ἢ κηρωθῆναι, ἢ τερατῶδέ; εἰ ἀποθῆναι, οὐδεὶς ἀν εἶη λόγος, ὄτου χάριν μέλλοι ἀν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὀρίζεσθαι. Τὸ μέντοι ἐν τοῖς ἔργοις τῆς φύσεως καὶ τοιάδε τινὰ γίνεσθαι ποτε ἐγγωραῖν, τοῦτο δὴ καὶ λίαν ὠρίσται δῆπου, ἀλλῶς γὰρ οὐκ ἀν οἶδν τε ἦν οὐδέ ποτε τι αὐτῶν οὕτω γίνεσθαι. Καὶ εἰσικέ πη τοῖς διὰ προαίρεσιν ἀμαρτάνουσι τὰ διὰ τὴν ὕλην κακοπραγούντα, κλήν ὄτι ἀκουσίως σφίτιν τοῦτο συμβαίνει καὶ ἐπ' ἐλαττώσιν.

Εἰ δὴ μόνον ἐκ πάντων τῶν ὄντων καὶ γινόμενων οἱ ἀνθρωπῳ ὀδοσπόροι εἰσιν ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ, τὴν ἀίδιον εὐδαιμονίαν σκοπεῖν τεταγμένοι, καὶ θέλοντες οἱ γε σπουδαῖοι περὶ αὐτῶν δὴ μάλιστα τὰ τοιαῦτα ἀκριδίως σκοπεῖν, καὶ ταῦτα ἡμετέρου τοῦ περὶ ἡμῶν σκοπεῖν ὄντος. Πᾶσι μὲν οὖν ἀνθρώποις κοινῇ ὠρίσται φύσει τὸ τῆς ζωῆς ταύτης πέρας, τοῖς μὲν κατὰ φύσιν, ζῶοι, ταυτὸν δ' εἰπεῖν κατὰ τὸν ἐν αὐτοῖς λόγον καὶ νόμον, τὸ κατὰ φύσιν τέλος· οὐ γὰρ χειρον τὰ εὐτὰ ἐπαναλαθεῖν, τὸ δὲ ἐστὶν ἡ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν Θεῶν ἀμεσος γνώσις, καὶ ἡ ἐν αὐτῇ νοερά ἡδονή. Νοῦς γὰρ ὦν ἀνθρωπος; ἐπειδὴν τοῦ συνημμένου τοῦδε ἀπαλλαγῆ, τῶν καθόλου τε θεωρητικῶς, καὶ τῆς ἀληθείας γνωριστικῶς, ἀνευγῶς ἔχων τὸ ἡμισ καὶ καθαρὸν τῇ ἐντεῦθεν σπουδῇ, τοῦτ' ἀν εὐδαιμονίαν ἔχει καὶ τέλος τὴν τῆς καθόλου ἀληθείας ἐπί-

γινωσκιν, ἦν καὶ ἀίδιον ζωὴν εἶναι φαιμεν. Τοῖς δὲ παρὰ φύσιν βεδωκῶσι κοινῇ πᾶσιν ὠρίσται ἡ τῆς αἰωνίου ζωῆς ἀπότευξις, οὖσι μὲν καὶ αὐτοῖς ἀδίδως, ἀλλ' ἐν ζῴφῳ βαθεῖ ζῴσι καὶ ἀθλιότητι, ἦν ὄποια τίς ἐστιν τὰ θεῖα ἱστορεῖ λόγια.

ὠρίσται δὲ ταῦτα ἐκατέρωσιν οὐ τῇ αὐτῇ τοῦ Θεοῦ βουλήσει, ἀλλὰ προηγουμένη μὲν τοῖς ἀγαθοῖς τὸ ἀριστον τέλος, καὶ τοῦτ' ἐστι τὸ θελήσει θελεῖν. Εἰρηται τε ἐν τοῖς λογίοις ὁ Θεός λέγων, οὐ θελήσει θελεῖν τὸν τοῦ ἀμαρτωλοῦ θάνατον, ὄσπερ θέλει θελήσει τὸ δι' ἐπιστροφῆς ζῆν αὐτὸν αἰωνίως. Ἐπομένη δὲ ὠρίσται τοῖς πονηροῖς ἡ τοῦ τέλους ἀπῆτευξις, ἀθλιότης οὔσα· θέλει γὰρ καὶ τὴν κόλασιν τῆς πονηρίας, ὡς οὕτως ἀν καὶ τῆς θείας δικαιοσύνης ἐκκληρωθησομένης. Καὶ ὡς ἐπακολουθοῦν τῷ τοῖς ὀδεύσαντας τὴν ἐπὶ τὸ ἀγαθὸν φέρουσαν ἀμετατρέπτως ἐφικέσθαι αὐτοῦ· τὸ καὶ τοῖς μὴ ὀδεύσαι θελήσαντας μὴ ἐφικέσθαι· ὄθεν διὰ τὸ τοῖς σιαζομένους ἐκ προηγουμένης τῆς ἀγαθῆς τοῦ Θεοῦ θελήσεως ὠρίσθαι εἰς τὴν ζωὴν, διὰ τοῦτο τοῖς τῆς σωτηρίας ἐκείνης ἀξίους ἰδιαίτερον ὠρισμένους τε καὶ ὠρίσθαι φαιμέν· τοῖς δὲ κολαστέους οὐχ ὠρίσθαι κυρίως εἰς τὰς αἰωνίους δίκας, ἀλλὰ μᾶλλον ἀποδοκιμάσθαι ἀπὸ τῆς προκειμένης ἀνθρώποις ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ Πατρὸς ζωῆς. Ἄλλὰ νῦν ἐπὶ πάντων τὸ ὠρίσθαι λεγέσθω.

Κοινῇ μὲν δὴ ὄτω πᾶσιν ἀνθρώποις δύο ταυτα ὠρίσται πέρατα, καὶ ὡς δὴ πόρρωθεν καὶ πρὸς τῆς τοῦ κόσμου ὀπάρξεως ὠρισμένα, προωρισμένα εἶναι φαιμεν τοῖς ἀνθρώποις, καὶ τοῖς εἰς ταῦτα ἐρχομένους εἰς ταῦτα καὶ προωρίσθαι· ὠρισμένου δὲ ὄντος τοῖς ἀνθρώποις τοῦ τέλους, δεῖ καὶ τὰ πρὸς αὐτὸ φέροντα ὠρίσθαι πού, καὶ ὡς μὲν κοινῇ πᾶσιν ὠρίσται τοῖς ἀνθρώποις τὰ τοσαῦτα δῆλον. Ὅσα τε γὰρ ὁ φυσικῶς νόμος ἐκπαιθεύει, καὶ ὁ ἐν γράμματι, καὶ ἐ τῆς χάριτος; ὁ εὐαγγελικῶς καὶ οἱ τῶν ἀγίων τοῦ Θεοῦ νόμοι, καὶ σύμπασα ἡ περὶ τὰ ἦθη φιλοσοφία, περὶ τούτων εἰσιν, ἀ πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν φέρει, καὶ τούναντιον, καὶ τὰ μὲν ἀρεταῖ, τὰ δὲ κακία ὀνομάζονται, ἔχοντα εἴξιν οἶαν καὶ τὰ μέρια τοῦ ἀνθρώπου, ὦν εἰσι καὶ ἐν οἷς γίνονται. Οἶον φρόνησις μὲν, λόγου ἀρετῆ, καὶ δικαιοσύνη ἕτερον τρόπον, σωφροσύνη δὲ ἐπιθυμίας, καὶ θυμοῦ ἀνδρία· καὶ ἀλλῃ μὲν ἀρετῆ διανοίας, ἀλλῃ δὲ γλώττης, ἀλλῃ δι ἔργου. Καὶ γεννᾷ μὲν ἦδε ἐκείνην, φύεται δὲ ἀλλῃ ἐκ ταύτης. Καὶ ἡ μὲν προδομοσιεῖ, ἡ δὲ καθαιρεί, ἡ δὲ τελειοῖ καὶ ἀνάγει, δι' ὦν ὀδεύοντα εὐτάκτως τὸν ἀνθρωπον οὐκ ἐστι μὴ εἰς τὸ τῆς εὐδαιμονίας πέρας ἐλθεῖν. Τοῖς δὲ ἐναντίοις; τούτων ἡ τῆς πονηρίας ὄξδς ἐπὶ τὴν ἀθλιότητα ἀγει τὸν διὰ τούτων ἵνα προηρημένον. Καὶ ὄσπερ ἀδύνατον τὸν οἶτον μὴ ὀμῶ τινι γενέσθαι ὕπὸ τῆς φύσεως, καὶ δένδρου τοῦδε καρπὸν ἢ πάντων τῶν πρὸς ταῦτα ζητουμένων σὺν τάξει ἀποδοιόντων μὴ καὶ ταῦτα εὐθύς ἐπακολουθεῖν, διὰ τὸ ἐκότερα πρὸς ἐκότερα ὠρίσθαι, δι' ὄ φησι καὶ Ἐκ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς· οὕτως ἀνάγκη καὶ τῷ ἀνθρωπῳ κατὰ προαίρεσιν βλεῖ ἀρετὴν ἀρετῇ ἐπακολουθεῖν, καὶ κακία αὐθὶς κακίαν, ἔως ἀν δεῖ τοιαύτης ἐπιποκῆς ἕκαστο; προσήκων γένεσται, ἡ τῷ

μετασχεῖν τοῦ Θεοῦ, ἢ τοῦ ἀποχωρήσει αὐτοῦ δυσ-
τυχῶς, ὁπότερον ἂν ἐπιμεληθεῖη.

Ἄλλ' εἰ δεῖ τάληθες εἰπεῖν, οὔτε ἐστὶ τι ἡ κακία, ἀλλὰ στέρησις ἀρετῆς μόνον, οὔτε ὠρισμένον τί ἐστιν ἐν τῇ τῆς κακίας ὁδῷ, ἀοριστία δὲ μᾶλλον πάντα καὶ σύγχυσις. Ἄλλ' εἰ τι ὦρισται κἀν τοῦ τοις, ἐκ τῆς πρὸς ἀγαθόν ἐστιν ἀντιθέσεως καὶ δι' ἀγαθόν. Τῷ γὰρ ὠρισθαι τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰς ἐξεις, καὶ εὐτάκτως ἀλλήλοις συνέπεσθαι καὶ αἱ στέρησεις αὐτῶν ἀλλήλαις ἀκολουθοῦσιν· οὔτε ζῆν ἐστιν ἀληθῶς τοὺς τὰς στέρησει τὸν οἰκείον μορφούντας βίον, ἀλλ' ἐν εἰδῶλῳ ζωῆς εἶσιν. Ὁσαύτως δὲ καὶ ἡ μετὰ ταῦτα ἀθλιότης αὐτοῖς, θανάτου παντὸς χεῖρον, οἷς συνήνεγκεν ἂν κατὰ τὸ λόγιον μὴδὲ τὴν ἀρχὴν γεννηθῆναι, εἴπερ οἶόν τε ἦν αὐτοῦ· πρὸ τοῦ γενέσθαι μαθεῖν, ὅσα προφηρημένοις, ὅσα συμβήσεται. Κοινή μὲν δὴ τὸ ἀνθρώπινον γένος τοιαύτης παρασκευῆς καὶ ὁδηγίας· ἔτυχε ἐκ Θεοῦ πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ τυχεῖναι. Εἰ γὰρ πατρᾷσι καὶ ἔθνων ἀρχοῦσι σφόδρα μέλει, ὅπως τὰ τέκνα ἢ οἱ ὀπήκοοι ζήσονται ἀρμοδίως τῇ ἐλπίζομένῃ ἐξ αὐτῶν εὐκλήριᾳ, καὶ διὰ τοῦτο ὀρίζουσι μὲν αὐτὴν αὐτοῖς, διδάσκουσι δὲ ἅτι' ἂν ποιοῦντες, καὶ πῶς τὸν ἑαυτῶν διοικούντες βίον ἄξιον αὐτῆς ποτε γένοιντο, πολλῶν μᾶλλον τὸν Θεὸν ἔδει τοῖς τέκνοις ὀρίσαι τὴν εὐδαιμονίαν καὶ τὰ εἰς αὐτὴν φέροντα, ἵνα εἰδότες πάντα δύναιτο σπεύδειν.

Ἢ δὲ περὶ ἕκαστον ἐπιμέλεια αὐτοῦ πολλῶν κλεῖω καὶ θαυμαστότερα περιέχει τῶν κοινῇ πᾶσιν ἀφορισμένων καλῶν. Πατρὶ γὰρ προπόντως καὶ εὐμενῆ ἄρχοντι τὰ μὲν ξυλλαμβάνει, τὰ δὲ ἱκανορθ. οἷ, οὐδὲ τὸ τέλος δείξας μόνον, καὶ τὴν ὁδὸν καὶ τὰ καταλύματα, ἐφίσειν ἑαυτοῖς χρῆσθαι μόνους, καὶ ἄλλοις ἄλλα διδῶσι βοηθήματα προσήκοντα τῇ ἀγωγῇ αὐτῶν καὶ τῇ φύσει, καὶ ἀνέχεται ὀλιγωρούντων, καὶ γογγύζουσιν οὐκ ὀργίζεται, ἕως ὅρῃ καὶ πειρωμένους τι ἀναλαμβάνειν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῆς μικροψύχου ἀκηδίας, καὶ προστιθεῖται τῇ ὁδῷ σὺν ἐλπίδι ἀμείνονι. Ἀλλὰ καὶ προτροπάδην ποτὲ ἐκ μέσης τῆς ὁδοῦ ὑποστρέψασιν, εἶτα βοή καὶ δάκρυσιν ἐκ μετανοίας εἰσελθεῖν καὶ ἄρξασθαι δεομένοις ἀμνησι- κάκως ἀνήσει τὴν ὁδὸν αὐθις, καὶ τοῖς μὲν τῇ ἀφθονίᾳ τῶν τοῦ σώματος· καὶ ἐκτὸς ἀγαθῶν, τοῖς δὲ τῇ αὐτῶν ἐνδείᾳ τὴν αὐτὴν διαθέσειν πρὸς τὰγαθὰ καταπράττεται. Καὶ τοῖς μὲν εὐτονοῦσι πρὸς τὴν ἐν τῷ ἀγαθῷ ἐπιμονὴν αἰρουμένοις μέντοι καὶ αἰρεῖσθαι αὐτὸ θέλουσιν, ὃ πολλοῖς ἐκ πολλῶν αἰτιῶν συμβαίνειν εἰσθῆν, ἢ σχολὴν ἐκ τῶν ἀνθιστομένων ποιεῖ, ἢ τὴν προαίρεσιν ἀναλαμβάνειν τε καὶ βωννύει πρὸς τὸ ἐπίοντα αὐτὰ νικᾶν. Πολλοὶ δὲ ἐκ τε ἀνθρώπων ἐκ τε πονηρῶν δαιμόνων γίνονται ἀνθρώποις πρὸς τὴν ἀρεσιν τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τὴν πρᾶξιν ἐπιβουλαί, αἷς χαλεπὸν ἀντισχεῖν μὴ μετὰ Θεοῦ. Τοῖς δὲ ἐβρώμενην τὴν θέλησιν ἔχουσι καὶ συγχωρεῖ ἐπιέναι πᾶς δυσχερεῖας, ὥστε ἀνθιστάμενους ἀνδρικῶς καὶ νικίω- τας σὺν τῇ ἀπ' αὐτοῦ ῥοπή ἐνδίκως μείζονος ἀξιοῦ- σθαι ἐκεῖ τῆς εὐδαιμονίας. καὶ τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ κριτερίᾳ παρόδειγμα ἵστασθαι τοῦ λοιποῦ. Ἀπαλ- λάττει δὲ ἀπροόπτων κινδύνων, καὶ ἀγαθὰ οὐ προσ-

δοκηθέντα διδῶσιν, ὅταν τινὲς εἰς αὐτὸν ἀτιμῶς ἐπι- κίζοντες, καὶ τὸ θεῖον θέλημα διηνεκῶ· μόνον ἐπι- ζητοῦντες, τῆς θείας ἀγάπης τὰ αὐτῶν πάντα ἐξέ- πτωσιν.

Ἔστι δὲ οὗτε καὶ προορώμενοι τῶν μὲν ἀξιοῦνται εὐχόμενοι, τῶν δὲ ἀπαλλάττονται, δυναμένου καὶ βουλομένου πολλὰ καὶ παρὰ τὴν ἰῶν μερικῶν ποι- ούντων τάξιν ποιεῖν, ἃ πάντα κρείττω λόγου ὄντα καὶ ἀριθμοῦ, ἱστοροῦμένα τε ἐν τῷ παλαιότερῳ τῶν ἀνθρώπων βίῳ εὐρίσκομεν, καὶ ὁσημέραι ἐπιτελοῦ- μενα βλέπουσιν οἱ προσέχοντες.

Τούτων δὲ τῶν περὶ ἕκαστον οἰκονομῶμεν, ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐν ἐστὶ τέλος ἢ τῆς θείας ἀγαθότητος καὶ δικαιοσύνης ἐκπλήρωσις, καθόσον ἕκαστος θελοῦντι ἢ προῶρισταί γε εἰς τὴν ζωὴν, ἢ τῶν ἀποδοκιμα- σμένων ἐστίν· ἡμῶν μὲν ἀγνωσούντων ὡς ἐπὶ οἱ πλείστον ἐν τῷ παραυτίκα τὴν πρὸς τὸ ἕσχατον πέρασ τάξιν τῶν οἰκονομῶμενων, τοῦ δὲ Θεοῦ πάντα πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς αἰθέρου βουλῆς ἐτοιμάζο- τος. Οὐδὲ γὰρ ἐστὶ τῶν τοιούτων, ὃ μὴ πόρρωθεν καὶ πρὸ τῆς τοῦ κόσμου καταβολῆς ἔγνωστο τῷ θεῷ τοιῶσδε ἀποθησόμενον. Οὐδὲ γινώσκει μόνον αὐτὰ, ἐξ δὲ ὅπῃ ἔτυχε γίνεσθαι ἢ τελειοῦσθαι, ἢ μὴ τε- λειοῦσθαι, ἀλλὰ καὶ ὡδὶ γενησόμενα διατίττεται. Οὐδὲ τοῦτο μόνον αὖ, ἀλλὰ καὶ τὴν τοιαύτην αὐτῶν τάξιν ἀποπληροῖ, καὶ ἀμέσως μόνον καὶ σὺν ὀργάνοις, ὡς εἴρηται. Οὔτε δὲ βραχύν τινα τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου ποιεῖσθαι αὐτὸν εὐλογον ἦν, οὐ γὰρ ἐκ τῶν ἄλλων σχεδόν ἐστὶ πάντα, ὡς μὴδὲ μόνως μιᾶς ἀνθρώπου ψυχῆς εἶναι τὸν αἰσθητὸν κόσμον ἀντάξιον· ὡσερ ἄρα οὐδὲ τοῦ τέλους πάντα τὰ δι' αὐτὸ ὄντα, καὶ οὐ τὴν βελτιῶσιν πλείστοις οἰκονομίαις καὶ μιᾶ τῇ πα- σῶν μεγίστῃ πεπίστευται τε καὶ ἔγνωσται καταπρέ- ξασθαι. Οὔτε ἐλίγα πρὸς τὴν ἐκάστης ψυχῆς βελτιῶ- σιν, ἢ κατὰ τὴν ἄλλην τοῦ συναμφοτέρου ζωῆν οἰ- κονομία λυσιτελεῖ· οὔτε γρη δεδέναι, μὴ κάμῃ τὸ θεῖον ἐν ταῖς τοιαύταις φιλανθρωπίαις, ἢ καὶ δι' αὐ- τοῦ λογιζόμενον, ἢ καὶ δι' ἄλλων ἀποπληροῦν· οὔτε τῇ κινήσει τῶν ὑψηλοτέρων σωματῶν οἶόν τε ἤνπι- τετράφθαι ἀτὰς μὴ δυναμένων εἰς τὸν ἀνθρώπινον νοῦν καὶ τὴν θέλησιν καὶ τὴν κατ' αὐτὰ ζωὴν ὄρεσθαι, εἰ μὴ τι κατὰ συμβεθεκός.

Πλείστα δὲ τοῦ περὶ προνοίας λόγου προβαλλόμε- νου, καὶ οὐδὲ νῦν καὶ λόγῳ περιληπτὰ, κεφαλαίῳ τῷδε τὸν περὶ ἀπάντων λόγον συγκλείσομεν ὡς οὖν τε, ὅσα δεῖ περὶ τῆς εἰς ἀνθρώπους προνοίας οἰεῖσθαι εὐσεβοῦντας, τὰ μὲν ἱκανορθ. ὅντες, τὰ δὲ εὐσε- βουμένους. Πέρασ μὲν δὴ τῆς τῶν ἀνθρώπων γενέσεως καὶ ζωῆς, ἡτοιμάσθαι ἐκ Θεοῦ τοῦτοις διπλῶν, ἐπεὶ ἔδει προαιρουμένους οὐ φύσεως ἀνάγκῃ βίον. Καὶ ἀνάγκῃ μὲν πάντα ὄντιον ἐπὶ θάτερον ἀφικνεῖσθαι, ἀφικνεῖται δὲ πρὸς ὃ τις τὸν ἴδιον ἡτοίμασε βίον. Ἐρχόμενος δὲ οὐδὲν ἤτιον καὶ ἄγεται· συντρέχει γὰρ πρὸς τὸν ἀνθρώπινον βίον ἢ τε προαίρεσις· σὺ- του ἑκάστου καὶ ἢ ἐκ Θεοῦ συνεργία, ὅτι καὶ ἢ θε- λησις ἡμῶν καὶ τὸ θέλειν καὶ ἢ πρᾶξις ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστὶ, παρ' οὗ καὶ τὸ εἶναι. Καθάπερ ἐν τοῖς φαι- λως βιοῦσιν ἢ τε προαίρεσις συντρέχει καὶ ἢ τῆς θείας χάριτος ἀναχώρησις. Καὶ οὐ μόνον πρὸς τὸ

ἔρχονται πέρα· ἀφικνεῖται τις ἄμα καὶ ἄγεται, ἀλλὰ ἅπαντα ταῖς ἑαυτῆς στρεφούσης οἰκονομίαις, ὅπως αὐτὸς τύχῃ τῶν προκοπτότων τῆ ἄλλῃ προαιρέσει τοῦ βίου. Καὶ διὰ τοῦτο πάντα τὰ κατὰ τὴν παρούσαν τῶν ἀνθρώπων ζωὴν ὑπὲρ Θεοῦ προῦρισται καὶ προδιατέτακται. Γινώσκει μὲν γὰρ τὰς τῶν ἀνθρώπων ἰδέους, τὰς τε τρίτους αὐτῶν καὶ τὰς σχολίους· ἐξίχνιζει, κατὰ τὸ λόγιον, καὶ πρὶν αὐτοὺς γενέσθαι καὶ κινήθηναι. Καὶ οὐκ ἔργα μόνον αὐτῶν, ἢ τὰ· ἐνδοτέρας περὶ τῶν πρακτέων βουλὰς, ἀλλὰ καὶ τὴν πρώτην σύστασιν τοῦ νοήματος, πρὶν αὐτὸ κατεργασθῆναι καὶ μορφωθῆναι, ὅρᾳ τοῖς πάντα βλέπουσιν ὀφθαλμοῖς, τῶν οὐπω γεγονότων ἐν ἑαυτοῖς ἐν αὐτῷ πάντων ὄντων τὸν αὐτῷ προσήκοντα τρόπον. Οἶδε δὲ πολλῷ μᾶλλον καὶ ἑαυτὴν συνεργήσοντα, πρὶν ἂν τις συνεργηθῆναι καὶ εἴη, καὶ ἐγκαταλείφοντα πρὶν ἂν τις ἔκων τοῦτο πάθοι, καὶ συγκινήσονται γε πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν, ἢ τῷ μὴ συγκινήσασθαι διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι τινα συγκινήθηναι, καὶ συναποδοκιμάσσοντα καὶ πᾶσαν τὴν ἀνθρωπίνην ἀναστροφὴν καὶ ζωὴν διαθησόμενον, ὡς ἂν συμφέροι πᾶσι τοῖς λόγοις τῆς περὶ ἀπάντων προνοίας, αὐτοῦ τε δηλονότι τῶν ἀνθρώπων ἐκάστου, καὶ οἷς σύνεστι, καὶ τοῦ πάντων ἀνθρώπων βίου, καὶ τοῦ παντὸς τοῦδε, καὶ ὡς ἂν ἡ ἀγαθότης τοῦ διατάκτοντος ἢ τε δικαιοσύνη θαυμαστῶς ἐκπληροῖντο. Ἀμήχανος γὰρ ὦν μὴ ψήφω περὶ ἐνὸς τοσαύτα περὶ ἀπάντων ἐσανύει.

Ὡς περὶ γὰρ ὄροι τινὲς τῆς πρὸς τὸ ἔρχασθαι πέρασιν κινήσεως αἱ κατὰ τὸνδε τὸν βίον πράξεις εἰσὶν, ἐν τῇ πρὸς ἀλλήλους τάξει πρὸς τὸ ἔρχασθαι τεταγμένοι. Καὶ πρὸς τοῦτους τοῖνον τοὺς ὄρους ὁμοῦ τε κινεῖται καὶ ἄγεται ἄνθρωπος, πανταχοῦ τῆς χάριτος συνεργούσης ἢ ἐγκαταλείπουσης· τῆς συνεργούσης μὲν τῷ ἀγαθῷ, κἂν δυσχερὲς ἦ, προσφύεται, ἀφισταμένη· δὲ, τῷ κοκῷ πολλῷ ῥῆθον αὐτομολεῖ. Ἄλλ' οὐκ ἀναγκάζεται πρὸς τὰγαθὸν ἢ τὸ χεῖρον τῷ συνείνει τὴν θείαν χάριν ἢ ἀπολείπεσθαι· ἐκεῖνα μὲν γὰρ ἀοράτως ἐπιτελοῦνται· ἢ δὲ πᾶσα πρὸς τὰγαθὸν ἢ τὸ χεῖρον ὁρμὴ τῆς ψυχῆς ἐξ αὐτῆς γίνεται. Καὶ οὐ τῷ μὴ φαίνεσθαι μόνον τὴν θείαν χάριν συνοῦσαν ἢ ἀποκλιπούσαν ἐναργῶς ἐν αὐτῷ τῷ αἰρεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ τῷ μηδεμίαν ἐπάγειν βίαν τῇ προαιρέσει, οὐδὲν ἀνάγκης ἐκείθεν ἔστι πρὸς τὸ πράττειν, ὅτι ἂν τις μὴ πάνυ βούλοιοτο.

Ἔστι δ' ὅτε τὸ θεῖον καὶ συναναγκάζειν δοκεῖ ὥσπερ τὰς ἀπαλυνομένας ἢ σκληρυνομένας καρδίας κλίνον ὅπου θέλει κατὰ τὸ λόγιον, ἀλλὰ τῇ βεβαίῳ τῆς ψυχῆς κρίσει προστεθειμένον, ἢ λανθάνει μὲν τοὺς πολλοὺς, τὴν δὲ σοφωτάτην γνῶσιν οὐ διαφύγει· καὶ πολλὰ μὲν, ὡς πρότερον εἴρηται, διὰ τῶν κατωτέρων διατιθεῖς αἰτιῶν, πολλὰ δὲ δι' ἀγγέλων οἰκονομῶν ἀγαθῶν, πολλὰ δὲ ἀμέσως ὄρων εἰς τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς, ἀνευ βίας τοὺς ἐκάστων διατίθει βίους. Καὶ οἰκονομεῖ μὲν πολλὰ πρὸς ὠφέλειαν κινωτέραν, πού μὲν δριμύτερον τοῖς φαυλοτέροις ἐπεξίτων καὶ ὦν ἀπέγυνε τὴν ἐπανόρθωσιν, ἵνα τοὺς ὁμοίους λατρεύσῃ τῷ δεῖν, πού δὲ πρὸς τὴν ἐπίγνωσιν ἐκκαλούμενος τοῦ καλοῦ ἐκ τίνος παραδοξοποιίας, ἵνα τὸ περιὸν τῆς σοφίας δεῖξῃ καὶ τῆς δυνάμεως· ἐνίοις γὰρ δοκεῖν μὲν ταῖς πολλοῖς φαυλοτάτους γενέσθαι, ἀξιώτητος δὲ τίνος ἐνούσης αὐτοῖς, λανθανούσης μὲν τοὺς πολλοὺς, τῷ δὲ πάντα ἐρευνῶντι γνωριζομένης πνεύματι, πρὸς τὰς τῶν θειοτάτων ὑπουργίας κληθέντα εὐδοκιμῆσαι. Ἐν τούτοις καὶ αἱ τῶν ἀδοκῆτων ἐπαγωγὰί θλίψεων, καὶ θανάτων ἰδέαι μυρίαί, καὶ τὰ λεγόμενα εὐτυχημάτα τε καὶ ἀτυχημάτα, ὅταν τισὶ χειρόνως δόξῃσι βεβουλεύεσθαι ἐπακολουθήσῃ τι παρὰ δόξαν ἢδὺ ἢ τούναντιον, ὥσπερ ἐκ τινῶν ἐξωτέρων αἰτιῶν βοηθούμενοι ἢ κωκυμένοις· ἐν οἷς πολὺ μὲν τὸ παράδοξον διὰ τὴν ἄγνοiam τῶν ἐν τῇ θεῖᾳ προνοίᾳ κειμένων λόγων, τοὺς δὲ καλῶς ἐφιστάνας καὶ εὐσεβῶς ἐπιτελουμένους· οὐ πάντα ἂν διαφύγοι ὦν χάριν γίνεται, τοῦ θεοῦ φωτὸς· τὴν εὐσεβῆ δέψαν αὐτῶν παραμυθούμενου.

Ἄλλ' εἶτε γινωσκομένων τῶν τελῶν, εἶτε ἀγνοουμένων ἐν τι τοῦτο καὶ πάνυ βέβαιόν ἐστιν, ὡς ἄρα πάντα οἰκείως καὶ κατὰ λόγον τῷ θεῷ περὶ ἑκάστων ὑπουργεῖ σκοπῶν, καὶ τῇ πόρρωθεν περὶ αὐτὸ διατάξει τῆς ὑψηλοτάτης προνοίας, καὶ διὰ πάντων ὁ ἄνθρωπος τῶν τε ὑπ' αὐτοῦ γινομένων τῶν τε ἐπ' αὐτῷ συμβαινόντων ὁποιοῦσθε, ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τελευτῆς τοῦδε τοῦ βίου, πρὸς ἢν ποτε προήρηται ληξίν, αὐτὸς· ἐκ τῆς θεῖας προνοίας συνδιατάσσεται,

πάντα ταῖς ἑαυτῆς στρεφούσης οἰκονομίαις, ὅπως αὐτὸς τύχῃ τῶν προκοπτότων τῆ ἄλλῃ προαιρέσει τοῦ βίου. Καὶ διὰ τοῦτο πάντα τὰ κατὰ τὴν παρούσαν τῶν ἀνθρώπων ζωὴν ὑπὲρ Θεοῦ προῦρισται καὶ προδιατέτακται. Γινώσκει μὲν γὰρ τὰς τῶν ἀνθρώπων ἰδέους, τὰς τε τρίτους αὐτῶν καὶ τὰς σχολίους· ἐξίχνιζει, κατὰ τὸ λόγιον, καὶ πρὶν αὐτοὺς γενέσθαι καὶ κινήθηναι. Καὶ οὐκ ἔργα μόνον αὐτῶν, ἢ τὰ· ἐνδοτέρας περὶ τῶν πρακτέων βουλὰς, ἀλλὰ καὶ τὴν πρώτην σύστασιν τοῦ νοήματος, πρὶν αὐτὸ κατεργασθῆναι καὶ μορφωθῆναι, ὅρᾳ τοῖς πάντα βλέπουσιν ὀφθαλμοῖς, τῶν οὐπω γεγονότων ἐν ἑαυτοῖς ἐν αὐτῷ πάντων ὄντων τὸν αὐτῷ προσήκοντα τρόπον. Οἶδε δὲ πολλῷ μᾶλλον καὶ ἑαυτὴν συνεργήσοντα, πρὶν ἂν τις συνεργηθῆναι καὶ εἴη, καὶ ἐγκαταλείφοντα πρὶν ἂν τις ἔκων τοῦτο πάθοι, καὶ συγκινήσονται γε πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν, ἢ τῷ μὴ συγκινήσασθαι διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι τινα συγκινήθηναι, καὶ συναποδοκιμάσσοντα καὶ πᾶσαν τὴν ἀνθρωπίνην ἀναστροφὴν καὶ ζωὴν διαθησόμενον, ὡς ἂν συμφέροι πᾶσι τοῖς λόγοις τῆς περὶ ἀπάντων προνοίας, αὐτοῦ τε δηλονότι τῶν ἀνθρώπων ἐκάστου, καὶ οἷς σύνεστι, καὶ τοῦ πάντων ἀνθρώπων βίου, καὶ τοῦ παντὸς τοῦδε, καὶ ὡς ἂν ἡ ἀγαθότης τοῦ διατάκτοντος ἢ τε δικαιοσύνη θαυμαστῶς ἐκπληροῖντο. Ἀμήχανος γὰρ ὦν μὴ ψήφω περὶ ἐνὸς τοσαύτα περὶ ἀπάντων ἐσανύει.

Ταῦτα δὲ πάντα βεβαίως προσγνωκῶς καὶ διατάσσεται κατὰ τὴν περὶ αὐτῶν πρόγνωσιν, καὶ συμπληροῖ. Οὐκ ἐξάλειψι μόνον τῆς τῆς τοιαύτης προγνώσεως ἢ διατάξεως ἢ τῶν διατιθεμένων ἐκδόσεως τὴν περὶ τὰς πράξεις ἰδιότητα τοῦ ἀνθρώπου, ἢ ἔστι τὸ θέλοντα καὶ αἰρούμενον πράττειν ἅτα ἂν πράττοι, ἀλλ' ἐν πᾶσιν ἐκείνοις αὐτῆ βέβαιο· μένει. Καὶ ἵνα ἀφ' ἐνὸς παραδείγματος ἅπας ἡμῖν ὁ λόγος σαφῆς γένηται, ἤδει μὲν ὁ Θεὸς ὡς ἐνδεχόμενον τὸν Ζαχαρίου Ἰωάννην, ἢ κολακείσαντα ἐπὶ Ἡρώδη ὠφελήθηναι μὲν προσκαίρω, αἰωνίως δὲ κολασθῆναι διὰ τὸ περιεῖν τὸν τοῦ Θεοῦ νόμον πατούμενον, καὶ τοὺς πατοῦντας τὸ κατ' αὐτὸν ἀνωφελήτους περιεῖν, ἢ ἐλέγξαντα ἀποθανεῖν μὲν δι' αὐτὸ, στεφνωθῆναι δὲ αἰωνίως, ὅτι προείλετο ἀποθανεῖν, ἵνα μόνον παντὶ ὀφειλομένην τὸν τοῦ Θεοῦ νόμον ἱκανοποίησιν, τὸ δεύτερον προαιρήσεται· καὶ ἤδει τοῦτο αἰδίως περιουσίᾳ γνώσεως ἀείρω προσηκούσῃ Δημοουργῶ. Ὁμοίως ἤδει ἐκείθεν ὅτι καὶ Ἡρώδης, ἐνδεχομένου αὐτῷ, ἢ αἰδεσθέντι τὸν θεῖον νόμον καὶ τὸν ἐλέγχοντα Ἰωάννην ἀποσχέσθαι τε τοῦ ἄγους, καὶ τῷ ἀπαγαγόντι χάριν ὁμολογεῖν, ἢ ἀγανακτήσαντι, καὶ συναγνακτούσῃ χαριζομένῃ, ζητεῖν ὅπως ἀμύνηται αὐτὸν, ἵνα ἀνεξέλεγκτως δύνηται παρανομεῖν, καὶ ἀμύνασθαι ποτε, τὸ δεύτερον προαιρήσεται, ὅ τῆς αἰωνίου κολάσεως αὐτῷ πολὺτροπον αἰτίον ἐσται. Ἐνστάτος δὲ τοῦ, καὶ τὸν Ἰωάννην γενόμενον καὶ τῶν ἄλλων συνενεργούντων, ὡς γενησόμενα προσγώσθη, βουλευσασθαι ὁποῦσαν δραπεῖαν, οὐ γὰρ ἀνευ βουλῆς τὰ τοιαῦτα ἐκλέγεται τοῖς σπουδαίοις, ὅπου εὐθὺς μὲν τινι ὑπαντᾷ τὸ ἀποθανεῖν μετ' ἀρετῆς καὶ δόξης, καὶ ἐλπίδος· ἀμείνονος, ἐνθύν-

δε τὸ μετὰ τῶν τούτοις ἐναντίων ἐπιθῶναι μικρόν. **A** Τότε δὴ τότε οὐκ ἠνάγκαζε τὸν Ἰωάννην ὁ Θεὸς τὸδε ἢ ἐκείνο αἰρεῖσθαι· συνήργει μόνον πρὸς τὸ θελήσαι ἄν μᾶλλον τὸ ἀγαθὸν τῆ ἑνοικουση αὐτῷ χάριτι, ἢ καὶ ἑνοικισθῆναι αὐτῷ, καὶ αὐτὸς αἴτιος ἦν ἄξιον αὐτὸν παρασχόμενος. Ὁμοίως οὐδὲ τὸν Ἡρώδη ἠνάγκαζε τὸδε ἢ τὸδε αἰρεῖσθαι περὶ Ἰωάννου καὶ ἑαυτοῦ, ἐνστάτος ἤδη καὶ αὐτῷ τοῦ αὐτοῦ καιροῦ περὶ τοῦ βουλευσασθαι, ὁπότερα αὐτῷ εἴη εὐερέα. Οὕτε τοίνυν τοῦ Θεοῦ ἀναγκάζοντος οὕτε αὐτῶν ὑπὸ Θεοῦ ἀναγκάζομένων τὸδε ὠρισμένως αἰρεῖσθαι, ἀλλ' ἐν τῇ αὐτῶν προαιρέσει ἑκατέρου καιμένου πού τι ἄν φαίνοιτο αὐτοῖς αἰρετώτερον· καὶ ἐνδεχομένου ἑκατέρου ὁμοίως αἰρεθῆναι αὐτοῖς, ὅσον ἐπὶ τῇ ἐλευθερίᾳ τῆς γνώμης καὶ τῇ φύσει αὐτοῦ τοῦ πράγματος.

Ὅτι ἐν τοῖς προαιρέσει γινόμενοις ἐστὶ τὸ ἐνδεχομένον, ὁ μὲν Ἰωάννης αἰρεῖται τὸ βέλτιον, ὁ δὲ Ἡρώδης τὸ χεῖρον. Καὶ ὁ μὲν Ἰωάννης προείλετο, καὶ πανταχοῦ παραβαλλόμενον βέλτιον ἦν αἰρεθῆναι οὕτως· τὸ δὲ τῷ Ἡρώδῃ αἰρεθῆναι καὶ αὐτῷ καὶ πᾶσι χεῖρον ἐτύγχανε. Καὶ οὕτως μὲν συνεπέπλεκτο, ὥστε εἰ μὴ Ἡρώδης ἦρει τότε καὶ ἐποίησε τὰ χεῖρω, οὐκ αὐτὸν Ἰωάννην ἐνταῦθα τυχεῖν τοῦ βελτίονος· καὶ εἰ μὴ Ἰωάννης ἐποίησε τὸ βέλτιον, οὐκ ἄν τε Ἡρώδη ἐκκληρώσει τὸ χεῖρον. Οὕτε μέντοι διὰ τὸν Ἡρώδη ἀγαθὸς ἦν Ἰωάννης, εἰ μὴ διὰ τὴν αὐτοῦ προαίρεσιν· οὕτε Ἡρώδης διὰ τὸν Ἰωάννην φαῦλος ἦν, εἰ μὴ δι' αὐτόν. Ἦν μὲν ἄν καὶ δι' ἐκείνον ἀγαθὸς, εἰ τότε μᾶλλον ἤρειτο. Καὶ ἐπειδὴ ἑκάτερος εἴχετο, ὁ ἥρεσεν αὐτῷ καὶ τῇ ἔξει, κατὰ τὸν εἰπόντα, Οὐδέποτε ἐργάζομαι ἐγὼ τὸ κακόν, ἀλλ' ἢ ἑνοικουσα ἁμαρτία. Ὡς δὲ καὶ τὸ ἀγαθὸν ἢ χάρις ἐν τῷ ἔχοντι, ἐγὼ δὲ τῆς ἁμαρτίας αἴτιος, κακείνος τῆς χάριτος, ἄξιον τοῦ λαβεῖν ἑαυτὴν παρασχόμενος, τότε δὴ συνέτρεχε πάντα καὶ συνειργάζετο τῷ τὸν μὲν, ὣν προελεστο ἄξιως στεφανωθῆναι, τὸν δὲ κἀνταῦθα κακῆ ὁκείας ὁπορθεῖν ἄξιως ἀκολασίας καὶ παρανομίας καὶ φόνου.

Τοῖς μὲν οὖν ἐνδεχόμενα ὁμοίως ἦν καὶ τὰ ἐναντία πρὸς τοῦ ποιῆσαι θάτερον αὐτῶν ἐλομένους, ἐπ' αὐτοῖς γὰρ ἦν ὁμοίως ἀμφοτέρω· ἐπεὶ δὲ θάτερον ἐποίησε ἑκάτερος, ἀναγκαῖον ἦν τὸ γεγενημένον, οὐ τῇ αὐτοῦ φύσει, ἀλλὰ τῷ ἐξειργασθῆναι ἤδη, καὶ οὐκ ἐνδέχασθαι, καὶ μὴ εἶναι ἐξειργασμένον, ὡς πρὸς τοῦ γενέσθαι ἐνδεχομένου καὶ μὴ γίνεσθαι. Ἐκείνοις τε οὖν οὕτω ταῦτα εἴχε, καὶ ἡμῖν οὕτω κρίνεται, τῇ ἕθ' ἑαυτῶν γνῶσει προϋκίετο ὡς γεγενημένα, καὶ πρὶν γενέσθαι. Καὶ ἴδει μὲν, ὅτι αὐτοὶ ἐνδεχομένως αἰρήσονται, ἃ αἰρήσονται καὶ οὐκ ἀνάγκη τινὶ τὰ ἐπ' αὐτοῖς ὄντα. Ὅτι δὲ τοῖς αἰρήσεται ἑκάτερος, καὶ μὴ τοῖς, ἠπίστατο ὠρισμένως, καὶ ὡς προεγίνωσκε τὸ μὴ σόμενον εἰς τοσοῦτος ἐνιαυτούς, οὕτως καὶ τὸ ἐνδεχομένως ἐσόμενον ἠπίστατο ἀνογκίως. Συναιρεῖ μὲν γὰρ ἢ θεὸς ἐπιστήμη τὸ πᾶν τῆς ἀνθρωπίνης αἰρέσεως τε καὶ πράξεως, ὡς ἔχει καθ' ἑαυτὴν περὶ ὅτι οὖν. Ἄμα δὲ καὶ πρὸς τὸ ἔσχτον φέρεται, ὅπερ ἐστὶν ἐν τε ἐνδεχομένοις ἐν τε ἀναγκαίοις ὁμοίως, μᾶλλον δὲ αὐτῇ πάντα πᾶ εἰσιν οὕτως, ὡς ἀπερίω καὶ κοινοτάτη

πάντων αἰτία· δι' ὃ καὶ τὴν σύμπασαν ἑκατέρου ἀγωγὴν οὐκ ἐγίνωσκε μόνον, ἀλλὰ καὶ συνδιδίθει οἰκειώς, πρότερον μὲν ἐν τῷ θεῷ προορισμῷ, ὕστερον δὲ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ἔργῳ. Συνδιδίθει δὲ τῷ μὲν προσιδεῖς χάριν, τοῦ δὲ χάριτος ἀφαιρουμένης ἐκ τὸ μὴ δύνασθαι τῷ σκότει τῆς ἔκουσιου κακίας τὸ φῶς τῆς χάριτος συνοικεῖν, μήτε καταλάμπεσθαι δεῖν ἀκοντας, τοὺς ἐξοφῶσθαι μᾶλλον προσηρημένους.

Καὶ οὐκ ἐποίει μὲν ἢ χάρις τὸν Ἰωάννην μὴ ἠγεσθαι φοβερόν εἶναι τὸ φοβερόν ἢ ἐπὶθεσθαι ἀπλῶς τῷ θανάτῳ. Ἐποίησε δὲ δεδιέναι κλίον ἐν φοβερώτερον τοῦ σώμα μόνον ἔχοντος· κτείναν, ψυχῆς δὲ μὴ ἐφαπτομένου, ἢ συμβουλεύει τὸ λόγιον, καὶ διὰ τοῦτο ἀνδρείως αἰρεῖσθαι τὴν τελευταίην, ἢ καὶ σφοδρώτερά τοῦ Θεοῦ ἀγάπη τιθέναι τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν τοῦ ἐρωμένου δογμάτων. Ἄλλὰ καίτοι βοηθούμενος ἐκ τῆς χάριτος, ὥστε κρίναι τὸ αἰρετέον ὀρθῶς, ὀλῆ μόντοι τῇ προαιρέσει ἐλάμβανεν τὸ βέλτιον, καὶ τῆς αὐτοῦ γνώμης ἄπην ἦν τὸ καλόν. Οὐδὲν ὅ ἤττον καὶ τῆς χάριτος· τὸ πᾶν ἦν, ὅταν ἐπ' αὐτῇ ἦκει, ἥς χωρὶς οὐ δύναμεθα ὄντιον. Δι' ὃ καὶ προηγεσθαι μὲν αὐτῇ λέγεται διὰ τὴν τοῦ κτήματος ἀδυναμίαν ἀφ' ἑαυτοῦ, ἔπεισθαι δὲ ἡγουμένης τῆς προαιρέσεως, διὰ τὸ μὴ ἐκναγκαζέειν, ὡς ἔχει ἐπὶ φωτός, καὶ τοῦ ἔχοντος ἢ ἐλλόντος βλεῖν αὐτῷ.

Καὶ ἔτι εἰχετο μὲν Ἰωάννης μὴ ἐγκαταλειφθῆναι ἄν, ἀλλ' ὀδηγηθῆναι πρὸς τὴν αἴρεσιν τοῦ βελτίονος, ἐπήκουσε δὲ ὁ Θεὸς πρὸς μὲν αὐτὸν Ἰωάννην καὶ τὸ ἔργον τότε· εὐθὺς, πρὸς δ' αὐτόν, ἐξότου καὶ κρήσει τὸν Ἰωάννην ἄξιον ἐπακούεσθαι. Καὶ οὐ μόνον εἴχετο Ἰωάννης. Ὁ δὲ Ἡρώδης ἐσκέπτετο τε καὶ ἐποίησε, οἷς ἄν εἶδει αὐτὸν ἐγκαταλιμπάνεσθαι. Οὐκὼν καὶ αὐτοῦ ἢ πονηρία ἐπασχε τὸ ἑαυτῆς, καὶ αὐτὴ εἰκῆ ἐγίνετο οὐδὲ αὐτῇ.

Ἐκ τούτων ἀπάντων οὕτω τύπων διηρημένων καὶ ὑποδείγματι ἐνὶ ἐκ πλείστον καλῶς ἐφαρμοζομένων δῆλόν ἐστι, καὶ τὰς ἀνθρωπίνας θελήσεις τε καὶ αἰρέσεις, καὶ τὰ ἐφ' ἡμῖν εἶναι λεγόμενα, καὶ ὅσα ἐνδεχομένως ὑφ' ἡμῶν πράττεσθαι, πάντα τῇ θεῷ ὑποκείσθαι προνοίᾳ, ἢ ἐστὶ πρόβλεψις τοῦ συμπέροντος, ἐν ἀμεταβλήτῳ διατάξει τῶν πρὸς τῷ ἀποδαινόσθαι, προεγίνωσθαι δὲ ταῦτα ὡς ἔστι, τῇ πάντων αἰτία, καὶ προωρισθαι· γινωσκόμενα μὲν γὰρ, ὅτι οὕτως ἔστι καὶ ὠρισθαι οὕτως ἐχρῆν· προγινωσκόμενα δὲ καὶ προωρισθαι δῆπου· προωρισμένα δὲ οὕτω, καὶ οὕτω γίνεσθαι, ἐπειδὴ ὡς ἕτως ἐσόμενα καὶ οὕτω προωριστο. Οὕτε γὰρ οὐδὲν ἦν τὸ μέλλον ἀγνοεῖν τὸν Θεόν, ἢ ὑπομένειν, ὅπως ἐν τε γένοιτο, ἵνα εἰδῆ· οὕτε εἶδει ἐγνοσμένης τῆς ἐκάστου τῶν γινόμενων ἀκολουθίας τὴν θεῶν διαπεσεῖν γνῶσιν, ἄλλως ἐν τῇ τοιαύτῃ ἀκολουθίᾳ τῆς ἢ καὶ προέγνωστο, ἀποδαίνοντος.

Ἄλλ' οὐ προωρισθαι γε ἐν ἑαυτοῖς, σὺ γὰρ εἶ εἰσιν αὐτὰ, ἐν τῷ Θεῷ δὲ μόνον προωρισθαι· καὶ οὕτε ἔχειν εἰδέναι τὸν θεῶν προορισμὸν τῆς ἀνθρώπου περὶ ὅτι οὖν τῶν ἐπ' αὐτοῖς ὄντων, ἵνα αὐτῷ καὶ ἀκοντες ἀκολουθῶσι. Καίτοι οὐκ ἀγνοοῦσιν οἱ τῶ σφοδρῶς, ὡς ἀνάγκη πάντα ἐκεῖ ὠριεσθαι, οὗτε ἑκείνου

καὶ μὴ εἰδότες συναναγκάζεσθαι, ἵνα τὰ πεφυκότες ἔκ προαιρέσεως καὶ ἔνδεχόμενα γίνεσθαι μὴ γίνηται οὕτως, ἢ οἱ πεφυκότες ποιεῖν οὕτω μὴ οὕτω ποιῶσιν. Αἴθλων δὲ καὶ ὅτι τούτων οὕτως ἔχόντων οὐδὲν πρὸς τοῦ ἐλέσθαι τὸ βέλτιον ὠφελεῖ ὁ θεὸς προορισμὸς τοῦ προηρημένους, εἰ μὴ ὅσον προώριστο τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει κοινῶς, τὸ δεῖν κατὰ λόγον τε καὶ νόμον βιοῦν, καὶ οὕτως βιοῦντας θεοφιλεῖς εἶναι, τοιούτους δὲ ὄντας ἄμεινον ζῆσθαι ἐν τῷ μέλλωσι. Ταῦτα γὰρ καὶ πάνυ καλῶς οἰδας ἢ γε σπουδαῖοι. Ἄλλ' οὐ διὰ τὸ εἰδέναι μόνον τοιοῦτοί εἰσιν· πολλοὶ γὰρ καλῶς εἰδότες καὶ ἄλλους παίθοντες αὐτοὶ πονηροὶ ἐθέλομεν εἶναι· ἄλλ' ὅτι ἤδει καὶ τούτους ὁ θεὸς τὰ χεῖρω αἰρησόμενος, καὶ προώριστο τοῦτο οὕτως ἐν τῇ θείᾳ περὶ αὐτῶν γνώσει, οὐδὲ αὐτοὶ ἐπίστανται, οὐκοῦν οὐδὲ βλάπτει αὐτοὺς τοῦτο γέ.

Ἐκόντες ἄρα αἰροῦνται ἀμφότεροι, ὅποτε αἰροῦνται· δι' ὃ καὶ οἱ μὲν στεφανοῦνται, οἱ δὲ κολάζονται, ὡς ἄλλ' αὐτῶν προαιρέσει τοιοθε ἀποτελεσθέντες. Καὶ ὁ θεὸς ἐν ὅς μὲν ἔστιν αἷσιος, ἐν ὅς δὲ ἀναίσιος. Εἰ δὲ καὶ πάντων αἷσιος, ἄλλ' οὐδεμιὰς γὰρ ἀνάγκης ἐν τοῖς προαιρετοῖς· ὡς γὰρ ἔμελλε γίνεσθαι καὶ ὡς ἐπεφύκει ἕκαστα γίνεσθαι ἢ ποιεῖν, οὕτω προέγνωστο τῷ θεῷ καὶ προώριστο, καὶ ὡς τὴν θείαν περὶ ἀπάντων βούλησιν εἰκὸς ἔστιν ἐμπλέκεσθαι τοῖς τοιούτοις, ὅπου μὲν οὐκ ἀναγκάζουσιν, ὅπου δὲ συνεργῶσαν μόνον, ὅπου δὲ συγχωροῦσαν ἐπ' ὠφελείᾳ, ὅπου δὲ ἔγκυρῶσαν τέλους.

Εἰ δὲ τινες τῶν ἐνθέων χωρίζοντες τὰ ἐφ' ἡμῖν προγινώσκειν λέγουσι τὸν θεόν, οὐ προορίζειν, τὸ ἐπαναγκάζειν βούλονται λέγειν. Τοῦτο δὲ καὶ ἡμῖν εἰρηται, ὅτι ἐν τοῖς θελήσει ποιοῦσιν οὐδὲν πλῆρον ἀνάγκης· ἔλαγει τὸ προεγνώσθαι καὶ προορισθαι πάντα ὑπὸ θεοῦ, ἢ εἰ μετὰ τὸ πράττειν αὐτοὺς ἔλευθέρως, ἄτ' ἂν προαιροῖντο, ἐγίνωσκεν, ὅτι τάδε πράττειν ὑπ' αὐτῶν. Τὸ μὲν γὰρ γινώσκεσθαι αὐτὰ ποτε καὶ ἐξ αὐτῶν ἔστιν· ὡς γὰρ ὑπάρχοντα καὶ γινώσκειται· τὸ δὲ προεγνώσθαι τοιοῦτον χρόνον τοῦ περιόντος τῆς θείας ἐπιστήμης ἔστιν. Οὐκ οὖν συντελεῖ αὐτοῖς ἢ ἐμπιδοῖς τὸ προεγνώσθαι, ἕως ἂν μὴ καὶ τις ἐπὶ ἀνάγκῃ ἐκ τοῦ προγινώσκοντος, ὥστε οὐδὲ τὸ προορισθαι. Συντελεῖ δὲ τῷ προγινώσκειν τὸ προορισμένον γινώσκειν· ἀόριστων γὰρ οὐκ ἂν ποτε γίνοντο γνώσις θεῷ πρέπουσα. Οὐκοῦν δεῖ μὲν ὄρισθαι τὰ γινώσκόμενα ἀπλῶς τε καὶ ὄρισμένως. Δεῖ δὲ καὶ προορισθαι τὰ προεγνωσμένα, καὶ ὄρισθαι γε οὐκ ἄλλοθεν ἢ ὑπ' αὐτοῦ, ποιητοῦ πάντων ὄντος καὶ τέλους ἔσχάτου. Ταῦτη γὰρ ἐξ αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν εἶναι λέγεται πάντα ὡς αὐτοῦ γε ὄντος τοῦ τε τάττοντος ἕκαστα, καὶ εἰς ὃν πάντα ἔσχάτω· τάττονται, κἀνατεῦθεν ἀκολουθεῖν τὸ καὶ εἰς τὰ προσεχῆ αὐτῶν τέλη ἕκαστα ὑπ' αὐτοῦ τάττεσθαι.

Οὐκ οὖν οὐδ' ἐκείνοι τὸν θεὸν προορισμὸν καὶ ἐν τοῖς ἐφ' ἡμῖν ἀγνοοῦσιν ὡς μόνων τῶν ἀνθρωπίνων ἐνεργειῶν ἢ τῷ χεῖρους εἶναι τῶν ἄλλων οὐχ ὀριζομένων, ἢ τῷ πάνυ βελτίους εἶναι, μηδὲ τῇ θεῷ γνώσει περιλαμβανομένων. Ἦκουον γὰρ που τοῦ λογίου κεκληκέναι τὸν θεόν, ὃς προέγνω καὶ προώρισε· οὗτοι δὲ ἦσαν οἱ ὅσα ἦν ἐπ' αὐτοῖς θεοφιλῶς προηρη-

αἰ μὲνοι καὶ πράξαντες. Ἄλλὰ τὸ προορίζειν ἐντὶ τῆς ἀνάγκης λαμβάνουσιν, οὐ πάνυ μὲν ἀκριβῶς ἐπιστῶντες τῷ σημαινομένῳ τῆς λέξεως, ἀκριβῶς δὲ πάνυ φρονούντες, ὡς ὁ θεὸς προορισμὸς οὐκ ἀναγκάζει τὸ αὐτεξούσιον, ὡς μηδὲ τοιοῦτο λοιπὸν εἶναι. Ὡστε καὶ αὐτοὶ τῷ πλήθει τῶν ἄλλων ἐνθέων καὶ τῷ κανόνι τῆς ἀληθείας συνάδουσι.

Τούτων ἀπάντων οὕτω τιθεμένων, ὅτι οὐδὲν ἀναρῆται τῶν ὁμολογουμένων, σαφὲς ἔστι· μένει μὲν γὰρ τὸ ἐξ ἀνάγκης καλῶς, μένει δὲ τὸ ἐνδεχόμενον ἐν τοῖς αἰτίοις τε καὶ τοῖς ἐξ αὐτῶν γινομένοις, μένει δὲ τὸ συμβεθεκὸς ἐν τοῖς πράγμασι. Πάντα γὰρ ἐν τῇ τάξει τῆς θείας προνοίας, ὡς εἴρηται, περιέχεται, καὶ πάντα ἡ τάξις αὐτῆ διαλαμβάνεται καλῶς, μετὰ τοῦ ἕκαστω τὸ οἰκεῖον φυλάττειν. Ἄλλὰ μὲν καὶ τὸ χρῆ-

σμον τῶν εὐχῶν οὐκ ἐκβάλλεται οὕτως, οὐ μόνον ὡς καὶ αὐτῶν ὑπὸ τὴν τάξιν οὐσῶν, ὡς ἐν τῷ τοῦ Ἰωάννου ὑποδείγματι εἴρηται· ἄλλ' ὅτι καὶ πολλὰ παρὰ τὴν τάξιν τῶν ταπεινοτέρων αἰτίων ὁ θεὸς εἰσθε πρᾶττειν τὸν ἀνθρώπινον βίον οἰκονομῶν, ἅ τὴν δὴν διάθεσιν τῆς αὐτοῦ προνοίας καὶ τὴν πάντα περινοῦσαν τάξιν οὐ μεταβάλλει οὐθ' ὑπερβαίνει. Οὐδὲν οὖν κωλύει τοιαῦτα ποιεῖν καὶ ταῖς εὐσεβείαι τῶν ἀνθρώπων αἰτήσεσι χαριζόμενον, ὃς τὸ θέλημα τῶν φοβουμένων αὐτὸν ποιεῖν λέγεται, καὶ τῆς αὐτῶν δεήσεως ἐπακούειν, καὶ διηνεκῶς ἡμᾶς προτρέπεται ἐπὶ τὸ ζῆτεῖν. Ἀπολέλυται γὰρ ὁμολογουμένως πάσης ἀνάγκης, ἦν αὐτοῖς ἐνέθεκε τοῖς ποιήμασι, καὶ διὰ τοῦτο πᾶσαν ὀρισεμένην ἐξ αὐτοῦ

τοῖς μερικοῖς αἰτίοις ἀνάγκην μεταποιεῖ θελήσας πρὸς τὴν σωτηρίαν τῶν εὐσεβῶς καταφευγόντων καὶ ἐπιμῶνως προσεδρευόντων, ἢ ὑπὲρ ὧν ἱκετεύουσιν, ὧν ἀπάντων ἡ σωτηρία τῆς περὶ αὐτοὺς προνοίας, τῆς καὶ διὰ τῶν ἄλλων κτισμάτων ὑπουργουμένης, τέλος ἔστιν. Οὐδὲ γὰρ διαφέρει ἥλιον στήσαι τρέχοντα δικαίων εὐχαῖς, ἢ ἐν πανσελήνῳ ποιῆσαι αὐτὸν ἐκλιπεῖν, τὸ παραδοξότερον, καὶ μηθενοῦς εὐξαμένου τοῦτο γέ, ἵνα εἰ ἐκατέρωθεν ἀγαθὸν καταπράξῃται. Ἐν ἐκατέρῳ γὰρ τῶν θαυμάτων τὴν ὀρισεμένην ἀνάγκην ἤγχε τῇ ἀπολελυμένη [sic], καὶ τὸν φονευθέντα ἂν ἐν ὑπνῳ ὑπὸ ληστῶν ἐξαναστήσας καὶ κρύψας που ἀπήλλαξεν ἐτοίμης οὐσης τῆς συμφορᾶς, ἵνα εἰ περὶ αὐτὸν βέλτιον ἢ περὶ ἄλλους τῇ προσθήκῃ τοῦ βίου οἰκονομηθῇ.

Ἄλλὰ καὶ εὐχῇ ἀπήλλαξεν ὁμοίου κακοῦ ἕτερον ἰδόντα ἐπὶν ἀφυκτον τὸ ζεινόν, καὶ ἐπὶ τὴν δυνάμειν αὐτῶν ἀφαυγόντα. Ἔστιν ὅτε μετὰ τοῦ σώσει καὶ αὐτοὺς μεταβεβημένους τοὺς κτείναι προσηγμένους, καὶ φονευθέντας μὲν ἂν ὑπὸ τῶν τυράννων, τοὺς μέχρι θανάτου ὑπὲρ τῆς πίστεως ἀπολογουμένους διεφύλαξε καὶ μὴ δεηθέντας, οἱ βυθιζόμενοι οὐκ ἀπεπνίγοντο, καὶ ἐμπιπράμενοι οὐ κατεκαίοντο, καὶ θηρίων ἐπαφιεμένων οὐτε ἐδλάπτοντο ὄτιοῦν, καὶ ἐτιμῶντο ὡς ἂν εἶχε τιμῆν τὰ θηρία, καὶ δολητηριούμενοι οὐκ ἀπέθνησκον. Δεηθέντας δὲ ποτε ἄλλους μετὰ τὴν παρρησίαν καὶ θελοὺς πολλοὺς ἀποδεδειγμένους σὺν εἰρήνῃ ἐξῆγε τοῦ βίου, καὶ χωρὶς τινος αἰτίας φυσικῆς τῶν τὰ τοιαῦτα τέλη ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἐργαζομένων.

Ἐφ' ὧν ἀπάντων τὸ ὠρισμένως ἐν τοῖς κτίσμασιν ἀναγκαῖον αἰτιατὸν ὂν καὶ κτιστὸν μείζονι τῇ ἀίδειᾳ ἀνάγκῃ μεταποιεῖται. Ἦ μὲν γὰρ ἐν τοῖς ποιήμασιν ἀνάγκη διὰ τὸ θελήσει τὸν Θεὸν οὕτως ἔσσι καὶ ἐκάστω θελήσει τὸ βέλτιστον τῇ αὐτοῦ φύσει, καὶ τοῖς ἄλλοις ὅσα δεῖται ἐκ αὐτῶν πρὸς τὸ εἶναι. Τὸ δὲ ἀπλῶς βέλτιστον ἐν τῇ θελήσει τοῦ Θεοῦ καίμενον, ὠρισταὶ μὲν καὶ αὐτὸ ἐκεί ἐκεῖ καὶ ἐκάστοτε τῷ τε μὴ ἂν ποτε θελήσει τι τὸν Θεὸν παρὰ τὴν ὠρισμένην ἐν τοῖς ποιήμασι τάξιν, ὃ μὴ ἂν εἴη ἀπλῶς βέλτιστον, ὅφ' ὃ τὸ ἐν αὐτοῖς ἀγαθὸν εἴταται, τῷ τε τυγχάνειν ὠρισμένως προγενοῦσθαι, ὅτι οὕτω ποιήσεται. Πρὸς δὲ τὴν ἐγκαθιδρυμένην τοῖς ποιήμασι καὶ τοῖς δούλοισι ἀνάγκην ἀρίστον ἔστι καὶ ἀπολελυμένον· οὐδὲ συμπλέκεται γὰρ τῇ τῶν ὄντων ἀκολουθίᾳ, ἀλλὰ τῆς ἀπλουστάτης καὶ ἐλευθέρας ἤρητης τοῦ θεοῦ θελήσει, ἣ νόμος οὐδεὶς ἐστιν, οὐδ' ἀνάγκη, πλὴν αὐτῆς. Οὐ γὰρ δύναται ποτε εἰ μὴ τοῦ βελτιστοῦ εἶναι, ἢ ὠρισμένως ἢ ἀπολελυμένως. Καὶ ὡς μὴ ὄντα πρότερον ἔποιε· ἐπεὶ ἐν τῷ κόσμῳ, οὐ δὴ ποτε ἐν τοῖς κτίσμασιν ὠρισμένην παρ' αὐτοῦ συμπροβιβάζων ἀνάγκην, οὕτω γὰρ ἦν· οὕτω καὶ ὄντα μετασκευάζει ἐπειδὴν βουληθῆ ὁλοσχερεστάτη καὶ ἀρίστη διατάξει προνοίας, καὶ τὸ μείζον ἢ κοινότερον ἀγαθὸν διαπραττομένη μετὰ τοῦ μήτε τὰ ἄλλα ἀναίρειν.

Ταῦτα δὲ συνῆξει καλῶς τοῖς ἐξ ἀρχῆς εἰρημένους, ἐν οἷς ἔστι καὶ τὸ τὸν Θεὸν μὴ πεποιημένα εἶναι ὄντα τῷ πεφυκέναί, ἀλλὰ τῷ βούλεσθαι. Εἰ δὲ περὶ τὰ κεφάλαια τοῦ ἀνθρωπίνου βίου τὸ τῶν εὐχῶν οὐκ ἀναίρειται δραστήριον, πολλῶν μᾶλλον ἐν διαθέσει καὶ εὐχῆ καὶ τρόποις καὶ τόποις, καὶ ὅσα ἀπλῶς ταῖς ἀνθρωπίναις πράξεις ἢ τοῖς πάθεσι συνέεισι. (ὅτε γὰρ ὠρισμένα ἐκ τούτων τοῖς ἀνθρώποις ἀκολουθεῖ, οὔτε ἐν τῷ τρόπῳ πάντα πᾶσι συμπλέκεται. Ἄλλ' ἐνδέχεται μὲν ἐκ τῶν αὐτῶν τὰναντία κινεῖσθαι τὰς ἀνθρωπίνους αἰρέσεις, καὶ οὐ μόνον κλειόνων ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ τῶν αὐτῶν ἐν ἄλλῳ καὶ ἄλλῳ χρόνῳ, ὡς δὲ καὶ ἐκ τῶν ἐναντίων ἢ διαφύρων ἐνδέχεται πρὸς τὸ τὰ αὐτὰ αἰρεῖσθαι, ἐνάγεσθαι. Καὶ ἐμπεριλαμβάνονται μὲν τῇ διατάξει τῇ θεῆ· οὐκ ἐκπληροῦνται δ' αἰεὶ πάντα ἰδιαιτέτη τῆς θείας χάριτος ἐκπληρώσει, ὡς περὶ τὰ τέλη αὐτῶν, ἀλλ' ὡς προηγουμένα μόνον ἢ ἐπακολουθούνα αὐτοῖς ἐνώπιόν εἶσι τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ ὡς δι' αὐτῶν ἐκάστου ἀνθρώπου ἐπὶ τὰ κεφάλαια τοῦ ἰδίου βίου παρασκευαζομένου. Τῇ δὲ τάξει τῶν μερικῶν αἰτίων ἀφένται ὡς ἐπίπαν καὶ τῇ ἀνθρωπίνῃ βουλήῃ.

Ἐν τούτοις οὖν καὶ μάλιστα τῶν εὐχῶν ὁ Θεὸς ἐπακούων τῷ ταῖς ἀνθρωπίναις ἀσθενεῖαις συντρέχειν τὴν τῶν μερικῶν τοιοῦτων διατάξιν πρὸς τὸ συμφέρον πολλάκις μεταποιεῖ, μετὰ τοῦ καὶ τὰς θελήσεις τῶν ἀνθρώπων ἐσθ' ὅτε προσάγειν αὐτῷ τὰς οὐκοθεν κινουμένας. Ἰκετεύομεν δὲ καὶ ὑπερ᾿ ἀμφοῖν τούτων οἱ ἀνθρώποι· καὶ οὐχ οἷόν τ' ἦν τ' ἐν ὑπεράγαθον τοῖς, ἐὸν συμφέρον αἰτούσι πρὸς τὴν προκειμένην ζωὴν, ἢς προύργου ἐπιθυμεῖν φαίνονται, μὴ τὰ τε ἐξωθεν κωλύματα ἀναίρειν, καὶ τὰς ψυχὰς

καταλάμπειν πρὸς τὴν εὐρεσίαν τοῦ συμφέροντος, ὅποταν μὴ πάνυ σαφῆς ἦ. Ταῦτα δὲ καὶ χωρὶς εὐχῶν πάνυ ποιεῖ ἐν τοῖς ἀξίοις καὶ μὴ εὐχομένους τυγχάνειν. Ὅσοι οὖν πολλοὶ εὐχομένοι, οὐκ ἀξίως παρεσκευῆ, ἢ ἀγνοίᾳ τοῦ ὠφελίμου, οἱ μὲν τῇ ὀφῆ τῆς αὐτῶν βουλής καταλείπονται καὶ τῆς φύσεως, ἐπ' ὠφελείᾳ δὴ ποτε αὐτῶν ἢ ἐτέρων, εἰ καὶ κακόν τι πᾶσιν δοκοῦσιν· οἱ δὲ οὐχ ὁ ζητοῦσιν, ἀλλ' ὁ σφίσι συμφέρει λαμβάνουσιν. Τῆς γὰρ αὐτῆς τοῦ εὐμενεστάτου πατρὸς προνοίας ἂν εἴη, ἰχθῶν τε αἰτούντι μὴ ἐπιιδόναι, φησὶν, ἔριον, καὶ ἰχθῶν ἀνανεούσι ἐξηπατημένῳ παρέχειν ἰχθῶν, οὐκ ὄφιν, εἰ τὶς τῶν ἀγαθῶν τοῦ πατρὸς δομάτων ἀξίος εἴη, τᾶλλα παῖς ἀγαθὸς ὧν.

Ὁ δὲ μείζον εἰς ἐνδείξειν τῆς περὶ ἡμᾶς ἀγαθῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας, ὅτι καὶ πρὸς τὸ εὐεσθῆαι πῶς ἐνάγει, ἵνα σὺν ὑποσχέσει τοῦ ἀμέμπτως ποτὲ βιώσεσθαι καὶ θεωρηθῆναι αὐτοῦ δεηθέντες λάθωσιν, ὃ βούλεται αὐτοῖς δίδοναι βελτιωθῆσθαι, εἴτε προσθήκη ζωῆς εἴη τοῦτο, εἴτε δουλείας ἀπαλλαγῆ, εἴτε ὅτιον. Οὐδεὶς γὰρ ἐστιν, ὃ μὴ ἀφορμὰς δίδωσιν ἐθεὶς καθάρσεως, ἀλλῳ ἄλλας, εἰδῶς μὲν ὅσοι αὐτῆς οἰχ ἀρπάσουσιν, τὸ δὲ ἀνηκον τῇ ἀγαθότητι ἅπαν κατὰ τῷ πλάσματι χαριζόμενος. Ἰσα περὶ τῶν ὑπολόπων τοῖς τε βελτιουμένοις τοῖς τε ἀνεπιστρόφως ἐχρῶν τῇ αὐτοῦ μέλει δικαιοσύνη. Τοιοῦτων κληροῖ· εἰ ἱερὰ ἱστορία· καὶ οἱ πολὺτοι δὲ τοιαῦτα ἱστοροῦσι πολλὰ, εἰ καὶ περὶ τὰ αἰτία αὐτῶν καὶ τοῦ τρόπου πεπλάνηται, θεότητα μὲν τινα καὶ αὐτὰ αἰτιώμενοι τῶν τοιοῦτων καὶ πρόνοιαν καὶ ἀνάγκην, διανέμοντες δὲ τὴν θεότητα οὐκ εὐσεβῶς· τοῖς τῷ μόνου Θεοῦ ποιήμασι, πρὸς τὸ αἰτιώδες αὐτῶν ἐξηπατημένοι, ἐν τῇ δὲ πρόνοιαν ἢ οὐ πάντων ἢ οὐκ ὁρθῶς λέγοντες, τὴν δὲ ἀνάγκην ἰδρύοντες ἐνθα οὐ χρεῖται σὺν οὐδεμίᾳ λόγων ἀνάγκῃ, καὶ ὃ μείζον ἐστίν, οὐδ' οὔτε σφίσι αὐτοῖς ἕκαστοι, οὔτε ἀλλήλοις ὁμολογοῦντες ἀσιτοῦντες.

Ἐν τούτοις πᾶσι τοῖς περὶ θείας φιλανθρωπίας ἱστοροῦμένοις μετὰ τοῦ ταυτά τε ἀληθῆ εἶναι, καὶ ἡμᾶς ὀρθοτάτῳ λογισμῷ κεχημένους· εὐεσθῆαι περὶ ὧν χρὴ τῷ Δημιουργῷ, καὶ τὸ τῆς θείας προνοίας προωρισμένον καὶ ἀμετάβλητον διασώζεται. Ὅσα γὰρ διὰ τὸ ἀπαξ ἢ δις στήναι τοῦ δρόμου τὸν ἦλον τῇ τοῦ ποιήσαντος ἀθανάτῃ ἢ περὶ αὐτὸν ἡμεῖς καὶ καθόλου τῆς προνοίας διατάξεις, οὗτ' ἐξω τῶν περὶ ἡλίου προωρισμένων καὶ τοῦτο ἦν. Καὶ Ἐξέκλια· ὁ προσθήκη ζωῆς ἐλάμβανεν ἐκ τῆς περὶ τὸν βίον μεταμελείας καὶ καταφυγῆς εὐσεβοῦς πρὸς τὴν ζωὴν αἰτίον, οὕτω· οὐκομῆσαντος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπιτιμῶν ἂν τότε ὁμολογουμένως αὐτῷ τὴν ζωὴν, καὶ ἠπεφίλησεν, εἰ μὴ μετενόει. Ἄλλ' οὐ παρ' ἐντεῦθεν ὁ θεὸς ἡμεῖς ἡμεῖς προορισμὸς περὶ τῆς ἐκάστου ζωῆς τε καὶ τελευτῆς, ἐν ᾧ περιέχεται καὶ τὸ δύνασθαι ταῦτα διατιθέσθαι πρὸς τὸ συμφέρον τὸν θανάτου καὶ ζωῆς Κύριον. Οὗτ' ἐξω τῶν περὶ Ἐξέκλιου προωρισμένων καὶ τοῦτ' ἦν τὸ εὐεχόμενον σὺν βελτιώσει τοῦ βίου προσθήκη ταύτην λαθεῖν, καὶ ὃ ποτε πέρας τῆς περὶ τὸν Ἐξέκλιαν καθόλου θείας προνοίας ἦν τοῦτ' ἀμῆχανον ἦν μεταποιηθῆναι. Ὄστε εἰ καὶ ὅς

αὐτῷ τοσοῦτος αὐ προσετίθετο χρόνος, ἐκεῖνος ἂν ἦν ὁ τῆς ζωῆς τελευταῖος ὄρος· αὐτῷ, καὶ προσετίθετο ἂν δῆπου· οὐκ ὦν δὲ οὐδὲ προσετίθετο. Καὶ εἰ προαιρούμενος· μετανοεῖ Ἐξέλκας, ἐνδοχόμενον αὐτῷ καὶ μὴ θέλειν μετανοεῖν. Ἄλλ' ὁ Θεὸς ἤδει ὠρισμένως, ὅτι μετανοήσῃ, καὶ οὐκ ἀποθάνεται εὐθὺς τότε, καὶ εἰ ἀπέθνησκεν ἂν εὐθὺς μὴ μετανοῶν, οὐχ ὡς οὕτω καὶ προωρισμένον ἐγίνετο ἂν οὕτως, ἀλλ' ἦν ἂν ὅτι γενήσεται οὕτω προωρισμένον τῇ πάντα πα-

Α ριχοῦση τοῦ Θεοῦ γινώσκει, καὶ ἐγίνετο ἂν τὸ ἀνθρωπίνῃ γνώμῃ γινόμενον καὶ τῇ θεῷ γινώσκει προωρισμένον. Ὁ δὲ αὐτὸς καὶ περὶ ὁμοίων ἐστὶ λόγος.

Ἐπεὶ τοίνυν οὐδὲν ἀναιρεῖται τῶν ὁμολογουμένων, ἐκ τοῦ πάντα ἐκεῖνα οὕτω τίθεσθαι, ὡς περὶ ἀληθεστάτων, τῷ δεδοκῶτι καὶ γινῶναι καὶ εἰπεῖν οὕτως· χάριν ὁμολογοῦμεν Θεῷ, ᾧ πρέπει δόξα ἐκ πάντων εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

GENNADII PATRIARCHÆ

DE PRÆDESTINATIONE

AD JOSEPHUM EXARCHUM EPISTOLA

SEU

TOTIUS OPERIS LIBER SECUNDUS

(Vide supra, col. 539.)

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΘΕΙΟΥ ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΥ

ΤΡΙΤΟΝ.

DE DIVINA PROVIDENTIA

LIBER TERTIUS

(Ex cod. Reg. Paris. 1289, fol. 180 v° nunc primum editus.)

Τῷ αὐτῷ τιμιωτάτῳ ἐξάρχῳ Γεννάδιῳ· μοναχῷ Β ὁ Σχολάριος.

Πολλὴν οἰδᾶ σοι χάριν, δαιμόνιαι Πάτερ καὶ ἀδελφῆ, ὅτι καίτοι πεπεισμένος ἀρκούντως τῇ συστάσει τῶν τοῦ μεγάλου Πατρὸς Βασιλείου χρήσεων, μᾶλλον δὲ τῆς κοινῆς τῶν διδασκάλων δόξης, περὶ τῶν τῆς ζωῆς ὁρων περὶ ὧν ἐπυνθάνου, ταυτὸν δ' εἰπεῖν, καὶ περὶ τοῦ Θεοῦ προορισμοῦ, ἐπεμψας ἡμῖν καὶ τὰ δοκοῦντα τῇ δόξῃ ταύτῃ προσίστασθαι ἡμῶν σοι· καὶ τοῦτο προτρεψαμένων ἅπερ ἰδόντες καὶ τρίτον ἤδη σοι συνταγματικῶν πέμπομεν ἀκολουθῶς τῷ καιρῷ καὶ τῇ χρείᾳ· εἰ καὶ τὸ πρότερον περὶ θείας προνοίας καὶ προορισμοῦ πεμφθέν σοι βιβλίον ἡμῶν ἀρετῇ καὶ δυνάμει πολλῶν πλέον ἢ μεγέθει ταυτῷ ὑπερβάλλει τὰ δεύτερα· ἐκεῖ μὲν γὰρ ὅλην προεστησάμεθα τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, ἐν τούτοις δὲ λύσιν ἐνίων τῶν ἀντιπίπτειν δοκούντων ἐκθέσθαι σοι· διέγνωμεν τῷ φιλάτῳ. Ὁ μὲν οὖν ἱερωτάτος ἀρχιερεὺς τῆς Ἐφέσου, ἐκ γὰρ τῶν ὑστέρων ὡς βελτιῶνων ἀρξασθαι δεῖ, καὶ διὰ τὴν πρὸς ἐκεῖνον ἡμῶν μετ' αἰδοῦς εὐνοίαν τῇ διακρίσει τῶν με-

γάλων διδασκάλων συναγωνίζεται ἦν τῷ δευτέρῳ συντάγματι φανερώσαι σοι καλῶς προσθέμεθα καὶ ἡμῖν τὰ ἐκεῖνων ὡς ἐχρῆν ἐκθειάσαι· ἐπιμαρτυρεῖ· φησὶ γὰρ ἐν οἷς ἡμῖν ἐπεμψας κατὰ λέξιν ὡς εἰ μὴ καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις, ἀλλὰ τοῖς ἀρίστοις τε καὶ οἰκειοτάτοις ὁ Θεὸς οὐ τὴν τελευταίην μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ κατὰ τὸν βίον ἅπαντα προορίζει, τοῦτο δὲ καὶ ἡμῖν δι' ὅλου τοῦ δευτέρου συγγράμματος κατεσκευάζετο ὡς γνώμη τῶν διδασκάλων κοινῆ τῶν ἀκριβοῦντων ταῦτα καὶ σοφῶς καὶ χάριτι οὐ μόνον τοῦ μεγίστου Πατρὸς Βασιλείου, ὅτι τοῖς εἰς τὴν αἰώνιον προωρισμένοις ζῶν τὰ τε κατὰ τὸν βίον ἅπαντα καὶ τὸ πέρασ τοῦ βίου ἀκολουθῶς τῷ τοιοῦτω προορισμῷ ὑπὸ Θεοῦ διατάσσονται, τοῦτο μόνον ἔδοξεν ἂν τισὶ τῷ μακαρίῳ μὲν κατὰ καιρὸν εἰρημένον, ὅτι τὴν τοῦ μεγάλου Βασιλείου βεβαιῶν φρονίμως ἀπόφασις, ὁμῶς ἐκ τοῦ παρήκοντος αὐτῆν εἰπεῖν λέγει τὸν μέγαν. Ἐμοὶ δὲ ἔγνωσται μᾶλλον αὐτὸς, τὴν μὲν ἀλήθειαν δογματικῶς βεβαιῶν καὶ τῷ μεγάλῳ Βασιλεῖ κατὰ λέξιν συνῆδων, ἐκ δὲ τοῦ παρήκοντος ἢ μᾶλλον εἰπεῖν οἰκονομικῶς πλαισιάζειν

Ἐφ' ὧν ἀπάντων τὸ ὀρισμένως ἐν τοῖς κρίμασιν ἀναγκαῖον αἰτιατὸν ὅν καὶ κτιστὸν μίζοντι τῇ αἰδίῳ ἀνάγκῃ μεταποιεῖται. Ἡ μὲν γὰρ ἐν τοῖς ποιήμασιν ἀνάγκη δ' αὐτὸ θελήσει τὸν Θεὸν οὕτως ἔσθι καὶ ἐκάστῃ θελήσει τὸ βέλτιστον τῆ αὐτοῦ φύσει, καὶ τοὺς ἄλλοις ὅσα δεῖται αὐτῶν πρὸς τὸ εἶναι. Τὸ δὲ ἀπλῶς βέλτιστον ἐν τῇ θελήσει τοῦ Θεοῦ καίμενον, ὄρισται μὲν καὶ αὐτὸ ἐκεί ἀεὶ καὶ ἐκάστοτε τῷ τε μὴ ἂν ποτε θελήσει τι τὸν Θεὸν παρὰ τὴν ὀρισμένην ἐν τοῖς ποιήμασι τάξιν, ὃ μὴ ἂν εἴη ἀπλῶς βέλτιστον, ὅφ' ὃ τὸ ἐν αὐτοῖς ἀγαθὸν τίταται, τῷ τε τυγχάνειν ὀρισμένως προσεγνώστα, ὅτι οὕτω ποιήσει. Πρὸς δὲ τὴν ἐγκαθειδρυμένην τοῖς ποιήμασι καὶ τοῖς δούλοισ ἀνάγκην ὀριστὸν ἔστι καὶ ἀπολελυμένον· οὐδὲ συμπλέκεται γὰρ τῇ τῶν ὄντων ἀκολουθίᾳ, ἀλλὰ τῆς ἀπλουστάτης καὶ ἐλευθέρας ἡρτηται τοῦ θείου θελήσεως, ἣ νόμος οὐδαίς ἐστιν, οὐδ' ἀνάγκη, πλὴν αὐτῆς. Οὐ γὰρ δύναται ποτε εἰ μὴ τοῦ βελτιστου εἶναι, ἣ ὀρισμένως ἢ ἀπολελυμένως. Καὶ ὡς μὴ ὄντα πρότερον ἐποίησε τὰ ἐν τῷ κόσμῳ, οὐ δὴπου τὴν ἐν τοῖς κρίμασιν ὀρισμένην παρ' αὐτοῦ συμποροδιδίξων ἀνάγκην, οὕτω γὰρ ἦν· οὕτω καὶ ὄντα μετασκευάζει ἐπειδὴν βουλήσῃ ὁλοσχερεστάτη καὶ ἀρίστη διατάξει προνοίας, καὶ τὸ μίζον ἢ κοινότερον ἀγαθὸν διαπραττομένη μετὰ τοῦ μήτε τὰ ἄλλα ἀναίρειν.

Ταῦτα δὲ συνάδει καλῶς τοῖς ἐξ ἀρχῆς εἰρημένους, ἐν οἷς ἔστι καὶ τὸ τὸν Θεὸν μὴ πεποιημένα τὰ ὄντα τῷ πεφυκένας, ἀλλὰ τῷ βούλεσθαι. Εἰ δὲ περὶ τὰ κεφάλαια τοῦ ἀνθρωπίνου βίου τὸ τῶν εὐγῶν οὐκ ἀναίρειται δραστήριον, πολλῶν μᾶλλον ἐν διαθέσει καὶ ἔλαις καὶ τρόποις καὶ τόποις, καὶ ὅσα ἀπλῶς ταῖς ἀνθρωπίναις πράξεσιν ἢ τοῖς πάθεσι σύνεισιν. (Ὅστε γὰρ ὀρισμένα ἐκ τούτων τοῖς ἀνθρώποις ἀκολουθεῖ, οὕτε ἐνὶ τρόπῳ πάντα πᾶσι συμπλέκεται. Ἄλλ' ἐνδέχεται μὲν ἐκ τῶν αὐτῶν τὰναντία κινεῖσθαι τὰς ἀνθρωπίνους αἰρέσεις, καὶ οὐ μόνον κλειόνων ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ τῶν αὐτῶν ἐν ἄλλῳ καὶ ἄλλῳ χρόνῳ, ὡς δὲ καὶ ἐκ τῶν ἐναντίων ἢ διαφύρων ἐνδέχεται πρὸς τὸ τὰ αὐτὰ αἰρεῖσθαι, ἐνάγεσθαι. Καὶ ἐμπεριλαμβανόμενα μὲν τῇ διατάξει τῆς θείας· οὐκ ἐκπληροῦνται δ' αἰεὶ πάντα ἰδιαιτέτῃ τῆς θείας χάριτος ἐκπληρῶσει, ὡς περὶ τὰ τέλη αὐτῶν, ἀλλ' ὡς προηγούμενα μόνον ἢ ἐπακολουθοῦντα αὐτοῖς ἐνώπιόν εἰσι τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ ὡς δι' αὐτῶν ἐκάστου ἀνθρώπου ἐπὶ τὰ κεφάλαια τοῦ ἰδίου βίου παρασκευαζόμενου. Τῇ δὲ τάξει τῶν μερικῶν αἰτίων ἀφίενται ὡς ἐπίπαν καὶ τῇ ἀνθρωπίνῃ βουλή.

Ἐν τούτοις οὖν καὶ μάλιστα τῶν εὐγῶν ὁ Θεὸς ἐπακοῦσιν τῷ ταῖς ἀνθρωπίναις ἀσθενείαις συντρέχειν τὴν τῶν μερικῶν τοιούτων διατάξιν πρὸς τὸ συμφέρον πολλάκις μεταποιεῖ, μετὰ τοῦ καὶ τὰς θελήσεις τῶν ἀνθρώπων ἔσθ' ὅτι προσάγειν αὐτῷ τὰς οἰκοδον κινουμένας. Ἰκετεύομεν δὲ καὶ ὑπερᾶμφοῖν τούτων οἱ ἄνθρωποι· καὶ οὐχ οἶόν τ' ἦν τὸν ὑπεργάθον τοῖς τὸ συμφέρον αἰτούσι πρὸς τὴν προκειμένην ζωὴν, ἣς προύργον ἐπιθυμεῖν φαίνονται, μὴ τὰ τε ἐξῴθεν κωλύματα ἀναίρειν, καὶ τὰς ψυχὰς

καταλάμπειν πρὸς τὴν εὐρεσιν τοῦ συμφέροντος, ὅποταν μὴ πάνυ σαφῆς ἦ. Ταῦτα δὲ καὶ χωρὶς εὐγῶν πάνυ ποιεῖ ἐν τοῖς ἀξίους καὶ μὴ εὐχομένους τυγχάνειν. Ὅσπερ οὖν πολλοὶ εὐχομένοι, οὐκ ἀξίως παρασκευῆ, ἢ ἀγνοίᾳ τοῦ ὠφέλιμου, οἱ μὲν τῇ ὁδῷ τῆς αὐτῶν βουλής καταλείπονται καὶ τῆς φύσεως, ἐπ' ὠφέλειαν δὴπου τινὲ αὐτῶν ἢ ἑτέρων, εἰ καὶ κακόν τι πάσχειν δοκοῦσιν· οἱ δὲ οὐχ ὃ ζητοῦσιν, ἀλλ' ὃ σφίσι συμφέρει λαμβάνουσιν. Τῆς γὰρ αὐτῆς τοῦ εὐμενεστάτου πατρὸς προνοίας ἂν εἴη, ἰχθῦν τε αἰτοῦντι μὴ ἐπιδιδόναι, φησὶν, ἧριν, καὶ ἰχθῦν ἀνανεοῦσι ἐξηπατημένῳ παρέχειν ἰχθῦν, οὐκ ὄφιν, εἰ τις τῶν ἀγαθῶν τοῦ πατρὸς δομάτων ἀξίος εἴη, τᾶλλα καὶ ἀγαθὸς ὧν.

Ὅ δὲ μίζον εἰς ἐνδειξιν τῆς περὶ ἡμᾶς ἀγαθῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας, ὅτι καὶ πρὸς τὸ εὐεσθᾶν περὶ ἐνάγει, ἵνα σὺν ὑποσχεσί τοῦ ἀμέμπτως ποτὲ βιώσεσθαι καὶ θεωρητῶς αὐτοῦ δεηθέντες λάθωσιν, ὃ βούλεται αὐτοῖς διδόναι βελτιωθεῖσιν, εἴτε προσθήκῃ ζωῆς εἴη τοῦτο, εἴτε βουλείας ἀπαλλαγῆ, εἴτε οὐτιῶν. Οὐδαίς γὰρ ἐστιν, ᾧ μὴ ἀφορμὰς δίδωσιν ἐκεῖ καθάρσεως, ἀλλὰ ἄλλας, εἰδῶς μὲν ὅσοι αὐτῶν οὐκ ἀρπάσουσιν, τὸ δὲ ἀνηκὸν τῇ ἀγαθότητι ἔπειν παντὶ τῷ πλάσματι χαρίζομενος. Ἴσα περὶ τῶν ὑπολόπων τοῖς τε βελτιουμένοις τοῖς τε ἀνεπιστρόφως ἔχουσιν τῇ αὐτοῦ μέλει δικαιοσύνη. Τοιούτων πλήρεις εἰς ἱεραὶ ἱστορίαι· καὶ οἱ πολὺτοι δὲ τοιαῦτα ἱστοροῦσι πολλὰ, εἰ καὶ περὶ τὰ αἰτία αὐτῶν καὶ τῶν τρόπους πεπλάνηται, θεότητα μὲν τινα καὶ αὐτῶν αἰτιώμενοι τῶν τοιούτων καὶ πρόνοιαν καὶ ἀνάγκην, διανέμοντες δὲ τὴν θεότητα οὐκ εὐσεβῶς τοῖς τῷ μόνου Θεοῦ ποιήμασι, πρὸς τὸ αἰτιώδεος αὐτῶν ἐξηπατημένοι, τὴν δὲ πρόνοιαν ἢ οὐ πάντων ἢ οὐκ ἁρῶν λέγοντες, τὴν τε ἀνάγκην ἰδρύοντες ἐνθα οὐ χρὴ σὺν οὐδεμίᾳ λόγων ἀνάγκῃ, καὶ ὃ μίζον ἐστιν, οὐδ' οὐτε σφίσι αὐτοῖς ἕκαστοι, οὕτε ἀλλήλοις ἐμῶλον αἰσιῶντες.

Ἐν τούτοις πᾶσι τοῖς περὶ θείας φιλανθρωπίας ἱστοροῦμένοις μετὰ τοῦ ταυτᾶ τε ἀληθῆ εἶναι, καὶ ἡμᾶς ὀρθοτάτῳ λογισμῷ κεχρημένους εὐχεσθαι περὶ ὧν χρὴ τῷ Δημιουργῷ, καὶ τὸ τῆς θείας προνοίας προωρισμένον καὶ ἀμετάδλητον διασωζέσθαι. Ὅσα γὰρ διὰ τὸ ἀπᾶς ἢ δις στήναι τοῦ δρόμου τὸν ἥλιον τῇ τοῦ ποιήσαντος αὐθεντία ἢ περὶ αὐτὸν ἡμεῖς καὶ καθόλου τῆς προνοίας διατάξιν, οὐτ' ἔξω τῶν περὶ ἡλίου προωρισμένον καὶ τοῦτο ἦν. Καὶ Ἐξελκία· ὃ προσθήκῃ ζωῆς ἐλάμβανεν ἐκ τῆς περὶ τὸν βίον μεταμελείας καὶ καταφυγῆς εὐσεβοῦς πρὸς τὴν ζωὴν αἰτίον, οὕτως οἰκονομησάντος τοῦ Θεοῦ, καὶ ὀρισμένου ἂν τότε ὁμολογουμένως αὐτῷ τὴν ζωὴν, καὶ ἠπειλήσεν, εἰ μὴ μετενόει. Ἄλλ' οὐ παρ' ἐντεῦθεν ὁ Θεὸς ἡμεῖς προωρισμὸς περὶ τῆς ἐκάστου ζωῆς τε καὶ τελευτῆς, ἐν ᾧ περιέχεται καὶ τὸ δύνασθαι ταῦτα διατιθέναι πρὸς τὸ συμφέρον τὸν θανάτου καὶ ζωῆς Κύριον. Οὐτ' ἔξω τῶν περὶ Ἐξελκίου προωρισμένων καὶ τοῦτ' ἦν τὸ εὐεξάμενον σὺν βελτιώσει τοῦ βίου προσθήκῃ ταύτην λαβεῖν, καὶ ὃ ποτε κέρως τῆς περὶ τὸν Ἐξελκίαν καθόλου θείας προνοίας ἦν, τοῦτ' ἀμήχανον ἦν μεταποιηθῆναι. Ὅστε εἰ καὶ δὲ

αὐτῷ τοσοῦτος αὐ προστίθετο χρόνος, ἐκεῖνος ἂν ἦν ὁ τῆς ζωῆς τελευταῖος ὄρος· αὐτῷ, καὶ προστίθετ' ἂν δήπου· οὐκ ὦν δὲ οὐδὲ προστίθετο. Καὶ εἰ προαιρούμενος 'μετενόει' Ἐξεκίας, ἂνδεχόμενον αὐτῷ καὶ μὴ θέλειν μετανοεῖν. Ἄλλ' ὁ Θεὸς ἤδει ὠρισμένως, ὅτι μετανοήσει, καὶ οὐκ ἀποθάνεται εὐθύς τότε, καὶ εἰ ἀπέθνησκειν ἂν εὐθύς μὴ μετανοῶν, οὐχ ὡς οὕτω καὶ προωρισμένον ἐγίνετ' ἂν οὕτως, ἀλλ' ἦν ἂν ὅτι γενήσεται οὕτω προωρισμένον τῇ πάντα πε-

Α ριεχούση τοῦ Θεοῦ γινώσκει, καὶ ἐγίνετ' ἂν τὸ ἀνθρωπίνῃ γνώμῃ γινόμενον καὶ τῇ θεῖῃ γινώσκει προωρισμένον. Ὁ δὲ αὐτὸς καὶ περὶ ὁμοίων ἐστὶ λόγος.

Ἐπεὶ τοίνυν οὐδὲν ἀνατραίεται τῶν ὁμολογουμένων, ἐκ τοῦ πάντα ἐκεῖνα οὕτω τίθεσθαι, ὡς περὶ ἀληθεστάτων, τῷ δεδωκότι καὶ γινῶναι καὶ εἰπεῖν οὕτως χάριν ὁμολογοῦμεν Θεῷ, ᾧ πρέπει δόξα ἐκ πάντων εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

GENNADII PATRIARCHÆ

DE PRÆDESTINATIONE

AD JOSEPHUM EXARCHUM EPISTOLA

SEU

TOTIUS OPERIS LIBER SECUNDUS

(Vide supra, col. 539.)

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΘΕΙΟΥ ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΥ ΤΡΙΤΟΝ.

DE DIVINA PROVIDENTIA LIBER TERTIUS

(Ex cod. Reg. Paris. 1289, fol. 180 v° nunc primum editus.)

Τῷ αὐτῷ τιμιωτάτῳ ἐξάρχῳ Γεννάδιος· μοναχὸς Β ὁ Σχολάριος.

Πολλὴν οἶδά σοι χάριν, δσιώτατε Πάτερ καὶ ἀδελφῆ, ὅτι καίτοι πεπεσιμμένος ἀρκούντως τῇ συστάσει τῶν τοῦ μεγάλου Πατρὸς· Βασιλείου χρήσεων, μᾶλλον δὲ τῆς κοινῆς τῶν διδασκάλων δόξης, περὶ τῶν τῆς ζωῆς ὄρων περὶ ὧν ἐπυθάνου, ταυτὸν δ' εἰπεῖν, καὶ περὶ τοῦ Θεοῦ προορισμοῦ, ἔπεμψας ἡμῖν καὶ τὰ δοκοῦντα τῇ δόξῃ ταύτῃ προσίστασθαι ἡμῶν σοι· καὶ τοῦτο προτρέψαμένον ἄπερ ἰδόντες καὶ τρίτον ἤδη σοι συνταγματικῶν πέμπομεν ἀκολουθῶς τῷ καιρῷ καὶ τῇ χρειᾷ· εἰ καὶ τὸ πρῶτον περὶ θείας προνοίας καὶ προορισμοῦ πεμφθέν σοι βιβλίον ἡμῶν ἀρετῆ καὶ δυνάμει πολλῷ πλέον ἢ μεγέθει ταῦθ' ὑπεβάλλει τὰ δεύτερα· ἐκεῖ μὲν γὰρ ὅλην προεστησάμεθα τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, ἐν τούτοις δὲ λύσιν ἐνίων τῶν ἀντιπίπτειν δοκούντων ἐκθέσθαι σοι· διέγνωμεν τῷ φιλιτάτῳ. Ὁ μὲν οὖν ἱερῶτατος ἀρχιερεὺς τῆς Ἐφέσου, ἐκ γὰρ τῶν ὑστέρων ὡς βελτιόνων ἄρξασθαι δεῖ, καὶ διὰ τὴν πρὸς ἐκεῖνον ἡμῶν μετ' αἰδοῦς εὐνοίαν τῇ διακρίσει τῶν με-

γάλων διδασκάλων συναγωνίζεται ἦν τῷ δευτέρῳ συντάγματι φανερωσά σοι καλῶς προσθέμεθα καὶ ἡμῖν τὰ ἐκεῖνων ὡς ἐχρῆν ἐκθειάσασιν ἐπιμαρτυρεῖ· φησὶ γὰρ ἐν οἷς ἡμῖν ἔπεμψας κατὰ λέξιν ὡς εἰ μὴ καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις, ἀλλὰ τοῖς ἀριστοῖς τε καὶ οικειοτάτοις ὁ Θεὸς οὐ τὴν τελευταίην μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ κατὰ τὸν βίον ἅπαντα προορίζει, τοῦτο δὲ καὶ ἡμῖν δι' ὄλου τοῦ δευτέρου συγγράμματος κατεσκευάζετο ὡς γνώμῃ τῶν διδασκάλων κοινῆ τῶν ἀκριβοῦντων ταῦτα καὶ σοφίᾳ καὶ χάριτι οὐ μόνον τοῦ μεγίστου Πατρὸς Βασιλείου, ὅτι τοῖς εἰς τὴν αἰώνιον προωρισμένοις ζωὴν τὰ τε κατὰ τὸν βίον ἅπαντα καὶ τὸ πέρασ τοῦ βίου ἀκολουθῶς τῷ τοιοῦτω προορισμῷ ὑπὸ Θεοῦ διατάσσονται, τοῦτο μόνον ἔδοξεν ἂν τισὶ τῷ μακαρίῳ μὲν κατὰ καιρὸν εἰρημένον, ὅτι τὴν τοῦ μεγάλου Βασιλείου βεβαιῶν φρονίμως ἀπόφασιν, ὁμῶς ἐκ τοῦ παρήκοντος αὐτῆν εἰπεῖν λέγει τὸν μέγαν. Ἐμοὶ δὲ ἔγνωσται μᾶλλον αὐτὸς, τὴν μὲν ἀλθίθειαν δογματικῶς βεβαιῶν καὶ τῷ μεγάλῳ Βασιλεῖ κατὰ λέξιν συνάδων, ἐκ δὲ τοῦ παρήκοντος ἢ μᾶλλον εἰπεῖν οἰκονομικῶς· πλαγιάζειν

δοκῶν εἰς ἀρέσκειαν τῶν περὶ τοῦτου τότε ζητούντων· τὴν γὰρ ἀπόκρισιν ταύτην μετὰ τὸ συγγράφαι μικρὸν ἐν ἱερομονάχοις ἔτι ταπεινότερον ἀνέγνω τῷ βασιλεῖ Ἰωάννῃ ἐν τῷ ναῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὃν πεφανερωμένον ἐκάλουν, ἔγγιστα τῆ μορῆ τῶν Μαγγάνων. Ἀνέγνω δὲ παρόντος· ἐμοῦ ἤλθε γὰρ μηνυθεὶς ἐκ τῆς βηθείσης μονῆς, μηνυθεὶς ἅμα καὶ τὸ σύγγραμμα φέρειν ἡκουζμένον παρ' ἡμῶν Πατρὸς τοῦτου τῷ βασιλεῖ, καὶ εἰ μὴ φθάσα; δίδωκε τῷ ζητήσαντι, καὶ ἐπιστάτης βέλτιον ἐξ ὧν ἡμῶν ἤκουσεν εὐλαβῶς συνεπιψηφισομένου τοῦ σοφοῦ βασιλέως. Ἡμῖν δὲ ἤρκεσε καὶ ἀμφοῖν τὸ τε συμπέρασμα τῆς ἀποκρίσεως, τῷ μεγάλῳ συμφωνοῦν Βασιλεῖ, καὶ ἐξαιτίας ἦν παρέσχετο περὶ τοῦ δεδιέναι καθάπαξ τὴν τῶν ἰδιωτῶν ἀοριστείαν διώσασθαι ἦν περὶ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς τε καὶ τελευτῆς ἰσχυρίζονται ὡς μηδὲν εἰδέναι περαιτέρω δεδυνήμενοι. Ὅτι δὲ ἐκ τοῦ παρήκοντος ἀδύνατον ἦν οὕτω τε προδήλως καὶ πολλαχοῦ τὰ τοιαῦτα τὸν μέγαν φάνει Βασιλεῖον, καὶ μυριοφαίεν αὐτὸ τῆς Ἐφεσίων πρόεδροι, ἰκανῶς σοι τότε πρώτον εἰδείθη, καὶ ἡμεῖς οὐ φοιδοί μᾶλλον τοῦ καλλίστου Πατρὸς ἔκλεινον ἢ ὑπονοεῖα τοῦ καὶ ἄλλοις τίσι τοιοῦτόν τι περὶ τοῦ μεγάλου Βασιλείου παραλόγως εἰρῆσθαι σωπῆ παρήλοθον τὸν εἰπόντα· τὸν δὲ λόγον μόνον ἠλίγχαμεν. Οὐκοῦν ἔχεις καὶ τὸν ἱερὸν ἀνδρα τοῦτον τὸν θεῖον βεβαιούοντα προορισμὸν, καὶ τῷ μεγάλῳ Βασιλεῖ συνάξοντα. Οὕτε δὲ ὁ μέγας τῆς Ἐκκλησίας φωστὴρ ἐν ἐκείνοις τοῖς λόγοις περαιτέρω τὸν περὶ τούτων λόγον ἐξήταξεν, οὔτε ὁ ἱερὸς οὗτος τῆς Ἐφεσίου πρόεδρος ἀνάγκην εἶχε πρὸς μίαν ἐρώτησιν ἀποκρινόμενος τὸν περὶ τοῦ θεῖου προορισμοῦ πάντα συνείρειν λόγον, ὡσπερ ἡμεῖς πρώτα τὴν προῦργιαίτερον, εἶτα καὶ δις προφάσει τῆς τοῦ μεγάλου συνηγορίας τοῦτο πεπράχαμεν ὡς οἶόν τε ἦν. Ἀρκεῖτω δ' ἡμῖν καὶ σοὶ τῷ φιλάτῳ διτι φησὶ τὸν θεὸν τοῖς ἀγαθοῖς τῶν τέκνων ἅπασιν οὐ τὴν τελευτὴν μόνον, ἀλλὰ καὶ τε κατὰ τὸν βίον ἅπαντα προορίζειν. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ μέγας εἰπὼν ἐφθῆ Βασιλεῖος· εἰ θάνατοι δὲ, φησὶν, ἐπάγονται τῶν ὄρων τῆς ζωῆς πληρωθέντων οὐς περὶ ἕκαστον ἔπηξεν ἢ δικαίᾳ τοῦ Θεοῦ κρίσει πῶς ὄρων ἐν τῷ περὶ ἡμᾶς συμφέρον προβλεπομένου· καὶ αὐθις ἄλλοθι· εἰ μὴ αὐτόματόν τινα εἴπης συντυχίαν τῶν γινομένων ἀνθρώποις ὡς μηδενὸς προστάτου τὸν κόσμον οἰκονομοῦντος· πονηρὰ δόγματα ὑποτιθέμενος σαυτῷ, μὴ καὶ ἐκπέσῃ τῶν ὄρων τῆς εὐσεβείας· ὁ γὰρ πλάσας ἡμᾶς καὶ ψυχώσας θεὸς ἴδιον ἔδωκεν ἕκαστῇ ψυχῇ τὴν τοῦ βίου διαγωγὴν, καὶ ἄλλους ἄλλοις ὄρους ἔπηξεν τῆς ἐξόδου, καὶ τὰ ἄλλα ὅσα πρὸς κατασκευὴν ἐπάγει τοῦ δόγματος, ὡς ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν συγγραμμάτων αὐταὶ ἐκκεῖται λέξεσιν. Καθόλου δὲ περὶ τοῦ θεῖου προορισμοῦ καὶ τῶν τε προωρισμένων εἰς τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον τῶν τε ἀποδοκιμασμένων καὶ τῆς διαφόρου περὶ αὐτοὺς τοῦ Θεοῦ διατάξεως οἰκειᾶς τῆ σφῶν προαιρέσει καὶ ζῶντας καὶ τελευτῶντας ὅποσα φιλοσοφεῖσασιν οἱ ταῖς πολλαῖς καὶ μεγάλας αὐτοῦ πραγματείας καλῶς ἐπι-

στήσαντες, αἷς πανταχοῦ τὴν περὶ τούτων λόγον ἐγκατασπείρει. Ὁ μὲν οὖν Ἐφεσίου τοιοῦτος τῷ μεγάλῳ Πατρὶ καὶ ἡμῖν Διοδώρου δὲ, ὅστις ποτὶ ἔστιν οὗτος, οὐ φροντιστέον. Ἐνθεν, καθάπερ ἐφθην εἰπὼν, ὁ τῶν θεολόγων πάντων χορὸς συμφῶνως τε καὶ ἤκριθωμένως καὶ προῦργου περὶ τούτων ἐφθῆ διορισάμενος. Καὶ εἰ τὸν μακρίον Νύσσης Γρηγόριον οὐκ ἀξιοῦμεν ἀντιζυγοῦν μόνον τῷ τῶν διδασκάλων πάντων χορῷ ἐν ὁσὶ ζητήμασι οὐδὲ τοῖς τυχοῦσιν ἰδίᾳ γνώμῃ στοιχοῦντα, ἀλλ' ἢ τοῖς συμφῶνοις καὶ τιμῶντες αὐτὸν ἐν τοῖς ἰδίοις τοῖς παραγραφόμεθα, καίτοι τηλικούτον ὄντα, τίς ἡμῖν λόγος ἔσται Διοδώρου, καὶ περὶ τῶν ὡ μὴδὲ λόγος; ἐστὶ τῆ Ἐκκλησίᾳ καὶ τοῖς ταύτης ὑπερηθληχόσι μὴδ' ὄνομα ἢ εἰ πού τις τῶν μοναχῶν αὐτῷ μόνῳ προσεσηχῶς τῆ ἀοριστεῖα τῶν ἀνθρωπίνων καὶ κυβερνησιᾶ συνηγοροῖη που γράφων, ἢ μὴ τοῖς θεολόγοις ἐγκύφας ἢ μὴδὲ συνείναι τούτων δυνάμενος; Σκόπει δὲ καὶ ἄφθισιν ὁ Διδώρος. Τὸν ἀριθμὸν, φησὶ, τῶν ἡμερῶν σου ἀναπληρώσω, τοῦ ἔστιν, εἰς λιπαρὸν ἀξίωσε γῆρας καὶ πλήρης· οὐκοῦν θεός; ἔστι καὶ κατ' αὐτὴν ὁ τῆν τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν ζωὴν ὀριζόμενος, καὶ πάλιν ὡσπερ ἄωρος ὁ θεὸς ἀπειλεῖ θανάτους· παρανομοῦσιν, οὕτω μακροβίωσιν ὑπισχνεῖται τοῖς ὑπακούουσι, καὶ μακρύνει μὲν τοῖς εὐσεβοῦσι τὴν ζωὴν, περικόπτει δὲ τοῖς παρακούουσιν, οὐ προσθείς, καὶ τὸ ἀνάπαλιν ἀληθέστατον ἦν, ἐτι καὶ συστέλλει τοῖς εὐσεβοῦσιν ἐνίοτε τὴν ζωὴν καὶ μακρύνει τοῖς ἀσεβοῦσιν, ὡς ἐν τῷ πρὸ τούτου συγγράμματι προῦργου περὶ αὐτῶν διελομέθα τῆ θεῖα γραφῆ κατακολουθοῦντες. Οὐ γυν τοῖς τε προωρισμένοις εἰς τὴν ζωὴν καὶ τοῖς ἀποδοκιμασμένοις ὁ θεός; ἔστιν, ὁ τὴν ζωὴν ταύτην ὀροθετῶν, εἰ καὶ διάφορον αὐτοῖς τὸ τέλος μετὰ ταύτην ζωὴν οὖν αὐτῷ καὶ οἰκεῖον ἐκατέρω τῆ προαιρέσει· εἰδὲ φησὶν ὡσπερ τοιαῦτα οὐ δεικνυσιν ὄρον ἔχοντα τῆς ζωῆς ἕκαστον τῶν ἀνθρώπων. Τί τούτου γίνεσθαι ἀμυδλυτέρου; Τὸ μήκος καὶ ἡ στενότης τῶν διαστημάτων οὐ τοῖς ὄροις διακρίνονται καὶ γωρίζοντα; καὶ ὁ μακρύνων ἢ συστέλλων τὴν ὄδον καὶ τὸ διάστημα τῆς ζωῆς μετ' ἐξουσίας τοιαύτης ἄλλου δεηθήσεται τοὺς ὄρους τιθέντος; Καὶ τίς ἔστιν ὁ τιθεὶς καὶ πῶς ἐξαπλωθήσεται ἢ συσταλήσεται ἢ ζωὴ παρὰ τοῦ Θεοῦ μὴ προῦποπιθεμένων τῶν τῆς ζωῆς ὄρων ὡς οὐλητῶν ἐν τῆ γνώσει τοῦ ἀπλοῦντος τὴν ζωὴν καὶ συστέλλοντος; Ὅσπερ τούναντιον ἔστιν ἀληθές, ὡς τὰ τοιαῦτα, εἰ καὶ μηδὲν ἄλλο, δεικνυσιν ὄρους ἔχοντας τῆς ζωῆς ἐκ Θεοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Εἰδὲ φησὶν· Εἰ ὠριστο τῆς ζωῆς ὁ χρόνος, οὐκ ἂν ταῦτα ἦν, ἢ τῆς ζωῆς ὀρονοῦσι συσταλῆ καὶ ἐξάπλωσι; ὡσπερ εἰ λέγειν· Εἰ τι πέρας ἔχει, οὐκ ἂν εἴη πεπερασμένον. Εἰδὲ φησὶν· Εἰ ὠριστο τῆς ζωῆς ἕκαστου τὸ τέλος, οὔτε δίκαιο; οὔτε ἀδικος ἡδύνατο ἂν αὐτὸ σαλεύειν. Ἀρετῇ δηλονότι καὶ πονηρίᾳ. Καὶ εἰ μὴ ὠριστο, πῶς προστίθεται ὁ θεός; δι' ἐξίτητα ἐνίοις; Καὶ πῶς ἄλλων ἀφαιρεῖ δι' ἀναξίτητα; ὠρισμένῳ γὰρ τι προστίθεται, καὶ ἀπὸ ὠρισμένου αὐτὸ ἀφαιρεῖται, καὶ τῷ ὠρισθαι τι γωρίζεται ἢ τε πρόσθεσις ἢ τε ἀφαιρέσις ἀν ἀληθῆς ἢ καὶ αὐτῶν

δὲ τὸ προστίθεσθαι καὶ ἀφαιρεῖσθαι ὠρισμένον ποιεῖ τὸ ὅ προστίθεται, καὶ τὸ οὐ ἀφαιρεῖται, εἰ γὰρ μὴ εἴη ἢ προσθήκη ἀπειρος καὶ ἀόριστος. Ἄλλ' ἢ πρόσθεσις τῆς ἐνταῦθα ζωῆς ἢ μετὰ τὴν ὠρισμένην ἔχει τὸ μέτρον, ὥστε καὶ τὸ πέρασ. Τὸ δὲ αὐτὸ πέρασ τε καὶ ὄρος τῆς ἐνταῦθα ζωῆς ἐστὶ καὶ ἀρχὴ τῆς μελλούσης, εἴτε δυστοχοῦ; εἴτε εὐδαίμονος. Καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ πέρασ ὁ θάνατος εἶτα τὰ μὲν ἐν τῇ γαστρὶ τελευτῶντα βρέφη σκοπεῖ, τοὺς δὲ ἀπὸ γαστρὸς μητρὸς ἐπομένους τοὺς ἐκ κοιλίας μητρὸς προωρισμένους, τοὺς ἀπὸ μήτρας ἡγιασμένους, τοὺς ἐξ ἐπαγγελιῶν γεννωμένους οὐ σκοπεῖ, εἰ καὶ ἦν τι τὸ περὶ τῶν βρεφῶν πρὸς τὸν λόγον τὸν τε προκειμένον; Ἄλλα ταῦτα παρῶμεν. Εἶτα ἡστέην εἰσάγει καὶ διδόντα δηλητηρίον, οὐ διατρῶν τίνες οἱ ἡστυόμενοι καὶ τίνες οἱ δηλητηριούμενοι καὶ τίνων ἕνεκα. Αἰτιατός δὲ ὁ θεὸς ὑπὲρ οὐδετέρων, ἀλλὰ τῆς ὀφειλομένης ἀμοιβῆς τοῖς ὑπὲρ εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς ταῦτα προαιρουμένοις ἢ ὀπωσοῦν ἄλλως πάσχουσιν ἢ ὑπομονῆς καὶ τῆς τῶν τοιοῦτων εὐσεβῶν προθυμίας, καὶ λίαν ὑπερδοξάσεως ἢ τοῖς ὑπὲρ αὐτοῦ θανομένοις, ἀπ' οὗτου τὰς τῆς καρτερίας ἀμοιβὰς ἐπαγγέλλεται μὴ βουλούμενος αὐτοὺς οὕτω φιλοσοφεῖν καὶ θνήσκειν ὑπὲρ αὐτοῦ, μᾶλλον δὲ ὑπὲρ ἐκκενῶν. Καὶ πῶς ἀπήλλαττεν ἕως ἐδούλετο θανάτων φανερωτάτων ὥστε ἀπορεῖν τοὺς ἐπάγοντας καὶ τῇ πίστει προστίθεσθαι μετὰ τοῦ θέλειν αὐτοὺς πᾶν αἰετοῦν ὑπὲρ τῆς ἀληθοῦς ὀφίστασθαι πίστει; ἐγκαίρως δὲ συγχώρει στυφαναῦσθαι τῇ τελευταίῃ μετὰ τὴν γενναίαν τῶν ἀγώνων ἐπίδειξιν. Εὐρυτέρας δὲ πρὸς τὰ περὶ ληστών καὶ δηλητηρίων νῦν θεωρίαν· οὐ χρεία, ἀλλ' οὔτι μόνον εἰπῆ τὰ τοιαῦτα συναίρει. Ἄλλὰ τὰ ἄλλα τοῦτου παρήμι· ἢ δὲ πρόγνωσης, φησὶν, οὐκ ἐστὶν ὄρος· προαγίνωσκε γάρ ὁ θεὸς τὴν παράδασιν τοῦ Ἀδάμ καὶ τὴν τοῦ διαβόλου τροπὴν, καὶ τὰς ἐπιχειρήσεις τῶν ἀνδροφόνων καὶ τῶν ἀσεβῶν τὴν πιάσιν, καὶ αὐτὸς ὤρισε λοιπὸν τοῦτους τοιοῦτους γίνεσθαι. Ἄλλὰ τοῦτο ἀσεβῆς, φησὶ, νοεῖν. Ἐξῆν μὲν οὖν τινεὶ λέγειν πρὸς αὐτὸν ὥσπερ ἀντεπηρέαζοντι, Καὶ εἰ μὴ ὤρισε, ἀνθρώπε, ἀλλ' οὐδ' ἐκώλυσε κωλύει ν δυνάμενος. Ὁ δυνάμενος δὲ κωλύσαι καὶ μὴ κωλύων αὐτὸς δοκεῖ πράττειν. Ἀληθέστερον δ' ἂν εἶπῃ τις πρὸς αὐτὸν καὶ λίαν οικειῶς, Εἰ μὲν ὤρισε, τὸ προστάξει λέγεις, ὦ καλὲ τῶν θεῶν ἐξηγητὰ, ἢ ἐπιπάσσαρε· καὶ εἰς ἐστὶν ὁ τοῦτο φρονῶν ἢ λέγων; εἰ δὲ τὸ πρὸς τὸν ὄρον καὶ τὸ τέλος ἵστασε λέγεις τῇ παρ' αὐτοῦ χορηγίᾳ, οὐδὲ οὗτο περὶ τοῦ Ἀδάμ καὶ τῶν ἄλλων ἐρεῖ τις· πρὸς γὰρ τὸν ὄρον καὶ τὸ τέλος οὐ χάριν παρήχθη οὔτε αὐτὸς ἠθέλησε ὀρίσθαι· οὔτε τῆς τοῦ ἔριξιν δυναμένου συνεργίας ἐδεήθη καὶ δόγησιν, ἀλλ' εὐθὺς γινόμενον ἀφηνίασαν· ἔθεν τοῖς περὶ τῶν προωρισμένων λόγους οὐδὲ κοινὸν καὶ τοῖς πρώτοις ἀνθρώποις ἐν· ὀρίσθαι δὲ ἄλλως ἐν τῇ θεῖᾳ γνώσει τε κατ' ἐκείνου; καὶ λίαν ἐστὶν ἀληθές· ποιητοὺς μὲν γὰρ γενέσθαι τὸν Ἀδάμ καὶ τὴν Εὐάν οὐδαμῶς ἦν ὠρισμένον ἐκ τοῦ Θεοῦ οὐδ' ὡς προστεταγμένον, ὅπου γε οὐδὲ πρὸς τάγαθον βιάζεται τὴν ἀνθρωπίνην προαιρεσιν, οὐδ' ὡς συνεταγμένον ἐκείνοις τὸ συν-

PATROL. GR. CLX.

αἰρημένων ἢ πρὸς τάγαθον ποιεῖν εἴωθε μόνον. Τὸ δὲ ποιητοὺς ἂν ἀπ' αὐτῶν γινόμενος καὶ τὴν ποιητὴν ἂν ὑπερτίηται καὶ λίαν ἦν ἐν τῇ γνώσει τοῦ ποιητοῦ ὠρισμένον. Καὶ εἰ μὴ οὕτως ἦν, οὐκ ἂν προελέγχετο ὡς ἢ ἂν ἡμέρᾳ φάγονται ἐκ τοῦ ξύλου, θανάτῳ ἀποθανοῦνται, οὐδ' ἂν οὕτως ἐξέβαιναν. Προβήθη δὲ οὕτω καὶ γεγονὸς καὶ ἐν τῇ θεῖᾳ ὠριστο γνώσει. Καὶ τὸν μὲν φυσικὸν τοιοῦτον θάνατον, τὴν τοῦ συνημμένου διαίρεσιν δηλονότε καὶ τὴν στέρησιν τῆς ἐνταῦθα ζωῆς· σπερματικῆς. εὐθὺς ὀφίσταντο μόνον ὡς ἐπὶ πόμφ. ζωῆ καὶ γήρᾳ καὶ νόσοις ἐπιουμβάλλειν ἀφύκτως μέλλοντά ποτε αὐτοῖς τε καὶ τοῖς ἐξ αὐτῶν ἐσομένοις, ἀνεὶ τῆς ἀπὸν ζωῆς καὶ ἀθανάτου προσηύθησεν ἢ ἀποδοκιμασίας μᾶλλον ἐγνώρισε· τὸν δὲ ψυχικὸν ἐκ τῆς ἀληθοῦς ζωῆς χωρισόμενον, φησὶ καὶ τὴν τοῦ κειμένου τέλους ἀπόπτωσιν τὸν πολλῶν τοῦ προτέρου χεῖρω θάνατον αὐτοὶ τε εὐθὺς ὑπέστησαν ἔργῳ καὶ τοῖς ἐξ αὐτῶν γεννωμένοις ἀνάτως· παρὶς κέμπον ἀκρι τοῦ φιλιανθροποτάτου ἔμα καὶ σοφωτάτου τῆς θείας οἰκονομίας φαρμάκου. Καὶ μὴν οὐδ' ἐστὶ τις ὁ λέγων ὅτι οὐκ εἶναι τὴν πρόγνωσιν, εἰ μὴ καὶ κίνησιν ἐθέλοι λέγειν τὸ τῆς κινήσεως πέρασ. Ἀκτιον δὲ πῶς μᾶλλον τῆς προγνώσεως ὁ ὄρος ἐστὶ· τοῦτου γὰρ προδοκιμασθέντος δύναται προγινώσασθαι τῶν τοσαύτην ἔχοντι δύναμιν, ὅπως τότε τι τιούεται τῶν ὄρου πρὸς ἐκεῖνον φερόμενον, ἢ ἀευσκῆσαι μὴ φερόμενον, καὶ πῶς ἢ ποτε τιούεται. Ταῦτα μὲν οὖν ἐκ περιουσίας· μᾶλλον χρείας εἴρηται· ἀνοικειῶς γὰρ τῇ περὶ τῶν ὄρων τῆς ζωῆς ὑποθέσει καὶ τοῦ θεοῦ προορισμοῦ Διοδώρῳ τε ἠπόρηται πρότερον καὶ ἡμῖν οὖν διατριβῆς χάριν ἐπιστατήθη· ἤρκει δὲ τοσοῦτον εἰπεῖν ὡς ἄγνοια τοῦ ὄρου καὶ τοῦ προορισμοῦ καὶ τοῦ προβλέπειν καὶ τῆς προνοίας, μᾶλλον δὲ ἄγνοια πολλῆς τῆς ἀνθρωπίνης τε καὶ θείας σοφίας, οὐτός τε ὁ Διόδωρος καὶ τινες ἄλλοι οὐχ οἷοι τε γεγονασιν ἐγκύψαι τῶν βάθει τῆς ὑποθέσεως καὶ τῶν τῶν διδασκάλων σκοπῶν· δοκεῖ γὰρ οὗτος ἢ ὄρον τὴν ἀνάγκην νοεῖν καὶ τὴν πρόσταξιν πᾶν χυδαίως, ἢ ὄρον τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς πέρασ τι βούλεσθαι νοεῖν τῆς ζωῆς τεταγμένον ἐκάστῳ τῶν ἀνθρώπων φυσικῶς ἀπαραίτητον· καὶ διὰ τοῦτο φησιν· Εἰ ὄρος ἦν τῆς ζωῆς, πῶς ἐμακρύνετο ἂν ὑπὸ Θεοῦ ἢ τῶν ἀνθρώπων ζωῆ; καὶ πῶς συνετέλλετο; καὶ πῶς ἂν ἡδύνατο τις τὸν ὄρον διαπαλεῖν χεῖρων ἢ ἐμείνων γινόμενος; Ἀπλούστερον δὲ καὶ τὸ αὐτῶς διανοεῖσθαι· ὄρος γὰρ φύσει τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς οὐδέστι· ἐστὶν ἢ πολλῶν αἰτίων· διὰ καὶ εἴρηται οὗ, Γρηγορεῖτε· οὐκ οἰδατε ποία φυλακῆ τις εὐσεβῆς ὁ κλέπτει ἀρχεται. Εἰ δὲ ἦν ὠρισμένον ἐν τῇ φύσει τὸ πέρασ τῆς ἐνταῦθα ζωῆς, ἐν ἂν ἦν καὶ αὐτῶν ἀπασιν. Εἰ δὲ οἷον τε ἦν φύσει καὶ διαφόρον εἶναι, ἐγινώσασθαι ἂν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, τούλαχιστον ὑπὸ τῶν σοφῶν, τῶν καὶ τῶν θεῶν φύσει ἐξητεκότων ἔργα πᾶν καλῶς. Ἐπεὶ τὸ μείζον μόνον ἐστὶ πῶς λαβεῖν ὄρον τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, καὶ τοῦτον ἐνδεχομένως τε καὶ σπανίως, ὡς σπανίως τινῶν ἐπὶ τοῦτον ἐπινομωμένων, καθὰ φησιν ἡ Δαυὶδ, ἐν δυναστείας καὶ μόλις εἰς τὸν ὄροισιν.

ταετη χρόνον ἐπιφανέσθαι τῶν ἀνθρώπων τινάς· ἔστω δὲ καὶ ἔκατονταετη. Ὁ δ' εὐθύς ἀπὸ τῆς ἐμφυχώσεως ἐν τῇ μήτρᾳ τοῦ ἀνθρώπου χρόνος μέχρι καὶ τοῦ πλείστου τῆς ζωῆς ἔρου, καὶ αὐτοῦ ἐνδεχομένου καὶ ἀορίστου ὄντος, ὡς εἴρηται, φύσει ἀπείροις μορῖοις αὐτοῦ τὴν τῶν γεννωμένων ἀνθρώπων ἀορίστως· ἑαυτῷ συντέμνει ζωὴν, τῶν μὲν μετὰ τὸ ἐμφυχωθῆναι εὐθύς ἀποθησκόντων ἐν τῇ γαστρὶ τῆς μητρὸς καὶ ἄλλων μετὰ μικρὸν, καὶ ἐν ἀπείροις σχεδὸν ἀτόμοις τοῦ χρόνου τοῦ μέχρι τῆς κηθσεως ὀρίζομένου, καὶ μετὰ τὴν κύτησιν αὐθις τῶν ἐξεληλυθότων τῆς γαστρὸς· μέχρι καὶ τῆς κινήσεως ἡτοιβαδύσεως, κάκειθεν ἐφεξῆς ὁμοίως μυρῖαν καθεκάστην νεκρουμένων ἐν τῇ τῆς γεννήσεως· καὶ φθορᾶς ὁδῷ ταύτῃ, καὶ τρώποις μυρῖοις. Φύσει μὲν οὖν οὐδείς ἐστι τῆς ζωῆς ὄρος τοιοῦτος. Καὶ τοῦτου ἴσως· τὸν ὄρον λογιζόμενος ὁ Διόδωρος· ἔκεινα λέγει. Ὁὗ θύναμος περαιτέρω σκοπεῖν ὅτι τὴν τῶν ἀνθρώπων ζωὴν ἀπ' ἑαυτῆς κἀορίστον οὖσαν πατρικῆ προνοίᾳ περὶ αὐτοὺς ἤσ αὶ ἀποδείξεις ἀναριθμητοὶ τε καὶ φανερώταται, ὀρίζει καὶ περαίνει καθὼς ἀν βουληθείη ζηλευσούσης ὡσπερ δεσπότην τῆς φύσεως. Καὶ ταυτὸν ἐστὶν ἐν τῇ τῶν ἀνθρώπων ζωῇ τὸ τε κατ' αὐτὴν ἀορίστον, καὶ τὸ ὑπὲρ τῆς θείας προνοίας ὀρίζεσθαι. Καίτοι καὶ ὀρισμένην ἀν ὕπ' αὐτοῦ τῇ φύσει, μεταποιεῖν εἶχεν ἀν ἐν ὁπότοις τῶν ἀνθρώπων ἡβούλετο συντέμνειν ἢ πλατύνειν καὶ ὄλων· ὀρίζων ἀνάγκη τῆς θείας ἐλευθερίας· καὶ μεγαλειότητος· νικώση τὴν εἰμαρμένην ἀνάγκην, καθάπερ ὀυλή τῇ φύσει. Ἄρα καὶ δὲ ἡμῖν καὶ Διόδωρος· οὗτος ἐν τοῖς καιροῖς ὡσπερ προύργου συνηγύρων· φησὶ γὰρ θανάτους ἀώρους παραώμων ἀνθρώπων ἀπειλουμένους ἐκ Θεοῦ καὶ γινομένους, ἢ μετανοούντων οὐ γινομένους, καὶ μακροβίωσιν ὑθις τῶν εὐσεβῶν ἐπαγγελλομένην τε καὶ τελειομένην καὶ μακροβίωσιν μὲν τοῖς φιλοθεοῖς ζωὴν, τοῖς δὲ παρακλήσοις περικοπτομένην. Ταῦτα δὲ τό γε ἄλλο ἢ τῷ θεῷ προορισμῷ τῶν φιλοθεῶν καὶ τῇ ἀποδοκιμασίᾳ τῶν ἄλλως διακειμένων καὶ τῇ περὶ ἑκατέρους ἀρροττούση τοῦ Θεοῦ προνοία συνάβουσι. Ὁ δὲ μετὰ τὸν Διόδωρον εὐθύς εἰσάγει τὸν Σολομῶντα λέγοντα· Ἰνα μὴ ἀποθάνῃς ἐν οὐ καιρῷ σου. Εἰ οὖν ἐστὶ φησὶν, ἀποθνήσκειν ἐν οὐ καιρῷ, πῶς ὄρον καὶ τάξιν δεῖ δοξάζειν; Τούτωντινὸν δὲ μᾶλλον ἐστὶν ἀληθές· ὡς εἴπερ ἐστιν ἀποθνήσκειν ἐν οὐ καιρῷ, πῶς οὐ δεῖ δοξάζειν ὄρον καὶ τάξιν; Ἰδοὺ γὰρ καὶ καιρὸς ἐστὶ τοῦ θανεῖν τινα, ταυτὸν δ' εἶπελν ὄρος· ζωῆς καὶ ἔρου καὶ καιροῦ μετάθεσις· αὶ μὲν γὰρ καιρὸν ἐνταῦθα νοεῖ τὴν ἐπὶ τὸ μακρότερον κέρως διάστασιν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς κατὰ τὸν Δαυὶδ, ὁ Σολομῶν συμβουλεύει μὴ ἀσεθεῖν ἐπὶ πολλῷ ἵνα μὴ ἄωρος ἀπέληται· καὶ πρὶν εἰς τὸν καιρὸν ἔλθειν τὸν τῇ φύσει μὲν ὀρίσθαι θεοκῶντα ἀορίστον δὲ ὄντα τοῖς ἀτόμοις τῆς φύσεως· εἰς ὃν ὅτε πάντες ἐπιφνοῦνται, ὅτε πάντα αὐτοῦ διαμαρτάνουσιν. Ἄλλὰ πολλὰ φθάσαντες ἀν ἐγγύ· που γενέσθαι δὲ ἀποθνήσκειν αὐτῶν οὐ συνεχωρήθησαν φθάσαι· ἢ δὲ ἀρετὴν ἑτεροὶ κινδυνεύουσαν προσηπάγησαν, αὐτὸς φησὶν Σο-

λομῶν· καὶ πολλὰ μὴ φθάσαντες· ἀν ἐκ φυσικῆς ἀσθενείας, δὲ ἀρετὴν ἐφθασαν, ἢ τινα ἄλλον οἰκονομῖαν τοῦ κρείττονος, δὲ αὐτῶν ἀνυσητομένην ὡς ἀξίων ὀργάνων. Ἐκτείνεται δὲ τισὶν ἢ ζωὴ καὶ κωνηροῖς οὖσι δὲ ἄλλας αὐθις· οἰκονομίας ἀνεπιτήρητους περὶ ὧν ἄλλως· ἀν εἰη χρείας σκοπεῖν. Ἄλλ' ἵνα τᾶλλα παρώμεν, καιρὸς· ἐστὶν ἐκάστῳ τῆς τελευταῆς ὅταν μελλῇ συν ἀγαθαῖς ἐλπείσι μεθίστασθαι, ἢ συνειδῶς ἑαυτῷ κατὰ τὸ λόγον καὶ νόμον βεβαιώσῃ, ἢ τᾶ· κατὰ τὸν βίον ὀλιγωρίας· αὐτῶν ὅψθ τῷ φαρμάκῳ τῆς μετανοίας λατρεύσας καλῶς. Ἐστὶ δ' ἄλλως καθαρθεῖς ἐκ Θεοῦ τῇ μετὰ διακρίσεως ὑπομονῇ τῶν πειρασμῶν τῶν ἐκείθεν συγχωρουμένων. Καὶ τὴν τοιαύτην ἠρίζει· εὐκαιρίαν ὁ πάνσοφος ἱατρὸς τοῖς εἰσφέρουσι τινα πρὸς τὸ δεῖν λατρευθῆναι χρόνῳ διάθεσιν. Τοῖς δ' ἀσεβοῦσιν ἐπὶ πολὺ καὶ λίαν σκληρονομήνοις, ὡς τᾶν ἀπαγωγῶτων νοσοῦσι· τὸν τοιοῦτον ὁ Σολομῶν ἀπαγορεύει καιρὸν οὐ στερηθέντα, οὐ τῷ μὴ βῖωσαι πολὺν ἐν τῇ παροικίᾳ χρονον λυκῆσονται, ἀλλὰ τῷ μηδεμίαν ἐντεῦθεν εἶχειν ἐλπίδα τῆς εὐτυχῆς ἐν τῇ πατρίδι ζωῆς, στεφῆσονται δὲ ἵνα μὴ καὶ τὴν γῆν καταργῶσιν ὁμοίως τῷ τῆς ἀκέρπου συκῆς ὑπεβίγματος. Εἰ δὲ καιρὸν ὁ ταῦτα λέγων νοεῖ τὸν ἐκ τῆς θείας ὀρισμένον προνοίας, οὐκ οὖν καὶ Σολομῶν ὄρον καὶ καιρὸν τοιοῦτον ἠπίστατο ὅς ἐνδον μὲν ἐστὶ καὶ αὐτὸς τοῦ κατὰ φύσιν ὀρισμένου καιροῦ κατὰ τὸ κορβῶτατον κέρως, ἀορίστου δὲ ὄντος, ὡς εἴρηται. Δύναται δὲ καὶ εἶξιν καὶ ἐλαττοῦσθαι τοῦ Θεοῦ δεσπότητος οὕτω τρώποις οἰς· ὁδὸν οἰκονομίας. Καὶ λέγεται μὲν εἶξιν ὁ τοιοῦτος καιρὸς, δὲ ἐπιμαίωθη ἀν, εἰ τοῦτο θεῖς ἔβούλετο· λέγεται δὲ ἐλαττοῦσθαι, ὅτι ἡβήτη, εἰ θεὸς τοῦτο ἔβούλετο εἴτελας τοῦ βουληθῆναι τὸν βίον ἢ μὴ βουληθῆναι ἐν τοῖς τοιοῦτοις τῆς ἄξίας οὖσι· αὐτῶν οἰς τὰ μὲν βούλεται, τὰ δ' οὐ βούλεται· καὶ ἐπὶ τὸ χειρὸν μὲν αὐτοῖς ἢ τὸ βέλτιον, ἀπλῶς δὲ πάντα ἐπὶ τὸ βέλτιον, ὁπότερον δὴποτε γέγονεν, εἰς αὐξίν ζωῆς εἴτε μείωσις ὁ τελευταῖος ἦν περὶ ἐκάστους τοῦτο σκοπὸς τοῦ Θεοῦ καὶ ὄρος· τελευταῖος μὲν ἐν τῷ ἔργῳ ὡς προηγουμένη· μὲν τῆς ἀνθρωπίνης θελήσεως, ἵνα τὸ τῆς προαιρέσεως ἴδιωμα σωζοῖτο, συνεπομένης δὲ τῆς ἐκ τοῦ Θεοῦ ψήφου, προηγουμένου· δὲ ἐν τῇ θεῖᾳ γνώσει, ὡς εἰδῶς τὰ μελλοντα γινωσκούση οὐ καθὸ εἰσὶν ἐν ἑαυτοῖς, οὐ γὰρ εἰσὶν αὐτά, εἰδῶς, ἀλλὰ καθὸ εἰσὶν ἐν αὐτῷ, τὰ μὲν ὡς γινώσκοντι καὶ ποιῶντι, τὰ δὲ ὡς γινώσκοντι μόνον, καὶ παρεχωροῦντι, κλν μὴ ποιῇ, ὁ ταυτὸν ἐστὶ πῶς τε ποιεῖν ὄσον πρὸς τὸ γινόμενον, εἰ καὶ μὴ ὄσον πρὸς τὸν παρεχωροῦντα. Ὁ δὲ ὑπόλοιπὸν ἐστὶ τῶν βητῶν ἐκεινῶν οὐδ' ἐπισημῶσεως· ἄξιον, τοῦ μόνον σημειωτέον ἐστὶ. Καὶ ὁμοῦ Διόδωρος εἴρηται· Εἰ ὄρος ἦν, καὶ κλν ἐμακρύνετο ἢ συνεστελλετό τισὶν ἢ ζωὴ παρὰ τοῦ Θεοῦ. Οὗτος δὲ φησὶ τὸν καιρὸν, ὡς εἴπερ ὄρος ἦν, ἐκαλοῦτο ἀν ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ κωνηροῖς· τισὶν ἢ ζωῆ. Καὶ τὸ αὐτὸ μὲν βούλονται συμπεραίνειν· ἐξ ἀντικειμένων δὲ ὑποθέσεων τοσοῦτον ἀπέχουσιν εἰδέναι περὶ ὧν προτιθενται λέγειν· περὶ δὲ τῶν μεγίστων προτιθενται. Ἰσθὶ τοίνυν, φησὶ μοι καὶ ὁσώτατε, ὅτι τῶν πεκαυμένων τινῶς ὡ

δυνάμενοι τὰ τῶν διδασκάλων, φησὶ δὲ τῶν πλείστων καὶ ἀξιοτέρων, εὐσχόλως ζητεῖν, ἢ ζητοῦντες μὲν ἀλλ' οὐκ ἔχοντες συνορᾶν ὡς ἀπλούστεροι ἢ καὶ τῷ πέρα τῆς οικείας, ἔξω φιλότητος διαμαρτάνοντες τοῦ ἀληθοῦς, ὡς εἰκός, ταυτὸ σχεδὸν ἔπαθον τοῖς τῆ πίστεως ἀντιλέγειν ποτὲ οἰομένοις, δι' ὧν ἐπειρήντο τὰ τῆς ἱερᾶς Γραφῆς εἰς ἀντίφασιν περιάγειν· τὰ γὰρ τὸν θεὸν προορισμὸν ἐκδιδάσκοντα καὶ βεβαιούντα ῥητὰ, ὧν ἡ θεία γέμει Γραφή σαφεστάτως εἰς ἀναίρεσιν τῶν τῆ αὐτεξουσίᾳ τοῦ ἀνθρώπου συνεργοῦντων ῥητῶν καὶ ταῖς ταύτης ἀκολουθούσας ἀμοιβαίως ἢ ποιναῖς συνέλκειν, ἐπειρῶντο βιαίως, καὶ οὕτω τῆς Γραφῆς ἀκυρουμένης ὄντο τῷ δοκεῖν ἀντιφάσκειν καὶ τὴν πίστιν ἅμα συνακυροῦν. Καὶ οὗτοι τοίνυν εἰ μὴ καὶ ἀπὸ τῆς αὐτῆς διανοίας τὰ αὐτὰ πάσχουσιν· εἰ γὰρ προώριστο τὰ τῶν ἀνθρώπων, φησὶν, ἐπὶ τὸν θεὸν προορισμὸν, οὐκ ἔστι διαπεσεῖν, ὡς ἠναγκασμένα ἂν οὕτως ἔγινετο, καὶ ἡ προαιρέσις οὐκ ἂν ἦν ἐν ἀνθρώποις, καὶ ἀκολουθῶς οὐδ' ἂν ἦν εὐλογον ἀμείβεσθαι ἢ κολλᾶζειν τοὺς οὕτω πρὸς τὰ γὰρ ἂν ἢ τὸναντίον ἠναγκασμένους· ἐπεὶ δὲ ταῦτα ἀδύνατα, λείπεται μὴ εἶναι ἄλλω ἐν τοῖς ἀνθρώποις πράγμασι τὸν θεὸν προορισμὸν, καὶ τῶν δοκούντων ἀνθίστασθαι τῷ προορισμῷ λέγων, οὗτος μάλιστα τοῦ εὐλόγου δοκεῖ μετέχειν. Ἄλλ' ἡ τάξις τῶν ἀποστολικῶν αὐτοῦς ἐλέγχει χρησμῶν τοὺς εἰτε δι' ἀπίστιαν εἰτε δι' ἀγνωσίαν ταῦτα πάσχοντας, ἵνα μὴ ἕλλα τῆς ἱερᾶς Γραφῆς ἐνταῦθα συνείρωμεν ἐν τοῖς ἄλλοις συγγράμμασι καλῶς ἠθροισμένων. Γινώσκει μὲν τοίνυν ὁ Θεὸς πάντα τὰ ὄντα καὶ τὰς αὐτῶν ἐνεργείας, γινώσκει δὲ καὶ τῶν ἀνθρώπων οὐκ ἔργα μόνον ἀλλὰ καὶ διαλογισμούς· καὶ γινώσκει ταῦτα ἐν ἑαυτῷ ὡς μίση καὶ πρώτη πάντων αἰτία, καὶ πάντα δι' ἀπειρίαν περιεχούση, φύσεώς τε καὶ γνώσεως καὶ δυνάμεως· καὶ γινώσκει τῷ ἑαυτοῦ τρόπῳ· ἔστι γὰρ ἐν τῷ γινώσκοντι τὸ γνωστὸν κατὰ τὴν τοῦ γινώσκοντος τρόπον· ὅθεν καὶ γινώσκει τὰ μέλλοντα μὲν ὡς παρόντα, τὰ δὲ ἐνδεχόμενα ἀναγκαιώς· οὕτω γὰρ εἰσιν ἐν αὐτῷ. Οὐδὲ ἤττον μέντοι ταῦτα τῆ αὐτῶν φύσει μέλλοντά ἐστι καὶ ἐνδεχόμενα· οὐ γινώσκει δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ προνοεῖται αὐτῶν πάντων ὡς ἄνευ τῆς οὐρανόθεν προνοίας οὐδ' ἂν δυναμένων εἶναι καὶ σώζεσθαι. Προνοεῖται δὲ ἐκάστην ἀρμοζόντως τε καὶ οικειῶς τῆ ἐκάστη παρ' αὐτοῦ δεδομένη φύσει καὶ τάξει τῷ παντὶ καὶ ταῖς καθ' ἑαυτὴν ἰδιότησι. Τῆς οὖν ἀνθρωπείας φύσεως εἰδικώτερον προνοεῖται τρόπον ὑψηλότερόν τε ἅμα καὶ ποικιλώτερον ἀρμοζόντως τῆ πρὸς τὰς ἄλλας φύσεις ταύτης ὑπεροχῆ· ὅθεν ἢ περὶ τὴν ἀνθρωπίνην πρόνοιαν φύσιν εἰδικωτέρω· ὀρισμὸς· ὠνύμαστα, ἀγωγῆ τε, δηλονότι, καὶ ὀδηγία πρὸς τὸν προκειμένον ὄρον· τὰ μὲν γὰρ ἅλλα πρὸς τέλος ἄγονται τῆ φύσει σύστοιχον· ἀνθρώπου δὲ τὸ τέλος ὑπερφυῖς, πρὸς δὲ κινεῖσθαι μὲν αὐτὸν δεῖ προαιρούμενον καὶ μηδὲ οἰκοθεν ἀμελοῦντα, οὐχ οἷον τε δεῖ ἐπιπέσθαι καὶ ὀριεῖσθαι καλῶς πρὸς αὐτὸ μὴ ταῖς ἐκ Θεοῦ χορηγούμενον συνεργείαις, περὶ ὧν ἐπεξεργασμένως ἐν τοῖς προτέροις συγγράμμασι διειλόμην, νῦν δὲ μόνον ἀπτόμεθα. ¶

Α γινώσις τοίνυν τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων καὶ πρὸς τὸ τέλος αὐτῶν τὸ οικεῖον ὄρισμὸς, ἢ μὲν ἐστὶ τῷ γινώσκοντι καὶ ὀρίζοντι Θεῷ γινώσις καὶ ὀρισμὸς, ὡς δὴ παρόντων καὶ εἰσι καλοῦντα χωρὶς, τῆ δὲ πρὸς τὰ γινόμενα καὶ ὀριζόμενα ἀποδέχεται πρόβησις τε καὶ προορισμὸς λέγονται· ὁ δὲ προορισμὸς γενικῶς λαμβανόμενος οὕτως, εἰς τὸν κυρίως προορισμὸν διαίρεται, καὶ τὴν ἀποδοκιμασίαν· καὶ ἔστιν ὁ μὲν προορισμὸς τῶν ἐπινοουμένων τοῦ τέλους, ἢ δὲ ἀποδοκιμασία τῶν ἀποτυγχάνοντων αὐτοῦ· ὅτι γὰρ προωρισμένοι εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν, ὅτι ἀπ' αὐτῆς ἀποδοκιμασμένοι διαφθῶν· μὲν ἀλλὰ καὶ ἄμφω τῆ διατάξει τῆς θείας προνοίας ὑποπεπτωκάσιν. Ἔστι δὲ τῆ τάξει προτέρα μὲν ἢ πρόβησις, δεύτερος δὲ ὁ εἰδικὸς οὗτος καὶ κυρίως προορισμὸς· καὶ προὔκειται τὴν πρόβησιν ὁ προορισμὸς ὡς ἀρχὴν ἑαυτοῦ καὶ τάξει προηγουμένην· ἀκολουθῶς δὲ καὶ τῶν ἄλλων ἐστὶ προτέρα ἢ πρόβησις τῶν ἐπομένων τῷ θεῷ προορισμῷ· καὶ ταύτης ἡγεμών ἡμῖν τῆς θεολογίας μετὰ τὸν Κύριον ἡμῶν ἐν Εὐαγγελίοις διεσπαρμένως ἡμῖν διδόντα συνάγειν ὁ Παῦλος ὁ μέγας τῆς ἀληθείας κήρυξ γίνεται· Οὗς γὰρ προέγνω, φησὶ, καὶ προώρισεν, καὶ οὗς προώρισεν ἐκάλεσεν, καὶ οὗς ἐκάλεσεν ἰδικαίως, καὶ οὗς ἰδικαίως ἐδόξασεν· ὁ Θεὸς γὰρ καὶ τὰ ἐσόμενα προγινώσκων ἐν εἴρηται τρόπον προέγνω τοὺς γενήσις αὐτὸν ἀγαπήσοντας, τὸ γε ἐφ' ἑαυτοὺς ἤκον, καὶ μηδὲν ἀμελήσαι προθεθειμένους. Εἰρωδῶς δὲ δι' ὑπερβάλλουσαν ἀγαθότητα πάντα συνεργεῖν εἰς τὸ ἀγαθὸν τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν, διὰ τοῦτο τοῖς κατὰ πρόβησιν οικείαν οὖσι κλητοῖς, τοῖς ἑκουσίως θελαθῆ τὸ γε εἰς αὐτοὺς ἤκον τῆς κλήσεως, τυχεῖν ἐπιμελουμένων, καὶ διὰ τοῦτο κλητοῖς οὖσι, τοῦτ' ἔστιν ἀξίους καλεῖσθαι, καὶ τὴν παρ' ἑαυτοῦ προτίθησιν αὐτοῖς συνεργίαν, ὡς ἄνευ αὐτῆς οὐκ ἂν ἐπικέσθαι· θνητοῖς μὲν διὰ τὰς συνούσας πολλὰς καὶ μεγάλας τῷ πράγματι δυσχερείας· διὸ φησὶ· Χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν· διὰ τοῦτο προγινώσκων αὐτοῖς διὰ σοφίας περιουσίαν, ἐπομένως προώρισεν δι' ὑπερβολὴν ἀγαθότητος, καὶ προορίσας ἐκάλεσεν, καὶ τὰ ἐξῆς ἀκολουθῶς, ὡς δεδοξάσθαι μὲν διὰ ταῦτα τοὺς δοξαζόμενους ἢ δοξασθησομένους, τοὺς δὲ δικαιοθησομένους δεδικαιώσθαι, καὶ ἐτι πρότερον κεκληθῆσθαι κληθησομένους, καὶ τὰ ἄλλα ὡσαύτως. Οὐκ ἔστιν οὖν αἰτία προηγουμένη τῆς τῶν σωζομένων ὁδοῦ; ὁ θεὸς προορισμὸς· ἔχει γὰρ ἑαυτοῦ προηγουμένην τὴν πρόβησιν, ἧς ἄνευ οὐκ ἂν ὁ προορισμὸς εἴη. Ἄλλ' οὐδ' ἢ πρόβησις προηγουμένη ἐστὶν αἰτία, ἀλλ' ἐπεὶ περ ἐμελλε κατ' ἰδίαν ἀφορμὰς τῶν αἰρησομένων τὸ ἀγαθὸν συμβαίνειν αὐτοῖς καὶ τὸ τοιοῦτος οὖσιν ἐπακολουθεῖν τέλος· διὰ τοῦτο προέγνω ὁ εἰδῶς τὰ πάντα πρὸ γενέσεως· αὐτῶν, καὶ προηγουσμένοις ὅτι τοιοῦτος τὸ ἀπ' ἑαυτῶν ἔσονται, καὶ ἑαυτὸν συνεργήσονται προῆδει, καὶ ὀριοῦντα τοὺς ἀπ' ἑαυτῶν μὲν ὀρίζεσθαι θελήσοντας πρὸς τὸ τέλος, τοῦ δὲ Θεοῦ τὰ πλείστα δεησομένους, ὡς περ αὐ οὗς προέγνωσαν οἰκοθεν ἀπαλλοτριωθησομένους τοῦ τέλους, καὶ διὰ τοῦτο μὴδ' αὐτοῦ συνεργήσοντας τευξομένους, πῶς γὰρ ἂν συνεργοῖη τοῖς οὐ θέλουσι

ταυτῆ χρόνον ἐφικνεῖσθαι τῶν ἀνθρώπων τινάς· ἔστι δὲ καὶ ἕκατονταετη. Ὁ δ' εὐθύς ἀπὸ τῆς ἐμψυχώσεως ἐν τῇ μήτρᾳ τοῦ ἀνθρώπου χρόνος μέχρι καὶ τοῦ πλείστου τῆς ζωῆς ἔρου, καὶ αὐτοῦ ἐνδεχομένου καὶ ἀορίστου ἔντος, ὡς εἴρηται, φύσει ἀπείροις μορίοις αὐτοῦ τὴν τῶν γεννωμένων ἀνθρώπων ἀορίστω; ἑαυτῷ συντέμνει ζωὴν, τῶν μὲν μετὰ τὸ ἐμψυχωθῆναι εὐθύς ἀποθησκόντων ἐν τῇ γαστρὶ τῆς μητρὸς καὶ ἄλλων μετὰ μικρὸν, καὶ ἐν ἀπείροις σχεδὸν ἀτόμοις τοῦ χρόνου τοῦ μέχρι τῆς κησεως ὀριζομένου, καὶ μετὰ τὴν κύτησιν αὐθις τῶν ἐξεληλυθόντων τῆς γαστρὸς· μέχρι καὶ τῆς κινήσεως ἤτοι βιόσεως, ἀκαίθην ἐφεξῆς ὁμοίως μυρίων καθεκάστην νεκρουμένων ἐν τῇ τῆς γεννήσεως; καὶ φθορᾶς ὁδῷ ταύτῃ, καὶ τρόποις μυρίοις. Φύσει μὲν οὖν οὐδέ τις ἐστὶ τῆς ζωῆς ὄρος τοιοῦτος. Καὶ τοῦτον ἴσως τὸν ὄρον λογιζόμενος ὁ Διόδωρος ἔκεινα λέγει. Οὐ θυνάμενος περαιτέρω σκοπεῖν ὅτι τὴν τῶν ἀνθρώπων ζωὴν ἀπ' αὐτῆς; ἀόριστον οὖσαν πατρικῆ προνοίᾳ περὶ αὐτοὺς ἤς αἱ ἀποδείξεις ἀναριθμητοὶ τε καὶ φανερώταται, ὀρίζει καὶ παραινει καθὼς ἂν βουληθεὶς ζηλευσῆς ὡσπερ δεσπότην τῆς φύσεως. Καὶ ταυτὸν ἐστὶν ἐν τῇ τῶν ἀνθρώπων ζωῇ τὸ τε κατ' αὐτὴν ἀόριστον, καὶ τὸ ὑπὲρ τῆς θείας προνοίας ὀρίζεσθαι. Καίτοι καὶ ὀρισμένην ἂν ὕπ' αὐτοῦ τῆ φύσει, μεταποιεῖν εἶχεν ἂν ἐν ὅποσιν τῶν ἀνθρώπων ἠβούλετο συντέμνειν ἢ πλατύνειν καὶ ὀλιγῶν ἀνάγκη τῆς θείας ἐλευθερίας καὶ μεγαλειότητος νικῶσθαι τὴν εἰμαρμένην ἀνάγκην, καθάπερ δοῦλη τῆ φύσει. Ἀρχαὶ δὲ ἡμῖν καὶ Διόδωρος; οὗτος ἐν τοῖς καιροῖς ὡσπερ προὔρουσιν συνηγρῶν· φησὶ γὰρ θανάτους ἀώρους παρανόμων ἀνθρώπων ἀπειλούμενους ἐκ Θεοῦ καὶ γινόμενους, ἢ μετανοούντων οὐ γινόμενους, καὶ μακροβίωσιν αὐθις τῶν εὐσεβῶν ἐπαγγελλομένην τε καὶ τελειομένην καὶ μακροβίωσιν μὲν τοῖς φιλοθέοις ζωὴν, τοῖς δὲ παραχθούσι περικυπτομένην. Ταῦτα δὲ τὸ γε ἄλλο ἢ τῷ θεῷ προορισμῶ τῶν φιλοθέων καὶ τῇ ἀποδοκιμασίᾳ τῶν ἄλλως διακειμένων καὶ τῇ περὶ ἕκατέρου ἀρμοστούσῃ τοῦ Θεοῦ προνοίᾳ οὐκ ἔβουον. Ὁ δὲ μετὰ τὸν Διόδωρον εὐθύς εἰσάγει τὸν Σολομῶντα λέγοντα· Ἰνα μὴ ἀποθάνῃς ἐν οὐ καιρῷ σου. Εἰ οὖν ἐστὶ, φησὶν, ἀποθνήσκεις ἐν οὐ καιρῷ, πῶς ὄρον καὶ τάξιν δεῖ δοξάζειν; Τοῦναντίον δὲ μᾶλλον ἐστὶν ἀληθές· ὡς εἴπερ ἐστὶν ἀποθνήσκεις ἐν οὐ καιρῷ, πῶς οὐ δεῖ δοξάζειν ὄρον καὶ τάξιν; Ἰδοὺ γὰρ καὶ καιρὸς ἐστὶ τοῦ θανεῖν τινα, ταυτὸν δ' εἶπεν ὄρος; ζωῆς καὶ ἔρου καὶ καιροῦ μετάθεσις· αἱ μὲν γὰρ καιρὸν ἐνταῦθα νοεῖ τὴν ἐπὶ τὸ μακρότερον κέρας διάστασιν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς κατὰ τὸν Δαυὶδ, ὁ Σολομῶν συμβουλεύει μὴ ἀσθεθεῖν ἐπὶ πολὺ ἵνα μὴ ἄωρος ἀπέληται καὶ πρὶν εἰς τὸν καιρὸν ἔλθειν τὸν τῆ φύσει μὲν ὀρισθῆναι θεοῦντα ἀόριστον δὲ ἔντα τοῖς ἀτόμοις τῆς φύσεως; εἰς ὃν οὕτε πάντες ἐφικνοῦνται, οὕτε πάντα αὐτοῦ διαμαρτάνουσιν. Ἀλλὰ πολλὰ φθάσαντες ἂν ἐγγύ; πευ γενέσθαι δὲ ἀποθνήσκοντων οὐ συνεχωρήθησαν φθάσαι· ἢ δι' ἀρετὴν ἕτερον κινδυνεύουσαν προηπάγησαν, αὐτὸς φησὶν Σο-

λομῶν· καὶ πολλὰ μὴ φθάσαντες; ἂν ἐκ φυσικῆς ἀσθενείας, δι' ἀρετὴν ἐφθασαν, ἢ τινα ἄλλη οικονομίαν τοῦ κρείττονος, δι' αὐτῶν ἀνοσθησομένην ὡς ἀξίων ὀργάνων. Ἐκτείνεται δὲ τισὶν ἢ ζωὴ καὶ κτηροῖς οὗσι δι' ἄλλας αὐθις; οικονομίας ἀνατιφύτως περὶ ὧν ἄλλως; ἂν εἰη χρείας σκοπεῖν. Ἄλλ' ἵνα τὰλλα παρῶμεν, καιρὸς; ἐστὶν ἕκαστω τῆς τελευταίας; ὅταν μέλλῃ συν ἀγαθαῖς ἐλπίσι μεθίστασθαι, ἢ συνειδῶς ἑαυτῷ κατὰ τὸ λόγον καὶ νόμον βεβιωκότι, ἢ τὰ; κατὰ τὸν βίον ὀλιγωρίας αὐτῶν ὅπῃ τῷ φαρμάκῳ τῆς μετανοίας ἰατρούσας καλῶς. Ἔστι δ' ἄλλως καθαρθεῖς ἐκ Θεοῦ τῇ μετὰ διακρίσεως ὑπομονῇ τῶν πειρασμῶν τῶν ἐκείθεν συγχωρουμένων. Καὶ τὴν τοιαύτην ὀρίζει; εὐκαιρίαν ὁ πάνσοφος ἰατρὸς τοῖς εἰσφέρουσι τινα πρὸς τὸ δεῖν ἰατρευθῆναι χρόνῳ διαθήσειν. Τοῖς δ' ἀσθεθεῖσιν ἐπὶ πολὺ καὶ λίαν σκληρονομήνους, ὡς τὰ τῶν ἀπαγωγικῶν νοσοῦσι τὸν τοιοῦτον ὁ Σολομῶν ἀπαγορεύει καιρὸν οὐ στερηθέντας, οὐ τῷ μὴ βῶναι πολὺν ἐν τῇ παροικίᾳ χρόνον λυπήσονται, ἀλλὰ τῷ μηδεμίαν ἐντεῦθεν ἔχειν ἐλπίδα τῆς εὐτυχῶς ἐν τῇ πατρίδι ζωῆς, στερεῶνται δὲ ἵνα μὴ καὶ τὴν γῆν καταργῶσιν ὁμοίως; τῷ τῆς ἀκάρπου συκῆς ὑπέδειγματι. Εἰ δὲ καιρὸν ἔταῦτα λέγων νοεῖ τὸν ἐκ τῆς θείας ὀρισμένην προνοίας, οὐκ οὖν καὶ Σολομῶν ὄρον καὶ καιρὸν τοιοῦτον ἠπίστατο ὃς ἐνδοῦ μὲν ἐστὶ καὶ αὐτὸς τοῦ κατὰ φύσιν ὀρισμένου καιροῦ κατὰ τὸ κορῶτατον κέραι, ἀορίστου δὲ ἔντος, ὡς εἴρηται. Δύναται δὲ καὶ αἰετὴν καὶ ἐλαττοῦσθαι τοῦ Θεοῦ διατάττοντος οὕτω τρόποις οἷς ὀλεον οικονομίας. Καὶ λέγεται μὲν αὖτις ὁ τοιοῦτος καιρὸς, δεῖτε; ἐμαυτῷ ἂν, εἰ τοῦτο θεὸς ἔβούλετο· λέγεται δὲ ἐλαττοῦσθαι, ὅτι ὑβριστεῖ εἰ θείας τοῦτο ἔβούλετο αἰτίας τοῦ βουληθῆναι τὸν θεὸν ἢ μὴ βουληθῆναι ἐν τοῖς τοιοῦτοις τῆς ἀξίας οὖσι; αὐτῶν οἷς τὰ μὲν βούλεται, τὰ δ' οὐ βούλεται· καὶ ἐπὶ τὸ χειρὸν μὲν αὐτοῖς; ἢ τὸ βέλτιον, ἀπλῶς δὲ πάντα ἐπὶ τὰ βέλτιον, ὅπτερον δὴ ποτε γέγονεν, εἰ; αὖτις ζωῆς εἶτε μείωσις ὁ τελευταῖος ἦν περὶ ἕκαστους τοῦτο σκοπὸς τοῦ Θεοῦ καὶ ὄρος· τελευταῖος; μὲν ἐν τῷ ἔργῳ ὡς προηγουμένης; μὲν τῆς ἀνθρωπίνης θελήσεως, ἵνα τὸ τῆς προαιρέσεως ἰδίωμα σώζοιτο, συνεπομένης δὲ τῆς ἐκ τοῦ Θεοῦ ψήφου, προηγούμενος; δὲ ἐν τῇ θεῖᾳ γνώσει, ὡς εἰδῶς; τὰ μέλλοντα γινωσκούση οὐ καθὼς εἰσιν ἐν ἑαυτοῖς, οὐ γὰρ εἰσιν αὐτὰ, εἰδῶς; ἀλλὰ καθὼς εἰσιν ἐν αὐτῷ, τὰ μὲν ὡς γινώσκοντι καὶ ποιῶντι, τὰ δὲ ὡς γινώσκοντι μόνον, καὶ παραχωροῦντι, κλῆ μὴ ποιῆ, ὃ ταυτὸν ἐστὶ πῶς; τε ποιεῖν ὄρον πρὸς τὸ γινόμενον, εἰ καὶ μὴ ὄρον πρὸς τὸν παραχωροῦντα. Ὁ δὲ ὑπὸλοιπὸν ἐστὶ τῶν βητῶν ἐκείνων οὐδ' ἐπισκέψεως; ἄξιον, τοῦτο μόνον σημειωτέον ἐστὶ. Καὶ ὁμοῦ; Διόδωρος εἴπεν· Εἰ ὄρος ἦν, καὶ κλῆν ἐμακρύνετε ἢ συνεστῆλετό; τισιν ἢ ζωὴ παρὰ τοῦ Θεοῦ. Οὗτος δὲ φησὶ τοῦναντίον, ὡς εἴπερ ὄρος ἦν, ἀκαλοδοῦτο ἂν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κτηροῖς; τισιν ἢ ζωῇ. Καὶ τὸ αὐτὸ μὲν βούλονται συμπιραίνειν; ἐξ ἀντικειμένων δὲ ὑποθέσεων τοιοῦτον ἀπέχουσι εἰδέναι περὶ ὧν προτιθένται; λέγειν; περὶ δὲ τῶν μεγίστων προτιθένται. Ἰσθὶ τοίνυν, φησὶ μετὰ καὶ ὁμοίως; ὅτι τῶν πεκαίσευμένων τινῶν ὡ

δυνάμενοι τὰ τῶν διδασκάλων, φημί δὲ τῶν πλει-
 στων καὶ ἀξιωτέρων, εὐσχόλιως ζητεῖν, ἢ ζητοῦντες
 μὲν ἀλλ' οὐκ ἔχοντες συνορᾶν ὡς ἀπλούστεροι ἢ καὶ
 πῶ πέρα τῆς οικείας· ἔξεως φιλοτιμεισθαι διαμαρτά-
 νοντες· τοῦ ἀληθοῦς, ὡς εἰκὸς, ταυτὸ σχεδὸν ἔπαθον
 τοῖς τῇ πίστει ἀντιλέγειν ποτὲ οἰομένοις, δι' ὧν ἐπει-
 ρῶντο τὰ τῆς ἱερᾶς Γραφῆς εἰς ἀντίφασιν περιά-
 ρειν· τὰ γὰρ τὸν θεὸν προορισμὸν ἐκδιδάσκοντα
 καὶ βεβαιούντα ῥητὰ, ὧν ἡ θεία γέμει Γραφή σαφε-
 στάτων εἰς ἀναίρεσιν τῶν τῇ αὐτεξουσιότητι τοῦ
 ἀνθρώπου συνεργούντων ῥητῶν καὶ ταῖς αὐτῇ ἀκο-
 λουθούσαις ἀμοιβαῖς ἢ ποιναῖς συνέλκειν, ἐπειρῶντο
 βιαίως, καὶ οὕτω τῆς Γραφῆς ἀκυρουμένης ὄντο
 τῷ δοκεῖν ἀντιφάσκειν καὶ τὴν πίστιν ἅμα συνακυ-
 ροῦν. Καὶ οὗτοι τοίνυν εἰ μὴ καὶ ἀπὸ τῆς αὐτῆς
 διανοίας τὰ αὐτὰ πάσχουσιν· εἰ γὰρ προώριστο τὰ
 τῶν ἀνθρώπων, φησὶν, ἐπὶ τὸν θεὸν προορισμὸν,
 οὐκ ἔστι διαπεσεῖν, ὡς ἠναγκασμένα ἂν οὕτως ἐγί-
 νετο, καὶ ἡ προαιρέσις οὐκ ἂν ἦν ἐν ἀνθρώποις,
 καὶ ἀκολουθῶς οὐδ' ἂν ἦν εὐλογον ἀμείβεσθαι ἢ κο-
 λάζειν τοὺς οὕτω πρὸς τάχαθ' ἢ τούναντιον ἠναγ-
 κασμένους· ἐπεὶ δὲ ταῦτα ἀδύνατα, λείπεται μὴ
 εἶναι ὅλων· ἐν τοῖς ἀνθρωπίνοις πράγμασι τὸν θεὸν
 προορισμὸν, καὶ τῶν δοκούντων ἀνθίστασθαι τῷ
 προορισμῷ λέγων, οὗτος μάλιστα τοῦ εὐλόγου δοκεῖ
 μετέχειν. Ἄλλ' ἡ τάξις τῶν ἀποστολικῶν αὐτοῦς
 ἐλέγχει χρησμῶν τοὺς εἶτε δι' ἀπιστίαν εἶτε δι'
 ἀγνωσίαν ταῦτα πάσχοντας, ἵνα μὴ τάλλα τῆς ἱερᾶς
 Γραφῆς ἐνταῦθα συνείρωμεν ἐν τοῖς ἄλλοις συγ-
 γράμμασι καλῶς ἠθροισμένων. Γινώσκει μὲν τοίνυν
 ὁ Θεὸς πάντα τὰ ὄντα καὶ τὰς αὐτῶν ἐνεργείας,
 γινώσκει δὲ καὶ τῶν ἀνθρώπων οὐκ ἔργα μόνον
 ἀλλὰ καὶ διαλογισμούς· καὶ γινώσκει ταῦτα ἐν ἑαυτῷ
 ὡς μὲν καὶ πρώτη πάντων αἰτία, καὶ πάντα δι'
 ἀπειρίαν περιεχούση, φύσει· τε καὶ γνώσεως καὶ
 δυνάμεως· καὶ γινώσκει τῷ ἑαυτοῦ τρόπῳ· ἔστι
 γὰρ ἐν τῷ γινώσκοντι τὸ γνωστὸν κατὰ τὴν τοῦ γι-
 νώσκοντος τρόπον· ὅθεν καὶ γινώσκει τὰ μέλλοντα
 μὲν ὡς παρόντα, τὰ δὲ ἐνδεχόμενα ἀναγκαίως· οὕτω
 γὰρ εἰσὶν ἐν αὐτῷ. Οὐδὲ ἤττον μέντοι ταῦτα τῇ αὐ-
 τῶν φύσει μέλλοντά ἐστι καὶ ἐνδεχόμενα· οὐ γινώ-
 σκει δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ προνοεῖται αὐτῶν πάντων ὡς
 ἀνευ τῆς οὐρανόου προνοίας οὐδ' ἂν δυναμένων εἶ-
 ναι καὶ σώζεσθαι. Προνοεῖται δὲ ἐκάστων ἀρμοζόν-
 τως τε καὶ οικειῶς τῇ ἐκάστῳ παρ' αὐτοῦ δεδομένη
 φύσει καὶ τάξει τῷ παντί· καὶ ταῖς αὐτῆς ιδιότησι.
 Τῆς οὖν ἀνθρωπείας φύσεως εἰδικώτερον προνοεῖται
 τρόπον ὑψηλότερόν τε ἅμα καὶ ποικιλώτερον ἀρμο-
 ζόντως τῇ πρὸς τὰς ἄλλας φύσεις ταύτης ὑπεροχῇ·
 ὅθεν ἢ περὶ τὴν ἀνθρωπίνην πρόνοιαν φύσιν εἰδικω-
 τέρω· ὀρισμὸς· ὠνόμαστα, ἀγωγή τε· δηλονότι καὶ
 ὀδηγία πρὸς τὸν προκειμένον ὄρον· τὰ μὲν γὰρ
 ἄλλα πρὸς τέλος ἄγονται τῇ φύσει σύστοιχον· ἀν-
 θρώπου δὲ τὸ τέλος ὑπερφυεῖς, πρὸς δὲ κινεῖσθαι μὲν
 αὐτὸν δεῖ προαιρούμενον καὶ μηδὲ οἰκοθὲν ἀμελοῦν-
 τα, οὐχ οἷόν τε δὲ ἐπικεῖσθαι καὶ ὀρισθῆναι καλῶς
 πρὸς αὐτὸ μὴ ταῖς· ἐκ Θεοῦ χορηγούμενον συνερ-
 γείαις, περὶ ὧν ἐπεξεργασμένως ἐν τοῖς προτέροις
 συγγράμμασι διειλόμεθα, νῦν δὲ μόνον ἀπτόμεθα. Ἡ

γνώσις τοίνυν τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων καὶ πρὸς
 τὸ τέλος αὐτῶν τὸ οικεῖον ὀρισμὸς, ἢ μὲν ἔστι τῷ
 γινώσκοντι καὶ ὀρίζοντι Θεῷ γνώσις καὶ ὀρισμὸς, ὡς
 δὴ παρόντων καὶ εἰσι καλοῦντα χωρὶς, τῇ δὲ πρὸς τὰ
 γινόμενα καὶ ὀριζόμενα ἀποβλέπει πρόγνωσις τε
 καὶ προορισμὸς λέγονται· ὁ δὲ προορισμὸς γενικῶς
 λαμβανόμενος οὕτως, εἰς τὸν κυρίως προορισμὸν διαι-
 ρεῖται, καὶ τὴν ἀποδοκιμασίαν· καὶ ἔστιν ὁ μὲν
 προορισμὸς τῶν ἐφικνουμένων τοῦ τέλους, ἢ δὲ ἀπο-
 δοκιμασία τῶν ἀποτυγχανόντων αὐτοῦ· ὅ τε γὰρ
 προωρισμένοι εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν, ὅ τε ἀπ' αὐτῆς
 ἀποδοκιμασμένοι διαφθῶν· μὲν ἄλλα καὶ ἀμφῶς τῇ
 διατάξει τῆς θείας προνοίας ὑποπεπτώκασιν. Ἔστι
 δὲ τῇ τάξει προτέρα μὲν ἢ πρόγνωσις, δεύτερος
 δὲ ὁ εἰδικὸς οὗτος καὶ κυρίως προορισμὸς· καὶ
 προὔπτεται τὴν πρόγνωσιν ὁ προορισμὸς ὡς ἀρ-
 χὴν ἑαυτοῦ καὶ τάξει προηγουμένην· ἀκολουθῶς
 δὲ καὶ τῶν ἄλλων ἔστι προτέρα ἢ πρόγνωσις τῶν
 ἐπομένων τῷ θεῷ προορισμῷ· καὶ ταύτης ἡγεμὼν
 ἡμῖν τῆς θεολογίας μετὰ τὸν Κύριον ἡμῶν ἐν Εὐαγ-
 γελίοις διεσπαρμένως ἡμῖν διδόντα συνάγειν ὁ Παῦ-
 λος ὁ μέγας τῆς ἀληθείας κήρυξ γίνεται· Ὁς γὰρ
 πρόγνω, φησὶ, καὶ προώρισε, καὶ οὐ· προώρισε
 ἐκάλεσε, καὶ οὐ· ἐκάλεσεν ἰδικαίωσε, καὶ οὐ· ἰδι-
 κίωσεν ἐδόξεσεν· ὁ Θεὸς γὰρ καὶ τὰ ἐσόμενα προ-
 γινώσκων ἐν εἴρηται τρόπῳ προέγνω τοὺς γνησίως
 αὐτὴν ἀγαπήσοντας, τὸ γε ἐφ' ἑαυτοὺς ἤκον, καὶ
 μηδὲν ἀμελήσαι προτεθειμένους. Εἰθῶς δὲ δι'
 ὑπερβάλλουσαν ἀγαθότητα πάντα συνεργεῖν εἰς τὴν
 ἀγαθὴν τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν, διὰ τοῦτο τοῖς κατὰ
 πρόθεσιν οικείαν οὖσι κλητοῖς, τοῖς ἐκουσίως δηλαδὴ
 τὸ γε εἰς αὐτοὺς ἤκον τῆς κλήσεως τυχεῖν ἐπιμελου-
 μένοις, καὶ διὰ τοῦτο κλητοῖς οὖσι, τοῦτ' ἔστιν
 ἀξίους καλεῖσθαι, καὶ τὴν παρ' ἑαυτοῦ προτεθήσιν
 αὐτοῖς συνεργίαν, ὡς ἀνευ αὐτῆς οὐκ ἂν ἐπικεῖσθαι·
 θυνησομένοι· διὰ τὰς συνούσας πολλὰς καὶ μεγάλας
 τῷ πράγματι δυσχερείας· διὸ φησι· *Χωρὶς ἐμοῦ οὐ
 δύνασθε ποιεῖν οὐδέν*· διὰ τοῦτο προγινώσκων αὐτοῦ
 διὰ σοφίας περιουσίαν, ἐπιμένως προώρισε δι' ὑπερ-
 βολὴν ἀγαθότητος, καὶ προορίσας ἐκάλεσε, καὶ τὰ
 ἐξῆς ἀκολουθῶς, ὡς δεδοξάσθαι μὲν διὰ ταῦτα τοὺς
 δοξαζόμενους ἢ δοξασθησομένους, τοὺς δὲ δικαιοθη-
 σμένους δεδικαιώσθαι, καὶ εἰ πρότερον κεκληθῆσθαι
 κληθησομένους, καὶ τὰλλα ὡσαύτως. Οὐκ ἔστιν οὖν
 αἰτία προηγουμένη τῆς τῶν σωζομένων ὁδοῦ· ὁ θεὸς
 προορισμὸς· ἔχει γὰρ ἑαυτοῦ προηγουμένην τὴν
 πρόγνωσιν, ἧς ἀνευ οὐκ ἂν ὁ προορισμὸς εἴη. Ἄλλ'
 οὐδ' ἢ πρόγνωσις προηγουμένη ἔστιν αἰτία, ἀλλ'
 ἐπεὶ περ ἐμελλε κατ' ἰδίαν ἀφορμὰς τῶν αἰρησομέ-
 νων τὴν ἀγαθὴν συμβαίνειν αὐτοῖς καὶ τὸ τοιοῦτος
 οὖσιν ἐπακολουθοῦν τέλος· διὰ τοῦτο προέγνω ὁ εἰ-
 δῶς· τὰ πάντα πρὸ γενέσεως· αὐτῶν, καὶ προεγνω-
 σμένοις ὅτι τοιοῦτοι τὰ ἀφ' ἑαυτῶν ἔσονται, καὶ
 ἑαυτὸν συνεργήσονται προῆδει, καὶ ὀριοῦντα τοὺς ἀφ'
 ἑαυτῶν μὲν ὀρίζεσθαι θελήσοντας πρὸς τὸ τέλος, τοῦ
 δὲ Θεοῦ τὰ πλείστα δεησομένους, ὡς περ αὐτὸς οὐ·
 προέγνωκεν οἰκοθὲν ἀπαλλοτριωθησομένους τοῦ τι-
 λους, καὶ διὰ τοῦτο μηδ' αὐτοῦ συνεργήσοντας τευ-
 ξομένους, πῶς γὰρ ἂν συνεργοίη τοῖς οὐ θέλουσι

συνεργείσθαι; εὐλόγως ἀποδοκιμάμας τούτους καὶ ἀπεκλήρωμας, καὶ τὴν ἀρμόττουσαν αὐτοῖς ἀπένημεν ἀδοξίαν ἢ ἐκουσίως προείλοντο· καθὼς γὰρ οὐκ ἔδοκίμασαν τὸν Θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει, παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς ἀδόκιμον νοῦν τοῦ ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα, καὶ ὡς ἀφ' ἑαυτῶν πρώτου ἀπαλοτριωθήσομενοι ἐν τῷ ἔργῳ, εὐλόγως ἐν τῇ θείᾳ γνώσει ἀπηλοτριώθησαν ἀπὸ μητρὸς, καθ' ὁμοιότητα τῶν ἐκ κοιλίας μητρὸς προωρισμένων, ὃ ταυτὸν ἐστὶ τῷ ἀπ' ἀρχῆς αὐτῶν ψικεῖσθαι ἢ ἠλοτριώσθαι τῆς ἔγνωσμένης. Ἄλλα καὶ πόρρωθεν ὡς τοιοῦτοι ἐσόμενοι προεγινώσκοντο· καὶ ἢ προωρισμένοι ἦσαν ἢ ἀποδοκιμασμένοι. Ταῦτα τοῦ μεγάλου Παύλου καρπὸς, καὶ τοῦ κινουμένου αὐτὸν Πνεύματος. Εἰ καὶ ἀδύνατον τοῖνυν μὴ γενέσθαι ἂν ὁ προεγινωκεν ὁ Θεὸς ὡς ἐσόμενα, ἀλλ' οὐχ ἀπλῶς ἀνάγκη γενέσθαι ταῦτα οὕτως· ἡδύνατο γὰρ ἂν μὴ γενέσθαι· οὕτω τὴν ἀνθρωπίνην προαιρέσιν ἀρχὴν ἔχοντα πρώτῃν τοῦ γίνεσθαι, ἐσόμενα δὲ τὸ ἀφ' ἑαυτῶν οὕτω, φημί δὲ τῶν ἀνθρώπων, τὸ γε εἰς Θεὸν ἦσαν οὕτω προεγινώσκοντο, θείας περιουσίας γνώσεως. Οὐκοῦν ὡσπερ οὐκ ἀναγκάζει προεγινώσκων ὁ Θεὸς, οὕτως οὐδὲ προορίζων ἢ ἀποδοκιμάζων, συνεργεῖ δὲ μόνον πρὸς τάγαθόν τοι; πρώτοις τοῦτο προελομένοις, ὡσπερ πρὸς τούναντιον αὐ συνεργεῖ μὲν, ἀλλ' ἔγκαταλείπων τοὺς οἰκοθεν ἀπεστραμμένους τοῦ τέλους ἐκφέρεσθαι, καὶ τοὺς μὲν ἐν ὀλίγῳ πιστοὺς δούλους γενομένους, τῷ γε εἰς τὴν αὐτῶν ἔχοντι δυνάμει ἐπὶ πολλῶν καθίστασι τῇ παρ' ἑαυτοῦ χρηργίᾳ, ὧν οὐκ ἂν οἰκοθεν τυγχάνειν ἡδύνατο, καὶ τοῖς πονηροῖ; αὐ καὶ πρὸς τάγαθὸν ὀνηροῖ; οὕτε δίδωσι χάριν, καὶ τὴν διδομένην ἀναλαμβάνει· ὅθεν ἅμα τῷ τὴν αἰτίαν ἐπαρκεῖναι τοῦ δικαίου περὶ τῶν Παύλων προορισμοῦ, ὡς ἐκουσίως ὑποσπίσσει τὸ σῶμα καὶ δουλαγωγῆσει, τῆς θείας ἀγάπης ἔνεκεν ἀφώριζεν αὐτὸν ἦτοι προώρισεν, ἐκ κοιλίας μητρὸς καὶ πρὸς τάγαθὸν πᾶσι τρόποις συνήργει μέχρι τελευταίας ἀναπνοῆς. Τῷ τοιοῦτῳ τοῖνυν ἀκολουθῶς πρὸς τὸ τέλος προορισμῶ καὶ ἡ σύμπασα τῶν προωρισμένων ζωὴ ὑπὸ τῆς θείας ὀρίζεται πρὸς τὸ τέλος καὶ κυβερνᾶται προνοίας, τὴν ἀγαθὴν καὶ πρώτῃν τοῦ προωρισμένου σπουδὴν ἐχούσης ὡσπερ ἐφόδιον καὶ πέρατος ἀκολουθῶς ἢ τούτων τυγχάνει ζωὴ αὐτῇ τε τοιαύτῃ οὐσῃ καὶ τῷ ἐσχάτῳ τέλει προσήκοντος· τὸ γὰρ αὐτὸ ἐστὶ τῆς ἐνεαυθα ζωῆς πέρα; καὶ ἀρχὴ τῆς μετὰ ταῦτα ζωῆς· τὸ δὲ ἐστὶν ἢ ἐντεῦθεν μετὰστασις. Οἰκονομεῖται δὲ ἐκ Θεοῦ καὶ αὐτῇ χρίσῳ τε καὶ τρόπῳ καὶ τόπῳ, οἰκειῶ; τοῖς αὐτὸν ἀγαπῶσι καὶ διὰ τοῦτο εὐλόγως συνεργουμένοις διὰ πάντων πρὸς τὴν τοῦ τέλους ἐπίτευξιν, ὅπερ ἐστὶν ἡ αἰώνιος καὶ μακαρία ζωὴ μετὰ Θεοῦ καὶ τῶν θείων. Καὶ τοῦτῳ τῷ τέλει συνάπτει μὲν ἢ ἐνεαυθα ζωῇ, διὰ πολλῶν τῶν μεταξὺ εὐτάκτως ταῖς βεβαίαις ἐλλείπει τοὺς σπουδῇ τε οἰκίᾳ καὶ συναντιλήψει θείαις ὠχυρωμένους· ἢ δὲ εὐσεβῆς καὶ σὺν ἀρετῇ τελευτῇ ἀμείως συνάπτει λοιπὸν, ἔργῳ τῶν ἐλλείδων ἀνυομένων εἰ καὶ μετὰ τινος ὑπερθέσεως πρὸς τὴν αὐτοῦ τελεωτέραν ἐπίτευξιν ἐν τῇ κοινῇ μισοτιποδοσίᾳ τῆς φύσεως. Οὕτω

δὲ καὶ τοῖς μὴ φροντίζουσι τοῦ τέλους τυχεῖν ἢ μὴ οἰκοθεν πρὸς ἐκεῖνο ὀρίζομένοις οὐδ' ὁ Θεὸς ὅπως ὀρίζονται συνεργεῖ, συνεργήσας ἂν ὁμοίως τοῖς ἄλλοις· ἦν γὰρ ἂν ἀνάγκη τόδε καὶ βίας. Προεγινωσμένη; δὲ γε τῆς αὐτῶν ἀθλιότητος, ὡς εἰωθεν ἀθλίως χρεῖται. Δοσιπὸν τὰ τε κατὰ τὸν βίον αὐτῶν καὶ τὴν τελευτὴν οὐδεμιὰς ἀξίων προνοία; τοῖς προτέροι; ὁμοίως καὶ ἢ καρπὸς ἐστὶν ἢ τοῦ κειμένου τέλου; ἐπίτευξις, ἀλλ' ὅσον μόνον αὐτοῖς πρὸς τὸ εἶναι καὶ ζῆν ὡς κοινὸν τῇ φύσει δίδωκε δῶρον. Ἄξια μὲν οὖν ἐνίοις, τῇ φαυλότητι τούτων καὶ ζῶντων καὶ τελευτώντων ἐπιτίθησιν ἄχθη, τρόποις οἰκονομίας μετὰ τοῦ δικαίου καὶ τὸ κοινῇ συμφέρον σκοποῦσιν. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν ἐν τοῖς προτέροις διηρθρώθη συγγράμμασι· νῦν δὲ ἀρκεῖ τὴν σὴν ἀγάπην κληροφορεῖται ὡς οὐδὲ ὧν πέπομφας κατὰ τὴν προτροπὴν ἢ ἐναντίον ἐστ' ἢ ἐναντιοῦσθαι δύναται τοῖς προτέροις ἡμῶν ἐκεῖνοις συγγράμμασιν· εἰ γὰρ ἂν καὶ ἐναντιοῦσθαι ποτε ταυτῇ ἀληθείᾳ φανερωτῆται καὶ τοσοῦτοις τοῖς δυνάτῃ συνισταμένοι; κἂν ἐναντιωται, ψεύδης ἐστὶ καὶ ἀδύνατον. Ἰσοῖ γὰρ, ἱερωτῆτη καὶ φιλότῃ ψυχῇ, ὡς ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς θεωρήμασιν, οὐδὲν ἐστὶ τούτου βιθύτερον· κλάτος γὰρ ἔχει πολὺ καὶ ποικίλον, ἐπιστήμη; δὲ δεόμενον ἀκριβοῦ; καὶ διανοίας ὑψηλοτέρας, καὶ ἐστὶ φιλοσοφίας καὶ θεολογίας ὡσπερ γυμνάσιον· δὲ καὶ τῶν ὑποδεοτέρων οἱ μὲν ἀκαλλάττονται καλῶ; ποιούσιν, τούτου μνησθῆναι δεῖσαν, οἱ δὲ ψηλαφῶντες ἀπ' ἂν τύχοι λέγουσιν ἐν τοῖς οἰκειοῖς συγγράμμασιν, οἱ δὲ τῆς Ἐκκλησίας καθηγεμόνες ἡμῖν καὶ τῆς πίστεως, ἀτε δὴ καὶ σοφίᾳ καὶ θεῖᾳ χάριτι καλῶ; ὠλισμένοι τὴν τοῦ ζητήματος φύσιν γενναίως τε ἅμα καὶ συμφώνως ἀλλήλοισ, τοῖς ὑστέροι; ἡμῖν ὑπογράφουσι τοῦ τῶν θείων Γραφῶν κανόνος ἐξεργημένην καὶ τοῖς λογίοις ἡρμοσμένην τοῦ Πνεύματος, Διονύσιος οὗτος ὁ μέγας, ὁ ἱερὸς; Ἀθανάσιος, οἱ τρεῖς; τῆς εἰκουμένης φωστῆρις, Αὐγουστίνος ἐπὶ τούτοις, Θεοδώρητος, Μάξιμος, ὁ θεῖος ἐπὶ πᾶσι Δαμασκηνός. Διοδώρου δὲ καὶ Ἀναστασίου οὗτοι γε ἡμεῖς; θιασῶται. Ἐνθα δὲ τοῖς μεγάλοις ἐκεῖνοις συμφωνοῦσι καὶ δοῦλοι, ἐπὶ τούτοις ἴσθι καλῶ; ὡ; ἢ περὶ τοῦ; ἀνθρώπου; ποικίλη καὶ πάνσοφος τοῦ δημιουργοῦ προνοία, δεσποτικῆ τε ἅμα καὶ πατρικῇ καὶ ὅσα τῷ περὶ ταύτης, ταυτὸν δ' εἰπεῖν τοῦ θείου προορισμοῦ, συνυφαίνοντα λόγῳ ἰδίως μὲν εἰς τὸ δεύτερον τῆς πίστεως ἄρθρον ἀνήκει, καθόλου δὲ τὴν τῶν Χριστιανῶν ἄλην διατρέχει πίστιν καὶ πάντα τὰ περὶ αὐτῆς θεωρήματα· ὅθεν οὕτε γένοιντ' ἂν Χριστιανοῖς θεοφιλέστερον φρόνημα τοῦ τὰ τῶν ἀνθρώπων πάντα τῆς οὐρανόου καὶ θείας γνώσεως τε καὶ κρίσεως ἐξαρτῆν τῇ πρὸς τὸ τέλος αὐτῶν ἀποβίβει, τῆς μέντοι προαιρέσεως αὐτῶν πρὸς ταῦτα προηγουμένη; ἐν τῷ τῶν ἔργων καιρῷ, εἰ καὶ ἢ θεία γνώσι; πόρρωθεν αὐτοῖς ὡ; γενομένοις καὶ οὐσίαν ἐπιστάται τὴν ἀνθρωπίνην προὑποτιθεῖσα προαιρέσιν, καὶ προορίζει μὲν ἐν τῇ γνώσει τοὺς ἐν τῷ καιρῷ τῶν ἔργων ὀριστεοὺς οἰκοθεν τε καὶ παρ' αὐτοῦ, προαποδοκιμάζει δὲ τοὺς ἀποδοκιμαθησομῖνου, ὁμοίως; οὐ; ε; χαλεπότερον ἂν γένοιτο φρόνημα

τοῦ τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν τε καὶ τελευτὴν καὶ κοινῆς ἅ
καὶ ἰδίως καὶ τὰς ἀνθρωπίνους ἔλω; ψυχὰς καὶ ζωὰς
καὶ μάλιστα τῶν σπουδαιότερων; βιομένων τῆς παρὶ
τοὺς ἀνθρώπους εἰδικαιότερου τοῦ δημιουργοῦ προ-
νοίας καὶ σοφωτάτης καὶ ἀδικαιότερου τοῦ δημιουργοῦ προ-
νοίας ὅπως οὐδὲν χωρίζειν καὶ διατάξαι ἢ καὶ τὰς
τῶν φαύλων τῆς δικαστικῆς αὐτοῦ διατάξεως ὅπο-
σοι τῆς πατρικῆς προνοίας ἑαυτοὺς καθάπερ ἀπέρ-
ρηξαν ἄπερ ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν συγγραμμάτων ἡμῶν
προῦργου καὶ κατὰ μέρος ἐκπέθειται· διὸ καὶ πρό-

ἄπερ, ὡς ἔφη, ἐκείθεν ἰκανοὶ εἶναι, νῦν ταῖς ἐπι-
στασίαις τῶν δοκούντων προσίστασθαι καὶ μᾶλλον
ἐνασμενίσεις, καὶ ἡμῶν εὐξή τὸν θεῖον οἶκτον. Καὶ
ἡμεῖς δὲ σοι χάριν ἴσμεν ὅτι πλείστην ἕνεκα πάν-
των, καὶ τοῖς εἰς τὴν αἰώνιον προωρισμένοις ζωὴν
μετὰ γῆρας βαθύ διὰ τὸ κοινῆ συμφέρον ἐνταχθῆ-
ναί σε δεόμεθα τοῦ Θεοῦ, ὅτι καὶ ἐντέταξαι καὶ
ἐγκαιρῶς ἐντέταξαι πάνυ βεβαίως ἐλπίζοντες. Ἄμην.
Ματάνοιαν.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΘΕΙΟΥ ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΥ

TETARTON.

DE DIVINA PROVIDENTIA

LIBER QUARTUS.

(Ex eodem codice Regio 1289, fol. 199.)

Τῷ μεγάλῳ οἰκονόμῳ κυρῷ Θεοδώρῳ τῷ Ἀγαλ-
λαιῷ.

Σὺ μὲν καλῶς ποιῶν, φίλτατε, ἢ διαγράφεῖν ἡμῶν
ἐπιτρέπεις ὃν ἐπεμψας λόγον, ἂν ἀπαρέσκων δοκῆ,
† βεβαιῶν ἀξιοῖς· δεῖν γὰρ περὶ τῶν τοιούτων οὐχ
ἔαυτοῖς μόνους θαρβεῖν, ἀλλὰ τὴν τῶν κρίνειν εἰδόν-
των καὶ δυναμίνων ψῆφον ζητεῖν μηδὲ τοῖς ἐκ τῶν
ἰδιωτῶν ἐπαίνοις ἀρκεῖσθαι οὐδὲ καὶ ψευδομένους· τις
ὕπ' ἀγνοίας ἢ σοφιστικῶς ἐλκυσθεῖν ἂν· ἡμεῖς δὲ
καλῶς ἐπιστήσαντες τῷ συγγράμματι τῆ σῆ πο-
λυχρονίῳ περὶ τῶν τοιούτων εἰδήσαι καὶ πείρα
προσῆκον ἔγνωμεν ὃν καὶ πρᾶστικὸν ἀντικρυς·
ὁ μὲν γὰρ σκοπὸς αὐτῷ λαν ἀληθῆς ἄτε καὶ τῶν
διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας πάντων γνώμη κοινῆ
καὶ δόγμα τῆς ἱερᾶς Γραφῆς ἀπαράγραπτον ἀπο-
δεικνύεται δὲ ὡς οἶόν τε καλῶς, καὶ ὡς γένοιτο
πολλοῖς εὐκατάληπτος. Ταύτην ἐκ προχείρου τὴν
ψῆφόν σοι περὶ τοῦ συγγράμματος πέμπομεν· ταύ-
της κοινωνῶν ἔξεις· ἅπαντα σοφῶν μεθ' ἡμῶν. Εἰ δὲ
μὴ εἶσι νῦν ἐν τῷδε τῷ κλίματι τοιοῦτοι, φεῦ τῆς
δεινῆς τοῦ γένους ἡμῶν ἀμορφίας! ἀλλ' ἀρκεῖται
σοι τῶν σοφωτάτων διδασκάλων ὁ κύκλος, οἷς ἀκο-
λουθοῦμεν ἡμεῖς· καὶ ὧν τῆ μετὰ πολλῆς σπουδῆς
ἐρευνῆ συνεργάκαμεν. Σὺ δ' ἐκείνους ἀκολουθῶν
καὶ ὁμῶν εἰκότως συνάξεις, Διονύσιον λέγω Βασι-
λειον τὸν μέγαν, τὸν Θεολόγον Γρηγόριον, τὸν τὴν
διδασκίαν μετὰ τῆς γλώττης Χρυσοῦν Ἰωάννην, Κύ-
ριλλον, Θεοδώρητον, Μάξιμον τὸν πᾶνσοφον ὁμο-
λογητὴν, Ἰουστίνον τὸν ἐπὶ τῆ φιλοσοφίας καὶ μάρ-
τυρα, τὸν ἱερῶτατον Ἀθανάσιον, ἄλλους ἐν τούτοις, D
καὶ μετὰ τούτους πολλοὺς, Ἀναστάσιον δὲ τὸν

ἀπὸ Σινδῆ ἔγιον μὲν οὐκ ἂν ἀρνησαίμεθα εἶναι· καὶ
τοῦς ἐκείνῳ τότε συνασκουμένους πατέρας οἷς εὐλό-
γως καὶ διδασκάλου τόπον ἐπλήρου, θεολόγου δ'
οὐκ ἂν ἴσως ὀνομάσαιμεν οὐδὲ τοῖς θεολόγοις πα-
ρακολουθεῖν γνησίως δυνάμενον· ὡσαύτως δὲ καὶ εἰ
τῶν ὑστέρων Ἀναστασίῳ συνῆθε τῆς ὁμοίας
ἐξέως ὧν· διὸ καὶ ζητεῖ μὲν ἕνα καλῶς ἐκείνους,
λύει δὲ οὐ πάντα προσφορῶς ἐν πολλοῖς τοῖς τῶν
διδασκαλίων ἰστάμενος γνώμης καὶ τῶν κοινῶν
κανόνων τῆς πίστεως ὕπ' ἀγνοίας οὐ φιλοεικῶν
οὐδ' ἀντιφιλοτιμουμένου· ὅθεν οὐδὲ συμβιβάζειν
τοῖς διδασκάλοις τὸν Ἀναστάσιον χρῆ καὶ εἰ τις ἄλ-
λος τῶν ἀπλουστέρων τε καὶ ὑστέρων ὕπ' ἀγνοίας
τοῦ τῆς ἱερᾶς θεολογίας ἀποχωροῦν κανόνος, ἀλλὰ
C παρῖναι δεῖ μόνον αὐτοῦς εὐλαβῶς καὶ ἐκ τοῦ μὴ
πάνυ προσέχειν χωριζομένους· ἐπιστήμη γὰρ ἐπι-
στημῶν ἐστὶν ἡ θεολογία καὶ πρώτη μὲν σοφία τῷ
ὑφεί, ἐσχάτη δὲ διὰ τοῦτο καὶ τελευταία τῆ μετὰ
πᾶσαν ἀνθρωπίνην σοφίαν αὐτῆς ἐπιτεύξει. Τοῖς
δὲ διδασκάλοις καὶ θεολόγοις μόνους προστίθεισθαι
χρῆ, τοῖς πληρεστάτοις· μὲν τῆς ἄλλης σοφίας, περὶ
δὲ πᾶσαν τὴν ἱερὰν Γραφὴν πιστῶς ἀμίλει καὶ
σπουδαίως ἠσυχολημένοις. Οὐχ ἡμετέρα τοῦτο γνώ-
μη· ἀλλ' ὁ μέγας Βασίλειος· ἐν τοῖς διαλογικοῖς τοῦτ'
ἀξιοῖ· δεῖ γὰρ, φησί, τῶν ἀκρατῶν τοὺς πεπαιδευ-
μένους ταῖς θείαις Γραφαῖς ἐκτιμᾶσαι τὰ παρὰ
τῶν διδασκόντων λεγόμενα, καὶ τὰ μὲν σύμφωνα
ταῖς Γραφαῖς δεχέσθαι, τὰ δὲ ἀλλότρια ἀποκόλλε-
σθαι, καὶ τοὺς τοιούτους ἐπιμένοντας διδάγμασι
σφοδρότερον ἀπιστρέφεσθαι. Καὶ περὶ τούτου μὲν
ἐς τούτον· θαῦμα δὲ καὶ δακρύων, φεῦ! πολλῶν

ἄξιον ὅτι τὸν Θεὸν μὲν τινες καθ' ἡμέραν ὑμνοῦσι ποιμένα καὶ καταφυγὴν καὶ ὁδηγὸν καὶ σκεπαστὴν καὶ μεθ' ἡμῶν ὄντα ἄελ, καὶ οὐ μεθ' ἡμῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ κύκλω ἡμῶν, ὃ μείζον εἰς φυλακὴν τε καὶ πρόνοιαν, καὶ παρηγόρον ἐν ταῖς θλίψεσι καὶ βύσσην ἐν πολέμῳ καὶ ἀντιλήπτορα καὶ φύλακα οὐ τῶν τελείων μόνων τὴν ἡλικίαν, ἀλλὰ καὶ νηπίων αὐτῶν, καὶ κατὰ τῶν ἐπιπρασζόντων ἐκδικητὴν, καὶ τῆς ζωῆς ἡμῶν ὑπερασπιστὴν καὶ ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ τοὺς ὑμετέρους ἔχοντα κλήρους καὶ βυόμενον ἐκ θανάτου καὶ διατρέποντα ἐν λιμῷ καὶ ἐν γῆρᾳ πληθύνοντα πῖονι, καὶ ἄλλους αὐτὰ κατὰ τὴν ἀνδρῶν ἀφανίζοντα πονηρίαν καὶ εἰς ἐχθρῶν χεῖρας παραδιδόντα, καὶ διδάσκαλον μὲν χειρῶν εἰς παράταξιν, δακτύλων δὲ εἰς πόλεμον, καὶ ἱατρῶν τῶν τῆ καρδίας συντετριμμένων, καὶ ἀνταλμαθάνοντα μὲν πρᾶξις καὶ ὑψοῦντα, ἔως δὲ γῆς ἀμαρτωλοῦς ταπεινούντα, καὶ τὴν μὲν ψυχὴν ἐξαιρούμενον ἐκ θανάτου, τοὺς ὀφθαλμοὺς δὲ ἄφκ δακρῶν, τοὺς πόδας δὲ ἀπὸ ὀλισθήματος, καὶ οὐκ ἀνθρώποις μόνον, ἀλλὰ καὶ κτήνεσι δίδοντα τροφήν καὶ τοῖς νεοσσοῖς τῶν γερᾶνων, καὶ τοὺς μὲν μακρότητος ἡμερῶν ἐμπιπλῶντα, τοὺς δὲ οὐδὲ ἡμιζεύειν τὰς ἡμέρας συγχυρούντα, τοὺς δὲ πᾶν φαύλους ἐξολοθρεύοντα. Οὕτω μὲν καθ' ἡμέραν τὸν Θεὸν ἄνυμνοῦσι μετὰ τοῦ θεοῦ Δαυὶδ, οὐρανῶθεν ταῦτα ἐμπνεομένου· εἶτα φρονούσι τε τάναντία τούτων, καὶ ἄλλους διδάσκουσι· καὶ θανατοὶ μὲν Κύριος καὶ ζωογονεῖ, λέγουσι τε καὶ τοῖς· εἰποῦσιν ἀξιοῦσι πιστεύειν, ἀοριστίαν δὲ ζωῆς καὶ θανάτου καταψηφίζονται, καὶ τυχαῖον τε καὶ αὐτόματον τὸ σύμπτειν τῶν ἀνθρώπων ἠγοῦνται χρεῖμα· τὸ γὰρ σύμπτειν τῶν ἀνθρώπων χρεῖμα ζωὴ τε ἐνταῦθα καὶ τῆς ζωῆς ταύτης τέλος ἐστὶ πρὸς ἄλλον βίον μετάγον. Καὶ ποιεῖν μὲν εἰρήνην καὶ κτερίζειν κακὰ πόλεσι τε καὶ ἔθνεσι τὸν Θεὸν, ἀξίως τῆς ἐκάστων παρασκευῆς τε καὶ προαιρέσεως, ἀκούουσιν ὁσημέραι, λέγουσιν, ἔργῳ δὲ τούτοις διαπιστοῦσι. Καὶ αὐτὸς μὲν ὁ δημιουργὸς ἡμῶν καὶ τὰς τρεῖσας ἡμῶν ἠριδιῆσθαι λέγει τῆ περὶ ἡμῶν οὐρανῶν προνοίᾳ εἰς ἐνδειξίν τοῦ πολλῶν μάλλον μάλλιν αὐτῆ τῶν ἄλλων ἐν ἡμῖν ἀναγκαίων· καὶ μὴ μόνον ἄνθρωπον ἐπὶ σφαγὴν ἦκειν, ἀλλ' οὐδὲ στρουθίον εἰς παγίδα πίπτειν ἀνευ θεοῦ θελήματος· καὶ εἰ μὴ στρουθίον σχυλῆ γὲ ἀνθρώπων, εἰ καὶ ὁ θεὸς περὶ ἐκάτερον τούτων σκοπὸς καλῶ διαφέρει· οἰκείως τῆ διακρίσει τῶν φύσεων. Καὶ οὐ φησι μόνον ὁ δημιουργὸς ἡμῶν ταῦτα· ἀλλὰ καὶ τοῖς ἔργοις ἔδειξέ τε καὶ δείκνυσιν. Οἱ δὲ ὡσπερ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ μὴ προσέχοντες καὶ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν καὶ τῶν τοῦ ἀποστολικοῦ ἀγῶνας διαδιξαμένων μαρτύρων ἄτε· ἂν τύχοι φρονούσι καὶ λέγουσι. Καὶ τῷ μὲν Δαυὶδ συνάξουσι καθεκάστην· ἰδοὺ ὡς ὀφθαλμοὶ δούλων εἰς χεῖρας τῶν κυρίων αὐτῶν, ὡς ὀφθαλμοὶ παιδείκης εἰς χεῖρας τῆς κυρίας αὐτῆς· οὕτως οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν πρὸς Κύριον τὸν Θεὸν ἔως οὐ οἰκτειρήσῃ ἡμᾶς· καὶ τῆς Χαναναίας ἐν Εὐαγγελίοις ἀκούουσι κυναρίοις ἰσομοίωσιν· ἑαυτὴν τοῖς ἰσθλοῦσιν ἀπὸ τῶν ψυχίων τῶν ἐπιπιπτόντων καὶ τῆς τραπέζης τῶν κυρίων αὐτῶν·

ἰδοὺ καὶ δικαιοῦς ἐπὶ τῷ μεγέθει μακαριστεῖται τῆς πίστεως ἄθλον εὐθύς αὐτῆς ἀπειλήθει τὴν ἱατρειάν. Αὐτοὶ γὰρ χεῖρους εἶναι βούλονται τοὺς ἀνθρώπους περὶ τὸν δεσπότην οὐ δούλων, οὐ παιδεύων, οὐ τέκνων ταῖς μητρικαῖς· σὺν ἐλπίσι προσόντων χερσίν, ἀλλὰ καὶ κυναρίων, ἃ ταῖς τῶν δεσποτῶν τραπέζαις ὑπεβρεῦουσιν ἀπλουμέναις σαίνοντα καὶ τοὺς πόδας ὑπερχόμενα τῶν κυρίων μετὰ τῆς συμφύτου καὶ δυνατῆς αὐτῆς ἐλπίδος καὶ εὐλαθείας, ὡς φύσει τὴν τῶν δεσποτῶν περὶ αὐτὴ συμπαθίαν ἐπεγνωκῆτα καὶ πρόνοιαν. Εἰκότως σὺν παιδευόμεθα ὡς μηδὲ ἀνθρώπου δεσπότην μηδὲ γυναικὸς κυρίας μηδὲ πατρὸς ἢ μητρὸς εὐνοῖαν πρὸς ἡμᾶς ἀποδιδόντος Θεῷ τῷ δι' ἡμᾶς ὅν ἀπαντα τοῦτον ποιήσαντι κόσμον, τῷ τοσοῦτοις κοσμήσαντι τὴν ἡμῶν φύσιν χάρισμασι, τῷ ὑπὲρ ἡμῶν τοσαῦτα παθεῖν ἀνασχομένῳ, τῷ μὴ δικαιοῦς ἐλθόντι καλεῖσθαι ἀλλὰ ἀμαρτωλοῦς εἰς μετάνοιαν. τῷ μὴ μόνον ὡς δούλοις ἢ τέκνοις, ἀλλὰ καὶ ὡς φίλοις καὶ ἀδελφοῖς ἡμῖν χρησαμένῳ, καὶ διὰ τοῦτο τὴν ψυχὴν καὶ ὑπὲρ φίλων ἡμῶν θεθεικότι, οὗς μείζον οἶδεν εἰς φιλίαν· λόγον εἶναι φησιν. Οὐδ' ἄπαξ πεποιθὸς ταῦτα πέπαυται, διηνεκῶς δὲ ποιεῖ, καὶ διηνεκῶς δίδωσιν ἐκάστης τῶν καλῶν ἀπάντων ἐκείνων ἀρχῆς εἰς πάντα δεηκούσης τὴν χρόνον διὰ τὴν ἀπειρον αὐτοῦ καὶ πάντα διατρέχουσαν δύναμιν· καὶ προστάσσει μὲν ἐκεῖνος διηνεκῶς· Ἐλπίετε τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, καὶ ἐὰν ἄλλα πάντα προστεθῆσθαι ὑμῖν· δώσει γὰρ πολλὴ βέλτιον καὶ ἀδρότερον ἢ ζητεῖν μέλλετε· ὑμεῖς γὰρ ὄφιν ἰσως ἀντι ἄρτου ζητεῖτε πλανώμενοι. Ὁ δὲ ἄρτον, οὐκ ὄφιν, δώσει· καὶ πάντα φησὶ προστεθῆσθαι παρ' αὐτοῦ. Οὐκοῦν ἐπιμελείσθαι τοῦ πλουταίου τέλους ὑμῶν δι' ὃ καὶ γεγέννησθε, τῆς αἰωνίου δηλονότι ζωῆς, τὰ μὲν πράττοντες αὐτῶν, τὰ δ' εὐχόμενοι· καὶ πονηροὶ μὲν γὰρ ἀπολαύουσι τῆς οὐρανότου κηδεμονίας δι' ἄκραν τοῦ δημιουργήσαντος φιλανθρωπίαν· οἱ δὲ σπουδαῖοι καὶ τῆς ἀληθοῦς ζωῆς ἐπιμελούμενοι προσύργου. μετὰ προσθήκης ταύτην καρποῦνται· εἰ γὰρ τρέψει συμπερόντως, καὶ συμπερόντως οὐ θρίψει, καὶ τῷ μὴ προσθήσει τὴν ζωὴν συμπερόντως, τῷ δ' ἐπὶ τὸ βέλτιον συντεμεῖ, μὴ κακία ἀλλάξῃ σύνεσιν αὐτοῦ, ἢ ὁλοῦς ἀπατήσῃ ψυχὴν αὐτοῦ, εἴπερ συντέμνει τε τοὺς φαύλους βρούσιν ἐπὶ ἄλλοις βέλτιον ὡς ἂν μὴ βλάπτουιντο ζῶντος καὶ ὠφελούιντο τῆ τῆς πονηρίας βίᾳ ὡστε μὴ ἢ προστεθῆσθαι ἐπὶ τὸ χεῖρον ἄλλοις ἀξίους ὑπ' ἐκείνου πάσχειν καλῶς. Ἀλλὰ νῦν ἡμῖν περὶ τῶν ἐντόνων καὶ σπουδαίων τέκνων ὁ λόγος ἐστίν, οἷς αἰτοῦσι τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν δικαιοσύνην ἐκείθεν τὰ ἄλλα προστεθῆσθαι πάντα. Εἰ τοίνυν πάντα ἀληθῶς δίδωσι, καὶ πάντων Κύριός ἐστιν· εἰ πάντων Κύριός ἐστι, καὶ ζωῆς ἡμῶν ἄρα καὶ τελευτῆς· ταῦτα γὰρ ἐνταῦθα τῶν διδομένων ἡμῶν παρ' αὐτοῦ τὰ κεφάλαια· εἰ δοτῆρ ἐστὶ τούτων, καὶ κύριος καὶ ὀριστης ἐστὶν αὐτῶν ἄρα ὡς καιρὸν καὶ τρόπον τοῖς διδομένοις ὀρίζων καὶ πάντων καὶ περιγράφων· ἔγνω τε γὰρ ἃ δώσει καὶ ὅτι καὶ ὅπως, καὶ ὠρισμένα οἶδεν ἕκαστα τούτων·

ἀορίστων γὰρ γνῶσιν ἀδύνατον εἶναι. Ὅριστος δὲ ἄν
 ὦν αὐτῶν καὶ προοριστῆς· ἐστὶν εἰδῶς· οὐ γὰρ ἐγ-
 γύθειν μόνον οἶδέ τε καὶ ὀρίζει, ἀλλὰ μετὰ τῆς
 οὐσίας· ἀδύνατον καὶ τὴν γνῶσιν ἐσχῆκε πάντως, καὶ
 ὡς παρόντα γινώσκει, κἂν ἢ μέλλοντα, καὶ ἀνα-
 γκαίως γινώσκει, κἂν ἐνδεχόμενα ἢ καθ' αὐτά.
 Ἐντεῦθεν αἱ προφητεῖαι τῶν τε ἄλλων ἀρχῆθεν
 καὶ τῶν τῆς ἡμετέρας σωτηρίας ἔργων τε καὶ και-
 ρῶν· ἐντεῦθεν ἃ γέγραπται καὶ ἄπερ ἔδει παθεῖν
 καὶ ποιῆσαι τὸν ἡμέτερον Ἰησοῦν. Οὗτος τῆς ἡμε-
 τέρας πίστεως ὅλης θεμέλιος· ταῦτα οἱ τῆς εὐσε-
 βείας ἡμῶν ἕροι, κατὰ τὸν θεῖον φάναι βασιλεῖον,
 ὦν ἐκπίπτειν φησὶ τοὺς τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς τοὺς
 ὄρους ἀθετεῖν θέλοντας. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὀδυρομένη
 μοι τὴν ἀγωνίαν καὶ τὴν ἄλλην ἀμορφίαν τοῦ γένους
 ἡμῶν (οὕτω νῦν) εἰρηται· περὶ δὲ γε τοῦ θείου
 προορισμοῦ καὶ τῆς ἐκεῖθεν προνοίας περὶ πάντας
 ἀνθρώπους, εἰ μὴ τὸν αὐτὸν τρόπον ἀπολαύουσι
 πάντες αὐτῶν, ἀλλ' οἰκείως ἕκαστοι τῆ σφῶν δια-
 θίσει κατὰ τε πίστιν καὶ βίον, εἰρηται ἡμῖν ἐν τοῖς
 λόγοις ἀρκούντως καὶ μετὰ πολλῆς ἐπιεργασίας,
 ὧν ὁ μὲν πρότερος· ἐκεῖνος οὐ καλῶς ἐν τῷ συγγράμ-
 ματι μελλήτικῶς, τῆς ἀληθείας ἐστὶν κατασκευαστι-
 κός, οἱ δὲ λοιποὶ δύο πρὸς τῷ τὴν ἀλήθειαν κατα-
 σκευάζειν σαφέστερον καὶ τὰ δοκοῦντά τισι δι' ἀπει-
 ρίαν αὐτῶν ἀντίστασθαι λύουσι. Καὶ ἀπήτησε μὲν
 αὐτοὺς ἡμῶν ὁ λογιώτατος ἐν μοναχοῖς καὶ θεοφι-
 λέστατος Ἰωσήφ ὁ ἐν Θεσσαλονικίῃ ἡμεῖς δὲ τῆ τοῦ
 ἀνδρὸς ἀρετῆ ἡμιζόμενοι καὶ φίλιζ οὐκ ἡμελήσα-
 μεν ἱκανοποιῆσαι τὴν αὐτοῦ ὄσαν ψυχὴν τοῖς λόγοις
 ἐκεῖνος ὑπὲρ ὧν καὶ πολλὴν ἡμῖν ὑμολόγησε χάριν
 ἐκεῖνος· ἐγκράτεια. Πέμψω οἱ βουληθέντι τε καὶ
 ζητήσαντι· καὶ νῦν δὲ σου χάριν βραχέα ταυτε προ-
 ελιορίζομεθα. Ὡν τοίνυν δημιουργός ἐστιν ὁ θεός,
 τούτων πάντων καὶ σωτὴρ ἐστὶ καὶ προμηθεύς, ὅπως
 εἴη τε καὶ πρὸς τὸ οἰκτεῖον ἄγοιτο τέλος· ἕκαστα
 ἰδιαίτερον μὲν τῶν γενετῶν ἃ καθάπαξ καὶ διηνεκούς
 δείξει τῆς θεότητος ἐπιστάσις, ἰδιαίτερον δ' αὐτοῦ
 ἀνθρωπείου παντὸς χρήματος ὡς ἀθανάτου τε τῷ
 βελτίονι μέρει καὶ πρὸς μεῖζον ἀγαθὸν τεταγμένου
 ἢ καὶ παρούσα ἔχει ζωὴ, ὡς· ἀνευ τῆς ἐκ Θεοῦ χο-
 ρηγίας οὐ δυναμένου τοῦ τέλους τυχεῖν ὑπερφυοῦς
 ὄντος· διὰ τὰς ἐκ τοῦ συνημμένου σώματος δυσχερείας
 καὶ πολλῶν ἄλλων ἕνεκα λόγων, ἰδιαίτερον δὲ ἐν
 ἀνθρώποις τῶν πιστῶν προνοεῖ, τὸ τῆς πίστεως ἐν
 αὐτοῖς ἀξίον ἴσθαι περὶ τὰ ἄλλα κηδεμονία.
 Καὶ πάντων μὲν ὁμοίως αὐθις τῶν πιστῶν προνοεῖ
 τὰ ἐς τὴν παρούσαν συντελοῦντα ζωὴν· τῶν δὲ σπου-
 δαιοτέρων ἐπὶ τὸ βέλτιον αὐτοῖς προνοεῖ· οὐ γὰρ
 οἴδωσιν ἄπερ αὐτοὶ διὰ φιλοσοφίαν ἀπαρνοῦνται καὶ
 φεύγουσιν, ἀλλὰ τὴν αὐτῶν γνώμην βίνυσιν ἀνω-
 θαν πρὸς τὴν τούτων φυγὴν, καὶ τοὺς μετὰ πολλῆς
 τῆς ἐπ' αὐτῷ πεποιθήσεως τὰς τῆς ζωῆς ἀναγκαίας
 φεύγοντας χρείας καὶ τὸ γε ἐπ' ἑαυτοῖς θηΐσκειν
 μέλλοντας ὑπ' ἀτροφίας τε καὶ γυμνότητος τρέφει
 διὰ κοράκιον, καὶ τῆ τῆς θείας ἰσχύος σκέπει περι-
 βολῆ. Τοῖς δὲ τῶν τοιούτων ἢ μὴ βουλομένοις κατα-
 τολμῆν ἢ μὴ δυναμένοις διὰ τὸ προσηλωσθαι τῷ
 βίῳ, μηδὲ προσέχειν πάντας τῆς θείας ἀγάπης σπου-

δάσμασι, τὰς περὶ τὸ ζῆν ἐπιθυμίας πληροῖ, τοῖς
 μὲν αὐτάρκειαν διδοῦς, τοῖς δὲ καὶ περιστάειαν συγ-
 χωρῶν ἢ καλῶς τε χρῆσθαι καὶ φαύλως ἐπ' αὐτοῖς
 κατεῖαι λοιπόν. Γενικῶν μὲν οὐν νομοῖα τῆς εἰς ἅπαντα
 διηκούσης ἐπιστάσις Θεοῦ διοικήσις ἐστὶ καὶ κυ-
 βέρνησις· ταύτης δὲ ὅσον μὲν περὶ τὰ ὄντα ἐστὶ, τῷ
 τοῦ γένους ὀνόματι διοικήσις λέγεται καὶ κυβέρησις.
 Ὅσον δὲ περὶ τὰ γενητὰ εἰδικῶς καλεῖται πρόνοια
 καὶ προμήθεια. Ἐπει δὲ καὶ τὰ γενητὰ καθόλου
 διαίρεται εἰς τε τὴν ἀνθρωπίνην λογικὴν καὶ εἰς
 τὴν ἄλογον φύσιν, ὅσον μὲν ἐστὶ τῆς θείας προνοίας
 περὶ τὰ ἄλλα τῶν γενητῶν ἰδίως τῷ τοῦ γένους
 ὀνόματι καλεῖται πρόνοια· ὅσον δὲ ἐστὶ περὶ τὴν
 ἀνθρωπίαν φύσιν προορισμὸς ἰδίως καλεῖται· τῶν
 μὲν γὰρ ἄλλων τὸ τέλος πρόσκαιρον καὶ αὐτοῖς
 συγκαλούμενον· φημί δ' ὅσον αὐτοῖς ἕκαστοι ἀπε-
 κληρώθη πρὸς ταῦτα· ἀνθρώπου δὲ τὸ τέλος αἰώνιον·
 τοῦτο δ' ἐστὶν ἡ μακαρία ζωὴ ἐν τῇ γνώσει τῆς
 ἀληθείας συνισταμένη καὶ τῆ ἀμέσφου τοῦ Θεοῦ καὶ
 νοερεῖ θεωρεῖ, ὑπερφυοῦς ὡς ἐφικτὸν διδομένη τοῖς
 τοῦτου τυχεῖν τοῦ τέλους σπουδάσαι μετὰ τῆς ἐκ
 Θεοῦ χορηγίας· ἡ μὲν γὰρ πρόσκαιρος αὕτη ζωὴ
 γυμνασίον πρὸς ἀρετῆς ἐπίδειξιν χρεῖαν πληροῖ·
 ὅρος δὲ αὐτῆς προσεχῆς μὲν ὁ τῆς ψυχῆς· ἐκ τοῦ
 σώματος χωρισμὸς, τελευταῖος δὲ ἡ ἐπομένη μετ'
 αὐτὸν αἰδῖος ζωὴ οἰκείως τῆ ἐνταῦθα ζωῆ ἀποδο-
 μένη τοῖς μὲν σπουδαίοις εὐδαίμων καὶ μακαρία,
 ἀθλία δὲ τοῖς ἐναντίως ἔχουσι. Διπλῆς οὐν οὐσης ἐν
 ἀνθρώποις τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ταύτης ὁμοίως τέλους,
 διπλοῦ καὶ τοῦ μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἔξοδον τέλους, ἡ
 μὲν περὶ ὅλην τὴν βελτίαν μοῖραν τοῦ Θεοῦ διάταξις
 ὀρισμὸς τοῦ Θεοῦ καλεῖται ἰδίως· τῷ τοῦ γένους ὀνό-
 ματι, καὶ διὰ τὸ ἐξ αἰδίου εἶναι αὐτὸν ἐν τῇ θεῖα
 γνώσει καὶ πρὸ τῆς τῶν πραγμάτων ὑπέρβειως
 προορισμὸς λέγεται καὶ οἱ ταύτης ὄντες τῆ· μοῖρας
 ὄρισμένοι τε καὶ προωρισμένοι καλοῦνται· ἡ δὲ περὶ
 ὅλην τὴν χεῖραν μοῖραν διάταξις ἀνοδοκιμασία λέ-
 γεται, καὶ οἱ ταύτην πεποιθότες δικαίως ἀποδοκι-
 μασμένοι· οἱ μὲν γὰρ συνεργοῦνται πρὸς τὰγαθὸν
 καὶ ὀρίζονται, ἀλλὰ καὶ οἰκοθεν ἄγονται πάτη σπου-
 δῆ· οἱ δὲ συνεργοῦνται μὲν ἀλλ' ἀφηνεῖζοντες ἀπο-
 πίπτουσι. Καὶ οἱ μὲν ζῶσι κατὰ θεὸν εὐσεβῶς τοῖς
 θεοῖς χρώμενοι δώροις· οἱ δὲ κατὰ τὴν ματαίαν ζῶσιν
 ἐπιθυμίας καὶ τοῖς δώροις πρὸς αὐτὰς κατακέχρημα-
 ται· διὰ καὶ οἱ μὲν εὐσεβεῖ τέλει τῆς παρουσίας ζωῆς
 ἐξίσαι καὶ εὐέλπιδες· οἱ δὲ οἰκείως τελευταῖως τῆ ὅλη
 τῆς ζωῆς μοχθηροῖς. Καὶ οἱ μὲν εἰς τὸ οἰκτεῖον ἄγνυ-
 ται τέλος, τὴν ἐν οὐρανοῖς ζωὴν πατρικῶς· οἱ δὲ εἰς
 τὰς ἐν ἄδου κατασπῶνται ποινὰς τῆ δικαστικῆ τοῦ
 δεσπότου ῥάβδῳ. Οἱ τοίνυν σοφώτατοι τῆς Ἐκκλη-
 σίας διδάσκαλοι νοῦντες μὲν ἐξηπλωμένως τὸν
 θεῖον προορισμὸν καθόσον τὴν σύμπασαν περὶ τοὺς
 ἀνθρώπους πάντας σημαίνει πρόνοιαν τε καὶ προ-
 διάταξιν οἰκείως τῆ αἰδίῳ τοῦ Θεοῦ γνώσει περὶ
 τῶν ἐσομένων πάντας ἀνθρώπους καὶ προνοεῖσθαι
 καὶ προορίζεσθαι λέγουσιν ἐκ Θεοῦ· οὐ γὰρ δύνανται.
 τῆς θείας διατάξεως τὰ περὶ τοὺς ἀπίστους ἢ πονη-
 ροὺς ἐξαιρεῖν ὅσοι περὶ τὴν ζῶσιν αὐτῶν εἰσι καὶ τὴν
 τελευταίαν, οὐτ' ἀληθῆς ἐστὶν· οὐ γὰρ τῶν ἀγαθῶν

μόνων ἄρχαι θεός ἢ τῶν πιστῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλως ἀδικαι-
 κειμένων, καὶ τε καὶ προνοεῖ πάντων καὶ τὰ
 ἐκατέρων οἰκείως αὐτοῖς διατίθησιν. Εἰ δὲ προνοεῖ
 καὶ ὀρίζει, προορίζει τε μὲν τῶν ἀγαθῶν ἅπαντα
 ἐπὶ τὸ αὐτοῖς βέλτιον, τὰ δὲ τῶν ἄλλως διακαι-
 μένων τὰ μὲν ἐπὶ τὸ βέλτιον τὰ δ' ἐπὶ τὸ χεῖρον
 αὐτοῖς, μᾶλλον δὲ πάντα ἐπὶ τὸ χεῖρον αὐτοῖς ὅποτε
 καὶ τῆς προσκαιροῦ ταύτης καὶ ἐπιεικιστάτης κηδε-
 μονίας τίσουςι δίκας, οὐδ' ὑπ' αὐτῆς οὐδὲν βελτιού-
 σθαι θελήσαντες. Ἀπλῶς δὲ ἐπὶ τὸ βέλτιον καὶ τὰ
 ἐκατέρων ὁ θεός διατίθησιν· ἀγαθὸν γὰρ ἴσταν
 ἀπλῶς ἢ τῆς θείας δικαιοσύνης ἐκπλήρωσις περὶ
 τοὺς ἀξίους τῆς θείας ἀποτροφῆς καὶ τῆς ἐντεῦθεν
 αὐτοῖς συναντώσης δίχης, κἂν μὴ προηγουμένη
 τοῦτο θελήσει θεῶν θεός, τῆ πατρικῆ τε καὶ εὐποιητι-
 κῆ. Ἄλλ' ἢ πονηρία τῶν τέκνων ταύτην μὲν ἄργον ἐν
 αὐτοῖς ποιεῖ, ἐνεργὸν δὲ τὴν δικαστικὴν βλάβον ὡς
 πολεμίων τάξιν ἀντι υἱῶν εὐλήψασιν. Οὐ μόνον δὲ
 τὰ περὶ τῆς ζωῆς αὐτῶν διατάσσεται ὡς δὴ τῆς
 θείας προνοίας εἰς πάντας διατρεχούσης εὐτάκτως
 δι' ὑπερβολὴν ἀγαθότητος, ἀλλὰ δὲ καὶ τὰ περὶ τῆς
 τελευτῆς· εἰ γὰρ πρὸς τὸν τελευταῖον ὄρον οὐκ
 ἔστιν ἰλθεῖν οὐτ' ἀποδοκιμασθέντας ἀποτυχεῖν αὐτοῦ
 ἀνεῦ τῆς θείας διακριτικῆς κατὰ τὴν ἀξίαν ἐκάστων,
 οὐδ' ὁ καιρὸς τῆς ἐντεῦθεν ἀπαλλαγῆς χωρὶς τῆς
 θείας διατάξεως δύναται ἄν γίνεσθαι, τοῦ προσεχοῦς
 ὄρου τῆς ἐντεῦθεν ἐξόδου συνωδοῦ πρὸς τὸν τελευ-
 ταῖον ὀφελοντος εἶναι καὶ πρὸς ἑαῖνον οἰκείως
 συμβαλλομένου· δεῖ γὰρ τῆ μὲν ζωῆ τὸν προσεχῆ
 τοῦτον ὄρον ἐξομοιοῦσθαι μετ' ἀρετῆς τελειούμενον
 ἢ πονηρίας ἢ οὐσίας, κἂν μὴ δοκῆ τοῖς πολλοῖς, ἢ
 καὶ πᾶσι φανερομένης, τῷ δὲ ὄρω τούτῳ τὸν ἔσχα-
 τον οἰκείως ἐπακολουθεῖν ὄρον ἐπίτευξιν ὄντα τοῦ
 τέλους ἢ ἀποτευξιν. Διὰ ταῦτα μὲν οὐν ὠρίσθαι τε
 εἶξω καὶ πόρρωθεν ὠρίσθαι· τὰ τῆς ζωῆς καὶ τῆς
 τελευτῆς καὶ τὰ μετ' αὐτὴν ὁμοίως τῶν τε ἀγαθῶν
 καὶ τῶν φαύλων, οἱ διδασκαλοὶ λέγουσιν, ἐξηπλωμέ-
 νως ταῦτα νοοῦντες. Ἐξῆσαν δὲ ποτε τὴν περὶ τοὺς
 ἀγαθοῦς τε καὶ φαύλους θεῖαν διάταξιν εἰδικωτέροις
 ὀνόμασι διαιρεῖν τὴν μὲν περὶ τοὺς ἀγαθοῦς διάτα-
 ξιν τοῦ θεοῦ προορισμὸν καλοῦσι, καὶ εἴρηται ἀπο-
 δοκιμασίαν· καὶ τὴν περὶ τοὺς φαύλους καὶ τοὺς
 διαταταγμένους αὐτοὺς τοὺς μὲν εἰς τὴν αἰώνιον
 προορισμένους ζῶν, τοὺς δὲ ἀποδοκιμασμένους ἀπ'
 αὐτῆς λέγουσι τῆ ἱερᾷ Γραφῇ καὶ λίαν συμβαί-
 νοντες· ὁ γὰρ ἔνθεος Παῦλος περὶ μὲν τῆς βελτιόνος
 μοίρας ἐξελέξατο ἡμᾶς· ἢ Ὁ γὰρ ἐν αὐτῷ πρὸ
 καταβολῆς κόσμου, ἢ φησὶν ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσίους,
 ἢ προορίσας ἡμᾶς εἰς υἰοθεσίαν· καὶ αὐ ἐν τῇ πρὸς
 Ῥωμαίους, ἢ Οὗς προέγνω καὶ προώρισε συμφέ-
 ρους, ἢ καὶ τὰ ἐξῆς, ἢ τούτους καὶ ἐδίξασα. ἢ Περὶ
 δὲ τῆς χείρονος μοίρας, διὰ τὸ βουλευθῆναι αὐτὴν
 χεῖρω γενέσθαι, ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους οὕτω φησὶν·
 ἢ Εἰ δὲ θέλων ὁ θεός ἐνδείξασθαι τὴν ὀργὴν καὶ
 γνωρίσαι τὴν δύναμιν αὐτοῦ, ἤνεγκεν ἐν πολλῇ
 μακροθυμίᾳ σκευὴ ὀργῆς κατηρητισμένα εἰς ἀπί-
 λειαν, ἢ καὶ τὰ ἐξῆς· τοὺς δ' αὐτοὺς τούτους ἐν τῇ
 πρὸς Ἐφεσίους ἀπηλλοτριωμένους τῆς τοῦ θεοῦ
 ζωῆς καλεῖ καὶ τῆ καρδίᾳ πεπορευμένους, καὶ οὕτως

σκευὴ εἰς ἀτιμίαν ἐξόλινα καὶ ὀστράκωνα, ὡσπερ
 ἄργυρον σκευὴ καὶ χρυσὸν τοὺς ἐπιεικισμένους καλεῖ,
 εὐχρηστά τε καὶ εἰς πᾶν ἀγαθὸν ἔργον ἠτοιμασμένα,
 αἷς πᾶσι τὸ μὲν ἐσκαυέσθαι θέσθαι ἦν, ἢ δ' εὐχρη-
 στά ἢ ἀχρηστὰ ἐξ αὐτῶν γέγονεν. Ὁ δὲ Κύριος·
 ἡμῶν καὶ ἄλλοις μὲν διαστῆλαι τοῦτους ὀνόμασιν,
 ἀλλὰ καὶ τῇ τῶν προβάτων τε καὶ ἐρίφλων διαφορᾷ
 καὶ τῇ δεξιᾷ τε καὶ ἐκωνόμῳ στάσει. Καίτοι βουλευ-
 θεὶς μὲν ἂν πάντας τῆς βελτιόνος εἶναι κλητέως τε
 καὶ τάξεως καὶ τούτου χάριν ποιήσας καὶ πᾶσαν τῆ
 φύσει πρὸς τὰγαθὸν συναρμόσας παρασκευῆν, ἀλλὰ
 λόγῳ καὶ προαιρέσει τοῦτοις ἀνείθη βίον οὐδαμῶθεν
 βιαζομένοις. Οὐ τῆ ἱερᾷ δὲ Γραφῇ μόνον, ἀλλὰ καὶ
 τῷ λόγῳ συμβαίνουσι ταῦτα λέγοντες καὶ φρονού-
 ντες οἱ διδασκαλοὶ· εἰ γὰρ καὶ ἀμφοῖν ἐκαληθεύει
 ταῖς μοίρας ἢ πρόνοια τοῦ θεοῦ καὶ πρόγνωση καὶ
 ὁ προορισμὸς ἀπάσαις ἀνάγκαις οὐκ ἐξηπλωμένως
 νοούμενα, ἀλλὰ συνεσταλμένως· καὶ εἰδικῶς, οἰκειό-
 τερόν ἐστι τῇ κρείττονι μοίρᾳ τὸν ὀρεσθὲν ἐπιλέ-
 γεσθαι, τέλος γὰρ ἀνθρώπου καὶ ὄρος ἀληθῶς· καὶ
 κυρίως ἢ αἰώνιος ἐστὶ ζωὴ ἢ χάριν γίνοντι, οὐχ ἢ
 ἐν ἔθου ποινή, τέλος μὲν οὐσα καὶ αὐτὴ τῇ τῶν
 τοιούτων προαιρέσει οἰκείον, κυρίως δὲ τοῦ τέλους
 μᾶλλον ἀπόπτωσις τοῦ ἀληθοῦς καὶ γνησίου, καὶ
 διὰ τοῦτο κυρίως ὀρίζει καὶ προορίζει θεός· τοὺς
 πρὸς τὸν ἀληθῆ καὶ γνήσιον σπαύδοντα ὄρον. Ὅριζειν
 δὲ πρὸς τὴν κακοδοκιμιαν οὐ λέγεται τοὺς ταύτης
 ἀξίους, ἀλλὰ αὐτοὶ μᾶλλον πρὸς τὴν ἀντικειμένην
 ἄγονται τῆς ἀθλιώτερος τάξιν. Τοιούτους δ' ὄντας
 ἀποδοκιμάζεσθαι τοῦ φύσει κειμένου τέλους πᾶσα
 ἀνάγκη. Ταύτην τῶν διδασκάλων τὴν ἀκριβολογίαν
 οὐ συνορῶντες ἔνοιον τοὺς πονηροῦς καὶ ἀπίστους τῆς
 θείας ἐκθάλλουσι προνοίας καὶ διατάξεως ὡς μήτε
 ζωῆς αὐτῶν τῷ θεῷ μέλον μήτε τελευτῆς. Οἱ δὲ
 χυδαίοντες καὶ περὶ πάντων ἀνθρώπων ὁμοίως
 οὕτω φρονούσιν ἀόριστά τε καὶ τυχαία τὰ τῆς ἀν-
 θρωπίνης ζωῆς τε καὶ τελευτῆς ἐθέλουσιν εἶναι, οἱ
 γε πολλῶν τῶν προτέρων χεῖρους εἰσὶν· ἐπὶ πρὸς
 πᾶσαν τὴν ἱερὰν Γραφὴν κωφεύειν τοῦτ' ἐστὶ καὶ
 τῶν τῆς εὐσεβείας ἀποχωρεῖν ὄρων, ὡς φησὶν ὁ
 μίγας Βασίλειος· ὁ γὰρ ἔνθεος Παῦλος, τὸ τοῦ
 Χριστοῦ στόμα, ἢ Πάντων, φησὶ, τῶν ἀνθρώπων σω-
 τὴρ ἐστὶν ὁ θεός, μάλιστα δὲ πιστῶν, ἢ οὐ περὶ τῆς
 μελλούσης σωτηρίας τε καὶ ζωῆς αἰωνίου λέγων,
 οὐδεὶς γὰρ τῶν ἀπίστων ἐκείνης τεύξεται, ἀλλὰ
 περὶ τῆς ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ προνοίας ἐπομένως δὲ
 καὶ τῷ τῆς ζωῆς τέλει· ταυτὸν γὰρ ἐστὶ τῆς τε
 ζωῆς καὶ τοῦ τέλους αὐτῆς προνοεῖν, ἢ πατρικῶς ἢ
 δικαστικῶς τὸ περὶ ἐκάστους δέον ἢ συμφέρον ὀρι-
 ζομένης τῆς πάντα ἀγούσης σοφίας· τε καὶ δυνάμεως.
 Οὐ τοίνυν ἐξαιρεῖται τῆς θείας περὶ τὸν ἀνθρώπι-
 νον βίον οἰκονομίας τοὺς ἀπίστους ὁ Παῦλος, οὐδ'
 ἐτι μᾶλλον τοὺς πονηροῦς, εἰ καὶ μᾶλλον σωτήρα
 τῶν πιστῶν εἶναι τίθησι. Καίτοι καὶ πρὸς τὴν
 μέλλουσαν εὐδαιμονίαν τὸ γε ἐπ' αὐτῷ καὶ τοὺς
 ἀπίστους σώζει θεός, ὡς μηδὲν τῆς εἰς τοῦτο παρα-
 σκευῆς αὐτοῖς ὑφίει· ἀλλὰ σώζει μᾶλλον ἔργῳ
 τοῦς τὴν παρασκευὴν δεχομένους καὶ χρωμένους
 πάνυ καλῶς. Οὕτω καὶ πάντας ἀγαπᾶν λέγεται πο-

νηρούς τε καὶ ἀγαθοὺς ἐν γε τοῖς πρὸς τὴν χρεῖαν ἄροι κατὰ τὴν τῶν τόπων διαφορὰν. Ἐκ δὲ τῶν ἐν τῆς ἐνταῦθα ζωῆς ἀνήκουσιν οὐ μόνον βρέχων τε πᾶσιν ὁμοίως καὶ τὸν ἥλιον φαίνων καὶ πάντα δὴ τὰ τοιαῦτα ποίων, ἀλλὰ καὶ κινδύων προφανῶν ἐξαιρούμενος, οὐδὲ πιστοῦς, μόνον ἀλλὰ καὶ ἀπίστους ὑπὸ φιλοανθρωπίας, καὶ μᾶλλον εἰ δικαίως βίωσιν· ὁδὸν γὰρ, φησὶ, ταῦτα δηλονότι καὶ δικαίως ἐκ Θεοῦ τῷ ἐργαζομένῳ τὸ ἀγαθόν, μάλιστα μὲν Ἰουδαίῳ τῷ περὶ τὸν ἕνα Θεὸν εὐσεβοῦντι, εἶτα καὶ Ἑλληνι τῷ περὶ τὰ θεῖα πεπλανημένῳ· τῆς μὲν γὰρ ἀπιστίας ἐκεῖ τὸν οὐκ εὐτυχῆ καρπὸν λήψεται, τῆς δ' ἄλλης ἀγαθοεργίας οὐκ ἄμισθος· ἐνταῦθα καταλειφθήσεται. Μᾶλλον δὲ τοὺς ἀγαθοὺς ἀγαπᾶν λέγεται τῇ πρὸς τὴν ἀληθῆ τε καὶ μέλλουσαν ζωὴν ἀποβλέψει ὡς πρὸς αὐτὴν μόνοις συνεργῶν τοῖς κρῖτοις ἐπιμεληθῆναι ἠγαπηκῶς συνεργήσας ἂν καὶ πᾶσιν εἰ γε ἐθελοῦντο, μᾶλλον δὲ καὶ συνεργήσας οικειῶς· ἕως ἔδειξαν οὐ χρεῖζοντες συνεργείσθαι. Τὰ δ' ἄλλας τῆς ἱερᾶς Γραφῆς ἀποφάσεις περὶ τῶν τῆς ζωῆς ὄρων ἐν τε τοῖς ἀγαθοῖς καὶ τοῖς φαύλοις καὶ τοῖς εἰς τὴν αἰώνιον προωρισμένοις ζωὴν καὶ τοῖς αὐτῆς ἀποδοκιμασμένοις, καὶ ὡς ἐκάτεροι Θεοῦ προστάξει καὶ ζῶσι καὶ θνήσκουσιν ἐν τοῖς προτέροις λόγοις ὄψει συνθηροισμένας. Ἐνταῦθα δὲ ἡμῖν ὁ θεὸς Παῦλος ἀρκεῖ. Καὶ περὶ μὲν τοῦ θεοῦ προορισμοῦ τοσοῦτον ἐν τῷ παρόντι τῶν ἄλλων σοὶ λόγων ἔχόντων πάντα δηλοῦν ἃ τῇ περὶ τοῦτου σκέψει προσήκει· ἄλλο δὲ τι σῆς εὐνοίας χάριν προστίθεμεν ὃ καὶ πέρας ἔσται τοῦ λόγου. Τὸν φαινόμενον τοῦτον ὑπὲρ γῆν κόσμον ὑπὸ νόμον τινὰ πεπονηκεν ὁ Θεὸς πολυσχιδῆ καὶ σοφίας πολλῆς γέμοντα, ὡς ἂν ἡ διάφορος καὶ ποικιλῆ τῶν ἐν αὐτῷ μερῶν κινήσις καὶ διάστασις τε καὶ συνδρομῆ, δουλεύουσα τῷ θεῷ ὀβελήματι, πρὸς τὴν τῶν γεννητῶν καὶ φθιρτῶν τούτων ὑπαρξιν καὶ διαδοχῆν, ἃ πάντα χάριν ἡμῶν εἰσι, τῶν ἀνθρώπων καὶ διαφόρων ἀποτελεσμάτων αἰτία γίνονται, οὐκ εἰδόντων μὲν αὐτῶν τῶν τοῦ κόσμου μερῶν ἃ ποιοῦσι, ταῖς δὲ ἐνθεθείαις αὐτοῖς θεοθεν ἐπιτηδεύουσι πρὸς τὸ τοιαῦτα ποιεῖν ἀκουσίως τε καὶ φυσικῶς δουλεύοντων. Ὅθεν ταῖς διαφόροις μὲν αὐτῶν, εὐτάκτοις δὲ κινήσεισιν ἐπιστήσαντες ἔνοιοι, εἶτα τοῖς διαφόροις αὐτῶν ἀποτελέσμασιν ἐν τοῖς ὑποκάτω τοῦτοις τοῖς γεννητοῖς τέχνην μὲν ἐντεῦθεν συνεστήσαντο πᾶν συνετίως, τὰ τοιαῦτα ζητοῦσαν καὶ σκοποῦσαν, ἀσυνέτως· δὲ θεόητας τοῖς τοῦ κόσμου μέρεσι τοῦτοις ἀπένευμαν τὴν ὀργανικὴν αὐτῶν ὀπουργίαν ἐπιστάσαν ἀμιουργικὴν καὶ θεῖαν ἐοξάσαντες. Ὅμοιος καὶ τὰ γενητὰ ταῦτα τε πρὸς τῇ γῆ νόμοις ἰδίους ἀνεπαισθῆτω· δουλεύουσιν φυσικῶς αὐτοῖς ἐνθεθείσιν ὑπὸ Θεοῦ, καὶ ἡ τῶν ἀνθρώπων ὡσαύτως ζωὴ τοιοῦτοις ἰδίους ἀγεται νόμοις. Τοὺς τοιοῦτους τοίνυν ἐν πᾶσι τοῖς κτισμασι τοῦ Θεοῦ νόμους φυσικοὺς νόμους, ὡς ἔγκτισθέντας ὑπὸ Θεοῦ τῇ τῶν πραγμάτων φύσει, καλοῦσιν οἱ περὶ ταῦτα δεινοί. Ἐκ μὲν δὴ τῶν ἐν τοῖς ὑψηλοτέροις νόμων δῆμοι καὶ ἀνομβρίαί, ψύχη καὶ καύματα ἐξ ὧν αὐθις ὑγιεινὰ καταστάσεις καὶ νοσήσεις ἀνθρώποις τε καὶ τοῖς ἄλλοις ζώοις συμβαίνει, καὶ καρπῶν εὐφρορίας καὶ ἀφρορίας, καὶ αὐταὶ διάφο-

ροι κατὰ τὴν τῶν τόπων διαφορὰν. Ἐκ δὲ τῶν ἐν τοῖς γεννητοῖς τοῦτοις νόμων ἃ τῶν ἀνθρώπων χάριν γίνονται καὶ εἰσιν αἱ διάφοροι τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸ ζῆν χρεῖαι πληροῦνται· ὡσαύτως ἐκ τῶν ἐν ἀνθρώποις φυσικῶν νόμων ἢ τῶν ἀνθρώπων διοικεῖται ζωὴ· οὐδὲ συνίσταται μόνον, ἀλλὰ καὶ φθειρεται. Ἰποδείγματος χάριν, νόμος· ἔστι φυσικὸς τοῦ κυβερνήτου καλῶς εἰδότες κυβερνᾶν, καὶ τοῦ ναυάρχου νονεχοῦς ὄντος· τὴν ναῦν διασώζεσθαι, ἂν μὴ κρείττων ἀπάσης τέχνης καὶ συνέσεως ὁ κλύδων γένεται. Ἄν δὲ ἀνεπιστήμων ὁ κυβερνῶν ἢ ἡ ὁ ναύαρχος καὶ εἰδότες τῷ κυβερνήτῃ μὴ θέλη προσέχειν μηδ' ἐφή κυβερνᾶν αὐτὸν ὡς ἐπίσταται, νόμος ἔστι τὴν ναῦν ἀπολλυθῆναι κλύδωνος ἐγερθέντος μεγάλου ἢ καὶ κλύδωνος ἄνευ, ἐξ ἄλλων δηπουθεν αἰτιῶν. Ἐκ τούτου τοῦ νόμου συμβαίνει σώζεσθαι μὲν πλείστους ὄντας τοὺς πλείονας δυοῖν ἕνεκα καλῶς πράττειν εἰδόντων, ἀπόλλυθαι δὲ δυοῖν ἀσυνέτων ἕνεκα καὶ ἀνεπιστημόνων. Τοὺς τοιοῦτους τῆς θείας τάξεως νόμους οἱ τὴν φύσιν ἀμφέχουσιν ἄπειρα ἀνάγκη πᾶσα σώζεσθαι τὸ γε μέρος· τῆς φύσεως. Καὶ τοῦτους ὁ Θεὸς σώζεσθαι τοὺς νόμους ὡς ἐπίπαν ἐὰ μὴ μεταποιῶν· οὐ γὰρ ἂν ἑαυτῷ καὶ τοῖς οικείοις ἐπιτάγμασιν ἔμαλλεν ἀντιβαίνειν. Ἄλλ' οὐ δουλεύει τοῖς ὑπ' αὐτοῦ τεθειμένοις νόμοις καθάπαξ τοῖς κτιστοῖς καὶ μετὰ τῶν κτισμάτων ἠργημένοις· καιροῖς δὲ ἰδίους καὶ περιστάσεσιν ἰδίαις τούτους μεταποιεῖ πρὸς τὸ βέλτιον ἢ τὸ χεῖρον τοῖς ἐντεῦθεν ὠφελισμομένοις ἢ βλαψομένοις ἀξίως· καὶ τῆς χρεῖας τοῦ προσκαιροῦ μεταβαλεῖν εὐθὺς πεπαισμένης ὡς τὴν ἀρχὴν ἐτάχθησαν αὐθις εἰζόνται. Τοιούτων τεραστίων, τοιοῦτων θαυμάτων ἱστορία πλήρης πᾶσα νέα καὶ παλαιά· ὡς ἱερὰ καὶ τῶν ἔξωθεν καὶ νῦν ἐλάττω μὲν καὶ πληθεῖ καὶ τάξει τῶν προτέρων, ἐκείνων δ' ἃς αἰτίας εὐλόγουσιν ἐν ἰδίῳ λόγῳ δεδειχμεν σπουδαίως ἐξεργασμένων. Γίνονται δ' οὖν καὶ ὁρῶσι καλῶς οἱ μετὰ Θεοῦ τὰ τοῦ Θεοῦ βλέποντες· σώζει μὲν γὰρ δι' ἀρετῆν τῶν ἐμπλεόντων ναῦν βυθισθεῖσαν ἂν τῇ τοῦ ναυάρχου τε καὶ κυβερνήτου μερίδι, συγχωρεῖ δὲ ποτε μετὰ πονηροτάτων τῶν ἐμπλεόντων καὶ τῶν ἀρχόντων τῆς νηὸς τοιούτων καὶ ἀγαθοῦς τινος ἐπὶ συμφέροντι βυθίζεσθαι τῶν οικείων ψυχῶν, καὶ ἄλλους ἀπαλλάττει παραδίξω· δι' ἀγγέλων ἐξάγων τοῦ βυθοῦ μέλλοντας ἀποπνίγεσθαι. Ἄλλους ἐμπλεύσαντας ἂν τῇ μελλούσῃ κατὰγνυσθαι νηὶ ἢ βυθίζεσθαι ἐπ' αὐτῷ τῷ μέλλειν ἐμβαίνειν αἰφνιδίως καὶ ἀδοκῆτοις εἰργῆσι κωλύμασι. Καὶ ἀλγοῦσι μὲν εὐθὺς εἰργημένοι τῷ πλοῦ, τὸν δὲ θεῖον οἶκτον ἐπεγνώκωτας καλῶς μετὰ τοῦ τὴν ζωὴν αὐτοῖς προστεθῆναι καὶ τὴν ψυχὴν ἐτι βελτιοῦνται τῷ θαύματι. Οὕτω καὶ πόλις παρανομοῦσα φαύλοις ἀρχουσιν ἐγχειρίζεται, καὶ τούνεπὶον πολίταις ἀγαθοῖς οἰκουμένη· εἰ δὴ ὡσαύτως γὰρ, φησὶν, ἀρχοντας ὑμῖν κατὰ τὰς καρδίας ὑμῶν. Καὶ βασιλεῖς μὲν ἀπολαύει τῆς τοῦ λαοῦ πονηρίας τῆς αὐτῆς αὐτῶν τε καὶ τοῖς ἀρχομένοις πλιγγῆς θεοθεν ἠκούσης· ὅτι δυνάμενος κωλύσαι τῆς πονηρίας οὐκ ἐκώλυσε χαρίζομενος· ἀπολαύει δὲ καὶ λαὸς τῆς βασιλικῆς πονηρίας· συμπαίδευόμενος ὡς ἀντὶ τοῦ διορθῆσθαι

ἢ ἐλαύνεν πλείου ἀβῶν τὴν αὐτοῦ πονηρίαν, ἢ ἁμαρτία γὰρ, φησὶ, βασιλέως ἐπὶ κεφαλὴν λαοῦ, καὶ τὸ ἀνάσσειν. ἢ Καὶ πόλις ἢ μὲν ἀλίσκεται τοῖς πολεμίοις παρὰ δόξαν, ἢ δὲ παρὰ δόξαν αὐτῶν ἀπαλλάσσεται, τῶν ἐπὶ τοῖς τοιοῦτοις κρητισάντων νόμων ὑποχωρούντων τῷ θεῷ θελήματι· καὶ οἱ μὲν παραδίδονται τοῖς ἐχθροῖς ἐπ' ἀπωλείᾳ διὰ πονηρίαν αὐτῶν ἀνήκεστον, οἱ δὲ πρὸς βελτίωσιν τοῦτο πάσχουσι. ἢ Θαρσείτε γὰρ, φησὶν ὁ Θεὸς διὰ Ἱερουσαλὴμ, τοῖς Ἰουδαίοις, ἐπράθητε τοῖς ἔθνεσιν οὐκ εἰς ἀπώλειαν. ἢ Καὶ τοὺς ἀκηδέστερον δὲ χρησαμένους τοῖς κατὰ θεῖαν δουλωθεῖσι συγχώρησιν ἐπέξίρχεται ὡς διὰ Ἡσαίου φησὶν· Ἐγὼ ἔσωκα αὐτοὺς εἰς τὴν χεῖρά σου· σὺ δὲ οὐκ ἔσωκας αὐτοὺς ἔλκος. Νῦν ἤξει· ἐπὶ σὲ ἐξαίφνης ἀπώλεια, καὶ οὐ μὴ γνῶς. ἢ Ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν μέτοις τοῖς φαύλοις καὶ διὰ τοῦτο μέλλουσιν ἐγκαταλείπεσθαι σπουδαίως βιοούντων οἱ μὲν προεργάζονται τῶν ἡξάντων δεινῶν, οἱ δὲ ζῶντες· τῇ παύσει τῶν συγγενῶν κακῶν ἀμείνων δοκιμαζόμενοι γίνονται. Καὶ λοιμὸν οὐμωκτὴν ἔθει· ἢ πῆλαι μέλλοντά τε καὶ προλεγόμενον ὑπὸ τῶν ταῦτα σκοπούτων ἐκ τῆς κομμάτης, ὡς εἴρηται, διαθίσεως οὐκ ἐξ γίνεσθαι, καὶ ἀρξάμενον παύει τῶν ἀνθρώπων εὐσεβῶς καὶ μετὰ τῆς προσηκούσης τῶν κακῶν μετανοίας ἐπὶ τὴν θεῖον οἶκτον καταφύγοντων. Μὴ ἐπαλθόντα δ' ἂν ἐκ φυσικῶν αἰτιῶν, αὐτὸς τινῶν τὴν φύσιν ἐπάγει ποινηλατῶν ἢ παιδεύων. Καὶ τῶν μὲν γονέων εὐδαιμονούντων κατὰ τὸν ἔξωθεν βίον, φαύλω· δὲ βιοούντων ἄλλω· οἱ μὲν πατέρες αὐτοὶ ποινηλατοῦνται τῆς ἐκ τῶν διαδόχων πολυειδοῦς ψυχαγωγίας στερούμενοι, οἱ δὲ παῖδες τῆς τῶν φυσάντων ἀπαλλάττονται πονηρία· ἢ πᾶσα ἀνάγκη διερχοῦνται ἔξομοῦσθαι, ἢ καὶ χεῖρους γίνεσθαι λίαν εὐλόγως. Ἄλλὰ καὶ τοὺς γονεῦσιν εἰς συναίσθησιν ἔρχομένους ἢ τῶν παίδων ὠφέλιμος εὐτυχία καθίσταται τῆς γνώμας βελτιούμενος καὶ σωφρονέστερον βιοῦν ἀρχομένοις, ὡς περ αὐ ἀναίσθητος· ἔχουσι καὶ μετὰ τὴν πληγὴν προσθήκη ποινῶν ἄλλη γίνεται, ὡς περ δι' Ἱερουσαλὴμ τοῖς Ἰουδαίοις ὠνείδιζεν ὁ Θεός. *Μάτην ἐπάταξα τὰ τέκνα ὁμῶν· παιδεῖαν οὐκ ἐδέξασθε, καὶ τὰ λοιπά.* Δυστυχούσης καὶ τῆς πατρίδος, οἱ τε παῖδες ἀπαλλάττονται ζωῆς τοιαύτης ἀγαθῆς προνοίας Θεοῦ, οἱ τε πατέρες τὴν ἐπὶ τοῖς παισὶ λύπην δυστυχῶς βιοῦν μέλλουσιν, εἰ καὶ παραυτίκα θρηνοῦσι καὶ κόπτονται, ἀγνοοῦντες ἢ τοῦ πάθους ἠτιώμενοι. Ἡ δὲ παρ' ἡμῖν οὕτω δεδολωμένοις δεινῶς καὶ πολυειδῶς περὶ τὰ μέγιστα τῶν ἀγαθῶν κινουμένοις ἀναχώρησις τῶν νεωτέρων τῷ θανάτῳ μ' εὐσεβείας ποιῶν οὐ μέγιστον εὐεργεσιῶν τοῦ Θεοῦ τοῖς γε νῦν ἔχουσι. Περὶ δὲ τῶν εἰς μέτρον ἡλικίας ἐλθόντων, ἄλλος ἂν εἴη λόγος καὶ διάφορον εἶναι καὶ ποικίλην τὴν τοῦ Θεοῦ περὶ τῶν τοιοῦτων διάθεσιν· εἰδὸς τῇ διαφόρῳ προαιρέσει τούτων συμμετρούμενην· ἐπειδὴ τῶν τοιοῦτων αὐτόθι ζητημάτων πρόφασις ἦν ὁ λοιμὸς, μικρὸν τε καὶ περὶ τούτου προσθήσομαι σοὶ τὰ πλείω σκοπεῖν ἀφέντες. Φυορὰ μὲν ἄερος ἐστὶν ὁ λοιμὸς· ἢ φυσικαῖς αἰτίαις παρακινημένη ἢ τὸν θεῖον ἐπ' αὐταῖς νόμον εἰ συγ-

χωροῖη Θεὸς καὶ μὴ εἶργειν βούλοιο καθάπαξ ἢ παύειν εὐθὺς γενομένην, ἄλλοις λόγοις οικονομίας τὸν ἐν τῇ φύσει νόμον νικῶσιν ἢ προστάξει θεῖα καὶ παρὰ τὸν τοιοῦτον νόμον συμβαίνουσα· ὡς γὰρ δεσπότης τῆς φύσεως, δύναται καὶ παύειν κινουμένην αὐτὴν καὶ κινεῖν οὐκ ἂν κινήθεισαν. Ὅσοι δ' εἴη ἢ τοῦ ἄερος αὐτῆς φθορὰ τέλος καὶ σκοπὸν ἔχει προσεχῶς μὲν τὴν τῶν ἀπαλωτέρων σωμάτων ἤταν ἢ τῶν εὐπαθεστέρων, περαιτέρω δὲ τὴν τῶν ἀποθησκόντων πανταχόθεν ὠφέλειαν, καὶ τὴν τῶν ἀποβαλλόντων αὐτοῦς ἢ βελτίωσιν ἢ μελλόντων ἀμεταβλήτων, συμφορῶν μειζόνων προσθήκην. Ὅτι πάντες δὲ θνήσκουσιν οἱ νοσήσαντες οὐδὲ πάντες οἱ τοιοῦτοι νοσοῦσι, διὰ τὸ δεῖν περὶ πάντας τὴν θεῖαν κρατεῖν βούλησιν τοὺς τε ἀνόσους διαμεινέοντας, τοὺς τε ἡττηθέντας ὑπὸ τῆς νόσου, τοὺς τε μετὰ ταύτην ἀπηλλαγμένους, ἄλλο τι περὶ ἄλλους βουλομένην καὶ μὴ τὴν αὐτὴν περὶ πάντας φέρουσαν ψῆφον, μᾶλλον δὲ οὐ φέρουσαν μόνον ἐπὶ τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ πόρρωθεν αὐτὴν ἐνεγκοῦσαν ἐν τῇ προαιωνίῳ γνώσει περὶ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ καὶ τῶν λογικῶν, ὡς εἴρηται, μάλιστα, ὧν καὶ μᾶλλον ἀσυγκρίτως φροντίζει. Κἂν σώζονται τινες μεθιστάμενοι οὐδὲ τοῦτο χωρὶς προνοίας θεῖας ἐστὶν ἐπὶ τὸ μεταστῆναι κινούσης τὴν γνώμην αὐτῶν καὶ μὴ συνορῶντων. Οἱ δὲ μένοντες ἀπηλλάττοντο ἂν, κἂν θνήσκωσιν ἑτέροι, καὶ μεθεστῶτες ὡς ἀνεθεῖο μεθεστῶτες θελήματος θνήσκουσιν. Οἱ δὲ μένοντες οὐκ ἂν ἀπηλλάττοντο, καὶ μεθίστανται μὲν ἐνίοι πρὸς ὀλίγον, εἴτα θνήσκουσιν ἐπανιόντες καὶ τοῦ λοιμοῦ πεπαυμένου εἰς μεῖζον τῆς ἀληθείας ταύτης φανέρωσιν. Ἄλλοι βύονται μὲν μετατάντες, χεῖρω δὲ τὴν προαίρεσιν γίνονται καὶ τῇ φυγῇ τὴν σωτηρίαν ὀριζόμενοι μόνη, καὶ μὴ τῷ θεῷ θελήματι, ἄξιον τοιοῦτου κρημόνη, καὶ διὰ τοῦτο συγχωρηθέντες ἐμπεσεῖν αὐτῷ ὃς μυρίων θανάτων ἂν εἴη χρηστὸς τοῖς πεπονήσιν. Εἰ δὲ περὶ τῶν ἑτεροβόλων τις μέλλοι ζητεῖν, ἐπὶ καὶ τούτους ὑπὸ τὴν θεῖαν πρόνοιαν ὁ ἑρῶς, εἰ καὶ μὴ καθάπαξ ὁμοίως· τίθησι λόγος, ἐξῆν μὲν καὶ περὶ τούτων τὰ γε ἐς τὸν λοιμὸν γινόμενα θεωρήσει· ἀλλὰ παρεῖσθω σιωπῇ τὰ μὲν νῦν κείμενα παρ' ὧν οὐκ ἐν πάσι τοῖς εἰρημένωσι ἂ δρᾶξ ἐσὶν ἐκ πελάγους· ἢ θεῖα περὶ τοὺς ἀνθρώπους διαφαίνεται πρόνοια, μὴ μόνον τοὺς νῦν ἔχοντας καὶ εὐσεβοῦντας καταλάμπουσα πάνυ τιλῶς, ἀλλὰ καὶ ταῖς ἱεραῖς μαρτυρουμένη Γραφαῖς ἢ ἔργον οὐ μόνον ἢ βελτίωσιν περὶ τοὺς ἀγαθοὺς· οὐδὲ οἶκτος περὶ τοὺς φαυλοτέρους, εὐθύς· ἐπειδὴν μετανοίας διορθῶσιν, ἀλλὰ καὶ ψῆφος· τῆς θεῖας δικαιοσύνης περὶ τοὺς ἀνίσως τε ἔχοντας, καὶ καθόλου φάναι, ἢ περὶ ἀνθρώπου· τῆς θεῖας προνοίας διάταξις ἢ μὲν ἐνεργεῖ περὶ ἕκαστον οὐ χωρίζουσα τοῦ πλήθους οὔτε τοῦ κοινῷ περὶ ταῦτα νόμου τῆς τάξεως, ἀλλ' ἢ συνευεργετοῦσα ἢ συγκολάζουσα· ἢ δὲ χωρίζουσα παραδόξως ἐνεργεῖ περὶ οὓς ἂν βουλήθει καὶ ἢ σώζει χωρὶς ἢ δικαστικῶς ἐπέξίρχεται. Ἄλλ' ἐνίοι περὶ ταῦτα πάντα τυφλώτοντες τὰς μὲν ἀμαρτίας οὐ φεύγουσι τὰς τῆς θεῖας ὀργῆς αἰτίας· ἐπὶ δὲ τόπους μεταβαίνουσιν ἄλλους ἐπὶ τῶν ὁμῶν

ἢ τῶν Ἰππων οἱ· ἀποχοῦνται τὰ τῆς ὀργῆς ἐφόδια φέροντες, καὶ τότε καθ' ἡμέραν ἔδουσι· ἢ Πού πορευθῶσιν ἀπὸ τοῦ Πνεύματός σου, Κύριε, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου, ποῦ φύγη; ἢ Ἔδει γὰρ ἐκ τῶν τῆς ὀργῆς πρῶτον κρυπτομένους αἰτίων καὶ ἀσφαλιζομένους, εἶτα τῷ δυναμένῳ σώζειν, καὶ, ὁμοί! πισπιστευκότας· καὶ ἐλπίζόντας τότε τὴν ψόδην ἔδειν ἐκείνην ἀληθῶς τε ὁμοῦ καὶ φρονίμως. Ὁ δὲ Θεὸς δι' ἀκραν ἀνεξικακίαν ἀδιορθῶτων μενόντων, εἶτα φευγόντων, εἶτα καὶ ψευδῶν καὶ ἄδόντων ἀνέχεται ὁπόσων ἀνέχεται αὐτὸς μόνος εἰδὼς τὸν τῆς τοιαύτης ἀνοχῆς σκοπὸν καὶ τὸ πέρας. Σὺ δὲ χάριν ἔχε τῷ φωτίσαντί σε Θεῷ, καὶ ἐπ' αὐτῷ μόνῳ πεποιθῶς ἴσθι, ὅς ἐστι σωτὴρ καὶ προμηθεὺς πάντων ἀνθρώπων καὶ κηδεμῶν, μάλιστα δὲ πιστῶν, ὅς θανατοῖ καὶ ζωογονεῖ, εἴπερ οὐδὲν ἑαυτῷ ἤ καὶ οὐδεὶς ἑαυτῷ ἀποθνήσκει κατὰ τὸν θεῖον ἀπόστολον. Τῷ μεγάλῳ Βασιλεῖ πεῖθου γνησίως λέγοντι· ἢ Μὴ αὐτόματόν τινα εἴπης συντυχίαν τῶν γινομένων ἀνθρώποις, ὡς

μηδενὸς προστάτου τὸν κόσμον οἰκονομοῦντος, πονηρὰ δόγματα ὑποτιθέμενος σεαυτῷ, μηδὲ ἐκπέσης τῶν ὄρων τῆς εὐσεβείας· ἢ καὶ ἄλλοθι πάλιν λέγοντι· ἢ Προδιατεταγμένον ἐν ἐκάστοις τὸ τῆς ζωῆς ἐστὶ τέλος· κἀντεῦθεν, ἀνισα καὶ ἀνόμοια γίνεται τοῖς ἀνθρώποις τοῦ βίου τὰ πέρατα κατὰ τοὺς καιροὺς ἐκάστους διαφόρους· καὶ ἡμῖν ἀνενοήτους τῆς θείας οἰκονομίας, ἀνισα μὲν κατὰ τὸν χρόνον δηλονότι, ἀνόμοια δὲ κατὰ τὸν τρόπον. ἢ Τὰ αὐτὰ δὲ καὶ τοῖς ἄλλοις πᾶσι διδασκάλοις λέγουσι πείθου. Σφραγίς δὲ πάντων ὁ μέγας Μάξιμος ὁμολογητῶν καὶ θεολόγων ἢ κορωνίς, ἐν κη' κεφαλῇ τῆς δευτέρας Ἐκατοστάδος οὕτω λέγων· ἢ Ὁ τρόπος βούλεται ὁ τὴν ἑκαστοῦ πρὸ τῶν αἰῶνων διορίσας ζωὴν Θεὸς ἑκαστον πρὸς τὸ οἰκεῖον τῆς ζωῆς ἀγαγεῖν τέλος, εἴτε δίκαιον εἴτε ἀδίκον. ἢ Τούτοις ἅπασιν πείθου. μᾶλλον δὲ κάλλιστα ποιεῖς αὐτοῖς μὲν πεπεισμένοι, τοὺς δὲ βεβήλους καὶ γραῦδεις μύθους κατὰ τὴν Παύλου συμβουλίαν παραιτούμενος.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΘΕΙΟΥ ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΥ ΠΕΜΠΤΟΝ.

DE DIVINA PROVIDENTIA LIBER QUINTUS.

(Ex'codice Regio 1292, fol. 146.)

Ὅπως ἡ θεία πρόνοια καὶ ὁ θεῖος προορισμὸς οὐκ ἀναίρει τὸ χρῆσιμον τῶν εὐχῶν.

Ὁ περὶ τῆς θείας προνοίας λόγος πολλὴν μὲν ἐκ τῶν εὐχάτως γινομένων ἐν τῷ παντί τῷδε τὴν ἰσχὺν ἔχει τῆς ἀποδείξεως, βεβαιούται δὲ μάλιστα ταῖς περὶ τὴν λογικὴν ἡμῶν φύσιν ἐπιμελείαις τοῦ θεοῦ, αἷς καὶ πολλοὶ τῶν ἐξωθεν σοφῶν πρότερον καὶ μετὰ ταῦτα τῶν τῆ θείας κατηγασμένων σοφῶν καὶ δι' αὐτῆς ὑψηλότερον ταυτεῖ τεθεωρηκότων ἀκριβῶς ἐπιστήσαντες τὴν μὲν εὐσεβῆ περὶ τοῦ πάντων τῶν ὄντων προνοεῖν τὸν Θεὸν ἐβεβαίωσαν δόξαν, τὴν δὲ τῶν ἄλλως φρονούντων γνώμην ἐξήλεγξαν ἐν ἰδίῳ περὶ τούτου συγγράμμασι. Καὶ ἡμεῖς δὲ περὶ τῆς θείας προνοίας καὶ τοῦ θεοῦ προορισμοῦ ἐν τέτρασι πεπραγματεύμεθα βιβλίῳ, φίλων σπουδῆς ἀξίων ἐπὶ τούτῳ κεκινηκότων. Ὡς οὖν τῆς θείας προνοίας περὶ τὰ ὄντα πᾶσιν ὁμολογημένους (ὁμολογημένης) τοῖς νοῦν ἔχουσι πρὸς τὸ ζητούμενον ἐπιστραφησόμεθα νῦν μόνον, καὶ δειξόμεν ὅπως αὐτῆς ὑποθετιμένης βεβαίως καὶ ἡ τῶν εὐχῶν σώζεται χρεῖα καλῶς. Ἔνιοι γὰρ τὸ μὲν εὐχεσθαι κοινῇ πᾶσιν ἀνθρώποις σπουδαζόμενον ἴσασιν· ὡς μηδὲ εἰκὴ τούτο γίνεσθαι, εἰκὴ δ' ἂν σπουδασθῆναι νομίζουσι, τῆς

τὸν αὐτὴν τοῖς ἀθέοις ἐντεῦθεν καταφερόμενοι κρημνὸν ἀγνοοῦσιν. ὡς τὸ μὴ τῶν οἰκειῶν ἔργων προνοεῖν τὸν Θεὸν εἰς ταυτὸν ἦκον τῷ μηδὲ τὴν ἀρχὴν αὐτὰ ὑποστήσαι ἀπ' αὐτῶν δὲ ὑπεστηκότα καὶ ἀπ' αὐτῶν ἀγεσθαι ἢ ἂν τύχοι ἑκαστα, οὐδὲν δὲ ἀπῆδον θείας προνοίας πάντα ἀγούσης καὶ πρὶν γενέσθαι καὶ εἶναι προοριζούσης, οἷ Θεὸν εἶναι φρονούντες εἰς ὀρίσασθαι πρῶτον καὶ διελεῖσθαι τὴν πρόνοιαν δι' ἐλίγων καὶ ὅσον ἐς τὴν παρούσαν χρεῖαν ἀρκεῖ, καὶ οὕτως εἶναι πρὸς τὸ ζητούμενον. Εἰ τοίνυν ἐστὶ Θεός, καὶ ποιητὴς ἐστὶν αὐτὸς πάντων τῶν ὄντων. Εἰ γὰρ Θεός ἐστιν, αὐτογενὴς ἐστὶ καὶ ἀνάτιος καὶ παρ' οὐδενὸς ἔχων τὸ εἶναι, καὶ εἰ μόνος ἐστὶ Θεὸς εἰς ὄν, καὶ μόνος ἐστὶν αὐτογενὴς καὶ ἀνάτιος· αὐτοῦ δὲ μόνου τοιούτου ὄντος τὰ ὄντα δεῖ παποῆσθαι ὅπ' αὐτοῦ, ἀνάγκη τε γὰρ ἄλλοθεν αὐτὰ τὸ εἶναι ἔχειν οὐκ ἀπ' αὐτῶν ἐνὸς ὄντος τοῦ αὐτογενοῦς· καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ τοῦτ' ἔχειν ἐνὸς ὄντος καὶ μόνου Θεοῦ τυγχάνοντος. Εἰ τοίνυν ποιητὴς ἐστὶ πάντων τῶν ὄντων καὶ προμηθεὺς ἄρα ἐστὶν αὐτῶν καὶ προνοητής, προνοεῖν μὲν γὰρ ἐστὶ τὸ εἰς τάγαθον τάττειν καὶ τὸ

οικεῖον τῷ προνοουμένῳ τέλος, ὡς καὶ προνοεῖσθαι αὐτὸν ἐν εἰς τὰγαθὸν τάττεσθαι· εἰ δὲ μὴ εἰρή τὰ ὄντα γέγοναι καὶ εἶσι, δεῖ πρὸς τὸ οικεῖον ἕκαστα τέλος ἄγεσθαι καὶ ἐπομένως πρὸς τὸ κοινὸν ἅπασι καὶ ἔσχατον τέλος, ὅπερ ἐστὶ τὸ κοινότατον καὶ ἔσχατον ἀγαθόν. Ἀλλὰ περὶ μὲν τοῦ ἔσχατου τέλους νῦν οὐ σκοπεῖτον. Ἀλλ' ὅτι δεῖ πάντα πρὸς τὸ οικεῖον ἀγαθὸν τάττεσθαι ὡς· τοῦτο τέλος ὄν αὐτοῖς τοῦ γενέσθαι τε καὶ εἶναι, ἀφ' αὐτῶν δὲ οὐ γινόμενα, οὐδ' ἂν ὄφ' αὐτῶν πρὸς τὸ οικεῖον ἄγοιντο τέλος, τάττοιεν' ἂν οὖν ὑπὲρ τοῦ πεποιηκότος αὐτὰ Θεοῦ. Τάττονται δὲ οὐ τῷ πεποιηθῆαι μόνον τοιαῦτα καὶ δύναμιν αὐτοῖς· ἐντεθεῖσθαι τοῦ καὶ πρὸς τὸ τέλος ἄγεσθαι τὸ οικεῖον τῇ τε αὐτῶν φύσει καὶ τῇ τῷ παντὶ τῷδε τάξει ἐκάστων, ἀλλὰ καὶ τῷ τῆς σφῶν ἐνεργείας ἰδύωσθαι, πρὸς τὸ τοῦ τέλους μᾶλλον τε καὶ βῆρον τυγχάνειν· τοῦτο δὲ διοικεῖσθαι τε καὶ κυβερνεῖσθαι καλοῖεν' ἂν δικαίως. Πάντων ἄρα τῶν ὄντων οὐ δημιουργὸς μόνον ἐστὶν ὁ Θεός, ἀλλὰ καὶ προμηθεὺς καὶ διοικητῆς, καὶ κυβερνήτης καὶ πάντα ἡ θεία πρόνοια διατρέχει τὰ θεῶν ἔργα μὲν καὶ τῇ ἐκδόσει ἐν αὐτοῖς οὕσα καὶ θεωρουμένη ὑπὸ τῶν θεωρεῖν δυναμένων, τῷ δὲ λόγῳ τῆς ποιότητος τῶν ἐπ' αὐτοῖς (forsem ὑπ' αὐτῆς) γινόμενων τάξεως, ἐν τῷ Θεῷ οὕσα, ὡς λόγος τις τῆς πρὸς τὸ τέλος τάξεως. Ἡ δὲ τάξις προῦργου μὲν ἐστὶ πρὸς τὸ ἔσχατον ἀγαθὸν καὶ κοινότατον πάντων τέλος, ὅπερ ἐστὶν αὐτὸς ὁ Θεός, ἡ μία καὶ μόνη πάντων ἀρχή, ἐπομένως δὲ γε καὶ πρὸς τὰ τέλη τῶν οικεῖων ἐκάστοις ἐνεργειῶν, δι' ὧν προσεχῶς τε πρὸς τὸ οικεῖον ἕκαστον τέλος ἄγοινε' ἂν καὶ δι' αὐτῶν πρὸς τὸ πᾶσι κοινότατον καὶ ἔσχατον τέλος. Ταῦτα δὲ τοῖς μὴ λίαν ἀγεσθαι λόγῳ δυναμένοις ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ γίνονε' ἂν δὴλα προσέχειν ἐθέλουσι, καὶ μάλιστα γε ἐπ' ἀνθρώπων, ταυτὸν δ' εἰπεῖν, ἐφ' αὐτῶν. Αὐτοὶ γὰρ ποιητὰ εἰσι καὶ δημιουργοὶ κατὰ τὴν ἐν σφίσι θεῶν εἰκόνα, ἄλλοι ἄλλων τῇ τε τάξει διαφερόντων καὶ τοῖς οικείοις ἐκίστων τέλει· καὶ ποιητὰ εἰσιν οὐ μόνον ὑπερμένων ἔργων, ἀλλὰ καὶ οικείων τῇ φύσει ὧν εἰσι πατέρες. Τούτων οὖν πάντων οὐ ποιητὰ εἰσι μόνον, ἀλλὰ καὶ προνοητὰ, ὅπως εἶναι τε καὶ εὖ εἶναι ὡς· ἐκάστοις τὸ εὖ εἶναι προσήκει καὶ ὡς αὐτοὶ προνοεῖν τούτου δύναινε' ἂν καὶ εἰδεῖν. Καὶ τότε προηγουμένως μὲν ἀρετῆς ἐστὶν ἔργον καὶ ἀγαθότητος ἥς ἐκπτῶν χάριν φροντίζουσι καὶ ἄλλων, καὶ μάλιστα γε τοῦ κοινῆ ὠφελίμου ὁπόσοις τοῦτο ἀρμόττει βασιλεῦσι τε καὶ ὅλοις ἄρχουσιν, ἐπομένως δὲ καὶ τῆς ἀνθρωπίνης· καὶ δυνατῆς αὐτοῖς σοφίας ἔργον ἐστὶν, εἶτα καὶ τῆς τῇ σφῶν φύσει προσηκούσης δυνάμεως. Τούτων δὲ τῶν τριῶν αἰτιῶν τῆς εὐποιητικῆς προνοίας ὑπεροχὴ τε καὶ ὑψεῖς ἐν ἀνθρώποις ἐστὶν οὐκ ὀλίγη. Καὶ ταῖς τούτων διαφοραῖς· οικείως διάφορος ἡ περὶ τὰ ἔργα προθυμία τε καὶ σοφία καὶ ἰσχὺς συναντᾷ ὡς τῇ τῶν αἰτιῶν τούτων διαφορᾷ καὶ τὴν ἐν τοῖς ἔργοις διάφορον πρὸς τὸ οικεῖον ἕκαστοις ἀγαθὸν τάξιν γίνεσθαι. Εἰ τοίνυν ἐκ Θεοῦ τούτοις κεκόσμηται τοῖς πλεονεκτημασι, δι' ὧν αὐτοῖς καὶ ποιητὰς εἶναι καὶ δημιουργοῖς καὶ προνοητὰς εἶσι καὶ κυβερνητὰς περιέσται, ὡς ὅτι κατὰ τὸ εἶναι

καὶ πάντων αὐτοῦ τῶν καλῶν ἐκείθεν ἔκοντων, καὶ οὐ πολλῷ μᾶλλον ὁ Θεός προμηθεὺς ἐστὶ τῶν ἔργων αὐτοῦ πάντων καὶ διοικητῆς καὶ κυβερνήτης, ὡς ἤη καὶ τῶν πρὸς ταῦτα φερόντων πλεονεκτημάτων ἀγαθότητος τε δηλαδὴ καὶ σοφίας καὶ δυνάμεως οὐσιωδῶς αὐτῷ προσηκόντων οὐδὲ μᾶλλον ἐνός ἡ τῶν λοιπῶν ἀλλ' ἐπίσης ἀπάντων καὶ ἀπειρωσ πάντων καὶ τῆς οὐσίας ἀπειρίᾳ οικείων. Τὸ δ' ὅπως καὶ αὐτοῖς τοῖς ποιημασιν ὀργάνοις τῆς κυβερνήσεως κέρηται καὶ τὸ ποικίλον τῆς τοιαύτης ἐκ τῶν δοῦλων διακωνίας, πλείστου λόγου τε καὶ θαύματος ἔξου ὄν παρεῖσθαι νῦν, τέον δὲ μόνον πρὸς τὸ ζητούμενον. Ἡ θεία τοίνυν πρόνοια πάντα μὲν διαλαμβάνει τὰ τοῦ Θεοῦ ἔργα ἥς ἀνευ οὐδὲν ὄλως εἶη καὶ οὐκ εἶη, οὐδὲν γὰρ ἐστὶν αὐτοῖς ἀφ' αὐτῶν ἀγαθῶν, θεῶν δὲ ἅπαντα. Ἀλλὰ νῦν ὅσον αὐτῆς περὶ ἀνθρώπου· ἐστὶ μόνον σκοπῶμεν. Αὕτη τοίνυν ἡ θεία πρόνοια πάντας διατρέχει τοὺς ἀνθρώπους, ἔργον αὐτοῦ ἦντας καὶ τῶν φαινομένων ἔργων τὸ κάλλιστον, διαφόρος μέντοι γε κατὰ τὴν ἐκάστων τάξιν τε καὶ ἔξιν. Τὸ μὲν γὰρ εἰς τὸν Θεὸν ἦκον μία ἐστὶν ἡ περὶ πάντας ἀνθρώπων αὐτοῦ πρόνοια, Πάντας γὰρ ἀνθρώπου, θάλλει, φησὶ, σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἔλθειν. Διὸ καὶ μίαν αὐτοῖς ἀρχῆθεν τάξιν τε καὶ ἄξιαν θειομένην, ἐκ δὲ τῆς διαφόρου τῶν ἀνθρώπων προαιρέσεώς τε καὶ τάξεως καὶ ἡ τάξις τῆς περὶ αὐτοῦ προνοίας ποικίλλεται· τῶν μὲν γὰρ ἀπίστων ὅσον εἰς τὴν παρούσαν αὐτῶν ἦκει ζωὴν-προνοεῖ μόνον, ὁμοίως δὲ καὶ τῶν πιστῶν μὲν, ἀμαρτωλῶν δὲ, Ἀέμπετιν, φησὶ, τὸν ἦκον ἐπὶ ἀγαθοῦς καὶ ποιητοῦς καὶ βρέχειν ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. Καὶ ἐκ δυοῖν τούτων ἔργων τῆς περὶ τὸ κοινὸν τῶν ἀνθρώπων θείας προνοίας κεφαλαιοδεστέρας τε ὄντων καὶ ἐκδήλων καὶ τὰ ἄλλα τῆς θείας προνοίας ἔργα πρὸς πάντα διαβαίνειν ὁμοίως δηλοῦνται τὰ ἐς τὴν παρούσαν ζωὴν τείνοντα. Τοῖς δὲ δικαίοις μάλιστα μὲν ἂν καὶ πιστοῖς ὡς τὸ τῆς προνοίας ἀγαθὸν ἐκλάβηται, ἦντον δὲ τοῖς ἀπίστοις, διὸ καὶ εἴρηται δόξα παντὶ τῷ ἐργαζομένῳ τὸ ἀγαθόν, πρῶτον μὲν Ἰουδαίῳ, τοῦτ' ἐστὶ πιστῷ, εἶτα καὶ Ἕλληνι, τοῦτ' ἐστὶν ἀπίστῳ. Δόξαν δὲ δεῖ νοεῖν ἐνεαῦθα οὐ τὴν ἐλθόντων ἐκείνην καὶ μέλλουσαν, ἀλλὰ τὴν ἐν τοῖς παλαιοῖς ἐπιφαινομένην αὐτοῖς ἐκ τῆς θείας ἀγαθότητος, ἀμοιδῆν τῶν τῆς δικαιοσύνης ἔργων. Ὅτι δὲ ταῦθ' οὕτως ἔχει, ἐναργῶς ὁ θεὸς Παῦλος παρίστησι. Προνοεῖ γὰρ, φησὶν, ὁ θεὸς πάντων ἀνθρώπων μάλιστα καὶ πιστῶν, οὐκοῦν καὶ πάντων μὲν πιστῶν, μάλιστα δὲ τῶν κατὰ λόγον τε καὶ νόμον βουόντων, καὶ τὰ πρὸς τὸ τέλος φέροντα πάση μετέωρην σπουδῇ. Οὐκοῦν πάντων ἀνθρώπων τῆς θείας ἀπυλαόντων προνοίας ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ κατὰ τὴν κοινότεραν ἐκδοχὴν τοῦ τῆς προνοίας ὀνόματος, εἰ πιστεῖ καὶ βίῳ μεμροφωμένοι καλῶς προνοεῖς εἰδικωτάτης μόνου τυγχάνουσιν· αὐτοῖς τε γὰρ προῦργου περὶ τῆς αἰωνίου μέλει ζωῆς, ὡς ὑπουργῶν καὶ συνέργῳ μόνου τῷ σώματι· κερημένοι καὶ ὡς πάροδον διατρέχουσι τὴν ὡδε ζωὴν. Καὶ Θεὸς αὐτῶν προνοεῖ τὴν αὐτῶν προθέσει οικείως, πάντα αὐτοῖς πρὸς τὰγαθὸν συνεργῶν καὶ πρὸς τὸ τέλος συμπροσθετίζων μετὰ τῷ

μηδὲ τῆς ζωῆς τινος ἀμελεῖν ἐ; ὅσον αὐτοῖς φροντίς **A** ἴσται περὶ αὐτῆς ἔμφρων τε καὶ τῷ ζητούμενῳ τέλει οικεῖα. Οὗτοι δὲ μόνον προωρισμένοι εἰσὶ καὶ καλοῦνται ὡς εἰς τὴν αἰώνιον προωδηγημένοι ζωὴν, προωρισθῆαι δὲ λέγονται οὐχ ὡς ἠναγκασμένοι, ἀλλ' ὡς πρὶν αὐτοὺς ὠρίσθαι ὑφ' αὐτῶν ἦτοι τετάχθαι πρὸς τὸ οικεῖον τέλος, προεγνωσμένοι, ὅτι ὀρισθῆσονται τε καὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς ἐφικέσθαι ἀξιωθῆσονται, εὐσεβείας αὐτῶν ἕνεκα καὶ ἀρετῆς. Καὶ τοῦτό ἐστι τὸ προωρισθῆαι αὐτοὺς τὸ πόρρωθεν ἐγνωσθῆαι τῷ Θεῷ ὡς ὠρισμένους πρὸς τὸ οικεῖον τέλος τοὺς τότε γε ἐφ' αὐτοῖς ἔφε ποτε ὀρισθησομένους. Αὐτοὶ μὲν γὰρ οὐκ ἄει εἰσιν, ἀλλὰ γεννώμενοι, εἴτα ζῶντες ἐνταῦθα κατὰ λόγον τε καὶ νόμον πάση αὐτῶν ἀπουδίᾳ μετὰ τῆς ἐκ Θεοῦ βοηθείας πρὸς τὸ προὔποτεθειμένον αὐτοῖς ἐκ τοῦ δημιουργοῦ καὶ πατρὸς τέλος ὀρίζονται, καὶ πρὶν ὀρισθῆναι ἀφ' αὐτῶν ὀριστέοι εἰσιν. Ὀριστέοι δὲ οὐτε καὶ ὀρίζονται ποτε καὶ ὠρισμένοι τότε εἰσὶ. Λέγονται μὲν γὰρ ὀρίζεσθαι καὶ ἐντεῦθεν, ἅτε τὴν πρὸς τὸν ὄρον τὸ τέλος συντείνοντες ἐπιμελῶς τε καὶ ἀδαιλεῖπτως ὁδόν, ὀρίζονται δὲ κυριώτερον καὶ ὠρισμένοι εἰσιν ἐπειδὴν ἀπηλλαγμένοι τῆς ἐνταῦθα διόδου τοῦ ὄρου τε ἐφικννται καὶ τοῦ τέλους, καὶ οὐκ ἔτι τρέχοντες ὡσιν ἐπὶ τὸν ὄρον. ἀλλ' ἤδη κατενηφότες. Αὐτοὶ μὲν οὖν καθ' αὐτοὺς οὕτως ὀρίζονται τε καὶ εἰσιν ὠρισμένοι, ἐν δὲ τῇ αἰδίῳ τοῦ Θεοῦ γῶσει καὶ ποιητικῇ καὶ προνοητικῇ πάντων ἧ καὶ τὰ μέλλοντα πάρεισι καὶ ὡς παρόντα πάντα γινώσκονται, προωρισμένοι καὶ εἰσὶ καὶ καλοῦνται, τῆς ἐν τῇ λέξει ταύτῃ προθέσεως αὐτοῖς μὲν οὐδὲν **C** προστιθείσης πλέον ἐν τῷ αὐτῶν ἔργῳ, τῇ δὲ θεῖα προνοίᾳ τὸ οικεῖον φυλακτοῦσης ἀξίωμα τὸ προὔφρα εστάναι δηλονότι τῶν ἐσομένων πάντων τοὺς λόγους ἐν τῇ τοῦ πονηροῦ τε ἅμα καὶ προνοητοῦ διανοίᾳ καὶ αἰδίῳ παραίνεσι. Ἐντεῦθεν οὖν δηλόν ὡς ὁ θεὸς προορισμὸς τῆς θείας προνοίας μέρος ἐστίν· ἡ μὲν γὰρ πρὸς ἀνθρώπους ἅπαντας διατρέχει, διαφόρως μέντοι γε κατὰ τὴν ἐκάστων τάξιν τε καὶ ἀξίαν· ὁ δὲ γε προορισμὸς, μόνων ἐστὶ τῶν πρὸς τὴν αἰώνιον ζωὴν ἢ τὸ τέλος τῆς ἐνταῦθα ζωῆς, σπουδῇ τε οικεῖ καὶ χορηγία ὀριζομένων, καὶ ὡσπερ περὶ τοὺς ἀνθρώπους πρόνοια, μέρος ἐστὶ τῆς περὶ τὰ ὄντα πάντα προνοίας; καθὼ εἰσιν αὐτοὶ μέρος τι τῆς τῶν ὄντων καὶ προνοουμένων πάντων ὁλότητος. Ὁ γὰρ λόγος τῆς περὶ αὐτοὺς ἰδίας προνοίας ἐξόχως τὴν **D** περὶ τὰ ἄλλα περιέχει πρόνοιαν, οὕτω καὶ τῆς περὶ τοὺς ἀνθρώπους πάντα προνοίας μέρος ἐστὶν ἢ περὶ τοὺς προωρισμένους εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν πρόνοια· ἀλλ' οὐδὲν ἦεντο καὶ περιοχὴ ἐστὶν αὐτῇ ἐκείνης, ὅτι σκοπὸς ἐστὶ καὶ τέλος, τῆς ὅλης τοῦ Θεοῦ προνοίας. Τὰ τε γὰρ ἄλλα πάντα τῶν ἀνθρώπων χάριν γέγονε καὶ ἐστὶ, καὶ οἱ ἄνθρωποι τοῦ προωρισθῆαι ἕνεκα καὶ σεσωσθαι. Ἀλλ' ἐκεῖνα μὲν καὶ ἄκοντα τῷ περὶ τοὺς ἀνθρώπους ὑπουργοῦσι θεῷ σκοπῷ ὡς φύσει πρὸς τὴν τοιαύτην ὑπουργίαν ἀφωρισμένων τῶν ἀνθρώπων ἅτε προαιρέσει· τετιμημένων τῷ μεγίστῳ τῶν εἰς αὐτοὺς θείων ἔδρων, τὸ μὲν πλείστον ἀφηνιάζον ἀποχωρεῖ τοῦ θείου σκοποῦ ὁ ἐστὶ τὸ οικεῖον κατὰ τε φύσιν καὶ χάριν τέλος αὐ-

τῶν. Ὀλίγον δὲ ἐστὶν ἐν τῇ τῶν ἀποδοκιμασμένων παραθέσει, τὸ προωρισμένον τε καὶ σωζόμενον, εἰ καὶ ἀπλῶς πλείστον ἐστὶ, καὶ πάντα νικῶν ἀριθμὸν. Ὅτι δὲ καὶ περὶ αὐτοὺς τοὺς προωρισμένους ποικίλη καὶ διάφορος ἡ τῆς θείας προνοίας διάταξις τῷ λόγῳ μὲν αἰδίῳ; ἐν τῷ προορίζοντι καὶ προνοῦντι Θεῷ, τῷ δὲ ἔργῳ χρονικῶς ἐν αὐτοῖς τοῖς ἐγγράμῳ; ὀριζομένοις, κατὰ γὰρ τὰς διαφόρους ἰδέους τῆς ἐν αὐτοῖς σπουδαίας ζωῆς καὶ θεοφιλοῦς, ἐνταῦθα τε διαφόρως αὐτοῖς τὸ τῆς προνοίας βοήθημα συναντᾷ καὶ ὅπῃδὲ καὶ συνεκωθεί καὶ πάντα τρόπον ἀμύνει, κακῆς διάφορον αὐτοὺς τὸ τῆς εὐδαιμονίας διαδέχεται κάλλος τοῖς διαφόροις τῶν ἐργασιῶν βαθμοῖς συμμετρούμενον. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἐν τοῖς περὶ τοῦ προορισμοῦ πλείστοις ἡμῶν **B** συγγράμμασιν ἐζητησμένα παρίμεν νῦν, ἐπὶ δὲ τὴν ἐνισταμένην χρεῖον ἐρχόμεθα τῶν εἰρημένων ἀρκούντων. Οὗτοι τοίνυν οἱ προωρισμένοι πάντες καὶ μὴ εὐχόμενοι περὶ τοῦ σώζεσθαι, σώζονται· ἂν καὶ ἀπαλλάττανται· ἂν πειρασμῶν οὐκ εὐχόμενοι ἀπαλλάττεσθαι· καὶ σωπῶντος γὰρ, φησὶ, Μωσέως, ἔπακαυει Θεὸς τῇ ἀξίῳτῃ· τοῦ ἀκουσθῆναι φιλαγάθως προσέχων, οὐ τὴν διὰ τῆς γλώττης λαλιᾶν ἐνηγγμένων, ἐγκραδίως γὰρ ἐστὶ λαλεῖν γλώττῃ σιγῶντα. Ἐνίοτε δὲ ἅμα τε εἰσθάνονται τῶν πειρασμῶν καὶ αὐτῶν ἀπαλλάττονται, ὡς μὴδὲ χρόνον εἶναι αὐτοῖς μεταξὺ τοῦ διεθῆναι περὶ ἀπαλλαγῆς καὶ τοῦ ἀπαλλαγῆναι· τὸ δὲ ἐστὶ παραδοξότερον ὅτι καὶ ἐγγὺς ὄντος τοῦ πειρασμοῦ μὴ ησθημένοι, μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν ἔγνωσαν ἐγγὺς ἔλθόντα καὶ ἀσθενήσαντα. Τηλικαύτῃ ἐστὶν ἡ τοῦ δημιουργοῦ πρόνοια περὶ τὰ προωρισμένα τῶν τέκνων, συγχωρεῖ δὲ ἄλλοις πειρασμοῦς καὶ αὐτοῖς; δὲ οὐδ' ἄλλων πειρασμῶν πολλάκις ἀπῆλαξεν ἐπὶ διορθώσει αὐτῶν ἢ δικιμῇ πλείονι καὶ ἄλλων τε ὠφέλειᾳ, καὶ αὐτῶν αἰωνίῳ κέρδει. Ὁ προὔργου τοῖς σπουδαίως; βιοῦσιν ἐστὶ καὶ οὐχ ὥστε τυχεῖν οὐ μόνον χαίρουσιν ἐξωθεν πειραζόμενοι, ἀλλὰ καὶ ἐκουσίοις ὑποβάλλουσι σφᾶς αὐτοὺς πειρασμοῖς σὺν ἡδονῇ, καὶ τούτοις τὸ σῶμα τλαιπωροῦντες τὸ πνεῦμα πρὸς τὸν θεῖον μεταωρίζουσι καλῶς ἔρωτα, καὶ καθόλου φάναι, ταῖς διαφόροις πρὸς τὸ προκείμενον τέλος ὁδοῖς, καὶ ταῖς διαφόροις διαθέσεσι τῶν πᾶς τοιαύτας ἐδεύοντων ἰδέους χρηστῆς; μέντοι πάσαις καὶ συμφερούσαις διάφορον καὶ τὴν πρόνοιαν ἐτοιμάζει Θεὸς καὶ δίδωσι, καὶ μὴτ' εὐχόμενοι· ἂν οὖν τῶς τοιοῦτοις τὴν τε παρούσαν ζωὴν καὶ τὴν μέλλουσαν δι' αὐτῆς οἰκονομεῖ. Πανσόφως καὶ πατρικῶς προτρέπεται· μέντοι γε καὶ αἰτεῖν καὶ ἐπιμύνας; τοῦτο ποιεῖν· Ἐ Αἰτεῖτε γὰρ, φησὶ, καὶ δοθήσεται ὑμῖν, ἢ καὶ τὰ ἐξῆς τοῦ λόγου, ἐμικρον αὐτοῖς κατασκευάζων τὴν ἀρετὴν, θέλων τε σώζειν αὐτοὺς; καὶ τῷ τοῦ δικαίου λόγῳ μὴ μόνον τῷ τῆς ὑπεραγάθου καὶ πατρικῆς προμηθείας. Εἰ γὰρ αἰτεῖν μέλλουσιν ἀνυσίως; καὶ προὔργου ποιούμενοι τὸ λαθεῖν, καὶ παρασκευάζειν μέλλουσι σφᾶς αὐτοὺς πρὸς τὸ καλῶς εὐχεσθαι· Αἰτεῖτε γὰρ, φησὶ, καὶ οὐ λαμβάνετε, διότι; κικῶς; αἰτεῖσθε. Ἐ Εὐχονται δὲ καλῶς καὶ ἐμπράκτως, οἱ μετὰ τῆς εἰς Θεὸν πεποιθήσεως εὐχόμενοι, ἔχουσι τε τὴν τοιαύτην

πεποιθήσιν ἀληθῶς· οἱ συνειδότες σφίσι αὐτοῖς, ἅ
 μήτε ἀμαρτιῶν οὖσιν ἐνόησις ἀμετανοήτων καὶ τὴν
 θεῖαν ἐμποδίζουσῶν φιλανθρωπίαν καὶ τοὺς διατε-
 ταγμένους τῆς ἀγάπης καρποφοροῦσι καρποὺς με-
 τὰ ταπεινώσεως· δεῖ γὰρ ἀλλήλοις συντρέχειν τό τε
 προωρισθαι εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν καὶ τὸ μηδένος
 τῶν εἰς αὐτὴν φερόντων ὀλιγωρεῖν, ὡς ὁ μακάριος
 Πέτρος· ἐν τῇ τῶν ἐπιστολῶν πρώτῃ φησὶ. Σπου-
 δίασατε δι' ἀγαθῶν ἔργων βεβαίαν ὁμῶν τὴν κλησιν
 καὶ ἐκλογὴν ποιεῖσθαι, ὡς εἶναι τῶν σπουδαίων
 ἐκαστῶ καθάπερ ἐλέγγυον ἢ σημεῖον τῆς ἀγνωσιμεί-
 νης μὴν αὐτῷ θεῶν ἐκλογῆς ἐπ' αὐτῷ θεῷ δὲ
 μόνῳ γινωσκουμένης, τὴν ἐν τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις
 σπουδῆν. Ὅθεν οὐδὲ συναύξουσιν οἱ τοιοῦτοι τὸν
 θεὸν ἐπ' αὐτοῦ προωρισμὸν τῇ περὶ ταῦτα σπουδῇ,
 συναρδῶν μὲν οὖν τὸν οἰκτεῖον βίον ἀπάσῃ δρῶσι
 σπουδῇ τῷ προωρισθαι ἄν. Τοιοῦτοι δὲ ὄντες· καὶ
 προωρισμένοι δῆπου εἰσὶ καὶ προωρισμένοι ὄντες
 οὕτω σπουδάζουσιν ὥστε ὁ θεὸς διὰ ταῦτα προ-
 ωρισμὸς οὐ μόνον οὐκ ἀναιρεῖ τὸ τῆς εὐχῆς δραστή-
 ριον, ἀλλὰ καὶ ἐπαναγκάζει καλῶς εὐχὴν ὡς αὐτῷ
 δῆπου συνῆδουσιν τὴν ἐξίαν. Οἱ τε γὰρ προωρι-
 σμένοι καλῶς εὐχονται καὶ καλῶς εὐχόμενοι εἰσιν
 οἱ προωριζόμενοι καὶ ταυτὸν ἐστὶ τό τε προωρισθαι
 εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν, καὶ τὸ καλῶς εὐχεσθαι.
 Δεῖ μέντοι καὶ τόδε προσδιορισθαι, ὅτι οἱ εὐλα-
 εῶς τε καὶ φιλοθέως τὴν εἰς θεὸν πεποιθήσιν ἔχον-
 τες οὐ δέονται αὐτοῦ περὶ οὐδενὸς τῶν προσκαίρων,
 ἀλλὰ περὶ τῆς ἐν αὐτῷ βασιλείας ὥστε αὐτῆς τυ-
 χεῖν κατὰ τὸ θεῖον παράγγελμα καὶ βασιλευῖσαι
 μὲν ἐν αὐτοῖς τὸν θεὸν ἐνταῦθα, μετασεῖν δ' αὐ-
 τοὺς ὡς οἶδεν τὸ ἐστὶν ὑστερον τῆς ἐν οὐρανοῖς βα-

σιλείας. Τοῦ γὰρ κεφαλίου τῶν ἀγαθῶν αὐτοῖσι τε
 αὐτοῖς καὶ σπουδάζουσι συγκαταπραττομένου θεο-
 θεν, τὰ ἄλλα πάντα καὶ μὴ ζητοῦσι μὴτε εὐχόμε-
 νοι προστίθενται. Ἐνιοὶ δὲ ὑψηλότερον φθάσαντες,
 οὐδὲ τοῦτο ταῖς εὐχαῖς ζητοῦσιν, ἀλλὰ τῇ περὶ τῆν
 ἀρετὴν ἐντροχεῖ σπουδῇ καὶ τῇ ὀλοσχερεῖ τε καὶ
 εἰλικρινεῖ τῆς θείας ἀγάπης· ἀποκληρώσει ἀρκού-
 μνοι ὅπερ ἐστὶ τὸ ἔργον τὴν βασιλείαν αἰτεῖν οὐκ
 ἐνοχλοῦσι λοιπὸν περὶ ταύτης εὐχῇ. Εὐχὴ δὲ ἐστὶ
 αὐτοῖς ἢ διηνεχῆ· δοξολογία τε καὶ εὐχαριστία σὺν
 μετρῷ φρονήματι καὶ τὸ προορῆν ἐνώπιον αὐτῶν
 τὸν Κύριον διὰ παντός ἐκ δεξιῶν ὄντα. Ἴνα μὴ ἐκ-
 λευθῶσιν, οἱ τοιοῦτοι οὐδὲ τοὺς πειρασμοὺς καθά-
 παξ ἀπεύχονται εἰδότες, ὡς ἀνευ μὲν θλίψεων ἀδύ-
 νατόν ἐστιν εἰς τὴν βασιλείαν ἔλθειν τοῦ θεοῦ· εἰ δὲ
 τῶν πειρασμῶν αἱ θλίψεις ἀνίσχουσιν, ἀλλ' αἰτοῦσι
 μόνον κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου διατύπωσιν, μὴ εἰσιν-
 χθῆναι εἰς πειρασμόν. Τοῦτο δ' ἐστὶ μὴ πειρασμοῖς
 τοῖς ὑπὲρ δύναμιν ἐμπεσεῖν παραχωρηθῆναι, μὴδ'
 ἐναποληφθῆναι τῷ βᾶθει τῶν πειρασμῶν. Ἐναπο-
 λαμβάνονται δὲ αὐτοῖς οἱ μικροψυχοῦντες, ὥσπερ
 οἱ γενναῖοι φρονεῖς δι' ὑπομονῆς· αὐτοὺς νικῶσι καὶ
 ἀπαλλάττονται, καὶ τὸ εὐχεσθαι μὴ ἐναποληφθῆναι
 αὐτοῖς τὸ ζητεῖν ἐστὶν ἐκ θεοῦ τὴν ὑπομονήν, δῶ-
 ρον γὰρ αὕτη σωτήριον καὶ γνώσει μὲν σπειρόμε-
 νον ἐν ἡμῖν οἰκεία θεοῦ δὲ χάριτι τελετούμενον καὶ
 καρποφοροῦν, νικῶσῃ τὴν ἐν ἡμῖν ἀσθένειαν ἀντι-
 καθισταμένην προθυμίᾳ τοῦ Πνεύματος. Ἡ δὲ χάρις
 τῇ δι' ἔργων ἀγαθῶν πεποιθήσει· ἡμῶν ἐπακολουθεῖ,
 καθά φησιν ὁ θεὸς ἀπόστολος, ἐπιστό· ἐστὶν ὁ θεὸς
 ὅς οὐκ ἐκείει ἡμᾶς πειρασθῆναι ὑπὲρ τὸ δύναμεθα. Ἄ
 αὐτῷ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ

ΕΝ Τῷ ΔΕΣΠΟΤῃ ΗΜῶΝ ΧΡΙΣΤῷ ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΤΟΣ.

(Ex cod. Græc. Paris. n. 1292, fol. 153 v°.)

Ζητοῦσι τινες πῶς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ἐν τῷ Ἀ
 ἀνθρωπίνῳ αὐτοῦ τὴν ὑπὲρ πάντων ἔστισε (fori.
 ἔστησε) δίκην ἀνθρώπων, οὐ χάριν μάλιστα πιστεύο-
 μεν τὸν θεῖον Λόγον ἐνανθρωπίσαι καὶ ἀμφω ταῦτα
 τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν εἶναι, Θεὸν ἀληθῆ καὶ ἀν-
 θρωπον ἀληθῆ δηλονότι· οἰκτεῖον μὲν γὰρ ἦν ὅλην
 αὐτὸν προσλαβεῖν τὴν ἀνθρωπότητα ὡς ὑπὲρ ὅλης
 αὐτῆς ἀπολογησόμενον καὶ ὡς διαβαίνειν μελλούσης·
 εἰς ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα, τῆς οὕτως οἰκονομηθεί-
 σης ἀπολογίας· τοῦτο δὲ ἀδύνατον εἶναι δοκεῖ·
 ἢ γὰρ ἀνθρωπότης ἢ πράγμα ἐστὶν ὑφεστῶς· καθ'
 αὐτὸ κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς καὶ τῆς ὕλης πάντη κεχω-
 ρισμένον, ἢ εἶδος ἐστὶν ἐξ· ἀφαιρέσεως καὶ τῆς ἐπι-
 νοίας ὅν οὐ τοῦ πράγματος κατὰ γε Ἀριστοτέλη καὶ
 τὴν ἱερὰν ἀλήθειαν. Εἰ μὲν οὖν τὸ πρῶτον ἐστίν,
 οὐκ ἔρα ἀληθῆς ἐν τῷ Χριστῷ ἀνθρωπότης, ἀλλ'
 ἐπὶ τὸ χεῖρον μεταδελημένη· καὶ ἀπὸ τοῦ πάντη
 κεχωρισμένου καὶ νοητοῦ ἐπὶ τῇ ὅλῃ συναφθῆναι
 κατενεχθεῖσα, καὶ ἐπὶ τὸ μερικὸν ἀπὸ τοῦ καθό-
 λου· ὅθεν οὗτ' ἀν καθόλου ἀνθρωπότης· οὕτως εἴη
 ἐν τῷ Χριστῷ οὔτε πρὸς ὅλην ἀν διαβαίνει τὴν ἐν
 τοῖς· κατὰ μέρος ἀνθρωπότητα ἢ δι' αὐτῆς γενομένη
 δίκη καὶ κάθαρσις. Εἰ δὲ τὸ δευτέρον ἐστὶν ἀληθές
 περὶ τῆς ἀλλῶς· ἀνθρωπότητος, ἦν ἂν οὕτω καὶ
 ἀληθὲς μᾶλλον τὸ κατὰ φαντασίαν ἀνθρωπον εἶναι
 καὶ οὐ κατ' ἀλήθειαν τὸν Κύριον ἡμῶν, ὡς τινες
 ἐφλυδάρουν. Εἰ δ' ἐκ τῆς ἡμετέρας φύσεως ἦν ὁ τῷ
 θεῷ Λόγῳ προσληφθεὶς ἀνθρωπος, τοῦτέστιν ἐκ ψυ-
 χῆς καὶ σώματος συνεστηκώς, καὶ μερικὸν ἀνείλη-
 φεν ἀνθρωπον διὰ τοῦτο ὡς ἕκαστόν ἐστι τῶν τῆς
 ἀνθρωπότητος ἀτόμων, Πέτρος· τυχὸν ἢ Παῦλος, πῶς
 τοῦ ἐνός οὕτως ἀνθρώπου καὶ μερικοῦ τὸ πάθος· καὶ
 ἢ διὰ τὸ παθεῖν ἕκαστως ἀρετὴ τὴν ἀπόλυσιν τῆς
 ἀμαρτίας καὶ τῆς δι' αὐτὴν παγκοίνου ποιότης ἠδύ-
 νατο ἀν διαπράξασθαι; πῶς δὲ καὶ μία ὑπόστασις·
 καὶ ἐν πρόσωπον ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ἐστίν, εἰ ὁ
 Θεὸς Λόγος ὑπόστασις ὢν καθ' αὐτὸν ἐν θεότητι,
 ἄτομον ἀνθρωπότητος καὶ ὑπόστασιν ἀνθρωπίνην
 ἐπέλαβεν; εἰν γὰρ ἂν οὕτω δύο ὑποστάσεις ἅμ'·
 τοῦτῃ δὲ πολλὰ ἀδύνατα ἀκολουθεῖ. Ἐπιλυόμενοι·
 ποῖνον τὴν ἀπορίαν ταύτην ῥητέον ἀν εἰη πρῶτον
 μὲν δεῖ οὐ μόνον τοῦ λυθῆναι τὴν κοινὴν δίκην ἐνεκα
 τῆς τοιαύτης ἐδέησεν οἰκονομίας τῷ παναγαθῷ δι-
 μιουργῷ, ἀλλὰ καὶ πολλῶν ἄλλων χάριν τῆς χρείας
 ταύτης συνεπομένων τε καὶ προηγουμένων, ἅπερ
 οὐδὲ δυνατόν ἐστιν ἀριθμεῖν οὔτε εἰδέναι καλῶς τοὺς
 μετ' ἐθέλειν πεφωτισμένους· καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ πεφωτι-

σμένοι τὴν τοῦ μυστηρίου τούτου λαμπρότητα πάντων
 οὐκ ἔχουσι καταλαβεῖν, ὑπερφυῶς καὶ θεοπρεπῶς
 τὴν ἀνθρωπείαν γινώσκοντες· ἔπειτα πρὸς
 λύσιν τῶν ζητουμένων εἰδέναι δεῖ ὅτι τὸ μὲν ὅλον
 τὸν ἀνθρωπον ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ τοῦ Χριστοῦ εἶναι
 λίαν ἐστὶν ἀληθές, ὥστε εὐλόγως ἀκολουθεῖν καὶ τὸ
 διαβῆναι πρὸς πάντας ἀνθρώπους δι' αὐτοῦ τὴν ἐν
 αὐτῷ γενομένην οἰκονομίαν.

Οὔτε δὲ κεχωρισμένον εἶδος ἀνέλαβε καὶ ἰδέαν τῆς
 ἀνθρωπότητος· οὐ γὰρ ἐστὶν εἶδος τοιούτου, εἰ καὶ
 τισὶν ἔδοξε· πάνυ φεύλως τε καὶ ψευδῶς, οὔτε τὸ
 καθόλου εἶδος· οὐ γὰρ ἐστὶν πρᾶγμα καθ' αὐτὸ τὸ
 τοιούτου εἶδος· ἀλλὰ κατ' ἐπίνοιαν ἡμετέραν μόνον
 ἐστὶ· τῇ ἐκ τῶν μερικῶν ἀφαιρέσει συνιστάμενον
 ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ νῷ, φημί δὲ τῷ σοφῷ, καὶ κατ'
 ἐπιστροφὴν αὐτῆς τοιαύτης ἐπινοίας, διατρέχον καὶ
 περιέχον πάντα τὰ ἄτομα· πραγματικῶς δὲ ἐν ἐκά-
 στῳ τῶν ἀτόμων ἐστὶ μόνον, καὶ ὅλον ἐν ἐκάστῳ
 καὶ οὐδὲ μᾶλλον ἐν τῷδε ἢ τῷδε· ὅλην γὰρ τὴν ἀν-
 θρωπότητα ἕκαστος ἔχει, οὐ καθὼς ἐστὶ τῶν πολλῶν
 ἀτόμων περιεκτικῆ λόγῳ καὶ ἐπινοίᾳ, ἀλλὰ καθὼς
 ὅλη ἐν ἐκάστῳ τούτων ἐγκλείεται ἔργῳ καὶ κατὰ
 τὸν αὐτῆς λόγον καὶ τὸ τί ἦν εἶναι τὸ ἐν τῷ πράγ-
 ματι. Οὔτε τοῖνον ὡς τὴν ἰδέαν τῆς ἀνθρωπότητος,
 οὔτε ὡς τὴν καθόλου ἐπίνοιαν προσειληφῶτα, ὅλην
 τὴν ἀνθρωπότητα προσειληφῆναι τὸν θεῖον Λόγον
 φωνοῦμέν τε καὶ λέγομεν, ἀλλὰ πρῶτον μὲν τῷ μο-
 ναδικῷ τῆς τοιαύτης ἐνώσεως· ἕκιστον γὰρ τῶν μο-
 ναδικῶν οὐ μόνον ἐστὶν ὅλον καὶ λέγεται τὸ ὅλον ἔργῳ
 τὸ εἶδος ἔχειν, ὡς ἐπὶ τοῦ Πέτρου τυχόν, ἀλλὰ καὶ
 τῷ μόνον αὐτὸ τοῦτ' ἔχειν οὐκ ὡς μετέχον καθάπερ
 ἐπὶ τῶν ἄλλων, ἀλλ' ὡς αὐτὸ ὅλον ὅν καὶ ὡς ἀντι-
 στρέφον· ταυτὸν γὰρ ἐστὶν ἥλιον φάναι καὶ ἠλιό-
 τητα καὶ εἶδος ἢ φύσιν ἡλίου, αὐτοῦ γε μόνου ἡλίου
 τυγχάνοντος. Ἐπεὶ τοῖνον ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς
 Χριστὸς· τῇ πρὸς τὴν θεότητα ἐνώσει μοναδικῶς ἀν-
 θρωπος ἦν, οὐδεὶς γὰρ ἄλλος πλὴν αὐτοῦ τοιούτος
 ἀνθρωπος γέγονεν, οὔτ' ἐστὶν, καὶ ὅλος ἦν ὁ ἀνθρω-
 πος· καὶ ὅλην εἶχε τὴν ἀνθρωπότητα, ὥστ' εἰ καὶ
 γεννηθέντος αὐτοῦ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, συνέβαιεν
 ἀν πάντα εὐθὺς πεπαῦσθαι ἀνθρωπον καὶ μόνον αὐ-
 τὸν εἶναι οὐκ ὡς ἄτομον ἐν ὑπολειφθῆναι ἀν αὐτὴν
 τῆς ἀνθρωπότητος ὅλης, στερῆσει τῶν ὁμοειδῶν ἀτό-
 μων, ἀλλ' ὡς μόνον ὄντα καὶ ὅλον τὸν ἀνθρωπον.

Τὸ δ' αὐτὸ καὶ σωζομένων τῶν ἄλλων ἀτόμων
 ἐστίν, οὐ συναριθμουμένου τούτοις οὐδὲ συνδιαρου-
 μένου, ἀλλ' ὑπεροχικῶς τὴν τοῦ ὅλου τῶν πρὸς

κεποιθήσιν ἀληθῶς οἱ συνειδότες σφίεν αὐτοῖς, ἅ
 μήτε ἀμαρτιῶν οὐσιν ἐνόχοις ἀμετανοήτων καὶ τὴν
 θεῖαν ἐμποδίζουσῶν φιλανθρωπίαν καὶ τοὺς διατε-
 ταγμένους τῆς ἀγάπης καρποφοροῦσι καρπούς με-
 τὰ ταπεινώσεως· δεῖ γὰρ ἀλλήλοις συντρέχειν τό τε
 προουρίσθαι εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν καὶ τὸ μηδενὸς
 τῶν εἰς αὐτὴν φερόντων ὀλιγωρεῖν, ὡς ὁ μακάριος
 Πέτρος· ἐν τῇ τῶν ἐπιστολῶν πρώτη φησί. Σπου-
 δίσατε δι' ἀγαθῶν ἔργων βασιλείαν ὁμῶν τὴν κλησιν
 καὶ ἐκλογὴν ποιεῖσθαι, ὡς εἶναι τῶν σπουδαίων
 ἐκάστη καθάπερ ἐχέγγυον ἢ σημεῖον τῆς ἀγνοουμέ-
 νης· μὲν αὐτῷ θεόθεν ἐκλογῆς ἐπ' αὐτῷ θεῷ δὲ
 μόνῃ γινωσκόμενης, τὴν ἐν τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις
 σπουδῆν. Ὅθεν οὐδὲ συναΐφουσιν οἱ τοιοῦτοι τὸν
 θεῖον ἐπ' αὐτοῦ προουρισμὸν τῇ περὶ ταῦτα σπουδῇ,
 συνυθὸν μὲν οὖν τὸν οἰκεῖον βίον ἀπάσῃ δρῶσι
 σπουδῇ τῷ προουρίσθαι ἄν. Τοιοῦτοι δὲ ὄντες· καὶ
 προωρισμένοι δὴπου εἰσὶ καὶ προωρισμένοι ὄντες
 οὕτω σπουδάζουσιν ὥστε ὁ θεὸς διὰ ταῦτα προ-
 ορισμὸς οὐ μόνον οὐκ ἀναιρεῖ τὸ τῆς εὐχῆς δραστη-
 ριον, ἀλλὰ καὶ ἐπαναγκάζει καλῶς εὐχὴν ὡς αὐτῷ
 δὴπου συνᾶδουσιν τὴν ἔξιν. Οἱ τε γὰρ προωρι-
 σμένοι καλῶς εὐχονται· καὶ καλῶς εὐχόμενοι εἰσιν
 οἱ προωριζόμενοι καὶ ταυτὸν ἐστὶ τό τε προουρίσθαι
 εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν, καὶ τὸ καλῶς εὐχεσθαι.
 Δεῖ μέντοι καὶ τόδε προσδιορισθῆναι, ὅτι οἱ εὐλα-
 βῶς τε καὶ φιλοθεῶς τὴν εἰς θεὸν κεποιθήσιν ἔχον-
 τες οὐ δέονται αὐτοῦ περὶ οὐδενὸς τῶν προσκαιρῶν,
 ἀλλὰ περὶ τῆς ἐν αὐτῷ βασιλείας ὥστε ταύτης τυ-
 χεῖν κατὰ τὸ θεῖον παράγγελμα καὶ βασιλευταί
 μὲν ἐν αὐτοῖς τὸν θεὸν ἐνταῦθα, μετασχεῖν δ' αὐ-
 τοῦς ὡς οἶδ' ἐστὶν ὑστερον τῆς ἐν οὐρανοῖς βα-

σιλείας. Τοῦ γὰρ κεφαλίου τῶν ἀγαθῶν αἰτοῦσι τε
 αὐτοῖς καὶ σπουδάζουσι συγκαταπραττομένου θεό-
 θεν, τὰ ἄλλα πάντα καὶ μὴ ζητοῦσι μήτε εὐχόμε-
 νοι προστίθενται. Ἐνιοὶ δὲ ὑψηλότερον φθάσαντες,
 οὐδὲ τοῦτο ταῖς εὐχαῖς ζητοῦσιν, ἀλλὰ τῇ περὶ τὴν
 ἀρετὴν ἐντρέχει σπουδῇ καὶ τῇ ὀλοσχερεῖ τε καὶ
 εἰλικρινεῖ τῆς· θείας ἀγάπης· ἀποπληρώσει ἄρκου-
 μενοι ὅπερ ἐστὶ τὸ ἔργῳ τὴν βασιλείαν αἰτεῖν οὐκ
 ἐνοχλοῦσι λοιπὸν περὶ ταύτης εὐχῆς. Εὐχὴ δὲ ἐστὶν
 αὐτοῖς ἢ διηνεκῆ· δοξολογία τε καὶ εὐχαριστία οὖν
 μετρίῳ φρονήματι καὶ τὸ προορῆν ἐνώπιον αὐτῶν
 τὸν Κύριον διὰ παντός ἐκ δεξιῶν ὄντα. Ἴνα μὴ ε-
 λευθῶσιν, οἱ τοιοῦτοι οὐδὲ τοὺς πειρασμοὺς καθά-
 παξ ἀπεύχονται εἰδότες, ὡς ἄνευ μὲν θλίψεων ἀδύ-
 νατόν ἐστιν εἰς τὴν βασιλείαν ἐλθεῖν τοῦ Θεοῦ· εἰ δὲ
 τῶν πειρασμῶν αἱ θλίψεις ἀνίσχουσιν, ἀλλ' αἰτοῦσι
 μόνον κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου διατύπωσιν, μὴ εἰσι-
 χθῆναι εἰς πειρασμόν. Τοῦτο δ' ἐστὶ μὴ πειρασμοῖς
 τοῖς ὑπὲρ δύναμιν ἐμπεσῖν παραχωρηθῆναι, μηδ'
 ἀναποληφθῆναι τῷ βᾶθει τῶν πειρασμῶν. Ἐναπο-
 λαμβάνονται δὲ αὐτοῖς οἱ μικροψυχοῦντες, ὥσπερ
 οἱ γενναῖοφρονες δι' ὑπομονῆς· αὐτοῦς νικῶσι καὶ
 ἀπαλλάττονται, καὶ τὸ εὐχεσθαι μὴ ἀναποληφθῆναι
 αὐτοῖς τὸ ζητεῖν ἐστὶν ἐκ Θεοῦ τὴν ὑπομονήν, δῶ-
 ρον γὰρ αὕτη σωτήριον καὶ γινώσκει μὲν σπειρόμε-
 νον ἐν ἡμῖν οἰκεία Θεοῦ δὲ χάριτι τελειούμενον καὶ
 καρποφοροῦν, νικῶσῃ τὴν ἐν ἡμῖν ἀσθένειαν ἀντι-
 καθισταμένην προθυμία τοῦ Πνεύματος. Ἡ δὲ χάρις
 τῇ δι' ἔργων ἀγαθῶν κεποιθήσει· ἡρῶν ἐπακολουθεῖ,
 καθά φησιν ὁ θεὸς ἀπόστολος, ἡ Πιστός· ἐστὶν ὁ θεὸς,
 ὃς οὐκ ἐξέπει ἡμᾶς πειρασθῆναι ὑπὲρ τὸ δύναμεθα.
 Αὐτῷ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ

ΕΝ Τῷ ΔΕΣΠΟΤῇ ΗΜΩΝ ΧΡΙΣΤῷ ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΤΟΣ.

(Ex cod. Græc. Paris. n. 1292, fol. 153 v°.)

Ζητοῦσι τινες πῶς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ἐν τῷ Ἀ
 ἀνθρωπίνῳ αὐτοῦ τῆν ὑπὲρ ἀπάντων ἔστισε (fort.
 ἔστησε) δίκην ἀνθρώπων, οὐ χάριν μάλιστα πιστεύο-
 μεν τὸν θεὸν Λόγον ἐνανθρωπίσαι καὶ ἀμφω ταῦτα
 τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν εἶναι, θεὸν ἀληθῆ καὶ ἀν-
 θρωπον ἀληθῆ δηλονότι· οἰκειον μὲν γὰρ ἦν ὅλην
 αὐτὸν προσλαβεῖν τὴν ἀνθρωπότητα ὡς ὑπὲρ ὅλης
 αὐτῆς ἀπολογησόμενον καὶ ὡς διαβαίνειν μελλούσης
 εἰς ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα, τῆς οὕτως οἰκονομηθεί-
 σης ἀπολογίας· τοῦτο δὲ ἀδύνατον εἶναι δοκεῖ·
 ἢ γὰρ ἀνθρωπότης ἢ πρᾶγμα ἐστὶν ὕφεστώ; καθ'
 αὐτὸ κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς καὶ τῆς ὕλης πάντῃ κεχω-
 ρισμένον, ἢ εἶδος ἐστὶν ἐξ' ἀφαιρέσεως καὶ τῆς ἐπι-
 νοίας ὅν οὐ τοῦ πράγματος κατὰ γε Ἀριστοτέλη καὶ
 τὴν ἱερὰν ἀλήθειαν. Εἰ μὲν οὖν τὸ πρῶτον ἐστίν,
 οὐκ ἔρα ἀληθῆς ἐν τῷ Χριστῷ ἀνθρωπότης, ἀλλ'
 ἐπὶ τὸ χεῖρον μεταβδλημένη· καὶ ἀπὸ τοῦ πάντῃ
 κεχωρισμένου καὶ νοητοῦ ἐπὶ τὸ εἶναι ὅλην συναφθῆναι
 κατενεχθεῖσα, καὶ ἐπὶ τὸ μερικὸν ἀπὸ τοῦ καθό-
 λου· ὅθεν οὐτ' ἂν καθόλου ἀνθρωπότης οὕτως εἴη
 ἐν τῷ Χριστῷ οὔτε πρὸς ὅλην ἂν διαβαίνειν τὴν ἐν
 τοῖ; κατὰ μέρος ἀνθρωπότητα ἢ δι' αὐτῆς γενομένη
 δίκη καὶ καθαρσις. Εἰ δὲ τὸ δευτέρῳ ἐστὶν ἀληθῆς
 περὶ τῆς ἀπλῶς ἀνθρωπότητος, ἦν ἂν οὕτω καὶ
 ἀληθῆς μᾶλλον τὸ κατὰ φαντασίαν ἀνθρωπον εἶναι
 καὶ οὐ κατ' ἀλήθειαν τὸν Κύριον ἡμῶν, ὡς τινες
 ἐφυλάρουν. Εἰ δ' ἐκ τῆς ἡμετέρας φύσεως ἦν ὁ τῷ
 θεῷ Λόγῳ προσληφθεὶς ἀνθρωπος, τουτέστιν ἐκ ψυ-
 χῆς καὶ σώματος συνεστηκώς, καὶ μερικὸν ἀνείλη-
 φεν ἀνθρωπον διὰ τοῦτο ὡς ἕκαστόν ἐστι τῶν τῆς
 ἀνθρωπότητος ἀτόμων, Πέτρος τυχὸν ἢ Παῦλος, πῶς
 τοῦ ἐνὸς οὕτως ἀνθρώπου καὶ μερικοῦ τὸ πάθος καὶ
 ἢ διὰ τὸ παθεῖν ἔκλουσις ἀρετῆ τὴν ἀπύλουσιν τῆς
 ἀμαρτίας καὶ τῆς δι' αὐτὴν παγκοίνου ποιότης ἠδύ-
 νατο ἂν διαπράξασθαι; πῶς δὲ καὶ μία ὑπόστασις
 καὶ ἐν πρόσωπον ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ἐστίν, εἰ ὁ
 θεὸς Λόγος ὑπόστασις ὢν καθ' αὐτὸν ἐν θεότητι,
 ἄτομον ἀνθρωπότητος καὶ ὑπόστασιν ἀνθρωπίνην
 ἐνέλαθεν; εἰεν γὰρ ἂν οὕτω δύο ὑποστάσεις ἄμ-
 τούτῃ δὲ πολλὰ ἀδύνατα ἀκολουθεῖ. Ἐπιλυόμενοι
 τοῖνον τὴν ἀπορίαν ταύτην ῥητέον ἂν εἴη πρῶτον
 μὲν εἶναι οὐ μόνον τοῦ λυθῆναι τὴν κοινὴν δίκην ἐνεκα
 τῆς τοιαύτης ἐδέησεν οἰκονομίας τῷ παναγάθῳ δι-
 μιουργῷ, ἀλλὰ καὶ πολλῶν ἄλλων χάριν τῆ χρείᾳ
 ταύτῃ συνεπομένων τε καὶ προηγουμένων, ἅπερ
 οὐδὲ δυνατόν ἐστὶν ἀριθμεῖν οὔτε εἰδέναι καλῶς τοὺς
 μὴ θεοὺς πεφωτισμένους· καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ πεφωτι-

σμένοι τὴν τοῦ μυστηρίου τούτου λαμπρότητα πᾶσαν
 οὐκ ἔχουσι καταλαβεῖν, ὑπερφυῶς καὶ θεοπρεπῶς
 τὴν ἀνθρωπείαν γινῶσιν νικῶντος· ἔπειτα πρὸς
 λύσιν τῶν ζητουμένων εἰδέναι δεῖ εἶναι τὸ μὲν ὅλον
 τὸν ἀνθρωπον ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ τοῦ Χριστοῦ εἶναι
 λίαν ἐστὶν ἀληθῆς, ὥστε εὐλόγως ἀκολουθεῖν καὶ τὸ
 διαβῆναι πρὸς πάντας ἀνθρώπους δι' αὐτοῦ τὴν ἐν
 αὐτῷ γενομένην οἰκονομίαν.

Ὅτε δὲ κεχωρισμένον εἶδος ἀνέλαβε καὶ ἰδέαν τῆς
 ἀνθρωπότητος· οὐ γὰρ ἐστὶν εἶδος τοιοῦτον, εἰ καὶ
 τισιν ἔδοξε· πάνυ φυλῶς τε καὶ ψευδῶς, οὔτε τὸ
 καθόλου εἶδος· οὐ γὰρ ἐστὶ πρᾶγμα καθ' αὐτὸ τὸ
 τοιοῦτον εἶδος· ἀλλὰ κατ' ἐπινοίαν ἡμετέραν μόνον
 ἐστὶ τῆ ἐκ τῶν μερικῶν ἀφαιρέσει συνιστάμενον
 ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ νῷ, φημί δὲ τῷ σοφῷ, καὶ κατ'
 Ἐπιστροφῆν αὐτῆς τοιαύτης ἐπινοίας, διατρέχον καὶ
 περιέχον πάντα τὰ ἄτομα· πραγματικῶς δὲ ἐν ἑκά-
 στῳ τῶν ἀτόμων ἐστὶ μόνον, καὶ ὅλον ἐν ἑκάστῳ
 καὶ οὐδὲ μᾶλλον ἐν τῷδε ἢ τῷδε· ὅλην γὰρ τὴν ἀν-
 θρωπότητα ἕκαστος ἔχει, οὐ καθὼ ἐστὶ τῶν πολλῶν
 ἀτόμων περιεκτικῆ λόγῳ καὶ ἐπινοίᾳ, ἀλλὰ καθὼ
 ὅλη ἐν ἑκάστῳ τούτων ἐγκλείεται ἔργῳ καὶ κατὰ
 τὸν αὐτῆς λόγον καὶ τὸ τί ἦν εἶναι τὸ ἐν τῷ πράγ-
 ματι. Οὔτε τοῖνον ὡς τὴν ἰδέαν τῆς ἀνθρωπότητος,
 οὔτε ὡς τὴν καθόλου ἐπινοίαν προσειληφῶτα, ὅλην
 τὴν ἀνθρωπότητα προσειληφῆναι τὸν θεὸν Λόγον
 φωνοῦμέν τε καὶ λέγομεν, ἀλλὰ πρῶτον μὲν τῷ μο-
 ναδικῷ τῆς τοιαύτης ἐνώσεως· ἕκαστον γὰρ τῶν μο-
 ναδικῶν οὐ μόνον ἐστὶν ὅλον καὶ λέγεται τὸ ὅλον ἔργῳ
 τὸ εἶδος ἔχειν, ὡς ἐπὶ τοῦ Πέτρου τυχόν, ἀλλὰ καὶ
 τῷ μόνον αὐτὸ τοῦτ' ἔχειν οὐχ ὡς μετέχον καθάπερ
 ἐπὶ τῶν ἄλλων, ἀλλ' ὡς αὐτὸ ὅλον ὅν καὶ ὡς ἀντι-
 στρέφον· ταυτὸν γὰρ ἐστὶν ἥλιον φάναι καὶ ἠλιό-
 τητα καὶ εἶδος ἢ φύσιν ἡλίου, αὐτοῦ γε μόνου ἡλίου
 τυγχάνοντος. Ἐπεὶ τοῖνον ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς
 Χριστὸς τῆ πρὸς τὴν θεότητα ἐνώσει μοναδικῶς ἀν-
 θρωπος ἦν, οὐδεὶς γὰρ ἄλλος πλὴν αὐτοῦ τοιοῦτος
 ἀνθρωπος γέγονεν, οὔτ' ἐστὶν, καὶ ὅλος ἦν ὁ ἀνθρω-
 πος· καὶ ὅλην εἶχε τὴν ἀνθρωπότητα, ὥστ' εἰ καὶ
 γεννηθέντος αὐτοῦ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, συνδύαιεν
 ἂν πάντα εὐθὺς πεκαῦσθαι ἀνθρωπον καὶ μόνον αὐ-
 τὸν εἶναι οὐχ ὡς ἄτομον ἐν ὑπολειφθῆναι ἂν αὐτὸν
 τῆς ἀνθρωπότητος ὅλης, στερῆσαι τῶν ὁμοειδῶν ἀτό-
 μων, ἀλλ' ὡς μόνον ὄντα καὶ ὅλον τὸν ἀνθρωπον.

Τὸ δ' αὐτὸ καὶ σωζομένων τῶν ἄλλων ἀτόμων
 ἐστίν, οὐ συναριθμουμένου τούτοις οὐδὲ συνδύαιρου-
 μένου, ἀλλ' ὑπεροχικῶς τὴν τοῦ ὅλου τᾶν πρὸς

αὐτὰ σώζοντες. Συνέδραμε δὲ εὐλόγως τῇ τοιαύτῃ Ἀ νην τοῦ πταισματος; ἀντιστήσωσιν· τοὺς δὲ τότε ζῶσι καὶ μετὰ ταῦτα γενησομένοις; οὐ πρόλα πάντα δωρεάν ἔδει δίδεσθαι τὴν τοιαύτην εὐεργεσίαν ὡς τοῖς προτέροις ἐκείνοις, ἀλλὰ καὶ τινος ἀπ' αὐτῶν προηγησαμένου δικαίου τὴν θύραν τῆς αἰωνίου ζωῆς ἀνοίγνυσθαι, καὶ τὸ προγονικὸν λύεσθαι κώλυμα ὡς ἐν τῷ καιρῷ τῶν νόμων εὐρισκομένους καὶ τὴν θείαν εἰς αὐτοὺς πρόνοιαν ὀφειλοῦσι τε καὶ δυναμένοις ἐπιγινώσκειν καλῶς, εἰ βουληθεῖεν· τοῦτο δὲ πιστεύουσι τε καὶ βίπτισομένοις εἰς τὸν αὐτοῦ θάνατον ὑπὲρ αὐτῶν ἐμελλε γίνεσθαι. Ἐδει δὲ ἐπὶ τούτῳ καὶ ἰδίαις αὐτῶν σπουδαῖς, τὸν εἰς τὴν ζωὴν ἐκείνην δρόμον ἀνεῖν· ἀμειλοῦντας γάρ, ἢ καὶ τὴν ἐναντίαν ὀδεύοντας, οὐκ ἂν οἶόν τε ἦν, καὶ ἀνεφγμένης εἰσέναι τῆς αἰῆς, ἀλλ' ἐμελλον ἀντὶ τοῦ φυσικοῦ καὶ πρώτου κωλύματος λελυμένου τῆ τῆ; προαιρέσεως εἰργεσθαι δικαίως κωλύματα. Καὶ ἔδει πρὸς ταῦτα νόμου τελειοτάτου, διδασκαλίας, παραδείγματος, χειραγωγίας παντοίας. διὰ τὴν πολλὴν τοῦ κατ' ἀρετὴν βίου δυσχέρειαν καὶ τὸ στενὴν εἶναι καὶ θαυμάσιον τὴν πρὸς τὴν ἀληθῆ ζωὴν φέρουσαν. Ὁσπερ τοίνυν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος σπέρμα καὶ ἀρχὴ τῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως ὡν διέδωκε μὲν ἂν τοὺς εἰς αὐτοῦ γεννωμένους τὰ τῆς θείας ὑπεταγῆς ἄλλα μετὰ τῶν ἄλλων καλῶν τῶν συγκαταθεσθῆναι αὐτῶν τῆ φύσει, ὃ δὲ καὶ θεοῦ ἦν περὶ αὐτοῦ καὶ πάντων σαρπός, διέδωκε δὲ ἀντὶ τούτων τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὴν ἐκ' αὐτῆς ποινὴν οἰκείως πᾶσι τοῖς σπέρμασιν· οὕτως καὶ τῆς θεῆς φιλανθρωπίας ἰατροῦσιν πάντα βεβουλημένη ἐγκαίρως τε καὶ θεοπροπῶς, ὡς καλῶς καὶ ἀληθεῖς αὐτὰ συνιστῶσι λόγοι, ἐδέξατο, σπέρμα δικαιοσύνης τε τῆς κατὰ ἄνθρωπον καὶ τῆς αὐτῆς ἐπακολουθούσης· εὐδαιμονία; κατὰ τὸν εἰς ἀρχῆς περὶ τῶν ἀνθρώπων σκοπόν, ἀνθρώπων ἀναστήσει, διδασκαλον ἀληθείας, νομοθέτην, δικαιοσύνης παράδειγμα, οὐδὲ βίβι μόνον καὶ λόγῳ πρὸς πίστιν καὶ ἀρετὴν ἄγοντα, ἀλλὰ καὶ θαύμασι καὶ σημείοις ὑπερφύσει, καὶ συμμορφούντα οὕτως ἑαυτῷ τοὺς ἀντίσθαι μέλλοντας καὶ τὴν τῆς ἀπιστίας καὶ ποτηρίας ἀχλὺν ἐκ τῆς γῆς δυνάμενον πάσης διασπείδειν, τὸ τῆς ἀληθείας φῶς ἐπιλάμποντα, τὸ βλασθήσεισιν οὐκ πάλιν τῆς προαιρέσεως, ἀλλὰ τοῦ μὲν προσηκού κωλύματος τῆ πίστεως καὶ τῷ βαπτίσματι λυομένου, τῆς δὲ κατ' ἐνέργειαν προσωπικῆς ἁμαρτίας τῆ τηρῆσει τῶν τούτοις δεδομένων νόμων ἀπειρηγομένης; ἔπερ ἦν ὁ καρπὸς τοῦ θεοῦ κηρύγματος. Τὸ μὲν οὖν φυσικὸν τῆς ἀνθρωπότητος σπέρμα ἦρκε καὶ ψιλὸν ἄνθρωπον εἶναι, ὡσπερ ἄρα καὶ ἦν· τὸ δὲ τῆς πνευματικῆς ἐπιστροφῆς καὶ θεότητος, εἰ ὡν ἢ πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν ὁδὸς ἐμελλε τοῖς προαιρουμένοις ἀνεσθαι, μεγάλην ἔχειν ἐχρῆν τὴν ὑπεροχὴν τε καὶ δύναμιν, καὶ πνευματικῶν σπέρματι κέρπουσαν· πλείστην γὰρ καὶ μεγίστην εἶχε τὸ πρόγμα δυσχέρειαν, ὡς τοῦ κόσμου παντὸς ἀφίσταμένου μὲν ἐκ ἀρχῆς κατὰ μικρὸν, τελευταίον δὲ παντάπασιν ἀπιστάτος ἀπὸ θεοῦ· ὥστε ἢ πανταλοῦς ἐγκαταστήσει; δ. ἐν λ. ο. π. ὡν καὶ φθορᾷ; ἢ φιλανθρωπίας ἐκ' αὐτῶν καὶ οἰκονομίας μεγίστης καὶ θεοστάτης καὶ τῆ τῶν κακῶν ὑπερβολῆς κέρπουσαν σκευαζούσης; τὴν ἰα-

Οὐ μόνον δὲ συνέπαθεν ἡ ἀνθρωπίνῃ φύσει ἅπαντα τῆ ἀνθρωπότητι τοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ καὶ συνανέστη καὶ συνεδοξάσθη καὶ συνανελήθη ὡς τούτων ἀπάντων ἐν αὐτῷ τῶν ἀνθρώπων εἴνεκα γενομένων καὶ πάντας διαβαίνειν δυναμένων τὸ γε τοῦ ποιήσαντος μέρος· τῶν μὲν γὰρ ἐν βῆθι κατελιγμένων ὅποσοι πιστεῖ μὲν καὶ ἀρετῆ ἦσαν μεμορφωμένοι, τῆ διπλῆ πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν ὁδῷ, τὸ δὲ προγονικὸν αὐτοὺς αἰσχος καθείλεν ἐκεῖ καὶ κατεῖχεν, ἀπηλλάγησαν τῷ τοῦ Χριστοῦ θανάτῳ ὡς οἰκεία καὶ κοινή πάντων αὐτῶν ἀποτίσει, τῆς ὀφειλομένης δικῆς τῷ πταισμάτι· εὐχοντο μὲν γὰρ κάκιστοι δικὴν διδόναι ἕκαστος πρόσκαρον εἰ οἶόν τε ἦν καὶ ἀπαλλαγῆναι· γινόντες; ἐκεῖ ἐγκαίρως τὴν τῆς κακοδαιμονίας αἰτίαν, ἀντὶ τῶν ὑπὲρ τῆς εὐδαιμονίας ἐλπίδων, αἷς ἐνταῦθα συνέζησαν, ἀλλ' οὐχ οἶόν τε ἦν, οὐδενὶ τρέπιπ τὸ εὐλογον ἔχοντι. Τότε δὲ καὶ τὸν τρόπον ἔγνωσαν ὅτι λείπονται τῶν δεσμών, καὶ ὡς ἐκείνῳ μόνῳ λύεσθαι ἂν ἠδύναντο. Καὶ τῶν ἀπίστων δὲ ὅποσοι μετ' ἀρετῆς τῆς ἐνδοχόμενης ἦσαν ἐνταῦθα βεβιωκότες, ἄλλο δικαιοσύνης τὸν φωτισμὸν εὐρόντες; τῆς διανοίας; ἐγκαίρως, καὶ τὴν δι' αὐτοῦ πίστιν καὶ αὐτοὶ τοῖς προτέροις συναπηλλάγησαν, τῶν οὐδέτεροις ὁμοίαν μόνον ἐναπομεινάντων τῷ βῆθι.

Οὐ μόνον δὲ τοῖς ἐν βῆθι τὸ προγονικὸν ἦλθε λύσων κώλυμα ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις, μάλιστα τοῖς τότε ζῶσι, καὶ μετὰ ταῦτα γενησομένοις· ὑπὲρ πάντων γὰρ ἦλθεν ἰκανοποίησιν τῆς θεῆς δικαιοσύνης. Ἀλλὰ περὶ μὲν τῶν προτέρων ἦρκε δόντα τὴν δικὴν αὐτῶν, καίτοι μηδὲν ὀφειλοντα, ἔγκλημα αὐτοῖς; ποιήσαι τὸ τῆς πίστεως καὶ ἀρετῆς ἀγαθόν, τοῦ κοινοῦ καὶ φυσικοῦ λυθέντος κωλύματος· καὶ τοῦτ' ἤγινον ὡς πάντων ἀντιβρόπος ὡν καὶ φύσει μὲν ὁ αὐτὸς ἐκείνοις; ἅπασιν ὡν, προσωπικῆ δὲ ἀξία πάντων ὑπερέχων ὁμοῦ, δι' ἣν ἀνεπληροῦτο τὸ τῆς φύσεως ἔλλειμμα πρὸς τὴν ὀφειλομέ-

τρελαν, ἢ δὴ καὶ γέγονε, καὶ διὰ ταῦτα Θεὸν ἑμοῦ **A** καὶ ἄνθρωπον εἶναι ἐχρῆν τὴν ταῦτα πράξοντα.

Ταῦτα δὲ ἢ τῷ θείῳ Λόγῳ προσειλημμένη καὶ συνημμένη προσωπικῶς φθάρωπότης ἐν τῷ Χριστῷ ὑποῦρησε καὶ συνήρρησε τῷ θείῳ Λόγῳ, διὰ τὸ τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος ἰσόρροπος εἶναι. διὰ ταῦτα καὶ προσειλήφθη, ἵνα τοιαύτη γένηται, καὶ τοιαύτη γε οὕσα δυνηθεῖ λύσαι μὲν τὰ τοσαῦτα κακὰ, τηλικούτων δὲ ἀγαθῶν ἀρχὴ καὶ σπέρμα γενέσθαι. Εἰ τοίνυν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ γῆς χοιχὸς, κατὰ τὸν θεῖον Ἄποστολον, δίδωκε τὴν ἁμαρτίαν καὶ τὴν ποιήν τοῖς ἐξ αὐτοῦ γεννωμένοις, οἰκειῶς τῷ φυσικῷ σπέρματι, τί χρὴ θαυμάζειν καὶ ἀπορεῖν, ὅπως ὁ δεῦτερος ἄνθρωπος ἐξ οὐρανοῦ τὸ πνευματικὸν σπέρμα, τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων ἀπάσῃ τῶν ἀπ' αὐτοῦ βοηθημάτων μετέδωκεν; οὐχ ὀπίστησε δὲ τὴν ἐν τῷ **B** Χριστῷ ἀνθρωπότητα πρῶτον, ὃ πάντα ὑφιστάτων τοῦ Θεοῦ Λόγος, εἶτα αὐτῇ ἦνωται· ἀλλ' ἅμα τε ὑπερέστησε καὶ ἦνωσε ἑαυτῷ, ὡς μηδέτερον θατέρου πρότερον τότε γενέσθαι· τὸ γὰρ τὸν θεῖον Λόγον αἰδῶς (ἀιδῶς) τε ὑφεστάναι καὶ ἰδεῖν εἶναι τῆς ἐν τῷ Θεῷ Τριάδος ὑπόστασις ἤρκει διὰ τὴν αὐτοῦ παντοδυναμότητα ὑποστῆσαι τε ἅμα ἐν ἑαυτῷ καὶ συναΐσαι τὸν ἄνθρωπον· ὅθεν οὔτε κατὰ σύνθεσιν ἦνωται ἢ ἀνθρωπότης τῇ τοῦ Θεοῦ Λόγου ὑποστάσει, οὔτε διηρημένα ὑποστάσεις εἰσὶν ἅμα, ἀλλ' ἦν ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἐν τῷ Χριστῷ διηρημένη μὲν φύσει· τῆς θείας ὑποστάσεως, ὑποστατικῶς δὲ καὶ προσωπικῶς συνημμένη τῷ ἡρτῆσθαι αὐτῆς ὡς αἰτίας, καὶ εἶναι τὴν μὲν θεῖαν φύσιν ἐν τῷ Χριστῷ κυρίως ὑπόστασιν, ἐνυπόστατον δὲ μᾶλλον αὐτῇ τὴν ἀνθρωπείαν φύσιν καὶ οὐχ ὑπόστασιν, ὡς ἐν ἐκείνῃ τε καὶ δι' ἐκείνης ὑφιστηκυῖαν, κἀνεῦθεν μίαν ἀληθῶς ὑπόστασιν εἶναι τὴ συναιφότερον. διὰ τούτων μὲν ἀρκοῦντως ἢ πρὸς τὸ ζητούμενον δέδοται λύσις, καὶ ἀναγωγικώτερον δὲ περὶ τούτου προσθέντες λόγον παυσόμεθα.

Ὁ τοίνυν Λόγος καὶ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, πρὸς μὲν τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα σκοπούμενος, εἶδος συμφύεις ἐστὶ τε καὶ λέγεται, τοῦ γεννῶντος αὐτὸν πρῶτου νοῦ καὶ εἰκὼν αὐτοῦ γεννητὴ κατὰ φύσιν, πρὸς δὲ τὰ δι' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ Λόγου πεποιημένα σκοπούμενος, καὶ εἶδος τῶν ὄντων δύναται· λέγεσθαι, ὑπερφύεις μέντοι, καὶ ὡς αἰτία πάντων ποιητικῆ, ἢ καὶ ἡ εἰδικῆ αἰτία συνέπεται· οὐδὲν γὰρ ἄνευ εἶδους ποιεῖ, ἀλλ' ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων ταῦτα διακρίνεται καὶ διαφόροις διακρίσεων τρόποις, ἢ δὲ τῶν ὄντων πάντων αἰτία καὶ εἶδος ἡ αὐτὴ ἐστὶ πάντων ὑπερφύεις ὡς οἰκοθεν ἔχουσα τὸ ποιεῖν, ἐπειδὴν βουληθεῖ οὐδαμῶθεν ἄλλως συνεργουμένη. Εἶδος οὖν ἄπλοῦν τε καὶ ἐν ὁ Θεῖος Λόγος ὑπάρχει, καὶ τῇ πρὸς τὰ κτίσματα ἀποβλέπει, τοὺς γὰρ διαφόρους λόγους τῶν ὄντων ἐν ἑαυτῷ περιέχει, δι' ἀπειρίαν φύσεως καὶ δυνάμεως, ὅφ' ἐνὶ τῷ ἀπλοστάτῳ τῆς αὐτοῦ θεότητος εἶδει ὁ πρὸς τὸν Πατέρα νοεῖται σκοπούμενος, καὶ τοῦ μὲν πρῶτου νοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ἐμφαντικῶς ἐστὶ μόνον ἐν ἑαυτῷ ὡς εἰκὼν αὐτοῦ κατὰ φύσιν, καὶ

εἶδος σύμφυτον, τῶν δὲ δι' αὐτοῦ γενομένων πάντων ἔξω ποιητικῶς, ὥστ' εἶναι μᾶλλον αὐτὰ τοῦ Θεοῦ Λόγον εἰκὼνας κατὰ διάφορον ὁμοιότητα, ἀλλὰ ἄλλων ὑφαλοτέραν τε καὶ χαμαλωτέραν πάσας μέντοι γε ἔχουσ ὁμοιότητος εἶναι ὡς καθ' ὁμοιότητα βουλήσεως καὶ φύσεως, ἐκείθεν πάντων γενομένων καὶ ὄντων.

Ἐξήρηται δὲ τῶν ἄλλων ἢ ἐν τοῖς ἀνθρώποις εἰκὼν, ὡς καὶ καθ' ὁμοίωσιν οὕσα ὑψηλοτέρα, καὶ τῆς ἐν τῷ Θεῷ Τριάδος ἔργον ἰδιαιτέρας οὔσα καὶ ἀπεικόνισμα, ὄρθος τοίνυν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, δι' οὐ πάντα γέγονε, τὸ ποιητικὸν τῶν ὄντων ἀπάντων καὶ ἀπλοῦστατον καὶ ἀπειρον καὶ πάνσοφον εἶδος, ἄνθρωπον ὑποστῆσα· οὐ κεχωρισμένον ἑαυτοῦ, καθάπερ τ' ἐν πρῶτον ἐπέλασεν ἄνθρωπον καὶ τοὺς ἐξ ἐκείνου διαδοχῆ, ἀλλ' ὡς ὄργανον τῆς αὐτοῦ θεότητος αὐτῷ συνημμένον, πρὸς τὴν τῆς οἰκονομίας χρείαν ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ πλάσματος, εὐλόγως τὸν συναφθέντα αὐτῷ οὕτως ἄνθρωπον, ὡς καθόλου δεδημιούργηκεν ἄνθρωπον, ἅτε τῷ ὑπερφύει καὶ δημιουργῷ τῆς ἀνθρωπότητος εἶδει καὶ πάντων ἀπλῶς τῶν ὄντων συνόντα προσωπικῶς ἰδιαιτέρον καὶ τούτῳ εἰδοποιούμενον, οὐ φύσει, ἀλλὰ ὑπερφύει· ὅθεν ὁ τῷ θείῳ Λόγῳ συναφθεὶς ἄνθρωπος οὐ κατὰ τοῦ; ἄλλους ἀνθρώπους εἰκὼν ἐστὶ τοῦ Θεοῦ μόνον καὶ ὁμοίωσις, ἀλλὰ καὶ θεότητος ὄργανον τῆς τοῦ Λόγου ἰδιαιτέρας, ἅτε προσωπικῶς αὐτῷ συνημμένον, καὶ ταύτη, ὡς εἶδει κοινῷ μὲν τῶν ὄντων ποιητικῷ καὶ αὐτοῦ, ἰδίῳ δὲ ἐξόχως καὶ ὑπερφύως ὑφιστάμενον.

Ἐῶμεν δὲ τὴν ἄλλην τῆς ἐν Χριστῷ ἀνθρωπότητος ὁρᾶν τῷ ἡμετέρῳ δεσπότῃ, ἣν ὑπερεδοξάσθη τοῖς ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων ἀγῶσι καὶ ὑπερφύεται, τῆς ἐκ τοῦ συναφθῆναι προτέρας δόξης ὑψηλοτέραν καὶ ὄντως θεοπρατῆ· ἄλλος γὰρ περὶ τούτων ὁ λόγος. Οὐκοῦν ταιούτως ὦν ὁ ἐν τῷ Χριστῷ ἄνθρωπος, καὶ τοσαύτην ἀξίαν εὐρύτητα καὶ δυνάμει; ἔχων, ἢ τῶν ἀνθρώπων πάντων τὴν φύσιν διατρέχει καὶ περιέχει, κατὰ γε τὴν φύσιν ἐκάστω τε καὶ πᾶσιν ἐ αὐτῆς γαγονῶς τὴν ἀρχὴν ὡς ἀληθῆς ἄνθρωπος εὐλόγως; καὶ πάσῃ τῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει διαλλακτικῆς γέγονε πρὸς τὴν συνόντα προσωπικῶς Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ δι' αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα, τοῖς οἰκειῶς ὑπὲρ ἀπάντων παθήμασι καὶ βίχης τῆς πᾶσιν ὠφλημένης ἀποδοτῆς ἐν ἑαυτῷ καὶ μεσίτης καὶ λυτρωτῆς, καὶ σπέρμα πνευματικόν, τῆς δι' αὐτὸν ἀληθοῦς ἀνθρωπότητος καὶ εἶδος τῆς ἀνθρωπότητος ὀπίση τοῖς αὐτοῦ νόμοις μορφοῦται, καὶ τοῖς αὐτοῦ συμμορφοῦται καθήμασι, καὶ πρωτότοκος τῶν νεκρῶν, καὶ πρῶτογενεὶς εἰς οὐρανὸν τῶν ἀξίων, καὶ προμηθεὺς ἐκείθεν τῶν αὐτῷ προσεχόντων καὶ τῶν τῆς οἰκονομίας ἐκείνης καλῶν ἐκδιβατῆς ἀδιάλειπτος, ταῖς ἁνωθεν ὑπ' αὐτοῦ χορηγίαις, καὶ δικαστῆς, ἐπειδὴν τῆς συντελείας ἐπιστατῆ καιρὸς καὶ τοῖς δικαιοσομένοις, τῆς οὐρανοῦ εὐεργέτης καὶ κινωτῆς, καὶ ὡς πετῆρ, τέκνοις γνησίοις, συνεστιάτωρ καὶ σύνεδρος· αὐτῷ θεανθρώπῳ δεσπότῃ ἡμῶν Χριστῷ, δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

ADDENDA AD OPERA MARCI EPHESII

ΤΟΥ ΣΩΦΩΤΑΤΟΥ ΚΑΙ ΛΟΓΙΩΤΑΤΟΥ

ΜΑΡΚΟΥ ΕΥΓΕΝΙΚΟΥ

ΜΕΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΕΦΕΣΟΥ

ΕΞΗΓΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑΣ.

SAPIENTISSIMI DOCTISSIMIQUE

MARCI EUGENICI

EPHESI METROPOLITÆ

EXPOSITIO OFFICII ECCLESIASTICI.

(Edita ad calceam Operum Symeonis Thessalonicensis, in Γραμμάτι τῆς Μολδοβίας, 1685, fol.)

Necesse quidem foret, juxta præceptum, indesinenter orare et ad Deum adorationem in Spiritu et veritate dirigere; sed præsentis vitæ curis objectis, et his quæ circa corpus versantur cogitationibus confluentibus impediuntur plerique; remoueturque regnum Dei quod intra nos est, ut requirit Dominicus sermo; prohibenturque ne spirituali assistant altari, spirituales in illud et rationabiles hostias Deo afferentes, secundum divinum Apostolum, quoniam Dei viventis templum sumus nos, et Spiritus ejus divinus in vobis habitat. Nihilque mirum id si in multis et circa carnem occupatis accidere solet, cum eorum qui se hujus sæculi rebus abdicaverunt, nonnullos videmus rationabiliter adversus passionum tentationes dimicantes, exinde multum excitare pulverem, qui animi intellectum obæcat; nondumque ad veram precem eliciendam pervenientes, etsi voluntas non desit; jucunda est in corde continua et indesinens Jesu memoria et ex ea ineffabilis illuminatio. Idcirco a sanctis divinisque nostris Patribus, qui a Jesu Christo et apostolis acceperunt, statuta sunt ad orandum tempus et locus; cum quasi necessariam hanc et præstitutam inducerent liturgiam, ab iis Deo præstandam qui non prorsus belluino more vivunt; imo et corporalis dispositionis habitus, et inclinatio ad quam intendentes oportet orare; et præsertim ejus qui orat animi dispositio. Locum vero, habitum, et animi dispositionem describit divus Apostolus di-

Ἔδει μὲν κατὰ τὴν κελεύουσαν ἐντολὴν ἀδιαλείπτως προσεύχεσθαι, καὶ τὴν ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ προσκύνησιν τῷ Θεῷ ἀναφέρειν· ἀλλ' ἡ πρὸς τὰ βιωτικὰ τῶν λογισμῶν ἀσχολία, καὶ ὁ τῶν περὶ σῶμα φροντίζων ἐσμός, ἀπάγει τοὺς πολλοὺς, καὶ ἀφίστησι τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ἐντὸς ἡμῶν οὖσαν, ὡς ὁ Κυριακὸς λόγος ἐπιζητεῖ, καὶ τῷ νοητῷ προσεδρεύειν θυσιαστηρίῳ, τὰς πνευματικὰς τε καὶ λογικὰς θυσίας προσφέροντα; ἐκ' αὐτοῦ τῷ Θεῷ, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον, εἰπερ ἐσμὲν ναὶς Θεοῦ ζῶντος ἡμεῖς, καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ τὸ θεῖον οἰκεῖ ἐν ἡμῖν. Καὶ θαυμαστὸν οὐδὲν, εἰ ἐπι τῶν πολλῶν καὶ κατὰ σάρκα ζώντων τοῦτο συμβαίνειν εἴδωμεν, ὅπου γε καὶ τῶν ἀποταξαμένων τοῖς κοσμικοῖς πράγμασιν ἐνίοις ὀρώμεν διὰ τὸ λογιστικῶς μάχεσθαι ταῖς προλήψεσι τῶν παθῶν, καὶ πολλὴν ἐντεῖθεν κοινορτὸν ἐγείρειν, ἐπισκοποῦντα τὸ νοερὸν τῆς ψυχῆς, οὐκ ἂν δυναμένους ἐπικίεσθαι τῆς ἀληθοῦς προσευχῆς, καὶ πολλὰ βουλομένους, ἥδεα ἐστὶν ἡ ἐν καρδίᾳ συνεχῆς καὶ ἀπαιστος Ἰησοῦ μνήμη, καὶ ὁ ἐξ αὐτῆς γινόμενος ἀρρήτος φωτισμός. Διὰ τοῦτο τοῖς ἱεροῖς καὶ θεοῖς ἡμῶν Πατράσιν ἐξ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀποστόλων παρεληφόσιν ἐπινοήται πρὸς τὴν προσευχὴν καιρὸς τε καὶ τόπος, τοὺς μὴ πάντῃ κτηνώδεις ἐνάγοντες καθάπερ ἀντικαίαν τινὰ ταύτην καὶ ἐμπρόθεσμον εἰσφέρειν θεῷ λειτουργίαν, ἔτι τε σωματικῆς διαθέσεως σχῆμα, καὶ κλίμα, πρὸς ὃ δεῖ ἀφορῶντας εὐχεσθαι, καὶ πρὸ τούτων ἡ τοῦ εὐχομένου κατάστασις τῆς ψυχῆς.

Τὸν μὲν οὖν τόπον καὶ σχῆμα καὶ τὴν κατάστασιν τῆς ψυχῆς ὁ Θεὸς Ἀπόστολος ὑπογράφει, ἐν οἷς φησι. *Βούλομαι τοὺς ἄνδρας προσεύχεσθαι ἐν παντὶ τόπῳ ἐπαίροντας ὁσίας χεῖρας χωρὶς ἐργῆς καὶ διαλογισμῶν.* Σύμφωνα δὲ τοῖς τοῖς εἰς μὲν τὴν τόπον τὸ προφητικὸν ἐκείνο· *Ἐν παντὶ τόπῳ θυμίαμα ἰμοὶ προσφέρεται, λέγει Κύριος, καὶ θυσία καθαρά· θυμιάματος, ἐνταῦθα δηλαδὴ τῆς πρῶτευχῆς; νοουμένου. καὶ εὐσίας, τῆς λογικῆς αἰνέσιως· Ἔσσαν γὰρ τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως, καὶ ἀπόδος τῷ Ὑψίστῳ τὰς εὐχὰς σου· εἰς δὲ τὸ σχῆμα τὸ ἐν Παλμοῖς εἰρημένον, Ἐπαροῖς τῶν χειρῶν μου, θυσία ἐσπερινή. Πρὸς δὲ τὴν κατάστασιν τῆς ψυχῆς ὁ Σωτὴρ ἀπεφώνητο λέγων· *Ὅταν στήκητες προσευχόμενοι, ἀφίστε εἰ τι ἔχετε κατὰ τινος, ἵνα καὶ ὁ Πατὴρ ὑμῶν ἀφῆ τὰ παραπτώματα ὑμῶν.* Κλίμα ἐὰν δηλονότι τὸ πρὸς ἀνατολῆς ἐγκριτέον, ὡς ἦ τε ἀρχαία παράδοσις βούλεται, καὶ Σολομῶν ἐν τῇ Σοφίᾳ διδάσκει, *Ὅπως γνωστὸν ἦ, ὅτι δεῖ φθάνειν τὸν ἥλιον ἐπ' εὐχαριστίαν σου, καὶ πρὸ ἀνατολῆς φωτὸς ἐντυγχάνει σοι.* Πᾶς μὲν οὖν τόπος εἰς προσευχὴν ἐπιτήδειος, βέλτιον δ' ἴσως ἐν ἀποσταγμένῳ μέρει τοῦ οἴκου, τῷ σεμνοτέρῳ τε καὶ τιμιωτέρῳ τὰς προσευχὰς ποιεῖσθαι. Καὶ πρὸς τοῦτο ἔοικε τείνειν προχειρῶς ἐκλαμβάνομενον τὸ, *Ὅταν προσεύχη, εἰσελθε εἰς τὸ ταμιεῖόν σου.* Καὶ ἐτι βέλτιον ἐν ἱεροῖς ταμένεσι καὶ ναοῖς, ἐπεὶ καὶ πρῶτευχῆς οἶκοι καλοῦνται, καὶ ἐν αὐτοῖς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων, ἐν οἷς ἡ μυστικὴ καὶ ἀναίμακτος ἱεουργία τελεῖται, ὅπου παρακύφαι ἐπιθυμοῦσιν ἄγγελοι, καὶ τῷ ἱερῷ σφραγισμένοι μύρω, καὶ τοῖς μαρτυρικοῖς λειψάνοις ἁγιαζόμενοι, πολὺ τι συμβάλλονται τοῖς προσευχομένοις. Καὶ ὁ Παλμῶδες δὲ φησι· *Προσκυνήσατε τῷ Κυρίῳ ἐν αὐτῇ ἀγίᾳ αὐτοῦ, ὡς ἔξω τῆς αὐλῆς; προσκυνεῖν οὐ πάνυ τι συγκεχωρημένον.* Ἀλλὰ καὶ γονυκλιτεῖν ἔσθ' ὅτε καὶ οὐ δεήσει, καθὼς ὁ Ἀπόστολος λέγει· *Τούτου χάριν, κάμπτω τὰ γόνατά μου πρὸς τὸν Πατέρα, ἐξ οὗ πάντα πατριά ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζεται.* Καὶ ἀλλαχοῦ, *Θεὸς τὰ γόνατά σου πρὸς πάντας αὐτοῖς προσήύετο.* Καὶ ἐτι πρὸς ταῖς χερσὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὸν οὐρανὸν ἀρῆναι, ὡς ὁ Κύριος ὑπέδειξε προσευχόμενος ἐπὶ Παύλῳ, τοῦ μὲν τὴν ἀνάστασιν τῆς ψυχῆς πρὸς Θεὸν καὶ τῶν γένων ἀπέστασιν ἐμφανῶς δηλοῦντο, τοῦ δὲ τὴν ὑπόπτωσιν αἰθερῶν καὶ δουλικὴν ἰκεσίαν. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως· ὁ δὲ καιρὸς ἐπιταχῆ διήρηται τῆς ἡμέρας παρὰ τοῖς θεοῖς Πατέρας, ἐκ τοῦ Δαβὶδ εὐφροσύνης φάσκοντος, *Ἐπτάκις τῆς ἡμέρας ἤρσα ὅς ἐστι τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου.* Ἡμέρας ἐνταῦθα τοῦ νυχθημέρου συνκαδοχικῶς νοουμένου, ὡς καὶ ἐν τῇ Γενέσει· *Καὶ ἐγένετο ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωΐ, ἡμέρα μία.* Τάχα δὲ καὶ τὸ διὰ πάσης ἡμῶν τῆς ζωῆς εὐχεσθαι δεῖν τῷ Θεῷ διαγράφειν ἕκαστον ὁ ἐπὶ ἀριθμῶς, ὡς μέρον τε χρόνου, καθ' ὃν ἐν τῷ κόσμῳ τοῦτ' ἔβη, καὶ αἰώνων πέρας.*

Περὶ τοῦ μεσονυκτικοῦ.

Ἀρχὴ δὲ πάντων τῶν εἰς Θεὸν ὕμνων καὶ προσ-

A cens : *Volo ergo viros orare in omni loco levantes puras manus, sine ira et disceptatione* ¹. Quibus consonum est, de loco quidem, illud propheticum: *In omni loco incensum mihi offertur, dicit Dominus, et oblatio munda* ² : ubi incensum manifeste orationis intelligitur et oblatio rationalis laudis : *Offer enim Deo oblationem laudis, et redde Altissimo preces tuas* ³. De habitu autem hoc in Psalmis dictum : *Elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum* ⁴. De animi vero dispositione, hanc declaravit Salvator dicens : *Cum stabitis ad orandum, dimittite si quid habetis adversus aliquem, ut et Pater vester dimittat peccata vestra* ⁵. Inclinationem tandem liquet faciendam esse orientem versus, sicut et antiqua vult traditio et docet in Sapia **B** Salomon : *Ut notum omnibus esset quoniam oportet praevenire solem ad benedictionem tuam, et ad orientem lucis te adorare* ⁶. Omnis igitur ad orandum aptus est locus ; potius tamen est fortasse in parte domus secreta decentiorique et ornatiore preces fundere. Quam ad rem facile pertinere videntur verba evangelica : *Cum oraveris, intra in cubiculum tuum* ⁷. Sed potius adhuc erit (si fiat) sacris in septis templisque ; nam et vocantur orationis domus, et in illis Sancta sunt sanctorum in quibus mysticum incrementumque sacrificium conficitur, ubi adorare cupiunt angeli, ubi sacro signati unguento et martyrum reliquiis sanctificati magna ex parte orantibus junguntur. Psalmista quoque dicit : *Adorate Dominum in atrio sancto ejus* ⁸, quasi extra atrium adorare prorsus non liceret. Sed et genua flectendum est quando et ubi oportebit, ut Apostolus dicit : *Hujus rei gratia flecto genua mea ad Patrem, ex quo omnis paternitas in caelo et in terra nominatur* ⁹ ; et alibi : *Positis genibus oravit cum omnibus illis* ¹⁰. In eo etiam cum manibus oculi levandi sunt, ut ostendit Dominus cum oraret pro Lazaro ; hoc enim elevationem mentis ad Deum et rerum terrestrium repudiationem manifeste significat ; illud autem humilitationem rursus et servilem supplicationem. Et haec ita se habent, Tempus autem diei septifariam a divinis Patribus dividitur, ex verbis Davidis dicentis : *Septies in die laudem dixi tibi super iudicium justitiae tuae* ¹¹. Die ibi synecdochice de die et nocte intelligitur, ut et in Genesi : *Et factum est vespere et factum est mane dies unus* ¹². Mox etiam, quod per totam vitam nostram Deum orare oporteat, numerus septenarius inveniit, quasi et temporis quo vivimus hoc in mundo mensura et saeculorum finis.

De hymno et precibus quae media nocte peraguntur.
Omnium in Deum hymnorum et precum initium

¹ 1 Tim. 11, 8. ² Malach. 1, 11. ³ Psal. 119, 14. ⁴ Psal. 134, 2. ⁵ Matth. 6, 14. ⁶ Sap. xvi, 28. ⁷ Matth. 6, 6. ⁸ Psal. xcvi, 9. ⁹ Ephes. 3, 15. ¹⁰ Act. 17, 36. ¹¹ Psal. cxviii, 164. ¹² Gen. 1, 5.

est tempus medix noctis. Tunc enim e somno evigilantes et hanc de tenebris erroris ad liberam secundum Christum lucentemque vitam conversionem subindicamus, ex qua Deo servire incepimus: *Populus enim, ait, sedens in umbra vidit lucem magnam*¹². Cum enim in medio hac hujus vitæ effusa nocte in mundum peregrinatus est Salvator et una (subindicamus) hunc futuram adventum, quando animarum sponsus media nocte secum prudentes introducens in impolluta cubicula, ubi festa celebrantium clamor et vox jubilationis non habentis finem: *Surge, ait, qui dormis, et exurge a mortuis, et illuminabit te Christus*¹³. Sed etiam hinc diem resurrectionis, et dierum solemniorum, uno verbo, omnem diem incipimus, abundantem igne obscuritatem noctis illustrantes. Et adhuc sane ex parte, et minoris partis temporis diviti scilicet noctis, et diei manentis indivisi, hinc merito hymnorum in Deum initium faceremus unde vigilantes manemus quoad usque nox iterum superveniens ad quietem nos revocet. Exemplum præbent et David dicens: *Media nocte surgebam ad confitendum tibi*¹⁴; et in Novo Testamento Paulus et Silas media nocte hymnis Deum orantes, quando quidem factum est illud magnum miraculum quo soluta sunt eorum vincula, et ad fidem conversus est custos. Et primum procumbentes ter adoramus, demissa voce dicentes hæc Publicani verba: *Deus, propitius esto mihi peccatori*; et istius modum orandi vel ipso habitu imitantes: *Votebat, enim, ait Christus, vel oculos ad caelum levare*¹⁵. Postea inclinatos iterum surgere significaret animarum in hac vita constitutionem in modum Euripi fluentis et iterum profluentis quod non oportet in malitia jacentes manere, sed assurgere adjuvante Spiritu in orationibus infirmitates nostras.

τούτω καταστάσεως τῶν ψυχῶν, Εὐρίπου δίκην ἐπὶ ὡς οὐ δέον ἰγκαταμένειν τῇ πονηρίᾳ κειμένους, ματος ἐν τῇ προσευχῇ ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν.

Omnem igitur orationem sive incipientes sive finientes sic agimus, indicantes nobis ad Deum in humilitate accedendum, et eodem modo ad debita opera euntibus ab eo abscedendum. Protinusque cum in ecclesia sumus et sacerdotem habemus comprecantem, orationem inebat ille Deo dicens et quæ ad gratias agendum ex verbis apostolorum accepit; apostolorum enim coryphæus Petrus, in prima epistola catholica statim a principio: *Benedictus, ait, Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi*; et eandem etiam divus Paulus habet et in secunda ad Corinthios, et in unica ad Ephesios et in aliis quoque. — *Per preces sanctorum Patrum nostrorum*. — Ipsa autem cum separatim sumus, non jam gratias agimus sed orationem supplices inchoamus, et sanctos Patres nostros intercessores et mediatores adhibemus. Misericordiam consequi quam petimus justum est. Sacerdos enim utpote

Α ευχῶν ὁ τοῦ μεσονυκτίου καιρός. Ἐν αὐτῷ γὰρ τοῦ ὕπνου ἐξαγειρόμενοι, τῆν τε ἐκ τοῦ σκότους τῆς πλάνης πρὸς τὴν κατὰ Χριστὸν ἐλευθέραν καὶ φωτεινὴν ζωὴν ὑποθηλοῦμεν μετέθεσιν, ἀφ' ἧς ἠρέμαθα τῷ Θεῷ λατρεύειν. Ὁ λαὸς γὰρ, φησὶν, ὁ καθήμενος ἐν σκότει εἶδε φῶς μέγα. Ἐπεὶ καὶ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ βίου τῆς κεχυμένης τῆσδε νυκτὸς ἐπεδήμησεν ὁ Σωτὴρ εἰς τὸν κόσμον, καὶ ἅμα τὴν μέλλουσαν ἐκείνην ἀποκατάστασιν, ὅτε ὁ τῶν ψυχῶν νυμφίος ἐλεύσεται μέσης νυκτὸς, συνεισαγαγὼν ἑαυτῷ τὰς φρονίμους εἰς ἀκηράτους παστάδας, ὅπου ἑορταζόντων ἦχος καὶ φωνὴ ἀγαλλιάσεως, οὐκ ἐχούσης κέρως, Ἐγείραι, φησὶν, ὁ καθυδῶν, καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐπιφανῶσαι σοὶ ὁ Χριστός. Ἄλλὰ καὶ τῆς ἀναστασίμου καὶ κυρίας τῶν ἡμερῶν, ταυτὸν δὲ εἰπεῖν, ἀπάσης ἡμέρας ἐντεῦθεν ἀρχοῦμεθα, διεψίλει τῷ κυρὶ τὸ τῆς νυκτὸς ἰλλεῖπον καταρωτίζοντας. Καὶ πρὸς γε ἔτι τοῦ μὲν χείρονος μέρους τοῦ χρόνου διαιρουμένου, δηλαδὴ τῆς νυκτὸς, τῆς δὲ ἡμέρας ἀδιαίρετου μενούσης, εἰκότως ἂν ἐντεῦθεν ποιούμεθα τὴν ἀρχὴν τῶν πρὸς Θεὸν ὕμνων, ἀφ' οὗ καὶ γρηγοροῦντες διατελοῦμεν, ἔστ' ἂν ἡ νύξ ἐπιλαβοῦσα πάλιν, εἰς τὴν ἀνάπαυσιν παραπέμψῃ. Ὑπόδειγμα δὲ ὁ τε ἀσθεὲς λέγων, Μεσονύκτιον ἐξηγεῖρόμηρ τοῦ ἐξομολογεῖσθαί σοι. Καὶ ἐν τῇ Κανῇ Παῦλος καὶ Σίλας, οἱ κατὰ τὸ μεσονύκτιον προσευχόμενοι ὕμνον ἐν Θεῷ, ὅτε δὴ καὶ τὸ μέγα γέγονε θαῦμα τῆς αὐτῶν ἀνέσεως τῶν δεσμῶν, καὶ τῆς τοῦ δεσμοφύλακος εἰς τὴν πίστιν ἐπιστροφῆς. Καὶ πρῶτα μὲν ὑποκίπτοντες ἐπὶ τρεῖς προσκυνοῦμεν, ὑποφθεγγόμενοι τὰς τελωνικὰς ἐκείνας φωνάς Ὁ Θεός, Ἰλάσθητί μοι τῷ ἀμαρτωλῷ, μιμούμενοι καὶ τῷ σχήματι τῆς προσευχῆς ἐκείνου ἐν τῷ τρόπῳ. Ὅσα ἤθελε γὰρ, φησὶν, οὐδὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὸν οὐρανὸν ἐπάρει· ἔπειτα καὶ τὸ προσκλινομένου ἀνίστασθαι πάλιν σημεῖον ἂν εἴη τῆς ἐν τῷ βίῳ τοῦ χείρονος τε ὑποφορομένης, καὶ αὐθις ἀναγομένης· ἀλλ' ἀνίστασθαι συναντιλαμβανομένου τοῦ ἠνεύ-

Πάσης οὖν προσευχῆς ἀρχόμενοι τε καὶ λήγοντες οὕτω ποιούμεν, δηλοῦντες ὡς ἐν ταπεινώσει προσετίον τε Θεῷ, καὶ αὐθις ἀποστατέον, ἐπὶ τὰ προσήκοντα τῶν ἔργων μεταχωροῦντας. Ἐξῆς δὲ ἐν ἐκκλησίᾳ μὲν ὄντες, καὶ ἰσρέως εὐποροῦντες συνειχυόμενοι, τούτων ἔχομεν προαντιπροσέμενον τὴν εὐχὴν, καὶ τὰ τῆς εὐχαριστίας Θεῷ προσφθεγγόμενοι ἐκ τῶν ἀποστολικῶν βημάτων ἐξελιγφότα. Πέτρος μὲν γὰρ ὁ κορυφαῖος; ἐν τῇ τῶν Καθολικῶν πρώτη μετὰ τὴν προγορηθῆν εὐθείως, Εὐλογητός, φησὶν, ὁ Θεός καὶ Πάτερ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Αὐτὰ δὲ ταῦτα καὶ ὁ θεϊστάτος Παῦλος ἐν τε τῇ πρὸς Κορινθίους δευτέρῃ, καὶ τῇ πρὸς Ἐφεσίους, καὶ δὴ καὶ ἐν ἄλλαις. — Δεῖ εὐχῶν τῶν ἁγίων Πατέρων ἡμῶν. — Αὐτοὶ δὲ καθ' ἑαυτοῦς ὄντες, οὐκέτι μὲν εὐχαριστήσαντες, τρέσιον δὲ προάδομεν τὴν εὐχὴν, καὶ τοὺς ἁγίους ἡμῶν Πατέρας μετὰ καὶ πρέσβεις παραλαμβάνοντες

¹² Isa. ix, 2; Matth. iv, 16. ¹³ Ephes. v, 14. ¹⁴ Psal. cxviii, 62. ¹⁵ Luc. xviii, 13.

μεν. Ὁ δὲ τυχεῖν ἄλλοις αἰτοῦμεν, εἰκότως. Ὁ μὲν ἄ
 γὰρ ἱερεὺς, αὐτὸς ὢν ὁ μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων,
 εἰκόνα σώζων Χριστοῦ, καθάπερ ἦδη βεβαίαν ἔχων
 πληροφορίαν περὶ τῶν αἰτημάτων, εὐχαριστεῖ τῆς
 τε εἰς τὸ εἶναι ἡμῶν παραγωγῆς ἕνεκα, καὶ τῶν
 ἀρχῆθεν αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς δωρημάτων, καὶ τῶν
 ὑστερον διὰ τῆς τοῦ Μονογενοῦς σαρκώσεως καὶ
 ἐπιφανείας, καὶ ἔτι τῶν νῦν αἰτούμενων τε καὶ
 ἐπιθυμητῶν ὡσπερ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐπὶ τῷ
 Λαζάρῳ, καὶ πρὶν ἀναστῆσαι τὸν καίμενον, *Εὐχα-*
ριστῶ σοι, πρὸς τὸν Πατέρα φησὶν, ὅτι μου
ἤκουσας. Ἡμεῖς δὲ οἱ πολλοὶ, τῶν ἰδίων μέτρων
 ἐπιγνώμονες ὄντες, ἀλεθθῆναι αἰτούμεθα, κατὰ τὸν
 τυφλὸν ἔκεινον, οὐχ οὖν μέντοι Δαβὶδ, Θεοῦ δὲ
 Υἱὸν τὸν Σωτῆρα ἡμῶν ὀνομάζοντες, ὡς ἕτερός που
 τυφλὸς μετὰ τὸ ἀναδύσθαι σῶμα τοῖς αἰσθητοῖς
 τοῦς νοητοῦς ὀφθαλμοῦς. Καὶ γὰρ ἡμεῖς ἐκ σκότους
 ἐκλήθημεν εἰς τὸ θαυμαστὸν τοῦ Θεοῦ φῶς, ἀλλὰ καὶ
 οὕτω διὰ τῶν ἁγίων ἡμῶν Πατέρων ὡς τεύξεσθαι
 προσδοκῶμεν τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ. — *Δόξα σοι,*
ὁ Θεός, ἡ ἐλπίς ἡμῶν, Κύριε, δόξα σοι. — Τοῦ-
 τοις καὶ ἡμεῖς συνάπτομεν δοξολογίας τῆς εἰς Θεὸν
 μικρὰ ἄλλα ῥήματα, τὰς τῶν ἀγγέλων μιμούμενοι
 θείας φωνάς, αἱ πρῶται τῷ ἐπὶ γῆς σαρκουμένῳ
 Θεῷ προσηθέντες, τὸ, *Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ,*
καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία.
 — *Βασιλεῦ οὐράνι.* — Καὶ μετὰ ταῦτα τροπάριον
 τι συντεθειμένον ἐπὶ τῇ κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν εἰς
 τοῦς μαθητάς καθόδε τοῦ θείου Πνεύματος, αὐτὸν
 ἐλθεῖν τὸν Παράκλητον προσκαλούμενοι, ἐφ' ᾧ τὴν
 ἐν ἡμῖν ἐνοῦσαν ἀφανίσαντα πονηρίαν, ἀξίους ἀνα-
 δεῖξαι τοῦ παρεστάναι Θεῷ. — *Ἄγιος ὁ Θεός.* —
 Εἶτα τὸν Τρισάγιον λεγόμενον ὕμνον, ὃν συνέθετο
 μὲν ἡ Ἐκκλησία παρὰ τοῦ Ἡσαίου λαβοῦσα, ἠλίκα
 τῆς θαυμαστῆς ἡξιοῦτο τῶν Σεραφίμ θεωρίας, καὶ
 ἔτι προσχρησαμένη τοῖς τοῦ Δαβὶδ ῥήμασιν, ἐν οἷς
 φησὶν, *Ἐδίψησεν ἡ ψυχὴ μου πρὸς τὸν Θεόν,*
τὸν ἰσχυρόν, τὸν ζῶντα· ἐκύρωσε δὲ Θεὸς ἀμφι-
γνοοῦμενον ἄνωθεν, ὅτε διὰ τῆς ἀρπαγῆς τοῦ παιδὸς
ἐμήγυσεν οὕτως ἄδοντας τοὺς ἀγγέλους, ὃν καὶ τρισ-
σοῦντες, εἰς τιμὴν καὶ τοῦτο τῆς πρόσκυνητῆς Τριά-
δος, τσαυτάκις καὶ προσκυνοῦμεν, ἐπιδεικνύοντες
ἡμῶν τὸ εὐλαβὲς περὶ τὸν ἀγγελικόν τε καὶ θεῖον
ὕμνον. — *Δόξα Πατρί.* — Εἶτα καὶ ὀνομάσαντες
 αὐτὰ τὰ θεαρχικά πρόσωπα, καὶ δόξαν αὐτοῖς προσ-
 ἤκειν εἰπόντες, οὐ νῦν μόνον, ἀλλὰ καὶ αἰεὶ καὶ εἰς
 αἰῶνα τὸν ἅπαντα, ἐπισυνάπτοντες ἐνικῶς ἐκφονού-
 μεν. — *Παραγία Τριάς.* — Καὶ αὐθις ἐπικαλούμε-
 νοι ταῦτα, τὸν μὲν Πατέρα Κύριον ὀνομάζοντες ὡς
 δημιουργόν, τὸν Υἱὸν δὲ Δεσπότην, ὡς καὶ τοῦ ἰδίου
 αἵματος ἡμᾶς ἀγοράσαντα, τὸν δὲ Παράκλητον
 ἅγιον, ὡς ἰδίως τὴν ἐπινομίαν τε καὶ ἐνέργειαν
 ταύτην πεπλουτηκότα, παρὰ τοῦ μὲν Ἰλασμὸν ἁμαρ-
 τῶν ἐξαιτοῦμεν, παρὰ τοῦ δὲ τὸ πλεόν τὴν συγχώ-
 ρησιν τούτων, παρὰ τοῦ δὲ τὸ λοιπὸν, ἐπισκευθῆναι
 τε καὶ ἰαθῆναι τὰς ἀσθενείας. Νοσοποῖον γὰρ τι
 καὶ δεῖνόν ἁμαρτία τὴν ἕξιν τῆς ψυχῆς διαφείρει·

ipse mediator Deum inter et homines Christianique
 personam gerens, quasi jam certam habens fidem
 de petitis, gratias agit et de creatione nostra, et de
 nobis ab initio concessis donis, et de postea per
 Unigeniti incarnationem revelationemque datis, et
 adhuc de iis quæ in presentia petimus et quæ nobis
 sunt concedenda : sicut ipse Salvator noster in La-
 zaro, et priusquam jacentem suscitaret : *Gratias*
*ago tibi, ad Patrem ait, quia me audisti*¹⁷. Nos
 autem plerique, de propriis limitibus conscii, mis-
 ericordiam petimus pro more cæci, non jam Davidis
 filium, sed Dei invocantes Salvatoremque nostrum,
 ut et alter fecit cæcus postquam tum corporis tum
 animi oculis illuminatus est. Enimvero nos e tene-
 bris vocati sumus in admirabili Dei lumine, sed
 etiam sic per sanctos nostros Patres propitium ha-
 bere omnium Deum speramus. — *Gloria tibi, Deus*
spes nostra, Domine, gloria tibi. — His et nos
 adjungimus de laude Dei parva quadam verba,
 angelorum divinas voces imitantes, quæ primæ Deo
 in terra incarnato allatæ sunt, illud : *Gloria in*
altissimis Deo, et in terra pax, in hominibus bona
*voluntas*¹⁸. — *Rex caelestis.* — Et postea troparium
 quoddam, in descensum Spiritus sancti in discipulos
 die Pentecostes compositum, orantes ipsum Para-
 clelum ut veniat et, quæ nobis inest malitia dele-
 ta, dignos nos reddat qui Deo assistamus. — *San-*
ctus Deus. — Inde hymnum Trisagion dictum quem
 sibi ex Isaia quando ille mirabili Seraphim visione
 dignatus fuit, excerptens Ecclesia composuit, verbis
 etiam Davidis utens in quibus dicit : *Sititit anima*
*mea ad Deum fortem, vivum*¹⁹ : quem de cælo con-
 firmavit Deus hæsitantem, quando per raptum
 pueri revelavit angelos sic canentes hymnum, et
 quidem ternum canentes in honorem adorandæ Trin-
 itatis, toties et adoramus, nos pietatem nostram
 erga angelicum divinumque hymnum significan-
 tes. — *Gloria Patri.* — Exinde tres omnipotentes
 personas ipsas postquam nominavimus et ad eas
 gloriam non tantum nunc, sed et semper et per
 omne sæculum pertinere, postquam diximus, in
 unum jungentes pronuntiamus. — *Sanctissime*
Trinitas. — Et rursus invocantes eas, Patrem qui-
 dem, Dominum nominamus ut creatorem ; Filium
 vero, magistram nostrum, utpote qui nos sanguine
 suo redemit, et Spiritum sanctum, utpote qui nomen
 hoc hancque virtutem proprie possidet. Ab uno
 quidem propitiationem peccatorum petimus ; ab
 altero magis horum condonationem, ab altero re-
 liquum, inspiciendas sanandasque infirmitates. Ali-
 quid enim habet peccatum quod nos ægrotos red-
 dat, et animæ valetudinem corrumpere queat : cui
 culpa liberatæ animæ Deo opus est corroborante.
 Et rursus in unum contrahentes addimus. — *No-*
minis tui causa. — Quod igitur nomen ? Misericors,
 ait, et miseratione Dominus plenus, longanimis
 et valde miscrens, cujus rei gratia et ab ipso

¹⁷ Joan. xi, 31. ¹⁸ Luc. ii, 14. ¹⁹ Psal. xli, 5.

Domino ter ut misericordiam consequamur petimus. — *Gloria Patri.* — Et iterum ea quæ a sancta Trinitate petimus doxologia obsignamus. Quibus et satis parati, quasi digni simus qui Deum Patrem coelestem invocemus, addimus Dominicam orationem quæ nobis in Evangelio secundum Mattheum traditur. — *Pater noster, qui es in caelis.* — Cum autem pleraque hujus a Deo date orationis sunt supra dispositionem nostram meritumque nostrum, iterum ad misericordiam petendam confugimus, propitiantes si quæ, contra quod oportet, a nobis requisita petitave fuerunt. — *Kyrie eleison, xii*; — et hoc duodecies ad exemplar, ut opinor, apostolorum, quibus primùm divina hæc tradita fuit oratio. — *Gloria Patri.* — Inde ex ordine doxologia divinarum in beata Trinitate personarum iterum signamus dictas petitiones. Sed hæc sunt in communi prævia cullibet officia: unicuique vero propria sunt; et psalmi diversi quibus et merito ea præponuntur, quæ sunt de Novo Testamento quod sane superat Vetus; et post eos troparia; et post ea preces. Mediæ igitur noctis in officium primum canimus quinquagesimum psalmum qui expiatorius est pro peccatis, et confessionem habet. — *Venite adoremus.* — Et ante hunc quod cunctis etiam sit statutis psalmis, ter adoramus, id ipsum et verbiæ nosmet hortantes, et quasi contrabentes proprias cogitationes et animi vires ut magis intenti simus his quæ dicimus, nec sit hic illic peregre mens, quod solemus præsertim in psalmis pati, quia difficiles capta sunt, ut etiam plerumque intellectu. — *Miserere mei, Deus.* — Sufficiens vero purificati hoc psalmo pœnitentiæ: — *Beati immaculati in via,* — addimus protinus centesimum decimum octavum qui et inscriptas refert resurrectionem Davidis media nocte et ab eo faciam confessionem, in parem zelum nos inducens, et totus refertus est his quibus præcipue opus est oratione fiduciaque, et qui secundæ convenit Salvatoris nostri gloriosæ manifestationi media nocte futuræ, ut docet parabola virginum: illud quidem ut iis qui sedent in nocte vitæ maguus sol justitiæ splendeat; opposito enim oppositum cedit et evanescit: hoc vero, tempore rem improvisam indicante. Sicut enim laqueus, inquit, superveniet et dormientibus plerisque adveniet sponsus. Tunc pro meritis unicuique tribuet illud: *Media nocte surgebam cum lampade lucente ad confitendum tibi super judicia justificationis tuæ, quibus in medio deorum deos judicas, reddens unicuique pro meritis, peccatores repellis ab ipsis condemnatos,* et reliqua psalmi. Quem etiam pro dormientibus in Christo canimus, declarantes qualem, is saltem qui vere Christianus est, fiduciam, pro his qui vixerunt, habere debeat. *Servavi enim, ait, mandata tua et judicia tua, et a testimoniis tuis non declinavi,* et alia hujusmodi. In quibus et illud quoddam gratum visu. Omnium enim hujus psalmi versuum nec unus est qui non omnino habeat ali-

καὶ δεῖ μετὰ τὴν ταύτης ἀπαλλαγὴν τοῦ βωβυλιανῶς Θεοῦ, καὶ ἐπιφέρομεν ἐνίζοντες αὐτῷ, — Ἐνεκεν τοῦ ὄνομός σου. — Τί δὲ τὸ ὄνομα; Οὐκ ἐπιφώνων, φησὶ, καὶ ἐλεήμων ὁ Κύριος, μακρόθυμος καὶ πολυέλεος· οὐ δὴ χάριν καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου τῶν ἐλεηθῆναι αἰτούμεν. — *Δόξα Πατρὶ.* — Καὶ ἐπισφραγίζομεν αὐτῷ διὰ τῆς δοξολογίας τῆς πρὸς τὴν ἁγίαν Τριάδα αἰτήσεις δι' ὧν καὶ ἰκανῶς παρασκευασθέντες ὡς; ἄξιον λοιπὸν εἶναι τὸν ἐπουράνιον Θεὸν Πατέρα καλεῖν, ἐπισυνάπτομεν τὴν Ἀσσοτικὴν προσευχὴν, τὴν ἐν τῷ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίῳ ἡμῖν παραδεδωμένην. — *Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς.* — Ἐκεῖ δὲ τὰ πολλὰ τῶν ἐν τῇ θεοπαράδοτῳ ταύτῃ προσευχῇ παρ' ἡμῶν λεγομένων ὑπὲρ τὴν ἡμετέραν κατάστασιν καὶ ἄξιαν, αὐτῷ ἐπὶ τὴν τοῦ ἔλλειψου χωροῦμεν αἰτήσιν, εἴ τι παρὰ τὸ ἔδωκεν ἡμῖν ἐζητήται ἢ ἐπήγγελται ἐλαττοῦμεν. — *Κόρυς, ἐλέησον, ἰβ'.* — Καὶ τοῦτο δωδεκάκις εἰς τύπον οἶμαι τῶν ἀποστόλων, οἷς ἡ οὐσία αὐτῆ προσευχῆ παραδίθεται πρώτοις. — *Δόξα Πατρὶ.* — Ἐἴτα ἐπιθῶς τῇ δοξολογίᾳ τῶν ἐν τῇ μακαρίᾳ Τριάδι βίαιον προσώπων ἐπισφραγίζομεν αὐτῷ τὰς εἰρημνίας δεήσεις. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν κοινῇ προκαταρκτικῆ πίστεως ἀκολουθίας; ἴδια δὲ ἐκάστη οἱ τε ψαλμοὶ, διάφοροι ὄντες, ὧν καὶ εἰκότως ταῦτα προτίθενται τῆς Νέας ὄντα Διαθήκης, ἥτις ὑπερέχει δὴ πᾶσι τῆ παλαιᾶν. Καὶ μετ' αὐτοὺς τὰ τροπάρια, καὶ αἱ ἐπὶ τούτοις εὐχαί. Τοῦ μὲν οὖν μεσονυκτικοῦ προφύρομεν τὸν πεντηκοστὸν ψαλμὸν, ἱλαστήριον ὄντα ὑπὲρ ἁμαρτιῶν, καὶ ἐξομολόγησιν ἔχοντα. — *Δεῦτε προσκυνήσωμεν.* — Πρὸς τοῦτου δὲ, ὃ καὶ ἐπὶ πάντων τῶν ὠρισμένων ψαλμῶν τῶν προσκυνούμεν, αὐτὸ τοῦτο καὶ τοῖς λόγοις ἐγκυλιούμενοι ἑαυτοῖς, καὶ οὖν ἐπισυνάγοντες τοὺς ἰδίους λογισμοὺς, καὶ τὰς τῆς ψυχῆς δυνάμεις, ὥστε προσέχειν τοῖς ὑπ' ἡμῶν λεγομένοις, καὶ μὴ διαλείπειν τὸν νοῦν ὡς κινεῖται βεβηρόμενον, ὅπως εἰσθάμεν μάλιστα πᾶσαι ἐν τοῖς ψαλμοῖς, διὰ τὸ δύσληπτον αὐτῶν ὡς τὰ πολλὰ καὶ δυσνόητον. — *Ἐλέησον με, ὁ Θεός.* — Καθηράμενοι δὲ ἰκανῶς ἐν τῷ ψαλμῷ τῶν μετὰ τοῦτο: — *Μακάριοι οἱ ἄμωμοι ἐν ὁδοῖς,* — ἐπι-συνάπτομεν ἐφεξῆς τὸν ρηί', ὃς καὶ τὴν ἐν μεσονυκτικῷ ἐξέγερσιν καὶ ἐξομολόγησιν ὑπὸ τοῦ Ἀβελὶδ γινόμενῃ ἀνάγκη πᾶσι φέρει, πρὸς τὸν ὁμοίον ζῆλον ἐνάγων ἡμᾶς, καὶ ἥς μάλιστα δεῖ προσευχῆς τε καὶ παύσεως ὅλο; ὑπάρχων μεστῶς, καὶ ἅμα προσέχων τῇ δευτέρᾳ τοῦ Σατῆρος ἡμῶν ἐνδείξῃ ἐπιφανείᾳ, κατὰ τὸ μέσον τῆς νυκτὸς ἐσομένην, ὡς ἡ παραβολὴ τῶν παρθένων διδάσκει· τοῦτο μὲν, ἵνα τοῖς ἐν νυκτὶ τοῦ βίου καθημένοις ὁ μέγας ἥλιος τῆς δικαιοσύνης ἐκλάμψῃ, τῷ γὰρ ἐναντίῳ τὸ ἐναντίον ὑποχωρεῖ καὶ ἐξίσταται· τοῦτο δὲ τὸ ἀπεσοδόκητον τοῦ καιροῦ δηλοῦντες. Ὡς παρὶς γὰρ φησὶν, ἐπελευθεύεται, καὶ ὑπνοῦσι τοῖς πολλοῖς; ὁ νυμφίος ἐπιδημήσει. Τότε ἐφαρμόσει τῶν ἁγίων ἐκαστῶν τῶν, *Μεσονυκτικὸν ἐξηγειρόμην μετὰ φαιδρίας τῆς λαμπάδος, ἐξομολογήσθαι σοὶ ἐπὶ τὰ κρίματα τῆς δικαιοσύνης σου, δι' ὧν ἐν μέσῳ μὲν Θεοῦ βλαβὴς διακρίνεις, ἀντιμετρῶν ἐκάστῳ τὰ πρὸς*

ἀξιαν, τοὺς δὲ ἀμαρτωλοὺς ἀπάγει, ὅφ' αὐτῶν Α
κατακεκριμένους, καὶ τὰ λοιπὰ τοῦ ψαλμοῦ. Ὅν
καὶ ἐπὶ τοῖς ἐν Χριστῷ κοιμηθεῖσιν ἄδομεν, ἐπιδει-
κνύοντας ὡς εἰ παρήρησαν ἐπὶ τοῖς βεβιωμένοις
ἔχειν τὸν γε ἀληθῶς ὄντα Χριστιανόν. Ἐφύλαξα
γάρ, φησὶ, τὰς ἐντολάς σου καὶ τὰ δικαιώματά
σου, καὶ τῶν μαρτυριῶν σου οὐκ ἐξέκλινα, καὶ
δσα τοιάδε. Ἐν οἷς καὶ τότε τι χάρειν ἐνεστί κατι-
δεῖν. Τῶν γὰρ ἐν τῷ ψαλμῷ τούτῳ στίχων ἀπάντων
οὐδεὶς δὲ οὐκ ἔχει πάντως ἐν γέ τι τούτων. Ἡ γὰρ
νόμος, ἡ λόγους, ἡ ἐντολάς, ἡ μαρτυρία, ἡ δικαιώ-
ματα, ἡ κρίματα μέμνηται, πῆ μὲν αἰτουμένου τοῦ
μακαρίου προφήτου τὴν ἐν τοῖς αὐτοῖς εὐδῶσιν, πῆ
δὲ ἐπαγγελλομένου ταῦτα φυλάξειν, ἂν γε τύχη
βηθειας καὶ ῥοπῆς τῆς ἀνωθεν. Ἔστι δ' ὅτε καὶ
παρήρησιαζομένου πεποικημένοι τε αὐτὰ καὶ πεφυλα-
χέναι, καθὼς εἴρηται. Τὴν δὲ πρὸς ἄλλα τούτων
διαφορὰν κοινοτέρῳ λόγῳ ταυτὸ σημαίνοντων μακρό-
τερον ἂν εἴη νυνὶ διελεῖν. Μετὰ δὲ τοὺς εἰρημένους
ψαλμοὺς ἐνδιαθῆκους καὶ αὐτοὺς ὄντας ἀκολούθως
ἦδη τετάχεται τὰ παρὰ τῶν ἁγίων Πατέρων συντε-
θειμένα τροπάρια τε καὶ εὐχαί. Καὶ τοῦτο κοινὸν
ἐπὶ πᾶσιν ἐστίν. — Πιστεύω εἰς ἕνα Θεόν. — Ἐν
προηγείται τὸ ἱερὸν τῆς πίστεως Σύμβολον, ὡς περὶ δὴ
κάν τοῖς ἀποδαίπνοις. Εἰ γὰρ ἄδηλον τὸ τῆς ζωῆς τέλος
ὁπότε ἡμῖν ἐπιστῆ, πολλοὶ γὰρ ἦδη καὶ καθευδῆσαν-
τες ὄντες, ἢ ἕτερον ὕπνον ἀπροόπτως μετήλθον τὸν
ἐπιμήκιστον, ἀναγκαῖον ἂν εἴη καὶ ἀρχομένους τοῦ
ἐργηγορέναι, καὶ λήγοντας, τὴν ὁμολογίαν τῆς πί-
στεως ἀποδιδόναι Θεῷ, σύμβολόν τι καὶ σφραγίδα C
τοῖς ἀπιοῦσιν ἐντεῦθεν ὑπάρχουσιν τῆς πρὸς αὐτὸν
οἰκειώσεως. Οὗς δηλαδὴ καὶ ἡ Ἀποκάλυψις ἀναγράφει,
τὴν σφραγίδα ἐπὶ τοῦ μετώπου φέροντας, καὶ
διὰ τοῦτο ἐν τῇ βίβλῳ τῆς ζωῆς γεγραμμένους, καὶ
ὑπὸ τῶν νοσητῶν ἀκριδῶν μὴ βασανιζομένους. —
Ἄγιος ὁ Θεός. — Ἀλλὰ δὴ καὶ ὁ Τρισάγιος λεγόμε-
νος ὕμνος, καὶ τὰ ἐξῆς μετ' αὐτὸν, προτίεταιται
τούτων τῶν τροπαρίων, ὡς περὶ δῆτα καὶ τῶν Ψαλ-
μῶν. Οὐ γὰρ θέμις ἐτέρωθεν εἰσεῖσθαι πρὶν ἐκ τῶν
θεῶν καὶ θεοπαράδοτων βημάτων ποιησώμεθα τὰς
εὐχάς. Ὁ νοῦς δὲ ἄρα τῶν τροπαρίων τῷ τε καιρῷ
πρόσφορος, Ἰδοὺ γὰρ, φησὶν, ὁ θυμὸς ἔρχεται ἐν
τῷ μέσῳ τῆς νυκτὸς, καὶ τῆς ἀνωτάτω Τριάδος τὸν
ὕμνον ἔχων, ἅτε δὴ ἐν πρώτοις τῶν ἄλλων αὐτὸς
τεταμένιος. Καὶ τῆ Θεοτόκῳ τὸ τελευταῖον ἄδεται. P
Καὶ τοῦτο συνήθως. Ὡς γὰρ ἐπὶ τὸ πολὺ ποικίλων
ὄντων τῶν ἄδομένων, εἴτε παρακλητικῶν, εἴτε ἐγκω-
μαστικῶν εἰς ἕνα τινὰ τῶν ἁγίων, τῶν πρὸς τῷ
τέλει δύο, τὸ μὲν τῆ παννυμνήτῳ Τριάδι, πρὸς ὁμο-
λογίαν δηλαδὴ τῆς πίστεως, τὸ δὲ λοιπὸν τῆ πανα-
χράντῳ Θεοτόκῳ προσήκει, πρὸς βεβαίωσιν τῆς ἐν-
σάρκου οικονομίας. Καὶ ἐστὶν ἡμῖν ἡ Θεοτόκος ἐν
ἅπασιν οἶονε τι κεφάλαιον καὶ σφραγὶς τῶν ὕμνων.
— Κύριε, ἐλέησον, μ'. — Εἴτα τὴ, Κύριε, ἐλέησον,
αὐθις τεσσαρακοντάκις εἰπόντες, ὡς ἐστὶ πρὸ τῶν
εὐχῶν σύνηθες, τίμιος γὰρ ὁ ἀριθμὸς, ἐπεὶ καὶ
τοσοῦτων ἡμερῶν νηστεία Θεὸς ἐξιλίσσεται, τότε
ἦδη λοιπὸν ἐπάγομεν τὰς εὐχάς, τὴν μὲν κοινήν πρῶτον, ἧς ἡ ἀρχή, Ὁ ἐν παντὶ καιρῷ, — Δέσποτα
Θεέ, — τὰς δὲ λοιπὰς μετ' αὐτὴν καὶ ἰδίαις τῷ τε

quid horum. Modo enim leges, modo verba, modo
mandata, modo testimonia, modo justificationes,
modo judicia referunt, tum quidem petente beato
propheta in ea facilem viam, tum vero promittente
se ea servaturum si tamen sibi obtigerit auxi-
lium et adiutorium de cælo. Aliquandoque etiam
confidit se fecisse ea et servasse sicut dictum est.
Quomodo hæc inter se differant quæ communiore
sermone eadem indicant longius foret in præsen-
tiis distinguere. Post autem dictos psalmos qui
sunt ipsi de Testamento ex ordine jam disponun-
tur ex sanctis Patribus composita troparia et pre-
ces. Et id commune est omnibus. — *Credo in unum
Deum.* — Quibus præit sanctum fidei symbolum
quasi sane vel impransis. Si enim incertum est
quando adfuturus sit vitæ finis, multi enim qui
jam et sani obdormierant in alterum perlongum
somnum ex improvise transierunt, necesse foret
et qui incipiunt et qui cessant expergeri confes-
sionem fidei Deo præstare quæ symbolum quoddam
et signaculum conciliationis ad Deum iis sit qui
inde migrent. Quos scilicet et Apocalypsis describit
signum in fronte serentes, et propterea in libro
vitæ inscriptos, nec jam a spiritualibus locustis
vexatos. — *Sanctus Deus.* — Sed certe, et hym-
nus dictus Trisagion, et quæ ex ordine eum se-
quuntur, præponuntur his tropariis ut et ipsis
psalmis. Non enim justum est ex alia parte orare
priusquam ex divinis et a Deo datis verbis utentes
preces fuderimus. Porro sensus tropariorum semper
tempori accommodatur. Ecce enim, ait, Sponsus
venit media nocte, et Trinitatis altissimæ hymnum
habet, utpote qui in primis inter cætera disponitur.
Et ultimum Matri Dei cantatur. Id autem sic fieri so-
let. Cum enim plerumque diversa sint quæ cantan-
tur, sive hortentur sive laudent, alicui sanctorum,
duorum in fine alterum quidem omnino venerandæ
Trinitati, scilicet ad confessionem fidei, alteram
vero immaculatæ Matri Dei, ad confirmationem
œconomix incarnationis, convenit. Et nobis est
mater Dei in omnibus principium quoddam et si-
gnaculum hymnorum. — *Kyrie, eleison, xl.* — Ex-
inde *Kyrie, eleison* rursus quadragies dicto, ut mos
est ante preces, solemnus enim est numerus, quo-
niam tot diebus jejuniis Deus propitiavit, tunc jam
tandem inducimus preces. Et primum communem
precem cujus initium, Qui in omni tempore: —
Domine Deus: — reliquas vero post eam et prop-
rias, et tempore ipsas convenientes, et ad sanctam
Trinitatem elevationem habentes. Quarum ipsarum
nonnulla alia præcedunt intercipientia quæ sunt de
communi, et quasi incipientia quæ sequuntur.
— *Honoratiorem.* — Sunt quidem hæc et supplica-
tiones, sanctissimæ Trinitati, et quidem vere etiam
immaculatæ Virgini, cantatæ. — *Deus, miserere
nostri.* Postea et a sacerdote dictus versus quasi
liberans de præteritis et hortans ad futura.

Τριᾶδα τὴν ἀναφορὰν κεκτημένης. Ὅν καὶ αὐτῶν, ἕτερ' ἅττα προάγει, μεσολαβοῦντα ταῦτα ἀπὸ τῆς κοινῆς, καὶ οἷον καταρτικῶν τῶν ἐξῆς. — *Τὴν τιμιωτέραν*. — Τὰ δὲ ἴστιν ἱκετήριά τε καὶ τῆς παναγίης Τριᾶδος, καὶ μὴν καὶ τῆς πανάγνης Παρθένου φέδμενα. — Ὁ Θεὸς, οἰκτιρήσῃαι ἡμᾶς. — Ἐφ' οὗ καὶ παρὰ τοῦ ἱερέως ὁ λεγόμενος στίχος, ὡσπερ ἀπολύων τῶν παρελθόντων, καὶ προσβιάζων τοῖς μέλλουσιν.

Quoniam autem, ut dictum est, hymnus mediz noctis typus est secundi adventus Christi, et ejus quæ tunc erit resurrectionis dormientium, necessario de his preces adhibemus ut nunc quidem participes fiamus quietis a Deo, et tunc fiduciam habeamus in præclara præmiorum dignis partitione. — *Leva oculos meos, et, Memento, Domine*. — Rursus igitur incipientes et psalmos canimus quosdam bene conscriptos, parvos, temporisque convenientes, et troparia et preces postea, juxta in his quoque dictum modum. — *Oremus*. — Deinde paucis quibusdam additis absolvimur ex parte sacerdotis, ut oremus primum pro regibus, juxta præceptum apostolorum, quibusdam quoque aliis suadentibus. Hunc sane mediz noctis hymnum mutamus die quidem Dominica totum, solemnitalis diei causa, ejus loco unum de canonibus ternariis canentes; Sabbato autem, quia non e somno media nocte surgimus, cum sit hac die quies, officium necessario servamus. — *Te decet hymnus, Deus*. — Aliis vero psalmis et tropariis et etiam precibus hoc contextimus. Psalmi quidem nobis et resurrectionem Salvatoris describunt. Exurgat Deus, et quæ sequuntur. Predictas tamen psalmos transferimus in diluculo et propter officium penitentiz quod dictum est, et etiam propter carnis crucifixionem resurrectionemque Salvatoris. Omnino mittimus hymnum totum, quando festo aliquo præsentate per totam noctem hymnos cantamus.

De officio matutino.

Postea reliquum incipimus officium diluculi quo et in ecclesia et cum sacerdote stantes primum nonnullos cantamus psalmos. — *Exaudiat te Dominus, et, Domine, in potentia tua*, — qui sunt pro rege et constitutione publica, in quibus sacerdos tunc supplicat, subindicans dari Spiritum sanctum imitantibus templum tempore orationis. Date enim, ait, thymiamata in preces sanctorum, et deinde hymnum cantamus Trisagion de more et post eum troparia quædam psalmis consona. — *Salva, Domine, populum tuum*. — Hymnus enim mediz noctis, utpote nos e somno excitans, futuræ vitæ, ut dictum est, typus est et imago. Postea jam accedentes ad diem et ejus opera, incipientesque deinde ea canere quæ præsentis vitæ convenient, meminimus primo eorum qui nobis placidam tranquillamque vitam agendam præstant, et tunc pro pertinentibus ad nosmetipsos Deum adimus. Cæterum, predictos psalmos regios omittimus cum seorsim initium facimus a Trisagio. Hymnus autem Hexapsalmus dictus habet et ipse versum sanctissimæ Trinitati a sacerdote primum pronuntiatum, —

Ἐπει δὲ, ὡς εἴρηται, τῆς δευτέρας Χριστοῦ παρουσίας τύπος ὁ μεσονύκτιος ὕμνος, καὶ τῆς κατ' αὐτὴν ἀναστάσεως τῶν κεκοιμημένων, ἀναγκαίως ὑπὲρ αὐτῶν ποιούμεθα τὰς δεήσεις, ὡς καὶ νῦν τῆς παρὰ Θεοῦ ἀναπαύσεως ἐν μεθέξει τοῦ γενέσθαι, καὶ τότε παρρησίαν σχεῖν ἐν τῇ λαμπρᾷ τῶν ὄρων διανομῇ τοῖς ἀξίοις. — *Ἦρα τοὺς ὀφθαλμοὺς μοι*, καὶ, *Μνήσθητι, Κύριε*. — Ἀρξάμενοι οὖν αὐτῶν ψαλμοῦς τε φέδμεν εὐπεριγράπτου; τινὲς καὶ μικροῦς, τῷ καιρῷ προσφόρου, τροπάρια τε καὶ εὐχὴν ἐπ' αὐτοῖς, κατὰ τὴν εἰρημένον καὶ ταῦτα τρέπον. — *Εὐξώμεθα*. — Ἐἴτα μικρὰ τινα ἐπειπόντες, ἀπολύομεθα παρὰ τοῦ ἱερέως, εὐξασθαι ἡμᾶς πρότερον ὑπὲρ βασιλέων, κατὰ τὸν ἀποστολικὸν νόμον, καὶ ἄλλων δὲ τινῶν παρακελευσαμένων. Τοῦτον δὲ τὸν μεσονύκτιον ὕμνον ἐναλλάττομεν, ἐν Κυριακῇ μὲν ὅλον διὰ τὸ λαμπρὸν τῆς ἡμέρας, φέδμεντες ἐπ' αὐτοῦ κανόνα τῶν τριαδικῶν λεγόμενων ἕνα· Σάββατον δὲ διὰ τὸ μὴ κατὰ τὸ μέσον τῆς νυκτὸς ἔγειρεσθαι ἡμᾶς ἐκ τοῦ ὕπνου, ἅτε δὴ ἀναπαύσεως ὀφείδμεν ταυτησὶ τῆς ἡμέρας, τὴν μὲν ἀκολουθίαν ἐξ ἀνάγκης τηροῦμεν. — *Σοὶ πρόκειε ὕμνος, ὁ Θεός*. — *Ψαλμοὶ δὲ ἑτέροις καὶ τροπάριοις*, ἔτι γε μὴν καὶ εὐχαίς ταύτην ὑφαίνομεν. Οἱ δὲ δὴ Ψαλμοὶ καὶ τὴν σωτήριον ἀνάστασιν ἡμῶν διαζωγραφοῦσιν. Ἀναστήτω ὁ Θεός, καὶ ὄσα ἐξῆς. Τοῦ; μέντοι προσηγομένους ψαλμοῦ; μετατίθεμεν ἐν τῷ ὄρθρῳ διὰ τὴν νεκρῶσιμον ἀκολουθίαν, ἥπερ εἴρηται, καὶ δὴ καὶ τὴν νέκρωσιν τε καὶ ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος. Καθέπαξ δὲ ἔωμεν ὅλον τὸν ὕμνον, ὅτε δὴ, ἑσπέρης τινὸς οὔσης, πάννυχον τελοῦμεν τὴν ὁμνῶδιαν.

Περὶ τοῦ ὄρθρου.

Μετὰ ταῦτα λοιπὸν ἀρχόμεθα τῆς ὄρθρινῆς ἀκολουθίας, ἥς ἐν μὲν ἐκκλησίᾳ καὶ μετὰ ἱερέως ὄντες προφθόμεν τινας τῶν ψαλμῶν — *Ἐπακούσου μου Κύριος, καὶ, Κύριε, ἐν τῇ θυνάμει σου* — ὑπὲρ βασιλείας καὶ τῆς κοινῆς καταστάσεως ὄντας, ἐν οἷς καὶ ὁ ἱερεὺς θυμιᾷ, τὴν τοῦ ἀγίου μετὰδοσιν Πνεύματος ἐν τῷ τῆς προσευχῆς καιρῷ τοῖς εἰσιούσι τὸν ναὸν αἰνισσόμενος. Δότε γὰρ, φησὶ, θυμιᾶματα εἰς τὰς προσευχὰς τῶν ἀγίων, καὶ ἐξῆς τὸν Τρισάγιον ὕμνον ὡς ἔθος, καὶ μετ' αὐτὸν τροπάρια ἅττα σύμφωνα τοῖς ψαλμοῖς; — *Σῶσον, Κύριε, τὸν λαόν σου*. — Ὁ μὲν γὰρ μεσονύκτιος ὕμνος, ἅτε διεγερῶν ἡμᾶς ἐκ τοῦ ὕπνου, τῆς μελλούσης ζωῆς, ὡς εἴρηται, τύπος ἐστὶ καὶ εἰκὼν. Μετ' αὐτὴν δὲ ἐπὶ τὴν ἡμέραν ἤδη καὶ τὰ κατ' αὐτὴν ἔργα προβαίνοντες, τὰ τῆς παρουσίης ζωῆς πρόσφορα λοιπὸν φέδμεν ἀρξάμενοι, τῶν ἐν γαλήνῃ καὶ ἡρεμίᾳ ποιούντων ἡμᾶς διεξάγειν τὴν βίον μεμνήμεθα πρῶτον, καὶ τότε περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς αὐτοῦς ἐντυγχάνομεν τῷ Θεῷ. Πλὴν γε δὴ τοὺς εἰρημένους ψαλμοὺς τοὺς βασιλικούς; παρεῶμεν πῶ κατ' ἴδιον ὄντες, ἀπὸ τοῦ Τρισαγίου ποιούμενοι τὴν ἀρχήν. Ὁ δὲ Ἐξάψαλμος οὕτω λέγει

μενος ὕμνος ἔχει μὲν καὶ αὐτὸς προαναφωνούμενος ἅ
 παρὰ τοῦ ἱερέως στίχον τῆ ὑπερτάτῃ Τριάδι —
 Δόξα τῇ ἁγίᾳ — καὶ παρ' ἡμῶν ἐπιφερομένην
 ὁμολογίαν τῆς θαλάσσης σαρκώσεως διὰ τῶν ἀγγελικῶν
 ἐκείνων φωνῶν τοῦ, Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ
 γῆς εὐφρόνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία · σύγκριται δὲ
 ἐκ ψαλμῶν ἕξ, ὡς καὶ αὐτὸ ὄνομα, προζευ-
 χῆς μὲν ἀπάντων πεπληρωμένων καὶ κατανύξεως,
 καὶ τῆς τοῦ βίου ταλαιπωρίας ἐπεικῶς· καταστενα-
 ζόντων, ἐχόντων δὲ τι καὶ τῷ καιρῷ πρόσφορον · —
 Κύριε, τί ἐπέληλύθησαν — τοῦ μὲν πρώτου τὸ,
 Ἐγὼ ἐκοιμήθην καὶ ὑπνώσα, ἐξηγέρθη, ὅτι
 Κύριος ἀντιλήψεται μου. — Κύριε, μὴ τῷ θυμῷ
 σου, — τοῦ δὲ δευτέρου, Καὶ τὸ φῶς τῶν ὀφθαλ-
 μῶν μου, καὶ αὐτὸ οὐκ ἔστι μετ' ἐμοῦ. — Ὁ Θεός,
 ὁ Θεός μου πρὸς σέ, — τοῦ τρίτου δὲ, Ἐν τοῖς ὄρ-
 θοις ἐμαλέεσθε εἰς σέ, ὅτι ἐγενήθη βοήθός μου.
 Ὡν καὶ μεσολαβουμένων αὐθις· τῆ τε δοξολογία, καὶ
 τῷ Ἀλληλούϊα τρίτος, ὃ ὄνομα μεταλαμβάνομενος, Ἀ-
 νακαίρει τὸν Κύριον, ὃ καὶ ἐπὶ πάσῃ τῇ τῶν ψαλμῶν
 ἀναγνώσει ποιούμεν, οἷόν τι σταθμοῖς αὐτὴν διο-
 ρίζοντες, οἱ λοιποὶ· πάλιν ἀπ' ἑτέρας ἀρχῆς ἀρξάμε-
 νοι τοῦ, Κύριε, ἐλέησον, καὶ τῆς μετὰ τοῦτο δοξο-
 λογίας, ὃ μὲν πρώτος· ἔχει τῷ καιρῷ πρόσφορον τὸ,
 Κύριε ὁ Θεός τῆς σωτηρίας μου, ἡμέρας ἐπέκραξα
 καὶ ἐν νυκτὶ ἐναντίον σου, μεθόριον γὰρ ὁ δρθρος
 ἡμέρας τε καὶ νυκτὸς — Εὐλόγηι, ἡ ψυχὴ μου,
 τὸν Κύριον — ὃ δὲ δεύτερος· τὸ, Ἀνακαιρισθήσε-
 ται ὡς ἀετοῦ ἡ νεότης σου. — Κύριε, εἰσάκουσον
 τῆς προσευχῆς μου — ὃ δὲ γὰρ τρίτος καὶ ἐπὶ πάσι
 τὸ, Ἀκουσὲν ποιησὲν μοι τὸ πρῶτὸ τὸ ἔλεός σου,
 ὅτι ἐπὶ σοὶ ἠλπισα. Τούτου· ἐπισηραγίζοντες αὐθις
 διὰ τῆς δοξολογίας τε καὶ τοῦ Ἀλληλούϊα, τοῦ ἱερέως
 μεταξὺ ποιουμένου τὰς ὑπὲρ ἀπάντων δεήσεις, ὡς
 εἴθισται, πάλιν ἡμεῖς ἐκ τοῦ Δαβὶδ ελληφότες, ἄδο-
 μεν μετὰ μέλους, Θεός Κύριος καὶ ἐπέφανεν ἡμῖν,
 ἐδόξαζέμενος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὄνοματι Κυρίου, συμ-
 πλέκοντες αὐτῷ καὶ τροπάριον τι τῆ κατὰ τὴν ἡμέ-
 ραν μνηστὰ προσήκον. Καὶ ταῦτα δὲ τῆς ἐπιφανεί-
 σης τῷ βίῳ Δεσποτικῆς παρουσίας ἐπ' ἐσχάτων τῶν
 χρόνων ἐναργῆ σύμβολα. Ἐπεσκέψατο γὰρ, φη-
 σ' ἰν, ἡμᾶς ἀνατολὴ ἐξ ὑψους, ἐπιφάναι τοῖς ἐν
 σκοτίαι καὶ σκιᾷ θανάτου καθημένοις, ἅπερ ὡς
 χριστόσυνα κατὰ τὰς νηστίμους τῶν ἡμερῶν παρ-
 αιτούμενοι, τὸ Ἀλληλούϊα ἀντ' αὐτῶν ἄδομεν.
 Μετὰ τοῦτο μέρος· τι τοῦ Ψαλτήρος ἀπολαβόντες
 ἀναγιγνώσκοντες, μεσολαβούντες· καὶ τοῦτο δοξολο-
 γίας τε καὶ τροπαρίοις τοῖς λεγομένοις καθίσμασιν,
 ἐν οἷς καὶ ἐτέρωθεν ποθεν ἀναγνώσεις ποιούμεν
 καθήμενοι, ὠφελείας τε ὁμοῦ καὶ ἀναπαύλης χάριν.
 Ὁ δὲ γὰρ λόγος τῶν ψαλμῶν οὐχ ἕτερος ἢ τὸ πο-
 λυωφέλές αὐτῶν καὶ ἡδονῆς θείας· ἐμπλεων, καὶ τὸ
 δεῖν πάσαις ἀνάγκαις ὄλον πληροῦσθαι κατὰ τὴν
 ἐσδομάδα τὸ ἱερὸν τοῦ Δαβὶδ Ψαλτήριον, ἅπας ἡ
 καὶ διὰ ἀναγιγνωσκόμενον. — Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ. —
 Ἐφεξῆς αἱ λεγόμεναι ὧδαί, παρὰ τῆς Γραφῆς εἰ-
 λημμένα· καὶ αὐταί, συμπληρούμεναι δὲ εἰς ἐννέα,
 διὰ τὸν ἀριθμὸν οἶμαι τῶν ἀγγελικῶν καὶ θείων
 ταγματίων. Ὡν ἡ μὲν πρώτη τῆ τάξει τοῦ κατὰ τὴν

Gloria saneta, — et a nobis additam divinæ incar-
 nationis confessionem his angelicis vocibus, — *Glo-
 ria in altissimis Deo, et in terra pax, in hominibus
 bona voluntas*. Constat autem sex psalmis, ut indi-
 cat vel ipsum nomen, omnibus prece cumpunctio-
 neque plenis, miserias vitæ apte lamentantibus, et
 aliquid habentibus temporî congruens, — *Domine
 quid multiplicati sunt*, — primo quidem, hoc : *Ego
 dormivi et soporatus sum, et exsurrexi : quia Do-
 minus suscipit me*. — *Domine ne in furore tuo* ; —
 secundo, *Et lumen oculorum meorum et ipsum non
 est mecum*. — *Deus, Deus meus, ad te* ; — tertio, *In
 matutinis meditabor in te quia fuisti adiutor meus*.
 Quibus rursus interruptis et doxologia, et ter *Al-
 lelulia*, interpretato, *Laudate Dominum*, quod et
 agimus in omni psalmodum lectione, hanc quasi
 quibusdam stationibus interruptentes, cæteri ite-
 rum a novo principio incipiunt : *Kyrie, eleison*, et
 post id doxologiam. Primus quidem id habet tem-
 porî conforme : *Domine Deus salutis meæ, in
 die clamavi et nocte coram te* ; interjacet enim
 nocti dieique diluculum. — *Benedic, anima mea,
 Domino*. — Secundus vero, illud : *Renovabitur
 ut aquilæ juvenutis tua*. — *Domine, exaudi oratio-
 nem meam*. — Tertius tandem et ultimus, illud :
*Propitiam fac mihi mane misericordiam tuam, quia
 in te speravi*. Hos rursus obsignamus doxologia et
Alleluia ; et sacerdos interea quæ pro omnibus sunt
 deprecationes facit, ut mos est, tunc rursus nos
 ex Davide sumentes modulate canimus : *Deus Do-
 minus et apparuit nobis, benedictus qui venit in no-
 mine Domini*, ad quod attemimus aliquod troparium
 diei memoriæ consonum. Et ea sunt aperta sym-
 bola de præsentia Dominica vitæ manifestata in
 ultimis temporibus. *Visitavit enim nos*, ait, *orientem
 ex alto, illuminaturus eos qui in tenebris et in umbra
 mortis sedent*, quæ ut lætificantia diebus jejunii
 prætermittentes, pro eis *Alleluia* cantamus. Postea
 partem aliquam psalterii colligentes legitimus, in-
 terrumperites quoque doxologiis et tropariis quæ
 dicuntur cathismata, in quibus et ex aliqua alia
 parte legitimus sedentes, utilitatis causa simul et
 quietis. Ratio autem psalmodum non altera quam
 magna eorum utilitas et divinæ voluptatis pleni-
 tudo, et necessitas absoluta omnino totum semel
 aut etiam bis in hebdomade sacrum legendi Davi-
 dis psalterium. — *Cantemus Domino*. — Ex ordino
 adsunt quæ dicuntur cantica, et ipsa e Scriptura
 sumpta, completaque in numerum novem, proprie,
 ut opinor, numerum ordinum angelicorum divino-
 rumque. Quorum primus ordine memoriam reno-
 vat prodigii in mari Rubro, ex libro Exodusi sum-
 ptus : — *Audi, cælum, et loquar* ; — secundus
 vero, et ipse ex Deuteronomio, memoriam reno-
 vat prodigiorum in deserto patratorem, et ibi datæ le-
 gis gratiæ prophetiæ. — *Confirmatum est cor
 meum in Domino*. — Tertius adumbrationem et
 imaginem præbet Ecclesiæ ex gentilitate secundæ,
 — *Domine, exaudi auditionem tuam*. — Post hunc

deinde, in quarto explicatur mysterium œcono-
miae divinæ seu incarnationis. *Deus enim, ait,
e Thænam venit, et sanctus de mente densarum te-
nebrarum.* — *De nocte vigilat spiritus meus.* —
Qui inter prophetas maxime sublimis est Isaias
cantat quintum et ipsum tempori valde congruen-
tem: *De nocte, ait, vigilat cor meum ad te, Deus, et*
*una præbentem prophetiam de præclara resurre-
ctione Salvatoris nostri.* — *Clamavi in tribulatione
mea.* — Uti certe et beatus Jonas propheta sex-
tum nobis actibus et verbis parat: — *Benedictus
es, Domine, et, Benedicite, omnia opera Domini,
Domino.* — Et adhuc beatissimi pueri in Babylone
præbent septimum et octavam, qui laudationem
omnibus communem, die jam incipiente, nobis
congruenter subjiçit, et ipsi sunt ex Veteri Testa-
mento, modo dicto, dispositi. — *Magnificat anima
mea Dominum.* — Nonum vero dicimus in honorem
sanctissimæ Virginis et Dei Matris. Is ultimus est
juxta prædicta, et eum ex Evangelio secundum Lu-
cam exprompsimus. — *Benedictus Dominus Deus
Israel.* — Et præterea canticum Zachariæ patris
Præcursoris. Horum omnium excerptes versus,
præsertim finales, his interteximus apte cantus ex
Patribus collectos, eosque vocamus canones quos
post tertiam et sextam Intercipimus et cathisina-
tibus et his quæ dicuntur contactiis, et œcis, orante
primum sacerdote: — *Illuminator Domine.* — Et
quidem in fine addimus alia quædam troparia. Hæc
vero illustris et apostolica nominari probamus,
quia alia quidem præsentiam lucis acclamant et
provocant lumen spirituale; alia vero, discipu-
lorum in gentes die resurrectionis missionem ce-
lebrant: — *Laudate Dominum.* — Postea tres quos-
dam psalmos incipimus inter cæteros: quos equidem
laudes dicimus, quia in ipsis inest aliqua laudatio.
Altera laus Dei per omnes ex ordine creaturas.
Laudate enim, ait, Dominum hæc et illa. Ad quos in
line atteximus nonnullos versus, adiungentes ex eo-
rum parte alia quædam troparia, quæ plerumque
catabasias nominamus. — *Gloria in altissimis Deo.* —
Postea adjungimus quam diximus doxologiam, si-
niente nocte et incipiente die, ill operantem quod
vocatur. Sed ipsa mirum in modum instituitur, ver-
bis tum e veteri tum e novo Testamento, et post eam
hymnus Trisagion et aliquod a tempore tropari-
um, et sic postquam oravit sacerdos liberamur.
— *Μετὰ ταῦτα τρεῖς τινὰς αὐθις ψαλμοὺς ἀπολαβόντες τῶν λοιπῶν ἔδομεν· οὐς δεῖπου καὶ ἀνο-
καλοῦμεν, διὰ τὸ καὶ ἐν αὐτοῖς εὐφημίαν τινὰ καὶ αἶνον ἐμπεριέχεσθαι τοῦ Θεοῦ διὰ πάντων ἐξῆς τῶν
κατεμάτων. Αἰνεῖτε γάρ, φησὶ, τὸν Κύριον τάδε τινὰ, καὶ τάδε. Καὶ τοῦτοις προσευφαινομεν ἐν τῇ
τίλει στίχου· τινὰς ἐφαρμόζοντες παρ' αὐτῶν ἕτερ' ἄλλα τροπάρια. Καταβασίας ὡς τὸ πολὺ τὰ τοιαῦτα
γαλοῦμεν. — Δόξα ἐν ὕψιστοις Θεῷ. — Μεθ' ὃ τὴν καλυμένην δοξολογίαν ἐπισυνάπτομεν ἐπὶ τῇ παρε-
λεύσει τῆς νυκτός, καὶ τῇ ἀρχῇ τῆς ἡμέρας, τοῦθ' ὃ καλεῖται ποιῶσαν, Σύγκειται δὲ αὕτη θαυμασίας
εἰς ἄλλα διὰ τῆς Παλαιᾶς καὶ Νέας Διαθήκης ῥητῶν ἠθροισμένων λογάδην, καὶ ὁ τρισάγιος ὕμνος
ἐπ' αὐτῇ, καὶ τροπάριον τι τῶν καιρίων, καὶ οὕτως ἐκσυξαμένον τοῦ ἱερῆως ἀπολυόμεθα.*

De prima hora.

Celebratur hoc ob aliquod festum vel inter dies
Dominicam. In communibus enim plerisque in-
ducimus sine intermissione psalmos primæ horæ

Ἐρυθρὴν θάλασσαν θαύματος ὑπόμνησον ἔχει παρὰ
τῆς ἐξόδου ληθθεῖσα — *Πρόσεχε, οὐρανὸς, καὶ
λαλήσω.* — ἡ δὲ γε δευτέρα, τοῦ Δευτερονομίου καὶ
αὕτη, τῶν κατὰ τὴν ἔρημον ὑπομιμνήσκει θαυμά-
των, καὶ τῆς ἐν ταύτῃ νομοθεσίας τοῦ προφητικοῦ
χαρίσματος. — *Ἐστερωθή ἡ καρδία μου ἐν Κυ-
ρίῳ.* — Ἡ τρίτη ὑπογραφήν, καὶ τῆς ἐξ ἰδῶν
Ἐκκλησίας πολυγονούσης προτύπωσιν ἔχει. — *Κύ-
ριε, εἰσακήκουσ τὴν ἀνοήν σου.* — Μετὰ ταῦτα
ἐπομένως ἐν τῇ τετάρτῃ τὸ τῆς θείας οικονομίας,
εἰς' οὖν σαρκώσεως, διατρανοῦται μυστήριον. Ὁ
θεὸς γὰρ, φησὶν, ἀπὸ θαμῶν ἤξει, καὶ ἄγιος ἐξ
ὄρους κατασκίου δασέος. — *Ἐκ νυκτός ὀρθρί-
ζει τὸ πνεῦμά μου.* — Ὁ τῶν προφητῶν μεγαλο-
φανότατος Ἡσαΐας ἔχει τὴν πέμπτην, τῷ καιρῷ τι
καὶ αὐτὴν εἰς μάλα συμβαίνουσαν. *Ἐκ νυκτός,
φησὶν, ὀρθρίζει τὸ πνεῦμά μου πρὸς σέ, ὁ θεός,
καὶ ἔμα τῆς λαμπρᾶς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀναστά-
σεως ἔχουσαν προφητείαν.* — *Ἐδόκησα ἐν Ἀλλεί-
μου.* — Ἡμερ δὴ καὶ ὁ μακάριος Ἰωάννης ὁ προφή-
της τὴν ἕκτην ἐργοῖς καὶ λόγους διασκευάζει.
— *Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε, καὶ, Εὐλογεῖτε, πάντα τὰ
ἔργα Κυρίου, τὸν Κύριον.* — Καὶ ἔτι γε οἱ ἐν Βα-
βυλῶνι τρισάδιοι παῖδες τὴν ἑξῆς, ἡν τε καὶ ὀγδὴν,
ἡ καὶ τὴν παγκόσμιον ὑμνωδίαν ἀρχομένης ἦδη
τῆς ἡμέρας ἡμῖν προσφῶς ὑποβάλλει. Αὗται μὲν
οὖν ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἐν τρόπῳ εἰρητι-
τεταγμένοι. — *Μεγαλύνει ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύ-
ριον.* — Τὴν ἑνάτην δὲ ἀραιοῦμεν εἰς τιμὴν τῆ
παναγίᾳ Παρθένῳ καὶ Θεοτόκῳ, τελευταίαν ὡσαν
κατὰ τὰ εἰρημένα, παρὰ τοῦ κατὰ Λουκᾶν εὐαγγε-
λίου τὴν ὀδὴν αὐτῆς εἰληφότας. — *Εὐλογητὸς Κύ-
ριος ὁ θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ.* — Καὶ πρὸς ταύτην τὴν
Ζαχαρίου τοῦ πατρὸς τοῦ Προδρόμου. Τούτων ἀπ-
σῶν ἐκλεγόμενοι τοὺς ἀκρατελευταίους· μάλιστα στί-
χους, ἐπιπλέκομεν αὐτοῖς καταλλήλως ἄσματα πρὸς
τῶν Πατέρων συνθετημένα, κανόνας τοῦτους ἀπ-
καλοῦμεν, οὐς καὶ μετὰ τὴν τρίτην τε καὶ τὴν ἕκτην
διαλαμβάνομεν καθίσμασι τε, καὶ τοῖς λεγομένο-
κοντακίοις, καὶ οἰκοῖς, προσευχομένου τούτων τοῦ
ἱερῆως. — *Φωτόδοξα Κύριε.* — Καὶ δὴ κιν τῷ τίλει
προσυφαινομεν ἕτερ' ἄλλα τροπάρια. Φωταγωγικά
δὲ ταῦτα καὶ Ἐξαποτελλάρια φησὶν καλεῖν, ὅτι
δὴ τὰ μὲν τὴν τοῦ φωτός προυνόειν ἀνευφημεῖ, καὶ
τὸ νοητὸν φῶς ἐπιλάμψαι αἰτεῖται, τὰ δὲ τὴν τῶν
μαθητῶν ἀποστολὴν εἰς τὰ ἔθνη κατὰ τὴν ἀναστά-
σιμον ἡμέραν ὀδὴν ποιεῖται. — *Αἰνεῖτε τὸν Κύριον.*

Περὶ τῆς πρώτης ὥρας.

Καὶ τοῦτ' οὖν γὰρ ὁρτῆς τινος οὐσίας, ἡ τῆς Κυρίας
τῶν ἡμερῶν. Ἐν δὲ ταῖς κοιναῖς τε καὶ πλεῖστον
ἐπιφύρομεν ἐφεξῆς τοῦ τῆς πρώτης ὥρας ψαλμοῦ,

οικειώς δῆπου καὶ αὐτοὺς ἔχοντας. — Τὰ ρήματά μου. — Ὁ μὲν γὰρ φησι, Τὸ πρῶτ' εἰσακούσῃ τῆς φωνῆς μου, τὸ πρῶτ' παραστήσομαι σοι, καὶ ἐπόψῃ με — Κύριε καταφυγῆ, — ὁ δὲ, Τὸ πρῶτ' ὡσεὶ χλόη παρέλθοι, καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν ἡμῶν κατεύθυνον ἐφ' ἡμᾶς, καὶ τὸ ἔργον τῶν χειρῶν ἡμῶν κατεύθυνον. — Ἐλεον καὶ κρίσιν. — ὁ δὲ γὰρ λοιπός, Εἰς τὰς πρῶτας ἀπέκτεινον πάντας τοὺς ἁμαρτωλοὺς τῆς γῆς. — Δόξα Πατρί, — Τοῦτους ἐπισφραγίζοντες διὰ τῆς συνήθους δυσλογίας τε καὶ τοῦ Ἀλληλοῦα. — Τί σε κατέσωμεν. — Τροπάριον τι ἐπάδομεν, καὶ θεοτόκιον αὐθις. — Τὰ διαθήματά μου. — Καὶ διορίζοντες ταῦτα μέρει τιγὶ παρὰ τῶν ψαλμῶν εἰλημμένῳ, καταλλήλως ἔχοντι πρὸς τὴν ὥραν, ἀρξάμενοι πάλιν, Τρισάγιόν τε καὶ τὰ ἐξῆς ἄδωμεν, καὶ τροπάριον ἕτερον αὐθις τῷ καιρῷ δῆπου προσηκόν, καὶ ἐφεξῆς τὰς εὐχάς, — Ὁ ἐν καιρῷ καιρῷ — τὴν τε κοινήν, καὶ τὰς ἰδίας τῆς πρώτης, ὧν καὶ τὸ, Κύριε, ἐλέησον, προτίτακται τεσσαρακοντάκις· καὶ μετὰλαβοῦνται δὲ αὐταὶ τὸν εἰρημένον τρόπον, καὶ οὕτω ποιούμεθα τὴν ἀπόλυσιν. Ἡ δὲ καθόλου αἰτία τῆς ἐν τῇ πρώτῃ ὥρᾳ ταύτης ὑμολογίας τὸ δεῖν ἡμᾶς ἀπάρεσθαι τῷ Θεῷ διὰ βίου τῶν πρώτων κινήματων καὶ ἔργων, εὐχεσθαι.

Περὶ τῆς τρίτης ὥρας.

Κατὰ τὴν τρίτην δὲ ὥραν τῆς ἁμυνόμενου ταύτη λειτουργίας ἀρχόμεθα· κατὰ ταύτην γὰρ ἐπαδήμησε τὸ πανάγιον Πνεῦμα τοῖς ἀποστόλοις ἐν εἰδῆι πυρός. Ἡ μὲν οὖν τάξις κοινὴ πρὸς τὴν πρώτην, ἴδια δὲ οἱ τὸ ψαλμοὶ κἀνταῦθα τρεῖς ἄντες, τὰ τροπάρια τε, καὶ αἱ ἐπὶ τούτοις εὐχαί, τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος παρουσίας ὡς τὸ εἶδος μεμνημένα, καὶ δεόμενα τὴν αὐτοῦ χάριν εἰσοικισθῆναι καὶ ἐν ἡμῖν, ἧ δῆπου καὶ οἱ ψαλμοὶ κατάλληλον ἔχουσιν εἰς προσευχὴν ἀρίστην ἐξελεγμένοι — *Εἰσακούσον, Κύριε*, — ὁ μὲν πρῶτος τὸ, *Χορτασθήσομαι ἐν τῷ ὄφθῆναι μοι τὴν δόξαν σου.* — Πρὸς σὲ, Κύριε, ἦσα· — ὁ δεύτερος δὲ τὸ, *Νομοθετήσῃς αὐτῷ ἐν ὀδῷ ἢ ἡρετίσῃ.* — Ἐλέησάν με, ὁ Θεός, — καὶ ὁ τρίτος τὸ, *Καρδίαν καθάρην κτίσον ἐν ἐμοί, ὁ Θεός, καὶ πνεῦμα εὐθές ἐγκαίνισον ἐν τοῖς ἔγκάτις μου, καὶ ὅσα ἐξῆς.*

Περὶ τῆς ἑκτῆς ὥρας.

Τί ἔστι τὰ τῆς ἑκτῆς ὥρας; Ὡσαύτως καὶ αὐτὰ τεταγμένα, λόγον μὲν ἔχουσι τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐν ταύτῃ τῇ ὥρᾳ γεγενημένην προσήλωσιν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, καὶ ἐπὶ τὰς ἐν μεσημβρίᾳ τοῦ πονηροῦ καὶ ἐπιβόλου τῆς ζωῆς ἡμῶν ἐπιθέσεις, τάχα δὲ τὸ ἡσυχάζειν ὡς τὰ πολλὰ τοὺς ἀνθρώπους ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ, καθὰ δὴτα καὶ τῆς νυκτὸς τῆς ἀντικειμένης, δυνάμει ἐνεργούσης. Πρὸς οὖν τὰς τοιαύτας ὑποθέσεις ἅπαντα νεύει, καὶ οἱ ψαλμοὶ τὰ οικεῖα φέρουσιν. — Ὁ Θεός, ἐν τῷ ὀνόματι σου· — ὁ πρῶτος μὲν τὸ, *Ἀλλότριοι ἐπαρέστησαν ἐπ' ἐμέ, καὶ κραταῖοι ἐξήτησαν τὴν ψυχὴν μου.* — Ἐνώτισαι, ὁ Θεός· — ὁ δεύτερος, τὸ, *Ἐσπέρας καὶ πρῶτ', καὶ μεσημβρίας διηγῆσομαι, καὶ ἀπαγγελῶ, καὶ εἰσακούσεται τῆς φωνῆς μου, καὶ τὸ, Ἐπίρ-*

et ipsos scilicet vulgo se habentes. — *Verba mea.* — Unus enim dicit: *Mane exaudies vocem meam, mane astabo tibi et videbo.* — *Domine refugium;* — alter vero: *Mane sicut herba transeat;* et, *Opera manuum nostrarum dirige super nos, et opus manuum nostrarum dirige.* — *Misericordiam et iudicium.* Qui autem superest, *In matutino interficiebam omnes peccatores terræ.* — *Gloria Patri;* — hos concludentes solita doxologia et Alleluia. — *Quid te invocaverimus,* — troparium quoddam addimus cantantes, et de Matre Dei rursus. — *Cressus meos.* — Tum ea interscindimus aliqua parte ex psalmis sumpta apte se habente ad horam, rursus inchoantes et Trisagion et quæ sequuntur canimus, et alterum troparium iterum temporari scilicet congruens, statimque preces, — *Qui in omni tempore,* — et communem et proprias horæ primæ; postea et *Kyrie, eleison* prædisponitur quadrages. He vero intermittuntur juxta prædictum modum, et sic absolvimus. Causa autem omnino est hujus laudationis prima hora, quod oporteat nos a Deo inchoare in vita primos motus et prima opera, et pro tota die statim a precibus orare.

καὶ περὶ τοῦ ὅλου τῆς ἡμέρας ἐκ προοιμίων εὐθὺς

De tertia hora.

Tertia vero hora hujus nominis liturgiam inchoamus. Hac enim Spiritus sanctus in apostolos specie ignis venit. Ordo quidem communis ad normam primæ est; peculiaris vero habet et psalmos qui hic quoque tres sunt, et troparia, et postea preces. Quæ ut decet meminerunt adventus Spiritus sancti et rogant ut gratia ejus in nobis quoque inhabitet, ad quod sane et psalmi convenienter se habent, ad optimam precem selecti. — *Exaudi, Domine.* — Primus quidem id: *Satiabor cum apparuerit gloria tua.* — *Ad te, Domine, levavi;* — secundus autem hoc: *Legem statuet ei in via quam elegit.* — *Miserere mei, Deus:* — et tertius illud: *Cor mundum crea in me, Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis,* et quæ sequuntur.

De sexta hora.

Quod ad sextam horam, eodem modo et ipsa disposita rationem habent et Salvatorem nostrum in cruce hac hora fixum et certe tentationes mali, insidiatorisque vitæ nostræ meridianas, fortasse quia tunc temporis plerumque quiescunt homines u' i certe agit inimica noctis potestas. Ad hanc igitur talem materiam omnia vergunt, et psalmi propria ferunt. — *Deus, in nomine tuo.* — Primus quidem hoc: *Alieni insurrexerunt adversum me, et fortes quæsierunt animam meam.* — *Exaudi, Deus.* — Secundus illud: *Vespere et mane et meridie narrabo et annuntiabo, et exaudiet vocem meam, et hocce: Siste super Dominum curam tuam, et ipse te enutriet, nam ante cibum.* — *Qui habitat in adjutorio.* — Qui vero superest et is tertius illud: *Non timebis a tē-*

deinde, in quarto explicatur mysterium œcono-
miae divinæ seu incarnationis. *Deus enim, ait,
e Thāmam venit, et sanctus de mente densarum te-
nebrarum. — De nocte vigilat spiritus meus. —*
Qui inter prophetas maxime sublimis est Isaias
cantat quintum et ipsum tempore valde congruen-
tem: *De nocte, ait, vigilat cor meum ad te, Dens, et*
*una præhensum prophetiam de præclara resurre-
ctione Salvatoris nostri. — Clamavi in tribulatione
mea. — Ut certe et beatus Jonas propheta sex-
tum nobis actibus et verbis parat: — Benedictus
es, Domine, et, Benedicite, omnia opera Domini,
Domino. — Et adhuc beatissimi pueri in Babylone
præbent septimum et octavum, qui laudationem
omnibus communem, die jam incipiente, nobis
congruenter subjiçit, et ipsi sunt ex Veteri Testa-
mento, modo dicto, dispositi. — Magnificat anima
mea Dominum. — Nonum vero dicimus in honorem
sanctissimæ Virginis et Dei Matris. Is ultimus est
juxta prædicta, et eum ex Evangelio secundum Lu-
cam exprompsimus. — Benedictus Dominus Deus
Israel. — Et præterea canticum Zachariæ patris
Præcursoris. Horum omnium excerpentes versus,
præsertim finales, his interteximus apte cantus ex
Patribus collectos, eosque vocamus canones quos
post tertiam et sextam Intercipimus et cathisina-
tibus et his quæ dicuntur contactis, et œcis, orante
primum sacerdote: — *Illuminator Domine. — Et*
quidem in fine addimus alia quædam troparia. Hæc
vero illustris et apostolica nominari prohamus,
quia alia quidem præsentiam lucis acclamant et
*provocant lumen spirituale; alia vero, discipu-
lorum in gentes die resurrectionis missionem ce-
lebrant: — Laudate Dominum. — Postea tres quos-
dam psalmos incipimus inter cæteros: quos equidem
laudes dicimus, quia in ipsis inest aliqua laudatio,
aliqua laus Dei per omnes ex ordine creaturas.
Laudate enim, ait, Dominum hæc et illa. Ad quos in
line atteximus nonnullos versus, adiungentes ex eo-
rum parte alia quædam troparia, quæ plerumque
catabasias nominamus. — Gloria in altissimis Deo. —
Postea adjungimus quam diximus doxologiam, si-
niente nocte et incipiente die, id operantem quod
vocatur. Sed ipsa mirum in modum instituitur, ver-
bis tum e veteri tum e novo Testamento, et post eam
hymnus Trisagion et aliquod a tempore tropa-
ium, et sic postquam oravit sacerdos liberamur.
— *Metà ταῦτα τρεῖς τινὰς αὐθις ψαλμοὺς ἀπολαβόντες τῶν λοιπῶν ἔδομεν· οὐς δεῖπου καὶ ἀνω-
καλοῦμεν, διὰ τὸ καὶ ἐν αὐτοῖς εὐφημίαν τινὰ καὶ αἶνον ἐμπεριέχεσθαι τοῦ Θεοῦ διὰ πάντων ἐξῆς τῶν
κατεμάτων. Αἰνεῖτε γάρ, φησὶ, τὸν Κύριον τάδε τινὰ, καὶ τάδε. Καὶ τοῦτοις προσευφαινομεν ἐν τῇ
τίλει στίχου τινὰς ἐφαρμόζοντες παρ' αὐτῶν ἕτερά ττα τροπάρια. Καταβασίας ὡς τὸ πολὺ τὰ τοιαῦτα
καλοῦμεν. — Δόξα ἐν ὕψιστοις Θεῷ. — Μεθ' ὃ τὴν καλυμένην δοξολογίαν ἐπισυνάπτομεν ἐπὶ τῇ παρ-
εῦσει τῆς νυκτός, καὶ τῇ ἀρχῇ τῆς ἡμέρας, τοῦθ' ὃ καλεῖται ποιῶσαν. Σύγκειται δὲ αὕτη θαυμασίας
ἐξ ἄλλων διὰ τὴν Παλαιὰς καὶ Νέας Διαθήκης ῥητῶν ἠθροισμένων λογάδην, καὶ ὃ τρισάγιος ὕμνος
ἐπ' αὐτῇ, καὶ τροπάριον τι τῶν χειρῶν, καὶ οὕτως ἐκασταμένου τοῦ ἱερέως ἀπολυόμεθα.***

De prima hora.

Collibratur hoc ob aliquod festum vel inter dies
Dominicam. In communibus enim plerisque in-
ducimus sine intermissione psalmos primæ horæ

*Ἐρυθρὰν θάλασσαν θαύματος ὑπόμνησιν ἔχει παρὰ
τῆς ἐξόδου ληθεία — Πρόσχε, ὀρθρὰ, καὶ
λαλήσω — ἡ δὲ γὰρ δευτέρα, τοῦ Δευτερονομίου καὶ
αὕτη, τῶν κατὰ τὴν ἔρημον ὑπομνήσκει θαυμά-
των, καὶ τῆς ἐν ταύτῃ νομοθεσίας τοῦ προφητικοῦ
χαρίσματος. — Ἐστερώθη ἡ καρδία μου ἐν Κυ-
ρίῳ. — Ἡ τρίτη ὑπογραφήν, καὶ τῆς ἐξ ἰθὺν
Ἐκκλησίας πολυγονούσης προτύπωσιν ἔχει. — Κύ-
ρια, εἰσακήκοα τὴν ἀκοήν σου. — Μετὰ ταῦτα
ἐπομένως ἐν τῇ τετάρτῃ τὸ τῆς θαλάσσης οἰκονομίας,
εἰτ' οὖν σαρκώσεως, διατρανοῦται μυστήριον. Ὁ
Θεὸς γὰρ, φησὶν, ἀπὸ θαμῶν ἤξει, καὶ ἀγῶς ἐξ
δρυος κατασκίου δασέος. — Ἐκ νυκτός ὀρθρῶ-
ζει τὸ πνεῦμά μου. — Ὁ τῶν προφητῶν μεγαλο-
φρονότατος Ἡσαίας βῆει τὴν πέμπτην, τῷ καιρῷ τι
καὶ αὐτὴν εὖ μάλα συμβαίνουσαν. Ἐκ νυκτός,
φησὶν, ὀρθρῶζει τὸ πνεῦμά μου πρὸς σέ, ὁ Θεός,
καὶ ἄμα τῆς λαμπρᾶς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀναστά-
σεως ἔχουσαν προφητείαν. — Ἐδόξα ἐν Ἀλίην
μου. — Ἐπερ δὴ καὶ ὁ μακάριος Ἰωνᾶς ὁ προφή-
της τὴν ἔκτην ἔχει ἐκ λόγου διασκευάζει.
— Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε, καὶ, Εὐλογεῖτε, πάντα τὰ
ἔργα Κυρίου, τὸν Κύριον. — Καὶ ἔτι γὰρ οἱ ἐν Βα-
βυλῶνι τρισόλθιοι παῖδες τὴν ἐξόδα τὴν τε καὶ ὀγδόην,
ἡ καὶ τὴν παγκόσμιον ὑμνοῦσαν ἀρχομένης ἡδὴ
τῆς ἡμέρας ἡμῖν προσφωῶς ὑποβάλλει. Αὗται μὲν
οὖν ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὅν τρόπον εἰρηται
τεταγμένοι. — Μεγαλύνει ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύ-
ριον. — Τὴν ἑνάτην δὲ ἀραιοῦμεν εἰς τιμὴν τῇ
παναγίᾳ Περθέων καὶ Θεοτόκῳ, τελευταίαν οὖσαν
κατὰ τὰ εἰρημένα, παρὰ τοῦ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγε-
λίου τὴν ὅδην αὐτῆς εἰληφότας. — Εὐλογητὸς Κύ-
ριος ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ. — Καὶ πρὸς ταύτη τὴν
Ζαχαρίου τοῦ πατρὸς τοῦ Προδρόμου. Τούτων ἀπ-
σῶν ἐκλεγμένοι τοὺς ἀκρατελευταίους· μέλιστα στί-
χους, ἐπιπλέκομεν αὐτοῖς καταλλήλως ἄσματα πρὸς
τῶν Πατέρων συνθεσθεμένα, κανόνας τούτους ἀπ-
καλοῦμεν, οὐς καὶ μετὰ τὴν τρίτην τε καὶ τὴν ἔκτην
διαλαμβάνομεν καθίσμασι τε, καὶ τοῖς λεγομένο-
κοντοκίοις, καὶ οἰκοῖς, προσευχομένου τούτων τοῦ
ιερέως. — Φωτὸδοξα Κύριε. — Καὶ δὴ κιν τῷ τίλει
προσυφαινομεν ἕτερά ττα τροπάρια. Φωταγωγικά
δὲ ταῦτα καὶ Ἐξαποστειλλάρια φέλοιν καλεῖν, ὅτι
δὴ τὰ μὲν τὴν τοῦ φωτός παρουσίαν ἀνευφημεῖ, καὶ
τὸ νοητὸν φῶς ἐπιλάμψαι αἰτεῖται, τὰ δὲ τὴν τῶν
μαθητῶν ἀποστολὴν εἰς τὰ ἔθνη κατὰ τὴν ἀναστά-
σιμον ἡμέραν ὅδην ποιεῖται. — Αἰνεῖτε τὸν Κύριον.*

Περὶ τῆς πρώτης ὥρας.

Καὶ τοῦτὸ γὰρ ἰορτῆς τινος οὕτης, ἢ τῆς Κυρίας
τῶν ἡμερῶν. Ἐν δὲ ταῖς κοιναῖς τε καὶ πλεῖστον
ἐπιφέρομεν ἐφεξῆς τοῦ τῆς πρώτης ὥρας ψαλμοῦ,

οικειώς δὴπου καὶ αὐτοῖς ἔχοντας. — Τὰ ῥήματά μου. — Ὁ μὲν γὰρ φησι, Τὸ πρῶτ' εἰσακούσῃ τῆς φωνῆς μου, τὸ πρῶτ' παραστήσομαι σοι, καὶ ἐπόψῃ με — Κύριε καταφυγῆ. — ὁ δὲ, Τὸ πρῶτ' ὡσεὶ χλόη παρέλθοι, καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν ἡμῶν κατεύθυνον ἐφ' ἡμᾶς, καὶ τὸ ἔργον τῶν χειρῶν ἡμῶν κατεύθυνον. — Ἐλεον καὶ κρῖσιν. — ὁ δὲ γὰρ λοιπός, Εἰς τὰς πρῶτας ἀπέκτεινον πᾶντας τοὺς ἁμαρτωλοὺς τῆς γῆς. — Δόξα Πατρί. — Τοῦτους ἐπισφραγίζοντες διὰ τῆς συνήθους δυσλογίας τε καὶ τοῦ Ἀλληλοῦτα. — Τί σε κατέσωμεν. — Τροπάριόν τι ἐπέδομεν, καὶ θεοτόκιον αὐθις. — Τὰ διαθήματά μου. — Καὶ διορίζοντες ταῦτα μέρει τιγὶ παρὰ τῶν ψαλμῶν εἰλημμένῳ, καταλλήλως ἔχοντι πρὸς τὴν ὥραν, ἀρξάμενοι πάλιν, Τρισάγιόν τε καὶ τὰ ἔξῃς ἄδομεν, καὶ τροπάριον ἕτερον αὐθις τῷ καιρῷ δὴπου προσηκόν, καὶ ἐφεξῆς τὰς εὐχάς, — Ὁ ἐν καιρῷ καιρῷ — τὴν τε κοινήν, καὶ τὰς ἰδίας τῆς πρώτης, ὧν καὶ τὸ, Κύριε, ἐλέησον, προτίτακται τεσσαρακοντάκις· καὶ μετὰ λαβῶνται δὲ αὐταὶ τὸν εἰρημένον τρόπον, καὶ οὕτω ποιούμεθα τὴν ἀπόλυσιν. Ἡ δὲ καθόλου αἰτία τῆς ἐν τῇ πρώτῃ ὥρᾳ ταύτης ὑμολογίας τὸ δεῖν ἡμᾶς ἀπάρχεσθαι τῷ Θεῷ διὰ βίου τῶν πρώτων κινήματων καὶ ἔργων, εὐχεσθαι.

Περὶ τῆς τρίτης ὥρας.

Κατὰ τὴν τρίτην δὲ ὥραν τῆς ἁμωσύμου ταύτης λειτουργίας ἀρχόμεθα· κατὰ ταύτην γὰρ ἐπεδήμησε τὸ πανάγιον Πνεῦμα τοῖς ἀποστόλοις ἐν εἰδῆι πυρός. Ἡ μὲν οὖν τάξις κοινή πρὸς τὴν πρώτην, ἴδια δὲ οἱ τε ψαλμοὶ κἀνταῦθα τρεῖς ὄντες, τὰ τροπάριά τε, καὶ αἱ ἐπὶ τούτοις εὐχαί, τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος παρουσίας ὡς τὸ εἰκὸς μεμνημένα, καὶ δεόμενα τὴν αὐτοῦ χάριν εἰσοικισθῆναι καὶ ἐν ἡμῖν, ἧ δὴπου καὶ οἱ ψαλμοὶ κατάλληλον ἔχουσιν εἰς προσευχὴν ἀρίστην ἐξελεγεμένοι — Εἰσακούσον, Κύριε, — ὁ μὲν πρῶτος, τὸ, Χορτασθήσομαι ἐν τῷ ὄφθῆναι μοι τὴν δόξαν σου. — Πρὸς σὲ, Κύριε, ἦρα. — ὁ δεῦτερος δὲ τὸ, Νομοθετήσῃς αὐτῷ ἐν ὀφῇ ἡ ἡρετίσματο. — Ἐλέησον με, ὁ Θεός, — καὶ ὁ τρίτος, τὸ, Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοί, ὁ Θεός, καὶ πνεῦμα εὐθὲς ἐγκαίνισον ἐν τοῖς ἐγκάτοις μου, καὶ ὅσα ἔξῃς.

Περὶ τῆς ἔκτης ὥρας.

Τί ἐστι τὰ τῆς ἔκτης ὥρας; Ὡσαύτως καὶ αὐτὰ τεταγμένα, λόγον μὲν ἔχουσι τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐν ταύτῃ τῇ ὥρᾳ γεγενημένην προσήλωσιν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, καὶ ἕη καὶ τὰς ἐν μεσημβρίᾳ τοῦ πονηροῦ καὶ ἐπιβόλου τῆς ζωῆς ἡμῶν ἐπιθέσεις, τάχα δὲ τὸ ἡσυχάζειν ὡς τὰ πολλὰ τοὺς ἀνθρώπους ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ, καθὰ δὴτα καὶ τῆς νυκτὸς τῆς ἀντικειμένης, δυνάμειος ἐνεργούσης. Πρὸς οὖν τὰς τοιαύτας ὑποθέσεις ἅπαντα νύει, καὶ οἱ ψαλμοὶ τὰ οικεῖα ζέρουσιν. — Ὁ Θεός, ἐν τῷ ὀνόματι σου. — ὁ πρῶτος μὲν τὸ, Ἀλλότριον ἐπαρέστησαν ἐπ' ἐμέ, καὶ κραταῖοι ἐξήτησαν τὴν ψυχὴν μου. — Ἐνώτισαι, ὁ Θεός. — ὁ δεῦτερος, τὸ, Ἐσπέρας καὶ πρῶτ', καὶ μεσημβρίας διηγῆσομαι, καὶ ἀπαγγελῶ, καὶ εἰσακούσεται τῆς φωνῆς μου, καὶ τὸ, Ἐπίψ-

et ipsos scilicet vulgo se habentes. — Verba mea. — Unus enim dicit: Mane exaudies vocem meam, mane astabo tibi et videbo. — Domine refugium; — alter vero: Mane sicut herba transeat; et, Opera manuum nostrarum dirige super nos, et opus manuum nostrarum dirige. — Misericordiam et iudicium. Qui autem superest, In matutino interficiebam omnes peccatores terræ. — Gloria Patri; — hos concludentes solita doxologia et Alleluia. — Quid te invocaverimus, — troparium quoddam addimus cantantes, et de Matre Dei rursus. — Gressus meos. — Tum ea interscindimus aliqua parte ex psalmis sumpta apte se habente ad horam, rursus inchoantes et Trisagion et quæ sequuntur canimus, et alterum troparium iterum temporis scilicet congruente, statimque preces, — Qui in omni tempore, — et communem et proprias horæ primæ; postea et Kyrie, eleison prædisponitur quadragies. Hæc vero intermittuntur juxta prædictum modum, et sic absolvimus. Causa autem omnino est hujus laudationis prima hora, quod oporteat nos a Deo inchoare in vita primos motus et prima opera, et pro tota die statim a precibus orare.

καὶ περὶ τοῦ ὅλου τῆς ἡμέρας ἐκ προοιμίων εὐθὺς

De tertia hora.

Tertia vero hora hujus nominis liturgiam inchoamus. Hac enim Spiritus sanctus in apostolos specie ignis venit. Ordo quidem communis ad normam primæ est; peculiaris vero habet et psalmos qui hic quoque tres sunt, et troparia, et postea preces. Quæ ut decet meminerunt adventus Spiritus sancti et rogant ut gratia ejus in nobis quoque inhabitet, ad quod sane et psalmi convenienter se habent, ad optimam precem selecti. — Exaudi, Domine. — Primus quidem id: Satiabor cum apparuerit gloria tua. — Ad te, Domine, levavi; — secundus autem hoc: Legem statuet ei in via quam elegit. — Miserere mei, Deus: — et tertius illud: Cor mundum crea in me, Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis, et quæ sequuntur.

De sexta hora.

Quod ad sextam horam, eodem modo et ipsa disposita rationem habent et Salvatorem nostrum in cruce hac hora fixum et certe tentationes mali, insidiatorisque vitæ nostræ meridianas, fortasse quia tunc temporis plerumque quiescunt homines u' i certe agit inimica noctis potestas. Ad hanc igitur talem materiam omnia vergunt, et psalmi propria ferunt. — Deus, in nomine tuo. — Primus quidem hoc: Alieni insurrexerunt adversum me, et fortes quæsierunt animam meam. — Exaudi, Deus. — Secundus illud: Vespere et mane et meridie narrabo et annuntiabo, et exaudiet vocem meam, et hocce: Siste super Dominum curam tuam, et ipse te enutriet, nam ante cibum. — Qui habitat in adjutorio. — Qui vero superest et is tertius illud: Non timebis a tē-

more nocturno, ab incursum et dæmonio meridiano. **Δ** βίβρον ἐπὶ Κύριον τὴν μέριμνάν σου, καὶ αὐτὸς σε διαθρέψει. Πρὸ τῆς τροφῆς γὰρ — Ὁ κατοικῶν ἐν βοήθειᾳ—δὲ ἐκ λοιπῆς καὶ τρίτος τὸ, Ὁ φρονηθῆσθαι ἀπὸ φόβου τυκταρινοῦ, ἀπὸ συμπύματος καὶ δαιμονίου μισηθρινοῦ. Καὶ ὁ κορυφαῖος δὲ Πέτρος ἐν τῇ Ἰόππῃ τῆς τοιαύτης ὑπόδειγμα προσευχῆς. Ἀρέθῃ γάρ, φησὶν, ἐπὶ τὸ δῶμα προσεύξασθαι περὶ ὧραν ἑκτην, ὅτε καὶ τὴν θαυμαστὴν ἐκείνην ἔωρακεν ὀψασίας.

De sanctissima Eucharistia.

Circa prandii horam oramus oratione Dominica, quia in ea dicitur: *Panem nostrum supersubstantialem da nobis hodie.* Stantes vero et gratis actum ritum facimus ejus quæ dicitur Sanctissima hunc in modum. Cum enim hoc in tempore primum absolueretur a sanctis apostolis mystica liturgia corporis et sanguinis Domini, qualem a Salvatore nostro in principio acceperunt: nam hic post prandium hæc sacra mysteria tradidit: sed oratoriis jam in omni terrâ erectis, et fidelium Ecclesia mox constituta, oportebat sane et illa reverentiori sanctiorique modo confici. Locus vero illis seligitur decentissimus in oratoriis, et maxime secretus et vulgo impervius. Tempus autem, ante prandium, dum jejuni sunt qui conficiunt preces postea, et cantus sacri suam servant quæque propriam rationem. His igitur ita compositis, Deique Matre et Domina nostra, ad Filium et Dominum ipsa jam assumpta, visum est sanctis apostolis, in horum loco, alterum panem Dei matri reservari, et hunc in ejus, ut illa in Domini, memoria, dicari participarique. Secatur igitur in forma trianguli, pyramidalem in speciem se attollens, et reservatus elevatur ab eo cui res incumbit, voce magna clamante, — *Magnum nomen.* — Et nos ei respondemus: — *Sanctæ Trinitatis.* — Rursus ille: — *Sanctissima Mater Dei, adjuva nos;* — et nos: — *Ejus præsidio Deus misereatur nostri.* — Et ex ordine troparia Matri Dei, et Trisagion in quibus participamus hunc sacrum panem. Et sic liberamur. Et hanc observantiam intermittimus in præclara Resurrectionis Dominicæ die. Tunc enim elevatus panis, nec cantus Matri Dei habet, nam sola hic omnino celebrantur quæ de Domino sunt; nec tamen participatur a pransis, quia ipsius Domini imaginem servat. Inde et servatus per totam hebdomadam, et quotidie elevatur, quia nos omnes has dies quasi unam ponimus, ultima ante cibum reverenter dividitur. Ita, quæ de Sanctissima:

De hora nona.

Nona hora rursus congregati, quod et ab apostolis accepimus, Petrus enim, ait, et Joannes ascendebant in templum hora orationis nona, et una mortis Domini in memoriam euntes; *Circa enim horam nonam,* ait, *tradidit spiritum,* et psalmos cantamus eodem quo in aliis horis modo, et cætera ex ordine. In psalmis vero, quia jam ad finem

Περὶ τῆς Παναγίας.

Κατὰ δὲ γε τὴν τοῦ ἀρίστου ὧραν προσευχόμεθα μὲν τὴν Δεσποτικὴν προσευχὴν, διὰ τὸ ἐν αὐτῇ λέγεσθαι, *τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον*· ἀναστάντες δὲ καὶ εὐχαριστήσαντες, τὴν τῆς γενομένης Παναγίας τελετὴν ποιούμεν τὸνδε τὸν τρόπον. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ πρῶτον ἐτελείτο τοῖς ἱεροῖς ἀποστόλοις ἡ μυστικὴ λειτουργία τοῦ Δεσποτικοῦ σώματος τε καὶ αἵματος, οὕτω παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τὴν ἀρχὴν εἰληφότες· μετὰ γὰρ τὸν δείπνον ἐκεῖνος τὰ θεῖα ταῦτα μυστήρια παραδίδου, τῶν εὐκτηρίων δὲ ἀνεγγεργμένων ἤδη κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, καὶ τῆς τῶν πιστῶν Ἐκκλησίας ἐν βραχεὶ συνεστῶσης· ἴδει δὴπου καὶ ταῦτα σεμνότερόν τε καὶ ἀγιώτερον ἐκτελεῖσθαι· τόπος μὲν αὐτοῖς ἐξελεγκταὶ μάλιστα πρεπώδης τῶν εὐκτηρίων αὐτὸ τὸ ἐνδόξατον καὶ ἄδυτον τοῖς πολλοῖς· χρόνος δὲ ὁ πρὸ τοῦ ἀρίστου, τροφῆς ἀγεύστων θνητῶν τῶν τελευμένων, εὐχαὶ τε ἐπ' αὐτοῖς καὶ ἕσματα ἱερὰ, τὸν ἴδιον ἕκαστον ἀποσώζοντα λόγον. Ἐκείνων τοίνυν οὕτω μετατεθέντων, τῆς τε Θεομήτορος καὶ Δεσποίνης ἡμῶν μεταστάσης ἤδη καὶ αὐτῆς πρὸς τὸν Ἰῆν καὶ Δεσπότην, ἔδοξε τοῖς ἱεροῖς ἀποστόλοις εἰς τὸν ἐκεῖθεν τόπον ἕτερον ἄρτον ἐξαιρεῖσθαι τῇ τοῦ Κυρίου Μητρὶ, καὶ εἰς ἀνάμνησιν αὐτῆς, ὡς περ ἐκεῖνα τὴν τοῦ Δεσπότη, τοῦτον ἀνατιθέναι τε καὶ μεταλαμβάνειν. Τίμνεται οὖν ἐν τριγώνῳ τῷ σχήματι πυρροειδῶς κορυφούμενος, καὶ ἐξαρθεὶς ἀνυψῶται παρὰ τοῦ εἰς τοῦτο τεταγμένου βοῶντος λαμπρῆ τῇ φωνῇ, — *Μέγα τὸ ὄνομα.* — Καὶ ἡμεῖς ὑποφωνοῦμεν αὐτῷ, — *Τῆς ἀγίας Τριάδος.* — Αὐθὺς ἐκεῖνος, — *Παναγία Θεοτόκε, βοήθει ἡμῖν,* — καὶ ἡμεῖς, — *Αὐτῆς προσθελαις, ὁ Θεός, ἐλέησον ἡμᾶς.* — Καὶ ἐξῆς τροπάρια τε τῇ Θεοτόκῃ, καὶ τὸν Τρισάγιον ὕμνον, ἐν οἷς καὶ μεταλαμβάνομεν τοῦ ἱεροῦ τούτου ἄρτου. Καὶ οὕτως ἀπολυόμεθα.

Δ Καὶ ταύτην δὲ ἐναλλάττομεν τὴν ἀκολουθίαν, κατὰ τὴν λαμπρὰν ἡμέραν τῆς Κυριακῆς ἀναστάσεως. Ὁ γὰρ τότε ἀνυψούμενος ἄρτος οὐτε τὰ τῆς Θεοτόκου προσθόμενα ἴσχει, μόνον γὰρ ἔδεται τὴνικαῦτα διὰ πάντων τὰ τοῦ Δεσπότη, οὐτε μὴν μεταλαμβάνεται τοῖς ἡριστηκόσι, διὰ τὸ εἰκόνα σώζειν αὐτοῦ τοῦ Κυρίου. Ἐνθεν καὶ φυλαττόμενος πᾶσαν τὴν ἑβδομάδα, καὶ ἀνυψούμενος καθ' ἑκάστην, διὰ τὸ ὡς μίαν ἡμᾶς τὰς ἡμέρας ταῦτα, εἶθιναί, τῇ τελευταίᾳ πρὸ τῆς τροφῆς μεταδίδοται σεβασμῶς, οὕτω καὶ τὰ τῆς Παναγίας.

Περὶ τῆς ἐννάτης ὥρας.

Τὴν δὲ ἐνάτην ὥραν ἐπισυναγόμενοι πάλιν, καὶ τοῦτο παρὰ τῶν ἀποστόλων ἔχοντες, Πέτρος γάρ, φησὶ, καὶ Ἰωάννης ἀνέβαινον εἰς τὸ ἱερὸν ἐπὶ τὴν ὥραν τῆς προσευχῆς τὴν ἐνάτην, καὶ ἅμα τοῦ Δεσποτικοῦ θανάτου πρὸς μνήμην ἰόντες, *Περὶ γὰρ τὴν ἐννάτην ὥραν,* φησὶ, *παρέδωκε τὸ πνεῦμα,* ψαλμῶς τε ἔδομεν ἐν τρόπῳ καὶ ἐν ταῖς ἀλλαις, καὶ

τὰ λοιπὰ ἀκολουθῶς. Τοῖς δὲ ψαλμοῖς; διὰ τὸ πρὸς Α προce-dit dies, aliquid consoni inest. — *Quam dilecta tabernacula tua.* — In primo hoc : *Melior est dies una in atriis tuis super millia.* — *Benedixisti, Domine*; — in secundo : *Benedixisti, Domine, terram tuam; avertisti captivitatem Jacob.* — *Inclina, Domine, aurem tuam*; — in tertio, *Miserere mei, Domine, quoniam ad te clamavi tota die*, et troparia, et postea orationem quæ mentionem facit passionis et mortis Domini. Et sic hænc postquam absolvimus horam ad laudationem vespertinam cedi-mus. Quando scilicet jejunium et unicus cibus non adest, separat Nonam a Vesperis et Sextæ subjungit ante cibum cantatam, in quo et observantiam eorum quæ dicuntur typi. Hæ sunt partes eorum quæ sacræ adduntur liturgiæ, quando illa non perficitur, et servant ejus locum, quas modo huic, dico, nonæ, modo illi, scilicet sextæ adaptavimus.

Καὶ οὕτως ἀπολυόμενοι ταύτης, ἐπὶ τὴν ἑσπερινὴν ὑμνωδίαν χωροῦμεν ὅτε δηλαδὴ μὴ νηστεία τε καὶ μονοσιτία παροῦσα, διψοῖται μὲν ἀπὸ τῶν ἑσπερινῶν τὴν ἐνάτην, τῇ ἕκτη δὲ αὐτὴν συνάπτει, πρὸ τῆς τροφῆς ἀδομένην, ἐν ᾧ καὶ τὴν Β τῶν τυπικῶν καλουμένων ἀκολουθίαν. Ἔστι δὲ ταῦτα μέρη τῶν ἐν τῇ ἱερᾷ λειτουργίᾳ προσφερόμενων, ὅτε μὴ ἐκείνη τελεῖται, τὴν αὐτῆς ἀποσώζοντα χώραν, ὅτε μὲν ταύτη, φησὶ τῇ ἐνάτῃ, ὅτε δὲ ἐκείνη, τῇ ἕκτη δηλαδὴ συναρμύζομεν.

Περὶ τοῦ ἑσπερινοῦ.

Τοῦ δὲ ἑσπερινοῦ ὕμνου προάγει μὲν ὁ ργ΄ ψαλμός, — *Εὐλόγηι, ἡ ψυχὴ μου*, — τὴν τῶν κτισμάτων δημιουργίαν ἡμῖν ὑπογράφων, καὶ τὸ ἐκάστου χρήσιμον ἐκθειάζων, καὶ ἐπ' αὐτοῖς τὸν Δημιουργὸν ἀνυμνῶν· τῆς γὰρ ἡμέρας ἤδη συντελεσθείσης, ἥτις ἡμῖν εἰς ἀπώλειαν τῶν τοῦ Θεοῦ κτισμάτων παρ' αὐτοῦ ἐδωρήθη, δέον ἂν εἴη τὴν ἐπ' αὐτοῖς εὐχαριστίαν ἀνάπτειν τῷ κηδεμόνι τῆς ἡμετέρας ζωῆς· καὶ μετ' αὐτὴν ἕτεροι πάλιν, εὐχῶν ἱερῶν μεταξὺ γενομένων, — *Κύριε, ἐπέκραξα, καὶ φωνή μου πρὸς Κύριον*, — εὐ καὶ ἄδονται μετὰ μέλους, ὅπως τούτου καιρὸς, καὶ προσφερόμενα ἔχουσι τῶν τροπαρίων τινα, καὶ ἐν αὐτοῖς πολλὰ τὰ τῇ ὥρᾳ προσήκοντα, *Ἐπαρισὶ γὰρ τῶν χειρῶν μου, θυσία ἑσπερινή*· καὶ, *Ἀπὸ φυλακῆς πρωίας μέχρι νυκτός, ἀπὸ φυλακῆς πρωίας ἐλπισάτω Ἰσραὴλ ἐπὶ τὸν Κύριον*, καὶ εἰ τι τοιοῦτον. Μετὰ τοῦτο κατὰ τὴν γινομένην τοῦ ἱερέως εἰσοδον, ἥτις ἡμῖν τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐν σαρκὶ παρουσίαν ἐπὶ τὸν κόσμον, καὶ αὐθις ἐπιστροφὴν πρὸς τὸν Πατέρα ἐξικονίζει, ὁ τοῦ μάρτυρος Ἀθηνογένους ἄδεται ἑσπέριος ὕμνος, — *Φῶς Ἰλαρόν*, — ὃν ὁρμῶν ἐπὶ τὴν διὰ πυρὸς ἤδη τελεωσιν, ὡς ὁ μέγας φησὶ Βασίλειος, ἦσεν, — *Εἰπωμεν πάντες*. — *Εὐχαὶ ἐπὶ τούτῳ καὶ αἰτήσεις ἀγαθῶν τοῖς θεομένοις; παρὰ Θεοῦ*, — *Καταξίωσον, Κύριε*. — Καὶ μεταξὺ τούτων ἕτερος αὐθις ὕμνος ἀπὸ βῆτων ψαλμικῶν, καὶ τροπάρια πάλιν. — *Νῦν ἀπολύεις*. — Καὶ ἐπ' αὐτοῖς; ἡ τοῦ θεοδόχου Συμεὼν εὐχαριστήριος εὐλογία, καθάπερ ἐκεῖνος τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος λύσιν ἠδονῆς ὑπέδειξεν ἱποκρίτου, τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ ἡμῖν ὑποβάλλουσα, τῆς ἐξόδου τε ὡς ἡδη παρούσης, ἣν ἡ ἐσπέρα χαρακτηρίζει μεμνησθαι, καὶ ἐπ' αὐτῇ τὰ εἰκότα τὸν Θεὸν εὐλογεῖν — Ἄγιος ὁ Θεὸς καὶ τροπάριον τι τῆς ἀπολύσεως, καὶ ἐπ' αὐτοῖς ἡ λειτουργίας.

Περὶ τοῦ ἀποδεικνου.

Αἰσιόσ; ἐστι καὶ τελευταῖος; ὁ ἀπέδειπνος ὕμνος, ὃν ἐπὶ τὸν ὕπνον ἤδη τρεπόμενοι, καὶ τὴν ἀνάπαυ-

proceedit dies, aliquid consoni inest. — *Quam dilecta tabernacula tua.* — In primo hoc : *Melior est dies una in atriis tuis super millia.* — *Benedixisti, Domine*; — in secundo : *Benedixisti, Domine, terram tuam; avertisti captivitatem Jacob.* — *Inclina, Domine, aurem tuam*; — in tertio, *Miserere mei, Domine, quoniam ad te clamavi tota die*, et troparia, et postea orationem quæ mentionem facit passionis et mortis Domini. Et sic hænc postquam absolvimus horam ad laudationem vespertinam cedi-mus. Quando scilicet jejunium et unicus cibus non adest, separat Nonam a Vesperis et Sextæ subjungit ante cibum cantatam, in quo et observantiam eorum quæ dicuntur typi. Hæ sunt partes eorum quæ sacræ adduntur liturgiæ, quando illa non perficitur, et servant ejus locum, quas modo huic, dico, nonæ, modo illi, scilicet sextæ adaptavimus.

De hymno vespertino.

Laudationem vespertinam incipit psalmus centesimus tertius, — *Benedic, anima mea*, — quæ nobis creaturarum creationem describit et cujuslibet utilitatem laudat, et postea Creatorem celebrat; die enim jam finita quæ nobis ut Dei creaturis fruere-mur ab eo data est, oportebat de his rebus gratias agere Deo, cui curæ est vita nostra; et post eas alii rursus, psalmi precibus sacris interpositis, — *Domine, clamavi, et vox mea ad Dominum*, — qui cantantur modulate quando tempus est, et habent aliqua, quæ cantantur, troparia, et in ipsis multa sunt quæ horæ aptentur : *Elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum* : et, *A custodia matutina usque ad noctem, a custodia matutina speret Israel in Domino* : et si quæ hujusmodi. Post ea in introitu sacerdotis qui nobis præsentiam Salvatoris in carne et in mundo repræsentat, et rursus reditum ejus ad Patrem, cantatur martyr's Athenogenis vespertinus hymnus, — *Lumen hilare*, — quem, jam festinans ad mortem igne subeundam, ut ait magnus Basilius, cantavit : — *Dicamus omnes*, — preces post eum et petitiones quærentium bona a Deo, — *Dignare, Domine*. — Et inter eas alteriterum hymnus ex verbis psalmodum, et rursus tro-paria. — *Nunc dimittis*. — Et post ea ejus qui Deum suscepit Simeonis gratulatio, sicut ille liberationem a corpore causam habebat lætitiæ, eodem certe modo et nobis suggerens memoriam exitus quasi præsentis quem notat vespera, et post eum Deo digna gratulari. — *Sanctus Deus*, — et Trisagion hymnus, et quæ sequuntur, et troparium quoddam dimissionis, et post ea sacerdotis oratio ex hac liturgia nos dimittit.

— ὁ τε Τρισάγιος ὕμνος, καὶ τὰ εἰρησὶ μετ' αὐτὸν, ἡ τοῦ ἱερέως εὐχὴ, καὶ ταύτης ἡμᾶς ἀποπέμπτει τῆς

De officio post cœnam.

Reliquus et ultimus est, qui post cœnam, hymnus quem jam ad somnum conversi et ad quietem

carnis Deo celebramus. Et hic quidem longior A breviorque est juxta dies : in diebus jejunii protendimus, in cæteris contrahimus. Et psalmi terni ibi quoque, ut dictum est, interponuntur et doxologiis et tropariis suo loco, sicut et precibus et quibusdam aliis. — *Cum invocarem.* — Primum igitur videre est quod maxime tempori aptus sit, secundum id : *In pace in idipsum dormiam et requiescam, quoniam tu, Domine, singulariter in spe constitisti me.* — *Domine, ne in furoribus tuo.* — Secundum vero, in his quæ dicit : *Lavabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo.* — *Usquequo, Domine ;* — tertium autem in eo : *Illumina oculos meos, ne unquam obdormiam in morte.* — *Ad te levavi.* — In secunda serie trinum in eo : *Doce me, quia tu es Saluator meus, et te sustinui tota die.* — *In te, Domine, speravi :* — et, *In manus tuas commendo spiritum meum.* Imago enim quædam mortis est somnus. — *Qui habitat.* — Et rursus in hoc : *Non timebo a timore nocturno, a negotio perambulante in tenebris, et in cæteris.* Deinde partes quasdam prophetiæ Isaiæ excipientes cantamus quæ nobis contra potestatem dæmonum inserviunt, suam noctu maxime potestatem exercentium. *Nobiscum enim, ait, Deus, scitote, gentes, et vincimini. Populus sedens in tenebris vidit lucem magnam, quia nobiscum Deus, et quæ ex ordine.* — *Illuminare oculos meos.* — Interea vero audientes troparia quædam et preces. — *Credo in unum Deum,* — et adhuc ad symbolum fidei C — *Miserere mei, Deus ;* — rursus incipientes quinquagesimum cantamus quem certe, etsi parvis quæ post cœnam, in principio ponimus, ut nunquam is omittatur qui pœnitentiam docet quam Deo per totam vitam præstare debemus. — *Domine, exaudi ;* — et post hunc alterum tempori congruentem, in his quæ dicit : *Factus sum sicut nysticorax in domicilio. Vigilavi, et factus sum sicut passer solitarius in tecto.* — *Domine, omnipotens.* — Loco autem tertii psalmi, quæ dicitur Manassis, orationem, pœnitentiæ et compunctionis vere fontem. *Deus, in adiutorium meum,* — et : *Domine, exaudi nos.* Cæteri vero iterum psalmi parvorum post prandium officiorum et ipsi precem habentes, et tempus significantes. — *Gloria in altissimis Deo.* — Et post ea doxologia et quæ post eam, omnia eodem modo ac principio diei, et troparia, et preces, et solita dimissio.

De sacerdotis acclamationibus.

Sacerdotis voces, et in oratione a Deo data et aliis in precibus quas suo nomine facit, hanc habent rationem. Quemadmodum de aliis rebus agere quidem quæ opus est, cuiuslibet est voluntis, rationem vero facti enuntiare et causam, illius est qui dominatur in rebus, et opus scit, ita ibi quoque necessaria a Deo petere est commune et nostrum

αὐτῶν τοῦ σαρκίου, τῷ Θεῷ λειτουργοῦμεν. Καὶ οὗτος δὲ μακρότερός τε καὶ ἐλάττων ὢς πρὸς τὰς ἡμέρας ἐστίν· ἐν μὲν γὰρ ταῖς νηστείοις τοῦτον ἐκτείνωμεν, ἐν δὲ ταῖς ἄλλαις συστέλλομεν. Καὶ οἱ ψαλμοὶ κατὰ τρεῖς, ὡς εἰρηται, μεσολαβοῦνται πάνταυθα, δοξολογίαις τε καὶ τροπάρτοις ἐσθ' ὕπνου, καὶ ἢ καὶ εὐχαῖς, καὶ ἑτέροις τισίν. — Ἐν τῷ ἐπικαλεῖσθαι μὲ. — Ἐστὶν οὖν ἰδεῖν τὸν μὲν πρῶτον προσήκοντα τῷ καιρῷ μάλιστα, κατὰ τὸ, Ἐν εἰρήῃ ἐπὶ τὸ αὐτὸ κοιμηθήσομαι, καὶ ὑπνώσω, δεὶ σὺ, Κύριε, κατὰ μόνας ἐπ' ἐλλίδι κατὰπίσός μὲ. — Κύριε, μὴ ἐν τῷ θυμῷ σου· τὸν δὲ δεῦτερον, ἐν οἷς φησι, Λούσω καθ' ἐκδύστην τὸ κατὰ τὴν κλητῆ μου φρονι, ἐν δάκρυσί μου τὴν στραμωμένην μου βρέξω — Ἐως ποῦ, Κύριε· τὸν δὲ τρίτον ἐν τῷ, Φώτισον τοὺς ὀφθαλμοὺς μου, μὴ ποτε ὑπνώσω εἰς θάνατον. — Πρὸς δὲ δευτέρως τριάδος ἐν τῷ, Δίδαξόν με, δεὶ σὺ εἶ ὁ Θεὸς ὁ Σωτὴρ μου, καὶ σὲ ὑπέμεινα ἕλην τὴν ἡμέραν. — Ἐπὶ σοί, Κύριε, ἠλπισά. — Καὶ τὸ, Εἰς χεῖράς σου παραθήσομαι τὸ πνεῦμά μου. Μιμνήμα γὰρ τι τοῦ θανάτου ὁ ὕπνος. — Ὁ κατοικῶν — καὶ αὐθις ἐν τῷ, Οὐ φοβηθήσομαι ἀπὸ φόβου τυκτερινοῦ, ἀπὸ πράγματός ἐστι σκότει διασκορπεμένου, καὶ τοῖς λοιποῖς. Μετὰ τοῦτο μέρη τιῶ Ἰσαίου προφητείας ἀπολαβόντες ἕδομεν, κατὰ τὴν τῶν δαιμόνων ἐνεργείας ἡμῖν συμβαλλόμενα, τῶν ἐν νοκτὶ μάλιστα τὴν ποιητῶν δυνάμειν ἐπιδικνυμένων. Μεθ' ἡμῶν γὰρ, φησὶν, ὁ Θεός. Γνωστε, ἔστη, καὶ ἡτεῖσθε. Ὁ λαὸς ὁ καθύμνητος ἐν σκοτει εἶδε φῶς μέγα, δεὶ μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός, καὶ ὅσα ἐξῆ. — Φώτισον τοὺς ὀφθαλμοὺς μου — μεταξὺ δὲ τροπάρια τινα καὶ εὐχαῖς ἐπειπόντες. — Πιστεύω εἰς θεοὺ Θεῶν, — καὶ πρὸς γε ἐπὶ τὸ τῆς πίστεως Σύμβολοι — Ἐλέησόν με, ὁ Θεός, αὐθις ἀρχόμενοι τὸν τε πεντηκοστὸν ἕδομεν, ὅπως δὴ καὶ τοῖς μικροῖς ἀποδειπνοῖς ἐν ἀρχῇ τίθεμεν, ὡς μηδέποτε τοῦτον παραλείψθαι, μετανοίας ἕνεκα διδακτικόν, ἢν ὀφείλομεν ἐπιδεικνυσθαι τῷ Θεῷ διὰ βίου παντός. — Κύριε, εἰσάκουσον, — καὶ ἕτερον ἐπὶ τοῦτω τῷ καιρῷ συμβαλλόμενον, ἐν οἷς φησιν, Ἐρητήθη ὡσεὶ τυκτερινοῦ ἐν οὐρανῷ, ἡρπύπησα, καὶ ἔρηση ὡς στρούβιλον μολοῶν ἐπὶ δώματος. — Κύριε, κλητῆ μου φρονι, — ἀντὶ δὲ τοῦ τρίτου ψαλμοῦ τὴν Μανασσὴ βασιλείως προσευχὴν λεγομένην, μετανοίας τε καὶ κατανώσεως ἀφορμὴν οὖσαν — Ὁ Θεός εἰς τὴν βοήθειάν μου, καὶ, Κύριε, εἰσάκουσον. — Ἐτεροι δὲ πάλιν οἱ τῶν μικρῶν ἀποδειπνῶν ψαλμοὶ, καὶ αὐτοὶ προσευχῆς ἐχόμενοι, καὶ σημαντικοὶ τοῦ καιροῦ. — Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ — καὶ ἐπ' αὐτοῖς ἡ δοξολογία, καὶ τὰ μετ' αὐτὴν ἅπαντα τὸν αὐτὸν τρόπον, ὅν καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς ἡμέρας, τροπάρια τε, καὶ εὐχαί, καὶ ἡ συνήθης ἀπλῶσις.

Peri τῶν τοῦ ἱερέως ἐκφωνήσεων.
Αἱ τοῦ ἱερέως ἐκφωνήσεις ἐν τε τῇ θεοπαράδειξ ἡ προσευχῇ, καὶ ταῖς ἄλλαις αἷς αὐτὸς κατ' ἰδίαν ποιεῖται, τοιαῦτον ἔχουσι λόγον. Ὅσπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων πραγμάτων τὸ μὲν ποιεῖν ὅτι δὴ ποτε παντός ἐστὶ καὶ τοῦ βουλομένου, τὸ δὲ καὶ λόγον ἐκφράζειν τοῦ γενομένου, καὶ τὴν αἰτίαν, ὑπερέχοντος ἢ ἐν τούτω, καὶ ἐπιστήμονος ἐργῶν· οὕτω πάνταυθα

τὸ μὲν αἰταῖσθαι παρὰ Θεοῦ εἶ δέοντα κοινόν ἐστι, καὶ ἡμέτερον, Αἰτεῖται γὰρ, φησί, καὶ δοθήσεται ὑμῖν, τὸ δὲ αἰτιολογεῖν τὰς αἰτήσεις, Οὐ παρ' ἡμᾶς γὰρ, φησὶν, οὐδὲ διὰ τὴν ἡμετέραν ἀρετὴν καὶ σπουδὴν, ἀλλ' ὅτι δύνασαι. Σοῦ γὰρ ἔστιν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα. Ὅτι ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος Θεὸς ὑπάρχεις, τὰ τε ἄλλα τὰ περὶ Θεοῦ ὑμνούμενα ἐξαγγέλλειν, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐξολογεῖν ἐπ' αὐτοῖς, λαμπρῶς τῇ φωνῇ, τοῦ ἱερέως, ἂν εἴη, τοῦ τῆς θεουργικῆς δικαιοσύνης ὑποφύτου, φησὶ Διονύσιος ὁ πολὺς τὰ θεῖα. Τὰ μὲν οὖν αἰτήματα κοινῇ σὺν τοῖς ἄλλοις, ἢ μόνος ὑπὲρ τῶν ἄλλων ἐκείνων ἄδόντων εἰσθῆν ἐκτελεῖν, ἐπὶ δὲ τοῖς ἀκροτελευταίοις αὐτῶς ἀνακρούεται μόνος μεγάλη φωνῇ, πρὸς Θεὸν μὲν ἀποτεινόμενος, εἰς δὲ δῆπου καὶ ἡ εὐχὴ, διδάσκων δὲ ἡμᾶς τὰς αἰτίας, ἐξ ὧν ἀκουσθῆναι μέλλομεν, εἰς ὑπόθεσιν ταπεινοφροσύνης ἅμα καὶ ἐλπιδὸς βεβαίας. Εἰ μὲν γὰρ ἦν, φησὶ, παρὰ τὴν ἡμετέραν ἀξίαν εἰσακουσθῆναι, τάχα ἂν εἴχομεν ἐνδοιάζειν, ὅποτε καὶ τὸ καλὸν εἰργαζόμεθα, τρεπτοὶ καθιστώμετες, καὶ οὐδέποτε ἐπὶ ταυτοῦ μένοντες· νῦν δὲ παρὰ τὰ τῷ Θεῷ προσόντα, τὰ δ' ἔστιν ἀδίδα καὶ ἀγήρω, τῶν αἰτουμένων ἔξεστιν ἀπολαύειν· ὥστε οὐκ ἂν εἴη δίκαιον ἀμφιδόλλειν. Ἀπόκρισιν οὖν τινα θεῖαν εἰκονίζει τοῖς αἰτουμένοις ἡ τοῦ ἱερέως φωνή, καὶ πληροφορίαν ἐμβάλλει ταῖς τῶν νοούντων ψυχαῖς, ἅμα δὲ καὶ κοινῶν ἐτρόπον τῶν ἡμετέρων ὕδων, δι' ὧν ἐκφωνεῖ· καὶ ἡμεῖς αὐθις αὐτῷ τῶν εὐχῶν, ἐπιφωνοῦμέν γε τὸ, Ἀμήν.

Περὶ τροπαρίων.

Τροπάρια λέγομεν παρὰ τὴν τροπήν, ὅσα τῶν ψαλλομένων ὑποτέτραπται, καὶ πρὸς ἑτέρα τὴν ἀναφορὰν ἔχει κατὰ τὸ μέλος, ἢ ἑτέρα πρὸς αὐτά. Τὰ αὐτὰ δὲ που καὶ στιχηρά, διὰ τὸ στιχοῦς αὐτῶν προφθεσθαι παρὰ τοῦ Ψαλτήρος, ἢ ἐτέρωθεν εἰλημμένους.

Περὶ εἰρμῶν.

Εἰρμούς διὰ τὸ εἰς αὐτοὺς ἐπιπεπλέχθαι τὰ ἐφεξῆς, καὶ ὅσον σειρὰν τινα μίαν ἐξ αὐτῶν γίνεσθαι.

Περὶ κανόνος.

Τὸ δὲ ἐκ τῶν εἰρμῶν ἄθροισμα κατ' ἑκάστον ἤχον ἐν ταῖς ἑννέα ὑδαῖς κανόνα καλοῦμεν, διὰ τὸ ἀεὶ ἐξεῖναι τοῖς ἡδὴ γεγεννημένοις ἑτέροις ἐπιποιεῖν, ὡς πρὸς αὐτοὺς ἀναφερομένους.

Περὶ καταβασίας.

Ἐσαύτως δὲ καὶ καταβασία, διὰ τὸ καταβιβάζεσθαι πρὸς αὐτὴν τὰ λοιπὰ

Περὶ προκειμένων.

Τὰ προκειμένα τῶν προφητικῶν τε καὶ ἀποστολικῶν Γραφῶν καὶ τοῦ Εὐαγγελίου προτάσσονται. Στίχοι δὲ εἰσὶν ὡς τὸ πολὺ παρὰ τῶν ψαλμῶν, συγγενεῖς τῇ ἐννοίᾳ τῶν ἀναγενοσκομένων, καὶ ὅσον προσμαρτυροῦντες αὐτοῖς. Ἄμα δὲ καὶ λεάλνουσι πῶς τὴν ἀκοὴν ἄδόμενα, καὶ τῇ ἀναγνώσει παρασκευάζουσι.

Περὶ τῶν στιχῶν.

Τὰ τοῦ στιχοῦ λεγόμενα τροπάρια, διὰ τὸ λέγε-

A *Petite, enim ait, et dabitur vobis; sed causas exponere. Non ad nos, enim ait, non propter nostram virtutem et diligentiam, sed quia potes. Nam tuum est regnum potentia et gloria, quia Deus est bonus et homines amans, et alia proferre de laude in Deum, aliquandoque pro aliis alta voce laudes celebrare, sacerdotis esse debet iustitiæ divinæ interpretis, dicit Dionysius qui multa de divinis. Mos igitur est illum petitiones perficere una cum aliis, vel solum pro cæteris his cantantibus, in clausulis vero ipse solus magna voce intonat, ad Deum quidem intendens ad quem tendit sane et oratio, et nos docens causas per quas audiendi sumus, ut nobis subdatur humilitas simul et spes firma. Si enim, ait, oportebat nos ex nostra dignitate audiri, continuo dubitaremus cum vel quando probe agimus, versatiles constemus, nec unquam in iisdem perseverantes. Quæ vero sunt apud Deum, æterna sunt senioque immunita, et petitis frui licet, inde non justum sit dubitare ita ut rectum non foret dubitare. Responsum igitur quoddam divinum exprimit sane petitis vox sacerdotis, et plenitudinem injicit in prudentium animos, unoque participat aliquo modo nostros cantus quibus enuntians est: et nos rursus ei preces, in quibus taciti præbamus aures enuntiantii, et addimus respondentes, Amen.*

C

De tropariis.

Troparia dicimus propter conversionem, quarumque ex his quæ psalluntur, convertuntur, et ad alia pertinent apte, vel ad ea, alia. Eadem sunt sane et stichera, quia eorum versus præcinnuntur ex psalterio vel aliunde excerpti.

De hirmis.

Hirmos dicimus quia in eis quæ seriem efficiunt, intertexta sunt, unde et quasi funiculus quidam efficitur.

De canone ex pluribus hymnis constante.

Ex hirmis seriem, secundum quemque tonum in novem hymnis, canonem vocamus, quia semper licet his jam habitis alteros adjicere quasi ad eos D pertinentes.

De catabasia sive hirmo finali,

Eodem modo et catabasia, quia ad eam descendunt cætera.

De propositis ante lectiones sacras versus psal-morum.

Præjacentia prophetiis apostolicisque Scripturis et Evangelio prædisposita sunt. Versus autem sunt plerumque ex psalmis, sensu conformes his quæ leguntur, et eis quasi testimonium præbentes. Unaque demulcent aliquomodo aures, lectionique præparant.

De psalmis per versus decantatis.

Sticharii dicta troparia, quia in eis nonnulli

leguntur (-tichi) versus longiores majoresque cæ-
teris omnibus in quotidianis vespertinis.

*De contactis sive brevibus hymnis Romani diaconi
Emeseni.*

Contactiorum auctor est mirabilis Romanus qui hanc accepit gratiam a Matre Dei quæ huic in somnis apparuit, eique particulam chartæ dedit hanc jubens ut comederet; quod sibi visus facere statimque consurgens, dies autem erat natalis, ambonem ascendit et cepit psallere, *Virgo hodie, jam tum faciens et cætera*. Propter hanc igitur particulam, hæc dominantur contactia: particula enim contactium.

De æcis sive hymnis longioribus.

Idem et æcos fecit quos primum psallebant cum contactis in solis sanctis domibus, in quibus sanctus ille vir pernoctare solebat. Unde etiam hoc sibi nomen acceperunt.

De antiphonis sive hymnis chororum invicem respondentium.

Antiphona dicuntur quæ utraque chororum sibi respondentium parte hoc modo cantantur.

De quindiesim genuflexionibus in diebus jejunii.

Quæ in diebus jejunii sunt mediis in precibus genuculationes ad hunc sunt numerum qui ex tribus quinquies numeratis sit. Ter enim quinque C sumptim quindiesim efficit. Cum enim sensus depravavimus, sensibilibus omnino affixi sumus, et peccato mortique introitum paravimus, hujus rei gratia, pœnitentiæ sermo hos rectos reddit, supra sensum beatæ Trinitati adherentes, et ex inclinatione ad eam missioneque vitam divinam perficientes, triangularem quidem quia huic æpta similisque sit, longam vero, quia in longitudinem extenditur: *Plenitudine*, eum ait, *dierum implebo illum, et tunc revelabo ei salutare meum*.

Quare inter modulus ad sacram communionem prævios in festis Desparæ etiam canitur: « Calicem salutis accipiam. » (Psal. cxvi, 15.)

Commune quidem illud est omnibus diebus, et præcipue communioni congruens; sed psallitur peculiariter Matri Dei non quidem propter primum versum, communis enim est hic, ut dictum est; sed propter secundum qui dicit: *Et nomen Domini invocabo*; prædictio enim illa Matri Dei conveniens est et ab ea adimplerionem habens, ut et: *Recordabor nomen tuum in omni generatione et generatione*, quod ante Evangelium cantatur. In quo et ejus oratio et invocatio inscribuntur. Tunc cuim invocavi nomen Domini, quando dixit: *Magnificat anima mea Dominum. et exsultavit Spiritus meus, in Deo salutare meo. Ecce enim ex hoc nunc beatam me dicent omnes generationes, quia fecit mihi magna qui potens est, et sanctum nomen ejus*. Non

σθαί εν αὐτοῖς μακροτέροις τινὲς στίχους καὶ μείζονας τῶν λοιπῶν ἀπόντων ἐν τοῖς καθ' ἡμέραν ἐσπερινοῖς.

Περὶ τῶν κοντακίων.

Τῶν κοντακίων ποιητὴς ὁ θαυμασιός ἐστι Ῥωμα-
νός, ὃς παρὰ τῆς Θεοτόκου τοῦτο χάρισμα εἰληφεν,
ἐπιφανείσης αὐτῷ καθ' ὕπνου, καὶ τόμον χάρτου
ἐπιδούσης, καὶ κελευσάσης καταφαγεῖν, ὃ καὶ ποιῆ-
σαι ὄξας, εὐθὺς ἀναστὰς, ἡμέρα δὲ ἦν τῶν Γενε-
θλιῶν, ἀναβὰς ἐπ' ἄμβωνος, ἤρξατο ψάλλειν, *Ἡ
Παρθένος σήμερον*, ἐκ τότε ποιήσας καὶ τὰ λοι-
πά. Διὰ γοῦν ἐκείνον τὸν τόμον κοντάκια ταῦτα κα-
λοῦνται· τόμος γὰρ τὸ κοντάκιον.

Περὶ οἰκῶν.

Ἐν δ' αὐτοῖς πεποιήκει καὶ τοὺς οἴκους, ψαλλομέ-
νους καὶ αὐτοὺς πρότερον σὺν τοῖς κοντακίοις ἐν μέ-
νοις τοῖς εὐαγγέλιον οἴκοις, ἐν οἷς ἐκεῖνος ὁ ἱερὸς ἀνὴρ
παννυχίζειν εἰώθει. Διὸ καὶ τὴν κλήσιν ταύτην ἐπί-
ξεντο.

Περὶ ἀντιφώνων.

Ἀντιφῶνα λέγονται τὰ παρ' ἑκατέρου τῶν χορῶν
ἀντιφωνούντων ἀλλήλοις τὸν αὐτὸν τρόπον ᾄδι-
μενα.

*Περὶ τῶν ἐν ταῖς νηστείμοις δεκαπέντε γονυκλι-
σιῶν.*

Αἱ ἐν ταῖς νηστείμοις μεταξὺ τῶν εὐχῶν γονυκλι-
σῆαι τὸν ἀριθμὸν ἔχουσι τοῦτον, ὃν ὁ τρια ποιεῖ ἐπὶ
τὸν πέντε συντεθήμενος· τρις γὰρ τὰ πέντε δεκα-
πέντε. Ἐπειδὴ γὰρ τὰς αἰσθησεις διεφθέρημεν,
τοῖς αἰσθητοῖς εἰσάπαν προσηλωκότες, καὶ τῇ ἁμαρ-
τίᾳ καὶ τῷ θανάτῳ εἰσόδους κατασκευάσαντες, τοῦτο
χάριν ὁ τῆς μετανοίας· λόγος ἀπανορθοῦ ταύτας, τῇ
ὑπὲρ τὴν αἰσθησιν μακαρίζ Τριάδι προσφρομένας,
καὶ ἐκ τῆς πρὸς αὐτὴν νύσεως τε καὶ κράσεως ἀπο-
τελούσας τὴν θεοειδῆ βίον, τρίγωνον μὲν διὰ τὸ πρὸς
ταύτην εἰρμόσθαι καὶ ὁμοιωσθαι, προμήκη δὲ διὰ
τὸ εἰς μέκος ἐκτείνεισθαι. Μακρότης γὰρ, φησὶν,
ἡμερῶν ἐμπλήσω αὐτὸν, καὶ τότε δεῖξω αὐτῷ τὸ
σωτήριόν μου.

*Διατί τῶν κοινωνικῶν λεγομένων τὸ, Ποτήριον σω-
τηρίου λήψομαι, ἐν ταῖς ἑορταῖς τῆς Θεοτόκου
προσάδεται.*

Τοῦτο κοινὸν μὲν ἐστὶ ταῖς ἡμέραις πάσαις, καὶ
τῇ κοινωνίᾳ προσήκον μάλιστα· ψάλλεται δὲ τῇ
Θεοτόκῳ ἰδίως, οὐ διὰ τὸν πρῶτον στίχον, καθὼς
γὰρ οὗτος, ὡς εἴρηται, διὰ δὲ τὸν δεύτερον, ὅς φησι,
Καὶ τὸ ὄνομα Κυρίου ἐπικαλέσομαι. Πρόβησις
γὰρ αὕτη τῇ Θεοτόκῳ προσήκουσα, καὶ παρ' αὐτῆς
λαβοῦσα τὸ πέρασ, καθάπερ καὶ τὸ, *Ἐνησθήσομαι
τοῦ ὀνόματός σου ἐν πόσῃ γενεᾷ καὶ γενεᾷ, πρὸ
τοῦ εὐαγγελίου φέβμενον· ἐν ᾧ ἡ αὐτῆς προσευχὴ καὶ
ἐπίκλησις ἀναγεγραμμένη τυγχάνει. Τότε γὰρ ἐπι-
καλέσασθε τὸ ὄνομα Κυρίου, ἡνίκα εἴπῃ, Μεγαλύνει
ἡ ψυχή μου τὸν Κύριον, καὶ ἠγαλλίασε τὸ
Πνεῦμά μου ἐπὶ τῷ θεῷ τῷ Σωτῆρι μου· Ἰσὺ
γὰρ ἀπὸ τοῦ νῦν μακαριοῦσι με πᾶσαι αἱ γενεαί,
ὅτι ἐποίησέ μοι μεγαλεῖα ὁ δυνατὸς, καὶ ἤρηρ*

τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Οὐκ ἂν δὲ τις ἀμάρτοι καὶ τὴν
θειάν τοῦ Πνεύματος χάριν ποτήριον ἐκλαδῶν, ὡς
εὐφροσύνης ποιητικὴν καὶ ἐκστάσεως, καθ' ὃ καὶ
τῷ Δαβὶδ εἰρηται, Τὸ ποτήριόν σου μεθύσκον με
ᾧσει κράτιστον, οὐ πλησθεῖσα ἡ Θεοτόκος, μᾶλλον
δὲ πλήρης οὖσα, τὴν τοιαύτην προσευχὴν ἐξεφώνησε.
Τάχα δὲ καὶ ἡμᾶς ἐπὶ τοῦτο προτρέπεται, τὸ σω-
στικὸν ποτήριον δεχομένους, ὡσπερ ἐκείνη τὴν τοῦ
Θεοῦ λόγου ὑπόστασιν, ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα Κυ-
ρίου, καὶ μεγαλύνειν σὺν αὐτῇ τὸν Κύριον, εὐχαρι-
στῆν τε ἀξίως τῆς τηλικαύτης χάριτος

enim erraret qui divinam Spiritus gratiam ut cali-
cem haberet ad sapientiam et exstasim producen-
das, ut a Davide dictum est : *Calix tuus inebrians*
me quasi optimus, quo impleta Mater Dei, vel potius
plena, hanc edidit precem. Statimque nos ad id
inducit calicem salutarem accipientes : sicut illa
personam Verbi Dei, ut invocemus nomen Do-
mini, et cum ea magnificemus Dominum et gratias
agamus, ut decet pro tanta gratia.

ΜΑΡΚΟΥ

ΤΟΥ ΑΓΙΩΤΑΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΕΦΕΣΟΥ

ΤΟΥ ΕΥΓΕΝΙΚΟΥ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΙΣΙΔΩΡΟΝ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΝ ΠΕΡΙ ΟΡΩΝ ΖΩΗΣ ΑΙΤΗΣΑΝΤΑ *

MARCI EUGENICI

EPHESI METROPOLITÆ

EPISTOLA AD ISIDORUM HIEROMONACHUM DE VITÆ TERMINO INQUIRENTEM.

Ὅτε αὐτὸς ἠπόρεις, ὃ μακάριε δέσποτα, τοῦ ζη-
τουμένου τὴν λύσιν ἐξευρεῖν τε καὶ ἀποδοῦναι (καὶ
γὰρ πως ἔδειξας τοῦτο δι' ἧς πρὸς ἡμᾶς ἐπεμψας
ἐπιτόμου καὶ θαυμαστῆς διαίρεσως), καὶ, ζητῶν
παρ' ἐτέρου, πρὸς ἕτερον ἀπελθεῖν ἔφειλες, ᾧ τὸ
καθαρὸν μὲν τοῦ βίου θεωρημάτων πλήθος, ἡ δὲ
περὶ τὸ λέγειν ἕξις καὶ δυνάμις εὐστομίας τε καὶ
καλλιέπειαν χορηγεῖ· τούτων γὰρ ἡμῖν οὐδὲν τι
συνήδεις, ἀλλ' οὐδ' αὐτὸ τὸ ραδίως ὑπέκειναι τοῖς τὰ
τοιαῦτα κελεύουσιν. Ἀλλὰ γὰρ ἀναστῆσαι βουλό-
μενος ἴσως τὸ νωχελὲς ἡμῶν καὶ συμπεπτωκὸς ὑπό-
τε ἀθυμίας καὶ νόσου, πείραν δὴ τινα ταύτην ὑψη-
κας, εἰ πως ἀνευγκόντες ἐπὶ βραχὺ δυνηθεῖμεν
ἀξιὸν τι διαλαθεῖν τοῦ προθεδλημένου. Δυσὸν τοιγαρ-
εὖν μέσος ἀπειλημένος, κινδύνου τε παρακοῆς
(οὐ γὰρ ἀπλῶς οὕτως, οὐδ' ἐν παρέργῳ τὴν ζητη-
σιν ἐποιήσω), καὶ θρασύτητος ὑπολήψεως, εἰ τὰ
τοῖς ἀγίοις πρότερον εἰρημίνα καὶ διευκρινημένα
καλῶς, ἀνασκάλλειν περιῶμαι, αἰρήσομαι τῷ δευτέ-
ρῳ μᾶλλον ἢ τῷ πρώτῳ παρὰ παντὸς ὑποβληθῆναι
τοῦ βουλομένου. Τὸ μὲν γὰρ ἐκεῖνο θέρατὸς εἶναι καὶ
πρόχειρον εἰς ἀπολογίαν ἐστὶ· τοῦ δὲ οὐκ ἐστὶν

Ἰσας εἰ τις ἐπὶ πολὺ κελεύόμενος ὀκνοῖ καὶ ἀνα-
βάλλοιτο.

Τὸ μὲν οὖν ζητούμενον ἐστὶν, εἰ ὠρίσται παρὰ
Θεοῦ τῶν ἀνθρώπων ὁ βίος, ἡ ὑπὸ τῆς φύσεως αὐ-
τῆς ὁ θάνατος ἐπιφέρεται καὶ τῶν ἐξωθεν συμπτω-
μάτων· τοῦτο δὲ αὐτὸ προθεῖς εἰς ἐξέτασιν ὁ θεὸς
πάτηρ Ἀναστάσιος, ὁ Συναγῆς ἐπικληθεὶς, φυσι-
καῖς τε καὶ γραφικαῖς μαρτυραῖς, ὅσος ἐκεῖνος
περὶ τοιαῦτα πολὺς, ἔδειξεν ἀκριβῶς μὴ δεῖν ἐπὶ
ζωῆς ἀνθρωπίνης, ὡσπερ οὐδ' ἐπὶ τῶν ἄλλων τῶν
κατὰ τὸν βίον πράξεων ἢ παθημάτων, ὅρον τινὰ
παρὰ Θεοῦ πεπηγότα φρονεῖν, ἀλλ' ἀνάτιον εἶναι
καὶ τούτου τὸ θεῖον ὡσπερ κάκεινον, προνοητικῶν
μὲν ἀπάντων ὄν καὶ δυνάμενόν πάντα μεταποιεῖν
ὅπως ἂν βούληται, ἐπιτρέπον δὲ ὁμῶς ἕκαστα τῇ
φύσει τε καὶ τῇ προαιρέσει. Ταῦτα μὲν ἐκεῖνος·
καὶ εἰ τις ἐπιελθεῖν βούλοιο τὰ αὐτῶν γεγραμμένα,
θαυμάσει τε ἱκανῶς καὶ οὐδὲν ἐπιδοᾶζων ἔσται
πρὸς τὴν ἀπόφασιν· ἀλλὰ τὸ τοῦ μεγάλου πατρὸς
ἡμῶν Βασιλεῖου, δοκοῦν ἀντιπίπτειν τοῖς εἰρημίνοις,
οὕτως ἔλυσεν ἱκανῶς, οὕτως ἐπίειργάσατο πρὸς ἀκρι-
βειαν ἐπὶ τὰ κατεπίγοντα προχωρῶν. Λέγει δὲ

* Ex Joann. Fr. Boissonadii Anecdota. nov.

ἐκεῖνο διαβρήθην οὕτω καὶ φανερώς, ἢ θανάτου; ἐπάγεσθαι τοῖς ἀνθρώποις, τῶν ὄρων τῆς ζωῆς πληρωθῆντων οὐς περὶ ἕκαστον ἐπῆξεν ἡ δικαία τοῦ Θεοῦ κρίσις, πόρρωθεν τὸ περὶ ἕκαστον συμφέρον προδλεπομένου. Ἐκ τούτου μὲν οἶμαι τὴν ζήτησιν οὐ λελύσθαι μᾶλλον ἢ τετονῶσθαι, καὶ δοκεῖν ἐπι-ἀμφοτέρα τὸ ἰσχυρὸν ἔχειν, ἅτε δὴ πατέρων ἐπιφανῶν καὶ μεγάλων ἐκατέρῳ μίρει τῆς ἀντιφάσεως συνεστώτων, καὶ τὸ καθ' αὐτὸν ἐκατέρου κρατύ-νοντος. Τί δὲ ἡμεῖς; οὐτε θάτερον τούτων ἢ ἀμφο-τέρα ἀνελοῦμεν, ἐπειδὴ μὴ ἀλλήλους συμβαίνουσιν, οὐτε τοὺς εἰπόντας διαβαλοῦμεν· μὴ γένοιτο· συμ-βάτομεν δὲ μᾶλλον ἔκείνα, καὶ τὸ ἀληθὲς ὅπως ἔχει διαληφόμεθα τελεώτερον, εἰ πως ἡμῖν δοθεῖ λόγος ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματος (1) ὑπὸ τῶν σῶν ἀγίων βοηθουμένοις εὐχῶν.

Πρῶτον δὲ, ἀμφοτέρους τοὺς λόγους ὡς ἐν ἑκα-στηρίῳ προσήσαντες, ὅπη τὸ ἰσχυρὸν ἐκάτερος ἔχει σκοπήσωμεν.

Οἱ μὲν οὖν τὸν ὄρον εἰσάγοντες τῇ προνοίᾳ τοῦ Θεοῦ δοκοῦσι συνηγορεῖν, καὶ φασὶ τῶν μὲν ἄλλων οὐδὲν ἀπεικὸς ἀνάγειν τὸν Θεὸν εἶναι τῶν πλείστων ὄσα κατὰ τὸν βίον ἐπι-ίγνεται τοῖς ἀνθρώποις, εἴτε φύσει διοικουμένοις, εἴτε προαιρέσει χρωμένοις, εἴτε τύχῃ δουλεύουσι· καίτοι γε κακείνα, εἰ καὶ μὴ παρὰ Θεοῦ, ἀλλ' οὐκ ἄνευ Θεοῦ, συγχωροῦντός τε καὶ παραχωροῦντος· ἢ χωρὶς γὰρ αὐτοῦ, φησὶν, οὐδὲ στρουθίον ἐπὶ τὴν γῆν (2) πεσεῖται· ἢ θανά-του δὲ, ὃς ἐστὶ συγκλεισμὸς ἀπάντων καὶ πέρας, μὴ Θεοῦ μόνου τὰς ἡνίας ἐξῆφθαι τις ἀν εἶποι μὴ οὐχὶ παντάπασιν ἄτοπα λέγειν δοκεῖν ἐθέλων; Καὶ δοῦλος γάρ που, πρὸς διακονίαν ἀποστελλόμενος, τὸν μὲν τρόπον ὃν διακονῆσαι ἐαυτῷ λογιέται, καὶ τὰς εὐθύνας δίδοσι τῶν πεπραγμένων, χρόνον δὲ τῆς διακονίας ἐκείνῳ φυλάξει πάντως ὃν ὁ δε-σπότης αὐτῷ ἐρίεττι. Καὶ μὴν, εἰ ὁ πλείστος ὄρος τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς ἐβδομήκοντα ἢ ὄγδοῦντα ἔτη, καθά φησιν ὁ Δαυὶδ (3), πῶς οὐκ ἀδικεῖται πάντως; ὁ μὴ πρὸς τοῦτο τὸ μέτρον φθάσας ἐλθεῖν, ἀλλὰ μεταξὺ προναρπασθεῖς; εἰ μὴ τῇ θεῖᾳ προ-νοίᾳ δώσωμεν ἐπὶ συμφέροντι τῷ ἑκάστου τὸν θά-νατον προορίζειν τε καὶ ἐπάγειν. Οὐ γὰρ οἷα τὸ μέ-γιστον τοῦτο καὶ τιμιώτατον ζῶον, τὸ καθ' εἰκόνα Θεοῦ γεγονὸς (4), ὡς ἐν τι τῶν ἀλόγων εἰκὴ κατα-φθίβεται. Τὰ μὲν γὰρ ἀπογενόμενα πρὸς οὐδὲν τι τοῦ λοιποῦ διαμένει· τοῦ δὲ τὸ κυριώτατόν τε καὶ ἀριστον μέρος ἐνθὲνδε ἀπαλλαγῆν, ἐπὶ τὴν οἰκίαν λῆξιν μεταχωρεῖ, τοσοῦτον ἐνταῦθα πολιτευσάμε-νον χρόνον, ὅσον εἰ τις ἐφ' ἡμέραν μίαν ὁ δὲ καὶ δύο πανηγυρίσας ἢ ἐν θεάτρῳ διαγαγῶν, εἴτα πρὸς ἑαυτὸν ἀναλύσειεν. Ἡ τοιγαροῦν ἢ πρόνοια τοσαύτη παρὰ τὸν βίον, ὡς καὶ τὰς τῆς κεφαλῆς ἠριθμηθεῖαι τρίχας (5), τοῦτου πῶς οἴον τε τὴν ἐνθὲνδε ἀπικλα-

ἄ γῆν ἀόριστον εἶναι καὶ ὡς ἔτυχεν ἐπιγίνεσθαι; κρί-σει ἄρα δικαίᾳ καὶ προορισμῷ τοῦ Θεοῦ, τὸ τε περ-ελθὸν τῆς ζωῆς εἰδὸτος καὶ τὸ μέλλον προωμι-νου, πρὸς τὸ συμφέρον ὁ θάνατος ἔπειται. Καὶ ταῦτα διδίσκει μὲν ὁ μέγας Βασιλεὺς, ὃς τοσοῦτον ὑπάρχει τὸ συμχωρητὸς ἐν ἅπασι παρὰ πάντων ὡς μὴ ἐν ἑνα μηδένα τὴν ἐναντίαν θέσθαι τολμῶντα μὴ οὐ κατὰγέλαστον εἶναι δοκεῖν· μαρτυρεῖ δὲ Ἐξελίας, ὃς τῆς ζωῆς εἰς τὸ ὄρισμένον πέρας ἐλθούσης τῶν ἀριθμῶν πεντεκαίδεκα προσετέθη (6). Τούτωντιον δὲ τις ἕτερος βασιλεὺς Χαλδαίων (7), ἀμαρτήσας με-γάλα, συνετμήθη τοὺς ὄρους. Καὶ ὁ Δαυὶδ δὲ, τῷ Θεῷ φάσκων (8), ἢ Μὴ ἀναγάγῃς με ἐν ἡμίσει ἡμε-ρῶν μου, ἢ τοὺς τῆς ζωῆς σου πάντως ὄρους ὁπο-δηλοῖ, μὴ συντμηθῆναι τοῦτους αἰτούμενος. Οὕτω δὲ καὶ εἰ τις ἕτερος ἐξῆρπασται τοῦ θανάτου δου-ματουργίᾳ τινα θεῖα καὶ πρεσβεῖας ἀγίων, οὐ τὸ μὴ εἶναι ζωῆς ὄρους, ἀλλὰ τὸ εἶναι μᾶλλον ἐκεί-κινεται, τοῦ Θεοῦ δυναμένου τοῦ, πεπηγότες ὄρους ὑπερθεῖσθαι τε μεταβαλλομένων ἐπὶ τὸ κρείττον ἡμῶν, καὶ αὔθις ἐπιτεμεῖν πρὸς τὸ χειρὸν ὑπαγο-μέτων. Ταῦτα καὶ τοῖς ζῶσιν ὠφέλιμα, πρὸς θεὸν μόνον ἀναπειθόντα βλέπειν ὡς ζωῆς καὶ θανάτου κύριον· ἢ Ἐν γὰρ χειρὶ αὐτοῦ, φησὶν, ἢ πνοὴ τῶν ζώντων· ἢ καὶ τὴν ἐπὶ τοῖς τεθνεῶσι παραίρειται λύπην, ὡς μεταστήσαντος αὐτοὺς ἐπὶ τῷ συμφέ-ροντι τοῦ κοινῶ τῶν ἀπάντων δεσπότου.

Εἰρηται θεατέρῳ μέρει: τὰ τῆς οἰκείας δόξης.

Οἱ δὲ τὴν ἐναντίαν ἀταίς ἰόντες, οὐδ' αὖτε, φασ', τὴν θείαν πρόνοιαν ἀνατροῦμεν, καὶ τὸ παρὰ Θεοῦ τὸν θάνατον εἶναι· καίτοιγε ἀμαρτίας ἐπιτι-μιον ὄντα καὶ παρ' ἡμῶν ἡμῖν αὐτοῖς εἰσενενηγμέ-νον (Ὁ Θεὸς γὰρ, φησὶ (9), θάνατον οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ τέρπεται ἐπ' ἀπωλείᾳ ζώντων) κατατιθέμεθα. Οὕτω μέντοι φάμεν τὸν θάνατον εἶναι παρὰ Θεοῦ, καθάπερ ἂν τις τὴν παρὰ τοῦ ἐπάρχου πραττόμενον παρὰ τοῦ βασιλέως εἶποι πεπράχθαι, μὴδὲ συνε-δότης ἔσθ' ὅτε τοῦ βασιλέως· ἀλλ' ἐκπεθίμην αὐτὸς ἐστὶν ὁ τὸν ἐπάρχον καταστήσας, εἰς αὐτὸν ἀναφέ-ραται τὰ ἐκείνου. Κάνταῦθα τοῖνον τὸν θάνατον ἐπάγει μὲν ἡ κοινὴ φύσις, καὶ ὁ τῆς γενέσεως κώ-κλος τοὺς μὲν εἰς τὸν βίον εἰσάγων, τοὺς δ' ἀναγ-καίως ἀνθυπεξάγων· λέγεται δὲ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἑκάστῳ πρὸς τὸ συμφέρον ἐπάγεσθαι, οὐ τῷ παρ' αὐτοῦ μόνον τὴν φύσιν εἶναι καθεσταμένην, ἀλλὰ καὶ τῷ παρακολουθοῦσαν ἐν πᾶσι τὴν θείαν προ-νοίαν, καὶ συνειδυῖάν γε, μὴ κωλύειν, ἀλλ' ἐπιτρέ-πειν τῇ φύσει τὰ ἐαυτῆς ποιεῖν. Οὕτω δὲ καὶ εἰς ἀμελείας ἔσθ' ὅτε τις ἐτελεῦτήσεν, ἢ τῇ διαίτη κα-κῶς χρησάμενος, ἢ λησταῖς περιπεσὼν, ἢ ἐν ποίε-μιμ διαφθαρεῖς, ἢ συμπτώματι ἐνικποληθείς, ἢ ναυαγίῳ κατὰ θάλατταν ἐναποπνιγείς· ἢ ὅτι καὶ ἐνίοι καὶ ἑαυτοῦ ἀνεῖλον· ἀπερ ἄπαντα προειργακίαι

(1) Paulus, Ep. ad Ephes. vi, 19: Ἵνα μοι δοθεῖ λόγος ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματος μου ἐν παρήρσι.
 (2) Matth. x, 29: Οὐχὶ δύο στρουθία ἀσαβρίου πωλεῖται; καὶ ἐν ἐξ αὐτῶν οὐ πεσεῖται ἐπὶ τὴν γῆν ἄνευ τοῦ Πατρὸς ἡμῶν.
 (3) Psal. LXXXIX, 10.
 (4) Gen. 1, 26, 27.

(5) Matth. x, 30: Ὅ μὲν δὲ καὶ τρίχες τῆς κεφαλῆς πᾶσαι ἠριθμημέναι εἰσὶ.
 (6) Res narratur IV Reg., c. xi.
 (7) Baltasar, cujus narrat' interitum liber Daniel, c. vi.
 (8) Psal. ci, 24.
 (9) Sap. 1, 13.

μὲν καὶ συνεγνωκέναι τὸν Θεὸν λέγομεν, ἔτι δὲ ἅπασαν τὴν ἀνάγκην καὶ τὸν θάνατον προορίζει, τὴν χρόνον δὲ μόνον, καὶ τοῦτο μὲν οὐδὲ λέγουσιν ἀνατροῦσαι. Τίς γὰρ καὶ χρῆσι προορισμοῦ διὰ παρακλήσεως λυομένου, καὶ τοῦτο γὰρ οὐκ ἐφ' ἐνός, ἢ δυοῖν, ἀλλ' ἐπὶ πλειόνων; εἰ δὲ μὴ λύεται, τί καὶ παρακαλοῦμεν ἐκαστοτε; λανθάνουσι δὲ καὶ ἑαυτοὺς εἰμαρμένην τινὰ θανάτου καὶ ἀπαράβατον ἀνάγκην εὐπροσώπων ῥήματι τοῦ προορισμοῦ λέγοντες· καὶ ἀκούεσσαν λοιπὸν ἅπερ οἱ τὴν εἰμαρμένην δοξάζοντες, ὡς οὐτε ἰατροὺς δεῖσαι καλεῖν, οὐτε τὰ πρὸς θεραπείαν τῶν νοσοῦντων ἐπιτηδεύειν. Πῶς δὲ καὶ ὁ λοιμὸς ἀφ' ἐτέρου πρὸς ἕτερον φυσικῶς διαδίδεται, καὶ πολλοὶ θεραπεύονται; ἐτέρους ἐπαπέθανον τοὺς θεραπευομένους, λεγέτω δὲ τοὺς ὄρους εἰσάγων. Ἄλλὰ τὰ τοιαῦτα πάντα προσεχῶς μὲν ἢ φύσιν ἐνεργεῖ καὶ ὁ συμπέπτην καιρὸς ἐκάστοτε· συγχωρεῖν δὲ ὁ Θεός, οὐκ ἐνεργεῖν λέγεται, μὴ τι γὰρ προορίζειν. Οὐ γὰρ δὴ καὶ τῷ Σκύθῃ καὶ Σαυρομάτῃ τὸν θάνατον αὐτὸς προορίζει· ἀλλ', ὡς περὶ τὴν γένεσιν ἢ δυοῖν ἐπὶ τριτῷ σύνοδος, ἀνδρὸς τε καὶ γυναικὸς, ἐκτελεῖ, καὶ, ὅταν ἀκούσωμεν ὅτι παρὰ Θεοῦ συνάπτεται ἀνήρ γυναικί, οὐ τὸ καθ' ἕκαστον ἐννοοῦμεν, οὐδὲ τοὺς παρανόμους γάμους ἐκλογιζόμεθα· τὸ πρᾶγμα δὲ αὐτὸ καὶ τὸν καθόλου λόγον τῆς φύσεως, οὕτω δὴ, καὶ τοῦναντίον ἐπὶ θανάτου, ζωῆς ὄρον ἐκλαμβάνειν προσῆκε τὸν πεπηγῶτα λόγον τῆς φύσεως, ὅς ἐκάστῳ τὸ ζῆν ἐφ' ὅσον οὖν φυσικῶς ἐπεμέτρησε· λυεῖ δὲ αὐτὸν ὁ Θεός, ἢνίκα βούλεται, πάντως πρὸς τὸ συμπερῆν, ὃ καὶ τὴν φύσιν αὐτὴν συστησάμενος. Διὰ τοῦτο καὶ πολλοὶ πολλάκις ἐκ θανατικῶν τε νόσων καὶ κινδύνων μεγάλων παραδόξως ἐσώθησαν· ἕτεροι δὲ, νοσοῦσι· συναναστρεφόμενοι καὶ τὸν αὐτὸν αὐτοῖς ἀέρα σπῶντες, ἀσινεῖς ἐφυλάχθησαν.

Οὗτοι μὲν οἱ ἐναντιοὶ λόγοι. Καὶ εἰ τις ἡμᾶς ὡς διαειρηγῶς λέγεται, τίθεμεθα τῷ δευτέρῳ, καὶ τὴν νικῶσαν αὐτῷ δίδομεν, ἀποφαινόμεθα τε εὐ μάλα τεθαρρήκτως μὴ δεῖν τὸ πάντων ἀοριστότατον ὠρέσθαι παρὰ Θεοῦ λέγειν. Τί γὰρ καὶ τοῦ ἀποθανεῖν ἄνθρωπον εὐκολώτερον; ὅν γε καὶ ψίξ παραδραμῶσα πολλάκις διέφθειρε, κατὰ τὸν εἰπόντα, καὶ ποτὸς πλεονάσας καὶ ἵππος συναρπάσας, καὶ μυρία ὄσα τοιαῦτα. Λειπόμενον δ' ἂν εἴη καὶ τὰ ῥητὰ συμβιβάσαι, καὶ ἐπιλύσασθαι τὰ τοὺς ὄρους εἰσάγοντα. Ὁ τε γὰρ μέγας Βασιλεὺς, καὶ ἐπομένως αὐτῷ Θεόδωρος, ὁ Στουδίτης ἐν τοῖς αὐτοῦ μέλεσιν ὄρον εἶναι τῆς ζωῆς ἐκάστῳ παρὰ Θεοῦ πεπηγῶτα διδάσκουσιν. Οἱ μὲν οὖν λέγοντες ὄρον αὐτὴν εἶναι τὴν τοῦ Θεοῦ πρόγνωσιν, ὡς πάντα περιλαμβάνουσαν, εὐόκασιν οὐκ ἀκριβῶς ἐπιστῆσαι τῷ σχο-

πῷ τῶν ῥηθέντων, ἀλλ' ἐπιπολλῆς αὐτῶν ἀψαθῆαι. Ἔστι γὰρ οὐ ταυτὸν ὄρος καὶ πρόγνωσις, ἀλλ' ἐπὶ πλέον τοῦ ὄρου ἢ πρόγνωσις. Ὁ μὲν γὰρ τις ὀρίζει, τοῦτο καὶ προγινώσκει πάντως· οὐ μὴν ὁ προγινώσκει, τοῦτο καὶ προορίζει. Καθάπερ ὁ μὲν ἄνθρωπος, τοῦτο καὶ ζῶν· οὐ μὴν ὁ ζῶν, τοῦτο καὶ ἄνθρωπος. Τὸν μὲν οὖν ἄνθρωπον ζῶν ἀληθῶς ἐροῦμεν, τὸ δὲ ζῶν ἄνθρωπον οὐδαμῶς. Καὶ κατὰ μὲν τοῦ ὄρου τὴν πρόγνωσιν ἀληθῶς που κατηγοροῦμεν, κατὰ δὲ τῆς προγνώσεως τὸν ὄρον οὐκ ἀληθῶς. Ταῦτα δὲ που καὶ ὁ Ἀπόστολος (1) διαστῆλιν οἶδεν ἐν οἷς φησὶν· Ἐὐδὲ προέγνω καὶ προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνης τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. Ὁὐκ ἄρα οὐδὲ παρ' ἐκείνοις τοῖς διδασκάλοις ἀντὶ τῆς προγνώσεως ὁ ὄρος εἰρηται. Πόθεν οὖν τὰ ῥητὰ παραμυθησόμεθα; φαιμέν ὡς· εἰ μὲν προκείμενον ἦν ἐκείνοις περὶ τοῦ ζητήματος· τοῦτου διαλαβεῖν, ὅπερ ὁ θεὸς ἐποίησεν Ἀναστάσιος, εἶπον ἂν ὅσα ἐκείνος, καὶ ἐπιπλεῖω τε καὶ θαυμασιώτερα, καὶ τοῦ ἀκριβοῦς ἔχομενα μάλλον· ἐπὶ δὲ ἐκ τοῦ παρεκόντος εἶπον τὰ εἰρημένα, μὴ ποτε τὸ ἐπὶ μέρους ὑπάρχον ὡς καθόλου, διὰ τὴν τῶν ἀκούοντων ὠφέλειαν, ἀπεφῆναντο. Πολλὰ γὰρ οὕτω παρὰ τοῖς πατράσι καὶ τῇ θεῇ Γραφῇ λέγεται, μερικὰ μὲν ὑπάρχοντα, ἀπλῶς δὲ καὶ ἀπολύτως λεγόμενα, καὶ διὰ τοῦτο δοκούντα καθόλου λέγεσθαι· οἷον τοῦ φησὶν ὁ Σωτὴρ (2)· Ἐὐ πιστεῦναι εἰς ἐμὲ, τὰ ἔργα ἃ ἐγὼ ποιῶ κακείνος ποιήσει, καὶ μείζονα τούτων ποιήσει. Καὶ μὴν οὐ πᾶς ὁ εἰς αὐτὸν πιστεῦναι μείζονα τῶν ἐκείνου ἔργων ποιεῖ. Καὶ ὁ Ἀπόστολος (3) αὖθις· Ἡμεῖς δὲ νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν, ἀλλ' οὐ πάντες, ἀλλ' αὐτὸς καὶ οἱ κατ' ἐκείνον. Καὶ πρὸς τοὺς Κορινθίους αὖθις (4)· Ἐξ αὐτοῦ δὲ ὑμεῖς ἔστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Καίτοι γε οὐ πάντες ἐκ τοῦ Θεοῦ ἦσαν· πολλοὶ γὰρ ἦσαν τοιοῦτοι, πρὸς οὓς ἀλλαγῶ φησὶν (5)· Ἐτι σαρκικοὶ ἔστε, καὶ κατὰ ἄνθρωπον περιπατεῖτε. Καὶ ὁ Σολομὼν (6)· Πλοῦτος καὶ πενία παρὰ Θεοῦ ἐστίν· ἀλλ' οὐ πᾶς πλοῦτος, οὐδὲ πᾶσα πενία. Καὶ πολλὰ ἂν τις εὔροι τοιαῦτα ἕτερα. Τοιοῦτον, οἶμαι, καὶ τὸ παρὰ τῷ μεγάλῳ Βασιλεῖω περὶ τῶν τῆς ζωῆς ὄρων εἶναι· Ἐθάνατοι γὰρ, ἔφησιν, ἔκγονται τοῖς ἀνθρώποις, τῶν ὄρων τῆς ζωῆς πληρωθέντων. Οὐ πᾶσι φησὶ τοῖς ἀνθρώποις, ἀλλὰ τοῖς πιστοῖς καὶ πρὸς οὓς ἐκείνος ἐποιεῖτο τὸν λόγον· καὶ τοῦτο δὲ οὐ πᾶσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀριστοῖς τε καὶ οἰκειοτάτοις· τούτων γὰρ ὁ Θεός οὐ τὴν τελευταίην μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ κατὰ τὸν βίον ἅπαντα προορίζει. Καὶ φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος (7), οὓς προέγνω καὶ προώρισε συμμόρφους τῆς εἰκόνης τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. Καὶ ὁ θεολόγος Γρηγόριος (8)· Κατὰ τὴν μεγάλην τοῦ Θεοῦ βουλήν τε καὶ πρόγνωσιν, ἢ πόρρωθεν οἶδε προκαταβάλλεσθαι τῶν μετὰ τὰς ἀποθέσεις· καὶ καθάπερ

(1) Rom. viii, 29.

(2) Ιοαν. xiv, 12.

(3) I Cor. ii, 16.

(4) I Cor. i, 30.

(5) I Cor. iii, 3.

(6) Proverb. xxx, 8 : Πλοῦτον δὲ καὶ πέναν μὴ

μοι ὄψω. Ipsa quae affert verba Eugenicus ubi laeant nescio.

(7) Rom. viii, 29.

(8) Conf. Gregorius N. Or. 18, p. 281 : Οἶδε γὰρ πόρρωθεν καταβάλλεσθαι τῶν μετὰ τὰς ἀποθέσεις, καὶ καθάπερ

ἐπὶ τῆς πρώτης δημιουργίας, ἐν μὲν τοῖς ἔλλαις ἔειπε, ἐφησὶν ὁ θεὸς, *Γενηθήτω γῶς, καὶ γενηθήτω στερέωμα* (1), ἐπὶ δὲ τοῦ ἀνθρώπου καὶ βουλῆς αὐτῷ ἐδέησε τὴν εἰς αὐτὸν ἐνδεικνωμένην τιμὴν. *Ποιήσωμεν γάρ, φησὶν, ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ κατ' ὁμοίωσιν* (2), καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ ὅν τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον κἀνταῦθα τοῖς μὲν ἄλλοις ἅπαντας ἐπιτρέπει τῇ κοινῇ φύσει, μικρόν τι διαφέροντας τῶν ἄλλων, εἰ μὴ καὶ χεῖρον ἐκείνων τῇ ἀλογία συζῶντας· τὰ δὲ τῶν οικειῶν αὐτῷ καὶ φίλων οὐδ' ἐξέλετο ἐκ τοῦ κόσμου φησὶν (3) οὐ προηέσχεκε μόνον, ἀλλὰ καὶ προορίζει τιμῆς τοῦ ὄψημα καὶ ἀξιώματος θλιωτικῆν τοῦ μεγίστου. Καθάπερ γάρ τις βασιλεὺς ἀπάντων μὲν προνοεῖται τῶν ὑπηκόων, ἀλλὰ τῶν μὲν ἐν τέλει καὶ οικειοτάτων δι' αὐτοῦ, τῶν ἄλλων δὲ δι' ἐκείνων οὕτω δῆπου καὶ ὁ θεὸς περὶ μὲν τῶν πολλῶν ἀνθρώπων, φησὶ, ἐν τῷ ἡλίον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροῦς τε καὶ ἀγαθοῦς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους (4), ὁ κοινὰ δὲ δῆπου ταῦτα καὶ τοῖς ἀλόγοις· περὶ δὲ τῶν οικειῶν, ὁ ὑμῶν (5) δὲ καὶ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς πᾶσι ἠριθμημένοι εἰσι, ὅτι ἐξαιρετον περὶ αὐτοῦ ἐνδεικνύμενος πρόνοειαν. Καὶ τοῖς μὲν πολλοῖς πᾶσι εἶναι μόνον δι' ἀγαθότητα χορηγεῖ (τοῦτου γάρτοι καὶ δέονται), τοῖς οικείοις δὲ καὶ τὸ εἶ εἶναι, καὶ πρὸς γε εἶε τὸ εἶ εἶναι. Ὁ μὲν οὖν ἐκείνων θάνατος φυσικὸς, ἐνίων δὲ γε καὶ πονηρὸς (θάνατο· γὰρ, φησὶν (6), ἀμνησιῶν πονηρὸς) πᾶς δ' ἂν εἴη προωρισμένος ὁ πονηρὸς· ὁ δὲ τούτων τιμὴς μὲν αὐτοῖς, δόξαν δὲ τῷ θεῷ παρέχων· τίμιος γάρ, φησὶν (7), ἐναντίον Κυρίου ὁ θάνατος τῶν δικαίων αὐτοῦ. Ὁστος οὖν καὶ προωρισμένος, ὡς ὁ τοῦ θεοῦ Πέτρον· Ἔκτεινεῖς τὰ χεῖρά σου, φησὶ (8), καὶ ἄλλος σε ζώσει καὶ οἶσει ἔπου οὐ θέλεις. Τούτο δὲ εἶπε, σημαίνων ποῖα θανάτῳ δόξασαι τὸν θεόν. Βλέπετε τίς ἐστὶν ὁ προωρισμένος θάνατος; ὀριζόμενος γὰρ ὁ θεὸς Μάξιμος τοῖς προωρισμοῖς, θεὸς καὶ ἀγαθὸς θελήματα τούτους εἶναι φησὶ, προκαταρτισθέντας τῶν αἰώνων ἐν τῷ θεῷ. Εἰ οὖν ἀγαθὸν μὲν θέλημα τοῦ θεοῦ ὁ προωρισμός, τὸν δὲ τῶν ἀμαρτωλῶν οὐδαμῶς θέλει θάνατον, ἀγαθὸς ὢν (εἰ οὐ βούλομαι γάρ, φησὶ (9), τὸν θάνατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ ὡς τὸ ἐπιστρέψαι καὶ ζῆν αὐτόν, εἰ οὐκ ἔρα προωρισεῖται τῷ θεῷ ὁ τῶν ἀμαρτωλῶν θάνατος, ἀλλ' οὐδ' ὁ κατὰ φύσιν ἀπλῶς ἐπερχόμενος. Εἰ δὲ τις τὴν ἐπὶ τοῖς ἀμαρτωλοῖς ἐνίοις φιλανθρωπίαν προβάλλοιτο τοῦ θεοῦ καὶ ἀναβολὴν τοῦ θανά-

του, καὶ τὸ τῆς ἀκάρπου συκῆς παράγοι συγμωμένης τοῦτο τὸ ἔτος (10), μάλιστα μὲν κἀκεῖνη τῆς τῶν σωζομένων ἕξη μερίδος εἶσι καὶ διὰ τοῦτο προωρισμένων οἷος ὁ Παῦλος, δε ἐπιδύωναι τοῖς θωγμοῖς ἐκείνοις καὶ τῇ μανίᾳ συγχωρηθεῖς, ἀνὶ δωῶντου κήρυξ τοῦ Εὐαγγελίου κατέστη, καὶ αὐτοῦ; ἐκλογῆς, καὶ διδάσκαλος τῶν ἐθνῶν (11), καὶ τοῦ γοροῦ κορυφαῖος τῶν ἀποστόλων. Διὰ τοῦτο αὐτὸν ἀφορισθαι ἐκ κοιτίας μητρὸς λέγει (12) καὶ ἀφορισμένον θεοῦ προγράφει (13). Τί δ' ἐν εἰη τῶν παλίων διαφέρων οὗτος, εἰ καὶ τὰ ἐκείνων ἀπαιτῶς ὁμοίως ἀφορισμένα τε καὶ προωρισμένα; Μερικὰ οὖν καὶ ταῦτα καὶ ὀλίγοις συμβαίνοντα· τὰ δὲ ἐν μέρει καθόλου κατηγορεῖν, ἀτοπον, πρὸς τῷ μὴ πρὸς γοροῦ τι εἶναι τῷ τοῖς καθόλου προωρισμοῦ; εἰσάγοντι λόγῳ. Εἰ γὰρ βούλεται μὲν αὐτοῖς; ὁ θεὸς ἐκκρίβαι, φεῖδεται δὲ παρακαλούμενος ἢ προωριῶν τὸ μᾶλλον, οὐκ ἔρα τὸν τῶν ἀπάντων θάνατον ἀπλῶς προορίζει. Σκόπει δὲ καὶ ἐντεῦθεν· εἰ φύσει ὀριστα τὰ μερικὰ καὶ ἀτομα, παρὰ φύσιν δὲ ὁ θεὸς οὐδὲν ποιεῖ, οὐκ ἔρα ὁ θεὸς ὀρίζει τὰ ἀόριστα κριθεῖ, δηλονότι τὰ μερικὰ· μόνον ἔρα τὰ καθόλου καὶ τῶν ἐπὶ μέρους ὅσα πρῶτα τῶν ἄλλων καὶ τιμώτερα καὶ συνεκτικὰ τῶν ἄλλων. Ἐὶ μὲν ἀριθμῶς τὰς μυριάδας, ὁ ἢ θεολόγος λέγει (14) φωνῆ, ὁ θεὸς δὲ τοῖς σωζομένοις· καὶ σὺ μὲν τὸν ἀμνησιῶν χροῦν, ἐγὼ δὲ τὰ σκευὴ τῆς ἐκλογῆς. Ἐὶ ἄλλὰ ἔρα καὶ οὕτω σκεπτέον· ἅπαντα τὰ ἐν τῷ κόσμῳ γινώμενα ἢ κατ' εὐδοκίαν γίνεται τοῦ θεοῦ, ἢ κατὰ συγῶρησιν, ἢ κατὰ παραχώρησιν, ἢ κατὰ ἐγκατέλειψιν. Ὅσα μὲν οὖν κατ' εὐδοκίαν γίνεται τοῦ θεοῦ, τούτοις κατὰ τὸ ἀγαθὸν αὐτοῦ καὶ εὐάρεστον καὶ τέλειον θέλημα, καθὰ φησὶν ὁ θεὸς Ἀπόστολος (15), ταῦτα καὶ προωρισθαι τῷ θεῷ λέγομεν, εἴτε θάνατος, εἴτε τι τοιοῦτον ἔτερον εἴη· τὰ δὲ λοιπὰ, οὐδαμῶς, ὡς καὶ ἐξ αὐτῶν ἐστι δηλον τῶν ὀνομάτων. Οὐκ ἔρα πᾶσαν ζωὴν ὀρισεῖται φήσομεν, οὐδὲ πάντα θάνατον προωρισθαι· μόνον ἔρα τὸν τῶν δικαίων καὶ τῷ θεῷ φίλων, ὧν οὐδὲ ὀριξ ἢ τῆς κεφαλῆς ἐπιλείπεται μὴ βουλομένου θεοῦ. Ταῦτ' εἰ μὲν ἱκανῶς σοι δόξειεν εἶχειν, ἀγνώστου εἰσοπτα, τῆς σῆς ἂν εἴη τοῦτα δι' εὐχῶν συνεργίας ἢ καὶ θαρρῶν ἐγὼ μάλιστα τὸν περὶ τούτων λόγον ἐνεστησάμην· εἰ δὲ πολὺ τοῦ δέοντος ἐξω πίπτει, τὸ μὲν τι λαλοῦσθαι τῇ τοῦ ἡμετέρου νοῦ βραχύνειτε καὶ οὐδενεῖτε τὸ δὲ τῇ νῦν ἐνοχλοῦσθαι μάλιστα ἀσθενεῖτε· ὅψ' ἦς καὶ ταῦτα μόλις εἰπεῖν καὶ συντάξαι συγκαχωρημένα.

(1) Gen. 1, 5, 6.
 (2) Gen. 1, 26.
 (3) Marc. xiii, 20.
 (4) Matth. v, 45.
 (5) Matth. x, 30.
 (6) Psal. cxliii, 21.
 (7) Psal. cxxv, 15.
 (8) Joan. xxi, 18.
 (9) Ezech. 18, 23 : Μὴ θελήσει θελήσω τὸν θάνατον τοῦ ἀνόμου, λέγει Κύριος, ὡς τὸ ἀποστρέψαι αὐτόν ἐκ τῆς ὁδοῦ τῆς πονηρίας, καὶ ζῆν αὐτόν.
 (10) Luc. xxi, 8.
 (11) Verba sunt Dei de Pauli, Act. Apost. ix, 15. Σκευὸς ἐκλογῆς μοι ἐστὶν οὗτος. Johannes Chrys.,

oratione in Paulum prima, inlt. : Ἐπειδὴ γὰρ σκευὸς ἐκλογῆς γέγονε. Gregorius Naz. orat. 26, p. 440 : Παῦλος ἐ μέγας κήρυξ τῆς ἀληθείας, ὁ τῶν ἐθνῶν ἐν πίστει διδάσκαλος. Sulpicius dictus ὁ διδάσκαλος τῆς οἰκουμένης.
 (12) Paulus, Epistola ad Galatas 1, 15 : Ὅτι δὲ εὐδοκήσεν ὁ θεὸς, ὁ ἀφορίσας με ἐκ κοιτίας μητρὸς μου.
 (13) Paulus, Ep. ad Rom. 1, 1 : Παῦλος, δούλος Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀφορισμένος εἰς Εὐαγγέλιον θεοῦ.
 (14) Significari videtur locus Gregorii Naz. Theologi.
 (15) Num respectu ad verba Pauli, Epist. ad Ephes. 1, 5? Κατὰ τὴν εὐδοκίαν τοῦ θελήματος αὐτοῦ.

NICOLAI V

PONTIFICIS MAXIMI

AD CONSTANTINUM ROMÆORUM IMP.

EPISTOLA DE UNIONE ECCLESiarUM

Ex Latino sermone in Græcum translata (a) per dominum THEODORUM GAZAM.

NICOLAUS episcopus, servus servorum Dei, A suis, tum ex litteris quas misisti, quanto desiderio te charissimo in Christo filio Constantino Palæologo, Romæorum imperatori illustri, salutem et apostolicam benedictionem.

Oratorem tuum nobilem virum Andronicum Brieniense Lennardum, quem ad nos serenitas tua misit, gratissime recepimus, et lectis litteris tuis, ipsum gratius audivimus. Nam gratissime et prudentissime omnia sibi a tua serenitate commissa serius explicavit. Intelleximus igitur tum verbis

suis, tum ex litteris quas misisti, quanto desiderio te nearis ad promulgandum decretum unionis in universali synodo Florentina promulgatum. Intelleximus præterea quibus impediatis ne hoc tuum desiderium compleatur. Cogitavimus, et cum venerabilibus fratribus nostris sanctæ Romanæ Ecclesiæ cardinalibus sæpe consultavimus, utrum impedimenta illa tantæ retardationis verisimilia esse videretur, ut nisi novitas exaltationis tuæ ad imperium moram illam verisimilem effecisset, credidis-

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΤΟΥ ΠΕΜΠΤΟΥ

ΡΩΜΗΣ ΑΡΧΙΕΡΕΩΣ / ΜΕΓΙΣΤΟΥ

ΠΡΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΝ ΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΑ ΡΩΜΑΙΩΝ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΕΡΙ ΕΝΩΣΕΩΣ

Ἐκ τῆς Λατίνων φωνῆς μεθερμηνευθεῖσα ὑπὸ τοῦ κ̅υρ̅ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΤΟΥ ΓΑΖΗ.

Ex Petri Arcadii *Opusculis aureis*.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ἐπίσκοπος, δούλος τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ, τῷ προσφιλεστάτῳ ἐν Χριστῷ υἱῷ Κωνσταντίνῳ Παλαιολόγῳ, αὐτοκράτορι ἐπιφανεστάτῳ Ῥωμαίων, χαίρειν καὶ ἀποστολικῆς ἀπολαύειν εὐλογίας. Ἀνδρόνικον Βρύενιον Λεοντάρην, ἄνδρα τῶν εὐγεγονότων, ὃν πρεσβευτὴν πέπομφας ὡς ἡμεῖς, ἡδέως εἶδομεν, καὶ τὰ παρὰ σοῦ γράμματα ἀναγνόντες, ἡδίων δὴ λέγοντος αὐτοῦ ἀκηκόσαμεν. Πάντα γὰρ ὅσα εἴ ἀνδρὶ ἡῶθα προστεταχώς, συνετῶς εὐμάλα καὶ κατὰ σῆμα τῆς καλλίστης σεμνότητος ἡμῖν διεξήλθεν. Ἐμάθομεν οὖν τὸ μὲν, ἐξ ὧν ὁ δεῖρῃς, τὸ δὲ ἐκ τῶν σῶν γραμμάτων, ὅπως σὺ προθυμίας ἔχεις εἰς κοινὴν ἐνεργεῖν καὶ κυρῶσαι τὸν τῆ συνόδῳ τεταγμένον καὶ εἰς πάντας δοθέντα ὄρον.

Ἦθεν δὴ καὶ πολλάκις αὐτόν τε ἰδίᾳ διασκεψάμεθα, καὶ ἅμα τοῖς ἡμετέροις ἀδελφοῖς καρδιάλεισιν ἐξετάζοντες, εἰ τὰ προτεινόμενα ταῦτα κωλύματα πιθανὰ ἄτε' εἴη εἰς βραδυτέτα χρόνου τοσοῦτου. Καὶ δὴ ὅν εἰμὴ τὸ σὲ νεωστὶ παραλαβεῖν τὴν ἀρχὴν πιθανωτέραν πως τὴν διατριβὴν ἀπεδείκνυσεν, φόμεθα πάντως, καὶ τὸν πρεσβευτὴν καὶ τὰ γράμματα, πράγματι μὲν οὐδενὶ, βήμασι δὲ πραγμάτων κενοῖς, τὸ πιστὸν ἡμῖν παρέχειν πειραῖσθαι. Νῦν δὲ ἐπειδὴ τὰ περὶ σὲ οὕτως ἔχει, ἀκουε, υἱὲ προσφιλέστατε, καὶ μου τὸν λόγον ὡς εὐνουστάτου μὲν ὄντος σοι, ἐλευθέρως δὲ λέγοντος; τάληθῃ δέχου. Ἡμεῖς ἀναμφιδόλω; ἐκεῖνα περὶ τοῦ σοῦ Ἰωάννου φάμεν. Ὡς εἰ κατὰ μικρὴν γοῦν ἐκείνος; ἰσχυρὸν τοῖς γενομένοις.

(a) At libere nimis, ut legenti patet.

semus, tam per oratorem tuum, quam per literas, A gitare velimus, quod duos principatus simili forma magis quam rebus satis factum iri. Accipe igitur, charissime sili, quæ dicturi somus, tanquam ab amantissimo animo, quem vere et libere te alloquentem deputa. Nam nos minime versamur in dubium, Joannem Palæologum tibi in imperio prædecessorem, fratrem et germanum tuum, si voluisset, pro data sibi a Deo prudentia, hanc rem ad felicem consummationem perducere potuisse. Verumtamen cum ille nimis cogitat hanc rem temporali statui suo coaptare, de medio subtractus est. Voluit divina providentia te successorem ejus illi in imperio subrogare. Sereaitati nunc tuæ providendum est, ne, rem diutius protrahendo, efficiaris consors reatus et pœnæ. Nescimus si dolose, si religiose de Christiana religione cogita-

viventes, tamen propriis regibus, etiam imperatoribus servientes, unum non esse permittet imperium. Intelleximus enim diversi status imperii inde prodire rationem, quod divisa capita sibi non subordinata, sed quasi de potestate contententia, unum esse non patiuntur imperium. Ex quo facillime datur intelligi, unam non posse Ecclesiam confici ex iis qui uni capiti subesse recusant. Nec aliquid est, quod ita evidenter vel politicæ vel imperii arguat unitatem, quam quod unitas principatus. Nec unica forma, vel finis unionis divisæ principatibus possunt esse communia. Unionis autem motor efficiens, vel ductor supremus ex necessitate unicum arguit principatum; ergo omnis qui unam constetur Ecclesiam, quæ in toto orbe diffusa est, oportet ut unum agnoscat caput totius militantis Ecclesiæ, cui parere et obedire teneatur. Illum recognoscens etiam Pontificis Jesu Christi Domini nostri vicem tenere in terris, et cui parere necesse sit.

Ergo qui vult vere Symbolum et unam sanctam Ecclesiam catholicam profiteri, teneat unum esse caput Ecclesiæ militantis, cui obedire necesse sit. Nec unquam in Dei Ecclesia schismata surrexerunt, nisi ex his qui huic capiti subesse noluerunt. Et

προσθεῖναι ἐβούλετο, οὐθὲν ἂν ἦν ἐμποδῶν, μὴ εἰς τέλος εὐτυχῆς τὰ τῆς ἐνώσεως, προχωρῆσαι. Νῦν δὲ ἀλλ' ἄτι' οὐ καλῶς αἰεὶ προαιρούμενος, καὶ ἔργον θεῖον ἐπιθυμία πραγμάτων πολιτικῶν, μᾶλλον τοῦ δόντος φιλοτιμούμενος ἐφαρμόσαι, ἐπιχειρεῖς προτιρήσεις; οὐκ ἀγαθῆς καταστροφῆν τοῦ βίου λαμβάνει παρὰ Θεοῦ, ἴν' αὐτῷ μὲν θάττον ἐκποδῶν τοῖς πράγμασι γένηται, ἕτερος δὲ τις τῶν θεῶν προαιρετικώτερος τὴν τε ἀρχὴν παραλάβῃ, καὶ ἅμα τὰ τῷ Θεῷ δοκούντα ὑπουργήσῃ εὐθύς. Διὸ οὐ δὴ γένει μὲν ἀδελφόν ὄντα ἐκείνου, ἀρετῇ δὲ πολλῷ πλείω διαφέροντα, ἢ τὰ πάντα διοικῶσα πρόνοια εἰς τὴν αὐτὴν ἀρχὴν ἀγαθοῦσα καθίστησιν, ἵνα τῶν θεῶν πραγμάτων ἀμελητὰι μὴδὲν, ἐκ μηδεμιᾶς τῶν περὶ τὸν ἀνθρώπινον τουτοῦ βίου προφάσεως ὄθεν σὴ καὶ σκεπτήρα σοι νῦν ἔστι, καὶ προνοητὰ σθένει παντὶ, ὅπως μὴ καὶ σὺ πάλιν τῶν αὐτῶν, ἐκῶν ἀμελήσας, καὶ μὴ καλῶς τῷ θεῷ ὑπουργικῶς θελήματι, κοινωνῆς τ' ἀδελφῶν γενήσῃ τῶν ἴσων ἀδικημάτων καὶ τιμωριῶν, ὡς εἰκόσ, τῶν αὐτῶν. Οὐ μὴ γὰρ δίκαιον, οὐ δὲ ὀσιον ἢ τοῦς μὴ τὴν τῶν Χριστιανῶν ἔνωσιν καὶ ὁμόνοιαν ὑποδεχομένους καὶ πρᾶσσοντας μοίρας ἂν ὀσεσθαι τυχεῖν τῆς οὐρανῶν βασιλείας, ἢ χάριτος ἡστινοσούν παρὰ τοῦ Θεοῦ. Ἔστι γὰρ ὡς ἀληθὺς τῆς Χριστιανῶν εὐσεβείας ὡσπερ τι προσίμιον ἢ τοῦ ἱεροῦ συμβόλου ἰμολογία, ἐν ᾧ μίαν ἰμολογοῦμεν ἀγίαν καὶ καθολικὴν Ἐκκλησίαν. Ταύτην δὲ μίαν ὑπάρχειν οὐχ ὀδὸν τε, ἂν μὴ τὰ σύμπαντα αὐτῆς μέρη ὑπὸ μίαν τυγχάνῃ κεφαλὴν ὄντα. Ἡς ἄρα ἄλλως ἐρθούσης, ἰθυνοῦσης, καὶ ἀντὶ Χριστοῦ τοῦ ἀδίδου ἀρχιερέως προστατμένως, ἕκαστον τῶν τοῦ μυστικοῦ σώματος μορίων

ἐπὶ τῇ οἰκειῶν κινήσεται ἔργον. Καὶ μὲν δὴ πλείον ὄντων τ' ἄλλα μὲν ἰχοῦσαι ὁμοίως, ἀρχοντι δὲ μὴ οὔσαι τῷ αὐτῷ ὑπάρχουσιν. αἰτίων τοῦ μίαν γίνεσθαι ἡγεμονίαν ἡκιστ' ἐθέλειν, οὐθὲν ἄλλο φαίνεται σκοποῦσιν ὀρθῶς, ἢ τῶν τὰ ἀρχοντα δύο ὄντα, καὶ μηδέτερον θατέρῳ ὑπάρχουσιν, ἀλλὰ ἀλλήλων τῶν πρωτεῶν ἀμιλλομένων, μίαν οὐκ ἐφ' ἰγίνεσθαι ἡγεμονίαν τῶν ὄλων. Οὐκ οὐδὲ χριστιανοῖς ὀδὸν τε μίαν ποτὲ ἐκκλησίαν στήναι ἐκ τῶν μὴθὲν σπᾶ αὐτοῦς τάσσειν ὅφ' ἕνα ἀρχοντα ἐθελόντων ὁ γὰρ ἔστιν ὅτι πολιτείαν ἡγίτηνα οὐ μίαν καὶ ἀδιαιρετόντα φαίνεται μᾶλλον, τοῦ, τὸ ἐν εἶναι τὸ κύριον Ἀρχὴς μὲν γὰρ σχῆμα ἢ τέλος ἐν, οὐκ πλείονων κυρίων γίνονται ἂν, ἐν δὲ κινήσεως ποιητικῶν αἰτίων, εἰσὶν πρῶτως διατακτικῶν καὶ διθυνητικῶν τοῦ αὐτοῦ, ἐν τῷ κύριον ἐξ ἀνάγκης ἀποδεικνύει. Τούτοιον Ἐκκλησίαν ὁμολογοῦντα μίαν, τὴν εἰς πάντες μέρη τῆς οἰκουμένης προβεβασθεῖσαν, ἕνα δὴ καὶ τῆς ὅλης Ἐκκλησίας ἀρχοντα τίθεσθαι δεῖ, ᾧ πειθόμενος πάντα τὸν χρόνον διατελεῖ, ἅτε δὴ ἐπὶ γῆς ὄντι ἀντ' αὐτοῦ τοῦ πάντων Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ αἰδίου ἀρχιερέως, ᾧ πάντας ὑπακοῦειν ἀνάγκη πάσα.

Δεῖ τοιγαροῦν τοῦς τὸ σύμβολον καὶ μίαν Ἐκκλησίαν ὁμολογεῖν ἀξιοῦντας, ἕνα τῆς ὅλης Ἐκκλησίας εἶναι ἡγεμόνα νομίζειν, ᾧ πάντας πειθεσθαι ἀναγκαῖον εἶναι. Ὡς τὰ τε σχίσματα ὅποσα δὴ καὶ γέγονε πώποτε περὶ τὴν Θεοῦ Ἐκκλησίαν, οὐδαμῶθεν ἐλλοθεν πλην παρὰ τῶν μὴ βουλομένων σπᾶς ὑποτάσσειν ἐντὶ ἡγεμονίᾳ τοιοῦτω εἰσεβρόν. Τοῖς τε ἐξω ποιφερομένοις τε καὶ ἀφηνιάζουσιν, οὐκ ἔσται εὐδ' ἢ τισὸν σωτηρία ἰ πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Ὅσοι γὰρ τῷ ἐν τῇ Νύχτῳ λάβρακι μὴ ἐγκατακλείσαντες εἰν

tra Ecclesiam non est salus: qui non fuit in arca Noe, diluvis interit, et gravius punita sunt schismata quam alia quæcumque peccata. Nam in Core, Dathan et Abiron, qui schisma in Dei populo moliti sunt, gravius et severius legimus vindictam quam cum iis qui idololatriam commiserunt.

Nunc ergo, serenissime princeps, intuere statum præsentium temporum, et animadvertite diligenter, quo pacto fieri potuit, ut divina providentia tantam nationem sub uno imperatore, tam effusum habente imperium, quæ olim abundavit innumerabilibus sanctissimis et doctissimis viris, in præsentiarum ad id miseriam devenire permiserit, ut sit miserrima omnium gentium; quod profecto tam evidens est ut negari non possit. Intelligemus profecto, magnum esse hoc sacrilegii genus, quod divinam clementiam in tantam iram indignationemque concitarit. Et quia vehementer angimur, Græciam omnem eo pervenisse, ut fere totam inimicis crucis Christi parere necesse sit. Credimus ea, quæ dicimus, ita serenitati tuæ esse nota, ut notiora fieri non possint. Magnum est hoc, et valde magnum demeritum: quod divino iudicio tantæ nationi, tam præclaræ, tam gloriosæ, tam diuturna, tam gravis captivitas injecta sit. Ergo aliquando cogitandum est, quænam potuerit esse causa digna horum malorum. Propter duo enim maxima peccata gens Hebræa, quæ erat populus a Deo electus, si-

bique peculiaris, gravi captivitate punita est. Primo, propter idololatriam a regibus Assyriorum decem tribus in Mediam translatae sunt; deinde regem Juda cum duabus residuis tribubus reges Chaldæorum in Babylonem deduxere, quæ usque ad septuaginta annos in captivitate manserunt. Secundo, propter sacrilegium quod in Dei Filium incarnatum commiserunt, cum a principibus Romanis Vespasiano et Tito, Hierosolyma subversa est, et omnis regio Judæa in Romanorum ditionem translata est, ita ut nationi illi, universi orbis usque in hunc diem exsilium concedatur.

Et hæc de Hebræis. Græcos autem, postquam fidem catholicam susceperunt, nec ad idololatriam declinasse videmus, nec in Dei Filium ea piacula commisisse, quibus in Turcarum captivitatem divina ultione pervenerint. Ergo subest aliud sacrilegii genus, quod divina justitia impunitum esse non sinit. Nec diligenter inquirentibus, quantum cordis humani valeat infirmitas intueri, licet intelligere, hanc captivatem non aliunde profectam, quam ex reatu schismatis, quod auctore Photio, tempore Nicolai primi, sumpsit exordium, et eousque inveteratum est, ut usque ad tempora ista pervenerit. Dolenter et anxie ista proferimus, et vellemus æterno damnare silentio. Verum si operam medicantis expectas, oportet ut vulnus tuum detegas. Ecce jam fere quingenti anni transiere, ex quo

τοῦς διασεώκασιν. οὗτοι ἔδρασι κατακλυθέντες ἀπώλοντο πάντες, καὶ χαλεπώτερον δὲ τὰ τοιαῦτα σχίσματα κολάζει Θεός, ἢ ὅτιον τῶν ἄλλων ἀμαρτημάτων. Δῆλον γὰρ ὅτι τοὺς περὶ Δαθὰν, Κορὲ καὶ Ἀβειρῶν σχίσμα καὶ στάσιν πεποιηκότας ἐν τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ, χαλεπωτέρως ἐπεξήλασε τὸ θεῖον ἢ τοὺς εἰδωλολατρεῖν ἐπιβαλλομένους.

Ἄθρησον οὖν, ὦ αὐτοκράτωρ, τὴν παρούσαν, ὧν ἄρχεις, τύχην, καὶ σκέψαι πρὸς Θεοῦ ἀκριβῶς, τίσι δὴποτε ἀμαρτήμασιν ἔθνος τηλικούτων ὑπ' ἐνὸς ἀρχόμενον ἄσι αὐτοκράτορος, μυρίοις τὸ πρόσθεν εὐσθενοῦν δαιωτάτοις καὶ σοφωτάτοις ἀνδράσιν, εἰς τοῦτο κακοζαιμονίας ἐληλυθὸς περιεῖδε Θεός, ὥστε εἶναι νῦν πάντων ἔθνῶν κακοζαιμονέστατον. Ἢ δῆλον ὅτι ἐκεῖνο τ' ἀμαρτήμα αἰτιᾶσθαι χρῆζον, ὃ φανερόν οὕτως, ὡς μηδένα ἂν εἶχει φάναι ὑπεναντία. Καὶ μέγιστον ἄρα τοῦτό γε ὑποληπτέον, ὅποτε τὸν ἐπιεικέστατον πᾶσιν ἀνθρώποις Θεόν, εἰς ὄργην τηλικαύτην παροξυμένον ἔρωμεν, ὅτλα δὲ ταῦτά τοι μάλιστα ὄντα τυγχάνει. Εἶγε νῦν σύμπασα ἡ Ἑλλάς καὶ ὅσα σχεδόν τι πρότερον ἄλλα ὑπὸ τὴν αὐτοκράτορα ἦν, εἰς τοῦτο τύχης ἐλήλυθεν, ὥστε δουλεύειν ἐλευσινότατα τοῖς τοῦ Χριστοῦ ἐχθροῖς. Μέγεθος τῷ ὄντι κακοῦ, καὶ τι: ὑπερβολὴ ἀμαρτᾶδος, γένος Ἑλλήνων, τὸ πάλαι μέγα καὶ ἐνδοξόν, δούλον οὕτω βαρβάρους κατὰ δίκην ἀποδείκνυσι θείαν. Ἐπισκεπτέον οὖν τίνα τῶν κακῶν τούτων ἄξιον φαίην αἰτίαν. Τὸ μὲν γὰρ Ἑβραίων γένος ὃ Θεὸς λαὸν ἑαυτῷ ἐπελέξατο, καὶ ὡς ἴδιον σύστημα ἔχων ἐφίλει, δύο τὰ μέγιστα ἡμαρτηρῆς δίκην ἔδωκε.

Πρῶτον μὲν γὰρ δι' εἰδωλολατρείαν αἱ δέκα φυλαὶ τοῖς Ἀσσυριοῖς αἰχμαλώτοι ἀπήχθησαν εἰς Μηδίαν, καὶ τοὺς βασιλεῖς Ἰούδα μετὰ δυοῖν ταῖν ὑπολοίπων φυλαῖν Χαλδαῖοι αἰχμαλώτους εἰς Βαβυλῶνα ἀπήγαγον. Καὶ διέμεινε τὸ ἔθνος δουλεύον οὕτως ἐβδόμηκοντα ἔτη. Ἐπειτα δ' ἄπερ εἰς τὸν τοῦ Θεοῦ υἱὸν Ἰησοῦν ἠσέθησάν τε καὶ ἕβρισαν, αἰχμαλώτοι γίνονται πάλιν, ἡμῖκα Οὐεσπασιανὸς καὶ Τίτος Ῥωμαίων στρατηγοὶ κατὰ κράτος ἐλόντες κατέσκαψαν, καὶ σύμπασαν τὴν Ἰουδαίων χώραν ἐποίησαν ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους. Καὶ τὰ τῆς αἰχμαλωσίας δὴ ταύτης οὕτω ἔσχηκε πέρας, ἀλλ' ἔτι πᾶσα ἡ οἰκουμένη τόπος φυγῆς τε καὶ πλάνης ἀποδείσσεται Ἰουδαίων τῷ ἔθνει.

Τὰ μὲν δὴ τῶν Ἑβραίων οὕτως. Ἑλλήνας δὲ, ἐπειδὴ τὴν εὐσεβεστάτην ἐδέξαντο πίστιν, οὐδὲν ἡμαρτηκότας ὀρώμεν τοιοῦτον, οὔτε γὰρ εἰς εἰδωλολατρείαν οἶδε ἀπέκλιναν οὐδέποτε, οὔτε τι εἰς τὸν τοῦ Θεοῦ υἱὸν ὁμοιον πεπλημμεληκότας εἰσὶ· δι' ὅπερ καλοῖητ' ἂν τις αἰχμαλώτοις παρὰ Θεοῦ τοῖς βαρβάρους παραδεῖσθαι. Τί οὖν ἀδικούντες ἐκεῖνα πάσχουσι; καὶ τίποτε ἐξημαρτηκότας τὴν τοῦ Θεοῦ ψῆφον εἰς τιμωρίαν σφίσι δεινοτάτην ἐξεκαλέσαντο; ἢ οὐδὲν καθόσον οἶον τὸ σχίσμα ἀμαρτημα; Σχίσμα λέγειν, οὐ αἰτίος μὲν περὶ τὴν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν ὃ Φώτιος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ Νικολάου πρώτου Ῥώμης ἀρχιερέως ἐγένετο. Διέμεινε δὲ οὕτως ἐπὶ πολὺ, ὥστε μηδὲ καθ' ἡμᾶς; ἔξω τοῦ τοιοῦτου κακοῦ τὰ χριστιανῶν εἶναι. Ἡμεῖς μὲν τοίνυν περιπαλῶς τε καὶ ἀθύμω;

semus, tam per oratorem tuum, quam per literas, magis quam rebus satis factum iri. Accipe igitur, charissime fili, quæ dicturi sumus, tanquam ab amantissimo animo, quem vere et libere te alloquentem deputa. Nam nos minime versamur in dubium, Joannem Palæologum tibi in imperio prædecessorem, fratrem et germanum tuum, si voluisset, pro data sibi a Deo prudentia, hanc rem ad felicem consummationem perducere potuisse. Verumtamen cum ille nimis cogitat hanc rem temporali statui suo coaptare, de medio subtractus est. Voluit divina providentia te successorem ejus illi in imperio subrogare. Sereñitati nunc tuæ providendum est, ne, rem diutius protrahendo, efficiaris consors reatus et pœnæ. Nescimus si dolose, si religiose de Christiana religione cogitamus: in regno cœlorum locum dari posse iis qui a christiana unitate dissentiunt. Nam de facto primario, quoddam exordium Christianæ religionis est Symbolum profiteri, in quo unam sanctam et catholicam confitemur Ecclesiam, quæ profecto una esse non poterit, nisi unius capiti omnia ejus membra respondeant, quo dirigente, et vicem illius æterni Pontificis obtinente, qui regnat in cœlis, necesse est illius membra, mystici corporis membra, ad sua ministeria moveantur: ut si recte co-

gitare velimus, quod duos principatus simili forma viventes, tamen propriis regibus, etiam imperatoribus servantēs, unum non esse permittet imperium. Intelleximus enim diversi status imperii iude prodire rationem, quod divisa capita sibi non subordinata, sed quasi de potestate contententia, unum esse non patiuntur imperium. Ex quo facillime datur intelligi, unam non posse Ecclesiam confici ex iis qui uni capiti subesse recusant. Nec aliquid est, quod ita evidenter vel politicæ vel imperii arguat unitatem, quam quod unitas principatus. Nec unica forma, vel finis unionis divisi principatibus possunt esse communia. Unionis autem motor efficiens, vel ductor supremus ex necessitate unicum arguit principatum; ergo omnis qui unam constetur Ecclesiam, quæ in toto orbe diffusa est, oportet ut unum agnoscat caput totius militantis Ecclesiæ, cui parere et obedire tenentur. Illum recognoscens etiam Pontificis Jesu Christi Domini nostri vicem tenere in terris, et cui parere necesse sit.

Ergo qui vult vere Symbolum et unam sanctam Ecclesiam catholicam profiteri, teneat unum esse caput Ecclesiæ militantis, cui obedire necesse sit. Nec unquam in Dei Ecclesia schismata surrexerint, nisi ex his qui huic capiti subesse noluerunt. Et

προσθεῖναι ἐβούλετο, οὐθὲν ἂν ἦν ἐμποδῖον, μὴ εἰς τέλος εὐτυχῆς τὰ τῆς ἐνώσεως, προχωρῆσαι. Νῦν δὲ ἀλλ' ἄτι' οὐ καλῶς αἰεὶ προαιρούμενος, καὶ ἔργον θεῖον ἐπιθυμία πραγμάτων πολιτικῶν, μᾶλλον τοῦ δεινότητος φιλοτιμούμενος; ἐφαρμόσαι, ἐπιχειρεῖς προτιρήσεις; οὐκ ἀγαθῆς καταστροφῆν τοῦ βίου λαμβάνει παρὰ Θεοῦ, ἢ αὐτῷ μὲν θάττον ἐκποδῖον τοῖς πράγμασι γένηται, ἕτερος δὲ τις τῶν θεῶν προαιρετικώτερος τὴν τε ἀρχὴν παραλάβῃ, καὶ ἅμα τὰ τῷ Θεῷ δοκοῦντα ὑπουργήσῃ εὐθύς. Διὸ σὲ δὴ γίνεαι μὲν ἀδελφὸν ὄντα ἐκείνου, ἀρετῇ δὲ πολλῶν κλειῶ διαφέροντα, ἢ τὰ πάντα διοικοῦσα πρόνοια εἰς τὴν αὐτῆν ἀρχὴν ἀγαγοῦσα καθίστησιν, ἵνα τῶν θεῶν πραγμάτων ἀμεληταί μηδὲν, ἐκ μηδεμιᾶς τῶν περὶ τὸν ἀνθρώπινον τουτοῦ βίου προφάσεως· ὅθεν σὴ καὶ σκεπτεῖται σοὶ νῦν ἔστι, καὶ προνοητέα σθῆναι παντὶ, ὅπως μὴ καὶ σὺ πάλιν τῶν αὐτῶν, ἐκῶν ἀμελήσας, καὶ μὴ καλῶς τῷ θεῷ ὑπουργικῶς θελήματι, κοινωνῆς τ' ἀδελφῶν γενήσῃ τῶν ἰσῶν ἀδικημάτων καὶ τιμωρῶν, ὡς εἰκός, τῶν αὐτῶν. Οὐ μὴ γὰρ δίκαιον, οὐδὲ ὅσιν ἢ τοὺς μὴ τὴν τῶν Χριστιανῶν ἐνωσιν καὶ ὁμόνοιαν ὑποδεχομένους καὶ πρᾶσσοντας μοίρας ἂν ὀλεσθαι τυχεῖν τῆς οὐρανῶν βασιλείας, ἢ χάριτος ἡτοιμοσούν παρὰ τοῦ Θεοῦ. Ἔστι γὰρ ὡς ἀληθῶς τῆς Χριστιανῶν εὐσεβείας ὡσπερ τι πρόξιμον ἢ τοῦ ἱεροῦ συμβόλου ἐμολογία, ἐν ᾧ μίαν ἐμολογοῦμεν ἀγίαν καὶ καθολικὴν Ἐκκλησίαν. Ταύτην δὲ μίαν ὑπάρχειν οὐχ οἶόν τε, ἂν μὴ τὰ σύμπαντα αὐτῆς μέρη ὑπὸ μίαν τυγχάνῃ κεφαλὴν ὄντα. Ἦς ἄρα ἄλλως ἐρθούσης, ἰθουούσης, καὶ ἀντὶ Χριστοῦ τοῦ αἰδίου ἀρχιερέως προσημαίνης, ἕκαστον τῶν τοῦ μυστικοῦ σώματος μορίων

ἐπὶ τῇ οἰκείῳ κινήσεται ἔργον. Καὶ μὲν δὴ πᾶσι δούλον τ' ἔλλα μὲν ἐχούσαις ὁμοίως, ἀρχοντι δὲ μὴ οὐσαις τῷ αὐτῷ ὑπάρχοντι, αἴτιον τοῦ μίαν γίνεσθαι ἡγεμονίαν ἤμιστ' ἐθέλειν, οὐθὲν ἄλλο φαίνεται σκοποῦσιν ὀρθῶς, ἢ τῶν τὰ ἀρχοντα δύο ὄντα, καὶ μηδέτερον θατέρῳ ὑπάρχον, ἀλλὰ ἀλλήλοισιν τῶν πρωτείων ἀμιλλομένων, μίαν οὐκ ἐξ γίνεσθαι ἡγεμονίαν τῶν ὄλων. Ὑσχοῦν οὐδὲ χριστιανοῖς ὅλον τε μίαν ποτὲ ἐκκλησίαν στήναι ἐκ τῶν μηθὲν σφῆ; αὐτοὺς τάσασιν ὅφ' ἕνα ἀρχοντα ἐθελόνητον· ὅ γὰρ ἔστιν ὅτι πολιτείας ἡγνίζον οὐ μίαν καὶ ἀδαιρέτων ἀποφαίνεται μᾶλλον, τοῦ, τὸ ἐν εἶναι τὸ κύριον Ἀρχὴς μὲν γὰρ σχήμα ἢ τέλος ἐν, οὐκ πλειόνων κυρίων γίνονται ἂν, ἐν δὲ κινήσει; ποιητικῶν αἰτίων, εἴτε πρῶτως, διατακτικῶν καὶ διευθυντικῶν τοῦ αὐτοῦ, ἐν τὸ κύριον ἐξ ἀνάγκης ἀποδεικνύει. Τῶν τοῦτον Ἐκκλησίαν ὁμολογοῦντα μίαν, τὴν εἰς πάντα μέρη τῆς οἰκουμένης προδικασθεῖσαν, ἕνα δὴ καὶ τῆς ὅλης Ἐκκλησίας ἀρχοντα τίθεσθαι δεῖ, ᾧ πειθόμενος πάντα τὸν χρόνον διατελεῖ, ἅτε δὴ ἐπὶ γῆς ὄντι ἀντὶ τοῦ τοῦ πάντων Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ αἰδίου ἀρχιερέως, ᾧ πάντας ὑπακούειν ἀνάγκη πάσα.

Δεῖ τοιγαροῦν τοὺς τὸ σύμβολον καὶ μίαν Ἐκκλησίαν ἐμολογεῖν ἀξιοῦντας, ἕνα τῆς ὅλης Ἐκκλησίας εἶναι ἡγεμόνα νομίζειν, ᾧ πάντας πειθεσθαι ἀναγκαῖον εἶναι. Ὡς τὰ τε σχίσματα ὁπόσα δὴ καὶ γέγονε πώποτε περὶ τὴν Θεοῦ Ἐκκλησίαν, οὐδαμῶθεν ἐλόθεν πλην παρὰ τῶν μὴ βουλομένων σφῆ; ὑποτάσσειν ἐν ἡγεμονίᾳ τοιοῦτω εἰσεβρύχῃ. Τοῖς τε ἐξω καὶ φερομένοις τε καὶ ἀφηνιάζουσιν, οὐκ ἔσται οὐδ' ἢ τισὶν σωτηρία· πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Ὅσοι γὰρ τῶν ἐν τῇ Νύχτῳ λάρνακι μὴ ἐγκατακλείσαντες ἴαν

tra Ecclesiam non est salus: qui non fuit in arca & Noe, diluvio interiit, et gravius punita sunt schismata quam alia quæcumque peccata. Nam in Core, Dathan et Abiron, qui schisma in Dei populo moliti sunt, gravius et severius legimus vindictam quam cum iis qui idololatriam commiserunt.

Nunc ergo, serenissime princeps, intuere statum præsentium temporum, et animadvertite diligenter, quo pacto fieri potuit, ut divina providentia tantam nationem sub uno imperatore, tam effusum habente imperium, quæ olim abundavit innumerabilibus sanctissimis et doctissimis viris, in præsentiarum ad id miseræ devenire permiserit, ut sit miserrima omnium gentium; quod profecto tam evidens est ut negari non possit. Intelligemus profecto, magnum esse hoc sacrilegii genus, quod divina clementiam in tantam iram indignationemque concitarit. Et quia vehementer angimur, Græciam omnem eo pervenisse, ut fere totam inimicis crucis Christi parere necesse sit. Credimus ea, quæ dicimus, ita serenitati tuæ esse nota, ut notiora fieri non possint. Magnum est hoc, et valde magnum demeritum: quod divino iudicio tantæ nationi, tam præclaræ, tam gloriosæ, tam diuturna, tam gravis captivitas injecta sit. Ergo aliquando cogitandum est, quænam potuerit esse causa dignorum malorum. Propter duo enim maxima peccata gens Hebræa, quæ erat populus a Deo electus, si-

bique peculiaris, gravi captivitate punita est. Primo, propter idololatriam a regibus Assyriorum decem tribus in Mediam translatae sunt; deinde regem Juda cum duabus residuis tribubus reges Chaldæorum in Babylonem deduxere, quæ usque ad septuaginta annos in captivitate manserunt. Secundo, propter sacrilegium quod in Dei Filium incarnatum commiserunt, cum a principibus Romanis Vespasiano et Tito, Hierosolyma subversa est, et omnis regio Judæa in Romanorum ditionem translata est, ita ut nationi illi, universi orbis usque in hunc diem exsilium concedatur.

Et hæc de Hebræis. Græcos autem, postquam fidem catholicam susceperunt, nec ad idololatriam declinasse videmus, nec in Dei Filium ea piacula commisisse, quibus in Turcarum captivitate divina ultione pervenerint. Ergo subest aliud sacrilegii genus, quod divina justitia impunitum esse non sinit. Nec diligenter inquirentibus, quantum cordis humani valeat infirmitas intueri, licet intelligere, hanc captivitate non aliunde profectam, quam ex reatu schismatis, quod auctore Photio, tempore Nicolai primi, sumpsit exordium, et eoque inveteratum est, ut usque ad tempora ista pervenerit. Dolenter et anxie ista proferimus, et vellemus aeterno damnare silentio. Verum si operam medicantis expectas, oportet ut vulnus tuum detegas. Ecce jam fere quingenti anni transiunt, ex quo

τοὺς διασεσώκασιν, οὗτοι ἔδραυ κατακλυσθέντες ἀπώλοντο πάντες, καὶ χαλεπώτερον δὲ τὰ τοιαῦτα σχίσματα κολάζει Θεός, ἢ ὅτιον τῶν ἄλλων ἀμαρτημάτων. Δῆλον γὰρ ὅτι τοὺς περὶ Δαθάν, Κορὴ καὶ Ἀβιρωνόων σχίσμα καὶ στάσιν πεποιηκότας ἐν τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ, χαλεπωτέρως ἐπεξήλασε τὸ θεῖον ἢ τοὺς εἰδωλολατρῆν ἐπιβαλλομένους.

Ἄθρησον οὖν, ὡς αὐτοκράτωρ, τὴν παροῦσαν, ὧν ἄρχεις, τύχην, καὶ σκέψαι πρὸς Θεοῦ ἀκριβῶς, τίσι δὴ ποτε ἀμαρτημασιν ἔθνος ἐηλικιωτὸν ὑφ' ἐλὸς ἀρχόμενον ἀεὶ αὐτοκράτορος, μυριοῖς τὸ πρόσθεν εὐσθενοῦν ὀσιωτάτοις καὶ σοφωτάτοις ἀνδράσιν, εἰς τοῦτο κακοδαιμονίας ἐληλυθὸς περιεῖδε Θεός, ὥστε εἶναι νῦν πάντων ἔθνῶν κακοδαιμονέστατον. Ἡ δὲ ἔηλον ὅτι ἐκεῖνο τ' ἀμάρτημα αἰτιᾶσθαι χρῆν, ὃ φανερόν οὕτως, ὡς μηδένα ἂν ἔχειν φάναι ὑπεραντίστα. Καὶ μέγιστον ἄρα τοῦτό γε ὑποληπτέον, ὅπως τὸν ἐπιεικέστατον πᾶσιν ἀνθρώποις Θεὸν, εἰς ὄργην τηλικαύτην παροξυμένον ὀρώμεν, ὀήλα δὲ ταῦτά τοι μάλιστα ὄντα τυγχάνει. Εἴγε νῦν σύμπασα ἡ Ἑλλάς καὶ ὅσα σχεδὸν τι πρότερον ἄλλα ὑπὸ τὴν οὐτοκράτορα ἦν, εἰς τοῦτο τύχης ἐλήλυθεν, ὥστε δουλεύειν ἐλευθέρωτα τοῖς τοῦ Χριστοῦ ἐχθροῖς. Μέγεθος τῷ ὄντι κικου, καὶ τις ὑπερβολὴ ἀμαρτάνος, γένος Ἑλλήνων, τὸ πάλαί μέγα καὶ ἐνδοξόν, δούλον οὕτω βαρβάρους κατὰ δίκην ἀποδείκνυσσι οὐραν. Ἐπισκεπτέον οὖν τίνα τῶν κακῶν τούτων ἄξιον φαῖν αἰτίαν. Τὸ μὲν γὰρ Ἑβραίων γένος ὁ Θεὸς λαὸν ἑαυτῷ ἐπελέξατο, καὶ ὡς ἔθνος σύστημα ἔχων ἐφίλει, δύο τὰ μέγιστα ἡμμερτῆς δίκην ἔδωκε.

Πρῶτον μὲν γὰρ δι' εἰδωλολατρίαν αἱ δέκα φυλαὶ τοῖς Ἀσσυριοῖς αἰχμαλώτοι ἀπήχθησαν εἰς Μηδίαν, καὶ τοῦ βασιλεῖς Ἰουδα μετὰ δυοῖν ταῖν ὑπολοίπων φυλαῖν Χαλδαῖοι αἰχμαλώτους εἰς Βαβυλῶνα ἀπήγαγον. Καὶ διέμεινε τὸ ἔθνος δουλεύον οὕτως ἔθρομικοντα ἔτη. Ἐπειτα δ' ἄπερ εἰς τὸν τοῦ Θεοῦ υἱὸν Ἰησοῦν ἠσέθησαν τε καὶ ὕβρισαν, αἰχμαλώτοι γίνονται πάλιν, ἦνικα Οὐεσπασιανὸς καὶ Τίτος Ῥωμαίων στρατηγοὶ κατὰ κράτος ἐλόντες κατέσκαψαν, καὶ σύμπασαν τὴν Ἰουδαίων χώραν ἐποίησαν ὑπὸ τοῦ Ῥωμαίου. Καὶ τὰ τῆς αἰχμαλωσίας δὴ ταύτης οὕτω ἔσχηκε πέρας, ἀλλ' ἐτι πᾶσα ἡ οἰκουμένη τόπος φυγῆς τε καὶ πλάνης ἀποδείκνυται Ἰουδαίων τῷ ἔθνει.

Τὰ μὲν δὲ τῶν Ἑβραίων οὕτως. Ἑλλήνας δὲ, ἐπειδὴ τὴν εὐσεβεστάτην ἐδέξαντο πίστιν, οὐδὲν ἡμαρτηκότας ὀρώμεν τοιοῦτον, οὐτε γὰρ εἰς εἰδωλολατρίαν οἶδε ἀπέκλιναν οὐδέποτε, οὐτε τι εἰς τὸν τοῦ Θεοῦ υἱὸν ὁμοιον πεπλημμεληκότας εἶσι· δι' ὅπερ καλοῖται ἂν τις αἰχμαλώτοις παρὰ Θεοῦ τοῖς βαρβάρους παραδειδῶσθαι. Τί οὖν ἀδικούντες ἐκεῖνα πάσχουσι; καὶ τίποτε ἐξημαρτηκότας τὴν τοῦ Θεοῦ ψῆφον εἰς τιμωρίαν σφίσι δεινοτάτην ἐξεκάλισαντο; ἢ οὐδὲν καθόσον οἶον τὸ σχίσμα ἀμάρτημα; Σχίσμα, λέγω, οὐ αἴτιος μὲν περὶ τὴν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν ὁ Φῶτιος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ Νικολάου πρώτου Ῥώμης ἀρχιερέως ἐγένετο. Διέμεινε δὲ οὕτως ἐπὶ πολὺ, ὥστε μηδὲ καθ' ἡμᾶς; ἔξω τοῦ τοιοῦτου κακοῦ τὰ χριστιανῶν εἶναι. Ἡμεῖς μὲν τοίνυν περιαλγῶς τε καὶ ἀθύμως

Satan, princeps et auctor omnium peccatorum, et maxime schismatis et divisionis inductor, ab obedientia Romani pontificis, qui Petri successor est, et Jesu Christi Domini Nostri Vicarius. Constantinopolitanam seduxit Ecclesiam. Insuper tractatus intervenere, plurima sunt celebrata concilia, innumera- biles legati in hanc rem destinati, ut tam atrox vitiosus in Dei Ecclesia saneretur. Novissime autem, Deo ita providente, in Ferrariensi et Florentino concilio Joannes Palaeologus Romæorum imperator, cum magna procerum et nobilium comitiva, et Josephus Constantinopolitanus patriarcha, cum multa metropolitanum, episcoporum, abbatum, cæ- terorum prelatorum numerositate, convenientes una cum Eugenio papa quarto, prædecessore nostro, et venerabilibus sanctæ Romanæ Ecclesiæ cardinalibus, et prelatorum Occidentalis Ecclesiæ numerosissimo comitatu, ad extirpandum invete- ratum schisma omnem operam, atque diligen- tiam tribuere, et tandem, Deo inspirante, est per- ventum ut, difficultatibus omnibus e medio sublatis, decretum hujusmodi unionis concorditer publicaretur. Facta sunt ista, teste toto orbe terrarum, et decretum unionis hujusmodi et Græcis et Latinis

ἔχοντες ἐπὶ τοῖς συμβόλοις ταῦτά φαμεν, καί περ σιωπῇ τὸν σύμπαντα χρόνον συγκρούεσθαι τὰ τοιαῦτα, μᾶλλον δὲ λήθης ἀφανισθῆναι βυθῷ, δια- φερόντων; βουλόμενοι. Οὐ μὴν ἀλλ' εἴτις τραῦμα ἔσχον, βοηθείας λατρικῆς τυγχάνει δέουμος, ἀπο- γυμνώσαι δεῖ καὶ δεῖξαι τῷ λατρῷ τὴν πληγὴν, ἢ δὲ φάρμακον ἐπιθεῖς οἰκτεῖν, τὸ πάθος λάσθαι. Ἦδη γὰρ τοι πανταχόσια σχεδόν τι διεγένετο ἔτη, ἐξότου δαίμων ὁ πάντων αἰτίος τῶν κακῶν, καὶ μά- λιστα τοῦ περι τὴν Ἐκκλησίαν σχίσματος, καὶ τῆς τοιαύτης διαίρεσεως; αὐτουργίας, τὴν Κωνσταντινου- πόλεως Ἐκκλησίαν ἀπέστησε τῆς; πρὸς τὸν Ῥώμης ἀρχιερέα ὑπακοῆς, Πέτρου διάδοχον ὄντα, καὶ Ἰη- σοῦ τοῦ Κυρίου σῆμα φέροντα. Καὶ μυρία μὲν πράγματα πίπρακται, πολλὰ δὲ γεγονόσι σύνοδοι, κλειστοὶ δὲ ἐπέμφθησαν πρέσβεις, ἵνα τῷ περι τὴν Ἐκκλησίαν τραύματι τοῦτῳ παρασκευάσαιντο ἴασιν. Τέλος δὲ, Θεοῦ τούτων προνοουμένου, συνόδου γενο- μένης ἐν Φεραβρίῳ καὶ Φλωρεντίᾳ πόλεσιν ἀξιολό- γοις τῆς Ἰταλίας, Ἰωάννης Παλαιολόγος; αὐτοκρά- τωρ Ῥωμαίων, σὺν πολλοῖς τῶν ἐν τέλει, καὶ εὐ- γενοῦτων Ἑλλήνων, καὶ Ἰωσήφω Κωνσταντινου- πόλεως Πατριάρχῃ, μετὰ πολλῶν μετροπολιτῶν καὶ ἐπισκόπων, καὶ ἀρχιεμανδριτῶν, καὶ ἄλλων ἱεροτί- μων ἐς ταῦτῳ συνελθόντες ἅμα τῆς Ῥώμης μεγί- στω ἀρχιερεῖ, Εὐγενίῳ τετάρτῳ, ἐγγύτατα πρὸ ἡμῶν ἀρχιερατεύσαντι, καὶ τοῖς περι τὴν Ῥωμαίων Ἐκκλησίαν καρδιάλεσι, καὶ πολλοῖς τῶν ἐσπερίων ἱεροτίμων ἀνδρῶν, πάντα ἰσπουδάκασι τε καὶ πε- πονήκασιν, ἐφ' ᾗ τὴν περι τὸ πολυεὲς τοῦτῳ σχί- σμα διαφορὰν διαλύσεσθαι. Καὶ δὲ τελευτῶντες, συναρομένου Θεοῦ, τὰ μὲν δυσχερῆ τε καὶ ἀπορα- πάντα διαλύσαμενοι, πεποιήκασιν ἐκποδῶν, φήρι- σμα δὲ εἶτ' οὖν θέσιν καὶ ὅρον ἐνώσεως τοιοῦτου

litteris editum, cum subscriptione manuali eorum qui interfuere, terrarum ubique transmissum. Te- stis est Hispania, quatuor Christianis regnis ornata, Castella, Aragonia, Portugallia, Navarra. Testis est Britannia major, Anglicorum regis subjecta ditioni. Testis Hibernia et Scotia, insulæ maximæ, extra continentem positæ. Testis Germania numerosissimis populis culta, et longissimo terrarum tractu distenta. Testis Danorum regio. Testis Norvegia. Testes sub Baciâ extremi populi ad Aquilonem positi. Testis Poloniæ inclitum regnum. Testis Hungariæ et Pannonia. Testis omnis Gallia ab Occiduo mari ad Mediterraneum usque distenta, quæ inter Germanos Hispanosque collocata, hac in re Germanis Hispanisque concordat. Hic omnis orbis habet decreti hujusmodi exemplaria, quibus in- stanter schisma illud inveteratum de medio subla- tum est. Teste Joanne Palaeologo Romæorum im- peratore; teste Joseph patriarcha Constantinopoli- tano, cæterisque qui de Græcia in Florentina synodo convenere. Quorum subscriptiones per omnia adnotatæ sunt. Omittimus commemorare omnem Italiam, quæ nulli provinciarum secunda est: et hujus decreti exemplaria per urbes. Et ecce jam

γνώμη ἐξενηγόντες κοινῇ ἀνεκήρυξαν. Πέπρακτα μὲν οὖν ταῦτα μάρτυρι πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ, καὶ ὁ τῆς ἐνώσεως ὄρος ἑλληνιστὶ τε καὶ ῥωμαιστὶ γε- γραμμένος διεπέμφθη ἀπανταχοῦ. Μάρτυς Ἰθέρια πᾶσα, πολυθρύλλητος χώρα, εἰς τέταρτας Χριστι- ανῶν βασιλείας εὐδαίμονεστάτας διαιρουμένη, Κε- στελλίαν θηλονδοί, καὶ Ἀραγονίαν, καὶ Πορτογα- λίαν, καὶ Ναυαρρίαν. Μάρτυς Βρετανίας νῆσος με- γίστη τῇ ἡπειρῷ παρακισμένη. Μάρτυς Ἰβέρη τε καὶ Σκοτία νῆσοι μεγάλαι, πελάγαι. Μάρτυς Γερμα- νία, χώρα ἐπὶ πλείστον πλάται τε καὶ μήκει ἐκτετα- μένη, καὶ πανταχῇ πολυκινθροποτάτη. Μάρτυς ἡ τῶν καλουμένων Δάνων ἀξιόλογος χώρα. Οἴβασ πάντες Νωρβέγιοι καὶ Σுவέτιοι γένη ἕσχατα πρὸς ἄρκτον οἰκοῦντα. Οἶδεν ἡ Πολωνίαν θαυμαστῆ βα- σιλεία. Μάρτυς ἡ Οὐγγαρία καὶ ἡ Παννονία. Μάρ- τυς πᾶσα ἡ Κελτικὴ ἀπὸ τῆς Ἐξω θαλάττης; ἐπὶ τὸν ἐντός μέχρι τοῦ λογιστοῦ (!) καθήκουσα, μετα- ξὺ Γερμανῶν καὶ Ἰθέρων κειμένη, καὶ τῶν περιοί- κων αὐτῶν μηδὲν τὰ περι τὴν θρησκείαν διαφέρου- σα. Ἐὼ λέγειν Ἰταλίαν χώραν, οὐδεμιᾶς τῶν ἄλλων ἐλάσσω, ἡ δὲ τσαυτάς αὐτὴ τοιοῦτου φηφισματος Ἰσχει ἀναγραφὰς ὄσας καὶ πόλεις. Πάντα μὲν οὖν τάδε τὰ γένη, τὸν γενόμενον εἰληφότα ὄρον, εὐ οἶ- δεν, ὅτι τὸ ἐκ πολλοῦ σχίσμα ἐκείνο γένοιτο ἐκπο- δῶν ἐπὶ μάρτυρι Ἰωάννη Παλαιολόγῳ αὐτοκράτορι, καὶ Ἰωσήφῳ πατριάρχῃ, καὶ πᾶσιν ὄσοι ἐξ Ἑλλά-δος; εἰς Ἰταλίαν ἀφικόμενοι τῇ συνόδῳ παραγεγόνα- σιν, ὧν τὰ ὄνοματᾶ πρὸς ἀκρίθειαν τῷ φηφισματι ὑπεγγραμμένα ἐστίν· ἤθη δὲ καὶ πολλὰ παρελήλυ- θεν ἔτη, ἐξ οὗ ταῦτα ἐπράχθη. Ἄλλ' ὁμως παρ' Ἑλλήσιν ἡ τῆς τοιαύτης ἐνώσεως; θέσις σιωπάται ἔτι καὶ λέληθε καὶ οὐδὲ ἐλπὶς ἐστίν, ὧ; ἔοικεν, οὐ- δεμία δέξασθαι ποτε τὰ ἐψηφισμένα ὑπὲρ δυοῖοις;

tot anni transire, ex quo ista facta sunt, et tamen apud Græcos unionis hujusmodi decretum silentio tegitur. Nec ulla spes elucet animorum, qui ad hanc unionem amplectendam dispositi esse videantur. Dantur quotidie dilationes, et eadem excusationes penitus inducuntur, ne credant Græci Romanum pontificem, et omnem occidentalem Ecclesiam; ita enim intellegimus, lumine essa privatos, quod non intelligant quod in hac dilatione responsionum suarum verba pertendant. Intelligunt, sed tolerant, intuentes Dominum Jesum Christum æternum Pontificem, qui scilicet infructuosam (1) arborem usque in tertium annum servari jussit, cum cultor illius propter sterilitatem cuperet amputari.

Ergo serenitati tuæ hoc volumus esse responsum. Nos etiam dissimulaturos, quousque his litteris a te intelligeremus esse responsum; et si saniore usus consilio cum proceribus tuis, et populo Constantinopolitano decretum unionis amplexaberis, habebis nos, et venerabiles fratres nostros sanctæ Romanæ Ecclesiæ cardinales, cum universa Occidentali Ecclesia, honori tuo, et statui semper intentos: sin autem unionis decretum cum populo suscipere recusaveris, compelles nos ad ea provi-

τε καὶ ἐνώσεως. Ἀναβολαὶ γὰρ αὐτοῖς ἐπ' ἀναβολαῖς αἰετὶ γίνονται, καὶ προφάσεις τε καὶ ἀπολογίαι αἱ αὐταὶ παντάπασιν ἐφ' ἑκάστοις. Μὴ γὰρ οἰσθώσαν Ἕλληνας, οὕτω παντὸς στέρεσθαι νοῦν τὸν τῆς Ῥώμης ἀρχιερέα, καὶ πᾶσαν τὴν ἐσπέριον Ἐκκλησίαν, ὥστε μηδὲν συνίεναι ἔχειν, πῶς ἄττα παρ' ἑκάστην ἀναβολὴν αὐτοῦ βαψφοῦσιν ἀποκρινόμενοι. Ἐδὲ μὲν γὰρ πάντα συνίεναι, ἀνεχόμεθα δὲ ἀποδιέποντες εἰς Ἰησοῦν τὸν ἀίδιον ἀρχιερέα καὶ κύριον, ὃς τὴν ἀκαρπον συκῆν διατηρῆσαι ἄχρι τρίτου ἔτους ἐκέλευσε, τοῦ γεωργοῦ ἐπικόπτειν ἤδη τὸ φυτὸν ἀξιοῦντος, διὰ τὸ μηδένα φέρειν καρπὸν.

Ἀποκρίσεις μὲν οὖν ἢ δε σοὶ παρ' ἡμῶν, ὡς αὐτοκράτορ, οἱ καὶ ἡμεῖς δὴ ὑποκρινόμενοι διετελέσαμεν, ἕως πρὸς τὰ παρ' ἡμῶν τάδε γράμματα ἀποκρίνη. Καὶ ἦν μὲν ὑγιέστερον βουλευσάμενος μετὰ τῶν ἐπάτριδῶν τε καὶ δημοτῶν τῆν τῆς ἐνώσεως παραλάβης θέσιν, καὶ στέργων τοῖς γεγραμμένοις διατελέσης, ἕξεις ἡμᾶς τε καὶ τοὺς ἡμετέρους ἀδελφοὺς καρδινάλεις, καὶ πᾶσαν ἀπλῶς τὴν Ἐσπέριον Ἐκκλησίαν συμπεράσσοντάς σοι αἰετὶ τὰ περὶ τὴν σὴν ἀρχὴν καὶ τιμὴν τὴν σύμπασαν προθυμότεα. Εἰ δὲ μὴ, ἴσθι τοιαῦτα ἄττα ἐξανάγκης προνοησομένου· οἷα δὲ εἰς τιμὴν ἡμετέραν, εἰς σωτηρίαν δὲ ὑμετέραν (δεῖ γὰρ οὕτως εἰπεῖν) τῶν ὑμετέρων ψυχῶν, συνοίσει γινόμενα. Ἴνα δ' ἀρχὴν τῶν ἀμεινόνων

(1) Qui ficulneam infructuosam arborem, etc. In hoc paragrapho, sive incuria secretarii sive amanuensis, recensetur parabola contrario modo atque habetur apud Lucam cap. xiii. Ibid. enim Dominus expectando biennio propter sterilitatem cupit ut abscindatur ficulnea; sed rogatus a cultore concedit tertium annum. Hic quod dicitur de Domino attribuitur cultori. Quocirca, ita corrigendum esset, qui cum ficulneam infructuosam arborem propter

sterilitatem cuperet amputari, rogatus a cultore illius usque in tertium annum servari jussit. Theodorus Gaza, vir doctissimus in utraque lingua, secutus Latinam scriptionem, vertit in Græcum eodem modo cum errore, et corrigendum esset hoc modo: "Ὁς τὴν ἀκαρπον συκῆν ἀποκόπτειν τὸ φυτὸν ἀξίων, διὰ τὸ μηδένα φέρειν καρπὸν, τοῦ γεωργοῦ δυσωποῦντος ἄχρι τρίτου ἔτους ἐκέλευσε τὸ φυτὸν μὴ ἐπικόπτειν. A denda, quibus et saluti vestræ et honori nostro pariter consulatur. Et ut huic rei tale exordium dones, quod certa securura credamus, volumus ut patriarcham Constantinopolitanum ad sedem suam revoces, faciasque sibi ab omnibus talem et tantam reverentiam et obedientiam exhiberi, quæ merito suæ pontificali auctoritati debet impendi: ita ut non abjectus sacerdos, sed verus Ecclesiæ Constantinopolitanæ patriarcha teneatur; nec in spiritualibus sine ejus consensu et auctoritate quisquam, quacunquæ præfulgeat dignitate, quidquam attentare præsumat. Ipse clericos et ordinet aut ordinari faciat, ipse omnia ministerii pontificalis officia in civitate et diocesi sibi vindicet: nullusque ordinationibus, quas juxta canonicas sanctiones semper prodire confidimus, contraire præsumat. Nomen Romani pontificis recitetur in diptychis, et pro ipso nominatim expresse ab universa Græcorum ore tur Ecclesia: sicut hi, qui Deo placere et Constantinopolitani patriarchæ et imperatores hactenus servavere. Si qui vero sunt, qui in decreto unionis nonnulla posita minus intelligant, procures illos ad nos proficisci. Satisficiemus, Deo concedente, eorum dubitationibus: honorabuntur a

τοιαύτην δὴποτε ποιησάμενος πρόδηλος εἶης, καὶ τ' ἄλλα πάντα προσθήσω καλῶς. Πράττε ὅπως ὁ Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχης εἰς τὸν ἑαυτοῦ ἐπανήξη θρόνον, καὶ ἐπανήκοντι αἰδῶ καὶ τιμῆν, καὶ ὑπακοήν, πάντας ἀπονέμειν διὰ τάξιν, ὅσην δεῖ κατὰ λόγον ἀρχιερατικοῦ ἀξιώματος· ὥστε μηκέτι τὸν ἐν ἀξίᾳ ὄντα τοιαύτην, καθάπερ τινὰ τῶν εὐτελῶν ἱερέων διάγειν τὸν βίον, ἀλλ' ὡς δεῖ, τὸν ἀληθῆ Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχην. Μηδενὶ οὖν τῶν ὄσιων πραγμάτων ἀνευ τῆς αὐτοῦ πατριάρχου γνώμης καὶ αὐθεντίας μηδεὶς, κἀν εἰ ὅπως, δὴ καὶ ἔχοι ἀξίας, τολμάτω ἐπιχειρεῖν. Ἄλλ' αὐτὸς τοὺς ἐκ τοῦ ἱεροῦ κλήρου πάντας διαταττέσθω, αὐτὸς πάσας τὰς τῆ ἱεραρχικῆ ἀξίᾳ ὑποκειμένας ἀρχάς, εἴτ' ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἴτε ὅποιασούν τῆς οἰκίας ἀξίως, κατὰ τὸ δοκοῦν διοικεῖτω, μηδέ τις ταῖς αὐτοῦ διατάξεις, ἃς αἰετὶ γίνεσθαι κατὰ τοὺς ἱεροὺς κανόνας πυθόμεθα, τολμάτω ἐναντιοῦσθαι. Πρὸς δὲ τοῦτοις τούνομα τοῦ τῆς Ῥώμης ἀρχιερέως ἐν ταῖς ἱεροῖς γεγράφω δικτύχοις, καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ μνημονευομένου ἐν ἑσθῆς ἢ τῶν Ἑλλήνων ἅπαντα Ἐκκλησία, καθάπερ τῶν τε ἄλλων οἱ τὰ ἀμείνω ἐλόμενοι καὶ αὐτοκράτορες καὶ πατριάρχαι διατετηρηκότες ἄχρι τοῦδε αἰῶνα. Εἰ δὲ τινες τῶν ἐν τῷ ὄρῳ λεγομένων ἄττα συνίεναι οὐχ οἶοι τε, ἔστω σοι διὰ φροντίδος πέμψαι αὐτοὺς πρὸς ἡμᾶς·

sterilitatem cuperet amputari, rogatus a cultore illius usque in tertium annum servari jussit. Theodorus Gaza, vir doctissimus in utraque lingua, secutus Latinam scriptionem, vertit in Græcum eodem modo cum errore, et corrigendum esset hoc modo: "Ὁς τὴν ἀκαρπον συκῆν ἀποκόπτειν τὸ φυτὸν ἀξίων, διὰ τὸ μηδένα φέρειν καρπὸν, τοῦ γεωργοῦ δυσωποῦντος ἄχρι τρίτου ἔτους ἐκέλευσε τὸ φυτὸν μὴ ἐπικόπτειν.

nobis, et gaudebunt se apud nos non fuisse de- A nibus officium sapientissimi principis adimplere spectos. videaris. Vale et prospere agas.

Hæc sunt, charissime filii, quæ in præsentiarum et litteris tuis, et oratori ad nos transmissis responderi posse censeimus. Tu pro data tibi sapientiâ ita rebus consultare contende, ut Deo simul et homi-

Datum Romæ apud Sanctum Petrum anno Incarnationis Dominicæ millesimo quadringentesimo quinquagesimo primo, v Idus Octobris, pontificatus nostri anno quinto.

σὺν Θεῷ γὰρ ἰκανῶς τὰς αὐτῶν ἀπορίας ἀποκρινάμενοι διαλύσομεν, καὶ τιμήσαντες τοὺς ἄνδρας, καὶ δωρησάμενοι ἀποπέμψομεν χαίροντας.

Ταῦτα, οὐκ προσφιλέστατε, τοῖς τε παρὰ σοῦ γράμμασι, καὶ τῷ πεμφθέντι πρὸς ἡμᾶς πρεσβευτῆ ἀποκρινάμενοι, φήθημεν χρῆναι. Σὺ δὲ κατὰ λόγον τῆς ἐνοῦσης συνέσεως καὶ παιδείσειώς σοι, σπειῦσον οὕτω τοῖς πράγμασιν ἐπαρκέσαι, ὥστε φρονιμωτά-

του καὶ εὐσεβεστάτου αὐτοκράτορος ἔργον Θεῷ ἔμμε καὶ ἀνθρώποις παρεσχηκῶς φανῆναι παντάπασι. Ἐρῶσιν καὶ εὐτύχει.

Ἐν Ῥώμῃ, ἑτει τῆς τοῦ Κυρίου ἐνανθρωπήσεως χιλιοστῷ τετρακοσιοστῷ πεντηκοστῷ πρώτῳ, πρώτῃ ἐπὶ δέκα Ὀκτωβρίου, ἐνιαυτῷ τῆς ἡμετέρας ἀρχιερατείας πέμπτῃ.

De Petri Hispani Summa Logices et S. Thomæ sophismatibus a Georgio Scholario in Græcum versis.

Cod. Græc. Matrit. CIV, chartaceus, in quarto, foliorum duntaxat 80, duplici manu, altera quidem Constantini Lascaris maximam partem exaratus; altera vero ignota, sed ejusdem, ut videtur, ætatis, continet *Petri Hispani Logicam compendiarium*, et S. Thomæ *De Sophismatibus* librum, utraque a Georgio Scholario in Græcum sermonem translata.

Fol. 1. Πέτρου τοῦ Ἰσπανοῦ Λογικὴ συνοπτικὴ μεθερμηνευθεῖσα εἰς τὴν Ἑλλάδα φωνὴν παρὰ τοῦ σοφοῦ Γεωργίου τοῦ Σχολαρίου ἐν Βυζαντίῳ. *Petri Hispani Logica compendiarium, a sapiente Georgio Scholario in Græcum sermonem Byzantii translata.* Incipit: Διαλεκτικὴ ἐστὶ τέχνη τεχνῶν καὶ ἐπιστήμη ἐπιστημῶν. Desinit: Ὅθεν πᾶσα σύγχυσις ἐστὶ τῆ ἀνάγκῃ τοῦ σημείου ἢ τοῦ τρόπου.

Hæc nimirum est *Summa Logices* Petri Hispani, seu potius Petri Juliani Ulyssiponensis, ad summum postea pontificatum sub Joannis XXI nomine evecti. Exstat aliud ejusdem exemplar, eodem Georgio Scholario interprete, in Cæsarea Vindobonensi bibliotheca, in cujus Catalogi Nesseliani parte v, pag. 178, num. 4, ita inseribitur: Ἐκ τῆς Διαλεκτικῆς τοῦ μαθητοῦ Πέτρου τοῦ Ἰσπανοῦ (leg. Ἰσπανοῦ) ἐρμηνευθὲν παρὰ τοῦ Σχολαρίου, eodem, quo nostrum, initio præditum. Hæc vero Græca interpretatio nondum, quod sciam, in lucem prodit.

56. Fol. 4 puris interjectis, Ἐκ τῶν σοφισμάτων τοῦ ἁγίου Θωμᾶ μεθερμηνευθέντων παρὰ τοῦ προειρημένου Γεωργίου τοῦ Σχολαρίου. *Ex Sophismatibus sancti Thomæ a prædicto Georgio Scholario interpretatis.* Initium: Ἐπειδὴ ἡ λογικὴ ἐπιστήμη ἐστὶ περὶ λόγους καὶ πρὸς τὰς διαλέξεις. Finis: Δῆλον οὖν ὅτι τὸ σόφισμα τοῦτο πρόβειν, κατὰ τὴ ἐν καὶ πολλά. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν σοφισμάτων ἀρκέτω.

Is liber, teste Jacobo Echard in *Scriptoribus ord. Prædicator. recensitis*, vol. 1, p. 345, col. 2, exstat in bibliotheca Florentina Medicea, plut. 71, cod. 55, chart., in 8, sic inscriptus: *Sapientissimi Thomæ Dialectica Græce*; et huic nostro, si principium ac finem a laudato Echard repræsentatum spectes, omnino similis. Sed interpretis nomen ibi omissum, quod hic feliciter expressum gaudemus; quapropter nihil de illo *Bibliothecæ Dominicanæ* conditor, cæteroqui diligentissimus. Eodem etiam referente, et Opusculum est in impressis ordine XXXIX, hoc titulo: *De fallaciis ad quosdam nobiles artistas...* Exstat etiam in Palatina, nunc Vaticana cod. 235.

Hanc quoque interpretationem necdum luce donatam arbitramur.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

GREGORIUS MAMMA CPOLITANUS PATRIARCHA.	
De Gregorii Mammæ ætate, rebus gestis et scriptis notitia ab Editoribus adornata.	9
GREGORII MAMMÆ SCRIPTA.	
Apologia contra Ephesii confessionem nunc primum edita curante D. Hergensdorfer, SS. Theologiæ in Wirceburgensi litterarum Universitate professore.	13
Responsio ad epistolam encyclicam ejusdem Ephesii, ex tom. XIII Concil. ed. Labbei.	111
Ad imperatorem Trapezuntium de additione facta in Symbolo, ex Leonis Allatii Græcia orthodoxa.	205
GENNADIUS SEU GEORGIUS SCHOLARIUS CPOLITANUS PATRIARCHA.	
De Gennadii vita et scriptis Eusebii Renaudotii Dissertatio.	249
Excerptum ex patriarchica Cypoleos historia.	511
GENNADII OPERA.	
Confessio fidei I, sive sermocinatio de nonnullis capitibus fidei Christianæ de quibus disputavit cum amera Machumetta, quæ etiam inscribitur <i>de via salutis humanæ.</i> (Vide Renaudotium in <i>Dissertatione</i> , col. 290.)	519
Confessio fidei II. De Christianorum recta et vera fide homilia ad sapientes Agarenos, hortatu magni Sultani et ipso præsentate dicta. (De duplici confessione fidei vide <i>Ern. Jul. Kimmel iudicium in not. ad col. 289.</i>)	553
Homilia de sacramentali corpore Domini nostri Jesu Christi. (Vide Renaudot. col. 289.)	551
Alia ejusdem argumenti brevis homilia, relato a Meletio Syrygo in Refutatione confessionis Cyrilli Lucaris, Cpolitani patriarchæ. (Vide eundem <i>ibid.</i>)	575
(Gennadii Scholaris refutationem libri Marci Ephesini contra Latinos, huc usque ineditam, vide in tomo proxime sequenti, ipso initio, ubi una eduntur Gennadii qui opus inchoaverat et Bessario qui illud absolvit. At veremur ne, quoniam nomen Georgii Scholaris, doctus editor in errore versetur.)	
Georgii Scholaris Orationes in synodo Florentina habitæ. (Vide Renaudot, col. 287.)	581
Joan. Matthæi Caryophylli interpretis Admonitio ad Lectorem.	581
De pace deque ferendo patriæ auxilio Adhortatio ad synodum orientalem Florentinæ coactam.	585
Oratio ad synodum œcumenicam. Quod facienda sit unio dogmatica.	405
Oratio II, in qua pacis impedimenta tolluntur.	459
Oratio III, in qua exponuntur ea per quæ pax confici possit.	475
Precatio ad Dominum nostrum Jesum Christum, editore et interprete Aldo Manucio Romæ 1501, cum Prudentii et aliorum carminibus.	523
Eusebii Renaudotii <i>Monitum in subsequentiis fragmenta</i>	529
Verba Marci Ephesii morientis ad Georgium Scholarium	529
Responsio Scholaris.	533
Extrema Marci Ephesini verba.	535
Ex epistola Gennadii ad Maximum monachum, Sophianum in sæculo appellatum, et omnes ascetas montis Sina.	537
Epistola de prædestinatione ad Josephum Exarchum. Edidit Græce Hæschelius, Augustæ Vindeli. 1606, in-4; Latine Fed. Morellus Paris. 1618, in-12.	539
De Deo in Trinitate uno, adversus atheos et polytheistas.	567
Epistola ad Plethonem in ejus librum de Spiritu sancti processione seu potius ejus novitates dogmaticas	597
Epistola ad Josephum Exarchum. Nuntiat se librum Plethonis polytheismi suspectum igni multis testibus tradidisse, servatis quibusdam tantum partibus.	631
In sequenti opuscula editoris <i>Patrologiæ Monitum. Prodeunt ex Dosithæi Τόμῳ ἀγάρῳ ἐν Ἐλασίῳ anno 1698 edito.</i>	649
Responsio ad amicum de sententia quadam B. Theodori Grapti qua abutebantur Acindyniastæ, et de his quæ circa processionem Spiritus sancti docent.	649
De processione Spiritus sancti, ad Joannem Comnenium imperatorem Trapezuntinum. (Est, juxta Renaudotium, secundus tomus hujus operis. Prioris vero titulum et proœmium descripsit Renaudotius. quem vide col. 303.)	665
De additione ad Symbolum a Latinis facta.	715
De hæresi Simoniacæ.	751
De jejuniis Sabbatino Latinorum, quod non oportet per Quadagesimam quotidie sacrificium fieri, et de conjugio sacerdotum.	757
Epistola ad Marcum Ephesii metropolitam. Librum suum transmittit quem pro Aristotelis defensione scripserat (1).	743
Fragmenta libri ejusdem.	745
(Fragmenta ex Apologia ad Constantinum imp. Vide Gennadii Vitam. col. 255 et 258. — Fragmenta epistolæ ad Marcum Lipomanum Venetias missæ, et alterius ad Ambrosium Camaldulensem. Col. 256. — <i>Fragm. querimonie contra Latinismum.</i> Col. 262. — <i>Fragm. morodiæ qua urbis excidium deplorat.</i> Col. 265. At, quod mireris hoc fragmentum legitur etiam in Apologia pro quinque capitibus concilii Florentini quæ Gennadii non est, sed Josephi Methonensis, et edita exstat tomo superiori; inde oritur, quod jam suboluitus, interpolationis vehementis suspicio. — Fragmentum epistolæ ad omnes fideles in Christo, cum dignitate abdicavit. Col. 264. — Fragmentum epistolæ ad civis suos ecclesiasticos et sæculares, scriptæ sex ante captam urbem mensibus. Col. 272. — Ex epistola ad Sylvestrum magnum ecclesiarcham, scripta cum liturgia publice celebraretur post renovatam unionem cum Isidoro card. Russiæ, legato apostolico. Col. 275.)	
Gennadii et Lucæ Notaræ Epistolæ amœbæ. — (Inseritur Joannis Mosconi <i>Narratio de Lucæ Notaræ et filiorum ejus corde, jussu Mahometis II interfectorum.</i>)	747
Expositio litterarum quæ in sepulchro Constantini Magni inscriptæ erant, ex Bandurii <i>Imperio Orientali.</i>	767
ADDENDA.	
<i>Monitum in Gennadii libros de divina providentia et prædestinatione, partim jam editos, partim nunc primum ex codd. Paris., Gennadii autographis, excerptos.</i>	1103
De divina providentia et prædestinatione liber primus.	1105
De prædestinatione ad Josephum Exarchum epistolæ, seu totius operis liber secundus. (Exstat col. 539.)	
De divina providentia liber tertius, ex cod. Reg. Paris. 1289.	1125
— — liber quartus, ex eodem codice.	1157
— — liber quintus, ex eodem cod.	1149
De Christi humanatione, ex cod. Græc. Paris. 1232.	1157
(Apologiam pro quinque capitibus concilii Florentini, quæ Græce et Latine Romæ sæculo decimo sex-o sub emendato nomine Gennadii edita est, Josepho Methonensi, vero, ut videtur, auctori, restitimus in tomo superiori;	

(1) Hujus libri partem priorem edidit Minoides Minas Parisiis anno 1858, partem alteram, quam penes se habebat, mox luce etiam donaturus; at eo interim morie præventio spes de hac editione concepta evanuit. Omnia ab eo collecta anecdotæ monumenta ejus hæredes apud bibliothecæ imperialis administratores egerunt ut pretio redimerentur. Res hucusque nondum peracta videtur; nam Minoides codices, sub sigillo asservati, cum publico

non communicantur. Cum igitur partem priorem libri Gennadiani, sine spe alterius mox potiundi, typis tradere non sit rationi consentaneum, ab utraque parte edenda, nunc quidem, supersedere cogimur. Ea tantum fragmenta exhibemus quæ in responsione sua Pletho ipse sibi referenda proponit, quam responsionem vide in *Plethone*, infra, col. 979.

at, nostro quidem iudicio, ovis interpolationum expert non est.)

Recensio codicis Græci Matritensis qui continet Eo-
gram Petri Juliani Ulyssiponensis (Joannis Pape XIII) et
S. Thomæ De Sophismatibus librum a Georgio Scholario
in Græcum sermonem translatus. 1211

GEORGIUS GEMISTUS PLETHO.

Notitia ex Allatio de Georgiis. 773
Notitia altera, excerpta ex Præfatione D. Alexandri ad
Plethonem de legibus, passim. 793
Hieronymi Charitonij Laudatio funebris Plethonis 805
Gregorii monachi Monodia ejusdem argumenti. 813

PLETHONIS SCRIPTA.

De rebus Peloponnesiacis ad Manuelem imperatorem
oratio I. 821
— — Oratio II. 841
Argumentum orationis que Manuel Palæologus Theo-
dorum despotam fratrem defunctum laudavit. 865
Quatuor virtutum justa explicatio, ex ed. Basl. 1532. 865
Platonica et Aristotelica philosophiæ comparatio. Præ-
cedit Georgii Chariandri Præfatio de philosophiæ usu ad
cognitionem divinarum rerum accommodato. Ex ed. Ba-
sil. 1574. 889
Laudatio funebris Cleopæ Augustæ, ex editione Geo-
rgii Gustav. Falleborn, Lipsiæ 1793, cum Michaelis Apo-
stolli laudatione funebri Bessarionis. 939
Laudatio funebris Helenæ Palæologinæ imperatricis,
que post susceptum sacrum habitum Hypomone mona-
cha dicta est. Ex cod. gr. Paris n. 1760, cum interpreta-
tione nostra. 951
Fragmenta ex libro De legibus. 953
1° Argumentum. 953
2^a Tabula capitulum que librum Plethonis integrum, an-
tequam igni traderetur, representat. 959
3^a De fato. 961
4^a De immortalitate humanæ animæ. 965
5^a De iudicio. 965
6^a Conclusio. 967

Compendium dogmatum Zoroastris et Platonis. 93
Contra dogma Latinorum de processione Spiritus sa-
cti, ex Dosithei Τόμος ὁ γένεσις. 95
Contra Scholarii defensionem Aristotelis. 98

MATTHÆUS CANARIOTA.

Synopsis rhetoricæ, ex Joas. Schefferi Miscellanea.
Upsaliæ 1697. 104
Narratio lamentabilis de Cpoli capta, ex Martini Cressi
Turco-Græcia, 1639

MARCUS EUGENICUS, EPHESIUS METROPOLITA.

Notitia historica et litteraria. 1071

SCRIPTA.

Quod non solum a voce Dominicorum verborum sancti-
ficantur divina dona, verum a consequente oratione et
benedictione sacerdotis, virtute S. Spiritus. Ex Liturgiis
SS. Patrum. 1079
Confessio fidei. 1091
Epistola ad omnes orthodoxos. 1091
Sequentia, ex ms. descripta, nobis suppeditavit D.
Hergenræther, in Universitate Heripolensi theologiae
professor.
Epistola Marci Ephesini ad Georgium Scholarium. 1091
Ejusdem epistola ad Theophanem monachum. 1096
Marci metropolitæ Ephesii Apologia ab eo dicta instante
morte. 1099
Marci Ephesii Dialogus qui inscribitur *Latimus*, sive de
additamento in Symbolo. 1099
Ex ejusdem epistola ad Joannem Palæologum imp. 1105
Expositio Officii ecclesiastici, edita ad calcem Operum
Symeonis Thessalonicensis, ἐν Γραμματικῇ τῆς Μολδοβλαχίας, 1683
fol. 1163
Epistola ad Isidorum hieromonachum de vitæ termino. 1193

ADDENDA.
NICOLAI V, Romani pontificis, Epistola ad Constantium,
Romæorum imperatorem ultimum, de unione Ecclesia-
rum, cum interpretatione Græca Theodori Gaza. 1201

FINIS TOMI CENTESIMI SEXAGESIMI.